Universidad de Deusto
Biblioteca

Universidad de Deusto
Biblioteca

Commentaria
in duodecim
prophetas

Arias
Montano

Universidad de Deusto
Biblioteca

Universidad de Deusto
Biblioteca

Universidad de Deusto
Biblioteca

A.

Romae cio ɪɔ LXXXIV ɪɪ Kᵃˡ Ianu a Io: Ioan Cassard.
Fol: 15.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Universidad de Deusto
Biblioteca

Universidad de Deusto
Biblioteca

Universidad de Deusto
Biblioteca

A. F. H.

BENEDICTI ARIÆ MONTANI HISPALENSIS

COMMENTARIA IN DVODECIM PROPHETAS.

FACULTAD DE TEOLOGIA Univ. de Deusto BILBAO

ANTVVERPIÆ,
Ex officina Christophori Plantini,
Regii prototypographi,
M. D. LXXI.
Cum Priuilegio Regiæ cath. Maiestatis.
Huius libri pretium Regij consilij æstimatione præscriptum, sunt LXXII. stufferi.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Summa Priuilegiorum.

REGIÆ Catholicæ Ma^tis. Priuilegijs cautum est, ne quis cuiuscunque status aut conditionis, *Benedicti Ariæ Montani Hispalensis Commentaria in duodecim Prophetas*, citra Christophori Plantini voluntatem, intra sex annos imprimat, alicubiue impressa in eius ditionis fines importet, aut quouis modo distrahat. Qui secus faxit, confiscationis librorum, & pœna; vt latius in Regio diplomate expressum est; multabitur. Dat. Bruxellis in Consilio priuato 30. Ianuarij.

In Consilio verò Brabantiæ, 15. Februarij, M. D. LXIX.

Subsignat.

De Langhe.

Censura Doctoris Seb. Baer, ex collegio censorum Antuerpiæ Catholicæ Ma^tis. auctoritate, & Episcopi delectu institutorum.

COMMENTARIA *clariss. & doctiss. viri Benedicti Ariæ Montani in omnes Prophetas minores non solum commendanda sunt, quia pietatem & verum prophetæ sensum referunt, verum etiam quòd ad hæreticorum dogmata extirpanda, & ad pietatem promouendam omnibus concionatoribus plurimum conferant. quod attestor*

Sebastianus Baer Delphius insignis colleg. Ecclesiæ S. Mariæ Hantuerp. Plebanus, & Canonicus.

AD SANCTISSIMAM MATREM ECCLESIAM CATHOLICAM, ILLIVSQVE PONTIFICEM SVMMVM, ATQVE LEGITIMOS MINISTROS omnes, Benedicti Ariæ Montani Hispalensis Epistola dedicatoria.

PRIMOS *acceptæ, à te, disciplinæ, ac per quadraginta & amplius annos, cùm parentum & magistrorum curæ meorum, tum assiduæ operæ & diuturnæ sacrorũ librorum lectione & meditatione excultæ, fructus tibi, Mater sanctissima, nunc edo, satis quidem exspectato maturos tempore; quos si nõ proferentis ingenij natura & ope præstantes; at ipsa sinceri animi & studij propensione mei, argumentiq; dignitate tibi non ingratos fore spero.*

Etenim cùm ab ineunte ætate, ex parentum ac propinquorum voto, & propenso animi mei motu in literarũ studia incubuerim, & eas artes, quibus liberales doctrinæ atq. ingenuæ continentur, sub optimis ac doctissimis præceptoribus didicerim, Theologicæ doctrinæ studio iam tunc à primis annis flagrare cœpi, quòd illa mihi, vel nomine ipso audito, adeò placeret, vt præter cæteras omnes disciplinas, quibus animi imbui informariq; possunt, Christiano ac pio homine iudicaretur dignissima. nam cùm à Christianis parentibus, ad instituẽdam vitam in ipsa prima pueritia imbutus, inter prima domesticæ eruditionis initia duplici me parte constare cognouissem, corpore mortali, ad mortalium parentum naturam effecto, & animo immortali, ad immortalis Dei exẽplar expresso atque indito; quæque mortalia essent, omnia incerta, caduca, mobilia; quæ verò immortalia, eadem optima, æterna, beata, præstantissimãq; naturæ definitionem sortita cognoscerem, eorum quæ digniora & solidiora, præstantioraq; essent, rationem inprimis habendam duxi: cætera vero eatenus obeunda, tractanda, & tenenda, quoad dignioribus inseruire & ministrare posse viderentur. Nullam igitur exercendæ vitæ partem potiorem sum arbitratus, quàm eam, qua animi excolerentur humani, hoc est, scientiarum & sapientiæ studia: inter quæ ea maximè excellere intelligebam, quibus animus, ea præcipuè parte, iuuatur, qua ad principem auctoremq; suum refertur. Atque in eiusmodi ineundo ac tenendo instituto, felici me condicione in Christiano populo natũ esse, agnoscebam; cui totius præcipuæ disciplinæ præcepta & instituta nõ ex humani ac nunquam ferè sibi consentientis ingenij coniecturis, ratiocinationibus & obseruationibus, sed ex diuini verbi certissimis & locupletissimis thesauris,

sacris apud amantissimam & benignissimam Matrem Ecclesiam, ad usum cõmunicationemq; depositis essent petenda: Audiebam enim sapientiæ olim professores, qui grauissimo cognomẽto philosophi vocati sunt, illud impensè summa cura ac diligẽtia, magno assiduoq; labore egisse, vt illam consequerentur doctrinæ formam, quæ humanos animos proximè attingeret, id est, vt certam diuinarum humanarumq; rerum notionẽ haberent: ad eamq; quærendam, duo sibi proposuisse tractanda genera; quorum alterum in ijs versaretur cognoscendis rebus, quæ inferiorem mundi naturam spectarent (quam illi Physicam partem vocabant) alterum in ijs, quæ ad præstantem naturæ dignitatem amplitudinemq; referrentur (quæ ab ipsis τὰ μεταφύσικα dicebantur. Atque in vtroq. tractando genere, illos, vtpote humani sensus acie; sed quasi per caliginẽ multam perstricta vterentur; aut frequenter & nimiũ aberrasse, aut vehementer hallucinatos procul à veri statuendi fine substitisse, longissimeq; ab ijs fuisse superatos; quorũ mentibus veri inueniendi vias indaganti-
5 bus, certa & sancta religio, diuini verbi & ecclesiasticæ interpretationis lumen prætulisset. quam ob rem, vbi primum Romanæ linguæ notitia vsuq; imbutus essem, (qui mihi primus ad sapientiam aditus fuit) alacri animo & contento stadio, humanarum disciplinarũ castra, nobilissimos duces secutus miles nõ inexercitatus frequentaui; in qua militia, me etsi
10 non strenuissimè, non tamen cæterorũ ætatis meæ ignauissimè gessi, tamdiuq; versatus sum, quoad per disciplinæ consuetudinẽ & vsum, ac per ætatis peritiam magistrorúmq. meorum iudicium & cõsilium, in optatissimũ sacræ Theologiæ Gymnasium deductus sum, in quo per quinque iam & viginti versatus annos, quantum ipse perpetua excitatione
15 profecerim, (cum ea ex re, nec plausum nec lucrum quæsierim) an alijs notum perspectumue sit, nec affirmare possum, nec indicare ipse curo: Quantum verò gratulatus ipse fuerim mihi, cui ex Dei beneficio hunc vitæ ordinem adipisci contigerit, nulla, quamuis longissima & disertissima, oratione explicare queo: Etenim cùm per scholasticas exercitatio-
20 nes primum deductus (quæ ad verbum Dei purè & doctè tractandum viam muniunt inoffensam) ad diuinorum librorũ sacraria sum admissus, atque in ipsis foribus, Deo mihi propitio, antiquarum linguarum subsidio, & quadam velut luce adiutus fui, visus mihi sum in illũ suauissimum & amœnissimum paradisum deduci, ex quo fons egreditur, qui
25 in quatuor diuisus capita terrã omnẽ percurrit, atq. eas, quas perlabitur regiones, auro optimo, gemmis margaritisq; ditat præstantissimis: Visus etiã mihi sum in editissimo positus monte, æternæ gloriæ Christi & regni

Dei,

Dei, non quidem formam, amplitudinẽ & maiestatem ipsam, quã mortalis homo Adami filius adhuc, spectare potest nemo, sed specimen tamen quoddam intueri. cuius admirãda pulchritudine adeo captus fui, vt in eo vno loco tabernaculũ vitæ meæ collocare decreuerim, inq; his sedibus
5 quiete, otio, & perpetua meditatione morum, animiq; mei excolẽdi facultatẽ & commoditatẽ, vt mihi ex diuina benignitate habere possem, optauerim. Atque equidẽ per id tempus mihi tantũ meoq; animo prospicere ac sapere cogitabã, ac per omnẽ prorsus vitam discipulũ agere constituebam, ob eamq; rem, ex hominum frequẽtia remotus, in solitudines
10 discesseram, vbi sacrorum lectioni librorum assiduã & perpetuam operam darem; dumq; illic lateo, quantã nunquam vel labore & studio consequi, vel ingenij viribus æquare possem, singulari dei beneficio ac dono accepi: id quod ipse nõ raro, tum infrequenti pientissimorum virorum colloquio, tum communi sermone testatus ac professus sum. Cùm
15 verò postea, & propria mente, & multorũ optimorum & sapientissimorum virorum sententia atque auctoritate inductus, intelligerem non mei tantum causa natum, aut aliqua bonarum artiũ, nedum sacræ eruditionis facultate auctum fuisse me, sed quæ gratis acceperim, pietatis iure ac lege, cum fratribus meis cõmunicanda accepisse, ijsdemq; debere:
20 tametsi doctoris, quod non mererer, nomen & munus recusare optarẽ, ingrati tamen ac desidis christiani & officiũ, vel pietatem potius negligentis notã, quam summi & maximi viri inurendã mihi minabãtur, turpiorem duxi & insigniorem, quàm vt contẽnere, aut ferre, aut inustam dissimulare possem, præsertim cum à multis, de reddenda Deo,
25 talenti mihi crediti, ratione, seuerissimè admonerer. Qua de re vtpote maxima, cogitanti mihi illud tandem consiliũ probatum fuit, vt vel ignorationis, temeritatis, ruditatis, inscitiæ, vel incultæ orationis, vel quodcunq. huiusmodi, quod aduersus personã, ingeniũm ve meũ reperiri, à doctioribus & seuerioribus posset, nomen subirem potius, quàm deserti
30 erga fratres officij, & impediti, aut subducti cõmodi (si quod exspectari ex labore meo posset) apud pientiores accusarer. Cùm diu igitur mecum deliberassem, quam potissimum sacrorum librorum deligerem partẽ, in qua primũ operæ meæ pensum conficerẽ, duodecim prophetarum explicationem oportunissimã existimaui, quòd ea iustum opus implere posset, &
35 præter cætera diuinæ lectionis volumina visa esset paros Græcè & Latinè expositores habere; atque eos, qui extarent, liberius illud interpretandi genus, quod allegoricum vocant, plerunq. fuisse sequutos: quod quietis quidem Ecclesiæ temporibus iucundum cum primis ac suaue est;

 turbata

Universidad de Deusto Biblioteca

turbata autem religionis tranquillitate, & dissidijs ac sectis in Christianum populum inductis, non perinde ad explicandã confirmandamq; veritatem expetitur, atque illa alia simplicior seuerioribusq; astricta legibus, quæ vulgato verbo literalis dicitur. quam verò in diuino explicando verbo rationẽ tenuerim, tibi sanctissima mater, quam breuissimè possim, reddere & exponere operæpretium duxi.

Cùm ante annos decem coacto postremũ Tridenti Concilio frequenti Patrũ omnium, Cardinalium, Patriarcharũ, Archiepiscoporum, Episcoporum, Archimandritarũ & Doctorum, cæterorumq; omniũ (quos tuos legitimos ministros agnoscimus & veneramur) Senatu de propositis argumentis sententiã ipse doctorum omnium minimus atque indignissimus, dicere quoque iuberer (quo die primum in illo celeberrimo concessu auditus sum) omnem argumentationis orationisq; meæ materiã, ex ipsis sacrorum librorũ promptuarijs, atq. ex manifesta diuini verbi veritate me expositurum esse, professus fui: non equidem, quod aliorũ vel institutum, vel rationem improbarem, qui de re proposita sanctorum doctorum, aliorumq; optimorum auctorũ recitatis sententijs diligenter ac docte dissererent; sed quod id disputãdi genus illius loci ac temporis cõmoditati minus videretur oportunũ, minusq; cum antiquis exẽplis cõueniens, atq. eorum dissidiorũ, quæ nostro seculo facta sunt, auctoribus & sectatoribus (quorum præcipue informandorum & reuocandorũ causa Conciliũ celebraretur) omnino esset repudiatũ: cùm illi religionis causam à se stare, affirmare & contendere, ob eam rẽ, auderent, quòd à nostris non tam diuini verbi auctoritate, quàm doctorum & interpretum placitis & sententijs peti sese atque oppugnari causarentur: cũ tamen illi sibi visi essent firmissimum præsidium in diuinis libris constituisse, de quo sese nunquam deiectũ iri, sectatoribus suis, quos miserrimè deceperunt, magna ignoratione, vel stulta potius arrogantia iactare solent. Eiusmodi itaque opinionem & arrogatam sibi diuini verbi facultatem & gloriam, vt vanã omnino & mendacem ostenderẽ, simúlqae vt loci illius, & grauissimarum, de quibus agebatur, rerum dignitati inseruirem, demandatum mihi argumentum, aduersus sectariorũ, & à disciplina tua desciscentium hominum sententiam, quanquam doctorum auctoritatem plurimum valuisse & valere oportere confirmarẽ; in eiusmodi tamen causa cũ eiusmodi aduersarijs, omissis auctoritatibus, ipsa re, & diuinorum librorum lectione, veritatem exquirere sum aggressus: quid autẽ & quàm feliciter in eo genere, non quidẽ proprij ingenij, sed diuini beneficij ope, tuoque Mater voto egerim, satis apertè indicare

indicare potuit illa summo omnium nationum & virorum consensu, Deo significata gratulatio, illéq. plausus, quo perorata iam sententia, exceptus fui; non qui vel tantillum laudis mihi ingenioq; meo tribui aut sentirem, aut paterer, sed qui manifestum & inoffensum Dei verbũ omni ex parte sibi consentiens & constans, atque ab omni sectarum & errorum confirmatione longè alienum cùm ostendissem, agnosci, probari, & summa lætitia publicè laudari gauderem. Videbam enim ministros illos tuos, quorum sanctissimo officio, sacrorum librorum cura, interpretatio, propugnatio, & dignitas per Deum patrem, per Christum filium, per sanctum Spiritum, pérque te Christi sponsam commissa est, thesaurum sanctissimum & pretiosissimum ipsisq; charissimum, & obseruatione omni dignissimum, sacram inquam scripturam, veritatis aduersariorum audatia, inscitia & temeritate vsurpatum, contaminatum, direptum & pene conculcatum, à me atque ab alijs suarũ partium catholicis famulis, reuerentia summa, fide integra, & magna cum attendentium vtilitate obseruari, tractari, & coli; eiúsque verum ac legitimum vsum ab istorum arrogantia vindicatũ, nobis nostrisq; asseri & confirmari. Optimorum igitur patrum ex illo concilio, atque sacrarum rerum cognitione præstantium, aliorũq; doctissimorũ & pientissimorum virorum, quos magnos ego auctores habeo, consilijs & auctoritate inductus ac persuasus, hoc disserendi & interpretandi genus, iam olim & perpetuò, in Christiana schola probatissimum, non in disputationibus & actionibus modò, sed in sacris etiam explicandis libris, obseruare & persequi constitui, vt præcipuam & copiosiorem, ad id munus conficiendum, supellectilem ex diuini verbi inexhausta & ad omne argumentum oportunissima lectione pararem, & ijs, qui ex varia apud patres & doctos auctores collecta materia nostræ religionis atque doctrinæ tabernaculum communiunt, & sartum tectumq; curant, vsum aliquem non ingratum nec incommodum offerrem, & ijs etiam quibus nostro seculo nullum, præter diuinum verbum, sanctum & efficax esse putatur, tergiuersationem impedirem, ac diuinorum etiam scriptorum veritatem, non ab illis, sed à nobis stare, demonstrarẽ. Cùm igitur vtriq. parti & nostræ & eorum, qui à nobis discesserunt, satisfacere studuerim, vt nostrorum causam, re ipsa, ratione, oratione, atque studio meliorem ego etiam, omnium minimus, pro mea parte excolerem & defenderem, & aliorum saluti quam ardentissimè cupio, Christiano animo & officio, consulerẽ; illud semel prædictum perpetuo, omnibus exceptum volui, me in nostrarum explicationũ statuenda fide, eam auctoritatem præcipuè appellare,

lare, quæ cunctis maxima & summa iure optimo habetur, hoc est, sacrorum librorum manifestum, apertum & irrefragabile testimonium. Si quas præterea copias ex varijs cæterorum auctorum classibus nõ importunè, pro temporum argumentorumq; ratione atq. vsu, produxerimus, eas, ijs fidei auctoritatisq; partibus, quas profiteantur, valere & constare, & suum singulis dignitatis gradum asscribi tribuiq; oportere, sicut iam pridem à te, sanctissima atq. integerrima veritatis assertrice, illustrissimis præceptis, legibus & institutis est definitum.

Accipe igitur mater sanctissima minimi ingenio atq. eruditionis, facultate ac dignitate, inter omnes non doctores modò, sed discipulos etiam, qui apud te sunt; at verò pietate & studio in te, eorum, quos hoc seculo alis, non postremi filij, munus primum: quod ex tua doctrina, cura & communicatione, ad fratrum meorum vtilitatem acceptum tibi refero. Cuius in primis integrum ac sincerum iudicium, cunctis studijs, actionibus, scriptis, orationibusq; meis exspecto, ac subire cupio, & exspectandum subeundumq; mihi summa reuerentia perpetuò profiteor, nihil vnquam, neque notati per te mihi erroris defensurus, neq. adhibitæ correctionis, vt pium & obsequentem filium decet, recusaturus. Quòd si labor studiumq; meum tibi vni, ob diuinam, qua gubernaris & abundas, virtutẽ & sapientiam, notissimo isto & admirando omnibus erga tuos amore & materno affectu probetur: quidquid reliquum vitæ mihi fuerit, id omne, in sacris libris, in tuam filiorumq; tuorum gratiam, & pro ea, quæ mihi ex diuino beneficio contigerit, ingenij & eruditionis facultate, explicandis consecro: Tibi autem mater sanctissima prosperum & perpetuũ diuinæ gratiæ, pacis & tranquillitatis vsum, omnibus etiam filijs tuis magnũ erga sacras disciplinas amorem, ardentissimum studium, pientissimamq; erga te obedientiam cupio atq. opto. Antuerpiæ Brabantinorum, Lucæ Euangelistæ solenni die. CIↃ. IↃ. LXX.

BENEDICTI ARIÆ MONTANI
IN HOSSEÆ VATICINIA COMMENTARIVM.

PRÆFATIO DE PROPHETICA LEGATIONE.

QVANQVAM scelerati illius & callidissimi hostis, atque omnium malorum primi auctoris artes, conatus, & consilia omnia in ea re consumantur, vt omnes ad felicitatem aditus hominibus præcludantur: idque ille vt efficiat, densissimas humanis mentibus tenebras afferre quotidie & cogitet, & moliatur; atque illud omnino curet, ne vlla cælestis illius luminis portio nobis eluceat, qua verum à falso, ab honesto turpe, discernere valeamus: quam quidem rem propter humanæ dignitatis inuidiam, & conceptam semel diuini honoris æmulationẽ, is semper agitat. Tamen illa, quæ maximo semper hominum amore diuina abundauit benignitas, hæc & huiusmodi pericula propulsare nunquam cessat. nam quicquid consilij, quicquid operæ, aduersarius noster in turbandis humanis rebus ponit, totum sapientissimè diuina prouidentia eludit.

IGITVR cùm certa quædã ad felicitatem via sit, eaque duabus partibus contineatur; fide in Deum; & mandatorũ, voluntatisque eius obseruatione: vtrãq. partẽ in humanis mentibus perturbare pertinacissimè diabolus studet ac molitur. Atque fidei quidem purissimæ rationes omnes hoc vno negotio iugulari posse putat, si contrarias, aut absurdas, aut saltem non veras, de Deo, deq; diuina natura opiniones inserat: quibus aut humana opera à Deo omnino negligi, aut Deum humanis moribus libẽter accommodari, aut externo potius, quã interno delectari cultu, aut alia quauis ratione diuinam naturã pro libitu nostro & varijs gentiũ cogitationibus vel distrahi vel definiri posse putetur: ita vt neq. simplex omnino, neq; adeo pura credatur esse; neque quicquam ex diuina dignitate per deorum multitudinem detrahi. His atque huius aliorumq; etiam generum, quamplurimis opinionibus humanas mentes callidissimus ille serpens imbuere studet, vt in ipso statim religionis limine impingatur, & prima errorum elementa concepta falsam omnino totius vitæ viã terere atq; absoluere cogant. Alteram vero pietatis

Universidad de Deusto Biblioteca

partem non minore diligentia, atque artibus non diſsimilibus corrumpere hoſtis non ceſſat, cùm hominũ mores quàmperditiſſimos eſſe curet, atque non rarò huius voti compos, magno hominum malo fiat. Nam cum humanus appetitus ad voluptatem & ambitionem, atque ad huiuſmodi vitia iam inde ab adoleſcentia ſua procliuis ſit, eaque res hoſtem ipſum primum peruerſitatis auctorem minimè lateat, neque eum decipiendorum hominum rationes fugiant, qui præſtantiſſima olim capita hominumque omnium parentem vna cum vxore facilè in deceptionẽ erroremq. induxerit, indefeſſa opera, aſsiduoque ſtudio, virtutis egentiſsimos, vitiis vehementer præditos homines reddere contendit: quod ſi præſtare poteſt, vt vtroque animus morbo laboret, fidei defectu & morum corruptela, (id verò in primis ſequitur & efficere ſtudet) ſin minus, tamẽ, vt vel altero afficiatur morbo ſaltẽ, vel vt non omnino neutro, enixe conatur. Nouit enim vtroq. morbo liberos eſſe oportere eos, qui ad æternam felicitatem viã affectant: contraq. in æternam miſeriã vtriuſuis ægritudinis languore corrui. Atq. harũ, quas cõmemorauimus, rerum exẽpla quãplurima, vel vna Iſraëlitarũ gens diuinos legentibus libros, facilè ſuppeditabit: cùm homines illos, qui apertiore diuinæ naturæ cognitione gaudebant, qui diuinorum cõſiliorum ipſius numinis beneficio præter cæteros mortales cõſcii fuerant, qui Dei in ſe ſtudium, benignitatẽ, prouidentiã, tam aſſidue fuerant experti, qui maximum de hominum ruina reparãda reſpõſum acceperant, qui in cæterarũ gẽtium lucẽ, & doctrinã conſtituti
Eſai. 31. » fuerant ab eo, qui annunciat verbũ ſuum Iacob, iuſtitias & iudicia
» ſua Iſraël: non fecit taliter omni nationi, & iudicia ſua non mani fe-
» ſtauit eis. Tamen hos à ſyncera fidei ratione, & à recta morum via deductos, non rarò tranſuerſos egit Sathanas. Quam quidẽ ob rem gentem & regionem illam, cuius initia auguſta, atque feliciſsima fuiſſe cõſtat, nõ paucis calamitatibus diuinæ iuſtitiæ ſentẽtia affectã fuiſſe legimus. Verùm enimuero quod diuina miſericordia omnem Sathanæ malitiã incõparabili ſuperet interuallo, hos antiqui hoſtis conatus, atq. huiuſmodi conſilia vires ſuas integras habere, Deus nõ eſt paſſus. Nam cum maximè illius gentis perdendæ ſtudio, & cupiditate cõmunis hoſtis arderet, tunc maximè eorum tẽporibus vitæ incolumitati, & rationibus omnibus Deus conſulebat. In iis autem rebus & commoditatibus, quas ad hoſtis frangenda conſilia diuina comparauit prouidentia, frequens illa oraculorum per diuinos vates fuſio cumprimis cenſetur. Nam iis viris ad cõmunem hominũ vtilitatem ſapientiſsimè Deus eſt vſus, per quos viros, vel Heroas potius,

potius, diuinæ naturæ ratio, arcana atque conſilia, quantũ fas eſſet, populo aperta ſunt: & quæ communis hoſtis artes, quæ fallaciæ, qui conatus, quibuſque rebus hæc vitari, & eludi poſſent, eſt patefactũ. Per hos eoſdem humana mens ad veritatem, atque homines ipſi ad morum & vitæ correctionẽ ſunt reuocati. Hi præterita cõmemorabant, præſentium temporum res, ſtatus, eorumque rationes veras docebant, & futura, ſiue fauſta, ſiue infeſta forent, à ſe præuiſa canebant: ne eo morbo humana mens laboraret, qui maxima pericula laborantibus procreare ſolet: videlicet rerum inſcitia, & veritatis ignoratione. Hi demũ fuêre, qui de diuina erga totius orbis ſalutem voluntate prolixe polliciti ſunt, & maximi illius Dei beneficii ſpem in hominum piorũ mentibus aluêre. Hos tantæ dignitatis, atque auctoritatis Deus eſſe voluit, vt nulli homini fidem haberi iuſſerit, qui diuerſam, aut alienam operum, & vitæ, negociorumq. rationẽ ab horũ reſponſis atq. ſententiis, ederet: ita, vt quicunq. ſe Meſsiam prophetã & orbis reſtitutorem profeſſus eſſet, nec tamen cum horum vatum definitionibus ad amuſſim quadraret, is, vt vanus ac mendax omnino exploderetur. Sed quia nos in cõmentando breuitatem ſequi cogitamus, longã de vatum & vaticiniorum rationibus diſputationẽ cõſulto prætermittimus, cõmodius id & prolixius illã, cum Deus annuerit, facturi. Inter eos vates, qui oracula atque reſponſa, & ſententias ſuas, literarum monumentis commẽdarunt, duodecim fuêre, qui vulgato veteriq. vocabulo Minores dicuntur: non quod ſententiarum auctoritate, rerum aut elocutionis ratione, cæteris poſtponantur; ſed quod horum ſinguli ſcripturæ modo, & breuitate, impares ſint iis, qui maiores vocantur; quorum quę extãt ſcripta iuſtum volumẽ implẽt. Hæc igitur vna res Minorum nomẽ non auctoribus, ſed libellis indidit, atque eadem res in cauſa fuit, vt in vnũ codicem omnes ſimul conferrentur, ne quid ex illis propter chartarũ periret breuitatem. In his autẽ duodecim, primũ lectionis ordine locum, antiqui ſacrorum librorum concinnatores Hoſſeæ vatis propterea eſſe voluerunt: quòd ille inter primos vates, quorum ſcripta extant, fuerit vaticinatus. Namq. certum quoddam vaticinandi genus à Samuele, vſq. ad poſterioris tẽpli ſecula frequentatũ fuiſſe legimus; cuius generis profeſſores, videntes ſunt appellati, duplici ad rem accommodato verbo Hhaza & Raa; quorum alterum חזה ראה
videre, alterum verò intueri ſiue contẽplari, poſſis interpretari. Nam quibus in populi vtilitatem à numine donatum erat, vt præterita ac futura proſpicerent, & publicarum ac priuatarum rerum rationibus prouiderent, ij vno agnomine videntes nominati ſunt,

Universidad de Deusto
Biblioteca

corumq. munus videndi verbo fuerat explicatũ. Contigit autẽ non raro huius generis viris, vt oblatas rerum imagines, siue præteritarũ siue præsentium, siue futurarum, certis quibusdam modis & rationibus ad id à numine aptati, atque comparati, contemplarentur, & velut in theatro quoda constituti spectarent, siue per symbola quædam, siue per ipsarum rerum simulachra, acsi res ipsæ ad spectandũ obiectæ fuissent. Atque id videndi & vaticinandi genus, scriptura intuitionem vel contemplationẽ nominat; quam nostra versio frequẽtissimè visionẽ interpretatur. Cuius generis illa sunt: Visio Esaię filij Amos. & apud Ezechielem: & quærẽt, inquit, visionem à propheta. & multis alijs in locis; ex quibus visionis nomen certæ cuiusdam significationis esse intelligatur; quæ potius ad internã contemplationem, & ad rerum atque negociorum obseruationẽ, quam ad videndi sensum pertinere videtur. Nam hoc verbo diuinus vates vsus est, cum caneret, Lætabitur iustus cum viderit vindictam: hoc est, cum obseruauerit malorum vltorem esse Deum. At verò ex ijs vatibus, qui à Samuele & deinceps (vt D. Petrus inquit) fuerunt, quidam historia, quidam etiam propriis scriptis, atque editis libris, memoriã suam ad nostra vsque tempora propagarunt: neque enim Eliæ, neque eius discipuli, atq. sectatoris Elizæi, vllũ apud nos extat scriptum, sed neque Iesu Christi & Apostolorum tẽporibus extitisse accepimus. Quorum verò scripta nunc in manibus omnium sunt, eadem & nostræ ecclesiæ recentis etiam ætate vulgata atq. nota fuerunt. Igitur in iis qui vaticiniorum suorum scriptores primi fuêre, Hosseas & Amos, Michæas atque Esaias, omniũ primi commemorantur. Namq. eodem seculo quatuor illos fuisse ipsis voluminũ initiis declaratur; qui sub Ozia, Ioatham & Achaz regibus Iudæ suo munere functi fuisse dicuntur. Verùm enimuero quod inter primos prophetas Hosseã collocauimus, nõ eo dictũ accipi debet, quòd hos omniũ primos scripsisse affirmemus, sed quòd eorũ, quorum ad nos scripta permanarint, & qui simul munere functi suo sunt, Hosseas, Ioël, atque Amos cum Esaia, eodem seculo primi fuerunt. Hos verò Obadias & Michæas, quorum scripta extant, præcessisse dicuntur. Nam temporibus Achab Obadias floruit; Michæas verò ad decimum regni Iosaphat annum refertur; erat autem annus septimus & vigesimus supra ter millesimum, cum primum Achab rerum est potitus. Ne tamen ordinis & temporum rationem prætermisisse videamur, quæ plurimum ad prophetarum explanationem conferre solet, nonnulla de his aliisq. rationibus quambreuissime, & quamclarissime dicere fuerit operæprecium.

Esa. 1. Ezech. 7.

Ps. 57.

COMMV-

ANTE igitur quam ipsum vaticiniorum explicationem aggrediamur, communes quasdam omnibus ferè eorũ libris rationes & dubitationes idoneas, de quibus quæratur; & dignas, de quibus disseratur, duximus: quod eas ad temporum, nominum, generum, aliarumque rerum oportunarum rationem considerandam, commoditatis plurimum allaturas arbitraremur. quas neque ij, qui ante nos cum summa laude de sacris rebus scripserunt, prætermittendas putauerunt: de quibus nos non commentantium, sed disputantium modo agemus, varijs in singula argumenta sententijs in vtramque partem adductis, auctorum autem nominibus celatis, quòd nemini detrahere vnquam cogitemus; nostram verò sententiam disserendi magis, quam iudicandi consilio expositam existimari volumus. Primùm autem ipse ordo, seriésque librorum causam rationẽque sui inuestigari postulat: videlicet, quãobrem alij alys præpositi fuerint. Id enim nec temerè, aut casu, nec sine certo consilio accidisse dicendum est, quando neque rerum dignitas, neque religio ipsa id dici permittat, neque cogitari diuinæ prouidentiæ patiatur ratio. quæ cùm in minimis rebus magna, certa, constansq. sit, in huiusmodi grauissimis & summis, maxima, constantissimaq. fuisse, dicenda necessario est. Sunt autem qui hunc librorum ordinem vaticinandi temporibus adscribant, & eum vnicuique locum obtineri dicant, quem auctor munere obeundo occupauerit. itaque ita primum Hoseam vaticinatum, deinde Ioëlem, atque consequenter alios omnes putant. Hanc verò sententiam, cum alia quædã, tum Abdias cum primis infirmat; qui commum omnium antiquorum Hebræorum, qui de temporibus meminerint calculo, Achab regis temporibus fuisse existimatur, vt in eius vatis exponendo vaticinio docebimus. Quæ res hunc vatẽ Hoseæ, Ioëli, Amosóque, quibus tamen illius liber postponitur, ætate, & agenda legatione antecessisse ostendit. Atq; etiã ex libro ab Hebræis Z Z E D E R G H O L A M, *hoc est seculorum series inscripto, & ex disputationibus institutis in tractatum de Pascha, Hoseam, Amosum & Michæam eodem seculo vaticinatos fuisse accepimus, quod ipsorum quoq. diligenter obseruata lectione indicatur. Quare si ex temporũ serie ordinis ratio petenda foret; consequenter hos collocari; neque inter Hoseam & Amosum, Ioëlem; & inter Amosum & Michæam, Abdiam atque Ionam inseri, fuisset consentaneum. His accedit quod Iohel, Nahhum, & Habbakuq, Manassæ regis tempestate vaticinandi munere functi, ab iisdem antiquis Hebræis commemorãtur. Quamobrem si ex temporibus cuiusque omnium ordo statuendus fuit, desiniri hoc modo debuerat, vt Abdias primus, secundus Ionas, post hos Hoseas, Amos & Michæas, collocarentur: deinde Ioël, Nahhum & Habakuq qui fuerunt in diebus Manassæ, post quos Sephonias, qui Iosia regnante fuit: postremi verò Haggæus, Zacharias & Malachias, qui post transmigrationem Babylonis fuêre vaticinati. Sunt verò qui dicant duodecim prophetas hos sic olim a septuaginta interpretibus dispositos in antiquis Græcorum libris aliquando fuisse, vt ordine Hoseas, Amos, Michæas, Ioël, Abdias, Ionas, Nahhum, Habbakuq, Sephonias, Haggæus, Zacharias, & Malachias enumerarentur; atq. his quatuor ternionibus eorũ seriem fuisse indicatã cõfirment. quod quãuis certũ exploratumq. esset: tamen cum ea, quam indicare voluit, temporũ ratione & serie quibusdam non conuenire, ex ijs quæ disseruimus, deprehenditur. Fuere, qui Ioëlem, Nahhum, Ionam, Hoseam & Esaiam ad idem tẽpus referrent: neque tamen aut sacrorum librorum, aut antiquorum auctorũ auctoritate id statuerent: neque enim ea ratio*

סדר עולם Misnaioth de פסח

Universidad de Deusto
Biblioteca

in Ioële & Nahhum satis perspicua ant cõstans est: præterea Amosum & Michæam ab his prætermissos miror; quos eorundem regum temporibus cum Esaia & Hosseavaticinatos fuisse scriptura indicat. Alia autem tum distribuendorũ, tum collocandorum, vatum ratio est; quæ minus dubitationis afferre videbitur, si eo modo res disponantur, quo tempora olim Iudaicarum rerum (quæ præcipua & constantissima ratio est) adnotata sunt. Solent enim Hebræi tres ætates aut rerum facies constituere, ante templum excisum, in ipsis excisionis temporibus, & post dirutum excisumque, ac iam denuo restitutum templum. Atque hoc modo quidam ex vatibus ad primam, alij ad secundam, reliqui ad tertiam (vt ita dicamus) ætatem referuntur. Etenim Esaiam ante excisionem fuisse, ipsis illius annotatis temporibus docemur; qui vidit in diebus Oziæ, Ioatham, Achaz & Ezechiæ regum Iuda, cuius tamen quod plura essent oracula, iustum volumen impleuere, separatimque à duodecim edita sunt, quos ob breuitatem minores dici, atque simul in vno corpore esse antiquis placuit: quorum primus, qui ijsdem cum Esaia temporibus fuerat, Hosseas collocatus est: proximum verò locum Ioël obtinuit, quòd Hosseam ætate & obeundo munere contigerit, Amosumque antecesserit. Namque Amosius ex vltimis ferè Ioëlis versibus vaticinio suo initium fecit: Dominus de Sion rugiet, & de Ierusalem dabit vocem suam. Atque hanc causam nonnulli ex Christianis auctoribus fuisse dicunt, quamobrem in Ioëlis libello agendi tempus minus indicatum sit, quoniam idem vtriusque fuerit, quod proximè sequutus Amosius ostenderit: quanquam Ioël vel diutius vixerit, vel vaticinandi munere fuerit diutius perfunctus; quippe qui ad Manassei tempora pertinuisse in seculorum serie traditur. Amos autem tertium locum propterea sortitus est, quòd in diebus Oziæ vaticinatus fuit, qui tamen intra biennium, (vt in illius commentarijs docebimus) munus suum absoluit, cum Ioël vlterius etiam suum prorogauerit. namque vltimum illius vaticinium. Et erit post hæc, & effundam spiritum meum super omnem carnem; aut Manassis tempore, aut paulò antè editum esse putari potest. Atque ita horum trium vatum series cum temporum ratione aptè conuenire videtur. At verò Abdias, qui hos omnes tres ætate antecesserat, librorũ ordine, propterea secutus existimatur, quòd ipsos sententijs, oraculis, & dicendi genere instruxisse primus vt dux & antesignanus aliquis cognoscatur. Etenim eadem ferè non solum vaticinia, sed verba etiam in grauissimis argumentis apud Amosum, Ioëlem, & Hosseam, atque apud Abdiam obseruantur. Namque Ioël in libri sui fine Idumæorum vastationem, & Israelis restitu-
» tionem prædixit: AEgyptus in desolationem erit, & Idumæa in desertum perditio-
» nis, pro eo quod inique egerint in filios Iuda, & effuderint sanguinem innocentem in
» terra sua, & Iudæa in æternum habitabitur, & Ierusalem in generatione & genera-
» tionem; & mundabo sanguinem eorum quem non mundaueram, & Dominus com-
» morabitur in Sion. Amos etiam eadem ferè sententia librum suum absoluit: Vt possi-
» deant reliquias Idumææ & omnes nationes: eò quòd inuocatum sit nomen meũ super
» eos, dicit Dominus faciens hæc, &c. His autem duobus, quibus tamen tempore prior fuerat, quod de Idumæo excidio, atque de Israelitarum salute vaticinando antecesserit, proximus librorum ordine accessit, vt illud eorum qui distribuerint consilium fuisse videatur, ostendere nimirum Abdiam fuisse primum qui de illis rebus dixisset: cuius vaticinium alij etiam confirmauerint. Cumque in librorum serie Esaias propter operis magnitudinem atque temporis rationem ante Ieremiam, Ezechielem & Danielem collocatus fuerit, eodem modo Hosseam, vt longiori libro cæteris præeuntem, & tempore Esaiæ æqualem, primum inter duodecim esse, consentaneum visum fuit. Abdiæ verò quoniam propter eam rem, atque etiam quòd non Israëlita, sed Idumæus genere fuisset, cùm pri-

In lib. cui titulus. רְבָבָא בְּתוּאֵל
Hoseas, Ioel.
Amos.
Abdias.
Ioel. 3.
Amos 9.
Abdias.

cùm primus locus non concederetur, is tamen iure tributus est, quem argumenti, sententiarumque ratio postulabat. Nam, vt diximus, non solum vaticinia ipsa; sed orationes & verba ab his ex illo repetita sunt. Quippe vt apud Abdiã est: Propter iniquitatem in fratrem tuum Iacob, operiet te cõfusio. Sic apud Ioëlẽ Hebraicè ad verbum: Propter iniquitatem in filios Iuda, &c. Apud Abdiam legimus, quoniam iuxta est dies Domini super omnes gentes. Et apud Ioëlem: Quia venit dies domini, quia prope est. Et iterũ: Quia ibi sedebo vt iudicẽ omnes gentes, &c. Illud etiã quod Abdias dixerat: Et in monte Sion erit saluatio, & erit sanctus, & possidebit domus Iacob eos, qui se possederant, & hæreditabunt hi, qui ad Austrum sunt montem Esau, &c. ijsdẽ ferè verbis imitatus Amos repetiuit: vt possideant reliquias Idumææ, & omnes nationes, eò quòd inuocatum sit nomen meum super eos, &c. Vbi verò Abdiæ vaticinia idoneo argumẽtis loco reposita sunt, cæterorum series ex temporum ratione, vt initio cœperat, deducitur: atq. ita post Abdiam Ionas primum locum obtinuit, qui in diebus Ieroboam filij Ioas vaticinatus dicitur, sicut scriptum est: Ipse restituit terminos Israel ab introitu Emath vsque ad mare solitudinis iuxta sermonẽ Domini Dei Israel, quẽ loquutus est per seruũ suum Ionã filiũ Amithai prophetam, qui erat de Geth, quæ est in Opher. Ex hoc autem loco Ionam & Amosum eodem tempore fuisse docemur. Post Ionam verò est Michæas Morastites, cuius vaticinia post mortẽ Ieroboã filij Ioas edita fuisse cognouimus. namque Ieroboam in diebus Osiæ vita cessit. Michæas autem à temporibus Ioathan, qui Osiæ filius fuit, vsq. ad dies Ezechiæ vaticinatus est. Michæa autẽ Nahhum & Habakuq libri subiuncti sunt, quod vterq. ad dies Manasse filij Ezechiæ in libro de seculorũ serie referãtur. Atque horum vaticinia & sententia & argumento simillima inter se sunt. Etenim Nahhum, Niniues, & Niniuitici imperij excidiũ ob crudelitatẽ, cum in cæteras gentes, tum in decem tribus à se captas & abductas exercitã, prædixit. Habakuq verò de Babylonis & Chaldæorum excisione ob grauem & nefariam Iudæorum stragẽ templiq. prophanationẽ & incendiũ, atque ob cætera impietatis crimina. Idemq. de Nabugodonosoris familia penitus labefactanda perdendaq. egit. At verò Sophoniæ, quòd Iosiæ regis Iuda temporibus vaticinari contigit, locus etiam post Michæã & Habakuq certo ordine fuit adscriptus. Atque hæc classis eorũ est qui ante incensum templum vaticinati fuere. Ipso autem vastitatis tempore Ieremiam & Ezechielem munus suum obiisse, ipsa eorum scripta apertè docent: vt & Haggæum Zachariam atque Malachiam rebus iam restitutis, & secundi templi diebus, quos visitationis dies Hebræi vocant vaticinatos, ex ipsorummet libris accepimus. Atque Abdia eo quem significauimus modo posterioribus addito, cæterorum omnium ratio & series pulchrè iam constare videtur. Hactenus igitur prima nobis quæstio explicata sit.

Existit autem secundo loco quæstio subdifficilis ex varia annotandi tẽporis in vatum initijs obseruatione. Etenim in sex libris ex his, regũ, quorũ ætatibus vates munus suum obierint, mẽtio fit apertissima, partim Iudæorũ, partim Israëlitarũ, aliquãdo etiã Medorũ & Persarũ. Vt in Hosseæ: Verbũ domini quod fuit ad Iosue filium Beeri in diebus Oziæ, Ioathan, Ahhaz, Ezechiæ, regũ Iuda, & in diebus Ieroboã filij Ioas regis Israël. In Amos sic: Verba Amos qui fuit in pastoribus ex Thecoagh, qui vidit super Israel in diebus Oziæ regis Iuda, & in diebus Ieroboã filij Ioas regis Israel. In Michæa vero legimus: Verbum Domini quod fuit ad Michæã Morasthæũ in diebus Ioathã, Achaz, Ezechiæ regũ Iehuda. Sophoniæ aũt initiũ illud est: Verbũ Domini quod fuit ad Sophoniã, &c. in diebus Iosiæ filij Amon regis Iuda. In Haggæi quoq. scriptis dicitur: In anno secundo Darij regis, in mense sexto, in die primo mensis factũ est verbũ Domini in manu Haggæi prophetæ. Huic simile Zachariæ initiũ est: In mẽse octauo in anno secũdo Darij factũ est verbũ Domini ad Za-

Abd. 1.
Ioel. 3.
Abd. 1.
Ioel. 3.
Abd. 1.
Amos. 9.
4. Reg. 14.
סורעלם
Sophonias.
Hoseas.
Amos.
Michæas.
Sophonias.
Haggæus.
Zacharias.

Universidad de Deusto
Biblioteca

ad Zachariam, &c. His itaque sex vatibus tempora, nominàque regũ, sub quibus vaticinati fuerint, adscribuntur. At verò Ioël, Abdias, Ionas, Nahhum, Habakuq &
Malachias, sine vlla temporum aut regum notatione leguntur; cùm tamen eorum temporibus reges qui indicari possent, nõ defuerint. Huius autem varietatis causa inuenienda est, quæ quocunque modo de horũ initijs librorũ statuatur, tamẽ obseruationem, 5
diligentiámque ad sui contemplationem postulat. Siue enim horum librorum initia &
inscriptiones ab auctoribus ipsis olim, siue ab Esdra Scriba (vt nonnulli volunt) sint postea adiunctæ: eadem tamen vtrobique quærendi ratio manet, (cùm nihil ab illis, neq; ab Esdra quicquam sine magno iudicio, imò sine diuino consilio in hoc genere factum credatur): quid causæ fuerit quamobrem in sex libris tempora atque nomina diligen- 10
ter indicata, in alijs vero sex libris fuerint hæc omnino prætermissa. Ad hanc autem absoluendam quæstionem cum nulla apud commentatores ratio conscripta extet; illa tamen idonea satis esse videtur, si statuamus in vaticiniorum rationibus temporum aut regum notationes non esse necessario requirendas. Namque Prophetis tres fines constitutos fuisse obseruauimus, ad quorum aliquem vel omnes etiam actio omnis referenda 15
esset. Ex quibus ille primus & maximè vaticinantibus proprius, vt futuræ res, vel quæ ad publicam hominum salutẽ, vel quæ ad alias regum, regnorũ, ciuitatũ, terrarum & singularum interdum personarum rationes pertinerent, antequam editæ essent, ex di-
Amos 3. uino hominibus vtilissimo consilio prædicerentur, sicut scriptum est: Quia nõ faciet do-
» minus Deus verbũ, nisi reuelet secretum suum suis prophetis. Ex qua re illud efficitur, 20
» vt & Deum omnia ante etiam, quam sint, cognoscere intelligamus, & hominem mortalem diuini consilij & arcani compotẽ atq. indicẽ esse posse fateamur. Alter verò vaticinij finis est, vt hominum mores, studia atque actiones, Prophetarum consilio, admonitione, ac doctrina, vel componantur vel corrigantur. Nam ex eorũ, qui vaticiniorum consilia & reprehensiones olim vel secuti studiosè fuerint, vel contempserint exemplis 25
obseruato felici, aut duro exitu, posteri sibipsis cauere ac prospicere, ex vatumque
Hebre. 2. » sententia vitam instituere potuerunt & debuerunt: sicut scriptum est: Si enim qui
» per Angelos dictus est sermo firmus factus est; & omnis præuaricatio & inobedi-
» entia, iustam accepit mercedis retributionem. Tertius autem Prophetarum finis fuit, de rebus maximis, arcanis atque spiritualibus diuinorum dictorũ ac promissorum ra- 30
tionem, veritatem, atque constantiam docere & confirmare. Nam quis vnquam mortalium quicquã cogitare, nedũ affirmare, de lapsi & perditi humani generis restitutione, de verbi Dei cũ humana natura coniunctione, de conceptu, de natiuitate, de morte eiusdẽ; quis de spirituali, quis de corporali resurrectione certum aliquid & exploratum dicere posset, nisi Deus id quõdam vatum officio indicasset, atque frequentibus testimonijs spe- 35
randam, exspectandamque liberationẽ proposuisset & confirmasset? Cùm autem nobis Propheticæ lectionis vtilitas perpetua sit, nec minus earum quæ gestæ sunt rerum exemplum, quam præsentiũ obseruatio, atque futurorum expectatio, documẽti, spei, atq; commoditatis ad vitam instituendam adferat: non magni retulerit, scire quo tempore is auctor scripserit, cuius scripta & certissima & vtilissima semper fore manifestũ sit. Nam 40
quæ illis hominibus, quorum ætate vates agebant, præsens actio fuerat, eadem posteris præsenti perpetuò consilio, exemplo, aut documento esse potest. Quæ verò de futuris rebus antiquis proposita, fidem olim diuini verbi auctoritate & ministrorum grauitate atque constantia meruere, eadem si gesta iam sunt cæterorum quæ nondum fuerint edita, & spem facere certissimã, & exspectationem mouere, propinquioremq. ostendere 45
valent. Itaq; ex prætermisso in vatum libris actionis tẽpore, nihil quatenus ad sententiam aut argumentũ de veritatis & fidei summa: quatenus verò ad finẽ & legentium

vsum

vsum pertinet, nihil de vtilitatis summa decedit. In quibus verò vatibus tempus indicatum est, in ijs non ætatis, qua ipsi vixerint aut egerint, adnotandæ, sed sententiæ & argumenti certi commodius explicandi rationem habitam fuisse arbitramur. Namque vbicunque aliquid dictum actúmve est, quod ad regem quempiam illiúsve regni res per- 5
tineret, consultissimum fuerat ea adnotari tempora, ex quorum historijs vaticiniorum illorum argumentum peti explicarique posset. Hosseas enim futuram Iehu excisionem atque Israëlis absolutam abductionem, & Iudæorum ex Babylonienſi captiuitate liberationem singulariter prædixit. Quamobrem ea tẽpora indicata sunt, quæ vel certis sceleribus & quorundam regum culpa cladem illam commerita fuerant, vel aliorum 10
etiam principum abstinentia, cura & studio, clementiam illam atque minus seueram in Iudaicum populum sententiam impetrauerant. Atque ad hanc rationẽ illa huius vatis vaticinia referenda sunt. Et visitabo sanguinem Iezraghel super domum Iehu, & quiescere faciam regnũ domus Israël. Et iterum: Quia non addam vltra misereri domus Israël, & domus Iuda miserebor. Opportunissima autẽ ad hanc rẽ mentio illa Ioathan, 15
Achaz & Ezechiæ fuit. Quod & Ezechiæ pietati bonam clementiæ partem in Iudaicis rebus diutius conseruandis à Deo tributam fuisse existimandum sit. Nomen etiam Ieroboam filij Ioas propterea est appellatum, quod is ex familia Iehu fuerit, maiorumque suorum imitator, quam familiam extinguendam penitus fore vates prædixit. Amos etiam quod de Samariæ vastatione vaticinatus est, atque instructas sibi ab Amasea sa- 20
cerdote Bethel insidias, accusationemque apud regem factam narrauit, Ieroboam regis Israëlis nomine & tempore annotato est editus. Idem autem quædam etiam de Iudæis apertè & singulariter dixit, quæ vt melius exponerentur temporis significationem requirebant; vt in eius commentarijs latius docturi sumus. In Michæa vero lamentationibus multa nominatim loca ex tribu Iuda appellata sunt: atque vatis ipsius patria est 25
etiam indicata. Vt illud: Quia venit vsque ad Iudam, tetigit vsque ad portam populi Mich. 1.
mei, vsque ad Ierusalem. Et illud: Quia infirmata est in bonum habitans Maroth, quia descendit malum à Domino in portam Ierusalem. Tumultus quadrigæ stuporis habitãti Lachis, &c. Idem etiam: domus Acrib & habitantes Maressah. Aliarum item Iudæ vrbium meminit, de quibus quæ dixit cùm priuatè ad Iudæorum gẽtem (cuius maxima 30
cura vates ageretur) referenda essent, ipsis regum temporibus & rebus accommodari oportuit: quorum contemplatione sententiarum summa melius & commodius subduci posset. Ob eam itaque rem in inscriptione fuit: In diebus Ioathan, Achaz, Ezechiæ, regũ Iuda, quod vidit super Samariam & Ierusalem, &c. Sed & Sophonias multa singula- Sophon. 1.
riter de Ierosolymitanis dixit, quæ temporis rationem certam ad exponendum postula- 35
rent, quam idcirco indicari consentaneum fuit. Dixerat enim: Et erit in tempore illo, Cap. 3.
scrutabor Ierusalem in lucernis, & visitabo super viros defixos in fecibus suis, &c. Et totum ferè caput: Væ prouocatrix & redempta ciuitas, columba, &c. Et: Lauda filia Syon, &c. Quatuor igitur vatum horum vaticinia quòd regum tempora & historias aliqua ex parte spectarent, nominibus etiam & diebus adnotatis edita fuêre. Haggæus Haggæus. 40
autem quòd de reædificando tẽplo, deque illius operis ratione & fine ageret, Darij regis tempora sine quibus vaticinij sententia constare non posset, ipsemet in scriptis suis annotauit. Zacharias quoque Darij temporum meminit, cuius ipse monarchiam ad Græcos Zacharias.
migraturam certo sibi oraculo prædixerat. Atque hæc causa satis apertè reddita nobis videtur, quamobrem sex his vatibus temporum regumque nomina adscripta fuerint. 45
At verò apud Ioëlem, Abdiam, Ionam, Nahhum, Habbakuq, & Malachiam nullius ad Iudæa vel Israëlis regna priuate spectantis rei singularis adnotatio, mentióve fit: quamobrem neque regũ nominibus explicationis causa appellandis, opus fuit. Namque

Universidad de Deusto
Biblioteca

Ioël siue de fame in Israëliticam regionē futura, vt interpretes putant, siue de quatuor orbis imperijs (vt suo loco videbitur) vaticinatus fuerit: tamen eius vaticinia nec ad Iudæ, nec ad Israëlis regnum singulari aliqua ratione referuntur: sed magis omnia illorū regnorum tēpora in vniuersum complectūtur. Abdias etiam Edom excidiū, & Israëlitarum restitutionē nō singulariter, sed generaliter prædixit. Ionæ autem & Nahhum, qui ambo de Niniues rebus egerunt, & Habbakuq, qui de Nabucodonosoris illiúsque familiæ exitio dixit, Iudæorū & Israëlitarum regū nomina adscribi, nulla ratio postulabat, vt neq. Malachiæ etiam vaticinijs, qui de omni populi & sacerdotaliū rerum statu magis, quàm de priuato aliquo ad regnū regemque pertinenti argumento verba fecit. Ex quibus rebus omnibus illud apparet non tam tēporum, quibus vates vel dixerint, vel vaticinati fuerint, quam argumenti in opere ipso significandi causa, dies & annos, atq. nomina etiā regū ad vaticinia vocari solere. Atq. hactenus secunda quæstio est discussa.

Illud aūt nobis tertio loco disputandū occurrit, quidnā in causa videatur esse, quāborem ex his duodecim vatibus quinq. tantum patrū, aut etiam auorū nomina expressè indicata, reliquis verò septem fuerint omnino prætermissa. Sunt autem quinque illi, Hosseas filius Boeri, Ioël filius Pathuel, Ionas filius Amithai, Sophonias filius Cussi, & Zacharias filius Barachiæ. Cæteri vero sunt Amos, Abdias, Michæas, Nahhum, Habbakuq, Haggæus, Malachias; qui tamen non minus quam alij patres habuerunt. Huius autem differentiæ causam cùm ex sacris libris apertam reddere non possimus, ex diligēti cōiectura inuestigare debemus. Dico igitur eos qui nominatim appellati sunt, patres celebres illustrēsque illis temporibus, & gentibus suis notissimos fuisse: atque ideo & honoris & fidei etiam faciendæ confirmandæque causa vna cum filijs ad illas publicas actiones & partes esse appellatos, eodem ignominiæ periculo exponendos, si vana vaticinia euasisse vnquam accideret. Tantùm enim causæ actionisque suæ veritati atque auctoritati vates fidebant, vt sancta etiam parentū nomina testimonij loco adhibere, & profiteri minimè dubitarent. Reliqui autem, quibus obscuriores aut minus noti patres contigerant appellare eos aut indicare, nec vaticinij rationibus necessarium, neque suæ ipsorum dignitati aut muneri tenendo, aut fidei confirmandæ, opportunū sunt arbitrati. Etenim ad vaticinandi legationem legitimè obeundam, nihil generis aut familiæ ratio per se confert: neque enim vt in regio aut sacerdotali munere, sic in vaticinij aut legis ferendæ, vel docēdæ officio certarum tribuum, aut familiarū personæ optantur. Namq. in sacerdotē præterquam ex Leuitica tribu Aaronisque familia, in regem aūt præterquā ex Iudæ tribu vngi legitimè post Saulem nemini contigit: vaticinari autem & docere pluribus, nulla certa generis ratione habita, datum fuit. Etenim Moses, Samuel, Elias, Elizeus, Nathan, & alij multi nec eiusdem familiæ, nec tribus etiam eiusdē fuēre. Atque adeo huic assignando muneri personarū magis animos morēsq. congruos, quam certum genus à Deo deligi solere arbitramur; præsertim cùm ad futurarum rerum prædictionem, vitiorum etiam reprehensio adiuncta sit: nam futura solum prædicere etiam Balaamo, etiam Caiphæ, alijsque non adeo probatis hominibus oportune aliquando conceditur: temporum autem scelera & crimina ex diuini spiritus instinctu accusare, & grauiter carpere, non nisi optimis & integerrimis viris datur.

Accidere etiam potest vt in ijs, quæ appellantur patrum nominibus, oportuna aliqua significatio fuerit, quæ cum filiorum ipsorū munere officioque conueniat, dignaq. existimetur, quæ ad vatum ipsorum partes commendandas, etiam petatur: vt Hosseæ
באר pater Beeri, quod nomen puteū, siue puteū meum, siue putealē latinè sonat; ex eo fortasse impositū, quod legis & diuinæ doctrinæ vberrima copia apud ætatis suæ homines affluxerit. Ioël dictus filius Pethuel; vt ex nomine panis ac buccellæ Dei, vati ad annonæ
פתואל

& fru-

& frugū desiderandarū imaginē vaticiniū editū fuisse videatur. Ionas verò ob vaticiniorū & dictorū constantiā & veritatē, patris nomē Amithai, hoc est veracis, appellauerit. At verò Sophoniæ, cui nomē argumentis ab eodē tractatis congruum est (significat enim arcana absconditaq. Dei) quòd in patris nomine Chusi nihil magnū, aut vehemēter cōueniens obseruaretur: auorū & maiorū, nō aliena nomina sunt addita, filij Gadalia, filij Amaria, filij Hhazakia; quod latine dicere possimus, filij magnitudinis Dei, filij dicti Dei, filij fortitudinis & apprehēsionis Dei. Atq. ita Zachariæ nomen Barachiæ patris est adiunctū, quod diuinā benedictionē, & affluentē vaticiniorū de humana felicitate, & salute copiā suppeditatā ostēderet. Itaq. ijs vatibus quorū officijs paterna nomina respōderent; siue antiqua & vulgata cōmemoratione appellata fuerint, quēadmodū fieri sæpe solet; siue ab ipsis vatibus vsurpata; siue deniq. à librorū inscriptoribus adiuncta; cōmode ꝓfecto & vtiliter annotata sunt. Atq. equidē nomina hæc pariter cū filiorū commemoratione vsurpari cōmuni sermone solere, multa in sacris libris loca indicāt. Etenim & historiæ ipsæ Ionā filiū Amithai nomināt: & Christus Zachariā filiū Barachiæ, ex vulgato iā cōmemorationis vsu, dixit. Quorū verò paterna nomina indicata nō sint, ea nihil huic rationi idoneū, atq. opportunū habuisse existimare possumus. Illud verò nec alienū, nec creditu difficile esset, si hæc patrū nomina distinctionis causa filijs imposita dicerētur, quòd eadē ætate alij atq; alij idē nomē sortiti, patrū aut auorū cognominib̄ dignoscerētur; quod in antiquis linguis obseruatū, in Hispana etiā ad nostra vsq. tempora factitatum videmus. vt apud Græcos Aiaces Telamonius & Oilæus: apud Latinos L. Tit. Sēpronius L. F. Namq. huiusmodi certa & vulgata olim in personis distinguendis nota fuit. Itaq. nominibus ijs, quæ eodē tēpore pluribus viris fuēre, vsitatā paterni nominis cognominationē addere opus fuit: cæteris verò, quibus nihil ambigui ad cognoscendum, nomen ipsum solū appellatū reliquisset, paternū cognomentū sine vllo incōmodo est ꝓtermissum. Igitur inter ea, quæ ex coniectura afferri à nobis in hoc genere posse videntur, hæc visa sunt aptissima. Illa verò ex Hebræorum traditione & iamdiu celebris, & à nostris etiā Christianis scriptoribus ad hanc quæstionē expediendam relata ratio est. Eos qui in vatū inscriptionibus patres aut aui appellantur, vates etiam, prophetico munere perfunctos fuisse: cæteros aūt propterea nō appellari, quod vates nō fuerint. Atq; huic sentētiæ fundamentū ex illa Amosi expositione iactū est, qui cū se, aut instituto suo, aut paterni officij imitatione, vatē euasisse negaret; diuina tatū præsentiq; iussione eā, qua fungeretur, legationē suscepisse profitebatur. Non sum, inquit, propheta, nec filius prophetæ. Qui verò huic sentētiæ subscripsere, illud etiā addiderūt. Pethuelē quē Ioëli patrē scriptura adiungit, eundē & Samuelem illum celeberrimum Israëlitarū vatem, vltimum reipub. cōsulem iudicēq; fuisse. Atq; hæc de patrum nominibus indicandis dixisse satis fuerit.

Ex hoc autē loco aditus nobis aperiri videtur, vt de patriæ nominibus apud quosdā vates expressis, apud alios verò prætermissis quærendū sit. Docemur nāq. Amosum ex pastoribus Thecuæ, Michæā Morastitē, Nahhum Elcussæū fuisse: de cæteris verò nihil his simile legimus. Atq. in maiorū etiā vatū libris nulla de Iesaiæ & Iezechielis patria mētio est, de Ieremia aūt scribitur: Verba Hieremiæ filij Helchiæ de sacerdotibus qui fuerunt in Anathoth, quæ fuit in terra Beniamin. Nā si ad indicandā tribū & genus vnuscuiusq. ex vatibus patria adnotata est; adhuc noua quæstio existet; curnam quorundam tribus diligenter indicatæ; cæterorum verò neglectæ aut prætermissæ fuerint? Præterea eam patriæ adnotandæ causam nō fuisse, Ieremiæ ratio ostendit; cui si ad significandā tribum adscribi quicquā opus esset, prætermisso omnino loci nomine, ex sacerdotibus genus deductum indicare, abunde satis fuisset. Vt etiā Ezechielis generi indicando patrē Chuzi sacerdotē appellare satis fuit. Præterea Nahhum cognomen illud additum Elcussi, quanquā patriæ esse dicatur, tamē neq. genus, neq. tribū indicat, quādo de loco ipso Elcus ad certā

Hier. 1.

tribus

Universidad de Deusto
Biblioteca

tribus cuiuſpiam ditionem referẽdo, nihil ex ſacris literis compertũ habeamus. Tantum autem Mareſſam, vnde Michæas Moraſtites cognominatus eſt, in Iudæa vrbibus numeratã nouimus. Nec verò de Amos genere & tribu ex eo conſtat, quod Thecoë loci facta mentio eſt. Non enim ille Thecoi vel Thecoites fuiſſe dicitur, ſed fuiſſe in paſtoribus Thecoagh, hoc eſt, ex illa ruſticæ vitæ exercitatione ad vaticinij munus obeundũ legatus. 5 Thecoagh autem in Aſſeritarum agro ſita dicitur.

Huius autem variæ adnotationis cauſam inuenire triplicem poſſumus ex ipſa rerum conſentanea ratione profectam. Prima autẽ eſt perſonarum (vt in paternis nominibus diximus) diſtinctio. Accidere namque potuit, vt alij atque alij eodem tempore Amoſi, Michæa, Nahhũmi vocarentur; quos ſi non per quòd patrũ, vel obſcuri, vel iſdẽ nomi- 10 nibus dicti eſſent, tamen per locorum nomina diſcernendos iudicarent; vt ſerè in humilioris fortunæ hominibus accidit, quibus prõptius & facilius patriæ aut loci vnde venerint, quam familiæ cognomenta adnotantur. Atq. hoc modo Ieſus Chriſtus vel Nazarenus, vel Galilæus ab inuidis & maleuolis humilitatis magis obijciẽdæ, quam laudis aut arcanæ ſignificationis cauſa cognominabatur, cùm ab iis qui illius virtutem atque 15 excellentem dignitatem agnoſcererent, filius Dauid audiret. Itaq. perſonæ diſtinguendæ notationẽ loci nomen apud hos, vt patris apud alios habere videtur: ex quo fit, vt quorũ locus adnotatur, eorundem paterni nominis mentio non fiat, præter vnum Hieremiam, cui certo & ſingulari, vt docebimus, conſilio, & loci, & generis, & patris nomen eſt adſcriptum. Secunda etiam adnotandi loci cauſa ex libris ipſius argumento, & ſententiarum rationibus peti rectè poteſt. Namque illa inter Amaſeã & Amoſum diſceptatio 20 loci ad explicandum indicationẽ poſtulabat. Amaſeas enim Bethel ſacerdos dixit: Qui vides fuge tibi in terram Iehudah, & comede ibi panẽ, & ibi prophetabis. Cui Amos: Non ſum, inquit, ego propheta, & nõ filius prophetæ ego, ſed bubulcus ego, &c. Cuius dicti vt explicaretur ſentẽtia, indicatũ nobis initio eſt: Qui fuit in paſtoribus, namq. 25 ille dixit: bubulcus ego, &c. Deinde etiã & loci nomen addi opus fuit Thecoagh, quæ vrbs ad Aſſeritarũ ditionẽ pertinebat. Quamobrẽ cum dixit illi Amaſeas, fuge tibi in terram Iehuda, vt in alterius ditionis & regni terram ſecuritatis cauſa fugeret, ſuadere conabatur illi quem ex decem tribubus Iſraëliticis eſſe cognouerat. Nam ſi ex tribu Iuda fuiſſet, nihil opus erat dicere: fuge tibi in terram Iuda, ſed, redito in terrã, 30 &c. Quod ſi antiquorum quoque Hebræorum atque philoſophorum placitis aſſentiendũ eſt, nonnihil etiam ad vatis argumentum explicandum loci hæc notatio ſignificationis afferre videtur. Aiunt enim Thechoë homines prudentiores, dexterioréſq. fuiſſe cùm ob ſimplicem & facilem victum, tum verò ob loci editiorem & montanum ſitum purioremque cæli atque aëris vſum, quòd in montibus vrbs illa eſſet, ſicut ſcriptum eſt: 35 Et in Thecoagh clangite buccina; namque ſpeculatores buccina aut cornu ſignũ edituri, editiſſima quæque loca vnde vox audiri longius poſſit, aſcendere conſueuerunt. Atque

2.Reg.14. hanc eſſe cauſam quidam putant. quamobrem Ioab Abſalonis reſtitutionem cogitans, Thecoiten feminam ſapientem appellatam ad perſuadendum Regi aſciuerit. Atque ita in hoc paſtore Amos ſimilem non ex diſciplina aut educatione, ſed ex loci ingenio innatã pru- 40 dentiam, quam ille in reſponſione aduerſus Amaſeam oſtendit, ſignificare voluiſſe ſcriptura videtur. Neque enim ad tribum indicandam Thecoë nomen eſt inductũ, cum ea vrbs cuinam tribui adſcripta fuerit ex ſacris libris exploratum non ſit, adeo vt Hebræis doctoribus illum in libris Regum locũ exponentibus in tribu Beniamin ſita eſſe dicatur, eademque à D. Hieronimo ſex à Bethlehem Iudæ milliaribus diſtare ſcribatur. 45 Igitur non tribus indicandæ, ſed ſententiæ potius & argumenti explicandi cauſa loca adnotari videntur. Atque eodem quoque conſilio Michææ vati patriæ cognomentum additum

additum eſſe arbitramur. Nam cum ille lugubrẽ lamentationem pro multarũ ex Iudaica tribu vrbium excidio feciſſet, inter quas etiam ſuã ipſius patriã commemoraſſet, eamq. acerbiori eſſet gemitu proſequutus, quænam inter cæteras eſſet, initio indicare conſultiſſimũ duxit, vt tantus dolor ex pietate & naturali proborum hominum ſenſu profectus 5 oſtenderetur. At verò Nahhum nõ ex eo Elcuſſi cognominatus videtur, quòd patriã ſortitus fuerit Elcus dictam (nullũ enim in omni ſacra Chorographia huiuſmodi loci nomẽ extat) ſed potius ex ſignificatione ipſa cognomenti rationem petendam putamus. Significat enim Elcuſſi poſteriorem repetitorem, vel ſerotinum; ac verbum ipſum ad poſteriorem aliquam ex duabus rebus, quæ ſerius edetur, indicandam vſurpari ſolet: ex quo 10 fit, vt è duabus oportunis, in anno pluuijs, poſterior Malkus dicta ſit, quã Latini ſerotinã interpretãtur. Quæ quidẽ ratio omnis eo pertinere videtur, vt doceamur Nahhum, qui idem cum Iona argumentum de Niniues excidio pertractauerit, poſteriorem tamen vaticinatum fuiſſe; atque eandem diuinam ſententiam inſtillaſſe, qua tandem vrbi illi exitium maturatum allatumque eſt. Hanc verò adnotationem præterq̃ quod Chaldæus 15 paraphraſtes apertè indicauit in ipſius vatis libro ſignificatam obſeruari cõtingit, vt nos ſuo loco oſtendemus. Illa demum accurata parentum, generis ac patriæ adnotatio, quam Ieremiæ initio videmus, ad vatis ſanctitatem, ac ſingularem electionem adornandam ſpectat: quòd ad tam praue atque ſeuerum vaticinij genus, quale Ieremiæ fidei & dili- 20 gentiæ commiſſum creditumque fuit, virũ deligi oportuerit, & paternæ virtutis exemplo diſciplina, educatione & exercitatione probatiſſimum, cuius ad tantam rem ſatis apta natura ac perſona foret. Igitur is electus eſſe dicitur, cuius pater Helkias fuerit ſacerdos magnus, vir optimus & patientiſſimus, qui repertum inter templi ſupellectilẽ legis librum ad regem religioſiſſimè tulerat, populoque prælegendum curauerat: deinde etiam quòd idem ex ſacerdotibus fuerit, qui in Anathoth habitarent; quos ob loci pro- 25 pinquitatem in ſacris frequentandis atque procurandis rebus in templo colendo & celebrando præ cæteris exercitatiſſimos, atque in omni pietatis ratione ſpectatiſſimos fuiſſe conſentaneum eſt; quippe cum Anathoth in ſorte Beniamin ſita omnium ex alijs tribubus ſacerdotalium vrbium proxima Hieroſolymis eſſet. Atque hæc omnia electionis argumenta diuinum illud reſponſum, quod illius vatis initio editum eſt, ſignificabat: 30 Priuſquam egredereris ex vtero noui te, &c. Itaq. locorum & patriæ annotationem, non generis ac tribus indicandæ, ſed ſignificationis & argumenti explicandi cauſa, quibuſdam vatibus additam eſſe exiſtimamus. Hier.1.

Tertiam autem huius rei rationem ex antiquorum doctorum atque interpretum ſententia afferre poſſumus, qui eos vates quorum patria indicata non fuerit Ieroſolymi- 35 tanos fuiſſe omnes aiunt: idque ex eo adſtruunt quod ſcriptum eſt, De Sion exibit lex, & verbum Domini de Hieruſalem, &c. Illam enim vrbẽ fuiſſe tradunt, quæ ob ſingulare Dei beneficium, ac templi illius amplitudinem, & regum ſedes, & prophetarum communis patria fuerit; quod cum certum exploratumque eſſet, cæteros, qui ex alijs locis delecti fuiſſent, vt rarum exemplum indicari oportuiſſe dicant, nempe duos 40 tantum Amoſum & Michæam, nullum præterea alium. Neque verò hanc ſententiam Hieremiæ nomine & loco oppoſito refutari, propterea quòd ille cùm ſacerdos fuerit, & maximam temporis partem Hieroſolymis, & in templo verſatus, ibidemque vaticinandi ſpiritu auctus, ab Hieroſolymitana ciuitate alienus non ſit. Quòd ſi Hoſſeas & Ionas etiam obijciatur, quorum neuter Hieroſolymis natus fuit; namque, vt ex 45 ipſorum interpretum & doctorum traditione accepimus, Hoſſeas filius fuit Beeri, qui idem Beerah princeps in Reubenitide tribu. Ionas verò cuius etiam patria non adnotatur in libri initio, Hieroſolymitanus non fuit, ſed ex Gethhahhepher

Hebræi doct. in li. מגילה

Hebræi doct. in li. פסיקתא

Universidad de Deusto
Biblioteca

in sorte zabulon; responderi tamen ab illis possit, hos duos quanquam alijs locis natos, Hierosolymis tamen ciues adscriptos vixisse, atque ibidem prophetico munere fuisse perfunctos. Quibus ex rebus omnibus illud colligitur, quod initio proposueramus, nomina locorum vatibus ad indicandam tribum non fuisse adnotata; namq. ea res nihil ad prophetiæ rationem confert; quandoquidem vates omnes quocunque in loco nati fuerint, vnius Dei viuentis filij sunt. in quibus verò illa notata fuerint, in ijs certam argumenti & sententiæ habitam fuisse rationem.

Illud præterea quinto loco adnotatione & disputatione dignũ videtur; quod prophetæ cognomentum tribus tantum vatibus adiunctum, cæteris vero omnibus prætermissum obseruatur. Quibus autem adiũctum est, hi sunt: Habbakuq, cuius libri initiũ sic habet: Onus quod vidit Habbakuq propheta. Haggæus, apud quem legimus: In anno secundo Darij, &c. Fuit Verbum Domini in manu Haggæi prophetæ: & Zacharias, qui ita scriptum reliquit. In mense octauo, in anno secundo Darij, fuit Verbum Domini ad zachariam filium Barachiæ, filij Ghido prophetam. Cæterorum verò vatũ nullus in proprijs libris propheta cognominatus est: qua de re nihil ab antiquis doctoribus, neque ab interpretibus alijs scriptum extat. Nobis tamen quænam causa huius diligentis annotationis fuerit, inuestigandum. Principio igitur Habbakuq propterea propheta cognominatus fuisse videtur; quòd nonnullis fortasse in dubium venire potuisset, an prophetico spiritus dono auctus instructúsque esset, an sancti aliàs scriptoris munere, dignitatéq. functus dicendus foret; vtpote cuius liber, & dicendi genere, & auctoritatis dictis & actionibus vatum conciliandæ consuetudine, longe ab alijs diuersam rationem sequutus videatur; atque ita quanquam à spiritu sancto dictatus existimari deberet; tamen ad prophetiæ gradum non peruenisse fortasse quibusdam putaretur. Nihil enim in eo libro illis orationibus simile auditur. Verbum Domini quod fuit ad Habbakuq: aut, & fuit Verbum Domini ad Habbakuq. Neque etiam illis: Sic dicit Dominus: vel dictum Domini, quibus dicendi formulis, vaticiniorum suorum auctoritatem diuinam, vaticiniaque ipsa non propria sententia edita, sed Deo dictante excepta atque relata asserere consueuere. Præterea cæteri vates, vt non suam sed diuinam planè causam, actionem atque orationem quam habent esse confirment, ipsam Dei personam sermonibus inducunt suis: vt, Non offeratis mihi sacrificium vltra incensum, &c. abominatio est mihi. Consolamini, consolamini populum meum dicit Dominus, &c. Cuius rei frequentissima apud omnes vates exẽpla sunt. At verò Habbakuq ita orationẽ instituit, vt suã solius plane esse professus videri fortasse possit. Vsquequo Domine clamabo, & nõ exaudies, vociferabor ad te vim patiens & non saluabis? Quare ostendisti mihi iniquitatem & laborem videre prædam & iniustitiam contra me. Et, Nunquid nõ tu à principio Domine Deus meus, sancte meus, & non moriemur? Et, Super custodiã meã stabo, & figam gradum super munitionẽ. Et, Domine audiui auditionẽ tuam & timui, &c. Ita vt de Nabugodonosoris impij prosperitate, & Israëliticis miserijs conquesturus hic auctor, non tam propheticum dicendi genus quàm psalmi Assaphici formulã secutus fuisse putetur. Quam bonus Israël Deus, ijs qui recto sunt corde; mei autem penè moti sunt pedes, pene effusi sunt greßus mei. Quia zelaui super iniquos, pacem peccatorum videns. Quanquam enim in secundo capite dixerit Habbakuq. Et respondit mihi Dominus, & dixit, scribe visum & explana sermonem, &c. tamen ea res propheticum dicendi genus, non planè demonstrat, cùm vates post querelas illas & disputationes de improborum prosperitate & successibus; tamen extremos illorum casus & ruinas diuinæ prouidentiæ cogitatis rationibus intellexißе & indicasse magis, quam prophetico aliquo, & præsenti responso accepto retulisse videatur. Vt illud etiam

Habb.1. Hagg.1. Habbakuq. Cap.2. Cap.3. Ps.73.

apud

apud Psalmisten. Donec intrem in sanctuarium Dei, & intelligam in nouissimis eorũ. Et quod Dauid eodem argumento acclamauit. Quàm magnificata sunt opera tua Domine, nimis profundæ factæ sunt cogitationes tuæ: vir insipiẽs non cognoscet, & stultus non intelliget hæc, &c. Cum exorti fuerint peccatores sicut fœnũ terræ, & apparuerint omnes operantes iniquitatem, vt intereant in seculum seculi, &c. Et illud: Et respexit oculus meus super inimicos meos, & de insurgentibus in me malignãtibus audiet auris mea. Iustus vt palma florebit, &c. Quæ omnia quanquã vera, certa, & spiritus sancti instinctu dicta sunt, tamen propheticum gradum & nomen non sunt sortita. Neque enim hi, quos citauimus ex Psalmo, versus ostendunt auctorẽ à Deo prophetico spiritu actum vidisse aut audiuisse, ea quæ de bonorum & malorum finibus disserebantur; sed ex legis & prophetarum oraculis obseruata, & cognita, diuino instinctu & consilio scripta esse. Vt illud etiam. Audiam quid loquatur in me Dominus, quoniam loquetur pacem in plebem suam, &c. Ad huiusmodi autem scripturæ genus Habbakuq librũ referri non alienum fortasse videretur, ad quod illud etiam facit, quod huius libri fini adnotatum sit: Oratio Habbakuq pro ignorantijs; vel vt Hebraicè habetur על שגיונות, cuius similis persæpe in Psalmis inscriptio obseruatur, SIGAION LEDAVID, &c. Igitur huius dubitationis tollendæ penitus causa, Habbakuq libro illam inscriptionem additam esse intelligimus. ONVS QVOD VIDIT HABBAKVCQ PROPHETA. Namque grauissima duo verba illa, ONVS QVOD VIDIT, solis vatibus, nulli præterea alij auctorum ordini tribuũtur: quamobrem oneris visioni prophetæ cognomentum addi consentaneum fuit; ita vt hac inscriptione apertè & quæstio ipsa indicetur, & indicata absoluatur: nimirum Habbakuq quanquã diuerso à cæteris vatibus dicendi genere vsum, conquerentis & disceptantis partes oratione agentem; tamen verè Prophetam fuisse, atque propheticum argumentum causæq. genus tractasse; idq. grauissimo etiam prophetiæ genere, nempe visione accepisse. Cæteros verò vates, quorum & genus dicendi, & rerum, de quibus agitur, argumenta, prophetiam manifestè ostendunt; huiusmodi prophetæ cognomento commendari, atque indicari non fuisse opus; atque ita illud quod hic sibi à Deo dictum & responsum expresserit, scribe visum, &c. verè visum, diuinitúsque dictatum fuisse confirmatur.

Ps.73. Ps.91. Ps.35.

Verùm aliam tamen causam esse arbitramur, quamobrem Haggæus fuerit propheta cognominatus: quod ex Hebræorum sententia vaticinium tantum in terra Israël, atque in ea regione, quæ à Deo in hæreditate Iacob definita fuerat, constare posse diceretur; atque adeo magni miraculi loco duci, si alibi quam in terra sancta appellata, aut propheta aliquis extaret, aut vaticinium ederetur; quòd illa regio gratissima præter cæteras & peculiariter delecta ad diuinarum virtutum edenda exempla, credatur; vt in disputationibus suis doctus quidam auctor dialogo inter sapientẽ & regem Chozar inducto, disseruit. Atque ea causa adductum Mosem, tanquam singularis beneficij, & miraculi exemplum illud cecinisse putabant antiqui: Inuenit eum in terra deserta, in loco erroris & vastæ solitudinis circunduxit eum, & docuit, & custodiuit quasi pupillam oculi sui. Etenim vaticinium, id est, futurarum rerum cognitio, Dei propria virtus esse affirmatur; quam ille cum certis hominibus communicet: ibi tamen communicare solum putetur, vbi peculiaribus argumentis maiestatem, præsentiam, prouidentiamque suam probare dignatus fuerit: hanc autem regionem illam præcipuè fuisse aiunt, in qua & templum sibi dicari, & sacra arca propitiatorio, atque incisis legum tabulis, cælestique igne ornari voluerit: interim enim dum horum ornamentorum omnium ratio integra constaret, prophetia vt comes indiuidua regioni ac genti non defutura esse credebatur; id quod illo loco significatum dicitur: Et loquar ad te desuper

Lib. בקור. Deut.32.

 propitia-

Universidad de Deusto
Biblioteca

propitiatoriũ de-inter duo Cherubim, &c. Hinc enim & vaticinij, & sciẽtiæ, & intellectus dona ad idoneos homines permanare, illisq. rebus sublatis cessare existimãtur, adeò
Thren. cap. 2. vt propter eã causam ab Hieremia vaticinij defectũ indicatũ, atq. deploratũ asserãt. Etiã prophetæ non inuenerunt visionẽ à Domino. Nam quanquam Ezechiel & Hieremias extra regionem illam vaticinati fuerint, tamen eius muneris ac virtutis, antequã Babylonem, aut alio migrarent, in vrbe ipsa Hierusalẽ cõpotes fuisse dicũtur, id quod de Hieremia exploratum est, de Ezechiele autem ex eo ostẽditur, quod in eius libri initio scriptũ sit, היו הָיָה דְבַר fuit, fuit, vel esse fuit, verbũ Domini ad Ezechielem, &c. quod sic interpretantur: Verbum quod fuerat ad Ezechielẽ ante, fuit etiã in terra Chaldæorum, &c. Atq. antiquissimos prophetas, qui in primis ætatibus fuerant, alio prophetiæ munere præditos, alio genere vsos tradunt, quod magis ad ipsorum dignitatẽ & sanctitatẽ efficiendã, atq. amplificandã, quã ad alios homines de futuris rebus erudiẽdos, atq. salutis rationẽ docẽdos pertineret; quales fuẽre Noe, Sem, Eber, & Patriarchæ; qui quanquam prophetæ fuerint, non tamen certis legationibus acceptis missi dicũtur, nec illorũ vaticinia huius generis vsquã extant, neq. extitisse vnq̃ certa auctoritate compertũ est. Itaq. qua ratione vnẽti ad propriam ipsorum sanctitatem, eadem prophetæ etiã Deiq.
Ps. 105. familiaritate & alloquio vsi dicuntur. Nolite tangere Christos meos, & in Prophetis meis nolite malignari. Altiorẽ aũt prophetiæ gradũ, & magis definitũ legationis munus sortitos fuisse cæteros existimamus, qui ab expugnata iã & culta per Israëlitas regione creati sunt, id est, oẽs quotquot à Samuele & deinceps vsq. ad templi excidiũ & sacrorum monumentorũ defectum fuisse cõmemorantur. Namq. his tẽporibus vates auctoritate summa de magnis, certis atq. apertis causis publicè priuateq. missi sunt, qui vel populũ omnẽ, vel reges, vel alias etiã personas diuini cõsilij, voluntatis ac iudicij facerent certiores. Adeo verò de hac re constans & cõmunis Israëlitarũ omnium opinio erat, vt secundi templi tẽporibus vaticiniũ propterea deficere putaretur, quod ad minorẽ multò, ac minus elegantẽ tẽpli structurã illius etiã sacri apparatus arcæ, propitiatorij, Cherubim, tabularum, &c. defectus desideriumq. accessisset; cum tamen alia huius desiderati vaticiniorum vsus causa fuerit, quam nos idoneo loco, si Deus cõcesserit, indicabimus. Verũ enimuero cum secundi templi tẽporibus Iudaicas res erigere, & restituere, atq. futurũ propediẽ Christi aduentũ adornare, apparare, orbiq. indicare Deus decreuisset, tres ad eã rẽ procurandã atq. cõmendandã vates, quos certis & idoneis mãdatis traditis legaret, delegit Haggæũ, Zachariã & Malachiam; eorũq. primũ (cuius præter hominũ opinionẽ & sententiã missi ratio, munus atq. auctoritas in dubiũ venire poterat) prophetæ titulo & cognomine signari, fidemq. hoc modo cæteris duobus & prophetici muneris, & certæ legationis fieri voluit. Atq. ea res, vt testata magis, constans, apertaque esset, multis in locis apud vatem ipsum significantissimis verbis fuit expressa: vt secundo primi capitis versu: Hæc ait Dominus exercituũ dicẽs: Et tertio versu: factũ est verbũ Domini in manu Haggæi Prophetæ. Et illud frequenter: Hæc dicit Dominus exercituũ. Illud etiam vt grauissimi testimonij, & publicæ agnitionis atq. cõfessionis additum est argumẽtum. Et auiduit Zorobabel filius Salathiel; & Iesus filius Iosedec sacerdos magnus, & oẽs reliquiæ populi vocẽ Dei sui, & verba Haggæi Prophetæ, sicut misit eũ Dominus Deus eorũ ad eos, & timuit omnis populus à facie domini. Illud porrò in hanc sententiã significantissimum est: Et dixit Haggeus nuncius Domini de nuncijs domini ad populum dicens: Ego vobiscũ dicit Dominus. Quæ quidẽ verba omnia accurate repetita eo tendunt, vt demõstret vaticinãdi spiritũ etiã illo tẽpore fuisse hominibus ad publicã vtilitatem atq. eruditionẽ impertitum. Eandẽ etiam in Zachariæ cognomẽto rationẽ reddere possumus,

cuius

cuius vatis actiones, paulò post Haggæũ, vt suo loco demõstrabimus, cœptæ sunt. Atq. Malachiã; quanquã eusmodi Prophetæ agnomen nõ indicauerit; tamẽ nomẽ ipsum satis ad eam rem afferre auctoritatis iudicatum est. Nam Malachi, nuncium siue nuncium meum significat: nuncius autem maximorum prophetarum proprium officij cognomentũ est: vt apud Haggæum vidimus, quem nuncium Domini de nuncijs domini scriptura appellauit. Apud eundẽ etiam Malachiã, Iohannes qui Prophetarum maximus Christi iudicio & sententia pronũciatus est, eodẽ vatis ipsius nomine cognominatur: Ecce ego mitto Malachi Angelũ meum, siue nunciũ meum: ita vt nõ defuerint qui hunc etiã locum de Malachia ipso interpretarẽtur. Hebræis itaq. aut Hebraicæ sciẽtibus nõ necessarium fuit, hunc postremum vatẽ prophetã cognominari, quẽ nomen ipsum missum esse & nuncium satis apertè indicabat. Plus enim ad eam rem ostendẽdam auctoritatis & efficientiæ nomen solum habere indicatum est, quàm si cognomento addito exponeretur; atque adeo ob eam rem ea huius vatis libro inscriptio præposita est, quæ cum nominis significatione aptissimè conueniret. Onus verbi Domini in manu Malachi: quam nos suo loco, si Deus annuerit, explicaturi sumus. Est ergo in nomine ipso Malachi antonomasia & dignitas quædam indicata, quæ nullo adiunctõ cognomine augeri magis potuit. His etiam illud accedit, quòd quibusdam ex antiquis auctoribus Malachiam eundem & Esdram esse placuerit; alijs autem Mardocheum; ijs autem Malachi non iam nominis, sed cognomenti loco appellari potest, quòd ex munere & officio additum fuisse existimetur. Atque hactenus quidem quintæ quæstionis ratio nobis explicata est.

Nunc verò deinceps causa est inquirẽda, quamobrẽ vnicum Nahhum Prophetæ opus inter cætera aliorum vatum omnia, liber dictus sit. Neque enim cæterorum vatum scripta, quòd in vnum corpus vnà cum Nahhum coagmentata fuerunt, aut minus libri, aut breuiores quam hic sunt, eam ob causam hic solus libri nomen præ cæteris meruisse existimari debet. Atque huius singularis & propriæ in hoc vate obseruationis illa ratio ipsa operis inscriptione nobis indicari videtur. Cæteros vates omnes ea quæ in mandatis à Deo habuerint, propria ipsorum præsentiq. actione & oratione fuisse executos, vt non solùm alij apud Israëlitas legationes vnusquisque suas præsentes obierint; sed & Ionas etiam apud Niniuitas, ad quos diuino iussu legatus venerat, munus suũ voce, verbis, actioneque propria expleuerit. Nahhum verò nec Niniuem petere: nec Niniuitas præsentem alloqui, sed scripto & misso libro, sui exitij admonere iussum fuisse: quamobrem eundem, rationem suam ab alijs vatibus diuersam, certa inscriptionis formula indicasse adnotasseque arbitramur. Onus Niniue, liber visionis Nahhum Elchusæi, &c. Namq. vt in huius & Malachiæ vatis commentarijs docebimus, libri & oneris nomina epistolam aut literas ad aliquem datas significant.

Illud porrò vltimum & obseruatione & expositione dignissimum iudicauimus, quod in vatum initijs adnotandis, atque inter se conferendis animaduertimus. Etenim sex formulæ sunt, quibus prophetarum scripta, quæ extant inchoari consueuẽre: prima illa est quatuor vatibus cõmunis: Verbũ Domini quod fuit ad Hosseã filium Beeri, vel ad Ioëlem filium Pethuelis; vel ad Michæam Morastitem, vel ad Sophoniam, &c. Secunda verò est, quã totius Ionæ libri initio, & apud alios vates in priuatis vaticinijs, non in libri initio, sed in corpore ipso videmus hoc modo: Et fuit, siue, Et factum est verbum Domini ad Ionam filium Amithai, &c. Et factum est verbum Domini ad N. Tertia autem est visionis inscriptio, quæ quibusdam apponitur; vt Visio Abdiæ; Visio Nahhum Elchusæi. Visio Isaiæ filii Amos. Quarta inscriptionũ siue initiorũ formula à verborũ plurali nomine alicui vati adiunctõ pronũciatur: vt verba Amos: verba Hieremiæ. Quinta incipiendi formula nomine oneris exprimitur: vt

 Onus

Universidad de Deusto
Biblioteca

Onus Niniue, Liber visionis Nahhum Elcussæi. Et onus quod vidit Habbakuq. Et onus verbi Domini ad Israël in manu Malachiæ. *Apud cæteros etiã vates sæpe verbum illud* Onus *ad priuata vaticinia exordienda vsurpatũ obseruatur. vt* Onus Babel: Onus Tyri: Onus Ægypti, &c. *Et apud Zachariã*, Onus verbi Domini ad Israel: *&*, Onus verbi Domini in terra Hhadrach. *Sexto demũ modo à regum nominibus & temporibus indicandis vatum scripta initium facere solent, vt Haggæi liber*: In anno secundo Darij. *Et Zachariæ prima pagina sic habet*: In mẽse quinto, in anno secundo Darij. *Quam etiam rationem, Iezechiel secutus, sic exorsus est*: Et fuit in trigesimo anno. *Quid igitur causæ est, quamobrẽ non idem omnibus vaticinijs initium, vel à diuina auctoritate ductum. vt* Verbum Domini, *&c. Quandoquidem communis omnibus illis ea ratio sit, vt à Deo dictata fuisse verè dicãtur: vel & fuit* Verbũ Domini: *vel denique aliunde, eodem tamen modo factum? neq. enim hanc incipiendi varietatem ratione & consilio vacare putandum est. Nihil enim adeò proprium cuipiam vel vati vel vaticinio indicatur in his exordijs, quod non idem commune etiam cæteris dici posse videatur: omnibus namque diuina ad dicendũ auctoritas cõstat, omnibus nomina propria, quibus appellarentur, fuêre, omnibus verba facta, omnibus vel visione, vel spectro, vel somnio vaticinium ostensum, vel quo genere cuique ostenderetur, indicare integrum esset, sicut & ijs fuit qui visionem indicarunt. Dein de si nomen oneris, vt plerique ex interpretibus, & Chaldæus paraphrastes, volunt, ita definiendum est, vt prophetiam à vate ex Deo acceptam, vel grauẽ prophetiam intelligamus, nulla prophetia vel leuis, vel non ex Deo accepta fuit. Præterea cũ omnes vates alicuius vel Israeliticorum, vel Iudæorum, vel Persarum regis tempore fuerint, quare non idem omnes à temporum & regum notatione & nomine initium vaticinijs dederint, est inquirendum. Id autem vt magis clare ac distincte fiat, singulorum rationes considerandæ nobis fuerint. Igitur earum, quas indicauimus formulæ sententia & argumentum omne, ad tria tantum genera refertur, quorum primum est* Verbum Domini. *Secundum*, Visio. *Tertiũ verò* Onus. *Namq. primum genus illas cõplectitur formulas*: Verbum Domini quod fuit: Et fuit verbum Domini. *Quæ verborũ tantum situ & ordine, nõ autem sententia differunt. Idem enim significat verbum Domini quod fuit, & fuit verbum Domini, nisi quantum hæc posterior forma cum præcedenti aliqua narratione cõtexi & cõtinuari videtur: vt*, Et fuit sol ad intrandum. Et fuit cum illi sepelirent virũ, *&c. (vbi nos vertimus* & fuit: *vetus interpres habet, & factũ est: quod idẽ nobis significat) sed tamen illud*: Et fuit, *ad verbum redditum est pro* ויהי *Quod antiqui Hebræi calamitosi & grauis argumenti vaticinijs addi solere putauerũt. Volunt enim esse compositam vocem ex duabus interiectionibus* ווי *&* הוי *quæ dolorem mæstitiamq. indicare solẽt, ita vt in Iona id etiã indicatum velint, quòd ab illo vate in naui, mare, & ceti ventre laboris exantlatum fuerit. Atq. ad hoc primum genus Verbum Domini, illa etiam sexta formula pertinet, qua regis atque ætatis mentio fit: vt in Haggæo & Zacharia videre est. Nam statim post regum nomina, subiungitur*, fuit Verbum Domini in manu Haggæi prophetæ. fuit Verbum Domini ad Zachariam. *Apparet itaque hanc formulam hoc genere*: Verbum Domini contineri. *Neque enim quamuis verborum situ & loco nonnihil discrepent, tamen sententia ab his quæ adnotauimus illa quicquam differunt*: Verbum Domini quod fuit ad Hosseã filium Beeri, in diebus Oziæ, Ioatham. *Cùm eadem omnibus & verbi domini inscriptio, & temporis ac regis mentio sit. Etenim liberum cuiq. hominí & integrũ est, ijsdẽ verbis, modo sententia sibi ipsi constet, pro suo arbitratu locatis vti. Sic enim Euãgelistæ eandẽ rem ijsdem verbis situ tantũ, & serie variãtibus narrare solẽt, vt, In diebus*

Isai.

Mat. 3.

autem

autem illis venit Ioannes Baptista prædicans in deserto Iudææ, & dicens pœnitentiam agite, appropinquauit enim regnum cælorum. Hic est enim qui dictus est per Isaiã prophetam dicentẽ: Vox clamantis in deserto, parate viam Domini, rectas facite semitas eius. Sic Matthæus. Marcus verò sic: Vox clamantis in deserto, parate viam Domini rectas facite semitas eius. Fuit Ioannes in deserto baptizans & prædicans baptismũ pœnitẽtiæ. Lucas autem: Et factum est Verbum Domini super Ioannẽ Zachariæ filium in deserto baptizans, & venit in omnem regionem Iordanis prædicãs baptismum pœnitentiæ, &c. Atq. ita primam, secundã, & sextam formulã ad primũ genus cõmodissimè referimus. Secundum verò genus, quod nomine visionis adnotauimus, tertiam formulam complectitur: vt Visio Isaæ, Visio Abdiæ, &c. *quo in genere quarta quoq; formula continetur, in qua initiũ à verbo, vel verbis & persona ducitur, nisi alias aliud indicatum sit: vt* verba Amos, *&c. cõtinuo enim huic inscriptioni subiũgitur*: Qui vidit super Israël in diebus Oziæ: *qua oratione illud indicatũ est, verba illa sibi eo prophetici instinctus genere, qui visio dicitur, fuisse dictata. Illud verò apud Hieremiã*: Verba Hieremiæ filij Helchiæ, *ad primũ genus pertinere apposita narratione declaratur.* Quod factum est Verbũ Domini ad eum. *Idem enim hoc atq. illud est*, Verbum Dñi quod factũ est ad Hieremiã. *Verũ enimuero cum omniũ vatũ vaticinia nihilominus eorundẽ verba dici posse videãtur, quidnã priuatæ rationis fuerit in his quorum verbis personæ etiã nomen adiunctũ est, operæprecium fuerit cognoscere. Nam quod ab antiquis ad hanc rem affertur, id non satis cõmode hunc nodũ expedit: videlicet eos qui suũ nomẽ imitio profitẽtur, asperã, grauẽ & obiurgatoriã orationẽ instituisse, in eaq. habenda nomen suũ libertatis & integritatis ostẽdendæ causa appellasse; ita vt cùm legimus verba Hieremiæ, verba Amos, reprehensionẽ culpæ & vitiorũ cõtineri intelligamus. Sed nullus ferè in cæteris vatibus est, apud quẽ reprehensiones, obiurgationes, atq. grauissimæ accusationes nõ sint. Etenim Isaias, Iesechiel, Hosseas, omnes deniq. cæteri vsq. ad extremum omniũ Malachiã, in temporũ suorũ vitia & mores grauissimè perorarunt: neque tamen eiusmodi inscriptionẽ habent*: Verba Hosseæ, *&c. Alia igitur huiusmodi inscriptionis causa & significatio est, Quod in his vatum libris præter vaticinia certæ quædã rerum, quas vates ipsi aut egerint, aut pertulerint, narrationes contineãtur; ita vt nõ solũ verborũ & orationũ argumenta & exẽpla, sed rerũ etiam gestarum historiæ sint, Vt quæ Hieremias sibi ex suscepto & diligentur facto officio apud regem, principes, sacerdotes, populũ, & Ghabedmelech Æthiopẽ accidisse narrat. Quodq. item Amoso cum Amasea negociũ fuit, quæ quòd ad historiã propriè pertinent, historiæ nomẽ inscriptionẽque in his duobus personis præter cæteros, quibus nihil tale inter vaticinandũ acciderat, meruerũt. Atq. ita verba Amos, Verba Hieremiæ, res ab his vatibus, tũ gestas tũ platas exponimus eadẽ significatione, qua exponi illa solẽt*: Verba dierũ regum Israël. *& palã*: Factum est verbũ istud. Ego faciã verbũ in Israël, & reliquũ verborum Salomonis, & omnia quæ fecit, &c. *Quibus in locis & multis alijs verba, res gestas, dictaq. & facta cuiuspiã significãt: qualia in Hieremiæ & Amosi libris obseruantur, vbi præter vaticinia ipsa & legationes quædam etiã propriæ ipsorũ res, actiones, orationesq. sunt, cuiusmodi nihil in cæterorũ vatũ libris offendimus; in ijs enim tantũ id quod acceptũ à Deo fuerit, relatũ explicatũq. legitur. Quamobrẽ vni Deo, vt auctori vnico ac pprio, attribui adscribiq. solet ille titulus*; Verbũ Dñi. Visio, *vel* Onus. *Tertium aũt genus est*, Onus, *in quo quinta, quã indicauim°, formula versatur. Illud demũ in hoc argumẽto obseruatiõe dignũ est, fieri nõnunq̃ vt singula genera, singulis, aliquãdo etiã vt duo simul vni vati adscribãtur, atq. hæc etiã cõiungendi ratio, varia in alijs atq. alijs sit. Alterius modi exẽpla illa sunt.* Verbũ Dñi quod fuit ad Hosseagh. Verbũ Dñi quod fuit

Mat. 1.

Luc. 3.

Exod. 2.
1. Sam. 3.
3. Reg. 1.

 ad Ioël,

Universidad de Deusto
Biblioteca

ad Ioël,&c. Visio Isaiæ, Visio Abdiæ, Onus Ægypti, Onus Babel. *Posterioris illa varia etiam exempla sunt* : Fuit Verbum Domini ad Abraham in visione. Et onus, Verbi Domini ad Israël in manu Malachiæ. Et Onus Niniue, Liber visionis Nahhum Elcussæi. Onus Babel quod vidit Isaias. Onus quod vidit Habbakuq. *Itaque vnum quidem simplex, vel duo varijs modis coniuncta, vni vati,* 5 *sed tamen tria omnia simul nulli vsquam adscripta inuenimus.*

Existit autem hoc loco non incommoda disputatio, cuius argumentum ex antiquorũ expositorum obseruationibus proficiscitur. Legimus enim in expositione illius loci apud Isaiam. Visio dura nunciata est mihi: *decẽ verborum genera Vatibus familiaria, & veluti propria esse, quorum frequentissimus vsus apud eius ordinis auctores fuerit; ea* 10 *sunt.* PROPHETIA. Visio. Stillatio. Verbum, siue Locũtio. Dictum. Præceptum. Onus. Parabola. Ænigma, siue Propositio, Interpretatio. *Quæ sua, id est, Hebraica lingua sic sonãt:* נבואה חזון השפה דיבור אמירה ציווי משא משל חידה מליצה: *quorũ durissimum genus visio esse perhibetur quod scriptum sit,* Visio dura nunciata est mihi, &c. *Hi gradus, vel vt aptius dicamus, hæc statuũ discrimina & prophetiæ rationibus ab antiquis recensentur: quæ si ita se habeant, videndum est primum an nostra* 15 *triplex generum partitio satis cõmode facta sit; cùm posuerimus vnum genus,* Verbum Domini. *Alterum* Visio. *Tertium* Onus: *videntur enim septem aliæ partes adhuc superesse. Deinde etiam illud videndum est, an decem illa verba ab antiquis obseruata synonyma sint, eidemque rei omnia cõueniant, an variam singula significationem rationemque sequantur. Namque si idem omnium pondus, eademque ratio est, illud minime* 20 *stare potest, quod ab ijsdem asseritur, durissimum genus esse* Visionem. *Sin verò differre inter se dicantur, quænam vniuscuiusque ratio propriè sit, cognoscere operæpreciũ fuerit. Tertio autem inquirere oportebit, quidnam antiqui auctores interesse putauerint inter* Verbum *siue* Locutionem & Dictum, *quæ separata ab illis fuere: adeo vt illud sæ-* 25 *pissime in hoc genere expressum adnotetur.* Et locutus est Dominus ad Mosem dicens: *siue vt Hebraice habet, ad dicendum. Præterea quid differat* PARABOLA *ab* AENIGMATE *siue* propositione, *quæ ab antiquis distincta sunt. Omne enim* Ænigma parabolam *dici, nihil, vt videtur, prohibet. Illud autem difficilius multo cæteris esse videtur, quod in decem illis prophetiæ formis siue verbis* Prophetia *numeretur, vt* 30 *cæteræ nouem formæ à prophetia distinguantur. Quod si cæteræ etiam ad prophetiã pertineant, eiusque formæ partésve sint, inerudita partitio fuisse videtur, quæ genus ipsum inter species, & totum inter partes collocet.*

Ie.21.

Demum illud in hac ratione est quærendum, cur decem illis familiaribus & proprijs vatũ verbis alia, quæ non minus frequentia atque familiaria esse obseruantur, adnu- 35 *merata non fuerint. Ea autem decem altera sunt,* Manus Domini, *vt scriptum est,* fuit super me manus domini. Nuntiatio: *vt,* Visio dura nunciata est mihi. Vocatio: *vt,* Et vocauit Mosem, Et vocauit Samuelem. & Effatum; *quod hebraicè dicitur* נאום, *in vaticiniorum sententijs claudendis frequentissimum, pro quo noster interpres reddit.* Dicit dominus exercituum. Et Au- 40 ditio, *vt* Et Audiui vocem Domini dicẽtis. Auditionẽ audiuimus à Domino: *&* Inspectio, *quæ Hebraicè* ראיה *diuersum verbum à* Visione, *vt scriptum est,* Vidi siue aspexi Dominum. Vidi in nocte. & Similitudo, vt & in manu prophetarum assimilatus sum. *Atque etiã* Somnium & Prospectio, *quæ Hebraice* מראה: & Apparitio. *Quæ omnia prophetica verba sunt, sicut scriptum est.* Si quis 45 fuerit propheta Domini, in visione apparebo ei, vel per somnium loquar ad illum,

Hos.12.

Num.12.

illum, &c. *ita vt cùm ab antiquis decẽ notata sunt, viginti notanda fuisse videantur.*

Verùm enimuero rebus omnibus diligenter examinatis, atq. perpensis, antiquorum accuratam obseruationem veram atq. certam esse, nihilque cum nostra triplici partitione pugnantem reperimus. Etenim prophetiæ ratio omnis, vel auctorem ipsum, vel suscipientem, vel tertiũ aliquem ad quem mandatur, spectat. Auctorem dicimus Deum vatũ 5 *mentibus cõsilia mandataque sua dantem, ad quem relata prophetia, dicitur* Verbum Domini; *quocunq. modo illa suggesta fuerit, siue imaginibus, spectrisq. obiectis, siue expresse dictatis verbis; mandatũ enim ipsum consiliũ & sententia omnis,* Verbum Domini, *auctoritatemq. diuinam sortitũ est. Susceptorẽ verò appellamus personã ipsam, cui* 10 *prophetia vel arcanũ Dei cõsilium creditur; qui cum vel futuri temporis, vel præsentis quidem, tamen absentes loco res diuino dono prospiciat,* videns & prospiciens, *hoc est* רואה וחוזה *appellatur, atque ex hac ratione prophetia ipsa* visio *vel* inspectio *dicitur. Nihil autẽ ad hãc rationẽ refert, quomodo illi prophetia suggesta sit, an verbis expressis, an imaginibus obiectis; vtcunq. enim res demonstratur, videri tamen & perspicuatis* 15 *mente dicitur. Videt enim ille, & diuini sibi aperti consilij conscius est. Atq. ex hac ratione scriptũ est:* fuit verbũ Domini ad Abraham in visione dicens: Ne timeas Abraham, &c. *etenim verborum illorũ expressa explicatio, in qua nulla imago, nullũ spectrum est obiectũ, tamen in visione facta fuisse dicitur. Neq. etiam, quantũ ad suscipientem ipsum pertinet, magno discrimine differt, an per quietẽ illi, an in vigilia prophetia* 20 *contigerit: quanquã quæ dormientibus creditur, Somnium propheticum; quæ vero vigilantibus* Visio & Prospectio *dicta sit, siue Hebraicè* מראה מחזה. *Namq. vtrunque modum vocat scriptura* חזון *vel* מראה *visionem vel inspectionem, sicut scriptũ est,* Per Somnium in visione noctis, *Hebraicè* בחלום בחזון לילה & *scriptum est,* Et dixit Deus ad Israël in visione noctis, *Hebraicè* במראה *Itaque vel vigilãtibus, vel dor-* 25 *mientibus allatæ prophetiæ Visio & inspectio dicitur: neq. vllum in reipsa discrimẽ est; nisi quantũ vel noctu, vel interdiu accidat, id quod scriptura ipsa indicare aperte solet.*

Gen.

Iob.33.
Gen.46.ver.2

At verò quoad prophetia personã eam spectat, aduersus quam edita est; siue illa priuatus aliquis, vel publicus homo, siue ciuitas, siue tota etiam regio sit, Onus *dicitur, Hebraicè* משא *à verbo* נשא *quod est ferre siue portare, quod ei, in quem allata fuerit, illa* 30 *diuina sententia ferenda sit. Est enim verbum* נשא *cõmune tam ei, qui alteri rem imponit, quam ei, qui ab altero impositã fert; quod vel vno illo exẽplo ostenditur:* In die illa sumetur super vos parabola &c. *Hebraicè* ינשא. *Tolletur super vos, &c. Itaque omnis prophetiæ natura & ratio, ad tres has personas tantùm refertur, ad eam vnde proficiscitur, ad eã cui creditur, demũq. ad eam aduersum quã editur: atq. vt ad primã* 35 *personã relata, primum nostrum genus.* Verbum Domini: *ad secundam verò secundũ genus,* Visio. *ad tertiam autem tertium genus,* Onus *spectat: atq. adeo hæc ratio ipso sermonis vsu confirmatur. Solet namq. dici,* Verbum Domini, *sed* Visio Domini *dici nõ solet. Neq. enim Deus est ille, qui visionẽ accipit, sed propheta: Neq. etiã dici solet* Onus Domini. *Quod nõ obscurè fortassis ab Hieremia significatũ est.* Et propheta & 40 sacerdos, & populus, *qui dicit,* Onus Domini visitabo super virũ illũ, & super domum eius: Hæc dicetis vnusquisque ad proximum suum, & ad fratrem suum. Quid respondit Dominus? & quid locutus est Dominus? & Onus Domini vltrà non memorabitur: quia onus erit vnicuiq. sermo eius, & peruertistis verba Dei viuentis, &c. *Atque ita* Onus *cum propriè vsurpatur, ad* 45 *tertiam personam referri solet: vt,* Onus vallis Visionis, Onus Tyri, &c. *Illud etiam hoc loco animaduertendum est, cum duo ex his generibus coniuncta simul sunt, significatione certa non carere. Nam si legamus* Verbum Domini *cum* Visione, *aut*

Mich.2.

Hier.23.

videndi

Universidad de Deusto
Biblioteca

videndi verbo iunctum, intelligimus vati per visionem illud verbum fuisse creditum. Sin verò verbum cum onere fuerit, illud significatur consilium & verbum Domini vati creditum esse, eiusque rei periculum ad gentem vel hominem certũ, quem scriptura indicet præcipue pertinere. Visio *autem &* Onus *cùm coniunguntur,* Onus *illud visione fuisse vati demonstratum docent. Cur autem huiusmodi verba nonnunquam separata & distincta, interdum verò coniuncta legantur, ex ipsa vaticiniorum ratione & sententia suis in locis erit sigillatim considerandum. Igitur quæ à nobis ad tria illa genera redacta sunt, eadem omnia ab antiquis specierum enumeratione sunt explicata, neque sibi inuicem vlla ex parte aduersantur.*

At verò tria etiam genera antiqui constituerunt, ad quæ ea, quæ à nobis adnotata sunt, verba omnia referantur. Primum genus prophetæ siue excipientis; Secundum auctoris, id est, Dei; tertium personæ, cuius res agitur, rationes continet. Propheticam rationem tribus gradibus perfici dicunt: quorum primus est affectio & animatio prophetæ ipsius erga Deum, quæ non natura propriè, sed consilio, voluntateque definitur; ita vt probitate & diuinarum studio rerum constet. Namque his affectiombus acta humana mens, ad diuinarum contemplationem, cognitionem, laudemque rerum rapitur; quæ cùm eum gradum obtinuerit, spiritus sancti virtutem experta, maxima & diuina mysteria canit, ac iam tum prophetare dicitur, sicut scriptum est: Habebis
1.Sam.10. ibi gregem prophetarũ descendentium de excelso, & ante eos psalterium, & tympanum, & tybiam, & cytharam, ipsosque prophetantes, & insiliet in te Spiritus Domini, & prophetabis cum eis, &c. *Secundus prophetici doni gradus est* Visio. *Etenim humana mens post illam priorẽ diuini spiritus insinuationẽ purgata, magis altiusq; elata, ad arcana consilia, resque futuras cognoscendas perducitur; quo in gradu cum fuerit, videre ac prospicere dicitur. Nihil autem interest ad visionis nomen obtinendum, an vaticiniorum argumenta obiectis spectris intellecta, an expressis & dictatis verbis excepta sint. Tertius deniq. prophetici muneris gradus, est exercitatio, siue perfunctio, cùm vates ea quæ viderit, in publicum edere iussus, refert & canit, cuiuscunque argumenti illa sint, siue ad futurarum enunciationem rerum, siue ad morũ doctrinam spectent: hoc autem genus antiqui vocant* המפה, *Latinè Instillationẽ dici-*
Iob.29. *mus, nomine ex illis sententijs facto.* Et super illos stillabat eloquium meum. *&*
Amos.7. Non prophetabis super domum Israël, & non instillabis super domũ idoli,
Michæ.2. &c. *Et apud Michæam.* Ne stilletis stillantes, ne stilletis super istos, &c. *Ita fit, vt tria illa verba* Prophetia, Visio, instillatio, *ad vatem ipsum referantur, quatenus vaticiniorum gradus assequutus fuerit. Tria autem altera auctorẽ ipsum, id est, Deum vatum mentes informantem respiciunt:* Locutio, Dictum, Iussio *siue* Præceptum. *Nam quæ à Deo in vatem proficisci solent munera, nonnunquam alloquio & sermone expresse facto expediuntur, cuiusmodi ratio vni præter cæteros Mosi frequentissimè contigit, sicut sæpissimè scriptum est:* Et locutus est Dominus ad Mosen. *Neq. enim huic formæ similes illæ sunt:* Et fuit Verbum Domini: & Verbum Domini quod fuit. *His namq. orationibus alius minus, quàm prior ille familiaris allocutionis modus indicatur. Rursus etiam accidere sæpe solet, vt vates non alloquio, expressisque verbis audiant; sed mente & intellectu illustrati, exceptum diuinum consilium ac mysteria docẽtur: Atque hic modus* Dictum *vocatur, cuius significandi causa vates illud frequenter vsurpant.* Sic dicit Dominus. Et dixit Dominus ad Hoseã: Et dixit Dominus ad Isaiam. *Non vt illis res certis verbis expressæ aut dictatæ, vt Mosi leges & præcepta fuerint, sed quòd certa rerum notitia & copia facta, atq. vt propria deinde ipsorum oratione exponeretur, credita mandataque fuerit. At verò quoniam*

Mosi

Mosi vtrunque contigit, vt & alloquentis se Dei vox audiretur (sicut scriptum est, audiebat vocem loquentis ad se de propitiatorio) atque etiam vt intellectu & mente illustrata ratio rerum sibi creditarum & communicatarum perciperetur, ob eam rem vtrunque verbũ Locutio *&* Dictio, *in Mosaicis narrationibus est frequẽtissimum.* Num.7.
Et locutus est Dominus ad Mosem dicens.

Demum tertium illud verbum Præceptio *siue* Iussio, *ad eos pertinet, qui quanquã Dei vocem, expressamq. orationem audierint; non tamen aliquem ex propheticis gradibus obtinere dicuntur: neque enim vt prophetæ omnes mente illustrati arcana rerũ percipiunt, neque vt Moses simul cum verbis & oratione animi etiam diuina illa illustratione afficiuntur; sed tantum quæ dicta sibi cælitus fuerint auribus & mente pro vniuscuiusq. captu accipiunt: in quo genere Israëlitæ fuerunt, qui in Sina monte decẽ præcepta è medio nubis, ignis & fumi pronunciata vna cum tubæ sonitu audiere: atq. etiam discipuli tres in monte Thabor, quibus illud diuinum de Christo præconium & præceptum est auditum:* Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene compla- Luc.9.
cui, ipsum audite. *Ad hoc etiam genus illa pertinet vox, quam cum multi de Christo audirent, alij tamen aliter interpretati sunt:* Clarificaui & iterum clarificabo. *Itaq.* Locutio *ad Mosis gradum propriè pertinet:* Dictum, *ad alios prophetas:* Iussio *autẽ siue* Præceptio *ad eos, qui prophetæ non sunt; sed eo tamẽ diuino beneficio sunt affecti, vt Dei vocem audire potuerint, sicut scriptum est:* Quid est omnis caro vt audiat Deut.5.
vocem Dei viuentis, qui de medio ignis loquitur, sicut nos audiuimus? *Hæc igitur horum trium verborum diuinum influxum & effectum spectantium ratio est.*

Sed & tertium illud genus, quo eius aduersum quem diuina verba fiunt res & rationes contineri diximus, quatuor etiam verbis, veluti partibus & speciebus constituitur: ea sunt, Onus, Parabola, Propositio, Interpretatio. *Accidit enim nonnunquam vt propheta impositum sibi & decretum à Deo aduersus personam quampiã onus dicendo exponat, quod proprie* Onus *dicitur à* Parabola, Propositione *&* interpretatione *diuersum, quantum ad sententiam atque elocutionis formam attinet. Nonnunquã verò fit, vt quæ ipse viderit, similitudinibus & parabolis propositis eloquatur, quarum sententia tamen aut aperta sit, aut facilem explicationem habeat. Vt quæ apud* Isaiam *sunt:* Et vidi Dominum sedentem super solium, & Seraphim, *&c. Atque hæc forma propriè* משל *dicitur, quam Græcè Parabolam siue Allegoriam vocamus. Euenit etiam aliquando, vt oratio ex verbis & imaginibus quibusdã instituatur, quorum difficilis, abstrusa atque recondita significatio sit, & præcipuũ aliquem interpretem ad explicandum requirat: cuius generis sunt, Ezechielis currus, Zachariæ visiones, Danielis hebdomadæ, & Ioannis Theologi Apocalypsis. Hæc eloquendi abstrusa & captu difficilis forma, proprie* חידה *Hebraicè dicta, nobis* Ænigma, *siue* Propositio *vocatur. Est autem* חידה *nomen à verbo* חדד *factum, quod acuere significat: acutissimam enim eius mentis esse aciem oportet, quæ in huiusmodi dictorum sententiam penetrare possit. Non raro etiam accidere solet, vt propheta, quanquã nec* παραβολικῶς *nec* αἰνιγματικῶς *eloquatur, tamen sublimi & eleganti dicendi vtatur genere, resque omnes amplissimis prosequatur verbis; quorum sententia quanquam vulgaribus mentibus constet; elegantiæ tamen ratio sine docto interprete constare non possit. Hoc dicẽdi genus cùm cæterorum vatum omnium commune multis in locis, tum Dauidis in Psalmis, & Salomonis in sapientiæ libris, proprium est. Idque nobis interpretatio siue elegantia, Hebraicis autem* מליצה *dicitur, à verbo* מלץ, *quod Latinè dulcescere, vel suaue esse, reddere possumus; vt ex illo loco obseruare est:* Quam dulcia faucibus meis eloquia tua, Ps.118.
&c. Igitur tria illa prima verba, Prophetia, Visio, Stillatio, *prophetam proprie:*

Tria

Universidad de Deusto
Biblioteca

Tria verò altera Locutio, Dictum, Iussio, *auctorem ipsum, id est, Deum: quatuor autem vltima,* Onus, Parabola, Propositio, Interpretatio, *personam spectat eam, ad quam oratio habenda est. Neque verò hic in eam partem disputare animus est; vt omnes has formas, aut certè complures ex his, in eodem vate obseruari negemus: sed illud tantum ostendere voluimus ad quodnam genus, ad quam personam, vnaquæque forma pertineat. Nam* Onus *propriè id est, quod decretum à Deo aduersus personam aliquam vates exponit.* Parabola *autem &* Propositio, *elocutionis genera sunt à vatibus ipsis pro rerum, temporum, ac personarum rationibus ad agendum, peroranduméque ex diuino tamen consilio vsurpata, sicut scriptum est apud Ezechielem:* Et factum est Verbum Domini ad me dicens, Fili hominis, propone ænigma, & narra parabolam ad domum Israël. *Hebraicè ad verbum sic est: ænigmatiza ænigma & paraboliza parabolam, &c. Hæc itaque species quod tribus illis generibus continerentur, ab antiquis in vniuersum indicatæ sunt, sigillatim autē non sunt notatæ: Quòd ad* Visionis, Locutionis, *&* Oneris *rationem cæteræ omnes referri putarētur. De illa verò re, de qua quærebamus, quodnam omnium generum grauissimum existimandum esset, in quo varias doctorum hominum sententias collegimus, si ad humanæ mentis captū referatur, rectè ab antiquis statutū traditumq. est,* Visionem *esse durissimam. Etenim futuras post longissima tempora, aut absentes locoque remotas res prospicere grauissimum, & humanæ mentis captu longè maius munus creditur. Nam vt Hieremias inquit:* Quis affuit in consilio Domini, & vidit & audiuit sermonē eius, &c. *vel vt Hebraicè est, Quis stetit in arcano* Domini, *&c. fuère autem qui* Locutionem *grauissimam esse asseuerarent: quorum sententia nō tam hominem ipsum consilij diuini participem, quàm Dei sublimitatem spectat. Maxima enim, atque omnem humanam dignitatem longe superans res existimatur, vt Deus ad humanū colloquium descendere, atq. arcana sua consilia cum hominibus communicare velit, sicut scriptū est:* Ecce ostendit nobis Dominus Deus noster maiestatem & magnitudinē suā; vocem enim eius audiuimus de medio ignis, & probauimus hodie quod loquitur Deus cum homine, &c. *Alij verò sunt quibus* Onus *omnium generum grauissimum est indicatum. Quippe his non adeo mirabile videtur humanum animum, cuius origo cælestis credatur, diuinas influxiones atque illustrationes posse capere, neque etiam alienum à diuina benignitate & gratia existimatur, velle Deum consilia sua cum vatibus cōmunicare, vtpote quem nullius beneficij, quod poni in hominibus possit, auarum esse constet; sicut scriptum est,* Domine quid est homo quòd memor es eius, &c. *Sed illud vehementer admirandum videretur, velle Deum tam exactam & minutam rationem singularum rerum, quæ ad aliquam gentem vel personam pertinent, cum vatibus communicare; cùm ex Philosophiæ doctrina humanus intellectus ad vniuersalia tantum à separatis causis accipienda aptus idoneusque esse putetur; singulariū verò rerum cognitionem ex sensibus habere dicatur. Quamobrem vt præter humanæ philosophiæ rationes nouum & insuetum, ita etiā grauissimum prophetiæ genus* Onus *nonnullis videtur. Illud autem commode adnotari operæ precium fuerit.* Prophetare *verbum, &* Prophetia *nomen ad primum illum vaticinij gradum significandū vsurpari, ita vt raptus ille, quo homines sacris rebus intenti, aliquando ita afficiuntur, vt in diuinas laudes prorumpant, versus & hymnos ex tempore compositos canant; item conciones sacræ diuino spiritu rem & verba suggerente, præterea futurarum prædictiones rerū, quæ propriè vaticinia sunt; deinde sententiæ grauissimæ & consilia diuinitus data aut relata, hæc inquam omnia prophetiæ, & qui hæc exerceant prophetare dicātur, vt nos aliàs pluribus, modò Deo nostra consilia probentur, docebimus.*

Ezech. 17.

Hier. 23. Ioan. antiquus.

Deut. 5.

Ps. 8.

Cicero de diuinatione.

Itaque

Itaque prophetia ipsam primam mentium agitationem significat. Deinde etiam oportune est adnotandū verba illa, (Locutio, Dictū, & Iussio) *gradibus inter se distare certis, qui non temere à quolibet compleantur. Etenim illud exploratum est omnē iussionem esse dictum, omne dictum quoque esse locutionem, quæ tamen ratio vice versa non recurrit; quamobrem huiusmodi verborū expositio recto, vt constat, consequētiæ ordine ab antiquis explicata est. Atque hactenus tribus, quas proposueramus, quæstionibus fuerit à nobis satisfactum.*

Quarta autem nostra quæstio, præter verborum interpretationem, nihil ad explicandum difficultatis habet. Namque Manus Domini *vim illam diuinitus in prophetarum animos illapsam significat, quamobrē à Chaldæo paraphraste verba illa:* Manus Domini, *hoc modo semper explicātur.* Prophetia ab ante Dominum *: quæ verba quòd communia omni diuinæ influxioni essent, inter augustiora genera poni non fuit necessarium. Neque etiam illa commemorari;* Vocatio, Nunciatio, Auditio, *quæ cum idem quod* Verba & Dicta *significent, in illis generibus,* Locutio, Dictum, Iussio, *comprehensa esse cognoscuntur. Sed illa quoque omnia:* Inspectio, Aspectio, Somnium, Similitudo, *continentur in* Visionis *nomine, quod omnibus, quæ vel interdiu vel noctu obijciuntur, spectris commune est. Neque enim quicquam aliud est* Similitudo, *quam species quæ visentibus ostenduntur, sicut scriptum est:* Et Ego Visionem multiplicaui, & in manu Prophetarum assimilatus sum. *Denique* Apparitio *ad visionem quoque refertur. Nunquam enim Deus mortalibus vatibus, ita vt ipse est, sed aliqua specie inducta apparuit, sicut scriptum est,* Deum nemo vidit vnquam, &c. *Necesse ergo est aliquam rerum similitudinem intueatur is, cui apparere Deus vel angelus dicitur, vt suo loco exponēdum nobis Deus dabit. Quæ igitur imaginibus & spectris videntur, ea omnia ad* Visionem; *quæ verò expressis verbis accipiuntur, ad* Locutionem *spectant. His igitur rebus omnibus quæ ad communem omnium prophetarum interpretationem oportunæ videbantur, hactenus explicatis, ad expositionis opus iam deinceps accessuris, Oseæ primi omnium vatis libri argumentum breuiter exponere consultissimum visum nobis fuit.*

Ose. 12.

Iohan. 1.

Universidad de Deusto
Biblioteca

ARGVMENTVM VATICINII.

CVM POPVLVM ISRAELITICVM, ET IVDÆorum gentem, reliquumque Solymorum vulgus omnium generum suscepta scelera; maximè autē simulachrorum superstitiosos cultus, ad diuinam indignationem frequenter adduxissent, atque ea res in caussa esse posset, vt Dei promissiones per hominum scelus aut impedirentur, aut saltem retardarentur, maximarum misericordiarum Deus non oblitus, arcano illi suo consilio deesse noluit, quod de hominum reparatione iam inde à principio instituerat. Sed quæ res huic negotio obstare poterant, quominus tandem explicaretur, eas res corrigere, componere, aut prorsus de medio tollere instituit. Quamobrem hanc prouinciam sacris vatibus tradidit, vt antiquorum Dei consiliorum populum admonerēt, & quantum nefas, quanta ab illis flagitia admissa sint, commemorarent; atque decreta in impios grauissima supplicia (nisi peccare desinant, & diuinam misericordiam fide, supplicationibus, atque vitæ correctione captent) in illis consumenda esse asseuerarent. Namque Dei iustitiæ, vt non cedatur, fieri nō potest: cum homines sceleribus obligati, tamen oportune sibi consulere, & inuenta in sacris libris remedia, quærere negligunt. Igitur Hosseas vnus ex sacro vatum collegio Israëlitarum scelera & Iudęorum cùm primis commemorat, & quas illos calamitates ob eam rem accipere sit necesse, exponit. Namque futurum esse prædicit, vt Israëlis frequentissima gens captiua, atque per totum orbem dispergenda abducatur. Iuda verò atque Ephraim vtraque tribus ex patria in Babyloniam victoris triumphum sequuta commigrēt. Sed Israëlitarum dispersionem atque exilia diuturna nimis fore prædicit, cùm Iudæorum tamen in patriam reditus ante peractum seculum sit expectandus. Nam & Hierosolymitanum restitui phanum, & illum totius orbis reparatorem ea in vrbe expectari oportebat; cuius promissionem certissimam esse, diuina voluit benignitas: tamen quæ inferni hostis, & humani ingenij malitia est; cùm is, qui à Deo in suæ gentis amplitudinem & salutem fuerat mittendus, ab ijs ingratissimè sit suscipiendus, à quibus gratissimè susceptum iri oportuit; Iudęos illud eius sceleris supplicium daturos ostendit, vt vrbe excisa, & templo diruto, omni prorsus honore, auctoritate, fortunis omnibus expoliati victorum hostium libidini expositi, à Dei gratia longè semoti, & libertatem & religionis honorem, atque denique omnem decorem amittant. Neque verò eam miseriam expuere illis integrum vnquam erit, donec inexhausta Dei misericordia affectæ omnes pariter duodecim tribus, tam ij qui ex Israëlitis reiecti, quàm qui ex Iudæis propria culpa fuerant repudiati, in gratiam tandem à Deo recipiantur; quam restitutionem integram atque stabilem fore præcinit; ita vt nunquam rursus in diuersa regna, aut in diuersas factionum partes dissoluantur; sed stabili in concordia constituti, vni regi, & populorum pastori Christo parentes præstantissimæ illius, ad quam homines comparati sunt, felicitatis compotes euadant. Hactenus totius libri argumentum à nobis est propositum.

ELOCVTIONIS autem & dicendi genus, quo vates hic vsus est, varium & multiplex esse cōstat: nam breuibus chartis, multas atque maximas res complectitur, & innumeris affectibus plenus eloquitur: quamobrē obscurius illum loqui interdum animaduertimus; solet enim affectibus concitati hominis concitatus etiam esse, atque varius sermo, qui rem fusius interdum, sæpissime contractius, atque breuius efferat. Sed quam animi affectionem refert Vates hic, ea nulla in humanis mentibus excogitari potest concitatior: Sustinet enim personam viri vxoris amantissimi, eiusdemque grauissima adulterij iniuria ab vxore affecti: cui dolori nullum humanæ leges modum inuenire potuerunt, neque vllum diuina lex imposuit modum, quominus animus vindictæ cupidus expleatur. ergo si quis propriam vxorem, quam is summo amore & maximis beneficijs sit prosequutus, in adulterio palam deprehenderit, quanto dolore quantaque ira ardere illum necesse sit, nemo plene existimare possit. Sed cùm maximus atque vehementissimus amor vltionis impetum & conatum retardet, quibus ille perturbatio-

Universidad de Deusto
Biblioteca

nibus, quibus molestissimis cogitationibus agatur, quisnam valeat explicare? Enimuero vterq; affectus seorsum, neq; modũ, neq; consilium certum aut habere, aut sequi potest, nempe amor, & violatæ cõiugalis fidei dolor; nedum, si pariter eundem animũ infestent, modum aut rationem dicendi vel agendi certam sequantur: ea nimirum res huic vario atq; conciso dicẽdi generi, quo Hosseas vtitur, caussa est. Adde etiam quòd non suas, sed Dei partes Vates hoc in libro agit, qui cùm vxoris, hoc est plebis suæ sit amantissimus, idemque ob violati fœderis crimen nimis offensus, maxima ad vtramque rem explicandam argumenta, maximas atque appositas eloquendi figuras Vati suo suggerit, quibus & Dei erga plebem amor indicatur, & sceleris ab illa admissi grauitas expenditur. Has autem perturbationes amoris, gratiæ, iræ, atque doloris, & quæ huiusmodi animi impulsiones vocantur, Deo sacræ literæ non tam affectus quàm effectus ratione tribuunt. Etenim quæ in his rebus ad molestiam atque mentis imperfectionem pertinent, ea à Deo longissimè esse aliena, tum ipsa diuinæ naturæ consideratio, tum arcana volumina docent: quæ verò ad virtutem atque efficientiam ex his rebus pertinere videntur, ea Deo maximè conuenire constat. In amore igitur duo sunt, animi eius, qui amat, perturbatio, & maxima ad beneficentiam propensio; in violati connubij iniuria duo item sunt, grauissimus ob acceptam iniuriam dolor, atque iustæ pœnæ sumendæ consequentia. Ex his quatuor rebus priores duas diuinę negamus inesse naturę, animi perturbationem atque dolorem; alteras illi relinquimus, beneficentiam atque animaduersionẽ. Est etiam alia ratio, quamobrem Deus hoc dicendi genere apud homines vtatur, & has animi impulsiones non raro exprimat, nimirum vt homines intelligant, cuiusmodi eorum scelera sint, quæ ipsum Deum (si capere id eius natura posset) in eiusmodi perturbationes iram, odium, inimicitias, vltionis appetitum, & quæ huius sunt generis, impellere valerent. Præterea cùm diuina scripta ad hoc dictata à Spiritu sancto sint, vt ea re homines diuinarum atque humanarum rerum rationes doceantur, & ad virtutem atque officia, ad honestatem, ad salutem denique suam vocentur, eo eloquendi genere Deus vti consueuit, quo maximè homines ad has res impelli solent. Solent autem vehementissimè humani affectus similibus affectibus commoueri. Nam quæ à perturbationibus animi sunt, dolore, cupiditate, iracundia, metu, quia necessitatis vim quandam habent, afferunt auctoritatem & fidem: atque ea res efficit, vt hoc dicendi genus semper in grauissimis caussis ab oratoribus vsurpetur. Sed nunc de his satis. iam verò interpretationem ipsam aggrediamnr.

Verbum Domini quod factum est ad Hossee filium Beeri, In diebus Ozia, Ioathan, Achaz, Ezechiæ, Regum Iuda.

AVCTORITATEM atque fidem vaticinio hæc auctoris & Vatis & temporum ratio affert: attentionem etiam ipsa re, de qua dicendum est, dignam captat, atque legentium audientiumque animos dociliores reddit: namque cùm nihil vnquam frustra & sine maximo consilio à numine fiat, consequens est, attentos esse oportere homines, dum Deum verba facere paratem audiunt. Nunquam enim accidit, vt Deus aut temerè, aut iocosè, aut ociosè loqueretur; sed quotiescunque orationem quamuis breuissimam habere visus est, magni momenti res, atque negotia, hominibus vtilissima tractasse, semper fuit obseruatus. Quamobrem scriptum est: Audiam quid loquatur in me Dominus Deus, quoniam loquetur pacem in plebem suam, & super sanctos suos, & in eos, qui conuertuntur ad cor. Atque hæc res caussa Mosi atque alijs scriptoribus fuit, vt diuinum aliquem sermonem relaturi, Dei verbum, illud esse præmonerent, his verbis: Et loquutus est Dominus ad Mosem dicens: Et loquutus est Dominus ad me dicens. Quibus verbis illud indicatur, magnam rem atque auribus animisq; attentis excipiendam esse, quam Deus oratione enuntiare instituerit; eamque rem non humana sed diuina auctoritate esse diffiniendam. Eodem igitur verbo vsus est Hosseas, quo Moses, atque alij vti consueuerunt, quanquã inflexione diuerso. Nam quòd alij hoc modo proferunt: Et loquutus est Dominus; Hosseas verbi tantùm in nomen mutatione protulit: loquutio Domini, siue verbum Domini; eadem namque omnibus in locis origo, idem thema est: Dabar verbum & dabbar loqui, qua ex re illud efficitur, vt attentis animis hunc

Psal. 74.

דבר

Vatem

Vatem audire oporteat diuinam orationem omni auctoritate præditam, nobis referre parantem. *Verbum Domini quod factum est ad Hosseam*, siue, *quod fuit ad Hosseam filium Beeri.* Voluit Deus, qui se humanis rebus prouidere sæpissimè testatus est, suorum erga homines consiliorum, & voluntatis suæ interpretes & testes vnum atque alterum, & interdum plures ex hominibus ipsis creare; vt quidquid ille siue fausti siue infausti in homines decreuisset, id non casu, sed diuino consilio accidere intelligeretur. Atq; cum is nihil agat, cuius aptissima ratio reddi non possit; omnium verò rationum, quæ Dei nomine reddi hominibus possunt, duplex caput, & duo veluti fontes sint, alterum misericordia & veritas, alterum verò iustitia: ex eo fieri videmus, vt per ministros suos & consilia sua aperire Deus, & quæ obtemperantibus præmia ex diuina misericordia, quæ rursus non obtemperantibus supplicia ex iustitia diuina comparentur, exponere consuerit. Qua de re Paulus: Multifariam, inquit, multisque modis loquutus est Deus in patribus per Prophetas, & in sacris annalibus legimus: Mittebatq; illis Dominus Prophetas, vt reuerterentur ad Dominum. quos protestantes illi audire nolebant. protestantes dicit, hoc est, diuinum illis consilium aperientes: quia non faciet Dominus Deus verbum, nisi reuelauerit secretum suum ad seruos suos prophetas. Namq; nihil est quòd homines perinde transuersos agat, quàm absentium & futurarum rerum ignoratio, atque impia de diuina prouidentia, opinio: tum demum ad omnium generum scelera & maleficia intemperatissimè homines accedunt, cùm illud sibi persuadent, signa nostra non vidimus iam non est Propheta, & nos non cognoscet amplius. Igitur ex pluribus, qui à Deo ad eas res, de quibus diximus creati fuerunt, prophetis, vnus hic est Hosseas, qui nomẽ suum consultò profitetur, ne liber hic fictus ac suppositititius esse videatur: atque, vt omnis generis malitiæ his rationibus prouideatur. solet namq; nominis explicatio fidem rei facere, auctoritatemq; conciliare dicendis: quam rem à bonis auctoribus perpetuo obseruatam videmus, maximè verò ab ijs qui diuino dictãte spiritu de rebus sacris volumina conscripsere. Plenæ autem sunt huiusce rei exemplis antiquæ, plenæ etiam nouæ chartæ, vt illud: cæcus Barthimæus, filius Timei, Simon Cyreneus, pater Alexandri & Rufi.

Hebr. 1.
2. Par. 24.
Amos 3.
Psal. 75.

FILIVM BEERI ab antiquis & doctioribus Hebræis receptum est, & communis obseruationis lege traditum, si cui Vati patris nomen addatur, eum etiam patrem vatis munere fuisse functum; auum autem non tam muneris quam honoris caussa nominari. Cæterùm, si nulla patris mentio fiat, illum primum, non item patrem fuisse vaticinatum, cuius verò certa patria non explicatur, Hierosolymitanum eum ciuem fuisse arbitrantur; nisi ex tribus, vel generis ratione aliud intelligi possit. Hanc autem Hebræorum obseruationem diuus etiam Hieronymus se non ignorasse significauit. Ex qua verò tribu oriundus fuerit Hosseas, adhuc compertum nobis nõ est; nam quòd Isiodorus eum Bethleemitem esse dicit, atque ad Isascaris tribum refert, cũm certum auctorẽ non proferat, etsi probabile ipsius auctoritate fiat; non tamen ad historiæ cogit certitudinem. Nec desunt qui dicant, *Beeri*, quem liber hic patrem Hosseæ facit, eandem esse Beera principem in Reubenitide tribu à Beaia eiusdem familiæ duce genitum, qui Beera à Tiglath Pelassar abductus fuisse in annalibus cõmemoratur. Quòd si aliunde certa hæc ratio est; ex diuersa tamen nominis cadentia non protinus incerta redditur: nam cùm multi in linguis Hebraica, Assyria, atque Arabica interdum duplici, nõnunquam multiplici nomine appellentur: & huius nominum varietatis non simplex, vt aliàs à nobis dicetur, ratio sit, vnum genus est, vltimæ literæ vel syllabæ mutatio, vt Iethro qui idem Iether nominatur; & Hananiahù, idem ab Ezechiele vate dictus Hanania.

1. Paral. 5.
Exod. 4.

In diebus Oziæ, Ioathan, Achaz, Ezechiæ regum Iuda, & in diebus Ieroboam filij Ioas Regis Israel.

AVCTORIS nomen temporum ratio aptè sequitur, quæ plurimũ ad res, de quibus in vaticinijs agitur, intelligẽdas confert: nam quæ res à vatibus vel innuuntur, vel verborum & sententiarum figuris significãtur, eas ab historijs expositas atque explicatas petere conuenit: historiarum verò exacta ratio, ætatum atq; temporum obseruationibus indicatur. Eorum porrò temporum, quę ad rerum narrationem pertinent, nulla commodior ratio consignari potest, quàm illa, quæ cum regum atque principum ætatibus con-

Historiæ & tempora.

Principũ ætates.

 iungitur.

Universidad de Deusto
Biblioteca

iungitur. Siquidem rerum varietatem, non tam temporum natura, quàm hominum ingenia edunt, hominum autem ingenia, mores ipsos principum plerunq; sequuntur: ferè enim fit vt aut gratia, aut metu, aut imitatione, atque adeo æmulatione, principum sententiæ atque facta valeant: qualemq; sese aut rex aut magistratus, præbuerit, talem se etiam populus exhibere soleat: quòd si negligentiores sunt, qui præsunt, & nullam certam retineant sententiam, tùm verò inconstantissimum & officij negligentissimum reliquum vulgus efficitur. Præterea regnorum atque regum memoriam & diutius & communius, quam temporum constare videmus; quoniam reges ipsi, atq; ipsorum gesta frequenti commemoratione repetuntur. Etenim promptius est quo rege, quàm quo anno, quoue tempore quid acciderit, meminisse. Adde, quod regum atq; principum mentio in vaticinijs propterea etiam fit, quod ea non priuata sed publica fuisse atque manifesta, eorumq; vaticiniorum rationes ad reges ipsos atque ad regnorum negocia pertinuisse intelligantur. Ex qua re diuina misericordia plurimum commendatur, & diuina iustitia recta atque æquissima esse confirmatur: non solum enim priuatos aliquot homines, sed totum populum cum suis regibus suarum rerum admonitos esse Deus voluit, vt resipiscentibus corrigendæ vitæ commoditas & occasio daretur; negligentibus verò, atq; diuinum imperium detrectantibus, nulla excusatio constare posset.

Vaticiniorum argumenta & præsenti tempore & perpetuo vtilia.

Pertinent ergo Hosseæ vaticinia ad eorum regum tempora, qui in ipso libri initio nominatim citantur; quibus temporibus non hæc solum, quæ in hoc volumine continentur à vate dicta fuisse intelligimus, sed alia quamplurima cùm priuata tum publica, vt sui muneris ratio & rerum atq; negotiorum commoditas postulabat: quam rem alias commodius tractabimus. Sed quæ in hoc libello conscripta sunt, quædam velut capita eorum negotiorum esse constat, & quæ non solum ad illorum temporum correctionem, sed ad sequentes etiam ætates, atq; adeo ad nostra tempora vtilia fore diuinus voluerit spiritus.

Israëlitarum rex cur Iudais adnotatus.

,, Quæcunque enim scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt. Quòd verò quatuor
,, Regum Iudæorum temporibus Ieroboam etiam Regis Israëlitici tempora connumerantur, id non ob ea solummodo quæ ad decem tribus spectant, factum dicimus; nam si ea vnica caussa fuisset, cæterorum etiam regum, qui post Ieroboam ad Ezechiæ vsque tempora Israëlitis præfuerunt, meminisse oportuit; quoniam suorum etiam temporum historiæ à vaticiniorum atque prophetarum scriptis alienæ non sunt. Fuerunt autem illis temporibus post Ieroboamum, Zacharias, Salum, Menahem, Phaceæ duo, atq; Hosseas filius Ela Israëlitarum vltimus regum, qui aut regnum in Samaria administrarunt aut tyrannidem exercuerunt. Sed Ieroboamum regem ob eam caussam hoc in loco nominatum fuisse arbitramur, vt Hosseæ tempus quo vaticinatus est, ab ipso initio regni Oziæ constituatur. Namq; Ozias, qui idem Azarias dictus est, vigesimo & septimo anno regni Ieroboam suo iure regnare cœpit, eodem quo pater eius Amazias in Lachis est interfectus, is antea pro patre vndecim annis regnum administrauerat. Igitur Hosseam diuinus vaticinandi spiritus, primis Oziæ annis afflauit, cùm adhuc Ieroboam rerum apud Israëlitas potiretur, atque hæc res opinionem nonnullis hominibus doctis fecit, Hosseam primum omnium, qui ad ætatem suam referuntur, prophetarum vaticinij munus fuisse exequutum: namq; reliqui nimirum Esaias, Amos & Michęas à diebus Oziæ tantum cępisse commemorátur: & cùm Ozias annis regnauerit quinquaginta duobus, fieri potuit, vt in extrema illius ætate vaticinandi munus reliquis fuerit mandatum; quandoquidem & Isaias eo anno, quo Ozias mortuus est, sese ignito carbone diuinitùs tactum, atque ad legationem initiatum fuisse indicare videtur. Filium autem Ioas Ieroboam distinctionis caussa nominat, duo namq; eiusdem nominis viri regnum apud Israëlitas obtinuerunt, quorum alter fuit Ieroboam filius Nabat primus Israëlitarum à Iudęis defectionis auctor & dux, qui æternum impietatis suæ exemplum successoribus regibus, quicunque impij fuerunt, reliquit: alter verò hic, quem huius libri initio vates nominat, filius Ioas, qui in Israëlitarum regum ordine duodecimus numeratur. Quòd verò ad linguæ & styli rationem attinet: dies hoc in loco pro temporibus atq; adeò pro ipsis eorum, de quibus mentio fit, ætate atque tempestate: vsurpatur, ea figura, quam Græci metonimiam dicunt: constant namq; tempora diebus potissimum, ex diebus enim menses atque anni conficiuntur: Quoniam Sol qui maximus temporum est index sui cursus rationem diebus potissimum aptat, singulis singula in signifero circulo spatia conficiens: atq; ob eam caussam

Israëlitæ reges Hosseæ temporibus.

Ioseph. lib. 9. cap. 10.

Prophetarum tempora.

Isa. c. 6.

3. Reg. c. 11.

4. Reg. c. 13.

Dies.

Tempus.

Sol temporum index.

sam frequens hæc in diuinis libris est lectio, vt tempora atq; ætates dierum nomine diffiniantur. Hunc vatem Hosseam ad longissimam vsq; senectam ætatem suam extendisse, Hebræi auctores arbitrantur. *Hosseas diu vixit.*

Principium loquendi Dominum in Hossee.

NOuo & à cęterorum vatum consuetudine alieno exordio vaticinium suum Hosseas inchoat, atq; ipsa nouitate obseruationem à legentibus exigit; ea autem res nouam cum vate hoc agendi rationem à Deo suscitatam indicat. Namq; si à Mose ad Hosseam vsque, præteritorum temporum memoria repetatur, nemo sanè Propheta in diuinis monumentis inuenietur, quem Deus hoc modo ad vaticinij munus cõparauerit, vt quæ ad populum, ac de populo dicenda essent, vates ipse in se prius suaque actione repræsentaret, adeò vt mirabile fuerit vati, se hoc modo compellari, quo antea nemo alius à Deo fuerit compellatus, idque quod ipsi mirabile visum fuerit, posteris animaduertendum obseruandumq; reliquerit; signum namq; id semper futurum esse intellexit, quo ea res, de qua in suis ille scriptis ageret, magna atque grauis ex diuina etiam sententia fuisse argueretur: huius ergo hemistichij sententia illa est. Attendite (inquit vates) quale principium orationi, apud me, suæ dederit Deus, atque rem ipsam grauissimam vtique esse animaduertite. Vt autem dictionis figuræ atque stylo, quantum rerum atque sententiarum necessitas exigit, obsequamur, animaduersione dignum visum est, hanc constructionis formam, videlicet, *loqui in*, frequenter in sacris literis vsurpari, cum de vaticinio, aut de diuino spiritu atque prophetico sermo fit, vt illa, nunquid in Mose duntaxat loquutus est Dominus, &; non etiam in nobis est loquutus, &: spiritus loquutus est in me, &; audiam quid loquatur in me Dominus. *Exordium noui exempli.* *Num. c. 12.* *Psal. 74.*

Et dixit Dominus ad Hosseam: Vade, sume tibi vxorem fornicationum, & fac tibi filios fornicationum, quia fornicans fornicabitur terra à Domino.

NON rarò contingere atque vsu venire videmus, vt cùm quis rem aliquam maximi momenti explicare alijs cupiat, non tam verbis & oratione, quàm rebus ipsis, vel eadat. Non enim tanta verborum atque orationis vis, nec tam efficax natura est, vt ad sensus atque animos permouendos, perinde ac res ipsæ valere possint. Nam *Segnius irritant animos demissa per aurem, Quàm quæ sunt oculis subiecta fidelibus, & quæ Ipse sibi tradit spectator.* Si enim animi conceptibus tantum homines inter se agerent, aut fecto rarus vsus esset: Nunc quoniam res pro voto tractare atq; proponere nõ possumus, verbis pro rebus vtimur. Sunt autẽ verba nõ tam rerum, quàm cogitationũ animi signa, cogitationes verò ipsæ rerũ imagines esse cognoscuntur: Minus ergo verbis, quàm cogitationibus humanus animus permouetur, & cogitationibus minus quam rebus, ex qua re illud efficitur, vt cùm quis vel seipsum, vel alterum maximè cõmoueri cupiat, veratur; nonnunquam etiam vtraque cõiungat atque componat, nimirum res & orationem. Atque hęc caussa fuit quamobrem Ahias Silonites Propheta diuisionem Israëlitici regni Ieroboamo asseuerantissimè prædicturus, proprium pallium nouum in duodecim scidetit partes, & duabus tantum apud se relictis, decem Ieroboamo tradiderit. eadem etiam caussa Helisseo fuit, vt arcum & sagittas peteret, intenderet, atque in Syriam iaceret. Sed & noui Testamenti vatibus hoc etiam solenne fuisse cognouimus. Nam cùm quidam Paulo, & adstantibus socijs, quæ vincula, & qualis carcer Apostolum ipsum Ierosolymam petentem maneret, pronuntiare pararet, suas ipsius manus, pedesq; Pauli baltheo ligauit, & ita futuræ rei exemplum atque imaginem proposuit. Neque verò hoc apud eos homines solum de quibus in sacris libris mentio fit, spectari consueuit, sed in cæterarum etiam gentium moribus atque actionibus obseruatur. Alexander Macedo, cum tota iam Græcia in suum imperium redacta in Asiam traiecisset, vbi primum expositus terram contigit, iactis arcu sagittis, solum ipsum Asiæ petijsse, & eius maximæ orbis partis imperium, atque summam sibi promisisse dicitur. Hoc eodem agẽdi modo Hosseas vates ex diuino imperio *Actionis atque repræsentationis ratio & vsus.* *Horat. de arte.* *Aristot. de interpretat. lib. 1. c. 1.* *Rerum cogitationum & verborum vis.* *Ahias.* *3. Reg. 11.* *Helisseus.* *4. Reg. 13.* *Act. 21.* *Alexander.*

Universidad de Deusto
Biblioteca

imperio vsus est, vt vaticinio suo initium ex rebus atq; negocijs daret, & adiuncta etiam oratione prosequeretur. Quid verò illum agere iusserit Deus, audiamus; rem nimirum grauissimam, & quam nisi diuini imperij auctoritas imposuisset, non leuiter probus quis ferre posset. Namq; illi mulierem turpem atq; adulterijs notatam vxorem ducere imperatum est, cuius rei vel ex ipsa cogitatione maximis eum molestijs confligi, eum cuicunq; hoc contigerit, necesse est: namque huiusmodi moribus vxorem experiri, quam iam diu duxeris & bonam atq; fidelem antea crediderís, molestissimũ quidem est, retinere verò grauissimum, vlcisci autem promptum, demum expellere vtcunque admittendum, (humani animi cogitationes & communem naturam describimus, non præcepta aut consilia damus.) At verò eius quam libidinibus atque fornicis fœtoribus infamem cognoueris, nuptias tibi conciliare velle nouas, mirabile quidem hoc fuerit, & maximi atque patientissimi animi opus, nec non & vehementissimi atq; omnino stupendi amoris indiciũ. Quòd si id etiam eo consilio agatur, vt mulieris illius deleantur notæ, sarciatur infamia, mores restituantur, atque ad frugem corrigantur, quis non ingẽtem in eo viro bonitatem & incomparabilem misericordiam probet atque admiretur? Igitur Deus vt vtrunque simul in se esse ostendat, maximam videlicet offensionem, quam ex Synagogæ sceleribus acceperit, quæ grauissimo dolore fortissimum quemque virum angere valeat, maximam etiam suam bonitatem & misericordiam, qua anteactæ vitæ scelera ferre, & ad bonam frugem reuocare, atque in amicitiam & gratiam vxorem, hoc est plebem recipere paratus sit; totum hoc negocium non tam oratione explicari quàm rebus ipsis repræsentari atque agi vatis sui ministerio curat. Nos verò qui explicandi, atque declarandi sacra volumina munus suscepimus, pium atque Christianum lectorem semel admonitum esse cupimus necessariæ, & ad rem nostram accõmodatæ obseruationis, quam fortasse suscepta breuitas sæpius repetere non patietur. Quòd autem admonemus, illud est, cùm de Deo sermo habetur, illis iisdem verbis nobis esse agendum, quæ ad rem de qua agitur, & ad eos quibus cùm agitur, non ad Deum ipsum accommodari possunt. Etenim vt Dei perfectissima atque immensa natura ignota nobis & imperscrutabilis est, ita quibus verbis quaque oratione aptè de illo dicere possimus, non est compertum. Sed cùm Deus ipse sublimis humana atque diuina negotia cum hominibus tractare sua illa maxima bonitate fuerit dignatus, non suis illa verbis, quibus secum ipse agere potest, sed nostris, hoc est, quibus cum hominibus agere commodius erat, explicare voluit. Eiusmodi ergo & nos verborum genere in diuinis scripturis aperiendis vtemur, quo ipse in ipsis scripturis, vt sese nostris cogitationibus accommodet, vti voluit, qui cum natura sua atque omnium hominum concessione veracissimus omnino sit: tamen sæpe in promissionibus aut sermonibus suis humano more iurat; cùm iustissimus sit, & nihil non iustissimè agere putari possit: tamen rationem cum hominibus confert, accipit atque explicat. Quamobrem nullam alicui cordato atque sapienti viro admirationem mouere debet, si cum de Deo à nobis agitur, amoris, iræ, indignationis, vltionis, doloris, atque offensionis, alia præterea animorum motus atque affectus significantia verba Deo accommodari audiat. nam de rebus ipsis quæ his verbis indicantur, quatenus Deo diuinæque naturæ conueniant, aliàs sumus philosophati.

Sermo communis ad diuinas res accommodatur.

Et dixit Dominus ad Hossee.

IN superioribus diximus orationem illam, *Principium loquendi Dominum in Hossee:* perfectam non efficere sententiam; sed hemistichium, hoc est medium versum esse, quem subiuncta oratio compleat, *& dixit dominus.* Neque verò coniunctio, *Et*, nostræ reluctatur sententiæ, cùm variæ in sacris libris significationis, & non simplicis vsus hæc particula sit; nam præter alia ad quæ accommodari solet, sententiæ initiis absolutè coniungitur, sine vlla ad præcedẽtes orationes relatione: quòd & illa coniunctio, *igitur*, apud Latinos præstare cognoscitur. Huius obseruationis multa exempla diligenti lectori passim occurrunt; ex quibus illa sunt: Et leuauit Abraham oculos suos, & dixit: & acceperunt farinam, coniecerunq; in ollam. Sic hoc in loco, *Et dixit Dominus*, eandem sentẽtiam cum illa oratione reddit. Dixit igitur Dominus, *Vade*, verbum hoc nonnunquã non tam corporis & pedum motum, atque incessum, quàm animi promptitudinem atque attentionem, & ad ea quæ subsequuntur præparationem imperat, vt, Vade ad formicam ô piger, hoc est, formicæ sedulitatem

Gen. 15.
2.Re.c.4.
Vade, verbum.
Prouer.6.

sedulitatem attente cõtemplator atq; imitator. Venite disperdamus eos de terra. Venite & ambulemus in luce Domini. Igitur Hosseas vxorem fornicationum sibi accipere iubetur: fornicationum autem numero multitudinis dicit, vt negotij grauitas augeatur, & veritatis significatio apertius referatur, atq; diuina misericordia, ad quam tota hæc ratio spectat mirabili commendatione probetur. Neque enim vno tantum ac simplici scelere, sed innumeris & multiplicibus sese Israëliticæ & Iudææ gentes contaminauerant, postquam à simplici & vero Dei cultu ad superstitionẽ desciuerunt. Quamobrem vxorem multis stuprorum & turpitudinis notis insignem vt ducat, iubetur.

Psal.82.
Esa. 23.
Fornicationes.

QVANQVAM autem cùm diuinorum librorum interpretationem Christianis atq; amicissimis viris id efflagitantibus susciperemus, nõ id nobis negotium credidimus dari, vt aliorum interpretũ, qui ante nos summa cum laude in hoc genere versati sunt, vel cõmentationes refelleremus, vel frãgeremus sentẽtias, aut iurati sequeremur (nã ab omni inuidia atq; æmulatione alienos nos fore certum fuit, quoniam pietati atq; breuitati vna nõ nisi appellatis ijs, à quibus fuerit nexus, explicare possimus, dãda opera est, vt quãta cũ facilitate & venia id fieri possit, & veritatis desiderio & officio nostro satisfaciamus. Multas enim ab interpretibus ex propria vniuscuiusq; sententia erga sacra scripta, quæstiones institutas accepimus, quas non inuenisse cõmodius fortasse fuisset, inuentas autẽ prætertione, quòd Hosseas vxorẽ fornicationis accipere iubeatur. In quo explicando interpretes in tres sentẽtias diuisos videmus. Primus enim omnium Ionathas Vzielis filius, qui ob sacros libros à se Chaldaicè versos interpretis cognomen inuenit, totũ hoc negotiũ ex parabolæ rationibus ac locis interpretatur, perinde ac si Deus, nihil eorũ quæ scripta in huius vaticinij initio sunt, iuxta verborum significationẽ agi aut intelligi, aut etiam repræsentari præceperit, sed omnino per ænigmata atq; symbola consilium suum Hosseæ proposuerit. huius autem interpretis eiusmodi legimus expositionem: *Dixit Dominus ad Hosseam: Vade vaticinare vaticinium contra habitatores ciuitatis inquinatæ, vt non addant peccare, nam rebellione rebellauerunt incolæ terræ à doctrina Domini: & abijt, & vaticinatus est aduersus illos, vt si pœniterẽt, ignoscẽdum esset illis, sin minus, vt decidunt folia ficuum, decident.* Sic ille. atq; iuxta hanc rationẽ historiam totam producit. cuius sanè viri interpretatio atq; auctoritas ansam doctissimo homini Mosi Ægyptio, atque alijs eius gentis non pœnitendis auctoribus, dedit, vt negotium hoc tametsi non omnino secundũ parabolam dictum, tamen non verè atque re ipsa, sed visione quadam prophetica transactum existimarẽt. Nam cùm quædam in propheticis monumentis negotia velut aliarum rerum signa atque symbola nõnunquam inuenirentur, quæ natura sua duriora attendentibus videri possent, cõsultum illis visum est, si ea non reipsa exercita, sed mentis atque animi cogitatione acta atq; repræsentata fuisse & crederentur, & docerentur. Ex quo quidem consilio illud communis obseruationis nomine ad arcanorum voluminum explicationem traditum ab illis est, velut præceptum; si quid durius, & à personarum decore atque dignitate abhorrens in sacris offendatur libris, id non reipsa atque actu fuisse exercitum; sed aut somnio aut visione, atque mentis elatione repræsentatum definire oportere. Vt quòd Isaias ad Vatem vxorem accedere iussus sit, & procreato ex illo complexu filio nomen Selal Hazbaz imponere. Ieremias etiam ex diuino imperio lora ac neruos parauerit, & collo aptauerit suo, atque ea demum ad finitimarum gentium reges miserit. Præterea Ezechielis vxorem è viuis sublatam fuisse, dicente ad ipsum Deo: Ecce ego auferam à te desiderium oculorum tuorum: & quęcunq; huius generis duriora aut indigniora visa fuerint, ea non verè atque re ipsa, sed prophetica, vt aiunt, visione fuisse peracta. Addunt præterea nihilominus moueri potuisse vates ipsos harum rerum atque negotiorum imaginibus & spectaculis animi cogitatione & prophetica repræsentatione comparatis, quàm si rebus ipsis afficerentur. Nam quos diuinus Spiritus ad eam rem intuendam conformabat, omnino permotos atque vera animi affectione actos esse consentaneum fuit. Antiquiores verò Hebræorum sapientes totam rem hanc in aliam sententiam disputant, aiuntque re & veritate hoc nuptiarum & filiorum procreandi negotium, non imagine aut cogitatione fuisse peractum, multa tamen cùm hæc ab illis tractentur, non tam fortassis ex veritate, quàm

Dissputatio de actionibus prophetici.
Chaldæus Paraphrastes.
Mosi Ægyptium.
Regula interpretum.
Isa.64.
Ierem.27.
Hebræi Auctores antiqui.
Mishnaiotà de Passah. c.8

ex

FACULTAD DE TEOLOGIA Univ. de Deusto BILBAO

Universidad de Deusto
Biblioteca

ex verisimilitudine conficta legimus, vt quòd vates longum antea cum Deo sermonem contulerit, curaueritq; atq; orauerit Israëliticum populum, tot sceleribus cõtaminatum, permutari, aliamq; adoptari gentem, quæ pietatem atq; sanctitatẽ melius coleret & retineret: Quam rem adeò longe ã cõficto sibi initio repetunt atq; protrahunt, vt quę prima in hoc libro legũtur verba vix totius sermonis medium, ne dum initium esse concedant. 5

Religionem maximam in librorum sacrorũ expositione obseruandam esse.

NOBIS autem cùm in diuina atque arcana voluminum sanctitate, non ita ingeniosis esse fas fuerit, vt pro animi cogitatione & linguæ celeritate, aut addere aut detrahere ijs, quæ à diuino spiritu scripta atque tradita sunt, vel tantillum possimus; tutior quædam alia & rectior via est terenda, qua acceptum explicandi onus, quantum id à nobis ex diuino beneficio expectari possit, perferamus: Tantam esse, tamq; sanctam diuinorum 10 verborum maiestatem, vt nulli hominum in illis quidquam temere statuere liceat, prętęr quàm, quòd ipsa ratio, atq. illorum series exigere videãtur, innumeris ex ipso sacro thesauro depromptis argumentis probare ac confirmare possemus, si res ipsa non tam manifesta esset, vt nostram non desideraret sedulitatem: vnum tamẽ solum nobis diui Iacobi præceptum repetere non incommodum visum est, quo sacer ille Apostolus humanum in 15 hoc genere licentiam demere, & luxuriantis linguæ impetum cohibere molitur. Nolite,

Iaco. 3. ,, inquit, plures magistri fieri fratres, scientes quoniam maius iudicium sumitis, in multis ,, enim offendimus omnes: si quis in verbo non offendit, hic perfectus est. Quòd autem humanæ linguæ, si quis ei indulgere, quàm temperare maluerit, ingens malum atq; effre- ,, natum sit, subiungit: omnis enim natura bestiarum & volucrum, & serpentium, & cæte- 20 ,, rorum domantur, & domita sunt à natura humana: linguam autem nullus domare potest, inquietũ malum &c. Igitur in diuinis libris quidquid præter id, quod ratio ipsa diuina admittere videtur, pro nostro arbitratu statuere, omnibus hominibus religio est: præterquã ijs, quos certis signis & irrefragabili auctoritate probatos diuinus spiritus ad id munus creauerit, quales fuẽre olim diuini Vates, quales Apostoli spiritu sancto imbuti, qualis 25 Iesus Christus sapientiæ spiritu auctissimus, qui docebat tanquã potestatem habens, non sicut Scribæ aut Pharisæi. Nam quid facilius, quàm diuina oracula suscipere explicanda;

2. Pet. si negotiũ hoc priuatæ interpretationis (quod Petrus negat) esset? quid rursus obscurius, & à veritatis inueniẽdæ via longius remotũ esse potest, si non certã aliquã rationẽ cõsequi oporteat, si propriam cuilibet cogitationẽ suscipere & tueri integrum sit? Quam ob rem, 30 cùm quis nulla sacrorũ librorũ auctoritate fultus, nullis diuinis signis aut sacri ministerij certa dignitate probatus, priuata tantum cogitatione aut familiari & domestico cõsensu siue receptione vsus de rebus ijs, quæ in sacris libris tractantur, statuere quidquam visus

Signorum ratio.

fuerit, cõtra quàm ipsa diuina verba aut indicare, aut innuere videantur, is profecto non maiorem quàm priuatã apud me auctoritatem obtinebit. Illud etiam his accedit, quòd 35 huiusce generis actiones, quæ vatibus à numine præscribebãtur, signa atq; admonitiones erant, quibus aut principes, aut populos, aut alios ad quos res pertinebat, præmonitos atq; edoctos, imò & maxime cõmotos Deus esse voluit. Quam verò admonitionẽ, quẽ animi motum excitare potuerunt signa illa, quæ ijs nunquã visa sint, quos maximè permoueri opus erat. sed vatibus tantũ intraq; illorũ mentes acta atq; repræsentata. Signorum cùm 40 varia genera sint, atq; diuersæ rationes; omnium tamen hæc cõmunis natura ac vis est, vt sensibus primũ aut intellectibus percepta aliud quidpiam à seipsis indicent atq; probent: quę si sensibus aut intellectibus nõ percipiantur, signa esse non possunt: Namq; ex imagine siue ex re, sensibus primum oblata, & ex ea quę sequetur significatione, aut notatione, conficitur id, quod dicimus signum. consequens ergo est Hosseæ coniugium, & liberorũ 45 susceptionem, Isaiæ ad vatem vxorẽ accessus, Ieremiæ vincula, atq; Ezechieli desideratã coniugem, & quæcunq; huiusmodi in antiquis libris leguntur, vel reipsa & veritate fuisse edita, vel signa iure non debere vocari. Neq; verò leue apud nos argumentum illud est, quòd hæc signa hominibus duris ac pertinacibus, & qui verbis atq; oratione difficillime mouerẽtur, edi iubebantur: quibus cùm solenne & frequens esset, verba apud eos à vati- 50 bus facta refellere, aut si quid durius prędictum ab illis esset, vel negare futurũ, vel mitius multò atq; minus durum, quàm prędictum aut descriptũ sit, expectari posse, asseuerare: pronum etiam facillimumq; ijsdem fuisset, has res omnes atq; hæc portẽta, quibus vates se visione prophetica admonitos fuisse, atq; ex ijs vaticinari iussos denunciarent, pro suis ipsorum sententijs & votis, non pro veritate interpretari, & consuetũ consiliorum, ac vitæ institu-

institutum nihilominus seruare ac promouere: Nam si diceret Isaias se filio ex visione procreato nomẽ indidisse. *Accelera diuide spolia*, in promptu fuit, vt à suę ætatis hominibus ita res reciperetur; & etiam non reipsa, sed visione & imaginatione fore expoliandos. Ieremias etiã si nullos sibi laqueos, nullas cathenas verè indidit, neq. ad finitimos transmisit reges, neque publicè gestauit, neque his ab Hanania vate portentũ pernegante in populi conspectu verè est exutus, sed tantũ hæc sibi mentis cogitatione accidisse narrauit, atq; simili exẽplo rem illis apud quos sermonẽ habebat, euenturã prædixit, audire & illud procul dubio potuit, vel ab illo sibi æmulo Hanania, sese portentorũ significationẽ perinde admittere, atq. proposita ab illo fuerit; itaq. futurũ esse, vt & populi, & principes 10 ij, quibus ea mala portendebantur, codẽ etiã modo quo ostensa fuerant, experirentur: Ostẽsa aũt fuisse visione aut per somnium; nõ aliter ergo quàm per visionẽ aut somnium illa mala fore expectanda. Adde quòd tam multa ac frequens circunstantiarum & totius apparatus explicatio rem visione peractam accipere non permittit. Namque in his narrandis negotijs testes adhibentur, describuntur loca, nomina etiam vel locorum 15 vel rerum vel personarum appellantur, oportunitates ac momenta temporum constituuntur, & quæ plurima huius generis coniungi solẽt, quibus non ad cogitationes indicandas, sed ad res ipsas ostendendas, atque ad rei veritatem confirmandam homines vti consueuerunt: quanquam non inficiemur permultas res ab antiquis patribus atque

De spectris prophetici.

à vatibus, aut per quietem, aut prophetica mentis agitatione, fuisse monstratas, ijsdemq; 20 spectris illos arcanarum aut futurarum rerum admonitos fuisse, & visionum suarum etiam rationes & significationes alijs tradidisse; tamen longè diuersam harum atq. illarum esse rerum rationem, vel ex earum comparatione, demonstrare non fuerit difficile: cùm non omnino similis & narrandi modus in vtroque genere seruari, neque argumẽtorum & circunstantiarum par pondus, eodemq; modo comparatum, afferri soleat. 25 Sed & ipsa nimirum sacra scripta quid in visione actum sit, quid in somnijs ostensum notis appositis, & nonnunquam manifestis verbis indicare obseruantur. Nobis enim qui vix obuia quæque, & sensibus exposita videmus, an quicquam prophetica visione conspici à viuentibus hominibus posset, planè fuisset ignotum, nisi vates ipsi, atque adeo diuinus spiritus, nos id fieri posse atque solere docuissent: & cùm hostes atq. præceptori 30 suo infensum exercitum tantum conspiceret puer ille Helissæi vatis, nihil amplius illi

Reg. c. 6

cõspectum arbitraremur, nisi eodem ipso vate orante Deus puero innumeras curruum atque armatorum militũ myriadas spectandas obijceret: itaq. ipsis illis in locis, in quibus de huiusmodi visis agitur, quam rationem ea sequantur, explicatur. Sic nimirum Abraham inter percussas ex fœdere cadauerum partes dormiens, quæ à numine tradita illi 35 fuẽre vidisse atque audisse fertur: sic Iacob scalam angelorum frequentia celebratam per quietem vidisse dictus est: sic Isaias visione Dei thronũ atq. seraphinorum ministeria, seq; ignito carbone diuinitus tactum conspexisse ipse ait: sic Ezechiel longam de spectris & ædificationibus suis ipse exædificat historiam: sic Petrus quæ de gentium electione per visionem acceperat, eodem visus & mentis excessus nomine, narratione 40 iterum atq. iterum repetita exponit: quæ verò non visione, sed diuino suggerente spiritu acceperat, ea proprijs signata notis ad collegas atque socios bis retulit: quæ demum reipsa sunt manifestè effecta; vt diuini spiritus in Cornelium eiusque familiam illapsus, productis ostendit testimonijs. Igitur cum diuinus ipse spiritus indicare atque docere res omnes & possit & soleat, & quid huiusmodi visis ostẽdatur, adnotare, nimium inge- 45 niosi ac nescio, an perinde religiosi fuerit interpretis, si quæ res durior visa fuerit factu, eam rem non ex veritate, sed ex animi tantum agitatione, ex somnio, ex visu definire. Illa verò ratio, qua quidam vt hoc statuerent adducti sunt, propheticam electionem

Ad arg. de honore vatum.

non planè perspectam illis esse, probat. Aiunt enim si hæc quæ prophetis, vt agerẽtur, mandata sunt, reipsa & veritate sunt acta; consequens esset, Deum id agere vt vatum 50 suorum honor atque dignitas deformetur: vtpote quos negotia humillima atq. abiectissima sustinere iussos populo spectandos atque ridẽdos exposuerit: quibus sic responsum esse volumus: Deum non vt reges, sic & prophetas dignitatis eorum causa creare solitum esse: nam regibus vnà cum populorum atque publicarum rerum cura, dignitatem etiam atque honorem defert, totamq; eorum familiam in splendorem dat, sicut

Electio regum & prophetarum.

scriptum est: Nonne cum paruulus esses in oculis tuis caput, in tribubus Israël factus ,, 1. Samu. 15 es, vnxitq;

Universidad de Deusto
Biblioteca

es, vnxitq. te dominus in regem super Israël, At verò in vatibus creãd's, non tam eorũ honoris, quàm oneris habetur ratio; propterea quòd hi non suiipsorum, sed populorum causa mitti soleant: nimirum vt aberrantes à recta virtutis via homines ad meliorem frugem corrigant; quæ res, quòd propter morum atque ingẽniorum varietatem, non vna aut simplici ratione parari possit, ex eo fit, vt alio atque alio modo prophetarum opera atque ministerio Deus vtatur. Itaq; nõ tam vatum, quàm populorum, quorum causa parantur Vates, rationes atque res agit Deus. Si quid autem durius illis fuerit imperatum, tamen parêre solent, vt qui se non sui, sed aliorum causa ad id officij vocatos agnoscãt. Quam ob rem Ieremias, etsi grauiter illatas sibi iniurias cõqueratur, & inferendas expectet; tamen pergit, & diuina iussa forti animi constantia facessit, væ
,, mihi mater mea (inquit) quare genuisti me virum rixæ, virum discordiæ in vniuersa
Iere.15. ,, terra? non fœneraui, neque quisquam fœnerauit mihi, omnes tamẽ maledicunt mihi. Igitur si tempora, historias, & mundi fastus euoluamus, vates non tam sibi, quam alijs fuisse natos atque creatos, vel ex ipso eorum docebimur exitu. Ferè enim ab Isaia, vsq. ad Ioannem Baptistam nullus occurrit, quem non iniuriis ab hominibus lacessitum, & crudeli tandem morte affectum spectemus: qua ex re fit, vt neque nouum neq. mirandum videri debeat, si huiusmodi partium, quæ duræ atque eorum dignitati in hac vita aduersæ videntur, eos actores spectauerimus, quos sicut oues in medium luporum Deus miserit: Arbitramur igitur vxoris Ezechielis vatis obitum verè cõtigisse, vt ea re populo futurus ex proprijs malis dolor portenderetur: Neq. Isaiam nudum per Vrbem incessisse inficiamur: neque Hosseæ vatis humiles impudicæ feminæ nuptias admiramur; quæ si veræ non essent, atque adeò paratu durissimæ, non ita aptè vel humanam malitiam, vel diuinam patientiam atque bonitatem repræsentarent. Namq; ipso sui spectaculo huiusmodi res magis, quàm relatione hominum animos afficere, & commouere poterant: quibus autem modis id melius potuit præstari, ijs modis vt res ageretur, iubebat Deus; cui tanta corrigendi atq. restituendi homines cura semper fuit. Duxisse itaq. Hosseam his moribus vxorem, ratio ipsa, quamobrem id agere iussus fuerit, declarat, & simplex lectio atque consuetus ordo probant; in qua sententia antiquorũ auctorum maxima pars est, quos & diuus Hieronymus sacrorum librorum interpres, sequitur.

Hierony. IGITVR Vxorem fornicationum accipere iubetur Hosseas, hoc est, quam fornicatam fuisse, & libidinibus expositam omnibus esset conspicuum. Nec. enim quærẽda illi erat virgo aliqua, nec honestis moribus vidua, neque item mulier, cuius fama incertis rumoribus laboraret, nimirum quæ à nonnullis amaretur: an verò quicquam præterea turpe admisisset, foret incertum: sed eam quæ omnem pepulisse pudicitiam manifestis argumentis probaretur. Nulla autem maiora eius rei argumẽta esse possunt, quàm filiorum citra legitimum matrimonium procreatio atque susceptio; quo argu-
Gen.33. mento Thamatis fornicationem apud Iudam socerum suum delatam fuisse legimus: fornicata est Thamar nurus tua, atque etiam illa grauida est ex fornicationibus; ita vt scelus negari non posset, quòd vterus sine legitimo coniugio tumens argueret: huiusmodi impudicitiæ mulierem inuenire sibi iubetur Hosseas, quã vnà cum filijs maternæ improbitatis testibus acciperet, ferret, aleret, adoptaret, & ad frugem institueret: Nam quod verbum latinè legimus in nonnullis translationibus (*fac tibi filios fornitationum*) id præterquam quod nusquam in exemplaribus aut Hebraicis, aut Græcis, neque in emendationibus vulgatæ editionis latinis est, ipsa matrimonij ratio non necessarium esse docet: Etenim filios ex quacunque, modò ritè atque legitimè, accepta vxore procreatos: nec lex, nec ratio vlla, fornicationis nota inurit: sed ad manifestam stuprorum probationem, filijs auctam, prophetæ vxorem vult esse Deus: cuiusmodi stuprum Thamar filij probauerant, nisi aliunde productis argumentis, ex socero sibi fuisse conceptos illa redargueret. Sed hanc rem, & græca interpretatio significare videtur, quæ ex multis nominibus, quibus filij definiuntur, vnum elegit, quòd ad matrẽ potius, quàm patrẽ pertinet Τέκνα πορνείας partus fornicationis, deinde, vt significationi imago responderet, hoc est curatum: Namq; Hebræorum synagogam multis superstitiosi cultus adulterijs esse contaminatam arguebat innumerabilis vatum sacrificulorum, atque aliorum hominum turba, quos aræ, templa, simulachra, ceremoniæ, & vanum gentilis religionis negotium omne pascebat, & fouebat. Vatem autem, cùm id de se spectaculum ederet, & vir alioqui sanctus atque honestatis, dignitatisq; suæ studiosus, huiusmodi coniugij conflictam molestijs conspiceret, admirationẽ & horrendam aliquam expectationem populo commouere necesse erat, & quorsum hæc tenderent, ab omnibus interrogari, quam interrogationem, quo ille responso exciperet, sic à Deo est admonitus:

Quia fornicans fornicabitur terra à Domino.

HOC EST, quia his moribus vxorem synagogam Dominus Deus fert, quæ cùm quondam illi legitimè coniuncta fuerit & multis cumulata beneficijs, tamen antiquos mores suos sibi renouauit; vtq; in adolescentia sua in Ægypto superstitioni operam dederat, atque à paterna veri Dei religione, ad insana Ægyptiorum monstra desciuerat, nunc demum in eodem, quem suxerat, errore versatur, & multis ex scelere procreatis filijs, tamen Dei sese vxorem appellitat, cùm mœcha, atque adulterijs multis notata sit, & tamen Dei patientia ac bonitate nondum est repudiata, imò ferre atque fouere illam parat Deus, & omnem operam nauat, vt illi consulat, si tamen ipsa sibi consultum esse velit. Verbum *fornicabitur* in futuro tempore consultò à Latino interprete est relictum, quod tamen non tam temporis quàm asseuerationis & certitudinis rationem tenet. Nam cùm quid aut certissimum esse, aut perpetuum, aut in communi vsu & consuetudine positum significare volunt Hebræi, id futuri temporis verbo enunciant: vt, opera quę non fient, fecisti mecum: hoc est, quę neque solent, neque debuêre fieri quam nos obseruationem pluribus alias explicuimus. Hoc igitur in loco, *fornicabitur*, asseuerationis, & affirmationis vim obtinet, & commune atque consuetum id malum esse indicat: Ad asseuerationem verò eiusdem verbi repetitio plurimum efficere solet: *Fornicans fornicabitur*. Terræ autem nomine homines terram incolentes significat, vt: Omnis terra adoret te, & psallat nomini tuo. namq; etsi commnis omni animantium generi sedes terra sit, nullius tamen caussa præterquam hominis eam creatam esse constat. siquidem (vt scriptum est) Cælum cęli Domino, terram autem dedit filijs hominum: ex quo fit, vt hoc metonymiæ genus frequenter in sacris literis vsurpetur.

Futuri temporis. Gene.10. Comment. in Habbacuq. Terra significatio. Psal.65. Psal.113.

Et abijt & accepit Gomer filiam Diblaim, & concepit & peperit ei filium, & dixit Dominus ad eum: Voca nomen eius Iezraghel.

ET ABIIT: diuino dicto sedulò paruisse Prophetam verbum hoc significat, & qua diligentia pium hominem diuinis præceptis parere atque obedire oporteat, perdocet: neque enim quicquam cunctatus fuisse vates, neque de ea re quamuis durissima verbum vllum fecisse dicitur; sed continuò Dei præceptum facessentem inuenisse sibi vxorem ei negotio apprime idoneam, notæ illa ætate impudicitiæ feminam, cuius nomen vna cum paterno pronunciat: *Gomer filiam Diblaim*. quorum nominum interpretationes sectatus Chaldęus interpres totum negotium ad allegoriam vt diximus, transtulit, atque ostium aliis patefecit, vt hanc etiam explicationis inirent viam, neque tamen illius persequerentur vestigia. Nam cùm *Gomer* à verbo consumationem significante deriuetur, *Diblaim* verò caricas, vel caricarum, hoc est, aridarum ficuum par significet; vtramq; significationem, pro sua cuiusque cogitatione singuli tractauêre: quorum omnes referre sententias præterquam quòd nostri instituti id non est, longa fuerit magis quàm benigna materia. Sed quoniam in eum locum incidimus, vt de nominibus proprijs dicendi nobis copia facta sit, quædã pro capitis huius ratione breuiter admonere visum est: nullus enim campus latius patere solet ijs, qui sacra atque arcana scripta omnia ad allegorias trãsferre solent, quàm hic in quo propria locorum aut personarum aut etiam rerum nomina continentur, cùm vnusquisque putet eam esse huiusmodi interpretationum naturam, ita flexibilem, vt sequatur, quocunque torqueas.

NON parum igitur refert, vtrum nominum interpretationem, atque imponẽdorum eorum caussam ex ipsis sacris libris proferamus, an aliundè quæramus. Quædam namq; nomina diuinitùs aut ex oraculo rebus atque personis facta esse; quædam etiam ex historia ab ipsis hominibus consultò indita fuisse constat: nam cùm res aut personas negotij alicuius signa & testimonia esse voluit Deus, quo nomine appellanda sint illa, præmonere ipse solet, ex quo genere illi Esaiæ vatis filij vnà cum nominibus suis fuerunt, quamobrem ipse vates ait: ecce ego & filij mei, quos dedit mihi Dominus in signum &,, in por-

De nominibus interpretationes.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Iſa.c.3. in portentum Iſraël. Quæ verò ab hominibus ipſis facta nomina ſunt, aut ob præſentium, aut ob præteritarum rerum recordationem, plerunque facta fuiſſe conſtat: cuiuſmodi ſunt Benoni, quem mater ob vehementem atque lethalem, quo in illius partu angebatur, dolorem, ſic vocari iuſſerat, pater verò nomẽ in Beniamin, ne perpetuò vxoris luctum renouare cogeretur, mutauit. ob futurum autem rerum, aut perſonarum, aut negotio- 5
rum euentum, nulla vel rariſſima nomina ab hominibus legimus impoſita: eam namque auctoritatẽ ſolus ſibi diuinus ſpiritus vendicat, ijſq. tantum vſum tribuit, quibus ſeſe inſinuare dignatur: vt Noë nomen, quẽ mater ſic appellari voluit, quòd diuinitus admonita præuiderit eum fore piũ, & Deo gratũ hominẽ, & per quẽ orbis eſſet reſarcienda iactura.

Locorũ nomina. MVLTA præterea in ſacris libris nomina ſunt, quorum quamuis certa haberi poſſit 10
interpretatio; cauſſa tamen, quamobrem indita huic vel illi perſonæ fuerint, nulla redditur. Eam verò cauſſam ſi quis inuenire paret, coniectura vtatur, neceſſe eſt: Atque in locorum quidem multorum appellationibus explicandis facilior multò coniectura

Iericho. eſt, vt Iericho, quod odorem ſiue fragrantiam ſignificat, nomen ob balſamum in eo vicò

Perſonarum nomina. prouenientem factum fuiſſe videri poſſit: nam quod de luna dicitur, alienum eſt: in per- 15
ſonarum verò ratione nominibus ſuis accommodanda, non ita facilem conijciendi modum experiere, ſi rem ſapienter perſequi velis. hoc autem illis in primis nominum poſſeſſoribus ita accidere dicimus: nam in ijs quæ ſecundo aut tertio loco, aut deinceps ita vocati fuerint, non eſt cur multum laboremus, cùm ea nomina aut ex parentum voto, aut ex imitatione aliqua, aut etiam ex nominum ipſorum gratia impoſita eſſe credantur. 20

IGITVR in ijs nominibus quorũ interpretationẽ atq. cauſſam diuina ſcripta proferũt, ingenioſum eſſe quẽpiam nefas eſt: in quibus verò nominibus nulla neq. interpretatio, neq. ratio redditur, maximè autẽ perſonarũ: vtrunq. reddere incertum fuerit, magis quàm vtile. Quòd ſi cõijciendi genus aliquod ſequi velimus, ſumma in hoc prudẽtia eſt, quodnã potiſſimũ genus ſequi oporteat. Sed quoniã latè patet ratio hęc, & maiorẽ locũ oc- 25
cupat, quã qui nobis cõmentionis lege datur, eã in aliud tẽpus differre cõſultius putamus.

CVM ergo in hoc loco duorum generũ nomina ſint, & quæ à Deo imponi iubentur, atque in ſignum & portentũ impoſita declarãtur, qualia filiorum appellationes ſunt, & quæ impoſita iam inuenerit propheta, qualia ſunt vxoris atque ſoceri nomina: illa cum rationibus ſuis cõſiderare atque religioſe obſeruare, in his certi nihil ſtatuere eſt animus. 30
nam an caſu ita vocati fuerint pater & gnata, an conſultò atq; ex futuræ rei expectatione, neq; ſcripturis docemur ſacris, neque affirmare aut negare omnino integrum eſt. Sed ne tamen omnino nihil de his nominibus dicamus, illud quod commodiſſimum ex multis, quas reperire poſſumus, rationibus, & q; cum ipſo de quo agitur negotio cõuenire aptius videtur, exponemus. *Gomer*, conſumationem ſignificat hæc vox, qua certum pœnarum & 35
ſuppliciorum fore euẽtum, ita vt tandẽ perficiatur, quod tamdiu cõminatus fuerit Deus, indicari videtur. *Diblam* verò ficus aridas duas ſignificat, vt vtrunq; regnum Iſraëlitarum & Iudæorum debilem & viribus fractum, atque ob publica peccata arens oſtenderet.

Et concepit, & peperit ei filium.

Coniugium prolem ſequitur. CONIVGIVM prolis ſuſceptio ſequitur, niſi aliũde impediatur, ſed vxorẽ ex diuino 40
imperio, ſibi vates inuenerat, quam editi antea filij non ſterilem eſſe arguebant. concepiſſe igitur ex Hoſſea dicitur, nõ ex fornicatione, vt olim, quamobrem ſubiungit: *& peperit ei filium*, quòd verò additur *Ei*, interpretationem corroborat noſtram. Marem autem primum filium fuiſſe ait, fortitudinis atq; roboris ſymbolo vſus, quòd ea, quæ eo nomine ſignificabantur, ſupplicia nõ leuiter, ſed grauiſſimè atq; fortiſſimè à Deo eſſent irrogãda: 45
ſiquidem maſculorũ corpus in omni animantium genere cùm calidius ac ſiccius natura

Hippocr. lib. de glandibus, & de diæta. ſit, plenum eſt, & quaſi pallium, vt Hippocrates ait, denſum tum ad viſum, tum ad tactũ, & labor ipſius corroborat corpus, & ad quamcunque rem fortius reddit.

Et dixit Dominus ad eum: Voca nomẽ eius Iezraghel: quoniam adhuc modicum, & viſitabo ſanguinẽ Iezraghel ſuper domũ Iehu, & quieſcere faciam regnũ domus Iſraël. 50

NOMEN non nouum, ſed tamen noua ratione accommodatum puero imponere iubetur Hoſleas: namq. Iezraghel nomine duo loca vocata fuiſſe, ex diuinis conſtat hiſtorijs. Sæpe autem aut ex conſilio, aut caſu accidere ſolet, vt ad eam rem, quæ iam multo ante conſtabat, noui negotij fiat acceſſio, quòd cum re illa vel nomine vel ratione conue-

conueniat, vt quod prudentiſſima illa fœmina apud Dauid verba faciens de Nabal viro 1.Sam.25.
ſuo dicebat: ne ponat dominus meus rex cor ſuum ſuper virum iſtum iniquum Nabal, quia ſecundum nomen ſuum ſtultus eſt, & ſtultitia eſt cum eo. quo in loco ſignificatur, Nabal nomẽ, quod ſorte aut caſu, aut aliam ob cauſſam à parentibus fuerat impoſitum, 5
in hominis mores apte quadraſſe. ſic etiam nomen *Iezraghel*, quod diuini brachij fortitudinem ſignificat, in ijs rebus vſurpari vult Deus, quæ iam verè cum diuino cõueniant brachio; hoc eſt, in ſupplicijs de ſceleratis hominibus ſumptis. nam vt olim dum innocentem Naboth ſanguinem in valle, cui nomen erat *Iezraghel*, Deus Achab & Iezabel atque eorum liberis per Iehu trucidatis vlciſceretur, nomen *Iezraghel*, hoc eſt Dei bra- 10
chium, commodè vſurpari appellariq; poterat. ſic etiam hoc tempore, cùm Iehu impij poſteritatem omnem perdendam idem curet Deus, Futurũ eſt, vt *Iezraghel* mentio frequentiſſima iure fiat, & horrendum illud brachium Domini in publicis atque priuatis ſermonibus verſetur: nam diuinum brachium virtutem & vlciſcendi facultatem ſignificare non vno in loco accipimus, in brachio virtutis tuæ diſperſiſti omnes inimicos tuos, & Pſal.88.
illud tuum brachium cum potentia. Itaque hoc in loco Deus iubet Patrem ſuum puero Ibid.
nomen *Iezraghel* facere, vt ſi quando id nomen iurè vſurpatum ſit, nunc maximè vſurpari debeat, cùm Deus impium Iehu genus virtutis ſuæ brachio ſit vlturus: eam verò nominis cauſſam Deus ipſe profert.

Quoniam adhuc modicum & viſitabo.] Viſitaturum ſe dicit ſanguinem Iezraghel, non tum, quę Iehu vaſtante corruerat: ſiquidem id negotium & Deo ipſo auctore à Iehu fuerat ſuſceptum, atque eodem probante cõfectum: dixerat namque propheta Iehu à ſe in regem vncto: *Hæc dicit Dominus: Vnxi te regem ſuper populum meum Iſrael, & percuties domum* 2.Reg.9.
Achab domini tui, & vlciſcar ſanguinem ſeruorum meorum prophetarum: & ſanguinem omnium ſeruorum Domini: eidem verò ab effecta iam cęde teuertenti, Dei verbis illud eſt relatum: *Quia ſtudiſti facere id quod rectum erat, & placebat in oculis meis, & omnia quæ erant in corde meo feciſti contra domum Achab, filij tui vſque ad quartam generationem ſedebunt ſuper thronum Iſraël*: nihil igitur ſceleris hac in re ab Iehu admiſſum eſſe legimus, neque eam eſſe huius loci rationem arbitramur, vt impium Achab ſanguinem ſuo imperio fuſum Deus vlciſci pararet: ſed illam huius verſus ſententiam eſſe dicimus: ex quo Achab eiusque familia ob impiam ſuperſtitionem atque homicidum ſanctorũ necem Deo vltore in valle Iezraghel funditus perierunt, eius rei fama atque nomen illud non modò Samariæ, ſed apud vniuerſam Iſraëlitarum gentem omnium ſermone percrebuit, vt cùm diuinam vltionem maximam ſignificare vellent, & totius familiæ ac dignitatis Achab repentè extinctæ meminiſſent, nomen *Iezraghel*, hoc eſt brachij Dei, & diuinæ vltionis frequenti mentione audiretur, cùm iam ex antiquo linguæ vſu Domini brachium diuinam ſignificare virtutem docuerimus.

IGITVR cùm brachium Domini extendi ſoleat in eos, qui impio vanorũ deorum cultu flagrent, atque ob eam rem, & ob conſequuta ex ea re ſcelera, tantas in valle Iezraghel pœnas Achab familia dederit, futurum eſſe Deus dicit, vt, non poſt multum tempus tota Iehu familia, eodem vltionis genere afficiatur, quo Achab in valle Iezraghel fuerat affectus, nimirum vt eius poſteritas omnis funditus pereat, & Iſraëlitico regno prietur: neque quiſquam ex genere Iehu ſuperſit, qui vltra teneat principatum. viſitare, itaque ſanguinem Iezraghel ſuper domum Iehu, idem ſignificat, quòd ſimilem ſtragem in domo Iehu edere, atq. in valle Iezraghel in domo Achab fuerat edita: nam in Achab (qui fecerat ſecundum omnia opera Ieroboam filij Nabat) ita ſententia fuerat pronuntiata: *Perdam omnem domum Achab, & interficiam de domo Achab mingentem ad parietem, & clauſum & nouiſſimum in Iſraël (ita vt nulla ſit illis reliqua regni ſpes) & dabo domum Achab ſicut* 1.Reg.16.
domum Ieroboam filij Nabat, atque adeò cùm Iehu regem iiſdem ſceleribus diuina notet ſcriptura, quibus neque illius poſteritatem abſoluat, conſequens eſt, vt iiſdem pœnis iure afficiendos pronuntiet, ſicut ſcriptũ eſt: *Veruntamen Iehu à peccatis Ieroboam filij Nabat, qui peccare fecit Iſraël, non receſſit, nec dereliquit vitulos aureos, qui erant in Bethel & Dan, nec cuſtodiuit, vt ambularet in lege Domini Iſraël in toto corde ſuo: non enim receſſit à peccatis Ieroboam, qui peccare fecit Iſraël*: hæc culpæ ſumma fuit. ſententiæ etiam ſumma illi alteri non diſſimilis hæc fuit: *Viſitabo ſanguinem Iezraghel ſuper domum Iehu, & quieſcere faciam regnum domus Iſraël.*

Universidad de Deusto
Biblioteca

Deut.11. Genes.50. Exod.5. Verbum autem, visitare, cùm quadruplicem obtineat significationem, ad recordationis
& memoriæ rationem frequentissimo vsu ducitur: vt, Visitauit Dominus Sarram,
& dominus visitando visitabit nos: Et quod ad Mosen ipse dicit dominus, visitans visi-
taui vos. eadem nimirum significatione se Deus hoc in loco sanguinem Iezraghel visi-
tatum profitetur, quòd breui futurũ esset, vt par domus Iehu ob paria scelera strages 5
Iezraghelitici casus memoriam renouaret. Eam autem ruinam non statim futurã præ-
dicit, sed *adhuc modicum*: vt prædictionis mentio aliquanto ante peruulgata diuinam
prouidentiam arguat, & rei diuturnior expectatio attentionem simul & religionem
hominum animis afferat. Præterea vt diuinæ misericordiæ argumenta repetantur,
cuius ea natura est, vt quoad fieri possit, impiorum differat supplicia: Solet enim 10
Deus, etiam cum iram suam ostendere velit, & notam facere potentiam, atque bra-
chium suum exerere, vasa iræ apta in interitum in multa patientia (vt Paulus inquit)
sustinere; atque adeo ita euenit: nam Ieroboam annis quadraginta vno regnum admi-
nistrauit, Syros vicit, terminos Israëlis ab introitu Emath vsque ad Asphaltitẽ lacum
4.Reg.14. Ioseph.li.9. c.10. regno suo restituit. huius verò filius Zacharias sexto regni sui mense, & regno pulsus & 15
vita priuatus est. in quo huic familiæ regnandi finis est factus. atq. eam sententia habet
id quod subditur: *Quiescere faciam regnum domus Israël*, hoc est, efficiam vt regnum domus
Israël in ea familia cesset: non enim hoc in loco Samariæ vastatio & Israëlitarum ruina
prædicitur, quæ interiecto aliquanto tempore accidit; sed id quod ad Zachariæ necem
mox erat consequuturum: Iehu autem domum ob eam rem appellat, quòd Ieroboam 20
ex eius posteris fuit: nam is primus ex gente sua Achabi domo deleta regnum annis
duodetriginta obtinuit. huic filius Iehoiahas successit, qui & ipse annis decẽ & septem
rerum est potitus. post hunc Ioas sedecim annis regno præfuit, quem Ieroboã sequu-
4.Reg.9. tus est, filiumq; regni hæredem reliquit Zachariam: promiserat autem Deus Iehu ob
rem strenuè aduersus domum Achab gestam, perpetuum accertum vsque ad quartum 25
hæredem familiæ suæ fore regnum; quam spem & diutius ei prorogasset, nisi iam ab
eius tempore Israëliticarum rerum tædere illum cœpisset, nam cùm Iehu Ieroboami
exemplo religionem neglexisset, & impietatis suæ posteros suos habuisset imitatores,
effectum est, vt huius tandem familiæ curam solueret Deus, eamque extingui &
regni dignitate priuari curaret. Neque verò alienum videri poterit, si Iezraghelis & 30
nomen & historia breuiter à nobis tractetur, quantum ex diuinis videlicet didicimus
libris: Namque antiquius Hossea vate hoc nomen fuisse, & vnum ex posteris Iuda sic
fuisse appellatum in sacris annalibus legimus, vbi inter Iudę filios Iezraghel quidã filius
1.Par.c.4. Ethan, qui idem Hur dictus fuit, commemoratur. Sed & occurrunt hoc nomine dictę
duæ vrbes, Iosue chorographiam atque sacras historias legentibus; altera in tribu Iudæ, 35
Iosue.15. quæ ex descriptionis ratione in editiore loco sita fuisse videtur; altera verò in ea terræ
parte, quæ filijs Ioseph bello occupanda cessit, in amœnissima valle (cui ab ipsa vrbe
Iosue.c.17. nomen factum est) posita, & Isacaris finitima, neque multum ab Israëlitarum regia
Samaria distans, ita vt ob loci amœnitatem, & propinquitatem regiis hortis & pulcher-
2.Reg.9. rimo palatio fuisset ornata, atque hęc quidem res, impiæ Iezabelis dolo, Naboth necẽ 40
& vineæ publicationem, in hanc vallem Ioram Achabi filius, vt ex acceptis in Syriaco
prælio vulneribus recrearetur, secesserat; in ea valle à Iehu, cui curru vectus obuiam
venerat, sagitta petitus perijt: ea vallis Iezabelem primùm Iehu iussu, præcipitem
excepit, & deinde à canibus distractam atque dilaceratam tulit, ita vt is locus initium
dicto dederit, quod de regina illa impia vulgò frequenter vsurpandum diuinus præ- 45
2.Reg.2. dixerat vates, in agro Iezraghel comedent canes carnem Iezabel; & erit sicut stercus
" super faciem terrę in agro Iezraghel, ita vt prætereuntes dicant; hæcine est illa Ieza-
" bel. In hanc vallem septuaginta filiorum Achab capita ad Iehu à Samarię optimatibus
" sunt delata: neq. hos solũ, sed omnes qui erãt reliqui de domo Achab in hac valle Iehu
2.Reg.13. " percussit. itaq. vallis hæc totius domus Achab extinctæ testis fuit, & eius vltionis monu- 50
mentum, vnà cum nomine suo ad æternam memoriã propagauit: atq. hanc memoriam
in domũ Iehu à se excitandã eodem nomine (quod vatis filio imponi iubet) significat
Deus. *In illa die conteram arcum Israël in Valle Iezraghel.* Triplicem fuisse rationem quam-
obrem puero nomen Iezraghel fieri voluerit Deus, ex ipsius verbis docemur, nimi-
rum primum illud supplicium, quod domus Achab ob superstitionem in valle
Iezraghel

Iezraghel dederat, cuius exẽplo cæteros oẽs ab huiusmodi culpa abstinuisse oportebat,
cũ scirẽt cõtaminatã religionẽ diuini brachij fortitudine expiari: Deinde Iehu domus
interitum & ruinam, quæ & ipsa cum nihil minus in religione violanda peccauisset, Isa.28.
Iezraghel hoc est diuinũ brachium vt expetiretur necesse erat: cum autẽ scriptum sit:
5 & ponam in pondere iustitiã & iudicium in mensura, neq. diuina manus apprehensam
semel stateram abiecerit, sed suum cuiq. tribuens iusto pondere & integra vtatur men-
sura, consequens fuit vniuersum populum Israëliticum meritas pœnas daturum, neq.
Iezraghelis vltionem effugere posse eos, qui in eadem culpa essent, ob quam culpam
nomen Iezraghelis notissimum atque celeberrimum fuerat. Itaque Deus aliam causam
10 etiam esse ait, quamobrẽ nomen Iezraghel vatis filio factum frequenti mẽtione appel-
laretur, quod futurum mox erat, vt per omnes Israëlitici generis partes, ad caput vsque
ipsum, hoc est ad regnum Iuda, diuina vltio peruaderet. *Et erit*, inquit, *in illa die*. Ex
quo tempore domus Iehu corruit, Israëlitarum res diminui ac labi cœperunt, atq. vsq.
ad Iudaicam transmigrationem deficere: Zacharias enim sexto regni mense à Salum
15 est occisus: Salum à Menahem obsessus primũ post mensem in regia perijt: Menahem Israëlitarum immi-
per annos decem occupatam tyrannidem, non sine magnis populorum calamitatibus, nutiones.
protraxit, cum ipse vsque ad pregnantium feminarum diruptionem in eos, qui ipsius
imperium detrectabant, sæuierit, & populo imperata maxima pecunia Thersam vrbem
Assyriorum regis obsidione liberauerit: huius filius Phacea annos duos paternam tyran-
20 nidem vix sustentauit, qui & ipse à Phacea Remaliæ filio exercitus sui duce insidias
passus, in Samaria non longè à valle Iezraghel perijt. Hinc autem secundi Phaceæ
anno decimoquinto postquã is tyrannidem primum occuparat, Teglat Pelassar Assy-
riorum Rex totam Galaaditem regionem vastauit, cepit atque abduxit, quo in bello
Rubenitis & Gaditis tribus & Manasse dimidia victorem hostem sunt sequutæ. Pha-
25 ceas hic cùm vigesimum iam annum rebus ita fractis regnaret, ab Hossea est inter-
emptus, quem & ipsum Salmanassar tributarium fecit, septimo occupatæ tyrannidis
anno, deinde dum ille de defectione cogitaret, Zabulonis & Neptalim tribus Assyrijs
abducentibus cessisse legimus, & tandem nono huius anno Samariam captam, & vni-
uersam Israëlitarum gentem patrijs regionibus exulare coactã. Nec verò interea Iudęo-
30 rum regibus atq. populis, aut quies aut tranquillitas erat, nec eos feliciter agere sinebat
Deus, quos violatæ etiam religionis & publicæ iniuriæ sceleribus alligatos esse cõstabat
Igitur Iudæorum res si historias diligenter legeremus, nimis detritas fuisse cõperiemus,
ab eo tempore quo Zacharias Iehu pronepos extinctus est, qui fuit ter millesimus cente-
simus sexagesimus primus annus ab orbe condito, ad tempora vsque Nabugadnezeris
35 Babilonici regis, qui sanctam vrbem cum fano vastauit suo, atque omnem Iudæorum
gentem Babylonem migrare iussit: Is autem annus quadragesimus octauus à mundi
initio erat, supra ter millesimum atque tricentesimum. Itaque Israëliticæ res, quæ tot
per secula feliciter floruerant, exigui temporis spatio, nimirum intra cẽtum octoginta
& septem annos funditus corruẽre, neque vlla interea regis ætas fuit, quæ strage, cędę, Temporis ratio.
40 insidijs, cõiuratione & ruina vacaret; atq. hæc causa est, quamobrẽ Deus per vatẽ dicat,
in illa die. Etenim in narrandis rebus gestis, illa quæ ab vno inchoantur initio, ad idem
tempus, atque adeo ad eum diem quo cœpta sunt, referuntur. Præterea regnorum atq.
ciuitatum suæ ætates sunt, vt hominum atque aliorum animalium suæ etiam, vt autem AEtatis hominum & regnorum.
hominum ætates diebus cõstant, sic publicarum rerum atq. regnorum certis annorum
45 centurijs, quasi diebus suis, constant. ferè igitur eadem centuria annorum, qua Israëli-
ticum regum defecit, atque tota gens perpetuo est exilio abducta, eadem ferè & Iudai-
cum regnum fractum atque contritum fuit; intercessere namq; inter Samariæ & Soly-
morum vastationem anni centum triginta & septem, quam vnam diem regni ætatibus
esse constat, Dei autem negotijs, non diem, sed exiguam diei partem: quippe qui in
50 pœnis, quas aduersus gentem aliquam constituit, sumendis, non tardet promissionem
suam, sed patienter agat, nolens aliquos perire, sed omnes ad pœnitentiam reuerti: 1.Pet.2.
qua de re, hoc est, de diuina vltione verba faciens, Petrus ait: Vnum verò hoc nõ lateat „
nos charissimi, quòd vnus dies apud Dominum sicut mille anni, & mille anni sicut dies „
vnus. Neque vero inauditus est hic dicendi modus aliarum etiam linguarum scripto- „
ribus, qui totius actionis tempus ad vnum diem referre etiam solent, vt Vergilius:

Messisq;

Universidad de Deusto
Biblioteca

Georg.2. Messisq; diem, tempusq; serendi. ergo non cessaturam Israëlitarum calamitatē prædicit Deus, & vsque ad Iudæorum & Beniaminitarum vastationem duraturā, quæ extrema calamitatis illius linea futura erat. nā cum quis eorū qui arcu vtuntur, ita in pugna vincitur, vt arcum amittat, atq. illum ante oculos ab hoste frangi cōspiciat, omnē salutis & victoriæ spē abiicit; quippe cui, quo se tueatur, quo propugnet, nihil sit reliquū. Appellat autē duas has tribus arcum Israëliticū, quādo totius Israëliticæ gentis caput, robur atq. decus hæ fuerāt tribus, & quòd inter oēs duodecim tribus, duæ hæ fortissimæ fuerāt, & quòd eædē præter cætera arma, quibus in bello vtebātur, arcu etiā peritissimè vterētur: cuius exempli rationē erga Iudæos Dauid in illa Elegia, quā de Saulis & Ionathæ nece
» cōdidit, indicauit. Ad docendum, inquit, filios Iuda arcum: De Beniamin verò posteritate, sic scriptū est; Fortissimi & egregij pugnatores tendētes arcū dextra & sinistra, saxa
Israëlis nomen. 1.Paral.12. iaciētes, atq. hastas arcu. Est & illud obseruatione nō indignū, cùm nomē Israël absolute appellatur, integrā Iacob familiā, hoc est, duodecim tribus significari: nā cū decē tribus seorsum indicātur, aut id fit appositione Iuda, aut regnum, aut domus Israël, proprijs
» notis nominatur. Sed cū Israël appellatum audimus, Iacob ipsum secundū oēs, quæ ex
» illo natæ sunt, familias intelligi existimamus, vt, Qui regis Israël intende. Bos cognouit
Psal. Esa.10. possessorē suum, & asinus præsepe domini sui, Israël autē non cognouit, populus meus nō intellexit atq. adeò secundum hanc rationem Iudaica gens arcus Israël appellatur. Quoniā verò triplex hæc clades domus Achab, & domus Iehu, & tādem totius domus Israël ob eundē vanū deorum cultū cum scelere cōiunctum, eodē vindice atq. auctore Deo eiusdēq; brachij fortitudine cōtigit: effectum est, vt oēs ad vnā primā, quæ à domo Achab in valle Iezraghelis accepta est, referrētur; perinde ac si dicatur, stragē illā Iezraghelitica vallis nouum sui exēplum, iterum atq, tertio edituraā: cùm perseueret eadem causa, quamobrē ipsa fuerit edita: vt qui earū calamitatum formā & causam cognouerint, illud inter se iactent: Adhuc vallis Iezraghel cōsueta spectacula edere nō cessat: nō secus atq. nos, cùm populorū christianorū calamitosum vtrinq. cōflictū significare exēplo volumus, Rauenæ mentionē facimus. Igitur non hæc omnia in eodem loco, in eadē valle Iezraghelis contigisse (quoniā neq; illic omnia contigēre) sed vnius exēpli omnia, vnius causæ atq. iudicij vnius fuisse, dicemus, & nomen Iezraghel, hoc est brachij diuini omnino omnibus apte conuenisse. Illud etiam hoc in loco prætermittendum non esse indicauimus, quod ad idē argumentū & nomine & re facere existimamus; quandoquidē huius nominis rationem maximā haberi Deus ipse voluit. Nomen Iezraghel ex verbo,
Iezraghel nomē. quod seminare significat, fieri; vt Iezraghel, seminabit Deus, interpretemur: Vallem autem hebraicè *Ghemeq*, dici, quod profunditatē indicat, propterea, quod vallium natura eā est, vt inter montes profundæ iaceant, sicut scriptum est: Ascendunt montes, &
Ps.103. descendunt valles in locum quem fundasti eis; & illud Poëtæ:

Iussit & extendi campos, subsidere valles.

Quid meta. 1

Igitur cū hæc oratio in valle Iezraghel alteri atq. alteri significationi respōdeat, vtraq. autē nihil à re, de qua sermo est, aliena sit: cumq; Deus prophetæ sui filium hoc nomē in signum atq. portentum habere iubeat, & assidua appellatione à parentibus audire, Iezraghel, Iezraghel: pręterea & nominis vallis Iezraghel mentionē fieri frequentē velit, ab eadē etiā de nominibus his cogitatione nō alienos hominum animos esse vult, quæ nobis Deū profundè vltionē & pœnā seminaturū repręsentare possit: cum eadē vtriusq. significationis ratio atque finis idem sit, quamobrē id puero nomen fuerit impositum.

Et concepit adhuc & peperit filium, & dixit ei, voca nomē eius Lo-ruhhama, quia non addam vltra misereri domui Israël, sed obliuione obliuiscar eos.

CVM rebus magis quàm verbis hoc vaticinium cōstare voluerit Deus, atq. his imaginibus (quæ vehemētius quā oratio vlla animos mouere possunt) homines admouendos curauerit, effectum est, vt secundam prædictionē editurus, secūdo partu vatis vxorē fœcundam reddiderit; filiæ verò eam matrem esse fecit, vt omnino res & nomen futuræ rei, ad quam significandam hæc parabantur, conuenirent. Hactenus primo partu & filij nomine diuinæ vltionis imaginem sumus contemplati, qua Deus tam in Iudæos quàm in Israëlitas pro eorum sceleribus vsurus erat. Sed tamen quem exitum ea res habitura esset, celatum nobis illo primo spectaculo fuit, tantum pueri nomine

nomine identidem à parentibus, à necessariis, à populo omni appellato diuini Brachij robur atq. altā eius sationē audiuimus. Verùm quid tamē has res consequuturū esset, cùm expectari posset, hoc secundo explicatur partu. An videlicet miserturus tandē sit Deus populo suo, an non. Ostenditur autē Deum misericordia vsurum, nō tamē integra omnino & maxima illa sua vsurum esse misericordia, qua olim Mose appellante atque orāte apud Sinaim montē erga totū populū est vsus: cui cùm suppliciū atq. abolitionem pararet, pepercit tamen, & maximū illud violatæ religionis scelus remisit & cōdonauit. Nunc verò futurū esse prædicit, vt filijs Iuda misereatur, atque à babylonicæ seruitutis miserijs vindicatis, & patriā & possessionem restituat suā: At verò decem tribubus, quę à Senacheribo abductæ sunt, nunquam amplius reditus pateat, sed per vniuersum orbem lōgè lateq. dispersis, & regni spe, & religionis sanctitate, omnibusq; ijs, quę beatas facere Respub. possunt, carēdum sit. Itaq. cum ex diuino cōsilio vtriusq. populi res hoc modo sese habere deberent: ex eodem consilio & filiam vati ei nomen *Lo ruhhama* contigisse legimus: Nam vt femina debilior natura est, quàm mas (constat enim humidioribus » Hippocrates de glandulis & dicta. & frigidioribus elementis) ex quo fit vt rara & laxa & velut fluida; tum ad visum, tum » ad tactum sit, quamobrem infirmitudinis atque debilitatis symbolum esse solet, vt » scriptum est: Gladius ad equos eius, & ad currus eius, & ad omne vulgus, quod est in » medio eius, & erunt quasi mulieres: Ad huius autem infirmitudinis rationem non ad » Ierem. 50. plenam quandam atque integram, sed ad debilem reparationem & salutē Israël conuertendus fore significatur: Quippe cuius, nō omnia mēbra, hoc est, non oēs familiæ, sed duæ tantum in antiquā dignitatem atq. in suum locum essent restituendæ. Voca, inquit Deus, nomē eius Lo-Ruhhama. Nulla re magis rerū aut gestarū, aut gerendarū memoriā, quàm nominibus impositis custodiri, argumēto imprimis sunt diuinę literę; deinde omnis aliorū scriptorū ac maximè historicorū & poëtarū turba: Ob hanc enim causam olī Segor nomē à Lot fuerat impositū: & Bethel loco à Iacob, & Phares ab obstetrice, &c. Genes.15.

Tu quoque littoribus nostris Æneia nutrix;
Æternam moriens famam Caieta dedisti: Æneid.7.

Causa autem est quod res nominibus frequenter appellatur· quoties verò aut rē, aut locum aut personam in sermonē adducimus, toties sese nobis nominis impositi ratio repręsentat. vt oblatum nomen interim explicemus, duabus illud constare partibus, ijsdēq. integris, animaduerti oportet, atq. vtramq. partē proprio accentu insignitā, ita vt seorsim altera atq. altera sint pronuntiandæ; hoc modo *Lo Ruhhama*; quod Latinè interpretatū sonat, nō misericordiā cōsecuta, atq. eius rationis illa est significatio, cùm de vtroque populo Israëlitarum atq. Iudæorum seiunctas atq. discretas sentētias ex nominis Iezraghel allusione pronuntiare iusserit Deus, quæstionē ex ea re consequutam non simplicem sed duplicem esse oportuit: altera enim quærēdum fuit, quisnā Israëlitis tāti supplicij finis esset expectandus, num misericordiæ vsus aliquando sperari daretur, an prorsus misericordiæ spes omnis abiicienda esset? Et Iudæis etiam vter esset spectandus finis? vtramq; dubitationē breuissimo sententiæ complexu remouet Deus, quantum nominis breuitate cōtineri poterat, ad prius rogatum respōdet Deus: Non. ad posterius verò rogatum sic respondet, Misericordiā consecuta: ita vt & Israëlis regnum sine restitutionis spe abducendū fore; Iudæis verò salutis & reditus in patriam spem dari, fuerit responsum. in nomine itaque pronuntiando & commoratione aliqua ad primam syllabam est vtendum, ex reliquis autē, prima atq. altera breuium, aut potius semibreuiū more sunt percurrendæ; vltima verò circumflexo accentu atq. spiritus protractione, vt in longis sit, est efferenda, hoc modo *Lô Ruhhamā*, huius autem sententiæ breuitatem, quam puellæ nomen continebat, subiuncta oratione explicat: Quia nō addam, inquit, vltra misereri domui Israël, sed obliuione obliuiscar eos. Nemo eorum, qui iusto supplicio diuinitus ob sua scelera afficiuntur, illud verè queri poterit, se diuinam irā aut iustitiā, non itē misericordiā fuisse expertum; cùm verissimum illud sit, Deum nō semel, sed sæpissimè misericordem omnibus se præbere, antequā repetitis pœnis iudicem declaret: Sicut scriptū est, Misericors Dominus & iustus, & Deus noster miseretur. misericordiam tamen antiquiorem apud Deum esse diuinus Psaltes canit, proprijque » muneris & diuini ingenij esse vt misereatur: atque adeo misereri officium esse Dei; » Psal.114. iustum quidē illum esse, sed iustitiam non tam ab ipso vltrò exerceri, quam à nostris

Universidad de Deusto
Biblioteca

Ps.114. edi sceleribus: at verò misericordiam vltrò ab ipso tribui, quoniá Deus noster miseretur. Id autem ipsum aduersus Israëlis domum fuisse prestitum; testes sunt tot vates diuini consilij interpretes & pœnitentiæ præcones, quot impijs Israëlitarum manibus extincti fuêre: Altaria, inquit Elias, tua Deus destruxerunt, prophetas tuos occiderunt, & ego remansi solus. Hæc causa est quamobrem Deus se domui Israël vlterius misereri nolle, dicat. Quanquá enim verissimum illud sit, nullum diuinæ misericordiæ modum, nullum finem esse: certum tamen tempus, & suis terminis definitum esse constat, quo diuinam misericordiam mortalibus experiri licet: huius verò oblati sibi thesauri contemptores, terribilem quandam iudicij expectationem manere, & ignis æmulationem, quæ cósumptura est aduersarios. Verùm enimuero hæc hoc in loco misericordiæ negatio, ad ea bona atque ad commoda ea pertinet, quæ filios Israël dum in patrijs regionibus agerent, sequebantur; quæ ijsdem ab hoste abductis perpetuò clausa sunt, nunquá amplius capienda. Nam misericordia ea quæ circa animorum felicitatem versatur, non illis hoc in loco negatur, quibus vbicunque terrarum sint, modò ipsi non impediant, contingere potest: modò diuinis verbis & præceptis parêre, modo illius consilijs non deesse velint, quamobrem sanctum Iesu Christi euangelium ab Apostolis curatum est, illis quamuis disiectis atq. dispersis, annuntiari, Iacobus Dei & domini nostri Iesu-
" christi seruus, duodecim tribubus quæ sunt in dispersione salutem. *Sed obliuione obliuiscar eorum.* Si nobis Hebraicè explicandus susceptus esset hic liber, quid verbum hoc in loco positum significaret, disputare liberet; latinam tamen versionem, eamq; vulgatam professis, nihil est ab oblatis verbis recedendum, nisi quid planè cum sentétia ipsa, atq. cum Hebraici exemplaris veritate pugnet, quòd rectè rem expendentibus, aut nunquam autquá rarissimè acciderit: igitur siue obliuisci latinè, siue *αντιτάσσεσθαι* Grecè, hoc est, reniti atque aduersari, legamus; eandem rem vtraque indicat significatio, nimirum eos restituendi negationem. Hactenus ratio alterius partis, ex his quibus nomen puellæ constabat, est explicata, nempe Lo, : Nunc altera explicatur Ruhhama: *Et domui Iuda miserebor, & saluabo eos in Domino Deo suo.* Quoniam totius orbis seruatorem atq. expiatorem, & cunctis gentibus expectandum ducem, ex Iudæ genere nasciturum esse olim prædictum fuerat, atque idem apud Dauidem iureiurando fuerat cófirmatum. propterea vt verbum Dei maneret, Iudæ domum, simul cum Beniaminitica familia, quæ regni societate, & ciuitatis communione, eadem existimatur, diuina misericordia restituendam fore prædicit, illam verò restitutionem eiusmodi futuram, vt diuinæ misericordię omnino acceptam ferri oporteat, nullis hominum neque consilijs, neque armis, neque copijs, neque rebus denique gestis, tribui; sic, vt quicumque eam rẽ cogitauerit, diuinæ misericordiæ atque prouidentiæ opus illud esse statuat. Sic enim cõtigit, vt post septuagesimum annum trasmigrationis, Zorobabel Iudæorum Dux, & Iosuah summus sacerdos cum Iudæis quadraginta quinque millibus atque trecentis & septuaginta à Cyro rege libertate donati, in patriá redirent, & templum quod secundum appellatum est, ædificarent. In anno, inquit, primo Cyri regis Persarum, vt compleretur verbũ Domini
" ex ore Ieremiæ: (quo verbo id temporis spatium fuerat definitum) suscitauit dominus
" spiritum Cyri regis Persarum, & traduxit vocem in omni regno suo, etiá per scripturá dicens: Hæc dicit Cyrus Rex Persarum: Omnia regna terræ dedit mihi Deus cæli, & ipse pręcepit mihi vt ædificarem ei domum in terra Salem, quæ est in Iudæa. Igitur nullis hominum, aut consilijs, aut copijs, aut armis; sed diuini verbi firmitudine hæc Iudæis contigit liberatio: atque ita Caldaicè legimus, in Deo suo, in verbo Dei sui. *Non saluabo eos in arcu, & gladio, & bello, & in equis, & in equitibus.* Hæc enim omnia humana præsidia sunt, quæ diuino destitutis auxilio, impedimenta potius quàm copiæ aut præsidia fuerint appelláda, & quibus ij qui diuinæ misericordiæ curæ sunt, minimè omniũ
" egeant, sicut scriptum est: Hi in curribus, & hi in equis, nos autem in nomine domini
" sperauimus; ipsi obligati sunt, & ceciderunt, nos autem surreximus, & erecti sumus: Vtriusque populi salutem & misericordiam alteri negatam, alteri concessam ciuiliter definire oportet, quando iudaicarum rerum ratio, atq. restitutio, quæ ciuilis fuit alterius partis explicat rationem: *Et ablactauit Lo, Ruhhama, & concepit & peperit filiũ, & dixit ei, voca nomen eius Loghami, quia vos non populus meus, & ego non ero vester Deus.* Primi filij procreationem & nomen tantum descripserat; de ablactatione autem nihil dixerat.

Diuine misericordiæ opportunitas.

Heb.10.

Misericordiæ beneficia duplicia.

Iaco.1.

לא רוחמה

Esdr.1. Ioseph.li.11. cap.1.

Ps.19.

Nunc

Nunc verò ante tertium partum ablactationis filiæ meminit. Huius autem loci sententiam significationibus eius verbi, quod Latinè ablactare est redditum, aperiri posse arbitramur. Gamal enim ablactare pariter, & rependere, ac retribuere significat. Itaque cùm גמל puellam ablactatam fuisse dicat, retributionem populo Israëlitico factam esse ostendit; quippe cum diuina sententia decretum sit, Iudæos in patriam restituendos fore; Israëlitas verò minimè fore: Quoniam hæc eorum retributio erat, vt qui prius à vera religione, à fidei atque Ecclesiæ societate, desciuerant, qui diutius in impietate perseuerauerant, qui maximis ob eam rem sceleribus sese contaminauerant, eas quas darent pœnas diutius sustinerent: Ablactatam esse Lo-Ruhhama propterea dicit, quòd illius ætatis homines, qui primi è Palestina atque è sedibus proprijs eiecti abductiq; sunt, sine vlla restitutionis spe, vitam in seruitute transegerunt, cùm tamen multi ex Iudæis qui Babylonem commigrauerant, in patriam tandẽ restituti redierint: Itaq; Iudæi tametsi cum Israëlitis Iezraghelis vltionem fuerint experti, tamen Israëlitica ablactatione, hoc est retributione, affecti non sunt. Tertium autem filium à vatis vxore editum fuisse, quem Deus *Loghami* iusserit appellari, nomine videlicet tribus ex partibus composito, quod tamen vno pronuntiatur accentu: Significat autẽ, *Non populus meus*: quo nomine integram Israëlitarum & Iudæorum repudiationem, quæ tandem Euangelij tempore erat futura; cùm Iudæorum atque Israëlitarum gens abiecto è vinea hæredẽ, & regno, & dignitate omni, ac demum diuina gratia fuerint expulsi. Nam cum totum Israëliticum genus appellatum fuerit à Deo Populus meus, sicut scriptum est Pars autem domini populus eius Israël funiculus hæreditatis eius: illi tamen officium nõ ex dignitate præstiterint, neque eius dignitatis atque honoris auctorem Deum agnouerint, atque adeo in ea re deteriores atque stupidiores iumentis sese præbuerint: Cognouit enim bos possessorem suum, & asinus præsepe Domini sui, Israël autem non cognouit, populus meus non intellexit: hac ingratitudine, atque hac culpa cõmeriti sunt, vt nomen Populi mei deponentes, huic oppositum, Non populi mei nomen acciperent; & diuino auxilio atque cura orbati, illa nimirum quam priuatè à Deo experiebantur, & patria, & regno & sacerdotio, omni denique antiqua dignitate carerent: Quam quidem rem ita prædicit atque explicat Deus: Quia vos non populus meus, & ego non ero vester; Latinus interpres explicationis causa addidit, Deus. Est autem argumẽtum à relatiuis pẽtitum: quorum alterum si negatur, & alterũ negari necesse est. Cùm igitur sese Deus priuata atque familiari quadam prouidentia huius populi curam suscepisse, multis modis fuerit olim testatus, ipsumq; populum ad sanctitatem diuinæ similẽ vocarit, vt scriptum est: Sancti eritis, quoniam ego sanctus sum dominus Deus vester: consequens fuit, vt cum illi sanctitudine caruissent, diuina etiam illa cura, qua familiariter fouebantur, careret. Atque hæc quidem res, vt ab illis caueretur, illud diuino præmonente spiritu audierãt, Date Deo vestro gloriam antequam cõtenebrescere faciat & offendant pedes vestri ad montes caliginosos, expectabitis lucem & ponet eam in tenebras, & in vmbrã mortis. *Et erit numerus filiorum Israël quasi arena maris, quæ sine mensura est, & non numerabitur.* Altissimi consilij atque incomparabilis sapientiæ Deus nullum bonum inchoauit, quin omni impedimento omniq; difficultate, superata, perficeret: atq. ita futuris rebus à se institutis, consuluit, vt quidquid aduersum accideret sua illa consilia nullo modo aut frãgi aut minui possent: sed certissimum semper haberent exitum. Pollicitus fuerat olim ille summus omnium gubernator, & totius misericordiæ pater, Abrahamo cultori suo pientissimo sobolem atque posteritatem stellis & maris arenæ mensura & numero parẽ esse facturum; quam rem iam præstare incœperat, dum ex vno Iacobo nepote tot hominũ millia, quot in diuinis recẽsentur historijs, Abrahamo edidisset. Nunc verò cum populum hunc à se abdicandum per Vatem prædiceret, tamen consilium illud suum, quod primum proposuerat, minimè repudiandum esse dicit: Nam quí potẽs est ex lapidibus suscitare filios Abrahæ, idem ex gentibus alium populũ sibi adoptare, & verum Abrahę semen ex illis suscitare potest. Neque verò si gentem eam, quæ ex Abrahamo iuxta carnem oriunda erat, abiecisset, promissionem diuinam protinus nullam, atq. frustratam suo exitu esse consequebatur; quando veri Abrahę filij, quibus tantum diuina scripta tribuunt, non ij propriè sint, quos ex illius semine cõstat fuisse ortos: Nam neq. Ismaël, qui verus atque certus Abrahami filius fuit, aut paternum nomen, aut hæreditatem obtinuit:

Isai.1.

Leuit.30.

Ierem.13.

Universidad de Deusto
Biblioteca

obtinuit: sed illo tantũ appellationis & promissæ hæreditatis iure uti oportuit, quicũq.
Abrahami filij iuxta eam rationem, qua Isaac filius illi contigerat, futuri essent; sicut
Gen.12. scriptũ est: in Isaac vocabitur tibi semen. at verò Isaac non secundum naturã, sed secun-
dum promissionem filius parentibus suis contigit, qui Abrahamo annum agenti cente-
simum ex vxore sterili, & iam longo etiam æuo ad conceptionem inepta promissus, & 5
promissis credenti donatus est. Itaq. Isaac non tam humana opera Abrahamo natus,
quàm diuina donatus fuisse existimatur. atque adeo potius promissioni atque fidei, quã
naturali virtuti generatio illa fuit tribuenda: Igitur si ijs abiectis atq. abdicatis filijs, qui
tantum humanam & carneam naturam sapiunt, qualis filius fuerat Ismaël, alios cul-
tori suo Abrahamo Deus suffecerit, qui ad Isaac similitudinẽ promissi ac donati fuerint, 10
& paternam illius fidem, vt Isaac fuerint imitati, ex ea re efficitur, vt nunquam Deus
consiliũ suum aut repudiasse, aut trãstulisse, sed potius exequutus fuisse dicatur: Abra-
Rom.9. ham non tam sibi natum, quã donatum filium agnouit. Isaac filius suum ortum, nomẽ,
» atque omne hæreditatis ius nõ naturæ sed diuinæ promissioni accepta retulit, igitur qui
» ex fide fuerint, siue ex gentibus illi in familiam sint recepti, siue ex lapidibus ac saxis ad 15
hæreditatem obeundã effecti, ij benedicentur cum fideli Abrahã & verè Israëlitæ erũt,
(vt diuus inquit Paulus.) Totũ hũc locũ quoad caput ipsum definitur, ad gentiũ voca-
tionẽ, quas Deus per Iesu Christi euangeliũ in filios adoptauit, pertinere à Spiritu Sãcto
1.Pet.2. Paulo interprete docemur. Vsus est autem vates hoc in loco orationis figura, quæ Græcis
Deut.18. » Antipophora, Latinis verò occupatio dicitur: ea est cùm aduersarij redargutionẽ aut in- 20
» terrogationẽ cita responsione præuenimus, vt illud: Quòd si tacita cogitatione respon-
» deris; quomodo possum scire verbũ, quod os Domini nõ est loquutũ: hoc habebis signũ
&c. Igitur redargutionem omnẽ vates remouet, docens etiãti filij Israël secundũ carnẽ
ob violatã religionẽ, olim neglectã fidem & pietatẽ repudientur, tamen ingentẽ populum
futurũ esse, qui Israëlis fidẽ, religionẽ nomenq; tueatur: ita vt diuina promissio nulla ex 25
parte otiosa videri possit, namq; ea hominũ & populorũ multitudine Israëliticũ nomẽ
& genus propagandum fore pollicetur, vt proposito Abrahæ innumerabili numero aptè
respõdeant. Vt autẽ quã magna posteritatis multitudo illũ esset sequutura, Abrahę indi-
Gen. » caretur, prædictũ fuerat: Erit semen tuũ vt arena quæ est in littore maris, atque vt stellæ
cæli quæ numerari nõ possunt. Quantus aũt futurus fuerit Christianus populus, nimirũ 30
ex omnibus hominũ nationibus, tam Iudæis, quã iis, quæ circũcisæ nõ fuerant, coactus,
his arenarũ & stellarũ figuris vates declarat, alluditq; ad vtrũq. symbolum, quod olim
Abrahæ fuerat explicatũ: nam si populũ in vnũ cumulũ colligas, nõ magis quàm arenã
maris metiri possis, si verò singulos oculis & digito numerare pares, numerãdi finis nullus
profectò fuerit. *Et erit numerus filiorũ Israël, sicut arena maris, quæ sine mensura est infinita.* sic po- 35
pulũ Christianæ religionis cultorẽ. latissimè per totũ orbem esse propagandũ, vt modus
omnis humanus excedatur; quẽ si in numerũ redigere qs curet, *Et nõ numerabitur*, vt neq.
stellę oẽs quæ in cælo sunt numerari possunt: illud hoc in loco admonere placuit, quod
multum ad aliorũ locorũ explicationẽ contulerit; sæpe in diuinis libris accidere, vt cũ
alicubi ad alterum locũ alludatur, non integra fiat allusio, sed vna parte explicata, aliæ 40
tantũ indicentur partes. huius generis nullum aliud exemplũ præter id quod in prõptu
est subiicere libet: plura verò attentius legentibus passim occurrent: quæ quoties cõti-
gerint, sic sunt explicãda, vt quid cuiq. parti accõmodari, aut natura aut cõsuetudine
soleat, imprimis intelligatur, & ex accõmodationis ratione, si quid in allusionibus deerit,
reponatur: vt in hoc exẽplo dũ mensurã atq. numerũ legimus, & rei natura & sermonis 45
vsus atq, cõsuetudo fert, vt mẽsura ad arenã, numerus verò ad stellas referatur: vt scriptũ
Ierem.c.33. est: Quẽadmodum non numeratur militia cælestis, & nõ mensuratur arena maris; sic
» multiplicabo semẽ Dauid seruũ mei & Leuitas ministrãtes mihi. Itaq. locus hic sic est ex-
» plicãdus. Numerus filiorũ Israël erit copiosissimus, vt arena maris, quæ copiosa est adeo,
vt mensurã omnẽ contẽnat, & non numerabitur numerus filiorũ Israël, vt neq. cælestis 50
militia numerari potest. Nã tametsi neutrũ infinitũ sit, neq. altera natura numero, vel
mensura careat altera; homini tamen aut alterã metiri, aut memorare alterã negatum
Psal.146. Eccle.1. est, vtrũq. verò Deo est attributũ, qui numerat multitudinẽ stellarũ, & omnibus eis no-
mina vocat, idẽq; arenã maris metitur, & pluuiæ guttas numerat: Non solũ autem apud
sacros auctores, sed etiã apud cęteros vtraq. natura ad immensitatẽ referri solet, sic pœta.

Quam

Quàm magnus numerus Libyssæ arenæ
Laserpiciferis iacet Cyrenis. Catullus il.1.
Aut quam sydera multa cum tacet nox &c.

Et erit in loco vbi dicetur eis, non populus meus vos dicetur eis, Filij Dei viuentis. Magnam atq.
5 admirabilem rerum permutationem, quæ diuina misericordia Christi Iesu opera facta
est, hoc in loco Dei nomine vates prædicit, Neminem futurum esse, vt gentes, quæ ob
veritatis inscitiam & religionis veræ defectum, nec populi etiam Dei nomen habe-
bant, in ea dignitate sint locandæ, vt verè filij Dei, ne dum populus Dei audire possint.
Quam quidem dignitatem Iesu Christi opera atque efficientia repererunt: namq; ille
10 totius ecclesiæ caput constitutus effecit, vt filij ius, hæreditatem, & nomen, quod natura
ipse sua, & iusto obedientiæ officio possidebat, cum suis omnibus membris communi-
caret: id quod ex illis membris vnũ huiuscemodi sermone restatur. Videte qualẽ cha- 1.Ioan.3.
» ritatem nobis dedit Pater, vt filij Dei nominemur & simus. Ad hanc salutem, ad hanc
» laudẽ vocatæ gentes, quæ quondã ab eo longè aberãt, tamen venientes admissæ sunt, vt
15 scriptũ est: Quæsierunt me, qui antea nõ interrogabant; inuenerũt me, qui nõ quæsierũt
» me. Et dixi: Ecce ego, ecce ego ad gentẽ, quæ nesciebat me, & quæ nõ inuocabat nomẽ Isa.c.65.
meũ: Quod ad linguam attinet, prius verbum, *Dicetur*, ad temporis rationẽ non est reuo-
candum: sed meminisse oportet obseruationis eius, quam nos semel explicatã, nunquã
neglectã fore volumus, nẽpè futurũ verbum aliquando aut naturam rei, aut consuetu-
20 dinem significare; idq̃ue vbi contigerit, temporis rationem haberi non oportere; sed
vel rem de qua agitur, aut ad naturam aut ad consuetudinem esse referendam, vt in su-
perioribus, *fornicans fornicabitur.* id est, manifestũ est eam fornicari solere: sic etiã hoc in
loco, *vbi dicetur non plebs mea vos*: idem cum illa oratione est *vbi dici solebat, non plebs mea vos.*
ibidem dicetur *Populus Dei viuentis*, in quo vita est; vita verò lux hominũ est. quotquot Ioan.1.
25 autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, non quidẽ ex sanguinibus, »
neque ex voluntate carnis, sed ex Deo natos & viuentes; nimirum quia filij Dei viuẽtis
erunt, tunc cùm in vnum corpus cum Christo eorum capite coniuncti atque coõptati
fuerint. *Et congregabuntur filij Iuda & filij Israël pariter, & ponent sibimet caput vnum & ascen-*
dent de terra. Omnes homines quicunq. fidei cõfessione & obedientia præstiterint qua-
30 cunq. ex gente sint, in numero filiorum Iuda, & Israëlis reponendos esse diuina scripta
docent; quandoquidẽ vnũ ouile, & vnus futurus erat pastor. Atq. huius quidẽ rei huiusmodi ordinem & rationẽ diuina statuerat sapientia, vt primi omnium Iudæi & Israëlitę in vnum consilium idemq; votum conuenientes, caput sibi vnum constituerent Christum: deinde verò ab his res adeo præclare gereretur, vt ex vniuerso hominum genere
35 multarum copiarũ accessio fieret, omnesq; in vnum gregẽ cum diuino spiritu ductum recipiendæ essent: hæc autẽ Patrem suum Iesus Christus vt efficerentur, orabat, Pater, »
inquit, sancte, sanctifica eos quos dedisti mihi in veritate: Sermo tuus veritas est, sicut »
tu me misisti in mundum, ita ego misi eos in mundum, & pro eis sanctifico meipsum, »
vt sint & ipsi sanctificati in veritate: Non pro eis autem rogo tantum, sed pro eis qui
40 credituri sunt per verbum eorum nunc, vt omnes vnum sint, sicut tu Pater in me, & »
ego in te, & vt ipsi in nobis vnum sint, & credat mundus, quia tu me misisti: & ego »
claritatem quam dedisti mihi dedi eis, vt sint vnum, sicut & nos vnũ sumus, ego in eis, Ioan.17.
& tu in me, vt sint consumati in vnum. Pater quos dedisti mihi, volo, vt vbi ego sum, & »
illic sint mecum, & notum faciam eis nomen meum, & notum faciam, vt dilectio qua »
45 dilexisti me, in eis sit, & ego in ipsis. Hac oratione pro sua reuerentia exauditus, illud »
impetrauit, vt post ascensum suum, dum discipuli ex Iudæis & Israëlitis numero centũ Act.1.
& viginti pariter in eodem loco constituti ac vnanimi oratione perseuerarent, diuinũ
spiritus sancti donum acciperent, & diuinorũ promissorum cõpotes efficerentur. Atq;
adeo hi cæteros ex Iudæis & Israëlitis ad eandem dignitatem vocabant, in qua & alias Act.2.
50 etiã gentes locãdas esse aiebant: Vobis, inquit est repromissio & filijs vestris, & omnibus »
qui longè sunt, quoscunq. aduocauerit Dominus Deus noster. Interim autẽ Dominus »
augebat, qui salui fiebãt quotidie in idipsum, & multitudinis credentiũ erat cor vnũ & Act.3.
anima vna: Igitur huiusmodi arcanũ, negotiũ omne hoc in loco per vatẽ suũ prædicit »
Deus: nẽpè futurum vt discipuli ex Iudęis & Israëlitis diuini spiritus opera Christũ sibi
cõstituãt caput, vt qui olim capti & peccati vinculis irretiti infernæ tyrannidi parebãt,

& dissi-

Universidad de Deusto
Biblioteca

& dissipati atque exules terram incolebant alienam, ascenderent tandẽ de terra captiuitatis suæ,& in terris adhuc agentes, tamen cælos animo menteq; conscenderent, ibidemq; maxima negotia obirent, quam rem ab ipsis testatam legimus. Nostra, inquiũt,
" cõuersatio in cælis est. *Quia magnus dies Iezraghel.* Dictum à nobis est Iezraghelis nomine
Malach.3. maxima Dei gesta significari, & celeberrimam quamq; vltionem, qua scelera expiare, 5
& hostibus suis terrorem iactare maximum Deus consueuerit: Magnus autẽ diuinæ
Acto.4. vltionis dies ille fuit, quò Christi discipuli spiritus sancti igne expurgati, & peccatis
soluti, Christi triumphum vel eius nominis hostibus inuitis prædicabant, & virtute
Acto.2. magna, testimonium resurrectionis reddebant; eamque rem non nisi diuino brachio
" gestam esse asseuerabant. Dextera, inquit, Dei exaltatus Christus & promissione spiri- 10
" tus sancti à patre accepta effudit hoc donum, quod vos videtis & auditis,in discipulos
" suos.subiungit autem historia: Fiebat autem magnus omni animæ timor: Multa quoq.
signa & prodigia per Apostolos in Ierusalem fiebant, & metus erat magnus vniuersis;
Quia magnus dies brachij Dei. 15

CAPVT II.

Dicite fratribus vestris populus meus, & sorori vestræ misericordiam consecuta.

IN FREQVENTI vsu auctoribus omnibus est, vt cùm rem aliquã, 20
quam facere certum est, etiam futuram prædicent, ea etiam quæ
rem ipsam aut consequi, aut simul cum illa esse possint, acsi præsens
iam esset,oratione admoneant atque suadeant, aut alio modo agitẽt
ac persequãtur. Sic Propertius,cũ Athenas iter à se institutũ caneret;
quanquam nondum domo exiisset, quia tamen proficisci statuerat: 25
dicebat. *Nunc agite ò socij propellite in æquora nauem*, &c. Hac autem
dicendi figura nulli frequentius quàm sacri vates vtuntur; qui cùm futura tanquam
præsentia præuideant, eos animi affectus induunt, quos mouere illis ipsa rei ratio idonea
esset: Itaq. absentes tanquam præsentes cõpellant,alloquũtur, hortãtur, deterrent,
excitant, animant,atque adeò auditorũ animos sua oratione velut rei iamiam gerendæ 30
Isa.40. spectatores reddunt: Sic Isaias: Consolamini consolamini,populum meũ,loquimini ad
cor Ierusalem. Hanc eandem rationem secutus vates noster Hosseas, dum ex Dei persona, quam in hoc vaticinio suo sustinet, maximam atque admirabilem in humanis
rebus mutationem Christi opera faciendam esse prædixerit: ita vt diuinam salutem nõ
ad Iudæos solum, sed ad gentes etiam peruenturam caneret, perinde quasi in ipso iam 35
negotio esset,miris affectibus actus, lætissimo salutis euangelio, gentes admonendas
curat, nec minus certas reddere,quàm si ipsa earum iam salus adesset: Igitur alloquitur
Diony. in hunc locum. Deus alterum populum Israëlitarum, vt benignitatem diuinam gentibus annuntient,
atque ea re ipsi maximè lætentur, quòd qui singularis erat populus, nunc multarum
gentium accessione auctus ac propagatus sit, atque innumeros fratres & sorores 40
Acto.10. eiusdem secum dignitatis habeat. Neq. verò secus res ipsa sese habuit,cũ Petrus diuino
" oraculo & spectatę visionis significatione,certior factus,audierit: Quod ego sanctificaui,
" tu commune ne dixeris: quamobrem ipse apud suæ gentis consessum testatus est: Mihi
Acto.c.15. ostendit Deus neminem immundum dicere hominem; nam in omni gente qui timet
" Deum, & operatur iustitiam, hic acceptus est illi: ex qua re effectum est, vt gentes ab 45
Israëliticis discipulis & voce & scripto fratres appellarentur. Apostoli & seniores fratres
" ijs qui sunt Antiochiæ & Syriæ,& Silicię fratribus salutẽ. Iubet itaq. Deus, vt à Iudæis
gentes fratres atque sorores appellentur, & sese ad cælestis ciuitatis largitionẽ & communicationem diuina misericordia vocatas esse cognoscant: fratres autem & sorores
multitudinis numero, proterea dicit, quod gentiũ populi & turbæ innumeræ variæq; 50
tum linguis, tum religionibus & sententiis, ac viuendi institutis essent; cùm tamen
Israël vnus populus vnaq; synagoga tantum dicetur. Atq. adeo hanc ipsam rem Paulus
Act.14. apud Lystrios significabat: Nos,inquit,annuntiamus vobis conuerti ad Deum,qui fecit
" cælum & terrã, mare & omnia,quæ in eis sunt: qui in præteritis generationibus dimisit
" omnes gentes ingredi vias suas. Atq. eadem hæc res in causa est, quamobrẽ in Hebraica
lingua,

lingua atque in diuinis libris non nisi numero multitudinis gẽtes appellentur, quotiescunque aut in sermonem de Dei populo,aut de religione inciditur,vt,Simulachra gentium argentum &c. ,, Psal.113.

5 *Iudicate matrem vestram,iudicate quoniam ipsa non vxor mea, & ego non vir eius.*

SI dicendi artem in vatibus persequi velimus, illud in omnibus ferè illorum libris frequenti vsu obseruatum inueniemus, demonstratiuum genus simul cum deliberatiuo esse permistum, sic vt in principio propositio quædam statuatur,quę eos de quibus sermo est sceleribus contaminatos esse asseueret: hanc propositionẽ confirmatio sequi- *Demonstratiuũ genus cum deliberatiuo. Orationis prophetica partes.*
10 tur, quæ tantum indicatione criminum,enumerationẽ cum rerum amplificatione coniunctam cõtinet: Deinde verò dehortatio atq. dissuasio accedit multis modis distincta atq. exornata,maximè autem pœnarum atque suppliciorũ prædictione: Vltimum locũ aduocatio tenet,quæ promissionibus diuinis plena, homines ad magnã spẽ vocat, & ad virtutis ac pietatis studium incitat. Igitur præter exordium quatuor partibus prophe-
15 tica oratio constat,propositione,cõfirmatione per iudicationem siue narrationem, dissuasione, atque vltima ea, quam nos παράκλησιν siue aduocationem nominamus. Hactenus Propheta noster exordio,propositione atq. cõfirmationis parte vsus est, interiecta interim diuina sententia, quæ in illius seculi homines fuerat lata, nunc deinceps tertiam suscepit partẽ,cuius ratio omnis in dehortando siue dissuadendo versatur. Agit
20 verò Hosseas Dei partes, cuius personam dicendo sustinet: alloquitur autẽ prophetas alios & viros bonos ac pios quicunque in populo illo erant, eosdemq. hortatur,vt communibus rationibus & saluti consulant. Nam cum boni viri non sibi solis nati sint, sed natalis quoq. eorum partẽ,eamq. maximã patria partim amici,partim etiã cæteri homi- *Bonorũ officium.*
25 nes sibi vendicent, necesse est,vt cum res postulet, sese erga publicas res non negligentes, sed virtute sua dignos præbeant; atq. eo maximè si periculum imminere intelligatur, quod nisi declinetur, cõmunicari etiam ipsis necesse est. Quanto autẽ latius malũ peruagatur, tanto pluribus medicis vti cõuenit, vt cõmodius & maturius afflictæ, aut deficientis anitati succurratur. Neq. verò locus vllus,aut negligentię, aut ambitioni, aut
30 æmulationi ob eam causam relinquendus est, quod ea cura atq. labor pluribus imponitur; quoniã virum bonũ in ijs quæ ad Rempublicã & religionem pertinẽt,non tam quid à se laudis & cõmodi,q̃ quid à Repu. incõmodi accipi possit si solus ipse rẽ gerat, curare oportet. Quamobrẽ Iesus Christus, cui vni vt humanas res expedire posse datũ fuerat, magnã bonorũ ministrorũ copiam,qui cæteris hominibus laborarent,dari desiderabat:
35 Messis quidẽ multa est,operarij aũt pauci; rogate ergo dominum messis, vt mittat operarios in messem suam. Sic Deus prophetas oẽs atq. optimos quosq., & integerrimos in ,, populo viros ad eam curã,eumq. laborẽ capiendũ hortatur,vt matris propriæ animum ,, ab impiæ superstitionis turpitudine auertant. *Iudicate matrẽ vestrã,iudicate.* Repetitio ipsa vehementiã habet & contentionẽ,atq. rei conficiẽdæ desiderium certissimũ arguit; vt, Matt.9.
40 Benedictũ nomẽ maiestatis eius,& dicet omnis populus,fiat,fiat. Ducite ab vrbe domũ mea carmina, ducite Daphnim. Iudicare autẽ iubet matrem,nõ vt filios iudicis munus ,, aduersus matrem propriam suscipere iubeat; id enim munus Dei ipsius est, qui reddit ,, vnicuiq. iuxta opera sua,sed quod expostulare eos cum matre, eãq. multis modis initis acriter ipsorũ opera reuocari velit. Hoc enim significat verbũ Ribu Hebraicũ; pro quo רבו interpres interdũ iudicare,interdum cõtendere & rixari vertit: vt,Iudica domine nocẽ- ,, Psal.34.
45 tes mihi, impugna impugnantes me. quẽ locum ex verborũ ratione reddere sic possumus; Iurga Domine iurgãtes me: namq. apud Hebræos Rib, id quod apud Latinos iurgiũ significat. Est autẽ iurgium cõiunctorum familiarium aut vicinorũ concertatio atq. dissensio; qualis fuit illa inter pastores Abraham & Lot,quæ Hebraicè Rib dicitur, Latinè etiam, *& fuit,inquit,iurgium inter pastores, &c.* Excitantur vates atque boni piiq̃ue
50 viri à Deo,vt matrem suam ob eam causam obiurgent,quod sacrum coniugij ius, quo cum Deo deuincta fuerat, vsque adeo apertè & impudenter violauerit, vt signis etiam atq. apertissimis argumentis suos mores impudicitiãque suam profiteri non erubescat, ac si nullum,quem metuat,quem reuereatur,cuius dignitatis atq. honoris rationem habeat, virum agnosceret: sed omni iam maritali iugo excusso,omni prorsus exẽplo, pudore neglecto (quæ duo feminarũ vincula & frena quædã esse solent,) quod in procliui *Feminarum fuga.*

ei sexui

Universidad de Deusto
Biblioteca

ei sexui est,ad omnē lasciuiā prolabatur,atq. libidinē suā,tū cultu,tum incessu, & totius oris corporisq́. habitu præ se ferat. hanc verò turpitudinē femina cum cōpleuerit, nihil sibi metuendum putat,nisi forsan sollicitudine cognatorum & necessariorum ab errore aliqua ex parte reuocetur; qui cum videant illius feminæ vitia, & infamiā ad se quoque pertinere,& notam illorū generi etiā inuri,nihil nō tentant,quo ad meliorē frugē illam reuocent,vtq́. sibi ea in re cōsulant,omnia experiri solent. Atq. adeo si quis his moribus mulierem corrigi desiderat,eam curam cognatis & necessarijs iniicit. sic Poeta quidam

Catullus.

olim; *Propinquus,quibus est puella curæ, Amicos medicosque conuocate*,&c. Itaq. quod frequenti more & consuetudine fit, id hoc in loco à Deo representatur, vt corrigendæ synagogæ curā propinquis filijsq́. illius, quorū nimirū id maximè interest,iniiciat. [*Quoniam ipsa non vxor mea,et ego nō vir eius.*] Caussam addit quamobrē ipsam à filijs obiurgari velit,scilicet quòd eo impudicitiæ venerit,vt propriū virum nō magis,quā si nullus esset,reuereatur: atq. hæc existimationi potius, quā ipsa re à Deo dicta sunt. neq. enim hactenus synagogam illi repudiauerat;nam & hæc & quæ sequūtur,nō repudiādi animo, sed admonēdi magis atq. deterrendi fuère prædicta. Omni namq. cura repudiatæ vxoris vir solutus, quidquid illa deinceps agat,patiaturq́., securus negligit: At verò Deus synagogā ad frugem redire,& futuris malis cauere peroptat: qui & apud Isaiā nondum se istorū matrē

Isai.50.

repudiasse,testatur: Hæc dicit dominus: Quis est iste liber repudij matris vestræ,quo dimisi eam? Huius itaq. loci sententia est: obiurgate matrem vestrā vos,nā me non magis audit,quàm si nullo cōiugij iure existimet audiendum. vos ergo illā iurgijs assiduè prosequimini: fieri etenim sæpe solet, vt cum frustra potissimas in corrigendo rerum rationes,atque artes experti fuerimus, minores etiā adhibeamus; interdū verò alijs atq. alijs rem appellatis,nullū lapidem non moueamus,dum id,quod maximè fieri decuerit,efficiatur. Sic Ofellus cùm alia ratione homines à ciborē luxuria deterrere non posset, ait;

indeclinabiles voces.
Hora. serm. lib. 2. saty. 2.

At vos,Præsentes Austri coquite horum obsonia: quanuis putet aper,rhombusque recens, &c.

Atque in omnibus auctoribus potissimum sacris indeclinabilium partium exactā percipere oportet cognitionem. Namq. ea non parum luminis ad sententiam purè, atque eleganter explicādam afferre solet: Est autē apud Hebræos vox, CHI, quæ ferè causalis

כי

coniunctionis vim obtinet,cum quadā tamen varietate pro rerum & sententiarū ratione distinctā, quam in loco obseruare operæpretium fuerit. vnum autē genus est, quod admirationem quandam simul cum indignatione habet,& triste nescio quid, atq. auribus puris indignū insinuat; dicentem vero iratum atque ægreferentem representat, vt apud Malachiam Deus: Magnum est nomen meum in gentibus,& vos polluistis illud, quia dicitis mensa Domini cōtaminata est, & cibus eius vilis. Hoc est,quia ita apud nos

Malach.1.

cogitatis,atq. statuitis; Idem officium coniunctionis: QVONIAM hoc in loco est,quod & apud Latinos in dictione, NAM, nō ineleganter obseruatur: vt cum irati atq. stomachantis potius affectū,q̄ causęrationē explicat,vt, *Nam quis te iuuenis confidentissimè nostras Impulit.*

Georg.4.

Nam quid Sol te,inquit, rerum patremque Deumque Dicimus, Et sacras vulgus rude ponimus aras? Illud interim hoc in loco docemur, quot quibusque

Tracastor de syphili.

modis Deus scelerosos atque flagitiosos homines ab errore reuocet, vtque omnia prius tentet,quàm damnet quemquam: Pręterea quibus artibus fratrum commodis & saluti à nobis quamuis iniuria lacessitis,quamuis offensis sit prospiciendum.

Auferat fornicationes suas à facie sua, & adulteria sua de medio huberū suorum.

MAXIMAM Dei misericordiam agnoscere oportet, qui tot sceleribus, tot adulterijs à synagoga offensus, tamen nondum repudij studio,sed eius corrigendę atque ad sanitatem & fidem reuocandæ flagret desiderio; quod si eueniat, præteritam culpā

Isa.30.

ignoscendā sibi esse pollicetur: sicut scriptū est: Propterea expectat dominus,vt misereatur vestri. si verò turpissimè susceptā à se illa viā perseuerare & transigere cogitet,futurū esse certissimè, vt non semper mariti sui patientia abutatur,dabit namq́ pœnas scelere dignas. Itaq. totius obiurgationis filiorum aduersus matrem finis hic est, vt auferat fornicationes suas à facie sua. Solent enim aliquando mulieres impudicitiæ suæ notas sibi ipsis apponere, nimirū cultu vsæ nimio, & qui pudicam feminam honestoq. viro coniunctam dedecet; maximè autem hunc sexum studiosa faciei medicatio accusat: Nam quæ vno viro contenta est,& coniugalem fidem sanctè seruare cogitat, satis culta est, si moribus & vitæ sanctitate, ac totius corporis puritate hunc sibi retinere studeat.

Vni si

Vni si qua placet,culta puella sat est,inquit ille. Quæ verò medicata facie foras prodit, quæ nimio studio ornari amat,& ea alijs quàm viro proprio placere malle creditur: Mœchis foliata parantur,inquit ille. Hæc res grauiter offendere solet virum probum,qui propriā vxorem à domestica cura,à labore ad huiusmodi studium translatam videat, hoc vt ingratissimum Deo vehementer exagitarunt vates, Apostoli vetuerūt, sancti & boni viri omnes sunt detestati. Dixit dominus Deus pro eo quod eleuatæ sunt filiæ Siō,& ambulauerunt extento collo,& nutibus oculorum ibant & plaudebant,&c. in die illa auferet dominus ornamentum calciamentorū, & lunulas,& torques,& monilia, & armillas, & mitras, & discriminalia,& periscelidas,& murenulas,& olfactoria,& inaures,& annulos, & gēmas in fronte pendentes,&c. & erit pro suaui odore, fœtor, & pro zona funiculus, & pro crispanti crine,caluitium, & pro fascia pectorali, cilicium.

Propertius li. 1. eleg. 2.
Iuuena. sati. 6.
Isai. 3.

Quoniam autem ab initio libri sub coniugij repręsentatione Dei cum Israëlitico populo negotium explicari cœptum est,ad hanc imaginem omnia nobis reuocanda sunt. Solent viri Hebræo more vxores sibi despondere, desponsas munere aliquo & testibus additis, quibusdam etiam verbis conceptis sibi sacrare, sacratis tabulas obsignare, atq. proferre,in quibus quid ab vxore afferatur, quid etiam viro dotis nomine vxori addatur,scriptum sit: deinde tandē vxor ad viri ædes cum pompa ducitur, vtriq. autem cum vita, & curā, res omnes communes sunt, & iura etiam communia: si verò ob malè conseruatam gratiā repudietur, causa imprimis est cognoscenda, quæ si de turpitudine allegatur, plenaq. nō adducitur probatio,vxor cū rebus suis,atq. ijs etiā quæ à viro dotis nomine fuerant addita,accepto libello reijcitur: sin verò de turpitudine certo cōuinci potuit, sine tabulis & mariti donis inanis excluditur: qua de re plura in Deuteroseō libro.

Connubiorū hebraicorum ritus.
Repudium.
Deuteroseon in tract. de libello & de sanctis tabulis.

Igitur cum Deus synagogā virtutibus & animi opibus omninò nudā sua maxima misericordia sibi spopondisset, tum multis in Ægypto editis signis, multis donis ex Ægypto abductā, multis in solitudine, collatis beneficijs ,adhibitis grauissimis testibus cælo & terra sibi eandem sacrasset: eam præterea, agris,vrbibus,prouincijs, diuitijs, in promissa patribus terra auxisset; adhæc maxima & celeberrima pompa in ædes,hoc est,in sanctæ religionis locū deduxisset illa tamen ingratè nimiū atque impiè coniugij fidē & nomen reiicit,& dereliquit Dominū factorē suum,& recessit à Deo salutari suo. Atqui nec eam fidē violare,nec eum cultum prodere, quē tanto Domino, marito suo præstari oportuit,erubuit: verum omne obsequium ad alienos Deos, à quibus nullum acceperat beneficium, transtulit: quin & illis templa innumera in sui mariti vrbibus exędificauit, aras consecrauit, signa composuit, & curauit, disciplinā atq. sacerdotia instituit, hostias produxit, sacra fecit, atque omni prorsus scelere quodcunq. ex his fontibus oriri solet,sese contaminauit; demum eousq. in hac rabie insaniaq. processit, vt libinis suæ notas publicè gestare verita non sit,omnia enim fora,cōpita,plateas,vias,agros, siluas, lucos signis,statuis atque delubris ornauit,& thure atq. vnguento loca omnia cōpleuit, seseq. dijs vel nolentibus venditauit & prostituit, à quibus tamen illa rebus commodis nullis, nisi tantum infamia & dedecore, aucta est. Vt igitur in matrona medicata facies & nimius ornatus libidinem prodit; ita in synagoga ornatus ille, atque vanorum Deorum cultus, quo ciuitates publicè ornabāt, manifesti adulterij certissima probatio erat. nam facies apertissima corporis totius pars est,cui quidquid patēs est & publicū similitudine respōdet. Atq. adeò hac etiā similitudine Ieremias vates vsus est, dū illis vanū atq. omni vtilitate carēs,huius rei studium exprobrat. Cùm te,inquit, vestieris coccino, cū donata fueris monili aureo, & pinxeris fuco faciē tuā frustra cōponeris. *Et adulteria sua de medio huberū suorū*. Per Metonymiam adulterij signa pro adulterijs ipsis dicit: Atq. hubera quidē nō sine nota à feminis nudantur,quoniā libidinis sedes quædā in ea corporis parte est, namq́. venæ quædā & viæ sunt,quibus ab vtero,ad mamillas accessio fit,quāobrem quæcūq. pudorē, ac pudicitiā profitetur toti corpori atque ijs velandis maximè partibus curam adhibere debet, quæ decus atq. honestatē sui ostentione minuere possunt, vt ad talos stola demissa,& circundata palla sit: etenim quæ liberalius & dignius educata est, vel hominum conspectus fastidire, vel sui ipsius pudore cōfundi vehementer solet, vbi forte aliqua minus decoro habitu vti cogatur: id quod Babyloni illi gentium Reginæ euenturum prædixerat vates: Tolle molam & mole farinam, denuda turpitudinem tuam, discooperi humerum & reuela crura. Quod si cruribus atque humeris nudis conspici grauius ac turpius,

Hippocrates de glandulis.
Horat. li. 1. Sermo. sati.
Isa. c. 47.

ingenuæ

ingenuæ mulieres putant, nedum fuerit ignominiosum, mammas, in quibus maius impu-
Galen. de vsu partium. dicitiæ momentũ est, nudas gestare: Atque adeò alia improbitatis in vxoribus signa po-
tius, quam hæc maritis ferenda esse, docti & boni viri sunt arbitrati. Quæcunq. autẽ iis
moribus sunt, vt quod venale habent, apertè gestent, atq. vbera nudent, solent vnguen-
torum alabastris, floribus, amuletis, atq. amatoria carmina continentibus tabellis eũ sinũ,
qui inter mammas est complexe, vt hoc modo insaniam suã manifestissimè prodant: quæ
res & in iis Isaiæ versibus, quos paulò antè retulimus, describitur. Sic etiã hebræorum
populus totus his magis abundabat, & in medio vberum suorum, hoc est doctorum atque
magistrorum, à quibus doctrinæ succo alendus erat, & quodammodo imbuendus, super-
stitiosas religionis disciplinas carmina de Diis deorumq. pueris composita, & rationem
„ suffitiuum atque vnguentorum, quorum vsus in illis cultibus erat, multa denique atque
„ turpissima huius generis inquinamenta continebant, vt scriptum est: Qui populum istũ
beatificant, seducentes sunt; & qui beatificantur, præcipitantur. Habuisse autem istos
„ suas doctrinæ & disciplinarum rationes, quibus munus suum ornarẽt, & populum varie-
„ tatis amatorem detinerẽt, vel ex illo loco constare potest. Clamabant ergo voce magna,
3.Reg.18. & incidebant se iuxta ritum suum cultris, & lanceolis, donec perfunderentur sanguine.

Ne forte expoliem eam nudam & statuam eam secundum diem natiuitatis suæ, & ponam eam quasi solitudinem.

QVAE pœnæ quãta animaduersio Iudęorũ gentem maneret, quę superstitionẽ quàm
pietatẽ colere, & suscepti sceleris cursum tenere maluisset; deinceps exponit vates,
vt quæ nec pudore (quæ loca hactenus cõsiderata sunt) reuocaretur, saltẽ pœnarũ metu
(qui improbis hominibus ferè vnicus esse solet terror) de impietatis via deflecteret: agit
quoq. vt ij, ad quos sermo est, hoc est boni & sancti viri maternæ saluti studiosius prospi-
ciant, neq. vllis vel grauissimis minarũ rationibus parcãt, dũmodo matrẽ suam ad sanam
mentẽ reuocare, atq. ab impendẽte subtrahere calamitate conẽtur. Non enim vel magis
durus vel minus pius filius est, qui, quibus modis id fieri potest, insaniæ morbum à paren-
tibus depelli curat. Ostenditur etiam ex hoc loco quàm iustè seuerũ iudicẽ Deus aduer-
sus eos homines agat, qui misericordẽ patrẽ toties experiri neglexerint, qui toties pœnas
minatum contempserint, sicut scriptum est: Quia reliquistis verbũ hoc idcirco erit vobis
Isa.30. „ iniquitas hæc, sicut interruptio cadens. Quod autẽ honestis mulieribus turpe esse debet,
„ quod maximè ignominiosum, hoc à Deo ad populum deterrendum prædicitur. Turpe
enim est etiam ijs, quas docuimus legibus atque moribus illis vxorẽ repudiari, multò tur-
pius si absq. tabulis exigi, omnium verò turpissimum nudã extrudi. Igitur Deus propter
vnam suam misericordiam hanc Israëlitarum gentem, in cõmuni hominum humilitate
iacentem, nihilq. præter cæteros mortales egregium olim sortitam, ab humillimis initijs,
ad tantum euocauerit honoris gradum, vt eam magno beneficiorum cumulo auctam
vxorem sibi acceperit, eidem voluntatem & consilia sua communicauerit mysteria cre-
Psalm.147. diderit, ita vt non fecerit taliter omni nationi & iudicia sua non manifestauerit eis. quo-
Ezech.16. niam rem elegantissimè idem Deus apud Ezechielem commemorat: Hæc dicit Domi-
„ nus: Radix tua & generatio tua de terra Canaan: pater tuus Amorreus & mater tua
„ Chetæa: Et quando nata es in die ortus tui non est præcisus vmbilicus tuus, & aqua nõ es
„ lota in salutem, nec sale salita, neque inuoluta pannis: Non pepercit super te oculus, vt
„ faceret tibi vnum ex his, misertus tui, sed proiecta es super faciem terræ, in abiectione
„ animæ tuæ, in die quo nata es: Transiens autem per te, vidi te conculcatam in sanguine
„ tuo, & dixi tibi cùm esses in sanguine tuo, viue; dixi inquam in sanguine tuo viue, multi-
„ plicatam quasi germen agri dedi te, & multiplicata es, & grandis effecta: & ingressa es
„ & peruenisti ad mundum muliebrem, vbera tua intumuerunt, & pilus tuus germina-
„ uit, & eras nuda & confusione plena: Et transiui per te, & vidi te, & ecce tempus tuum,
„ tempus amantium, & expandi amictum meum, & operui ignominiam tuam, &
„ iuraui tibi, & ingressus sum pactum meum, ait Dominus Deus, & facta es mihi: Et
„ laui te aqua, & mundaui sanguinem tuum ex te, & vnxi te oleo: Et vestiui te discolo-
„ ribus, & calciaui te hyacintho, & cinxi te bysso, & indui te subtilibus: Et ornaui te orna-
„ mento & dedi armillas in manibus tuis, & torquem circa collum tuum: Et dedi inaurẽ
„ super os tuum, & circulos auribus tuis, & coronã decoris in capite tuo, & ornata es auro &
argento,

argento, & vestita es bysso & polymito, & multis coloribus, similam & mel, & oleum
„ comedisti, & decora facta es vehementer nimis, & profecisti in regnum: Et egressum est
„ nomen tuũ in gentes propter speciẽ tuam, quia perfecta erat in decore meo, quẽ posue-
„ ram super te, dicit dominus Deus: Et habens fiduciã in pulchritudine tua fornicata es in
„ nomine tuo, & exposuisti fornicationẽ tuã omni transeunti, vt eius fieres, &c. Vniuersa
hæc commemoratio, exprobratio quædã est gentis beneficij immemoris, in qua omnia,
quæ nobis de legitimo coniugij more dicta sunt, percõmodè indicantur. Cùm itaq. pro-
uidentia vltra reliquas nationes egregia Deus erga gentem illam fuerit vsus (id quod hi-
storias & tẽpora ab Ægyptiaca seruitute ad Iesu Christi ætatẽ voluentibus facilè cõstare
poterit) cumq; tantum illa gens ingratitudinis flagitiũ admiserit, vt proprij & veri Dei
oblita, pietatẽ & cultũ ad eos Deos transferret; quibus nihil omnino acceptũ ferre pote-
rat: hæc culpa illud sibi cõmerita est, vt omni honore, dignitate, ornatu denudata, lege,
prophetis & aliis huius generis exturbata bonis, diuiná illã erga se ꝓuidentiã desiderare
omninò, & nihil egregiũ præter cæteras gentes experiri; imò sese vltra alienatissimam
quãq. à Deo gentẽ longè inferius positã sentire cogeretur. quæ res ab eo demũ tempore Acto.13.
illis euenit, cùm ab Apostolis audierunt: vobis oportebat, primũ loqui verbum Dei, sed
„ quia repellitis illud, & indignos vos iudicatis Euangelij gloriæ Christi, ecce cõuertimur
„ ad gentes, sic enim præcepit nobis Dominus. Ex illo enim tempore Deus huius seculi
excæcauit mentes incredulorum, vt non fulgeat illis illuminatio Euangelij gloriæ 2.Cor.4.
Christi, vt indicentur omnes qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati:
„ Hoc aũt est eam nudã ponere, videlicet omnibus ijs bonis, rebus omnibus, quibus sin-
„ gularẽ ob gratiã abundauerat, forè caritatã. *Secundum diẽ natiuitatis suæ.* Cùm apud Chal-
dæos agebat, inq. illa gentiũ ignobilitate atq. obscuro errore versabatur, antequã Abra-
„ hamo patre suo euocato, egregiam præter cęteras nationes Dei in se prouidentiã expe-
„ riri cœpisset, sicut scriptum est: Trans fluuium habitarunt patres vestri ab initio, Thare Iosu.24.
pater Abrahã & Nachor, seruieruntq. dijs alienis. Tuli ergo patrẽ vestrum Abraham de
Mesopotamiæ finibus, & adduxi eum ad terrã Chanaã, multiplicauiq. semen eius, &c.
Igitur Iudæos, nisi ab illis moribus, ab illa mente desisterẽt, ad antiquam suam conditio-
nem transferendos prædixerat Deus; & quoniã nõ destiterunt, translatos hactenus vide-
mus, ita vt inter oẽs gentes dispersi sine lege, sine rege, sine prophetis, sine vlla ciuitatis
aut reipublicæ specie, omnibus omniũ nationũ, linguarum, religionũ & sectarũ homi-
nibus ludibrio expositi, exulem atq. miserrimã prorsus vitam agant. Extat enim libellus Profectiones
à Biniamino quodã Cantabrico Iudęo quadringẽtis ab hinc annis editus, cui titulus est, Biniamin.
profectiones siue itinera Biniamin. is cum medicus atq. astrologus esset, cognoscendarũ
rerum studio incensus & artis fretus præsidio, vniuersum penè terrarũ orbẽ, præter eam
terræ partẽ, quæ nostris tẽporibus ad occidentẽ inuẽta est, peragrauit: ac nullũ ferè locũ
adijt, in quo Iudęorũ siue Israëlitarum copiã nõ offenderet, quorũ summã quæ singulis
in locis esset, subductã eodẽ in libello reddidit; quẽ, cùm essemus Tridenti Constantino-
poli nobis allatũ cũ Martino Ayala dignissimo tũc Secobiensiũ nunc Valẽtinorũ Ponti-
fice, & Ioanne Delgado apud Tydẽses Canonico, magna cũ voluptate legimus: ij aũt vt
sunt publicæ vtilitatis studiosissimi, cũ latinis hominibus librũ (quoniã Hebraicè cõscri-
ptus est,) cõmunicari desiderabãt. *Et ponã eam quasi solitudinẽ.* Ea terrarũ portio, solitudo
in sacris libris dicitur, quæ ꝓpter solis aut cæli intemperiẽ, & propter aquarũ inopiã, quas
spõtè natura aliàs proferre copiosè solet, omnẽ sui vsum hominibus, atq. à Deo cæteris
animantibus negat, præterq̃ malefico serpẽtum generi, cuius naturæ frequẽs esse solet,
sicut scriptũ est: Dominus ductor tuus fuit in solitudine, in qua erat serpẽs, flatu adurẽs, Deutero.8.
& scorpio & dypsas, & nullę omnino aquæ; qui eduxit riuos de petra durissima, & cibauit
„ te mãna in solitudine. Itaq. cũ minatur Deus atq. dicit, & Ponã eã quasi solitudinẽ eius
„ cõditionis & miserię ratione eorũ memoriã renouat, ad quã conditionẽ & miseriã vene-
„ rant, cũ olim in Arabiæ solitudinẽ sunt perducti; in qua nihil aut ad esum aut ad potũ,
aut omnino ad vitã idoneũ nisi diuino beneficio & miraculo habere potuerunt. nã loci
natura nihil illis ꝓter metus & terrores, nihil deniq. pręter exitiũ, aut ꝓmittere aut sup-
peditare poterat, sicut scriptũ est: Quadragita annis duxit te per desertũ, vt affligeret te,
& afflixit te penuria; nimirũ earũ rerũ penuria, quæ in humanos vsus natura ꝓcreari so- Vbi supra.
let. adeò ad huiusmodi cõditionẽ Iudæorũ populi venẽre, vt omnibus cęlestibus bonis,

 quibus

Universidad de Deusto Biblioteca

Universidad de Deusto
Biblioteca

quibus per desideratũ Christũ affluere potuerãt,carẽtes & veritatis cognoscẽdæ famę &
sitiı laborãt,& omni illa gratia cuius sese indignos reddidere deturbati,errabũdi atq. ex-
cæcati,pro pietate superstitionẽ,pro veritate figmẽta,pro sabbathismo atq. quiete labo-
Thre.1. rẽ,deniq. pro luce tenebras experiantur; quæ maxima eorũ calamitas à vate olim præ-
„ uisa atq. deplorata fuerat. fuerunt,inquit,principes eius in gentibus, nõ est lex, & pro- 5
phetæ eius nõ inuenerunt visionẽ à Domino: Atque à Deo nihil illi, dum istã condi-
tionẽ ferunt,sibi ipsis vel promittere,vel spectare magni,valent,vtpote qui iure in repro-
bum sensum dati, vsq. adeò sunt, vt in bonũ locũ nisi priuata prouidentia miraculoq;
Thren.5. restitui non possint; id quod sub istorũmet persona vates affirmat & precatur: Cõuerte,
inquit, nos domine ad te,& conuertemur,innoua dies nostros sicut à principio: Verùm 10
enimuero ea Dei benignitate,& maxima illa misericordia futurum speramus,vt in gra-
tiam aliquando restituti, diuinis illis beneficijs atque honoribus fruantur, quibus in ea,
qua nunc vagantur solitudine, carent. Namq; eos non ita offendere passus est Deus, vt
Rom.11. „ irreparabili prorsus ruina caderent: Nolo enim vos ignorare fratres mysterium hoc (ait
„ Paulus) vt non sitis vobismetipsis sapientes, quòd cæcitas ex parte contigit Israël,donec 15
Isa.59. „ plenitudo gentium intraret, & sic omnis Israël saluus fieret, sicut scriptum est: Veniet
„ ex Sion qui eripiat & auertat impietatẽ à Iacob,& hoc illis à me testamentũ cùm abstu-
lero peccata eorum. Quod liberalitatis diuinæ beneficium, vt quã certissimè illis con-
tingat, idq; vt sine nostra inuidia fiat, optamus. Eheu conditionẽ tẽporis huius: *Et statuã*
eam velut terram inuictam, & interficiam eam siti: Earum quæ præcesserunt minarum expo- 20
Sitis. sitio hæc est, cuius figuræ vsus in sacris libris est frequentissimus: Sitis vero verbi Dei,&
sacræ penuriam disciplinæ arcana adnotatione significat, namq; nulla sitis grauior, aut
Amos 8. nocentior est, quàm æstuans diuinæ veritatis desiderium, quo humanus animus miser-
„ timè moritur, sicut scriptum est: Ecce dies venient dicit dominus,& mittam famem in
„ terram, non famem panis neque sitim aquæ, sed audiendi verbum domini & cõmoue- 25
„ buntur à mari vsq. ad mare, & ab Aquilone vsq. ad orientẽ circuibunt,quærẽtes verbũ
Domini,& non inueniẽt. In illa die deficient virgines pulchræ atq. adolescentes in siti.

Et filiorum eius non miserebor, quoniam filij fornicationum sunt. Quia forni-
cata est mater eorum; confusa est, quæ peperit eos. 30

NON solum in illam gentem,quæ scelus illud susceperat, nisi recipiscãt, sed in filio-
rum etiam posteritatem, sese animaduersurum esse minatur Deus. Nam cũ filij
paternam impietatem magis imitarentur, quam damnarent cõmeriti sunt & patrij &
proprij ipsorum sceleris pœnas sustinere. Neque id tanquam iustitiæ diuinæ ignari per-
pessi sunt,namq; talẽ suam esse naturam, Deus apud Mosem fuerat testatus: Ego sum, 35
Exod.21. inquit,Dominus Deus tuus zelotes, visitans iniquitates patrum in filijs, in tertijs & in
„ quartis odientibus me. Propterea autem & in materno supplicio filiorum etiam pœnas
meminisse Deus voluit,vt integram iustitiæ suæ imaginẽ exprimeret,& vel hac ratione
matrẽ ab insania & rabie,ad sanitatis cogitationem reuocaret: Etenim omnes etiã perdi-
tissimis moribus matres,si nõ suis, saltem filiorũ rebus consulere,& potiora illis, quã sibi 40
Isai.49. ipsis vota facere consueuerunt; id quod neglexisse extremæ omnino impietatis fuerit,
„ sicut scriptum est. Nunquid obliuisci poterit mulier infantem suum, vt non misereatur
„ filio vteri sui: Ob eam autẽ rem filios eius appellat: *Quoniam filij fornicationum sunt*: ij certè
qui ab illa ex eo tempore quo Deo fuerat infensa ac deinceps procreati, ijsdemque
morum & impietatis modis educati fuẽre: eos namq; filios,qui impudicis complexibus 45
procreantur, vt certo atque legitimo patre carentes, ad matrem tanquam ad certum
caput,referre diuinæ atque humanæ leges solẽt. si quid preterea vitij,si quid probri filijs
insit, eius rei culpam in matres potius,quàm in patres coniici videmus. Sic Saul Iona-
tham mulieris peuersę filium appellat,sic passim sacræ historię superstitionis, & impie-
tatis filiorum, causam matribus adscribunt. Atque hæc profectò causa est,quamobrem 50
horum ipsorum qui matris nomine hoc in loco appellantur posteritas,illud & à Ioanne,
Mat.4. & à Iesu Christo,atq. à Stephano etiã audierit: Genimina viperarũ. quòd nimirũ paternã
mensurã suis etiã illi sceleribus, & impietatis imitatione cõplebant: vnde & prophetarũ
sanguinẽ omnẽ super se venisse,& illi ipsi,& quę eos secuta sunt secula cognouerũt. Atq;
adeò ad hãc rationẽ pertinet quod in antiquis statutis suis Israëlitæ cauerẽt,ne quis filiũ
ex gen-

ex gentili femina, aut etiã ex serua susceptũ sibi,sed matri potius ascriberet: huius autẽ Missnioth de
appellationis causam Deus addit: *Quia fornicata est mater eorũ, & genetrix eorum confusa est.* sanctificatio-
Quicunque autem illegitimè natus esset, ad eum neque patris hæreditas, neque nomen ne nuptiarum
venire poterat, quamobrẽ huiusmodi homines à Synagoga exscindebantur. Confusam cap.3.
5 autem dicit, id est, adulterij criminibus notatã; cuiusmodi mulieres Romani damnatas Et Canh. in
appellabant,nimirum quæ adulteriorum multorum publicè conuictæ togam induere in Zacha.c.9.
manifestum impudicitiæ suæ signum legibus cogebantur, vt est apud Poëtam: Misnioth de
sanct.nup.c.4

Est mœcha Labulla
Damnetur si vis, etiam Carphinia, talem Iuuen.Saty.2.
10 *Non sumet damnata togam, &c.* Verùm enimuero alias venia digniores inue-
nias,vt sunt,quę accusatæ cùm sint,tamen defensione aliqua vtuntur,& crimen a se reij-
cere student.equidem harum miserabilis damnatio est,sed peiores multò sunt, quæ cri-
men vultu, incessu, & toto habitu professæ, verbis etiam atque oratione tueri & fouere
student,& quæ caussas quærũt,quibus scelus possint defendere. Nam hoc duræ nimium „ Isa.5.
15 cervicis vtque incircuncisi cordis argumentum est maximum, vt scriptum est: Væ qui „
dicitis bono malum,& malo bonum, ponentes lucem tenebras,& tenebras lucem: & vt Philip.3.
Paulus ait: Lætantur in confusione sua. Igitur maximè confusa horum genitrix:

Quia dixit: Vadam post amatores meos, qui dant panes mihi, & aquas meas,
20 *lanam meam & linum meum, oleum meum, & potum meum.*

DIVINAM naturam non ex otio, sed ex actione & vtilitate ab hominibus cognosci, Diuina natura
& quoad eius fieri potest, definiri, sacræ imprimis literæ, & prophanæ docuẽre. ex beneficiis co-
Namque bona sacrorum sermonum pars in diuinis beneficijs ostendendis consumitur, gnoscitur.
vt Dei certa natura ab hominibus cognoscatur, atque adeò quæ prima nobis de diui-
25 na natura inseritur cognitio, non nisi à beneficij enarratione inchoatur: In principio „
creauit Deus cælum & terram, &c. quamobrem & cùm verum Deum, ijs qui dij non „
sunt,esse tamen putantur, sacra carmina comparãt,quæ ab illo plurima,quæ nulla ab istis Gene. 1.
commoda capiantur,ostendere solent. Qui facit mirabilia magna solus.& iterum: Quo- Psalm.71.
niam omnes dij gentium dæmonia, Dominus autem cælos fecit: Sed & imperitorum Psalm.95.
30 etiam gentilium vulgus,non ob aliam caussam dijs suis arcum,sagittã,hastam, clypeum,
fuscinam,fulmen dabant,nisi quod naturæ vi nihil agentem Deum cogitare nequibant.
Ipsi qui maximè omnium irridẽtur Ægyptij, nullam belluam nisi ob aliquam vtilitatem
quam ex ea caperent,consecrauerunt. Tota autem opinionum peruersitas illa fuit, vt ijs
potius rebus beneficia accepta referrentur, à quibus fuerant minimè accepta, atq; ij pro
35 diis habẽtur & agnoscerẽtur, qui aut nulla, aut non propria vi mortales iuuare poterãt:
is autem cuius vera & immensa, atq. conspicua virtus ex collatis beneficijs fuerat ostensa
paulatim in obliuionẽ tradit°, velut ignotus aliquis Deus iudicaretur, vt Paulus dicebat: Acto.17.
Viri Athenienses, per omnia quasi superstitiosos vos video; Præteriens enim vidi simula- „
chra horũ, & inueni aram in qua scriptum erat, Ignoto Deo. Quod ergo ignorantes co- „
40 litis,hoc ego annuntio vobis,Deum qui fecit mundum,& omnia quæ in eo sunt, qui non „
longè ab vnoquoq; nostrum est, in ipso enim viuimus & mouemur & sumus; sicut & qui- „
dam vestrorum poëtarum dixerunt. Hac peruersitate opinionũ errantem vxorem suam
synagogam insanijsse Deus ait,ita vt gloriam, gratitudinem & laudem quam illi Deo at-
tribuere debuit, cuius scilicet beneficio in illa locata fuit dignitate; tamen in quas res fas
45 non fuerat, transfunderet,in solem,lunam & stellas, in cæterasq. naturas,quæ à Deo ipso
non vt numina,sed vt mundi mortaliumque ministrę habendæ,conditæ fuerunt,vt scri- Psal. 48.
ptum est: Sol & luna,omnes stellæ & lumen, Cæli cælorumq; & aquæ omnes, quæ super „
cęlos sunt laudent nomen Domini: Quia ipse dixit,& facta sunt,ipse mandauit & creata „
sunt,Ignis,grando,nix,glacies & spiritus procellarum,quæ faciunt verbũ eius. Quoniam
50 autem in coniugij atque adulteriorum allegorijs in hac oratione Deus elegantissimè vsus
est,hactenus eandem rationẽ persecutus, amatores synagogæ eos vocat, quos illa pro dijs
colebat,à quibus se beneficijs affectum putabat,nimirum Phœbum, Dianam,Bacchum
& Mineruam, siue Solem & Lunam atque astra, siue quocunque nomine eadem appel-
larent: Nam cùm horum lumine & motu rerum earum, quæ in hoc inferiori mundo gi-
gnuntur,ortus,accretiones,copias,decretiones,& interitus fieri quidam videret, primam

Universidad de Deusto
Biblioteca

ipsis virtutem atque auctoritatem falsò tribuerunt. in qua re multum omnes quidẽ gentes, sed plurimum Israëlitæ peccauerẽ; quibus illud certum persuasumq; esse debuit, non ex huiusmodi astrorũ vi, sed ex singulari Dei benignitate & promissione sibi contingere, vt rerũ omnium præter cõmunem naturæ vsum, copia suppeditaretur assidua. Namq. is
Leuit.26. dixerat: Dabo vobis pluuias temporibus suis, & terra gignet germẽ suũ, & pomis arbores
replebuntur, apprehendet mẽssium tritura vindemiam, & vindemia occupabit sẽmen-
tem, & comedetis panem vestrum in saturitate. Solem verò & Lunam, quæ eadem Minerua olei inuentrix dicebatur eos esse, per quos, annonæ, atque frugum omnia genera hominibus contingerent, vulgaris fuit gentium persuasio.

Verg.lib.1. Georgic. *——Vos o clarissima mundi.*
Lumina, labentem cælo quæ ducitis annum
Liber & alma Ceres, vestro si munere Tellus
Chaoniam pingui glandem mutauit arista. & aliàs
Oleaque Minerua inuentrix, &c.

Hos amatores suos atque adeò adamatores Hebraicè gens illa vocabat, quòd sibi vt tot
Ierem.6.44. frugibus, tot fructibus abundaret, non nisi his amicis atque propitijs contingere posse putaret, quod & aliàs profiteri non erubescebat. Ex quo tempore, inquiunt, cessauimus sacrificare reginæ cæli, & libare ei libamina, indigemus omnibus, & gladio & fame con-
Solis & Lunæ vtu. sumpti sumus. Neque verò illud alienum videri cuiquam debet, quòd amatores suos no-
ירח minet, & inter hos etiam Lunam reponat. namque harum naturarum quæ neque mares
לבנה neque feminæ sunt, indiscretum genus esse antiqui voluerunt. Quamobrem & Lunæ duplex nomen apud Hebræos est alterum masculinum Iareah, alterum femininum Lebana. Sed & vanæ illius Theologiæ Antistites dijs suis non alterum tantum sexum, sed vtrunque attribuerunt, atque ex hoc fit, vt Venerem interdum marem, feminam nonnunquam effingerent. Atque hæc quidem res vel Orphei carminibus ab Apuleio citatis,
Apul.lib.de Mundo. explicari tota potest.

Iupiter est caput & medium, Iouis omnia munus,
Iupiter est fundamen humi, ac stellantis Olympi,
Iupiter et mas est, & nescia femina mortis. &c.

Qui dant mihi panes meos & aquas meas, lanam meam & linum meum, oleum meum & potum meum.

Nam Luna montibus, siluis atque fontibus præesse credebatur, & terræ vim addere qua fructus proferret idoneos, ob attributam illi humidam naturam, ex quibus caussis tergeminæ nomen obtinuit:

Vergil. *Tergeminamque Hecatem, et triplicis ora Dianæ.* Sed & feminis in partu auxiliari credebatur, quòd humore atque calore suo vteros vehementer afficiat:

Catull. *O Latonia maxima.* *Montium domina vt fores,* *Tu Lucina dolentibus,*
Magna progenies Iouis, *Siluarumque virentium,* *Iuno dicta puerperis;*
Quam Mater prope Deliam *Saliuumque reconditorum,* *Tu potens Triuia et notho es*
Deposuit oliuam: *Amniumque sonantium.* *Dicta lumine Luna.*

Vellera etiam pecudum huius virtute astri augeri dicuntur: ex qua re illa Endymionis pastoris manauit fabula, qui ob vellerum pulchritudinem adamatus, à luna fuisse confin-
Ouidius. gitur *Lathmius Endymion, non est tibi Luna pudori.*

Oleum meum & potum meum.

Pohn. Potum non solũ pro vino dixit, sed pro omni quod ex quauis re paratur poculo, siue ex pomis, siue ex ordeo, vel quacunq. id natura humida efficiatur. conficiebatur enim
Misnaioth de decimis. potus apud Hebræos ex frumentis, piris, malis punicis, cornis, mespilis, sorbis, moris, nucleis pineis: ex herbis, asparago, cumila, origano: quæ omnia, quãuis vini nomen non propriè sortiantur, sicera tamen & potus in sacris libris dicũtur; de quibus passim in antiquis deuterosibus mentio fit. ijsdem verò rebus maximè præesse Sol credebatur, quòd varia
Macrob.lib. 1.Saturnal. caloris ac siccitatis efficientia res omnes ad temperatam naturæ perfectionem perducat; vnde & rerum omnium dictus est auctor, & varijs nominibus pro varia virtute fuit appellatus, namque idem Apollo Mercurius & Mars, atque aliud aliudque est.

Propter

Propter hoc ecce ego sepiam viam tuam spinis, & sepiam eam maceria, & semitas suas non inueniet:

Optimi atque diligentissimi medici munere fungitur Deus, quùm homines vitijs & luxuria ob rerum abundantiam laborantes, penuria ob eam rem afficit, vt morbo liberet, nam quæ ex abundantia proficiscuntur mala, difficillimæ curationis sunt, neque alia re melius quam subductione sanantur. Huiusmodi morbos medici Plethorias siue repletiones vocant. Quanta ergo misericordia Deus erga homines vtatur, vel ex eo manifestum est, quòd grauissimè offensus, tamen non perdere, sed restituere cogitat. quam quidem ob rem ea se moliturum Deus prædicit, quibus hoc effici possit, vt ad sanã mentem, atque ad officium tandem ægrotantes reuocẽtur: Igitur maximam illam bonorum copiam, quibus populus ille affluebat, subducet, ita vt & fame, & aliarum rerum penuria laborent, atq. cælestium influxuum effectus frustra expectent; deinde etiam ab hostibus abducti, omnem cultum, omnem operam quam dijs impenderant vanam fuisse intelligant, seque ad veri Dei atque Domini sui tantùm de se meriti voluntatem nutumque conuertant: vtitur autem pulcherrima semitarũ atque viæ translatione quæ frequens in diuinis literis est, atque adeò in ijs libris in quibus de moribus agitur. nam cùm omnibus animantibus & maximè hominibus motus ad hoc datus sit, vt ea quæ sibi profutura putent motu quærant, & quæ nocitura videntur motu etiam declinent, atque ad eam rem viarum commoditas inuenta sit, qua certius atque expeditius moueri atque agi homines possint, hanc similitudinem à corporis motibus ad animi affectus commodissimè tum sacri, tum cęteri auctores transtulerunt. Si quis verò alterius iter impedire cogitat, nullam neque promptiorem, neque magis certam viam sequi potest, quàm si vias corrumpat & dissipet: hoc autem plenius fieri solet macerie atque aggere extructo, & sentibus spinisq. inductis. Hanc eandem translationem, imò hanc eandem caussam, rationemque secutus vates dixit: Circumædificauit aduersum me, vt non egrediar: Conclusit vias meas lapi-
dibus quadratis, semitas meas subuertit. Spinas autẽ pro omni impedimento & pro omni votorum difficultate sæpe vsurpari manifestum est: Maledicta terra in opere tuo, spinas
& tribulos germinabit tibi. Et apud Poëtam:

Pro molli viola, pro purpureo Narcisso
Carduus & spinis surgit Palmurus acutis.

Viam & semitas, expositione repetit, qua in figura diuinus sermo frequens esse solet, vt: Vias tuas Domine demonstra mihi, &
semitas edoce me. neque verò temerè hoc vsurpatur: namque non vnus solet esse propositi vrgendi in negotijs modus. Cùm ergo propter multarum rerum affluentiam, fructuum atque annonæ copiam, linum, lanam, oleum, pacem, & propter variarum rerum felicem successum insanierit populus, & his commoditatibus multos sibi amatores cumulauerit, omnia hæc minus prosperè illis cessura prædicit Deus. Illa verò personarum subita mutatio, viam tuam & semitas suas, non noua in sacris carminibus est; maximè cùm dicentis affectus in sermone iudicatur.

Hipp.Aphor. lib. 1. Plethora. Medicorum officium. Morbi ex prosperitate. Misericordia. Semita vid. Animantium motus. Itineris impedimendi ratio. Thren.3. Spina. Gene.3. Virg. Eclo.5. Psal.24.

Et sequetur amatores suos, & non apprehendet eos, & quæret eos, & non inueniet, & dicet: Vadam & reuertar ad virum meum priorem, quia bene mihi erat, tunc magis quàm nunc.

Non aliàs magis homines religionem colere, & vota frequentare solent, quàm in miseris & afflictis rebus. nam cùm diuinam naturam benignam esse suis ipsius rationibus constet, atque ab afferendo malo alienam: ex eo fit, vt cùm homines in malà grauissima atque publica inciderint, ex propria ipsorum culpa magis, quàm ex numinis odio vel studio orta esse interpretentur. hanc cogitationem pœnitentia & votorũ atque supplicationum frequentatio sequitur; sed superuacaneum tamen interdũ experiuntur studium; nimirum cùm res non ex certo consilio atque scientia, sed ex errore geritur: nam si minus rectè, qua in re peccatum sit, perpendatur; nunquam profectò certa resipiscendi via iniri poterit, neque certus ad placandum Deum, atque ad malum depellendum aditus aperiri: euenietque, vt cùm non absit culpa, pœnarum potius accessio, quàm detractio fiat. Magni ergo interest malorum caussam (qualis potissimum sit) perspectam habere, & pœnitendi officium ad diuini consilij artem normamq. dirigere, sicut in eum

qui in

Universidad de Deusto
Biblioteca

qui in laboriosissimis, sed superuacaneis rebus, curam omnem consumit, scriptum est:
Esa.48. ,, Vtinam attendisses mandata mea, facta fuisset quasi flumen pax tua, & iustitia tua sicut
gurgites maris. Hunc igitur errorum & scelerum morbum, quo populus ille laborabat,
indicat Deus, & quæ ex his sequutura esset mendosa atq. inutilis pœnitentia: item quo
pacto per diuinam iustitiam atque misericordiam, tanquam insani ad mentem atque sa- 5
nitatem potius essent reuocandi, prædicit. Nam cùm se minus feliciter agere ex calamitatibus cognoscerent, protinus ad superstitionis cultum studiosius curam ferebant, & frequentiam Deorum, quam ex insania admiserant, hostijs cæsis, ceremonijs & ludis institutis curabant: hoc enim est curare amatores. Quanquam verò hoc pacto res deterius illis indies cederent, neque quicquam ex hac religione compendij, sed dispendij pluri- 10
mum sese facere animaduerterent; non tamen preposteram religionem sibi susceptam damnarunt; sed perstare in eadem, & cum vanissimis Dijs verũ atque viuentem Deum cultus & sacrorum communicatione sociare moliti sunt. atque ob hanc caussam dixit: *vadam*, videlicet post amatores meos, quod primo consilio nondum desistat, sed nouo atque auctiori vtatur, nempè hoc, *& reuertar ad virum meum priorem*, quia bene erat mihi 15
tunc magis quàm nunc: Ita se putabant plenissimè religionis totius momentis omnibus consulturos, si Deum illum antiquissimum, cuius propriam in seipsos prouidentiam iam inde à principio ab Ægyptijs temporibus fuerant experti, colerent; neque tamen astrorum & cælorum interim, quæ ab ipsis putabantur minima cultus rationesque negligerent: nam si maximè illi prouidentiam concedebant, his curam influxuum atque com- 20
munem vtilitatem cum cæteris etiam gentibus tribuebant. quamobrem melius secum agi posse sperabant, si vtrisque & Deo antiquo ipsorum viro ac domino, & dijs terrarum dominis vota atque sacra facerent, quàm si dijs solis illo neglecto idem præstarent. nam neque nunc malè illis res cedere, cum dijs faciunt, dicunt; sed ex comparatione melius cessisse cùm virum suum olim colerent: fatentur ergo, & optimè cessuras cum vtrisque. 25
is rebus hisque insaniæ erroribus illud optimè consonat, quod scriptum de hoc populo fuit. Et rememorati sunt, quia Deus adiutor eorũ est, & Deus excelsus redemptor eorum
Psal. 77. est. Et dilexerunt eum in ore suo & lingua sua mentiti sunt ei. Cor autem eorum non erat rectum cum eo, neque fideles habiti sunt in testamento eius. quis autem error fuerit, quo ad tantum insaniæ redacti sunt, Deus ipse per Vatem exponit. 30

Et hæc nesciuit quia ego dedi ei frumentum, & vinum, & oleum & argentum multiplicaui ei & aurum, quæ fecerunt Baal.

NAM cùm à testamento diuinaque lege assidua meditatione recolenda ad gentium 35
philosophiæ, astronomiæ, atque adeò ad eorum superstitionis, studium sese transtulissent, vanis opinionibus decepti, atque per istarum rerum antistites delusi maximum numen ad frugum & rerum omnium copiam gignendam Soli atque Lunæ, & astris, cæterisque naturis tribuerunt; quippe ea astra rebus omnibus, etiam metallis & mineralibus, quæ inter terræ viscera gignuntur, præesse omnino putantur: Quæ res 40
quanquam ita se habere aliàs posset, vt ex cæli astrorumque momentis, rerum ortus atque interitus, in his quæ sub cælo sunt, efficerentur; nullo tamen numine, nullis diuinis honoribus ea colenda esse censeri oportuit, quæ non sponte sua, sed consilij, imperijque diuini efficientia, quidquid ab ipsis præstatur, efficiunt. si enim in testamento Dei fideles
Gene. 1. ,, haberentur, agnouissent sanè quod scriptum est, verum esse: Et fecit Dominus lumina- 45
,, ria magna, vt præessent diei & nocti, & vt essent in signa & tempora & momenta, & stellas etiam in eiusmodi ministeria comparauit. Quoniam & si maximè in annorum atque temporum ratione astrorum natura aliquid posset; non tamen tam exundantem, tam assiduam, & continuato successu felicem rerum copiam, quanta Hebræis contingebat, ex cæli astrorumque virtute, sed ex diuina potius prouidentia prouenire credi oportuerat. 50
Nam in cælestibus vt motuum, & conuentionum atque concursionum, ita temporum & prouentuum varietas est; neque ab ijs luminibus sua mutari potest ratio, vt aliter atq. aliter pro diuerso concursionum genere in ijs, quæ infernè sunt, efficiatur, sicut scriptum
Psalm. 95. ,, est: Ipse dixit, & facta sunt, ipse mandauit, & creata sunt, statuit ea in æternum, & in se-
,, culum seculi, præceptum posuit, & non præteribit. Ergo quod perpetuo frumenti atque aliarum

aliarum rerum, quibus mortalis hæc vita carere non debet, successu fruerentur, non cælo, non cælestibus astris, non vanis numinibus, sed vero antiquoque Domino, à quo hæc promissa fuerant, accepta referri oportuit, & hoc beneficium oblatis decimis, primitijs, primogenitis, atque hostijs frequentatis, (vt in ipsis fœderis tabulis vtrinque pactum con-
5 uentumque fuerat) profiteri: at verò illi contra ius, contraque fas per summum scelus, quibus diuitijs opibusq. Dei ex benignitate florebãt, in superstitione studiosissimè exercenda sunt abusi. hoc nimirum est, quod dicit, *Et argentum & aurum multiplicaui, quod fecerunt Baal.*] Baal nomen est genericum, non vnum aliquem certum Deum, vt Apolli- בעל
nem, aut Liberum, aut Mercurium significans; sed eam in vniuersum notionem com-
10 prehendit, quæ diuinæ naturæ conuenit, siue illa natura vnica sit, vt verè est, siue in plures partes (vt antiqua putauit vanitas) diffusa sit: Significat enim imperium, dominationemque, & nutum illum, quo ea, quæ infra se posita sunt, gubernãtur, & aguntur; nam nomen Baghal à verbo Baghal, deducitur, quod præesse, dominari, atque subigere Latinè reddi potest. Hanc eandem rationem Latinus sermo explicare conatus, commune dijs voca-
15 bulum Numen, fecit à verbo Nuo, siue à nutu deriuatum, quod deorum nutu atque vultu, cuncta regi atque agi putarent, vt apud Poëtam est:

Olli subridens diuum pater atque hominum Rex,
Vultu quo cælum tempestatesque serenat. Virg. Aen. 1.

Itaque Baal siue numen, siue dominum vertamus, rem ipsam etsi non assequuti fuerimus ob Hebraicorum verborum ma-
20 iestatem, tamen fortasse proprius cõsequemur. Porrò deorum simulachra, ex quàm pretiosissima atque diutissimè duratura materia facere summa apud gentes religio fuit; sanctissima autem atque augustissima argentea aureaque putabantur.

Nunc te marmoreum pro tempore fecimus, at tu
Si fœtura gregem suppleuerit, aureus esto. Virg. Eclo. 3.

Igitur in his insanijs aurum atque
25 argentum, quorum parcissimi esse solent homines, profusius illi consumebant, sicut scriptum est: Argento & auro decorauit illud, clauis & malleis compegit, vt non dissoluatur. Itaque hoc in loco copiarum atque diuitiarum abusus damnatur: qua damnatione, ,, Ierem. 10. ,,
vtinam nos Christiani immunes essemus, vt bonarum rerum vsum non ad libidines, non ad ambitionem, non denique ad prauissima & corruptissima, sed ad rectissima quæque
30 haberemus, sed vt Eusebius ait: Rebus quæ bonæ factæ sunt, malus male vtitur. Eus. Emissen. de Epiph. dõi Homil. 4.

Idcirco conuertar, & sumam frumentum meum in tempore suo, & vinum meum in tempore suo, & liberabo lanam meam, & linum meum, quæ operiebant ignominiam eius.

35 CVM in omnibus quæ circa homines geruntur, diuinæ vestigia appareant prouidentiæ, tum maximè in ijs quæ aduersa videntur, elucẽt, quanquã aliquibus tunc latere existimentur. Nouit namq. Deus quale hominum ingenium sit, & quàm facile secundo rerum successu, ad insaniam atque ad scelera adigatur. Ex quo fit, vt cùm illi consultissimum esse velit Deus, vitiorum fomenta subducat; charior enim est Deo homo, quàm
40 sibi.

——— *Nos animorum*
Impulsu, & cæca, magnaque cupidine ducti,
Diuitias petimus, rerum quoque plurima, at illi
Notum quis verum secundus, qualis, & vsus.

Cùm ergo rerum copia, ad ingratitudinem atque adeò ad impietatem adegerit ho-
45 mines, ita vt alijs potius, quàm Deo bonorum omnium auctori, si quid illis boni contigerit, acceptum referant, maximæ prouidentiæ consilium est, vt earum rerum inopia Aphor. lib. 2.
& subtractione ad sanitatem reuocentur, atque (vt in medicorum præceptis est,) abundantiæ malum defectus curet. Quamobrem Deus ita hoc loco populum insania liberandum prædicit, nimirum annona illis & cæterarum rerum copia negata, vt
50 cùm maxime se cæli, atque astrorum beneficio, rebus omnibus affluentes fore (perarent, tum maxime vanas suas spes, atque opiniones experirentur: & tandem (quod suo bono noluerunt) suo edocti malo, verum omnium bonorum auctorem solum Deum agnoscant: Qui producit ventos de thesauris suis, qui parat terræ pluuiam, qui dat iu- ,, Psal. 134.
mentis escam illorum, & pullis coruorum inuocantibus eum, & hunc agnitum cæteris ,,
damnatis vanitatibus ament, colant, solumque venerentur, & adorent: Idcirco inquit Deus,

Universidad de Deusto
Biblioteca

Deus,quia hæc gens ſtultiſſima magni intereſſe putauit, ſi mecum etiam cæli aſtra, atq; alia falſò dicta numina componeret & coleret, neque mihi ſoli diuinos honores tribuendos eſſe cenſuit; ſed & virum antiquum & amatores retinendos curauit, vt ego mihi honorem laudemq́ue meam iure meo vendicem, curabo,vt cùm maximè illis omnia tempora fauere, aſtra omnia conducere, omnia denique commoda congruere videantur, & rerum omnium abundantiâ pleno cornu promitti, tum maximè omnia hæc vana mendacia atque totius efficientiæ expertia euadant; hoc eſt, ſumere frumentum & vinum in tempore ſuo,ſiue vt Hebraicè legitur,in oportunitate atque maturitate ſua: id eſt,cum aptiſſimus ſeſe illis annus oſtenderit atque præbuerit. [*Conuertar.*] Promiſerat Deus ſe ſingualri & benigniſſima prouidentia genti huic conſulturũ, vt quanuis cæteris gentibus cæli atque aſtrorum & temporum conſtitutio annonam negarent; illis tamen nihil eſſet metuendum,quos non niſi ex ſola diuina prouidentia pendere oportebat,ſicut ſcri-
Ierem.10. ,, ptum eſt: Audite verbum quod locutus eſt Dominus ſuper vos domus Iſraël, iuxta vias
,, gentium nolite diſcere, & à ſignis cæli nolite metuere,quæ timent gentes, quia leges populorum vanæ ſunt. Igitur cùm Deus etiam inuitis & negantibus ſignis omnibus, huic populo omnia, quæ ad vitam neceſſaria eſſe putantur, ſuppeditaret: id non ſine miraculo fieri manifeſtum erat, vt hac ratione Deus bonorum omnium auctor,probaretur,id cùm apud iſtos ob ſtultitiam parum valuerit,alio miraculo huic oppoſito ſe vſurum prædicit;nimirum quod omnibus aſtris, ſignis omnibus & temporibus plenam concedentibus copiam, ſolus tamen Deus illis inopiam moliatur ſummam; vt quod probari illis proſperitate non potuit; miſeria rurſus atque indigentia ſentiatur. Conuertar igitur ab inſtituta ratione,ad eam,quæ huic oppoſita eſt; nam antea negantibus aſtris ego iſtis omnia donabam,nunc omnibus læta omnia promittentibus temporibus atque ſignis,ego tamen negabo: [*Linum meum & lanam meam, frumentum meum, & vinum meum.*] Quid enim habuêre, quod non acceperant, quod ſi acceperant, quare gloriabantur quaſi non acceppiſſent,aut alijs potius,quàm mihi accepta hæc referebãt? Intelligent itaq. meum fuiſſe, cùm non ab alio accipere,quam à me poſſint,& intelligent quos in vſus ea conuerti oportuit,quæ à me accepiſſent; an in honeſtam vitæ ſuæ traductionem in cultum honoremq; meum,an in turpiſſimos Deorum amores exercendos,atque in vitæ luxus, & ſuperſtitionis libidinem obeundas, cùm res omnes non ad vtentium libidines, ſed ad Domini voluntatem atque conſilium referri debeant. [*Liberabo.*] auferam,hoc verbo ſacræ literæ vtuntur,cùm quid ab aliquo tanquam ab iniuſto poſſeſſore poſtliminio reuocatur, id quod iam in ijs quorum poſſeſſio aut vſus iniuria non vacat, plerunque accidere ſolet.
Gen.c.31. ,, Sic Iacob ad vxores: Sed & Deus abſtulit ſubſtantiam patris veſtri, & dedit mihi. & ille
,, rurſus: Sed & Deus tulit opes patris noſtri: & eas tradidit nobis,ac filijs noſtris. vtrobiq́ue id verbum Hebraicè legimus, quod hoc in loco, *liberare*, interpres vertit: detinẽtur enim res huiuſmodi dominis, velut inuitæ,& ad dignos transſferri ſeſe optant, vt ſcriptum eſt:
Hab.c.2. ,, Quia lapis de pariete clamabit,& lignũ quod inter iuncturas ædificiorũ eſt, reſpondebit.

Et nunc reuelabo ſtultitiam eius in oculis amatorum eius, & vir non eruet eam de manu mea; Et ceſſare faciam omne gaudium eius, ſolennitatem eius, neomeniam eius, Sabbathum, & omnia feſta tempora eius.

CVM illis omnem calamitatem & futuram annonæ pecorum & cæterarum rerum defectum prædixerit; atque his modis ſuam in illos indignationem teſtatam fore oſtenderit, quid ex his conſequuturũ ſit, continuo ſubiungit,nimirum incuitabile dedecus atque ignominiam, & totius lætitiæ antiquæ ingens deſiderium. Meritò enim quis carere cogitur rebus ijs,quas à legitimo vſu ad ſummum nefas prauè tranſtulerat. Hoc autem à Deo per tranſlationem dicitur, etenim ſi quis maritus ſiue vir alius mulierem menſtrui ſanguinis fœditate laborantem, nudo corpore conſpiciendam exponat, id efficiet, vt cùm à cæteris, tum verò ab amatoribus ijs, quibus ob ſpeciem atque obfucatum mundum appetebatur, turpitudinis ſpectatæ deteſtatione deſeratur. Hoc pacto, cùm gente iſta actum iri prædicit Deus, vt ijs commoditatibus & bonis priuata, quæ in luxus, in libidines, in ſuperſtitionis vſum conſumebat, protinus nihil habeat, quo ſuos illa amatores lactet, prouocet, atque rerum omnium copia ſublata, nullum numen vanum colat, ſuamq́ue tantùm ſtultitiam prodat, quæ à vero & vnico viro ſuo Deo,

à quo

à quo vno tantis fuerat affecta beneficijs, ad eos deſciuerit, quibus nunc in calamitate, atque in ſumma inopia conſtituta,non auxiliatoribus ſed turpitudinis,atque ſtultitiæ ſuę ſpectatoribus tantum vti poſſit. neque enim ſi à Deo deſtituta, atque gratia, & prouidentia priuata,ad alios confugiet quicquam ſibi apud eos emolumenti aut ſubſidij com-
5 periet, ſed hoc tantùm efficiet,vt quid illi vero ſuo marito offenſo acciderit,manifeſtet; & (quod ſummæ ignominiæ genus eſt) præter dedecoris ſui manifeſtationem, nullius præterea voti compos fiat. huius rei cauſſam addit; neminem ex amatoribus futurum eſſe,qui huic malo ab ipſa gente ferendo,ſuccurrere poſſit,aut obuiare. Nam cùm ſemel Deus illis tritico,vineo,oleo,pecoribus,lino, rebusq́ue aliis atque adeò gratia ſua interdi-
10 cere cœperit, nulla in aſtris,neque in cæteris falſò vocatis dijs virtus,nullum numen erit, nihil omnino quod obſtet,quominus meritæ ab illis repetantur pœnæ. Quòd autem legimus, *& vir non eruet*, Latinè dici poteſt, neque quiſquam eruet: nam vir interdum relatiuum nomen eſt ad diſtributionem accommodatum, quod etiam anima carentibus rebus adiungitur. frequentiſſima autem ea in Hebraico idiomate obſeruatio eſt, vt: Po-
15 ſuit Abraham partes cadauerum,virum contra ſocium ſuum,id eſt,vnamquamq́ue è re- Geneſ.15.
,, gione alterius,& non docebit vir fratrem ſuum, neque vir proximum ſuum,hoc eſt,neq. Iſa. 1.
quiſquam ãlium docebit. Neque verò ſolùm futurum eſſe ait Deus,vt ex hac rerum penuria nullus ſuperſtitioni exercendæ locus relinquatur; ſed neque vlla etiam illis ad legitimam lætitiam ſuperſit commoditas. nam antea affluentiori copia, illis prouiſum à Deo
20 fuerat,vt & ſibi requiem aliquam interdum parare,& diuinis rebus contemplãdis vacare facile eſſet. Ex hoc namq. fonte ſabbathorum & ſolennitatum,calendarum atque cæterorum feſtorum inſtitutio manauerat, quibus diebus ſibi iudulgere,honeſtè tamen,permittebantur, & diuinis beneficijs, laudum & ſacrorum frequentatione meditandis, iubebantur vacare: Hæc omnia ab illis (quæ magna hominũ peruerſitas eſt,corrupta fuêre,
25 & ad ſcelus,ad iniuriam,ad impietatem atque ſuperſtitionem tranſlata, ſicut ſcriptũ eſt: Iſai.43.
Neomeniam & Sabbathum, & feſtiuitates alias non quæram, iniqui ſunt cœtus veſtri: ,,
Calendas veſtras & ſolennitates veſtras odiuit anima mea: facta ſunt mihi moleſta, labo- ,,
raui ſuſtinens. Igitur æquum eſt, vt ijs ſolennitatibus & feſtis arceantur,quicunque pieta- ,,
tem atque fas in impietatem & nefas conuertunt. [*Omne gaudium eius.*] Genus eſt ,,
30 gaudium ad ea quæ ſequuntur, [*Solennitatem.*] Tempora feſta fuerunt illis tria, iam inde à principio inſtituta,triplici colligendorũ fructuum anni tempore, ſupplicationibus, atque gratiarum actionibus celebranda. Erant præterea alia,quę ſolennitates vocarentur, tum ex antiqua inſtitutione ſuſceptæ, vt Neomeniæ, annorum principia, & iubileorum hebdomades; tum etiam nouę,aut à populis,aut à familijs,à regibus,atque ab alijs etiam
35 priuatis vocatæ: quæ omnes ſolennitatis nomine cõprehenduntur, quibus quieſcere, & conuiuia agere fas fuerat, vt quæ à Solomone, propter ſacri templi initiationem per dies quatuordecim ſunt frequẽtata. Hæc omnia,& quæ cuiuſcunq. modi eſſent,deſitura eſſe Deus prædicit, quoniam rerum copia priuandis, & in exilium abducendis, nihil harum rerum præter deſiderium ſupereſſe illis poterat.
40

Et corrumpam vineam eius & ficulneam eius, de quibus dixit, mercedes meæ ſunt, quas dederunt mihi amatores mei, & ponam eam in ſaltum, & comedent eam beſtiæ agri.

FVTVRAM illis ex religionis profanatione calamitatem vehementius amplificat,
45 cùm non ſolum eos annonæ & vini & olei copia priuandos (quod ſanè perquã miſerũ fuerat) ſed quod miſerrimum omnino eſt ipſis agris, vinetis, atq. hortis fore mulctandos prædicat. nam ſi ſaluis plantis fructus pereant, tamen ſequentis anni ſpes non protinus adimitur. at verò ſi cum fructibus arbores etiam ipſe perdantur, nihil omnino ſpei reliquum fit. quoniam autem non modò fructus vanis illis dijs, & aſtrorum viribus acceptos
50 Iudæorum gens referebat, ſed agros etiam ipſos, vineas atque hortos deorum munere ſe poſſidere,profitebatur. nam vineæ Libero patri,oliuæ Mineruæ,ficus & cætera Pomonæ, & ſimilibus nominibus, quæ diuerſo nomine apud alias atque alias gentes colebantur, tutelæ eſſe credebantur; Vt ille canebat:

Populus Alcidæ gratiſsima, vitis Iacho,
Formoſæ myrthus Veneri, ſua laurea Phœbo: Vergil. Eclog.7.

Conſentaneum fuit,vt harũ etiam

 rerum

Universidad de Deusto
Biblioteca

rerum abdicatione suæ tantæ stultitię, imò potius impietatis pœnas luerent, & quàm falsa de ijs rebus, deque numinũ natura opinati essent, suo tandem malo discerent. [*Et corrumpam*, inquit, *vineam & ficulneam eius*,] quæ sibi non à Deo suo, sed à numinibus illis ob illorum curatas religiones donata esse, atque conseruata prædicabat; neque fidelis in viri sui fœdere fuerat, à quo hæc etiam dotis & spõsaliorum nomine acceperat, quę summis laudibus ob eam etiam rem prosequi par fuerat. Namq. in eiusdem fœderis tabulis
Deute.2. ,, scriptum erat: Dominus enim tuus introducet te in terram bonam, terram riuorũ, aqua-
,, rúmque & fontium, in cuius campis & montibus erumpunt fluuiorum abyssi, terram
,, frumenti, hordei, ac vinearum, in qua ficus & malogranata & oliueta nascuntur, terram
,, olei ac mellis, vbi absq. vlla penuria comedes panẽ tuum, & rerum omnium abundantia
,, perfrueris, cuius lapides ferrum sunt, & de montibus eius eris metalla fodiuntur. Vt cùm
,, comederis & satiatus fueris, benedicas Domino Deo tuo, pro terra optima quam dedit
,, tibi: Sed tamen hæc omnia beneficia, gens illa peruersè omnino interpretabatur, cùm huiusmodi dona mercedem suam meretricis more diceret, quam ob turpem vsum ab amatoribus accepisset: Itaque sibi primam caussam quare acceperit, tribuebat; nempè numinũ cultum & religionem, deinde verò sibi ea iure vendicari asserebat, quæ non gratis, sed meretriciæ mercedis nomine data esse aiebat. vt enim meretricis quæstus quamuis turpis, proprius tamen esse censetur, neque tam donum, quam merces dici consueuit; ita hæc non donorum, sed propria opera, imò propria nequitia cõparatæ mercedis titulo, ea omnia sibi attribuenda esse prædicabat: Qua in re quanta peruersitas, quantum flagitium admitteretur, manifestũ est, cùm non sua opera, sed Dei beneficio, huiusmodi dona sibi accessisse in fœderis tabulis scriptum signatúmque cognoscere oportuisset. Illud autem interim obseruatione dignum est; in sacris libris vuarum & ficuum nominibus, fructus omnes alios, & poma præter frumentum, vinum, atque oleum contineri: Idq. adeò
Galen. de facultatib. aliment. lib. 2. fit, ob prestantiã qua cætera poma ab ijs fructibus superantur: Nam ficus & nuces quemadmodum inter fructus autumnales principatum obtinẽt, ita fugacibus omnibus magis nutriunt, minimúmque praui succi (vt à medicis traditur) habent, ita vt vtroque hoc genere, tutius quàm alijs omnibus satiari possis. Quamobrem cùm de fructibus agitur tam autumnalibus quàm fugacibus, hoc vtrunque genus in sacris commemoratur libris, quibus interdum mala punica, & palmę adduntur; quæ etiam naturæ & succus qualitate his proximè accedere videntur. vnde & Galeno de ficubus disputanti frequens caricarum siue cariotarum mentio iniecta est. Commodissimè autem terræ vastationẽ & gentis etiam abductionem vinetis & ficubus corrumpendis significauit: namque vbi hæc perduntur, siue ab hoste, siue ab aliqua alia caussa, pronum est, vt solum ab incolis vertatur, nunquam enim huiusmodi populatur hostis, nisi cùm extremum omnino vrbibus ac gentibus excidium animo meditetur, quod si agris, vineis, atque arboribus parcit, non perniciosissimum bellum ab eo parari, sed imperium propagandum curari interpretari
Iõ. 36. ,, possis. sic ille apud Isaiam dux cum populo agebat. Hæc dicit rex Assyriorum: Facite me-
,, cum benedictionem, & egredimini ad me, & comedite vnusquisque vineam suam, &
,, vnusquisque ficum suam, & bibite vnusquisq. aquam cisternæ suæ: His autem omnibus carituros diuini iudicij sententia, & hostium opera nunc prædicitur: ita vt quæ illis charissima atque cultissima fuerant in saltus & siluas redigantur: nam cultoribus abductis siluescere etiam cultissima quæque videmus: si quis autem fructus nascatur, is degener atque rusticus redditur, & feris in vsum cedit: Quàm verò certũ hoc vaticinium fuerit, ipse ad hæc vsque tempora declarat euentus: Namque Israëlitica Regio quæ feracissima ac maximè felix diuino beneficio fuerat, dum populi sacra religio, dum regna manerent, nunc sterilis admodum atque effœta, fructus fert infelices; & quod Iudæis est inuidiosissimum, barbaris gentibus edendos; vt illud aptissimè lamentari possint.

— En quo discordia ciues
Perduxit miseros, en quis conseuimus agros?
Confere nunc ô Iudæe pyros, pone ordine vites.

[*Bestiæ agri.*] Et de vineis ipsis, & feris, & de terræ atq. populi per hostes vastatione, sine vllo sententiæ dispendio pariter interpretari possumus. nam cum verborum sententia, ita translationi quadrat, vt nihilominus integra simplexque præter translationem constare posset, ad vtrumque referri, atq. literalem, vt appellant sensum, vtrinq. captari,

vtrique

vtrique enim rationi sententia consentire re ipsa & euentu intelligitur: Vt in agno Paschali verum fuit nullum os rumpi; idem etiam verum in sacro agno pro totius orbis sceleribus expiandis immolato fuisse planũ est: ita verũ fuit vineta cum ficetis hortorũmq. omni pulchritudine fuisse Iudæis per hostem vastata, in saltumque redacta & ferarum etiam exposita pabulis & gentem ipsam eiusque regionem hostium vastationi cessisse: gentem autem vineę nomine significari, & hostem feræ similitudine describi, non vno in loco legimus, vt: Exterminauit eam aper de silua, & singularis ferus depastus est eam. ,, Psal. 79.
Deus virtutum conuertere, respice de cælo, & vide, & visita vineam istam: ,,

Et visitabo super eam dies Baalim, quibus accendebat incensum, & ornabatur in aure sua, & monili suo, & ibat post amatores suos, & mei obliuiscebatur dicit Dominus.

IN EA calamitate atque pœna, quam populus ob flagitia subiturus semel esset, eos hesituros prædicit, quantum diuturna insania, qua colendis simulachris flagrauerant, exigere videatur: Constat autẽ illos per omnia Iudicum tẽpora, & per Regũ Israëlitarum atque etiam Iudæorum ætates ad vsque Babylonicæ abductionis annos hanc culpam sustinuisse; eorum autem posteros, hoc est, qui restituti fani temporibus vixêre, variis atq. innumeris flagitijs fuisse nobilitatos: quorum vnum illud omnium maximum fuit, quod ad omnium vatum à se suisque maioribus occisorum sanguinem, etiam veri illorum ipsorum Regis & domini Christi necem addiderunt, & paternam mensuram tanto admisso in se crimine compleuerunt, quibus ex rebus omnibus effectum est, vt à Romanis victi atque abducti diuturnis cooperiantur miserijs, quas expuere illis omnino integrum non sit, & verissimum illud sibi à Deo prædictum, agnoscant. Quod si de illis aliqui re- ,, Leuit. 26.
manserint, tabescent in iniquitatibus suis in terra inimicorum suorum, & propter peccata ,,
patrum suorum, & sua affligentur, donec confiteantur iniquitates suas, & maiorum suorũ ,,
recordentur, quibus præuaricati sunt in me, & ambulauerunt ex aduerso mihi. Accen- ,,
dere autem incensum, pro omni colendi & sacrificandi opere dictum est. namque vnum ex iis negotiis, quæ cultus caussa aduersus Deum à mortalibus suscipiuntur, est thuris & odoriferarum resinarum suffitus: hæc enim sacris aris cremantur. Speciem ergo pro toto sacrorum genere posuit, quod & aliarum etiam linguarum auctoribus familiarissimum est. Quoniam autem vt Deorum sibi amorem & voluntatem conciliaret, omnibus vtebatur ornamentis, & tum maximè, cùm eorum numinũ quæ ab eo colebãtur, festi concelebrarentur dies (omni namque pompa omnique apparatu, diis colendis vacabat) propterea variis is populus miseriis affligendus esse diuino prædicitur oraculo, vt quantum quandiuque veri Dei sui oblitus vanis cultibus multo cum molimine & vestium aliarumq. rerum preciosissimarum apparatu operam dederit, tandiu tantúmque eo habitu eoque viuendi genere vsurus sit, quæ captiuę & miserimæ genti conueniant, vt iusta rerum vicissitudine correcta atq. edocta gens ista quantum Deum qualémque sibi maritum neglexerit suo malo persentiscat. perstat autem diuina oratio in adulteræ feminæ allegoria, huiusmodi enim mulieres, quidquid ornatus monilium & delitiarũ comparare sibi potuêre, id omne in alliciendorum Deorum amatorum cura atq. studio consumunt:

Mœchis foliata parantur;
Emitur his quidquid graciles huc mittitis Indi. Iuuen. Sat. 6.

Propter hoc, ecce ego lactabo eam, & ducam eam in solitudinem, & loquar ad cor eius.

HABENT diuinæ comminationes suam catastrophen, quam inexhausta Dei misericordia sæpissimè profert; neque vnquam tam iratus est dominus in populum suum, quin natiuæ interim misericordiæ (vt Propheta cecinit) recordetur: Etenim promptior Habac. 3.
& pronior multò ad hanc rem, quàm ad vltionem, quámque ad sumendas pœnas natura sua est: Qui supplicia publicè decerni in populos solet, non tam vt eos, perdat, quàm vt eorum tandem misereatur. interim verè iustitiæ diuinæ satisfiat: idque efficiatur, vt qui secundis rebus abusi vsque ad impietatem insanierint aduersis correpti ad sanitatem reuocentur, ac demũ prosperioribus atq. magis secundis diuino beneficio tandẽ perfruantur, sicut scriptum est: Arguet te malitia tua, & auersio tua increpabit te: Scito & vide ,, Ierem. 2.

 quia

Universidad de Deusto
Biblioteca

,, quia malum & amarum est reliquisse te dominũ Deum tuum, & non esse timorem mei
Ierem.29. ,, apud te, dicit dominus exercituum. Et iterum: Ecce ego cogito cogitationes pacis, quas
,, ego cogito super vos, cogitationes pacis, & non afflictionis, vt dem vobis malorum finem
,, & patientiam: Ergo post tristem illam, sed iustam tamen pœnarum & captiuitatis multiplicisque miseriæ prædictionem, quam Deus populo Iudaico exponendam Prophetæ 5
mandauit, lętissimum ex misericordia sua exitum curauit etiam promittendum: Nempe futurum tandem esse, vt Iudæus imò totus Israëliticus populus antiquæ synagogæ filius ad Deum suum conuersus, maxima atq. pretiosissima dona, quorum causa electus olim fuerat, diuina ex liberalitate accipiat, hoc est, spirituali illa atque cælesti benedictione, & æterni consortio regni, cum maximo atque admirando potius quam explicando bo- 10
norum cumulo, quæ Deus iis qui se diligunt parauerat, fruatur: [*Propter hoc,*] quia ita insaniæ morbo victa est, vt non alia ratione quam pœnarum reuocari possit, ego tantum his pœnis efficiam, vt eam tandem mentis suæ, hoc est bonæ compotem esse, atque ab ea, quam nunc sibi per errorem finxerit, desistere faciam: hoc enim lactare est, quauis ratione quocunq. id modo fieri possit, aliquẽ, vt sentẽtiam mutet, pellicere, siue ex bona 15
in malam, siue ex mala in bonam ea fiat commutatio. Cùm autem mala omnino sententia in huius gentis animis insederit, vt à Deo ad vanitatem ad superstitionẽq. conuersi viuant, lactaturum se eos prædicit Deus, & ad pœnitentiam reuocaturũ, vt euangelij lætissimo accepto nuntio, ad antiquum dignitatis locum multò etiam felicius restituãtur, quantum videlicet cælestibus bonis, quibus augendi ornandique sunt, terrena, quibus 20
olim aucti fuerant, cedere natura sua solent. [*Et ducam eam in solitudinem.*] Vt olim primis recentis adhuc Ecclesiæ temporibus Iudæi in primis & Græci omnes, quotquot Euangelio credẽtes Spiritum sanctũ atq. filiorum adoptionem acceperant inter cæteros homines, tanquam inter siluestres feras, & noxia atque malefica animantium genera vi-
Philip.2. ,, tam agebant simplicissimam, sanctam atque innocentissimam (sicut scriptum est: Vt sitis 25
,, sine querela, & simplices filij Dei sine reprehẽsione, in medio nationis prauæ & peruersæ
,, inter quos lucetis sicut luminaria in mundo, verbum vitæ continentes) sic futurum esse Deus respondet, vt cum totus Israël ad pœnitentiam reuocatus, restituendus sit: parem porrò vitam illisque primis Christianis simillimam agat, verbum vitæ continens, cuius virtute molestissima quæque, quæ illi mundus & rectores tenebrarum harum offerre 30
possint, constanter perferat; neque vllo incommodo à proposita sibi spe deiiciatur, quominus ad æternam, quo vocatur atque ducitur, patriam victor perueniat. quod autem Paulus verbum vitæ dixerat, id Deus hoc in loco ad cor loqui dixit: est enim hebraicæ linguæ tropus vt cum apud aliquem blandissimè, & pro voto verba fiunt, eiusmodi oratio hac phrasi significetur: *locutus est ad cor eius*, hoc est blandè, amicè commodè atque ex 35
animi sui sententia eum cõpellauit, & si quid mœroris aut metus inerat, id totũ lenissima
Isa.49. ,, oratione prorsus ademit: Sic Isaias: Consolamini, consolamini populũ meum, loquimini
,, ad cor Ierusalem. At verò solitudinis nomine hoc in loco non tam sermonis simplicitate, quam translationis figura cæterarum gentium atque hominum frequentiam significari, inter quos pij perinde viuunt, ac si inter feras, & belluas versarentur, ex Iesechielis 40
scriptis docemur, qui eandem ipsam rem planius, adiuncta videlicet atque præsenti
Ezech.20. ,, nota exposuit: Et adducam vos de populis, & congregabo vos de terris in quibus dispersi
,, estis in manu valida, & in brachio extento, & in furore effuso, regnabo super vos, & adducam vos in desertum populorũ, & iudicabor vobiscum ibi facie ad faciem. Et quoniam in eum locum incidimus, qui in vatum omnium sermone plurimus & celeberrimus est; 45
operæ pretium facturi videmur, si de eo nunc breuiter & commodè dicamus, quantum ad vatum de ea re explicanda argumenta satis esse videatur, commodius & longius eandem rem aliàs si Deus annuerit tractaturi, vbi multa quæ iam parata nobis sunt sacrorum scriptorum testimonia producentur; quibus non solum doceri homines veritatem possint, sed ad diuinæ benignitatis admirationem, ad vitæ in melius mutationem, ad maxi- 50
mam immortalitatis atque felicitatis spem rapi atque impelli queant. Igitur vt olim cùm humanæ reparationis imago, & quædam quasi species à Deo præberetur Israëlis filij, quibus durissima quædam seruitus apud Ægyptios fuerat, præclaram & veram Dei virtute & beneficio libertatem recuperauerant, & antequam promissam atque paratam sibi in patria quietem viderẽt totos quadraginta annos in solitudinibus versati, diuinæ prouidentiæ

dentiæ semper addicti fuerunt, in eademque solitudine ingentibus Dei beneficijs ad omnes casus peruincendos vsi, cælestibus pasti cibis vitam quãdam supra mortalem consuetudinem traduxerunt, donec optatam requiem capientes omni prorsus eo labore, omni solicitudine, omni motu & vagatione, quibus in solitudine exercebantur, caruêre: 5
sic & in ea liberatione, quæ Christo auctore hominum generi futura à vatibus prædicebatur, eandem prorsus imaginem veritate ipsa consequendã esse, & ab antiquis expectatum fuit, & ab ijs, qui eius rei sensum experimẽto degustauerunt, fuit affirmatũ: Namq. hi postquam Christi opera & beneficio diuinum atque promissum spiritum acceperunt, 1.Pet. 4.
sese maxima illa, qua vitijs & peccatis seruiebant seruitute, vere liberatos experti sunt, 10
& quod reliquum vitæ in carne fuit, id totum Deo dicatum fuisse eorum ipsorum testi- Philip.4.
monijs constat; ita vt per totam vitam nihil ab eis nisi diuinum & cogitaretur & ageretur; nihil tam graue, nihil tam inimicum aut infensum esset, quod non diuina ope, qua Roma.8.
sese nunquam defectos senserat, peruinceretur. ita que nulla re impediti sunt quominus æternam illam in cælesti patria, qua nunc perpetuò cum Deo fruuntur, requiem caperẽt. 15
Huius veritatis olim innumera argumenta atque innumera fuerunt prolata signa, quæ si nunc rariora ostenduntur, id non diuinæ promissionis, aut veritatis infirmitate, sed hominum vitio & culpa accidit, qui ab ijs legibus, & cõditionibus quibus hæc maxima Dei dona accipiuntur abalienati sese tanto testimonio indignos reddiderunt. Est tamẽ abunde satis in diuinis libris testimoniorũ, quæ petere omnibus licebit, quicunque diuinam 20
veritatem non ignorare cupiunt, ijsque verissimis & certissimis ad suam vtilitatem velut lucerna lucente, in loco caliginoso vti, donec dies illucescat, & Lucifer in illorum cordibus oriatur. Ad hanc autem spem hoc in loco Israëlis filij à Deo vocantur, quos in gratiam tandem suam restituendos idem promittit.

Et dabo illis vinitores eius, ex eodem loco, & vallem Achor ad aperiendam spem, & canet ibi iuxta dies iuuentutis suæ, & iuxta dies ascensionis suæ de terra Aegypti. 25

QVANQVAM vulgatam editionem, quæ communis & frequens omnibus Ecclesiæ nostræ hominibus est, sequuturos nos profitemur; tamen vt res postulare videbitur exemplaria Hebraica, Chaldaica atque Græca, interdum consulere & recitare non pigebit, saltem manifestioris explicationis caussa. Nobis enim dum hæc scribebamus, multis linguis sacri libri conscripti, ante oculos erant, quos omnes quoad eius fieri poterat, huic vni quam vulgatam appellamus, editioni ad explicationẽ seruire volebamus. Igitur quod hoc in versu legimus, *Dabo illi vinitores eius, ex eodem loco*, Ex Chaldaica paraphrasi versum videtur in qua sic scriptum: *Vaamani lah iath parnazzaha*: hoc est, Et parabo ei gubernatores eius: Namque Hebraica sic habent: *Ve nathathi la eth cherameiha.* Graeca verò huic consonãt multum Καὶ δώσω αὐτῇ τὰ κτήματα αὐτῆς. Et dabo ei possessiones suas siue pignora sua. Quod si vineæ & possessiones quid hoc in loco significẽt, aperuerimus, quid vinitorum atq. gubernatorum ratio velit, fuerit etiam profectò manifestum: hæc enim relationem quandam inter se habere, sese q. mutuò exponere videntur, possessio, & possessor, siue gubernator, Vinea & vinitor. Olim cùm Israëliticus populus Ægyptiaca seruitute liberatus est, non statim in promissum atq. desideratũ Regnum fuit admissus, nam quadraginta annis in Arabiæ solitudinibus angelum quendam, & Dei ministrum secuti ducem, vagati sunt: interim potiundæ patriæ desiderio & promissionis spe cõsolabantur: neque per totũ illud tempus promissam in requiem ingressi sunt, sed cùm iam & errandi & laborum statutus adesset finis, & Iericho munitissima vrbe capta, primam regni possessionem, primos iam agros occupassent, viderunt cum maxima sua calamitate impetus & conatus suos retardari, vt & parum abfuerit quin spe etiam possidẽdi regni deiicerentur: Namque ob sacrilegum nefas Ghachani filij Carmi magna virorum multitudo à paucis Ghai vrbis incolis turpissimè fusa & cæsa est, ita vt cor populi liquefieret factumq; esset quasi aqua: neq. verò prius spẽ diuini verbi promissionibus redintegrare potuerunt, quam scelus sumptis in auctorem eiusq; familiam dignis suppliciis expiatum foret: ex qua re nomen loco inditum fuit, nam vallis Ghacor appellari Iosuæ iussu cœpta est. At verò in ea liberatione, quam Deus populo suo maximã parauit quamq. per omnes vates suos, atq. per nostrũ Hosseam prędicendã curauit, secus omnia speranda pijs hominibus erant:

וְאַמְנִי לֵיהּ יַת פַּרְנַזְּהָא וְנַתְחִי לַהּ אֶת כַּרְמֵיהָ

Iosue 7.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Namque ij, quibus diuini ſpiritus donum in Chriſtianæ teſtimonium veritatis contigit, primitias quaſdã & arram atq. pignus æternæ hæreditatis, etiam dum hanc vitã agerent, dum mundus huius ſolitudines frequentarent, Dei beneficio acceperunt, & necdum ad cælum ſublati, tamen cum Deo, cum beatiſſimis ſpiritibus conuerſabantur, & maxima atque inenarrabili voluptate eademque diuina afficiebantur, & diuiuum regnum, cuius 5 nouiſſima abſoluta poſſeſſio in cælis futura erat, intra ſe non ſolũ ſpe, ſed fruitione quadã poſſidebant: Namq. ſacri ſpiritus virtute, quam in ſe experiebãtur ſupra omnẽ mortalem aleam conſtituti verè Dei filij & diuinarum rerum participes effecti fuerant: cuius rei quamplurima à nobis teſtimonia citari poterãt, niſi breuitatis ſtudio auocaremur. vnum

Rom. 8. ,, verò atque alterum confirmationis cauſſa attuliſſe non pigebit: Quicunque, inquit, ſpi- 10
,, ritu Dei aguntur, ij filij Dei ſunt. Non enim accepiſtis ſpiritum ſeruitutis iterum in ti-
,, more, ſed accepiſtis ſpiritum adoptionis filiorum Dei, in quo clamamus, Abba pater: Ipſe

Ephe. 1. ,, enim ſpiritus, teſtimonium reddit ſpiritui noſtro, quòd ſumus filij Dei: Si autem filij, &
,, hæredes, hæredes quidem Dei, cohæredes autẽ Chriſti. & alio in loco: Signati eſtis, ait,
ſpiritu promiſſionis ſancto, qui eſt pignus hæreditatis noſtræ, in redemptionem acquiſi- 15

Philip. 3. ,, tionis in laudem gloriæ ipſius: & conuerſatio noſtra in cælis eſt. Hunc autem ſpiritum nõ
,, per imputationẽ aut vana aliqua opinione, ſed re ipſa ſanctiſſimi illi diſcipuli obtinebãt.
Atque ex ijs, quæ dicta à nobis ſunt, illud planũ atque apertum eſſe videtur, quod Deus per hunc vatem promittit. [*Et dabo ei vineas ſuas*, vel *poſſeſsiones ſuas*, ſiue *pignora ſua*, *ex eodem loco*:] nimirum ex deſerto ipſo gentium, in quo vitam degent antequã ad patriam 20 peruenianr; ex eo inquam loco diuinæ hæreditatis poſſeſſores erunt ſpiritu promiſſionis

משיח ſancto per Chriſtũ accepto. Hebraicus codex habet MISAM, Chaldaicus MITHA-

מתמן MAN, Græcus ἐκεῖθεν, quod Latinè vertere poſſis, exinde, ſi linguæ id admittat vſus. Vineas autem dixit proprias ſe illi daturum, vt antitheton faceret eius rei quam ſuperius dixerat, & corrumpam vineam eius, & ficum eius, namque omnia in melius vertenda, & 25 multo auctius multóque auguſtius à numine vltro offerenda ptomittuntur. [*Et vallem Achor ad aperiendam ſpem.*] hoc eſt, vallis Ghacor deſperationis olim cauſſam Iſraëlitis penè dederat, cùm optatæ atque deſideratæ diu quietis primum limen iam tenerent: cõtra verò nunc ijs accidet, quos ego, inquit Deus, in requiem meam ſum vocaturus, qui non deſperationis, ſed ſpei ianuam primo ingreſſu ſibi aperiri cognoſcent, ſicut ſcriptum 30 eſt: Nõ accepiſtis ſpiritum ſeruitutis iterum in timore, ſed accepiſtis ſpiritum adoptionis filiorum Dei. Et iterum: Nihil igitur damnationis eſt ijs, qui ſunt in Chriſto. Hæc ſententia Hebraicè optimè explicatur ſic: *Et vallem Achor in ianuam ſpei*, ita vt pro ea, quæ illis acciderat, perturbatione, quæque nominis loco imponendi cauſſa olim fuerat. Hi contra in maximam futuræ perfectæ poſſeſſionis regni ſpem ingrediantur. [*Et canet ibi iuxta* 35 *dies iuuentutis ſuæ.*] Iuuentam illius gentis vocauit ætatẽ, eam in qua à Deo ex duriſſima ſeruitute in libertatem reconciliata eſt, & tranſmiſſo rubri maris vado in ſponſam & coniugem accepta: illo namque tempore tanto Dei beneficio deuincti filij Iſraël, vnà cum Moſe duce ſuo, celeberrimum illud carmen gratiarum actionis in diuinæ miſericordiæ

Exod. 15. ,, laudem cecinẽre: Cantemus Domino, glorioſè enim magnificatus eſt, equum & aſcen- 40
,, ſorem proiecit in mare, fortitudo mea, & laus mea Dominus, & factus eſt mihi in ſalutẽ,
,, iſte Deus meus, & glorificabo eum, Deus patris mei, & exaltabo eum, &c. Verè quidem hoc carmen ab Ægyptiaca ſeruitute liberatis, cantatum quondam fuerat; ſed veriſſimè olim à Diaboli tyrannide liberandis cantandum fore diuinus prædicit ſpiritus. Námque hi maximo illo quod experturi in ſe fuerant beneficio obſtricti totam vitam in diuinis 45 laudibus illuſtrandis tranſacturi erant; quod profectò officium verè ab ijs præſtitum fuiſſe legimus, qui Chriſto auctore tanti diuini beneficij compotes facti ſunt, ſicut ſcriptũ eſt:

1 Pet. 2. ,, Qui vocauit vos è tenebris in admirabile lumẽ ſuum, vt ſimus in laudem gloriæ ipſius,
,, & virtutes eius annuntietis. his itaque illud veriſſimè cantatum eſt: Fortitudo mea, laus mea Dominus, & factus eſt mihi in ſalutem. cuiuſmodi carminibus meditandis atque 50 canendis operam daturum eſſe populum à Deo liberatum, & diuino donatum beneficio prædixit Hoſſeas:

Et erit in die illa, ait Dominus: Vocabit me vir meus, & non vocabit me vltra Baalim, & auferam nomina Baalim de ore eius, & non recordabitur vltra nominis eorum.

EX iis locis quæ plurima paſſim in ſacris libris occurrunt aduerſus eos, qui linguarũ ſtudium ſuperuacaneum arguunt, vnus hic eſt, cuius integram atque germanam ſententiam cum ſuis ſalibus & tropis nemo planè callere poſſit, niſi rem ipſam ad verborum hebraicæ linguæ vim atque rationem reuocauerit; atque à Deo ſi quiſpiam diuino 5 ſpiritu illuſtrante ſacras literas doceatur; tamen huiuſmodi locorum vim, & ſignificationem nõ ſine linguæ, in qua ſcripta ſunt, mentione & cognitione, eodem Spiritu aperiente, percipiet. ſed hæc de linguarum neceſſitate diſputatio longior eſt, quàm vt nobis commentationi intentis poſſit inſtitui. Igitur in Hebraica lingua nomen *Baal* in eorum בעל nominum genere continetur, quæ plurimis ſignificandis rebus, ſiue cauſa, ſiue conſulto 10 ſiue ex pari, ſiue ex impari etiam ratione impoſita ſunt; cuius generis res homonymas Dialectici, vocant: Nam Baal nomen à verbo *Baal* factum eſt, quod verbum præeſſe dominari, ſubigere, & nuere etiam ſignificat: Ipſum autem nomen ad dominium, ſiue בעל ad nutum, cui parere oporteat, pertinere videtur; quamobrem & ad vxoris maritum, & ſeruorum, vel gentis dominum, aut cuiuſcunque rei naturã accommodatur, ea ratione, 15 qua homines atque alia regit, ſibique ſubiicit: cui ſignificationi Latinum Numen reſpondere iam docuimus: Cùm verò nullum nec latiuum nec græcum compertum hactenus nobis nomen ſit, quod huic ad amuſſim reſpondeat; commodum fuerit, vt quacunque lingua id petere liceat, in huiuſmodi vocibus explicandis, petamus. Eſt autem in lingua Hiſpanica nomen *Amo*, quod cum *Baghal* ſi non omnino quadrat, plurimum 20 tamen conuenire, videtur. Namque hoc nomen perſæpe in rerum & perſonarum dominiis vſurpatur. Præterea vxores etiam maritos hoc nomine dicunt: ita nomẽ *Amo* ad dominum, ad maritum, atque ad numen non inconcinnè accommodatur: Itaque *Baghal* dominum, maritum, atque numen ſignificat. Eſt & aliud apud Hebræos nomen איש ISS, quod Latinè virum interpretamur: Id verò non ſolum hominem ea ratione qua 25 mas eſt, & à fœmina diſtinctus, ſed etiam qua animi virtutibus excellit. præterea qua feminæ alicuius maritus eſt, ſignificat; quibus notionibus & viri nomen apud Latinos ſeruire ſolet; Virum enim hominem maſculum vocamus, & eum qui aliqua animi virtute vtitur. ex qua re illud frequens eſt, vt virum bonum quempiam appellemus; atq; etiam qui mariti officio apud feminas funguntur, earum dicuntur eſſe viri. Vt, Vir gregis ipſe 30 caper deerrauerat. Illud etiam non parum ad huius loci explicationem cõtulerit, quod de horum nominum Etymologia indicauimus: *Baal* à verbo deduci, quod imperium quoddam & dominium ſignificet, & metus neſcio quid adferat; quemadmodum dominus apud Latinos odioſum nomen erat, & iis ſeruitutem quandam denunciabat, quibus aliquis dominus eſſet: quod quidam ex antiquis poetis eleganter ſignificauit: Virg. Ecl. 7.

35 *Sic mihi ſeruitium video, dominamque paratam*
Iam mihi libertas illa paterna vale. Tibull. lib. 2. Eleg. 4.

Quamobrem Auguſtus dominum ſe vocari vetuit; quòd leuius ſuum imperium dominio eſſe voluerit. Alterum verò nomen ISS, quod latine vir vertitur, nihil omnino odii, ſed commendationis plurimum continet: nam maſculam excellentiam in eo, de quo dicitur, oſtendit, vt Gedeon filius Ioas Iudic. 7. 40 vir Iſraël, hoc eſt princeps, & dignitatis eximiæ homo: & Nónne vir tu es? quis ſimilis 1. Sam. c. 17 tui in Iſrael? Habet etiam nomen ISS, aliquid grati, & iucundi, quod animos tantum conciliet, quantum contrà *Baghal* alienat. Ab hoc autẽ eodem themate, oculi pupilla, qua nihil toto corpore charius eſſe ſolet, ISSON dicitur: harum noſtrarũ obſeruationum ſumma hæc eſt: *Baghal* dominum maritum & numen ſignificat, de ductum à ver- 45 bo, quod dominium & imperium ſua ſignificatione complectitur: Hiſpanicè dicimus Amo. Vir maſculum & coniugem atque gratioſum ſignificat hominem. Dicit itaque Deus, tale ſe ac tam ſanctum, & magnum amicitiæ & coniugij fœdus cum ſua gente initurum, vt deinceps nulla ſuſpicio cadere, nullaque offenſio atque ita rarum nihil intercedere poſſit. Nam durum illum ſpiritum, quo peruerſè acta atque à viro ſuo aliena 50 deſciſcebat, in nouum ſpiritum mutaturus, & renouaturus erat Deus, eundemq. ſpiritum ita confirmaturus in eorum viſceribus, vt fidele ſemper ſanctumque ac ſtabile Dei & Eccleſiæ coniugium perſeueraret, ſicut ſcriptũ eſt: Circuncidet dominus Deus tuus Deut. 30. cor tuum, & cor ſeminis tui, vt diligas dominum Deum tuum in toto corde tuo, & in ,, tota anima tua, vt poſſis viuere. Atque adeo tantus huic genti erga Deum ſuum amor, ,, tam ab omni ſeruitutis metu alienus, tamque ab omni externo ac vano cultu & ſuper- Pſalm. 51.

Universidad de Deusto
Biblioteca

ſtitione abhorrens animus, vt nominibus etiam & verbis deſueſcat, quæ illorum affectuum, quibus olim malè laborabat, recordationem aliquam afferre poſſint: & iis ſolum vtatur nominibus & verbis, quæ animi affectui, amori, fidei, reuerentiæ & pietati integræ, aptè reſpondeant: Quamobrem futurum, vt cùm de coniugij rationibus verba fiant, non nomine Baalim, ſed nomine I S S vtendum ſit: Nam cum Bagal, vt diximus, maritum, & numen, & ſubaſtorem, ſiue dominum ſignificet, nihil erit, cur vllum huius nominis vſum habere oporteat; ſed eius potius, quod cũ præſentibus rebus magis conueniat, ita vt non Baghali, hoc eſt maritum meum, ſed I S S I, hoc eſt virum meum, verè præſtantiſſimum atque principem meum, & mihi chariſſimum, me deinceps appellet: Nam ſi iterum me Baghali appellaret; ſe ijſdem affectionibus teneri, neque ſui corruptorũ adhuc eſſe oblitam, ſuſpicio eſſet, Vt aũt ea omnia, quibus me olim & offendere, & irritare ſolebat, damnata ſibi atque antiquata eſſe oſtendat; nullam omnino mentionem, vel nominum illorum, quibus olim vtebatur facere equum erit. Quàm autem aptè, quàm propriè coniugis affectus, hoc in loco exprimatur, qui vxorem à ſe ob adulteria abalienatam in gratiam reuocat, quis non videt? Namque huiuſmodi nullam omninò memoriam, nullam recordationem illorum amatorum, quibus vſæ fuerint, ſupereſſe in illis volunt: nam ſi quæ etiam maledicendo amatoris ſui nomen aliquando proferat, ab ea amorem non penitus eſſe exutum argumento eſſe ſolet; & qui hoc non vident mariti, fatui putantur.

Catul. de les biæ marito. *Mule, nihil ſentis; ſi noſtri oblita taceret,*

Sana eſſet: Hunc penitus affectum è viſceribus gentis & coniugis ſuæ euellendum curaturus erat Deus; ita vt nulla omnino recordatio; ſed neque per contumeliam reliqua illis eſſet, propterea addit, & auferam nomina Baalim de ore eius, & non recordabitur, vltrà nominis eorum: Et quæ me nunc virum ſuum non putat eſſe, nec appellare vult (vt ante dixeram) me olim virum ſuum ſibi chariſſimum, qui tanta tamque præclara beneficia in eam auguſtiſſimè contulerim, ore pleno cantabit. Quòd autem nomina Baghalim dicit id ad propria vniuſcuiuſq. eorum, qui ab antiquis colebantur, Deorum nomina pertinet, nam ſuum cuiq. nomen erat præter Baghal, quod omnibus erat commune. Hoc in loco præter ea quæ explicata à nobis ſunt, multa erant obſeruanda; quæ breuitatis gratia prætermittimus; in quibus vnum illud eſt, quòd euangelio in gentibus propagando vanorũ deorum, & mutorum, ſimulachrorum cultus erat abolendus: quæ res totis antiquæ legis temporibus non contigit. Namq. non ſolum ſuperſtitio apud exteras gentes non eſt imminuta; ſed & Hebræos ipſos, quibus maximè prohibita tunc erat, peruaſit, corrupit, & perdidit. ſecus autem Euangelicis temporibus euenit: quippe quum, quocunque aliqua Ieſu Chriſti notitia perlata eſt; etiam ſi eius doctrina ab omnibus nõ ſit recepta, antiqua tamẽ deorũ ſuperſtitio omnino eſt exploſa. Etenim nullus huic vanitati cultus apud Chriſtianos, nullus apud Arabes, & Mauros, nullus apud Turcas; ſed neque apud eos Indos, qui ad Gangem fluuium habitant, vllus ſpectatur. Omnes hi quamuis non eundem Chriſtum Saluatorem agnoſcant; eundem tamen Deum, ſummum naturæ humanæ bonum colunt atque adorant, ſicut ſcri-
» ptum eſt: Et erit dominus in Regem ſuper omnem terram; in illa die erit Deus vnus, &
» nomen eius vnum: futurumque eſt Dei beneficio vt & Chriſtus vnus ab omnibus reci-
Hoſſeæ. 3. piatur, cũm omnes ad Deum verè conuerſi, atque verè Iraelitę facti, quærẽt dominum,
Deum ſuum, & Dauid Regem ſuum, & pauebũt ad dominum, & ad bonum eius in no-
Soph. 3. » uiſſimis diebus, & alio in loco: Quia tunc reddam populis labium electum, vt inuocet
» nomen domini, & ſeruiant ei humero vno. Omnia autem hæc non tam humana opera
& ſtudio, quàm Dei beneficio euentura eſſe dicuntur. namque hæc tanta rerum muta-
tio, tam præclara humani ſpiritus renouatio non noſtrũ, ſed Dei opus eſſe poteſt: quam-
obrẽ dicit: *Auferam*: de quibus maximis, & præſtãtiſſimis negotiis Apoſtolus dicebat:
2. Cor. 3. » Non ſumus ſufficientes cogitare aliquid ex nobis, tanquam ex nobis; ſed ſufficientia
noſtra ex Deo eſt:

Et percutiam cum eis fœdus in die illa cum beſtia agri, & cũ volucre cæli, & cum reptili terræ, & arcum & gladium, & bellum conteram de terra, & dormire eos faciam fiducialiter.

Summæ

SVMMAE tranquillitatis & quietis deſcriptio ad cæteras animantes, atque adeo ad inanimata vſq. producitur: ſic enim Sibyllina folia, ſic poëtarum carmina, cum aut ætatem auream deſiderant, aut reſtituendam vaticinantur, omnia tranquilla, quieta, & mitiſſima fore prædicant, quæcunque aut hominibus nocere, aut hominum laboribus, conatibus, votisq. officere ſolent. maximã præterea frugum, & bonorum omnium copiam ſponte ac diuino munere prouenturam promittunt:

Ipſe lacte domum referent diſtenta capellæ
Vbera, nec magnos metuent armenta leones. Vergil. Eclog. 4.
Ipſa tibi blandos fundent cunabula flores.
Occidet & ſerpens, & fallax herba veneni
Occidet, aſſyrium vulgo naſcetur amomum.

Huiuſmodi tropis & ſymbolis omnium linguarũ poëtæ humanam felicitatem, pacẽ, & vitæ quietem deſcribere conſueuêre; ſiue natura (quæ prima poëtarum magiſtra eſt) id illis ſuggerat; ſiue ſacræ & arcanæ literæ, quibus hæc ratio iam inde à principio familiariſſima fuit, aliqua ex parte notæ fuerint. Nemo enim ferè ex vatibus eſt, qui felicitatem illam deſcripturus, quæ hominibus per diuinum Meſſiam fuerat afferenda non in his locis elegantiſſimè peruoluatur, vt: Quia cum lapidibus agri fœdus tuũ, & feras agri pacificas reddam tibi. Et apud Iſaiam: Et habitabit lupus cum agno, & pardus cũ hœdo accubabit, vitulus & leo & ouis ſimul morabuntur, & puer paruulus minabit » Iſai. 45.
eos: vitulus & vrſus paſcentur, ſimul requieſcent catuli eorũ, & leo quaſi bos comedet »
paleas, & delectabitur infans ab vbere ſuper foramina aſpidis, & in cauerna reguli, qui »
ablactatus fuerit, manum ſuam mittet: non nocebũt, & nõ occident in vniuerſo mon- »
te ſancto meo. Et quæ plurima in hanc ſententiam in ſacris libris paſſim occurrũt, eoſdẽ etiam locos Deus apud vatem noſtrum excitat, vbi futuram temporis Euangelij felicitatem deſcribit, & promittit: nempè fore, vt cum in ſumma pace atque amicitia cũ numine agant ipſo, ob adoptionem filiorum, ob ſpiritum ſanctum acceptum: maximã etiam animorum tranquillitatem, quietem maximam in ſeipſis experiantur; vt iam peccatorum & ſcelerum mõſtra, quibus antea miſerrimè affligebantur, minus horreãt; atque alias etiã, quibus iuſti in hac vita ab iniuſtis exercentur, calamitates & ærumnas conſtantiſſimè ſuperent: vt ab ijſdem ipſis, qui hæc in ſe experti ſunt, ſcriptum extat: Non eſt nobis colluctatio aduerſus carnem & ſanguinẽ; ſed aduerſus principes, & pote- Epheſ. 6.
ſtates, aduerſus mundi rectores tenebrarum harum, contra ſpiritualia nequitię in cæle- »
ſtibus, & alio in loco: Quis ergo nos ſeparabit à charitate Chriſti? tribulatio? an Rom. 8.
anguſtia? an nuditas, an fames? an perſecutio? an gladius? ſed in his omnibus ſupe- »
ramus, propter eum qui dilexit nos. Huius autem rei ſignum futurũ erat, quòd beſtias omnes, ſerpentes, & monſtra cætera, quæ hominibus infeſta eſſe ſolent, contempturi eſſent. Cuius rei ſatis manifeſtum periculum Paulus apud Melitenſes fecit, coniecta Act. vlt.
vipera, quæ illius digito hæſerat, in ignem, maximo ſpectantium ſtupore, dum illæſus perſeuerat: Quam etiam ob rem apoſtolis à Chriſto dictum eſt: Ecce dedi vobis pote- Luc. 10.
ſtatem calcandi ſupra ſerpentes, & ſcorpiones, & ſuper omnem virtutẽ inimici, & nihil »
vobis nocebit: Hoc ergo ingens Dei beneficium, hæc futura in ſuos, ſibiq. chariſſimos cura atque prouidentia hoc in loco prædicitur: *& feriam eis pactum*: hoc eſt in eorum vtilitatem, & cõmodum, ſingulari ac propria prouidentia ferarum, aliorumq. noxiorũ animalium naturam ita tẽperabo, vt ijs, quos ego dilecturus ſum, nocere nullo modo poſſint: hoc eſt ferire pactum cum his beſtijs & reptilibus; nempè efficere vt quamuis naturæ ſuę malitiã & vim in cæteras gentes exprimant; tamẽ ab his, quos diuinus amor exceperit, vel omnino abſtineãt, vel ſi quid contra conentur, nullam valeant experiri: *Feriam eis pactum cum beſtia agri*; ſic Hebraicè in datiuo legitur: vt pactum cum beſtijs in gratiã piorum feriatur. Quod ſi cum brutis & ſenſus expertibus fœdus eſt feriendum, vt omninò ab ijs noceri non poſſit; nec ab hominibus etiam periculum expectandum eſſe conſentaneum videtur; ſed vt & in ſumma pace agatur, belloq. omnes fores claudantur, nec ſit armorum vllus vſus: Cum Spiritus ille pacis & coniunctionis homines ſit afflaturus, hoc pacto, vt dum nõ propriæ, ſed aliorum vtilitati ſtudent, omnem belli ſanſam præcidant. Contingit autem hoc veriſſimè ijs, qui in hac Dei filiorum dignitate locantur: hi enim ob domitum diuino munere apperitum, ob ſedatas animi perturbationes,

Universidad de Deusto Biblioteca

tiones, pacem cum Deo, cum animis suis, cum cæteris hominibus seruant. Atque hæc quidem noua viuendi ratio primorũ christianorũ temporibus apertè suscitata fuit, qui in summa pace per totam vitam degerunt. & quanquam inter se, & locis diuersi, & genere, & lingua essent; amoris tamen & pacis studio coniunctissimi fuerunt. Hanc aũt
Ioan.17. gratiam diuina illa oratione Christus à patre suo impetrauit: Non pro eis, inquit, tantũ
" rogo, sed pro ijs qui crediturj sunt, per verbum eorum in me, vt omnes vnum sint, sicut
" tu pater in me, & ego in te, vt ipsi in nobis vnum sint, vt credat mundus, quia tu me
misisti, qui auctor pacis, & animorũ cõiunctionis futurus, tuis oraculis prædictus fuerã.
Isai.4. Quoniam apud Isaiam legitur: Et iudicabit gentes, & arguet populos multos, & cõflabunt gladios suos in vomeres, & lanceas suas in falces. Non leuabit gens contra gentẽ gladium, neq. exercebuntur vltra ad pręliũ. & apud Hosseam: Arcum & gladiũ, & bellũ conterã de terra. Quicunq. verò hoc pacto affecturus esset eos, qui in se crederent, vt animorũ tranquillitatẽ, coniunctionẽ ac pacem veram illis afferret, hic verè is erat, quẽ à se mittendum Deus prædixerat. Huius autem veritatis argumentũ satis manifestum
Acto.4. in Apostolorum historijs reperire licet, vbi sic legimus: Multitudinis credentiũ erat cor
" vnum, & anima vna; nec quisquã eorum quæ possidebat, aliquid suum esse dicebat. Sed & apud exteras etiam nationes huius rei testimoniũ confirmatum est: nam quo tẽpore Christus Iesus in terris Augusto Cęsare imperãte cõuersatus est in toto orbe belli tumultus cessauit. Et Neronis tẽporibus cum Euangeliũ per omnes nationes propagaretur, Senatus Popul. Q. R. pace terra mariq̃ parta Ianum occlusisse in antiquis numismatibus legitur, vt ex his omnibus planum atq. manifestum esset, maximum pacis autorẽ addesse; cùm maximæ atq. diuinæ pacis, quam ille in suorũ animis peperisset, scintillæ quædam redundarent, quæ cæteris etiam gentibus quietem dare possent. *Et dormire eos faciam fiducialiter.* Ex consequenti antecedens confirmatur; nam somnus profundus & quietissimus non contigit, nisi securis, nihil metuentibus, atq. ab omni solicitudine alienis. In pace in idipsum, dormiam & requiescam, quoniam tu domine singulariter in
Psal.4. spe, constituisti me: Latini in vtramq. aurem dormire dicunt. Cuiusmodi somno securissimè fruebatur vinctus, & in carcere durissimo coniectus Petrus, nihil Herodis Regis
Acto.12. iram & vim, nihil Iudæorum expectationẽ curans, cũ ab Angelo excitatus, & liberatus est. *Bestiæ agri, volucres cæli, & reptili terræ.* In triplex enim hoc genus infestas atque maleficas animantes, sacra philosophia diuidit; cuiusmodi sunt leones, lupi, & pardi, ac vrsi & aquilæ, & quæ ad hanc naturam referuntur multæ aues; locustæ etiam & quæcunq. agris nocere solent: serpentium verò natura ferè omnis pernitiosa est. *Arcum & gladiũ.* Argumentum est à destinatis, sine quibus res effici non potest: nam si hæc sublata sunt, bellum sepultum esse consequitur.

Et sponsabo te mihi in sempiternum, & sponsabo te mihi in iustitia & iudicio, & in misericordia & miserationibus, & sponsabo te mihi in fide, & scies quia ego Dominus.

HACTENVS reconciliationis initia, atq. præambula quædã scripta sunt, nunc verò deinceps ipsam reconciliationem planam atq. integrã prædicens, addit; & quibus ea rationibus, quibus ceremonijs sit celebranda, describit. Quoniã verò locus diuinus planè est, & maxima atq. hominibus vtilissima mysteria continet, quæ commodè aperiri non possunt; nisi ipsa simplex ratio, ad quam hæc arcana referuntur, explicetur: nonnihil prius de sponsalibus, repudijs & reconciliatione, quæ inter Israëlitas antiquã cõsuetudine fieri solent, altius repetere operæpretiũ est. Iã diximus quod siqua mulier viro suo in dedecoris suspicionẽ veniat, legũ, & iudicũ permissu repudiatur: verũ si suspicionis argumẽta certa sint, quæ iudicibus probari possint, ijs rebus omnibus eã expoliare licebat, quę sponsaliũ iure aut mariti liberalitate accepisset; vt sine honore & sine rebus ad vitã cõmodis eiiceretur. quòd si maritus vel tẽporis interuallo longiore, vel cõceptæ de vxore opinionis mutatione, odiũ atq. irã deposuisset; neq. tamẽ illa alteri viro interim nupsisset, repudiatã reuocare poterat, atq. in antiquã gratiã, & vitę cõiugiiq. cõsortiũ admittere. Hæc de repudio & reuocatione: de spõsalibus quã breuissimè deinceps. Coniugiorũ ritus huiusmodi erat: principio inter iuuenũ parẽtes nuptiæ in certũ diẽ cõstituebãtur; quòd si parẽtes alicui nõ essent, res ad eos pertinebat, quibus iuuenes vel naturæ lege,

Misnaioth de libello c.6. & 7.
Misnaioth de sanctis nuptiis c.1.

lege vel iure alio curæ esse debuere: post hos, consensus iuuenũ exigebatur, simul ac ij cõsensissent, puella arrabonis nomine, aut argentũ, aut tabulam aliquã publicè signatã accipiebat, quibus sese illi traditam, & velut venditam profiteretur. his acceptis muneribus, quæ prius libera & sui iuris, arrata, sponsata, atque sanctificata dicebatur: sancti-
5 ficata, hoc est ei tantum in coniugium atque in omne iustum obsequiũ destinata, à quo ea munera accepisset; exinde vltro citroq. alter alterius esse dicebatur; tandem conueniebatur, vxorque à paterna in coniugis domum ducebatur. Hæc omnia recolenda nobis sunt, vtpote quæ in hoc capite significentur. nam & Synagoga virum suum ad iram suis adulteriis concitasse conuicta est; ob eamq̃ rem, obq̃; obstinatam mentem, vt om-
10 nibus etiam acceptis à marito beneficiis expoliata repudiaretur, cõmerita, fuerit. Verùm multa prius à Deo vehementer amante mouẽda fuerant, quò illa ad mentem atq. ad sanitatem reuocaretur, ac tandem abnegatam & depositam viri appellationem resumeret, & frequentaret; ita demum illa in gratiam recipienda, atq. in inuiolabile coniugij fœdus, reuocanda erat. quæ res in pręsenti versu prędicitur: nam non semel, sed ter
15 desponsandi verbũ repetitur: id quod mysterio non caret, cùm ternarius numerus certitudini in omni idiomate ferè apud omnes auctores seruiat. quamobrem certa atque firma desponsatio fore docetur. Præterea etiam adorandum arcanũ Trinitatis indicari hoc in loco asserimus; quoniam quæ despõsata Christo Ecclesia fuit, Patri etiã & Sancto Spiritui desponsata fuisse dicitur. Hoc dicendi genere Christus apud Ioannem vsus est, Ioan.12.
20 cùm gregem suum Petro atque Apostolis pascendum commendaret: ter enim dixit, Pasce meas oues, meos agnos; vt eum gregem totius trinitatis propriũ esse affirmaret. *Sponsabo te mihi in sempiternum:* Antea enim in diuina gratia nunquã permanserat Synagoga: nam cùm tabernaculũ illud frequentabatur, quod à Mose fabricatum in Sylo fixum est, & illi in fœdere, & testamento eius non permansissent, repulsi atque repu-
25 diati sunt, sicut scriptum est: In iram concitauerunt eum in collibus suis, & in sculptilibus suis, ad æmulationem eum prouocauerunt: Audiuit Deus & spreuit, & ad nihilũ redegit valde Israël: Et repulit tabernaculum Sylo, tabernaculum suum vbi habitauit in hominibus. Sed neque in illo celeberrimo fano, quod Salomonis impensis & auspiciis ædificatum ac dedicatum fuit, diuina maiestas, & singularis in eum populum pro-
30 uidentia permansit: Namq̃ desiderata illis iustitia, desideratum iudicium, demũ desiderata sanctitas & misericordia est, quod & multis in locis ab Amos Propheta notatur. Amos c.2. Et tandẽ seculi vitio atq. hominũ culpa, secũdum illud templum ab Esdra restitutum, atque ab Herode magnificentissimè perfectũ cum suis cultoribus damnatum, perijt: sicut scriptum est: Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta. Ex quibus manifestũ Luc.13.
35 fit antiqua illa sponsalia cum synagoga eterna non fuisse: At verò quas nunc ter repetito verbo pollicetur nuptias, ita firmas ac stabiles fore prædicit, vt nullo tempore sui finem metuere possint; quippe quæ iis donis, iis arris, ineundæ, atq. celebrandæ sunt, quæ nulla ætate nullo tempore corrumpantur aut vitientur. Non enim pecunijs, non terrenis pollicitis, & donis, non legum tabulis in lapide incisis, & publicè signatis, vt olim pera-
40 genda res erat, sed cælestibus, & planè diuinis, quibus Deus sponsam suã ita ornaturus erat, vt nullo non tempore placere sibi, & gratissima esse posset: Nã quę ea esse debebãt? nẽpè Iustitia, Iudiciũ, Misericordia, & Miserationes, atq. Fides, quibus beneficiis semper illã honestã, semper pulchrã, semper omni vitio carentẽ, semper sibi amabilẽ redditurus erat: & quoniam sponsi erga nouam sponsam amor vehemens, ardens, & omni exparte
45 dulcis est, semper eam sponsæ amore ab se amandam pollicetur. [*Sponsabo te, inquit, mihi in sempiternum,*] Vt nullo tẽpore primus ille atque recens erga te amor repescat. Ierem.31. Hanc eandem rem alio in loco prædictam atque confirmatam videre est: Ecce dies veniunt dicit Dominus, & feriam domui Israël, & domui Iuda fœdus nouum: non secundum pactũ quod pepigi cum patribus vestris in die qua apprehendi manũ eorum, vt edu-
50 cerem eos de terra Ægypti: Pactum quod irritũ fecerunt, & ego dominatus sum eorum dicit Dominus: Sed hoc erit pactum, quod feriam cum domo Israël, post dies illos dicit Dominus, dabo legem meam in visceribus eorum, & in corde eorum scribam eam: Et non docebit vltra vir proximum suum, & vir fratrem suum dicẽs: Cognosce dominum: Omnes enim cognoscent me, à minimo eorum vsq. ad maximum, ait Dominus: Quia propitiabor iniquitati eorum, & peccati eorũ non memorabor amplius: Hæ sunt arræ, hæc est

Universidad de Deusto
Biblioteca

hæc est dos à Deo, qua Ecclesia perpetuo atque stabilissimo coniugio deuincienda fuit: nempè iustitia, vt iustissimi viri iustissima coniux esset: Iudicium, vt nihil in ea, eiusque actionibus deprehenderetur, cuius honesta ratio reddi non posset: Misericordia & miserationibus; quoniam non volentis neque currentis opera; sed Dei miserentis dono, hæc illi danda erant: nam vt sese illi traderet Deus, vt Spiritum Sanctum suum in illius sanctificationem donaret, vt eàm maiestatis suæ templum atq. sedem perpetuam efficeret, misericordiæ ineffabilis amoris dona hæc fuerunt; quæ nullis humanis negotijs aut artibus comparari potuerunt: nedum à gente ob scelera, & violatam aduersus Deum suum fidem repudiata; sed Christi Iesu opera & conciliatione omnia hæc illi cõtigerunt. quod quidem ipsum iam iam præstandũ vates Zacharias agnoscens, miris laudibus efferebat: sicut scriptum est: Iusiurandum quod iurauit ad Abraham patrem nostrum daturum se nobis; Vt sine timore de manu inimicorum liberati, seruiamus illi in sanctitate & iustitia corã ipso omnibus diebus nostris, Per viscera misericordiæ Dei nostri, in quibus visitauit nos oriens ex alto. Idem præstitum & effectum testatur Paulus: Viri, inquit, diligite vxores vestras, sicut Christus dilexit Ecclesiam, & tradidit seipsum pro ea, vt illam sanctificaret, mundàs eam lauacro aquæ, in verbo vitæ, vt exhiberet ipsam sibi gloriosam Ecclesiam non habentem maculam aut rugam, aut aliquid huiusmodi, sed vt sit sancta, & immaculata. Horum nominum iustitiæ, iudicij, quod Zacharias & Paulus sanctitatẽ dicũt: Misericordiæ & miserationũ definitiones longiores explicationes in alium locum consultò differimus. *Et sponsabo te mihi in fide.* Dictum à nobis superius est, hæc omnia quæ à sponso arrarum nomine dari consueuerunt, quibus sponsa Hebraico more sanctificata dicitur propriè sponsi dona esse, non sponsæ patrimonium, aut aliud quidpiam ab ea ex paterna domo allatum; sed quod omninò debeat illa spõso acceptum referre. Nam quæ ad matrimonij vsum res afferuntur, vt in triplici sunt genere, sic & triplici etiam nomine vocari consueuêre: quæcunq. enim ab illa ad vitæ atq. vsus communionẽ dotis nomine, aut hæreditatis iure, afferuntur, *Celub* hoc est canistrum, siue canistratum dicuntur: Quæ verò mariti propria fuerant, quocunq. modo ea sibi vendicare is possit, *Tzon Barzel*, hoc est pecus ferreum, siue peculium appellantur: Quæ autem à viro sponsalium ritu atque iure accepta in vxoris potestatem transeunt, ea proprio nomine sanctitates, siue sancta dicuntur; quòd eiusmodi earum rerum interuentu vxor viro sanctificata, in coniugij officiũ atque obsequium cedat, tanquam ijs donis empta illi & proprii iuris effecta fuerit. Igitur Iustitia, & Sanctitas, siue Iudicium, Misericordia & Miserationes, non tam à sponsa Ecclesia allata, ad hoc sacrum coniugium, quàm accepta fore sacra acta definiunt. Est enim altera iustitiæ ratio, qua homines iusti; altera qua propriè iustificati dicuntur: sic etiã de iudicio, sic de misericordia, & miserationibus est sentiẽdum; de quibus aliàs nos plura, & exactius: nũc autem quoniam hoc postulare locus videtur, de fide sanctificationis, siue sponsationis nonnihil; sed strictim tamen erit expediendũ. Duplex est eius quæ in sacris libris traditur fidei ratio; vnum genus est, quod natura ipsa hominum Deo auctore omnibus commune fecit; cuius officium est, vt iis sermonibus & verbis credatur, quæ verissima esse existimata fuerint: Namq. hominibus maximè autem sapientibus & bonis fidẽ habere solemus, cùm quippiam ab illis narratur, cuius aliàs certa à nobis noticia non est. Credimus autem ijs, quos & viros bonos & veraces esse intelleximus. Quoniam verò nihil neque naturæ bonitate, & præsentia, neque orationis veritate atq. integritate Deo comparari potest; fit vt ijs verbis maximè credamus, quæ à Deo manasse scimus. Verùm enimuerò cùm de maximis rebus, & ijs quæ ad hominum vitam instituendam, atque ad eorum ipsorum felicitatem explicandam pertinent, verba Deus facerẽ soleat; vt eiusmodi verbis credamus, duabus rebus potissimum opus est; signo, quo verba Dei esse agnoscantur; & gratia, qua fides nostra ad credendum tam arcanis narrationibus & difficillimis enunciationibus promoueatur. Diuinorum autem sermonũ, qui in totis sacris libris continentur, signa, quibus auctoritas obtinetur, miracula, & prodigia sunt: quæ cùm solus Deus efficere possit (sicut scriptum est: Qui facit mirabilia magna solus) suis verbis, & sermonibus solus etiam ipse autoritatem potest addere: Atque hoc argumento, tum alij sancti auctores, tum diuus Paulus sacros libros non ab humano, sed à diuino consilio profectos esse probat: contestante, inquit, Deo signis, portentis & miraculis, &c. gratiam autem nulli hominum negari, qui tamen admittere velit, tum ipsa

Rom. 9.
Luc. 1.
Ephes. 5.
כלוב
צאן ברזל
קדושים
Psal. 77.
Ad Heb. c. 2.

benignitatis

benignitatis diuinæ ratio, tum sacræ literæ passim docent: namque oculus Domini super metuentes eum, & in eos qui sperât super misericordia eius: Quia misericordiam & veritatẽ diligit Deus, gratiam & gloriam dabit Dominus: Non priuabit bonis eos, qui ambulant in innocẽtia. Hoc fidei genus, vt naturæ virtus est, fidem naturalem vocare solent Theologi, ita tamẽ naturalem, vt donum Dei esse definiant: Quid enim habes quod nõ accepisti? vt verò gratia, & diuini oculi luce plurimũ adiuta, auctaque est, fidem infusam appellant. Atque adeò hãc fidem Deus ab omnibus exigit, quicunq. illum purè, & sanctè colere atque studiosè sequi voluerint: namque sine hac fide impossibile est placere Deo. Huius autem fidei, quoad illa in hominũ animis viuit, & rationes suas agit, iudiuidua comes est charitas; qua homines Deo credentes, dicto etiam parent: & quicquid iussi fuerint, studiosè ac diligẽter facessunt. Hac fide & charitate quicunque probati sunt, fideles appellãtur & iusti: Quòd si charitas absit, fides languidissima, ac potius mortua iacere creditur. Munere itaque huius fidei & dilectionis societate animati pij homines, attendunt credentes, vtque euentus ex Dei consilio, & sua ipsorum animi sententia succedat, omni pietate, omnique officio sese comparant, quo Deo se placituros credunt: atque ita rectè dispositi, diuinorum munerum & pollicitationum compotes fiunt, sicut scriptum est: Quicunque emundauerit se ab istis, erit vas in honorem sanctificatum & vtile Domino ad omne opus bonum paratum; verùm cuimuerò cùm in donorũ, quæ à Deo promissa sunt, definitionibus diuinis etiam Spiritus connumeretur, quem Deus per suum verum Messiam omnibus credentibus & obedientibus donaturum sese non semel promiserat, efficitur, vt si quẽ Deus huius dono & vsu dignetur, is alio iam modo, alia efficaciore atq. illustriore dignitate diuinis verbis credat, quã antea credebat: quippe antea testimonium diuinum nõ in se, sed extra se habebat: nimirũ in miraculis, prodigijs & portentis, quorũ ipse aut spectator, aut tantùm auditor fuerat: nũc verò accepto Spiritu testimonium Dei intra se habeat, credatq. firmissimè Dei verbis, promissionibus, & Iesum verũ esse Christum, agnoscatq. eius veritatem & virtutem per quem fidelibus hæc danda dona fuerãt prædicta. Huiusmodi ergo testimonium in se habentes, altero etiam fidei modo vtuntur. quæ omnino ac maxime propriè infusa fides appellari debeat. nam prior fides partim naturalis est, partim verò infusa, in quãtum scilicet diuini oculi lumine & virtute illustrantur ac augetur. posterior autẽ hęc, quam diuinus spiritus in ijs, qui priori fide probati sunt, efficit, omnino supra communem naturæ vsum, & tota noua, nouumque Dei opus est: Ex fide inquit Paulus, in fidẽ: hoc est ex priore fidei genere in hoc alterũ augustissimum genus vocati. & alio in loco: Vobis donatũ est pro Christo, non solum vt in eum credatis; sed vt etiam pro illo patiamini: videlicet quod Spiritum sanctum in se possidebãt, vel ab illo potius possidebantur. cuius cùm multa dona sunt, quibus ille donare solet eos, apud quos habitat. ex his donis etiam hæc sunt: Patientia, Mãsuetudo & Fides. Itaq. qui harũ arrarum, id est, diuinæ huius fidei compos est, testimonium Dei in se habet, agnoscitque verbum diuinum esse, quo auctore promissiones diuinas efficacissimas atque certissimas experitur. quo testimonio vnus ex ijs, qui vsi sunt edoctus dicebat. Ipse enim spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quòd sumus filij Dei: non quòd ipsi hanc adoptionem sibi persuaserint, vt quidam nunc falsò statuunt; sed quòd reuelatione diuina à spiritu traditum ita acceperint. Itaque hæc est illa fides, de qua dictum est *Desponsabo te mihi in fide, & scies quod ego Dominus*, vel vt Hebraicè & Græce legitur, *& scies Dominum*: idem autem hoc cum illo est: Quia omnes agnoscẽt me à minimo eorum vsq. ad maximum eorum.

Iaco. 2.
Philip. 2.
Galat. 5.
Galat. 5.
Ierem. 31.

Et erit in die illa, exaudiam dicit Dominus, exaudiam cælos, & illi exaudient terrã, & terra exaudiet triticum, & vinum, & oleum, & hæc exaudient Iezraghel.

SI à susceptæ breuitatis compendijs digredi animus esset; latissimus se nobis campus apetiebat ad disputandum de natura rerum, deq. iis quæ fiunt in sublimi, atq. de harum omnium gubernatrice prouidẽtia: quibus de rebus non minus iucundè ac suauiter, quàm verè ex diuinis arcanisque libris philosophari possemus. Sed dabit Deus & his quoque cõmoditatem & tempus. Nunc verò quàm elegãter, quàm poëticè res describatur, & si non persequi, indicare tamen cõmodissimum erit, ac mihi quidẽ natura ad poëticam facultatem comparato, & in antiquorum poëtarũ libris non parum à puero olim versato,

 (absit

Universidad de Deusto
Biblioteca

(absit à confitente arrogantiæ suspicio) cætera omnia, quæcunq. Græcis,& Latinis auctoribus extant poëmata,omnẽ cum sacris scriptis cõparationem omnino formidare,& tanquam sidera reliqua solis aduentu, & luce obscurari visa sunt. Nam quid tam elegans in hác quæ nobis ante oculos posita sentẽtia est, afferri possit,quàm est illud apud Maronẽ:

Georg. 2. *Tum Pater omnipotens fœcundis imbribus æther*
Coniugis in gremium lætæ descendit, & omnes
Magnus alit, magno commixtus corpore fœtus.

Sed nihil hæc ad nostri vatis dignitatem,atque elegantiam; maximè si Hebraicè suis numeris,& pedibus quibus constat,accõmodetur sententia. [*Exaudiam exaudiam cælos,& illi exaudient terram.&c*] Siue vt Hebraicè legitur: *Respondebo cælis,& illi respondebunt terræ.* Omnia igitur ad diuinã spectare prouidẽtiam,hoc loco,& multis alijs docemur: neq. quicquam in rerum natura esse,quod non egeat diuino consilio & nutu. Neq. verò de peccatis nobis sermo est, quæ vt huiuscemodi sunt,non in rerum natura numerari, sed contra rerum naturã existimari debent. cætera autem omnia & si maximè officium suum & munus præstare insito appetitu cupiant: nihil tamen quicquã sine diuino,à quo pendẽt nutu,efficere possunt. Orant quidem illa omnia Deum vocibus & precibus propriis, quamuis eorum linguæ minus à nobis intelligãtur: orant, inquam, vt hominibus (in quorum vsum facta productaq. sunt) officio,& vtilitate prodesse,à Deo sinantur.Sed peruidet tamen Deus quid opus,sit,quid maximè humanis rebus conueniat: atque ita naturas rerum nutu & voluntate sua temperat,vt pro sui consilij ratione,non pro rerum ipsarum appetitu,& viribus gerantur. Homines igitur annonam & frumenta,aliàque telluris munera expectant: at illa desiderant temperiem & fœcunditatem: tellus verò ipsa cælestem vicissitudinem & temporũ opportunitatem requirit: cælum denique diuino consilio paret. Itaque vbi luxu & nimia prosperitate homines ab officio ad libidinem declinant,subductione opus est.tunc verò natura cessat & fructus quàm tenuissimos proferre aut omnino negare iubetur. Rursus verò vbi homines pietatis & liberalitatis diuinæ non indigni fiunt, prospera omnia ac feli-
Psal. 106. cissima in humanos vsus Dei cõsilio atque auspicio redduntur, sicut scriptum est: Posuit
„ flumina in desertum, exitus aquarum in sitim: Terram fructiferam in salsuginem à ma-
„ litia inhabitãtium in ea.Et rursus: Posuit desertum in stagna aquarũ, & terram sine aqua
„ in exitus aquarum, & collocauit illic esurientes, & constituerunt ciuitatem habitationis,
„ & seminauerunt agros & plantauerunt vineas,& fecerunt fructum natiuitatis. Vt verò in
„ superioribus triticũ, oleum,vinum, & cæteras humanæ vitæ cõmoditates, quæ astrorum virtutibus & numinibus falsò tribuebantur, ad se reuocatum iri comminatus est; sic iam modo rebus & moribus hominum in melius mutatis, & diuini spiritus dono compositis abundè omnia in melius cessura,cælum,terram, fructus & annonam votis respõsura promittit. Illud autem maximè in mentem venire, & sæpius cogitatione repeti oportuerit, cùm de huiusmodi felicitatibus à vatibus sermo fit, non tam ad terrena, & corruptibilia respiciendum esse,quàm ad cęlestia,& incorruptibilia,quibus humanus animus ornatur, augetur, atque beatus efficitur.nam vt pictores,quas pulcherrimas esse volunt rerum aut hominum vel diuorum effigies; antequam suis coloribus ad viuum effingant,& splendoribus ornent;certis lineis,creta aut carbone describunt;neque tamen eas lineas perpetuò durare volunt,imò superinductis coloribus penitus delent atque occultant. sic Deus has terrenas,quas scripturę vocant benedictiones,velut vmbras quasdam,& primas lineas esse voluit earum rerum atque diuitiarum,quæ in futura tempora producendis ad perfectionem hominibus parabuntur. In qua allegoria cælum diuinum auxilium & gratiam; terra verò humanam naturam; fructus aũt hominũ officia, actiones & opera significare solent.
Psalm. 84. Atque hæc res elegantissimè Psalmis decantata explicataque est: vt,Benedixisti Domine
„ terram tuam, auertisti captiuitatẽ Iacob; remisisti iniquitatem plebis tuæ, operuisti om-
„ nia peccata eorum,& cùm hanc tationem persecutus fuerit vates, subiungit: Veritas de
„ terra orta est,& Iustitia de cælo prospexit.Etenim Dominus dabit benignitatem, & terra
nostra dabit fructum suum. Hanc rerum vicissitudinẽ hoc in loco Deus per vatem promittit, quam sæpe aliàs sub hac dicendi figura delineauerat: vt apud Ezechielem Deus,
Ezech. 36. vaticinare, inquit, super humum Israël: Et dices montibus & collibus, iugis & vallibus:
„ Hæc dicit dominus Deus: Ecce ego in zelo meo, & in furore meo locutus sum, eo quod
„ confusionem gentium sustineretis,idcirco leuaui manũ meam, vt gentes quæ in circuitu vestro

vestro sunt, ipsæ confusionem suam portent. Vos autem montes Israël ramos vestros germinetis,& fructum vestrum afferatis populo meo Israël. Atque adeò hác felicitatem cæ-
„ lestem cum omnium promissionũ successu euenisse ijs,quos sibi in filios adoptauit Deus, testatur Apostolus: Benedictus Deus qui benedixit nos in omni benedictione, non car-
5 nali,sed spirituali in cælestibus.Sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionẽ, vt esse- Ephes. 3.
„ mus sancti,& immaculati in conspectu eius in charitate. [*Et exaudiam dicit Dominus,ex-*
„ *audiam.*] Pulchra repetitio vnius verbi ad rem asseuerandam frequẽs est, Amen Amen
dico vobis: & apud alios auctores: *Nescis temeraria,nescis Quem fugias.* Quamuis Chaldæus paraphrastes prius verbum ad homines referat sic, *Et respondebo precibus vestris.&c.* Ouid. Metamorph. lib.
10 [*Et hæc exaudient Iezraghel.*] Omnia pro votis populo Dei euentura omnia in melius conuertenda atque verborum etiam ipsorum significationes & rationes commutandæ promittuntur: ita vt nihil triste,nihil non felix faustumq. eueniat ijs, qui in diuinam gratiam,in filiorum libertatem reconciliati fuerint. Vtitur autem Deus pulcherrima permutatione,quæ plurimũ ad sententias atq. ad orationes exornãdas valet. Ea est cùm aut ver-
15 bum aliquod,aut tota oratio ab alia in aliam significationem mutatur. quod cum multis modis fiat,vnus ex ambiguo elegantissimus est modus.fit autẽ,verbo ex altera in alteram significationem permutato, vt Cicero Verrem, verè Verrem appellare in orationibus solebat. Hoc itaq. in loco vt hactenus nominis Iezraghel durior fuerat obseruata significatio,quatenus brachium Dei,& diuinam vltionem referebat; dumq. ea significandi ratio
20 maneret, nihil mitius,quàm fructuum & victus subductionem,quàm captiuitates & miserrimas seruitutes audiebamus,quarũ calamitatum ratio talis redebatur: [*Quia magnus est Iezraghel,*] hoc est brachij diuini *dies.* sic rursus pace iam atque amicitia conciliata, cùm omnium rerum optimarum maximam fore copiam,maximam felicitatem promittat,nomen etiam *Iezraghel*, ad rationem alteram reuocãdum prædicit; qua semen diui-
25 num significari potest. nam qui olim calamitatibus vexati, & supplicijs affecti erant *Iezraghel*, hoc est, Brachium Domini maximo cum dolore audierant.rursum tot virtutibus, tot donis,tot dignitatibus cumulati,& aucti,*Iezreghel*, hoc est semen diuinum,& filij Dei maxima cum voluptate audient, vt scriptum est: Et vocabuntur in ea fortes iustitiæ,
„ plantatio domini ad glorificandum: Et omnes qui viderint eos agnoscent illos, quòd isti
30 sunt semen,cui benedixit Dominus: Par ergo est,vt triticum,oleum,vinũ,& quæ ijs rebus
„ significantur,animorum virtutes; Ac deinde tellus alma parens,cælumque benignum, & Deus ipse Pater natorum vota secundet. Vt autem alteram *Iezraghel* significationem respiciendã esse doceret, eodem verbo vsus promissiones suas noua accessione cumulauit, pollicetur enim ex paruo pij generis & nominis initio ingentem sobolẽ,& maximã diuini
35 nominis gloriam fore propagandam; neque verò intra eos tantum,qui secũdum carnem Israëlitæ essent arcẽdam fore hanc sponsam Ecclesiam, sed per omnes orbis partes maximo cùm pij populi & diuinæ gloriæ incremẽto peruasuram esse,ita vt ex paucis Israëlitis, qui iuxta carnis & spiritus rationem,hoc nomine appellari meritò potuerũt, ingens Israëlitarum sit prouenturus numerus, qui spiritu vere Israëlitæ sint. Atque vt agricolis plures
40 ex vno qui seminatur modij colligentibus proueniunt: sic ex paucis hominibus, qui ad Euangelium seminãdum in omnes terrarum regiones erant mittendi, maxima hominũ, qui ad cæleste regnũ pertineant,copia gignatur. Sic ille, cuius auspicio atque auxilio hæc seges serebatur,dicebat: Simile est regnum cælorum grano sinapis,quod accipiens homo
„ seminauit in agro suo; quod minimum quidem est omnibus seminibus: cùm autem cre-
45 uerit, maius est omnibus oleribus, & fit arbor, ita vt volucres cæli veniant & habitent in
„ ramis eius. Huc etiam pertinent,quæ de fermẽto in tribus farinæ satis abscondito,sapien-
„ tissimè ab illo disserta sunt. Huius rei caussa Deus hoc in loco addidit:

Et seminabo eam mihi in terra.

50 EAM, intelligo sementẽ siue semẽ,id quod *Iezraghel*,hoc est diuinũ semen appellatur. Neq. verò sperare debebãt Israëlitę,vt à locis & regionib⁹ ijs,quas dispersi icolebãt,ad eã Syriæ partẽ, q̃ olim illis diuinæ sortis dono cõtigerat, reducerẽtur: nã ta angustis spatijs tãta hoim multitudo qui capi posset? sed vbiuis gentiũ illi forẽt,ibidẽ diuina ciuitate donãdi atq. in filios & semẽ Dei adoptãdi, & suorũ, nec nõ & viciniarũ gẽtiũ accessione augẽdi erat: Seminabo,inq̃t,eã in terra: nõ in terra Canaã,sed in vniuersũ in terra dixit,vt &

Universidad de Deusto
Biblioteca

vnus ex ijs qui ſeminati ad hanc rem fuerunt, hunc eundem locum interpretatur: Vt
Rom.9. oſtenderet, inquit, diuitias gloriæ ſuæ in vaſa miſericordiæ, quæ præparauit in gloriam,
» quos & vocauit, non ſolum ex Iudæis, ſed etiam ex gentibus, ſicut in Hoſſea dicit: Voca-
» bo non plebem meam, plebem meam. Antiquiſſimi etiam Hebræorum, & qui circa ſa-
lutis humanæ tempora fuerunt, hanc ſeminationis rationem hoc modo explicabant.

Et miſerebor eius quæ fuit abſque miſericordia, & dicam non populo, populus meus es tu, & ipſe dicet: Deus meus es tu.

NIHIL in humanis Rhetorum præceptis, ad faciendam in narrationibus fidem magis commendari ſolet, quàm vt rerum geſtarum ordo ſeriéſque ſeruetur: atque vt quidq. primùm geſtum erit, ita primùm exponamus, & rerum ac temporum ordinem conſeruemus, vt geſtæ res erunt, aut vt potuiſſe geri videbuntur. In diuinæ autem eloquentiæ rationibus nihil minus hac obſeruatione neceſſarium videtur. neq. enim Deus humanarum artium præceptis parêre cogitur; ſed vt ſapientia & conſilio omnia ſuperat, ſic noſtrarum obſeruationum anguſtijs non cõtentus, liberiori campo exultat, atque contemptis etiam rurſus humanarum viarum diſpendijs, & circuitionibus, maxima atque artificioſiſſima compendia ſibi ipſe facit, eademque diſcipulis ſuis, ijs, inquam, quos ipſe docendos ſuſcepit, facillima reddit. Cauſſa autem quamobrẽ ad faciendam fidem temporum ratio & rerum ordo apud nos deſideratur, nulla alia eſt quàm mentis noſtræ tenuitas, & maxima ad cognoſcendum ingenij imbecillitas; nec non & rerum ipſarum ac negotiorum fluxa & labens natura: quoniam apud nos res non ſimul omnes cõficiuntur, ſed temporum momentis, quæ ſequantur, indigent: cum tempore enim ipſo naſci, produci, & confici obſeruantur. Vt verò temporum partes inter ſe coniunguntur, præteritum præſenti, & futuro præſens, ita rerum partes inter ſe & antecedere, & cõiungi, & conſequi ſolent. Nobis autem huiuſmodi rerum ſeries obſeruare, omniáque ad hanc rationem reuocare aſſuetis, quicquid diſcrepauerit alienum prorſus, atque abſurdum, & ad fidem faciendam ineptum, videtur: vtpote quibus multi temporum modi ob naturæ imbecillitatem præſentes eſſe nequeant, multarum etiam rerum coniuncta narratio tanquam anguſto vaſe reſpuatur. Conſequens ergo eſt, ſi quid iuxta humana præcepta & artes narrandum nobis ſit, temporũ atque ordinis rationes expectari oportere: aliàs narrationem dilucidã minus videri. Verum enimuero Deus qui omnem humanã rationem & cogitationem infinitè ſuperat, tempora omnia, & rerum deſpicit ſeries, extráque omnẽ menſurę modũ poſitus, cælum, terram, maria, mundũ; denique totum pugno comprehendit, neq. tamen manum cõpler. ex quo fit, vt nihil illi præteritum, nihil futurum, nihil detractum aut deſideratum, nihil nouum eſſe poſſit; ſed omnia præſentia ſint, omnia viuant, omnia denique iam facta, atque certa ſint; ſiue ea apud nos incerta, ſiue infecta, ſiue expectata, ſiue certa, facta atq. peracta fuerint. Igitur nobis, ſi de rebus, quę apud nos gerũtur, ſermo
Habac.3. randus. Deo verò ſermonem ſuum ad ſuam illam, quæ humanas omnes definitiones
Act.1. tranſcendit, cognoſcendi rationem transferre integrum eſt; ita vt ea quæ geſta iam ſunt, cum ijs quę olim gerentur, & omnia cum pręſentibus rebus coniungat atque componat: Quoniam, vt inquit Habbacuk, mundi ac æternitatis itinera eius ſolius ſunt, illiq́ue ſoli manifeſta, & in illius tantum poteſtate, vt à filio eius accepimus, cõſtituta. Etenim poëtæ etiam qui facultatem ſuam, non tam arti, quàm Deo acceptam referri volunt; & ſeſe diuino impetu ad canendũ excitari, agique iactitãt; huiuſmodi Rhetorũ de narrationibus præceptiones contemnere ſolent, & diuinum quoddam dicendi genus vtcunque imitari
Hor. in arte. conati, temporum ac rerum ſeries prætermittunt: *Et iam nunc dicunt, iam nunc debentia dici Pleraq. differũt, & præſens in tẽpus omittunt; & In medias res non ſecus ac notas* auditorẽ *rapit, atq. Iam modò me Thebis modò iam me ponit Athenis.* De qua re dictum nobis fuſius eſt in ijs libellis, quos nuper de Chriſtianis Rhetoricis carmine componebamus. Omnis autẽ hæc, in quam incidimus diſputatio, eò pertinet, vt quoties in diuinis libris, maximè autem in vatum oraculis rerum & temporũ ſeries vel cõfuſa, vel turbata, vel certè minus dilucida, videbitur, tenuitatem noſtram agnoſcentes, diuinæ artis modos, rationesq́. admiremur, atque ad eam excellentiam, ad eumque ſublimem cognoſcendi gradum animis, ſtudio & votis omnibus contendamus, vt doctrinæ huius partem aliquam Dei dono conſequi

poſſimus.

poſſimus. Hoc itaque in loco Deus omne Iudæorum æuum tribus ferè verſibus explicat, omnemq́ue eorum hiſtoriam vno, atque eo non longo capite complectitur: namq́ue antiqua illorum ſtatus memoria ab Ægyptiis vſque temporibus repetita, quas ob cauſſas abiiciendi eſſent, cõmemorauit: deinde recõciliationis promiſſionẽ adiecit, quòd diuinæ
5 miſericordiæ beneficio in coniugij regniq. ſocietatẽ, vnà cum gentibus aliis erant conuocandi: ſed quia plerique illorum importuni, contumaces, atque diuinæ vocationi increduli futuri erant eoſdẽ omni dignitate, omni tam diuino quàm humano ſplendore meritò carituros, atque interim gentes in eorum locum eſſe ſufficiendas prædixit. Tandem verò (quæ maxima Dei benignitas, quæ ineffabilis miſericordia eſt) vitæ ac regni aditus
10 illis eſſe patefaciendos. neque tamen verendum poſthac eſſe, ne de loco & de certa re ac poſſeſſione deturbentur. Hæc itaque omnia diuerſis temporibus euentura; quoniam ad vnam hanc gentem, atque adeo ad vnum regnum pertinebant; quòd ſemel præuiſa à Deo ſunt, & præſentia illi ſemper fuêre, ideo pauciſſimis verſibus comprehenſa, & vna ferè periodo ſunt coniuncta. Nomina autem *Loruhhama, & Loghami*, hoc eſt non miſericordiam
15 conſecuta, & non populus meus, vnà cum rationibus & rebus ipſis Deus à ſe eſſe commutanda promittit, vt iam deinceps miſericordiã cõſecuta, & populus meus appelletur. atq. Deus ipſe viciſſim, Deus meus, à populo ſuo audiat. [*Et ipſa dicet deus meus.*] Gubernatorem & præſidem conſilio, ſtudio, curaque prouidentem ſignificat vox *Elohi*: itaque curæ אלהי
ſe eſſe Deo ſuo agnoſcit. Habet autem affectum Hebraice nomen, *Deus meus*, eò quòd
20 in vocandi caſu poſitum acclamationem & amorem ſtudiumq́. maximũ indicat: nam longiſſimæ orationis, quam is, qui amore affectus maximo inſtituere vix poſſet, compendium quoddam vocandi caſus, eſſe ſolet; maximè autẽ ſi non tam proprio nomine, quàm alio quopiam quod ad rem ad affectumq́; pertineat, quis compelletur: ſic Paulus: Acce- Roma.8.
piſtis, inquit, ſpiritum adoptionis filiorum in quo clamamus Abba Pater. Hactenus ergo
25 totius Iudæorum hiſtoriæ ſumma quædam nobis præſcripta eſt, atque ad hanc eandem diuus Paulus animo & cogitatione conuerſus, plenam ſuæ gentis reſtitutionem prędixit: Nolo, inquit, vos ignorare fratres myſterium hoc, vt non ſitis vobiſmetipſis ſapientes; Roma. 11.
quòd cæcitas ex parte contigit Iſraël, donec plenitudo gentium intraret, & ſic omnis Iſ. »
raël ſaluus fieret, ſicut ſcriptum eſt: Veniet ex Sion qui eripiat & auertat impietatem à »
30 Iacob. & hoc illis à me teſtamentum; cùm abſtulero peccata eorum. ſecundum Euan- »
gelium quidem inimici propter vos. Secundum electionem autem chariſſimi, propter »
patres. Sine pœnitentia enim ſunt dona & vocatio Dei. Sicut enim aliquando & vos non »
credidiſtis Deo, nunc autem miſericordiam conſecuti eſtis propter incredulitatem illo- »
rum. Ita & iſti nunc non crediderunt in veſtram miſericordiam, vt & ipſi miſericordiam »
35 cõſequantur. Hæc Paulus. At verò nos hoc in loco pium lectorẽ admonendũ eſſe exiſti- »
mauimus, vt omni ſtudio ardẽtibus votis, aſſiduiſq́. precibus à Deo miſericordiam efflagitemus: atq. illud deprecemur, ne vt Iudæorũ rebellio occaſionẽ nobis ad Euangelium atque ad regni ſocietatem dedit; ſic noſtra impietas illis aditum ad reconciliationẽ aperiat. neque ea nos excludamur ianua, quæ illis ad miſericordiam eſt cõcedenda. Amen.
40 Scimus profectò quid vereamur, & quamobrem hoc prædixerimus, ea nobis neque leuis, neque incerta ratio eſt.

CAPVT III.

45 ET DIXIT *Dominus ad me, adhuc vade, & dilige mulierem dilectam amico & adulteram, ſicut diligit Dominus filios Iſrael, & ipſi reſpectant ad Deos alienos, & diligunt vinacia vuarum.*

50 NON POSSE non obſcuram atque difficilem libri huius lectionẽ videri, demonſtratũ nobis in ſuperioribus eſt. Huius autem difficultatis inter alias cauſſas vnam illam coniecimus, quòd ſub amantis viri, atq. eiuſdem vehementer ob adulterium dolentis perſona, ſermo inſtituatur. namq́. vtraque perturbatio, ſi quem corripiat inquietum diuerſumq́ue agitat, atq. in varia multiplicq́. cura & cogitatione verſari cogit. Eius autẽ rei index certiſſimus ſermo eſt: videmus enim ab ijs, qui huiuſmodi diſtinentur curis, nunc hunc, nunc illum ſermonem & arripi & dimitti, ſæpius accuſari, interdũ dãnari, femineamq́. impudicitiã exprobrari,

 non

Universidad de Deusto
Biblioteca

non raro inuidiam in riuales concitari, in amatam mulierem contemptum odiumque effundi: rursus hæc mitigari, & eam tandem affectionē, quæ antiquior fuerat, ad amorē nimirum plus cæteris omnibus valere. Quamobrē de pace, de reconciliatione, de amore demum redintegrando cogitatur, atq; agitur, atq. vt tota hæc res ac ratio illustrior nobis fiat, exemplum aliquod habere non pigebit. Neque verò minimū referre puto, vnde illud petatur; quando illud nobis non ad vitæ documentū aliquod, sed ad rei, de qua loquimur, similitudinem est dirigendum. *Dum tu Lydia Telephi* &c. Tandem subiungitur,

Horat. lib. 1. od. 13. *Felices ter & amplius.*
Quos irrupta tenet copula, nec malis.
Diuulsus querimonijs.
Suprema citius soluit amor die. &c. Igitur cum iam Deus per vatem suum, multas huiusmodi cogitationes & curas aptissimo sermone expresserit, tādem ira in omnem

Ietem. c. 29. in pacē & gratiam vltrò offerēdam sibi mutatā esse prædicat, sicut scriptū est: Ego enim
„ scio cogitationes, quas cogito super vos, cogitationes pacis non afflictionis, vt dem vobis
„ finem & patientiam, & inuocabitis me, & ibitis & orabitis me, & ego exaudiam vos, quæ-
„ retis me, & inuenietis, cum quæsieritis me in toto corde vestro, & iuueniar à vobis, ait do-
„ minus; & reducam captiuitatem, & congregabo vos de vniuersis gentibus, & de cunctis
„ locis, ad quæ expuli vos. De his autem cogitationibus totus hic sermo cum vate instituitur, prædiciturq. quid interim futurum sit, dum Israëlitica gens omnino in gratiam cum Deo reuertatur: Namque hactenus duo nobis tempora, duo gentis huius status descripti sunt, atque in altero quidem antiqua eius historia breuissimè fuit proposita, qua rudis ille populus disciplinæ ignarus, totius honoris inops egenúsq. fuerat, vt Dei beneficio repentè auctior extiterat, & à Deo ad maximū honorem fuerat euocatus: In altero verò eiusdem populi ingratitudinem atq. insaniam complexi sumus, & quas ob fidem atq. religionem violatam pœnas subiturus sit; & tādem eundē in gratiam diuina benignitate reuocandū cognouimus. Superest tertius ille ac medius gradus, quem ille, dum optatissimus malorum & calamitatum finis aderit, complebit. Hic demum gradus hoc in capite describitur atque prædicitur: Sed illa tamen causa imprimis repetitur, quare sic illis consultū esse velit Deus, nimirum quia nihil odit eorum quæ fecit: homines autem præcipuè quam

Ioan. 3. uis indignos, amat, pro quibus vnicum & charissimum sibi filium ad mortem dedit. Verumenimuerò vt instituta semel sermonis & prędicēdi ratio modusq. seruaretur, eam de qua agitur, rem magnam atq. diuturnā futuram non verbis tantum, sed signis etiam expressam esse voluit Deus. Iubet itaq. vatem suum nouam aliam cum muliere rationem inire, vt ante oculos poneretur tanquam imago quædam & repræsentatio rationis eius, quæ ab ipso Deo aduersum Synagogam deinceps esset suscitanda: ideò autem alia ratione cum mulieris persona agi opus erat, dignitate, honore, regno, & ciuitatibus suis expulsa, ob antiqua & præsentia scelera; adeoque ob repulsam Messiæ suo ab ipsa illatam, quandiu diuina reconciliatio esset expectanda. Namque longè aliter actum iri oportebat, quàm antè abdicationem actum, aut post restitutionem esset agendum: Atque ex partes vnius tantum rationis, & modi spectatione satis aptè agi, ac repræsentari commodē non poterant: siquidem antea cùm synagoga Deus, perinde ac vir cum amata sibi nō tamen integris moribus prædita vxore, se habuit: Tandem verò ad sanitatem bonāq. frugem restitutam sibi tanquam viro bono vxorem bonam, charissimam, atque gratissimam curæ esse futurā est pollicitus; vtraq. autē res à vatē nostro cum vna vxoris illius, quā duxerat, persona cōmodē repræsentata est. Sed quoniam aliud iam negotium non ex coniugij legibus & officiis gerendū est; aliud agendi genus, aliusq. modus obseruādus proponitur:

[*Et dixit dominus ad me: adhuc vade:*] Attentionem multam magnam futuræ rei expectationē initio statim molitur, cum verba denuò sibi à numine facta, nouumq. sermonē quasi de re noua & maxima institutum, referat: Porrò particula illa, *adhuc*, nouam deinceps agendi rationem suscitandam significat; eademque particula in simili sententia vt

Exod. 11. Deus ipse solet, vt Adhuc vna plaga tangam Pharaonem & Ægyptum: Sic hoc loco: Ad-
huc vade, atque aliam rationem inito. Ire autem imperandi modo positum agendi se-

Osee 2. dulitatem & maturitatem suadet, vt superius: Vade & sume tibi vxorem fornicationis.

[*Et dilige mulierem dilectam amico & adulteram.*] Hæc totius negotij imago, & repræsentatio est: Nam cum Deus futuram sibi aduersus Israëliticam gentem abnegationem & ex-

& exclusionem esset comminatus; vel certam potius partim ob spectata iam, partim ob præuisa in ijs ipsis scelera prædixisset, & tandem futurū esse promitteret, vt in misericordiam atque in gratiam reciperentur: quo tamen pacto cum illis interim agendum esset, incertum & ignotum esse potuit. atque ea ignoratio, & incertitudo in causa fuit, vt multi
5 ex illis spem omnem animumque despondentes, præcipites irent; multi rursus certæ pollicitæ spei non ritè sancteque innixi, vitijs & voluptatibus per totam vitam securi liquescerent, & molliti diffluerent: alij demū illud fieri omnino posse negarent, vt deserti ac destituti à Deo vel diem vnū peragerent, tum quòd filij Abrahæ Isaac & Iacob essent; quorum sobolem à Deo desertam esse non decebat: tum etiā quod omni naturæ prorsus
10 videatur repugnare, vt res aliquæ à diuina prouidentia neglectæ atque dimissæ, durare valeant, sicut scriptum est: Auertente te faciem tuam turbabuntur, auferes spiritū eorū, Psal. 103.
& deficient, & in puluerem suum reuertentur. Itaque vt huiusmodi hominum animis „
hæsitationes, dubitationesq. remouerentur; hoc & agendi & dicendi genus institutū est, „
quo ostenderetur, non vt anteà feliciter, non vt futuris tēporibus felicissimè illis esse pro-
15 uidendū; sed prouidendum esse tamen, vt nec ipsi funditus peritent, nec omnino nullum Isai. c. 1
semen Abrahæ superesset, ex quo maxima illa iustorum, & piorum hominū soboles esset, „
propaganda, sicut scriptum est: Nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, quasi „
Sodoma fuissemus, & Gomorræ similes essemus. Expendenda autem, imprimis singula verba sunt, & cum superioribus componenda; ex quorum cognitione, & comparatione,
20 certa nobis constare possit interpretatio: Initio enim vates vxorem accipere feminā impudicam, atque ex eadem filios suscipere iussus est; nunc verò dilectam amanti viro mulierem, eandem libidinibus indulgentem, non accipere, sed amare imperatur. Vt ergo magnum inter vtramque actionem discrimen est, sic eorum negotiorum quæ his imagi-
nibus significantur, alia atque alia omnino ratio obseruatur: Nam quam superius acci-
25 pere iussus est vxorem, eam legitimā sibi certis coniugij legibus statisq. ceremonijs (quæ
ab Hebræis Lekahhim, hoc est, acceptiones dicuntur) duxit. Nunc verò amici affectu לקחים
amare, nō vt vxorem aut accipere, aut habere imperatur; sed quod vsu sæpè venire videmus meretriculis, quæ corpore quæstum faciunt: vt vnus tamen præcipuus sibi deligatur, cuius sese nomini, & protectioni committant; hic autem amicus sociusque appel-
30 latur, cui ne qua amicæ iniuria fiat, prouidere cura est: Namque huiusmodi natura, & sexus viri consilio ac cura destituta, diu bene agere, & cōseruari haud quaquam potest, sicut scriptum est: Mulieres septem apprehendent virum vnum dicentes: Panem nostrū Isai. c. 4.
comedemus, & vestimentis nostris operiemur, tantummodo inuocetur nomen tuum „
super nos, auser opprobrium nostrum, &c. Huiusmodi præstantem hominem Hispanicè
35 significantius quàm Latinè amicum dicere solemus, Græcè ἑταῖρον, Hebraicè vero Reagh, רע
vtraque quidem posteriora nomina, multò quàm illud Latinum, aut Hispanum, aptiora sunt: Nam alios præter eum qui descriptus est, amatores & riuales appellari ferè apud omnes est consuetum. Hactenus quidem descripta nobis imago est, nunc verò deinceps res ipsa cum imagine est componenda: Olim Deus synagogam legitimis ceremonijs, &
40 multis additis beneficijs in vxorē acceperat, illa verò officij immemor fui, & sceleribus multis, & turpissimis superstitionis adulterijs sese contaminauit. Quamobrem viri sui stomachum atque iracundiam non semel fuit experta: nondum illis temporibus rupto coniugio, nec vxoris nomine, neq. dignitate amissa, nam lex & sacerdotium & regnum, tametsi nonnihil interrupta & debilitata sunt, non tamen sunt omnino sublata; donec in Vide Iosippū vbi ex professo idem ostenditur.
45 lapidē offensionis, atque in petram scandali impegēre: quo admisso scelere, & coniugij nomine, & viri officio meritò spoliati sunt, sicut scriptum est: In sceleribus vestris diuisi matrem vestram, quia veni, & non erat vir; vocaui, & nō erat qui mihi respōdere vellet. „ Isai. 50.
Quia verò cogitauerat Deus illam sibi in tempora illa felicia reponere, docet nunc interim quo officij genere erga eandē functurus sit: nimirū amore eo, quo quis feminam alijs
50 amatoribus prostitutam in suam tutelam suscipit. Huiusmodi verò hominis sic amantis illa imprimis cura esse debet, ne quid desideretur, quod ad vitam alendam pertinet. Eam curam ita temperari ab eo necessum est, vt quoad fieri possit, suo consilio, & opera ad meliorem mentem & frugem redeat: Audiat illa sæpè eundē ornatus, & cultus, totiusq. victus luxuriem vera atq. vehementi oratione arguentem: audiat amatorum turbas, hoc est, maximum feminarum dedecus damnantē. ad vnius autē id est, sui tantum amorem,

Universidad de Deusto
Biblioteca

fidem consuetudinemque reuocantem percipiat; seseque illi demum, si resipiscat, perpetuò amantem ac vtilem non tam amatorem, quam maritum futurum esse promittentem sentiat: Hoc munus, hoc officium, hæc cura est amantis, siue socij: qualem se aduersus huiusmodi mulierculam præstare vates noster iubetur. Si quis verò huius curæ atque officij exemplum aliquod desideret; quando ad huiusmodi genus tota hæc ratio à numine ipso reuocatur, is primi Propertij libri elegiam secundam legat, in qua huius rei imago absolutissimè depingitur. Hoc itaque modo synagogam, quamdiu in repudio permanserit, amatam à Deo esse constat. nam neq. ijs quibus ante vsa fuerat beneficijs, neque eadem dignitate vtitur, neque curas illas, & correptiones, & iurgia in se diuina experitur; sed promissæ tantum reuocationis spe alitur, & in diuinorum librorũ lectione versata, simulachrorum cultũ, & cætera impia scelera horrere & vitare discit; ac interim vitæ muneribus vtitur potius quàm fruitur, donec optata illa, felicissimaque dies adsit; cùm è tenebris, & vmbra mortis, in qua nunc iacebat, in lucem tandem atque in vitam prodeat. hic diuini amoris erga gentẽ illam modus, hæc ratio est. Ob eam verò causam, quòd ad hanc veritatem similitudo & imago ipsa reuocabatur, dictum est vati: Amato feminam amore amici, sic enim Deus amabit filios Israël; vt imago potius rem quàm res imaginem imitetur: [*Quia ipsi respectant ad deos alienos:*] Inter alia multa officia, quibus *vau* particula apud Hebræos fungi obseruatur, vnum est, quòd relatiua quandoque fit: quam particulam propter frequentem coniungendi vim, in nostram coniunctionem, ET, interpretes ferè semper vertere solent: sed tamen ad quod officium reuocari possit, ipsa sententiæ ratio, & contextus rerum facilè indicabit. Relatiuè autem hic ponitur, & alibi non raro, vt Homo in honore, & non intellexit, comparatus est iumentis. ita enim ad verbum sonat ille versus. Huius autem loci hic contextus est: Amato tu feminam dilectam amico, & adulteram, sicut amat Dominus filios Israël; qui & ipsi ad alienos Deos respectant. Atqui cum hæc inter Deum & vatem agerentur, Israëlitæ ad deos alienos respectabant. & quoniam de hoc statu iam cogitabat Deus, eumq. quãuis futurum, tamen ante oculos vati suo præuidendum prædicendumque veluti præsentem ponebat: idcirco totus de præsenti sermo est; apud Deum enim nihil futurũ, nihil variũ aut permutatum esse potest; sed ille immensus amor quem natura habet, alia atque alia ratione, ad alias & alias res refertur; neque amorem ille suum, sed ego amandi mei rationem aliam atque aliam muto. namque vt sol radio suo, & calore omnia complet & fouet, & tamen pro varia rerũ natura, & aptitudine hoc minus illud magis, aut citius, aut tardius virtutem eius experitur; ita Dei immensa ac ineffabilis amoris erga homines vis, pro cuiusq. capacitate in singulos infunditur, & vt Paulus ait: Varia vasorum ratio
,, atque natura est: alia enim lignea, alia fictilia, quædam argentea, & aurea quædam sunt;
,, sed ad honorem partim, partim verò ad contumeliam apta esse cõstat. Qui ergo emun-
,, dauerit se ab istis, erit vas in honorem sanctificatũ, & vtile Domino ad omne opus bonũ paratum: Nam per Deum natura cùm bonum, tum supremum nõ stat; sed per vasa ipsa quò minus omnia magnam atque vtilissimam diuinæ beneficentiæ partem capiant. Respectare autem ad deos alienos dicuntur, vt hoc dicendi genere ac tropo vetiti amoris scelere flagrare arguantur: Etenim nullæ corporis nostri partes, amorẽ quamuis celatum apertius, quàm oculi indicant. Is enim sensus est, per quem maximè ea perturbatio concipitur, & concepta foueri maximè solet, sicut scriptum est: Oculi tui videbũt extraneas. Ex quo fit, vt si quis amorem suum maximè dissimulare velit; tamen cùm id præsens est quod amatur, non possit sibi tẽperare, quin oculos animumq. subinde defigat. Proditur
,, autem hoc modo vel inuitis amantibus amor. Quamobrem sibi hac in parte consultum esse optabat vates, vt oculi sui ad verum Dei amorẽ & cultum, ab omni vana, & incommoda perturbatione reuocarentur: Auerte, inquit, oculos meos, ne videant vanitatem; in via tua viuifica me. [*Et diligunt vinacia vuarum:*] Pulcherimè aptissimeq. susceptam allegoriam persequitur: adeo quippè coniuncti esse solent, & mutuis officijs se iuuare Bacchus & Venus, hoc est ebrietas & libido, vt nunquam inter auctores alterius mẽtio fiat, quin altera continuò subiiciatur; est enim vtriq. & alliciendi & nocẽdi par potestas; nam vtraq. hominem de virtutis & sapientiæ gradu, de mente deniq. deturbat; vtraque alteri cùm aptè conueniat, vtraq. etiam alteri coniuncta in crimen vocatur, vt apud hũc eundem vatem Deus, inquit; [*Fornicatio & vinum. & ebrietas auferunt cor*] Sic ille cum

Propert. lib. 1. eleg. 2.

Pfal. 49.

1. Tim. 2.

Prou. 23.

Pfal. 118.

amoris

amoris atque fidei proditæ amicam insimularet, ebrietatem vt criminis huius argumentum satis idoneum obiiciebat.

Vror, seu tibi candidos
Turparunt humeros immodicæ mero
Rixæ: &c.

Horat. li. 1. Od. 13.

Neque verò hoc in loco Iudæa gens à Deo, ebrietatis accusatur, namque aliàs, & eiusmodi vitij notabitur. sed cum maximum crimen (cuius causa hæc oratio habetur) sit vanorum deorum cultus, quod sub adulteriorum allegoria afferri cœptum est, vtitur hoc argumento tanquam certissimo, quod legis, & diuinorum mysteriorum ignara ebria, atque à sensu & mente aliena, nihil nisi superstitionem, & nefarios cultus amet, ac sequatur, sicut ij qui intemperanti sese vino atque ebrietati dediderunt, Veneri, & turpissimis volupratibus indulgere solent, sicut scriptum est: Ne intuearis in vino, quando flauescit, cùm splenduerit in vitro color eius, ingreditur blandè, & in nouissimo mordebit, vt coluber, & sicut regulus venena diffundet, ex qua re illud sequetur quod Oculi tui videbunt extraneas, & cor tuum loquetur peruersa. quam etiam ob rem quidam dicebat:

Prouer. 23.

At nequis modici transiliat munera liberi, &c.
Monet Sithonijs non leuis Euius,
Cùm fas, atque nefas exiguo fine libidinum
Discernunt auidi.

Horat. li. 1. Od. 18.

Vinacia vuarum. Pocula vini, siue lagenas potius, Hispanicè garrafas, vt eos vehemẽter ebrios ostenderet, qui non calices & pocula modò, sed totas lagenas exhauserint. Vuarũ autem pro vini dixit metonymia poëtica ad rem exaggerandam vsus, qui tropus non infrequens diuinis carminibus est, vt sanguinem vuæ bibere meracissimum, & in externis poëmatibus:

Cæcubam, & prælo domitam Caloeno.
Tu bibes vuam: &c.

Deut. 23. Horat. li. 1. Od. 20.

Et fodi eam mihi quindecim argenteis & coro hordei, & dimidio coro hordei.

IVSSVS vates eam rem agere, qua futurę aduersus Iudæos prouidẽtiæ imago quædã repræsentanda fuerat, continuò se diuina iussa facessisse ait, & in societatem accepisse mulierem, quam sibi quindecim argenteis, & homer hordei, & dimidio homer hordei pactam ostendit. *Fodere* hoc in loco idem quod mancipare significat, translatione ab illis sumpta, qui seruos libertatem negligentes perforata auricula sibi lege & cõsuetudine addicebant. Cùm autem argenteis quindecim & hordei homer atque Lethec (quod dimidium est homer) illam sibi obligatam dicat; non autem legitimis acceptionibus, & dote, & totius rei familiaris vitæ atque victus cõmunicatione, vt cum dilecta vxore fieri consueuit, ostendit iis rationibus à Deo, Israëlitico populo consulendũ fore, quæ cum eorum conditione in illo rerum statu aptissimè conuenirent, non illis præclaris & abundantibus rationibus, quibus olim eis fuerat prouisum, vt tritico, vino, oleo, lino & lana, & demum rerum omnium copia affluerent, sed vt victu eodemque tenui, nimirum hordei, nec tamen geminata mensura, atque cultu etiam penè seruili quindecim argenteis comparato non deficerentur; cæteris præterea quæcunque suauiorem & iucundiorem vitam faciunt, magistratibus, honoribus, prædijs & agris, regibus priuatis & publicis rebus, atque adeo ciuitatibus carerent. Atq. ad hunc locum Iudaicas res deuenisse, in eoque hactenus esse, nemo, qui & illorum historias legerit, eosdemq. vbicumque gentium vitam degunt, viderit, nescire potest. Et quoniam in hoc loco, vt ferè in omnibus alijs, quibus numerorum aut mensurarum mentio intermittitur, variè tum Hebræi, tum Græci, tum etiam Latini interpretes omnes commẽtantur, atq. rem ad allegoram reuocantes, propriam quisque aut ex arte, aut excogitatione sua, diuinationem in medium affert: non alienum erit, si nos aliquid etiam proferamus, quod tamen legentium iudicio sit permittendum. neque verò aliorũ sententias enumerare, aut in nostra commentaria transcribere animus fuit; ne vltra quã vellemus, voluminis magnitudo, & commentationis modus excresceret: Satis enim fuerit eos qui excellere hac in parte videntur, auctores in libri nostri margine indicasse. Imprimis illa nobis vsurpanda est cogitatio, multa verba in Hebraica, vt in aliis linguis esse quæ agnominationis

Hieron. Cambi Salo.

Ambro. Epist. 35.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Cic.lib.de orat. tionis figura, aut variæ significationis ratione, ab vna ad aliam rem transferri possint, atq. hac significationum deriuatione non infrequenter auctores vti solere, multamq. de hac re, atque de hoc elocutionis ornamento, longam esse apud dicendi artifices disputationem, cuius generis illud est: *Asinæq. paternum. Cognomen vertas in risum & fabula fies.* Horat.li.1. epist. Igitur conducta sibi mulier quindecim argenteis à vate narratur, quibus vitam interim tueri posset, quoad illa in meliorem mentem mutata, redeuntis tandem ad se amorem & curam maiorē experiretur: Atque illud hac imagine indicari videtur, quibus potissimum rebus atque consilijs adiutus Israël, & ad diuturnam illam spem fortiter tenendam, instructus esse possit: Nulla autem illis commodiora, & magis ad eam rem apta esse probantur, quam assidua sacrorum librorum lectio, in quibus certa loca sunt, quæ de hac re consulentibus satis idoneum suppeditare possint ad sperandum materiam: Nam quod semel à Deo in hominum vtilitatē promissum est, id nisi nostra impediatur culpa, vt succedat necesse est: Atque ad eam spem alendam plurimum confert ingens & indefessa arcanorum voluminum lectio, sicut scriptum est: Quæcunque scripta sunt ad nostram doctrinam scripta sunt, vt per consolationem scripturarum spem habeamus: Quindecim itaque imprimis vates fuēre, apud quos oracula, de hac Israëlitica restitutione funduntur. ij autem sunt, Dauid Rex primus in quibusdam psalmis, secundus Isaias, Ieremias tertius, quartus Iezechiel, Hosseas quintus, sexto loco Ioël, septimus Amos, octauus Gobadias, nonus Michæas, decimus Habakuq, Sophonias, Daniel, Aggeus, Zacharias cum Malachia, quindenarium hi numerū complent, neq. quisquā alius præter hos vates est, qui de hac re verba faciat manifesta: Atque hanc sententiam conijciendi hæc simplicissima ratio est: Numerus quindenarius vt occurrit sine vlla alia diuinatione præsenti intentione conueniens admittitur: Argentum autem Hebraicē *Chezzeph* dicitur à verbo *Chazzaph*, quod concupiscere rem aliquam, ad eamque attētum esse significat, vt in psalmo: Concupiuit, & defecit anima mea in atria domini, quando veniam & apparebo, &c. Ita autem ad vatum lectionem Israëlitæ vehementer attenti, & earum rerum quæ illis prospera prædicuntur desiderio affecti sunt, vt vates illæ visendi diuini templi spe atq. desiderio affectus erat: Namq. in his præter multam & maximam sapientiam calamitatum suarum finem, & multa futuræ atque sperandæ felicitatis testimonia contineri creduntur: Quamobrem mirum in modum illis attendunt: quo verbo etiam Diuus Petrus ad eosdem de ea re scribens, vsus est: Habemus, inquit, firmiorem propheticum sermonem, cui bene facitis artendentes: Certè quindecim illis sunt, quibus attendere, quos assidua lectione versari expediat; ad quorum prædictiones & promissa tanquam ad lucem aliquam aspiciendum sit; vt Lucernæ, inquit Petrus, lucenti in caliginoso loco, donec dies elucescat, & Lucifer oriatur in cordibus vestris. Atque de quindecim argenteis hactenus: nunc verò de Ghomer hordei, & de Lethec, hoc est dimidio ghomer hordei erit deinceps dicendum. Homer mensuræ genus apud Hebræos erat, de qua nos in nostris de siclo disputationibus exactius Deo duce agemus. Nomen verò ipsum complementum siue cumulum significat, nam cum ranas Ægyptijs infestas, Mose perniciem illam deprecante, Deus extinxisset, in hammarim hammarim, hoc est in cumulos cumulos aceruatim à populo comportatas fuisse legimus. & apud Habbakuq cumulum aquarum multarum pro mari, dictum legimus, significat ergo homer cumulum: Lethech verò dimidium homer cum sit, eius etiam acerui, ad quem homer refertur, dimidium significabit. atqui & hordei nomen certæ cuiusdam significationis est, quæ ad hanc rationem non minus, quàm superiora aptē referre placet: nam turbo, procella, & tempestas, & maxima quæque calamitas nomine, & verbo saghar significantur, quæ ad idem etymon cum hordei nomine referuntur: vt in Psalmo: Et in circuitu eius SAGHAR MEOD, id est tempestas valida & iterum dixit, & stetit spiritus Saghar, id est procellæ. Nomine igitur Seghorim, id est hordeorum in hac significatione vsurpato ipsa sese totius sententiæ ratio detegit atque aperit. nam vt ad longam istam seruitutis miseriam, restitutionis spe ferendam atque leniendam, quindecim vatum lectio illis proponitur, sic etiam ea scripta cognoscenda, atque animo versanda indicantur, quibus scriptis omnis futurarum illis calamitatum, & miseriarum summa præfinitur: Atq. duo præcipuè loca sunt, in quibus hac de re agitur: Alter est septimum supra vigesimum libri Deuteronomij caput:

Psal.84. כסף

1.Pet.1.

Exod.8.

Habacuq.3.

להך שעורים

Psal.58. Psal.50.

Deutero.27.

Alter

Alter verò Leuitici vigesimum & sextum, quibus locis imprecationes & diræ populo illi obnuntiantur, si legem, si fœdus diuinum neglexerit, atque ruperit. Sunt autem in Deuteronomio nonaginta octo numero quæ calamitatum aceruum, atque cumulū, hoc est, homer, complent: In Leuitico verò quadraginta quinque tantum sunt, quæ lethec, hoc est dimidium homer absoluunt. Hæc vates pronunciat haurienda illis esse prius quàm miserijs, quibus scatent, extricari cōtingat; atq. ad eorū in sacris libris cognitionē adhortatur: namque ita fiet, vt ipsi non casu, sed diuino consilio eò sese venisse agnoscant, & futuræ rursus restitutionis pollicitis, atque spe alantur, quæ ex illis eisdem locis, vbi diræ atque imprecationes continētur, petere licebit, sunt enim hæc illis continuò subiectæ: Atque adeò ex hac cumuli atque dimidij dirarū cumuli assidua cogitatione magnum illi fructum consequentur: quippe & iustum Dei iudicium imprimis agnoscent, malumq. suum prouidentiæ spe ac fide solabuntur, atque meliorum rerum desiderio affecti diuinam misericordiam assiduis precibus appellabunt, vt ijs tandem malis feliciorem finem atque exitum det.

Leuit.26.

Et dixit ad eam, dies multos expectabis me.

PRo ratione conceptæ similitudinis decorum omne, atque omnis œconomia à vate conseruatur. namque hoc in loco vates eius partes agit, qui mulierculæ pluribus quondam amatoribus prostitutæ, curam gerit, quique eam ad sanitatem atque officiū reuocare studet: quod duabus rebus potissimum efficitur victu & cultu parcius suppeditato, & oratione ad hanc rem accommodata, qualem anteà apud poëtam indicauimus. Igitur cum vates priorem partem soluerit; hanc alteram breuibus quidē verbis, tamen idoneis sententijs adiungit: Ostendit enim se ira & dolore commotū, quòd tot procos sibi præferri, & addi videat. Cæterùm quia id non dolosè, verùm vt ira percitus cogitat, opus esse: vt quādiu ipse secesserit, illa quoq. consilium mentemq. mutet: & vt frugi feminam sese gerat: vt tandem mutatis vitæ moribus, habitu, & officio amantis sopitum amorē excitet, ita fiet vt cū eo in gratiam reuertatur, & in spem cōiugij veniat. [*Dies multos expectabis me.*] Hebraicè & Græcè, sedebis mihi, quo verbo id vitæ & cultus genus significatur, quo viduæ, aut quæ viros suos vel amissos desiderant, vel diutius absentes expectant, vel iratos atque dissidentes sibi reuocare student, vti consueuēre: cuiusmodi vitæ genus Thamar illa referre nobis poterit, quam sedere apud patrē suum, donec futurus illi maritus crescceret, Iudas socer iubebat. Sedebis itaque mihi, hoc est nomini meo addicta, neque alium præter me appellabis. Quod si quis huiusmodi consilio, mente atque habitu mulieris exemplum ex alijs auctoribus desideret, vnum satis profectò aptum ex Propertio petere licebit, libro 3. Elegia 6.

Gene.36.

Propert.lib. 3.eleg.6.

Non fornicaberis, neque eris viro: & ego expectabo te.

LEGES imponit mulieri, quibus teneri illa debeat, si modò reconciliatum sibi vitum velit, atque altera quidem honestissima lex illa est, vt à libidine omni abstineat, & mœchorum cōsuetudine abiecta ad viri optimi desiderium penitus reuocetur: quem tamen non ita citò facilem experietur; quippe diebus multis iucundissima illius consuetudine caritura est, scilicet vt sentiat, quanto priuata bono sit: atque reditum sibi, aliquando pro dignitate amplecti & conseruare discat. [*Non eris viro.*] Hæc altera lex est, vt ferat viri proprij desiderium, durum illud quidem, ferendum tamen: nam lenius fit patientia quidquid corrigere est nefas, inquit, ille. [*Et ego expectabo te.*] Hebraicè & Græcè Et ego tibi, subaudiendum, non ero, hoc est viri officio aduersum te non fungar: Nam superior negatio inferiorem etiam orationem negat: Est autē locus à relatiuis. Hæc verò vatis oratio atque prædictio est, qua apud eam, quam sibi conduxerat mulierem, vsus ipse fuit. At verò quoniam futuri Israëlitarum status imago, & repræsentatio quædam hæc fuerat, ne quis aliter rem interpretaretur, rationem ipsam atque interpretationem (vt nihil apertius) continuò subiecit: vt si quis cuius rei causa illa ab ipso agerentur, rogaret, respondet idem, nempè fore vt Israëlitarum gens diu Reipublicæ, atque omnis religionis vsu, dignitate, atque luce careat, vt neque sacrarum & prophanarum rerum ius, & morem antiquum retineat, neque eum qui per scelus inductus est, seruet: Vt autem hoc explicaret, argumenta à destinatis sumpsit, sine quibus res geri non consueuēre, hoc modo.

Quia dies

Universidad de Deusto
Biblioteca

Quia dies multos sedebunt filij Israël sine rege, & sine principe, & sine sacrificio, & sine altari, & sine ephod, & sine theraphim.

HÆc omnia enumerauit, quorum vel ad statam puramque Dei religionem, vel ad vanorum deorum cultum atque ad superstitionem vsus erat, quibus demptis, vsum quoque eorum demptum esse consequitur, vt illud: *nec turpem senectam degere, nec cithara carentem.* [*Sedebunt.*] Vt ad viduarum, atque relictarum mulierum rationem, sic ad obrutas vastatasque respublicas, aptissimè verbũ hoc transfertur, vt, Quomodo sedet sola ciuitas plena populo: Est enim miserorum sedere, cum præ ærumna, & animi dolore nihil agere, atq. adeò sese præ imbecillitate ægrè sustẽtare ipsi possint. *Sine Rege*; cuius cõsilio, & authoritate publicæ res administrentur. *Et sine principe* alio, quem illis ex propria gente, sibi adhibere liceat: namque olim quanquam apud Babylonem Iudæi exularẽt, principe tamen quodam Ierosolymitanæ vtebantur reliquiæ: nunc verò & aliarum gentium, apud quas miserè vitam agunt, legibus & regibus vel inuiti obtemperant, & neq. principis nomen inter se appellare audent, quamuis caput quoddam captiuitatis dictum, in quocumque loco sunt, sibi præficiant, quod tamen nullo principis fungatur officio. [*Et sine sacrificio, & sine altari,*] Hebraicè posterius hoc, *statua* dicitur, vt eos diuino prorsus cultui, tam proprio quàm alieno operam daturos esse neget: nam vt sacrificium ad purã, & concessam illis sacrorum rationem, sic statua ad vanum gẽtilium simulachrorum pertinet cultum. quòd si altare quis malit legere, vt Latina nostra versio habet, aliud esse existimet altare oportet à sacrificio concesso, neque enim geminarentur nomina, si res eadẽ vtrobique indicaretur. [*Et sine ephod & sine theraphim:*] Quoniam humanæ res sine diuino consilio, nec rectè administrantur, nec succedunt, oracula olim necessaria fuêre. Hæc autem aut vera certaque sunt, qualia quæ à Deo verò fundũtur, aut incerta, aut vana, qualia à dæmone vel fundebantur, vel ab eius ministris atque sacerdotibus fingebantur, quibus vulgus erroneam fidem habebat. Cùm igitur Israëlitæ ad impium sacrorum morem à verò cultu transierint, diuinandi etiam rationem & modum gẽtibus consuetum obseruabant: namq. Hebreis ex Ephod ex vrim & thunnim, vera & certa; Gentibus verò ex certis ad certam temporis horam, & syderum astrorumque coniunctionem aptatis signis atque imaginibus, ex auibus, extis, ex tripode, atque alijs ex rebus, vana & incerta petebantur responsa: Vtroque genere destituendos Israëlitas vates prædicit: Singulas autem species in singulis generibus tantum dixit, consueta autoribus dicendi figura vsus, vt, conteres naues, Tharsis, pro quibuscumque nauibus: &, *quodcumque minabitur Eurus, Fluctibus Hesperijs*: Eurus pro vento dictum. Atque ad hunc locum Iudæorum res deuenisse, eumque hactenus tenere, certius est, quàm vt probationem nostram desideret. nam neque Ierosolymis, si qui ex ea gente degunt, sacra patrio more faciũt, cùm templum illud, in quo solo hæc exerceri fas fuerat, à barbaris sit occupatum, & Machometano ritu frequentetur: (Extra vrbem verò sacris operã dare nefas illis est:) Neque etiam prophanis gentium cultibus, & sacrificijs vacant, quæ ab Euangelicæ propagationis tempore per totum ferè orbem obsoleuerunt.

Horat. li. 1. Od. 31. Threno 1.
Psal.
Horat. Od. 28.

Et post hæc reuertentur filij Israël, & quærunt dominum Deum suum, & Dauid Regem suum, & pauebunt ad Dominum, & ad bonum eius in nouissimo dierum.

SVPERIORVM promissorum hæc confirmatio est, atque asseueratio, quæ eorum ad quos pertinet spem, iteratione, atque repetitione redintegrat: In precedenti autem capite res omnis propositionis forma prædicta fuerat: in hoc autem disposita, & vnicuiq. parti sua tempora sunt tributa; atque ita temporum & rerum distinctione vaticinij ratio certior atque explicatior apparet, & sperantium animi reuocantur, ex obseruata antecedentium, & præsentium rerum serie ad futuram tranquillitatem expectandam: *Et postes,* conuertentur vocati à Deo Israëlitæ, atq. Euangelij mutatione rursus inuitati emollitis iam diuina misericordia eorum cordibus, quæ hactenus ob propriam ipsorum culpam obduruerant, reuertentur ab ista, in qua nunc iacent, miseria, ad nouam illam atq. desideratam felicitatem. [*Et quærent dominum Deum suum,*] cuius regnum intra ipsosmet futurũ est: quærẽt in toto corde & in tota anima, & mente, damnatis prioribus omnibus cogitationibus & studijs, quæcunque veritati, & consilio diuino aduersabantur. [*Et quærent etiam Dauid Regem eius,*] Iesum Christum verum Dei vnctum, cui Dauid solium perpetuo possidendum à Deo traditum est, cuiusque regni finis futurus est nullus. hunc eundem ipsum sibi regem & iudicem vniuersorum à Deo lectum, datumque agnoscẽt: huius imperijs, vt planè diuinis obtemperabunt. nam, vt Deo, sic & Christo eius, & credere & optemperare oportet: Creditis in Deum, & in me credite, inquit ille: & Pater etiam, hic est, inquit, filius meus dilectus, in quo mihi benè complacui, ipsum audite. Vt autẽ diuinæ naturæ dignitatis, & imperij eiusdẽ cõmunionem in Christo indicaret, zeugmate figura elegantissimè est vsus, vnoque verbo vtriusque obsequium & cultum patris videlicet, & filij est complexus. [*Quærent Deum, & Dauid Regem eius.*] Sed quod Dauid antiqui secundum carnem patris nomine nepotem ipsum verum & certum atq. æternum regni hæredem appellaret, res ipsa, ius, & ratio postulabant: Quamobrem & eiusmodi creber atque consuetus vatibus est sermo, vt apud Ezechielem: Ego dominus ero eis in Deum, & Dauid seruus meus princeps in medio eorum: atque apud alias etiam gentes, qui eiusdem imperij, aut dignitatis erant primi sui imperij auctoris nomen gerebant; vt à primo Iulio Cæsare omnes, dicti sunt Cæsares. Horum autem studium atque cura omnis, cũm eum felicitatis compleuerint gradum, nulla alia erit, quàm vt summam erga se Dei benignitatem agnoscẽtes, atq. in animo cogitãtes Deum ipsum tantorum auctorem bonorum perpetuo cultu reuereantur, & bonum ipsum sibi dono datum, hoc est spiritus diuini munus decentibus officijs, & totius vitæ integritate atque sanctitate tueantur, sicut scriptum est: Satagite vt certam vestram vocationem & electionem faciatis, hæc enim facientes non peccabitis aliquando; & iterum alio in loco. Nolite contristare spiritum sanctum Dei, in quo signati estis in die redemptionis: Hæc erit vita solutorum istis, in quibus versantur, miserijs Iudæorum, ad quam vtinam diuino munere quàm citissimè traducantur, neque nos tamen tanta felicitate, & honoribus tantis excludamur. Amen.

Luc. 1. Act. 2.
Ioan. 12. 14. Matth. 6.
Ezech. 34.
2. Pet. 1.
Ephes. 4.

CAPVT QVARTVM.

Audite verbum Domini filij Israël, quia iudicium domini cum habitatoribus terræ.

HACTENVS Israëliticarum rerum initia progressus, & incrementa, atque earum fines, diuino ex oraculo cognouimus: denique omnia quæ ad illos pertinebant negotia in breuem quandam summam redacta sunt. tota autem res à Deo cum vate acta est, ita vt futuram in eam gentem, eiusque posteros animaduersionem, & totius cõsilij sui rationem cum illo communicaret, & sese iudicem integerrimum ostenderet, & promissa misericordia patrem pientissimum amantissimumque virum probaret. nam Deus vt iustissimus atque ab omni iniquitate alienissimus est, ita suorum iudiciorum rationem hominibus bonis tamen, & sapientibus (quales prophetæ sunt) probandam aperire consueuit, nequid horum aut casu receptũ, aut negligentis numinis, vel priuato odio agentis, libidine effusum putetur, sicut scriptum est: An est malum in ciuitate quod Dominus fecerit? Quia non faciet Dominus Deus verbum, nisi reuelauerit secretum suum ad seruos suos prophetas. Hactenus ergo se iudicem apud vatem gessit, & consilia aperuit sua. nunc verò deinceps cum populo ipso agit, cuius criminibus & sceleribus irritatus, eam, quam audiuimus sententiam pronunciauit, & stabiliuit, & sermonem apud omnes, præcipuè verò apud Israëlitas habet, quo in sermone primùm accusatoris personam, deinde etiam iudicis sustinet, atque vtrique officio propriæ partes, attributæ sunt. Est autem totius orationis argumentum hoc: Imprimis quantum gens illa ab officio, à diuiuę legis obseruantia, ad vitia atque ad libidines degenerarit, ostenditur. prætereà quemadmodum ex illis malis in impudentiam, & inde in grauissimum, atque turpissimum impietatis morbum delapsa sit: eoque

Amos 3.

Universidad de Deusto
Biblioteca

morbó ſacerdotes & principes obnoxios arguit; quamobrem captiuitatis & magnarum miſeriarũ pœnas omnibus primùm eſſe ſuſtinẽdas cõfirmat, qui primi tantã ſint culpam commeriti: quin etiam eaſdem ad poſteros ſuos, vt meritorum, ita ſuppliciorũ hæredes eſſe redituras. Statim ergo in ipſo accuſationis initio exordio vtitur diuinis accuſationibus famliari, quo & attentionem, & docilitatem parat, & rem ipſam cognitu neceſſariam docet, & parata attentione quid acturus imprimis ſit, proponit; nimirum ſe illius ſeculi & gentis mores turpiſſimos accuſaturum. quam eandem dum ille accuſat, ſuorum criminum cognitricem adeſſe vult, vſque adeò accuſationem quam factitat, iuſtã atque irrefragabilem eſſe profitetur: Deinde vero propoſitam confirmat cauſam, & demùm dicendo iure iudicis munus exequitur. [*Audite verbum Domini filij Iſraël:*] Ab accuſatoris & à rei ipſius de qua agitur magnitudine, attentionem captat: quòd accuſator Deus ſit, qui non odio, non ira, non proprijs commodis, non denique alio vllo vitio, ſed rei ipſius indignitate, ad accuſandum moueatur; quòd filij Iſraël rei ſint, quos præter alios omnes homines, iuſtos atque integros eſſe oportuit, quoniam Iſraële patre gaudebant, in quem tanta beneficia Deus contulit, vt ob eorum beneficiorum recordationem nomen illi Iacob in Iſraël mutauerit, vt aſſidua nominis appellatione, & dignitatis, & officij ſui admonerentur. Itaque non tam Iacob, quàm Iſraëlis filios in crimen vocat, quibus hoc ipſum quòd à Deo in crimen vocari poſſint, grauior quædam culpa eſt. *Audite*, autem ſimplex verbum protulit, neque verborum copia longum exordium eſſe voluit; tum vt cauſæ ſe potius, & rebus ipſis, quàm verbis inniti oſtenderet; tum quòd verbũ ipſum longæ orationis vice ſeruire in diuinis ſermonibus ſolet, neq. vnquã niſi in re maxima atque grauiſſima vſurpatur, quam ipſorum, apud quos agitur cognoſcere interſit: vt, Audite verbum Domini principes Sodomæ: Audite hoc omnes gentes, auribus percipite, qui habitatis orbem. vt autem, *verbum Domini*, dixit, rem conſilio diuino agitatam atq. putatam oſtendit. nam DABBAR pro quo verbum vertimus animi imprimis cogitatum, deinde effatum ipſum ſignificat, vnde & pro toto negotio aliquo accipitur. Neminem præterea excipit cum filios Iſraël appellet, non plebem, non principes, non etiã ſacerdotes ipſos, quia Iſraëlis nomine omnis Iacobi poſteritas habita diuinorum beneficiorum, atque promiſſorum ratione, appellatur. [*Quia iudicium domino eſt cum habitatoribus terræ.*] Cuiuſmodi cauſa, & quo in genere agenda ſit, proponit: Nam cauſam in iudicio dicturus eſt aduerſus populum, qui conditioni & pacto non ſteterint; quamobrem creditas ea conditione res, & iuſtas etiam pœnas ab illis eſſe repetendas. Itaque hoc, hemiſtichium totius orationis propoſitionem & ſtatum continet. Iudicium hoc in loco litem interpretamur: nam quod Hebraicè eſt *Rib*, contentionem, litem, controuerſiamq. vertere, ratio ipſa, & locorũ ſententia docet; vt, Iudica Domine nocentes mihi, Hebraicè *rib adonai ribeni*, id eſt Litiga domine cum litigantibus mecum, de quo verbo nos plura in Habbakuq diſſerebamus: Itaque lis eſt Domino aduerſus eos, qui Cananæam terram incolunt: quos omnes in ius, & iudicium Dominus ipſe vocat, quos cum nemo deſerti officij arguat, Deus ipſe ſuas partes agere, atque aduerſarios accuſare cogitauit. [*Cum habitatoribus terræ.*] Articulus Hebraicè & Græcè nomini terræ appoſitus, certam terram de qua ſermo fiat, indicat; nimirum eam, quæ ab ijs, quorum iudicium poſtulat, tenebatur. Totius autem actionis argumentum huiuſmodi eſt. Deus Iſraëlitis regionem, ex qua Cananæos expulit, cum omnibus rebus, & fortunis poſſidendam ea conditione tradidit, vt impietate omni, iniuria, atque ſceleribus alienigritatem colerent, id, quòd ſi ab illis purè ſancteque obſeruaretur, ſeſe ijſdem propitium, dextrum atque fauſtum fore à principio ad finem vſque anni futurum receperat; ſin minus id præſtarent, ſe prædixerat vltorem, & vindicem, aſſertoremque teſtibus cælo ac terra, ſicut ſcriptum eſt: Et dedit illis regiones gentium, & labores populorum poſſederunt, vt cuſtodiant iuſtificationes eius, & legem eius exquirant. At vero cùm iſti conditionibus, legibuſque violatis animos ſuos ab hac pietatis atque virtutis cura ad ſummã infamiam impietatemque traduxerint, & quemadmodum patres eorũ in arcum prauum cõuerſi fuerint, nõ ſolum Dei minus ſecundã in ſe prouidentiã, ſed magnam indignationem, meritò ſunt experti: Repetit ergò ſuum ius Deus, & ab iniuſtis poſſeſſoribus terram

Iſai.c.1. Pſal.1.

דבר

ריב

Pſal.34.

Habac.1.

Deut.11.

Pſal.104.

vindicare

vindicare parat, ob eam cauſam quòd incolæ conditionibus acceptis, non permanſerint: namque hæc iuſtiſſima ad repetendum cauſa eſt. Sic apud Ieremiam eodem iure poſtulantem Deum audiuimus: Circumite vias, & aſpicite, & conſiderate, & quærite in plateis eius, an inueniatis virum facientem iudicium, & quærentem fidem, & propitius ero ei ciuitati. Igitur cum litem ſibi eſſe cum *habitatoribus terræ* propoſuerit, habitationis & terræ nominibus pactum violatum eſſe ſubindicauit: nã de habitatione, & aduerſus habitatores cauſa ſibi tractabatur. Propoſitionem autem hanc ſubiecta partitione confirmat, ita vt nullum officij genus fuerit, quod iſti non violauerint, nulla rurſus ſceleris forma, quam non ſtudio ſummo atque actionibus ſuis expreſſerint.

Ieremi.5.

Non eſt enim veritas & non eſt miſericordia, & non eſt ſcientia Dei in terra.

CVM pietas, & virtus duobus officiorum generibus definiantur, quorum alterum ſit eorum quæ erga Deum, alterum verò eorum, quæ erga homines fieri oporteat, vtrumque genus ab Iſraëlitis proditum fuiſſe criminatur, & vtinã nos etiam chriſtiani, quibus maius donum ijſdem conditionibus creditum eſt, huiuſmodi crimen effugere poſſimus. Nobis autem ſingulæ ſeorſum formæ deſcribendæ ſunt, vt quid vnũquodq. horũ ſit, & ad quod genus referri poſſit, intelligatur: Negationem verò propterea præmiſit, quod ijs quæ deſiderantur, virtutum & officiorum conditionibus terram poſſidendam acceperant, vt ſcriptum eſt: Vt cuſtodiant iuſtificationes eius: Etenim iuſtificationes non tam præceptis negatiuis, quàm affirmatiuis continentur: Nam ſi quis non furetur, non peieret, non hominem occidat, non continuò iuſtus eſt, niſi idem & Deum ardentiſſimè amet, & eius cauſa in homines etiam ſit beneficentiſſimus. Itaque non ſolum nemini nocerì, ſed nemini officium cùm opus eſt, nõ præſtari oportet, quibus ex vtriſque rebus fit, vt diuinus ſermo cùm aliquem commendare vult, à malo declinantem, & bonum facientem teſtetur, vt Vir fuit in terra Hus, nomine Iob, ſimplex & rectus & timens Deum, & recedens à malo cunctis diebus vitæ ſuæ. Deſiderantur ergo imprimis officia in Iſraëlitica gente, ob quorum defectum de diuinorum poſſeſſione donorum meritò deturbandi erant. Atque tria imprimis commemorat virtutum genera, quorum ſtudium & aſſiduam exercitationem ab illis celebrari volens Deus perpetuam ipſe matetiam, & certas occaſiones obtulerat. ſunt autem officiorum genera hæc, veritas, miſericordia & Dei ſcientia, quorum cauſa illis ad terram incolẽdam admiſſis, primitias, decimas agrorum requiem & iubileorum tributa imperauerat; quibus rebus omnibus, & ad veritatem & fidem, & ad miſericordiam, atque ad tantorum beneficiorum auctoris Dei cognitionem aſſuefactos eſſe voluit: Hæc autem omnia ipſius terræ poſſidendæ, legibus continebantur, quæ cum minus præſtita ab illis eſſent (quemadmodum ex alij locis manifeſtum eſt) deſiderari in terra dicuntur. Veritatem autem hoc in loco definimus eam virtutem quæ iuſtitiæ omnis fundamentum eſt, perquam damus operam, ne quid aliter, quàm confirmauerimus, fiat, aut factum aut futurum ſit. atque hæc ipſa in debitis numeratur officijs; illa verò altera quæ ſequitur, non tam ad debita, quàm ad ea, quæ vltro præſtantur officia pertinet: Miſericordia ea eſt animi virtus ad opem ferendam & hominum indignorum calamitates ſubleuandas. Quiſnam verò in eo cui veritas ſancta non eſt, requirat miſericordiam? ſed neque Dei ſcientiam, cùm hanc apud eos, qui à veritate atque à miſericordia deſciuêre, quàm minimam eſſe manifeſtum ſit: Neque enim vera atque integra Dei ſcientia conſtare omnino ſine officio poteſt, ſicut ſcriptum eſt. Pater tuus comedit, & bibit, & fecit iudicium & iuſtitias, tunc benè erat ei: Iudicauit cauſam pauperis & egeni, tunc benè erat ei, nunquid non hoc eſt cognoſcere me, dicit Dominus. Igitur diuina ſcientia religionem, pietatem, & virtutum officiorumque ſtudium continere videtur, ob eamque cauſam hunc locũ ſic explicat Chaldæus interpres: [*Neque ſunt qui ambulent in timore Dei in terra.*] Hæc itaque illis officia, hæc ſtudia, hi mores publicè fuerant priuateque colendi, ſed ceſſere pietas fideſque: *In quorum ſubiere locum fraudeſque dolique, Inſidiæque & vis, & amor ſceleratus habendi.*

Pſal.104.

Pſal.36.

Iob.1.

De inuẽto. lib.1.

Tuſcul.4.

Ieremi.22.

Ouid.metamor.lib.1.

Maledi-

Universidad de Deusto
Biblioteca

Maledictum & mendacium, & homicidium, & furtum, & adulterium inundauerunt, & sanguis sanguinem tetigit.

OMNES fraudum & scelerum partes in hæc velut genera actæ sunt, quibus non solùm terra infamis erat, sed homines ipsi vbicunq. essent, flagrabant. *Maledictum* iuramenta vana & irrita significat; & quia in varijs iurandi modis ille magis esse formidabilis videtur, qui per execrationes & imprecationes fit, hunc præ alijs omnibus protulit, qui si violetur atque rumpatur, cæterarum quoque omnium sanctitatem negligi, atque violari facilè arguit. Est autem Hebraicè *Alah* verbum infinitum, quod cum imprecationibus & detestationibus iurare significat, idque Græcus interpres rectè vertit. Ara. eiusiurandi modi initium tale apud Hebræos erat, Si feci, vel si non feci, siue facio, siue faciam, hæc atque hæc mala in caput descendant meum: quam rem iurare in caput græci dicebant: *Comedam, inquit, flebile nati Sinciput elixi Pharioque madentis aceto.* Huiusmodi iuramento vt grauissimo vsum Petrum euangelia indicant: Quod genus & inter alia Christus Dominus vetuit: Neque per caput, inquit, tuum iuraueris. Atque in hoc primo scelere, & religionis, & fidei publicæ proditionem intelligimus.

אלה

Iuuenal. saty. 13.

Matt. 26. Matt. 5.

[*Mendacium.*] primum illud nomen in quacunque re interpositum iusiurandum, atque idem neglectum, hoc secundum certæ rei & debitæ negationem significat, vt depositi vel crediti, vel officij, atque muneris cuiusuis, modo debitum sit. Nam mentiri verbum, pro eo quod est fidem datam fallere, & Hebræi & Latini frequenter vsurpant, vt, filij alieni mentiti sunt mihi, filij alieni inueterati sunt, & si mentitus fuerit proximo suo depositum repetenti. [*Homicidium,*] scelerum numerum simul & grauitatem auget. est enim homicidium hominum generi imprimis perniciosissimum, & numini vehementer inuisum, cùm id animal vita priuatur, cuius vitæ causa totus hic inferior orbis productus sit. Omne autem iniuriarum genus, quæ ab aliis hominibus in alios peruenium, vel in personis ipsis, vel in re, vel in honore atque dignitate versatur, nullum autem genus intactum, nullum non vehementer exercitum illis esse dicit, cùm homicidia & furta, atque stupra cõmemoret: sed & dicendi modus ipse scelerum numerum auget, & studium indicat, nam infinitiuo modo Hebraicè sic legimus, *imprecari*, & *mentiri*, & *occidere*, & *furari*, & *fornicari*: qua oratione communem omnibus, & maximè frequentatam iniuriarum esse exercitationem ostendit: Quam rem & sequenti hemistichio explicat: [*Inundauerunt & sanguis sanguinem tetigit:*] Hebraicè ruperunt, & sanguines in sanguines contigerunt; vt non priuatam, sed publicam peccandi licentiam demonstraret. rupisse legum ait & æquitatis pudoris & timoris etiam vallum, ita vt nullus locus, nullum tempus suscipiendis, admittendisque vacet flagitiis, neque quidquam obstet, quin omnia loca, tempora, & capita omnia sceleribus redundent: Nam

Psal. 50.

Gene. 15. Leuit. 20.

Iuuenal. saty. 13.

Quæ tam festa dies, vt cesset prodere furem,
Perfidiam, fraudes, atque omni ex crimine lucrum
Quæsitum, & partos gladio, vel pyxidè nummos?

hoc est, sanguines sanguinibus cõtactos esse, vt effrenata nullis supplitiis, nullo exilio, vinculis aut damno coërcita, nulla religione cohibita humana libido, diuina omnia atq. humana iura nefariis polluerit sceleribus, ita vt completa videatur eorum esse malitia, quæ rupto omni prorsus obice, omni diruta macerie, continuis flagitijs omnia compleat. Verbum autem *ruperunt*, vel *inundauerunt*, quamuis ad præcedentia omnia referatur, cùm adulteriis proximum sit, in eo genere nullum libidinis modum prætermissum esse docet: *sanguines* verò iniuriarum significationem multis in locis vsurpare iam notius est, quàm vt exemplorum copia opus sit, vt, Libera me de sanguinibus Deus. hoc in loco sanguinis contactus, mutuas & continuas iniurias significat. ad hunc autem statum, vbi res hominum defluxerint, pronum est, vt diuinum iudicium atque vltionem expectent, qualem & Amorrhæi eiusdem regionis incolæ, vbi iam sua ipsorum completa fuit iniquitas, experti sunt: „ sicut scriptum est: Custodite leges meas atque iudicia, & facite ea, ne & vos euomat „ terra, quam intraturi estis, & habitaturi: Nolite ambulare in legitimis nationum, quas „ ego expulsurus sum ante vos: omnia enim hæc fecerunt, & abominatus sum eas: nunc verò quando & ab istis omnia hæc admissa atque exercita sunt.

Propter hoc lugebit terra, & infirmabitur omnis qui habitat in ea: in bestia agri, & in volucre cæli: sed & pisces maris congregabuntur.

CVM terra animantium omnium, & hominũ præcipuè sedes sit, fieri persæpe solet, vt in lætis & in mœstis rebus ab habitatoribus ad ipsam sermo ratioq. transferatur, & ridere & lugere terra dicatur; nec id in sacris libris solum, sed etiã in externis auctoribus passim obseruatur: Vt, *Aret ager, vitio moriens sitit aëris herba*: Vt autem lætitia & risus felicitatis & nitoris, sic contra mœstitia atque luctus miseriæ sordium, atque vastationis est comes. Nihil autem ita lætum atq. iucundum, vt regio & hominibus, & vtilibus animantibus frequens est; nihil rursus ita horridum, aut ita triste, vt vastatos, & incultos terræ tractus videri, maximè si frequẽtiæ atq. culturæ relicta vestigia humanarum rerum vicissitudinem & ruinam testentur: Igitur propter peccata populi istius, terram vastandam, atque omni ornatu, omnique nitore spoliandam esse prædicit, & decernit, ita vt mœsta terra & lugens vtpote regibus viduata, & filijs orbata suis visatur; neque solum homines, sed quadrupedes etiam in ea, atq. aues esse desiderandas, quòd complura harum animantium genera hominum, vel cura, vel cultura, vel etiam opera ad viuendum indigeant: non solum enim pecora & armenta vitam sine humana cura tueri non possunt, sed & feræ plurimæ, vt leones, lupi, vrsi & vulpes, quibus nisi ex hominum rebus vnde rapiant, suppetant copiæ, non facilè est aut propagare, aut tueri genus suum. auium verò maxima pars, ex agris, hortis, & vinetis atq. siluis, ab homine cultis, alitur. quòd si homines terris atq. agris omninò cedant, illa etiam genera omnia cedere consequens est: sicut & Ieremias in eandem sententiam, dixit: Intuitus sum, & non erat homo, & omne volatile cæli recessit: Inspexi & ecce locus pascuus & fertilis desertum erat. Atque hoc in loco bestiam agri, pro omni animantium genere, ex quo vsus aliquis hominibus percipitur, dixit iuxta figuram cunctis auctoribus notam; sicut Adria pro omni mari, & pecus, pro armentis etiam vsurpatur. huiusmodi etiã illud est: Hæc est bestia quam comedetis, cum aliàs nomen hoc ad feras tãtum accommodetur: quòd si propria significatione nomen vsurpari velis, erit argumentum ex contentione ductum, siue vt Dialectici loquuntur à maiori. nam si feris regionem ad viuendum incommodam fore prædicit, longè multò profectò incommodiorem pecoribus etiam futurarum significat. [*Sed & pisces maris congregabuntur.*] Neque enim solum ad terrarum tractus, sed ad stagna etiam, fluuios & lacus, atque adeò ad mare ipsum terris illis vicinum, ea calamitas pertinebit, adeò omnia effœta & sterilia Dei indignatione reddentur, sicut scriptum est: Posuit flumina in desertum, exitus aquarum in sitim: Terram fructiferam in salsuginem à malitia inhabitantium in ea. Vt enim Dei cura atque prouidentia, quibus consulit vbertatem & felicitatem maximam affert, ita rursus, quas negligit ad maximam sterilitatem, atque adeo ad internetionem, vel eo ipso solũ quòd negligit, conuertit, vt scriptum est: Omnia à te expectant, vt des illis escam in tempore, dante te illis colligent, aperiente te manum tuam omnia replebuntur benedictione, auferente autem te faciem turbabuntur, auferes spiritum eorũ & deficient, & in puluerem suum reuertentur. Congregari autem hoc in loco interire significat, & in peritium numerum, & gregem colligi, tum ex frequenti verbi usu, vt congregatus est ad patres suos; tum etiam ex rei pictura, & viua descriptione: nam cum pisces vagũ genus, dum viuunt casu aliquo in mari, aut fluminibus, aut in stagnis intereũt, magnam eorũ copiam ad littus aut ripas, siue ad margines, ab vndis ipsis proiectam videre est. Chaldæus & Græcus interpretes, alter *Iizagerun*, hoc est pauci fient; alter *Ecleipsusin*, hoc est, deficient verbum vertêre, vt *congregari*, in numerum breuissimum redigi, exponerent. Diuinam profectò iram ad hæc vsque tẽpora Syriæ pars, quæ Israëlitis cesserat, testatur; quæ cum vbertate nulli olim cederet, post acceptam à Tito cladem nulli alij orbis regioni non inuidet. [*In volucre cæli.*] Cum volucre cæli, sic Græcè, & non incõmodè, vt, In baculo meo transiui Iordanem istum.

Virg. Eclog. 7

Ieremi. c. 4.

Leuit. 10.

Psal. 106.

Psal. 103.

Genes. 32.

Veruntamen vnusquisque non iudicet, & non arguatur vir: populus enim tuus sicut hi, qui contradicunt sacerdoti.

NVNQVAM alias peius Respub. habet, quam cum nullus in ipsa correctioni relinquitur locus: Nam etiam inter perditissimos mores, sperandum est, si vir bonus

Universidad de Deusto
Biblioteca

quispiam extiterit, cuius oratio inter ciues valeat; sin nullus vitæ sanctitate, & oratione id prestare possit, vt reliquorum mores arguat, vt virtutem doceat, atque suadeat, actum conclamatumque est. Atque in religiosa diuinoque iure stabilita Republica, hoc sacerdotum munus officiumque est, vt etiam si reliqua plebs corruptissimis sit moribus, illi tamen salubribus præceptis, oratione vitæque integritate monendo, hortandoque populum, ad mentem reuocent, & reducant, sicut scriptum est: Docebũt iuditia tua Iacob, & alio in loco: Ibis inquit, ad sacerdotem. Quod si eò morbus processerit, vt in medicos etiam ipsos, hoc est sacerdotes peruaserit, quænam salutis reliqua erit spes? quis ei parebit, qui sibimet non cauerit? & quis ab eo consilium petet, qui sibi non sapiat? maximè verò cùm insania laboretur, cuius curationem nemo nisi sanus suscipere possit. Nihil igitur in huiusmodi rerum atque morum ruina ab hominibus expectandum, nisi Deo nostri cura sit, vt ipse vel verbis, vel minis aut flagellis, & supplicijs, aut etiam alijs, quibus ea insania curatur remediorum generibus, humanarum rerum saluti consulat. Igitur cùm ad hunc locum Israëlitarũ Respublica deuenisset, & litem aduersus eos instituerat Deus, vt in superioribus vidimus: Quia iudicium cum habitatoribus terræ. Nunc verò quam ob causam, his etiam accusatoris partibus vsus sit, exponit; quia nimirum apud eos, quorum id agere intererat, nemo sit, cui ea tutò tradi possit prouincia: nam à planta pedis vsque ad caput, non est in eo populo sanitas, sed à principe vsque ad sacerdotem omnes student auaritiæ: nihil autem leuius sacerdotum vitia, & perditi mores populo, quam nequiter viuendi, & liberius peccandi exemplum afferre solent, vt scriptum est: Si Sacerdos qui vnctus est, peccauerit, delinquere faciens populum: nihil etiam huiusmodi sacerdotis reprehensio & admonitio, atque ad virtutem reuocatio in impudente iam & propter turpe exemplum contemnente populo, efficere solet, nisi vt multa accusans & maledicens totidem & ipse bona cum venia, audiat malefactaque noscat sua: Hoc itaque est illud, quod à Deo per vatem dictum hoc sermone est: Nimirum esse neminem qui peccantem arguere possit populum, quando iam sacerdoti turpitudinem etiam suam obiicere populus ipse didicerit. Atque ob eam causam arguatur frustra, id quod maximam in populo ipso impudentiam, & diuinæ apud eos legis contemptum, atque negligentiam arguit. Solet namque leuissimum hominum vulgus, non tam legis grauitatem & pondus, quàm ministri auctoritatem, summo cum errore æstimare; cuius erroris tollendi causa Dominus dicebat: In cathedra Mosis cum sederint scribæ & pharisæi omnia quæcunque vobis dixerint facite, secundum autem opera illorum ne feceritis. [*Veruntamen*] Multam atque variam indeclinabilium partium vim in omnibus linguis esse, nemo vel mediocriter eruditus est, qui nesciat. namque eadem pars alium atque alium animi motum, diuersis in locis, & sermonibus indicat; & si quid est in linguis, quod negotium interpretantibus faciat, cùm verbum verbo reddere fideliter curant, hoc vnum imprimis est: verborum enim & nominum constantem rationem, & par pondus plærumque reddere possis, particularum verò vt constans omninò ratio sit, efficere non poteris. Quis in alia lingua vocem inueniat simplicem, quæ cum voce latina, VT, paribus numeris conueniat: varijs profectò vocibus nobis fuerit vtendum, si exactè sententiam, & cogitationes, quæ sermonibus exprimuntur, consequi velimus. ex rebus verò multis, quas ob res venustas, & decor, sermonisque puritas ex alia in aliam linguam vertentibus, integra atque simplex non cõtingit, vnus est earum partium, quas indeclinabiles vocant vsus. Igitur apud Hebræos vox est *Ach*, pro qua interpres noster plerumque reddit, *verum* & *veruntamen*, quæ apud illos non semper aduersantis fungitur officio, sed alio atque alio in genere animi motibus & conceptionibus inseruit. Vnum genus est, cum is qui loquitur aliquid interea affirmare non sine indignatione vult, non autem omnino imperare, quamuis imperatiuo modo sit vsus, verũ ita imperat, vt non ex sua mente, sed ex rei more aliena culpa id euenisse affirmet; quale est illud Ariadnæ apud Catullum. [*Et iam nulla viro iuranti femina credat.*] sic hoc in loco accipiendum est, *veruntamen*, ac si dicat superuacaneam hoc tempore reprehensionem fore, cum integer nemo reprehendere alios possit, nemoque rursus patienter se ab alio viro notari ferat: licebit itaque, veruntamen, vocem ad Catulli imitationem, & iam explicare sic. Et iam nemo alium notabit, neque quisquam quempiam reprehendet, cum id importunum omninò atque improbum apud istos iudicetur: Hispanice sic sententia hæc ef-

Isai.e.1.

Leuit.4.

Math.15.

Catul. Argonau.

hæc efferri potest: *Ni aym haura quien castigue ni quien sea reprehendido.* Italicè autem: *Pur cia non sara chi reprenda.* Gallicè, *Toutesfois on n'aura qui reprendre.* Græcus interpres vocem Veruntamen ὅμως reddidit, varia etiam vsus voce [*Populus enim tuus,*] caussam profert, quamobrem reprehensionis inter eos nullus sit vsus: quoniam inquit sacerdos, cuius id intererat, si id agat, sua etiam delicta agnoscere timet; quippe qui nec ita sit vitæ integræ nec pudicæ, vt alienam corrigere possit impunè. [*sicut qui contradicit sacerdoti,*] *Sicut* non hic similitudini, sed asseuerationi atque affirmationi seruit, vt illud: Iura mihi sicut dies hæc: & illud: Facti sunt principes Iuda, sicut assumentes terminum, hoc est, vt reassumentes, Latinus sermo coniunctione VT eodem modo vtitur:

Longa quibus facies ouis erit, illa memento,
Vt succi melioris, & vt magis alba rotundis
Ponere &c.

Omnino illud statuimus, eos qui linguarum peritiam negligunt, magno sese intelligendi vsu fructuque, vel ob vnam hanc indeclinabilium vocum rationem priuare. [*Populus tuus,*] ad secundam persona eleganter populum retulit, nam in ironijs, irrisionibus, & reprehensionibus cùm secunda persona tanquam ad eam rem inducta, sermo non inconcinnè instituitur, vt:

Omne in præcipiti stetit vitium vtere velis
Totos pande sinus.
Et tuus hic populus sapiens & iustus in vno. &c.

Potest etiam hoc in loco pro nomen *tuus*, ad terram ipsam per apostrophen referri; nam de terræ iure hac in caussa agitur, quam expositionem nos aptiorem esse arbitramur, quasi ad Deum aut Israëlem patrem sermo referatur; Deus enim ipse verba per vatem facit; sed de Israële nulla hactenus in hac oratione facta mentio est: [*Contradicunt,*] propriè hic litigare significat, ita vt liceat litigantibus caussam suam vtrinque pari agere iure. Persuasit itaque sibi iam populus non ferendas esse sacerdotum reprehensiones, cùm ab illis non vitæ sanctitate, non caussa ipsa superari se credat. Itaque si quid acerbius à sacerdotibus audit, contumeliam inuriamque interpretatur, quamobrem inuectiuis, & ipse contra vtitur:

Genes.35.
Oseæ 5.
Horat. lib. 2. serm. Saty. 4.
Iuue. Saty. 4.
Horat. Epist. lib. 2.

Et corrues hodie, & corruet etiam propheta tecum nocte:
tacere feci matrem tuam.

POPVLI aduersus sacerdotes sermonem refert, quo se carpentes excipere solitus ille erat. nam sacerdotes aut diuinæ legis atque præceptorum populum admonebant, aut prophetarum etiam dicta, & sermones proponebant, non pauci autem falsi vates inter illos erant, quorum aut mores & facta cum dictis discreparent, aut mendax omnino legatio & vaticinium esset, quippe qui non iussi aut missi à Deo, sed in populi gratiam ambitiose vaticinium profiterentur. idque à populo non vno argumento deprehensum fuerat: huiusmodi sermonibus ab eo sacerdotes excipiebantur, vt suorum etiam errorum atque scelerum admoniti, sibi interim cauerent, alioqui cum ipsis quos obijciebant prophetis male & citissimè perituri. [*Et corrues.*] Præcessisse sermones aliquos apposita coniunctio indicat, quæ hoc loco sententias illatione connectit, vt illud: Dic ad eos qui linunt absq. temperatura. *Et corruet paries*, &c. Nam vt apud Arabes coniunctio *Phe*, & iunctura & consequentiæ nota est, sic etiam & apud Hebræos *Vau*. Quid, inquiunt, sacerdos populum accusas? quid legis prophanationẽ obijcis? quid vates eorumque dicta, atque minas auribus nostris inculcas? Nam & tu nequior populo reprehensor ades, vt tuis vicissim moribus nos opponere, & æqua etiam aut maiora mala tibi prædicere nefas non fuerit, quos tu vitæ turpitudine & exemplo nihilominus offendis: Corrues tu igitur hodie, & paulò post propheta etiam, cuius nos minis & prædictionibus territas. nam tu hodie corrues, & illum non diu casus suus exspectabit, sed noctu corruet: Itaque oratio hæc, popularis ad sacerdotes reiectionis confirmatio quædam est. [*Nocte:*] punctum colon voci huic apponendum est, Sic [*Tu hodie, & propheta nocte: Tacere feci matrem tuam.*] Si versionis huius verbis singulis religiose adhærendum nobis est, membri huius ratio sententiæ fuerit, vt Deus dicat nihil habere synagogam, quod Deo arguenti accusantiq. obijcere possit: etenim si maximè sacerdotibus & prophetis possit obijcere, illi inquit, sacerdotum maledicta, & reprehensionis tacitè, atq. æquo animo audire

Ezech. 3.

Universidad de Deusto
Biblioteca

dire non ſolent; quippe quos totidem maledictis, aut etiam pluribus proſequãtur. at verò in accuſante, & in iudicium vocante tacere coguntur, vt qui veram ſui accuſationem eo auctore audiant cui nihil obijci poſſit. Ideo hoc accuſandi munus, ijs quorum id agere referebat prætermiſſis ipſe ſuſcepi, ego ipſe accuſo non ſacerdos quiſpiam, ego prædico non vates aliquis, qui aut ad populi gratiam, aut ad ſui admirationem comparatus acceſ- 5 ſiſſe putetur. Hæc nobis de hac re ad verſionis huius rationem commoda viſa fuit interpretatio: ſimplicior verò quædam alia magisque coherens Hebraicam phraſim, & ſermonis vim ſecutis, explicabitur: Nam cùm Hebraicè mater in recto potius, quàm in accuſandi caſu ſit, & verbum id pro quo, *tacere feci*, Latinè legimus, propriè ſimilari, aut ſimilem eſſe vertere poſſis, ſi rationem verbi, atq. coniugationis vniuerſam ſpectes, ita verti 10 non incommodè poſſe putauimus, *Et ſimilis ero matri tuæ*, aut *referam matrem tuam*, aut, *videbor mater tua*, vt caſus ſcilicet caſui reddatur. etenim omnia hæc verſu vno comprehenduntur.

Et corrues hodie, & corruet etiam propheta tecum nocte: & videbor mater tua. 15

HÆC autem verſionis huius (ſiquidem illa alicui probabitur) ſententia eſt: Cùm iniquum videri alioqui poſſet, & nefas eſſe exiſtimari, vt vice rerũ perturbata populus ſacerdotem ſuum corripere auderet; quippe cùm ius æquitasque exigat, vt à ſacerdote populus, non à populo ſacerdos corripiatur: Inſinuatione vſus eſt populus, qua officium ſuum apud ſacerdotes tueretur, non enim quòd ſibi in ſacerdotes animaduertendi officium populus vt priuatus vſurparet, id à ſe tentatum dicit; ſed quòd totius Reipublicæ nomine, quaſi mater quędam erga ſacerdotes eſſet: vt enim ſingulos filios & dicto parentes ſacerdotibus eſſe oportet atque decet; ita totam ciuitatem ipſam, & Iſraëliticam vniuerſitatem matrem ſacerdotibus, eorumque rebus conſulentem eſſe non abſonum aut iniquum eſt. Igitur vt mater filios quos diligit, corripit: ſic ſacerdotes ſuos, à populo corripi, & maternis affectibus, atque durioribus increpationibus officij eos admoneri non dedecet; quamobrem dicit: [*Nam videbor mater tua.*] hoc eſt, quod mihi quidem priuato nomine non licebat, materno tamen (quòd iure profiteri poſſum) nomine licebit. atque huiuſmodi inſinuatione ſeruus ille vtebatur, quem herus ſe corripientẽ minus æquo animo ferebat: *Dauus ne? ita Dauus amicum Mancipium domino.* Hanc verò verſionem, præterquam quod Hebraicum exemplar poſtulat, Græca etiam adiuuat editio, ὁμοίωσον τὴν μητέρα σου.

Horat. lib. 2. ſerm. ſat. 7.

Conticuit populus meus, eò quòd non habuerit ſcientiam.

OSTENDIT quam ob cauſſam in vitia, in ſcelera, demum in impietatis morbum delapſus ſit populus; atq. huius labis reos ſacerdotes etiam facit, quos & vehemẽter ob eam culpam accuſat, atque damnat. nam res ſic ſe habet vt populus niſi agendarum rerum admoneatur, cùm per ſe ipſe rudis & indoctus ſit, à propria libidine, atque à corrupta natura opinionibus acceptis, totum ſe aut in otium, aut in non probanda ſtudia tradat; quocirca ea prouincia ſacerdotum ordini decreta eſt, vt diuina lege, & ſapientia, atque idoneis conſilijs inſtructi ipſi alios doctrina, diſciplina, & vitæ etiam exemplo in officio continere ſtudeant; id ſi non præſtetur actum iri de populi ſalute. idque maximè ſi populus non ſolum ſacerdotum reprehenſionem non ferre, ſed vitæ etiam magiſtrum ſacerdotibus ſeſe iactare auſus fuerit; quòd certè temeritate, & quadãm impatientia fit: nam ſi populo vitæ ſanctæ ac ſapienter agendæ rationẽ expectes, tacebunt profectò & obmuteſcent [*Eò quòd non habuerit ſcientiam.*] Si autem eadem ratio ad ſacerdotes reuocetur, atque periculum facere velis, an quis eorum officio reſpõdeat, nihilò magis ſapientes eos, quàm populum inuenies: ſed cùm morum atque vitæ iuxta diuinas leges & pręcepta inſtituendæ normã ab his expectari oporteat, ſicut ſcriptum eſt: Et ſcripſit Moſes legem » hanc, & tradidit eam ſacerdotibus filijs Leui. deprehendes eorum quamplurimos neque » librum ipſum contigiſſe vnquam, & ſi qui ſint, quibus ea aliquando cura fuerit, vt diuinis libris voluendis operam darent; tamẽ id ſtudij genus iam diu ab illis nauari deſitum eſſe, ſiue eos ſocordia atque deſidia emarceſcẽtes, ſiue obſeruandæ à populo diſciplinæ deſperantes laboris eius iam olim tædere cœperit, ſiue quod omnibus commune fuerint augendæ rei & cupidis, & ad propria commoda atque ad voluptatem intentos ea diuinæ legis

Deut. 31.

legis, aut diſcendæ aut retinendæ cura fuerit abiecta. Itaque ſacerdotes huius rei in culpa ſunt, quia ſcientiam diuinam repulerunt, aut ſi quibus aliqua eius contigerat pars, tamen ſocordia & remiſſione omnino excidit. Minatur autem illis pœnas, quòd tam illi quàm eorum populus, apud quos id muneris & dignitatis ſuſtinebant, Deo ipſi offen- 5 ſo negligendi repudiandique ſint, vt quantum noceat diuinam neglexiſſe legem, vtrique ſuo magno malo ſentiant.

Quia tu ſcientiam repuliſti, repellam te ne ſacerdotio fungaris mihi.

10 INDIGNVS enim munere & dignitate eſt, quiſquis eas artes, quibus illa conciliatur dignitas, neglexerit. Huius verò dignitatis ars diuinæ legis ſcientia eſt, vt ſcriptum eſt: Labia ſacerdotis cuſtodient ſcientiam, & legem requirent ex ore eius, quia angelus Domini eſt. Malach. 3.

15 *Et quia oblita es legis Dei tui, obliuiſcar filiorum tuorum & ego.*

NAM ſi id, quo tueri rempublicam oportet, reijciatur, ipſam etiam labefactari atque obrui neceſſe eſt. Diuinis autem legibus religioſa reſpublica temperatur, & conſeruatur, talemque nunquam prouidentia deſtituit. at verò ſi ab officio receſſerit, conſequens eſt Deum illi minus propitium fore: [*Oblita.*] *Oblitus* Hebraicè, Chaldaicè, & 20 Græcè. nam ſacerdotes alloquitur, aut ſi genus femineum mauis ad ſacerdotum congregationem referendum eſt: Filios tuos populares, qui omnes diſciplinæ gratia ſacerdotum filij ſunt: aliàs autem mater populus appellari ſolet, cùm ratio ad vniuerſam concionem reuocatur.

25 *Secundum multitudinem eorum ſic peccauerunt mihi: Gloriam eorum in ignominiam commutabo.*

AMPLIFICATIO eſt, qua ſacerdotum atque ſacrorum miniſtrorum ſcelus immodicè auctum oſtenditur. neſcio quo malo hominum vitio fit, vt quæ parua in initio ſunt, magnumque virtutis & probitatis documentum præ ſe ferunt, eadem tamen increſcente hominum (quorum id curare intereſt) multitudine, cùm maximè amplificatum iri ſperare oporteret, ſpem omnem contrario euentu fallant, & cùm nihil magis expetendum ſit, quàm vt ſacrorum ac religionis ſocietates, ſumma hominum frequentia ornentur atque celebrentur, quod & Moſi in votis fuerat, cùm diceret: Dominus Deus patrum veſtrorum addat ad hunc numerum multa millia, & benedicat vobis, » ſicut locutus eſt. tamen ab ipſa frequentia & multitudine peruertantur res alioqui natura ſua & inſtitutione ſanctiſſimæ. Quid eſt per Deum immortalem in ijs, quæ ad inſtituendam, temperandam, conſeruandamque Rempublicam neceſſaria ſunt, ſacerdotio dignius? ſanctius? vtilius? quæ ſocietas vt magis indies augeretur, & creſceret, exoptandum fuerat. nam ſi vnus vir Aaron in eo ordine tantum fructum cæteris hominibus ferebat, vt de eo ſcriptum extet: Lex veritatis fuit in ore eius, & iniquitas non eſt inuenta in labijs eius, in pace & æquitate ambulauit mecum, & multos auertit ab iniquitate; quantum fructum ſperari oportuit ſi plures eiuſdem officij idem præſtitiſſent » munus? optandum profectò, expetendumque maximè, atque cum Moſe dicendum » fuerat: Quis tribuat vt omnes homines prophetent, & vt det eis Dominus ſpiritum ſuum? Verùm enimuerò hoc ampliſſimum collegium vbi ſumma frequentia auctum » eſt, ſic à Deo accuſatur. [*Secundum multitudinem eorum, ſic peccauerunt mihi.*] »

Deuter. 1. Malach. 2. Lenit. 11.

Hoc eſt ſimul atque ſacerdotes hi dignitatis, atque inſtituti ſui obliuiſci, & humana ſapere cœperunt, (vt ſunt res hominum) ſua vnuſquiſque curauêre, & religionis meæ ſtudio neglecto, auaritia, & cupiditatibus exarſerunt, & quo maior eorum numerus fuit, eò vehementius aut mutuo exemplo, aut contentione ingenium ſuum in eas artes intenderunt, quibus diuitiæ, ac res eæ quæ ab hominibus appetuntur, parari atque ſeruari ſolent. Hoc verò malum illorum multitudine atque frequentia mirum in modum auctum eſt. nam malitia atque morum peruerſitas (quæ hominum ſunt) ibi viuunt ac vigent maximè, vbi maximus eſt hominum conuentus, qualem cauſſam de

ciuſmodi

Universidad de Deusto
Biblioteca

ciusmodi rebus atque ingenijs hominum diuinæ literæ indicare solent, sicut scriptũ est:
Genc. 6. Cumq. cœpissent homines multiplicari &c. subiungit autem: Videnſq. Dominus quod
,, multa malitia esset in terra.

Sic peccauerunt mihi.

QVANQVAM nullum in legem peccatum sine legislatoris ipsius offensione sit, atque in hoc culpa est, quòd peccantem ipsum à Deo (vt à Theologis dicitur) auertat: tamen quodam modo, imò quodam insigni modo sacerdotum peccata, atque eorum, qui munere & officio ad Deum propius accedunt (quos propinquos suos Deus ipse appellat) offensione sua Deum propius attingere videntur, atque animaduersionem & pœnas ab auctoribus suis grauiores vehementioresque repetendas postulare: nam si ij qui præter cætera alios à peccatis reuocare debent, perfidia & iniquitate contaminentur, quid sani, quid puri atque integri in reliquo hominum genere fuerit? hoc nimirum significabat negligentissimus ille sacerdos Heli cum filios suos allocutus diceret:
1. Sam. 2. Nolite filij
,, mei, non est bona fama, quam ego audio, vt transgredi faciatis populum Domini, Si pec-
,, cauerit vir in virum, placari ei potest Deus, Si autem in Dominum peccauerit vir, quis
orabit pro eo? Hac grauissima culpa, & maleficio sese implicant sacerdotes, atque reges, qui cùm ob dignitatis amplitudinem, reliquos homines minimè timeant, Deum ipsum, quem iudicem atque vindicem metuere obseruareque debent, contemnere etiam au-
Psal. 57. dent. atque hoc illud est, quod Dauid supplex confitebatur: Tibi soli peccaui, & malum
,, coram te feci. Itaque illud Emphasim non paruam habet: *Peccauerunt mihi.*] Ergo cùm id quod illis vt muneris sui pattem quàm rectissimè, atque expeditissimè vnusquisque curaret, adiumento esse debuisset, hoc est collegarum frequentia & celebritas, contra in negligentiæ occasionem, & in suorum cuiusque commodorum materiam & facultatem conuersa fuerint; meritò factum est, vt maiestas amplitudo & dignitas, quam ex collegij sui celebritate promittere sibi sperareque potuerũt, secus cessisse & in suum ipsorum dedecus atque ignominiam tandem versa & mutata omnia conspiciat.

Gloriam eorum in ignominiam commutabo.

כבוד GLORIA Hebraicè *Cabod* dicitur, quòd nomen pondus, grauitatem magnitudinemque propriè significat. nam quos honore dignos existimamus, graues atque auctoritate sua grauiter à nobis suscipiendos iudicamus. Ignominia verò contraria omninò
קלון significatione Kalon, quod leuitatem significat nominatur: huic significationi nomen ap-
Hippoc. de arte lib. 1. tissimum Romani fecerunt, Vilipendium: Igitur quod Hippocrates de arte sua dolens, lugensque dixit: Medicina artium nobilissima redacta est in vilipendium malignitate vtentium. Hoc nos maximo cum animi dolore referre possumus, cùm in eum locum sacræ res deuenerint, vt vtentium malignitate, & negligentia amplissimus sacerdotum ordo à sua diuina illa grauitate, ad leuitatem fuerit deductus. Populi autem ac vulgi eiusmodi ingenium est, vt eos, quibus maximum honorem tribuere iure debeat, quamcunq. vel leuissimam occasionem nactus summa despicientia & contemptione prosequatur, vt
Iob 29. 30. est ille inhonestæ potius, quàm honestæ fabulæ auidissimus decantator; sicut scriptum est: Quando procedebã ad portas ciuitatis, & in platea parabant cathedram mihi: Auris
,, audiens beatificabat me, oculus videns testimonium reddebat mihi. Et paulò post: Nunc
,, in eorum canticum versus sum, & factus sum eis in prouerbium: Abominãtur me, & lon-
,, gè fugiunt à me, & faciem meam conspuere non verẽtur. Ergo sacerdotibus quibus maximos honores decreuerat Deus, his contrà maximã ignominiam ob desertum officium, decernit, vt adhuc Iudæorum Republica salua à populo ipso contemnerẽtur, atq. eadem rursus vastata, atque exterminata ab hostibus capti, derisi & contempti à victoribus patrio
Psal. 136. more, cantare rogarentur, vt scriptum est: Quia illic interrogauerunt nos, qui captiuos
,, duxerunt nos, verba cantionum, & qui abduxerunt nos, Hymnum cantate nobis de can-
,, ticis Syon: Atque vtinam hoc Dei in sacerdotes testimonium, & iudicium non ad hæc vsque Christianorum secula pertineat. Quemadmodum verò officium omne à sacerdotibus peruersum fuerit, adiuncta oratione exponit Deus: Etenim illa magna in rebus peruersitas est, si nulla rerum pars in eodem loco, in quo primum instituta est, consistere finatur; sed perturbata omnia, cõfusaque reddantur, & quod primum esse oportuit, id postremo

stremo loco sit. Publicis verò muneribus & negotijs, maximè autem sacris, quæ hominibus à Deo data sunt, hic modus atque ordo est adhibitus, vt qui ea curarent, officio imprimis satisfacerent suo, hoc est communẽ populi rem strenuè imprimis agerent, deinde ab ijs, quibus ministrabant, mercedẽ suam non tam cupidè, quàm iustè acciperent. Cùm
5 autem ita humano ingenio corrupta omnia atque deprauata esse deprehenduntur, vt officio atque curæ nihil loci sit, sed ambitio atq. auaritia omnia occupauerint, & munus atque officium spe prædæ potius, quam præmium ipsum mercedis loco accipiatur; tum verò maxima labes atque pernicies rebus ipsis publicis infertur, tum iustissima in administratores ipsos accusatio atque damnatio est. hanc verò in sacerdotum moribus atque
10 officijs peruersitatem subiuncta oratione indicat accusatque Deus.

Peccata, inquit, populi mei comedent, & ad iniquitatem eorum subleuabunt animas suas.

QVORSVM pertinuit tanta in eligendo sacerdote, non solum morũ, verumetiam
15 membrorum integritatis inquisitio? quorsum tam exacta annorũ, ætatis, necessitudinum atque societatis ratio? quorsum tam crebræ, sanctæ, statæ, solemnesq. in eodem initiando ceremoniæ? quorsum illi illa omnium aliarum rerum vacatio data est? Num omnia hæc ad id vnum comparata esse videri possunt, vt otio, inertia atque desidia hebescentes sacerdotes aliorum sudoribus atque laboribus fruerentur; an ad id potius, vt quæ ad popu-
20 lum pertinent, diuina omnia diligenter, atque assiduè curãtes à populo ipso cibaria, quibus alantur, accipiant: ita vt hoc illorũ studium, hæ partes sint, populorum suorum animis consulere; hoc rursus populi officium ea quæ suppeditent ad cultum, & ad victum sacerdotibus suis parare, sicut scriptum est: Præceptum sempiternum est in generationes Leuit. 10.
vestras, vt habeatis scientiam discernendi inter sanctum & prophanum, inter pollutum ,,
25 & immundũ: doceatisque filios Israël omnia legitima mea, quæ locutus est Dominus ad ,,
eos per manum Moysi. hoc fuerat præceptum sempiternũ sacerdotibus, hoc proprium ,,
illorum officium ac munus, hæc illis cura perpetuò sustinenda fuit. At verò ne locata sibi ,,
ex sacrificiorum portionibus, cibaria, vt legem aliquam, sibi instituta esse, ac non potius vt laborum mercedem tributa existimarent alio interiecto sermone, alio dicendi modo
30 vsus legislator subiunxit: Locutusque est Moses ad Aaron, & ad Eleazar & Ithamar filios Ibid.
eius, qui residui erant, dixit: Tollite sacrificium quod remansit de oblatione Domini, & ,,
comedite illud quòd datum est tibi, & filijs tuis, de oblationibus Domini, pectusculum ,,
quoque quod oblatum est, & armum qui separatus est edetis, in loco mundissimo, tu & ,,
filij tui, & filiæ tuæ tecum: tibi enim ac liberis tuis reposita sunt de hostijs salutaribus si- ,,
35 liorum Israël. cùm de officio agit, præceptum, inquit, est: vbi verò de mercede, datum & ,,
repositũ ait. Contra verò illi & officio & omni religionis atque populi cura abiecta, victũ, cultum, cibariaque sua tantum curabant, perinde quasi hoc vnum præcepti nomine traditum illis fuisset. Nullam, inquit Deus, aliam sacerdotij partem tuentur, nisi tantum *peccata populi mei comedent*, hoc est, ad hanc rem se institutos putant; ob hanc vnam sacer-
40 dotia appetierunt, & consecuti sunt, vt peccata populi mei comedant: hoc est, hostias pro peccatis oblatas: namque victima ipsa quæ pro peccato mactatur, peccatum frequentissimè in sacris libris dicitur, vt in eodem loco Moses dixerat Aaroni: Quare non comedistis peccatum in loco sancto? quo in loco Latinus interpres nomen *hhata*, quod peccatum significat, non ad verbi vim, sed ad sententiam potius, hostiam pro peccato, vertit. Cùm
45 autem non solùm ex peccato, sed ex alijs etiam victimis & hostijs, vt ex ijs quę *minha* hoc est, oblationes proprie dicuntur, ex delicto, ex pacificis & spontaneis quædam partes ad sacerdotum victum decretæ sint, cur peccati magis, quàm aliarum victimarum hoc in loco meminerit, id caussæ fuit, quòd omnia alia genera præter delictum, non tam animi offerentium, obligatione, quàm sponte & voluntate offerantur; delicti etiam victimam
50 (quo sacrificio grauissima scelera expiantur) rarius mactari contingat. Cum verò peccati hostia peccantes religionis lege obliget, horumq. maxima multitudo, atque assidua peccandi frequentia sit, fit vt in hoc genere frequentiora sacrificia sint. Atque hæc quæ dicta nobis de his generibus sunt, sacros diligentius libros euoluentibus facile patere possunt. His accedit quòd ex hoc genere quàm ex cæteris maior mactatæ victimæ portio sacerdotibus sorte obuenit. Quamobrem hoc genus apud eos, qui sacerdotia spe

prædæ

Universidad de Deusto
Biblioteca

prædæ ineunt maximi momenti est; nimirum quo magnos & vberes quæstus sibi propoſuerint: Quantum verò in hoc à ſacerdotibus peccatum ſit, ex eo percipi poteſt, quòd quæ pars illis ex victimis, quæ pro peccato offeruntur, obtigit, ea lege deſtinata eſt, vt meminerint populi peccata ſibi ſuſcipienda atque ſuſtinenda fore, curentque tum doctrina, atque etiam morum & vitæ exemplo, vt libidinum peccatorumque conſuetudini reſiſtant, & quantùm in ipſis eſt totam cauſſam ſuſcipiant, ac ſeſe peccatis illis pro populo reos ſupponant, diuinamque miſericordiam ſupplici precatione exorent. ſic enim de hac re illis eſt indictum: Cur non comediſti hoſtiam pro peccato in loco ſan- Leuit.10.
,, cto? quæ ſancta ſanctorum eſt, & data vobis, vt portetis iniquitatem multitudinis, & ro-
,, getis pro ea in conſpectu Domini. Magnum quidem omnia hæc myſterium habuêre, atque ad noui teſtamenti rationes accommodata præclaras nobis ſignificationes portendunt; quas nos in communem Chriſtianorum vtilitatem aliquãdo obſeruari, atque aperiri deſideramus. Ergo cùm ſe ad hanc rem animo & cogitatione conuertere, atque frequentiam peccatorum populi potius formidare atque deprecari ſacerdotes debuiſſent, illi contrà, perinde quaſi nihil aliud in ea re quàm priuatæ eorum commoditates continerentur, optare, atque procurare ſibi imperauerãt, vt quàm maxima peccantium atque peccatorum eſſet copia, quæ ſuam illis mercem cum quæſtu compendioque ſuppeditaret. Hinc illa tam ſupina negligẽtia erga diuinæ legis ſtudia diſciplinam atq. doctrinam; hinc in cumulandis rurſus traditionũ oneribus maxima ſolertia; hinc in tota illa captionum, legum, obſeruationum, pollutionum, fatisfactionum, oblationum (quibus miſere populorum animæ irretirentur) laqueorum tela ordienda maxima diligẽtia, de qua ſcri-
,, ptum eſt: Væ filij deſertores dicit Dominus, ordientes telam, & non ex me conſulentes
,, conſilium; ſed non per ſpiritum meum; nimirum quia diuina lege, diſciplina & ſacerdotio ipſo, non vt Dei inſtrumento ad populi vtilitatem; ſed vt ligone aliquo ad mercedes quàmplurimas ſibi accipiendas, quæſtu magis, quàm officio ipſo ducti, cõtra ius & fas vſi fuerunt. atque hoc eſt quod addidit: [*Et ad iniquitatem eorum leuauerunt animam ſuam*]

Quemadmodum enim mercenarius, cui non aliunde victus ſuppetit quo alere vitam poſſit, ſuas operas, alijs, nõ laboris ſtudio (improbat enim vehemẽter laborẽ) ſed mercedis ſpe locat, ſicut de mercenarijs ſcriptum eſt: Eadem die reddes ei precium ſuum ante Deut.24.
,, ſolis occaſum, quia pauper eſt, & ad illud leuauit animã ſuam, ſic in exemplari legimus,
,, hoc eſt, quia minime illę tibi ſeſe ſuamque operam locaſſet, niſi inopia coactus victum ſibi ex ea re parare ſtatuiſſet. ita iſti, inquit Deus, animas ſuas ad populi iniquitatem locauerunt, cùm precij atque mercedis nomine & ratione omnem ſacerdotij dignitatem, officiumque omne definierint. his etenim ſi ſine humano præmio & emolumento officium eſſet faciendum, nihil minus, quàm ſacerdotium in votis eſſet: Heu quisnam iſta cogitãdo animi dolore & lachrymis temperare valeat? Quod verò ad orationis rationem attinet vtrunq. verbum in hoc verſu futuri temporis eſt, *comedent*, *ſubleuabunt*, quod tempus ex Hebraicæ linguæ vſu ad eorum rationem accommodari ſolet, quæ vel conſuetudinis vel officij cauſſa perpetuò talia ſint, aut eſſe cõſueuêre. itaque futurum hoc in loco non pro futuro tantum tempore, ſed pro omnibus temporis partibus inſtanti præterito atque fururo vſurpatur, hoc modo, *comedent*, comedere ſolent, *ſubleuabunt*, ſubleuare ſolent, qua de re largè & copioſè nobis commentario in Habbakuq ſcribendum eſt. Habbak.2.

Et erit ſicut populus ſic ſacerdos, & viſitabo ſuper eum vias eius, & cogitationes eius reddam ei.

HIC VERSVS formulam quandam concludit, qua diuinum iudicium in ſacerdotes continetur: ſumma autẽ Dei æquitas nobis hoc in loco cognoſcenda proponitur,
,, qui nullam in iudicio perſonam agnoſcat, ſed æquiſſimum rerum æſtimatorem & iudi- Exod.32.
,, cem omnibus hominibus ſe præbeat, ſicut ſcriptũ eſt. Qui peccauerit mihi, delebo eum de libro meo, videlicet, ne quanuis ſummum & altiſſimum dignitatis gradum obtinuerit, pœnam & animaduerſionem eo loci non aſcenſuram eſſe ſibi perſuadeat: namque diuina lex neminem excipit nominatim, ſed vnumquemque officium proprium ſequi Deute.31.
& intueri iubet, quamobrem ſacerdotibus ipſis in arca teſtimonij ſeruanda lex, atq. eadẽ coram omni populo recitanda & explicanda creditur & committitur, ſicut ſcriptum eſt: Omnis autem populus, & omnes maiores natu, ducesque ac iudices ſtabant, ex vtraque

parte arcæ in conſpectu ſacerdotum: Nihilque ex ijs quę Moſes iuſſerat reliquit intactũ,
,, ſed vniuerſa replicauit coram omni multitudine Iſraël, mulieribus ac paruulis, & aduenis
,, qui inter eos morabãtur. Vt verò diuina lex nullum nominatim excipit, ita nemo eſt, qui
,, in officio violando culpæ pœnam poſſit effugere. [*Sed erit ſicut populus, ſic ſacerdos.*]

5 Similitudo hæc non ſupplicij eſt, ſed conditionis, ne videlicet aut ſacerdos populi peccatum ob dignitatis ſuæ amplitudinem non ad ſe pertinere putaret, aut rurſum populus omnem peccatorũ ſuorum pœnam in ſacerdotes tanquam in auctores reijciendam abſoluendamque arbitraretur, & illorum negligẽtiam excuſaret. ob eam rem de diuini iudicij ſententia pronuntiatum eſt, quicunque violatæ legis culpam ſuſtinuerint, eoſdem
10 ſceleris ac cõſcientiæ pœnas, eſſe laturos. At verò ſupplicium tanto in quenquam grauius eſſe decretum, quanto quiſque ſtultè minus, ac magis ambitioſè peccauerit, ſicut ſcriptũ eſt: Fili hominis ſpeculatorem dedi te domui Iſraël, & audies de ore meo verbum, & Ezech.5.
,, annuntiabis eis ex me: Si dicente me ad impium, morte morieris, tu non annũtiaueris ei,
,, neque locutus fueris, vt auertatur à via ſua impia, & viuat, ipſe impius in iniquitate ſua
15 morietur, ſanguinẽ autem eius de manu tua requiram. Quod ſi à populo, vt à proprij in-
,, teritus miniſtro; à ſacerdote autem vel propheta ob negligẽtiam, vt ab auctore pœnæ repetuntur grauiſſimę, quantas illas à ſacerdotibus & prophetis repetendas eſſe exiſtimandum eſt, qui ijſdem aut maioribus etiam ſceleribus obligati, populo non ſolùm ob negligentiam minimè profuerunt, ſed ob pernitioſum exemplum vehementer etiam nocue-
20 runt? Quamobrem ſubiungit: [*Et viſitabo ſuper eum vias eius, & cogitationes eius reddã ei.*]

Viſitandi verbũ in iudiciorũ etiam ratione vſurpatur, atq. ſic vertit Græcus interpres, & iudicabo. Propria autẽ huius verbi ſignificatio eſt, quam Latini curandi ſiue procurãdi verbo enuntiant. Diligẽter igitur curandũ ſibi eſſe Deus ait, vt rationes & cõſilia omnia quęcunque ſacerdotes ad proprium cuiuſque cõmodum inierunt, in ſuam calamitatẽ &
25 perniciem recidiſſe ſentiant. *cogitationes eius maghallelam* excogitata conſilia, & ad curam מעללם
ac meditationẽ reuocata hæc vox ſignificat: Excogitauerãt enim modũ, atq. viam facilẽ ſeſe inijſſe putauerant, qua maximũ quæſtũ minimo negotio facerent, ſcilicet, ſi per illos oſcitantes, aut nihil agẽtes liberius peccare populo liceret. hanc itaq. munierant viam ei, quam Deus ipſis indicaſſet atq. tradidiſſet longè diſſimilem. Conſequẽs ergo fuit, vt qui
30 à diuina via, diuinoq. conſilio ad ſua tantum cõmoda amplificãda deflexiſſent, ſuas illas rationes id maximũ malum tandẽ euaſiſſe ſentirent. namq. quo ad ſcelera patranda imprudentior eſt auſus, eo maiorẽ perniciem ſuis auctoribus parit, ſicut ſcriptũ eſt: Ecce par-
,, turit iniuſtitiã, & cõcepit dolorẽ, & peperit iniquitatem: Conuertetur dolor eius in caput Pſalm.5.
eius, & in verticẽ ipſius iniquitas eius deſcendet. Itaq. cùm hęc peccandi populo licentia
35 ſacerdotũ negligẽtia vltrò procurata diuinã iram incitauerit, ira verò reos in iudicium ſeuerũ atq. æquũ vocauerit, grauiſſimarum pœnarũ eos omnes participes eſſe, neceſſe eſt, quicũq. ſcelerũ ſocietate inter ſe fuerunt; ccõiunctiõuerteturq. cõceptus dolor populi in caput eius, & in ſacerdotẽ tanq̃ populi verticẽ, iniquitas eius deſcẽdet: [*Et viſitabo ſuper eum.*] Tam ad ſacerdotes ipſos quã ad populũ oratio refertur, quoniã illi oẽs vnũ Reipub.
40 corpus conſtituunt, & omnes ſcelere, & cõmuni inter ſe conſcientia, & conſequẽti iudicij periculo obnoxij ſunt, vt ſcriptũ eſt: A planta pedis vſq. ad caput non eſt in eo ſanitas, ſed Iſa.1.
à principe vſq. ad ſacerdotẽ, oẽs ſtudẽt auaritiæ. Cæterùm, vt accuſatio ſacerdotes ipſos,
,, tanq̃ principes & auctores delicti, premit, ita ſentẽtia lata coſdẽ omnium primos attingit.

45 *Et comedent, & non ſaturabuntur: fornicati ſunt, & non ceſſabunt: quia Dominum dereliquerunt in non cuſtodiendo.*

IVSTISSIMÆ ſententiæ, ac diuini iudicij formula hæc eſt, vt ſtudijs, & malis cupiditatibus ſuis, cõtrarias omnino res vnuſquiſq. experiatur. ſic illud in feminarum luxus pronuntiatum legimus: Et erit pro ſuaui odore fœtor, & pro zona, funiculus, pro criſpanti Iſa.3.
50 crine, caluitium, &c. Sic in ſacerdotes ſententia fertur iuſtiſſima, vt qui huic vni tantùm
,, auaritiæ ſtuduerant, atque victimarum copia famem explere putauerant, contrà quantò plus victimarum, atque aliarum rerum congeſſerint, tanto vehementius eſurire, & omnium commodorum inopia laborare ſe ſentiant: & quoniam illud etiam cogitauerant, vt malè partas ex prophanato ſacerdotio res filijs ſuis, quos ex damnato concubitu ſuſceperant, relinquerẽt, atq. hac ratione nomina ſoboleſque ſuas ad infinitam poſteritatem

Universidad de Deusto
Biblioteca

propagarent, omnia hæc contrà euentura Deus prædicit, vt neq. ipsi rebus partis fruátur, neq. quam cogitabant posteritatem assequantur vnquam. Nam totam illam hæredum sobolem, quibus faciendis, locupletandis atq. stabiliendis operam dederant, cum rebus ipsis & diuitiis, vel non successuram, vel quàm citissimè perituram esse affirmat, quéadmodum iam superius dixerat: Oblita es legis Dei tui, obliuiscar filiorum tuorum & ego.

פרץ Quòd ad versionē attinet pro verbo Latino, cessabunt, Hebraicum exēplar habet paraz, quod prorumpere, & propagare significat, atque ita in chaldaicis legimus. *Accipient vxores, & non gignent filios*; Græca autem interpretatio habet κατευθύνθησαι, non alienum à sententia verbum; significat enim dirigere & administrare. Illud etiam animaduersione dignum est, quod cum homines duplici causa rerum suarum satagere soleant, vt scilicet habeant vnde & ipsi alantur, & filijs prouideant suis, & quamuis maximis aucti diuitijs, atque fortunis locupletati, tamen victui suo consulere se dicant: vtriq. causæ diuina sententia accommodatur, vt comedentes nunquam saturentur, atque liberis indulgentes optata careant posteritate. Quàm verò ad viuum mores nostri hac oratione exprimátur, maximo cum animi dolore pientissimo cuiúque obseruandum est. [*Quia dominum dereliquerunt in custodiendo.*] Pronuntiatæ sententiæ causam iustissimus æquissimusque index addit, atq. criminū omniū & totius culpæ summā explicat, hoc supplicij genere, eos subijciendos esse pronuntians, nēpe inedia & gloriæ ac posteritatis defectu, sic enim scriptū

1. Samu. 2. est: Loquens locutus sum vt domus tua, & domus patris tui ministraret in cōspectu meo, „ vsque in sempiternū. Nunc autem absit hoc à me dicit Dominus, sed quicunq. honorifi- „ cabit me, glorificabo eum, qui autem contemnunt me, erunt ignobiles. [*Dominū dereliquerunt in non custodiendo.*] Ne quis humanæ sapientiæ, vel potius imperitiæ locus relinquatur, neu quod ad effugiendū crimen diuerticulum reperiatur, absoluta definitione causam suam confirmat Deus. Namq. vsque adeò callida hominum stultitia est, vt quæ separari natura non possunt, tamen ingenio separare contendat, sibiq. in ea re satisfaciat, in qua minimè Deo satisfieri certū est. Nam si quis Deum esse, eundēq. summū bonum confessus, nulla pietate, nullo officio, nullis virtutibus illum colat, & tamē nō odio haberi, sed etiā amari sibi dicat, atque in ea re disputet; parū hæc cognitio & amor à cognitione, & amore, quo mali dæmones erga Deum affecti sunt, distare videtur. Diuina verò sapientia simplicius multò de hac re statuens atque iudicans cognitionem amoremque erga Deum cū ipsius cultu coniunctam esse definit. Nam si cognoscere & negare, si amore adhærere, & deserere idem sunt, eundem etiam animum imbuere vtraque hæc possunt.

Rom. 1. Quicunq. enim Deum in notitia se habere atque amare profitetur, factis autem negat, ac deserit, perinde ferè in culpa est, atque is, qui diuinæ naturæ inscitia aut contēptione laborat. Quid vocatis me domine domine, & non facitis voluntatem patris mei? Hæc diuini filij vox est. Igitur vt omne fraudis & astutiæ ostium filijs desertoribus occludatur, simplicissima atq. verissima desertionis ratione argumentatio tota colligitur. [*Quia dominum dereliquerunt in non custodiendo.*] Quippè hic simplicissimus certissimusq. desertionis

Malach. 1. modus est, nempe pietatē nō custodire; nam vt ipse alio in loco dicit: Si Pater ego, vbi est cultus mei? si Dominus vbi est timor mei? Hebraicè hæc oratio negatione caret: *In custo-* „ *diendo*, hoc est dum sibi suisque rebus consulentes, diuinis rebus minimè consultum esse voluerunt. *Custodiæ* autē nomen in sacris idē quod officiū apud Latinos significat, nēpe id, quod vnúquemq. hominū pro muneris, & cōditionis suę ratione facere oporteat, vt illud:

Habba. 2. „ Super custodiā meā stabo, & figā gradum super stationem meā. cuius translationis ratione nos aliàs Deo annuente prosequemur: neq. verò satis Deo visum est, deserti officij crimē illis obiicere, nisi etiam id subiūcta oratione cōfirmaret. Quamobrē ex suis illorū studijs argumentum producit fortissimum, quo illos ab officio omni alienos esse demonstret.

Fornicatio & vinum & ebrietas auferunt cor.

Qvi fieri potest, inquit Deus, vt apud eos, qui mente ipsi non cōstant, officiū vllum stare possit? Et cùm isti se totos vino ac Veneri tradiderint, quidnam ab eis expectari oportuit? nisi id quod ea studia consequi natum est; nimirum dementia & furor, ex qua re nullum dedecoris, nullum probri, nullum impietatis genus oriri posse non creditur. Nam vino intemperantius hausto cordis regnum occupari testis est ille, qui periculum primus omnium fecit. Ita verò Veneri amicum esse vinum, vt ab eius consuetudine nul-

Gen. 9. Gene. 19. lis naturæ ac virtutis legibus nullo dedecore, nullo pudore absterreatur, testis etiam Lot exemplo

exemplo suo nobis esse poterit. Quamobrem scriptum est: Ne intuearis vinum quando Prouerb. 23.
flauescit, cùm splenduerit in vitro color eius, ingreditur blādè, & in nouissimo mordebit „
vt coluber, & sicut regulus venena diffundet: Oculi tui videbunt extraneas, & cor tuum „
loquetur peruersa. Veneris autem sodalem propterea Bacchū gentium poëtæ fecerunt,
5 quòd ad humanos animos expugnandos atq. sibi subijciendos vterque simul conspirent. Horat. lib. 3. Od. 18.
[*Fornicatio, vinum & mustum.*] Sic Hebraicè, vt ab eis ebriositas studiosius conquisita esse ostendatur. non enim solum vino veteri, sed & nouo indulgebant, vt mistione suauiora pocula parantes, ebrietatem & petulantiam copia atque arte grauiore sibi molirentur: namque antiquum & nouum vinum simul commixtum, alterum vehementiores
10 vires, alterum verò crebriores exhalationes suppetit; atque ita coniunctis viribus faciliorem & certiorem de corde victoriam vtrumque simul reportat. Cor in sacris alteram hominis partem, hoc est animum, significat: namque cùm duplex nostri pars sit, corpus & Psalm. 84.
anima, alterum caro, alterum verò cor metonymicè dicitur, vt: Cor meum & caro mea exultauerunt in Deum viuum. Quòd verò ad disserendi & dicendi pertinet artem, con-
15 firmatio est, in qua argumentum ab eo ductum est, qui à repugnantibus dicitur: namque pietatis & sapientiæ cultus, & ebrietatis atque Veneris studium, cùm vtrunque de occupando in humanis animis regno contendat, maximè inter se pugnant, quòd si alterū obtinuerit, alterum expelli necesse est. Vę, inquit Isaias, qui consurgitis mane ad ebrietatem Isa. 5.
sectandam, & potandum vsque ad vesperā, vt vino æstuetis, cithara, & lyra & tympanum „
20 & tibia in conuiuijs vestris, & opus Domini non respicitis, neq. opera manuum eius con- „
sideratis: Est autem huiusmodi argumentum à repugnantibus firmissimum, vt illud: Aristot. lib. 1. Topic. Iuuen. Sat. 8.

Hæc opera, atque hæc sunt generosi principis artes, &c.

Populus meus in ligno suo interrogauit, & baculus suus annuntiauit ei, Quia spi-
25 *ritus fornicationum decepit eos, & fornicati sunt à Deo suo.*

Accvsationis alteram partē sequitur, in qua populum reum agit, & quoniam ex sacerdotum negligētia, & culpa, populi scelera nata atque aucta sunt, ideo vbi illorum crimen recensuit, ad huius impietatem atque scelera notanda sese deinceps conuertit. Totius autem caussæ, caput hoc est: Gentē vero Deo ac viuenti electam & dicatam ma-
30 ximis & innumeris beneficijs deuinctam, ac multis nominibus multisque modis Dei in se sui peculiarem curam expertam à cultu atque religione, suo scelere ad superstitionem & impietatem defecisse. Coniecturalis autē status in hac accusatione tractatur. namque impietatis scelus animo conceptum, quamuis ipsorum malitia, & impudentia, Deo, qui corda hominum & renes scrutatur, absconditum non sit; tamen cùm publice accusatur,
35 suis argumentis & testimonijs agitari solet, ne humana audacia & malitia, quæ occultum scelus cogitatione abscondere & negare non potest, publicum accusantis crimen à se remouere contendat. Cùm autem ad coniecturalem cōstitutionem tractandam signa obseruentur, certissima euidentissimaque flagitij signa hoc in loco proponuntur. nullum enim caussæ certius signum est, quàm ipse effectus: in effectus autem coniectura instru-
40 menta, quæ ad efficiendum comparari solent, apponuntur. Vtroque ergo argumento in hac constitutione tractanda Deus est vsus: Quòd populus in ipso manifesto impietatis & perfidię facinore, cum armis, quibus illud committi soleat, deprehensus manifestè fuerit. [*Populus meus*, Emphasim habet: Indignissimum enim est id scelus à populo Dei viuentis esse cōceptum, quo etiam ab ijs qui à Deo alieni sunt, nullum grauius patratum
45 sit; cuiusmodi superstitio, & vanus simulachrorū cultus est. Et cùm iam olim sese suaque omnia mihi tradiderit, & actionū studiorumque suorum rationes, & instituta, atque auspicia ex me vno cum maximis atque certissimis successuum exemplis petierit, cùm tot legibus, tot præceptis institutis, & oraculis abundarit, tamen nunc sui atque mei oblitus ad impietatem animū suum traduxit, & mutas statuas consulit atque colit. [*In ligno suo.*]
50 Lignum hoc in loco simulachra, deorumq. signa atque instrumenta ad diuinationem comparata significat. Huius explicationis argumento est propositio *In*, quæ instrumētum in sacris indicare solet, vt: In chamo & freno maxillas eorum cōstringe. Multa autē apud Psalm. 31.
gentes erant instrumenta, quibus sortes, oracula atq. auguria capiebantur, vt aues, ignes, aquæ, flatus, exta, tripodes, mensæ, delubra, atque alia, ex quibus vnum genus erāt baculi, perticæ & virgę, certis ominibus & ceremonijs ad eam rem inauguratę, qualis in collegio

Universidad de Deusto
Biblioteca

augurum lituus incuruus erat,cuius formã in numismatibus antiquis conspicimus. Quæ omnia suo in loco diligentius tractãda, nunc nobis percurrẽda sunt. Igitur cætera instrumentorum genera naturam rerum apud eos,qui sapienter considerant,vanissima ab hoc ligneorũ, & sensu motuque carẽtium instrumentorũ vanitate superari deprehenduntur. Quamobrẽ superstitionis,& impietatis summæ argumentũ est, quòd populus id tractat, quo maxima vanitas in eo ipso vanitatis negotio inest. *In ligno suo* à se facto atque parato, *baculus suus annunciauit ei*: non respondit, sed annuntiauit: nam ligni & baculi naturæ impossibile quidem est vt respondeat,tamen si consulentis ipsius manu moueatur,vertatur, aut conijciatur,casu vel agentis arte euenit, vt in hanc aut illam partẽ inclinet aut cadat, & quodam crepitu sonet, in certam cæli constitutionem dirigatur; ex quibus rebus non responsa, sed significationes atq. denuntiationes quasdam parari falsò sibi isti persuadẽt. In ligno suo quod ipse dolauit atque ad eam rem cõparauit,Et baculus suus ab ipso motus & tractatus annuntiauit ei. Summa autem peruersitas est, ab ea re duci posse putare, quam ipsam à te duci atq. agi oporteat. Baculus autem nullum hominem visu oculisque præditum ducere solet, neque quisquã est qui baculum suum quam viam tenere atque sequi oporteat,interroget: si quis autem baculo tentans iter agit, is planè cæcus est; qui si baculo suo fidem habens ire pergat,periculum sibi ipsi tandẽ creet,fuerit necesse. Locus ergo à factis destinatisq. est, & anthithetis atq. cõtentionibus res tota tractatur, & quod ad actionem atque pronuntiationem pertinet,indignantis habitu,gestu,& voce pronuntiata oratio est,quo maior rei fides & vehementior auditorũ vis adhibeatur, vt illud: Co-
Isa.1. » gnouit bos possessorem suum, & asinus præsepe Domini sui, Israël autem non cognouit, » populus meus non intellexit.& illud apud exteros auctores.

Iuuen.Sat.2. *Segmenta,& longos habitus,& flammea sumit*
Arcano qui sacra ferens nutantia loro
Sudauit clypeis ancilibus. Ex crimine autem facti oblato & demonstrato concepti à populo sceleris argumentationẽ concludit: [*Spiritus enim fornicationis decepit eos, & fornicati sunt à Deo suo.*] Scelus animo conceptum in facinus tandem erupit,vt negari non possit. Perseuerat autẽ in allegoria coniugij,quam instituerat,& populum coniugalis fidei pollutæ atque violatæ accusat. Amplificat verò crimen ab impudentia atq. audacia, quæ eo proruperat,vt non modò in cubiculis, aut intra domos,& tecta, sed in agris, siluis & in montibus publicè prostituatur, & locorum oportunitates, non verecundiæ, sed voluptatis caussa sequatur: [*Spiritus fornicationis*] Spiritus cum possessiuo casu iunctus, vehementem ad agendum impetum ac vim humanos animos occupantem atq. agentem indicat,siue ea affectio bona,siue vitiosa sit, siue etiam diuinitùs delata, siue à malo dæmone excitata fuerit,siue diuturna sit, siue ex repentina caussa commutetur. Est autem translatio à ventis sumpta,qui cùm vehemẽtius in mare incumbunt, naues non pro nau-
Ecclesiast.5. tarum cõsilio,sed suo arbitrio pellunt.sic spiritus fortitudinis in Nabugodonosor,spiritus mendacij in falsis prophetis,& in populo spiritus erroris sæpissimè conspicitur. Hunc malum spiritum Latini furorem vocant: *His furor ipse*
Iuuen.Sat.3. *Dat veniam,* inquit ille. sed & in hac significatione regio spiritu aliquem esse Tullius dixit: Et quoniam à ventorum natura ad animum translata similitudo est, aptissimo verbo decipiendi est vsus [*Spiritus fornicationis decepit eos.*] Hebraicè planius, *errare fecit eos*, hoc est,pro tempestatis ritu,non quo lex & ratio,sed quo animi impetus volebat,impulit.atque hoc modo à Deo suo, in quem omne illorum iter dirigi oportuit,ad idolorum & vanitatis cultum studiumque cõuersi sunt, & quocunque illos animi impetus,errorque rapit,eò contendunt [*Fornicati sunt à Deo suo,*] Hebraicè de sub Deo suo: hoc est legitimo atque augusto viri sui Dei cubili, & puluinari tegetem & lupanaria per summum nefas atque audaciam prætulerunt.

Super capita montium sacrificabant,& super colles accendebant thymiama: Subtus quercum & populum,& therebynthum: Quia bona erat vmbra eius.

ACCVSATIONEM criminis per species confirmando amplificat,& impudentiam atq. audaciam oratione exaggerat,cùm nullus locus etiam publicus sit,quem non stupris atque adulterijs suis gens illa, hoc est, Dei vxor synagoga compleuerit, atque ea loca maximè frequentarit, à quibus longissimè abesse debuit; quod certè summam illorum

erga Deum suum contemptionem arguit. nam vt gentium delusa antiquitas, locis quibusdam diuinitatem inesse putauit,ita ea loca numinibus suis dicata ad templorum ædificationem,ad sacrificiorum vsus,& ritus aptauit. Huius generis loca, montes erant & siluæ,atque arboribus frequentes luci; sed & arbores ipsas in Deorum tutela esse voluêre: Lactant. de vera relig.

5 *Populus Alcidæ gratissima, vitis Iaccho,*
Formosæ myrthus Veneri, sua laurea Phœbo. Virg.in Buc. Eclog.7.
Hæc & huiusmodi loca omnia non solum vitata, sed penitus diruta atque excisa illis promissam terram occupãtibus esse voluit Deus: Subuertite,inquit,omnia loca,in quibus coluerũt gentes, quas possessuri estis, Deus suos super montes excelsos & colles,& subter omne lignũ frondosum. Deute.12.
10 Capita montium eadem à Latinis vertices vocantur editissimi, quos cælum ipsum propius attingere putabant, & ad numinum maiestatem adorandam liberiores, angustioresque esse iudicabant, in quibus quæ templa ædificabantur phana vocata sunt, propterea quod conspicua, atque omni ex parte patentia essent. [*Et super colles adolebant Thymiamata.*] Duo cultus genera, victimarum mactatio, & thuris suffitus fuêre, ad quæ ritus cæteri, & cere-
15 moniæ omnes referuntur, vt illud: Vitruu.lib.2.

Quid velint flores, & acerra thuris
Plena, miraris: positusque carbo in
Cespite viuo. Horat.lib.3. Od.8.

[*Sub quercu:*] Quæ Ioui sacra fuit, [*Populo*] quæ Herculi, & [*Terebyntho.*] sic
20 vertit nomen *Ela*,vetus interpres.ex Hebræis verò quidã cum Chaldæo Ionatha *Euthma*, hoc est,castaneum,alij vlmum interpretantur.Nomen *Ela*, Græcus interpres δένδρου συκάζοντος, hoc est, arboris coadumbrantis reddidit, qua circuitione lucum significauit: vt cumque sit, has omnes arbores, quò frõdium pulchritudine & proceritate atque opacitate gratiores essent, eò diuinis honoribus frequentandis commodiores esse putabant,
25 idcirco subiungit: [*Quia bona erat vmbra eius.*] Pronomen singulare ad singulas arbores refertur. De his ritibus sacrorum nos aliàs fortassis, quæ ad totam hanc rem in sacris libris elucidãdam facere possint,dicemus. *Sacrificabant,Adolebant.* Hebraicè,Sacrificabunt,adolebunt;nam hoc verbi tempore, consuetudo(vt in alio loco diximus) significatur,hoc est,sacrificare,& adolere solent,à qua ratione imperfectum præteritum apud La-
30 tinos & Græcos non est alienum.

Propterea fornicabuntur filiæ vestræ, & sponsæ vestræ adulteræ erunt.

PAVLVS Apostolus ad Romanos scribens aptissimum huius loci explicationi facit sermonem: Quia commutauerunt veritatem Dei in mendacium,& coluerunt & seruie- Roma.1.
35 runt creaturæ potius quàm Creatori: Propterea tradidit illos in passiones ignominiæ &c. » Fieri enim nonnunquam solet,vt peccati pœna, peccatum etiam fit,diuino videlicet iudicio id permittente, in grauiorem damnationem eorum, qui impietate ac scelere sese vltro obligauerint: Ex idolorum autẽ cultu atq. ex superstitionibus (quam rem omnem animorum fornicationem sacri libri nominant) corporũ etiam turpissima stupra ac libi-
40 dines oriri antiquas historias atq. monumenta legentibus manifestius est,quàm vt explicatione nostra indigeat:id imprimis diuina ex permissione fit: nam à Deo alienati homines,cupiditatibus suis, hoc est, malis & effrenatis libidinibus permittũtur. Tum id etiam ijsdem ipsis rationibus,studijs,& actionibus,quibus in superstitione homines vtuntur, efficiunt natum est.namq. idololatriæ varia genera,exquisita loca,certi dies,certę noctium aut
45 dierũ horæ, certi ad eam rem ministri,iuuenes,puellæ,eunuchi,imberbes, tum præterea ritus,& ceremoniæ quibus hęc peraguntur,vt conuiuia,compotationes,lusus,cantus,decursiones,ludi,spectacula,fabularum actiones,& quæ eiusmodi sunt,omnia hęc non tam religionis quàm voluptatis atque animi caussa cõparata videntur; adde impias de Deorum natura & officijs opiniones,quod hi mares, illæ fœminæ, amatores illi, virginum &
50 puerorum raptores,& perditissimarum voluptatũ exempla, auctoresque narrẽtur. Quid vero ex his rebus sperari potest,nisi illud quod scriptum est: Sedit populus manducare & Num.11.
bibere,& surrexerunt ludere. Igitur corruptam & contaminatam religionis puritatem, » morum etiam consuetudinisque malæ corruptelam sequi necesse est.cùm maiores natu proprtia voluntate & studio, iuniores verò seniorum exemplo,omni sese sceleri contaminandos tradiderint,idcirco non mirandum esse Deus dicit,si filiæ,& nurus corruptorum

Universidad de Deusto
Biblioteca

& perditissimorum hominum corruptissimæ & perditissimæ etiam ipsæ euaserint, cùm ille sexus, atque illa ætas natura sua ad libidinem voluptatemque procliuis, eorum, quos reuereri, à quibus in officio contineri debuit, negligentia & exemplo ad omnem luxurię licentiam libera euadat.

Non visitabo super filias vestras, cùm fuerint fornicatæ, & super sponsas vestras cùm adulterauerint.

VSQVEADEO sanctum, & ab omni non solum facto, verum opprobrio quoq. turpi intactum Israëliticum populum esse, & seruari sibi Deus voluit, vt honestatis & decoris eius caussam ipse susceperit, atque promulgatis legibus, si quis aliqua ex parte Israëlis nomen, honorem sanctitatemque polluerit, sceleris se vindicem constituerit. Virginum autem, nuptarumque stupra & adulteria, maximam & diuturnam familijs infamiæ labem aspergunt. quamobrem maxima cura & studio vnusquisque suarum filiarũ, atque ad se pertinentium feminarum integritati & famæ in republica bene instituta, cauere atque prouidere solet. Summi autem vitij signum manifestũ est, si quo in populo hæc ratio negligatur. Idcirco huic rei editis legibus Deus prouidit, vt populi sui puritatem atq. sanctitatem publicè & priuatè tueretur. nam si qua filia, si qua nurus adulterij aut stupri scelere familiæ suæ splendorẽ maculasset, huic cum ignominia & dedecore mori, pœna & familiaris ac publicè maculæ expiatio erat. quibus de rebus in hunc modum scriptũ est: Nolite ambulare in legitimis nationum, quas expulsurus sum ante vos. Omnia enim hęc fecerunt, & abominatus sum eas: Ego Dominus Deus vester qui separaui vos à cæteris populis: Et ne prostituas filiam tuam, ne polluatur terra & contaminetur piaculo. & alio in loco: Si mœchatus fuerit quis cum vxore alterius, & adulterium perpetrauerit cum coniuge proximi sui, morte moriatur & mœchus & adultera. De virgine autem sic: Si verè fuit ei obiectũ, quòd virginitas in ea non sit inuenta, eijcient eam extra fores domus patris sui, & lapidibus obruent eam viri ciuitatis illius, & morietur: Quia nefas fecit in Israël vt fornicaretur in domo patris sui, & auferes malum de medio tui. Hæc est diuina visitatio in eos, qui nefas in Israël faciũt. Quòd si Israël ipse, cuius famæ & splẽdori Deus priuatè cõsulebat, scelus publicè admittat, foueat ac probet, flagitijque atque dedecoris plenus sit, ipse profectò leges de filiarum honestate vindicanda repudiare, atque Deum ea cura liberare velle videtur. Quamobrem Deus qui publicam patrum honestatem requirebat, & priuatam filiarum conseruandam susceperat, ad parentes vt sceleris primos, ac maximos auctores supplicio afficiendos conuersus, filiarum, quæ minori in culpa sunt, pœnam interim negliget, ac dum ipsas libidinosè agere permittit, violati publicè officij pœnas à parentibus repetet: [*Non visitabo super filias vestras.*] Imò potius ad vestrum dedecus, in istarum flagitijs interim conniuebo. nam quid me vestris priuatis rebus intentum esse oportuit, ne qua vobis labes ac macula ab alijs fiat, cùm vos omni turpitudine atque nefario scelere vitam vestram omnem studiosè, imò ambitiosè fœdatam commaculatamque esse volueritis.

Leuit. 9. Leuit. 20. Deuter. 22.

Quoniam ipsi cum meretricibus conuersabantur, & cùm effemmatis sacrificabant, & populus non intelligens vapulabit.

CVM VIRI ipsi parentes, mariti, & fratres, non solum animo superstitionibus, & vanis cultibus tradendo, sed corpore etiam omnibus flagitiorum libidinibus cõtaminando assiduam operam dent, nũquid his veniam censura mea dabit, & vexabit mulierculas & puellas, populum videlicet proprio consilio ex ætatis & naturæ imbecillitate carentẽ, atq. eorum, quorum id intererat, cura destitutum & mala disciplina deprauatum? [*Populum non intelligentem*] mulierculas vocat: namque vna Eua huius populi prima mater exemplo nobis esse potest, quàm facilè huiusmodi natura seducatur, & quàm cito voluptatum desiderio, nisi aliundè cohibeatur, exæstuare possit, sicut scriptum est: Videns igitur mulier quod esset bonum lignum ad vescẽdum & pulchrum oculis aspectuque delectabile, tulit de fructu illius & comedit: [*Et populus non intelligens vapulabit:*] Ironicõs, aut interrogatiuè potius, quàm cum asseueratione legendũ est: nam argumẽtatio hæc per contentionem, siue, vt Dialectici dicunt, per comparationem maioris & minoris cõcluditur, vt illud: *De nobis post hæc tristis sententia fertur:* Chaldaicè hic locus per interro-

Gene. 3. Iuue. Saty. 2.

interrogationem non inconcinnè legitur, hoc modo. [*Et populus generationis quæ non studet legi an nõ colludetur?*] Videlicet exemplo, & consuetudine maiorum suorum. Græcè autem totus hic locus ad spiritualis fornicationis rationẽ paraphrastice tractatur sic. Quia ipsi cum meretricibus cõmaculabãtur, & cũ initiatis sacrificabant, & populus intelligẽs implicatus est cũ fornicatione. [*Cum meretricibus & cũ effeminatis:* Hebraicè, *& cũ scortis.*] Gentiũ atq. idola colentiũ celebritates & frequẽtię huiusmodi impudico mulierũ genere refertæ erant: *Nam quo non prostat femina templo?* vt aiebat ille. Omnium autẽ rerum atq. negotiorũ, quæ ab hominibus inuenta & instituta sunt, euentũ obseruari oportere, atque an eiusmodi res Deo probẽtur indicari posse, tum ex hoc loco, tum ex multis alijs docemur. Nam quæ res non ex diuino, sed ex humano consilio incœpta atque instituta improbandos, & turpes plerũque partus edere solet, eam rem Deo non probari planum est. ex qua re factum est, vt hypocrisis, & humanæ simulationis rationem ex operibus obseruandam Christus indicauerit. Cæterùm neque filiabus & nurubus propterea impunè peccare licebit, quòd super eas se non visitaturum dicat Deus. Namq. hoc in loco non de æterna animorum, sed corporum temporali pœna agitur, quæ de auctoribus potissimum sumi solet. & quanquam ij etiam, qui aliena auctoritate aut consilio deliquerũt, eadem plectantur pœna: caussa tamen in iudicio cum auctoribus ipsis agi solet, atq. hoc in loco iudicialis, vt diximus, caussa tractatur. Idcirco dicit, *non visitabo*, quod apud sacros auctores in iudiciorum rationibus vsurpatur, vt apud Samuelẽ Deus, Visitaui quæcũq. fecit Amalec Israëli.

Iuuen. Saty. 9. 1. Samu. 15.

Si fornicaris tu Israël, non delinquat saltem Iuda.

MALORVM hominum & impiorum consuetudines amicitiæ & familiaritates, quantum bonis etiam viris nocere soleant, non vno tantum exemplo compertum est. Nam si quis impiorum societatibus assuescat, consuetudine & familiaritate inductus, in idem genus morbi delabitur: Quamobrem contagionem huiusmodi sæpissimè sacri deprecantur auctores, vt: Non veniat mihi pes superbiæ, & manus peccatoris non moueat me: Hæc res cùm vtrisque vehementer obest, tum ijs maxime, à quibus malorum contagiones proficiscuntur, in alios que manant. At verò Deus nihil omnino mali in hominibus esse vult, qui non solum legibus & præceptis singulorum peccata coërcet; sed præcipua & maxima cura peccandi exemplis & contagionibus cauet, & priuatis legibus, grauioribus pœnis, atque alio expiationũ genere aduersus eos vtitur, qui consuetudine, familiaritate, aut alio modo perniciosum exemplum prodidẽre, vt scriptum est: Et facta est ira domini contra Iudam & Ierusalem propter delictum: nam de hoc genere in illo loco sermo est. Igitur Israëlitæ, qui sese suosque filios omni scelerum genere contaminauerant, ne etiam vicinis suis sua contagione obsint, hoc in loco à Deo deterrentur, iubetque vt si minus suorum flagitiorum pœnas atque supplicia horreãt, saltem alienarum culparum crimen suscipere formident. Duplex sceleris admittendi occasio Iudæorum genti ab Israëlitico populo dabatur, altera locorum & viarum, altera verò sacri sermonis & vocum communio erat. & quoniam locus id exigere videtur, breuis quædam topographiæ ratio hic nobis habenda est. Cùm primum Ieroboam nouarũ rerum auctor & dux regnũ Israëliticũ occupauit, stabiliẽdi imperij rationẽ impiam quidem, callidam tamẽ & ad tẽpus idoneã excogitauerat. nam cum hominũ societas atq. cõiunctio nulla re magis, quàm religionis communione seruetur; ne populus consuetæ religionis colendæ desiderio Ierosolymitanũ templum frequentando familiaritatem & consuetudinem cum Iudæis retineret, atque hoc pacto minus certa ipse dominatione vteretur, ex duobus à se conflatis vitulis aureis, alterum in Dan, alterum verò in Bethel consecrauit, atque horum sacra per sacerdotes à se ex popularibus creatos curauit. Hoc itaque pacto (vt res hominum fiunt) euenit, vt maiori plausu atq. frequentia superstitio, quàm vera pietas coleretur. Præterea populus Gilgal locum religionis caussa frequentare cœpit, eo nomine quòd ipsorum pater Iacob à Deo in eo loco admonitus, Israëlis etiam nomen accepisset. atq. hæc loci dignitas ad veterem religionem turpandam & permutandam multum apud illorum animos momenti habuit, vt scriptum est: Omnis malitia eorum in Gilgal, quia ibi exosos habui eos. [*Propter malitiam adinuentionũ eorum.*] Adinuentionũ malitia & calliditas illa fuit, quòd sese nõ aliũ quã verũ Deũ Iacob, & in eo loco, in quo eũ Israëli visum fuisse apud oẽs cõstabat, coli profiterẽtur; atq. hac ratione facilè vulgò persuaderi potuit.

Leui. c. 4. & 5. Paralip. c. 24. Ose. 9.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Neque verò isti suis tantum popularibus, sed vicinis, etiam Iudæis imponere huiusmodi fraude potuerunt. Israëlitis autem vel templum Bethel, vel id etiam quod in Gilgal erat, aut supplicationum, aut sacrificiorum factitandi causa petentibus per Iudæorum & Biniaminitarum regionem iter necessariò faciendum fuit. namq. Bethel (quæ olim Luza
Iosu.18. dicta est) in sorte Biniaminiæ tribus sita erat, à qua non nimium distabat Gilgal. Igitur ex viarum atque itinerum cõmercijs, vocabulorumque & sermonis sacri communicationè effectum est, vt à Iudæis & Biniaminitis eadem loca atque eadem templa sancta quoque haberentur, & religiosè colerentur. Minus ergo grauiter ferendum esset, si Israëlitæ Deum ipsum à quo verè per summam impietatem desciuerant, prædicare etiam & nominare desinerent; nec non si templa, statuas, & sacra in Dan tantum, aut etiã in alijs locis, intra suos tamen limites instituentes, ab aliorum regionibus exemplo suo corrumpendis, abstinuissent. Hoc igitur est quod dicit: [*Si fornicaris tu Israël, non delinquat saltem Iuda.*] Namque isti falsis nominis mei appellationibus & prædicationibus, atque templorum celebritate, quæ templa per summum nefas in sua regione abs te sancta & effata habentur, eadem tecum implicati sunt scelerum societate. *Delinquat*, verbũ Hebraicum
אשם *Assam* (pro quo sæpissimè interpres reddit delinquere,) de ea culpa dici solet, quæ ab alio profecta in alium etiam permanauit, vt si quis alteri vt peccet impulsor sit, de vtroque *Assam* dicatur: vt Isaac à Rege Gerare obiurgatus audijt: Quare imposuisti nobis? poterat quisque coire cum vxore tua, & induxeras super nos grande Assam. & illud clarius: Si sacerdos qui vnctus est, peccauerit, delinquere faciens populum: quo in loco vox Assam est. eadem significatione verbum, delinquere, latinum à Cicerone frequenter vsurpatur.

Et ne ascenderitis in Bethauen.

Lvzam olim, postea Bethel à Iacob dictam in loco edito sitam fuisse ex Iosue de-
Iosu.16. scriptione accepimus: Cecidit inquit sors filiorum Ioseph, à Iordane contra Iericho, & aquas eius, ab oriente solitudo, quæ ascendit de Iericho ad montem Bethel. à quo loco oppidum nomine Bethauen, non procul aberat. vt autem Bethel Dei fortis domum, ita Bethauen domum vanitatis significat. namque *Auen*, res est vana, & cui nulla vtilitatis, sed incommodi potius ratio subest, ex qua iniquitatis operarij in sacris appellãtur: ex vicinitate autem & euentu nomen *Bethel* in *Bethauen* per antiphrasim mutatur. qui enim locus olim ob diuinam visionem Israëli patri domus Dei dictus est, nepotibus eius
Amos.5. in domum mendacij est commutatus, atque ita Amos vates censuit: Et Bethel erit inutilis: quo in loco pro inutilis Latinè, *Auen* Hebraicè est.

Neque iuraueritis viuit Dominus.

His verbis apud eos, quibus nomen Dei sanctissimum erat, iusiurandum olim comprehendebatur. Huiusmodi verò iuramenta, quòd à religionis argumento deuenerant, auertenda Deus vehementer curat: itaque satius esset, si suo tantum nõ aliorum etiam periculo peccarent. Propterea autem cùm eos à Bethel, & Gilgal reuocasset, nullã Danitici templi fecit mentionem, quòd is locus ab Israëlitis peti poterat, nullo Iudeæ termino obiter decurso.

Quia sicut vacca lasciuiens declinauit Israël.

Israelitarvm petulantiam vehementi oratione patefacit & arguit: Vsque adeo, inquit, intemperanti & inuerecundo ingenio Israël est, vt effrenata mente omne scelus, atque nefas licenter percurrat; neque cogitet, num sibi malum, num alijs detrimentum, illa sua licentia & consuetudine afferat. Aptissima verò similitudine ad hanc rem explicandam Deus vsus est: nam Israëliticum populum iuuencæ indomitæ similem esse dicit, quæ vberiores pastus nacta, in eisque aliquandiu cõmorata, pinguior reddita, iugum aspernatur, dominum contemnit, ac iam suis pastibus, & locis non contenta, alienos agros peterrat, in vicinorum sata irrumpit, quæ petulantiæ magis, quàm famis explendæ causa, decerpit. Non secus Israël facit, cui cum felicioribus locis, & regionibus, etiam cum regno, regioque nomine vti contigerit, lasciuam superstitionis licentiam sibi ipsi proposuit; qua etiam dum nimium abutitur, aliena loca voluptatis atq. animi gratia peruagatur. etenim non contentus templa, & statuas in Dan erexisse, in Gilgal & in Bethel non diuinitatis alicuius, sed licentiæ suæ simulachra collocauit. Hoc autem animantium genus inter omnia quæ hominis ad vsum cicurari nata sunt, interim dum in-

dum indomitum perseuerat, petulantissimum est, non solùm enim sequentem dominũ fugere (vt indomiti equi faciunt) sed petere etiam vltrò, & cornu ferire solent. atque ob hanc naturæ similitudinem Christus apud Psaltem dicebat: Circundederunt me vituli multi. Cùm autem in omni animantium genere feminæ natura sua magis impotentes,
5 & stultæ magis sint, ex eo fit, vt quouis impetu, & quouis appetitu vehemẽtius etiã, quàm mares agantur. & quoniam sub vxoris imagine Israëlitarum gens accusata à Deo est, percommode vitulæ similitudine res est explicata. Est præterea nescio quid elegantiæ ac decoris in femineis animantium nominibus; quamobrem ab antiquis auctoribus libentius ea nomina vsurpabantur, vt: Quemadmodum desiderat cerua ad fontes aquarum: Psal. 40.
10 Et Poëta. *Scilicet ante omnes furor est insignis equarum.* Huiusmodi petulãtiam venustè Virgil. Geor. lib. 3.
satis, sed minus eleganter, quam à vate nostro Hossea ab Anacreonte & Horatio descriptam legimus; namque illi genus equorum petulans quidem expressêre; Hosseas verò Anacreõ. od. strom. 64.
vaccarum genus petulantissimum & procacissimum vsurpauit,

Quæ velut latis equa trima campis
15 *Ludit exultim, metuitque tangi, &c.* Huiusmodi orationum, & sen- Horat. lib. 3. od. 11.
tentiarum collationibus quantum à sacris auctoribus laudatissimi quique ex prophanis superentur, facilè intelligent ij, qui dicendi splendorem, & elegantiam in diuinis libris requirunt: de qua re nos in commentarijs nostris nonnunquam, sed proprio opere latius Deo annuente agemus. [*Quia sicut vacca.*] Quoniam hoc in loco non tam causam
20 quàm explicationem atque asseuerationem cum dicentis animi impetu & vehementia continet, vt illud: Iucundus homo qui miseretur, & commodat disponit sermones suos Psal. 111.
in iudicio; hic est carminis finis: sequentis verò principium est: Quoniam in æternum non commouebitur. quibus in locis vox, quoniam, vehementer affirmat, remque exaggerat, quod &, nam, apud latinos facit, vt nam me hercule, inquit, Antonius, &c. Cic. de orat. lib. 2.
25 [*Lasciuiens declinauit.*] Hebraicè *zzarera zzarar*, hoc est errans erraui, sine lasciuiens lasciuiuit. nam verbum *zzarar* petulanter agere significat, vt: Si genuerit filium homo סרר
contumacem & proteruum. & illud: Qui exasperant non exaltentur in semetipsis: in his Deute. 21. Psal. 66.
locis & alijs verbum zzarar est.

30 *Nunc pascet eos Dominus quasi agnum in latitudine.*

Eandem adhuc translationem vrgens huius petulantiæ exitum dignum prædicit, videlicet breui futurum esse, vt Israël, cui velut iuuẽcæ indomitæ proprius locus angustus videbatur; neque satis idoneus, in quo lasciuiæ suæ ludos cursusq. conficeret: atque ob id vicinos quoque agros temerè percurrebat, & corrumpebat, captiuus ductus per totum
35 orbem dispergatur, ac non sine suo magno malo, latioribus, quã optauerat vtatur spatijs. id verò Deo auctore illis accidet, cuius prouidentia huiusmodi prædictionibus atque euentibus arguitur. Nam cum pœna scelerum, vel peccantium votis omninò contraria, vel similis etiam omninò sit, quanquã id vaticinio prædictum nõ fuerit; tamen nõ casu, sed certo consilio res euenire existimanda est: Casus enim nullam rationum, & consilio-
40 rum consequentiam habet: consilium verò vel maximam habet. Vt autem iuuencæ errantis descriptione petulantiæ & exultationis imago eleganter explicata est, sic etiam summa miseria atque calamitas, summa etiam animi ægritudo & vitæ perturbatio, & magna cõfusio agni in spatioso loco errantis similitudine exprimitur. Oues omnium animantium timidissimæ sunt, & si quod consilium, si qua cogitatio, aut his simile aliquid
45 in aliorum naturis inesse putatur, ea re oues omninò carere videntur: ex eoque fit, vt humana cura, & diligẽtia hoc genus magis, quã cætera indigeat, vnde summa rerũ perturbatio & confusio huius generis imaginibus depingitur, vt scriptum est: Vidi vniuersum 1. Paralip. 3.
Israël dispersum in montibus sicut oues absq. pastore, & dixit Dominus: Non habẽt isti 1. Pet. 2.
dominos, &c. & illud: Eratis enim vt oues errãtes. Illud verò hoc in loco miseriæ amplifi-
50 cationem habet, quòd in genere ouium agnus vsurpatus fuerit, cui præter eam quæ ex natura est, ætatis etiam imbecillitas accedit. Quæ verò magis apta erroris metus & perturbationis imago exprimi potuit, quàm si quis agnum solum in vasta solitudine relictum effingat? qui cùm nullo consilio sit, cursu parum, viribus nihil omnino valeat, herbarum & pastus immemor, erroribus & balatu loca omnia peruagatur & complet, & omnia metuit, omnia fugit, & tamen his rebus omnibus periculum sibi magis, quàm

salutem

Universidad de Deusto Biblioteca

ſalutem parit. Infelix profectò, & miſerum ſpectaculum, & quod dolorem non ſolum ipſi, qui in ea miſeria eſt, acerbiſſimum faciat, ſed ſpectantium etiam animos commo-
Matth.9. ,, ueat, ſicut ſcriptum eſt: Et videns turbas viſcerum dolore tactus eſt ſuper eas, erant enim ,, diſperſæ tanquam oues non habentes paſtorem. In hac etiam ſimilitudine exteri auctores à noſtris longo interuallo ſuperantur: illi enim hanc rem hinnuli aut damulę imagine deſcribunt: quod genus, quanquam cæteris rebus agno par eſſet, tamen curſu ad fugam longè antecellit, quod vnum ſalutis pręſidium ſæpe eſt, cùm contra & hoc etiam agni
Iſai.5. ,, careant. *Nunc paſcet*: Et temporis breuitatem & pœnæ comminationem indicat vox ,, *Nunc*, vt illud: Et nunc quid faciam vineæ meæ.

Particeps idolorum Ephraim, dimitte eum. Separatum eſt conuiuium eorum, fornicatione fornicati ſunt: dilexerunt afferre ignominiam protectores eius.

SINGVLAREM Iſraëlitarum inſolentiam & contumaciam indicat hoc loco Deus, quos eò proteruitatis proceſſiſſe dicit, vt diſciplinam omnem & correctionem reiiciant. Namque cum bonorũ ſummam in voluptate, & idololatriæ ſcortatione ſibi ipſi ſtatuerint, atque in huiuſmodi ſtudia toto incumbat, nullum correctioni locum reliquunt. Vbi verò quis non errore, non ignoratione coactus, ſed conſultò ſuam ipſe miſeriam tuetur, quid facias illi? ſinas miſerum eſſe libẽter. Extremus autem infelicitatis gradus eſt, ſi cui ob culpam ſuam, ob contemptum ſuum, diuina correctio, caſtigatioq. negetur. Etenim dum caſtigationi locus eſt aliquis, nonnullum etiam ſpei ſupereſſe putandũ eſt. Quanta verò diuinorum iudiciorum ſit æquitas, vel ex eo perſpicitur, quòd antè quàm aliquis pœna damnetur, ad extremam vſque correctionem à malicia ad pœnitentiam reuocatur. Neque quiſquam propterea deſtituitur, quòd ad hoc natus fuerit; ſed quòd ipſe vt iuſtiſſimè deſtitueretur, fuerit commeritus. Quamobrem ne quis ſuam damnationem diuinæ voluntati, ſed propriæ malitiæ & contemptioni aſcribat; Deus ipſe in damnatiſſimis & reprobatiſſimis hominum cauſſis rationem, quamobrẽ damnati reprobatiq. ſint, reddere ſolet: Prius enim quàm in Pharaonem horrendam indurationis ſententiam ferret, Moſi prædixerat: Ego ſcio quod non dimittet vos Rex Ægypti, vt eatis; nisi
Exod.4. ,, per manum validam. Hanc ergò rationem hoc in loco perſequitur Deus: Iubet enim vatem ſuum, ne iam plus operæ in Iſraëlitis corripiendis fruſtrà conſumat, qui perinde ſuperſtitionis ſtudio incumbunt, acſi neceſſitudine aliqua idolis coniuncti ſint. hoc eſt quod dicit. [*Particeps idolorum Ephraim.*] Ieroboam, qui primus vitulorum & impietatis auctor Iſraëlitis fuit, ex Tribu Ephraim erat: ideo hanc ſuperſtitionem, vt partum quendam ſuum Ephraitæ fouebant, & tuebantur. Alludit autem ad vaccæ allegoriam, cui Iſraël ſimilem dixerat: nam ita vitulos ſuos aureos Iſraël amat, vt vacca ſuos. Totũ verò indomitæ iuuencæ ſtudium, vel pabulo conſumitur, vel ludo & curſitatione abſoluitur. Idcirco, ait, cùm ſeſe ille coerceri non patiatur, [*Dimitte eum.*] Nullas enim alias res agere vult, quàm vel conuiuijs, vel idololatriæ fornicationi, intendere. itaq. nullũ tempus illi aut à voluptatis, aut à ſuperſtitionis ſtudio vnquam vacat, ſicut ſcriptum eſt ab Iſaia:
Iſai.5. ,, Væ qui conſurgitis mane ad ebrietatem ſectandam & potandum, vſque ad veſperam, vt ,, vino æſtuetis, & opus domini non reſpicitis: hoc eſt quod dicit: [*Separatum eſt conuiuium eorum.*] id eſt, *Poſtquam exempta fames epulis, menſeq. remotæ.* [*Fornicati fornicati ſunt.*]
חבור Quis igitur interea reprehenſioni locus erit? *Particeps* Hebraicè *hhabur*, id eſt coniunctus, colligatus. [*Dilexerunt, afferre ignominiam protectores eius.*] Vnumquodque hominum ſtudium, & ars vnaquæque, etiam inutilis, proprias quaſdam orationes habet earũ ſectatoribus familiares, quas illi libenter vſurpant: cuiuſcemodi illud in ore omnium helluonum eſſe ſolet: Manducemus & bibamus, cras enim moriemur. Solent verò ſacri auctores cum de his rerum & ſtudiorum generibus agunt, eiuſmodi ſermones & voces inducere, vt per eam orationis figuram, quæ Mimoſis dicitur rem ipſam expreſſius effingant, & cùm hoc interdum fuſius, interdum preſſius, & vno tantum verbo fiat, accidit
Marc.7. ſæpè, vt ea loca paulò obſcuriora reddantur. qualis locus eſt ille in Euangelio: Vos autem ,, dicitis corbam, hoc eſt munus &c. Quamobrem ſacrorum ſcriptorũ interpretem ſuſcepto officio ſatisfacere cupientem, nihil horum ignorare oportet. Igitur vt locus hic nobis commodius explicetur, meminiſſe oportet, voluptati deditos non ſolùm ſummum in ea re bonum ſibi propoſuiſſe, ſed id quod ignominioſum verè eſt, & turpiſſimum, vt honeſtiſſimum

ſtiſſimum cæteriſque rebus anteferendum iactare conſueuiſſe, & cætera præ his ſtudia damnare; adeò vt quod alijs ſummum dedecus & probrum videtur, illis contrà ſummum iudicetur decus, ſicut ſcriptum eſt: Quorũ Deus venter eſt, & gloriantur in ignominia ſua. Similes autem ſermones, ſimileſque voces ab iſtis vſurpari manifeſtum eſt, vt: Eccle.c.9.
5 Perfruere vino cum vxore quam diligis, cunctis diebus inſtabilitatis vitæ tuæ: Quod- ,, cunque facere poteſt manus tua, inſtanter operare, quia nec opus, nec ratio, neque ſapi- ,, entia, neque ſcientia erit apud inferos, quo tu properas? & illud Anacreontis:

Religatus at papyro, *Properat volucris ætas:* *Etenim priuſquam ad orci* Anacreon.
Tunicam Cupido collo *Roſeas meo corollas,* *Rapiar nigri choreas,*
10 *Mihi poculum miniſtret:* *Capiti ferafq. odores,* *Volo diſſipare curas.*
Ruta nã velut curulis *Mihi & voces amicã.*

Ex hoc ſermonũ genere eſt verbũ *Afferre*, quod à noſtro vate interpretatione refertur: vox enim eſt vini cupidorũ, epulaſq. petentiũ: vt Salomõ referẽs, inquit, Sanguiſugæ duæ Prou.30.
ſunt filiæ dicentes, Affer, Affer, & apud Latinos, appone, funde, præbe, &c. Hæc ſtudia
15 atq. hi ſermones cùm omnibus hominibus, tũ maximè principibus ignominioſa ſunt, vt Eccle.10.
ſcriptum eſt: Beata terra cuius Rex nobilis eſt, & cuius principes veſcuntur in tempore ſuo ad reficiẽdum, & nõ ad luxuriam. At verò Principes hi Ephraitæ, & vaccæ Iſraëliticæ defenſores voluptatibus conſumpti, ſummam ignominiam ſummum bonum ducentes, verbum illud frequentare dilexerunt, Affer, Affer.

20 *Ligauit eum ſpiritus in alis ſuis, & confundentur à ſacrificijs ſuis.*

DIVINÆ ſententiæ decretum hoc eſt, quo Iſraëlitica diſperſio futura prædicitur; 4.Reg.17.
qua pœna Hoſſea Rege afflicti ſunt anno ab orbe condito ter milleſimo, ducẽteſimo, de- Ioſeph.li.9. c.vltimo.
cimo tertio; Regni verò Iſraëlitarũ ducenteſimo quadrageſimo tertio, vt ex libris Regũ, R.Camhi
25 ex Ioſephi hiſtorijs, atque ex aliis auctoribus accepimus. Vt autem hanc diſperſionem R.Salom.
longè lateq. diſſipandam veriſſimè atque appoſitiſſimè ſignificaret, dicit illos à Domino R.Leui Gerſoni.
ventis per vniuerſum orbem aſportandos fuiſſe commiſſos. Nam cùm primum illi à vero Deo ad vanitatem deſciuẽre, ventis ſeſe cõmittere viſi ſunt. Venti verò velociſſimi eſſe, & omnia loca citiſſimè peruagari, atque mandata Dei diligentiſſimè perferre credũtur, Pſal.103.
30 vt ſcriptum eſt: Qui ponis nubem aſcenſum tuum, & ambulas ſuper pennas ventorum, ,,
& qui facit angelos ſuos ſpiritus, &c. Cùm autem illos non certo alicui ſpiritui, ſed ſpiritui traditos dicat, omnium ventorum poteſtati permiſſos, & in quatuor mundi plagas diſſipandos eſſe indicat. Nam præter id, quod vehementes hi ſpiritus venti nomine dicuntur, qui vbi volunt ſpirant, & neſcimus vnde veniant, aut quo vadant; plagæ etiam Ioan.3.
35 atque regiones mundi ventorum nominibus deſignantur, vt, Venient Angeli, & conuo- Mat.13.
cabunt electos à quatuor ventis. Tum demum Iſraëlitas, quos nunc ludere & laſciuire vehementer delectat, luſiſſe, & idololatriæ indulſiſſe vehementiſſimè ſerò pudebit. Alligauit iam eum populum ſpiritus in alis ſuis.

40

CAPVT V.

AVDITE *hoc ſacerdotes, & attendite domus Iſraël, & domus Regis auſcultate, quia vobis iudicium eſt.*

45 IVSTISSIMVS atque ſanctiſſimus omnium iudex Deus, qui vt neminem damnet, neminem omninò in culpa eſſe cupit; cùm tandem diuinarum legum & æquitatis ratio poſtulat, vt hominũ cauſa in iudicium ducatur, æquiſſimum & diligentiſſimum ſeſe iudicem & rerũ æſtimatorem præbet. Et quoniam æquiſſimum iudicium neminem indicta cauſa damnari patitur, neque actorem ſolum, ſed reum etiam ipſum, vel qui rei
50 cauſam defendat, audiendum eſſe ſtatuit; ideo in qualibet cauſa iudicanda, ſuo officio ſemper ſatisfacit Deus, qui neminem vnquam damnat, antequam in iudicium vocatus, aut nullam, aut vanam, aut ineptam criminis depulſionem habuiſſe conuincatur: Alioqui, inquit Paulus, quomodo iudicabit Deus hunc mundum? Igitur cum in his prophetæ noſtri ſermonibus dies Iſraëlitis dicta fuerit, & hactenus accuſatione, & crimine inferendo tranſacta res ſit; nunc altera iudicij tractatur pars, in qua ſi quid

Universidad de Deusto
Biblioteca

quid pro reo dici possit, expectatum est; & cùm nulla criminis diluendi idonea consiterit ratio, tum demum exquisita damnationis sententia pronunciatur; atque accusationis præcedentis exordium fuerat: *Quia lis est domino cum habitatoribus terræ*. Defensionis autem subiectæ initium est: *Quia vobis iudicium est*. Accusationis autem formula postulat, vt omnes in crimen vocentur, quicunq. culpæ & sceleris participes sunt: Defensio autem eos ad dicendam causam admittit, qui maximè dicere & possunt, & debẽt; quales sunt ij, quorum auctoritate & cõsilio præcipuum scelus est admissum, atq. idcircò omnibus in iudicium vocatis, defendẽdi cùm ius tum auctoritas regiæ familiæ præcipuè tribuitur. Triplicem autẽ ordinem inter accusandũ propheta appellauerat: in sacerdotes enim dixerat: *Quia repulisti tu me, repellã & ego te, ne sacerdotio fungaris mihi*. In populũ verò: *Populus meus in ligno suo interrogauit*. In magistratum autem: *Dilexerunt afferre ignominiam principes eius*. Eosdem etiam ordines eadem serie ad defensionis suæ redargutionem audiendam compellat, ne quis videlicet iniquius secum actum causaretur, quòd non ad dicendam causam fuisset admissus. Atque ordines illi sic appellantur: *Audite hoc sacerdotes. Et attendite domus Israël, Et domus regis auscultate*. Causæ grauitatem & seueritatem hæc exquisita attentionis petitio arguit: Accusando quidem, semel omnibus dixerat, *Audite*. Nunc verò incremento vsus, *audite, attendite, & auscultate*, dicit. Nam Deo causam dicturo, cuius oratio simplex, pura, vera, atque omnis erroris, calliditatis, & simulationis expers est, satis fuerat dixisse, *Audite*; quippe qui criminum enumeratione, & explicatione, ac simplicissima probatione susceptum accusatoris munus expleturus erat. Nunc verò cùm causa ipsa hominum & defensio (si qua illis reliqua est) refellenda à vate suscipiatur, cùm negationibus criminum occurrendum, deriuationibus obuiandum, excusationi, translationi, tergiuersationi, dissimulationi, & denique his rebus omnibus, quas humana calliditas, non vt culpam, sed vt culpæ pœnam declinet, tentare solet, resistendũ sit, ne quid suarum artium prętermissum, aut interclusum sibi esse homines causari possint, nunc cùm eorum causa pro ipsis, & aduersus eos, atque ipsorum artibus, & modis agenda est, attentissimis auribus atque animis esse iubentur. *Quia vobis iudicium est*. In superiori oratione dixerat *Rib*, quod iurgium significat. huiusmodi autem accusatorij sermonis ratio est: Namque accusator criminum & flagitiorum atrocitate cõmotus, concitato sermone in reum liberius inuehitur; cõtrà, reus sedatiore oratione, & rationibus magis, quàm perturbationibus vtitur. quanquam autem index vtranque partem audiat, sententiã tamẽ dicturus defensionis potius, quàm accusationis vim & pondus æstimat, quamobrẽ dicit: *Quia vobis iudicium est*. Nomen *Mispat*, iudicium à ratione profectum significat, vt primo capite Habbakuq à nobis dicitur, hoc est, quia siquid à vobis dici poterat, antequã sententia pronuncietur, ego ipse exquisitissimè dicere & refellere etiam paratus sum. Vos autem imprimis appello principes & magistratus populi, quoniam præcipuo quodã iure iudicium vobis est, atque ad vos maxime pertinet. Huius verò rei rationem reddens, ait:

ריב

מִשְׁפָּט

Quoniam laqueus facti estis speculationi, & sicut rete expansum super Thabor.

Midras Thanhuma volumine Thaganoth.

TRADVNT Hebræi in libro qui Midras Thanhuma inscribitur, & in ieiuniorum volumine, Ieroboamum hortis arcibusque in montibus Thabor, & Mispa extructis, excubias collocasse, quibus populus impediretur, ne statis diebus festis Ierosolymam peteret, pœnamque capitis contra intentantibus indixisse; quod nõ sine principum & magistratuum suorum consilio à Ieroboamo tãtum esse credendũ est, sic enim legimus: Et excogitato consilio fecit duos vitulos aureos, & dixit eis: Nolite ascendere vltrà in Ierusalem, &c. Hæc omnia excogitato consilio decreta, & edita esse historia indicat. Nullam ergo his defensionem superesse dicit, quorum consilio & opera populus in idololatriæ scelus fuit impulsus. Atque status hic coniecturalis est, in quo rei facultas & voluntas quærũtur. Atqui volũtatis facultas est index: facultatis verò multa indicia, aut ex antecedentibus rẽ ipsam, aut ex ijs quæ cum ea simul sunt, aut ex consequentibus sumuntur: cõsequentia autem indicia, maximè verò quæ diuturna sunt, rem ipsam certissimè arguunt. Igitur si domus regia hoc à se crimẽ depellere nitatur, nihil efficiet; nã testes horti sunt, & aduersus conspiciuntur in Thabor, & Mispat turres, & excubiæ positæ regis & Senatusconsulto, quibus tanquam feras & aues laqueis irretitas, miseros Ierosolymam tendentes trucidauerint, *In speculatione*. Nomen proprium & Græcus & Latinus interpres, vt appellatiuum

5.Reg.12.

verterunt

verterunt; sic aliàs etiam facere solent, vt: Et factus est in Salem locus eius, & habitatio eius in Syon; vbi nomen proprium Salẽ ex significatione reddidere. Et factus est in pace locus eius. Mispat autem & Thabor montes sunt editissimi, alter in confinijs Iuda, & Biniamin non procul ab Ephraitis, alter verò in sorte Iscariotidis tribus. Cùm autem commodissima ad venationem loca montes sint, sicut scriptũ est: Montes excelsi ceruis: Appositissima venationis translatione vates in hac oratione est vsus.

Psal. 75.
Iosue 11.
Iosu. 19.
Psal. 75.

Et victimas declinastis in profundum, & ego eruditor omnium eorum.

HEBRAICE sic: *Et mactare, inclinare profundauerunt*: Græcè verò, & *venatores indaginem fixère*. Amplificat rem, & culpam auget à consilio, à certa & manifesta voluntate arguens: Nam coniecturæ, in quibus rebus voluntas & facultas ostenditur, nullam aliam probationem desiderant. Quæstio itaq. est, quisnã huic idololatriæ populo auctor fuerit, accusatur domus regia; hi crimen in populum deriuare conantur; occurritur; ab accusatore argumenta manifesta afferuntur; consilij & facultatis deinde testimonio res confirmatur. Primùm & grauissimum argumentum voluntatis & facultatis laquei Mispat, & Thabor rete sunt; deinde cædes in locis illis istorum consilio, auctoritate, atque etiam decretis frequenter patratæ: à quibus vehemẽter, profundè, & imperiosè sancitum est, vt citra misericordiam quicunque in via quæ ducit Ierusalem secundum dies festos comprehensus esset, mactaretur atque iugularetur. Atque ita explicamus *mactare, inclinare profundauerunt*. Vehementi & profunda voluntatum inclinatione, atque omni studio ad necem eorum, qui suis de superstitione decretis non obtemperassent, incubuerunt. nam profundare, est vehementem alicui rei operam dare, vt: Conuertimini sicut profundastis discessionem domus Israël. Sed cum totam domum regiam, hoc est principes, & iudices omnes huius criminis reos fecerit, ne quis à se crimen depellere, & in socios & collegas transferre posset, asserens se ab eo consilio atque adeò à culpa alienum fuisse, eiusmodi translationẽ vates infringit, ostendens suo ipsius testimonio neminem eorũ culpa vacare; cùm nullus ex iis sit, quem vates ipse non ob hanc rem arguerit, atque reprehenderit; & ab hac sententia, frustra tamen, deterruerit. Quamobrem subiungit: [*Et ego eruditor omnium eorum.*] Hebraicè ego *Muzzar*, id est increpatio & obiurgatio: Omnibus illis; non modò enim singulos obiurgaui, verùm illis omnibus, ego ipsa obiurgatio fui. Exaggeratione hac vsus vates, certissimum illorum consilium, & constantissimam in hoc scelere omnium voluntatem fuisse demonstrat, & cùm omnes dicit, neminem excipit iuxta sacrorum librorum dialecticam, quam regulam diuo Paulo præceptore didicimus. Atque ob hanc rem omnes initio compellauerat.

מוסר

Eſa. 31.

Hebr. 2.

Ego scio Ephraim & Israël non est absconditus à me: Quia nunc fornicatus est Ephraim, contaminatus est Israël.

POPVLVM etiam redarguit vates, qui cùm vitium publicè concipere, & fouere maximè soleat, tamen crimen à se propulsare, & in principes suos conferre consueuit; idque maxime excusationi sibi fore existimat, si peccati conuictus, se non sua sponte, non suo exemplo, sed magnis auctoribus ad peccandum adductum fuisse dicat: cùm illud verissimum sit, nullam esse tantam principum potẽtiam, vt leges non solùm iniquas, sed neque etiam æquas sine populi consensu sancire, aut stabilire valeat. Namq. intercedente populo, neque Sauli in religiosa re aduersus proprium filium ex edicto, & iureiurando decernere integrum fuit, sicut scriptũ est. Dixitque populus ad Saul, ergòne Ionathas morietur? qui fecit salutem hanc magnam in Israël? hoc nefas est: Viuit Dominus si ceciderit capillus de capite eius in terram. Itaque cùm Israëliticæ nouẽ tribus, regiam culpam transferre conaretur: Criminis translationi vates occurrit, docetq. illos, à quibus iniquæ leges acceptæ sint, tam in vitio esse, quàm eos, à quibus propositæ, & latæ fuerint. In omni autem iniqua lege ferenda populus culpa non caret, maximè verò cùm de superstitione, & vano cultu leges edũtur, quod ex populi voto, & studio fieri planũ est.

Laërtius in vita Agesilai.
1.Reg.14.

K Etenim

Universidad de Deusto
Biblioteca

Vide Platonē in lib. de Republica. Etenim & veteres olim legum latores, varias leges & ritus in populi gratiam tulêre; cùm videlicet probè cognouissent, nulla magis re vinciri populum posse, quàm religione: credduli enim animi facilè superstitioni credunt & concedunt, sicut scriptum est: Pro-
Ierem. 5. „ phetæ prophetabant mendacium, & sacerdotes applaudebant manibus suis, & popu-
„ lus meus dilexit talia. Ita cùm nefaria hæc superstitio, non tam studiosè à principibus edi, quàm à populo libenter suscipi cōsueuerit, idcirco in accusatione subiungit: [*Ego scio Ephraim & Israël, non est absconditus à me, quia nunc fornicatus est Ephraim.*] Cui nihil iucundius aut gratius fuit, quàm vt quod proprij ingenij insolentia vehemēter cupiebat, id sibi per leges atq. principū & sacerdotum placita liceret, eodē scelere contaminatus est Israël. Nam quod Rex optauerat, populū videlicet à Deo quàm maximè alienatum in suam
1. Reg. 14. gratiam pellicere, facilè obtinuit, id quod Deus reginæ per Ahhiam vatem testatus est:
„ Et tradet dominus Israël propter peccata Ieroboam, qui peccauit, & peccare fecit Israël. Neque verò solùm testimonio diuino & prophetico res asseueratur, sed voluntatis etiam declaratione, & certissimis indiciis demonstratur: Nam vbi iam superstitione populus, imbutus fuerit, si quis extet princeps, qui eiusmodi studia restinguere moliatur, tamen frustra tentet; namque populus eandem voluntatem retinebit, & nouis excogitandis rebus concepti sceleris causam tuebitur. Etenim Hosseas Elæ filius Israëlitarū decimus
2. Reg. 17. septimus Rex, qui non perinde atque alij, qui antè eum regnauerant, malus fuisse in di-
Lib. de serie mundi. uinis libris dicitur, lucos atque hortos à Ieroboamo vanæ religionis causa consitos, excidisse, in annalibus hebræorum commemoratur, & tamen nihil effecit: Nec enim idolo-
2. Reg. 17. latriam minuere, nec populum aliqua ex parte corrigere potuit, sicut scriptum est: Et
„ irritauerunt filij Israël verbis non rectis dominum Deum suum, & ædificauerunt sibi excelsa in cunctis vrbibus suis, à turre custodum, vsque ad ciuitatem munitam, fecerunt q. sibi statuas & lucos in omni colle sublimi, & subter omne lignum nemorosum. Itaque vitulis & delubris à Ieroboamo institutis, non contenti, exciſorum etiam à Rege lucorum desiderio affecti, singuli sibi lucos & statuas faciebant: Hoc vulgi ingenium, hæc studia, cùm manifestè vates comperisset, & res non coniectura, sed oculis & manibus teneretur, dixit:

Non dabunt cogitationes suas, vt reuertantur ad Deum suum.

COGITATIONES dare in aliquam rem, est in eam studiosè intendere. Cùm autē quis animum ad certa studia, quibus nimium delectatur, contulit, nullis conditionibus dimoueri poterit, vt ad alias res agendas abducatur; quantum enim temporis atq. operæ studijs suis non impenderit, id totum sibi periisse ducit: Vide ergo quantū sibi bonum populus iste in vano cultu statuerit, vt vel animo de resipiscentia cogitare, & Dei sui meminisse id magno temporis dispendio, & cogitationum iacturæ ascribat. Tantū vitiosa & corrupta consuetudo valet, vt viam etiam ad pœnitentiam hominibus præcludat.

Quia spiritus fornicationum in medio eorum est.

QVID sit spiritus fornicationum, iam diximus. In medio autem esse, idem est quod
Sic Aristo. lib de motu animantium. principem locum obtinere & regnare, atq. cordis regnum & sedem occupare, vt: Ridet
Geo. 18. Sarra in medio sui, & afferamus ad nos arcam fœderis domini de Silo, & veniat in me-
1. Samuel. 4. dium nostri, vt saluet nos de manu inimicorum nostrorum. Atqui cum oportuerit hos Deum in medio sui habere, eundemque vnum sibi vt summum regem, & salutis auctorē
Deut. 40. præficere, sicut scriptum est: Neque est alia natio tam grandis, vt habeat Deos in medio sui, sicut Deus noster adest in cunctis obsecrationibus nostris: tamen adeò insanierunt, vt fornicationis spiritu agitati, Dei notitiam non habeant: Dei inquam, qui sese illis nomine illo ineffabili *Adonai*, cognoscendum tam multis argumentis ostenderat.

Et respondebit arrogantia Israël in facie eius.

NON solùm coniectura, argumētatione, & testimonijs, sed expresso etiā signo actionis suam cōfirmat in Israël: Quædā enim mulieres impudicæ sunt, quæ tamen animi morbū dissimulant, & honestatē ficto sermone & vultu prætexunt, sic vt ingenio ac diligētia in arguēdo opus sit: Aliæ verò cōtrà sic vultu & incessu sese prodūt, vt nihil horū sit necesse, imò adeò perfrictæ frontis sunt, vt impudicitiam suam palam iactent, vt scriptum est:

Ecce

Ecce occurrit ei mulier ornatu meretricio garrula, & vaga. Est autem vultus maximus Prouer. 7.
simulationis, & dissimulationis artifex, vt quod animus non præstat, confingere vultus „
possit: At cum frontem ipsam atque oculos vitium occuparit, tum probitatis speciem omnem exulasse manifestum est. Sic igitur Israëlis nefarium scelus ab Hossea hoc ex-
5 presso signo arguitur: Non enim solū idololatriam secretò, atque intra priuatos parietes coluerat, sed impotentissimę fornicationis spiritu actus, ebrietate, ludis, & ceremonijs, atque alijs huiusmodi factitandis, verbis etiam in verum Deum impudentibus effutiendis improbitatem suam palam profitebatur, vt scriptum est: Et irritauerunt filij Israël „
verbis non rectis dominum Deum suum, &c. Itaque nihil diligentię nec laboris in osten- „
10 denda Israëlitarum improbitate à nobis requiratur, ait vates, cùm ipse sese omni turpitudinis nota insignem præbeat, cùm summum dedecus, summum decorem putet, sicut scriptum est: Væ corona superbiæ ebrij Ephraim & flori decidenti, gloriæ exultationis Esai. 28.
eius, qui erant in vertice vallis pinguissimæ, errantes à vino. [*Et respondebit.*] Respon- „
dere in loco, testificari est, vt: Non respondebis contra proximum tuum falsum testimo- „ Deut. 5.
15 nium, & illud, quod huic sententiæ simillimum apud Isaiam est: Agnitio vultus eorum „
respondebit eis, & peccatum suum quasi Sodoma prædicauerunt, neque absconderunt. „ Esai. 3.
Atque hic extremus improbitatis gradus est, ad quem cùm quis peruenerit, proximum est, vt præceps ruat: propterea subiunxit:

20 *Et Israël & Ephraim corruent in iniquitate sua.*

NAM cum ipse amentissimus, & omnibus consilijs præceps, spontè euaserit, ipse sibi, atque imitatoribus suis exitio fuit, sicut scriptum est: Perditio tua ex te Israël. [*Iniquitate sua.*] Declinationem à recta, simplici & tuta via significat nomen iniquitas, à verbo *Ghauah*, quod declinationem, & peruersionem sonat, vt: Nunquid Deus peruertit iu-
25 dicium, & si omnipotens peruertit iustitiam. עוה
Iob. 8.

Et Iudas etiam ruet cum eis.

NON solùm domus regia, qui primi scelus admisêre, atque Israël qui suscepêre, sed etiam Iuda, qui ob consuetudinem hos imitati sunt, corruent; hoc enim diuinæ iustitiæ est, vt anima quæ peccauerit, siue spontè sua, siue aliorum impulsu & auctoritate scelus
30 admittat, ipsa moriatur: Est autem hæc argumentatio à minori. Etenim si is qui alterius impulsu scelus suscepit, criminis non est expers, nedum is erit cuius auctoritate, aut etiam exemplo peccatum est. Quod ad dicēdi artē pertinet, obliqua notatione vsus est vates: Ea fit cum in alterius accusatione, alter obliquè eadem aspergitur nota, vt: Filii hominis Psal. 3.
vsq. quo graui cordi, quo in loco Saul notatur, & in ethnicis auctoribus: Non quæro quis Cicer. pro sext Roscio.
35 percusserit, nihil est Glaucia quod metuas, non excutio te si quid fortè ferri habuisti. Ametuno.

In gregibus suis, & in armentis suis vadent ad quærendum Dominum, & non inuenient: Ablatus est ab eis: in Dominum præuaricati sunt, quia filios alienos genuerunt: deuorabit eos mensis cum partibus suis.

40 ACCVSAVERAT Israëlem atque eodem in crimine Iudam etiam accersiuerat: cū autem nulla vtrisque purgationis ratio superesset, quod neque fortuna, neque necessitate, neque imprudentia factum excusari poterat, vna illis in hoc causæ genere reliqua fuerat pœnæ declinandi via, quam deprecationem Rhetores nominant: Eius vsus est, Ad Herenn.
cùm fatebimur nos peccasse, neque imprudēter, aut necessariò, aut fortuitò fecisse dice- lib. 2.
45 mus, & tamen ignosci nobis postulabimus; Et hæc causa ante Deum sepissimè in sacris venit libris, vt: Miserere mei Deus secundum magnam misericordiam tuam, &c. Hanc Psal. 51.
verò deprecationis viam frustra istis tentandam esse dicit, qui in eum scelerum & culpæ locum peruenerint, vt veniam & impunitatem assequi ex iusto Dei iudicio non valeant: Nam vt in Habbakuq prophetæ commētariis disserimus, quanquam misericordia ditis-
50 simus in omnes inuocantes se Deus sit, existunt tamē aliquando tēpora, in quibus diuina misericordia, à sceleratissimis hominibus frustra ad effugiendam pœnā, imploretur. Ergo cum tanta insolentia tantaque impudētia fuerint, vt sceleribus & flagitijs nullū hactenus modum statuerent, & libidines suas nec fronte etiam vel supercilio contexerint, ac tamdiu reuocati, atque expectati, diuina tamen patiētia fuerint abusi; quando ad pœnæ deprecationē admittentur, qui nō antè à scelere desistere voluêre, quàm ad supplicium

Universidad de Deusto
Biblioteca

rapiantur? tum verò etsi frequenti hostia diuinam effugere pœnam studeant, tamen sustinere cogendi sunt: Videmus enim quanto studio Ioseas Rex publicam rem & religio-
4.Reg.23. nem correxerit, suosque ad officium reuocandos curauerit, cùm imminentem propter impietatem populo suo ruinam magnopere timuisset, & tamen vt scriptum est: Non est reuersus Dominus ab ira furoris sui magni, quo iratus est furor eius contra Iudá, propter irritationes, quibus prouocauerat eum Manasses. Dixit itaque Dominus: Etiam Iudam auferá à facie mea, sicut abstuli Israël. Atq. adeò hæc huius orationis sententia est. [*In gregibus suis.*] hoc est, Quanquam totos mihi greges, tota armenta, sua, nõ aliunde rapta aut male acquisita sacrificent, & tum demum veniam petant, cùm iam in promptu vltio sit, tamen nõ impetrabunt à Domino *qui ablatus est ab eis*, & sua ipsorũ nefaria culpa repulsus, frustra enim misericordiæ auxiliũ implorat, qui cõtra misericordiæ rationem facit. Cùm autem Dominus sese misericordem, hoc est, nomine suo, *Adonai*, dignũ hactenus in istos præbuerit, fueritq. per summam impudentiam & contẽptionem reiectus, ipsi sibi vt misericordiá non consequerẽtur, cõmeruêre; quia scilicet *in Dominum præuaricati sunt*. Hoc in loco nomen tetragrãmatum est; ad cuius nominis arcanam interpretationem omnis mi-
בגד sericordiæ ratio accommodatur. *Præuaricari, Bagad* Hebraicè debito officio aliquẽ frau-
Exod.8. dare est, quòd verbũ sæpè interpres spernere reddit, vt: Non poterit vendere eam, cum spreuerit eam, &, Filios enutriui, & exaltaui, & ipsi spreuerunt me. Ita ergò indigni misericordia sunt, qui misericordem toties spreuerint: Nam in deprecatione, ignoscẽdi ratio, ex tribus locis quæritur: Vnus est, si plura, aut maiora officia, quàm maleficia, videbũtur
Psal.38. constare: Secundus, si qua virtus aut nobilitas erit, in eo qui supplicabit. Atque hos locos
„ Ezechias ægrotans tractabat: Obsecro, inquit, Domine, memento quæso quomodo am-
„ bulauerim corã te in veritate, & in corde perfecto, & quod bonũ est in oculis tuis fecerim. Tertius locus est, si qua spes erit vsui futura, si sine supplicio discesserit. Huius rei causa
Psal.50. Dauid dicebat: Docebo iniquos vias tuas, & impij ad te conuertẽtur: Libera me de sanguinibus Deus Deus salutis meæ, & exultabit lingua mea iustitiam tuam, &c. Atque de primo quidem loco populus hic à vate deiectus est, dicente: [*In Dominum præuaricati sunt.*] Secundum verò & tertium obtinere non possunt, cùm adeò impia istorũ vita, adeo flagitiosa esse ostendatur, vt neque de ipsis, neque de ipsorum filijs quicquã boni sperari posse credatur: Non modò enim hi omnem vitam flagitiosissimam vixerunt, sed gentiũ connubijs atque affinitatibus sese contra ius, contra fas deuinxerunt, ex quibus matrimonijs filios suscepẽre, qui maternæ ac paternæ impietatis discipuli, atque imitatores scelus & superstitionem in ventura secula, nepotesq; propagent, atque hoc est, quod dicit: *Genuerũt filios alienos*. A genere Israëlitico, & à vera religione alienos, cũ hoc illis cautũ esse lex vo-
Deut.7. luerit: Neq. sociabis cũ eis cõiugia, filiã tuã nõ dabis filio eius, neq. filiã illius accipies filio
„ tuo: Quia seducet filium tuũ ne sequatur me, & vt magis seruiat dijs alienis, irascetur q. furor Domini, & delebit te cito. Et quoniam cito delendos esse, qui huiusmodi in se scelus admisissent diuina lex prædixerat: Propterea in iudicij sententia dicitur: [*Et nunc deuorabit eos mensis cũ partibus suis:*] *Nunc*, & proximum tempus significat, & illationẽ etiam ex antecedentibus habet, ac si dicat proximum est, vt citò & breuissimi temporis spatio, nimirum intra mensem absumantur, & in captiuitatem abductis magna partiũ, generis, familiarum, atque etiam hæreditatum, & locorũ confusio & perturbatio accidat: Neq. enim aliqua tribus integra in vnum aliquem certum locum migrabit, sed vt ipsi cum gentibus per nefaria connubia sese miscuêre, ita sparsi atque commisti inter gentes cum summa ignominia miseram vitam degent. *Deuorabit*, absumet, vt nomen eorũ & partes, atque hæreditatis rationes perturbẽtur & deleantur. *Mensis* autem spatio eam rem transigendam prædicit, vt pœnæ ratio legi respondeat; in qua legitur: *Et delebit te cito.* Magnæ ergo prouidentiæ signum est, si pœna legi omnino quadret, magnam verò conficiendi celeritatẽ significat, cùm tantus populus, tanta rerum, vrbium, agrorũ, & regni felicitas
Zacha.11. intra menstruum tẽpus omninò funditus ruat, vt illud: Et succidi tres pastores in mense
vno. Quod si quis eũ mensem, in quo hæc acta sint, curiosius inquirat, inueniet in libro
Ieiuni.5. Camb. in Ier. 2. Abarbeliel in hunc locum. ieiuniorũ, & in alijs auctoribus mẽsem A B, qui nostro Iulio respõdet, fuisse, in quo multas, & magnas calamitates Israëlitæ acceperint. Scribunt enim nona die mensis A B, iudicij de exploratorũ peccato fuisse editũ; eadẽ die tẽplum primũ & secundum itẽ fuisse diru-
tum; eadem die aliquot post annis tẽpli solum fuisse exaratum; duas ciuitates Israëlitico

populo

populo frequentissimas Cether & Alexandriam eadem eiusdem mensis die expugnatas. Deniq. cum ex Hispania migrare coacti sunt, qui fuit annus à initio mundi 5252. extremam edicti diem nona eiusdem mensis terminauit. Eodem etiam mense Samariam fuisse captam Salomon Iarhius, atque hunc secutus Lyranus, tradunt: Vt hic mensis
5 Israëlitis impie agentibus fatalis fuisse videatur.

Clangite Buccina in Gabaa, Tuba in Rama: Vlulate in Bethauen.

POST accusationem & defensionem iudicij sententia pronuntiari solet: Atque hæc hoc in loco iudiciorum formula exprimitur. Solenne autem fuit, & diuinitus institutum,
10 vt quoties de magnis & diuinis rebus cum populo agendum esset, buccina ac tuba certis in locis caneretur, vt eo cantu excitatus populus ad audiendum, id quod sua maxime in-
tererat, conueniret; sicut scriptum est: Buccinate in Neomenia tuba in die solennitatis Psal.81.
vestræ, quia ius in Israël est, & iudicium Deo Iacob Testimoniũ in Ioseph posuit illud, „
&c. Causa verò quamobrem in his potissimum locis canì iubeatur, illa nimirũ fuit, quòd „
15 aduersus Israëlitas & Iudæos sententiam dicturus Deus, quam potissimum iudicij formã atque rationem initurus sit, ostendit, vt res non temerè, ac fortuitò, sed consultò acta, & transacta videatur: Atque hoc modo diuinæ iudicia æquitas, & populi culpa insignior, atque illustrior arguatur. Cæterùm vt locum hunc intelligamus, animum ad historiam
reuocare, & nefarij illius stupri meminisse oportet, quod à nonnullis petulantissimis ex Iudic.21.
20 Biniaminitica tribu Leuiticæ cuidam concubinæ Bethlehem venienti per vim est illatũ. Videmus enim vt communi cæterarum tribuum sententia, & non sine diuinis oraculis totus Israël in Biniaminiticæ tribus pernitiem vrbisque exitium conspirauerit, & bello vtrinque suscepto in primo & secundo prælio, tametsi Biniaminitanos Israëlitæ numero & copijs superassent; tamen ex Israëlicis cæsos fuisse, & vltra triginta millia occubuisse,
25 omnino incolumi aduersa acie, vt ne vnus ceciderit. Quæ res cùm non casu, sed consilio, atque responso diuino gesta esset, Deum Israëlitis plusquam Biniaminitis ob impietatem, & scelera infensum, arguere potuit: In tertio tandem conflictu Biniaminitæ etiã iusto supplicio perierunt, cùm ex viginti quinque millibus, & sexcentis solum sexcenti fuga euaserint. Atque adeò hanc rem imaginem quandam & quasi præludiũ instantis
30 calamitatis fuisse ostendit Deus: nam vtrisque & Israëlitis & Biniaminitanis infensum se esse demonstrauerat; quamobrem vtrosque diuinam misericordiam pœnitentia, non iram scelere cõi conciliari oportuerat. Cùm autem illud correctionis velut documentum isti neglexerint, & contempserint, hoc integrum & iustum iudicium vt experiãtur necesse est. Quoniam verò antiquum hoc exemplum renouare decreuit, ad eandem
35 imaginem contemplandam auditores reuocat. [*Clangite tuba in Gabaa.*] Mementote inquit antiquæ illius stragis Biniamin, qui cum scelus in Gabaa admisissent, omniũ Israëlitarum impetum primùm semel atque iterum frangere, deinde cum sua summa pernicie demum excipere coacti sunt. *Rama* autem vrbs est in Biniaminitica tribu, in loco Iosue.18.
excelso sita, quod & nomen ipsum declarat: Est & alia in sorte Neptali, sed hic de vtrãnã
40 mentio fiat, locus ipse indicat. *Bethauen* etiam in eadem Biniaminitica tribu esse ex de- Iosu.19.
scriptione Iosue accepimus: Et sors, inquit, tribus Biniamin contra occidentem ad mon- „
tana conscendens habet exitus suos ad solitudinem Bethauen. Altissima autem loca ad „ Iosu.18.
sonandum commodissima esse constat: Etenim ab his locis propter liberum aëris tractũ latius expanditur, atque longius auditur sonus. *Clangere, vlulare, Buccina & Tuba.* Ca-
45 nendi varios modos, atque instrumenta diuersa à Deo in lege ad celebrem & solennem Num.c.10.
populi conuocationem instituta significant; quarum rerum rationes oportuno in loco Deo annuente explicabimus.

Post tergum tuum Biniamin.

50 VT CÆTERÆ omnes, inquit, tribus in tuam pernitiem coniuratæ, atq. in te irruentes, maiorem cladem prius pertulere, quàm tibi attulerint; sic futurum nunc est, vt & Israëlitæ, & tu impietatis pœnas detis; illi tamen maiores, & maturiores subeant. Atque hoc est quod dicit:

Ephraim in desolatione erit.

VT DVAS tribus vno Biniamin nomine appellat, sic decem alias Ephraim appel-

 latione

Universidad de Deusto
Biblioteca

latione Synecdochica nominat: Namque Reges ex Ephraim erant; ergo vt olim, cùm te insequerentur Israëlitæ, citius & grauius sunt castigati: sic nunc non in correctionē, sed in desolationem eorum res deuenturæ sunt. Etenim quid nunc futurum esset, nisi respuissent, iam tunc à me certissimis signis & imaginibus protendebatur, atque adeo

In die correctionis in tribubus Israël ostendi fidem.

Hoc est huius veræ pugnæ diuinæ illud antiquum iudicium, & quod quasi præludium fuit.

Facti sunt principes Iuda quasi assumentes terminum: super eos effundam quasi aquam iram meam.

IAM sententia per partes in singulos pronuntiatur. Est autem hæc diuinorum iudiciorum formula, vt notare cuiusque prius culpæ, & in caput atque summam redacta, iusta deinceps pœna constituatur. Quod vel in prima illa trina sententia in Serpentem, in Euam, atque in Adamum lata, videre est: Quia fecisti hoc, maledictus eris: Quia hoc fecisti, multiplicabo ærumnas tuas: Quia audisti vocem vxoris tuæ, maledicta terra in opere tuo. Eandem hoc in loco formulam per singulas exprimit partes. Primum in Iudam sententia pronunciatur, qui vt dignitate, & acceptis beneficijs præstantissimus, sic deserti officii culpa obligatissimus fuerat. Culpa est, quòd facti sunt *quasi assumentes terminum*. Maximum flagitium etiam ex legis edicto erat, si quis agrorum suorum terminis non contentus, alienos corrumpere tentaret: Huiusmodi enim nefarios ausus dira imprecatione lex prosequebatur. Maledictus, inquit, qui transfert terminos proximi sui. Atque hac diuina cautione non tantum agrorum limitibus religiosè custodiendis, sed multò etiam magis religionis ac pietatis definitionibus obseruandis est prouisum, vt præscriptis finibus vnusquisque contentus, ab alienis ritibus, legibus, ceremoniis, denique vniuerso cultu, mentem, oculos, & manus destinerent. Principes autem Iuda primum pauperiorum agros cupidè appetierant, & limites nefariè tentauerant, vt apud Ezechielem legimus: Et non depopulabuntur vltrà principes populum meum, sed terram dabunt domui Israël, secundum tribus eorum: Deindè etiam ipsi in vicinorum impias leges & iura inuaserant, & definitum religionis limitem vlterius promouerant. Qui huiusmodi igitur fuerint, atque in dira, & talia vitiosa inciderint, paribus noxiæ pœnis tenentur. Pœnæ autem sunt, [*Effundam super eos iram meam, quasi aquam.*] Vehementibus & varijs calamitatibus affligendos esse, hoc tropo prædicit: namque aquarum effusio, immoderatam profusionem significare solet: Etenim ex rebus inquarum nobis assiduus & necessarius est vsus, nulli minus, quam aquæ parcitur: vinum, lac, oleum, mel, & quidquid eiusmodi est, etiam si corruptiora, aut ad vsum inepta reddita sint, tamen non temerè effunduntur: Aquam verò etiam purissimam si quis in vase inueniat, quò ad alia opus sit, profundit. Itaque effundere sicut aquam iram, idem est, quòd irè non parcere, quominus vniuersa in illos profundatur; quale & illud est: Effuderunt sanguinem eorum tanquam aquam in circuitu Ierusalem. Quod ad orationis vim pertinet, particula illa, *quasi*, non solum similitudinem, sed asseuerationem rei secum affert, vt illud in superioribus fuit: *Populus tuus sicut hi qui contradicunt sacerdoti*. Sic hoc in loco eandem vim obtinens, ostendit, principes ad id scelus studiosè incubuisse.

Gen.3.

Deutero.27.

Ezech.45.

Psal.78.

Superius.4.

Calumniam patiens est Ephraim: fractus est iudicio: quoniam cœpit abire post sordes.

ISRAELITARVM culpam versus hic continet, qui quanquam necessitatis excusationem habere videantur, nullā tamen habent, quominus iudicium subeant grauissimum: Nam principio quidem Ephraim, principum, magistratuum, & sacerdotum imperio, decretis & edictis, vt scelus admitteret, coactùm se dicere potuit. Iam illa primùm animaduertenda in eo culpa est, quòd nullis præmiis, nullis minis, nullis quanuis iniquis conditionibus; vt sceleratissimo consentiret imperio, adduci debuerat: quòd si populus diuino timore imbutus, communi voluntate, legibus intercederet, nulla profectò legibus ad easdem stabiliendas reliqua fuit potestas. Oportuerat ergo vitam illis omnem potius, quàm vim & perseuerantiam ad principum improbitatem refringendā defuisse. Quamobrem nulla illis propterea excusatio est, quominus in iudicium vocatis, causa esset

esset cadendū. Quòd si non modò impijs regū consilijs & imperijs nō restitisse, sed vltro etiam consensisse, cōuicti sunt (vt superius dicebatur: *Ego scio Ephraim, & Israël non est absconditus à me.*) quonam patrocinio caussam suam tueri possunt: Etenim regia iussa tum rata & firma esse oportet, cùm diuinis præceptis & honestè viuendi institutis non repugnant. quam rem Salomonis regis præcepto docemur. Ego, inquit, os regis obseruo, iuxta rationē iuramenti Dei: Ne festines recedere à facie eius, neq. permaneas in opere malo, quia omne quod voluerit, faciet. Quòd si maximè sermo regius plenus potestate sit, neq. dicere ei quisquam possit, quare ita facis; tamen, inquit Salomō, qui custodit præceptum Dei, non experietur quidquam mali: Manifestum igitur est Ephraim fractū iudicio esse, & caussa cecidisse, quoniam nō solùm impias leges nō reiecit, sed quòd maximè flagitiosum est, sceleratissima regis imperia sciens & volens ipse est exequutus. [*Quoniā cœpit,*] consultò, & sponte: *Abire*, non trahi, nō cogi, aut impelli, sed *Abire post sordes*, hoc est, post impurissimum & prophanissimum Ieroboami præceptum, ita vt Ieroboam non duras leges imposuisse, sed populi libidini largius esse videri possit. [*Quoniam cœpit.*] Verbum hoc voluntatem & studium ad rem agēdam significat, cùm quis non alieno impulsu, sed suo consilio & libidine rem aliquam aut actionem init, à qua non facile diuelli possit. Sic Deus hominum pertinaciam olim etiam ostendit: Ecce inquit, vnus est populus, & labij vnius; cœperuntque hoc facere, nec desistent à cogitationibus suis, donec eas opere compleant. *Abire*, vltrò, non trahi, vt: Beatus vir qui non abijt in consilio impiorum. *Sordes* Hebraicè *szaua* præceptum propriè significat, quanquam Latinus interpres aliam verbi originem secutus, non incommodè vertit sordes, nam *szaua* sordescere, *szauah* præcipere est.

Ezechiel.5.

Gen.11.

Gen.6.

Iorem.5.

Iob 13.

4.Reg.16.

2.Paral.34.

Ioseph. li 10. cap.4.

Misnaioth de Meghila. 9.

4.Reg.24.

Iosep.lib.10. cap.6.

2.Par.33.35.

צוה
צוה

Et ego quasi tinea Ephraim, & quasi putredo domui Iuda.

O DIVINÆ clementiæ infiniti atque inexhausti thesauri, quæ tamdiu cunctatur, vt misereatur nostri: vt cùm homines sceleribus obligati, debitas meritasque pœnas, diuino iudicio persoluere debeant, minus tamen graues, quàm iustas interim pendūt, & castigatorem potius, quàm vltorem Deum experiuntur, donec peccatorū expleta & cumulata mensura diuinam tandem iustitiam in se prouocant, & imitam cōcitant, sicut scriptum est: Videns autem Deus, quòd multa malitia esset in terra, & quòd cuncta cogitatio hominum esset intenta ad malum, tactus dolore cordis intrinsecus, delebo, inquit, hominē quem creaui &c. Non solùm ergo punire nollet, sed cùm animaduersio omninò necessaria est, tunc paulatim & leniter castigat, pungit, flagellat, corripit, si quo modo tandem sentiant, & resipiscant. Et quanquam in sententia, omnē iram profusurum sese prædixerit, sensim tamen prius instillat: quòd si omninò in vitijs perseuerauerint, tunc demum profundit, sicut scriptum est: Domine, oculi tui respiciunt fidem, percussisti eos & nō doluerunt, attriuisti eos, & renuerunt accipere disciplinam, indurauerunt facies suas supra petram &c. Hoc temperamentum atq. hunc modum à se seruandū esse, prædicit Deus, curaturumq. vt leuioribus calamitatibus paulatim deterantur atque erudiantur potius, quàm perdantur. Hanc verò rem appositissima similitudine indicat, cùm illorū res paulatim à se opprimendas, & tanquam vestem tinea, & ligna carie arrodendas: nam si quis ex sacris annalibus harum rerum memoriam eruat, compériet iam ab huius Prophetæ temporibus, ad vtriusq. populi abductionem multas paulatim calamitates Israëlitis omnibus exhaustas fuisse. In Iudaicis rebus Achaz anno ab ædificatione templi ducētesimo quinquagesimo nono Assyriorū regem adorauit: tertio pòst anno à Phacea & Rasin obsessus est: Ezechias iustus, patrē sine honore sepeliuit: magni etiam in ciuitate tumultus, dum hic religionis res cōrrigit, fuēre, anno ducentesimo septuagesimoquinto, qui primus huic regi annus regni fuit. Cumq. hic vsq. ad decimumquintū annū regnasset, Iudæa à Senacherib vastata, & Ierusalem obsidionis periculo diuinitus liberata est. Manasses impius horribiles ciuium suorū cædes fecit. Iudæa à rege Babylonico magna manu fuit infestata: rex dolo captus est: Ammō decimus & octauus rex domesticis insidijs perijt: Iosiæ regis tempore oleum sacrum sublatū est, & sacerdotes vngi desiēre: Hic rex dum regnū superstitione purgare studet, in multos animaduertit. Iehoachim xx. Iudæorū rex, tertio regni mense in Ægyptū captiuus migrat, regioni tributū est imperatū. Post annū v. Iosias à Pharaone in Madin vulneratus, perijt. Iehoachin anno viij regni sui Nabugodonosori tributum pepēdit: tertio post anno ab eodē occisus, & qui huic successit Iehoachin intra tertiū. Post hūc Sedechias primo anno Babylonē tributa cōferre est coactus: huius anno

nono vrbs obsessa, vndecimo tandem vnà cum templo diruta est. Atque hæc & alia huiusmodi Iudæis accidêre. Israëlitæ verò interea non mitiora passi sunt: namq. huius Prophetæ diebus Phul Tersam obsedit, cui Menahem tyrannus vt exercitũ solueret, maximam pecuniam dedit. Phacea filius Menahem, Phacæ dolo perijt. Anno decimotertio
4.Reg.15. Ioathan regis Iudæ; Phaceę verò Israëlitarũ regis decimoquarto Theglath Pelassar totam
4.Reg.15. Galaaditen regionẽ vastauit, cępit & abduxit. Deinde Phacea rex ab Hossea per insidias
Ioseph. lib.9. cap. 12. occiditur, anno regni sui vigesimo. Hũc Hosseam Salmanassar septimo post anno tributo subiecit; vndecimo anno tributa negata sunt. ex qua re cùm periculum timeretur, Suæ
Ioseph. lib.9. cap.15. Ægyptiorũ regis auxilium imploratur. Post rebellionẽ demũ anno nono Samaria capta
4. Reg. 17. fuit, decemque tribus abductæ. Quoniam autem Israëlitarum res breuiori temporis spa-
Ioseph. lib.9. cap. vltimo. tio; videlicet intra quadraginta & nonem annos protritæ sunt: Iudæorũ verò calamitates maiori etiam cum tumultu vsq. ad centesimum ac nonagesimũ annum sunt protractæ. idcirco dicit: [*Et ego quasi tinea Ephraim, & quasi caries domui Iuda.*] Etenim tinea vestes
Iob 13. corrodit, sicut scriptum est: Sicut vestimẽtum quod comeditur à tinea. Rekab verò, hoc
Iob 4. est caries, quam putredinem nonnunquam vertit interpres, duriora, vt lignum atque ossa
Prouerb. 14. tentat & perdit, iuxta illud: Existimauit, vt lignum carie absumptum, æs; & illud etiam: Vita carnium sanitas cordis; & caries ossium inuidia. Atque illæ illis vtrisque calamitates diuino consilio venturæ esse significantur; quamobrẽ dicit: [*Et ego sicut tinea*] Quasi dicat: Namque isti (vt sunt ingenia hominum) rem non consilio, sed casu accidisse interpretaturi, atque ob id rebus suis non rectè cõsulturi erant: nam cùm sibi ab hostibus bellum parantibus cauerent, arbitrati ea mala hominum odio potius, quàm Dei consilio sibi impendere, rebus sic afflictis opem & auxilium, nõ à Deo, sed ab alijs hominibus isdemque impijs, petebant: atque ita omni scelerum genere cumulati, cõtrarios consilijs suis, hoc est, exitiales exitus habuerunt. Quamobrem ait:

Et vidit Ephraim languorem suum, & Iudas vinculum suum, & abijt Ephraim ad Assur, & misit ad regem vltorem.

Afflictas vtriusque populi res, languoris & vulneris translationibus describit: namque vt morbus & vulnus corpus humanum labefactare & corrumpere etiam solent,
Vide Platonẽ in regno. nisi curentur: ita Respublica assiduis calamitatibus labefactata, ad interitum tendit, nisi certo prętidio foueatur: veruntamẽ isti suæ salutis perfugium & prędidium firmius sibi in hominibus, hoc est, in carne & sanguine, quàm in Deo, collocauerũt. [*Et abijt Ephraim ad*
4. Reg.17. *Assur.*] Hosseas filius Ela tributo quotannis collato, pacẽ cum Assyriorum rege paciscebatur, atque hoc modo quieti ac tranquillitati suæ consuluisse arbitrabatur. [*Et misit ad regem vltorem.* Hebraicè est, *ad regem Iareb*, & Græcè *Iarem*,] vt regionis aut vrbis nomen esse videatur, quod & Hebræis interpretibus receptũ est, quibus *Iareb*, vrbs est in Assyria: namque Achaz à Rasim & Phacea oppressus, magno publici & sacri auri atque argenti
4.Reg.16 pondere, per legatos misso, Theglath Pelassar Assyrij regis auxilium sibi iunxit: Vel si vltorem regem cum Chaldæo paraphraste interpretari placet, agnomen esse Assyriorum regum intelligamus oportet, qui totius orbis vindices dicebãtur. Rerum enim summa & imperium penes Assyrios illis tẽporibus erat. Quod ad orationis rationẽ facit; ex duabus partibus, quas antea assumpserat, alterã in consequenti explicat, alterã indicat, hoc modo: Et vidit Ephraim: & Iudas. *s. vidit quoque*; & abijt Ephraim; & misit, videlicet Iudas: est enim hic quidam Zeugmatis modus. [*Vinculum suum.*] Per Synecdochen vulnus suum: nam vt vulnerũ curationis pars est ligatio, ita eadem & vulneris signũ esse solet. vt apud
Isa.1. Isaiam: Non sunt ligata, & non sunt fota oleo. Ligationum autem detractio, vulnera iam sanata arguit. In eadem verò verborum translatione permanens, auxilium humanum frustra illis petendum esse prędicit, quamobrẽ eos incurabiles ostendit, ita vt ad diuinam
Hippoc. de medic. & iure iurando. prouidentiam res sit necessariò reuocanda. Etenim medicorũ huiusmodi est sacramentum, eos qui à morbis victi sunt non curare, vtpote quorum ægritudines diuinæ potius, quàm naturali efficientiæ ascribi oportuerit, atque ob eam rem subiungit:

Et ipse non poterit sanare vos, nec soluere poterit à vobis vinculum.

Omnia hæc à vate ante prædicta, quàm acta atque spectata essent, diuinæ prouidentiæ argumenta illis esse potuerant & debuerant, vt cùm primum cædi cœpissent, ipsi vel

vel diuinum implorarent, vel nullum aliud sperarent auxilium, & tamen illi contra fecerunt: namque fortuna magis quàm culpa calamitosos se esse iudicantes. & singulas calamitates, vt humanam vicissitudinem, non vt diuinam castigationẽ, & paternam clementiam interpretati, tamen vincere & perfringere omnino nitebantur, cùm se nõ funditus
5 perdi, sed corrodi sensim & minui intelligerent. atque adeò his cogitationibus, consilijs, & studijs, Deum, quem castigatorem & patrem habebãt, iudicem atq. vltorem, experiri commeriti sunt. Hæc itaque res subiuncta oratione prædicitur:

Quoniam ego quasi leæna Ephraim, & quasi catulus leonis domui Iuda, ego capiam, vadam, & tollam, & non est qui eruat.

10 Ita fiet vt malis contra eorum consilia & conatus adauctis, atq. ad vltimum exitium productis, veritatem tandem agnoscãt. Magnam verò illorum pernitiem duorum eiusdẽ generis animalium similitudine describit. Duo Hebraica nomina sunt *Sahhal* & *Chephir*, quæ in leonum genere non raro vsurpantur, atque *Sahhal*, (pro quo Latinus interpres interdum leonem, sæpe autem leænam vertit; Græcus autem Pantheram,) for-
15 tissimum in eo genere animal, & truculentissimum esse constat, quod non solum viribus præstet, sed voce etiam magis terribili sit. vt apud Iob: Rugitus leonis, & vox *Sahhal*, & Iob 4.
vt Basiliscus inter serpentes nocentissimus, sic in ferarum genere *Sahhal* ferissimus esse Psal.81.
vel ex illo versu arguitur: Super Sahhal & basiliscum ambulabis, & conculcabis leonem, & draconem. *Chephir* autem leunculus est catulo maior, qui iam rapere, & prædas cape-
20 re didicit, atque solus sine matre audet, hic ob ætatis feruorem audacior est, atque hominem minus etiam, quàm maiores leones formidat, ex quo fit, vt impetum in eum faciat, & audaciam ferociamque suam, atque prædæ auiditatem, voce etiam truculentiore prodat, sicut scriptũ est: Mater tua leæna inter leones cubauit, & in medio leunculorum Ezech.19.
enutriuit catulos suos, & eduxit vnũ de catulis suis, qui Chephir factus est, & didicit ca-
25 pere prædam, & hominẽ comedere. Et alio in loco: Sicut fremitus leunculi, ita regis ira: Prouerb. 26.
Latina lingua propter verborum inopiam omnes has differentias duobus tantum nominibus leonum & catulorum significat. Huiusmodi demũ regia atrocitate, atq. similibus viribus in Israëlem & Iudam vsurum se Deus prædicit, vt qui tineæ similem contempserant, iam regem fortissimum, potentissimum vltorem, denique *Sahhal* & leunculum sen-
30 tiant. Quanquam verò præda & exitium vtroq. animali significetur, ratio tamen diuersa vtriusq. prædæ faciendæ indicatur: namq. *Sahhal* præda facta siluas petere, & desertiora loca penetrare consueuit. quamobrẽ Iob cùm abditissimum & nulli animantiũ peruium locum describeret, dixit: Non calcauerũt eam semitam filij struthionũ, nec transiuit per Iob 28.
eam *Sahhal*. Sic igitur abducendos Israëlitas esse prædicit, vt fusi atq. dissipati oẽs mundi
35 plagas, atq. adeo ignotissimas orbis terræ partes exilio penetrent: atq. ita dispersi mutuo auxilio, vt restituantur, nunquam sibi esse possint. Filiorũ verò Iuda tametsi omnes simul atq. integras copias capiendas fore, & nõ longè à patria migraturas prædicat, tamẽ nullis viribus, nullis consilijs diuinæ virtuti obsistere posse, quominus id quod decretum in eos supplicium fuerit, omnino subeant: Siquidẽ leunculus eodem in loco rapere, & prædam Gen.40.
40 deuoraturus cubare intrepidè solet; idemq. canum latratus, & pastorum minas ac voces ita contemnit, vt nunquam nisi expletus, & saturatus discedat. Hanc leonum naturã illo in vaticinio descripsit Iacob: Catulus leonis Iuda, ad prædã ascendisti fili mi requiescens accubuisti vt leo, & quasi leæna: quis suscitabit eum? Hanc ob caussam illud Deus dicit:
45 [*Et ego*,] non casus aut fortuna [*capiam*] bello [*vadam*] abducendo [*& tollã*] migrare cogã [*& non est qui eripiat:*] namque vt ad expectãdum patientissimus est Deus, ita ad punien- Psalm. 7.
dum fortissimus, vt scriptum est: Deus iustus, iudex fortis & patiens.

Vadam & reuertar ad locum meum, donec deficiatis, & quæratis faciem meam.

Hactenus officium suum ostenderat Deus, & se iudicem iustum fortemque esse
50 declarauerat, cui officio cùm res, moresq. hominum postulant, vt non ab eo satisfiat, fieri non potest, quanuis hoc ipsum (si ita loqui liceat) inuitus faciat. nollet enim Deus vllam iudiciorum & pœnarum materiam in hominibus esse, nollet inquam, imò certissimo iureiurando obtestari solet, nulla re minus quàm hominum pœnis, & exitio, nulla se magis quàm eorundem salute delectari. Per memetipsum iurauí, ait Dominus, nolo mortẽ peccatoris, sed magis vt conuertatur & viuat. Nunc iam suam illam benefaciendi voluntatẽ,

suum

ſuum miſericordiæ flagrantiſſimũ ſtudium aperit, nunc, vt ſolet, ad ſe homines allectare & inuitare incipit, vt nullus videlicet ſit, qui in perſpectiſſima Dei erga homines beneuolentia ſpem non habeat. Principio autem antipophoræ reſpõdet; nam quum Iſraëlitarum & Iudæorum loca habitatoribus vacua relinquenda eſſe prædixiſſet, & rogari à quopiam poſſet. Quid igitur facies nomini illi tuo magno? nonne te miſericordiſſimum, & nonne hominum amantiſſimum prædicare ſoles? nonne ob miſericordiæ ſtudium templi anguſtias, & tabernaculorum humilitatem non es aſpernatus? nonne tu dixiſti, & erit
4.Reg.8. nomen meum ibi? Reſpondet Deus maieſtatis & præſentiæ argumẽta ab eo loco ad cælum ſibi interim reuocanda eſſe, ac tamdiu ſuſtinenda, dum iſti calamitatibus & miſerijs eruditi reſipuerint, & diuinam fidem & miſericordiam implorare didicerint; namque hoc modo atque hac ratione non ſolum in diuinam gratiam, atque in propriam patriam reſtituentur, ſed & maximi illius atq. immortalis beneficij cõſortes fient, quo totum ſibi hominum genus obligare parauerat Deus: & cuius beneficij proferendi cauſſa, Hebræi ex omnibus hominibus electi fuerant. [*Vadam & reuertar ad locum meum.*] Diuinæ
3.Reg.8. maieſtatis ſedẽ cælum eſſe Salomon ipſe teſtatus fuerat, cùm illum ſupplicationibus & votis ad templum vocaret ſuum. Vt exaudias, inquit, deprecationem ſerui tui, & populi tui Iſraël, quodcũque orauerit in loco iſto, & exaudies in loco habitaculi tui in cælo, ſicut
Iſa. 61. ſcriptum eſt: Cælum eſt ſedes mea. Ad hunc locũ ſe reuerſurum dicit, non quòd omnia loca infinita illa ſua natura & virtute non compleat, ſed quod gratiæ & prouidentiæ, beneuolentiæque ſuæ argumenta manifeſtiora in eo loco, in eoque templo edere dignatus
Pſal. 75. fuerat, ſicut ſcriptum eſt: Notus in Iudæa Deus, in Iſraël magnum nomen eius, & factus eſt in Salem locus eius, & habitatio eius in Sion &c. [*Donec deficiatis.*] Hebraicè ad verbum *donec ad delinquant ſe*, hoc eſt, donec ſe delicti reos agnoſcant, & non ad caſum, non ad humanum odium, ſed ad diuinam caſtigationem calamitates referant ſuas. [*Et quærant faciem meam.*] Non quærant Aſſyrios, non humanum auxilium, quod vtile, & ſalutare illis eſſe non poteſt; Sed faciem meam. Quemadmodũ enim ex ſacræ philoſophiæ diſciplina, quibus rebus faciem ſuam auertit Deus, eas res turbari & interimi neceſſario
Pſal. 113. infertur, (vt ſcriptũ eſt: Auertente te faciem tuam turbabuntur,) ſic vultum illum, benignumque ſpiritum ſuum, referente, aperienteque Deo omnia rurſus recreantur & reſti-
Pſal. 44. tuuntur: Emitte, inquit, ſpiritum tuum, & creabuntur, & renouabis faciem terræ. Atque vt illi ſupplicantes querũtur, Quare faciem tuam abſcõdis, & obliuiſceris inopiæ noſtræ, ita orantes petunt: Faciem tuam illumina ſuper ſeruum tuum. Prædicit autem cõfeſſio-
Eſd. 9. nem & ſupplicationem illam, qua Iudæi iam in patriam reſtituendi uſi ſunt: Deus meus „ confundor, & erubeſco leuare faciem meam ad te, quoniam iniquitates noſtræ multipli- „ catæ ſunt ſuper caput noſtrum, & delicta noſtra creuerunt vſq. ad cælum. Quam orationem totam ad hunc locum explanandum relegere, operæpretium fuerit.

CAPVT VI.

IN tribulatione ſua, mane conſurgent ad me.

SI DEVS noſtris & piorum hominum votis annuerit, vt commẽtationis noſtræ opus ad optatum perferamus exitum, in commoda, oportunaque loca aliquando veniendum eſſe ſperamus, vt de diuina eloquentia, quæ omnem humanã ſuperat artem, aliqua ex parte diſſerendum ſit. Tunc inter frequẽtes, quibus vates vtuntur dicendi exornationes & figuras diuinarum Pareebaſeon ratio à nobis tradetur, quæ vaticiniorum ſermonibus propria quadam cõueniunt elegantia, cuiuſmodi figura hoc in loco vates, vel potius Deus apud vatem vſus eſt, qui à calamitate minori ad maiorem, ab exigua terrenę ſalutis mentione, ad maximam illam ſpiritualis ſalutis cõmemorationem eſt egreſſus, ad quam
Act. 3. omnis diuinarum ſcripturarum ratio, omnis vatum prædictio, omnis veteris teſtamenti pertinet apparatus, ſicut ſcriptum eſt: Vos eſtis filij prophetarum, & teſtamenti, quod diſpoſuit Deus ad Abraham. & quoniam de hac re hoc in loco varia, ſublimi, atq. prophetica & figuris referta oratione agitur, ſumma nobis prius totius rei tenenda eſt. Igitur vaticinium hoc Iſraëlitarum reſtitutionẽ non terrenam illam & carnalẽ, ſed ſpiritualem & cæleſtem continet; cuius auctorẽ Deum, pontificem autẽ atq. miniſtrum Chriſtum fore

prædicit:

prædicit: eius verò eam futuram eſſe rationem, vt Hebræi qui propria culpa toto orbe diſperſi miſerè ſeruiebant deploratis & deſperatis rebus Deum repetant, inuocentque qui ſua inexhauſta miſericordia præſtò illis erit; quos & ad veram Chriſti notitiam adducet, qua vitæ æternæ ratio cõſtat. Interim verò populum ipſum ſcelerum arguit, atque ad
5 erroris ſui cognitionẽ, & emẽdationem, ſanitatemq. reuocat: deinde ſuam erga eoſdem fidem ſemper ſibi cõfirmatum eſſe affirmat, neq. vllam vnquam officij ſui partem fuiſſe prætermiſſam, quominus aut illi ſuum dignitatis & gratiæ gradum tenerent, aut propria culpa deiecti ſuam ipſius benignitatem rurſum obtinerent. [*In tribulatione ſua.*] Hebraicè tribulatio ſiue anguſtia, emphaſim & adnotationẽ articulo adiunctam habet, quæ
10 cùm adeſt certam aliquam rem & notatu dignam eſſe indicat: Nulla autem Iudæis & Iſraëlitis maior, diuturnior, & grauior calamitas accidit, quàm ea in qua nunc ſunt, poſtquam à Tito poſt Chriſti mortem & reſurrectionem victi, oppreſſi atque abducti fuerũt, quam iam amplius mille & quingẽtis perferunt annis, in ſumma vitæ miſeria, in maxima veri ignoratione, in maximis tenebris, & miſerrima animorum cæcitate, æuum agentes.
15 [*Mane conſurgent ad me:*] *Sahhar* verbum, pro quo Græcus vertit ὀρθρίσει diligenter & ſolicitè quęrere aliquid eſt, quo verbo eorum animus & ſtudium notatur, qui neglectam vtiliſſimam ſibi rem, ſuo tandem periculo docti deſiderant atque repetunt: cuiuſmodi illud eſt, quod à Sapientia dicitur: Quum irruerit repentina calamitas, & interitus quaſi Prouerb. 1.
20 tempeſtas ingruerit: quãdo venerit ſuper vos tribulatio & anguſtia, Tunc inuocabũt me, „ & nõ exaudiam, manè conſurgent, & non inuenient me. Igitur Iudæi qui nunc ignoran- „ tiæ atq. erroris ſomno ſepulti iacent, qui nunc reprobationis veterno affecti toto corpore dolentes non ſentiunt, vbi excitati, ſenſerint quanto in periculo ſint, cùm eos vitæ condi- Hippocrat. aphor. lib. 2.
tionisque ſuæ pudebit, & tædebit, tunc Dominum diligenter quærent, ita vt etiam quod nunc in his malis ſint, miſericordiæ fuerit adſcribendum: namque his artibus prodigi Luc. 15.
25 atque rebelles filij erudiri & reuocari à Deo ſolent.

Venite & reuertamur ad Dominum, quia ipſe cepit & ſanabit nos, percuſſit & curabit nos.

ELEGANTI Proſopopœia horum fides atque pœnitentia deſcribitur, quandoquidem diuina dona non capiuntur, niſi ab ijs qui credentes, pœnitentiæ veræ opera dant, vt
30 ſcriptum eſt: Pœnitemini, & credite Euangelio. Itaq. cùm vulnera ſua ſentiunt, ſalutem Matc. 1.
ſibi à Deo ſperandam fide proponunt, atque ad eam petendam communi pœnitentiæ ſtudio incumbunt. [*Venite.*] Hoc verbum ſtudiorum excitationem magis, quàm corporis motum explicat, vt: Venite exultemus Domino, &c. Communis autem cura ſalutis Pſalm. 94.
35 & vitæ commendatur, dum vnuſquiſque non tam quæ ſua, quàm quæ etiam aliorũ ſunt, 1.Corint. 13.
curat: Præterea mutua excitatio, & cõmune ſtudium ad agendas res, multum momenti, multum etiam ponderis ad diuinã miſericordiam & prouidentiam nobis conciliandam habet; ex qua cogitatione illæ voces ſunt: Laudate Dominũ omnes gentes: Omnes gen- Pſalm. 106.
40 tes plaudite manibus: Venite adoremus & procidamus ante Dominum, & alia huius ge- Pſalm. 46.
neris quamplurima, vt ex multarum perſonis facierum eius, quæ in nobis eſt donationis, per multos gratiæ agantur, inquit Paulus: *Reuertamur ad Dominum*, animo, cogitatione, 2.Corint. 1.
actionibus, ſtudijsq. omnibus illum quæramus, ab ea viuendi ratione quam antehac tenuimus, & ab vſitata conſuetudine recedentes. nam quę pœnitentia virtus dicitur his rationibus definitur, vt ſcriptum eſt: Declina à malo, & fac bonum, inquire pacem, & per- Pſalm. 33.
45 ſequere eam. [*Dominum.*] Nomen illud ineffabile & arcanum, quod miſericordiæ יהוה
rationibus præcipuè explicatur, hoc in loco, & in omnibus alijs ab hoc Propheta appellatur, pro quo Latinus interpres Dominũ plerunque reddit. [*Quia ipſe cepit & ſanabit nos*] Fidem hæc oratio indicat, quę in omnibus, quę ad pietatem pertinent, actionibus fundamentum iacit: namque accedẽtem ad Deum primum oportet credere quòd ſit, & quòd Hebr. 10.
50 inquirentibus ſe remunerator ſit. Credunt ergo inflictas ſibi à Deo plagas, non vt perirẽt, ſed vt reſipiſcerent, atq. hoc non tam ad vltionem, quàm ad miſericordiam pertinuiſſe. namque cùm illi, populus eius & oues paſtionis eius fuiſſent, & paſtorem contemnentes, ſepta & paſtionum terminos corrumpentes, aberraſſent: illum, quem paſtorem contemnerant, leonem experti ſunt, qui non eò rapuit vt deuoraret penitus, ſed vt captum pecus in ſuam ditionem poteſtatemq. redigeret: captas ergo & miteſcere atq. parere volentes

oues

Universidad de Deusto
Biblioteca

oues non vorabit sed fouebit, pascet, & custodiet, & si quæ inter capiendum vulnus ac-
ceperint, sanabit & curabit; tanta est eius bonitas, & tam ardens benefaciendi studium.
Quanquam autem fides priùs quàm pietatis actio animo concipiatur, opera tamen &
actiones, quæ fidei comitis argumenta sunt, prius nobis, quã ipsa fides, ostenduntur, atq.
Heb.11. hæc causa est, quamobrem maxima illa, & illustrissima opera à credentibus suscepta,
fidei testimonium ab Apostolo nominẽtur, & hi, inquit, omnes testimonio fidei probati,
& inuenti sunt. Ita fit, vt si quis diligenter ad opus accingatur, fidem suam probet · Ego
Iac. ostendam tibi ex operibus fidem meam, Iacobus aiebat. Quamobrem cùm fidẽ suam
hi profiteri volunt, orationem à certo fidei argumento, hoc est, ab actione & studio in-
choant. Atque hic quidem arguendi ac demonstrandi modus maximum apud homi-
nes pondus habet, cùm ex signo causa reperitur. Huiusmodi verò argumentandi genere
Aristo. vti nos docebat summus ille ac diuinus præceptor: Ex operibus, inquit, eorum cognoscetis eos.
Poster.1. Hipocrat. Hebr.11. Dicitur autem apud Peripateticos demonstratio à posteriori, apud antiquissimos verò auctores argumentatio à signo; in diuinis libris testimonium nominatur. Cepit.
Venatorium verbum est, rapuit, vt superius dixerat, ego rapiam: Ipse, inquiunt, rapuit,
non Assur, non Titus, sed ipse Dominus; ob eamque causam nobis non humanum auxi-
lium, sed diuinum omnino est quærendum. [*Percussit & curabit nos.*] Hebraicè est, liga-
bit nos. Duobus modis nocere solent feræ dum prædas faciunt, aut enim dente vulnus
inferunt, aut fugientem pecudem violentia atque impetu opprimunt & confringunt.
vulneratis medicina, hoc est fomenta, confractis verò colligationes præcipuè remedia
Ezech.34. sunt, sicut scriptum est: Quod infirmum fuit non consolidastis, quod ægrotum non sana-
stis, quod confractum est non alligastis.

Viuificabit nos post duos dies, in die tertia suscitabit nos, & viuemus in conspectu eius.

Rom.1. MAGNVM hac oratione, atque his verbis mysterium enũtiatur: Etenim de maximo
illo sacramento resurrectionis mortuorum Christi agitur, quod sacramentum vsque ad
" diuini spiritus aduentum celatum tacitumque fuit. Tunc verò reuelatum est sanctis,
Rom.11. quibus voluit Deus notas facere diuitias sacramenti huius in gentibus. reuelabitur etiam
publico multorum experimento, cùm venerit qui eripiat & auertat impietatem à Iacob.
Nobis autem ipsa primum simplex verborum explicatio tractanda est, deinde si minus
apertè mysterium explicetur, venia est danda, quando eiusmodi res hæc est, vt quicunq.
Dei dono participes eius facti sunt, his vel vnius verbi significatione percipiatur; qui verò
expertes adhuc sunt, his nisi longissima & perpetua oratione instituta, mysterij pars aliqua
Colos.1. declarari non possit. Orandum itaque nobis, & assiduis precibus petendum cũ D. Paulo
" est, vt impleamur agnitione voluntatis eius in omni sapientia, & intellectu spirituali; in-
terim nos officio nostro, prout res feret, satisfacere conabimur. [*Viuificabit.*] Sanitatem
4.Reg.1. " integram verbum hoc, cum de morbis & vulneribus agitur, significat, id est sanos inco-
4.Reg.1. " lumesq. reddet nos, vt: Ite & cõsulite Deum Acharon, vtrum viuere queam de infirmi-
tate mea hac, & alio in loco: Dixitque Isaias afferte massam ficuum, quam cùm attuli-
sent, & posuisset super vlcus eius, vixit, sic hebraicè. [*Post duos dies.*] Quamuis Israeli-
tarum plagæ & calamitates, si humanis rationibus considerentur, diuturniores fuisse vi-
deantur; tamen si cum illa salutis æternitate conferantur, breuissimæ sunt, sicut scriptum
Rom.8. est: Non sunt condignæ passiones temporis huius ad futuram gloriam, quæ reuelabitur
in nobis. Temporis autem rationes in sacris libris sic percipiuntur, vt duorum dierũ spatium
breuissimum, mensis verò nomine breue, dierum autem appellatione, longius tempus,
Num.9. " hoc est annus, definiatur; vt illud: Si verò biduo, aut vnò mẽse, vel diebus, fuisset nubes
super tabernaculum, &c. Itaque exhaustos dolores proximæ salutis, & æternæ vitæ spe
consolantur. [*Et die tertia suscitabit nos:*] Hebraicè stabiliet nos: quod breui futurum esse
& credant, & dicant, vt acceptam Dei dono salutem perpetuò retineant. [*Et viuemus
in conspectu eius.*] nunquam illius prouidentia destituti, sed faciem eius in nos semper at-
Psal.50. tentam experti: Etenim in quemcunque Deus vultum suum & oculos intendit, hu-
" stabilem felicitatem fore consentaneum est; quamobrẽ sacer ille vates orabat: Ne pro-
iicias me à facie tua, & spiritum sanctum tuum ne auferas à me. Itaque animos iam erigunt, & promissionis diuinæ fide, in eam spem adducuntur, vt breuissimè futurum esse
dicant,

dicant, cùm omnem erroris, ignorationis, peccatorum captiuitatis, pœnarũ ac durissimæ
seruitutis miseriam expuentes, diuina ac perpetua felicitate fruantur. Verum enimuerò
cùm se tertia die stabiliendos, & perpetuò intentis Dei in se oculis vsuros affirment; non
mundanam aliquam & fluxam felicitatem (qualem hactenus somniarunt) sed diuinam
5 quandam stabilem ac certam sibi promittunt, qualemque illi assecuti sunt, quicunque à
pristinæ vitæ conuersatione cum Christo cõmortui, tertia die consurrexerunt. At verò Rom.8.
tertia illa salutis & resurrectionis dies iam orbi illuxit, perpetuò dum mundus manserit
duratura, ac nos qui in hæc noui testamẽti tẽpora vehementer antiquis patribus optata,
atq. sperata peruenimus, in hac die cõstituti sumus: si tamen diuino dono nobis eã illu-
10 cere cõtingat, atq. per nostra scelera, per culpã nostram nõ stet, quominus diuina illa luce
fruamur: Scio equidem, scio, quid dicam, quo modo autem me explicem, nescio; res est "
planè diuina, quam tracto, quam neque humanus oculus vidit, neque auris audiuit, neq. "
in cor hominis ascendisse compertum est. Norunt optimè filij Dei quicunq. spiritu Dei
aguntur, quid ipse dicere vellem, si mihi quo modo dicendum esset diuinitus daretur:
15 Norunt illi optimè, atque apertissimè, quæ huiusmodi vaticiniorũ sententia, quod argu-
mentum sit. Et ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis; & rursus: Donec Heb.4.
hodie cognominatur, in nobis festinemus ingredi in requiẽ ipsius, & rursum: Donec dies 1.Pet.1.
elucescat, & lucifer oriatur in cordibus vestris. Hanc diẽ quæ lachrymas, fletum luctũq. "
omnem leuatura, & gaudium atq. integrã lætitiam allatura sit, Israëlitæ hoc oraculo spe- Phil.3.
20 rare iubentur, quæ vtinam illis citissimè, sine nostra tamen inuidia contingat, vt è tene- "
bris & caligine in diuinam lucem euocati, cognoscant verum Deum, & quem misit,
Iesum Christum filium suum; qua cognitione æternæ vitæ consortes fiant, sicut ipsi sibi
ex diuinis promissionibus spondere possunt.

25 *Sciemus sequemurque vt cognoscamus Dominum.*

HIS verbis illa summa felicitas describitur, qua hi fruũtur, quibus voluit Deus notas
facere diuitias sacramenti huius, cuius qui participes extitẽre, omnia quæcunque antè
nouerant, quæcunq. maximi fecerant, vt stercora reputant, ob eminentem in se Christi
scientiam ad cognoscendum eum & virtutẽ resurrectionis eius, & societatem passionum "
30 illius. [*Sciemus sequemurque:*] Postquã enim veram Dei eiusq. filij notitiã quis habuerit, "
ac semel illuminatus est, & gustauit bonũ Dei verbum, nullis rebus, nullis viribus, nullis
quamuis maximis periculis ab eius amore, & studio abstrahi potest, sicut scriptum est:
Certus sum enim quod neq. mors, neque vita, neq. angeli, neque principatus, neq. vir- Rom.8.
tutes; neque instãtia, neque futura &c. poterunt nos separare à charitate Dei, sed omnes "
35 libenter sequuntur, postquam admissi sunt in penu illud ditissimum, omni suauitate re- "
fertum: Trahe me post te, inquit, illa, & sequemur: [*Vt cognoscamus Dominum.*] Hoc Cant.1.
enim inter diuinas promissiones expectandum proponebatur, futurum scilicet cùm de-
sideratissima illa salus hominibus reddenda esset, vt impleatur terra scientia Domini. & Esai.11.
apud Ieremiam pollicetur Deus: Non docebit vltra vir proximũ suum, sed omnes scient "
40 me à minimo vsque ad maximum.

Quasi diluculum præparatus est egressus eius.

NOSTRA tempora describuntur, in quibus iam hæc diuina vitæ ac veritatis lux ex- Ioan.1.
orta plurimis hominibus illuxit, qui virtute magna certissimum de Christo testimonium
45 reddidere, & eum esse veram lucem dixẽre, quæ illuminat omnem hominem. Verùm
quia homines dilexerũt tenebras magis quàm lucẽ, nõ omnibus sese hæc lux manifesta-
uit, & quoniã in prõptu est, vt ijs qui ea admiserint, luceat, sicut scriptũ est: Ego sto ad ostiũ Apoc.3.
& pulso, si quis aperuerit mihi, intrabo ad eũ, & ostendã ei meipsum. Ob eam rẽ egressum "
eius in promptu, proximumq. esse dicit, perinde atq. solis exortus auroræ est proximus;
50 nãq. olim nox erat cùm huius lucis aduentus desiderabatur, nũc verò iã nox illa præcessit,
dies autem appropinquauit. consequens itaq. est, vt ijs qui in tenebris & vmbra mortis ia-
cere nõ amant, his sol iãiam sit exoriturus. Hanc rem atq. adeo hanc felicitatẽ Euangelij
gloriæ Christi illuminatione Paulus nominat, qua incredulos huius seculi Iudæos iure 2.Cor.4.
caruisse dicit: sed cùm illi ea cæcitate, quæ ex parte contigit Israëli, tandem liberabun-
tur, tunc demum se illa maxima felicitate afficiendos sperant; nempe:

Et veniet

Universidad de Deusto
Biblioteca

Et veniet quasi imber temporaneus & serotinus terræ.

PVLCHERRIMA atque appositissima similitudine futuram hominum in melius mutationem, & felicem statum prædicit: nam quemadmodum terræ natiua fœcunditas solis calore, & imbrium oportuna tempestate manifestatur, maiori scilicet frugum fructuumque vbertate & copia, vt apud poëtam est:

Virg. Geor. 2. *Tum pater omnipotens fœcundis imbribus æther*
Coniugis in gremium lætæ descendit, & omnes
Magnus alit magno commixtus corpore fœtus.

Psalm. 18. De sole scriptum est: Neque est qui se abscondat à calore eius: namque omnia fouet, omnia recreat. De pluuia verò
Esa. 55. scriptum est: Quomodo descendit imber de cælo, & inebriat terram, & germinare eam facit, & dat semen serenti, & panem comedẽti. Sic etiam futurum esse dicit, vt ij quibus diuinus sol illuxerit, diuini etiam spiritus virtutibus irrigati, vberrimis bonorum operum
Psalm. 84. fructibus abundẽt, sicut scriptum est: Etenim Dominus dabit benignitatem, & terra no-
Malach. 4. stra dabit fructum suum. De sole autẽ illo sic: Et orietur vobis timentibus nomen meum sol iustitiæ, & sanitas in pennis eius. [*Sicut pluuia temporanea & serotina.*] Tametsi vna atque altera in anno pluuia aliæ terrarum regiones contentæ non sint, sed assiduas potius irrigationes desiderent, vt Belgica; tamen ei regioni quam incolẽdam Deus Israëlitis donauit, ita se peculiari quadam cura consulturum promiserat, vt duobus tantum imbribus temporaneo & serotino ijsdemque certissimis irrigata, eximia frugum vbertate, & copia cultores iuuaret suos, & perpetuum diuinæ erga se prouidentiæ proferret argumentum.
Cambi. Iet. 3. Erat autem alterius pluuiæ tempus oportunũ in mense Marhhesuam, qui nostro Octobri respondet, quo mense sementem agricolæ faciunt alterius verò in Nizzam primo solaris anni mense, cùm sol arietem occupat. Vterque verò imber & qui ex eorum virtute capiebantur, tempestiui atque vberrimi fructus à communis naturæ contemplatione, ad
Deuter. 11. auctoris sui Dei agnitionem attẽdentium animos aduocabant, sicut scriptum est: Dabit pluuiam terræ vestræ temporaneam & serotinam, vt colligatis frumentum & vinum. Igitur cùm humanæ naturæ terram diuini spiritus vi fœcundat Deus, eiusmodi fructus adeò elegantes, adeò vberes redduntur, vt diuinam potius, quàm humanam virtutem redoleat, sicut ab ijs ipsis, qui eo modo affecti sunt, affirmari solet: Nõ sumus sufficientes cogitare aliquid ex nobis, quasi ex nobis, sed sufficiẽtia nostra ex Deo est. Et alio in loco: Deus, inquit, est qui operatur in nobis & velle & perficere pro bona voluntate sua: nimirum de huiusmodi fructibus, illis in locis ab Apostolo agebatur.

Quid faciam tibi Ephraim? quid faciam tibi Iuda? misericordia vestra, quasi nubes matutina, & quasi ros manè pertransiens:

PROMISERAT Deus futurum aliquando esse vt Israëlitæ & Iudæi malis & calamitatibus eruditi, ad mentis sanitatem redirent, & diuinam misericordiam, & maximam illam benignitatem fide & pœnitentia consequerentur. His quippe hostijs, vt Paulus ait, promeretur Deus. Nunc caussam profert, quamobrem non alia ratione, quàm calamitatibus, & miseriarum diuturnitate eos à tenebris ad lucem, à mortis vmbra ad vitę vsum reuocare statuerit. Duplex modus est quo viri vxores suas, à quibus iniuria affecti sunt, & quas perdere nolunt quia amant, ab errore auertere consueuerũt: Primò enim consilijs & monitis res agitur, quod & primum & humanissimum officium est, adhibitis ad eam rem amicis necessarijs & optimis viris. Quòd si id frustrà se expertos cognouerint, tunc altera tentatur ars, quæ cõtumacibus & duris ingenijs difficilior quidem & grauior, magis tamen apta esse multis periculis comprobatur. *Expellitur vxor*; minis, calamitatibus, & difficultatibus afficitur, donec sentiens illa, suamque summam improbitatem & perfidiam agnoscens ab optimo atque humanissimo cõiuge, & culpæ absolutionem, & errata veniam supplices manus tendẽs, impetret. Si verò ad hanc similitudinẽ cõmentationem nostrã referamus, Deum hoc loco videmus prioris modi omnẽ artẽ, omnia monẽta illa obseruata esse, & cõfirmare priusquã alterã experiri partẽ opus esset: namq. amicis omnibus, & bonis viris cõuocatis, eius corrigendæ studium & curam non solùm cõmiserat, sed
Sep. 2. etiam cõmendauerat, sicut scriptũ in superioribus est: Iudicate matrẽ vestrã, iudicate, ne fortè &c. Cùm verò eum laborẽ frustra susceptũ frustra tẽpus in ea re contritũ esse cõsiderat, mirandum profectò non est, si altera illa difficilior quidẽ, magis tamẽ idonea adhibeatur

ars: [*Quid faciam tibi Ephraim?*] Primos sceleris auctores regiam Israëlitarum familiam & per metonymiam totum populum appellat, deinde horum imitatores. [*Quid faciam tibi Iuda?*] Nisi hoc facio, inquit, vt te durioribus pœnis & castigatione ab improbitate diuellam, quid faciam cùm te multis minus, & admonitionibus à sentẽtia non deterrue-
5 rim: Nam si aliquando tandem post multam & meam diligentiam, & prophetarũ sedulitatem post leuiores intentatas minas, & impositas plagas nonnihil resipiscere visus es, id instabile fuit, quippe minimis momentis, maximæ tibi ad vitiosam consuetudinem mutationes factæ sunt. [*Et misericordia vestra, quasi nubes matutina.*] Si qua sanctitatis aut pietatis cogitatione, & cura vos aliquando tacti fuistis, ea repentè relaxata vt nubecula ali-
10 qua matutina solis calore discussa euanuit. [*Et quasi ros manè pertransiens.*] Cuius vim aura & calor prius consumpsit, quàm herbæ atque sata experirentur. [*Misericordia.*] Cùm ad Deum hoc nomẽ refertur, notum est quid significet: cùm verò ad homines, iustitiam & sanctitatem atque omne virtutis studium significare solet. Vt pro eo quod non Psalm. 108.
15 est recordatus facere misericordiam: namq. vocabulum Hebraicũ *Hhezzed*, abundans חסד beneficium definitur. Si quis verò virtutem & pietatem profitetur, eum diligenter & flagranti studio in eam rem incumbere oportet, ita vt non imminuta sed aucta, atque abundanti virtute præditus esse dicatur, hinc fit, vt Hebræi *Hhazzidim* nominẽt eosdem, quos חסיד Latini sanctos dicunt, quale illud est: Scitote quoniam mirificauit Dominus sanctũ suum. Psalm. 5.
Hanc ob caussam Deus hoc in loco dicit: Cùm ego vt misericordiam vobis tribuam,
20 non solùm virtutem, sed sanctitatẽ & misericordiam in vobis requiram, inuenio tamen non solùm misericordiam, sed omnem virtutis constantiam desiderari: Nam Iehu rex Israël, qui religionis & regni rebus corrigendis prospicere visus, Baal de Israël deturbasse 2. Reg. 10.
dicitur, segniter tamẽ & negligẽter, imò potius impie rem gessit, cùm ipse sese impietatis scelere contaminauerit, pristinamq. consuetudinem in populi gratiam fouerit, sicut scri-
25 ptum est: Veruntamen à peccatis Ieroboã filij Nabat, qui peccare fecit Israël nõ recessit: 1. Reg. 21.
Apud Iudæos verò tamdiu res melius habuẽre, quamdiu Ezechias & Iosias rerum potiti sunt, sed his successerunt Manasses & Ioachaz, quibus impietatem non modò tueri, sed 2. Reg. 23.
propagare etiam studium fuit. Siquidem fecerunt malum in oculis Domini, & eos qui ante se regnauerant non modò impietate æquarunt, sed etiam superarunt.
30

Propter hoc dolaui in prophetis, & occidi eos in verbis oris mei.

SVAM diligentiam & sedulitatem testimonijs & irrefragabilibus argumentis ostendit, cùm non solùm eos admonẽdos, sed omni officio & assiduitate erudiẽdos, corrigendosq. curauerit: Testes, inquit, sunt tot vates, tot diuini homines, quorum sedulitate, di-
35 ligentia, patientia, ego vsus, vos autẽ estis abusi, ita vt mãdata mea illis credita, nihil aliud quàm exitium ipsis peperisse videantur: Vsus ego ijs fui ad vestram eruditionem, vt latomus ferramẽtis ad cedendos lapides vti solet. Adeò verò difficiles, adeoq. duros vos præbuistis vt vestra asperitate ferramẽta, partim detrita, partim retusa, aut cõfracta pereerint, & nihil præterea aut boni, aut culti in vobis fuerit effectũ: [*Dolaui in Prophetis.*] Verbũ
40 est lapicidarum dolare *Hafzab*, & sæpè à sacris auctoribus in ea re vsurpatur, vt: Aspicite אצב ad rupem ex qua excisi estis. [*In prophetis.*] *In* particula ad instrumentum accommo- Esa. 51.
datur, vt: Domine si percutimus in gladio? & in funda, in lapide. Animaduertendum autem est, quam rationem in prophetis mittendis Deus sequatur, nimirum eam quàm lapicida in ferreis instrumentis cõparandis sequitur: quæ conflantur, acuuntur, & probantur,
45 vt dum lapides coluntur, ipsa interim attritiora atque imminuta reddantur, quòd si adeò duri lapides contingant, vt præter instrumentorũ cõsumptionem nihil amplius præstetur, tum verò merita lapidũ improbatio est, ita vates ad populi eruditionẽ electi à Deo sunt, vt non tam ipsorum honoris & commoditatis, quàm publicæ vtilitatis haberetur ratio. ferendum autẽ esset, si aliquo vatum incõmodo, tamen populus in disciplina proficeret;
50 sed cum omni opera, omni labore in ea re cõsumpto, nihil eruditionis nihil culturæ, nihil aliud, quàm consumptorũ & à populo ipso occisorũ vatum desiderium relinquitur, consequens est populũ illum meritò repudiari. [*Et occidi eos in verbis oris mei.*] Sermones & mandata mea vatibus illis credita, nihil aliud in duritie vestra effecerunt, nisi quòd perdendorum atq. necandorum vatum occasionẽ vobis ingratissimis & crudelissimis homi-
nibus attulerint: Dura ceruice & incircuncisi corde semper vos spiritui sancto restitistis, Act. 7.

Universidad de Deusto
Biblioteca

ſicut patres veſtri & vos: Quem prophetarum non ſunt perſecuti patres veſtri, & occiderunt eos: ſic D.Stephanus. [*Et occidi.*] Cum affectu & dolore pronuntiatur, vt qui chariſſimam & pretioſiſſimā rem, in inutilia & vana ſe impēdiſſe fruſtra videat. Sic Deus dum vates ſuos ſanctiſſimos atq. integerrimos viros, quibus mundus dignus non erat, in viliſſimæ, & contumaciſſimę gentis correctione procuranda, à ſe fruſtra conſumptos conqueritur, & vehementem dolentis affectum, imitatur, & maximæ ingratitudinis ac ſceleris populum ipſum arguit, iuſtiſſimamq. imminentis pœnæ ſententiam fore comprobat. atque hoc eſt quod dicit:

Et iudicia tua quaſi lux egredientur.

Ex his quæ dicta & commemorata ſunt, acre illud & ſeuerum iudicium in illos pronuntiatum, vſq. adeò æquum & purum, hoc eſt, ſine exceptione eſſe affirmatur, vt à nemine poſſit improbari; quandoquidē illud non ſolùm legitimam, & maturam criminum & cauſſæ cognitionem, ſed longam etiam emendationis expectationem fuerit conſecutum, ita vt ſi quis huius iudicij manifeſtam æquitatē non videat, is eo modo ſolis lucem redarguere & negare poſſit: hæc huius hemiſtichij ſententia eſt. *Et*, coniunctio aſſeuerat & infert, vt illud: Et dabo lapides prægrandes deſuper irruentes. [*Iudicia tua.*] Rectiſſimè Græcus interpres κρίμα vertit, & Chaldæus *demin*, vtrumque enim non tam cauſſarum cognitionem, quàm ipſum iudicis calculum, & iudicij ſententiam ſignificat, hoc eſt, pronuntiatæ à me in vnumquenque veſtrum ſententiæ, rationes ſolis luce clariores ſunt. ſic Deus apud Moſem iudiciorum nomen vſurpat: Percutiam omne primogenitū in terra Ægypti ab homine vſque ad pecus, & in cunctis dijs Ægypti faciam iudicia. [*Quaſi lux egredientur.*] Hebraice *quaſi lux egredietur.* Zeugma eſt, hoc eſt clara & manifeſta prodibunt, vt ſolet lux. in ſacro ſermone iudiciū prodire, vel egredi, vel exire eſt cauſſa tractata & cognita ſentētiam proferri, vt illud: A facie tua iudicium meum prodeat, &, Cùm iudicatur exeat condemnatus: idem verbum iuridicum *Iaſza*, omnibus illis in locis eſt.

Ezech. 13. Heſichius & in Homerum Euſtach. Exod. 12. Pſalm. 17. Pſalm. 109. נצא

Quia miſericordiā volui, & non ſacrificiū, & ſcientiam Dei plus quam holocauſta.

Omnem ſi qua populus vti poterat exceptionem hoc pronuntiato præcidit Deus, cùm nihil ab illis actum interea eſſe demonſtrat, quod ad iram placandam diuinam aut ad ſuam culpam redimendam eſſet idoneum. nam cùm religionis ſumma, & quoddam caput hoc ſit, vt homines diuinæ & humanæ naturæ cognitione, & ſacro timore imbuti, omni cogitatione, omnibus ſtudijs, actionibus ſuis, pietatem atq. æquitatem comprimis colant, ſicut ſcriptum eſt: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, &c. Et proximum tuum ſicut te ipſum. Et ſi quid interim per humanam fragilitatem peccatū fuerit, id rurſus correctum in poſterum, ingenua confeſſione ſacrificijsque oblatis expietur. Cumque hanc pietatis colendæ rationem certam omnibus eſſe oportuerit, contra commiſſum eſt, vt homines pietatem ipſam, & officij ſtudium, quod totius rei fundamentum eſt, abijciant: Si quid tamen aut retinere, aut repetere ſtatuant, eam partem eligāt, in qua difficultatis & operæ minimum, atque minus etiam vtilitatis ſit, qualia ſunt ceremoniæ & ſacrificia, quæ ſi ritè & ſanctè facta non ſint, vana & ſine fructu illis, à quibus fiunt, reddunturſicut ſcriptum eſt in huiuſmodi principes Sodomorum & populum Gomorræ. Quo mihi multitudinem victimarū veſtrarum? plenus ſum. &c. Atque ſacrificia primum antiqua illa, quæ veteris teſtamenti tempore factitabantur, non natura ſua, ſed ſummæ illius atq. maximæ victimæ, hoc eſt Chriſti agni Dei aliquando immolandi virtute grata erant, & ijs, pro quibus offerebantur ad carnis emundationem interim proderāt, ſi modo pœnitentia præceſſerat peccatorum, vt diſertiſſimè hæc à Paulo in Epiſtola ad Hebræos diſputata ſunt: Noui verò teſtamenti ſacrificia, quoniam ipſam Ieſu Chriſti oblationem alio modo, quàm illa antiqua, hoc eſt perfectè repræſentāt, grata quidem natura ſua ſunt, ob eam quæ in ipſis continetur rem, hoc eſt, ob Chriſti corpus, cuius myſterium maxime eſt, quàm vt nunc à nobis aperiri poſſit, tamen ijs pro quibus offeruntur, niſi fide, & pœnitentia, atque pietate probati fuerint, iudicium potius afferunt, quàm auertant, ſicut idem Paulus ad Corinthios ſcribens, affirmat. Itaque ſacrificiorum frequentatio ijs ad ſalutem conducit, qui priorem pietatis partem, hoc eſt, miſericordiam ſectantur. Igitur cùm duæ pietatis partes ſint, quarum altera in recta atque exacta animorum inſtitutione, altera in ſacrorum frequentatione poſita eſt (de ea gente loquimur, quæ vere & diuinitus

Luc. 10. Iſa. 1. Hebr. 10. 1.Cor. 11.

diuinitus traditę religionis eſt particeps) vtrique parti purè, ſimpliciter & ſanctè incumbi oportuerat. ſed potiſſima cura & ſtudium priori eſt adhibēdum; ita vt ſi altera neceſſariò prætermittenda, vel alteri poſtponenda fuiſſet, priorē optare conſultius eſſet, ſicut ſcriptū eſt: Cùm offers munus tuum ante altare (quod ad poſteriorē partem nempe ſacrificiorū pertinet) & ibi recordatus fueris, quòd frater tuus habet aliquid aduerſum te (quod pertinet ad priorē, hoc eſt, ad miſericordiam) relinque ibi munus tuum ante altare, & vade prius reconciliari fratri tuo, & tunc veniens offer munus tuum. Quinimò & poſteriorem partem aliquando deſinere, priorem verò nunquam eſſe deſituram, in ſacris arcaniſque literis eſt traditum. namque antiqua illa ſacrificia iamdiu deſiiſſe manifeſtum eſt; ex quo Euangelij lux vmbras illas diſcuſſit, cùm tamen pietatis & miſericordiæ lex Euangelij aduentu non ſublata, ſed confirmata magis & ſtabilita fuerit, de qua lege ſcriptū eſt: Nolite putare quia veni ſoluere legem, ſed adimplere: Noſtra verò ſacrificia tunc frequētari etiam deſinent, cùm prophetiæ euacuabuntur, cùm linguæ ceſſabunt, &c. ſed charitas nunquā excidet. Igitur cùm ex his duabus partibus, priorē ſibi delegerit Deus, eandemq. certam, perpetuamque, atque ſanctam ab hominibus ſeruari voluerit, & ſine hac alteram vel repudiandam, vel illis non vtilem forè prędixerit: tamen quæ maxima peruerſitas eſt, vel vtraque ab hominibus corrumpitur, vel poſterior tantùm, eademque nec integra, nec ſancta retinetur. ita fit vt hoc modo nunquam illis cum Deo conueniat: namq. ille ſacrificiorum frequentiam nunquam ab eis requiſiuit; miſericordiæ verò ſtudium atque exercitationē ſemper exegit: Non in ſacrificijs tuis arguam te, inquit, neq. in holocauſtis tuis [*vt ſint*] in conſpectu meo ſemper, & alio in loco: Quum veneritis antè conſpectum meum, quis quæſiuit hæc de manibus veſtris: Quin potius lauamini, mūdi eſtote, auferte malum cogitationum veſtrarum ab oculis meis, quieſcite peruerſè agere, diſcite benefacere, ſubuenite oppreſſo, iudicate pupillum, defendite viduam &c. Hoc modo religionis res tractandas & conſiderandas docebat Chriſtus, cùm hac ſententia vſus, dixit: Euntes diſcite quid eſt, Miſericordiam volui, & nō ſacrificiū: *Volui* Hebraicè *Hhaphaſzthi*, optaui, cuius verbi vſus eſt, cùm voluntas electionē ſequitur, id eſt optio, non vobis, ſed mihi eſt danda; ego autem ſemper ad veſtram vtilitatem officium ſacrificio prætuli, atq. iam inde à principio voluntatem hanc meam vobis aperui, vt miſericordiam ſine ſacrificio magis, quàm ſacrificium ſine miſericordia optarem: voces *& non*, non abſolutam negationē, ſed adiunctam etiam habēt cōparationem, ita vt à ſe non omninò reſpui ſacrificia, ſed miſericordiam expoſci dicat; nam & ſacrificijs annuit ille quidē, quæ tamen à bonis, miſericordibusque factitantur; ijs autem, quæ à malis & miſericordia vacuis offeruntur, vt ad veram animorum ſalutem cedant, neque oculos quidem adijcit, ſicut ſcriptum eſt: Aſpexit autem Dominus ad Abel, & ad munera eius, ad Cain autē & ad munera eius nō reſpexit, quia eius opera mala erant, ait Ioannes. Quòd verò ex comparatione, nō autem abſolutè negatio vſurpata ſit, ſubiecto hemiſtichio declaratur. [*Et ſcientiam Dei magis quàm holocauſta.*] Diximus in ſuperioribus apertam Dei cognitionem maximam rem maximeq. eſſe expetendam, eamq. diuinum eſſe donum, quod nemo hominum propria opera ſibi comparare valeat, accipere tamen à donante poſſit; primumque hoc eſſe eorum, qui fide & pœnitētia Deum quærunt. Nunc autem Dei cognitionē ſe in hominibus requiri Deus ipſe ait, vt videri poſſit id non tam diuino dono, quàm humana opera poſſe contingere. Hanc difficultatem & dubitationem nominū diſtinctione tollemus, ſi prius de rebus his, nonnihil accuratè diſſeramus. Eorum quæ ad humanam felicitatem pertinent, quædam ſunt quæ noſtris viribus, noſtroque negotio non efficiuntur, ſed Deum habēt agnoſcuntque auctorem; nimirum quæ diuina omninò ſunt & ſpiritualia: cuius generis ſunt, gratia, peccatorū remiſſio, realis ipſa (vt ita dicam) iuſtificatio, commortificatio cum Chriſto, & conſurrectio, diuini ſpiritus infuſio, Chriſti in membris noſtris arcana atq. admirabilis habitatio, & generis huius quæcunq. ſunt, quæ ij quibus contigēre non viribus tribuunt ſuis, ſed ipſi Deo penitus accepta referunt, ſicut ſcriptum eſt: Nemo poteſt venire ad me, niſi pater meus traxerit eum. et illud: Gratia ſaluati eſtis per fidem, & hoc non ex vobis, donum enim Dei eſt. Sexcenta diuinarum ſcripturarum loca ad hanc rem ſunt, quæ tamen breuitatis ſtudio prætermittimus, cùm rem ipſam indicare ſatis eſſe arbitremur. Ex hoc genere cognitio illa Dei eſt, quam antea vates optandam & aliquando ſperandam Hebræis prædixerat, de qua & nos nonnihil diximus, pluraque in mente animoque

Matth. 5. Matth. 4. 1.Corint. 13. Pſalm. 49. Iesa. 1. Gene. 4. 1.Ioan. 3. Ioan. 6.

Universidad de Deusto Biblioteca

nostro dici à diuino spiritu petiuimus. Cæterùm aliud etiam genus est rerum, quod tametsi sine diuina ope, gratia & auxilio effici parariq. non possit, sicut scriptum est: Quid
1. Corint. 4. „ habes quod nõ accepisti? tamen quodã modo illi virtuti, quæ à Deo donata est, humanæ naturæ, voluntati, studio, & conatibus non immeritò tribuuntur; quippe cùm propter hæc agenda atque exercenda homo ipse natura confirmatus est, tum à Deo necessario & oportuno auxilio nunquam fuerit destitutus. In hoc genere numerantur pœnitentia, fides, & scientia; non illa fides & scientia, quę infusæ à Theologis propriè appellantur, hoc est, quæ totæ à Deo omnino sunt, sed quæ naturæ virtutibus, humano studio & opera, Deo sese adiutorem præbente in nobis fiunt; de quibus plura aliàs oportunè ex diuino auxilio disseremus. Hæc verò atque alia quæcunque huius generis sunt, Deus ex ijs hominibus requirit, quibus illa alterius generis à se donanda seruantur: huiusmodi æquissimis atque honestissimis postulationibus sæpè Deus erga homines vtitur, qualis illa est: Et
Dei cognitio duplex. Deuter. 10. „ nunc Israël quid Dominus Deus tuus petit à te, nisi vt timeas Dominum Deum tuum, „ & ambules in vijs eius, & diligas eum, ac seruias ei in toto corde tuo, & in tota anima tua, „ custodiasque mandata Domini, & ceremonias eius, quas ego hodie præcipio tibi, vt bene „ sit tibi. Verùm enimuerò scientia hæc, quam ad hoc posterius rerum genus spectare dicimus, vt non eadem cum illa altera priori est, sic non ijsdem verbis significatur: Duplex namque Dei cognitio est, altera, qua ipse in hominum mẽtes illapsus, imperscrutabilem
Apocal. 2. hominibus sui, suarumq. rerum notitiam aperit, vt scriptum est: Dabo ei calculum can„ didum, & in calculo nomẽ meum nouum scriptum, quod nemo scit nisi qui accipit. Huiusmodi donum misericordię opus omnino est, atque ob eam rem cognitio Dei hæc, nomine illo arcano, quòd misericordiam maximè indicat, definitur; cuius nominis vis & efficientia tunc primum ostẽdi cœpit, cùm Deus liberandis ab Ægyptia seruitute Israëlitis operam dabat, in exemplum maximè illius misericordiæ, qua in animorum seruitute repellenda vsurus aliquando esset: Altera verò Dei est notitia, qua homines vel ex humanæ mentis virtute & cogitatione, vel ex rerum naturæ contemplatione, vel ex diuina per vocem aut sacras arcanasque literas, doctrina (atque hæc ratio cæteris huius generis præstat) in diuinæ naturæ cognitionem ita veniunt, vt si minus quid sit Deus assequi possint, quid tamen non sit, intelligere valeant, spiritumq. esse non ignorent, & quid ab hominibus velit, quid non velit, cognoscant. vtramque hanc Theologiam & naturalem videlicet, & (vt consueto verbo vtamur) reuelatam, tum apud multos eius disciplinæ professores discimus, tum in illo Psalmo breuissimè, atque elegantissimè docemur. Alterum
Psal. 147. „ quidem genus: Qui dat niuem sicut lanam, nebulam sicut cinerem spargit, mittit cra„ stallum suũ sicut buccellas, ante faciem frigoris eius quis sustinebit? atque hoc modo notitiam sui gentibus omnibus aperire Deus dicitur: Alterum autẽ genus est, quòd scriptis „ libris, annuntiat verbum suum Iacob, iustitias & iudicia sua Israël, Non fecit taliter omni„ nationi, & iudicia sua non manifestauit eis. Hęc igitur illa Dei cognitio est, quæ ex omni„ bus hominibus requiritur, quam si quis ignorauerit, ignorabitur, vt ait Apostolus, sed notitia hæc non illo nomine arcano, sed alio nempe *Elohim*, definitur, quod nomen rectorem, gubernatorem atq. rebus hominum prouidentem significat, quibus notis cognoscitur ab hominibus quicunque rationis sunt compotes, vel ex naturæ animaduersione, vel ex sacrorum librorum lectione potest. atque adeò vtrunq. hoc sui cognoscendi genus Deus
Exod. 6. Mosi indicabat, cùm diceret: Ego Dominus, qui apparui Abrahã, Isaac & Iacob, in Deo „ omnipotente, & nomẽ meum, Adonai, non indicaui eis. Igitur vt eò redeamus, vnde noSic Porphyr. lib. de sacrif. stra deducta est oratio, hác scientiam *Elohim magis quàm holocausta* ex hominibus à se exigit Deus affirmat; quam quisquis habuerit, non falsas de religione opiniones accipiet, atque primò Deum animum spiritumq. esse cognoscet, magisq. spiritu & veritate colendum, quàm externo tantùm eoq. odioso cultu adorãdum intelliget: neq. tamen interim hanc aut omittet, aut negliget, sed externa, & aspectabilia, ad interna atque spiritualia accommodabit, & misericordiam atque officium sacrificio anteponet, vel (quod præstantissimum fuerit) vtraque ritè, legitimè, atque sanctè coniunget. Etenim quæ secus est, ea non recta cognitio Dei est, sed quæ homines ad impietatem impellat magis, quàm ad veram instituat pietatem, sicut scriptum est: Populus hic labijs me honoret, cor autem eorum longè
Esa. 1. „ est à me, sed frustra colunt me, docentes doctrinas & mandata hominum.

Sill. Ital. *Heu primæ scelerum caussæ mortalibus ægris, Naturam nescire Deũm,* inquit ille Israëlitæ

Israëlitæ & Iudæi sese caussam suam in iudicio vicisse putabant, quòd aliquam religionis imaginem aut restitutam sibi aut retentam iactarent, vel ex eo ipso quòd Hosseas filius Ela hortos ab Ieroboamo consitos demolitus, copiam ipsis Ierosolymitanũ templum pe- 4. Reg. 21.
tendi fecerat, siue quod Iosias vanorum Deorum phanis, arisque dirutis, ceremonias atq.
5 sacrificia in templo curauerat instauranda; cùm tamen ea non modo imago, sed neque vmbra quidem religionis ac pietatis verè dici posset, quòd nimirũ religionis virtus, pietas, misericordia, ac denique officium omne proditum illis esset: quamobrem non solum in iudicio non liberari, sed si illorum perfidiæ & contumaciæ ratio tantum habenda esset, Iacob. 2.
neque misericordiam sperare poterant, sicut scriptum est: Iudiciũ sine misericordia illi,
10 qui non facit misericordiam.

Ipsi autem sicut Adam transgressi sunt pactum: ibi præuaricati sunt in me.

CÆTERAS omnes criminis effugiendi vias vtrique populo iam Deus intercluserat; vnum autem illis reliquum erat, scilicet, asylum, quò se reciperent, vnum perfugium, à
15 quo etiam excluduntur: Nam qui suam causam alia ratione defendere non valebant, in terræ, quam incolerent, sanctitate & dignitate, salutis suæ præsidium collocabant; nimirum asserentes terram, quæ ab ipsis coleretur, sanctam atque Deo gratã, ipsorum etiam maioribus promissam, desertam, & cultoribus suis vacuam relinqui posse, nõ esse timendum. cuiusmodi debiles spes sibi ipsis proponere homines in rebus alienis solent, cùm
20 nullas proprias ac domesticas habent, quibus possint fidere. sic Iudæi & apud Isaiã tẽpli sanctitatem & maiestatem de omni alio præsidio deiecti appellabãt, Templum domini, templum domini: Cælum, inquit Deus, est sedes mea, & terra scabellũ pedum meorũ, Esai. 66.
quæ est ista domus, quam edificastis mihi, & quis locus requietionis meæ. Cùm ergo isti „ regionem quam tenerent iam inde à principio sibi paratam & destinatam intelligerent, „ Deut. 32.
25 ex quo diuidebat altissimus gentes, quando separabat filios Adam; namque tunc constituit terminos populorum [*terræ Canaam*] iuxta numerum filiorum Israël, eademq. Abra- „ ham pollicitus fuerit: Semini, inquit, tuo dabo terrã hanc, & in illa die pepigit Dominus „ Gen. 12.
pactum cum Abraham dicens: Semini tuo dabo terram à fluuio Ægypti, vsque ad fluuiũ Gen. 15.
magnum Euphratem. tametsi omnibus alijs rationibus conuictos se intelligerent, tamen
30 terram quam possidebant, ita sanctam esse putabant, vt nunquam cultoribus, habitoribusque suis, quibus promissam acceperat, vacuã fore crederent; quasi verò habitatores propter terrã, & nõ potius terra propter habitatores fuisset comparata, & quasi vt Christus ait sabbatum non propter hominem instituti, sed homo propter sabbatum creatus existimari debeat. Quamobrem eiusmodi terræ rationem istam esse docet, in qua
35 nulla stabilis permanendi posset esse fiducia: Nam quando Deus cum Abraham de ea re paciscebatur, æquissima illa lex atque conditio instituta est, vt pietate atq. vitæ sanctitate Deum semper colerent, & numen ipsum sibi propitium semper esse officio faciẽdo curarent: Lege pactionem: Ambula coram me, & esto perfectus, ponamq. fœdus meum Gen. 17.
inter me & te, & multiplicabo te vehementer nimis, Daboque tibi & semini tuo terram „
40 peregrinationis tuæ, & omnem terram Canaam in possessionem æternam. Ac ne Abra- „ hamo tantum lex dicta & conditio proposita videri posset, iterum atque iterum clarius „ etiam repetitur: Dixitque iterum Deus ad Abraham, & tu ergo custodies pactũ meum, & semen tuum post te in generationibus tuis. His conditionibus Deus cum Abrahamo „ transegit, cùm promitteret; cùm verò pacta & promissa exoluêre illius filijs pararet,
45 easdem conditiones longa oratione repetijt: Iuxta morem regionis Cananæorũ, ad quam ego introducturus sum vos, non agetis, facietis iudicia mea, & præcepta mea seruabitis, Leuit. 18.
& ambulabitis in eis: Omnes execrationes istas fecerunt populi terræ, qui fuerunt antè „ vos, & polluerunt eam: Cauete ergò ne & vos similiter euomat cum paria feceritis. „ Horum quidem pactorum conuentorumque constantia perpetuæ possessionis ius con- „
50 stare illis posset, & persequi liceret, non autem terræ solummodo dignitate & promissionibus allegandis: Sed cum ipsi à pacto discesserint, nihil magis loci sanctitudine & diuinis pollicitationibus possessionem suam tueri possunt, quàm primus ille hominum parẽs Adam suam est turatus: Nam nec cæli, nec aëris temperatione, nec soli vbertate, nec fructuum omnium copia, nec etiam dulcissimarum limpidissimarumque aquarũ abundantia, nullis denique rebus, quæ locum aliquem felicem atque illustrem efficere

Universidad de Deusto Biblioteca

possunt, terra hæc cum illa delitiarum paradiso comparanda est, quam diuina manus in hominis gratiam plantauerat, atque inenarrabilibus ornauerat commodis, adeò vt arbores etiam essent, quorum fructibus vitam hominum ad æternam vsq. ætatem propagari possent. Hunc locum non solùm promissione, sed etiam donatione diuina possessionis iurisque sui Adamus fecerat, à quo tamen quia in conditione atque pacto non manit, meritissimè expulsus atq. exturbatus, & omni redeũdi spe deiectus fuit, ita nulla loci ratio est à Deo habita, quominus ille humanis cultoribus & dominis vacuus relinqueretur: Etenim qui possessionis ius violat, quo iure de possessione agat, non habet. Cùm ergo Adam *ibi*, hoc est in paradiso leuissimum obseruantiæ onus à donante impositum abiecerit, possessionis iure meritò est priuatus: Quale verò possessionis ius experiri poterunt filij Israël, cũ Deus iustus iudex sit, qui paribus in causis simili iudicio vti consueuit, sicut scriptum est: Ego Deus, & non mutor. Atque adeò antiquum illud Dei de Adamo iudicium, huius rei suæ præiudicium fuisse, interpretari illos oportuerat, si saperent, maximè cùm sibi prædictum fuisse negare non possint: Cauete ergò, inquit, ne & vos similiter euomat cùm paria feceritis. [*Ibi præuaricati sunt in me:*] Cùm terra, quam incolerẽt, mea esset, meaque liberalitate illis in vsum cessisset, tamen in me dominum terræ præuaricati sunt. Quanquam autem terram non nominat, tamen de illa sermonem fieri aduerbium locale arguit, *ibi*, quod argumenti genus à coniugatis apud dialecticos dicitur. *Præuaricati sunt ibi.* Adam in suo loco & isti in suo, quamobrem inde vtriq. meritò sunt expulsi. Hunc locum expositores græcam fortasse versionem secuti, non ad Adam primũ, sed ad quemlibet hominem referunt, præter Lyranum, qui interpretationem nostram breuibus indicat verbis: Aptissima autem hæc qua vsi sumus, expositio est:

Galaad ciuitas operantium idolum supplantata sanguine.

CVM de sacrificiis hactenus ageret oratio, ad Iudæos præcipuè pertinere videbatur, apud quos & templum stabat, & sacrificiorum rationes, tametsi nec integræ nec puræ, tamen aliquo modo constabant: Nunc verò deinceps Israëlitæ cæteri codẽ inuoluuntur crimine, imprimisque Galaaditarum gens, qui vt loca occupauerant feliciora, ita proteruiores euaserant, perinde ac si loci amœnitas, & vbertas ad luxuriam, non
Mich.7. Zacha.10. autem ad officium præstandũ sortè illis obtigisset: Nam pastionis & frugũ vbertate eam
1.Paral.2.&7 regionem fuisse fertilem & Michæas & Zacharias declarant. Ex libris Paralipomenon
accepimus Efrielem quendam ex filijs Manasses ex Syra concubina Machir filium genuisse. Machiro prognatum Galaad nomen regioni dedisse, quæ inter Iordanem &
1. Parali.27. Basam & Libanum sita, & montis Libani ramentum, & campestrem etiam planiciem
Psal.60.108. continet. Hanc autem regionem dimidiæ tribui Manasses sorte obtigisse, ex eodem ac
» cepimus libro, & in psalmis legimus: Meus est Galaad & meus est Manasses. Illud autem
Vide Hipparcum in etyma Arabiæ. nescio quo malo hominũ genio, vel potius vitio, accidit, vt quò ditiora & magis amœna
quisque populus incolit loca, eò magis sit vitijs obnoxius, quod inde fortasse manat, quod
Deuter.33. rerum affluentia & opes libidini fomentum ac materiam suppeditent, sicut scriptum est:
» Incrassatus est dilectus & recalcitrauit. Quam etiam causam diuina historia in nefandis
Gen.13. Sodomorum flagitijs significat: Antequam Dominus euerteret Sodomã & Gomorram,
» vniuersa terra irrigabatur, sicut paradisus Domini: ita etiam accidit, vt Galaaditas se-
2.Reg.10. cunda fortuna vehementer transuersos egerit, ac superbia corruperit, vt cùm Deum
» Israëliticarum rerum tædere cœpisset, in hos omnium primos calamitas peruaserit, per-
1.Paralip.6. » cusseritque eos Azaël in vniuersis finibus Israël, à Iordane contra orientalẽ plagam omnis
» terram Galaad & Ruben & Manasse ab Aroer, vsque ad torrentem Arnon. In hac
regione vrbes quædam ex earũ numero erant, quas ad sacerdotum habitationem & homicidarum perfugium sanctas esse voluit lex, quarũ nomina erant Ramoth in Galaad & suburbana eius, Maanaim cum suburbanis suis, Hesbon & Iezer cum suburbanis suis. At verò cùm eam regionem propter sacerdotum frequentiam, & propter Asylorum religionem sanctissimis & innocentissimis cultoribus abundare oportuerit, cõtra deprehensum est eam esse ciuitatem operantium iniquitatem, & conciliabula hominum insidiatorum, qui sanguine & cæde viuerent. *Supplantata*. Idem significat supplantare in Scriptura
Psal.40. quod insidias facere, atque supplantator dicitur, à quo cùm periculum nullum timeatur,
» maximum tamen offertur, vt Qui edebat panes meos magnificauit super me supplantationem: Vnde & meritò nomen fratri Iacob impositũ asserebat Esau, à quo bis supplan-
tatus

tatus, hoc est insidias bis ipse fuisset passus. Est autem synecdoche figura supplantata sanguine, hoc est innocentum cædibus & insidijs plena, cuius studia omnia insidijs, & cædibus consumuntur. Sententiam autem hanc subiunctis versibus aperit.

5 *Et quasi fauces virorum latronum, particeps sacerdotum in via interficientium pergentes Sichem.*

SVPERSTITIONEM & varium cultum propter regni stabilitatem à regibus infirmata, & legibus firmata fuisse iam vidimus, quæ res de communi principum atque sacerdotum consilij sententia facta, & à populo suscepta fuit: nam si cum principum imperijs
10 & potestatibus sacerdotũ sententia atq. auctoritas cõiungatur, facile quælibet res populo persuaderi potest. Non solum autem in hac re sacerdotes superstitionis auctores, sed vindices etiam sese præbuerant, atque ijdem illi, quos pax, quos humanitas, quos misericordia maximè decebat, crudelissimi ac perniciosissimi potestatis administri, atque satellites erant: Nam si quis contra illorum sententiam, vel agere, vel conari aliquid voluisset, pro-
15 scriptionis de capite, & bonis suis iatam pœnam primis sacerdotũ sententijs dãnatus subire cogebatur; ex qua præda ac rapina, & res & numerus illorũ indies augebatur: id quòd si quis earũ rerũ quæ Heliæ tẽpestate gestæ sunt, historias legerit, adeò clarè & manifestò cognoscet, vt nostris nõ indigeat probationibus: eò autẽ crudelitatis & sęuitiæ sacerdotes processerant, vt cùm nequissimis, & sceleratissimis hominibus fœdere, ac nefaria socie-
20 tate coniuncti, latronum ritu palantes, vias assiduè infestarent, atque ex insidijs homines occiderent. [*Et quasi fauces virorum latronum.*] Quanquam hic locus clarius alio modo verti poterat, tamen sic vt occurrit, erit nobis explicandus: Quoniam latrones loca opportuna ad grassandum deligere solent, qualia sunt angustiæ, & viarum asperitates. Huiusmodi ad insidias innocentibus hominibus faciendas loca & stationes ab his Galaaditis
25 hominibus vnà cum sacerdotibus electa fuisse dicit: Ita fauces pro locis angustis accipi- Cicer.orat.
untur, vt Corinthus in angustijs & faucibus Græciæ posita esse dicta est, & Æmilius in faucibus macelli sedebat. [*Particeps sacerdotum.*] Nam vt sacerdotes in illo Latrocinio principes erant, cæteri verò qui cum illis fuerant, socij & sceleris atque prædæ participes dicuntur. [*Interficientium,*] Hebraicè propriè est *occident*; quod verbum mortem homini
30 per iniuriam & vim oblatam significat; cùm autem in futuro tempore sit, studium & assiduitatem homicidiorum indicat. Hi verò Galaaditæ eas præcipue vias ad scelus hoc occupauerant, quæ Sichem ab Ierusalem, aut aliunde petẽtes ducerent. Erat autẽ Sechem vrbs Samariæ metropolis: (Nam hic non de altera Sichem, vbi ossa Ioseph reposita sunt, agitur:) Quamobrem multas & frequentes ad eam vrbem vias fuisse cõsentaneum est.
35 In vulgata versione præpositio, *de*, vacat, & nomen *Sichem* in accusandi casu est legendum; nam Hebraicè est *Sechemah*, quam desinentiã locorũ nomina habent, cùm ad illa est iter; vt Ierusalaimah Mizraimah, idem est quod in Ierusalẽ & in Mizraim. Maximam autem illorum iniuriam esse arguit, qui calũnia quadã & nimis callida interpretatione, quoscunque in via qua itur Sichem offendissent, occidebant, non solum ab vrbe, sed ad
40 vrbem ipsam iter facientes. Quoniam autem hęc iniuria per summam calliditatem, fraudem, & dolum apud hos extiterat, propterea affirmando subiungit:

Quia scelus operati sunt.

HEBRAICE *zimah*, fecerunt. Est autem zimah excogitatæ malitiæ nefarium com- זמה
45 mentum, vt ne prostituas filiam tuam, ne contaminetur terra, & impleatur zimah & alio Leuit.19.
in loco: Qui supra vxorem filiam duxerit, matrem eius, scelus operatus est; vinus ardebit cum eis, nec permanebit tantum nefas in medio vestri. Vtrobique pro scelus & nefas Leuit.20.
est zimah: itaque portentosum aliquod flagitium consultò susceptum significat.

50 *In domo Israël vidi horrenda, ibi fornicationes Ephraim, contaminatus est Israël.*

EOS qui scelere & flagitio præexcelluissent, hactenus notauerat Deus, nimirum qui non vnum atque simplex peccatum susceperant, sed superstitioni dolum, calliditatem, auaritiamque addentes, non solum paricidijs sese contaminauerant, sed omni scelere cooperuerant. Nunc verò reliquis omnibus, hoc est vniuersæ Israëli superstitionis

& vio-

Universidad de Deusto Biblioteca

& violatæ coniugalis fidei notam inurit: Nullam enim esse tribum affirmat, quæ
Ephraim sententiam atque exemplum vitulis colendis, lucis, aris, phanisque cele-
brandis secuta non fuerit. itaque nullam apud eos terræ partem hac religionis viola-
tione vacuam atque puram esse ostendit: Nam quanquam primum apud Ephraitas sce-
lus conceptũ atque admissum, libenter tamen à cæteris susceptum atque perfectum est:
1.Reg.16. Neque enim satis eis fuerat, vt ambularent in peccatis Ieroboam filij Nabat, nisi in
alijs atque alijs temporibus aliæ atque aliæ cultuum rationes impiæ, & regum consilio,
& voluntate sua initæ essent. Igitur vt totum populum contaminatũ, & turpitudinis noxa
insignem demonstraret, affirmat rem inditijs aut testimonijs aliunde productis nõ egere,
cùm ipsi Israëlitæ apertè ac palam in ore atque in oculis omnium sese flagitijs nobili-
tarent. *Vidi*, inquit, *vidi* ipse in domo tota Israël horrenda atque nefanda spectacula.
Et quamuis Ephraim princeps atque auctor huius fornicationis & infamis superstitionis
fuerit, atque ibi apud eos in Dan & Bethel prima huius morbi fuerint initia, corrupte-
nis tamen vis, & contagio in totam Israëlis familiam permanauit: hoc est quod dicit:
[*Ibi fornicationes Ephraim, contaminatus est Israël.*] Ephraim familiam regiam, reliquũ verò
populum Israël nominat: Hebraicè est, ibi fornicatio Ephraim, & repetendum erat ad
uerbium, ibi contaminatus est Israël, sed aposiopesi est vsus propter indignationẽ, nam
familiaris hæc figura est ijs, qui ira aut alia perturbatione commoti, plura vultu indicant,
2.Reg.18. quàm verbis proferunt, vt illud: Seruate mihi in puero, in Absalon, deficit verbum. Ve-
hementer autem sese scelere antè oculos posito irritatum ostendit: Nam quæ quis indi-
gnissima viderit, taceri & celari non oportere arbitratur, vt ille aiebat:

Persius saty.1 *Vidi, vidi, ipse libelle.* Nulla ergò Israëlitis sese defendendi ratio, nulla ad effugiendum
via, nec locus relictus est: Ipsi enim propria audacia atque impudentia rationes omnes
suas iugularunt, illi ipsi monstratam per vates misericordiæ viam inire noluerunt, ipsi lo-
corum omnium sanctitatem prophanis cultibus, atque omni flagitio polluerunt, non solũ
in Iuda, sed in Gilgad atque in Ephraim, vnde & toti prouinciæ labes est illata. Quid
igitur faciam tibi Ephraim? quid nisi illud alterum faciam, quod faciendum prædixi, &
quod fieri oportere manifestum est: Et tibi Iuda quid faciam? qui non leuioribus scele-
ribus obligatus es?

Sed & Iuda pone messem tibi, cùm conuertero captiuitatem populi mei.

QVOMODO cùm diuina misericordia iustitiæ conueniat, docet hoc in loco vates.
Nam quanquam misericordiæ promissiones firmissimas esse semper Deus voluerit, tamen
cum hominum vitijs & peccatis id postulantibus iudiciorum ratio incunda est, ita re-
temperatur, vt neque Deus iustitiæ non satisfaciat, neque suæ desit misericordiæ. Huius
rationis ignoratio homines in maximum errorem inducere potest. Iudæi cùm ex diuino
responso intellexissent, fore, vt ille totius orbis vindex, rex atque seruator, ex eorum fa-
milia esset oriturus, hanc promissionẽ sanctam & ratam esse credẽtes, aut nullas aut ex-
guas calamitates aduenturas, etiam si improbè vixissent, sibi persuadebant; cùm fieri non
posse arbitrarentur, vt repelleret Dominus plebem suam, in qua tantum opus edere me-
liebatur. Non solùm autem se non perdendos, sed neque patrium solum relicturos pu-
tabant, cùm tantæ Dei promissiones & præclara initia successu suo frustranda, non cre-
derent. Atque hæc res admirabilis illis videbatur, quoties aliquo modo premerẽtur, atque
in ea re disputabant, qui fieri posset, vt Deus ruinam, aut calamitatẽ illis, & suum illud
maximum opus, (quod non nisi se saluis edi cõueniret,) moliretur. atque hic locus diffici-
sius à nobis in commentarijs Habbakuq tractatur. Verùm enimuerò ita res gerenda
Habbakuq.1 ac gubernanda erat, vt & in suscepto consilio Deus permaneret, & neque tamen inter-
dum improborum sceleribus conueniret; verùm improbitatem & audaciam castigando
Psal.89. comprimens, meritas opinionis suæ pœnas in certam diem reseruaret: Ea autem dies fu-
tura erat, vbi ille suum consilium absoluisset, missoque seruatore populũ sibi varijs terra-
partibus dispersum colligeret, qui diaboli, in quam abducti erant, seruitutem, illius vir-
tute & opera repellentes, in diuini regni ciuitatem reciperentur, neque solum libertatem,
sed adoptionis etiam filiorũ perpetuæ possessionis ius haberent: Nam si filij & hæredes,
hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi. Hæc itaque summa consilij diuini fuit,
vt Iudæis interim clementer agens parceret, neq. tamen indulgeret Deus, dum ille sibi
mundaret populum acceptabilem, sectatorem bonorum operum. quòd si castigati atque
admoniti interdũ non resipiscerent, tum verò cumulatæ improbitatis cumulatas tamdiu
pœnas darent, quoad in diuturna seruitute, multis ærumnis & miserijs pressi, diuinam
tandem misericordiam & fidem implorantes cum cæteris Israëlitis experirentur: Scriptũ Psal. 88.
5 est enim: In æternum seruabo illi misericordiam meam, & testamentũ meum fidele ipsi, »
& ponam in seculum seculi semen eius, & Thronum eius sicut dies cæli: Si autem dere- »
liquerint filij eius legem meam, & in iudicijs meis non ambulauerint: Si iustitias meas »
prophanauerint, & mandata mea non custodierint, visitabo in virga iniquitates eorum, »
& in verberibus peccata eorum; Misericordiam autem meam non dispergã ab eo, neque
10 nocebo in veritate mea, neque prophanabo testamentum meum, & quæ procedunt de
labijs meis non faciam irrita. Igitur cùm in idem impietatis crimen Iudæi cum Israëlitis
vocati causam suam nihilo magis quàm illi obtinuerint; & tamẽ Israëlitis ex iudicij sen-
tentia maturior, longior ac grauior pœna, quàm Iudæis decreta videretur; ne aut diuina
æquitas, aut Iudæorum crimen in dubium alicui venire posset, exceptionis ratio expli-
15 catur: Primùm quòd cũ Israël quasi vacca lasciuiens primus declinauerit, & admittẽdi
sceleris auctor Iudæis fuerit, priorq. terram, in qua plantatus fuerat, polluerit, prior etiam
pœnas subire & sustinere debuit, atque plantarum euulsionem inde primum incipere,
vbi primùm labes est facta; namq. hoc modo & Iudiciorum æquitati, & promissæ mise-
ricordiæ negotio, optimè consuli visum est, hoc est quod dicit; *Etiam Iuda. Etiam*, posterio-
20 rem locum occupat hæc coniunctio. [*Pone messe tibi.*] Quoniam mentio de terræ digni-
tate facta est, cui plurimũ isti omnes fidebant, à qua se diuelli posse, ne inculta relinque-
retur, non putabant, & tamen Israëlitis cũstituitur, qua de terra cedendũ illis, perinde atque segetibus certũ quo
metantur tempus est. Id autem erit [*Cùm reduxero captiuitatem populi mei.*] Non potuit
25 clariùs prædici tempus illud aureum, quo Deus Messiam suum missurus fuerat, vt filios
Dei qui in dispersione erant, congregaret: Namq. hic est verus Dei populus, quẽ ipse sibi
omnibus, ex gentibus elegit, quorum secundum fidem genus ex Abraham, secundum Ioan.1.
veterem hominẽ mortificatio, & noui hominis regeneratio à Deo per Christum, qui non »
ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt, »
30 per lauacrum regenerationis, & renouationis spiritus sancti in libertatem ab ea seruitute »
vindicati, cui per totam vitam fuerant obnoxij. Itaque iudaica messis, hoc est strages, in
eam diem dilata est, cùm iam Deus non plebem suam, plebẽ suam vocasset, & non mi-
sericordiam consecutã, misericordiã consecutam; cùm Iudæi non solũ maiorũ suorum,
sed suis etiã sceleribus obligati, impietatis implerent mensuram, & vltionem omnis san-
35 guinis, qui effusus est à sanguine Abel, vsque ad sanguinem Zachariæ filij Barachiæ, sibi
ipsi pararent: Eo enim tempore regnum Dei auferendum ab illis erat, & genti fructũ eius
facienti concedendũ; ita euenit vt simul erga hos iudicium, erga gentes misericordia
exerceretur. Atq. hoc modo neque iustitiæ suæ, neque misericordię consilio Deus vnquã
defuit. Atque adeò hoc mysterium vatum tẽporibus enunciatũ anno mundi ferè quater
40 millesimo trigesimo quarto, Christi verò trigesimo septimo explicatũ est, cùm Dominus
vineæ missis exercitibus suis agricolas perdidit, septima die Septembris eius anni cũ iam
Euangelium in vniuerso mundo esset auditũ; cuius mysterij causa: Paulus exclamabat: Rom.11.
O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei, quàm incomprehensibilia iudicia eius, »
& inuestigabiles viæ eius. [*Pone messem tibi.*] Eleganti translatione sermonem exornauit, »
45 quandoquidẽ hæc lis habitatoribus terræ intenta est, qui in terra illa tanquam seges ali-
qua seminati fuerant, hos omnino iam aridos demetendos esse dicit: atque messis
nomine stragem illam significauit, qua Iudæi vel perdendi, vel penitus erant abdu-
cendi; qualis calamitas non fuit ab initio omnis creaturæ, ita vt nisi Deus abbreuiasset »
dies illos, non saluaretur vlla caro. Sic apud Ieremiam de Babylonis vastatione prædi- »
•5 ctum est: Adhuc modicum & veniet tempus messionis eius & Syllani temporis messem Ierem.51.
latini dixerunt. Cicet.

CAPVT

CAPVT VII.

CVM SANARE *vellem Israël, reuelata est iniquitas Ephraim, & malitia Samariæ, quia operati sunt mendacium, quia fur ingressus est spolians, & latrunculus foris.*

DIVINORVM vatum libri multis & grauissimis de causis difficiles explicatu habent, ex quibus vna est eius quæ à vate sustinetur personæ ignoratio. consueuêre enim persæpè vates pro negotiorum, pro hominũ apud quos agitur, pro temporũ ratione, aliam atque aliam personam induere, quã si quis non agnouerit, frustra spectet agentem. Nam neque quid agatur, neque quàm rectè aut commodè agatur, intelliget. Quam quidem ob rem eum, qui sacros libros explicãdos suscipit, sapientem & plurimarũ rerum oportet esse peritum, siue ea facultas ex multarum facultatum disciplina, ex rerum tractatione & vsu, siue, quod maximè optandum esset, ex diuino spiritus sancti beneficio habeatur. Atque harum omnium facultatem rerum & copiam dono Dei oblatam, D. Paulus scientiam multis in locis nominat, cuius se non rudem neque expertẽ fuisse profitetur: Et si imperitus, inquit, sermone, non tamen scientia: quòd ad omnia sacrarũ literarum intelligenda mysteria diuino spiritu auctus esset. Ad hunc sapientiæ gradum vt perueniamus, contento pietatis & orandi studio, cursuque nobis omnibus est laborandum, vt scriptum est: Si quis vestrum indiget sapientia postulet à Deo, qui dat omnibus affluenter, & non improperat, & dabitur ei. Interest ergo diuinorum vatum interpretis quæ quo in loco partes agantur, intelligere, vt referre ipse possit, & eos qui legẽt docere. Hactenus Hosseas Deum maritum vxori iratum, accusatorem & iudicem aptissimis orationibus expressit: Nunc verò hoc in loco vates ipse officium & nomen tuetur suũ: Nam vates non solum vt futura enuntient, creantur; sed etiam vt hominum mores integros, religiosos, iustosque esse assiduis orationibus, consilijs atque exhortationibus procurent. Hanc curam & alijs & vati nostro iniunctam fuisse iam intelleximus: Iudicate, iudicate matrem vestram, dicebat Deus, iudicate. Eam curam diligenter sustinuisse, nihil tamen se effecisse vates hoc in loco ostendit & dolet: Quòd verò in ea re tantæ operæ ac laboris consumpti nullus fuerit fructus, eos apud quos agebat in culpa esse dicit, qui vitæ & salutis suæ consultum esse noluerunt, atque in eo explicando, optimi & fidelissimi medici officio functum se esse ostendit; cuius imaginem quandam & similitudinem intueri oportet, vt orationis totius rationem possimus comprehendere. In primis autem commune illud medicorum præceptum est diligenter tenendum, quod totius artis caput & principium est: In morbis curandis non solum medici assiduitatem & curam, sed ægrotantis etiam, & eorum qui adsunt, officium & diligentiam esse requirendam, etenim ægrotanti frustra medicum quantumuis fidelẽ adduxeris, si curari sese ille non patiatur. Non enim solum seipsum opus est præstare oportuna facientem, sed & ægrotum, & eos qui adsunt, & quæ extra hæc sunt, inquit Hippocrates. Sicut igitur grauissimi morbi, & vulnera quædam sunt, quæ sua natura curari, nisi diuinitus non possunt; & alia, quæ non natura, sed ægroti negligentia & culpa insanabilia fiunt, ita vt neque diuinitus etiam curentur, atque eos qui huiusmodi fuerint, tanquam à morbis & à seipsis victos omnino deserere, in medicorum iuramentis præceptũ, & diuinis in libris est constitutum: Curauimus, inquit, Babylonem, & non est curata, derelinquamus eam. Ostendit principio vates se, dum fidem officiumque suum his præstaret, eorum insolentiam & culpam ita apertè cognouisse, vt testari possit per eosdem commissum fuisse, quominus curentur: [*Cùm sanare vellem Israël.*] Hebraicè est curare: Nam vt corporum morbi & vulnera, ita animorum peccata & scelera, vitia ægritudinesque sunt, vt scriptum est. Ego dixi Domine miserere mei, sana animam meam, quia peccaui tibi. Atque vt illa fomentis, vnguentis, ligaturis, euacuationibus, & continentia; sic hæc diuinis sermonibus, consilijs, reuocationibus, exhortationibus, & pœnitentia curantur, si tamen maturè & oportunè fuerint quæsita remedia: Etenim neglectis & iam desperatis morbis vetat Hippocrates adhibere medicinã, ob eãq. rẽ scriptum est: Tempus occidendi & tẽpus sanandi. Itaque cùm oportunè remedijs subuenire vellet Israëli, singularem suam insolentiam & contumaciam ægrotantes ipsi medico atque omnibus medicinis neglectis prodiderunt: huius rei causa dicit: [*Reuelata est iniquitas Ephraim, & malitia Samariæ.*] Peruersitatem

2. Corint. 11.
Iaco. 1.
Supr. c. 2.
Hip. Aphor. lib. 1.
Hippo. lib. de aere aquis & locis.
Gale. de Crisib. lib. 100.
Hippoc. iusiurandum.
Ierem. 51.
Themist. in poster.
Plato in Philosophia.
Psal. 40.
Ecclesiast. 3.

sitatem & contumaciam hæc nomina significant: Iniquitas enim ex hebraico verbo reddita propriè peruersitas & deuiatio est: Malitia verò quod græcũ μαλίθεια aptè exprimit, singularem animi morbum, qui vultu etiam & corporis habitudine cognosci manifestissime possit: sic Pharao septem boues à se per quietem visas macilentas & malas visu fuisse depingit: sic Ioseph duorum qui in carcere erant sociorum animi morbum ex vultu indicans, rogauit cur malæ sunt facies vestræ? sic etiam Hosseas morbum Israëlitarum intimas totius corporis venas peruasisse, atque ægrotantem ipsum ita victum esse ostendit, vt curationem tamen non admittat. Vt autem in corpore caput & facies principatũ obtinet, atque in ijs grauissimorum morborum primæ ad indicandum notæ, & indicia medici reperire consueuêre, primaque eius artis præcepta à vultu & facie inchoant; sic & noster hic medicus cùm curare vellet Israëlis corpus, quod tota ipsa Israëlitarum societas erat, caput ipsum & faciem regni primum contemplatus, magni, diuturni & desperati morbi notas & manifesta signa deprehendit: Corporis autem totius faciem Ephraim regiam tribum, Samariam verò vrbem regiam caput nominat, ex quibus totius corporis morbi & ægrotationes nascantur. Eadem translatione vsus est, & Isaias: A planta, inquit, pedis vsque ad caput non est in eo sanitas. Samariam autem caput fuisse illo testimonio comprobatur: Caput Syriæ Damascus, & caput Ephraim Samaria. O diuinorum scriptorum conuenientiam, atque rerum & sentẽtiarum admirandum consensum? Quantò verò maiori studio remedia adhibebat illis, tantò illi sese rursus nequiores, improbiores, tantò se magis perfidos præstabant, ita vt morbus indies & augeretur, & per omnes corporis partes & venas omnes venenum permanaret; hoc est, dum vates diligentissimus medicus increpationibus, obiurgationibus, consiliis, & crebris, assiduisque huiusmodi exquisitis remedijs apud eos vteretur, namque extremis morbis extrema remedia sunt adhibenda, sicut scriptum est: Liuorem & vlcus absterges in malo, & plagas penetralium ventris; illi verò contrà easdem ipsas res auidissimè appetebant, quibus animi morbus augeretur, sicut scriptum est: Super quo percutimini adhuc additis rebellionem, omne caput ad languorem, & omne cor infirmum. Qualibus verò appetendis, & communi impetu siue ratione requirendis rebus, morbum & furorem suum ipsi alerent, subiuncta partitione exponit: [*Operati sunt mendaciũ, quia fur ingressus est spolians, & latrunculus foris.*] Tantum abest vt resipiscant, vt in ipsis curationis horis palam officium, omne & contemnant & prodant, atque leges diuinas quibus obseruandis salutem sperare poterant, violent atque euertant: Namque operari *Seker* pro quo mendacium vertimus, est debitum officium per summã iniuriam deserere, vt illud: Iura ergo ne mentiaris mihi, & posteris meis. & illud: Si fecissem in animam meam audacter. Itaque *Seker* officij violationem ex singulari audacia interpretari possumus; & cùm isti neque in Deum, neque in homines impiè agere desiissent, ac non solum officium violarent, vt qui nec pactis aut conuentis starent, sed ad iniuriam faciendam vlterius etiam proruperant, vtpotè furtis, rapinis sese domi, foris verò latrocinijs exercentes, ob eam rem dicit: [*Fur ingressus est spolians, & latrunculus foris.*] Atque in hac re animaduertendum est, quanta mala publicè & priuatè ex violata religione oriri soleant: Etenim iis artibus exiguo & ad speciem pio initio maximam labem & perniciem integris hominum rebus ac moribus communis ille hostis diabolus inferre consueuit; cùm religionis nomine impietatem suadet, atque eam quæ verè licentia est, libertatem interpretatur; per licẽtiam verò amicorum & fratrum dissidia facit: hinc autem maximum campum ad iniurias faciendas aperit. Qua quidem ego in re expressam nostrorum temporum imaginem maximo cum animi mei dolore intueor, cùm prò Dei summi fidem, tot ac tanta christianorum loca, postquã semel religionis, obtento nomine (quæ mera impietas est) dissensio facta est, per summã licentiã omni officio, iustitia & religione vacua, multis proditionibus, furtis, rapinis, cædibus, latrociniis, stupris, adulterijs, & omnibus iniuriarum atque scelerum generibus, omni infamia flagrare videam. Scilicet hæc nobis spectacula parabant, qui primi peruertendæ religionis, & dissidij faciendi auctores fuerunt, qui dum libertatem promitterẽt, calumniæ iniuriæ, atque omnis luxuriæ licentiam dederunt. Præcipita domine, & diuide linguas eorum; sana domine populum tuum, miserere, miserere rudis atque imperitæ multitudinis plebis tuæ, quæ duces secuta cæcos quantum periculum adierit, non peruidet. Sed vatem nostrum audiamus.

Hippoc. de de Prognost. lib. 1. c. 1.
Isai. 1.
Isai. 7.
Aphor.
Prouer. 10.
Isai. 1.
Seker.
Gen. 24.
2. Samuel. 18

Universidad de Deusto
Biblioteca

Et ne fortè dicant in cordibus suis omnem malitiam eorum me recordatum: nunc circundederunt eos adinuentiones suæ, & coram facie mea factæ sunt.

CERTISSIMA argumenta atque indicia morbi à vate notantur, vt apertior eorum culpa sit, qui cum morbum suum celare non possint, tamen negare conentur, atque ideo curari se non patiantur, sed neque curatione indigere credant: Ea est enim hominum malitia, atque in seipsos indulgentia, vt alienorum vitiorum callidissimi, suorum verò negligentissimi æstimatores sint; quòd si ab aliquo liberè & verè arguantur, id non veritatis, sed maledicti studio fieri interpretentur, aut si maximè antiqua sua vitia fateantur, præsentia tamen dissimulent, & negent; huiusmodi rei à vate nostro occurritur iam: Cùm enim in promptu esset Israëlitis, vt sese valere dicerent, ob eamque rem neque medico neq. medicina egere illudq. adderet, Vatem odio atq. maledicendi studio antiqua illis vitia obseruata, nunc denuò repetere, atque obijcere; quorum iam obliuisci potius, quam meminisse oporteret, quòd illud humani & candidi, hoc morosi & callidi atque hominis exprobrandi, occasione ambitiosè magis, quàm iustè quærentis esset: cuiusmodi querimoniam Iob apud Deum humano quodam sensu habebat: Vt quæras, inquit, iniquitatem meam & peccatum meum scruteris. Hac demẽtia deprauatos Israëlitas Hosseas redarguit, ostenditque se nõ illis antiqua peccata repetere, sed noua & præsentia obiicere, quæ palam omnibus sint, quæque ipsi vultu atque incessu fateantur. Iob.10.

[*Ne fortè dicant in cordibus.*] Hebraicè est cordibus in datiuo, hoc est ne sibi indulgentes, persuadeant, me odio potius, quàm eorum sanitatis desiderio flagrantem, omnem eorum malitiam in memoriam reduxisse, atque præsentis ægritudinis nomine notasse. Ego præsentis morbi notas adeo manifestas esse affirmo, vt si se sanos affirmare velint, sua maxima insaniam prodant. [*Etenim nunc circundederunt eos adinuentiones suæ.*] Nunc antiquis vitijs, nouas ægrotandi causas adiunxerunt, quando vitulis Ieroboami parum contenti plurimis & assiduis adinuentionibus superstitionis rationem auxerant & ornauerant. [*Et coram facie mea factæ sunt:*] Vt non opus sit antiquis, & à nostra memoria remotis, sed præsentibus vti inditijs, vt præsens illorum morbus arguatur me præsente, me inquã curare studente, insaniunt.

In malitia sua lætificauerunt regem, & in mendacijs principes.

TOTVM corpus iam malè habere, & à planta pedis vsque ad caput nullam in eo esse sanitatem ostendit: Namque caput primùm laborare incœpit, interim verò corpus, sine morbo esse videbatur, sed capite malè affecto, corpus ipsum mali expers non erat: latebat tamen virus & membrorum omnium venas occultè penetrabat, quas vbi occupauit totius corporis vitium & corruptionem patefecit. Cùm ergò Rex ambitionis & tyrannidis causa idololatriæ morbo ægrotare cœpisset, & principes atq. ea omnia quæ circa caput erant, malè haberẽt, cætera totius populi membra infirmiora quidẽ & magis, quàm caput ipsum imbecilla, idem vitij conceperunt, ita vt totum corpus æquali valetudine habitu vsum morbi sensu iam careret, & cùm ad deprecandum & curandum morbum sensus, dolorque incitent, hi propterea incurabiles effecti sunt; quod non solum ægrotantes non sentiunt, sed etiam gaudent, & rident, atque suo gaudio caput ipsum exhilarant, vnde morbi initia facta sunt; consequens ergo est eos dementia affectos, atque mentis stupore oppressos esse: Quicunque enim aliqua parte corporis dolentes non sentiunt, signum est in his mentem ægrotare. [*In malitia sua lætificauerunt Regem.*] Mirum dictu est, quàm vehementer populus regum studijs & cupiditati morem gerat, in malis etiam moribus, quantum diligentia & imitatione præcurrat, ita vt principes viri tempestatum suarum venti esse videantur, qui vel leui flatu ac nutu suorum temporum mores aut agitare, aut turbare, aut contra feliciter etiam ducere possint, sicut scriptum est: Princeps qui libenter audit verba mendacij, omnes ministros habet impios; & iterum: Multi, inquit, quærunt faciem principis. Itaque hos adeo insanijsse superstitionibus dicit, vt caput ipsum superstitionis, hoc est regem non solum in dubium rei benè gestæ vocent, sed etiam oratione laudent, imitatione moribus & adinuentis rebus probent. [*Et in mendacijs:*] Hebraicè negatione

Hippocra. Aphor.lib.2.

Prouerb.20.

negatione siue in defectione: Negare autẽ siue deficere, in sacris, antiquum & certũ consilium repudiare, & nouas res moliri est, & qui huiusmodi sunt, negatores dicuntur. hoc verbo vtitur Psaltes cum dicit: Filij alieni mentiti sunt mihi. Cùm ergo principum consilio & edicto isti vitulos colere iuberentur, & illud audirent, hi sunt dij tui Israël, qui eduxerunt te de terra Ægypti: Hanc negationem populus auctis adinuentionibus, & nouis superstitionibus in suam libidinem & in principum gratiam repertis, superauit. Psal.18.

Omnes adulterantes quasi clibanus succensus à coquente: quieuit paululum ciuitas à commistione fermenti, donec fermentaretur totum.

COMMVNEM idololatriæ morbum per omnes totius Reipublicæ partes, tanquam calamitosam tempestatẽ, pestemque peruasisse demonstrat, qua in re signis vtitur euidentibus, quod notarum genus in certissimis argumentis à medicis ponitur: nulla enim alia re magis morbus cognoscitur, quàm ex vitalium aut animalium actionum impedimento, difficultate, vel peruersitate, vt si quis non sentiat, non intelligat, & non moneatur, vel secus quàm sani solent, hæc & alia his consentanea faciat. Cùm ergo iam omnium hominum tam plebeiorum quàm principum studia & actiones corrupta esse videantur, consequens est omnes ægrotare; quòd si initio morbi signa non nisi in capite, & in ijs quæ circa caput sunt, apparuerant, tamen iam corpus capitis vitio laborare incœperat, sed interim non deprehendebatur malum, dum sensim per venas & membra omnia permanabat; quæ postquam occupauit, tunc demum nulla corporis pars officio munereque suo rectè functa est. Igitur principio cœperunt reges & principes effrenata superstitionis libidine & cupiditate ardere, cuius incendij flamma tantum in ijs lucebat, tanquam si pectore ardentem furnum ferrent, ad quem omnes massæ percoquendæ referrẽtur: Id verò tunc accidit cùm decreto principum pronuntiatum est: Hi sunt Dij tui Israël, &c. Hac translatione vates idololatriæ studium notauit aptissimè; nam pistoria ars triplici negotio & cura perficitur, imprimis quærendum est fermentum, quo massa vitietur omnis, fermento addito massa subigitur, & dum tota massa fermentatur, furnus incenditur, tunc demum panes coquuntur. Prima igitur massæ pars regia familia fuit, ex qua vitium ad omnem populum manauit, quod humana concupiscentia, quæ corruptionis totius principium est, fouit, donec iam totum fermentatum, atque superstitionis amore incitati omnes fuêre; tunc verò maximè idololatriæ studio flagrare cœptum publicè ac passim fuit, tunc vnusquisque corruptas iam, & fermentatas erga vanum cultum cogitationes coquendas in medium protulit. Qua in re considerandum est, quàm ardẽti & propenso animo homines ad vitia, & superstitiones prolabantur, quantumque mala illa cupiditate, quam concupiscentiam Theologi vocant, ad eam libidinem procliues sint, cùm ex partiis initiis maxima in ea re incendia concipiantur, sic vt modico fermẽto grandes massæ corrumpi solent. Operæpreciũm autem fuerit videre, quàm eleganter acceptam à medicis translationem vates persequitur. Vt enim corporis humani corruptiones & vitia tametsi in membris regnent, non tantum tamen periculum creant, neq. tam manifesta sunt cùm membra peruadunt & penetrant, quantum cùm iam omnibus occupatis & victis humoribus, febres pariunt, & æstus ardentissimos concitant: sic hoc loco vates populum Israëliticum morbo superstitionis grauissimo cum æstu febrique, hoc est cum manifestissima libidine iactari demonstrat. *Omnes adulterantes quasi clibanus succensus.* Adulterantes superstitione & idololatria, & ijs quæ hanc peruersitatem sequi nata sunt stupris quasi clibanus succensus à coquente: Reges & regum familiam coquentes, & primi auctores nominantur, qui ad suam vtilitatem, ad quæstum suum primi furnum hunc ædificauerant & incenderant: reliquum verò vulgus panis conficiendi, subigendę massæ & coquendæ societate & communicatione cum regibus ipsis coniũgit. Ardere autem in sacris & prophanis libris, pro vehemẽti impetu, studio alicuius rei vsurpatur, vt: Exardescet sicut ignis zelus tuus, &, Cùm exarserit in breui ira eius. Sic etiam apud Latinos, auaritia, amore, & studio aliquis ardere dicitur, & in cupiditatibus ardere à Sallustio dictum est. Fermenti autem nomine corruptelam & contagem, labemq. omnem significari, totis antiquarum ceremoniarum libris est manifestum, & Christus, Cauete, inquit, à fermento Pharisæorum.

1.Cor.5.

Vt Galenus libro de natur. facult.3. & de locis affect. primo.

Psal.2. Psal.79.

Sallust.1. Leuit.23.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Dies regis nostri: cœperunt principes furere à vino, extendit manum suam cum illusoribus.

DIXIMVS ex actionibus perturbatis, naturalium facultatum læsionem & corporis morbum deprehendi, eodemque modo animorum corruptelam & internæ ęgritudinis ex operibus & studijs hominũ cognosci. Hanc aũt partẽ hoc in loco docet vates, ostẽdens eos in eam idololatriæ insaniã incidisse, vt vltra etiã regia vota fuerint debacchati, qui non solùm dijs illis qui à regibus cõsecrati fuerant, sed regibus ipsis festos dies atq. ludos instituerant, & natales principũ omni vitiorũ genere insignes effecerant. Respondet autẽ huic versus illi, quẽ superius cantauerat: In malicia sua lætificauerũt regem. Vtitur verò inductione personæ [*Dies regis nostri:*] Eo quòd populus ipse natalẽ regis sui, siue diẽ qui regni initiũ fuisset, annuis celebritatibus sanctũ esse voluerat, quẽ magna frequentia celebrandũ indixerit. Populi vox erat *Dies regis nostri*. Hac inductione studiũ & adulatio vulgi erga regem significatur. quibus autem rebus dies ille coleretur, sua, non populi oratione vates continuò subiungit: Consueuêre olim dies natalitios regum solennibus, pompis, & laudatorijs orationibus celebrare, atque in his regum triũphos, victorias, & res rectè in bello & in pace gestas recolere, futuris temporibus bene ominari, Deo regem suum commendare. Isti verò nihil horum factitabant, sed voluptatibus, & delicijs omnibus celebritatem inchoantes, iniurijs & cædibus finiebant. cùm enim summa licentia bibebatur, tũ dictorijs & perniciosissimis salibus, imò & fellibus vnusquisque ab alijs aspergebatur; hinc probra, infamiæ, rixæ, hinc postremò cædes secutæ sunt: namq. eiusmodi licentiæ, tales solent exitus spectari: [*Cœperunt principes furere à vino:*] Hebraicè est, *Cœperunt principes vtrem ex vino*, hoc eorum studiũ fuit, hæc festi celebritas vino & vtribus positis, bibẽdo certare. Cùm verò vinum copiam dicendi maiorem fecerit, tunc nullius nomini, famæ & æstimationi parcere, sed vnusquisque *Quælibet in quemuis opprobria fingere sæuus*, vt ille aiebat. [*Extendit manũ suam cũ illusoribus.*] Illusores idẽ sunt qui irrisores, de quibus dictum est: Qui erudit illusorem, iniuriam sibi ipsi parit. Hi sunt quibus nihil sanctũ est, nihil à detractione tutum; namque diuina pariter & humana derident, omnia contemnunt, & neque leges, neque iudicia vlla verentur, sicut scriptum est: Testis illusor deridet iudicium. Horum opera maximè atque frequentes iniuriæ, iurgia, rixæque & turbæ concitantur: Eiice, inquit, deriſorem, & exibit cum eo iurgium, & cessabunt causæ & contumeliæ. ab huiusmodi hominum genere cùm longè regum ratio voluntasque abhorrere debeat, tamen dum vino & voluptatibus simul indulgetur, non abalienantur, imò [*manum suam extendit rex cum illusoribus.*] ita vt omnes eandem agant rem, eodem irridendi studio delectentur: Et quidem in conuiuiis popularibus, & in ijs quæ voluptatis causa dantur cœnis, huiusmodi irrisionum maxima est frequentia, vt scriptum est: Irrisio vini & tumultus sicerę. Atqui huiusmodi actionibus morbi vis manifeste arguitur, verùm quid hæc præludia consequi possint, facilè conijcere est, nimirum à vino & scortorum mate insidiæ & nocendi studia, quæ omnia Reipublicæ morbum ostendunt, & interitum protendunt. Quòd si aliquandiu quiescat æger dum dormit, morbi tamen causæ & humorum corruptiones augentur, vt expergefactus vehementius crucietur; eam rem subiecta oratione vates explicat.

Horat.

Prouerb. 9.

Prouerb. 19.

Prouer. 22.

Prouer. 20.

Quia applicauerunt quasi clibanum cor suum, cum insidiaretur eis: tota nocte dormiuit coquens eos, manè ipse succensus quasi ignis flammæ.

INITIA progressus & fines iniuriarum faciendarum appositissimè describũtur; Namque dum conuiuiis & cœnis vinoque coram regibus & principibus suis vacarent, dicacitate & irrisione sese excitabant, tantumque regis præsentia prohibebantur, ne res manus admiscque gereretur. quòd si quiescere interea & abstinere visi erant, tamen odia & scorbabantur & coquebantur, insidiæq. tantisper parabãtur, dum nocendi cõmoditas atq. opportunitas haberi posset; ea cũ contingeret nullo scelere, nulla iniũria abstinebantur, ita vt per occasionem, neque iudicibus, neq. regibus etiam parceretur. Nam tameti in numeræ regum & principum cædes, quæ apud Israëlitas factæ sunt. Diuini iudicij sententia fuerint factæ, occasionem tamen ex priuatis odijs habuêre. Hoc verò si quis illorum annales euoluerit, facilè intelliget. Itaque populum omnem cum regibus & principibus suis

suis totam videlicet Rempublicam grauissimè ægrotare, & exitio proximam esse manifestum erat: Quemadmodum furnarij noctu furnos incensos occludere solent, quibus conceptus ignis, tamdiu fouetur, donec mane furnarij manu excitatur; tunc verò scintillas, tunc flammas euomit. Itaque eleganti translatione morbum, febrem, & animorũ furorẽ, atq. faciendæ iniuriæ appetitum depinxit, quem appetitum furnarij siue coquẽtis nomine significauit. Eandem omnino rem, eandem sententiam apertiore oratione vates alius dixit: Væ qui cogitatis iniquitatem & ad operandum malum, in cubilibus vestris, in luce matutina faciunt illud, quoniã valet manus eorum. [*Cùm insidiaretur eis.*] Verbũ imperſonaliter accipimus: Namque Hebraicè est cùm insidiantur ipsi, atque hoc modo clarior sententia est. Michæ 2.

Omnes calefacti sunt, quasi clibanus & deuorauerunt iudices suos, omnes reges eorum ceciderunt, non est qui clamet in eis ad me.

OMNI hominum ordini eundem impietatis & sceleris ignem fuisse subiectum, ita vt nulla ætas, nulla conditio esset, quæ non flagraret, aperte ostendit: Cùm populũ omnẽ clibano similem dixerit, qui vbi flammas in se concepit, omnia incendit, & consumpsit; namque vbi populus religionis & honestatis modum finesque transiuit, omnes alios ordines, vel vi, vel imitatione & obsequio, ad sua demum studia transfert, vt ignis cùm vires sumpsit, omnia incendere & consumere solet, quæcunque aut corripit, aut extinguendi etiam causa excipit. quæ res vel in Mose obseruari potest, quem impius & incredulus populus incredulitate sua penè implicuerat, sicut scriptum est: Et vexatus est Moses propter eos, quia exacerbauerunt spiritum eius. Ergo cùm omnis populus impietatis studio, vt clibanus arderet, effectum est, vt iudices etiam & principes easdem flammas conciperent, sicut scriptum etiam est: Prophetæ prophetabant mendacium & sacerdotes applaudebant manibus suis, & populus meus dilexit talia. Consequens autem erat, vt qui ijsdem sceleribus implicati essent, periculis & pœnis communicarent, sicut scriptum est: Quid igitur fiet in nouissimo eius? Omnes itaque eodẽ morbo laborabant, & multi ex illis ob eam causam interibant: maximè verò hæc calamitas in principibus ipsis & regibus spectabatur, qui partim suorum dolo, partim hostium armis peribant. At verò cùm hic morbus ad extremum exitium tendere videretur, in eiusmodi morbi constitutione multum preces & vota laborantium valere solent, cùm iam à medicis desperatur salus. Sed cùm istorum interesset ad me in tanta calamitate & ægritudine clamare, vt ille cùm ægrotaret sanitatem exoptans atque sperans clamabat: Domine Deus salutis meæ in die clamani & nocte coram te, &c. tamen nemo istorum est qui clamet ad me. [*Deuorauerunt iudices suos.*] Translationis sermonem eleganter obseruauit: Hebraicè est, comederunt siue consumpserunt iudices suos: Namque ignis comedere & cõsumere in dicitur, vt: Deus noster ignis comedens est, & in igne zeli eius deuorabitur omnis terra: Et astrorum igni ætherisque flamma consumi, Cicero in Philosophicis dixit. Vsque adeò igitur morbo insaniuit hic populus, vt quamuis maximis periculis, & membrorum suorũ afflictionibus & resolutionibus, tamen nunquam sentiat, neque à medico, neque à Deo opem imploret. *Non est qui clamet ad me*. Dei oratio est, cuius personam interdũ vates sustinet, vt hactenus medici sustinuerat. Ieremi. 5. Psalm. 4.

Ephraim in populis ipse commiscebatur, Ephraim factus est subcinericius panis qui non reuersatur.

MORBI causæ & initia explicantur, & quamobrem æger curari non possit, ostenditur: Nam ex actionibus (vt diximus) morbum cognouimus: Cùm enim populum antea sanctum, sobrium, castum, abstinentẽ, & pium, epulis deinde vino, somno, iocis, & voluptatibus omnibus, itẽ auaritiæ, latrociniis, insidiis deditum viderimus, atque ideo à Deo alienũ, sic vt illũ repudiarit, nouaque numina instituerit, manifestum est in grauissimum morbũ & insaniam incidisse populum eum, qui huiusmodi studiis teneatur. Morbi ergo quærenda est causa, atq. hæc imprimis abscindenda, deinde vitiosæ affectiones ipsæ, quæ ia hęserũt curandæ. Illud verò mirũ admodũ est, vnde tãta in Ephraim cõmutatio morũ; vt ijs quibus ipse maximè alienus erat, nũc ita vehementer deditus sit. Inuenit tandẽ causam quã aperit manifestè, nimirũ quòd cõmisti sunt inter gẽtes, quibus cùm omnis vita & consue- Galen. in methodo lib. 7. & lib. de constitutione artis medicæ.

Universidad de Deusto Biblioteca

consuetudo vitiosa & flagitiosa sit, geri non potuit, vt qui assueuerint non contamin-
rentur. quam quidem ob rem horum familiaritate & consuetudine interdictum illis
Exod.34. esse lex voluit, qui selecti & separati à reliquis nationibus propterea sunt, vt ab earum
Leuit.20. studijs abhorrentes officium ipsi & pietatem virtutemque omnem inter se conseruarent
& religionis veræ sacrarium quoddam essent. Caue, inquit, ne cum habitatoribus terræ
illius vnquam iungas amicitias, quæ sint tibi in ruinam: Ego dominus Deus vester, qui
separaui vos à cæteris populis, vt essetis mei: Peruiderat namque Deus nihil hominum
ingenio tam promptũ esse, quàm à veteri & probata disciplina per familiaritatem & con-
suetudinem ad peregrinos mores vsumque transferri. Atque huic rei non solùm diuinum
iudicio, sed hominum etiam eorum qui sapientiam professi sunt, cautum atque prouisum
Vide Laertiũ & Lunum. est; nam & Lacedæmoniorum præceptis & institutis, neque ciues peregrinari, neque
hospites vltra tres djes in ciuitate manere permittebantur: maximam namque labem
rebus integris hæc res infert. Hæc itaque malorũ causa fuit, quod [*Ephraim in populis se*
commiscebatur:] Ephraim pro Israële dixit; namque ex filijs Ioseph, alter hic fuit aui adoptio-
tione maior, & iure potior, quem Israëlis, hoc est suo nomine honorificè appellandũ fore
Gen.48. auus ipse prædixerat: Inuocetur, inquit, super illos nomen meum, & in te benedicetur
Israël, & dicetur, faciat tibi dominus sicut Ephraim. Vtitur autem exornatione, quà ab-
titheton vocant. Ephraim quem sanctiorem, atque à cæteris populis longius separatum
esse oportuit, ipse tamen cum populis commiscebatur, ipse sibi turpitudinis, ac scelerum
Inuen.sat.2. contagionem molitus est: *Aspice quid faciant commercia*, inquit ille. Cum autem morbi
causam abscindi primum, atque contrariis remedijs affectionẽ curari ipsam oportuerit,
causa autem his mali fuerit, à Deo suo ad populos Deo inuisos desciuisse; hi tamen
neque causa auelli, neque remedijs vti idoneis volunt, sed adhuc populorum amicitias
& studia quærunt, ac mala sua ijsdem quibus orta sunt, contagijs augent. [*Ephraim fa-*
ctus est subcinericius panis qui non reuersatur.] Antiquorum medicorum artis more similitu-
dinibus rem explicat; quoniam ea ratio ad docendum aptior, atque ad memoriam
accommodatior. Ostendit autem quo in statu Israëlitarum res sint: Etenim cùm ex gen-
tium consuetudine, & societate, ea, in quibus erat, mala, easque molestias contraxisset,
neque etiam in duris rebus ab illa consuetudine recedere vellet, ægritudine indies
acriore facta, ad exitium citato cursu ferebatur, atque in morbo consenescens salutis ad-
tum præcludebat; sentiebat ille quidem malum, pericula experiebatur, insidias & bella
quotidie patiebatur, & timebat; morbo tandem & malis omnibus vrgeri se videbat, sed
tantum remedia nõ vbi inueniri possent, sed ab ipsis gentibus, vnde origo malorũ fuerat,
quærebat, atq. hoc modo calamitas tantum augebatur; nulla verò salutis spes erat, nihil
enim aliud inuocatum gentium subsidium illis præstabat, nisi vt eorũ absumptis opibus
ruinam maturaret: namq. gentium societatem & auxilium nõ sine maximo facultatum
suarum detrimento habere poterant. Atque hæc res eleganti similitudine à Deo pro-
vatem ostenditur. Vt enim libum super carbones coniectum, si non versetur, ea parte
qua ignem accipit, exuritur, & perit; superiori verò parte qua humorem conseruat, non
probè coquitur. eius verò libi hoc modo vsti atque exciccati, eam partem, qua vtile quid-
quam superest, comedi, cætera reiici solent. Sic Israëlitarum res habebant, qui malis
doloribus exusti, cùm in proposito perseuerarẽt, gentes sibi aduocabãt vicinas, à quibus
malum quidem, & suarum, quæ supererant, fortunarum damnum & iacturam, nullum
verò aliud auxilium experiebãtur; sed vt placenta siccior & aridior reddita est, sic ipse
malum inueterascere, & curatu difficillimum indies reddi, intelligi oportuit: ipsi tamen
verum malorum remedium non quærebant; vnicum autem & certissimum remedium
illud erat, vt Deum, qui vitæ & salutis origo ac fons est, cognoscerent, & appellarent.

Comederunt alieni, (quorum fidem implorabant,) *robur eius, ipse nesciuit:*
sed & cani effusi sunt in eo, & ipse ignorauit.

Ita vt morbo ad multam ætatem atque ad senectam vsque (quæ morti vicinissima
est) producto, & vnà cum valetudinis detrimento, naturalium etiam virium defectu la-
boret: [*& tamen ipse ignorauit.*] In summa ignorãtia non morbi malorumque suorum, sed
veri & certi suę salutis auctoris Dei adhuc illum versari dicit, vt apud Isaiam: Cognouit
Isa.1. bos possessorem suum, & asinus præsepe Domini sui, Israël non cognouit, populus meus

non intellexit. Repetitio nominis *Ephraim Ephraim* affectum habet, & commiserationem Horat. lib.1.
ex præteritarum rerum recordatione, & præsentium comparatione mouet, vt: Od.1.

Ilion, Ilion Fatalis, incestusque iudex, &c.

5 *Et respondebit superbia Israël in facie eius: nec reuersi sunt ad dominum suum,*
& non quæsierunt eum in omnibus his.

Ostenderat quo in loco res Israëlitarum essent, & qualis morbi eorũ esset constitutio, nunc deinceps ostendit, quanam illi mente sint; nimirum insanissimo capite, & stultissimo corde, qui tot malis pressi, tamen gloriam Deo non dabant, nec se culpæ
10 reos confitebantur, nec morbi causas eas, quæ relatæ sunt, esse concedebant, sed opportuna consulentem ac facientem medicum superbè insolenterque vrgebant, atque insolentiam suam vultu etiam ipso superciliisque palam proferebant, & perinde ac si nihil à Deo aut paterentur, aut sperarent, ita nulla Dei cura, nullo timore tacti auxilium sibi vnde solum venire poterat, non quærebant, sicut scriptum est: Auxilium meum à do-
15 mino, qui fecit cælum & terram, neque pœnitentiæ studijs, ad eum à quo desciuerant, reuertebantur, sed adhuc ad hominum opem, qui sanare non valerent, imò qui perdere magis, & nocere solummodo poterant, confugiebant: nam præter alios morbos, à mẽtis etiam sanitate alienissimi fuerant, adeò vt celeriter in suum malum, in suamque perniciem aduolarent. ac perinde atque columbis accidit, vt paleis in agro proiectis, escas
20 subesse putantes, aucupis insidias non antè præuideant, quàm incidant, ita istis euenit, quibus in afflictis rebus auxilium à gentibus petitur, à quibus nullum subsidium, sed certissimum illis periculũ sit, sicut prædictum illis in lege fuerat: Non inibis cum eis fœdus, neque cum diis eorum, non habitent in terra tua, ne forte peccare te faciant in me, Exod.
& seruies dijs eorum, quod tibi certè erit in captionem. Hoc non semel Israëlitis prædi-
25 ctum fuerat, & tamen

Factus est Ephraim, quasi columba seducta non habens cor.

Cætera auium genera tametsi retibus & pedicis, aliisque capiantur dolis, tamen
30 præuisas insidias fugiunt, & rete formidant; quamobrem cura aucupibus est, ne præsentibus auibus retia extendantur, sicut scriptum est: Quia frustra tenditur rete ante oculos Prouer.1.
pennatorum, fugiunt enim rete præuiso, & sese vocibus mutuis à periculo deterrent: Columba verò vt volatu velocissima, sic corde & cogitatione tardissima est, adeò vt ve-
nientem ad se aucupem minus caueat, & retia tendentem minimè sentiat, eumque ali-
35 quando in arboribus considens, tamdiu expectet & maneat, quoad in circum missum rete exagitata decidãt; ex quo fit, vt non tam aucupis arte, quàm sua stultitia videatur esse seducta. Sic etiam Israël toties præmonitus, qui vt à gentium etiam finitimarũ commercio, & consuetudine caueret, dolos & insidias retia, atque scãdala sibi apud eos certa esse, tamen non solum finitimas, sed remotiores etiã gentes vltrò ipse longo petit volatu,
40 atque vtilitatem sibi eos allaturos sperat, apud quos incommodis multis semper est affectus, sic videlicet

Ægyptum inuocabant, & ad Assyrios abierunt, & cum profecti fuerint,
expandam super eos rete meum, & quasi volucres cæli detraham eos.

45 Nam Ægyptij antiqui ipsorum hostes erant, Assyriorum verò potentia suspecta illis esse debuit. Eos autem ego (inquit Deus) periculi auctores eis reddã, quos ipsi sibi salutẽ opemque laturos sperabant. itaq. ijs gentibus, quibus ipsi pro auxilio, ego aduersus illos pro retibus vtar, & vt aues liberè per aërem vagantes aucupis arte decidunt, sic isti de dignitatis suæ gradu me castigatore Assyriorum opera deiicientur, & capti abducentur,
50 sicut scriptum est: Si ponendo posueris in animo tuo vt reuertaris in Ægyptum, erit vt gladius, quẽ timueritis, ibi apprehendat vos, & alio in loco: Væ qui descendunt in Ægyptum ad auxilium, in equis sperantes & habentes fiduciã in quadrigis, quia multæ sunt, Esai.31.
& super equitibus, quia præualidi nimis, & non sunt confisi super sanctum Israël, & Dominum non requisiuerunt: Ipse autem sapiens [auceps & venator] adduxit malum, & verba sua non abstulit, & consurget contra domum impiorum, & contra auxilium

Universidad de Deusto
Biblioteca

operantium iniquitatem: *Columba* Auium omnium simplicissima columba esse dicitur, in qua tamen omnis prudentię ratio desideratur, quamobrem huius simplicitatem cum serpentis prudentia coniunctam in suis discipulis Christus requirit. *Non habens cor*. Cor pro sapientia vsurpatur in sacris, eò quòd sapiętiæ sedes iuxta diuinã philosophiã in corde præcipuè sit, vt scriptum est: In labiis sapientis inuenitur sapientia, & virga in dorso eius qui indiget corde. Neq. verò hæc ratio Academicos Philosophos latuit, qui nõ vt quidã Peripatetici in cerebro, sed in corde sapientiam locarunt. Cordatos etiam homines latini hanc ob causam dicebant, & cor habere idem quod sapere apud eos significabat, vt: *Solus in cunctis animalibus hircus habet cor*. Columbam autem præter cæterarum auium naturam felle carere experimento videmus; ex quo fit vt illa simplicissima etiam aliarum omnium sit Israëlitæ corde & sapientia defecti, saluti suæ malè consulebant; nam communi sententia & studio, Deo qui opem solus ferre poterat, neglecto, auxilium ab eis est petitum, à quibus pernicies timenda fuit, & quia omnis populi vox & sententia fuerat, vt ad Assyrios atque Aegyptios subsidij causa iretur, eam rem illis contra cessuram Deus prædicit:

Mat. 10. Videtur consonum peripateticæ discipli næ.
Prouerb. 10. quòd cor omnium cogitationum fons statuit.
Aristoteles: Galē. & Hippocrat. in cerebro statuũt Galen. de locis affect. & de formatione fœtus li. 9.
Martialis.

Cædam, inquit, *eos secundum auditionem cœtus eorum.*

AVDITVS est enim eorum cœtus decernere publicis impensis ad gentes eundum esse: vt ergo auditi sunt sic cædentur: Ipsi quidem cogitant & statuunt Assyrios & Ægyptios petere, vt calamitatem fugiant, ego verò per eosdem ipsos calamitatem illis afferam, ita vt quod voluêre, quod petiêre, id habeant. cupiêre Aegyptios, habebunt, sed quales antè experti fuerant: Assyriorum etiam potentiam atque vim perferent. Huius rei causa illud non sine affectu & amplificatione profert:

Væ eis quoniam recesserunt à me, vastabuntur quoniam præuaricati sunt in me, & ego redemi eos, & ipsi locuti sunt contra me mendacium.

INTERNETIONEM eis atq. exitiũ prædicit, eò quòd salutaria aspernati ægritudini sese vltrò ipsi dediderint: Etenim cùm vna tantum certa illis esset ad salutem via, hoc est, vt Deum, qui solus sanare & posset & vellet, supplici voto & pœnitentia atque continentia ad se reuocarent; tamen ab hac ratione se illi quàm longissimè abalienauerunt, & suũ interitum ipsi sibi attulerunt, sicut scriptum est: Perditio tua ex te Israël, salus autem ex me. Quamobrem & alio in loco ab eodem Deo ob hanc ipsam rem incusantur: Audite cæli & diruumpimini: Duo enim mala fecit populus meus, & me dereliquerunt fontem aquæ viuæ, & foderunt sibi cisternas pertusas, quæ continere non valent aquas. Commoratur igitur in firmissimo argumento, ostendens eos non tam morbi naturã, quàm propria culpa, stultitia, & vitio fore insanabiles; atque hoc totius orationis firmamentum, propositio, & commemoratio est, quam præcipuè à capitis huius initio tractat. [*Vastabuntur quoniam præuaricati sunt in me*] Hebraicè verbum est Passagh, quod est alicuius auctoritati & nomini detrahere, cui plurimum tribui debeatur, vt Filios enutriui & exaltaui, & ipsi præuaricati sunt in me. & Israëlitæ præuaricati sunt in domum Dauid. sic etiam in Deum præuaricati sunt, quem nec plagarum nec salutis auctorem confessi sunt, nec gloriam illi dederunt, qui dixit: ego occidam, ego viuere faciam, percutiam & ego sanabo, & non est qui de manu mea possit eruere: Et cùm nullus aliunde sit à quo salutem sibi sperare aut potuissent, aut debuissent; tamen negauerunt me & mendacia locuti sunt in me, prouidentiam & humanarum rerum curam mihi detrahentes: Nunquid, inquiunt, scit Deus & si est scientia in excelso? [*Et ego redemi eos, & ipsi locuti sunt contra me mendacia*] Si verbum præteritum placet, sic locus est explicandus, Cùm nullum alium seruatorem in afflictis & desperatis rebus suis præter me fuerint vnquam experti, tamen peruersè de me & sentiunt & loquuntur. Sin verò futurum tempus, vt in Hebraico exemplari est, magis placeat sese paratum ad sanandum significat Deus, sed eos ipsos sibi suisque commodis officere: *Et ego redimam eos*: Hoc est & possum & cupio ex iis malis eos liberare, tamen repudior ab eis. Sed huius orationis sententia est, quam facilè agnoscet quisquis Hebraici futuri vim perspectam habeat.

Hoc In Iobe 13.
Iterem. 2.
Isai. 1.
1. Reg. 12.
Deuttonom. 33.
Psalm. 71.

Et non clamauerunt ad me in corde suo, sed vlulabant in cubilibus suis: super triticum & vinum ruminabant, recesserunt à me.

ILLORVM insaniam adhuc exagitat, ostendens quàm auersi à sanitate sint, quibus cùm morbus vehementer ingrauescat, adeo, vt præ miseria & dolore gemere & vlulare cogantur; tamẽ Dei seruatoris auxilium ipsi non implorent & medicinã nullã admittant, sed tantum ciborum & voluptatum desiderio teneantur, quibus frui per morbum non liceat: Namque ægrotis insipientibus vehementius ciborum & potuum, quàm salutis desiderium est, neque tam grauè est quòd sanitate, quàm quod cibi appetentia, & gustus suauitate destituantur: Morbus enim vitiosa offensione & fastidio cibos ab ægrotantibus alienat. Hi verò obstinatis ægris similes, qui medicamenti nulla, cibi verò magna cura tangantur; nam cùm oportuerit me, qui origo & fons salutis sum, ab ijs animo totaque mente inuocari, tamen noctu de rebus suis, de annonæ penuria, de vini & frumenti defectu potiùs, quàm de me cum animo suo cogitant. [*Non reclamauerunt ad me in corde suo.*] Hoc est nunquam eis in mentem venit vt ad me clamarent, [*sed vlulabant in cubilibus suis:*] Translatio à grauissimo morbo sumpta est, quo qui correpti sunt, & in lecto cubare & vlulare solent. Est autem clamare implorantis auxilium; vlulare verò muliebriter tantum dolentis atque gementis, qui quid sentiat queritur & gemit; qua ratione miseriam expuat non cogitat. Israëlitæ temporum & rerum calamitatem deplorabant, atq. in cubilibus suis, quæ cogitationum officinæ sunt, illud tantum curabant, quibus rationibus famen frumenti atq. musti inopiam cauerent, neque me istorum damnorum sua ipsorum culpa auctorẽ agnoscebant, neque qui solus mederi, & resarcire possem inuocabant, sed *recesserunt à me*, fonte, vitæ, & salutis bonorumque omnium parente.

Et ego eruditi eos, & confortans brachia eorum, & in me cogitauerunt malitiam.

OPTIMI & solertissimi medici diligentiam, studium & curam, rursus ostendit; stultissimi verò ægroti negligentiam & culpam arguit: nam cùm medicus qui sese præstet oportuna facientem, & morbum arte curare instituat sanitatem ægroto promiserit, tamen neglectus fuerit & repudiatus, non iniuria, sed sua maxima culpa, & meritò ægrotus perire dicendus est. Exponit & cõprobat officium suum Deus, cùm non solùm ipse se præsto fuisse, vt opem ferret Israëli ægrotanti ostendat, sed etiam omnia meliora fuisse pollicitum, & prædixisse vt ille sanitatis spe concepta mente constaret, & ad omnia quàm rectissimè sese haberet: quæ res plurimum in curandis ægretudinibus valet. Itaq. omni studio sanitati Israëlis consultum à se fuisse demonstrat, cui non solùm salutem afferre volebat, sed vltrò etiam promittens animum addere parabat, vt scriptum est: Conuertimini ad me, & quare moriemini domus Israël per memetipsum iuraui, dicit Dominus, nolo mortem peccatoris, sed magis vt conuertatur à via sua mala, & viuat. Ego inquit, ipse admonui eos mali & reparationis suæ: Ego confortaui brachia eorum ne desponderent animum. Est enim hic habitus consolantis, & meliora omnia promittentis, vt illud? Confortate manus dissolutas, & genua debilia roborate, dicite, pusillanimes confortamini, & nolite timere: Et tamen ipsi salutem à me promissam ita interpretabantur, vt crederent futuram, sed eam ab hominibus tamen potius, quàm ab ipso Deo & sperarent & peterent. Huius rei caussa & *cogitauerunt malitiam*: Ita vt promissione & exhortatione mea abuterentur, & cùm sanitatem cuperent, non legitimè eam quærerent.

Hippocrat.
Ezech. 18.
Isai. 35.

Reuersi sunt vt essent absque iugo, facti sunt sicut arcus dolosus.

MEDICVS hac lege sanitatem promittit, si parêre medicinæ legibus ægrotus velit, si abstineat, si sustineat, si demum sese curantis consilio, & fidei potestatique permittat. At verò ægroti quidam adeo proterui esse deprehenduntur, vt medici promissiones admittant quidem, leges verò & consilia repudient, & ad alias remedij inueniẽdi rationes, ab iis, quæ verissimæ & certissimæ sunt sese traducant. Israëli pœnitentia denuntiata promissa curatio est, ille salutem quidem sperare, sed quoniã ille iugum pœnitentiæ imponi sibi recusabat, ab hominibus potiùs, quàm Deo salutem accipere cogitauit, atque ita factus est, *sicut arcus dolosus*; qui cum non æquabili arte, neque materia apta confectus sit, sagittas aliò, quàm quò à sagittario dirigitur, mittit: Oportuerat enim eos peccatum suum agnoscentes anteactæ vitæ pœnituisse, & Deum quem confiterẽtur vitæ auctorem

omni

Universidad de Deusto Biblioteca

omni studio colere, & propitium sibi omni pietate, atque votis omnibus reddere. Illi
3. Reg. 8. verò cum periculo per Heliam vatem veri Dei facto cæterorum Deorum vanitatem
communi sententia damnassent, & Adonai veritatem frequẽtissimo theatro incredibili
clamore & plausu comprobassent, tamen nec deinceps sicut Deum adorauerunt, sed
falsa numina nihilominus colentes ad homines potius, quàm ad Deum auxilij causa
confugerunt: . [*Facti enim sunt sicut arcus prauus.*] Quam quidem ob rem ostensa illis
salutis spes præcidetur, vt ab iis hominibus à quibus auxilium petierint exitium atque
ignominiam patiantur.

Cadent in gladio principes eius à furore linguæ suæ.

OMNIA illis secus, quàm sperata fuerint, cessura prædicit; ex ea enim ægritudine
Rempublicam illorum leuandam non esse, sed principum exitio, populi etiam calamitatem esse coniungendam: Namque principes gladio perituros ait vt planè in regum libris periisse eos legimus. Huius autem rei causa fuit, quòd eorum linguam qua Deo detrahere ausi sunt, auxilium aliunde procurantes, detestatus fuerit Deus: quem verò ipse
Prouerb. 22. detestatur, corruat necesse est, sicut scriptum est: Et quem detestatur Dominus corruet
ibi. *Furorem* autem diuinam indignationem & detestationem hoc in loco definimus: Est
זעם enim Hebraicè verbum Zagham quod detestari & execrari significat: quo verbo vsus est
Num. 23. Balaam, de Aram adduxit me Balac Rex Moabitarum de montibus orientis: Veni, inquit, & maledic Iacob, & detestare Israël. Quanam (& excipit) ratione detester quem
Deus non est detestatus? Huiusmodi autem detestatio linguam detrahentem merito
Prouerb. 24. insequitur, vt scriptum est: Ventus Aquilo dissipabit pluuias, & facies detestans linguam detrahentem. Ita demum eueniet, vt horum principes detrahentis linguæ vltricem detestationem diuinamque indignationem experti, non solum calamitatibus, sed probris omnibus & maledictis apud Ægyptios vexentur: Nam cùm Dei beneficio Ægyptiacam olim seruitutem repellentes Ægyptum remeare fuissent prohibiti; redeuntes tamen hoc effecêre, vt Ægyptiacum auxilium diuinæ anteponerent virtuti, & sese ludibrio Ægyptiorum exponerent, qui calamitatem illis exprobrabant præsentem, à quo non tam diuina, quàm sua ope defendi posse arbitrabantur, atque adeò ad miserrimas res huiusmodi irrisio, tanquam cumulus miseriarum accedit, quam Sarcasmon Rhetores
Marc. 15. vocant, quo miseris & calamitosis hominibus insultatur, quale illud est, Alios saluos fecit seipsum saluum facere non potest &c. Hanc itaque rem subiuncta oratione significat:

Ista subsannatio eorum in terra Ægypti.

TERRA enim Ægypti non ad suam vtilitatem, sed ad seruitutem, & calamitates
qualia olim perpessi sunt, ad irrisionem denique sui paratam intelligere oportuit, sicut
Isai. 30. scriptum est: Onus Iumentorum austri in terra tribulationis & angustiæ, leæna & leo ex eis vipera & regulus volans portantes super humeros iumentorum diuitias suas, & super gibbum camelorum thesauros suos ad populum qui eis prodesse non poterit. Non fuerunt in auxilium & in aliquam vtilitatem, sed in confusionem & in opprobrium.

CAPVT VIII.

IN GVTTVRE *tuo sit tuba, quasi aquila super domum Domini, pro quod transgressi sunt fœdus meum, & legem meam præuaricati sunt.*

EX INNVMERIS ferè diuinorum scriptorum testimonijs atque exemplis accepimus, nihil ab humanarum caussarum iudice Deo fieri, cuius non rectissima atque iustissima ratio reddi possit, & quæ ijs ipsis in quos iudicium exercetur, debeat probari: cuiusmodi rationes non raro ab eodem Deo allatæ efficiunt, vt qui natura simplicissimus atque immutabilis sit, idem semper æquissimus iudex esse demonstretur, sicut scri-
Psalm. 118. ptum est: Iustus es Domine, & rectum iudicium tuum: Mandasti iustitiam testimonia tua & veritatem tuam nimis. Huius maximæ veritatis exemplum à vate nobis hoc in capite ponitur, ita vt planè nullus locus ijs relinquatur, qui ad diuinam potius voluntatem quàm

quàm ad veritatem & rationem quæstiones de damnatione hominum reuocant, cùm nunquam Dei voluntas ab æquitatis ratione in iudicio deflectere soleat. Nam tametsi in scelerum pœnis repetendis, non eadem cum omnibus hominibus formula agatur, quidam enim leuiores, quidã grauiores, alij serius, alij verò maturius pœnas subeunt; huiusmodi tamen iudiciorum dissimilitudo, varietates etiam iuris atq. æquitatis ipsi Deo perspectas habet. Cùm igitur hactenus Israëlitarum & Iudæorum tractata caussa, & sententia lata fuerit, iamq. pœnæ repetendæ tempus instat (cuius ratio modus atque series diuersa in Ephraitis atq. in Iudæis futura est) & appropinquantis pœnæ periculum per Vatem denuntiari, & totius rei, vt gerẽda est, rationem reddi curat, Deus. Est autem totius rei argumentum hoc: Deus per Assyriorum reges ab Israëlitis & Iudęis pœnas paulò post huius Vatis tempora repetiuit, sed ita actum est, vt Israëlitarũ res ab hoste labefactatæ perirent, Iudæorum verò ita afflictæ essent, vt penè deficerent: in caussa autẽ fuit quod Iudæorum neque tam nefaria, neq. tam antiqua scelera fecerint, neque tanta in errore futura esset, quanta Israëlitarum contumacia. Hanc autem rationẽ publico præconio omnibus hominibus notam, manifestam, testatamq. esse voluit Deus; quamobrem contentissima voce Vatem proclamare, & totius negotij seriem atque caussam exponere iubet. [*In gutture tuo sit tuba.*] Quoniam eiusmodi res est, quam nulli hominum ignoratam aut incertam esse oportuerit, cùm homines iudicia, decretasque in eos pœnas, non tam suæ ipsorum culpę, quàm meæ voluntati ascribere, atque adeo hanc totam rem ad prædestinationis (quam ipsi non satis sapienter intelligunt) rationes referre soleant; propterea non modò humana voce, sed tubæsono tibi contẽdendum est, vt mandatũ hoc meum quàm fieri possit manifestissimè exponas. Igitur gutture tuo pro tuba vtere; & dicito: [*Quasi aquila super domum Domini.*] Conficiendæ rei celeritatẽ hac similitudine & dicẽdi tropo indicat: Cùm post Israëlitarum expugnationem & abductionem Iudæorum res ita a Senacherib inuadendas esse prædicat: vt penè expugnẽtur, adeò vt re in Samaria strenuissimè & celerrimè gesta ab Assyrijs Ierusalem atque domus Domini velocissimè & fortissimè petantur. namque Aquila præterquam quòd imperij & regni maximè autem Assyrij imaginem refert fortitudinis etiam atque celeritatis rationibus accommodatur, vt apud Ieremiam: Ecce quasi Aquila ascendet, & auolabit, & expandet alas suas super Bosram, Ierem. 49.
& erit cor fortium Idumææ in die illa quasi cor mulieris parturientis. Verùm de hac similitudine plura à nobis in Habbakuq commentarijs disseruntur: Quin & in numismatibus antiquis, tum Græcis, tum Latinis aquila imperium significat, hodieque Romanus Imperator id insigne refert. [*Pro eo quod transgressi sunt fœdus meum, & in legem meam prauaricati sunt.*] Quo tempore Samaritanorum res delendæ erant: mala etiam Ierosolymitanis impendere oportebat; quoniam & ipsi in culpa fuerant, cuius illa summa est, quod ijs quamuis templi religio erat sancta, tamen diuinum fœdus violatum, & multa contra legem per summum nefas fuerant admissa: sed quoniam hi nec sceleribus hactenus nec deinceps contumacia & proteruitate cum Ephraitis æquabantur, ex eo factum est, vt neque ita vt Israëlitæ maturè abducerentur, nec tantam rerum suarum ccipèrent calamitatem: namque Israëlitæ non modò nefariè susceptum scelus constanter perseuerare, & transigere instituerunt, sed neque in ipsis miserrimis rebus diuinam opem implorauêre, vt superius dictum est: Et me non inuocabunt in corde suo. Contrà verò Iudæi & Supr. 7.
Ierosolymitani ciues à Senacherib vexati ad diuinum auxilium precibus, & publicè susceptis votis confugerunt: Illa enim tẽpestate rex optimus Ezechias Ierosolymitanis contigerat, qui sacris & publicis rebus restitutis, quãtum efficere ipse potuit Deum fusis precibus, hostijs, atque alijs legitimis rationibus placandum procurauit. Qua re illud consecuti sunt, vt non tam mature pœnas darent: quòd si in officio perseuerassent, nunquam profectò illos optimi incœpti pœnituisset. Hæc misericordiæ captandæ ratio à Deo prætuisa atque à vate hoc in loco ob eam rem prædicta est, vt summa cum æquitate omnia facta esse probentur.

Me inuocabunt, Deus meus cognouimus te Israël.

ORATIONIS à Iudæis habendæ argumentum explicat, ea dicendi figura vsus, quę oratoribus inductio dicitur, cuius generis alia iam in hoc vate exempla habuimus. nõ solùm autem actionẽ ipsam atq. supplicationẽ prædicit, sed quibus è locis futuræ orationis argumenta

Universidad de Deusto
Biblioteca

argumenta petenda ſint, prædocet, videlicet oratione ſupplici vſuros eos, non qui officia, non qui merita propria commemorarent (quæ nulla erant) ſed tantum qui miſeriam ſuam exponerent, & qui ſe tametſi non rectos Dei cultores eſſe agnoſcerent, tamen illius habere notitiam profiterentur, Deumque Iſraëlis eſſe eundem ſolum atque vnicum agnoſcerent, à quo cum Iſraël iam inde ab initio multis & diuinis beneficiis fuiſſet ornatus (quod & ipſum Iſraëlis nomen indicat) ſperandum eſſe vt pluribus etiam deinceps afficiatur, quæ illius erga Iſraëlem maxima miſericordia eſt. Igitur cùm illi nomen Iſraël tuerentur, qui & Deum agnoſcerent, cuius & fidem implorarent, & miſericordiam ſperarent, æquum eſſe ab eo impetrare, vt quam ſummam gratiam & benignitatem hactenus, experti in omnibus rebus ſunt, eandem etiam nunc in miſerrimis experiantur. Hoc itaque verborum compendio futurarum apud Iudæos orationum, ſupplicationum & actionum erga Deum ſententia colligitur. huius autem generis exemplum vnum & alterum ab Ezechia Rege editũ in ſacris hiſtoriis habemus: Domine Deus Iſraël qui
3.Reg.19. „ ſedes ſuper cherubin, tu es Deus ſolus regum omnium terræ, tu feciſti cælum & terram,
„ inclina aurem tuam & audi, aperi Domine oculos tuos, & vide omnia verba Senacherib,
„ quæ miſi vt exprobraret nobis Deum viuentem. Verè domine diſſipauerunt Reges Aſſyriorum gentes & terras omnium, & miſerunt Deos eorum in ignem; non enim erãt Dii, ſed opera manuum hominum ex ligno & lapide, & perdiderũt eos: Nunc igitur Domine Deus noſter ſaluos nos fac de manu eorum, vt ſciant omnia regna terræ, quod tu es Dominus Deus ſolus. Eſt & eiuſdẽ ſententiæ grauiſſima, & gratiſſima illa cõcio ad populum de ſalute diuinitus ſperanda, ab eodem Ezechia habita: Viriliter agite, & confortamini,
2. Paralit.33. „ nolite timere, nec paueritis Regem Aſſyriorum, & vniuerſam multitudinem quæ eſt cum eo, plures enim nobiſcum ſunt, quàm cum illo: Cum illo enim eſt brachium carneum, nobiſcum Dominus Deus noſter, qui auxiliator eſt noſter, pugnatque pro nobis: Confortatuſque eſt, (narrat hiſtoria) populus huiuſcemodi verbis Ezechiæ regis Iuda. Atq. hoc modo Iudæi ſeſe, cùm affligerentur, geſſerunt, quem quidem modũ felici euentu cõpreſbauere: Iſraël verò qui eandem rationem inire poſſet, vt cũ rege ſuo diuinam miſericordiã imploraret, contẽpſit tamen, quamobrẽ meritiſſimas tum impietatis, tum etiam contemptus pœnas, maturius multò quàm Iuda dedit. Vt verò æquitatis manifeſtetur ratio, comprobatione rem ipſam vates colligit.

Proiecit Iſraël bonum inimicus perſequetur eum.

Iſai.1. SICVT & alio in loco ſcriptum eſt: Væ genti peccatrici, populo graui iniquitate, ſemini nequam, filijs ſceleratis, dereliquerunt dominũ, blaſphemauerunt ſanctum Iſraël, abalienati ſunt retrorſum. Cùm ergo ſeſe à bono, hoc eſt à Deo ſuo, ab eiuſque conſilio
Pſal.108. alienaueruit, pronum fuit, vt in ſummam miſeriam deciderent, ſicut ſcriptum eſt: Et dilexit maledictionem & veniet ei, & noluit benedictionẽ, & elongabitur ab eo. Ne verò Iſraël culpam in reges ſuos deriuaret, quorũ legibus ille inuitus paruiſſet. quòd Iudas Ezechias optimus Rex præeſſet, Iſraëlitis verò Hoſſeas filius Ela impius, & non pietatis res alij antè præfuiſſent, hanc defenſionem ſic infringit Deus, vt vel huius etiã rei, quod impiis regibus vſi ſint culpam populus ipſe ſuſtineat. Iam enim hoc primum animadvertendum in eis eſt ſcelus, quod ipſi ſibi ex ambitioſa feſtinatione, & populari tumultu, ciuili diſcordia non autem ex diuino conſilio reges creauerũt: Nam tametſi Ieroboam per Ahiã Silonitẽ pallij diſcifi imagine futura in Iſraëlitis diſſenſio, & regni diuiſio prædicta fuerit; non tamen id populus in creando rege pertidebat, aut curabat, vt ea ratione diuinum ſequeretur conſilium; non enim Deus illi conſultus fuit, ſed temeritate potius quàm pietate res acta eſt: Neque verò promiſſio certa & perpetua obtinendi principatus Ieroboamo fuerat, ſed ea duntaxat lege: Si audieris, inquit, Deus omnia quæ
1.Reg.11. „ cepero tibi, & ambulaueris in vijs meis, & feceris quod rectum eſt coram me, &c. Iam nec regni ſtabilitas Ieroboamo promiſſa ſimpliciter, nec de eo perficiendo Iſraëlitæ diuina promiſſione cogitabant, nunquã enim vt oraculum cõſulerent, curauerunt: quaſi maximè Ieroboamus ex Dei ſententia principatum obtinuit, ea tamen nunquam ab ijs eſt ſciſcitata; quiſnam præter vnum Iehu filium Namſi ex diuina ſententia, ac non potius propria libidine rex eſt conſtitutus? Nulla itaque ratione illi crimen in reges translatum, à ſe depellere poſſunt. huius rei cauſa dicit Deus:

Ipſi regnauerunt, & non ex me principes extiterunt, & non cognoui.

HEBRAICE eſt, *ipſi regnare fecerunt, principes inſtituerũt, quos ego non cognoui*, hoc eſt, *non probaui*. Sed quid opus eſt regum impietatem obijcere, quãdo impijs legibus non ſolùm populus intercedere, ſed obſiſtere etiam publicè & potuerit & debuerit. Neque enim regis imperio ita parẽre populum oportet, vt æquitati diuinarum legum, atque religionis auctoritati detrahatur: quemadmodum illi decreto, quod de Ionata deuouẽdo factum à rege fuerat, quanquam regijs iuriſiurandi ſacramentis firmato, ſapienter à populo eſt intercęſſum. Ergo cum Ieroboamo impietatem ſuadenti, atque etiam imperanti intercedere & reſiſtere debuiſſent, & regibus etiam alijs, à quibus ad huiuſmodi nefaria ſcelera impellebantur, ſi tamen impelli ad eas res populus poteſt; tantum abfuit vt id populus faceret, vt vltrò etiam ipſe proprio ſtudio, & ſumptu impietatem auxerit & propagauerit: Neque enim ſatis viſum fuit vitulos à Ieroboamo poſitos colere, niſi populus ipſe tributim ad ſuam voluptatem & libidinem plures nouos deos de ſuis ſumptibus ſibi conſecraret. Itaque neque coacti neque inuiti, ſed ſpontè ac libenter grandem pecuniam ad ſtatuas publicè contulerunt.

Aurum ſuum, & argentum ſuum fecerunt ſibi idola, vt interirent.

NVLLA re magis populi voluntas erga ſuperſtitioſum ſimulachrorum cultum argui potuit, quàm quod aurum ſuum & argentũ ſuum alioqui auarus ad eam rem contulerit. Etenim quòd argento comparatur charum atque expetitum ei qui cõparat eſſe oportet. Hoc etiam argumẽto eos qui in ſolitudine erant inflãmato ad idololatriam ſtudio raptos fuiſſe ab Aarone apud Moſen probatum eſt. Ne indignetur, inquit, Dominus meus, tu enim noſti populum hunc, quòd pronus ſit ad malum: Dixerunt mihi fac nobis Deos Exod.32.
qui nos præcedant &c. Quibus ego dixi: Quis veſtrum habet aurum? Tulerunt & dederunt mihi, & proieci illud in ignem, egreſſusq. eſt hic vitulus. Nullam ergo Iſraëlitę nefarij ſceleris ſui excuſationem habẽt, qui non ſolùm impietatẽ admiſerunt, ſed auro etiam atque argento non regio, ſed ſuo vltrò emerunt. Maximum autem auri atq. argenti pondus in eam vaniſſimam rem illis fuiſſe impenſum ſubiuncto teſtimonio oſtendit. [*Vt interirent.*] Verbum ad aurum & argentum refertur. tantam inquit auri atq. argenti vim ad ſtatuas contulerũt, vt multũ ſuis fortunis detraxerint, quod certæ ſummè rem ſibi deſideratam, ſummeque gratam arguit. Quoniam autem vitulorum ſimulachra non diuinitatis alicuius, ſed impietatis populi certum ſignũ fuerat, cuius cultu nullum auxilium, ſed maximum potius exitium ſibi procurauerãt: huius rei cauſſa dicit illos ſibi damnum & malum proprio ſumptu & labore quæſiiſſe, qui vitulum conflauerint, à quo profligati fuerint, cumque diu in eo ſcelere perſeuerauerint, maturam ipſi ſibi atque etiam diuturnam calamitatem importauerunt: atque ob hanc rem dicit:

Proiectus eſt vitulus tuus Samaria, iratus eſt furor meus in eis, vſquequo non poterunt emundari?

HEBRAICE eſt, *Proiecit vitulus tuus Samaria*, ſignificatq. Iſraëlem cuius regia Samaria fuit, cornu petitum & proiectũ eſſe ab eo vitulo, quem ipſe ſibi aluerat, tranſlatione ad rem accõmodata pulcherrimè vſus: Nam ipſi ſibi exitium & pepererũt & aluerut, quamobrem iratum ſe illis Deus oſtendit. Significat autẽ abductionẽ & captiuitatem Iſraëlitarũ, qui propria idolomaniæ culpa à ſuis ſedibus cieẽti ſunt, tãquam cornibus vituli, quem ipſi enutrierant, expulſi & exturbati fuerint. Quoniam autem hæc maxima in illis culpa fuerat diuturna, à qua nulla ſeſe defendere excuſatione potuerant, propterea infert: [*Vſquequo non poterunt emundari?*] Hoc eſt, tanta illorum culpa tam turpis cauſſa eſt, vt quæri meritò poſſit, non ſolùm quomodo ſeſe excuſare poterũt: ſed etiam quãdo ſcelus expiare tandẽ valeant? nam in quo nullus culpæ modus fuerit, in eo nullum pœnæ & expiationis modũ ſtatui æquum eſt. Quoniam vituli mẽtio facta eſt, quem à Ieroboamo in Samaria conflatũ legimus, cuius ſceleris crimẽ regi fortaſſe ſuo referre populus cõtenderet, vt qui aliorũ crimina ſuſtineret, hanc ſaltem partẽ depelleret, oſtendit Deus hanc etiam culpæ notam ita populo eſſe inuſtam, vt abluere ipſi non poſſint: Namq. alios Deos, quos colendos ſuſceperant, à finitimis gentibus conſuetudinis commercio auectos fuiſſe dici poſſet, ita vt gentiũ auctoritate cõſuetudine atque impulſu Iſraël peccaſſe videatur: Vitulorum

N verò

Universidad de Deusto Biblioteca

verò cultum in Iſraël natum atq. auctum fuiſſe, quem à nullis finitimarũ gentium acce-
perint,ſed tanquam propria ſuæ gentis numina ipſi proprio conſilio atq. auctoritate con-
ſecrauerint, ſicut in decreto edictum fuit: Hi ſunt dij tui Iſraël. Dij tui, inquit: atque ea
res à Ieroboamo neque occultè facta, neque aliunde aſportata eſt, ſed in Iſraël in media
Samaria publicè vitulus eſt conflatus,atque à Deo ab artifice Iſraëlita ita vt figuram,con-
ſecrationem,& omnem ſuæ diuinitatis opinionem ſolis debeat Iſraëlitis: Neque alio no-
mine quàm Iſraëlis, aut Samariæ vitulus appelletur, namque in Samaria natus atque ex
ea vrbe in Dan & delatus & ſacratus fuerat:

Quia ex Iſraël ipſe eſt, & artifex fecit illum, & non eſt Deus.

NAM ALIORVM deorum ſimulachra cùm diuinitatis opinione ab alijs gentibus
accipere potuerunt, & minus fortaſſe culpæ eſſe in ea re videri poſſet, ſi aliorum ſenten-
tijs & conſilijs acquieſcerent,& eorum fidei, à quibus cultum ceremoniasq. accipiebant
ſeſe committerent. poterat hæc quidem vtcumque deceptio videri, ſi ita exiſtimarent
gentes à quibus eam religionis rationem ſuſceperint non fieri veriſimile errorem ſuum
tamdiu fouiſſe,ſi in errore ſe eſſe crederent,denique hæc atque his ſimilia falſò quidem
vt cumque tamen cogitari de alienis religionibus potuère. at verò in vituli ratione nullus
planè locus huiuſmodi erroribus aut exceptionibus relictus eſt, cùm ipſi conſilio inito
hunc potius, quàm alium Deum ſuum eſſe voluerint, hæc illis figura magis placuerit, &
ad eam rem artificem parauerint, à quo vbi fuſus vitulus eſſet,qui antea nihil aliud quàm
aurum vel argẽtum erat, Deus renuntiaretur,nouus Deus recenter intra ipſorum vrbem
natus,imò potius factus,cui homo artifex figuram pro diuinitate dederit,cùm nunquam
apud alias vicinas gentes vituli imagini niſi apud has olim in deſerto, & nunc Samariæ
Deuter. 32. diuini honores fuerint decreti, ſicut ſcriptum eſt: Ipſi me prouocauerunt in eo qui non
„ erat Deus,& irritauerunt in vanitatibus ſuis,hoc eſt,in vanis inuentis ſuis, quæ nulla non
veritatis neque deceptionis ratione tueri poſſint. [*Et non eſt Deus:*] ſed nouum ipſo-
rum figmentum & excogitatum monſtrum artificis opera factum, & communi totius
populi furore acceptũ, itaque cum de illo inſtituendo à rege & principibus conſuleretur,
cùm decerneretur,cùm ad artificẽ deferreretur aurum,cùm in fornace cõflaretur, cùm
denique ſtatueretur & conſecraretur,populus aderat,qui non ſolùm aduerſari,ſed etiam
maximo cum applauſu excipere deprehenſus eſt. Eſt autem adeò proprium ipſorum in-
uentum hoc,vt neque à gentibus vllis finitimis antea traditum ſit,neq. ab vllis deinceps
ſit admittendum: Conſueuêre enim duces & ſummi Imperatores deorũ ſimulachra, &
ſtatuas,quæ in expugnatis vrbibus colerentur integras ſeruare, & ad vrbes ſuas, tum reli-
gionis, tum etiam monumenti cauſſa traducere, & in proprijs templis vel in publicis &
celeberrimis locis ſtatuere.cuius rei exempla multa in hiſtorijs paſſim occurrunt: Verum
enimuerò erga Samariæ vitulum nulla neque diuinitatis,neque artificij,neq. alterius rei
præterquam vtilitatis ratio ab hoſte habebitur, qui capta vrbe & collecta præda vitulum
in auri ſolũmodo vſum cõminuet, tantùm abeſt, vt diuinis honoribus proſequatur. Pla-
nè manifeſtum eſt, vitulorum colendorum errorem proprium Iſraëlitarum eſſe, neque
illos cum gentibus vllis hoc ſcelus communicaſſe: Nam quòd de Api Ægyptiorum Deo
à quibuſdam dicitur,longè aliud eſt,cùm Apis bos grandior ſit,isque viuus,& certis ma-
culis inſignitus atque alio nomine ab Ægyptijs,quàm vitulus iſte fuſilis Iſraëlitarum co-
latur. quibus de rebus aliàs plura dicenda ſunt; neq. enim longas de ſingulis argumentis
diſputationes commentationis noſtræ anguſtiæ capere poſſunt:

Quia in aranearum telas erit vitulus Samariæ.

QVI nullis gentibus antea dedicatus aut notus ſolis verò Iſraelitis cultus, atque pe-
cuniæ ſuæ detrimento conſecratus in nullum tandem vſum,ſed in contemptũ erit & ob-
ſpectionẽ,Hebraicè eſt,*in Sciſſilia erit vitulus*. Eſt appoſitiſſima ad ſententiam lectio,ſignifi-
cans ea parte tantum vſui fore hoſtibus,qua cultoribus ſuis detrimento & damno fuerit:
nam qua aurum eſt,vtile eſſe potuit,ſi in nummos cuderetur,hac verò inutilis fuit Iſrae-
litis qui aurum in eo conflando conſumpſerant. ſapientiores itaque multo hoſtes qui vi-
tulum in laminas atque fragmenta redigent, nimirum quis verus eius vſus ſit,intelligen-
tes; contra verò ſtultiſſimi Iſraëlitæ,qui materiæ vtilitate neglecta figuræ conformatæ di-
uinum

uinum vſum ſperauerant,atque in hac re multum conſilij, operæ, induſtriæ ac ſpei collo-
cauerant; ſed omnia vana hæc illis atque inutilia fore, imò in magnum malum euaſura
prædicuntur.

5 *Qui ventum ſeminabunt, & turbinem metent, culmus ſtans non eſt in eo, germen non faciet farinam, quòd ſi fecerit alieni comedent eum.*

QVI ſeminat & laborem ſuſcipit & ſumptum facit, & tempus etiam in ea re conſu-
mit,ſed tamen hæc omnia ſpe fructus, vt Paulus inquit, perferuntur. peruidere autem 1.Corint.9.
vnumquemque oportet, quid ſeminauerit: neque enim aliud ex ſemente ſperare licet,
quàm id quod ſeminis natura producere poteſt. atque ex hoc errore, & huius rei igno-
10 ratione multorum labores non ſolum vanos, ſed etiam inutiles euadere diuina ſapientia
docet, cùm quiuis ex quacunque re quam ſeminauerit, maximas ſibi maximorum fru-
ctuum ſpes pollicetur, etiamſi iacti ſeminis natura ciuſmodi fructus non ferat: Cæterum
cùm fructus tandem non pro opinione, ſed pro rerum quæ ſeminatæ ſunt natura colli-
gantur,tum verò ſors hominibus ac non potius imprudentia ſtultitiaque accuſatur. Heu
15 heu quantus & quamplurimus error humanis in mentibus verſatur. Cùm itaque Iſraë-
litæ ventum ſeminauerint, & maximo labore & ſumptu vanitatis ſtudijs operam dederi-
rint,turbinem metant neceſſe eſt. Ventus intra terrã conceptus cùm eruperit,puluerem
ſecum excitat,& turbinem efficit,turbo autem occurrentium oculos, aures & nares atq.
os infeſtat,totum denique corpus turbat atque circumagit,vt ſcriptum eſt: Ita perſeque-
20 ris eos in ira tua,& in turbine tuo turbabis eos. Quemadmodũ autem ventus vanitatem
cum maximo apparatu ac impetu in ſacris ſignificat, vt apud Iob: Vſque quò loqueris ta- Iob 8.
lia,& ventus multiplex ſermo oris tui? Sic turbo vltionem grauem & celerrimam refert, „
quale illud eſt: Dominus in tempeſtate, & turbine via eius. Talem profectò ſuorum ſtu- Nahum 1.
diorum exitum ab iſtis eſſe expectandũ prædicit Vates,vt fuſi, perturbati, & ea in quam „
25 incubuerant, impietate inuoluti rapiantur, deijciantur, & diſſipentur: vt in eo ipſo in Sapien.11.
quo quis peccauit ex diuini iudicij ſentẽtia puniatur: Cùm autem ex vanitate nihil præ-
ter vanitatem ſperari poſſit, translationẽ ſumptam perſecutus non ſolùm veris fructibus,
ſed etiam iucunditate omni & voluptate fruſtrandos eos eſſe pręcinit,cùm illa ſeges non
ad ſpicam,ſed neque ad culmum ſit peruentura.atque hoc eſt quod dicit: Culmus ſtans
30 non eſt in eo. Eſt autem culmus canna in ſegete cùm iam ad nodos vſque creuerit, no-
dorum enim vi continetur vt conſiſtere rectus poſſit vt illud:

Et venerata Ceres, vt culmo ſurgeret alto. Et illud: Septem ſpicæ pullula- Horat. ſerm.
bant in culmo vno. Illud enim veriſſimum eſt omnis humanę infelicitatis initium & ca- lib.2.ſaty.2.
put religionis prophanationẽ eſſe,& idolorum cultu maxima rebus publicis eſſe inuecta Gen.14.
35 mala, ſicut ſcriptum eſt: Infandorum enim idolorum cultura omnis mali cauſſa eſt, & Sapient.14.
initium & finis. Aut enim filios ſuos ſacrificantes, aut in- „
ſaniæ plenas vigilias habentes, neque vitam, neque nuptias mundas iam cuſtodiunt, ſed „
& alius alium pẽr inuidiam occidit, aut adulterans contriſtat, & omnia commixta ſunt, „
Sanguis, homicidium, furtum & fictio, corruptio & infidelitas, turbatio & periurium, tu- „
40 multus bonorum, & cætera mala quæ in eodem loco à ſapiente commemorantur, qui- „
bus malis quæ abundauerit Reſpublica, quemnam non dico bonum fructum, ſed neque
culmum ſperare à Deo poſſit: profectò neque animorum vllis internis, neque externis
etiam bonis cumulabitur? [*Germen non faciens farinam.*] Vt vano & inutili labore con-
ſumpto omnis vtilitatis ſpe fruſtrentur. Quòd ſi fortè aliquid farinæ confici poſſit, id erit
45 quàm exiguum & tenuiſſimum, neque in ſuum tamen, ſed in hoſtium vſum cedet, à qui-
bus & libertate ſimul, & fortunis omnibus exturbentur. [*Quod ſi fecerit alieni comedent eum.*] Perſiſtit adhuc in translatione, quam deinceps porrò explicat:

Deuoratus eſt Iſraël, nunc factus eſt in nationibus quaſi vas immundum.

50 QVAM ipſis calamitoſus fuerit error, oſtendit, qui in aduerſis rebus amicitias & ſo-
cietates cum gentibus inire cupierunt, quas maximis damnis & ſumptibus, ſuarumque
fortunarum diſpendio initas ſine vllo ſuo emolumẽto tamdiu retineant, quoad nihil illis
quod ſocijs donaretur iam ſupereſſet: Namque huiuſmodi hominum fœdera, quæ non
religione aut officio, ſed commodis tantùm atque vtilitate ſancita ſunt, facile rebus ad-
uerſis frangũtur, ſicut ſcriptũ eſt: Ecce non eſt auxilium meum in me, & neceſſarij quoq. Iob 6.

Universidad de Deusto
Biblioteca

„ mei recesserunt à me; fratres mei præterierunt me sicut torrens qui raptim transit in
„ conuallibus. Hanc etiam sociorum fidem expertus est Israël, quos interim dum sine vllo
ipsorum dispendio aut periculo donis datis, muneribusque onerare potuit, retinuit. Post-
quam verò inexhaustus iam ipse fidei ac præsidij periculũ in eis facere voluit, vel nullum
inuenit, vel derisores in se expertus est: Ægyptijs munera missa fuerant, Assyrij sæpe auri
& argento fuerant aucti, Phul à Menahem argẽti rudis & cælati mille talenta acceperat,
atque cùm sic funditus exhaustus atq. deuoratus fuerat Israël, tum demum [*Factus est*
in nationibus quasi vas immundum:] Quod cùm cibis quibus plenum fuerat inane à con-
nantibus est relictum, reijci atque ob sordes fastidiri solet: sic Israël communi odio & fa-
stidio repudiatus est à nationibus, quibus se plenum non seruandum sed absumendum
præbuerat. *Deuoratus est Israël.* Rem futuram præterito tempore prophetica certitudine
dicit, nunc, postquam deuoratus est, fastiditur ab omnibus, cùm nihil in eo vtilitatis, sed
tantùm sordium & miseriarum feces fuerint residuæ, sic rem igitur vti futura est præsens
facundia atque oratione depingit, vt iam agi dicere possis quod paulò post re ipsa fue-
rat spectandum.

Quia ipsi ascenderunt ad Assur: onager solitarius sibi Ephraim munera dederunt
amatoribus suis.

REM, quam sub translatione dixerat, narratione explicat, & similitudine exornat.
Ostendit autem quam ob caussam fortunis & diuitijs primũ exhausti, deinde ab ijs quos
socios putabant fuerint reiecti, Quoniam, inquit, cùm diuinę disciplinæ iugum detrecta-
rent, & libertatẽ siue potius licentiam illam, quam ipsi sibi largiti fuerãt, retinere vellent,
perinde atque onager aliquis qui nullo hominis imperio sed suo ipsius impetu in soli-
dine agitur, nunc hos, nunc illos amicitiæ atque societatis caussa petebant. Itaq. ad Assy-
rios muneribus missis, ac tributo collato ascẽderunt, quibus nõ officij, sed vtilitatis gratia
admissi, vbi inutiles esse cœperunt, fastiditi cõtinuò fuẽre. Cæterùm, hos ego, inquit Do-
mus, qui sese homines, & in seruitutem meam natos esse obliti, onagri libertatẽ affectauerint,
eò deducam vt multis venatoribus circundati, & capti frena & capistra ore accipiant
& grauissima onera, atque importunum equitem dorso ferant. Onager licentiæ & liber-
tatis imaginem in sacris exprimit: Namque id animal hominis imperia, præter cæteras
Iob.39. belluas, auersatũ solitudine delectatur, sicut scriptũ est: Quis dimisit onagrum liberum
„ & vincula eius quis soluit? Cui dedi in solitudine domũ & tabernacula eius in terra fali-
„ ginis: Contemnit multitudinem ciuitatis & clamorem exactoris nõ audit. Circumspicit
montes pascuæ suæ, & virentia quæque perquirit. Huius ergo animantis imaginem pa-
summã insolentiam sibi induerat Ephraim, qui non quò vocabatur, sed quò liberet cu-
dum sibi esse in animum induxerat, sicut scriptum est: Vir vanus in superbiam erigitur
Iob 11. & tanquam onager se liberum natum putat.

Sed & cum mercede conduxerint nationes, nunc congregabo eos, & quiescent paulis-
per ab onere regis & principum.

Isai.8. HYMANAM sapientiam, studia, & conatus nihil aduersus diuina consilia valere
ostendit, sicut scriptum est: Inite consilium, & dissipabitur: loquimini verbum, & non
fiet: imò proprijs artibus, consilijs decepti homines, capi & perire solent: namque fatum
Prouerb.11. vt Salomon ait, sua ipsorum interficit auersatio: Incolumia omnia ac salua perpetua fore
sibi promiserat Israël, si cum Assyrijs & Ægyptijs fœdus quacunque conditione sanciret,
quamobrem illorum societates & amicitias magno sibi precio comparauit, quo factum
est, vt minoris ab hoste, quem socium putabant, fierent, ipsiq. stipendio soluto inimicum
exercitum aduersum seipsos conducerent. Ait itaque Deus, efficiam vt illi non gratiam
mercedem accepisse videantur, sed cum auro atque argento meo vsi fuerint, ego ratione
illorum opera contra Israëlitas vtar, qui se his muneribus saluos beatosque fore putaue-
rant. [*Congregabo eos.*] populos videlicet & gentes, qui iam stipendio accepto con-
ducti sunt, & quoniam tædere iam cœperat Israëlitas munerum & tributorum quæ
annum regibus & principibus Assyrijs conferebantur, grauissimumque illud onus pati
bant, & quod cùm sustinere ipsi non possent, negare cogitauerant, eueniet vt congregati
contra se exercitus tantum pondus perferre cogantur, vt leuissimum eis illud onus mo-
tò existimetur, quod saluis rebus suis deposuerant: Namque sæpe vsu venire videmus,
quæ

quæ grauissima mala hominibus iudicari solent, eadem posteriorum calamitatum com-
patatione, optabiliora iudicentur, sicut scriptum in hoc genere est: Et erunt posteriora
hominis illius peiora prioribus. [*Et quiescent paulisper.*] Hebraicè est, & dolebunt pa-
rum ab onere regis & principum, dolore illo, ad eum dolorem collato videlicet, quem ex Luc.11.
5 bello abductione, & miserijs ærumnisq. illis, quibus denuò prementur, accipient: Quod
si Latinè vulgatæ editionis sententiam quis assequi cupiat, eos interim à tributi pensione
quieturos esse significat, dum Deus Assyriorum exercitus aduersus eos colligeret: namq.
hac occasione Assyrius rex arrepta bellũ Israëlitis intulit, cùm illi tributa intolerabilia esse
arbitrati, conferre destiterunt, vt in Israëlitarum regum libris legimus, ita *quiescent pau-* 2.Reg.17.
10 *lisper ab onere*: Aliquantulam quietem iudicari posse onus regis dicit, si cum futuris labo-
ribus comparetur, qui quietem illam consequentur; atque hæc eadem cum superiori ex-
positione fere est, sed quàm ex Hebraica veritate explicuimus sententiam, ea cum re ipsa
& oratione aptius & commodius cohærere videtur. Retulimus verò pronomen illud ad
nationes, quoniam nationum nomen Hebraicè masculinũ est. Quàm sit autem verum
15 leuiora onera tributorum quam belli & captiuitatis videri, res ipsa comprobat; nam tri-
butis exoluendis regũ tantùm & principum onera sustinentur. Cæterùm, in bello & ca-
ptiuitate, non solùm regum, sed multò etiam magis populorum & vulgi iniurias, oppro-
bria, oppressionis, atque intolerabiles molestias, victi, patiuntur, dum abiectissimus quisq.
ex plebe quidlibet in victos, & miseros licere sibi putat & audet crudeliter: Atque ideo
20 Israëlitæ præ omnibus miserrimis hominibus his miserijs & ærumnis premuntur, qui per
totum orbẽ dispersi, omnibus ferè hominibus ludibrio & despectui sunt, & vitam varijs
nocentium libidinibus atque moribus expositam habent. huius tanti mali caussam re-
petit Deus:

25 *Quia multiplicauit Israël altaria ad peccandum, facta sunt ei altaria ad peccãdum:*
scribam ei multiplices leges meas, quæ alienæ reputatæ sunt.

ELEGANTISSIMA antithesi summa Israëlitarum peruersitas notatur, cuius an-
thesis huiusmodi sententia est: Israël genus ad diuinos cultus electum, ad sanctitudi-
nem vocatum rationem omnem officij commutauit, quibus non satis fuit peccatis &
30 sceleribus parentum pollui, nisi etiam ipsi plura sibi scelera adinuenirentur atque ac-
cumularentur: Nam parentes eorum altaria vitulis erexerant, quibus filij non contenti,
nouas aras, templa, lucos nouos, aliosque cultus addiderũt, scilicet vt nulla vitæ aut tem-
poris pars peccato illis & turpitudine vacaret, quemadmodum de Achab scriptum est:
Qui addidit Baal, & lucos &c. Hoc ergo est quod dicit, *Facta fuerũt Israël altaria ad peccan-*
35 *dum*: Satis altarium fuerat, & satis superque ad peccandum instructorum, & tamen ipse
multiplicauit altaria ad peccandum. Perinde quasi Israël ad hãc vnam rem ab initio institutus
esset, nempe ad peccandum: Ita omni studio, omni conatu summa ope curauit, vt quam-
plurimas peccandi commoditates haberet, & propter eam caussam multiplicauit, pro-
uexit atque auxit: Nam quod quisque sua interesse credat, id auctum atque abundans
40 esse maximè cupit, contrà verò quod alienum & superuacaneum putet, id quantò abun-
dantius, tantò etiam molestius ducit, & vehemẽtius fastidit. Ita Israëlitæ peccatorũ opor-
tunitates quamplurimas esse sibi voluerunt, atque ob eam caussam primis maiorum suo-
rum altaribus, noua etiam altaria addiderunt, quasi hæreditatem impietatis ampliaturi:
leges autem à me scriptas, illisque traditas, in quibus sese per totam vitam exercerẽt, tan-
45 quam alienas à se reiecerunt: [*Scribam ei multiplices leges meas.*] Oratio cum affectu
pronuntiata est, quali vti homines solent, cùm magnã curam & operam aliqua in re sibi
consumptam, quæ tamen non ex sententia cesserit, indicare volunt, vt illud:

——*En quis conseuimus agros?*
Insere nunc Melibœe pyros, pone ordine vites. Virg. Eclog.
50 Huiusmodi & illud est: Ego autem cùm illi in molestia essent, induebar cilicio, humiliabam in ieiunio animam &c. [*Multiplicauit* Psalm.34.
altaria ad peccatum, Facta sunt ei altaria ad delictum] Hebraicæ, *Et erant ei altaria ad peccatum.* ita eadem vtrobique Latinarum vocum significatio est peccati & delicti. Ergo æquissi-
ma rerum vicissitudo erit, vt cùm Israël magno apparatu à me traditam legem repu-
diarit (cuius obseruatione & cultu sanctum illum esse oportuit) atque sanctitatem pec-
cato cumulauerit, ad eamque rem multò altarium vsus fuerit numero, sic missa ab illo

Universidad de Deusto
Biblioteca

ad Assyrios amicitiæ & fœderis caussa, pecunia à me in conducendi aduersus eum mili-
tis mercedem, atque stipendium conuertatur. [*Scribam ei.*] Futurum pro imperatiuo
sæpe in sacris vsurpatur, vt: Altaria eorum destruetis, & lucos succidetis: Cùm autem pri-
ma persona imperatiuus careat, commodissimus certis in locis futuri vsus est.

Hostias muneris mei offerent, & immolabunt carnes, & comedent, & Dominus
non suscipiet eas, nunc recordabitur iniquitatis eorum.

QVÆ modo dicta sunt de multiplici altarium vsu ad peccandum, de diuinarum le-
gum repudio ad omnem Israël pertinebant tam ad Iudæos quàm ad Ephraitas, namq; in
eadem superstitionis & impietatis culpa vtrosq. fuisse manifestũ est, atque vtrosq. etiam
pœna dignos, sed cum Iudæis mitius fuit agendũ nõ propter merita, sed propter oratio-
supplicem, atque in regis gratiam: neq. enim aliquam egregiam virtutem in Iudæorum
populo experiri possis, quamobrem illis esset parcendum. ideo futurum erat, vt cùm Is-
raëlitas Assyrij perderent quasi Aquila super domum Domini aduolarent: Iam si qua
virtus, si qua pietatis species obijci à Iudæis posse videbatur, eam nullam esse demõstra-
Quippe qui religionis imagine proposita non officio, non pietati, sed suis tantùm cor-
modis seruiebant: Ferè enim fit vt in rebus quæ pietatem & diuinum cultum cum vi-
aliquo coniuncta habent, homines eam partem accipiant, quam vsui sibi esse intelligant,
in eandemque vsque ad vitium incumbant: eam verò quæ pietatem propius attingat, si-
quæ præcipua est, omnino deserant; vt quod Christus in Euangelio summa reprehẽsione
& stomacho verbis atque etiam verberibus est insectatus, sacram ædem, quæ ad pietatis
studium ad supplicationum frequentiam fuerat consecrata, in latronum speluncam, sa-
Luc.19. cerdotum & populi auaritia fuisse mutatam. Huiusmodi exemplum hoc in loco à Deo
damnatur, quòd Iudæi tametsi sacrificia in templo diuini honoris nomen prætendente-
facerent, tamen ea non ad pietatem, sed ad suam ipsorum vtilitatem atque voluptatem
factitarent: Cùm enim hostiarum maximè pacificarum magnis portionibus vesci sacer-
cantibus ipsis liceret, significat eos non religionis sed voluptatis & cœnarum studio, non
interim pietate, nullo diuino timore tactos, sacrificia frequentare. [*Hostias muneris mei*
offerent.] Hoc est, si quas hostias sese nomini meo mactare iactent, eiusmodi munera
sibi propitium necessariò fore dicant, quòd nõ deceat hostias mihi ingratas sine ipsorum
vlla vtilitate cædere, imò, inquit Deus, ipsi sibi immolant non mihi ipsi mactatis carnibus
vescuntur, & Dominus non suscipiet eas. neque enim aut sale conditæ aut ritè & sanctè
immolatæ sunt, vt Deo gratæ, & in eorum à quibus præbentur pietatis memoriam acce-
ptæ esse possent: Etenim in ijs sacrificijs, quæ purè sanctéque fiebant, illa hostiarum pars
quæ Deo separabatur, in odorẽ suauitatis concremata ascendebat, & in iucundam con-
Leuit.2. memorationem pietatis eorum à quibus offerebantur, sicut scriptum est: De qua adole-
bit sacerdos memoriale muneris partẽ farris fracti, & olei, ac totum thus. Et alio in loco
Leuit.6. Odor, inquit suauissimus monumentum Domino. Itaque victimæ piorum hominum
pietatis monumenta erant, quibus Deus ad gratiam atque beneficentiam illorum re-
gionis atque virtutis, à quibus offeruntur recordatus excitaretur; contrà verò impuorum
sacrificiorum odores memoriam impietatis eorum, à quibus oblata sunt Deo excitabat,
Prouerb. 15. sicut scriptum est: Victimæ impiorum abominabiles sunt apud Deum: Vt quid mihi
Ierem.7. Deus, thus de Saba affertis, & calamum de terra longinqua? holocaustomata vestra non
sunt accepta, & victimæ non placuerũt mihi. quid ergo suis illis sacrificijs sibi litauerint,
docet Deus; nimirum quòd scelerum huius populi recordatio, & digna sceleribus pœna
sibi fuerit repetenda.

Nunc recordabitur iniquitatis eorum, & peccata eorum visitabit, ipsi in Ægy-
ptum conuertentur.

CVM DEVS iniquitatis recordatur, pœnas repetere parat. idem etiam fit cùm peccata
Psal.108. cata visitat, vt illud: In memoriam redeat iniquitas patrum eius, & peccatum matris
Num.14. eius non deleatur, & illud: Visitans peccata patrum in filios &c. Quòd verò periculum
illo quod vtrique populo intendebatur, liberatus fuerit Iuda, non est quòd ipse
curè agat, cùm tanta eius populi iniquitas, tanta impietas sit, vt pœnas effugere non
possit; sua eis dies est etiam constituta, cùm iniquitatis eorum recordatio, & peccato-
rum etiam erit visitatio. vniuersus enim Israël impiè egit, vniuersus ergo pœnas pe-
ssurus

ssurus est. Itaque vtriusque populi vastationem prædicit, hoc est Samariæ & Ierosolymi-
tani templi excidium: id autem suo tempore futurum esse docet: Nam visitandi ver-
bum ad eas res accommodatur, quæ cùm neglectæ esse viderentur, tamen euenit vt dili-
genter à Deo curari iudicentur, vt: Visitauit Dominus Sarã, & visitauit Dominus filios Gen.21.
5 Israël, & audierunt quòd visitauerit eos Dominus: Quoniam verò multi ex Israëlitis Exod.4.
Samaria capta, & ex Iudæis vrbe diruta in Ægyptũ migrauẽre, contrà quàm præceptum
illis fuerat, tantum nefas silentio preterire non oportere Deus iudicauit: Quòd in tem-
pore visitationis peccatorum & iniquitatis, non ad pietatem, non ad officiũ conuertẽdi,
sed impio animo in Ægyptum fuerint commigraturi. quæ res maiorem illis calamitatem
10 allatura fuit, sicut etiam à Ieremia prædictum est: Et assumam reliquias Iudæ, qui posue- Ierem.4.
runt facies suas, vt ingrederentur terrã Ægypti, & habitarent ibi, & consumentur omnes „
ibi in terra Ægypti, & cadent in gladio & fame, & consumentur, à minimo vsque ad ma- „
ximum in gladio & fame morientur, & erunt in iusiurandum, & miraculum, & in male- „
dictionem, & in opprobrium. Hanc etiam rem noster hoc in loco significat vates, quis „
15 tandem sit vtriusque populi impietatis futurus exitus: Neque verò in his solum rebus
peccauerunt illi quod exterarum nationum auxilia atque amicitias exoptauerint, & car-
nem & sanguinem sibi præsidio fore arbitrarẽtur, sed quod neque cùm iam vanum hoc
consilium sibi esse intelligerent, cumque viderent eos quos socios arbitrabantur hostes
esse, cùm nullum iam præsidium in hominibus collocarent, tamen nec his rebus eru-
20 diti, nec periculis admoniti Dei factoris sui meminerunt, & perinde ac si nullus esset,
ac si nunquam in eos beneficus fuisset, ita nunquam de ipso cogitauerunt; sed quoniam
tutela atque præsidio hominum destituti erant, ad locorum munitiones sese conuerte-
bant, vt locorum atque ædificiorum operibus munitionibusque septi, in tuto esse sibi vi-
derentur: ijs autem rationibus, his consilijs effectum est, vt non solum homines, sed Deũ
25 etiam ipsum, quem omnino contempserant, sibi hostem redderent. Porrò qui hominum
omnium in se odium concitauerint, qui Deum sibi infensum reddiderint, quonam loci
aut operosæ molis præsidio, saluti suæ consulere possint? homines ne implorent? at vel
nullos, vel omnes inuidos experientur? an locorum vrbiumque munitione sese ab hostiũ
incursione armorumque impetu tueantur? rursum illis infensus est Deus, qui funestos
30 ignes eorum vrbibus, arcibus, templisque inferre possit. nullo ergo pacto effugere pote-
runt, quibus cùm homines feri & immanissimi tũ Deus fortissimus in cælo & in terra
hostes fuerunt: Tota adeò hæc res subiunctis versibus à Vate prædicitur.

Et oblitus est Israël factoris sui, & ædificauit delubra.

35 HEBRAICE pro delubra Hecal legimus, quæ vox arcem regiam palatiumque signi- 1.Reg.10.
ficat, vt illud: Et erunt filij tui Eunuchi in hecal regis Babyloniæ. & illud: Simia mani- Prouer.30.
bus vtitur, & moratur in Hecal regis. Cùm autem nonnulla templa, & ad religionis cul- היכל
tum, & ad loci atque vrbis præsidium magna mole ædificari soleant, euenit vt ea etiam
Hecal nominentur: cuius generis ædificia, basilicas hoc tempore nonnulli dicunt. Huius-
40 modi verò delubra & basilicas multas ædificabat Israël, quæ ad & deorũ cultum, & ad
populi in rebus aduersis perfugium aptæ accommodatæque essent, vt Veri Dei sui obliti
à quo facti, hoc est amplificati, ornatique fuerant, ad vanorum deorum tutelas, & caduca
ædificia confugerent. Non alienum profectò fuerit hoc in loco architectorũ præceptum
commemorare, qui arte sua & consilio vanorum numium religiones augebãt. Nam præ-
45 cipere illi solent, vt is locus ad deorum templa seligatur, qui fontium aëris cælique Vitruuius lib.1
natura opportunus ad salubritatem sit, vel ad perfugium tutus; idque artis industria ad-
ituari volunt, vt his commoditatibus maiores (inquit Vitruuius) de diuinitate concipi-
antur opiniones. Hanc rem etiam Vates noster innuit, ostendens templa munitissima ab
Israëlitis ad populorum tutelam exædificari.
50

Sed & Iuda etiam multiplicauit ciuitates munitas.

CVM locorum situ oportuniores ad defensionem vrbes haberet (nam montes in Iu-
dæa frequentiores sunt) adhæc operum etiam moles addidit, sed frustra: Namq; Deus
vltor, qui è cælo posset igne immittere militibus suis, hoc est Assyrijs vrbes, oppida, mu-
nitiones, templa, palatia & regias incendendi copiam factuus erat, hoc est quod dicit:

Et mittam ignem in ciuitates eius: Ad Iudam refertur: *Et deuorabit ædes illius:*

HEBRAICE palatia illius: quod pronomen ad regnũ Ephraim pertinet: Solet autem ignis in scripturis pro hostili vastatione vsurpari, vt: Ignis comedit speciosa deserti, & flamma succendit omnia ligna regionis. Hoc autem in loco vtrumque prædicit, hostilem manum, qua velut igni omnia erant consumenda, & ignem, quem templo & alijs munitissimis locis verè fuerant hostes subiecturi, sicut scriptum est: Et succendit domum domini, & domum regis, & domus Ierusalem, omnemque domum munitam extra Ierusalem combussit igni. *Factoris sui:* facere hoc in loco pro amplificare & ornare accipimus, vt illud apud Samuelem: Dominus qui fecit Mosen & Aaron.

2.Reg.25.
Samu.2.

CAPVT IX.

NOLI lætari Israël, noli exultare sicut populi, quia fornicatus es à Deo tuo, dilexisti mercedem super omnes areas tritici.

NON rarò accidere solet, vt qui suis studijs proprioq. negotio calamitatem sibi creasse videantur, præter cæterarum miseriarum sensum, inimicorum hominum insultationem excipiat, à quibus & elapsæ felicitatis memoria repetita, præsentiq. obiecto euentu susceptorum consiliorum ratio irrideatur. Hoc genus Sarcasmos à Græcis dicitur, de quo in oratorijs etiam institutionibus mentio à nobis fit: Huius generis exempla in multis auctoribus plurima sunt, quale est illud: Alios saluos fecit, seipsum saluum facere non potuit, Vah qui destruis templum Dei, & in triduo reædificas, & quæ his adiuncta sunt, & illud: Ecce homo qui non posuit Deum adiutorem suũ, sed sperauit in vanitate sua, &c. atque etiam apud exteros.

Matt.27.
AEncid.11.

En agros & quam bello Troiane petisti, Hesperiam metire iacens.

Israëlitarum ergo improba consilia, operosa negotia, & ardẽtissima impietatis studia dignam etiam insultationem præter pœnas & supplicia subire commerita sunt, quæ res vt insontibus indigna est, ita contrà his, qui digna sceleribus atque insolentissimis ausis supplicia pendunt, est dignissima: æquum enim est stultum stultitiæ suæ non solum pœnas dare, sed opprobrium etiam audire: quemadmodum illum qui magno sumptu exiguo consilio ædificare cœperat, neque tamen perfecit, non modo damnum sed stultitiæ etiam opprobrium meritò pati debere Christus dixit. Igitur in imaginem Israëlis è summo honoris & felicitatis gradu deiecti, quam animo fuerat vates intuitus, hoc loco insultat, vt non solum ærumnis, sed obiurgationibus & opprobrijs tardus populi huius animus excitatus, aliquando tandem sentiat & resipiscat. Oratio verò ipsa à comparatione exordiumducit: Olim cùm Israël rebus suis integris frueretur, non solùm præ cæteris gentibus sapientia & veræ religionis cultu, sed etiam fortunarũ plenissima copia beatissimus fuerat, sicut scriptum est: Et obseruabitis & implebitis opere; hæc enim est sapientia vestra & intellectus, vt audientes vniuersi præcepta hæc dicant: En populus sapiens & intelligens magna, &c. Nunc verò postquam illum splendorem & dignitatẽ amisit, inter gentes dispersus nullis nationibus non inuidet, cùm non solùm religione & diuina tutela destitutus sit, sed earum etiam rerum commoditatibus, quibus regna, vrbes, hominum conuentus florere solent, (idque iure optimo) careat: vt qui rebus omnibus fuerit abusus, omnia deinceps desideret, omniaque hominibus cæteris inuideat. Ostendit itaque Deus Israëlitis toto orbe dispersis, nullam fore publicæ lætitiæ causam, quemadmodum multa accidere solent populis & ciuitatibus, quorum vsu hilaritas & lætitia publicè percipitur, vt annonæ copia, pacis commoda, triumphi atque id genus alia. [*Noli lætari Israël, noli exultare.*] Vt lætitia animi gaudium est, ita exultatio lætitiæ est index, quæ alacritate quadam in hominibus deprehenditur, vtrumque Israëlitis negatur, qui nec exultare, nec lætitia qua exultent, frui poterunt. *Sicut populi.* Cùm iam tu populus esse desieris, atq. in gentibus dispersus nullam populi aut rei publicæ formam tuearis, ex quo fit, vt nullius publicæ lætitiæ particeps esse possis, sed in medio exultãtium populorũ aliorum lætitiæ miser atque inuidens spectator fias: Huius autem rei causa affertur. [*Quia fornicatus es à Deo tuo:*]

Deut.4.
Luc.14.

Cuius populus tu fueras, à quo in populi & regni formã florentissimi fueras cõparatus: Hunc vbi tu per summũ idololatrię scelus adulteriũq. exclusseris, in eum locũ deuenies, vt amplius populus non sis, sicut scriptum est: Ipsi me prouocauerũt in eo qui nõ erat Deus, & irritauerunt in vanitatibus suis, & ego prouocabo eos in eo, qui non est populus, & in gente stulta irritabo illos. Neque verò ob hanc rem solùm notantur, quòd Reipublicæ statum ipsi sua culpa labefactauerint, quamobrem reipublicæ nomine & dignitate meritò caruere; sed quod iis rebus quæ publicæ lætitiæ populis causa esse solent, nefariè fuerint abusi, sicut scriptum est: Incrassatus est dilectus, & recalcitrauit, incrassatus, impinguatus & dilatatus. [*Dilexisti mercedem super omnes areas tritici.*] Iam illa maxima rerum peruersio, maximum illud scelus fuit, quòd frumenti atque annonę copiam non eò quò maximè relatam oportuit, retuleris: Namque vt eius rei promissionem olim, sic copiam quocumque tempore mihi acceptam referre, nec non & decimis primitiisque exoluendis gratias agere debuerunt. tu verò contrà non Dei dona, sed amatorũ, hoc est, deorũ vanorũ à te cultorum tui mercedẽ interpretatus, summum pretiũ existimasti, ac debitam Deo gratitudinem in festos ludosq. nefarios mutauisti: & in singulis areis lætitiæ, atque exultationi in amatorum tuorũ gratiã vacabas: tantæ tibi voluptati fuit, quòd te à dijs amatũ credideras. Ex multis autem occasionibus, & popularis lætitiæ temporibus vnum messis & trituræ tempus est, sicut scriptum est: Et lætabuntur coram te, sicut qui lętantur in messe multa: Quam messem non diuini muneris, sed meretriciæ mercedis loco Israëlitæ duxerunt: Vadam dicebant, post amatores meos qui dant panes mihi, &c. Meritò ergo carere debuerunt ijs commodis quibus ad suam libidinem abusi sunt. [*Area & torcular non pascet eos.*] Primùm in patrio solo fruges deficient, vt quæ vicinis etiam suppeditarent, iam illis non sufficiant; adeò vt proprio agro ali nequeant, & cum maximè vites vuarum vbertatem promiserint, nullam tamen vini vtilitatem prębeant: Nam vbi multa cura nimio labore vindemia facta fuerit, ex magna vuarum copia, qualẽ illa regio proferre solebat, (quę vno botro duos milites onerauerat) exigua admodum musti proueniet uis, idque etiam seruatum & conditũ corrumpetur, ita vt spem omnem cultori mentiatur suo, hoc est quod ait:

Deut.32.
Isai.9.
Supr.c.4.
Num.13.

Et vinum mentietur eis.

EX QVA re grauiori dãno afficiẽdi sunt, quàm si omnino fuisset negatũ. [*Mentietur:*] Verbum aptissime ad agricolarum spes translatum, vt: Mentietur opus oliuę; & illud: *Spem mentita seges.* Illa etiam lætitiæ publicæ non parua causa est, cũ populo per quietem & tranquillitatẽ lautò & eleganti victu & cultu, cæterisq. pacis commodis frui in patria licet. id licuerat aliquando Israëli, dum Deum pietatemque colebat, cui ab ipso legislatore omnia etiam quæ ad victum cultumque pertinerent prącepta tradita fuerant, quibus præceptis præter arcanam significationem etiam humanę munditiæ, elegãtiæ, ac sanitati consulebatur, cui hæc omnis felicitas sanctissimis auspiciis fuerat promissa, sicut scriptum est: Benedictus eris ingrediens, & benedictus eris egrediens: Emittet dominus benedictionem super omnia opera manuum tuarum, benedicetque tibi in terra quam acceperis: Suscitabit te dominus sibi in populum sanctum, sicut iurauit tibi si custodieris mandata Dei tui: Huiusmodi autem rerum munditia atque vsu carituros esse prædicit eos, qui suis sceleribus commeruerunt vt domo, & patria exules, aut apud Assyrios captiui, aut apud Ægyptios profugi agerent, apud quos non eleganti ac mundo victu, vt in patria, sed sordido & impuro, qualis in illis regionibus prophanis & hostilibus contingere potuerat, vterentur. Hæc adeo subiuncti carminis sententia est:

Habac.3.
Horat.
Deutero.28.

Non habitabunt in terra Domini, reuersus est Ephraim in Ægyptum & in Assyrijs pollutum comedit.

TERRAM Domini, terram Israëlis vocat, quam ille sanctam præ cæteris regionibus, sibique singulari prouidentia fouendam susceperat, quam sceleribus diu contaminatam esse minimè patiebatur: Eius namque non se dominos, sed inquilinos putare oportuit Israëlitas; Dominum autem terræ Deum agnoscere, cętera verò numina vana, & à terræ possessione aliena existimare, sicut scriptum est: Populus iste ibit post deos alienos à terra, quam ingredientur, vt habitent in ea. [*Reuersus est Ephraim in Ægyptum.*] Cùm Samaritanæ res affligerentur, nec Iudaicæ in tuto essent, multi ex Ephraitis contrà quàm

Deuter.

præceptum

Universidad de Deusto Biblioteca

præceptum illis fuerat Ægyptum petiêre : Verùm enimuerò hoc etiam veram pietatem atque diuina instituta deferentes cõmeruere, vt malorum pondere oppressi, Ægyptũq; subsidij causa petentes, tamen hostilem potius, quàm salutarem regionem experirentur, sicut scriptum est: Et reducet te Dominus in Ægyptũ per viam, de qua dixi tibi, vt eam Deut.28.
» amplius non videres, ibi vendêris inimicis tuis in seruos & ancillas, & non erit qui emat: [*Et in assyrijs pollutũ comedet,*] Captis enim & abductis nõ qualis expetitur, sed qualis contingit victus & vita colitur. Sic apud Ezechielem leginus. Hæc dixit Dominus: Sic Ezech.4.
» comedent filij Israel panem pollutum inter gentes, ad quas eijciam eos. Porrò autem festis diebus agitandis, & sacris ritè peragendis non leuis populorum exultatio esse solet. Atque hoc etiam fructu Iudæos in captiuitate priuatum iri prædicit, quibus antiqua illa festorum, victimarum & sacrorum epulorum consuetudo in sordes atque luctũ conuertenda sit, nemoque apud eos erit, qui huius miseriæ particeps non fiat, nam neq. apud exteras nationes, apud quas captiui detinẽtur, festis, epulis atque hostiis operam dare poterunt, neq. ijs qui in Iudæa reliqui fuerint, id integrum erit, quibus nullum in quo hæc fiant, templum extabit: quamobrem

Non libabunt Domino vinum, & non placebunt ei.

IN victimis enim vina libabant domino, atque ea re Deum ad sua cõuiuia vocarunt significantes, placandum sibi sperabant: Cæterum iam deinceps non placebunt eis. Quoniam autem omnis hæc lætitia & nitor ille, elegantiaque sacrorum & publica sanctarum epularum professio cessatura, & memoriam sui cum luctu & sordibus fuerat relictura, subiungit.

Sacrificia eorum quasi panis lugentiũ, omnes qui comedent eum cõtaminabuntur.

PER certos quosdam dies, dum mortuorũ funus curabatur, dum lachrymis & mœrori apud necessarios vacabatur, tota familia polluta iudicari solebat, quorum cibos sordibus & luctu contaminatos, quicunque comederet, immundus erat. Igitur Iudæi per totam vitam apud hostes agentibus in squallore, sordibus & luctu, non alia epularia sacrificia, non alia sacra, quàm assiduam quandam feralem cœnam factitandam esse præcinit; vt quemadmodum nullus calamitatis expers erit, ita nemo sit qui pollutum & luctu lachrymisque contaminatum panem non comedat. Neque verò eos apud gentes sacrificijs vacaturos pollutis, sed horum loco lachrymis, luctuque conficiendis esse ait.

Quia panis eorum animæ ipsorum non intrabit in domum domini.

לחם PANIS cùm ex vocabulo Hebraico *Lehhem* transfertur, omnem cibum significat vt: Sederunt ad comedendum panem. Vsuros itaque eos cibis qualibuscunque vt vitam Gen.
tantum alere in tantis miserijs possint, non vt gaudere, aut alijs voluptatibus, commoditatibusque frui queant; quippe cùm ea res in domo Domini (quæ non extabit) procurandia non fuerit: [*Sed panis eorum animæ ipsorum:*] Animam pro vita hoc in loco accipimus, ex nomine hebraico Nephes, sicut & in Euangelio: Nonne anima plus est quam נפש esca? Non ergo sacris cibis, nõ mundis, sed communi atque adeo polluto victu vitã propagabunt, atque ea causa vescentur, vt viuant, non etiam vt fruantur: Neq. verò solum cõmoditate carituros, sed temporum etiam occasionibus atque spatijs fore eos Math 5.
dendos dicit, vt neque assiduè, neque certis diebus etiam repetere solemnia, lætitiam publicè obseruare possint. Quandiu enim sedes suas tenuêre, certos dies lege sibi tradi tos, atque institutos obseruarunt, quibus saltem Ierosolymam conuenire & sacra facitare potuerunt & debuerunt: Nunc verò quãdo ex Iudæis alij in Babylone detenti, alij apud Ægyptios profugi erant, si maximè illis adhuc templum staret, tamen ea erit loci rum distantia, ea viarum incommoditas, ea libertatis carẽtia, vt nulla neque ad dies festos redeundi spes sit reliqua. huius rei causa dicit:

Quid facietis in die solemni, in die festiuitatis domini:

QVO videlicet tempore olim frequens oblationum spontanearum, additorum, pacificorum festi, & pacificorum lætitiæ, aliorumque sacrorum operum celebritas erat, quam ad rem vocari admittique solebatis. quid ergo nunc facietis tantis interuallis disiunctis, viarum

viarum, negotiorum difficultatibus, & eorum, apud quos agetis, tyrannorũ imperijs præpediti quid facietis, nulla profectò spes vobis est reliqua, non solum singulis annis Ierosolymam petendi, sed neque amplius quoad vixeritis redeundi: namque vobis vastitatem terrarũ vestrarum fugientibus, & ad frequentes populos commigraturis, iterũ in patriam
5 remigrare integrum non erit, sed quæ loca vobis ad vitæ præsidium optaueritis, eadem morituris ad sepulchrum designata existimatote. Hoc est quod dicit:

Ecce enim protecti sunt à vastitate, Ægyptus congregabit eos, Memphis sepeliet eos.

10 MEMPHIS celeberrima illis temporibus Ægypti vrbs fuit, quæ olim Noph, siue Moph, dicta, nomen in Memphim mutauit, namque Chaldæus interpres pro Noph & Moph, Mephis reddit, hanc Herodotus à Meui Rege, Eusebius verò ab Epapho Iũs filio conditam fuisse scribit. In populo itaque alieno misere vitam acturi Israëlitæ prædicuntur, atque adeo frequentissimo populo, vt loci celebritate magis offendantur, vbi hospitibus & fugitiuis pauperibus & miserrimis in tanta frequẽtia anguste habitare necesse
15 sit, eoque grauius erit exilium, quòd nulla spes reditus, neque post mortem reliqua erit, vt etiam sepulturæ honore, funere & iustis exequiis carendum illis sit; quibus neque suo more suauiter viuere, neque honeste etiam mori liceat, & tamen interea in tanta inopia, & in tantis sordibus vitam colentes, antiquæ patriæ & cõmoditatum ac vitæ delitiarum
20 totiusque illius vitæ cultus recordatione cruciabuntur, suamq. & patriæ vicem dolebũt, quam olim cultissimam tenuerunt; nunc verò incultam atque horrentem esse audient, & miserabiliter lamentabuntur. Isai.19. Ezech.30. Herod. lib.2.

Desiderabile argentum eorum vrtica hæreditabit.

25 LAVTITIAM omnem & delitias reique familiaris nitorem sacræ literę hoc verbo *desiderare*, & vocibus ab eo deductis significat, vt apud Isaiam: Et omnia desiderabilia nostra versa sunt in vastationem. & illud: Recordata est Ierusalem dierum afflictionis suę, & præuaricationis omnium desiderabilium suorum, quæ habuerat à diebus antiquis. Ex comparatione ergo miseriæ dolorem auget, cùm futurum esse prædicat, vt domus illorũ Isai.64. Threno.1.
30 maximæ & sumptuosissimę domus, in quibus magna olim nituerat res, horridæ, incultęq. & vrticis plenæ reddantur. [*Desiderabile argentũ eorum.*] Hoc est delitiosas illas ædes, in quibus nullum fictile erat, sed omnia argento tum fuso, tum cœlato plena, vbi multorum vasorum Deliacorum & Tyriorum vsus erat, nullus tandẽ argenti modus, sicut scriptum est: Repleta est terra argento & auro, & non est finis thesaurorum eius, hęc omnia ruina Isai.1.
35 & vastatio perdidit, vrticasque in eorum locum reposuit: Est enim vrtica aspera herba, igneo pruritu vrens, quæ in incultis prouenit agris, maximè autem in ruinarũ ruderibus, sicut scriptum est: Et orientur in domibus eius spinæ & vrticæ, & illud: Per agrum pigri transiui, & vidi eum vrticis plenum. Herba hæc vulgo notissima est, & nudis corporibus auertanda. Vide ergo in quẽ errorẽ delitiæ illæ deuenerint, vt qui nuper argẽto in omne Dio scor. li.4. c.89. Isai.34. Prouerb.24.
40 ministerium fuerãt vsi, iam cophinis & fictilibus (neque id satis oportunè) vtantur, & domus ipsæ etiam quæ auro atque argento nituerant, quæ tõtæ maximis delitijs affluebant, nunc spinis atque vrticis horreant. Locus ex cõparatione oratoria est, ex quo loco commodissima in miserrimis rebus argumenta ad dolorem ducuntur, vt: Quomodo sedet sola ciuitas plena populo, &c. & illud: Threno.1. Ecclog.5.

45 *Pro molli viola, pro purpureo narcisso* *Carduus & spinis surgit paliurus acutis.*
Lappa in tabernaculis eorum.

EXPOLITIONE res augetur, & amplificatur, vt quũ nihil magis desiderabile quàm illæ domus, fuerit, rursus nihil magis horridum incultumque sit. Quod latinè versum est *Lappa*, Hebraicè est *Hhuahh*, quod nostra sententia paliurum significat, nam eo nomine חוח
50 propriè hamus piscatoris dicitur, & in aculeatorum arbustorum generibus, illud quod vncis in hami modum spinis, qualis paliurus, est, de quo scriptũ est: Carduus Libani quæ est in Libano misit ad cedrum dicens, &c. est in eo loco *Hhuahh*: Namque lappa quæ xanthion græcis est, neque spinis horret, neque in ruinis ita copiosè prouenit, quanquam secundum oppida plurimum nascatur, læto tamen & pingui solo, atque lacubus excicatis, vt à Dioscoride traditum; à nobisque est sæpè obseruatum. 1.Reg.14. Dioscor. li.4. c.122.

Venerunt

Universidad de Deusto
Biblioteca

Venerunt dies visitationis, venerunt dies retributionis, scitote Israël stultum prophetam, insanum virum spiritualem, propter multitudinem iniquitatis tuæ, & multitudinem amentiæ.

HABET Sarcasmos sua incrementa & suos insultationis augendæ gradus, suasque commoditates ad victoriam quærit. Optima autem commoditas est, cùm ad consilium & sententiarum comparationem ventum fuerit; & quæ potior sententia & plausibilior visa fuerat, inanis atq. leuissima euentu ipso arguitur, tũc enim melioris consilij auctores meritò in stultam opinionem insultant; huiusmodi illud est: Lætabitur iustus cùm vidi- Psal.57.
» rit vindictam, manus suas lauabit in sanguine peccatorum, & dicet: Vtique si est fructus iusto, vtique est Deus iudicans eos in terra. Hunc ergo etiam locum ad insultandũ Deo occupat, & stultam impiorum sententiam euentu irridet, atque veritatis & sapiẽtiæ prædicat victoriam. Vsque adeò insanierant Israëlitæ, vt non solùm officium, sed officij consilium omne repudiarent, impietatemque suam sapientiam vocarẽt, repertis in ea re ministris, qui ad gratiam non ad veritatem loquerentur. Huius generis multa atq. manifestissima exempla quotidie in hominũ moribus edũtur. Mittebantur à Deo assiduè vates, per quos populus impietatis admoneretur, & ad sanã mentẽ promissionibus, minis, pœnis prædictis reuocaretur. At verò illis non solùm impietas retinebatur; sed pientissimorum hominum, imò potiùs Dei fidelissima repudiabantur consilia; præterea falsi quærebantur vates, qui pro mendacio aduersus veritatem, pro stultitia contra prudentiam, contra consiliũ ab opinione stantes, sanctorũ virorũ negabant prædictiones. atque de hac quidem re Ieremias cum Hannania sapienter disserebat: Veruntamen, inquit, audi verbum hoc Ierem.28.
» quod ego loquor in auribus tuis, & in auribus vniuersi populi, prophetæ qui fuerunt ante
» me ab initio & ante te, & prophetauerunt super terras multas, & super regna magna in
» prælio & de afflictione, & de fame: Propheta qui vaticinatus est pacem cum venerit ver-
» bum eius, tunc scietur propheta quem miserit Dominus in veritate. Quoniam autem
Israël hanc erga prophetarum rationes institerat viam, non qui potiorem & grauiorem, sed qui leuiorem, & ad suam libidinem magis accommodatam sententiam sequeretur, cùm venerit verbum, tunc scietur vter verè propheta fuerit. Hæc autẽ scientia stultorum hominum est, qui consilio & rationibus erudiri cùm nolint, tandem suo malo magnoque periculo docentur. Huius ergo futurarum rerum imaginis præsens spectator Hosseas, diuinis verbis in Israëlitarum stultitiam insultat, quo populum illum inepti ac stulti consilij sui, vel ipso euentu pudeat ac pigeat. [*Venerunt, inquit, dies visitationis, venerunt dies retributionis domini:*] qui redet tandem vnicuique iuxta opera sua inquit Paulus: *Visitationis*, hoc est cùm Deus se humanarum rerum cura tangi testatur, quam veritatem hominum opinione, sententia, consilijs, studiisque suis negantes, pœna tandem & sensu doceantur, sicut scriptum est: Qui per angelos factus est sermo firmus factus est, & omnis pra- Hebr.2.
» uaricatio & inobedientia iustam accepit mercedis retributionẽ. De visitatione, quam iam diximus. Retributionis verbum iustitiam atque æquitatem, non iram, non temeritatem, non casum aut fortunã cõfirmat, non denique figmenta alia, quibus impij impietatem suam tuentur. [*Venerunt dies, venerunt.*] Repetitio certitudinẽ habet hoc in locis quæ insultantibus peroportuna est, vt: Cecidit cecidit Babylõ illa magna; & apud poetas grinos auctores: *Audiuêre Lyce dij mea vota, dij Audiuêre Lyce.* [*Dies*: Dierum nomine certũ ad vltionẽ tẽpus, docemur autẽ impunitatẽ improborũ non infinitudine temporis, sed certo breuissimoq. spatio definiri. siue enim tẽpus finitum, siue infinitũ existimetur, dies tamen certam temporis partẽ sibi vendicant, eamq, quæ signari præscribique possit. O stultissimum hominum consilium, qui in rebus agendis in pœnitentia, in omni denique vitæ studio, nullam dierum rationem habent, temporis autem nescio quam habẽt, cui Deus tamẽ illis dies nõ tempus ad cogitandũ proponat. frequẽs enim apud vates omnium dierum mentio est, propterea quòd quæcunque à Deo dicta sunt, ea certissima & vera tissimo consilio tractata, firmataque interpretari oporteat. Et quoniam ij dies veorum mendacium prophetarum periculum faciunt, ita vt qui antea falsò sententiam dicere mutare suo malo cogantur, ob eam rem dicit: [*Scitote Israël stultum prophetam:*] Hebraicè est: [*Cognoscent Israël stultum prophetam.*] Atque hæc lectio planiorem sententiam reddit. stultum autem prophetã vocat, non solùm quòd mendax sit, sed quòd vaticinãdo nolit sapiens. Apoca.18. Horat.li.4. Od.13.

sapientiæ aut consilij speciem & formam adumbret; namque summã stultitia est, si quis homines ingenio suo ad vitia proclines securos esse, & nihil timere iubeat; atque hoc modo ad voluptatem instituere vitam doceat. namque ad eam rem, quam homines suo ingenio libenter agunt, & sequuntur, quid opus est diuinum oraculum addere? ergo ex
5 ipso prophetiarum argumento prophetę vanitas argui posset, etiam si maxime vates ille se diuinitus missum & signorum auctoritate probatum prædicaret, sicut scriptum est: Si Deut.13.
» surrexerit in medio tui prophetes, aut qui somniũ se vidisse dicat, & prædixerit signum »
atque portentum, & euenerit quod locutus est, & tamẽ dixerit tibi, eamus & sequamur »
deos alienos, quos ignoras, & seruiamus eis: non audies verba prophetæ illius, aut som- »
10 niatoris, &c. Hac lance, his ponderibus examinari oportuit eos, quicunque se prophetas, »
& Dei nuntios profiterẽtur: atque adeò hæc causa à nobis in Tridentino Concilio publicè perorata est aduersus eos, qui pietatis speciẽ, non vita fortasse, sed vitæ institutione offerentes, christianam morum disciplinam restitui non oportere publicè affirmarent. huiusmodi homines diuina sapientia [*Prophetas stultos & insanos viros spirituales appellat.*
15 *Virum spiritualem*, Hebraicè est *virum spiritus:*] Estque elegantissimum atque ad eam rem Quintil.li.11
accommodatum schema verbi, quod græcè ἀντανακλάσις dicitur, cùm eiusdem verbi c.2.
contraria significatio petitur, vt illud apud Ciceronem Verrem à populo verrentem esse In Ver.Orat.
appellatum, quod omnia verreret. sic hoc loco cùm spiritus & ventum significet, & na- 7.
turam quandam corporis expertem, cuius naturæ illapsu aut ductu, & agitatione animi
20 hominum excitari solent: atque hoc modo affecti, viri spirituales dicuntur. Vates ad contrarium significationem alludit, & viros venti, hoc est vento ac vanitate mendacioq. plenos ait. cuiusmodi significatio vento in sacris imaginibus tribuitur, vt apud Ieremiam de Ierem.5.
huiusmodi spiritualibus viris, qui populo fucum faciunt, scriptum est: Negauerunt do- »
minũ, & dixerunt, non est ipse, neque veniet super nos malum; gladium & famem nõ vi- »
25 debimus. Prophetæ fuerunt in ventum locuti, & responsum non fuit in eis, hæc ergo euenient illis, &c. Sic Cicero Imperium extraordinarium, populare, ac ventosum esse dixit. Igitur viri isti spirituales, qui populi gratiam venatur, spirituales ita appellantur, vt ventosos interpretari conueniat. Ergo euentu ipso declarabitur populo, quales viri sui spirituales fuerint, quorum furores ille tantis plausibus persecutus est. id verò quamob-
30 rem acciderit explicatur: *Ob multitudinem iniquitatis tuæ, & multitudinem amentiæ:*] Tanta enim fuit amentia tua, tantum virtutis odium, vt pro verò falsum, pro vaticinio vanitatem probaueris, vt hæc etiam pars ad tuæ culpæ cumulum accesserit. Hebraicè est *super multitudinem.*

35 *Speculator Ephraim cum Deo meo: propterea laqueus ruinæ factus est super omnes vias eius.*

EXPOSITIONE atque interpretatione culpam amplificat, & insaniam populi manifestat, atque rem totam explicat: docet enim Ephraim, hoc est Israëlitas sibi infelicitatem comparasse, qui non solùm à Deo vero desciuerunt, (quod pessimum est, vt nullo
40 alio egerent iudice, quo se Deo inuisos esse agnoscerent) sed etiam Dei benignitate & misericordia abusi sunt: nam cùm prophetas veros habuerint, à quibus impietatis admoniti ad officium reuocarentur, horum autem dicta & sermones, horum consilia, horum prædictiones reapse cum veritate, cum diuinis legibus & verbis maximè constarent; ita adeò contra se rationem ipsam & diuinam legem, & multorum grauissimorumque vatũ
45 testimonia habebat. his autem omnibus repudiatis ipsi sibi prophetas creabant, quos cõsuleret, à quibus, quænam Dei erga eos voluntas esset, docerentur, perinde quasi Deus sibi non constaret, atque per alios atque alios vates, alia atque alia dissimilia sibique dissentanea dicturus esset, & tamen cùm ab istiusmodi vatibus nihil verum, sed popularia omnia, atque ad gratiam efficta afferrentur, istorum potius noui exempli vatum, quàm
50 illorum probatæ auctoritatis testimonio & verbis fidem habebant: ex qua re effectũ est, vt ipsi sibi periculum molirentur, ipsi sibi causa essent cur perirent. [*Speculator Ephraim cũ Deo meo:*] Titulus falsorum prophetarum hic erat: namque propheta speculator constitutus est, qui mentis impulsu, atque toto officij sui genere, tanquam ex specula aliqua futuram tempestatem, & pericula omnia obseruet, atque prospiciat, nec vnquam specu- Ezechi. 3. 33.
lator, nisi periculi causa est. Sic Deus apud Ezechielem: Filij hominis, inquit, specula-

Universidad de Deusto
Biblioteca

„ torem dedi te domui Israël, & audies verbum de ore meo, & annuntiabis eis. Igitur ut
à veris vatibus Israëlitæ ad bonam frugem vocarentur, cùm venturę calamitatis (nisi in
sanitę destitissent) admonerentur, huiusmodi seuerioribus viris ipsi non credentes, alios
sibi instituebant, qui nunquid mali à Deo metuendum esset, specularentur. vt autem
impia res pietatis nomine honestaretur, insigni & pulchro titulo eiusmodi prophetæ ap-
pellabantur. [*Speculator Ephraim cum Deo meo.*] Ita vt Deum à se non repudiatum, sed
retentum potius atque consultum esse profiterentur. Vtitur autem ea exornatione in de-
Matt.5. cendo vates, quæ Græcis Mimosis, Latinis Imitatio dicitur, vt Quicunque soluerit vnum
de mandatis istis minimis, minimus vocabitur, &c. Atque hæc ad sarcasmon aptè pertinet, vt *Cantando tu illum?* Quam vtile porrò fuerit illis hoc inuentum pulcherrima anti-
Virg. Eclo.3. thesi vates noster docet: [*Laqueus ruinæ factus est super omnes vias eius:*] Qui speculatoris
causa institutus erat, vt rationibus Israëlitarum prospiceret & consuleret, ipse verborum
suorum laqueo auctores suos, hoc est populum irretiuit & cepit; namque huius specula-
toris consilijs, exhortationibus, huius vanis prædictionibus omnes quas inierũt errorum
vias secuti, perierunt. Hic qui pacem & familiaritatem diuinam promiserat, hic idem se-
curitate illa quam promittebat, diuinum odium suis in populum obsequijs struxit, hoc
est quod dicit:

Insania in domo Dei mei:

HEBRAICE odium & furor in domo Dei mei. Perstat autem in Mimosi & anti-
thesi: Estque hæc sententia. Quem isti speculatorem Dei sui instituerant, is ruinæ atque
odij auctor euasit. Præterea Deum suum, quem isti non sibi iratũ huius verbis credebat,
hunc sibi infensum Deum suum, hunc inimicum experientur, vt videant qua ratione
Deum suum appellent, longè profectò alia quàm ipsi existimauerant: sic verborũ inanes
apud istos vsurpationes, & sine vlla re & veritate fuisse à Vate arguuntur, & meritò irri-
dentur. [*In domo Dei mei.*] Ducta oratio est ex similitudine eorum, qui in magna familia
apud Dominum plurimum posse videntur, qui se cæteros familiares in gratia domini re-
tinere professi, tamen committunt, vt tum sibi ipsis imprimis, tum sua causa cæteris in-
uidiam parent: Ita qui denuntiandi atque declinãdi periculi causa in speculis collocatus
erat; idem ipse laqueus ad capiendum populum factus est. Ex qua quidem re Israël fu-
diose & pertinaciter peccasse arguitur, qui non solùm præmonitus diuinis consilijs non
acquieuerit, sed post admissum scelus ad pœnitentiam & ad sanitatem per nuntios spe-
culatores, & prophetas suos reuocantem Deum non audierit, imò consilio aduersus
eum permendaces vates inito, officium repetentem contempserit. Manifestum ergo est
hos in sceleribus & flagitijs suscipiendis altissimas egisse radices, atque ad Gabaitarum
exemplum insaniisse. vt enim illi olim, neque rogati obsecratiq. à maleficio, neq. postea
admoniti, & postulati de sententia desistere voluerũt, quæ res illis pernities & exitiũ fuit,
Iudic.19. sicut scriptum est: Et noluerunt fratrum suorum filiorum Israël audire mãdatum, sed ex-
„ cunctis vrbibus, quæ sortis suæ erant, conuenerunt in Gabaa, vt illis ferrent auxilium, et
„ contra vniuersum populum Israël dimicarent. Eodem modo Ephraitæ nunc contra se
communi studio impietatem suscepêre, neq. se vllis rationibus de eo cursu reuocari pos-
sunt, sed additis etiam impiorũ vatum consilijs, in sententia permanserũt; Quamobrem ad-
Profundè peccauerunt sicut in diebus Gabaa:

QVÆ res exitio eis, sicut & illis futura est: nam Deus vltor

Recordabitur iniquitatis eorum, & visitabit peccata eorum.

QVID sit, recordari & visitare, in diuinis sermonibus, vtque vtrumque verbũ ad pe-
uidentiam referatur, dictum iam à nobis est. Similè verò seueritatis exemplum, quod
eis, vt in Gabaitis edendum fore superius prædictum fuerat. ex sceleris similitudine
Supra 3. etiam æquissimum fore nunc porrò ostenditur; dixerat enim vates: Clangite tuba in
Gabaa, &c.

*Quasi vuas in deserto inueni Israël, & quasi prima poma ficulneæ in cacumine
eius vidi patres eorum, ipsi autẽ intrauerunt ad Baal Peghor, & abalienati
sunt in confusionem, & facti sunt abominabiles sicut ea quæ dilexerunt.*

IN nullum sceleratorum hominum genus iustior vltio, & insultatio est, quàm in eos
qui &

qui & scelerati & ingrati etiam sunt: Namque in nocentem & iniurium seuerius pro-
ferre iudicium æquũ est: in ijs verò qui accepti beneficij immemores, aduersus eũ, à quo
humanè amicęq. tractati fuerint, ingratè, iniustè, & cõtumeliosè se gesserint, omnia cum
summis exprobrationibus cõsumere supplicia fuerit æquissimum, sicut scriptum est: Qui Proueib.17.
5 reddit malum pro bono, non recedet malum de domo eius. Huius quidem argumenti „
hæc lectio est, qua Deus non solum Israëli ad supplicium damnato insultat quòd scelera-
tus, sed etiam quòd ingratissimus fuerit: Namque à Deo suo à quo maximis beneficiis
præter cæteros omnes mortales affectus fuerat, per summum nefas sese abalienauit. Du-
plex autem scelus fuisse, quo sese Israël cõtaminauerat, iam superiori huius vatis lectione
10 edocti sumus; vnum genus fuit illegitimum stupri atque adulterij studium, in quo popu-
lus ille vehementissimè exarsit; alterum fuit superstitionis impia ac temeraria cupiditas,
quam spiritualem fornicationem vocant, qua incredibilem etiam in modum flagrauit.
Hæc flagitiorum genera adeò antiqua esse apud Israëlitas docet Deus, vt ob eam causam
sæpissimè ab ipsis fuerit reiectus. Commemorat autem suum in illos studium, quod vbi
15 cum illorum impietate confert, quàm iustè damnatæ fuerint comparatione intelligitur.
Quoniam verò in omni & officij & iniuriæ genere animus imprimis agentis spectatur,
neque tantum quid actum, quàm quo studio & voluntate sit actũ quæritur; ob eam rem
quo ipse animo in illos, & qua rursus voluntate illi in se fuerint ostendit: Profitetur autem
illos ab initio gratissimè à se fuisse susceptos, quam rem aptissimis similitudinibus expli-
20 cat. Nam si quis dum per solitudinem iter agit esuriens vuas in vite fortè maturas præter
opinionẽ inueniat, aut primas & præcoces in summis ficulneæ ramis videat ficus, vehe-
menter delectatur ob insperatam temporis & loci commoditatem, cùm propter opor-
tunitatem, tum propter desiderium etiam, atque ob fructuum ipsorũ præstantiam, cùm
in omni fructuum genere hæc duo plurimum excellant, quemadmodũ alio in loco dis-
25 serimus. Ad eundem modum Israël in solitudine inuentus, cùm aliquẽ pietatis fructũ
afferre videretur, Deo gratus fuerat, vt in tanto veræ religionis desiderio, cũ totus orbis
in veri Dei ignoratione, atque in errore versaretur, hic vnus populus qui præ cæteris diui-
nam erga se prouidentiam & curam fuerat expertus, verum Deum sanctè casteque co-
leret. [*Quasi vuas in deserto.*] Res omnes vehementer gratas esse cùm maximè deside-
30 rantur, si tunc suppetant, ex hoc loco docemur, sicut & Poëta cecinit:

Tale tuum carmen nobis diuine poëta,
Quale sopor fessis in gramine, quale per æstum Virgil.Eclo.5
Dulcis aquæ saliente sitim restinguere riuo.

Quanquam autem Israël primo in Ægypto inuentus, indeque fuerat eductus; tamen
35 cùm seductus à cæteris gentibus fuit, & in deserto populi ac Reipublicæ formam præ-
ceptis, legibus atque institutis diuinis cepit; tunc verò gratissimus, & Deo charissimus
est habitus. atque vt desideratus & primus quidã fructus cum gaudio exceptus, quem-
admodum apud Ieremiam Deus ipse ait: Recordatus sum tui miserans adolescentiam Ierem.2.
tuam, & charitatem desponsationis tuæ, quando secuta es me in deserto in terra quæ „
40 non seminatur: Sanctus Israël domino, primitiæ frugum eius, &c. Cùm verò ad ea vsq. „
tempora suam prouidentiam & studium nulli totius orbis nationi præter cæteras adhi-
buisset (neque enim aliquem antea populum habuerat peculiarem) ob eam causam to-
tum orbem arbori, Israëlem verò primis fructibus similem dicit; cùm tandem futurum
esset, vt ex eo populo veri Dei notitia, & humanæ salutis semen per vniuersum orbem
45 spargeretur, sicut scriptum est: Posui te in lucem gentium, vt sit salus mea vsque ad ex- Isai.49.
tremum terræ; interim autem dum hæc parabantur, Israël primus ficulneæ fructus & „
præcox erat; atque vt Ieremias dicit: Primitiæ frugum Domini. Ficus inter omnes „
arbores bifera præcipuè est, quæ cùm autumno copiosissimum fructum ferat, æstate
etiam non ita abundanter, ficus tamen suaues profert, quas præcoces vocãt: sic Israëlis
50 illa tẽpestiua vocatio gentiũ vocationem tẽpore & maturitate præcucurrit. [*Quasi prima
poma ficulneæ in cacumine eius, vidi patres eorum:*] Non de Abraham, Isaac & Iacob pri-
mis huius gentis parentibus, sed de ijs qui in deserto fuerant, sermo est, quos patres
hoc est maiores horum, qui vatis huius tempore erant, vocat; illi autem primi defectio-
nis & scelerum auctores, & domestica ad imitandum exẽpla posteris suis fuerunt. quã rẽ

Universidad de Deusto
Biblioteca

Ieremi.2. Christus persæpe, & D. Stephanus celeberrima illa oratione sua aliquãdo persecutus est
„ de quibus patribus & in eodẽ loco Ieremias ait: Hæc dicit Dominus, quid inuenerũt pa-
„ tres vestri in me iniquitatis, quia elõgauerunt à me & ambulauerũt post vanitatẽ, & vani
facti sunt? hoc ingratitudinis scelus, hoc loco illis exprobratur: Nam pro summo amore
pro maximis officijs sese maximè leues atque ingratos, & si id commodè dici potest inimi-
rios prębuêre. [*Ipsi autem intrauerunt ad Baal Phegor, & abalienati sunt in confusionem:*] In ma-
norum numinũ penè infinitis nominibus explicandis, magnus quidem neq. nimis tamen
vtilis labor est suscipiendus, si quis animũ ad eam rem appulerit, & tamen non planè cecus
de omnibus rationẽ assequetur. de hoc Deo atque eius nomine, nobis aliorum sententiis
legentibus, nihil affirmatione dignum visum est; sed ex ipsa tamẽ verbi significatione
cũdũ diuinorũ librorum rationẽ petita Baghal Phegor desiderij Deum interpretari
buit, cuius simulachrũ aperto ore auentiũ desiderantiumque habitu fuisse coniicimus
quam quidem interpretationem suo in loco, si nos eò Deus deduxerit disputabimus.
Numer.22. Hic fuit Moabitarum Deus, cuius sacris filij Israël in gratiã Madianitidarũ initiati sunt.
Quoniam autẽ libidines & adulteriorũ studia eis hoc loco præcipuè exprobrãtur, quibus
studijs in idololatriam prolapsi sunt, ob eam rem neque vituli, neq. aliorũ scelerũ, quibus
sese in solitudine contaminauerant, sed huius tantum meminit, in quo summum nefas
flagransq. libido fuit; nam cũ feminæ amatorũ obsequio & comitate valde delectarentur
Numer.22. illi vt muliercularum voluntati morẽ gererent, pollutarũ epularũ participes vltrò fuerunt
„ sicut scriptum est: Morabatur autem eo tempore Israël in Setim, & fornicatus est populus
„ cum filiabus Moab, quæ vocauerunt eos ad sacrificia sua, at illi comederunt & adorauerunt
runt deos earum. hoc est quod dicit eos eò insaniæ propter libidinẽ processisse, vt ad re-
farij etiam cultus communicationem deuenirent, & à Dei sui cultu atque amore alienarentur: [*In confusionem*] Hoc est in dedecus & turpitudinem, qua sanctitatem illã suam
atque amoris erga se mei dignitatem fœdarũt: Etenim cuius quis vehementi amore te-
netur, ad id animum studiumq. suum conuertit, atque aliud horrens huic sese penitus
insinuat, ita vt de quouis homine ex iis rebus, quibus affectus, atque animo affinis est, ex-
stimare consentaneum sit. Igitur cùm sese Israëlitæ turpissimarum & prophanissimarum
mulierum amori tradiderint, pari se odio dignos prebuêre: [*Et facti sunt abominabiles sicut
ea quæ dilexerunt.*] Iam huius loci sententia explicata est.

Ephraim quasi auis auolabit gloria eorum à partu & ab vtero & à conceptu.

INTER alias populi felicitates primas tenet sobolis multitudo: Namque ex eã
miliarum ciuitatum & gentium origo, propagatio, ac non vulgaris parentum, atque
Prouerb.17. progenitorum splendor & amplitudo est, sicut scriptum est: Gloria senum filij filio-
„ rum. Atque hac quidem gloria in qua excelluisse Israëlem aliquãdo legimus, simul cum
alijs frustrandum prædicit, vt non minus in hac, quàm in aliis rebus illi sit cæteris popu-
inuidendum: Etenim malè atque illegitimè suscepti filij exitiales exitus habere solent
siquidem vel in lucem non veniunt, vel non crescunt, vel nati & adulti quàm citissime
Sapi.4. abolentur, sicut scriptum est: Multigena autem impiorum multitudo non erit vtilis, et
„ spuriæ plantationes non dabunt radices altas, neque stabile firmamentum collocabunt
„ & in ramis in tempore germinabunt, infirmiter posita à vento cõmouebũtur, & à mani-
„ tate ventorum eradicabuntur, &c. In eundem itaq. exitum Ephraitarum familiaris et
paterni exempli imitatricem libidinem spectare prædicit, eamque infelicitatem in-
dibili festinatione properaturam: Maxima enim sobolis pars varijs casibus, antequã vsu
commodis fruatur, peribit; reliqua verò quæ superfuerit, tamen immaturos fortietur
teritus: Atque hoc modo eorum gloria & generis splẽdor celerrimè quasi auis auolabit.
A partu] Simul ac in lucem æditi fuerint, antequam in primum circuncisionis & nominis
honorem adducantur. Alij verò *ab vtero*, ante legittimum nascendi tẽpus abortibus con-
tinguentur: Alij autem *à conceptu* qui quo minus generari possint vterorum sterilitate im-
pedientur; si qui verò illis nati cum ætate adoleuerint, ex his malis hæc euadent de-
riora, quòd immaturè alij, alij verò intempestiuè rapti, dolorem etiam parentibus ex
desiderio relinquent. atque hæc res sic prædicitur:

Quod & si enutrierint filios, absque liberis eos faciam in hominibus:

HEBRAICE sterilificabo eos ab homine: Vt quãuis homines ipsi sint, tamẽ ex tra-
ab-

atque illegitimo complexu geniti, gignẽdis hominibus sibi similibus inhabiles, & inepti fiant: Vt muli & vt cæteræ ex malè mixtis generibus natæ animantes, quæ tametsi viuere & superesse possint, gignere tamen & procreare haud quaquam valent. Neque verò gloria solùm & splendore, atque illis ornamentis, sine quibus neque vita ipsa chara est, eos
5 spoliandos atque sobolis successione carituros, sed multis etiam incommodis & difficultatibus afficiendos esse prædicit, ita vt vitæ illos tædere iam possit, quam in tantis malis miserrimam acerbissimamque ducent. In causa autem erit, quòd Deum à se alienatum sentient, à quo ipsi se vltrò abalienauerant: Nam qui vitæ bonorumque omnium auctorem repudiarint, eos maximis malis onerari necesse est; sic enim legimus: Et abscondam
10 faciem meam ab eo, & erit in deuorationem; Inuenient eũ omnia mala & afflictiones; ita vt dicat, in illo die verè quia non est Deus mecum, inuenerunt me hæc mala. atque ob hanc causam additur:

Vide Aristot. in historia animantium. Deuter.31. „

Væ eis cum recessero ab eis.

15 QVO in loco illud obseruatione dignum est Deum nobis, neque vltrò, neq. temerè vnquam, sed nostris sceleribus reiectum repudiatumque abesse: Qui cùm Israëlitas tãtis reprehensionibus, tot minis fuerit prosecutus, tamen nondum se abesse dicit, sed postremò tandem abfuturum, cùm modis & rationibus omnibus tentatis, minimè tamen fuerit admissus; tunc væ illis cùm recesserit ab eis, neq. vnquam veriùs væ, quàm quum re-
20 cesserit: recedet autem ab ijs, qui priores sese alienauerint, sicut scriptum est: Et ego abscondam & celabo faciem meam in die illo, propter omnia mala quæ fecit, quia secutus est deos alienos; non modo propter mala, sed propter omnia mala quæ fecit; quia tãdiu expectat Deus, vt misereatur nostri, quoad aucto malorum cumulo, ipse omninò fuerit exclusus. O diuinam misericordiam, ô maximam hominum in hac re culpam, atque
25 maximum eorum errorem, qui diuinam voluntatẽ primã huius infelicitatis causam esse volunt, cui nihil eorum quæ ab ipso facta sunt, odio esse sacra sapientia confirmat. Verùm huius breuis hemistichij, grauissimam sententiam colliget, qui attentè consideraueritquo in loco Israëlitarum res hoc tempore sint, ex quo illi ob repulsum Christum animorum cæcitate mulctancti fuerunt. Quam quidem rem, quoniam nunc persequi oportu-
30 num non est, indicasse satis fuerit. Maxima porrò Israëlis calamitas, & maxima in eo Dei indignatio, comparatione ostenditur: Quod reliquæ huic vicinæ gentes in summa pacis & otij tranquillitate vitam placidè ducant: Israël verò cõtinuis bellis vexatus, ad exitium properare videatur. Atque hoc non ad casum, vel fortunam, non ad hostium imperandi libidinem, qui & cæteris etiam vicinis negotium facere possent, sed ad diuinam proui-
35 dentiam & illorum maximam culpam spectare interpretari oportuit. atque adeo ad hãc comparationem faciendam Tyrum produxit florentissimam illis temporibus vrbem, & Israëlitis omnium maximè vicinam: fuit enim Palæstinæ regionis insula, Phœnicum populo refertissima, in mari secundum continentem sita, & loci natura & industria munita, nullisque rebus, quæ opulentas beatasque Respub. facere possunt, destituta. cuius
40 situm & fortitudinem si quis intelligere desideret. Q. Curtium post Ezechielem legat. Hanc ab Assyrijs Agenoris socijs fundatam inter Chananæorum vrbes maximam antiquissimamque fuisse apud Isaiam legimus: quæ cùm multis nominibus felicissima fuisse à vatibus atque alijs scriptoribus tradatur, nulla re magis, quàm partu (vt Plinius inquit) clara fuit: Namq. eã Tharsis genitricẽ, hoc est celeberrimorũ Africæ populorũ ex sa-
45 cris literis accepimus: Vrbibus genitis Lepti Vtica, & illa Imperij Romani æmula terrarũ orbis auida Carthagine etiam Gadibus extra orbem consitis. Hæc Plinius. Quæ quidem apud Ieremiam & Ezechielem non obscurè sunt tradita. Ex hac autem re felicitatis & fortunarum contentionem vates noster facit: Cùm finitimã Ephraitis vrbem Tyrum à se prophetico sensu in summa pace & tranquillitate florentem videri dicat; adeo, vt
50 sobole maximas etiam vrbes & frequentes populos compleat, atque multiplici partu gloriam & splendorem suum augeat. Cùm tamen Israël contrà vel filios non procreet, vel quos procrearit assiduis bellis vexatus, quotidie hostibus ad necem producat; Tyro lætandum & exultandum est, Israëli autem vehementer fuerit eiulandum. hanc verò contentionem his verbis tractat:

Q. Curtius. Isai.23. Plin.li.2. Ieremi.47. Ezech.26.27

Universidad de Deusto
Biblioteca

Ephraim (vidi) Tyrus erat fundata in pulchritudine, & Ephraim educet ad interfectorem filios suos.

Horat. lib. 3. Od. 27. APPELLAT Ephraim ob commiserationem; nam vocandi casus absolutè positus affectum dicentis indicat, vt: *Pater ô relictum Filiæ nomen.* [*Vidi*] Orationē amplificat, & rem vehementer asseuerat; habet namque magnam ad affectus eōcitandos vim, cum sese quis rei, quam aut docet, aut laudat, aut lamentatur, spectatorem fuisse ait, vt: Praecipita domine, & diuide linguas eorum, quoniam vidi iniquitatem, & contradictionem in ciuitate. quod & ille: *-Signa ego Punicis Affixa delubris, & arma Militibus fore cæde (dixit) Direpta vidi: vidi ego ciuium, &c.* [*Tyrus erat fundata in pulchritudine:*] Hebraicè est in *Naueh*; quod nomen ad habitationis felicitatem & quietē refertur; namque à verbo *Nauah* deducitur, quod habitare significat. Ex ea itaque re fortunarum contēptio est, quòd Tyrus in summa tranquillitate constituta, felici partus abundantia vtatur ad habitandum, & incolendum terras: Ephraim verò filios suos ab hostibus interficiendos quotidie producat. Et quoniam in miserrimis rebus id quod minus est miserum esse credendum, satius esse putat vates, vt nulli illis nascantur liberi, quàm vt ad necem angustiatos, maximo cum parentum dolore, & summa hostium gloria nascantur: atque ob eam rem miseratione commotus Deum orat, vt liberorum procreationē illis impediat, quò pœnam, qua ex diuino iudicio mulctandi erant, leuiorem tamen subirent, Nam hos æquiore ferrent animo, infantes ab ortu præripi, aut debilitata virtute perire, quàm grauiores adultosque crudeliter ab hostibus trucidari, propterea dicit:

Horat. lib. 3. Od. 5. נוה

Psal. 54.

Da eis domine quod daturus es:

NAM quis non malit diuina potius, quàm humana manu castigari. aut quis Dauidis exemplo non dicat? Coarctor nimis, sed melius est vt incidam in manus domini (multæ enim misericordiæ eius sunt) quàm in manus hominum. Quid ergo eligit Vates:

2. Reg. 24.

Da eis vuluam sine liberis:

HEBRAICE est vuluam orbantem, hoc est vterum vel non concipientem, vel fœtum minimè fouentem.

Et vbera arentia:

VT SI qui nati fuerint, tamen lactis defectu pereant, id enim & minus miserum, & parentibus minus molestum fuerit. atque ea res cùm ad naturæ rationem attingat, ad tuam potius prouidentiam, quàm ad humanam referri poterit voluntatem.

Omnes nequitiæ eorum in Galgal, quia ibi exosos habui eos propter malitiam adinuentionum eorum, de domo mea eijciam eos, non addam vt diligam eos.

DETESTABILE illud antiquorum Israëlitarum exemplum nuper accusauerat, quod communi consensu & populari impetu alienæ atque prophanæ consuetudinis causa Deum repudiauerant, quod scelus nisi Phinees expiandum curasset, parum abfuit quin funditus perirent, Deo eam sui repulsam vlcisci iam incipiente. Nunc verò ostendit filios parentum exemplum imitatos, diuinum in se odium iterum publicè concitasse, cum in terram promissam deducti, legibus, imperio, atque præsidio diuino iam diu vsi, & beatæ ac liberæ Reipub. commodis omnibus florentes, tamen nouarum rerū cupiditate flagrantes ex finitimarum nationum æmulatione Regem hominem appetiuerant, tum rum quòd per superbiam & ambitionem illos simplicis illius tranquillæ, fastuque carentis Reipublicæ tederet: ita dum regum nomen & splendorem affectant, dum humana superbia turgent, dignitatem illam nulli rei comparandam atque omnibus gentibus inuidendam aspernantur ac respuunt; qua se resque suas diuino consilio & cura, gubernari, tueri, atque agi Deoque maximò & immortali, vt proprio Rege vti ac ita gloriari poterant; quemadmodum admoniti aliquando fuerant ab ipso: Quæ est, inquit, alia gens, aut tam grandis natio, vt habeat Deos appropinquantes sibi sicut & vos. Euenit autem vt qui Deo rege à sua Republica eiecto, hominem appetissent, cæteros omnes, quæ hanc consequi natæ sunt, res susciperent, vt adulationem, gratiam, obsequium, atque alia omnia quibus homines reges suos non tam officio sæpe, quam

Deut. 4.

vitio prosequuntur. Hæc autem regni cupiditas nunquā in illis extincta fuit, neque rebus præter sentētiam cedentibus, ad antiquum Reipublicæ, & diuinæ gubernationis statum animo sese atque studio conuerterunt: imò humani regis tædio ob iniuriam affecti, non diuinum, sed humanum etiam regis præsidium quæsierunt, nouosque sibi constituerunt principes, quorum libidini parentes vsque ad idololatriam insanirent. Quamobrem iam diu esse Deus ait, quòd illos meritò oderit, suspectosque habuerit, ex quo tanta voluntatis inclinatione ad humanam pompam & regium nomen propensos, atque in sententia perstituros prospexerit, ita vt rebus ea caussa afflictis, tamen de reuocandō Deo, quo tam benigno, amico, atq. vt ita dicam, officioso vsi fuerant, nunquam amplius in mentem illis venerit cogitare. Quoniam verò hæc Dei regis repudiatio primum in Galgalis fuit, quo in loco per Samuelem Dei verbis & nomine, quid sua ipsorum referret, admoniti, tamen à proposito non sunt deterriti. ob eam rem dicit: [*Omnis malitia eorum in Galgal,*] Quòd studium eorum in eo loco perspectum fuit, atque ob eam rem [*exosos habui eos,*] ex illo tempore, quo ab illis sum repudiatus; quā rem signis editis, ac Samuele interprete testatus sum: Nunquid, inquit, non messis tritici est hodie? inuocabo Dominum, & dabit voces & pluuias, & scietis & videbitis, quia grande malum feceritis in conspectu Domini petentes vobis regem. Hoc studium atque adeò hoc exquisitū consilium contra fas, contraque ius firmatum sacræ literæ adinuentionem vocant, vt: Da eis secundum opera eorum, & secūdum nequitiam adinuentionū ipsorum retribue illis. Meritò autem à domo regia exulant, meritò regis gratiam & voluntatem à se alienatam experiuntur, qui tātum aduersus regem scelus admisere, vt priores repudiarint, & eam sententiam pertinaciter imprudentissimeq. fuerint persecuti. ob hanc autē rem addit: [*E domo mea eijciam eos.*] Domum suam terram Israëlis appellat, quam ipse præ cæteris orbis regionibus magna tutela fouebat, in qua vrbem sibi sanctā elegerat, & ædem illam toto orbe celeberrimam optauerat, vbi regijs fungeretur officijs, sicut scriptum est: Notus in Iudæa Deus, in Israël magnum nomē eius, & factus est in Salem locus eius, & habitatio eius in Sion, &c. Hoc in loco sese regem, illos autem regiam familiam instituerat: Et viderunt, inquit, ingressus tuos, ingressus Dei mei, & regis mei, qui est in sancto. Futurum autem propediem erat, vt partim suis vrbibus extorres, partim aut pulsi aut profugi, locum illum, & ædem antiquam & celeberrimam, quæ nulla iam esset, atque quod maximè miserum est, antiquam illam regis sui gratiam desiderarent; frustra tamen: [*Quia non addam vltrà, vt diligam eos:*] Hoc est, non vltrà in eundem aut patriæ, aut gratiæ meæ locum reuertentur. Etenim ea Reipublicæ & religionis facie & forma qua illis temporibus vtebantur, perpetuò, caruēre: Cùm verò reuocādi in gratiam in nouissimis (vt scriptū est) diebus fuerint, non ad illam vmbram, sed ad nostram Christianorum lucem, admittendi sunt. Ratio autem quamobrem amplius diligendi non sint, ea affertur, quod hactenus patienter egerit, & quanquam offensus, tamē expectauerit, quoad animum & studium à se alienatum reducerent, & quoniam regiarum potius, quàm suarum partium esse omnes voluerant, obseruatum à se fuisse, an aliquis aliquando extaret princeps, à quo ad officium reuocarentur, cùm illis liberum fuisset populi studia & animos in quāuis partem flectere, & tamen nullus princeps fuit, qui diuinarum rerum cura tangeretur: Quinimò

1. Sam. 12.

Psalm. 28.

Psalm. 75.

Psalm. 67.

Omnes principes eorum recedentes:

ID QVOD Israëlitarum regum historias legentibus, planum fiet.

Percussus est Ephraim, radix eius exeiccata est, fructum nequaquam faciet, quòd etsi genuerit, interficiam amantissima vteri eorum.

QVIS non in sacris libris maximam eloquentiam cum summa sapientia cōiunctam obseruat, & miratur? Pudet profectò ingenij & iudicij eorum, qui cùm sanctos libros sententiarum & sapientiæ fructibus refertos fateantur, elocutionis tamen ornamētis steriles esse arbitrentur, & quod inani quadam præter rerum naturam verborū luxuria diffluentes non videant, illud quod veræ eloquentiæ proprium est copiosissimè & elegantissimè cum maximo splendore, & grauitate dicere in illis non agnoscant: sed redarguendi hos aliquando locum spero nancisci, vt qui in auctoribus legendis præter vtilitatis rationem, suauitatem etiam & dictionis splendorē venātur, vel hoc etiam nomine, studium omne,

Universidad de Deusto
Biblioteca

omnemque operam in sacris arcanisque voluminibus occupent, quòd in ijs præter summam vtilitatem, summam etiam eloquentiæ iucunditatem esse certò sciant. Nunc vero vt, quod institutum est, agamus, orationis totius, quæ in hoc capite habita est, Epilogum breuiter explicabimus. Est enim hic elegans dictorum peroratio, quæ summa capita continet & repetit. Quoniam in demonstratiuo genere hæc insultantis Dei oratio instituta fuit, quæ comparatione alienæ felicitatis in miserias insultaret Israëlitici populi; neq. iam vere populi; quippe qui nullis populi commodis aut splendoribus esset vsurus, sed per terrarum orbem dispersus cum magna inuidia, & animi dolore, cæterorũ populorum tranquillitatem, ipse in maxima tempestate positus, spectaturus esset. Perorationẽ ergo commodissimè collocatam, miro artificio Vates construxit: namque res non vt orata est, sed vt gerenda fuerat, est disposita. atque oratio quidem à præuisione futuri temporis, dum inter populos Israël detineretur, ad caussas ipsas rectè suis gradibus processit, quòd inter gentes nec fructibus terræ, nec liberis & sobole feliciter essent vsuri, imò verò antequam dissiparentur, in patria adhuc manentes sobole destituendi & adultis etiam filijs orbandi erant; adeò vt orauerit Vates, filios aut nondum natos, aut quàm primum natos potius extingui. Sed quoniam diuiná sententiam stare intellexerat, rem conuerso ordine repetit, & ab eo quod primum futurum erat, ad postremum vsque recurrit, quo praeiptis rebus, paulò post futuris vaticinij veritas intelligeretur, & sequentium expectaretur euentus; atque illi quibus posteriores res acciderent diuinam prouidentiam & iustitiam ad se etiam pertinere cognoscerent, vt ad patres maioresque suos planè pertinuisse compertum est. Ne autem Epilogus dicendi figura atque exornatione destitutus esset, aptissima arboris similitudine est compositus, qua Vates rem magis explicuit, & vehementiorem impulsu legentium animos mouit: Ait enim Ephraim à Deo percussi radices aruisse, vt arbor quæ ramis resectis, tamen viuit, aliosq. profert ramos, eadem si trunco securim grauiter patiatur, tametsi non omnino cadat, tamen ex vulnere solis atque aëris iniuriam sentit, quæ cùm ad radices vsque permanat, caussa est vt arescat; radicum verò interitu toti arbori interitum affert. sic regni Israëlitici truncus Ephraim fuit, radices verò reges atque principes, rami & folia reliquæ tribus: Impetus in truncũ factus est, principes vitiis capti, occisi, & abducti sunt, rami ergo fructum nequaquam, facient. Contigit autem aut facta radice, flores aliquando & fructus quosdam prorumpere, qui tamen citissimè cum totius arboris interitu decidunt. Hæc res manifestior apud agricolas est, quàm vt nos indigeat asseueratione, ob quàm similitudinem ait: [*Etsi genuerit, interficiam amantes fructus ventri eorum.*] Iam hoc superius est explicatum. Post hæc autem illa eos diuturna calamitas expectat:

Abijciet eos Dominus Deus meus.

DEVM suum appellat vates, non autem Deum illorum:

Quia non audierunt eum, & erunt vagi in nationibus.

HACTENVS peroratio. nunc quando prima illa omnia euenisse diuina ex sententia legimus, exilium hoc, in quo adhuc sunt, illis eodem consilio cõtigisse agnoscamus; nam & hæc perinde, atque illa prædicta certissimè fuerant. Timeamus ergo & nos, ne simile quid patiamur: Etenim & nobis annuntiatum est, quemadmodum & illis: Qui habet aures audiendi, audiat.

CAPVT X.

VITIS *frondosa Israël, fructus adequatus est ei: secundum multitudinem fructus sui multiplicauit altaria, iuxta vbertatem terræ suæ, exuberauit simulachris:*

DVPLICEM à Vate caussam afferri diximus, quamobrem Israëlitæ liberorũ iactura mulctarentur; altera fuit libidinosa & intemperans alieni thori appetentia, quam à principio flagrauère; eam verò Vates fuerat hactenus persecutus: Alterá verò fuisse ardens superstitiosæ simulachrorũ culturæ studium, quod genus etiam spirituale adulterium sacræ literæ nominant; atque hæc quoque pars à Vate vrgetur, qui non leuius hanc libidinis genere, quàm altero Israëlem flagrasse affirmat: Namque olim cùm Amonitidarum amore arsissent horum patres, impio etiam idololatriæ scelere sese polluerunt. Quamobrem non mirandum est, si filios vtriusque flagitij habuerint imitatores. Res autem allegoria inducta peroratur, hæc verò à vite sumitur, cuius plantæ imagine potissimũ Israëlitæ in sacris libris depinguntur: Namque vt hæc si generosa sit, omnes arbores alias non proceritate, non figura & specie, sed fructu antecellit: sic Israëlem præ cæteris populis felicem esse voluerat Deus, nõ tam belli, virium, & rerum gestarum gloria, quàm Reipublicæ tranquillitate, quiete, & veritate rerum omnium quæ ad virtutem veram referri possunt. Secundum quam similitudinem dictum est: Vineam de Ægypto transtulisti, eiecisti gentes, & plantasti eam, dux itineris fuisti in conspectu eius &c. & illud: Vinea Domini exercituum Israël domus est, & delectatio plantationum eius viri Iuda. Hæc vinea optimo solo consita, summa cura atque arte culta, quòd fructus vel nullos, vel malos reddiderit, solo plantarũ vitio accidere manifestũ est, sicut scriptum est: Quid enim debui facere vineæ meæ, quod non feci? sed expectaui vt faceret vuas, & fecit labruscas. Igitur ex fructu arboris natura arguitur: Etenim si cætera optimè sese habeant, & tamen infelices proueniant fructus ad arboris vitium res est referenda, sicut scriptum est: Non potest arbor bona malos, neque mala bonos fructus facere. Itaque ex arbore fructus, ex fructu etiam arboris natura, vt ex caussis euenta, atque ex euentis caussæ considerantur. Cùm ergo Israël iam pridem degeneris naturæ vitem moribus expresserit, nihil mirũ si partus suo ingenio simillimos ediderit. Hæc est illius versus sententia: [*Vitis frondosa Israël, fructus adequatus est ei.*] Frondosam hoc in loco interpres vertit pro vacua, & oportunis fructibus carente, ac si frondibus tantùm exuberaret: Hebraicè autẽ propriè est *Boqueq*, quod vacuum significat atq. inane: nam quo in loco Latinè legimus: Ecce Dominus dissipabit terram, & nudabit eam, Hebraicè est *Boqueq*, dissipans & nudans. [*Et fructus adequatus est ei.*] Cùm vitis vacua omnique bono & generoso succo carens fuerit, fructus quales natura sua fert, producit, & cùm Israëlitarum patres labruscas olim pro vuis fecerint, & similes sibi partus, hoc est, similes propagines ediderint, atque harũ omnium plantarum tam patrum, quàm filiorum idem studiorum, morum atque operum fructus, eiusdemque naturæ fuerit; patres autem ad idololatriam denegauerint; consequens fuit vt filij qui non meliori studiorum atque operum fructu, sed maiori luxurie perfluebant, paternam impietatem propagarẽt, atque iam non vno vitulo, neq. vno Baalphegor, vt olim patres, contenti plures vitulos & innumera simulachra atque altaria in Bethel, in Dan, & in omnibus quas incolebant ciuitatibus adderent. Propterea dicit: [*Secundum multitudinem fructus sui, multiplicauit altaria.*] Terræ & felicissimi soli fœcunditate, in quo sita, plantaque fuerat, hæc vitis abusa est: Nam opes omnes, omnemque rerum copiam quibus diuina benignitate fruebatur à diuino & vero cultu ad prophana mysteria, atq. ad superstitiosas vanorum simulachrorum ceremonias transtulit; & quo maiore felicitate vtebatur, eò vehementius in illud superstitionis studium incumbebat, in eaq. re magnas consumebat diuitias. itaq. succo & alimento felicissimæ terræ ad improbissimorũ fructuum copiam augendam est abusa; ob eam rem addidit: [*Iuxta vbertatem terræ suæ, exuberauit simulachris.*] Ita quod ad diuinum cultum illis fuerat suppeditatum, id ad impios vsus relatum est. Hæc autem oratio Hebraicè & elegantiam & significationem certam habet: namque sic legimus: [*Secundum bonitatem terræ suæ, benefecerunt simulachra.*] Est enim in Dialectica locus à coniugatis, hoc est, tantum studium, tantum sumptum & curam simulachris & statuis optime, artificiosissimeque faciendis impenderunt, quantum terræ vbertate, & commodis iuuabantur: Namque olim qui pauperem fortunam sortiti erant, ligneos aut luteos, aut ad summũ lapideos sibi deos faciebant; quibus verò abundantia & rerum suppeteret copia, ijs eburnei, argentei, atq. etiam aurei summa arte, & sculptorum ingenio dij ponebantur, quemadmodum ille canebat:

Nunc te marmoreum pro tempore fecimus, at tu
Si fœtura gregem suppleuerit, aureus esto.

Atque hæc res subtiliter & copiosè à Sapiente, decimotertio libri capite disseritur. Ergo Israël ingenio ad superstitionem & vanum cultum procliuis suarum rerum cõmoditates omnes, occasionem nactus, in suam libidinem conuertit. Quando autem huius libidinis explendæ, exercendique ingenij occasionem primum habuerit, sequentibus indicatur carminibus; ostenditurq. id fuisse, ex quo

Psalm. 80.
Isa. 5.
Math. 7.
Isa. 24.
Virg. Eclo. 7.
Sapien. 13.

Universidad de Deusto
Biblioteca

ex quo ciuilis discordia & seditio illa concitata est, atque ob regni diuisionem varijs re-
legibus & Reipublicæ formis licuit: eiusmodi enim tempus oportunũ cuiq. esse solet a-
propria studia, cupiditatesq. sequendũ, cùm & principes & factionũ duces populis, quo-
rum animos sibi deuincire parant, nihil non permittant, imò & vltrò offerãt, aut legibus
ad popularem libidinem factis sanciant. Cùm itaq. regnum inter Roboam & Ieroboam
populari seditione & tumultu diuisum est, tunc & religionẽ violare, tunc aras & statuas
multiplicare licuit, id quod ab ipsis serò tamen intelligetur, cùm ærumna & malo erudi-
tis priora vota omnia damnabuntur. hoc est quod inquit:

Diuisum est cor eorum, nunc interibunt.

HEBRAICE est, *Nunc se in culpa esse dicent*, hoc est, iam nunc cùm malis oppressi fue-
rint, culpam sibi adscribent, atque tantorum malorum initium ad illam diuisionem con-
dium referent, qua olim laborauerunt, cùm reges sibi non iure sed libidine instituerent.
Hæc autem diuisio atque animorũ dissensio præter idololatriæ crimen, exitium illis gra-
uissimum atq. certissimũ attulit, quod in religionis & regni concordia perseuerantibus
non fuerat metuendum. Vide ergo, quò reciderint res Israël, & quò discordia ciues deduxerit
xit miseros, vt tandem stultitiam suam agnoscentes, facta infecta optarint; atque hæc di-
sensio, quam isti idololatriæ cõmoditatem interpretati fuerãt, in qua re suas opes & terre-
fructus copiasque insumpserãt, eadem dissensio efficiet tandem, vt aris & statuis suis con-
fractis & excisis intelligant & fateantur nihil horum illis aut legitimũ aut vtile, aut o-
nino commodum certumq. fuisse: Non Deos, non Reges, non Principes, non quidquam
denique insolenter & stulte agentibus, aut vtile, aut magnum, aut pulchrum fuerat iudi-
catum: namque hæc illorum verborum sententia est:

Ipse confringet simulachra eorum, & depopulabitur aras eorum.

IPSE nimirum tumultus, ipse animorum dissensus, quo à legitimo rege desciuerant,
ipse idem regis illis fastidium & nauseam pariet, & factio etiam, quæ erigẽdi simulachra
caussa fuerat, eadem illa abijciendi & deserendi caussa erit; adeò vt neque regum impe-
rium, neq. nomen obseruent, aut metuant, imò se illegitimis regibus hactenus vsos fuisse
fateantur, ex quo diuisionẽ & diffidium meditari, & à religionis & regni concordia atque
à Domino Deo suo animos abalienare cœperunt.

Quia nunc dicent, non est rex nobis: non enim timemus Dominum: & rex quid faciet nobis?

QVAMVIS seram, tamen nonnullam sententiæ mutationẽ, hæc oratio indicat, quæ-
si nihil illis boni efficiat, illud tamen præstiterit, quòd proprio dicto confessionibusq. con-
uicti diuini iudicij æquitatem vel inuiti prædicabunt. [*Quia nunc,*] rebus iam mutatis
[*dicent, Non est nobis rex:*] Regem vt diximus olim singulari stultitia, & cupiditate ipse
1. Samu. 8. postulauerant, cùm ad Samuelem huiusmodi orationẽ habuerunt: Da nobis regem qui
„ exeat ante facies nostras, & pugnet prælia nostra. Hac oratione regẽ ab irato Deo, tanquam
Acto. 13. regem extorserant virum Iemini Saulem, cuius vel ipsa species imperio digna videbatur,
bellandi gnarum & ad rem gerendam sanè strenuum; sed quem hominem tandem non
Deum, & regni administratio, & exitus ipse arguerit, ita vt postulati regis pœnitere illos
oportuerit. deinde regibus bonis vsi sunt Dauide & Salomone, nihil tamen egregium
horum temporibus experti sunt, quod vincere, imò nec æquare posset illam Reipublicæ
formam, qua Deo gubernante sine vllis sumptibus fuerant vsi. successit Ieroboam, cuius
imperium durius esse, quàm vt ferri posset, arbitrati; non tamen animum aut studium ad
Deum conuertẽrunt, sed nouos reges vltrò sibi magis adeò ex sua voluntate & populi
tumultu, quàm ex diuino consilio, aut quæsito oraculo instituerunt: Tantum minimè
Deo Deique timore abalienati & ad regni ambitionem procliues fuerãt, vt tota res ipsa
libidine gereretur. Verùm enimuerò quàm malè illis hoc cesserit, singulorũ regum tem-
pora, simulque totius regni exitus docuẽre: Tum verò tot inutilium regum pertæsi fuisse
dementiam accusabunt, qui & religione, & timore Dei relicto, cuius in tutela ac præsidio
illi atque illorum omnes res latebant, reges sibi instituerint, qui verè reges non fuerunt,
neque legitimè instituti. [*Non est rex nobis:*] neque verè rex, neque qui nos vllo regio
iuuerit officio. Quid enim diuinum timorem deserẽtibus nobis rex cãro & sanguis pro-
stare posset? cùm enim Deum regem haberemus, cuius imperium obseruantes salui &
incolumes

incolumes esse potuimus, quid nobis præstare rex posset. [*Quia non timuimus Dominum, & rex quid faciet nobis?*] Argumentum ex comparatione est, idque duplex: hoc modo:
Qui timet Dominum regem sibi, & tutorem præficit Dominum, hoc præsidio vsis nihil
timendum aliud est; ergo qui Dominum non timet, huius tutela caret. hoc autem præ-
5 sidio si quis depulsus est, nulla alia re tutius esse potest, sicut scriptum est: In timore Do- Prouerb. 14.
mini fiducia fortitudinis, & filijs eius erit spes. Igitur timentibus nobis Deum, superua-
caneus erat rex, non timentibus omnino inutilis, nullus itaq. rex nobis, qui vel nihil om-
nino prodesse, vel multum etiam nocere possit, nullus, inquam, censendus est. [*Et rex quid faciet nobis?*] Quid faciet, pro eo quod est, quid præstiterit, vsurpatur, vt: Quid fa- Isa. 10.
10 cietis in die tribulationis & calamitatis? Quòd si nihil nobis rex profuit, nihil profectò
nisi nostrarum rerum detrimẽtum & populorum calamitatẽ illa dissensio attulit; ideoq.
oportuerat regem non legitimum iam diu exactum fuisse, neq. regio nomine, neque fœ-
dere, aut iureiurando deuinctis: namque id iusiurandum quo in repudiando Dauidis re-
gni hærede, atque in adoptando nobis non legitimo rege vsi sumus impium nefariumq.
15 fuisse & quod non conseruare præstitisset, res ipsa declarat. Etenim quas res suscipere non
decet, eas iureiurando firmari nefarium sit: nam si impio negotio iurandi religionem ad-
dideris, id efficies vt cumulatiorem & grauiorem tibi pœnam pares: quemadmodũ qui
venenatas herbas seminaturus terræ solum prius diligenti cultu parat, ex quo vberior ve-
neni messis sit expectanda. ex hoc autem loco docemur malis negotijs malitiam iureiu-
20 rando non firmitudinem addi & scelus & pœnæ etiam cumulum, si iusiurandum serue-
tur, augeri. quale detestandum exemplum ab Herode rege in illo nefario conuiuio pro- Marc. 6.
ditum quondam est. quamobrẽ huiusmodi iuramenta, vel negligi vel publica auctoritate
infringi, quàm conseruari præstiterit. cui rei rectissimè olim ab Israëlitis cõcilio aduersus
Saulis votũ de Ionathæ nece consultũ est; atq. adeò ob hanc rem ab Hossea subiungitur:

25 *Loquimini verba visionis inutilis, & ferietis fœdus, & germinabit quasi amaritudo iudicium super sulcos agri.*

TOTIVS versus sententiam explicuisse iam nobis videmur, sed verborum quædam
in vulgata editione, & in Hebraico exemplari varietas est; namque Hebraicè sic legimus:
30 [*Loquuti sunt verba maledictionis vanæ, ferire fœdus, & germinabit &c.*] Vt ostendat con-
ceptis verbis, & imprecationibus certis firmatum illis fuisse pactum cum regibus suis, ne
Ierosolymam aut regis, aut religionis caussa repeterent, neue ab instituto sibi rege desci-
scerent. hæc omnia cùm impiè & nefariè acta, atque transacta summo consilio, & singu-
lari cura fuerint, maius iudicium illis, hoc est plus pœnarum, grauiusque supplicium pe-
35 perere, vt quibus nocentes herbæ sua natura fœcundæ in culto & arato agro seruntur,
abundantior multò, & vberior veneni colligitur copia; hoc enim cultura efficit, sicut
scriptum est: Qui colit terram, inaltabit aceruum. *Maledictio* quid sit, iam in superioribus Eccli. 10.
diximus. *Amaritudinis* autem vocabulum ad impietatem, ad praua studia, ad quæcunque Supr. 4.
etiam mala quæ hominibus accidunt, transfertur, vt illud: Ne sit in vobis radix germinãs Deuter. 29.
40 fel & amaritudinem.

Ad vaccas Bethauen coluerunt habitatores Samariæ.

ISRAELITÆ non solùm in crimine fuerunt, quòd regem sibi per tumultum & dis-
sidium cõstituissent, sed quòd ea etiam commoditate vsi idolorum cultum, ad quem in-
genio procliui fuerant, commodè susceperunt. Vtriusque autem rei, regni videlicet & su-
45 perstitionis curam & patrocinium Samaritana ciuitas suscepit; quæ reges quorũ regia ipsa
erat tuebatur, & vitulum Bethel qui proximus fuit, magna celebritate frequẽtabat. Cum
ergo vtriusque culpæ pœnas Israëlitæ cõmeriti & daturi essent, supplicium illud cõmune
omnibus fore prædicit, totumque Israëlitici regni corpus esse plectendum, ita tamen vt
primum cętera membra, ipsum autem caput postremum peratur, quo supplicij perpessio
50 grauior & diuturnior sit, & pœnæ caussa culpaque intelligatur, cùm ad ipsa vsque regni
& idololatriæ capita pertineat: nam cùm Bethel capta, vitulus deiectus & cõminutus in
frusta fuerit, religionis eius auctoritatẽ & fidem labefactari, eamque Deo vltori odio esse
intelligi consentaneum fuit: idem autem ipsum de regno existimari oportuerit, quòd
penitus tolli atque radicitus extrahi compertum sit. Rem ergo hoc ordine gerẽdam esse
docet, vt primum cæteræ Israëlitarum vrbes, deinde Bethel vitulorũ religione celebris,
postrema

Universidad de Deusto
Biblioteca

postrema Samaria expugnetur, diripiatur & diruatur. Cùm autem à cæteris locis ad Bethel hostis peruenerit, tum verò Samaria vicina sibi metuet vehementer: namque nulla virtus in Deo suo boue illo fuit, vt resistere, hostibus, pro suaque vrbe atque ara propugnare posset, quonam modo Samaritanos qui in eius tutela fuerant, defendat? eorum qui sequuntur versuum hæc, quam exposuimus sententia est; verba tamen in vulgata editione, atque in Hebraico exemplari nonnihil variant, sic Hebraicè: [*Ad vitulos Bethauen pauebunt vicina Samariæ quando duxerit super eum populus eius, &c.*] Vitulas numero multitudinis vocat, cùm vnus tantùm vitulus à Ieroboamo in Bethel positus fuerit, siue quòd, vt fere in templis fieri solebat, ad illius vituli instar plures alij ex priuatis vitulis fusi, sculptique fuissent; siue quòd ex linguæ & orationis elegatia eum numerum ad contemptum & ludibrium vsurpet, quemadmodum cõtemptus caussa vitulas feminei generis dixit, cùm infirmum numen & imbelle, abiectæq. conditionis significare voluit. Est autem hoc & alijs linguis in vsu, vt plurali numero res singulares maxime cùm contumatior & feruentior oratio est, efferatur, vt:

Ouid. Meta. *Præmia magna petis, quæ si tibi magna videntur,*
Ex illis scopulis vbi erant affixa, petisses.

Sed & feminei generis per contemptum vsus in nostris linguis est, vt apud Persium:

Pers. Saty. 1. *Ne mihi Polydamas, & Troiades Labeonem*
Prætulerint. Placet autem omnia verba hæc per ironiam dicta accipere, cùm de vno tantùm vitulo sermo fiat, quod & ex adiunctis proximis colligimus. [*Quando luxerit super eum.*] Aut si duos vitulos malis intelligere, ad alterum qui in Dan fuerat, referenda oratio est: namque ambo Samariæ fusi fuerant, & alter prior in Bethel dicatus, deinde alter in Dan fuerat delatus, sed non tam mouebit Samaria potuit & pauere vitulo qui in Dan, quàm eo qui erat in Bethel ablato. Etenim non perinde longinquiorum vt proximorum calamitatibus homines mouentur, cùm ea quæ longè accidunt, nunquam ad se peruentura plerunque putent. quæ quidem negligentia multos populos decipere solet.

Iuue. Sat. 13. *Si curant igitur cunctos punire nocentes,*
Eccli. 16. *Quando ad me venient?* aiebat ille. id quod etiam à sapiente inductum est: Ne dicas, inquit, in populo magno non agnoscar, quæ est enim anima mea in tam immensa creatura? Horat. Sup. c. 1. *Cùm verò paries ardet proximus, tam tua res agitur.* Nominat autem Bethauen, eam quæ Bethel dicebatur, vt nominis inuidia in locum etiam ipsum deferatur, & præcepto diuino satisfiat, quo non amplius Bethel, sed Bethauen eam appellari necesse fuerat. Cùm ergo populus Bethauen vituli sui ruinam & calamitatẽ magno & publico planctu & luctu prosequentur, cùm sacrificuli vlulabunt, tunc Samariæ vicina proximaque ciuitas maximo pauore perhorrescet:

Et æditui super eum exultauerunt.

QVANDO, inquit, sacrificuli vitulum lugebunt, quem antea ludo, cantu, & lætitia plenis sacris celebrabant; lugebunt autem,

Ob gloriam eius, quia migrauit ab eo.

כומרים ÆDITVOS Latinus interpres vertit quos Hebræi *Comarim* vocant: Erant autem homines varijs collegijs ad aliam atque aliam numinum & sacrorum rationem cõparati, vestibus etiam à cæteris hominibus distincti, quales fuerant Isidis, Cibelis & Anubis, Cumuli, & apud Siculos Venerij, cuius generis hominum maxima multitudo in Israel & Ierusalem etiam est inducta. atq. hoc genus illud est quod à Iosia rege extinctum in Iuda 2. Reg. 23. fuit, quos Aruspices in eo loco vertit interpres: Et deleuit, inquit, aruspices, quos posuerant » reges Iuda ad sacrificandum in excelsis per ciuitates Iuda in circuitu Ierusalem, & eos » qui adolebant incensum Baal, & Soli, & Lunæ, & duodecim signis & omni militiæ cæli. Latini verò hos omnes, qui sancto & legitimo ritu sacerdotes non erant, aut sacrificulos communi verbo, aut famulos adiuncta nota vocant, vt famulos Isidis, Lunæ, Solis, &c. Hos autẽ certis saltationibus & choreis sacra sua peragere puto; quam rem nomen ipsum *Comar*, quod reuolutionem significat, indicare videtur. [*Et æditui super eum exultauerunt.*] Deest relatiuum, qui, qui super eum exultauerant, vt illud: Iudica me Domine secundum Psalm. iustitiam meam, & secundum innocentiam meam super me, hoc est, quæ super me est.

Siquidem

Siquidem & ipse in Assur delatus est, munus regi vltori.

CAVSSAM publici luctus Bethauenitarum maximè autem sacerdotũ reddiderat, nimirum quòd vituli gloria migrauisset, quòd diuinis honoribus priuatus vitulus fuisset; hanc caussam expolitione aperit, quòd non solùm Israël salua vituli religione, sed etiam
5 vitulus ipse, cum Danitico etiam simulachro, cumque omnibus alijs ciuitatum atque ædium ornamentis, & omni pretiosa supellectili prædæ & spoliorum nomine sublatus, ad regem non vituli forma, imò confractus, & auri tantùm æstimatione deferendus esset. [*Munus regi vltori* Hebraicè, *Munus regi Iareb.*] quod cognomen Assyriorum regum vel ex ciuitate, vel ex officio fuisse iam diximus: Hoc autem nouæ ac tanto studio
10 excogitatæ religionis pudendo exitu necesse erit, vt Ephraitas suorum consiliorum iam pudere incipiat: Namque illa re sublata & euulsa in qua totum regni sui firmamentum atque robur sese habere putauerant, cætera omnia quæcunque huic rei innitebantur, corruere consequens fuit. Cùm verò Ephraitæ vt populi erga se studia conseruarent atq. retinerent, vitulorum cultum & religionem à se excogitatam tuerentur: cumque hæc
15 illis diuino consilio & hostium opera corruisset, iam à se populi animos abalienatos, imò in sui odium inuidiamque conuersos, ob deprehensam fallaciam, intelligere debuere, id propterea ait:

Confusio Ephraim capiet, & confundetur Israël in voluntate sua:

QVONIAM vtrosque Ephraim, hoc est regiam familiam, & Israël populum, consilium spesque sua frustra essent: [*In voluntate sua:* Hebraicè, *In consilio suo,*] quod ad
20 rem atque ad regnum stabiliendum fuerant secuti. Atque res quidem hoc ordine gesta est, vt primum omnes Israëliticæ vrbes, oppida omnia celerrimè victa & capta fuerint: Deinde verò Bethel vanæ illius religionis caput, postremo locò Samaria cum rege suo fuerit expugnata. Igitur Israëlis calamitas & sibi ipsis, & Ephraim pudori fuit, multò au-
25 tem magis Bethel cum vitulo suo exciso, quæ omnibus Israëlitis qui iam abducti fuerant pudorem maximum, Ephraitis autem & Samariam incolentibus cum maximo pudore, maximum etiam metum attulit. At verò quoniam Samaria non statim vt obsessa fuit, in hostium potestatem venit, sed bellum atque obsidionem per triennium tolleratuit; ne hac tam diuturna patientia aliquid prosperi promittere sibi possent, præmonentur à
30 Vate huiusmodi longam moram ad calamitatis, atque miseriæ incrementũ potius, quàm ad aliquam salutis spem pertinere: Namque tandem longæ obsidionis malis oppressi, & fracti, hostibus succumbent, tantò demũ crudelioribus, quantò deditionis desperatione & contentione vehementius irritatis, eò quippe miseriarum & calamitatum redigendi à victoribus sunt, vt optandum potius fuerit viuos se montibus operiendos, obruendosq.
35 obijcere, quàm crudelissimis hostibus manus dare. Atque eleganti profectò similitudine tota hæc res explicatur. Ait enim Samariæ in obsidione constantiam spumis in rapidissimo flumine actis, persimilem fore, quæ quamuis defluentibus velocissimè maximoque impetu aquis; aliquandiu extare, & crescere in altum videantur, tandem subitò commotæ vehementi aquarum cursu, & vi dissipantur, vt breui omnes omnino euanescant;
40 sic adeò Samaria cum rege suo, cæteris Israëlitarum populis hostium cedentibus potestati, obsistere tamen ipsa, atque manere videbatur, sed tandem spuma fuit: Siquidem & ipsa etiam corruit, & fusa dissipataque adeò est, vt nullus superesset cultor, quinimò loca omnia vastata atque deserta redderentur, & in frequentibus olim maximaque celebritate claris templis, arisque solitudo esset. Hæc adeò tota sententia duobus illis versibus
45 continetur:

Transire fecit Samaria regem suum quasi spumam super faciem aquæ. Et disperdentur excelsa idoli, peccatum Israël: Lappa & tribulus ascẽdet super aras eorum: Et dicent montibus operite nos, & collibus cadite super nos:

50 EXPLICATA iam sententia verborum nobis ratio habenda est: [*Transire fecit Samaria regem suum:* Hebraicè sic legimus: *Similis est Samaria rex suus:*] Hoc est, Samaria cum rege suo similis erit spumæ super faciem aquæ, cuius natura est non vt permaneat, sed vt eadem, qua sublata aliquandiu fuerit leuitate deferatur, atque euanescat. [*Et disperdentur excelsa idoli:* Hebraicè est, *excelsa Auen*, hoc est *Bethel,*] vt Chaldæus interpres exponit. Interim enim dum Samaria obsidebatur, Bethel locus reddebatur vastior, cùm

P loci

Universidad de Deusto
Biblioteca

loci solitudine ipsa, tum etiam hostium manu, qui in Samaritanorum odium & contu-
meliam, nouas Bethel ruinas quotidie edebant; idque non præter diuinum consilium,
vt videlicet longo ac diuturno opprobrij sui spectaculo Israëlitæ magnum ea superbiæ
ne in se Dei odium concitasse intelligerẽt, quòd non nisi tam longa vltione satiari posset,
ob eam autem rem illud appositum est: [*Peccatum Israël:*] Namque Samariæ virtus
crimini nefario Israëlitis fuerat. [*Lappa & tribulus ascendet super aras eorum.*] Vastatio-
nem & solitudinem maximam hac descriptione depingit, cuius rationem, vnà cum ma-
minibus ipsis plantarum iam antea sumus persequuti. [*Et dicent montibus operite nos.*]
Non in salutem, sed in grauissimam, miserrimamque calamitatem, ex illa longe obstina-
nis tollerantia euasuros significat, cùm quotidiano Bethelicæ ruinæ spectaculo hosti in
crudelitatem atque sæuitiam conijcere liceat, qui si in immeritos parietes & lapides ta-
tum insolescit, quantũ in seipsos quorum odio hæc fiunt, sæuiendũ esse existimari opo-
tuerit? Præ metu ergo hostilis crudelitatis minus miserum, potiusque optandum vide-
tur, idque omnibus votis poscent, vt irruentibus in se montibus absorbeantur: Nam
si nihil aliud contigerit leuius, tamen & citò perire, & sepulchro non carere licebit. [*Et
collibus cadite super nos.*] Explicatio est, qua & votum, & calamitatis metus amplificatur,
& verbum, dicent, idipsum significat, cùm tanto eos eius rei desiderio teneri ostendat, cu-
quamuis surdas atque inanimes res, tamen voce & clamore appellent. Simili oratione
horribilẽ illam per Romanum exercitum Iudaico in populo edendam stragem, Christus
seruator noster Ierosolymitanis feminis, dum ad supplicium pro nobis producereturi
præcinebat. atque vt hoc in loco, ita etiam in illo argumentum à comparatione ducitur
est, hoc modo: Si in lapides & parietes Bethel tantùm furiunt Assyrij, quantum in Sama-
Luc.22. ritas, quos maximè inuisos habent, debacchabuntur? Et Christus: Si in viridi ligno ha-
„ fit, in arido quid fiet?

Ex diebus Gabaa peccauit Israël.

NVLLAM omnino virtutem, nullam honestam probabilemque rationem in ho-
minibus esse, quæ eadem excellentissima in Deo, tanquam in fonte non sit, ipsa diuina
naturæ ratio manifestè docet & ostendit: Quid enim in homine egregium commendari
potest, quod non idem illius immensæ lucis vmbra, & veluti quædam imago sit?
Iob 10. Nunquid sicut dies hominis dies tui, aut anni tui sicut humana sunt tempora? dicebat
Iob, vt hominem nulla ex parte Deo comparãdum esse significaret. vnde illud omnium
Theologorum commune axioma est, quæcunque creaturis insunt bona, in Deo eadem
eminentissima esse: namque vt probata in homine misericordia, iustitia, sapientia, virtus
& quæcunque alia honesti ratio in Deo excellentissimis modis non probetur, à diuina
naturæ consideratione longè est alienum. hoc argumento misericordiæ in Deo excellen-
Luc.11. tiam vltra omnem humanam comparationem Christus probabat: Si ergo vos cùm sitis
mali, nostis bona data dare filijs vestris, quantò magis pater vester qui in cælis est, dabit
spiritum bonum petentibus se. Hanc eandem argumẽtationem Deus hoc in loco apud
Israëlitas tractat, quos æquitatis cõtentione vrget: Ostendit se non minus æquum, atque
incorruptum iudicem & vindicem caussa grauissima id exigẽte futurum, quàm illi ipsi
apud quos verba facit, aliquando sese iudices & vindices præbuerint, peccati quidem
magni, quod tamen si cum hoc quòd in crimen nunc vocatum est, conferatur, leuius
multò fuerit iudicandũ. Itaque nõ esse cogitandũ Deum seueriſſimè atq. iustissimè
Gene.15. esse iudicaturũ, si sanctè & iustè iudicare laus etiam in hominibus est. Absit à te Domine
„ (dicebat Abraham) vt hoc facias, an qui iudicas omnẽ terrã, non facies iudicium? nam
iudicium non tam hominum, quàm Dei proprium est, atque ab ipso iuris & æquitatis
Deuter. 1. normam præceptaque homines habent, sicut scriptum est: Ne timeatis à facie cuiusquam,
„ quia iudicũ Domini est. Quoniam verò hæc quã diximus sentẽtia sequẽtibus verbis
inuoluta est, ipsum argumentũ Dialectico modo prius nobis erit disponendum: Si Israël,
inquit Deus, in nefario crimine seuerũ se atq. integrũ iudicem præbuit, & vt ego ipse
in grauiore scelere acrem diligentemq. iudicẽ agam, æquum consentaneumq. est, ita
Gabaitarũ caussa Israëlitę seuero vsi sunt iudicio. cõsequitur ergo eorũ caussam à me iu-
& seuerè iudicari oportere, atq. eò magis quò leuius Gabaitarũ, quàm hoc ipsorũ piacu-
est. hæc argumẽtationis summa est, quæ quidem nõ simplex est, sed duplex: Nam & du-

res probandas suscipit, illos incorruptos & integros iudices olim fuisse, & Gabaitarum
crimen leuius fuisse: ex quo consequitur, diuinum in hos ipsos iudicium acre & seuerum
esse oportere: iam singulas argumentationis partes tractemus. [*A diebus Gabaa peccauit
Israël.*] Grauiori, inquit, crimine nunc Israël tenetur, quàm olim Biniaminitæ, cùm in
5 Gabaa vltionis caussa concursum est, tenebantur. propositio ex ijs quæ perorata iam supe-
rius sunt, manifesta est: Illic enim libidine & stupro à paucis hominibus peccatum est;
& iniuria vir vnus, vnaque mulier sunt affecti; hic verò præterquam quòd pluribus stu-
pris omnis Israël sese contaminauit; & regni populique societas atque concordia dissi-
pata, & diuina religio inductis superstitionibus, & nefario cultu violata est. [*Ergo à diebus
10 Gabaa peccauit Israël:*] Particula à, aut ex, non temporis nota, sed comparationis est con- Matth.11.
iunctio, Vt: Et iustificata est sapientia à filijs suis; Et, Descendit hic in domum suam iusti- Luc.18.
ficatus ab illo. Atque alia passim huiusmodi exempla sunt: Igitur cùm Israël maiori cri-
mine obligatus sit, maiori pœna dignus erit, sed ipse facto impetu crimen Gabaitarum
seuerè est vltus. ergo iustè agetur, si sceleris ipse sui me iudice pœnas luat. Quòd verò Is-
15 raëlitæ, hoc est Samaria & Ephraim iustum & incorruptum iudicem tunc egerint, & rei
indignitatem ferre non potuerint, ipsiusmet & consilijs & factis probatur: Nam re co-
gnita communi consilio bellum Gabaitis denuntiarunt, simulatque intulerunt.

Ibi steterunt.

20 Cùm scelus illud grauissimè, & iniquo ad modum animo tulissent, vtpote qui eo tem-
pore alieniores à scelere erant; multoq. quàm Beniaminitæ, iustiores: Nam nisi illi tunc
innocẽtia, & sceleris odio Biniaminitis non præstitissent, nunquã profectò tam audacter
tamque impudenter facerent, vt propriorum delictorum conscientia stimulati, in fratres
animaduerterent, liceretque Benianimitis admisso scelere securè agere, neq. à fratribus
25 suis timere, quos ipsi reprehensi redarguere ac reprehendere vicissim poterant. hoc est
quod ait:

Non comprehendet eos in Gabaa prælium super filios iniquitatis:

HEBRAICE sic: *non continget eos prælium super filios peruersitatis*, Hoc est, nunquam
illis susceptũ fuisset bellum in Gabaa contra Biniaminitas, qui maximi & nefarij sceleris
30 damnari erant. nemo enim tanta impudentia, tamque singulari audacia præditus est, vt
criminosum alterius maleficium accusandum, nedum vindicandum suscipiat, cuius
maleficij ipse expers non sit. Constat ergo Biniaminitas illa tempestate in noxa fuisse, Is-
raëlitas verò multò fuisse innocentiores, & propterea hos in illorum vita iustitiæ, æquita-
tis & seueritatis laudem sibi quæsisse, ac tanto studio, tantaque coniuratione meritas
35 debitasque pœnas fuisse prosequutos. Qua ergo ratione fieri potest, inquit Deus, vt ego
qui æquissimus rerum æstimator, sanctissimusque & iustissimus iudex sum, æquitatis &
iustitiæ cupiditate atque studio non tenear? præsertim cùm grauior magisque damnata
caussa hæc quàm illa sit? imò hoc mihi vehementer desiderandum est, neque antea ces-
sandum, quàm desiderio meo satisfiat.

40 *Itaque iuxta desiderium meum corripiam eos, congregabuntur super eos populi.*

VT ILLI olim communi consensu ad bellum Biniaminitis inferendum conspiran-
tes in Gabaam conuenerunt, ita etiam me auctore & impulsore multorum populorum
in eos concursus fiet. hoc autem his continget

45 *Propter duas iniquitates eorum:*

GEMINVM scelus alterum effrenatæ libidinis, qua vltrà quàm dici possit exarse-
runt; alterum verò idque longè grauissimum idolorum culturæ & superstitionis, qua ge-
minatis etiam vitulorum simulachris sese contaminauerunt; cùm illi ob vnum libidinis
scelus, idque paucorum hominum audacia ac temeritate admissum, tanto studio &
50 conspiratione in totam tribum animaduerterint.

*Ephraim vitula docta diligere trituram, & ego transiui super pulchritudinem
colli eius, ascendam super Ephraim, arabit Iudas, confringet sibi sulcos Iacob.*

REM QVAM hactenus simplici oratione tractauerat, nunc deinceps perpetua
translatione (quàm allegoriam dicunt) amplificat, atque imprimis quæ fuerint Israë-

Universidad de Deusto
Biblioteca

litarum ſtudia, quæ opera & artes, deinde qui illis harum rerum exitus futuri ſint, d
cet. Eſt autem hæc ſententia: Humanum ingenium ceſſare non poteſt, quòd ſi d
neſtis ſtudijs non teneatur, procliue eſt, vt vitioſitatem ſectetur: Quamobrem D
homines ad honeſtatem atque ad officium inſtruit & docet, vt his animus occupa
aditum vitio præcludat. Hæc diuina religio agit, in eoque verſatur, vt honeſtam ac
ram homini voluptatem, tanquàm optimum finem proponat; viamque qua ad hæc p
ueniatur, muniat atque demoſtret; quam qui fuerit perſequutus, propoſitis tandem
Pſalm. 37. ctibus præmijsque fruetur, ſicut ſcriptum eſt: Declina à malo, & fac bonum, & inhab
„ terram, & paſceris in diuitijs eius. Itaque ſtudia & exercitationes præſcribit vera relig
quibus vera bona, atque ea quæ maxime ab hominibus expetitur felicitas, Dei dono p
cipitur. At verò & falſa & ſuperſtitioſa, humanos animos non ad virtutem, ſed ad lib
nem inſtruit: nam prætermiſſis fidei ac officij præceptis, vitioſa ſacrificia, ludos & la
tiones, aliaque huiuſmodi præcipit, in quibus homines non ad virtutem, non ad fu
premij ſpem, ſed ad præſentes tantùm voluptates exercentur. Itaque neutri ceſſant,
altera pars honeſtum laborem ampliſſimæ mercedis ſpe ſuſcipit, altera verò futur
negligens, in ipſo laboris articulo fructum ſuum percipere ſtudet. Atque eius quam
diſſeruimus, rei imago arationis & trituræ ſimilitudine à Vate deſcribitur: nam bo
arat, non præſenti fructu vtitur, ſed futuræ vtilitatis ſtudio laborem fert; qui verò tri
Ierem. 50. „ rat, præſente fruitur mercede, ſicut ſcriptum eſt: Qui arat, debet in ſpe arare. Et: Non
„ ligabis os boui trituranti. & apud Ieremiam: Impinguati eſtis ſicut vitula trituram. E
vt ad Vatis lectionem noſtra accommodetur oratio, Ephraim in hoc loco reprehendit
quem vitulæ & iuuencæ ſimilem ſæpe alias fecit, quæ cùm in diuinæ legis verque
gionis agro arare potuiſſet & debuiſſet, tamen iugi impatiens, ſuperſtitionis potius
tauit trituram, in eaque ſeſe exercuit; vt ijs delicijs, quas tritura illa ſuppeditat, libidin
ſuam expleret. qua quidem re Iuda etiam adduci potuit, vt Ephraim fortunis inuid
ſtudijs quoque æmularetur, atque ab aratro ad trituram tranſiliret; quemadmodu
vera factum eſt: Quippe Iſraëlitarum exemplo Iudæi ab officio ad ſuperſtitionis
ſunt traducti. ait igitur: [*Ephraim vitula docta diligere trituram.*] Quam ego ad aran
legibus conditis & propoſitis inſtitueram, tamen ipſa trituram ſtudioſe amauit, in eo
ſeſe exercuit, ob hanc rem doctam fuiſſe dicit: Quoniá vero hac licentia atq. petula
diuinam in ſe iram prouocauerat, & duram ſibi commerita fuerat ſeruitutem, in qua
citò à Deo tradenda erat: ideo ait nihil aliud eam ſibi illa licentia paraſſe, quàm vt
uicem ſuam craſſam, nouo iugo idoneam redderet; iamque tempus eſſe oport
vt ſub hoſtium iugum mittatur, quando ceruix eius Dei manu contrectata, & ad iug
idque duriſſimum ſatis apta viſa fuerit. [*Ego tranſiui ſuper pulchritudinem colli eius.*] Ego
quit, manu collum eius tractaui, quod & tolerandi iugi diſſuetudine, & delitiarum
tis obeſum, ſatisque forte, & ad ſeruitutis labores ſuſtinendos ſatis idoneum inueni
intelligimus non ſolùm iudicandi cauſſam à Deo obſeruari, verumetiam ſumendæ
Pſalm. 72. næ oportunitatem; ſicut ſcriptum eſt: Deieciſti eos dum alienarentur. Quoniam
oportunum erat iam, vt hoſtibus domanda, frangendaque hæc vitula traderetur,
iungit: [*Aſcendam ſuper Ephraim*: Hebraicè eſt, *Geſtare faciam Ephraim.*] quòd ab
rijs populis, quos ſupra memorauit, circundatus, capiendus, frangendus, & ſub iug
mittendus ita eſſet, vt non modò iugum & aratrum, ſed ſeſſorem etiam ferre cogeret
Nehemiæ 7. quod quidem ſeruitutis genus vitularum naturæ duriſſimum incommodiſſimumque
1. Paral. 12. cùm tantùm equos, aſinos, mulos & camelos ſuſtinendo oneri, boues autem trahe
aptos eſſe ex ſacra philoſophia conſtet. Ex hac autem re illud euenturum eſſe dicit, vt
dæi, & cæteri Iſraelitæ qui à diſſenſionis tẽpore apud Iudæos permanſerant, atq. ibi
rum Ephraim æmuli iam erant, ſpectato alterius populi periculo ſibi caueant, & in
ſertas iam à ſe arationes, de integro incumbant. hoc eſt quod dicit, [*Arabit Iuda*
fringet ſibi ſulcos Iacob.] Sic enim factitatum in libris regum legimus; nam Ezechiae
Ioſiæ filij eius temporibus, tam Iudæi quàm Iſraelitæ cæteri, & qui ab extrema illa
mitate Samariæ fuerant reliqui conſiliorum vitæque rationem in melius mutauer
At verò aliarum tribuum reliquiæ, non iam illo Iſraëlitis ſplendore clari, ſed ad Iacob
militatem redacti hi penè ſequentes glebam confringent, hoc eſt arationem legis ad
religionis obſeruantia eo quo poterunt modo iuuabunt: Totus enim religionis

arationis tranſlatione deſcribitur, ſed boues arare ſolent; hominum autem cùm non pa
res vires ſint, cura eſt, vt glebas quæ arantibus bobus relictæ ſunt, ligonibus obfringant,
aruum æquent & complanent. Sua ergo ex parte Iſraelitarum reliquiæ, quoad poterunt
in religionis negotio agent. [*Confringet ſibi ſulcos.*] Hebraicè eſt, *Complanabit ſibi*, atq
5 autem dictum eſt, *Iacob confringet ſibi glebas.* Quod cùm illi iam ob conditionis ſuæ
humilitatem, ob afflictas & labefactatas res, integram religionis formam & rationem
tractare non liceat, tamen id quod vel pauperrimo cuiquam integrum eſt, cordis ſui du
ritiem emolire, atque hominis pœnitentis partes corrigendis moribus agere curabit.

10 *Seminate vobis ad iuſtitiam, & metite in ore miſericordiæ, innouate vobis nouale: tempus autem requirendi Dominum, cùm venerit qui docebit vos iuſtitiam.*

OPORTVNO admodum loco commune Prophetarum omnium argumentum vr
get, atque quorum intereſt audire, auribus inculcat: Nam cùm de virtutis & pietatis ſtu
15 dijs ſub arationis tranſlatione mentionem feciſſet, & vtrunque populum Iudaicum &
Iſraëliticum vitularum nomine appellaſſet, nunc eidem tranſlationi inſiſtens, totius
Iſraëlitici negotij erga Deum, atque Dei rurſus erga ipſos conſilij ſummam explicat, &
quodnam ſibi in hac re cum alijs vatibus commune deſiderium fuerit, adiit; deinde ab
illis aut officio proprio, aut conſilio diuino, & vatum deſiderio ſatisfactum fuiſſe
20 negat. id quò facilius intelligatur, ſumma paulò altius nobis repetenda eſt. Humanum
genus ſummum illum originalis iuſtitiæ gradum, de quo primorum parentum ſcelere
deiectum fuerat, nullis ſuis nec conatibus, nec aut ſtudijs aut actionibus obtinere
iterum potuiſſet, niſi diuinæ miſericordiæ & liberalitatis infinitæ conſilio, reſtitutio at
que ſalus illi expediretur: Huius verò magni conſilij interpretem ac miniſtrum pro
25 prium filium vnicum eſſe voluit Deus, qui ſua illa inenarrabili ad mortem vſque obe
dientia efficere potuit, vt humano generi propter corruptam naturam ſuperis inuiſo, di
uina iuſtitia & gratia reſtitueretur. quomodo autem hoc negotium gerendum eſſet, nec
non vtrum in eodem dignitatis loco, in quo fuerat collocatus, an altiore ac meliore ſta
tuendus homo eſſet, nunc diſputare non laboremus, quando neque res, neque com
30 mentationis breuitas id capere videtur: illud tamen ſtatuere operæpreciumeſt, homi
nem ſua opera & ſtudio ex illis inimicitijs in oportunam iuſtitiam diuinamque gratiam
nunquam redire potuiſſe, niſi pacis & amicitiæ auſpex atque internuntius adeſſet, qui
generis ſcelere expiato, amicitiæ & gratiæ rationes procuraret. huius verò rei promiſſio
ex diuina liberalitate miſericordiaque fuit, nullis in homine, vt Theologi aiunt, præce
35 dentibus meritis, quamobrem id à Deo promitteretur: ~~Verùm enimuerò tantùm hoc~~ deleat.
~~tamque admirabile donum non quibuſlibet, ſed dignis tantùm paratum eſſe voluerat~~
~~Deus; dignos autem eſſe eos definiit, qui fide erga promiſſionem, & bonis operibus,~~
~~iſque virtutibus præditi eſſent; quæ virtutes maxime hominem decent, quarumque ex~~
~~creatio in noſtra poteſtate diuina adiuuante gratia eſt. Ob harum autem virtutum ſta~~
40 ~~bilem & certam poſſeſſionem homo iuſtus nominatur, non quidem iuſtitia illa diuina,~~
~~quæ ſalnos reſtitutos ſuſtecit, atque in antiquum ſtatum, ac dignitatem maximam re~~
~~ſtituit, namq; hoc vnum Dei donum, & Chriſti eius opus eſt, ſicut ſcriptum eſt: Non ex~~ Tit. 3.
~~operibus iuſtitiæ quæ fecimus nos, ſed per ſuam miſericordiam ſaluos fecit per laua-~~ „
~~crum regenerationis, & renouationis ſancti ſpiritus, &c. Igitur duas iuſtitiæ rationes,~~ „
45 ~~ſtatui oportet, alteram diuinam prorſus, hominibus Dei dono atq. miſericordia conti-~~
~~genteni, cuius qui participes ſunt, Deiſilij diuinaque conſortes naturæ dicuntur eſſe;~~
~~alteram vero qua laurum, cura, ſtudio & exercitatione vna cum Dei auxilio & gratia~~
~~conſtaq. adeò poſteriorẽ hanc vna cum fide ab eis requiri, qui priorẽ illam diuinam~~
~~expetunt, tamodo habiles & idonei ad eam præſtandam ſint, totius veteris libris eſtum-~~
50 ~~nibus. Pœnitentiam & credite Euangelio, diuinæ huius iuſtitiæ nuncius ac procurator~~ Marc. 1.
~~dicebat. Quamque varietatem rationum in Theologiæ diſciplina non conſideratum,~~ Luc. 10.
~~circa eam quam profitebantur fidem naufragauerunt, in quo errore multos noſtro tem-~~ Acto. 3.
~~pore verſari video, qui vtinam aliquando ad veritatem dirigantur.~~ Huius olim pro- huc usque
miſſionis nuntios Vates, conſcium verò populum Iſraeliticum eſſe Deus voluerat, vt ij
apud quos orbis redemptor naſciturus erat, huius etiam prærogatiuæ ſorte cæteris gen-

 tibus,

Universidad de Deusto
Biblioteca

Roma. 9. tibus, nationibusque præstarent, sicut scriptum est: Qui sunt Israëlitæ quorum adoptio
„ est filiorum, & gloria, & testamentum, & legislatio, & obsequium, quorum patres, et
„ quibus est Christus secundum carnem. ~~Nullam igitur occasionem Vates prætermittere solent, quin oportunè, importunè hanc rem inculcantes, vrgeant atque urgent, et inculcentque maximi illius diuini doni ab eis sperandi, officijque faciendi, vt eam fiant spem, vt hoc in loco Hoseas, cùm de religionis studijs virtutisque exercitationibus fuis arationis imagine verba fecisset, apte suum erga illos animum aperit, & quasnam rum vtilitatis desiderio teneatur, exponit: Vtinam, inquit, vestri officij recordaremini vainam rationem, partesque vestras cogitaretis, exiguo enim atque breui labore tu mum) quæstum, cuiolumentum q. faceretis: namq. ea virtutis exercitatione quæ dicitur præcepis pr. est ipsa est, iustitiam illam consequeremini, quam qui fidem Dei habent, ex illius benignitate sunt acceptati. Atque hæc illorum versuum sententia est.~~ [*Seminate vobis ad iustitiam.*] ~~Date operam humanis sanctissimisq. virtutibus huiusmodi namq. leges diuina virtute & misericordia vobis sue temperc iustitiam ferret illa, quam eius auctor Deus Christo procurante est largiturus, ad qu à iustitiæ messem pertinebunt quæcunque~~ [~~prudentè, pie, sanctèque gesta, & acta fuerint, sicut scriptum est: Credidit Abraham Deo, & reputatum est ei ad iustitiam, videlicet per Christum de re temp~~ ~~affectandam.~~] [*Et metite in ore misericordiæ.*] Imperatiuus pro futuro Hebraico
ad futuræ rei certitudinem, quasi certam illis metendi copiam faciat: Metetis profecò
inquit, metetis non quantum seminaueritis (id enim perexiguum est ad messis magnitu
dinem atque excellentiam) sed in ore misericordiæ, hoc est plusquam petere, aut et
intelligere potestis. ea enim misericordiæ ratio est,) vt vltro donet, & vltra quàm cog
Psalm. 56. tari possit donum adaugeat, sicut scriptum est: Quoniam magna est, vsque ad cælos
sericordia tua. [*In ore misericordiæ.*] Os pro ratione & mensura non rarò in Hebra
sermone vsurpatur, vt Ioseph dictus est dedisse panē patri fratribusq. suis in ore parvul
hoc est, quantum pueris, qui sepe panem petunt, petere libuisset. Pulcherrima ergo com
paratione, quanto incremento sparsum semen messis superatura sit, significauit: nam qui
seminat, iuxta suam & agri sui mensuram seminat; seminat enim ad os modij, aut
summum ad os sacci, neque æstimandus est ager qui seminatur vltra mensuram semin
Leuit. 27. vt in Leuitico scriptum est: Igitur vos, inquit Deus, iuxta mensuram vestram, & in
saccorum vestrorum seminabitis: colligetis autem in ore misericordiæ, quæ vt tam di
mus ad vsque cælos magna est. O admirandam Dei nostri benignitatem, beati qui illa
misericordiæ & fidei res actionesque suas credunt, quibus tantus ex tam exiguo semine
percipitur fructus: Quoniam autem his studijs eos intentos esse oportuit; quicum
tanti diuini beneficij consortes esse vellent, neque semel tantum aut bis, sed assidue
Matth. 10. tuti operam dare, sicut scriptum est: Non qui incœperit, sed qui perseueraueri
finem, hic saluus erit. ob eam rem addit: [*Nouate vobis nouale.*] Hoc est, singulis annis
arate, vosque in diuinæ legis præceptis exercete; neque enim id nunc incommodum
aut importunum, quinimò vobis integrum est, vt omni consilio, studio, atque conatu
omnibus Deum quæratis. [*Tempus autem requirendi Dominum.*] Hebraicè est, Op
tunitas est inquirendi Dominum. Futurum enim est, vt veniat iustitiam & felicitatem
ximam ijs allaturus, quos, quantum in aratione profecerint, non pœnitebit. [*Cùm ve
nerit & qui docebit vos iustitiam.*] Hebraicè est, *Donec veniat & doceat vos, vel infundat
vos iustitiam.* Iustitiam illam diuinam, quam qui esuriunt & sitiunt, saturabũtur, de qua
Matth. 5. scriptũ est: Veritas de terra orta est, & iustitia de cælo prospexit. Hanc autē ipse idem
Psalm. 84. allaturus erat, docturus etiam fuit, sicut scriptũ est: Rorate cæli desuper, & nubes pluant
Isa. 45. iustum, aperiatur terra & germinet saluatorem, & iustitia exoriatur simul, Ego Dominus
creaui eum. Hæc erat officij ratio, ad quam sæpissimè vates hic noster atq. alij omnes
raëliticum populum reuocare conati sunt; neq. vlla temporis aut rerum oportunitas
in qua illorum hac in parte cura, ac diligentia desideraretur: cùm tamen Israëlitæ
gentium & dissolutorum hominum partes importunè, atque impiè semper agerent;
quo magis à vatibus amicè & studiosè admonebantur, eo se illi ad virtutem segniores
vitia autem & ad impietatem promptiores præbebant. atque ea quidem res sæpè illis
vatibus exprobrata est, vt hoc in loco:

Arasti

Arastis impietatem, iniquitatem messuistis, comedistis frugem mendacij: confisus es in vijs tuis, & in multitudine fortium tuorum.

EXPROBRATIO est ex antithesi, docens, quantum illi à vocatione officioque suo
5 sese abalienauerint, ego, inquit, admonui, hortatusque sum vos sæpissimè, vt seminaretis
ad iustitiam metendam, vos autem arastis impietatem, in eaque re plurimum studij, la-
boris, operæque multum consumpsistis: iuxta hanc verò sementem & culturá messuistis
vobis iniquitatem; namque ex superstitioso simulachrorum cultu non alios mores spe-
tari licuit, quàm quos illa disciplina instituit; tales enim euasere cultores, quales de dijs,
10 quos colebant, opiniones acceperant, sicut scriptum est: similes illis fiant qui faciunt ea, „ Psal. 134.
& omnes qui cõfidunt in eis. Tales autem à vobis percipi fructus oportuit, qualē messem „
habuistis. Messis fuit iniquitas, ergò cùm ad vsum ventum est, mendacium comedistis. „
Mendacium comedere, est frustrari spe sperati fructus, inaniaque omnia vota experiri,
quemadmodum dictum est: Et mustum mentietur in ea. Significat autem hac oratione,
15 totum illud impietatis & superstitionis simulachrorumque colendorum studium, omnes
opiniones, omnes spes quas de dijs conceperant, omnia deniq. quæ sibi vel proprio errore,
vel futilium aruspicum atque vatum responsis pollicebantur, vana & inania fore. Atque
ex tanto apparatu, labore, studio, impensa, mendacium solummodò esse colligendum.
Ipsam autem stultitiam eorum ostēdere volēs subiungit: [*Quia confisus es in via tua in mul-*
20 *titudine fortium tuorum.*] Quantò simplicior, tutior, magisque cõpendiosa sit vera religio,
quàm falsa colentibus, non rarò in sacris libris docemur: Nam qui verum Deum purè &
sanctè colunt, ipsa religione & pietate sese contra omnem aduersum euentum muniunt,
ipsaque lege docentur, neque in equis neque in equitibus, neq. in vllis humanis opibus,
sed in sola Dei virtute sibi collocare præsidium. Hi in curribus & hi in equis, nos autem in Psal. 19.
25 nomine domini sperabimus: Ipsi obligati sunt, & ceciderunt, nos autem surreximus, & „
erecti sumus. Hæc veræ religionis riteque obseruatę ratio, hæc certa via est. Qui verò aliá „
viam pietatis & religionis, imò potius superstitionis & erroris insistunt, magnam spē col-
locant in hominum consilio, ope ac præsidio, in quo nulla stabilis potest esse fiducia, Sicut
scriptum est: Maledictus homo qui confidit in homine, & ponit carnem brachiũ suum. Ierem. 17.
30 Israëlitæ hac via & suis & sociorum, quos vocabant opibus fidebant & nitebãtur; vbi verò „
ad periculum est ventum, non auxilium, sed maturius atque grauius exitium sibi com- „
parari iustè sentiunt. idcirco horum improbat consilium, aitque: [*Quia confisus es in via*
tua, & in multitudine fortium tuorum:] Coniunctio illa *& in multitudine* in exemplari non
est; expositionis autem causa ab interprete, vel librario est addita. Nam sensus est: in ista
35 via, quam tibi per errorem muniuisti, confisus es in multitudine fortium tuorum. Quòd
verò multitudinis numerum subitò in singularem mutat, id solenni Hebraicæ linguæ
exemplo fit.

Consurget tumultus in populo tuo, & omnes munitiones tuæ vastabuntur,
40 *sicut vastatus est Salmana à domo eius, qui iudicauit Baal in die prælij*
matre super filios allisa:

OSTENDIT quid illis hoc, quod excogitarant, præsidium præstiterit, nimirũ vt ma-
iori impetu, ac tumultu & grauiori ruina peritēt; maior enim moles grauiori casu corruit:
Quo enim magis muris, turriumque extructione detentus & retardatus est hostis; quo
45 magis vi, & præsidijs impeditus, eo ad vltionem crudelior est effectus. Itaque nec ho-
minibus, nec opibus atque ædificiis defendi poterunt; imò vt non simpliciter perire
liceat, ipse ruinæ & tumultus maximi sonitus & pauor efficiet, consurget ergo tumultus,
cùm dicit: *consurget*, maximum fore significat tumultum, qui misto populi pereuntis cla-
more & corruentium ædificiorum sonitu vehementer excrescens consurgat, vt illud
50 apud poëtam:

Auditumque Mœdis Hesperiæ sonitum ruinæ.

[*Et omnes munitiones tuæ vastabuntur.*] Quoniam verò præcedentium temporum fu-
turarum rerum euentus credibiles magis efficere, atque ante oculos proponere solent, hi-
storiam illis temporibus notam, nostris verò non plane compertam citat, quo similis exi-
tus fidem, imaginem, terroremq. inijciat. Historia verò huiusmodi fuit: Salmam quidam

Universidad de Deusto
Biblioteca

bello armisque potens, Arbelam locum virorum murorumque præsidijs (vt huius vaticinij oratione & similitudinis ratione indicatur) munitissimum, obsessam tandem expugnauit: qua victoria, ita in victos sæuitum est, vt nulli vel ætati, vel sexui parceretur, vsque eò grassaretur hostis, vt etiam pueros atque infantes in conspectu matrum, deinde matres saxis & muris collisas crudelissimo mortis genere necaret. Ad huiusmodi itaque euentum atque spectaculum præparari se Samaritas suis artibus, munitionibus & propugnaculis prædicit, vt post filios matres etiam muris & lapidibus, quibus magnifica illa constiterant ædificia, illidantur; vt durissimo spectaculo matres primum crudelitate animo, deinde corpore etiam cruciatæ quò serius, hoc pereant miserius. [*Sicut vastauit est Salmana à domo eius qui iudicauit Baal in die prælij*]. Vulgatæ latinæ versionis auctor sic transtulit chaldaicam magis & græcam, quàm hebraicam lectionem sectutus; putoque illum dum hæc legeret & verteret, ad Gædeonis historiam animum conuertisse, reliquisque nobis lectionem, quæ ad eam rem, quam octauo iudicum capite legimus, referri vt posset. Sed hebraicũ exemplar sic habet. [*Sicut vastauit Salman, domum Arbeel in die prælij*]. Qua in lectione Salman belli imperator & dux proponitur. Domus verò Arbeel locus & populus cui bellum illatum est. Quòd autem quidam ad Salmanasar referunt, qui primo Oseæ filij Ela regis Israël anno Arbelam trans Iordanẽ crudelissimè vastasse dicunt. Id si temporum ratio pateretur, facilè nominum similitudo admitteret; namq. Salman & Salamanazer, vt Hebraicè vocatur, eiusdem hominis nomine esse nihil prohibet, cum vox Nezer principum Assyriorum agnomen esse videatur, quòd & Nabugodonosor agnomen indicat, qui sua lingua Nabugodonezer dicebatur. Sed vates hoc loco præsentis, non præteriti temporis historiam ad futuram rei similitudinem explicandam citat: cum vero vates hic vsque ad Ezechiam Iuda regem munus suum propheticũ fuerit executus, fieri potuit vt hoc vaticinium in illo primo Oseæ anno, quo Arbela vastata est; ederetur a vates præsenti, & adhuc in oculis sermoneque omnium recenti imagine timendam cladem proponeret. Quandoquidem Oseas filius Ela anno duodecimo Achas regis Iuda 2.Reg.17. regnare cœpit, cuius primis annis vexata bello Samaria & tributo promisso soluta, tandem nono capta est. Atque nomen etiam ipsum Domus Arbeel, non ab re visum nobis considerare, quod & ad sequentis versus explicationem conducere iudicabitur. Ex Etymologia autem nominis locum fuisse conijcimus, in quo numen aliquod religiose colereturur; nanque Hebraicè vocatur Beth arbeel, quod Latinè domum Dei Insidiatoris interpretari possumus: Etenim *Beth*, domum significat, quod nomen alij adiunctum familiam, vel populum, vel locum aliquem notat: vt, Bethel, Bethlehem, Beth Sa- interdum etiam locum numini cuipiam sacrum describit. vt Beth Dagon, quo in Ioſue 15. Deus aliquis marinus præcipuè colebatur. Est ergo huiusmodi versus sentẽtia, hominum pereuntium gemitus, clamor, tumultus; & munitionũ vastatio talis erit, qualis in Domo Arbeel fuit in die prælij, cùm præter vastationem crudelissimè in populum ab hostibus sæuitum adeò est, vt infantes etiam ante oculos matrum, deinde & matres ipsæ collidarentur; neque quicquam illis aut populi frequentia, aut loci munitiones, aut numina etiam sui superbum & terribile nomen profecẽre. qui, cùm Deus insidiator diceretur, hostibus timori esse potuit, ne Dei illius insidijs perirent: sed tamen ciues cultoresque eius potius, quàm hostes insidias passos expertosque dicere potueris. ita & Israëlitis euentum prædicitur, quos eæ quibus confidebant res, virorum copiæ, bellandi peritia, opes, munitiones, maximè autem nomen illud magnum Bethel, quod Dei fortis domũ significat, ingenti cum clade & tumultu vastare magis quam periculo liberare poterunt. huius ergo rei causa subiunxit.

Sic faciet vobis Bethel, à facie malitiæ iniquitatum vestrarum.

HEBRAICE sic: *Propter malitiam malitiæ vestræ.* qua verbi repetitione sceleris genus non errore aut stultitia, sed consilio, studio, pertinacia atque malitia Israëlitis suscepta significat. qualis apud illos vituli cultus fuerat: Namq. illud flagitium non nouo cõsilio sed antiquo, ac iam damnato exemplo repetitũ atq. admissum est: olim enim in deserto cùm vitulum coluissent, quid ea res illis profuisset, imo quantum obfuisset, intellexerunt: nunc autem quo supplicij genere, qua pœna digni erant, qui ad vomitum reuertũ impudentè non celare, sed impudenter atque constanter profiteri videbantur, quam ob rem ab

[*propter malitiam malitiæ vestræ.*] Hoc est malitiosam malitiam vestram: nam præterquàm quòd adiectiuum (quo Hebraica lingua caret) possessiuus casus explet, sententiam & rẽ quoq. hic dicendi modus auget: minus enim quid innuit, filius diuinitatis eius, quàm filius diuinus eius, vt apud latinos scelus plus est quàm scelestus. Quoniam verò cura vatibus est rem gerendam certis notis describere, vt maior vaticinio fides habeatur, siue ea descriptio proprijs, siue translatis verbis, aut similitudinibus explicetur. Propterea hoc in loco Israëlitici regis exitus, ita vt fuit, adiuncta similitudine prædicitur: Nanque Oseas filius Ela, qui euersionis Samariæ tempestate Israëlitis præerat, etiam inter maximas angustias, & calamitates positus: tamen pertinax obsidionem sustinebat, & belli vim præferebat spe diei, id est, melioris euentus, cui tamen eundem obsidionis & regni finẽ constitutum esse vates prædicit. & id est quod ait: Terent. in Heauto act. 2. scen. 3.

Sicut mane transit, pertransit rex Israël:

HEBRAICE: [*Sicut aurora transit:*] Aurora enim cùm media inter noctem & diem sit, breuissima est, neutrum tamen appellari potest, vt ex illo Iob: expectet lucem, & non videat eam, neque ortum surgentis auroræ. itaque qui post eas tenebras diem expectabat, auroram vidit, id est, obsidionis finem: diem verò, id est pacem & quietem non vidit, quia cum regno amisit. Iob.3. ,,

CAPVT XI.

QVIA *puer Israël, & dilexi eum: & ex Ægypto vocaui filium meum.*

INGRATO atque immemori animo nihil esse improbius, nihilque perpetuo dignius supplicio omnium, qui rectè de officio senserunt, communis sententia est, sicut scriptũ est: qui reddit malum pro bono, non auferetur malum à domo eius. is tamen flagitiosissimus est, quicunque ingratitudinem irrisione & contumelia cumulat; atque ijs rebus quas beneficij & gratiæ loco acceperit, in eius, à quo humanè tractatus sit, iniuriam, atq. incommodum abutitur; de quo ingratorum hominum genere scriptũ est: Ne des panes tuos peccatori, ne ipse sit te potentior. Hoc flagitium Deus optimus maximus & natura sua beneficentissimus hoc in loco verbis exagitat, exprobratq. populo illi paterna officia, quibus illi per nefas in contemptum Dei impietatemque est abusus. vt res aurẽ planior fiat, cogitandus nobis altera parte pater est amantissimus, qui filio omnibus in rebus, omnibus in locis prospiciat & caueat, ne aut ille lædatur, aut fatigetur; & ætatis imbecillitati semper consulat. rursus altera parte filius rusticis moribus & maligno ingenio studendus est, qui paternæ humanitatis & officij immemor, ijs se dedat, quæ patri maximè displicent; sic vt iam illum pæniteat; qui sua lenitate: & educandi liberalitate, maiora filio ad libidinem & temeritatẽ fomenta auxisse videatur: nam pro amore & reuerentia negligentiam & contemptum filius reponit. An verò patrẽ illum, & tam degeneris filij & tanto erga eum officio iurè non tædeat? an non filio pœnam, castigationemque tantò paret duriorem, quantò illum cura diligentiaque sua, improbiorem deterioremque euasisse intellexerit? Huiusmodi ergo orationis eius, quæ hoc capite continetur, argumentum est: vt Deus se ab Israële, quem summo amore, omni officio, omni cura filij loco tractauerit, ingratissimè atque impiissimè exceptum fuisse queratur. quod iniuriæ genus tantò grauius est, quantò maiorem secum contemptum affert, maiorem consilij diuini improbandi occasionem cæteris gentibus præbet: Quippe cùm hic solus populus qui pre omnibus alijs dilectus & susceptus sit omnium euaserit ingratissimus. Primum enim sententiam diuinam & cõsilium, deinde studiũ & officium huic populo neglecta fuisse constabit: Namque Deus peculiari amore & prouidentia Israëlitas prosecutum sese fuisse dicit, quòd ea gens præ omnibus alijs misera atque afflicta, & consilij auxiliique egens videbatur, tanquàm paruulus aliquis puer parentibus orbatus, & omni humana cura destitutus, quem si quispiã humanissimo animo in hac fortuna offenderit, misericordia motus ad se alliciat, foueat, & curet, proque filio habeat cum magna spectantium admiratione, qui illius benignitatem & pueri fortem laudare & prædicare non cessant. ita etiã Deus maxima illa sua misericordia Israëlem apud Ægyptios in summa miseria agentem Prou.17. Eccle.12.

à se su-

Universidad de Deusto
Biblioteca

à se susceptum fuisse dicit: [*Quia puer Israël & dilexi eum:*] Erat enim tanquam puer vi-
ribus consilioque egens, omni humano auxilio curaque destitutus, omnium hominum
Exod.2. ludibrio & iniurijs expositus. huiusmodi pueri cùm nemo hominũ misereretur, ego mi-
„ sertus sum, & dixi clamor filiorum Israël venit ad me, vidique afflictionem eorum, qua
„ ab Ægyptijs opprimuntur, & sciens dolorem eius descendi, vt liberem de manu Ægy-
„ ptiorum, hoc est, & dilexi eum, quo miseriorem vidi, eo vehementiore erga eum amore
Malach.1. „ sum affectus, adeò vt hæredem illum mihi instituendum curauerim, sicut scriptum est:
„ Dilexi vos, ait Dominus, & si dixeritis, qua in re dilexisti nos? Nonne frater fuit Esau
„ Iacob, & Iacob dilexi, &c. Vsque adeò autem à se dilectum fuisse ait Israëlem, tanto
studio susceptum, vt statim pro filio & habuerit & prædicauerit; quod excelsi, magnifi-
centissimi & planè regij animi opus sit, humillimo atq. miserrimo loco iacentem quem
piam ad summum splendoris gradum extollere. itaque diuina misericordia & benigni-
tas, populum omnium abiectissimum, ad eam lucem vocare voluit, vt filium sibi adop-
tare, atque appellare publicè non fuerit dedignatus. sic enim per legatos suos apud Pha-
Exod.4. raonem egit: Hæc dicit dominus, filius meus primogenitus Israël: Dixi tibi dimitte filium
„ meum, vt seruiat mihi, non modò filium suum, sed primogenitum appellauit, quòd cum
omnes gentes Deo curæ sint, ipsumque omnium patrem, autorem, gubernatoremque
esse constet, tamen huic genti omnium tum temporis abiectissimæ primogeniti prero-
gatiuum ius dare voluit, ob hanc rem dicit: [*Ex Ægypto vocaui filium meum:*] vocare
duo in sacris, vt etiam in latino sermone significat, videlicet appellare, & ex aliquo loco
Isai.49. adducere atque inuitare, vt: de ventre matris meæ vocauit me nomine meo, & vocauit
Iacob filios suos. Sic latinè septem fuisse dicuntur, vno tempore qui sapientes & haberi-
Cicer. in Rhet. rentur & vocarentur. ad vtramque autem significationem locus hic pertinet, nam & filij
Horat. li. 2. Sty. 3. appellati sunt, cùm diceretur: Filius meus primogenitus Israël, & vt filij inuitati atque
educti: Dimitte (inquit) filium meum vt seruiat mihi. Quanquam autem hic locus de
Matt.7. Israële in eam quam diximus sententiam explicatur, tamen de Iesu Christi ab Ægypto
euocatione rectissimè intelligi Euangelista citante docemur. sed quoniam hæc res maio-
rem diligentiam, longioremque moram desiderat, quàm quæ prophetiam hác breuitate
commentãtibus conceditur, consultò ad suum tẽpus integra reseruabitur, vt vel cùm ad
eum Euangelij locum ventum Deo duce fuerit, vel commodius aliquod spatium nactus
illud exponamus, videlicet quid ab Euangelistis significetur, cùm dicitur: vt impleretur
quod dictum est per prophetam, &; vt scriptura impleretur. Est enim ea res, vt cognitu
gnissima; ita non cuiuis planè aperta. nunc verò de Israële hoc dictum exponimus: Hu-
Isai.1. enim Deus à se filium appellatũ, & ex Ægypto euocatum, quem pro filio haberet, alere
liberaliterque educaret & cõfirmaret, apud hunc & apud alios etiam vates professus est:
Filios (inquit) enutriui & exultaui, & ipsi spreuerunt me.

Vocauerunt eos: sic abierunt à facie eorum. Baalim immolabant & simulachris sacrificabant.

STVDIORVM comparatione Israëlis arguitur flagitium: Ostenderat namque Deus
quo animo, quo studio erga eos fuerit, quos in maxima miseria atque inopia constitutos
non solùm auxilio iuuerat, sed nominis honore filios appellando decorauerat; pro quibus
beneficijs illi contra non ipsum patrem vocauerunt, neque vocati paruerunt, sed dæmo-
potius quos ignorabant, à quibus minimè vocabantur, vltrò ipsi vocauerũt, vltroq. secuti
sunt; & non solùm voto atque animo, sed rerum suarum sumptu & dispẽdio coluerunt,
Deut.32. sicut scriptum est: Dereliquit Deum factorem suum & recessit à Deo salutari suo: in-
„ uocauerunt eum in alienis dijs, & in abominationibus ad iracundiam concitauerũt, sacri-
„ molauerunt dæmonijs & non Deo, dijs quos ignorabant: Deum qui te genuit, deseruisti
„ quisti, & oblitus est domini creatoris tui, vidit Dominus, & ad iracundiam concitatus est
quia prouocauerunt eum filij sui & filiç. Hanc paternam iracundiam, hanc suam ab eis
irritationem, his rebus procuratã Deus exponit dicens: [*ipsi vero vocauerunt eos,*] nempe
Sup.2. deos alienos: namque tota oratio per Zeugma ad nomen Baghalim pertinet, quod dei
gentium, vt diximus, numero multitudinis significat. ego, inquit, vocaui eos, ipsi autem
vocauerunt, non me, sed illos. sic enim & in obtestatione illa dictum erat: Noui te
tesque venerunt; venerunt quia vocati, hoc est, inducti ab illis sunt. Ego vocaueram eos,

vt seruirent mihi, ipsi vocauerunt deos, quibus seruirent, deos inquam à quorum facie
abierant, abductique fuerant per me: Namque eos ego ab omnium aliorum deorum va-
nitate & superstitione, ab omnium populorum familiaritate, atque impia consuetudine
deductos ad meum cultum reuocaueram; quibus dixeram ego dominus qui separaui te Deutet.10.
5 de omnibus populis vt seruias mihi. hanc rem atque adeò hanc auocationem ita illi ser-
„ uauerunt, vt ascitos & inuitatos sibi deos frequentibus sacrificiis prosequerẽtur: [*Sic ab-*
„ *ierunt à facie eorum,*] si scilicet hoc abire & recedere est, si hoc est recedere à dijs. sed quo-
modo abierunt? non solum vocauerunt deos, sed etiam *Baalim immolabant, & simulachris*
thura adolebant, vt eos odoris suauitate sibi conciliarent, & propitios atque amicos redde-
10 rent. Neque verò ea re solùm me prouocauerunt, quòd vocantem me deserẽtes, alienos
sibi deos vocauerint, sed quòd indulgentia, cura, diligentiaq. mea illa paterna erga eos,
contra me honoremque meum abusi sunt: Namque eo tempore quo ego Israëlem ex
Ægypto eduxi, ita tractaui vt puerum mihi charissimum tenerum exiguis viribus. pro- Ierem.31.
pterea autem illius imbecillitati parcere atque indulgere, quàm labori instare malui. igi-
15 tur illum deducendum manu apprehendens, breuissimis itineribus agebam, esurientem
ac sitientem cibo potuque abundè vt puerum, explebam, curabamque, ne qua illis aut
victus aut cultus cura esset, & ne illis cibos sibi non solùm parare, verùm ne ferre quidẽ
opus esset, hoc etiam ipse agebam; Nam & perpetuum flumen illos sequentẽ deducens,
cibi singulis diebus quantum satis esset, idque suauissimum & delicatissimum, suppedi-
20 tabam, tum etiam breuibus interuallis certa ad cessandum quiescendumq. loca, in qui-
bus diutius commorarentur, præuidebam, Prospiciebamq. ne aut interdiu æstuaret, aut
noctu algeret, ne calceus, neue vestis illi vnquã deterior inutiliorque esset. Denique nihil
earum rerum desideratum illis fuit, quibus amantissimi patres diligentissimæque nutri-
ces suis solent pueris prospicere, ita vt paterni maternique officij atq. studij munus erga
25 Israëlem diligenter à me obitum, abundeque fuerit expletum. cæterùm ea omnia à me
curata propter eam causam sunt, vt saluus & incolumis, integrisque viribus in promissas
paratasque à me illi sedes perductus, me patrem ac dominum coleret, quemadmodum
illi meo nomine prædictum obtestatumq. fuerat: Recordaberis cuncti itineris per quod
adduxit te dominus Deus tuus quadraginta annis per desertum: Dedit tibi cibũ manna Deut.8.
30 quod ignorabas tu & patres tui, vestimentum tuum quo operiebaris nequaquã vetustate
„ defecit, & pes tuus non est subtritus: cùm quadragesimus annus est, vt recogites in corde
„ tuo, quia sicut deducit filium suum homo, sic dominus Deus tuus deduxit te, vt custo-
„ dias mandata Domini Dei tui, & ambules in vijs eius: Dominus enim Deus tuus intro- Deut.32.
„ ducit te in terram bonam, &c. Hæc itaque ratio, hic modus, atq. hæc causa diuinæ erga
35 Israëlem curæ fuit, vt quàm molliter, quàm clementer tractaret, nunc apprehensa manu
sensim peditentimque deducens, nunc humeris baiulans, omnibusque modis fouens &
recreans illius vires, vt cùm satis ætatis ac roboris iam haberet, vires laboremq. suum
ad cultum meum impenderet, non ad impietatem insumeret. At verò ille contra omnia
fecit, nam me cultuque meo neglecto virium roborisq. sui firmitudine ad Deos alienos,
40 ligneos, lapideos, aureos, & ex omni materia factos ex alijs locis in regionem domumq.
meam asportandos est vsus. hoc est quod dicit.

Et ego quasi nutritius Ephraim: portabam eos in brachijs meis,

HEBRAICE est: *Et ego pedetentim deduxi Ephraim: accepit eos super brachia sua: & ne-*
45 *scierunt quod curauerim eos.* atque hoc modo planior sententia & apertior antithetorum
collatio est. Ego, inquit, Ephraim deduxi, ego illi indulsi, ego vires eius recreaui, vt ille
Deos alienos in brachijs suis gestaret, meorum videlicet in se beneficiorum, tantæq. pa-
ternæ clementiæ atque indulgentiæ immemor. Mihi incolumitatem omnem vires ro-
burque suum acceptum referri oportuit. [*Et nescierunt quod curauerim eos,*] cùm nullum
50 aliũ sanitatis firmitudinisque suæ auctorem agnoscere debuerint; atq. ea re sibi timere ne
malè impensæ cõsumptæq. in alieno cultu vires aliquando essent desideradæ, quibus per
me refectis augeri expediret, vt videlicet contra meam voluntatem, atque adeo in meã
inuidiam deintegrò vterentur. Nam recreationem & sanitatem, viresque hac lege atq.
hoc pacto illis ego promiseram, si mihi morem gerere, & in meo cultu sese exercere vel-
lent, sicut scriptum est: Ibi constituit eis præcepta atq. iudicia dicens: Si audieris vocem Exod.15.
„ Domini

Universidad de Deusto
Biblioteca

» Domini Dei tui, & quod rectum est coram eo feceris & obedieris mandatis eius cuſto-
» dierisq. omnia præcepta illius, cunctum languorem quem posui in Ægypto, non inu-
» cam super te: Ego enim sum dominus Deus tuus curans te. illi autem cum recreati, sa-
& incolumes in terram ducti essent, vt mihi commodius seruirent, & terrę possessione
meum obsequium fruerentur, perinde quasi omnia hæc suæ virtuti referenda essent, o
immemores beneficij, vires operamq. suam simulachris asportandis & colendis cõsu-
» pserunt, cùm prædictum illis antea fuisset: Ne dixeris in corde tuo, fortitudo mea, &
» bur manus meæ, hæc mihi omnia præstiterunt: sed recordaberis Domini Dei tui, qu
» ipse vires tibi præbuerit, vt impleret pactum suum super quo iurauit patribus tuis, vt
» sens indicat dies. Sin autem oblitus Domini Dei tui secutus fueris deos alienos, colu-
risque illos & adoraueris, ecce nunc prædico tibi quòd omnino dispereas. Vrgetur
hoc in loco Ephraim præcipuè, quia ipse seditionis & instituendæ superstitionis princ
auctorque fuerat.

In funiculis Adam traham eos in vinculis charitatis, & fui eis quasi exaltans iugum super maxillas eorum, & declinaui ad eos vt vescerentur.

ALIORVM etiam beneficiorũ memoria rem amplificat & persequitur, simul oste-
dens, quam constanter ipse in paterna misericordia humanitateque perseuerauerit, c
illi contrà omniũ immemores beneficiorũ nunquã suis partibus satisfecerint. Hac
quidẽ quo in loco illorũ res in Ægypto fuerant, antequam diuinam misericordiã exp
rentur, exposuit, & deinde, in quo gradu fuerint ab ipso positi declarauit, vtque e
rati, quibus modis in itinere tractati, donec in felicissimam illam regionem deducti
nunc verò vbi optatas sedes nacti sunt, (eò enim ducti fuerant) deinceps illud ostend
Psal.104. qualis illis conditio fuerit, vt domino Deo suo seruirent & morem gererent, sicut
» ptum est: & dedit illis regiones gentium, & labores populorum possederunt, vt cust
iustificationes eius, & legem eius exquirant. Quoniam autem seruitus Hebraicè cult
nomine dicitur, ex eo nomine & vitulæ imagine, quæ nõ semel apud hunc vatẽ exp
est, cõmoda ac non obscura translatione vsus ostendit Deus, quàm iusta ac clemẽs
litis apud se fuerit seruitus, qui non perpetuo labore vexati sint, vt antea apud Ægy
vbi assiduè sine fructu diu noctuque duriter seruiebant: immò humanissimè tract
suæ imbecillitati consulere & indulgere iubebantur, ita vt in facili labore exercer
potius, quàm frangerentur. [*In funiculis Adam traham eos:*] Futurum verbum à temp
aliquando absolui, & consuetudinem adsignificare, iam sæpe aliàs diximus. Igitur
modo à se tractari exercerique consueuerint, exponit. Summa, inquit, humanitate
eos semper ego fui, quos non duris funibus iugo aut aratro alligatos intollerabilem
rem cogebam subire, nec vt boues iumentaque, sed vt homines tractabam: nam q
admodum homo humanitate atque orationis lenitate facilius ac melius, quàm fu
& verbis, quàm neruis commodius trahitur, ita ego eos ad iugum cultumque
trahendos, immò potius alliciendos curabam *in vinculis charitatis*. seipsum expo
declarat: Neque enim imperio & virga, vel clamore & terrore vt iumenta in seru
tem redactos, sed benignitate, amore & orationis lenitate ad obsequium inuitatos
Deut.10. lectos voluit, quam ad rem huiusmodi funiculis vsus est Deus: Et nũc Israël quid D
» nus Deus tuus petit à te: nisi vt timeas dominum Deum tuum & ambules in vijs e
» diligas eum, ac seruias domino Deo tuo in toto corde tuo, & in tota anima tua,
» diasque mandata Domini, & ceremonias quas ego hodie præcipio tibi, vt benè
» En domini Dei tui cælum est, & cælum cæli, terra, & omnia quæ in ea sunt; & tam
» tribus tuis conglutinatus est Dominus & amauit eos, elegitque semen eorum post
est, vos, de cunctis gentibus, sicut hodie comprobatur. Hæc sunt vincula charit
amoris, quibus nõ vt boues, sed vt homines ad se suũq. cultũ trahendos curauerat D
Atq. adeo in ipso cultu exercitationeq. cõstitutis, quanta clementia, quantaq. cura
suleret, adiuncta oratione docet. [*Et fui eis quasi exaltans iugum super maxillas eorum*
clinaui ad eos vt vescerentur.] Ita, inquit, eorum imbecillitati consulebam, vt boni &
mentes aratores facere solent, qui boues suos non vsque ad lassitudinẽ exercent, sed
ante operarum terminum detracto iugo pabuloq. oblato recreant, & bis aut ter
Prouer.12. per diem requiescere permittunt, sicut scriptum est: nouit iustus iumentorum

animas. huiusmodi consilio & clementia se erga Israëlitas Deus fuisse testatur, quos non contento cursu semper exerceri laborareque voluit, sed quosdam illis dies, quædam solennia sacra, denique certas horas constituit, quibus diuino cultui, sacrificijs, hostijs, alijsque oblationibus vacarent; cuius generis fuere Sabbatha, anniuersariaque
5 illa tria festa; Calendæ, & messis ac vindemiæ tempora, nec non & tertius atque septimus annus: Namque his temporibus suam operam certam suorumque fructuum portione in diuinæ legis obsequium in publica vota & supplicationes in sacerdotum, in pauperum, in suosque ipsorum vsus impendere debuerunt; reliquo autem tempore sibiipsis prospicere & consulere permissi sunt. Cumque hos omnes ab Ægyptiaca
10 seruitute emptas, Dei opera & beneficio liberatos, cùm primogenitis familiarumque principibus viris liberatori emptorique suo perpetuo seruire oportuisset, tamen (quæ illius summa fuit clementia) leuitica tribu perpetuo sibi pro cæteris omnibus tribubus addicta contentus fuit, sicut diuinis verbis testatum, scriptumque est: Ego tuli Num.3.
Leuitas à filijs Israël, pro omni primogenito qui aperit vuluam in filijs Israël, eruntque
15 Leuitæ mei; meum enim est omne primogenitum, ex quo percussi primogenitos in terra Ægypti, sanctificaui mihi quidquid primum nascitur in Israël ab homine vsque ad pecus, mei sunt. Ego Dominus. Atque hæc illorum verborum sententia est: [*Sicut exaltans iugum super maxillas eorum.*] Hoc est. Et ego sustuli interim iugum quod super maxillas eorum erat. Hoc autem in earum regionum morem refertur, vbi bo-
20 ues non in fronte, vt apud hispanos, sed in ceruicibus iuga sustinent, namque eo modo iugum maxillis imminet. est autem Hebraici sermonis obseruatio, vt relatiuus in antecedente interdum lateat; vt secundum innocentiam meam super me, quæ est super me, sic iugum super maxillas eorum quod erat super maxillas. [*Et inclinaui ad* Psal.7.
eos vt vescerentur:] Et nolui, vt mihi tantum laborarent & sudarent, sed meorum
25 agrorum fructus partem maximam illis in vsum permisi, imò vltrò concessi, vt ij faciunt, qui solutis à labore iuuencis fœnum, aliasque commodas escas manu porrigunt; sic ego illis pastum large & copiose suppeditaui; quamobrem oportuit illos tantorum beneficiorum nunquam fuisse oblitos, sicut scriptum est: Dominus Deus Deut.7.
tuus introducet te in terram bonam, terram riuorum, aquarum & fontium, in cuius »
30 campis & montibus erumpunt fluuiorum abyssi. Terram frumenti, hordei ac vi- »
nearum, in qua ficus & malogranata, & oliueta nascuntur, terram olei ac mellis, vbi »
absque vlla penuria comedes panem tuum & rerum omnium abundantia perfrueris, »
cuius lapides ferrum sunt, & de montibus eius metalla fodiuntur. Obserua & caue ne- »
quando obliuiscaris Domini Dei tui, & negligas mandata eius, atque iudicia & cere- »
35 monias, quas ego præcipio tibi hodie.

Non reuertetur in terram Ægypti, & Assur rex eius: quoniam noluerunt conuerti:

40 IAM crimen culpamque coarguit, quòd earum quæ commemoratæ sunt rerum immemores, imò & dignitatem decoremque suum negligentes, id appetiuerint, quod maximè erat detestandum: Nam cùm tam diuturno tamque manifesto periculo & incommodo Ægyptiorum in se animum & voluntatem (cuiusmodi esset) perspe-
45 xissent, nullum tantum periculum esse potuit, cui non se potius quàm Ægyptijs iterum committere debuissent; maximè verò cùm vetitum hoc illis non semel in lege esset. Antiquorum enim malorum auctores Ægyptios, Deum autem beneficentissimum fuerant experti; quo auctore è seruis filij facti sunt, mutataque suprema seruitus in maximam libertatem, & inopia in copiam fuerat. ad quem igitur in aduersis
50 erat confugiendum? an ne ad Deum qui semper salutaris ac præsens inuentus fuerat, an ad Ægyptios, quorum nusquam fuit præsidium cognitum. [*Igitur non reuertetur in terram Ægypti:*] Non decuit eum reuerti in terram Ægypti; hæc enim est vis futuri temporis apud Hebræos, vt illa Abimelech ad Abraham obiurgatio declarat: quod Gen.20.
non fiet fecisti nobis. Non solum autem illis Ægyptus non fuerat petendus, sed neque »
Assur etiam; nam quamuis hunc inimicum antea non sensissent, non tamen vtilem

Universidad de Deusto
Biblioteca

nouerant, & cùm periculum fidei atque auxilij facerent, certè intellexerunt inutilem
is enim præter intolerabilis tributi exactionem, nihil apud illos profecit. Non igitur
Ægyptus illis auxilij causa petendus; quippe qui antiquus & capitalis hostis erat. Nec
etiam Assyrius, qui tametsi apertus inimicus non esset, tamen neque rex erat, qui eo-
rum res & in bello & in pace tueretur, seque pro illorum & Reipublicæ salute dui-
casibus committeret; vt, facere reges solent, quò eos qui in eorum fide sunt tueatur
tur: vt fecit Dauid qui pugnas Domini atque Israël pugnauit. Quid ergo aut hostem
illum, aut hunc nec regem, nec amicum adire oportuit? cùm Deus adesset, cum
præsens esset, cuius in se misericordiam, cuius fidem & in aduersis & in secundis res-
per perspexerant; quem vnum patrem, regem, tutorem, creatoremque agnoscere
decuit & oportuit. cur non potius ad hunc, quàm ad istos sese oculis animoque
conuerterent. cum interrogatione admirationeque legendum est, nunquid inq.
Assur rex horum fuit, *Quoniam noluerunt conuerti?* ad me videlicet commune illorum
perfugium & singulare præsidium? Quamobrem cùm illi à certa salute ad certum
malum, atque ad incertum auxilium transfugerent, sequitur vt certam calamitatem
sibi struxerint.

Et cepit gladius in ciuitatibus eorum, & consumet electos eius & comedet capita eorum.

CEPIT non à cœpi, sed à capio præteritum est, quod cum coniunctione, & futurum mutatur, vt à nobis & diuo Hieronymo pluribus in locis est adnotatum. Hebraicè autem est, cadet gladius in ciuitatibus eorum, &c. populi & principes calamitatem stragemque prædicit; sed vt melius intelligatur oratio, sic distinguendum est, vt hemistichium vsque ad verbum, *comedet*, pertineat, & in eo loco sit commma, deinde vero sequatur *capita eorum*. quod Hebraicè sic est: *Ob consiliarios eius*. Est autem hæc sententia: non solùm populum ore gladij periturum, sed principes, electosque etiam & fortissimos quosque, qui aut ipsi consilio præfuerint, aut illorum consilio gesserint, qui statuerant satis præsidij populo in suis rebus, in dijs, in AEgyptijs atque Assyriis futurum. itaque, *capita*, in nostra versione auctores consiliariosque significat.

Populus meus pendebit ad reditum meum, iugum autem imponetur eis simul, quod non auferetur.

SIC NOSTRA versio habet: sed quoniam nonnihil inter versionem hanc et Hebraicum exemplar variatur, Hebraicam subiicere placuit interpretationem, quam vbi commentati fuerimus, si quid varietatis in vulgata relictum sit, quod non attigerimus, id non erit animis obscurum. [*Et populus meus pendent ad reditum meum, & excelsum vocauerunt eum, in vniuersum non est qui exaltet.*] Importunam quandam probitatem & singularem Israëlitarum insolentiam accusat, qui non ratione, non æquitate, sed æmulatione atque contentione cum Deo agant, & ij qui AEgyptijs, qui Assyrijs inimicissimis & inutilibus hominibus fracto animo atque humili supplicant; vsque adeo aduersus Deum insolescant & superbiant, vt nemo illum imploret, nemo supplicet, sed illum potius sibi, quàm se illi cedere contendant. O monstrosam insaniam & singularem hominum improbitatem: O nostrorum morum detestandam imaginem. Vt autem hæc res planior, intellectuque facilior reddatur, quorundam nominum quorundam, quæ ad hanc sententiam pertinent, ratio nobis explicanda est.

תשובה משובה

Duo nomina Hebraica sunt, alterum thessuba, quod latinus sæpe vertit pœnitentiam, alterum verò Messuba, quod reditum siue reditionem, sæpe autem auersionem latinus interpretatur. Pœnitentiæ verò, hoc est, Thessuba, nota omnibus significatio est; Messuba verò siue reditus, siue auersio dicatur, contumacia & propositi tenacitas, atque id quod pœnitentiæ & consilio mutando opponitur, est. vtraque autem res in sacris arcanisque libris non solùm hominibus, sed Deo etiam tribuitur: namque

homines anteactæ vitæ, improborumque studiorum pœnitere, consiliumque mutare dicuntur, sic Deus decretæ in peccatores pœnæ ac minarum, pœnitere, atque ab eo consilio ad salutis & pacis cogitationes dicitur conuerti, sicut scriptum est: Repente loquar ad populum & ad gentem aliquam, vt perdam & destruam illam, si conuersa Ieremi. 18.
5 fuerit gens illa & egerit pœnitentiam a via sua mala, agam & ego pœnitentiam de malo, „
quod cogitaui facere aduersus eam. Hominum verò messuba, hoc est auersio, non se- „
mel in diuinis voluminibus notatur, qui in peccandi proposito manentes diuinam iram „
in se magis ac magis prouocant, atque augent, extremamque sibi hac re moliuntur per- Prouer. 1.
niciem, sicut scriptum est. Auersio paruulorum interficiet eos. cuiusmodi autem ea sit, Ieremi. 3.
10 Deus ipse apud Ieremiam sic declarat: Nunquid vidisti quæ fecerit auersatrix Israël? „
abijt sibimet super omnem montem excelsum, & sub omni ligno frondoso: & fornicata „
est ibi. Et dixi cùm fecisset hæc omnia, ad me reuertere, & non est reuersa. Hæc ho-
minum auersionis notatio est, vt non solùm peccato sese contaminauerit, sed etiam
vt meliora monentis consilio parere, atq. de sententia desistere noluerit. Huic quidem
15 diuina auersio similis est, causa verò vtriusque omnino est dissimilis: Homini enim
mala mens & animus malus, impietas corruptaque studia auersionem pariunt & fo-
uent; Deo autem æquitate, iudicio & iustitia ducto, pœnarum, suppliciorum atque
vltionis sententia firma cõstatur, eaq. non antea mutatur, quàm sua hominibus legitimè
oportuneque mutata sit, sicut scriptum est: Super hoc accingite vos saccis, & vlu- Ieremi. 4.
20 late, quia non est conuersa ira furoris Domini à vobis. & iterum: Non conuertet iram Ieremi. 30.
indignationis Dominus: donec faciat & compleat cogitationem cordis sui, in nouissimo „
dierum intelligetis ea. Huiusmodi diuina auersio est. Nunc ergo rerum ac nominum „
ratione expedita locus nobis est explicandus. Cùm inter aliquos diffidia apertæque si- „
multates exercentur; solent boni viri vtriusque partis studiosi de reconciliatione dili-
25 genter agere; ea res perfici non potest, nisi altera pars alteri aliqua in re concedat, aut
prior satisfaciat; quòd si diffidium inter dispares sit, ius, æquitas, ac ratio ipsa postulat,
vt maiori minor cedat; contrà summa est improbitas minorem contendere, vt sibi à
maioribus cedatur. deinde & illud est æquissimum, vt qui prior lacesserit, idem
prior satisfaciat; iniquissimum verò, ab eo qui iniuriam, aut offensionem exceperit,
30 vt iram prior deponat contentionemque remittat, postulare. cæterùm cùm hoc neq.
lex, neque ratio vlla ferat, illud maximi excelsique animi & summæ clementiæ opus
est, si à potentiori eodemque prius lacessito nuntij curatoresque ad eum qui in noxa
est, mittantur, qui admoneant, hortentur & prædicent, atque omni consilio & stu-
dio laborent, vt quàm maturè ad gratiam fiat reconciliatio; qui testentur maiorem
35 facilem paratumque esse ad inimicitiam deponendam, & quam optimè de minori
promerendum; modò is prior, vt æquum est, sententiam mutare suumque facere velit
officium; admoneantque interim dignitatis atque amplitudinis, in qua is sit constitu-
tus, qui offensus ab eis fuerit, qui vltrò inuitet & roget. Quonam verò supplicio di-
gnum eum esse existimemus, qui deteriorem causam parteque obtinens, tamen ro-
40 gatus atque admonitus, neque cedat, neque cessurum sese esse dicat, nisi maior
idemque potentior, & qui iustissimam causam tuetur, ab ira prius & odio, atque à pœna
maloque inferendo desistat. Hoc modo suam Israëlitarumque rem sese habere Deus
testatur: Quos cùm offensus iratusque per vates suos sæpe vtriusque causæ admo-
nuerit, ad gratiamque inuitauerit, perducendæ tamen sententiæ æmulos se etiam ha-
45 bere intelligat, nolle enim eos contentionem auersionis prius remittere, quàm ipse
remittat. Quanquam ipse rex ac Deus sit, & altissimum diuinumque solium teneat,
illi verò populus eius, homines terram incolentes, terram non suam, sed Dei ipsius.
Iam verò versuum sententia patere omnibus videtur. [*Populus meus pendebit ad reditum meum,*] quid sit reditus, vtque eadem auersio sit, diximus. Ergo cùm mea auer-
50 sio expectare debeat, quoad isti suam deponant, atque ad me conuertantur, sicut scri-
ptum est: Conuertimini ad me, & ego conuertar ad vos, tamen isti cùm sint populus
meus, mecum auersione contendunt, perguntque auersi esse, quamdiu ego ab eis
auersus fuero, cùm ipsi me vltrò sceleribus admissis prouocarint, cùm ipsi primi ini-
micitias prouocauerint, me non solùm relicto, sed etiam dijs alienis, immò & po-

Universidad de Deusto
Biblioteca

pulis, principibus & mihi infensis & sibi hostibus postposito? *& ad excelsum vocaverunt eum*. quamuis à meis ministris vocatus hic populus, quamuis dignitatis amplitudinisque meæ sæpe fuerit admonitus, quamuis excelsi appellatio, quæ mihi vni conuenit, grauissima apud illos esse debuerit, vt cederent, vt priores conuerterentur, vt gloriam Deo suo darent, tamen omnino nemo est qui honorem gloriamque, nisi mihi primo qui primas mihi tribuat. hic illorum verborum sensus est, [*In vniuersum non qui exaltet*.] me dominum ac principem, cui cedendum sit, agnoscat & officio faciendo fateatur.

Quomodo dabo te Ephraim? protegam te Israel? quomodo dabo te sicut Adama? ponam te sicut Seboim? Conuersum est in me cor meum: pariter conturbata est pœnitudo mea.

INNVMERA profectò sunt in sacris vatibus loca, quæ non solùm breuem commentationem, sed iusta volumina ad sui contemplationem explicandam postulabant, inter quæ ea præcipue sunt, vbi de diuinis virtutibus, siue, vt Theologi vocant, à potentibus mentio fit: cuius generis potestas, iustitia, sapientia, & misericordia sunt. sed nos tum ingenij, tum commentationis angustia coacti, maximarum huiusmodi rerum tractationem breuiter attingentes, cætera in aliud tempus felicioribus ingeniis cogitanda tractandaque seruamus; nam quæ tam beata eruditionis copia, quæ tanta eloquentia, vt huic loco pro dignitate tractando satis esse possit? in quo Deus tum misericordia, tum æquitate iustitiaque sua in eas angustias adductus esse videatur, vt num ingrato æmuloque populo cedat & parcat, an meritum exitium paret, illi deliberandum: nam cùm illi propositam sibi reconciliationis gratiæ æquissimam conditionem respuissent, omnem indignationem subire, plenumque diuini furoris calicem exhaurire, commeriti fuerant, hoc iustitia, hoc ratio postulabat. Rursus cùm tanta in Deo misericordia sit, vt super omnia opera eius esse prædicetur, tamque
Exod. extent populo huic, tamque graues apud maiores eorum promissiones, quid faciat Dominus illi suo magno Deus? remittat ne omnino Israëli contentionem, cedat, parcat,
Psalm. adeat ne vltrò eorum improbis moribus, & corruptæ assentetur voluntati? Absit, Quoniam non Deus volens iniquitatem tu es, neque habitabit iuxta te malignus, neque permanebit iniusti ante oculos tuos. Igitur inter tanta hæc diuinæ iustitiæ & misericordiæ momenta, inuenienda atque ineunda ratio est, qua vtrique parti satisfiat, & iustitiæ videlicet & misericordiæ; atque adeo in ea re spectanda sapientia est. Huiusce argumentum toto hoc capite ad finem vsque continetur: Principio enim Dei vox atque oratio, clementia misericordiaque plenissima auditur, illud cogitantis & deliberantis, num populus ille meritis supplicijs afficiendus sibi misericordissimo Iudæisque amantissimo sit. Deinde iusti principis suamque dignitatem tuentis sententia enuntiatur: Non decere Deum hominibus cedere, neque impunè improbis & æmulis esse permittere. Postremò loco modus inuenitur, quomodo nec iudicium laberentur, nec misericordia excludantur. Duorum autem nominum quibus in hoc loco appellatur, Deus videlicet & sanctus, indicanda prius significatio est, deinde Elegia ipsa est explicanda: Est enim verè Elegia lugubri carmine Hebraicè conscripta. Multa apud Hebræos nomina esse constat, pro quibus omnibus latinè vel Deus, vel Dominus redditur; quorum nominum non eadem ratio, neque eadem significationis nota est. harum verò differentiarum negligentia magnum profectò detrimentum, non solùm orationis nitori, sed etiam rerum atque sententiarum ponderi afferet: Deus quidem nunquam temere primo quoque oblato nomine quibuslibet in locis appellatur, Deus, sed alio atque alio iuxta rerum & sententiarum argumenta maximo cum delectu dicitur. atque hæc res proprium sibi tempus maiusque ad differendum dari postulat. Hoc autem in loco vbi legimus: Quia Deus ego sum, & non homo,
Hebraicè est, quia *El* ego sum? *El* autem fortem maximaque virtute præditum significat; atque eum quem Hispani, Itali & Galli vno nomine valentem appellant. Itaque hoc nomen ad id diuinum attributum pertinet, quod à Theologis potentia

fortitudo, siue virtus dicitur. Ideoque nobis diuina explicantibus, cùm hoc nomen occurrerit, fortis siue fortissimus reddetur. Sed & *sanctus* nomen certæ cuiusdam significationis est: Nam separationem à communibus vulgaribusque rebus indicat, & grauitatem auctoritatemque præ cæteris eximiam dicit. eiusque nominis vim, si quis breuiter
5 intelligere cupiat, ex opposito nomine facilè arguet: *sancto* enim in sacris, *commune*, opponitur. quidquid itaque à communi & vulgari distinguitur, sanctum dicitur; idq. esse definitur, quòd cæteras res cum quibus comparatur grauitate, pondere atq. dignitate longissimo superat interuallo, ita sancta vasa sanctæq. vestes dicuntur, quæ nec in prophanos vsus, nec vulgo omnibus exposita sunt. Ita Deus sanctus appellatur, quòd illius vel no-
10 men ipsum apud homines non leue, non cuiuis temere adeundum, sed grauissimũ augustissimumque esse oporteat, neque fas cuiquam sit illum illiusque rationes & res, vel contemnere, vel temere & pro libidine arbitrioque tractare. maiestatis itaque nomẽ hoc est quam semper si quis minuere tẽtaret, seuerissimis pœnarum exemplis, editis Deus conseruauit; id quod Nadab & Abiud in seipsis publico spectatoque supplicio probauêre.
15 Quamobrem Moses dixit: Sanctificabor in ijs qui appropinquant mihi, & in conspectu populi glorificabor. Iam ad Threnum explicandum accedamus. Primùm illa lugubris vox bis repetita auditur: qua vehemẽs ex aliena calamitate dolor acceptus indicari solet. Quomodò? sic Ieremias lamenta gemitusque suos incipiebat: Quomodo sedet sola ciuitas? quomodo obscuratum est aurum. Igitur cùm Ephraitæ, &, qui horum studia se-
20 quuti fuerãt, Israelitæ, nõ solùm sceleribus impietateque, sed sua illa pertinacia & diuinæ auersionis æmulatione commeriti fuissent, vt ex humanæ naturæ finibus exterminarentur. atque ea res durissima diuinæ benignitati paternæque clementiæ videretur, in hos gemitus, in hęc doloris & luctus plena verba proruptum est: [*Quomodo te dabo Ephraim? protegam te Israël?* Hebraicè est: *tradam te Israël? Quomodo te dabo sicut Adama? ponam te*
25 *sicut Seboim?*] Adama & Seboim duæ vrbes ex quatuor illis quæ cælo tactæ funditusque euersæ olim ob incolentiũ scelus impietatẽq. fuerũt; in eo agro sitæ quẽ Iordanis fluuius irrigebat. His vt scelere atque impietate, ita & pœna supplicioque Ephraitas pares fore dixit Deus, nisi id misericordia intercessisset, vt cum illis mitius clementiusque ageretur. Ephraim autem præpositus est, vt princeps tribus & sceleris atq. impietatis apud cæteras
30 auctor, *Ephraim sicut Adama* dandum, & *Israël sicut Seboim* ponendum præcinit, neque verò Sodomæ & Gomorręe meminit, quoniam illarum vrbium imaginem, vt dignitate atque auctoritate, sic flagitio, sic etiam pœna Iudæorum senatus populusque exprimebat, sicut scriptum est: Audite principes Sodomæ, auribus percipite populus Gomorræ. Hoc ex culpæ, ex pœnæ verò similitudine illud est dictum: Nisi Dominus exercituũ reliquisset Isai. 1.
35 nobis semen, quasi Sodoma fuissemus, & Gomorræ similes essemus. *Quomodo te dabo, & tradam*, iudicis decretas pœnas iamiam repetituri hæc verba sunt: sed illa interrogationis repetitio dolorem maximum affectumque indicat iudicis Dei non vltrò, sed eorum sceleribus adducti, vt capitis pronuntiet sententiam. Est autem huiusmodi nonnunquã repeti verbi vis, vt miserationem doloremque augeat, vt illud, *occidit, occidit,*
40 *Spes omnis & fortuna nostri Nominis Hasdrubale interempto.* Quoniam autem non solùm quid dicatur, sed quomodo, qua arte dicatur, interdum obseruare consilium est, (namque & dicendi ratio plurimum ad dicentis affectus exprimẽdos momenti habet) Meminisse oportet eam Elegiarum legem, eam dicendi agendique artẽ esse, vt nullam legem certam, nullam artem sequi videantur; atque illam in his summã cõstantiam esse,
45 nulla perpetua ordinis rerum ratione, aut serie, sibi constare: id autẽ ex lugentium dolentiumque more fieri, qui nunc hoc, nunc illud cogitant, aliud interdum, rursus aliud cõsilium capiũt. si quis huius rei exemplum satis elegãs habere in alienis libris cupiat, Iannl Panonij episcopi Threnum de morte matris legat, aut hispanam antiquã illam sententiæ & carminis sono lugubrem narniam, cuius initium est: *O pino pino, ô pino florido.* In nostris
50 autẽ legat, Dauidis de Saulis & Ionathæ nece lamentationẽ, vel ea quæ modo citauimus Ieremiæ carmina, vbi modò alia, modò alia res agi petique videtur: Namque vates iam Dei iram, suarum populique calamitatum causam citat, iam se suosque ciues, iam patres suos in culpam vocat; & quæ eiusmodi apud optimos auctores maxima in hoc dicendi genere, & concors discrepantia est. Atque hæc oratio optimè in his Oseæ, siue Dei potius carminibus obseruatur: Quippe nunc Deus misericordem dolentemq. agit, & de dissi-

Leuit. 16.
Thren. 1.
Horat. lib. 4. Od. 4.
1. Reg. 4.

Universidad de Deusto
Biblioteca

mulanda pœna cogitare videtur, qui iudicem nuper clementem, æquum tamen egerat. inquit autem: [*Conuersum est in me cor meum: pariter conturbata est pœnitudo mea:*] tanta mea est misericordia, tamque inuitus pœnas repeto, vt nunc mihi cor dolore conuulatur, visceraque commoueantur. & parum abest, quin me consilij, quod aduersus vos inierim, pœniteat. *Pariter conturbata est pœnitudo mea*; commota est, ad misericordiam indulgentiamque inclinare & propendere videtur. Hactenus clementis patris oratio lamentatioque pertinuit, nunc deinceps Dei fortis & sancti neque vnquam hominum moribus & temeritati cedentis sermo subiungitur:

Non faciam furorem iræ meæ? non conuertar vt disperdam Ephraim? quia Deus ego & nõ homo: in medio tui sanctus & non ingrediar ciuitatem.

ORATIO concisa est nonnullis quidem vocibus deficiens, alijs vero abundans, quales eorum sunt, qui commoto sunt animo, quorum magis vox ipsa & spiritus, quam oratio mentem sententiamque exprimit. vt

AEneid.1. *Menè incœpto posse desistere victam? Nec posse Italia Teucrorum auertere gentem?*

Non faciam, inquit, non faciam vt cedam hominibus istis, eorumque succumbam voluntati, atque illorum arbitratu temperem furorem iræ meæ. Non desistam de sententia, neque iustum æquumque consilium mutabo quod de Ephraim perdẽdo cepi: [*Non conuertar vt disperdam Ephraim?*] Obseruanda imprimis distinctionum & punctorũ ratio est, quam nos ex Hebraico exemplari correximus, deinde singulis membris vsque ad carminis medium, interrogatio est apponẽda. Carminis autem medium in Ephraim est. Deliberat ergo Deus num ob misericordiã cessandum sibi sit, & in promissionibus propositoque antiquo manendum, ita vt ab eo proposito ad vltionem exitiumque Ephraim non conuertatur, liceatque Ephraim impunè peccasse, quem Deus ob suam misericordiam, non solùm ad amicitiam & reconciliationẽ sponte sua vocauerit, sed prior remisit, contentione vltro obierit, & ingratum, aliàs nolentem receperit, cùm Ephraim cedere hactenus, Deumque suum & admonitus & inuitatus adire, priorque auersionem deponere pertinaciter recusauerit, tamen ea re sumptuosius insolentiusque sese iactare potuit, quòd Deum pertinacia, æmulatione, contentioneque vicerit, atque ob misericordiam cedere priorem coegerit? Hoc verò abuti diuina misericordia & patientia, non vti, & quodnam magis perniciosum hominibus edi potest exemplum, vel ad humanam impietatem fouendam atque augendam, vel ad diuinam maiestatem minuendam & contenendam, quàm vt minori maior cedat, vt bona causa à mala, vt misericordia ab impietate, vt ab indignissima atque leuissima humilitate maxima & grauissima maiestas in submissione, non supplicationibus, non ijs quibus decuit, artibus & modis, sed pertinacia, superbia, atque æmulatione superetur? Ergo quid diuina fortitudine, quid sanctitate illa tremenda adorandaque fiet? Rei profectò æquitas iusque postulant, vt diuinæ dignitati & maiestati potius consulatur, quàm vt humanæ impietati & superbiæ succumbatur. ob eam autem rem, atque ob eam cogitationem ait: [*Quia Deus ego sum, & non homo, in medio tui sanctus & non ingrediar ciuitatem.*] *Quia*. Hęc vox auersatiua nonnunquam cum vehementi asseueratione in sacris sermonibus est, vt: Iucundus homo qui miseretur & commodat, disponit sermones suos in iudicio. hactenus alterum hemistichium Psal.111. subiungitur alterum: Quia in æternum non commouebitur. sic hoc in loco asseuerationem propositique certitudinem simul cum causa indicat: *Quia ego fortis sum & nõ homo*, quispiam ignauissimus & imbellis, cui ob ignauiam & metum cedendum sit, & *sanctus in medio tui*, qui ingenium naturamque meam à vulgari consuetudine abhorrentem, nec vilem, aut quorumlibet importunitati aut temeritati cedentem, neque in impietate atque sceleribus conniuentem, iam sæpe vobis testatus fuerim, non sine magno eorum qui contra moliti fuerint, malo, qui maiestatem meam semper illæsam intactam esse voluerim & conseruauerim. Nunc verò tibi Ephraim tam grauiter offensus, tam audacter, tam superbè irritatus, tam insolenter exceptus, non me submittam, eiusque tem tuam, cuius ego rex fueram, à qua per summam impietatem singularemque audaciam exclusus, neque vnquam abs te reuocatus sum, non reperam, non ingrediar vltrò: Exclusisti, non reuocas, non supplicas, redeam? *non ingrediar ciuitatem*: Hebraicè *& non veniam in ciuitate*. habet egregiam significationem oratio, namque distinctio

& non veniam: in ciuitate: non inquit adibo te, neque vltrò excipiam te in ciuitate ipsa: satis tibi enim fuerat missos à me nuntios habuisse qui voluntatem meam declararent, satis etiam fuerat illud intellexisse, me si modo vltrò adires & supplicares, obuiam tibi venturum, excepturumque libentet, noluisti tamen auersionem tuam deponere, quoad
5 deponerem ipse meam. noluisti procedere ad supplicãdum, illud expectasti, vt ego vltrò venirem vsque ad vrbem, atque in ipsa vrbe tibi pacem gratiamque offerrem, & confirmarem; non veniam profectò ad te in ciuitate.

Post Dominum ambulabunt: quasi leo rugiet, quia ipse rugiet & formidabunt filij
10 *maris* Hebraicè, *filij à mari.*

CERTVM fixumque ex deliberatione consilium plenum prudentiæ & ad vtramque partem, id est, ad iustitiam & misericordiam aptissimum nobis hoc in disticho aperitur; & quam rationem diuina sapientia inierit, vt Israëlitæ nec meritarum pœnarum, nec maximæ illius atque inexhaustæ misericordiæ expertes essent, ostenditur: Nam cùm illis
15 vt omnino in tantis sceleribus atque impietate ignosceretur, nec ius, nec ratio, nec futurorum temporum patiebantur exempla, rursus vt non penitus noceretur, diuina intercedebat clementia. Consilium igitur est eos, quos malis potius & miserijs, quàm indulgentia & obsequio erudiri oporteat, in abductionem atque captiuitatem tamdiu vexandos tradere, quoad maturum tempus adueniat, cùm diuina voce, hoc est, Christi Euangelio
20 reuocati, tandem illam expuant miseriam, atque in perpetuam gratiam reducantur. exclamare profectò atque diuinæ sapientiæ ineffabiles artes arcanaq. consilia admirari hoc in loco libet: O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei: Quàm incomprehẽsibilia sunt iudicia illius, & inuestigabiles viæ eius. Quis enim cognouit sensum Domini, aut quis consiliarius eius fuit? quos constituit modos, quas vias munit, quibus summa quæ ab
25 ipso parata est felicitas, hominibus tandem perferatur. visus est nobis Israël à Deo ita alienatus vt neque admonitus neque inuitatus resipiscere & redire voluerit. visus Deus propriæ maiestati atque sanctitudini consulens furoris sui iram in eos effundere decreuisse, & tamen in hac tam calamitosa re maximam Israëli ipsi commoditatem contineri intelligimus: Nimirum quòd qui illius antiquæ per vates vocationis repulsam, tanto
30 sibi damno maloque fuisse senserint, vbi ipsum Deum per filium perque Euangelium suum denuo vocantem audierint. aduolent vndique omnes, & summo studio vocantem sequantur, maiorem grauioremque sibi calamitatem timentes nisi nunc obsequantur, quàm fuerit ea, quam ob violatas vatum legationes sunt hactenus perpessi. Si enim, inquient, qui per nuntios dictus est sermo, factus est firmus, & omnis præuaricatio & ino- Hebr.2.
35 bedientia iustam accepit mercedis retributionem, quomodo nos effugiemus, si tantam „ neglexerimus salutem, quæ non per nuntios, sed per Dominum narrandi initium accepit? [*Igitur post Dominum ambulabunt.*] Conuersionem integram Israëlitarum Euangelij tempore futuram præcinit, & quo studio, qua mente redeundum illis sit, describit simul, & Euangelij dignitatem, auctoritatem, & duplicem illius actionem indicat. Qui
40 ante, inquit, æmuli rebellesque erant, qui dura ceruice & incircuncisò corde sese prębuerant, Dominumque ad se, non se ad Dominum venturos esse contendebant, tunc supplices & parentes Dominum sequentur. Euangelij autem auctoritatem ita declarat, vt Domini ipsius verbum ab eodem Domino publicè pronuntiatum esse dicat, & Christum Euangelij auctorem & ministrum verè Deum confirmet. Ita etiam Paulus in hanc sen- Hebr.1.
45 tentiam differebat: Nouissimè, inquit, locutus est nobis in filio, quem constituit heredem „ vniuersorũ, per quẽ fecit & secula, qui cùm sit splendor patris & figura substãtiæ eius, &c. „ [*Quasi leo rugiet: quia ipse rugiet.*] Diuinam Euangelij vocationem leonis rugitui assimilauit: Nam quemadmodum ad leonis in siluis rugitum animalia cætera, maximæ autem feræ metu territæ contremiscunt, leonũ autem filij ad escas procurrunt (Siquidem certa
50 leoni rugienti præda est, sicut scriptũ est: Nunquid rugiet leo in silua, nisi habuerit prædam? nunquid dabit catulus leonis vocem de cubili suo, nisi aliquid apprehenderit?) Sic Amos 4. etiam Euangelij vox à Christo missa magna omnium qui audierint commotio est: illa „ enim vox spem, lætitiam, & felicitatem filijs, feris autem alienisque & incredulis hominibus metum, horrorem, & exitium affert, sicut scriptum est: Deo autem gratias, qui 2.Corinth.2. odore notitiæ suæ manifestat per nos. Nam Christi bonus odor sumus in ijs qui pereunt, „

» & in ijs qui ſalui fiunt, alijs quidem odor mortis in mortem, alijs odor vitæ in vitam. Ita
» qua genuini Euangelij virtute grandis nobis & interpretabilis ad dicendum ſermo eſt,
quem ſuo tempore Deo adiuuante perſequemur. Ob hanc autem rem dixit: [*Quoniam ipſe
rugiet.*] Et vt rem expolitione confirmaret, addidit: [*Quia ipſe rugiet.*] Ipſe Deus per
filium ſuum diuinæ ſuæ naturæ conſortẽ vocem & terroris & conſolationis plenã mittens,
eademque vox in Apoſtolis audietur, qui Chriſti ſpiritu verè præditi atque aucti erunt.
[*Et formidabunt filij à mari.* Hebraice propriè eſt, *Et trepidabunt filij à mari.*] Verbum enim
trepidare quàm formidare cõmodius ad ſentẽtiam eſt. Integram quidẽ Iſraëlitis reſtitu-
tionem & ſalutẽ Euãgelij virtute & efficientia futurã præſcribit; quæ tamen non eodem
tempore omnibus, qui in diſperſione per totum diffuſi ſunt orbem, continget: Nam ex
duabus mundi partibus oriente & occaſu illi cæteros præcurrẽt, qui occidentalẽ plagam
incoluerint, deinde verò alij ſuo tempore exiguo autem interuallo reliqui omnes quot-
cunque orientalis pars tenebit, tanta celeritate ad ſalutem ſuam properabunt, vt columbis
binis alis volaſſo videantur. [*Et trepidabunt filij à mari.*] Iſraëlitæ cùm ab Aſſyrijs ab-
ducerentur, partim ad occidẽtem relegati, partim per orientales regiones ſunt diſſipati,
horum omnium plenam vocationem integramque reſtitutionem futuram ſacri vates
Abdias. alij apertis votibus, alij obſcuris orationibus præcinuerunt. Abdias autem omnium cla-
» riſſimè, & tranſmigratio exercitus huius filiorum Iſraël, quæ cum Cananæis eſt vſque ad
» Galliam, & captiuitas Ieruſalem quæ fuerit in Hiſpania, hæreditabuut vrbes Auſtralis.
Magnam verò occidentalium Iſraëlitarum trepidationem futuram prædicit, quoniam
ea pars prima omnium vocanda extimulandaque ad ſalutem eſt. ſed id tamen non
ſine turba & tumultu fiet: Namque ex ijs alij Euangelij ſalute cognita, alij metu ac
& nouarũ rerum tumultu trepidantes ad Euangelij lucem è tenebris venient, alij autem
fugient, & ſolum vertent, atque occidentalia loca omnino deſtituent. Quæ res cùm ma-
ſtris temporibus iam acta atque impleta ſit, argumentum atque ſpem nobis facit, prope
diem futurum vt cætera etiam quę reliqua ſunt perſpiciantur. Plena fuit ſuperioribus ab-
nis populo Iſraëlitico Germania, Gallia, frequentiſſima etiam Hiſpania vſque ad noſtra
ferè tempora fuit. Sed nunc rari admodum in Germania, nullus in Gallia; in Hiſpania
nullus eſt omnino, qui Iſraëliticum nomen illud carnale tueatur. omnes vel Euangelicæ
lucis ſole illorum animi exorto vel principum conſilio & diligentia Chriſtianam re-
gionem iamdiu profeſſi ſunt. & ſi qui adhuc in tenebris manere voluerunt, certè regi-
nibus his ceſſere. Namque Gallia iam ante annos 250. Hebræorum gente vacua eſt.
Hiſpaniæ autem finibus anno à Chriſto nato 1490. ex Caſtellæ regno, ex Luſitaniæ vero
prouincia vltimi omnium migrauerunt; cùm multi interim ex eis Chriſtianum nomen
eſſent profeſſi. Cæterùm qui nunc ex eo genere reliqui ſunt, pauci certis in Italiæ opi-
dis agunt, alij autem omnes aut Aſiam & Turcarum terras, aut Africam & Ægyptum
incolunt. Igitur eorum qui à mari, hoc eſt, ab occidentali mundi plaga erant, res vt ſic
eſſent habituræ illo verbo aptiſſimè expreſſum eſt: [*Et trepidabunt filij à mari.*] namque
vt apud Hebræos HARAD, ſic apud Latinos trepidare huius eſt ſignificationis, vt agen-
dæ rei ſollicitudinem cum turba & tumultu indicet, vt illud

Horat. lib. 2. Ode. 4. & 11. *Cuius octauum trepidauit ætas*
Claudere luſtrum. Et illud:
Nec trepides in vſum poſcentis ævi pauca. Filios verò nominat Iſraëlitarum
Roma. 9. quorum eſt adoptio filiorũ, qui olim etiam filij dicti publicè in Ægypto fuerant. Per-
autem in propoſito, oſtenditque qua ratione, quomodo cum filijs quos indulgentia ac-
puit, agi oporteat.

Et auolabunt quaſi auis ex Ægypto & quaſi columba de terra Aſſyriorum, & collocabo eum in domibus ſuis dicit Dominus:

EXTREMAM illam Iſraëlitarum reſtitutionem celerrimam fore non ſolùm hoc ver-
landi verbo, ſed auis & columbæ nominibus ſignificat: Siquidem columbam maximè
atque conſtanti volandi pernicitate valere, & Noe nuntio, & alijs etiam experimentis
Pſalm. 10. demonſtratum. quamobrem Dauid optabat: Quis dabit mihi pennas ſicut columbæ, &
» volabo. Ecce elongaui fugiens. Iam verò Iſraëlitas omnes quicunque reliqui nunc ſunt
vel ad Ægyptios, vel ad Aſſyrios pertinere diximus: Etenim qui nunc apud Turcas reſi-
potitur

potitur, idem Babylonis Aſſyriorumque Tyrannus, atque idem Ægypti princeps eſt: in
huius autem ditione & poteſtate ferè omnes Iſraëlitæ ſunt; alij enim Aſiam, Ægyptum
& Africam alij incolunt. Totam autẽ Africam eamque præſertim, quæ noſtro mari abluitur, ad Ægypti genus in ſacris referri Moſe auctore didicimus, ait enim: At verò Miſra- Gene. 10.
5 im [qui Ægypto nomẽ dedit] genuit Ludim & Anamim & Iaabim, & Nepthium, &c. »
At verò oratio ipſa volandi comparatione augeſcit: Eſt autem huiuſmodi auium, & maximè minorum, genus omnium maximè præpes. Hebræis Ziphor dicuntur, vt hirundines, alaudæ, cardueles, aliæque huiuſmodi ſunt. de quibus ſcriptum eſt: ſicut aues volan- Iſai.
10 tione columba vincit. [*Et collocabo eos in domibus ſuis dicit Dominus.*] Stabilem & firmam »
eorum felicitatem fore confirmat, vtpote qui diuina manu collocandi in domibus ſuis & in æternis tabernaculis conſtituendi eſſent; neque enim ſolum incomparabili magnitudine, ſed æternitate etiam atque ſtabilitate noui Teſtamenti felicitas antiquum illum veteris Teſtamenti ſtatum & faciem erat ſuperatura; ſicut ſcriptum eſt: Ecce dies veniet Ieren. 31.
15 dicit Dominus, & feriam domui Iſraël & domui Iuda pactum meum, non ſecundum »
pactum quod pepigi cum patribus veſtris in die qua apprehendi manum eorum; vt edu- »
cerem eos de terra Ægypti, pactum quod irritum fecerunt, & ego dominatus ſum eorũ »
dicit Dominus. Sed hoc eſt pactum, quod feriam cum domo Iſraël poſt dies illos, dicit »
Dominus: Dabo legem meam in viſceribus eorum & in corde eorum ſcribam eam, & »
20 ero eis in Deum, & ipſi erunt mihi in populum, &c. »

CAPVT XII.

25 CIRCVMDEDIT *me in negatione Ephraim, & in dolo domui Iſraël, Iudas autem teſtis deſcendit cum Deo, & cum ſanctis fidelibus.*

EX REBVS ijs quæ grauiſſimorum librorum lectionem obſcuram difficilemq. red-
dere poſſunt, vna eſt, cùm ea quæ ab auctore perpetua oratione fuerant conſcripta,
30 in diuerſa capita ab alijs diuiſa diſtinctaque ſunt: Accidit enim nonnunquam eo in loco
intercipi orationem, vbi magnæ ſententiæ diſiunctio hiatusque fiat, vel aliàs alijs partibus
ita aſſui, vt neque ſermo neque ſenſus cohæreat. Huiuſmodi vitia nos in antiquorum au-
ctorum libris non rarò deprehendimus, ac præcipuè in Lactantij Firmiani ſcriptis, quæ
perpetua oratione dictata fuiſſe multa loca importunè interrupta declarant; in quibus
35 capita non ad ſententiæ rationem, ſed ad legentis patientiam & ad ſpiritus cõtentionem
interciſa fuiſſe videntur. Ex ſacris autem libris pleroſque integros nulliſque capitibus di-
ſtinctos ab auctoribus ſuis emanaſſe exemplaria ipſa tum Hebraica & Chaldaica, tum
Græca docent. Facta autem eſt capitum diſtinctio, ex quibus nonnulla vel cum antece-
dentibus vel cum ſequentibus periodis cognationẽ habent, quod vt ſententia atq. oratio
40 liberè fluat, diligenter obſeruare oportuerit. vt in hoc loco qui apud vulgatam editionem
vltimus vndecimi capitis verſus eſt, ex ſententiæ obſeruatione atq. ex Hebraicæ lectionis
nota duodecimi initium eſſe apparet. Hęc breuiter de hac re ſemel adnotaſſe atq. admo-
nuiſſe operæpretium duximus. Iam verò nos ad noſtrum munus penſumq. reuocemus.
ACCVSAVERAT antehac Deus Iſraëlem maximi illius & nefarij piaculi ſuperſti-
45 tionis atque ſimulachrorũ cultus, idq. facinus multis exagitauerat nominibus, videlicet
adulterij, inſaniæ, & flagitij; poſt hæc ingratitudinis & cæterorum quæ audita iam nobis
fuere. Sæpè enim cõtingit vt in vna atq. eadẽ re plura contineantur crimina, quæ omnia
ſiquis vnũ tantum eſſe arbitretur, nunquam profectò diſpoſitè accuſare tractareq. poſſit.
opus igitur eſt, non ſolùm ingenio, verumetiam iudicio & artificio quodam ſingulari, vt
50 ea quæ plura in vno coniuncta ſunt crimina diſtingui ac ſeparari diligenter poſſint. In vno
Mercurij Tyndaritani ſigno quod à Verre fuerat ſublatum, multa Tullius crimina, pecu- Cice. in Ver: actu. 6.
niarum captarũ, peculatus, maieſtatis, ſceleris, crudelitatisq. notauit, ne cui mirum videri
debeat, quod eadẽ res, idem Iſraëlitarũ flagitiũ, tam ſepe à Vate noſtro repetatur, tantisq.
agitetur vrgeaturq. modis. Imò ne quod nobis peccatũ ſimplex & leue eſſe exiſtimetur,
vel ob conſuetudinẽ, vel ob nominũ definitionumq. ignorationẽ. cùm Deo accuſatori &
iudici

Universidad de Deusto
Biblioteca

iudici omnium rerum genera, omnes formæ partesque singulæ notissimæ sint, qui quid-
quidque nomine sit appellandum proprio certissimoque pondere expendere solus scit.
Psalm. 146. Vtpote qui numerat multitudinem stellarũ, & omnibus eis nomina vocat. Nunc igitur
» Israël tantis nominibus à Deo ob vnum facinus accusatus in doli proditionisque crimen
denuo vocatur. vt qui principi regique suo insidias pararit, atque ad illius regiam viam
hostes oportunè induxerit. Quoniam verò oratio in definitiuo statu versatur, primũ crimi-
nium dolus est nobis definiendus. Est autem dolus malum studij simulatione adueršus
immerentem paratum; quod si aduersus benemerentem fit, omnis flagitij superat acer-
Proueib.2. diam. Hanc definitionẽ nobis diuina indicat sapientia. Qui relinquunt, ait, iter rectum
» & ambulant per vias tenebrosas. Et, ne machineris proximo tuo malum, & ille tibi fidit.
Proueib.6. Igitur criminis propositio est: quòd cum sese Israëlitis crediderit, regemq. apud eos cole-
rit, & optimum & clementissimũ, vltroque in medium eorum ad habitandum com-
grauerit, inter quos sanctus omnino atque ab aliarum gentium vulgaribus & prophanis
dijs separatus esse & haberi voluerit, tamen ab Israëlitis ita fuerit acceptus, vt per eos ad
ipsum alienis dijs aditus sit patefactus; & hoc modo sese erga Deum Israël gesserit, quem
gentibus separatum atque inaccessum Dominũ non fidelis populi studio custodiendum
sed perfidorũ dolo prodendum circumsepierit: [*Circumdedit me in negatione Ephraim, et*
in dolo domus Israël.] Cùm ad me, inquit Deus, sanctissimũ nulli vnquam Deorum vanorũ
rum accessus, neque diuinorum honorum communicatio mecum esse potuerit, cum
ego huius maiestatis apud homines conseruandæ caussa meipsum Israëlitis crediderim
Isa. 42. sicut scriptum est: Ego Dominus, hoc est nomen meum, gloriam meam alteri non dabo
» & laudem meam sculptilibus. nihil tamen tantum sibi sculptilia aut petere aut etiam ob-
pere potuerunt, quantũ ipsis ab Israële vltrò est oblatum; non enim solùm meorum bo-
norum partem, sed summam ipsam integram, mihi detractam illis concedere auſi sunt.
Prior autem Ephraim, hoc est Israëlitarum regia familia circumdedit me negatione, quem
prior negauit, prior dixit: Hi sunt Dij tui Israël qui eduxerunt te de terra Ægypti, domo
verò Israël, hoc est reliquæ nouem tribus dolo & fraude me circumdedit, illi enim cum
primum Ephraim me negauit, statim diuinos honores nouis sacratis Dijs decreuit & in-
3. Reg. 12. buit, sicut scriptum est: Et fuit verbum hoc in peccatum, ibat enim populus ad adorandum
» dum vitulum in Dan. idque illis ex cõmoditate admissum est, postquam tabernaculum
apud eos fixi atque domum mihi ædificãdam locaui, in qua regio more adeundus, ho-
tandus, colendusque ipsis fueram, circumdederunt me, non quem veneratione & cultu
sed quem dolo atq. proditione prosequerentur. At verò Iuda etsi offensionibus quibus-
multis, non tamen negatione aut dolo meam minuit maiestatẽ, sed frequentando cultu
plo atq. sacrificijs faciendis adhuc officium retinet. [*Iudas autem testis descendit cum Deo.*]
Hebraicè sic: *Iudas autem adhuc descendit cum Deo.*] Iudæorum in hac re constantiam pro-
bat, qui quanquam numero & copijs imminuti debilitatique fuerint, tamen religionem
fidemque retineant. descendisse autem dicuntur ab illo splendore & frequentia, qua
lorum vrbs celebrabatur, quo tempore omnes tribus rege ex Iudæorum familia vtebantur.
tur. nunc verò ex quo diffidium factum est, descendit quidem Iuda, de illo splendore
gradu, sed tamen cum Deo & cum sanctis fidelibus permansit: Neque enim à Deo de-
sciuit, neque paternam religionem & pietatem deseruit, sed cum sanctis qui sunt in terra
eius, & cum antiquis patribus voce & mente de retinenda religione fideq. seruanda con-
Psalm. sensit: [*Et cum sanctis fidelibus.*] Sanctos appellat scriptura eos qui sanctissimum verum
Leuit. 30. atque vnicum Deum purè sancteque colunt, sicut scriptũ est: Sancti eritis mihi quoniam
» ego sanctus sum Dominus Deus vester. quanquã verò longè alia in nouo atque in vetere
testamento sanctitudinis ratio multoque illustrior sit, tamen sanctos olim fuisse & à pro-
Psalm. 9. phano gentium more remotos Deoque gratissimos homines nulli non constat. Sanctus
» inquit, qui sunt in terra eius, mirificaui voluntates meas in eis. Neque verò totam Iudæo-
rum gentem sanctam esse confirmat, cùm illis temporibus multis etiam sceleribus con-
taminatam fuisse cõstet, sed quod sanctorũ partes & religionem non deseruerint, neque
Deum suum quemadmodũ Israëlitæ, prodiderint, hoc asserit & probat Deus. hanc ad-
Leuit. 13. rem Iudæorum rex Abias apud Ieroboamũ est professus: Vos, inquit, habetis grande
» populi multitudinem, & vitulos aureos quos fecit Ieroboam in Deos, & elecistis sacer-
» tes Domini filios Aaron atque Leuitas, & fecistis vobis sacerdotes sicut omnes popu-
terrarum

terrarum: Noster autem Dominus Deus est, quem nõ relinquimus: sacerdotesq. mini-»
strant Domino de filijs Aaron, Leuitæ sunt, in ordine suo. Holocausta quoque offerunt »
domino per singulos dies mane & vesperi & thymiama iuxta legis præcepta cõfectum, & »
proponuntur panes in mensa mundissima; estque apud nos candelabrum aureum & lu- »
5 cernæ eius, vt accendantur semper ad vesperam: nos quippe custodimus præcepta Do- »
mini Dei nostri quẽ vos dereliquistis. Hæc nobis longius recitata ideo sunt, vt illud quod
dictũ est manifestum fiat: *Iudas autem descendit, adhuc cum Deo & cum sanctis fidelibus*, vt san-
ctorum appellatione, non solum pij iustique viri, sed sacerdotes sacrificia, legitimæ cere-
moniæ & quæcunq. ad diuinam maiestatẽ purè & sanctè colendam pertinent, intelliga-
10 mus; quorum omnium ratio apud Iudæos adhuc integra perseuerabat, itaque hac ex
parte longo interuallo Israëlitis antecedebant Iudæi.

Ephraim pascit ventum & sequitur æstum, tota die mendacium & vastitatem multiplicat & fœdus cum Assyrijs inijt, & oleum in Ægyptum ferebat.

15 CONSTANTIAM & pertinaciam in scelere Israëlitarum esse docet, vt criminis gra-
uitas & turpitudo culpę magis etiam hoc argumento augeatur. ait autem Ephraim ad-
huc in proposito susceptoque consilio permanere, & nefarium illud scelus quo se obstrin-
xerat magis indies ac magis fouere, neque suorum studiorum vanitatem damnare, sed
vanioribus adhuc consilijs cumulare: Non solùm enim Deum suum eiusque religionem
20 dijs alijs prodidit, quos regni rerumque suarum firmamentum fore sperauerat, sed nunc
etiam non semel ea opinione deceptus ad Deum officiumque suũ non redit; quin potius
ad homines confugit, quorum nõ magis certum, quàm eorum quos Deos esse opinaban-
tur, auxilium erit; periculum verò & detrimentum fuerit certissimum, nãque vel dij veri
vel falsi sunt; si veri & liberare periculo nõ valẽt, quorũ nã hominũ auxiliũ diuino maius
25 expectari potest? si falsi & vani dei sunt, qui nec iuuare possunt, nec nocere, quorsum atti-
net homines aut inuidia, aut odio flagrantes implorare, quorum nullæ aduersus Deum à
quo ipsi sic defecerant, vires esse possunt ad iuuandũ; ad nocendũ autẽ non erunt ineptę.
Ergo ad priorem insaniam hanc etiam addidit posteriorẽ, vt non solùm Dei sui studiũ in
vanorũ deorũ, sed in imbecillium, aut etiam inimicissimorum hominum mutauerit, eamq.
30 adeo rẽ vrgeat atq. instet. Hanc verò caussam translationibus, aut prouerbiali sermone pro-
nũtiat: *Ephraim pascet ventos.* Ventũ pascere, est inania atq. inutilia sequi studia, nã siquis se
ventorũ pastorẽ profiteatur, eosq. regere & cõpescere certa ratione instituat, is profectò
magno labore maxima sibi parret vanitatẽ: neque enim venti aut regi, aut certis in locis
cõtineri se patiuntur, sed vbi volunt spirant, & audis vocẽ eorũ, & nescis vnde veniat, aut Ioan.
35 quo vadant; namq. omniũ linguarũ cõmuni sermone ventus aliquãdo vanitatis exprimit
imaginẽ. Quod autẽ additur: *& sequitur æstũ*, Hebraicè autẽ *& sequitur Subsolanũ.* id signi-
ficationẽ etiã auget; nã Subsolanus præterq. quod vẽtus est, omniũ ventorũ in Asiæ regio-
nibus est nocẽtissimus: sunt enim quibusdã terræ partibus quidã venti præter cæteros in-
festi, vt Italis Auster, qui idẽ Mytilenẽsibus egritudines, Corus tussim affert: ita Subsola- Horat. lib. 2. od. 14.
40 nus oriẽtalibus & meridianis regionibus nocet, sicut scriptũ est: Sicut ventus Subsolanus Vitruuius lib. 1. c. 7.
disperdã eos. Et iterũ: Ecce plantata est, ergone prosperabitur? nonne cũ tetigerit eã Sub- Ieremi. 17.
solanus siccabitur? & in areis germinis sui arescet? Huiusmodi rebus & studijs intentus Ezech. 17.
Ephraim: [*tota die mendacium & vastitatem multiplicat,*] quoniam videlicet superstitionis
vanitatem hominum imbecillium, atque etiam inimicissimorum auxilium petẽdo, non
45 sine suarum rerum sumptu & intertrimento auxisset; nam *Fœdus cum Assyrijs inijt, & oleũ*
in Ægyptum ferebat. posterius hemistichiũ priores allegorias & prouerbia explicuit: Nãq.
deorum vanorũ cultus ventus quidã & vanitas est, Ægyptiorum verò Assyriorumq. ami-
citiæ & fœdera, prętęrquam quod damnosæ illis essent, nocentes etiã erant & pestiferæ.
oleum pro muneribus omnibus quæ ex Israële in Ægyptũ asportabãtur, positum est: nãq.
50 vt aliarũ rerum, olei etiam optimi Israëlitarum regio feracissima fuit, sicut scriptum est: Ezech. 27.
Iuda & terra Israël ipsi institutores tui in frumento primo: Balsamum, & mel, & oleum,
& resinam proposuerunt in nundinis tuis. Hactenus quidẽm criminis totius argumentũ
& propositio est. Nunc porrò crimen ipsum accusatioque sequitur, quã beneficijs cõme-
moratis fidei olim receptæ, nũc verò lata postulatione perorat. Argumẽtatur autẽ ex cõ-
paratione, hoc modò: Si Iudæorum gens quæ religionis fidem nunquã violauit, in crimen
à Deo

Universidad de Deusto
Biblioteca

à Deo vocatur.eo nomine,quòd officio non satisfecerit,quomodo Israël crimen effugi
qui simul & religionem deseruit & officium? Hæc huius versus sententia est.

Et iudicium Domini cum Iuda,& visitatio super Iacob: iuxta vias eius & iuxta adinuentiones eius reddet ei.

IVDICIVM hoc in loco pro lite accipitur & contentione : nam Hebraicè est Ri
cuius verbi significatio cùm alibi , tum in Habbakuq cõmentarijs longius nobis explic
ta est: Lis, inquit, est Domino cum Iuda,ergo visitatio est super Iacob iuxta vias eius
iuxta studia,quæ sequutus est,postquam nouas res moliri cœpit.hoc enim adinuentio
Latinè redditum nomen significare hoc in loco debet: namque *Maghalal* Hebraicè
quod ad fraudem,dolum,atque ad nouarum rerum cupiditatem pertinet,de quo & iu
iam diximus superius. Neque verò quid visitatio diuina in hoc loco sic latere potest
quæ iam in hunc vatem sunt à nobis conscripta, teneantur: Namque idem fere visita
quod caussam alicuius cognoscere est; cognita autem Israëlis fraude, doloque malo,
perfidia , æquum seuerumque de factis iudicium faciendum est. Sed quòd Iacob no
nauit certa notatione non caret: Nam cùm duo eidem nomina fuerint Iacob & Isra
prius illud priuatum eius statum , eamque conditionem significat, in qua fuerat an
quàm diuinis promissionibus & beneficijs auctus cumulatusque esset , dum adhuc
nomine tantum vt Isaac filius, atque Esau frater, non vt Deo gratus acceptusque ap
laretur.In eo agitur statu reus Iacob constituitur, vt quo pluribus maioribusq. benefi
affectus fuisse doceatur,eo grauiorem culpam arguatur sustinere.Ad orationis autem
tionem illud obseruandum non incõmodè est, Coniunctionem & in sacris argumen
tionibus, (maximè autem cùm ex contentione argumentũ ducitur,) illationem inuen
consueuisse,vt in ipso eodem Iacob negotio cùm nomen illud humile mutare iubere
hac argumentandi figura angelum vsum fuisse legimus. Nequaquam, inquit, appella
Gene. 32. „ tis Iacob,sed Israël:quoniam si contra Deum fortis fuisti,& contra homines prætualeb
sic Hebraicè,vbi Latinus interpres pro,&,reddidit,*quanto magis*, idque quam optime
etiam hoc in loco comparationis vim habet: [*Et visitatio super Iacob.*] Id est, quan
magis Iacob iudicij cognitione dignus est?

In vtero supplantauit fratrem suum,& in fortitudine sua directus est cum angelo.

PROPOSITIONEM confirmatio sequitur , cuius ratio & modus est vt primò
diuina beneficia,secundo, pacta & fœderis conditiones exponantur, postremo offic
desideretur: & illud in scelus & definitionem mutatum deprehendatur. Benefic
verò expositio ordine ab exordio repetitur: Namque peculiari Dei prouidentia iam
ab ortu suo Iacob nondum fuisse constat. Primum enim cùm gemini vtero gerere
alterque natura maior & maturior,cumque suo vterque loculo separati,inuoluti,
que essent,neque membrorum vllus adhuc motus aut vllus esse secundũ naturam p
vsus,vt alter alterum aut apprehẽderet,aut teneret, tamen Iacob Esau fratris appreh
atque contento calcari diuinam sui curam testabatur,seque Deo tantùm non fratri
maiori nec hominibus cessurum esse prædicebat. Iam verò simile istud prouidentiæ
se argumentum erat,atque excellentius longè portẽtum,quod qua nocte illi cum ang
luctæ virtutisque certamen contigit,fortissimè sustinuit atque vicit, [*In fortitudine sua directus est cum Dijs.*] Sic Hebraicè , Hoc est nunquam cessit , sed fortissimè resistit
modò hominibus , sed Dijs. Erat etiam signum hoc futurum, si in officio Iacob m
& perseuerare vellet. Nemini nec hominibus nec dijs cessurum esse, vnico duntaxat
cepto Deo, cuius prouidentia & beneficio hæc ab eo vincebantur ; namq. omnibus
tium dijs natura & virtute angeli præstant. Quando gentium dij aut dæmonia aut
& virtutis expertia simulachra sint. Indecorum autem erat angeli victorem dijs vi
minoribus succumbere. quòd autem vicerit angelum confirmat vates:

Inualuit, inquit, *ad Angelum,& confortatus est.*

ITA vno Deo minorem sese hactenus exhibuerat Iacob ; id verò cum secundum
turam fieri in homine non possit,Deo acceptũ referri oportuit, cuius beneficio sup
euaserat ijs,quibus sese imparẽ cognouerat, vt apud Deum cuius fidẽ implorabat,
Gene. 32. „ professus . Minor tamen, inquit, sum omnibus miserationibus tuis & veritate tua q
„ expleuisti seruo tuo.Erue me de manu fratris mei Esau,quia valde eum timeo,&c.
iuge

supplex adoransque petebat non hominem,nõ Deum alium præter Deum, quem patris
sui Abraham,patris sui Isaac Deum appellauit, Deum sibi perpetua tutela consulentem,
quem sibi hoc modo præcipientem audierat: Reuertere in terram tuam,& in locum na
„ tiuitatis tuæ,& benefaciam tibi. Hæc est eius hemistichij sententia:
5 *Fleuit & rogauit eum.* „

HEBRAICE: & supplicauit ei.tantis ergo beneficijs affectus Iacob ad sanctissimam
religionis & fœderis cum Deo conditionẽ descendit seque & filios nepotesq. suos Deo
perpetua fide & cultu obseruando addixit , quæ res vt facilior testatiorq. fiat, pacti totius
nobis recitanda summa est. Interea locutus est Deus ad Iacob:surge & descende Bethel, Gene. 35.
10 & habita ibi,facq. altaria Deo,qui apparuit tibi quando fugiebas Esau fratrẽ tuum (non „
vlli alij inquam Deo) Iacob verò cõuocata omni domo sua ait: Abijcite deos alienos qui „
in medio vestri sunt,& mundamini ac mutate vestimenta vestra. apparuit autem iterum „
Deus Iacob postquam reuersus est de Mesopotamia Syrię,& venit in Bethel,benedixitq. „
ei dicens: Non vocaberis vltra Iacob,sed Israël erit nomẽ tuum, & appellauit eum Israël, „
15 dixitque ei:Ego Deus omnipotens. Crescе & multiplicare: gentes & populi nationum „
ex te erunt, reges de lumbis tuis egredientur , terramque quam dedi Abraham & Isaac „
dabo tibi & semini tuo post te.Et recessit ab eo. Ille verò erexit titulum lapideum in loco „
quo locutus fuerat ei Deus, libans super eum libamina , & effundens oleum . vocansque „
nomen loci illius Bethel. Quoniam verò hæc omnia non cum Iacob solùm, verùm cum „
20 tota eius posteritate acta & transacta sunt , atque ob eam rem altare positũ sacrificia facta
& lapis ad perpetuum monimentum est fixus ; ideo addidit:

In Bethel inuenit eum , & ibi locutus est nobiscum.

ERGO Israël nomen ab angelo impositum à Deo confirmatum est , propterea quòd
ab illa prioris conditionis humilitate ad eum augusti diuiniique nominis splendorem vo-
25 catus est, vt potens cum dijs appellaretur: illam verò vim illamq. fortitudinem, illud de-
nique nomen ita interpretari oportuit, vt vni viuenti veroq. Deo cui nomen Adonai est,
nulli præterea alij cederet & pareret , nulli sese permitteret & crederet. hic enim Deus
solus fortissimus est,cuius virtute prouidẽtiæ,omnia pericula superauerat,Deus videlicet
Abraham & Isaac patrum suorum, ac ne forte filijs Iacob commune Dei nomẽ aliquem
30 errorem pareret, illiq. Deo suam felicitatem adscriberent,à quo non acceperant.ob eam
rem testatissima nominis appellatione admoniti doctique fuere,sicut scriptũ est: Dixitq. Exod. 3.
Deus ad Moysen: Ego sum Adonai,Deus patrum vestrorũ,Deus Abraham, Deus Isaac, „
Deus Iacob misit me ad vos: hoc nomen mihi est in æternũ, & hoc memoriale meum in „
generatione & in generationẽ. Itaq. non potuerunt verum Deum ignorare vt inscientes „
35 cultum alio traducerent,cùm satis illis apertum testatumque fuisset,cui Deo maiores sui
felicitatem suam,cui etiam ipsi suam deberẽt:& quibus ille modis,quo cultu atq. officio
obseruandus, retinendusq. sibi perpetuò esset ; si modò Israëlis splendorem, dignitatem,
& nomen tueri studerent. hoc est quod Vates noster ait:

40 *Et Dominus Deus exercituum Adonai memoriale eius.*

NOMEN Hebraicum quatuor literis constans IHVH, quod propriũ Dei veri nomẽ
est,cùm suas,quibus pronuncietur,vocales in sacris libris non habeat.alterum ex duobus
diuinis nominibus ADONAI, vel ELOHIM sui dat in lectione vicariũ,pro quibus vel
DOMINVS vel DEVS Latinus reddit interpres.Huius igitur versus illa breuiter sentẽ-
45 tia est,Ille nimirum Deus Iacob colendus semper atq. omni officio retinẽdus fuit, cuius
virtutem,curam,atque prouidentiam ipse patresq. sui ybique fuerant experti.nullũ autẽ
alium illis fuisse cõstabat præter ADONAI fortissimum Deum exercituum, cuius nutu
omnia gubernãtur,cuius maximos & fortissimos exercitus in cælo,in terra, atque adeò in
ipso aëre esse rebus vbique pro voluntate sua gestis , ipsius etiam Iacobi caussa probauit;
50 quamobrem hoc illis nomen sanctissimũ perpetuò esse debuit, [*Adonai memoriale eius.*]
Quo autem officio coli illum retineriq. oportuisset, nempe fide & virtutis obseruatione
perpetua,sequenti versu declaratur:

Et tu ad Dominum Deum tuum conuerteris: misericordiam & iudicium custodies, & spera in Deo tuo semper.

MEMINISSE oportet futurum tempus verborũ ad officium perpetuò faciendum

Universidad de Deusto
Biblioteca

accómodari. docet autē Iſraëlis officiū fuiſſe Dei ſui partē perpetuo ſequi,& quē ſemp
ſibi prouidentem optarent, ſemper ijs quæ maximè illi gratæ ſunt artibus,fide,ac pie
colere, atque hoc modo ſemper illius ſibi tutelā promittere. [*Ad Deum tuum*, quē ſcil
eſſe ADONAI, *conuerteris*:] omni ſtudio,inquit,ad illius colendam religionem intend
eſſe,fidemq. illi integrā inuiolatamq. ſeruare debuiſti. [*Miſericordiam & iudicium.*] *Mi*
ricordia, pro omni erga proximum pietatis genere poſita eſt. *Iudicium*, æquitatem & to
officij ſignificat rationē.hoc vobis erat præſtandū; namq. his rebus vera pietas cōſtat, ho
& miſericordia, ita vt qui alteram ab altera ſepararit, & magnum religionis detrimē
Ierem.9. & totius verę vtilitatis iacturam faciat,ſicut ſcriptū eſt: In hoc glorietur qui gloriatur ſc
» & noſse me quia ego ſum Dominus qui facio miſericordiā & iudiciū & iuſtitiā in terra
» hæc enim placent mihi,ait Dominus. Hactenus prima & ſecunda cōfirmationis pars,ho
eſt, beneficiorū cōmemoratio, fœderis atq. cōditionū recitatio; nūc deinceps iniquita
ac perfidiæ exprobratio eſt: nam qui iudiciū obſeruare iubebatur, pietatē pro tātis ben
ficijs reddere debuit,idq. ſedulò & diligenter ſummoq. ſtudio præſtare, ſiquidē hæc
dicij & iuſtitiæ vis & ratio eſt,vt in omnibus pactis,& cōmercijs integritas ſemper & to
tas obſeruetur,omnisq. fraus,imò omnis fraudis abſit ſuſpicio. Si ergo Iacob iuſtè cū De
agere iudiciumq. obſeruare voluiſſet, qua fide, qua religione teneretur? Si verò tunc
mum beneficijs à Deo collatis ſeſe non dignū præbuiſſet,hoc eſt,rerū omniū copia,pa
& incolumitate: at verò ille vbi hęc omnia accepiſſet,tamen eum à quo acceperat de
palam fraudauit obſequio,& eo impudentiæ atq. audaciæ proceſſit,vt nihilominus in
ſe rerū ſuarū poſſeſſorē iactet, & prædicet, nihilq. ſibi ſuisq. rebus ea parte metuat qu
malè ſint partæ. Itaque in hoc commercio maxima iniquitas maxima fraus eſt admiſ

Canaam in manu eius ſtatera doloſa calumniam dilexit.

EXEMPLO propoſito oſtēdit Deus Ephraitas,hoc eſt Iſraëlis filios non regis opti
fidelem populū,non patroni & tutoris præſtantiſſimi optimū clientem, vel pupillū eg
ſed mercenariū & venalitium mercatorē eumque fraudulentū,qui magnas ſibi copias
maxima fraude ſperarit,cui conſuetudo religionē & metū ademit, atq. audaciam imp
dentiæ etiam coniunxit. [*Canaam*] mercatorē ſignificat,vt Sindonem fecit & vendidit,
Proverb.31. cingulum tradidit Cananæo. Quoniam Cananæorū natio præ cæteris maximè ex re
» catura quæſtum faciebāt; ideoq. vafra magis & callida, orti enim à Cham Noahi filio
ternam impietatem quaſi hæreditariam imitabātur. Ergo Iſraëlis filius Ephraim mut
eſt in Canaam mercatorem filium Cham, in cuius manu bilanx doloſa eſt. [*Calumniam*
dilexit.] ita fraudis ſtudioſus eſt,vt dum ſibi cōſulat,quemuis fraudare pro nihilo duc

Et dixit Ephraim: Veruntamen diues effectus ſum, inueni idolum mihi, omnes la
res mei non inuenient mihi iniquitatem: quam peccaui.

SVMMA Iſraëlitarum impudentia notatur, qui non ſolùm antiquis beneficijs
memores, ſed præſentibus ac perpetuis ingrati fuerunt, perinde enim & ſe & rem gere
bant, iactabant & prædicabant, ac ſi nulla fraude aut iniuria, ſed iuſto labore par
fuiſſent, nec diuino beneficio eſſent acceptæ referendæ. [*Veruntamen.*] Affirma
Pſalm. tionem habet, vt: Veruntamen in diluuio aquarum multarum ad eum non approxim
bunt: [*Diues effectus ſum.*] Mea diligentia & induſtria non alicuius alterius auxi
aut beneficio. Hæc ſententia verbo Hebraico indicatur,quod non ditari,ſed diteſcere
gnificat. Atque ſic vertendum clarius eſſet: *contigit mihi diteſcere*, quādo huiuſmodi La
verba præteritis deſtituuntur temporibus. [*Inueni mihi idolum.* Hebraicè, *Inueni vim m*
Vim, pro facultatibus & copijs poſitum. vt apud Latinos ingens auri atque argenti vi
citur. [*Omnes labores mei non inuenient iniquitatem quam peccaui.*] Hic duplex crimen
alterum,quòd ſuo labore ſuaque induſtria diuitias opesque partas affirmat,quod ſan
perfidiam ſpectat,cùm ea ſibi ex diuino beneficio contigiſſent: alterum, quòd non m
ijs corradendis: verùm conſeruandis fraudem abeſſe, affirmabāt; cùm iam in dictis e
fraus & impietas deprehendatur. Etenim agros,& prædia,domos ac villas,cæteraſq. o
& vires etiam,& induſtriam, quibus hæc ab illis culta & tractata ſunt Deo à ſe debe
Deut.7. teri oportuit,ſicut ſcriptū eſt: Ne poſtquam comederis & ſatiatus fueris,domos pulc
» ædificaueris, & habitaueris in eis, habuerisq. armenta boum & ouium & greges arg
& au

& auri, cunctarumque rerum copiam. Eleuetur cor tuum & non reminiſcaris Domini »
Dei tui qui eduxit te de terra Ægypti, de domo ſeruitutis, & ductor tuus fuit in ſolitu- »
dine magna atque terribili, &c. Ne dicas in corde tuo: Fortitudo mea, & robur manus »
meæ, hæc mihi omnia præſtiterunt, ſed recorderis Domini Dei tui, quòd ipſe vires tibi »
5 præbuerit, vt impleret pactum ſuum ſuper quo iurauit patribus tuis, ſicut præſens indicat »
dies. [*Non inuenient iniquitatem.*] nihil mihi in rebus ſtudijsque meis aut fraudis, aut pec-
cati obijci poteſt, quippe omnia iuſto labore parta honeſto etiam vſu tractata ſint, itaque
nihil ex me iure quiſpiam requirat, cùm nemini quicquam debeatur.

10 *Et ego Dominus Deus tuus de terra Ægypti, adhuc ſedere te faciam in tabernacu-*
lis, ſicut in diebus feſtiuitatis.

ANTIQVORVM beneficiorū immemores fuiſſe cōmemoratione ipſa confirmauit;
nūc etiam præſentibus beneficijs ingratos re ipſa & ſuarū rerū memoria renouata arguit:
namq. non ſolū Iacob tantis beneficijs affecti, quē Deus tot caſibus ſuperiorē fecerat, ſed
15 ſui etiā ipſorū obliti; quos omnibus rebus egētes è ſumma miſeria & ærumna liberauerat,
atque ad eam quā ſibi mendoſē adiudicabāt regionē propria virtute magnis miraculis &
prodigijs emptos traduxerat. hoc eſt quod dicit: *Ego Dominus Deus tuus de terra Ægypti.*]
vbi nulli tibi agri, nullæ diuitiæ, ſed extrema fuerat inopia; nūc aūt de his regionibus ab-
ductū te ad antiqua tabernacula tua cōuertā, vt noris an tuis laboribꝰ ſine vlla iniuria aut
20 iniquitate parta & conſeruata fuerint ea, quæ abs te poſſidebātur. [*Adhuc ſedere faciam te*
in tabernaculis ſicut dies ſtatos.] Sic Hebraicè eſt: Significat autē his verbis eum ſtatū, & eam
quam nunc Iſraëlitæ ferunt conditionem: cùm per totum orbem diſperſi nullos agros,
nulla prędia, nullas omnino ſtabiles ſedes habent: ſicubi verò maximè quieſcere videtur,
domos tantū easq. vel conductas, vel ſi proprias, nō magnificè tamē extructas poſſident,
25 vt qui ſibi migrandū eſſe perſuaſum habeant. hoc verò viuere in tētorijs eſt. tabernaculis
aūt numero multitudinis dixit, cùm ſermo cum vno Ephraim eſſet, eo quòd ſępe illi mu-
tanda foret, nulla ſtabilis ſedes, nullū certum habendū domicilium. neq. verò maiorem
explicationē locū hunc deſiderare arbitramur, quàm euentū ipſum, & præſentē Iſraëliti-
carū rerum ſtatū. tādiu autē hanc illis pœnā ferendā ſuſtinendamq. eſſe prædicit, quoad
30 præfixæ conſtitutęq. dies fuerint peractæ, quarū certus numerus quibuſdā vatibus prędi-
ctus fuit, quibuſdā etiam erat prædicendus. [*Sicut dies ſtatos.*] Hebraicè *Moghed*, certū
præfinitū tempus ad aliquid faciendum ſignificat, quod Hiſpanicè propriè *Plazo* dicitur.
Latinus interpres ob linguæ inopiam nunquā ſimplici verbo reddit, ſed interdū certum Intiſconſulto
35 tēpus, nōnunquam verò hoc tēpus, vel feſtū tēpus, vel feſtū, hoc eſt, obſeruandū diem, vt, diem dicere Alciatus in Parergis.
Secundū hoc tēpus veniā, & erit Saræ filius, id eſt, legitimo pariendi tēpore cùm redierit Genes. 17.
erit Saræ filius. Cōcepit & peperit filium in ſenectute ſua tēpore, quo prædixerat ei Deus. Genes. 21.
& illud: Cōſtituit eis tēpus dicēs, cras faciet Dominus verbū illud. In omnibꝰ his locis eſt Exod. 9.
Moghed. Cum autē nihil eorū, quę ad homines pertinēt temerè vel caſu fiat, aut maneat, מועד
ſed diuina omnia gubernentur prouidentia, non ſolùm hæc Iſraëliticæ calamitatis tem-
40 pora ab eo prouiſa, ſed prædicta conſtitutaque eſſe docet Deus. [*Sicut dies ſtatos.*] *Sicut*,
non ſimilitudinis ſed quantitatis cōiunctio hoc in loco eſt; namq. Hebraicè CH particula
& ad qualitatis ſimilitudines & ad quantitatis æqualitates & rationes accōmodatur, vt il-
lud: Et fuit ſicut retrahere manū ſuam egreſſus eſt alter. hoc eſt, vbi ille manum retraxit. Gene. 38.
Tamdiu ergo tabernacula habitabis, tādiu vagus domo patriaq. exul eris, quoad præſcri-
45 ptorū dierū adſit finis. quos dies non ſolùm à ſe præſcriptos, ſed vatibus etiā prædictos ex-
poſitosq. fuiſſe docet, ſicut ſcriptū eſt: Quia nō faciet Dominus Deus verbū, niſi reuela- Amos 3.
uerit ſecretū ſuum ad ſeruos ſuos prophetas. Certè ergo dies (ſiue ſolemnitates, ſiue tem- »
pus maturum & iuſtum, ſiue quouis nomine Latino appelles id quod *Moghed* Hebraicè)
nominati à Deo ſunt, quibus Iſraëlitæ in ærumna atque miſeria eſſent. id quod factum
50 eſſe Ieremias teſtatur: Vocauit, inquit, aduerſum me tempus vt contereret electos meos. Thren. 1.
non ſolùm autem ijs vatibus qui illa tempeſtate & ante fuerunt, communicatum hoc
temporis certi conſilium fuiſſe, ſed alijs etiam communicandum fore pollicetur, quibus
ſolis calamitatis finis & Iſraëliticæ reſtitutionis ſacramētum notū eſſe voluit Deus, cuius
in poteſtate tēpora & momēta ſunt. ex multis verò modis quibus prophetæ futurorūque
conſcij viri à Deo agi ſolent celeberrim i ſunt allocutio, viſio, ſimilitudo. Atque allocutio

Universidad de Deusto
Biblioteca

quidem in ſomnis fit,qualis ea qua Abraham, Iacob, Samuel Laban, Abimelech, & Ioſeph etiam vir Mariæ moniti doctiq. fuerunt. de qua propriè ſcriptum eſt: Si quis fuerit
Nume.12. „ inter vos propheta Domini in viſione apparebo ei,vel per ſomnium loquar ad illũ.atq;
„ Deus vt apparet viſione ſic in ſomnio alloquitur. Similitudo autẽ eſt, cùm certis proprietatibus
bijs & ænigmatibus aut aliter oſtẽtis res futura repræſentatur; quorum ratio niſi alterius
aperiatur, ijſdem ipſis vatibus obſcura & intellectu difficillima eſſe ſolet. cuius generis
multa apud omnes vates, apud Danielem verò atque apud Ioannẽ Theologum plurima
leguntur.Iſraëliticarũ ergo calamitatum rationem ex viſione quibuſdã vatibus iam Deus
oſtenderat: imaginẽ verò & ſimilitudines futurũ erat vt vatibus oſtenderet,Iccirco dixit
Et locutus ſum ſuper prophetas & ego viſionem multiplicaui.

VT QVAM teſtatiſſima omnibus res eſſet,nec ad caſum,neque ad fortunam referri
à quoquam poſſet. de futuro autem dicit:

In manu prophetarum aſſimilabo:

NAMQVE Hebraicè cætera in præterito,hoc in futuro dicitur.Significat itaq. tempus
hoc nõnullis vatum certa ratione fuiſſe declaratum,vt ex illo loco patet: Vocauit me
Thren.1. uerſum me tempus,alijs in viſione oſtẽſum.quemadmodũ ex viſione doctus Iſaias dixit
Iſai.1. Niſi Dominus exercituũ reliquiſſet nobis ſemẽ,quaſi Sodoma fuiſſemus & Gomorra
„ miles eſſemus: Danieli autẽ & Ioanni Theologo futuris poſt illa tẽpora vatibus rem
„ per ſimilitudines creditam fuiſſe legimus: Tu aũt Daniel claude ſermones & ſigna libri
Dan.12. vſque ad tempus ſtatutum,plurimi pertranſibunt,& multiplex erit ſententia.& paulò
„ ferius: Et dixi viro qui erat indutus lino,qui ſtabat ſuper aquas fluminis; vſq. quo finis
„ rum mirabilium? & audiui virum qui indutus erat lino, qui ſtabat ſuper aquas fluminis
„ cùm eleuaſſet dextram & ſiniſtram ſuam in cælum, & iuraſſet per viuẽtem in æternum
„ quia in tempus & tempora & dimidium tẽporis, & cùm cõpleta fuerit diſperſio manus
„ populi ſancti complebuntur vniuerſa hæc:Subiungit autem Vates: Et ego audiui & non
„ intellexi.Plenæ etiam ſunt Apocalypſis chartæ huiuſcemodi ſimilitudinibus & imagi-
„ bus,vt illud: Et hic ſapientia eſt, qui habet intellectum computet numerum beſtiæ;
„ merus enim hominis eſt,& numerus eius ſexcenti ſexaginta ſex, qua ſimilitudine nihil
„ obſcurius dici poſſe arbitror.

„ *Si in Galaad idôlum: ergo fruſtra erant in Galgad bobus immolantes.nam & altaria eorum quaſi acerui ſuper ſulcos agri.*

DEFENDEBAT Ephraim nihil ſibi vitio dari,nullamque in rebus ſuis iniquitatem
inueniri poſſe,cùm plena tamen eorum loca ſuperſtitionibus, plena fanis & altaribus
farijs eſſent, quibus nominibus maxima ipſorũ erga Deum perfidia augebatur. quorum
verò ſua quiſq. non perinde ac alterius vitia perſpicit, horum exemplo & præiudicio
impietatis Ephraitæ atq. Iſraëlitæ cæteri redarguuntur. Duo autẽ exẽpla citantur,quæ
ob ſimilem culpam ſimile eſt iudicium,indeque argumentũ à minori depromitur, cui
illa ſententia eſt: Ij qui Galaad habitabant,ex Iſraëlitarum genere & familia fuerunt,
autem iniquitatis reos fuiſſe & diuina ſententia & ſupplicij euentus declarauit. Sententia
ſuperius hæc fuit: Galaad ciuitas operantium iniquitatem. Euẽtus autem quod illa gente
cum ijs tribubus, quæ trans Iordanem fuerant,abducta in captiuitatem fuit, hoc eſt, cum
Ruben & Gad, & dimidia tribu Manaſſes. Neque verò ſolùm Galaaditis nocuit ſuperſ-
ſtitio,ſed vicinis etiam & finitimis eorum Gilgalitis qui & pari culpæ obnoxij pari pœna
affecti fuerunt, id quod altaria eorum deſerta & vacua teſtabantur. Conſequens ergo
Ephraitas qui eadem ſtudia ſequantur ſimilem culpam ſuſtinere,ſimilemq. pœnam
ſubituros.Erãt verò Galaaditis Galgalenſes vicini, Iordanis ſolùm alueo vtrorumq. ad-
dirimente.facile autem Galaaditarum vicinitate ſuperſtitionis peſtis Galgalim attingere
potuit; atque ex ea cauſſa certa & continuata fuit vtriuſque ruina; namque vtrique Iſraël
abducti in captiuitatem fuerunt,& ſi qui reliqui fuerant, tamen cum Zabulone & Nephthalim
talim, qui proximi illis etiam erant, funditus è ſuis ſedibus euerſi ſunt. [*Si in Galaad idôlum.* Hebraicè: *Si in Gilgad iniquitas.*] Nam reſpondet illi orationi Ephraitarum
Omnes labores mei non inuenient iniquitatẽ mihi, quam peccauerim. Quod ſi in Gil-
gad iniquitas eſt. & vlterius: ſi Galgal culpa non vacat. qua ratione ſeſe Ephraim ex
omnem culpam cauſamq. ponet? cùm ijſdem ſtudijs teneatur atq. eadẽ quæ illis adhibuerit
fuerit

fuerant,admittat. Atque in argumẽtationis propoſitione duplex pars eſt;altera quidẽ eſt,
Iniquitas eſt in Galaad,altera verò,& vanitas eſt in Galgal. priorem hypotheticæ partem
ſuperius cõfirmarat,alteram oportunè confirmat, nempe Galgal vanitatis reum eſſe. pro-
bat autem ex facto ſic: [*Erant in Galgal bobus immolantes*] probat etiam à deſtinatis,
5 cùm aras commemoret fabricatas, in quibus ſacrificia fierent. Probat ex euentis eorum
vaſtatione demõſtrata,cùm altaria plurima extare dicat,quæ ab hoſtibus diruta non fue-
rint, & tanquam terminorum acerui in agris, ſic impietatis & ſuperſtitionis teſtes atque
iudices aræ illæ in Galgalis viſantur. eſt autem verſus hic aliquanto difficilior, propterea
quòd indeclinabiles dictiones & puncta Hebraicam proprietatem nõ omnino reddunt:
10 nam Hebraicè ſic legimus: [*Si Gilgad iniquitas, certè vanæ fuerunt,in Galgal boues immolaverunt:etiam altaria eorum vt acerui ſuper ſulcos.*] Si ergo in Gilgad iniquitas fuit, neque illic
ſolùm, ſed etiam apud Galgalas vanè actũ eſt, cùm boues immolatæ fuerint; id quod al-
tarium frequentia vt aceruorum in agris multitudo relicta docet. conſequitur Ephraim
integritatem innocentiamque ſuam falſò iactare atque defendere. in hoc autem enthy-
15 memate concluſio omiſſa eſt,quoniam ea in antecedẽtibus orationibus fuerat explicata,
vbi dictum eſt: Canaam in manu eius ſtatera doloſa,dilexit calumniam. Namque in illo
loco propoſitio collocata eſt, quæ in ſequentibus argumentationibus concluſio fieret.
Oportet autem ſacrorũ librorum interpretem in his argumentandi rationibus eſſe exer-
citatiſſimum; quãdoquidem magna verborum breuitate maxima argumentationũ mo-
20 menta continentur [*Bobus immolantes.*] non datiui ſed effectiui caſus eſt: namque He-
braicè eſt accuſatiui. cùm dicit autem boues immolaſſe magno ſumptu maximum in-
commodum ſibi ipſis quæſitum reprehendit.

Fugit Iacob in regionem Syriæ & ſeruiuit Iſraël in vxorẽ, & in vxorem ſeruauit.
25 *In propheta aũt eduxit Dominus Iſraël de Ægypto, & in propheta ſeruatus eſt.*

ALIO argumento iniquitatem & perfidiam Ephraitarũ ac totius Iſraëlis confirmat,
ita vt Iſraël in ſuo ipſius præiudicio, ſuoque gladio iugulet: namque exemplum non ex
aliena,ſed ex propria cauſſa petit,ita vt criminis vim ſubterfugere non valeat,neq. etiam
iudicij periculum declinare,cuius iudicij auctor idem ipſe fuerat,qui reus eſt conſtitutus.
30 Igitur Iacob patris iudicio Ephraim damnatur: Quippe cùm domeſticũ exemplum le-
gis loco eſt habendum. Tota autem oratio hanc habet ſententiam,Iacob, cùm nondum
honore aut dignitate aliqua functus eſſet, nondũ aliud, quàm priuatum nomẽ tueretur,
imò dum in miſera eſſet cõditione, vtpote patria profugus in aliena regione degens atq.
ob inopiam ſeruire coactus, tamen non gratis hoſpiti Laban & non malè de ſe merenti
35 ſeruire voluit, ſed mercedis nomine id quod habuit ſummũ pretium pactus eſt: nõ enim
aurum,aut argẽtum,non oues,nec armenta, ſed incõparabilis formæ & virtutis puellam
patri chariſſimã popoſcit,ita vt ſeruitutẽ & gregum cuſtodiã magno,non pretio, ſed præ-
mio redemerit,tanto ſe,& ſtudiumque operamque ſuam fieri,æſtimarique voluit Iſraël:
& tamen Iſraëlis filij ſummam Dei erga ſe curam,ſtudium,cuſtodiam nullo pretio, nullo
40 obſequio aut gratitudine dignam putarũt; cùm Deus non coactus,non inuitus, ſed vltrò
ac ſpontè de illis curam ſuſceperit, atque alijs ſibi chariſſimis miniſtris mandauerit, dum
pro maiori beneficio liberius impenſo diutius atque accuratius dato maior eſſet referẽda
gratia,quòd ſi nõ gratia ſaltẽ merces aliqua,qua iuſtitiæ & rerũ æquitati ſatisfieret.vt verò
facilior ad iudicandũ res eſſet cõparatione argumentatio tractata eſt,perſona cũ perſona,
45 tempore cum tẽpore, rebus cum rebus cõparatis, cuius forma huiuſmodi eſt: Iacob fratrem ſuum fugiens, inops & miſer, qui tantum in baculo ſuo traiecerat Iordanem, venit
in agrum Aram,vbi hoſpitio à Laban exceptus eſt homine quanquam ſanguinis neceſſitudine cõiuncto, tamen ſuorũ non profuſo rerum neq. admodum etiam liberali, & cùm
ibi vnde viueret nõ haberet niſi operas locaſſet ſuas, ille pro mercede heri filiã popoſcit,
50 atq. adeò vxorem obtinuit, ſi non eam,tamen neq. genere neq. dignitate minorẽ eiuſdẽ
Laban filiam maiorẽ natu atq. iure prælatã: tum verò ſeruitute innouata, & eodẽ tẽporis
ſpatio iterato,alteram vxorẽ quam amabat,ſimili pactione accepit,ita vt duas chariſſimas
filias pater paſtori operarioque ſuo tradere pacto cogeretur; tanti ſuã operã Iacob æſtima-
uerat. Hactenus altera cõparationis pars breuiter tractata eſt,altera aũt ſic habet: At verò
Dominus Deus qui nihil cuiquam debet, cùm omnibus abũdet; qui non iure aliquo aut

 pacto,

Universidad de Deusto
Biblioteca

pacto,sed propria solùm misericordia & benignitate Israëlé durissimæ seruitutis ergastu-
lis solutis in libertatem asseruit,missoq. Propheta, qui suas partes ageret, vt id negotium
diuinũ esse constaret,eductusq. est Israël ex Ægypti longa seruitute.quantã autem huius
beneficij gratiam esse oportuit, cùm breuem septem annorum seruitutem tanti æstima-
uerit Iacob? Præterea si ouium custodia septem alijs annis nõ minori, quàm alterius vxo-
ris præmio fuerit redempta,quánam æstimatione dignũ fuit, quòd Israël ipse non à quo-
cunque,sed à Deo, nec id vulgari modò sed per prophetam tantis signis,portentis, tanta
beneficiorum magnitudine & assiduitate pastus seruatusque quadraginta annos in soli-
tudine, tandemque in patriam deductus vsus est perpetua prouidentia atque prophéta-
rum procuratione, per quos diuina in illos cura & studium testatissimum erat: namque
prophetica administratio non humana, non vulgaris,sed planè diuina est,cùm nihil à ra-
tibus aut agatur, aut dicatur, quod non ex oraculo petitum acceptumque sit, sicut scri-
ptum apud Ieremiam est.

Vnde & Deus ipse apud Samuelem confirmat se exactum & repudiatum fuisse,quod
Vatis sui administrationis illos tædere cœperat. iam verò huius cõparationis sententiam
quantum licuit breuiter explicuisse videmur; porrò orationẽ ipsam contexamus: [*Fugit
Iacob in regionem Syriæ.*] in alienam regionem priuatus profugusq. commigrauit, & ta-
men in ea fortuna & conditione dignitatẽ quandam habere & futurã amplissimam in-
promittere visus est,ita vt iam Israëlem illum quẽ postea egit,meditaretur, & cum seruitu-
tute locataq. opera victum quærere ob inopiam cogeretur, [*tamen seruuit Israël in vxorem.*]
qualem autem optauerit vxorem historia docet. iam cùm ob seruitutem vxorem merce-
dis loco accepisset. rei atque verbi duritatem, magnitudine præmij & coniugij nomina-
iucunditate compensaret, etiam in leuiori nomine pastionis non minori pro dignitate fa-
gessit: quippe qui non iam Domini,sed soceri sui oues [*In vxorem seruauit & pauit.*] ha-
autem omnia si cum Dei erga Israëlem beneficijs conferantur, tanto iudicabuntur mi-
nora, quanto persona personam, res rem,tempus tempora, conditio superat conditionem.
Etenim Dominus ipse Israëlem è seruitute in qua constitutus erat, & non in Syria vi-
minus male agere potuit,qui etiã profugus,tamen apud sui generis & cognationis homi-
nes versabatur, sed [*Ex Ægypto*] manu excelsa & prophetæ ministerio certo ac ma-
nifesto diuinæ curæ & tutelæ argumento [*eduxit.*] & post hæc Israël ipse non oues,
non boues eius, non armenta, sed ipse Israël in quam seruatus custoditusque fuit, tot
annos inenarrabilibus mirisque modis pastus & educatus. At verò Israël, qui maximam
seruitutis curæque suæ rationem haberi voluit, diuinæ erga se curæ,benignitatis & bene-
ficentiæ nullam ipse habuit. quantis ergo supplicijs, quantis execrationibus dignus
ista iniquitate atque ingratitudine est? qui dum suas opellas tanti faciat, mea tanta be-
neficia vel recordatione putet indigna. vehementer ptofectò acerba beneficentissimo
cuique hæc cogitatio est, & quæ non solum beneficentiam tardare, sed pœnam atque vi-
tionem parare accelerareque valeat. Quamobrem subiungit:

*Ad iracundiam me prouocauit Ephraim in amaritudinibus suis, & sanguis eius
super eum veniet, & opprobrium eius restituet ei Dominus suus.*

DEI IRATI & ob contemptum offensi oratio hæc est: Namque maximi excelsi
animi grauissimè contemptionem tollerãt; neque enim leuiter ferri potest, eorũ nullam
vel leuissimam haberi rationem, quæ summo studio, maxima cura, assidua opera, mag-
etiam cum rei ipsius grauitate collata collocataq. apud aliquem fuerint; qui tamen bene-
de se merẽtem summa & illiberali excipiat obliuione. Hanc autem acerbitatem, amari-
tudinem Deus vocat,& huius sceleris reos nõ minus,quàm ob homicidium vel aliud
dignissimũ facinus admissum grauissima pœna dignos censet, vt qui iniurij in benefi-
fuerint;quod grauissimum genus iniuriæ est. ob eam autem rem ait: [*Et sanguis eius
per eum veniet.*] Hebraico tropo vsus, significat eius quo se astrinxerant, sceleris pœnas
esse illis soluendas. [*Et opprobrium eius restituet ei Dominus suus.*] Quemadmodum
Dominum suum intra se ductũ contempsit,sic ipse in ignominiam, opprobrium & con-
temptionem à Domino suo adduceretur.quæ res tanto erit æquior atque iustior, quan-
in omni officij & dignitatis caussa herus melior,quàm seruus iure est. [*Dominus suus.*]
à quo emptus & redemptus, atque hactenus summa clementia & cura tractatus est.

CAPVT XIII.

LOQVENTE *Ephraim horror inuasit Israël: & deliquit in Baal, & mortuus est.*

5 DIVINORVM iudiciorum æquitatem cogitatione admirari, quàm verbis & ora-
tione consequi ijs,qui arcanos legũt libros, multo profecto fuerit facilius: Nam cùm
Deus qui omnium cælestium,terrestrium & infernorum rector & iudex est, dicto tantũ
& placito sententiam in quemuis proferre posset, tantam tamen in iudicio exercendo
10 æquitatis rationem à se obseruari testatum omnibus esse vult, vt ab ijs quos in iudicium
vocat sententiæ ferendæ normam rationemque nonnunquam petat, atque iudicijs vta-
tur, quibus vel in pari, vel in minori caussa illi fuerint vsi, vt omnis impijs & temerarijs
effugiẽdi, vel elabãdi occasio præcludatur. Sic olim Dauid regem in Vriæ & Bethsabees
caussa propria ipsius Dauidis dãnauit sentẽtia. sic diuinus eius filius versutorũ Pharisæorũ
15 & scribarum collegia, vt iustissimam in seipsos sententiam pronuntiarent, sapienter effe-
cit.ita hoc in loco Ephraitas Israëlemque omnem temeritatis & stultitiæ suæ pœnas sibi
ipsis suo iudicio statuisse demonstrat; atque horum omnium iudicia & sententias in le-
uiori caussa prolatas ad illorũ grauissimã caussam transfert: Nam Dauid de oue per frau-
dem iniuriamque rapta sibi tulerat sententiam. Pharisæi de vinea per seruorum & hæ-
20 redis cædem occupata, sese eidem calculo obnoxios reddiderũt. Ephraim verò ob Salo-
monis ædificia maximas excitauerat tragœdias. Sed in diuino iudicio Dauid reus con-
stituitur,& pro oue rapta Vriæ vxor atque ipsius vriæ nex profertur.in Pharisæorum iudi-
cio pro vinea religio, pro seruis prophetæ, pro hæredẽ Dei filius occisus, ad crimẽ referũ-
tur.atq. in hac Ephraitarũ caussa pro sumptuosis Salomonis regis operibus simulachrorũ
25 obiicitur cultus. Deinde verò temeritatis atque improbitatis arguitur Israël, qui ea quæ
sibi improbata damnataque fuerant, tamen ipse admiserit, & nouarũ semper rẽrum stu-
dio arserit. Principio itaque à Ieroboam historia sermo inchoatur, qui maximos in Israë-
lem tumultus concitauit; quorum hanc prætexuit caussam, quòd Rex in ædificia super-
uacanea nimiũ operæ atque impensæ collocarit, qua in re publicæ priuataq. populorum
30 facultates vehementer vexarentur, sicut scriptum est: Ieroboam quoque filius Nabat 3.Reg.11.
Ephrathęus, de Sareda seruus Salomonis (cuius mater erat nomine Serua, mulier vidua) „
leuauit manum contra Regem. & hæc est caussa rebellionis aduersus eum, quia Salomõ „
ædificauit Mello,& impleuit voraginem ciuitatis patris sui Dauid. Hæc caussa cùm po- „
pularis admodum esset, applausu excepta fuit, ita vt leuis populi facilior esset aucupatio, „
35 publicæ vtilitatis & priuatorum cõmoditatis studium professo: Nam cùm vectigal apud
suos colligeret, ipse tributorum & sumptuum grauitatem in regis inuidiam accusabat:
Contrà ac alij, qui dum regum videntur ærario consulere inuenta noua exactione popu-
lum & ærarium depopulantur. Ieroboamus verò ambitionẽ simulato publico bono oc-
cultabat, atque ita populi animos sibi deuinxit, vt cùm adeundus illis & conueniendus
40 de ea re Roboam esset, hic & consilij dux & sermonis interpres eligeretur, atque defe-
ctionem à rege molientibus, ex Ægypto vbi profugus erat reuocatus, idẽ potissimè illis
præficeretur, qui non proprijs, sed priuatorum commoditatibus & consulturus credeba-
tur, sicut scriptum est: Miserunt ergo & vocauerunt eum, venit ergo Ieroboam & omnis 1.Reg.12.
multitudo Israël, & locuti sunt ad Roboam, dicentes: Pater tuus durissimum nobis iugũ „
45 imposuit,&c. & paulò inferius. Factum est autem cùm audisset omnis Israël quòd reuer- „
sus esset Ieroboam, miserunt & vocauerunt eum congregato cœtu, & constituerũt eum „
regem super omnem Israel. Huius itaque sententiæ versus ille primus quamlibet verbis 1.Reg.12.
concisus & breuissimus est. *Loquente Ephraim Horror*, sic dispungenda membra sunt. „
Ephraim autem vocat domum Ioseph, in qua tributis exigendis præerat Ieroboam: is „
50 primùm tribum suam omnem oratione & regis accusatione mouit, hæc deinde tribus
alias excitauit, atque ita nouarum rerum cupiditas ex regis inuidia, & ex gratia aduersus
Ieroboamum,excitata est. quem quidem popularem primùm obscurum motũ, deinde
apertum tumultum, ac demum publicam inuidiam, vates noster nominat horrorem.
Loquente (inquit) *Ephraim* horror & tremor animorumque turbatio & tumultus excitata
sunt. His autẽ ille rationibus populi ad se animos,nõ tam cõciliauit, quàm rapuit.ob eam

Universidad de Deusto
Biblioteca

rem dicit : *Inuasit Israël*, Hebraicè clarius dicitur, *præfuit ipse in Israël*. At verò Ieroboam
malè populo consuluit, vt idololatriam impietatemque summam institueret & con-
maret, quæ res multo grauior multoque sumptuosior Israëlitis fuit, quàm Salomonis
rant ædificia; namque illa ad publicam vrbis vtilitatem & ornamentum pertinebat,
quæ semel perfecta longo tempore integra sine sumptu durare poterant. Baalim auten
cultus præterquam quò ipso conflandi & sculpendi opere, atque etiã materia mag
pretij fuisse constant, sine magna etiam & assidua impensa magnoque instrumento
curari non potuit. Quoniam autem id quod alijs vitio & culpæ dederat Ephraim
multo grauius admisit, atque eiusdem rei improbandæ simul & admittendæ auctor
teris Israëlitis fuerat; nam qui Salomonis filium ob sumptus metum repudiauerat, Ie
boamum cum maiori & turpiori damno receperunt, ideo ait: [*& deliquit in Baal, & mortuus est*], ob eam rem regno pariter & vita priuatus, quam rem ipse iam in alio iudica
rat, satisque idoneam duxerat, ob quam regnum is cuius proprium erat amitteret. V
est autem verbo, deliquerat, quod, vt iam dictum nobis est non solùm peccare, sed
peccandi auctorem esse significat. Atque hæc res in sententia oraculoque diuino expre
1.Reg.14.,, fuit : Propter peccata Ieroboam, qui peccauit & peccare fecit Israël. Hactenus Iero
boami iniquitas, & Israëlis stultitia atque temeritas ostensa est. At verò populi culpa fu
quòd non iudicio, sed temeritate dissidium Iudæ & Beniamin fecerit, atq. à Robo
defecerit (Namque ea quam prætexuerat, dissensionis causa, nulla fuit; quippè e
multò grauiora tributa sub nouo rege libenter tolerauerit. Itaque populari magis impe
& nouitatis studio (quo vitio vulgus vehementer laborat) quàm vel ratione vel nec
tate res acta fuit. Neque verò se Israëlitæ Ieroboami fuco deceptos primùm dicere
sunt, atque in eam spem venisse, vt cuius orationem popularem audiebant, eius vtile
perirentur imperium; postea tamen quàm regiũ subiere iugum, potentia & vi coacta
quod exigebatur contulisse: Namque eam excusationem inanem stultamq. esse res
docet, cùm mortuo Ieroboamo atque omni eius familia extincta, integrum illis fu
vel ad legitimum regem redire, vel nouum sibi honestis & vtilibus conditionibus
tuere, vel certè illud nefarium ac maximo sumptu susceptum idololatriæ scelus de
dio tollere pœnitentiaque expiare: Iam enim qui deliquerat in Baal, mortuus fuerat
in ea re id quod populus appeteret regem potius peruidisse, quàm imperasse quod
geret, ipsa populi voluntas atque ardens post extinctum regem studium declarauit,
multò turpiora in eo genere flagitia cum maiori suarum rerum detrimẽto admissa
fuerint : Nam præter Ieroboami vitulos, alia etiam simulachra & signa communi ac
uata pecunia à populo posita & sacrificia constituta nefaria, atque ad eam rem, leg
instituta ceremoniæque inuentæ & additæ. ob eam autem rem dicit,

Et nunc addiderunt ad peccandum: feceruntq. sibi conflatile de argento suo: quasi similitudinem Idolorum, factura artificum totum est: his ipsi dicunt, immolate homines vitulos adorantes.

HEBRAICA proprietas nonnihil variat sic : [*Et nunc addiderunt ad peccandum, fecerunt sibi statuam ex argento suo iuxta prudentiam suam, simulachra opus artificum totum id, his ipsi dicunt, sacrificantes hominem vitulos osculabuntur.*] Hanc lectionem si explicabimus,
in vulgata interpretatione obscuri relinquetur. Totius autem orationis sententia
superiori argumento manifesta est; singula porrò verba sunt nobis expendenda. N
postquam Ieroboam mortuus est, ipsi scelus auxerunt; nõ modò enim vitulos impie
flatos non abiecerunt, sed etiam stabilierunt, atque omne id superstitionis genus
additis & consecratis statuis adauxerunt, posteriorumque cultuum inuentione pr
sanctos ratosque esse voluerunt. [*Et fecerunt sibi statuam.*] Singularis pro plurali
Hor.lib.1. braico more, vt ouem, capram, pro ouibus & capris. & apud Latinos, *flore, terra*
Od.4. *runt solutæ.* plures enim statuas fecisse, & in superioribus, & in hoc versu dicuntur. *Ex*
gento suo.] vltro factas esse statuas docet, cùm dicat, suo, vltroque ad eam rem
suam à singulis pecuniam. Argenti nomine apud Hebræos, Chaldæos & Arabes omn
pecuniam totumque diuitiarum genus significari, cuicunque harum linguarum
Horat.li.2. est, assiduo vsu fit manifestũ, sed & Latinè id obseruatur cùm Horatius de recto di
Od.2. vsu illud cãtauerit. *Nullus argento color est auaris, &c.* Gallicè etiam pro omni nummo
& p

& pecuniæ genere solum hoc nomen *argent*, vsurpatur. Ergo voluntatem & peccãdi studium declarat, quòd non gratis, sed pecunia, eaque non aliena non coacta sed sua, neque ab alio quoquam potentiori vel adacti vel adducti, sed *iuxta prudentiam suam*, hoc est, proprio studio & cura propria cogitatione simulachra facienda populus ipse Israëliticus arti-
5 ficibus locauerit. prudentiam autem suam non solùm ob voluntatem & consilium positum est, sed ob signorum & simulachrorum formas habitus & situs, quæ à colentibus & sacrificantibus effingi solebant. Alius enim Iouem feretrium, alius seruatorem ponebat, alijs Neptunus tridenti innitens, alijs Phocis & Hyppopotamis vectus placebat. Si quis autem orationis & verborum rationem diligenter obseruet, inscriptionum profectò cha-
10 racterem & dicendi genus deprehendet, quali huiusmodi statuæ olim inscribi solebant, quibus simul eorum qui consecrauerant nomina, religio, & studium memoriæ proditum atque posteritati testatum esse voluerunt. Huiusmodi inscriptionum verba à Vate referuntur, vt ipsorum verborum sententia peccatum voluntatis Israëlitarum arguatur. tametsi verò verba ipsa nonnihil Græcis & Latinis figura discrepent, sententiæ tamen
15 ponderibus æqualia omnino sunt. idem enim in his Hebraicis significatur: STATVAM EX ARGENTO SVO SECVNDVM PRVDENTIAM SVAM FECERVNT. atque in illis Latinis : STATVAM DE SVA PECVNIA FACIENDAM CVRAVERVNT, quod Latini dicunt, faciendum curauit, id Hebraicè, ex sua prouidẽtia facere. Neque commodius aliquod argumentum ad probandum populi in ea re studium & vo-
20 luntatem produci potuit, quàm si ex ipsis inscriptionibus lapidea aut ærea basi incisis, verba propria referrentur. Sunt autem loci ex quibus arguit Vates à destinatis, à sequentibus signis, à scripto, & sententia. O Deum immortalem, quanta eruditione, quãta sapientia, quibus argumentorum neruis, quibus eloquentiæ luminibus omnia tractantur,
25 quæcunque ad nostram vtilitatem scripta sunt! Igitur argenti expensæ, inscriptionesque ipsæ rem consilio & voluntate factam testantur, & peccatũ manifestè arguũt, quod tantò grauius esse constabit, quantò plura in hoc genere fuerunt deprehensa. propterea addit *Simulachra*: plura non vnum tantùm simulachrum : Quanquam autem magna argenti atque auri vis in signorum materia consumebatur, non minor tamen impensa in opus
30 ipsum atque sculptorum artem fiebat. Namque ad eam rem maximi deligebantur artifices, quos non nisi maximo pretio conducere contigit: crescebat enim simulachrorum maiestas & diuinitas ex artificum opinione & fama, vt Myronis hoc, illud Phidiæ, Parhasij illud opus esset, sicut scriptum est: Prouexit autem ad horum culturam & hos qui Sapi.14.
ignorabant, artificis eximia diligentia: Ille autem volens plus placere ei, qui se assumpsit, »
elaborauit arte sua vt similitudinem in melius figuraret, quantò demũ pretio huiusmodi »
35 artificia constarent, vnum sat nobis erit ex ipsis gentibus testimonium recitare: audiamus Tullium. Veruntamen à vobis arbitror spectari oportere, quanti hæc eorum iudicio qui studiosi harum rerum sunt æstimentur, quanti venire solent: in auctione signum æneum Cic.in Ver. act.6.
non magnũ HS CXX. millibus venire nõ vidimus? Simulachrorum igitur ingens multitudo maximum ipsorum flagitium arguit, qui à proprio rege ob sumptus ad regem non
40 minus sumptuosum defecerint, atque eo mortuo plura sibi simulachra cũ maximis etiam impensis & in materia & in opere consumendis addiderint, operibus non solùm superuacuis, sed etiam turpissimis & impijs, quorum ratio non sine magno etiam rerum suarum intertrimento retineri poterat. Quod autem addit : [*Opus artificum totum illud,*] ad id pertinet quod illi Salomonis diebus res suas, publicam & priuatam pecuniam in ope-
45 ribus faciundis, & in artificibus alendis consumi querebantur, & opus illud quo vrbis superior pars inferiori coæquata est, melo appellabant, quod impletionem significat, atque alio modo acceptum vox est superuacuum aliquid accusantis ac indicãtis; quod verti ad verbum potest, *Quid id?* est itaque argumentum ex simili dicto ad simile dictum. exornationes autem in verbis sunt, quæ esocolon & homioptoton dicuntur. id est, par membrũ
50 & similis verborum cadentia. MELO, significat, quid id : huic aliam vocem noster Vates opponit COVLO totidem syllabis atque eadem desinentia dictum; quod verti potest: *totum id.* fuerat autem populi & Ieroboami dum Salomonis structuras improbarent, illa vox prouerbialiter vsurpata, præter artificum & fabrorum alimenta & pastus Melo? *quid id?* ad hoc Deus respondet, & in vestris simulachris num minora dãna; num minus gra-
ues sumptus sunt, num hæc impensæ alij cuique præter artifices vtiles sunt? atqui opus

artificum.

Universidad de Deusto
Biblioteca

artificum. *coulo*, totum id. [*His sacrificantes hominum vitulos osculabuntur.*] vt qui institutum à Ieroboamo vitulorum cultum augustissimum esse, & maximum velint, eosque inter Deos suos præstantissimos definiant, quibus etiam illud gratissimum esse confirment, cæteris etiam simulachris honores diuini decernantur. *Sacrificantes hominum*, hoc est quicunque hominum his rem diuinam fecerint, perinde vitulis grati erunt, ac si oscula ingerent; quod genus in antiquis deorum obsequijs numerabatur. vnde & Herculis simulachro æneo rictus & mentum paulò attritius fuisse, Tul. Cicero ait, quòd in precibus & gratulationibus non solùm id venerari, sed etiam osculari deberent. Verùm enimuero omnia hæc impetu magis & libidine, quàm prudenti consilio acta ab Israëlitis sunt; quodum rebus suis consulere se dicerent, minimè consulebant: Nam & hæc maxima rerum profusio & dilapidatio erat, atque hac quidem re Deum bonorum suorum vnicũ auctorem & præsidium iratum magis indies irritauerant. Quamobrem quis sit expectandus exitus prædicit: nimirum illos illorumque res, opes, dignitatẽ, conatus & consilia omnia in fumum atque in summam inanitatem esse vertenda.

Cic. in Verr. act. 6.

Iccirco erunt quasi nubes matutina & sicut ros matutinus præteriens, & sicut puluis turbine raptus ex area, & sicut fumus de fumario.

ILLOS cum facilitate sua subito & cito perituros his similitudinibus docet: namque nubes matutina, quæ noctu vaporibus coaluit solis orientis radijs facilè dissipatur. Nec verò ros mane pertransiens diuturnior multo est, vtpote qui à noctis frigiditate ortus, similem cum nube materiam habet: & ab eadem etiam causa facilè absumitur: nam quamtota nocte descendit ros terræ superficiẽ nonnihil humectat, atq. herbis & pastionibus succũ, vnde alantur aliquantulũ suggerit,

Et quantum longis carpunt armenta diebus
Exigua tantùm gelidus ros nocte reponit.

qui vero sub auroræ aduentum decidit antequã plantis aut terræ incumbat præsente sole consumitur. quamobrem eadem hac similitudo ad eandem euanescendi celeritatem exprimendam bis à vate nostro vsurpata est, vt superius: Quia misericordia vestra vt nubes matutina, & sicut ros mane pertransiens. [*Et sicut puluis turbine raptus ex area:*] quisquilias illas & ramenta significat, quæ paleis ventilatis dissipantur. Hispani *tamo* nominant, quas si violentior venti aut turbinis vis impulerit longè lateque dissipat. similis omnino fumi è fumario erumpentis dilectio est. singula autem similitudinum membra & sui contemplatione, & rei cui apponuntur imagine propriam ad considerandum causam habent: Namque nubes matutina & ros eodem ipso in loco, eodem spacio vbi decidunt sola caloris vi pereunt, quilijs verò ventorum impetu actis area ipsa, quæ prius referta erat, purgatur, & circumiacentia loca, nonnunquam etiam & remota sordescunt. Sed & fumi densissima nubes quam foci fenestræ euomunt, in altum tolli atque inde longè lateque disijci solet. Summa autem omnino exitus Israëlitarum res habituras esse, & ipsa similitudinum ratio significauerant, & euentus docuit. Namque ex ijs alij cum omnibus bonis fortunisque suis locis & vrbibus vel fame, vel peste, vel bello, perierunt: alij in captiuitatem abducti per Syriam, Armeniam, Mediam & finitimas gentes dispersi sunt; magnæ præterea rerum turbæ in vltimos vsque terrarum orbis fines exulauerunt. Vt autem rerum ordinationis & antiquitatis studiosis, aliqua etiam parte inseruiamus, illud admonendum duximus, vbi de fumo mentio fit, Hebraicè esse: [*Et sicut fumus de fenestra.*] Ex quo loco intelligimus caminorũ vsum, quo fumus ex focis liberè prodiret Hebręis olim fuisse, quorum & vsus & nomen apud Græcos & Latinos auctores à nostri temporis architecto desideratur. erant autem illis tales extra tectum aut muros formæ, quales columbaria in turribus fenestra, & quales aquæductuum cataractæ; namque idem nomen arcubus lumbariam fenestram, cataractam, & camini ora significat. Igitur similes omnino litis expectari oportuit euentus, nimirum quibus maximus suarum rerum abusus fuerat, & maxima à Deo bonorum omnium parẽte ac fonte abalienatio; à quo quicunque remotus est, nullis bonis, nulli omnino saluti affinis esse valet. sicut scriptum est: sine ipso factum est nihil, quod factum est. Eius rei causa ait:

Aristot. 3. Met.

Virg. Geor. 2.

Sup. c. 6.

Ioan. 1.

Ego autem Dominus Deus tuus de terra Ægypti, & Deum absque me nescies: & saluator non est præter me.

PRIMVM illud crimini tibi fuit, quòd compendij causa regem tuum abiecerisque legitimũ

legitimũ, iã regni & regiæ familiæ hæredẽ. Deinde quòd maiora rerũ tuarũ feceris dispẽdia, demũ quòd si maximè angustæ & miseræ tibi res sub illis regibus fuissent, salus à me vno & remedia erant quærenda; quem salutis vnicũ auctorẽ iam inde, ex quo ab Ægypto eductus es, fueras expertus: Tu tamen contrà me contempto & despecto, aliorum deorũ auxilijs & tuis legibus atq. cõsilijs tibi prouidendũ putasti, idq. vanissimè; namq. eo præditus ingenio es, vt nunquam tibi rectè consulere possis; Iam diu est quòd neq. me in aduersis rebus petere, neq. in secundis agnoscere cõsueuisti: Cùm in solitudine ageres, me quanquã illius maximæ libertatis vnicũ auctorem tantis signis testatũ & cognitũ; si quid tamen tibi minus ex sentẽtia, vel paulũ accidisset, me inquã meosq. ministros probris & detractionibus prosequebaris; vbi verò tibi benè & pro votis erat, tum verò tui meiq. maximè nulla memoria, nulla habebatur ratio, sed perinde me curabas, quasi vel tibi nullus, vel tui fuissem negligentissimus.

Ego noui te in deserto, in terra solitudinis.

VBI animum mentemque tuam non vno tantum periculo perspexi, vbi vel leui siti & vnius diei fame, vel fastidio, contra Dominum & contra Mosem murmurabas.

Iuxta pascua sua impleti sunt & saturati sunt, & eleuauerunt cor suum & obliti sunt mei.

SICVT scriptum: Sedit populus manducare & bibere, & surrexerunt ludere. Igitur neque tibi nouũ aut insuetum, neque mihi mirandũ aut dissimulandũ est, quòd antiquũ tuum morem & exemplum, quo iam inde à principio vixeris, nunc retineas & reuoces: náq. benè prophetauerat de vobis Moses dicẽs: Impingnatus est dilectus & recalcitrauit, incrassatus, impinguatus & dilatatus dereliquit Deũ factorẽ suũ & recessit à Deo salutari suo, &c. ipsi me prouocauerũt in eo qui nõ erat Deus, & ego prouocabo illos in eo qui nõ est populus, quia ignis succensus est in furore meo, &c. Æquissimũ ergo fuerit, si eos qui me in aduersis rebus negligunt, in secundis despiciunt & produnt, vindici ipse prosequar animo. Et in hostium manus traditos modis omnibus infestem.

Exod. 32.

Deut. 32.

Et ego ero eis quasi leena & sicut pardus in via Assyriorum:

TRADENDOS illos in hostium potestatem & suo studio & inuentis perdendos ait, quemadmodũ enim leena & pardus iter facientibus hominibus secundũ vias insidiãtur, sic ex eorum institutis, vijs, & rationibus pericula illis creanda diuina sapientia & iustitia decreuit: [*In via assyriorum.* Hebraicè est in via insidiabor.

Occurram eis quasi vrsa raptis catulis & dirumpam interiora iecoris eorum, & consumam eos quasi leo, bestia agri scindet eos.

VRSA fera est magis viribus valẽs, quàm sæuitia nocẽs, fugit enim hominis conspectũ & vocẽ in silutis formidat, nec nisi vel coacta & inclusa, vel lacessita nocet: nullo verò tẽpore magis sęuit, quàm cũ venatorũ aut pastorũ industria catellis orbata est. Namq. dolor viribus & fortitudini stimulos addit, quãobrem non sine maximo illi tũc occurritur periculo. hoc autẽ feminæ præcipuè propriũ est, quarum natura nõ minus fera ad ægritudinẽ perferendam est impotens. Transfertur verò similitudo hæc ad fortissimũ quẽq., sed nõ tam animi natura & ingenio, quàm grauissimæ iniuriæ dolore ferocẽ; his enim tardius incẽsa ira difficilius extinguitur, & non nisi multa vltione sedatur. quamobrem eadem à Chusai in illa Absalonis deliberatione vsurpata similitudo est. Tu nosti patrem tuum, inquit, & eos qui cum illo sunt, viros esse fortissimos & amaro animo, veluti si vrsa raptis catulis in saltu sęuiat. Causam autem quamobrem catulorum desideriũ hoc animal præ cæteris impotentius ferat, vel apud alios auctores legere continget, & vel à nobis, si Deus id etiã annuerit aliàs expectare licebit. Atque huiusmodi naturã sese imitaturũ Deus prędicit, vt quò magis innitus atq. grauioribus offensionibus ad nocendũ fuerit irritatus, eò magis horribilem & diuturniorem edat stragem. [*Et dirumpam interiora iecoris eorum*, Hebraicè, *& abscindam clausuram cordis eorum:*] vt seuissimæ feræ raptæ animantis pectus vsque ad præcordia diffindere, & cor ipsum primum deuorare solent, sic istorũ cordis penetralia aperienda curabo, quo turpissima & impiissima consilia excogitari & celari consueuerant. atque hac similitudine nihil Deum latere posse docemur, qui corda, renes, atque præcordia omnia rimatur, [*& comedam eos ibi quasi leo, bestia agri scindet eos:*] Non solùm

Aristot. in problem.

1. Samu. 17.

Universidad de Deusto
Biblioteca

solùm aliena manu, sed sua etiam Deus ad vltionẽ vtitur: Etenim quibus grauissime
fensus est, ijs corporis atque animi pœnas decernere, etiam in hac vita solet: sed à cor
pore pœnas per ministros exercitusque suos sumit per famen, pestem, gladium, ac bell
animorum autem cùm nulla eis potestas esse possit, vltionem & supplicium ipse sibi vo
dicat, ipse sumit; namque grauissimis & molestissimis cogitationibus immissis cor exc
& perpetua criminatione, terrore ac dolore consumit. cuius rei testis vnus nobis Ca
esse potuit, quem exagitatæ conscientiæ tumultus perpetuò incertum, vagum atq. inst
bilem habuit, cogitationibus inter se inuicem accusantibus.

Iuue. Saty. 13 *Pœna tamen vehemens, ac multo sæuior illis,*
Quas & Cæditius grauis inuenit, aut Rhadamantus,
Nocte dieque suum gestare in pectore testem.

Hanc adeò vltionis partem
diuina vendicat vis, corpori autem cruciatus & tormenta per alios quibus id aut man
tum aut permissum est, adhibet. atque vtramque hác rem hoc hemistichio significat
[*& comedam eos ibi in corde cordisque clausura quasi leo:*] Qui cor potissimùm petere sang
nemque qui circum præcordia diffunditur, exugere consueuit; cæteras verò corpo
partes lupis, canibus, vulpibus, atque alijs feris lacerandas relinquere. Igitur ego con
illorum absumam; reliquum verò *bestia agri scindet eos*, namque hostibus immanissim
cædendi, trahendi, abducendique tradentur; atque hæc omnia partim simplici, par
figurata atque translata oratione dicuntur, vt illa in execrationibus & minis dicta
Leuit. 26. » Et mittam in vos bestias agri, quæ consument vos & pecora vestra, & ad paucitatẽ cum
redigam, & desertæ viæ vestræ fient. Ex his autem illud colligitur, Israëlem nunquã bo
semper malè sibi consuluisse, Deumque solum esse, qui semper illis quàm optimè
sultum esse voluerit & curauerit, atque præstare potuerit; eosque stultissimos quos pr
pria temeritas à diuina tutela auxilioque expetendo ad alia consilia traduxerit: namq
Deo non propitio nihil boni, irato atque infenso plurimum omnino mali sibi promitte
atque expectare necesse fuerat. Hanc adeo conclusionem huiusmodi epiphonemate
ligit Deus:

Perditio tua Israël: tantummodo in me auxilium tuum.

Hebraice, *Corruptio tua Israël.* nam si à principio consilia omnia, conatus, in
nesque tuas animo ac mente recolas, inuenies profectò maximarum calamitatum &
seriarum totiusque infelicitatis te fuisse tibi auctorem. rursus verò, si mearum erga te
rum gestarum monimenta repetere memoria voles, vnicum & certissimum tibi in
ctis rebus subsidium, in obrutis & perditis remedium, in recuperatis præsidium, vn
denique salutis perfugium, me tibi semper fuisse comperies. Hoc est quod ait: *modò
auxilium tuum.*

*Vbi est rex tuus? maximè nunc saluet te in omnibus vrbibus tuis, & iudices
tui de quibus dixisti: Da mihi regem & principes. Dabo tibi regem in
furore meo, & auferam in indignatione mea.*

Confirmatio superiorum est cum amplificatione: Est enim duplex in prop
tione membrum, alterum Israëlem semper sibi malè consuluisse, alterũ verò solum
benè illis semper prospexisse. prior pars iam probata ex superioribus est; posterior p
superioris etiam confirmatione probatur: namq. non solùm sibi Israëlitas nõ rectè vo
consuluisse, sed neque alios qui consulerent, perspexisse aut cõmodè optasse cõfirma
quocunque modo curam sui aut ipsi sustinuerint, aut alij præterquam Deo suscipien
commendauerint, vehementer opinione speque falsi sunt. Nam cùm ob violatam
gionem, atque ob negligenter præstitam pietatem malè secum olim ageretur, nõ p
Dei auxilio, sed propria opera & consilio saluti rebusq. suis succurrere voluerunt. Id
minus successisset, aliam parum etiam vtilem cogitationem ambitiosè magis quàm
enter suscepêre; neque enim reuersis Deum suum repetere & reuocare consiluerunt
sed abijcere omnino, humanũq. regem, qui Deo succederet, postulare. Congregati
1. Sam. 7. » vniuersi maiores natu Israël venerunt ad Samuelem in Ramatha, dixeruntque ei:
» tu senuisti & filij tui non ambulant in vijs tuis, constitue nobis regem vt iudicet nos
» & vniuersæ habent nationes. Hoc etiam illis vitio & culpæ datur, quòd regem &
» cipes sibi postulauerint, quos maiorum etiam turbarum grauiorumq. sumptuũ
exp

experti sunt: Nam postquam Saul regno inauguratus est, plurima tributa, impensæ, se-
ditiones, odia, diffidia, ciuilia bella, innumera denique mala atque damna addita illis
sunt, & quoniam exterorum bellorum causa sibi regem optasse dixerunt, neque melio-
ris aut felicioris conditionis in exteris bellis fuère, nonne exiguo tẽpore quo Saul regna-
5 uit, suas res domesticis malis vexatas & externis multò etiam magis quàm antea protri-
tas fuisse senserunt? nonne tandem regis ipsius exitus cum maxima suorum strage suf-
fragij & desiderij temeritatem & stultitiam illis declarauit? huius igitur rei causa ait:
Vbi est rex tuus, vbi ista regis tui gesta, vbi non modò vlla per regem imperij propagatio,
sed vel rerum & fortunarum tuarum tutela, aut salus vlla fuit? nonne domesticæ & bel-
10 licæ administrationis causa regem vobis petieratis, nonne illa communis omnium vox
fuit: Rex erit super nos, & erimus nos quoque sicut omnes gentes, & iudicabit nos rex 1. Reg. 8.
noster, & egredietur ante nos & pugnabit bella nostra pro nobis, quæ ergo ista post ac- »
ceptum regem aut publicarum aut priuatarum pacis, aut belli egregia commoditas est? »
quam vobis salutem attulit tanta regis & iudicũ copia, qui ex vestra vobis sententia con-
15 tigerant? [*Saluent te in omnibus vrbibus tuis.*] proferte, inquit, vnum aliquod mihi, aut pu-
blicum in toto regno, aut priuatum in aliqua vrbium vestrarum egregiæ salutis atq. vti-
litatis exemplum? quippe hoc sibi promittebat & persuasum habere videbatur, illa com-
munis omnium sententia & publica vox: [*Da mihi regem & principes.*] Hæc omnia insul-
tando dicta à Deo sunt; est enim vsus grauissima illa dicendi exornatione, quam sarcas-
20 mon nominant: Namque interrogatio idonea ad insultationem est, vt quid habet illius
illius, &c. Mimosis etiam figuræ commodus in exprobrationibus est vsus. [*Dabo tibi re-* Horat. li. 3.
gem in furore meo.] quamquam res præterita iam facta sit, tamen futuro tempore ideo od.
enuntiatur, quòd inductione figura vsus sit auctor, in qua res & negotia ad suum statum
cogitatione referuntur; qui enim volunt vel culpam, vel alienam stultitiam exprobrare,
25 rem ipsam & personarum habitum ante oculos ponunt, vt inde melius totum negotium
percipiatur. Itaque post Mimosim da mihi, da mihi, aptè collocatur inductio: *Dabo
tibi*, ac si diceret: cùm tu à me meoque propheta temerariè & tumultuosè regem efflagitares, neque admonitus ineptam remitteres contentionem, inuitus atque iratus magis
quàm lubens illud dixi: [*Dabo tibi regem in furore meo.*] Etenim sic Samueli dixerat Deus: 1. Sam. 9.
30 Audi vocem populi in omnibus, quæ loquuntur tibi, non enim te abiecerunt, sed me,
ne regnem super eos. quoniam verò non exorato, sed irato Deo rex illis ex sententia cõ-
tigerat, eius incommodissimæ commoditatis breuissimus vsus, fore prædicitur: Nam
quod quis inuitus dat, idem breui indignatus rursus auferre solet. velut si pater filio ob
improbitatem & importunitatem id quod minime expedire intellexerat & prædixerat,
35 tamen concedat, vbi inutilem eius vsum aliquantisper permiserit, tollerare tamen diu-
tius non potest, quin iratus tandem castigatione etiam addita auferat: ita à Deo rex
Israëlitis in furore datus, in indignatione sublatus est. Vtraque autem res testimonio non
caruit furoris diuini; namque in concedendo rege testes fuerunt voces, tonitrua, & plu-
uiæ in media æstate serenissimo die ad prophetæ vocem repente immissæ, ita vt populus
40 maximo terrore commotus Samuelem rogauerit: Ora pro seruis tuis ad Dominũ Deum 1. Samu. 12.
tuum ne moriamur: addidimus enim peccatis nostris malum, hoc vt peteremus nobis »
regem. Indignationis verò in auferendo argumentũ fuit ipse regis exitus cum grauissima »
etiam populi calamitate & pernicie, sicut scriptum est: Videntes autem filij Israël, qui 1. Samu. 13.
erant trans vallem & trans Iordanem, quòd fugissent viri Israëlitæ, & quòd mortuus »
45 esset Saul, & tres filij eius, reliquerunt ciuitates suas & fugierunt; tantum abfuit, vt à rege »
& principibus defenderentur. Manifestum itaque ex his omnibus rebus est, stultè & te-
merariè semper Israëlitas egisse, qui neque sibi prospicerent, neque quomodo prospicien-
dum esset vnquam intelligerent.

50 *Colligata est iniquitas Ephraim, absconditum peccatum eius. Dolores parturientis
venient ei, ipse filius non sapiens: nunc enim non stabit in contritione filiorum.*

Pertinax Ephraitarum stultitia atque improbitas notatur, qui tantis testimonijs
& argumentis conuicti, tamen iniquitatem sceleusque suum occultare, atque dissimula-
re contendant: Nam cùm toties iam inde ab antiquo in maximis sceleribus & flagitijs
deprehensus Israël, & redargutus fuerit, tamen in omni periculo se sui simile semper præ-

Universidad de Deusto
Biblioteca

buit, ſemper eadem conſilia & ſtudia ſecutus, ſemper eandem proteruitatem, eandem
audaciam, eandem ſtultitiam perfidiam retinuit & tractauit. neque vnquam niſi ma-
mis malis tortus culpam ſuam profeſſus gloriam Deo dedit. hoc exemplum ſecutus
Ephraim tantorum flagitiorum culpam occultare hactenus & diſſimulare imò & negare
Supra 12. ſtuduit. Dixerat enim: Cuncti labores mei non inuenient mihi iniquitatem quam po-
caui, ſed tamen futurum eſſe prædicit vt malis & ærumnis preſſus iniquitatem ſuam
inuitus confiteatur, atq. id ſcelus, quod tanto ſtudio ſuppreſſum & impudentia negatum
eſt, tandem in lucem prodatur, vt ſtultis puellis accidere aliquando ſolet, quæ cùm in
terna domo vitiatæ vtrum gerant, reprehenſæ à patre, aut ab ijs quibus curæ ſunt,
tamen pernegant & iuramento addito, & diris atque imprecationibus etiam in ſe, in
conuitijs in eos qui admonent, vtuntur. at verò dies facinus prodit, & alienis etiam de-
git: ita dum famæ ineptè tacendo proſpiciunt eidem maiori pudicitiæ diſpendio
ciunt: non ſecus Ephraim qui peccatum ſuum occultare ſtuduerat tum cùm
conſultius eſſet, imò cùm minus fuiſſet ignominioſum illi indicare, qui ignoſcere &
ſtaurare poſſet, aduentante calamitate inimicis profitebuntur, ob propria facinora
in has coniectos eſſe ærumnas, quo facto apud eos ſuam ignominiam teſtabuntur: vt
te qui doloris partusque impatientia gloriam Deo dederint. [*Nunc enim non ſta*
contritione.] non perferet neque diſſimulabit dolorem.

De manu mortis liberabo eos, de morte redimam eos: ero mors tua ô mors, & mor-
ſus tuus ô inferne, conſolatio abſcondita eſt ab oculis meis.

ADHVC in propoſito ſuſceptoque argumento perſeuerat Deus, oſtenditque
litas nullam rationem aut viam vnquam ad ſuam felicitatem tentaſſe, quin labori
inutilemq. offenderit, nullâ etiam eſſe experturos quæ ſuccedat; atque in omnibus
rum conſilijs & cœptis maxima latere pericula, ac ſunditus eos perditum iri, niſi pe
tuo Deo curæ foret, quemadmodum illorum res aut caſuræ retinerentur, aut iam
factatæ reſtituerentur: namq. toties ante à miſerijs & ſpontaneo caſu reuocati nunquam
cauere didicerunt, quouſque omni felicitate deiecti in ſummo mortis, doloris & in
periculo cõſtituti ſunt, vbi ſolùm doloris impotẽtia, clamorẽ & eiulationẽ, nihil præter
aut conſilij, aut facultatis, quò ſibi opem ſalutemque ferre poſſent, habuere, ſed
antiquæ illius Ægypti ſeruitutis imaginem maiori ærumna preſſi, ſeruatorẽ aliquẽ de-
deſiderent, qui propria miſericordia & virtute ſolùm reſtituendi curâ ſubeat. Ve-
enimuerò ſeruator nemo alius eſſe præter Deum poteſt, (ſolius nãq. Dei munus id
qui quamuis diu offenſus & indigniſſimè laceſſitus, tamẽ prius impietates illorũ, quo
obnoxij erãt, quàm propriæ naturę & miſericordiæ obliuiſcetur, eoſq. à morte & inferno
Iſaiæ. liberabit, ſicut ſcriptũ eſt: Ego ſum, ego ſum, qui deleo iniquitates tuas propter me. Hor-
" horũ verſuũ ſentẽtia eſt. [*De manu mortis liberabo eos.*] Hebraicè, *de manu inferni.* cùm eos
" illi propria culpa ſeſe morti & inferno addixerint, neq. aut ſpẽ aut rationẽ vllã ſalutis
cõſilio aut virtute inuenirẽt, hoc munus & negotiũ mihi vni ſuſcipiendũ & transigendũ
eſt; atq. ratio quædã & via eſt munienda, vt morte & inferno ſuperatis, expugnatis &
Epheſ. poliatis, nationes aliæ & etiam Iſraëlitæ ad ſalutẽ, atq. ad vitã reuocentur. Hoc autem
" gratiæ munere continget, vbi enim abundabit delictum, abundabit & gratia; quoniam
" cũ eſſemus filij iræ, Deus autẽ qui diues eſt in miſericordia, propter nimiã charitatem
" qua dilexit nos, & cũ eſſemus mortui peccatis, cõuiuificauit nos in Chriſto, cuius gratia
Apoſtolus) ſaluati eſtis. Huius gratiæ & ſalutis largitione Iſraëlitas etiam aliquãdo vſur
& in hoc & in alijs locis vates prædixerunt. [*Ero mors tua ô mors & morſus tuus ô inferne.*]
Cauſam non nobis, ſed ſibiipſi cũ morte & cũ inferno agendã eſſe Deus cõfirmat: Non
enim hominũ eſſe poſſet, qui aut ſe, aut alios mortis & inferni ore & faucibus eripere
niſi Deus ipſe filius veniret & ſaluaret nos, & mortẽ morte extingueret, ac de peccato
naret peccatũ, vt eriperet nos qui per totã vitã obnoxij eramus ſeruituti. Sed hunc locum
ſignificantius magiſque ad verbum diuus Paulus ſic vertit: Abſorpta eſt mors in victoria
vbi eſt mors victoria tua? Vbi eſt mors ſtimulus tuus? atq. hæc quidẽ verſio cauſam
& iudicium morti & inferno eripit, vbi iuſtitiæ rationẽ, atq. ius vni Deo tribuit, qui in
expeditiõe quã cõpleturus erat in Ieruſalẽ peccato de medio ſublato victoriã de hoſtibus
Matth. 6. erat reportaturus triũphans, nos palã in ſemetipſo & expolians principatus & potestates

ita vt victrici morti omnis victoria è manibus erepta ſit, omniaque arma detracta:
nam peccato expiato, & peccati corpore deleto atque extincto nullum telum, nul- 1. Cor. 15.
lus eſt morti ſtimulus relictus. Stimulus autem mortis peccatum eſt. Deo autem gratias "
qui dedit nobis victoriam per Ieſum Chriſtum Dominum noſtrum. Interrogationes "
5 autem, *vbi vbi*, ad ſarcaſmon pertinent, atque ad eam orationem, qua victi à victoribus Iſaiæ 36.
compellari ſolent, aut ab alijs qui ſubitum & grauiſſimum eorum qui victi ſunt caſum
admiratione excipiunt, vt, Vbi eſt Deus Emath & Arphat, vbi eſt Deus Sepharnaim?
& quoniam hæc voluntas, hoc diuinæ miſericordiæ conſilium immutabile, omnino hac
in re fuit, perpetuum etiam porrò fore dicitur, neque metuendum eſſe, vt conſilij hu-
10 ius Deum vnquam pœniteat. Qui conſtantia ſua quod ſemel hoc in genere propoſuerit
perficiendum omnino recipit, ob eam rem ait: [*Conſolatio abſcondita eſt ab oculis meis.*
Hebraicè eſt: *& pœnitudo abſcondita eſt, &c.*] Eſt enim idem verbum quod in illo loco
Exodi: Et pœnituit Dominum ne faceret malum, quod locutus erat ad populum ſuum. Exod. 32.
Nunquam ergo maximum hoc conſilium Iſraëliticæ ſalutis ſibi abijciendum eſſe, quo-
15 niam vt Apoſtolus, ait, ſine pœnitentia ſunt dona Dei & vocationes. Totius igitur lectio- Rom. 11.
nis huius hæc ſententia fuit, Iſraëlitas ſemper ſibi exitium & calamitatem fuiſſe molitos.
De eis autem tuendis & ſeruandis ſolum Deum perpetua cura & ſolicitudine tangi, in-
terim tamen Ephraitas præſentis temeritatis pœnas daturos, vt proprijs tandẽ malis eru-
diti, quàm vtiles ipſi ſibi fuerint, iam aliquando intelligant.
20

Quia ipſe inter fratres diuidet, adducet vrentem ventum Dominus de deſerto
aſcendentem: & ſiccabit venas eius & deſolabit fontem eius: & ipſe diri-
piet theſaurum, omnis vaſis deſiderabilis.

[*Quia ipſe inter fratres diuidet:*] Ephraim nomen habuit à PARA verbo, quod diuidere &
25 multiplicare ſignificat, eſtq. propriũ vel arborũ ramorũ brachia producentiũ, vel fontium
etiã multiplici riuulo diductorum. Vtriuſq. autẽ translationis ſimilitudinibus huic tribui
ſortes olim fuerant datæ, Sicut ſcriptum eſt: Filius accreſcẽs, filius accreſcens & eximius
fons. & de Ephraim Ioſeph filio ſic prædictum fuerat: Frater eius minor maior erit illo,
& ſemen illius creſcet in gentes. Hæc familiæ Ioſephi, hæc Ephraitarum accretio, hæc
30 maxima propagatio & ramorum riuorumque diductio fuit, qua ipſi tamen abuſi cùm
fuerint, vt aliquando priuarentur, meruêre; namque dum ipſis cum fratribus ſuis Iuda
Beniamin, & cæteris animorum & ſtudiorum conſenſio concordiaque eſſet, tum magna
etiam & ramorum & rerum fuit felicitas, vbi verò ſeditio & diſcordia ambitioſè con-
citata eſt, omnis felicitatis detrimentum ſuo merito eſt conſecutum. Quia ergo
35 ipſe ſuperbia & ambitione elatus inter fratres ſuos diuortium fecerat, quos confirmata
potius concordia ſeruare & propagare oportuerat: [*ideo adducet Dominus vẽtum vrentem,*]
Regem Aſſur in ſpiritu furoris ſui. Hac verò venti translatione propterea vſus eſt, quòd
fontis & arborum allegoriam antè vſurpauiſſet, vt autem felicitatem & propagationem
illis nominibus & imaginibus expreſſerat, ſic calamitatem & diſſipationem Subſolani
40 venti, quem propriè Hebraicè nominat, appellatione indicauit. Quoniam Subſolanus
ventus, vt iam ex ſuperioribus edocti fuimus, eiuſmodi ſtragem in ſatis, arboribus &
fontibus edere ſoleat, ſicut ſcriptum eſt: Flante vento ſubſolano & vrente tota nocte qui Exod. 14.
vertit in ſiccum, &c. Naturæ verò ratio ac rerum œconomia obſeruatur in eo quod dici-
tur, *de deſerto.* Nam venti in ſolitudinibus vehementer aſſidueque verſantur & ſequiunt.
45 Tota autem hæc allegoria ad hiſtoriam pertinet: Etenim Aſſyrij per quos calamitatem
Deus Iſraëlitis moliebatur & ſtruebat, his regionibus oriuntur: inter Iſraëlis autem
& Aſſyriorum vrbes magna vaſtitas & ſolitudo eſſe dicitur. At huius venti auctor & Cambiin hũc locum.
excitator Deus fore prædicitur, ne videlicet caſu, ſed ſummo conſilio res geri exiſtime-
tur, & ita in ipſius rei euentu ſcriptum eſt: Et excitauit Dominus Deus Iſraël ſpiri- 2. Paralip. 3.
50 tum Phul regis Aſſyriorum & ſpiritum Theglath Phalneſſer regis Aſſur, & de Regis Me- 2. Reg. 15.
nahem temporibus ſcriptũ eſt: Venit Phul contra Iſraël. ſub Phacea verò venit Theglath Ibid.
Phalneſſer rex Aſſur. Tandẽ ſub Hoſſea Elæ filio. Aſcẽdit Salmaſar rex Aſſur, & obſedit 2. Re. 17. & 18
Samariam, &c. Hi autẽ omnes Iſraëliticæ ruinæ auctores fuêre, atq. hoc modo exſiccatæ,
venæ, & fontis vbertas exhauſta eſt, omniſq. ramorum & fructuum copia ac pulchritudo
defecit; non enim ſolùm tribus omnes abductæ, diductæ, ac diſſipatæ fuerunt, ſed

Universidad de Deusto
Biblioteca

omnes etiam opes & thesauri direpti, & ipse ventus, inquit, diripiet [*thesaurum omnis vasis desiderabilis.*] Vasis nomine instrumentum omne omnisque supellex Hebraicè significatur. Sic bellica, musica, & rustica vasa dicuntur. ita omnibus opibus & diuitijs quibus delectabatur, quibus se semper vsurum iactabat, erit Ephraim spoliandus. dixerat enim: Sup. 12.
„ Veruntamen diues effectus sum, inueni facultates mihi, &c.

CAPVT XIIII.

PEREAT *Samaria, quoniam ad amaritudinem concitauit Deum suum in gladio pereant, paruuli eorum elidantur, & fœtæ eius discindantur.*

HIC versus cum superiori sententia coherens, continuusq. est, quo in versu vehementissima Dei erga scelerum auctores & duces indignatio ostenditur, quos non pari cum cæteris supplicio, sed multò etiam grauiori afficiendos pronũtiet. Atque in hoc quidem loco postquã suæ Israëlitis atq. Ephraitis pœnæ & calamitates fuerant decretæ, grauissima & acerbissima in Samariam sententia pronunciatur, quæ cùm Israëlitarum regum regia esset, totius impietatis caput & fons fuerat, quòd illius auctoritate & consilio idolorum cultus institutus, conseruatusque fuit. Atq. hæc in qua huiusmodi pronunciatur sententia acerbitatis & doloris plenissima oratio, caput ipsum tantorum malorum petit, & diris atque imprecationibus excipit: Dolet enim vehementer Deus quòd Samaria & sibi ipsi & omnibus decem tribubus summo studio & constantia tantum malum seminarit & fouerit. quemadmodum autem in culparum & pœnarũ societate fieri solet, vt primum de sceleris ministris & socijs pœnæ sumantur, alijque alio tempore perducantur; postremus autem omnium ipse coniurationis princeps atque auctor ad supplicium postulatus rapiatur, quod eò maiores dabit pœnas, quò maiori omnium odio odioque flagrat; sic apud Israëlitas res acta est: Siquidem primi omnium Ruben, Gad, 2. Paralip. 5.
„ & dimidia tribus Manasses à Phul Assyriorum Rege abducti sunt in Lahela & in Habor
„ & in Ara, & in fluuium Gozan vsque ad diem hanc. deinde Aion & Abel domus
„ Maacha & Ianoë Cedes & Assor, & Galaad & Galilæam, & vniuersam terrã Nephtali
Theglath Phalnesser in Assyrios transtulit, & ita alij alio tempore pœnas dedere, denique tandem postrema omnium capta Samaria ac omni crudelitatis exemplo vastata est: nam enim aut ætati aut sexui hostes pepercerunt, quin conceptam ex deditionis desperatione iram sæuitia in captos vsi explerent; & quoniam eius crudelitatis duo manifestissima argumenta sunt infantium illisio & grauidarum excisio, sicut scriptum est: Tunc percussit Menahem Thapsam & omnes qui erant in ea, & terminos eius de Thersa, quia noluerant enim aperire ei, & interfecit omnes prægnantes & scidit eas. Sic etiam in Samaria 2. Reg. 15.
„ sæuitum est, quæ vt maximè omnium exacerbauit Dominum Deum suum, ita postremo
„ ma omnium miserrimum atque crudelissimum tulit supplicium.

Conuertere Israël ad Dominum Deum tuum, quoniam corruisti iniquitate tua.

HABENT durissimę & acerbissimæ vatum orationes suam catastrophen, grauissimaq. dicẽdi initia, & progressiones leuissimo ac placidissimo absoluũt exitu: Nam cum præcipuũ horum consililium sit, homines ab errore, à tenebris, à morte, ad veritatem, ad lucem atque ad vitam reuocare, & difficillimum opus sit, malam vitæ & morum consuetudinem, quæ radicibus altissimæ actis in naturam penè versa fuerit, orationis & verborum vi euellere, necesse est, vt multo verborũ & sententiarum apparatu, multo denique etiam impetu res agatur, excitandi homines à vitiorum veterno sunt, qui suum incommodum non sentientes, nec periculũ metuentes omni arte atque studio iuuandi reuocandi sunt: Difficillimum enim est eos, qui dolentes non sentiant curare, quamobrẽ adhibendi in loco difficillima etiam remedia sunt, quippe qui mẽte iuxta Hyppocratẽ laborant. Is verò vbi ægrotus suum malum sentire, & periculum metuere, & sibi cauere ac parcere potuerit, meliora omnia sperare & promittere, & leuioribus medicamentis interdum etiam & fomentis vti licebit; iam sanitatis cõmoda præsentiũ incommodorũ cõparatione prædicare atq. ostẽdere, tum etiam qua ratione sanitas quæri & inueniri possit præscribere. Hippocrat. Aphor. sect. 1.

Omnes autem ferè prophetæ, quorum scripta & monumenta extant, cõmune hoc argumentum habent, vt prius homines suorum malorũ admoneant, eorum inquam quæ suo studio atque opera sibiipsi pepererunt; deinde diuinam misericordiam restitutionem & salutem offerant & promittant; & quibus rebus hæc peti haberique possint deinceps docant. Est autem huius totius rationis summa illa, Hominum res Deo auctore integras, ipsorum verò culpa labefactatas & perditas vnius Dei beneficio corrigi, atque in melius etiã posse restitui, necesse autem ad eam rem esse, vt ipsi sese fide & pœnitentia vitæque in melius mutatione præparent: Nam quibus in animis altera ex his rebus desideretur, fides aut pœnitentia, ijs negatum omnino est diuina ciuitate, vita, pace, & summo bono frui, sicut scriptum est: Nisi pœnitentiam egeritis, omnes simul peribitis. Hactenus ergo priores prophetici muneris partes actæ atque transactæ ab Hossea sunt: Nunc deinceps posteriores atque iucundiores pro dignitate peraguntur; namque in summa miseria & in extremo calamitatum gradu constitutis, & iam sua mala sentientibus vaticinij officio pœnitentiæ lex indicitur, & maxima illa salus promittitur & offertur, cuius laus non ex hominibus, sed ex Deo est; ille enim Christo auspice atque curatore, non solùm eos qui ex gentibus, sed eos etiam qui ex Israël in tenebris & vmbra mortis sedebant è potestate tenebrarum in admirabilem lucem suam eductos & sanctorum consortes fideiq. domesticos reddidit, superædificatos supra fundamentum Apostolorum & Prophetarum, ipso summo angulari lapide in Christo Iesu Domino nostro. Atque hæc quidem communis omnium vatum ad agendum causa est. Hic omnis officij eorum finis, hoc initium à Deo alienatos homines fide & pœnitentiæ legibus & cõditionibus proponẽdis & persuadendis in summam gratiam per Christum reducere. Igitur Israëlitas eo quem descripsimus statu, atque in qua nunc sunt conditione tamdiu vsos, ardenti studio cõpellat, atq. ad salutem reuocat Hosseas, hortaturque vt pœnitudine atq. ijs quæ necessaria sunt artibus præparatis oblatum vltrò à Deo promereantur beneficium. cuius tanta dignitas & magnitudo futura est, vt continuis laudibus & gratijs agẽdis vacent. Vtitur autem Vates iuris atque æquitatis rationibus in huius orationis initio: Etenim Israëlitæ in hæc mala propterea inciderant, quòd sceleribus suis irritatum atque vltrò prouocatũ Deum conuersione placare noluerunt, sed ipsi potius decreuerunt auersione cum illo contendere; quamobrem iam suis malis & periculis doctos, & quid sua ipsorum intersit satis intelligentes, hortatur, vt priores ad dominum suum pœnitudine, animo, cogitatione atque studijs conuertantur; quandoquidem illis nunquam Deus iniuriam aut malum attulerit, sed ipsi primum Deo ingrati, iniurijque & sibiipsis nocentes & ruinæ causa fuerint. huius autem sententiæ hic versus est: [*Conuertere Israël ad Dominum Deum tuum, quoniã corruisti in iniquitate tua.*] Æquissimum namque est, vt minor ad maiorem, Israël ad Dominum Deum suum, à quo ex humili Iacob sublimis Israël factus est, conuertatur; atque id eò maximè, quòd tu tuis studijs offensionem illi, tibi autem ruinam fueris molitus, neque enim te ille deiecit, sed te ipsum tu cùm ab eo deficeres deiecisti; ita adeò cũ tu semper tibi tuorum incommodorum auctor extiteris, ille solus restitutor & seruator fuit & esse semper potest. Quando itaque non tibi aliunde salus est, qua salute tute ipsum priuasti, si viuere, si seruari cupis, tu prior ad Dominum, hoc est ad salutem vitamque tuam conuertere. Luc. 13.

Tollite vobiscum verba: & conuertimini ad Dominum, & dicite ei, omnem aufer iniquitatem & accipe bonũ, & reddemus vitulos labiorũ nostrorũ.

OMNIS oratio hæc in suasorio genere versatur; cuius loci sunt, honestas, necessitas & facilitas. Primus versus ad necessitatem & honestatem pertinuit; non solùm enim honestum erat vt conuerterentur, sed illis etiam maximè necessarium. Hoc verò carmen facilitatis continet argumenta: Nullus enim hoc in genere modus magis ad persuadendum esse potest idoneus, quàm vt quæ honesta atque vtilissima probaueris, eadem actu paratuque facillima esse ostendas. Igitur difficillima conuersionis ratio Israëlitis fieret, qui è proprijs locis eiecti, exules, patria, templo, sacrificiorum copia, & ceremoniarum commoditate carentes conuersionis suæ sibi argumenta & signa ostendi non posse putarent; hoc metu à Vate liberantur, qui eam illorum professionem satis idoneam esse confirmet, quam supplicis orationis certa ac simplex confessio significet & probet, nec

Universidad de Deusto
Biblioteca

ab illis in eo gradu constitutis, holocausta, nec victimas nec alias res nisi animi cogitationes & corrigendæ vitæ conatus, & apertam culparum confessionem suarum exigit: Ut
enim sacrificiis, his donis & diuinæ placantur irę, & maxima beneficia contingunt, sic
Ioel.2. scriptum est: Conuertimini ad me in toto corde vestro, in iciunio, fletu & planctu, sci-
» dite corda vestra & non vestimenta. Huius autem rei causa ait: *Tollite vobiscum verba*
» enim sacrificia alia, non victimæ, non holocausta illa antiqua exiguntur, quæ nec
» stari à vobis tunc poterunt, nec si maximè possent, tamen aliquid ea iam conferrent,
Psalm.51. sicut scriptum est: Quoniam si voluisses sacrificium, dedissem vtique, holocaustis non de-
lectaberis. Sed sacrificium Deo spiritus contribulatus, cor contritũ & humiliatũ Deus non
despicies. Huiusmodi sacrificij professionem eos docet Hosseas, atq. instituendæ orationis rationem formulamque præscribit vt communi consilio & sentẽtia conuersi ad Do-
minum, dicant: [*Omnem iniquitatẽ aufer: & accipe bonum:*] id quod nos præstare possumus
fidẽ, conuersionẽ & orationẽ. Supplicis orationis hæc formula est, & animi verè pœnitentis professio, atque diuinam misericordiam implorantis vox: Principio enim iniquitates
& peccata confitentur sua, quibus se manifestè teneri fatẽtur, neq. alia ratione sese expe-
dire posse, nisi sola diuina misericordia, & remissione; tamen se ita animatos esse, vt omni
studio & consilio, atq. omnibus conatibus cõuersioni incumbant, & vota pro liberatione
nuncupent, quæ liberati sanctè tandẽ exoluant. Vota autẽ hymnorum & laudum dicta-
narum, quæ iam nunc Deo grata esse percupiant. [*Omnem iniquitatem* (inquiunt) *aufer.*]
Non vno aut simplici scelere, sed multis & varijs sese alligatos esse hac oratione con-
tentur, qui nullã in omnibus laboribus suis inuenire posse iniquitatẽ olim defendendo
nunc iam nulla negatio, nulla excusatio est, quin in omni se iniquitate esse fateantur,
agnoscantq. sibi nullã aliam defendendi aut liberandi rationem, vel iniri posse vel placa-
re, nisi deprecationem & diuinæ appellationem misericordiæ. Hanc itaq. suam omnium
esse vocem communem, hanc perpetuo retinendam orationis sententiam: *Omnem in-*
Ibid. *quitatem aufer.*] Ne respicias peccata nostra, sed secundum magnam misericordiam tua-
» dele iniquitatem nostram, vtere illo magnæ misericordiæ exemplo, vt omnis iniquitas
nostræ cuiuscunque generis ea fuerit, siue adulterij, siue perfidiæ, siue repulsæ & ingra-
niæ, siue proditionis, omnis denique sceleris obliuiscaris, ac tantum animi supplicis
sua antiqua facta damnantis ac te tuamque fidem appellantis, professionem & omnium
atque vota intuearis & probes; hoc enim probari tibi placereque, hoc in bonorum
Ezech.33. tione numerari solet, sicut scriptum est: Conuertimini ad me & quare moriemini Do-
Ierem. mus Israël? & in quacunq. hora ingemuerit peccator omnium iniquitatum, eius non
plius non recordabor. Aufer ergo omnem iniquitatem, vt fidei tuæ constantiam verae
probes. dixisti omnium iniquitatum recordationem tibi deponendam, nostra est omnis
iniquitas; proposita tibi ergo est tuæ maximæ misericordiæ ostendendæ materia. Ne
ergo respicias peccata, sed animum supplicem tibi sese dedentem tuam fidem implo-
rantem, quidquid mali in nobis fuit detestamur & damnamus, quod præstare boni pos-
sumus, vltrò præstamus & profitemur, cor contritum & humiliatum, veram sententiam
voluntatis mutationem: *accipe bonum*, Fidem & pœnitentiam nostram: Neque eam
ista facilitate & misericordia honori nominique tuo quicquam detrahi, imò vero pla-
rimum apud homines, apud superos, atque etiam apud inferos laudis addi accedat
riique potest; cùm non solùm alios omnes misericordiæ admiratores, sed nos etiam per-
petuos benignitatis & clementiæ tuæ præcones fis habiturus, qui qualis nobis erga
erga te mens, quàm iniqua, quàm impia voluntas, qualis tua erga nos semper, atque
nunc maximè fuerit misericordia, toti orbi manifestemus; quid ergo ex maiori be-
neficio, nisi maiorem tui nominis laudem & prædicationem tibi paraueris? hoc autem
nos præstituros recipimus, vt perpetuis te laudibus prosequamur, hoc commune omni-
Psal.51. nium, nec tibi ingratum votum est, nec hominibus inutile exemplum; nam doce-
bimus iniquos vias tuas, & impij ad te conuertentur. [*Reddemus vitulos labiorum no-*
Psal.68. *rum,*] qui placebunt tibi plusquam vituli nouelli cornua producentes & vngulas. Ho-
summa & argumentum supplicis orationis est. Sed quoniam perfecta pœnitentia non
solùm futuræ vitæ in melius correctione, sed prioris corruptæ detestatione defi-
Psal.36. sicut scriptum est: Declina à malo & fac bonum. Ob eam rem inter deprecatio-
orationis membra præteritorum etiam consiliorum, actionumq. confessionẽ & damna-
tionem

tionem præcipit ijs, qui suis cogitationibus & conatibus perniciem potius sibi, quàm
salutem fuerant moliti; quippe cùm vnica ad salutem via diuinæ veræque religionis pu-
rum studium sit, atque salus ipsa omnium & incolumitas in vno Dei præsidio sit collo-
cata. Dolent ergo quòd ad Assyrios atque ad Ægyptios auxilij causa desciuerint, à
5 quibus nulla auxilia, multa verò & maxima incommoda, mala, dolores, luctusque perce-
perint: Etenim in secundis rebus nulla ab hominibus auxilia expectari, in aduersis nulla
sperari debent, cum felicibus & potentibus hominibus homines alij superuacui videan-
tur; imbecillis autem & miserrimis omnino inutiles sint. Solius itaque Dei salus est,
qui & felices tueri & humillimos tollere potest & solet; qui se ob hanc rem pupillorum
10 tutorem legitimum est professus, vt miserrimo cuique, quò se in patronum adoptaret
aditum, aperiret.

Assur non saluabit nos: super equum non ascendemus, nec dicemus vltra: Dij nostri opera manuum nostrarum: quia eius qui in te est misereberis pupilli.

15 DVPLEX peruersitatis genus, sed species triplex Israëlitis fuerat, ex quibus multa
manauerant scelera; alterum genus quòd simulachra pro dijs coluerant: alterũ quòd di-
uino auxilio neglecto, humanum implorarant, & Assyrios ob militum virtutem, Ægy-
ptios verò ob equorum ferociam in societatem vocauerant; verùm à Dijs quos puta-
bant, nihil vtilitatis, ab hominibus verò multum etiam mali & damni acceperunt: eaq;
20 societas impietatem illis auxit, salutis verò rationes minuit. Huiusmodi autem errorem
& scelus detestati confitentur. [*Assur non saluabit nos.*] neque vlla amplius nobis Ægy-
ptiorum equorum habebitur ratio. [*Super equum non ascendemus,*] ex contento continens
intelligitur, nam equorum præcipua laus apud Ægyptios est, sicut scriptum est: Væ des- Isai.31.
cendentibus in Ægyptum, in auxilium & in equis sperauerunt quia præualidi sunt.
25 [*Neque dicemus vltra. Dij nostri opera manuum nostrarum.*] Stultissimũ enim fuisse fatemur,
eos Deos nostros appellasse, ab ijsque auxilium expetisse, quos nos deos fecerimus, quiq.
seipsos à nobis, si perdere vellemus liberare nõ possent. [*Quia eius qui in te est misereberis pu-
pilli.* Hebraice est: *Quia in te misericordiam consequetur pupillus.* [Significat in vno Deo om-
nium præsidium & salutem esse, argumento à minori ducto atque enthymemate con-
30 uerso, hoc modo: cùm ij qui in extrema miseria & consilij atque auxilij inopia sunt, te
vnum suarum rerum præsidium, & salutis perfugium paratum habeant (quales pupilli
sunt) manifestum est te omnibus afflictis salutarem fore, sicut scriptum est: Tibi dere- Psal.10.
lictus est pauper, orphano tu eris adiutor, & tuo ergo ipsius testimonio & frequenti mul- ,,
torum nostroque experimento cognitum est, te vnicum miseris omnibus esse salutis per- ,,
35 fugium. Nos ergo te vnum cognoscimus, vnumque appellamus seruatorem. Atq. in hoc
loco diuinæ illius salutis imaginem intueri mihi videor, quæ perfectissima per Christum
verè fidelibus & pœnitentibus contingebat, qui omni iugo & circunstanti peccato depo-
sito perpetuis laudibus vacabant, sicut scriptum est: Vt simus in laudem gloriæ gratiæ Colos.1.
ipsius, qui eripuit nos de potestate tenebrarum, & traduxit in admirabilem lucẽ suam, ,,
40 vt simus initium aliquod creaturæ eius in laudem ipsius. De qua salute inferius nõnulla, ,,
in alio loco plura à nobis dicenda sunt. Hactenus Israëlis conuersionem, pœnitentiæ stu-
dium & supplicationem, ac prophetam ad eam rem adhortantem audiuimus: nunc de-
inceps Dei facilitatem benignitatemque admirari operæpretium fuerit.

45 *Sanabo contritiones eorum: diligam eos spontaneè: quia auersus est furor meus ab eis.*

O MAXIMAM Dei misericordiam & ad ignoscendum promptissimam naturam,
qui quo tempore illius inimicos ad conuersionem vates vocabat & hortabatur, imò &
rogabat, ipse nondum rogatus aut postulatus, gratiam tamen suam, pacem & conclia-
50 tionem vltro pollicetur; neque hoc tantum se præstituram, sed prius amaturum pro- ,,
mittit, tantamque deinde felicitatem prædicit futuram, quantam neque oculus vidit, ,,
neque auris audiuit, neque humana assequi potuit cogitatio. Quo animo autem, qua 1.Cor.2.
mente, & quanta alacritate hæc à Deo promissa, atque prædicta fuerint, ipsa Hebraico-
rum carminum ratio, atque orationis structura indicat, ipsa etiam lætissimorum ver-
borũ congeries manifestat: Namque oratio hæc animi lætitia gestientis est, atque eius

Universidad de Deusto
Biblioteca

qui maximis & diuinis beneficijs Israëlem afficere, iam tum tenditque fouetque. Hab-
nus enim duriori carminis genere, verbisque est vsus grauissimis, quæ non tam ex am-
dicentis cupiditate, quàm ex necessitate rei prolata videri possent; nunc verò non p
nuntiata, sed erumpens oratio est, mentem ad beneficentiam procliuem, ac ma
promptam arguens. Hujusmodi autem mensuris Hebraicum carmen constat:
Vocantibus medebor, Amaboq. hos libenter, Proculiam ira abesto, &c. Ex quibus om
bus intelligimus diuinam naturâ ad beneficentiæ, misericordiæ & gratiæ effectâ, m
quàm ad minas, ad odia, atq. ad pœnas esse promptiorẽ, iræq. suæ magis tẽperare, qu
Psal. benignitati parcere solitam esse, sicut scriptum est: Ipse autem misericors & prop
» fiet peccatis eorum. Et abundauit vt auerteret iram suam, & non effudit omnem ind
nationem suam. Igitur cùm primùm hortantem Israëlitas Vatem, & ad gen
Lilea? mentem reuocantem Deus audiuit, antequam illi sese persuasos ostenderent, q
placandum propitiumque pollicetur, atque omnes odij & iræ suæ causas illis penitus
cisurum, ac ita vt semel in gratiam reductis, nulla amplius amicitiæ infringendæ
causa, aut occasio offeretur. Namque perfectam atque integram, atq. omnimo
cis reconciliationis rationem, ad se conuersis: neque enim solum vulnera sanandu
omnium vulnerum & malorum fontem ipsum & causam ipsam exterminandam
Quippe uersio ipsa omnino tollenda ab illis ita est, vt numquam amplius à Deo a
dicratique sint, eo verò clauso & obturato fonte perpetuum illis de cetero, ve
gionis studium perpetua pax & perpetua ceris felicitas. Hoc autem diuini spiritus &
baptismate efficietur, quo diuinæ leges in illorum cordibus dandæ, & mentibus co
benda sunt: atque hac quidem beneficium Christi virtute & opera constabit
euersiones eorum. Hebraicè est: *amabo auersionem eorum.* Ita omnem peccati & p
tum vim & efficientiam sibi ex illorum cordibus radicitus tollendam & euell
Euc usque Deus ipse in se recipit. Neque verò aliam huius eximij beneficij causam indicat,
vnum tantum amorem suum, quo eos diliget. *Amabo eos spontaneè.* Etenim si quis cu
quo læsus atque iniuria affectus sit, quem perdere etiam potuerit, seruare malit & se
rum esse iubeat, laudatur quidem maximè ea viri humanitas, tamen idem vt amet, o
rogari, aut postulari non solet, quòd si vltrò amauerit, maximæ admirandæque bene
tatis argumentum præbuerit. Deus autem non solùm Israëlem sibi sanandum omn
sed etiam vltrò & sponte amandum suscipit: *spontaneè*, non coactè, non vllo
iure, sed vltrò, quo maximæ meæ misericordiæ inenarrabilis vis ex his appareat
Ephes.3. Quem quidem diuinum erga homines amorem supereminentem scientiæ charit
Rom.5. Dei Apostolus nominat. de quo alio in loco: Commendat, inquit, charitatem
» Deus erga nos, quoniam cùm adhuc peccatores essemus secundum tempus Chri
» pro nobis mortuus est, & cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem
eius. Oportunitatem autem huius amoris, vnam illam esse dicit, quòd iram omnem
posuerit, & auersionem suam abstulerit. Atque in hoc loco diuinæ sapiẽtiæ studiosis
cogitandum obseruandumque proponitur, Dei perpetuum esse amorem; cuius
effectum aliquando iusta ira intermitti; nec enim diuina natura amoris expers
quando est, cùm ipse Deus charitas sit; nec etiam neutra in Deo affectionis est vis,
neque amet, neque oderit; nihil enim odit eorum quæ fecerit; amat autem semper
solem suum oriri facit super bonos & malos; si quando verò iratum se præbet, ea
tris vel iudicis magis, quàm hostis indignatio est. Ob eam rem ait: [*Amabo eos*
niam auersus est furor meus ab eis.] amorem spontaneum, hoc est, proprium, appellat; q
rem verò auersione mutabilem declarat. Hanc autem reconciliationem, quæ sit
tura felicitas, subiunctis versibus describit.

Ero quasi ros Israël germinabit sicut lilium & erumpet radix eius vt Libani.

QVICVNQVE nascentis Ecclesiæ Christianæ, & diuini spiritus largissimo in
irrigatæ imaginem aliquam ex noui testamenti libris expressam animo fuerit con
platus; ac mutationem illam admirandam hominum siue regenerationem ex
hominibus stupendam aliqua ex parte cognouerit, is profectò earum similitudin
quibus hæc felicitas significatur, vmbram aliquam sequi poterit: Namque propn
exp

expressam ipsius rei effigiem intueri illis tantummodo contingit, quibus notas facere vo-
luit Deus diuitias mysterij huius, vt in se diuini spiritus vim & virtutem experiri possent.
In eundem ergo locum Israëlitarum res peruenturas ostendit, in quo primorum Chri-
stianorum res olim fuêre. Hoc autem diuina virtutis opus & donum fore docet. [*Ero*
5 *quasi ros Israël: germinabit sicut lilium.*] Antithesis est eorum quæ dicta fuerant, venas sci-
licet Israël fore exiccandas: Nunc diuino vitalique spiritu augendos atque propagandos
stabiliendosq. esse prædicit. vt ros perpetuò descẽdens non matutinus, sed qualis ille est,
de quo scriptum est: Quomodo descendit imber & nix de cælo & illuc vltra non reuer- Isaiæ 55.
titur, sed inebriat terram & germinare eam facit, & dat semen serẽtibus & panem come- »
10 dentibus, &c. Solet autem felicitas varijs ex agricultura similitudinibus significari apud »
vates. In omni verò herbarum natura nullum genus est quod propagationis copia lilia
vincat; maximè autem cùm pingue solum nacta sunt, & assiduis commodis roribus irri-
gatum: etenim ex singulis eius bulbi sectionibus singula etiam interdum bina aut terna
capita nascuntur; eius autem floris odor fragrãtissimus omnium est, & longe lateque dif-
15 funditur. Magnam imago hæc Israëlitarũ futuram copiam eamque felicissimam deoq.
imprimis gratissimam significat; namq. illi fragrantissimi illius vestitus pars futuri sunt,
cuius odorem præsagiẽtis Isaac pater dixerat: Ecce odor filij mei, sicut odor agri pleni, cui Gene. 27.
benedixit Dominus. Cuius quidem vestitus mysterium suo loco aperiendum nobis est. »
Igitur felicem Israëlitarũ propagationem sanctissimas eorum rationes Deo quàm gratis-
20 simas futuras liliorũ nomine docuit, deinde verò huius tanti honoris stabilitatem & con- Theophr. lib.
stantiam adiuncta etiam similitudine ostendit: namque liliorum quanquam copiosa so- 1. de stirpib.
boles, non tamen constans & perpetua natura est, cùm ex herbarũ genere sit earum quæ
& molles & breues radicum fibras habent. quamobrem, totius naturæ auctor atque ma-
ximus cultor Deus, magnum in hac re efficienda opus moliturum sese dicit, & pluribus
25 ex naturis compacturũ, quò admiranda illa felicitas perfecta, firma, stabilisque sit: quem- Cice. de in-
admodum si quis maximus effingendi artifex pulcherrimam quandam feminea forma uentione.
statuam facere cogitans plures virginum formas simul intueatur, atque ex singulis ea quę
incœpto operi conueniant obseruet & imitetur, quale opus Græcum illum sculptorem
expressisse dicunt. Multarum itaque plantarum genera ad tantæ felicitatis exprimẽdam
30 imaginem Deus componit. vt liliorum odorem & fœcunditatem cum cedrinarũ radi-
cum firmitate, cum perpetuo oliuæ virore, cum tritici fructu, vitis propagine & succo
coniungat: quibus omnibus ex rebus id quod dicimus perpetuæ felicitatis simulachrum
conflatur. [*Erumpet radix eius vt Libani.*] ex continente contentum arguitur; nam ex
multis arborum etiam fructiferarum generibus in Libano sponte prouenientibus nulla
35 natura magis quàm cedrorum in eo monte celebratur, quòd ramorum pulchritudine &
stipitis proceritate atque duranti firmitudine omnibus aliorum locorum cedris antecel-
lat, sicut scriptum est: Et disputauit Salomon de lignis à Cedro quæ est in Libano vsque 4. Reg. 4.
ad hyssopum quæ egreditur è pariete. Igitur vt Anticyræ nomine Helleborum intelligi- »
mus; quanquam aliæ etiam in ea insula herbæ nascantur, sic Libanus proprias Cedros
40 arborum omnium præstantissimas sui commemoratione commendat. Itaque felicitas
illa stabilis fore significatur, quæ radicibus plurimis & altissimis vt cedrus Libani defi-
genda erat. Quanto autem altiores radices arbor egerit, tanto ramis pluribus & produ-
ctioribus ornabitur; sic Israëlis per Christum in gratiam recepti pulchritudo omnibus
gentibus conspicua longè lateq. erit, sicut scriptum est: Omnes qui viderint eos, cogno- Isaiæ 61.
45 scent illos, quia isti sunt semen cui benedixit Dominus. hoc est quod ait: »

Ibunt rami eius. Hebraicè, *Ibunt virgulta eius.*

VT PAREM patribus filiorum dignitatem futuram significet; eam autem non ter-
renam aliquam, sed planè cælestem definire oportet, sicut scriptum est: Ecce dies ve- Ioel 2.
50 nient dicit Dominus, & effundam de spiritu meo super omnem carnem, & propheta- »
bunt filij vestri & filiæ vestræ, & iuuenes vestri & senes vestri somnia seminabunt. »
Huius autem eximij splendoris nitorem perpetuum fore ait nullis aut temporum
aut rerum vel casibus vel vicissitudinibus expositum, sed magis oliuæ instar semper
virentem.

Et quasi

Universidad de Deusto
Biblioteca

Et quasi oliua erit gloria eius, & odor eius vt Libani.

OLIVÆ enim proprium Epitheton in sacris est Raghanã, quod virens & speciosa
Ierem. 11. interpretes vertunt apud Ieremiam: Oliuam speciosam, vberem, pulchram, vocauit Do-
Psalm. 52. minus nomen tuum. & illud: Ego autẽ sicut oliua speciosa in domo Dei. Erit itaq. quasi
Psalm. 1. oliua gloria eius, quæ perpetuo diuinæ gratiæ rore irrigata fructũ suum dabit in tempore
suo, & folium eius non decidet. Virtutem autem omnium luminibus & ornamentis
illustrandos eos docet, vt suauissimos odores incendant suimet, hoc est, dignitatis atq.
amplitudinis argumenta & testimonia omnibus probent hominibus: Etenim iucundus
Cantic. 1. odor opinionis atque honestæ famæ symbolum est, vt: Oleum effusum est nomen tuum,
adolescentulæ dilexerunt te nimis. [*Et odor eius vt Libani.*] Omnium qui à scriptoribus
celebrantur montiũ Libanus in Syria felicissimus atq. amœnissimus esse perhibetur, qui
non solùm siluestrium, sed earũ etiam, quæ humano cultu aliàs indigere solent, plantarum
generibus multis copia vestit & ornat. Aiunt quippe (id quod & nos ab eius regionis ho-
minibus accepimus) etiam medica mala limonũ & citronũ genera varia eo in loco spon-
Cantic. 4. gigni & herbarũ atq. florum eximiam copiam, ex quibus gratissimus odor misceatur, dum
loci cõmendetur amœnitas. vt etiam ex pluribus sacrorũ librorũ lectionibus docemur,
Deuter. 4. ex quibus illa est: Odor vestimentorũ tuorum sicut odor Libani. & illud: Nardus crocus
fistula cinamomum cum vniuersis lignis Libani, quam ob caussam mons bonus à Mo-
,, antonomaticôs dicitur: Transibo, inquit, & videbo montem istum egregium Libanum.
In huiusmodi autem dignitate in hoc floreti & iucundo rerum statu eos semper actu-
versaturosque præcinit vates, ita vt Libani vmbram nunquam sint relicturi.

Conuertentur sedentes in vmbra eius.

SEMPER inquit in Libani vmbra versabũtur, semper eundem vitæ & dignitatis sta-
tum retinebunt. Hanc verò spiritualium rerum imaginem ad antiquum illud Israelitarum
pacis & quietis exemplum terrenum reuocare licet, cùm propria illis regio quæ Libanus
monti adiacet, habitaretur: eorum verò felicitatẽ nũquam intermorituram, sed assidua
Dei beneficijs perpetuò renouandam cõfirmat Vates, vt quibus tritici vsus optimus con-
duusque est, videlicet ijs qui pingue & fertile terræ solum sortiti annonæ caritatem pa-
timent. Atque triticum inter frumẽtorum genera alia & sapore alendi virtute longè pre-
Psal. 103. stat, sicut scriptum est: Et panis cor hominis confirmat. ergo pane illo quotidiano cibo
Matth. 6. alentur, quod vtinam nobis hodie diuino munere & beneficio contingat:

Et viuent tritico.

EX HIS autem rebus suauissimum & generosissimum fructum expectandum
consequitur: Non enim potest arbor bona malos fructus facere. Erit ergo tanta tamque
insignis studiorum & actionum suarum commendatio, tanta vbertas, quanta generosis
mæ vitis esse solet, quæ in optimo plãtata solo & palmitum multitudine & suauissimi
copia cultorem iuuat. Huiusmodi naturæ similitudinẽ gerent & moribus exprimentur,
in vite vera Christo manentes palmites Dei cura & beneficio culti, suauissimũ bonorum
operum fructum reddent; ita vt dicere iure possint: sufficientia nostra ex Deo est.

Et memoriale eius sicut vinum Libani.

Georg. lib. 2. MONTIVM & iugorum situs vineis optimis maximè sunt idonei. *Denique apud*
Plinio. 20. *Bacchus amat colles:* sicut scriptũ est: Operuit montes vmbra eius. Quamobrem Libanus
mons vt alijs etiam plantis, ita & vitibus etiam generosissimis abũdat, & illius oræ vinum
Assaph. nunquam sine laude cõmemoratur. In libris Assaph medici Hebræi hæc imprimis de
odoris atq. saporis elegantia, tum etiam præstanti ad medicinam virtute cõmendantur.
Imprimis Libaniticum, Hermoniticum Carmelitense, & Israëliticorum montium Ie-
solymitanum, id præterea quod in Samaritanis & Cappadocia montibus nascitur, atque
vltimo loco Ægyptium, huiusmodi vini genera, cùm optima & suauissima sint olfactu
præstãtissima, semper cum laude cõmemorantur. vt enim apud Latinos auctores Cæcubum
Setini, & Falerni nomina semper in vini laudibus vsurpantur, sic etiam apud Syros Ie-
baniticum. Hoc autem dicto significatur tantam fore in restitutis Israëlitis operum & stu-
diorum actionumque omnium gratiam, vt nunquam de eis mentio nisi honoris ac lau-
dis plena fiat.

Ephraim quid mihi vltra idola? ego exaudiam, & dirigam eum ego vt abietem virentem: ex me fructus tuus inuentus est. Hebraicè sic: *Ephraim quid mihi vltra ad idola: ego respondi & direxi eum, ego vt buxus virens. ex me fructus tuus inuentus est.*

INTER alia plurima argumenta, quibus diuina iustitia & misericordia commenda-
tur, & humana damnatur peruersitas, vnum est, quòd nemo hominum qui in iudicium
vocandi & scelerum atque auersionis rei faciendi sunt, vel se officij sui admonitum atq.
à peccato deterritum, vel vbi peccauerit reprehensum & reuocatum non fuisse caus-
sari iure possit: Etenim ijs qui sactos antiquosque libros vtilitatis caussã relegunt & obser-
uant, vel ex vno arcano Genesèos volumine, in quo vniuersa humanorum morum ratio,
& omnis ferè quæ de Deo haberi ab hominibus meditatione potest notitia, continetur;
huius de quo nobis sermo est argumenti insignè illud petitur exemplum: cùm Deus Gene. 4.
Cainum à concepti parricidij admissione deterrebat, & post commissum ad confessio-
nem & pœnitentiam vocabat, vt iustificetur Deus in sermonibus suis, & vincat cùm Psalm. 51.
iudicatur; qui neminem hominem perire vellet, sed omnes ad pœnitentiam reuerti; cui
nemo dicere possit sibi virtutis & vitij viam atque vtriusque fines & exitum non fuisse
monstratos ac prædictos: Nihil enim quod ad docendos, instituendos, admonendos, reti-
nendos, tuendos, restituendosq. homines facto opus esset, à Deo vnquam est prætermis-
sum, sicut scriptum est: Quid debui facere vineæ meæ quod non feci? Huius argumenti Isaiæ 5.
versus hi sunt, quibus totius libri peroratio continetur, in quasi Deus officio suo satis sim-
perque fecisse dicit; cùm non solum iudicis, sed aduocati, sed monitoris etiam partes sic
egerit vt nihil requiri, nihil omnino possit desiderari: namq. cùm Ephraim de idolorum
vanitate, de sua ad ignoscendum promptitudine ad beneficentiam certa & immobili vo-
luntate, & fide denique ad sumendas de pertinacibus pœnas immobili sentẽtia satis iam
diu sese disseruisse egisseque confirmat, reliquum autem esse, vt sapientissimus quisq. hæc
cogitet, & quid sua interfit, præuideat, sibique consulat, atque diuinæ caussæ rationibus
omnibus probatis omnem iniquitatem, malum, culpam, cunctam denique calamitatem
& pœnas omnes humanis moribus & improbitati adscribat. Nominat autem præcipuè
Ephraim, quòd is eius culpæ potissimus auctor fuerit & idolorum cultum ille imprimis
coactus fuerit sustinere. in qua caussa cùm nihil prætermissum fuerit quod dici possit,
cùm nulla defensio vel excusatio, vel alia etiam effugiendi aut deriuandi criminis reli-
cta ratio sit, reliquum est, vt ipse Ephraim rebus suis oportunè prouideat: sin minus vbi
grauissimis supplicijs fuerit affectus suam improbitatẽ, non Dei aut iram incuset aut ne-
gligentiam. [*Ephraim,*] appellandi casus est, quo reus rogatur, num aliquid in idolo-
rum crimine vel negare vel reprehendere, vel desiderare possit. [*Quid mihi vltra ad idola?*] quid inquit pluribus iam agendum mihi de idolis est, quod non cumulatè
dixerim, & egerim? ego respondi, quidquid in hac caussa responderi potuit aut opor-
tuit. Respondere autem hoc in loco pro verba facere vsurpatur, vt: Respondens Iesus
dixit: Confiteor tibi pater. &c. Hanc caussam omnino cum vicerim, tamen tibi quo
modo liberari & restitui posses prædixi & præcepi, ita eadem opera & maximam meam
tibi & omnibus misericordiam & maximam etiam probaui iustitiam, meque qualis sim
ostendi, nimirum in crimimbus afferendis veracem & integerrimũ, in condonandis verò
vehementer propitium. [*Et ego direxi eum.*] Quemadmodum caussam quam defen-
dere & tueri non poterat, tamen deprecari valeret. Quòd si tibi aut mali aut incommodi
aliquid omnino præter animi sententiam euenerit, id tuis moribus, culpe & inconstantiæ
non meæ aut iræ aut inimicitiæ assignari oportuerit; namque nulla apud me aut naturæ
aut ingenij voluntatisue inconstantia & mutatio est, & quem me semel esse declaraui,
eum semper forè profiteor; perinde atque buxus quæ nullo tempore natiuam ligni soli-
ditatem, aut colorem aut frondium ramorumque viriditatem amittit. Hoc est quod di-
cit: [*Ego vt buxus virens.*] vt diuinam naturam & voluntatem perpetuam, sibiq. con-
stantem certamque esse significet, illos autem sibi prospicere & consulere oportere, nam
quẽ sese erga illos præstiterit, eundẽ erga se experturos & percepturos perpetuo prædicit,
Sicut scriptum est: Si volueritis & audieritis, bona terræ comedetis, quòd si nolueritis & Isaiæ 1.
me ad iracundiam prouocaueritis, gladius deuorabit vos, quia os Domini locutum est. ,,

Universidad de Deusto
Biblioteca

atque hæc huius orationis sententia est. [*Ex me fructus tuus inuentus est.*] Fructum nominat fidei & pœnitentiæ & probatorũ operum præmium, quod Dei promissione, fide atque beneficio contigit; ijs quidem, qui secundũ propositum gratiæ Dei, gloriam & immortalitatem quærũt, quibus bonorũ omnium auctor Deus, malorũ autem sibi homines fabri sunt, Deus verò iudex: Neq. enim ille vt bonorum ita etiam malorum est auctor & principiũ, sed præmio afficiẽdos sua ipsius manu proprioq. munere ornat: Supplicio verò dignos cùm iudicauerit tortoribus ad eam rem destinatis & satellitibus, nonnunquam etiam humani generis hostibus permittit, sicut scriptum est: Esto consentiens aduersario
Matth, 5. „ tuo dum es in via, ne deferat te ante iudicem, & iudex tradat te ministro, & mittaris in car-
„ cerem. Scito igitur Ephraim omnem rationem tibi expendi, & quæ esse, teque sceleris tui cõuictum curare oportere ne pereas. Caue ergo tibi, vt qualem te esse expedit, te præstes: namque si tibi tu quidem dissimillimus fueris, ego tamen mei semper ero similimus, à quo vno honestorum laborum tuorum fructum percipias, ab alijs autem vel dijs vel hominibus fructum nullum, sed damni maliq̃ plurimum tibi paratum esse prædico.

Quis sapiens & intelliget ista? intelligens & sciet hæc? quia rectæ viæ Domini, & iusti ambulabunt in eis, & præuaricatores corruent in eis.

QVÆCVNQVE diuini spiritus consilio literarum monumentis ad posteritatem tradita sunt, ea perpetuam, certam, atque vtilem omnibus doctrinam continent; nam enim quæ apud Israëlitas atque alias etiam gentes gesta olim fuẽre, tanta cura nobis obseruariq̃ mandasset Deus, nisi eadem maxime ad nos attinere peruidisset. atque ea re non solùm illustria instituendæ vitæ exempla, sed maximas etiam totius sapientiæ rationes propositas esse intellexisset. Quam quidem ob rem sapiẽter simul & commodè hunc libro suo finem Hosseas esse voluit, vt ad eorum quæ dicta & perorata sunt cõsiderationem sapientissimum quemque inuitaret, quòd ea magnam diuinarum humanarumque rerum notitiam accurate considerantibus aperire valeant. Igitur quicunque sapientia præditus huius totius libri partes momentaque omnia intelliget, & omnium quæ in ea narrantur origines, progressiones & consequẽtia obseruabit, is profectò rationes
Exod. nes diuinas probabit, nihilq. in illis offendet. Namque Deum hominum amantissimum & dissimulantem peccata propter pœnitentiam, cognoscet, nihilque magis ex eis tolerantem, quàm vt aut integris moribus perseuerent; aut si corruerint, tamen fide & pœnitentiæ rationibus reuocati, ei sese restituendos credant & committant: Neq. enim ille impiorum casum placere, neque iudicij in eos exercendi auidum natura, imò misericordiæ omnibus hominibus, impartiendæ esse desiderãtissimum; atque ei rei illum semper studere, vt quamplurimis salutem afferat & vitam, cuius si qui expertes fuerint, id horum culpa, non diuino studio aut voluntate accidere. Atq. hæc quidem ratio bonis sapientibus viris adeò manifesta, adeo certa est, vt ad eam normã vitam instituant & cum diuinam voluntatem immutabilem, constantem & sui semper similem esse cognoscant. ex eo fit vt à vero atque honesto vel latum vnguem nunquam discedant, vel si quid contigerit, erratum pœnitentia corrigant, fideq̃ ac spe Dei implorent misericordiam, sibiq. meliora omnia ex diuini verbi promissionibus promittant. Contrà verò quibus veritas nec honestas cordi est, ijs obscuræ & difficiles diuinæ rationes videntur; denique hos non vnus error cæcos agit. alij enim nullam prouidentiam esse dicunt; alij verò iustitiæ nomine iniquitatem Deo attribuunt, cuiusmodi sunt illi, qui quorundam hominum casus & interitum infernamque damnationem non tam ipsorum culpæ, quàm divinæ asscribunt voluntati, nullamque esse aut intelligi in Deo iustitiam putant, nisi aliquem hominum tanquam materiam seueritatis suæ ad interitum & necem iam inde à primo destinauerit; quasi verò iustus iudex esse non possit cui exercendæ seueritatis & supplicia decernendi desit occasio. Sunt etiam quibus nullam operum & pœnitentiæ rationem Deo haberi asserant, solamque hominum fidem nihil præterea aliud expectari & credi & doceant. atque ob eam insaniam delitijs, somno & voluptatibus indulgentes, nullum sceleris, nullum flagitij genus perhorrescunt. Alia præterea complura peruersorum hominum genera sunt, quos aut memoria complecti aut dicendo enumerare non est, propte de veritatis & honesti simplici via varijs & innumerabilibus actos erroribus, homines

omnium infelicissimus exitus propterea est, quòd ipsi à vero & felicissimo bonorum fine, atque à recta & certa via vltro exorbitarint: Certa enim via est, sapienter vitam instituere, vitia fugere, casum emẽdatione corrigere, Dei implorare misericordiam, hæc qui non peruidet, vt offendat, sibiq̃ ruinam moliatur necesse est, sicut scriptum apud Ezechie- Ezech. 18.
5 lem extat: Nunquid voluntatis meæ est vt pereat impius, & non potius vt conuertatur à „
vijs suis & viuat? Et dixistis: non est æqua via via Domini. Audite nunc domus Israël: nun- „
quid via mea non est æqua, & non magis viæ vestræ prauæ sunt? Vbi verò docere viæ suæ „
rationes vellet, subiunxit: Cùm enim se auerterit iustus à iustitia sua, & fecerit iniquita- „
tem, & in iniustitia quam operatus est, morietur. Et cùm auerterit se impius ab impieta- „
10 te sua quam operatus est, & fecerit iudicium & iustitiam ipse, animam suam viuificabit, „
vita viuet & non morietur. Vbi ergo liberi arbitrij negatio? vbi illa nimis parca, nimis „
iniqua, imò nimium angusta de diuina misericordia disputatio? dignissimum profectò
Ezechielis vaticinij caput illud est, quod humanis in mentibus perpetua recordatione
figatur. Igitur cùm de magnis rebus magna veritatis mysteria & multa argumẽta profe-
15 runtur, solet diuinus spiritus sapientibus viris hoc modo examinãda & probanda propo- Psalm. 51.
nere. Quis sapiens, & obseruabit hæc, & intelliget misericordias Domini? Quo dicendi „
modo & figura diuinæ rationes optimæ æquissimæque esse docentur; solis tamen bonis
& sapientibus viris cognitu faciles esse, sed eiusmodi tamen virorum non ita magnam
inueniri frequentiam hoc interrogatio illa situe potius desideratio indicat. [*Quis ergo*
20 *sapiens, & intelliget ista?*] Is qui cuiusque rei naturam cognoscere & distinguere potest,
neque vlla in parte fallitur sapiens in sacris dicitur libris; qui verò ea quæ intellexerit &
cognouerit, ad aliarum rationes & occasiones accõmodare, atque ex alio exemplo aliud
explicare nouit, proprio vocabulo intelligens seu potius prudens appellatur. Hebraicè
enim nomen HHACHAM sapientem, NABON verò prudentem significat, namque חכם
25 sapiens sic in sacra philosophia definitur: Cor sapientis quæret doctrinam, & lingua sa- נבון
pientis componet scientiam. Prudentis autem hæc descriptio est: Qui sapiens est cor- Prouerb. 15.
de, vocabitur prudens. Quicunque igitur his artibus instructus hæc intellexerit, atque
cum his aliarum rerum similitudines & exempla contulerit, vt ei diuinæ viæ & rationes
omnes rectissimæ atque æquissimę non indicentur, fieri non potest, id quod iustorum te-
30 stimonio comprobabitur, quibus nunquam illæ viæ vt planę, rectissimæ & certissimæ de-
seruntur; si quibus autem nõ virtus sed flagitium cordi est, ijsdem eæ viæ difficiles offen-
sionumque plenæ videtur, quoniam improbis illorum studijs incœptis & conatibus per-
ducendis aptę non sunt? Nam quæ simplicibus atque innocentibus dum iter agunt, rectę
regiæque viæ maximè placent, & libentissimè frequentantur, eædem latronibus, grassa-
35 toribus, atque aliorum generũ sceleratis vehementer displicent, & vitantur; calles autem
deuij, vt studijs suis opportuniores, quæ (vt in Debora cautio est) petuntur. Hactenus pro-
pitius nobis Dominus fuit, vt Vatem suum diuinum non pro dignitate, sed pro ingenij
nostri tenuitate & breuitatis ratione explicaremus, cui nostra etiam ad reliquos vatum
libros vota vt probentur supplicamus. AMEN.

NAVIS IN AGRO ABVLENSI APVD DIVI
LAVRENTII SACELLVM MENSE
AVGVSTO 1567.

Universidad de Deusto
Biblioteca

CHRISTOPHORVS PLANTINVS
PIO LECTORI.

POETICÆ dictionis iucunditatem ARIAS MONTANVS ad res diuinas sacrorum mysteriorum argumẽta canenda transfert ita temperatam, vt Phœbo, Mercurio, Marte, Vulcano, Baccho, Iunone, Venere, atque illis alijs numeris monstrosæ ac sacrilegæ vanitatis nominibus, (sine quibus doctum gratum carmen constare non posse quidam falsò autumant) penitus relegatis, & ca prophanis ornamentis, qualia sunt Parnasus, Aganippe, Phocis, Elis, Peneus, Arethusa Olympus, prætermissis, ex diuinorum librorũ vera & inexhausta sapientia, vtilissima sententiarum pondera, & gratissima verborum etiam poëticorum variarumque ornamenta rerum proferat, quæ delectationis multum, vtilitatis atque eruditionis plurimum ditoribus afferre possunt. Hoc itaque consilio singulas varij generis odas singulis libris à se hoc in opere explicatis adiungit: in quibus præter debitam Deo pro ab commentario gratulationem oportuna quoque ex vaticinij vniuscuiusq. argumento ctrinæ præcepta exemplaque exponit; atque eadem opera multorum ex sacris libris corum vel sententiam aperit, vel notitiam indicat. Orandus verò nobis Deus est, vt ille ad sacrosanctæ religionis cultum & Catholicæ Ecclesiæ vsum cogitat & medita efficere ac præstare possit. Nam præter alia plurima, poëticá artem Dei dono magis, q humanæ disciplinæ præceptis cõstantem in suum locum, hoc est in veræ pietatis te & sacraria restitutam diuinis mysterijs canendis consecrare & instaurare exoptat.

IN HOSSEAM VATEM
CARMEN EX VOTO.

QVI SACRIS *vatum veterum receptus*
Nuper arcanis cupido piorum
Fidus interpres populo reponens
Vera canebam,
Quid modò gratus celebrem poëta?
Quid prius laudum referam canoris
Versibus, vel quæ resonent Nauarum
Carmina rupes.
Te Deum nostri & generis parentem
Vnde rerum sunt elementa, & ipse
Orbis, & quicquid super est decori
Mœnia mundi
Quem neque æterni metuenda fati
Impulit primas posuisse formas,
Nec satas longum retinere in æuum
Vlla iubet vis.
Libera ast solum sapientis vltro
Consili mens hæc voluit benignè
Esse, distinctis numerisq́ue, dixit,
Omnia sunto.

Idem

Idem & humanum genus esse magni
Particeps regni dedit, id sed astu
(Prò dolor) vafri colubri ruinam
Sensit inertem.
Tu tamen tetri miseratus ictum
Dentis, humanos reparare casus,
Et mali occultam rabiem veneni extinguere tendis.
Te redemptorem miserisq́, rerum
Cursibus tandem profugus salutem
Sperat Israël, cupit atque anhelo
Postulat ore.
Qui tibi charus coluit beatas
Iebusum sedes, vbi mella quercus
Sudat, & lactis liquidi pererrant
Oppida riui.
Nunc in ignotis regionibus, nunc
Inter inuisas vaga turba gentes
Ingemit culpas memoratq́, priscæ
Tempora sortis.
Sed dabis duro pater ô labori
Exitum? qualem recolenda vatum
Credere, & summis petere in periclis
Certa iubet vox
Annue, & finem properare damnis
Præcipe, ac duris meliora rebus
Ponito, ad nostros pecora hæc reducens
Deuia pastus.
Tu quoque æterni soboles parentis
Vnica, æquales tibi prisca honores
Dat fides, cultu celebratq́, eodem
Cum patre natum
Namq́, te seclis socium creandis,
Teq́, seruandis sapiente dextra,
Te reponendis voluit ministrum
Esse ruinis
Vatibus præsens neque te silebo
Spiritus nati & genitoris ardens
Charitas, quando neque tu minori
Numine gaudes.

Qui

Universidad de Deusto
Biblioteca

Qui mare & terras reficisq́, olympi
Et foues oras bonus & frequentas,
Qui probas quicquid pater atque natus
Consilij dant.
Virginum præstans iuuenumq́, doctor
Qui colis mentes placidus modestas
Dexter ô laudum cupidum tuarum
Proripe vatem.
Pectoris puri penetrator adsis
Igne marcentes renouare sensus
(Nam potes) nostræ tenebrasq́, mentis
Discute certus.
Fallor? an motu trepidat superno
Mens, & excelsas videor per auras
Tollier? iam, iam, procul vsque terris
Euehor ardens.
Raptus in cæli radiantis oras
Audiam voces, quibus ipse reddam
Magna priscorum monumenta vatum
Ore Latino.
Hinc procul curæ tenues abeste
Quidquid in frenis petit aut voluptas,
Vana spes, mendax honor & cupido
Suadet habendi.
Tuq́, Laurenti decus ô canendum
Hesperis altum medios per ignes
Qui petis cælum populo stupente &
Judice sauo.
Nunc in excelsa spatiaris aula,
Igne nunc felix recrearis almo,
Vnde sunt vitæ ac aliena tristi
Munera letho
Nos tuis præsens precibus iuuato,
Si tibi nostri placuêre nuper
(Hoseæ vatis colo dum sacerdos
Dicta) labores.

FINIS.

BENEDICTI ARIÆ MONTANI IN IOELIS VATICINIORVM COMMENTARIA PRÆFATIO.

INTER alia grauissima argumenta quibus vera ac solida religio à falsa atque vana discernitur & probatur, vnum apprimè aptum ac firmum certa & constans futurarũ rerum cognitio est. Namq. hominũ mortalium animis non solùm quædam præteritorum temporũ & præsentium etiam rerum cognoscendi cupiditas insita atq. innata est, sed multò etiam magis futurorũ euentuum præsciendi anxia cura & solicitudo inhæret. Atq. hæc quidẽ tam ardens, tam cõstans secundũ naturam appetitio cælestem humani animi originem & perpetuam sine fine durationem esse arguit. Etenim inter hominem & belluam hoc maximè interest, quòd hæc tantum quantum sensu mouetur ad id solùm quod adest, quodq. præsens est se accommodat: ac præteriti vix memor futura paulùm admodum sentit. & cum nulla illis suarum etiam animarum ratio habeatur, vtpote quæ vna cũ corpore extinguuntur. ea tantùm curãtur & parãtur quibus corporis vitã præsenti tempore alere & tueri possint, atq. vbi instanti succurrerint necessitati futura tẽpora aut nulla, aut præsentibus simillima fore, neq. sibi quidquã diem allaturã adẽpturámue putant. Quamobrem maxima eorum generum pars neq. serunt, neq. metunt, neq. congregant in horrea. sed quæ verò sunt quæ sibi in posterũ cauere visa sint, vt apes, vt formicæ eæ breuissimæ tempestatis vnius hyemis tantum præsensione mouẽtur. Homo autem quoniam rationis & diuini luminis est particeps, temporũ omnium affinitates & consequentias cernit, & preteritorum ac presentium cognitione non contentus (quoniam illa iam non sunt, hæc etiã mox non erunt) futura curiosius & anxius inquirit, vt qui futurarum rerum rationem & prudẽtiam ad se intelligat pertinere. Atq. ex hoc fonte illud ardens famæ & nominis propagandi studium, illa vehemens posteritatis cura est, hinc de rebus ad futura tempora pertinentibus deliberatio & consultatio, hinc præclara illa vni inter cæteras animantes homini adscripta viuendi ars atq. agendarum rerum ratio, quæ virtus ex prouidendo est appellata prudentia; hinc demum illa anxietas, cura & solicitudo, quid tandem futurũ sit, quærẽdi atq. animo agitandi, quæ etiam cessantes etiam otiosos occupat & exercet. Neq. verò ea solum quæ sibi vni & cõtingere & euenire possunt vnusquisq. cogitat & cauet, sed cõmunia suorum, sed ciuitatũ, sed publicarũ rerum atq. regnorũ, imò etiam & quæ ad totum humanũ genus pertinẽt euenta singulorum animos cura & cogitatione mouent. Etenim natura eadem rationis vi hominẽ non solitarium est sinit, sed hominẽ alijs cõciliat, & ad vitæ societatẽ natum esse docet, suasq. res & rationes ita definire cogit, vt humani nihil à se alienũ putet, & cuiusq. publici casus aut cuẽtus rationẽ ad se etiã iudicet pertinere. Atq. adeò non ad hominũ solũ res cogitãdas cura ab hominibus suscipitur, sed ad ipsam totius mundi molem cognoscendã, ad mundi partes, cælum, maria & terras inuestigandas, & quid in his rebus factũ olim, quid nunc fiat, quid tandẽ futurũ sit, inquirendum incitat: vel quòd totius orbis partem & ciuem, vel quòd dominum sese quisq. esse putet, vnde tanta singularum etiam minimarũ rerum cognoscendi curiositas est. Quę enim sua quisq. putet vt ea cognitu sibi digna iudicet, omnino est cõsentaneum. Sed quanquam hæc ita sese habeant, tamẽ hominũ generi obscura nimium & densissimis tenebris inuoluta futurarũ rerũ cognitio est, siue id membrorũ materies & grauis totius corporis moles efficiat, siue in illo potius primorũ parentum naufragio huius etiã maximi cõmodi facta iactura est. Etenim illud quod inter alia preclara munera Dei dono homini cõtigerat, vt saluti quoq. suę in æternũ cõsulere posset, vbi debitũ obsequium officiumque deseruit. præter cætera etiam multa extremum deponere est coactus, atq. de amœnissimorũ hortorũ finibus ea caussa pulsus, ne certã sibi munire viam posset, qua futuris incõmodis caueret & saluti in posterũ suę cõsuleret. Ne fortè inquit, mittat manũ suam & sumat etiam de ligno vitæ, & comedat, & viuat in æternũ.

CVM ergo homini futurorũ prænoscendi appetitum quidem maximũ relictum, copiã verò & facultatẽ omnẽ ademptã fuisse constet, consequẽs est ad vnius diuinæ naturæ fidẽ & subsidia

Aristot. Metaph. 1.

Toll. offic. 1. Psalm.

Matth. 6.

Prouerb.

Gen. 2.

Gen. 3.

Universidad de Deusto
Biblioteca

sidia illi esse recurrendũ: nãq. hoc etiã genere sese à Deo superari homo intelligit & tu-
Isiæ 8. credit & sperat, sicut scriptum est: Nunquid non populus à Deo suo requirit visio-
hęc caussa est, quamobrẽ tot tam varia & frequẽtia diuinationũ genera excogitata
tot augurũ, aruspicum, pontificũ, antistitũ instituta collegia, tanta auium, viscerũ, ex-
ignium, aquarũ inspiciẽdi disciplina, & tripodes, puluinaria atq. delubra cõsulendi cu-
quæ quidẽ genera omnia diuinam naturã petere & solicitare videntur. verũm enim
omnia & quæcunq. huiusmodi sunt non tã se certa veraq. quàm diuini cõsilij & ar-
vim opemq. necessariã esse hominibus probauere. Siquidẽ hæc vana & incertissima fu-
ipsæ rerũ species quibus ea expediebãtur, tum agendi ratio omnis quæ sorte, cõiectura
manis præceptis ac humanis obscruationibus & præceptionibus cõstabat & ambigu-
verbis pronũtiabatur, iũ præcipuè exitus ipsi probauerũt. Neq. tamẽ propterea quod
atq. huiusmodi ratio minimè succedat, finẽ ipsum & consilium vanũ incertumq. ex-
oportet, neq. ex eo quòd hæc à dijs petita, nõ tamẽ relata fuerint, Deum consuli super-
esse cõcluditur, siquidẽ ipsa humanæ naturæ vis contineri non potest, quin huiusmodi
res cogitet & nosse cupiat, id autẽ cùm sibi ipsa præstare nõ valeat, à numine diuino
petat necesse est. Si qua ergo falsitas, si qua deceptio subsit, ea nõ in eius, quę id appetit
motu & conatu, neq. in eo, vnde hæc petũtur, genere, sed in huius omnino generis
& inepto aut etiã peruerso petẽdi modo cõsistit. Diuina enim natura cùm simplicissima
illa prima errãdi & fallẽdi caussa est vt multiplex esse putetur. deinde & si maxime
intelligatur, & quęnã ea sit planè fuerit exploratũ, quomodo tamen hanc rem procu-
ratione impetrari conueniat, id diligenter est peruidendũ. Cùm autẽ futurorum certa
& prędictio vni tantum diuinę naturæ tribuatur, eos qui futura neq. ex se præuidere
prædicere possunt, quãuis & dij habeãtur & appellẽtur, à diuina tamẽ natura longe
esse cõsequitur: ac proinde illum qui solus hoc præstare possit verũ Deum, solumq. di-
noribus iurè esse dignissimũ. Atq. hoc quidẽ diuinitatis suę egregium argumentũ sinceri-
latũ & syncerũ ille qui verè Deus est sibi habere tueriq. voluit, neq. cũ vlla alia natura
municari passus est: vt futura non modò quæ proxima iam essent, quæq. instarent, sed
quæ lõge à præsentibus remota forẽt solus ille præsciret & prędicẽda mãdaret. Nam
prodigia & portenta atq. alia diuinæ virtutis signa vel ad naturę rationes aliqua ex parte
ferri possunt, vt subiti ignes, fulgura, tonitrua, pluuiæ, præsentissimę morborũ curationes
si non ijs modis quibus diuinitus accidũt, certè alijs rationibus cõtingere naturaliter
vel certè dęmonũ naturę & incantatorũ artibus alijsq. hominũ præstigijs saltẽ in
missa aliquando sunt edita, vt quod harũ artium & naturarũ opera spectra quædam
porũ animaliumq. aut hominũ aut etiam diuorũ imagines subitò extare videantur
spectacula Ægyptos olim incantatores Mose etiã præsente edidisse legimus. At verò
quæ futuræ sunt, & qui in humanis rebus olim erũt euẽtuum certa notio, nullis de-
nullis hominibus natura aut arte aut disciplina aliqua concessa aut permissa est. Quæ
enim cõtingere possunt naturæ certis cursibus aut terminis definire atq. arte tradere
scribere non est (quidquid vanorũ astrologorũ disciplina in diuinæ prouidentiæ ratio-
studeat vsurpare) huiusmodi enim res solum diuina natura sibi vẽdicat & assumit,
Io. 11. ptũ est: Vbi nunc sunt sapientes tui: Annuntient tibi & indicent quid cogitauerit
» exercituum super Ægyptum, quæ sese harum disciplinarũ genitricem & magistram
Igitur quæcunq. diuina prouidẽtia nullis conscijs adhibitis in humanis rebus cõ-
statuit, eorũ exitus atq. euenta omnibus hominibus, prętęrquã ijs, quibus vera Dei
ligio aut qui ex eodem Deo aut eius vatibus acceperint in obscuro incertoq. latẽt, sicut
Isa. 44. est: Ego sum Dominus faciẽs omnia, extẽdens cælos solus, stabiliens terrã, & nullus
» irrita faciens signa diuinorum & ariolos in furorem vertens, conuertẽs sapientes retro-
» & scientiam eorũ stultã faciẽs. Hoc enim sola diuina natura, quæ vna ac simplex est,
Psal. potest, in cuius manu sunt oẽs fines terræ, in cuius potestate omniũ rerum tẽpora &
Act. 1.

sunt posita, is vnus quid futurum & quãdo sit peruidet, cui nihil aut præteritũ aut futurũ,
nihil nõ viuens & præsens est. hoc sibi ille solus assumit & vẽdicat, hoc iuris aut dignitatis,
cùm nulla alia natura aut arte, non cum dæmonibus, non cùm hominibus, nõ cum Ægyptijs
aut Chaldæis communicat disciplinis, cuius illa de hac re vox est: Recordamini prioris seculi, Isiæ 46.
quoniam ego sum Deus & non est vltrà Deus, neq. est similis mei: annuntians ab exordio »
nouissimũ & à principio quę nondũ facta sunt sciens: Consiliũ meũ stabit, & omnis voluntas »
mea fiet. Atq. ita religionem suam cõmendat Deus, & ab alijs quæ veræ non sunt secernit, »
ita etiam eos solos quibus ea purè sanõteq. colitur hoc singulari beneficio decreuit ornare, &
dignos facere, quibus cum primis consilia sua diuina & futurarũ rerũ rationes cõmunicaret,
atq. ijs auctoribus & ministris alias etiam nationes arcana sua suamq. veram religionem do-
ceret; sicut scriptum est: Quid est omnis caro vt audiat vocem Dei viuentis qui de medio ignis Deuter. 5.
loquitur, sicut nos audiuimus, quibus Dominus maiestatem & magnitudinem suam ostẽdit? »

DIVINIS porrò arcanisq. libris auctoritatẽ & fidem tum alia multa tum certa futu-
rarum rerum expositio imprimis conciliat, ex quibus non solùm illius religionis familiares &
domestici, sed aliarũ etiam nationũ homines grauissima & constãtissima de rebus suis oracula
petere possunt, qui neq. ex alijs aut disciplinarũ aut religionũ libris quicquã veri ac comperti
habere potuerunt: Nam quod de Sibyllinis folijs traditum & memoriæ mandatum est nihil
omnino cum ijs, quæ dicta nobis sunt, pugnat, quãdo planũ manifestumq. sit scripta illa non
ita vulgata, non ita omnibus fuisse exposita vt nullã nobis vanitatis darent suspicionẽ: aut
si quid in illis veri continebatur, quod ad publicas vel priuatas rationes pertineret, ab his
nostris accepta ac compilata & pro suis vendita fuisse crediderim. quam nos rem vel alijs
diligenter expendendam relinquimus, vel præsenti sermone copiosius disputandã reseruamus.

PLVRA autem futurarum rerum prædicendi genera, plures modos apud suæ religionis
homines Deus esse voluit, quos oẽs enumerare & pro dignitate tractare lõgius & maius est,
quàm vt præfationis angustiæ capere & cõtinere valeant. ex quibus vnũ illud genus est præ-
clarũ quod vatũ ministerio præstatur, quòd ij viri delecti digniq. habiti fuerint, quibus diuina
cõmunicarentur consilia, atq. alijs aperienda crederẽtur: qui prouidẽtiæ testes & veræ pro-
batissimęq. religionis assertores oblatæ etiam mortis tolerantia, essent, qui nõ priuatarũ modò
sed publicarũ etiam rerum imagines animo contẽplati certa & constãti oratione prædixerũt,
quorum dicta atq. oracula adeò firma rataq. semper fuẽre, vt abrogatam omnino alijs fidem,
his solum veritatis suæ præconibus Deus habendam curauerit, eamq. ipso rerum euentu libe-
rauerit; sicut scriptum est: Suscitans verbum serui sui, & cõsilium nuntiorũ suorum cõplens. Isiæ 44
Qui dico Ierusalem habitaberis & ciuitatibus Iudæ ædificabimini, & deserta eius suscitabo. »
Qui dico profundo desolare & flumina tua arefaciã. Qui dico Cyro pastor meus es: & omnẽ »
voluntatẽ meam cõplebis. Qui dico Ierusalem ædificaberis, & templo, fundaberis etc. Vt autẽ »
certius ac firmius veritatis haberetur testimoniũ & diuinę prouidẽtię fides esset constãtior, nõ
singulæ modò res singulis vatibus, sed interdũ etiam eædem pluribus ad cognoscendum atq. ad
prædicendũ creditæ & cõmissæ fuẽre, eæ maximæ quę ad magna & preclara negotia siue diui-
nitus siue humanitus gerenda petinebãt. ex quo genere illę precipuæ sunt, quę cõmunem orbis
restitutionẽ & salutẽ, quę sacrosanctũ Iesu Christi Euãgelium, quæq. extremũ in oẽs homines
iudicij diẽ attingũt. quæ omnia planè diuina sunt, & humanæ felicitatis veras in se continent
rationes. Sed ex ijs etiã quæ diuino consilio constitui, hominũ tamen opera geri explicariq. so-
lent, quędã publica negotia nõ vni tantũ ex vatibus preuisa atq. præcãtata fuẽre, sed interdũ
duobus nonnunquã & pluribus vt in ore duorũ vel trium staret omne verbũ. huiusmodi aũt
sunt Israelitarum bella, belloriũq. successus, captiuitas, priuatæ & publicæ liberationes, totius
orbis imperij mutationes atque vices, & quæ similia his plurima in diuinis oraculis legũtur:
quorũ rationes ideo vatibus suis perspectas cõpertas atq. multò antè quã explicari cõtingeret
prædictas voluit Deus, ne (quæ hominũ stultitia est) aut ex incerto casu, aut ex hominũ popu-
lorũmue fortuna, aut ex necessaria & fatali felicitate, sed potius ex diuino cõsilio & volũtate

Universidad de Deusto
Biblioteca

omnia hæc accidisse crederentur. atque hoc modo iniectus hominũ animis timor ac
gio augeretur, & omnis superbia, omnisque fugaretur insolentia: quòd non sibi
suo felicitatem, sed diuinæ voluntati ac cõsilio quenquam ascribere, atq. ad diuina
tiones ad honestatem, ad ius æquitatemque omnia non ad priuata commoda, ne
suum cuiusque arbitrium reuocare oporteret. Igitur ex his publicis mandatis, duo
cipuè diuino Vati Ioëli, quem nunc interpretari aggredimur, de duabus maximis
data sunt: alterum quod ad Israëliticarum rerum euentum atque obiter quatuor
terrarum imperij tempora & seriem spectat. alterum verò quo publica & com
hominum salus, ac vera animorum continetur felicitas. qua legatione nulla nec
potest obiri, nec dignior. Eius autem argumenti summa breuiter nobis repetenda

ARGVMENTVM.

DIVINO *spiritu auctus excitatusque Ioël, futuram quatuor orbis imperiorum Assy*
delicet, & Persici, Græci etiam & vltimi omnium Romani seriem præuidet & cum
seram porrò stragem atque extremum excidium, quæ horum regnorum temporibus
tico populo parata erant cõmunis & patrij casus dolore cõmotus deplorat: Namq.
Israëlitæ calamitates, primũ ex Assyrijs, deinde ex Persis, tum etiam ex Græcis, tandemq. ex
acceperunt. cuius rei in sacris Regum & regnorum libris, & apud Danielem, Iosephum, Aegi
& Tacitum, atque alios satis longa narratio est. Demum post harum miseriarum prædictionem
hominum per Christũ redemptio & salus, ac maxima illa de peccato ac morte victoria & triu
summaque eorum qui restituti erunt felicitas præcinitur: Quis autem vates, hic cuiusque familiæ
tempore fuerit in cõmuni de duodecim Vatibus disputatione dictum à nobis est. Orationis verò
genere tum obscuro, tum graui atque sublimi vtitur: quoniam res ipsæ ex se magnæ, graues
sunt, & perpetuis translationibus atque allegorijs pronuntiantur: quod genus inter omnes
formas longè est difficillimum. Nam calamitates populis Israëliticis venturas horrendæ
nonæ defectus imagine describit; ipsos autem à quibus venturæ essent quatuor locustarum
numero, multitudine, & nocendi ingenio atque studio dissimilibus comparat, atque adeò hanc
omnibus suis coloribus, & membris ita aptè, ita diligenter, ac minutè depingit & ornat, vt ad
tum rem omnem suam operam omneque studium contulisse nonnullis videatur: qui picturæ
ne ducti quam rem, aut personam ea referat, nihil curandum putent, neque quicquam sub illis
famis & penuriæ depictis spectaculis, præter ea quæ sese oculis primum obiecere, aut subesse
aut desiderent; adeò pulchrè, adeò artificiosè hæc posita tractataque sunt. Nos autem tabulam
vt recto obtutu conspici potest primum singulis notatis partibus spectandam proponemus; Deinde
modo vertenda, dirigendaq. sit docebimus, vt maius pulchriusq. multò opus maximo artificio
inspiciatur; cuius operis perficiendi caussa omnis agendi ratio ab auctore est instituta. Atque
vaticinium hoc dicendi genere absoluitur. Posterius verò genus etsi non ita crebris transla
planioribus & magis ad sermonem accedentibus verbis, tamen maximis, tamen grauissimis
constat, quòd res ipse de quibus sermo fit, grauissimæ, & maximæ sua natura sunt. cuiusmodi
salus & redemptio, diuina sanctificatio, & cælestia dona atque prophetiæ spiritus, & euange
sterij virtus & efficientia est. ex quibus rebus si quæ simpliciter, aut breuiter, nulla tamen
dici potest, aut humiliter. Vt ergo tantæ à nobis susceptæ caussæ, & commentandi officio aliqua
satisfacere diuino contingat dono, ipsum in primis diuinum spiritum precari, venerari atque
vehementer expediet.

Qui maria & terras, qui cælum numine comples
Spiritus, ô certum vatibus auxilium,
Sis felix, nostræq; potens illabere menti
Et defer vatem per tua sacra tuum.
Si tibi noster & est animus studiumq; probatum
Doctorem & populis annuis esse pijs.

CAPVT I.

VERBVM *Domini quod factum est ad Ioël filium Pathuel.*

5 TOTIVS libri inscriptio hæc est, quæ in ipso dicendorum limine præfixa Hebraico
more magnas & grauissimas res luis, qui in sacraria vsq. penetrauerint, cognoscẽdas
promittit. nam nihil aliud in toto opere, quàm verbum Domini, oraculaque diuina con-
tineri doceat, quorum maiestas & grauitas, diligentissimos attentissimosque ad audiendũ
animos desideret, neque quicquam esse quod non solidum, non maximi ponderis sit, vt-
10 pote Domini verbum ad mortales homines factum, vnde eorum pedibus lucerna, & se- Psalm. 118.
mitis lumen clarissimum accendatur. Diuini ergo verbi appellatione dicẽdis auctoritas,
nominis verò & familiæ eius à quo relatum est certitudo, & testimonium orationi tribui-
tur. Quo in loco illud considerandum est, Vatum nomina in librorum initijs appellata,
dicendis auctoritatem & fidem duplici periculo conciliare, altero quidem quod huiusmo-
15 di initia dicendis, aut scribẽdis rebus, vanè aut mendosè facere, magna semper fuerit
religio: Nemo enim hominum est qui verbum Domini vsurparit, nemo qui se diuinum
vatem appellarit, quin se grauissimum capitis, animæque suæ periculum subire, si id aut
falsò aut simulate dixerit, intelligat: quamuis ea quæ dicantur grauissima, quamuis san-
ctissima, quamuis miraculorum specie aliqua contestata sint, id tamen Vatis nomen falsò
20 aut temere vsurpare nulli contigit impunè, sicut scriptum est: Ecce ego ad prophetas Ieremi. 23.
ait Dominus, qui assumunt linguas suas & aiunt: Dicit Dominus. Ecce ego ad prophetas
somniantes mendacium, ait Dominus, qui narrauerunt ea, & seduxerunt populum in
mendacio suo & in miraculis suis, cùm ego non misissem eos, neque mandassem eis.
Atque hæc res seuerissimis exemplis, & animaduersionis iudicio confirmata fuit: ex
25 quibus illud vnum est, quod præcone Ieremia fuit olim editum: Audi Hanania, nõ misit „
te Dominus, & confidere fecisti populũ istum in mendacio: Idcirco hæc dicit Dominus, „
Ecce ego mittam te à facie terræ, hoc anno morieris, aduersus enim Dominum locutus „
es. & mortuus est (subiungit Historia) Hananias in anno illo, mense septimo. Alterũ verò
periculum certa honoris, nominis ac dignitatis apud homines iactura est. Nullus enim
30 vaticinandi munus & officiũ, nisi aut à Deo iussus, aut ambitione & gloriæ studio ductus
suscipit. sed qui populi auram grauissimo nomine captare cogitauit, magnã nomini suo
infamiam & æternum dedecus molitur, si id quod prædixerit non euenat. neque verò
hæc incerta alea est, sed certissima omnino vt eorum qui Dei nomine futura prænuntia-
rint dicta omnia certus exitus confirmet. quorum verò dicta aut prædictiones sua ipso-
35 rum temeritas atque ambitiosa cogitatio propriumue regat consilium, eorum vanitatem
tempus ipsum aut nullis aut contrarijs euentibus prodit: hac enim perpetua etiam vani-
tatis infamia & probro mulctari eos voluit Deus, qui verissimi ac sanctissimi officij nomẽ
& titulum suis ambitionibus suisque mendacijs prætenderẽt. atque adeò hanc rem om-
nibus testatam esse idem voluit Deus, vt verum à falso propheta dignoscendi ratio om-
40 nibus esset exposita. ea autem ratio perpetuo constans ac planè diuina est, qua multorum
hominum mendacia, illusiones, & propria somnia, vt Lydio aliquo lapide semper solent
explorari. cuiusmodi sunt qui prophetiarũ inscriptione vulgo circumferũtur libri, & quæ
Græci quidam Danielis & Ioannis Theologi interpretes de certis annorũ millibus com-
menti sunt (quos ob eam rem Chiliastas vocant) quorum omnium somnia perinde vt
45 agrotantium vana fuisse dies ipse demonstrauit. nam quod tempus ab eis ad suarũ com-
mentationũ fidem citatũ fuerat id vbi affuit, eorũ fictionis & vanitatis certissimo fuit te- Hierem. 28.
stimonio. sicut scriptũ est: Veruntamẽ audi verbum hoc quod ego loquor in auribus tuis, „
& in auribus vniuersi populi. Prophetæ qui fuerunt ante me & ante te ab initio, & pro- „
phetauerũt super terras multas, & super regna magna de prelio, de afflictione, & de fame; „
50 propheta qui vaticinatus est pacem; cùm venerit verbũ eius, tũc scietur propheta quem „
miserit Dominus in veritate. Ergo quicunque non solùm dicendo, sed etiam scribendo
in diuinis vatibus nomen profitetur suum; id aut stabili veritatis fiducia, aut summo suo
periculo & æterna infamia se facere intelligat necesse est. Quamobrem quibus vera atq.
legitima eius muneris functio fuit, ijs non modò suum, sed patris etiam & patriæ interdũ
nomen testimonij & fidei caussa appellare nunquam est dubitatũ. Id quod Vates noster

Universidad de Deusto
Biblioteca

Ioël non minus, quàm cæteri diligenter præstitit. qui & diuini verbi inscriptione & paternique nominis appellatione, attentionem sibi atq. fidem parauit. seque scripturis posteritatem opere probatissimorum vatum ponderibus examinandum toti orbi proposuit, qui non solùm Israëliticarum rerum, sed omnium etiam gentium rationes tradendas susciperet. sed de eius & patris nomine aliàs à nobis est dictum.

Audite hoc senes, & auribus percipite omnes habitatores terræ: si factum est istud in diebus vestris aut in diebus patrum vestrorum. super hoc filijs vestris narrate & filij vestri filijs suis & filij eorum generationi alteræ.

VATICINII sui grauitatem in ipso dicẽdi exordio docturus non quosuis homines appellat, sed eos, qui sapientia & præteritorum temporum notitia vsuque præstabant: nes nimirum, quibus cùm suam rationem probauerit cæteris omnibus probatum in dubitat, vel non opus esse intelligit: huiusmodi enim res à senibus magis, quàm à iuuenibus curari obseruarique solent: namque hi ætatis robur & florem ob minorem rerum vsum communium calamitatum cogitatione & metu minus aguntur. contrà verò senes ob multorum temporum & casuum exempla atque virium imbecillitatẽ & diligentius res considerare & commodius sibi atque alijs consulere norunt; sicut scriptum est: Pulchritudo iuuenum robur eorum, & decor senum canities. & in antiquis est sapientia, in multo tempore prudentia. Cùm ergo inauditam admirandamq. rem & à nemine ante tum hactenus hoc modo atq. ordine prædictã non solùm prædicere, sed lamentari et pararet, senes sui temporis appellauit, quibus testibus ad vaticinij sui grauitatem probandam vteretur. eandem etiam attentionem cęteris hominibus parat, quos non tam teneri quàm orationis suæ auditores atque admiratores esse vult, siquidem magnum atque mirandũ aliquid à se afferri indicat, cui par exẽplum cunctis ante seculis fuerit inauditum. idem autem futuris, obseruandum vehementissimeque stupendum sit. olim historiarum & præteritarum monumenta rerum pluribus quàm nunc nota erant, propterea quod non tam libris (quos rari legunt,) quàm liberis à patribus traditæ posteritatis memoriæ prodebantur, atque ea quæ in tenera ætate domestica parentum narratione filijs audiebant multò fidelius retineri & ad rem atque ad caussam præsentem sapientius accommodari, ex qua re illa frequentia in ore omnium verba fuerant memoriæ proditum est; & accepimus. nam quæ audimus multo facilius animo percipiuntur, & memoria custodiuntur quàm quæ legimus. quamobrem illud frequentissimè in omni lege patribus inculcatur: & narrabis ea filijs tuis: & quando interrogauerit te cras filius tuus, dices ei &c. & illud etiam: Deus auribus nostris audiuimus, & patres nostri annuerũt nobis opus quod operatus es in diebus eorum, & in diebus antiquis &c. Quum ergo maximũ & inauditũ hactenus vaticinium afferebat quod omnium imperiorum & rationes Israëliticarũ calamitatum seriem cõtineret quàm breuissimè, ait: [*Si factum est hoc in diebus vestris, aut in diebus patrum vestrorum.*] Vaticinium huic simile inauditum hactenus fuisse seniorum & omnium terræ sanctæ habitatorum testimonio confirmat, idemque vtpote maximum, cunctis obseruandum & posteris suis in sequẽtes seculorum ætates narrandum proponit, tantùm dicendorum veritate & constantia nititur, tantoque id scire omnium interesse iudicat. [*Super hoc filijs vestris narrate.*] Iam dicit quod hæc tam vtilis consuetudo desit, atque hic paternæ disciplinæ mos exoleuit. Nemo pater est, qui quos liberos genuerit propria doctrina sapientiores reddat, nemo aut parentes ipsi præter auaritiam & ambitionem omnium artium expertes ignorantes sunt, aut si quibus aliqua bonarum disciplinarum notitia est, nihil minus curant quàm filios suos doceant si quos verò peritissimos esse volunt ad publica gymnasia, ad scholas relegant, vbi libera plerunque & vaga iuuentus plus in moribus detrimenti, atque argento dispendij, quàm in disciplinis emolumenti compendijque facit. Nam quanto Deum immortalem inter tot nostræ memoriæ scholasticorum millia quotquot sunt, & quis est qui vir bonus & sapiens euaserit? nonne viri numeri omnes illi sunt, & vix vnus puer eos numerare potest? Inter omnes verò disciplinas diuinarum atque humanarum

Prouerb. 20.
Iob 12.
Psalm. 77.

narum rerum historia honestissimum locum sortita est, nihil enim post sacrorũ librorum studia homini ad sapientiam, ad rerum vsum, atq. ad humanarũ rerum perspiciendam & despiciendam vanitatem, plus quàm certa præteritorum temporum notitia potest conducere. quæ res multis in scripturæ locis nobis præcepta & commendata est, vt illud: Interroga patrem tuum, & dicet tibi, maiores tuos, & narrabũt tibi. Huiusmodi igitur historias ad publicam & priuatam vtilitatem, multo magis mentibus, quàm libris inscriptas esse oportet, cùm ex earum cognitione atq. obseruatione diuina, imprimis prouidentia, & mortalium vices, casus atque infelicissimi ambitionis exitus intelligantur, & multa ad res gerendas comparetur prudentia. [*Et filij vestri filijs suis, & filij eorum generationi alteræ.*] Hac dicendi figura perpetua posteritas describitur. namque vnius seculi spatium, quod quibusdam octoginta, nonnullis centum annorũ esse placet, generationis nomine in sacris dicitur; quòd eo curriculo singulorum hominum vita peragitur, neque enim quemque ex tot militum millibus, quos ad Græciæ ruinã Xerxes conduxerat, post centesimum annum superstitem fore credidit. itaque vnius ætatis homines ad vnum seculum pertinent, ob eamque caussam quatuordecim filiorum successione, quatuordecim generationes Matthæus definiebat. Perpetua igitur traditione rem hanc omnibus suæ gentis hominibus ad æternam memoriam notam esse cupit, quæ diuinam simul prouidentiam agnoscere, & suis ipsorum rebus discant consulere. [*Generationi alteræ.*] Non de duobus alter hoc in loco, sed de sequentibus potius dicitur. nam Hebraicè est ahher, אחר quod propriè sequelam posteritatemque significat. Atque hactenus exordium fuit, quo rem grandem & cognitu necessariam sibi dicendam Vates docuit, communemque esse omnium hominum caussam, quam non sine iactura quisque posset ignorare. propterea enim præteritorum seculorum memoriam reuocauit, & præsentes suæ tempestatis homines, & posteritatem omnem ad audiendum appellauit. Est autem hæc, vt diximus, lamentatio quædam & magnæ atque extremæ calamitatis deploratio, quam sic deinceps inchoat:

Deut. 32.
Matt. 1.

Residuum erucæ comedit locusta, & residuum locustæ comedet bruchus, & residuum bruchi comedit rubigo.

SOLENT qui pingẽdi artis peritissimi sunt, cùm alia multa oculorum oblectamẽta, atque artis spectacula edere, tum mirandas quasdam depingere tabellas, quæ ex aduerso ac directè spectantibus aliam rem, aliam verò si ex obliquo inspiciantur, eamque multò pulchriorem, & quamobrem pictura ipsa ab artifice sit instituta ostendant. atq. hic modus magnã perspectiuæ artis exigit peritiam. vt spectator recto obtutu considerans, aut nauem, aut lucum, aut fluuium aliquem sibi videre videatur, aliter autem attente perspiciens Cæsaris equestrẽ imaginem ad viuum effictã, aut Adami, Euæ, atque serpentis historiam, aut aliquid aliud artificiosè & propriè expressum videat, cuiusmodi nos miracula apud Petrũ Villegam optimum virũ præstantissimumq. pictorẽ aliquando vidimus. Hanc similitudinem à pictura ad dicendi artem auctores transferẽtes, multa sæpe dicere solent, quæ primùm audita aliam rem, propius verò atq. attentius cõsiderata, aliã multò elegantiorẽ atque magis ex dicentis sententia contineant. cuius generis illa sunt: Non alligabis os boui trituranti, & non arabis in boue & asino; & illud apud exteros. *Crea virenteis est animus tuæ Campos iuuencæ, &c.* Atq. hæc frequens sacris auctoribus aliisq. nõ infrequẽs exornatio græco vulgatoq. vocabulo allegoria dicitur, quæ hoc à metaphora translationeque differt, quòd hæc in vno aut altero verbo residet, illa verò integram sibi orationẽ vsurpat, atque meritò ob eam rẽ perpetua metaphora à Quintiliano dicta est. Hoc dicẽdi genus in toto hoc priori vaticinio secutus Ioël, rem, de qua sermonẽ instituit obscuriorem, attentiorique consideratione excipiendã reddidit. nam cum quatuor orbis imperia diligenti spectatori depingere instituisset, quatuor bestiolarum, ex ijs quibus agri atque fruges infestari nimium solent, effigies ita graphicè depinxit, ita ad viuum earum notamenta expressit, vt multi ex commentatoribus id sibi solum negotij dari crediderint, vt quã optimè has, quæ primo occulis oblatæ sunt, immagines lectoribus indicarent, & rem ipsam ad simplicem famem & sitim, atque adeo ad illum ab Helisæo prædictum famis septenniũ referrent, qua de re nos alias plenius disputabimus.

Deut. 25.
Horat. li. 2. od. 5.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Nunc verò antequam rem ipsam explicemus, nominum ratio ipsa aperienda est, quod
nos latina nomina ad singulas res accómodata fugiant) descriptione potius & efficac
notis quàm verbis reddemus, quæ ratio ab hebraicis verbis, ex quibus nomina sing
generibus facta sunt nobis est petenda. Igitur quatuor insectorum naturas, hoc in loc
pellat, Gazam, Arbe, Ieleq, Hhazzil, quorũ nomina nõ tam figuras, quàm efficiend
nocendi vim explicant. omnia autem in locustarum genere contineri constans omn
Hebræorum sententia est. Commune autẽ id omnium locustarum ingeniũ est, vt n
suo vlterius semper procedant, & obuia quæque pascendo deuastent, sed nocendi
genere singula inter se differunt. nam gazam durioribus dentibus valet, ita vt arb
etiam corrodere possit, sicut scriptum apud Amos est: Et oliuas vestras comedet g
" Arbe verò, pro quo, locusta, vertit Latinus, id genus est, quod in Ægiptios agros Mo
pestate immissum fuit, quod & multitudine innumerabile est, segetesque depa
atque radicibus & calamis ipsis maximè insidiatur; nam ipsa vox tum insidiatricem
multitudinem copiamque sonat. iuxta quam rationem scriptum est: Instar locust
Iudic. 6. vniuersa complebant, innumera multitudo hominum & camelorũ, quicquid tetig
" deuastantes. Ieleq autẽ ex eodem genere cùm sit, præter copiam & numerum volat
" præstat celeriore, & latius hoc genus quàm cætera extenditur, pluresque agros c
conficit. sic enim apud Ieremiam legimus: Adducite equos quasi Ieleq aculeatos
Ierem. 57. Nahũ: 3. apud Nahũ: Ieleq expansus est, & volauit. Porrò hhazzil à verbo hhazzal deducitur,
יחסילו deuorare significat, sicut scriptum in lege est: Sementem multam sparges in terra, &
Deut. 28. dicum congregabis, quia locustæ iehhazzilu omnia, hoc est, deuorabunt. ex quo
hhazzil locustę genus voracissimũ interpretamur; quod nõ solùm obuias quasque
scindat plantas, sed deuoret & absumat. de qua etiam legimus: Fames in terra si
1. Reg. 8. fuerit, & locusta & hhazzil. Quare magnam ac diuturnã famem & annonæ difficu
summamque rei frumentariæ inopiam ab his locustarum generibus afferendam
dicit, quæ sibi ordine succedentes omnes agrorum fructus funditus erant perde
Atque hactenus imago est, quæ his nominibus latinis notatur, eruca, locusta, bruchus
rubigo. hanc autem imaginem ea parte qua exactam sui rationem ostendere potest
templati, quatuor orbis imperia, quæ sese continuato successu secuta sunt, breuissim
summo cum artificio continere videmus. quorum singula calamitates non exigu
tandem exitium Israëliticis rebus attulerunt. Ac primum quidem imperium Assy
rum fuit: quorum reges totum orbem in suam ditionem redegerunt. secundum
Persarum, qui Babylonio rege interfecto, rerum etiam potiti sunt. hos Alexander
cedo deuicit, atque imperij diadema in Græciam transtulit. vltimi fuerunt Roma
quorum imperio Oceanus terminum statuit. Primam ergo calamitatem Israëlitæ
syrijs; eamque maximam accepêre: hi enim Babylonijs hostibus Sennacheribo, Sa
nassari & Nabugodonosori prædæ & triũphi materia nõ semel fuerunt: à quibus p
Israëlis, regnum omne victum, captum, direptũ & abductum est: inde Iudæa omn
bellata, atq. vrbe ipsa Ierusalem expugnata, vnaque cum templo incensa, gens ipsa
Babylonem migrare est coacta. horum reliquias Persæ etiam hostilem in modum
menter vexauêre, dum apud eos Iudæi detinebantur, antequam per regem Ie
lymam redire licuisset, multis iniurijs affecti atque publicè & priuatè cæsi perib
in Regum, Danielis, Esdræ, Nehemiæ, & in Tobiæ etiam libris, nec non in Hester
mine legimus. & dum iam restituti à templi ædificatione retardarentur, quid non
rum passi sunt? Prius autem imperium gazam propterea nominauit, quòd A
Hab. 2. totum orbem vi, armis, & iniurijs subegerant, sicut scriptum est: Et ipse quasi
& nõ adimpletur, & cõgregauit ad se omnes gentes, & coaceruauit ad se omnes po
totum in hamo subleuauit, traxit illum in sagenam suam, & congregauit in rete
ob eam itaque rem excisionis nomen Assyrio indidit imperio, Persarum autem regn
multitudine & copijs maximis floruêre, dominationem tamen in orbe terrarum
potius, quàm prælijs sunt adepti: Nam quo tempore Medi & Persæ Dario rege
Babylonio regi afferebant, in nefario illo conuiuio, literarum in muro diuinitus scr
interpretationem fatalem sibi Balsazar rex edoctus est: eademq. nocte extinctus e
Daniel. 5. esse comprobauit; eadem nocte, inquit, occisus est Balsazar Rex Chaldæus & D
Medus successit in regnũ annos natus sexaginta duos. in hebraicis autẽ hystorijs le
Bal

Balsazari, à quodam ex custodibus suis, qui in illa Danielis actione interfuerat, caput ab-
scisum ad hostẽque delatũ fuisse. huius rei auctor est Iosephus Gorionides, in eo libro qui Iosph.
Hebraicè ab eo conscriptus extat; Saadias etiã non ignobilis apud Hebræos scriptor. hæc Saad.
autẽ gens quamuis multitudine maxima atque ingenti manu imperium tueri conata est, Dani.
5 non tamen tantum virtute aut industria valuit, vt diu dominationem propagaret:

Credimus (iniquit ille) *altos* *Defecisse amnes epotaque flumina Medo* Iuu. sat. 10.
Prandente, & non adidis cantat quæ postratus alis.

Horum tyrannidem breuissimo tempore Alexander Macedo deleuit, qui & ipse gentium omnium regnũ occu-
pauit: atque hic tanta celeritate rem confecit, vt duodecim annorũ spatio ad extremos
10 vsque Indos penetrauerit. quem ob eam causam Ioël Vates ieleq nominauit, quòd id lo-
custarum genus longè lateque expansum, multa loca celerrimè vastet. Hanc etiam Grę-
corum gentem post restitutum templum excidio Iudæis fuisse, Machabęorum hystoriæ, Machab.
& Iosephus, & nonnulli etiam ex græcis scriptoribus testantur. Sed nullo nomine, nulla Iosph. Euseb.
imagine vltimi Romanorum Imperij dominandi libido, & inexplebilis alienarũ rerum
15 cupiditas, rapina & auaritia exprimi potuit significantius, quàm hhazzil, hoc est deuo-
rãtis appellatione. Fuit semper & ob hãc causam omnibus orbis nationibus inuisum Ro-
manum nomen, & hac inuidia atque infamia laborauit, quòd nullis hominum fortunis,
nullis opibus, nullis denique rebus pepercerit. Neque enim aurũ, argentũ, vestem, & vasa
atque gemmas tantum, sed lapides etiã & ligna vndique direpta in suos luxus transtulit:
20 vt non tam dominatio ac tyrannis, quàm communis toti orbi pestis fuisse videatur.
Atque per hos primum Pompeio deinde Tito, Iuliano deniq. impio duce, omnis Iudæa,
(quæ reliqua tantum de toto Israël fuerat) vexata, direpta, capta, ac tandem templo illo
totius orbis celeberrimo diruto vastata, omnisque ea gens prorsus dissipata est. Eadem
omnino significatione, alijs tamen imaginibus leonis, vrsæ, pardi, & innominatæ bestiæ à
25 Daniele vate, quatuor imperia hæc depicta fuerũt, quarum animantiũ rationes suo loco
si Deus annuerit indicabimus.

Expergiscimini ebrij ac flete, & vlulatæ omnes qui bibitis vinum in dulcedine, quia perijt de ore vestro.

30 Si ipsa tantum imago, vt primo aspectu obiecta est, notanda esset, facilis huius ver-
sus & plana foret explicatio; nam quòd eos, qui vino delectantur, omnium primos ad lu-
ctum atque lamenta appellauerit, in causa fuit, quòd eiusmodi hominũ genus qui mane
consurgunt ad bibendum, & vinum non tantum ad naturæ vsum, quantum ad voluptá-
tem sectantur, cùm omnis agrorum sterilitas, & frugum omnium penuria accidit, multò
35 grauius vini, quàm panis, & cæterorum fructuum defectum ferũt; nam qua re quisque
maximè delectabatur, priuatus vbi fuerit, consequitur vt vehemẽter doleat, & quas ho-
ras vino, lætitiæ & cantibus impẽdebat, easdem vicissim in luctu, vlulatu & lamentis con-
sumat. Hos igitur qui vini non vsu, sed suauitate capiuntur, vocat [*Bibentes vinum in dul-
cedine.*] Quibus nulla arbor præ vite placet. vt in antiquis horũ hominũ cantiunculis est.
40 *Nullam Vare sacra vite prius seueris arborem.* Bibere autem vinum in dulcedine est, Horat. lib. 1. od.
generosissimum sibi inuenire, & mistis etiam alijs rebus, vt melle, aromatibus odoramẽ-
tisque condire. cuiusmodi multa ab antiquis inuenta, & in agricultorum & medicorum
libris plura tradita & nonnulla nostris etiam temporibus in vsu apud quosdam sunt. Ob
eam rem ait: [*Quia defecit ghassiss de ore vestro.*] Hæc vox ghassiss atq. eius significatum in
45 vulgatæ editionis libris desideratur. significat autem omnium rerum humidarum succũ
ad potum idoneum, vt quæ ex malis aut pomis, aut caricis, aut alijs rebus pocula parãtur;
quæ aut seorsum bibuntur, aut vino permista suauiores reddunt potiones. Omnia hæc
defecisse, ait, *ex ore vestro*, nam quamuis hæc alijs terris negata non fuerint, tamen
ex ijs, quas incolebant, regionibus penitus erant excindenda, vt eorum illis nulla esset fu-
50 tura copia. hæc ipsius allegoriæ, & verborũ prior sententia est, quam imaginis simplex
offert prospectus. sed quod reconditiori ratione ex auctoris mente percipimus, illud est:
Permultos in Iudæa atque Israëlitica regione fuisse, quibus loca illa voluptatis potius, quã
religionis nomine placerent; siquidem cum illa illis regio olim à Deo ad habitandum, ad
veram religionem certo atque sanctissimo cultu conseruandam, & propagandam, atque
ad veræ virtutis & sapientiæ studiũ exercendũ concessa esset. eademq. cum soli cælique
natura,

Universidad de Deusto
Biblioteca

natura, tum maximè diuina prouidentia & benignitate, omnium quæ hominibus
luntur terrarum contigisset felicissima, tamen ex humana malitia euenit, vt loci cõ
tatem à virtute ad voluptatem, & vitia, à religione ad impietatem, à temperantia ad
uiam & luxus incolæ transferrent, qui annonæ vini cæterarumque rerum cop
summam licentiã abusi diuinum cultũ, (cuius obseruãdi aliqua mercedis pars hæc
rant,) aut omnino negligerent, aut proderẽt & polluerent. His igitur hominibus qui
mam sibi in voluptatis vsu felicitatem statuerant, summam miseriã Vates indicit, ne
cedendum esse loco omnibusque ijs delitiis, quibus indignè fruebantur, esse carent
& suauissimi vini quo maximè illi delectabantur, atq. earũ quæ studiũ hoc sequun
rum & iucunditatum vsum nunquam illis amplius fore, dum sedibus suis eiecti, ab
dispersi, inter hostes, inter inimicos & inuidos vix ferino victu vitã sibi prorogare qua
nedũ suauissimo vino, voluptatibus alijs, & luxu ex animi sententia frui possint, ac ca
quidem hominibus in quorum regionibus & ciuitatibus illi peregrinabuntur, annui
ctibus & rerum copia abundè vti licebit, illis non licebit, quibus nullæ agrorum co
ditates, nullæ festorum celebritates relinquuntur, quibusque vilissimo artiũ & minis
quæstuoso genere victus est quæritandus. Neque enim si aliqui ex illis mercaturam
cuerint, in luxu propterea & voluptate agent, siquidem id vitæ studium auaros
& miseros, quàm beatos splendidos efficit. itaque ob eam rem maximum illis luctu
eiulatus terrorem denuntiat, quibus tantum amatæ voluptatis futurum est desideri
vt dum alij inter quos versabuntur commoditatibus omnibus, & delitijs abundes
fruantur, ipsi tamen careant, sordido victu & cultu vsi, non dulci ac suaui vt ante
quia de ore eorum perijt. Certissimum autem vaticinium esse præteritum tempus
hæc pronuntiata sunt docet: quod enim à se prædicitur, factum iam putare oportu
atque hoc ipsum frequens præteritorum temporum vsurpatio apud vates indicat. Q
verò orationem hanc translationis rationibus explicari conueniat, hic qui mox sequ
versus indicat.

Gens enim ascendit super terram meam fortis & innumerabilis, dentes eius sicut dentes leonis, & molares eius vt catuli leonis.

GENTIS nomen non locustarum multitudinem, sed magnos hostium exercitus
gnificat, quos Deus ad recuperandum vineã suam ab ijs quibus colenda tradita, in
Matth. 22. tamen occupata, & pessimè culta est, missurus erat. Non enim domino, sed sibi ipsi
ctum facere cultores voluerunt. quare alijs quàm acceperant legibus colentes effec
Isaiæ 5. vt plantæ à natiuo bonoque succo degenerarent, sicut scriptum est: Expectaui vt faci
„ vuas & fecit labruscas. hoc cùm vehementer domino vineæ displicuisset, qui missis
tidem qui officium iusque ab agricolis repeterent, nihil tamen profecisset, tandem
legatione contempta, insolentissimos atque nimium iniurios fuerit expertus, missis
Luc. 20. citibus suis perdidit homicidas illos, & vineam suam alijs locauit agricolis. Hos au
exercitus suis certis temporibus missos, atque eos præsertim, qui primi omnium in
in vineam fecerunt, animis viribusque præstantissimos, & copijs frequentissimos & a
apparatuq. bellico maximè instructos fore prædicit, *gens* Chaldęa primum *ascendit*
terram meam. Palæstina regio nostri hemisphærij media est, atq. vt in ventris tumore
bilicus, maximè eminens, quam qui petunt vndecunque veniant, ascendẽre dicuntur.
Matth. Isai. 21. Ecce ascendimus Ierosolymam, & in die quo ascendere vos feci de terra Ægypti. Vo
tium etiam & saltantium locustarum translatione est vsus. Significanter verò dixit
terram meam, quod iã suum ius repetere videatur ab ijs, qui creditam & cõmissam sibi
religionis cultum regionem, proprijs tantùm ipsorum cõmodis vtilitatique seruire
gerant. habet autem affectum vox *meam* & dolentem indicat dicentis animum, vt
Cant. Et ego vineam meam non custodiui. nollet quidem Dominus ad eum locum rem de
nisse, vt alienis hominibus crudelissimis & insolentissimis vtendum illi ad recuperan
nem esset, sed cùm quis iure æquitateque expertus, nihil tamen effecit, vel inuito
atque impetum adhibet. [*Fortis & innumerabilis.*] Non solum animo ac viribus sed
cis studijs, sed numero etiam & copiis præstantissimum exercitum fore docet, arm
etiam & bellici instrumenti apparatu egregiè instructum, *dentes enim eius, sicut dentes leonis & molares eius, vt Lebi*. Est autem lebi eiusdem generis fera, sed corporis mole

ribus leone præstantior, vt inter canes molossi, quos Hispani *lebreles* vocant, & maximi
sunt & acerrimi, Latinis autem, in quorum regionibus hæc ferarum genera non nascun-
tur vnum ad omnia nomen Leonis satis aptum fuit. Hebræi autem, Chaldei & Arabes,
apud quos hæc natura frequens est, singula nomina singulis indidẽre generibus, vt *Arieh*
5 minorem, *Lebi* maiorem & proceriorem vocarent. namque non esse eum catulum leonis
cùm suũ catulorũ nomẽ gur, tum ille apud Iob locus arguit: Et filij lebi dissipabuntur. Iob. 4.
Duplex autem in vniuersum armorum genus est quibus bella expediri conficiq. solent;
alterum quod ad feriendi & cędẽdi hostis rationẽ, alterum vero quod ad vastandi, expu-
gnandi & diruendi pertinet vsum. Prioris generis sunt gladij, arcus, hastæ & missilia om-
10 nia; posterioris vero Arietes, testudines & cætera quæ olim excogitata aut hoc tempore
adinuenta sunt tormẽta. atque illud genus, dentium, hoc molarium imagine Vates indi-
cauit: Dentes enim ad mordendũ & lacerandum, molæ verò ad contundendum & mo-
lendum natura comparatæ sunt, vtroq; genere paratissimum atque instructissimum ho-
stium exercitum fore ostendit, vt nõ solùm hominibus, sed vrbibus, muris & munitioni-
15 bus omnibus superior sit.

Posuit vineam meam in desertum, & ficum meam decorticauit: nudans expoliauit eam & proiecit: albi facti sunt rami eius.

LOCVSTARVM genera cùm plura sint, & multis noceant modis, non solũ fructus
20 decerpere & corrodere, sed frondibus etiam arbores, imò & corticibus despoliare so-
lent, siue quod sagaci gustu varium humoris saporem, tum in fructibus, tum in foliis, atq.
in corticibus sectentur, siue quod maleficũ, & vastans id animal natura sit. quale ingeniũ
in muribus, in picis, atque in psytacis deprehendimus. non dissimili autem calamitate,
omnia loca vbicunque locusta incubuerit afficiuntur, quàm si igne res acta esset, neque
25 solum fructu, sed frondium etiam decore, & corticũ necessario vsu omnes plantæ expo-
liantur: detracto autem cortice ligni color candidus apparet, maximè in ficibus quarum
lactea magis natura est. Vbi Latinè est vinea mea, Hebraicè vitis mea legitur. aduertendũ
verò est omnia vastationis genera ad vtrunque plantæ genus referri vitem & ficum, quæ
à locusta & fructu, & foliis, & cortice etiam expoliata sunt. *Nudans expoliauit eam, & proie-*
30 *cit.* detractum corticem proiecit nocendi cupiditate: neque enim tantum comedunt;
quantum deuastant & perdunt. Vinea autem domini exercituũ domus Israël est, & ger- Isaiæ 5.
men delectabile eius vir Iuda. sic iam nobis Isaias vineam definiuit, & ficulneam etiam
Christus præceptor noster populum illum quondam suum Iudaicum esse ostendit; quo
tempore ficui, quam fructu vacuã inuenit, maledixit: Nunquam amplius, inquit, fructus „ Marc. 11.
35 ex te nascatur. Atqui non cum arbore illa, sed cum Iudaico populo rem & causam
sibi esse, eodem in loco declaratum est, non erat (ait Euangelista) tempus ficuũ: indignè
ergo intempestiua pœna ficus affecta fuisset, nisi alterius rei repræsentaret imaginẽ. quod
& ipsum alio in loco apertius etiam est expositum, cum de ficu omnibus modis culta,
semper tamen sterili, longum atque grauissimum Iesus habuit sermonem. Quanto autẽ
40 furore in vitem ficumque Domini, illa hostium examina bacchatura essent, his verbis
aptè demonstrauit, conculcandum, vastandum, abducendum esse populum, & deserta
loca solitariaque relinquenda, omnem eorum reipublicæ ornatum, splendorem, omnem
felicitatem, imò omnem etiam vitæ commoditatem detrahendam, sicut scriptum est:
Egressus est omnis decor à filia Syon. Præcipitauit Dominus, nec pepercit omnia speciosa Thren. 1. 2.
45 Iacob: destruxit in furore suo munitiones virginis Iuda, & deiecit in terrã: polluit regnũ „
& principes eius: confregit in ira furoris omne cornu Israël: auertit retrorsum dexteram „
suam à facie inimici: succendit in Iacob quasi ignem flammæ deuorantis in gyro. Hæc „
fructuum consumptio, hæc deiectio frondium, atque hæc corticum detractio est, totius
videlicet antiqui status, omniumque fortunarum & dignitatis iactura: meritò enim eò
50 miseriarum deiicitur, qui diuinis beneficijs pro suis delitijs fuerit abusus. Cuiusmodi
illi fuerunt qui ad vitæ voluptatem omnia retulerunt, à quibus vitis & ficus commoditas
detracta est. neque verò feliciores exitus habuẽre, qui non tam voluptatibus, quàm rei
augendæ cumulandisque per fas atque nefas diuitijs operam dabant, & terræ vber- „
tatem suis tantùm commodis, non religioni, non pietati, non misericordiæ exercendæ „
seruire volebant, de quibus scriptum est: Vę qui coniungitis domum ad domum & agrũ „ Isai.

agro

Universidad de Deusto
Biblioteca

agro copulatis, an vos soli habitabitis terram? Crediderat enim illis Deus terram, ut
lendamque hac lege locarat, vt sacerdotes honesto victu contenti, auaritiam omnem
humanarum rerum cupiditatem exuerent, reliquus populus, cui agri, prædia & fu
erant, & sibi quod satis esset pararent, & diuinæ in se benignitatis memores, pauper
etiam turbæ consulerent, vnde illis & primæ & secundæ primũ, deinde & tertij
anni decimæ; primitiæ etiam & primogenita imperata sunt; & septimo quoque
ber omnibus agrorum vsus & fructus est permissus. Hæc verò omnia temporum atq
minum malitia perturbata fuere, & ab antiquo instituto & simplicitate sua ad huma
mores, cupiditatem, auaritiam, ambitionem & libidinem traducta. quæ res passim
uinis libris notatur. Quamobrem digni fuerunt inquilini, qui de loco & possessio
qua iurè retineri non poterant, vi atque tumultu deturbarentur, cogerenturque ea
bus olim abundauerant, miserrimè desiderare.

Plange sicut virgo accincta sacco super virum pubertatis suæ.

NVLLI luctus aut grauior, aut acerbior lamẽtatio, quàm nouæ nuptæ sponso
cõtingit: etenim illa ætas natura florens, quæ primos amores sine vlla adhuc domest
licitudine, sine vllis rixis, aut discordijs dulcissimos experta fuerat, quæ ornatus &
commoditatem (qua is sexus vehementer delectatur) oportunam sponsi etiam cura
impensis fuerat nacta, & primi ac maximè iucundi sponsi desiderium, & vestium
tuumque in saccum, & viduitatis habitum, atque incultæ vitę repentinam mutatio
grauissimè & impatientissimè ferre solet. vnde miserandus omnino luctus & lamen
penè insana auditur, & fortunæ ac sortis grauissima accusatio, miseraque omnino
tuitur elegia: neque enim ea natura modum aut pudorem in luctu sibi statuit, ni
hementẽ animi dolorem, tum ob sexus & ætatis imprudentiam. ad hanc ergo
Israëlitica plebs, atque in hanc conditionem vocatur, cui omnis illa felicitas, omnis
dor, omnis dignitas, omnis denique vitæ commoditas erat propediẽ adimenda,
autem miserrimus status, velut iam præsens proponitur, vt rem ipsam iam iam ante
los habentes grauius ferant, suamque calamitatem antè doleant, quàm omnino
rint; si quomodo ad sese redire, atque ad mentem bonam se recipere possint, &
tentia, precibus, ac votis leniores saltem breuioresque ærumnæ dies impetrare.
autem virginem siue puellam Synagogã, quæ hactenus libera & nulli genti fuerat
iecta, sed diuino sponso pacta, omnibus delitijs, iucundissimis amoribus & incom
libus ornamentis afficiebatur. Illa verò vbi sublato à se iam sponso, & proptijs culp
cluso vidua facta, & in hostium venerit potestatem, calamitosam & perpetuo luctu
vitam trahat necesse est: duplici miseria circũdata, altera quòd sponso dulcissimo
altera quòd hostibus seruire suis cogatur; qua miseria nulla potuit describi
Horat. li. 1. od. 29. Sic ille poeta: *Quæ tibi virginum Sponso necato barbara seruiet?* Detracta
atque interturbata per hostem religione diuino sponso omnino caruit Israëlitica
eidem hosti cedens, miserrimam ac sordidã seruitutem tolerauit. Neque verò
quàm populus, conditione sacerdotes fuerunt, qui totius eius calamitatis exemp
negligentia sua populo auctores fuerant: namque officij sui dignitate, auctoritate,
posthabitis, se totos ad quæstus, & auaritiæ studium transtulerant, sicut scriptura
Oseæ 4. Peccata populi mei comedunt, & ad iniquitatem eorum subleuabunt animas suas.
» lem ergo huic ordini lamentationem indicit Vates, quem omni dignitate omnique
moditate, citò etiam cariturum prædicit. Quoniam dominum dereliquerunt, in
stodiendo. ob eam rem ait:

Perijt sacrificium & libatio de domo Domini, luxerunt sacerdotes ministri Domini.

VATICINIVM est de excisione & ruina templi, quæ assyriorum igne & ferro
fuit. cuius causa & quòd deserta regio, agriq. vastati & aratoribus vacui essent,
annis libatio cessauit. Sacrificium autem & libationem vocamus assiduum culti
antemeridianis & pomeridianis horis Deo patri tribuebant, quod matutinum &
tinum sacrificium vocant: id ex terræ fructibus tritico & vino parabatur, hoc
cerdotũ luctũ cõsequi necesse est, si non diuina, at sua ipsorum causa, quibus cũ

ficia deficerent, vnde alerentur, nihil reliquum erat. Sacerdotes autem nõ quoslibet nominat, non illegitimos illos ab Israëlitis post veræ religionis desertionem institutos, sed quos appellet, ipse definit, ministros domini, qui verè legitimeque fuerant instituti, sed tamen dereliquerunt dominum in non custodiendo. Huius autẽ rei occasione Vates ipse
5 Threnum componit, & singulas res lamentatione persequitur.

Depopulata est regio, luxit humus, quoniam deuastatum est triticum, Confusum est vinũ, elanguit oleum. Confusi sunt agricolæ, vlulauerunt vinitores super frumento, vino & hordeo, quia perijt messis agri. vinea confusa
10 *est, & ficus elanguit: malo granatum & palma, & malus, & omnia ligna agri aruerunt: quia confusum est gaudium à filijs hominum.*

TERRAM debellatam, gentem abductam, templum excisum proposuerat; singulas nunc res, suis partibus distribuit, atq. eas verbis deplorat, ad elegiam accõmodatissimis. Terræ vastationem sic luget: [*Depopulata est regio*, Hebraicè *vastatus est ager, luxit humus.*]
15 Lugere dicuntur agri, qui cultorem desiderant, vt contrà prata rident, quæ gramine & floribus ornatissima sunt. atq. hac translatione Cicero aliquando vsus est. Neq. verò terroris tantũ augendi causa hæc Vates dixit, sed quẽ ipse mẽte animoq. sensum prophetica visione ceperat, hunc verè in elegia & planissimè exposuit; namq. sic illi affecta Israëlitica regio visa est; vt hæ terræ solent, in quibus bellũ acerbũ diuturnumq. versatum fuit. quos
20 enim ille cãpos antea collesq. nitidissimos ac viridissimos viderat, segetibus, vineis, siluis hortisque & pomarijs cultissimos, hos ita vastatos, iã ac desertos animo præuidet, vt ager ipse cultorem desiderare ac lugere dominum videretur: namque ex agricolis permulti occisi fuerant, alij capti atque abducti non solũ arationes, sed etiam sedes suas patrias reliquerãt. tribus autẽ cõmoditatibus, quæ ad vitam humanam oportunè alendam impri-
25 mis probantur, terra ipsa priuata fuit tritico, vino & oleo, triticum vastatum, mustũ confusum, hoc est arens fuit, *oleum elanguit*: Siquidem illa arborum & baccarum vis, quę anteà fuerat, penitus defecit. hanc autẽ penuriã cultores ipsi luctu maximo prosequantur necesse est. quamobrẽ ad lamentum inuitantur: [*Confundimini agricolæ vlulate vinitores.*] ita imperatiuè in hebraicis est, [*Super frumento, vino & hordeo,*] Quarum rerum studio vtriq.
30 tenebãtur. agricolæ quidẽ super frumẽto & hordeo. [*Quia perijt messis agri:*] ex quo enim hostis in regionem imperũ fecit, & quæ sata erant depopulatus est, & agros colere, ac resti tuere non amplius sinit luctus. vinitoribus verò qui vineas cæterasque arbores colunt, satis copiosa luctus materia datur: [*Quia vinea confusa est & ficus elanguit.*] & omnia in vniuersum arborũ genera, quibus illa regio maximè ornabatur & celebrabatur, hostili igne
35 & cultorũ defectu periẽre. Aptissimè verò rem disposuit; nam duplex agri colendi cura est, altera in frumentaria re, altera verò in arborea consumitur natura: in illa frumẽtum primas tenet, in hac vites, quas omnis aliarũ arborũ sequitur ratio; quamobrẽ triticum & hordeũ ad agricolas, hoc est, aratores retulit, omnia verò arborũ genera ad vinitores. sic antiqui etiam rem partiti sunt, vt Poeta: *Hactenus aruorum cultus, & sidera cæli:*
40 *Nunc te Bacche canam, nec nõ siluestria tecum, Virgulta, & prolem tardè crescentis oliuæ.* Georg. li. 2.
Etenim pastio tametsi in agris tractetur, non tamen propriè agricultura est, neque tantum agris cultis, quantũ siluis & pratis, greges & armẽta delectantur, neq. tantũ hostilis manus pastionibus, quantũ satis & vinetis nocere solet. propriè ergò elegit eã agri partẽ, quæ hominũ cura & cultu maximè indiget, cui belli tẽpora calamitatẽ præcipuè afferre solẽt. In
45 arborũ autẽ natura eorũ præcipuè generũ mentionẽ fecit, quæ vel ad vitam, vel ad delitias maximè oportuna sunt, & fructus etiã faciunt diuturniores, quarumq. in illa regione maior copia & laus est: vt ficus, mala punica, poma & palma, horum generũ frequẽs mentio in lege & prophetis est, quæ non solũ toti regioni cõmunia erant, sed quibusdã etiam locis ob elegantiã & præcipuã laudem nomina fecerant. vt Ghenthamar, Ghenrimon,
50 Ghentaphuah. hoc est fons palmarum, fons granati, fons malorum, cæteros autem fructus quos medici fugaces vocant, vno nomine oẽs collegit. [*& omnia* inquit *ligna agri aruerunt.*] vt pruni, cerasi, & cætera baccarũ genera. Glandiũ verò & nucis natura, omnis ad siluas potius, quàm ad agros pertinet, hoc genus minorem curam desiderat, & fructu est deteriore ac bellici temporis incommoditates diutius perferre valet. Atque de his arborum & plantarum generibus, quibus ea regio abundabat, vt aliàs copiosius agamus, Deũ

Universidad de Deusto
Biblioteca

mihi propitium esse vellem. Neque verò ad agricolas tantùm, sed ad vniuersos homines quicunque terrá illam incolerent, hanc miseriam pertinere confirmat. Etenim vbi omnes frugum & fructuum copia agricolæ destituti sunt, cæteros homines vel qui vel in otio agunt, vel qui ciuiles exercent artes, vel qui res administrant publicas, (quorum turba omnis agricolarum labore & industria alitur,) maxima vexari inopia necesse est: vnde is luctus commutis est omnium hominũ, quibus in felicibus & fertilissimis annis communis etiam & publica lætitia est, sicut scriptum est: Exultabunt & lætabũtur omnes sicut qui lætantur in messe multa. atque agricolarum luctum commune malum, omnibusque aliis plangendum significare, ex illo etiam loco docemur. Propterea sic dicit Dominus; in omnibus plateis planctus, & incunctis quæ foris sunt, dicetur vę, væ, & vocabit agricolam ad luctum & ad planctum omnes qui sciunt plangere. atque ob eam rem vniuersum conclusit affirmans. [*Quia confusum est gaudium à filijs hominum.*] cessauit inquit & defecit gaudium. Nam sic Hebraicè est, *exaruit gaudium.* hæc ad verborum rationem accommodata huius loci sententia est, quæ facillimè ad allegoriam transfertur, cuius ratione Domini exercituum, & sicum Israëlis gentem intelligamus, triticum verò & hordeum omnem reipublicæ vsum & commodum, arborum verò cæterarum nomine principes viros & magistratus interpretemur, quos non minus quàm agros, vineas & pascua veras belli perdidit calamitas; qua etiam calamitate, nec sacerdotes domini sese continere potuerunt, neque luctus & lamenti expertes manere. Quamobrem vbi cæteri omnes ad lamentum fuerint excitati, ad sacerdotum collegium sese elegia vertit.

Ioa. 9.

Amos 5.

Accingite vos & plangite sacerdotes, vlulate ministri altaris: ingredimini, cubate in sacco ministri Dei mei: quoniam interijt de domo Dei vestri sacrificium & libatio.

OB priuatam illorum, tum dignitatis, tum etiam culpæ & exempli rationem, omnibus etiam luctum sacerdotibus indicit, quibus præter communẽ calamitatẽ, maximũ quoddam doloris argumentum proponit templi illius celeberrimi excidium; cuius rei diuinis rebus faciendis illis est interdicendum. quare hos etiam appellat Vates, & ad maiorem luctuori calamitate ad maiorẽm luctum inuitat, quẽ omni studio, omni lugendi apparatu hoc est, omni miseriæ & tristitiæ argumento illis suscipiendũ curat: Namque & ab habitu, & mora, lugentes esse vult: saccus enim miserorum & lugentium antiquitus habitus fuit, sicut scriptum est: sederunt in terra, conticuerunt senes, filiæ Sion conspersi cinere capita sua, accincti sunt cilicijs. [*Accingite vos & plangite sacerdotes.*] Mouet sordibus, lamentis luctuque iacentes, lugubri elegia publicam priuatamque miseriam deplorent, *plangite* enim, Hebraicè ספדו *sipedu*, non ad vocis sonum, sed ad elegiæ rationem sententiam pertinet. nam quod nos elegiam Hebrai Mizzpad dicunt. verùm quod ad vocis sonum attinet verbum *vlulate* declarat, vt & mœsta omnino verba & mœstis accentibus prolata audiantur, [*ingredimini, cubate in sacco.*] *ingredimini* verbum motum hoc significat, hoc est venite, neque tam ad locum aliquem, quàm ad opus, ad luctus [illegible] rem incundam vocantur, vt apud Latinos rationem studiorum ingredi aliquis dicitur. in eo verò luctu, non interdiu solum, sed noctu etiam perdurare iubet. [*Cubate in sacco ministri Dei mei.*] Ministros altaris Dei ministros vocat. namque hic hominẽ [illegible] præter cæteros diuino ministerio addictus erat, sicut scriptum est: Et ponent omnia quibus ministrant Domino, &c. his vt maxima honoris & dignitatis cõseruandæ [illegible] nitas in ministerij exercitatione erat, sic maxima lugendi materies, imò & necessitas cessante ministerio erit. [*Quoniam interijt de domo Dei vestri sacrificium & libatio.*] Quoniam sacrificium iuge, quid libatio sit, iam diximus; hæc omnia non antè interiere, quàm templum excisum incensumq. fuit. Quòd autẽ hæc templi ruina communẽ atque [illegible] omni populo calamitatẽ allatura erat, diuinæq. in eos indignationis & iræ certissima [illegible] tura argumentũ, ob eam rem cõmunem omnibus luctum, commune lamentũ, & [illegible] tuo monumẽto quotannis, quóad in eo statu vixerint, recolendũ indicit: fuit enim [illegible] incensi dies omnibus illius gentis hominibus, imprimis funesta & luctuosa: quæ [illegible] labẽ atq. ruinã Israëlitarũ rebus attulit. quã ab eo tẽpore quo accidit solenni luctu, [illegible] nus Hebrei quotãnis ieiunij etiã indicto prosequũtur: siquidẽ hanc diẽ sceleris & [illegible] eorum testem, & pœnæ atque opprobrij perpetuum monumentũ esse Deus voluit, [illegible]

Threno. 2.

Cicero in Rhetor.

Numer. 4.

autem diem iam animo videbat Ioël, iam ipse communes suorum casus luctusque dolens meditabatur. propterea ait:

Sanctificate ieiunium, vocate cœtum, congregate senes, omnes habitatores terræ in domum domini Dei vestri: & clamate ad dominum aha diei, quia prope est dies Domini, & quasi vastitas à potente veniet.

IEIVNIVM præter alia multa quorũ causa institutum est, ad diuinam iram pœnitentia placandam valet. atque ad eam rem certa quædam dies olim lege constituta fuit. est & illa ieiunij indicendi occasio, alicuius publicæ calamitatis & mali denuntiatio, cuius lugendi & expiandi causa ieiunium publicè indicebatur. cui ieiunio certam diem nulla lex, sed ipsa rerum occasio præscripsit, eaque cura & ad indicendum auctoritas ad sacerdotalem & senatorium ordinem deferebatur, vt pro mali præsentis ratione populo & operis & cibis interdicerent, atque de ea re concionem aduocarent, cuiusmodi exemplũ in nefario illo & funesto Reginæ decreto, de Naboth damnatione legimus: Prædicate, inquit, ieiunium, & sedere facite Naboth inter primos populi, &c. Funestam ergo atq. exitialẽ diem, quæ integrã cladem & labem Israëlitis erat allatura, præuidẽs iam & prædicens Ioël, populũ suũ ad ieiuniũ, ad lachrymas, ad communẽ casum vel pœnitentia & supplicatione deprecandũ, vel acerbissimo luctu prosequendum hortatur. [*Sanctificate ieiunium:*] quoniam eam rem omnibus notam esse oportet, quæ publicæ calamitati futura est. diem igitur ieiunio publico & solenni præscribite, vt in maximis & grauissimis casibus publice facere moris est. Sanctificare, est separare, atque à communi vsu segregare, diẽ ergo certã diei ad hanc rem vult. [*Vocate cœtum.* Hebraicè est, *clamate cessationẽ.*] quid nam hoc sit, iam diximus. Illud porrò obiter hoc in loco est obseruandũ, non esse præter diuinorũ institutorũ rationem, si quid publicè ab Ecclesia pro temporum atque rerũ occasione instituatur, cuius tamen vsus à diuinorum librorum sententia non abhorreat, vt ieiunij vsus in sacris & pijs cõmendatur exercitationibus, sicut scriptum est: & affligetis animas vestras. quo tempore autem ieiunandum sit præter vnum expiationis diem, nihil præterea certi est constitutũ, sed omnia ecclesiasticæ sapientiæ autoritatique permissa, vt pro tẽporũ & rerũ vsu, quibus cõmodissimum videatur diebus, ieiunium modò ritè sanctéque fiat, indicatur. huiusmodi autem res suis in locis obseruare, à diuina philosophia non fuerit alienum, & ad ecclesiasticã auctoritatẽ defendendã fuerit inprimis cõmodũ. [*Congregate senes, omnes habitatores terræ.*] Senum nomine omnes magistratus senatoriũq. ordinem, penes quos Reip. gerendę auctoritas iusque erat, quorũ in nostra ecclesia locũ episcopi tenent, & qui publicã aut populorum, aut tribuum curam sustinent presbyteri. hos ergo vno nomine senes appellat, quos ad suum munus diligenter curandum hortatur; namque publica totius populi solicitudo, siue in lætis & felicibus, siue in luctuosis & miserrimis rebus, quæcunque instent, eos imprimis vrgeri oportet. ab his autẽ in domum domini concionem conuocari, & populo luctum & planctũ, & publicam deprecationem indici Vates iubet. [*In domo domini.*] solenne enim erat & semper in more apud omnes gentes fuit, in calamitosis & miserrimis rebus ad templa confugere, ibique publicè malũ deprecari, & diuinam iram placandam curare. hoc in illo præcipuè tẽplo ab Israëlitis agi Vates curat, cuius templi sanctitas & maiestas tanta habebatur, vt quondam in terris regium pene Dei domicilium crederetur, atq. ob eam rẽ domus Domini appellaretur. quo diuino atque sanctissimo nomine tamdiu eam celebrari, applellarique voluit Deus, quamdiu qui purè sanctéque frequentarent, in populo illo non defuêre: vbi autem latronum spelunca, semel atq. iterum facta est, semel atque iterum etiam hostibus est adeo diripiendum euertendumq. permissa, [*Clamate ad Dominum aha diei.*] Clamoris & luctus argumentum proponit diei illius miserandi, tum timorem, tum futuram lugubrẽ commemorationem. *Aha* Hebraica interiectio est, non tam dolentis, quàm præ mœstitia aut consilij inopia animum pene dispondentis. sic Hebraicè scriptum, sic etiam Latinè pronuntiari potest, aha. vt illud apud Ieremiam, Aha domine nescio loqui, lugentium enim & dolentium illa vox est *hoi*, quæ latinis sonat heu. sed Aha hunc quem diximus mentis indicat motum. *Aha diei.* O diem mœstam & calamitosam, ò lugubrẽ & miseriarum plenam diem? sed Vates argumentũ tantum, & affectum indicauit, non autem totum luctum & clamorem persecutus est: Nam die nominato grauissimam rem & ærum-

1.Reg. 21.

Universidad de Deusto
Biblioteca

ærumnam maximam impendere significauit; cuius memoriam nulla vnquam ob-
delere possit, sed inter nefastos fatalesque dies, nigro calculo sit semper numer-
magnam enim atque insignem calamitatem esse cõstat, cuius certus in qua accidit
certa & misera commemoratione quotannis notatur. *Aha* verò interiectione
tiata grauissimum, & impotentem illis dolorem, & lamenti genus acerbissimum de-
tiat, & cui non heu, sed Aha initium faciat. [*Quia prope est dies Domini, & quasi*
potente veniet.] Diem Domini diem vltionis & supplicij nominat, quo die se iudi-
dignitatis maiestatisque suæ vindicem esse demonstrabit, & qui sese hactenus mise-
dem, immeritis præbuerit, vltorem tandem commerentibus præbeat. hæc dies Do-
fortis & potentis est, & iustitiæ, virtutis atque seueritatis diuinæ testis. qua de re
est: & propter hanc in altum regredere, Dominus iudicat populos. Cuiusmodi dies
apud Isaiam dicitur: Quia dies Domini exercituum super omnes colles & montes
Horat. lib. 1. od. 15. sic etiã apud Latinos: *Iracunda diem proferet Ilio, Matronisque Phrygũ classis Ac-*
Et sicut vastitas à potente veniet. Hebraicè: *sicut vastare à potente veniet.*] Sicut, tempus
quam similitudinẽ indicat. significat autẽ diem illã cum maxima & terribili vastitate
calamitate esse venturam à potente, à forti. itaque diuinæ potentiæ potius quàm
cordiæ commemoratione hæc dies referenda est. in qua Deus tremendum egit
Hæc autem dies nona mensis Ab, fuit, quæ perpetuo & solenni Hebræis luctu repe-
quo templum dirutum, & religionis ac reipublicæ decus & splendor omnis sublatus
Quam diem inter infaustas publico ieiunio & luctu miseri Israelitæ singulis annis
quuntur, hanc autem sententiam copiosius explicuimus apud Hosseam in illo loco
nunc comedet mensis partem eorum. Postquam autem ad publicum luctum
populum vocauit, inchoatam ipse elegiam persequitur: Hæc enim est elegiarum
multa ac varia à lugente moueantur, & ab initio ad finem vsque, nunc hoc, nunc
petatur. quam rem etiam apud Hosseam docuimus.

Nunquid non coram oculis nostris alimenta perierunt de domo Dei nostri,
lætitia & exultatio. Computruerunt iumenta in stercore suo: demolita
sunt horrea, dissipatæ sunt apothecæ: quoniam confusũ est triticum.

VASTITATEM illam bellicam quam in genere proposuit, per singulas partes
plorat: neque in agris, neque in vrbibus, neque in siluis quicquam relictum esse, quod
vitam hominũque vsum esset idoneum: Nam quæ in agro fuerant, partim ab hostibus
sumpta, partim dissipata sunt, vnde nihil colligere, nihil domum asportare conge-
Neque hanc rem modò, sed armenta etiam & pastionem omnẽ defecisse. maximo
hoc lugendum esse hominibus illis, quibus harum rerum abundantia diuinam gra-
inopia verò & detractio diuinam iram & indignationem argueret, vt in Deuteronomio
Deut. 28. precationibus atque imprecationibus est obseruatum. Nam temporales illis repro-
nes apertæ imprimis, deinde spirituales vmbra quadam & imagine factæ fuerant,
verò contra primæ spirituales, eæque maximæ, postremæ verò temporales, vt appe-
eæque non ita cumulatæ, sed quantum satis sit, propositæ sunt, sicut scriptum est: Q
Matt. 6. rite primum regnum Dei & iustitiam eius, & hæc omnia adiicientur vobis. vtitur
interrogatione ad rem certitudine arguendam, & ad miseriæ augendum dolorem
[*Nonne ante oculos nostros.*] Ad miseriarum cumulũ accedit, suæ calamitatis quemq.
A Eneid. 2. Isai. 1. spectatorem, sicut & ille dixit: *Quæque ipse miserrima vidi.* & apud Isaiam: Regionem
coram vobis alieni deuorant. Deplorat ergo primum omnem illam frugũ & annonam
piam, quæ tum ad vitę, tum ad lætitiæ vsum contingere illis solebat, in maximam
fuisse mutatã: Nam solenne illis & legitimum fuit, dum suam regionem tenerent
singulis annis post nouarum frugum collectionem, ciuitatem sanctam & templum
nouis fructibus lætitiæ gratulationisq. causa inuiserent, ibique festos agerent dies
nam benignitatem celebrantes, cuius beneficio felix securusque annus sibi contigit
Ex quo autem hostis regionem occupauit, non solùm lætitiæ, sed victus etiam vsu
runt: Neque enim quod ad templum, sed neque quod domum deferrent, habuerunt
quidquid enim in regione vtile fuerat, & ad vsum idoneum, hostis ipse comedit, si
supererat, nulli vsui esse potuit: nam aut pedibus concultatum, aut igni, aut noce
critate vastatum funditus perijt. *Alimenta perierunt*, quæ ad victum necessaria fuerant,

quæ ad lætitiam & festorum celebritatem, etiam perierunt. [*De domo Dei nostri lætitia & exultatio. Computruerunt iumenta in stercore*: Hebraice sic: *putruerunt grana in glebis suis.*] nam quod translatum est iumenta, Hebraicè legimus, Perudoth, quod propriè grana dispersa פרודות
significat. Qua oratione non solùm nullum fructum, sed nullam sementis spem reliquam
5 fuisse confirmat. Nam si quid forsan comedentibus hostibus, imò deuorantibus superfuit, dispersum pedibus, conculcatum & protritum in ipsis illis locis intempestiuè & temerè iacebat, ita vt putresceret potius, quàm herbam, aut quid simile ex se produceret. Neque verò commodius aliquid domi, aut in ipsis vrbibus & oppidis inueniri possit, quo vitæ tuendæ spes alatur, vbi non modò triticum aut hordeum, sed neque aut horrea, aut
10 granaria vlla sunt relicta; omnia enim in communi illa vastitate, & ruina perierunt; partim hostis vacua hæc à se inuenta dissipauit, partim negligentia & habitatorũ defectu vitium rimasque fecerunt. qualis exitus citissimus est huiusmodi ædificiorũ, quæ annua cura & vsu conseruari & refici solent, vt horreorum, apothecarum, granarij, cellarum & reliquorum, quibus tamdiu cura impenditur, quamdiu quid in eis seruari possit, superest.
15 *vbi verò triticum confusum est, horrea etiam demolita sunt, dissipatæ sunt apothecæ.* Apotheca hoc in loco idem cum granario est. At verò frumẽtaria re & copia omni destitutis & agri colendi difficultate, affectis vna reliqua viuendi commoditas, & ars esse potuit, si quam optimè pascere & pecuariam rem exercere licuisset; namque hæc minori labore & pauciore instrumento eget, & inculris asperisque etiam in locis, non incommodè tractatur.
20 Verùm enimuerò tanta loco calamitas, tanta contigit vastitas, vt nihil ex hac etiam parte sperare liceat: Siquidem vbi neque pastoribus parcitum est, sed æqua & vrbanis & rusticis dominis, & villicis sors est ducta, nihil minus miserum vtrouis ex loco fuerit sperandũ. pastorum autem pars metu perterrita aduentante hoste agris siluisq. & pecori cessit; pars verò in hostilem prædam venit; multi etiam militũ vi & iniuria, vt fieri solet, necati sunt,
25 ita vt deserti armenti mugitus aut pecoris balatus loci testaretur solitudinem: ea namq. animantium genera, quæ humana cura tractari alique solent, vbi deserta relicta sunt, funditus pereunt, vel quòd minus quã cætera sibi prospicere & cauere possint, vel quòd minus fortia, minusque astuta ad sese defendendum sint; vnde leonum, luporum, aliarumque ferarum sæuitiæ exposita sunt, aut fame & incuria, aut cæli iniuria, aut ferarum
30 vi & rapina consumuntur, sicut scriptum est: Percutiam pastorem & dispergentur oues Zach.
gregis, atque ita quæ omnibus modis fuerat regio felicissima, nunc contrà nullis modis non horrida, inculta, deserta, atque infelix est. hoc autem deplorans etiam Vates ait:

Quid ingemuit animal? mugierunt greges armenti, quia non est pascua eis:
35 *sed & greges pecorum disperierunt.*

REM prius genere, deinde specie tractat: duo enim animantium, ex quibus vsum homines percipiunt, genera sunt; alterum Latinè armentum; pecus alterum dicitur. his nullum commune superest genus præter animal, quod tamen feras etiam sub se continet; Hebraicè verò omnia hæc quæ mitiore natura sunt, hominibusque ad בהמה
40 vsum parent & gregatim pasci solent, genus habent *Behema*, pro quo noster interpres vertit animal. hæc vbi humana cura & diligentia destituta sunt, nulli rei magis, quàm balatibus & mugitibus vacant, quo & suam solitudinem indicant, & vitam feris produnt. esse autem hoc proprium his animantibus, vt vocibus tantum dolorem suum & miseriam indicent, ex illo etiam apud Ionam loco arguitur: Homines, inquit, & iu- Ionæ. 3.
45 menta, & boues & pecora, non gustent quicquam, neque pascantur, & aquam nõ bibãt, & iumenta clament ad dominum in fortitudine, &c. Solitudini ergo & desertioni testimonium dant animalium voces, armentorum videlicet mugitus & pecorum balatus, quandoquidem huiusmodi voces querelam magis, quàm alium animæ motũ significãt, quamobrem ait: *Quid ingemuit animal?* Quid inquit aliud lamentabiles hæ animantium
50 voces, armentorum mugitus, pecorumque balatus, nisi miseram solitudinem significãt. [*Mugierunt armenta boum*, sic Hebraicè est. *quia non pascua eis*:] Namq. hoc genus vberiori pabulo & maiori gramine indiget, tum ob maiorem corporis molem, tum quòd humi serpentes & breuiores herbas ob labrorũ crassitudinẽ minus commode depascitur. mutare ergo identidem pastiones amat, quæ res oportuna pastoris cura indiget. *& etiam greges pecorũ disperierunt.* Hebraicè *nessa* verbum est, quod alterius aut culpa, aut negli-

 gentia,

Universidad de Deusto
Biblioteca

gentia, aut defectu vtcunque aliena causa perire significat. Iam ex hoc loco lamentatio crescit, & à miserarũ rerum spectaculo ad diuinam opem clamore confugit, cùm nulla humanis non miserũ, non perditũ atq. desperatum esse videatur: nam quò te cunq. vertas, omnia vasta, omnia deserta sunt; neque hominibus, neq. iumentis vlla est commoditas relicta: vnum enim superesse potuit maioribus armentis refugium, & capris etiam si siluæ & nemora, quibus sese aliquo modo tuerẽtur & alerent relictæ forent, sed hoc nihil omnino horũ est; namq. hostis populabundus agros, neq. siluis etiam pepercit, omnia incendio flammisque vastauit. quid ergo superest, nisi diuinum auxiliũ implorare, nisi Deum ipsum tam duri spectaculi commemoratione ad misericordiam prouocare.

Ad te Domine clamabo, quia ignis comedit speciosa deserti & flamma succendit omnia ligna regionis.

IN desperatis rebus vnum quò confugiamus diuinum superest auxiliũ. id à Vate populi sui vicem dolente cum primis imploratur. [*Speciosa deserti.* Hebraice est *habitacula deserti.*] vt pastorum tentoria, tuguria etiam ab oppidis remotissima. & arbores omnes quæ in agro sunt, cultas & incultas; omnia ligna, omnia denique loca hostilis ignis pertinaci. Lignum arborem etiam virentem Hebraicè & Latinè dicit; vt apud Poetam:

Horat. lib. 2. od. 13. *Te triste lignum, te caducum, In domini caput immerentis.* Hactenus ergo Iudæorum litæ gentis excidium, & tota illa per Nabugodonosorem & Assyrium imperium [illegible] minibus, quàm agris allata calamitas, & proprijs & translatis verbis prædicta & deplorata est. & quoniam dum suo vaticinandi munere fungeretur Ioël, nõ solùm quid domi suis, sed quid etiam exteris mali ab eodem hoste esset apportandum spectauit. Caeterum etiam gentium ruinam sub translatione lamentatur: benignus enim est diuinus spiritus, omnesque eos, quoscunq. sua afflauit aura humanissimos atque alieni etiam [illegible] dolentes efficit, sicut scriptum est: Debitores sumus omnibus, &c. Communem [illegible] fuisse illam ab Assyrijs in gentes omnes pestem & diuinam vltionem, cùm Graecorum & Phœnicũ historiæ testatæ sunt, tum maximè Ieremias vates distinctè prædixit: Quia

Ierem. 25. sic dicit Dominus exercituum Deus Israël: Sume calicem vini furoris huius de manu
„ mea, & propinabis de illo cunctis gentibus, ad quas ego mittam te, & bibent, & [illegible]
„ buntur, & insanient à facie gladij, quem ego mittam inter eos, &c. quo in loco [illegible] ferè habitabilis terræ orbis à Vate describitur, cuius cultores omnes Assyrij imperio [illegible] rannidem sensẽre. Hos omnes Vates noster *Agri bestias* appellat, Hebraicè *Behamot*, [illegible] vt non feras, sed eas intelligamus animantes, quæ si non humana indigeant cura, [illegible] & victus & pastus ratione plurimum cum armentis pecoribusque cõueniunt; cuiusmodi sunt cerui, damæ, silueſtres asini, & alia id genus, quæ nõ cædibus & rapinis, sed herbis fructibusque viuunt. vt autem familiares & fidei domestici gregum & pecorum appellatione definiuntur, sic gentes etiam harum animantium agri generibus compositi [illegible] lariqúe solent. Quibus omnibus grauissimam calamitatẽ & exitium allatum à se [illegible] deri dicit, hoc modo:

Sed & bestiæ agri quasi area sitiens imbrem suspexerunt ad te: quoniam exiccati sunt fontes aquarum: & ignis deuorauit speciosa deserti.

[*Sed & bestiæ agri.*] Ipsa dicendi figura de re alia sermonem haberi indicat: iam omnia confusa turbataque videt, nulliqúe genti, nulli nationi suas fortunas, imò [illegible] proprias sedes integras esse, hoste illo, atque totius orbis tyranno vincente, expugnante, diripiente, vastanteque omnia, cui etiam illud solenne fuit, vt alias gentes suis locis [illegible] dibus radicitus conuulsas, aliò cogeret migrare. Hoc autẽ totum, *bestiæ agri*, hoc est [illegible] mantium earum, quas diximus, similitudine producta perorat: quibus cùm pascua, [illegible] aquæ defecissent, cùm omnis viuendi cõmoditas sublata impedita interceptaque [illegible] cum fontes obturati, fluuijque essent deriuati, & omnia alia belli incommoda [illegible] vnum illud extremum fuit Deum vltorem inuocare miserrimorum omnium [illegible] perfugium, sicut de hac eadem re & cõmuni omnium hominum querela [illegible]

Habac. 2. Laborabunt enim populi in multo igne & gentes in vacuum deficient. Quia replebitur terra vt cognoscat gloriam Domini quasi aquæ operientes mare &c.

CAPVT II.

CANITE *tuba in Sion, vlulate in monte sancto meo; & conturbentur omnes habitatores terræ.*

COMMVNE Israëliticę regionis excidium & ruinam hactenus Vates prædicens deplorauerat, Iudaicarum rerum mentione interim facta tantum, vt sacrificiorum cessatione prædicta euentũ rei non rem ipsam depingeret: Nunc verò deinceps priorem illam Iudææ Solymorum & templi vastationem quæ Assyriorum armis & ignibus edita fuit, atque miseram illam terræ solitudinem, septuaginta annos duraturã prædicit, rem videlicet durissimam & vel auditu terribilem. hanc rem quia ad regnum Iuda pertinebat, atq. adeò ad totius religionis caput Ierusalem, Vates ita accuratè & plenè tractat, vt ob eam solam caussam vaticinandi munus illi susceptum esse videatur. ex quo factum est vt inter eos vates numeraretur, qui propius ad Iuda regnum pertinerent: Namque cætera quæ Israëlitas attingebãt, omnia simul cum Iudaicis permixta in superioribus decantauit. nunc verò duplicẽ Iudaici populi ruinã duplex etiam sacri illius fani incẽdium distinctis sermonibus persequitur. vtrique autem vastationi dicendæ simile omnino fecit initium: [*Canite tuba in Sion, &c.*] Meminisse autem ad hanc rem oportuerit rei & instituti illius, quod quinquagesimo quoque anno publicè ex more atque ex veteri religionis disciplina obseruabatur, cùm omnium prędiorum & hæreditatum restitutio, cùm vnicuiq. ad propria reditus erat. Prima illa quinquagesimi anni dies Iobel siue Iubilæus vocabatur, quam arietini cornu sonus magna cum pompa & ceremonia nuntiabat. erat autem illo tempore magna rerũ mutatio cum emptores emptis possessionibus cederent; venditores verò recuperatione legis in integrum restituerentur. ea res cum omnium vrbium & populorum rationes contractusque tractaret ad omnes in vniuersum spectabat; nunc verò simili apparatu & ceremonia diem dici Vates iubet, qua Iudæis patria natiuoque solo cedendum sit, & terra ipsa proprio Domino, Deo inquam, liberè restituenda & relinquenda, quam malo dolo & summa fraude cultores iam tenebant, ex quo officium facere suum destiterunt: Nam præterquã quòd vitijs & sceleribus terram ipsam sanctam polluerũt, Iubileorũ & septeniorũ etiam ratio, quibus terra vsibus pauperũ vacare debebat iam apud illos quadringẽtis & triginta ferè annis obsoleuerat. quę summa per septem diuisa septuaginta annos in quotiente efficit; quibus annis solum vertere & terram quieti permittere coacti sunt. quam rem & apud vates legimus, & restituendo in patriã populo in cõditionibus positam videmus. si quis verò harum rerum summam intelligere cupiat decimum Nehemiæ caput consulat. Ergo vt olim Iubilæi anno cornu sonabatur, quo vnusquisque alienis possessionibus sibi cedendum intelligeret, at dominis ipsis restitutio nuntiaretur (erat enim dies illa mensis decima maximè expectata ijs qui suorum fundorum desiderio tenebantur) sic nunc cornu sonari & vlulatu maximo diem quandam expectari Vates iubet, qua Iudæi omnes malè retentis possessionibus deturbandi essent; & in captiuitatem abducẽdi: Dominus verò ipse in integrum restituendus. sonus ergo Iubilæi atque tubæ Domino ius suum, terræ verò incolis deiectionem parari denuntiabat. Quamobrem vlulare & suam calamitatem lugere iubentur. [*Canite tuba in Sion.*] Hebraicè cornu pro tuba est, vt ad id, quod de Iubileo diximus, res videatur esse relata. [*Vlulate in monte sancto meo.*] Mons Sion idem mons sanctus Dei dicitur. est autem repetitio siue heterosis numeri, quæ rem expolitione declarat: namq. Siona mõtem sanctum suum propterea Deus appellat, quòd rem suam malo dolo ab alijs retentam repetere adornet. [*Montem sanctum meum.*] à vobis iamdiu prophanatũ & multis pollutum sceleribus. vlulate ergo, vt qui malè retentis possessionibus citissimè estis deturbandi. Eam verò calamitatem non Ierosolymitanis solùm, qui Sionis nomine continentur, sed Iudęis omnibus quicunque eam regionẽ, quæ Iudę & Beniamin sorte obtigit, incolebant, communem fore declarat; atque ob eam rem addit: [*Conturbentur omnes habitatores terræ.*] Magnum illis metum & curam inijcit, quorũ res propediem ita turbandæ, ita miscendæ essent, vt inferiora summis paria fierent, atque omnibus eodem crimine inuolutis par iudicium esset expectandum.

Cambi. Ezech. 4.

Nehem. 10.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Quia venit dies Domini, quia prope est dies tenebrarum & caliginis, dies nubis & turbinis: quasi manè expansum super montes.

DIEM Domini aduentare ait, quo res suas repetat. Aduentare autem hoc est, pr
iam esse, vt magis ab auditoribus timeatur. & qualis sit is dies, quàm calamitosus, & q
tum omnibus terræ incolis formidandus ijs rebus describitur, quæ maximo horro
perturbationi hominibus esse solēt. vt sunt tenebræ & caligo. hæ res suo etiam tem
si veniant, hoc est, noctu, horrorem tamen & mœstitiam atq. timorē hominum
incutiunt, nedum si die veniant, atque ipsam horis debitam lucem eripiant: ea
hominum tristitia, is metus, ea maxima turbatio est: neq. enim per densissimas te
saltem effugiendi periculi vlla aut ratio, aut via ostendi tur. quare non solùm salus,
consilij impotes homines redduntur. eam autem diem perpetuò obscuram nulla
interuentu saltem breuissimo illustrandam fore, sed ad noctem vsque caliginem & te
bras producēdas esse dicit, vt nocti caligo, caligini nox vicissim succedat. Nam quo
pore in captiuitate perdurarunt, nox illis fuit mœstissima & obscurissima; quandiu
hostilem impetum sustinuerunt, dies quidem (adhuc enim in suis sedibus morabant
caliginosa tamen & acerbissima dies nihilo nocte leuior acta est. [*Quasi manè expa
super montes.* Hebraicè, *quasi sahhur expansum.*] habet manè hoc nomen ex obscuritate
ductum: estq. illud tempus quod antelucanum Latini nominant, idq. sub auroræ
sum est: nam mane iam aduentante montesque summos occupante (siquidem m
primi lucem accipiunt, postremi amittunt) tenebræ fugientes densari magis & co
vallibus humilioribusque locis videntur, & maiori etiam, quàm per totam noctem
gine hominum oculos interturbant. similem autem huic caliginem toto die illo D
perseueraturam Vates dicit, quæ non tam oculos, quam animos perturbet & inuol
hoc tropo maximas calamitates infelicitatemque summam describere auctores
Iob 3. vt illud apud Iob: Pereat dies in qua natus sum, & nox in qua dictum est, concepta
homo: Dies ille vertatur in tenebras, non requirat eum Deus desuper, & non illustre
lumine: obscurent eum tenebræ & vmbra mortis, occupet eum caligo & inuol
amaritudine. Atque omnibus etiam nationibus eandem rem hæc oratio significat.
Horat. lib. 4. od. 4. *Et pulcher fugatis Ille dies Latio tenebris,* inquit Poëta. Quales homi
animi forent cuiusmodi affecti perturbationibus, cùm hostili terrore tum propriarū
parum conscientia & metu, tum etiam diuinæ iræ atque vltionis formidine cogitate
tius quàm dicere est, neque alia melius ratione explicare, quàm vt omnia ad tenebr
caliginem reuocentur: venit enim dies Domini terribilis, cum singuli suis locis tu
sunt. nam quod anteà cùm iure & moribus deducere tentaret Deus, tamen ob
tam hominum improbitatem non effecit: nunc armata manu vi transigere & effic
parat. quamobrem qui per vates suos cum his populis ex æquo & bono egerat, fu
iure experiri instituit & vim denuntiat.

*Populus multus & fortis: similis ei non fuit à principio, & post eum non er
vsque in annos generationis & generationis.*

ASSYRIORVM exercitus describit, qui copia & fortitudine cum nullo alio
Habbak. 1. comparandi fuerūt. de quibus scriptum apud Habbakuq est: Quia ego suscitabo C
dæos gentem amaram & velocem ambulantē super latitudinem terræ. Nunquam
ab initio orbis par hominum armatorum manus illi, quam Nabugodonosor in vrbis
templi excidium produxit, visa est: neq. etiam post illam tempestatem vsque ad Ve
siani & Titi tēpora tantus in Iudæam est deductus exercitus. [*Et post eum non erit
in annos generationis & generationis.*] Aliud est dicere vsque in generationē & gener
nem, aliud vsque in annos generationis & generationis. prior ratio seculis, posterior
transigitur. si quid in generationē & generationem futurū dicitur, id nullum habe
Luc. 1. tum terminū; si verò ad annos res referatur, eam annis certis finiri posse intelligimus
misericordia eius à progenie & in progeniem timentibus eum. æternū apud Deum
misericordiæ vsum erga eos qui se coluerint, significat, certamq. esse hanc & nullo
Exod. pore reuocādam sententiam: Visitans peccata patrum in filios vsque ad tertiam &
tam generationem. certum pœnæ & vltionis temporalis spatium hæc oratio præscri
Neq

Neque his dissimile est, quod Ioël certis seculorum, nempe vnius atq. alterius annis, tot militum copias in Iudæa non esse conspiciendas dicit; nec tamen nunquam maiores fore confirmat: Nam copioso magis exercitu in Palęstinam Titus Ierusalem expugnaturus inuasit quingentis fere annis postquam à Babilonijs res fuerat confecta. ne ergo sibi
5 parem aliquando exercitus impetum nunquam metuendum esse putarent Iudæi certū annorum numerū non incerta secula hoc in loco audiunt: [*Vsque in annos generationis & generationis.*] Generatio idem quod seculum hic est, quod octoginta, aut ad summum centum annorum spatio continetur. ducentis ergo post annis parem exercitum non esse cogendum, hoc certum illis statumque fuit, nunquam verò amplius esse timendum, hoc
10 non fuit certum: Nam si quis cum hoste triginta annorum inducias paciscitur, is non quadragesimum, non quinquagesimum, non denique quotquot postea sequantur excludit annos, sed integrum reliquum sibi tempus ad caussam suam, cum sibi commodum visum erit, denuo tractandam reseruat.

15 *Ante faciem eius ignis vorax, & post eum exurens flamma.*

NVLLA earum quæ sub cælo sunt rerum natura ignis aut celerior aut efficientior est: cætera enim corpora vt aqua, vt aër & quę ex his componi dicuntur, quæcunque sunt non ita citò penetrant, neque tam vehementem sui sensum in animantium corporibus efficiunt, neque earum in vniuersum vires ita plenè materiam omnem in qua versantur
20 conficiunt. Ignis verò efficentia tum fortissima, tum celerrima est, & quæ antè etiam quā accedat, vim infert. quamobrem citissimis atque insuperabilibus potentijs similitudine accommodatur: Nam & Deus, cui nihil resistere, cui nihil obstare potest, ignis consumēs dicitur: & magni etiam ac fortissimi exercitus à Deo in impiorum perniciem missi igni similes esse solent. cuiusmodi nobis hoc in loco Assyriorum exercitus vim Ioël ostendit,
25 cui qui obsistere cogitauerit frustrà conabitur; antè enim quàm accesserit, iam omnia loca partim obsistētis metu, partim venientis impetu vasta & ferè inania erunt. Etenim maximis agrorum & siluarum incendijs vbi nulla reprimendi flammæ impetus spes reliqua est, solent homines quæ salua esse maximè cupiunt, antè quàm ignis eo pertingat auferre & flammis eripere: cætera verò quæ pabulum incendio ferre possunt, vt ligna arida
30 vt tabulas materiemque omnem Vulcano venienti deuoranda obijcere, ne si temerè sparsa offenderit, quàm latissimè se extēdat. Itaq. ad vastationem minuēdam præuastatio atque excidium remedio est. Similem autem impetum & pares vēturi in Iudæam exercitus vires fore dicit; cuius aduenientis metui non obsistendo, non defendendo, sed fugiendo pretiosissima quæque auferendo, demoliendo, prætipiendoque prospici posse vi-
35 deatur. ex quo fiet vt antequam accedat, iam solitaria & pene vasta omnia loca sint, maxime autem agri & siluæ, quæ ab agricolis & pastoribus à montanis vicorumque & pagorum inhabitatoribus deferentur. itaque iam aduentans quamuis nondum accesserit, nocebit tamen & perdet; nedum cùm iam loca tenuerit & occuparit: tunc enim nihil omnino saluum, nihil quod vastationē effugerit, reliquum erit, non villæ, non pagi, non plan-
40 tæ, non fluuij, non fontes, non oppida, aut vrbes, non lapides & muri denique ipsi. omnia prædæ & rapinæ, omnia excisioni & demolitioni erunt; nam quo veniente nihil tutū esse potuit, eodem abeunte nihil omnino fuerit saluum. propterea ait: [*Et post eum exurens flamma.*] hoc est: nihil post eum nisi mera vastitas, nisi irreparabilis demolitio relinque-
45 tur. his ignis & flammæ similitudinibus frequentes in hanc sententiam auctores sunt, vt: Et erit domus Iacob ignis, & domus Ioseph flamma, & domus Esau stipula, & succēden- Abdi
tur in eis, & deuorabunt eos, & non erunt reliqui domus Esau, & apud alienos auctores,
Post certas hyemes vret Achaicus Ignis Iliacas domos. In omni autem agenda re Horat. lib. 1. od. 15.
eius qui agit tum voluntas tum etiam facultas spectari solet ad rei ipsius quæ agitur, ma-
50 gnitudinē arguendam. Atque hæc quæ modo explicata ratio est, ad facultatem pertinet, ex eo Dialecticorum loco, qui à similitudine dicitur, producta. nunc verò facultatē ipsam & damnum potius atque nocumentum effectu demonstrato arguit. vt enim caussa effectum indicat, sic quod effectum est, quæ & quanta fuerit caussa demonstrat. Atque effectus ipse comparatione ostenditur, comparantur enim varius loci ipsius status & facies, qualis ante hostis aduentum, & qualis post eius abitum fuerit.

Quasi

Universidad de Deusto
Biblioteca

Quasi hortus voluptatis terra coram eo, & post eum solitudo deserti.

AMOENISSIMAM & cultissimam Iudæam regionem quondam fuisse diuinis bis & humanæ historiæ imprimis tradunt, atque ipsa nũc vrbium, oppidorũ, pagorum vestigia indicant: nam quæ plurimas possit alere ciuitates & populum multum, fertilem esse terram necesse est. Si autem Iosepho Iudæo scriptori credẽdum est, solam Iudæ tribum ad decem millia vrbium illis temporibus continuisse accepimus, & Sodomorum suburbana, vt idem auctor tradit, hortis & pomarijs consita paradisi voluptatis faciem (eius verbis vtimur) habuêre; tametsi Ierosolymis non tanta vt in alijs locis, pecorum copia fuisset. Hanc ergo rem cõparatione depingit Vates, & quantum Assyrius exercitus regioni nocituru esset, docet. [*Post eum solitudo.*] Ad homines & armenta, ad pecora hoc nomen solitudo: *Deserti* verò vox ad culturam & loci amœnitatem fertilitatemque pertinet. Id autem quod additum est,

Ioseph. Hebraicè lib. 1.

Neque est qui effugiat eum, & Hebraicè dicitur, *Euasio non est ei*,

NULLAM salutis publicæ aut priuatæ vel minimã spem fore significat: nullus enim locus in tota terra erit, quo vel se vel suas res quisquam tueri & defendere possit; quem enim loca ignis ille pertinget, omnia occupabit, omnia vastabit, quòd si sedes relinquere & in aliam regionem aufugere consilium sit, eò tandem huius dominationem & vim nidem, huius impetum & vim esse peruenturam. cum verò iam ex facultate effectum atque ex effectu facultatem ostenderit; deinde porrò ipsam vim & copiam expositione & partitione declarat, simul & nocendi arguens voluntatem.

Quasi aspectus equorum, aspectus eorum: & quasi equites sic current.

CORPORIS & membrorum magnitudinem, animique ferociam & dexteritatem in bello, necnon & pugnandi cupiditatem, quanta hæc in Assyrio milite futura esset, describit. eam autem rem equorum imagine proposita ostendit, quibus persimilis futurus est. namque id animal natura magnum & promptum atque intrepidum est, ad bella ac pugnas committendum imprimis aptum atque auidum; quamobrem & symbolum apud antiquos fuit; nam vt oliua pacem, sic equus bellum hominum generi nocentissimum significabat, sicut scriptum est: Nunquid præbebis equo fortitudinem? aut circundabis collo eius hinnitum. Nunquid suscitabis eum quasi locustas, gloria narium eius terror. Terrã vngula fodit, exultat audacter, in occursum pergit armatis. Contemnit pauorẽ, nec cedit gladio. Super ipsum sonabit pharetra; vibrabit hasta & clypeus. Feruẽs & fremens sorbet terram, nec reputat tubæ sonare clangorem. Vbi audierit tubam cinam, dicit vah: Procul odoratur bellum, exhortationẽ ducum & vlulatum exercitus. Talem autem sese animo viribus & celeritate Babylonicum hostẽ aduersus Iudæos instituturum esse Ioël docet:

Iob 39.

Sicut sonitus quadrigarum super capita montium exilient: sicut sonitus flammæ ignis deuorantis stipulam, velut populus fortis præparatus ad prælium.

OMNIA hæc ad voluntatis argumentum & indicium pertinent: nam peditum celeritatem & cursus contentionem similem equitibus fore prædixerat, ita vt effugiens sequentem nulli, neque equiti, neque pediti posset contingere; nunc terrorem & metum quem ipso impetu & celeritate, aut vocibus incutient, ostendit: nam contento cursu etiam montes superabunt, eoque fragore & strepitu, vt non pedites aut equites, sed ipsi dem armati currus esse credantur: tanto autem fortius sonabunt, quanto fortior ex montibus quam ex vallibus sonus & voces audiri consueuêre. Hæc in singulis eorum tum vocis & motus & cursus erit; omnium autẽ simul terribilis & permistus strepitus ventium, ei persimilis, quem flãmæ, vbi aridas stipulas, paleas & spinas cõprehenderint, edunt solent, vt vel ipso strepitu, fremitu & clamore maximus metus & vehemẽtissimus terror ijs quibus ea pestis imminet, incutiatur. hoc est quod ait:

A facie eius cruciabuntur populi, omnes vultus redigentur in ollam.

METVS sanguine primum ad cor refugiente principio pallidos, deinde verò conturbato atque refuso nigros efficit vultus. Est autem niger color omnium tetrorum & ad miseriam atque calamitatem plerunque refertur, vt apud Iob: Qui ponit humilia in sublimi, & obscuratos erigit sospitate sed & Pindarus nigredinẽ, tristitiam & miseriam appellauit. Rem autem ipsam noster vates naturæ ordine descripsit: nam caussam prius deinde caussæ ostendit effectum: ipso enim tanti mali spectaculo tantum timorem humanos animos peruasurũ esse dicit, vt vultus ollis fumo denigratis persimiles reddantur.

Iob 5.11. Pindar. fragmen. 50.

Sicut fortes current quasi viri bellatores ascendent murum viri in vijs suis gradientur, & non declinabunt à semitis suis.

QVANTVM terrorem quantum expectantibus metum Assyriorum acies vel ipso sui spectaculo incussurã esset, docuerat Vates: Sed vsu tamen aliquando venire solet, vt ex maximo & copiosissimo exercitu non tantum mali ac damni, quãtum metueris, accipias, neque res gestæ minis & terroribus pares respondeant: vel quòd vulgaris militum copia & clamore, quàm manu promptior sit, vel quòd bellici vsus & disciplinæ ignara, neque ordinem aut modum in prælio tenere nouerit. quare & ipsa sibi multitudo impedimẽto potius, quàm adiumẽto est: vel tandem quòd non tam patientes laborũ omnes in tanto numero sint, vt diuturni belli molestiam perferre possint; namque hæc omnia animi potius fortitudine, disciplina, vsu atque exercitatione, quàm multitudine & copia constant. Legimus autem in antiquis historijs, & nostra etiam memoria vidimus, summos quosdã & sapientes duces fuisse qui paucis & bene instructis militibus maximorum exercituum impetus virtute atque arte sustinuerint & perfregerint. Sed ne quid his simile sibi persuadere aut sperare Israëlitica gens, & cæteræ etiam, quibus hoc malum imminebat, nationes possent, diligẽti hostilium rationum descriptione huic cogitationi Vates occurrit, ostenditque qualibus animis, cuiusmodi disciplina, qua dexteritate & vsu instructi Assyrij bellum capessent. Singulas verò res diligenter enumerat atq. appositis notis demonstrat. Primum autem in bellis gerendis cursu valere laus est, non vt victorem fugias, sed vt victum & cedentem persecutus comprehendas. currendi itaque facultatem virilem & gyganteam illis adscribit. [*Sicut fortes current.* Hebraicè est, *Sicut gygantes current.*] Alludit que ad illud, Exultauit vt gygas ad currendam viam. Cursus ergo illis victoriæ, non timiditatis, non fugæ turbatus, sed constans & exultans, qualis equorum, non qualis ceruorum est: idemque ad bellicam rem exercitatissimus vt nullo obice valeat impediri: Est autem illud artis & bellicæ prudentiæ consilium, copiosum hostium exercitũ in angustis expectare locis, vbi commodius à paucis & strenuis, quàm à multitudine res expeditur: tamen ad eam quoq. rationem ita comparati Babylonici erant, vt nullis angustijs premi, nullis possint montium aut rupium difficultatibus impediri: quippe qui nõ solum montes & colles decliuiaque loca, sed muros etiam ad perpẽdiculum extructos strenuè ascendere & superare possint: Etenim manibus pedibusque vti pro rerum & temporum opportunitate atque quocunque loco hærentem victoriam petere, consequi & reportare didicere. hoc est quod dicit: [*Quasi viri bellatores ascendent murum.*] nõ nudi, nõ inermes, sed armati etiam & clypeo & gladio astricto, ita vt ascendentes etiam pugnare possint. Quod verò ad multitudinem attinet, tunc inutilis copia esse solet, cùm in ordinẽ redigi non potuit, ita vt alij alijs, quò minus rem strenuè agant, impediměto sint. Quamobrem qui bellandi peritissimi fuerunt, ordines certos excogitauere, quibus acies, cuneosque disponerent. eamq. rationem religiosissimè & seuerissimè obseruari voluerũt, ne quis suum desereret, néue alterius locum occuparet. Si cui autem huius rei imaginẽ intueri libeat, adeat. maximam enim partem in quacunque agenda re ordo & series sibi vendicat, sed id in bello præcipuè cognoscitur, vbi nisi ordo adsit, ipsi sibi mutuò cõmilitones non impediměto solum, sed exitio etiam sunt. Assyrij ergo duces sic instruere acies, sic instructos ordines deducere nouerant; ipsi autem milites suum quisque locum sic tueri, vt si animũ & virtutem spectes singuli milites integrum exercitum referre; si verò ordinem, singulæ acies singulis tantum militibus constare viderentur; ita cuique suus, cuique commodus atque oportunus constabat locus. ex quo fit, vt nec multitudine superari, nec virtute vinci, nec arte aut consilio frangi aut impediri possint. perinde enim liberi & expediti omnes, & commodissimis spatijs distincti incedẽt, vt suam singulis viam seorsum munitam esse putes. Igitur [*viri in vijs suis gradientur: & non declinabunt à semitis suis.*] nec metu, nec alio quouis impetu aut casu deterriti, tanta illis in ordine seruando peritia, tanta religio, tanta in deserendo pœnæ seueritas est. Vbi Latinè legimus *viri*, Hebraicè est *vir*, quod nomen in loco distributionem, quam dialectici singularem vocant, significat; idem quod

Psalm. 18.

Veget. Tull. de re milit.

Universidad de Deusto
Biblioteca

quod apud nos vnusquisque, vel singuli. idem autem nomen in sequenti versu est:

Vnusquisque fratrem suum non coarctabit.

SED singulis rei gerendæ sua integra erit commoditas. Neque vero singuli inter milites stationem ordinemque tenebunt, sed cunei etiam ipsi, acies & alæ & vnaquæque exercitus pars suum nomen, suam figuram & munus suum vt sortita fuerit, rectè conseruabit, hoc est quod dicit:

Singuli in calle suo ambulabunt.

QVOD si ad huiusmodi artes & disciplinas vnam apprime necessariá rem secũ ipse afferat, nihil est quod in eo desiderari, nihil quod aduersus eum possit sperari. Id autem animus ab omni metu atque ab omni cupiditate alienus; vtraque enim res metus & cupiditas tum menti consilium, & libertatem, tum robur corporibus detrahere immaneque solet. vt ob certum periculum, aut ob præsentem prædæ aut lucri oportunitatem statio deserta officium proditum, & res infecta demum reddatur. nec minus his animi perturbationibus Assyrius miles carebit, quàm cæteris virtutibus & bellicis artibus atque institutis abundabit; namque non solum pericula non expauescet, sed vltrò ipse gloriæque victoriæque studio adibit. ad prædæ autem & spoliorum contemptionem ita erit animatus vt nihil omnino cupiat, nihili lucrum aut quæstum faciat.

Per fenestram cadent, & non demolientur. sic Latinè. Hebraicè autem sic:

Super gladium irruent: & non concupiscent.

PRIOR pars obiecti periculi, posterior verò lucri contemptionẽ significat: ipse enim hostilem gladium ita contemnet, vt vltrò etiam petat, & viuẽti etiam hosti detrahat. Sic intrepidus animus, tanta dexteritas, tanta in conficiendo celeritas & felicitas erit. Sic vulgata spectetur editio, ad dexteritatem & felicitatem res est reuocãda; cùm e fenestra saltu aut casu deiectos læsum non iri confirmet. Quoniam verò bellica laus nõ in vsu solum, sed magis etiam in victoriæ vsu posita est: Namq. nonnulli duces fuerunt, qui vincere scirent, victoria vti nescirent. Quod & Hannibali Carthaginensi obiectũ aliquando fuit. Ea res plerunq. aut consilij inopia aut militũ lassitudine, aut etiam prædæ & spoliorum cupiditate retardante, accidit. Tum verò maximè consilio & virtute opus est, quæ minimum hæc si abundent, si autem deficiant plurimum incommodi possint afferre. Sic hostis in prælio victus, & intra mœnia coactus est, namq. tunc desperatis extrema omnia tentari, tunc artes & doli intendi, tunc vires ad sui vltionem ex ipsa etiam mortis cupidine peti addique solent. pars è muris propugnare & portarum claustra munire, pars ponis occlusis sibi intra domos consulere, alij vias occupare atq. defendere: sed ijs tamen omnibus superiorem se Assyrius miles præbebit. namque non spoliorum & prædæ victoriæ cupiditate, nõ sparsi aut temerario impetu, sed certis cuneis & copijs coactis plures simul partim effractis foribus vrbem inuadent; partim muros ipsos cum maximà pernicie gnantium pernicie occupabunt; alij clausarum domorũ tecta conscẽdent, vnde subiectis custodibus impunè nocere possint; quidam etiam per fenestras subeuntes reductos in domum homines & ad portas defendendas constitutos neque opinantes subitò oppriment, hoc est quod ait, *tanquam fur*, quem nescias vnde, aut qua hora venturum expectes, atque ita singuli omnesque simul suas partes agent, vt ad victoriam, ad gloriam, ad hominum aliorum perniciem, non ad sua cuiusque cõmoda comparati esse videantur. quæque ex rebus fiet, vt neque foris, neque domi, neque virtute, neque arte, neque cõsilio, neque dolo aut alio quouis modo superari aut effugi possint. Namque

Vrbem ingredientur & in muro current: domos conscendent & per fenestras intrabunt quasi fur.

Tantam autem calamitatem & humanarum rerum ruinam signa etiam quædam prodigia tum in cælo, tum in terra præcedent; qualia ante maximas & nobilissimarum rerum mutationes in antiquis historijs cõtigisse legimus, vt vel his signis testatum esse possit rem non fortuna, non casu accidere, sed Dei cælum, terram ac maria temperantis consilio euenire; neque enim casus aut temeritas hoc efficere potest, vt ex eodem hominum genere pars quædam subitò vires atq. animos fortissimos induat, cæterisque vim illatam omnibus & iugum imponat seruitutis grauissimũ, atq. hęc rursus victrix pars victis omnibus succumbat, illis viribus, illis animis, quos ante habuerat, penitus destituta; hæc omnia præterquam

præterquam quòd ratio ipsa diuino consilio & nutu agi regiq. arguit, signa etiam & prodigia oportunè edita declarant, sed multò etiam magis vaticinia diuinaque probant oracula. Prodigia autem tum in cælo, tum in terra, tum in vniuersa natura fieri solent. cuiusmodi terræ tremor, cælorum concussio, luminariumque obscuratio est, & marinæ etiam insuetæ procellæ, atque terribilis fluctuum cum exundatione sonitus, fluuiorum etiam recursus, petrarumq. concussiones & motus. huiusmodi prodigia Christi redemptoris mortem secuta diuinitatem illius gentibus etiam à religione alienis testata sunt. Matth. 24.

A facie eius contremuit terra, moti sunt cæli Sol & Luna obtenebrati sunt, & stellæ retraxerunt splendorem suum.

HÆC NOS NON hyperbolicè dicta interpretamur, nec ad homines tantùm relata volumus, vt aduentante hoste Iudæi in eum terrorem, in eam sint trepidationem venturi quasi terra tremeret, cæli concuterentur, & splendorem sol & luna negarent. qualia multa à poëtis componi solent, magnum hominum metum, magnam rerum trepidationem significantibus. nam quales hominibus futuri essent perturbationes, quanti pauores, quam impotens metus, iam Vates noster dixerat: A facie eius cruciabuntur „ populi, omnes vultus redigentur in ollam. sed quæ hic dicuntur simpliciter expectanda accipimus, quemadmodum & illa à Christo diuino verbo prædicta: Erunt signa in „ sole & luna & in stellis, &c. quarum prædictionum ipsa res & veritas, non autem hyperbolica ratio expectanda est; Namque, vt diximus, hæc cælo terraque edita signa diuinam prouidentiam & consilium præsens etiam impijs hominibus, etiam prouidentiam negantibus testantur. legimus enim quosdã qui Deos esse negarẽt, & omnia casu & temerario concursu constare dicerent, tamen tonitruis fulminibus subitisque cæli tempestatibus perterrefactos diuinæ vltionis metu tactos fuisse, sicut scriptum est: Vox Domini super montes, Dominus super aquas multas, vox Domini confringentis cedros, vox „ Domini commouentis desertum cades, & confringet Dominus cedros Libani, vox Domini reuelantis condensa & in templo eius omnes dicent gloriam. & vnus quispiam ex „ his impijs in hanc etiam sententiam tandem confitetur. Psalm. 28.

Parcus Deorum cultor, & infrequens,
Insanientis dum sapientiæ
Consultus erro, nunc retrorsum
Vela dare, atque iterare cursus
Cogor relictos. namque Diespiter
Igni corrusco nubila diuidens,
Plerunque per purum tonantes
Egit equos, volucremque currum, &c.
Valet ima summis
Mutare, & insignem attenuat Deus
Obscura promens. &c.

Horat. lib. 3. Ode. 34.

tandem subdit:

Magnum profecto prouidentiæ testimonium vnà cum terrore & metu hæc prodigia & signa hominibus etiam impijs parant, sed tamen vaticiniorum oracula & prædictiones omnium testium longè grauissimæ & certissimæ sunt: cùm res verbis & oratione prædictæ, cùm rerum caussæ & euenta, antecedentia & consequentia demonstrata nullum impietati, nullum stultitiæ, malitiæ denique humanę nullum ad rem secus interpretandam locum relinquunt. Quamobrem non solum prodigijs & portentis, sed oraculis & propria diuinaq. voce sese consilium suum testaturum esse Deus ait, vt nulla ex his maximis & grauissimis rebus antè eueniat, quàm ab ipso per vates suos excitata atque vocata fuerit, neque cuiquam hominum moliri aliquid sine eius consilio aut permissu liceat; & quò maiori mole aliquid inceptum factumq. fuerit, eò magis probabile est Deo id auctore contigisse; nam quod reliquas omnes humanas superat vires, id non tam humanum, quàm diuinum esse ratio ipsa euincit. ob eam autem rem Vates ait:

Et Dominus dedit vocem suam ante faciem exercitus sui: Quia multa sunt nimis castra eius: quia fortia: facientia verbum eius: magnus enim est dies Domini & terribilis valde, & quis sustinebit eum?

Universidad de Deusto
Biblioteca

QVEMADMODVM maximi Imperatores penes quos rerum ſumma eſt, exer-
ſuos quocunque volunt, vocant & dirigunt, neque quicquam ſine eorũ imperio aut
filio à cæteris ducibus fit, aliàs enim neque certa atque integra ad agendum ratio
neque res ex adminiſtrantium ſententia ſuccederet. ſic tantum, tam fortiſſimum,
omnibus rebus & artibus inſtructum exercitum comparare colligere atque in perra
orbis, maximè autem Iſraëlitici populi ducere, non niſi diuino contingere poteſt
lio. huius autem conſilij index vox diuina eſt, multo antè tempore per vates pronun
qua impijs & ſceleratis hominibus bellum indicitur, & duces ipſi, per quos agẽda re
ad conducendos milites, atque ad expeditionem parandam animantur. hoc enim
lio & verbo diuino, hac diuinæ voluntatis vi & efficientia, numerus & vires exercit
adduntur, ac bellicæ diſciplinæ inſtituta facilius & melius capiunt & tenentur. ergo
exercitus magnitudo, robur & conſtans virtus ac diſciplina ſummum imperatorem
eſſe arguit & probat: nam maximè & optimi inſtructi exercitus optimum & max
eſſe conuenit Imperatorem. Multa eſſe caſtra nimis, ad numerum pertinet, fortia
virtutem & diſciplinam, ad quam etiam illud: [*Et facientia verbum eius.*] ad hoc
comparatus tantus exercitus, ad hoc inſtructus & tanto robore ac dexteritate auctus
[*Vt faciat verbum Domini,*] atque prompta manu in omnes ſceleratas & impias nat
maximè autem Iudæos diuinæ vltionis miniſtrum ſe præbeat, ſicut ſcriptum eſt: D
Habbak. 2. „ ne in iudicium poſuiſti eum, & fortem vt corriperes fundaſti eum. Duas autem
momenti res hic locus nos docet; altera eſt, humanam potentiam, copias, felicitate
omnem non caſui, non fortunæ, non proprijs, ſed diuinis conſilijs accepta referenda
atque ad eam normam gerendarũ rationes rerum eſſe dirigendas. Altera verò res eſt
licere hominibus diuina conſilia cõtemnere, aut pietatẽ deſerere, neq. ijs qui hæc
ſerint ſecuris agere & ſine metu; nam vt lenta ſit, tamẽ maxima & grauiſſima diuin
& vltio eſt. id quod ex ipſo apparatu arguitur: quò enim tardius res agitur & parat
grauiori creſcit & perficitur mole. quantus autem & quàm inſtructus Babylonioru
citus à Deo vocatus, & ad totius orbis impietatem & ſcelera vlciſcenda ductus fuer
eiuſdem ſentẽtię apud Iſaiam, locus declarat: Et eleuabit ſignum in nationibus pro
Iſaiæ 5. „ ſibilabit ad eum de finibus terræ: & ecce feſtinus velociter veniet. Non eſt deficie
„ que laborans in eo; non dormitabit neque dormiet, neque ſoluetur cingulum reni
„ nec rumpetur corrigia calciamenti eius. Sagittæ eius acutæ, & omnes arcus eius
„ vngulæ equorum eius vt ſilex, & rotæ eius quaſi impetus tempeſtatis. rugitus eius
„ nis, rugiet vt catuli leonum, & frẽdet & tenebit prædam, & amplexabitur, & non
„ eruat. & ſonabit ſuper eum in die illa ſicut ſonitus maris: aſpiciemus in terram, &
„ tenebræ tribulationis & lux obtenebrata eſt in caligine eius. hic locus plane cum
Ioëlis ſententia conuenit, deque eadem re omnino eſt. atque hæc vox etiam eſt
Dominus dedit à facie exercitus ſui. [*Quia magna dies Domini.*] diem vltionis
cat, cùm Deus qui ſe miſericordem, qui patientem & diſſimulantem peccata hom
propter pœnitentiam eouſque præbuerat, ſe tandem iudicem præbebit. [*Et quis*
nebit eum?] magnitudinem & difficultatem inenarrabilem hæc dicendi figura
dit; nam cùm Vates interrogat, [*Quis ſuſtinebit eum?*] ſe id neſcire confirmat, ſed
vatum diuinam mentem fugiat, eam rem nemini alij certam eſſe conſtat. ſic apud
Pſalm. 89. tem: Quis nouit poteſtatem iræ tuæ & præ timore tuo iram tuam dinumerare?

Nunc ergo dicit Dominus, conuertimini ad me in toto corde veſtro, in ieiunio, &
in fletu, & in planctu.

Pſalm. [NVNC ERGO, Hebraicè *Etiam nunc.*] Miſericors & miſerator, & iuſtus Dom
qui non in perpetuum iraſcitur, neque in æternum comminabitur, non ſecundum
cata hominum faciet eis, ſed ſecundum ſuam miſericordiam ſaluos facit ſperantes
Ipſe inuitus punit, ipſe vltrò miſericordem ſeſe promittit & præſtat: iam nunc in ip
lamitatum prædictione, iam inter minas ipſas miſericordiam cogitat, iam res reli
vltrò ipſe parat, & quibus rebus hoc præſtari poſſit, eas res iam adornari & inſtru
Atq. in hoc loco diuina illa Iudaicarũ rerum reſtitutio prędicitur, quæ poſt certos
hoc eſt, ſeptuaginta, contigit: quam Deus, vt illi maximo ſuo conſilio de humani
ſalute non deeſſet, effecit: Noluit enim eam gentem, ex qua maximus ille totius
re-

redemptor oriturus erat, omnino perire, ſed eouſque conſeruare & fouere, quoad res illa
tam præclara, tam omnium maximè neceſſaria procuretur. Quoniam autem diuinæ mi-
ſericordię maxima beneficia ſine fide & pœnitentia planè vt hominibus contingant, non
conuenit, ob eam rem ad pœnitentiæ ſtudium etiam in hoc tẽpore & in hac conditione
5 conſtitutos Iudæos diuino verbo Vates hortatur. eam autẽ veram eſſe pœnitentiam non
ſimulatam vult, quæ internis animi virtutibus & veritate magis quàm externa aliqua ſpe-
cie & vmbra paretur. Eam verò rem diuini ingenij deſcriptione & conſilij etiam demon-
ſtratione ſuadet, Cùm Deus miſericordem ſe & ſui ſimilem ſemper profeſſus fuerit &
præſtiterit. Conuerſionem in corde primum deſiderat; deinde huius conuerſionis argu-
10 menta publicè oſtendi iubet: [*in ieiunio, fletu & planctu.*] hæc enim ſi pure ſanctęq. fiant,
non quidem conuerſio ipſa, ſed laudatiſſima conuerſionis ſunt argumenta. atque hæc
pœnitentium hominum exercitationes & ſtudia hominem ipſum propius, quàm cęteræ
res & ſpecies attingunt. propterea ait:

15 *Scindite corda veſtra, & non veſtimenta veſtra.*

VESTES in magnis doloribus, à collo ad pectus ſecundum humeros ſcindere moris Miſnaioth de voluminé patuo. c. 3.
fuit antiquis, ſed ieiunium, fletus & planctus ex animi magis ſtudio & voluntate orta vi-
dentur, & eius apud quem agitur animum vehementius mouent: veram ergo eſſe cor-
dium, hoc eſt, voluntatum ſciſſionem, veram conſiliorum, ſtudiorũ & totius vitæ emen-
20 dationem vult, non quæ externa vmbra aliqua ſine vlla veritate præſtetur. Cuiuſmodi il-
lud eſt: Cùm ieiunatis, nolite fieri ſicut hypocritæ triſtes, exterminant enim facies ſuas, Matth. 7.
vt appareat hominibus ieiunantes: namque vera & commodiſſima pœnitentia Deo po-
tius, quàm hominibus ſeſe probare amat, ſicut ſcriptũ eſt: Cor contritum & humiliatum Pſalm. 51.
Deus non deſpicies. huiuſmodi ergo conuerſionem Deo probãdam ſuadet Vates, quam
25 ſi vera & probata fuerit, nunquã fore vanam, nunquam fructu caritatem confirmat; agi-
tur enim res cum Deo natura ſua ad miſericordiam propenſo, ad benignitatẽ facillimo,
ad iram tardiſſimo: neque enim per ſingulos dies iraſcitur, conſequens ergo eſt ſi ab eis
res recte procurata ſit, per Deum non eſſe repugnandum, quominus aliqua illis ſalus
reſtituatur. Igitur,

30 *Conuertimini ad Dominum Deum veſtrum.*

DVO nomina hic ſunt, Dominus, quod Hebraicè eſt quatuor literis conſtans nomen, יהוה
aliàs ineffabile, cuius nominis ea quæ frequentius obſeruatur ratio, ad miſericordiam ſpe-
ctat; Alterum nomen eſt ELOHIM, quod ad mundi gubernationem proprie pertinet. אלהים
35 eſt autem huiuſmodi ſententia: Cogitate quemadmodum paranda atque agenda vobis
pœnitentia ſit, & ad quem vobis tota hæc ratio referenda eſt, [*Ad Dominum,*] ſcilicet
miſericordem & benignum gubernatorem & principem veſtrum, cui vos olim in
proprium peculium fuiſtis egregiè præter cæteros homines delecti. quàm certa verò
vobis hæc merces futura ſit, quàm magnum quæſtum factura ipſum Dei veſtri inge-
40 nium cogitare & ſperare iubet.

Quia benignus & miſericors eſt, patiens & multæ miſericordiæ, & præſtabilis
ſuper malitia.

SINGVLA verba vt ad amuſſim expenderentur, maiori tum ſpatio tum ingenio
45 opus erat: Sunt enim hæc ex his quæ Dei mores (vt ab Hebræis dicitur) explicant, quorũ
perpetuam cogitationẽ hominibus eſſe oportebat. ſed breuiter ſingulorũ indicabimus
originem, vt pijs animis ad ſignificationis & ſententiarum cum magna delectatione atq.
vtilitate veſtigandam magnitudinẽ aditus aperiatur. Prima vox eſt HANNVN, pro qua חנון
interpres præ Latinæ linguæ inopia non incomodè reddit benignus. ſed vox ipſa gratiam
50 proprie ſonat, hoc eſt, naturam & voluntatem ad beneficentiam vltrò propenſam. & que Hora. Serm. lib. 1. Sat. 2.
antequam petatur, quid opus alijs ſit & intelligat & donare cogitet. huic rei nõ diſſimilis Cicer. in Philoſoph. lib. 2. pag. 191.
benignitas ſignificatio apud Latinos eſt. vt illud: *Quippe benignus erat.* Poteſt Orat. lib. 1. pag. 170.
etiam nomen HANNVN Latinè verti Gratuitus, cui mercenarius & conductus oppo-
nuntur: nam liberalitatem gratuitam, hoc eſt, ſine præmio ſine mercede benignam, & רחום
gratuita etiam ſuffragia Cicero dixit. Secunda verò vox eſt RAHHVM, quod grauiore

Universidad de Deusto
Biblioteca

etiam habet significationem: Quippe ex eodem fonte hoc nomen deriuatur, ex quo
רחם REHHEM, quod viscera materna significat. quòd si nobis vocabula Latinè fingere li-
ret, quemadmodũ Theologis illis Ortuino atque socijs licebat, libenter pro RAHAM
redderemus visceratissimũ, hoc enim vocabulo illi inter alia vsi sunt. Hispanus quo-
sermo congruens huic verbo, verbum habet, *entrañable & desentrañarse*. quibus voc
amorem internum vehementissimũ ex ipsis visceribus emanantem indicat; Latinæ
linguę religio huiusmodi etiam fingendi cõpescit audaciam, sed circumloquijs & de-
ptionibus hæc simplicium verborum egestas sustentanda est. Tertium verbum
אֶרֶךְ אַפַּיִם *Patiens*. Hebraicè ERECHAPPAIM, quod ad verbum latis naribus hominem sig-
cat: nam qui angustioribus naribus sunt, citissimè irarum fumos concipere, & tardi
ac difficillimè efflare deponereq. iram solent: Iræ enim sedes & origo in iecore pra-
est; argumentum verò in naribus. contra qui latiores narium fenestras habent, & tar-
irascuntur, & facilius ac citius placantur. huic rei similem naturam Deo asseribit V
non cui nares, aut membra alia sint, sed cui eminẽter ea virtute atque patientia long-
dissimulatio, quæ in ijs, quibus lentissima ira & latissimæ nares sunt, laudari solet
quidquid in creaturis boni est, in Deo eminenter esse cõmunis omnium Theolog
sententia & oratio est. Quartum autem verbũ est, [*Multæ misericordiæ.* Hebraicè
Multus misericordia.] estque id quod diuus Paulus diues in misericordia interpre
qui non parcè, non coactè misericordiam impartiri soleat, sed plus etiam quàm pe
aut intelligimus, namq. in ea re se maximè diuitem ostẽdit: si enim sapientiam eius
sideres, si virtutem, si harum rerum singula genera & argumenta expendas, omnino
nitum atque immensum pelagus tentaueris. si verò misericordiam eius à generatio
generationẽ erga timẽtes eum cogitare velis, profectò in illud prorũpes: Suauis Dom
Psalm.144. in vniuersis, & misericordia eius super omnia opera eius. Vltimum porrò verbum
[*Præstabilis super malitia.*] hic dicendi modus frequens in sacris libris est, quem non
petuò ijsdem verbis Latinus reddit interpres. Hebraicæ voces propriè significãt, cre
bilis super malum. significat autem animũ placatu facillimũ, & qui facile odium, p
& nocendi cogitationem deponat. cui vel malum iam inferenti, tamen verbera & v
aliaque omnia arma è manibus orando & supplicando eripere non sit prorsus dif-
Exod.32. mum. Eodẽ dicẽdi modo vsus est Moses, vbi Latinus vertit: Esto placabilis super ma-
» populi tui. & paulò inferius. Placatus, inquit, est Dominus, ne faceret malum, quod
Ieiem. 18. » tus fuerat aduersus populũ suum. & apud Ieremiam: Agam, inquit Deus, ego pœ
tiam de malo, quod cogitaui facere ei. idem verbum NAHHAM est, pro quo nun
נחם cabilis, nunc placatus, nunc verò pœnitẽs, atque hoc in loco præstabilis Latinus inte
reddit. *Malitia* autem in his omnibus locis pœnas & supplicia intelligimus à Deo
sceleratos illata, cui nomini si casus genitiuus adiungitur eum casum passiuè accip
uenit. *Malitia* populi tui. hoc est malo & pœnis à populo tuo sustinendis. Iam verò
omnia simul iuncta, Domini Dei nostri ingenium nobis cogitandum proponunt
pe naturam sponte ad gratiam, ad gratuitum beneficium propensam, visceribus
tissimis præditam, ad iram lentam, & ad placandum facillimam, quæ peccata
num diu propter pœnitentiam dissimulet, cui nullus misericordiarum numerus est
qui affluenter omnibus dat, atque in ea re suas maximè diuitias spectandas prop
1.Corint. 12. gaudet, atque adeò ab ira, à nocendi & puniendi cupiditate sese præbeat alienum,
Roma.10. in ipso iustæ animaduersionis articulo & supplicium de hominibus sumere doleat,
exorari libenter sinat, si modò ea res rectè & legitimè procurata sit. Cùm ergo tal
semper Deus professus omnibus argumẽtis præbuerit, quis tam suæ salutis negligẽ
tam huius veritatis ignarus est, qui hanc tam certam artem non esse experiendam
met. aut quis certum exploratumque habeat vel Dei iram hac in re non placar
vel humanam malitiam vt non sibi placatus Deus sit, fuisse commeritam.

Quis scit si conuertatur, & ignoscat Deus, & relinquat post se benedictionem, sacrificium & libamen Domino Deo nostro?

NON ambigit Vates an Deus placari possit, quem placandum ipse statim con
sed eius rei in dubium vocandæ audaciam in hominibus refrenare vult, vt nemin
licet liceat profiteri, sed scire quod Deus prædicendum per vates curarit, nunqu

reuocandum, latamque sententiam certam, quæ infringi non possit: Nam quis id iactare
audeat? quis vias Domini, quis sapientiæ & misericordię rationes numeratas exploratasq.
habet? Nouit enim Deus & suæ iustitiæ satisfacere, & misericordiã pariter præstandam,
(qua ipse re plurimum delectatur) vias inuenire aditusq. patefacere multò plures, quàm
5 ab vllo hominum aut angelorum cogitari possint: quantum enim distat ortus ab occi-
dente, tantum illius vias ab hominum vijs distare ipso eodem docente didicimus. quis
igitur scit? vt affirmare possit super vacuã esse pœnitentiam. imo verò vates ait, hoc vobis
promittere ego possum, nunquã eum misericordiæ hac in re obliuisci, etiam cùm iratus
fuerit, sed pacis, interim dum punit, dum pœnas de Iudaico populo sumit, pacis inquam
10 cogitationes esse cogitaturũ, dummodo homo officiũ faciat suum, cætera Deo cogitãda
atq. agenda permittãtur, cui humana salus charior quàm ipsis hominibus est, & parandæ
salutis viæ omnes illi soli cognitæ & exploratæ sunt. Animaduersione dignũ est, Hebraicè
nullam hoc in loco conditionalem esse vocẽ, sed hoc modo ad verbum legi: [*Quis scit,*]
hic punctus coma est, & statim subiungitur: [*Conuertetur & pœnitebit, & relinquet post se*
15 *benedictionem, &c.*] Ita *Quis scit*, non affert, sed prohibet dubitationẽ. cætera verò verba
à Vate dicta bonam restituendæ rei, ijs apud quos agitur inijciunt spem. Quanquam au-
tem communis hæc sententia & Catholicum axioma est, nulli veram pœnitentiam in-
utilem fore, neque Dei misericordiam exhaustam esse posse vnquam atque ad omnes
homines hæc ratio pertineat, tamen ad Iudæorum res & ad Ierosolymitanæ reipublicæ
20 restitutionẽ de qua vati nostro sermo est, cõmodè hic est referenda. Namq. Iudaicarum
rerum restitutio illa, quæ Zorobabele duce contigit hoc in loco promittitur & prædici-
tur: Post septuaginta enim annos ex quo Babylone seruitutem seruierant, Diuino cõsilio
in patriam veteresq. domos remigrare permissi sunt. Verùm enimuerò cùm nõ ad eum
nitorẽ, ad eam felicitatẽ, in qua antea eorum res fuerant, redierint; quippe bona eorum
25 pars bello occisa & extincta fuerat; ex ijs autem qui captiui abducti sunt, partim in ipsa
seruitute periẽre, partim alio migrare coacti, alij ab exilio reduci noluerunt; ex quibus re-
bus omnibus factum est, vt reliquiæ quædam tantùm ex illa maxima copia, ex illa felici-
tate redirent. ob eam rem ait: [*Relinquet post se benedictionem.* Hebraicè, *Reliquam faciet post*
se benedictionem.] Huic rei non dissimile illud est: Nisi Dominus Deus exercituum reli-
30 quisset nobis semen hoc velut exiguum, quasi Sodoma fuissemus, & Gomorrhæ similes Isaiæ 4.
essemus: Nam præterquã quòd tanta ciuium multitudo desiderata est, religionis & ce-
remoniarum sacrificiorumque maiestas illa multum est imminuta. ita benedictio hoc in
loco partem aliquam tum gentis, tum sacrorum significat, qualem ipse Vates indicat:
[*Sacrificium & libamen Domino Deo nostro?*] Quippe ad conseruandam eam Rempub.
35 Interim dum Christus nasceretur & suũ negotium in ea vrbe perageret, aliquo sacrorũ Cice. lib. 1. de natura Deorum.
vsu opus fuit, sine quo ciuitas hominumque societas contineri non possunt. Ac tantum
quidem illis sacrificiorum & libaminum cultus restitutus est; cætera verò omnia vt
prophetiæ & oraculorum frequentia, VRIM & THVMIM, sacra arca, aliaq. maiestatis
& præsentiæ diuinæ argumenta omnino sublata sunt. Hactenus ergo prioris templi &
40 Iudaicarum rerum comes ruina & restitutio prædicta est: Nunc porrò posterioris illud
extremumque templi totiusque gentis excidium prædicentem Vatem audiamus.

Canite tuba in Sion, sanctificate ieiunium, vocate cœtum.

TOTIVS temporis ex quo Romani Ierosolymam inuasere & cepere vsque ad vlti-
45 mam Israëlitarum restitutionem, turbas, tumultus, calamitates, omnem denique tempe-
statem breuissimè Vates describit & nuntiat, namque vrbis & templi excidium primis
duobus versibus indicatur. deinde longa hæc & luctuosa tempora, quibus captiui & di-
spersi inter nationes detinentur, & maximum hoc libertatis desiderium quo semper
aguntur. vltimo autem loco vera illis felicitas animorum & vitæ lux qua diuino benefi-
50 cio donandi sint, præcinitur. vt autem in præcedenti vaticinio tubarum & cornuum so-
nitu ad nouam & calamitosam rem expectandam populos conuocari & indicto ieiunio
conuenire iusserat; sic nunc eodem signo dato maximam belli perniciem timeri & sum-
mo cum luctu atque eiulatu iubet expectari quæ communis omni ætati, sexui, omni
denique ordini futura est. Cornu autem signum datum præter ea quæ iam dicta à no-
bis sunt, bellum proximum, imò, instantem pugnam significabat, sicut scriptum est:

Universidad de Deusto
Biblioteca

Amos 3. Si canet tuba in ciuitate & populus non expauescet? magnum itaque periculum tim-
nens hæc quæ indicit, significare solent, tubæ sonitus & cœtus congregatio, quam co-
tionem publicam esse iam diximus: Quando autem communis omnibus formido, ad
communis impendebat tempestas, omnibus indicendam esse cessationem, ieunium
luctum declarat. [*Sanctificate ieunium, vocate cœtum.*]

Congregate populum, sanctificate Ecclesiam.

POPVLVS prius è suis quisque locis vocatur; hæc populi congregatio est, deinde
vnum coactis conciones pro rerum occasione fiunt. hoc est sanctificare Ecclesiam,
ficare idem quod separare esse iam in hoc vate & in Hossea diximus; namque adu
conciones ad quas de grauissimis rebus referendum est, Ecclesiæ sanctificatæ dic
vnde & nomen Ecclesiastes Græcè factum est, quod Latinis concionatorem sig
Quoniam autem illa ærumna passim omnibus ferēda erat, ideo omnes ad luctum
ctumque vocantur, namq. hoc modo & singulorum dolor communicato sensu aug
& diuinæ misericordiæ viscera publicis nocentium simul & innocentium lachrym
clamoribus citius commouentur.

Coadunate senes: congregate paruulos & sugentes vbera: egrediatur sponsus de cubili suo, & sponsa de thalamo suo.

MISERANDVM omnino spectaculum dum senes malorum sensu & ætatis
cillitate, infantes fame, sponsi & sponsæ, quibus læti dies esse debuerūt, præsentis m
dolore oppressi omnes pariter lachrymis, clamoribus & luctui concedunt: Sponsis
quietem & immunitatē munerum omnium lex in nuptialis lętitiæ gratiam dabat, q
præsens tamē dolor negabit omnibus, quibus par ærumna & æqua simul immi
quibus & Christus ob eam rem dixit: Filiæ Ierusalē nolite flere super me, sed potius
Luc. 23. super vos & super filios vestros: Quoniam ecce dies venient, in quibus dicetis: Beati
riles & ventres qui non genuerunt, & vbera quæ non lactauerunt. Neque solum po
sed sacerdotes maximè ipsos hæc tanget miseria: Quippe extremus eorum officij
tatibus, atque demum vniuersæ illius gentis gloriæ & felicitatis dies futurus est, vt
illa Iudaicæ rei facies obscurāda, & synagoga ipsa à Deo tandem repudiabitur, sicut
Isaiæ 1. ptum est: In sceleribus vestris dimisi matrem vestram, quia veni & non erat vir, vo
& non erat qui audiret.

Inter vestibulum & altare plorabunt sacerdotes ministri Domini:

NOS vbi hoc interpretandi munus suscepimus, ita Deum propitium nobis esse
mus, vt quarundam rerum, quę in sacrorum librorum rationibus frequentes sunt, ra
tionē explicare possemus, quò semel intellecta res omnibus in locis vbi opus fuerit
lectorem posset. ex his vnum est prioris & posterioris templi exacta descriptio, qua
planè fuerit intellecta, longū & inutile negotium, vbi mentio aliqua de eius parte
cidit, exponentibus facessit. Interim dum id quod optamus contingit, locum hunc
vestibulum & altare, quē Christus inter templum & altare nominat, eam in templo
quam sacerdotalis ordo frequentabat, fuisse dicimus. quo in loco lugere nefas fuit,
enim in magni regis domo ministros mœstos aut plorantes esse decuit. cùm autem
bus & clamoribus eam etiam parte implendam esse prædicat, atque ab ijs maxime
bus loci sanctitas custodienda seruandaque fuerat, signum est eam rem non ad ipsi
modò, sed ad loci etiam ruinam, ad maiestatem & sanctitatem violatam pertinere,
sacerdotes sese suaque sacra & templi pollutam sanctitatem, atque omne iam de
decus deplorent. cuiusmodi autem ea deploratio futura sit exponit:

*Et dicent, Parce Domine, parce populo tuo: & ne des hæreditatem tuam in
probrium, vt dominentur eis nationes. quare dicent in populis, vbi est
Deus tuus?*

ORATIONIS ac deprecationis argumentum præscribit, cuius sentētia perpe
orationibus deprecationibusque frequentandis Iudaico populo futura est, quam
seri, abiecti & repudiati inter gentes detinebuntur: Etenim quanta qualisque
quanta illos maneret ignominia, iam ex eo peruidebant, quòd templi sui ruinam
minationem in loco sancto conspicerēt, & eam omnino faciem, eum rerum statum
de

deficere & labefactari intelligerent. nullum ergo in tanta miseria orationis genus depre-
catione aptius commodiusue fuit. Constat autem deprecatio duobus potissimum gene-
ribus, misericordiæ imploratione, in qua rei cōfessio simplicissima est; & eius apud quem
agitur dignitatis & nominis ratione, cui rationi magis misericordia, quam vltione consuli
5 posse ostēdatur. Populus ergo in hac oratione suam culpā confitetur, & supplex se in noxa
esse manifestat, neque aliud pro se vsurpandum verbum ducit quam illud, *Parce domine.*
Domini autē nomen illud Hebraice ineffabile quod ad misericordiam maximè pertinet,
appellatur. Qui autem vt sibi ignoscatur, petit, is nullas suas virtutes, nullas artes, nullas
commemoratione dignas res allegat, sed diuinam tantum misericordiam & fidem im-
10 plorat. si quid autē est quam ob rē id quod petitur impetrari deceat, id ad eius qui oratur
dignitatem & gloriam pertinet, vt quod dicitur, *populo tuo.* Namque diuinæ sapientiæ &
bonitatis est, prouidere ne is populus pereat funditus, quem ipse sibi singulari gratia ad-
optauerit, quem tantis beneficijs affecerit, quem statuerit præter cæteros populos egregiè
fouere, cum multorum inuidia & omnium admiratione. neque id tantum in populi
15 gratiam, quantum diuini consilij perficiendi, & misericordiæ propagandæ causa, fieri cō-
uenire, ne de diuina volūtate erga populum dubitetur, nec sua in omnes misericordia in
dubium vocetur. Igitur qui alijs etiam populis parcis, qui misericordiæ largissimos fontes
omnibus nationibus aperis, qui gentes ad lucem tuam admirabilē vocas, parce etiā anti-
quo illi populo tuo, & misereat te oro tantæ calamitatis, ne hæreditas illa tua, quæ tibi so-
20 lum grata fuit, quam frequentare colereque iuuabat, in opprobrium atq. ignominiam
dedatur, & imprimis illa digna est, quam restituas, quam ab opprobrio tuearis saltem, eò Ieremi.
quod tua fuerit, quòd tuum nomen super eam inuocatum sit: etenim indignum est, vt
quisquam tui nominis maiestatem tentare aut prophanè tractare audeat. tui ergo nomi-
nis rationem & memoriam sanctam esse omnibus oportet, hoc abs te prouideri oramus,
25 ne quibus tu gloriose imperaueris, ijdem aliarum nationum hominibus ad contume-
liam subijciantur: nam quid facies nomini illi tuo magno? ita ne alienus à nobis atque
à laude tua eris, vt omnino desertos nos esse patiaris, sic vt alij nos tanquam gentem
eam æstiment, cuius tibi nulla sit cura, nulla prouidentiæ ratio? atque ideo omnia sibi li- Ierem. 51.
cere putent, & petulanter propterea in nos grassentur, quòd te nostrum vindicē non ti-
30 meant. Ne igitur nullum Deum nobis esse credant & affirment. [*Quare dicunt in populis vbi est Deus tuus?*] Omnis autē hæc oratio allegoricè dicta est: namque transtationē quam
de locustis incœperat, adhuc persequitur, & in sequentibus etiā vrget. ad huius vero quā
modò legimus, orationis exemplum, omnia publica & priuata de hac re vota, omnesq.
solēnes Israēlitarum precationes, etiam hoc tempore fieri consueuēre. cuiusmodi frequē-
35 tia exempla in eorū libris, quos eidurim, hoc est ordinarios vocant, leguntur. Ordinarij Hebræorū libri.

Zelatus est Dominus terram suam, & pepercit populo suo.

NVNQVAM assiduæ & constantis orationis nullus fructus fuit, si modò ea ab animo
fideli & contrito corde humiliatoque spiritu profecta fuerit. maximè cum oratio miseri-
40 cordiam illam nunquam exhaustā imploret, & diuino nomini & gloriæ nitatur, si propriā
orantis miseriam, non virtutem, non res benè gestas, sed ærumnas exponat. Neque pec-
catorum pœnas & supplicia cū sui nominis & gloriæ detrimēto augeri Deus patitur. quā-
obrē vbi iam Israēlitas vehementer ab alijs nationibus oppressas, vbi vsq. ad diuini etiam
nominis violationē contumelia vexatos viderit, misericordiæ suæ antiquæ & dignitatis
45 memor vindicabit, profectò hæreditatē suam, indignissimisq. iam modis vexatam respi-
ciet, & parcet populo suo. *pepercit* verbum Hebraicum commotionem & humanitatem
maximam indicat. præteritum autem tempus propheticæ visionis habet certitudinem,
Vati enim perinde, ac si gesta res iam esset, spectanda obiiciebatur.

50 *Et respondit Dominus & dixit populo suo: Ecce ego mittam vobis frumentum, & vinum & oleum, & replebimini eis: & non dabo vos vltra in opprobrium in gentibus.*

FVTVRAM post tempora nostra Israēlitarum restitutionem, cuius rationem apud
Hosseam longius persequuti sumus, hoc in loco eandem adhuc imaginem exprimendo
Vates depingit & promittit: namque vt antè locustis nocentibus, nullus neque tritici,

Universidad de Deusto
Biblioteca

neque vini aut olei, neque ficuum etiam fructus fuerat relictus, sed horrida tantum
terra solitudo, & in agris vastitas visebatur. atque his imaginibus extremam ejus
perniciem, & totius felicitatis desiderium contẽplabamur, sic hoc in loco ductis
in tabulam coloribus, quibus agrorum amœnitas & frugum copia omnium effingitur.
licia illa tempora Israëlitis expectanda significantur, cùm nõ ad antiquam illam
sed ad spiritualẽ plãnè & cælestem vitæ prosperitatẽ, ex ea qua nunc detinentur
Dei beneficio recipiendi sunt. ea autem res atque significatio, (præterquã quòd in
daicis biblijs expressa est, hoc modo, Ecce ego benedicã vobis, &c.) his verbis indicatur
[*Et nõ dabo vos vltrà in opprobrium in Gentibus:*] Namque in gratiam recipiendos, in
stabiliendos promittit, vt nemini dubium de ea re esse possit, neminique illos aut
tutela destitutos arbitrari, aut quietos impunè turbare liceat: sed vbicunque terrarũ
rint, summa admiratione & plausu cunctis nationibus excipiantur, quibus anteà
& despectui fuerant: Etenim ad veritatis lumen & christiani nominis profession
ecclesiæ etiam societatem diuinis illis Spiritus sancti muneribus reducendi sunt, quæ
nera Iesu Christi virtutem & veritatem omnium maximè testantur. de quibus scrip
Heb.2. est: Contestãte Deo signis, miraculis & portentis & varijs Spiritus sancti distributio
In hac ergo maxima felicitate in hoc loco constituendi sunt, vt sine timore de
micorum suorum liberati, seruiant Deo in sanctitate & iustitia coram ipso omnibus
Luc.2. bus vitæ suæ. Neque verò ab hostibus & inimicis externis, sed ab internis etiam
fore, & Ioël & Zacharias prædixêre: ná qui populo Dei maximo impedimento
sanctéque Deum colendum esse solent, non tantum externi hostes, quantũ interni
Rom.8. sicut scriptum est: non quod volo bonum hoc ago, sed quod odi malum illud facio
„ uenio enim aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ & cap
„ me ducentem in legem peccati & mortis: Hæc vbi conquestus ille esset, cum ingen
lore & salutis desiderio aiebat: Infelix ego homo quis me liberabit à corpore mortis
ius? cui respondit Apostolus: Gratia Dei per Iesum Christũ. hæc potest liberare
pore mortis & liberabit. vt sine timore liberatus seruias illi in sanctitate & iustitia
bus diebus vitæ tuæ. Atque hanc plenam & integram ex vtroque hostium genere
tatem hoc versu Vates significauit:

Et eum qui ab Aquilone est, procul faciam à vobis: & expellam eum in terram inuiam & desertam: faciem eius contra mare oriẽtale, & extremum eius vsque ad mare nouissimum: & ascendet fœtor eius, & ascendet putredo eius, quia superbè egit.

CVM antè duos annos Aluarus Lugus meus, & ego Ioannem Bouiũ Complu
priuatos parietes, procul omni ambitione delitescentem vnà adiremus, quẽ ego
tem multò antea fama & virtutis nomine notum & amatum, tunc primum
salutabam. Est autem hic Bouius nostras Hispanus non ille Bononiensis nuper
ensium Episcopus, nunc verò Brundusiensium Archiepiscopus, qui Clementis
ones nobis è tenebris eruit & latinas fecit, quamuis neq. virtutis & religionis
sacrarũ disciplinarũ peritia alter alteri impar sit: vtrumque enim nouimus, atq.
consuetudine vsi iam sumus familiariter. sed ad nostratem redeo; cùm post
amicitiæ mutuam salutationem de varijs rebus amici tres sermones miscceremus,
ijs de Hebraicæ linguæ mysterijs mentio etiam oportuna incidisset, memini
dixisse, meritò illã linguã à Deo ad sacros arcanosque libros primũ scribendos
patã. Quandoquidẽ (aiebat ille) diuinæ cogitationes grauissimæ & prægnantes
verba diligenda fuêre, quæ grauissima omniũ significantissimaq. inueniri possunt
Hebraicorum verborum natura est, quæ vno etymo plures res ad eandem rationem
commodatas significare solent, neque id æquiuocè aut confusè, sed (si modò
discutiantur) satis pro singularum rerum natura distinctè. addebat ille etiam
esse, vt quicunq. sanctissimũ Theologiæ sacerdotiũ appeterent, huius primum
cris initiaretur, vt maximos illos sapientiæ fontes, qui in diuinis scatẽt libris, facilius
& copiosius biberè valerent. Hæc docti & pij viri sententia, sæpè aliàs & hoc etiã
nobis in mentẽ subitò venit, vbi in nomẽ illud Septentrio, siue septẽtrionale,
sic enim Hebraicè est: [*Et septentrionalẽ elongabo à vobis.*] Habet autẽ certæ notæ

nomen *septentrionalem*, cuius significatio Latinis ignota est, quoniam toto eo articulorũ genere Romanus sermo caret, quo Græca & Hebraica, aliæq. etiã barbaræ linguæ abundãt, ἡ ἀπὸ βορρᾶ Græcè est. Est autem & illud ad huius loci expositionẽ animaduertendum, quod quatuor mundi partibus, quas angulos diuina scripta dicunt, quatuor vẽti nomina
5 & notas Hebraicè faciunt; qui subsolanus fauonius, circius & Africus à nostris nominantur. At Christus à quatuor, inquit, ventis à summo cælorũ, &c. ex his ventis vnus est Circius, qui Græcis Boreas, Hebrẽis autem Szaphon est. quæ vox absconditum & absconsionem Latinè sonat; quòd eius venti certa origo & locus vbi primum spiret, ignotus sit: Namque aliorum ventorum certæ vnde oriuntur partes sunt, quas superare & retrò linquere, nauigando atque itinere agendo contingit, septentrionalem autem ventum, quã
10 uis directo & contento in eam mundi partem cursu præteruadere non est. Flat autẽ adeo ab alto, vt non in terra, sed in sublimi concipi credatur, & in quamlibet orbis plagam temon à nautis dirigatur, eò incumbit & impellit nauem, ita vt quatuor simul naues oppositis cursibus hoc vento spirante ferantur; nubes etiam ita vi sua dissipat & fugat, vt pe-
15 nitus abscondere atque occultare videatur. ex his omnibus rebus nomen ei vento factum fuisse creditur. ~~In Hebraicis verò mysterijs huius etiam venti nomine lerhalis illa & ve-~~ deleat?
~~nenosa vis nominatur, quæ in mortalibus hominum membris post primi parentis lapsum~~
~~innata, del~~ ~~ferunt, qua quies illa animorum turbari, & maximè vitiorum tempe-~~
~~states commouẽtur & concitari in hominibus consueuêre. Quam latina theologia aut cõ-~~
20 ~~cupiscentiam, aut peccati fomitem, aut alijs nominibus vocat. Paulus autem corpus~~
~~peccati & circumstans peccatum nominat. de quo domestico & perpetuo hoste nemini~~
~~post homines natos alia ratione, quàm sola christi virtute & efficientia victoria glo-~~
~~riosam contigit, eius mecum communicatione totum huius hostis exercitum,~~
~~cum suis cibus & concupiscẽtijs vincere, fundere & fugare pijssimis hominibus datur,~~
25 ~~ijs quibus volunt Deus notas facere diuitias, sacramenti & mysterij huius, ac quo nobis~~
~~grauis est sermo, sed diuendum interpretabilis~~] hic adeo latens in mortalibus membris Euc usque.
hostis manifestas ac perpetuas nobiscum inimicitias gerit, & mille modis de victoria cõtendit, cuius perniciosissimi hostis perpetuum metum, cuius artes & vires Vates ille deprecabatur. Delicta, inquiens, quis intelligit, ab occultis meis munda me Domine. atq. Psal.18.
30 de inuisibili hoste illo, qui nos palam oppugnat, hæc me dixisse sit satis. quem Szaphon nomine significari indicauimus, quo nomine ventus qui à septentrione spirat dictus etiã est. Quod verò ad visibiles populi huius Israëlitici hostes attinet, si quis cosinographiæ non ignarus, rem ipsam locorumq. situs exactè perspexerit, huic profectò planũ fuerit, & manifestum, õmnes qui in Israëlitarum & Iudæorum regiones bellum fecêre, ex ijs locis
35 venisse, qui Ierusalem & Samariæ primarijs harum regionũ vrbibus à septentrione sunt: Namque Assyrij à quibus decem tribus vastatæ abductæque sunt, ipso situ & diuini oraculi testimonio ad eum cæli angulum propius accedunt, sicut scriptum est: Et extendet Sophoni.2.
manum suam super Aquilonem, & perdet Assur. Babylon verò cuius rex templum prius euertit, latitudinis gradum 35. obtinet, id quod & Ieremias indicat: Leuate oculos Ierem.13.
40 vestros, & videte qui venitis ab Aquilone. Roma autẽ cuius copijs & manu Iudæa demũ capta & vastata est sub 41. gr. & 40 m. est sita, cùm Ierusalem Ptolomæo auctore non plus quam 31. gradibus, & 40. m. ab æquatore distet. adeo cum his omnibus locis illud Iere- Ptolo.lib.3. Ptolo.li.5.
miæ conuenit: Ab Aquilone pandetur omne malum. sunt ergo omnes huius gẽris hostes Ierem.1.
aquilonares, alij quidem ad orientem, alij verò ad occasum habitantes, & ille etiam oc- Sic Strabo li. 16. atab.
45 cultus hostis Szaphoni, hoc est, latens abditusque, vt septentrio vẽtus est, nec minores invita tempestates mouet. à quibus omnibus summam pacem & quietem securitatemque promittit, non solùm à visibilibus hostibus, sed ab inuisibili illo liberandos, qui domesticas cum hominibus & perpetuas gerit inimicitias, à quo cum liberati fuerint, illud canere & iactare summa cum lætitia poterunt: Non est nobis colluctatio aduersus carnẽ
50 & sanguinem. hæc omnia nobis illa oratio significauit. [*Et eum, qui ab Aquilone est, procul à vobis faciam,*] ne quid ab hoc toto hostium genere, qui à Szaphon sunt, mali vobis inferatur: nam quo tempore à Deo in gratiam Israëlitæ reconciliabuntur, præterquam quòd spiritus sancti beneficio & virtutis Christi beneficientia grauissimum illud miseræ seruitutis iugum excutient, quo peccato seruiebant, sicut scriptum est: Veritas Christi est de- Ephe.4.
ponere de suis veterem hominẽ cum actibus & concupiscentijs suis: præter hanc, inquã,

libera-

Universidad de Deusto
Biblioteca

liberationem, nullus iam illis aut ab Assyrijs, aut à Babylonijs aut à Romanis hostibus
metus, quorum omnium potentia ac vis, quorum denique nomen funditus euersum
tinctumq. iam fuerit, iam nulli Assyrij, Chaldæi nulli, nulla Romanæ tyrannidis erit
stigia; namque infelices exitus horum omniũ habuit superbia. alteros enim hoc est
tentrionales orientales, partim in suis locis ab hostibus trucidatos, partim eiectos
versus diuina vltio dissipauit. alteros verò qui ab occiduo septentrione erant, hoc est
manos & Italos diuinæ iræ flumina & bellorum tempestates vel interemêre, vel ad
dentalis Oceani fines vsque profugos adegêre, hoc est quod dicit. [*Et expellam eos*
inuiam & desertam, faciem eius contra mare orientale, & extremum eius vsque ad mare
& ascendet fœtor eius & ascendet putredo eius, quia superbè egit.] Locustarum natura
perpetuo motu procedat; & vbicunque insederit, omnia vastet, neque antea quiescat
quam aut in vastam solitudinem, aut in obiectum mare deuenerit, vbi aut fame
aut aquis demersa intereat. vidimus nostro tempore huius rei exempla, cùm superiori
diebus harum bestiarum copia ingens Bethicam nostram summa cùm agrorum
cie inuasisset, annis à Christo nato 1547. 1548. quæ tandem Deo iam hominibus
in occidentali perijt Oceano, sed bona etiam pars agricolarum diligentia & ciuium
industria capta flammisque exusta fuit, quemadmodum & paulò antè in Africa &
regno accidisse, ex Clenardi qui tunc Fessæ agebat, literis & aliorum relatu accepimus.
hanc imaginem Vates hoc in loco persequitur, qui Assyrios Chaldæos Romanosque
citus locustarum nominibus depinxerat. Igitur quibus orbis notus est situs, ijs
oceano ambiri est compertum, qui vt partibus, sic etiam nominibus apud nos
stinctus; ab ortu Orientalis dicitur; Hebræis verò anterior; ab occasu verò occidens
in sacris autem voluminibus nouissimus; à meridie Indicus, à septentrione Scythicus
quibus alia etiam nomina Hebraicè sunt, vt suo in loco commodius dicetur; quatuor
autem quatuor illa imperia quæ commemorata nobis sunt, Israëlitas læserint; duo
tantum ex ijs fuere, quæ patria proprijsque sedibus expulêre, Assyrium & Romanum
vt diximus, septentrionales ei prouinciæ sunt. vtrumque ob superbiam & insolentiam
iam perdidit Deus, vt penitus deleta & dissipata esse agnoscantur: [*Quia superbè egit*]
non enim victis vlla in re pepercêre, sed insolenter & contumeliosè victoria abuti
maxime autè Romani & qui ab illis oriundi sunt illorumq. leges obseruant. qui adhuc
roganter, adeò superbè aduersus Israëlitarum genus se gesserunt, vt neque cum ijs
eo genere Christiani facti sunt, æquè & verecundè egerint, sed eos etiam ignominia
petuaque infamia dignos existimauerint. qua de re lõga satis apud D. Paulum oratio
& satis etiam acerba nostro tempore durat querimonia. Totum autem hoc
nalium hostium genus partibus duplex, vt vnum locustarum genus specie duplex
posuit Vates, vt altera pars Assyriorum videlicet Orientem versus dissipata, altera
Romanorum ad occasum disiecta periret. quoniam autem multi ex his gladio
pesteque perierunt, ait: [*& fœtor eius ascendet, & putredo eius:*] nam eorum qui bello
runt cadauerum magna pars insepulta iacere solet, canibus & vulturibus esca
scriptum est: Interfecti eorum proijcientur, & de cadaueribus eorum ascendet
tabescent montes à sanguine eorum. de Romæ autem ruinis ita prædictũ fuerat
tur in domibus eius spinæ, paliurus & vrticæ. Propterea hoc in loco dixit, [*in terram*
& desertam.] & quoniam Assyriorum & Chaldeorum, neque nomen iam vllum
est, omnia enim bello & nonarũ gentium aduentu turbata sunt, dixit de his [*& faciam.*]
meminerimus autem nunquam deseri à Vate locustarũ & agrorum
nem. Sed & absconditum illum domesticum hostem, qui tam superbe cum illis
vt causa etiam fuerit, quamobrem ab alijs hostibus perderentur. hunc hostem
bit Deus Israëlitarum rebus restituendis, vt illud meritò iactare possint. Quantum
ortus ab occidente, longè fecit à nobis iniquitates nostras: Delés quod aduersus
Chirographum decreti, hoc est peccatum, & ipsum tollens de medio & affigens
Hæc summa futurę Israëlitarum felicitatis, atque hoc argumentum est; cùm è
& vmbra mortis liberati Christi virtute atq. efficiẽtia & lucis veræ radios, &
nia experientur. [*Quia superbè egit.* Hebraice ad verbum sic est: *Quia magnificauit vt*
Atque hac dicendi figura, vti Hebraicus sermo solet, cùm quis nullum cogendi
modum, aut statuit aut tenet, sed omnia vltra præscriptum, vltra expectationem

Clenard. epistolo. lib. 2.

Lib. de mũdo Arist. & Plin. lib. 5.

Rom. 12.

Isaiæ. 34.

Psal.

maius opinione ac vehementius adhibet studium. Assyriorum autem & Romanorũ petulantia, & furor commodè ad hanc pertinent sententiam, qui delatum sibi à Deo corripiendarum gentium munus ad suam ipsorum ambitionem, ad suam superbiam transferentes proprijs tantum commodis seruire voluerũt, vnde factum est vt insatiabilẽ auaritiam crudelitatemque exercerent, sicut scriptum est: Væ qui prædaris, nonne & ipse prædaberis? & qui spernis, nonne & ipse sperneris, cùm cõsummaueris deprædationem deprædaberis, & cum fatigatus desieris contemnere, contemneris. & illa etiã quæ de hac re apud Habakuq dicta sunt commoda hui sententiæ esse arbitramur. Sed longè omnium petulantissimè, longè superbissimè sese in humanis rebus ille latẽs hostis, cuius antea meminimus, gessit, cuius passiones & perturbationes in membris nostris cum summa strage & calamitate militare solent. Prò Deum immortalem quantam labem, quantam perniciem rebus hominum integris hæc pestis attulit, quæ ex vno primi omnium parentis scelere orta innumerabilium postea vitiorum & scelerum, quibus aduersus animam pugnaret, instruxit copias, sicut scriptũ est: Multiplicati sunt super capillos capitis mei qui oderunt me gratis. & iterum. Si mei (inquit) non fuerint dominati, tunc immaculatus ero & mundabor à delicto maximo. multò igitur magis hic Szaphonius hostis magnificauit vt faceret, multò vehementius & acrius humanæ naturę agros terramque vastauit atque incendit, ita nisi diuina succurreret cura & benignitas, actũ profectò de humana omni fuerat felicitate. quia hostis Szaphonius magnificauit vt faceret. sed quomodo his malis occurrendum esset, Vatem præcinentem audiamus.

Ioël. 3.

Habak. 2.

Psal. 68.

Psal. 18.

Noli timere terra, exulta & lætare: quoniam magnificauit Dominus vt faceret.

Hic locus ille est, in quẽ cùm vates diuino spiritu acti deuenêre seipsos, suasque rationes & consuetudinem omnem superare solent; maiori enim spiritus influxu aucti altius extolluntur, & plura vident, quàm intelligant, plura intelligunt, quàm dicant, plura etiã dicunt, quàm humana audientium mens capere & sustinere valeat, sicut scriptum est: Domine quis credidit auditui nostro, & brachium Domini cui reuelatum est? Agitur enim hoc in loco de diuina illa humani generis redẽptione. cuius rei arcanum antiquis hominum seculis & angelicis atque humanis generationibus ita fuit absconditum, vt quamuis multis prædictum, atque vmbra quadam & primis lineamentis depictum, nemini tamen eo tempore fuit penitus patefactum. Hæc omnia Paulus affirmat. confirmat autem & Petrus etiam apostolus diuinusque sacrorum voluminũ interpres his verbis: De qua salute exquisierunt, atque scrutati sunt prophetæ, qui de futura in vobis gratia prophetauerunt. Scrutantes quod vel quale tempus significaret in eis spiritus Christi, &c. Singula autẽ huius Apostoli verba considerare, & cum nostræ commentationis sententia conferre operæpretium profectò fuerit. Atq. ipsa quidem rei de qua dicitur magnitudo efficit, vt vario & sublimi orationis genere dicendum opus sit, figurisque & imaginibus vtendum, quibus constantissima perpetuò vatum sententia, ac mens ita rapi agique solet, vt cùm maximè constet, nobis tamen è terra prospectantibus sibi non constare videatur. perinde ac ijs, quibus saltantes homines longo interiecto spatio prospiciuntur, qui cum musici instrumenti sonum, cuius ad numeros motus fit, non sentiãt, furere & temere agi putant, quos maximè composito & numerato, ac certo membrorum motu concitari manifestũ est. Nobis ergo cum in huiusmodi sermones inciderimus, ea cura semper, idq. negotium erit, vt vnum aut alterum huius diuini concentus modum, numerumque pro ingenij tenuitate notantes, totius rationis intelligendæ desiderium hominibus commoueamus, id quod à diuino spiritu illi impetrare summo studio contendent, cuius consilio, arte atque opera, cuius occinentis numeris & modis totus hic vatum agitur chorus: Nam sicut poëtas intelligere, aut pro facultatis dignitate enarrare nemini, qui poëticæ naturæ & ingenij expers fuerit, contingit, sic nulla acies humani ingenij tanta est, quæ ad diuini spiritus sensum mentemque, nisi ab eodem spiritu acuatur, penetrare possit. Igitur id mente recolere & cogitare oportuerit, quod à nobis in huius libelli initio obseruatum est, totam hanc Ioëlis Vatis rationem duplici imagine constare; altera quæ se prior em spectantium oculis obijcit, quamuis exacta omnique arte depicta, in crassioris tamẽ naturæ figuram habitumq. formata; altera verò quà maximè animo artifex ipse cõcepit,

Isaiæ 53.

1. Pet. 1.

tenuiorem

Universidad de Deusto
Biblioteca

tenuiorem tamen & multò delicatiorem exprimens rem. vt ergo in superioribus
ſtarum genera illa quatuor orbis imperia ſignificabant, vt vitis & ficus homines
bant, ſic hoc in loco terra humanam naturam, vt familiaribus ſcripturarũ verbis
maledictam, Dei demum beneficio benedicẽdam indicat, cuius benedictionis
fertilitatis fructuum & frondium imaginibus adumbrantur. Duplex autem terræ
אדמה apud Hebræos eſt: alterũ A R E S Z. quod nomen ex eo factũ eſt, quod diuerſam ab
naturam ſortita firmitudinem & grauitatem habet, animantiumque habitationi
Gen.1. bilis, ſicut ſcriptũ eſt: Et vocauit Deus aridam Areſz. Alterũ verò eſt illi nomẽ A
quod ad eam naturam ſpectat, ſecundum quam varios in ſe ſopores & humores
Victru.lib.8. ter à Victruuio diſputatur, continet, & pro cæli ſoliqueratione varios fœtus fructu
progignit. vnde & cum ad agricolandi & rei ruſticæ rationem oratio pertinet, huius
tiſſimum nominis mentio atque vſurpatio eſt. vt: Emiſit dominus Adam de paradiſo
Gen.3. luptatis, vt operaretur Adamah de qua ſumptus eſt. Iã ergo nomẽ homini ex hoc
factum Adam, non inutilem eum futurum, ſed varijs virtutum fructibus augendis
ficauerat, niſi ſerpentini morſus venenum omnem humanam naturam, ſucci bo
pertentans, corrupiſſet, &c, *pro molli viola, pro purpureo narciſſo*, carduos & paliuru
Ibidem. duxiſſet, ſicut ſcriptũ eſt: Maledicta Adamah in opere tuo, ſpinas & tribulos ger
tibi, Arcana quidem tota hæc res & myſterijs pleniſſima eſt, tãtum qui legerit in
Huius autem terræ maledictio in diuinam benedictionem mutanda erat illius
Gen.15. minis communicata virtute. de quo ſic in oraculis habueramus: In ſemine tuo
cẽtur omnes familiæ Adamah. Hanc ergo lætitiam vates noſter iam tunc terræ
terræ inquam natura fertili, ſed caſu ſterili, aut vitio corruptæ & improbas plantas
quod cum de ſolo aruoque Iſraëlitico dici videatur, de vniuerſa Adam natura
tur: terra enim muta & bruta iſta altera cùm ſit, ſenſuque omni careat, nec
nec exultare poteſt. altera verò terra hæc noſtra ſenſu motuque prædita, & timere
per nouit, dum ſpiritui ſeruitutis in timore obnoxia fuerit, & timorem deponere,
gis exultare poterit: & faciet cùm acceperit ſpiritum libertatis filiorum, vt ſine
Luc.1. manu inimicorum liberati ſeruiant Deo in ſanctitate & iuſtitia coram ipſo, ad
lætitiam in animo meditandam, iamq. ſpe concipiendam terra noſtra à Vate
atque ad tanti diuini beneficij expectationem vocatur: Nam ſi Szaphonius
um nocendo magnificauerat vt faceret, multò equidem magis Domini Dei
nignitas corrigendo, reſtituendo & commodando etiam magnificabit. Non
Rom.5. delictum, ita & donum: Nam delictum quidem ex vno vnius hominis peccato
" demnationem totam humanam naturam protruſit; donum verò ex multis
" hominum vitijs & ſceleribus in iuſtificationem vindicauit, & euexit. atque hac
ratio ita ad totam terrã humanã pertinuit, vt Iſraelitarum familiã propius tange
retur. ſed vt omnis tollatur dubitatio, etiam ad gentes omnes alias rem hanc
ſubiecta expoſitione confirmat.

Nolite timere animalia regionis: quia germinauerunt ſpecioſa deſerti, quia lignum attulit fructum ſuũ, ficus & vua dederunt virtutem ſuam.

P R I O R V M temporum calamitatem ad omne hominum genus pertinuiſſe
tam gentilium, quàm Iſraëlitarũ. omnium enim communes culpæ cõmunem
iram concitarant & ſimilibus ſcelerum ac vitiorum pœnis vexabantur; quidam
æterna ſuplicia, quidam etiam & temporalia ſubierant, potentiſſimorumque
rum libidini & auaritiæ ceſſerant, vt nulla orbis pars tam remota fuerit, ad quam
non peruaſerit. quod vates noſter in ſuperioris capitis threno deplorauerat
Sup.1. Sed & beſtiæ agri ſuſpexerunt ad te, quoniam exiccati ſunt fontes aquarum, &
" uorauit ſpecioſa deſerti. Sed tamen ita Deus omnia ſub peccato concluſit, vt
miſereretur, & in illo ſacratiſſimo ſemine omnes familiæ terræ benedicerentur
Gen.15. verò ad Iudæorum gentem ſolùm, ſed ad totius orbis regiones & homines
demptio reſtitutioque pertinuit, ſicut ſcriptum eſt: Chriſtus mortuus eſt pro
1.Ioan. ſtris, & non pro noſtris tantum, ſed pro totius etiam mundi. Beſtiarum autem
" mine gentes alias ab Iſraëlitarum religione alienas ſignificari, iam in illo eodem
cuimus, & deſertũ appellari cæteras habitabilis terræ partes, cuius incolæ, vt

vagum, quò impetus, aut error, aut opinio impelleret, agebatur. quam rem ſic explicat
Apoſtolus & vos gentes, aliquando eratis in carne qui dicebamini in præputiũ, ab ea quæ Epheſ.2.
dicitur circuncißio manu facta, qui eratis in illo tempore ſine Chriſto alienati. Iiſdẽ autẽ
nominibus beſtiarũ agri & deſerti Vates hoc in loco vſus eſt, ſed interpres vertendo non-
5 nihil verba variauit. His ergo etiam metum adimit Vates, quorum etiam miſeriam præ-
uidens deplorauerat, quãdo ad hos etiã diuina ſalus pax & ſecuritas ſit peruentura, quos Rom.15.
& vocauit non ſolùm ex Iudæis, ſed etiam ex gentibus. Dico enim Chriſtum miniſtrũ "
fuiſſe circuncißionis ad confirmandas promiſſiones patrum. Gentes autem ſuper miſeri- "
cordia honorare Deum, ſicut ſcriptum eſt: Propterea confitebor tibi in gẽtibus Domine
10 & nomini tuo cantabo, & quæ de hac re multa à D. Paulo referuntur. his etiam bonum
ſalutis nuntium affert Ioël: [*Quia germinauerunt ſpecioſa deſerti.*] Quæ antea diuinæ iræ &
vltionis ignibus deuorata præuiderat, & luxerat, nunc ſummæ pacis & conſtantis felici-
tatis argumẽtis adductis reſtituenda confirmat: Agrorum enim fertilitas & frugũ fru-
ctuumque copia eximia cõmuni & antiquo ſermonis vſu beatam & quietam vitã ſignifi- Ezech.31.
15 cat. Sic enim id noſtris deſcribitur: Et, dabit lignum agri fructum ſuum, & terra dabit "
germen ſuum, & erunt in terra ſua abſque timore. ab exteris verò ſic: Horat.li.4.
od.15.
Tua Cæſar ætas Fruges & agri, rettulit vberes.
Sed cum maxima feli-
citas atque omni opinione maior ea ſit, quam vates à Chriſto hominum rebus affe-
rendam decantant, ad eam præcipuè hæc imago in ſacris oraculis refertur, ſicut ſcriptũ Zach.8.
20 eſt: Sed ſemen pacis erit: vinea dabit fructum ſuum, & terra dabit germen ſuum, & cæli "
dabunt rorem ſuum, & poſſidere faciam reliquias populi huius vniuerſã hæc. Et erit ſicut "
eratis maledictio in gentibus domus Iuda & domus Iſraël, ſic ſaluabo vos & eritis bene- "
dictio, nolite timere, & confortẽtur manus veſtræ. Quia hæc dicit dominus Deus exer- "
cituum: Sicut cogitaui vt affligerẽ vos cum ad iracundiã prouocaſſent patres veſtri me, "
25 dicit Dominus, & nõ ſum miſertus, ſic conuerſus cogitaui in diebus iſtis, vt benefacerem "
domui Iuda & Ieruſalẽ: Nolite timere. Et veniẽt populi multi & gentes robuſtæ ad quæ-
rendũ Dominum exercituũ in Ieruſalẽ, & deprecandum faciem Domini. En nobis vtri-
uſque populi prædictam decantatamque ſalutem. verùm hoc, vt diximus, dignũ obſer-
uatu eſt, vt vitis & ficus nominibus Iſraëlitas homines religionis cultura iam domitos &
30 curatos ſic arboris aut ligni appellatione rudem gentiũ ſobolem teneri: quippe arborum
natura ferax ſi neglecta culturam deſideret, ſterileſcit, atque eadẽ rurſus culta reſtituitur.
quoniam ergo gentes diuini ſeminis in ſe conceptam virtutem experturæ erant, atq. euã-
gelicæ pietatis præceptis & inſtitutis abundaturæ, vnde generoſiſſimi & planè diuini fru-
ctus producerentur, quorum ſufficientia ex Deo eſſet. ob eam rem à Vate dictum eſt:
35 [*Quia lignum attulit fructum ſuum.*] Atqui diuina Chriſtiani euangelij doctrina maximæ
pacis commoda hominibus non ſolùm curanda commendat, ſed pacis etiã ſemina vltro
ipſa ſuggerit, ſpiritu ſancto cultoribus ſuis dato. ex eo fit, vt pia quædam & æterna pax
inter eos ſit, qui Chriſti virtute præditi ſunt, illiuſque diſciplinam plenè profitentur, ex
quacunque gente, ex quacunque orbis parte ad eam ſanctitudinis communionem ſocie- Actor.2.
40 tatemque conuenerint, ſicut ſcriptum eſt: Multitudinis credentium erat cor vnum & "
anima vna. Atque huius pacis & diuinæ tranquillitatis felicitas, in primis illis recentis
eccleſiæ Chriſtianæ temporibus ſpectata fuit, dum Chriſtiana illa nobis nunc deſide-
rata ſimplicitas manebat, cùm ſine vllo generis, linguæ, ætatis ordinisve diſcrimine,
ſine vlla omnino ambitione omnes ſe inuicem mutua charitate & aſſiduis officijs pro-
45 ſequebantur: dum maiores minoribus verè, & ex animo miniſtrabant, minores maio-
ribus tanquam Deo obediebant, alijque alios inuicem honore præueniebant; ſed iam
eheu in quam dura, in quam ferrea planè ſecula deuenimus; pudet equidem, pudet
his moribus homines Chriſtianos vocari à vera Chriſtianaque diſciplina longè alienos.
Verùm enimuero integra illa & communis omnium gentium, omnium populorum
50 pax à vatibus celebrata adhuc futura expectatur; neque enim ſtatim Chriſti tempora ſe
cuturam oracula docuere, ſed certo quodam illius argumento & ſigno expreſſo, corpus
ipſum rei & plenam rationem in ſua tempora reſeruandam; cùm vnum commune ouile
& paſtor idẽ omnibus erit. quam rem contentis precibus, & ſummo ſtudio à patre Ieſus Ioan.17.
Chriſtus pro ſua reuerentia exauditus poſtulabat: Non pro eis, inquit, rogo tantũ, ſed pro
eis qui credituri ſunt per verbum eorum in me, vt omnes vnum ſint, ſicut tu pater in

Universidad de Deusto
Biblioteca

me & ego in te, vt & ipsi in nobis vnum sint. Cùm ergo reliquiæ Israël reducentur,
sedentes in tenebris & vmbra mortis lucem illam magnam videbunt, tunc pax
æterna pax omnibus colenda est, tum eadem gentibus, eadẽ in Israëlitis fructuum
eadem copia continget, tunc lignum fructum suum afferet, quãdo ficus & vitis de
Zach.8. virtutẽ suã, sicut scriptum est: Hæc dicit Dominus exercituum. in diebus illis in quibus
» apprehendent decem homines ex omnibus linguis gentium, & apprehendent fimbriam
» viri Iudæi dicentes, ibimus vobiscum; audiuimus enim quoniam Deus vobiscum
Rom.11. Nolo enim vos ignorare fratres, (quicunque inane generis vestri nomen insolentius
» lerantiusque iactatis) quoniam cæcitas ex parte contigit in Israël, donec plenitudo
Isaiæ 59. » tium intraret, & sic omnis Israël saluus fieret, sicut scriptum est: Veniet ex Sion qui
piat & auertat impietatem à Iacob. At verò quando hæc res, hæc maxima rerum fiet,
primas in Ierusalem radices actura, atque in cæteris gentibus propaganda certam
stituendi spẽ facere Israëlitis valet, eo præcipuè argumento ad eorum confirmandos
mos Vates vtitur, non enim dubitandum esse ait, quæ salus inter eos primum
alijs inde allata fuerit, ijs ipsis vnde orta est, vtilis tandem salutarisque sit. Quam
præsenti sermone Israëlitæ à Vate in maximam & verissimam spem adducuntur:

Et filij Sion exultate, & lætamini in Domino Deo vestro: quia dedit vobis doctorem iustitiæ, & descendere faciet vobis imbrem matutinum & serotinum sicut in principio.

OMNEM illam veram felicitatem, omnem veram & solidam virtutem, ex qua
voluptas & integra capi potest lætitia, Deo vni acceptam ferendam esse, omnibus
norum scriptorum fere paginis docemur, vt qui gloriatur, tantum in Domino
Rom.8. qui proprio filio suo non pepercit, sed pro nobis tradidit, vt exhiberet sibi & immaculatum
» populum acceptabilem, & sectatorem bonorum operum, vt simus sancti & immaculati
in conspectu eius. Huius autem diuini beneficij specimen filij Sion habuerunt,
Acto.2. primum Spiritus sancti in se illapsu quidam ex eis virtute magna Christi testimonium
omnibus gentibus dedêre. Quando autem accidit iam, vt huius magni iustitiæ
ris & diuinæ pacis interpretis aduentus omnium salutem suam expectantium
satisfacere posset, quando certa huius rei prolata iam argumenta sunt, non est
dum, quin quod iam in illis incœperit, tandem perficiat. [*Et descendere faciat imbrem matutinum & serotinum.*] Hoc est vtrisque gratiæ tam præuenientis, quàm subsequentis
tunitatem. *Sicut in principio* Christianæ religionis effecerat. Doctoris nomen hoc in
certæ cuiusdam ad eam, quam diximus rem, significationis est: namque Hebræo
מורה MOREH nominatur, quod influentem vel instillantem etiam significat: estque
Iõi.55. pluuiæ nomen, quæ primo autumno veniens terram inebriat, & germinare facit, & semen serenti & panem comedenti,

Tum pater omnipotens fœcundis imbribus æther
Verg. Geor. lib.2. *Coniugis in gremium lætæ descendit, & omnes*
Magnus alit, magno commistus corpore, fœtus.

Operæpretium aut est
est, quàm expresse Christi virtus hoc vno verbo effingatur, qui doctrinam legemque
non manu scriptam in tabulis lapideis vt olim, sed in tabulis cordis carnis inscisurus
sicut scriptum est: Ecce dies venient dicit Dominus, & confirmabo super domum
& super domum Iuda testamentum nouum, non sicut testamentum, quod dedi
bus eorum in die qua apprehendi manum eorum, vt educerem eos de terra Ægypti
ipsi in testamento meo non permanserunt, neque præcepta mea custodierunt,
erit testamentum, quod feriam illis, Dabo leges meas in mente eorum, & in
rum scribam illas, & ero illis in Deum, & ipsi erunt mihi in populũ. Huiusmodi in
1.Cor.3. sto virtutem & efficientiam agnoscens Apostolus, sic probauit: Epistola nostra vos
» scripta, non atramento neque in tabulis lapideis, fiduciam autem talem habemus
» Christũ, à quo non tam iustitiæ præcepta tradenda, quàm ipsam iustitiã instillandam
humanis pectoribus imbuendã esse hoc in loco Deus per Vatem promittit. Huius
Ioan.1. nostris diebus virtutem frequẽtissimam & copiosissimam futuris tẽporibus tam
quàm alij omnes quotquot Christum receperint, experientur.

Et

Et implebuntur areæ frumento, & redundabunt torcularia vino & oleo.

HAEC bonorum (quæ vulgò temporalia dicuntur) larga & abundans copia, antiquis
illis hominibus suppeditata, maximarum rerum aliarum (quæ spirituales nominantur)
5 abundantiam nobis expectandam sperandamque significabat, quarum magnitudinem, 1.Cor.2.
numerum atque præstantiæ exactam rationem, neque oculus vidit, neque auris audiuit, »
neque in cor hominis ascendisse contigit. harum ergo rerum omnium abundantiam & »
saturitatem frumenti vini atque olei vbertas & copia hic nobis declarat. Neque enim
istarum frugum copia tantæ curæ esse Christianis, verè inquam Christianis hominibus
10 debebit, quibus quod satis ad degendam vitam sit, nihil vnquam deerit; quòd verò ad
virtutis & diuinæ libertatis rationes impedimento, quod ad luxuriam fomento esse
possit, nihil fuerit expetendum. Sed locustarum allegoriam perpetuam esse Vates voluit, vt crassiori imagine & sensibus magis accommodata animalis adhuc homo ad illam
perfectam speciem desiderandam parari aptius posset.

15 *Et reddam vobis annos quos comedit locusta, & bruchus, & rubigo, & eruca.*

PENVRIAM ignominiamque omnem, anteactos labores & pericula præsentis felicitatis cumulo cõpensanda esse pollicetur, ita vt qui omnium gentiũ ludibrio & libidini
20 expositi, maximisque & assiduis iniurijs affecti, miserrimam hactenus vitam duxerunt,
nunc in summa felicitate, tranquillitate maximoque in honore constituti præteritorum
temporum memoriam, cum summa erga Deum gratulatione teneant, illudq. frequen-
ter canant: Lætati sumus pro diebus quibus nos humiliasti, annis quibus vidimus mala. Psal. 89.
atque iisdem illis gentibus admirationi sint, quibus olim despectui & ludibrio fuerant, » Isai.16.
25 sicut scriptum est: Omnes qui viderint eos cognoscent eos, quia isti sunt semẽ cui benè
dixit Dominus. Et cùm de animorum felicitate, de fructibus illis cælestibus ac planè diuinis, quos humanæ naturæ terra Christi semine & virtute aucta profert, hoc in loco tractetur, illud præsenti sermone disputandum reseruamus, an minor, an æqua, an maior
felicitatis sors sit homini Christi opera, & virtute redempto, quàm fuerit antè primi pa-
30 rentis casum, si pristinum adhuc illum statum retinuisset. Atqui vides vt non solùm succedentium annorum plenam abundantiam se daturum, sed amplius etiam præteritorũ
temporum damna resarcienda, eosque in integrum restituendos Deus recipiat, vltroque
polliceatur, sed de his nunc satis. Quantum autem Chaldaica paraphrasis cum nostra
expositione conueniat, hic idem versus docet, qui sic Chaldaicè habet: [*Et reddam vobis*
35 *annos bonos pro annis quibus vexarunt vos, populi, gentes & linguæ, & principes & reges.* quos Lucæ.2
omnes scelerum vltionis ministros & satellites Deus esse voluerat. cùm autẽ nihil damnationis fuerit ijs, qui erunt in Christo, qui non secundum carnem viuent, sed spiritu in
sanctitate & iustitia omnibus diebus suis, nihil etiam metus, nihil pœnæ, sed contrà, pacis quietis & tranquillitatis erit plurimum.

40 *Fortitudo mea magna quam misi in vos.*

ID quod dixerat confirmat, exercitus illos qui totum orbem turbauerunt, & res humanas olim miscuerunt, diuino consilio missos deductosque rem gessisse, neque rem aggredi aut conficere tantam, nisi Deo vires & ingenium suppeditante potuisse. illam verò
45 felicitatem plenam, perpetuam stabilemque illis fore diuinum verbum pollicetur, à quo
perpetuo amore curaque fouendi ita sunt, cui fide, charitate & pietate ita illi sunt coniungendi, vt nullis aut hominum aut malorum dæmonum viribus diffiungi queant; non
morte, non vita, non gladio, non vllis deniq. aut instantibus, aut futuris periculis. Quod
sequentibus versibus Vates indicat.

50 *Et comedetis vescentes, & saturabimini, & laudabitis nomen Domini Dei vestri, qui fecit mirabilia vobiscum, & non confundetur populus meus in sempiternum, & scietis quia in medio Israël ego sum, & ego Dominus Deus vester, & non est amplius: & non confundetur populus meus in æternum.*

Universidad de Deusto
Biblioteca

[*Et comedetis comedere* :] Sic Hebraicè. Iam tunc Vati nostro mensa illa extrui ma-
tur, iam magnificentissimum conuiuium illud instituì, quod multi ab oriente & occa-
vocati cum Abraham & Isaac & Iacob inituri erant, cuius qui participes fuerint, de
nem comederint, beati meritò nuncupantur. id autem conuiuium maxima cum
uarum hilaritate, cantibus & musicis instructoris laudes semper personabit, tunc
Psal.117. illa omnium communis vox audietur: Hæc est dies quam fecit Dominus, exultemus
Psal.84. „ lætemur in ea. nunc rursus illa: Benedixisti Domine terram tuam, auertisti captiuitatem
„ Iacob. nunc alia atque alia carmina canentur, quæ veteres illi huius conuiuij præsa
iam olim in conuiuarum gratiam meditabantur. Et cùm ad has epulas, ad perpe
hanc diuinæ mensæ felicitatem vocati admissiq. ab vno Deo sunt (neq. enim id qua
sua virtute & natura, suis actibus aut conatibus sine Dei consilio & vocatione auxilio
assequi potuit, sicut scriptum est: Gratia saluati estis per fidem, & hoc videlicet quod
uati sitis, non ex vobis: donum enim Dei est) cùm ergo Dei beneficio hæc illis
terit dignitas, eam rem imprimis agnoscere oportuit. ideo addit: [*Laudabitis nomen*
vestri qui fecit mirabilia vobiscum, Hebraicè, *quia fecit vobiscum ad mirificandum*, hoc est,
mirandam omni humana opinione, imò & cogitatione maiorem. *Et scietis quia ego sum*
dio Israël, & non est alius qui seruare possit præter me, eaque salus & felicitas perpetua
& non pudefiet populus meus in sempiternum. peccatum enim nuditas & pudor turpis
Gen.3. quitur. iam verò ex eo magna illis copia illius auri futura est, de quo scriptum est:
Apoc.1. debo tibi emere à me aurum, vt locuples fias, & vestimentis albis induaris, vt non
„ reat vltra confusio nuditatis tuæ.

Et erit post hæc: effundam de spiritu meo super omnem carnem: & prophe-
tabunt filij vestri & filiæ vestræ: senes vestri somnia soniabunt, & iuue-
nes vestri visiones videbunt.

IAM sese nobis illa maxima seculorum mutatio, iam mundi renouatio, iam aurea
ætas olim à Deo promissa, à vatibus decantata, à pijssimis hominibus tot desiderata
culis, à Christo tandem Dei filio gentium spe, orbis totius redemptore allata,
sese hæc inquam felicissima ætas certis signis cognoscendam spectandáq. exhibet, ac
adeò, ita clarè manifesteque exponit, vt omnes aliorum argumentorum rationes &
menta omnia, quæcunque de Christi aduentu præter hæc sunt, vna hæc res aut co
tuta & comparata confirmare, aut desiderata vel repudiata valeat infirmare. Atq.
dem nobis omnium prophetarum rationes & orationes inter se cõparantibus (quas
alij indicent) cui quem præferamus incertũ est; illud tamen ex ea comparatione
vnum Ioëlem esse qui aliorum omnium dicendo rerum copiam & maiestatem,
rum orationisq; elegantiam mysteriorum grauitatem, diuinitatis abstrusas rationes,
culorum & vaticiniorum impetus raptusque omnes admirandos, vno in libello
breuitate, carminibus vtpore septuaginta tribus complexus esse, atque expressisse
tur. Pœnitetque profectò nos tum ingenij in scribendo tarditatis, tum delicatiorum
strorũ hominũ in legendo fastidij. quę res impedimento sunt, quòminus magna &
randa volumina de huius libelli cõmentationibus edere conemur. Quis der vt
homines suam tandem dignitatem agnoscentes, ab ambitione, & cupiditate, ab
millimis curis ad maxima illa & incomparabilia pietatis, & sacrarum disciplinarum
dia, atque ad eas artes, totos se transferant, quę maximè christiano & diuini spiritus
ticipi homine dignę sunt? in eisque diu noctuque meditetur, vberrimos & certissimos
Psal.1. laborum & culturæ fructus tempestiuè percepturi, cum iucundissimo etiam fructu
& foliorum spectaculo, quibus vbi assueuerit humanus animus, omne tempus illi
turum, quod ijs non impenderit, iudicaret. verùm vt eò oratio nostra redeat, vnde
ticiniorum admirationem, & christianæ charitatis studiũ deflexit; quid hæc velut
orationis initia sibi velint, breuiter expectemus. est enim hoc cõmune & vsitatum
noua & magna apud vates exordiũ: Et erit in nouissimis diebus. Et erit in illis diebus
erit post hæc, dicit dominus. Nouũ profectò id de quo Vates agit, & quod vetustis
vt Apostolus inquit, veterat, quod omniũ antiquarũ ceremoniarũ, rituũ, figurarũ
& veritatẽ in se cõtinet, quod vnũ omniũ maiorũ nostrorũ desiderio satisfacere
est inquã summa, ac veluti caput quoddam omnium beneficiorum, quæ virtute

Iesu Nazareni crucifixi, & resuscitati atque ad cælum sublati, pijs hominibus sibiq. cha-
rissimis contingere solent. Est diuina illa paracleti spiritus promissio, quem qui cælestis
patris dono Christo rogante sortiti sunt, cælesti regni hæredes & diuinæ consortes natu-
ræ efficiuntur, regnumque ipsum Dei intra se habentes, eius quæ in mundo est concu-
5 piscentiæ corruptionem fugere consueuẽre. Inter cætera signa quibus de vẽturo redem-
ptore Deus testatur, quinque præcipue obseruanda traduntur, quæ omnium spiritualiũ
signorum, veluti quædam sunt capita, ad quæ cætera referantur. Atque hæc omnia non
tam externa aliqua specie, quàm interna animorum virtute in hominibus spectanda fue
tant, ita vt suo ipsorũ sensu & experimento, viuoque testimonio ac cælesti quadam certi-
10 tudine & fide, quæ omnem sensum, omnem humanam scientiam superaret, ea diuini
verbi veritas probaretur, sicut scriptum de illis testibus & testimonijs est: Vos testes mei Isa.43.
dicit Dominus & seruus meus quem elegi, vt sciatis & credatis mihi, & intelligatis, quia „
ego ipse sum, qui loquebar, ecce adsum. Atque hæc signa si referẽda nunc nobis forent, „
longioré suppeditarent materiá, q̃ vt capere hic locus posset. quorũ cõmoda & oportunis-
15 sima sedes in D. Pauli epistolis collocata est. vnũ tamen ex his hoc in loco pro dignitate
tractare tenuitas nostra recusat; pro necessitate verò perstringere ratio ipsa postulat, ea aũt
vna ex ijs rebus est, quas Diuinus ille Messias in his qui se vere colerent, pro virtutis suæ
& promissionum ratione efficere debuit & potuit. id fuit, vt diuinum, hoc est, suum pa-
trisque spiritum suis omnibus communicaret, atque eo modo nouam & ab humanis sen-
20 sibus remotam Dei notitiam impartiret. Vnde id euenturum fuit, vt illi in nouã vitam
in nouosque homines mutati, præstantissimo virtutis & integritatis exemplo, & grauissi-
mo Christi efficientiæ & veritatis testimonio cæteris hominibus esse possent. Atque ita
diuinitus decretum fuit, vt ad primum alia etiam plane diuina consequerentur signa, vt
sunt vaticinia, multarum linguarum sine disciplina aut exercitatione peritia, sanandi
25 & docendi diuinitus comparata facultas, & quæcunque sunt eius generis, quas gratiarũ
diuisiones Apostolus nominat. atque hoc totum signorum præcedentium & consequen-
tium genus à Ioele hoc in loco indicatur, qui quo tempore, quibusque modis diuinã ve-
ritatem inquirere, vestigare & probare oporteret, hoc oraculo prædicens docuit: [*Et erit*
post hæc.] quando hæc futura essent, initio indicauit; nempe post secula illa ferrea, quibus
30 Deus humano generi infensus adhuc erat, postquã illa vmbra & nox lucis aduentu eua-
nesceret, cum iam ille rerum status qui vatis temporibus vigebat, in hunc felicem quem
nostra tenent secula, conuertendus esset: itaque verba illa, *post hæc*, non significant conse-
quentiam omnium quæ dicta sunt, nam simul cum quibusdam alijs ex rebus illis diui-
nis, quas adnotauimus, hoc etiam erat euenturum; vt cum reconciliatione homi-
35 num in diuinam gratiam, sed, *post hæc*, præsentium rerum significat statum, quod
significaret, si, post hos dies, dixisset. atque hæc disputatio Hebraicè scientibus esset
omnino superuacua quippe Hebraica verba id quod adnotauimus planè exponunt.
[*Et erit post sic*.] quem locum à nobis nostraque sententia diuus Petrus publicè est
interpretatus. In nouissimis, inquit illis diebus [*Effundam de spiritu meo super omnem*
40 *carnem*.] Hoc maximo & præstantissimo Dei dono Christi efficientia donandi erant,
quicunque illi crederent & dicto obedientes essent, vt diuini spiritus abundantia im-
buti & renouati, filij Dei homines in terris planè diuini redderentur. atque huiusmodi
beneficium non solùm Israëlitico populo, sed omnibus, quicunque Domini nomen purè
sancteque inuocaturi essent, commune erat futurum; carnis enim appellatione in sacra
45 lingua non omnia animantium genera, sed tantum humanum continetur, id autem
verissimum est, cum adiuncta verba rem ad viuentem carnem pertinere declarent, cu-
iusmodi verba sunt, adorare, ingemiscere, bene dicere, iactari, gloriari, & quæ ex hoc
verborum genere deducta sunt nomina, vt gloria, pulchritudo, superbia, concupiscen- Isai.40.
tia, &c. vt, Omnis caro fœnum. &. Benedicat omnis caro nomen sanctum eius. atque Psal.144.
50 sexcenta alia id genus exempla. si verò ad mortuam carnem spectat oratio, aliorum etiam
animalium genera, etiam piscium ea res comprehendit. vt, Carnem cum sanguine non
comedetis. Largam autem & copiosam eius spiritus abundantiam fore verbum illud, Gen.9.
effundere, declarat; nam effusionis ratio certum ipsa sibi modum nec præscribit, nec
eius qui effundit animo & largitati ponit, quacunque in re effusio consideretur. vt, Ef-
funde iram tuam in gentes quæ te non nouerunt. &, Non effudit omnem iram suam. & Psal.78.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Effudit ſuper nos miſericordiam ſuam. Eſt itaque effuſio parcitati omnino aduerſa. Eiuſmodi figura exteri auctores in largitate, & profuſione deſcribenda vſi ſunt.

Horat.lj.2. od.14. *Abſumet hæres Cæcuba dignior Seruata centũ clauibus: & mero Tinget pauimentũ ſu*

Abundantem ergo ſpiritus ſui copiam ſe facturum promittit Deus, atque id ante Chr
mortem, reſurrectionem, & in cælos cum triumpho aſcenſum, omnis quidem caro
Ioan. 7. derauit, nulla tamen obtinuit, nondũ enim ſpiritus ſanctus erat datus; quia nondũ Chr
ſtus fuerat clarificatus. Eſt autem duplex diuini ſpiritus in ijs, qui eo fruuntur, effic
genus, alterum quidem vitæ renouatio, ac nouæ Cuiuſdã reſpirationis planè diuina
quem nemo ſcit, niſi qui accipit; magnã nimirũ in hominibus mutationem ab omni
Philip.2. mana humilitate longè remotã. Quippe omnia alia vt ſtercora reputabat, propter
nentem in ſe Chriſti ſcientiam, ad cognoſcendum eum & virtutem reſurrectionis
& ſocietatem paſſionum illius. Itaque hoc genus ad eius ipſius, in quo eſt vtilitatem
ctificationem & cæleſtem felicitatem proprie pertinet. Alterum autem genus eſt
quos hic ſpiritus corripuerit ad res publicè gerendas effictio, & diuina quædam
matio; eaque contingit ijs, quos Deus non tam ſui ipſorum, quàm aliorum cauſa
rum munerũ & gerendarum rerum adminiſtratores creat; cuiuſmodi ſunt reges,
ſacerdotes, pontifices, apoſtoli, doctores, belli duces, & peritiſſimi etiam artifices.
harum rerum diſtinguendi cauſa, alterum genus nos ſanctificationis ſpiritum, alter
verò officij, ſiue miniſterij nominare conſueuimus. quæ verba perpetua nobis
mentando eſſe placet, vt non ſemper deſcriptionibus annotationibuſque ſit
vtrunque verò hoc in loco à Vate indicatur; prius illud omnibus ſeculis ad Chriſti
tempora exoptatiſſimum quidem, ignotum tamen, atque hoc poſterius antiquis
temporibus celebratum ac frequens. Alterius verò virtus & vis ſimilis eſſe debuit
Iſai.11. tuti ſpiritus, quo Chriſtus repletus à patre fuit, de quo ſcriptum eſt: Et impleuit eum
minus ſpiritu ſapientiæ & prudentiæ, ſpiritu ſcientiæ & intellectus. hoc ſpiritu
imbuendos eſſe homines, qui ad diuinam gratiam Chriſti opera & virtute
rentur; hoc inquam ſpiritu implendos omnium nobis prophetarum arcana
tunt. deinde etiam alia præſentis reconciliationis ſigna Chriſtianæ veritatis
omnes homines factura prædicuntur. Triplex autem in vniuerſum diuinæ
rum genus illis temporibus deſiderari, quibus Deus maximè orbi infenſus fuerit,
Pſal.73. Pſaltes querebatur: Signa noſtra non vidimus, iam non eſt propheta, & Deum
„ cognoſcens vſquequo? omnia hæc argumenta renouanda inſtaurandaque eſſe
„ cùm ætas illa feliciſſima humanæ redemptionis continget. atque ita diuinæ
„ vaticiniorum & ſignorum abundantiam futuram. ſpiritum autem cognitionis
omnem carnem effundendum & promiſſum fuerat, & in ipſo veritatis argumentis
ſum demonſtratumque eſt, & tandem futuris temporibus abundantiſſime
bitur: non enim ſolùm Iudęos Iſraëliticamque gentem hoc beneficio affectos fuiſſe
Acto.10. etiam gentes Cornelij Centurionis familia & Samaritanorũ Eccleſia declarauit.
rem ſapientiſſimè diuus Petrus ex hoc ipſo Ioëlis loco ad Chriſti virtutem, veritatem
gloriam pertinuiſſe diſſeruit: Hoc eſt, inquit, quod dictum eſt per prophetã Ioël. Et
Acto.2. nouiſſimis diebus dicit Dominus, effundã de ſpiritu meo ſuper omnẽ carnẽ. Abundantem
„ effuſum eſſe D. Paulus teſtatur, quẽ, inquit, effudit ſuper nos abundè, ac ſpiritum
„ hunc cognitionis multis tum prophetis, tum alijs effundendum communicandum
„ eſſe, ſed miniſterij ſpiritum certis hominibus eſſe impartiendum, nullo tamẽ aut
aut ſexus delectu. ſed illud ad hanc rem conſiderandum eſt, ſomnia viſioneſque
tiam dici, prophetiam verò cum his generibus non neceſſariò cõnecti: quanquam
omne oraculum, omnis viſio & ſomnium omne diuinitus immiſſum, prophetia
vaticinium ſit, non tamen omnis prophetia, viſio, aut oraculum, aut ſomnium
Nam qui diuino ſpiritu correpti de magnis ac diuinis rebus canunt, aut diſſeruntur
etiam concionantur, aut ad diuinam aliquam poëſim rapti choreas agunt, deique
1.Reg.11. dicant laudes, hi omnes & ſi futura non præuideant, tamen vaticinari ſiue prophetare
cuntur. atque in eorum Vatum grege Saul olim ſemel atque iterum enumeratur
& illi etiam poſtea, qui varijs linguis locuti magnalia Dei cum ſumma ſpectatione
admiratione prædicabant. erat autem illud tam viris, quàm mulieribus frequens
gium. Nm præter vndecim apoſtolos alij etiam optimi viri erant cum mulieribus

Maria matre Ieſu, & fratribus eius perſeuerantes vnanimiter in oratione. qui omnes Iudæorum & Iſraëlis quidem filij & filiæ vbi diuino ſpiritu imbuti fuêre, prophetare cœperunt, vt adimpleretur hoc quod dictum eſt: [*Et prophetabunt filij veſtri & filiæ veſtræ.*] Acto.1.
Omnibus ergo gentibus ſpiritum diuinæ cognitionis abundanter eſſe cõmunicandum,
5 vt in veritate compertum ſit apud Deum perſonarum acceptionem nõ eſſe, ſed in omni Acto.10.
gente qui timet Dominum, eum illi eſſe acceptum. eum à tenebris ad diuini nominis
cognitionem, ad ſalutis ſuæ vſum, ad diuinarũ rerum prędicationem eſſe admittendum,
ſicut ſcriptum eſt: Tunc conuertam populo meo labium clarum, vt inuocent omnes in Sophon.3.
nomine Domini, ineffabili. Illud etiam quod additum hoc in loco eſt.
10

Et etiam ſuper ſeruos & ancillas effundam ſpiritum meum.

Ad idem effuſionis ſpectat genus, de quo dictum hactenus eſt, ſed certas tamen
perſonas hoc loco appellari ratio ipſa arguit, quę propriè ſerui & ancillæ dicentur: nam de
ſeruis & ancillis Hebræorum qui ex alijs gentibus aut orti, aut oriundi eſſent, ſermonem
15 haberi nihil opus fuerat, cùm eiuſmodi omnes nomine omnis carnis continerentur, ſed
ita hæc ratio ſeſe habet. Prior illa ſententiæ & promiſſionis pars ad omnem auream noui
Teſtamenti ætatem pertinet, in qua diuini ſpiritus effuſio per euangelij prædicationem
omnibus omnium nationum hominibus cõmunicanda erat, atque alij quidẽ alios tem-
pore anteceſſuros, donec tandem omnes in vnum ouile reducti manifeſto labio diuinum
20 nomen ſummis laudibus proſequantur. ſed tamen vt huius rei veritas conſtaret, atq. hæc
ſpes omnes homines vt ad illam felicitatem rectis ſtudijs contenderent, incitare poſſet,
hanc ob cauſſam primis illis diebus, quo hæc promiſſio ſuum euentum habere cœpiſſet,
multis ex omni gente teſtimonijs cõprobatam cõfirmatamq. huius ſui dicti & conuenti
veritatem atque conſtantiam eſſe voluit Deus, multosq. de ea re in mundum teſtes pro-
25 duci, quibus certiſſima diuini Meſſiæ cauſſa eſſe confirmaretur; ſed inter hos præcipuè
eos eſſe voluit, qui vnà cum diuino illo ſuo Meſſia à principio prædicationis Euangelij Luc.1.
fuiſſent verſati & teſtes fuiſſent omnium quæ in nobis factæ ſunt rerum, & miniſtri fue-
rint ſermonis. horum certus numerus fuit, quos ad eam rem delectos, vt eidem etiam
Euangelium annuntiandi miniſterio operam nauarent, atque in id ſtudium quiſque pro
30 ſui muneris ratione incumberent, huius maximi doni expertes eſſe non eſt paſſus, ſed co-
rum imprimis laborem his diuini ſpiritus honoribus, præmijs atque ſplendore decoran-
dos inſtituit. Hi autẽ duodecim Apoſtoli & ſeptuaginta duo diſcipuli fuerunt cum Ma-
ria matre Ieſu & mulieribus, quæ Ieſum à Galilæa fuerant ſecutæ, & miniſtrabant ei de
facultatibus ſuis & Euangelij miniſtros ipſos pro ſua parte iuuanbãt hos ſeruos antea vo-
35 catos ad amicitiam demum diuiniq̃ue regni conſortium admittẽdos Chriſtus ipſe fue- Ioan.15.
rat pollicitus. iam non dicam vos ſeruos, ſed amicos, ſeruus enim neſcit quid faciat Do- „
minus eius. Vos autem dixi amicos, quia omnia quæcunque audiui à patre meo nota feci „
vobis; vbi enim ſpiritũ ſanctum acceperunt, tunc cognouerunt quòd de ijs rebus locutus „
illis Magiſter fuerat, antea omnia maxima illa myſteria quidem ex eo audita illis fuerãt,
40 tamen in obſcuro incertoque latebant quoad ſpiritus ille veritatis venit, à quo omnem
veritatem ſunt edocti. Igitur Apoſtoli atq. diſcipuli & mulieres illæ piæ hoc in loco tum
præcipui cuiuſdam honoris, tum maioris certitudinis cauſſa appellantur: æquum enim
fuit, & ad Chriſti veritatem firmandam cõmodiſſimum, vt ea primum dignitas ad eius
45 diſcipulos & aſſeclas deferreretur qui illius impartiendæ auctor antiſteſq. eſſe dicendus
eſſet. Itaque illud etiam priuatam quandam & præcipuam honoris habet notationem;
quamobrem non quoſcunque ſeruos & ancillas, ſed Dei tantum ſeruos & ancillas, qui
eidem Euangelij prædicãdi miniſterio operã darent, hoc in loco interpretari, præterquã
quod res ipſa atq. ratio poſtulat, diuinus etiã interpres Petrus nos docuit, dicẽs: Et quidẽ Acto.2.
50 ſuper ſeruos meos & ancillas meas effundam de ſpiritu meo in diebus illis, & propheta- „
bunt. quod verò addidit, prophetabunt, illud intelligere voluit, ſeruos & ancillas eius „
quidem ſpiritus effuſione decorãdos augendosq. eſſe, cuius virtute Deum cognoſcerẽt,
& admirandis modis, vt à nobis explicatũ eſt, prædicarent. neque minorẽ ſuam ipſorum
rationem hac in re futuram, quam fuerit omni carni promiſſa ratio. Atque hæc quanta
potuimus breuitate de primo illo ſigno dicta nobis ſunt, de ſpiritu inquam ſanctifica-
tionis & agnitionis Dei, quod ſignum à Pſalte requirebatur dicẽte: Et non eſt nobiſcum

Universidad de Deusto
Biblioteca

cognoſcens vſquequo? in illis enim diebus cùm ſeſe primum diuina hæc explicarent,
Acto. pit ratio, multi fuêre qui cognoſcerent; in primis autem ſerui & ancillæ, qui varia
magna reddebant teſtimonium reſurrectionis & virtutis Chriſti Ieſu. Secundum
diuinæ viſæ gratiæ ſignum, quod ab antiquis illis deſiderabatur, illud fuit: Iam non
propheta. huic ſigno ſeſe cumulatè ſatisfacturum Deus promiſit: [*Et ſenes veſtri ſo-
ſomniabunt, & iuuenes veſtri viſiones videbunt.*] Quanquã omne prophetiæ genus
planè ſit, & longè ab humana facultate remotũ, quod & illi intellexerunt, qui dicebant:
Horat. *Prudens futuri temporis exitum*
Caliginoſa nocte premit Deus. Tamen in prophetiarum modo & con-
gradus quidam ſunt: aliud enim eſt genus quod vigilantibus quidẽ & ſentientibus, ali-
quod dormientibus per quietem viſere datur. atque id quod vigilantes monet prius
dem atque dignius eſſe nonnullæ rationes probant: vtrumque autem diuinum
mumque eſſe conſtat. Plerunque autem vſuuenire ſolet vt hæc genera hominibus
commodentur pro naturali cuiuſque modo idoneaque ratione. ita vt dicendæ res
tribus & ruſticioris vitæ hominibus earum quibus aſſueuêre rerum ſimilitudinibus
dantur & pronũtientur, qui verò ad vrbanas & ciuiles rationes vitam inſtituerint
& ſpectaculorum genus intueantur & ciuili magis vtantur ſermone. Iſaias &
huius rei argumento nobis eſſe poſſunt: ſed hæc ratio longior eſt & proprium ſibi
nem ad differendum poſtulat. Breuiter verò dicimus ſenes homines ſecundum
Gale. 3. & 2. de temper. Ariſto. lib. 2. de anima. habitum ad ſomnia, iuuenes verò ad viſionẽ magis eſſe idoneos: Nam ſenibus cebe
quæ ætate colligitur humiditatem, & ob longum rerum experimentum atque
maior cogitationum & imaginum copia ineſt, & firmius hæret, ex quibus viſendarum
rerum ſimilitudines & ſpectra commiſceri atque componi cõmodius poſſint. his
imaginibus permotis & certo ordine collocatis ſomnia illis grata veriſſimaque à mente
mittuntur. At verò iuueni tum ætatis ipſius imprudẽtia, tum feruor ipſe calorq.
& minorem rerum vſum paucioresque cogitationes ſuppeditant. & quas ſuppeditant
facilius diſſipant: declarant autem & hoc quæ ſecundum naturam fiunt in ipſis ſomnis
quæ rariora quidẽ multò, quàm in ſenibus ſunt, eaque de leuiſſimis rebus, quales
mirum cogitare & commentari interdiu ſolent, quorum euigilantes non recordantur.
horum ergo & ætati & habilitati viſionis ratio multò aptiùs conuenit; vt ſi his vtrique
munus deferendum ſit, vigilantibus non ſolùm rerum & imaginum miſſiones &
poſitiones, ſed res etiam ipſæ atq. imagines, quarum illi penuria laborant, ſuppeditentur.
facile ergò locus hic explicari poteſt, ſi res ad eam, quam diximus, rationem referantur.
Neque verò omnes quotquot ſpiritum ſanctum acceperint, his modis vaticinaturi
præcinit, ſed ſpiritum in omnem carnem eſſe effundendum, prophetas autem non omnes
nes, ſed certos quoſdam omnis ætatis, tum ſenes, tum etiam iuuenes eſſe futuros. Nec
cùm ſpiritus ſanctificationis ſingulis ad propriam ſalutem neceſſarius ſit, ſingulis ea
promittitur: ſpiritus autem miniſteriorum & diuiſiones gratiarum nõ tam ipſorum
bus contingunt, quàm aliorum hominum cauſſa datur; cùm autem non neceſſarium
omnes miniſtros eſſe, ſed quoſdam qui miniſtrẽt, multò autem plures quibus
dum ſit, res ipſa reique ratio poſtulat, vt ex tanta multitudine certi quidam deligantur
quibus aliorum cura ſtudium & miniſterium credi commitique poſſit, ſicut ſcrip-
1. Corint. 12. eſt: Vnicuique autem datur manifeſtatio ſpiritus ad vtilitatem aliorum: alij quidem
» per ſpiritum datur ſermo ſapientiæ, alij autem ſermo ſcientiæ, ſecundum eundem
» tum, alteri fides in eodem ſpiritu, alteri gratia ſanitatum in vno ſpiritu, alij operatio
» tum, alij prophetia &c. hæc autem omnia operatur vnus atque idem ſpiritus diuidens
ſingulis prout vult. Quoſdam ergo vates qui futura prædicerent, aut abſentes per-
rent res illis diebus quibus ſpiritus dandus eſſet, futuros, diuinum verbum prædicarent,
ipſa præſtitit: nam multi Apoſtolorũ temporibus huius ordinis homines fuerunt, vt
Actor. 13. tiochenſe collegiũ illud in quo Barnabas & Simon qui vocabatur Niger, & Lucius
» rænenſis, & Menahen, & Saulus, atque alij; Agabus etiam ille qui famem futuram
» dicit & Chriſtianorum rebus conſulendum curauit, Iudas præterea & Silas qui Cli-
Actor. 15. nos ad laborum & ſuppliciorum tolerantiam prædicentes hortabantur; nec non
illæ virgines Philippi Cæſarienſis Euangeliſtæ ſorores: atque hi alijque omnes tum
nes, tum ſenes huius promiſſionis veritatem & conſtantiam re ipſa comprobarunt.

Tertium porrò argumentum quod Pſaltes eorum nomine requirebat qui Iſraëlitarum
res iacentes & à numine deſertas querebantur SIGNA erãt. Signa inquit noſtra non vidi-
mus, huic rei ſuas etiam prædictiones aſſcribit Vates, certis tamen rationibus diſtinctas, vt
intelligi facile poſſit ab ijs, qui diligenter attenderint ad quam partẽ vnaquæq. pertinere
5 poſſit ratio. Ac in ſignorum & prodigiorum ratione cõſideranda illud obſeruandum eſt,
omnia in vniuerſum ſigna & prodigia, miraculorum duplicem portendere ſignifica-
tionem vt duplici etiam naturæ ſuæ genere conſtare; atque vnum quidem genus ſig-
norum eſt, quod ſiue in cælo, ſiue in terra, ſiue in mari fluminibúsue editum ſit, ter-
rorem & metum hominibus incutit, & diuinam indicat iram, vltionemq. portendit fu-
10 turam. cuius generis ſunt, ſerpentium & draconum viſæ ſpecies, aquarum in ſanguinem
mutati colores, imminentium imbrium grandinumque procellæ, fulgura etiam & toni-
trua, volantesque ignes & maris fremitus, aut fluuiorum recurſus, & quęcunq. aut in ſub-
limi, aut humi fieri præter naturæ ordinem rationemque accidet: Namque hæc diuinæ
iræ indicia ſunt, & paratũ à ſuperis aduerſus mortales bellum veluti tubarũ ſigna quædã
15 præcinere ſolent. in his etiam prælia aduerſus alias gẽtes facta ſint, atque hæc omnia hu-
manos animos ſibi metuentes turbare & vehementi pauore afficere conſueuêre, ſicut
ſcriptum eſt: Etenim irruit in nos terror veſter, & languerunt omnes habitatores terræ. Ioſue 2.
Audiuimus quod ſiccauerit Dominus aquas maris rubri ad veſtrum introitum, quando »
egreſſi eſtis ex Ægypto, & quæ feceritis duobus Amorrhæorum regibus, qui erant trans »
20 Iordanem. & hæc audientes pertimuimus, & elanguit cor noſtrũ, nec remanſit in nobis »
ſpiritus. & illud etiam Gabaonitarum ad hanc rem facit. Venerunt, inquiunt, ſerui tui in »
nomine Domini Dei tui. Audiuimus enim famam potentiæ eius cuncta quæ fecit in Ioſue 9.
Ægypto &c. & illud: Poſtquam ergo audierunt omnes reges Amorrhæorum qui habi- Ioſue 5.
tabant trans Iordanem ad occidẽtalem plagam, & cuncti reges Chananæorum qui pro- »
25 pinqua poſſidebant magni maris loca quòd ſiccaſſet Dominus fluenta Iordanis coram »
filijs Iſraël donec tranſirent, diſſolutum eſt cor eorum, & non remanſit in eis ſpiritus ti- »
mentium introitum filiorum Iſraël. Itaque huiuſmodi miracula & ſigna quæ terrorem »
natura ſua humanis animis inijciunt, & quæ naturam rerũ ſic mutare ſolent, vt corrum-
pere videantur, irati & vltionem parantis numinis indicia portentaque ſunt. Alterum
30 verò genus ſignorum eſt, non minus quàm illud ſuperius admirandum, mite tamen &
placidum, & ad hominum vtilitatem proprius pertinens, quod non diuinæ iræ timorem,
ſed gratiæ potius ſpem fidemque faciat. qualia ſunt ventorum procellarum ac tempeſta-
tum in melius permutatio, morborum & difficillimarũ ægritudinum ſubita curatio, de-
perditorum membrorum aut ſenſuum reſtitutio & mortuorum etiam excitatio, & quæ-
35 cunque ad commodum potius atque ad naturæ ſalutem referri poſſunt. huiuſmodi enim
quæ ſunt, Deum propitium præſentemque, & eorum apud quos hæc edũtur ſigna, ſaluti
conſulentem probant, ſicut ſcriptum eſt: Deus ipſe veniet & ſaluabit nos, tunc aperien- Iõiæ. 35.
tur oculi cæcorum, & aures ſurdorum patebunt, tunc ſaliet ſicut ceruus, claudus, &
aperta erit lingua mutorum. Ex quibus rebus illud conſequitur, ipſa diuinorum ſigno-
40 rum genera inditio hominibus eſſe, cuiuſmodi erga ſe Dei mentem & conſilium
interpretari, expectareque conueniat: nam ſi ex illo priori genere prodigia ſint, iratum
& vltorem: ſi verò ex poſteriori hoc, placatum, propitium & ſalutarem experiri eſt.
Duplex autem Chriſti in orbem aduentus à ſacris olim vatibus prædictus atque ho-
minibus expectandus fuit: alter quidem omni hominum generi ſuauiſſimus optatiſſi-
45 musque cùm totius orbis redemptor atque ſeruator venturus erat, diuinæque pacis, gra-
tiæ & reconciliationis interpres & procurator, nemini malum aut damnum, ſed omni-
bus quicunque ſe reciperent, ſalutem, libertatem & diuini regni deferens hæreditatem,
ſicut ſcriptum eſt: Non miſit Deus filium ſuum, vt iudicet mundum, ſed vt ſaluetur Ioan 3.
mundus per ipſum. huius autem aduentus & feliciſſimi nuntij atque negotij poſterioris
50 illius generis ſigna & miracula argumento fore, & à vatibus (vt iam citauimus) prædi-
ctum fuerat, & ab ipſo veniente præſtitum firmatumque eſt, atque ab ijs, qui rem ſa-
pientiſſimè examinarunt, eſt approbatum. Euntes, inquit, renuntiate Ioanni quæ vidiſtis Matth. 11.
& audiſtis, cæci vident, ſurdi audiunt, claudi ambulant, læproſi mundantur, mortui »
reſurgunt, pauperes euangelizantur, & beatus eſt qui in me non fuerit ſcandalizatus. »

Alter

Universidad de Deusto
Biblioteca

Alter autem Christi aduentus vt pijs & sanctis hominibus, quorum rarior copia est, desiderandus potius, quàm timendus, sic cæteris mortalibus omnibus, imò & dæmonum generi vehementer metuendus horribilisque est; cùm eum quem homines etiam generi vehementer metuendus horribilisque est; cùm eum quem homines saluatorem agnoscere ac recipere noluerunt, neque mansuetum asina vectum regem tare, iudicem tandem & vltorem experturi erunt, venientemque in nubibus cæli, & flamma ignis, dantem vindictã ijs qui non nouerũt Deum, & qui non obedierunt Euangelio gloriæ Christi, qui pœnas dabunt æternas, cùm venerit iudicare impios & admirabilis fieri in sanctis suis. Atque hunc alterum aduentũ horrenda illa prioris generis signa certis temporibus præcessura esse diuinis oraculis accepimus, ex quibus vnum hoc ait Ioëlem est:

2. Thess. 1.

Et dabo prodigia in cælo, & in terra, sanguinem, & ignem, & vaporem fumi. Sol conuertetur in tenebras, & luna in sanguinem: antequam veniat dies Domini magnus & horribilis.

Atque equidem non satis illam tantam Pharisæorum aut insipientiam miratus malitiam accusare queo, qui vtrunque hoc signorum genus ita confundebant & permiscebabant, vt vtrumnam ad vtra tempora pertineret non cernerent, aut si maxime perspexissent, tamen eam rationem omnem rudi & simplici populo inuidebant, vt Christi dignitatem & splendorem obscurarent, signum de cælo petentes. quamobrem ne Christo generatio praua & peruersa audierunt. Pertinet ergo hoc signorum & prodigiorum genus ad eam quæ primum Christi seruatoris aduentum secutura erat vltionem impijs & sceleratissimis hominibus æternũ allatura esset exitium. Etenim cum ab mundi ad extrema vsque tempora ita dæmonis astu ac dolo, atque hominũ malitia paratum sit, vt impij & scelerati homines non solùm virtutis viam deferentes vitiis luptatibus incumberent, sed eos etiam qui diuersa studia & arduum virtutis iter rentur, magnis clamoribus, conuitijs, probris atque iniurijs agitarẽt & probrosã interetiam morte afficerent, eam rem aliquando à Deo vindicatũ iri fuit æquissimum. igitur dies impijs hominibus, & æterna diuini consilij mente præfixa est omnibus talibus incerta, vni tantùm Deo constans & certissima; cuius tamen reipsã futura & vlla dubitatione expectanda certissima quædam eius generis signa Deus esse voluit, bus magnam suam ad puniendum vim & potentiam ostendere probareque solet. tem erunt partim in cælo, partim in terra: in terra quidem horrenda cruentaque quibus humano sanguine terra ipsa inundet præter aquarum, fluuiorum sanguineum borem, cælitus verò corruscus ignis & fulgura fulminaque terram incendent, ex incendio vapor fumi ascendet solis etiam eclipses, quæ secũdum naturam suam & tristitiam hominibus afferre solent, nedum si præter naturæ ordinem huiusmodi dant. vt si sol ipse lumine priuetur, nullo, cur id fiat, lunæ interiectu. Luna aũt eum ostendere solet candorem, in sanguineum ruborem mutet, tum verò maximus horpauor terrorque arripiet: namque irati Dei & vltoris signa sunt, iamque diuinorum lorum horrenda dari signa incipiunt, quæ tantò vehementius hominũ corda terrent quantò certius ex præcedentibus vaticinijs non casu, sed consilio euenire constabit. autem extremam diuini iudicij diem non æquam omnibus hominibus fortem ed pijs quidem extremam æternamque felicitatem & quietem, omniumq. tandẽ labor finem virtutumque præmia; impijs verò miserrimum & lamentabilem voluptatum vitiorum afferet exitum, & æternas scelerum atque iniuriarum pœnas denuntiabit. ergo signa alijs spem, alijs verò metum afferant necesse est. propterea ait: [*Et veniat dies ille Domini magnus & horribilis.*] Pijs quidem magnus, impijs autem & horribilis. Si tamen, inquit, iustum est apud Deum retributionem ijs qui vos lant; & vobis qui tribulamini requiem nobiscũ in reuelatione Domini nostri Iesu Christi de cælo, cum angelis virtutis eius. Quoniam autẽ totus hic locus grauissimo illo de eadem re sermone explicatur, eum sermonem referre non pigebit. In illis dicebus contenebrabitur, & luna non dabit splendorem suum, & stellæ cæli erunt decidentes virtutes quæ in cælo sunt, cõmouebuntur. Et tunc videbunt filium hominis venientem cum virtute multa & gloria. Et tunc mittet angelos suos, & cõgregabit electos suos tuor ventis, à summo terræ vsque ad summum cæli. His autem fieri incipientibus

2. Thess. 1.

Marc. 13.

capita vestra, quoniam appropinquat redemptio vestra. A ficu autem discite parabolam &c. Poterant hunc in locum & quæ apud Isaiam, & quæ apud Ezechielem leguntur, afferri, nisi id & breuitatis spacium & lectorum vinceret patientiam. Isaiæ 11. Ezech. 25.

5 *Et erit, omnis qui inuocauerit nomen Domini saluus erit, quia in monte Sion & in Ierusalem erit saluatio & in residuis quos Dominus vocauerit.*

Iudicii diem impijs terribilem formidabilemque maximè, pijs verò hominibus magnum, sanctum, omnique auiditate expectandum, vtpote quibus tamdiu desiderata redemptio aduenit. Erit enim dies ille in quo maxima hæc quæ videtur rerũ rationumq.
10 confusio, perturbatio, distinguenda cõponendaque sit. Nunc enim quamdiu hæc mundi humanarum rerum facies durat, quamdiu princeps huius mundi conari molitique aliquid potest, & agni & hœdi & zizania & probata semina permixta sunt, & potior malorũ quàm bonorum hominum sors nonnullis esse videtur. illo autem die exacta iustorum & iniustorum distinctio seiunctioque futura est, atque agnis à dextra constitutis diuersa feli-
15 cissimaque sors erit; contrà verò hœdis à sinistra locatis erit infelicissima: illi enim iucundissimam illam dicentis vocẽ audituri sunt: Venite benedicti patris mei. isti verò contrà durissimam illam: Ite maledicti patris mei in ignem æternum. Igitur non omnibus terribilis & calamitosa exitialisq. dies illa erit, sed impijs tantum & sceleratis qui non cognouerunt Deum nec obedierunt Euangelio gloriæ eius; pijs verò & iustis hominibus qui
20 veræ religionis studio ardentes honestè laudateque vixerunt, quique ad iustorum ciuitatem societatemq. pertinuerunt, ijs iucundissima dies & serenissima erit. quod autem genus id sit quos æterna hæc felicitas maneat, quibus rebus atque artibus instructos esse oporteat vt ad hoc idonei esse iudicentur, subiunctis carminibus Vates declarat: nimirum eos qui veræ religionis colentes fuerint quique in sanctam ciuitatem recepti à Deo
25 fuerint, & inter ciues sanctorum & domesticos fidei annumerati. Neque enim in illam æternam cælestem Ierusalem migrantibus locus vllus erit, nisi ijs tantùm qui eius quæ in terris est sanctæ ciuitatis ciues verè fuerint; hoc est, nisi ijs qui ad veram catholicamq. piorum Ecclesiam pertinuerint. in illã enim cum triumpho nemo suscipietur qui idẽ in hac probatus miles nõ fuerit. triplici ergo lege & pacto diuina in cælis ciuitate quis
30 donatur si nomẽ Domini inuocauerit, si eius quæ in terris est ciuitatis Ierusalẽ, legitimus ciues fuerit (quocunque ortu secundũ carnẽ is extiterit) modò ciuitate Ierosolymitanus, si in hanc ciuitatem diuino consilio & approbatione electus vocatusque sit. Neque enim satis est nomen Domini vtcunq. inuocare & se ad Dei familiam pertinuisse cõtendere, nisi & paterfamilias suum esse agnoscat, & cæterorũ familiariũ moribus & legibus vsum
35 approbet: Non enim omnis qui dicit Domine Domine, intrabit in regnum cęlorum, sed tantum is qui facit voluntatẽ patris. Quanquam autem omnes ad cõuiuium vocati fuerint, quanquã omnibus promissa ciuitas, non omnibus tamen aut certa aut constans permanensque fuit. Alij namque quoniam non legitimè petierunt repulsam passi excluliq. sunt; alij verò quoniam abusi tãto honore sunt ciuitate amissa in exteriores tenebras sunt
40 relegati, quibus effectum est, vt ex multis vocatis rari fuerint electi. Nouit autẽ Dominus qui sui sunt, & discedat ab iniquitate omnis qui inuocat nomẽ Domini: Namq. signatũ esse oportet militem militaribusq. sacramẽtis obligatum, atq. ijs artibus instructum, quæ militiæ imperatori maximè fuerint probatæ. [*Quia in monte Sion & in Ierusalẽ erit saluatio.*] Ecclesiam nobis repræsentauit Ierusalẽ illa olim ab Iudaico populo frequentata & culta;
45 cuius arx & regia in Sion mõte fuerat sita, Ecclesiam inquam Christianã & sanctorũ ciuitatẽ, cuius rex Deus, pontifex autẽ & procurator Christus Dei est, sicut scriptum est: Accessistis ad Sion montẽ, & ciuitatẽ Dei viuentis Ierusalem cælestẽ, & multorum millium angelorum frequentiam, Ecclesiam primitiuorum qui conscripti sunt in cælis, & iudicẽ omnium Deum, & spiritum iustorum perfectorũ, & Testamenti noui mediatorẽ Iesum.
50 Neque verò de nihilo est quòd duæ ciuitates Ierusalaim cõmuni omnium Theologorũ sermone celebrãtur: duplex enim omnino Ierusalẽ est & duplex semper hæc ciuitas fuit, tam ea quæ terrena dicta est, quàm ea quæ cælestis nominatur. Atq. adeò viri Christiani autes nobis integras & apertas vos admouere cupimus, nam ecce mysterium vobis dicimus: Nomen Ierusalaim semper bina terminatione dictum Hebraicè est, quòd semper gemina huius nominis vrbs fuerit. Namq. antiquum quondam ei vrbi, quę in Iudæa sita

1. Corint. 1.

Hebr. 12.

fuit,

Universidad de Deusto
Biblioteca

Gene. 14. fuit, nomen erat Salem, cuius rex olim Melchisedech in Mosaicis historijs celeb
Altera verò erat Salem in terra Canaan prope Siloën, apud quam aliquando Iacob
est versatus. Hebraicæ autem linguæ ratio vsusque habet, vt res quas geminas natur
casu, aut consilio esse contigerit dualis numeri nomine appellentur. ea terminatio
est. sic oznaim, duas aures; iadaim, manus duas, & reglaim duos pedes significat.
Iosue 10. quoniam duo oppida Horon nomine erant, Horon superior & Horon inferior, Hor
vtrunque appellatum est. atque adeò huiusmodi nominis cadentiæ rem, cuius id
est, geminam esse arguit. Vt autem inter vtrunque Salaim certa ad distinguendum
esset, placuit ei quæ in alto sita erat, atque ad Iudæorum & Biniaminitarũ sortem
nebat nomen facere Ierusalaim, quod propriè ad verbũ, Salem conspicuam & exc
liceat interpretari. Salem autem simplex nomen ipsum pacis & perfectionis ratione
gnificationemque in se habet. atque ita Ierusalaim cõspicuam & spectabilem pac
perfectionem significanter verterimus. Quanquam autem & ea quæ in plano
loco sita fuit, pacis nomine & perfectionis significatione insignis fuerat, non tamen
spicua pax appellata est, quòd locum teneret humilem, neque se ipsa longè prospi
bus posset ostendere. Hæc adeò omnia nobis cogitantibus præclara quædam &
arcana sese aperienda offerunt, quorum rationem ipsum nomen indicat Ierusalaim
ad noui Testamenti Ecclesiam significandam fuit vsurpatum. Geminam ergo esse
salaim hoc est geminam Ecclesiam alteram militantem, alteram triumphantem
tam, nemo fere eorum qui sacras literas attigerunt, ignorat, & qui in alteram hanc
vere fuerint, eos etiam ad illam super cælestem iurè admitti ipsius diuini
decreto accepimus, qui cum Petro regni claues se crediturum polliceretur, Quod
» que, inquit, ligaueris super terram, erit ligatum in cælis, & quodcunque solueris
» terram, erit solutum in cælis. Huius autem ciuitatis ius & ratio omnis planè cæle
nihilque terreni aut humani in se habet; neque enim vlla tanta vis aut virtus
esse potuit, vt cælestem & diuinam ciuitatem hic constitueret, nisi diuina virtus
cientia cælitus missa eam rem pararet & efficeret, nisi pontifex & minister aliqui
nus, esset, qui cælestem ciuitatem in terris institueret atque adornaret, idque
nibus in eam suscipiendis communicaret, sine quo iure nemo homo diuina
aut dignitate donari potuit. hoc autem ius spiritus sanctus est, quem dedit Deus
Ephe. 1. bus obedientibus sibi, qui est pignus & arra, & certitudo hæreditatis eorum, qui
» perint. cuius quidem spiritus qui participes fuerint, filij Dei nominantur. & sunt
» ij iam pace, iam perfectione diuina, iam diuinæ ciuitatis commodis hic etiam
fruuntur. sunt & alij qui ad hanc ciuitatem aspirant, eamque dignitatem, eam
tatem omnibus votis expetunt atque ad eam pro sua facultate promerendam
studijs contendunt. hi etiam nomen Domini inuocant. sed hi vel ad antiqua
vel ad nostra pertinent, qui antiquis temporibus fuêre antequam constituta in terris
ciuitas esset, antequam de cælo descendisset, viuentes illi quidẽ ciuitatis diuinæ
promissionem habuêre, nunquam tamen admissi sunt dum viuerent; postquam
hac functi sunt, vbi iam constituta ciuitas est, donati sunt ciuitate non hac Ierusalem
terris militante, quam mirum in modum expetierant, sed illa triumphante, quæ
ordinis ratione contingere illis potuit. neque verò illa super cælestis vlli hominum
Ioan. 3. donec cælestis hęc in terra constituta fundataque fuit, sicut scriptum est: Nemo
» in cælum, nisi qui descendit de cęlo, filius hominis qui est ad dexteram patris. Atq
» quem diximus ordinis antiqui illi viri fuerunt, vt Abraham, Isaac, & Iacob, &
Heb. 12. nullam sibi certam in terris sedem esse arbitrati sunt, sed expectabant fundamentum
bentem ciuitatẽ. Nostræ verò aureæ ætatis, hoc est, noui testamenti homines pij
ter alia multa hoc etiam honore, hac dignitate, hoc admirabili beneficio affecti
multi ex eis paratæ iam & constitutæ ciuitatis non solùm iure & nomine, sed
etiam atque immunitate viuentes sentientesque fruerentur. Præclara equidem
antiquis etiam sanctis inuidenda felicitas, vt qui postremi ad laborem vineæ
turam vocati fuerint, primi omnium tantæ dignitatis vsum fructumque capiant,
1. Pet. 2. bus scriptum est: Vos genus electũ, regale sacerdotium, gens sancta, populus acq
quos non hospites & aduenas vt antiquos illos, sed ciues sanctorum & domesti
Ephe. 2. iam Apostolus gratulando appellat, superædificatos supra fundamentũ apostolor
pro

prophetarum. Huius ciuitatis ius in fide tantũ & spe huius nostrę tempestatis hominibus
iam ferè ab hinc mille annis contingit; paucis verò reipsa & vsu; nostra enim culpa fit, vt
minus frequens modò ciuiũ copia sit eorũ qui spiritũ sanctũ in se habeant, quam Apostolorũ
5 temporibus fuit. sed futurũ aliquãdo diuino beneficio est, vt cælestis illa ciuitas iterũ
restituatur, magnaq. tum eorũ qui in cælo, tum eorũ etiam qui in terra degent frequẽtia
gemina hæc Ierusalẽ celebretur, vt impleatur quod dictũ est per mysteriographũ dicẽtẽ:
Et ego Ioannes vidi sanctã Ierusalaim nouã descendentẽ de cælo à Deo paratã sicut spon- Apoc. 21.
sam ornatã viro suo: Et audiui vocẽ magnã de Throno dicẽtem: Ecce tabernaculum Dei »
10 cum hominibus, & habitabit cũ eis, & ipsi populus eius erũt, & ipse Deus cũ eis erit eorũ »
Deus. & iterũ inquit: Et sustulit me in spiritu in montẽ magnũ & altũ, & ostẽdit mihi ci- »
uitatẽ sanctã Ierusalẽ descendentẽ de cælo, habentẽ claritatẽ Dei, & lumẽ eius. & cætera »
quæ sequuntur. Qui legit intelligat, aut vt intelligat illud, quod in eodẽ capite scriptũ est,
agat: Qui vicerit possidebit hæc, & ego ero illi Deus, & ille erit mihi filius. itaq. quicunq. »
huius cælestis Ierusalẽ ciues iam & domestici sunt, ciuitatis libertate & immunitate vtũ-
15 tur. pacẽ illi quidẽ & perfectionẽ etiam in hoc humili terræ loco cõstituti habẽt, sed non
ita conspicuã, non ita apertã, vt illi qui superiorẽ incolunt Ierusalẽ, quibus loci ipse situs,
& natura perpetuã, stabilẽ & omnibus manifestã felicitatẽ reddit: Etenim cælũ ipsum sua
natura securitatẽ incolentibus promittit, quo nihil earũ quæ in inferiori loco cõtingunt,
calamitatũ, perturbationũ tenebrarũ, nihil deniq mutationis pertingit. hanc autẽ rem sic
20 Apostolus exponit: Propter hoc mundus non nouit nos, quia non nouit Deũ. Charissimi, 1. Ioan. 3.
nunc filij Dei sumus, & si nondũ apparuit quod erimus, Scimus quoniam cùm apparuerit »
similes ei erimus. Quicunq. igitur vel ex antiquis qui nomen Domini verè inuocantes ad »
diuinæ ciuitatis ius nomenq. pertinuerint, vel ex nostris qui iã in ipsam ciuitatẽ cõscripti
receptiq. fuerint, quos residuos Vates hoc in loco nominat, oẽs ij salui erunt: namque eos
25 solos, quibus ciuitatis & societatis huius ius & nomen ratioq. cõmunis fuerit, eius salutis
consortes esse voluit Deus. ac propterea ait: [*Quia in monte Sion & in Ierusalem erit saluatio sicut dixit Dominus, & in residuis quos Dominus vocauerit.*] In Hebraico exemplari verbũ est
KARA, quod vocare, appellare & legere etiam significat. atq. eo quidẽ verbo elegãtissimè קרא
hoc in loco Vates est vsus. nam quamuis vniuersum hominũ genus in libro vitę descriptũ
30 fuerit, à multis tamen est commissum vt eorum nomina de eo libro delerentur, sicut
scriptum est: Qui peccauerit mihi, delebo eum de libro vitæ, & alio in loco: Si quis dimi- Exod.
nuerit de verbis libri prophetię huius, auferet Deus partẽ eius de libro vitę, & de ciuitate Apoc. 22.
sancta. Et qui vicerit sic, vestietur vestimẽtis albis, & non delebo nomẽ eius de libro vitæ.
Faciam illum columnã in templo Dei mei, & foras nõ egredietur amplius, & scribã super Apoc. 3.
35 eum nomen Dei mei, & nomen ciuitatis Dei mei nouæ Ierusalẽ, quæ descendit de cælo,
à Deo meo. Atq. adeò qui electionis rationem hoc modo non intelligit, is planè eam rem
totam ignorat, & sacrarũ de ea re literarũ argumenta non assequitur, in quibus quidam
aberrantes naufragiũ fecerũt. Igitur quo tempore hęc agnorũ ab hœdis separatio futura
est, Deus librũ vitæ leget, & singulorũ quæ in eo scripta permanserint nominibus appel-
40 latis ciuium scilicet & peregrinorũ suorum atque alienorũ militum habebit delectum,
sicut scriptum est: Et erit omnis qui relictus fuerit in Ierusalem, sanctus vocabitur omnis Isaiæ 4.
scriptus ad vitam in Ierusalem, & apud Danielem: Et in tempore illo saluabitur populus »
tuus omnis qui inuentus fuerit scriptus in libro vitæ. »

45

CAPVT III.

QVIA *ecce in diebus illis, & in tempore illo cùm conuertero captiuitatẽ Iuda & Ierusalem: Congregabo omnes Gentes, & deducã eas in vallem Iosaphat: & disceptabo cum eis ibi super populo meo & hæreditatẽ mea Israël, quam*
50 *disperdiderunt in nationibus, & terram meam diuiserunt.*

EX HIS quæ à vatibus olim decantata & prædicta fuêre, multa quidem suis temporibus exitus habuêre suos, qui responsis & oraculis ipsis aptissimè respõderunt, atque hæc vna res & præsentibus, & futuris hominibus fidem ac spem facere potuit fore, vt cætera quæ nondum finem habuerant, certissima tandẽ euaderent. Hoc enim argumento Christus dictorum à se vaticiniorum veritatem & constantiam discipulis probauit, cùm

Universidad de Deusto
Biblioteca

de mundi fine & iudicij die rogatus quomodo ea futura essent, descripsit, atq. obsc
rosolymitanum excidium prædixit, quod ipso iam prisco seculo futurũ affirmauit, p
rei certus euentus cæterarũ quæ ab eo antè dictæ erant, certũ etiam exitum expec
statueret. Atq. ita de Ierosolymitanis rebus dixit: Amen dico vobis, non præteribit g
ratio hæc donec omnia hæc fiãt. de alijs aũt futuri iudicij rationibus à se relatis ait: C
& terra transibunt, verba autẽ mea non transibunt. Atque hæc prophetice veritatis
rendæ probãdæque vetus iam & vsitata ratio est: nam qui spiritus vera & certa vatic
longa posteraque tempora dictauit, idem non solùm negotiorum rerumque ipsarum
fidei etiam atq. auctoritatis causa in priora atque proxima tempora quoq. dictare
Apocal. 1. idcirco illa oratione iure vates vtũtur: Et reuelabuntur in tẽpore suo, hoc est, non u
vno tempore, sed alia alijs fient temporibus; ita tamẽ, vt priora posterioribus fidẽ f
Ex his igitur quę hactenus à Ioele prædicta sunt, multa euẽtus ipse iam spectatus
probauit: cætera verò quorũ edendi occasio nondũ data est, expectãda certaq. sed
didere. cuiusmodi sunt Israelitarũ restitutio, iudicij cõmunis omnibus dies, & quę
capite prædicuntur, diuini nominis hostiũ strages & futura ecclesiæ sanctæ tranquil
pax. Atq. de cõmuni iudicio actũ iam in superiori capite est. nunc deinceps vltiores
spectemus, quã populi sui hostibus, id est, suis Deus parauit, quæ ante iudicij diem
est; quo tempore Israelitæ à tenebris, à caligine in qua iacent, ad lucem veram reuo
sunt, quando vnus omnibus gregibus pastor, vnum commune omnibus ouile ent
omnes verè Iudæi erũt, hoc est, deposita illa carnis mole, & cordis præputio diuinitus
scisso, omnium in ore vera cõmunisque confessio & diuinorum beneficiorũ præd
versabitur. Atq. ad hunc modũ Iudaicas & Israeliticas rationes statuere oportet, ve
Israelitam, verumque Iudæum, verum Abrahę semen, non carne, sed spiritu, definit
eosque Abrahæ filios dicamus qui Abrahæ fidem, studia atque opera fuerint imit
quacunque gente sint, modò ad Abrahæ, Isaac & Israël spiritualem familiam perti
Roma. 9. sicut scriptũ est: Non enim omnes qui ex circũcisione sunt Israël hi sunt Israelitæ: n
» qui semen sunt Abrahæ omnes filij: sed in Isaac vocabitur tibi semen: id est, non q
carnis, hi filij Dei: sed qui filij sunt promissionis. Igitur populum Dei piorum homi
clesiam societatemq. esse statuimus, eosque verè Iudæos, hoc est, diuinarũ laudum p
catores, & verè Israelitas, in quibus dolus non est, esse dicique arbitramur, siue Israel
cũdum carnẽ sint, siue Idumæi, siue Ismaelitæ siue ex Parthis & Elamitis, & qui h
Mesopotamiam, Capadociam, Pontum & Asiam, Phrygiam, Pamphiliam, Ægyp
Lybiam, & ex aduenis Romanis Cretensibus & Arabũ de gente remota: Namque
omnibus quicunque fide & pietate vera Deum coluerit, ille ad id decretũ prom
pertinet diuinum: In semine tuo benedicentur omnes familiæ terræ. omnes enim
corpus sunt, vna omnibus fides, vna cõmunis societas & ecclesia, vnum virtutis &
studium, eadẽ in honestissimis rebus voluntas, atque æternæ illis salutis spes vna est. N
verò locorum regionumq. tantum, sed temporũ etiam hæc societas, coniunctio & c
municatio esse censetur: Nam & qui ante Christum fuẽre pij sanctique viri, & qui
Christum idem societatis & ciuitatis ius rationesque participant, atque inter se
communicant, tametsi eius rei fructum non eodem tempore, & modo omnes æq
(vt ante diximus) perceperint. Iam verò omnium horum societatem & cõmuni
populumq. vnũ integrum animo cogitationeq. altera ex parte statuamus; ex altera
cæteros omnes quotquot in orbe aut sint, aut fuerint, aut futuri sint homines, hos
modò descripsimus, omnino moribus & vita fideque dissimiles, atque inter se plic
nimium ac dispares, quos nec certa lex regit, nec religio gubernat, nec opinio
quorumque mores, studia, instituta, ac potius errores omnes persequi longa esset
quam benigna materia, quorũ quamuis in cæteris rebus sententię variæ discrepant
sint, vnum hoc tamen omnibus commune & constans est, vt populum Dei à quo
longe distant, oderint, vexent & multis exagitent modis: Namque si quis à diluuii
ad sua vsq. tempora hominũ historias, annales & mundi fastos euoluat, apud seque
rebus res componat, inueniet profectò vnum idemque iudicium, consilium & con
filiorum hominum aduersus filios Dei per omnem ætatem fuisse, vt eos contemp
probris, inimicitijs & iniurijs omnibus prosequerẽtur. & omnis Dei plebẽ tanquam
panis deuorarent. semper autem populus Dei calamitatem hanc timuit & expers

Huius igitur tã antiquæ, tã longæ, tamq. grauis iniuriæ pœnas Deũ aliquando repetiturũ,
vicemq. suorũ vltutũ, vates prædixẽre. Neq. verò solum id futurũ esse, vt ex ijs qui malè,
impieq. in vita se gesserint propriorũ vnusquisq. scelerũ supplicia apud inferos exoluat, à
qua lege & sentẽtia nemo hominũ immunis ex istis ac liber erit (oẽs enim nos manifestari
5 oportet ante tribunal Christi, & reddere rationẽ prout quisque in corpore suo gessit, siue
bonũ siue malũ) sed etiam ante illa vltima tẽpora diem quendã dici, quo ij qui eo seculo
deprehensi fuerint mali peruersique homines aliorũ omniũ qui ante se fuerint iudicium
personamque sustinẽtes, pœnas luant, & cõmunis vitæ status ac cõditionis damnationem
ipsi suo repræsentẽt supplicio. Hoc enim diuina æquitas interdũ & iustitiæ ratio postulat,
10 vt dũ alij ob propria scelera puniũtur, aliorũ etiã similia studia eodẽ crimine inuoluta dã-
nentur, & qui posteriores fuerint, vbi ad maiorũ suorũ mensurã malefaciẽdo addiderint,
ipsi tandẽ diruẽdi cumuli occasio fiãt, sicut scriptũ est: Implete vos mẽsurã patrũ vestrorũ Luc. 11.
vt veniat super vos omnis sanguis qui effusus est à sanguine Abel iusti, vsq. ad sanguinem »
Zachariæ filij Barachiæ, quẽ occidistis inter tẽplum & altare. Occidistis, inquit, nõ q. ipsi »
15 ijdẽ eius necis auctores extiterint, sed quòd eius sentẽtiæ, studij atq. odij in pios homines
imitatores atq. assectæ fuerint: Nã prouidẽtiã quidẽ, quæ vna ex maximis Dei virtutibus
est, vna res sæpe in dubitationẽ quæstionẽq. vocat, quòd iniqua vtriusq. generis hominũ
& bonorũ & malorũ sors esse videatur. ea lis & caussa priuatè sæpe à Deo cõtra oppugnã-
tes iudicata atq. dãnata est siquidẽ frequẽtia Deus à pietate, à virtute aduersus sceleratos
20 & impios homines iudicij sentẽtiæq. suæ exẽpla edidit; ea tamẽ quoniã multos impios &
scelestos effugere accidit, diuinã prouidẽtiam nõ ita publicè omni hominũ generi proba-
uere, vt publicè probari solet, cùm nullꝰ qui in culpa est culpæ pœnã effugerit, cùm inno-
cẽtia & integritas à scelere & malitia supplicio aut præmio distinguitur: cuiusmodi acre
& seuerũ iudiciũ cõmunis illa totius orbis inundatio ostẽdit, in qua pauci, id est, octo ani- 1. Pet.
25 mæ saluæ factæ sunt, cùm cæteros oẽs in noxa & culpa esse diuina sentẽtia pronuntiasset:
Ingredere, inquit, in arcã tu & domus tua, te enim vidi iustũ corã me in generatione hac. Gene. 7.
Igitur cùm Deus sese impijs omnibꝰ scelerũ & iniuriarũ vltorẽ, pijs verò & integris salutis »
auctorẽ præbuit, tunc maximè suæ se prouidentiæ exhibet assertorẽ, sicut scriptũ est: De- Psal.
disti metuẽtibus te significationẽ, vt fugiant à facie arcus, vt liberẽtur dilecti tui. Atq. hu- »
30 iusmodi cõmune & publicũ iudiciũ olim faciendũ Deus denuntiat, tempusq. fore cùm
oẽs omniũ gentiũ, sectarũ & partiũ impij homines, quibus populũ Dei vexare & affligere
studiũ fuit, publicè pœnas dent, cùm summa piorũ hominũ & sacrorũ ciuiũ tranquillitate
& salute. Hos autẽ oẽs populo Dei infensos homines varijs nominibus & studijs opinioni-
busq. distinctos nũc gẽtes, nũc Gog & Magog imperia & exercitus, nonnunquã alijs mo-
35 dis diuina scripta nominat. Magnã profectò atq. horribilẽ calamitatẽ orbi superuẽturam
timere oẽs viuentes, & quemq. sibi cauere oportet, diuinãq. iram sibi atq. suis pœnitẽtia
& supplicationibus assiduis deprecari: neq. enim eos solùm, qui à Christiano nomine &
religiõne alieni sunt, sed ex ijs etiã, qui in Christianis nomẽ profitẽtur suũ, multos hęc stra-
40 ges cõtinget: oẽs nimirũ quotquot nõ Christianè vixerint, quorũ pars cũ hypocritis & sce-
leratis posita est: maximè autẽ eos qui charitatẽ fraternitatis nõ fuerint sectati. Qui habet
aures audiendi audiat. Hactenus huius vaticinij & prædictionis argumentũ explicatũ est;
nũc verò deinceps dictionẽ ipsam explicemus, quæ iã ferme ex ijs quæ à nobis dicta sunt,
aperta est. [*Quia ecce in diebus illis.*] Quoniã superioris vaticinij orationẽ illa sentẽtia va-
45 tes clauserat, ijs solùm æternã salutẽ sperandã expectãdamq. fore, qui diuinæ ac nouæ ci-
uitatis Ierusalẽ ciues essent cõscripti; cæteros autẽ terribilẽ quandã æterni ignis expecta-
tionẽ, vt Apostolus inquit, manere, quod cã gentẽ omnẽ in hostiũ numero Deus vnã cum
Lucifero & angelis eius habuerit, nũc ostẽdit publico etiã testimonio eã rẽ esse cõfirman-
dã, hoc est, oẽs, quicũq. alieni à ciuitate Ierosolymitana (de qua nobis sermo habitus est,)
fuerint, eos oẽs hostes haberi & esse: futurũ enim esse, vt eius lõgi ac diuturni belli perti-
50 nacia, quod à diluuij tẽpore, siue à mũdi potius initio inter Deum Deiq. humanos hostes
gestũ est, finẽ habeat, atq. tota ea caussa & hominũ de ea re iudiciũ vno tandẽ prælio defi-
niatur. hæc autẽ res consulto ad ea vsque tempora deferetur [*Cùm conuertero captiuitatem
Iuda & Ierusalem.*] Eo quem superius iam cõmemorauimus modo. Vox autẽ illa *Ecce*
rem grandem & nouam indicare in vatum sermonibus consueuit, rem, inquam, quæ au-
ditoribus, nedum spectatoribus magnam mouere possit admirationem. Ierosolymitanæ

Universidad de Deusto
Biblioteca

verò & Iudaicæ tantùm restitutionis ideo meminit, quòd maxima huius vaticinij p
in Iudaicis calamitatibus referendis & prædicendis consumatur: Namque Vates hi
eam tribum & gentē proximè pertinebat, obiter autem cæteras attingit. Deinde e
quòd Iacobæ gentis dux & princeps Iuda, atque eius regni regia ciuitas Ierusalem
fuerit: cùm verò reducendi sunt, non amplius diuisæ separatęque familiæ, sed vna et
nibus familia, vna verè Iudæorum, hoc est laudantium Ecclesia futura est, vna ci
Ierusalem erit, cui princeps vnus & caput vnum Iesus Christus Dauidis filius præfi
eam ciuitatem & Dei hæreditatem omnes verè Israëlitæ pertinebant, qui cum aliqu
tibus vno nomine omnes populus Dei & ciuitas sancta vocabuntur. Vt ergo Roma
minis appellatione non solùm illa vrbs, sed omnes omnium gentium homines illu
tuitatis iure & immunitate vsi, continentur. sic Ierosolymorum nomine Iudæ Ia
tæque omnes, omnesque eiusdem ciuitatis conciues appellantur. [*Et congregabo omnes gentes & deducam eas in vallem Iosaphat.*] Cupiditatem quandam terræ sanctæ, q
est, populi sancti in suam ditionem redigendi singularum gentium animos incendi
vaticinium hoc indicare videtur, atque ea occasione magnus omnium gentium & m
num motus atque in certum quendam locum concursus esse faciendos, qui de hac
tuitatis imperio certantes ipsi sibi mutuo exitio sint. Neque enim hos nunc bellum
illaturos prædicit, sed congregandos tantum esse in vallem Iosaphat, vt, omnium
rum, iniuriarum & calamitatum quas ante id tempus illa cōmunis hominum fac
hominibus & religiosis attulerit, pœnas Deo iudici exoluant. quo in supplicio sum
mutuis ipsorū manibus & gladijs Deus vtetur. Nominat aūt locum in quo præliū
cōmittendum est vallem Iosaphat: quem si ex Topographiæ ratione notare libeat, a
Ierusalem Olearum mōtis radicis vallem quandam esse dicemus, quam Iosaphat
etiam incolę vocant, siue quod ille olim Solymorum rex eum agrum posse derit, sive
ficio aliquo aut opere ornauerit, siue alia aliqua caussa fuerit, quamobrem id loco
sit factū, cuiusmodi incertæ caussæ nominibus multa loca appellari geographiæ
est manifestum. Si verò (quod nobis vehemēter probatur) nomen non ex loco, sed
ex nomine & interpretatione definire placeat, illi vbicunque terrarum is sit, nomen
ex præterita sed ex futura re factum prophetico more est intelligēdum. Nam
iudicium futurum propriè significat, quòd is locus à Deo delectus definitusque
in quo iudicium aduersus impios & populi sui hostes exerceat. quamobrē conuen
gerendæ rei nomen multò antequàm gesta esset, fuit impositū. Quæ dicēdi figura
cipatio ab artificibus dicitur, cuius nō rarus apud diuinos vates est vsus. sic Isaias
aliquando sibi præuisum murum ruinam multò antè vocauit. hanc loci & nomin
plicationem præterquam quòd ratio ipsa arguere videtur, subiectū etiam hemistichi
confirmat. [*Et disceptabo cum eis ibi.* Hebraicè autem verbum ex verbo sic: *Et*
cum eis ibi.] Hoc est iudicium illud quod tamdiu dilatum est, de mea erga po
meum prouidentia tutela & cura ibi tandem definietur, & vtra caussa prouidentia
meam accusantiū, an defendentium certior sit, re ipsa demōstrabitur. hanc etiam
Iosaphat expositionem Chaldaica Biblia apertè docent. sic enim Chaldaicè hoc
legimus: [*In planitiem manifestationis iudicij:*] Vallis autē nomen Hebraicè
est, quod profundum significat, vt id Dei de impijs hominibus iudicium non
vulgare, non etiam priuati alicuius & obscuri exempli, sed publicum, grauissimum
fundissimumque fore ostenderetur; iuxta eam rationem quæ apud Hosseam
Iezraghel reddita nobis iam est: [*Super populo meo, & hæreditate mea Israël, quos disperserunt in nationibus & terram meam diuiserunt.*] Præteritarum iniuriarum rationes in
vocandas & fatali quodam prælio iudicandas fore diximus, aliarum gentium
alias cōuersis. Iam si quis Apostolorum res gestas historiasque diligenter legat, qui
pij populi dispersio significet, facilè intelliget. nam præterquam quòd pijssimi quisq
impijs vbique terrarū exagitari vexariq. solent, illis recentis Ecclesiæ temporibus
aduersus Christi discipulos exorta fuerit tempestas, nemo est qui ignoret, ita vt
periculum & capitis insidias subierint, alij dignitate & fortunis omnibus expoliati
cedere & solum vertere coacti sint, & partim profugi, partim etiam Euāgelij
caussa in varia atque longinqua terrarum loca dispersi fuerint, quibus etiam in
curè & quietè agere permissi non sunt: nam & ab ijs ipsis gentibus inter quas
&

Paulus Iurisconsult. lib. 1. de verborum signific.

Iosaphat Hebraicè Iehosaphath profertur.

Isaiæ 30.

& exulabant multa quoque crudelia passi sunt, ita vt seipsos illi mundi ludibria & peripsemata ob eam rem appellarent. Huiusmodi pios homines vbicunque terrarum sint dilectos aduenas qui sunt in dispersione Apostolus etiam nominat. Horum iniurias se vlturum Deus minatur.

5 *Super populum meum miserunt sortem, & posuerunt puerum in prostibulo, & puellam vendiderunt pro vino, vt biberent.*

TRANSLATIONE à bello & hostibus sumpta vsus Deus, omnes omnium generū iniurias & contumelias ad certa quædam capita reuocat. nihil enim est quod victori
10 in victum non liceat. Verùm quedam iniuriæ probrosæ admodum sunt, quæ simul cum malo & damno ludibrium etiam adiunctum habēt. hæ grauissimę acerbissimæque esse solent; videlicet cùm non persona tantùm, sed dignitas, sed vitæ status & institutum ludibrio exponūtur, adeò vt vel illatis sibi manibus fugiendū hoc Saul rex iudicauerit: Euagina gladium tuū & percute me, ne fortè veniant incircuncisi isti & interficiāt me illu-
15 dentes mihi. Huius generis iniuriæ sunt, quòd puer meretrici stupri merces sit, & virgo puella vini poculo permutetur; quorū vel ætas misericordiam vel religio metū vel fletus & clamor terrorem mouere debuerūt. Magnum hæc contemptum intolerabileq. totius status & ordinis despicientiam habent, & quæ ab eo qui eius instituti princeps (qualis Deus populo suo) est, vindicari oporteat. illud verò obseruatione dignum est, cùm bellū
20 in gentē aut populum aliquē moueatur, vsu sępe venire, vt quidam apertè hostili animo & nomine bellum inferant; alij autem qui non apertè oderint, obscurè tamen noceant, quibus videlicet nulla manifesta odij caussa sit, odium autem & inuidia maxima in corde lateat: hi cùm palam nocere non possint, cùm per occasionem aut tempestatum turbulentiam latere se posse sperant, neque damnis parcunt, neque iniuria inferenda abstinēt.
25 cuiusmodi animo, studio & conatu filios Edom aduersus Iudæos fuisse elegia illa elegantissimè cōquesta est, qui Babyloniis bellum Ierusalē offerentibus dicebāt: Exinanite, vsque ad fundamētum in ea. Huiusmodi etiam occultas simultates Tyrus & Sidon duæ Palæstinorū celeberrimæ quondā ciuitates, quæ nulla iniuria, nec vi vlla à Iudæis lacessitę, imò contrà adiutæ ab ijs frumento & alio commeatu, tamen illarū fortunis præ belli oc-
30 casione insidiabantur; aurum & argentum & vestem cæteraque diripiebant, pueros etiam puellasque furto aut excursione abductas vendebant, ita populus ille religiosus non minus à finitimo occulto hoste, quàm à longinquo atq. aperto infestatus est: nec leuiori incommodo aut maiori iniuria affectus. horum autem causam Deus in hoc iudicio dicit, cosq. in crimen etiam vocat, quibus meritas etiam pœnas decernit.
35 *Verùm quid mihi & vobis Tyrus & Sidon, & omnis terminus Palæstinorum? nunquid vltionē vos reddetis mihi? & si vlciscimini vos cōtra me, cito velociter reddam vicissitudinem vobis super caput vestrum.*

VLTIONIS nomen (quæ eadē retributio in sacris est) nō solùm ad eum pertinet qui
40 lacessitus iniuria aut beneficio prouocatus paria paribus referre conatur, sed ad eum etiā qui primus vltro lacessiuerit, malumque intulerit, vel etiam prouocauerit beneficio, vt in psalmo: Filia Babylonis misera, beatus qui retribuet tibi retributionē tuā, quam retribuisti nobis. & illud: Tu enim retribuisti mihi bona, & ego retribui tibi mala. Eadem vox Gamula in hoc & in illo loco est. Latinus sermo huius significationis nomine (vicē)
45 vtitur quod ad parē sortē vltro citroq. refertur. Accusantur ergo Tyrus & Sidon & omnis terminus Palæstinorū, quòd nullis lacessiti malis, tamen vltrò malum Dei populo, hoc est, Deo ipsi inferre parauerint atque intulerint: populi enim causam suam ducit Deus & actorē ipse hoc in loco repræsentat, perinde ac si ipse iniuria fuerit affectus; vnde & initio
50 de hostibus meis. Tyrios igitur & Sidonios & finitimos omnes Palæstinæ terminos vocat, qui non in hostium numero ducti, tamen hostiliter se erga Dei populum gesserint. hosque accusat, quòd nunquam prouocati nocuerint, tamen & ita læuierint, ac si suas persequerentur iniurias. quòd si non prouocatos se dicant, sed prouocare vltro voluisse, expectandam illis esse suam vicem Deo cum auctore, tum vltore, quos ille eadem, quam moliti sunt, ruina obruet. Interrogatione autem primum vsus est, quòd ea loquēdi figura

Psal.

1. Samuel. 31.

1. Samuel. 24.

Isai.

Universidad de Deusto
Biblioteca

aprissima ijs sit, qui iustissimam caussam tuentur, cuius probationē ex aduersarij resp-
Quintil. Declam. sione parant: Quidquid enim aduersarius responderit à se stare, suumque ius firmat-
bitrantur. vt, Tu si tribunus esses istud fecisses? Si miles, istud tulisses? vtrum respond-
aduersarius inclusus teneatur necesse est. Hoc modo Deus inquit: vos etiam in cr-
voco *Tyrus & Sidon, & omnis terminus Palæstinorum.* quos ego iniuriarum accusa-
quo nomine audacia vestra appellanda sit, vos cogitate & dicite: qualis nam hæc sit
inter nos caussa intercesserit; quoniam enim in iudicanda re non tam factum
quàm consilium expectari oportet, vobis reddenda ratio est, quo consilio id fecerit-
ne retributionis vltionisque caussa sed quam vltionem vos mihi reddendam dicetis
ratione sic nominabitis nunquam à me antea vllis bellis aut iniurijs prouocati. digna
vos ob hanc rem estis, quos ego grauissimis prosequar pœnis. Si verò non retribu-
prouocatio ista vestra fuit, atque vltro vos Deo insidias intendistis inimicitiasque pa-
[*Si vlciscimini vos contra me, cito velociter reddam vicissitudinem vobis super caput vestrum.*] Si
bito, inquit Deus, & celeriter se illis meritam calamitatem allaturum, vt planè neque
piendo cōsilio, neq. effugiendo malo vllus illis locus relinquatur: Nam præter alia
hoc etiam diuinæ rationes ab humanis differunt, quòd homines nihil alij aduersus
sine longo atque maturo consilio efficere possunt, atque ita interdum res agitur, vt
sarij etiam interim sibi consulant. atque hoc modo aduersariorum etiam studia
diant. quòd si maximè alterius partis consilium alterā fugiat aut lateat, tamen non
in re gerēda celeritas esse potest, vt nullum ab altera parte exhiberi possit negotium,
minus res ex animi sententia conficiatur. At verò diuinæ rerum gerendarum ra-
multò aliter sese habent: nam summa in consilijs Deo sapientia hominibus absco-
& in re etiam conficienda celeritas summa est. [*Cito velociter.*] *Cito*, ad insperatum
tinet casum, quòd nec opinantes opprimat, [*Velociter,*] verò ad agendi celeri-
quæ consilij capiendi locum omnem, atque omnem salutis spem, viam & cogitatio-
præoccupet & claudat. Atque eorum quos accusat consilium ita ostendit, vt anim-
iuriarum & iniquæ cogitationis studijque reos arguerit & probauerit nunc factum
narratione exponit & partibus distribuit, vt ex facto consilij, ex consilio facti grau-
indignitas confirmetur.

Argentum enim meum & aurum tulistis: & desiderabilia mea & pulcherrima intulistis in delubra vestra.

NON solùm auarè & iniquè, sed etiam insolenter & contumeliosè aduersus
egisse illos ostēdit: namque summæ auaritiæ & damnatæ cupiditatis est eum, à quo
defraudatus fueris aut mali damnive acceperis fortunis suis spoliare, ad tuaq. co-
abuti, sed maximæ etiam contumeliæ est, si quis detracta ex alienæ religionis popu-
vrbibus ornamenta ad sua templa transferat, & in perpetuam spoliatorum notam &
riæ suæ monumentum statuenda curet. sic Tyrij & Sidonij & qui cum his erant
aurum & argentum, & vasa etiam magnificè & pretiosè cælata, cæteraque orna-
(quæ in sacris desiderabilia nominantur) ex Ierusalem atque ex alijs Iudæ vrbibus
summam fraudem & iniuriam detracta in suis phanis statuebant. quæ diuinæ vir-
gloriæ eius religionis vnde hæc ablata fuerant perpetuæ ignominiæ notam appon-
Quamobrem non alienum hoc à se, sed suum esse asserit Deus, suamque caussam
iudicio agi, suam gloriam in his incutijs tentatam esse ostendit. [*Aurum inquit meum & argentum meum:*] neque enim populus meus alio nomine vobis odio erat, non
vicinus, non quòd finitimus, nō quòd multus, sed quòd meam religionem à vestra
stitione alienam colerent: nam & finitimi etiam vobis Græci sunt, & multò etiam
quentioribus multis & maximis vrbibus & oppidis abundantes, tamen nihil huiusmodi
perpessi à vobis sunt, imò potius

Filios Iuda, & filios Ierusalem vendidistis filiis Græcorum, vt longè faceretis eos à finibus suis.

A IVDÆA Septentrionem versus tendentibus Cilicia, Lytia, Pamphilia, Asia,
aliæ prouinciæ erant, quæ Græcis hominibus habitabantur: Namque ex Athenis
Vitruuius. atque Ephesum colonias olim deductas fuisse apud antiquos scriptores legimus
eo-

eorum qui regiones illas frequentabant Græcum sermonem Asiaticū dixēre, qui redundans fuit & plus nimio etiam diffusus, qualem in Galeni & Chrysostomi libris videmus. Quanquam autē regiones illæ non propriè Græcia dicerentur. est enim Græcia quā primi olim Græci dicti occuparunt, trans Mediterraneum mare ad occasum Iudææ sita. tamen
5 incolæ ipsi Asiæ atque aliarum finitimarum regionum Græci dicūtur, siue vt propriè eos Vates hoc in loco nominat, Græcorum filij, qui si non patriam antiquam illam teneant, mores tamen patrios, linguam religionesque retinent, & genus vnde oriundi sunt, omnino referunt. his autem filijs abductos filios Israël Tyrij vendebant, quos in Græciam atque in Italiam & in alias regiones quæ à Græcis generis linguæ communione & nego-
10 tiorum commercio frequentabantur asportarent, hoc est quod dicit: [*Vt longè faceretis eos de finibus suis,*] atque hoc modo & vestræ res crescerent, & Iudæorum res irreparabiliter detererentur. Qualem autem vicem eos expectare oporteat, quam æquam sortem metuere, sententia lata atque exposita ostendit.

15 *Ecce ego suscitabo eos de loco in quo vendidistis eos: & conuertam retributionem vestrā in caput vestrum, & vendam filios vestros & filias vestras in manu filiorum Iuda, & venundabunt eos Sabeis genti longinquæ, quia Dominus locutus est.*

RESTITVTIONEM eorum qui abducti venditique fuēre, & vltionem futuram
20 prædicit, vt meritas ob eam rem pœnas illi tandē luant, & par relatum pari experiantur, quos nec innocentia nec religio, nec diuinus timor ab impio consilio & crudeli ausu vel deterruerant, vel retardarant. Atque hic vnus modus eorum, quibus filij parentum scelera pœnis suis luunt cùm parentes eodem modo mulctantur, quo ipsi alios affecerant, ita non tā filiorum quā parentum pœna illa est. Cùm autem diuinæ vltionis & retributionis
25 dies illa constituta aduenerit, non solùm qui sese apertè populi Dei hostes fuerint professi, sed qui obscurius etiam aut dissimulanter fuerint infensi, suis quisque supplicijs punientur, eritque integra populo Dei restitutio; nam & captis, & afflictis, & venditis, & quocunq. modo malè affectis, suum cuique ius suaque pristina dignitas, imò & multò illustrior & stabilis Deo auctore constabit. & quoniam antithesi rerum & sententia-
30 rum hoc in loco Deus vsus est, vt par pari cum cumulatiore etiam mensura referatur, ait eos, qui venditi ab illis sunt, vt quàm longissimè asportarentur, in patriam redituros ex omnibus locis quo abducti fuerant, & Tyriorum Sidoniorūq. filios à se pari sorte, maiori vi, meliori iure captos venditū ire. [*Sabæis genti longinquæ.* Hebraicè sic est: *Sabæis ad gentem longinquam:*] nam vt Tyrijs & Palæstinis Iudææ regioni finitimis proximi Græcorum filij
35 erant, qui à Tyrijs & Palæstinis Iudæorum filios longè asportandos emebant. sic ex altero latere, hoc est, australi Sabæa natio proxima ac pene finitima Iudæis erat, ad quam ex remotis etiam orbis partibus conueniebatur, earum rerum euehendi causa, quæ in ea regione celebrātur, vt auri optimi, gemmarum, aromatū & thuris, quod in ijs locis omniū probatissimum est, vt ex regum & prophetarum libris accepimus. Et cum Iudæorū filij 1. Reg. 10. Ierem. 6. Ezech. 27.
40 Sidoniorum filios Sabæis venderent, illi iterum mercatoribus qui eam regionem frequē-tabant, vendituri erant. à quibus in remotas orbis terræ partes traducerentur: non enim apponenda sunt nomina longinquæ gentis Sabęis, sed alterum in tertio casu, alterum in quarto cum præpositione est legendum. Verùm enimuero hunc Vatis locum nobis sic explicantibus, & Tyrij ac Sidonis Palæstinorum finium rationes & causam perse-
45 cutis, alia interim ratio cogitanda indicandaque est, quam & locus ipse desiderare, & Vatis mens apertè intellexisse videtur: Namque vt diximus, vtque res ipsa docet, hoc in loco nō eorum Iudæorū qui sanguine, sed qui spiritu & veritate verè Iudæi Deoq. probati sunt, res agitur; ex quo etiam consequitur, vt neque Tyri & Sidonis & Palæstinorum (quatenus illa gens certa erat) nomina simpliciter vsurpentur, sed aliam tamen
50 subesse his nominibus rationem, aliudque hominum genus vocari, quibus ea nomina ex re ipsa, moribus atque notis magis, quàm ex loco & patria conueniant: Nam neq. celeberrima illa Phœnicum vrbs Tyrus nunc iam extat, neque vllum Sidonis vestigiū apparet, neq. ad quodnā eorum hominū, qui nunc in orbe viuunt genus, natio illa referenda modò sit, vlli homini satis certum cōpertumue est, vt nō in Tyrios qui iam non sunt, neq. tunc erunt, sed in aliam gentem Tyrios moribus & crimine referentem dicta hæc esse ar-

Allegoria.

Universidad de Deusto
Biblioteca

bitremur. Quòd si res ipsa quæ exposita nobis est, mente & cogitatione recolatur, fo-
ad quos homines hæc pertineant, intelligi poterit; nimirum ad eos, qui secundũ p
Dei fines habitantes cum eo amicitia & societate sese coniunctos esse palã profite
dissimulato tamen & oculto consilio suis tantum cõmodis cum maximo pij popul
modo seruiebant, subductis ijs quæ pretiosissima ac vtilissima erant, & à populo sup
atque insolenter ablãtis. cuiusmodi aurum, argentum & lapides pretiosi sunt, quib
suam gloriam, ad suam quisque sectam ornandam amplificandamq. abusi fuere. a
autem, argentum & gemmas nos hoc loco doctrinam & veram sapientiæ rationem
Tiren. 4. pretamur, de quibus scriptum est: Quomodo obscuratum est aurum, mutatus est
„ optimus, dispersi sunt lapides sanctuarij in capite omnium platearum. Filij Sion
„ amicti auro primo, quomodo reputati sunt in vasa testea, opus manuum figuli. qu
ergo diuinę doctrinæ thesauros de populi commodis subtraxerunt, & in suam rem
studia conuerterunt, hi à Deo hoc in loco notantur. his etiam sua dies dicta, atque
stituta est; nam præterquam quòd populum pretiosissimis rebus expoliarẽt, filios
Iuda, hoc est, simplices, imperitos & iuueniles animos ex populo Dei partim vi, p
dolo subductos à veræ pietatis vsu & consuetudine abalienauerunt, atq. ad remo
studia transtulerunt, hoc est filijs græcorum vendidisse, vt longè fierẽt à populo De
autem audaciæ illatæque iniuriæ pœnas aliquando daturos Deus etiam prædicit, se
non illi, qui primi harum iniuriarum auctores inuentoresque fuerunt, tamen filij e
hoc est, posteri qui illos imitati secutique fuerint, malè cum suis inuentis pereant,
populo Dei eiusque confinijs quàm longissimè ablegentur cum summa auctorum
ignominia. Atque Christiano quidem & pietatis studioso interpreti satis esse vidi
rem ipsam explicuisse, & mores notasse, ad quos hæc tota ratio pertinet; personas a
ipsas quos hæc ratio tangat, aut indicare, aut prodere non placuit; cùm id studium
simum nobis sit, vt neminẽ quoad fieri potest, offendamus & quàm multis prode
mus. si qui ergo huius quam indicauimus notæ fuerint, qui ex nobis cùm essent à
exierunt, neque permanere nobiscum voluêre, vt quàm maturè sibi consulant, mo
hortamurque sedulo, antequam veniat dies Domini. Qui habet aures audiendi a
Quod verò additum est: [*Quia Dominus locutus est*:] certam sentẽtiam & firmum
tum significat euentu tandem suo comprobandum; nam quidquid Deus dixerit, tu
id consilij est, & quod nulla alia natura aut virtute impediri possit. Quòd si hom
sua consilia aliquando exequi licet, cur non & diuina sibi semper constent, & e
firmentur.

Clamate hoc in Gentibus, sanctificate bellum, suscitate robustos, ascendãt, ascendant omnes viri bellatores. Concidite aratra vestra in gladios, & ligones vestros in lanceas. infirmus dicat, quia fortis ego sum.

SOLENNE sacris vatibus est, vbi rem aliquam maximam animo pertuderunt
predicerent in ea re diutius cõmorari, idẽq. propositũ amplificãdo vrgere, vt cum
ipsi animi motum ex eo spectaculo conceperint, in auditorum etiam animis inci
lætitiam, siue dolorem, siue spem, siue horrorem & metum, siue etiam admira
remque ipsam adhuc remotam absentemque descriptione & oratione præsente
spectandamq. exhibeant. huius generis multa apud Isaiam aliosque vates exemp
vt: Quis est iste qui venit de Edom tinctis vestibus de Bosra, iste formosus in
Nah. Isai. gradiens in multitudine virtutis suæ? &c. Est autem prophetici raptus quidã fu
gradus hic, quem modo vates noster obtinet, ex quo non solùm futura intelligit,
omnem, vt futura est, cum suis partibus, & momentis animo contẽplatur, metitur
uidet, & quo quidque modo fiat discernit, ac quẽadmodum Vates ipse, ita etiam
tica oratio maiori impetu & cõtentione in sublime ferri videtur. Cui dicẽdi exor
Græci nomen enthusiasmon fecẽre; cuius generis exẽpla apud antiquos poetas
Horat. lib. 3. od. 4. tici sermonis æmulatores studiosissimos reperies, vt, *Visam Britannos hospitibus feros*
Et lætũ equino sanguine Concanũ. Igitur maximã illam futurã stragẽ à spiritu edoctus
quæ in pij populi & cælestis ciuitatis hostibus edenda est, vbi sese ipsi mutuis fu
bus confecturi, quemadmodum ea molienda parandaque sit exponit; quòd vide
illi tanquam bellico aliquo signo vocati, bellum sponte capessent, & quodã velut

acti in eum concurrent locum, in quo fatale illis supplicium & carnificina parata est; siue
quòd feroci aliqua cogitatione excitati, alij in alios insurgant, siue quòd Deus ad suã per-
niciem eum illis animum cogitationemq. immiserit, vt maiori quàm vnquam anteà im-
5 petu, ardentiore studio ad bellum sibiipsis exitiale fataleque properent; Namque Dei vo-
luntas & consilium fatum hominibus est. *quia os Domini locutum est.* Hanc rem vt certam, Seneca,
vt diuino consilio firmatam, imperando prædicit Ioël, omnesque gentes tum fortissimas
quasque, tum etiam imbelles ad bellum currentes, vt aiunt, incitat. [*Clamate hoc in genti-
bus, suscitate robustos, ascendant, ascendant omnes viri bellatores*:] quàm aptè generatio
filiorum hominum, vt à filijs Dei distingui solent, hoc in loco notetur cuiuis rem rectè
10 existimanti planum facileque intellectu est; nam filij huius seculi fortes gygãtes, viri bel-
latores, robustique venatores, & similibus nominibus propterea appellantur, quòd illo-
rum voluntas & conatus ad omnium humanarum rerum summam per fraudem, per
insidias, denique per vim intentata sunt. cùm contrà filij Dei pusillus grex à Christo
nominentur, qui in humanis rebus prudentia, viribus & artibus, multitudine ab al-
15 tero genere vincãtur, in diuinis verò rationibus à nullo superẽtur: nã elegit Deus infirma,
vt fortia confundat. Iam verò illorum omnia molimina & studia, & ad ea quæ cupierunt
paranda commoditatem apparatumque omnem hac imagine describit: [*Concidite aratra
vestra in gladios, & ligones vestros in lanceas*:] nam cũ illi omnẽ spem in vi, & in armis, posue-
rint, animos ab omni alia pacis aut æquitatis cogitatione ad vim, ad iniuriam, ad belli &
20 contentionis studium traducent. cùm autem à Vate excitantur, tum eorum certum &
commune consilium atque studium significatur, tum etiã grauius diuinæ virtutis argu-
mentum paratur, qui hostes suos, tum maximè contẽnere & ridere solet, cùm maximè
illi ad rem gerendam parati & instructi esse videntur, sicut scriptũ est: Dirumpamus vin- Psal. 2.
cula eorum & proijciamus à nobis iugum ipsorum. Sed qui habitat in cælis irridebit eos,
25 & dominus subsanabit eos. tunc loquetur ad eos in ira sua, & in furore suo conturbabit
eos. Hic Babylonis magnæ & meretricis illius futurus est exitus, quæ totum orbem
sibi potentia & vi subiecerat, & quæ cunctis regibus terræ calicem fornicationũ suarum
propinauerat, Quod verò vsus est verbo, *ascendant, ascendant*, id ex eo dixit, quòd ex omni-
bus orbis terræ partibus, in certum quendam locum velut medium aliquem situm con-
30 uenturi sunt: atq. si quis eũ concursum in magno aliquo globo cogitet, ascensum quen-
dam vndique deprehendet. erit itaque ille in vallem Iehosaphat, omnium vndique gen-
tium ascensus, atque adeò cõtento studio, adeò obfirmato ad eam rẽ animo singuli erũt,
vt cùm sua quisque interesse arbitretur, nemo sit qui ei expeditioni deesse velit, sed fortis-
simus quisque suo robori innixus suis viribus fidens vltro ad id bellum procurret; neque
35 tamen imbelles, aut infirmi cedent, sed vel spe prædæ, vel contentione atq. æmulatione
vel prodendæ ignauiæ pudore singuli dicent: [*Quia fortis ego sum.*] Atque hoc modo sese
omnes vltrò ad instantẽ cladem parabunt, & contento cursu in diuinæ vltionis locũ con-
fluent. quanta verò frequentia futura sit, ex eo arguitur, quòd nulla ferri copia satis ad
armorum officinas explendas erit, nisi etiam arationis & cætera rustici operis instrumẽta
40 in gladios & lanceas conflentur.

Erumpite, & conuenite omnes gentes de circuitu: & congregamini: ibi occumbere faciet dominus robustos tuos.

NVMERO singulari dixit, tuos, propterea quòd vnum commune omnium aduersus
45 Dominum & aduersus Christum eius studium, aduersus populum & ciuitatem sanctam,
vt eam quisque sibi diriperet, vnam gentem, vnumque regnum antichristi & principis
mundi huius constituit. & meminisse oportuerit semper illius distinctionis, qua filij ho-
minum à filijs Dei separantur.

50 *Consurgant & ascendant gentes in vallem Iehosaphat: quia ibi sedebo, vt iudicem omnes gentes in circuitu.*

EXPOSITIO est eorum quæ dicta iam & explicata sunt, omnẽ autem certitudinem
& consilij constantiam hæc repetitio continet. Quoniam autem ea res certo & diuino
consilio decreta est, & certa ad eam gerendam dies certumque tempus præscriptũ, atq.
hactenus spatium locusque singulis ad pœnitentiam concessus, donec præscripti tem-
poris ter-

Universidad de Deusto
Biblioteca

Deute. 32. poris terminus cõtigerit, sicut scriptũ est: Nonne hæc abscõdita sunt apud me, & signata
in thesauris meis? huius rei causa vbi finem illum contigisse ostendit, vbi completam esse
hominum malitiam cognouit, ad rem iam gerendam hortatur Deus eos, per quos
strages fuerat edenda, hoc est, eos ipsos qui sibi & pereundi causæ auctores & instrumenta
futuri sunt.

Mitite, inquit, *falces quia maturauit messis, venite & descendite, quia
plenum est torcular, exuberant torcularia: quia multiplicata est malitia eorum.*

DVABVS ex rustica re translationibus futurum impiorum excidium elegantissime
significauit, altera messis, altera verò vindemiæ: vtramque enim idoneo tempore
fructus iam maturuerint, fieri oportet, quæ si negligantur, aut deferantur, abuti eorum
cõmoditatibus & iure, non vti est. Messis autem & vindemia non priuatam aliquam
sonæ aut familiæ calamitatem, sed communem stragem publicum significat excidium
Osee 6. vt: Iuda pone messem tibi, & torcular calcauit dominus virgini filiæ Iuda. ergo iam
Thren. 1. turum tempus extitisse ait, quo diuina illa impijs parata vltio edatur; quamobrè ad
ministri incitantur. maturitatis autem argumentũ erit, [*Quia multiplicata est malitia*
Gene. sicut & alio in loco de huiusmodi maturitate expectanda dictum est: Quia nondũ
pleta est iniquitas Amorrhæorum. Quem verò exitum hæc res habitura sit, quid
pectare possit tanta hominum bellatorum multitudo, quas res sibi aut parare, aut
mittere ex ea expeditione possit, adiuncto carmine declarat: nempe suæ impietatis
assiduarum in innocentes homines iniuriarum pœnas daturos, ita vt vallis illa quæ
iudicij monumentum nunc obtinet, vallis concisionis ex euentu appellanda sit, quo
uinæ ciuitatis hostes funditus in ea valle concisi perierint.

Populi populi in valle concisionis: quia iuxtà est dies Domini in Valle concisionis.

NON priuatè, aut sigillatim, sed tributim, sed populariter, sed omnes in vniuersum
Dei hostes casuros significat, familiari Hebraicis dicendi figura vsus, quæ repetitione
Gene. 14. tur: nam cùm alicuius frequentiam significare volunt, plurali numero pronunciatum
minant. vt vallis illa putei putei bituminis, hoc est, puteis bituminis frequentissima
sic [*Populi populi*] frequentes populos perituros ait. verbum autem propterea desideratum
quòd ea figura frequens sit ijs, qui aut asseuerantes nimis, aut dolentes, aut irati &
minati aut alio quouis vehementi impetu acti loquuntur. est autẽ ecclipsis à Græcis
exornatio, sed verbum ex proxima oratione adiunctisque vocabulis est petendum,
pe ab illis: [*in valle concisionis.*] hoc modo populi populi in valle concisionis
quia hoc certissimum est, paratam scilicet esse populis à Domino diem in valle
cisionis. Ea autem dies adeò certa est, vt non etiam longè absit, propè enim est,
atque perscripta, quæ subitò conuenientes in eam vallẽ populos opprimet. Qualis
ea dies futura sit, calamitatis & miseriæ plena, magna & amara valdè ijs, quos tam
maneat exitus, exponit. nempe cælum & terram ipsaque elementa aduersus
pugnatura, vt partim tantis tenebris, terroribus, & horroribus conturbati exanimentur,
partim sese mutuis gladijs & vulneribus conficiant.

Sol & luna obtenebrati sunt, & stellæ retraxerunt splendorem suum.

RES certissima præterito tempore à vatibus enuntiari solet, atque nos quidem
hanc simpliciter explicandam arbitramur, vt non solùm calamitatem, metum, terrorem
& perturbationem tenebras illas significaturas, sed etiam allaturas esse interpretemur
nam vt minorem leuiore vltione ignem & grandinem in populi sui hostes aliquando
misit, vt tenebris totam Ægyptum obduxit, ita in grauiori casu luminaribus suis
adimet, & ad eam rem pro tempore subtrahet; denique tota rerum natura in aduersam
indignatione, in iudicio & vltione ministrã sese præbebit, vt facilè argui intelligi
nihil casu aut temerè, aut certo & insuperabili naturæ cursu in humanis fieri rebus
omnia diuino & consilio & nutu agi & moueri, & quatenus à Deo aut iussum, aut
missum fuerit. hactenus meliorem hominum partem à maiori agitari atque
atque ad eam rem cælum & terram, elementaq. etiam obedire, non quòd eorum
necessariò felix, his verò infausta sit, sed quòd ea Dei sit benignitas, vt solem suum

faciat super bonos & malos & pluat super iustos & iniustos. vbi verò placuerit Deo, prouidentiæ suæ felicitatem omnem in filios adoptionis conuertere, tum verò maximè omnis rerum natura toto sese impetu in eam partem inclinabit, quo diuinum consilium contenderit. atque ea res certissimo testimonio diuinæ erga pios homines cultoresq. suos
5 prouidentiæ erit. totum hoc argumentum subiectis versibus continetur: dictum namq. fuerat solem, & lunam, & stellas splendorem vimque suam illo die negaturas esse, ita vt dici non possit priuatè illas fauere & prodesse, quibusdam hominibus sua sponte solere; quibusdam verò aut obesse, aut nocere, cùm omnium vires, omnium lux dicto & nutui diuino tunc obediet, quando
10

Dominus à Sion rugiet, & à Ierusalem dabit vocem suam:

HOC est, quando causam pro ciuitate sua iudicabit, sententiamque à suis contra impios dicet. namque præpositionem, de vel à, intelligimus, vt causam non locum indicet; eius enim dictionis vsus in hanc sententiam apud Hebræos, & apud Latinos etiam est, vt
15 à Domino exiuit verbum &c. Vtitur autem translatione à leonibus sumpta, namque id animal nunquam temerè in siluis rugit, quin eius quam cupierit, prædæ compos euadat; terribilis autem vox est, & quæ pauorem audiendo omnibus alijs animantibus incutiat, sicut scriptum est: Leo rugit & quis non timebit. ad hunc etiam modum vbi Deus Amos. 4.
à populo ciuibusque suis aduersus hostes sententiam iratus pronuntiauerit,
20

Mouebuntur cæli & terra.

OMNIS in vniuersum natura trepidabit, & Dei aduersus impios voluntatẽ & sententiam exequetur. Populus tamen Dei & ciuitas omnis sancta, nihil his rebus pauebit: vt enim leonis vox cęteris animãtibus terrori, proprijs verò catulis & leonũ filijs securitati & iucunditati esse solet, quippe qui eam vocem victoria prædamque sibi promittere in-
25 telligant: sic filij Dei sibi nihil à natura aut timendum, aut sperandũ esse cognoscentes, seque in diuina tutela & custodia latere intelligentes, tunc maxima spe & securitate erũt, cum maxima in calamitate & turbatione cæteros esse cognoscent: namq. signa illa bellica diuinæ victoriæ illis erunt, quæ alijs cædis & excidij signa fuerint. Ob eam ergo rem ait:
30

Et Dominus spes populi sui & fortitudo filiorum Israël.

HVIVS rei causa hæc decreta, prædicta & parata ac tandem expedita fuerunt, vt omnibus hostibus metu subiato, pace vbique parta in summa quiete & securitate cũ principe rege suo degant, & regno potiantur cælorum, atque adhuc in terris agentes diuinis
35 muneribus, atque inenarrabilibus fruantur beneficiis.

Et scietis quia ego Dominus Deus vester habitans in Sion in monte sancto meo: & erit Ierusalem sancta, & alieni non transibunt per eam amplius.

HANC adeò felicitatem atq. has regni cælestis primitias etiam in terris expectandas, illis fore qui felicissimum illud tempus sortiti fuerint, quum purgabit Dominus & per-
40 mundabit areã suam. Si quis autem decimũ octauum vsque ad vigesimum primũ Apocalypseos caput legerit, & quid in illis prædictũ descriptũq. sit intellexerit, agnoscet quid hoc in loco dicatur, & ad quænam tempora tota hæc res pertineat, planè intelliget. namque in eo loco longus de his rebus Apostolo institutus sermo est, in quo Babylonis casum narrat, & populi Dei liberationem & securitatem regnique diuini ac ciuitatis sanctę
45 felicitatem, in quam non intrabit aliquid coinquinatum, aut abominationem faciens, Apoca. 21.
aut mendacium, nisi qui scripti sunt in libro vitæ agni. hæc Iohannes: atque hæc huius hemistichij sententia est: [*Et erit Ierusalem sancta & alieni non transibunt per eam amplius.*] Sanctum enim id quod separatum, atque à vulgari & profano vsu & consuetudine distinctum est, scriptura vocat.
50

Et erit in die illa: stillabunt montes dulcedinem, & colles fluent lacte: & per omnes riuos Iudæ ibunt aquæ: & fons de domo Domini egredietur, & irrigabit torrentem spinarum.

SI scires donum Dei, Christus Samaritanæ mulieri dicebat. Si nobis sanctissima illa Ioan. 4.
Christi virtus quam per spiritum sanctum suum cum pijs suis cultoribus cõmunicat, nota esset,

Universidad de Deusto
Biblioteca

esset, planè tantæ suauitatis & copiæ excellentiam sentire, alijsque expetendam in
possemus; sed quisnam in ea docenda satisfacere alijs cumulatè possit, quam neq. o
vidit, neque auris audiuit, neque vlla humani cordis cogitatio assecuta vnquà fuit;
nemo scit, nisi qui acceperit.quam qui acceperunt, suis nunquam coloribus depin
neque vllo verborum aut orationis artificio propriè descripsere, propterea quod
planè diuina est,& ab omni humano vsu alienissima,ad hominum communem
vsum accommodari non potest. Igitur diuinis verbis & à sapientia impositis opus
diuina verò verba,quibus nihil cum humano sermone commune sit, vt ab homine
manaque ratione intelligantur,fieri non potest; Animalis enim homo non percipit
1. Cor. 2. Dei sunt. Quamobrem quicunque etiam hac diuina virtute donati prædictique
de ea re apud vulgares animalesque homines nullum apertum habuere sermonem,
Ibid. vt illi aiunt,sapiētiam inter perfectos locuti sunt, qui eius sermones & rationes soli
possunt ;apud cæteros verò homines translationibus & parabolis res ipsa non vt
sed vt desiderari & queri posset,proposita tractataque est. & quoniam ab humanis
ad hominum rem hanc transferre oportuit, eas res eaque verba vsurpata sunt,
maximè sensus nostri delectari solent; cuiusmodi sunt, larga rerum omnium ad
vitam & honestam voluptatem pertinentium abundantia & copia. huius generis
terræ & arborum fructus largissimi, frumenti, vini & olei prouentus, vestium
rimarum,auri, argenti, & gēmarum margaritarumque vsus, & quæ his similia sunt
rum omnium rerum summam quandam addere videtur mellis & lactis reddita
& vbertas: Namque lac animalis naturæ alimentum primū & idoneum ac summe
esse omnium animantium nutritio satis euidenter probat.mel verò dulcedinis &
Iud. 14. tatis omnis principium atque summam continet; nihil enim melle dulcius in omni
eorum sensu inuenitur, aquarum verò copia præter quàm quòd ad sitim (quæ
in animantibus est affectio) sedandam commodissima & idonea est: multa etiam
terris efficit,quorum causa maximam sibi in naturalibus rebus vendicat laudem,
antiqui omni eam rerum naturæ prætulerint,

Pindar. od. 1. Aristot. 4. Metheo. *Optima lympha quidem,* aiebat Poëta Nam omnis cuiuscunque re
siue generatio succum requirit & humiditatem,quod eius penuria & defectus
corruptione ostendit. Igitur cùm à sapientissimis auctoribus de maxima aliqua
felicitate & de aurea ætate sermo instituitur, nulla verba cōmodius vsurpari solent
rusticarum rerum prosperitas &, fructuum omnium redundans copia, quarum
quoddam quasi præstantissimum argumentum mellis & lactis spontanea affluen

Ouid. Metamorph. lib. 1. Vt: *Flumina iam lactis, iam flumina nectaris ibant.* Hanc naturæ humanis
accommodatam rationem Vates noster secutus, summam illam diuinæ prouid
norum & bonorum copiam, qua pientissimi illi homines qui spiritu Dei aguntur,
solent, his imaginibus descripsit, [*Et erit in die illa: Stillabunt montes dulcedinem, & colles
lacte.*] Vt maximam redundantiam significaret, non mella ex apiū aluearibus, aut
pecorum vberibus quærenda, sed abundè per agros, per valles è collibus & montibus
fluxu assiduo inuenienda esse dicit; atque ea res non parca, sed benignissima
uina dona sanctis hominibus, qui in illa ætate erunt, communicanda esse declarat
[*Et per omnes riuos Iuda ibunt aquæ.*] Si felicitas hæc humana ac terrena futura
tamen maior quàm vnquam antea fuerit eo tempore quo restituendi essent
fore probaretur vel ex eo, quòd per omnes riuos Iuda aquæ fluent, atque in
ex tēplo Domini fons viuus eruptrus erit. Namque olim etiā cum Iudæa regio
simè coleretur, tamen aquarum viuarum penuria laborabat; maximè autem vbi
qua pluuiæ aquæ collectionibus & piscinis fontium & puteorum defectum
colæ coacti sunt. Verùm aliò profectò tota ratio hæc spectat; nempe ad diuinæ
turis affluentiam, quam spiritus sanctus per Christum datus in suis charissimis
minibus: hos enim nulla sitis infestat, sed perpetua aquarum scaturigo intra ipsos
Ioan. 4. cera emergens saturos,& diuinis fructibus fœcundos reddit, sicut scriptū est: Omnis
„ bibit ex hac aqua sitiet iterum: qui autem biberit ex aqua quam ego dabo, non
rum, sed fiet in eo fons aquæ viuæ salientis in vitam æternam. Est autem hæc
petuus diuinæ gratiæ influxus,quo humani animi per Christū affecti diuinæ
valent,studijs incumbunt, & virtutibus exercendis operam nauant, efficiente

spiritu,qui in medio eorum templū domiciliumq. tenet.qua de re alij etiā vates maxima
mysteria decantarunt. Et erit in diebus illis, inquit Isaias, præparatus erit mons domus Isai. 2.
Domini in capite montiū,& venient eò populi multi ad accipiēdam legem,& dicēt,quia
de Sion exibit lex, & verbum Domini de Ierusalem. His itaque aquis viuētibus humana
5 natura irrigata,quæ prius spinas & tribulos ob natiuam aridiratem atque acerbitatē pro-
duxerat, fructus proferet pulcherrimos,atque ideo dicit: [*Et fons de domo Domini egredietur,& irrigabit torrentem spinarum.*] Domum Domini ipsum piorum sanctorumque homi-
num populum vocat, quem Diuus etiam Paulus templum Domini sanctum appellat.
Torrens autem spinarum Hebraice fluuius Sitim dicitur, qui in Topographiæ ratione
10 pars quædam Iordanis esse dicitur, siue torrēs in Iordanem influens, cui Setim oppidum
adiacet. Auctor huius rei Saadias antiquus scriptor est. sed quoniam non tam nomina Saadias in hunc locum.
quàm nominū rationem & significationem considerandam nobis Vates proponit, Sitim
spinas & errores significat. Fluuius autem errorum & spinarum mundus est, qui ex illo
maledicto spinas & tribulos sponte abundeque profert; inter quæ si qua vel exigua virtu-
15 tis fruges expectanda sit,magnis laboribus, maximis sudoribus ea cōstet necesse est: arida
enim soli natura spinas potius,quàm alias molliores herbas aut plantas gignit,quòd spina
natiua aridiratе & acerbitate succus polleat, quem facile eiusmodi terra suppeditat. Gen. 3.
Naturam ergo humanam hoc diuini spiritus fluuio abundè irrigatum iri prædicit, quo
non tam spinas, sed pro concepti humoris ratione dulces & laudatos fructus facili cultu,
20 nullo sudore pariat.atque in hunc modum de eadē re Zacharias scripsit: Et erit in die illa Zachar.
exibunt aquæ viuæ de Ierusalem, dimidium earum ad mare orientale, & dimidium ea-
rum ad mare posterius in æstu, & in calore erit.

Ægyptus in desolationem erit, & idumæa in desertum perditionis: pro eo
25 *quod iniquè egerunt in filios Iuda, & effuderunt sanguinem innocentem in terra sua.*

DVAS vicinas & ferè finitimas Iudææ regioni gentes, à quibus olim diu infestatus,&
odio atque maleuolentia iudaicus populus agitatus fuit, Ægyptios & idumæos tandem
vastandos perdendosque esse prædicit, vt nulla ex parte Iudæa regio non quieta sit, vt
30 nullos hostes metuat, nullisque terreri possit incommodis. Hoc verò omnium eorum qui
populo sancto militantique ecclesiæ hostes inimiciique sunt, atque hactenus fuerunt, inte-
ritum nobis significat futurum, vt quæ principatus, potestates & rectores tenebrarum
harum timebat, nullos deinceps iam timeat, sed diu læta atque secura pacem colat diui-
nam. Hos autem duos populos Ægyptiorum & Idumæorum pro omnibus ecclesiæ hosti-
35 bus proposuit, ea figura vsus, quæ synecdoche à Rhetoribus dicitur, in qua species non-
nunquam pro genere vsurpatur, velut Arabem pro pastore dixit Isaias. & poëta: *Quis Parthum paueat? quis gelidum Scythen?* pro quocunq. hoste hoc dixit. Hos ergo populi Dei Horat. lib. 4. od. 5.
hostes diuini iudicij sententia pœnas iniuriarum & sceleris daturos, quòd tandiu ac tam
grauiter populo Dei ecclesiæque sanctæ nocuerint. Atque in his duobus populis, si rem
40 propius spectare placeat, omnes Christianæ & sanctæ ecclesiæ hostes contineri perspicie-
mus; quotquot enim hodie cum Christiano & verè pio populo simultates inimicitiasque
exercent,ad duo in vniuersum genera Ismaëlitarum & Idumæorū referri possunt. Ismaë-
litæ sunt qui Mahometi viam & sectam habent quam sequantur; qui ab Ismaële oriūdi
sunt: Namque Ismaël ex Agar Ægyptia ancilla ortus vxorem etiam Ægyptiam duxit,
45 sicut scriptum est: Et accepit illi mater sua vxorem de terra Ægypti. Cæteri verò præter Gen. 21.
hos quicunque aut idololatriam, aut superstitionem, aut impietatem sequuntur, omnes
ad Idumæos gentem idololatram & gentilitatis principem pertinent.

Et Iudæa in æternum habitabitur, & Ierusalem in generationem & ge-
50 *nerationem.*

QVEMADMODVM Iudæum verè definiri oporteat, & quisnam Iudæus rectè dici
possit, iam explicuimus: is videlicet,qui diuinorum beneficiorum perpetuò memor assi-
duis laudibus, confessionibus, & gratulationibus vacat. huiusmodi hominum societas
Iudæa vera est, quam Deus probat perpetuaque prouidentia tuetur & fouet; Ierusalem

Universidad de Deusto
Biblioteca

etiam, cuius hoc in loco mentio facta est, iam quænam esset, ostendimus. Hic ad
Iudæorum idemque Ierosolymitanorum cælestium populos æternam hoc in loco fi
tatis promissionem habet: namque ab eo tempore quo Deus reconciliata Iudæ
gente vnum ex pijs omnibus & sui cultoribus populum coniunget, magnã illis tran
litatem & pacem confirmabit: quippe quibus cum visibili hoste qui iam nõ extabit
metuendum erit; ab inuisibili verò diuino etiam munere & gratia erunt semper
dendi. Iudæam autem & Ierusalem pro populo & ecclesia populi matre ac principe
minauit, & in æternum, *atque in generationẽ & generationem* idem diuerso dicendi
significat per heterosin familiarem vatibus figuram. Quoniam autem hæc recens
tuta vrbs solidissimo muro Iaspideo, & quadrata, vt Ioannes Apostolus ait, mu
figuraque constabit, deumque protectorem semper habebit, ex his rebus efficie
perpetua stabilique mansione habitetur, sine vllo pauore aut terrore; namq. ob id
eius semper apertas fore idem Apostolus prædicit.

*Et mundabo sanguinem eorum, quos non mundaueram: & Dominus com
morabitur in Sion.*

ETENIM in illam sanctam ciuitatem, in illud regnum cæleste, cuius primi
terra visas aliquando & visendas etiam esse penè omnis diuina tam veterum quam
tum temporum scriptura docet, nihil coinquinatum, nihil prophanum admitte
est; si quid autem tale antea fuerit, tamen prius mundandum expiandumque est,
in ea castra vbi diuinum tabernaculum cum hominibus erit, admittatur. Iam ve
dationem & fides, & eorum qui mundandi sunt, pœnitẽtia præcedet, sicut scripture
Acto. 2. pœnitentiam agite, & baptizetur vnusquisque vestrum baptismo pœnitentiæ & a
tis virtutem spiritus sancti superuenientis in vos. Nam neq. fornicarij, neq. peru
auari, neque mendaces, neque rapaces &c. regnum Dei possidere possunt, & hæc
dem fuistis, sed abluti estis, sed iustificati estis, sed sanctificati estis, huiusmodi
bus gratulabundus Apostolus dicebat. In hac ergo ciuitate sancta Dominus libe
bitabit, eam enim sibi templum & domicilium super omnia tabernacula Iacob
& dilexit. atque gloriosa profectò de te dicta sunt, ciuitas Dei. quæ omnia expi
atramento atque calamo descripsisse nostrum non est. Ei autem, qui nobis hactenus
pitius fuit, vt Ioelem vatem suum Christiano populo suo enarraremus, immortali,
sibili soli Deo honor & gloria per infinita seculorum secula, Amen.

FINIS.

HYMN

Descende cælo, & curribus igneis
Vatem remotis nubibus ô tuum
Vulgo procul raptum prophano
Spiritus alme supra polum fer.
Qui regna puri felicia temperas
Cæli, & beatas luce fouens domos
Fluctus maris compescis, almum
Dasq; diem recreator orbi,
Orbem regentis tu sapientiæ
Consultus almis vatibus intima
Committis arcana, & futuris
Temporibus facis interesse.
Felix & ampla sorte beatior,
Quem tu docendum suscipis, altaq; ad
Decreta diuinasq; leges
Assiduè meditanda tollis.
Illi sacrarum mystica mentium &
Natura rerum tota subest, neque
Intacta latet huic vis profundi; hic
Cuncta oculis animoq; lustrat.
Iam quæ sit orbis cursibus aut via
Calcanda, rerum aut quis pateat status,
Quid voluat axis, quod serenum,
Quæue homines maneat procella
Discernit, omnes præuidet eminus
Causas, momenta & quid paret impijs
Diuina vis, quæ misceantur
Pocula gentibus ebibenda.
Non regna fluxæ continuant opes,
Non cura, duri militis aut labor
Immensus argentíve aceruus,
Nec populi numero carentes:
Sed mens probati consilij potens,
Et vita puris prædita moribus,
Jurisq; legum & vis sacrarum,
Auxilioq; Deus benigno.
Namq; ille summo præcipites gradu
Vindex tyrannos fulmine deijcit,
Sedesq; deturbat superbas,
Et Stygijs tenebris recondit.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Præsens item imo sumere de loco
Cui credat altè sceptra nitentia,
Muti & ducem armenti gregísve
Tollere nobilibus triumphis.
Hic regna tandem, hic perpetuum decus,
Hic hic beatis imperijs frui,
Hic pace gaudere & quietas
Diuitias datur, hic tenere,
Si quis minister dicitur impiger
Seruire ritè numinis in domo
Charus Deo, & dignus diserto
Iudicio superum probari.

FINIS.

Præfatio de publicorum ministrorum creatione.

QVAM *acre ac diligens iudicium, quantamq. in publicis ministris & magistratibus creandis curam adhiberi oporteat, vel vnum Amos vatis à Deo electi exẽplum satis idoneũ est, quod nos doceat, quodq. peruersum in ea re hominum morem & consilium ostendat & damnet. Etenim iam diu est, quòd hoc errore homines tenentur, vt quod ad munera publica rectè obeunda & administrãda maximè expedit, non peruideant, atque in viris ad eam rem eligendis longè aliam, quàm deceat, rationẽ ineant: Nam cùm ex pietatis & religionis testimonio, atq. ex publica vtilitate omnia definiri & potuissent & debuissent, si recta intelligẽtia & moderatione animi gubernarentur, contrà ferè fit, vt ex priuatis paucorũ hominum cõmodis, & ex sola quorundã libidine omnia tractentur. Equidẽ arbitror si res suum, quẽ oportuerat, rectum cursum teneret, longè melius cum Christianæ professionis populis actum iri, si ad magistratus, ad publica omnia munera & ministeria gerenda, non obuius quilibet, aut de media candidatorum turba gratiosissimus quisq. aut potentissimus admitteretur, sed repulsis indignis, qui sese vltro, importunè, improbéq. inferunt & intrudunt, qui aut famem, aut cupiditatem, aut ambitionẽ suam publico damno ac detrimento alere instituũt & contendunt, illis summo studio atq. omni diligentia conquisitis & electis publica onera, vel inuitis vel reluctantibus imponerentur, qui necessarijs ad eam artibus spectatissimaque instructi virtute idonei iudicati essent, quocũq. ex genere, quacũq. ex familia, fortuna, ordinéq. fuissent, modò vtiles oportuniq. esse censerentur. Et si in deligendis ad Domini vineã cultorib. hæc ratio atq. hic obseruaretur modus, nunquã in tãta operariorũ copia tanta esset probatorũ inopia, neq. sani vtilesque fructus Deo tempestiuè repetenti tam anxiè desiderarentur, vt scriptũ est: Expectaui vt faceret vuas & fecit labruscas, expectaui vt faceret iudicium, & ecce iniquitas: & iustitiam, & ecce clamor. Nunc verò longè secus fit, etenim in eum morem, in eamque consuetudinem ventum est, vt plerumq. non viri boni, fideles, & idonei quærantur, rogentur, aut cogantur, sed ijs contemptis & despectis, qui quò longius à cupiditate atque ambitione absunt, eò propius ad virtutis vitæq. integritatem accedũt, atq. ad rem strenuè gerendã expeditiores sunt, ij scilicet ad pleraq. munera obeunda cooptantur aut deliguntur, qui non artibus, nõ virtutibus, sed summa vel audacia, vel improbitate, vel ambitu, vel mani generis iactationẽ, vel gratia etiã plurimum valere, atque omnia sibi ipsis promittere possunt. Namque harum, (quas dicimus rerũ) maxima laus & cõmendatio est, quæ res quoniã vel ab ionauissimo quoq. præstari possunt, tantũ istorum hominũ auxere numerũ, tantaq. vt istis vnde viuant sit, ministeria publica aliàs superuacua addi adinuenirique coẽgerunt, vt quod cõmodo rebus publicis fuisset multos esse in vinea operarios, id iam incõmodo atq. detrimento potius sit: Conculcantur enim loca omnia & premuntur tanta operariorũ frequentia potius quàm colãtur & curentur. His etiam illa iniquitas accedit, quòd ad eum locum res iam deuenére, vt non tam ipsorũ hominum, quàm certorum ordiniũ & nominum appellationum & generum ratio habeatur, atq. ad quasdam veluti familias & negotiũ sit redactum, in quas vbi cooptatus quis fuerit, primum & certissimũ ad omnes honores ad quamcunq. dignitatẽ gradum obtinuisse sibi facilè persuadeat, neque vllum virtutis aut studiorũ, sed appellationis tantũ & familiæ æmulum sibi esse putet, cum quibus audacia, ambitu, contemptione, muneribus & largitionibus assiduis obsequioque erga eos, quorum gratiã aucupari parat, contendendũ esse existimet. Quanquã verò in tanta publicorum ministrorũ frequentia nonnullos probatissimos atque eo quem*

Universidad de Deusto
Biblioteca

obtinent gradu, aut etiam altiore dignissimos esse videamus, tamẽ ex quo publicis ad-
ministrationibus obeundis propria etiam eorũ qui gererent cõmoda addita sunt, ex quo
tus locus ambitioni & delectus illi antiqui haberi desiti sunt, omnis hæc turbata
rumq. ad indignissimos relata ratio est. Illud præterea accessit, vt cùm quæ vnus
atq. integer vir præstare facilè potuisset, plures alij efficere nõ valeant, omnibus
rum munerũ generibus ministrorũ numerus adauctus sit, quotidiéque adaugeatur,
plus publicis & priuatis pecunijs & rebus detrimenti, plus molestiæ afferatur,
tamẽ rẽ aut cõmodius, aut melius ꝑ plures, quã per pauciores gericõtingat. Atq. vti
labem aut nullibi in Christiano populo, aut solũ iam ciuilibus & secularibus quæ
tur negotijs illatã esse deleremus; grauissimũ quidẽ illud & molestissimẽ ferendũ
videlicet aliquod publici magistratus aut officij genus his miserijs ærumnisq. premi,
omnibus cõmuniter persuasum esse deberet, se nõ suorũ curatores esse, nõ regũ aut
aut summorũ consiliorũ senatuúmve à quibus creantur, sed Dei potius ministros
quẽ gestarũ gerendarũq. rerũ ratio deferenda necessariò sit, sicut scriptũ est: Videte
2. Par. 19. faciatis: nõ enim hominis exercetis iudicium, sed Domini: & quodcunq. iudicaueritis
in vos redundabit. hæc optimi principis ad magistratus oratio est. Dolendũ equidẽ
hementer est tam præclarã omniũ magistratuũ religionẽ cõtaminatã & propè iã
esse: tamen si nõ extra illud forũ pestis & pernicies hæc exiluisset, si prophanos tam
laicos homines oppetisset, vtcunq. esset ferendũ, si nõ etiã sacerdotũ Leuitarumq.
attigisset, & penè totũ eum ordinẽ iam oppreßisset, quando & illis qui secularẽ
phanã vitã profitentur, adeo familiaris hic morbus iam factus est, vt cùm maxime
rant, maximè sani esse videantur: siquidẽ persuasum habent, nõ exigendã esse eam
studiorũ vitæq. integritatẽ & perfectionem, quæ ab ecclesiasticis hominibus exigitur
cereque, imò potius expedire, vt honoribus gloriæ & dignitatibus (quas vocãt)
ac proprijs & filiorũ totiusq. posteritatis splẽdori, fortunis & opibus cõparãdis
gẽdis operã nauẽt, siue id iure, siue iniuria præstari possit: id verò, nisi quẽ admodũ
fit, fieri aliter nõ posse putant. Atq. adeò hac opinione sua illi studia suasq. rationes
bare & tueri cõtendunt, quę opinio quantũ valeat, omnibus est manifestũ, quã verò
& certa futura in posterũ sit, ignis (vt D. Paulus inquit) probabit. Sed iã
fœda hęc scabies atq. lepra omnia Israëlitica castra peruasit, & ad sanctissimũ vsq.
Dei tabernaculũ penetrauit, eosq. maximè & fœdissimè corripuit tẽpli, altaris &
rum omniũ ministros, quorũ erat cæterorũ hominũ cõtaminationes auersari, lepras
gnoscere, iudicare, sanãdasq. atq. expiandas procurare. Sanè si nullis in sacris
ster esset, qui idẽ nõ ad id quod habet operis ac muneris summa cura summoq. iudicio
tus delectusq. fuisset, si illi imprimis deligerẽtur, qui cũ maximè essent idonei,
superbè de se sentirẽt, minũ ambirẽt. hęc profectò seges certissima foret, & quę vberes
largiret fruges, ac si vno fortasse culmo spẽ opinionẽq. nostrã falleret, at vndecum
quis cõfirmaret: lõgè aũt secus his tẽporib̃ euenit, nã si sanctus ꝑbatusq. atq. integer
cõtigit minister, reliqui vndecim inanes indigniq. eo, quẽ obtinẽt, nomine locoq. se
Hęc adeò diuina atq. Christianis hominibus imitãda ratio, hic mos est, nõ vt
quẽlibet nõ aliena gratia cõmendatum ad humani generis & ecclesiæ suæ vtilitatem
mittat & inferat, sed vt ipse Deus ex magna hominũ multitudine diligẽter quærat
deligat, quos munerũ atq. mãdatorũ suorũ ministros potissimũ creet, delectos aut
& probatos instruat spirituq. suo afflatos ad eam rẽ ornet: quæ res apud Isaiã
est, quẽ nõ temerè oblatũ, sed quæsitũ, sed visione tentatũ atq. obsequentẽ quidẽ
magnitudine perturbatũ trepidantẽq. ac penè recusantẽ & probauerit &
tuq. imbuerit suo. Quẽ mittã (inquit Deus) aut quis ibit nobis? Quærit &
solicitusq. esse in eligendo videtur; & tamen adeò negligenter in ea re sese
vt in publicis sacrorũ ministris deligendis penè nulla ratio & cura haberi

liceat cuiuis sese ipsum prædicare, idoneũq. ministrũ venditare, atq. sese potius ipsum eligere, q̃ eligi ad ministeria curare, cũ magis diuinã aut ecclesiasticã legitimã diuinæ æmulatricẽ electionẽ vnũquemq. expectare oporteret, & suã interim scapham tenere, sua retia reficere, nihil maius de se quàm piscatoriam conditionem aut sentire, aut iactare, vt illud
5 quod amplissimum certissimumq. esset, dicere possent, se non sua, sed diuina probatione cõmendatos vocatosque fuisse, atque in eos rectè iudicium illud quadraret, Non vos me elegistis, sed ego elegi vos, vt eatis & fructum afferatis, & fructus vester maneat.

Ad hanc adeò regulã atq. normã totius ecclesiasticæ electionis ratio dirigẽda fuerit, atq. eã rationẽ solidã constantẽq. esse oportuit, quã nullus ad certa nomina, genera, personas,
10 aut respectus nullus vulgariũ opinioniũ error, nulla gratia posset cõmutare, sed rectissima ad hãc rẽ via, eidẽq. insistendũ esset, vt vltra animorũ virtutẽ & pietatẽ eas experiemur artes, quæ ecclesiastici magistratus administræ comitesq. virtutis sunt, maximè aũt sacrarum literarũ peritiam, quæ, vt Paulus ait, vtiles sunt ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in iustitia; denique vt perfectus sit homo Dei ad omne 2. Timot. 3.
15 opus bonum instructus. Nam cæterarum disciplinarum scientia, præterquam quòd inflat, non admodum ad hanc quam paramus, rem vtilis est, quod & ipsa diuina vocatio electióque facilè docet & probat: Videte, inquit, vocationem vestram fratres, quia non multi 1. Cor. 1. sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles, sed quæ stulta sunt mundi elegit Deus, vt confundat sapientes & infirma mundi elegit vt cõfundat fortia.
20 Neq. verò difficilis nimium hæc eligendi ratio, neq. magni admodũ negotij plena esset, quãdo nõ adeò nulla bonorũ virorũ nũc copia est: Nãq. in omni ciuitate, modò cura diligẽtiaq. adhibeatur, certos inuenire sit probos homines & virtutis splẽdore præditos, ac sicut luminaria in mũdo inter cæteros lucẽtes, quorũ curę, diligentiæ ac fidei sacra munera tutò credi cõmittiq. possent, nec solũ humanũ iudiciũ, sed diuinũ etiã hac in re expectandũ
25 erat: Etenim Deus, cuius res agitur, piè sanctéq. rogatus facilè suos sibique ad ministeria probatos indicaret, ac latentes proderet; nõ enim minus nunc aut potest, aut cupit, quàm olim nouæ & recentis adhuc ecclesiæ tẽporibus, quibus hæc via munita & peruulgata fuerat, cùm ea cura fuit, vt homines ad sacra ministeria idonei inuestigarentur, quorũ spectata virtus & integritas, ac per omnẽ vitã cõseruatus splendor primũ, deinde officij
30 suscepti nunquã deserta fides, sed pietatis summa custodia, sed præclara etiã morte cõseruatum religionis decus certã vocationẽ ostendit: Nunquã enim adeò populũ suum neglexit aut repudiauit Deus, vt nõ illi ministros aliquot idonei pararit, & interdũ creauerit, si nõ omnes in aula aut in frequẽti ciuitate populoq. inuentos, at ex agro aratroq. abductos ex ouiũ, ex armentorum caulis petitos, si non doctissimos ac dignos sibi iudicatos, quibus
35 quãto humani splendoris, dignitatis & opũ minus fuerat, tãtò maior diuinæ auctoritatis splẽdor accessit: Nã quòd humana vi, opibus & facultatibus maximis præstari nõ possit, id in summa simplicitate & humilitate efficere planè diuinæ virtutis & potẽtiæ est.

Huius aũt rei illustria exẽpla nobis per omnẽ ætatem proposita sunt, ex quibus vnum Amosi vatis est, qui vt humanis opibus atq. earũ artiũ facultate, quę illustres reddere hoẽs
40 solẽt, vt omni deniq. humano splẽdore nemini cõparãdus, ita diuinæ sapiẽtiæ auctoritate, officij dignitate & in munere admministrando integritate, fide atq. constantia nulli cedens fuit, vt planè intelligi possit opus diuinum esse, quidquid ab eo homine actum gestúmve sit, qui ad eam quam tractauit rem, nihil ipse suum, suáue industria paratũ præter probatam Deo animi virtutẽ & pietatẽ, præter obsequiũ fidemq. contulerit: Quo tẽpore Israëlitarum & Iudæorũ mores corruptissimi iam erant, eo tempore Deus, qui nunquã homi-
45 num rebus & verè animorũ cõmodis non consultũ esse voluit, prophetas identidẽ suos creabat, qbus pœnitẽtiæ & salutis ac pacis, vel belli rursus & necis legationẽ ad populũ daret: eos aũt vnde cõmodissimè haberi posse cognosceret, sibi legebat. In his ergo Amos vnũ fuit armentarius Thecoites, quem ex bobus pascendis Deus de magnis, præteritis, præ-

Universidad de Deusto
Biblioteca

ſentibus futuriſq. rebus legatum, & conſilij ſui interpretem miſit, cuiq. non ſolùm ad Iſraëlē Iudæamq. ſed quæ ad alias etiam finitimas gentes pertinerent ſeuera mandata ducit. Fuerat autē is vir integris ac probatis moribus, vitæ autē conſuetudine & genere ſimplici atq. horrido, minus culto ingenio, atq. omni ſciētia aut ciuili facultate deſtitutus, lingua etiam tardus & ſermonis elegantia carens (quod ipſum Amos nomen indicat) virtutis tamen præſtantia & legationis veritate prophetiæq. auctoritate & diuino ſpiritu vel maximè auctus & officij fideiq. integritate, vſq. ad necis & ſuppliciorū tormentorum contemptum probatus. Huius vaticinij quoniā non vnum ac ſimplex, ſed quadruplex ſenſus eſt, & ſingulorum capitū ſua etiam varia membra ſunt, quadruplex quoq. argumentum ſuis locis diſtinctū à nobis proponi oportet, id quò cōmodius & ſanctius explicari poſſit, ipſe imprimis Deus ex more adeundus, & voto humiliq. prece implorandus eſt.

Nam quid ego ſine te facere, aut quid dicere gratum
Summe Deus poſſim, quæ mea cœpta ſequi?
Ergo age, nil opis hic noſtræ ſupereſſe docendo,
Neu patere humanis artibus eſſe locum.
Vtque tuum, quidquid Vates dixêre probamus,
Interpres ſi quid dixerit, eſto tuum.
Iam tu cuſtodique ouium, tardisque bubulcis
Quæque forent cunctis, dicere, mira dabas.
Hæc nobis referenda bonus da, ſplendida dictu
Nolumus exigui ſcribere, certa tamen.

VATICINII PRIMI ARGVMENTVM.

NON nouum, à vulgi tamē opinione alienum miraculū in ipſo ſtatim vaticinij principio ſtatuitur, nimirum Deum non ea obſeruare, quæ ab hominibus maxima & præſtantiſſima iudicantur, digniſsimaq. quibus omnis tribuatur honos, vt ſunt genus, diuitiæ, opes, potentia, facundia, & quæcunq. aut facultates, aut artes his ſimillimæ ſunt; neq. diuinā veritatem auctoritatem huiuſmodi rebus niti, ſed ſola Dei voluntate & nutu, & ſpiritus ſanctī virtute, qua qui præditus eſt, planè ſapiens, is fortis, is princeps, is ad maxima & præclara munera ſtrenuè obeunda eſt idoneus. Hæc res huius vatis Amos exēplo probatur. Qui cū nulla ſua dignitate, nullis opibus, nullis etiā artibus ad veritatēue apud populum valeret, vtpote paſtor alieni etiā armenti cuſtos, tamen repente diuino afflatus, auctus, adeò magnā conſecutus eſt auctoritatem, vt diuinorum aduerſus Iſraëlem aliaſq. gentium rum graniſsimus & certiſsimus nuntius fuerit, cum ſumma regum & populorū admiratione, & tamen nunquā repelli, aut impediri potuit, quò minus ſuam diligenter obiret legationē. Principes Iſraëlitarū populis, hoc eſt, decē tribubus dura prænuntiat, & futurum ipſis excidium, extremam captiuitatē venturaſq. antea miſerias calamitateſq. docet, propterea quòd diuina religio violata fuerit, & per idololatriæ ſcelus omnino polluta: Nam ſi aliarū gentiū ſcelera Deus impunita non & ſi certa atque graniſsima vltio alias etiam nationes manet, ob illatam aliquando Iſraëlitis quod nam iudicium quàm graue ac ſeuerum experiri eos æquum eſt, qui quantum in ipſis fuit maieſtatē per ſummum nefas minuerint, & ſanctiſsimum illud numen, cui ſe totos ſacratos eſſe iniuria contumeliaq. affecerint? Argumentatur autē Vates ex contentione, octo enim ſuntium ſceleribus enarratis, & pœnis conſtitutis, Iſraëlitarū, qui ijſdem aut etiā pluribus maiorū gitijs nobilitati erant, cauſſam perſequitur & perorat: addit autē & Iudæorū etiam, hoc eſt buum cauſſam, quos tamē ijſdē cum alijs gentibus criminibus, ijſdem ſuppliciorū ſententijs aūt omnium iſtorū malè geſtæ res & graniſsimæ cauſſæ cū Iſraëlitarum impietate & ſacrilegio cōparatæ leues eſſe videātur, res ipſa poſtulat, vt nō vno eodem, ac pari iudicio omnū cauſſa ſed ſuus certus locus certūq. tempus ad pronuntiandā de Iſraële ſententiā, eamq. rebus & niorē, conſtituatur: cuiuſmodi exēplum in capitaliū ſcelerum ſocijs ſpectari ſæpe ſolet; nam cū alij pore ad ſuppliciū producantur, dux & princeps ipſe ſceleris ſeorſum cum maiori apparatu & tiori hominū conuentu, vt maius etiā ſupplicio ſuo ſpectaculū præbeat, producitur. Breuis ergo & cōmunis omnibus eadēq. formula de ſingulis alijs fertur: Et mittam ignē in domum Gazæ & uorabit ædes eius. De Iſraël verò longior multo & explicatior, & ſuis tum criminum notatione pœnarum generibus diſtincta pronuntiatur. Atque in hac Iſraëliticarum rerum ratione, vbi cauſſa fuerit, totus ferè liber conſumitur.

CAP

5 VERBA *Amos, qui fuit in paſtoribus Thecuæ: quæ vidit ſuper Iſraël in diebus Oziæ Regis Iuda, & in diebus Ieroboam filij Ioas regis Iſrael, duobus annis ante terræmotum.*

FVERE olim & nunc ſunt nonnulli ſacrorum librorum expoſitores doctiſsimi, qui dicerent vaticinij munus & officiū ijs tantū deferri, quos ad eam rē aptos idoneoſq. natura genuerit, & conformauerit, decepti fortaſſe oratione illa qua Deus Ieremiam vatem eſt allocutus: Priuſquam te formarem in vtero, noui te, & antequam exires de vulua, ſanctificaui te. eam autem illi rem ad certā naturalium humorum & facultatum in humanis corporibus mixtionem & conſtitutionem retulêre, ita vt nihil in ea ſigni, nihil miraculi eſſe putarent, ſed vt natura alij ad liberales diſciplinas, alij verò ad alias humiles artes habiles aptiq. ſunt, ſic vaticinium naturalē quandā facultatē crediderunt, quæ natura ingenioq. iniri, vſu autē & exercitatione perfici in ijs, qui ad eam apti fuerint, poſſit; atq. hanc quidē opinionē à Peripateticorum philoſophia imprimis animo inſitā eius viæ ſectatores cōquiſitis, diuinarū ſcripturarū ſententijs alere confirmareq. conati ſunt. Sed eam tamen à diuinæ legis & ſapientiæ rationibus alienā eſſe, vates hic noſter Amos manifeſtè oſtēdit, qui muneris ſui facultatē non natura, ſed miraculo cōtigiſſe in ipſo ſtatim dicendi initio docet, atq. ex eo auctoritatē orationi ſermonibuſq. ſuis adiungit, quòd nō ſpōte ſua, non naturæ & ingenij impetu, non certis diſciplinis aut facultatibus præparatus, ſed ſubitò à Deo iuſſus, doctus, legatuſq. ad Iſraëlē ſit, ad quē diuina mandata perferret. Atq. adeò hanc rē philoſophicis etiā rationibus tractare & diſputare poſſemus, ſi per cōmentariorum legē breuitatēq. liceret. ſed nunc quantū ad Vatē explicandū ſatis eſſe poſſit, percurrentes integrā rei ipſius diſputationē præſenti ſermoni reſeruabimus, atq. prophetiæ munus ita munus eſſe, vt diuinū donum interpretari poſſit, ſtatuemus: diuinum quidē donū cui defertur, miraculū verò atq. diuinitus oſtenſum ſignum illis ad quos Vates legatur ac mittitur, quamobrē dictū eſt Moſi apud Rubū: Et hoc habebis ſignū, quòd miſerim te, vt res diuina diuinituſq. procurata & nō naturali facultate parata ſigno dato oſtēderetur, id quod populus ipſe atq. omnis tā ſapientū, quàm imperitorū multitudo ſatis apertè teſtatur, qui de Moſis prophetia & officio tanquā de re maxima & miraculoſa diu multumq. inter ſe cogitauerāt ac diſputauerant, cū hoc diuinū & extra humanos ſenſus ac naturæ vires poſitū intelligerēt, & quo nā modo id ſaluis hominibus cōtingere poſſet quærerēt, donec lex diuino ore cunctis audiētibus pronuntiata fuit, & tandē fides periculo ipſo facta eſt, poſſe homini cōtingere, vt diuinā vocē ſermonēq. audiat ſaluus atq. incolumis, ſicut ſcriptū eſt: Hodie vidimus quòd loquatur Deus cū homine & viuat. Hodie inquiunt ſe tandē intellexiſſe, quod diu multumq. dubitauerant: quòd ſi id natura fieri cōtingereūe poſſe iudicaſſent, nō id hodie primū vidiſſent. Opus autē Dei eſſe id ſciebant, vt Deus cū homine loqueretur, an verò tanta res incolumi homini accidere poſſet, dubitauerant, & tandē fieri poſſe intellexêre, atq. ea res miraculū grande illis declarat, mirādumq. reddit hominē cui id contingat, quod hominū opinionē fidēq. ante exceſſerat. Ex his autē planè colligitur ad vaticinij munus nihil opus eſſe, aut naturali aliqua facultate, aut maximarū artium diſciplinarūq. peritia, tantum autē vt qui eo donandus munere fuerit, vir bonus ſit, à vitijs & voluptatibus, ab omni inhoneſto ſtudio alienus, & qui vbi delectus ad hoc ſit, officiū ſuum ſummo obſequio, fide & ſeueritate tueatur. Quod apertè ab Amos vate docemur, qui vaticinio ſuo non naturali aliqua virtute, nō ſapiētia & artibus maximis, non genere aut alia re, quàm miraculo & diuina auctoritate fidē facit: Namq. artē ſuā & vitæ genus ruſticū atq. horridū imprimis profitetur: [*Verba*, inquit, *Amos, qui fuit in paſtoribus Thecuæ.*] Studiū ſuum hoc dicendi modo indicat, *in paſtoribus*, nō enim aut propheta, aut ſapientiæ & humanarū artium ſtudioſus antè fuerat, neq. cū eius generis hominibus, qui eas res profiterētur, fuerat vnquā vſu aut cōſuetudine cōiunctus, ſed inter *Thecuæ* oppidi paſtores, in eoq. miniſterio ſemper verſatus, vt neq. aliud quàm paſtoralis vitæ ſtudia & excercitationes, neq. id alibi quàm in Thecuæ oppidi agris coluerit. Quod & ipſe de ſe aliàs apud Amaziam Pontificē Bethel profitetur: Non ſum, inquit, propheta, neq. filius prophetæ, hoc eſt, neq. prophetarum diſcipulus aut aſſecla, ſed armentarius ego ſum vellicās ſicomoros, Et tulit me Dominus cùm ſequerer gregē, & dixit ad me Dominus: Vade & propheta ad populum meū Iſrael. Paſtor igitur fuit, neq. diues aliquis paſtor, qui alijs conductis

Moſes AEgypti priuſq. ſectatores.

Ierem. 1.

Ariſt. lib. de diuinatione.

Exod. 3.

Deut. 5.

Universidad de Deusto
Biblioteca

conductis pastoribus ad armentũ suum alendum vteretur, sed cõductus ipse fortasse
alienos boues custodiret & pasceret, cui à sycomoris vellicandis otium nullũ ad alia
cẽdam artem superesset, gregẽ enim semper sequebatur. Hanc autẽ sententiam
oratio illa continet: [*Verba Amos qui fuit in pastoribus Thecuæ.*] Hoc est, dicta factaq.
prophetæ, cuius vita studium & cõsuetudo fuit inter pastores semper versari, idq.
quam in Thecuæ montibus, vt neque vitæ genere neque hominum quibũcum
familiaritate, neq. locorũ in quibus degit ratione, neque peregrinatione aliqua
extiterat, sed omne tẽpus in gregibus pascendis, idque apud Thecuam cum alij
testes adhibere potest, pastoribus cõsumpserat. Cuius verò sententiæ sit, quòd
suum sic incœperit: [*Verba Amos,*] in cõmunibus de prophetico sermone quæstio
nobis est dictũ. [*Qui fuit in pastoribus.*] Duo, quæ ad pecuariã rẽ spectant, nomina
vate vsurpantur, alterũ quidẽ est *Noqued*, quod gregum armentorũmve possidentẽ
נקד nẽ significat, siue idẽ ipse pascat, siue cõductis vtatur pastoribus, vt illud & Mise
רעה Moab fuit Noqued; alterũ verò est *Roghe*, quod pascendi officiũ propriè indicat
priũ gregẽ, siue alienũ custodiat, quẽ Latinè pastorẽ nominamus. Amos autẽ cũ
sacerdoti rationẽ suam exponit, pastorẽ se indicat fuisse, non Noqued, sed custodẽ
& curatorẽ tantũ: neq. verò hoc in loco ditiorẽ eum fuisse intelligere possis; nam
vtatur nomine N O Q V E D, nõ se talẽ fuisse, sed inter eos qui tales essent, versatum
Ob eam rẽ nõ ait, fuit Noqued, hoc est, pecoris Dominus, sed fuit in Noqued
eos enim armenta pascere cõsueuit. Atq. ita vates noster nõ genus, nõ patriam, nõ
ris aut soli felicitatem, nõ vitæ studium, nõ fortunas diuitiasq. nobis, sed diuin
cõsilij auctoritatem religionemq. sermoni, atque orationibus suis interponit. Neq
loci & patriæ nomen ad dignitatem splendorẽmve, sed ad artis potius & cõditionis
mentũ appellatur: quando Thecua oppidum montosum & inculti atq. ad frugum
idonei agri pastoribus alendis tantũ esset cõmodum, nihilq. illustre peperisset
filiũ Aces sextæ regię cohortis Dauid ætate ducẽ. Fuit autẽ in sorte tribus Iudæ
tis propinquum, vt ex Ieremiæ scriptis intelligimus: Confortamini filij Beniamin
lem, & in Thecuah clangite buccina. neq. verò nimis antiquum oppidũ, sed
terra ab Israëlitis occupata fuerat cõditum, populo iam crescenti, & cõmoda loca
naq. ad nouas sedes deligendas quærenti visa est ea regio apta, quæ armenta
uisq. aleret, nomen antè loco à Thecoa Efrom nepti factum videtur, quæ eum
ma cum filijs suis occupauerit, vt in Annalibus legimus: Habuit quoq. Efrom
mine Abia quæ peperit ei Asiur patrem Thecuæ. Sed Roboam Salomonis filius
eo loco cõdidit, quæ tamen antiquum nomen retineret, ædificijs ipse tantùm
auxit ornauitque, sicut scriptum est: Habitauitq. Roboam in Ierusalem & ædificauit
uitates muratas in Iuda. Extruxitq. Bethleem & Etham & Thecuæ. Porrò agrum
tum incultumq. esse & pastionis tantùm cõmoditate vtilem locus ille in ijsdem
bus indicat: Cumq. manè surrexissent egressi sunt per desertum Thecuæ. Hoc eg
Diui Hieronymi temporibus adhuc extitisse videtur. Igitur patriæ nomen ipsum
pellatio hominis nobis humilitatem & artis genus etiam prodit. [*Quæ vidit super*
Quo vaticinij genere vsus fuerit, & quam ob causam, imprimis docet: nempe
aut alia quapiam forma, sed diuina visione, idq. Israëlitarum causa, se fuisse impul
autẽ visio futurarum aut absentium rerum certum quoddã quasi præsentium
quo vel vatis oculi, vel animi feriuntur, vt quod Samuel Saulis asinas inuentas
Saulis patrem suspenso animo & solicito esse de filio vidit. Quòd Habbakuq. Ab
exercitum contra Iudam tam multo antè comparari; quòd quatuor imperiorum
seriem rationesque omnes Ioël vates præsentit. Ex qua re, qui nunc prophetæ
videntes olim (vt facer historicus ait) dicebantur. Huiusmodi autem prophetia
ad Amos attinuisse accepimus; nam absens, quæ res priuatè, quæ publicè apud
gererentur, præuidebat, & quid tandem illis futurum esset, multo antè animo
plabatur. Vaticinij autem sui legationem ad Israëlitas tantùm pertinere ait, nam
causa potissimũ creatus est Vates, sicut ipse de se testatur: Et dixit mihi, vade & p
ad populum meum Israël. quanquam de alijs etiam gentibus, & de Iuda quoq
tionem fecerit, earum tamen causas breuiter atque obiter tractauit, ex quibus
tationes ad propositam sibi causam perorandam repeteret: Etenim contentio
comparatione vsus argumentando est, quam rem nos paulò antè in huius vaticinij

1. Reg.

1. Paral. 27
Ierem. 6.

2. Paral. 11.

1. Paral. 10.

Hieron. prolog. in Amos.

1. Samuel.

Habbac. 1.

Inferius 7.

mento fusius explicuimus. Quo tempore autem vates hic munere functus suo sit, subiunctis verbis docemur, vt ex temporum ratione negotiorum quoque de quibus agitur, argumenta lectis historijs petere possimus. [*In diebus Oziæ Regis Iuda, & in diebus Ieroboam filij Ioas Regis Israël.*] In quorundam vatum libris certum tempus propterea dicitur, quòd præterquam ad fidem faciendam plurimum potest, vehementer etiam ad vatis intelligendam sententiam conferre existimatur; etenim de rebus ijs plerumque vates verba faciunt, quæ sua tempestate gestæ sunt: Quas cùm illi ferè semper aut indicent tantùm, aut percurrant, lectorem ad suorum temporum historias tempore tantùm indicato visi sunt reuocare. Quæ verò ratio sit, quamobrem regum potius quàm annorum ipsorum mentionem facere vates soleant, iam aliàs à nobis est explicatum. Igitur Amos temporibus Oziæ Regis Iuda & Ieroboam filij Ioas regis Israël vaticinatus est. Azarias autem qui idẽ Ozias anno vigesimo nono regno Patris sui Amaziæ solus regnare & suo nomine cœpit, cùm vndecim iam annis antè regnum pro patre administrasset. quo anno autem Amazias in Lachis est interfectus, eodem Ozias rex suo ipsius nomine est appellatus; is annus fuit ab orbe condito ter millesimus centesimus trigesimus quartus, à templo verò Ierosolymitano ædificato ducentesimus primus. At verò Ieroboam quindecim iam antè annis Israëlitarũ regnũ obtinebat, vt ex secundo Regũ libro accepimus, quo in libro quidam in annorũ rationibus nodus est, quem aliàs oportunè Deo duce absoluemus. Accidit autẽ illis tẽporibus, vt Ozias rex sacerdotale officium ambitiosè sibi arrogans in aureo altari sacrũ facere attentaret, sed diuinitus tactus lepraq. percussus, atq. à sacerdotibus repulsus est. Mox etiam terribili & multis seculis memorabili terræmotu Iudæa regio est conquassata. Cuius rei tum alij, tũ Zacharias vates mentionẽ fecit: Et fugietis, inquit, quemadmodũ fugistis à facie terræmotus, qui fuit in diebus Oziæ regis Iuda. Hunc eadẽ die factũ fuisse, qua Isaias diuino spiritu auctus vatesque est creatus, antiquę Hebræorum historiæ tradunt, quòd ab ipso Isaia literis mandata ea res sit. sic enim legimus: Et commota sunt seperluminaria cardinũ à voce clamantis. Nam & Isaias Oziæ etiã regis tẽpestate vaticiniũ inchoauit, ex qua re colligimus Amos duobus annis ante Isaiam vaticinari cœpisse; atq. ita id quod ab Isaia dictum est, & adhuc sexaginta quinque anni, & cessabit Ephraim esse populus, cuius numeri initium ab anno terræmotus, tanquã à re notissima duci auctores doctissimi voluerunt. De hac verò ratione omni apud Isaiã ipsum disputabimus. Sed quòd in hoc loco biennũ ante terræmotũ notatur, id non tam ex causa dictũ videri debet, quòd vates eam rem futurã vaticinari voluerit, (cùm ipse Israëliticas res tractandas potissimũ susceperit) quàm quòd certum tẽpus indicauerit, quo tempore vatis officio fuerit functus, ita vt biennũ tantùm ei muneri vacauerit, idq. diebus Ozię ante terræmotũ, cùm Isaiã eiusdẽ etiam Oziæ tẽpestate, post terræmotũ tamẽ pluribus annis vaticinari cõtigerit. Hanc autẽ sententiã sermo ipse & dicendi ratio nobis indicat. Qui vidit super Israël in diebus Oziæ biennium, idque ante terræmotum, cùm Isaias viderit in ijsdem diebus, sed post terræmotum, atque adeò pluribus annis. Itaq. Amos sic duobus annis vaticinatum esse intelligimus, vt biẽnio peracto defunctum munere suo fuisse interpretemur, neque antea aut postea vnquam visionibus fuisse impulsum.

4. Reg. 15.

Ioseph. li. 9. ca. 10.

Lib. temporum.

2. Paral. 27.
Zachar. 14.

Isai. 1.

Et dixit Dominus de Sion rugiet, & de Ierusalem dabit vocem suam: & luxerunt speciosa pastorum, & exiccatus est vertex Carmeli.

HACTENVS operis inscriptio & temporum notatio, vatis insuper vita indicata est, magis quàm opus ipsum sit incœptum; atque ea quæ scripta sunt, aut à Vate ipso, aut ab alio sacrorum librorum concinnatore conscribi potuisse nihil obstat, ita vt breuis quædã totius operis præfatio sit, quàm quis fuerit vates, quo tempore & quamdiu vaticinatus & quas potissimũ res tractauerit, ostendatur: Etenim soluta oratione superiora omnia constant, cùm ea quæ sequuntur carminibus conscripta sint, & ipsius cælestis spiritus impetũ iam propius referant, id ipsum etiam illo verbo indicatur: *Et dixit*, quod à carmine ipso seiunctum est, attentionẽq. & silentium ad audiẽdum parat. [*Et dixit Dominus de Sion rugiet.*] Hoc primũ carmen Amosum nostrum post Ioëlẽ munus suum vaticinando obiisse indicat, quòd eodem integro carmine fuerit Ioël vsus, quã ob rem rectè huius vatis liber post illius vaticinia ordine secundo est collocatus, cùm illius versum hic vsurpauerit, quò sermonibus suis faceret initium, atq. de eadem re se dicturũ præcipue doceret, de qua ille alter ferè vltimo dixerat loco: [*Dominus de Sion rugiet.*] Totius futuri sermonis propositio

quædam,

Universidad de Deusto
Biblioteca

quædã,& accusationis causæque argumentũ hoc est: Nam in iudiciali genere omnis huius vatis versatur oratio; siquidẽ hunc pastorẽ simplicẽ atq. probũ virũ causarum actorẽ esse Deus voluit,qui nõ tã arte,q̃ veritate ipsã agẽdo niteretur. Est ergo hæc sententia huius sentẽtia: Deũ causam Sionis & Hierosolymorũ agere, parare,quòd etã sua,quã sanctã, quã purissimam religiosissimãq. omnibus esse oportuit,vario ac multiplici iniuriarũ & probrorũ genere tã à domesticis,quã ab alienis hostibus onerata esset, maximè aũt ab ijs indignè illius res tractatas, qui liberalissimè atq. honorificè tractare debuerunt,videlicet ab Israëlitis Judæisq. ipsis qui cũ sibi rebusq. suis sanctè timè cõsulere possent,atq. suã publicã rẽ ex diuinæ legis præceptis,institutisq. gubernãdã cũq. religionẽ purã illæsamq. tueri deberent,omnia tamẽ diuina humanaq. iura odijs,diffidijs,discordijs primũ laborare cœperũt,ac deinde cęde,furto,rapina,superbia alijs multis iniurijs sese mutuò affecerũt, adeò vt maxima sanctissimæ reipublicæ pernicies ab ijsdẽ ipsius ciuibus fuerit illata,quorũ eã integrã incorruptãq. servare rat. Igitur tota hæc iniuriarũ actio est,quæ quoniã grauiter seuereq. tractada,atq. ministri oratione pronunriãda est, idcirco leonis & rugitus atq. clamoris translatione est vsus: [*Dominus de Siõ rugiet.*] *de* nõ locũ,sed causam,vt apud Ioẽlẽ docuimus, apud quẽ totũ hoc carmẽ est à nobis fusius explicatũ. Est aũt hæc sentẽtia : Deũ & seuerè religionis suę & gẽtis causam acturũ vlturũq. vicẽ populi ac regni sui, cuius Ierusalẽ,arx verò & regia Sion erat, eãq. vltionẽ omnibus quicũq. Ierusalẽ & Sion regno suo nocẽtes,inutiles,iniuriive fuerint parari,siue illi domestici, siue exteri ac primũ leuiores quidẽ iniurias,deinde & grauiores multò etiã seuerius esse ad tẽdas: Nã quẽadmodum leo nunquã frustra rugit,neq. eã vocem animãtibus alijs audire licet: sic vbi Deus rugitũ ediderit, hoc est,vbi causam suã grauiter seuereq. acre in eos qui in culpa fuerint,iudiciũ sequatur necesse est,sicut scriptũ est ab eodẽ.

Inferius. quid rugiet leo in silua & nõ habebit prædã? exordio aũt tũ dicẽtis artibus,tũ rei ipsi
» mẽ idoneo vsus est, qua oratione se à Deo cuius voces referret,missum legatũq. fu
nificauit; nã cùm Deũ rugientẽ & grauiter causam populi sui proclamantẽ audiret
Inf.cap.3. obsequi & mandata facessere nõ potuit,sicut & alio in loco ipse ait: Leo rugit, & quis
» timebit? Dominus locutus est,& quis nõ prophetabit? Quodnã porrò & quale
eos,qui dãnati fuerint, sit exercendũ,subiuncto hemistichio declarat.eandẽ autem
sumpserat vrget translationẽ: [*Et luxerunt speciosa pastorũ.* Repetitio illa,*rugiet,&*
suam, [præterquam quòd familiaris vatibus est,semper suam habet significationem
in hoc loco habet; nam cũ duas gentes reos hic cõstituat vates, qui populũ Dei
cõtumelia affecerãt; nẽpe finitimas nationes,& Israëlitas Iudæosque ipsos domestics
stes, vox *rugiet*, ad alteram,*& dabit vocem*,ad alterã partẽ refertur. Quẽadmodum
nuinum etiam iudiciũ vtriq. parti suaq. pœnas luendas proponit. Namq. speciosa
amœna pastorũ loca luctu cõplenda, & Carmeli verticẽ exiccandũ esse prædicat
autẽ ager dicitur,cũ aut ob pluuiarũ defectũ,aut ob bellicam depopulationẽ horum
cultus atq. aridus est; vt cõtra ridere omnia dicimus,quæ culta,virẽtia amœnaq.
Hoss.4. apud Hosseã: Propterea lugebit terra.&,viæ Sion lugent, cò quòd nõ sit qui veniat
Thren. 4. lennitatẽ. Apud latinos etiã ager lugere,& cultorẽ desiderare dicitur. Atq. pro
Cicer. in Verr. act.5. sententiæ mẽbri translatio à posteriori indicata est, [*& exiccatus est vertex Carmeli*
pastorũ, dicuntur ad pascendos greges oportunissima quæq. loca,in quibus ob pa
fertilitatẽ & magnitudinem diutius cõmorari, & tentoria figere pastores possint.
Isai.c.10. Hebræa vox NAOTH speciosa habitacula pastorum significat. Carmelus autem
mons quidam sit, qui eo nomine dicatur, tamen locum quemlibet significat, ma
tilissimum & vineis agrisque cultissimum, qui vicinis locis laudem præripiat, spe
Isai 19. catione ab Isaia vsurpatur: Et vertetur Libanus in Carmelum, & Carmelus in
reputabitur; propriè enim hoc nomine spica viridis & plena significatur, vt &
tosta: spica & carmel, hoc est,viridis spica & vnde ad fertilissima & amœnissima
ca significanda translatum est verbum : sic etiam & Hebraicè carmel fundum
optimum. quę vox Berlhicis hominibus in Granatæ regno notissima est. Vsus est
Vates antitheto, cùm verticem siue caput Carmeli exiccandum dicat, qua re
intelligit optimam & amœnissimam loci partem esse etiam vastandam, nec
minus amœnæ minúsue cultæ sunt, pereant; Caput enim præstantissimam in
Isai.7. genere partem notare solet, vt caput Ephraim Samaria, & caput Syriæ Damasci

Pindarus etiam eadem significatione aureum possessionũ verticem nominauit. Hactenus trãslatio tractata nobis est,vt leonis rugitum magna pascuorum solitudo, ingens præstantissimorum agrorum vastitas consecutura sit, sed quoniam locus ipse rem non simpliciter intelligendam indicat,& quemadmodum rugitum nõ leonis, sed Dei vocem & Pindarus olymp.od.7.
5 prophetiã intelligimus, sic alia etiam verba explicanda esse docemur. operæpretiũ autẽ erit propriam dictorum sententiam breuiter aperire. Deum religionis et regni sui causa iratum Vates ostendit, atque iniuriarum actionem aduersus eos qui iniqui molestiq. populo suo fuerint molientem, & rugitus & vocis nominibus vtrisque diem dixit, qui vel ex domesticis,vel ex alienis in culpa fuerint.nunc vtrisq. supplicium minatur & cladem
10 portendit,& gentibus & Iudæis atque Israëlitis. Vocat autem [*speciosa pastorum*] palatia sedesq. regum,et Ierosolymam atque Samariam Carmeli caput appellat; namque totius terræ Asiæ optima portio Israëlitis cesserat,quam Carmeli nomine significauit, cuius capita Ierusalem & Samaria fuerãt,sicut scriptum est : Diligit Dominus portas Syon super omnia tabernacula Iacob.& rursus caputinquit, Ephraim Samaria: omnibus enim suã Psal.86. Isai.7.
15 excisionem prædicit, atque inter agendũ singulis suam de ea re pronuntiabit sententiã illa formula: Et mittam ignem in domum Hazaëlis, & deuorabit palatia Ben-Adad. Pastorum verò nomine principes & reges significari omnibus omnium linguarum sermonibus commune est,vt de Chaldæis principibus eorumq. exercitu scriptum est: Ad eam venient pastores et greges eorum, fixerunt tentoria in circuitu, pascet vnusquisque eos, Isai.6.
20 qui sub manu sua sunt. Et Homerus Atridas duos populorum pastores sæpe nominat. Ergo cùm de Damasci, Edom, & aliarum etiam gentium regibus mentionem facturus Vates sit,eos omnes eorumq. regias vrbes pastores & speciosa habitacula nominauit. atque ita Chaldæus interpres vertit: [*Et euertentur habitacula regum, & exciffetur fortitudo arcium eorum.*] Atque hæc totius futuræ orationis propositio est. Iliad.lib.j.
25

Sic dicit Dominus, super tribus sceleribus Damasci, & super quartum non conuertam eum,eò quòd trituraverunt in tribulis ferreis Galaad.

ANTEQVAM Israëlitis dies dicatur (hoc enim Vatis consilium præcipuum in hoc opere est) sex vicinæ finitimæq. gentes in crimen vocantur,Syri, quorum caput Damascus erat,& Palęstini,quorũ Metropolis Gaza fuit,Tyrij,Idumæi,Ammonitę atque Moabitæ, quas omnes gentes iudicium suppliciumque grauissimum subituras prædicit, vtpote quòd Israëlitis nimirum semper infestas. Cùm autem aliæ etiam nationes bellum excidiumque Israëli attulerint, vt Assyrij, vt Græci & Itali, cur harum potissimum sex
30
hic meminerit Vates, duplicẽ causam fuisse arbitramur. Altera quidem quòd hoc vaticinium Ioëlis prophetiæ coniunctum & quasi annexum esse ostendimus, quamobrem
35
quæcunq; ab Ioële aut breuiter tractata,aut etiam prætermissa sunt, ea Amosus sibi proposuit & persecutus est. Atque Ioël quidem eorum excidium prædixerat, qui Israëliticas & Ierosolymitanas res funditus euerterunt,siue prioris templi, siue posterioris tempora recolamus.atque ea res ad Ecclesiæ etiam Christianæ calamitates pertinuit, vt cùm eum
40
locum explicaremus dictum à nobis est,sicut scriptum est: Et congregabo omnes gentes ad vallem Iosaphat, & iudicabor ibi cum eis super populum meum & super hæreditatẽ » Ioël.3.
meam Israël,quam disperserunt inter gẽtes,& terram meam partiti sunt. Præterea etiam »
& ille dixit,& Ægyptus in desolationem erit,Et Edom in desertum depopulationis. quo »
in loco nos ad Ægyptum, Israëliticas omnes & Babylonios Assyriosq. retulimus, etenim
45
Ismaëlitæ nunc partim ex Aegyptijs,partim ex Assyrijs oriundi sunt; Idumæi autem qui tandem iudicandi sunt à Deo iuxta Ioëlis oraculum, non illi quidem sunt, qui primi id nomen fuerunt sortiti, quiq. Seir montes incolebant,sed ex horũ ortu sati cùm orientalem, tum etiam occidentalem plagam tenentes homines quicunque Dei populum & antiquum & nouum præcipuè odio,iniuria,atque inimicitijs sunt prosequuti. hos igitur,
50
quorum causa satis plenè fuerat à Ioële tractata,Amos prætermisit,atq. eos, quos ille nõ appellauerat sigillatim nominauit, sed Tyrum & Edom quorũ Ioël mẽtionem fecerat, ob eam causam Amos ad partes suas etiam vocauit, quòd Tyrus bis ob sua scelera diruta fuerit, sed primum Nabuchodonosoris manu, vt ab Isaia fuerat prædictum, iterum autem Alexandri Macedonis opera sic penitus excisa, vt nunquam deinceps fuerit restituta.ad hanc autem posteriorem ruinam Ioël, Amos verò ad priorẽ illam sermones suos

 retulere;

Universidad de Deusto
Biblioteca

Ioël.3 retulêre; Edom autem cladem illam futuram, quam Ioël præcinit de iis, quos ab
mæris oriundos esse diximus, interpretamur, sicut scriptum est: Et Edō erit in deserti
solationis. Sed Amos eos Idumæos infectatur, qui vicini Israëlitis finitimique atque
festissimi fuerunt, quorum vrbs nobilissima Theman ab hostibus vastata, huius
oraculum certissimum ostēdit. Atque hęc altera causa est, quam ob rem Amos hæc
tium potissimum & non aliarum etiam meminerit. Altera verò est, quòd, vt iam in
rioribus docuimus, Amos vt Israëlitas supplicio dignissimos ostendat, aliarum gen
exempla & quasi præiudicia protulit, quæ similium, sed imparium scelerum gra
mas tamen pœnas erant laturæ. nam si Deus gentes à lege sua, à religione alienas, &
noribus etiam paucioribusque beneficiis affectas, tamen impunè peccare non pe
nedum & Israëlitas pœnis supplicioque mulctet durissimo, ne dum in eos anima
tat, qui populi regnique ciues cùm essent, suisque legibus instituti, religione & disci
imbuti, maximis donis ornati, tamen officij & pietatis proditores fuerunt, sanctam
que sacram hæreditatem iisdem & grauioribus etiam sceleribus flagitiisque pollu
ad hanc ergo comparationem nihil opus erat aliarum gentium exempla adducere
remotiora his loca tenentes obscuriorem suarum rerum & incertiorem notitiam
famam ad Israëlitas transmittere potuerunt, sed finitimarum potius, quarum rat
vulgò omnibus iis, quos propheta accusat, notæ erant. Namque iisdem scelerib
dem flagitiis nobilitatos Israëlitas, iisdem etiam criminibus inuolui, eadem culpa
ac pœna teneri demonstrat. In accusatione autē Israëlitarum docebimus, quem
dum in omnia harum gentium & Iudæorum crimina Israëlitæ etiam vocentur,
etiam grauiori iudicio sit cùm illis agendum; quam ob rem neq. aliorum scelerum
tionem fecit, quibus hæ ipsæ quas infectatur gentes affluebant, sed horum tantum
bus Israëlitæ fuerant vel maximè notati. [*Super tribus sceleribus.*] Varias in hoc loco
mus expositorum sententias, aliasque atque alias secundùm vniuscuiusque inter
tionem de diuina misericordia, de peccatorum numero, quatenus dimitti possint
niones esse: quibus omnibus nos idem quod semper consilium sequuti, supersedet
Christianoque lectori autores ipsos, si libeat, audiēdos censendosque permittimus.
rim nostram tantùm sententiam exponemus: nam ab omni contentione, ab in
obtrectatione longè esse volumus alieni: neque quidquam cum aliis disceptare (
id sine certa veritatis aut pietatis iactura omitti non possit) iam inde à principio
professi. Principio autem vt horum trium scelerum, à quibus singulæ gentes
rationem aperiamus, verbi ipsius natura & certa significatio est obseruanda. Na
ad rem ipsam nisi verborum, maximè autem diuinorum, ratione perspecta, pene
gendo difficile est. Igitur inter multa variaque verba Hebræa, pro quibus Latin
terpres peccare, aut iniquè agere, aut errare aliàs atque aliàs reddit, vnum est
פשע SAGH verbum, ex quo etiam nomen PESSAGH deriuatur, quæ propriè de
& defectionem Latinè significant. Defectionem autem appellamus voluntariam
mi à certa debitaque fide, aut à lege, aut ab officio abalienationem. quo quidem
re illi propriè inuruntur, qui à rege principeque suo, aut à Deo cui sese dedideran
sultò desciscunt, aut iustam viuendi legem reiiciunt, aut fidem constantiamque
deserunt. tota autem ratio hæc productis sacrorum librorum testimoniis tenebitur.
2.Reg.3. libris Regum legimus: Moab rebellauit in me. Et apud Isaiam, Deus, filios,
Isaiæ 1. enutriui, & exaltaui, & spreuerunt me. Et illud: In diebus eius rebellauit Edom
2.Reg.8. state Iudæ. In depositi autem fide seruanda dicitur ad perpetrandam fraudem,
Exod.22. bus omnibus in locis verbum illud PASSAGH, aut nomen PESSAGH est.
PESSAGH, pro quo nobis hoc in loco scelus interpres reddit, grauissimum
gis, officiique deserti flagitium interpretabimur. Atque vtinam hanc prouinciam
simus aliquis Theologus, & linguarum peritissimus obiret, vt omnium virtutū, vt
iuris, legisque diuinæ, omnium etiam artium atque disciplinarum vocabula ex
libris obseruata, distinguenda, declaranda atque definienda susciperet: is profecò
simus labor esset, & ad sacra scripta intelligenda, & ad scholasticas disputationes
simè instituendas imprimis commodus. Neque verò id aut nouū, aut ab scholastic
suetudine alienum foret. namque vt ex Græcis etymis quædam rectè, quædam
nus aptè philosophari licet; sic etiam ex Hebraicis, aptissima atque certissima

petere, atque in disputationibus non inconcinnè vsurpare liceret: & qui libenter
discendo latriam, duliam, hyperduliam, hypostasin, despoticam, politicam, ethicam
audiunt; iucundè etiam ghauon, zadon, pessagh, hhatah, thorah, mispat, & alia hu-
iusmodi sonitus verba potuissent audire. Sed ad rem nostram explicandam redeamus,
5 & quæ sint hæc terna Pessaghim, hoc est terna scelera, quæ de singulis gētibus indican-
tur, consideremus: quæ cùm hic non explicentur, eadem omnium communia, &
notissima etiam atque publica fuisse videntur; ob quæ digni omnes supplicio sint,
quòd legem, aut officium, aut fidem deseruerint. Neque enim sic ait: Super tribus
sceleribus Damasci conuertam eum, & super quartum non conuertam eum, sed sic:
10 [*Super tribus sceleribus Damasci, & super quartum non conuertam eum?*] ita vt tertio etiam
quartum addatur; ob quæ immunitas & venia Damasco danda non sit. totidem e-
tiam flagitijs & aliæ nationes nobilitatæ sunt; quarti tamen cuiusque alia atque alia
in vnoquoque seorsim ratio est. Tribus scelerum grauissimis generibus gentes om-
nes maculatæ imprimis fuêre, quæ scelera contra naturæ, quam vocant, legem com-
15 missa sunt: Namque ex septem illustribus præceptis quæ Noë, illiusque posteris tra-
dita sunt, ea constabat lex, ex quibus tria grauissima erant: vnum quod vanum alieno-
rum Deorum cultum vetaret; alterum quod incesta, stupra connubiaque fœda;
tertium quod homicidia prohiberet: ea his nominibus in sacris dicuntur idolorum cul- Deuter.8
tura, turpitudinum reuelatio, sanguinis effusio; de quibus scriptum est: Hæc omnia fa- „
20 ciebant gentes quas Dominus expulit ante faciem tuam. Namque antiqui illius ser- „
pentis opera & fraude tantis humanæ mentes imbutæ prauitatis erroribus fuerant,
vt omnis ille naturæ legis splendor corruptissimis moribus obsoleuisset, sicut scriptum Psalm.13.
est: Dominus de cælo prospexit super filios Adam, vt videat an sit timens, aut requi-
rens Deum. Omnes declinauerunt, vnà omnes inutiles facti sunt, non est qui faciat, „
25 bonus non est neque vnus. Maximè autem his flagitijs omnes gentes coopertæ erant, „
vano cultu, incestu atque homicidio; quamobrem Deum sibi vehementer infensum „
iratumque habuêre; atque hæc scelera execrationis siue insipientiæ, ignominiæ & ho-
micidij nominibus, Paulus ad Romanos scribens, notat. Tribus ergo his sceleribus Rom.1.
& à naturæ lege, atque à diuinæ mentis ratione defectionibus, ea etiam gentes tene-
30 bantur, quas Amos in culpam crimenque vocat, ob quæ grauissimis dignæ fuerant
supplicijs, quibus sceleribus cùm quartum extremæ inhumanitatis, & plusquam fe-
rinæ crudelitatis tanquam cumulus accessisset, patientissimi diu, æquissimi tamen &
seuerissimi Dei iudicium expertæ sunt. Prima autem omnium in crimen Damascus
venit opulentissima Syriæ vrbs, regnique sedes, cui si non principium, at certè nomen
35 ab Eleazaro Abrahami procuratore ductum fuisse videtur; namque is Damascus e- Genes.15.
tiam dictus fuit. Ea igitur natio vt antiquissima & nobilissima, ita prima omnium in
capitis vocatur periculum, quod tribus illis communibus & publicis sceleribus, qui-
bus fuerat contaminatissima, quartum etiam crudelitatis & extremæ erga Israëlem
iniuriæ addiderit. [*Super tribus & super quartum non conuertam eum?*] Interrogatione
40 oratio pronuntianda est: sic enim & vehementior dictio, & sententia fuerit explica- Nehemi.4.
tior. Conuertere, autem verbo vsus est, quod vel alterius, vel suam vicem vlcisci est; Psalm.
vt: & ignominiam eorum in caput eorum conuertet, & conuertetur dolor eius in ca- Psalm.94.
put eius. Et illud: exaltare qui iudicas terram, conuerte retributionem superbis.
Idem verbum in his omnibus locis hebraicè est. Interrogatione autem vtitur, quòd
45 ea elocutionis figura in manifestissimis & irrefragabilibus argumentationibus locum
habeat, hoc modo: Nunquid ego non conuertam Damasci ignominiam in caput e-
ius, ob tria scelera, quibus sese aduersus ius & fas tamdiu contaminauêre, & ob quar-
tum etiam; quo manifestius me, religionemque meam, iniuria & ignominia notare
atque afficere statuerunt? & profectò dignissimi sunt, quibus ego tantundem repen-
50 dam: Namque ea Deum propius attingere videntur, quæcunque aduersus Dei popu-
lum non hostiliter modò, sed crudelissimè etiam, & contumeliosè commissa sunt. Qua-
lia de istis propheta noster Dei verbis atque accusatione commemorat. [*Eò quòd tri-
turauerunt in tribulis ferreis Galaad.*] Cùm iam Israëliticarum rerum tædere Deum cœpis-
set, à vicinis & finitimis nationibus vexari eam gentem passus est, vt eo velut pa-
terno stimulo punctam, ad bonam frugem officiumque reuocaret. Primi autem Sy-

Universidad de Deusto
Biblioteca

ri Damascenì fuêre, qui in Israëlem impetum facerent; sed tamen qui humanitatem omnem exuentes, non suas iniurias persequuti fuerint, sed insatiabilem crudelitatem in victis exercuerint: [*ferreis enim tribulis*] subiectos homines passim contriturunt atque lacerauerunt, quod genus non nisi inimicissimis, & diu infestissimis hostibus, atque maximis vlciscendis iniurijs adhiberi solitum fuit; cuiusmodi Hazaël
2.Sam.12. à Dauid Rege in Ammonitas editam legimus: Populumque eius adducens serris, & circumegit super eos ferrata carpenta. Hanc autem à Damascenis Israëli illatam cladem diuinæ historiæ narrant: quibus ea parte qua finitimi erant aggressis, pa-
4.Reg.10. ferme illa regio vastata est. sic enim legimus: In diebus illis cœpit Dominus tradere
„ super Israël, percussitque eos Hazaël in vniuersis finibus Israël; à Iordane contra
„ rientalem plagam omnem terram Galaad, & Gad, & Ruben, & Manasse, & Aro-
„ quæ est super torrentem Arnon, & Galaad, & Bassan. Has quidem omnes regiones Damascenus rex Hazaël vexauit, ac perdidit; maximè autem in Galaaditas saeuiuit, quod & locus ipse ex historia indicat, cùm Galaad bis in ea clade commemoratur. Hactenus crimen peroratum est, quòd Damascenì tribus illis grauissimis defectibus sceleribus hoc etiam quartum addiderint; & qui victi olim à Dauide nihil tam immane passi essent, nunc eius humanitatis obliti, tantùm in Israëlitas sæuijssent, dignum iudicium experiri commeruerunt, idq. grauissimum: ob eam rem damnationis eorum sententia extremæque calamitatis iudicium subiungitur:

Et mittam ignem in domum Azaël, & deuorabit palatia Benhadar. Et conteram vectem Damasci: & disperdam habitatorem de campo Idoli, & tenentem sceptrum de domo voluptatis: & transferetur populus Syriæ Cyrenem, ait Dominus.

MAXIMA clade atque exitiali calamitate Syros afficiendos esse prædicit, quam rem non ad fortunam, non ad victoris felicitatem, sed ad diuinum consilium referenda sit: quam vltionem à Deo mittendam verbum [*mittam,*] facile docet. Ignis autem nomen extremam stragem cædemque indicat: namque vt ignis omnia quæcunque vadit absumens vastissima reddit (quamobrem comedens & consumens ab
Ioël.1. cris libris ea natura cognominatur) sic futurum esse Amos dicit, vt hostis Syriam vastet, maximè autem regiam eius gentes familiam, vt igne absumptam credas. Ignis enim nomen non semper naturæ, sed efficientiæ aliquando rationem indicat.
Num.21. vnde & pro hoste vrbes agrosque populante id nomen vsurpatur. vt illud: Ignis
„ egressus est de hesebon, & flamma de oppido Sehon, & deuorabit Ar Moabitarum
„ & habitatores excelsorum Arnon. Appellat autem Vates potissimum Azaël, vt dominationis eius quam quartam dixit, auctorem; atque totius huius familiæ ac generis interitum & occasum prænuntiat. [*Domum Azaël.*] Domus idem quod genus & familia, vt: Domus Iacob. fuit autem ignis hic Assyrius Rex, à quo Damascus capta, & Re-
1.Reg.15. illius princeps interfectus fuit, eratque Recin ex posteris Azaëlis. Damascenum palatium, & Syrorum regia, nomen ex Benhadar acceperat, quòd eius ædificium auctor is fuisset, quam diruendam nunc Vates præcinit. Namque is etiam Benhadad aliàs Benhadab dictus, Israëli se infensum hostem diu præbuerat; cùm ab Assa Iudæorum Rege ingentem ob eam rem auri, argentique vim accepisset, quos ille thesauris in Damasco magnificentissimè extruenda consumere potuit. Itaque exitium ad regiam familiam, calamitas verò ad populum vsque ipsum peruentura fuit. Erat autem Damascus totius Syriæ caput, & vrbs non tam natura, quàm opere munitissima: eamque rem palatia Benhadar, siue arces Vates noster nominat, quòd regio opere magnificè fuerit constructa, portasque habuerit humana arte inexpugnabiles, quæque id etiam diuinam arguet vltionem, cùm nihil murorum & operum moles, nihil aheneæ portæ, nihil vectium & repagulorum magnitudo copiaque valeret. Omnia enim hæc sibi conterenda Deus suscipit, vt facillimus hosti pateat aditus. Quoniam, nisi Dominus custodierit ciuitatem, frustra vigilat qui custodit eam. Hoc est quod dicit, [*& conteram vectem Damasci.*] Palatia & vectes ex Metonymia vsurpat, vt vrbem ædificijs & custodia munitissimam esse ostenderet: atque ita Chaldaica Paraphrasis

habent: [*& confringam firmitudinem Damasci.*] Damascus autem quamuis situ ipso fortissima non sit, est tamen vrbium nostri orbis amœnissima, ad Libani montis radicem in valle constructa, quam & cæli, & soli temperies adeò fœcundam, adeo pulchram efficit, vt nihil vltrà in humanis possit rebus desiderari. eam autem præter natiuũ nitorẽ hominũ
5 etiam cultura illustrat: Siquidem magnificentissimis & ornatissimis villis, hortis atque vinetis, alijsq. ad aspectus iucunditatem, & habitandi cõmoditatem operibus innumeris frequens est; vt cultores non solùm vtilitate, sed voluptate etiam iuuet; atq. hanc cõmoditatem duo celebratissimi amnes, Amnam & Parpar sua etiam pro parte creant. ambo enim ex Libano monte prodeuntes, perlucidis & dulcissimis liquoribus abundant: alter
10 autẽ Damascum influẽs, totus potu & vrbanis hortis irrigãdis intra mœnia ipsa & suburbana consumitur, alter verò præterfluens eam quã diximus vallẽ, deductis canalibus totã irrigat: atque hæc vallis & cultorũ & villicorũ semper esse solet refertissima. Mediam autem vallem vrbs ipsa tenet, quę pulcherrimis extructa ædificijs, genialium quarundam ædium regia magnificentia in medijs hortis positarum speciem præbet, cuiusmodi imagi-
15 ginem intueri sibi videtur, qui Mediolanum in Cisalpinis, aut Hispalim in Bethica longius prospicit; hanc oliuetis, illam vinetis, & populis, quercubusque cinctam. Atque adeò tanta Damasci amœnitas, tam præclarus est prospectus, vt apud Ismaëlitas cõstanti fama & voce vulgatum sit, eorum sectę principem Mahumetũ, primum ex editiori colle regione illa prospecta, subito pedem retulisse; dicentem, nolle se diuturnum futuri paradisi
20 fructum, cum eius quem videbat breuitate permutare: fieri enim non posse, vt duplici quis voluptatis paradiso fruatur; si cui autem præsentis vsus placuerit, futuri felicitate esse interdicendum; se verò iam cognouisse vbinam terrarum præsentis vitæ paradisus esset; nempe apud Damascum: quãobrem sibi hunc negligendum esse, vt illo altero tandem potiri liceret. Hæc nos & in ijs qui de Mahumeti historia conscripti sunt libris Isaac Hispanus in Amos.
25 legimus, & à plerisq. eorum, qui ea loca peragrauerunt, cùm Iudæis, & Turcis, tum etiam Christianis grauissimis viris audiuimus, qui loci amœnitatem, fœcunditatem, atque splendorem nunquam satis admirari se posse putãt. In his Leo Medicus Florentinus est, plantarum, & totius stirpium naturæ diligentissimus indagator, qui eius studij causa bonam orbis nostri partem pedibus obijt, nuper apud nos erat Philippo Regi ob eam rem
30 gratus, qui regio stipendio affectus, Hispaniæ agros, campos, montes, & nemora certis temporibus peragraret; is nobis nullã orbis terrarum regionem æquali portione cum Damascena comparari posse affirmabat; quam rem & à grauissimo sanctoque viro Iacobo Vasquio Matamoro, nostrate sacerdote, & egregio pictore, sæpius audire meminimus, qui pietatis ergo in Syriam nauigauerat, omnemque eam lustrauerat regionem.
35 Eam igitur vallem, atque eam vrbem Damascum, hoc in loco Vates intelligit; quas vallem Auen, & domum voluptatis vocat: vallem quidem Auen, hoc est vanitatis, ex euentu per anticipationem nominat, quòd à cultoribus hostium aduentu perterritis vacuam relinquẽdam præuideret. Sic etiam petra auxilij locus quidã à Samuële vocatur. Sic Poë- 1.Samuel.
40 ta, miserrimã dixit Dido, cum nondũ de illius miserijs quicquam meminisset. Domũ autem voluptatis, regiam Damascum esse, ex adiunctis verbis intelligimus: [*Tenentem sceptrum:*] est enim periphrasis regis: Namque regium gestamẽ, & proprij muneris insigne, sceptrũ est; quo se populos regere, & gentibus iura dare significant: atq. ita in Hester historia legimus: Et extendit rex sceptrũ quod manu tenebat. Et illud: Nõ auferetur sceptrũ de Iuda. Cùm autẽ Damascus caput Syriæ esset, eademq. regũ sceptrũ tenentiũ sedes; cõstat eandem esse, quę ob natiuam amœnitatẽ, voluptatis domus appellaretur. Etenim domus etiam nomen cum alio adiuncto multis vrbibus & oppidis cõmune erat; vt Beth Semes, hoc est, domus Solis: Bethel, domus Dei: quæ quidem nomina, aut ex illustri aliqua loci notatione, aut ex euentu aliquo, aut ex rei cuiuspiã insigni copia indebantur: erantq. nõnulla loca duplici etiam nomine; antiquo altero, atq. à cõditoribus fortasse dato; altero verò ex insigni aliqua nota accepto: vt Ephrata, eadem Bethlehem, hoc est, domus panis dicta: sic Damascus, Beth Ghedem, hoc est, voluptatis domus appellata est. Quoniam verò futurum erat vt Assyrius Rex, tum Damascenorum Regum familiam perderet, tum vrbem ipsam, vallemq. omnem, agrumque popularetur; placuit numini rem omnem per Vatem esse prædictam, ne quis quicquam casu aut fortuna fieri posse putaret. Neque verò solùm regiam familiam, aut Damascenos ciues supplicio afficiendos

„ Hest.
„ Gen.49.
„

Universidad de Deusto
Biblioteca

esse prædicit: sed omnẽ eam Syrorum gẽtem, quæ præterquã quod tribus illis scelerib
contaminata erat, regem etiam suum in clade Galaad secuta est, abducendam, pe
tuoque esse exilio multandam canit. *Et transferetur populus Syriæ Cyrenem, dicit Dom*
Solent qui hostem fundunt, plerumque eundem alio deducere; sic enim spe redeu
interuallo intercepta, imperium stabiliri credunt. Hanc autem miseriam Syros cum
subituros esse, Amos prænuntiat: omnesq. in Cyrenẽ ab Assyrijs fore abducendos. Du
autem hoc nomine, Quir, vrbes in sacris libris legimus; alteram in Moabitarum regio
in Assyriorum verò regno alteram: quas tamen Chaldaica Biblia sic distinguunt, vt Ad
Isa.15.&22. riam Quirne, Moabitidẽ verò Quirtha nominẽt. Atq. vtriusq. quidem Isaias mentio
sed vtram hoc in loco intelligere conueniat, res ipsa & Chaldaica interpretatio ad
nempe Quirnem, siue Cyrenẽ Assyriam: eo enim potius Syros ab Assyrio victore supe
tos, quam ad Moabitidem Quirthan traductos fuisse, putandum est. Nam ad Cyren
Aphricanam Ægypto conterminam, Callimachi Poëtæ, & Eratosthenis historici pa
vt hanc rem referendam credamus, nulla nos ratio euincere videtur. Quod verò ab
Vate prædictum est, id porrò euenisse ex sacris historijs docemur. Ascendit, inquit, R
4.Reg.16. Assyriorum in Damascũ, & vastauit eam, & transtulit habitatores eius Cyrenem, Ra
„ autẽ interfecit. At verò hic Damasceni regni ignis Theglath-pelassar Assyriorũ Rex
Quod autem addit Vates, [*dicit Dominus,*] dictorum, prædictionisque veritatem & co
stantiam spectat. Etenim Dominus quæcunque dixerit, eadem euentu ipso, & re pra
Psalm.9. re, firmareque potest, & faciet; quoniam impossibile est mentiri Deum. Et non Deum
„ lens iniquitatẽ est, neque habitabit iuxta eum malignus, neque permanebunt ante o
„ los illius iniusti. Sed ex multis Dei nominibus id hoc in loco vsurpatum à Vate est, qu
Dei proprium magis esse cæteris constat, cuius præcipua quam interpretari possumus
tio, ad misericordiam spectat, de quo dictum iam alias à nobis est: vt doceret nos Vate
Syris in Israëlitas impetum, Deo quidem ob correctionem permittente, factum fuisse
dem tamen minimè probante, extremè fuisse sæuitum; sed misericordiæ viscera tam
mani crudelitate commota, atque ad vltionem fuisse excitata.

Hæc dicit Dominus, Super tribus sceleribus Gazæ, & super quatuor non conuertam eum: Eo quod transtulerit captiuitatem perfectam, vt concluderet eam in Idumæa. Et mittam ignem in murum Gazæ, & consumet palatia eius.

PALESTINI præter tria illa omnibus gentibus communia scelera, quarum
contra ius admiserant, quo sibi supplicium accelerarent. Hi ergo communis hom
atque officij, & Israëliticæ iniuriæ causa, in crimen hoc in loco vocantur. Prima autem
Mela lib.1. Cap.11. nium ciuitas accersitur [*Gaza,*] ingens & munita admodum in Palæstina vrbs, cui
sicum diuitiarũ nomẽ ex eo factũ, antiqui auctores tradunt, quòd Cambyses cum Ægy
tum armis peteret, huc belli opes & pecuniã intulerat. Persarũ autẽ lingua diuitiæ
Aeneid. dicuntur, quod nomẽ & à Latinis etiam Poëtis est vsurpatum. eam autẽ vrbem
Gen.20. in Palæstina aliarũ principem, munitissimamq. fuisse, frequẽti sui nominis in sacris
Ios.10.11.&c mentione arguitur. Vt autem quartum hoc scelus intelligamus, nomen ipsum scelera
eam rationẽ reuocandum est, quam nos in superioribus criminibus reddidimus, n
pe defectionem eam esse à debita fide, aut ab ea quæ secundum naturam est æqu
Igitur in diuini iuris præceptis vnum illud sanctum, & summæ clementiæ plenum
(atque hoc in loco diuinum ius dicimus id quod in sacris iudiciũ nominatur: quod
men rationem equitatẽque significat, atq. ob eam rem ad omnes homines qui inter
æquitate ducũtur, pertinet) ne quis seruũ, qui ex hostili, vbi captus detineretur, regno
se, suumq. populum, atque fidem cõfugerit, receptum, per fraudem dominis iterum
dat. Etenim cũ seruitus, nõ ex naturæ lege, sed ex gentiũ more sit, natura ipsa ad libertatem
amorem, studiũ atq. curam, vnumquemq. ducit, vel rapit potius. Vbi autem quis ab
ste captus miseræ seruitutis iugum, durumque dominum ferre non potest, & sele p
giens magnò cõmittit periculo, si interim dum per hostilẽ regionem vagatur, fuerit
prehensus; ius, æquitasque postulare videtur, vt cum in amicam & sociam gentem

serit, benignè & clementer susceptus conseruetur potiùs quàm prodatur, & cedatur magis loco, quàm obsistatur eunti. Miserrimam enim eius vitæ conditionem fuisse arguere possis, quam tantis periculis commutare quispiam quàm ferre maluerit. Hanc rationem, atque hoc ius nonnullæ olim nationes tenuerunt, atque nunc quædam etiam tenent; vt
5 Galliæ regnũ inter Christianos, & inter diuersæ religionis homines regna omnia; vt profugientes ad se ex alia ditione seruos tueantur, liberæq. cõditionis esse sinant. Hoc inquã vnum ex diuinis præceptis, quæ iure, æquitateque definiebantur, erat: Non trades seruũ Deut.23.
domino suo qui ad te confugerit: habitabit tecum in loco qui ei placuerit, & in vna vrbiũ „
tuarum requiescet, & ne contristes eum. At verò dum Israëlitæ cum Idumæis bellum „
10 gererent, quorum frequens mentio est, vt alij ab aliis in pugna caperentur (vt leui certamine sæpe accidit) euenerat; atque ita nonnulli ex Israëlitis qui ab Idumæo hoste capti fuerant, & miseræ seruitutis tædio, & patriæ religionis atque consuetudinis desiderio affecti, ad Palæstinos, qui inter Idumæam Iudæamque erant, confugiebant, qui-
buscum vtrique populo communis eo tempore pax & amicitia erat: Palæstini tamen oc-
15 culto odio, & barbara crudelitate incensi, à duris & inimicis dominis profugientes Israëlitas ad se receptos tenebant, Idumæisque magis iam damno atque ira furiosis miserrima deinceps seruitute opprimendos tradebant: qua in re non solum naturæ, sed etiam gentium ius violabatur: Namque iure, moreque gentium factum est, vt in prælio atque in bello captis seruis vti liceret. at vero vt alio modo, siue vi, siue dolo, quisquam capia-
20 tur, hoc nullũ fas nullaque iura omnino permittunt. Maximam autem iniuriam esse, & omni graui supplicio vindicandam, si quis hominem, qui sibi legitimè seruus non sit, seruire coegerit. Iustam etiam illato bello pœnas repetendi causam esse, vbi nullum aut bellum, aut prælium intercesserit, homines interclusos & captos fuisse: id si in vno atque altero cõmissum fuerit, dolus & flagitium est; quod illis fraudi esse possit, qui com-
25 miserint. Si verò publicè ac passim fiat, publica atque manifesta iniuria est. Perinde ergo in culpa est, qui confugientem ad se seruum capiat, & teneat, ac si nullo illato bello captiuos abduceret. Nam quicum tibi nulla communis ad capiendum causa, ratioque fuerit, eum capere nullo iure possis; cepisse tamen maximum fuerit piaculum. atque hoc nomine graue Palæstinorum scelus erat, quòd eos in seruitutem redigerent, in quos
30 nullum ius illis erat: deinde verò grauissimum, quòd profugientes, suamque fidem implorantes homines, quos ceperant, hostibus non redderent, sed traderent. Atque ob eam rem dixit: [*Eò quòd ceperit captiuitatem perfectam:*] sic enim Hebraicè. Perfectam autem captiuitatem non iure, sed re intelligimus; hoc est, meram captiuitatem, aper-
35 tam atque manifestam, quod apertè ceperint eos, quos capere non licuisset; captos autem hoc in loco est atque in illo, Non trades seruum domino suo. Verbum autem est SAGAR, quod concludere, tradere, prodereque significat. Accusatione verò peracta pœnam scelere dignam in Palæstinos constituit, & Gazam primam vt munitissimam totius regionis vrbem, & regni etiam robur; deinde & alias illustres etiam vrbes
40 proscribit, in quibus Ascalona Palæstinorum regiam. Erant autem vrbes hæ imprimis illustres, & celebratissimæ Palæstinis, quæ sequenti versu commemorantur.

Et perdam habitatorem de Azoto, & tenentem sceptrum de Ascalone: & conuertam manum meam super Accaron, & peribunt reliquiæ Philisthinorum, dicit
45 *Dominus Deus.*

PALÆSTINI ex genere Enachim erant, quos diuina historia sæpe cõmemorat: & Iosu.11.
quæ propriæ Palæstina dicebatur, quinq. maximis vrbibus, earumq. agris diuisa, quinque etiam Satrapis olim gubernanda cesserat; quo nomine magni illius gentis Principes di-
50 cebantur. Erant autem vrbes illæ, quas Deus ipse Iosue recensebat: A fluuio, in- Iosu.13.
quit, Sihhor, qui est super facies Ægypti, vsque ad terminũ Acharon, Boreã versus, Cana- „
neæ stirpi adscribes; quinque regulos Palæstinorũ, Gazathæũ, Asdodæum, Ascalonitem, „ Mela lib.2.
Ghethæũ & Acaronitem: hanc eandẽ descriptionẽ breuibus Mela coẽgit. Hinc, inquit, cap.11.
Palæstina est, qua tangit Arabas cũ Phœnice. Enachim quoq. ex antiquo giganteo Cana-
naorũ genere erat, qui totam illã terram possederant, quæ ab Hebron vsque ad mare per-

 tinebat.

Universidad de Deusto
Biblioteca

tinebat. Hos Iosue dux olim perdiderat, nullosq. reliquos fecerat, præter eos qui Gaza, Gath & Asdoth vrbes habitabant; namque his bellum illa tempestate nõ est illatum, sic
Iosu.11. cut scriptum est: In illo tempore venit Iosue, & interfecit Enachim de montanis
„ bron, & Dabir, & Anab, & de omni monte Iuda & Israël, vrbesque eorum delevit
„ Non relinquit vllũ de stirpe Enachim in terra filorum Israël, præter ciuitates Gaza, Gath
„ & Azotha: in quibus solum relicti sunt. Hi verò qui reliqui in his vrbibus fuerant, ab
Iosu.15. dæorum potestatem post mortem Iosue deuenêre, ab Othoniële Calebi genero superati
Iudic.1. ti. Sed Samsonis temporibus cùm Israëlitarum res ob scelera atque impietatem
Iudic 14. atque à Palæstinis affligi cœpissent; Gaza, Ascalon, & Accaron recuperatæ iam erant.
1.Samu.7. Quo verò tempore Samuel rem gerebat, multas Palæstini vrbes ab Israële abstulerant,
ex quibus eæ redditæ sunt, quæ ab Accarone vsque ad Gazam erant; quas postea aliis
que aliis bellis Israëlitæ amiserunt, præter vnam Ghat, quæ in Iudæorum dicione
mansit, cuius etiam gentis bona pars religionem suscepisse dicitur. Cæteræ autem
nes vrbes semper aut aperto, aut occulto odio Israëlitas prosecutæ sunt, etiam quo
pere publicè pacem cum illis haberent; vt dum inter Idumæos atque Israëlitas bellum
esset. hanc autem gratiam illis pro seruato genere Palæstini referebant, vt auxilio
tes ad se pacis & salutis nomine caperent, captosque traderent Idumæis. Quam
vrbem Azotum interpres nominat, non ea est, quam in Arabia secundum mare
portum Arabibus celeberrimum fuisse, ex Geographis accepimus; sed Palæstinæ
Mela.lib.1. est Asdod dicta, quam aliàs suo nomine et literis Latinè etiam legimus. Ascalon
cap.11. porrò non minorem Gaza fuisse (quippe sedes regia erat) multis sacris & prophanis
stimoniis compertum est. Hanc verò quæ à Vate Palæstinis prædicta est ruina, quam
ex Ægyptiis Pharaonibus secundùm Ieremiæ vatis tempora parauit atque edidit, cum
in sacris literis mentio quidem fit; plena tamen narratio, vt & multæ aliæ de gentis
rebus historiæ, desideratur. Desunt enim Aegyptij, desunt Persici, atque Assyrij
Medi libri, desunt etiam & Phœnices plurimi, quibus huiusmodi rerum rationes
tuit contineri. Nobis verò vt Vatis veritatem tueamur, certumque oraculum
feramus, satis superque erit, Vatem ipsum aliàs veracissimum fuisse expertos, & alibi
etiam Vatum prædictionibus rem esse confirmatam. Namque de eadem hac ca
Sopho.2. tate, & causa tota Sophonias dixit: Verbum Domini super vos Canaan terra Palæstinorum,
„ rum, &c. Satis inquam superque hæc essent; & illud etiam abundantissime varietatem
ritatem probaret, quod omne hoc Palæstinorum genus iam perierit, nullumq. omnino
minis extet in ea regione vestigium. Verũ si tantę calamitatis auctorem addiderimus
mulatè etiam nobis, officioq. nostro satisfecisse videbimur. Igitur hæc Palæstinis
Psamitico Aegyptiorum rege allata est, cui in sacris libris, & apud Iosephum nomen
Herod.lib.2. Pharao Necao, qui sic fortasse dictus est, quòd patrem habuit Necum, vt Herodotus
bit: vel quod, vt multi alij, binomius fuerit, vel cognomẽ potius ex euẽtu sit fortitus
di; namque sic à Chaldæis interpretibus, hoc cognomentum redditur, quæ ratio
placet. Ab hoc quinquaginta & quatuor annis regni habenas tenẽte, multa præclara
sta sunt: Nam præterquà quod respublica incolis, & literis Græcis est aucta, bello
gnum strenuè est defensum, atq. Assyrij apud Magdalum, secundùm Arabicum
superati sunt. Ab eodẽ etiam & Gaza Palæstinorũ princeps vrbs oppressa est, sicut
Iere.47. est: Et factum est verbũ Domini contra Palæstinos, antequà percuteret Pharao Gaza.
„ Iniit autẽ hic Pharao regnũ anno mundi circiter ter millesimo ducentesimo octogesimo
Euseb. quinto, quo tẽpore Atticorum reges defecêre, inter vigesimã quintam & sextam Olympiadas; septuagesimo verò & quinto à condita vrbe anno cũ Locri oppidum in Italia
ficaretur. At verò excidium hoc Gazæ ab Amos Vate centum atque vndecim annis
fuerat prædictum: Nam quod Zacharias de Gazæ, Ascalonis & Accaronis calamitatem
canebat, ad Alexandri pertinet historiam. Quòd verò Vates noster ait, [*& perdam reliquiæ Palæstinorum,*] ad illud referendum est, quod superius à nobis est dictum, Palæstinos omnes à Iosue primum, deinde verò à Caleb & Othoniel fuisse deletos, præter
qui in Gaza, Geth, & Azodo relicti sunt, qui tamen ingratissimi, imò potius
stissimi adeò beneficiorumque immemores fuerunt, vt funditus perire sint conati
ti. Itaque hos antiquorum illorum Palæstinorum, & filiorum Enach reliquias nonnullos
(vt & alij etiam Vates) in contemptum. Nam & Ieremias acerbum calicem terræ

isthiim, & Gazæ, & Accaron, & reliquiis Azoti propinabat. Huic porrò sententiæ huiuscemodi finem Vates facit, [*dicit Dominus Deus,*] propterea quòd causa in iudiciũ ducta, & iure gentium atque æquitatis ponderibus æstimata est; in qua non solùm misericordem, sed seuerum etiam iudicem sese Deus præbuit, eamque iniuriam vlcisci voluit,
5 quam non modò Israël, sed nulli etiam barbarissimæ genti impunè esse illatam pati oportuit. Quamobrem & nomina Adonai, & Elohim, quorum alterum misericordiam, alterũ iustitiam indicat, appellauit. Namque grauissimorum facinorum & sceleris quamcumque in gentem ea admittantur, vindicem se Deus præbere consueuit, sicut scriptum est:
10 Neque permanebunt iniusti ante oculos tuos. Psalm.

Sic dicit Dominus, super tribus sceleribus Tyri, & super quartum non conuertam eum? eò quòd concluserint captiuitatem perfectam in Idumæa, & non sint recordati fœderis fratrum. Et mittam ignem in murum Tyri, & deuorabit palatia eius.

15

PHOENICIAM olim illustrauere Phœnices, solers hominum genus, & ad belli, pacisque munia eximium: in ea Tyros antiqua vrbs aliquando insula fuit, postea terra continens, quando ab impugnante quondam Alexandro iacta sunt opera; nunc præter portum & antiquum nomen Sur nihil reliquum in ea est. Ter enim vastatam legimus: à
20 Nabuchodonosore primùm; secundò ab Alexandro; postremò autem dum Christiani tenerent, à Turcis capta; & seruato portu diruta est. Eius vrbis situm, firmitatem, & splendorem omnem apud prophetas legere & cognoscere est. Inter Phœnices autẽ & Israëlitas summa concordia & pax Regibus Salomone & Hirano fuerat olim conciliata, quam vtrimque mutuo seruare semper, foueréque oportuit: Non enim solùm pacis, sed societa-
25 tis, & fraternæ etiam necessitudinis, fideique testes dextras sibi inuicem tetenderant. Isti tamen tribus illis communibus omnium gentiũ sceleribus quartum id etiã addiderunt, quo Palæstini notati sunt; tanto tamen grauius, quantò sanctiora necessitudinis vincula violarunt, quòd Israëlitas dolo malo & fraude captos, Idumæis partim tradiderunt, & filiis etiam Græcorum in Italiam asportandos vendiderunt. Diuersa enim in hoc loco &
30 in superiori oratio, varia nobis etiam indicat sententiam. Nam Palæstini captiuabant captiuitatem perfectam quã traderent Idumæis. Phœnices verò non solùm hoc modo, sed furto etiam & dolo nocebant, venientesque ad se Israëlitas, cõmercij etiam causa securos ac nihil tale opinantes opprimebant, celabant, & non captiuos, sed pro captiuis vendebant; idque Græcis finitimis, à quibus in Italiam, ad Idumæos traducebantur. Con-
35 stans enim omnibus Hebraicis historiis traditio est, magnã Italicæ gentis partem, maximè autem eos qui Romæ habitabant, ex Idumæis fuisse oriundos. Huius autem loci sententiam quam nos reconditiori sensu explicabamus, Ioël simpliciter exposuit: Et nunc Ioël.3.
quid vobis & mihi Tyrus & Sidon omnis terminus Palæstinorum? Nunquid vltionem „
vos reddetis mihi? & si vlciscimini vos contra me cito velociter reddam vicissitudinẽ ve- „
40 stram super caput vestrum. Argentum enim meum & aurum abstulistis, & desiderabilia „
mea & pulcherrima intulistis in delubra vestra, & filios Iuda, & filios Hierusalem vendi- „
distis filiis Græcorum, vt longè faceretis eos à finibus suis. Hoc igitur grauissimum in se „
scelus Tyri admiserunt, non vt aperta manu captiuarent captiuitatem perfectam, sed vt dolo, & pacis atque securitatis simulatione comprehensos & occultatos, pro perfectè ca-
45 ptiuis traderent & venderent Idumæis, cùm iis qui prope finitimi erant, tum illis qui interiecto mari longiùs habitabant. Hebraicè enim sic legimus: [*eò quòd tradere fecerunt captiuitatem perfectam Edom: & non meminerunt fœderis fratrum.*] Non modò enim naturæ & gentium iura, sed sancta etiam societatis, & fraternæ necessitudinis fœdera, iam olim inter se icta, nefariè violata ab eis sunt, sicut scriptum est: Et erat pax inter Hiram & Sa- 1.Reg.5.
50 lomonem, & percusserunt ambo fœdus. fraternum autem illud fuisse fœdus alia item „
scripta testantur: Et dixit Hiram ad Salomonem: Hæcine sunt ciuitates quas dedisti „
mihi frater mi? Ex tribus autem illis Tyri cladibus superius relatis, quam Vates prædi- „
cit ea est quæ à Nabuchodonosore fuit allata: Nam quam Alexander attulit, eam planè Isaias prædixit; Ieremias autem hanc de qua nunc sermo est: Namque legatis, Iere.27.
quos etiam ad Tyri regem Vates cũ fatalibus, portentosisq. vinculis miserat huiusmodi

seuera

Isai.23. Mela.lib.1. cap.11.

Isai.23. Hier.27.47. Ezech.26.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Iere. 27. ſeuera mandata tradidit. Et nunc itaque, dicit Dominus, ego dedi terras iſtas omnes
" manu Nabuchodonoſoris regis Babylonis ſerui mei. Et apud Ezechiëlem: Et diſ-
Ezech. 26. " bunt muros Tyri, & deſtruent turres eius, & radam puluerem eius de ea, & dabo eam
" limpidiſſimam petram. Quia hæc dicit Dominus: ecce ego adducam ad Tyrum Na-
" chodonoſor regem Babylonis, ab Aquilone regem regum, &c. Tyrij igitur & Pal-
ni hactenus in communia crimina, & in quarti etiam criminis ſimilem quidem, diſpa-
tamen culpam vocati ſunt.

*Hæc dicit Dominus, ſuper tribus ſceleribus Edom, & ſuper quartum non con-
tam eum? eò quòd gladio perſecutus ſit fratrem ſuum, & violauerit mi-
cordiam eius, Et tenuerit vltra furorem ſuum, & indignationem ſuam ſe-
uerit vſque in finem.*

Genes. 25. EDOM Iacobi frater fuit, à parentibus Eſau dictus, à fratre autem ob primogeni-
iuris venditi monumentum cognominatus Edom. is contra parentũ conſilium atque
tentiam Seghiritarum gentiũ connubiis atque affinitatibus deuinctus filios nepotes
ſuos religionis & veræ pietatis expertes effecit, odium autem quod aduerſus Iſraëlem
trem conceperat, poſteris ſuis reliquit hæreditarium; à quibus (quacunque id occa
fieri potuit) expromptum ſemper fuit. Igitur præter communia illa tria ſcelera,
tò etiam Idumæi ſeſe validiſſimè alligauerunt, quòd ſemper Iſraëlitis fratribus ſuis
eodem prognatis genere, animis, armisque infeſti fuerint, [*& gladio perſecutus eſt
trem ſuum.*] Cùm Iſraëliticæ per deſertum peregrinationi finis iam & modus Dei be
ficio accederet, iamq. propè optatas & promiſſas oraculo ſedes deuẽtum eſſet, via
per Idumæam eſſet commodiſſima, legati à Moſe ad Idumæos de libero atque inno
ti tranſitu mittuntur: quibus huiuſmodi æquitatis, humanitatis, religionisque plen
que ad fraternam miſericordiam commouendam ſatis idonea mandatur oratio; q
Num. 20. quia huic loco explicando planè conuenire arbitramur, referre non piguit: Hæc ma
" frater tuus Iſraël: noſti omnem laborẽ qui apprehendit nos, quomodo deſcendera
" tres noſtri in Ægyptũ, & habitauerimus ibi multo tempore, afflixerintq. nos Ægyp
" patres noſtros; & quomodo clamauerimus ad Dominum, & exaudierit nos, miſ
" angelum qui eduxerit nos de Ægypto. Ecce in vrbe Cades, quæ eſt in extremis
" tuis, poſiti: obſecramus vt nobis tranſire liceat per terram tuam, non ibimus per
" neque per vineas, non bibemus aquas de puteis tuis, ſed gradiemur de via publica
ad dexteram, neque ad ſiniſtram declinantes, donec tranſeamus terminos tuos.
planè Edom nullum nec pietati, nec miſericordiæ, nec religioni, neque precibus
locum reliquit: Nam & reſponſo reddendo, & ſtudio ipſo, atque conatu omn
" rem fratris egit, vt non maiori quiſquam hoſtis inimicitia agere potuerit. Non
" per me, alioqui, inquit, armatus occurram tibi. Neque verò ſecundò etiam rogan
nemque innocentiam pollicitos, incommoda omnia & damna abiurantes, mi
humanius excepit, imò vltro armis belloque obuius factus conuertere iter coëgit,
tranſibis, inquit, ſtatimque egreſſus eſt obuius cum infinita multitudine et manu
nec voluit acquieſcere deprecanti, vt daret tranſitum per fines ſuos: quamobrem
tit ab eo Iſraël. Hoc grauiſſimum ſcelus ſeſe Deus non diſſimulaturum prædicit, ita
ſiſſimum enim eſt naturæ iura violaſſe, & omnis neceſſitudinis ſanctitatem pollu
eam rem ſubdit, [*& violauerit miſericordiam eius.*] Debitam fratri miſericordiam,
non ſolùm naturæ legibus promerebatur, ſed ſupplici oratione atque repenta
tione captauerat; tamen crudelitatem odiumq. diuturnum, quod in Iſraël Eſau
ueteratum habebat, ſaturare ſemper cupiuit, idque indies auctum commodiſſimo
que tempore depromſit. Cauſſa autem odij fuerat, quòd Iſraël emptam ſibi à fratre
Gene. 27. mogenituræ dignitatem, à patre confirmandam curauiſſet, ſicut ſcriptum eſt. Ob
" ergo ſemper Eſau Iacob pro benedictione qua benedixerat ei pater. Illud ſemper
à filiis poſterisque eius protractum eſt, qui non minore odio, inuidia, & cru
te Iſraëlitas proſecuti ſunt, quàm olim Eſau Iacobum, cùm diceret: Venient di
" ctus patris mei, & occidam Iacob fratrem meum, hoc eſt quod dicit: [*& tenuerit
furorem ſuum, & indignationem ſuam ſeruauerit vſque in finem.*] Nam ſi maxima
ris cauſſa eſſet, quòd ſibi eam dignitatem amiſſam intelligeret, nulla tamen era
diu

diuturni in fratrem odij, qui à ſe deſpectam emiſſet, emptamq. iure ſuo curaſſet tuendã.
Cùm ergo furor, qui breuiſſimus eſſe debuit, tamdiu altus atque auctus, nunquã conſe-
diſſet; diuinam etiam in ſe iram conciuit, & pœnas grauiſſimas eſt molitus.

5 *Mittam ignem in Theman, & deuorabit ædes Boſræ.*

THEMAN & Boſra maximæ in Idumæorũ regione vrbes erant. Hęc Eſau antiquior,
& regum qui ante ipſum fuerant, nobilis patria: illa verò à Theman, Eſau ex Eliphaz ne- Genes. 36.
pote, cuius dux ipſe fuit, nomen accepit: his prædictum incendium ad omnem pertinet
Idumæam. Ad regem etiam Edom vincula à Hieremia miſſa ſunt, quæ venturam illis à Hier. 27.
10 Nabuchodonoſore calamitatem, miſeramque ſeruitutem portenderent. Huius ergo in-
cendij auctorem Aſſyriorum regem fuiſſe intelligimus; qui diuini conſilij ad perdendas
puniendasq. gentes miniſter fuit, ſicut ſcriptum eſt: Fortem vt corriperes, fundaſti eum. Habac. 2.
De Theman vero & Boſra frequens apud vates mentio eſt.

15 *Hæc dicit Dominus, Super tribus ſceleribus filiorum Amon, & ſuper quar-
tum non conuertam eum: eo quod diſſecuerit prægnantes Galaad, ad dilatan-
dum terminum ſuum.*

AMMONITÆ ab Ammon Lothi ex gnata filio orti, vicinas, finitimasque Gaditis Ioſue. 13.
20 & Galaaditis ſedes habuerunt. Nam ab Arabiæ vrbe Amon, vſque ad montes Galaad,
loca omnia occupauerant. Hos præter alia ſcelera, proiecta quædã & inſatiabilis habendi
cupiditas ad alienas res appetẽdas, tentandaſq; impulerat: adeò vt ſuis agrorũ, regionisq;
finibus non contenti, vicinorũ Galaaditarũ terminos diſſiparẽt, & obiectos etiam mon-
tes abrumpẽtes, agros contra ius, contraq; fas occuparent. Etenim ex his quæ Moſes ne-
25 faſta, vitioſa, diraq; deuinxit, vnum hoc ſcelus eſt: Maledictus, inquit, qui transfert termi- Deuter. 27.
nos proximi ſui. In huiuſmodi igitur dira & vitioſa cum Ammonitæ incidiſſent, ſuppli-
cium tribus alijs ſceleribus debitum ſibi ipſi maturauerunt. [*Eò quod diſſecuerint prægnantes
Galaad.*] Hebraicè vox eſt HAROTH, quæ & montes & prægnantes ſignificat: atque
verbum quidem HARA propriè & concipere & grauidam eſſe interpretamur: ex hoc הרה
30 verbo nomen HARA pro femina vterum gerente deductũ eſt; & nomen etiam HAR
pro monte. Quoniam vt feminæ fœtubus, ſic etiam montes ſaxis, lapidibus, mineralibus,
aquis, & alijs humoribus grauidi, prægnantesque ſunt. Itaque nomen, [*prægnantes,*] mon
tes interpretamur: quos operibus magnis Amonitę ruperant, vt in alienos Galaaditarum
agros, qui montibus illis ſeiungebantur, nullo iure inuaderent; ac ſi illis ſolis terra omnis
35 habitanda ceſſiſſet; neque eſſent quibus ea pars quam occupabant, legitimè coli poſſet. Ieſai.
hanc eandem cauſam Hieremias Vates ſic egit: Ad filios Ammon hæc dicit Dominus: Hier. 49.
Nunquid non filij ſunt Iſrael? aut hæres non eſt ei? Cur igitur hæreditate poſſedit Rex
eorum Gad, & populus eius in vrbibus eius habitauit? At vero Gad & Galaad ad eun-
dem pertinent ſitum: Namque Galaadites regio vltra Iordanem eſt, in qua Gaditæ, &
40 Reubenitæ confederant. Quod ſi *prægnantes* ſimpliciter accipere pro feminis placeat, di-
cendum eſt, Ammonitas bello in Galaaditas irrupiſſe, & victos à ſe crudeliſſimè necaſſe,
ruptis etiam feminarum vteris, ne quis ſuperſtes, & agrorum, pro quibus bellum geſſe-
rant, hæres relinqueretur; ſed tamen reliquis Iſraelitarum tribubus ſuperſtites erant hæ-
redes, quibus vacua cultoribus Gaditis poſſeſſio iure cederet, vt ait Hieremias: Locus ta-
45 men ipſe, & Hieremiæ oratio, ad montiũ magis quam ad feminarum interpretationem
ſpectare videtur. Declaratur enim ingens Ammonitarum cupiditas, & ardentiſſimum
aliena occupandi ſtudium, quod etiam impedientium montium obices magna mole,
maximisque operibus diruerint, vt agros dilatarẽt ſuos. Neque quicquam obſtat, quo
minus vtrumque poſſimus intelligere, & montes videlicet ruptos, & bello illato grauidas
50 etiam feminas fuiſſe diſſectas.

*Et ſuccendam ignem in muro Rabbath, & deuorabit ædes eius in vlulatu in
die belli, & in turbine in die commotionis.*

RABBA Ammonitarum vrbs, quam nomen ipſum amplam frequentemq; fuiſſe in-
dicat,

Universidad de Deusto
Biblioteca

Iosu.13. dicat, finitima Gaditis fuit, qui Galaaditem regionem à Mose acceperãt, sicut scrip-
est: Deditque Moses tribui Gad & filijs eius per cognationes suas possessionem, et
» hæc est diuisio: Terminos Iazer, & omnes ciuitates Galaad, & dimidiam partem terræ
» liorum Ammon vsque ad Aroër quæ est contra Rabba. Ex hac ergo ciuitate impetu-
» Galaaditidem agrum, vt ex finituna, fieri solebat: quamobrem huic vt infestissimæ
» regno atque in bello Principi ruinam minatur Vates. Ruinam autem tumultuosam,
mitosiq. & subiti æstus plenam, quòd hostes magno impetu, & insano tumultu per-
mam crudelitatem rem essent acturi, nulli neque ordini, neque ætati aut sexui parcen-
Hier.49. quemadmodum & Hieremias ait: Ideo ecce dies venient in te, dicit Dominus, & ac-
» tum faciam super Rabba filiorum Ammon fremitum prælij, & erit in tumultu diffi-
» filiæque eius in igne succendentur: & possidebit Israël possessores suos, ait Domi-
» [*& in turbine in die commotionis.*] Expositio est qua bellicus ille tumultus, & calamitas
» ges exaggeratur: namque magnæ ac turbulentæ in mari tempestati persimilem fore
cit, in qua nullus artis, nullus consilij, nullus fugæ vsus, sed clamoris tantùm, & mis-
Psal.106. lis, parumque virilis eiulatus horror est, sicut scriptum est: Turbati sunt, & moti sunt
» ebrius, & omnis sapientia eorum deuorata est. Et clamauerunt ad Dominum cum
» bularentur, &c. Commotionem autem idem quod procellam interpretamur; nam
» verbi vis genuina est.

Et ibit Melchom in captiuitatem, ipse & Principes eius simul, dicit Dominus.

CONSVEVERE nonnunqvam vates cùm exitium, migrationem, atque extre-
captiuitatem gentibus populisque minantur, Deos etiam, quorum tutela et patro-
illi fiderent, eadem calamitate inuoluere, vt vna Deorum vanitas, & populorum ar-
Isai.47. tur stultitia. Sic Isaias: Contritus est Bel, contritus est Nabo: facta sunt simulacra
» bestijs. Hunc autem eundem locum & Amos tractat, qui parem exitum Ammo-
» rum dijs, sacerdotibus, populoq. prædicit. Neque verò ex nihilo est quòd Latinus
pres nomen, vt hebraice erat, reliquit. Melchom, cuius nominis gemina significatio
aut enim regem, aut angelum, siue nútium significat. Ex quo factum est vt quidam
gem eorum interpretarentur, neque tamen regem hominem intelligerent, sed Do-
quempiam esse suspicarentur. Huius sententiæ D. Hieronymus fuisse nobis videtur;
nisi huiusmodi quiddam sentiret, sacerdotes pro Principibus non posuisset, quod
simè quidem fecit. Nos igitur rem ipsam aperientes Melchum angelum siue nun-
Stephanus. eorum dicimus; quòd sanctissimũ apud Ammonitas numen Mercurius, Stephano
grapho auctore, haberetur; quem Malech, vel Malcho appellabãt, quòd animarum
ctorem esse crederent, immortaliumque Deorum nuntium. Id verò numen his nun-
bus non solùm Græciæ, sed barbaris etiam gentibus celebre erat. Quamobrem
Acto.14. Paulus à Lycaonibus pro Mercurio Deorum interprete, verbique & orationis
habitus. Dijs autem nomina non eadem apud omnes gentes erant, sed alia apud
pro linguarum, sermonumque, & pro numinis etiam rationibus habebantur: vt et
Latini Mercurium à mercibus, mercatoribusq. tuendis vocabant, Græcum nomen
mes, hoc est interpres fuit: quem aliàs etiam Angelum, siue nuntium Homerus,
rusque cognominant, eandem omnino cum Ammonitis rationem secuti. Hunc
Horat.lib.j. siue Dęmõ is, siue potius nihili, numina omnia Latinus Poeta hymno edita significat.

Te canam magni Iouis & Deorum
Nuntium &c.

Et paulo inferius:

Tu pias lætis animas reponis
Sedibus, virgaque leuem coërces
Aurea turbam, superis Deorum
Gratus & imis.

IBIT igitur in captiuitatem eorum Angelus, Deorumque interpres Mercurius
Principes eius;] hoc est, vt Hieronymus dicit, sacerdotes: Nam verbum hebraicum
stros significat: & populus eius, quod nec Deus populo suo, nec populus Deo
xilio esse potuerint; sed ne pientissimi etiam erga propria numina sacerdotes pera-

aut prædicendo canere, aut sacrificando, supplicandóve, valuerint deprecari. Idẽ ipsum
& Hieremias prædicit: Accingite vos cilicijs, plangite & circuite per sepes: Quoniam Hier.49.
Melchum in transmigrationẽ ducetur; sacerdotes eius & principes, hoc est ministri eius, »
simul. Satis autem scita irrisio in Melchum; quod qui deorum, hominumque nuntius »
5 sit, tamen capiendus, abducendusq. fuerit, cùm naturæ lege, gentiumq. more, nuntijs & »
interpretibus liberum semper ius, immunisque ratio, atque legatio sit: tamen quẽ pacis
interpretẽ, & nuntiũ, curatorẽq. ex officij & numinis ratione esse oportuit, is primus cap-
tiuus ducatur, vt nulla populis, qui in eius tutela fuerant salutis reliqua spes sit. Antiquũ
autem fuit cum eorum qui victi fuerant spolijs deorum, etiam quæ ab ipsis colerentur si-
10 mulachra à victoribus in perpetuũ ignominiæ monumentũ deportari. Ita Pœni quibus- Cice. in verr. act. 6.
dam Siciliæ oppidis captis atq. delectis, omnia quæ ornamento vrbibus esse possent Car-
thaginẽ deportauerunt, in quibus Dianæ ex ære simulachrum, summa apud Segostanos
atq. antiquissima præditũ religione; & Mercurij etiam signum, qui sacris aduersarijs à
Tindaritanis, ac summa religione coleretur; aliasq. plurimas deorũ statuas, quas P. Afri-
15 canus, capta demum Carthagine, suis vrbibus restituit. Ita numina illa calamitatibus, tu-
multibusq. bellicis obnoxia erant, vt & à victoribus deportarentur, & redemptorem ali-
quem, à quo restitui in antiquas sedes possent, desiderarent.

20 CAPVT II.

HAEC *dicit Dominus, super tribus sceleribus Moab, & super quartum non conuertam eum? eò quòd incenderit ossa regis Idumææ vsque ad cinerem.*

25 MOABITÆ ab eodem cum Ammonitis patre, altera verò matre, Lothi etiã natu
maiore filia oriundi fuerunt. Fuit autẽ his Moab pater, à quo vrbs primũ, deinde
& regio tota nomen accepit, solo ipso vineartũ feracissimo terra fuit, Amorrhæorũ antea
possessio. Eusebij temporibus vrbs Moab Areopolis dicta fuerat: vicinas autem Ammo- Iosu.15. Cambl. Euseb.
nitis Moabitæ sedes habuerunt. Hos ob tria illa communia gentium scelera, vanũ cultũ,
incestum, & homicidiũ grauissimo supplicio dignos ob quartum tandẽ afficiendos præ-
30 dicit Vates. Quarti verò expositionem, quòd paulò difficilior inuentu sit, certis quibusdã
rationibus inuestigabimus. Causa autem huiusmodi est: [*eò quod incenderit ossa regis Idu-
mææ vsq. ad cinerem*, vel, *vsque ad calcem*:] nomen enim Hebraicum calcẽ magis, quam ci-
nerẽ significat. Dictum nobis in superioribus fuit, oẽs has gentes in crimen fuisse à Deo
35 vocatas, quòd à singulis quartum aliquod scelus insigne, indignumq. facinus aduersus
Israëlem fuerit admissum, ita vt quicunq. ex finitimis populis vel nocuerunt, vel vt Israëli
noceretur effecerunt, in iudiciũ fuerint vocati: atq. prima Damascus rea constituta est,
quòd infestissimũ atq. ignominiosum bellũ attulerit Galaaditis. Secunda Gaza; & tertia
simul Tyrum, quòd icti cum Israël fœderis iura violauerint, atq. Idumæis captos Israëli-
40 tas prodiderint. Deinde verò Idumæorũ facta mentio, & causa exposita quamobrẽ Israë-
litas promissam regionẽ occupaturos impedire fuerint conati; nimirum quòd mala mẽte
maloq. aduersum fratrẽ suum animo iam olim fuissent, occultoq. semper, & sæpe etiam
aperto flagratẽt odio. Itaq. Damascenos & Idumæos bellũ cum Israëlitis grauissimũ ges-
sisse intelligimus; cæteras verò gentes his bellis causæ, vel occasioni, vel etiam auxilio fo-
45 mentoq. fuisse: Ammonitæ enim in Israëlitarũ agros inuadentes, exẽplo cõmoditatique
Damascenis fuerũt, vt impetus in finitimos Galaaditas fieret, quorũ res ipsi primũ detri-
uerant montibus abruptis, & prægnantibus etiam feminis dissectis. Bellum autem ab
Idumæis allatum Gazitis & Tyrijs, facillimum ad captiuos Israëlitas abducendos atq.
tradendos patefecit aditum. namque turbatis ea tempestate rebus, minus caueri ea
50 iniuria, minus vnde illata esset, cognosci, & minus ab ijs quibus inferebatur, declinari aut
vindicari poterat. Nunc verò quæ occasio Idumæis fuerit, quæ causa, vt initum cum
Israëlitis fœdus violauerint, atque ad antiqua odia depromenda denuo redierint, hanc
occasionem Vates persequitur. Ea autem res sic habet: Idumæi & Israëlitæ atque
Iudęi fœdus inierant, dextrasque sibi mutui auxilij atque societatis tetenderant: idque
Elizæi vatis temporibus, cum Iosaphat Iudæis, Ioram verò Israëlitis imperarent. namq.

Universidad de Deusto
Biblioteca

ea tempestate tres hi reges simul coactis in vnum copijs, bellum cum Moabitis
negata Israëli tributa susceperunt, resque illis ex sententia gesta erat, nisi Moabitarum
rex iam desperata salute in Idumæos irrumpens grauissimam cõmentus esset rem. Nam
regis Idumæorum filium eo congressu arreptum, abductumque super murũ patrio
in conspectu combussit: quòd hoc modo vel deos placari, vel patris impetum frangi,
suam iram satiari posse putaret. Neque verò opinionẽ fefellit euentus: Etenim Idumæ-
orum rex durissimo ac nefariò perturbatus spectaculo (vehementissimum enim hu-
Eccle.34. modi dolorem esse diuina Philosophia docet, sicut scriptum est: vt qui sacrificat filij
conspectu patris, &c.) & Moabitarum pene iam captam obsidione vrbem reliquit, ab-
animum ab omni alia cogitatione ad antiquas erga Israëlem inimicitias, atq. odia, bel-
& armis persequenda traduxit: detestabile sibi id omen interpretatus, regnoque
exitiale, quod quibuscum antiquas gessisset inimicitias, cum ijs modò societatem in-
2.Reg.4. spicato fœdere confirmasset, sicut scriptum est: Quòd cum vidisset rex Moab pre-
" luisse, scilicet hostes, tulit secum septingentos viros educentes gladium, vt irrumpe-
" ad regem Edom, & non potuerunt. arripiensque filium eius primogenitum, qui
" regnaturus erat pro eo, incendit eum holocaustum super murum; & facta est in-
" gnatio magna in Israëlem, statimq. recesserunt ab eo, & reuersi sunt in terram. Qu-
niam autem non solùm pueri caro, sed ossa etiam contumeliosissimè combusta, in-
nerem calcemque redacta sunt, vt nomen holocausti indicat, ait Vates: [*Vsque ad ci-
cem.*] Chaldæus verò interpres antiquæ auctoritatis scriptor, iniuriam etiam vltra
processisse ait: Nam quòd calcem potius, quàm cinerem Vates dixerit, sic ille inter-
pretatus est: vt cinere ex ossibus pueri facto, qui ob materiæ duritiem tenacior esset,
calcisque subire vsum potuit, tectorium muris induci, Moabitarum curauerit rex. Sic
enim ille interpretatur: [*eo quod incenderit Ossa regis Edom, & extenderit ea in tectoriis
ædibus.*] hæc igitur societatis dirimendæ, incendendæque inimicitiæ causa Idumæis
fuit: quam causam Moabitarum Rex crudelissimo commento excogitauerat. Itaque
Moabitæ Idumæis violandi erga Israëlem fœderis auctores fuerunt. Idumæi verò Pho-
nicibus & Palæstinis abducendi, vendendique Israëlitas occasionem, commodi-
temque crearunt. Hanc igitur Moabitarum grauissimam culpam, grauissima cri-
pœna secutura fuit.

*Et mittam ignem in Moab, & deuorabit ædes Carioth: & morietur in
tumultu Moab, in clãgore tubæ & disperdam iudicem de medio eius, &
omnes Principes eius interficiam cum eo, dicit Dominus.*

CARIOTH regia Moabitarum ciuitas, calamitatem bellique cladẽ cum iudice
hoc est rege, (cui ab officio iudicis fuerat cognomen) & cum toto magistratu accepta-
cùm sit, cæteras minores, minusque munitas vrbes periculum non esse euasuras cen-
mabit: qua in re diuinum iudicium & consilium spectare oportet, quo humanæ cog-
tationes, commenta atque studia excidi, impedirique persæpe solent. Nam qui ex
Idumæorũ regis filio, securitate perpetua frui sperauerat, & nec ab Israële, nec ab Edo-
fibi timendũ quicquã putauerat, cõmento eodem maiorẽ sibi & grauiorem cladẽ mo-
sunt; imo etiã mortem acerbissimã: Nam bello ac militari strepitu & crudelitate Mo-
Ierem.43. bitæ cũ rege magistratibusq. suis peribunt. Sic etiã Ieremias: Iudicium venit in terram
" campestrẽ, & super Helon, &c. & super Carioth, & super Bosra, & super omnes ciuitates
" Moab, quæ longè & propè sunt. Carioth autẽ multitudinis numero vrbes significat: Sic
enim quibusdã locis plurale nomen est, vt Athenæ, Thebæ & Burgi. Ex his autẽ Ama-
vatis sermonibus, vt ex alijs etiam diuinorum librorum locis didicimus, præter tria
communia gentium omniũ nefaria scelera, vani cultus, incestus & homicidij, quæ spon-
& summo studio suscepta ab eis sunt, hæc etiam sex grauissima flagitiosissimaque cri-
quæ diuinam vltionem in gentibus, atq. ex legibus, nationibus moliantur: nempe in-
manam in eos qui victi illegitimo bello fuerint, sæuitiam, fœderis violationem, com-
uorum sine bello abductionem atque proditionem, iniquam fraternæ necessitudi-
& coniunctionis proditionem, iniquam inimicitiarum inter eos qui naturæ & vsu
tatis coniunctione inter se conueniunt, procurationem. quibus in rebus magnus il-
dicendum

dicendum campus, eloquentissimo cuique Theologo, magnus inquam ad communem
vitam instituendam aperit, quẽ percurrere nostri nunc instituti non est; sed tempus est,
vt relictis gentibus Vatem ad suos se recipientem, verbaque facientem audiamus.

5 *Sic dicit Dominus, super tribus sceleribus Iuda, & super quartum non
conuertam eum? eò quòd abiecerit legem Domini & mandata eius
non custodierit.*

NE suam cum aliarum gentium causa Israël conferendam non esse defenderet, quòd
aliæ nationes indignæ essent, quæ cum eo cõpararentur, vtpote incircuncisæ, obscuræ,
10 dignitateque minores, quòd si paria maxime sibi & illis scelera fuissent, longè tamen
disparem personarum esse rationem. Quamobrem non idem criminis atque iudicij ge-
nus omnes fore subituros: Multum enim refert an priuatus aliquis, obscurusque homo,
an illustris, nobilissimusque in idem vocetur crimen. Huic propter personæ dignitatem
magis esse ignoscendum; illi verò ob vilitatem & obscuritatem non esse parcendum.
15 Nihil igitur ad se pertinere, quæ de alijs gentibus ab Amos prædicerentur; se enim po-
pulum esse præ omnibus alijs orbis nationibus electum, maximisque honoribus illu-
stratum; cuius res tanta mole, tanto olim consilio, iudicioque firmatæ, non ita facilè, vt
cæterarum gentium perire possent. Ne ergo Israël hac ratione iudicium sibi effugiendũ
putaret, Iudaicarum etiam rerum, culpæ, criminis & pœnæ futurum exemplum Vates
20 apposuit, vt hoc argumento diuini iudicij probaretur æquitas: Nullam namque Deus in
iudicio personam respicit, neque humanis illis rationibus, genere, nobilitate, opibus, po-
tentijs, & antiquitate ducitur, sed si paria omnino scelera, disparesque personæ sint,
eum grauius punit, quem minus vt puniretur commisisse decuerat, sicut scriptum est:
Qui peccauerit mihi delebo eum de libro vitæ, & rursum: Potentes, inquit, potenter Exod.
25 tormenta patientur. Producitur autem Iuda in iudicium populus non obscuriori qui-
dem quàm Israël genere; multis autem & maximis honoribus longe illustrior: namque Sapien.6.
ex eodem patre cum omnes duodecim tribus ortæ essent, tamen Iudæ primogenituræ
ius, & princeps in fratribus sors, regiaque dignitas cesserat: adde vrbis maximæ dignita-
tem, templi, sacrorumque honorem, & legis custodiã: quibus in rebus omnibus Iudaica
30 tribus cæteris præfecta, prælataque fuerat. Cùm autem omnia hæc Iudæ, officium reli-
gionemque deseréti, nihil obstitissent, quò minus grauissimum violatæ pietatis suppliciũ
esset subeundũ; inde consequitur, nulla aut pari, aut maiori, aut minori ratione æquissi-
mum iudicem Deum euadere Israël posse: Nam si tribus illis communibus omniũ gen-
tium sceleribus Iuda contaminatus, pares aut etiam maiores pœnas commeruerat, quas
35 quartò etiam facinore adiuncto iam iam proximè daturus accelerauit; vt ijsdem, atque
etiam grauioribus flagitijs coopertus Israël, similes quidem, sed grauiores multo pendat
æquissimum est. Itaque hoc quod Iuda etiam in crimen, iudiciumque vocatus sit,
vatis argumentationem contentionemque amplificat & confirmat. Tribus ergo sceleri-
bus communibus Iudam etiam fuisse notatum, nempè idolorum seruitute, homicidio
40 & incestu, historiarum & vaticiniorum omnes ferè paginæ testantur: Manus vestræ, ait Isai.1.
Deus, sanguine plenæ sunt, & apud Hieremiã: Quia adulterijs repleta est terra. De vano Hier.23.
autem & impio cultu scriptum est: Quia fornicans fornicata est terra à Domino Deo Osee.1.
suo. His autem quartum omnino flagitiosissimum addidisse, quod cùm primis erroris
temporibus quando simulachrorum, vanorumq. numinum cultus susceptus illis fuisset;
45 tamen ex diuinis legibus & institutis Respublica administrabatur. & quanquam alia
etiam numina recepta essent, Deum tamen patrum suorum coli profitebantur, eiusque
legem sacram, perpetuamque fore prædicabant, donec paulatim crescente impietate
error penitus exuctus, omnisque veræ pietatis ratio reiecta est: Nam qui simulachro-
rum cautam procurabant, atque ex eo ministerio & rebus, & honoribus suis consuli
50 melius posse putabant, summo studio, cura & diligentia effecere, vt superstitione de-
ceptus populus suis potius placitis & institutis, quàm diuinis legibus obtemperaret; atq.
ita paruis initijs insinuata vanitas, à veritate tandem deficere penitus coëgit, vt pro lege
diuina, humanis & impijs præceptis vsi, omnem antiquæ religionis, omnem Rei-
publicæ faciem, statum atque ordinem inuerterent; neque integri aut sani aliquid,
aut quod eum quem olim tenuerat locum tueretur, reliquum fuit; adeò hoc malum

 inualue-

Universidad de Deusto
Biblioteca

inualuerat, vt præter vnum legis librum, qui inter templi supellectilem ab Helchia sacerdote inuentus fortè est, nullus alius extaret; cuius tamen lectionis, vt ab antiquis moribus & præsenti disciplina vehementer dissentientis, admiratione atque stupore Rex & regij ministri, veluti portento aliquo oppressi fuerint, eamque rem expiatione
2 Reg. 22. dignam esse censuerint: tanti est errorem semel admisisse, & ab antiquo instituto alienam disciplinæ partem aliquam ad communem morem vsumque transferri. Hoc ergo quantum scelus est, non solùm quòd superstitionem admisisset, sed quòd Dei cultus, diuinaque lex omnino iam repudiata, antiquata, atque obsoleta apud eos fuerit, vt non vel cum alijs numinibus vnà coleretur, sed numina tantùm vana, contempto repudiato que Deo, in honore essent. Legem autem abiectam, & mandata non custodita, vtroque autem nomine ea præcepta atque ea instituta significantur, quæ ad priuatos mores componendos, atque ad publicas ciuilesque res gerendas spectant. Lex enim Hebraicè Thora, hoc est, doctrina timenda præcipiens dicitur: Mandatum verò hhoq, decretum sionem propriè Latinè sonat, Hispanè *fuero* nuncupatur; eaque complectitur, quæ ad ciuiles res rectè gubernandas referuntur. Huius autē sceleris causam, eam quam diximus esse indicat, quod specie quadam recti & pietatis decepti, falsis doctrinis, & mendacibus vatibus audiendis, vanisque cultibus animos quotidiana exercitatione assueuerint.

Deceperunt enim eos mendacia sua, post quæ abierant patres eorum.

QVAM difficile genitus semel in animis hominum error, maximè autem superstitionis, deponatur, ex hoc loco docemur; quantumque caueri oporteat ne quid prauum, falsi admittatur, eadem opera à Vate monemur. Namque superstitionis vanitatem apparentibus semel susceptam, & vanam etiam nulliusque momenti ab ijsdem cognitam, tamen filij non dimiserunt, sed planè fouere, & cum veræ etiam religionis ruina prouidere studuerunt.

Et mittam ignem in Iudam, & deuorabit ædes Hierusalem.

NABVCHODONOSORIS gladium Iudæam vastaturum, ignisq. habituum, ignem appellat; quem funestū etiam, ac templo ab eo inferendū prædicit, qui regia Hierosolymorum palatia, hoc est, templum illud toto orbe celeberrimū, absumpturus erat. Namque cōmuni nomine illud templum HECHAL, hoc est palatium dicebatur, quæ ciuitas regis magni Dei esset, in qua illi ara & focus fuerit, sicut scriptū est: Hæc dicit
Isai. Dominus cuius ignis in Sion, & caminus in Hierusalem. Stragem ergo Iudaico populo
" Chaldæis venturam, & horrendum templi incendium præcinit: Hæc enim sors est eorum
" qui legem abiecerint diuinam, seseque à Deo Rege abalienauerint: neq. enim in corpore
animi & impietate perditi fuerint, vlla alia templi maiestas, aut ædificiorū structura
morari potest, quò minus eo populo cuius causa templum sacratum est repudiato, ipsa
Luc. 21. etiam ruere & perire sinantur. Vides, inquiunt Apostoli, hos lapides atq. templi magnifi-
" ficam structuram? Amen (respondit Iesus) dico vobis non relinquetur lapis super lapidem
" qui non diruatur. Hactenus quæ essent terna illa scelera singulis in gentibus accusata, quæ
repetita diximus, & quartum etiam vnicuique genti in Israëlitas admissum, quod
obrem diuinum in se iudiciū maturaretur, intelleximus; atq. ostendimus crudelitatem,
perfidiam, communis iuris violationem, alienorum agrorum inuasionem, antiquam
atque inimicitiarum obseruationem, fraterni fœderis, pacisque violandæ procuratio-
nem, maxima esse & flagitiosissima scelera, quæque Deum postulent vltorem & vindi-
cem. ex quibus omnibus consurgit illa quā Vates in Israëlitarum accusanda causa con-
tuit cōparatio. Nā si Damasceni, Gazethęi, Tyrij, Idumæi, Ammonitæ & Moabitæ,
huiusmodi iniurias Israëlitis intulerint, pœnas dabunt, qui fieri potest vt seuerum eos
dem flagitiorū Israël ipse non experiatur iudicium? quamuis antiquitate, quamuis no-
litate, quāuis illustribus alijs & maximis honoribus nitatur, quòd neque Iuda hisce
tibus rebus illustrior potuerit effugere? Nunc verò deinceps contentionis & totius
gumentationis complexionem Propheta parat; atq. ipsos Israëlitas, ad quos legatus
in crimen vocat, imprimisq. rem illorum omnem breuibus proponit, quam longa
ceps oratione persequitur.

Hæc dicit Dominus super tribus sceleribus Israëlis, & super quartum non conuertam eum? pro eo quòd vendiderit pro argento iustum, & pauperem pro calceamentis.

5 QVANQVAM scelera & peccata omnia, quæ ab hominibus priuatè aut publicè suscipiuntur, iustissimè (nisi corrigātur, & grauissimè punire soleant; eorū tamen quoddā est, quod Dei irā differri non patitur: id nimirū quod nō solùm priuatos singulorum hominū mores corrūpit, sed quod ius, æquitatemque, & publicā fidem prodit, quodq. homines in eam insaniam adigit, vt in sese inuicem iniurij sint. Hoc autē genus Latini non
10 satis apto vocabulo iniquitatem vocant, fortasse aptius iniuriā dicerēs; Hebræi verò aptissimo hhamacz dicunt; de quo nomine apud Habbakuq plenius à nobis dicitur. Hispani hoc genus Aggrauio, Itali Torto dicunt. Namq. in alijs sceleribus, quibus sese homines cōtaminare possunt, diuina patientia maximè ostenditur, quæ diutius dissimulare atque expectare solet, si quando conuertantur & sanet eos, vt in superstitione, in erroribus, im-
15 pietate, in honestate violata, in nimio voluptatis studio, quorum supplicio si multi in hac vita caruēre, æternas tamē gehēnæ pœnas, quæ impios omnes, & sceleratos, post mortem manēt, subierunt. Hos autem quoad viuerent expectabat Deus, vt pœnitentia aliquando ductos & resipiscentes, misericordia afficeret, sicut scriptū est: Dissimulans peccata ho- Exod. 20.
minum propter pœnitentiam, &, Propterea expectat vos Dominus vt misereatur vestri. " Isai. 30.
20 Hinc est quod nec à Deo abalienatæ gentes, nec errantes veritatis ignoratione nationes, nec erroré, hæresimque fouentes prouinciæ, adeò celeres peccatorum suorū pœnas publicè dant, vt in vnum atque alterum, & interdum in plura secula, huiusmodi publica differatur animaduersio. Quia nondum, inquit Deus, cōpletæ sunt iniquitates Amorrhæorum. Verùm enimuerò cùm alijs priuatis sceleribus, illud etiam publicum iniquita- Gen. 15. "
25 tis accessit (iniquitatē autem hoc loco iniuriam alteri quocunque modo illatam definimus) tum verò certæ scelerum omnium pœnæ parantur atque instant: Namque ea iniuriæ natura est, vt dilatam animaduersionem, vltionemq. maturet atq. acceleret: atq. ita in diebus Noë, nullam aliam grauiorem diluuij in terras inducendi, nullam accelerandi certiorem causam, quàm iniuriam fuisse legimus. Et vidit Deus terrā, & ecce cor-
30 rupta erat; corruperat enim omnis caro viam suam super terram: Et Dixit Deus ad Noë, " Gen. 6.
finis omnis carnis venit coram me, quia repleta est terra hhamacz à facie eorum, & ego " delebo eos cum terra. Sodomorum finitimarumque vrbium euersionem, addita flagi- "
tio iniuria intulit. Singularum porrò nationum quas Amos hactenus notauit terna scelera, quartum quoque, idque iniuriæ Israëlitis publicè illatæ, auxerat & cumulauerat,
35 certamq. ac maturam parauerat vltionem. Iuda etiam in crimen iudiciumq. vocatus, capitis sententiam subijt, propterea quòd præter tria illa communia, quartum quoq. iniuriæ in Deum admisisset: repudiauerat enim legem, Deiq. dignitatem violauerat, fidem prodiderat, diuinūq. omne creditum abiurauerat. Igitur omnium horum scelerum reus factus Israël, seuerum etiam iudicium subeat oportet. Id autem Amos sigillatim probat,
40 nullū esse iniuriæ genus ex ijs, quibus aliæ gentes notatæ sunt, quo Israëlitæ non teneātur: Namq. superstitione, incesto & homicidio illos etiam flagrare, manifestum per omnes historias est; quarto autem quoque iniuriarum etiā nobilitari, id sigillatim docet. Namq. vt Gaza & Tyrus prodebant, & vendebant Idumæis eos, qui salutis causa ad se cōfugerāt, quosq. seruandos curari oportuerat; sic filij Israël iustorum hominum causam in iudicio
45 prodebant, atq. a duersarijs argento accepto vendebant: ita vt si is, à quo iura, legesque starēt, diues esset; ditioris tamē aduersarij largis muneribus premeretur. Sin verò pauper, vili etiam pretio, numirum duorum calceorum, proderetur; adeò omnium iura, dignitas, salus, & æstimatio venalia illis, seu testibus, seu iudicibus erant; vt facilè victoriam sibi iniquissimus quisq. promittere de innocentissimo quoq. posset, dummodo pro personarū
50 ratione pretiū etiam impenderetur. [*Pro argento iustum, & pauperem pro calceamentis*:] Hebraice, *calceis duobus* est: Namque duali numero nomen pronuntiatur; vt vilissimū prætiū significaret: quo argumento Israëlitæ vltra Tyrios & Gazitas sceleris grauissimi tenē-tur; quòd illi Israëlitā virum, siue iustū, siue iniustū, Idumæis: hi verò proprios fratres, iure superiores, fortuna miserabiles, iniquissimis proderent, & traderēt aduersarijs. Neq. verò minoris inhumanitatis & crudelitatis eos insimulari, quàm Damascenos; siquidem

Universidad de Deusto
Biblioteca

illi in tribulis ferreis triturauerant Galaad: apud Israëlitas verò pauperes omnes magno contemptu, magnaque ignominia à potentioribus, ditioribusque afficiebantur, atque indignissimis modis, leui de causa, vexati pessundabantur; id quod habitus ipse sordidus atque sorditatus arguebat: pauperum enim capita puluere conspersa conspiciebantur, quòd oppressi atque iactati à potentioribus terram vertice sæpe ferire cogerentur, adeò raptatos puluere in capillis combiberent, & sordes contraherent. Hoc enim maximæ oppressionis signum esse solet. Igitur & damascenos hoc etiam iniuriarum genere Israëlitæ superabant: id adeo sic Vates ait:

Qui conterunt super puluerem terræ capita pauperum, & viam humilium declinant.

MAXIMA enim iniuria, & expiandum nefas est, natura pares, æqualesq. homines quòd fortuna impares sint, contemptui, derisioni, & contumeliæ expositos sibi esse existimare: calumniæ hoc inuisum genus, & diuinarum legum ac publicæ libertatis oppressio Deo vltori vindicanda suscipitur, sicut scriptum est: Iudicabit pauperes populi, & saluos faciet filios pauperum, & humiliabit calumniatorem. Viam autem humilium declinare, est commune ius libertatemque prodere; ita vt in omni re inferior semper periorum causa sit, eò solùm nomine quòd pauperes sint. Atque ita hunc locum explicat Chaldæus, *& iuri obscuriorum aduersatur*. Puluerem autem sordidationis, oppressionisque signum esse, & nostri, & exteri auctores docent. Quoniam humiliata est puluere anima nostra. Sic Homerus Dolonis oppressionem & casum pulueris vocat collecti, imagine significauit. Quòd autem filij Israëlis naturæ necessitudinem, & omnia, officiumque sanguinis atque generis, magis etiam quam Idumæi prodiderint, ex eo manifestum fit, quòd Idumæi naturalem tantum fratrum concordiam necdinemque violauêre, & misericordiæ, quæ sancta illis esse debuit, obliti, fratres persequerentur. At verò Israëli, nullum neque diuinum, neq. humanum ius, aut officium sanctum, integrumque relictum est, sed omnis omnino & fraterna & paterna obseruatio omnis totius honestatis colendæ ratio derelicta, reiectaque est; non solùm vt frater fratrem non erubescat, & obseruet, sed neque pater filium, filius patrem moretur, quod commune omnibus sanctitudinis ius violetur & prophanetur: siquidem

Psal.72.

Hom.Ilia 11.

Filius & pater eius ierunt ad puellam, vt violarent nomen sanctum meum.

GRAVISSIMVM enim & flagitiosissimum scelus esset, si frater puellâ fratris sororem corrũperet: Namq. hoc piaculum diuina lege vetitum est, vt quòd sanguinis, generis sanctitudinem polluat, sed multò etiã grauius est, eandem puellam, aut filio desponsatam à patre, aut patri etiã à filio pollui. Cuiusmodi portentosus incestus diuinæ, sacraque religionis maiestatem, dignitatẽ atq. decus obscurat & extinguit: Namq. religionis sanctitudine fratres omnes esse oportuit vnius communis omnium parentis & legislatoris filios: naturæ autem lege, & patres filijs obseruandi, & filij patribus honestatis exemplo instituendi fuerunt. Atq. hæc sanctitudo inuiolabilis illis esse debuit, qui præter omnes alias gentes segregati, delectique fuerant, vt naturæ pietatisque decus conseruarent, & scriptum est: Sancti eritis mihi, quoniam ego sanctus sum Dominus Deus vester. Et ,, sum: Vocati estis in nomine meo, quia populus sanctus tu Domino Deo tuo. Puellam ,, autem non meretricem intelligimus, sed viro sponsam, aut certè nubilem, & in patris ,, domo coniugio dedicatam. Naghara enim hoc in diuina lege significat; quo nomine Lia, Dina, & Rebecca, & Rachel dicuntur. Zona autem meretricem siue quæstuariam Latinus sonat: neque verò ad meretricem, sed ad puellam dixit propheta. Igitur aut pater puellam filiam domi sedentem vnà cum filio vitiabat, aut nurum pater, aut nouercam filius, vterque alienæ filiæ pudicitiam simul expugnabant, aut singula hæc sceleraab alijs admissa, diuinæ religionis splendorem polluebant, & quòd ijs modis legis violatur sanctitudo, & Dei sanctissimum nomen polluetur: Namque populum his modis Dei populum appellare, diuinum nomen polluere est: quasi verò tam nefarijs flagitijs polluitatus populus, purissimo sanctissimoq. numini gratus esse possit. Omnia autem scelera illa quæ à nobis indicata sunt, hoc vno genere contineri res ipsa docet. [*Filius & pater eius ierunt ad puellam*:] ita vt flagitiosissimo incestus genere, & gentibus etiam ignotis

Leuit.19.
Deut.7.

Israëlitæ flagrarent. Omnino auditur inter vos fornicatio, & talis fornicatio, qualis neque inter gentes; ita vt vxorem patris sui quis habeat. Ex qua Apostoli oratione manifeste apparet, huiusmodi stupra nefaria omnino gentibus existimata, & pro portento, si quando extitissent, habita fuisse: *Quem patitur dormire nurus corruptor auaræ?* aiebat Satyricus. 1.Cor.5. Iuuen.Saty.1

5 Ammonitarum autem sceleri non dissimile, dispar tamen, & grauius multò, aliud Israëlitarum flagitium fuit: Ammonitæ enim montibus multo opere ac labore ruptis, vicinorum terminos violare, agrosque alienos coarctare, suos dilatare conati sunt: Israëlitæ verò fratrum etiam suorum pauperrimorum fortunas per fraudem, per dolum & iniuriam, per calumniam inuadebant, miserosque & argento, & vestibus expoliabant, atque ijs

10 rebus nullo sibi labore partis fruebantur, & ad nefariam voluptatem abutebantur, quæ fratribus suis non sine magno sudore comparata fuissent: Etenim aut vsura & fœnore, aut calumnia à ditioribus, vt nunc fit, tenuioris fortunæ homines oppressi, & iniquo iudicio damnati, quicquid pecuniæ domi esset imprimis exoluere, deinde cùm id pro mulctatione non satis esset, indumenta & stragulæ vestes pignori tradere cogebantur. Hæc

15 autem res, vt nullo negotio parari, ita nefario otio illis profundi solebant: Namque in sacrilegis illorum epulis & conuiuijs adornandis, quæ frequentissima in vanorum deorum honorem agitabantur, argentum consumere, vestes autem pro culcitris substernere consueuerant, ita vt alterius nudi & egentis fratris rebus & suppellectili, alter profusè, impie, & luxuriosè abuteretur. Hoc est quod dicit:

20 *Et super vestimentis pignoratis accubuerunt iuxta omne altare, & vinum damnatorum bibebant in domo Dei sui.*

VESTIMENTA non solùm quibus induimur, sed quibus in lectis & cubilibus vtimur, imo & aulæa etiam dicuntur; accumbere autem olim comedentes, in conuiuijs

25 præsertim, consueuêre. Hoc verò ab istis iuxta omne altare factitatum ait, vt frequens luxuriæ & delitiarũ studiũ cum superstitione coniunctum significaret; rerum autem profusio exiguũ in parendo, aut nullũ laborẽ cõsumptum fuisse arguit. At verò cõnexa hæc esse, & alia alijs cognata videtur, vt superstitionẽ, voluptates & delitias luxuria pariat atq. alat; luxuriam verò calumnia & iniuria sustentet: Neque enim quis & voluptati, & di-

30 uitijs comparandis, nisi alienis rebus insidiatus fuerit, operam dare possit. quam quidem rem antiquus ille vates Pindarus eleganter docuit, iniuriam enim, saturitatis matrem audaciloquam nuncupauit: *Vinum damnatorum* Hebraicè *oppressorum* dicitur, vt iniustè mulctatos eos fuisse ostendatur, [*in domo Dei sui*,] quod ipsi sibi adoptauerant numen; non veri quidem Dei, sed falso nomine Dei sui appellati; qui qualis esset, ipsa colendi

35 ratio arguebat. Atque hac etiam in re Israëlitarum scelus, Moabitici regis indignum facinus vincit: Namque ille vnum tantum hostis sui filium super murum sacrificauit: Israëlitæ verò epularia sacrificia, vino atque libaminibus ex multorum fratrum suorum oppressione comparatis, frequenter factitant; neque super murum, sed super miserorum vestibus in omni deorum suorum altari res agitur, vt præter acceptam iniuriam in-

40 dignissimo etiam spectaculo miserrimi homines assiduè vexentur. Id autem facinus non minus flagitiosum est, quàm si totidem homines quotidie mactentur atque sacrificẽtur: Etenim qui ex rebus iniuria & calumnia partis sacrificat, perinde nefariè & crudeliter agit, atque qui hominem ipsum, vnde hæc ablata fuerint, mactandum, sacrificandumq. procuret, sicut scriptum est: Qui offert sacrificium ex substantia pauperum, quasi qui vi-

45 ctimat filiũ in conspectu patris sui. Ex quibus omnibus rebus consequitur Israëlitas vltra ,, tria illa omnibus gentibus communia, grauiora etiam quàm cæteræ nationes facinora, ,, multoque indigniora quarto quoque in genere admisisse. Quòd si eorundem grauissimum, seuerissimumque iudicium gentibus à cultu meo alienis subeundum tandem est, quonam pacto ab Israëlitis effugi possit, penes quos maiorem diuini nominis, iudicij,

50 sanctitudinisque notitiam esse oportuit. Deum enim huiusmodi scelerum & facinorum vindicem & vltorem, etiam apud exteras ac barbaras nationes esse, & diuina quã acceperant lege, & exempli, manifestum illis esse, & debuit, & potuit. Neque enim causari poterunt diuinum de his rebus consilium & iudicium ignotum sibi fuisse, quando nullum hactenus exemplum aut in se, aut in alienis gentibus habuerint; quo exemplo eiusmodi facinora numini adeò inusitata esse agnoscerent, vt eorum causã gentes euerterentur

Ecclesi.34.

Universidad de Deusto
Biblioteca

& perirent: Nam quæ exempla nunc illis à Deo per Vatem proposita sunt, futuro[rum]
non præteritorum sunt iudiciorum. Siquidem Damasceni, Tyrij, Palæstini, alique q[uos]
perituros prædixerat, futuris non autem præteritis temporibus diuinorum iudiciorum
exemplo esse potuerunt. quòd si admonendi Israëlitæ suorum scelerum, atque diuin[orum]
dicij fuissent, præteritis potius exemplis fuisset vtendum; quibus edocti, cauere sibi
melius quam futuris potuissent. Hanc adeò translationem, qua sese vtcunque defend[ere]
Israëlitæ cogitarent, vanam inutilemque esse Deus demonstrat; ne qua illis latebra
se conijciant, reliqua esse possit. Etenim quæ hactenus aliarum gentium crimina
rata sunt, iudicij in ipsos confirmationem, non præiudicij rationem habuere: Sequ[itur]
ostendendum diuinum de ijs rebus aduersus gentes consilium, sed ad firmandá in Is[raë]
litas sententiam, proposita sunt. Satis enim illis, & ad huiusmodi scelera fugienda, p[ræ]
ceptorum in diuina lege, & ad cauendum sibi, exemplorum in alijs gentibus sam
fuerat: Siquidem antequam eam regionem, quam diuino beneficio incolebát, occ[upa]
rent, de huiusmodi sceleribus fugiendis, sanctissimas planè & apertissimas acceperant
Leuit. 20. ges, & præsenti etiam exemplo confirmatas perspexerant, sicut scriptum est: Nolite
» bulare in legitimis nationum, quas ego expulsurus sum ante vos. Omnia enim hæc fe
» runt, & abominatus sum eas. Vobis autem loquor, possidete terram eorum, quam
» vobis in hæreditatem. Custodite leges meas atque iudicia, ne & vos euomat terra
intraturi estis, & habituri. Ne videlicet se Israël ex hoc iudicio vlla ratione eua
sperret: Namque diuina natura cùm simplex sit, immutabilis etiam suis in consilijs
vt quæ facinora semel improbauerit, nunquam amplius probet. Ego Deus, inquit,
» mutor. Igitur secunda hęc seueritatis exempla à Deo in finitimas Israëlitis gentes
» nó modò ad diuini aduersum Israël iudicij ostensionem, sed etiam ad confirmation
atque ad inferendorum quoque criminum comprobationem pertinent; cùm ad
candum satis in lege, satis superque in antiquis fuisset exemplis: Namque

Ego exterminaui Amorrhæum à facie eorum: cuius altitudo quasi Cedrorum altitudo eius & fortis ipse quasi quercus: & contriui fructus eius desuper, & radices eius desubter.

AMORRHÆVM potissimum appellat, quòd ea gens cæteris omnibus, quæcunq[ue]
eiectæ sunt, & multitudine, & copijs atque potentia excelluerit, princepsq. tum re
tum admisso scelere fuerit. Quamobrem cùm de earum gentium casu Deus Abra
Gene. 15. certiorem faceret, Amorrhæos tantum nominauerat: Quia nondum, inquit, com
sunt iniquitates Amorrhæorum. Eius autē populi præter cæteros præstantia, Ced
altitudine, & quercus firmitudine significatur: Cedrus enim vbicunque fuerit, al
Cant. 5. boribus longè lateque conspicua præeminet, sicut scriptum est: Species eius vt Lib
electus vt Cedri. Quercus autem fortissima, firmissimaque ligni materia constant
Isai. 2. & humanam gloriam, & potentiam vtriusque arboris nominibus Isaias significauit
dies, inquit, Domino exercituū est super omnes Cedros Libani, & super omnes q
Bassam. Hanc igitur & gloria & fortitudine maximam gentem, cum socijs suis omn
funditus deleuerat, ob eadem quæ nunc Israëli in crimine posita scelera sunt. Ita
penitus euersa est, vt nullus, qui id nomen tueri posset, relictus omnino sit. Namque
filij, & patres excisi, & radicitus sublati sunt. fructus ergo & radices, omnem
gentis familiam, posteritatemque omnem intelligimus. perstitit enim Vates in ea
tudine, quam ex arboribus transtulerat. *Contriui*, euerti & perdidi. Deus autem se
rei auctorem facit, ne gentes illas temporum vicissitudine, & seculorum mutationes
diuino consilio, ob nefaria facinora pulsas, existimare aliquis posset: atque in eius re
gumentum, splendorem & fortitudinem produxit. Neque enim paulatim ea gens
ruit & detrita est, quod tēporum vicissitudine adscribi solet, sed in ipso potentiæ
in ipsa splendoris gloria subitò euulsa, extinctaque fuit; vt non ad aliam, quàm ad
nam virtutem referri res potuerit. Hactenus quidem Israëlitarum & gentium comp
tio est: nunc verò vtriusque regni, & Israëlitici & Iudaici, res etiam inter se conferu
ostenditque Vates Israëlitas iisdem beneficijs cum Iudæis olim affectos, non minoribus
nunc flagitijs quàm illos fuisse inuolutos.

Et ego sum, qui ascendere vos feci de terra Ægypti, & duxi vos in desertum quadraginta annis, vt possideretis terram Amorrhæi.

MAXIMA sibi in Israëlitis beneficia collocata, maximam in his ipsis erudiendis cu-
5 ram diligentiamque adhibitam cōmemorat Deus, vt grauius multò deserti officij crimē
ostendatur. Iudæi ab Ægypto, de domo seruitutis in libertatē asserti, quadraginta annis
per Arabiæ solitudines ducti, beneficentissimum Deum experti sunt, nullius quidem
rei, quæ ad vitæ vsum & suauitatem esse vtilis posset, inopia laborantes: præterea diuinas
leges edocti, & sacris præceptis institutisque, quibus rerum suarum felicitatem perpetuá
10 facere, augereque possent, in promissas sedes, felicissimamque regionem adducti sunt,
quas expulsis hostibus cum maximis diuitijs occuparunt. Hi autem superstitione paula-
tim admissa, diuinam legem immemores abiecerunt, seseque ob eam rem, earum quas
superius commemorauimus pœnarum reos, dignosque reddiderunt. Nullis quidem be-
neficijs inferiores Iudæis Israëlitæ fuerant: Namque & ij ex eadem seruitutis miseria li-
15 berati, nihilominus in deserto quadraginta annis, sicut Aquilæ filij, in humeris portati
fuerant, eandem disciplinam edocti, ijsdem omnino præceptis, institutisque abundabát
Ammorrhæorum, ad quorum regionem peruenturi fuerāt, mores quales essent, quamq.
illis execrandi, admoniti sæpissime sunt: ad eandem legem, ad idem commune cum Iu-
dæis ius vocati atque relati, nihil omnino, quod aut ad vitam suauiter agendam, aut ad
20 pietatem conseruandam pertineret, desiderare potuerunt. Nam fertilissima Ammorr-
hæorum regione potiti sunt, & multis sæpe pientissimis, & sapientissimis viris abunda-
uerunt, à quibus & oratione, & vitæ exemplo in officio continerentur. Hoc enim vt
nunquam illis deesset curauerat Deus, cuius curam, & prouidentiam, semper præsentē
sibi experti fuerant. Quòd si legis volumen illud sanctissimum Iudæis custodiendū cre-
25 ditum fuerat neque hac commoditate caruerant Israëlitæ, apud quos sanctissimorum
virorum & vatum non rara frequentia fuerat: ita nihil sibi subductum, nihil omnino de-
sideratum fuisse, affirmare verè possint, id quod ipsorum testimonio probādum permit-
tit Deus. [*Vt possideretis terram Amorrhæi.*] hoc ad vitæ vsum & felicitatem; ad pietatis
autem custodiam & propagationem illud spectat:
30

Et suscitaui de filijs vestris in Prophetas, & de iuuenibus vestris Nazaræos.

VIROS à quibus & doctrina & vitæ exemplo instrueremini: Namque vtrumque
genus, non naturæ, sed diuini spiritus virtuti adscribitur: Vaticinium enim maius donū
est, quàm vt humanis artibus parari possit, atque ad aliorum hominum vtilitatem à Deo
35 comparatum est: quemadmodum etiam & summa vitiorum fuga, eximiumque virtutis
studium, ad imitationem cæteris hominibus propositum, diuinum plane opus est, atque
à vulgari consuetudine longè semotum. Vtrosque autem Deus populo suppeditabat, vt
aliorum oratione & doctrina, aliorum spectata maxima virtute, cæteri ad eandem pieta-
tis laudem contenderent, & quantum in ipsis esset conati orationibus & precibus sum-
40 moque studio, & omnibus votis, reliqua à benignissimo numine impetrarent. Prophetæ
autem, qui, & quales, & quamobrem fuerint, sæpe alias dictum est. Nazaræos verò præ-
clarum hominum genus esse intelligimus, humanarum rerum despicientia, & diuina-
rum amore atque studio insignes, qui voluptates & vitia, quàm indigna humana digni-
tate essent, suo exemplo docerent, atque ad altiora sublimioraque expetenda cæteros
45 mortales allicerent. Eius generis Samuel, Hieremias, Ioannes Baptista, multiq. alij fue-
runt, quorum admiranda vitæ probitas, animique magnitudo, vel frigidissimum quēque
ad virtutis studium incendere potuerunt. horum velut legis cuiusdam viuentis, atque ad
se animos hominum allicientis, non exiguam copiá Israëlitis esse Deus curauerat. Com-
plures enim, ex iunioribus etiam, ad eum virtutis gradū euexit, quòd & virtutis admi-
50 ratio maior, & imitatio, atque contentio facilior esse cæteris posset: Nam si illa ætas à la-
bore ad libidinem procliuis, tamen eam amplitudinem, eamque maximam dignitatem
consequi poterat, nihil impedit, quò minus cæteræ etiam, & maturiores ætates, idem
quoque conari, atque ex diuini spiritus benignitate sperare potuissent. Ob id ergo ex
filijs Prophetas, & ex iuuenibus Nazaræos perpetuos excitabat Israëlitis Deus, vt perpe-
tua illis ad pietatis studium causa, materia, commoditasque esset.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Nunquid non ita est filij Israël, dicit Dominus?

DOMINVS affirmat: & quanquam ad veritatem firmandã satis superque sit Dominum dixisse; tamen liberam vobis defensionem, negationemque permittit, si vnquam aut esse, aut excogitari possit. Quæ cùm nulla sit, manifestum est vos non [illegible] moribus, non paucioribus beneficijs quàm Iudæos deuinctos; non minori etiam obligatione, legeq. teneri: vtrum verò pari, an etiam maiori culpa teneamini, [illegible] recensito ostendetur.

Et propinabatis Nazaræis vinum, & Prophetis mandabatis, ne prophetent.

VESTRVM quidem fuerat legem meam religiosissimè obseruare, quos ego & [illegible] litudine tam diu erudieram, & institueram, atque à gentium moribus deterruerat[illegible] in concessa etiam regione agentes, quotidiana vatum, & Nazaræorum frequentia [illegible] ueram; quorum alteri doctrina cælesti augere vos poterant, alteri virtutum & contin[illegible] exemplis: sed planè vos nullum neque legi, neque doctrinæ, neque exemplis locum [illegible] quistis; imò omnia quæ à me vobis ad pietatem, aut colendam, aut propagandam [illegible] lata sunt, malis moribus, summo studio, atque omni diligentia euertistis: Namq. Na[illegible]ræos quos ego egregiæ continentiæ exemplum proposueram, ad vestri imitationem [illegible] duxistis, effecistisq. vt in vestram incederent vinolentiam: indignam rem, atque e[illegible] instituto, vestræque vtilitati prorsus inimicam. Vates verò quos maior diuini spiritus [illegible] agebat, cùm ad eandem insaniam vobiscum adigere non possetis (neque enim diuinum [illegible] flatum spiritus impedire poteratis) tamen minis, & terroribus, aliisq; modis, ne vatic[illegible] rentur prohibebatis: quodque in hoc ipso vate Amoso, & in Helia, Helisæo, atque [illegible] Israëlitæ conati etiam sunt. Veracium namque vatum reprehensionibus offensi, & [illegible] cipes & populi aduersabantur, quantumque in ipsis erat illorum præsentiam vitare, [illegible] nitaque atq. consilia abijcere studebant: Etenim Israëlitarum rex Achab à Iosaphat [illegible] gatus, an quispiam verus Domini propheta adesset, vnum tantùm apud se reliquit [illegible]
2.Reg.22. Michæam respondit, sibique molestissimum, quòd infausta semper & suis vota [illegible] responsa redderet; qui etiam accersitus à nuntio rogabatur, ne tam vera quàm [illegible] grata atque iucunda prædiceret. Plura etiam alia in sacris libris testimonia sunt, quib[illegible] hoc Israëlitarum de reprimendis vatibus consilium studiumque arguitur; ex quibus [illegible] nibus manifestum fit, grauius etiam Israëlitas, quàm Iudæos quarto illo in scelere [illegible] quisse. namque Iudæi & falsis vatibus decepti, diuinam legem paulatim negl[illegible] abiecerunt: Israëlitæ verò impetu facto legem rumpere, & veros vates opprimere, [illegible] sanctissimos quosq. probati exempli viros corrumpere moliti sunt. O facinus execr[illegible] ò præsentem nostrorum temporum imaginem, & quis est, qui non planè videat eg[illegible] probosque viros, qui alijs virtutis & continentiæ exemplo esse debuerunt & potu[illegible] perditissimorum hominum, inter quos versantur, consuetudine corrumpi? Quis [illegible] verus Domini propheta aut apostolus extat, cui cùm de Christianorũ moribus [illegible] arguendis, atque corrigendis ministerium creditum sit, tamẽ quod sentiat vere & [illegible] dicere liceat? Desunt ne fortasse hodie in Christiano populo aut Achabi, aut eius [illegible] chi, aut etiam Amaseæ? Miror equidem tantũ hodie esse fiduciæ pijs atque probis [illegible] diuinæq. legis, & virtutum studiosissimis, vt aut nulla, aut incerta fructus spe, cer[illegible] autem periculo, frequentibus & celeberrimis huius temporis hominum conuentib[illegible] populis sese credere & cõmittere audeant: Nam si id exẽpli causa fiat, nullum ill[illegible] ribus, nisi sibi simile petitur exẽplum: si sue in medijs æstubus cõstantię probãdæ [illegible] atqui tanta vitiorum, tamque turbulenta tempestas est, vt penè dicere possim, [illegible] spiritus si in hoc pelago nobiscũ illi nauigarint, iactare possit, nedum hominibus [illegible] sanguini naufragium parent. Quamobrem quicunque sibi melius & tutius con[illegible] esse voluerint, ijs huius temporis procellam deuitare suadebo; atque per eam qui [illegible] stianos omnes prosequimur charitatem rogabimus, vt communibus nos etiã voti [illegible] busque adiuuent, quo & ipsi colũbinis alis, has procellas, in quibus, dum hæc scrib[illegible] versamur, effugere valeamus. Quis sibi aliud sperare inter Israëlitas possit, nisi aut [illegible] zaræus est vinolentiam exercere, aut si propheta, silentium agere cogatur? Iam ve[illegible] nium scelerum conuictos Israëlitas, quænam pœnæ maneant, audiamus.

Ecce ego stridebo subter vos sicut stridet plaustrum onustum fœno.

SINGVLARVM gentium quas hactenus produxerat, & Iudæorum suppliciũ communi quadã & generali oratione decreuerat; Israëlitarum verò pœnas sigillatim, & partibus suis distinctas persequitur, quoniam aliarum causas ad Israëlitarum crimen pro-
5 bandum, perorandumque citauerat: Horum enim vatem Amos agebat; illorum autem tantum res in exemplum adducendas susceperat. illa ergo breuiter & in genere, hæc autem fusius & per partes singulas tractauit; quamobrem oratione illa, & sententiæ formula non est vsus, & mittam ignem in Israël, &c. sed calamitatem, excidium, captiuitatemque ipsis futuram apertè descripsit. Pœnarum autem genus grauissimum, & mole-
10 stissimum, communeque omnibus ferendum esse prædicit, quarum pondere omnes pariter pressi, cõmunes, miserrimosq. gemitus edere cogantur: namque suarum vanitatũ, scelerum, impietatis, & vitiorum fascem, & pœnarum his facinoribus dignarum tantũ illis onus Dei iudicio est imponendum, vt nullo pacto abijci, perferri autem vix, & non sine multo atque diuturno gemitu queat; quemadmodũ plaustri rotæ cùm graue fœni,
15 aut manipulorum onus vehunt, magis etiam quàm alio quouis pondere stridere solent: aliarum enim rerum solidior materia premit quidem, tamen considet, eodemq. semper modo immobilis incumbit. fœni autem & manipulorum rarior atque tenuior natura ventum, aëremque admittit, & continua agitatione plaustrum, plaustrique rotas assiduè vexat, atque illa motus frequentia, eum quem audimus sonitum atque stridorem acuit,
20 auget, vehementioremque reddit. Currus igitur rotæ Israëlitæ erunt, plaustrum ipsa scelera; pœnæ verò quas ipse sibi sceleribus & flagitijs parauerunt, onus fœnique fasces, & manipuli fuerint: ita vt nihil sibi nisi paleas, fœnumque comparasse intelligant. Id verò grauissimum eis molestissimumque erit, sicut scriptum est: Ecce parturit Psal.7.
dolorem, concepit mendacium, & peperit iniquitatem; conuertetur dolor eius in ca- ,,
25 put eius, & in verticem ipsius iniquitas eius descendet. Voces autem, eiulatus atque ge- ,,
mitus omnibus communiter fundendi, communem omnibus calamitatem fore arguũt, ita vt totus populus, velut plaustrum quoddam compactum & concinnatum, miserrimus & ærumnis pressus, nihil præter communem gemitum, & muliebrem eiulatum præstare possit, nihil sibi ipsi vlla ex parte consulere: nam quæ in bellicis euentibus esse
30 solent aut præsidia, aut auxilia, aut ad salutem artes, & facultates, nullæ Israëlitis reliquæ erunt, non communis aut priuata virtus, non celeritas cursusque velocitas, non armorum tutela; nihil denique erit, quod eos à periculo tutos, ab onere ferendo immunes, à gemitu alienos efficere possit. Hanc autem rem Vates argumento ex contentione ducto sibi familiarissimo ostendit hoc modo: Si quibus minus proprium est in
35 bello gemere & eiulare, illi gement & eiulabunt, profectò nullum expertem gemitus futurum esse consequitur. atqui neque robustissimum quemque, neque fortissimum, neque velocissimum, artes, facultatesue suæ à gemitu liberabunt, multò igitur minus & cæteros. Assumptionem autem singularum partium declaratione probat, prædicitq. quid vnicuique parti futurum est, vt accidat.
40

Peribit fuga à veloce, & fortis non obtinebit virtutem suam, & robustus non saluabit animam suam.

HÆC tria hominum genera, dum in bello aut propriæ, aut etiam communi saluti consulunt, suis artibus, aut viribus fidentia, neque clamare præ dolore aut metu, neque
45 eiulare solent. Velox dum desperatis aliàs rebus in fugam se conijcit, silẽtio potius quàm clamore vtitur. *Fortis* verò, hoc est, qui suam virtutem & sibi, & alijs præsidio fore putat, armorum pondere sese ita impedit, vt leuis ad fugam esse non possit; hic ad rem strenuè gerendam intentus, clamorem vt parum virilem aspernatur. *Robustus* autem est is qui non adeo fortis est, vt multorum hostium impetum sustinere, pluresque ex suis ciuibus
50 seruare possit, sed qui sese, vitamque suam tueri suis viribus, & dexteritate posse speret: neq. hic etiam in pugna clamat, aut eiulat, ne hosti cedere videri possit. Verùm enimuerò quo tempore illis ex diuini iudicij consilio Assyriorum exercitus bellum illaturus erat, omni huiusmodi salutis præsidio destitutis, nulla nisi gemendi facultas reliqua futura erat: Peritura enim erat fuga à veloce, & fortis, strenuusque virtutem suam vanam experturus erat: & robustus, qui animæ suæ defendendæ præsto esse alias posset,

Universidad de Deusto
Biblioteca

posset, deficiet omnino. Et quoniam miserrimis & desperatissimis rebus in velocitate, salutem fuga sibi consulendam, vna reliqua esse solet spes, hæc etiam pars omnino gata illis fore prædicitur. Agilitas autem ad cursum, aut natura, aut expeditione, aut comparatur. Sunt enim qui tanta pedum celeritate valeant, vt equites etiam pracurrant consequantur: hi stadijs insignes, coronari, honoriqúe haberi consueuêre. Sunt & armaturæ milites qui arcu sagittas strenuè iaculentur, eaque re & ad pugnam, & ad gam expeditiores sunt. Alij autem ex equis pugnare, atque eorum celeritate, & hostes sequi & fugere didicerunt: nihil autem horum tunc Israëlitas iuuabit. Namq.

Et tenens arcum non stabit, & velox pedibus non saluabitur, & ascensor equi non saluabit animam suam.

QVEMADMODVM quisque arte facultateque sua vtatur, indicat Vates: Nam sagittas mittendi peritia & celeritate præditus est, is dum fugit interdum consistit, insequentem hostem sagittis petere, atq. ita euadere periculum nouit: qui verò equo pedumq. valent velocitate, ijs quoad in tuto sint nulla quies aut cessatio est. At verò equo fugam parauerit, tantùm vitæ, salutisque suæ rationem habendam sibi esse ac dum sese periculo eripiat, quid equo fiat non laborat. Nulla autem Israëlitis in hu bus ad salutem esse poterit via. namque & tenens arcum non stabit, vt sagittis hostes
Psal.43. moretur, sicut scriptum est: Non enim in arcu meo sperabo; & velox pedibus non e
Psal.32. giet tamen, & qui equo vtitur, neque etiam cum equi pernicie animam suam, hoc est tam tuebitur. Fallax enim equus ad salutem. Sed si maximè vna salus victis est, sperare salutem. atque hoc consilio nonnulli pericula obfirmato animo superauêre,
Ibidem. nihil horum istis continget: Si quis enim consistere, omniq. pertinacia dimicare parat abundantia tamen virtutis suæ non saluabitur; quia traditi à Deo suo omnino, hostium manibus permissi erunt. Itaque quicunq. fugam turpem, victoriam verò aut mortem nestam sibi esse persuaserit, is turpissimam in fugam sese dare metu & terrore cogetur namque non solùm armis abiectis, sed vestibus omnibus depositis aufugiet: is autem fuga occisus, aut captus, & vitam pariter, aut libertatem, & fortitudinis gloriam

Et robustus corde inter fortes nudus fugiet in die illa dicit Dominus:

[*Robustus corde*, Hebraice dicitur: *Et fortificatus in corde suo in heroibus.*] hoc est, qui fortissimos duces gloriæ causa animum suum maximè obfirmauerit. Id enim præ simum & insuperabile robur est, si ad maximam virtutem & incredibiles vires, etiam animi constantia accedat; atque adeo ad hanc laudem fortissimi viri vocat cris exhortationibus consueuêre, sicut scriptum est: Confortare & esto robustus.
Iosu.1. hactenus quidem calamitates Israëli venturas sub trãslatione, & in genere Vates p iudiciumque eadem ferè formula, qua aduersus alias gentes pronuntiatum fuerat, tiauit: nunc verò deinceps hæc eadem fusius apertiusq. persequitur.

CAPVT III.

AVDITE *verbum quod locutus est Dominus super vos, filij Israel: super omnem cognationem quam eduxi de terra Ægypti, dicens.*

VT VATICINII huius non sententiam modò, sed dispositionem quoque cohærentiam teneamus, eius rationis atque instituti meminisse imprimis oportet rit, quod à Vate seruari, in superioribus diximus: nempe arguendi formam liberiorem tractatam, quæ contentio, aut comparatio à Dialecticis & Rhetoribus nuncupatur cùm gentium aliarum scelera, & scelerum pœnas ostenderit, Israëlitas, quorum Vates ipse est legatus, ijsdẽ atq. grauioribus etiam criminibus accersitos, seuerioq destinet supplicio. Igitur quæ singulis gentibus flagitia fuerint, quæ etiã pœnæ de iam exposuerat, atq. in genere etiã Israëlitarum proposuerat causam, nunc vero plenius tractaturus, eos, quorum res agenda est, in crimen vocatos, attentos esse vult demque ad orationis suæ veritatem probandam testes & iudices admittit. Vocat imprimis Israëlitas, quos reos præcipue ipse facit; sed probandæ veritatis, & testium causa Iudæos etiam appellat, quorum de diuina lege & religione communes

rationes fuêre, ac propterea etiam communis officij, fideique seruandæ vtrisque fuerat obligatio. Ob eam rem ait, *filij Israël*. hos enim imprimis reos facit: deinde verò: *super omnem cognationẽ quam eduxi de terra Ægypti*. Cognationem pro tota Israëlis familia dixit; est enim Mispahhat nomen totam vnam nationem significans, vt apud Zachariam: Et
5 si cognatio Ægypti non ascenderit, & illud: Cognatio eorum simul. Dominum autem Zacha.14.
accusatorem facit dicens, [*Verbum quod loquutus est Dominus super vos:*] hoc est orationem Psal.73.
quam contra vos suscepit Dominus; quam orationem Vates ipse non tam agit, quàm refert: sustinet enim Dei accusantis in agendo personam. Principiò autem rationem affert quamobrem eorum causa grauius, & vehementius, pleniusque multò quàm alia-
10 rum gentium tractetur; cur etiam singulà in eos scelera, atque omnium gentium flagitia obseruet, animaduertatque, cùm aliarum gentium non nisi grauissimas tantùm iniurias persequi consueuerit: Nam quamuis nullum vlli genti facinus aut scelus admittatur impunè (erit enim quando singulorum ratio, pœnæque dandæ singulis sint) tamen exactiori quodam iudicio Israëlitarum res agi, inquiri atque tractari etiam in hac vita vi-
15 dentur. Id autem haud iniuria fit: nam qui pluribus & maioribus beneficijs affecti apertioribus fœderis & fidei legibus astricti sunt, pluribus etiam officijs tenentur, & exactiori, acriorique subiacent iudicio, sicut scriptum est: Seruus qui non nouit volun- Luc.12.
tatem domini sui, neque facit eam, vapulabit: qui verò nouit & non facit, vapulabit "
pluribus. Quoniam autem Israël præ omnibus terræ nationibus in familiarem populum
20 adoptatus, & à seruitute redemptus, libertate & ciuitate donatus, perque desertum antea, & deinde in regione ipsa quam incolebat innumeris semper muneribus atque honoribus affectus fuerat, ex ea re argui manifestè poterat maiori prouidentia & cura illis, illorumque rebus à Deo prospectum esse, actionibus etiam omnibus tam bonis quàm malis obseruandis & inspiciendis, maioré adhibitam esse diligentiam: Non quòd
25 cæterarũ gentiũ res à numine ignorentur, sed quòd vt in hoc populo præ cæteris ornãdo, beneficentissimum se Deus exhibuit: sic repetendo ab eis officio, æquissimum iudicem, acerrimumque sese præbeat exactorem. Veluti si quispiam aut princeps, aut rex, alias quidem ciuitates, quas plurimas possidet, necessarijs legibus, beneficijsque prosequatur; quam autem sibi proprius in regiam optet, cuius se imprimis ciuem, patronum, tuto-
30 remque profiteatur, eandemque magis præsentia sua illustrare, muneribus ornare, frequentibus etiam beneficijs cumulare studeat; illam profectò vel ob eam rem quòd assiduus in ea ciuitate sit, singulorumque ciuium rebus ipse augendis, prosperandisque prouideat, maiori singulorum hominum negotiorum, gestarumque rerum notitia & obseruatione abundare oportet. Hanc eandem omnino similitudinem ad se transferens
35 Deus, causam exponit quamobrem acrius sibi cum eis quàm cum cæteris agendum sit: namque ex antiqua, assiduaque erga eos beneficiorum consuetudine & cura, explora-tissimas iam singulorum res, rationesque habet. Hæc autem non ad diuinam & ineffabilem rationem, sed ad humanam, & nostris sensibus accommodatam, vt aliàs diximus, referenda sunt, ac nobis profectò huiusmodi Dei cum hominibus sermones suauissimi
40 gratissimique sunt.

Tantummodo vos cognoui ex omnibus cognationibus terræ: idcirco visitabo super vos omnes iniquitates vestras.

ALIARVM, inquit, gentium grauissima scelera, & quæ publicam in se continent
45 iniuriam, visitare ego soleo; quorum res & si curæ mihi sunt, tamen vt longius sepositorum, non nisi grauissimæ & diffamatissimæ causæ publicè iudicantur, quæ multis nuntijs atque testimonijs iam ad me sunt perlatæ, sicut scriptum est: Clamor Sodomorum Gen.17.
& Gomorrhæorum multiplicatus est, & peccatum eorum aggrauatum est nimis: de- "
scendam, & videbo vtrum clamorem, qui venerit ad me, opere compleuerint, an non, "
50 est ita vt sciam. Vide quam longè à cæteris nationibus sese abesse Deus ostendat, vt pu- "
blica in eos iudicia non nisi de publicis & maximis sceleribus exerceat, qui tamen singulis hominibus priuatè iudicandis est præsentissimus, sicut scriptum est: Quia tu red- Psal.61.
des vnicuique iuxta opera sua. Vestra verò negotia atque res omnes notissimæ mihi sunt, vtpote quibus præsentia mea, maximoque munerum cumulo ornandis, assiduus semper fui; ideo cunctarum iniquitatum vestrarum rationes in iudicium reuocandæ

d mihi,

Universidad de Deusto
Biblioteca

mihi, atque animaduertendæ in vobis sunt, sicut lege iam, & iustissima sanctione cō-
Leui.10. stitutum fuerat; Scriptum namque est: Sanctificabor in ijs qui appropinquant mihi.
Visitationem autem hoc in loco, idem quod Latinis, animaduersionem esse dicitur,
atque ad easdem referri res. Videndum autem est quanta diligentia Deus vel tenuissi-
quæque populi sui peccata obseruet: quanta etiam seueritate puniat, quantumque in
hac in re cauere eos oporteat, qui præcipuam quandam Dei erga se curam esse arbi-
gunt & prædicant; quo in gradu Christianus hodie populus est collocatus. Quoniam
verò Israëlitis in crimen vocatis Iudæos etiam adiunxerat, atque vtrisque simul eadem
excidij & abductionis constituerat pœnas, velut eodem sceleris genere obligatis res-
diuersæ tamen vterque ab altero sententiæ, dissentientisque consilij populus esse ob-
retur; ostendit Deus cum maxima regni dissensione, maximam impietatis inter illos
esse consensionem, illudque ab vtrisque fuisse admissum, vt cùm maximè de regno
regibus dissideretur, in idem tamen impietatis studium vehementer vtrimq. inclinā-
retur. Itaque ex illa discordia hanc in superstitione concordiam ortam esse affirmare
possis. Consentaneum igitur est eosdem pœnarum socios esse, qui & sceleris etiam
tint. Magnam autem vtriusque populi conspirationem & concordiam ad superstitionis
studium defendendum esse, similitudine proposita demonstat:

Nunquid ambulabunt duo pariter nisi conuenerit eis?

FIERI non posse, ait, vt duo pariter eandem insistant viam, alterque alterum
pediat, nisi eodem studio vterque teneatur. Quanquam ergo ab alterius rege
desciuerit populus, vterque tamen à diuina lege pariter desciuit; atque vterque superi-
tionis viam affectauit, alterque alteri muniuit. Et de regno quidem inter illos mag-
simultates & factiones; de superstitione verò & simulachrorum cultu, nulla profsus
sensio, sed magnus in hac causa animorum, studiorumque consensus fuit: ac pen-
re ipsa inter eos conuenit, ac si communicato consilio eandem fouendam, confirmā-
damque susciperent. Vt igitur eiusdem sceleris idem consilium fuit; sic idem
erit eijsdem supplicium. Vtque hic & ille populus animum pariter ad superstitio-
nem, diuinæque legis contemptum appulit, sic & vterque hostis idem profsus de-
perdendis inibit consilium: Namque Senacherib decem tribus ob nefarium superstitio-
nis scelus; ob idem etiam & Nabuchodonosor Iudæos Deo impulsore vastauit. Quo-
niam verò grauissimum hoc vtrique populo impendebat malum, quale ipsi depre-
omnino non valerent; etenim cum maximis, & potentissimis, & cælitus etiam inuis-
hostibus futura illis erat res, propterea addidit:

Nunquid rugiet leo in saltu, & non habebit prædam? Nunquid dabit catulus leonis vocem de cubili suo, nisi aliquid apprehenderit?

DVRISSIMAM calamitatem ab hostibus venturam his similitudinibus ob-
Namque leone nullum animal aut fortius, aut ferocius est. Igitur cuicunque sive
manti, siue aliæ etiam feræ similes esse Israëlitæ, Iudæique voluerint, tamen cum
nibus sibi pugnam paratam intelligant oportet: Namq. vt aliarum animantium pro-
patū leoni natura cōcessit; ita omnium gentiū imperium Deus Assyrijs decreuerat.
ergo leo fame impulsus, nunquam impetum frustra in alias animantes facit, eadem
omnino Chephiro, hoc est leoni iuniori felicitas est: sic neque Senacheribis, neque
Nabuchodonosoris bellicum impetum aut frangere, aut sustinere integrum vobis est,
sed neque periculum effugere dabitur. Quicunque enim ab his hostibus in regione
vestris inuentus fuerit, perinde victoris virtuti & voluntati cedet, perinde manus
das tradet, atqui auiculæ, quotquot in terram cadunt, aucupi laqueos tendenti
solent. & quemadmodum laquei pertica à terra quò inclinata est, nunquam nisi
iam auicula resilit; sic nec hostis cùm semel vobis bellum attulerit, re vnquam infecta
in patriam redibit.

Nunquid cadet auis in terra absque aucupe? Nunquid auferetur laqueus de terra antequam quid ceperit?

SIMILITVDINES propterea geminat, quòd cum gemino populo à geminis etiā
hostibus perdēdo sermonem instituit: Nam neq. Israëlitica regio Senacheribis insidias,
obsidionem, vimque repellere aut effugere, neque Iudæa Nabuchodonosoris aut cona-
tum retardare, aut spem frustrare potuit, quo minus victoria potitus captam secum gen-
5 tem in triumpho abduceret. Atque hæc quæ dicta sunt, quæq. sequuntur, eo omnia per-
tinent, vt diuinum de hac gente iudicium certissimum esse cognoscatur, eiusdemque
gentis pertinax arguatur malitia. Nam vt vnam, communemque impietatis & superſti-
tionis causam non casu, sed deliberato consilio vtrique populo susceptam defensam esse
constabat, ita futuram vtrique à duobus regibus similem vltionem, non casu, sed consi-
10 lio etiam diuino parari manifestum erat, atque eo maximè quod quæ casu fiunt, cum in-
certos exitus habeant, prædici recte non possunt: hæc verò quæ prædicta sunt certissima
esse, constans & consentiens prædictionibus ipse euentus probabit: Si enim hostiū alter
voto suo potiretur, alter verò frustraretur, ea res ab imperitis, vt ferè fit, fortunæ adscribi
poterat. Sed cum vterque rex eiusdem consilij eundem sit exitum habiturus, id non
15 nisi certa ratione, iudicioque diuino parari, manifestum omnino est; maximè autem
quod prædictum antea per vates; atque vt certum de scelere testimonium ab illis
dictum fuerat, sic certam etiam supplicij sententiam ab ijsdem pronuntiatam interpre-
tari, atque ob eam rem sibi populum cauisse, non autem neglexisse, securéve egisse
oportuit, cùm toties eadem res, idem illis esset decantatum vaticinium, vt non nisi
20 maxime insanientis esset, malum tanta constantia prædictum, affirmatumque non ti-
mere: neque enim de nihilo esse poterat, tot homines grauissimos atque sanctissimos
tanta sollicitudine, tanto cum salutis & proprij honoris periculo futura illis mala præ-
dicenda curasse, ideoq. non propria aliqua, stultaque cogitatione profectum, sed diuino
consilio paratum esse putandum erat: Namque nulla maxima publicis rebus calamitas
25 ex priuata cuiusque cogitatione, sed ex diuino consilio atque iudicio incidere solet.
vtque ea res à nemine priuatim parari, sic neque priuata cogitatione aut prænosci,
aut prædici potest, nisi ab eo cum quo Deus arcana consilia sua communicare vo-
luerit, sicut scriptum est: Nunquid celare potero Abraham seruo meo quæ gestu- Gen.18.
rus sum? perditurus autem erat quinque illas totius regionis nobilissimas vrbes. Id »
30 verò non cum vanis, aut stultis, impiisue hominibus, imò potius cum ijs quos fideliſ- »
simos, atque ad rem gerendam strenuissimos, diligentissimosque esse cognoscit, agere
solet; illi verò creditam sibi legationem, & mandatum munus diligenter imprimis exe-
quuntur: Quid enim contra faciant pij, & diuino timore, religione atque fide præditi
viri? quid, nisi tradita sibi à Deo mandata diligenter curare, atque ad eos quorum causa
35 data fuerint, perferre: Et tamen dutæ ceruicis, & incircuncisi cordis populus, tanta cau-
sarum, criminum, legationum, personarum consonantia, tanta mole, tantaque diuina
auctoritate non mouetur, cum nulla tam felix, tamque securè agens ciuitas sit, quæ si
militare signum tuba datum audierit, non moueatur & timeat, rebusque suis publicè
& priuatè prospiciendum putet. Israël tamen nihil horum cogitat, & nec prædictio-
40 nibus, atque vatum responsis fidem habendam, nec rebus consulendum, neque ho-
stibus certum euentum fore posse arbitratur; sed hæc omnia vana incertaque esse-que
vt certissima, constantissimaque sint, ab ipsis est commissum, quotidieque
magis, vel ista eorum negligentia committitur.

45 *Si clanget tuba in ciuitate, & populus non expauescet?* Chaldæus in-
terpres sic vertit: *Si clanget buccina in ciuitate importuno tem-
pore, & populus, &c.*

NAM si festis & statis tēporibus tuba canitur, nihil populū turbat sonus, ex cōsuetu-
tudine & certa iā causa cognitus. Sin verò præter consuetudinē id accidat, tūc suspicione,
50 metuq. plenus vnusquisq. sibi suisq. cauet rebus. At verò vatū voces assiduæ atq. impor-
tunæ futura mala, euentusq. prædicentes, audiuntur, & tamen nihil populus hic timen-
dum sibi esse ducit; quasi verò malum publicè impendere soleat ex humano consilio
quod infringi, aut minui possit, & non ex diuina potius sententia, quæ legitima tantùm
deprecatione in melius commutare potest. Atqui illud perniciem rebus publicis adferre

Universidad de Deusto
Biblioteca

interpretari oportuit, non eo quòd ab homine dictum, sed quòd à Deo paratum fuerit. Quod verò ab hominibus prædicatur, neque id etiam humanum esse, sed planè diuinum, quando arcanum, diuinumque consilium tantùm sactis vatibus cognoscere contingit, quibus Deus consilia sua, & iustitiæ, æquitatisque probandæ, & populi, orbisque mortalis causa communicat, & aperienda ac publicanda committit.

Si erit malum in ciuitate quod Dominus non fecerit?

MALVM in ciuitate publicæ calamitates dicuntur; cuius generis sunt bella, fames, pestes: horũ nihil casu, aut fortuna, sed diuino omnia constant cõsilio, quocunq. modo, quibuscunq. ex rebus eueniant, siue cælitus immissa hæc mala, siue à malis spiritibus, siue ab hominibus allata fuerint, sicut scriptum est: Ignis, grando, nix, glacies, spiritus procellarum, quæ faciunt verbum eius, & alio in loco: Sunt spiritus qui ad vindictã creati sunt, & in furore suo confirmauerunt tormenta sua, &c. Ignis, grando, fames, & mors, omnia hæc ad vindictam creata sunt. Bestiarum dentes, & scorpij, & serpentes, & gladius vindicans in exterminium impios; In mandatis eius gaudebunt, & super terram in necessitate præparabuntur, & in temporibus suis non præteribunt verbum. Theologi hoc loco recte quidem diuidunt; namque aliud malum culpæ, aliud pœnæ esse dicunt: hoc à Deo parari; illud hominum sola malitia effici docent. Sed miror aliam illis oportunam in hac re partitionem fuisse prætermissam, qua malum pœnæ, siue damni, vulgo dictũ, in publicum & priuatum diducitur: publicum malum ciuitatis dici, hoc semper Deo auctore, sceleris expiandi causa, venire: priuatum verò, neque ob scelus semper, neque ex diuina auctoritate effici, quamuis non præter illius accidat permissionem. Sed de his alias; nunc enim vaticiniorũ interpretationem, nõ theologicarũ rerum disputationem tractamus. Ergo signo buccina dato turbari ciuitas solet, diuinumque signum vatum vocibus frequenter datur, metuere sibi Israëlitas vehementer oportuit: Namque signum diuinitus datum, malum etiam diuinitus impendere arguit. Vt autem publica calamitas nunquam nisi Deo auctore accidit; ita etiam non nisi Deo monitore prædicitur; qui id per vates suos agendum curat, vt iudiciorum suorum populus admoneatur.

Psal. 148.

Eccle. 39.

Quia non faciet Dominus Deus verbum, nisi reuelauerit secretum suum ad seruos suos prophetas.

DVM breuiter & absolutè totius sermonis sententiam complecti studemus, singularum verborum rationem habere non possumus, quorum tamen, vtpote diuinorum, summa & eximia ratio est: sed id opus, & nostri ingenij vires, & huius temporis legum patientiam tentaret potius, quàm probaret. Hoc tamen compertum affirmare, alijsque excogitandum relinquere possumus, nullum in vniuersis diuinorum sermonum paginis esse verbum, quod non summo consilio, elegantique significatione sit politum, aliamque atque aliam rationem esse, quamobrem interdum à vatibus Deus, interdum Dominus, interdum etiam Dominus Deus, & Dominus Deus exercituum, aliisque ac alijs nominibus appelletur. Nihil enim aut temere positum, aut sine magno iudicio repetitũ, geminatumq. in sacris eloquijs esse potest, neq. quicquam ad ornatum addi, quin idem ad sententiæ cumulum, accessionemque faciat: vt illas ex quinque rebus petitas similitudines, quas nonnulli vnam eandemque rem significare putauerunt, magno singulas pondere, suaque ratione non carere, ostensum à nobis est: aliud enim significabant, duo iter agentes; aliud Leo rugiens, &c. At verò futurarum rerum cognitio, secretum diuinum à vate appellatur, cuius nullus Astrologus, nec Magus, aut Chaldæus; sed tantùm sacri, atque Dei ministri, vates participes primum sint; ac deinde eorum obnuntiatione alij etiam esse possunt; non ex sciencia quadam aut disciplina aliqua, sed ex fide diuinis illorum oraculis habenda. His autem vbi primum arcanum fuerit, facilè & pronum est obnuntiare, maximè cum populo suo malum calamitatemque impendere iudicatũ sit: quam vt significent, non modò diuina iussione, sed humanitate etiam ipsa impelluntur.

CAPVT. III.

LEO *rugit, quis non timebit? Dominus Deus loquutus est, quis non prophetabit?*

NIHIL omnino esse quod ab Israëlitis in tota hac causa præter seipsos, suamque insaniam reprehendi possit, ostendit; nihil enim fuisse quod ad eos docendos, monendosq. defuerit, nisi ipsi sibi omnino deesse voluissent. Primũ enim grauissima scelera, magno studio, summaque consensione ab ijs admissa sunt: deinde scelerum pœnæ à Deo decretæ, magno & constanti apparatu, eademq. omnino formula exactè diuinum iudicium ostendere planè possent; maximè autem quòd vtraque ratio, & scelerum, & pœnarum, cummunicata à Deo cum vatibus sit, ab eisque diligenter procurata, & magnis etiã clamoribus fuerit denuntiata: Neque enim quicquam aut prætermissum, aut occultatũ à vatibus fuit, quod dictum, expositumque fuisse oportuerit. Non magis illi tacere à Deo mandata potuerunt, quàm is qui leonem in saltu rugientem audierit, non timere, trepidareq. potest; id quod suo ipsius exemplo Amos probat, qui traditam sibi ad eos legationem instituta denuo accusatione plenè est obiturus. Itaque Deum officio suo satisfecisse ostendit; & vates omnes suo, hostes etiam suo satisfacturos, solos autem Israëlitas planè insanisse, qui sceleribus admissis, tamen nec se dignos pœna existimauerint, nec à Deo timendum, nec vatibus credendum, neque accusationes, aut ab alijs, aut à se factitatas, curandas duxerint; quas ij, quibus ea demandata prouincia est, non negligenter tractabunt, sed summa cura & diligentia peragent. Nam si illi buccinæ signum maximè contemnant, ab ipsis tamen leonis rugitus vehementer timetur. Hactenus totius orationis propositio, partitioque suis locis & membris distincta, atque etiam exordio aptis ornamentis illustrata: nunc verò deinceps confirmatio est, eaque maximis orationis luminibus distincta, & rerum, sententiarumque pondere locupletata. Singulas namque partes Dei nomine vates persequitur, & nunc actoris, nunc verò iudicis personã sustinet.

Auditum facite in ædibus Azothi, & in ædibus terræ Ægypti, & dicite: Congregamini super montes Samariæ, & videte insanias multas in medio eius, & calumniam patientes in penetralibus eius.

IVDICIVM prolaturus Deus aduersus Israëlitas, ad spectaculum vicinas gentes vocat, à quibus accusationem, ferendamque sententiam probandam esse, certum exploratumque est. Eas autem potissimum nationes appellat, quæ præteritorum Dei erga eum populum beneficiorum testes, non sine suo magno malo, fuère. Namque Ægyptij, qui Israëlem seruitute oppressum retinere conarentur, ingenti accepta clade, & magna rerũ suarum calamitate ac iactura, contentionem remittere coacti sunt deique aduersus oppressores iudicium experiri: Palæstini verò multis sceleribus nobilitata gens, dum eosdẽ à suis locis & finibus arcent, fere omnes periêre; tantumque generis sui tenues reliquias in Azotho, Gaza, & Ascalone conseruarunt. Quoniam autem vtrisque magna, ex Israëliticarũ rerum felicitate, suscepta inuidia erat, manifestum est, ex earundem detrimento & calamitate, maximã nuntio etiam accepto, nedum spectaculo ipso, percipiendã esse voluptatem, sicut scriptum est: Fecit Dominus quæ cogitauit, compleuit sermonẽ suum quem præceperat à diebus antiquis; destruxit & non pepercit, & lætificauit super te inimicum, & exaltauit cornu hostium tuorum. In miseris autem rebus illud miserrimum omnino est, cùm quis accepta calamitate, suorum inuidorum auxerit voluptatem. quamobrẽ ne publica Israëlitarum clades ad hostes perferretur, Dauid vehementer metuebat: Ne annuntietis in Geth, neque annuntietis in compitis Ascalonis, ne forte lætẽtur filiæ Philistinorum, ne exultent filiæ incircuncisorum. His vero inuidis atque æmulis, iudicando, damnando & producendo Israëlitarum populo, spectaculum præbere Deus vult; atque eosdem suæ iustitiæ, seueritatisque erga Israëlem parat, quos olim misericordiæ testes & spectatores effecerat. Magna enim ex eo voluptatem percepturæ erant hæ gentes, quòd se ab Israëlitis sceleribus vinci, & ferendo supplicio etiam anteiri intellegerent. rem verò ipsam ad earum gentium reges perferri iubet, quòd ab ijs reliquus populus ad spectandum facilè possit educi. Iubet autẽ id per vates Deique nuntios curari,

Thren. 2.

1. Sam. 1.

Universidad de Deusto
Biblioteca

vt in regijs illorum populorum ædibus negotij huius præconium fiat: namque & re-
tior, & crebrior fama à regia domo in vulgus manare solet. Præconij autem formulam
præscribens ait: [*Congregamini super montes Samariæ.*] Samaria in cliuo sita erat, sicut lege-
ptum est. Emitque Amri montem Samariæ à Somer duobus talentis argenti, & ædifi-
1.Reg.16. cauit eum, & vocauit nomen ciuitatis, quam extruxerat, nomine Somer domini montis
" Samariæ. Erant autem montes continui ad eam pertinentes vrbem. In hos verò, quasi in
" theatrum aliquod Palæstini & Ægyptij Israëlitarum tragœdiam spectaturi conuocan-
" tur: Namque ex editioribus montibus, quæ inferius aguntur commodius spectari cla-
Matth.2. moresque audiri melius solent, sicut scriptum est: Vox in Rama audita est, ploratus &
" vlulatus multus. Rama autem celsum, editumque locum significat. Quæ autem &
qualia spectanda, audiendaque sint, statim exponit: nimirum ingentes ciuium, tum
alios vi opprimentium, tum etiam ab hostibus oppressorum tumultus. Hoc autem ad
ipsum vsque tragœdiæ pertinet exitum: magnus enim furor, & ingens tumultus spectan-
dus illis erat, cùm aliorum ciuium alios opprimentium, tum eorum qui ab hoste oppressi
essent Israëlitarum. Vtitur autem Vates Euthusiasmo figura, qua absentem futuramque
rem ante oculos statuere, præsentemq. facere, auctores solent: quod enim certũ, prouen-
mumq. est, id vt præsens affirmari facilè potest. Huius figuræ frequentissimus apud pro-
Psal.54. phetas vsus est, vt: Ecce elongaui fugiens, & mansi in solitudine. Et apud exteros etiam
" vates nõ est infrequens: vt, *Iam iam residunt cruribus asperæ. Pelles: & album mutor in alba.*
Horat. lib 2. od.10. *Calumniam patientes*, Hebraicè & Chaldaicè, *oppressos*. Namque, vt diximus, ad illorum
exitum hoc respicit, indicatq. quemadmodum Israëlitæ ab Assyrijs paulò post erunt tra-
" ctandi; nimirum magna vi, ingentique oppressione in captos sæuituris. Culpam verò
causamque ipsam quamobrem huiusmodi oppressionem perlaturi Israëlitæ essent, ante
oculos statim ponit.

Et nescierunt facere rectum, dicit Dominus, thesaurizantes iniquitatem & rapinam in ædibus suis.

CAVSAM quamobrem in ædibus, atque intra domorum penetralia, tumultu & tre-
pidatione loca omnia complẽda essent, exponit: Nimirum quòd ea omnia, etiam sec-
tissima loca, rapina, vi, iniuriaq. habitantiũ referta, diuini iudicij seueritate essent exp-
anda: cuius se testem profert Deus, vt quem nulla, neque aperta, neque occulta hom-
Psal.93. facta, aut consilia fallant, sicut scriptum est: Qui plantauit aurem non audiet? qui fin-
" oculum non considerat? Dominus scit cogitationes hominum: nedum quæ in cubicu-
" & penetralibus ædium aguntur, cognoscat. Diuinum autem testimonium verissimum
certissimũq. est: iuxta quod impossibile est, Deum mentiri, vt ait Apostolus. Igitur culpa
est, quod rectũ facere non nouerunt. huius culpæ probatio, ex studijs, atque ex euentis
ipso petitur. Omne, inquit, populi huius studium in diuitijs parandis consumitur: ea
autem per fraudem, calumniam, iniuriamque parari. harum verò artium, malarum
rationum nullam apud eos esse intermissionẽ, maxima atq. affluens diuitiarum copia de-
Eccle.40. clarat, quam illis huiusmodi artes suppeditant: non enim vtcunq. diuites esse, aut lau-
viuere ex rapina satis illis fuit, nisi eorum domus thesauris etiam obrutis defossisq. abun-
" darent. Atqui cum malè parta, malè cum domino dilabantur, sicut scriptum est: Omne
munus & iniquitas delebitur; consentaneum est, vt easdem sibi factas insidias experian-
tur, quas ipsi aliorum saluti, fortunisque fecerint.

Propterea hæc dicit Dominus: tribulabitur, & circuietur terra, & extrahetur ex te fortitudo tua, & diripientur ædes tuæ.

VT PAR pari referatur, tanto hostium impetu & trepidatione, Israëliticas res oppre-
mendas, diripiendasque esse dicit, quanta ab illis cupiditate, quanta insolentia, & illu-
ria quęsitas & partas cõstat. Nam ne quid earũ rerum, imò nequis eorum qui possederint
oculos, manusq. hostiũ fallere, aut effugere possit; cũ vrbs obsidebitur, in ædes irruent, ac
palatij abdita penetrabuntur. Idem autẽ Dominus, qui certissimus iniuriarum accusator
est, integerrimum se iudicẽ præbet. *Propterea.* vox hæc in sacris peroratã causam indicat.
Exod.33. quã iudiciũ statim sequitur seuerum. *Sic dicit Dominus.* Dicere apud Prophetas, consilium
certum, certãq. significat sententiam: Namque hoc verbũ rationis, cogitationisq. magis

quam verborum vim exprimit, vt: Et loquutus est Dominus ad Mosen dicens. [*Tribulabitur, & circuietur terra.* Hebraicè sic: *Arctator qui circuat terram:*] sic etiam Chaldaicè est. Arctatorem vocat hostẽ terram capitali odio, animoq. incenso inuasurum. Est autẽ eclyptica oratio, quæ certo verbi defectu, grauẽ in animo dicentis indignationẽ ex rei, de qua
5 fit sermo, indignitate ortam indicat, vt, Ibi fornicationes Ephraim, contaminatus Israël. Atq. eò vehementior dicentis vis, impetusq. arguitur, quò breuioribus ac paucioribus Hosee.6.
verbis sententia effertur: vt in hoc loco sic Hebraicè est; *Sẓar*; vnius syllabæ, vnoq. graui אר
accentu pronuntiata vox. Vt si quis iratus Hispanè pronunciet, *fuègo, ràyo, làndre*; & statim hæc addat, *que loqueme, quelo parta, que le venga.* Simili impetu hæc pronuntianda
10 sunt: *Tribulator, qui circuat terram.* Ita animatus tribulator veniet, & terram obsidebit, vt nõ modò effugium, sed nec morã quidem mortis aut abductionis assequi aliquis possit, nedũ res suas, quas tanto studio & iniuriæ festinatione partas coaceruauerat, eripere. [*Et extrahetur ex te fortitudo tua.*] sermo ad Samariam refertur, cuius neq. situ, neq. munitione, hostium impetũ retardabitur, quo minus ad ipsa vsq. regia & munitissima penetret, quo
15 aditum illi iam rapina iniuriaque patefecerat: eaque omnia diripientur, quæ malè parta & in thesauros fuerant coacta: nihil ex his reliquũ erit. Verùm ex hominibus, siqui fuerint reliqui, ij nimirum erunt, qui præ valetudine atq. imbecillitate, neque alijs damno aut malo fuerunt, neque hostibus aut timori, si prætermittantur, aut vsui, si abducantur, esse possint. Hoc est quod dicit.
20

Sic dicit Dominus, quomodo seruat pastor de ore leonis duo crura, aut extremum auriculæ; sic eruentur filij Israël, qui habitant in Samaria, in plaga lectuli, & in damasci grabato.

ASSYRIVM hostem leonis nomine dici, in superioribus similitudinibus est obser-
25 uatũ. Pulcherrima autẽ similitudine ostendit, quatenus totius Israëliticę gentis ab hoste reliquiæ sinendæ fuerint: nonnullis enim hominibus consultum esse voluit Deus, qui diuini iudicij seueritatem testari possent; rarissimos tamen, eosdẽq. imbecillimos quosq. fore, ait, quibus Deus ob innocentiam; hostis verò ob contẽptum, parcẽdum esse ducat. Perstitit autem Vates in accepta semel leonis translatione: Sicut enim id animal famem
30 suam primùm corde & visceribus, deinde aliorum etiam membrorum carne explet; siquid verò saturo relinquitur, id aut tibiæ, aut extremæ auriculæ cartilago est, quæ neq. carnis vsu, neque sanguinis gustu iuuare comedentem possunt. Atque huiusmodi reliquiæ à pastore inuentæ, ad gregis dominum deferri consueuerunt, ex quibus legitimũ raptus iudicium fiat, sicut scriptum est: Si comesta bestia, deferat ad eum rapturam, & Exod.22.
35 non restituet, ita etiam Deus in toto Samariæ corpore, quæ omnium Israëliticarum vr- "
bium postrema hostilem famem explebit, vnum atq. alterum à cæde eruẽdos curabit, eosque aut diuturnis morbis affectos, aut longa valetudine debilitatos, qui in lectis iam diu sint, & præ macie atque solitudine sese ab angulo lecti mouere & reuoluere non possint, nec ab altera sponda in alteram conuertere. *Damasci grabato.* Aliud latinum vul-
40 gatæ versionis exemplar habet *Damasco grabati*. Non vrbem hoc loco nomen *Damasci* significat, sed grabati partẽ; in qua moueri & reuolui is qui cubat potest. Vox enim deriuata est à verbo Massag, quod moueri & agitari significat: ex qua significatione nos cunę genus fuisse putamus, longo & diuturno morbo laborantibus ægrotis olim factitatũ; in qua sibi ipsis exercitationẽ & somnum, motioni principio leniter dato, procurare possint.
45 Itaque lectum pensilem, aut cunæ genus interpretamur: quo tropo non nisi debilissimos quosque, & bello ineptissimos, nullique vsui hostibus, si caperentur, futuros significauit. hos velut extremam & ignobilissimam eius populi partem, ab hoste relinquendos ait. Hi autem quibus in Samaria parcẽdum erat, pars fuère eorum septem milliũ, quos Deus
50 sibi relinquendos prædixerat Heliæ, quòd genua ante Baal non curuauissent. Non esse autem idem nomen Damasci vrbis, atque hoc quod in hoc loco legimus, ijs quidem qui Hebraicè sciunt, exploratũ est. Namque Damascus vrbs habet *sciboleth* punctum in litteta Sin: hoc verò Damascus habet *siholet*; diuisaque omnino alterius ab altero pronũtiatio est; vt ex sacrorum etiam librorum narrationibus constat.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Audite & contestamini in domo Iacob dicit Dominus Deus exercituum; quia in die cùm visitare cœpero præuaricationes Israël super eum, visitabo & super altaria Bethel. Et amputabuntur cornua altaris, & cadent in terram.

OMNIVM scelerum culpas merito supplicio expiandas esse prædicit vates; quo diuini iudicij æquitas integritasque probetur. Namque vt nullum Deo ab hominibus admissum peccatum probari; sic neque impunitum euadere potest, nisi legitima pœnitentia, deprecationeque cautum oportune fuerit. Contigit autem aliquado multa hominum delicta à Deo diutius sustineri atque dissimulari; non quidé quòd eiusmodi res approbetur, aut quasi leuis negligatur; quoniá nó Deus volens iniquitatē ille est: sed quòd lenta ira diuinus spiritus sit, atque ad expectandam ignoscendi causa pœnitentiá, quàm ad repetendas festinanter pœnas, multo procliuior, sicut scriptum est: Dissimulans peccata hominum propter pœnitentiam. & illud: Quia benignus & misericors est, patiens & multæ misericordiæ, & præstabilis super malitia. Verùm enimuerò cùm præfixum diuino consilio expectationis præterijt tempus, tunc se maturo iam & grauissimo supplicio illato non negligentem fuisse, Deus ostendit, atque antiquorum, nouorumque scelerum repetitis pœnis seuerum atque integerrimum iudicem probat, sicut scriptum est: Hæc fecisti & tacui, existimasti iniquè quod ero similis tui; arguam te, & ordinabo contra faciem tuam: Adde etiam quædam scelera esse, quæ quamuis turpissima grauissimaque natura sint, dissimulari tamen diutius, atque diuinam patientiam longius retrahere solent; cuius generis est idolorum cultus, atque ea fere omnia quæ sacram Dei maiestatem lædunt; vt impietas auguriorum, incantationúque studium, hæreses, blasphemiæ in Deum, ceremoniarum, legitimorumque sacrorum prophanationes, & quæcunque huiusmodi censentur. admiranda enim Dei in his omnibus, quæ ad se propriùs pertinent criminibus, iniuriisq. ferendis patientia; admiranda pœnitentiæ spectatio est. Quæ vero in hominum societate, fide, atq. iustitia violanda versantur scelera, ea iudicium, supplicium que maturare, ac nescio quo modo efficacissimis clamoribus diuinum animū ad vltionem solicitare solent, sicut scriptum est: Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra. Nunc igitur maledictus eris, &c. Verùm enimuero si prioris illius generis sententia grauissimis criminibus horum etiam alterius generis quidam quasi cumulus accedat, ea res impositum Deo onus adeo auget, vt abiiciendú celerrimè esse iudicetur. Ad hoc totum argumentum duobus illis aut tribus apud Isaiá versibus explicatur: Ne offeratis frustra sacrificium: incēsum abominatio est mihi. Neomenia, & sabbathum, & festiuitates alias non feram: iniqui sunt cœtus vestri, Calendas vestras, & solennitates vestras odiuit anima mea, facta sunt mihi molesta, laboraui sustinens. Hactenus prophanatæ religionis causa dicta à Deo apud Isaiam est: sequenti autem carmine, fidei, iustitiæque violatæ crimen infertur, atque ob eam rem frustra ipsis supplicium deprecari ostendit. Et cùm extenderitis, inquit, manus vestras, auertam oculos meos à vobis, & cùm multiplicaueritis orationem, non exandiam; manus enim vestræ sanguine plenæ sunt. Idem hoc idem argumentum à vate nostro hoc in loco tractatur. Namque Israëlitas iniuriis accersitos, & damnatos, tandemque ad supplicium producendos, aliorum etiam impietatis & superstitionis scelerum pœnas daturos esse, ait: Quamuis enim vano, alienos deos cultui diu operam dantes, impunitate hactenus vsi fuerint; tamen ea res diuiuinam patientiam patientiam, quàm facti probationem arguebat. Nunc verò cùm quarti etiam flagitiorum pœnas dederint, simul etiam & primi, secundi, ac tertij, atque propterea grauissimas dabunt. Ne vero huic rei aliquo modo inficias iri possit, certis signis & coniecturis diuinum de ea re consilium atq. iudiciū edendū esse ait: Nam quo tempore Deus in Israëlitas animaduertendū curauerit, eodem etiá tempore Bethelici templi aras funestádas, altaria ipsa euertenda hostibus committet, vt præsentibus hominibus testimonium, futuris verò seculis monimentum sit, eas aras, totumque illum cultum execrationi esse deuinctum. Quæ res vt certo, constanti, & diuinæ prudentiæ pleno consilio, ac non casu gesta esse videatur, futurū esse vt omnes singulorum altarium anguli exscindantur. Quoniá singularum altarium præcipuæ, augustissimæq. partes anguli sunt, quibus tota arę figura retinetur, atque binaquæq. latera altaris non sine mysterio vtrinq. cōmittūntur: ob eamq. rem

Exod.
Psal.5.
Ioel.2.
Psal.49.
Gen.4.
Isai.1.

præcipuè illa pars cæsarum victimarum cruore, & cùm initiarentur ipsa, & cùm immolandis hostijs frequentarentur, imbui consueuerat. Igitur per vates, piosq. homines publicè proclamari iubet Deus, & præteritorum & recentium criminum à Deo iudicium edi, eorumque eodem tempore pœnis inflictis, suppliciisque sumptis sententiam probari: cuius rei argumentum erit nefariorum altarium, & locorum, in quibus illa perpetrata sunt, excisio & ruina. eam autem certo modo, & execrationi idoneo Deus curabit edendam, vt non tota altaria cum templo, velut hostili quadam temeritate, euertantur, sed ipsa omnium altarium cornua, in quibus præcipua sanctitudinis ratio esse putaretur, consultò petita excindantur. Vt proditorum domus & loca, vnà etiam cum ipsis proditoribus, in æterni opprobrij monimētum, publicari, & solo æquari solent: ita etiam Dominus Deus exercituum, quo die in Iacob proditæ fidei facinora animaduertet, eodem etiam die & in Bethel altaria, in quibus commenta scelera admittebantur, nouaque etiam cōcipiebantur, excinderet. In eo enim loco celeberrimo cōuentu impiè atq. nefariē agebatur, ibidē fides ac religio diuina polluebatur. Vt igitur olim vani cultus, atq. à Deo execrati signum, altaris scissio, & cineris dissipatio, fuerat à vate datum; sic nunc certum ab Amolo signum publico testimonio confirmatum præscribitur, quòd singulorum altariū (nam plures iam aras hominū superstitio cōstruxerat) omnes anguli excindendi, inq. terrā deijciendi sint. Verba ipsa breuiter expendamus. Cùm Iacob nomen vates appellant, priuati adhuc Iacob, & fœdus cum Deo ineuntis meminisse oportet. cùm verò Israëlis appellationē vsurpant, eundem hominem fœdere iam inito, diuinis beneficijs ornatum honoribus auctum intelligunt, officijque faciendi admonent, aut proditi accusant. atque adeò hanc Theologis viris vtriusq. nominis rationem obseruari esse operæpretiū est, sicut scriptū est: Docere Iacob fœdus, & in lege sua lucē dare Israël. Ita alterum nomen, & alterum, diuersum, non eundem eiusdem gentis ordinem significat. Atque hoc in loco Israël de officij proditi causa appellatur, atque ob eam rem dicitur *Præuaricationes*, quod nomen, iuris ab inferiore per summum nefas violati, rationem habet: Namq. Hebraicè PESSAGH, legitur, de quo iam est à nobis aliàs dictum. Illa porrò appellatio Dei exercituum, cùm de paranda à Deo vltione sermo est, vsurpari à vatibus atq. ab alijs sacris scriptoribus solet, vt: Propter hoc ait Dominus exercituū Deus Israël: Heu cōsolabor super hostibus meis, & vindicabor de inimicis meis. Sed vt hæc omnia persequi longū est, sic & omnino prætermittere fuerit incōmodum. Quoniá autem non solùm præsentium iniuriarum culpæ, sed veteris etiam violatæ fidei præuaricationes, & scelera animaduertenda in Israële à Deo eadem opera erāt: & in his sceleribus puniendis, non solùm familiæ ipsæ proditorum ac sceleratorum hominum, quicunq. consilij & facinoris participes fuerint, perdi, atque extingui; sed domus etiá ipsæ, publica quoq. ac priuata loca, in quibus hæc excogitata, acta, atq. exercita fuerunt, dirui atque euerti solent. Hanc eandem in supplicio sumēdo rationē sequuturū se Deus ait. Primum publicus atq. cōmunis omnium locus Bethel; deinde quæ his dignitate & frequentia secundæ sunt regum atq. principum ædes: tum porrò & priuatorum hominum plurimæ domus; vt quisq. maiori culpa notatus fuerit, diruantur: eaque res perpetuam & sceleris & supplicij memoriam conseruet.

1.Reg.13.
Eccle.45.
פשע
Isai.1.

Et percutiam domum hyemalem cum domo æstiua: Et peribunt domus eburneæ, & dissipabuntur ædes multæ, dicit Dominus.

ET regiarum opum, & principum magnificentiæ, atque exquisitæ architecturæ est, commodissimas ad habitandum pro anni temporum rationibus ædes fabricare: atq. hoc genus in delicijs Asiaticos olim reges imprimis habuisse, multis vtriusque partis scriptorum lectionibus compertum est, sicut scriptum: Et rex sedebat in domo hyemali in mense nono. Et de Ægla rege Moab etiam legimus: & is sedebat in æstiuo cœnaculo solus. Totum hoc genus Persicos apparatus Græci & Latini auctores nominant. Vsque adeo autem in his rebus aucta luxuria est, vt commoditate non contenti, pulchritudini etiam studentes, exquisitis, & pretiosissimis materijs longè conportatis ædes construerent, quibus dominorum diuitiæ atque opes ostentarentur.

Hier.36.
Iudic.3.
Horat.li.1. od.vlt.

Igitur

Universidad de Deusto
Biblioteca

Igitur relictis cedris & cupressis, aliaque omni satis alioqui apta, grata, æternaque materia, quòd ea etiam inferioris ordinis hominibus suppetere posset, ebore vti cœptum est, atque ex pretioso, minus tamen natura sua commodo, elephantis dente, admirabile tabularum & trabium opus arte concinnari. huiusmodi domum ab Achabo superstitionis cultore rege ædificatam fuisse, memoriæ proditum est. In ijs ergo magnificẽtissimis & delitiosissimis ædibus commodissimè & suauissimè habitantes, illa præcipuè curabant & agebant, quæ otiosi, & voluptate diffluentes homines commentari, tractareque solebant, in quibus rebus superstitio est, sicut scriptum est: Incrassatus est dilectus, & recalcitrauit: incrassatus, impinguatus, & dilatatus dereliquit Deum factorem suum, & recessit à Deo salutari suo: noui recentesque venerunt, &c. Qui architecturæ peritiam assecuti sunt, nostram etiam in hoc loco de diuinis scripturis sententiam facilè probabũt: nempe multa esse disciplinam, cuius optimæ & maximę rationes diuinis in libris non continentur. Triplex Architecti finis, & in agendo intentio est, vtilitas, commoditas, & pulchritudo: quæ omnia in hoc loco apertè sunt à vate indicata. Communem igitur totius populi, ceterorumque conuentum, Bethel, deinde regias ipsas, principumque domos, ita vt nulli, aut propter artis, aut propter materiæ pulchritudinem, & magnificentiam parcatur, aliorum etiam priuatorum ædificiorum plurima diruenda esse, diuina decreuerat sententia. neque verò hostium solùm voluntate, qui pulchritudine, specie & arte, atque materia fortasse moti, clementes esse potuissent, sed ex diuini consilij sententia curandum, faciendumque erat. Namque rex proditorum res omnes perosas habet; quoque maiores, magnificentioresque sunt, eò vehementius perdendas curat, ne vllum nisi ad infamiam vestigium relinqui sinit. *Dicit Dominus.* Stabit sententia. Atque hactenus vaticinij primi explicatio est.

1.Reg.22.

Deut.32.

SECVNDI VATICINII ARGVMENTVM.

ACCVSAVERAT Vates Israëlitas in primo suo vaticinio; eodemque in crimine Iudæos etiam inuoluerat: atque ea quidem prima fuerat actio, qua vtrumque populum eodem superstitionis scelere contaminatum ostendens, eidem vltimi supplicij genere destinauerat. Nunc verò in hac secunda actione contra vtrumque populum seorsum, & Ephraitas videlicet, & Iudæos, causam dicit; & rerum partitione vsus, alia etiam superioribus criminibus crimina accumulat; eademque tum rerum, tum personarum, tum consiliorum circumstantijs amplificat. Primò enim loco Samaritanas feminas accusat, quòd illarum consilio, & hortatu, magnæ tenuioris fortunæ hominibus iniuriæ, atque damna fiant; quos grauibus ob eam rem pœnis, captiuitate videlicet publica, & turpissima, mulctandas esse praedicat. Deinde in harum inuehitur viros, quòd non solùm feminarum impulsu ad iniuriam faciẽdam sese deiecerint, sed vltro etiam à Deo suo ad vanum superstitionis studium transtulerint. Vtque pauperum vim per summam iniuriam fraudatis, ad feminarum luxum abutebantur, ita debitis Deo honoribus, & sacrificijs, ad vanos deos colendos vnà cum suis feminis nefariè fuissent abusi. Quintuplici autẽ proposita pœna mulctandos præcinit, fame videlicet, tribus de causis sese consequentibus, obortà; tum quòd hostem in agros populabundus impetum sacturus esset; tum quòd oportunæ pluuiæ cœlitus negandæ; tum quòd locusta immissa, perdendæ segetes essent: Quartum verò pœnæ genus pestem: quintum autẽ [illegible] bellum denuntiat; quo bello illorum res vexandæ, atque vehementer affligendæ deterendæque, non tamen funditus euertendæ forent. Atque hæc omnia & denuntiata & prædicta, tamen ab illis contempta esse intelligens, acerbo dolore affectus, atque ardentissimo pietatis studio incensus, miserabiles illis decantat elegos, grauissimoque luctu extremam totius Israëlis miseriam, eademque denuntiat, ad quam porrò deprecandam omni eos cura, omnique diligentia adhortari non desistit; atque vtrique partis ad eam rem comparatione facta, Dei videlicet, atque aliorum qui pro dijs colerentur, docet, nihil præstare posse cultos, nihil nocere neglectos. Contra verò Deum summæ esse virtutis, & ipsius etiam potentiæ, qui omnium rerum vim, naturamque, sua voluntate creauerit, & imperio moderetur, itaque luce eos perfundere, & cõtrà, nisi resipiscant, tenebris & misera calamitate inuolucre, [illegible] acerboque ac diuturno luctu afficere; vt totis Samariæ vijs & triuijs nihil nisi questus & [illegible] latio audiatur.

Hæc vbi aduersus Ephraitas perorata sunt, ad Iudæos sermo conuertitur; à quibus, inuidia & [illegible] tractationis causa, Israëlitarum calamitas vehementi studio expectabatur: eosque non minus Deo [illegible] esse affirmat, quorum nulla iam grata, acceptaque sacrificia sunt: Neque enim vlla cæsarum hostiarum [illegible] frequentia grata esse potest, vbi iudicium, misericordia, & iustitia, totum denique officium desideratur, vbi cum Dei cultu vanorum etiam Deorum cultus coniungendus esse creditur. Quamobrem eosdem vltra Damascum, Babylonem vsque abducendos esse ait; quosdam etiam ex illis inter Palæstinos, & Ammonitas esse dispergendos, quod contra omnem eorum expectationem & sententiam erat, qui præsentium rerum voluptate & vsu decepti, futuris malis neque prospexerint, neque per vates prænuntiatis, animum auerterint: quamobrem pestem sibi, bellumque paratum experiantur necesse est. Tandem autem vtriusque populi coniungendæ causa, orationem suam vates absoluit.

CAPVT IIII.

10 *AVDITE verbum hoc vaccæ pingues, quæ estis in monte Samariæ, quæ calumniam facitis egenis, & confringitis pauperes: quæ dicitis dominis vestris afferte, & bibemus, &c.*

15 PERORATA in genere iam Israëlitarum crimina, nunc deinceps in actione hac partitur & distribuit Vates, atque vnamquamque partem suis personis diligentiori iudiciorum forma refert: aliæ enim in eodem crimine alijs rationibus accersiri & possunt & debent. Nam quidam sceleris auctores; quidam mali consilij ministri; quidam etiam tutores, propugnatoresque se præbent. Huiusmodi igitur rationes Amos, qui Dei causam
20 agit, hoc in loco persequitur; atque grauissimam illam culpam attribuit feminis Israëliticis, tanquam primis auctoribus, quarum impulsu commissa ea fuerit. Deinde & in viros ipsos inuehitur, qui harum dicto & studio morem gesserint, & hoc antiquis idolatriæ sceleribus etiam tanquam cumulum addiderint: ita neminem qui culpa communicauerit, aut criminis, aut pœnæ expertem fore, diuino decretum iudicio est. Aptissima verò similitudine mulieres illas Israëlitarum Principum & magistratuum vxores,
25 vaccas appellat, easque pingues, siue Bassanitides cognominat, tum naturam, tum rationem dicendi antiquam, & elegantem sequutus: Namque in boum genere vaccæ natura inferiores, imbecillioresque sunt, & ad procreandam sobolem magis quàm ad aratri, cutrúsue laborem comparatæ; & qui magna armenta possident, hanc rationem
30 plerumque sequuntur, vt maribus ad rusticas operas productis, feminis ad prolem sufficiendam indulgeant. Illæ verò vbi pinguiores factæ sunt, & petulantius agere, & cornu etiam petere, & mares afficere, sibique præter omnes alias animantes allicere consuetuerunt. Atque adeo hanc rem, & à scriptoribus traditam, nos ipsi, quòd rei rusticæ studiosi semper fuerimus, sæpe obseruauimus: hæ taurorum pugnas arbitræ spectant,
35 victoremque libentius sequuntur, & nescio quomodo ad muliebre ingenium propius quàm cæteræ in animantibus femellæ accedunt. Quæ verò ex hoc genere pauperiores dominos sortitæ sunt, & fœtibus pariundis alendisque, & arationibus addictæ, confractiore animo, & corpore tenuiore atque imbecilliore sunt, tantumque aut herbis, aut fœno, dum otium suppetit, saturæ esse desiderant: ergo & mansuetiores multo sunt, &
40 minus etiam quàm aliæ lasciuiunt. Et quis hoc in muliebri sexu ingenium non facile agnoscat? Namq. id genus tenuioris fortunæ, & durioris, parciorisque vitæ viris addictũ, modestiam, pudicitiam melius colit, præcipuamque in alenda familia, liberisque educandis curam ponit. Contra verò si melioris conditionis & fortunæ viros nanciscatur, animum ab omni alia re ad luxus, & cultus, atque deliciarum studium traducunt,
45 (mulierem fortem semper excipimus, nec Sarras, aut Rebeccas, sed Hæuæ imitatrices, Iezabeles & Attalias in has partes vocamus) imperant primum istæ viris suis; deinde & alijs omnibus inferioribus hominibus virorum suorum opera, & obsequio, atque indulgentia sunt infestissimæ: Namque cum omnis earum cogitatio ad voluptatis studium intenta sit, cui nullum modum, & ob naturalem stultitiam, & ob ipsarum inter
50 se de fastu & luxu contentionem atque æmulationem, statuere ipsæ nouerunt, fit vt nihil satis domi esse possit, alienaque appetenda, & per summam etiam iniuriam inuadenda sint; id quòd cùm per se ipsæ præstare nequeunt, maritorum opera efficiunt, quos sibi obsequentissimos, aut blandis & mollibus artibus, aut summa etiam importunitate reddiderunt. Itaque varijs miserorum, reorum, clientum, consultorum, aut alijs rationibus oppressorum hominum spolijs, harum refertæ domus

sunt,

Universidad de Deusto
Biblioteca

ſunt, & ſuppellectili aurea, argentea, muliebri etiam ornatu ad faſtidium vſque profluentes. Namq. & veſtium his, ſtolarum, ac pallarum nullus modus, nullus certus eſt numerus: nouis enim & quotidie recentibus materiæ & artis excogitationibus veteres pro-
ſentibus cedunt, antiquiores improbantur, & futuræ etiã expectantur. Atque ita nil dum
rapinæ eſſe poteſt, quod huiuſmodi harpyarum articulos expleat. Non inconcinnè ergo
feminei ingenij, totiuſque naturæ vaccæ imagines & quaſi quædam ſimulachra ſunt
neque tantùm ab Amoſo paſtore effictæ, ſed ab alijs etiam antiquiſſimis ſcriptoribus
Pind. pyth. od. 4. expreſſæ ſunt. Namque Iaſon apud Pindarum ſeſe ex eadem vacca prognatum, ex quo
Creteus, & Salmoneus nati fuerant, affirmat. Igitur mulieres luxuriæ & petulantiæ in-
tres, ditiſſimas quaſque, & potentiſſimas feminas Samariæ ciuitatis totius regni pinguis-
pis, cui alia omnia oppida tributaria eſſent, vaccas Baſſan Vates nominat. vt enim Baſſan
paſtionum magnitudine & fertilitate, præter omnia alia totius regionis loca, nobilis, ar-
menta alebat pinguiſſima, ſicut ſcriptum eſt: Reducam Iſraël ad habitaculum ſuum &
paſcetur Carmelus & Baſan. Eſt autẽ hoc Metonymiæ genus, cùm vocabulum non pro-
Iſai. 13. priè, ſed propter præcipuã quandam rationẽ vſurpatur. Sic Arabã pro paſtore Iſaias dixit
Horat. Saty. 2. li. 2. ſic, *aper vmber*, Latinus dixit poeta. Vetus autem interpres nomen Baſſan nõ ex loci nota-
ſed ex ſignificationis rationibus reddidit, *Vaccæ pingues quæ habitatis in monte Samariæ.* Mon-
tana loca, ſi modò fertile ſolum ſortita ſunt, ob aquarum & arborum etiam ruſticanarum
copiam, alendis bobus cõmodiora habentur: id enim animal & fœno, ac herbis, arborum
frondibus libenter paſcitur: montes autem & æſtate herbas, & hyeme frondes ſuppeditant.
tant. atque hæc res Baſſan montem imprimis commendat; in quo præter paſtionum fer-
tilitatem, ingens generoſiſſimarum quercuum, vt apud Iſaiam legimus, copia eſt. Sunt
Iſai. 13. etiam quæ in montibus creſcunt animalia, natura feriora, ac robuſtiora: vt etiam mon-
tani homines. Ob eam rem non ſolùm dixit, quæ habitatis in Samaria, ſed in monte Sa-
mariæ: vt mulierum ingenium delicijs diffluens, in regia ciuitate educatum, petulantiam
oſtenderet, & impotentioris ſæuitiæ nota inureret. Atque his moribus idonea veritas
adiunxit: [*Quæ calumniam facitis egenis, & confringitis pauperes.*] Hebraica verba ſonant, op-
primere tenues, & conterere egenos. Neque enim vaccæ ferociores factæ quos petierint
ventilare vt tauri; ſed proſternere, & conculcare conſuetuerunt. Calumniam autem et
oppreſſionem fraude aut vi factam tenuioris fortunę hominibus, qui obſiſtere nequeant,
hac tranſlatione ſignificat; eamq. præſentibus verbis declarat. [*Quæ dicitis dominis vestris:*
afferte & bibemus.] Namq. illæ impulſu, hortatuq. ſuo, & aſſidua efflagitatione auctorum
Iuuen. ſaty. 8. viris ſuis ſunt, vt pauperiores opprimant homines, *Nec per conuentus, & cuncta per*
„ *oppida curuis Vnguibus ire parat nummos raptura Celæno.* *Dicitis*: Feminarum
„ orationem hoc verbo ſignificat, ex cogitatione, & libidinoſo illarum conſilio profectam:
„ nam dicere apud Hebræos iubere eſt, vt: Ipſe dixit & facta ſunt: ita illæ, vbi iam ſibi viros
ſuos blandis, aut etiam importunis deuinxerint moribus, cupiditatibus obtemperare co-
gunt: quod imperatiui verbi inductione Vates eleganter exprimit. *Afferte & bibemus.* Armenta
Hebraice in ſingulari *Affer*; ea vox vehementius imperiũ indicat. *Dominis veſtris.* Armen-
torum poſſeſſores domini vocantur: hi ſobolis procreandæ, reique augendæ cauſa, vacca-
nimium etiam indulgent, ita viri feminis ex quibus liberos ſuſcipiũt, nimium etiam ob-
temperare ſolent. Namque illæ ob eam rem quòd vtero geſtant, quòd lactẽ infantes alant,
nihil nõ ſibi licere putant. Dicitis ergo tauris veſtris *Affer & bibemus.* Ambo ſimul verba
parandarum rerum rationem malam, & turpem vſum ſignificant; Non enim dicunt
quære; ſed affer. Illud enim rationem, moramque aliquam cogitandi, & inuenienda
commoditatem, indulgere poſſet; hoc non poſſit, ſemper auferre iubent, vnde auferre
poſſit, nõ laborant; tantũ vt afferat imperant. Neque volunt domũ aut quæſtu, aut prædis
aut ſpolijs vacuos rediſſe vnquam, ſed vt rem facias, ſi poſſis rectè; ſi non, quocumque
modo rem. Coguntur ergo viri domini ſtupidiſſimi auaris & libidinoſis vxoribus parere,
niſi iratis ſibi, ſemperque infenſis vti maluerint. Illis autem vt nihil vnquam ad libidinem
faſtum, cupiditatemque explendam ſatis eſt, ſic nunquam illud verbum intermittunt
Affer. Ea verò quæ afferri ſibi iubent, non ad neceſſarios vitæ vſus, quibus quidem ſuffi-
eſſe poſſit, ſed ad delicias, ad voluptatem, eamque non ſimplicem vnius hominis, ſed
multa etiam non ſufficiant, ſed totius familiæ, ac aliorum etiam quibuſcum luxuriam
Ephe. 5. cietas & cõmunicatio eſt. *Et bibemus.* Sicut vno vini vocabulo omnem luxuriã contineri,
ſic ho-

ſic bibendi verbo omnem voluptatis vſum, & ſacri, & prophani auctores ſignificarũt. vt: Ephe. 5.
væ qui conſurgitis mane ad ebrietatem ſectandam, & potandum vſque ad veſperam. Iſai. 5.
[Et illud: *Nunc eſt bibendum, nunc pede libero pulſanda tellus, &c.*] Omnium igitur voluptatum & deliciarum flagrans & aſſiduum ſtudium, vox *bibemus* in futuro dicta ſignificat: „ Horat. lib. 1.
Namque eo verborum tempore aſſiduitatem in Hebraico ſermone indicari, ſæpe aliàs
5 diximus. Itaque illa maxima cura iſtis noſtris principibus, & ditiſſimis mulieribus eſt,
illud tantum negotium viris ſuis dandi cogitatio, ſcilicet, vt pauperiores & tenuio-
res hominum familias ſuis redditibus & diuitijs alant, tueantur, auctoritateque
defendant, vel potius vi opprimant, ſuperbia & inhumanitate peſſundent, calum-
nia, & malitioſa iuris interpretatione defraudent, exhauſtisque per ſummam iniu-
10 riam, rebus omnibus ſpolient: & duobus quidem tantùm verbis auaritia & luxu-
ria iniuriam omnem, earumque cauſas amplexus eſt vates: Ex feminarum namque
conſuetudine, luxuries plerumque in vrbe creatur; ex luxuria, auaritia, ex auaritia,
erumpit audacia. Atque hunc locum ſic Chaldaicè legimus: *Regna, & expoliabimus.*
Pulcherrimè profectò interpres ille rem nihil à vatis ſententia alienam expreſſit: quo vi-
15 delicet conſilio feminæ viros ſuos ad ambiendos magiſtratus impellant, vt ſcilicet per
regnandi potentiam aliena appetere atque auferre impunè poſſint. Huiuſmodi verò
flagitia, & luxurioſa auaritiæ crimina natura ſua grauiſſima, cùm vehementer diuinam
maieſtatem offendant, grauiſſimos habere ſolent pœnarum exitus, atque ijs ſimillimos,
quos ſtatim minatur Deus:

20

Iurauit Dominus Deus in ſancto ſuo, quia ecce dies venient ſuper vos: & leuabunt vos in contis, & reliquias veſtras in ollis feruentibus.

CERTISSIMAM ſententiam diuinum iuramentum arguit, & rem vt conſilio
deliberatam, ſic etiam iuriſiurandi ſanctitate confirmatam: [*In ſancto ſuo:*] Idem eſt
25 ac ſi diceret: *in ſanctitate ſua*: Namque Hebraicè ſic eſt. Sanctitas autem eximiam
quandam rationem ab omni vulgari re alienam ſignificat; qua Deus omnibus alijs re-
bus infinita præſtat virtute; vt iuſtitia, ſapientia, miſericordia, & alijs maximarum vir-
tutum generibus; ad quæ genera etiam dictorum, conuentorumque conſtantia &
30 veritas pertinet. Ex quo fit vt cùm præſtantiſſimum aliquod harum virtutum exem-
plum Deus ediderit, ſanctificari in ſacro ſermone dicatur; hoc eſt, ſuam maximam
præſtantiam, amplitudinemque teſtari. Atque huius ſententiæ multa à nobis loca in
ſacris literis notari poſſent, vt: in exitu Iſraël de Ægypto domus Iacob de populo barba- PGL.
ro, facta eſt Iudæa ſanctificatio eius, Iſraël poteſtas eius. hoc exemplum virtutis & miſe- „
35 ricordiæ ſuæ Deus edidit: iuſtitiæ autem & ſeueritatis illud Nadab, & Abiud igne cæ- „
litus tactis, ſicut ſcriptum eſt: hoc eſt quod loquutus eſt Dominus, ſanctificabor in „
ijs qui approximant mihi. Huiuſmodi igitur exemplum quo ſe ſanctificet, ſeuerum-
que & integerrimum iudicem, nec non maximi atque conſtantiſſimi conſilij eſſe te-
ſtetur, editurum ſe iurat Deus. Itaque iuſiurandum hoc ad officij diuini maieſtatem
40 auctoritatemq. pertinet, ac ſi dicat: & fuerim ego ipſe meæ ampliſſimæ dignitatis im-
memor; & prophanator, niſi hæc quæ modò comminatus proponam, propediem re
ipſa præſtitero. Sic Reges coronæ ſuæ iuſiurandum in grauiſſimis rebus interponere
conſueuere. Alia verò ratio eſt cùm Deus per ſemetipſum iurat; cui quidem explican-
dæ minimè hoc in loco vacamus. [*Quia ecce dies venient ſuper vos.*] Nihil eſt quod ho-
45 mines de mentis ſtatu grauius deturbet, quàm humanarum rerum ex ſententia ſucceſ-
ſus: Sæpe enim vſu venire videmus, vt qui præſentium rerum proſperitate, vitæq. com-
moditate vtuntur, ebrietate & dementia deprauati, neque præteritorum recordentur,
neque futuris vnquam rebus cauendum ſibi eſſe arbitrentur; atque ita ſecundis rebus,
& præſenti tranquillitati fidant, ac ſi in ipſo iam portu conſtituti nullam tempeſtatis mu-
50 tationem pertimeſcerent. qua quidem in re ſimiles omnino beluis ſeſe exhibent, qui-
bus præſentium temporum tantùm vſus, nulla futurorum cogitatio, nulla prouiden-
tia eſt, ſicut ſcriptum eſt: Homo cùm in honore eſſet, non intellexit, comparatus eſt „
iumentis inſipientibus, & ſimilis factus eſt illis. huiuſmodi autem hominibus quo mi- „

Universidad de Deusto
Biblioteca

nus credita, atque expectata periculi tempestas fuit, eo grauius cùm fuerit obla-
sentitur, & capiendi consilij tempus, locumque omnem occupat. Huius generis co-
tum feminarum Israëlitidum delicijs, & stultitiæ prædicit vates: venturos videl-
cet esse dies iis quos agunt lætissimos omnino dissimiles, super eas autem, ait, vt impe-
ratas, nihilque tale cogitantes, subitò oppressuram procellam significet: non enim po-
nè paulatim secutura illas, sed repente inuasura calamitas fuerat. Assyriorum namque
Rex bellum securissimis Israëlitis attulit: quis autem eos exitus maneret? nimirum
præsentibus omnino delicijs, mollitudinique vitæ contrarius. atque eo grauior, quo
magis à consuetudine esset alienus. [*Leuabunt*, inquit, *vos in contis, & reliquas*
vestras in ollis feruentibus.] Nisi nobis Hebraica veritas, vnde primum verborum
petatur, præsto esset; huiusmodi hoc loco sententiæ ratio reddi posset: vaccarum
carnes in vectibus esse asportandas; minoribus verò carnium portionibus paratis
re ollas, per milites iter agentes in coquendis: quando huiusmodi interpretatio ma-
gis cum vaccarum similitudine conuenire videretur, quàm aliæ, quæ plures huius loci
sunt; quanquam neque illa quidem cum re ipsa aptè cohærere potuisset. Omnes
enim huiusmodi rationes vaccas illas à militibus occidendas & dilaniandas, atque
earum carnes asportandas fuisse arguerent. nihil verò tale accidisse legimus, sed ma-
uentes feminas, cum iis qui ex bello reliqui fuerant viris, captiuas abductas esse.
Ergo vaticiniorum rationem & sententiam à rei ipsius veritate ad aliam cogitatio-
nem atque sensum commentando transferre, religio est: Quam quidem ob rem
locum ipsum, vt Hebraicè est, diligenter expendentes, sic reddimus: [*Et aspe-*
ros in frigoribus: & nouissima vestra in ollis piscium. Atque hæc aptissima quidem, ne-
cisque cohærens cum re ipsa sententia est; nihilque à vaccarum pinguium simi-
tudine dissentit: Namque in superioribus, dum feminarum delicias & luxum
describeret Vates, vaccas Bassan pingues in Samariæ montibus habitantes appellauit,
deinde à similitudine ad rem ipsam rediit, & earum studium omne indicauit, & ex-
tionem retulit. Afferte & bibamus. Atque hoc modo mulieres illas esse delicatis-
mas, quibus vtorum omnium summa in voluptate posita esset, declarauit. Iam ve-
rò quàm graues illis ob eam rem subeundæ miseriæ sunt, ex comparatione docet: ca-
ptiuas enim illas, atque longè à patria abducendas fore prædicit. ex qua re duo gra-
sima sibi delicatissimis incommoda consequantur necesse est, alterum viarum, itineru-
que labores erunt; alterum, victus ratio ab illis deliciis & voluptatibus longè alienus.
Nam quæ in amœnissimis Samariæ montibus delicatè & molliter viuentes, tempe-
& salubri cęlo fruebantur, nunc deinceps in varias regiones abductæ, grauissimos vi-
rum labores, & temporum iniurias, maximè frigorum hyemisq. vim pinguibus & mo-
libus vehementer inimicam, perferre cogentur; atque horum laborum & perferendi
rum finis miseriarum nihilo fuerit aut gratior aut felicior, quippe quas vt vitæ atque fi-
tunæ infima condicio, sic etiam victus manet sordidissimus: vbi enim à domini
in diurno opere faciendo exercitæ fuerint, tandem non ornatis apparatisque con
sed piscium ollis vilissimo & grauissimo omnium cibo famem pellent: neque ve-
piscibus aut generosis, aut suaui aliquo condimenti modo paratis, sed vilissimis, &
olla temerè atque inculte etiam elixis, qualibus seruorum ergastula pasci con
runt, eas vsuras esse affirmat. Atque ob eam rem & pisces, non vt Latinè
in plurali numero, & masculino genere; sed feminino, & singulari dixit. hanc
rem Hispanus sermo exprimere apte valet, hoc modo: *Y vuestro paradero es*
pescado. Nouissima, inquit, vestra; hoc est, omnium laborum recreatio, & vo-
rum summa piscis olla tandem erit, quali victu serui vtuntur, & quali etiam Israëlitæ
dum in ergastulo apud Ægyptios essent, vtebantur, sicut scriptum est: Recordamur
Num.11. » cium quos comedebamus in Ægypto gratis. Gratis inquiunt, eo quòd vilissimis, & de-
iectissimis, atque nullius pretij vti consueuissent. Huiusmodi ergo tandem victum
victum ab Israëliticis feminis colendã esse vates prædicit: qua oratione miseram illam
laboriosam captiuitatem denuntiat, qualem antea neque timuerint, neque oblatam
ob diuersum anteactæ vitæ vsum tolerare, nisi grauissimè, & iniquo animo, queant.
Atque hi loci qui à Vate nostro in prædicenda Samaritidis feminis seruituris

ex comparatione tractantur, oportunè etiam ab alijs vatibus in eadem sententia occupari
solent. Nam & Hieremias sic: Descende de gloria, & sede in siti, habitatio filiæ Dibon. Hier.48.
Et Ezechiel: hæc dicit Dominus, & comedent filij Israël panem pollutum inter gentes Ezech. 4.
ad quas eijciam eos. Et Oseas: Et in Assyrijs, inquit, pollutum comedent. De viarum »
5 verò difficultatibus, & durissimo à patria exilio, deque præteritæ mollitudinis recorda- »
tione sic Isaias aduersus Tyrum prædixit: Ducent eas pedes sui longè ad peregrinandũ. » Isa.22.
Quis cogitauit hoc super Tyrum quondam coronatam? Idem etiam Babyloniorum fu- »
turam captiuitatem præcinens, hanc eandem rem plenissimè tractauit: Denuda, inquit, » Isa.47.
filia Babylonis, denuda turpitudinem, discoperi humerum, reuela crura, transi flumina. »
10 Et paulò inferius: Nunc audi hæc delicata habitans confidenter, &c. Igitur vtraque res »
ad illius summæ luxuriæ contrarium durissimum exitum pertinet: ad ignominiosam »
verò abductionem illud:

Et per aperturas exibitis altera contra alteram.

15 SVMMAM illis in ipsa calamitate solitudinẽ fore significat, quas olim frequentia & celebritas vehementer delectabat, quæ vt vaccarum armenta gregatim agentes, delicijs & voluptatibus diffluebant, dominisque vrebantur obsequentissimis, atque ex vrbe ad cœnas, conuiuia, in hortis, in siluis, lucisque passim & tributim celebranda magno cum apparatu prodibant, tum hominum cateruis, tum ancillarum & pedissequarum gregi-
20 bus comitantibus: cuiusmodi splendida pompa diuites feminæ maximè delectantur. At verò cùm calamitas illis accesserit, omnia hæc contra experientur; non enim solum abducendas, sed singulas etiam seorsum, separatimque sine vllo honore producendas esse prædicit: Namq. domorũ & vrbis mœnibus ruptis, atque vrbe expugnata, vt quæq. prima militi atque hosti domos penetranti occurret, ita sola capta abducetur, non per
25 portam aut ædium, aut vrbis, sed per rupturas ipsas murorum; vt alia parte mater, alia filia, alia etiam soror exire coacta, alia frater productus, alia maritus abductus, desiderio, solitudine, metu atque cura distineantur: Vnaquæque enim non modò suam miseriam, sed eorum quos charissimos habuit, desiderium grauiter & iniquè feret: tum suspenso incertoque animo semper erit quid illis acciderit, nesciens; atq. in ijs cogitati-
30 onibus miserrima atq. infelicissima omnia suspicari & timere cogetur. Hæc adeò ex illa superbia, ex illa pompa, ex illa rerum felicitate mutatio Samaritides vaccas manebat. *Altera contra alteram*, hoc est, singulæ per singulas aperturas: Namque Hebraicè sic est: *Vnaquæque è regione sua*. Sic in libro Iosue in eadem sententia est: Et muri Hiericho cor- » Iosue 6.
ruent, & ingredietur populus vnusquisque per locum contra quem steterit; vt neque »
35 simul per portas abductæ, aliæ alias qua parte abducantur, videre possint, neque quò »
tandem peruenturæ sint; & an sibi iterum occurrere contingat certi aliquid sibi pro-
mittere: quàm autem acerbus hic dolor, quàm anxia solicitudo, quàm perpetua sit, vel ex ipsarum exemplo vaccarum intelligi facilè potest; quas cùm à vitulis suis, atque ab aliorum boum quibuscum pascebantur, consuetudine abductæ fuerint,
40 magno dolore, solicitudineque affici solere, perpetuus mugitus declarat, sicut scriptum 1.Sam.6.
est: Et tulerunt duas vaccas quæ lactabant vitulos, & iunxerunt ad plaustrum; vitu- »
los autem concluserunt domi. Ibant autem in directum vaccæ per viam quæ ducit »
Bethsames, & itinere vno gradiebantur per gentes, & mugientes, &c. Summum »
ergo dolorem, maximam suorum solicitudinem, cum suarum etiam miseriarum sensu,
45 & cum summa ignominia & dedecore subeunda illis esse ostendit Vates. Quasdam ergo, ait, ex Samaritide gente feminas abducendas sine honore esse, quæ non per domorum, aut vrbis portas, sed per oblatam primum murorum rupturam essent extrahendæ: alias verò metu perterritas, & suæ tantùm saluti consulentes, consilij, animique inopes, per domorum & murorum aperturas effugientes, neglectaque
50 domo & familia, omnibusque alijs rebus saluti posthabitis, qua parte commodissimè possent, sese in regiam arcem summa cum trepidatione coniecturas, eam rem effugio sibi esse posse putantes. Quod in desperatis iam belli tumultibus, & hostium irruptionibus vsu venire videmus, vt imbellis ætatis & sexus turba aut ad templa, si minutoria sint, aut ad regias, numinis fidem, vel regiam protectionem, vel loci firmitudinem præsidio vitæ sibi fore sperans, confugiat. Consueuere autem olim reges,

Universidad de Deusto
Biblioteca

maximè verò qui Asiam incolebant, arces, regiasque suas extra vrbem secundũ muros, in commodissima tamen & tutissima loci ipsius parte ædificare; quòd eam rem ad regis maiestatis decus pertinere arbitrarentur, ne ipsi communi cum cæteris ciuibus portarum & murorum custodia, & clauibus ijsdem tenerentur conclusi, sed se potius, aliorum protectores & propugnatores professi, seorsum tuto in loco collocarent, vt gregum & mentorumque pastores non intra ouium caulas, sed secundum ipsas figere tentoria solent. Hunc morẽ in tota Syria & Arabia Regibus & principibus seruatum, in Aphraca, & in nostra etiam regione ab Isinaëlitis, qui hæc loca occupauêre, retentum fuisse, ipsa illorum opera, & operum quæ extant, vestigia declarant: atque etiam nonnullis in locis cuniculi, & specus visuntur ab vrbe ipsa ad arcem vsque pertinentes, per quos verisimile in alterum locum aditus in rerũ turbatione & periculo esse posset. Ad huiusmodi aperturas & cuniculos ciuibus tantùm notos, hostibus verò ignotos, hæc etiam vatis oratio pertinet, quas à mulieribus subeundas esse prædicit, vt ad arcem confugerent: Namque per portas aut publicè effugiendi copia nulla illis tẽporibus esse posset, cùm arces clausæ, & portæ vrbium ab hostibus essent obsessæ. hoc est quod dicit:

Et proijciemini in Armon dicit Dominus.

ARMON vox hebræa est, & palatium, arcémue significat. Verbum autem *proijciemini*, Hebraicè est, *conijcietis vos*: Coniunctio verò *&* aperturarũ nomen ad hanc rem significandam, pertinere etiam facit: Namque aperturarũ nomine cuniculos illos, & specus antea apertos intelligimus. Quoniam verò harum, quæ Samaritanis feminis aduenturæ erant, ad calamitatum causa, non solùm iniuriarum, sed superstitionis etiam studium erat: adeò quam etiam rem feminarum ingenium & animus vehementer propensus est; atq. eum errorem tueri studiosissimè solet, vt ex multis sacrorum librorum locis obseruauimus. Huius rei causa & hoc illis crimen refert, & apertissimis argumentis perorat: Namque conceptum animo scelus nulla alia re melius arguitur, quàm si operum, studiorum, actionumque erga eam rem assiduitas demonstretur. Illarum ergo feminarum, atque etiam virorum Samaritanorum in hac re flagitium, ex ipso communi omnium & perpetuo studio ostenditur; vt futuri iudicij æquitas ipsis illorum actionibus manifesta probabilisque omnibus fiat; quippe cùm in ipso scelere à quo iam sæpe deterriti fuerant, tamen occupatos atque alligatos pœna ipsa oppressura sit: Quamobrem eos vt propositi tenacissimos homines, atque studij sui vrgentissimos, ironica permissione alloquitur, tam viros quàm feminas, iubetque vt studiũ suum, quando sic stat sententia, diligenter exequantur: namque ea res certius & maturius illis exitium, vaticinij autem sui certiorem parabit euentum.

Venite ad Bethel, & impiè agite; & ad Galgalam: & multiplicate, & offerte mane victimas vestras, tribus diebus decimas vestras: Et sacrificate de fermento laudem, & vocate voluntarias oblationes; & annuntiate: sic enim voluistis filij Israël, dicit Dominus Deus.

MAXIMA hominum insania, & constans exucti semel erroris studium, affectatique sceleris exemplum hoc in loco à vate notatur & proditur: Eiusmodi enim hominum ingenium est, vt cùm à suscepta impietate & superstitione, meliori consilio ad sanioremque mentem reuocari sese sentiant, tum maiori conatu atque impetu in eandem curam & cogitationem incumbant; neque sese ab eo errore deduci patiãtur, sed tanquam aspides surdæ aures suas, ne sapiente incantatione feritatem & amentiam deponere possint, obturent, atque veritati, sapientis consilij rationibus impetu & tumultu facto, obsistant; in eoque vehementius neruos omnes contendant, vnde maiorem sibi errorem & grauius periculum creari audierint. Prædicabat Paulus apud Ephesum, atque homines ad veræ diuinitatis rationes cognoscẽdas vocabat; qui cùm intelligerẽt Dianæ numen illa oratione in dubiũ incertumq. reuocari, paucorum hominũ (quibus ea res in eo modo esse poterat) consilio & opera effectum est, vt populari motu ac tumultu ventilato obstreperetur, & Dianæ numen, & sanctitas, Ephesiorumq. celebritas, insano vulgi clamore assereretur. Huiusmodi autem insaniæ Israëlitæ à Vate notantur, quos quo magis vates

Acto.19.

vates cura atque sapientiori consilio à superstitione ad sanam mentem reuocandos curarent, eo ardentioribus animis & studijs, frequentioribusque commentis, atq. assidua magis opera insaniam suam fouere, defendereque solitos ait. Quam ob rem insanabiles sese effecisse, omnemque salutis viam sibi præclusisse dicit; tantumque ex auditis vatũ orationibus euenire, vt grauiori supplicio tandẽ sese dignos reddiderint, & decantatas aduersum se prædictiones certissimas sua temeritate, & erroris pertinacia effecerint. Vtitur ergo vates permissione, non illa quidem quæ consilium, sed quæ Ironiam dicentis significet; cùm id permittitur quod minus ex dicentis sententia, magis autem ex eius ad quem sermo fit, libidine & voluntate est; sed tamen aliàs certam eius, qui dicit, rationem reddat. Cuiusmodi illud est: Lætare iuuenis in adolescentia tua. Et illud: *I nunc, & ventis animam committe.* Concedit ergo illis interim vt studijs & consilijs suis eo studiosius vtãtur, quo diligentius à vatibus deterrentur; non quidem qui suadeat aut hortetur, sed qui deserti officij grauius illos insimulet: Nam cùm se magis ac magis à superstitionis studio ad veræ pietatis cultum reuocari intelligebant, tunc magis illi quasi remis & velis in eam partem, quæ fugienda fuerat, contendebant: frequentibus enim sacrificijs, ritibus, & ceremonijs superstitionem colere & tueri nitebantur. Hoc est quod ait: *Venite ad Bethel, & impiè agite.* Bethel, Luza olim dicta, nomen hoc à Iacob accepit; qui eo in loco diuino oraculo de arcanis ad se, atque ad totum hominum genus pertinentibus rebus per quietem fuerat edoctus. Is quidem locus sacer tam diu fuit, quàm diu ad eius beneficij memoriam est frequentatus, domusque Dei appellabatur. Postquã autẽ ab Israëlitis regibus vt impiæ superstitioni seruiret, oportunus visus est, ex eo prophanus, execrabilisque redditus nomen Bethel in Bethauem ex diuino consilio & vatum procuratione mutauit: quòd in illa æde impietas & superstitio coleretur. Hoc vates antithesi vsus Israëlitis obiicit: Ite, inquit, in domum Dei, & impiè agite: quasi verò olim dominus Dei dicta ex eo fuerit, quòd illis in impietatis vsum cessura esset. Hæc humani ingenij peruersitas est. *Et ad Galgalam.* Galgal locus fuit, in quo à filijs Israël Cananæorum regionem primum occupantibus, sacrum Dei tabernaculum fixum, atque religionis causa frequentatum est, Vbi verò regum, regnorumq. diffidia factã sunt, hic locus à falsis vatibus, qui Israëlis partes susceperant, Hierosolymitano templo ad religionis cultum præferebatur, sicut apud Hosseam legimus: Omnis malitia eorũ in Galgala. Ad eum igitur locum frequentandũ Israëlitas ironicè Amos hortatur, vt ad Berhel: quibus in locis ab illis impiè & superstitiosè agebatur, atque eo ardẽtius & studiosius, quo magis à sanctissimis & veracissimis vatibus deterrebantur. [*Et multiplicate præuaricationem, & offerte mane victimas vestras.*] Hoc est, si non satis vobis est Bethel ad impiè agẽdum, addite etiam, vt facitis, & Galgalam; in qua præuaricationis & defectionis studijs liberius etiam commodiusque vacetis. Id autem sacrorum faciendorum frequentia, atque assidua celebritate fiet, singulis diebus mane victimas offerendo, & tertio quoque anno decimas, ad leuitarum & pauperum vsum in lege paratas, ad sacrarum epularum vsum in ea loca comportando: Namque hæc omnia in sancto atque electo loco agi, curarique lex præcepit, quæ ab illis ad alia loca per summam impietatem translata sunt. *Tribus diebus decimas vestras*, tribus annis nam dies pro anno in loco vsurpari obseruatum est, Vt: Qui vendiderit domum intra vrbis muros, habebit licentiam redimendi, donec vnus impleatur annus. Hebraicè est, *Dies erunt redemptio eius*. De decima verò anni tertij sic scriptum in lege est; Anno tertio separabis, aliam decimam ex omnibus quæ nascuntur tibi eo tempore, & repones intra ianuas tuas, venietque Leuites, qui aliam non habet partẽ, nec possessionem tecum, & peregrinus, ac pupillus, & vidua, qui intra portas tuas sunt, & comedent, & saturabuntur, &c. [*Et sacrificate de fermento laudem.*] Sacrorum omnia genera hæc ad Deum certo in loco pure sanctéque colendum instituta olim fuerant, quæ ab istis impiè contaminata, atque ad superstitionis vsum translata fuère: Panes quoque fermentatos cum hostia gratiarum, quæ immolatur pro pacificis, ait lex: [*Et vocate voluntarias oblationes.*] Vota quæ religionis causa nuncupari, & in sacro templo solui consueuerant, ab istis prophanata etiam, & ad Deorum cultũ traducta sunt. Vocare voluntarias oblationes, idem quod Latinis nuncupare vota est. Sed quid inter votum & voluntariam oblationem interest, aliàs à nobis Deo duce dicetur. [*Et annuntiate.*] vota nuncupata facite, & pronuntiate, vt astrictiori eorum religione teneamini. [*quoniam sic voluistis*

Eccle.11.

Iuue. saty.12

Hos.9.

Leuit.25.

Deut.24.

Universidad de Deusto
Biblioteca

filij Israël. Exhortatione hac non tam consilium, quàm apud quos dicitur studium pro-
ferentis declarari hæc cumprimis oratio indicat. Hebraice est: [*Sic amauistis:*] ac si di-
ceret, agite, agite; nunc maximè in id studium, in quo estis, incumbite; cùm maxime
reuocamini ab ijs qui vobis optimè consultum esse voluere, quando ea insania laborare
cœpistis, vt libenter infelices esse optetis. *Ait dominus Deus:* Ipse Deus iudex integerri-
mus, qui occultarum etiam cogitationum testis, arbiterque est; sic vobis placuisse confir-
mat. Quæ verò, ac quantæ vos miseriæ maneant, quæ istis studijs occupatos oppressurae
sint, auditote:

*Vnde & ego dedi vobis stuporem dentium in cunctis vrbibus vestris; &
indigentiam panum in omnibus locis vestris; & non estis reuersi ad me,
dicit Dominus.*

PLVRA interdum pœnarum genera à Deo in hominibus consumi, non perdendi,
sed corripiendi, atque ad bonam frugem, sanitatemque reuocandi causa, diuina scriptura
passim, & hoc in loco testantur: quæ tamen illi, aut casuum & temporum vicissitudines,
aut priuatum saltem de quibusdam, non commune Dei de omnibus iudicium interpre-
tentur: in quo Israëlitas quinquies etiá verberibus stimulatos, ac cæsos, tamen nunquam
resipuisse videmus; neque impiè agere antè destitisse, quàm cumulata, expletaq. nequi-
sura, extremum sibi conseiuerint excidium. Magnum hoc & manifestum humani ho-
poris, atque affectatæ insaniæ argumentum est. Primum verò stimulum quo illos Deus
ex pluribus ad resipiscentiá incitaret, carnium, annonæque penuriam fuisse, vates decla-
rat; quam non ex pluuiarum cessatione, sed ex hostilibus excursionibus contigisse inter-
pretamur, quibus per singulos annos è vicinis regionibus infestabantur, ita vt agrorum
populatione, & armentorum crebra abactione affecti, omni annona destituerentur.
Hoc autem iusto Dei iudicio illis accidit, qui per nefas frumento & carnibus diuino
munere concessis, ad superstitiosum vanumque cultum abusi fuerant, eaque à veræ
religionis rationibus ad impietatem traduxerant. Meritò igitur earum rerum vsu pri-
uati sunt, quas illi nefario consumebant abusu. *Vnde & ego.* Illationis vim habet & con-
tentionis oratio hæc: contendit enim cum superiori sententia, & rem nó casu, sed certo
consilio gestam probat. [*Stuporem dentium.* Hebraicè, *munditiem dentium.* Carnium autem
desiderium hæc significat figura; ex consequenti enim ducta est: Nullius enim alius
escarum generis reliquiæ dentibus inhærere magis solent, quàm carnium: fibris quidem
& tenuibus filis iuncturas ipsas molarium, & caninorum cauitates subeuntibus; quæ
nisi instrumento aliquo à prandio extrusæ expurgentur, molestiam imprimis grauem
ori halitum afferunt. Acutos ergo ex apta materia paxillos ad eam rem ministrare
qui elegantius viuere voluere, cura est. Itaque dentibus magis adhærescens cibus, con-
Num.11. nes sunt, sicut scriptum est: Adhuc carnes erant in dentibus eorum, &c. [*Et indigentiam
panum in omnibus locis vestris.*] Hæc hostium excursionibus, populationibus, & latrociniis
Amos 3. " accidisse diximus: Nullum enim malum in ciuitate est, quod non faciat Dominus, &c.
" per vates suos à se factum esse testetur, vt in superioribus iam cognouimus. Hoc autem
Isai.9. " idem est atque illud quod ab Isaia dictum fuit: Aram ab Oriente, & Palæstini à tergo, &
" comederunt Israël in toto ore, & in omnibus his non est conuersus ad percutientem eum.
" Quamobrem & apud hunc Vatem subiungit Deus: [*Et non estis reuersi ad me dicit Domi-
nus:*] qui non vt perderet, sed vt corrigeret, cædebat. Igitur & secundo stimulos adhibe-
uere oportuit.

*Eo ego quoque prohibui à vobis imbrem cùm adhuc tres menses superessent
ad messem.*

MAGNÆ Dei prouidentiæ est efficere, ne quid aut secũdum, aut aduersum casum ac-
cidisse videatur: Nam qui ea quæ euenium, non tam consilio, quàm naturæ, aut
temporum ratione definiunt, scelerum conscientia, & diuinorum suppliciorum metu
minus terreri solent. vt ergo huiusmodi occurratur insaniæ, certis quibusdam ratio-
vtramque rem & præmia videlicet & pœnas insignire Deus solet: quæ, nisi plane cæci
& stupidi esse velimus, consilio & prouidentiæ adscribi debeant: Nam cùm multa
lorum multa genera sint, ex his autem vnum in naturæ materia edi soleat, vt in pluuiis,

ignibus, fulgetris, niuibus, grandine; & alijs quæ in sublimi fiunt; huiusmodi aliquid vbi
ad miraculum vsurpatur, præsenti nota signari ita solet, vt diuinum potius, atque ad cer-
tam rem significandam paratum, quàm naturale opus esse intelligatur: vt quod certis
horis, locis, temporibus, occasionibus ea fiant, quibus aliàs fieri non soleant: quæ omnia
5 obseruantibus hominibus diuinæ prouidentiæ, & certi consilij argumento esse possint.
Hæc autem nos aliàs longius, si Deus annuet, persequemur. Nunc verò oblatum de hac
re locum explicabimus. Cùm hostium excursiones, & latrocinia, humano potius & ho-
stili odio, quàm diuino consilio populus adscriberet, alius lapis mouendus fuit, alio fla-
gello plebs cædenda: cuius vim nemo humanam, sed vel diuinam, vel naturalem di-
10 cere posset. Ea verò fames etiam fuit ex annonæ penuria allata, quæ vt grauior, certiorq.
esset, hoc modo parata à numine est, vt primo anni tempore ante sementem oportuna
pluuia inuitati aratores, messis spe concepta, in serendis agris & operę plurimum, & fru-
menti ponerent: quod aliàs, si priores illæ autumni tempore pluuię defecissent, non semi-
natum, ad famis partem subleuandam vsui esse potuisset. Sed vbi iam terræ sulcisque
15 creditum, ac natum in herbam creuisset, eorum imbrium, quibus oportuno succo im-
pleri, & fœcunda reddi sata solent, penuria & defectu corrupta sunt, vt neque fructu,
neque culmo cultores suos iuuarent. Huius autem sententiæ hic versus est: [*Et ego quoque
prohibui à vobis imbrem, cùm adhuc superessent tres menses vsque ad messem.*] Hæc pluuia sero-
tina in sacris, illi regioni familiaris, diuinisque promissionibus certa fuit. Hæc diuini
20 consilij ratio, hæc parata pœna, & ad correctionem munita via est; quam ne naturæ, aut
temporum vicissitudinibus adscriberent, sic est prouisum:

Et plui super vnam ciuitatem, & super alteram ciuitatem non plui:

25 NAM si communis pluuiarum defectus esset, iam ab ijs qui diuinum auersarentur
consilium ad certam anni rationem, ad syderum concursum (qualia somniare interdum
Astrologi solent) reuocari facile posset. Nunc verò ita rem parabat Deus, vt aliter inter-
pretari atque illud erat, hoc est, miraculum non definire, extremæ prorsus esset demen-
tiæ, cùm non in agris, sed in vrbibus; idque non in omnibus, sed in quibusdam tantùm
30 pluuia esset demittenda. *Et plui,* & coniunctio, rerum inter se comparationem postulat:
nam magis multa simul, quàm singula seorsum mouere possunt. *Et plui,* Hebraicè est,
Pluere feci: vt suo imperio omnem rerum naturam, causam, atque efficientiam subesse
declaret Deus: Namque parata aliàs natura communibus imbribus omnia complere,
Dei tamen dicto paret, & cohibetur; aut in hunc, aut in illum locum, quo primi auctó-
35 ris voluntas tulerit, incumbit. Ita ergo effectum est, vt pluuia descenderet, non quæ
agros fœcundos redderet, sed quæ anni aliàs abundantiam, nisi Deus cohibuisset, pro-
baret: in vrbibus autem plueret, quod ad docendum de ea re homines qui in vrbibus
habitarent pararetur: neque verò in omnibus, sed in quibusdam tantùm interiectis im-
bribus plueret, vt ijs, qui collectas ex pluuijs aquas bibere solerent (nam cisterni: multæ
40 Israëlitarum vrbes vtebantur) cùm non satis abũdans potus omnibus suppeteret, necesse
fuisset aliarum vrbium incolis, alias sibi vicinas aquarum hauriendæ causa petere: quod
non sine miraculi cogitatione, non sine frequenti tantæ nouitatis in hominibus ipsis
mentione, atque admiratione agi potuit. Vt autem miraculum omni accessione auctissi-
mum fieret, & certis magis ac priuatis signis notabilissimum, in eadem ciuitate futu-
45 rum erat, vt pars imbribus irrigata, pars omnino arida, atque caloribus, & siccitate ex-
ucta, infestataque esset, adeo vt neque ex alia parte humectans aër aliam posset re-
frigerare.

Pars vna compluta est, & pars super quam non plui, aruit.

50 ITA vt eodem tempore diuersas temporum, aëris, cæli, soli, corporum, morborum,
& valetudinum constitutiones in eadem vrbe experiri coacti homines, nihil earum re-
tum casui, nihil naturæ, sed omnia Deo illis irato tribuere possint, atque alij alijs ad mi-
raculi obseruationem, ad frequentia de ea re colloquia, ad celebrationem incitamento
esse: Namque:

Sic Hippocrates perquirere docet, an in morbis quid diuinitus sit. li. de aere, & li. pro-gnost. 1.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Et venerunt duæ & tres ciuitates ad vnam ciuitatem vt biberent aquam, & non sunt satiatæ.

CVM non solùm annonæ caritate, sed aquarum etiam ad bibendum penuria communiter laboraretur, publicum id malum, & communem miseriam sentire, experiri omnibus necesse fuit. Cùm autem sitis extinguendæ causa frequenti hominum concursu ex alijs alia loca peterentur, quibus in conuentibus celeberrimi & crebri de publica miseria sermones misceri solent, vbi alij alios propter hauriendarum aquarum auditatem molestia, oppressioneque atque iniuria etiam afficiunt: in tanto tumultu quis non moueretur? quis tanto miseriæ spectaculo diuinam non imploraret misericordiam: quis malum non deprecaretur? quis priuata atque publica scelera non accusaret, non damnaret, non expianda prædicaret, quorum offensione Deum ad ea miracula, ad ea prodigia in publicam pœnam edenda commotum esse constaret? & tamen [*Vos non redijstis ad me dicit Dominus.*] Hanc adeo famis & sitis extremæ calamitatem, quæ populum ad inuriam sibi mutuò faciendam impellerè potuit (cuius causa pluuiarum defectus & nimius solis æstus erat futurus.) sic etiam Isaias prædixit: In ira Domini exercituum conturbata » est terra, & fuit populus quasi esca ignis: vir fratri suo non parcet, & declinabit ad dextram » & esuriet, & comedet ad sinistram, & non saturabitur, &c. in omnibus his non est auersus furor eius, sed adhuc manus eius extenta. Quamobrem tertius etiam ad increpandum stimulus admotus est, vt impleretur id quod scriptum est: Multa flagella peccatoris. Patris autem, & pientissimi patris rationem hactenus Deus persequitur, qui filios quos diligit, corripit.

Vide Platonem in ciuil. seu de regno.

Isai. 9.

Percussi vos in vento vrente, & in aurigine: multitudinem hortorum vestrorum, & vinearum vestrarum, oliueta vestra, & ficeta vestra comedit Eruca.

VT grauior stimulus certiori etiã diuinæ iræ nota insignis esset, atq. omnis casus & fortunæ vitaretur suspicio, semper à numine est prouisum. Minus hæ quidẽ agrorũ, fundorumque calamitates secundum naturam, atque ideo rarius incidere solent; quæ nullam vnquam commoditatem, sed vitium semper, incommoditatemque afferant: Pluuiarum enim interdum defectus, interdum copia, vsui aliquando esse potuerunt, vt altera rem alterius vitium corrigeret: id quòd ijs, qui temporum rationes obseruauere, facile fuerit probabile. Vredo autem, & aurigo, locusta, & bruchus, vt rariora, sic præter naturam magis, & semper infesta, semper calamitosa sunt. Atque vredo quidem spicis iam tumentibus accidit, quas omni penitus succo priuat, effætasque reddit: quales spicas sepe Ægyptius rex per quietem viserat. Aurigo verò, culmum ipsum frumenti tẽtat, & arborum etiam pabulo ineptum reddit: Hebraicè *leracon* dicta calamitas hæc, quòd calmos in ipso incocto viriditatis humore corrumpat, talemque satis faciem relinquit, quale hominum esse solet, qui formidine, metuque grauissimo subiti & inopinati mali conpiuntur, sicut scriptum est: Et conuersæ sunt vniuersæ facies in auruginem. Atque adeo vtramque hanc agrorum perniciem, non tam natura, quàm diuina indignatione populo » contingere, illa imprimis imprecatio, & diræ illæ impijs & sceleratis iam olim obnuntiatæ declarant. Percutiat te Dominus aëre corrupto, & rubigine: Hebraicè duo nomina sunt. SEDAPHON & IERACHON: quæ à vate etiã hoc in loco vsurpantur. Ita res ipsa natura sua diuinæ in eos indignationis argumento esse potuêre. Neque verò ad fata solùm, sed ad omnia etiam plantationum genera malum pertingit; idque malum quod diuinam apertè etiam declararet. Rusticæ rei summa duabus partibus constat: altera ad vtilitatem, ad voluptatem verò altera spectat. Vtilitati, præter frumentorum genera, vineæ, oliueta, ficetaque in sacris libris adscribuntur; his etiam & malogranatorum genus additur: cætera omnia plantarum & fructuum nomina ad voluptatem relata, hortorum nomine definiuntur: Horti namque deliciarum magis & iucunditatis, quàm diuitiarum causa comparantur; quorum fructus diutius seruari non possunt. Communis autem omnium plantarum pernicies Eruca est, maximè verò ea quæ hebraicè ab excidendo Gazam dicta est, de qua iam apud Ioëlem sumus commentati. Quantis verò diuitiis quantisque propterea delicijs Israëlitæ diffluerent, hortorum ingens copia declarabat.

Gen. 41.

ירקון

Hiet. 30.

Deut. 28.

Ioel. 1.

huiusmodi enim non nisi à diuitibus coluntur. Obiter igitur eorum luxuriam Vates, vel Deus per Vatem potius notat: [*multitudinem hortorum vestrorum.*] grauiorem autem fore stimuli ictum inuuit, ita delicatis & deliciosis hominibus factum, quibus non minus graui ter breuissimæ etiam voluptatis carentia, quàm alij maximarum vtilitatum desideriũ ferri solet. [*Tibi habe frumentum Aledius inquit O Libye, disiunge boues, dum tabera mittas.* Iuuen. sat. 5.] Igitur hos non solùm hortis multis magna impensa ad vtilitatem comparatis, sed omni etiam rustica vtilitate & commoditate mulctandos ad correctionem prædicit: qua in re non naturalem aliquam & casu accedentem calamitatẽ, sed diras illas diuinitus obnuntiatas experiri, definireq. oportuit, sicut scriptũ est: Vineam plantabis, & fodies, & vinũ » omnibus terminis tuis, & non vngeris oleo, quia defluent & peribũt. Huiusmodi autem » hortos & prædia, pauperiorum oppressione aucta atque extructa, infausta & perniciosa » Brucho excidenda significare visus est Isaias eodem illo in loco: Væ qui condunt leges » iniquas, & scribentes, iniustitiam scripserunt. Subiungit autẽ: Quid facietis in die visitationis, ad cuius confugietis auxilium? Et deinde: in omnibus his, inquit, non est auersus furor eius, & adhuc manus eius extenta. id quod & vates hic dicit: »

Deut. 22.

Isai. 10.

Et non redijstis ad me dicit Dominus.

HIS etiam additus quartus stimulus, vt aliquando puncti resipiscerent: nam cùm tribus illis affecti tamen non resipuissent, neque Dei in se indignationem agnoscerẽt, quem deprecationibus & supplicibus votis exorasse oportuerat; sed humanis rationibus confidendum esse putassent; Ægyptum frumentatum ire cœptum est, iuuentute ad hoc delecta, quæ peregrinationis fastidia facilè toleraret, & omnia pericula superaret, atque argentum aut frumentum, cuius magnam summam fuisse consentaneum est, à latronibus defenderet. Hos autem Deus partim peste immissa, partim latronum excursionibus perdendos decreuit; atque nõ solùm pecuniam, sed equos etiam illorum hisce permisit. Israëlitæ verò fame presli & coacti, secundò in Ægyptum mittebant, nõ solùm iuuenes, sed & maiores natu; vt sic consilio & viribus iunctis firmius & certius esset collecto agmine præsidium: Qui autem posteriores descendebant, priorum cadauera insepulta passim, temereq. iacentia conspicientes, & fætore etiam multo antequam ad locum deuenirent tentati, tamen neque eo spectaculo, neque fœtore illo grauissimo, quod vel longius distantes impellebat, ita commoti sunt, vt de diuina ira placanda, atque de salute tandem sua cogitarent. hoc est quod dicit:

Misi in vos mortem in via Ægypti: percussi gladio iuuenes vestros vsque ad captiuitatem equorum vestrorum: & ascẽdere feci putredinem castrorum vestrorum in nares vestras; & non redijstis ad me, dicit Dominus.

MISI *in vos mortem*: Hebraicè est, *pestem*. *Putredinem castrorum vestrorum*: Hebraicè & Chaldaicè, *fœtorem turmarum vestrarum.* Ea autem re vehementius motos impulsosque esse oportuit, quando nullus in humano corpore sensus est, qui importunius graui aliquo sensili lædatur, quàm olfactus, quem vel inuitum fœtor afficit; quandoquidẽ eius sensus instrumentum patens semper & apertum est, neque sine respirationis detrimẽto claudi, obturarive potest: adde quod sensile ipsum ad cerebrum vsque penetrat nõ specie aliqua tenuissima, & per communicationem multiplicata, vt in visu, & in auditu fit; verùm suo ipso genere, suaque integra natura, capitis meatus omnes cum magno totius corporis detrimento subit: quamobrem abominationis atque auersandæ rei naturam referre grauis atque teter odor solet. In ea namque significatione à sacris auctoribus frequenter vsurpatur, Vt Iacob: fœtere me fecistis, inquit, Cananæis & Phærezæis habitatoribus terræ huius. Et tamen illos nunquam permotos fuisse ait; vt Deus suorum scelerum fœtore grauissimè tentatum fuisse intelligerent. Hoc etiam Isaias significauit. Nisi incuruentur » sub vinculo, & cum interfectis cadant: & in omnibus his non est auersus furor eius, & » adhuc manus eius extenta. Reliquus igitur est quintus stimulus, quẽ tardissimo populo Deus admoueret, quo se prius vsurum dicit, quàm extrema omnia mouenda essent. Is autem stimulus fuit, vt hostium exercitui bona totius regionis pars perdenda, capienda, expolianda, & incolarum frequentia priuanda traderetur, vt vel tanta calamitate commoti qui

Aristot. lib. 1. de anima.

Gen. 34.

Isai. 10.

Universidad de Deusto
Biblioteca

motiqui reliqui fuissent, sibi rebusque suis tandem consulerent, pietatemque, & diuinum cultum, iam malis expergefacti, repeterent. Igitur Israëlitæ Teglath Pelassar Assyrio bellum inferente, vehementer afflicti, & penè omnes contriti sunt: Namque Rubenitæ, & Gaditæ, & dimidia tribus Manasses primum victi, abductique sunt: deinde vrbes Ghium, & Maghaca, Ianoah, Cades, Hassor, & Gilead, & Galilææ regio, omnisque terra Nephthalim in hostium ditionem venêre, habitatoresque ipsi in Assyriam migrare coacti sunt; ac vix Samaria ipsa illius tantæ stragis expers, & quasi torris de medio incendio erepta fuit: cætera autem omnia funditus euersa deletaq. sunt. Hoc est quod dicit:

Subuerti vos, sicut subuertit Deus Sodomam & Gomorrham; & facti estis sicut torris raptus ab incendio, & non redijstis ad me, dicit Dominus.

CÆTERIS omnibus locis destructis, populis abductis, sola Samaria cum agro suo libera relicta est, & Assyrij regis manus atque impetum, Deo id prouidente, declinauit. Potuit ergo vel ea re populus ille reliquus moueri, & pœnitudinis officio, precibus & obsequijs hostis aduersum se reditum deprecari, & tamen nec tantis malis excitatus veterum illud exuêre. Euersionem autem hanc similem Sodomæ & Gomorrhæ dixit, quòd regiones atque vrbes illæ perinde cultoribus suis vacuæ & excisæ relinquerentur, atque olim Sodoma & Gomorrha: non quòd perdendi modus, sed quòd similis euersio in his atque in illis olim, esset futura. Neque verò ad se illam calamitatem peruenturam esse Samaria ciuitas arbitrata aut verita est; sed vt apud Esaiã est: Et sciet omnis po-
Esai 9. » pulus Ephraim, & habitantes Samariam in superbia & magnitudine cordis dicentes: » lateres ceciderunt, sed quadris lapidibus ædificabimus, Sycomoros succiderunt, sed » cedros immutabimus. Namque hæc humanæ dementiæ persuasio, hæc fiducia etiam vt cùm alij aliorum parietes etiam proximos ardere videant, suam tamen rem agi non putent, sed integram securitatem sibi promittant: Quòd si maximè sibi aliquid prouidendum esse arbitrentur, id non ad diuinas, sed ad humanas potius prudentiæ & consiliorum rationes reuocent; pecuniã enim sibi comparant, & bello aptas machinas ædificant; animos corrigere, & Deum sibi conciliare non parant; cum humanorum hostium viribus suas comparant, nihil sibi cum diuinis exercitibus pugnandum esse putantes, neque summum, æternumque Imperatorem dominum Deum Sabaoth sibi infensum infestumque intelligentes, cùm se aut multitudine, aut copia, aut potentia, aut opibus & diuitijs, aut disciplinâ, pugnandique dexteritate hostibus pares, vel etiam superiores fore sperent, securitatem sibi, aut victoriam promittunt; sociorum, vicinorumque casus, & exitus, imprudentiæ atque imperitiæ, timiditati, & huiusmodi rebus potius
Exod. 30. quàm diuinæ iræ abscribunt. Sed quomodo persequeretur vnus mille, & duo fugarent decem millia? nonne ideo quia Deus suus vendidit eos, & dominus conclusit illos? Atque hoc semper cogitandum, hoc putandum fuit, his potius quàm humanis rationibus omnia definire sapientes homines oportuit: Neque aliam quàm diuinam sibi aut prouidentiam
Psal. 126. mittere aut sperare securitatem: Nisi enim Dominus custodierit ciuitatem, frustra » vigilat, qui custodit eam. O Christiani reges & principes, vtinam aliquando iam maturè vestris rationibus melius & sapientius consulatis; vtinam ijs qui fausta vobis omnia & felicia augurantur, credere iam desinatis; vtinam periculum inde timere incipiatis, vnde verè est timendum: hæc enim prima ad securitatem via est & certissima, vobisque imprimis munienda, vt calamitatem omnem publicam diuinitus auertere interpretati, ad religionis res componendas omni primum studio omne consilium & diligentiam adhibentes, populum his armis artibusque instructum securum fore putetis, atque minori quidem pecuniæ sumptu, & minori apparatu facilè fore hostibus superiorem, sicut scriptum est: Non enim in arcu meo sperabo, & gladius meus
Psal. 43. » non saluabit me; sed dextera tua & brachium tuũ, & illuminatio vultus tui, quoniã complacuisti in eis. Namq. humanis consilijs & artibus fidendum non esse, præter alionum antiqua, saltem nostrorũ noua exempla satis idonea sunt, quæ nos facilè docere possunt. Ferè enim nostra omnium qui nunc viuimus memoria maximam totius christianæ dictionis partem in hostium barbarorum potestatem cum maxima propugnatorum pernicie redactam esse videmus; mare ipsum, nostrũ olim dictum, nemini præterquã illis hostibus peruium aut tutum. Quid præterea ab illis tentatum frustra fuit, quod optato successu caruerit?

Iam quæ hoc anno cùm hæc scribimus, loca occupata, expugnataque sunt, nõnne aperte diuinam in nos indignationem testantur? vt vno impetu facto minima suorũ, maxima autem nostrorum hominum iactura Imperij fines ad centesimum vsq. milliare propagauerint tanta celeritate, vt maior adeundo, quàm conficiendo mora facta fuisse videatur? Nihil igitur obstat, quo minus hos cõmunes religionis nostræ hostes diuinitus ad nostrã, eorum qui reliqui sumus, eruditionẽ & correptionẽ excitatos esse interpretemur: quòd si intelligere noluerimus, tandem (auertat Deus omen) sentiemus. Neq. verò illud putandum est, fieri non posse vt Deus Ecclesiam suam omnino desertam esse patiatur: hoc certè dubitari non conuenit non accidere posse, vt publica scelera & iniuriæ in eos qui admiserint, non animaduertantur: Ecclesiæ autem suæ rationem à Deo ita haberi posse, vt in captis & fugatis, exulibus atque afflictis hominibus religionis & pietatis studium conseruetur; Et Ecclesiæ, si non illustris aliqua, nitida atque læta, tamen afflicta & calamitosa atque mœsta facies perseueret. Cuiusmodi exempla multa ex antiquis libris, vnum autem illustre ex Machabeorum historia petere licebit, sicut scriptum est: Et effu- 1. Macb. 1.
gauerunt populum Israël in abditis, & in absconditis fugitiuorum locis, &c. Sed ad no- »
strum commentandi munus redeamus; illud interim ad ea quæ digressi diximus, ad- »
dentes, omnia hæc & quæcunque alia diuinitus scripta sunt, ad nostram Christianorum magis, quàm ad Hebræorum doctrinam esse scripta: Omnium enim sæculorum fines in nos peruenerunt; quamobrem omnia ad nostrũ vtilitatem interpretari, & facile, & pronũ » est. Igitur quinque has plagas quas à Deo Israëlitis imponendas esse Vates dixit, prophe- »
tico spiritu prædictas subiuncta declarat oratio: quæ ideo prædictæ sunt, vt quibus potissimum fieri posset rationibus, vitari curarentur. maximam alioqui atque grauissimam in se diuinam indignationem, & integram suarum rerum perniciem & cladem expertuis. Quòd autem præterito tempore futuræ res enuntiatæ fuerint, id ad vaticiniorum certitudinem atque constantiam vt sæpe aliàs diximus, facit.

Quapropter hæc faciam tibi Israël. postquam autem hæc fecero tibi, præparare in occursum Dei tui Israël.

EX more eorum Imperatorũ loquitur, qui cum maxima fortitudine & virtute maximam etiam sapientiã, æquitatem, atque innocentiã coniunctã esse voluerunt: Namq. illi non antè extrema & grauissima quæque experiri statuunt, quàm mitia & leuia omnia tentauerint, summamque clementiã maximæ potentiæ, quoad id fieri posset, præponere optauere. Quòd si hâc non successerit, alia aggrediuntur via, & qui se clementissimos probauerant, fortissimos etiam & in re gerenda, & suo repetendo iure præstant. Deut. 20.
Hæc iusti belli æquitas & ratio est: Si quando (inquit Deus) accesseris ad expugnan- »
dam ciuitatem, offeres ei primum pacem; si receperit & aperuerit tibi portas, cunctus po- »
pulus qui in ea est, saluabitur, & seruiet tibi sub tributo: Sin autem fœdus inire noluerit, »
& ceperit contra te bellum, oppugnabis eam, &c. His legibus atque moribus decidere »
potius cum populo tentat Deus, quàm extrema iudicia experiri: experturus tandem, nisi transigatur secum prius. Igitur cùm suum ius hactenus per vates repetierit Deus frustraque mitissima quæque tentauerit, iudicio tandem agendum statuit, quinque illis plagis impositis, quæ graues quidem, tamen pro meritorum ratione leuissimæ sint: quòd si illis non resipuerint, neque ad pacis conditionem hoc modo etiam descendere velint, bellum sibi extremum paratum sciant à Deo Imperatore, cuius fortitudinem, & in re gerenda sapientiam, atque dexteritatem & virtutem subiunctis describit carminibus: hoc est quod dicit: *Quapropter hæc faciam tibi Israël: Postquam autem hæc fecero tibi,*] neque tamen rebus tuis melius & sapientius consultum esse volueris; [*Præparare in occursum Dei tui Israël*: metue, inquit, vires tuas, copiasque omnes expende, & an par illi ad sustinendam pugnam esse possis, tecum reputa: quibus artibus tu instructus, quibus rebus, qua virtute præditus sis, non laboro, inquit vates, & cum quantò hoste tibi res futura sit, id ego te docebo. Nominis autem Israël appellatio elegantiam in loco habet: Namque Israël potens cum Deo significat, quod Iacobo illi antiquo, generis & nominis auctori, magna olim & illustris cum Deo fuerit luctatio: sed is tunc fide contendentem secum vicerat, qua ratione se vinci facilè Deus patitur.

Nunc

Universidad de Deusto
Biblioteca

Nunc verò hic Iſraël non fide, ſed perfidia & humana malitia vincere ſtudet, atque ad eam rem aliis artibus, quàm olim Iacob vſus fuerat, vti cogitat; aliis etiam viribus nititur, nimirum munitione, militum virtute, & conſilio. quam minimi autem momenti huiuſmodi res ad reſiſtendum Deo ſint, comparatione vates declarat:

Quia ecce formans montes, & creans ſpiritum, & annuntians homini eloquium ſuum.

Cicer. pro lege manil. COMMVNI omnium iudicio in ſummo aliquo Imperatore quatuor has res inesse oportere exiſtimatur: Scientiam rei militaris, virtutem, auctoritatem & felicitatem: atque cum militaris rei peritia maximam etiam prudentiam coniunctam esse oportet, qua non ſolùm oportuna conſilia capere, ſed aliena etiam præueniri poſſint: Plurimum enim in bello conſilium valere, maximumque gerendarum rerum momentum in ea re

Prouer. 20. esse, manifeſtum omnibus eſt, quicunque eam artem profitentur, ſicut ſcriptum eſt: „ Cogitationes in conſilio pata, & in ſtratagematis tractanda ſunt bella. Virtutem autem tum Imperatoris, tum militum etiam ipſorum apprimè ad rem gerendam neceſſariam esse omnibus etiam barbariſſimis in confeſſo eſt. Quamobrem vbi de magno aliquo opere, & inſigni expeditione in ſacris libris agitur, præclara ducum, aut militum, aut

Iudic. 11. Hier. 51. vtrorumque virtutis mentio fit. Vt: ſpiritus Domini ſuper Iephte. Et excitauit Dominus ſpiritum Medorum in Chaldæos. Spiritum autem his in locis bellicam virtutem interpretamur, atq. humanis pectoribus diuinitus obtentam vim. Auctoritas autem ad proprium exercitum gubernandum; fœlicitas verò ad ſuorum animos ſpe & audacia, hoſtium verò metu & conſternatione afficiendos plurimum valet. Harum igitur rerum comparatio inter hoſtes ipſos vtrinque fit: & illis victoria certior expectatur, apud quos harum quatuor rerum momenta maiora esse cognoſcuntur. Sed ex his rebus quæ extrinſecus accedunt, loci commoditas imprimis commendatur: Nam qui in celſo & munito loco ſunt conſtituti, ij ad expugnandum, & ad propugnandum ſuperiores esse vi-

1. Mach. 4. dentur. Vnde Sion montem, ne iterum à gentibus conculcaretur, muro alto inſtructum, & turribus munitum fuiſſe, in ſacris hiſtorijs legimus. His autem rebus Samariæ incolæ maximè niti videbantur, quando Deum minas intendentem nihil metuebant, nimirum vrbis ſuæ in monte exædificatæ munitione propria, ducum & militum virtute, conſiliisque, & ſtratagematum inuentione acutà, auctoritate & felicitate hominis atque vrbis ſuæ, quæ omnibus aliis totius regionis locis vexatis, afflictis & perditis, tamen ipſa firma atque inuicta perduraſſet: eam felicitatem perpetuam, fatalemque illi fore interpretati, ſeque ſolos ad totius regionis reponendam propagandamq. rem à fortuna ſeruari: hæc enim illorum inſana iactatio, vt Iſaias refert, fuerat in ſuperbia, & Iſai. 9.

„ magnitudine cordis dicentium: Lateres ceciderunt, ſed quadris lapidibus ædificabimus, &c. Igitur cùm horum rebus ſuas etiam res comparat Deus, tantoq. ſe ſuperiorem omnibus esse oſtendit, quanto auctor, artifexq. ipſe ſuis operibus præſtantior eſt: Nullus enim locus ita natura aut arte munitus esse poteſt, qui non peruius, acceſſibilisque Deo

Hier. 49. „ vero, ac ſolo illius auctori, opificique ſit, ſicut ſcriptum eſt: Cùm exaltaueris quaſi Aquilam nidum tuum; inde detraham te dicit Dominus. Hoc autem eſt quod hoc in loco aiet: „ [*Quia ecce formans montes.*] Ecce, vox rem veriſſimam & conſpicuam hoc in loco indicat, eamque attentius conſiderandam proponit. Iam verò quod ad virtutem, fortitudinem, dexteritatéq. ſpectat, quiſnã mortalis tanta fortitudine & virtute præditus esse poſſit, imò potius tanta, tamque inſana laboret arrogantia, vt aduerſus eum ſtare poſſe putet, qui

Num. 36. non ſolùm infinita virtute ſuapte natura polleat, ſed aliorum omnium, quicunque fortes cenſentur, virtutem ipſe creet, atque efficiat, ſicut ſcriptum eſt: fortiſſime Deus, Deus „ ſpirituum vniuerſæ carnis, &c. Huius ſententiæ eſt id quod hoc in loco legimus. [*Creans ſpiritum:*] ſic ex Hebraico interpretamur, non venti, ſed ſpiritus rationem ſequuti: Chaldaice ſic eſt [*Creans ſpiritum qui ſit in hominibus.*] Vnde & duriſſimum & inſuperabile omnino ſit, aduerſus eum contendere, qui omnem virtutem, etiam vim eam qua conten-

Hier. 50. „ dendum eſt, pro ſuo arbitratu aut faciat, aut frangat, ſicut ſcriptum eſt: Illaqueatus es & „ capta es Babylon & neſciebas; inuenta es & apprehenſa, quoniam Dominum prouocaſti. Quæ verò conſilia capi, aut iniri, atque iis qui ceperint prodeſſe queant; cùm nihil ab homine cogitari poſſit, quod non à Deo multo antè præuentum fuerit, atque eidem ipſi

præuentum fuerit, atque eidem ipſi qui cogitauit, indicatum; vt intelligat ſua conſilia antè cognita, fractaque esse, quàm aut obita fuerint, aut inſtituta: Namque Dominus diſſipat conſilia gentium, reprobat autem cogitationes populorum, & reprobat conſilia principum: conſilium autem Domini in æternum permanet, &c. hanc ſententiam illud „ habet: [*Et annuntians homini eloquium ſuum.* Hebraicè eſt: *& annuntians homini quæ cogitatio* „ *eius.*] Reliquum eſt de felicitate, quam præſtare de ſe ipſo nemo poteſt; cuius ratio omnis in Dei poteſtate eſt: Nam felicitatis ſuæ non ſolùm poſſeſſor ipſe ſibi, ſed alienæ etiam auctor, aut mutator Deus eſſe probatur; vtpote qui diem temperare, & lucè proferre, vel adimere, obſcurareque poteſt, & tenebras in lucem, lucem in tenebras mutare, atq. omnem horum inferiorum, quæ in terra ſunt, locorum rationem, vim, affectionemque ipſe ſuperat, nullo loco, nullo termino, nulla naturæ, aut viciſſitudinis lege, nulla deniq. cauſa cohibetur. Ipſe enim cùm nullam vnde ſit cauſam habeat, aliorum quæcunque aut ſunt, aut fiũt, aut eſſe poſſunt, cauſas & principia omnia moderatur ac regit. Quæcunque igitur in terrarum orbe fiunt, aut accidunt, ſiue fauſta, ſiue infauſta ſunt, longè quidem inferiora ſunt, quàm vt ipſum attingere, cõprehendereque poſſint, editiſſima quæque & maximè celſa terrarum curru ſuo præteruolantem, & deſpicientem. Igitur qui tenebras, & temporum caliginem experiri ipſe non poteſt, cùm longè ab his rebus ſemotus lucem inhabitet inacceſſibilem, clariſſimis tamen hominum rebus, ſi id negotium poſtulet, denſiſſimas repente tenebras obducere poteſt. Quam quidem ob rem meritò illi ſoli fortiſſimi & maximi in bello ducis cognomen non aliunde tractum, ſed per ſe partum eſt; qui præter tantam ſapientiam, virtutem tantam, ſtrenuitatem, & propriam æternamque ſuam felicitatem innumeras inferiorum & ſuperiorum exercituum copias omni ad victoriam arte inſtructiſſimas, dicto audientes habet. Hoc ſenſu vltimum illum capitis verſum interpretamur.

Pſal. 32.

Faciens matutinam nebulam, & gradiens ſuper excelſa terræ, Dominus Deus exercituum nomen eius. Hebraicè ſic eſt: *Faciens auroram caliginem, iter faciens ſuper celſitudines terræ.*

AD ILLVD alludere videtur, quòd Deus nubium curru à celerrimis ventis tracto vti à ſacris vatibus canitur: Qui ponis nubem aſcenſum tuum, qui ambulas ſuper pen- „ nas ventorum. [*Dominus Deus exercituum nomen eius.*] Miſericors quidem ille eſt, atque „ humani generis, maximè autem Iſraël beneficentiſſimus patronus; ſed cùm cauſa poſtulat iudex tamen integerrimus, qui exercitus multos, & ad ſcelerum vltionem promptiſſimos habeat. Hunc locum ſic Chaldæus Paraphraſtes explicuit: [*Conſtituens lucem iuſtis ſicut auroræ lucem, quæ procedit & augeſcit afferens tenebras impijs, confringens impios terræ, Dominus Deus exercituum nomen eius.*

Pſal. 103.

CAPVT V.

AVDITE *verbum iſtud quod ego leuo ſuper vos, planctum domus Iſraël.*

MAGNA miſericordia motus Vates, præuiſum à ſe Samariæ excidium, omniumq. decem tribuum diuturnam diſperſionem, quæ temporibus Hoſeæ filij Ela per Aſſyrios effecta eſt, hoc in capite deplorat; grauitatemque illius calamitatis maximam ſenſu ipſo fore oſtendit, quam ipſe animo ſolùm agitans, luctu & lachrymis, atque mœſtiſſima elegia non excipere non poſſit. Eos ergo ipſos quibus tanta parata miſeria erat, ad lamentationem ſuam audiendam vocat, vt quid illis ſua in ſcelere pertinacia peperit, vel ex oratione cognoſcentes, iuſtiſſimũ tandem Dei agnoſcant iudiciũ, qui omnibus modis & rebus, hortatu, orationibus, minis, terroribus, repræſentationibus, & mœſtiſſimis etiam venientiũ malorum à vatibus ſuſceptis lamentis, tamẽ moueri, atq. à ſuſcepto ſcelere deterreri noluerint; nec antè deſinere, quã malis ipſis oppreſſi & impediti, procedere iã vlterius, atq. in ſua ſtudia incũbere amplius nõ poſſent. Igitur cùm quinq. plagis

Universidad de Deusto
Biblioteca

impositis, quas superiori capite ad cotreptionē infligandas prædixerat, tamē illos negligēter acturos præuidisset, non iam corripiente, sed vltorē illis Deum magno cū exercitu, maximis ad pugnandum rebus paratum instructumque denuntiauit: quæ omnia vbi ab illis contempta intellexit, tum animi in eos indignatione, tum humanitate & commiseratione impulsus, quas illis lachrymas excite, in propriorum malorum repræsentatione atque obnuntiatione non potuit ipse eorundem sensus expers, cogitatione tātum particeps, copiosas cum lamento profudit. Causam autem, quamobrem tantum ipse alieno malo moueatur, vt luctui & lamentis, lachrymisque se dederit, pietatem esse dicit, & communis rei studium: nempe nomen ipsum Israëlis quod sanctissimum sibi erat, vt cæteris etiam omnibus esse debuit & potuit, nisi illi sibi ipsis, suisque rebus deesse, quàm consulere maluissent. Cùm autem totius Israëliticæ domus ruinam, horribilemque casum imminere intelligeret, non sine affectu atque mœrore domum Israëlis appellauit, honoris antea, nunc verò posthac commiserationis causa commemorandum nomen: ac si diceret, domus Israël tanto nunc impetu & strepitu diruenda, quanto olim molimine, quantoque diuinorum beneficiorum apparatu fueras olim ædificata. Audi quo planctu, quo luctu, tuam illam extremam prosequar miseriam:

Cecidit, & non adijciet vt resurgat virgo Israël; proiecta est in terram suam, non est qui suscitet eam.

CALAMITOSAM decem tribuum abductionem, atque adeo diuturnam captiuitatem paulò post futuram, præterito tempore vt certissimam prædicit, atque vt miserrimam deplorat: carmen autem lugubre, & lamentis idoneū de ea re noster vates pastor ille rusticus condit, quo nullum aliud elegantius, aut ad commiserationem mouendam oportunius me audire memini: Nam præterquam quòd grauissimis verbis Hebraicis constat, numeris & mensuris ei quam ipse induerat affectioni aptissimis compositum est. Plures enim longas syllabas raris breuibus & semibreuibus miscet, vt non voces, sed singultus audire videaris, musicæ genus Latinis versibus imitatu difficillimum. Omnis miseriæ & calamitatis cumulum verbum hoc, quacunque lingua pronunciatum, significat: Namque & summam pristinam felicitatem, & extremam præsentem miseriam ante oculos veluti spectandam exponit: vt enim quæ erecta, stantiaque sunt, vim, decus, splendoremque suum proferre atque indicare videntur, sic quæcunque iacent, ipso situ atque habitu suam ipsa miseriam calamitatemque indicant: sed cadere grauius verbum, quàm iacere est: Fieri enim potest, vt quædam semper iaceant quæ nunquam steterint; quæ verò cadunt, stetisse antea manifestum est: vt Cecidit, cecidit Babylon illa magna. Et illud:

Virg. 3. anei.

Apoc. 18.

Barbaræ postquam cecidere turmæ Thessalo victore. Igitur splendorem illum, dignitatem, decus, omnem Israëlitarum gentis & regni, atque totius Reipublicæ maiestatem, totam denique gloriam penitus delendam esse, vno hoc verbo Vates declaratur. Neque verò omnis modo amplitudinis, sed salutis etiam extinctionem illorum rebus afferri docuit: eoque grauiorem fore ruinam, & tanto magis horribilē casum, quanto impuratis magis, delicatis, atque inexpertis contigerit. Eam rē hoc nomine Vates significat *Virgo Israël*. Omnem Israëlitarum Rempublicam virginis nomine appellat: quippe virgo nulli antea viro; sic Israël nullis alienis dominis hactenus addictus, nouum ac propterea grauissimum seruitutis iugum experiatur necesse est: grauius enim insuetos atque inopinantes noua mala, quàm antiquo incommodorum vsu exercitatos premunt. Virginis autem nomine huiusmodi liberam & teneram, nullisque seruitutis ferendo iugo assuetam gentem significare ex illo alijsque locis arguitur: Non adiicies vltra vt gloriereris oppressionem sustinens virgo filia Sidonis. Grauissimam ergo Israëlitarum ruinam, abductionem & dispersionem, diuturnumque à patria, à gloria, atque à diuina gratia exilium, hac cadendi similitudine ostendit Vates. *Et non adijciet vt resurgat.* Cùm omnia ferè vatū oraculis, & vaticinationibus, atque adeo Apostolorum prædictionibus declaratum sit, fore aliquando vt Israël omnis (quo nomine imprimis vltrà Iudam & Beniamin decem tribus dicuntur) in antiquum, immò potius in ampliorem, magisque illustrem statum restituatur, hoc Amosi vatis dictum maius negotiū interpretibus fecit, quàm vt nobis (qui vatum propriam sententiam indicare, non alienas enumerare instituimus) explicari

Horat.

Isai. 23.

explicari possit: longum enim nimium est videre, quemadmodum ex Hebræis & Chaldæis scriptoribus, atque ex Græcis & Latinis doctissimi quique hunc alijs oraculis iniectum nodum explicare conentur. qua in re doctorum virorum diligentiam & sedulitatem vehementer commendandam esse censemus, atque eorum vtilem dubitationem probamus, quæ ad veritatis inuentionem munita via est. Sed nos eruditum lectorem ad illorum disputationes acutas sane atque elegantes, si per otium licuerit, legendas hortati, loci ipsius simplicem sententiam breuissimè docebimus. Significat autē Vates adeo grauem, adeoque horribilem Israëlitarum casum fore, vt quibus olim nondum lapsis, adhuc labentibus continere, conseruareque sese facilè esset, si reuocanti Deo interdum, atque interdum minitanti, nec omnino deserenti, neque manū subtrahenti auscultare potius quàm auersari placuisset, ijsdem ab eo, cuius oblatum auxilium spreuēre, destitutis & corruentibus, neque conatibus, neq. viribus suis resurgere per se, atque in pristinum statum restitui integrum ita fore; nisi Deus ipse sua sponte, suaque misericordia excitatus, manum porrigat, iacentibusque auxilium & opem ferat. Neq. enim Israëlitis, post casum illum æqua saltem aut similis aliarum gentiū statui, sed multò inferior relicta conditio est: aliæ namque gentis generalis, quam vocant, gratiæ vsus, multò quàm Israëlitis commodior ad veritatem Dei, Euangelijque lucem admittendam est; siquidem gentes non vt increduli & contumaces Israëlitæ excæcatæ sunt, horum enim mentes Deus excæcauit, vt non fulgeat illis illuminatio euangelij gloriæ Christi, vt iudicentur omnes qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati. Multis autem scripturarum testimoniis docemur Israëlitarum, iam tandem euersas, inferiori loco, quàm gentium esse res: vnde minus illorum deprecationes, minus preces audiuntur: quam rem & ille etiam vates graui est lamento prosequutus: Operuisti in furore, percussisti, occidisti, nec pepercisti. Opposuisti nubem tibi, ne transiret oratio, eradicationem & abiectionem posuisti me in medio populorum. Huius etiam fortis hominum illa oratio est: Quare in perpetuum obliuisceris nostri, derelinques nos in longitudinem dierum? Conuerte nos Domine, & conuertemur; innoua dies nostros, sicut à principio. Qua de re, videlicet de iustissima incrassationis atque excæcationis contumacium hominum pœna maius ad dicendū otium nobis dari optamus: Namque id argumentū & ad disputandū grauissimū, & ad hominū peccandi pertinaciam frangendam commodissimum arbitramur. Igitur virginē Israël à Deo sustentatore sic deserendam, ruinæque permittendam fore Vates prædicebat, vt resurgere ipsa per se non posset: non qui restituendam omnino esse negaret, sed qui grauissimum, horribilem atque diuturnum casum fore describeret: cuius damna & incommoda à nemine alio quàm Deo possent resarciri. Hunc tamen illi redemptorem diutius esse desiderandum, qui antea rogans & inuitans vltro esset neglectus. Nihil igitur illis aut studium, aut conatus profuturos, nihil volūtatem, aut desiderium, nihil cursum iacenti virgini opitulaturum, quamdiu illa miserentis Dei auxilio atque ope destituta esset. Propterea addit: [*Proiecta est in terram suam, non est qui suscitet eam.* Hebraicè est: *Derelicta est super terra sua, non est suscitans eius*] Qua oratione imbecillæ, & deiecto animo virginis imaginem nobis Vates pingit; quæ cùm in terram impetu corruerit, à sponso, quem solum subleuatorem desideret, offensione irato neglegatur, atque interim in terra, puluere, sordibus & luctu iaceat, dum maximam sponsi misericordiam de integro detur experiri: atque hoc modo & verissima, & nullo modo vel cum aliis, vel secum pugnans Vatis sententia est. Namque futuram Israëlitarum & Iudæorum integram restitutionem, quemadmodum alij vates, sic etiam & Amos ipse præcinit; ita tamen vt non humana, sed cælesti Dei miserentis virtute restitutum eos iri docuerit. In diebus illis suscitabo tabernaculum Dauid quod cecidit, &c. Subiungit autem: Et conuertam captiuitatem populi mei Israël. Quo in loco eadem duo verba cadere & sustentare, vsurpata sunt. Ita tamen Hebraicè distincta res est, vt de vtriusque populi restitutione dictum esse constet. Namque tabernaculū Dauid Iudæ regnum fuit cum Israëlitica familia coniunctum: deinde vbi res discordia dilabi cœperunt, & Iudæ regnum defijt, & Israëlitarum omnis respublica corruit. Futurum autem esse vates omnes prædixerunt, vt integra Israëlis familia tam Iudæi, quàm Israëlitæ in gratiam cum Deo restituta vnius Regis Christi imperio consentiat, cui dedit Dominus sedem Dauid patris sui in domo Iacob vsque in æternum regnaturo, Hæc verò omnia ita Vates

1. Cor. 4.

Thren. 3.

Thren. 5.

Rom. 10.

Iosa. 9.

Ioel. 3.

Luc. 1.

Universidad de Deusto
Biblioteca

noster in libri fine aperuit, vt nihil aut apertius dici posset aut proprius. Suscitabo tabernaculum Dauid, Iudæorum gentem significat. Feminino autem genere addidit, eam quæ cecidit; vt ad hanc iacentem virginem oratio referenda esse videatur. Vtramque porrò partē statim multitudinis numero indicauit dicens: Et ædificabo aperturas earū, tam Iudæorum, quàm Israëlitarū res significat. Deinde & rem omnē Dauidicæ familiæ restituendam esse dicit: Et demolitiones eius instaurabo. hic rursus masculino genere vtitur, vt ad Dauidem oratio referatur. Postremò rem ipsam aperit ac manifestat: Et reædificabo eum sicut in diebus antiquis: tandem ne quis ab hac salute Israëlitas exclusos esse interpretaretur, subiunxit: Conuertam captiuitatem populi mei Israël: cuius quidem nullum alium præter se auctorem futurum esse Deus declarat. Ita idem & in hoc, & in illo loco iacentis Israëlis suscitator appellatur; qui nunc nondum adest suscitans siue erigens, tum suscitabit. Hæc huius loci sententia, & consonans explicatio est. Verborum autem rationem aliquam habere oportuerit. Derelicta est. Prætermissionem & despicientiam hoc verbum Hebraicè significat, quo Samuel cum Saule colloquutus vtebatur; Pater, inquit, tuus dimissa asinarum cura solicitus est pro vobis, & illud: Dereliquit Deum factorem suum. *In terra sua*: Humilitatem & miseriam humanam tropus hic significare solet. Nihil enim homini proprium natura est præter lutum, terramque, quod elementorum omnium ignobilissimum ignauissimumque est. Nam ignis, aër & aqua spiritum sortita esse videntur, mouerique & agi ipsa, atque ab ipsis alia agitari conspiciuntur; vnde mechanica illa quæ videntur miracula, ab ijs qui eam artem callent, eduntur. Extat Hieronis liber Græcè, quem de elementorum spiritibus inscripsit. Terra verò omnis motus & efficientiæ expers, deorsum non tam mouetur quàm cadit, atque in infimo loco segnis desidet, neque inde nisi aliena vi & opera attollitur. Hæc terræ consideratio iuxta motuum & spirituum rationem est, atque vt ille canebat,

1. Sam. 10.
Deutero.
Plato in Timæo idem sentit.
Hieron. περὶ πνευμάτων.
Ouid. 1. metamot.

Densior his tellus, elementaque grandia traxit, Et pressa est grauitate sui.

Iuxta quam rationem Hebraicè ADAMA dicitur: namque de eius ad rerum generationem vi & habilitate, vt aliud nomen, sic alia disputatio est. Igitur virgo Israël super terra sua iacens, in summa miseria & ignobilitate fore significatur: sic enim qualis hominum, qui tantum homines sunt exitus esse soleat; eadem etiam oratione describitur: Exibit spiritus eius, & reuertetur in terram suam. *Non est suscitans eius*. Hoc est, Is qui solus eam suscitare potest, non adest illi; quod eam iam non pari, vt antea gratia iacentem prosequitur, quoad tempus illud maximæ erga eam misericordiæ redierit, sicut scriptum est: Veniet ex Sion qui deleat iniquitatem Israël; & hoc signum eis cùm auertero captiuitatem, &c. Threni autem siue Elegiæ sententia, & totius argumenti summa primo hoc carmine continetur; sequentibus autem versibus fusius explicatur, atque elegantem elegiarum artem hoc exemplo cognoscere est: Solent enim lugentes homines compressi doloris, & mœstæ cogitationis totius rationes primo lugendi impetu proferre; & varijs deinde verborum & cogitationum additis membris amplificare & producere. vt:

Psal. 143.
Isa. 52 ,,
Rom. 11. ,,

Ergo ne supremis potuit vox improba verbis,
Tam dirum mandare nefas?
Ergo solicitæ tu causa pecunia vitæ es? &c.

Augusti carmen.
Propert. l. 3.

Duas autem res Vates initio proposuit: altera fuit, Israëlem virginem in terra sua iacere: altera verò excitatorem eius deiderari. Vtramque verò subiunctis explicat dictis; priorem quidem sic:

Quia hæc dicit Dominus Deus, vrbs de qua egrediebantur mille, relinquentur in ea centum, & de qua egrediebantur centum, relinquentur in ea decem in domo Israël.

MAGNAM sub ipsum etiam vltionis & pœnarum tempus Dei erga Israëlem fuisse misericordiam Vates docet, qui populum subito perdere & deserere noluerit, nequemanu sua sustentatum ruinæ antè permittere, quàm extrema omnia ad reuocandum tentata essent, si fortè sibi consulere ille voluisset, quominus funditus euerteretur: Nàm ab hoste nondum abductis, quamuis paucis & rarissimis, quamuis nimium debilitatis, nonnulla tamen restitutionis & salutis spes reliqua erat, dum fundamentum aliquod, dum ex-

dum radices adhuc in ipsa patria terra habuissent. Duras igitur atque inutiles plantas, quæ luxurie ramorum diffluentes, aut in rusticam naturam degenerantes, nullum cultori suo fructum redderent, amputare, abscindere, & intersecare Deus instituit; paucis admodum ad reponendæ restituendæque vineæ spem relictis: hasque superesse voluit; quas nisi idoneum redderent fructum, radicitus euellere atque tollere decreuit. Igitur fame & pestilētia in Samaria, & toto eius agro res ita fractæ, protritæ, & debilitatæ sunt, vt ijs qui ex hac calamitate superessent, si bellum præterea impenderet, nulla omnino salutis spes, nisi in vno diuino præsidio reliqua esse posset: Adeo enim rari ex peste atque ex fame euasēre, vt vix decimus quisque superesset, qui bello esset idoneus. *Vrbs*, inquit, *de qua egrediebantur mille, relinquentur in ea centum, &c.* Hebraicè, *Vrbs egrediens mille*. Verbum hoc in loco *militare est*: significat enim armatorum hominum copiam, quam vniuersique vrbium portæ effundere soleant: Hæc peste & fame adeo diminuenda esse dicitur, vt nullius belli impetum valeat sustinere: Nihilominus tamē vigore Israël nondum esse deserta, nondū diuina manu derelicta affirmatur, si retineri se illa magis, quàm prorsus desertam esse curauisset. Quoniam autem optimum hoc consilium erat, sustentatore potius suo, quàm aliis rebus vanissimis niti velle; ob eam rem auxilij, curæque suæ promissione Deus vltro eam allicit, atque ab inutilibus studiis ad veras salutis rationes meundas auocat.

Quia hæc dicit Dominus domui Israël, quærite me & viuetis, & nolite quærere Bethel, & in Galgalam nolite intrare, & in Bersabee non transibitis.

FIERI persæpe videmus vt in angustissimis & miserrimis rebus religionis studium incendatur, & quæ humanitus salus desperata sit à diuina natura, vnde verū hominibus præsidium auxiliumque est, petatur. Neque vlla natio tam barbara aut impia est, quæ in maximis calamitatibus diuinum numen adeundum, placandumque sibi esse non arbitretur. Verum enimuero totius huius consilij summa & maximum momentū illud est, quænam verè diuina natura sit, qua ratione placanda, compertum atque exploratum habere: Namq. ijs rebus fidere, quæ à Dei natura longissimè distant, vanissima omnino fiducia, & maximorum incommodorum efficiens fallacia est. Neque enim natura propriæ salutis expers, saluti alijs esse vllo modo potest: quamobrem quicunque huiusmodi mentito & falso, plenoq. erroris religionū studio, quibus gentes incumbere solent, operā dederunt cum maximo labore & sumptu, cum maximo molimine maximam sibi vanitatem peperere, sicut scriptum est: Similes illis fiant qui faciunt ea, & omnes qui confidunt in eis. Contrà verò quicunque verum Deum, cuius exploratam certamque rationem tenerent, ritè petere, placareque instituissent, certissimum semper auxiliatorem experti sunt, sicut scriptum est: Qui timent Dominum sperauerunt in Domino, adiutor eorum & protector eorum est. Igitur Israëlitæ tantis miserijs & calamitatibus afflicti numen sibi placandum esse iudicauerunt, sed summa in eo fallacia, maximaque dementia fuit, quòd à vero Deo abalienati, ad Bethel vitulos, & ad Galgalorum simulacra omni studio & cura confugiendum sibi esse putauerunt: dumque publicum malum hac ratione auertere, declinareque student, tamen augent verius & accelerant, quàm declinent: Eam enim rem, quæ malorum illis causa caputque fuerat, magis ac magis colendo & tractando, malum sibi fouebant atque augebant. Hunc autem illis errorem eripere curat Deus, vt ad sanē mentis, veræque religionis rationem reuocatis salutem ipse vltro offerat & promittat. [*Quia hæc dicit Dominus domui Israël.*] Dominus nomen illud ineffabile, Hebraicè est: cuius rationem & virtutem, atque ad salutis afferendæ certam vim Israëli potissimum iam olim notam exploratamque esse oportuit, ex quo Mosi in Sina dictum est: Qui apparui Abraham, & Isaac & Iacob, in Deo omnipotente, & nomen meum Adonai non reuelaui eis: Ego audiui gemitum filiorum Israël quo Ægyptij oppresserunt eos, &c. Ex illo autem tempore Domus Israël sperauit in Domino, adiutor eorum & protector eorum est. Itaque ad hanc rationem ineundam tenendamque, & persequendam domus Israël vocatur. *& viuetis*: in eo enim vno, veroq. Deo certa illis & firma salutis spes esse debet, in quacūq. alia re præter ipsum nulla esse omnino potest. Abiicienda ergo illis deponendaq. omnis alia cura, & totū superstitionis studium relinquendum est, atque verus Deus, qui in altis habitat, & Hierosolymis

Hinc deorū cognitionem hominibus insitā principio traxisse Plato ait.
Psal. 113. ,,
,,
Ibid.
Exod. 6. ,,
,,

Universidad de Deusto
Biblioteca

solymis sibi ædem ad orationem & supplicationem optauit, sana mente, pio studio, & legitimo cultu est adeundus. [*Et nolite quærere Bethel.*] In Bethel, quæ prius Luza vocabatur, fanum fuisse ab Hieroboamo populi ab Hierusalē auertendi causa extructū, iam sæpius vidimus. In Galgalis etiam aras, lucosq́ue vanorum Deorum simulachris dicata accepimus. Vtrumque autem locum magna frequentia celebrādum & reges curauerunt, & populus ipse susceperat. Ea verò loca vltra superstitionis flagitium, multis etiam alijs Israëlitarum sceleribus contaminata, & Deo vehementer inuisa, atque cultoribus ipsis fatalia reddita fuerant. Ab his igitur locis non inutilibus modò, sed etiam perniciosissimis Israëlitæ diuino consilio deterrentur, ne magno labore & dispendio magnum sibi malum parent. Vtitur autem dictorum antithesi elegantissima: *Quærite*, inquit, *me*, quem semper auxiliatorem experti estis, verumq́ue ac certum Deum, & *nolite quærere Bethel*, cui præter Dei inane iam nomen, nihil præterea adest: Nam Bethel domum Dei, siue domum fortis significat: quòd si vobis verus Deus *Adonai*, vbi vbi ille sit, quærendus ad salutem est, quid iuuat inane tantùm nomen sequutos, domum Dei, Deo tamen vacuam, imò potius inuisam, auxilij causa quærere? [*Nolite quærere Bethel,*] in qua nihil iam fortè, nihil solidum, nihil diuinum, sed vanitatem meram, & inanem quandam nuditatem, ac nudum errorem esse, exitus ipse demonstrabit. [*Et in Galgala nolite intrare.*] Eleganti significationis allusione de Galgalæ existimatione detrahit: Nam quem locum sacrum & diuinum illi putarent, eum locum importunum, funestum, atque vitandum esse vel nomen ipsum arguebat; quando Galgal rotam, volubilemq́ue rem significat; vt mali ominis notationem potius, quàm religionem significatio doceret: Nam quæ felicitas, quæ constans auxilij ratio in volubilitate esse potest? quam sibi is bonorum constantiam, stabilitatemq́ue aut speret, aut promittat, qui sese rotæ volubilitatiq́ue commiserit? Quamobrem vel ab aditu ipso infausti, atque horribilis loci deterret; quem locum suo nomine infamatum, notatumq́ue esse indicat. Quòd si ab his locis frequentandis, imò & adeundis, animum & studium ad verum Deum seruandum petendum traduxerint, nihil illis esse metuendum, vt extra propriæ regionis fines abductis alio migrandum sit; sed res potius suas diuino beneficio restitutum, confirmatumq́ue iri sperandum est. [*& in Bersabee non transibitis.*] Quibusdam huius vaticinij expositoribus placuit, Bersabee locum esse in quo vituli etiam ab Hieroboamo adorandi
Infra 8. causa consecrati fuissent: idq́ue ex illo Vatis dicto arguunt: *Viuit Deus tuus Dan, & viuit*
» *via Bersabee*. Vetari igitur eos atque reuocari ne Bersabee locum petant. Sed tamen orationis ipsius diuersa ratio aliam nobis exponit sententiam: Neque enim ait, Nolite quærere Bersabaa; neque hoc modo, In Beersebaa non intretis, sed Bersabee non transibitis. Præterea vtrique loco Bethel & Galgalæ, atque eorum cultoribus instantem calamitatem prędixit, [*Bethel erit inutilis, & Galgala captiua ducetur:*] Bersabee verò nihil huiusmodi adiecit. Itaque alia loci huius sententia est; quam nos iam superius indicabimus. significat enim, Israëlitas si relictis prophanis locis petendi studio ad verum Deum quærendum se totos conuerterent, quamuis afflictos, quamuis varijs modis hactenus labefactatos, non tamen radicitus eruendos, aut à patria regione abducendos fore. Promissum ergo potius quàm iussum hoc est, [*& Bersabee non transibitis.*] Namque tota Israëlitarum regio duobus insignibus terminis continebatur: Dan à Septentrione, &
2. Sam. 17. Bersabee à meridie, sicut scriptum est: Et congregetur ad te vniuersus populus Israël à
» Dan vsque ad Bersabee. Certas itaque & stabiles fore sedes affirmat, si modò consilijs acquiescere diuinis velint. Quòd si stultum & impium propositum vrgentes religionis causa Bethel & Galgalam petere perseuerarint, ijsdem illos sententiæ periculis illaqueatos, eandem supplicij expectatione implicatos, eundem cum locis ipsis exitum fore habituros.

Quia Galgala captiua ducetur, & Bethel erit inutilis.

Elegantibus paronomasijs sententia hæc pronuntiatur, cuius vis Latina versione ex-
גלגל גלה plicari non potuit: sed nos eam Latinis literis indicabimus. Galgal rotam propriè significat, & à verbo Gala, hoc est migrare, deducitur. Nomen verò eiusdem verbi geminatio-
Thren. 1. Gen. 51. one constat, Gal, gal, migrare, migrare. Repetitio autē eiusdē verbi Hebraico sermone,
גלגל גלה rem negotiūq. ipsum asseuerat & confirmat: vt plorans plorauit in nocte, &c. Visitare
יגלה visitabit vos Dominus. Hebraicè sic legimus. Galgal, gala ijgale, hoc est, Galgal migrare migrabit.

migrabit non tam locum ipsum, quàm qui in eo fuerint homines migraturos dicit; Metonymiaq́ue vsus figura est. *& Bethel*; quod nomen domum fortis significat, *erit inutilis.* Hebraice propriè est, *erit in vanitatem*: Alludit enim ex antitheto oratio, vanumq́ue ac nudum cultoribus & habitatoribus suis inanem locum fore portendit, cuius loci colendi
5 studium, inanitatem tandem omnium rerum pariturum sit. Cùm itaque nihil ex his locis præter malum reportare possint, ad salutem vnde solum accipere est, petendum denuo vocantur.

Quærite Dominum & viuite, ne forte comburat vt ignis domus Ioseph, & de-
10 *uorabit, & non erit qui extinguat Bethel.*

Totvs hic locus misericordiæ & iustitiæ est, in quo omnis pœnarum & calamitatum, omnis damnationis causa in hominum culpā & negligentiam transfertur; qui oblatam sibi à Deo, & sæpius, promissam salutē negligunt, & tenebras magis quam lucē propterea diligunt, quòd eorū opera & studia mala sint. facessat ergo incerta omnis de præ-
15 destinatione disputatio, & vanæ ac fallētis philosophiæ cōmenta sileant, quando nullum in vniuersa diuinorum librorum doctrina, aut prædestinationis, aut præscientiæ impedimentum hominibus ad salutē infertur: sed quare salui illi non sint, omnis culpa in eorū voluntate atque negligentia & malitia residet. siquidem neminē hominem Deus peri- 1. Pet. 2.
re vult, sed omnes ad pœnitentiā reuerti, quos ipse vltro semper adit, rogat, & quoad id »
res ratioq́. pati potest hortari & monere, & iā vehementius accusare non desistit, vt magnum ipsi sibi malum parare fugiant, sed planè ij nec adeuntem admittunt, nec roganem audiunt; neque vllum hortationibus aut admonitionibus diuinæ misericordiæ locū Psal. 88.
relinquere volunt; quam qui neglexerint; diuinæ iustitiæ cedant necesse est. Namq. mi- »
25 sericordia & veritas venientis Dei faciem præcedunt; iustitia verò ponē sequitur, quæ » Psal. 61.
alteram illam diuinam virtutē respuentes, meritis scelerum suppliciis prosequatur. Semel »
loquutus est Deus, duo hęc audiui: quia potestas Dei est, & tibi Domine misericordia, quia tu reddes vnicuiq́ iuxta opera sua. Potest quidem vtrumq. Deus, sed tamē illi antiquior misericordia est. Ad hanc verò normā omnis hæc de salute hominum ratio reuocanda, »
exigendaq́. est, nisi multa nobis ipsis, atq. adeo diuinorū librorū veritati dissentanea di- »
30 cere libeat. Sperate in eo omnis cōgregatio populi, effundite corā illo corda vestra, Deus »
adiutor noster in æternū; sic idē Psaltes canebat. Nemini ergo homini benignitas diuina Ibidem.
deest, nisi iis tantū qui sibi ipsi deesse voluēre. Ob eam rē sæpius iā rogatos rursum adit, eosdēq́. iterū ad salutē vltro inuitat & hortatur, nomēq́. illud suum misericordiæ mysteriis pleniſſimū prætēdit. [*Quærite Adonai, & viuite.*] Viuite, vox Dei est in quo vita erat, &
35 vita erat lux hominum, & lux in tenebris lucet. Quod verò de supplicio & pœnis inferendis subiungit, eò pertinet, vt vel promissionibus ad vitā vocatos allicias, vel à morte proximi instantisq. mali metu deterreat. [*Ne forte comburat vt ignis domus Ioseph.*] Ne fortè, inquit, hostilis manus Ephraim, Samariæq́ue relictū populum ita vastet, vt igni actum credi possit. Vocat autem Samariæ populum domum Ioseph, quod Ephraim, cuius caput Sa-
40 mariam esse Isaias dixit, ex Ioseph filiis erat, adnumeratus tamē filiis Israël, sicut scriptum Gen. 48.
est: Duo ergo filij qui nati sunt tibi in terra Ægypti antequam venirem ad te, mei erunt, »
Ephraim & Manasses, sicut Ruben, & Simeon reputabuntur mihi: Reliquos autem quos »
genueris post eos, tui erunt. Ad hanc verò rationem Ephraim res hoc in loco reuocatur: cui, si dignitatem suam, antiquumq́ue locum Israëlis nomen tueri placeat, præ-
45 stò est Dominus Deus Israël, qui se protectorem, tutoremq́ue eius domus semper fore iam olim est professus. Non vocaberis, inquit, vltra Iacob, sed Israël erit nomen Gen. 35.
tuum, & appellauit eum Israël. Dixitq́ue ei: Ego Dominus omnipotens, crescē & multiplicare, &c. Quamdiu autem in iisdem conditionibus manere vellent, tamdiu »
Dei omnipotentis gratiam, tutelam & beneficentiam poterant experiri: vbi verò »
50 nominis vim atque fœderis conditiones respuerent, nomen ipsum Israëlis proditum deponere, & Iosephi tantum nomen captare videri possent. Atqui de Iosepho aut Iosephi filiis nulla promissio diuina nulla priuatē suscepta cura est, nisi quatenus in patritiam Israëlis familiam venientes, obscurius nomen amitterent, sicut scriptum Gen. 48.
est: Deus qui pauit me ab adolescentia mea, & angelus qui eruit me, benedicat pueris »
istis, & inuocetur nomen meum super eos, & crescant in multitudinem super terram. »

Universidad de Deusto
Biblioteca

Quod si Israëlis nomen virtute & re ipsa tueri noluerit is; sed domus potius Ioseph esse optaueritis, ardebit vt igni domus Ioseph; & Bethel, quam colendæ vobis religioni priuate consecrastis, vnà cũ suis cultoribus igne absumetur, qui cum à Deo nõ extinguatur, à nemine alio extingui poterit, neq. prohibere quo minus omnia vasta atq. deserta reddat: *& deuorabit, & non erit qui extinguat Bethel*: tantum abest vt eius loci religio, vel potius superstitio prodesse vobis possit, vt maximè etiã noceat. Hic locus sic Chaldaicè legitur: [*Et incendet, & non erit extinguens in culpatis, qui colentes fuerint abominationem in Bethel.*] Vt autem Metonymiam suam explicaret, & quidnam nomine Bethel significauisset, exponeret, statim subiecit:

Qui conuertitis in Absynthium iudicium, & iustitiam in terra relinquitis.

Reges potissimum & principes atque magistratus hac oratione significari, ipsum eorum officium declarat: Namque eius ordinis homines exercendi iudicij, iurisque dicundi muneri ac officio præsunt: horum studia reliquus populus imitatur ac sequitur: hi ad gubernacula reipublicæ sedentes, aut rectam nauim tenere, aut euertere pro arbitrio possunt. His nihil antiquius, nihil sanctius, nihil iucundius iustitia atque æquitate esse debuit; quarum maximarum ad rempublicam gubernandam artium, si tanta illis cura fuisset, quantam esse oportuit, nihil publicè laboraretur: nam & suum religioni obsequium, suum vnicuique hominum ordini ius tribueretur, omniaque ex æquo & bono, ex ratione, non ex libidine gererentur: iusti autem & æqui ratio, non ex priuata cuiusque sententia, sed ex diuina lege petenda fuerat. Porrò diuina lex nullam aliam, quam antiquam illam & exploratam religionis & pietatis viam muniri permitteret; nullum alium quàm verũm Deum pateretur coli; ita adeo & religionis ratio cum publicarum rerum rationibus, & publicarum rationes rerum cum religione conuenirent. Omnia autem hæc contrà quàm par erat, atque decuerat, curata ab his sunt: qui cùm intelligerẽt nulla re magis ambitioni, cupiditatibusq. suis, quàm diuina lege obstitisse posse, ipsam imprimis legem abiecerunt: deinde religionis rationes turbarũt, & Deum ipsum deniq. repudiarunt; aliamque pietatis viam inierunt; cuius viæ affectandæ duces populo facti, voti sui compotes euasere: Nam cùm nulla veræ religionis facies, nullum diuinum caput, ad quod cætera referrentur, esset reliquum; facile ipsis, pronumque fuit diuina atque humana iura omnia peruertere, & omnes iustitiæ atque æquitatis singulare rationes; nec quod publicis rebus commodissimum, sed quod suis ipsorum priuatis tantùm commodis compendiosissimum foret statuere. Namque vbi diuinum timorem exuere, maximè autem ij quos ad gubernacula sedentes cupiditas atque ambitio transuersos agit, nihil propriis commoditatibus iucundius, ac suauius, nihil iudicio & æquitate insuauius, acerbiusque esse putant. Quamobrem non solùm cogitatione & animi sententia, sed re ipsa & studio: [*Conuertunt in Absynthium iudicium, & iustitiam in terra relinquunt*:] Sic Hebraicè in præsenti tempore pronuntiatur: cùm nihil iudicio & æquitate suauius experiri possint ij, qui sana mente, sensibusque integris sunt, sicut scriptum est: A iudicijs tuis non declinaui, quia tu legẽ posuisti mihi. Quàm dulcia faucibus meis eloquia tua, super mel ori meo. Et quia eloquia tua iucunda, ecce concupiui mandata tua, in æquitate tua viuifica me. Absynthium autem herbarum omnium amarissima est, cui ab amaritudinis grauitate nomen Bathypricon à quibusdam factũ esse Dioscorides ait. Huius autem plantæ nomen in quocunque aut naturæ, aut sortis tristi acerboque sensu, à sacris vsurpatur auctoribus. Ædificauit in gyro meo, & circundedit me Absynthio & labore. Huius enim amaritudinis vim Romanus Poëta indicauit cùm cecinit:

Nam veluti pueris Absynthia tetra medentes Cùm dare conantur, &c.

[*Et iustitiam in terra relinquunt.*] Iudicium in sacris idem quod apud Latinos ius: iustitia verò hic id quod æquitas significat. In æquitate autem misericordia animique moderatio est: vnde & pro misericordia iustitia vsurpatur, vt: Attendite ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus, &c. Ab ijs ergo ius violatũ æquitatemq. desertã esse, à quibus vtraque ars religiosè culta, sanctissimaque esse & potuit & debuit. [*In terra relinquunt*:] Iacere in terra sinunt iustitiam quam in benè constituta republica stare & vigere oportuit. Igitur populum Israëliticum ab horum principium studio ad se hac elegia reuocandum curat Deus, ostẽditque eos, qui sibi ad pietatem & salutem duces, & publicæ vtilitatis procuratores esse debuerant, quòd sublatis de medio æquitate & iudicio, religionis rationibus

Psal. 118.
Dioscor. li. 3. cap. 24.
Thren. 3.
Lucretius.
Matth. 7.

nibus extinctis, ad impietatem potius duces, atque ad malũm impulsores fuerint. Vbi verò iam significauit quos à quibus sequendis ducibus potissimum deterruerit, ad quem, quantumq. salutis auctorem reuocet nunc iam deinceps subiungit:

5 *Facientem Arcturum & Orionem, & conuertentem in mane tenebras, & diem in noctem mutantem.*

Nvllam maiorem à regibus, principibus & magistratibus vtilitatem capi aut experiri posse, quàm vt iudicium æquitatemque in publicis & priuatis rebus exerceatur. Iniquos verò non principes, verũm tyrannos, hostesque vocandos Vates superius docuit: atque ab huiusmodi principum obsequio ad veri Dei cultum Israëlitas vocauit. Quis autem & qualis, quantusque Deus hic, vt toto terrarum orbi, maximè verò iis qui illum colunt, beneficentissimus; vt contrà ad impietatem, sacrilegia, sceleraque omnia vlciscenda potentissimus sit, tribus grauissimis de prouidentia argumentis docet. Maximi enim momenti & ponderis ad virtutem, pietatemque hominibus persuadendam, certa prouidentiæ cognitio est. Hanc autem Dei virtutem, & de rebus humanis curam, omnibus populis certam exploratamque esse in illo elegantissimo hymno Psaltes petebat: Exurge Domine in præcepto quod mandasti, & synagoga populorum circundabit te: & propter hanc in altum regredere: Dominus indicat populos, &c. Tria autem potissimum ad prouidentiam probandam argumenta, experpetuis & publicis naturæ rationibus sacri auctores afferre solent; quæ cum omnibus hominibus quicunque sensum aliquem rerum habent captu facilia sunt, tum doctissimis etiam, & ab intelligentia sensuque imperitorum longissimè disiunctis mentibus, animum ad eam rem credendam permouent. Primum quidem argumentum ex stellarum natura, situ, cursibus, progressionibusque sumitur; quorum omnium ratio atque constantia certam rectoris prouidentiam arguit. atque ita Isaias: Leuate in excelsum oculos vestros, & videte quis creauit hæc: qui educit in numero militiam eorum, & omnes ex nomine vocat, &c. Atq. alterũ verò argumentũ, noctiũ, dierũq. vicissitudines, vnde commutationes temporum quadripartitæ suppeditant, sicut scriptum est: Dies diei eructat verbum, & nox nocti indicat scientiam. Tertium porrò argumentum, ex pluuiarum & imbrium generatione opportunitate atque vtilitate petitur: quòd vapores qui à Sole ex agris repetactis, & ex aquis excitantur, in densiorem naturam concrescentes, certis pro diuini imperij ratione temporibus terræ faciem irrigent, & fœcundam reddant. Qui dat pluuiam super faciem terræ & irrigat aquis vniuersa. Quoniam autem imbres, non tam certis naturæ rationibus, quam diuinæ voluntati & arbitrio parantur, propterea Zacharias dicebat: Petite à Domino pluuias in tempore serotino: &, Dominus faciet nues, & pluuiam imbris dabit eis, singulis herbam in agro. Omnia porrò hæc diuinam erga terrarum orbem prouidentiam & commoditatis atque vtilitatis humanæ curam arguunt: namq. stellarũ cursus, & constitutiones, & lucis noctisq. vicissitudines, pluuiarum oportunitates, magno ad hominum, cæterarumque animantium vitam afferendam, atque alendam vsui sunt: ita vt inferiora hæc à superioribus regantur & gubernentur, vt etiam Philosophi tenẽt. Igitur quę apud alios auctores sparsa separataq. argumentorum capita sunt, ea Amosus noster in vnam coacta orationem explicuit; docuitque Israëlitas ad eum colendum Deum & principem sibi vocari, qui totius mundi gubernaculum teneat, & pro humanarum rerum vsu atque vtilitate sapientissimè moderetur & tractet; non qui iudicium in Absynthium, vt alij, conuertat; sed qui res vtilissimas & necessarias terris paret; atque alioqui molestissimas, nisi temperentur, ita gubernet, vt maximas simul orbi commoditates, maximam auctori ipsi gloriam laudéq. ex illis afferat. Est autẽ eiusmodi Dei virtus & sapientia, vt [*faciat Arcturum & Orionẽ.*] Atq. hæc potissimum astra ex omnibus aliis vsurpauit; quorũ dissimilis omnino natura & efficientia est, cùm alterum calore, alterũ frigiditate abundet, & tamen vtriusq. vi fructus & crescunt, & maturescunt: de quibus suo in loco, si Deus id nobis benignè concesserit, dicemus; præsens siquidẽ ac propria de his astris disputatio apud Iob est, ex quo loco à vatibus citari solent. Vtrumque autem horũ vehementer agris atque animantibus noceret, infestumque esset, nisi certis diuinæ sapientiæ rationibus & modis temperaretur. Idem etiam Deus noctium dierumq. vicissitudinibus, & temporũ rationibus sapientissimè consulit:

Vide Iustinũ martyr. lib. de Monarchia.
Macrob. in somni. Scipionis.
Vide Arist. 1 Metaphys. 2 & in Eutidemo Platonis.
& Cicer. de Nat. Deo li. 1
Isa. 40.
Psal. 18.
Aristot. 1. Metheororũ
Hippocrat. de locis aëre & aqua.
Iob. 5.
Zach. 10.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Gen.1. sulit: conuertit enim mane in tenebras, hoc est, diem in noctem, sicut scriptum est: Et factum est vespere & mane dies vnus. [*& diem in noctem mutantem*:] dierum ac noctium
" quantitates variæ ad hanc etiam rationem referuntur: Hæc enim & vsum etiam sui hu-
" manis rebus præbent, & diuinæ sapientiæ atque virtutis admirationem mouent, atque
Psal.103. omnia hæc auctorem suum Deum commendant, sicut scriptum est: Sol cognouit oc-
" casum suum. Posuisti tenebras & facta est nox.&c. Ortus est Sol,& congregabuntur, &
" in cubilibus suis collocabuntur, exibit homo ad opus suum & ad operationem suam vs-
que ad vesperã. Pluuiarum verò imbriumq. naturam, descensum & vsum sic describit:

Qui vocat aquas maris, & effundit eas super faciem terræ, Dominus nomen 10
est eius.

MAXIMAM totius imbrium & pluuiarum materiæ partem mare suppeditat: namq. humoris proprius ac maximus, abundantissimusque locus ille est, diuina prouidentia ad terrarum orbis commoditatem potissimum definitus, sicut scriptum est:
Gen.1. " Congregentur aquæ in locum vnum, & appareat arida: & appellauit Deus aridam ter-
" ram, & congregationes aquarum appellauit maria. Ex illo falsissimo loco solis vi vapores
excitantur, qui Deo rem temperante in dulcissimam, terræque oportunam aquam con-
uertuntur: qua in re egregium imprimis artificium admirari est, quòd grauissimum na-
tura sua elementum ad leuitatem redactum, atque in sublime latum, in nubes densari, &
à ventis impelli; deinde in guttas coactum terræ superficiem irrigare deprehendatur. 20
Tota autem huius artificij ratio hoc Amosi versu continetur: [*Qui vocat aquas maris, &c.*]
Quam rationem quoniam diffusius explicare non vacat, satis fuerit indicasse. Hactenus
Dei prouidentiam, & benignitatem, atque publicæ vtilitatis curam ostendit, quam rem
nomine etiam ipso appellato declarat: *Adonai nomen eius*, quod nomen ineffabile cum
sit, tamen in misericordiæ & beneficentiæ rationibus plerunque vsurpatur. Neque verò si
alium quenquam esse Deorum, vel eorum potius qui pro diis habentur, cui hæc rerum
natura subsit, dictoq. obediens sit, præter hunc beneficentissimũ & benignissimũ, cui no-
men est *Adonai*; qui sese Israëlitarum tutorem, protectoremq. tantis iam olim exemplis
professus præstitit, atque hæc quidem omnia Deum natura ad misericordiam facilem,
ad inferendam pœnam, ad vltionem etiam parãdam potentissimum arguunt: Nam qui si
stellarum cursus & constitutiones temperare, dierum noctiumque vicissitudines com-
ponere, aquarum vim in sublime ferre, & terris oportunè immittere & nouit, & potest,
idem etiam harum rerum naturis vti ad vltionem potest, & perpetuam cui voluerit no-
ctem parare, grauemque hominibus, hominumque rebus aut astrorum vi et efficientia,
aut aquarum diluuio afferre calamitatem, sicut scriptum est: Hunc humiliat, & hunc ex-
Psal.74. altat, quia calix in manu Domini.&c. Cùm autem ille, vt natura misericordissimus est, ita
etiam sit iustissimus, eos qui priorem illam eius virtutem repudiarint, & neglexerint, hanc
alteram vt ostendat consentaneum est. ea verò huiusmodi est:

Qui subridet vastitatem super robustum, & depopulationem super potentem 25
affert.

MVTIPLICES esse Dei exercitus sacræ literæ passim ostendunt; sunt enim superio-
res, quorum natura quanquam ad orbis vtilitatem plerumque Deus vtatur, tamen ad
impiorum vltionem parandam vti etiam potest & solet, id quod diluuij tempora & Ægy-
ptiorum calamitates testantur. Sunt etiam inferiores, cùm ex cæteris animantibus, tum
ex hominum genere coactæ copiæ, per quas rem ille cùm vult, pro arbitrio atq. sententia
agit: His enim spiritus atque animos addit ad omnẽ aliorum hominum contemnẽdam
frangendamq. vim, quibus neq. hostium expectata virtus, neque militaris scientia, neq.
armorum aut propugnaculorum moles, neq. locorum munitio, impedimento esse potest,
quo minus omnia demoliantur & vastent. quam rem omnium ferè hactenus regnorum
& magnarum vrbium exitus, arguit, & Senacherib ille Israëliticarum rerum vastator latus
aperte docet. Hic ergo Deus Adonai dictus, vastationem potentissimis hominibus & ro-
bustissimis affert, atque munitissimis etiam vrbibus excidium per homines parat, quos
& viribus animisq. auget, & calliditate atque scientia ad eam rem instruit. Hebraice lo-
cus hic sic habet: [*Qui fortificat vastationẽ super robustum, & depopulans super munitionẽ adue-*

niet. Chaldaicè autem sic: *Qui fortificat debiles aduersum fortissimos, & prædatorem super vrbes eorum munitissimas immittit.*] Cùm autem tanta vltio, tanta ac tam certa, iustissimaq. adeo calamitas Israelitas, atque omnes quicunque eos impietate & iniuria fuerint imitati maneat; oporteatq. eos admonitos & correptos, sibi metuentes ad Deum conuerti atque ad
5 bonam frugem sese recipere, gratosque esse iis qui honestiora atque vtiliora suadent, tamen vt hic etiam cæteris eorum flagitijs cumulus accedat:

Odio habuerunt corripientem in porta; & loquentem perfecta abominati sunt.

HAEC maxima hominũ malitia, hęc insolentia est, vt, cùm publicè ab illis commitan-
10 tur scelera, quæ cùm palam summo studio aperta iniuria fiant, neq. corrigere se ipsi ve-
lint, neque priuatè reuocari, neque publicè reprehendi patiantur, seorsum & secretè mo-
neri arguiq; contemnãt, publicè peccare non vereantur: peccatorum publicè argui, gra-
uiter & iniquo ferant animo. Singulorum scelera & flagita occultè & in facie reprehensa
esse oportuit. Atque hoc quidem diuini verbi ministrorum officium erat, sicut scriptum Ezech.33.
15 est: Si me dicente ad impium, impie morte morieris: non fueris loquutus vt se custodiat "
impius à via sua, ipse impius in iniquitate sua morietur, sanguinem autem eius de manu "
tua requiram. Sed quia tyrannide atque insolentia hominum effectum est, vt vnusquisq.
aditum ad se reprehendendum, arguendumq; superbè præclusérit, atque quod charitate
& studio fit, odio & maleuolentia factum esse interpretetur; aliam etiã viam munire Deo
20 placuit, vt nominibus celatis vitia publica publicè notentur; atque officiorum rationes pa
lam exigantur & tractentur: eoque modo cùm quisque sibi aut cauere, aut consulere pos-
sit, nemo priuatam in se maledicentiam aut interpretari posset, aut queri. Quamobrem
idem in eodem loco Deus, quæ singulis priuatè obijcienda erant, publicè agi per Vatem
curat: Tu ergo fili hominis dic ad Domum Israël &c. & tamen tantum hominum,
25 peccandi studium, tanta pertinacia, tam immoderata libertas, viuendique licentia est, vt
in ea re tantùm non laudari molestè ferant, moneri iniquissimè patiantur, reprehendi
odio, inuidiaque dignum putent. Olim apud Israëlitas hominum conuentus in vrbium
portis celebrari solebant: namque is locus faciendis iudiciis idoneus visus est, & tum ciui-
bus, tum maximè hospiti ius suum persequenti commodus, sicut scriptum est: verita- Zach.8.
30 tem & iudicium pacis iudicate in portis vestris. In eo loco vates, qui neminem hominem "
priuatè læsum volebant, publica peccata diuinis verbis publicè arguebant; ibibem de
religionis rebus componendis perorabant; & quòd iudicibus, magistratibus & scribis is
locus frequens erat, de horum etiam officiis verba à vatibus fieri consueuêre. Hi verò Dei
ministros vera & manifesta locutos, indignissimis modis exceptos, summa inuidia atque
35 odio persequebantur: [*& loquentem perfectè abominati sunt.*] Vbi Latinè, *perfectè* legimus.
Hebraicè vox est, quæ perfectionem & simplicitatem significat, quo verbo vatum & pio-
rum hominũ ingenium maximè indicatur, qui non odio, non mauolentia, non gratia du-
cti, sed summo religionis, & publicæ vtilitatis studio incensi, imò à numine incitati, rem
candidissimè & simplicissimè agerent; & tamen illud præmij atq. mercedis loco accipie-
40 bant, quòd se abominatione affectos experiebantur. Verbum etiam *Abominandi* religio-
sum apud Hæbræos est, atque ad eas res pertinet, quæ impiæ, prophanæ, execrabilesque
censentur. Vt illud: Abominatio est Ægyptiis omnis pastor ouium. Multæ autem de Gen.43.
huiusmodi nefariis rebus definitiones, multa earum rerum genera, exemplaque in sa- Lenit.
cris legum libris sunt, in quibus nullum reperire possis quo simplex atque innocens di- Deuter.
45 cendi arguendiq. libertas notetur: & tamen ea est hominum malitia, vt sacris religiosis
verbis ad suam libidinem, suamque corrupta studia defendenda abutatur: Nam vbi
quis vel ex superiori, vel ex æquo loco de publicis moribus, imò de publicis scelcribus
paulo simplicius, liberiusq. dixerit, maximè autẽ si principes homines & magistratus illa
perstringat oratio, eum non solùm summam omnium ordinũ & populi inuidiam, sed de-
50 testabile etiam nomen sibi parasse videmus, atq. illud is leuissimum sibi putare, lucroq.
apponere possit, si stultus aut insanus tantùm, si non sacrilegus & prophanus, si non etiam
aut schismaticus, aut hæreticus audiat: huiusmodi namq. verbis ad alias omnino rerum
rationes inuentis, ad liberam bonorum & sapientum virorum simplicitatem expugnan-
dam & frangendam quorundam hominũ malitia atq. peruersitas abuti solet. *Loquentem*
perfectè, id est simpliciter, *abominati sunt.* Locus hic Chaldaicè sic habet, *Odio habent eum, qui*
obijcit

Universidad de Deusto
Biblioteca

obijcit illis in domo iudicij verba legis, & loquentē candida circūueniunt. Sed quę amentia, quę peruersitas illa magna est, nolle pati vt eorum publica scelera publicè celatis etiā nominibus, cādidè ac simpliciter arguantur, dignosq. odio atq. inuidia iudicare eos, qui & pietatis & publicæ vtilitatis studio incensi, vnumquemque ordinem officij admoneant sui; & tamen eas insignes iniurias, quarum arguuntur, atque eadem scelera palam admittere, eorumq. scelerum atq. iniuriarum memoriam amplissimis monumētis consecrate, posterisq. testatam iri curare? Nam etsi maximè boni simplices viri tacerēt, tamen ipsa quæ ab eis quotidie iniuriarum exēpla eduntur, ipsa assidua pauperiorum hominum expoliatio, & oppressio, pietatis causam aduersum eos summis ac maximis clamoribus agit. Ipsa tanta ædificiorum moles, tanta villarum, prædiorum, & vinearum copia & magnitudo ex pauperum spolijs parata, manifesto iniuriarum præsentibus testimonio venientibus sunt etiam seculis, atque aliis gentibus perpetuo futura: Namq. vsus fructusq. tum magnanimium, tum fundorum & prædiorum tot ac tam pulchrorum, quæ illis ex iniuria atq. calumnia parabantur & colebantur, nullus sibi, sed aut nullis, aut alienis colonis erit, tantùm ignominia, & iniuria monumentum sibi erit perpetuum. Itaq. dum isti iniuriarum argui nolunt, æternum sibi ipsis iniuriæ simulachrum in ædibus, in portis, in agris suis collocant. hæc illorum, qui subijciuntur, versuum sententia & consequentia est.

Idcirco pro eo quòd diripiebatis pauperem; & prædam electam tollebatis ab eo, domos quadro lapide ædificabitis, & non habitabitis in eis: vineas plantabitis amantissimas, & non bibetis vinum earum.

OSTENDIT frustra illos bonis viris silentium imponere velle, cùm vndequaque in sese testimonia comparent, & iudicium etiam damnationem certam sibi moliantur, quippe qui præter alias quas subituri sunt pœnas, rebus etiam per iniuriam partis eratur mulctandi: Nam vitia hominum atque fraudes, dāno, ignominia, exilio, morte, mulctantur, sicut scriptum est: Thesaurizat, & ignorat cui cōgregabit ea. &: Quomodo facti sunt in desolationem? subitò defecerunt, perierunt propter iniquitatem suam &c. Idcirco quamuis maledicentiam (quam vocatis) auertere conemini, nihil tamen efficietis: namque vestra vobis vita, vestri mores, & studia vestra, non maledictionem solùm, sed perpetuam vnà cum damno contumeliam pariēt. [*Pro eo quod diripiebatis pauperem.*] Hebraicè verbum *diripiebatis*, direptionem cum cōculcatione coniunctam significat. [*& prædam electam tollebatis ab eo*, Hebraicè, *& onus tritici tollebatis ab eo.*] Quantum frumenti ille miser atque inops summo labore metere, & humeris suis domum asportare vix poterat, quo suam vxoris, atque liberorum vitam aleret, nil habuit pauper; quis enim negat, & tamen illud perdidit infelix, totum nil idque calumnia & iniuria eorum, quorum officium fuerat pauperum egenorumq. rebus & fortunis consulere potius, quàm insidiari, sicut scriptum est: Quomodo facta est in meretricem ciuitas fidelis, plena iudicij, Iustitia habitauit in ea, nunc homicidæ. Cùm autem id quod à singulis aufertur exiguū admodum, magna verò & insatiabilis eorum qui auferunt & expoliant cupiditas atque auaritia ad multos eam iniuriam & calamitatem pertinere necesse est: Nam si tantum frumenti pauperi quantum humeris portare possit, ad suam suorumque vitam tuendā contingat, atque id tam exiguum pro electa præda ipsi habetur, cui neq. suppetit vnde iumentum emat aut pascat, quo se onere leuet; rursus etiā si diuiti ac potenti nihil satis ad ambitionem atque libidinem explēdam sit, non enim quocunq. ille domicilio contentus est, nisi ædes & materia, & opere magnificentissimas extruat: neq. quocunq. fundo, nisi vineas ædificijs & pulchritudine omni ornatissimas instituat: quænam aut quot pauperum fortunæ satis esse ad eam rem possint? [*domos quadro lapide ædificabitis:*] Hebraicè est in præterito ædificauistis, & plantastis, quod iam incœptum opus & penè absolutum sit. *quadro lapide*: & materiæ, & artificij excellentiam hæc oratio indicat: Consequitur enim portas, fenestras, prostyla, & vestibula, partesq. omnes ædium certa mensura, proportione, & pulchritudine nō caruisse, quarū vel ipsū muri quadro & operoso lapide constarēt. [*Vineas amantissimas*, Hebraicè est, *vineas desiderij*:] quas nō solū vtilitatis, sed animi etiā causa instituistis & plantastis: hæ autē quibus ornamentis caruēre? Dolendū maximè est quantis multorum laboribus & sudoribus paucorū hominū cōmoditates, deliciæq. cōstent. Væ vobis diuitibus, qui habetis consolationē vestrā: ecce clamor eorū, qui à vobis oppressi sunt, introiuit in aures

Psal. 38. Psal. 72.

Isai. 1.

Luc. Iacob.

aures Domini Dei Sabaoth. [*& non habitabitis in eis, & non bibetis vinum earum.*] Citissimam maturamque admodum illis fore pœnam & calamitatem significat, atque antea venturam, quam aut constructæ iam ædes, recentis operis atq. humoris incommoditate & cruditate exhalata, habitationi oportunæ sint, aut plantatæ, cultæque vineæ fructum vino idoneum ferant. Vtramque autem rem non multo ad vsum temporis spacio egere, & architecturæ, & agriculturæ ratio, & ipsa experientia docet: atque adeo huiusmodi malè partorum, cum dominis suis, exitus esse solent, quales Ephaitarum fuere, quos Assyrius hostis paulò post quàm prædicta hæc sunt, alios vita, alios fortunis omnibus, & patria priuauit. Illud ex Hebraicis mysteriis non visum est prætermittendū. Quod vbi Latinè legimus [*vineas amantissimas,*] in exemplari est, [*vineas concupiscentiæ,*] atque id verbum; non solùm animi causa plantatas, sed auaritia & cupiditate cōparatas fuisse significat; iuxta illud: Et concupierunt agros, & tulerunt eos, & rapuerunt domos, & calumniabantur virum & domum eius, virum & hæreditatem eius. Neque enim suis sudoribus & laboribus hæc sibi parauerant, sed aliorum operis & labore parta, propria illi calumnia, fraude, dolo malo, ac vi, aut saltem nimis callida iuris interpretatione vsurpabant: id quòd si maximè à vatibus atque à bonis & sapientibus viris sileretur, res ipsa palam accusabat; eaque accusatio diuinas aures, oculosque tentabat, & ad vltionem atque vindicationem incitabat; hoc est quod subiungit:

Mich. 2.

Quia cognoui multa scelera vestra, & fortia peccata vestra.

NEQVE enim adeo aut rara sunt aut leuia, quæ à vobis iniustissimè perpetrata fuerunt, vt vel hominū, nedū Dei occulta cognoscētis oculos & scientiā fugiāt. Sed nequis eorum crimen depellere posset, iniuriamq. aut vim à se factam vlli fuisse inficiari, quando nihil aut armata manu, aut aperta vi, aut impetu factum esse constaret. Eam defensionem Deus per vatem infirmat, diuisione, definitioneque vsus; qua quid sit oppressio, quid vis, docetur, & arguitur. Est autem argumentatio in statu definitiuo constituta: dixerat namque se multas rebelliones eorum, & grauissima peccata cognoscere, quod aduersum ius atque fas non minus fratres, conciuesq. suos vexassent, ac diripuissent; quàm si capitales hostes essent: neque leuiorem direptionem esse, quæ fraude & calumnia, acerrimaque ministra prætorum, ac iudicum auaritia fiat, quàm quæ bello & hostili manu paretur; immò eo esse grauiorem, quòd innocentioribus, quòd amicis hominibus, quòd fratribus, quòd tenuioribus denique fiat; idque nullo inuadentium periculo, sed maiori iniuria, maxima iuris fraude, iudiciorumque corruptione, & pacis communisque societatis incommodo; adde etiam quòd iuris nomē aduersus eos vsurpatur & torquetur, qui præter ius ipsum nihil aliud quo se tueantur habent. His cùm hoc vnum salutis & fortunarum præsidium, vi, fraude, & calliditate fuerit expugnatū, nihil præterquàm vt direptionem tacitè patiantur, est reliquum: Nam contrà vel mutire ausis simile salutis & capitis periculum est subeundum, atque iam subitum fuerat fortunarum. Verè ergo vis maior, ac manifesta magisque calamitosa est, quæ iuris nomine, calumnia & fraude, quàm quæ bello hostilique manu affertur: Nam præter ea quę dicta sunt, & mitius hostes quàm insidiatores isti cum miserrimis hominibus agere solent: hostis enim ea tātum diripit, quæ ablatu, asportatuq. facillima sunt: vt aurum, argentum, vasa, pecunias, & pretiosissimam, si fortè contigit, vestem. Isti verò qui iudicio circumuentos miseros opprimunt homines, nullis omnino rebus vel leuissimis aut exiguis parcere nouerunt, non domibus, non prædiis, non vestibus, non supellectili, non denique tritici oneribus. Igitur quid vis, quid direptio propriè sit, definitum à Deo est, dicente: Ego noui, &c. Nunc verò partitione, definitio ipsa declaratur atque ostenditur.

Hostes iusti accipientes munus, & pauperes deprimentes in porta.

HOSTES *iusti*] Illi homini hostes se per calumniam præbētes, quem iustum, & iniuria ac damno indignum esse, palàm intellexerunt. Iustum autem hoc in loco definimus, à quo in ciuili, iudicio causa, iusq. stat; hūc muneribus corruptus iudex, iure fraudatum suo, aduersariis expugnandum, ac de possessione deturbandum prodit: atque hoc modo iudices ipsi, causarumque actores, & reliqui magistratus, forique satellites,

Universidad de Deusto
Biblioteca

munere accepto,& iustitiam imprimis,iusque ipsum, fidemque produnt,& miseros innocentes etiam causa cadere cogunt. Quid hostilius quàm iura vendere aliena? Nam qui bello hostes dicuntur, non iustis hominibus, sed iniustis (si modò legitimum sit) bellum afferunt, hoc est, ijs à quibus sese iniuria affectos arguere possint. Quòd si innocentibus hominibus, & quibus huiusmodi obiicere nihil possint, manus violenter inferre parent,tyrannicum & nefarium id bellum est; cuiusmodi etiam hoc iudicũ, & magistratuum est, qui miseros homines calumnia opprimunt; atque id ipsum duobus modis agunt: aut enim superiorem iure,causaque hominem aduersario ob munera atque largitionem produnt: aut si nullus aduersarius sit, ipsi vltro excogitata ac malitiosa aliqua fraude in iudicium vocatum,circumuentumque diripiunt; atque eo vehementius in miseros homines sæuiunt,quo ob paupertatem & imperitiam imbecilliores,omnique humano auxilio destitutos esse cognouere. Hoc est quod dicit: [*Et pauperes deprimentes in porta.*] iuxta id quod alio in loco scriptum est: Principes tui infideles, socij furum, omnes diligunt munera, sequuntur retributiones, pupillo non iudicant,& causa viduæ non ingreditur ad illos. In huiusmodi autem infelici & turbulento Reipublicæ statu, atque in miserrimis & perditissimis rebus, id quod miserum minus est, eligendum esse sapientiores duxerunt. Minus autem miserum est, vel nihil omnino iure experiri, vel si semel expertus expoliatus fueris, & pati, & tacere; ne si aduersus eam tempestatem, & iniuriarum procellam, vel verbo contendatur, grauius salutis etiam quàm fortunarum periculum subeundũ, maior etiam non solùm rerum (si quid reliquum fortè fuerit) sed honoris, dignitatis,ac famæ sit facienda iactura.

Isaiæ.1.

Ideo prudens in tempore illo tacebit, quia tempus malum est.

Prudens. Hebraica vox eam virtutem significat, quæ in rerum & negotiorum cognitione, obseruatione,& comparatione inter se,versatur. Huiusmodi cordati viri, vbi eam formidolosissimi temporis tempestatem oblatam esse cognouerunt, vt neque verum dicere, neque ius suum petere alicui integrum sit; de ea autem re verba facere, aut sermonem priuatè habere,nulli vtile,sibijpsis incommodum futurum credant,consultissimum ducunt in silentio & spe latere; quoad melior affulgeat & oportunior seculi & temporis conditio. Est autem huiusmodi silentium quale Æschylus poëta in calamitoso Reipublicæ statu imperat; vt ea quæ corrigere non possumus,patientia & meliorum rerum expectatione toleremus: cuiusmodi illud apud Hieremiam est: Quare sedemus? Conuenite,& ingrediamur ciuitatem munitam,& sileamus ibi: quia Dominus Deus noster silere nos fecit,& potum dedit nobis aquam fellis. & apud eundem: Non est vltra exultatio in Moab: contra Hesebon cogitauerunt malũ. Venite & disperdamus eam. Ergo silens conticesces, sequeturque te gladius. Non dissimile his illud Poëtæ est:

Ierem. 5.
Ierem. 48.
Horatius.

Durum, sed leuius fit patientia,quidquid Corrigere est nefas.

Illud ergo prudentiorum hominum silentium orationem quandam imitatur eorum, qui cùm publica mala corrigere nequeant,Deo penitus corrigenda permittunt, & fieri non posse credunt,quin corrigantur: Quoniam nõ Deus volens iniquitatem est,neque permanebũt iniusti ante oculos eius. Quoniam ergo huiusmodi taciturnitas diuini iudicij expectatio quædam certa est, quæ in calamitosissimis & perditissimis rebus vnicũ pijs hominibus subsidium est, vt vel ea res Deum ad vltionem,iudiciumq. faciendum mouere,incitareque possit,sicut scriptum est: Desiderium pauperũ audiuit Dominus, præparationẽ cordis eius audiuit auris tua. Propterea quasi iam dies Domini instet,pœnitentia, vitæ emendatione,precibus, atq. omni oportuno studio & negotio, vt malum auertatur & declinetur, procurandum illis esse Vates,censet & suadet.

Psalmus.

Quærite bonum & non malum, vt viuatis: & erit Dominus Deus exercituum vobiscum, sicut dixistis.

DEMENTES homines, & iam pridem ad pœnam exitiumq. præcipites, ad salutis viam & spem reuocare Vates conatur; docetq. veræ religionis cognitionem, studium & cultum,certissimam atque vnicam viam esse ad salutem: quam quibus modis muniri oporteat,

oporteat, statim præcipit. Bonum autem hoc loco diuinum cultum & pietatem: malum verò idolorum & impietatis studium esse dicit: hoc abijciendum, illud quærendũ esse ait: [*Quærite*, Hebraicè est, *dirsu:*] idque verbum alicuius rei studium significat, & ad felicitatis rationes & fines pertinet, vt illud: Quærite Dominum & confirmãmini; quærite faciem eius semper: & illud: Terra quam Dominus Deus tuus semper inuisit, & oculi illius in ea sunt à principio anni vsque ad finem eius. Quo in loco vbi nos inuisit, Hebræi *dores* legunt. Ergo perpetuam curam, constans, assiduumq. studium id verbum significat. Quoniam autem vnica ad vitam, atque æternam felicitatem via Dei cultus, & veræ pietatis studium est (apud illum enim vitæ fontem esse diuinus Psaltes dixerat) ideo ab omni alio inani, vano,atque inutili cultu,ad huius tantùm veræ pietatis assiduam curam, studium omne transferri oportere ait, si modò sibi consulere,si viuere ament: id quod & illis olim prædictum,& susceptum etiam fuerat. Cùm quæsieris ibi Dominum Deum tuum, inuenies eum; si tamen toto corde quæsieris, &c. & in eodem loco: Caue ne imiteris gentes istas postquam te fuerint introeunte subuersæ; & ne requiras Deos eorum, dicens: Sicut coluerunt gentes istæ Deos suos; ita & ego colam, &c. In his locis omnibus idem verbum, & adhortando & deterrendo est *Daras.* דרש

Deuter.11.
Psalm.
Deuter. 12.
דרש

Hanc adeo rationem Amos persequitur: Quærite,inquit,id quod bonum,quod certũ; Deoque probatum esse intellexeratis,atque in id studium diligenter incumbite;id verò quod malum nefasq. esse & olim didiceratis,& iam sæpius estis admoniti,prorsus relinquite,& viuetis. [*Et erit Dominus,&c.* Hebraicè sic est: *Et erit sic Dominus deus exercituũ vobiscum sicut dixistis.*] Verbũ *erit* non tam futuri,quàm imperatiui rationem habet: [*Et sit,* inquit,*Dominus Deus exercituum à vobis.*] nõ alius vllus Deus, nisi solus Adonai, Deus misericors,& iustus etiam atque potẽtissimus, cui exercitus omnes dicto obedientes sunt, sit ille vobiscum, sit à vobis,non solùm vt edocti & admoniti,iussiq. estis,sed sicut à vobis ipsis cognitus,dataq. fide susceptus est,cùm olim religionis sanciretur fœdus,& possidendæ diuino beneficio regionis leges præscriberentur,sicut scriptum est: Omnia quæ locutus est Dominus,faciemus;& erimus obedientes. & rursus dum regionem tenentibus optio, Iosue referente, daretur;populusque his rogaretur verbis: Nunc ergo timete Dominum,& seruite ei in perfecto corde atq. verissimo,& auferte Deos quibus seruierunt patres vestri in Mesopotamia,& in Ægypto;ac seruite Domino. Sin autem malum vobis videtur,vt Domino seruiatis,optio vobis datur: eligite hodie quod placet,cui seruire potissimum debeatis, vtrũ ne diis quibus seruierunt patres vestri in Mesopotamia, an diis Amorrhæorum,in quorũ terra habitatis,&c. Huiusmodi autẽ de ea re promulgata rogatio est. Respondit populus & ait: Absit à nobis vt relinquamus Dominum, & seruiamus diis alienis. Dominus Deus noster ipse eduxit nos,&c. Subiungitur tandem: Seruiemus igitur Adonai, quia ipse est Deus noster. Dixitq. Iosue ad populum: Nõ poteritis seruire Adonai: Deus enim sanctus & fortis,& æmulator est: nec ignoscet sceleribus vestris atq. peccatis. Si dimiseritis Dominum,& seruieritis dijs alienis, conuertet se & affliget vos atq. subuertet postquam vobis præstiterit bona. Dixitq. populus ad Iosue: Nequaquam ita vt loqueris erit; sed Domino seruiemus. Et Iosue: Testes, inquit, vos estis,quod ipsi elegeritis vobis Dominũ vt seruiatis ei. Responderuntque, Testes. Hunc ad longum sermonem propterea referre placuit, quòd ad explicandum locum necessarium arbitraremur: namque obscurior aliquanto locus ijs qui ante nos cum laude diuinis scriptis commentandis incubuẽre,iudicatus est. Ex hac autem Iosue rogatione planũ fit, cultum diuinum veri vniusque Dei Adonai bonum à populo fuisse iudicatum: contrà verò deos colere malũ, diuinum verò Adonai ingeniũ illis deinde à Iosue fuisse prædictum; eius tamen religionem vltro ac libenter: ab ijsdem non solùm data fide,sed adhibito etiam testimonio fuisse susceptam,sicut scriptum est: Tulit Iosue lapidẽ grandem,posuitq. eum subter quercum quæ erat in sanctuario Domini. Et dixit ad omnem populum: En lapis iste erit vobis in testimonium, &c. Quod autem dixerat Iosue: Sin autem malum vobis uidetur vt Domino seruiatis, &c. quodq. ab illis non malum, sed bonum Domino seruire fuerat iudicatum, cùm diceretur, absit à nobis vt relinquamus Dominum Deum,& seruiamus diis alienis: Hoc nunc Vates in illis requirit,dicẽs: [*Quærite bonum & non malum.*] Quod verò Iosue addiderat Adonai, Deus sanctus & fortis est, id Vates hoc modo refert: [*Dominus Deus exercituum.*] Igitur vt vobis dictum,

Deuter. 11.
Deuter. 12.
Exod. 24.
Iosue 24.

Universidad de Deusto
Biblioteca

pactum & conuentum est, ita præstitum esse oportebit. Hęc huius hemistichij sententia
Leuit.11 est. [*Et erit sic Dominus Deus exercituum vobiscum, sicut dixistis.*] *Erit*, idem valet quod esto,
vt: Sancti eritis mihi quoniã ego sanctus sum Dominus Deus vester. Cùm autem re-
cta atque integra pietatis ratio duabus potissimum partibus constet, vera ac certa diui-
næ naturæ cognitione, eiusdemque legitimo cultu & hominum inter se fide, commu-
nitate atque societate legitimè, sanctèque seruanda: quarum altera pars timor, altera
Iob 1. „ iustitia dicta est, vt: Vir fuit in terra Hus, simplex & rectus, & timens Deum, & recedens
„ à malo cunctis diebus vitæ suæ, &c. Vtrumque genus Vates in Israëlitis requirit, vt à di-
uinæ indignationis, ad misericordiæ statum traducãtur: atque superiori quidem versu
ea, quę ad priorem legis tabulãm pertinebant, indicauit, cultumque verum & legiti-
mum exegit. [*Quærite bonum & non malum, &c.*] In hoc verò carmine secundæ tabulæ
officia desiderat:

Odite malum & diligite bonum: & constituite in porta iudicium, si forte misereatur Dominus Deus exercituum reliquiis domus Ioseph.

VT IN altera tabula alium quàm verum ac vnum Adonai Deum exercituum co-
lere malũ definitur, sic etiã malũ ex altera tabula iudicatur, iustitiam, æquitatem & fe-
Vide Ciceronem primo de natura Deorum. dem violare; quæ totius humanæ societatis fundamentum sunt: quæ si negligantur, vi-
tæ perturbatio sequitur & confusio; tolliturque omnis societas generis humani, atque
ita meritò politiam religionis vmbram dixit Plotinus: Vtrumque enim genus ita sibi
cohæret, vt alterum sine altero stare non possit: Neque enim si quis alterius tabulæ præ-
ceptis incumbens, alterius vel partem aliquam negligat, aut obtinere gratiam apud
Iaco.2. Deum, aut in veterem reduci potest, sicut scriptum est: Nam qui peccat in vno, fa-
„ ctus est omnium reus. Idem enim qui dixit, &c. Igitur cùm hominis erga Deum offi-
„ cium prius fuaserit, nunc hominum aliorum erga alios officia suadet: [*Odite malum &*
diligite bonum.] Hoc autem ipsum explicat, dicens: [*Constituite in porta iudicium.*] Iudicij
Habbak.1. nomine, quod rationem verius appellare Latinè possumus (vt in Commentariis Hab-
bakuq definitum à nobis est) omne humanum officium, omnisque fides continetur.
Huius rationes sacris legum voluminibus explicantur: has verò magistratuum curæ, p
studio atque auctoritate stabiliri oportet. Locus autem iudiciorum in vrbium porta
erat: suadet Amos vt deturbatũ iam atque ex subsellijs exclusum ius restituant, summq
cuique ex diuinarum legum rationibus tribuant: namque hoc modo diuinam miseri-
cordiam prouocari spes esse potest. [*Si fortè misereatur.*] Accepsi illud verbum, *Si forte*,
non diuinæ misericordiæ immensitatem, sed humanæ pœnitentiæ rectitudinem & suf-
ficientiam (vt ita dicam) in dubium reuocat: neque enim quatenus misereri Deus pos-
Psal.101. sit, sed quatenus hominem pœnitere possit, incertum est. nam Deus ille secundum al-
„ titudinem cæli & terræ corroborauit misericordiam suam super timentes: & quantum
„ distat ortus ab occidente longè fecit à nobis iniquitates nostras. Summa ergo difficul-
„ tas non in diuinæ benignitatis, sed in humani officij defectũ est. Itaque suas tantũ vices, p
non diuinam misericordiam experiri atque tentare iubet; imò ad eam consequendam
omni studio, & conatu omni contendere suadet: fortasse elaborabunt & efficient, vt
irati nunc aduersum se Dei misericordiam beneuolentiamque concilient; quemadmo-
Ionæ 3. dum & Niniuitis Iona prædicante contigit: Vidit enim Deus opera eorum quòd con-
uersi sunt à via sua mala, & misertus est. [*Si fortè misereatur Dominus Deus exercituum reliquiis Ioseph.*] Ille inquit Dominus Adonai natura sua beneficentissimus & misericors,
qui tamen vestris sceleribus offensus exercitus suos aduersum vos instruit, fortè vobis
placatus, miserrimis, & iam penè consumptis, rebus vestris parcendum ducet; ne funde-
tus domus ista Ioseph corruat, quam sanctissimam, felicissimamq. esse, iam inde à prin-
„ cipio voluerit; effecisset que nisi id vestris foret sceleribus impeditum. [*Reliquiis Ioseph.*] p
„ Samariam significat, quæ cum agro suo & vicis sola ex tanta clade fuerat reliqua.
2.Reg. Nam Samaria caput Ephraim; Ephraim verò Iosephi filius fuit. Habet verò oratio
ipsa elegantem cum Antitheto affectum. Ioseph, augendi & crescendi, reliquiæ ve-
rò diminutionis & interitus significationem habent. Si forte misereatur is, qui ex tanta
tamque

tamque aucta generis, rerumque suarum felicitate maiori etiam futura, nisi per vos
impediretur, quo minus crescereret; in tantam diminutionem, & tenuitatem, miseriam-
que redacti sunt, vt non auctus, sed vix relictus dici possit. Namq. cætera præter Sama-
riam omnia, iam aut gladio, aut fame, aut peste fuerant absumpta. Has verò reliquias
f ad salutis spem faciendam residuas fecerat, si tamen illi sibi consulere voluissent, sicut
scriptum est: Vidit enim Dominus afflictionem Israël amaram nimis, quòd consumpti 2.Regum.14
essent vsque ad clausos carceris, & extremos, & non esset qui auxiliaretur Israël. Nec lo- „
quutus est Dominus vt deleret nomen Israëlis de sub cælo. Salutis autem spem pœni- „
tentibus non omnino incertam esse, etiam post tot suscepta scelera docuerat, certamq.
illis fieri posse commoda & legitima pœnitentia Deum adeuntibus: contrà vero pœ-
10 nam, supplicium, & calamitosissimam cladem certissimam, negligentibus esse: consul-
tissimum itaque illis fore certũ malum atque periculum declinantibus non incertum
bonum & salutem asciscere. Quòd si, vt hactenus fecere, neglexerint; paratum instans-
que iam illis imminere supplicium,

15 *Propterea hæc dicit Dominus exercituum dominator, in omnibus plateis planctus: & in cunctis quæ foris sunt dicetur væ, væ: & vocabunt agricolam ad luctum, & ad planctum eos qui sciunt plangere. & in omnibus vineis erit planctus: quia pertransibo in medio tui, dicit Dominus.*

EXTREMAM in vrbe, oppidis, agrisque omnibus vastitatem, Deo scelerum vltore
20 & auctore, futuram prædicit; quæ ad omnes omnis ordinis homines spectet, cuius im-
petus & vis à nemine sustineri, nec nisi luctu & planctu excipi possit; quã omnia simul
loca peruasuram esse, vt maxima conficiendi celeritate clades augeatur, & communi
omnium dolore vndique accrescat. Propterea quòd instantia mala legitimè & iustè de-
precari neglexeritis. [*Hæc dicit Dominus:*] Pœnarum & suppliciorum causam & culpam
25 omnem nulli alij rei quàm hominum sceleribus primum; deinde pertinaciæ, atq. pœ-
nitentiæ defectui diuina attribuit sapientia, sicut scriptum est: In sceleribus vestris di- „ Esa.50.
misi matrem vestram, quia veni, & non erat vir; vocaui, & nõ erat qui audiret. Meritò „
autem durissima in eos, qui oblatam salutem fide & pœnitentia admittere neglexerũt.
[*Hæc dicit Dominus Deus exercituum dominator.*] Tribus nominibus Deum appellat, ex
quibus primum proprium illud ineffabile est; duo verò reliqua diuinarum virtutum
30 notationes continent. Nam Deum exercituum, iustissimum, integerrimumque iudi-
cem, & potentissimum dici, iam sæpius apud hunc atque alios vates obseruauimus:
Adonai verò quod vltimo loco appellatur, quod Latinè Dominum propriè vertimus,
plenissimum ad res gerendas ius, potestatem, summamque auctoritatem indicat; qua-
lis dominis in seruos, qualis creatori in ea quæ creata à se fuerint, qualis denique princi-
35 pi in rebelles sceleratosque populos est: namque ad hæc nomen ADONAI in sacris
arcanisque libris sæpissimè refertur. Est etiam ijsdem literis apud Hebræos nomẽ, quod
basin columnarumque sustentaculum significat: atque ea significatio nihil à diuinis
rationibus aliena est. Igitur Domini iudicis, exercituumque omnium Imperatoris po-
tentissimi, nec non & totius orbis sustentatoris, hominumque omnium summo iure
summaque auctoritate Domini hæc sententia est. [*In omnibus plateis planctus, & in cunctis*
40 *quæ foris sunt*, Hebraicè, *in cunctis vicis siue vijs oppidi. En plaças y calles* dicimus Hispanè. [*Væ,*
væ] Ex consequenti antecedens arguitur. Namque communis omnibus luctus & ge-
mitus, communem omnium calamitatẽ arguit, vox Hebræa, *Hu, hu*: gemitum inter-
ceptum magis, quàm plenam lugentis vocem significat, eaq. acerbissimi & impotentis
animi doloris est index. Neque verò in vrbibus, oppidisque tantùm, sed in agris etiam
omnibus illam vastationem futuram esse ostendit; quando nec segetibus, nec vi-
45 netis, nec hortis parcendum sit: omnia enim à Deo ductis copijs perdenda sunt.
Communis ergo tum ciuibus, tum agricolis calamitas, vrbana & rustica loca omnia
gemitu atque luctu complebit. [*Et vocabunt agricolam ad luctum, & ad planctum eos, qui sciunt plangere:*] vt nullus qui sensus particeps fuerit, doloris expers esse possit: [*Et in omnibus vineis erit planctus.*] Agriculturæ ratio duabus potissimum rebus constat, sa-
tione & plantatione. Sationem aratio; plantationem verò vinea significat: Omnium si-

Universidad de Deusto
Biblioteca

quidem quæ ad fructus percipiendos plantantur arborum, vitis vtilissima & frequentissima est; primaque & antiquissima omnium quas humana industria, atque agricul-
Genesis 9. « turæ arte cultas esse legimus. Namque Noë vir agricola cœpit exercere terram, & plantauit vineam. Commune autem & publicum malum Deum vltorem auctorem-
« que sui testatur, sicut scriptum est: Si est malum in ciuitate quod non fecerit Domi-
« nus. quamobrem nihil mirum esse potest, si qui misericordem recipere noluerint Dominum Deum exercituum dominatorem, sustinere coacti, tanta clade & vastitate affecti sint; ob eam enim rem dixerat: Præparare in occursum Dei tui Israël. Namq. vt Deum ducem, Imperatoremq. sequi tutissimũ felicissimumq. est, sic irruentẽ atq. occurrentẽ sustinere velle durissimum & exitialissimũ est. Huius autẽ rei iam olim docti,
Deut. 4. atque admoniti fuerant, sicut scriptum est: Quoniam Dominus Deus tuus qui præcedit te, ignis consumens est. Ignis autem quãcunq. peruadit, omnia consumit & vastat. Hoc est quod subiungitur: [*Quia pertransibo per medium tui, dicit Dominus.*] Quam verò aliam rerum faciem, quem euentũ expectare oporteat vbi Deus pertransierit, atq. olim spectatum apud Ægyptios eodem transeunte fuisse accepimus, sicut scriptum est: Et
Exod. 12. transibo per terrã Ægypti nocte illa, percutiamque omne primogenitum in terra Aegy-
« pti ab homine vsque ad pecus, & in cunctis diis Aegypti faciam iudicia ego Dominus.
« Hactenus Israëlis Samariticarum rerum deploratio est: nunc deinceps ad Iudæorum & Hierosolymitanorum cladem elegia conuertitur.

Væ desiderantibus diem Domini; ad quid eam vobis? dies Domini ista tenebræ, & non lux.

IMPIVM nefariumque eorum desiderium esse, qui quoscunq, odio & dissidio prosequuntur, diuinitus perditos cupiunt, quos potius emendatos & seruatos exoptare oportuisset. Maximè autem ad eos sententia hæc pertinet, qui nõ minori culpa, quàm ij, quibus malè cupiunt alligati tenentur: quibus cum dira atq. infausta accidere percupiunt, paria sibi obnuntiant. Consultissimũ autem, & diuinis præceptis pietatisq. rationibus conuenientissimum est, in varietate ac dissensione constitutos, atq. à veræ religionis societate abalienatos homines, ad communem concordiam, ad pristinam virtutem consuetudinemq. reuocatos potius, quàm funditus perditos, atq. ad internecionẽ de-
Lucæ 9. « letos esse optare. Nescitis, inquit Christus, cuius spiritus estis. Quamobrem bene & sapienter illud in more institutisq. maiorum est positũ, atq. assiduo Christianæ Ecclesiæ vsu obseruatum, vt eorum animos, qui aut prauo opinionis errore, aut aduersæ factionis studio à catholica veritate, simplicitate, & concordia dissideant, ad communem virtutum religionisq. consensum reuocandos assiduis precibus atq. sacrificiis procuremus. Quod certè cum ex aliis multis, tum ex hoc etiã Amosi vatis sermone docemur. Is namque hanc lamentationis partem in Iudæis reprehendendis, ac suarum calamitatum admonendis consumit. Illi enim cùm regni causa apertas cùm decem tribubus simultates gererent, prædictiones malorum, obnuntiationesque à vatibus in aduersã-
« rios decantatas, euentu ipso certas ratasq. esse cupiebant, quasi fratrum pernicies ipsis ac rebus ipsorum felicitatem aut salutem esset allatura. Sed tua res agitur paries cum
Hieronym.] proximus ardet. Ostendit autem Vates hos in hac re vehementer peccare, neque hoc pacto certiorem, melioremúe ipsis salutis spem fore, imo plurium atque grauiorum etiam calamitatũ ac miseriarum impetum esse sustinendum. [*Væ desiderantibus diem Domini*]. Væ, inquit, vobis Iudæis, qui non tam religionis studio, quàm odio & dissidio acti (quæ perturbationes facillimè humanos animos occupant) Israëlitis obnuntiata mali maturè euenire, certissimaque esse cupitis, quæ tamen nulli vobis vsui esse possunt. [*Ad quid eam vobis?*] Namque si nihil aliud vobis Israëlitarum vicinitas præstaret, tamen id magni referret, fieri posse vt non ita facilè ad vos ex Babylone peruenirẽt calamitas, quæ interiectos primum populos esset oppressura; quibus de medio sublatis, nihil impedimenti in terris erit, quo minus integrum hostium impetum sustinere cogamini.
Isaiæ 2. Diem Domini, vltionis tempus oportunum significare in sacris, ille Isaiæ locus aperte
« indicat. Quia dies Domini exercituum super omnem superbum & excelsum, & super
« omnem arrogantem, &c. Ergo ad quid eam vobis, quæ nullo vestro commodo, maximum aliis incommodum latura sit? [*Nam dies Domini ista tenebræ & non lux.*]

Duo eodem tropo Vates significauit: & Israeliticarum rerum diuturnã fore calamitatem, & nullũ ex ea vsum Iudæis fore. Tenebræ, inquit, perpetuæ illis dies Domini erit, & non lux, vel illis vel vobis. Lucis ac tenebrarum nominibus felicitatem & miseriam sacræ, arcanæq. literæ significant: vt enim in tenebris nullus rerum aut color aut ordo
5 percipitur, sed omnia cæca, confusa metu ac perturbatione plena sunt; sic rursus in luce suis omnia coloribus, locis, ordinibusque constare videntur. Nec defuêre inter Philosophos qui omnẽ colorem rebus his sensibilibus detraherent; solaq. luce aduenienti illis accommodari, illaque absente auferri existimarent. Quamobrem miseriarum altera res, altera felicitatis explicat imaginem, qua de re sic Isaias dixit: Aspiciemus in terram, & ecce tenebræ tribulationis: & lux obtenebrata est in caligine eius. Qualis autẽ
10 futura Israëlitis dies illa Domini esset, indicauit, vt verò nihil Iudæorũ rebus lucis esset allatura, nunc explicat.

Lucretius Aben. pace. Isai. 5.

Quomodo si effugiat vir à facie leonis, & occurrat ei vrsus; & ingrediatur domum, & innitatur manu sua super parietem, & mordeat eum coluber.

ISRAELITAS semel à patria regione abductos, eodẽ miseriæ genere perpetuo do-
15 nec tandẽ restituantur vsuros, allata tenebrarũ sine luce similitudo significauit. Verũ enimuero Iudæorum multiplices ærumnas, multiplex etiã periculorũ imago declarat. Namq. vt destinatum periculis hominẽ vnius fuga vel declinatio à cæteris securum nõ esse sinit, imò lassum & defatigatum ad cætera perferenda debiliorẽ atq. infirmũ magis reddit, adeo vt primo omnino succubuisse satius fuerit iudicatum; sic Iudæos variis &
20 multiplicibus ærumnis ob sua scelera atq. impietatem premendos, Israëlitici captiuitatis inuidia magis afficiendos, quàm spectaculo ipso iuuandos esse confirmat. Nam illos vnà tantùm ab Assyriis Aquilonaribus eademq. perpetua expectabat nox: Iudæos verò secunda, & tertia, & quarta etiam manebat procella. Neq. enim satis illis malorum in Babylonica captiuitate ferendum erat, sed à Persis etiam, & Medis, & tandẽ à Græcis
25 fuerat metuendum. Vix enim Babylonici leonis vngues & dentes vehementer lacerati effugerant, cùm Persarum & Medorum insidiis appetiti atq. attenuati sunt. Hoc nondum euaso periculo duram Alexandri, aliorumq. Græcorum tyrãnidem sunt perpessi. Ex imaginibus autem, quæ per quietem Danieli vati visere contigit, leonem Assyriorũ; Visum verò Medorum & Persarũ imperium interpretari licet. Colubrum porrò Græ-
30 corum regnum, quod ab Alexandro Macedone initiũ cepit: Hic enim Iouis Ammonis filius aliquando salutatus, Olympiam matrem ab illo Deo in serpentẽ mutato compressam, grauidamq. factam fuisse prædicabat: cuius fabulæ memoria, nõ literarum solum, sed numismatum etiã monumentis consecrata est. Serpentis enim puerum euomentis imago ab eodem Imperatore in clypeo olim gestata, in Græcis argẽteis monetis
apud nos est. Iam verò Iudæorum & Hierosolymitanorum res, quantum sub Babylonorum tyrannide oppressæ, quantum etiam à Persis rerum potitis exagitatæ, ac demum
35 vbi iam templo, sacrisq. restitutis, pacem & securitatem habituræ credebantur, quantũ à Græcis post Alexandrum regibus & tyrannis labefactatæ fuerint; atq. hæc omnia ante Christi Seruatoris aduentum, eorum qui sacras regum, annalium, & Machabæorũ historias legerunt, nemo est qui nesciat: apertiora autem hæc & longiora sunt, quàm à nobis referri aut debeant, aut possint. Leonem ergo Babylonium, primum post hominum
40 memoriam, & maximum totius orbis imperium, primumq. post diluuij tempora bellorum & cædis inuentore Nembroto auctorem, vbi Iudæi vix effugerant; in Medos & Persas, qui non virtute, sed insidiis, vrsorum more, imperium ceperant, inciderent: sed cum ab his, vt sacrum templum restitueretur, impetrarent; idq. preteritis calamitatibus solatium, futuris verò præsidium vnicum sibi fore sperarent, vehementer ab Alexandro
45 colubro, atq. ab ijs qui in illius regnis successere Græcis regibus & principibus, ab Antiochis, Demetriis, Tryphonibus, Apollonijs, aliisq. cõpluribus vexati sunt. Hæc autem diuturna atq. assidua calamitas hac orationis figura à Vate nostro præcantata est. [*Et ingrediatur domum, et innitatur manu sua super parietẽ, et mordeat eum coluber.*] Igitur quid iuuat die Domini aduersus alios vt maturè existat cupere, quẽ publicè potius deprecari oportuit: cùm alteris magni mali, alteris verò nullius boni, sed suarum etiam non simplicium
neque leuium ærumnarum initium dies illa futura sit? hoc est quod dicit:

Esdr. Neem. Dan. 2. Arrianus lib. 10.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Nunquid non tenebræ dies Domini, & non lux, & caligo, & non splendor in ea?

QVAMOBREM insani atque impij animi est illi, qui in eodẽ tecum pelago nauigat, æstum, tempestatemq. cupere, cuius fluctibus te etiam iactari necesse est. Atque ea quidem quæ de leone, vrso, & colubro dicta nobis, explicataq. sunt, præterquàm quòd ad Iudæos propriè referenda esse res ipsa docet, illud quod sequitur nostram etiam interpretationem confirmat:

Odi & proieci festiuitates vestras, & non capiam odorem cœtuum vestrorum.
Quod si obtuleritis mihi holocaustomata, & munera vestra non suscipiam,
& vota pinguium vestrorum non respiciam.

NON ad Israëlitas, quibus nulla iam festorum aut sacrificiorum ratio antiquo ac legitimo ritu constabat, sed ad Iudæos, quibus præter nudam atque ieiunam ceremoniarum & rituum curationem, nihil præterea veræ atque antiquæ pietatis erat reliquum, oratione hanc referendam esse res ipsa docet. Huiusmodi autem res inutiles omnino ac inanes esse sine aliis potioribus, hoc est, sine recta animorum institutione, morum integritate, atque officiorum obseruatione piorum (quæ maiora atque magis perpetua
Psalm. 49. mandata sunt) non vno diuino testimonio docemur. Audi popule meus, & loquar
" Israël, & testificabor tibi, quia Deus tuus ego sum. Non in sacrificiis tuis arguam te,
" neq. verò in holocaustis tuis, quæ in cõspectu meo sunt semper, &c. Immola Deo sacrifi-
" cium laudis, & redde altissimo vota tua, &c. &: Quare tu enarras iustitiã meã, & assumis
" testamentũ meum per os tuũ? Tu verò odisti disciplinã, &c. Longũ esset ea omnia quæ de hac re scripta sunt loca recensere, aut omnes cuiusq. loci partes velle explicare. Tantũ hoc dixisse satis fuerit, ceremonias, ritus, externumq. omnẽ cultum, si cum his interior animi religio ac pietas, & morum integritas consentiat, vehementer Deo grata; atque ijs qui agunt, agendaue curant, cùm ad alia multa, tum præcipuè ad felicitatem maximè
Psalm. 49. esse vtilia, sicut scriptum est: Sacrificium laudis honorificabit me, & qui ordinat iter,
" ostendam illi salutare meum. Contrà verò hæc omnia, si inani tantùm consuetudine atque vsu, aut ambitione etiam & contentione, nullis aliis animi virtutibus, nullis veræ religionis radicibus nitantur, quamuis natura sua pulcherrima præstantissimaque sint, Deo spiritui, atque in spiritu & veritate imprimis adorando, non ipsarum rerum ratione, sed hominum ipsorum culpa ingrata, atque ijs à quibus ea curantur, ad
Genesis 4. ad salutem esse inutilia, sicut scriptum est de vtroque genere: Et respexit Dominus ad
" Abel, & ad munera eius; ad Caim autẽ, & ad munera eius non respexit, quia opera illius
1. Ioan. 3. mala erant, fratris autem sui iusta, sacer Apostolus, diuinusque interpres addidit. Hanc autem sententiam sæpe aliàs repetitam Deus in Iudæos pronũtiat, quibus omni officio, omni pietate abalienatis, sua causa integra adhuc esse videbatur, ob eam solũ rem, quòd sacrificiorum & ceremoniarum ratio, vsus & procuratio magnificẽtissima & sumptuosissima, si vnquam aliàs, constabat: Namque & huiusmodi ceremoniarum & rituum sacrorum rationes & obseruationes, crescentibus in populo diuitiis, opibusque auctis, ex gloriosa quadam & populari ostentatione magis, quàm ex vera agentium animorũ pietate, vehementer crescere atque augeri nonnunquam solent. Huiusmodi verò spiritus vacua & populari sacrorũ ostẽtaione, assiduitatem & frequẽtiam ab impiis & sceleratis hominibus, retento adhuc scelerum & impietatis studio, procuratam, molestam magis sibi quàm gratam, & nullius ad suam iram placandam, aut ad pœnarum declinandum periculum, efficientiæ vsusque esse, Deus Iudæis (ne sibi nõ prædictum dicerent) ostendit. [*Odi*, inquit, *& proieci festiuitates vestras.*] Solennes illos dies festos ter singulis annis
Hieron. in Psal. 49. celebrari solitos, quòd non iam sanctè & puriter, sed aut nudè & ieiunè, aut ambitiosè consuetudinis retinendæ, magisque pietatis colendæ causa agitarẽtur, inuisos sibi repudiatosque Deus ait, illamq. maximam & exquisitam, cum magna pompa sacrificiorum frequentiam vitiosæ ostensionis, fastidijque plenam, nihil omnino sibi placere-
Hiero. & alij in Malach. 1. & 2. [*Et non capiam odorem cœtuum vestrorum.*] vt enim boni ac pij viri sacrificiũ purè & castè factum, suauè numini gratumque esse, vel vnius Noë exemplo docemur: *Odoratus*

enim est Dominus odorem suauitatis. Ita etiam cõtra multiplex hostia igne tandẽ consumpta, non animi immolãtis sale condita, ingrata, fastiditaque, atq. eo grauior quo frequentior est: de qua re multa in vaticiniorũ suorũ principio Isaias petorauit. Hæc autẽ Isai. 1.
omnia cùm non legitimè sanctèq. fiunt, à se repudiata atque reiecta, non sua, sed hominum ipsorũ esse Deus ait: Vestra, vestra, vestra à vobis superbia, insolentia, atq. moribus vestris corrupta, quæ nihil diuinũ aut sapiant, aut oleant, sed humana impuritate fœtida atq. putida omnia sunt. [*Quòd si obtuleritis mihi holocaustomata, & munera vestra non suscipiã.*] Irenæus adueršus hæreses Valentini lib. 4.
Holocausta enim pro peccato fiunt, quæ nisi ex pœnitentis, atq. scelus omnino auersantis animi studio proficiscantur, grata, acceptaq. habenda non sunt. Quoniã si voluisses sacrificium dedissem, vtique holocaustis (nudis) non delectaberis. Sacrificium Deo spiritus contribulatus, cor cõtritum & humiliatum Deus non despicies. In solennibus autem festisque diebus magna populi frequentia & holocausta pro totius populi peccatis primum, deinde pro reconciliatione, diuinaq. gratia celebranda sacrificabantur pacifica, quarum rerum rationes suo in loco Deo duce persequemur (namque hæc ad legis interpretationem magis pertinent) Huiusmodi nihil sibi gratum, acceptumq. fore, propterea quod malis offerentium procurantiumq. moribus corrupta omnia fuerint. [*Et vota pinguium vestrorum non respiciam*, Hebraice est: *Et pacifica pinguium vestrorum.*] Quantumuis, inquit, pingui pecore, & saginatis pecudibus pacifica & reconciliationem gratiamq. significantia sacrificia procuretis; quòd huiusmodi cum re & veritate ipsa nõ cõsentiant, nihil vobis vsus, fructusq. sunt allatura. Holocaustis autem, verbum accipiam; Psalm. 51.
conuenit; pacificis verò, respiciam: Holocaustum enim ad satisfactionis & debiti rationem; pacificum verò ad munus & amicitiam refertur. Ea autem quæ redduntur, accipi; quæ verò honoris & amicitiæ causa donantur, respici, admittiq. solent. Holocaustum vt debitum totum igni absumebatur, vnde & nomẽ habuit: pacificorum verò partem ignis, partem sacerdotes, partem ipsi qui offerebant comedere soliti erant, vt ea ceremonia conuiuij referret imaginem, ad cuius epulum Deus euocari, grateque deseẽdere videretur. Quoniam verò tota hæc sacrificiorum sine vera pietate cum suis ceremoniis, atque omni apparatu, vana & sterilis ratio erat, omnia hęc sibi odiosa, fastidiosaque esse Deus declarat: maxima autem musicorum instrumentorum & canentium vocum clamorem strepitumque notat; quorum temperatus, honestus, & cum veritate ipsa, atque ijs ipsis qui agunt, atque adstantibus etiam iucundissimus, & ad pietatis incendendum studium commodissimus est; sic enim legimus: Immola Deo sacrificium laudis, & alio Psalm. 49.
in loco: Laudabo nomen Dei cum cantico, & magnificabo eum in laude, & placebit ei Psalm. 68.
" super vitulum nouellum cornua producentem & vngulas. Quamobrem hic mos tum ab antiquissimis patribus, tum ab Apostolis, & recẽtis Christianæ Ecclesiæ piis viris, tum etiam nostris temporibus diligenter in templis est obseruatus. Verùm enimuero quæ antiqui hostis nostri calliditas & versutia est, vt optima & nobis vtilissima quæque aut inlecto veneno corrumpantur, aut virtutis succo omni detracto cassa & inania reddantur, vt in aliis omnibus penè rebus, sic etiam & in hoc genere nonnunquam efficitur, vt homines carminum, hymnorum cõcentu autibus tantum percipiendo contenti, præcipuo eius exercitationis vsu & fructu negligentes fraudentur; nec plus ex frequenti vocum, cantionum & musici instrumenti auditione vtilitatis percipiant, quàm si rotæ aut cygnorum, aut aliarum auicularum querelas & cantus audirentur; quæ auribus quidẽ & corporis sensibus voluptatem aliquam, animi verò virtutibus augendis, aut nullam vel exiguam afferre commoditatem possent, aut quòd earum quæ canuntur sententia & virtus non percipiatur; vel quòd non ideo agatur, sed magis vt audientium sensus vocibus & concentibus deliniti, nihil vlterius aut admirentur, aut petant. qua de re multa tum alibi, tum in sacris Dauidicis libris, atque etiam in D. Pauli Epistolis plurima videre agnoscereque est. Vbi Apostolus ille rem tantam, ramque præclaram fructu vtilitateque sua non defraudari exoptat: Orabo, inquit, spiritu, orabo & 1. Cor. 14.
" mente, psallam in spiritu, psallam & mente, &c. Huius autem sententiæ hic qui sequitur, Amosi versus est.

Aufer

Universidad de Deusto
Biblioteca

Aufer à me tumultum carminum tuorum, & canticum Lyræ tuæ non audiam.

NAMQVE vt vana ſacrificiorum ſine ſale ſuo, hoc eſt, ſine vero pietatis ſtudio, mactatione non placor aut afficior: ſic etiam neque inani vocum ſtrepitu ſine vllo canentium aut audientium animorum ſenſu, ſine vlla cum ijs quæ canuntur virtutis conſonantia delector, ſicut ſcriptum eſt: Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longè eſt à me: ſed & fruſtra colunt me, &c. [*tumultum carminum*;] propterea dicit, quòd magna canentium in templo Leuitarum interim dum ſacra fierent, frequentia erat, à quibus ſacrificium laudibus, carminibusque exornabatur. Hanc verò, tumultum & turbam potius dicendam, quæ præter inanem vocum & ſonorum ſtrepitum nihil præterea egregium, aut ad pietatẽ accommodatum præſtaret. [*Et canticum Lyræ.*] Muſica ratio aut vocibus aut inſtrumentorum ſonis conſtat, ex inſtrumentis quę ſpiritu accepto ſonant, quòd ad humanarum vocum ſimilitudinem accedant, ad eaſdem referuntur: quæ verò neruorum pulſatione exercentur, cuiuſmodi Cytharæ & Lyræ ſunt omnia hæc ad vnum genus *Nebel* Vates retulit. Eſt & aliud inſtrumentorum genus, quod non tantum ad harmoniam atque concentum, quantum ad numerorum rationem comparatum eſt: cuius generis Syſtra & Tympana ſunt: de quibus omnibus generibus nos quod ad ſacrarũ ſcripturarum rationẽ facere poſſit, aliàs Deo annuente diſſeremus. Inutilẽ igitur huiuſmodi ſacrorum faciendorum frequentationem, ſi vera his abſit pietas, iam dixerat: ſi verò adſit, vtilem omnino gratamque fore dicit, ac propter eam rem ſubiungit:

Iſai. 6.

נבל

Et reuelabatur quaſi aqua iudicium, & iuſtitia quaſi torrens fortis.

NON tenuem aut exiguam aliquam, ſed plenam atque abundantem virtutis veræ & pietatis exercitationem à nobis Deum exigere, tum aliorum omnium, tum huius etiam vatis oraculo docemur: adeo vt ſi qua in re modus nullus habendus eſt, hæc præcipuè ea res ſit. namque perperam fit, cùm neglecto aut relicto maioris momenti negotio in leuiorem cauſam totis neruis, omnique contentione incumbitur. Hæc, inquit Chriſtus, oportuit facere, & illa non omittere: maiora autem minoribus antepoſuit. In ſuperioribus verò iuſtitiam & iudicium in populo deſiderauit, vel eas potius maximas virtutes ab eorum ciuitatibus, & locis extorres & profligatas eſſe conqueſtus eſt: nunc verò eas abundantiſſimè & cumulatiſſimè reſtitui & præſtari oportere confirmat, ſi modò Deum ſibi verè placatum, reconciliatumque; ſi modò cætera quæ ad pietatis profeſſionem inſtituta ſunt exercitia, vtilia ſibi eſſe cupiant. Iudicij nomine politicas omnes; iuſtitiæ verò ethicas virtutes contineri iam ſæpe docuimus. Has autem virtutes plenè, abundanter, aſſidueque præſtari Deus vult, quas ideo ad maris & fluuiorum abundantiæ ſimilitudinem exigit; atque in his multum ſtudij operæque conſumi vult. [*Quaſi aquæ*:] in plurali marinas intelligit, vt Reipublicæ rectè adminiſtrandæ, atq. omnis iudiciorum ratio abundans omnino, atque inexhauſta ſit. Namque vt mare fluuios omnes; ſic Reſpublica communes omnium rationes in ſe recepit: ſingulorum verò mores optimos, cumuloque omni auctos, & aſſiduitate perpetuos etiam deſiderat, atque ob eam rem ait: [*Iuſtitia quaſi torrens fortis*:] ita ſingulorum probata atque abundãs virtus ad commune Reipublicæ commodum velut fluuij ad mare, permanabit. Igitur ſacrificia & totum huiuſmodi generis cultum ſine pietate, & vera animi virtute ſibi nunquam aut exigi, aut ad curantium vtilitatem probari (vtilitatem inquam animorum) pietatem verò & officium omne (quæ iudicij & iuſtitiæ nominibus continentur) perpetuò in hominibus requiri docet: eamque rem illuſtri & manifeſto omnibus exemplo confirmat, oſtendens illos per totos quadraginta annos, quibus in ſolitudine commorati ſunt, omnium huius generis rerum vacationem habuiſſe, neque tamen eam rationem vnquam per Deum fuiſſe in illis deſideratam, morum verò & ſtudiorum, atque officiorum ſanctitatem requiſitam fuiſſe ſemper.

Nunquid

Nunquid hoſtias & ſacrificia obtuliſtis mihi in deſerto quadraginta annis domus Iſrael?

PRIMA primi menſis die anno ab exitu ex Ægypto ſecundo, tabernaculũ ad Sinæ montis radices fixum eſt; atque ab eo die ad vigeſimum vſque ſecundi menſis eiuſdem anni (quo tempore in eodẽ loco commorati ſunt) iugi ſacrificio per totos eos ferè quinquaginta dies vacatum eſt: Namque habitatæ regionis vicinitas, & carnium, & vini illis abundantiam ad ſacrorum vſum ſuppeditare potuit. Verùm ex quo illum relinquentes locum per ſolitudinis vaſtitatem errare cœperunt ad promiſſam ſibi, & traditam diuino beneficio regionem, oportunarum rerum copia deſtitutis, ſacrificandi vſus eſt intermiſſus. in ea autem vagatione quadraginta anni conſumpti ſunt: namque à ſecundo anno profectionis ex Ægypto, quoad in Palæſtinam regionem ingreſſi ſunt, triginta nouem integri fluxẽre; neque tamen primo, quo ingreſſi ſunt die, ſtatim ſacra facienda curarunt; vnus autem dies anni ad annum ipſum refertur. Quadraginta igitur annis ſacrificia intermiſſa illis, neque tamen à Deo exacta ſunt: at virtus, & pietas, & officiorum plena ratio requiſita ex illis aſſiduè eſt, ſicut & apud Hieremiam idẽ Deus teſtatur: Quia non ſum loquutus cum patribus veſtris, & non præcepi eis in die qua eduxi eos de terra Ægypti, de verbo holocauſtomatum & victimarum, ſed hoc verbo præcepi eis, dicens: Audite vocem meam, & ero vobis Deus, & vos eritis mihi populus, & ambulate in via, in qua mandaui vobis, &c. Neque verò vllum de priuatis ſacrificiis præceptum in lege eſt; ſed ſacrificandi libertate ſingulis permiſſa, quemadmodum pure ſanctéque ſacrificandum ſit, præcipitur hæc formula: Vir ſi fecerit, ſi obtulerit, &c. Virtus autem, & vera pietas, atque officium, & quemadmodum exercenda ſunt docentur, & omnino exerceri lubentur. Diliges Dominum Deum tuum, &c. Non mœchaberis: Non furtum facies, &c. Conſequitur ergo virtutum præcepta ſemper neceſſaria ac perpetua eſſe; ſacrificiorum autem rationem neque neceſſariam omnino eſſe, neque perpetuam. Nam ſi quis non peccarit, ſacrificio idem non indigebit: vt autem non peccet, perpetua vtatur virtute neceſſe eſt. Ac de ſacrificio quidem Chriſti nobis in hoc loco nec ſermo nec diſputatio eſt; ſed de ijs tantum quæ priuatè olim à Iudæis fiebant; quorum vis & efficientia illi ſanctiſſimo Chriſti ſacrificio innitebatur: illis tamen, qui pietate vera deſtitutis purè ac ſanctè non agerent, nulla erat.

Ieremiæ 7.

Et portaſtis tabernaculum Moloch veſtro, & imaginem idolorum veſtrorũ: ſydus Dei veſtri Remphã: figuras quas feciſtis vobis adorare eas: quæ feciſtis vobis.

IVDÆOS non ſolùm priuatorum & publicorum ſcelerum, ac deſertæ pietatis, ſed etiam prophanatæ religionis pœnas daturos prædicit: vtpote qui ſi non ijſdem, non tamen minoribus in eo genere quàm decem tribus culpis alligati tenerentur. Namque vt Samaritæ præter ius, æquitatemque violatam regis obſequio dediti, religionem etiã violauerant, atque omnino polluerant: ſic Iudæi etiam omni animi virtute, omni pietate profligata, regum inſana commenta ſequuti, ſyderum ac ſimulachrorum cultum libenter admiſerunt, [*Et portaſtis tabernaculum Moloch veſtro*,] Hebraicè eſt, *Sicuth, Malchechem*. Auſcultationem regis veſtri. Quod ſi tabernaculum & auſcultationem idẽ eſſe velimus, Græcam vocẽ, ex qua hic locus verſus eſt, obſeruare oportuerit, vt Scenin. Scœnam vmbram, vmbram verò protectionem, & familiaritatem, domeſticamque cõſuetudinem interpretemur; cuius conſuetudinis cauſa, illi ſimulachrorum & ſyderum cultum, ea re morem regibus gerere ſtudentes admiſerunt. [*Et portaſtis*] familiaritatem ſine obſequium regis veſtri; feretis, inquit, ſupplicium eius maximi ſceleris quod regum veſtrorum ſtudio admiſiſtis; & luetis etiam. [*Imaginem idolorum veſtrorum, ſydus Dei veſtri quod feciſtis vobis*.] Conſecraſtis enim vobis Deos, quos regi veſtro ſacros, cultosq. eſſe intellexeratis; ita non minoribus quàm Iſraëlitæ culpis alligati, non leuiori etiam pœna afficiemini: Decretum enim diuino conſilio ac iudicio eſt, vt à patria procul abducti, commoditatibus priuati omnibus miſeram in ſeruitute vitam agere cogamini; idque per Dei exercitus efficiendum curetur. Hoc eſt quod ſequenti verſu decernitur.

סכות
מלכם

Etmi-

Universidad de Deusto
Biblioteca

Et migrare vos faciam trans Damascum, dicit Dominus, Deus exercituum nomen eius.

HACTENVS enim cum Damascenis, & Syris, siue Aramæis bellum Iudæi gesserant, à quibus si quando oppressi aut vexati fuissent, minus grauè tamen id esse ducebant, quod vicina illis & finitima regio esset, neque multum à patrio cælo, solóque aliena, & facilis etiam si quando abducerentur restitutio in patriâ futura credebatur: nunc verò maius illis, grauiusq. exilium paratum erat, quod vltra Damascum captiui ducêdi essent, regionemque longè à sua totis videlicet interiectis Syriis remotam incolere cogendi. Ea autem res captiuorum miseriam vehementer augere solet. Sic ab Isaia longè remota migratio Tyriis prædicitur: Et apud alios etiam auctores:

Virg. in Eclog. 1. *At nos nunc alij sitientes ibimus Afros,*
Pars Scythiam, &c.

Inter Iudæam autem & Babylonem, Aram Damasci, & Aram Soba, & Aram Nabaraim sunt. [*Dicit Dominus,*] &c. Certam decretamque sententiam significat, quæ non aut hominum cõsilio reuocari, aut virtute frangi queat: namque ea Domini Dei exercituum sententia est. De verborum autem Latinorum ratione pauca dicamus. [*Et portastis tabernaculum:*] præteritum pro futuro à vatibus, adiuncta coniunctione &; & contra futurum pro preterito eodem modo vsurpari, iam sæpe aliàs diximus. [*Et imaginem idolorum vestrorum;*] appositione additum illud est, [*Sydus Dei vestri,*] quem fecistis vobis, qui Deus cùm non sit, à vobis tamen est consecratus. Hoc autem sydus, ea quæ à nobis Saturni stella dicitur, esse videtur. Namque vbi in nostra versione legimus imaginem, Hebraicè est *Chium*: quibus literis nomen eius stellæ Arabicè constat. Porrò nomen *Rempham* in Hebraico non est, sed in Græca versione, vnde hæc Latina translata est, legitur. Illa autem verborum repetitio, [*Figuras quas fecistis vobis adorare eas: quæ fecistis vobis,*] vnde in nostram versionẽ inducta fuerit, satis diuinare non possumus: Namque ea, nec in Hebraicis & Chaldaicis exemplaribus, nec in Græcis translationibus, nec in correctis Latinis, aut in ea quæ ordinaria glossa vulgo dicitur, est: sed neque ad sententiæ constitutionem est necessaria.

CAPVT VI.

Væ vobis qui opulenti estis in Sion, & confiditis in monte Samariæ: Optimates capita populorum, ingredientes pompaticè domum Israel.

INSANVM Iudæorum errorem hoc Capite vates arguit, quos nullæ vatum prædictiones, nulla consilia, nullæ reprehẽsiones, à vitiosa & flagitiosa vita auocarant: imò quo magis reprehensi ad bonam frugem reuocabantur, eo illi impensius operam delitiis & voluptatibus dabant, vatum minis & prædictionibus contemptis; quæ omnia aut nunquam euentura, aut eius quam incolebant vrbis munitione & felicitate facilè superanda esse sperabant. Neque Samaritani casus & excidij exemplo eam stultam securitatem, atque spem deponebant, cuius vrbis & fortissimæ, & laudatissimæ ruina illud doceri potuerant, & debuerãt; nihil in humanis, & terrenis opibus, aut arcibus, aut munitionibus firmitudinis esse posse, vbi Dei auxilio & cura destituti simus, cum fortissima quæque & robustissima hominum regna ab infirmioribus suparari, expugnari, & funditus deleri, experimento ipso compertum ac manifestum sit. Quò magis autem homines huius rei immemores securis animis in ea studia incumbunt, vnde illis malorum occasio atque origo est; eò grauiorem suis rebus casum ruinamque parant. Et quoniam huiusmodi periculum sibijpsis stulta securitate Hierosolymitani Iudæi creabant, à Vate hac oratione arguuntur. [*Væ qui opulenti estis in Sion, et qui confiditis in monte Samariæ.*] Et, hoc in loco Hebraicè sic legimus: *Væ Opulentos in Sion, et confidentes in monte Samariæ.*] Et, hoc in loco sicut & in aliis, similitudinis potius, quàm copulationis coniunctio est: vt illud. Aqua
Proverb. 25. "frigida animæ sitienti, & nuntius bonus de terra longinqua. Et illud: Spina in manu ebrij
"mulenti, & parabola more stultorum. Plura huius generis exempla sunt, in quibus & stu-
Pind. Olym. Od. 1. multitudinem indicat. Sic Pindarus, *Optima quidem aqua, & aurum inter possessiones.* Ait igitur non minorem calamitatem & casum expectare opulentos in Sion, quàm confidentes in monte Samariæ; quibus suæ vrbis & situs munitione & fortuna perpetuam quandam

dam felicitatem atque æternam sibi (vt iam in superioribus cognouimus) promittebant. Quanquam autem & situ, & opere a Deo munita Samaria fuerit, vt eius incolæ omnium mortalium tutissimi esse cæteris nationibus viderentur, tamen ab ipsis, quæ impares esse videbantur, nationibus superati & expugnati sunt. Hoc est quod subiungit: [*Optimates capita populorum ingredientes pompaticè domum Israël.* Hebraicè planius & explicatius: *Notatissimi primitiæ gentium, & venerunt sibi domum Israël.*] Israëlitas qui Samariam habitabant, non modò sua ipsorum opinione, sed omnium etiam aliarum gentium æstimatione fortissimos & felicissimos iudicatos, tamen gentes ipsæ bello à se superatos adiêre, atque de illis ipsis munitissimis locis deturbatos secum captiuos abduxêre. Hoc exemplo Iudæi nihilo sapientiores effecti, vrgere tamen propositum & nihil omnino de vitiosæ ac sceleratæ vitæ studiis remittere voluerunt; id quod Vates præuidens similem Samaritiæ securitatis præcinit euentum, asserens nihil illis in Sionis arcis & Hierosolymorum vrbis firmitudine præsidij futurum quo minus tandem Babylonem captiui abducantur, vbi miseram & seruilem vitam tanto duriorem experturi sunt, quanto à longo ac diuturno præsentium voluptatum deliciarumque vsu magis diuersim. Hoc est quod ait:

Transite in Chalanne, & videte, & ite inde in Emath magnam: & descendite in Geth Palæstinorum, num meliora quoque regna horum si latior terminus eorum termino vestro est.

IVDÆORVM, qui à Nabuchodonosore abducti sunt, maximam partem Babylonem commigrasse, alios verò aliò fuisse translatos testis nobis imprimis Iosephus historicus est, aliorumque scriptorum libri, in quibus de ea gente variis in locis dispersa agitur. Hanc autem rem hoc loco Vates significauit, ostenditque fore vt qui à Sionis arcis præsidio & firmitudine nitebantur, atque adeo à patrio natalique solo nunquam se commigraturos confidebant, aliena loca inuiti adire, peragrare & experiri cogantur. Ad eam adeo explicandam rem tria maximarum vrbium, quæ in diuersis regionibus sitæ essent, nomina vsurpauit, earumque potissimum mentionem fecit quòd amplitudine illustrissimæ & nominibus etiam ad Iudæorum casum accommodatissimis appellatæ essent. Prima est Chalanne antiquissima vrbs, & inter primi etiam orbis imperij principes numerata: Namque à Nimroti Babylonici Saturni Gen. 10. "temporibus celebratissima fuit, sicut scriptum est: Fuit autem principium regni eius Babylon, & Arach, & Achad, & Chalanne in terra Sennaar. Nomen verò à consumptione sortita est: quamobrem nominis ipsius appellatione consumptionis suarum rerum imaginem ante oculos Iudæis proposuit. Hanc Hieronymus in Hebraicis quæstionibus Ctheſiphontem postea dictam fuisse testatus est. Secunda verò quam appellat Hieron. Hebraic. quæst. vrbs est Emath magna, in Ammonitarum regione sita, iræ siue furoris nomen obtinens: ex ipsa verò ædificiorum & incolarum frequentia magna est nominata, vt ab alia Emath diuideretur, quæ Iosue terram distribuente Nephthalitij tribui sorte obtigit, quæ eadem Emath dor nomine in Leuitarum habitationem atque asylorum iura cessit. Ad illam itaque Emath cognomento magnam, Ammonitarum vrbem, quæ Euseb. R. Selom. arbi. postea aliis Epiphania, alijs Antiochia dicta est, magno diuino furore quosdam ex Iudæis transferendos prædixit; quosdam etiam in Geth Palæstinorum celeberrimam vrbem cui torcularis nomen est, relegat, quòd apud eam gentem miserrimis essent modis premendi. Eam vrbem Gettam Plinius, alij Anthedonem; Agrippiam alij Plini. Volater. li. 11. dixerunt. Ad has autem atque ad alias regiones translatos Iudæos quantum id quod incoluerant à Deo sibi concessum regnum felicitate atque amplitudine omnibus aliis antecelluisset, periculo atque vsu ipso facilè cognituros ait: & an tantum Dei in se beneficium dignum fuerit, quod omnibus officijs ac pietate retineretur atque conseruaretur potius quàm sceleribus impietate & negligentia amitteretur. hoc est quod ait: [*Videte si meliora regna horum* cæli temperie, solique felicitate & natura; & *an latior terminus eorum*, quod ad magnitudinem attinet, *termino vestro est.*] Quandoquidem adeo fertilis agri adeo commodi ad habitandum soli Iudæorum, & Beniaminitarum regio fuit, vt vna Iudæa decem mille vrbes aliquando continuisse à Iosepho Gorionis filio in Hebraicis historiis dicatur, atque eis, qui Hierosolymam am- Ioseph.

Universidad de Deusto
Biblioteca

biebat ager deliciarum hortis amœnitate & pulchritudine æqualis fuisse, ab eodem commemoretur. Ex locorum ergo inter se comparatione prædicit fore, vt earum rerum quibus nunc vitiosè abutuntur, maiore desiderio affecti, duriorem etiam mutatæ vitæ vsum ac sensum habeant: Namque vt lucis vsus & vtilitas tenebrarum collatione rectè æstimatur; sic præsentium malorum comparatione absentia bona quanta fuerint, facilè cognoscuntur. Eiusmodi autem sensus humanos animos vehementer mouere solet, sicut scriptum est: Hæc recordatus sum, & effudi in me animam Psal.41.
" meam &c. At verò quoniam res certa iam decretaque erat, Imperatiuo modo vsus est, *Transite in Chalanne.* &c. Maximè quòd eam calamitatem, id malum atq. periculum præteritis impietatis & scelerum studijs sibi ipsis illi creauerant, quæ quantumuis voto morari impedireque optarent, neederentur, tamen mala eorundem studiorum pertinacia fouentes maturabant, atque ad exitum accelerabant: cupiunt quidem homines malum à se auertere, properantis verò atque aduentantis mali causas præcidere nolunt; atque hoc modo maius sibi & grauius exitium moliuntur, thesaurizantque sibi iram in diem iræ, & tardam ac cunctantem diuinam in se vltionem malis moribus vrgent & sollicitant. Huius sententiæ versus hic est: Rom. 2.

Qui separati estis in diem malum, & appropinquatis solio iniquitatis.

סְנוּיִים HEBRAICE vbi nos legimus *separati estis*, verbum est MENADIM, quod & vouere, & instabilem esse significat: idemque in actiua voce legitur. Ex quibus huiusmodi hæc oratio sententiam habet, vt Iudæos diem malum à se deprecari & separare votis & deprecationibus studerent, & tamen iniquitatis, & iniuriarum studiis auctis ipsi vltro ad diem malum festinarent, propiusq. in dies accederent. Nam cùm diem malum iniquitas & ea quam appellamus iniuria, pariat & afferat, quicunque iniquitatis studia remittere nolunt, iidem sponte ad malum diem properant. [*Et appropinquatis solio iniquitatis.*]

חמס Solium pro sede positum Latinè est, iniquitatem aut id quod Hebraicè HAMAZ, Hispanè *agrauio*, Italicè *Torto* dicitur: Id verò maximum & perniciosissimum in ciuitatibus vitium, non modò non vitari ab illis, sed in sede collocatum atq. confirmatum coli & foueri dicit, id quod studiorum & circunstantiarum omnium explicatione confirmat: ostendens id cui nimium dediti sint, nimirum delicias & voluptates iniuriarum & totius iniquitatis comites & ministras esse easdemq. vltionis diem maturare potius quàm auertere: Namq. pœnę, decretaque in homines ob scelera supplicia, non iniquitate, sed pietatis studio & pœnitentiæ exercitationibus effugi ac leuari debent. alterius generis sunt pecuniarum erogationes in egenorum subsidia, atque in alios sacros & pios vsus, Dan. 4.
" de quo genere scriptum illud oraculum est: Eleemosynis peccata tua redime. Alterius vero generis sunt deliciarum, voluptatumq. contemptio, & durioris ac continentis vitæ exercitia, qualia sunt ieiunia, asperiorum vestium, & horridioris victus atque indumenti vsus, assiduæ preces, lacrhymarum cum veris & intimis gemitibus satis larga copia: quæ omnia, & corruptæ prioris vitæ morumq. depositionem, & emẽdatioris præsentis ac futuræ studium profiteri, atque numinis iram placare legitimè possunt, sicut scriptum Ioel. 3.
est: Conuertimini ad me in toto corde vestro, in ieiunio, fletu & planctu. At verò ab eis
" istis adeo huiusmodi nihil curatum esse Vates ait, vt contraria omnino studia sint retenta & exercita.

Qui dormitis in cubilibus eburneis, & Lasciuitis in stratis vestris; qui comeditis agnum de grege, & vitulos de medio armenti.

NIMIA vitæ luxuries cùm semper aliàs Deo inuisa, & hominibus ipsis inutilis ac perniciosa, tum maximè iis qui pietatem profitentur indecentissima & pestifera est. Notantur autem hoc in loco Hierosolymitani, vt qui religionis & pietatis ac temperantiæ exemplo cæteris hominibus esse debuissent, eo præsertim tempore quo socorum fratrumque suorum res perditæ atque profligatæ suæ ipsorum in summo periculo essent, cùm eadem vitiorum atque scelerum tempestate iactarentur; tamen omnis voluptatis & perditæ vitæ vsu, nullis effeminatissimis & deliciosissimis nationibus cederent: tantum aberat vt aut aliena incommoda, fratrumque vicem dolerent, aut suis ipsorum iam aduentantibus malis sapienter occurrerent. deliciarum autem duo genera sunt; aliæ enim sensibus ipsis corporis quos permouent, percipiuntur: cuius generis

generis sunt conuiuia, cantus, & cætera eiusmodi: alia verò ad opinionem magis & ambitionem, quàm ad sensum pertinent; vt vasorum & supellectilium pretiosus quidam nitor, & superflua magis quàm necessaria, redundantia. Huiusmodi plurimas res sibi ipsi suisque cupiditatibus hominum luxuria ad pompam tantùm adinuenit & accumulauit, non contenta illis voluptatum terminis, quos aut natura præscribit, aut ipsa sensuum vitiosa etiam appetitio capere ac ferre potest: ab hoc genere vt maxime improbato accusationem Vates instituit suam, & deinde aliud etiam tractat certis vtriusque speciebus productis. [*Qui dormitis in lectis eburneis.*] Ex hoc fonte illa insatiabilis habendi cupiditas nascitur, quòd ad voluptatem corporis, quæ ipsa per se insatiabilis est, opinione & pompa ab hominibus addita fuerit, cui explendæ nihil vnquam satis esse possit. Hæc enim immanis harpya non solum varijs excogitatis artibus simplicitatem illam victus & cultus expulit, sed conquisita vndique materia, & commixtis rerum generibus impensas atque sumptus ad infinitum effudit. Seneca.

Hæc sibi corrupto casiam dissoluit oliuo: 1. Persius. Sat. 2.
Hæc Calabrum coxit vitiato murice vellus. 2. Iuuen.
Hæc Græcis longeque petitis marmoribus alta parauit culmina villarum, terrarum quoque molibus auxit. Atque ad hoc genus pertinet lectorum tum materia, tum opere sumptuosa & ambitiosa comparatio. Ab illa enim simplicitate satis ad naturæ vsum oportuna.

Siluestrem montana torum cùm sterneret vxor. Vide de hac re Plinium. Iuuen. Sat. 6.
Frondibus & culmo vicinarumque ferarum Pellibus. Ad hanc luxuriem deuentum est, vt ad lectorum structuram & ornamentum peregrina materie vestibusq. pretiosissimis sit opus: quasi suauiter dormiri non possit, nisi in aureis eburneisue lectis stratis pulcherrimo textili stragulo. Maximæ vero luxuriæ fuit tam incommodam atque exiguam rem qualis elephantinus est dens, ex quo gladiorum manubria ad magnificentiam olim parata esse Poëtæ celebrabant ad lectorum, mensarum, sedium, foliorum, & tectorum structuram concinnauisse:

Hos lignum stabat in vsus. Alcæus.
Annosam si forte nucem deiecerat Eurus; Iuuen. Sat. 11.
& tamen Asiaticæ deliciæ hucusq. progressæ sunt: Nãq. Achab eburneã sibi domum fecit, & Salomõ solium eburneum auro textum extruxit. Verùm hæc regum tantùm deliciæ fuisse olim videntur; nunc eadem iam in communi vsu omnibus opulentis in Sion posita Vates reprehendit, atque eo præcipuè tempore cùm ob fraternæ vicinorum calamitatis commiserationem, & propriæ deprecationem humi potius esset cubandum. Ebur Hebraicè, SEN hoc est dens dicitur; שן 1. Reg. 22. 2. Para. cap. 9
ex quo nomine res ipsa melius notatur: Maximam enim luxuriam esse oportet, quæ lectos, opus magnum, ex curuo dente, exigua & inepta materia, tamen aptet. Neque vero in ipsis lectis solum, sed in stragulorum etiam magnitudine & pretio luxuriam spectari atque notari ait: non enim iam communibus & facilè parabilibus velibus lectos sternebant, sed sericis, sed purpureis, iisdemque maximis atque omni arte ornatissimis vtebantur. [*Et lasciuitis in cubilibus vestris:* Hebraicè est: *Superfluitis super cubilia vestra.*] Verbum est vitibus & arboribus luxuriantibus ramosque suos Ezec. 16.
Vestium igitur stragularum luxuriem tum in magnitudine, tum in materia & artis pretio notat Vates; atque hac vna parte omnes huius generis species coniunxit. Alterũ Exod. 26. Luc.
verò genus ita notauit: [*Qui comeditis agnum de grege, & vitulum de armento:* Hebraicè est, *& vitulum de medio saginarij.*] Vituli olim oportunis in locis sagina tenebantur atque ad conuiuia paranda suauiores fiebant, cuiusmodi epulas incantatrix illa femina Sauli parauit, sicut scriptum est: Mulier autem illa habebat vitulum pascualem in domo. 1. Sam. 28.
in hoc Amosi, & in illo apud Samuelem loco, idem nomen MARBEQ est, quod מרבק
saginarium locum significat. His agnis & vitulis rustici homines & pastores in nuptiarum fortè conuiuiis, aut aliàs rarissimè vescuntur. Sed quæcunque huius generis cum magna cura & studio ali solent, ea diuitibus & opulentis in Sion parantur. Nam quæ vix sunt reliquo vulgo solennes epulæ, his quotidianus victus est; neque verò magno his pretio constant hæc; munera enim plerumque esse diuitibus solent, maximè autem ijs qui in regijs habitant vrbibus, aut in alijs etiam celebrioribus locis, modò illius quæ dominatur in ciuitate potentiæ participes aliquo nomine sint. Etenim hi so-

Universidad de Deusto
Biblioteca

lio iniquitatis quàm proximè accedentes totam huius mundi consolationem sibi solis
natam putant: & quoniam conuiuiorum cœnarumque apparatus & nitor quotidia-
nus victus his est, ob eam rem præsenti verbo Vates est vsus, *Comedentes agnum, &c.*
Quid si vidisset, imò præuidit nostram, quæ hodie est, luxuriam ac pompam, & cœ-
narum atque totius voluptatis perditissimum studium, non vitulo, aut hœdo, sed pis-5
cibus vsque petitis, vt omnis auium, altilium, marinorum, terrenorumque animan-
tium natura penè defectura esse videatur; vt vna istorum cœna tot generum res absu-
mat, quot multis viris bonis, aut egenis, aut malè valentibus, & pascendis, & recrean-
dis satis esse possent. Quid nimius & plusquam regalis ille vestitus, cui ab omni-
bus fere hodie indulgetur? quid ille in fuso atque cælato auro, argento; in murorum, 10
æquorum & mulorum veste, supellectilique omni immoderatus sumptus? Quid
ea omnia, quæ ad vtrumque hoc genus referuntur, commemorem, quanta reprehen-
sione in Christiano populo nostris temporibus digna esse iudicaret Vates, qui eadem
minora fortasse in opulentis Sion tam accuset acriter. Atque in hoc etiam genere aliam
deliciarum speciem indicat, quæ aurium sensu percepta, nisi purè & legitimè tractetur, 15
magnam vim ad lasciuiam & petulantiam in hominibus alendam habet. Ea autem est
cantionum, saltationum, & totius rei musicæ vsus: quæ arte quidem optima atq. pro-
batissima cùm sint, vtentium tamen malignitate sæpissime corrumpuntur. Namq. ex-
res ad diuinas laudes, ad sapientiæ disciplinas suauius & facilius tractãdas & meditãdas
inuentæ, ad luxuriæ & sensuum tantùm voluptatem fouendam atque augendam tra- 20
ductæ sunt. [*Qui canitis ad vocem Psalterij. &c.*] Cui nam voluptatis generi dediti esse so-
leant, qui mollibus cubilibus, & pretiosissimis stragulis parandis student, res ipsa at-
guit; atq. ob eam causam ex continenti per honestissimam notationem id quod conten-
tum est significauit Vates. quod vt explicaret ea etiam genera, quibus illud inhonestissi-
mum voluptatis vitium fouetur (vt sunt nimius & delicatissimus cibi & vini, cantionum 25
atq. saltationum minus honestarum vsus) adiunxit; vt totius vitæ incontinentiam osten-
deret. Musicæ autem diuinam rationem atque inuentionem esse ex Geneseos libro
accepimus, inter eas artes numeratamque repente vno aliquo inuentore & extiterunt,
& ab eodem repertæ perfectæque sunt; id quod non nisi Deo auctore contigisse, suo
in loco, si idem nobis Deus concesserit, demonstrabimus. Huius artis studio 30
sapientissimi sanctissimique viri delectati sunt, quo in genere Dauid imprimis cele-
bratur. Sed hoc genus ad diuinas laudes canendas, ad sapientiæ atque antiquæ philo-
sophiæ docendas, & memoriæ commodius tradendas rationes, ad malorum dæmo-
num impetus & tumultus sedandos, ad alias huiusmodi honestissimas, & humanæ vi-
tæ vtilissimas commoditates inuentũ, ad luxum & vitium, atque ad libidinum fomenta 35
paranda ab hominibus traductum est, & honestissima res inhonestè corrupta atque de-
prauata, honestis tamen nominibus tunc, cùm indecentissimè tractatur, defendi men-
dosè solet: Nam musicæ exercitatio à proborum & sapientum hominum genere, qui-
bus olim familiaris fuit, ad scurras plerumque, & parasitos, atque aliàs vitiosissima ca-
pita deuenit; a quibus nihil ferè canitur, quod aut sapientiam, aut virtutem sapiat, 40
Sed conuiuia, & prælia virginum Sectis in iuuenes vnguibus acrium Cantamus vacui, sive
quid vrimur, Non præter solitum leues, aiebat ille. Atque huiusmodi vsus non
minus hominum animos corrumpunt, & vitio cumulant, quàm ille alter virtute & sa-
pientia auget: imò (quæ hominum prauitas, & ad libidinem procliuitas est) plus hoc
detrimenti, quàm illud ad vitutem adiumenti affert. Namque vitio quàm virtute fa- 45
cilius homines deducuntur: sensum enim & cogitationem hominis in malum pro-
na ab adolescentia sua esse testatus est Deus. Igitur optima re, & ad diuinum cultum ho-
minumque vtilitatem idonea, ad lusum & luxum, atque turpes delicias abusi homi-
nes sunt, videlicet sonandi & canendi facultate, in qua non solùm probatum vsum,
sed honestissimam etiam formam corrupêre, quod & Vates noster oratione notat, 50
sua; & tamen propria malitia, atque in malis studiis defendendis calliditate, id
quod malè agunt magnis auctoribus defendere, & honestissimis nominbus commen-
dare student. Videas enim tum musicos ipsos, tum eos qui horum impura consuetu-
dine delectantur, diuinam musicam, angelicam exercitationem, & Dauidicum
studium frequenter iactitare; cùm nihil ab illis aut diuinum, aut angelicum, aut

Vide Platonẽ in conuiuio.

Horat. lib. 1. Od. 6.

Gen. 6.
Gen. 8.
Idẽ in Adelphis Comicus Terẽtius

Dauidicis

Dauidicis meditationibus simile cogitetur. Ea enim quæ canuntur turpia imprimis sunt,
& ipsum harmoniæ genus, quibus hæc aptantur, petulans lasciuumque est. huiusmodi
musicæ & cantionum atq. saltationum studiis deditos Hierosolymitanos ciues opulentos
illos Vates notat; quod genus non ad diuinas laudes, sed ad suas mensas, ad conuiuia
5 atque ebrietates maximè esset oportunum. *Diuitum mensis & amica templis. Lyra*, à Horat. lib. 2. Od. 11.
quodam Poëta dicta est. alteram partem sibi vsurpabant, quam alterius honesto nomi-
ne defenderent: aiebant enim se in hac re Dauidem regem ac vatem imitari, cui sem-
per cythara familiaris gratissimaque fuisset; cùm multum inter se, illorum ac Daui-
dis in ea re studia distarent, longeque essent diuersa atque seiuncta. Ille enim ad sacras
10 res diuinumque cultum omnem suam artem retulit; isti verò ad vina, & conuiuia, cæte-
raque libidinum & vitiorum fomenta referebant. atque ob eam rem dicit:

Qui cantatis ad vocem psalterij sicut Dauid, putauerunt se habere vasa cantici.

15 Qvi *cantatis*] hebraicè est, *Qui diminutis*, siue *particularizatis*. Plurimum ad mores ho-
minum cõponendos vel corrumpendos referre antiqui sapientes censuêre, quo musicæ ge
nere ciuitas vtatur, atque ex cantuum tonorumque rationibus hominum mores argui
posse Plato arbitratur. Nam quo tempore, quibusue in locis, sedati atque compositi can- Plato.
tationum modi sunt, similes esse ciuium cogitationes, similes exercitationes comperium-
20 tur: contrà verò lasciui & petulantes modi eiusdem notæ mores arguunt. Musicorum
autem rationem vniuersam antiqui artifices in tria genera partiti sunt: Enharmonicum,
Chromaticum, diatonicum. Prima duo, ad hominum mouendos affectus aptiora Plinius. Boëtius.
sunt, quòd canẽdi grauior modus, & humanæ in sermone vocis similior, numerisq. con-
stet ad verba proferenda aptissimis. huius autem generis rara admodum atque obscu-
25 ra ex antiquis vestigia apparent; tametsi Itali Chromatici vsum nonnihil restituere co-
nantur: qua de re nos cum Daniele Barbaro Aquileiensi Patriarcha electo harum ar-
tium omnium nostro tempore antistite clarissimo longum & eruditum sermonem
contulimus. Tertium autem genus illud Diatonicum dictum ad voluptatem magis
atque ad permulcendas aures natum esse videtur; quòd minutis temporum sectioni-
30 bus, & modulis crebrioribus præter vocum consonantiam, cætera auium garritus imi-
tetur. in quo genere non tam canendarum rerum sententiæ, quàm ipsius cantus ha-
betur ratio, maximè autem in hoc genere versiculi & rithmi placent, qui aut res iocoſas, aut amatorias contineant. Horum generum exempla adiungere, nec nostri insti-
tuti nunc est, nec rationem longius persequi huius est loci: Satis enim fuerit rem
35 ipsam indicare, quoniam ad Vatis nostri explicandam sententiam oportuna visa est.
Namque hoc Diatonicum genus vltimum subnotare mihi Amos illo verbo videtur,
qui diminutis: quod eo genere musicæ potissimum vterentur, quod fouere hominum
sensus, delinire animos, & voluptates adhibere potest. Illud autem ex hoc loco conse-
quitur, honestum musices vsum nusquam, abusum verò vbiq. in sacris libris vbiq. repre-
40 hendi: atque hæc ratio satis afferre lucis poterit, vt ea, quæ in eius artis vel laudem vel
vituperationem tractantur, intelligi possint. Neque enim qua parte templis, sed qua
diuitum mensis amica Lyra est, vituperatur. Porrò ex multis vasis hoc est instrumen-
tis musicis Nablum solum nominauit, quam noster interpres cytharam vertit, quòd
in eorum genere quæ neruis & testudine concinnata sunt, hoc fuerit antiquissimum
45 & celeberrimum: Eius enim inuentorem Iubalem fuisse Moses scribit, qui fuit Pater ca- Gen. 4.
nentium cythara & organo. Ac de hac tota arte, quæ plurima in sacris libris agun-
tur, nos aliàs (annuat votis Deus) plura & fusius dicemus. Quod verò hoc musicæ stu-
dium non ad sapientiam, aut ad virtutem, sed ad voluptatem Iudæis fuerat paratum,
subiuncta oratione confirmat: Namque Dauid gratissimis & ad pietatem idoneis rebus
50 musicæ exornationem adhibebat; isti verò inter pocula & vina Venerem potius & Bac-
chum, quàm Deum, colentes cantabant. Hoc est quod dicit:

Bibentes vinum in Phialis & optimo vnguento delibuti, &c.

Hæc opera atque exercitamenta pœnitentiúmne & diem Domini deprecantium,
an magis perditissimorum hominum, & luxu diffluentium dici possunt? Namq. illius

Universidad de Deusto
Biblioteca

generis cinis capiti inspersus, & supplicum velamenta, saccus & cilicia, lachrymæ & ge-
mitus, ieiuniorumque frequentia est. His enim artibus & modis sociorum & fratrum
casus & ærumnas excipere, & sibi ipsis timere ac prospicere sapientes viri consueuerunt,
Psal. sicut scriptum est: Ego autem cùm in angustijs essent, induebar cilicio, humiliabam in ie-
" iunio animam meam, & oratio mea in sinu meo conuerteretur, &c. Musicis autem & po-
culis ij solùm indulgent qui omnia postposuêre, dummodo cutem curauerint, risusque &
Eccle.40. iocos vndiq. sibi quæsierint, sicut scriptum est: Vinum & musica lætificant cor. namque
Alcæus. altera res curarum obliuione allata, alteri locum ad voluptatem parat. Vnde & λαθικάρ-
Horat. δια vinum Græcus Poëta, obliuiosum Latinus cognominauit. huius generis hominum
illa oratio est. *I, pete vnguentum puer, & coronas, Et cadum Marsi memorem duelli, &c.*
Dic & arguté properet Neæra, &c. [*In phialis.*] Vasorũ nomine certo nimiũ vini vsum arguit.
nã ex multis vasorũ nominibus quæ apud Hebræos sunt MAZRAQ, vnũ est quod ma-
gnitudinis, capacitatisq. rationẽ habet, quod Latinè craterẽ vel phialã rectè vertas. [*Et op-*
timo vnguẽto, Hebraicè est, *Et primitijs olei inungentur.*] Verbũ futurũ à tẽpore absolutũ assi-
duitatẽ, vsum, consuetudinẽq; significat. Fuerũt olim in delicijs vnguenta, quorũ vsus ab
ijs qui Asia incolebant ad Romanos vsq. defluxit. Eorum autẽ multiplex natura & com-
positio fuit, sed omnem aliam naturam balsamum suauitate & virtute vincebat, quod
Cant.1. vni tantum Iudææ solo certis in vicis, nempe apud Hierichunta generosissimum con-
tigit: Namque Ægyptum minori omnino laude celebratum est. In eo genere, quod
Diosco. Plinius. triplex erat, Opobalsamum excellebat, idque est quod primitias olei Vates noster nomi-
nat. Vt enim Latinis vnguenti, sic Hebraicis olei nomine omnia hæc genera dicuntur,
quòd præter sordes atque inficiendi facultatem cætera olei referãt naturam. Non solùm
autem vino & cibis suauissimis, sed cuti etiam & capillis curandis indulsisse Iudæos
arguit Vates. quæ res molles animos, & parum virile vitæ genus, atque ijs qui virtutem
profiteri debent turpissimum declarat, si tamen assidua, studiosèque procurata sit: quod
Iuuen. Sat. 2. & Laronia illa hypocritis quibusdam philosophastris obijciebat. *Tertius*, inquit, *è cœlo*
cecidit Cato. sed tamen vnde Hæc emis? hirsuto sperant Opobalsama collo Quæ tibi, &c.
Horat. lib. 2. od. 7. " Quicunque autem his delicijs operam dederint, nullis neque suarum, neque alie-
narum rerum curis angi, sed animum solicitudine omni liberare student. *Huc vina*
" *& vnguenta & nimium breuis flores amœnæ ferre iubeo rosæ*, &c. aiebat ille. Delicatissimi igi-
tur & voluptatibus liquefacti Iudæi fratrum suorum Israëlitarum, quorum res vehe-
menter detritæ erant, minimè dolebant vicem, neque animum ad illorum calamita-
tem adiungere volebant, ne vel minimus susceptus dolor voluptates aliqua ex parte
minueret.

Et nihil patiebantur super contritione Ioseph:

NAMQVE eo tempore maximum Israëliticæ res ab Assyrijs hostibus detrimentum
acceperant, antequam Ieroboam filius Ioas regnaret. Israëlitas autem Ioseph nomine
appellat, quod Ephraitæ, ex quibus primus Israëlis rex fuit, ex Ephraim tribu fuisset; &
quòd Iosephi amplitudo illa etiam dignitate à patre ex testamento aucta est, vt Israëlis
Gen.48. nomine illius familia; & Iosephi nomine omnis etiam Israël appellaretur. Sic enim se-
" nex moribundus dixerat: Et inuocetur super eos nomen meum, & nomen patrum
Psal.70. meorum. quamobrem in Psalmo Vates canebat: Qui regis Israël intende; qui deducis
" velut ouem Ioseph. Ioseph autem augmentum siue additionem significat, atque eius
nominis rationem faustam, felicem, & perpetuam esse, optandum maximè fuerat, im-
minutam verò & fractam videre, fuit vehementer dolendum. Vocatus enim erat à
Gen.30. matre Ioseph, atque illud nomini additum votum: Addat mihi Dominus filium ale-
" terum, &c. Cùm autem Iosephi felicitas ad omnem Israëlem ex paterno etiam voto
& testamento pertineret, omnes Israëlis filios in contritione Ioseph dolere oportuit;
quando illa ærumna magnum generis totius portẽderet periculum. Istis autem delicijs
& negligentia, animorumque securitate grauius illis & maturius atque certius malum
afferendum esse prædicit:

Quapropter nunc migrabunt in capite transmigrationis, & auferetur factio lasciuientium.

OMNES vniuersi Israëlis ærumnas hoc versu complexus est Vates, tum quas Sama-
ritæ, tum eas etiam quas Hierosolymitani pertulere: namque in Israëlitas iam superius
decretam ob scelera & impietatem sententiam denuo repetit, & consequuturũ etiam,
Iudæos non minoribus sceleribus alligatos, iudicium pronuntiat: ita vt neutram partem
5 merito supplicio carituram confirmet. namque Israëlitæ primi omnium migrabunt,
idque maturè; ac propterea dixit: [*Nunc in capite transmigrationis,*] & deinde paulò post:
auferetur factio illa Iudæorum *lasciuientium* in Sion, qui lusibus & voluptatibus dediti, nec
suis malis cauebant, neque alienis mouebantur. Id autem tanto illis certius, quanto mi-
nus credentibus, nec opinantibus adueniet: quoniam quas illi vanas esse vatum de ea
01 re prædictiones putant, interposito etiam iuramento certas, constantesque fore Deus
asseueratuit.

Iurauit Dominus Deus in anima sua dicit Dominus Deus exercituum:
51 *detestor ego superbiam Iacob, & domos eius odi, & tradam ciuitatem*
cum habitatoribus suis.

QVANQVAM Deum, qui mentiri nunquam potest, quicquid dixerit, satis fuerit
dixisse; tamen in grauissimis rebus iureiurando sua dicta firmasse videmus, atque id iura-
mentum non certitudinẽ & veritatem atque dictorum constantia solùm, sed affectum &
voluntatem indicat. Eam enim rẽ magna cura esse susceptã interpretamur, cui iuramẽti
02 etiam sanctitatem Deus adiunxerit. Vt: per memetipsum iurauì, nolo mortẽ morientis, Ezech.
&c. Illud etiam grauitatẽ & pondus iuramento addit, quod non priuato sed publico iu-
dicis nomine iuratur. Nam primum nomen *Adonai* est, quod proprium cùm sit, miseri- "
cordiæ & constantiæ rationem explicat. Alterum verò est ELOHIM, quod in iudiciali
causa vsurpari plerunque solet. Iurisiurandi autem formula grauissima est, *in anima sua*;
52 hoc est in vita sua, idem quod per seipsum. Deo enim nihil se maius (vt D. Paulus ait,)
quo iuret, est: quam ob rem per semetipsum iurare solet. In anima autem iurare, idem
quod Græcis in caput iurare est, vt: Qui non accepit in vano animam suam. Quòd si ho- Psal.5.
minibus propriam animam in vano accipere religio est, quantã diuino iureiurando san-
ctitatem futuram credere par est? Grauissimam itaque & certissimam sententiam esse
03 cõsequitur, quam Deus iudex & mundi rector capitis sui, hoc est, propriæ diuinitatis &
maiestatis iuramento pronuntiando confirmet; subiuncta etiam ad id præstandũ quod
dixerit potentiæ ac facultatis appellatione: [*Dominus Deus exercituum.*] quibus omnibus
verbis certam agendi voluntatẽ, cum maxima quoque facultate coniunctam ostendit.
Iurisiurandi aũt sententia illa est: [*Detestor ego superbiam Iacob.*] Illud ad huius loci expli-
53 candam sententiam meminisse oportuerit, quod iam aliàs est à nobis indicatum, nomen
Iacob filium illum Isaac & Rebeccæ, non cum vlla publica dignitate, aut opibus, aut im-
perio aliquo, sed priuatum & communis vitæ conditionis hominem significare; qualem
ordinem & gradum ille tenebat, cùm fratris metu paternam domum fugiens, & quæná
eum fors exulem maneret incertus, diuinæ sese misericordiæ & fidei huiusmodi voto &
04 supplici oratione credebat. Si fuerit Dominus mecum, & custodierit me in via per quam Gen.28.
ego ambulo, & dederit mihi panem ad vescendum, & vestimentũ ad induendum; reuer- "
susque fuero in pace ad domum patris mei, erit mihi Dominus in Deum, &c. Hunc aũt "
hominem tam humilem, tamque demisso animo supplicantem, & pacem sibi tantum,
tenuemque victum & vestitum petentem, quod ad magnas diuitias, atque adeo ad opu-
54 lentiam euexerit is cui supplicabat, non decuit suæ humilitatis, & propriæ obscuritatis
oblitũ sese insolenter efferre, si secundarũ rerum cursum eodẽ Deo auctore & conser-
uatore perpetuũ sibi esse voluisset. Sed eã felicitatẽ & dignitatẽ ijsdẽ illis artibus quibus
cõsecutus fuerat, submissione, modestia, obsequio, orationeq. supplici, atq. eius voti cuius
religione sese obstrinxerat, perpetua solutione retinendam curari, & re ipsa præstari opor-
50 tuit. Deus patris mei Abrahã, Deus patris mei Isaac: Domine qui dixisti mihi, reuertere Gen.32.
in terrã tuã & in locũ natiuitatis tuæ, & benefaciã tibi. Minor sum cũctis miserationibus "
tuis, & veritate tua quã expleuisti seruo tuo. In baculo meo transiui Iordanẽ istũ, & nunc "
eũ duabus turmis regredior, &c. Itaq. Iacob nomen & appellatio propriã illius hominis "
paupertatem, ignobilitatem, humilitatemque repræsentat: Israëlis verò cognomina- "
tio, eam quam auctore Deo dignitatem consequutus est, ijsdem rationibus, scilicet fide

Universidad de Deusto
Biblioteca

& obſequio, retinendam ſignificat. Neque enim id ipſe ſibi nomen aut fecerat, aut à parentibus acceperat ſuis, ſed à diuino nuntio nomen ſuum rogatus, & ſe Iacob appellari profeſſus, audierat; Nequaquam Iacob appellabitur nomen tuum, ſed Iſraël. Cùm autem Iſraelis poſteritas, quæ niſi conceſſæ dignitatis gloriæ & amplitudini deeſſe voluiſſet, perpetuis pietatis officijs, vti debuit, ab illa paterna virtute per nefaria ſcelera degeneraſſet, ad Iacobi humilitatem & paupertatem, quæ propria illi fuit, redacta eſt. Nihil aũt moleſtius & iniquius ferendum, quàm pauperum & obſcuriſſimorum hominum ſuperbia atque inſolentia, eſt. Tres ſpecies, ait Sapiens, odiuit anima mea, & ag-
Eccle. 25. „ grauor valde animæ illorum: Pauperem ſuperbum, & diuitem mendacem, &c. Eam
„ autem ipſam rem Deus hoc loco perſequitur, & vt grauiſſimam atque moleſtiſſimam
abiurat, ſeſe Iacobi faſtum & inſolentiam nec ferre, nec diſſimulare poſſe, nedum permittere aut fouere velle. [*Deteſtor ego ſuperbiam Iacob.*] *Ego* pronomen ſignificantiſſimum in loco eſt, atque ex vtraque perſona amplificatio creſcit. Ego, cui nihil
Prou. 16. tædioſum magis quàm ſuperbia eſt, ſicut ſcriptum eſt: Abominatio Domino omnis
„ altitudo cordis, manus ad manum non abſoluetur. [*Superbiam Iacob.*] Humillimi illius
„ olim & pauperrimi, atque exulis hominis, cui fugienti vix baculus ad viam ſuppeditabat. *Deteſtor.* Verbum Hebraicè in graui coniugatione eſt; quod eam rem Deo vehementer odioſam eſſe indicat. [*Et domos eius odi* Hebraicè eſt, *Et palatia eius:*] Nam vnde
Geo. 28. Iacobo palatia ad habitandum, qui cùm fratrem fugeret ſuum, neque vile quidem ſtra-
„ gulum in quo cubaret habuit: ſed cùm veniſſet ad quendam locum, & vellet in eo re-
„ quieſcere poſt Solis occubitum, tulit de lapidibus qui iacebant, & ſupponens capiti ſuo
„ dormiuit in eodem loco. Vnde ergo palatia Iacobo? Cui ſi ex diuinis muneribus & diuitijs, atque ex terræ in qua habitabat opulentia contigit, vt non domos ſolùm, ſed ædes & palatia ædificare poſſet, iam illa primum iniuria eſt, quòd ea non Iacobo, ſed Iſraëli fuerant donata. Ita, quæ malè poſſeſſa, atque iniuſtè retenta ſunt, meritò ab illis repetenda. [*Et tradam ciuitatem cum habitatoribus ſuis* Hebraice eſt, *ciuitatem, & plenitudinem eius:*] atque ita etiam Chaldaicè: vt non tantùm habitatores intelligamus, ſed & vrbem ipſam cum diuitijs atque omni ſupellectili, quibus referta erat, quibuſque Iacob ille obſcurus & ignobilis homo iniuſtè poſſeſſis luxurioſiſſimè abutebatur. ea autem Deus cùm non Iacobi eſſent, ſed ſua, repetere ab eo, atque alijs gentibus in vſum tradere iureiurando decreuit: indignum enim eſt & odioſiſſimum, imò & moleſtiſſimum, vt pauper, obſcurus atque ignobilis homo, maximè nullis bonis artibus, nullis virtutibus præditus, ſed innumeris potius flagitijs & ſceleribus contaminatiſſimus magnificentiſſimis ædibus opulentiſſima vrbe tot commodis & voluptatibus maxima cum inſolentia fruatur. Quod ad ſermonis vſum facit coniunctio, *&*, illationis vim obtinet, *& tradam*, hoc eſt, *Tradamque.* Namque argumentationis totius concluſio hæc eſt: id quod maximè diſplicet, moleſtumque eſt, non eſt ferendum. Iacobi autem ſuperbia vehementer diſplicet: Ea igitur non eſt ferenda; ſed omnis faſtus & ſuperbiæ materia auferenda illi eſt. Quàm autem ſeuerè & quàm grauiter decretum hoc ſuum exequi cogitarit Deus, vt vrbem & plenituddinem eius excindendam, expoliendam, atque hominibus & rebus omnibus exhauriendam tradat, ſubiuncta oratione exponitur:

Quod ſi reliqui fuerint decem viri in domo vna, & ipſi morientur, & tollet eum propinquus ſuus, & comburet eum, vt efferat oſſa de domo.

NVLLO modo diuinum vltionis iudicium effugiendum illis eſſe, quin certiſſimo ſupplicio ſubeatur, confirmat Propheta: neque vllum ſtudium aut conatum, aut conſilium profuturum, quo minus ad ſolitudinem illam & ignobilitatem atq. paupertatem ſuam redeundum ſit. Ita vt ſi vel decẽ, aut alioqui maior aliqua hominum copia mutuò ſibi auxilium promittentium in munitiſſimam & firmiſſimam domum ſeſe recipiant, in qua hoſtis impetum declinare cogitent; tamen fame & peſte pereant: peritum autem ſunt in tanta ignobilitate & obſcuritate, vt nec funeris pompa, nec vllis ſepulchri ceremonijs efferantur; ſed ab illo qui fortè reliquus fuerit, ſinguli concremati, humili & obſcura ſepultura afficiantur; quòd in agrum efferri hoſtili obſidione prohibebuntur, quibus peſtis ipſa atque hominum ex bello raritas funeris ritum omnino

neget, quo cum funere prodirent aliàs amici. Hoc autem genus in miſertimis etiam ærumnis antiqui ponebant, ſi quis ſepultura, & iuſtis exequijs careret, ſicut ſcriptum eſt: Pſal. 78.
„ Poſuerunt cadauera mortuorum in circuitu Hieruſalem, & non erat qui ſepeliret. De-
narium autem numerum ideo notauit, quòd is ſit cunctis perfectior, quo cæteros nume-
5 ros ſigillatim includimus, (ſupra decem enim non tam numeratio, quàm eorundem numerorum replicatio eſt,) naturæque conſtet rationibus potiſſimum, atque illud hoc nomine ſignificare voluit, vt res non caſu, ſed certo conſilio euẽtura intelligeretur: Nam ſi decem, qui ſeſe in vnam domum recepiſſent, omnes perirent; eorum interitus certa ratione conſtare probabatur. Si enim id caſu, aut aliquo alio morbo eueniret, cur magis
10 decem, quàm nouem, aut cur nam decem extinctis, vnus à quo cremarentur ſupereſſet? Sed certiſſimam rem, & conſilio decretam certus numerus probatura erat. Quo tempore autem ciuitatum res neque confuſæ, neque turbatæ ſunt, ſi quando mori aliquem contingat, propinquis in lachrymis, & luctu occupatis cæteri amici, aut etiam vicini fu-
nus curant. Vbi verò magna ac turbulenta tempeſtate publica iactatur res, vt in bello,
15 peſte, atque fame, priuata ſalutis ſuæ vnuſquiſque ſolicitudine vrgetur, aliena omnino curare negligit. Ex quo fit, vt ea cura propinquum aliquem & neceſſarium attingat, quę tranquillis in rebus ab alio ſuſcipienda fuit. Hic ergo ita propinquorũ corpora cremada, & oſſa efferenda curat, vt omni luctu ſolutus, omni fletu immunis, nullis lachrymis perfuſus, pietatem omnem exuat, & non tam neceſſariorum ſuorum, quàm hoſtium cada-
20 uera cremare videatur. Propinqui autem nomen hoc in loco ex Hebraicis patruum ſignificat.

Fuit etiam à Pythagora decas obſeruata; vt recitat Porphyrius lib. de Sacrificijs.

Simile à Thucydide eſt annotatum in magna illa Peloponeſiacos peſte.

Et dicet ei qui in penetralibus domus eſt, nunquid aliquis eſt penes te? & respondebit finis eſt.

25 VSQVEADEO ſe præbebit patruus alienum, vt neq. ipſe domum penetrare velit; tantum cum qui domi reliquus fuerit rogabit, nunquid cadauer vllum cremandum re-
lictum fuerit; num quis illi viuus adhuc, qui nondum perierit, ſuperſit. Ille verò aut vi-
tium, aut mortuum aliquid omnino ſupereſſe negabit, ſuamque calamitatem & ſolitu-
30 dinem deplorare incipiens, ab altero omnino lugere vetabitur, quòd adeo turbata & calamitoſa tempora ſint, vt neque diuini nominis meminiſſe, aliàs non nimium aſſuetis vacet, nedum mortuos luctu & lamentis proſequi vacabit. [*Nunquid aliquis penes te eſt? respondebit finis eſt.* Hebraicè verbum APHES, neceſſariæ & oportuniſſimæ rei defectũ, deſideriumque ſignificat; idque in calamitoſiſſimis & miſerrimis temporibus vſurpa-
35 tur, vt: Vidit Dominus afflictionem Iſrael amaram nimis, quòd conſumptus eſt clauſus carcere, & conſumptus eſt etiam derelictus & extremus, & non eſſent qui auxiliatur Iſraël, & apud Iob: Dies mei conſumpti ſunt cum defectu ſpei. Sic etiam apud Iſaiam: Nobiles eius non erunt ibi. regem potius inuocabunt, & omnes principes eius erunt in
nihilum. In his atque alijs non diſſimillimis locis verbum APHAS eſt; ex quibus illud
40 ad luctus & lamentationes aptum eſſe intelligimus; vt apud Latinos illa vox, ergo: Nam ſimiles his ſyllabarum quidem numero breues, pronuntiatione verò graues voces humanus animus in acerbo aliquo luctu inchoando commodè vſurpat; atque primo quidem verbo, ſiue interiectio illa, ſiue aliqua alia ſermonis pars ſit, concepti doloris cauſam, quàm fieri poteſt aptiſſimè, exprimit. Namque vt apud Latinos ergo, plura ſignifi-
45 cat, quàm vt nos hic referre poſſimus; ſic apud Hebræos illa prima dolentium vox APHES, hoc eſt deſijt aut defecit; omnis felicitatis, ſalutis, dignitatis, fortunarumq. omnium defectum indicare videtur. Eum verò luctum patruus ita excepturus erat, vt non leuaret, ſed reprimeret omnino, diceretque ei, *Tace.* Hic tantæ ſuperbiæ, tantarum deliciarum, & totius luxurioſæ vitæ exitus fuerat, vt omnibus tandem commoditati-
50 bus priuati, bello, aut peſte, ſine ſepulturæ honore, nullis neque propinquis etiam flebiles perirent.

2. Reg. 14.
Iob. 7.
Iſai. 14.
אפס

Et non recorderis nominis Domini. Hebraicè ſic eſt: *Et non ad recordandum in nomine Domini.*

ET SIC hunc locũ Nicolaus, & Ordinaria quã vocant, gloſſa reddidit: tanta malorũ turba,

Universidad de Deusto
Biblioteca

turba, tanta trepidatione ac tumultu laborandum esse, tanto metu & solicitudine eorum
mentem impediendam opprimendamque fore ostendit, vt quod vnum in miseris rebus
esse solet refugium diuini nominis inuocatio, id illis vitam tranquillá & delitiosam aliàs
agere assuetis (quo in statu, vt nulla pietas, sic rara diuini nominis mentio est) id inqui
perfugium petere in mentem non veniat: I nunc, & vitam in sceleribus & vitijs securus
traduc, & pœnitentiam atque pietatis studium ad finem vsque ad ipsum mortis articu-
lum differto: cùm neque tuorum quos charissimos habueras, neque Dei quem abs
te omnino abalienaueras, recordari fortasse valeas. Quoniam verò in superioribus
suam in vtraque regna, Israëlitarum & Iudæorum decretam sententiam longa oratione
sigillatim pronuntiarat; easdem nunc breuiter confirmatas repetit, atque hostibus ex-
equendas mandat.

Quia ecce Dominus mandauit, & percutiet domum maiorem ruinis, & domum minorem scissionibus.

DIVINÆ potestatis ministros & satellites, per quos res gerenda, suppliciumque de
vtraque Israëlitarum domo sumendum foret, paratos iam esse illa indicat oratio: [*Domi-
nus mandauit.*] Quemadmodum autem impositum illis negotium expediendum sit,
translatione proposita declaratur. Namque Israëlitarum regnum, totamq. illam decem
tribuum gentem penitus ruituram; Iudæorum verò & Beniaminitarum publicam rem
vehementer esse proterendam Propheta significat. Domus Israëlis, quæ vnica olim fue-
rat, populari dissensione in duas partes studio dissidentes à Roboami regni initio diuisa
est: atque ex eo tempore, alteri Domus Israël, & alteri domus Iuda factum est nomen:
hisque nominibus vtraque pars est frequenter appellata, tametsi tota ipsa natio Israël di-
ceretur; domus tamen nomine adiuncto, altera pars ab altera diuidebatur. Vt: Ecce
dies venient, & seminabo super domum Israël, & domum Iuda semine bono, &c. Igitur
domum maiorē Israëlis domum cognominat; quæ copia & hominum multitudine do-
mum Iuda longe superabat. hæc enim duas tantùm; illa verò decem tribus continuit:
Ex Iacobi autem prædictionibus, atque ex ipsa re, & euentu Israëlitarum turbam
maiorē quàm Iudæorū semper fuisse intelleximus. Nam paulò antè dissidij tēpora, cùm
Dauid vtramq. gentem enumerare iussisset, summis in codicem relatis, inuenti sunt de
Israël octingenta millia virorum fortium, qui educerent gladium; & de Iuda quingenta
millia pugnatorum. Domum autem magnam quæ omnino diruenda, neque vnquā pos-
terea in eum locum restituenda erat, ruinis percutiendam prædicit. Minorē verò Iudæ
domum labefactandam quidem, non tamen restitutionis spe destituendam (vpote
post septuaginta annos in proprium solum remigraturam,) scissuris affectum in præsen-
nit. Hunc locum Chaldaica biblia sic interpretantur: [*Quoniam ecce Deus mandauit, &
delebit regnum magnum deletione forti, & regnum paruum deletione debili.*] Quoniam autem
fieri omnino non posse vtraque gens credebat, vt ab hostibus superati perderentur,
quod & propria virtute, & locorum in quibus habitabant situ, & munitione fide-
rent; alteri enim populo Samaria; alteri Hierosalem regia erat; vtraque autem vrbis &
natura loci, & operibus munitissima fuit; nulla earum rerum stabilem illis fiduciam esse
posse Vates ostendit. Quandoquidem vrbium, & ciuitatum, regnorumque felicitas,
non armis, non viribus, non muris, aut alijs propugnaculis; sed iustitia, innocentia, æqui-
tate, atque pietate retineri, augerique soleat: quibus artibus & virtutibus sublatis res
omnes publicas, quamuis maximas & felicissimas, corruere necesse est. Ipsa enim iniu-
ria, ipsa fraus, ipsa etiam tyrannica potentia, ciuitates, in quibus versantur perdere, ho-
stibusq. euertēdas prodere; ipsa inter ciues discordiá florentibus rebus calamitatē maxi-
mam, maximorum operum & consiliorum mirificam molē conuellere & labefactare
solent, sicut scriptum est: Præcipita Domine, & diuide linguas eorum, quoniam vidi
iniquitatem & contradictionem in ciuitate, die ac nocte circundabit eam super muros
eius iniquitas, & dolor, & labor in medio eius, & iniustitia. Itaque nullum aliud præsi-
dium, nulla propugnacula firma ijs locis esse possint, in quibus ius, æquitas, atque pietas
satis ad defendendam & stabiliendam libertatem idonea præsidia desiderantur. Igitur
vanam vtriusque populi orationem & iactationem Vates redarguit, quibus vrbes suæ
expugnatu non minus difficiles credebātur, quàm si quis in rupe equis currere, aut bobus

Ierem. 31.

2. Sam. 24.

PGal. 54.

arare pararet: quòd vtrique rei expediendæ loci ipsius tum inaccessibilitas, tum durities
& firmitudo obsisteret. Est autem hæc ab artificibus conformatio, siue mimosis dicta fi-
gura, cùm quis aduersarij orationem ad redarguendum vsurpat. Erat verò Iudæorum
& Israëlitarum oratio huiusmodi:

Nunquid currere queunt in petris equi, aut arari potest in bubalis?

QVÆ vati conformatio est, aduersarijs similitudo ab impossibili erat, qua illi sibi,
rebusq. suis securitatem promittebant. Atque hoc argumenti genus in grauissima atq.
impossibili re à sacris & prophanis auctoribus vsurpatur. vt: Si mutare potest Æthyops
pellem suam, & Pardus varietates suas, & vos poteritis benefacere cùm malefacere
didiceritis. Et illud: *Si pugnat extricata densis cerua plagis, erit ille fortis, &c.* Vtraque autem
similitudine & belli, & victoriæ copiam hostibus negabant, & confidentiam sibi atque
securitatem maximam vterque populus promittebant. Nam qui equis ineptum locum
aliquem esse demonstat; idem ad pugnam incommodum esse arguit: Siquidē equus ad
pugnam bellique diem, vt sapiens ait, paratur. in quo autem loco equestris pugna, qua
plurimum Assyrij valuere, committi non possit, eum locum expugnari posse timendum
non est. Vt autem equus pugnæ; sic aratio expugnationis & victoriæ argumentum est.
Olim enim victores expugnatas à se & captas vrbes in subactionis signū muro aliqua ex
parte diruto arare consueuerunt. quam rem ex illo Poetæ loco docemur:
Imprimeretq. muris hostile aratrū Exercitus insolens. Huiusmodi difficillimā imò desperandā
potius de se victoriam illi quondā Alexandro Macedonico proponebant; qui cum rupē
quandā editissimā tenerent, legatos rogabant, num Alexandri milites alis essent præditi?
Nullum autē locum inaccessum esse, aut venienti hosti difficillimū, quem Deus nō tue-
atur & propugnet, frequentibus sacrorum librorū testimonijs, atq. vsu ipso, & temporū
terumq. exemplis intelleximus: Nisi enim Dominus custodierit ciuitatem, frustra vigilat
qui custodit eam. Vbi enim ille vrbem ob incolentium nefaria scelera tradendā decre-
uerit, & vires, & celeritatē, & ingeniū hostibus addere, & opes alias victoriæ causa con-
cedere consueuit, quibus rebus aduersum Iudaicū & Israëliticū populum Deo auctore
instructos, eosdem ipsos Assyrios, de quibus nunc agimus, Ioël docebat. Quasi aspectus
equorum aspectus eorum, & quasi equites sic current, sicut sonitus quadrigarum super
capita montium exiliunt. Ita vt nihil omnino difficillimum illis sit, quos Deus ad pœnas
de sceleratissimis hominibus repetendas parauerit & instruxerit. Namque ille est for-
mans montes, & creans spiritum, & annuntians homini eloquium suum. *in bubalis*, He-
braicè *in bobus*, est. atq. vtraque pars ad rupem referenda est; vt sic ratio ex Zeugmate
connectatur: [*Nunquid currere poterunt in petris equi; aut arari bobus in rupe poterit?*] *In petris*,
vertimus in rupe; namque eiusmodi nomen Hebraicè est. Probat autē vates nō esse iam
difficile factu, vt *in rupe* equis curratur, aut aretur bobus: hoc est, nihil mirandum esse
si tanti hostibus animi addantur, tantis viribus, tanta felicitate augeantur, vt Israëlitarū
& Iudæorum munitiones contemnere & ridere possint, quando maiora miracula, immò
maiora potius monstra à Iudæis & Israëlitis edita sint; qui & ipsi suis sceleribus viam ho-
stibus aperuerint, & munierint. Nec enim cuiusquam rei effectus mirabilis videri de-
bet ei qui causam dederit quamobrem efficiatur, quæ causa maiora in se monstra atque
prodigia contineat. Cùm verò iustitia & iudicium, duæ maximæ virtutes ad publicas
res conseruandas idoneæ, ab ijs conturbatæ & pessundatæ sunt; nihil mirandum fuerit
si illud tantum, tamque horrendum monstrum alia minora, atque editu faciliora se-
quantur; præsertim cùm illa vitia ab humana solùm malitia edantur, atque hæc rerum
gerendarum facultas hostibus auctore Deo contingat.

Quoniam conuertistis in amaritudinem iudicium, & fructum iustitiæ in Absynthium.

RERVM publicarū ratio omnis, felicitas, atq. hominū societas, inter se nulla alia re
magis quàm æquitate & iustitia conseruatur & alitur: neq. vllum aliud aut certius, aut
præsentius venenum ciuitatibus comparari potest, quàm si virtutes hæ corrumpantur.
Iudicij nomine in sacra Philosophia idem quod æquitas; iustitia verò ius Latinis signi-
ficare, aliàs est à nobis disputatum. Ex quibus rectè sanctéque excultis, & dulcissimi
& op-

Iere. 13.

Horat. lib. 2.

Prou. 21.

Hor. lib. 1. od. 17.

Psal. 126.

Ioël. 2.

Superius c. 4.

Cicer. 1. Off.

Habba. 1.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Psal.71. & oportuni fructus ad res publicas alendas percipiuntur, sicut scriptum est: Deus iudi-
" cium tuum regi da, & iustitiam tuam filio regis. Iudicare populum tuum in iustitia, &
" pauperes tuos in iudicio. Suscipiant montes pacem populo, &c. His etiam corruptis aut
Ezech.22. " perditis, ipsam publicam rem marcescere & perire necesse est. Sic enim legimus: Hæc
" dicit Dominus Deus: Ciuitas effundens sanguinem in medio sui vt veniat tempus eius, &
" In sanguine tuo, qui à te effusus est, deliquisti; & in idolis quæ fecisti polluta es, & ap-
" propinquare fecisti dies tuos, & adduxisti tempus annorum tuorum. Propterea dedi te
" opprobrium gentibus, & irrisionem vniuersis terris. Quæ iuxta sunt, & quæ procul à te,
" triumphabunt de te, sordida, nobilis, grandis interitu. [*In amaritudinem*, Hebraicè est, *in fel, & fructum iustitiæ in absynthium*.] Duo extrema amaritudinis capita protulit, fel & ab-
Absynthium; quibus nulla res amarior. atque in hac similitudine naturæ ordinem se-
quutus est: etenim iudicium in iuris & æquitatis cogitatione; iustitia in ipso opere effi-
cioque præstando est. ita altera pars animum & consilium; altera verò studium & effi-
Aristo.1. de anima. Et Galen.li.de nat. facult. Hipp. lib. de humoribus. cium ipsum significat. Quo autem animo, qua mentis perturbatione res geratur, sellis
nomen declarat: quod ea corporis pars in iecore (vbi affectuum & perturbationum
fons est) constituta; si nimium abundet, morosum hominem, iracundumque efficit.
Ex qua animi perturbatione, nullum sincerum ac sanctum officium, sed Absynthium
expectari potest. atque ex sincero ac puro animo integra ac sancta iuris meditatio, ex
meditatione iustitia oritur, ex iustitia autem pax, publicaque salus & tranquillitas, vt ex
Esai.32. arbore fructus, nascitur, sicut scriptũ est: Et erit opus iustitiæ pax; sic rursus ex felle amaritudinis, animorum perturbatio. Ex hac officij, iustitiæq. omnis prophanatio, corruptioque proficiscitur. Quod ad argumentandi rationem attinet, ex contentione Vatem argumentatum esse dicimus, vt maiori absurdo proposito facile minus absurdum inferatur. Estque hoc grauissimum arguendi genus, atque in præposteris negotijs amplificandis frequenter ab auctoribus tractatum, Vt:

Horat. *Miraris cùm tu argento post omnia ponas:*
Si nemo præstet, quem non merearis amorem? Et illud:
Vet.eclo.8. *Mopso Nisa datur. quid non speremus amantes?*
Iungentur iam gryphes, &c. Igitur cùm duas maximas virtutes iudicium & iustitiã, quibus rem vestram retinere conseruareque possitis, corruptas esse constet, nulla vobis alia certa, & stabilis fiducia, aut in vrbium situ, aut in munitione, aut in vestra etiam fortitudine esse potest.

Qui lætamini in nihilo: qui dicitis, nunquid non in fortitudine nostra assumpsimus nobis cornua?

Cornva animantes armorum loco habent, quibus propugnare & se defendere
Arist.de hist. animal.cap. proprio. Mich.4. valeant: maximè autem rhinoceros hoc propugnaculo vtitur, & valet; cuius belluæ du-
uinis in literis illustris & frequens mentio est: Surge, inquit, & tritura filia Siõ, quia cornu
tuum ponam ferreum, &c. Huiusmodi fortitudinem sibi ipsis parasse Israëlitæ iactabant,
quòd duobus munitissimis locis Samaria & Hierosolymis tanquam cornibus sidereis
eiusmodique animos induerant, vt resistendo atque obsistendo cuilibet hosti non modò
pares, sed superiores etiam se fore sperarent; cùm nullæ omnino vires illis suppeditari
Psal.43. possent diuino auxilio ob sua scelera destitutis, sicut scriptum est: In te inimicos nostros
" ventilabimus cornu, & in nomine tuo spernemus insurgentes in nos. Huic præsidio quod
non innititur, in nihilo omnino lætabitur; quod sequentibus versibus Vates confirmat, qui vniuerso Israëlitarũ generi tam Hierosolymitis, quàm Samaritis nihil profutura esse
cornua denuntiat, quo minus ab hoste exagitatis & superatis tota ea regione, quam ipsi
sibi felicissimam, tutissimamque promittebant, cedendum sit: Sic enim tauri & tibicines
nocerotes à venatoribus acti, aut vita, aut siluis suis excedunt.

Ecce enim ego suscitabo super vos domus Israël, dicit Dominus Deus exercituũ gentem, & conteret vos ab introitu Emath, vsq. ad torrentẽ deserti.

Translationem à feris sumptam persecutus est: Solẽt enim venatores consilio hominũ & canum agminibus feras in siluis latitantes, seque locorum natura, & propriis viribus atque armis tuentes primum solicitare, deinde agitare, ac tandem superare, partim

partim occidere, partim retibus viuas capere, atq. ad ludos & spectacula in cauteas inferre; sicut scriptum est: Et conuenerunt aduersus eum gentes vndiq. de prouinciis, & expanderunt super eum rete suum; in vulneribus earum captus est, & miserunt eum in caueam, in cathenis adduxerũt eum, &c. Huiusmodi se venatione aduersus Israëlitas vsurum Deus denuntiat, quos ipse coacto ex Assyriis exercitu, in omni loco, quà latè eorum regio patebat, exagitabit & capiet. Venationis autẽ translationẽ ad bella pertinere, ille in libro Geneseos locus nos docet de Nimrot, qui fuit robustus venator coram Domino. Genes.10.
Tota autem Israëlitarũ regio duobus illustribus finibus, introitu Hemath à Septentrione, & torrente deserti à meridie, claudebatur. Introitus Hemath, porta in Libano mõte
10 est, quã ab Israëlitico in Damascenum agrum transitur. Torrens autẽ deserti, is fluuius est, qui Israëlitas ab Arabibus dirimit. At verò Hemath vnà ex munitissimis vrbibus fuit, quæ Nephthalinicæ tribui sorte cõtigerãt, vt ex Iosue descriptione accepimus. Hæc Eusebio, Epiphania, aliis verò Antiochia dicta est. vtrumq. nomen illustriss. fuisse arguit. 1.Reg.15.
Ab ea autem finitimã regionẽ nomẽ accepisse, ex illo loco intelligimus: Et percussit eos "
15 rex Babylonis, & interfecit eos in Rablatha in terra Emath. Porrò Torrens deserti, idem " Isai.15.
est quem apud Isaiã fluuiũ salicũ legimus: Namq. hic fluuius Gharab, & in illo loco fluuius Gharabim dicitur. Quem hic Arabiæ, illic verò Arabum fluuium clarius vertere possis; quod inter Arabum, & Ammonitarum, atque Israëlitarum agros fluens, in mare
20 nostrum defluat.

TERTII VATICINII ARGVMENTVM.

*Qvanta primum, quamq. admiranda Dei misericordia sit, hoc vaticinio declaratur: qui scelerato homines non ante grauibus supplicijs afficit, quã leuioribus pœnis expertus, ad meliorem frugem studeat reuocare. Deinde etiam quàm acrè ac seuerum in eos iudicium exerceatur, qui diuina paternæ huiusmodi felicitatem consilium sit, cui nunquam illum, sed eosdem ipsos, quorum res agitur, deesse
25 tionis, atque admonitione, & reuocatione abusi fuerint. Ac demum quanta æquitas, quàm constans Deo constet. Omnia hæc tertio Amosi sermone docemur: Namq. huiusmodi rerum, quæ in eo cõtinentur, subiecta summa est, Propheticis spectris Vatis animum Deus feriens, duas primum calamitates, famem & pestem, quibus populum ad correptionẽ afficere instituerat, docuit: à quo exoratus, tamẽ ne funditus per-
30 dat, annuit. Qua in re & diuina ad parcẽdum facilitas declaratur, & Vatum de populis cura & solicitudo ostenditur. deinde contumacium & contemptorum quorundam hominum, maximè autem principum (qui alijs scelerum & impietatis auctores fuerant) captiuitas spectanda certis imaginibus Vati offertur. qua occasione Amasias sacerdos Bethel Vatem, ne prophetaret, prohibere conatus est; cuius impe-
35 tum maxima fortitudine Vates excipit, & domesticæ calamitatis prænuntiatione infringit, atque ita constanter & intrepidè impositam sibi à Deo personam pro dignitate agit, vt grauissimum etiam omnium risum sibi ostensum exponat; quo integram ac plenam totius Israëlis abductionem præcantat: atque in eodem sermone suæ ætatis hominum mores impuros & sceleratos acriter reprehendit, quibus ob eam rem, & quòd meliora suadentibus vatibus audire non placuerit, adeo dura tempora instare dicit, vt nõ solùm cæteris commodis omnibus, sed, quod grauissimum omnium est, omni diuini sermonis commoditate, & vsu carendum sit. Vbi autem in his quæ ad Israëlem pertinebant, suo officio abundè satis fecerit, ad
40 Iudæam excisionem & captiuitatem prædicendam atque affirmandam digreditur. In ipsa autẽ totius sermonis peroratione, diuinam naturam immutabilem omnino, & simplicissimam, suique semper similem esse confirmat: quæ susceptum de ornanda gente aliqua consilium, non propterea abijcere soleat, quòd varij, inconstantisq. ingenij atque studij sit, sed quòd gens ipsa suis sceleribus, & impietate, tanto
45 honore reddat indignissimam. Itaque si qua calamitas, si qua miseria, si qua omnino infelicitas florentibus & felicibus olim rebus publicis inciderit, in ijs ipsis earum malorum culpam omnem residere necesse est, qui Iudicem Deum, quàm misericordem experiri maluerunt. Iudicium autem (vt ex lege docemur) Dei est.
50

CAPVT VII.

Hæc ostendit mihi Deus, & ecce fictor locustæ in principio germinantium serotini imbris, & ecce serotinus post tonsionem regis.

Tria publica calamitatum temporalium genera esse, quibus populos scelere & impietate obnoxios Deus afficere soleat, in superioribus docuimus, cùm illum

Universidad de Deusto
Biblioteca

Supra cap.4. interpretaremur locum: Audite hoc vaccæ pingues,&c. Eas autem esse famem, pestem, & gladium; qui Dei exercitus à vatibus dicuntur, quòd præter alia quæ immittere in orbem potest, his plerumque ad publicas vlciscendas iniurias vti consueuerit. Atqui horum generum Dauid regi optio data est; vt quod minus graue existimaret, id eligeret:
2.Sam.24. « Aut septem annis veniet fames in terra tua; aut tribus mẽsibus fugies aduersarios tuos, »
« & illi te persequentur; aut certè tribus diebus erit pestilentia in terra tua. Nunc ergo
delibera, & vide quem respondeam ei, qui misit me, sermonem. Igitur præuidet Vates
tria hæc calamitatum genera Israëlitis desuper imminere, ante vltimam per Assyrios
euersionem, nisi ab eis oratione & prece tantum malum auertatur: ne populus scilicet omnibus his ærumnis fractus, ad deploratam internecionis miseriam peueniret.
Quoniam verò, fames non vno, sed pluribus accidit modis; aut enim hostili populatione, aut pluuiarum defectu, aut vredine, rubigine, locusta, aliisque agrorum pestibus, quibus omnibus modis eos afficiendos superius prædixerat, totum genus hoc, quibuscunque modis id esset, primo loco significauit: [*Hæc ostendit mihi Dominus: & ecce fingens locustæ in principio germinantium serotini imbris.*] Quod verbum hoc in loco *locustæ* nomine ab interpretibus redditum est, id verbum Hebraicè est GOBEI: quod si ex Hebraæ linguæ ratione vertẽdum est, vel eleuatores, vel exactores significabit. Namque GABAH verbum, extollere, exaltare, atque etiam debitum exigere significat. Neque verò inficiabimus similem huic vocem *Gobai*, locustam significare; verùm id nomen in ea significatione non Hebraicum, sed Aramæum est: cuius vsus Vati Hebræo pastori cætera omnia Hebraicè apud Hebræos locuto superuacuus fuisset, cùm illi nomen ARBE, quod Locustam sua lingua significat, familiarissimum esset, quod etiam idem ipse in superioribus sermonibus vsurpauerat. Igitur vocem ipsam, non vt Chaldæa, sed vt Hebræa est, ex sua propria ratione, atque ex re, de qua sermo est, interpretati, sic vertimus clatius: [*Sic ostendit mihi Dominus, & ecce fingens exactores.*] Quibus vocabulum *Locustæ* magis probabitur, metaphoricòs definiendum fuerit, vt:

Horat. in arte. *Non missura cutem nisi plena cruoris hirudo.* Hanc rem visione sibi acceptã Vates confirmat: namq. hoc vaticinandi modo vsum fuisse in ipso totius operis initio docuimus. Fictorem verò exactorũ sibi visum esse, quòd Deus famẽ terris inducere parãs, non vnũ, sed plures exactores, quibus ea res expediretur, crearet. Famẽ autẽ ex hostili incursione, ex aquarũ penuria, ex insectorũ vastatione (vt bruchi, vt locustarum) atq. ex vredine & rubigine euenire iã docuimus. Huiusmodi autẽ exactores parabat Deus, idq. eo anni tempore, quo tota agrorũ spes aut cõfirmari, aut peuerti solet. [*In principio germinantiũ serotini imbru.*] Hebraicè est, *In principio ascẽdere serotini.*] Duo Israëliticæ terræ oportunissima pluuiarũ tẽpora fuisse iã aliàs docuimus; Alterũ temporaneum siue inebriãs; alterũ serotinũ, dictũ: quibus tẽporibus diuino beneficio illi regioni certissimis, anni, annonæq. paratus
Ioël. Ieremi.5. « fertilitas, sicut scriptũ est: Et nõ dixerũt metuamus Dominũ, qui dat nobis pluuiã temporaneã & serotinã in tẽpore suo, plenitudinẽ annuę messis custodientẽ nobis, &c. Ex his
« autẽ altera inebriat terrã, & germinare eã facit, vt ait Isaias; altera verò segetẽ herbã in culmũ cõfirmat, & percipiendi fructus rationẽ cõponit. Turgescũt enim eius pluuiæ vigente sata, & semina ferenda cõcupiunt; quæ ante hac si depasta, aut aliquo alio casu praecisa sint, aliquam tamen; si verò posthac, nullã sui spem relinquunt. Hoc igitur tempore cùm iam serotino imbre ascenderant, & creuerant, cùm iam assurgerent culmo, exactores creati sunt, qui publicam à populo pensionem ob scelera exigerent; atque eo grauiorem, quòd importuniori tẽpore, & exhaustis intolerabili regum tributo populis solueuenda sit: Namque illa tempestate grauiss. atque intolerabilia tributa vel publicæ dispensionis nomine, vel vrbiũ muniendarũ causa, vel insatiabili quadã auaritia, vt fit, reges
Catanæus Senensis de Architect. à populo exigebãt; idq. paulò ante serotini imbris tẽpus, quod vernũ tempus & ad aedificandum, & ad bellũ gerendũ plurimas & maximas commoditates continere credatur.
Veget. de re milit. Quamobrẽ præter annua vectigalia & tributa, quæcunq. aut bellorum, aut operum publicorum nomine exactiones fiunt, instãte vere iniri solent. Atq. huiusmodi acerbas exactiones eo tẽpore factas, tonsionẽ regiam Vates noster nominat: Nam quemadmodum greges quicquid lanæ & velleris toto anno aluerint, ineunte vere deponere coguntur, sic autẽ aduentantis caloris spe, & nouarũ herbarũ vsu permisso, vtcunq. ferendum est. Sic
Ezech.43. etiam eadẽ lege quicquid ex totius anni labore & industria populo parcenti superfuerit, id totum

id totũ nouis exactionibus aufertur, sicut scriptũ est: Laccomedebatis, & lanis operiebamini, &c. Quòd si post tot, tamq. acerbas exactiones aliqua futuri anni fertilitatis superesset spes, qua vitæ sibi securitatẽ promittere populus posset, tametsi grauissimũ id & molestissimum foret, eadẽ certè spe ferẽdum, quòd agrorum vbertas, & annonæ certa
5 facultas vitam, si non nimis suauiter, at certè frugaliter propagari posse promitteret. Sed tamen omnem huiusmodi facultatem, atque spem omnem populo præcisum iri, diuino spiritu auctus Vates viderat; quemadmodum postquam regis tributis & exactionibus quicquid pecuniæ domi foret ablatũ fuisset, noui exactores accederent, à quibus quicquid in agris supererat futuræ spei eriperetur: ita vt nihil neque domi, neque foris esset
10 reliquum quo vita conseruari propagarique posset. [*Et ecce serotinus post tonsionem regis.*] vt pastorum & gregis nomine, reges, principes, atque populos intelligimus; sic quæ ad hæc nomina verba referri possunt, ad eandem similitudinem transferimus; vt pascere, regere, & gubernare: tondere, mulgere, tributis & exactionibus afficere interpretemur, Nahum 1.
vt illud apud Nahum: Si perfecti fuerint: & ita plures, sic quoque attondentur. Oportunitatem igitur extremæ exactionis quam Deus parabat, tempore serotini germinis,
15 hoc est, tempore quo iam herba in culmum assurgebat, futuram Vates vidit: serotinum verò post tonsionem regiam, post cõpletas regias exactiones esse declarauit. Quam verò afflictæ, quamque pene ad internecionem vsque perditæ Israëliticæ res, illis tantis calamitatibus futuræ essent, præuidens Vates, summo studio & supplici oratione diuinam iram placandam curat; ne tanto, tamque acerbo malo populus ille funditus
20 pereat.

Et factum est cùm consummasset comedere herbam terræ, dixi; Domine Deus propitius esto obsecro: Quis suscitabit Iacob, quia paruulus est?

Quàm bene meriti de populis vates, & sancti homines sint, tum ex multis aliis, tum
25 ex hoc loco docemur: qui cùm scelerum & impietatis expertes sint, in periculoso & calamitoso reipublicæ tempore, cæteris omnibus negligẽtibus, ipsi vehementer sunt soliciti: & quanto studio fieri ab ipsis præstarique possit, placando numini maloque auertendo, aut etiam minuendo dant operam. Quòd si certa & fixa omnino sententia est, tamen vt restituantur res, Deum multis & pientissimis precibus exorãt. Accidit, inquit,
30 vt cum visione herbam omnem, omnemque agrorum spem consumptam esse cognoscerem, maxima cura & metu angerer, ne Iacobi res sic funditus vna illa calamitate euerterentur; vt nulla reliqua de cætero spes esset, posse amplius illum populum consistere, aut venturi tandem hostis impetum, quo minus funditus perderentur, sustinere. [*Et dixi: Domine Deus propitius esto obsecro.*] Hæc duo nomina in hominum supplicibus erga
35 Deum precationibus solenni vsu vsurpari à sacris auctoribus videmus, *Domine Deus*: alterum ad virtutem & potestatem; alterum verò ad misericordiam pertinet: atque hoc posterius, nomen illud ineffabile est; cuius rationem indicare sæpius, explicare verò nunquam satis possumus. Sic enim Abraham Deum appellabat. Domine Deus quid
40 dabis mihi, &c æt. [*Propitius esto obsecro.*] Eadem breui quidem, sed fidei & pietatis significationibus insigni oratione vsus est, qua olim Moses Deum in Israëlitas iratum exorauerat, atq. equidem illud breue verbum propitiare, à pio & fideli Dei ministro dictũ, magnum quoddam momentum ad Deum exorandum habere arbitror, si studiosè atq. summa cum dicentis fide vsurpatum sit: Etenim nescio quo modo diuinam misericordiam, ad quam verbum illud proprius pertinet, vt sui ipsius meminerit excitare; atq.
45 ad sese publicè ostendendam incitare videtur. cuius rei illustrissima exempla sacras historias, arcanaq. scripta legentibus passim occurrunt. Propitiare obsecro, inquit Moses, Num. 14.
peccato populi huius, secundum magnitudinem misericordiæ tuæ, sicut propitius fuisti »
egredientibus de Ægypto vsq. ad locũ istum. Dixitq. Dominus: Propitiatus sum sicut »
50 dixisti. Atque adeo hanc præstantissimam admirandamque Dei virtutem Psaltes in suas partes vocabat, quod eam & diuinæ naturæ propriam & imprimis commodam esse fide intelligeret: Quia apud te, inquit, propitiatio est. & alio in loco: Quoniam tu Domine bonus & propitiator, &c æt. Maxima igitur cura, & publicæ rei solicitudine vrgebatur Amos, cùm hanc breuissimam apud Deum haberet orationem, atque ad diuinæ misericordiæ permouenda viscera Israëlitarum statum, ex amplissimo in infimum redactum ostenderet: cui rei ægrotæ ac pene desperatæ nullum præter Psalm. 130. Psalm. 86.

Universidad de Deusto
Biblioteca

diuinum tantum remedium atque alleuamẽtum inueniri poterat: Neque enim ab eorum regibus qui incommodo potius ipsis fuerant, neque à Iudæis fratribus, quos præterquam quòd sua etiam maneret miseria, inuidos & infensos illis esse perspexerat: neq. ab ipsomet Israële vllam spem esse intelligebat, quando is non iam Israëlis dignitatem amplius retineret, sed ad Iacobi humilitatem atque imbecillitatem fuisset redactus: ex quo loco ad aliquam spem vocari non nisi diuino beneficio poterat. [*Quis suscitabit Iacob, quia paruulus est.*] Suscitare iacentem, erigere atque statuere est, vbicunque hoc verbum transitiuè vsurpatur, vt illud: Quis suscitauit omnes terminos terræ? Et suscitauit Moses tabernaculum: & suscitauit columnas eius. Quis ergo suscitabit, non rex, non fratres, non uicini, non Iacob ipse se suscitare potest. Quoniam ex quo Israëlitica dignitate depositа ad Iacobi humilitatem redactus est, nisi tu fueris misertus, nihil est quod ipse sibi de se promittere aut sperare possit: quemadmodum paruulus infans matris aut nutricis cura destitutus, omnia timere atque obire pericula potest; sibi ipsi cauere & consulere non potest. Id quod idem ipse Iacob olim antequam Israëlis nomen atque dignitatem te auctore obtineret, de sua humilitate, deq. tua benignitate professus est: Minor sum cũctis miserationibus tuis, & veritate tua quã expleuisti seruo tuo. Quo in loco eadem vox nomen *Katan*, quæ hic ab Amoso vsurpata est. Qui quòd nullis humanis artibus, officiis, aut virtutibus præstari posse intellexerat, ad diuinam misericordiã ferendã putauit. Neq. id frustra expertus est: namq. supplicem deprecationem atq. pientissima vota euentu ipso vtilia esse probabit.

Prouerb. 30. Exod. 40. Genes. 32. קטן

Misertus est Dominus super hoc: non erit dicit Dominus Deus.

NON vanas aut inutiles piorũ hominum de aliorũ etiam hominum rebus & salute apud Deum preces esse, nemo qui hunc & alia innumera omnũ diuinorũ librorũ locũ considerauerit, nisi planè cæcus est, nõ peruidet: Tantũ enim Vatis huius studiosam orationẽ valuisse intelligimus, vt Deum extremam famis miseriã Israëlitis moliturum, quã in id discrimẽ adduci illi poterant, vel vt funditus perirẽt, vel vt omnino debilitarentur, tamẽ ad clementiã, & mitiorẽ cogitationẽ & curationẽ, penè dicã, coëgerit. [*Misertus est Dominus super hoc.* Hebraicè est: *Et pœnituit Dominũ super hoc,*] sicut scriptum est: Agam & ego pœnitentiã super malũ quod cogito facere populo huic. qua de re plura apud Ioëlem dicta nobis sunt, dum illum locum exponeremus: Præstabilis super malitia. Super hoc autẽ Deum pœnituisse Vates ait: nempe ne Iacobi res ita vexarentur, vt omni etiã salũtis spe essent destitutæ. [*Non erit dicit Dominus,*] apud quem propitiatio est. atque adeo primam hanc calamitatẽ non ad internecionẽ, sed ad correctionẽ potius referendã fore recipit Deus: qua si resipiscere, sibiq. prospicere neglexissent, alia rursus secunda, atq. eadẽ grauiori, afficiendi erant. nam cùm in agris, segetibusq. vastandis clementem se Deus hactenus præbuerit, vt non tantùm exactores illi absumerent, quantum vitione prius Vates intellexerat; vt ipse dixit: [*Et factum est cùm consummasset comedere herbam terræ, & dixi, &c.*] Nunc illo modo, atq. illa prima plaga accepta, tamen non sentientibus, grauiorẽ alteram esse infligendam videt: quã tamen & ipse ardenti studio, & oratione non exitialem fore impetrauit.

Ierem. 18. Ioël. 2.

Hæc ostendit mihi Dominus Deus: & ecce vocabat iudicium ad ignem Dominus Deus: & deuorauit abyssum multam, & comedit simul partem.

IN eos quos primi exercitus vim atq. impetum diuinæ misericordiæ ope euasisse cognouerat, neq. tamen ob id ad frugẽ restitutos intellexerat, nunc secundo Dei exercitu inuadẽdum esse præuidet, hoc est vastitate, pestilentiaq. grauissima; cuius tanta vis esse solet, vt quoscunq. attigerit, breuissimè atq. acerbissimè conficiat. Quamobrẽ id malũ cũ celerrimo atq. efficacissimo igni confertur. [*Hæc ostendit,* Hebraica lingua hoc modo enũtiat: *Sic videre me fecit,*] Primum vt prophetiæ genus significaret, quo ipse actus hæc prouideret; nempe rei ante oculos repræsentatione, quali genere ille Elizei Vatis minister quondam actus est, cùm tot propugnatorum myriades præceptoris sui tuendi causa missas, apertis oculis, & plusquã mortale intuentibus, vibebat: & deinde vt oblatã sibi visum & spectrum referret, addit: [*Et ecce vocans ad iurgium.*] Nam vocabulũ רִיב, quo nonnunquam iudicium vulgatæ editionis interpres vertit, iurgium propriè atque rixã significare in Habbakuq commẽtariis docuimus: aliud enim nomẽ est מִשְׁפָּט, quod

1. Regum

quod etiam iudicium verti solet; nos ius, æquitatem, & à ratione profectum iudiciũ exponimus: cùm iurgium iræ impulsũ sæpè existat: cuius perturbationis vitium quanquã Deo verissimè negemus, nomen tamen, atque eam, quæ sine vitio esse potest, vim planè concedimus. [*Ecce.*] Verbum hoc rem grauem, atque attentione excipiendã plerumq. indicat. [*Et ecce vocans ad iudicium.*] Angelum ministrum aliquem cui datum est nocere terræ & mari, Amoso ostensum intelligere licebit, vt non ipse Deus, sed Dei auctoritate spiritus aliquis esset, per quem id expediretur. namque ipsa orationis simplicitas Deum ostensorem & iudicem, cæterum alium quempiam rei ministrum fuisse significare videtur: quo etiam dicendi modo Vates in superiore visione est vsus. Nam quod statim subiungit, *Dominus Deus,* non tantum eò pertinere videtur vt Deum ipsum ministrũ, quàm vt auctorem rei esse affirmet, cuius cõsilio & voluntate hæc fiant; Namq. hæc omnia antiquis patribus, ac vatibus per angelos expedita fuisse, Diui Pauli auctoritate accepimus. Multifariam multisque modis, inquit, olim Deus loquens patribus in prophetis, &c. & paulò inferiùs: Si enim qui per angelos dictus est sermo firmus factus est, &c. Hoc verò iurgiũ quàm graue, quibusq. potissimũ pataretur, vno verbo explicuit Vates, [*Ad ignem,* Hebraicè, *in igne.*] Nõ puram ignis naturam, qualem Sodomis immissam fuisse legimus; sed, quam secundum Dei satellitũ exercitum esse iam definiuimus, pestilentiam: cui vt ignis celerrima atque efficacissima vis inest: sic etiam nomen ipsum aptissime conuenit; atque in eadem significatione, similique omnino ratione (vbi pestis grassaretur) à Mose vsurpatur. Quod cũ audisset Dominus, iratus est, & accẽsus in eos ignis Domini deuorauit castrorum partem. Qui locus ijsdem penè verbis eiusdem omnino sententiæ cum hoc Amosi est, atque in illo eodem numerorum capite ad finem, quo pacto ignis ratio intelligenda sit, explicatur. Et ecce, inquit, furor Domini concitatus in populum, percussit eum plaga magna nimis; nam castrorum non exigua pars eo pestilentiæ igne fuerat consumpta: atque eum locum quo hac plaga affecti sunt, funesto nomine notatum esse legimus, appellatumque Sepulchra concupiscentiæ. Atque adeo tota castra ignis illius vis incendebat, nisi Mosis precibus repressa extinctaque fuisset. Propterea ignẽ Domini in illo loco legimus, quod maximũ & vehemẽtissimũ maximè efficaciæ esse intelligamus; cui nullũ humanũ præsidium adhiberi possit: etenim quæ à Deo certo iudicio immittũtur calamitates, illæ naturæ vi mederi non possunt omnino; sicut scriptum est: Ego occidam, ego viuere faciam; percutiam, et ego sanabo, & non est qui de manu mea possit eripere. Eodem etiam aut simili certè modo malum Israelitis præuidebat Amos, quod ipse supplici prece auertendũ, vel saltẽ minuendũ curat. Nãque maximã ignis vim incensam conspexerat, adeo vt primo mare ipsum magnũ, quod vocant, consumeret: deinde in terras inuadens Israëlitarum reliquias exusserit, nulla nisi tantũ diuini remedij relicta spe. [*Et deuorauit abyssum magnam, et comedit simul partem.*] Pestis naturam quandam igneam esse, et medicorum antiquissimi tradiderunt, & nobilissimi etiã Poëtarum suis depinxere carminibus. Namque eiusmodi publicos morbos ab Apolline irato immissos, canere consueuerunt: hoc est ab ignea Solis natura, quę immodico nonnunquam calore aërem corrumpat, atq. animalium corpora ad interitum vsque perturbet. Atque illud huic rei argumento est, quod hi morbi vere & æstate plerumque sæuire, hyeme vero sedari sopiriq̃ soleant. Quamuis autem pestis, quæ proprie à medicis definitur, humida et calida causa corpora hominũ corrumpenti, fieri plerumque soleat; atque hæc plurimos interimat, tamen quę diuinitus immittuntur ad iurgium mala, dissimili causa, simili omnino efficientia, & celeriori, multo esse solent. Grauissima enim aliquando febris & feruentissima immittitur, quæ breui spatio corpora velut igne incensa pereũt. cuiusmodi illud in deserto malum fuit, & hoc quod à Vate nunc describitur. Igitur quæ secũdum naturam remedia atque alleuamenta inueniri huic morbo possunt, ea humido & frigido temperamento prædita esse oportet. Febris enim ardens intus atque extra refrigeranda, & sorbitiones frigidissimas atque frequentes petit, ait Hippocrates: quæ si nulla tanta tamque efficacia fuerint quæ morbi vim sustinere, nedum vincere possent; ea omnia vana, et perinde atque si nulla essent, iudicanda sunt. Cùm verò huiusmodi insuperabiles vires morbis inesse medici intellexêre, iurisiurandi etiam sacramento à curatione abstinent: quòd si commune id malum & publicum sit ad diuinam potius voluntatem, quàm ad naturæ ra-

Apoc.

Hebr. 1.

Num. 11.

Ita Hippocr. in Epidimiis primo, vbi pestilentis & atrẽtis febris mentio est, sic ait: ὀμφακῶδες. i. ignis apprehendens.

Deut. 11. Cant. Mose.

Homer. Iliad. lib. 1.

Hippoc. lib. 2. de morbis, Et lib. de affectionibus: & 4. acut. feb.

Hippocratis iusiurãdum.

Universidad de Deusto
Biblioteca

tionem referre ſolent. Vt autem huiuſmodi inſuperabilē peſtilentiā ſignificaret Amos, omnem primum remediorū ſpem præciſam, ademptamque eſſe oſtendit. Namque totius humoris et frigoris fontem ipſum atque caput abſumptum principio fuiſſe ait, nedum cætera omnia humida & frigida facillime vinci, conſumique poſſe putandum eſt. [*Et deuorauit abyſſum multam*, Hebraicè eſt, *abyſſum magnam.*] Eſtque maris periphraſis, vnde omnium fontium, & fluuiorum, totiuſque naturalis aquarum copiæ origo eſt. Namque ſic in ſacra philoſophia edocti ſumus: Anno ſexcenteſimo vitæ Noē, "menſe ſecundo, ſeptimo decimo die menſis rupti ſunt omnes fontes abyſſi magnæ. vbi "verò in ipſa remedia primum impetum peſtilentia feciſſet, in partem deinde hominū inuadere & ſequire cœpit, omnem illam gētem confectura, niſi Vates clemētem à Deo ipſa caſtigationem impetraſſet. [*Et comedit ſimul partem.*] Non agri partem igni crematam, ſed gentis partem peſte conſumptam interpretamur: namque de ſimili re eadem omnino oratio cum illa eſt, quam ex Numerorum libro retulimus: & deuorauit caſtrorum partem. Ita partem Ioſephi reliquias vates nominat peſtilentiæ incendio deuorandas: ſicut etiam Hoſseas dixerat, & nunc comedet ignis partes eorum. Huius extremi mali metu ſolicitus Vates ad illuſtres illas prophetici officij partes animū ſtudiūque ſuū conuertit, quæ humanarū rerum procuratio eſt: hanc verò ſupplicibus precibus exequitur.

Seneca lib. de natural. quæſtionib. Genes. 7.

Numer. 11.

Et dixi: Domine Deus quieſce obſecro; quis ſuſcitabit Iacob, quia paruulus eſt? Miſertus eſt Dominus ſuper hoc, ſed & iſtud non erit dicit Dominus Deus.

Et ſtudium ſuum erga publicam rem, & diuinæ miſericordiæ magnitudinem hac orationis & precum repetitione Vates probat, de qua breuiter quæ dici nobis potuēre, dicta ſunt. Sed illud verbum nouum eſt, *quieſce obſecro*; quod propriam ſibi vendicat conſiderationē: Nam de diuina miſericordia & prompta ad clementiam voluntate, certior iam ſeperiori exēplo, atq. oratione factus, cōfirmato animo familiarius etiā agit, atq. in cœptæ iā caſtigationi ne illa ad exitiū vſq. producatur intercedit. *Quieſce obſecro*: deſiſte, inquit, obſecro: namq. huius ſignificationis verbum Hebraicè eſt. Mirum dictu quāta fiducia, quantaq. familiaritate ſanctiſſ. viri fide & charitate firmati, cum Deo de aliena ſalute agant. Sic Moſes breuiſſima oratione, & fidentiſſima etiam voce ſorori lepra diuinitus tactę reſtitutionem impetrauit, Et clamauit Moſes ad Dominū dicēs: Deus ſana eam. [*Et iam hoc non erit dixit Dominus Deus.*] Tantū ardēs, & charitate incenſa, fideq. firmata, piorū hominū oratio apud Deū valet: Miſeratorē, & miſericordē, patientē, & multæ miſericordē. Qui ſua illa inenarrabili clemētia ſceleratos & peccatores homines ad pœnitentiā prouocat, miſerturus omnino, atq. benigniſſ. exceptur us, niſi illi tanta diuina patientia abuſi, theſaurizauerint ſibi iram in diē iræ, & reuelationis iuſti iudicij Dei; qui ipſi reddet vnicuiq. iuxta opera ſua. Ita adeo Vates noſter Deū quāuis iratū, quāuis rem iam igne, & humanis artibus inextinguibili incendio agentē, tamen vt modū ei caſtigationi ſtatuat, exorat. Sed tertio etiam viſu edoctus, Iſraēlitici populi ſuperbiam, ac non ferendam contumaciam intelligit primū; & tertiā ex ea re paratam illis calamitatē, à tertio illo conſueto Dei exercitu; hoc eſt, à gladio & bello præuidet: atq. hæc omnia malorum initia eſſe, ſed nondum ſtatim finem. Nam nec fame, nec peſte, neque gladio conſumptos, ſed caſtigatos, correctosq. Deus voluit; ſi quo modo ad ſeſe illi, ad mentem atque ad bonam frugem reſtituerentur, antequam extrema illa tandem contumacibus & obdurato animo perſeuerantibus futura captiuitate penitus eſſent euertendi.

Numer. 12.

Pſalm. 144. Roman. 2.

Hæc oſtendit mihi Dominus Deus, & ecce Dominus ſtans ſuper murum litum, & in manu eius trulla cæmentarij. Et dixit Dominus ad me, quid tu vides Amos? & dixi, trullam cæmentarij. Et dixit Dominus, ecce ego ponā trullam in medio populi mei Iſraël, non adijciam vltra ſuperinducere eum.

Insignes illas ſtrages quas diuino conſilio Phul Aſſyriorū rex, & Theglath Pelaſſer in Iſraēlitarū tribubus aliquot, & partibus edidēre, tertia hac viſione Vates præuidit: quorū alter quæcunq. vltra Iordanē erant: alter verò quæ ad Zabulonem & Nephthalim pertinebāt, omnia vaſtauit. atq. adeo hanc rem non aperta adeo & manifeſta ratione, ita vt gerendā erat, ſed arcana magis imagine intuitus eſt: Namque exactorum ingens copia, quam creari viderat, & maxima etiam ignis vis, quam conſpexerat, ſtatim

ſtatim quamobrem pararentur indicauerant. Altera enim natura herbam omnem, atque omnem adeo agrorum & ſegetum commoditatē & ſpem ablatura erat: altera verò remedia primum ipſa, deinde & homines oppreſſiſſe viſa eſt; atque vtraque quidem res iratum Deū & corripientē vel obiurgantē potius oſtēdebat. Nunc verò res ipſa obſcuriori, & arcana magis imagine portenditur: & diuini iudicij æquitas apertius declaratur. [*Stans ſuper murum litum*; Hebraicè eſt, *Super murum perpendiculi*;] murū ad amuſſim extructum ſignificat, cuius examinator & probator Deus ipſe eſſet. atq. hac quidē imagine populū Iſraēliticum, ciuitatemq. ſuā omnibus iuſtitiæ, æquitatis & virtutis ratioibus à ſe inſtitutā fuiſſe Deus declarabat, ſed tamē ea Reſpublica quæ religionis veræ ac ſanctæ auſpiciis cōſtituta fuerat, iiſdē ſublatis peruerſa eſt: quod quidem huiuſmodi oratione Iſaias notauerat: Quomodo facta eſt meretrix ciuitas fidelis, plena iudicij; iuſtitia habitauit in ea, nunc autē homicidę. Hoc Vates ille pluribus etiam & grauioribus perſequitur; quæ ſi legantur, huic explicando loco apprime fuerint oportuna. Igitur ſimili trutinæ examine in iudicādo populo Deū vſurum Vates videbat, atq. in eodem populo inſtituēdo fuerat quondā vſus. Hoc eſt quod ait: *Et in manu eius trulla cæmentarij.* Perpendiculū ſignificare voluit hæc trāſlatio: namq. in ſuperiori parte vbi nos explicuimus murū perpendiculi, atq. in hoc etiā loco, eadem Hebraica vox *Anach* eſt, quę Hebraicè & Arabice ſtannum ſignificat, ex qua materia, aut etiam plumbea ædificatoribus perpendicula, (quibus murorum rectitudo probari ſolet,) parantur. atque adeo hoc ſigno rem omnem diuinum ad iudicium reuocandam iam eſſe Vates edoctus eſt: Nam perpendiculum vt trutina, regula & amuſſis, atque huius generis quæcunque ſunt, iudiciū, æquitatem, atque iuſtitię ſeueritatem referunt. Neque id apud noſtros ſolùm, ſed apud exteros etiam auctores paſſim obſeruare eſt. Qua de re quæ diuerſis partibus ad vnum genus omnis reducitur, nos aliàs Deo duce proprio opere pluribus agemus. Hunc adeò locū Chaldaicè ſic verſum legimus: [*Ecce Dominus ſtans ſuper murum iudicij, et coram ipſo iudicium erat.*] Quoniā vtrumq. eorū ſpectrorū quę antehac Vati fuerant oſtenſa, non tam ſigno aliquo, quàm ſimplici rei prout gerenda erāt imagine, propoſitū ante oculos fuit: propterea nulla oſtentis addita interrogatio eſt. Nunc verò quoniā nō manifeſtum aliquod ſpectaculū, ſed agendæ ratio rei, & modus ſignificatus eſt; nēpe perpendiculū; murus, & examinator oſtenſus, opus fuit vt Vates interrogaretur, num quod ſibi oſtēderetur, intelligeret? [*Et dixit Dominus ad me: quid tu vides Amos? et dixi trullā cæmentarij.*] Etenim hoc modo cum ſacris vatibus Deū agere conſueuiſſe, pluribus exemplis apud Danielē, atque alios, & in Apocalypſis libro obſeruauimus: vt quæ manifeſta, intellectuq. facilia ſunt, oſtendantur tantū: quæ verò obſcuriora quadā figura proponuntur, ea interrogationibus, cōſultationibusq., atq. etiā interpretationibus ſpectatori Vati exponātur. Præterea etiā cùm ſuperiores duæ viſiones diuinā irā atque obiurgationē præferrent, quibus extrema ferè populo calamitas ad internecionē vſque parāda eſſet, nulla interrogatione opus eſſe videbatur: neque enim qui irati nimium ſunt, de eo quod iis quibus infenſi ſunt afferre cogitant malo, inquirendum, conſultandumque eſſe putant. Nam ſi de illis rebus ingenti videlicet fame & peſtilentia interrogatus eſſet Amos, protinus duriſſimū & grauiſſimum, atque omnibus modis, omni ſtudio & cura deprecandum malum videri ſibi reſpondiſſet; id quod nec rogatus, aut conſultus, tamē reſpōdit: & quis, inquit, ſuſcitabit Iacob, quia paruulus eſt? Verùm enimuero cum non integram & extremam populi totius perniciem; ſed certarū partium & tribuū abductionem, eamq. non irati, atque vltoris Dei, ſed integerrimi atque æquiſſimi iudicis ſententia paratam, tertio hoc ſpectro videret, cōmodè rogatus æquitatē ſibi agnoſci reſpōdit, nec tam iuſtè atq. æquè ſentētiæ intercedendū fore exiſtimauit. [*Quid tu vides Amos?*] Appellādo Vatis nomine illius etiā ſentētiā rogare viſus eſt. Quidnā hoc, inquit, tibi videtur Amos? Nihil ęquius, nihil clemētius eo iudice inueniri, aut predicari poteſt, qui de eo quod exercere paret iudicio, pientiſſimi ac ſimpliciſſimi viri, atq. ardētiſſimo in populi ſalutē ſtudio flagrātis, cenſurā petat; eidemq. ſuā omnino ſententiam probet; quem de rei periculo minuendo ſolicitum eſſe intellexit. [*Et dixi trullam cæmētarij.*] Summā, ait, ęquitatem ego cognoſco cuius rationibus vt nō aſſentiar, nulla omnino re adduci poſſum. Quo in loco illud obſeruatione dignū eſt, iratū Deū, atque obiurgare grauius etiam parantē; quo minus extremam in populos effundat iram; ſupplicibus tamen precibus adiri fas eſſe, & ſanctè

אנך

Universidad de Deusto
Biblioteca

atque legitimè placari posse: eundem verò cùm ad iudicium atque æquitatem populorum causas reuocare instituit, iudicemq́. agere cogitat, quo minus officio satisfaciat suo aut impediri, aut precibus detineri non posse, tantumq́. illud præstari, vt exercendi à se iudicij rationem hominibus ipsis, qui intercedere studuerint, probandá, examinadamq́. permittat. Ita adeo fieri interdum, vt quibus grauius malum instãs deprecari, atq. auertere licuerit, leuius etiam aliquod auertendum procurare, integrum non sit: quam rem Deus ipse apud Vatem hac oratione declarat. [*Ecce ego ponam trullam in medio populi mei Israël: & non adijciam vltra super inducere eum.*] Non extremam aliquam cladem sibi irato in omnes parari, sed pœnas tamẽ & supplicia, eaq́. recto atque integro iudicio in quosdam decerni, ait, qui primi omnium producẽdi erunt, seueri etiam iudicij exemplo cæteris futuri. Atque adeo hanc sententiam certam definitamque sibi esse, ideoque minimè rescindendam: satis enim fuerit semel atq. iterum extrema omnia comminatum, tamen Vatis precibus atque intercessione cessisse: nunc verò populo neque tantis malis perterrito, neque tanta clementia ab impietatis consuetudine reuocato, cùm fortunarum penè omnium, tum multorum capitũ ab hostibus abducendorũ mulctã esse irrogandã. [*Ponam trullam in medio.*] Verbum *in medio*, nõ omnibus, sed certis quibusdã gladiũ captiuitatemq́. parari significat, quo etiã modo in superioribus dixerat: & subuertã in vobis. [*Et non adijciam vltra super inducere eum*, Hebraicè, *transire illi.*] Id quod Latinus dicit omittere, aut missum facere. Atque aliàs in sacris libris, dissimulare propter pœnitẽtiam dicitur. Ita nondum intercedentem aut deprecantem alioqui Vatem excipit, vt ab aditu excludat. Hæc enim diuinorum consiliorum ratio est, etiam intercessionis excludere videatur. Hæc enim diuinorum consiliorum ratio est, vt qui iam semel ac sæpe etiam facilem sese, exorandumq́. præbuerit Deus, idẽ causa ad certũ iudiciũ, legitimamq́. sententiæ, normã reuocata, inexorabilẽ se difficiliẽq́. ostendat, sicut scriptũ est: Vel si gladiũ induxero super terrã illã, & dixero gladio transi per terram, & interfecero de ea hominẽ & iumentũ, & tres viri, Noë, Daniel, & Iob, fuerint in medio eius viuo ego dicit Dominus, nõ liberabũt filios neq. filias, sed ipsi soli liberabuntur, &c. Et quoniã antiqua Israëlis religio adeo iã polluta, & prophanata fuerat, vt nõ solùm in Bethel, Dan, & Galgalis, sed in singulis etiam eius gentis oppidis, aræ ac templa vanorum deorum cultibus dicata, passim viserentur: quemadmodum & apud Iudæos visebantur, sicut scriptum est: Quia secundum numerum vrbium tuarũ fuerunt dij tui, Iuda. Atque adeò huius tantæ superstitionis studium aditum illis ad omnia scelera parefecerat. Propterea non in populos solùm, & priuatorum domos, sed in huiusmodi etiam templa, vel execrandas potius ædes, atque deinde in regiam quoque ipsam ex diuini iudicij sententia calamitatem peruenturam confirmat, vt videlicet certam ob scelus pœnam, non populi solùm, sed principum strages, qui populo auctores fuerant: atque etiam locorum ipsorum, in quibus nefaria illa scelera admittebantur, demolitio testetur. Namque certa hæc atque constans personarum, rerum, locorumque notatio, malũ non casu, sed consilio, sed certo atque puro, seueroque iudicio paratum arguit. Atque hoc est quòd ait:

supra.

Ezech. 14.

Et demolientur excelsa idoli, & sanctificationes Israël desolabuntur: & consurgam super domum Ieroboam in gladio.

LATINVS vulgatæ editionis interpres melius & commodius vertit [*excelsa idoli.*] quàm alij qui *excelsa Isaac* verterunt. Namque nouus quidam appellandi Israëlitas modus fuisset, si Isaaci nomine appellarentur, cùm nunquam aliàs nisi tantùm Israëlis aut Iacobi, aut Ioseph, aut Ephraim nominibus appellentur. Atque hæc res negotium quibusdam ex Latinis & Hebræis commentatoribus exhibebat, quòd Hebraicè legerent *Excelsa Isaaq.* Et quemadmodum noua hæc appellatio Israëlitis conuenire posset, id explicare vehementer laborabant: Quando Israëliticum populum Vates nunquam ad filios Abraham, aut ad Isaac referre soleant, sed ad Iacob, aut Israëlem, vt diximus; quod huius filij omnes ad promissionem pertinuisse sciamus; Abrahami verò & Isaaci nõ omnes; sicut scriptum est: In Isaac vocabitur tibi nomen, & maior seruiet minori. Sed tamen hic nodus nomen ipsum Hebraicè accuratè legentibus nullus est. Namque *Ishaq* per literam *Sin* scriptum hoc in loco est, cum Isaaci viri nomen per *Tzadi* scribatur: ita nomen ipsum non de Isaaco sermonem haberi docuit. Nam quod verbum *Ishaq* hoc in loco

Genes.

יִשְׂחָק

יִצְחָק

loco vsurpauit Vates, derisionem significat, vt illud: Qui habitat in cælis, deridebit eos. Quamobrem fana illa prophanissima atque polluta, impia vanorum Deorum templa, excelsa derisionis ex veritate ipsa atque ex eo, qui mox futurus erat, euentu Deus appellauit, vt quas illi ædes ad risum, ad festos agendos dies, ad oppidorum ornamentum construxerant, propediem in ludibrium & contemptum vertendas funditusque euertendas esse significaret. Igitur interpres noster aptiori atque ad rem ipsam opportuniori verbo vsus est idoli quàm Isaac. Namque idoli nomen ipsum detestabile in sacris est, & variis nominibus ad ludibrium & vanitatem pertinentibus dici solet. [*Et sanctificationes Israël*, Hebraicè, *sanctuaria Israël:*] non quòd verè sanctuaria, sed ab Israëlitis consecrata dedicataque essent, cùm verum sanctuarium à Deo sacratum atque ornatum Dei, non Israëlis appellatione, celebre esset, sicut scriptum est: Sanctuarium tuum Domine quod firmauerunt manus tuæ. Igitur sanctuaria hæc quæ non à Deo, sed ab Israële parata, dicata, firmataque sunt, simul cum auctore ipso peritura esse ostendit; non sanctuarium Dei, sed Israëlis vocabat: namque Bethel regis sanctuarium ab Amasia pontifice inferius appellatur. Præterea etiam & Ieroboami familiæ clades his quæ prædicta sunt calamitatibus additur, quòd prima huius tantæ impietatis culpa in ea familia vt duce atque auctore resedisset. quam rem nos in hoc, & in ijs qui presserunt vatibus explicandis, latius (Christo gratia) explicuimus. [*Et consurgam super domum Ieroboã.*] Ieroboami filij Ioas Zachariam filium Salum Iabes filius interfecit, cuius occasu tota Iehu familia fuit extincta. Ob eam igitur rem in Ieroboami domum tanquam in sceleris & impietatis arcem inuasurum se Deus minatur, quam magno impetu euertendam esse ostendit, cùm dicat: [*Et consurgam.*] Omnem porrò hanc stragem quam postremo loco perpẽdiculi imagine edendam Vati Deus ostenderat, ad tertium illud suorum iudiciorum siue exercituum genus pertinere ipse apertè exposuit, [*in gladio:*] Nam in Dei exercitibus gladium tertium esse docuimus.

Ezech. 14.

2. Reg. 15.

Et misit Amasias sacerdos Bethel ad Ieroboam regem Israël, dicens:

QVAM ardenti, quamque acri humani generis hostis expugnandæ veritatis studio teneatur, quibusq́. maximis & potentissimis rationibus in eam rem incumbere soleat, cùm multis alijs, tum hoc etiam exemplo docemur: namque ille diuinæ gloriæ, atque hominum salutis & felicitatis antiquus æmulator, noctes atque dies hoc insomnis agit, huic vni rei intentissimus semper est, vt prouideat & curet quemadmodũ humana animorum salus extinguatur, & diuina ex hominum salute gloria infringatur, aut saltem impediatur. Quam quidem ad rem sibi præstandam efficiendamque, iisdem ipsis quos vehementer odit, quos perditos maximè cupit, hominibus per summam fraudem deceptis vtitur: Etenim terrenorum commodorum leuissima ac vilissima proposita spe, quorundam animos tanta dementia deprauat, vt maxima illis, augustissima & opportunissima diuina, inquam, bona, aut nulla, aut minora, ac posthabenda, aut minori etiam studio atque cura petenda persuadeat. Hanc adeo ille rem duabus potissimum artibus, duobusque suorum consiliorum certissimis & oportunissimis administris vtilis parat, ambitione & auaritia: quorum tantam esse vim suo ipse periculo intellexit, vt qui iis tentati superatique fuerint, nullam neque pietatis, neque fidei, neque virtutis, nullã totius denique officij rationem præ suis commoditatibus habendam esse arbitrentur: ex quo fonte tanta scelerum, facinorum, iniuriarum in orbem inundatio, tanta publicarum rerum orta perturbatio est. Et profectò difficilis nimium, & desperanda virtutis sequendæ via optimo & pientissimo cuique esse videri posset, si tantùm hoc examine, atque his momentis existimanda res esset. Nam qui ad pietatis normam vitam instituere parat, hoc primum secum cogitet necesse est, magnum bellum inter virtutes & vitia iam inde ab instituti mundi initio esse; atque alterius quidem partis Deum simplicissimum & veracissimum; alterius verò antiquum illum omnium animantium teræ callidissimum serpentem Luciferum olim, nunc Sathanam dictum, imperatorem esse. Verùm enimuero rem ipsam per dissimiles atque omnino dispares milites, bellique duces agi; hinc enim pusillum virorum gregem esse natura imbecilliorem, arte & opibus longè minorem, industria simplicissimum, à nocendi studio atque vsu abhorrẽtem: illinc verò numerosum filiorum hominum exercitum ferox atque crudele giganteum genus

Matth.

Universidad de Deusto
Biblioteca

genus in generatione sua prudentissimũ, opibus, potentiaq. maximũ, studiis feruẽtissimum, & ad gerendam rem promptissimum, atque adeo ad suum locum, dignitatẽ, commoditatemq. retinendã, atque vlterius etiã augẽdam & propagandã vehementer animatum, quodq. minoribus, & imbecillioribus, suoq. iudicio cõtemptibilibus, abiectissimis, & stultissimis, omnique inopia affectis aduersariis cedere turpissimũ ducat. Igitur cum huiusmodi sibi aduersariis rem esse cogitare oportet eũ, quicunq. à vitiis alienissimum, & virtuti coniunctissimũ vitę genus sequi in animo statuerit suo, sicut scriptũ est:

Ephes.6. Induite vos armaturã Dei, vt possitis staré aduersus insidias diaboli. Hi vtriusque partes
„ Imperatores sunt; milites verò ex altera acie ij, quos fratres Apostolus nominat, simplicissima gẽs, atq. modestissima, nihil inter se maius, quàm fraternitatis familiaritatẽ, cognatam
„ qualitatemq. necessitudinis affectans. ex altera verò, qui contra pugnent, quales quantiq. hostes sint, ipse exponit: Quoniã non est nobis, inquit, colluctatio aduersus carnẽ &
„ sanguinẽ, sed aduersus principes & potestates, aduersus mũdi rectores tenebrarũ harũ,
„ spiritualia nequitiæ in cælestibus. Cum huiusmodi porrò aduersariis hac ratione gerẽdam rem esse statuere oportet, vt intelligatur inopia contra copiam; humilitate contra ipsum mundi splendorem; imbecillitate contra vim & potentiam; raritate contra multitudinem & frequentiam, summa inuidia contra maximam gratiam; denique simplicitate & veritate contra calliditatem, astum atque dolum esse pugnandum. Atque huius rei periculum in se factum posteritatis memoriæ ad ęternum piorum exemplum mandari esse voluit Amos, quo hostiles impetus & conatus omnes, nihil aduersus verã piẽtissimi hominis fortitudinẽ, & vitæ, officiiq. integritatẽ valere ostenderet; neq. verã animorum libertatẽ quorundam hominum studiis, & maximis conatibus præcidi posse, quo munus susceptum sibi diuino imperio prædicandæ veritatis munus expleat, sicut scriptum

Matt.10. est: Nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem occidere non possunt: sed
„ potius timete eum, qui cùm corpus occiderit, animam etiam in gehennam mittere potest. Ex quo consequitur nullam rem esse, quæ fortitudinem, magnitudinemq. animi, grauitatem, patientiam, & humanarum rerum despicientiam magis confirmet & stabiliat, quàm Dei timor, antiquis tẽporibus nunquã satis prædicata, nostris autem diebus

Isai.51. vehementer desiderata virtus, de qua scriptum est: Ego ipse consolabor vos: quis tu, vt
„ timeres ab homine mortali, & filio hominis, qui quasi fœnum ita arescet: & oblitus es
„ Domini factoris tui: qui tetendit cælos & fundauit terram. Hunc adeò longiùs, quàm pro Commentarij ratione, sermonem répetere visum est, quòd ipsa Vatis oratio repẽte ex vaticinio in historiam mutata id postulare videretur: in qua operæpretiũ cognoscere est, quemadmodum malitiosum & fraudulẽtum hominum genus, quibus veritas odio est, & quibus potior priuata commoditas, quàm publica salus atque vtilitas est, simplicissimis & sanctissimis viris, quorum actiones suis studiis impedimento esse credident, insidiari soleat; eorumque res omnes, dicta atque facta obseruare, tempusque calliḋẽ aucupari, quo minori sui nota, minori populi tumultu, honestiori legum, religionis aut iuris, aut maiestatis conseruandæ prætextu, iniustè lædere, aperteque possit impugnare. Atque id quidem cum causæ ipsius simplicitate & veritate obtenturos se sperare non

Math.26. possint, calumnia tamen & malitiosa quadam rerum ac verborum interpretatione aggrediuntur, cuiusmodi illud est: Hic dixit, possum destruere templum hoc manufactũ,
„ & in triduo reædificare illud. Ille autem (sacer historicus ait) de templo corporis sui dixerat. Igitur cùm Amasiæ pontificis Bethel atque aliorum hominum animi, quibus tota illa superstitionis & cultus ratio commoda ad ambitionem fouendam existimabatur, simplici illa Amosi Vatis libertate atque actionibus offenderentur, sanctissimi & integerrimi viri aut vi, aut iudicio euertendi occasionem captabant: cui vt primum data est, vel leuissimæ occurrentes, quanta sedulitate id fieri potuit, maleuolentissimam obtrectationem, odiumque suum, si non euẽtu ipso, at tamen conatu atque diligentiã operã patefecerunt: Namque regio Ieroboami nomine in Vatis oratione audito, repente illa tam diu desiderata commoditas exorta est; qua regiæ maiestatis causam suis odiis & commodis prætenderent. Quamobrem quæ priuatis sui ipsorum nominibus agere hactenus dubitauerant, nunc publico regis nomine apertè atque diligentissimè agere incipiunt, quo melius & commodius rebus suis consulerent, & studium, diligentiamque suam regi ac populo probarent. Cumque maximè propria commoda, & dignita-

dignitatem conseruassent, optimè de rege, de principibus, atque de tota republica meriti esse putarentur. Itaque rem ficto officio & maxima cum diligentia Amasias pontifex agit, vt nuntiis & literis missis, Vatis nomen apud regem de nouarum rerum studio, de læsæ maiestatis perfidia deque insidiis deferat: atq. idem ipse interim Vatem quàm tumultuosissimè adortus, regis metu perterrere, & loco cedere, atque officio repellere, ac fugare conetur. quam profecto rem si is effecisset, totam causam obtinuisse videretur: namque Vatis fuga vaticinio fidem, auctoritatemque adimeret, suisq; studiis & delationibus, simulateque sedulitati vel maximam afferret. [*Et misit Amasias sacerdos Bethel ad Ieroboam regem.*] Ipsa res & narrationis ratio Amos Vatem apud Bethel vaticinatum fuisse indicare videtur: quòd eum locum potissimum ad munus suum explendium delegerit, qui maximo ad impietatem conseruandam Israëlitis momento esset; quiq. maxima eius gentis hominum frequẽtia quotidie celebraretur: atque ita vaticinij & diuinarum reprehensionũ atq. minarum notitia plurimis hominum, imò vniuersæ regioni, communis atque aperta esse potuit. Sed illud mirandum est, cur tam diu Amasias, atq. illud sacrificulorũ collegium Vatem aduersus superstitionem vna atque altera, & tertia etiam actione orantem passus fuerit, cùm verisimilè sit eos statim primo etiam illius verbo offensos, quòd ea res ad suam ipsorum dignitatem, commodaq. mniuenda pertinuisset: Non enim puto si quis temporibus his Vates, aut sanctissimus aliàs vir, vel de corruptis moribus apud nostros, vel de violata religionis societate & fide apud eos qui à nobis dissident tanto studio, tam acri, vehementi atque incitata oratione cum multorũ qui in culpa essent, quorumq. res ageretur, offensione diceret, tam diuturna quorundã hominum patientia vteretur; quibus non tantum quid effici tandem, quantum quid contra eam libertatem moliri tentarique posse experiundum esse existimaretur. Sed nos præter diuinam prouidentiam quæ sanctissimorum hominum rationibus, actionibusque omnibus semper adest, quorum vel capilli omnes munerati sunt, neque vnus in terram nisi oportunè & commodè defluere sinitur, illud etiam arbitramur consilium quidem & voluntatem Amasiæ sacerdoti & sociis euertendi Vatem nunquam defuisse; oportunitatem verò & occasionem, qua id suo maximè commodo fieri posset, humana quadam prudentia fuisse expectatam; eamque vbi ex sentẽtia nacti essent, vt regio nomine, & auctoritate suam ipsi rem, suamque causam tueri & defendere possent, diligenter esse captam. Neq. verò interim vulgi animos ad superstitionẽ cõfirmare desistebãt, cùm ea causa imperitæ multitudini plausibilis popularisq. magis, quàm vera religio esset, & multo plures sui propugnatores, quàm expugnatores haberet. Aberat autẽ ab eo loco Ieroboã rex; quæ res maiori cõmoditati Amasiæ sacerdoti fuit, vt suspicionẽ, indignationemq. regiã aduersus Vatẽ cõmoueret: Namq, & sacerdotalis auctoritas, & absentia, quæ grauiores multo res fingere sibi solet, & primi, tametsi falsi rumores, & nũtij ipsius (quem cõmodè ad eam rem instructum fuisse res ipsa docet) oratio persuadere regi facilè poterant. Magno itaq. studio, & excogitato consilio nuntium à pontifice, cui plurimum tribuebat rex, missum esse intelligimus; literarum autem, atq. allati ad regem nuntij argumentum hoc fuit:

Rebellauit contra te Amos in medio domus Israël. non poterit terra sustinere vniuersos sermones eius.

HÆC iam iniquissimo cuiq. homini ad calumniã peruulgata & satis munita via est; innocẽtis & boni viri negotia, sermones, & omnẽ consiliorũ rationẽ peruersè inuertere, atque aliter quã res ipsa habet, interpretari. Omniũ quidẽ quos Amos hactenus habuerat sermonũ, illa breuiter summa, atque illud argumentum fuerat: Deum ob violatam religionem officiumq. desertum Israëlitis esse iratum; quibus nisi ad bonã frugem sese recipere studẽtibus, graues ad correctionẽ, deinde grauissimę ad animaduersionẽ pœnę essent paratæ. propterea illos à se admoneri, & iam liberius etiam accusari, vt magnum malum vitæ emendatione fugerent; alioqui Deum tandem seuerum iudicem experturi, quem clementem interim, vltroque rogantem, misericordem patrem excipere nollent. eã autẽ calamitatẽ omnibus & summis & infimis hominibus, & populo et principibus atque regiæ etiã familiæ, quicunq. in culpa fuissent, cõmunem fore. Hanc adeò totã rationẽ ita Amasias mutauit; ita rectã Vatis dispositionẽ peruersè benè dicta malè interpretatus est, vt bonũ et simplicem virũ, nihil minus cogitantẽ, seditionis argueret:

Nam

Universidad de Deusto
Biblioteca

Nam neque de religionis instauratione, neque de moribus, officioque restituendo, quæ plurima & optima dicta, peroratáque illi fuerant, vllum verbum, sed de regis maiestate, nomineque violato, de populari tumultu & seditione quędam falsa narrauit & affirmauit, eaq. tragicis amplificauit verbis. [*Rebellauit*, Hebraicè est, *Colligauit contra te.*] Coniurationem verbum hoc significat; vt doceret sceleratissimam conspirationē ab Amosio pastore pauperrimo, sed rei familiaris inopia, & nouarum rerum cupiditate, ac spe audacissimo fuisse conflatam: quæ nisi quàm celerrimè extinguatur, magnū publicis rebus, sed primū & maximum regi ipsi periculum paritura sit. namque res neque occulteiā, neque priuatè agitur, *Sed in medio domus Israël, in Bethel*, publico maximè & frequentissimo totius regionis loco, ita vt malum ipsum, cuius stirpes adeo altæ cōspicuæque essent, fundamentum & radices altiores habere videretur: at ne vniuersa ea regio seditionibus & tumultibus turbaretur, vehementer esse metuendum. [*Non poterit terra sustinere omnes sermones eius.*] Adeo, inquit, graues, frequentes, duros, & maleuolos de te sermones tota Israëlitica regio dissipat, vt fieri non possit, quin multorum aduersum te animi irritentur, & quod malum ille populo tua culpa ferendum prædicit, aliàs eiusdem sententia, aliàs ineuitabili tui nece expiandum auertendumque curent: namq. tibi imprimis cædem, deinde populo captiuitatem minatur; id commune periculum, si qui sunt, qui aut tibi malè velint, qui nonnulli fortassis erunt, aut qui sibi populoque consultum cupiant, quos plurimos esse necesse est, vbi primum turbari res cœperint, tuo vnius capite obiecto vitare cogitabunt.

Hæc enim dicit Amos: in gladio morietur Ieroboam, & Israël captiuus migrabit de terra sua.

VEHEMENTEM regi metum incutere hac ratione Amasias conatur, vt grauius in Vatem odium struat, & perturbati regis iussu celerem, temerariaque sententia decretam necem innocenti afferat: Nulla enim re magis perturbari potuit rex, quàm intentatæ & procuratæ sibi mortis nuntio audito; graue enim fuerat populum concitare, grauiùs maleuolis sermonibus, & ad nouandas res idoneis terram dissipare; grauissimum autem regi ipsi mortem & ferrum apertè minitari: atque ad eam accelerandam publicæ calamitatis metum populo iniicere. Ita omnis ea quæ ab Amasia impiissimo relata ratio est, eò pertinuit, vt regis animum ab omni alia religionis, aut publicæ rei cogitatione ad suæ salutis curam, atque ad Amosi odium conuerteret. Tota autem hęc res mendacio, calumnia & dolo nitebatur: neque enim Vates Ieroboamum filium Ioas gladio periturum aut visione acceperat, aut prædixerat vnquam, sed tantùm id sibi ostensum affirmauerat, idololatriæ cultores quosdam cum templis ipsis fore euertendos, atque in Ieroboami domum, non in Ieroboamum ipsum ferro esse inuadendum. O execrandam hominum malitiam, quos aduersus nudam atque apertam veritatem falsitate contendere non pudeat; quam tamen in omnibus locis parum firmamenti, & parum vitium habere intelligunt. [*Et Israël captiuus ducetur de terra sua*, Hebraicè est, *Et Israël migrare migrabit de humo sua.*] ita vt funditus euellendos abducendosq. Israëlitas omnes referret: Namque illa vox ADAMA, pro qua nos humum vertimus, natiuum cuiuspiam solum significat. quod tamen non hactenus Amos prædixerat, aut affirmauerat, sed Israëlitarum partem gladio ab hoste feriendam ad cæterorum correctionem sibi visam esse docuerat; idque non vna tantùm expeditione, sed altera atque altera hostes facturos indicauerat: atque ea res perpendiculi imagine ostensa est. Cùm verò rex sententiam de hac re suam pronuntiare, & Amasiæ transmittere diuitius cunctaretur, quod fortasse causa ipsa sapiente iudice, atque ęquo quæsitore indigere visa est (neque enim quicquam ad eum quem acceperant nuntiū, à Ieroboamo responsum fuisse legimus) interea pontifex nouam prohibendi à vaticinio Prophetæ viam munit, non minus illa altera dolosi consilij plenam: nam qui mittendo ad regem nuntio, ardens regiæ dignitatis & communis populi salutis atque pacis studium, fictumque officium simulauerat, idem amicè & beneuolè Vatem adortus, loco cedere, officiumq. suū deferere suadet; vt dissimulato odio non tā suā causam agere, quā Vati prospicere atq. cōsulere putaretur, & cui vna regis salus curę esse in altero negotio visa est, in hoc nulla neq. regię dignitatis, neq. salutis, neq. publicę rei cōmodi, sed Vatis tātùm incolumitatis & officij ratio haberi simulatur. Erā-

Et dixit Amasias ad Amos: Qui vides, gradere, fuge in terram Iuda: & comede ibi panem, & prophetabis ibi.

INMISSIS ad regem literis nomen tantùm Amos contemptus causa auditur, quod ignominiæ genus & ignobilitatis iudiciū antiquis fuit nomine tātū suo quemquā dicere. Vt: non est hic filius Ioseph, &c. & mater eius vocatur Maria, & fratres eius. &c. namque infimus ignobilitatis gradus est, cùm quis nomen solum tuetur suum, neque præterquam quòd homo sit, & ruffus dicatur, aliud quippiam splendoris aut à maioribus accepit suis, aut ipse sibi sua industria peperit. Itaque ad regiam indignationem augendam pertinuit, quòd in illa delatione Amos diceretur. Nunc verò quòd non suo, sed muneris & personæ quam agebat nomine appelletur, ad fictum honorem, atq. dolosam pertinet adulationem. Omnia hæc mysteriis plena, & notatione animaduertisneq. dignissima sunt, si tantum ingenij & otij nobis esset, vt explicare singula pro dignitate daretur; sed doctissimis atque pietissimis Christianis viris legenda nostra scripta fore speramus, quibus nos plurimarum rerum non explicatores, sed iudices præbere satis duximus. [*Qui vides.*] Grauissimum, magnæque apud se auctoritatis prophetę munus officiumque esse profitetur; quodq. ille pro sua parte omni studio, opera, atque consilio iuuare & fouere cogitet. Quamobrē cùm per principū potentiā, atq. loci importunitatē suū munus & diuinū plane & certissimū constanter & liberè exequi non possit, consultissimū sibi videri vt mutato tātùm loco, & salutē suā, & officij auctoritatē tueatur: fieri enim non posse, vt in tanta rerum & temporū turbatione, in tanta principum vi atque potentia perseuerare ipse, atque susceptum negotium transigere valeat: quippe quem vel in instantē iam Israëlitis à se prædictam famem, vel in regis iram cadere necesse sit. Vtrumuis autem quo minus ille negotio officioque suo satisfaciat, magno esse impedimento. Non ergo se illi ne vaticinetur, ne mores hominum reprehendat, suadere, sed vt eò se conferat, vbi id quàm commodissimè, & maiori cum vtilitatis spe fieri præstarique posset. Commodissimum verò ad eam rem locum Iudæorum terram esse, vbi antiquum adhuc templum magna hominum frequentia celebraretur; vbi maior prophetarum copia, maior & studiosior discipulorum, qui hos libenter audirent, assiduęq. sequerentur, esset munerus; à quibus communis atque antiquæ religionis officium repetere integrum foret, quod illa religionis ratio nondum plenè esset extincta, quandoquidem Dei nomen iisdem quibus antea ritibus & cęremoniis coleretur; & si nonnulla nouè inuecta fuissent, quæ dignitatem, officium, moderationem in priuatis, ciuilibus & sacris rebus, splendorem in publicis nonnihil maculassent, spem tamē esse eam vitiosam consuetudinē prophetica diligentia & sedulitate corrigi & emendari posse. Apud Israëlitas verò, inutilem superuacaneumque fore, quicunque à vate vno susciperetur, laborem; quando in eum iam locum deducta esset res, vt corrigi omnino restituique nequiret, quæ non vulgi solùm opinionibus corruptis, sed regia magis potentia atque auctoritate niteretur. namque eam, quæ in Bethel religionis causa frequentabatur ædes, in quam Vates ipse acerbius inuehebatur, regis voto & certo consilio sacratā, auctam, & magnis operibus, atque regia etiam arce ornatam esse constabat; quòd ea maxima & certissima fundandi & stabiliendi imperij sit visa ratio, quam commutare velle, nisi dominandi omnino voluntate primum deposita, longe sit difficillimum; neque verò regibus persuaderi facilè posse, vt priuatæ vitæ studio coronam deponant, quam ipsi summum sibi bonum omnibus artibus, rationibus, compendiis & dispendiis, omni etiam nefaria humani atque diuini iuris violatione appetēdum existimant. Indignum igitur esse tantum operæ, studij, sedulitatis & negotij aduersus stultum atque obsequentem regi suo populum, aduersusque potentissimum, & propositi tenacissimum regem, frustra à Vate consumi, quæ minori labore, certiori exitu ac successu, maiori sui commodo, Iudæis impendi potuissent. Hoc argumento, atque his rationibus excogitatum & fucatū sermonē Amasias pōtifex apud Amos Vatem habebat: [*Qui vides*, Hebraicè, *videns.*] Beneuolentiam primum à suo de Vatis officij ac muneris dignitate atque integritate, iudicio simulatè captat; vt ficto sese studio insinuans, commodius virum decipiat. sic enim dolosi fraudulentiique homines eos quorum consiliis, saluti, & dignitati maximè insidiantur, aggredi sæpe solent. cuiusmodi illud est: Magister scimus, Matth. 22.

Universidad de Deusto
Biblioteca

quia verax es,& viam Dei in veritate doces, & non est tibi cura de aliquo,&c. Simulat autem Amasias dolere vehementer se,quòd tantus,tam grauis,tantaq. auctoritate præditus Vates,qui non quocunque modo, sed interna visione à Deo doctus, de magnis rebus verba faciat, indignam dignitate officioque suo ciuitatem, & duram nimium prouinciam susceperit: quæ regis potius voluntati & arbitrio, quàm propheticis illius consiliis & præceptis paritura obedituraque sit. hortari propterea illum vt facilem officiosamque magis sibi prouinciam deposcat & habeat, vbi munere, laboribusque suis commodius atque vtilius perfungatur. [*Gradere, fuge in terram Iuda: gradere,* Hebraice, *Vem.*] Hortationem,excitationemque verbum hoc sæpissime significat,vt: Venite exultemus Domino,&c. Studium autem suum vehementer illi probare atque persuadere intendit,hortatus vt sese in fugam daret; quòd eadem opera,vnoque consilio & magnis vitæ periculum declinare,& id quod profitebatur studium ac munus exequi cõmodius posset. namq. si in suscepta causa,propositaque Israëlis reprehendendi consilio permanere vellet,incertissimo aut nullo potius publicæ vtilitatis, & restituendæ religionis, ac morum euentu certissimũ sibi periculum esset creaturus. Quòd si sese ad terram Iuda transferret,minorẽ illic hominũ pertinaciam,minorẽ principum iracundiam, maiorẽ dictis suis fidem,certiore etiã suo cõmodo experiri posset. [*Et comede ibi panem,et prophetabis ibi.*] Quoniam proximã esse Israëlitis famẽ annonæq. caritatẽ prædixerat Amos, eam rem vt certã à se exceptã Amasias arripit, qua vati fugã etiã persuadeat: quòd nihil aliud præstãdum illi foret,si in Bethel permanere decreuisset,quàm vt magno totis diebus reprehendendi atque vaticinandi labore consumpto,si non regis gladio,fame tamẽ & inedia esset periturus. Neque enim à gente tantæ inopiæ tempore cibum ei esse suppeditandum,quem omni populo tum ob regis odium,tum ob prædictum & denuntiatum malum inuisum fore necesse esset. Solet enim vulgus hominum eos qui certissima mala publicè denuntiarint,perinde quasi ipsi vltro attulerint,graui odio,summaq. inuidia prosequi. ex qua re factum est,vt Achab rex Heliam Vatem inimicissimè insectaretur, sicut scriptum est: Viuit Dominus Deus tuus,quòd non est gens,aut regnum, 3.Reg.18.
" quò non miserit Dominus meus te requirens; & respondentibus omnibus non est hic,
" adurauit regna singula & gentes,&c. Quamobrem si hac in qua tibi nihil proficiendi est relicta ciuitate & gente,imò toto regno, in Iudam te contuleris; & viuere commodius,& munus tuum liberius,maiorique cum fructu & certiori euentu exequi poteris.

Et in Bethel non adiicies vltrà vt prophetes, quoniam sanctificatio regis est, & domus regni est.

NAM cum tanto,tamque assiduo ad vaticinãdum labore insumpto nihil hactenus profeceris; quantum porrò si institeris & contenderis sis effecturus, ex hoc cõiecturam facere licebit;te nimirum duriores hominum ad officium faciendum grauiores & infestos magis in te animos,maiorẽ principum atq. regis inuidiã esse experturũ. Quoniã rex eam sibi rem acerrimè defendendã iudicabit,quam ipse tanto ad imperiũ suũ fundandũ atque firmandũ studio, tantoq. molimine instituerit. namque primũ Bethelicis ædis religionem sua ipse auctoritate auxit, & regio nomine & voto sanctissimam atque augustissimã populo esse voluit: at verò alteram illam ædem, quæ apud Dan consecrata est,populi magis,quàm suũ monumentũ,aut regia appellatione notandum fore curauit: hanc autẽ cùm ipse sibi adoptauerit,magnaq. frequentia assidue sibi supplicationis causa instituerit,n õsolùm aris,donis & simulachris ornauit; sed regia arce constructa illustrauit; quod hunc locum & religionis sibi, & regij solij principem esse voluerit. Iam verò cùm te non apud Dan,sed apud Bethel à principio rem gessisse videris, non iã populi causam,sed suam agi interpretabitur rex,neq. tam in publicos mores,quàm in sua vota,instituta,imperia,rationesque omnes inuectum esse, sibique hac arte insidiari putabit: Qui enim Betheli ceremonias,religionemq. reprehẽdit,is regia consilia,regemq. ipsum impugnare videtur. [*Quoniam sanctificatio regis est, et domus regni est.*] Priuatis votis & consiliis regi magis,quàm populo destinata: quanquam autem regia Israëlitarum vrbs Samaria fuit munitissima arce illustris,tamen apud Bethel regiam etiam domum constructam à Ieroboamo fuisse ex hoc loco docemur, quòd rex hac ratione maiorem religionem atque admirationem loco apud populum parauerit, & frequentiorẽ ædem curauerit,

curauerit,facilè enim populus,quæ regibus & principibus gratissima esse intelligit, admiratur,sicut scriptum est: In luce facierum regis vita,& voluntas eius sicut nubes serotina. Porrò Bethelis ædem priuato studio, & regia auctoritate consecratã à Ieroboamo fuisse in historiis regum legimus. Altare similiter fecit in Bethel, vt immolaret vitulis quos fabricatus fuerat,constituitque in Bethel sacerdotes excelsorum quæ fecerat. Et ascendit super altare quod extruxerat in Bethel,&c. Itaque Bethel totius religionis,seu porius superstitionis principem locum,& regio nomine dedicatum, regiaque præsentia & frequẽtia celebrem esse voluit. Hactenus Amasiæ oratio est, quæ vafrum hominem & astutum,callidiq. consilij artificem egregium planè arguit; cuius hæc breuiter summa est: Probari sibi,admirationique esse Amosi vaticinandi studium & officium; molestum tamen vehementer esse, quòd homo publicæ vtilitatis cupidissimus & acerrimus vitiorum insectator eam nactus fuerit prouinciã, quam liberè atque ex sententia administrare non queat. hortari se propterea illum,vt officiosiorem aliam sibi deposcat; in qua officio voluntatique suæ melius satisfacere, & saluti suæ possit consulere. Ita adeo Amosi officium non tam ad diuinum imperium, quàm ad Vatis institutum consilium & voluntatem refert,quòd ille quanquam diuinitus cõparatus ad eam rem fuerit,vt vaticinetur, vt tamen in hoc aut in illo loco munus administret suum, id porrò arbitrij proprij fuerit. Hanc adeo doli & astus plenam orationem sic Amos excepit, atque refellit,vt Amasiæ consilium sibi esse perspectum ostendat,doceatque neque sibi aliter quàm hactenus egerit,agere integrum esse; neq. ab Amasia ipso, aut ab alio quopiam homine vlla vi,aut dolo,aut consilio obstari posse, quo minus intrepidè & constanter impositum sibi onus,quò Deus iusserit,perferatur. Prou.15. 1.Reg.12.

Respondítque Amos, & dixit ad Amasiam: Non sum propheta, & non sum filius prophetæ: sed armentarius ego sum, vellicans sycomoros.

QVANQVAM Amosi officium apertè probare Amasias videbatur,tamen nimiam prophetandi cupiditatem occultè subnotabat,eamq. ad ambitionem potius, quàm ad populi corrigendi studium referre visus est; quòd à Vate id negotiũ quod transigi prorsum non posse videret,vrgeri tamen & importunè instari reprehenderet; idque adeo in Bethel regia maximè ciuitate & regio loco ab illo fieri,propterea quòd nomini sibi parando,& aucupandæ gloriæ operã nauari intellexisset. nam qui huic inhiant, frequentissima & celeberrima loca petere plerumque ad eam venandam consueuêre: cuiusmodi consilio cognati atque propinqui Christo nominis sibi & gloriæ popularis paranda auctores esse studebant: Ostende,inquiunt, teipsum mundo. Ita eadem opera,eadẽ oratione Amasias officium suum simulare, & gloriæ cupiditatem obiicere, atque exprobrare Amosõ intendebat: vsqueadeo omnis versutorum & fallacium hominum fucata & malitiosa oratio veneno plena est. Verùm enimuero omnem eam calumniam probè perspectam sapientissimè diluit Amos; cùm neque ambitione, neque cupiditate sua,neque vlla plane cupiditate partes illas vltro susceptas, sed à Deo cuius imperium detrectare nefas sit,impositas fuisse confirmet: namque verisimile non esse aliquem hominẽ id negotium aggredi velle,ad quod nulla arte,nullis opibus instructus fuerit; quòd si repente aggressus strennuè gerere videatur,non ad hominis ipsius facultatem,aut studium,sed ad diuinum potius consilium referendum esse; ita adeo se publicè vaticinari, & vitia hominum reprehendere nunquam in animum inducere potuisse, hominem nimirum ab huiusmodi rationibus,natura,arte, vitaque instituto longè alienissimum. Neque enim ipse propheticum munus professus ab ineunte ætate est,vt Samuel,atque alij; neque à maioribus suis accepit,aut à præceptore aliquo Vate didicit, quemadmodum cæteri qui prophetarum filij & discipuli dicebantur, quos magistri diuinam legis interpretationem docentes,ad virtutis studium,atque ad vitia accusanda & dissuadenda,pietatemque suadendam instituebant, eosdemque plerumque diuinus spiritus ad futura,absentiaque videnda excitabat; vt Heliseus,atque Helisei puerille in regum historiis celebratus. Itaque prophetici muneris auctoritatem & facultatem non sibi studio,aut institutione,aut alio antiquo nomine fuisse cõparatam: qui vitæ studio armentarius hactenus fuerit,eaque innocentissima arte tenuem victum,qui tamen satis ad vi- Luc.

Universidad de Deusto
Biblioteca

uendum homini probo humiliq̃ esset, parare cõsueuisset. Eius autem studium & facultatem omnem, non alio quàm in vellicandis sycomotis positam fuisse, cuius ad munus suum oportunè idoneum se artificem præbere studebat, eamq̃ oportunissimã artem iudicari, si creditos sibi boues quàm optimè pasceret; maximè autẽ hyeme, cùm deficientibus herbis fronde saturanda armẽta sunt propterea se ei rei operã dare solitũ fuisse, vt Sycomoros vellicaret, optimusq̃ esset frondator. Hæc cura nostris pastoribus vulgò *Ramonear* dicitur. Non esse autẽ vero simile hominẽ eiusmodi rei intentũ id ambitiosè cogitare, quemadmodũ ea quam ipse nunquam fuerat professus, quamq̃. omnino ignorabat, arte, sese frequenti & à sua consuetudine alieno populo, regibus atq. principibus spectandũ admirandumq. exhiberet. neque tamen mirum videri debere, si ex eo vitæ genere atq. studio assumptus repente propheta extitisset; quando neq. id nouum, neq. rarum fuerit, vt Deus viros ex gregibus deligat, quibus magnas res gerẽdas committat, maximasq. de grauissimis rebus legationes det. Cuius rei illustria exẽpla in Mose atque
Exod.3. in Dauid statui possunt: quorum alterum elegit Deus vt populum suum de miserrima seruitute educeret, prophetamq̃ ad eam rem creauit. alterum etiã tulit de gregibus ouium; deposit fœtantes accepit eum, pascere Iacob seruum suum, & Israël hęreditatem
Psalm.77. „ suam; cùm nullis illi antea rebus, nullis ad id quod Deus per eos agendum parabat artibus instructi, ornatiue essent: namque alter tanto muneri minus se idoneum esse excusabat: alter se omnium fratrum suorum, atque hominum etiam omnium minimum profitebatur, solo verò Dei imperio, beneficio & gratia id fuisse, quod esset, vterq. prædicabat. Eodem omnino exemplo, simili consilio se, quoniam ita visum Deo fuisset, ad eam quam gerebat rem, legatum esse.

Et tulit me Dominus cùm sequerer gregem, & dixit Dominus ad me. Vade propheta ad populum meum Israël.

SIMILI omnino orationis figura parem magnis prophetis auctoritatem muneri, officioq̃ suo cõciliat: namque alter ex ouibus vel se excusans ad deducendũ populũ; alter verò ex ouibus etiã tantæ sese rei indignũ atq. imparẽ professus, ad pascendũ populum suũ à Deo assumpti sunt. Ita etiam se, cũ sequeretur gregẽ (quẽ non ipse vltro reliquisset) assumptũ, atq; iisdẽ quibus illi verbis iussum, [*Vade & propheta ad populum meũ Israël.*] Cur autẽ cùm se bubulcũ fuerit professus, de grege assumptũ affirmet, in causa esse potuit, quòd oues & boues fortasse pascebat; eam autẽ partẽ ad rationẽ suã potissimum arripuit, quæ cum ipsa quam tuebatur causa maximè cõueniret: namq. pastorale munus, maximè autem eorum qui ouibus custodiendis & pascendis præsunt, regendorum populorum simillimum est: Quippe cùm vt pastores, sic eos qui publicam rem sua pro parte gerunt, acri diligentiq. eorum, quibus præsunt, cura & solicitudine tenere oporteat; eò quòd populus ouium gregi simillimus sit, qui nisi alieno consilio rectè pascatur & gubernetur, suæ tantùm voluntati aut libidini relictus citissimè dispersus, atq;
Mat.6. „ errans perit, sicut scriptum de vtroque genere est: Vidẽs autem turbas misertus est eis, „ quia erant vexati, & iacentes sicut oues non habentes pastorem. Atque adeo huiusmodi artis viros dignos esse voluit Deus, quibus publica gerẽda committeret, vtpote in minori & leuiori re, quantam maioribus curam atque operã impendere oporteret, affidua meditatione doctos. Huic sententiæ persimile illud est, quod piscatoribus à Christo
Matth.5. est dictum: Venite post me, & faciam vos fieri piscatores hominum. vt ostenderet eodẽ „ studio, eadẽ omnino, sed pro rerum æstimatione maiori auiditate ad piscandum in cælorum regnum homines, atque ad pisces in vsum & mercem capiẽdos vti oportere. Itaque dum vitæ artisq̃ suę humilitate proposita, appositã sibi latenter ab Amasia notam soluit Amos, maximam, hoc est, omnino diuinam muneri suo auctoritatem cõciliat, & maximam de se eidem gerendo muneri profitetur fidem, qui non minorem curam & operã in Dei populo, doctrina & orationibus, actionibusq̃ suis docendo, quàm nuper, dũ gregẽ sequeretur pascendo posituru sit Neq. verò integrũ illi esse dum ad Israelitas missus fuerit, aliò se posse cõferre, neq. ab officio suo strennuè & fideliter præstãdo posse ab Amasia, aut ab alio quopiã homine fallaci & dolosa oratione reuocari, aut vlla spe, vel metu proposito deterreri; neque vllo alio modo, aut humano cõsilio, aut vi abduci, quo minus

minus in eum, ad quem missus est, populum, atque in eos primum qui contra conati quicquam fuerint, liberrimè & publicè, quicquid Deus suggesserit, eloquatur: cuius libertatis atque integritatis periculum ipse etiam Amasias faciat necesse est: cui propria etiam mala & pericula propterea grauius subeunda, quòd diuino cõsilio per artem, dolum & calumniam obstare conatus fuerit, denuntiantur.

Et nunc audi verbum Domini.

DIVINAM in populum atque in sacerdotem ipsum sententiam, quæ hactenus celata fuerat, pronũtiare se velle, hoc dicndi modo ostendit, & grauiores sibi maturioresq. pœnas moliri homines docet, qui vno atque altero, & tertio etiam sermone admoniti, tamen contumaces esse perseuerauerint, vanosq. esse atque irritos contra diuinũ consilium humanos conatus ait. periculosissimamq̃ mortalibus cum Deo contentionem suscipi: qui quanto maiori nitantur vi, tanto grauiori casu repente ruunt. culpæ verò ab Amasia auctæ summa, & sententiæ in eum pronuntiatæ formula hæc subiungitur:

Tu dicis, non prophetabis super domum Israël, & non stillabis super domum Idoli.

Hæc propriis sceleribus & superstitionis studiis addita à pontifice culpa est, non esse priuati cuiuspiam humani consilij, sed diuini imperij quòd Amos illud aduersus Israëlitas negotium susceperit, abundè docuit: idq, facilè ex ipsa hominis conditione cognoscere Amasias posset, nisi planè superbus & cõtumax esse, atque simplici viro aduersus diuinum imperium excogitato consilio, atque ficto officio insidias moliri voluisset. Sed cui ex altera parte Deus dixerit, vade, & propheta ad populum meum Israël; ex altera verò pontifex obstiterit, [*Non prophetabis super domũ Israël, & non stillabis super domũ Idoli,*] vtrum magis hominibus, quàm Deo auscultandum sit, res ipsa, ratioq̃ statuit. Atque ita non solum se fidelem & fortissimum in gerendo aduersus populũ negotio exhibet, sed in eodem ipso qui calumnia atque dolo actionibus suis intercedere contenderat, liberrimum atque acerrimum muneris auctoritatisq̃ suę propugnatorem præbet; adeo vt hominem quarto etiam calamitatis priuatæ denũtiato vaticinio excipiat, [*super domum Israël.*] Regnum illud significat quòd Israëlis nomine censebatur, atque Samariæ regibus parebat: Idem enim fuerat vetuisse ne in Bethel vaticinaretur, quia sanctificatio regis & domus regni erat: atque ne in Israëlitas quicquam diceret, apertè vetare. [*Et non stillabis super domum idoli.*] Amasias Bethel dixerat; sed eo nomine indignissimum locum apto vocabulo Vates pronuntiat domum irrisionis: de quo nomine expositum nobis superius est. Nam Bethel domũ Dei fortis significat. [*Non stillabis.*] Ab aquis, ad doctrinam & reprehensionem huiusmodi verba non ineptè transferuntur, vt: Quasi imber super herbam, & quasi stillæ super gramina, &c. Quo quidem tropo neque vnũ verbum aduersum Bethel dici, neque mutire Vatem Amasias volebat, sed vt exceptum sibi diuinitus sermonem in alios effunderet potius, quàm in Bethelis cultores instillaret. Est autem hæc translatio à pluuiis sumpta: Nam vt regulæ effuso in se cælitus imbri, atque deinde stillato subiecta etiam durissima marmora eluunt atque exedunt: ita accepta diuinitus reprehensionis verba tentare humanum pectus, nisi planè adamantinum fuerit, vi assiduitateq̃ possunt. propterea ille dicebat: Concrescat in pluuia doctrina mea, fluat vt ros eloquium meum, &c. Quantum verò Amasias dum Prophetæ „ admonitionibus, & populi correctionibus intercedere studet, priuati incõmodi & pœnę gra- „ uissimæ præter cæteros sustinendæ sibi ipsi parauerit, in ipso orationis epilogo Vates exponit: Quatuor enim aduersis & grauissimis ærumnis afficiendus dicitur, eo quòd quatuor populo à Vatibus obiecta crimina cura atque opera omni fouere & defendere studuerit.

Deut.32.

Deut.32.

Propter hoc hæc dicit Dominus.

OB EAM, inquit, rem quòd tu non modo iisdem cum reliquo populo sceleribus contaminatus alligatusq̃ fueris, sed vehementer etiam impedire curaueris, quo minus populus his solutus maximo instantique periculo liberaretur, propter hoc hæc tibi imprimis, deinde populo etiam ipsi Dominus denuntianda mandauit.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Vxor tua in ciuitate fornicabitur, & filij tui & filiæ tuæ in gladio cadent; & humus tua funiculo metietur: & in terra polluta morieris: & Israël captiuus migrabit de terra sua.

Quæ hactenus prædictæ sunt calamitates, non omni in vniuersum populo aduentu-
ræ, sed partibus tantùm quibusdam ad cæteros ad bonam frugem reuocandos afferen-
dæ fuerant. nunc quoniam populi pertinacia, atque eorum fraude & malitia, quorum
fuerat publicæ potius quàm priuatæ rei prospicere, effectum est, vt diuino de correctio-
ne consilio, non modò non pareretur, sed vehementer etiam obsisteretur: vltima tandē
extremæ atque communis omni populo calamitatis sentētia per Vatem pronuntiatur: ta-
sic tamen vt priuatum, grauissimumque iudicium is primus subeat, qui perficiendi sce-
leris impietatisque auctor atque dux cæteris fuerit, cuius certissimæ pœnæ certissimum
etiam Dei iudicium & Vatis sermonem esse probabunt. Quatuor autem omnium quę
à Vate nostro pertractatæ sunt rerum, & genetū, & totius consilij cōmunes summæ tue-
re; imprimis vt populus ab illo nefario idolorum colendorum scelere (quod adulterium
in sacris dicitur libris) ad mentis puritatem, ad veram pietatem, religionisq. diuinę fidē
reuocaretur: deinde vt hostilis gladius, bellumque Israëlitis impendens prestringere-
tur, & regio etiam ipsa ne in hostilem veniret potestatem defenderetur, ac demum to-
Israël omnis hosti victori cederet, captiuusque abduceretur: namque hæc omniū cala-
mitatum vltima, populum illum malitia & scelere obduratum expectabat. Hęc autem
omnia quæ Amos actionibus orationibusque suis populo auertēda procurauerat, Amo-
sias contrà, studiis, fraudibus intercessionibusque suis maturanda curauit, singula autem
ipse in sua salute, fortunis & dignitate, priuato & manifesto Dei iudicio expertus, Amos
prædictionem, & diuinum de iis rebus consilium certissimum esse intellexit, ob de-
fensam namque populi publicam superstitionem vxorem ipse suam in vrbe ipsa, ante
quam abduceretur, publicè adulterorum libidini obsequētem aspexit: id quod graui-
simum & turpissimū viro fuit: nam si ab hoste abducta corrūperetur, ignominia cum
cōmunis ferè omnibus captiuis mulieribus sit, minus grauis singulis illarum maritis vi-
deri posset. Huius verò sacerdotis vxor in vrbe ipsa, libera adhuc & suæ sponte, hac viri
suum contumelia affecit, vt adultero morem vltro gerens succumberet, siue is ex ho-
stibus aliquis, siue potius ciuis fuisset. Non enim ait, vxor tua in vrbe affligetur, sicut &
Thren. 5. aliàs Vates ille deplorabat: Mulieres in Sion humiliauerunt, & virgines in ciuitatibus
" Iuda: sed vxor, inquit, tua in ciuitate fornicabitur, vt non coactum, sed admissum stupri
" significaret. Quoniam verò instantia Israëlitis mala hostilis gladius, regionis occupatio,
& plena atque integra totius gentis abductio leuiora visa Amasiæ sunt, quàm vt ea suo
rum etiam commodorum iactura auertere & deprecari statuisset; ob eam rem simi-
lia in se, familia rebus, que suis diuina iudicia priuatè experturus ipse est: namque
filios suos & filias hostili gladio confossos viuens ipse, & durissimo perturbatus specta-
culo videbit, nec non terram, agros & fundos quibus filiorum patrimonium con-
firmatum iri sperauerat, alienis occupatos gentibus, in potestatem vsumque cessisse
intelliget. Quandoquidem omnis Israëlitarum ager gentibus iis, quas Assyrius rex
vt Samariam incolerent deduxit, distribuendus fuerat: Ipse autem Amasias ignomi-
nia primum; deinde orbitate, ac præterea egestate summa affectus, æterna captiuitate
mulctandus erat, vt in molestissima suarum rerum, fortunarum, & familiarium om-
nium recordatione & desiderio perpetua suorum maleficiorum conscietia oppressus, ad
fœdissimam ac miserrimam vitam ageret; quam nec honesta morte commutare, nec
honesto loco finire licebit; sed in terra polluta morituro patria & funeris pompa ex-
rendum est. Itaque omnibus in vniuersum miseriis, in quas vt citius & certius populus
incideret, auctor ipse ferè & impulsor fuerit, coopertum, seseque obrutum sentiet: atq;
id demum accipit quod ipse ad inuidiam Vati facienda confinxerat (non ob id quod
Vates voluerit, sed quod ipse vt eueniret commiserit) certissimum fore: nimirum Israël
de terra sua migraturū, id quod nunquā ab Amoso prolatum ad regem ille falsò deculc-
rat; atque hoc commento ne Israël ad pœnitentiam reuocaretur, laborauerat. Vnde ef-
ficiendum erat vt certa & communis captiuitatis calamitas, omnem Israëlitarum rem-
publicam iustissimo Dei iudicio oppressura esset: ita adeo quod nondum ab Amoso
visum

visum aut prædictum fuerat; à pontifice ipso populo sinistrè inauguratum, & nō solùm
consiliis, sed studiis procuratum populo malum, à Vate tandem inaugurantis culpa cer-
tum fore confirmatur. [*Et Israël captiuus migrabit de terra sua.*] Tu dixisti falsò, procurasti
seriò, eueniet igitur. Quæ res vt non minori quàm cæteræ auctoritate firmaretur, visio-
ne sibi præcepta à Vate ostenditur: quam subiecto sermone & capite explicat.

CAPVT. VIII.

18 *HÆC ostendit mihi Dominus; & ecce vncinus pomorum; & dixit: Quid tu vides Amos? & dixi, vncinum pomorum.*

QVARTA demum visione, atq. illius diuina interpretatione totius populi repudia-
tionē sibi monstratū docet Amos; quæ vt quàm certissima & celerrima esset, per-
17 uersis populi studiis & præposteris pontificis Amasiæ consiliis, atq. omnium deniq. cul-
pa effectum fuerat. Ea verò admiranda quadā imagine, & quę Deo interprete indigeret,
ostensa est: namq. id, præterquā quod trāslationibus & imaginibus transigitur, vt illud
quod superius de perpendiculo & muro monstratū fuit, diuina etiam interrogatio non
ad imaginem ipsam, sed ad aliam significationē referendum esse declarat. Etenim prio-
ribus duobus spectris fames & pestis ipsa forma, atque ipsa tantum imagine à Vate cog-
20 nitæ, suis etiam nominibus dictæ, prænūtiatęq. sunt. posterioribus verò duobus alia cō-
specta, alia autem sunt significata: namq. in altero quorundā tantùm populorū captiui-
tates hostili gladio parandæ, atq. eædem iusto Dei iudicio decretę, vati fuerant demon-
strātæ: quæ omnia eò pertinebant, vt qui reliquus esset populus, tot tādem periculis re-
21 cipisceret, atq. sibi cauere inciperet. Nunc verò altero hoc spectro contumaci, & superbæ
quē ita breuem fore visio ipsa docet, vt nullo quærēdę euasionis, aut capiendi consilij re-
licto spacio, serò etiā sapientes opprimat. Hanc adeo rem omnē Vates Amasiæ exposuit,
vt prædictam Israëlis è terra sua migrationē confirmaret. [*Et ecce vncinus pomorum.*] Vn-
22 cinum vasis genus fructibus continendis idoneum interpretemur oportet; & poma non
omnia, sed æstiua tantùm Amoso visa esse definiamus. namq. id ipsa tum verborum ra-
tio, tum diuina interpretatio declarat. Hic locus Hebraicè sic legitur ad verbū, [*& ecce*
canistrum æstiuorum; Chaldaicè sic: *& ecce vas plenum fructibus æstiuis.*] vt autem plenius ac
melius visionis nobis tractari significatio possit, earum quæ ostensæ sunt rerum, breuiter
primum ex verbis ipsis reddenda ratio est. Igitur vas illud quod à Chaldæo interprete
23 *Maan*; à Græco ἄγγος; à veteri Latino vncinus; à recentioribus canistrum dictū est, He-
braicè dicitur *Chelub*. Est autem Chelub (vt ex plurium locorum notatione obseruā- כְּלוּב
bimus) vasis genus, angustiori superius; latiori inferius spacio constans, quacunq. ex ma-
teria id, siue viminea, vt plurimum, siue lignea, siue linea sit: namq. ex omnibus his re-
24 bus fieri olim solēre obseruauimus, & nostra etiam ætate factum vidimus. Ea autē vasis
forma commode excipiendis, & fideliter retinendis rebus apta, aucupis & piscatoris
fiscellæ, pastorum etiam mulctræ, nec non & rusticorum canistra ad excerptos fru-
ctus excipiendos constabant: nam & Ieremias Chelub auibus plenum dixit: & Amos Ierem. 5.
Chelub æstiuis plenum bis dixit. Quoniam verò pastorum mulctra, huius etiam for-
25 mæ erat: propterea à Græco interprete vtramque vasis partem, & figuram, & materiam
significare volente translatum est ἄγγος ἐξωτῆς, aucupis mulctra. Huiusmodi vasa ex li-
nicis funiculis reticulato opere contexta, rustici in Italia zonis appensa gestant; quibus
quas ceperunt auiculas viuas, aut ex arboribus decerptos fructus, excipiunt. Atque hæc
nunc quidem de canistro nobis dixisse satisfuerit, fusius aliàs de toto hoc vasorum ge-
26 nere, si Deus annuerit, disserturis. De pomis verò ipsis nonnihil explicemus. Fru-
ctuum qui ex arboribus percipiuntur, duo genera ex temporum ratione sunt; alte-
rum quod æstate; alterum verò quod Autumno maturescit. Ex autumnalibus
nonnulli citò pereunt; quidam autem diutius asseruantur: vt vuæ pensiles; poma
& pyra quædam, & nucum varia genera; maximè autem quæ iuglandes dicun-
tur; præter quos fructus qui seruari recondique in hyemem possunt, cæteri om-
nes à medicis fugaces vocantur, quibus humidior, minusque probe coctus est succus

Universidad de Deusto
Biblioteca

Inter fugaces verò ij, qui æstate proueniũt,celerrimi,fugacissimiq́ue sunt;cuius generis ficus præcox,& cerasum;& ex prunis plurima esse videmus. Atque ij fructus cumprimũ maturescere incipiunt,rari admodum decerpi,cariusq́ue vendi solent; sed exiguo temporis spacio (quoniam festini sunt nimium & plenè simul vnumquodque genus maturescit) & copiosissimè decerpuntur,& vilissimo venæunt pretio : adeo vt tanti maturi morum canistrum, quanti antea ex ijs,quæ tum primum maturescebant,libra vna æstimetur : quæ si diutius in arbore sua hærere sinantur , celerrimè computrescunt & pereunt. Id adeo nimio æstatis calore & immodico fructuum ipsorum humore efficitur: quòd vtraque hæc natura,si modum excesserit , facilè corruptionem rebus afferat. Ita qui primum rari fructus,carè vendebantur,mox vili passim venduntur;atq. breui deinde tempore planè desiderãtur . nulli enim in arboribus relinquũtur, quin aut decerpti, aut auibus deuorati,aut citissimè sint corrupti . qua de re & Michæas dixit : Hei mihi, quia factus sum vt fructus æstiui. Atq. adeo hoc genus festinorum fructuũ omne,æstiuũ Hebraicè dicitur. Est autem Hebraicè nomen *Kaisz*,quod æstatẽ significat,à verbo deductum quod finire, metere & intercipere significat. Vnde pro Æstate *Kaisz* : pro fine verò alicuius rei *Kesz* dicimus;ex eodem vt videtur themate vtraque vox deducta est. meminisse autem vtriusque verbi *Kaisz* & *Kesz* propterea refert,quód præter naturam ipsam rerum, diuina etiam interpretatio vocum annominatione explicatur: neque ad orationis modò suauitatem,sed ad sententiam explicandam Hebraicę linguæ cognitio hoc in loco, quemadmodum & in plurimis aliis,necessaria est. Igitur plena atq. integra totius populi abductio Vati hoc spectro ostẽsa est:quam cito admodũ futuram ipsa verbi appellatione Deus docuit : Nam quos in superiori proximo ostento , non omnes,sed quosdam hostili gladio feriendos,perpendiculi imagine viderat,eosdẽ vt æstiuos fructus maturos iam nimiũ,festinanterq. ne putrescerent decerpros, pleno angusti oris canistro, vt neq. vnus exilire possit,conclusos, vendendos esse,tradendosq. videt. Id autẽ quàm citò futurũ esset,quod visione percipere non poterat,sed nomine appellato doceri, edoctus à Deo est. Visionis ergo imaginem rursus ante oculos constituamus.

Mich. 7.

VIII

Ecce canistrum æstiui. & dixit: Quid tu vides Amos? & dixi: Canistrum Kaisz: Et dixit mihi: Venit Kesz super populum meum Israël: non adijciam vltrà vt pertranseam eum.

VT *Ecce* apud Latinos sic & quæ huic apud Hebræos respõdet vox rem admiratione excipiendã indicat. [*Canistrũ Kaisz: & dixit mihi, venit Kesz super populũ meum Israël.*] Quę ex nominibus & verbis similitudine aliqua deducuntur figuræ, & autes in se vertere, & animos excitare solent; & ad rerum memoriã conseruandã plurimũ valent: atq. ex hoc aliisq. locis docemur, maximã, grauissimamq. diuinorũ verborũ rationẽ esse oportere; nullumq. temerè dictũ existimari fas esse: sed cùm aliter dici fortasse posset,curnã aliter dictũ sit, magnã aliquam causam subesse, ne quis diuina verba pro arbitrio aut libidine mutanda,inuertenda, aut incõstanter explicanda esse putet ; alioquin magnũ iudicium subiturus: id quòd Moses & Aaron non intellexère modò, sed sensère etiã quibus quòd apud aquas contradictionis diuina verba inuertere,minus religiosa res visa fuit, promissam in patriã,felicissimamq́ illam in regionẽ ingressio negata est. Magnã ergo in diuinis suscipiendis,explicandisq́ verbis oportet esse religionẽ : multum enim ad rerũ mysteria cognoscẽda verborũ etiam cognitio cõfert;atq. interdũ quæ in rebus nõ satis plenè ostẽditur res,certo addito verbo explicatur. Viderat quidẽ Amos populũ plenè abducendũ, ad & in canistra iam cõiectum.quàm citò autẽ id futurũ esset,vocis interpretatione doctus à Deo est: Nam fructus *kaisz* cognouerat quidem,sed *kaisz* ad *kesz*, hoc est finẽ, pertinere minus fortasse nisi Deus explicuisset animaduertebat. Ex hoc ergo finẽ populo adesse iãq. instare intellexit, certãq. Dei de populo repudiãdo esse sententiã. cuiusmodi verò finis futurus ille esset , & cui potissimum rei exitum esset allaturus, ipse exponit Deus: [*Finis super populum meum Israël.*] Non quòd Israël defecturus sic omnino sit, vt gens esse desinat; sed ne Dei populus amplius sit: Namq. Israëlitæ ex quo Samaria capta, abducti fuerunt,præter paucos qui apostolorum prædicatione Euangelio obedierunt, & nõnullos etiam qui ad hæc vsq. tempora rari,ad Christianã pietatem colendam accedunt,cæteri omnes , quorum incredibilis numerus est,à Deo reprobati , repudiatiq. ob propria ipsorum

Quintilian. lib. 9. cap. 3.

ipsorum scelera,atq. incredulitatem fuêre;non antea diuina misericordia in gratiã plenè restituendi,quàm plenitudo gentium fuerit admissa. Atque Israëlitarum populus multò antè quàm Iudęorum repudiatus est,quòd maioribus multò,& diuturnioribus sceleribus esset alligatus. Iudæorũ verò gẽs quòd grauissimis culpis, longè verò minoribus teneretur,castigata quidẽ Babylonica illa septuaginta annorũ captiuitate fuit;exclusa autẽ & repudiata ne populus Dei esset nõ prius fuit,quàm dixerit: nolumus hunc regnare super nos,&: non habemus regem nisi Cæsarem. Tunc enim adimpletum est quod scriptum fuerat per Prophetam, dicẽtem: Reliqui domum meam: dimisi hæreditatẽ meã: dedi dilectam animæ meæ in manũ inimicorũ eius: facta est mihi hæreditas mea quasi leo in silua; dedit contra me vocem suam,dicens: tolle,tolle,crucifige eum : Ideo odiui eam. Hæc de Iudæorum reprobatione prædicta,& tandem præstita sunt. sed quæ à Vate nostro hoc in loco diuinis verbis referuntur,ad decem tribuum captiuitatẽ in reprobationem pertinent: [*Non adijciã vltra vt pertranseam eum,* Hebraicè est, *vt transeam illi;*] hoc est,vt antè diximus,vt tot illi scelera,tãtamq́. pertinaciã impunè susceptã fuisse dissimulem;atq. vrgeri hæc ab illis vlteriusq́. promoueri permittam: sed quem tantæ impietati & superstitionibus prouehendis finẽ, illi dum in regione sua essent facere noluerunt, eũ ego,inquit Deus,cum maximo suo malo faciã: ita vt omnia quæ iucunda istis in hac re fuerint ; in contrarium omnino vsum commutentur . nam pro maxima voluptate , pro ludis,& festiuis cantibus,pro summa lætitia,summum illi doloré,luctũ,& gemitu,atque eiulatum,& summam experientur mœstitiam.

Rom. 11.

Ierem.

Et stridebunt cardines templi in die illa dicit Dominus Deus.

QVID cardines templi hoc in loco Latinè significare velint, Hebraicum exemplar atq. Chaldaica interpretatio apertè docet,hoc modo: [*Et vlulabũt cantica templi.* Chaldaicè sic: *et vlulabunt pro cantico in ædibus suis.* Græca verò versio nõ longè ab hac ratione abest: *et eiulabunt laquearia templi.*] Hæc adeo oratio seram pœnitudinẽ, & priorũ studiorũ damnationem,atq. importunam nimis rerum mutationem significat: Namq. gemitibus & muliebri eiulatu omnia loca implẽda esse,& canticis quibus nefaria illa fana strepere solebant luctũ & lamentationẽ successurã prædicit. neq. verò priuatè quibusdã tantùm, sed omnibus in vniuersum per omnia loca calamitatẽ futurã : nullum enim angulũ tam reconditũ fore,quò non captiuitas & cædes penetratura sit;in illa die quę populo abducendo & repudiando constituta est ; ita vt certus euentus certæ diuinæ conueniat sententiæ, [*dicit Dominus Deus*]. Qui quod Deus sit dictis conuentisq́ue constare : quòd verò Dominus, quæ dixerit efficere plenè solet,neque vlla aliena ratione , aut vlla vi detineri potest, quò minus amplitudinẽ atq. dignitatem suam,& promissorum euentu, & iudiciorũ exercitatione atq. editione tueatur. Quam verò communis omnibus illa clades futura esset,quę integram populi à Deo abdicationem & reprobationem testaretur, certò atque horrendo ad eam diem dato signo prædixit:

ἀναλήψεται φωνὴν ὑμνῳδικὴν ἐν τοῖς δώμασιν αὐτῶν.

Multi morientur, in omni loco proijcientur. Silentium. Hebraicè clariùs: *Multum cadaueris in omni loco proijciet. Tace.*

Nullum locum à cęde immunem,aut cadaueribus vacuum futurum esse,sed omnia passim proiectis & temerè iacentibus esse cõplenda, quæ Deus ille ac Dominus qui hæc prædixerit,efficiet . Illius namque consilium & iudicium inhumata frequentia corpora vbique testabuntur. Idem etenim in æstiuis fructibus euenit , vt dum canistra implẽtur, multi etiam decerpentium tumultu, & ramorum concussione & motione decidãt,qui maturrimi omnium erant, atque ij neglecti passim sub arbore iaceant,& computrescãt, neque in vsum aut esum à quopiam legantur : sic etiam multa passim bello occisorum corpora ab hoste prostrata iacebunt ;idque adeo in omni loco, neq. à suis, neq. ab hostibus sepelienda. Id verò non casu aliquo,sed certo prædicentis Dei consilio cũ euenerit: certum Prophetæ vaticinium confirmabit,atque eo euentu rationes suas omnes,officijque sui auctoritatem constituendã fore confirmat Amos, neque vllum alium disputandi locum Amasiæ pontifici maleuolentissimo & astutissimo rerum suarum obtrectatori relinquit , sed silentium eatenus indicit , quoad euentus ipse malorum suas partes rationesq́ue consolidet. *Silentium.* Taceto, inquit, tu, & prædictionum mearum finem

expe-

Universidad de Deusto
Biblioteca

expectato, quando hoc solùm apud te, atq. apud populum mea oratio valuit, vt euentu ipso probanda esset, cùm quæ à me dicta antehac fuerant, non eò pertinebant vt re ipsa atque euentu malũ populo prædictũ firmaretur, sed vt expiaretur potius, atq. pœnitentia, precibus, votis, & veræ pietatis instaurato studio auerteretur. *Tace*, vox est eorũ qui quæ comminati sunt, certissima fore confirmant, atque ad expectandos rerum exitus f
Zachar.2. commodè vsurpatur, vt: Sileat omnis caro à facie Domini, quia surrexit de habitaculo
" sancto suo. Atque hoc quidem verbo grauissimum illud auctoritatis genus Vates indi-
" cauit, quo dictis suis fidem aliquando facere Deus solet': Diuinorum namque vatum
apud populum probandorum auctoritas antiquioris testamenti ætate ad tres potissimũ
rationes reuocata est; ex quibus duæ vaticinium præcedebant; tertia autem interdum
subsequebatur. Vnum quidem genus miracula & signa fuerunt, quæ à Vate dicẽdis gra-
uissimo testimonio esse potuêre: alterum verò genus rerum quæ dicerentur ratio fuit,
quæ, si cum diuina lege planè conueniret, grauissima populo & diuina prorsus esse, ha-
Deuter.13. beriq. debuit. de quibus generibus scriptũ est: Si surrexerit in medio tui Prophetes, aut
" qui somniũ vidisse se dicat & prædixerit signum atque portentũ; & euenerit quod lo-
" quutus est, & dixerit tibi: Eamus & sequamur Deos alienos (quos ignoras) & seruiamus
" eis: non audies verba Prophetæ illius, &c. Quo præcepto boni atque veracis prophetæ
auctoritatem & signis, & orationis ad pietatem pertinentis rationibus definire doce-
mur. Verùm enimuero si quis fortasse fuerit, apud quẽ vtraq. hæc probandorum varũ
ratio minus momenti habuisse visa sit (quæ quorundam hominum malitia & pertina-
cia est) alia durior multo ad firmandam vatibus auctoritatem via est munita. pœnis
enim & suppliciis res agi solet, vt qui monentem & ad officium reuocantem Dei lega-
tum legitimè suscipere noluerint, suo magno malo non vanum fuisse sentiant, sicut
Hebr.2. " scriptum est: Si enim qui per angelos dictus est sermo firmus factus est, & omnis præ-
" uaricatio & inobedientia accepit iustam mercedis retributionem, & cæt. Igitur quarta
hæc visio tribus illis quæ præcesserunt propterea coniuncta non est, quòd ille ad certam
quandam correctionem; hæc verò ad communem extremam stragem pertineat; quam
propterea edere & explicare Vates voluit, quòd Amasiæ calumniis, & inuidiosis atque
dolosis orationibus respondere illi necessariò ad suam legationem confirmandam de-
buit. Atque adeo hoc quartæ visionis oraculum, quo fidem, auctoritatemque suam
contumacibus & impiissimis hominibus probatũ iri Vates prædixerat, non apud Israeli-
tas modò, sed apud Iudæos etiam notum peruulgatumque fuit; vt Isaiæ vati ad eandẽ
Lib. de serie mundi. Isai.7. prædicendam iecerit fundamentum. namque ab eo anno quo Amos vaticinatus est,
numerum illum confici cœptum esse in Hebræis annalibus legimus. De quo numero si-
sic scriptum est: Adhuc enim quinque & sexaginta anni, & desinet Ephraim esse popu-
" lus. Eam annorum rationem à vaticiniis Amos, qui vidit duobus annis ante terræmotũ,
" ducendam esse, eius libri qui Seder-Gholam inscribitur auctores tradidêre, cùm dictũ
huic vati sit: Et Israël captiuus ducetur de terra sua.

Audite hoc qui conteritis pauperem, & deficere facitis egenos, dicentes:

RVRSVS eam ad populum orationem quam Amasias interruperat, Amos conti-
nuat, & grauissimis sententiis exaggerat; causamq. ostendit quamobrem extrema in om-
nem populum, etiam in plebem sententia decreta sit: quòd scilicet omnes ad iniuriam
faciendam omni studio atque opera sint intenti, neque solùm principes, & magistratus,
sed priuati etiam homines sese iniuriarum allegauerint. Namque omnes eadẽ auaritia
& cupiditate eousque flagrant, vt pietatem, æquitatem, fidemque omnem tum priu-
uatè, tum publicè prodant & violent. neque minus ardenti & incenso studio fraudem
atque fallaciam in communi vitæ consuetudine, & à popularibus, quàm à potentioribus
iniuriam suscipi solêre: sed vnumquemq. rem suam per fas & nefas augendi cupidũ, in
eos, qui aut opibus, aut dignitate sunt inferiores, iniquè grassari. Etenim ad hominũ inter-
se coniunctionẽ societatemq. seruandam duplex iustitiæ pars accommodatur; altera,
qua ab omnibus passim, & ab vnoquoq. iniuriam propulsamus, salutemq. defendimus;
Cic. lib. 2. offic. altera, qua fortunæ, & vniuscuiusq. res conseruantur. Vtraq. autem pars tum naturali
iure, tum quibusdam legibus constitutis, quemadmodũ fieri rectè possit, explicatur. Ac
de priori quidẽ parte tractãda, curanda & vindicanda, auctoritas & potestas summa regi-
bus,

bus, principibus & magistratibus tradita est. posterioris verò exercendę, plebi etiam ipsi, & priuatis hominibus propria cura officiumq. demandatum est. Suam igitur vtrisque & magistratui & populo partem, sanctè, piè atq. sincere coli consentaneum est, quã quo-
cunque modo violasse maximum flagitium fuerit. Summum autem publicæ æquitatis
f ius, auaritiæ & priuatorum cuiusque commodorum causa, tum à magistratu, tum à po-
pulo violari sæpe solet, quæ res diuinis præceptis diligentissimè cauetur. Hæc enim dicit Ezech.45.
Dominus Deus: Sufficiat vobis principes Israel, iniquitatem & rapinas intermittite, & " iudicium & iustitiam facite; separate confinia vestra à populo meo, ait Dominus Deus. "
Statera iusta, & ephi iustum, & batus iustus erit vobis. Siclus autem viginti obolos ha-
bet, &c. Quo in loco suum vtrique parti, & magistratibus & populo commendatur of-
ficium. Igitur noster Amos communem populo Israëlitico calamitatem fore prædicit;
propterea quòd non minori studio, neq. leuiori flagitio sua populo fides & causa, quàm
magistratibus sua prodita fuerit. Omnes enim à minimo vsque ad maximum cum sum-
ma pauperiorum iniuria & oppressione auaritiæ student: atque magistratus quidem &
Reip. ministros iam in primis actionibus iniuriarum damnauerat Amos: nunc verò po-
pulum ipsum in idem crimen vocat; quem suæ causæ audiendæ interesse attendereq.
vult, quando nõ priuato odio, aut occulta calumnia; sed æquissimo iure causam sibi ad-
uersus illos agendã diuino iussu susceperit. [*Audite hæc qui conteritis pauperẽ.*] Attentionẽ
populo parat, atq. eadẽ opera actionis suæ aduersus illos æquitatem probat. [*qui conteritis pauperem.*] Non secus atque imbecilli à victoribus hostes, à ditioribus pauperiores homi-
nes in malè gubernata Repub. tractãtur: namq. & fortunis omnibus per calumniam vel
fraudem expoliati, aut libertatem interdum amittere, aut deserta patria migrare cogũ-
tur. Nam qui cupiendi nullum finem faciunt; ijdem fallendi & lædendi modum nullũ
habent.

Quid quod vsque proximos / *Salis auarus? pellitur paternos*
Reuellis agri terminos? & vltra / *In sinu ferens Deos*
Limites clientum / *Et vxor, & vir sordidosq. natos.* Horat. lib. 2. Od. 18.

Sic ille hominum in pauperiorum fortunas accusabat insidias, quòd scilicet quidam nul-
lum aliis locum superesse, sed totam omnino terram sibi non ad vsum, sed ad delicias,
ad immoderatæ cupiditatis abusum cedere velint. Væ, inquit, qui coniungitis domum
ad domum, & agrum agro copulatis: an vos soli habitabitis terram? hoc est quod hoc in
loco dicit: [*Conteritis et deficere facitis:*] Namq. assidua deceptione tenues alioqui paupe-
riorum res ita atteruntur, vt tandem absumptæ dominum tantis miseriis cedere, migra-
reque cogant. [*Egenos terræ.*] Affectum habet oratio, miseriarumque rationem atque in-
dignitatem amplificat, Hebraicè est, *afflictos terræ*: eosque significat, qui neminẽ suarum
fortunarum propugnatorem habent; quos multis modis, multisque impugnatoribus in-
festari indignissimum sit. Terræ verò possessionem illis adscribit: namque ea commu-
nis incolarum omnium mater est, si qui dignitate & opibus careant, miserum ducunt:
sed terræ etiam vsu carere, ea extrema miseria est. Quibus autem modis à ditioribus
pauperiores opprimerentur, subiecta narratione exponit; in qua voluntatem & faculta-
tem ad id non magis illis in suo prodendo officio, quàm magistratibus in suo defuisse
arguit.

Dicentes: quando transibit mensis, & venundabimus merces, & Sabbathum, & aperiemus frumentum.

STVDIVM & voluntatem illorum erga pauperes auaritiæ causa opprimendos hac
inductione Vates ostendit, quòd nihil illis magis in votis esset, quàm vt nulla alia vitæ vi-
ctusque commoditas pauperibus esset, nisi quantum ab illis suppeditari potuisset; idque
carissimo pretio: quoniam hoc modo exigua frumenti mensura pauperũ pecunias om-
nes, artificia, & operas facilè sibi ditiores cõparabant. Cum enim pauperibus nihil fru-
menti ad viuendum esset, ab ijs quibus esset, emere necesse erat; idq. eo pretio quod illi
statuissent. Ex ea re cõsequebatur vt quicquid supellectilis in pauperũ domibus esset, aut
pignoris, aut pretij nomine ad ditiores transferretur. Deinde si quid artis & operæ su-
peresset, id totũ pro frumẽto diuitibus locaretur: atq. eo modo locupletũ diuitiæ assidua
accessione quotidie augebantur; pauperũ verò res magis indies detritæ, tandem assume-
bantur. Est autẽ diuitibus adeò iucunda quotidiani lucri accessio, etiã cùm pauperũ de-
trimento

Universidad de Deusto
Biblioteca

trimento, vt si quá intermissio fiat, id damno seu iacturæ potius sibi esse ducant, atque omni etiam fraude resarciendum putent; ad eamq. expediendam commoditatē tempus sibi dari cupiant, atq. interea quemadmodum id vel leue cōpendium maxima etiā fraude committetur, diligēter studio & cura excogitent. Huius verò tam peruersi hominū obauiaritiā studij exemplum, in Israëlitis exprimit Amos, qui vehementer cauebant, ne qua frumēti copia pauperiori populo aliunde, quàm ex se esset, vt eū facilius & cōmodius expilare expoliareque possent. quoniā verò messis tempore nonnihil frumenti pauperibus suppetebat, quod temerè iacentes spicas, aut quæ messoris manū fugissent, aut finire opus cupientis, & festinantis oculos fefellissent, in alieno agro diuina lege & moribus sibi legere cuilibet liceret, qua vel eius mensis inopiæ succurreretur, id tēpus à ditioribus, fœneratoribus, vsurariis, & ijs qui frumentū vēdere solebāt inusum, importunumq. & suæ cupiditati impedimentū nimis etiā longum, quáuis breuissimū esset, videbatur, adeo vt cū mensis esset, annus illis præ cupiditate & tædio iudicaretur. cuius affectionis illa oratio erat: [*quando transibit mensis, & venundabimus merces;* Hebraicè sentētia clarissima est sic: *& frangemus fractionem.*] Quo tropo summā annonæ caritatē sacri libri significāt, eoq. vtuntur vbi magna frumenti, aut cuiusuis necessariæ ad victum rei laboratur inopia: quem sic aliàs Latinus verteret interpres. Omnesq. prouinciæ ve-
Gene. 41. " niebant in Ægyptum vt emerent escas, & malum inopiæ temperarent. cuius nos tropi
" rationem elegantē alio in loco, si Deus annuerit, explicabimus. Ac præter eum quidem messis mensem, qui tam pauperibus expectatus & breuis, quàm longus atque inuisus diuitibus erat, aliud etiam tempus Deus esse voluit, quo ex agrorum fructibus pauperes sibi, domibusque suis possent prouidere: isque septimus quisque annus fuerat, in quo quidquid inarati incultique agri sponte sua protulissent, commune omnibus legentibus fiebat. Isq. annus vulgari & Syriaco vocabulo cessatio; in arcanis verò libris ex re ipsa Sabbathum, hoc est quies terræ nominatur; quod & fatigatis assiduo cultu agris laxamento, & pauperioribus etiam hominibus tanti rerum desiderij vel paruo leuamento foret. Eum annum non minus ingratum diuitibus fluxisse, quàm gratum pauperibus percurrisse ex ipso ditiorum studio, atq. oratione arguit Amos: [*& Sabbathū & aperiemus frumentū?* Chaldaicè sic: *& cessatio, & aperiemus horrea.*] namq. triticū vendentium domus messis tēpore, & septimo anno minus frequentabantur; atq. horrea clausa erant, quæ cum primū, vbi illa tempora præteriissent, aperiebantur; magnum lucrum & quæstū domino factura:

Iuuenalis. *Nam diues qui fieri vult,*
Et cito vult fieri. sed quæ reuerentia legum?
Quis metus aut pudor est semper properantis auari?

In quæstu autem compendioq. versatis hominibus, si quid præter animi sententiā damni acciderit, id vt resarciatur proxima & breuissima via in fraude facienda est. ea verò tum rebus quæ venduntur adulterandis; tum ponderibus & trutinis deprauandis; tum etiā pretio vehementer augendo munitur. hoc est quòd dicit:

Vt minuamus mensuram & augeamus siclum, & supponamus stateras dolosas.

SVMMVM auaritiæ studium, & multiplicem faciendæ fraudis excogitationē oratione inducta Vates explicat. his enim potissimum generibus cōmerciorum fides corrumpitur & proditur, qua dederis, minuenda; qua acceperis, augenda mensura. Ita mirum non vno & simplici inopum damno ditiorum res vehementer crescunt, magna eius iustitiæ partis, quæ commutatiua à philosophis dicitur, proditione. Vox, τὸ, non causam, sed modum explicat, quonammodo illi cum multis aliorum incommodis sua amplificent commoda. [*Augeamus siclum.*] Olim appensi potius quàm numerati argenti vsus erat: vnde & antiquissimo Hebræorum, Chaldeorum, & Cananæorum nummo nomen sicli factum est; quod Latinè redditum pondus significat. Aderat autem iam qui vendebant aurificum statera, qua recipiendum probaretur argentum: quæ res cum in multis aliis ex locis, tum ex illo clarissimè obseruatur: Terra quam postulas, quadringen-
Genes. 23. " tos siclos argenti valet, &c. Quod cùm audisset Abraham, appendit pecuniam quam
" Ephron postulauerat audientibus filiis Heth. Qua in re duplex esse potuit fraus, vt statera & lances inæquales essent, & pondus ipsum, quo probandum argentum fuit, auctius iusto foret. Neque verò semper argento signato vtebantur, cùm satis esset rude & in-

Aristot. 5. Ethicorum, & Aspasius in illum locū.

Budæus lib. de asse.

incussum, si modò suo pondere redderetur: namque siclus ille signatus, quē Atticæ semunciæ æqualem, & Iosepho teste, & ipso etiam nummo Israëlitico (qui nobis diuino certè beneficio contigit) probauimus; cùm publicè atque legitimè cudi soleret, neque à priuatis hominibus augeri, neque auctior exigi poterat. Sed cùm minorum etiam argentearum monetarum vsus, isque varius esset (nam aliæ quadræ, rotundæ, aliæ nonnullæ excussæ, rudes quædam fuerunt) id genus omne emendis rebus expendebatur. Hodie etiam Barbari, maximè autem Afri argentum expensum à nostris mercatoribus pro captiuis redimendis exigunt: sed & in Italia & Gallia hic mos inualuit, vt tabernarij etiam argenteos & aureos nummos non nisi expensos recipiant; vbi nobis non leue negotium publicani aliquando faciebant, aureos coronatos quamplurimos suis stateris improbantes, adeò vt, quia aliud monetæ genus quod redderemus nō suppetebat, certum quoddam singulis nummis damnū pati cogeremur. Ad hunc igitur modum pauperes, dum minutiores monetas emendo frumento insumerent, aucto pondere, & deprauata statera defraudabantur. Atque de omni hoc sicli & mensurarum, quæ ad diuina scripta intelligenda faciunt, genere, multa à nobis quæ diligenter obseruata sunt, Deo nostro approbante aliquando differentur: nam pro commentariorum lege hæc nunc satis esse visa sunt. [*Supponamus stateras dolosas.* Hebraicè est: *Vt deprauemus bilances doli.*] Bilances doli vocat arte industriaque excogitatam trutinæ formam, quæ pro appendentis calliditate & vsu fraudem nunc facere, nunc celare possit: id qua ratione fieret, ex Chaldaicarum & Hebraicarum antiqua & recondita lectione accepimus, dum eam ponderum & mensurarum rationem diligenter exquireremus: veruntamen hoc in loco referre consilium non fuit. Antiquum autem fuisse lancis & libræ vsum, & non à Græcis, sed ab Assyrijs inuentum, huiusmodi obseruationibus sæpe docemur. Quantum verò scelus hæc ponderum & mensurarum corruptio sit, illa sententia apertè declarat: Pondus & pondus; mensura & mensura; vtrumque abominabile est apud Deum. His autē modis, non modò fortunis pauperum, sed libertati etiam parantur insidiæ: namq. illorū primum supellex; deinde agri & domus, si quid eiusmodi superest; ac demum filiorum & totius familiæ, atque ipsæ etiam parentum operæ, in ditiorum vsum, idque vilissimo pretio, cedunt. hoc est quod dicit:

Ioseph.

Prou. 20.

Vt possideamus in argento egenos, & pauperes pro calceamentis.

MVLTOS non tam rerū defectu, aut propria negligentia, aut diuina sententia; quam aliorum hominū fraude atque auaritia ad summam egestatem inopiamq. redactos semper fuisse, vtinam non perinde nostris moribus compertum, atque antiquis historijs notum esset. Sed dicere vix possis quàm multi talia plorent, & quam minimo pretio carissimæ alijs res, prædiola, domunculæ, & dulcissima etiam pignora, virgunculæ filiæ, & suæ etiam ipsorum operæ ac sudores alijs hominibus constent. Etenim cùm ex aliorum inopia & indigentia omnem sibi voluptatem & commoditatem alij nasci posse arbitrentur; huic vni operam dant, vt miserrimos quosq. omnibus exhaustis rebus fame & egestate coactos, in suos vsus, imò in seruitia redigant: idque pro argento, nempe exiguo admodum; & quo ille nihil sibi consulere possit, nisi vt vitam ferino victu ad horam tantum propaget, atque ea re perpetuam seruiturem seruire cogatur. Alterum autem membrum alterius rationem explicat: namque non multò argento pauperes sibi addicendos putant, sed penè gratis, aut binorum ad summum calceorum pretio singulos cōstituros. [*Et pauperem pro calceamentis.*] Hebraicè *egenus* in singulari, *calceamentis* in duali numero est. Huius autem comparandę rei causa nullum illi lapidem non mouent: neq. enim ad suam augendam aliorum exhauriendas res properantibus vendendi necessarij frumenti mensuram minuere, pretium adaugere, libram deprauare satis esse visum est; nisi etiam merces ipsę fuco fallaciaque affectæ corrumperentur.

Et quisquilias frumenti vendamus. Hebraicè est, *& deciduum frumenti frangemus.*

DECIDVVM frumenti id est, quod messis tempore dum triticū expurgatur cribro decidit:

Universidad de Deusto
Biblioteca

decidit: nempè puluere, lolio, nigella, & quiſquilijs alijs confuſæ ſordes: quod cùm nullius alioqui hominibus vſus ſit; iſti tamen pauperibus egeſtate coactis tritico commixtum vendunt. ac propterea ait: *frangemus*: quod verbum nos ſuperius explicuimus. Iam verò quot in vno vitij genere ſcelera admittantur, quotuplicibuſque iniurijs alij ob aliorum auaritiam afficiantur videre eſt: Namque illa prima culpa eſt, quo tibi commodè euenìat aliorum deſiderare incommodum: deinde ſcelus eſt alterius rebus afflictis humanè ac piè ſuccurrere nolle, ſed in ea re maximum ſibi quæſtum ſtatuere. Demum flagitium eſt, & merce, & pretio, & libra alium defraudare ſtudere: tum verò illud omnium iniquiſſimum & immaniſſimum ſuas res viles natura ipſa, & leues, maximo pretio in alienos; alterius verò maxima commoda & pretioſiſſimas res, prædia, domos, ſupellectilem omnem, denique libertatem ipſam in proprios vſus viliſſima æſtimatione conuertere: tot adeo, tantaque ex vno cupiditatis fonte incommoda & flagitia fluunt, vt meritò id vitium malorum omnium radix eſſe dicatur. Hanc adeo multiplicem potentiorum & ditiorum aduerſus minores & pauperiores iniuriam Deus ſemper vindicandam ſuſcepit, grauiſſimeque ſolet vlciſci, ſicut ſcriptum eſt: Tibi derelictus eſt ſi
Pſal.9. pauper, &c. Horum enim miſerrimorum hominum, quibus nihil præter deſiderium, & ſuſpiria, mœſtaſque voces, ab alijs relinquitur; quamuis occultæ, tamen vehementes
Iacob. querelæ ſunt, & earum querelarum clamor ad aures vſque Domini Dei Sabaoth pertingit, quos in ſuam fidem atque clientelam grauiſſimis olim verbis receperat. Si clamauerit, inquit, ad me, exaudiam eum, quia miſericors ſum. Atque adeo huic fidei &
Exod.23. promiſſo abundè ſe ſatisfacturum hoc in loco prædicit.

Iurauit Dominus in ſuperbiam Iacob, ſi oblitus fuero omnia opera eorum.

HEBRAICE eſt [*per amplitudinem Iacob*:] atque locus ipſe iuramenti rationem explicat: Etenim Iacob humilem & inopem, atque à patria domo profugum, fraternaſque ſi infidijs appetitum, quòd ſeſe ſuæ fidei commiſiſſet, ad eam dignitatem atque amplitudinem euehendum Deus ſuſceperat, vt Iſraël dictus, fratrem opibus, diuitijs, & generis poſteritate, atque omni ſplendore ſuperaret; quod in gente ipſa à ſe præſtitum, eum fouere, atque vlterius prouehere vrgereque inſtituiſſet; tamen ab horum peruerſorum hominum iniquitate & iniuria, quo minus in ſingulis etiam pauperibus perfici cõmodè poſſet, impediebatur: namq. iſti multo quàm Eſau inhumaniores, fratres ſuos quos miſericordia, officio, ac potius pietate adiuuare debuiſſent & potuiſſent; tamen non ſolùm negligentia, ſed iniuria etiam & fraude, circumuentioneque oppreſſos, ad inopiam, ad fugam, ad extremum miſeriæ gradum redire cogunt. Eam verò rem non inultam fore Deus iurauit, ſed ſeuerè in eos animaduertendam, qui per ſummum nefas ſuo illi de ornando atque amplificando Iacob conſilio, tantis iniurijs & fraudibus obſiſtere conati ſunt: eius autem perfidiæ, atq. impietatis memoriam nulla vnquam obliuione delendam, ſed quoad in eo reprobationis ſtatu fuerint, aſſiduis pœnis renouandam, vt nullo in loco ſecuri, eandem ſemper calamitatem quam fratribus ſuis attulerint, experiantur. [*Si oblitus fuero vſque in finem, omnia opera eorum*.] Nam cùm ea publicæ iniuriæ vis ſit, vt hominum res euertere, atque vrbes ipſas, immò totũ orbem funditus perdere poſſit, quod & diluuij & Sodomorum tempora planè teſtantur, quem tãtarum in fratres etiam ipſos, in miſerrimos, in eos quos Deus ornatos, amplificatoſque eſſe voluit, iniuriarum exitum expectari par eſt?

Nunquid ſuper iſto non commouebitur terra & lugebit omnis habitator eius: & aſcendet quaſi fluuius vniuerſus, & eiicietur, & defluet quaſi fluuius Ægypti.

EXCLAMATIONE facinus amplificatur, & meriti ſupplicij expoſitione magis etiam oſtenditur.

Quis, inquit, *cælum terræ non miſceat, ac mare cælo?* Quis homines tantis ſceleribus alligatos, vrbibus, agriſque ſuis exterminari debere non iudicet? quis terram tantis flagitiis pollutam, inundatione aliqua maxima expiari non procuret? Atque hæc diuina exclamatio & amplificatio aſſeuerationem & ſententiam in ſe certam continet.

Ad So-

Ad Sodomorum autem & Gomorrhæorum, atque adeo ad antiqui diluuij exemplum omnis relata res eſt: Eiuſmodi namque communi & publico ſupplicio publicæ iniuriæ diuinitus vindicari ſolent. Sed ſi maxima communis illa totius orbis inundatio ob diuinum ad Noë factum promiſſum repeti iterum non poteſt: Nequaquã, inquit, vltra ma-
5 ledicam terræ propter homines; nec percutiam vltra omnem animam viuentem, ſicut Gen.9. feci: non ideo tamen nonnullas terræ partes, nonnullas gentes ob ſua ſcelera pœnarum fluuio delere integrum Deo non eſt. nam qui ſe nec omnem terram amplius inundaturum, nec omnem animam viuentem perditurum recepit; nullam terrarum partem, nullamque gentem exceptam noluit: ſed nunc hanc, nunc illam hominum nationem,
10 cùm res, ratioque atq. diuini iudicij æquitas; id poſtulare videatur, vel funditus perdi, vel deleri, vel euerti, atque proprio loco pelli poſſe duobus maximis ac perpetuis exemplis teſtatus eſt: altero quidem Sodomorum, quorum loca, vrbes, agrique, cælitus igne tacta, & ſulphureis imbribus euerſa ſunt, ſicut ſcriptum eſt: Igitur Dominus pluit ſuper Gen.19.
Sodomam & Gomorrham ſulphur & ignem à Domino de cælo; & ſubuertit ciuitates
15 has, & omnem circà regionem; vniuerſos habitatores vrbium, & cuncta virentia terræ. Id autem diuinæ iuſtitiæ & ſeueritatis exemplum Aſphaltites lacus terris ac perpetuis exhalationibus conſeruat, quas ſummo mane quotidie remittit, ſicut ſcriptum eſt. Surgens mane Abraham vbi ſteterat prius cum Domino, intuitus eſt Sodomã, & Gomorrham, & vniuerſam terram regionis illius; viditque aſcendentem fauillam de terra, quaſi
20 fumum fornacis. Eandem etiam priuatè in certas regiones exercendi iudicij facultatem, communis diluuij abiuratione ſibi exceptam non eſſe, altero etiam illuſtri atque perpetuo teſtatur exemplo Nili amnium in noſtrum mare permeantium maximi, qui Mela li.1.c.9
Ægypti terram non pererrat tantùm, ſed certo anni tempore, hoc eſt æſtiuo ſydere exuberans, vehementer inundat; atque non exiguum in modum tumẽs, vniuerſam diluit;
25 ſarmenta, paleas, ſtipulam, & maiora etiam ligna, quicquid denique leuioris naturæ offenderit conuellens, ac verrens, in proximum deuoluit mare: atque ita ſuperficiem terræ omnem à ſe expiatam immutat. Sic etiam fieri poſſe docet, vt ſi id ratio atque res poſtulauerit, certæ quædam regiones incolarum ſceleribus pollutæ, diuini iudicij inundatione expientur. Neque enim id quo minus facere integrũ Deo ſit, illo antiquo facto
30 promiſſo fuerat exceptum; vt neque totius orbis à communi diluuio ſecuritas, terræ partem celeberrimam Ægyptum annua inundatione defendit. Atque hic locus, hæc Amoſi oratio eos qui audierint, in magnam poteſt traducere admirationem, quod Nili exundationem, de qua multa à philoſophis & poëtis olim diſputata ſunt, ad certæ cuiuſdam prouidentiæ rationes, atque adeò ad diuinæ ſeueritatis perpetuum argumentum Vide Herod. Vitruuiũ, Ariſtotelem.
35 relatam eſſe doceamur. quam rem nemo vnquam ex maximis philoſophis excogitare potuit. atque vtinam vt alijs philoſophorum & humani ingenij de natura rerũ cõmentationibus; ſic etiam diuinorũ librorũ myſterijs explicandis animum intenderemus; in plura certè atque maiora rerum omnium arcana penetrare, & horũ veras cauſas cognoſcere potuiſſemus. Equidem Deum vſque eò propitium mihi eſſe opto, vt ſacros Moſis
40 libros Chriſtianis hominibus interpretari fas ſit: in quibus, quemadmodum veriſſimè & ſuauiſſimè philoſophari poſſet; quemadmodum non humilem Theologum agere contingeret; ſi non plenè doceri, certè iudicari à nobis poſſe, iam animus præſagit. Sed nunc propoſitum nobis vrgeamus inſtitutum. Igitur Iſraëlitas ob communis iniuriæ, & totius iuris publicè priuateque violati ſcelus, communi vltioni deſtinatos à Deo eſſe
45 oſtendit Amos: eamque vltionem per maximum Aſſyriorum Imperatorẽ maximo cum exercitu in eos irrupturum eſſe parandam: à quo, velut Ægypti regio Nili exundatione, eluitur atq. expiatur, terra ipſa Iſraëlitica ſceleratiſſimis habitatoribus expurgetur. Hoc eſt quod dicit: [*Et deijcietur, & defluet quaſi fluuius Ægypti.*] Illud etiam ad huius orationis aperiendam ſententiam commodiſſimè obſeruabimus, aliam in ſacris libris diluuij,
50 aliam defluuij eſſe rationem. Diluuium Hebraicè MABVL ex euentu dictum eſt. Vox autem confuſionem permixtionemque ſignificat: propterea quòd terræ orbis illis aquis non tam ablutus, quàm conuolutus fuerit; atque ipſa ſoli ſuperficies, hominibus, animalibuſque extinctis, commixta & confuſa penè immutatum orbẽ reddiderit: Neq. enim mortua animaliũ corpora in mare deuoluta, ſed cũ omnem orbẽ aquæ inundaſſent, ſine vllo penè defluxu iiſdem locis quibus animalia peribant, aut cæno lutoque detenta, aut

domorum

Universidad de Deusto
Biblioteca

domorũ,vrbiũq. ſuarũ ruina oprepſſa,aut ſpeluncarũ, antrorũq. obturationibus cõcluſa, putreſcere & abſumi potuerũt. atq. hoc modo rerũ omniũ confuſio illo diluuio effecta
Gen. 6. fuit,ſicut ſcriptũeſt: Finis vniuerſæ carnis venit corã me : repleta eſt terra iniquitate à fa-
" cie eorũ,& ego diſperdã eos cum terra : Et ecce ego adducã aquas diluuij ſuper terrã, vt
" interficiã omnem carnẽ,in qua ſpiritus vitæ eſt ſubter cælũ,& vniuerſa,quæ in terra ſunt,
Gen. 7. " conſumentur. Et de re ipſa cũm iam præſtita eſſet, ſic legimus: Et Noë filius erat ſexcen-
" torum annorum quando diluuium fuit aquæ ſuper terram, & paulò inferius : Quinde-
" cim cubitis altior fuit aqua ſuper montes,quos operuerant, conſumptaq. eſt omnis caro.
Igitur cũm Noë ſacrificio placatus Deus, ſe omnem carnem non amplius eodem modo
conſumpturum eſſe recepit; & de communi orbis inundatione, & ſimili hominum &
animalium omnium excidio, terræ atq. habitatorum confuſione illo verbo canit;ſed de
defluuio omni & alluuie nõ canit. Alluuiẽ verò defluuiũq. vocamus,priuatã terræ cuiuſ-
piã expiationẽ,cuius incolæ vel fame,vel peſte,vel bello maximè,ſolũ vertere & migrare,
patriãq. regionẽ expiationis cauſa inanẽ,vacuãq. cogantur relinquere : quemadmodum
neq. in illa firma communis diluuij cautione Nili amnis ad Ægyptũ alluendã exundatio
& defluxio comprehenſa eſt : Neque enim Nili inundationes diluuij, ſed irrigationis
atque allutionis potius nominibus; verbiſque dicuntur; quòd eius vis ea ſit, vt terræ
veterem ſuperficiem eluat, rurſuſq. nouam ac pene alteram fructibus ferendis commo-
diſſimam reddat, annuatimque renouet. Vnde & fluuio ipſi, qui pluribus nominibus à
Lege Pompo nium. ſua gente appellatur, Hebraicum nomen eſt IOR, quod lucem, pluuiam, deſcenſumq.
ſignificat: quas omnes rationes ei fluuio aptiſſimè conuenire docere poſſemus, ſi id op-
tata,atque toties nobis promiſſa breuitas pateretur : ſed dabit Deus his quoque tempus.
Denique hac vndarum, & exundationis ſimilitudine Aſſyrium regem, & exercitum
ſignificari, præterquam quod res ipſa euentuſque docuit, Chaldaica etiam Biblia con-
firmant, hoc modo : [*Et irruet in eam rex cum exercitu ſuo maximo ſicut aquæ fluuij, & eluet*
eam omnem, expelletque habitatores eius vt fluuius Ægypti.] Quàm verò miſerrima illa vitio-
nis tempora Iſraëlitis futura, quanto pauore expectanda eſſent, adiuncta deſcriptione
declarat :

Et erit in die illa dicit Dominus Deus, occidet Sol in meridie, & tenebreſcere
faciam terram in die luminis.

GRAVISSIMORVM malorum ſenſu, magnorum laborum experimento, & futu-
rorum periculorum cogitatione & metu, in maximas perturbationes & exanimationes
incidere homines ſolent; adeo vt in media luce obſtupeſcentes & cæci,non magis quàm
ſi obſcura caligine inuoluerentur, pauidi, incerti, trementes & conſilij impotes reddan-
tur. Vidimus perſæpe quoſdam; qui cùm ad ſupplicium producerentur, non magis
obuios quoſque agnoſcerent, aut attenderent, quàm ſi totidem rudes atque confuſos
lapides conſpicerent : vſqueadeo nullus animis metu, dolore,& malorum expectatione
confuſis,ac perturbatis, aut ſenſus, aut conſilii, aut iudicij eſt vſus. Huiuſmodi autem
affectionem tenebrarum & caliginis imaginibus depingere ſacri & prophani etiam
auctores ſolent; non quòd lumen ipſum, ſed quòd lucis atque luminis vſus perturbatos,
Michæ. 3. atque examinatos homines dicatur deficere. Et obſcurabitur ſuper eos lux, ait Michæas;
" & tenebras publicam miſeriam atque communem calamitatem Lyricus Poëta dixit.
Hor. lib. 4. od. 4. [*Occidet ſol in meridie,*] cùm in meridie occidere vere non poſſit, quòd in ipſo curſus ac
luminis ſui ſupremo gradu tunc ſit, tamen ad videntium ſenſum referenda ratio eſt, ad
" quod & alterius mẽbri ſubiectione exponitur: [*Et tenebreſcere faciam terram in die luminis.*]
Quod cùm dies ipſe non obſcurus, non nubilus,ſed purus & ſerenus ſit,atq. adeo in ipſo
luminis vigore, nempe in meridie, terra hominibus calamitate perturbatis, non magis
oportuna ad ambulandũ,aut ad fugiendum ;quàm ſi media noctis caligine premeretur,
videnda eſſet: ita adeo tanta perturbatione detentis, nulla ad ſalutem euaſionis ſpes, hoſ-
tibus verò ipſis magna ad victoriam, atque ad rem gerendam facultas, commoditas &
auctoritas erat futura. Tantam autem animorum perturbationem,tam ſubitam locorum
occupationem, rerum omnium, atque libertatis oppreſſionem, cùm nullo conſilio, nul-
lis humanis viribus effugere liceat,luctu,lamẽtis & muliebri eiulatu excipi conſequens,
conſentaneumque eſt.

Et con-

Et conuertam feſtiuitates veſtras in luctum, & omnia cantica in planctum.

HIC humanæ voluptatis, hic publicæ lætitiæ, quæcunque honeſtis & pijs cauſis non
percipitur eſt exitus, ſicut ſcriptum eſt : Eſt via quæ videtur homini iuſta, nouiſſima Prouerb. 14.
" autem eius deducunt ad mortem. Riſus dolore miſcebitur, & extrema gaudij luctus
" occupat. Sic adeo impiam illam lætitiam & feſtos dies, ludos & cantica, quæ ab Iſraë-
litis in vanorum deorum cultum celebrari maxima cum voluptate conſueuerant, hoc
quem prædicit miſerrimo die in publicum mœrorem & luctum repente eſſe mutanda,
eamque miſeriam atque triſtitiam omnibus fore communem; quam non ſolùm luctu,
lachrymis & lamentis, ſed ſordido etiam atque horrido cultu vnuſquiſque ſubire coga-
tur. Hoc eſt quod ſubiungit:

Et inducam ſuper omnẽ dorſum veſtrum ſaccũ, & ſuper omne caput caluitium,
& ponam eam quaſi luctum vnigeniti, & nouiſſima eius quaſi diẽ amarum.

CAPTIVITAS ſimul & luctus maximus, terræque vaſtitas huiuſmodi deſcriptio-
nibus & tropis prædicuntur : namque ſaccus, & capitis caluitium, & maximo animi do-
lore affectorum, & captiuorũ habitus eſt. Solent enim victores captos à ſe in bello hoſtes,
proprijs detractis veſtibus vili ſacco induere : tum impoſitis oneribus actos ex comatis
calvos reddere qua de re ſic apud Ieremiam ſcriptum eſt: Vaſa tranſmigrationis fac tibi Ier. 46.
habitatrix filia Ægypti. Vaſa autem tranſmigrationis veſtes viles, calceamenta & baculi
dicuntur. De caluitio autem apud Ezechielem ſic: Nabuchodonoſor ſeruire fecit exer-
citum ſuum ſeruitutem magnam aduerſus Tyrum: omne caput decaluatum, & omnis Ezech. 19.
humerus depilatus eſt,&c. Præterea & qui lugẽt,ſi vehemens aliqua grauiſſimaq. luctus
cauſa ſit, capillum ſibi ipſis euellũt; vel quòd capitis detracto honore miſeriã ſuam magis
profiteantur, vel quòd ſibi facto dolore, mœrorem leuari putent. ſic apud Eſdram capil-
lorum & barbæ laceratio vehementem animi dolorem indicat. Vtrumque & publicum,
communemq. cunctis luctum,& captiuitatẽ omnibus ſimul hoc dicendi modo indicit;
ſiquidẽ vel nolentes & inuiti ſaccum induere, & capillorũ euulſionem pati ab hoſtibus
cogentur. vnde eam miſeriam ſe auctore illis ſubeundã eſſe confirmat: *Inducam*, inquit,
ſaccum, &c. Iam verò lætitia publica, & communis omnium vitæ iucunditas his præci-
pue rebus oſtenditur; veſtium luxurie & ſplendore, capitis comptu, & cantuum, ludo-
rum, feſtorumque dierum agitatione: quibus diebus vt quiſque maximè poteſt ſic vn-
guentis nitet, veſteque & purpura fulget elegantiſſimè; ita adeo omnis Iſraëlitarum re-
gio his rebus intentiſſima, in repentinam & inopinatam, atque adeo grauiſſimã acer-
biſſimamque luctus & mœroris frequentationem erat mutanda: vt cunctus populus
lachrymis, lamentis & luctui vacans parentum vnigeniti raptu dolentium imaginem
referat, quo luctu & planctu nihil poteſt acerbius eſſe. [*Et ponam eam* regionem Iſraëlita-
rum *quaſi luctum vnigeniti.*] Grauiſſimus primogenitorum raptus parentibus eſſe ſolet;
ſed multo etiam grauior dolor, ſi quis vnicum ſibi natum amiſerit; multoque acerbiori
luctu excipiendus. Totam autem regionem communi miſeria, luctuque plenam, ac ſi
vna familia eſſet, cui vnicus natus acerba morte ereptus deſideraretur, lachrymis & la-
mentis vacaturam prædicit; multo etiam grauius quam Ægyptus olim, cùm raptos ſibi
omnium familiarum primogenitos doleret : qui dolor omnes ſuperiores calamitates ac-
ceptaque damna, ſuperauit; adeò vt pertinaciſſimè ſuſceptam ſibi contentionem Ægy-
ptius remittere cogeretur, ſicut ſcriptum eſt : Surrexitque Pharao nocte, & omnes ſerui Exod. 12.
eius, cunctaque Ægyptus; & ortus eſt clamor magnus in Ægypto; neque enim erat
domus in qua non iaceret mortuus, &c. Hic adeò extremus Iſraëlitis dies; poſt
illum verò diem grauiſſima & miſerrima perpetuò tempora expectabantur, neque
enim eum diem miſeriarum aliquis finis ſtatim ſequuturus, ſed perpetuus quidam
ſeruitutis, exilij & acerbiſſimæ vitæ vſus (in quo nunc etiam ſunt) erat excepturus.
hoc eſt quod ait : [*Et nouiſſima eius quaſi diem amarum.*] cui nulla vel nocturna quies, vel
mitior futuræ lucis aurora; ſed perpetuus malorum & miſeriarum vſus atque ſen-
ſus ſuccedat; quem ſenſum ne deponere ita citò poſſint, longa quædam diuini verbi
ignoratio ipſis meritò ſubeunda confirmabit. nam qui vaticinijs & diuinis conſilijs
tanto ſtudio non ſolùm deeſſe, ſed obſiſtere conati fuerint, digni profectò ſunt

Universidad de Deusto
Biblioteca

quibus huiusmodi ad salutem & ad suas restituendas res, atque ad libertatem via præoccupetur; & quantum bonum neglectum, repudiatũq. nefarie fuerit, longo & grauissimo desiderio probetur: & qui tantis artibus, consilijs, calliditate, cum diuino verbo, eiusq. interpretibus prophetis contendere conati sunt, & publicè obsistere non erubuerunt, sed
Sup.7. non minus impudenter, quàm dolosè huiusmodi orationibus aduersabantur. Non prophetes contra Israël, & non stillabis super domum idoli; & illud audire, & periculo suo discere commeriti sunt.

Ecce dies veniunt dicit Dominus, & mittam famem in terra; non famẽ panis, neque sitim aquæ: sed audiendi verbum Domini & commouebuntur à mari vsque ad mare; & ab Aquilone vsque ad Orientem circuibunt quærentes verbum Domini, & non inuenient.

HVMANÆ animorum miseriæ illa vna potissimum, si non causa, tamẽ occasio est, si magna diuini verbi penuria, magnum desideriũ in terra sit. Quam diu enim eius excellentis boni affluens copia, atque oportuna commoditas hominibus suppetit, tamdiu hu-
Psal.118. manæ res stant, & prosperæ æquabilesque sunt, sicut scriptum est: Pax multa diligentibus
" legem tuam, & non est illis scandalum. Etenim hæc vnica hominibus sapientia est, quæ eorum publicis ac priuatis rebus, maximè autem ijs quæ ad animorum pertinent felicitatem, & consilij, & certarum rationum lumen porrigere atq. tendere potest, quã pedibus suis lucernam, & semitis lucem, diuinus Psaltes vocare solebat. Hoc autem lumine de medio sublato, aut diuino iudicio negato, vel hominum peruersitate repudiato, humanæ res in medijs tenebris positæ vt labefactentur, vel præcipitentur etiam necesse est, quamuis summo consilio stabilitæ, & opibus, vel industria vallatæ esse videantur: Omnia enim errore plena, & à vera sapientia alienissima sunt, quæcũq. sine diuini verbi lumine, maxima & ad felicitatem spectantia negotia suscipiuntur, sicut scriptum est: Maledicti qui declinant à mandatis tuis. Vnde illud est, quod quibus temporibus respublicæ maculatæ, ac penè exterminatæ fuisse narrantur, ijsdem magna diuini verbi penuria labo-
1. Sam.3. ratum publicè fuisse tradatur. Puer, inquit, Samuel ministrabat Domino coram Heli,
" & sermo Domini erat pretiosus; in diebus illis non erat visio manifesta. Cùm autem
" homines tantum peruersitate, malitia, & veritatis odio deliquerunt, vt grauissimè multari sunt commeriti; tum hæc bonorum fundamenta diuini verbi & luminis copia, & vera sacrorum librorum explicatio, cognitioque subducuntur, vt mẽtis cæcitate affectis, amentissimis, atque omni honesto cõsilio deuijs, præceps progressus, & calamitosus ex-
Isai.28. itus sit expectandus, sicut scriptũ est: Et erit eis verbũ Domini, manda remanda, manda
" remanda, expecta reexpecta, expecta reexpecta; modicum ibi, modicum ibi; vt vadant, & cadant retrorsum, & conterantur, & illaqueentur, & capiantur. Hunc adeo locũ Israëlitarum res tenere cœperunt, postquam illi sceleribus obligati, à diuini verbi, atq. à prophetica rũ exhortationum obseruantia abhorrentes, reprobati à Deo repudiatique sunt. Sed hoc illorum malum tum demum auctum, confirmatumque est, cùm diuinum Iesu Christi euangelium, optatissimumque patribus de publica salute nuntium, sibi ab ipso salutis auctore, atque ab illius fidelissimis Apostolis allatum repulerunt. Ex eo enim in hunc vsque diem excæcati publicè, obduratiq. omni diuini verbi commoditate caruerunt; atque in assiduam diuinorum librorum lectionem & interpretationem incumbentes, certa & oportuna maximorum atque vtilissimorum mysteriorum cognitione priuati
2. Thessal. 2. sunt, sicut scriptum est: Eo quod charitatem veritatis non receperunt vt salui fierent,
" misit illis Deus operationem erroris vt credant mendacio, vt iudicentur omnes qui non
" crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati. Atque adeo hæc res huius perpe-
" tuæ, in qua detinentur, miseriæ Israëlitis causa est, quòd nimirum magna mentis cæ-
2. Cor.4. " citate laborent, ne fulgeat illis illluminatio euangelij gloriæ Christi, vt ait Apostolus. Hæc adeo miserrima & grauissima tempora, in quæ iam diu Israëlitarum res hactenus etiam perdurantes inciderunt, à Vate nostro hoc in loco prædicta sunt, non statim vt ipse denuntiauit, sed post certos annos incœptura; hoc est, postquam in captiuitate Israëlitæ essent: Nam ante captiuitatem neque diuini verbi copia, neque
2. Paralip. 36 monitoribus vatibus destituti sunt, sicut scriptum est: Mittebat autem Dominus patrum suorum ad illos per manum nuntiorum suorum, de nocte consurgens, & quotidie

tidie commonens; eo quod parceret populo, & habitaculo suo. At illi subsannabant
" nuntios Dei, & paruipendebant sermones eius, illudebantque prophetis; donec as-
" cenderet furor Domini in populum eius, & esset nulla curatio. Igitur ea miseria-
" rum miserrima, durissimaque dies à Vate prædicta, non statim, sed Israëlitarum re-
" bus perditis & labefactatis, quò restitui non valerent, peruentura esse hoc dicendi tropo ostenditur: *Ecce dies veniunt*. Dies nunc plurali numero, sicut sæpe aliàs, annos significat, vt: Ecce dies vement dicit Dominus & confirmabo super domum Israël, & domũ Iuda testamentum nouum, &c. Lætati sumus pro diebus quibus nos humiliasti; Psal.
" annis quibus vidimus mala. [*Et mittam super terram famem.*] Intolerabile animantibus
" malum fames est; cuius depellendæ causa nihil non agi & perferri soleat: quibusda enim
" non animus solùm, & natiua feritas deponitur; sed libertatis propriæ, atque vitæ etiam pericula adeuntur. In hominibus verò tanto grauior is sensus existit, quanto defectus & inopiæ cogitatio, quæ fame augetur, maior in his quàm in bruto est. Vnde & grauio- 2. Reg.
ra facinora ad depellendam famem ab hominibus, quàm animantibus alijs admittun- Ioseph. de bel. Iuda.
" tur: neque enim in alienum modò genus, sed in suum, in sua etiam viscera, in proprios natos sæuitũ aliquando fuisse, sacræ atq. prophanæ nobis historiæ tradiderũt. Tanto verò grauiorem famẽ perpessuros homines, tanto maiori damno ac molestia afficiendos esse consentaneũ est, quãto ea quæ ab his desiderabitur res, excellẽtioris naturæ ac præstantis magis fuerit virtutis. at verò diuinũ verbum verus animorum pastus, corporis cibos & alimenta tantum superat; quantum salutaria, diuina, æterna corruptibilibus fluxis & caducis præexcellunt, sicut & ipsius verissimi bonorum omnium auctoris, atque sapientissimi æstimatoris iudicio edocti sumus. Operamini, inquit, non cibum qui perit, sed qui permanet in vitam æternam. Igitur ex diuini iudicij seuera & iustissima sententia, huius maximæ & vtilissimæ rei fame atque siti premendos homines, qui vitiosa offensione atque fastidio alienati aliquando fuissent, Vates noster obnuntiat: [*Non famem* Gal. de natur.
panis neque sitim aquæ, sed audiendi verbum Domini.] Grauissimam esse famis affectionem facul. lib. 3.
docuimus, sed sitim multo impotentiorem, & toleratu difficiliorem esse, tum ipsius, vnde fit, causæ consideratio, tum experimentum arguit: Ipsa enim cùm frigido & humido reprimatur, ignea est; atque ob id efficacior, celeriorque censenda videtur. Vnde & animalia quæ huiusmodi affecta fuerint, vehementius etiam, importuniusque vrgentur, atque ad restinguendum procurrunt. Sicut cerua desiderat ad fontes aqua- Psal.41.
" tum, sitiuit anima mea ad te Deus, canebat Psaltes. Quæ verò fame premuntur non
" tam procurrere, quàm discurrere conspicimus: quoniam sitis nõ nisi certis quibusdam in locis, nẽpe in fontibus & fluuiis; famis verò leuandæ copiam pluribus in locis dari pos- Psal.58.
" sit se putant, sicut scriptum est: Conuertentur ad vesperam, & famem patientur vt canes;
" dispergentur ad manducandum, & circuibunt ciuitatem. Quòd si vtraque affectio si-
" mul premat, tum verò omnia tẽtari, tum loca omnia procurri, tũ discurri videas. Quam-
" obrem quæ vehementissimè atque auxiè nimis desideratur & expetuntur, sitis & famis verbis dici aptissime solent, vt: Beati qui esuriunt & sitiũt iustitiam. Hanc autẽ solicitudinem ex tantæ rei desiderio natam, cùm maximo negotio, frustra tamen habendam esse ostendit Propheta: obduratis namq. & excæcatis, quandiu diuinæ gratiæ inopia iustissimẽ pressi, extremum miseriæ gradum tenebũt, in multa & assidua veri inquisitione nulla inueniendi copia futura est. hoc est quod ait: [*Et commouebuntur à mari vsque ad mare, ab Aquilone ad Orientem circuibunt: quærentes verbũ Domini, & non inuenient.*] Diuinã & veram doctrinã fastidientes, aut negligentes auersantesque hac iustissima pœna afficiuntur, vt magno postea atque assiduo labore quæsitam (quæ facilis antea, vltroque fuerat oblata) nullam tamen inuenire possent, sicut scriptum est: Habenti dabitur, & ei qui non habet, etiam id quod habere videtur, auferetur ab eo. Illa verò commotio, *à mari vsque ad mare, &c.* ingentem curam, & ardens studium, operosissimumque negotium significat; idque, variis modis, tum frequenti disputatione & controuersia incunda, tum scribendis libris, tum publicis concionibus, tum etiam traditionibus & peregrinationibus susceptum; ex quo tamen maximo labore nulli veri percipiantur fructus: vt dici " 2. Timo. 5
metitò de huiusmodi studiosis possit, semper addiscentes, & nunquã ad scientiã veritatis
peruenientes. *A mari vsque ad mare.* In toto terrarum gentiumq. omnium orbe, hanc diui-
" ni verbi penuriam, atque hoc maximum desiderium futurum prædicit, quod tamen

Universidad de Deusto
Biblioteca

nullibi ſatis expleri poſſit, obſcuratis mentibus, ita vt pro vera & ſimplici doctrina turbulentiſſimæ interpretationum & humanarum cogitationũ aquæ bibantur. Atqui ex hoc fonte hæreſes omnes, ac pugnantia inter ſe conſilia, atque ſtudia, & publica non ſolùm de religione, ſed de cæteris etiam rebus diſſidia fluunt; cùm non omnibus eadem de diuinis myſterijs & verbis conſenſio ſit. Vt contrà, ſumma pax & concordia ex eodem ſ
Rom.15. de ſacris rebus vero ac certo ſenſu iudicioque gignitur, ſicut ſcriptum eſt: Deus autem
„ patientiæ & ſolatij det vobis id ipſum ſapere in alterutrum ſecundùm Ieſum Chriſtum,
„ vt vnanimes vno ore honorificetis Deum, & patrem Domini noſtri Ieſu Chriſti. At verò
„ totius terrarum orbis quatuor conſtitutis terminis ipſam habitabilem terram maritimis
& mediterraneis partibus definiuit: namq. Oriente, & Septentrione, & duobus Occi-
ani partibus, Meridiana & Occidua, omnis terra continetur. Cùm autem toto terrarum orbe tanta diuini verbi penuria laborandum eſſet, præcipuè verò Iſraëlitarum & Iudæorum gens, in eo ſe inquirendi veri labore fractura erat: quæ quamobrem id pateretur, ſuis impietatibus & ſuperſtitionibus maximè fuerat commerita: cuius gentis non ſolùm ſeniores & maturioris ætatis homines, ſed iuuenes etiam ipſi & puellæ, quibus maior ſ voluptatis & formæ, quam ſcientiæ & ſapientiæ cura eſſe conſueuit, ex longo ac diuturno diuini verbi deſiderio, ex aſſiduo & irrito ſtudio animi atque vitium defectione afficientur. hoc eſt quod dicit:

In die illa deficient virgines pulchræ, & adoleſcentes in ſiti.

DIEM illam, hoc eſt totum id tempus indicat; cũ in magna doctrinarum & opinio-
num atque ſententiarum varietate nihil aut parum admodum certi, definitique ſit, in
quo ſine vlla dubitatione atque hæſitatione conquieſcere animus diſcentis, & ijs quæ ex
veri cognitione capiuntur voluptatibus maximis perfundi poſſit. de quibus ſcriptũ eſt:
Pſal.118. Quàm dulcia faucibus meis eloquia tua, ſuper mel ori meo. Id autem interea bibatur,
quòd aut erroris amaritudine mixtum, aut ſordidis, vanis, & futilibus commentitijſque ſ
„ ſententijs, & inutilibus quæſtionibus turbatum, confuſumque ſit, & quòd laſſos atque
defatigatos quærẽdo homines affligat & perdat magis, quàm erigat & recreet. Hic adeò
exitus eorum eſt, qui diuinam & ſimplicem veritatẽ auerſati, vanitate, aut adulatione,
aut ſuperſtitione, aut alia falſa ratione commutauêre, ſicut ſcriptum eſt: Cui dixit, hæc
Iſai.28. eſt requies mea, refocite laſſum, & hoc eſt meum refrigerium, & noluerunt audire. Et ſ
„ erit eis verbum Domini, manda remanda, &c. Et quoniam hæc denuntiationis pars ad
Iſraëlitas & Iudæos pertinebat, quorum animi magis prauitatis erroribus capti erant,
propterea quòd contaminata ſuperſtitione eſſent imbuti, explicandi atq. notandi cauſa
illud eſt ſubiunctum: ſ

Qui iurant in delicto Samariæ, & dicunt: viuit Deus tuus Dan, & viuit via Berſabeæ.

SVPERSTITIONIS & vanorum Deorum ſtudium iurandi rationibus & verbis ſi-
gnificat Vates: namque religionis obſeruantiam atque ſanctitatem ſeria iuſiuradi ratio
propria quadam & certa cognatione attingit. Neque enim quis id quod vile ac negli-ſ
gendum, ſed quæ ſancta, cariſſima, & rebus omnibus ſibi præponenda iudicantur, in-
Heb.6. reiurando appellat; cùm purè legitimeque iurare cogitauit. Homines, inquit Paulus,
„ per maiorem ſui iurant; & omnis controuerſiæ eorum finis ad confirmationem eſt iura-
„ mentum, &c. Igitur quæ apud Bethel & Dan templa ab Iſraëlitis dedicata fuerant, cum
Hoſſeæ. ſuis aureis ſimulachris adeo ſancta, adeo diuina Iudæis etiam credebantur, vt iuraiu-ad
randi quoque religione ac metu colerentur: neque ipſa modò templa, ſed omnis quæ eò
duceret via, ſancta atque auguſta exiſtimaretur. Maximam autem eius loci maieſtatem
putari neceſſe eſt, ad quem ductæ directæque viæ vel initium ipſum non ſine magna re-
uerentia, & votorum iurandique obſeruantia appellatur. Cum verò aliæ alijs gentibus
pro varia linguæ & religionũ ratione iurandi formulæ, certaq. ſingulis verba ſint, illa He-ſo
1.Sam.14. braïs maximè ſolennis & ſtata erat, quę viuẽdi verbo pronũtiabatur, vt: Viuit Dominus,
1.Sam.17. & viuit anima tua ô rex. Viuit Dominus Deus Iſraël. Vt aũt locus hic explicari nobis aper-
tius & planius poſſit, quidnã Samariæ delictũ dicatur, prius eſt breuiter aperiendũ: atque
Hoſſeæ 4. de verbis ipſis delinquere & delictũ, iã ſæpe aliàs diximus: Hebraicè ASSAM, ſcelus ſi-
gnificare, quod aliorũ exemplo, opera, aut conſilio, aut dolo ab alijs imitãdo ſuſcipiatur.

Igitur

Igitur quo tempore ab Iſraëlitis regibus, qui Samariam incoluêre, auertẽdi à Ieroſolymis
populi cauſa, templa atque aræ apud Bethel conſecratæ ſunt, diuino nomine vſurpan-
do, pronuntiando atque appellando confirmata eſt res. namque & vituli ſimilachrum
in illa æde collocatum his verbis conſecratum eſt: Hi ſunt dij tui Iſraël qui eduxerunt 1.Reg.12.
ſ te de terra Ægypti: cuius etiam exempli alterum in Dan eſt conſecratum. ſed quoniam
auguſtiſſima ineffabilis illius diuini nominis, & ſanctiſſima apud Iſraëlitas mentio erat;
quòd is Deus eſſet, a quo è ſeruitute illa fuiſſent redempti, & eius vituli rationem, no- „
men, & numen nec re, nec loci maieſtate, & ſanctitate ab illo ADONAI aliena eſſe
doceri curatum eſt; & quod idem ille locus Iſraëli generis auctori, ob accepta ibidem di-
ſ uinitus beneficia & reſponſa ſacer fuiſſet, maiori religione atque auguſtiore ſanctitate,
quàm Ieroſolymæ, dignus eſſe prædicabatur. Quæ verò iuriſiurandi religione fir- Ioan.
manda erant; ijſdem quibus antea verbis comprehenſa ſunt: *Viuit Dominus. &c.* „
Ita ſane effectum eſt, vt nominibus & verbis retentis & conſeruatis, res ipſa omnino im-
mutata, verſuta, & fallaci nocendi ratione religionem totam pollueret, atque ani-
ſ mos non Iſraëlitarum modò, ſed & Iudæorum etiam à vero cultu ad impietatem ſu-
perſtitionemque traduceret. hoc tam callidè ab Iſraëlitarum regibus excogitatum
conſilium Hebraicè ASSAM; Latine in ſacris libris delinquere & delictum dicitur:
quam nos, quòd aliud proprius non ſuccurrerit verbum, ſceleris contagionẽ pro loci ra-
tione dicemus. Eam verò rẽ longius apud Hoſſeam ſumus perſequuti, cum illius loci ſen- Hoſſeæ 4.
ſ tentiam expone remus: Si fornicaris tu Iſraël, non delinquat ſaltem Iuda; & nolite ingre- „
di in Galgala, &: ne aſcenderitis in Bethauen; & ne iuraueritis, viuit Dominus. Huic au-
tem iurandi formulæ paulatim alia atque alia (vt ferè in quocunque hominum er-
rore fit) adiuncta eſt, quò diuina veri Dei maieſtate, ſacroſanctoque numine, cum
aliis etiam rebus contra ius atque fas communicata, religionis rationes omnes per-
ſ uerterentur. Ita non ſolùm viuit Dominus iurabatur; quam antiquam iuriſiurandi
formam ab Iſraëlitis retentam *Samariæ delictum* Vates noſter nominat: ſed etiam di-
cebatur, [*Viuit Deus tuus Dan*:] vt loci etiam ſanctitas huiuſmodi Apoſtrophe indica-
retur, & vitulo numen eſſe oſtenderetur: quem non Deum Iſraël illum antiquum,
ſed nouum, atque recenter apud Dan conſecratum prædicarent, quem locum, Deus
ſ ille terris magis omnibus vnum, vt Iupiter Olympum; Iuno Samium; Venus Cyprum;
Dagon Accaronem; Belus Babylonem, gratum ſibi eſſe oſtenderet, in tutelamque de-
legiſſet. Neque verò minus ſacrum, ſantumque illis iam iuſirandum erat, qui viam
publicam & ſtratam, quæ Dan ab omni Iſraëlis regione petentibus certiſſima & per-
ſ uulgata fuerat, iurando appellarent. Erant autem, Dan in altero Iſraëliticæ regionis
ſ ſine ad Septentrionem: Berſabeæ verò in altero ad Auſtrum ſita. atque vterque lo-
cus, quòd totam terram clauderet, illuſtri & frequenti mentione vſurpabatur. Et con-
uenirent, inquit, omnis Iſraël à Dan vſque ad Berſabeæ. Sed quæ hoc nomine cele-
bris olim fuerat via, ab altero ad alterum locum pertingens, poſtquam ſtatis ſolennibuſ-
ſ que ſuperſtitionis ceremonijs Dan conſecrata, vel potius polluta eſt, via illa magna vo-
ſ tentium, ſupplicantium, locumque viſentium aſſiduitate celebris euaſerat, nomenque
repererat illuſtriſſimum; vt apud nos via Gallicana dicta eſt, quæ ex Gallijs Compoſtel-
lam apud Callaicos ducit; quæ apoſtoli Iacobi ſepulchrum, & monumenta viſendi
cauſa non à Gallis modò, & Germanis, & Italis, ſed à noſtris etiam, magna hominum
ſ celebritate frequentatur: quamuis his miſerrimis temporibus, in quibus veræ pietatis
ſ & religionis cultura nimium refriguit, via Gallicana luget; eò quòd non ſit qui veniat
ad ſolennitatem: ſicut & huius etiam Vatis tempeſtate viæ Sion lugebant quod diſtra-
ctis in Dan & Bethel cultoribus minori multò quàm olim frequentia Hieroſolymitana
anniuerſaria ſacra colerentur. Hanc itaque vaniſſimæ ſuperſtitionis ſtudioſiſſimam gen
ſ tem diuini verbi penuria diu afficiendam, mulctandamque iuſtiſſimo Dei iudicio eſſe
ſ propheta ait: in qua ignoratione quandiu eſſent, neque miſeriam expuere grauiſſimam
neq. vllum perditis rebus modum aut remedium inuenire ſuo conſilio, & ſua induſtria
poterant. Atque ob eam rem ſubiungit:

Et cadent, & non reſurgent vltrà.

CADENT inquit; vt etiã Iſaias dixit: vt vadant & cadant retrorſum, & conterãtur, & „ Iſai.28.
illa-

Universidad de Deusto
Biblioteca

Poueib.29. illaqueentur & capiantur, sicut scriptum est : Cùm prophetia defecerit, dissipabitur
„ populus, & custodiens legẽ beatus est. Neq. verò integrum illis fore ait, ita iam protritas
„ res suas restituere, quas tunc retinere & etiam corrigere ante extremam ruinam non
nimis difficile esset, diuino dicto audientibus videlicet & pœnitentibus. nunc verò has
ærũnas perpessuros esse, quamdiu in summa rerũ diuinarũ ignoratione versabũtur: tam-
diu autem versaturos ait, quòad certa quadam gratia & misericordia Deus instaura-
tor. & redemptor salutaris reuocatos sanandos recipiat atque ob eam rem non ait: non
restituentur, sed, [*non resurgent vltra,*] sua virtute, studio & industria. Etenim Israëlis per-
ditio à seipso profecta est; salus autem à diuina misericordia est expectanda, sicut scripta
Esai.59. est: Veniet ex Sion qui eripiat & auertat impietatem à Iacob; & hoc illis à me testamen-
„ tum, cùm abstulero peccata eorum.

CAPVT IX.

VIDI *Dominum stantem super altare.*

ISRAELITARVM, quicunque in decem tribuum censum venerant, causa perorata atque iudicio iam pronuntiato; nunc in Iudæorum & Hierosolymitanorum genten, quã interim dũ alios accusãret, impietatis etiam insimulando appellauerat, sententiã sub ijcit quorum euersionem, ita vt inferenda erat, à se præuisam denuntiat. Namq. magna illius iacturæ quàm superius explicuimus, hoc est diuini verbi penuriæ communione eos eos etiam Israëlitis coniungendos; vtpote eiisdem sceleribus, & impietate obnoxios. Id verò prophetico spectro sibi visum esse dicit, quòd Deum super altare aureum in tem-
plo stantem viderit, atque iudicis & maximi principis munere & auctoritate vsum, iube-
re exterminatorem angelum, & ministrum quempiam (qui ei rei præsto sunt) signo
dato atq. opere inchoato, regionis, vrbis, & gentis inuadendæ atq. euertendæ potestate
hostibus permittere. Huiusmodi verò aliquid parari & adornari tũ nomine appellando,
tum ipso etiam habitu, situ, atq. loco notãdo significat namq. Domini appellatione au-
ctoritatem, ius summamq. agendi atque imperandi potestatem declarat; quòd is om-
nium rerum potestatem & ius habeat, sicut scriptum est: Quia dominus Deus vester, ipse
Deut.10. est Deus deorum, & Dominus dominantium, Deus magnus, potens & terribilis; qui
„ personam non accipit, nec munera. Idem etiam alio in loco totius terræ Dominus
„ appellatur. Hanc autem auctoritatem situ atque habitu ipso conseruatam se vidisse, si-
mul & consilij atque incœpti rationem intellexisse Vates ait: [*stantem super altare.*] Primũ
habitus ipse corporis instantem operi attenteque studentem arguit. Attentius & grauius
multo ea & iuberi, & agi, & ab alijs excipi solent, quæ à grauissimis personis statibus agen-
Hiere.1. da aut imperanda curantur. sic Deus Hieremiam vatem negotium munusque suscep-
„ prum exequi iubebat: Tu ergo accinge lumbos tuos, & erectus loquere ad eos omnia quæ
Iuuen.Sat.11 ego præcipio tibi. Sic etiam Satyricus: *Vox Domini fremit instantis, virgamque tenentis.*
Super altare verò stantem vidit: quòd superiore loco, atque eodem sacrosancto angustisi-
moque constitutum operi faciendo non tam adesse, quàm præesse intelligeret. Namq.
is gradus & locus principibus summis, & regibus præcipuè aptus est, ad quem Psalmes
filium suum Salomonem, vel potius Christum regem maximum futurum hortabatur:
Ascende, prosperè procede, & regna. vnde & Isaias eam sibi diuinæ maiestatis sedẽ visam
Psal.44. Isa.6. esse dicit: Vidi Dominum sedẽtem super solium excelsum & eleuatum. sed breuitatem
„ per omnia professi, aliis huius mysterij partibus non solùm pro rei maiestate, sed pro no-
stro etiam captu satisfacere modò non possumus; aliàs fortasse de his & plenius & me-
lius, Deo nobis propitio, disserturi. Hæc igitur auctoritas & maiestas hoc rei agendæ stu-
dium sibi visum esse: quid autem negotij & rei institueretur, quoniam imagine ipsa per-
spici non poterat, diuina est oratione declaratum.

Et dixit: percute cardinem, & commoueantur superliminaria.

QVÆ certissimè conficienda negotia & constanti voluntate suscepta sunt, certa quã-
dam actione, gestu & motu, quæ confectam penè rem declarare, & promittere possint, ab
auctore ipso repræsentari solent. Atque huiusmodi actio magnam gerendis rebus non
modò auctoritatem, sed fidem & certitudinem conciliare potest. cuiusmodi multa ex-
Iosu.8. empla & sacros & prophanos antiquorum libros legentibus occurrunt. Vt, quòd Iosue,
vt,

vt expugnaretur Hiericho, sublatam manu hastam vrbem versus tendere iussus sit: Iosu.8.
Idemque deuictorum & captorum à se regum ceruicibus pedem imponere milites
suos iusserit: qua re veluti diuino quodam præsagio cæteros omnes hostium reges pari vi- Iosu.10.
ctoriæ felicitate superandos fore confirmabat. De quo genere multa à nobis in Hosseæ Hosseæ 1.
Vatis expositionibus dicta; plura etiam proprio & iusto volumine (annuat tantùm
cælestis spiritus) dicenda sunt. Hanc modò rationem sequutus Deus, totius publi-
cæ Israëliticæ & Iudaicæ rei præcipitandæ vastationem Vati nostro significauit. nam-
que stans, atque operi instans, visus est ministrum quempiam suum vastatorem an-
gelum iubere, vt ianuæ templi superliminare vehementi concuteret ictu, quo per-
motæ antes etiam ipsæ quatefierent. Verùm vt res ipsa planius intelligi possit, ver-
borum rationem tum ex Hæbraica lingua, tum ex architecturæ arte petere oportue-
rit; quòd hæc latina versio difficiliorem paulo sententiam reddat: Locus hic sic Hæ-
braice est: [*Percute florarium, & commoueantur antæ.*] Ex architecturæ artis disciplina
tria præcipua portarum lapidea membra esse didicimus: duo à pauimento dextra, le-
uaque, ad perpendiculum erecta, singulis tantùm lapidibus constantia; & quod iis super-
incumbit: tertium, quibus tribus ianuæ cauitas & apertura definitur. Hæc & alia ædi-
ficiorum membra, aliis atque aliis nominibus in aliis linguis dicta, obscuriorem artis
tractationem iis, qui peritissimi non fuerint, efficiunt, & interpretationem etiam dif-
ficilem reddunt: vt nos (cùm de his artibus fusius, Deo volente, agemus) explicaturi ali-
quando sumus: nunc quibus nominibus hæc ab artificibus dicantur, breuiter exponen-
tes interpretationi explicandæ satisfaceremus. Duos illos lapides ad perpendiculum
constitutos, qui tertium transuersum sustinent, Græci *Parastadas*; Latini verò Antas
vocarunt: Itali nunc *Gambas*; Hispani *Iambas*; Germani verò *Thijleistain* dicunt: He-
braei autem *Zzaphim* nominant. Tertium porrò illum superincumbentem (si ianua
quadrangulæ figuræ sit) nostri & Itali, *Lintel*; Germani *Thijrschwell*: Græci *Hyperthy-*
ron: Latini limen (quod Neoterici superliminare) Hebræi verò *Mascuph* superius in-
terdum, nonnunquam etiam, vt in hoc loco *Capthor*, hoc est, pomarium dicunt. Quòd
vt superema & prominentissima eius lapidis pars, quam artifices cornicem dicere solent,
vt in Dorico ædificio, ouis quibusdam insculpta erat; atque ob eam rem ouolum dice-
batur: sic apud Hæbreos florum & pomorum sculpturis erat distincta; vnde ex acci-
denti ornamento nomen accepit. Igitur si limen ipsum superius graui aliquo & impe-
tuoso ictu tangatur, antas vehementer commoueri & concuti necesse est: quòd limi-
nis vtroque capite, velut brachijs quibusdam antæ immotæ contineantur; atque ex
ipsa architecturæ & ædificiorum naturæ cognitione obseruabimus fieri non posse, vt
limen diruatur, quin antæ priores corruant. Atque ex hac huius rei imagine Iu-
daeorum & Israëlitarum ruinam Vati præmonstratam esse cognoscimus. Namque vter-
que populus concordia & veræ religionis communione, olim vt ianuæ lapides si-
bi mutuo officio connexi continebantur: sed postquam discordia primum, deinde
impietate, ac postremò scelerum & flagitiorum omnium illuuie, vitium facere cœ-
perunt; tumdemum grauissimo & iustissimo ex diuina seueritate motu labefactati con-
ciderunt: ita tamen vt Israëlitæ, qui & numero & dignitate Iudæis inferiores, & mo-
tu ciuili discordiaeque studio priores fuerant, priores etiam corruerent: deinde verò
Iudæi sequerentur, quòd in illa prima clade, quæ per Assyrios reges allata vrisque
fuit, & in hac quam communiter alter atque alter populus perfert, sic vt scriptum est,
euenisse, historijs legendis accepimus. Quemadmodum autem totius templi & di-
uinæ domus, Israëliticus & Iudaicus populus ianua esset, nunc explicare non vacat:
sed diruendam esse portam templi satis fuerit intelligere. Eam autem rem sublimibus,
& visioni idoneis, atque solennibus verbis Deus ipse declarat: namque hoc dicen- Num.24.
di genus huius vaticiniorum partis est proprium; cuius generis illud inter alia illustre „
exemplum est: Dixit auditor sermonum Dei, qui visionem omnipotentis intuitus est, „
qui cadit, & sic aperiuntur oculi eius. Quàm pulchra tabernacula tua Iacob, & ten- “
toria tua Israël: vt vallis nemorosa, &c. Huius orationis instar, & illud quod in hoc “
loco subiungitur, obtinet.

Auaritia

Universidad de Deusto
Biblioteca

Auaritia enim in capite omnium; & nouissimum eorum in capite omnium; & nouissimum eorum in gladio interficiam.

HEBRAICE sic est. [*concisio eorum in capite omnium eorum.* Concisionis nomine Hebraicus sermo multa significat, quæ ad eandem omnia rationem referuntur. Imprimis autem id quod Græcis schisma, latinis dissidium dicitur. Et id etiam quod auaritia atque nimia quædam propriorum cõmodorum cupiditas est. Latinus interpres noster rem ipsam de qua sermo esset, expositoribus cogitandam explicandamque relinquens, alteram tantum ex Latinis vocibus arripuit: cùm vtramque simul significationem vnico verbo reddere Latinè non posset. Nos ergo explicationis causa concisionem vertimus, eaque voce Israëlitas significari interpretamur, qui communis illius dissidij, cuius causa omnis religionis & publicæ rei societas labefactata est, auctores primi fuerunt. Appellantur autem primitiuo nomine concisio, siue schisma, quòd hæc figura familiaris facis auctoribus sæpe, & nonnunquam etiam prophanis fit, vt à Paulo Iudæorum natio circuncisio, Gentium verò genus omne præputium, à Terentio scelus, & carcer quidam dicitur. à nostris Hispanis illa hominum factio quæ superioribus annis Carolo Quinto regnum ineunte, nouas res molita est, vulgato nomine communitas appellatur. Igitur concisione eorum in capite omnium Israëlitas primos omnium demolientes, euertendosque esse significat; ita vt qui duces malorum fuerint, priores etiam supplicium subeant. *in capite omnium eorum.* Duplicem sententiam hic tropus, præsenti etiam rei accommodatam indicat; & primos omnium Israëlitas esse abducendos, vt caput pro principio sumatur, vt: In capite libri scriptum est de me. Et omnes etiam tam Israëlitas quàm Iudæos illius dissidij & communis discordiæ, atq. priuatarum, publicarumque inimicitiarum pœnas daturas sceleri ipso non dissimiles, vt ab hoste captos & abducti, imò diducti & disiecti, alij aliò migrare, & à propriis familijs & necessarijs abiuncti, suis disiungi & separari cogantur. Id etiam significat schisma eorum in capite eorum, vt de homicida in lege scriptum est: Sanguis eius in capite illius: hoc est, quale fecerit, tale expectet. [*& nouissimum eorum in gladio interficiam.* Hebraicè, *& postremitatem eorum.* Iudæos significat & Israëlitas: nam qui capti ex his non fuerunt ferè omnes hostili gladio perière, ita vt nulli diuinam vltionem effugere potuerint: quicunque enim libertatis studio fuga sibi consulere instituerant, impediti comprehensique vitam & libertatem morte mutarunt; vt nemo communium pœnarum expers esset, qui impietatis & scelerum socius fuisset. hoc est quod subiungit:

Non erit fuga eis: fugient & non saluabitur qui fugerit ex eis.

NEMINEM fore ait, qui aut viribus, aut cursu, aut latebris periculum euadere possit, aut vitare quo minus aut hosti captus cedat, aut victus succumbat, aut occisus vulneratusue vitam atque salutem tradat; quippe cũ hæc omnia non humano, sed diuino iudicio agenda essent, quòd effugere, aut latere nullus homo omnino possit, sicut scriptum est: Quò ibo à spiritu tuo, & quò à facie tua fugiam? Si ascendero in cælum, tu illic es: si descendero in infernum, ades. Si sumpsero pennas meas diluculo, & habitauero in extremis maris; etenim illuc manus tua deducet me, & tenebit me mirabiliter dextra tua. Omnia autem euasionum, aut latibulorum & perfugiorum genera, quæ victis timidisque peti solent, complexus, precludenda sibi atque obstruenda, vana denique fore prædicit: nam vel antra & speluncæ, quanta inueniri possint altitudine subeuntur; vel montes editissimi & auij prærupti & densissimi ascenduntur, de quibus scriptum est: Montes excelsi refugium ceruis. Erant autem huiusmodi montes in Israël, & in circuitu Hierusalem, vt Psaltes cecinit: aut in munita opere & natura loca cõfugiunt, qualis Carmelus mons turres habuit, aut traiecto mari insulæ, atque transmarinæ regiones petuntur quò hostis difficultate, & maris, & viarum odio affectus persequi negligat. Hæc omnia autem periculorum perfugia atque latibula multo labore, multo metu & sumptu etiam, atque suarum rerum iactura empta, nihil illis tandem profutura esse prædicit: nam si infinita penè altitudine speluncas subierint:

Psal. 132.

Psal. 101.

Et si descenderint vsque ad infernum; inde manus mea educet eos. Et si æditissimos & densissimè vestitos montes occupauerint, *& ascenderint vsque in cælum, inde detraham eos.*

Neque verò vllis quantumuis difficillimis locis, operibus, molibus, ac munitionibus tuti diuisi ac muniti; contra diuinum consilium & virtutem esse poterunt.

Quanquam enim absconditi fuerint in vertice Carmeli, inde scrutans auferam eos.

Quibus neq. etiam insulas, quæ vndiq. exitus marinos habent, petentibus & obtinentibus in tuto esse licebit; eorum ipsorum ad quos perfugerint, incolarum insidiis & manu perituris; atque in ijsdem ipsis locis creata sibi pericula experturis.

Si celauerint se ab oculis meis in profundo maris, mandabo serpenti, & mordebit eos.

NVLLA enim mundi tam remota, retrusa atq. abdita in tenebris est pars, quò diuini consilij atque imperij vis non penetret. nulla, quæ diuini iudicij & voluntatis publicis ac priuatis ex omni naturæ genere ministris vacet. Id adeo verissimum certissimumque esse Ionas ingentis illius ceti ventre cõclusus probauit & docuit. Idcirco nemo putet se Dei oculos alicubi agendo, aut manus latendo, aut diligentiã effugiendo fallere posse; quandoquidem terra marique conquisitus, tardiores fortasse, grauiores tamen sceleris, impietatis & temeritatis pœnas tandem ferens, illustriori prouidentiæ exemplo futurus est. Igitur nullam victis & timidis in fuga, aut latebra salutis spem fore prædicit; sed neque in humana prudentia, aut consilio aliquam libertatis aut restituendæ rei meliorem rationem experiundam esse ait: Etenim nullam rem ex consilij aut animi sententia successuram confirmat. namque illud maximè apud homines receptũ esse solet & peruulgatum, rebus afflictis, quod minus est miserum, eligendum esse. vnde consultissimum esse quidam existimarunt in grauissimis tempestatibus tẽpori cedere, & vitam conseruare libertate amissa & perdita; etenim viuentibus aliqua de restitutione spes est, mortuis verò nulla. Fuere quidem aliquando quibus hæc tentata ratio successerit: nam aut temporum rerumq. vicissitudine, quæ omnia variare ac mutare putantur; aut gratia apud dominos inita; aut pretio, & redemptione; aut fuga, dolo, arte, alióue modo pristina libertas & dignitas fuerit restituta. qua de re illustres sententiæ ac prouerbia in omni lingua decantata & obseruata sunt, vt illud in Hispano sermone celeberrimum: *años y vida componen villa.* Sed nullum huiusmodi consilium illis profuturũ esse Deus prædicit, quos ipse certis scelerum suorum pœnis destinauerit: namq. his ademptam semel libertatem nunquam fore restituẽdam; sed vitę in durissima seruiture productæ calamitosum etiam & ignobilissimum exitum futurum, quoad tandem ei genti Deus vltro misertus, veram animorum libertatem & dignitatem afferat; interim tamẽ miserè inter hostes, atque inuisas sibi infestasque nationes perituris. Hoc est quod ait:

Et si abierint in captiuitatem coram hostibus suis, ibi mandabo gladio, & occidet eos.

MODVS ipse dicendi deliberatum consilium & electionem cum meliorum rerum spe indicat. Gladiũ aut afflictionẽ, vitæq. durissimę & calamitosissimę genus omne interpretamur, quo consumpti in eadẽ seruitute, præter spem atq. animi sententiam diem claudant, ita vt assiduo miseriarum sensu & vsu exercati, diuinæ prouidentiæ, quæ in sceleribus vindicandis spectari etiam solet, perpetuo argumento exemploq. sint.

Et ponam oculos meos super eos in malum, & non in bonum.

OCVLI Dei rerum omnium cognitionem, prospicientiamq. significant; quam prouidentiam Latini vocant. Hæc in humanis rebus duplici potissimum modo spectatur, piorum hominum felicitate, ac prosperitate, & secundis rebus, & præcipuè improborum vlciscendis sceleribus, sicut scriptũ est: Oculi Domini super iustos, & aures eius in preces eorum. Igitur perpetuo miseriarum, ærumnarum & calamitatum timore illorum res fluentes, diuinam prouidentiam, vt in maleficiis puniendis spectatur, probatum iri

Universidad de Deusto
Biblioteca

confirmat. [*In malum & non in bonum* ait.] In hunc adeo locum, quemadmodum à Vate nostro prædictum fuit, Israëlitarum & Iudæorum res peruenisse; quem etiam nunc teneant, hemini qui eas quæ de illis sunt, historias legerit, vel præsentes rationes cognouerit, obscurum esse potest. Ita certè iudicij sui seueritatem horum exemplo omnibus hominibus testatam esse Deus voluit, vt nos alieno malo saperemus: propter quos omnia hæc scripta sunt, in quos seculorum fines, vt Apostolus ait, deuenerunt. Atque illud quidem ad hunc locũ pertinet, quòd multi ex Iudæis Babylonicæ captiuitatis odio, & bellimetu in Aegyptum transfugere, ibi potius seruitutem seruire eligentes, quã apud Assyrios: quibus tamen cùm certa, & diuina, destinataq. sententia addicti, & quasi consecrati essent, tandem non eripi potuerunt: nam quorum seruitutẽ metuentes effugisse, aliaq. seruitute mutasse putauerant, eorundẽ gladium & sæuitiam subiere; & huius Vatis atq. Ieremiæ etiam, quem eam rem dissuadentem, consiliumque improbantem audire neglexerant, orationem & prædictionem verissimã esse, exitu ipso, hoc est, suo magno malo, probauere. Ita qui Deum sibi prospecturum aliquãdo fore contra diuini consilij sententiam sperabant, prospicientem quidem, at nõ in bonum, sed in malum experti sunt. Neque enim descendentium in Aegyptum aut exilij, aut præsidij, & perfugij causa, eam rationem quam olim dum in Aegypto ageret, habiturus est Deus; tunc vidit Dominus
Exod. « afflictionem populi sui, & recordatus est eorum, vt in sacris libris est: sed aliam longè viã
« est initurus, vt illis consilium suum diuinum, quod falli, aut frangi, aut mutari posse putabatur, firmum fixumque semper fore in eos omnes qui conari contra fluuerint, ostendat, sicut prædictum illis à Ieremia est: Hæc dicit Dominus exercituum Deus
Ierem. 42. « Israël. Si posueritis faciem vestram vt ingrediamini Aegyptum, & intraueritis vt ibi habitetis, gladius quem vos formidatis, ibi comprehendet vos in terra Aegypti. Ita adeo Deus ponet oculos suos in eos in malum, & non in bonum, vt perpetuò malorum sensu Deum infensum agnoscant. neque verò hanc rem alienam à diuinis rationibus putari debere ait; quando diuinam prouidẽtiam in vtroq. genere versari res ipsa & quotidiana exemplum doceat, vt orbis partibus, sic etiam orbis partium habitatoribus interdum prosperitas & incrementa; interdum verò, cùm res, ratioque exigit, detrimenta & vastatio afferantur. Id autem quo minus efficiat (cùm vt fiat certi ac magni consilij fuerit) nulla vi impediri Deus potest: quippe qui rerum omnium, & mundi ipsius vno omnia ambitu continentis auctor, & summus moderator sit. Atq. ita sæpe vsu venire videmus, vt eandem terram, quam aliàs in hominum gratiam tanta benignitate prosequitur, tanto tamque pulchro plantarum & florum vestitu ornat, tanta frugum & fructuum vbertate, & omnium rerum affluentibus copiis ditat, (sicut scriptũ est: Germinet terra herbam virentem, & lignum pomiferum, &c. & producat terra animam viuentem in genere suo, &c.) eandem, inquam, motu concutiat, fulminis ictu incendat, & aliis atque aliis modis in hominum perniciem & pœnam, inhabitabilem atque incultam reddat, sicut
Genes. 1. «
Psalm. 106. « scriptum est: Posuit flumina in desertum, & exitus aquarum in sitim; terram fructiferam in salsuginem, à malitia habitantium in ea. Id adeo illi infinita, tum sapientia, tum virtute pollenti liberum integrumq. omnino est. huius sententiæ est id quod subiungitur:

Dominus Deus exercituum, qui tangit terram & tabescit, & lugebunt omnes habitantes in ea.

EXERCITVVM nomen appellatum, diuinam virtutem & potestatẽ ad quãcunq. rem gerendam indicare, iam sæpe aliàs diximus: Dominationes verò, aut Domini vocẽ, ad vim auctoritatemque pertinere. Igitur qua ratione diuina prouidentia & virtus in ipsis mundi & terræ partibus, nunc benignitate, nunc etiam calamitate afficiendis spectatur; sic in terræ habitantium hominum rebus tum prosperè augendis, tum etiam vbi opus sit, funditus euertendis, eandem spectari posse consequitur: namque & eam terram contabuisse, sterilemque esse relictam, & habitantes in ea è summa vita iucunditate in maximam & luctuosissimam extremamque vastationem deuenisse accepimus. Hoc autem & altero etiam exemplo amplificatur. Nili amnis quem intercedum intumescere, & magna atque altissima exuberatione inundare, & rursus residere, atque intra suum sese alueum continere facit, vt & hominum res magno nonnun-

nonnunquam impetu conuelli & labefactari; nonnunquam placido & secundo cursu fluere posse (prout diuini iudicij consilio & sententia decretum fuerit) ostendatur. Hoc est quod addit:

Et ascendit sicut riuus omnis, & defluet sicut fluuius Aegypti.

VNVM idemque nomen in vtroque loco est. *Riuus & fluuius Aegypti*, TOR Hebraicè, quem Nilum proprie esse in superioribus docuimus: sed vbi nos *defluet* legimus, in exemplari est *absorbetur*: quod verbum fluuij est proprium. Qui postquam iam altius exuberauerit, natiuo rursus recipit se leuior alueo. Igitur diuina virtus, & illa maxima tot tantorumque exercituum vis, in ijs qui diuinæ misericordiæ consilio, aut ob impietatem, aut ob scelera deesse volũt, otiosa non est. [*Et ascendet sicut riuus omnis*, Hebraicè, *Omnis ea*:] Terram Israëlis significat; & metonymice eos qui eam regionem incolerẽt. Verùm enimuero cùm hominum insipientia & stultitia hanc Israëliticarum rerum euersionem perperam interpretari, & ad Dei potius inconstantiam, quàm ad humanam culpam nõ vereatur forsitan referre, ostendit Vates nullam vnquam magnorum consiliorum mutationem Deo adscribi posse, sed culpam in hominibus residere. Quamobrem bonis & felicibus initiis eorum res orsæ, contrarios interdum exitus habeant: quòd nimirum eas rationes atque artes quibus felicitatis suæ certum, perpetuum, constantemque cursum tenere potuissent, repudiare potius quàm persequi voluerint. atque ita fit, vt Deus nunquam sibi non constet, nunquam hominibus desit: homines verò per summam inconstantiam diuino de se consilio, atque sibi ipsis sæpissime desint. Neque verò quòd Deus ad beneficentiam vltro propensus semper sit, impediri potest, quo minus etiam pœnam & supplicium de sceleratis sumat: etenim id rerum omnium moderatori liberum est, vt & iudicandi seuere, & benefaciendi potestatem voluntatique retineat. Quamobrẽ idem Deus supplicium & pœnas ab impiis & sceleratis Israëlitis repetens, eandem erga Israelem ornandum, atque omnium rerum cumulo augendum, voluntatem retinere potest. Propterea enim Dominus, omniumque moderator est, vt & suæ voluntati atq. consilio non deesse, & officio etiam abundè satisfacere posse intelligatur. Igitur cùm maiestatem illam suam, decus & splendorem maximum serena cæli facie & temperatura præcipue spectanda præbere opus est (cuius rei causa cælum ipsum conditum est, vt: Cælum cæli Domino Vates canebat) tunc puro lumine omnis hæc superiorum corporum machina interdiu, & vnumquodq. stellarum corpus noctu fulgens, magnifica & admirabili ostentatione diuinarum laudum præconia, & præclara testimonia confirmant, sicut scriptum est: Domine Deus meus magnificatus es vehemẽter, confessionem & decorem induisti, amictus lumine sicut vestimento. Cùm verò iustitiæ seueritatisque in eos qui contra ius fasque commiserint, exempla grauissima edi, res ratioque postulat, tum verò & nubibus cælũ obducere, & terrã ventis quatere, atq. aquis obruere; hisque rebus se Dominum summa libertate, auctoritate, atque virtute pollentem testari solet, vt scriptum est: Vox Domini concutientis desertum: & commouebit Dominus desertum Cades. Vox Domini præparantis ceruos, & reuelabit condensa, & in templo eius omnes dicent gloriam. Dominus diluuium inhabitare facit: & sedebit Dominus rex in æternum. Hi versus eius quem diximus sensus rationem sequuntur; eandemque etiam sententiam subiecta oratio explicat.

Psalm. 103. « «
Psalm. 28. « «

Quæ ædificat in cælo ascensionem suam, & fasciculum suum super terram fundauit.

PRONOMEN (*suam*) & ad Deum ipsum, & ad Israëlem nulla sententiæ pugnantia referri potest: namque vt suam ipsius amplitudinem in cælis (quæ eadem vbiq. est) præcipue Deus collocauit; sic etiam Israëlis dignitatem summum splendoris gradum præcunctis filiis Adam compleri voluit; idq. indito nomine, virtutem diuinam illi adscribens, declarauit. Atque vt hominum omnium generi, concordia, pace, iustitia, & fide mutua inter se vrenti, terram tot bonis, tot diuitiis, tanta rerum varietate atque vbertate refertam, tanta pulchritudine distinctam & ornatam in vsum cedere decreuit sic & celeberrimam illam omnium terræ orbis partium Palæstinam, Israëlis posteritati, eadem religionis, virtutis & fidei concordia, quasi fasciculo quodam inter se

Universidad de Deusto
Biblioteca

Deuter.32. coniunctæ fuissent, propriam fore statuit, sicut scriptum est: Quando diuidebat Domi-
" nus gentes, quando separabat filios Adam; constituit terminos populorum, iuxta nu-
" merum filiorum Israël: pars autem Domini populus eius, &c. Existunt autem persæpe
tempora, quibus Deum, qui sese dignitate & gloria præstantissimum, maiestate sua ad-
mirandum, qui benignum atque misericordem erga homines præbuerit, rursum seue-
rum se iudicem, liberrimum atque potẽtissimum rerum omnium Dominum prębere,
suasque leges & iura, quibus illa alia & sibi, & hominibus conseruare decreuerat, vindi-
care oporteat. Neque verò id tum agitur, vt contra suum illud antiquum & præclarum
consilium decernatur aliquid noui, (quoniam immutabilis, constantisque omnino sen-
tentiæ diuina sua natura est) sed nequid noui, & præter antiquum consiliũ decerni vide-
ri aut putari possit; & vt consultis ac legibus suis defendendis eadem sibi semper condi-
tio maneat, qua transactum olim cum hominibus fuerit; ita verò trãsactum erat, vt nul-
la antiqua diuinorum beneficiorum possessione, nullo diuturno vsu, nullis verbis, nul-
lis promissionibus, quicquam diuinæ dominationi, dignitati, atque auctoritati derogari
posset: sed tam diu ipse in beneficio hominibus collocando perseueraret, quàm diu ipsi
in fide atque pietate sancte & purè colenda manerent: alioqui verum rerum omnium
dominum, & liberrimum rectorem atque seuerum iudicem, suarumque rerum affec-
torem experturi; cuius diuino beneficio fuissent abusi. Id quod communi diluuio rerum
inducto semel, & priuatis terrarũ inundationibus, aliisque euersionibus, & rerum publi-
carum calamitatibus allatis sæpe etiam testatus est. hoc est quod ait:

Qui vocat aquas maris, & effundit eas super faciem terræ, Dominus nomen eius.

DILVVIVM & nubium densitate in pluuiam coacta, & marinarum aquarum
" eruptionibus fieri, sacra nos docet philosophia. Rupti sunt omnes fontes abyssi magnæ,
" & cataractæ cæli apertæ sunt, inquit Moses. Hæc verò Dei consilio, auctoritateque acci-
dere Vates noster ait: namque nomen pro officio vsurpari in sacris literis persæpe vide-
Psal.118. mus, vt: Qui enumerat multitudinem stellarum; & omnibus eis nomina vocat. Ap-
Gen.7. pellatur autem hoc in loco nomen illud ineffabile, Græcis Tetragrammaton dictum:
quod præter alias innumeras rationes misericordiam, & naturæ constantiam significa-
re aliàs diximus. Hoc nomen etiam inducto in terras diluuio, & turbatis mundi rebus,
non mutari, aut minui, sed conseruari & defendi, Vates confirmat. namque idem qui
humanarum rerum statum, publica orbi allata salute, restitutum aliquando atque etiam
auctum iri promiserat; idem ipse Dominus, primos hominum parentes à deliciarum
Genes.2. hortis, in quibus vitæ arbor erat, relegauit, & longè abesse iussit: atque in vtraque nar-
randa re diuinum illud nomen appellatur, quod ad verborum proprietatem, sententiæ-
que rationẽ attinet. Vox illa [*ascensionem*, Hebraicè est *gradus*] numero multitudinis: vt
diuinæ maiestatis miro ordine distinctam regiam in cælis esse ostenderet. Hoc in loco
multa & acutè sanè ab aliis interpretibus ex Philosophiæ & Astronomiæ disciplina tra-
ctari, maximè autem ab Hebræis, non ignoramus: sed nos eam potissimum rationem
sequuti, quæ cum re ipsa, de qua sermo est, conuenire videatur. reliqua cõsultò præter-
mittimus, commodè in locis suis, & propriis tractationibus accuratius differenda. Su-
perest vt hunc locum quemadmodum Chaldaicè legatur exponamus. [*Et Dominus Deus*
exercituum qui increpat terram, & turbat eam, & vastantur omnes habitantes in ea; et abducet super ab
eam regem cum exercitu suo qui plurimus est, vt aquæ fluuij, & obtegit eam omnem, & absorbetur vt
fluuius Aegypti. Qui ponit in fortitudine altitudinis maiestatem gloriæ suæ, & cõgregationem suam su-
per terram colligat. Qui dicit cœtui exercituum plurimorum vt aquæ fluuij, & dispergit eos super fa-
cies terræ. Dominus nomen eius.] Atque hactenus tertij vaticinij commentationem sumus
persecuti; nunc deinceps quartum atque vltimum explicandum aggrediamur, eodem
diuino spiritu auctore, cui vni quicquid à nobis rectè dictum sit, acceptum referimus.

VATI-

VATICINII QVARTI ARGVMENTVM.

QVARTVM vaticinium difficiliorem sententiarum consequentiam habere videtur, quòd nõ sim-
plici, sed multiplici argumento constet, ex qua re effectũ est vt tam ex nostris, quàm ex Hebræis,
Chaldæis, et Græcis expositoribus alij in alias cogitationes distracti sint, quas enumerare & referre, neq.
consentaneum consilio, institutoq. nostro, neq. ipsi etiã cognoscendæ rei necessariũ esse duximus; satis officio
nostro facturi, si ei vni insisteremus viæ, quæ maximè cum orationis connexione, & rerum inter se con-
sequutione conuenire visa est. Igitur totius quæ in hoc vaticinio tractatur causæ caput, & rerum omniũ
summa huiusmodi est: Principio filios Israëlis omnes, vniuersamque Iacobi familiam, sibi in seruitutem
adiudicat Deus, vt ære suo emptos quosque magna manu & virtute solutis ergastulis ex Aegypto
educerat: partim verò vernas eadem cum parentibus conditione generatos. Eosdem verò ob eam rem
maximo iure sibi præter alias omnes orbis nationes deditissimos esse oportere; quòd propria quadam atq.
priuata cura susceptos, domestici atq. familiares effecti, cum magni & opulenti peculij vsu clemẽtissimæ
seruitutis conditione à parentibus accepta, qua posteri nati essent, viuere deberent; id quod nullis alijs to-
tius orbis gentibus contigerat, vt à durissima seruitute redemptis, in diuinam familiam receptis, egre-
gius quidam præ cæteris diuinæ in se tutelæ curæ, ac prouidentiæ, maximorumque beneficiorum,
vltra quàm dici posset, maximus & perpetuus esset vsus. Eam igitur sibi præ cunctis alijs in suam fa-
miliam, & in proprios seruos, tot tantisque impensis rebus adoptatam, quamuis maximis sceleribus
offenso, quamuis summæ impietatis flagitio, atque fidei proditione vehementer irritato, funditus tamen
perdere & delere aut à se in æternum abdicare, consilium non fuit; cùm aliæ nationes, ob paria aut etiam
minora scelera, euulsæ radicitus, suisque locis exensæ, nulla restitutionis spe fuerint. Verùm enimuero vt
nitia & peccata neque Deo vnquam placere, aut probari, aut penitus dissimulari, aut alicui impunè
elmutti quisquam existimare possit, illam in Israëlitarum causa sentẽtiam latam esse, vt captis, exulibus,
totoque orbe dispersis, patria, honoribus, lege, religionis splendore, atque omni vitæ ornamento & cultu,
dimæ deniq. familiæ, & domestico illo magnæ prouidentiæ vsu carendum sit atq. in eo miseriarũ &
molestiæ sensu tam diu manendum, quoad sceleratissimi & perditissimi quiq. ex illis, qui eiusdem scele-
raia culpæ, consilij, sententiæ & opinionis participes fuerint, extinguantur; reliquis verò qui residui ex
tanta clade fuerint, ignoscendi proposita venia, aditus ad diuinam gratiam aperiatur, & postliminio
redeuntibus, atque in familiam denuo tanquam adoptatis, non iam seruorum, vt antea, sed filiorum obti-
meatur ius, cœlesti etiam ciuitate diuino beneficio donatis, optimi maximiq. illius regis Dauid, Iesu Chri-
sti, inquam, Nazareni summum, felicissimum atq. æternum imperium omni offensionis, aut antiquæ reno-
mandæ miseriæ deposito metu, sanctissimè obseruetur. Hoc autem argumẽtum totius orationis explican-
dæ eodem duce persequemur

NVNQVID *non vt filij Aethyopum vos estis mihi filij Israël? ait Dominus.*

POSTQVAM Amosò interprete Dei aduersus Israëlitas actio facta & perorata, iu-
dicis etiam vltima pronuntiata sententia & tota demum causa iudicata atque damnata
est: postquã quantum homines suis consiliis, & studiis, atq. actionibus sibimet ipsis ma-
lorum parare atq. moliri soleant, satis est explicatum, rursus quantum beneficiorũ ha-
bere ab eodem Deo possent, nisi sese planè indignos præstare voluerint, ostenditur. qua
in re antiqua illa & propria Dei erga homines summis beneficiis ornandos voluntas ma-
ximè declaratur: qui neminem vellet perire, neq. humanis pœnis vnquã delectatur, sed
magis hominũ salute, & vera tum corporũ, tum animorũ felicitate, cuius auctor ipse est,
afficitur. Hactenus ergo quibus modis diuino consilio Israëlitæ deessent, ostensum est:
nunc verò quã sapientia Deus vtatur, vt consilio nunquã desistat suo, explicabitur. Qua
in re solenne illud suũ seruat, vt ne quem vatẽ, quãuis durissima & seuerissima aliàs man-
data perferentẽ, tamen sine consolatoriis promissionibus & lętissimis de hominũ salute,
ac reconciliatione, & de harum rerum procuratore Christo nuntiis dimittat. Ostendit
ergo nullã inferni, hominũ & Dei hostis, antiqui illius serpẽtis astutiam, nullam callidi-
tatem, nullam tantã versutiam esse posse, quæ diuinũ de Israëlitarum salute & dignita-
te consilium vel frangere, vel minuere valeat. Ipsos autem Israëlitas ad eius rei spem &
studium exhortatur, affirmans fieri non posse, vt quorum parentes in Dei familiam &
seruitutem tot tantisque sumptibus empti, & tanta vi abducti olim fuerint; & ipsi illo-
rum parentum posteri nascendi conditione & nexu, eiusdem Domini serui facti, vlla

Universidad de Deusto
Biblioteca

vi, aut iniuria, aut fraude in alienam poteſtatem ita redigãtur, vt nunquam ſibi, hoc eſt, vero ac iuſto Domino reſtituendi ſint. Principio autem ait Iſraëlitas omnes ſeruos ſui iuris, & ditionis, ac perpetuæ ſeruitutis legibus vltra omnes alias orbis nationes deiinctos: quippe quos ex miſerrima & duriſſima Ægyptiaca ſeruitute, in qua tam diu detenti fuerant, maximo aduerſus hoſtes ſuſcepto bello & exhauſto ereptos ſuique iuris factos eſſe conſtet, ſicut ſcriptum eſt: Dominus pugnabit pro vobis, & vos tacebitis. Et iterum: Ego, inquit, Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti de domo ſeruorum. Quæ verò iuſto & legitimo bello ex hoſtibus detrahuntur, aut auferuntur res, in victorjs ius, poteſtatem atque vſum cedunt. Ita adeo Iſraëlitæ ex Ægyptiis à Deo erepti, non ſeruitutis conditionem, ſed modum rationemque mutauere: ab impiis enim & crudeliſſimis dominis, ab iniquiſſimis ſeruiendi legibus, ad clementiſſimum Dominum, atque ad æquiſſimas & honeſtiſſimas leges, ad iucundioris vitæ vſum, ad maioris & elegantioris multo peculij ſpem & poſſeſſionem traducti ſunt. Cætera autem non meliori quàm Æthiopum filij (qui cum parentibus ſuis ſeruui ipſi perpetui, & ſeruituti nati ſunt) conditione erant. Filios autem Æthiopum iam inde à principio in ſeruos abduci, emi, atque vendi ſolitos eſſe, eorumq. ſeruitutem perpetuam pro dominorum arbitrio ſemper fuiſſe, omnibus hiſtoriis & poëtarum libris, ac perpetua vſque ad noſtram ætatem & conſuetudine compertum exploratumque eſt. namque ea conditione, atque eo fato Chami poſteritatem naſcituram, antiquus ille Noë ob proditum aduerſum ſe pietatis officium filio dira imprecatus, prædixerat: Maledictus, inquit, puer Chanaan, ſeruus ſeruorum erit fratribus ſuis. Hoc autem fatum & pœna Chami improbitati debita, non ad Chanaan ſolùm, qui Syrorum pater fuit, ſed ad cæteros fratres, quorum ipſe minimus natu erat, pertinuit: Vnde & Syrorum, & Aſſyriorum, & Armeniorum nomina ſæpe in ſeruorum rationibus atque appellationibus vſurpantur. Æthiopum porrò genus nunquam hanc conditionis rationem, ſicut neque atrum colorem hactenus mutauit: ex eo enim genere ſerui plurimi fiunt, eorumque ſoboles eadem cum parentibus conditione naſcitur; quin & ſeruitutis nota præter omnes mortales inuſti ſunt; nimirum colore ipſo, qui vel fugitiuos prodit & indicat, vel manumiſſos tamen extra propriam ciuitatem ſecuros agere non ſinit: ſeruitutis enim & fugæ ſuſpicionem, niſi vbi planè noti fuerint, declinare nequeunt. Quamobrem pro manifeſtis ſeruis id genus præter cæteras nationes habetur. Eiuſmodi ergo ſeruitutis manifeſtæ & perpetuæ iure Iſraëlitas Deus ſibi aſſerit, quod geſtarum à ſe rerum narratione confirmat, & duabus illuſtribus comparationibus amplificat, altera præteritorum, altera verò futurorum: oſtenditque nullam fuiſſe antèa nationem, nullam porrò futuram, quæ ſimili diuino beneficio affecta ſit, vt ex longa & dura captiuitate atque ſeruitute redempti, ad certam & liberam regionem, meliori quàm antea vitæ vſu, & ſeruitutis legibus & pactis clementiſſimis incolendã traducti fuerint, quemadmodum Iſraelitis diuino munere & miſericordia contigit. Ait enim:

Deut. 3. „ Exod. 20. „ Genes. 9. „

Nunquid non Iſraël aſcendere feci de terra Aegypti.

TRIBVS inter ſe collatis exemplis præcipua quadam ſeruitutis lege Iſraëlitas teneri confirmat: quòd cæteris qui vicini eorum regioni aut incolæ fuerant, ab hoſte abductis, & in perpetua captiuitate detentis, nullus vnquam ad reſtitutionem & libertatem patefactus, aut patefaciendus fuerit aditus. Illis verò ex longa & grauiſſima ſeruitute, quam ex quo gens eſſe cœperant, miſerè tolerauerant, redemptis alienaregio rebus omnibus quæ ad vitam bene beateque degendam oportunæ ſunt, referta occupanda ſit tradita; in qua illis Deo vindici & redemptori ſeruiendum perpetuò foret. Hanc verò rationem interrogatione vſus eloquitur, quæ manifeſtam habet responſionem, cuius magna ad probandum vis & efficientia eſt, hoc modo: Nunquid pari neglectu, & ſimili omnino ratione Iſraelitarum & Palæſtinorum, atque Syrorum res tractatæ ſunt, & tractabuntur? vt nulla ex his tribus gentibus meam erga ſe diligentiam, curam, & magis ardens ſtudium, quàm reliquæ, experta fuerint? Sed pari omnes captiuitate, pari etiam captiuitatis euentu vſas ſe eſſe affirmare poſſunt. id profectò non ita eſt: nam ſi maximè Palæſtinij Capthoræis, Syri Aſſyriis, Iſraëlitæ

ab Ægyptiis in ſeruitutem dati ſint; tamen Iſraëlitæ ſunt à me non captiuitate ſolùm liberati, ſed ergaſtulis etiam ſolutis educti, & magna atque potẽti manu ad hanc quam tenent regionem, pulſis antiquis cultoribus, deducti: Sic adeo illa oratio comparationis rationibus examinanda eſt; atque argumentatio hoc modo tractanda: Quicunque è duriſſima ſeruitute bello & prælijs commiſſis liberati, & ad victoris familiam traducti ſunt, ſeruitutis legibus victori tenentur. Ex tribus autem gentibus apud alias nationes captiuis, ſoli Iſraëlitæ duriſſimè omnium crudelibus dominis ſeruientes, validà Dei manu liberati & educti ſunt. Igitur Iſraëlitas ex tribus eiuſdem conditionis gentibus hoc beneficio affectos, præ reliquis hac lege ſingulariter teneri cõſequitur. Argumentatio perfecta & plena eſt: Propoſitio gentium iure eſt manifeſta. Aſſumptio autẽ aut ex hiſtoria petenda, aut ipſorum aduerſum quos agitur confeſſione patefaciendа eſt. Neque enim Iſraëlitæ dicere poſſunt ſe ex Ægypto; & Palæſtinos ex Capthor; & Syros ex Quir non fuiſſe eductos; ſit verum licet Palæſtinos & Syros perpetua captiuitate detineri, tamen verum non eſt, Iſraëlitas perpetua captiuitate eſſe detẽtos. Sic adeo hæc propoſitio tribus membris ex parte ſubiecti cõſtans, quamuis vno atque altero vera ſit, tertio tamen falſa eſt, ac proinde tota falſa, atque ad arguentis ſententiam confirmandam ſatis idonea eſt: namque hypotheticam propoſitionem copulatiuam vt verã totam ſtatuamus, omnibus veris partibus conſtare neceſſe eſt. Igitur hæc non eſt vera, Iſraëlitæ, Palæſtini, & Syri liberati non ſunt: namque Iſraëlitas liberatos fuiſſe conſtat, & diuinis prodigiis, & maximis ſignis; quibus res ipſa geſta in Aegypto, & per totam viam omnibus itineribus, quoad in Cananæorum regionem peruentum eſt omnino, confecta fuit. Illud igitur in complexionem infertur, quod initio vt probaretur fuerat propoſitum. Iſraëlitas Deo perpetuæ ſeruitutis legibus non ſecus atque Aethiopum filios propriis dominis teneri. Argumentatio autem Euthymemate potius, quàm integro ſyllogiſmo tractata eſt, in quo propoſitio tantùm, aſſumptioque poſitę ſunt, atque ex aſſumptione propoſitio ipſa in complexionem eſt illata. Maior autem propoſitio, quòd tum arguendo, tum probando manifeſta ſit, conſultò eſt prætermiſſa. Atque hoc argumentandi genus in veris orandis cauſis frequenter vſurpatur. Libuit autem in hac diſtribuenda argumentatione aliquantiſper commorari, quam ad ſententiam aperiendam probandamque rem ipſam apprimè conducere arbitrabamur. atque hactenus argumentatio ipſa diſtributa, & aſſumptionis illa pars quæ ad probandam cauſam pertinebat, vel vno Aegypti appellato nomine eſt confirmata: Quod notum omnibus exploratumque eſſet Iſraëlitas ab Aegypto eductos atque deductos fuiſſe. Nunc verò quemadmodum tantum à Deo beneficium nec Palæſtinis, nec Syris contigerit, expliceemus: qua in re Iſraëlitæ prę cæteris gentibus, quas huiuſmodi beneficio affectas non eſſe conſtat, ſeruitutis pactionibus, & religione ſempiterna obligati eſſe conuincentur. Eſt autem hæc propoſitio: non vt Palæſtinos ex Capthor, & Syros ex Quir, ſic Iſraëlitas ex Aegypto non fuiſſe eductos. Alterum verò exemplum ex pręteritarum; alterum autem ex futuratum rerum hiſtoria petitum, illud nimirum probat Iſraëlitas maiori in hac re beneficio affectos fuiſſe, quàm aut alia olim natio affecta fuerit, aut deinceps ſit afficienda. Quamobrem mirandum non eſſe quòd cum eis ſeruitutis iure agatur, cum aliis non item, ſicut ſcriptum eſt: Ego Dominus Deus veſter qui eduxi vos de terra Aegyptiorum, de ſeruitute eorum: & qui confregi cathenas ceruicum veſtrarum vt incederetis recti. Quòd ſi non audieritis me, & non feceritis omnia præcepta mea, &c. Palæſtini & Capthoræi qui in Chalduicis bibliis ſemper Caputhcaæ, & in noſtris Latinis Cappadoces dicuntur; quanquam ſedibus olim diſiuncti, ex Mizraim poſteritate, hoc eſt, ex Aegyptiorũ genere fuiſſe Moſes in ſumma illa orbis terrarũ deſcriptione teſtatur. At verò, inquit, Mizraim genuit Ludim, & Ananim, & Iaabim, & Nephthuim, & Phetruſim, & Chaſluim, de quib. egreſſi ſunt Philiſtim & Capthorim. Porrò Phiſthæi ſiue Palæſtini loca illa tenuerũt maritima, quæ inter Sidoniorũ & Cananæorũ fines media ſunt: quorũ metropolim Gazam fuiſſe ſæpè legimus, ſicut ſcriptũ eſt: Factiq. ſunt termini Canaan venientibus à Sidone Geraram vſque Gazam, donec ingrediaris Sodoimam & Gomorrhã Adãmam & Seboim vſque Luza. Ex Palæſtinorũ etiam genere Heuæi fuẽre, qui plurima eius regionis caſtella ad Gazam vſque pertinentes occupauerãt. horum autem loca à Cappadocibus, generis quidẽ cõmunione cõiunctis, ſed

Leuit. 26. „ Genes. 10. „

Universidad de Deusto
Biblioteca

ſtudiorum fortaſſe contentione aut inuidia, aliáue ſimultate diſſentientibus inuaſa, debellata atque occupata fuerunt, ipſiſque locorum habitatores Heuæi, partim extincti, partim à victoribus præſidia & colonias ſuæ gentis ibidem collocantibus abducti ita ſunt, vt nunquam poſtea in ſuas ſedes, vel propria virtute, vel Dei omnipotentis conſilio fuerint reſtituti. Hęc autem res ſic à Moſe narratur: Heuęos quoque, qui habitabant in caſtellis vſq. ad Gazam, Caphtorim expulerũt: qui egreſſi de Caphtor, deleuerunt eos, & habitauerunt pro illis. Hoc autem multo ante quam Iſraëlitæ ex Ægypto educerentur, accidiſſe, ex eadem hiſtoria conſtat: namque eodem fere tẽpore geſta narrantur, quo ab Ammonitis Zonzomæi, & ab Idumæis horrei victi pulſi, atque deleti fuerunt. Ita exemplum hoc ex præteritis rebus; illud vero alterum ex futuris repetitum eſt: At cùm nihil in toto terrarum orbe ſit quod diuinæ prouidentiæ leges & rationes fugiat, futurũ eſſe ait Amos vt Syris, quos ab Aſſyriis ſuperandos, atque captiuos ducendos antè prędixerat, nunquam amplius ex ea ſeruitute, quam apud Quinãm Aſſyriorum regionem toleraturi erant, liberatis; ad ſuas antiquas ſedes eſſet remigrandum. Hanc autem Syrorum captiuitatem & migrationem, à Vate noſtro primo huius libri capite denuntiatam, euentuque ipſo confirmatã fuiſſe, iam abũde ſuo docuimus loco. Verùm enimuero ne aliqua non modò probabilis, aut veriſimilis; ſed neque ficta, & humano ingenio ad ſubterfugiendum iudicium, atque ad argumentationem infirmandam excogitata Iſraëlitis ſupereſſet ratio, diuinæ & catholicæ ſententiæ auctoritate occurrit Amos, oſtenditque nihil in rebus humanis accidere poſſe, quod diuinæ prouidentiæ conſilia, & fixa decreta fugere, frangere, vel irritare valeat. Perſæpe enim quorundam hominum peruerſum ingenium, & à diuinæ religionis, & veræ ſapientiæ rationibus, ſtudio, vel negligentia, vel errore deuium, multarum rerum euentus & exitus, à veris & certis cauſis, ad obſcuras, incertas, & commentitias fabulas, & ad ſtultas, & interdum impias ſententias traducit. Atque hoc modo maximarum rerum publicarum, & imperiorum mutationes, gentium calamitates grauiſſimæ aliarum felicitates, beatus & florens ſtatus temporum potius varietatibus fortunaeque viciſſitudinibus, quàm conſilio decretiſque diuinis attribuuntur: atque earundem rerum reſtitutio ab eadem etiam cauſa, hoc eſt, à tempore, nõ à numine expectãda proponitur, & docetur. Ita adeo huius generis ſentẽtiæ vulgo celebres ſunt: Omniũ rerum viciſſitudo eſt, & cõſtantiam non habet. Quæ quamuis ea parte veræ ſunt, quod nihil in humanis rebus ſtabile & firmum non ceſſario eſſe doceant; ſi tamen vt plerumque vſurpari ſolent, vſurpantur, vt temporum potius viciſſitudini, quàm diuino conſilio, atque hominum ipſorum cauſis aut culpis maximæ illæ rerum mutationes adſcribantur; ſtultæ omnino, impiaeque ſunt: quibus homines non ad vitæ melioris correctionem, ſed ad reſtituendarum rurſus ſibi rerum ſpem atque ſtudium, iiſdem retentis erroribus, eademq. impietate conſeruata (quamobrem de ſupremo gradu deiecti fuerant) excitantur. Aduerſus autem huiuſmodi ſtultas erroriſque plenas ſententias ſcriptum eſt: Si dixerit Idumæa, deſtructi ſumus, ſed reuertentes ædificabimus quæ deſtructa ſunt. hæc dicit Dominus exercituum: Iſti ædificabunt, & ego deſtruam. Igitur vt neque Iſraëlitæ, neque alius quiſpiam horribilem Palæſtinorum & Syrorum caſum, antiquam filiorum Iacob libertatem, præſentem ita qua detinentur diſperſionem, aut futuram horum omnium reſtitutionem, ad temporum, & viciſſitudinum rationes impiè reuocaret; hanc diſputationem breuiter illuſtrat Deus, verbiſque definit certiſſimis: confirmans multorum regnorum & gentium à ſe ob impietatem, & nefaria ſcelera, editas ruinas perpetuas, æternaſque eſſe, nullamque eiuſmodi iis reſtitutionis viciſſitudinem fore expectandam: vtpote, quorum cauſa ſeuera diuini conſilij ſententia extremæ pœnę ſupplicio damnata ſit. Rurſus verò quoſdam eſſe, quibus etiam ob ſcelera & impietates pœna grauis ſubeunda ſit; nunquam tamen peremptum; ſed diuinæ tandem miſericordiæ & veniam, & clementem caſtigationem expectandum: vt pote quos priuata quadã cura, & magnis promiſſionibus ſibi olim ſuſceptos, ſed non perditos; ſed tamdiu iure caſtigatos eſſe Deus voluerit, quoad ſceleratiſſimis & impiiſſimis, qui inter ipſos fuerint, cõſumptis, cæteri qui minus in culpa fuerint, idonei efficiantur quibus data venia, diuinæ gratiæ beneficiũ accipiatur. Vt enim olim Iſraëlitæ ob minorem tributam diuinis verbis & promiſſis fidem, tam diu oblata, ac pene tradita requie carere, atque in ſolitudinibus vagari, habitareque iuſſi ſunt, quoad maiores natu omnes

Deut. 2.

Sup. c. 1.
2. Reg. 16.

Malach. 1.

omnes qui vigeſimũ exceſſerant annũ, vita de functi eſſent; atq. reliqui deinde in promiſſam regionem inducti, ſanctæ & diuinæ familiæ iure, dignitate, aliiſq. beneficiis affecti ſunt: nimirum quòd Deo ſerui eſſent tantis rebus geſtis, tantaque cura certo quodam iure eidem vendicati. Sic etiam futurũ eſſe dicit, vt cæteris gentibus & regnis funditus ad internecionem deletis; Iſraëlis tamen poſteritas, nomen, & memoria non deleatur: quòd illi in ſeruos empti, ad diuinam familiam proprio quodam iure pertineat. Nemo autem hominum eſt, qui quos ære ſuo emerit ſeruos, aut horum filios domi ſibi natos atque educatos, etiam ſceleribus & perfidia irritatus, perditos omnino velit; ſed in ergaſtula, aut aliò extra domum eiectos, tam diu affligi atque vexari patiatur, quoad to ſceleris ducibus & auctoribus cõſumptis, reliqui quamuis in culpa fuerint, partim aliorum exẽplo cauti, partim propriæ pœnæ ſenſu & caſtigatione reſipiſcentes atque ad ſanitatem redeuntes, herilem benignitatem experiri, atque in domum recipi poſſint. Igitur non à caſu, aut à fortuna, aut à tempore aliis ruinam metuendam; aliis reſtitutionẽ & ſalutem ſperandam. Sed hæc omnia ad ſuas, hoc eſt, prouidentiæ & conſilij rationes referenda eſſe definit Deus.

Ecce oculi Domini ſuper regnum peccans, & conteram illud à facie terræ.

Ecce, rem obſeruatione, animaduerſioneq. dignam, & ex diuini cõſilij ſententia certam indicat, vt: Ecce virgo concipiet. *Oculi*, diuinam curam, conſilium atque accuratã conſiderationem ſignificant, vt: Qui plantauit aurem non audit, aut qui fecit oculũ non conſiderat? Hos autẽ oculos humana non ſolum facta, ſed neq. cogitata latere poſſunt, neque eius qui horũ nutu oculorũ, hoc eſt, conſilio, omnia gubernat, decreta & ſententiam effugere, aut fallere, aut frãgere vis vlla valet. Horum verò oculorũ virtus, tum impiis, & ſuperbis, & contumacibus pœna & ſupplicio afficiẽdis; tum pientioribus, aut miſerioribus, & diuinam agnoſcentibus virtutem, implorantibus miſericordiam, ex miſerarum tenebris in miſericordiæ lucem proferendis ſpectatur; ſicut ſcriptum eſt. Hunc humiliat, & hunc exaltat; quia calix in manu Domini vini meri plenus mixto, & inclinauit ex hoc in hoc. veruntamen fex eius non eſt exinanita, bibent omnes peccatores terræ. [*Super regnum peccans.*] Hæc oratio publicã regnorũ ruinam non ad caſum, non ad tẽpus; ſed ad publica cõmuniterq. ſuſcepta ſcelera, vt verã cauſam referri debere docet. Non ait peccantes in regno; namq. priuata quorundã peccata internecionẽ vniuerſi regni ſocietati non moliuntur, niſi regnũ totũ ipſum, aut magnorũ ſcelerũ cõmunione, aut licentia, impunitateq. data in crimine etiam fuerit: imò & propter paucos viros toti interdum ciuitati ignoſcendi veniã, & ad reſipiſcendum tẽpus concedi, diuina illa Dei cũ Abrahamo deliberatione docemur. Priuatorũ igitur hominũ priuata ſcelera priuatè punitũtur, ſicut ſcriptũ eſt: Anima quæ peccauerit, ipſa morietur. Publica verò omnium peccata, publicè ad gentis totius internecionẽ animaduertuntur. [*Vt euertam*, Hebraicè eſt, *vt deleam*.] Quod nullũ eius regni & gentis nõ modò monumentũ, ſed neq. veſtigiũ apparet. neq. enim quiſpiã ex Sodomorũ, ſed neq. ex Hæueorum, aut Syrorum gente hodie extat, qui antiquũ nomẽ retinere, aut originũ monimentũ cõſeruare poſſit; adeo certa diuina conſilia, adeo vera à diuinis vatibus effata ſunt oracula. Subita autẽ perſonę in oratione à tertia in primã mutatio, præſentem conſiliis ſuis, vatumq. prædictionibus Deũ arguit: eandemq. eſſe prophetarũ & Dei orationẽ indicat. Oĩa enim quæ à vatibus enuntiata ſunt, non hominũ, ſed Dei verba definire oportet: Qui locutus eſt per os ſanctorũ qui à ſeculo ſunt prophetarũ eius. Hoc autẽ veriſſimũ & manifeſtiſſimũ eſſe, cõtra omnẽ humanã & ſtultã ſententiã, ex diuinæ legis, & ſacrarũ hiſtoriarũ lectione cognoſcimus. Multa olim regna, magnas & florẽtiſſimas Reſpub. fuiſſe; quarũ vel nomen vix hodie, idq. ad æternũ potius dedecus & opprobriũ, quàm ad laudem conſeruatũ ſit. quam labem & ruinã hominũ ipſorũ malitia & culpa paratam, diuini iudicij ſententia fuiſſe legimus allatã. Quoſdam autem eſſe, nempe Iſraëlitas, quos in multis periculis, magnis laboribus, & difficultatibus innumeris, tamen diuinæ prouidentiæ cura, nomine etiam & genere retento, conſeruatos voluerit miſericordiæ; & benignitatis, atque æternæ tandem ſalutis conſortes nobiſcum futuros; non omnes, ſed qui reliqui ex diuina caſtigatione fuerint, ſicut ſcriptum eſt: Si fuerit numerus filiorum Iſraël quaſi arena maris, reliquiæ ſaluabuntur, & apud Michæam: Ne lætetis, inquit, inimica mea quia cecidi;

Pſalm. 93.
vide ſupra.

Luc. 1.

Iſai. 1.

Mich. 7.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Rom.11. cecidi; consurgam cùm sedero in tenebris; Dominus lux mea est. Qui tamen ex illis
" interim perierint, dum illuminatio euangelij gloriæ Christi obsistentibus & repellentibus non refulget, grauissimum præter cæteras quæ olim extinctæ fuere nationes, supplicium, in vltimo illo & cõmuni omnibus iudicij die subibunt, quod diuturniori Dei benignitate & patientia abusi, atque maiori diligentia, maioriq́ue opera ad pœnitentiã s
Luc.10. " reuocati, tamen neglexerint, sicut scriptũ est. Væ tibi Corozaim, væ tibi Bethseda: quia
" si in Tyro & Sidone factæ fuissent virtutes quæ in te factæ sunt, vsque in hodiernũ diem extarent, &c. Veruntamen dico vobis, &c. Qua in re arcana diuinæ sapientiæ cõsilia admirari, & cum tremore & timore venerari oportuerit. Nam cùm sciret Deus illas gentes tandem sese ad bonam frugem recepturas fuisse, si tot & tãtis signis, tot sermonibus atque rebus, quantis Iudæi rogati, moniti, accusati atque prouocati sunt, illæ etiam prouocarentur: tamen vbi id quod satis ad eas reuocandas fuerat, actũ est, vlteriora & maiora moliri non cõstituit. atq. adeo hæc res maturiorem multo illis præsentis vitæ pœnam, leuiorem verò futuri seculi, quàm aut Iudæis, aut nobis Christianis, tantam salutem negligentibus, parauit. Igitur quanquam regna peccantia & scelerata penitus deleantur

Veruntamen cõterens non conterã domũ Iacob, Hebraicè est, *delens non delebo.*

NON, inquit, omnino delendum mihi est genus Iacob illius antiqui, cui, quòd sese fidei mei totum crediderat, perpetuò à me consultum fore dixi, atque vltro pollicitus
Gen.48. sum, sicut scriptum est: Deus omnipotens apparuit mihi in Luza, quæ est in terra Cha-
" naan, benedixitq́ue mihi, & ait. Ego te augebo & multiplicabo, &c. Tamen quæ
" Dei sapientia est, vt cum maximæ misericordiæ consilio diuinæ etiam iustitiæ satisfac quænam ratio ad eam perficiendam rem, quis modus sibi ineatur, subiuncta oratione declarat:

Ecce enim mandabo ego, & concutiam in omnibus gentibus domum Israël, sicut concutitur in cribro, & non cadet lapillus super terram.

VTINAM tanto erga diuina scripta amore, tanto studio Christiani & studiosi viri incendantur, vt non sententię modo, sed singulorum etiam verborũ, & apicum quoque expendendorũ cupiditate, ac veræ & reconditissimæ sapiẽtiæ, & eloquẽtissimæ eloquẽtiæ intelligendas rationes adducãtur. Equidẽ fateor me in probatissimorũ Philosophorum, Oratorũ, & Poëtarũ lectione à pueritia ad vigesimũ vsque & quintũ ætatis annum cum summa voluptate, & maximorũ ingeniorũ (qualia antiquis tũ Græcis, tum Latinis viris fuerunt) admiratione versatum; & cùm nonnulla meorum in ea re laborum apud meæ notitiæ eruditissimos quosque viros laude; tamen vbi animum ad sacrarum literarum studia appuli, & eius disciplinæ partẽ aliquã, diuino & beneficio & munere percepi, non solùm rerum ipsarum maiestate stupefactum, sed verborum, & dicendi generis diuina elegantia in admirationem raptum, cætera omnia vt stercora reputasse præeminenti, & absoluta omnibus numeris horum librorum perfectione, atque plane diuino Vati assentientẽ illud sæpe vsurpasse: Quàm dulcia faucibus meis eloquia tua, sú-
Psal.118. " per mel ori meo. Quòd si hæc maxima tum rerum tum verborũ diuinorum pulchritudo & dignitas omnibus hominibus vt sese habet, spectandã præberet; mirabiles profectò sui amores excitaret. Nunc quoniam tot tantæq́ue diuitiæ non nisi auidissimis & diligentissimis conceduntur, ad earũ diligens & contentũ studium maximorũ fructuũ promissione, & nonnullarũ partium degustatione oblata humani animi nobis incitãdi sunt: namque hoc in verborũ & elocutionis nonnunquã iudicanda ratione consilium semper sequemur. sed iam ad nostrũ munus reuertamur. Israëliticarũ igitur rerũ rationem sibi ita habendã esse Deus affirmat, vt cum iustitiæ seueritate, misericordiæ etiam erga eos benignitatẽ spectatoribus omnibus probet: idemq́. qui se cęterarũ gẽtiũ edendã ruina orbis rectorẽ ostenderit, suã etiam admirandam erga Israëlitas testetur prouidentiã. Ob eam autem rem, ait: [*Ecce ego*] quod suo consilio & auctoritate efficiendum esset, vt Israëlitæ toto orbe disperderentur, quoad vilissimis & nequissimis quibusq. cõsumptis, cæteri ad æternã salutem reuocarentur. Id autem quoniam diuino consilio, sed Assyriorũ atque aliarum gentiũ opera conficiendum erat, addit. *Mandabo & concutiam.* Ita

Ita adeo humano ministerio & opera Deus, vt instrumento artifex vtitur: vbi maxima in agendo vis & auctoritas artifici mouenti tribuitur. [*Et concutiam in ommbus gentibus domum Israël.*] Israëlitarum per totum orbem dispersionem & errores pulcherrima similitudine significauit, qua nulla vnquam aut aptior, aut elegantior visa mihi apud alios auctores fuerit: sed latini sermonis tenuitate, & verborum inopia effectum est, vt pro rei ipsius dignitate sentẽtiæ & elegantiæ plenè à nobis satisfieri non possit. Vt verò id quod licet persequamur, primum imago ipsa ex Architecturæ & ædificiorum rationibus illustranda: deinde ad rem de qua sermo instituitur, referenda est. Totius ædificij præcipua pars lapides sunt, ex quibus muri fiunt: qui quoniam integri solido opere poni non possunt, vt vno tantùm eoq́ue maximo totum ædificium constet: plures simul arte, atq. ordine certo commissi & collocati, vnum constituunt ædificium. Iis verò, vt cõmodius & tenacius hæreant, intritum interiectum, ex apta ad eam rem oportunaq́ue materia additur: ita adeo totus murus lapidibus vt potiori parte, intrito vt minus nobili, sed tamen necessaria compingitur & coagmentatur. Quòd si lapidum & intriti copia non adsit, lateres, & alia quę oportunè pro locorum rationibus comparari possunt, illarum rerum vice sufficiuntur, sicut scriptum est: Habuerunt lateres pro saxis, & bitumen pro Genes.11.
" cæmento. Atque domorum & ędificiorum omnium ruina, & quę sponte vitia fiunt, non tam lapidibus, qui solidiori & durabili magis natura sunt, quàm intriti ipsius infirmitati, & solubilioribus tenuioribusq́ue elementis adscribitur: tanto enim diutius temporum iniurias, atque etiam bellicorum tormentorum impetus sustinere murus potest, quanto firmiori tenaciq́ue magis intriti genere lapidum structuræ coaluerint. Quamobrem huic solertes Architecti incommoditati diligenti cura & inuentione, quàm fieri potest optimẽ, prouidere solent: aut enim naturas ei rei commodissimas inueniunt; vt Asphaltum, & bituminum genera alia, de quibus apud auctores mentio fit; aut res natura minus idoneas commiscentes & coagmentantes arte corrigunt: vt qui arenam calce commixtam probè subigunt; lapideam ferè duritiem quibusdam in locis parant. Omnium autem huiusmodi generum lutum planè deterrimum est: vt pote quod natiua infirmitate, & segni admodum præ cæteris elemento, nempe terra, constans, nouis ædificationibus producendis minus vtile est: antiquis veteribus operibus continendis longè ineptissimum. quamobrem huius potissimum materiæ culpa vitium facere ædificia solent: vnde lutea opera, pro caducis, & certissimæ ruinæ subiectis negotiis, prouerbialiter est vsurpatum, vt: væ qui congregat non sua: vsquequò agglomerat contra se densum lutum? Igitur si ædes ex se corruerint, vitiúmue fecerint, vt ex iisdẽ rursus lapidibus reædificentur, terrã omnino secernere oportuerit, & ne quid pulueris hæreat peruidere: namq. puluis ariditate sua, quo minus nouo intrito lapides cõmitti possint, impediměto est. Ea verò res lotis aqua lapidibus lateribusq́ue paratur, sed multo aptius & melius iisdẽ excussis & absterfis fit, nisi quòd prolixiori opera, & lõgiori tempore, si hoc modo faciendum sit, opus fuerit. Atqui singularum huius generis rerũ cum causas persequi longum nimis foret; efficientias tantùm ad institutum nostrũ accommodatas indicare satis fuerit. Iam igitur similitudinem ipsam à natura, atque ab arte, ad eam rem de qua nobis institutus sermo fuit, transferamus. Quam Latini familiã dicunt, Hebræi eleganti, neque Latinis etiam inaudita translatione, domum vocant. Vt verò domorum ædificia lapidibus, sic familiæ filiis nepotibus, atque omni deinceps posteritate coagmentantur: ita adeo sumptam semel similitudinẽ Hebraicus sermo persecutus vtramque rem propinquis verbis enuntiat. nam lapides illa lingua ABANIM; אבנים
filij verò vnius tantùm literæ detractione dicuntur BANIM. Iacobi autem siue Israëlis domus optimis & selectis lapidibus constructa fuerat; sed quorundam vitio & culpa, qui tanquã lutum interiecti ædificio erãt, tota familia de pristino illo suo nitoris, & optimẽ fabricato religionis & Reipublicæ statu conuulsa, tum corruit, cùm ab Assyriis atque à Romanis tandem labefactata est: ad quam tamen reædificandam optimum à Deo initum consilium Vates noster aperit. Tam diu enim Israëlitas vagatione & instabilitate omnibus exilij & errorum incommoditatibus toto orbe velut cribro quodam excutiendos esse, quoad omne illud quicquid inesset pulueris decuteretur: lapides verò ipsi, hoc est, optimi quique ex ea familia multis laboribus afflicti & exercitati, ad reponendum ædificium familiamq́ue, multo quàm antea illustrius

בנים

& fir-

Universidad de Deusto
Biblioteca

& firmius reponendam apti habilesque essent redditi. Atque hac pulcherrima similitudine explicata, facilis iam nobis & consequens huius loci sententia est. [*Et concutiam in omnibus gentibus.*] Hebraicè verbum est quod instabilitatem & vagationem significat. Latinè coagitare: Hispanè propriè *mecer* dicimus: quod verbum Deus Caino fata dicens, vsurpauerat; vbi scriptum est: Vagus & profugus eris super terram. Quo dicendi
Genes.4. „ tropo Cainum loca omnia peruagatum, nusquam tamen non solicitum fore significa-
„ uit. Simili ergo legis pœna, simili periculo districtam atque obligatam Israëlis familiã adhuc teneri videmus: quanquam enim nonnulli ex illis in Christianæ, hoc est veræ Israeliticæ familiæ ædificium admissi fuerint; maxima tamen pars adhuc vagationis & instabilitatis cribro agitatur, quoad iis omnino abiectis quibus lutea & puluerulenta ratio est: cæteri qui veri lapides ædificio idonei fuerint, nulla omnino vel humillima lãctura facta, in diuina gratia admissi, in fabricam cooptẽtur. [*Et non cadet lapillus super terram.*] Puluis quidem ipse, & lutum aridum coagitatione decussum omne decidat: lã-
Ezech.10. pilli verò omnes agitentur quidem, non tamen decidant. Sicut & apud Ezechielẽ præ-
„ dictum est: Et eligam de vobis transgressores & impios, & de terra incolatus eorum eri-
„ ciam eos, & in terram Israel non ingredientur, & scietis quia ego Dominus. Hæc maioris Israelitarum partis sors est. Eorum verò qui non solùm impietate sua supplicium sibi commeruerant, sed etiam fide diuinis verbis detrahenda scelus cumulauerant, cuiusmodi futurus esset exitus, subiecto obnuntiat carmine:

In gladio morientur omnes peccatores populi mei, qui dicunt non appropinquabit, & non veniet super nos malum.

De illis hæc sententia lata est, qui sceleribus obligati, tamen neque iis quæ in diuinæ legis libro opponuntur formidinibus, minis, & terroribus, neque præsentibus & certissimis Vatum obnuntiationibus commouebantur; quin omnia hæc contemnẽtes peccandi nihilominus vrgebant propositum. Huiusmodi autem impios & scelerato homines certioribus & grauioribus pœnis affectum iri, diuina est sententia definitum.
Leuit.26. Quòd si nolueritis, inquit, recipere disciplinam, sed ambulaueritis ex aduerso mihi, ego
„ quoque contra vos aduersus incedam, & percutiam vos septies propter peccata vestra, et
„ inducamque super vos gladium vltorem fœderis mei, &c. Quemadmodum verò hæc omnia quæ ab eo loco, Nonne vt filij Æthiopum, &c. huc vsque acta atq. tractata sunt, ad Christianorum gentem maxima Dei virtute, admirandoque negotio, & stupenda opera redemptam, referri aptissimè possint, & debeant; id cùm cuilibet apertum sit, vt à nobis latius tractetur, tantùm rem ipsam indicare contentis, opus esse non videbatur.

In die illa suscitabo tabernaculum Dauid, quod ceciderat.

Legis, psalmorum & vaticiniorum omnium finem, & ad quam omnia tanquam diuinorum librorum mysteria referuntur, felicissimam causam Christum esse, pluribus oraculis, multis signis, apertissimis testimoniis, & rerum etiã ipsarum cuẽtibus est com-
„ probatum. Lex, inquit, & prophetæ vsque ad Ioannem: à diebus autem Ioannis Baptistæ
„ regnum cælorum vim patitur. Ab Abrahamo autem vsque ad Ioannem: à diebus autem Ioannis tempora nullius
Luc.16. publicè apud Hebræos Vates extitit, cui non aliqua de diuino illo & arcano publicæ salutis per Christum afferendæ consilio, antiquis magno cum desiderio expectanda, hoc bis verò maxima cum lætitia recipienda mandata traderentur. De qua salute Petrus ait
1.Pet.1. „ inquit: scrutati sunt prophetæ; qui de futura in vobis gratia prophetauerunt, scrutantes
„ in quod vel quale tempus significaret in eis spiritus Christi, prænuntians eas quæ in
„ Christo sunt passiones, & posteriores glorias. Quibus reuelatum est, quia non sibimet-
„ ipsis, vobis autem ministrabant ea quæ nunc nuntiata sunt vobis, &c. Huius autem diuini consilij, huius tantæ promittendæ salutis nuntius etiam fuit Amos; atque eam rem ad extremam totius tractandæ sibi causæ per partem distulit, vt (quæ diuini spiritus benignitas est) duriorum ac seueriorum actionum comprehensiones mitissimo & blandissimo, atque ad subministrandam spem idoneo fine clauderet. Hanc verò rem magnifico & illustri principio exorditur: In die illa. Notũ enim & certũ, planeq. explo-
ratum omnibus antiquis vatibus & patribus fuerat, tempus quoddam diuino consilio

præfixum affuturũ, quo mundus ipse, atq. hominum collapsæ res renouandæ, instaurãdæ vehementerq. essent illustrandæ. hoc autem tempus faustæ felicissimæq. diei nomine ab illis decantabatur. In die illa radix Iesse, qui stat in signum populorum, &c. Et erit Isai.11.
in die illa adijciet Dominus secundò manum suam, vt possideat reliquias populi sui. &c. „
5 Hæc verò tam celebrata, tantoque desiderio antiquis optata dies, felicissimum tempus nostrum est, in quo diuini consilij arcana & promissa communicata, & promissorum omnium munus confectum est: quod tempus cum ingenti gratulatione nuntiatum nobis, 1.Pet.1.
indicatumq. est per eos qui euangelizauerunt nobis Spiritu sancto misso de cælo, in quẽ „
10 desiderant angeli prospicere; atque illorum Euangelizantium huiusmodi lætissimi nuntij sunt. Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis. Hanc verò salutem ab omnium hominum potestate & virtute longè remotam, quam nemo sibi de se aut promittere, aut inuenire, aut etiam cogitare potuisset, diuinum planè donum fore, Deoque ipsi auctori acceptũ referendum esse, omnia omnino sacrorum librorum testimonia ostendunt. Neque enim quisquam hominum ascendere in cælum potuit, indeque Dei filiũ Deut.
15 huius salutis ministrum, interpretẽ, & procuratorem, auctorem denique deuocare: neq. humano vnquam aut ingenio, aut negotio, quemadmodũ hoc fieret, inueniri potuisset, nisi sese ille, patris obsecutus consiliis, ad eam perficiendam rem vltro demitteret, & promisse salutis rationes admirãdo & arcano modo explicaret, seseq. ipse humano cordi atq. ori habendum, prædicandumque insinuaret, sicut scriptum est: Ne dixeris in corde tuo; Rom.10.
20 qui ascendet in cælum? Id est Christum deducere: aut quis descendet in abyssum? hoc „
est Christum à mortuis reuocare. Sed quid dicit scriptura? Prope est verbum in ore tuo, „
& in corde tuo; vt facias illud, &c. Igitur quòd illa maxima & felicissima humanarũ rerum mutatio, illa sacrosancta & fausta renouatio sibi vni auctori tribuenda esset, affirmat
25 Deus. [*In die illa suscitabo tabernaculum Dauid quod ceciderat.*] Hebraicè ante nomen *tabernaculum* est particula ETH; quæ accusatiuo plerumq. sed elegantissimè etiam ablatiuo iuncta, idem quod apud nos CVM præpositio significat. Ita sensus erit: [*In die illa suscitabo cum tabernaculo Dauid*, [id etiam] *quod ceciderat*. Primum omnium tabernaculum Dauid sibi reponendum, figendum, atque constabiliendum esse recipit. Hæc enim omnia He-
30 braicum verbum AKIM significat; deinde cum tabernaculo ipso eam etiam partem quæ ceciderat, & nunquam amplius sua virtute restituẽda erat, nisi à Deo restituere אקים
tur, hoc est, Israëliticam decem tribuum familiam. Quoniam verò salus primum ex Iudæis facta est, apud quos Deus filium suum Iesum Christum suscitauit; cui & solium sup.
Dauid patris sui donaret, in Iacobi domo in æternum regnaturo. Primum etiam eius Luc.1.
rei mentionem eodem ordine fieri à prædicente Vate oportuit. Iam verò ab eo tempo- „
35 resolutis inferni & mortis vinculis, à mortuis resurgens, viuus, incorruptus, atq. immortalis omnino Christus extitit, mysterij huius negotium felicissimè & magno incremento Psal.2.
geritur, sicut scriptum est: Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem san- „
ctum eius, prædicans præceptum eius. Dominus dixit ad me, filius meus es tu, & ego hodie genui te. Postula à me. &c Iam ergo tabernaculo Dauid erecto ac fixo reliquæ quæ- „
40 cunque ad eius ditionem pertinent Israëlitarum ruinæ paulatim resarciuntur; quæ tandem collato consilio & adhibita opera omnino restituenda sunt: ita vt vnius communis omnium regis & ducis vnus omnino populus, atque vnum vnius pastoris ouile sit. namque hæc diuina instauratio multis Vatum prædictionibus & certissimis oraculis annuntiata & arcanis etiam imaginibus quondam est repræsentata. Iurauit enim Dominus Ioan. Psal.131.
45 Dauid veritatem, & non frustrabitur eum; de fructu ventris tui ponam super sedẽ tuam: „
si custodierint filij tui testamentum meum, (nouum, inquã, testamentum,) & testimonia „
mea; (non tantùm ea quę olim docti fuerant,) sed etiam ea quæ docebo eos. Dauidis autem regnum dissensionibus primum & diuortiis dissipatum: deinde aliarum familiarum „
50 irruptionibus omnino deiectum, atque à pristino illo & illustri statu dimotum veteribus colonijs renouatis & nouis deductis ad maiestatem, amplitudinem, splendoremque maximum, sub rege Christo reuocandum esse vates noster præcinebat: idque translationis perpetua obseruatione eloquutus est.

Et reædificabo aperturas murorum eius, & ea quæ corruerant instaurabo.

Davidicvm temporale regnũ vitium facere & corruere cœpit à temporibus Ie-

Universidad de Deusto
Biblioteca

toboam vſque ad Hoſſeam Elæ filium, dum primum adhuc templum ſtaret: namque
toto decem tribuum latere labefactum corruit; ſecundi verò templi ſeculis, hoc eſt, poſt
Babylonicam tranſmigrationem Haſmonæorum (qui Machabæi cognominati ſunt) oc-
cupatione, & Herodum tyrannide irrumpente à Dauidis regia & illuſtri familia abalie-
natum eſt. Hæc omnia regnante Chriſto inſtauranda, atque in integrum reſtituenda cũ
máxima dignitatis & ſplendoris acceſſione prædicit Vates; eamq. felicitatẽ certam, ſta-
bilem, perpetuam, & planè diuinam fore confirmat: Mirabiliter enim populi Iſraël
vniuerſus, & omniũ tribuum ordinũq. cõſenſus, ad cõſeruandam cõmunem inter ſe fidẽ,
& mutuam charitatem conſpiraturus eſſe prædicitur: cuius rei exemplum argumentiq.
certiſſimum in ijs, quæ de hac re conſcriptæ ſunt, hiſtorijs obſeruauimus. Multitudinis,
inquit, credentium erat cor vnum, & anima vna. nam quemadmodũ in bene fundato
Act. 3. atque fabricato ædificio omnium lapidum mirabilis quidam ordo, & certa vniuſcuiuſq.
collocatio communi & mutuo officio opus totum conſeruat: ſic in ſacroſancta Ieſu
Chriſti eccleſia multorum generum & ordinum, officiorum munerumque conſenſus
communi fide, & mutua dilectione compactus, ſacri Deo templi ædificium conſtruit:
ſicut ſcriptum eſt: Templum ſanctum Domini quod eſtis vos. Quoniam verò Dauidis
regnum non ſolùm vtriuſque lateris, hoc eſt, Iſraeliticarum & Iudaicæ tribuum ruinis
oppreſſum fuerat, ſed alienorum etiam irruptionibus occupatum, alteri atque alteri rei
alterum atque alterum orationis huius membrum adaptandum eſt: [*Et reædificabo apertu-
ras murorum eius.* Hebraicè eſt *rupturas eorum*:] Vt vtraque & Iudaica & Iſraëlitica com-
prehendatur pars: atque vt hoc vnum quondam regnum, vnum etiam in poſterum fore
ſignificet; ſubiungit: [*Et ea quæ corruerant inſtaurabo*: Hebraicè, *& deſtructiones eius erigam.*]
Sed tamen nouam hanc Dauidici tabernaculi inſtaurationem magnificentiſſimis cæle-
ſtium beneficiorũ acceſſionibus locupletandã, augendam, diuinoq. cõſilio exædificandã
eſſe; vt non antiquũ ædificium reſtitutũ, ſed ad illius inſtar aliud tãto elegantius, tantoq.
illuſtrius, & firmius reponendũ; vt planè nouũ noua & admiranda arte fabrefactum, ac
planè diuinum opus eſſe intelligatur; idẽq. æternũ probetur futurũ. namq. illa ædificatio
nõ ad præſentiũ imaginẽ, ſed ad ſeculi dies à vate refertur: vt ſi quãdo humanarũ rerum
ſtatus florentiſſimus fuit, ad eum ſtatum cum multa tamen acceſſione Dauidicũ taber-
naculum ſit denuo ædificandum: quod opus illuſtriſſimum fore vel ipſa Dei auctoris
mentione & prædicatione declaratur. In eo enim faciendo opere Deus ipſe vltro no-
men profitetur ſuum; neceſſe eſt ergo magnificentiſſimum atque ornatiſſimum eſſe ædi-
ficium, cuius ſe Deus auctorem & opificem prædicet:

Et reædificabo eum ſicut in diebus antiquis: Hebraicè, *& ædificabo eum ſicut in diebus ſeculi.*

NVLLVM in his carminibus verbum eſt quod non ſit diuinis myſterijs refertiſſimũ, & noui teſtamẽti ſacramẽtis pleniſſimũ: quibus omnibus aperiẽdis neq. ingeniũ ſuppetit, neq. otiũ: nõnulla tamẽ ex his perquã breuiter perſtringere atque attingere curabimus. namq. hęc propria noui teſtamenti tractatio eſt, cuius multa adoranda, atq. omni plauſu ex-
cipiẽda arcana noſtris tẽporibus in obſcuro latent; quorũ ignoratio magnos in multorũ
animis creauit errores, maximaq. in Chriſtiano populo diſſidia, atq. maximas turbas cõ-
citauit. Quamobrẽ inſtanter orandus, aſſiduiſque precibus exorãdus nobis fuerit Deus,
vt tantis pulſis nebulis lumen vultus ſui ſuper omnẽ terrarũ orbem omnibus mortalibus
porrigat atq. tendat, quò ea quæ ad verã ſalutẽ pertinet, veritas cunctis affulgeat, Amen.
Sed nos interim ad noſtrũ penſum, munuſq. reuocemus: *Seculum*, Hebraicè GHOLAM
dicitur: quod verbum abſconſionẽ proprie ſignificat. Transfertur autẽ nomen ad longũ
tempus ſignificandum, quòd ea longi temporis natura ſit, vt præteritas quæ in eo geſta
fuerint, res partim conſumendo, partim mutando abſcondat, atque ab hominũ notitia
longè diſiungat, aut omnino obliuione ſepeliat, futuras verò incerta obſcuritate inuoluat.
Ad naſcentis autẽ mundi initium, & ad futurum finem indicandum vox hæc etiã vtur-
patur: atq. hic modus frequentiſſimus in ſacris eſt; à ſeculo vſq. in ſeculum. Vtriuſq. autẽ
partis rationes difficillimæ omnino cognitu mortalibus hominibus ſunt: neq. enim quiſ-
quam eſt, cui qualis humanarum rerũ facies, qualis ſtatus naſcentis orbis initio fuerit,
aut qualis tandem erit, vel ingenio, vel cura, vel alia humana cogitatione planè fuerit

exploratum. Fatemur quidem nos fide & diuinis oraculis intelligere florentiſſimum & beatum planè primorum hominum atque vniuerſi generis (ſi tamen res illo in loco permaniſſent,) ſtatum fuiſſe: ſed earum quibus illa beatitudo conſtabat rerum, quotuſquiſque eſt qui rationem ſubductam habeat? Speramus etiam feliciſſimum & diuinum, æternumque piorum hominum, quicunque ſeſe illo diuino beneficio non indignos reddiderint, futurum exitum: ſed nondum apparuit quod erunt, ait Ioannes. Quamobrem vtriuſque ſeculi, & primi illius præteriti, & extremi illius perpetuò duraturi res, fide quidem & ſpe nobis conceptas, aperta verò cognitione (niſi cui priuatè id reuelatum fuerit) nulli cõditionis noſtræ hominis ingenio manifeſtas eſſe putamus. Quanquã nõ inficias ibimus multa atque admiranda, tum diuinarũ rerum myſteria & conſilia, tum humanæ felicitatis momenta & ornamenta cognitione atque ſenſu, experimentoq. etiam ipſo cũ ijs eſſe cõmunicata, qui diuino ſpiritu per Chriſtum aucti, hæredes, conſorteſque regni cæleſtis, etiam viuentes atque ſentiẽtes, effecti ſunt: cuiuſmodi ſacratiſſima virgo mater, Apoſtolique, atque plurimi alij ex Chriſtianis etiã fuere, quibus voluit Deus notas facere diuitias ſacramenti huius, quod abſconditum fuerat à ſeculis & generationibus tam angelicis quàm humanis: neque enim oculus vidit, neque auris audiuit, neque in cor hominis aſcendit, quanta illis eorumq. ſimillimis à Deo præparata ſunt, & communicata: ſed tamen multa illis in futurum ſeculum & ampliſſima munera atque ornamẽta eſſe aſſeruata, idem ipſi fatentur: expectantes beatam ſpem & aduentum magni Dei, qui reformabit corpus humilitatis noſtræ, configuratum corpori claritatis ſuæ, vnus ex his, idemq. diuinorum myſteriorum peritiſſimus Paulus aiebat. Igitur hoc ædificium tãtis acceſſionibus amplificandum, tantis ornamentis augendum, tanta dignitate illuſtrandum, vt cũ antiquæ beatitudinis, & humani maximi quondam ſplendoris, atque futuræ felicitatis, denique cum dictorum abſconditorum rationibus omnibus; vt ædificium cum exẽplari ſuo conueniat, per Chriſtum Ieſum eius operis redemptorem perficiendum ſibi Deus ſuſcipiens, ait: [*Et ædificabo eum ſicut in diebus gholam.*] Tanto verò amplius, tantoq. capacius ſibi reponendum eſſe docet, quanto maiori hominum & numeroſiori populorum celebritate frequentandum erat. Neque enim ſolùm Iudæis, Iſraëlitis, & Idumæarum gẽtium parti cuidã, vt olim Dauidis terrena aula; ſic hæc cæleſtis Dauidis regia adeunda celebrandaque fuerat; ſed omnium totius orbis nationum & familiarium (quæ omnes in Chriſti ditionem redigendæ erant) hominibus, commune tẽplum, & capaciſſimum turiſſimumque præſidium; quod vltro atq. libenter petatur, futurum eſt: [*Sicut in diebus gholam;*] cùm vnus omnibus hominibus Paradiſus ad honeſtam voluptatem conſtaret: atque etiam in diebus gholam, cùm vnum commune omnibus regni filijs cælum poſſidebitur: ſic etiam præſentis vitæ eccleſiam in omnium gentium commune domicilium conſtruendam ſibi fore Deus per Vatem docuit.

Coloſ. 1.

Philip. 3.

Vt poſſideant reliquias Idumææ, & omnes nationes: eo quòd inuocatum ſit nomen meum ſuper eos: dicit Dominus faciens hæc.

PVBLICAM per Chriſtum hominibus allatam ſalutem, & regni cælorum eidem ob maximas virtutes & res iuxta diuinum conſilium geſtas iure delati, non Iudæis modò, ſed omnibus etiam totius orbis gentibus communem fore, ex diuino decreto publicis Vatum præconijs proclamatum ſæpe eſt: nullumq. in terris locum adeo eſſe remotum, qui non tandem imperio, ditionique Chriſti ſubiugetur. Et dominabitur, inquit, à mari vſq. ad mare, à flumine vſq. ad terminos orbis terrarum, &c. Hanc autem rem non tam hominibus ipſis, quã hominũ vitijs & ſceleribus, horumq. Principi Diabolo, eiuſq. miniſtris, per Euangelij verbum allato bello gerendam eſſe ijdem Vates cecinerunt. Diffuſa eſt gratia in labijs tuis, propterea benedixit te Deus in æternum. Specie tua & pulchritudine tua, aſcende, proſperè procede & regna. Propter veritatem & manſuetudinem, & iuſtitiam: & deducet te mirabiliter dextera tua. hæc adeo omnia quæ ad proſperũ & fauſtũ Chriſti in oẽs gentes imperiũ, terribili illo apud Hieroſolymas completo excęſſu, atq. expeditione perfecta, fundandum, & euangelica prædicatione in gentibus propagandum, pertinebant: & prædicta antea fuiſſe, & quemadmodum prædicta fuerant, expedienda eſſe, vtriuſq. teſtamenti grauiſſimis probatur teſtimonijs. Atque adeo hanc eandẽ rem noſter agit Vates, affirmatq. vtrũq. & Iſraëlitarũ, & gentium populum

Pſal. 71.

Pſal. 44.

Luc. 9.

Universidad de Deusto
Biblioteca

diuini regni consortium inter se esse communicaturos. Duobus autem illustribus nominibus Israëlis & Edom, omnium totius orbis hominum vniuersitas, in religionis & diuinorum beneficiorum rationibus significatur: namq. aut Israëliticum vnius Dei cultum, aut ad Idumæũ apud quos alij colebantur dij, omnes orbis referũtur nationes. Hæc autem sententia ad hunc etiam locum accommodata, ex illo oraculo obseruata est. Duæ
Gen.25. gentes sunt in vtero tuo; & duo populi ex ventre tuo diuidentur, populusq. populum
» superabit; & maior seruiet minori. Ad alterutrũ autem populum cæteræ omnes orbis na-
» tiones viuendi consuetudine, & morum atq. religionum opinionumq. similitudine re-
» feruntur. Sed tamen vt res clarior explicatiorque esset; neque de Idumæorum reliquijs
Ephes.1. tantum agi videri posset, subiunxit Vates *Et omnes nationes*: quæ Euangelio Christi creden-
» tes, spiritu promissionis sancto signati sunt, qui est pignus hereditatis eorum in redemptio-
» nem acquisitionis, in laudem gloriæ ipsius. Libet autem verba ipsa ex Hebraici sermonis libra expendere; quorum ita explicatiorem atque apertiorem sententiam fore intelligimus. [*Vt possideant cùm reliquijs Edom, & omnibus gentibus super quas inuocatum est nomen meum.* Non Israëlitis modò, sed Idumæorum reliquias, & cum illis cæteras etiam orbis nationes diuino nomine & virtute Christi imperium obseruaturas, atque in eiusdem regni possessionem societatemq. cooptandas esse prædicit. Ita verò eam communè omnium felicitatem certam manifestamq. fore, vt vna eademque omnibus diuini nominis
Isa. professio, appellatio, atque tantæ, dignitatis gratulatio sit, sicut scriptum est: Et vocabunt
» eos populus sanctus redemptos à Domino; & omnes qui viderint eos, quia isti sunt semẽ cui benedixit Dominus. Atque adeo hoc totum opus Deo acceptum referendũ esse, nominis inuocatio significat: quòd partim ex offensionibus, partim verò ex antiquo odio in
Sup.1. gratiam Dei recepti vltro fuerint. *Reliquias Edom.* Propterea dixit quòd Idumæis per hunc
» eundem Vatem ob quatuor illa insignia scelera magna quædam clades fuerat denuntiata: & mittam ignẽ in Theman, & deuorabit ædes Bosræ. Verum enimuero cùm minarum videri alicui posset, qui causam ignoraret quã ob rem gentibus inimicis sensu, vt Paulus ait, atque iam inde à principio repudiatis & spretis, tamen ad tãtam gratiam incũdam aditus sit patefactus. quæ res multos ex Iudæis, quibus audita est, in magnã admirationem traduxit, eam omnem rem ad voluntatem, virtutem, sapientiam, misericordiamq. suam reuocat Deus; atq. eadem oratione certam fore confirmat, quod deliberato consilio, & constanti proposito, certaq. sententia, quanquã hominibus ignota ratione decreta fuerit, neque enim diuina misericordia nostris rationibus & cogitationibus, sed suis tantùm consilijs vt sese conspiciendã præbeat: innititur. Hominum namq. vt cæteræ virtutes, sic etiam misericordia angustis quibusdam spacijs, & certis suorum consiliorum ijsdemq. breuibus terminis definitur: diuinæ verò tum cæteræ rationes, tum maximè misericordia sua natura infinitæ, humana omnia consilia, cogitationes, atque omnem de-
Isai.55. nique captum infinito superant interuallo. Deus, inquit, noster multus ad ignoscendum.
» Non enim cogitationes meæ, cogitationes vestræ, nec viæ vestræ, viæ meæ dicit Domi-
» nus. Quia sicut exaltantur cęli a terra; sic exaltatæ sunt viæ meæ à vijs vestris, & cogita-
» tiones meæ à cogitationibus vestris. Eam igitur rem, hoc est, Israëlitarum qui reiecti ab-
dicati q. fuerant, restitutionem, gẽtium verò quæ spretæ, repudiatæ, & pro inimicis habebantur, admissionem & conculcationem non ad humanas aliquas cogitationes, sed ad suũ consiliũ, auctoritatẽq. referendã esse docet Deus: cuius vt sapientissima, sic certissima & cõstantissima sententia est. Ne verò cuiquã huius vaticinij euẽtus ex causarũ & rationum ignoratione incertus esse videretur, omnem ad dubitandum aditum auctoritatis & nominis sui appellatione & promissionis diuinæ interposita fide præcludit. *Dicit Dominus faciens hoc.* Auctoritatis, & certitudinis atque facultatis fidem prędictis & promissis rebus hęc oratio conciliat. Hanc verò certam & legitimam huius loci interpretationem, & singulorum verborum æstimationem esse, D. Iacobus in sacris historijs nos docuit; qui de recipiendis in gratiam gentibus, atque cum Israëlitarum populo in vnam Christianæ religionis societatẽ & communionẽ coniungendis, eo tẽpore quo iam gentis in-
Acto.15. cipiebat res, verba faciẽs; hanc vatis huius de eadẽ re ex antiquis vaticiniis recitauit sen-
» tentiã. Simon, inquit, narrauit, quẽadmodũ primum Deus visitauit sumere ex gentibus
» populũ nomini suo. Et huic cõcordant verba prophetarum, sicut scriptum est: Post hęc
» reuertar, & ædificabo tabernaculum Dauid quod decidit, & diruta eius reędificabo, &
erigam illũ, vt requirãt cæteri hominũ Dominũ, & omnes gẽtes, super quas inuocatũ est nomen

nomen meum; dicit Dominus faciens hæc. Quam rem diuino consilio & virtuti ad-
scribens, idem Iacobus subiungit: Notum à seculo est Domino opus suum. Atque Iacob.
adeo ob eandẽ rem maxima admiratione stupefactus Paulus, in ingẽtes diuinæ sapientię
laudes prorupit: O altitudo diuitiarũ sapientiæ & scientiæ Dei: quam incõprehensibilia Rom.11.
5 sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius? Quis enim cognouit sensum Domini, aut »
quis consiliarius eius fuit; aut quis prior dedit illi, & retribuetur ei? Quoniam ex ipso, & »
per ipsum, & in ipso sunt omnia: ipsi honor & gloria in secula seculorum, Amen. Sum- »
mam autem tranquillitatem, summam felicitatem, piam atque æternam pacem, om- »
nium verorum & spiritualium commodorum perpetuum quendam vsum, humano ge-
10 neri in illam admirabilem gratiam recepto, hoc est populo Dei futura porrò esse, eleganti
carmine atq. maximę vbertatis descriptione Vates præcinit: quod aurea illa Christi ætas,
Spiritu sancto in suos effuso, suauissimos atq. vbertimos & tempestiuos omniũ virtutum
fructus semper esset redditura. hoc autem de hac re arcanum & faustũ est oraculum:

15 *Ecce dies veniunt dicit Dominus, & cõprehendet arator messorem, & calcator vuæ* Dies post il-
mittentem semen: & stillabunt montes dulcedinem, & omnes colles culti erunt. lam diem.

COMMVNIS & publica lætitia atque felicitas nulla alia exterarum, & in medio
positarum rerum imagine, commodius quam felicis multiplicisque annonæ descri-
ptione exprimitur. Hoc enim hominum animos famis metu, & magna solicitudine libe-
20 tans, ad otium, ad festos agendos dies, ad conuiuia, ad hilaritatem, atque ad alia iucun-
dæ & mortalibus expetitæ vitæ oblectamenta maximas commoditates creat: vnde non
nostris modò, sed exteris etiam auctoribus hæc summæ & publicæ felicitatis describen-
dæ forma sæpius expressa est; vt illud: *Tutus bos etenim rura perambulat,* Horat.lib.4.
Nutrit rura Ceres, almaque Faustitas, &c. Et apud Vates: Lætabuntur & exultabunt Od.5.
25 coram te, sicut qui lætantur in messe multa. Huiusmodi plena atque abundans felici- »
tas, antiquæ legis & pietatis assiduis & certis cultoribus promissa est: Si in præceptis meis Isai.26.
ambulaueritis, & mandata mea custodieritis, & feceritis ea, dabo vobis pluuias tempo- »
ribus suis, & terra gignet germen suum, & pomis arbores replebuntur. Apprehendet Leuit.26.
messium tritura vindemiam; & vindemia occupabit sementẽ, & comedetis panem ve-
30 stium in saturitate, & absq. pauore habitabitis in terra vestra, dabo pacem in finibus ve- »
stris. Hæc antiquis prioris testamenti hominibus & promissa, & tam diu præstita fuère, »
quãdiu lex illa, quæ in tabulis lapideis incisa fuerat (quatenus ab illius ætatis hominibus »
præstari poterat) purè, sanctęque culta est. nobiscum verò longè aliter actum est; qui-
cunq. aureæ huius ætatis vsum sortiti fuerimus (modò nostra culpa tãto beneficio, tãtæq.
35 dignitatis honore indigni non reddamur.) Non enim ad terrenã aliquam felicitatẽ, vt ad
certum & maximum optandumq. virtutis præmium, sed ad diuinã planè beatitudinẽ, ad
cęlestis regni consortium, ad æternos spiritualis vitæ percipiendos fructus inuitati, voca-
tiq. sumus: cuius maximi & diuini beneficij non modica parte, etiam viuentibus & sen-
tientibus ante extremũ vitæ huius mortalis diẽ pluribus pientissimis hominibus frui ex
40 diuino beneficio contigit, sicut scriptũ est: Quomodo omnia nobis diuinæ virtutis suæ, 1. Pet.1.
quæ ad vitam & pietatem pertinent, donata sunt per cognitionem eius qui vocauit nos »
propria gloria, & virtute: per quem maxima & pretiosa nobis promissa donauit, vt per »
hoc efficiamur diuinæ consortes naturæ, &c. id quod nunquam priotis testamenti etiam »
pientissimis cultoribus contigit, quibus terrenarum, non autem cælestium rerum in hac »
45 vita fuerat vsus promissus, idemq. præstitus fuit. Sancti enim per fidem vicerunt regna; »
adepti sunt repromissiones, terrenas videlicet: cælestes verò promissiones illis diu expe-
ctatæ nostræ verò ætatis cultoribus vndecima diei hora ad vineæ cultum vocatis, præsti-
tę sunt: adeo vt matura alterorum felicitas alteris magnitudine sua admirationẽ atque
inuidiam mouere potuerit. Sed huius rei absoluta & plena tractatio alterius sanè loci, hoc
50 est noui testamenti librorum, propria est; ad quem locum nos Christianum lectorẽ intui-
tamus vt communibus conceptis votis Deum propitiũ habentes sacrosancta huius tra-
ctationis mysteria, si non pro rei dignitate, tamẽ pro nostra tenuitate venerari primũ, de-
inde aperire indicareq. possimus. Interim verò cũ hæc in promissionibus obscuris & al-
legoricis imaginibus descripta sunt, imaginis tantũ ipsius partes, lineas & colores, atq. vm
bras notare, & breuiter sequi cõtenti, significationẽ ipsam, quæ semper maior quã oratio

Universidad de Deusto
Biblioteca

est, perstringentes obseruabimus. Igitur humanæ naturæ terra ob primorum parentum culpam à sua illa prima & opima fertilitate, quam ex diuino beneficio sortita fuerat, ad horridá quandam, sordidá & miserrimam sterilitatē degenerauit, sicut scriptū est:
Gen.3. Maledicta terra in opere tuo, in laboribus comedes ex ea cunctis diebus vitę tuæ. Spinas
" & tribulos germinabit tibi, & comedes herbas terræ: in sudore vultus tui vesceris pane
" tuo, donec &c. Hoc adeo horroris & sterilitatis vitio humana natura vsq. laborauit, dum
" Christi opera & efficiētia sanata, restituta, & ad diuinæ felicitatis atq ad maximorum &
Philip.1. " suauissimorum fructuū ferendorū facultatem immutata est, sicut scriptū est: Deus est qui
" operatur in vobis, & velle, & perficere pro bona voluntate: & nō quòd sufficiētes simus
" cogitare aliquid ex nobis, tanquam ex nobis; sed sufficientia nostra ex Deo est. Hæc diui
" Pauli testimonia ad hanc, de qua nobis sermo est, rem propriè & commodissimè pertinent, vt suis in locis Deo duce ostēdemus. Atq. ideo huiusmodi diuinam omnibus votis expetendam humanæ terræ permutationem sacer Vates incredibili lætitia gestiens ele-
Psal.84. gantissimè canebat: Benedixisti Domine terram tuam, auertisti captiuitatem Iacob. Mi-
" tigasti omnem iram tuam: auertisti ab ira indignationis tuæ. Totus Psalmus huius argu-
" menti est; in quo tandem subiungitur: Etenim Dominus dabit benignitatem, & terra no-
" stra dabit fructum suū. Iustitia ante eum ambulabit, & ponet in via gressus suos: Quàm
" verò perpetua, quàm plena atque abundans, quàm varia & eximia hæc spiritualium fructuum ferendorum copia & felicitas futura sit, quàm omnium generum & conditionum hominibus communis, eius elegāti susceptæ imaginis & translationis amplificatione declaratur. [*Et comprehendet arator messorem.*] Exiguo labore & cultu, nullo sudore, maximorum spiritualium fructuum & perpetuorum copia effundendam esse docet. ita vt nō vno tantū mense metendum sit, sed ad ipsum arationis tempus frugum collectio perceptioque pertineat; vini verò tāta copia sit, vt vindemia sementem ipsam attingat, ita totum tempus in percipiendis & conseruandis fructibus ponetur. nimirum quibus perpetua atque assidua diuinæ legis in corde scriptæ meditatio, cogitatio atque exercitatio
Psal.1. est: nam si in lapidibus incisæ legis assiduum studium, tamen fœcunditatem & facul-
" tatem ad copiosissimos & suauissimos ferendos fructus parat: quid ex eius legis felicita-
" te spectare oportuit, quæ non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carneis diuini spiritus efficientia inscripta est? nonne fructum suum dabit in tempore suo; & folium eius non defluet, & omnia quæcunque faciet prosperabuntur? Nullum porrò hominum genus, nullam conditionem fore, cui non hæc ferendorum fructuum & spiritualium commodorum facultas diuino beneficio contingat, hoc hemistichium confirmat: [*Et stillabunt montes dulcedinem, & omnes colles culti erunt.*] Ita vt neque in summorum hominum, neque in infimorum ordinibus hæc maximarum & diuinarum virtutum facultas, hæc operum faciendorum & officiorum ratio desideretur; sed in omnibus his multa propter diuini spiritus fœcunditatem gigni opera possint: quæ non (vt à quibusdam falsò dicitur) ingrata & inuidiosa sed gratissima & probatissima Deo ipsi sint. Terra enim sæpe ve-
Heb.6. " nientem super se bibens imbrem, & germinans herbam opportuná illis, à quibus colitur,
" accipit benedictionem à Deo. Non enim iniustus est Deus, vt obliuiscatur operis vestri
" & dilectionis, quam ostendistis in nomine ipsius: qui ministrastis sanctis, & ministratis. Montes & colles, principes & potentes homines arcana translatione significare, in libro de arcano sermone docebimus: cuius rei multa exempla sunt; atque ex ijs vnum illud:
Esai.41. Triturabis montes & comminues, & colles quasi puluerem pones. Quod id hominum
" genus fortunæ flatu tumens, superbumque præ cæteris esse soleat, cui ad diuinæ felicitatis vsum & oportunitatem conformando Ioannes Baptista, modestiæ & pœnitentiæ
Luc.3. culturam indicebat. Omnis vallis implebitur, & omnis mons & collis humiliabitur. &c. Ex huiusmodi verò antea superbis & insolentioribus animis omnis virtutis, humanita-
" tis & modestiæ, suauitatisq. vsum expectandum esse Vates præcinit. nihilque in moribus difficile ac durum, sed omnia facillima ac mitissima esse experiunda. Hoc etiam tempo maximam felicis cuiusdam seculi modestiam & æquabilitatem sibi antiqui auctores grauissimi promittebant:

Virg.Eclog.4 *Molli paulatim flauescet campus arista,*
Incultisque rubens pendebit sentibus vua,
Et duræ quercus sudabunt roscida mella.

Totius

Totius verò orbis, & omnium gentium & ordinum, voluntatum, studiorum & sententiarum summam de Christianæ religionis causa consensionem prædicturus Vates; & quo ordine hæc res paranda, adornanda, gerenda, denique perficienda fuerit indicaturus: Dauidicum primum tabernaculum repositum: deinde salutem & felicitatem toti orbi omnibus locis, tum vallibus, tum montibus & collibus communicatum iri, atq. tandem Israëlitis omnibus aditum ad gratiam esse aperiendum: eamque certam & perpetuam felicitatem illis fore significat.

Et conuertam captiuitatem populi mei Israël: & ædificabunt vrbes desertas,
10 *& inhabitabunt, & plantabunt vineas, & bibent vinum earum: & facient hortos, & comedent fructus eorum.*

ISRAELITIS nunc toto orbe dispersis & vagantibus nulla certa, & fixa, aut propria sedes, nullum quietum & tranquillum vitæ genus est. quamobrem nulli proprij
15 agri, aut vineæ, aut horti; & quibusdam vix paruæ & humiles domus sunt. Illi namque propter aliorum hominum, apud quos degunt, odia, & inuidiam, in metu semper atq. suspicione, & noui exilij atque migrationis expectatione sunt. Si quid autem ijs aut negotij, aut artis, aut rei est, totum in nummis & vendibili supellectile ponitur, vt ad obiaram migrationem quàm expeditissimi esse possint. His verò vbi ad publicæ salutis &
20 diuinæ gratiæ communionem admissi fuerint, stabilem, perpetuum, & certum atque tutum vitæ genus & vsum fore Deus pollicetur; eaque res aptissimis ostenditur argumentis. Summæ namque pacis, securitatis, tranquillitatisque, in vrbibus & regionibus nullum maius atque efficacius argumentum, quàm agriculturæ exercitatio vsusque est, sicut scriptum est: Hæc dicit Rex Assyriorum; facite mecum benedictionem, & egredi-
25 mini ad me, & comedite vnusquisq. vineam suam, vnusquisque ficum suam, & bibite " vnusquisque aquam cisternæ suæ. Apud exteros etiam auctores agriculturæ vsus securitatem significat. sic M. Attilius apud Horatium: "

Portasque non clausas, & arua Horat.lib.3.
Marte coli populata nostro. Od.5.

30 Quamobrem in antiquis numisinatibus Securitas altera manu aratrum, altera cornucopiæ tenens pingebatur. Magnæ ergo securitatis est, vineas, hortosque plantare, maioris, fructuum percipiendorum spem facere: maximæ verò, perpetuam atque certissimam pacem fore promittere, sixasque sedes, & omni metu atque solicitudine vacuam vitam in summo & honestissimo otio polliceri.
35

Et plantabo eos super humum suam, & non euellam eos vltra de terra sua
quam dedi eis.

NAMQVE noui testamenti promissa hæreditas, æterna atque perpetua ijs, quibus diuino beneficio contigerit, est. neque enim facilè de eo statu conuelli possunt, quem
40 spiritus sancti in eos immissi opera & efficientia tenuerint. Quis enim nos separabit à " charitate Christi, quæ diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est " nobis; vnus ex felicitatis huiusmodi consortibus aiebat. namque illos in hæreditatem 1 Pet.2. incorruptibilem, incontaminatam & immarcessibilem huiusmodi vocatos esse Petrus affirmat. [*Et Plantabo eos super humum suam.*] Requiem quandam diuinam hominibus à
45 Deo promissam esse accepimus, qua, qui ex diuino beneficio fruuntur, maximis laboribus, maximis animi & corporis solicitudinibus liberantur, & perpetuò illo timore, quem peccatorum conscientia facere solet, atque duræ illius animorum seruitutis vinculis leuantur. Ad hanc adeò libertatem, ad hanc requiem, ex magnis peccati occupationibus quærendam; tum à Deo ipso in Psalmis, tum à fidelissimo & sapientissimo antiquo-
50 rum mysteriorum interprete Paulo inuitamur. hæc namque requies antiquis patribus exoptata, nostra felicissima ætate, hoc est seculorum fine, per Christum parata & quærentibus proposita est. neque enim hæc de qua loquimur, requies antiquis hominibus vnquā cōtigit, quā tātopere nobis Apostolus cōmendat, atq. omni conatu, & studio omni quærere suadet. Nam si eis Iesus requiē præstitisset, nunq̄ de alia loqueretur post hac die. " Heb.4.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Itaque relinquitur Sabbathismus populo Dei: Qui enim ingressus est in requiem eius, etiam ipse requieuit ab operibus suis, sicut & à suis Deus. Festinemus ergo ingredi in illi requiem: & cætera, quæ de hac re plurima ab Apostolo in illo tractantur loco. Quam rem vates noster hic oratione significauit atque adeo Apostrophe & diuini nominis appellatione vsus, suum opus absoluit; vt cùm maxima auctoritate huius tantæ felicitatis spem, illis non solùm faceret, sed abundè etiam confirmaret.

Dicit Dominus Deus tuus.

Alterum nomen *Dominus* tetragrammaton illud est, quod in magnæ misericordiæ; alterum verò *Deus*, quod in prouidentiæ rationibus appellatur. Cùm enim Deus Israëlitas ex Ægyptiaca seruitute educere, atque in promissam patribus eorum requiem deducere parauit, insigne hoc nomen protulit, cuius virtutem & efficiétiam antiquis illis patribus non satis perspectam, nunc demum perspici incœptum iri confirmauit. Ego, inquit, Dominus qui apparui Abraham, Isaac & Iacob in Deo omnipotente, & nomen meum ADONAI non indicaui eis. Pepigiq. fœdus cum eis, vt darem eis terram Canaan, terra peregrinationis eorum; in qua fuerunt aduenæ, &c. Idem autem hoc nomen quod de vera requie præstanda sermo esset, nunc à Vate vsurpatur. Namque Deo misericordi & benigno mira promissorum fides & constantia est. Eos autem apud quos res agitur, conuerso sermone compellat, quod ad fidem, spemque faciendam, ad recreandos, expectatione & consolatione sustentandos animos idoneus hic eloquendi modus est. [*Dicit dominus Deus tuus,*] cuius certa cum cætera promissa omnia, tunc præcipuè quæ de misericordiæ magnæ rationibus sunt, certissima semper expertus es. Quemadmodum autem hic vates dicendi initium ab vltimis ferè Ioëlis verbis fecit. Dominus de Sion rugiet, & de Hierusalem dabit vocem suam. Sic etiam totius orationis suæ comprehensione, isdé promissionibus, isdem sententijs, isdé penè verbis & numeris clausit. Ille enim dixerat: Et erit in die illa, & stillabunt montes dulcedinem, & colles fluent lacte. hic verò: Ecce, inquit, dies veniunt, &c. & stillabunt montes dulcedinem, & omnes colles culti erunt. Ille huiusmodi ad finem clausula vsus est: Et Iudæa in æternum habitabitur, & Hierusalem in generatione & generationem. Hic in simillima sententia, non dissimili est vsus periodo: & non euellam eos vltra de terra sua quam dedi eis. Quamobrem meritò secundum post Ioel locum, & tempore & librorum ordine, tenet Amos.

Exod. 6.

Ioel. 3.

CARMEN

CONSVETIS *iuuat & modis,*
Et mixto fidibus carmine reddere
Votiuum superis sacrum:
Quale & Iessiadæ barbytos aurea
Bethlehmi sonuit iugis,
Permulcens numeris pectora dulcibus,
Placans & patrium Deum,
Atque in vota magis vocibus aduocans,
Quàm si quotquot eunt dies,
Cultros aut vituli sanguine bimuli,
Aut centum imbueret capris,
Aris multa ferens thura calentibus.
Nam me per nemus auium
(Quà non ire leuis cura, metus, neque
Spes vanæ aut humiles queant)
Arreptum fatcor, menteq; in æthera,
Humanæ immemorem vicis,
Deductum, sacra tum consilia & Dei
Arcanum generi pio
Mirandum memori pectore discere:
Quò gentem doceam meam
Quæ magnis fuerant prodita vatibus,
Vt nullum aut hominum genus
Diuinos oculos, nec, latet impium,
Quicquid concipitur, nefas,
Fras vt valeat fallere vindices,
Aut latè validam manum
Quæ mōtes premit, & quæ mare cōcutit:
Namq; id fortius incitat,
Et lentum grauius sollicitat gradum
Pœnæ præcipitis scelus,
Quod quis vel dubio composuit dolo,
Vel damno nocuus graui,
Vel si fraudè mala fratribus inuidet.
O quisquis volet arduis
Occurrisse malis, tollere & vrbibus
Instantes & agris minas,
Seuera vt manibus Iudicis auferat
Et fatalia fulmina,

Luxum

Universidad de Deusto
Biblioteca

Luxum & femineam fortiter & citò
Refrenet petulantiam,
Exstincta & studeat relliquias breuis
Conseruare modestia,
Exurat q̃ mali semina publici.
Nequicquam querimur grauem
Magnas inter opes pauperiem pati.
Frustra tempora seculi
Culpantur, pretijs omnia maximis
Angusta nimium rei
Obstare: hæc proprijs insita moribus
Aucta vsu nimis improbo
Euellenda prius, si volumus nouos
Et vitæ faciles dies
Duxisse, ac placidis viuere commodis.
Nam summus pater omnium
Maiora indomitis & cupidis parat
Pœnæ pondera gentibus,
Postquam veridicis vocibus excitæ
Rectas ire negant vias,
Et turpis studij insistere callibus,
Spreto numine, gestiunt:
Dum per fasq̃ nefas femineos parant
(Nec moris pudet absoni)
Luxus, mollitiem, atque imperium pati.
Heu heu quantus adest viro
Vxoriq̃ dolor, vincula, carceres
Ferre, & seruitium graue,
Insuetumq̃ humeris pondus inertibus!
Hinc pestis misera, & fames,
Hostilisq̃ manus, ensis & igneus
Instans mœnibus impetus,
Et quidquid patimur vindice numine:
Sed tu desine mollibus
Humanum scelus & facta nocentium,
O mens carminibus sequi.
Quin sacri potius munera spiritus
AEternumq̃ Dei decus,
Atque optanda viris præmia fortibus
Pergis dulcisono dicere carmine?

O mundi

O mundi decus & maxima cælitum
Sanctorumq̃ beata spes,
Æterniq̃ etiam consilij potens,
Et qui cuncta foues amor,
Terras qui recreas, qui mare temperas,
Qui motum fluuijs iugem,
Qui vitam liquidis fontibus efficis:
Afflictis hominum potes
Turebus requiem reddere, & efferos
Mores vertere mitibus.
Tegens cara tibi iam meritis patrum
Iacobi genus optimi:
(Sed nunc ob scelus & dura rebellium
Olim crimina mentium,
Diris acta modis, sordida, & omnibus
Iam dudum excita casibus)
Expertura bonum denique & infimis
Promentem è tenebris ducem
Numen perpetuis carminibus tuum
Cantabit pede libero,
Euasiq̃ iugi & seruitij memor.
Ergo & me bonus ac potens
Nunc iam casta precor per tua sacra fer,
Plenum numinis ac tui
Nil mortale sinas aut sapere aut loqui,
Sed vel qualia Thecois
Quondã saltubus, aut montibus Ephratæ
Pastorumq̃ animos rudes,
Indoctumq̃ virûm pectus agrestium,
Et spectanda bonus dabas,
Et dicenda nouis credita sensibus,
Per brutas quoque belluas,
Certum consilium (cùm placet) exprimis.

FINIS.

Universidad de Deusto
Biblioteca

BENEDICTI ARIÆ MONTANI HISPALENSIS IN ABDIAM PROPHETAM PRÆFATIO,

DE INVIDIA.

INTER omnes, quibus humanæ mentes ad maxima & grauissima suscipienda scelera impelluntur, perturbationes, acerrimum & nocentissimum, atque maximè pestiferum motum inuidiam esse, non modò antiquis atque nouis grauissimorum & sanctissimorum auctorum testimonijs, sed innumeris & continuis fere exemplis compertum exploratumque est: atque adeo hoc vnum ex nocentissimis Sathanæ inuentis fuisse, idque non postremum, non incertum, sed post primum illud ad humanæ naturæ edendam ruinam callidè excogitatũ consilium, ad homines etiam ipsos vniuersumque eorum genus turbandum & perdendum, cæterorum omnium longè certissimum, atque primò etiam post corruptam hominum naturam, & flagitiosissimo periculo facto cognitum. cuius periculi horribilem narrationem primæ illi communis omnium malis causæ subiectam atque annexam, diuinæ nobis exponunt historiæ. nam cum antiquus ille coluber ingenti & diuinæ gloriæ, & humanæ dignitatis inuidia exæstuaret, & vtriusque impediendæ rei gloriationem sibi arrogare studeret, principio diuinas res & rationes in inuidiam apud homines adducere tentauit: scit enim, inquit, Deus quod in quocunque die comederitis, aperientur oculi vestri, & eritis similes Dijs. Atque hoc modo prima illa & communis totius humanæ rei pernicies & labes facta est: Deinde verò vbi iam homines Deo inuisos reddidisset, atque à fonte vitæ & lumnis abalienasset, vt non solùm diuino, sed humano ac mutuo inter se odio funditus perderet, conceptum in ipsis inuidiæ semen ad immanissimum quàm maturrimè ferendum fructum maximo studio maximaque adhibita opera fouit, excoluit & promouit, eiusque perniciosissimi inter homines mali nefarium exemplum fraterno illo Caini parricidio editum est: ita cum suo ille periculo, suoque malo, quantum hoc inuidiæ vitium scelerum & flagitiorum concipere admittereque posset, intellexisset, homines quorum felicitati semper insidiatur, in eandem malitiam & fraudem impulit, nullo enim modo ijs, quos vehementer oderat, nocentius atque certius ad interitum vulnus, quàm id quo ipse perijsset, infligi posse putauit. Neque verò conceptam opinionem euentus fefellit, nam primum post homines natos fratrum par hoc periculo implicans, atque alterum ex illis in alterius necem impellens, toti orbi exitium, & generi hominum cladem parabat certissimam: cùm quòd omnem sanctæ sobolis spem vno Abel extincto peruertisset, tum quòd Caini posteritatem omnem, ex paterna imitatione & exemplo, inuidentia, obtrectatione, contentioneq. mutua perniciem sibi ipsi molituram fore facilis esset diuinatio. Id quod exitus ipse manifestè demonstrauit, cum non modò impij Cain genus vniuersum, sed omnis etiam Seth sancta olim progenies, præter vnã Noë familiam, mutuis dissidijs, obtrectationibus, & omnibus iniuriarum generibus, quas parere inuidia solet, flagrantes extremum sibi diuinæ vltionis exitium moliti sunt, sicut scriptum est: Corrupta est autem terra coram Deo & impleta est hamasz. Cumque vidisset Deus terram esse corruptam, omnis quippe caro corruperat viam suam super terram, dixit Dominus ad Noë: Finis vniuersæ carnis venit coram me, repleta est terra hamasz à facie eorum, & ego disperdam eos cum terra. Illud autem primum fraternæ charitatis violatæ nefarium exemplum certissimo argumento fuerat, nullum aut fore societatis fœdus aut necessitatis vinculum, nullam naturæ, studiorum, voluntatum

Genes. 6.

Universidad de Deusto
Biblioteca

atq. beneuolentiæ coniunctionem, nullum deniq. adeo sanctum fœdus aut officium primi hominis generi & posteritati esse, quod terrarum orbem ab huius furiæ insidijs tutum aut publicè, aut priuatè præstare posset. Id verò malum eo ad nocendum promptius, & ad cauendum esse difficilius, quòd non grauibus momentis, non offensis vllis neque iniurijs, sed leuissimis in eo, cuj inuidia suscipitur, causis & occasionibus, imò & maximis interdum virtutibus, ac denique innocentia, ad summam inuidiam nonnullorum animi incendũtur. Quidam enim sunt quibus ob nullam ipsorum culpam, ob nullum vitium, sed ob singularem & eximiam quandam virtutem inuidetur, vt Abel iusto in sacris libris appellato, & vitæ & morum simplicitas, & probata Deo sanctitas inuidiam apud impium & sceleratissimum fratrem fecit. Sunt etiam quorum non tam virtus, quàm virtutem consequens gloria & debita laus, inuidia & obtrectatione impediatur, vt Dauid, quem non officijs modò omnibus sed maximis etiam beneficijs affectus socer, tamen summo odio atque inuidentia ob gloriæ æmulationem prosequutus est: Alij præterea sunt quibus neque ob propriam culpam, virtutem aut gloriam, neque ob quæsitam aut partam, sed tantùm diuinitus oblatam felicitatem, maleuolentia & liuore suffusus aduersarius quispiam æmuletur. cuiusmodi Israëlitarum & Idumæorum causa fuit: namque Idumæi Esau genus, quos propria sorte, & oblatis abundè à Deo vitę commodis, atque dignitate contentos essa oportuit, neque alienis, quæ sine sui iniuria aut damno contigissent, fortunis inuidere æquum fuit, tamen contra Israëlitas, quibus cùm generis necessitudine coniunctissimi erant, propter dignitatem & felicitatem, atque diuino beneficio, non humano negotio comparatas res, diuturno odio, contento studio, grauissimas inimicitias nunc occultè, nunc verò apertè ex-
Amos 1. „ ercuerunt, sicut scriptum est: Super tribus sceleribus Edom, & super quartum non „ conuertam eum, eo quòd persequutus est in gladio fratrem suum, & violauerit mi- „ sericordias eius, & tenuerit vltra furorem suum, & indignationem suam vsque in „ finem seruauerit. Id verò inuidiæ venenum ab illis primis principijs in hominum animos infusum ad omnes orbis partes vsque adeò permanauit, vt non singuli modò priuatim homines, sed integræ sæpe familiæ, frequentes interdum ciuitates, totæ etiam persæpe nationes, & plenissima regna, huius pestilentiæ eluuione atque vi vastatæ funditus perierint.

Neque verò hoc scelus eorum ipsorum tantùm, à quibus primum suscipitur, proprium est, neque cum primis illis contentionis & inuidiæ possessoribus extinguitur, sed aut domestico exemplo & deprauata disciplina, aut malæ & longæ consuetudinis causa, aut corruptarum communicatione opinionum, ad omnem posteritatem, tanquam hæreditarius quidam morbus, atque ad societatem omnem tanquam contagio & labes, quæ neque diuturnitate euanescere, neque vllis artibus elui possit plerumque pertinet: ex quo malorum fonte antiquissimæ & latè permanantes diuersarum nationum, religionum, sectarum & studiorum, atque opinionum contentiones, simultates, æmulationes, diffidia fluunt: dum ab alijs hominibus aliorum dignitati & fortunis, vel potentiæ & opibus, vel generis splendori, vel virtuti etiam & sapientiæ, vel honestis artibus aut industriæ, vel alijs rebus, quæ naturæ sua aut laude dignissimæ, aut saltem inuidia indignissimæ sunt, per summum nefas inuidetur. Ita (si recto iudicio res expendatur) comperiemus nos nulla alia causa, nisi quòd eum errorem aut à vulgi opinione, aut à parentibus, aut ab alijs quibus cum vixerimus temere accepimus, aut simul cum lacte matris suximus, in perpetuo animorum tumultu & perturbatione, atque adeo in manifesto scelere, & flagitio-

flagitiosissimo studio imprudenter fortasse viuere: imprudenter, inquam, quoniam huiusmodi animorum contentiones, atque opinionum dissensiones, non ad inuidiam, quæ vnica & certissima causa est, sed ad alias commentitias futilesque sententias, atque ad fictas plerumque rationes reuocari solent. ex quo fit, vt quo magis hoc malũ visceribus inhæret, quo antiquius & inueteratum magis est, eo minus sentiatur & timeatur, aut etiam bonæ habitudinis & sanitatis nominibus dissimuletur, vel potiùs foueatur. propterea que non facilè modò, sed libentissimè etiam quibusdam ferendum esse videatur.

Quòd si diuersarum atque adeo alienarum sectarum homines tantùm detestabilis hæc pestis teneret, eosque solùm occuparet, qui longissimo interuallo à veritate atque à nobis discedunt, minus id timendum esset & dolendum. Sed heu pudor & dolor, vix cogitari, nedum dici sine multis lachrymis potest, quàm multi ex Israëlitis olim apud quos religionis veritas erat, quàm plurimi ex Christianis nunc, in quos omnium seculorum fines deuenerunt, inter quos æternum sibi domicilium diuina veritas collocauit, crudeli hoc atque pestifero concepto vitio omnes cùm officij atque humanitatis, tum etiam pietatis rationes, cum maxima sui ipsorum atque aliorum pernicie turbauerint, & quo minus veri illi & expectatissimi virtutis & pietatis fructus percipi commodè possint, impeduerint. Neque enim vlla quantumuis præclara vel humanitatis vel pietatis officia sine charitate (quæ latenti inuidiæ veneno aut vehementer corrumpitur aut omnino extinguitur) vtilia ijs qui fecerint ex Diui Pauli sententia esse possunt. Inuidiæ autem vnico malo multorum maximorumque bonorum vsum atque decus demi Ioannes Apostolus cum primis confirmat: Qui odit, inquit, fratrem suum in tenebris est & in tenebris ambulat, & nescit quo eat, quia tenebræ obcæcauerunt oculos eius.

Verùm enimuero hæc cõmunis societatis labes atque eluuies Christianæ ecclesiæ rebus iam olim integerrimis, si vnquam aliàs, nunc maximè nostra tempestate illata, tot tantaque dissidia, tot à vera atque antiqua pietate alienissimas, multorum publicè atque priuatè malorum effectrices opiniones inseruit, vt ab occidentalibus Christianis ij, qui Græciam Asiamque incolunt, vehementer, quasi natura & genere, atque religione disiuncti sint, ita animo ac voluntate dissideant. Atq. occidentales ipsi in magna varietate ac dissensione sint constituti. nam qui septentrioni subiectiora loca tenent, à Romanæ ecclesiæ totius orbis principis instituto & obsequio, idque non propter veritatis defendẽdæ studium, sed propter splendoris & dignitatis obtrectationem, atq. viuẽdi libertatem ac licentiam desciscunt. Ac ne vlla pars hac culpa vacaret, sedulò cõmunis ille hostis curauit & effecit, vt inter eos etiam, quibus eadem societatis & institutorum communio est, nullus locus sit, qui non vel ex opinionum varietate, aut superba & inani generum & familiarum iactatione, aut alijs ex leuissimis causis odio & diffidij, atque inuidiæ incendijs conflagret: ita vt vera & sanctissima, simplicissimaque pax, quæ communis ac propria Christianorum omnium esse debuit, & publicè desideretur, & priuatim rara admodum inueniatur. Quotus enim quisque eo animi candore est, qui cum sibi ipsi nihil altum sapiat, nihil in hoc mundo appetat sublime, cæterorum omnium secundis rebus lætetur, aduersis doleat, atque omnia denique vitæ huius commoda non sui, sed aliorum causa cupiat? namque solùm candidi & nihil sibi appetentes animi ab hoc retro inuidiæ & liuoris vitio alieni sunt, sicut scriptum est: Vnde bella & lites in vobis? nonne ex concupiscentijs vestris, quæ militant in membris vestris. Huius autem perniciosissimi mali, quod meritò malorum omnium fontem sanctissimus atque sapientissimus vir Cyprianus appellauit, huius pestis & publici incẽdij

1. Iacob. 4.

Cypr. pag. 341

Universidad de Deusto
Biblioteca

causa ex professo agenda, atque Dei iudicis nomine iudicata & damnata, pronuntianda diuini consilij auctoritate, & spiritus facultate ad Abdiam prophetam delata est: quam nos, eodem spiritu suppeditante ingenium, pro contentæ rei & historiarum narratione, explicabimus, & ad communem & perpetuam nostrorum hominum (quorum causa scriptum vaticinium ad hęc vsque tempora perdurauit) vtilitatem exemplumque exponemus. Sed antequam opus ipsum aggredimur, idem spiritus de more adeundus adorandusque nobis est.

Patris amor natiq; Deus, pacemq; per orbem
Qui fundis placidam Spiritus alme veni.
Spiritus alme veni, nostraq; illabere menti,
Atque imis bonus ô sensibus insideas.
Vt vacuum inuidiáque omni cæcóque tumultu
Ire sinas Vatem per tua sacra tuum.

ARGVMENTVM VATICINII.

VNIVERSVM gentilitatis nomen, omniaque nominis illius momenta, ita, vt neque vestigium quidem vllum appareat, per orbis seruatorem Christum funditus esse diruenda præcinit Abdias. Imprimis autem ostendit; quemadmodum exiguis initijs ortus populus ille ad innumeram creuerit multitudinem, atque omnem ferè orbem tum gente genereque, tum moribus atque institutis suis occupauerit, & summa rerum fuerit potitus. Qui quanquam multis antehac modis fuerit afflictus, nunquam tamen perditus adeo est, vt non multa magnaque & nominis & studiorum suorum monumenta & retinere & propagare contenderit, idque fuerit vsque assequutus, quoad sacrosancto Euangelio omni tandem orbi publicè annuntiato & Israëlitarum sitæ & dissipatæ reliquiæ rursus collectæ ad salutem restituantur, & vnus Christo populus, vnum Deo & patri suo regnum ex omnibus nationibus comparetur, vna omnium generum atque ordinum coniunctio & conspiratio in Christiana suscipienda religione, ea denique iucundissima vitæ atque officiorum omnium coëat societas, quò tempore quicunque sapientissimo Dei populo inimici infensique fuerint, impietatis & scelerum pœnas daturi sunt; & omnes tandem quotque ex Idumæorum gente fuerint reliqui, veræ Christi Iesu religioni, cui antea repugnauerant, submissis fascibus cessuri concessurique sunt. Pia autem quædam atque æterna pax, & tuta animorum quies eius felicis temporis homines secutura est.

VISIO

VISIO *Abdiæ. Hæc dicit Dominus ad Edom. Auditum audiuimus à Domino, & legatum ad gentes misit.*

1 VISIO *Abdiæ.* Totius operis inscriptio & propositio hæc est, quæ auctoritatem primum dicendis rebus, deinde fidem conciliat: cũ neq. obscuro nomine neq. incerto auctore vaticinium sit editum. neq. enim quispiã est qui inter vates nomen profiteatur suum, idq. æternis memoriæ monumentis consecratũ rectè velit, nisi quòd iecerit prius fundamentũ certa fide, & suscepti muneris auctoritate niti posse intellexerit, seuerũ aliqui sibi ipsi Dei iudicium conflatutus, insignemq. mortuo etiã notã ad ignominiã sempiternã inusturus. Atq. de appellandi nominis causã hæc nunc breuiter dicta nobis satis sint. De Vate autem ipso quisnam & quo tempore fuerit, in procœmialibus totius operis disputationibus commodè tractatum est. Visionis autem verbum, quo vaticinij modus significatur, tantisper excutiendum nobis est, quoad de toto hoc genere disserendi locus cõmoditasq. creetur, vbi de visione multa, quæ ex sacris libris obseruabimus, exponẽtur.
15 Cùm plura Hebraica verba sint, quæ latini interpretes ob linguæ inopiam omnia vnico videndi vocabulo confundunt, magna tamen in rebus ipsis distinctio est. Ex illis igitur verbis vnum est, HHAZA, quod nos videre siue prospicere, à quo nomen HHAZON, deinatur, pro quo latinè visionem legimus. Id autem non ad corporis sensum aliquem, sed ad insignem quendam atque illustrem mentis visum refertur, quò vel ex humano certo atque maturo iudicio, vel ex diuino lumine, certissimæ & apertissimæ præsentis temporis rerum, vel futurarum maximè suscipiuntur cogitationes, atque illas res huiusmodi cogitationibus comprehensas ad quamcunque pertineant rationẽ, siue diuina siue humana causa sit, maximi momẽti ac põderis esse, necesse est. Id autẽ cũ modò oratione illustrare nõ vacet, vno atq. altero exẽplo cõmodè indicabitur. Cùm maximũ illud diuinum consilium de vniuerso hominũ genere à Diaboli seruitute vindicando, deq. rebus à Christo Iesu gerendis, atq. de publica orbis felicitate & salute, Abrahamo antiquo patriarchæ, quatenus id aperiri fas fuit, aperiretur, sanctissimi viri mentem huiusmodi illustratam lumine fuisse legimus. Et factũ est verbũ Domini ad Abrahã in visione dicens, &c. de qua etiam visione & futurarũ rerũ prospicientia scriptũ est: Abraham pater vester exultauit vt videret diẽ meũ, vidit & gauisus est. Septuaginta etiã illi selecti patres, qui diuinæ maiestatis spectatores admissi, reliquæ Israëlitarũ multitudini testes viui præsentesq. deinde fuere, hæc præter mortalẽ sortẽ clarissima luce vsi sunt. Et viderunt Deũ Israël, sub pedibus eius quasi opus lapidis saphirini, & quasi cælũ cùm serenũ est, nec super eos qui procul recesserant de filijs Israël misit manum suã, & viderunt, inquit, Deum & comederunt & biberunt. hoc posterius verbũ, viderunt, Hebraicè IAHHAZV, tantæ significationis est, vt miraculi loco ducatur, eos quibus tanta, tam diuina contigisset lux, tamẽ mortales fuisse, atq. esi cæteris etiã mortalibus cõuictu & cõsuetudine fuisse versatos. Hanc adeò rẽ antiquissimus etiã ille diuinator Balaam proprio experimẽto viuus præsensq. testatus est. Et irruente in se spiritu Domini ait: Dixit auditor sermonũ Dei, qui visionẽ omnipotẽtis intuitus est, qui cadit: & sic aperientur oculi eius. Quibus omnibus ex locis illud intelligimus à cõmuni sensu & vsu sepositas pertinere: neq. solũ ad ea quę aut præsenti tẽpore absentia, aut futuro proxima sunt, sed multo etiã magis ad longã aliquã rerũ gerendarum, & lõgo post tẽpore futuram serie, & consequentiã cernendã referri. Quamobrẽ si nobis verbum à significatione, si nõ prope distans, tamen nõ longissimè remotum, inueniendum latinè optandũque sit, nullum cõmodius quã prospicere prospicientiaq. succurrit. Est enim prospicientia vtilium, aut inutiliũ rerum futurarũ longè in posterum præsensio atq. præuisio, quã videndi & in posterum prospiciendi rationem Balaam idẽ apertè significauit. Dixit auditor sermonum Dei, qui nouit doctrinã altissimi, & visiones omnipotentis videt, qui cadens apertos habet oculos. Videbo illum sed nõ modò, intuebor illum, sed non propè. Quã rem subiunctis cõtinuò oraculis exposuit. Vnde & nos audito visionis nomine, in eã statim partẽ animo & cogitatione cõuertimur, vt non ad præsentia modò tẽpora, sed ad ea magis, quæ longè in posterũ futura sunt, rem de qua sermo fit, referendam esse arbitremur, aut etiã cum præsentium rerum animaduersione futurarum quoq. rationẽ præcipuè esse habendã. Ex quo fit, vt quæ huius generis oracula in varum libris leguntur, nisi hæc ratio diligenter consideretur, explicatus difficillimos habeant. Cuius generis Isaiæ

חזה
חזון

Genes. 15.
Ioan.
Deuter. 15.
Num. 24.

Universidad de Deusto
Biblioteca

visiones sunt, de quibus suo loco, si Deus annuerit, exponemus. huiusmodi igitur visionis nomen Abdiæ vaticinio præfixum, rem ipsam, de qua oratio instituitur, ad longe ipsorum futura tẽpora pertinere docet. Voluit enim Deus Opt.max. Abdiæ genere Idumæo, religione tamẽ Israëlitæ, & pietatis officijs probatissimo viro, totã gentis suæ, ex qua ortus fuerat, causam explicare: & quid futurũ tandẽ illis esset, ostẽdere; vt res nõ odio aut invidia, sed veritate ipsa niti videri posset; quòd huic viro, cui gentẽ suã maximè curæ esse oportuit, & diuinũ aperiretur cõsilium, & ob insitũ à natura erga proprium genus studiũ, cum nulla inuidiæ suspicione maxima fides haberetur: simul etiã vt diuinarũ rationum æquitas quanta sit intelligatur, quòd Deus personarum acceptor nõ sit, sed in omni gẽte, qui timet Deã & operatur iustitiã, acceptus est illi. Huic ergo vati suæ gentis causam perorandã, atq. exitiũ vltimũ prædicendũ credidit Deus, vt ex suo etiã genere gentes ipse testẽ & prophetam grauissimum haberent, qui, quæ futura illis forent, nõ fortuna, casu, aut tẽporum vicissitudinẽ, sed diuino cõsilio certaq. ratione multo antè definita, tandem euentura doceret. Neq. verò hunc solũ Idumęis ex gentiũ familijs suarũ rerũ prædicentẽ Deus esse voluit, sed lõgè etiã ante eum sexcentis ferè annis eadẽ, quæ hic Vates copiose tractatur, Balamo pronuntianda mandauerat: Et erit, inquit, Idumæa possessio eius: hæreditas Seir cedet inimicis suis, Israël verò fortiter aget. De Iacob erit qui dominetur, & perdat reliquias ciuitatis. Visionis igitur verbo admoniti arbitramur hãc Idumęi nominis abolitionẽ nõ tam ad eam cladẽ, quæ per Assyrios Idumæis allata est, aut ad eam quam Hircanũ attulisse in sacris Machabæorum libris, & in Iosephi historia legimus, quàm ad Christi de omnibus gentibus victoriã, & reportandũ de omni barbaro, & euangelicæ doctrinę repugnãte instituto, aut errore triũphum esse referendã. Quanquã enim Christus & morte & resurrectione sua immanissimũ hostem vicit & ligauit, & eo quòd in totius orbis imperio exercebat iure, siue tyrannide potius priuauit, atq. his rebus gestis in cælum triũphator sublatus est: nondum tamen hactenus hostẽ omnibus errorũ & fallaciarum technis, omnibus machinamẽtis, omnibus deniq. vasis, in quibus fidebat, expoliauit, neq. oẽs quotquot illius tyrannidi subiectæ erant orbis partes, sub Euãgelij iugũ misit. plurimi enim adhuc, vel in gentiũ errore versantur, vel in sectarũ & falsarum opinionũ mẽdacio detinentur, vel in Iudaicarũ traditionũ vmbra, & in tenebris multis sedent. quos omnes in sanctissimã Christiani nominis & veræ pietatis ditionẽ venturos esse, & rerũ à Christo gestarũ magnitudo iusq. postulãt, & paternis Dei oraculis certissimis est promissum: Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Virgã virtutis tuæ mittet Dominus ex Sion, dominare in medio inimicorũ tuorum. Oportet enim ante mundi finẽ regnum integrum & plenũ Deo patri à Christo tradi, id autẽ fiet cum euacuauerit omnẽ principatũ & potestatem & virtutem. Omnem itaq. gẽtilitatis rem, memoriã omnẽ, omnia deniq. ejus factionis studia, ac cætera quæcumq. ex eo genere fuerint, penitus abolenda, & sub Christi ius imperiumq. redigenda esse, & cæteri vates cecinẽre, & hic imprimis est persequutus. Cũm aũt oẽs, quæ per totũ orbem sunt nationes, in duas potissimũ partes, & quasi factiones à sacrorũ librorũ auctoribus distribuantur: alterã quidẽ piorum hominum apud quos vnius veri Dei notitia, & pura pietas ac religio est: alterã verò impiorũ, aut falsis opinionibus seductorũ, quibus aut nulla religio, aut falsa aliqua & stulta est superstitio. Vtramq. partẽ duobus nominibus (vt iam aliàs diximus) diuina scripta significãt, aut enim circuncisi & præputium dicũtur, vt apud Paulũ sæpius, aut Israël & Edom nuncupãtur, vt in antiquis libris sæpissimè. náq. ex illo Rebeccæ matri prægnanti, ac geminos in aluo continenti populorũ principes futuros, oraculo fuso euenit, vt piorum omne genus ad Israëlitas, quibus sanctæ religionis rationes, & leges certæ scriptæ primũ & creditæ traditæq. fuerunt, referrẽtur: cæteræ autẽ oẽs nationes in Idumæorum partes atq. numerum asseriberentur. tum quòd hi ab illis & opinionum dissensione, & animorum cõtentione vehementer dissentirent, tum etiam quòd tẽporibus & seculis magnas rerum & gentiũ mutationes ex diuino cõsilio afferentibus, Esau posteritatem & gente ipsa, & studiorũ imitatione in maximã ferè orbis partẽ disseminatam fuisse, constans hebræorum omnium traditio est. Ænæam enim ex quo Romanus populus, gens quæ totũ orbem imperio & gente atque legibus instituisq. suis occupauit, sese oriundũ prædicat, vnũ ex Esau posteris fuisse, longa satis & eleganti apud Iosephũ in Hebraicis eius auctoris libris natratur historia. Idq. etiã ab antiquis sacrorũ librorũ cõmentatoribus, & doctrinæ veteris auctoribus traditur: quòd is ex Idumæa in

Num.24.

Psal.109.

2.Cor.15.

Ægyptum

Ægyptum, ex Ægypto in Lybiã & Carthaginẽ, inde in Italiã venerit: quẽ tamẽ Romani poetæ & historici Troianũ fuisse aiunt. Vtcunq. autẽ hæc se habeat res, Idumæorum tamen nomẽ & rationẽ non vnis Seir montibus, & ijs regionibus, quæ Cananææ finitimæ sunt, circumscribi multis ex sacratum scripturarum locis arguitur: quorum partem, quãtum huic probandæ rei satis esse posset, in Amosi & Ioëlis cõmentarijs indicauimus. reliquis verò argumentis ob breuitatis studium cõsultò supersedemus. Atq. de operis inscriptione, de auctoris appellãdo nomine, & de ea, ad quàm oratio pertinet, gẽte indicanda satis hactenus diximus: nũc deinceps orationẽ ipsam explicabimus. [*Hæc dicit Dommus ad Edom.*] Cõsilium auctoritatẽq. diuinã legationi suę Vates asscribit, & ad quẽ populum, ad quã gentẽ legatus sit exponit. Quòd pleriq. omnes Vates ad Israëlitas præcipue, deinde ad Idumæos, aut ad gentes alias mãdata obiter attulerint; ipse autẽ ad solam Idumæorũ gentẽ fuerit ex professo legatus, quẽ Deus in suã familiã receptum, ad eã, vnde ipse ortus esset, nationẽ, de maximis & grauissimis rebus remiserit. Cuius legationis exordiũ illud est: [*Auditũ audiuimus à Domino.*] Ex omni vaticinantiũ collegio nouẽ præcipuè viri fuẽre, qui de Idumæorũ rebus vaticinari sunt, quorũ nomina vt temporibus distincta, ita in ordinem digesta hæc sunt. Primus omniũ & antiquissimus Balaã, secundus Dauid Psaltes, tertius Abdias, Esaias quartus, quintus vero Ioel quem Amos sequutus est, septimus Ieremias. Ezechiel etiã octauus, atq. vltimus omniũ qui in antiquis tẽporibus de hac re dixere, Malachias est. illud tamẽ animaduertẽdum est, nonnunquã vsu venire, vt qui tẽpore posteriores vates fuerint, eorum qui ante se vaticinati de eadem re fuerint non solom verba, sed integras etiã sententias vsurpẽt. nulli enim ex antiquis prophetis, præter vnũ Mosen, cõtigit, vt quæ sibi credita essent mãdata, totidẽ verbis & literis à Deo acciperet atq. iis, ad quos legatus fuisset, deinde redderet. Solus náq. Moses ex omnibus hũc propheticæ dignitatis gradũ obtinere, diuinorũ librorum testimonio prædicatus est. Cũmq. ingrederetur, inquit, Moses tabernaculũ fœderis, vt cõsuleret oraculũ, audiebat vocẽ loquentis ad se propitiatorio, quod super arcã testimonij inter duos Cherubin, vnde & loquebatur ei. Ita omnes ministerij huius gradus cõpleuit Moses, cùm cæteris non nisi aut in visione, aut in parabolis, aut alijs modis rerũ consiliorũq. suorũ rationes, suggesturũ se Deus receperit, quas tamẽ illi suis verbis, iuxta cõcessum singulis mẽsuræ modũ, & referẽt, & pronuntiarẽt. Ex qua re factũ est, vt cũ plures de ea re dicerẽt, pauca quædã ex iis quæ antecesserãt verba, aut etiã integras sententias ij, qui posteriores fuerãt, vsurparẽt, quibus de eadẽ re se dicere testarentur, cætera verò suo quisq. modo eloqueretur. Sic Amosum, quẽ proxime sumus interpretati, ex vltimis ferè Ioëlis verbis vaticinio suo exordiũ fecisse vidimus. sic etiã Dauid plena sententia Mosis rationẽ retulisse, deinde verò orationẽ & verba variasse legimus. Iudicabit (inquit Moses) populũ suũ, & in seruis suis miserebitur, videbit quòd infirmata sit manus. &c. & Dauid: Iudicabit Dñs populũ suũ, & in seruis suis miserebitur. Simulachra gentiũ argentũ & aurũ. Sic etiã accidit vt cũ eandẽ rẽ per plures vates prædictã esse Deus voluerit, quo testatius suũ apud oẽs consiliũ esset, sicut scriptũ est nõ in occulto loco terrę tenebroso loquutus sum tamẽ aliud atq. aliud eloquendi genus, prout ipse etiã suggessisset, singulis permiserit, ita, vt quod alius breui, & pressius, alius longius & abundãtius dicere videatur, ita cũ res eadẽ omnibus, nõ autẽ eadem omnino suppeditẽtur verba, posterioribus anteriorũ nõnulla referuntur & vsurpãtur, ac deinde liberiũq. & sibi familiaris, aut diuinitus nõ tã acceptus, quã suggestus sermo producitur, vt Ieremię, qui nõnulla Abdiæ, quẽ aliquãto post tẽpore sequutus, est suis de Idumęorũ re sermonibus, qualia suo loco iudicabimus, ãmiscuit. Eius autẽ rei causa quòd hoc diuinũ de Idumæorũ rebus consiliũ, cũ pluribus vatibus cõmunicaretur (ante se enim cũ Balaã, deinde verè secũ, ac post se fortasse cũ alijs communicandũ fore cognouerat) visionis suæ rationẽ hoc modo inchoauit: [*Auditũ audiuimus à Domino.*] Quoniã verò hic locus, vt latinè redditus est, paulo difficiliorem explicatum habet, ad verbum ex Hebraico exẽplari nobis reddi oportere iudicauimus. *Visio Abdiæ. Sic dicit Dommus Deus Edomo (auditionẽ audiuimus de eum Domino, & legatum in gẽtibus missum: Surgite & cõsurgamus aduersus eam in prælium.*

Num.7.

Cantic. Mosis.

Psal.135.

Isai.45.

Ecce paruulum dedi te, &c.

IAM verò magis emolietur difficultas omnis, si oratio ipsa suis quibus constat, membris dispungatur. igitur *visio Abdiæ*, membro suo definitur, & interiecta etiam oratio, [*Sic dicit Dommus Deus,*] suo etiam pũcto clauditur, deinde eã, quæ subiecta oratio est, [*Auditũ*

Universidad de Deusto
Biblioteca

audiuimus vsq. ad in prælium, parenthesi concludimus. namq. hęc oratio tota cum operis in-
scriptione sententiæ cõsequenti copulatur, [*Et sic dicit Dominus*, ad illud refertur, *Ecce par-*
uulum in gentibus dedi te.] Quòd si relicta carminis connexione & numerorũ obseruatio-
ne soluto sermone legẽdum sit, hoc modo rem ipsam ordinabimus: *Visio Abdiæ. Auditum*
audiuimus à Domino, & legatum in gentibus missum: surgite & consurgamus aduersus eam in præ-
lium: Sic dicit Dominus Edomo, Ecce paruulum dedi te, &c.] Vtrumque enim propheticum
munus Abdias executus est, vt futura Idumæis tempora prospiceret, & legatione apud
eosdem fungeretur: Alteri igitur parti hoc initium fecit: [*Visio Abdiæ*,] alteri verò il-
lud. [*Sic dicit Dominus Edomo*.] Lectionis autem ordine nobis explicato, aperienda
etiam sententia est. Diuino spiritu afflatus Abdias, & prophetico illo visionis genere
affectus, quid in posterum Idumæis futurum prospexerit, in principio narrat, deinde ac-
cepta diuinitus ad eosdem mandata exponit. Præuiderat autem imprimis totum se-
rè terrarum orbem turbari & gentes omnes, quibus Idumæi fuerant olim infesti, ad
suas aliorũq. iniurias vlciscendas excitari atq. inflammari: idq. legatorũ ministerio agi, vt
aliæ alijs gentibus conspirantes, mutuis sibi auxilijs & operis promissis, communi ad eam
rem studio societatem inirent, vt hæc tanta diuersarum nationum conspiratio, tam ve-
hemens omnium inflãmatio, & diuinũ argueret consiliũ, & certum malũ iis, aduersum
quos hæc pararentur portenderet. Fieri enim nequit vt diuersarũ opinionum, factionum
& studiorũ partes de re aliqua inter se communi sensu & voluntate coëant, nisi id diuino
consilio & prouidẽtia decretũ prius statutũq. fuerit. Vt enim concors omnium generum
& ordinum cõsensus propositam rem atq. opus certũ præstare, sic rursus opinionũ & stu-
diorum cogitationumq. discors varietas præclarorum incœptiones operũ non modò nõ
perficere, sed demoliri etiam diruereq. solet, sicut scriptum est: Ecce vnus est populus, &
vnum est labiũ omnibus, & hoc est initium faciẽdi eis, nec desistent à cogitationibus suis
donec eas opere compleãt. venite igitur descẽdamus, & cõfundamus ibi linguã eorum,
vt non audiat vnusquisq. vocẽ proximi sui. Quòd si omniũ hominum cõspiratio, & con
iuncta inter se societas incœptum etiã præter Dei cõsilium & voluntatẽ opus quantum-
uis difficile (nisi alioquin diuinitus impediatur) certũ absolutumq. promittere atq. effi-
cere potest, nec desistent (inquit) à cogitationibus suis donec eas opere compleant: quã
tam certitudinem, quã plenum absolutumque exitum promitere, atq expectare opor-
tet eius operis, quod diuini consilij sententia decretũ & institutum, & cõmuni omnium
gentium & nationũ studio concordiq. volũtate adornatum atq. apparatũ fuerit, quã ob
rem significanter à Vate nostro dictum est, [*Auditionem audiuimus de cum Domino*.] nãq.
magnum illud bellum, quod cõmuni gentium omnium voluntate instrui apparariq. præ-
uiderat, diuino consilio decerni excitariq. intellexerat; quod quanto studio, quantaq. cu-
piditate esset ab hominibus suscipiendum, & rerum idonearum indicatione & verborũ
communisq. omnium sententiæ expositione declarat. [*Legatum in gentibus missum*.] mu-
tuò ab alijs nationibus ad alias legatos mitti præuiderat, qui non nisi de re magna, atque
maximi momenti causis mitti solent omnium verò vnam communemq. vt sententiam
& voluntatem, sic otationem orationisq. explicationem fore præuidit, eius argumenti,
quo se mutuò ad bellum Idumæis inferendum hortarentur. omnium verò, quæ perlega-
tos agenda erant, mandatorũ huiusmodi tandẽ peroratio est: [*Surgite et consurgamus adver-*
sus eum in prælium.] Variarum nationum variã fore contra idumæos orationẽ verisimile est:
vnusquisq. enim illatas sibi iniurias, aut causas alias atq. alias, quã ob rem inimicitias suf-
ceperit, dicẽdo persequetur. Ea omnia cũ referre nimis longum fuisset, id ex omniũ ora-
tione potissimũ propheta arripuit & retulit, quod communẽ omnium sententiã studium
animorũq. voluntatẽ breuissimè, & cõmodissimè declararet: & cuius persuadendi causã
omnes omniũ orationes essent iustitutæ. Persuasionis autẽ proprius locus in epilogo atq.
peroratione præcipuè est, vbi cõmemoratis & repetitis breuiter argumentis vehemẽti &
cõcitato sermone eorum animi, apud quos agitur, ad dicentis sententiam probandã vo-
luntatẽq. opera & diligentia consequendã excitantur. huiusmodi autẽ affectibus, excita-
tionibus, atq. inflãmatis verbis cõstantem epilogũ retulit Vates. *Surgite*, Vox est quæ quie-
tos & negligentes aliãs animos incendit, & vehementer ad aliquid agendũ excitat, neq.
otiosos agere permittit, sed aut metu, aut spe maxima proposita, aut segnitie, inertia tardi-
tateq. omni reprehẽsa stimulos ad opus viriliter suscipiẽdum adhibet, vt: Surge Domine
& dissipẽtur inimici tui. Surgite & transite torrentẽ Arnõ, ecce tradidi in manu tua Sehõ
regem

Gen. 11.

Num. 10.
Deut. 2.

regem Hesebon & apud exteros:

Surge, ne longus tibi somnus
Vnde non times detur,
Socerum & scelestas Falle sorores.

Surge, quæ dixit iuueni marito,

Horat.

Vbi verò animi excitati paratique iam sunt, quid agendum sit, statim breui oratione docẽtur. verbum igitur, *surgite*, ad excitationem, cætera verò ad agendæ rei rationem docendam pertinent. vt in iis, quæ modò citauimus, facile obseruare est. Habet enim magnam in persuadendo vim agendi negotij ostensa facultas & commoditas, vt si à pluribus aduersus paucos, à paratis in imparatos, communi societate & studio, atque mutuis auxiliis bellum iniri posse ostendatur. quam rem omnẽ eleganter hæc à Vate relata peroratio cõtinet. Verbum enim *cõsurgamus*, cõmunem societatem, multas & maximas omniũ copias opesq. cõiunctum iri significat, *aduersus* eam, femineo genere, vrbem quandã quæ Idumeæ gentis caput princepsq. fuerit indicat, siue ea Bosra, siue Theman, siue alia quædã, quam alij interpretes indicant, sit. Facillimam autẽ hoc modo victoriã sibi promittere legati possunt, quòd multi ad bellũ vni vrbi inferendũ consurgãt, in qua maxima illius gentis, quã hostili animo aggrediũtur, præsidia, maximaq. dignitas fuerit collocata. cùm verò dicat, cõsurgamus, siue insurgamus, imparatam, sedẽtem, neq. opinãtem, neq. sibi in rerum & temporũ angustiis prouidere valentẽ, opprimendã esse ostendit. Hæc itaq. visionis, & omnium orbis nationũ aduersũs Idumæos cõmotarum, præsensionis propheticæ breuis atq. summa explicatio est: nũc ipsum Vatẽ, mandati legationes apud suos agentẽ, audiamus. [*Hæc dicit Dominus ad Edo*,] Non suã sed diuinã causam sibi agẽdam esse principio profitetur, atq. hoc modo auctoritatem & fidẽ orationi eõciliat, & inuidiã omnẽ à se depellit, cui tradita mandata ad Idumæos nõ perferre minimè fas fuerit. [*Ecce paruulũ dedi te in gentibus, contẽptibilis tu valde*.] Exiguus sæpe & obscuris initiis in magna & innumerosam, atque illustrẽ multitudinem quasdam gentes creuisse, antiquas euoluẽtibus historias cõpertum est, quasda tamẽ postea suę originis, atq. humilitatis oblitas, & secundo rerũ successu superbientes, insolentia sese extulisse, vt qui superbissimorũ humana arte operum certissimus exitus est, mole tãdem sua corruerint. Namq Dominus scit cogitationes hominũ, quia vanæ sunt, Qui exasperat, non exaltentur in semetipsis, Dominus dissipat cõsilia gentium, & reprobat cogitationem populorũ, &c. Huiusmodi initia atque huiusmodi progressus Deus exprobrat Idumæis, atq. huiusmodi tandem exitum denuntiat. Quòd is populus angustis olim inclusus spatiis & terminis, exigui admodum inter gẽtes nominis fuerit; sed postquam disseminata sobole Italiæ & Græciæ regiones tenere, alijsq. præesse, & leges institutaq. sua longè lateque propagare cœpit, superbia elatus, summam omniũ rerum sibi arroganter promittens, dignũ tanta insolentia exitum molitus est. [*Ecce paruulum dedi te in gentibus*.] Esau Isaaci filio diuino beneficio mõtes Seir habitandi cõcessi sunt, sicut scriptum est: Transibitis per terminos fratrũ vestrorum filiorũ Esau: qui habitant in Seir, & timebunt vos: Videte ergo diligẽter, ne moueamini cõtra eos: neq. enim dabo vobis de terra eorũ quantũ potest vnius pedis calcare vestigium. Quia in possessionẽ Esau dedi mõtes Seir. His terminis Edomũ sese cõtinere, atq. sine vlla aliorũ mortalium iniuria agere voluit Deus, dura atq. infausta superbientibus, insolenterq. agentibus minatus, sicut scriptũ est: Et posui Seir montes eius in solitudinem, & hæreditatẽ eius in dracones deserti. Quòd si dixerit Idumæa destructi sumus, sed reuertẽtes ædificabimus quæ destructa sunt. Hæc dicit Dominus: Ipsi ædificabunt, & ego destruã, & vocabuntur termini impietatis, & populus cui iratus est Dominus vsq. in sempiternũ. Ex his ergo tã angustis terminis, suarum rerũ initia Idumæi primùm diuẽre: ita vt nullis metuendi, nullis non contemptibiles essent. namque non solũ ab Assyriis superati disiectique sunt, sed à Iudææ regibus primùm, deinde à Machabæis, atq. demum ab Herodum familia sunt vehementer vexati. huius rei causa dicit: [*Cõtemptibilis tu valde*.] Sed postquã ab hostibus afflicti, atq. propriis è sedibus plurimi ex illis eiecti in alia loca, maximè autem Italiam & Græciam deuenere, atq. paulatim aliis gentibus cõmixti nomen genusque suum longè lateque propagare cœperũt, secundo rerum successu elati atq. inflati, superbissimè atq. insolentissimè aduersus alias nationes, maximè autem aduersũ Israelitas sese gesserunt: alios enim nimio imperio, alios nimio odio prosequuti sunt. eo insolentiæ & arrogantiæ homines secundis rebus deuenire solent.

Deut. 2.

Malach. 1.

Psalm. 65.

Superbia cordis tui extulit te. Hic verus & certissimus humanæ superbiæ, & insolentiæ

1. Iacob. 4.

Universidad de Deusto
Biblioteca

insolentiæ omnis fons, hoc caput est nimirũ cor ipsum humanũ, náq. hoc malum illa prima generis sui culpa cõtraxit, quo malo omnis animi ægritudo acrior multò fit. Neque enim vlla vnquam res propria hominibus esse potest, quæ superbiæ illis atque fastidij, insolentiæque certa & legitima causa sit. Nam actiones resque omnes à nobis gestæ, & omnis industria atq. ars & studia, aut bona, aut non bona sunt. Quæ posterioris generis sunt arrogãtiæ & gloriationis expertia esse oportet; prioris verò generis quæcunq. sunt, cũ non tã hominibus tribuẽda, quã Deo accepta referenda sint, iactari importunũ & temerariũ est. siue enim facta ipsa & actiones, siue animi corporisq. vires: quibus hęc efficiũtur, siue etiã vtraq. simul, Dei dona sunt, sicut scriptũ est: Quid habes quod non accepisti? Si accepisti, quid gloriaris quasi nõ acceperis? ita adeo fit, vt nulla alia ad superbiendũ causa sit, præter propriũ ipsius vitiũ & cordis inflationẽ. Quam ob rem superbię humanæ nulla alia certior causa, quã cordis ipsius vitiũ in sacris libris inuenitur. Visitabo, inquit, superbiam magnifici cordis regis Assur, & super gloriã altitudinis oculorũ eius. Dixit enim in
» fortitudine manus meæ feci, & in sapientia mea intellexi. &c. Hæc autẽ res cũ non natu-
» ræ ipsi, sed vanæ tãtum humani cordis cogitationi opinioniq. innitatur, neque altius aut
» solidum magis fundamentũ, quã inflatam quandam persuasionem habeat, ex præstigiis, fallaciis, mendaciisque constans, suo ipsius auctori & possessori fraudi maximè esse solet. Hoc est quod Vates Idumæis hoc in loco, aptissimo verbo vsus exprobat. [*Superbia cordis tui extulit te.* Hebraicè est: *seduxit.*] Idem quod à prima illa & communi omnium viuentium matre est vsurpatum, verbum. Serpens (inquit) seduxit me. Sed quod huiusmodi
» fallaciæ certis quibusdam speciebus, atque simulationibus rerum, quæ inanes atque inutiles reuera sunt, sese tueri & defendere solent, vt illud: Eritis sicut Dij scientes bonum & malum, & aperientur oculi vestri, & non morte morimini. eam rem omnẽ cõmodissimè Vates noster Idumæis exprobrãs, describit; quod locorum, quibus olim habitauerant, natura, situ & munitione fiderent, atq. huiusmodi rebus, quæ vanæ profecto sunt, nisi pietas diuinina, prouidentia & tutela adsit, æternitatis & perpetuæ felicitatis sibi spem facerent. hoc est quod dicit.

1.Cor.4.

Isai.10.

Gen.3.

Habitantem in scissuris petrarum exaltantem solium tuum.

IDVMÆI, qui Israelitis finitima loca habuerunt, in montibus Seir natura tutissimis habitauẽre, sicut scriptum est. Habitauitque Esau in mõte Seir ipse est Edõ, & apud Iere-miam: Qui habitas in cauernis petræ, & apprehendere niteris altitudinem collis. Huiusmodi enim æditissima & firmissima loca olim occupabãtur ab iis, qui diuturnas, rutas, stabilesq. sibi sedes parabãt, quę etiam arte & opere aucta maiorẽ securitatem habitatoribus promittebant. sic Romani septẽ colles occupauere, quos quantũ auxerint, ipsa ruina docet. sic Athenæ, sic aliæ innumeræ vrbes, & situ & opere munitissimæ Idumæis, hoc est, simulachrorum cultricibus gentibus cõstitutæ fuerunt, quæ postea diuino iudicio excisæ & euersæ, gẽtium suarum nullum monumentũ, ædificiorum verò vix exigua vestigia retinuerunt. Hanc autẽ his gentibus excisionem impietas imprimis & scelus publicaq. iniuria parauit: cuiusmodi superbiæ humanæ solet esse exitus. Igitur aduersus Edom instituta oratio, ad eas omnes gẽtium familias, quæ aut generis origine, aut morum imitatione, aut cultus & superstitionis studio Idumæis asscribuntur, referenda est, quibus omnibus vt idem scelus, ita etiam par supplicium, & exitium diuini consilij sententia parabatur, atque à Vate nostro prædicebatur, quibusq. eo grauius & certius procreabatur periculum, quo maior credebatur futura esse securitas.

Qui dicis in corde tuo, quis detrahet me in terram?

FALLACIAM & eam, quam frustrationem dicimus, non rebus ipsis, sed humana cogitatione oriri, ratio ipsa & diuina sapientia docet: etenim naturas rerum rectè considerantibus & expẽdentibus, nihil in humanis adeo solidum & firmũ reperietur, vt ex sede statuq. suo nunquã dimoueri posse credendũ sit. nã nisi à Deo qui natura firmissimus et æternusq. est, res aliæ firmẽtur, & contineãtur breuissimè & facillimè intereunt. Nisi Dominus ædificauerit domum in vanum laborauerunt qui ædificant eam, & nisi Dominus
» custodirit ciuitatẽ &c. Igitur qui æternitatem, constãtiam durationemq. non rebus ipsis,
» sed sua tantũ cogitatione definit, (vt pleriq. omnes homines faciunt) huius animus inaniter & effuse exultans, repentina rerum ruina exitioq. summæ stultitiæ cõuincitur. Ob eam autem rem quòd hæc fallacia cogitatione ipsa & opinione concipitur, ait Vates: [*Dicis*

Psal.

dicis in corde tuo, quis detrahet me in terram?] Hanc autem interrogationem superbiæ arrogantiæque plenissimam idem ipse, qui secreta cordium rimatur Deus verissima & dignissima responsione occupat, nihil humanam omnem superbiam aduersus sua consilia, nihil humanos conatus aduersus diuinam vim ostendit.

5 *Si exaltatus fueris vt aquila, & si inter sydera posueris nidum tuum, inde detraham te, dicit Dominus.*

ELEGANTI hyperbole ostẽditur nullum adeo difficilem & arduum locum esse, ad quẽ nõ humana stultitia & ambitio, atq. insolentia cõtendat, vbi semel suis hoc est rationis religionisq. finibus excedere cœperit. atq. his omnibus studiis & conatibus altiorem
10 sibi grauioremq. ruinã moliri. homini enim terra infima totius mundi pars habitanda & colenda cõcessa est: cælum verò & alia cælo simillima loca adire, suisq. artibus, studijs & conatibus insolenter vsurpare velle, est negatum; ex quo tempore iis rebus maximis potius, quæ diuino beneficio contigerant, non modestè & legitimè vti, sed temerè
15 & superbè abuti voluntas consiliumq. fuit. iam enim ne quis, nisi à Deo ipso admissus receptusq. fuerit, in diuina illa & augustissima loca irruere, aut penetrare possit, cautũ prouisumq. est. Emisit enim hominẽ Deus de paradiso voluptatis, vt operaretur terram de qua assumptus est, eiecitq. Adam & collocauit ante paradisum voluptatis Cherubin, & flammeũ gladium atq. versatilẽ, ad custodiendã viam ligni vitæ. Quoniã autem hæc via,
20 qua ad summã æternamq. cælorũ felicitatẽ itur, præclusa hominibus fuit, nefas omnino est eam, nisi ijs modis & artibus, quæ à Deo ipso institutę præscripteq. sunt, repetere velle. Eas autem artes ad cultũ terræ, de qua homo ipse assumptus est, spectare, ipsum diuinum oraculũ indicat; cuius longiorẽ aliquã explicationẽ & desideramus, & Deo votis annuente promittimus. quibus artibus qui sese exercuerit, viam, veritatẽ & vitã sese vltro offeren-
25 tem inueniet: qui verò secus aut tẽtare aut experiri studuerint, vt ad maximas & præstantissimas res nõ pietate, modestia, & virtute, sed insolẽtia & stultitia, sicut Idumæi, cõtenderint, ij certissimum sibi præcipitium Deo vltore atq. auctore moliũtur. Cuius rei exemplo satis manifesto, vel quatuor illa orbis illustrissima imperia, Assyrium, Persicum Græcum, & Romanum (cuius pars quædã ad Idumęos refertur) nobis esse possunt, quorũ con-
30 silia rationesq. omnes, omnes deniq. insolẽtes conatus, diuinitus fracta dissipataq. sunt. *Nil mortalibus arduum est Cælum ipsum petimus stultitia, neque Per nostrum patimur scelus Iracunda Deum ponere fulmina.* Summæ autem superbiæ & arrogantiæ rationes, duabus rebus, aquilæ auis imagine & cæli excellissimi locorum omnium situ Vates explicuit, vt Idumæorũ & superbarum quarumq. gentium cõsilia conatusq. infringendos esse de-
35 monstraret. Aquila namq. cæterarum auium regina & princeps esse, tum alias ob causas, tum ob celerrimum, altissimũ, contentissimumq. volatum creditur. Illa enim neq. aëris densitate retardata, neq. solis vi aut calore, aut luce detenta, nubes volatu transcendit, quam ob rem velocitatis atq. inaccessibilis fortitudinis & strenuitatis in agẽdo imaginẽ repræsentat, sicut scriptũ est: Velociores fuerunt persecutores nostri aquilis cæli, su-
40 permontes persequti sunt nos, &c. Cælum verò omniũ totius mũdi locorũ natura & situ editissimũ est. Cælum, inquit, in altitudinẽ, & terra in profunditatem. &c. Summæ autẽ ambitionis, & superbissimi ad potentiam & securitatẽ sibi parandam consilij conatusq. imaginem aquilæ volatu & cæli situ expressit Deus, quæ si maximè ex animi sententia Idumæis contingerent, tamen certa propriaq. esse non possent, vtpote quæ per iniuriam
45 atque impietatem parata essent, diuinæ vltioni & præcipiti ruinæ obnoxia. Igitur si tantum consilio, studio & industria, operaque omni contenderis, vt pennas tibi aptasse, nidumq., hoc est, regiam aliquam arcẽ, non in terra, non in montibus, sed inter sydera ipsa collocasse dicaris, attamen me auctore, qui astris omnibus superiora loca, cęli, videlicet, teneo, certam tibi & grauissimam fore ruinam denuntio. Hunc enim totius superbiæ &
50 humanæ insolentiæ exitum esse, iam illa antiqua apud Senagkareum campum incœpta turris, quæ cælum cacumine attingere affectabat, abundè docuit. Atque in verbis etiam ipsis grauis quædam significatio est, quòd Edom eandem vocabuli originem cum Adam habet, atque ad terram, vnde assumptus Adam est, refertur: homini autem post primum illum casum sublimiora appetere aut humano negotio, consilio, studio, præter Dei
55 voluntatem, & impositas leges tentare velle, vetitum fuit. sed id tantùm concessum est, vt coleret terram de qua assumptus est. Summæ ergo dementię & pręcipitis consilij est,

Horat. lib.1. Od.3.

Tacen.4.

aliter

Universidad de Deusto
Biblioteca

aliter quàm a Deo præscriptũ ostensumq. fuerit, alas sibi quenquã aptare, & cælestia ten-
tare. namq. si id maximè quod appetitũ fuerit, Deo permittente aut conniuente conni-
Luc. 1. gerit, tamen grauissimus casus expectandus metuendusq. est. Inde detrahã te dicit Do-
" minus, qui potentes de sede deponere atq. ad inferos deducere potest & solet. Maxima-
rum autẽ rerum mutationes & conuersiones Deo auctore contingere hic locus nos do-
cet; ac ne quis humanis rebus, in quibus nihil certũ, tutum ac firmum esse potest, stulte
1. Re. 2. fidat, commodè suadet: quandoquidem nihil est quod diuinæ virtutis sustinere impe-
" tum possit. Domini enim sunt cardines terræ, & posuit super eos orbẽ. Pedes sanctorum
" suorum seruabit, & impij in tenebris conticescẽt. quia non in fortitudine sua roborabi-
" tur vir: Dominum formidabunt auersarij eius, & super ipsos in cælis tonabit. Iisdem ferè
verbis, eadẽ omnino sententia, vaticiniũ hoc vt certissimo constantiq. consilio pronuntia-
Ieremiæ 4. tum, sic etiã repetitum est. Arrogantia tua decepit te, & superbia cordis tui, qui habitas
" in cauernis petræ, & cõprehendere niteris altitudinẽ collis. cùm exaltaueris quasi aquila
" nidum tuum, inde detrahã te dicit Dominus. Hoc autem à se prædictum Idumæ gen-
tis excidium integrũ ac plenum tandem fore significat, ita vt nullum illius rerum aut no-
minis etiam monumentum relinquendũ sit. nam quãuis Idumæi, tam ij qui Seir mõtes
tenebant (vnde huius gẽtis & nominis origo fuit) quã ij qui toto ferè orbe maximè occi-
dentẽ versus occupato, instituta, nomina resq. suas plurimũ dilatauerãt, sæpe ab hostibus
petiti atq. vexati fuerint, vt à Dauid & ab alijs Iudææ regibus, prioris templi seculis atque
à Machabæorũ familia & Herodum gente etiam, cùm posterius tẽplum extaret, Seghi-
renses Idumæi appetiti ferro vexatiq. sunt. & qui ex his aut gẽte, aut institutorum imi-
tatione oriundi esse dicuntur, à barbaris nationibus identidem sunt afflicti: nulla tamen
tanta clades, tantaq. calamitas allata est, quantã afferendam tandem esse Vates hic de-
nuntiat, vt nullum eius nominis vestigium, nullum omnino reliquum esse possit monu-
mentum. Quo quidẽ in loco Idumæorũ res nostro iam tempore sunt, nõ enim apud Seir
modò mõtes, sed neq. in alia iam orbis parte vllæ ferè eius gẽtis reliquiæ extant, sed quæ
autẽ supersunt, tenuissimæ atque admodum obscuræ sunt, & omnino tandẽ lacerandæ
ac perdendæ. Hunc igitur extremũ Idumæarum rerũ casum Vates prænuntiat, aliarum
omnium, quascunq. perpessi fuerint, calamitatũ longè grauissimum. náq. in alijs omni-
bus, quas antea sustinuerint, incursionibus, lacerati quidẽ, vexati, damno maloq. affe-
cti, sed nunquã tamẽ penitus excisi sunt. Vnusquisq. enim ex ijs, qui hostili manu atq. ani-
mo agressi antea eos sunt, priuatas iniurias vlcisci parans, quãtum sibi satis esset, furũ mo-
re abstulit. Sed vbi cõmuni omniũ consilio & vi, aliæ atq. aliæ nationes impetum in eam
gentem fecẽre, nihil quisq. sibi satis fecisse visus est, nisi cum Idumææ rebus omnibus &
nomen ipsum etiam penitus aboleretur. hanc adeo rem sic Vates noster ostendit:

*Si fures introïssent ad te, si latrones per noctem quomodo conticuisses, nónne fu-
rati essent sufficientia sibi? Si vin[illegible]atores introissent ad te, nunquid saltem
racemum reliquissent tibi?*

Locvs hic modi tantùm mutatione conuersus, clarior explicatuq. facilior reddẽ-
tur. namque sic Hebraicè propriè legimus: [*Si fures venerunt ad te. &c. nonne furabuntur suf-
ficientiam suã, si vindemiatores venerunt tibi, nunquid nõ relinquent racemos.*] Omnes quæ ante illã
extremam, de qua sermo nobis est, stragem, ab hostibus incursiones factæ fuerant damno
quidem ac malo, non tamen excidio Idumæis fuisse ostendit. dum enim vnusquisq. ex
gentibus priuatas iniurias aut odia, aut inuidiã persequitur, quantum sibi ad expleudum
animum satis esse potuit, tantum nocuit. Id autẽ duabus similitudinibus elegantẽ Deus
per vatẽ explicat. Eorum hominum, qui alienis fortunis & rebus insidiãtur, varia genera
diuersis nominibus Hebraicè significantur. vnũ genus eorum est, quos illa lingua Gana-
bim, Latina verò fures dicimus, qui inopia tantùm coacti, cũ nullam aliam artem, qua egẽ-
statẽ leuent, commodiorem arbitrentur, leue atq. turpe compendium maximo depre-
hensionis periculo cõmutant, neq. enim omnia auferunt, sed quæ ad vsum sibi commo-
Prouerb. 6. dissima, asportandumq. facillima cognouere, furripiunt. Quam rem Salomon sapienter,
" vt omnia, definit, non grandis est culpa, cùm quis furatus fuerit, furatur enim vt eluriẽ-
" tem impleat animam: deprehensus quoque reddet septuplum & omnem substantiam
domus suæ tradet, & liberabit se. hæc de furibus ad hunc locũ oportuna annotasse visum
est. Vindemiatorum autem legitima & bene instituta ratio est, vt quas maturitas

vuatum, & vino faciendo idoneas cognouerint, eas colligant: acerbiores verò & sibi mi-
nus vtiles racemos pauperioribus in aliquem vsum permittant. hoc omnis recta rusti-
cæ rei disciplina docet, & diuina etiam lex benignè ac sapienter præcipit. Si vinde-
miaueris vineam tuam, non colliges remanentes racemos, sed cedent in vsum aduenæ, Leuit. 19.
pupilli ac viduæ. Harum ergo rerum instar habituros, quicumque aut clàm & dolo, aut Deut. 24.
aperto marte & impetu ante illam exitialem, quam ipse modò denuntiat, cladem, Idu-
mæorum res inuasuri erant, vt sibi quisque suisque rationibus prospiciens, quantum ad
animi sui libidinem explendam satis esset, vel hostium perderet & abduceret, vel spo-
liorũ auferret, reliquiis verò parcendum sibi esse putaret. Sed tamen in illa communi
& extrema calamitate, omnium gentium conspiratione & communi odio, atque studio
allata, nihil satis cuiquam ex nationibus esse malorũ & damni inferendi videri poterat,
nisi alij aliorum sitas reliquias omnino dissiparẽt. Vbi nos legimus, [*Quomodo conticuis-
ses*, Hebraice passiuo verbo legitur, *quomodo assimilareris*,] hoc est, quonam modo affectus
relinquendus esses, nonne reliquiæ aliquæ tibi superessent, vbi singuli rationibus satisfe-
cissent suis? atqui non fures, non vindemiatores, sed populabundi prædones expectandi
tibi sunt. Neque verò Edom clementiores in ea re eos, quos amicos & socios sibi habere
putauerat: quàm eos, qui certi manifestique hostes haberentur, experturus erat, quę res
cùm præter communem hominum opinionem & consuetudinem, cùm præter mores
sit, diuinum planè consilium, atque iudicium arguit: vnde & cum admiratione à Vate
excepta pronuntiatur. Cuius exornationis ea in sacris orationibus vis est, vt audito-
rum animos in grauissimis rebus ad remotiores causas, diuinumque cõsilium, & prouí-
dentiam cognoscendam excitet, vt: Quomodo persequebatur vnus mille & duo fuga- Deuter.
rent decem millia. nonne quia Deus suus vendidit eos, &c. Sic etiam hoc in loco non
minus periculi Idumææ à sociis, quàm ab hostibus procreati præuisa cogitatio, ad diui-
num iudicium, vt ad veram certissimamque causam reuocatur.

*Quomodo scrutati sunt Esau, inuestigauerunt abscondita eius? vsque ad
terminum emiserunt te omnes viri fœderis tui: illuserunt tibi.*

Non solùm hostium & inimicorum suorum sæuitia, sed multo etiam magis socio-
rum amicorumque perfidia & dolo perditum iri Idumæos coniectura facta Vates do-
cet. Neque enim apertorum tantùm hostium impetu, studio, atque opera, vsque adeo
penetrari, diripi, vastari loca omnia etiam reconditissima possent, nisi etiam amicorum
& sociorum, à quibus minus sibi cauendum Idumæi putauerant, iudiciis omnia pate-
facta ostensaque essent, ita vt facilè inuasuris, & bellum malumque allaturis, atque di-
repturis, quicquid illi celatum esse rebantur, aperiretur; ex quo cõsequitur illam calami-
tatem diuino imprimis, deinde communi omniũ, tum qui se amicos profiterẽtur, tum
eorum, qui apertè hostes essent, consilio fore afferendam; idque vt minus Idumæi ipsi
cauere, intelligere atque effugere possent, quod sanis alioquin cognitu fuerat facillimũ,
inconsideratissima & dementissima stultitia affecti sunt, & qui sibi maximè sapientes,
atque gerendæ, augendæ conseruandæque rei optimè consulentes & prouidentes vi-
debantur, exitu ipso stultissimi arguerentur. quam verò rem illi sibi firmo præsidio
fore putauerant, nempe vt quàm multos socios confœderatosque ex finitimis haberẽt,
quorum opera & in bello & in pace vterẽtur, eandem ipsam maturiori & grauiori exi-
tio futuram tandem esse ostendit. Quippe nihil aliud sibi amici sociique profuere, nisi
vt simulata amicitia, qua parte inuadi, perdi & diripi commodius possent inuestigãtes,
hostibus indicarent, ipsique pulsos & migrantes dissimulato odio, & ficto officio dedu-
cerent. namque alioqui quomodo scrutati sunt hostes penetralia & recõdita quæque,
quomodo etiam abditissima omnia populabundi & perdituri inuestigauerunt? Sed illa
certa & vera huiusce rei causa deprehenditur, nimirum te à viris omnibus fœderis tui,
per simulationem amicitiæ nõ solùm relictum, sed proditum etiam fuisse; quos nihilo
magis officiosos expertus fueris. atque hi sunt, qui hospites apud se commorantes, non
amicitia, sed odio occultaque maleuolentia prosecuti, decedẽtes autem lætè & gratan-
ter bene dissimulato animo, ad vrbis aut domus vsque suę terminos deducunt, valeque
dicentes omnem redeundi oportunitatem & spem tacitis deprecantur votis; aut qui
damnatum à se exilio hominem, simulata misericordia vsque ad agrorum, vnde exu-

Universidad de Deusto
Biblioteca

lare iubetur, terminos proficiscentem comitantur: ita vt hoc prouerbij quibusdam nationibus & linguis locum dederit, *Lahonra del açotado*. Huius prouerbij vsurpatione ostendit consilia etiam pacis & fœderis cum quibusdam aliis nationibus ineundi, quæ maximè constabilire rempublicam existimantur, nisi Dominus ciuitatem custodierit, 5 exitio grauiori esse.

Qui comedunt tecum ponunt insidias subter te.

MAGNÆ consuetudinis, & bene fidæ familiaritatis pignus communis mensa & conuictus apud omnes gentes olim fuit, & apud Orientales quoque nationes idē etiam nunc manet mos, vt communi consilio & ope eorum saluti prospiciendum putauerint, 10 quibuscum familiariter vixissent, mensæque & conuictus vsu communicassent. cuius fidei & officij violatio nefaria & prodigiosa censebatur. huius sentētiæ illud est: Tu vero homo vnanimis dux meus & notus meus, qui simul mecum dulces capiebas cibos. & alio in loco: Qui edebat, inquit, panes meos magnificauit super me supplantationem. Huiusmodi verò sociorum & amicorum fidem in sua salute experturos Idumæos Vates prædicit, vt pro cōsilio & auxilio occultam fraudem & insidias paratas sibi fuisse tandemum periculo functi intelligant. Oratio illa, *subter te*, occultas insidias, & dolo atque fraude tensos laqueos significat, quales auium & ferarum genera, vbi minus metuere, vbi escas sibi paratas sperauēre, experiri solent. Quibus ex rebus omnibus illud conequitur, ibi maximè desipere & errare homines, vbi maximè sibi sapere, & consulere videantur. nonne stultam fecit Deus huius mundi sapientiam? Hoc autem est, quod statim confirmatur & concluditur.

Psalm. 54.

Non est prudentia in eo.

Prudentia, quæ Hebraicè, *Bina* dicitur, virtus animi est, qua consilio & cogitatione, rerumque inter se comparatione, quid futurum tandem esse possit, quid maximè fieri expediat, intelligitur. ea virtute qui præditus est, Hebraicè *Nabon*, latinè prudens appellatur, sicut scriptum est: Qui sapiens est corde, appellabitur prudens: Duę autē maximę virtutes esse existimantur, & ad maxima imperia propaganda, atque ad res gerendas, conseruandas, & tutandas imprimis Idoneæ. Altera, quæ priorem in consiliis capiendis locum occupat, sapientia & prudentia dicitur. altera huic comes, quæ sapienter deliberatas & decretas res aggreditur & exequitur, fortitudo est: quibus virtutibus quæcunque humanæ actiones, quæcunque res innituntur, firmissimum fundamentum posuisse, & maximum etiam ad absolutam in vnoquoque genere felicitatem momentum habere existimantur. namque ad bellum belliqúe oportunitates & euentus, prudentia & sapientiæ consilia plurimum valere, huiusmodi sacris sentētiis docemur: Cogitationes consilij roborantur, & gubernaculis tractanda sunt bella. Et ipsa de se prudentia verē prædicat: Ego prudentia, mihi fortitudo est. Ad rempublicam etiam in pace legibus administrandam maximum prudentiæ vsum esse idem auctor confirmat: Custodiens legem filius prudens est. Fortitudinem verò ad rem in bello strenuē gerēdam, vbi coniuncta cum prudentia fuerit, vehementer probari, vel barbarissimorum hominum sententiis omnibus ostenditur, nedum diuinæ sapientiæ, quæ quamuis hoc in suis hominibus non requirat, quibus Deus ipse propugnator est; tamen reipsa, & natura sua plurimum posse ostendit. quamobrem fortes viros vasa belli appellat: Quomodo ceciderunt robusti, & perierunt vasa bellica. & Rapsaces ille vtramq. rem complexus, Quo consilio, inquit, vel fortitudine rebellare disponis. Vtraque autem hac commoditate, atque vtroque virtutum genere, quibus se maximè abundare, & pollere putabant, deficiendos esse Idumæos, vt minimo negotio ab hostibus diuino cōsilio perdi deleriq. possint, Vates noster obnuntiat.

Prouerb. 16.
Prouerb. 20.
Prouerb. 7.
1. Samu.
Isaiæ 36.

Nunquid non in die illa dicit Dominus, perdam sapientes de Idumæa, & prudentiam de monte Esau?

SIVE Idumæos eos tantùm definiamus, qui Israëlitis finitimi fuerint, siue eos etiam qui ex his oriundi alia loca, quemadmodum dictum est, occupauēre, omnes sapientes & consilij ad rem gerendam multi fuisse, & antiquis Machabæorum historiis, & aliorum auctorum testimoniis accepimus. Hanc autem sapientiam,

tiam, & maximam in generatione sua prudentiam, stultitia & dementia mutandum esse, & Vates hic, & Ieremias etiam prædicit, siue id immissa insania, siue apertis & proditis consiliis, siue callidioribus etiam hostium stratagematis accidat. Id autem Deo vltore, qui mundi sapientiam stultam facit, euenturum fuisse intelligimus: ne quis sibi aut cogitatus aut conatus vllos, aut vim & potentiam contra certam Dei voluntatem & decretam sententiam valitura fore iactare possit. De hac autem re sic apud Ieremiam legimus: Ad Ieremiam hæc dicit Dominus exercituum; nunquid non vltra est sapientia in Theman, periit consilium à filiis, inutilis facta est sapientia eorum. Quo in loco non solùm Themanites ipsi, hoc est Esau posteri qui Seir montes incolebant sed etiam filij, hoc est, ab eis oriundi appellantur. quibus neque prudentissima consilia, neque bellica virtus, & disciplina, assiduaque in præliis exercitatio, & tantis antea victoriis parta fortitudinis opinio, quo minus funditus pereant, profutura est. hoc est quod subiungit:

Ierem. 49.

Et timebunt fortes tui à meridie, vt intereat vir de monte Esau propter interfectionem.

VBI nos legimus, *meridie*, Hebraicè est *Theman*. Quo nomine quendam ex Esau nepotibus dictum fuisse, & ab eo etiam regionem metonymicè appellatam, sacris docemur historiis: nam Eliphas primogenitus Esau fuit, qui & primum omnium Theman filium habuit. Quoniam verò illius regionis situs meridionalis Israëlitis erat, accidit, vt ei mundi parti & vento nomen idem fuerit impositum, quod ferè apud alias etiam nationes fit, sicut Africam & Africum ventum pro meridie, Hesperiam pro occidente latini dixerunt. Sed planè locus hic non de mundi plaga, sed de Idumæis ipsis nomen accipiendum esse arguit. neque verò minus inutilem fore illis fortitudinem, quàm sapientiam ostendit; quoniam qui fortissimi & robustissimi in ea gente fuerint, nihil sibi præter timorem & trepidationem aut promittere aut præstare poterunt, ita vt nullo, neque consilio obsisti, neque robore resisti possit, quo minus ea clades & calamitas Idumæis afferatur, vt neque vir vnus ex omni genere & familia Theman reliquus sit, qui aut nomen, aut institutum, aut rationem eius gentis aliquam conseruare tuerique possit. *Propter interfectionem*, quæ maxima & extrema omnibus illis, quicunque oppugnare voluerint futura est, ita vt nulla tanta cuipiam virtus sit, quæ aut aliis subsidio, aut sibi ipsi saluti esse valeat. *Propter interfectionem*. Acclamationis vim hæc dicendi fugura obtinet, vt: Propter mansuetudinem & iustitiam, & deducet te mirabiliter dextera tua. Sic ex diuino consilio Idumæorum, & omnis impij & superbiosi hominum generis futurus fuerat exitus. Atque hæc de ea re lata & pronuntiata sententia est. Nihil autem in diuinis iudiciis tam graue tamque seuerum esse potest, quod non iustissimum sanctissimumque idem sit, & quod, si suis diligenter ponderibus examinatum fuerit, diuinæ iustitiæ admirandam æquitatem non vehementer probet, id quod vno aut altero etiam exemplo ostensum, certissimam & perpetuam cæterorum omnium diuinorum iudiciorum rationē confirmare valet. Quoniam non Deus aut mutabilis, aut volens iniquitatem ille est. Atque ex ea re effectum est, vt persæpe in iudiciis, atque in sententiis ferendis, causæ ipsæ & crimina, culpæque notatæ perorentur, ne cui impio atque nefario homini, vel in propria vel in aliena causa, vllus diuini iudicij atque consilij reprehendendi locus relinquatur. Eandem ergo hanc rem Vates noster hoc tametsi breuissimo, tamen elegantissimo sermone prosequitur, non qui Idumæorum iudicium & damnationem, publicesque futurum excidium, ad diuinum odium, aut ad nullis conceptam offensionibus iram; sed qui ad maximam & grauissimam illatarum publicè iniuriarum culpam & crimen referat, vt Deus omni ex parte iustissimus sanctissimusque probetur; humana verò malitia, & peruersa contumacia, vt vera certaque malorum & pœnarū causa arguatur. Priuatis autem iudiciis, & singulis hominibus, aut temporali, aut æterno supplicio damnādis alias atque alias pro varia susceptorum scelerum ratione culpas subesse, publicè verò allatarum iniuriarum rationibus plerumq. definiri, abundè satis in cōmentariis Amos ostensum à nobis est, quòd ea vna res tanquā cumulus quidā sceleribus aliis accedēs, lento aliàs gradu

Genes. 36.
Psalm.

Universidad de Deusto
Biblioteca

venientem pœnam,certam & maturiorem reddat. Huiusmodi autem iniuriæ publicè immeritis & miseris illatæ Esau posteritati,hoc est Idumæorum gẽti in crimine ponuntur,cui ob eam rem grauissima pœna & mulcta irrogata est.

Propter iniquitatem in fratrem tuum Iacob operiet te confusio: peribis in æternum. 5

DVAS Idumæorum generi calamitates, & duo supplicia decreta diuinitus fuisse, quæ ad certam rerum accipiendam sententiam distingui potius, quàm confundi oporteat in Ieremiæ vaticiniis obseruauimus. namque & semel ab Assyriis superandi in seruitutemque dandi Idumæi, cum aliis etiam totius ferè orbis gentibus prædicuntur in eo loco,qui calix vini iræ inscribitur. Sic autem locus habet : Ecce ego mittam & assumam vniuersas cognationes Aquilonis ait Dominus , & Nabuchodonosorem regem Babylonis ait Dominus,& adducam eos super terram istam, & super habitatores eius, & super omnes nationes quæ in circuitu illius sunt , & interficiam eos & ponam eos in stuporem,& in sibilum,& in solitudines seculi. In hac autem seruitutis miseria,vsque ad septuagesimum annum eas gentes,quibus obnuntiatur, futuras esse idem Vates describit. Et erit,inquit,vniuersa terra hæc in solitudinem,& in stuporem , & seruient omnes gentes istæ regi Babylonis septuaginta annis , quo tempore Nabuchodonosoris filij nepotisque vita & regnum definitum fuit , vt & alio in loco idem Vates exposuit: Et seruient ei omnes gentes, & filio eius, & filio filij eius , donec veniat tempus terræ eius,&c. Veruntamen non eandem calamitatem esse,quam in hoc loco Abdias Vates prædicat,multa nobis imprimis confirmant,quæ consultò altero de eadem gente Ieremiæ oraculo,& huic collato constabunt. Idem enim Vates prope libri finem, vbi diem funestam & calamitosam Ægyptiis , Moabitis , & Ammonitis , aliisque gentibus dixerat,quam Nabuchodonosoris manus , his tandem tamen restituendis populis, allatura erat, quibus omnibus huiusmodi verbis spem facit , & conuertam captiuitatẽ Moab, &c. Tandem ad Idumęos conuerso sermone,inquit: Ad Idumæam hæc dicit Dominus exercituum: Nunquid non vltra est sapientia in Theman,periit consilium à filijs:inuisa facta est sapientia eorum, &c. Quia perditionem Esau adduxi super eum tempus visitationis eius. Si vindemiatores venissent,super te nõ reliquissent racemum. Si fures in nocte rapuissent,quod sufficeret sibi. Ego verò discooperui Esau,reuelaui abscondita eius , & celari non poterit,&c. Quia per memetipsum iurauí (dicit Dominus) quod in solitudinem & in opprobrium & in maledictionem erit Bosra, & omnes ciuitates eius erunt in solitudines sempiternas. Auditum audiuimus à Domino , & legatum ad gentes missum. Congregamini & venite contra eam , & consurgamus in prælium. Ecce enim paruulum dedi te in gentibus contemptibilem. Arrogantia tua decepit te, & superbia cordis tui, qui habitas in cauernis petræ , & apprehendere niteris altitudinem collis. Quum exaltaueris quasi aquila nidum tuum, inde detraham te , dicit Dominus: Et erit Idumæa deserta , & omnis qui transibit per eam stupebit, & sibilabit super omnes plagas eius. Sicut subuersa est Sodoma & Gomorrha & vicinæ eius, ait Dominus,non habitabit ibi vir, & non incolet eam filius hominis, &c. Propterea audite consilium Domini quod iniit de Edom,& cogitationes eius , quas cogitauit de habitatoribus Theman. Si non eiecerint eos paruuli gregis, nisi dissipauerint cum eis habitaculum eorum,&c. Quem locum non modò indicari , sed prolixius etiam à nobis recitari & transcribi ratio ipsa, & sententiæ aperiendæ lex postulare visa est. Quibus ex locis duplicem Idumæis à Ieremia Vate cladem prædictam fuisse intelleximus , atque alterius afferendæ ministrum Nabuchodonosorem fuisse ; alterius verò , quæ & obnuntiatione,& re ipsa posterior fuerat,non Babyloniis,sed aliis nationibus legationem mittendam fore. atque hoc inter priorem quidem & posteriorem cladem præterea inter esse,quòd certum illi & definitum tempus, quoad seruitus,& miseria duratura fuerat, sit constitutum,septuaginta videlicet annorum,aut tota illius regis filij ac nepotis ætas. Huic verò posteriori,quæ absoluta plenaque fuit,nullum certum tempus,sed æternitas quædam est assignata. Præterea in priori illo excidio aliquæ Idumæis gentis fortunarumque suarum reliquiæ fore non negantur, quibus præter belli exitum nihil seruitute durius denuntiatum est. Seruitus autem seruos,qui seruiant arguit; nulla enim alioqui futura

Ierem.21.

Ierem.49.

futura esset, nisi qui fuerint, quibus imperantium & victorum dominatio fuerit ferenda. in posteriori verò hoc omnis omnino,non solùm relinquendæ stirpis, sed restituendæ etiam spes præciditur,Sodomæ & Gomorrhæ instar funditus euertendis. Non habitabit,inquit,in ea vir,& non incolet eam filius hominis. In priori etiam clade nulla Bosræ vrbis eius gentis principis mentio est. in posteriori verò sic legimus: In solitudinem & in opprobrium,& in maledictionem erit Bosra, & omnes ciuitates eius in solitudines sempiternas. Bosra autem munitionem, & inexpugnabilem quandam vrbem significat,qua Idumæorum gloria,dignitas & magnitudo niteretur. Neque enim vlla hoc nomine dicta vrbs Idumæis fuit,qui Israëli finitimam terram incolebant, sed ad significationem potius,quàm ad nomen referenda res est. Idem nomen Bosra quod valentia seu constantia significat. Omnem verò eius gentis vim,splendorem, dignitatem & potentiam, demoliendam esse prædicit. nam quæ proprio vocabulo dicta est Bosra, Moabitis regionis vrbs, non Idumææ fuit. atque de eadem hac Idumæorum Valentia illud apud Isaiam accipitur vaticinium. Congregamini gentes ad audiendum,&c. quoniam sacrificium Domino in Bosra,& mactatio ingens in terra Edom, &c. Et conuertentur torrentes eius in picem & humus eius in sulphur : & erit terra eius in picem ardentem,nocte & die non extinguetur , in sempiternum ascendet fumus eius in generatione & generationem,desolabitur in secula seculorum, non erit transiens per eam. Deinde illud annotatione dignum est,hanc extremam cladem Idumæis prædictã, non per Babylonios , sed per alias nationes afferendam esse significari. hoc enim consilium Domini de Edom initum audiendum nobis Vates proposuit: Si non eiecerint,inquit, eos paruuli gregis. Paruulos autem gregis alias gentes potius,quàm aut Israëlitas , aut Babylonios dici,argumento est ille alter locus in quo Babyloniis malum & calamitas à Persis afferenda iisdem omnino verbis prænuntiatur. Propterea audite consilium Domini,quod mente concepit aduersus Babylonem , & cogitationes eius quas cogitauit super terram Chaldæorum. nisi detraxerint eos paruuli gregis,nisi dissipatum fuerit cum ipsis habitaculum eorum,&c. Quæ verò postea gentes ad paruulos gregis, & ad Persas , quos hic Ieremiæ locus indicat,relatæ sint,in commentariis de gentium origine,si Deus annuerit,docebimus. Denique & illud argumento est non vnam tantùm simplicem calamitatem Idumæis prædictam , sed alteram grauem quidem illam, breuem tamen ab Assyriis afferendam, alteram verò penitus exitialem . Cuius rationes Ieremias Vates fuerit persequutus,quòd futuram pacem & Israëliticarum rerum salutẽ atque restitutionem post id tempus futuram Abdias præcinit, quæ nunquam hactenus contigerit: nondum enim Israëlitæ omnes è tenebris in lucem vocati , atque ad ecclesiæ Christianæ communionem admissi sunt. Id quod statim à destructi & perditi Edomi tempore sperandum vates omnes , & apertissimè omnium Abdias, docuêre. Igitur septem his grauissimis testimoniis productis illud manifestè confirmatur , priorem à Ieremia Vate denuntiatam Idumæis cladem , & tempore & ministris & rationibus cæteris , longè aliam à posteriori illa esse quæ sub ipsum libri finem diffusè satis descripta prædictaque est . Atque hanc eandem cum Abdiæ vaticinio , & re ipsa , & rationibus partibusque omnibus conuenire , cui non solùm auctor atque attestator, sed etiam explicator Ieremias (qui tempore posterior fuit) accesserit . nam qui veritus prophetæ de hac re vaticinium nouerit , ambo procul dubio nouerit,ita eodem argumento nec dissimili oratione aut stylo sunt. Atque huius pœnæ & grauissimi casus,ruinæque Idumæorum primum proposita causa est. [*Propter iniquitatem in fratrem tuum Iacob*,Hebraicè,*propter Hhamacs.*] de quo genere iam abundè alias disseruimus. Deinde pœnæ grauitas explicata. [*Operiet te confusio,& peribis in æternum.*] Hoc diuinæ legis ius æquitasq; postulat,vt in suo vitio quisq. plectatur,vis capite,auaritia mulcta,honoris cupiditas ignominia sanciatur. non modò autẽ capite,rebus,fortunisq. suis,sed animo imprimis vitij sui pœnas daturum Edom Vates noster prædicit, vt qui ob inuidentiã & obtrectationẽ,fratris sui Iacob rebus,dignitati & saluti sæpe insidiatus sit,& honoribus atque famæ persæpe detraxerit, ignominia,probris omnibus , maledictisque in miseria positũ vexauerit, tam malè volentis primũ animi, atq; perditi consilij, deinde verò neforiorũ incœptuum,conatuũ,& pessimorũ interdũ criminũ,suppliciũ luat. Id autem in sacra philosophia confusionẽ dicimus, quod latinis auctoribus propriè erubescẽtia,atq. etiã conscientia est,quæ aut vitium ipsa esse,aut ex vitio oriri plerunq. solet. Ea accidit

Ierem.18.

Universidad de Deusto
Biblioteca

quoties initũ magno ſtudio conſiliũ,aut opus aliquod,aut ſententiã,aut ſpem re ipſa & exitu magis,quàm ratione improbare,aut dãnare, atq. deponere cogimur, vel quod irrita vanaq. omnia,ac fruſta nobis tẽtata, vel quòd ſtultè cogitata iudicataq. inuitè etiã deprehẽderimus. Huius definitionis multa paſſim apud ſacros auctores exẽpla ſunt,vt: 2.Eſd.9. Deus meus confundor,& erubeſco leuare faciẽ meam ad te, quoniã iniquitates noſtræ multiplicatæ ſunt ſuper caput noſtrum, &c. & illud: Confundantur,& reuereantur qui Pſalm.3. quærunt animã meã. &: Qui cõgregat in meſſe, filius ſapiẽs eſt: qui autẽ ſtertit æſtate, filius confuſionis. Sapientes abſcõdunt ſcientiã, os autẽ ſtulti cõfuſioni proximum eſt. Prou.10.

" Quoniã verò Edom magno cõſilio & ardenti ſtudio Iſraëlis fratris ſui dignitati, auctoritati,atq. cõmodis omnibus detrahere conatus fuerat,idq. ſibi maximæ gloriæ & laudi
" fore ſtatuerat,ſi quàm maximè aut fratrẽ ſuũ affligeret,aut in illius ab aliis afflicti calamitatẽ quàm inſolẽtiſſimè inſultaret,ſicut ſcriptũ eſt: Qui dicunt, exinanite, exinanite vſq. ad fundamẽtũ in ea. futurũ propterea dicit,vt ob proprię calamitatis,& ignominiæ ſenſum,rubore & turpi cõfuſione ſuffuſus,totoq. iam impetu in præceps delatus,ſententiam mutare cogatur, atq. ita ſtultitiæ redargutus turpius pereat. [*Operiet te conſuſio.*] Vt illi conſiliũ tuũ improbans diuinũ iuſtiſſimũ agnoſcas,cauſamq. fratrum tuorũ vel intimus probes,atq. huiuſmodi erubeſcẽtia primũ pro iſta tanta ambitione affectus, cum ignominia tandẽ & dedecore moriare. [*& peribis in æternũ.*] Iã verò illud ſemper meminiſſe oportet,vaticiniũ hoc nõ ad Seireniſes modò Idumæos pertinere,ſed ad eos etiã omnes, quotquot cõſilio inſtituto & vitæ genere Idumæorũ partes habuẽre,a quibus impugnari ſolent Iſraëlitarũ res,hoc eſt,eorũ qui religionẽ verã atq. diuinã pure ſanctęq. colendã ſuſceperint,ſiue illi olim Iſraëlitæ ſecundũ carnẽ, ſiue poſtea Chriſtiani, qui vere Iſraëlitæ ſpiritu ſunt,fuerint;apud quos certa quædã & noua Iſraëliticæ rei diuinitus ſuſcitata ratio eſt. Hi enim eos quos conſiliorũ ſocios & adiutores,& fratres habere oportuit, adulatores, & nihilo mitiores inimicos experti ſunt, quàm Iacob olim Edomũ fratrẽ. Ita vt in breue ratio omnis cogatur,cauſam Deo iudice agi dicimus: atque hinc ſimplicis piorum hominum populi, Iacobum humilem & afflictum in hac vita, Deo tamen gratum virum. illinc verò gentilitatis & huius ſeculi filiorum, atque eius ſapientiæ & gloriæ,quæ in mundo eſt,ſectatorum hominum,Eſau feris moribus, & inſolentiori natura hominem partes ſuſtinere, reumque factum capitis & honoris iudicium pro omni factionis ſuæ gente accipere. nam qualem ſeſe Edom eiuſq. poſteritas erga finitimũ ſibi Iſraëlem fratrem prębuit, tales pari inſolentia,non minori odio, maiori etiam vi & contentiori ſtudio,filij iſti Edomi, hoc eſt terreni & carnales homines ſeſe Iacobi filiis, hoc eſt,piæ & fideli eccleſiæ humilitatem & nihil altum ſapienti, inimicos pertinaciterque infenſos præbuere. atque huius à ſe accuſati & redarguti animi,conſilij & conatus,ab idumæis olim pernicioſè proditum, à cæteris verò imitatione expreſſum exemplum narratione vſus Vates adhibet,quo ad maleuolẽtiam,inimicitiam,æmulationemque oſtendendam nullum certius aut apertius argumentum depromi poteſt.

In die cùm ſtares aduerſus eum,quando capiebant alieni exercitum eius,& extranei ingrediebantur portas eius, & ſuper Ieruſalem mittebant ſortem. tu quoque eras quaſi vnus ex eis.

Cvm ſceleris vitij & flagitij omnis caput & fons in animi ſententia, conſilio & voluntate præcipue ſit; de corde enim exeunt iniquitates malę, homicidia,&c. Voluntatis Auguſti. Matt.15.
" ipſa & conſilia imprimis,deinde conatus,poſtremò etiam actiones, diuino iudicio ie-
Pſal.27. uerriſſimè cenſentur, ſicut ſcriptum eſt: Qui loquuntur pacem cùm proximo ſuo,
" mala autem in cordibus eorum, da illis ſecundum opera eorum, & ſecundum nequi-
" tiam adinuentionum ipſorum,ſecundum opera manuum eorum tribue illis,redde re-
" tributionem eorum ipſis. nulla autem re magis animorũ ſimultas,& maleuolentia per-
ſpicitur,quàm ſi quis alteri non à ſe, ſed ab aliis allata calamitate & malo delectetur: Tull.officio. lib.1.
extremæ enim crudelitatis eſt aliena opera animi cupiditatem explere conceptumque odium ſatiare. Si enim is qui illatam alteri iniuriam cùm propulſare poſſit, non propulſat, tam in culpa eſt, quàm is qui infert, quantum eius crimen eſſe oportet, qui non ſolùm non propulſat, ſed ſtudio plauſu atque incitamento etiam inferenti adeſt. Idumæos autem & iniuriam Iacobo vltro illaturos, & illatam ab aliis omni plauſu

plauſu excepturos, & contento ſtudio perpetuas inimicitias geſturos Vates hic multo ante videns prædixit,atq. omnia tempora vno velut futurarũ rerum ſpectaculo intuitus: vno etiam ſermone complexus eſt. Primum verò omnium Babylonicam illam ſtragem indicat, qua Ieroſolyma Aſſyriorum impetu,& Idumæorum applauſu atque adhortatione vaſtata eſt. De qua illa grauis piorum extat querela: Memor eſto Domine filiorũ Edom in die Ieruſalem, qui dicunt, exinanite, exinanite, &c. Hoc verò grauiſſimum " Pſalm.136.
iniuriæ genus, aduerſus afflictum ac miſerum quemlibet; maximè autem aduerſus fratrem,quem omnibus potius officiis,omni miſericordia proſequi oportuerat: atque hanc primam iniquitatem, primumq. iniuriarum ſiue hhamazz ſcelus, ſuis perſonarũ, temporis,loci & ſitus,atque habitus circũſtantiis, vt grauiſſimum iudicari poſſit,amplificat. quæ ratio in maximis criminibus plerũq. obſeruatur. [*In die cùm ſtares aduerſus eũ,&c.*] Atque eius calamitatis non minorum culpam Idumæos,qui adeſſent, etiam ſi nihil nocuerint,quã hoſtes ipſos, qui malum damnumque intuliſſent, ſuſtinere, ait: [*Tu quoque eras quaſi vnus ex eis.*] Neque enim damni malique illati leuius quàm illi teneris,quando eorum qui conſilio aut opera nocentes iuuerint, par ratio eademque mulcta eſt: Non enim ſolùm qui talia agunt, ſed qui facientibus conſentiunt, ſupplicio digni ſunt; maximè autem cùm illi alieni & hoſtes aperti eſſent, tu verò frater neceſſitudine coniunctiſſimus, officiorumque legibus obligatiſſimus eſſes. Indignum enim erat afflictis & miſeris non ſuccurrere. indignius multo apud hoſtem, ne nimium in victos captosque ſeuiretur, non intercedere. longè autem indigniſſimum, non ſolùm otioſum, ſed etiam vltro infenſum, atque plaudentem ſpectatorem in fraterna calamitate ſeſe præbere. Id enim extremæ inhumanitatis & ſæuitiæ eſt, quos chariſſimos habere oportuerit; non ſolùm non triſti vultu, ſed etiã importuno pereuntes videre, ſicut ſcriptum eſt: Et abiit Geneſ.21.
ſeditque è regione procul, quantum poteſt arcus iacere. Dixit enim, nõ videbo morientem puerum, ſedensque contra leuauit vocem ſuam,& fleuit. Hoc vultu atque animo, hac humanitate neceſſariorum miſerias, quas leuare non poſſis, proſequi oportuerit.

Et non deſpicies in die fratris tui, in die peregrinationis eius, & non lætaberis ſuper filios Iuda, in die perditionis eorum, & non magnificabis os tuum in die anguſtiæ.

Iniviriæ & contumeliæ indignitatem multis ſimul elocutionis figuris coniunctis amplificat: namque & vexatione ſiue prohibitione primùm vtitur, quæ rebus actionibuque inhoneſtiſſimis explicandis adhiberi ſolet, vt: Noli æmulari vt maligneris: Noli Pſalm.63. Prouerb. 22.
eſſe amicus homini irato, &: Ne facias quod olim Gargilius quidam,&c. Huius figuræ Horat. lib.1. Satyr. 1.
vſus eſt rerum indignitatẽ & turpitudinem dedecusq. oſtẽdere, quò magis illæ damnabiles iudicari poſſint. Meminerimus etiam id quod ſæpe aliàs obſeruauimus, elegantem eſſe futuri temporis vſum ad huiuſmodi orationes, quæ aut rerum decus, aut perpetuitatem certa quadam ſignificatione explicant, vt: Os habent & non loquentur, &c. & illud: Pſalm. Geneſ.20.
Quæ non debuiſti facere, feciſti nobis; quem locum Hebraicè legimus, Quæ non fecit, feciſti nobis: quorum alterum exemplum rem fieri nunquam poſſe; alterum verò non decere ſignificat. ſic apud exteros: *Fruſtra cruento Marte cærebimus.* & illud: Horat.lib.2. Ode. 14. & lib.3. Od.3.
Non hoc iocoſæ conueniet lyræ. ſic etiam hoc in loco: [*Et non deſpicies, & non lætaberis, &c.*] Præterea & verborũ ſententiarũq. incremento rei indignitatẽ amplificat: nam ſi alienã calamitatem videre inhumanum eſt, fraternam verò inhumaniſſimum, quibuſnã verbis indignari is poſſit, qui ſuper filios Iudæ in die perditionis eorum lætatus fuerit, ſed neq. hoc contentus, contumelia, os etiam ſuum in die anguſtiæ inſultando magnificauerit? Hoc enim huiuſmodi oris habitus & geſtus ſignificat, in miſeras & afflictas aliorum res inſultare, & ex euentu atque fortuna conſilia omnia definiri, notari & iudicari. id quod vulgus hominum, qui fortunam ſemper ſequutus damnatos odit, facere ſolet, vt illud: Alios ſaluos fecit, ſeipſum ſaluum facere non poteſt: ſi filius Dei eſt, deſcendat nunc de cruce & credimus ei. hoc eſt, *magnificare os*, ſtultè & temerè aliorum conſilia, resq. geſtas, non ex ratione, ſed ex odio iudicare: atque res etiam honeſtiſſimas crebris & longis " Matt.27. "
ſermonibus turpiter exagitare, vt illud: Aperuerũt ſuper te os ſuum, omnes inimici tui, Thren.2.
ſibilauerunt & frenduerunt dentibus ſuis, & dixerunt: deuorabimus. En iſta eſt dies quã " expectauimus; inuenimus, vidimus. Exornatur etiam oratio, reiq. indignitas amplificatur appoſitis verbis & ſententiis, cuiuſmodi illa ſunt; frater, alienus, dies fratris tui, dies

Universidad de Deusto
Biblioteca

peregrinationis eius,lætari in perditione,aperire os in die angustiæ.Sed quid nos singula verba & exornationes persequimur,quod tametsi iucundissimum vtilissimumq. opus; tamen propè esset infinitũ. Quod verò dicit dies peregrinationis eius,Hebraicè est dies alienationis eius,hoc est,cum dignitate,salute,fortunisq. suis abdicatus abalienatusque est,& ab illo qui fuerat, vehementer mutatus. Hispanè id significãter dicitur: *en el dia de su estrañeza*. Hactenus iniuriã illã persequutus est,quã Israëlitæ à finitimus Idumæis, qui fratres nominantur. fuêre perpessi. quòd ea necessitudo naturæ, originis, atque generis monumentis,locorum vicinitate & frequenti nominis appellatione illustris ac manifesta fuerat. cuius rei multa adhuc in sacris libris testimonia extant,vt: Hæc mandat frater tuus Israël, & illud: Transibitis per terminos fratrũ vestrorum filiorũ Esau,qui habitant in Seir. nunc deinceps aliã iniuriã crimini dat, quam nõ tam illa natio,quàm ex ea oriundi,aut eorum partes,sectã, moresq. imitati,Gẽtiles,alij Græci,atq. Itali,calamitosis Israëlitis attulerũt,& cum Iudaicæ res à Græcis, & cũ à Romanis, vt à Pompeio afflictæ vehemẽter vexatæq. sunt:quos propterea non iam vt antea fratres appellat, cùm studio potius,& cõmuni in Israëlitas odio,quã toto genere,& omniũ familiarũ origine Idumæis asscriberẽtur.atq. his eadẽ cũfusio,idẽ exitij periculũ denũtiatur, qui grauius etiã quã illi,quorũ in ea re mores imitati sunt,nocuisse arguuntur.quandoquidẽ Idumæi illi non tam illato à se Israëlitis malo,quàm cupito probatoq. inhumanitatis notam subiêre: hi verò mali damniq. atque calamitatis auctores & ministri fuerunt, variis bellis, insidiis, dolis, incursionibus factis,quibus vehementer nimium sæuierunt, & non hostiliter modò, sed ferissimè sese gesserunt. Quæ res Machabæorum libros, & Iosephi,Aegesippi, aliorũq. auctorũ historias legẽtibus facilis agnitu est. Quãquã verò id nõ sine diuino numine,nec citra magni cõsilij sententiã acciderit;tamẽ parcius,mitius,& humanius cum miseris & afflictis hominibus agi oportuit, neq. sceleratorũ (quorum causa id diuinitus erat decretũ) pœnas ad iustorũ etiã & piorũ virorũ afflictionẽ ludibrium,& ad religionis etiã ignominiã producere. quòd ea res crudelissima omnino, & inuisa,improbataq. Deo sit,sicut scriptũ de eo inhumanitatis genere est: Quoniã quẽ tu percussisti, persecuti sunt, & super dolorẽ vulnerũ meorũ addiderunt.atq.hanc calamitatẽ à gentibus istis insolenter nimiũ afferendã, diuinus Psaltes grauissima querimonia est prosecutus: Deus venerunt gẽtes in hæreditatẽ tuã,polluerũt tẽplum sanctũ tuũ, posuerũt Ierusalẽ in pomorũ custodiam. Posuerunt morticinia seruorum tuorum escas volatilibus cæli, carnes sanctorum tuorum bestiis terræ. hoc autem crimen sic Vates agit:

Nume. 20. Deuteron. 2.

Machab. 1. Ioseph.

Psalm.

Psalm.

Neque ingredieris portam populi mei in die ruinæ eorum.

Itaque hanc iniuriam non solùm studio,voto,volũtate,plausuq. inferentibus dato,sed re ipsa atq. propria opera illatã,Idumęorũ factioni Vates objicit;qua de re illud etiã apud Ezechielẽ legimus:Pro eo quòd fecit Idumęa vltionẽ,vt se vindicaret de filiis Iuda,peccauitq, delinquens,& vindictam expetiuit de eis;idcirco,&c. Neq. ab hac sententia alienum est,quod apud Ioëlem sumus interpretati: Idumæa erit in desertũ perditionis pro eo quòd iniquè egerint in filios Iuda,& effuderint sanguinem innocentẽ in terra sua.

Ezechiel. 25.

Ioël. 3.

Neque despicies tuim malis eius, in die vastitatis illius.

De bello Iudaico.

SCRIBIT Iosephus Idumæos, qui finitima Israëlitis loca tenuêre, Tito atque eius exercitibus,quo tempore impetum in Ierosolymam fecerunt,sese socios in illius ciuitatis perniciem adiunxisse,atque spoliorũ & prædæ spe non solùm in prælio pugnantibus, sed fugientibus etiam & periculum euadentibus, ne quis superesset, vehementer fuisse infestos. deinde verò, qui reliqui ex illa clade, quàm miserè vexati, afflicti atque exagitati, & in summas omnium rerum angustias adducti hactenus fuerint, nemo est qui ignoret,cùm gentes omnes nationesque aliæ, quotquot ex illo genere sint, siue sua adhuc instituta,& vmbratilem religionem tueantur, siue ad nostram lucem diuino beneficio euaserint,grauissimo odio,& discordia plusquã ciuili prosequãtur; atque quanto plurimorum & maximorum nominum studio & plausu id inter Christianos fiat, plaudè video: quãta verò pietate,alij fortasse clariùs,nos verò nõ sanè possumus perspicere.itaq. ad hanc imaginẽ omne hoc ab Abdia Idumæis factum crimẽ alludere videtur. Sed nos imaginem ipsam ad duos populos (quorum causa instituta oratio est) reuocantes; alterũ verò piorum (qui non vt causa, ita semper terũ vsu potiores in hoc seculo sunt) alterũ verò impiorum,& eorum qui homines tantũ esse probantur, à quibus illi plerumq. patiũtur, ipsi crimen referimus; quòd illorum isti semper felicitati inuideant, honoribus detrahant, consilis

consilis aduersentur, rebus omnibus,saluti, incolumitati, dignitatique insidiari soleat, & quo minori numero fuerint,hoc magis sint infesti. Ea autem res quemadmodũ olim inter carnales Israëlitas & Idumæos intercessit; sic inter eos qui verè Israelitæ sunt, Iudæique spirituales, hoc est,inter veros pietatis cultores, & inter eos qui morem ac vitæ genere Idumæos ambitione, superbia,& insolentia imitantur,intercedit; quorum alteris per laborum tolerantiam,& patientiam,æternæ salutis spes; alteris verò per insolentiam atque in agendo pertinaciam, certa quædam turpis erubescentiæ, atque exitialis pœnæ expectatio est reliqua.

Neque despicies tuim malis eius, in die vastitatis illius, & non emitteris aduersus exercitum eius in die vastitatis illius, neque stabis in exitibus, vt interficias eos qui aufugerint, & non concludes reliquos eius in die tribulationis.

NEQVE æquum fuerat, inquit, te testem, socium,& spectatorẽ præbere vastãtibus, cùm vastãtus hic populus est, neque vim & manus illis in die prælij, vt citius perirent, inferre, neque fuga sibi consulentibus oppositum obuiamque tactum omnẽ salutis spem, omnes misericordiæ aditus, omnes exitus præcludere; neque eos qui reliqui ex ea clade fuerint, miseris modis afflictos vexare. Hæc enim & huiusmodi omnia nefaria atque inhumana facinora, diuina vltio grauissima atque certissima expectat, sicut scriptũ est: Væ qui prædaris, nonne & ipse prædaberis. Neque enim alius inuidiæ, odij, & maleuolentiæ exitus esse potest. Constat autem te non diuinum cõsilium, sed tuum odium sequutum, tanta insolentia & furore in eos, quibus pepercisse magis oportuerat, fuisse debacchatum. Quantum autem tibi ipsũ his rebus malum, quàm acre atque seuerum iudicium paraueris, non longè abest vt intelligas.

Quoniam iuxtà est dies Domini super omnes gentes, sicut fecisti, sic fiet tibi, retributionem tuam conuertam in caput tuum, &c

EVANGELII virtute, atque Christi nomine bellũ gentibus omnibus cum summa aduersantium & oppugnantium pernicie inferendum esse prædicit; quo in bello diuinitus instructo cum cæteris, quæ pio populo infestæ hactenus fuerint gentibus, cum Assyriorum, Aegyptiorum, Ismaelitarum exercitibus, Idumæorum etiam genus funditus esse perituru̇m, denuntiat. Eam autem spiritualem Euangelij, & eorum qui non crediderint Deo, neque obediuerint Euangelio, virtutis eius pugnam non solùm animis, sed corporibus etiam rebusq. multorum exitialem fore; contrà verò ijs, qui crediderint & obediuerint, magnam & æternam salutem fore allaturam: id quod à quodam ex his diuinis militibus verissimè, & summa cum gloria prædicari audiuimus. Deo autem gratia qui semper triumphat nos in Christo Iesu, & odorem notitiæ suæ manifestat per nos in omni loco. Quia Christi bonus odor sumus Deo in ijs qui salui fiunt, & in ijs qui pereũt, aliis quidem odor mortis in mortem, aliis odor vitæ in vitã: & ad hæc quis tam idoneus? Atque hoc bellum Christi auspiciis incœptũ & gestum tam diu duraturum est (qui sedet ad dexterã patris) donec tradat ille regnum Deo & Patri, cùm euacuauerit omnem principatum, & potestatem & virtutem; oportet enim eum regnare, donec ponat inimicos omnes sub pedibus eius. Igitur hunc diem Domini & verè Domini diem, cùm nõ humanis artibus aut copiis, sed diuino consilio & virtute gerenda sit res: namq. ad hæc quis tam idoneus? hunc salutarem aliis, aliis verò exitialem diem iam dictum decretumque esse cùm cæteris gentibus, tum Idumæorum factioni, qui plurimum & impietate & iniuria fratribus inferenda commeruêre, denuntiat. Oratio autem sic contexitur: Non æquum fuit te hæc omnia aduersus immerẽtes, & tibi minimè infestos fratres: scleris & perfidiæ facinora commisisse. [*Quoniam iuxtà est dies Domini super omnes gentes, super te etiam*; Hebraicè, *Propè est dies Domini.*] Propè autem illum esse confirmat, vel quòd temporis cursus natura sua velocissimus apud Deũ, cui omnia præsentia sunt, multo sit velocior, atq. adeo etiã acceleratu facilis, vt securos, & imparatos homines, neq. opinantes repente soleat opprimere. Quod autem diuino consilio certum decretumque est, id longum nimis fore putare non conuenit. falsa enim omnino, & perniciosę deceptionis plena vox illa est: Vbi est promissio aut aduentus eius? ex quo enim patres dormierunt, omnia sic perseuerant ab initio creaturæ. Vnũ verò non lateat vos charissimi, quia vnus dies apud Dominum sicut mille anni, & anni mille sicut dies vnus. Itaque vox *iuxtà*, vel

2. Corinth. 2.

2. Cor. 15.

2. Petr. 3.

instare

Universidad de Deusto
Biblioteca

instare non longeq. abesse rem significat, vt iuxtà est dies perditionis, & adesse festinant tempora, vel illud significat rem certã, integram facilemq. actu esse, quæ quo minus efficiatur, impediri non possit; vtpote Dei consilio decreta, virtute & imperio in lucẽ, cùm
Deuter. 30. placuerit, proferenda. huiusmodi illud est: Iuxtà est sermo valde in ore tuo, & in corde tuo, vt facias illũ. tum ergo expeditionis facilitate, tũ expectationis breuitate [*Iuxta est dies Domini super omnes gentes, inter quas etiam sicut fecisti, sic fiet tibi.*] Neque enim est acceptio
Act. personarum apud Deum, sed quemadmodũ in omni gente qui timet Deũ & operatur iustitiã, acceptus est illi; sic quicunq. ex contentione impietate iniuriaq. inferẽda viuũt, grauissimũ diuinæ vltionis iudiciũ subituri sunt: atq. æquè gẽtes omnes, quæcunq. hoc nomine censebuntur, perituræ. Vnicuiq. enim secundũ opera sua rependendum est.

Quomodo enim bibistis super montem sanctum meum, bibent omnes gentes iugiter, & bibent, & absorbebunt, & erunt quasi non sint.

OMNES quicunq. vno crimine inuoluti sunt, vna iudicij & sentẽtiæ formula comprehenduntur, ne quis vllo nomine, aut genere, aut priuilegio diuinum iudicium sibi effugiendum fore arbitretur. perinde enim vobis omnibus exitialis calamitas afferenda est. vt à vobis populo meo inhumanè, atq. in religionis opprobrium & cõtemptũ fuerit allata. Conuertitur autẽ sermo ad eos, qui dura nimis perpessi à gentibus fuerãt, hoc est, ad piorum populũ, quos vltionis certa spe atq. expectatione cõsolatur. Quemadmodũ, inquit, qui in monte sancto meo nomẽ meum religionẽq. colitis sanctissimam, vexati ab his afflictiq. estis vehementer, sic isti me vltore, sacrosancti Euangelij vi, virtute & effica-
tia, atq. sequenti rebelles & contumaces vltione funditus euertẽtur. Calicis verò, & bibendi propinandiq. verbis suppliciorũ aut pœnarũ, aut etiã vltionis acerbitatẽ significari sæpe aliàs docuimus, vt: Hunc humiliat, & hũc exaltat, quia calix in manu Domini, vini meri plenus mixto, &, inclinauit ex hoc in hoc; verũtamẽ fex eius nõ est exinanita, bibẽt ãt omnes peccatores terræ. Atq. eadẽ ferè significatione in grauissimis & molestissimis rebus deuorare verbũ à Latinis vsurpari solet. adeo autẽ copiosum atq. abundantẽ amaritudinis calicem gentibus omnibus esse propinandum ait, vt ebriis factis, funditus sit tandem pereundum. Iam verò ex quo Christus ad dexteram Dei regnaturus ascendit, mysterium hoc in filios iniquitatis operatur. quòd si nondum omnibus poculum hoc exhibitum fuerit, non adhuc tamen est exhaustum. [*Bibent, bibent omnes peccatores terræ, & erunt quasi non sint*, Hebraicè est, *quasi non fuerint.*] Atque hæc quidem impiis & sceleratis hominibus in vniuersum, cum studiis, factionibus, potentia, copiisq. suis diuino iudicio edita est sors. Piis verò & religiosis, atq. per patientiam boni operis Domini diem expectantibus, illa diuinis promissionibus parata est felicitas.

In monte Sion erit saluatio & erit sanctus; & possidebit domus Iacob eos, qui se possederant.

MAXIMVM illud publicæ salutis sacramentũ, cuius causa antiqua omnia dicta factaq; sunt, cuius rationes nulli vatũ ad promittendũ nõ sunt diuinitus cõmissæ, hoc iam in loco Abdias de more significat. id verò prædicandũ magis illis & optandũ, quàm penitus cognoscendũ & creditũ. nobis autem huius felicissimæ atq. aureæ ætatis hominibus, nisi tanta hæc dignitas aliũde ob nostrã culpã impediatur, cognoscendũ tractandumq. re ipsa, & experimento proprio, viuaque efficientia sentiendum donatũ diuinitus est. Amen quippe dico vobis, multi reges & prophetæ cupierũt videre, & audire, quæ
Lucæ 10. 1. Petr. 1. „ vos videtis & auditis, & non potuerunt. namque de hac salute exquisierũt, atque seruiti
„ tati sunt prophetæ, qui de futura in vobis (noui Testamẽti cultoribus) gratia prophetaue-
„ uerunt. scrutãtes in quod vel quale tẽpus significaret eis spiritus Christi, prænuntiãs eas,
„ quæ in Christo sunt, passiones & posteriores glorias. Quib. reuelatũ est, quia nõ sibimet-
„ ipsis vobis autẽ ministrabãt ea, quæ nũc nũtiata sunt vobis per eos qui euagelizauerũt vo-
„ bis, Spiritu S. misso de cælo, in quẽ desiderãt angeli prospicere, &c. Equidẽ vereor ne tan-
tio hæc vniuersa, quã nobis oĩbus perspicuã, apertãq. esse oportuit, maximę Christianorũ hominũ parti suo vitio diuinoq. iudicio obscura difficilisq. fuerit reddita. nã, profectò si perspecta oĩbus certaq. esset, melius multo nobiscũ ageretur, q̃ agitur; neq. solũ publicæ priuateq. res. sed singulorũ mores consilia etiã cõmuniter separatimq. suscepta, eum, quẽ decuit, cursum tenerent. Sed quoniã nobis, dum Vatum scripta enarramus, indicãdi potius, quàm explicãdi mysterij huius cõmoditas est, satis officio nostro fecisse videbimur, si Chri-

stianos interim homines adhortati, vt omnibus votis atq. assiduis precibus huius sacrosanctæ rationis abundantẽ sibijpsis explicationem à Deo impetrent. interim breui argumẽto contẽti rem ipsam, vt à Vate nostro indicatur, breuissimè exponamus. In tanta rerum humanarũ perturbatione, in tanto hominũ periculo, in tantis miseriis à communi omniũ hoste diabolo per primi parẽtis scelus, & per propria singulorũ vitia & peccata allatis, vnã tantũ ad salutẽ viam sibi munitã Deus declarauit, si quem ipse missurus erat totius orbis seruatorẽ, publicæ salutis assertorẽ, & vindicẽ, homines libẽter & gratẽ reciperent. namq. ille eam, qua præditus erat, virtutẽ, eumq. quo ipse abundabat, diuinum spiritũ cum suis omnibus fuerat cõmunicaturus. cuius maximi doni, qui participes essent, vt cælestes planeq. diuini, maximũ ad salutẽ & victoriam ex cõmuni hoste, eiusq. exercitibus reportandam, momentũ haberent, sicut scriptum est: Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatẽ filios Dei fieri, his qui credunt in nomine eius; Ioan. 1.
qui non ex sanguinibus, &c. sed ex Deo nati sunt. Hunc verò Seruatorem fide & obsequio suscipi ab ijs oportuit, quicunque illius salutis diuinæq. dignitatis participes esse vt expetiuissent. namque vtramque hanc rem ille ipse publicè exigebat: Pœnitemini & credite Euangelio, & appropinquabit in vos regnum Dei. At verò hunc tantum salutis & diuinæ dignitatis auctorem, & procuratorem à se mittendum, & gratis hominũ generi donandum, variis iisdemq. maximis nominibus, pro aliis atque aliis huius maximi mysterij rationibus appellari placuit, quæ omnia neq. nostri ingenij tenuitate, neq. his temporis & loci angustiis explicari sese patiuntur, ex quibus vnũ est Sion, qui cùm editissimus Ierosolymorũ mons fuerit, & Dauidi regi præcipuè ad regiã ædificandam optatus, huius, de quo nobis sermo est, Iesu Christi instar obtinuit, quem totius cælestis ciuitatis fuit, hoc est, Catholicæ Ecclesiæ, in qua regnaturus ipse fuit, principẽ & firmissimũq. certissimũq. caput esse decreuit; sicut & de imagine ipsa, & de ea, quã imago referebat, significatione scriptũ est: fundatur exultatione vniuersæ terræ. Mons Sion, latera Aquilonis, ciuitas regis magni. Deus in domibus eius cognoscetur, cùm suscipiet eam. igitur hoc cõmune & certissimũ omnibus ad salutem perfugiũ, hoc asylum, hoc maximum & firmissimũ piis omnibus præsidium à Deo per Vatẽ proponitur & indicatur; à quo credentibus & obtemperãtibus certa salus; oppugnantibus verò & impiis, aut ad hostis cadentibus & obtemperãtibus certa salus; oppugnantibus verò & impiis, aut ad hostis ca- Act. 4.
stra deficientibus, certa pernicies exitiumq. est. neq. enim vllũ aliud nomẽ hominibus datum est sub cælo, in quo oporteat nos saluos fieri, & nõ est in aliquo alio salus, aiebat Petrus [*In monte Sion erit saluatio.*] Ecclesiã Catholicã, cuius caput Christus est, vnicum certissimũ & cõmune salutis perfugiũ & domiciliũ fore significat. nam quòd hic saluationem legimus, ex Hebraico clariùs euasionẽ interpretari possumus. [*Et erit sanctus*, Hebraicè est, *sanctitudo* siue *sanctum.*] Sanctificationẽ illam significat, cuius apud noui Testamẽti auctores frequẽtissima mentio est. eo autẽ diuino puritatis & sanctitudinis dono, Leuit. 19.
cum aliis maximis muneribus à Christo datis perficiẽdos esse homines, antiqua & sacrosancta Vatũ carmina prædixêre, vt: Sancti eritis mihi, quoniã ego sanctus sum Dominus Ezech. 37.
Deus vester, & dabo sanctificationẽ meã in medio eorũ in perpetuũ. Et erit omnis, qui relictus fuerit in Sion, & residuus in Ierusalẽ sanctus vocabitur, omnis qui scriptus est in vita in Ierusalẽ, & vocabunt eum populum sanctum redẽptos à Domino. Sanctitudinẽ Isa. 4. & 61.
verò Hebraice separationẽ, & sepositionem à vulgari & cõmuni consuetudine atq. vsu, præterea inuiolabilẽ quandã, intactamq. maiestatẽ significari, longè lateq. ab hominum vulgo remotã, iam aliàs docuimus. huiusmodi autem ciuitatẽ quandã sibi per Christũ instituendã Deus multò antè receperat. Et erit ibi semita & via, & via sancta vocabitur: non transibit per eã pollutus, & hæc erit vobis directa via, ita vt stulti non errent per eã. Ea locus hic de sanctificatione per Christũ suis donata est accipiendus, quod Chaldaica Biblia manifestè indicant, [*& erunt*, inquit *sancti.*] Quã profectò rem abundè satis fuisse ellis, sed sanctificati estis, sed iustificati estis, in nomine Domini nostri Iesu Christi, & in „
spiritu Dei nostri. [*Et possidebit domus Iacob eos, qui se possederant.*]

Et erit domus Iacob ignis, & domus Ioseph flamma, & domus Esau stipula, & succendentur in eis, & deuorabunt eos, & non erunt reliquiæ domus Esau, quia Dominus locutus est.

QVANQVAM magnum, acerbum, & diuturnũ bellũ Idumæorũ factioni aduersus exiguum & simplicem populum susceptum sit, in quo maior pars minorem vehemẽter affligere

Universidad de Deusto
Biblioteca

affligere ſemper viſa ſit, tamẽ ab hac illâ omnino tandẽ ſuperandâ eſſe, & huius virtute
illius nomẽ eſſe deniq. extinguendũ, præter veriſſima diuinarũ promiſſionũ oracula, ip-
ſa iâ huius rei pericula certâ nobis fecẽte ſpẽ. quoniâ nõ multitudine, aut copiis, aut hu-
mana potẽtia & facultate, ſed diuina virtute & efficiẽtia melior pars aduerſus maiorem
nititur. cuius virtutis præter hominum opinionẽ certiſſimâ ſemper victori fuiſſe, non
ſolùm Ægyptij à Moſe Dei miniſtro ſuperati, ſed & Græci, & Latini, & Barbari, penes
quos aut humanæ virtutis, aut ſapientiæ, aut vtriuſq. rei ſumma fuerat, teſtari poſſunt,
qui omnes paucorum & infirmorum (vt videbantur) virorum tandem virtuti & ſapien-
Act. tiæ cedentes, Euangelij veritati ſuccubuerunt. neq. enim veritati & ſpiritui, qui loque-
" batur, vt ſuum errorem tuerentur, reſiſtere valebant. ſed quoniâ hæc Chriſtiani nomi-
minis & religionis noſtræ victoria. hic triumphus, nondum de vniuerſis gentibus plenè
reportatus eſt; multi etiam ex Idumæorum factione ſuperſunt, qui piis & religioſis ho-
minibus moleſti eſſe pergant. omnes tamen peruictum, perditum, atque in ſeruitutem
redactum, nomenque ipſum & ſtudium Idumæorum penitus extinctum iri Deus &
apud Patrem hunc, & apud cæteros etiam ſæpe eſt pollicitus, ſummamque pacem toto
orbe Chriſtiani nominis cultoribus ſperandam ſpectandamque propoſuit. etenim hoc
ipſum ex antiquo illo de vtrisque partibus reſponſo dato relatum eſt: Maior ſeruiet mi-
nori. namq. tametſi Iacob hactenus inſidias ab Eſau paſſus, afflictus agitatusque fuerit,
tamen cùm duabus turmis ex Meſopotamia rediens, & magna equitum peditumque
turma appetitus, deductus potius, quàm vexatus eſt; tandem autem Impera-
tor & dominus ſuſcipiendus, ita vt domus Iacob poſſideat eos, qui ſe hactenus poſſe-
derant. Quanta autem ſapientia, quanta obſeruatione res hæc prædicatur, vtque
prædictiones cum euentu ipſo conueniant. non ita apertè & planè explicare poſſumus,
vt nobis ipſi ſatisfaciamus: ſed ne omnino nihil dicamus, peranguſtè ſaltem in breuiſ-
ſima oratione maxima hæc infarcienda ratio eſt. Iacob natu minor, & promiſſionis ſpe
prior Eſau fuit; tamen poſt emptum ſibi primogenituræ ius vehementer afflictus, inui-
diisque petitus atque exagitatus, patria cedere coactus eſt. Deinde ab exilio & fuga di-
uinitus reuocatus, diuitiis liberisque auctus dum rediret, fratrem, cuius vim, potentiam,
opesque formidabat, tamen ob fidem & animi conſtantiâ, humanitate & comitate ſu-
perauit, & ne noceret, retinuit. Non multo pòſt tempore Iacob in Ægyptum deſcendit,
vbi à Ioſepho filio duobus nepotibus auctus eſt, quos tametſi ex alieni populi matre ſuſ-
ceptos; tamen nominis, generis, dignitatis, iuriſque ſui hæredes adoptatos, proprijs libe-
ris teſtamento aſcripſit. atque hæc ex diuinis hiſtoriis manifeſta ſunt. Ex Hebraicis au-
tem traditionibus, hiſtoriis & interpretationibus illud accepimus, Iacobi filios, quo tem-
pore parentis corpus ex Ægypto ſepeliendi cauſa extuliſſent, dum funeri operam da-
rent, bello ab Eſau poſteris Sapho quodam duce fuiſſe tentatos; quos tamẽ Ioſephus de-
uicto atque capto abductoque in Ægytum duce, repreſſerit. Ad quam hiſtoriam illud
ſpectare videtur; quod funeris negotio, officioque narrando Moſes adiecit. Quod cùm
Geneſ. 50. vidiſſent habitatores terræ Chanaan, dixerunt: Planctus magnus eſt iſte Ægyptiis; dicit-
" co, &c. Hanc verò omnem imaginem ad hunc explicandum locum, intueri conuenit, qui
ita vt fidelium & piorum Eccleſia, exiguus primum ac puſillus grex humilem nobis Ia-
cobum exprimat; quem alter impiorum & ſuperſtitioſorum hominum populus hactẽ-
nus diuexauerit atque afflixerit: quoad aucto iam diſcipulorum numero, ſecurius atque
Act. 16. ſuauius agere cœpiſſet. Et Eccleſiæ quidem confirmabantur fide, & augebantur nu-
" mero quotidie. deinde verò non ſolùm ex Iudæis, hoc eſt, ex propria gente, ſed ex Aegy-
ptiis, hoc eſt, vanæ gentium ſuperſtitionis cultoribus, liberorum ſoboles addita Iacobi fa-
milia eſt: atque ex vtroque populo vna Eccleſia, vnum baptiſma, vnum corpus eſt con-
flatum. Vtriusq. huius corporis partis opera efficiendum eſſe diuina oracula prodidẽre,
vt Eſau factionis memoria tollatur funditusque deleatur; quòd ex vtraque parte dele-
ctis miniſtris Euangelij danda legatio ſit; cuius Euangelij diuina virtute gerenda confi-
ciendaque eſt res. namque ita diuini conſilij ſententia ad publicam piorum vtilitatẽ,
ad impietatis excidium, ad humani hoſtis Sathanæ perniciem, & ignominiam decre-
tum eſt. [*Et erit domus Iacob ignis, & domus Ioſeph flamma, & domus Eſau ſtipula, & ſuccen-
dentur in eis, & deuorabunt eos, & non erunt reliquiæ domus Eſau.*] Non ſolùm eos qui ſecundũ
carnem ab his maioribus Iacob & Eſau orti ſunt, ſed vtrarumq. partium ſtudioſos omnes
nes, & quicunque familiæ nomine cenſentur ſignificari, nomen ipſum *domus* bis terque re-

petitum declarat. *Ioſeph* autem nomen non ſine myſterio appellatum eſt, quod cùm
augmentum ſignificet, eam quam modò annotauimus rem, planè indicat; cuiuſmodi
arcanum & ipſo nomine imponendo, & deinde à Iacobo vaticinante explicando ſigni- Geneſ. 50.
ficatum eſſe videtur. Et vocabit nomen eius, dicens: Addat mihi Dominus filium alte-
rum. Iacob verò ingreſſo ad ſe Ioſeph ait: Deus omnipotens apparuit mihi in Luza, quę
eſt in terra Chanaan: benedixitq. mihi, & ait. Ego te augebo, & multiplicabo, & faciã
te in turbas populorum, daboque tibi terram hanc & ſemini tuo in poſſeſſionem ſem- Gene. 48.
piternam. Duo ego filij tui qui nati ſunt tibi in terra Ægypti, antequam huc venire ad
te, mei erunt. Ephraim & Manaſſes ſicut Ruben & Simeon reputabuntur mihi, tametſi
neque in terra Chanaan, neque Hebræa matre procreati, neq. Hebraicis ritibus & mo-
ribus fuerant educati, tamen in familiam populumque aſcripti ſunt. Vtramque au-
tem familiam diuini Euangelij, à ſe aſſerendi virtute ignis inſtar habituram eſſe
prædicit, atque vniuerſam Eſau, hoc eſt impiorum, ſuperſtitioſorumq. factionem facilè
ac breui abſumpturam. Quibus nulla maior ad reſiſtendum & repugnandum contra
Euangelicam veritatem futura eſt vis, quàm aridæ ſtipulæ, vt igni reſiſtat. Id verò non
humana aliqua facultate, virtute, arte, aut potentia, ſed diuinæ ſententiæ & conſilij au-
ctoritate atque efficientia peragendum eſt.

Quia Dominus locutus eſt.

Cvivs verbũ tanta vi & efficientia eſt, vt nulla re impediri poſſit, quo minus quic-
quid dixerit, efficiatur. Ipſe enim dixit: & facta ſunt, ipſe mandauit, & creata ſunt. Sta- Pſalm. 148.
uit ea in æternum, præceptum poſuit, & non præteribit. Hanc ſententiam Chaldaicè »
ſic legimus: [*Quia Dominus ſic decreuit.*] Ignem porrò Euangelij virtutem diuinam dici, »
quæ omnia veteris hominis membra abſumens, nouorum hominum genus purgatum
atque purum relinquat, in arcanis verbis à nobis docetur. quem ignem vehemẽter in-
cendi lateque ardere Chriſtus geſtiebat. Ignem, inquit, veni mittere in terram, & quid Luc. 12.
volo niſi vt ardeat? Magnam porrò futuram Eccleſiæ felicitatem, magnam copiarum & »
gentis acceſſionem, magnam Iſraëlitarum & Ieroſolymitarum reſtitutionem; ita vt nõ »
Iſraëliticę terræ, vt olim anguſtiis religio teneatur, ſed vt gentibus & nationibus; ſic etiã
locis auctiſſima ſit, ex illis Chananeæ regionis finibus ad orbis terrarum terminos dila-
tata. Et dominabitur Chriſtus à mari vſque ad mare, & à flumine vſque ad terminos,
orbis terrarum.

*Et hæreditabunt hi qui ad auſtrum ſunt, montem Eſau, & qui in campeſtribus
Philiſtiim: & poſſidebunt regionem Ephraim, & regionem Samariæ, &
Beniamin poſſidebit Galaad.*

Israelitica regio à meridie Idumæos, ab occaſu Palæſtinos, ab ortu verò Ga-
laad, & Moabitarum atque Ammonitarum agros finitimos habuit. igitur dilatationẽ
illam maximam, quę Chriſtiani nominis imperio ab Iſraëlitica regione proficiſcenti fu-
tura erat, deſcripturus Vates, obſeruato geographiæ ordine diſponit. vndique enim
loca dilatanda ſunt, & nomen ipſum Eccleſiæ Chriſtianæ propagandum. & quemad-
modum olim hoſtibus circunſepti Iſraëlitæ habitabant, ita ſummotis vndique hoſtibus,
laxè & magnificè ij, qui verè Iſraelitæ fuerint, habitabunt. Erant autem illis ab ortu ho-
ſtes infeſti Ammonitæ & Moabitæ, ab occaſu Palæſtini, à meridie verò Idumæi. hi om-
nium Eccleſiæ hoſtium imaginem exprimũt, quos vbi Chriſtiani à ſe ſummouerint, to-
tum orbem facilè occupabunt: neque verò hos tam perdendos, quàm in ſuum ius ſtu-
diaque ſua traducendos Euangelij virtute intelligere oportuerit, quemadmodũ ſæpius
iam eſt à nobis declaratum. Sed quoniam latinè aliquantulum confuſè hæc deſcribun-
tur, cùm Hebraicè diſtincta omnia & clara ſint, ſingulas partes diſpungere, & diſtingue-
re operæpretium fuerit. [*Et hæreditabunt hi qui ad auſtrum ſunt, montem Eſau.*] Tota oratio
hoc carmine contenta tribus partibus abſoluitur, ſingulæ autem partes recto caſu & ac-
cuſatiuo conſtant hoc modo: [*Et hæreditabit Auſter montem Eſau, & planities Philiſtæos, & hi
etiam qui in planitie ſunt, poſſidebunt agrum Ephraim, & agrum Samariæ, latiorem videlicet multo,
quàm habuerint regionem & Beniamin*, quibus olim cis Iordanem ſedes fuerat, tranſmiſſo
flumine, *poſſidebit Galaad,*] atque ita alij aliis dilatatis locis genus, nomen, gloriamque
religionis ſuæ longè lateque propagabunt. Conſtat autem oratio hæc metonymiis non

Universidad de Deusto
Biblioteca

inelegantibus figuris, & zeugmis etiam distincta est. atque hæc omnia, quæ de imperio per finitimas & infestas gentes dilatando dicta à Vate sunt, eò pertinent, vt Ecclesiam ex omnibus gentibus, quibus veritas olim ignota erat, componendã primum & coagmentandam esse intelligamus. deinde verò Israëlitarum & Iudæorum dissipatas, multisque locis dispersas reliquias, & iusto atque seuero Dei iudicio vexatas, & obcæcatas restitutũ siri, spẽ nobis facit Vates hic, quẽadmodũ & alij vates fecêre, & noui etiã testamenti oracul is est confirmatum. Nolo enim vos ignorare fratres mysterium (vt nõ sitis vobismet-
Rom. 11. » ipsis sapientes) quòd cæcitas ex parte contigit Israël, donec plenitudo gentium intraret,
» & sic omnis Israel saluus fieret. hoc autẽ mysterium subiecto carmine Abdias enunciat.

Et transmigratio exercitus huius filiorum Israël, omnia loca Chananæorum, vsq. ad Sareptam, & transmigratio Ierusalem, quæ in Bosphoro est, possidebit ciuitates Austri.

QVONIAM in locorũ nominibus vertendis sæpe inter eos, qui libros ex Hebraico vertunt, variari solet, hunc locum, vt Hebraicè est, nominibus ipsis retentis, simpliciter reddere placuit: [*Et trãsmigratio exercitus huius filiorum Israël, qui, vt Chananæi, vsq. ad Tsarpath, & transmigratio Ierusalẽ, quæ in Sepharad, possidebunt vrbes Austri.*] Chananæos de suis sedibus & locis Israëlitarum quondam aduentu eiectos varieq. dispersos fuisse, antiquarum historiarũ lectione docemur. alios enim Africam & Hispaniam, Illirin alios, & quoidam etiã septentrionalia, & alia Germaniæ loca petiisse accepimus. huic dispersioni perimis-
2.Reg.17. lis illa fuit, quæ Israelitis Assyriorum rege victore cõtigit, quos per omnia ferè loca, quæ
Ioan.7. imperio illi parebant, dissipatos legimus, ex quo effectum est, vt dispersionis nomine de-
2.Mach.1. inde dicerentur, vt: Congrega dispersionem nostrã, libera eos qui seruiunt gentibus, &c. & Iacobus Catholicam Epistolam tribubus duodecim, quæ sunt in dispersione conscri-
psit. Hos autẽ ad Tsarpath vsq. dissipatos fuisse ex hoc intelligimus loco. At verò cuiũ ad regioni nomen Tsarpath cõueniat, non facilè ex diuinis libris constat. namq. duobus in locis tantũ antiquorũ scriptorũ id nomẽ appellatur, apud hunc videlicet Vatem & in re-
1.Reg.17. gum etiã historiis, vbi Tsarpath Sidoniorum, quò Helias famem declinaturus secedere iussus est. quem locum nostra biblia, vbicunque meminerunt, Sareptam Sidoniorum nominant. Fuisse autẽ alium quempiam locum, cui idem Tsarpath nomen esset adiunctum, illud Sidoniorũ, arguit; vt Aram Naharaim regionis nomini adiectũ, ab Aram Soba regione etiam alia distinguit. Itaq. alij cuipiã nomen Tsarpath, quàm Sareptæ Sidoniorum conuenire intelligimus. Sed quo terrarum orbis sita Tsarpath hæc fuerit, non facilè ex sacris libris diuinare est. ex Hebræorũ autem traditionibus, & retento hactenus apud eam gentẽ nomine Galliã prouinciã esse, hanc accepimus, vt illa Galatis aliquãdo
Berosus. & Gallogræcis, ab Ephesinis; sic etiã à Sareptanis occupata atq. habitata fuerit, siue quãcunque alia de causa nomen hoc obtinuerit. Constat enim seculorum vi & impulsu hu-
Cicero pro M. Fonteio. manarum rerum, regnorum, & prouinciarum nõ solùm facies & status, sed nomina etiã mutari, turbari, atq. sæpe etiã penitus extingui. Esse autẽ huiusmodi remotã longeque à Syria distantẽ regionẽ aliquã, quousq. Israëlitarũ dispersio pertineret, nota illa *Vsque* significatur, cuius vsus in rei, loci, aut tẽporis termino definiendo plerunq. est. neque verò hæc expositionis ratio, cùm ipsa re pugnare videtur: constat enim Galliæ complura loca maximè ea parte, quæ Narbonensis dicitur, & Britanniæ, quæ Gallijs olim adscripta fuit, magna Israelitarum copia vsq. ad nostrã ferè ætatẽ fuisse frequẽtata, à quibus etiã gymnasia tum alibi, tũ Narbonæ, & Massiliæ publicè sunt instituta. floruit autẽ in ea prouincia imprimis Salomõ quidã Iarchius celebris apud illos Hebraicorum librorũ interpres,
Isaac Hispa. in Ioël.ca.3. quo tempore Galli Gotfredo duce Ierosolymã à Saracenis cepêre. Circa annum verò à condito orbe 4555. Iudæi omnes publico edicto ex Gallia relegati, in Germaniã cõmi-
Helias Leuites in Thesbite. grarunt. nihil tamẽ hoc obstat, quo minus illa migratio à Gallia, quò primũ olim ex propria regione deuenerant, agnomẽ sortita retinuerit, vt semper Gallica migratio dicatur. quẽadmodum & qui apud Hispaniã Iudæi cõmorati sunt, quanquã nunc pulsi aliis atq. aliis regionibus vagentur. Hispani omnes dicuntur, neq. solùm cognomen, sed Hispaniã etiã linguã, vt maternã retinẽt. Vt autẽ extrema olim terrarũ continentis orbis loca occasum versus Gallia & Hispania, quas Oceanus occidẽtalis abluit, existimata sunt; sic
Mela, lib. 1. cap. 1. etiã cum locorũ ipsorũ finibus dispersionis ratio optimè definita est: nã antiquiores aut nullã præter Asiam, Africã, & Europã in nostro hemisphærio terram habitabilẽ esse putauêre, aut

aut si quid vlterius esset, Asiæ asseribendum censuerunt. Igitur Israëlitarum dispersio, quibuscunque in locis ad ortum Austrum & meridiem dissipata fuerit, tamen occasum versus Galliæ & Hispaniæ terminis est definita. Vbi autem de Gallica transmigratione (quæ prima Assyriorum regum iussu contigerat) meminit, Hispaniensem etiam Iudæorum transmigrationem commemorat; quæ & tempore & loco posterior illi Gallicanæ Israëlitarum fuit. Vtramque autem multo ante præuidens, obiter prædicit. nam qui restituendos, atque in Ecclesiam diuinamque tutelam recipiendos Israëlitas, qui in Gallia & qui in Hispania fuerint, præcinit; exules eos in illis locis fore subindicat. cur autem de Hispania ea quæ subiunguntur, accipiamus, ipsa locorum vicinitas & terminorum orbis communis vtrique ratio; ijs, quæ de Gallia dicta nobis, & ab auctoribus tradita sunt, conijciendis accedere videtur. [*Et transmigratio Ierusalem quæ in Bosphoro est, possidebit ciuitates austri.*] Diximus quo in loco Latinè *Bosphorus* legitur, Hebraicè legi *Sepharad*. Cui autem terrarum orbis regioni nomen id fuerit olim impositum, & Chaldaica Biblia apertè docent; & nos etiam excogitata quadam nominum ex aliis ad alias linguas reducendorum ratione indicabimus. Chaldęus interpres sic hunc locum vertit: [*Et trãsmigratio Ierusalem quæ in Spania.*] *Spania* à Chaldæis eadem quæ à Latinis Hispania dicta fuit, quæ terrarum orbis continentis vltima Athlantico siue Occidentali Oceano alluitur & terminatur; atque Europæ nomen & fines Herculeis columnis ad Calpẽ terminat, qua Gaditanus Bosphorus permeat, omnium quæ in mari nostro sunt celebertimum fretum. ex quo factum est, vt Latinus interpres extremitatẽ & terminum ipsum orbis, & sententiæ rationẽ affinẽq. vocẽ secutus, Sepharad Bosphorũ verterit: quẽ Herculeum Bosphorum siue fretũ intelligi accipiq. voluit. Eandẽ autem esse Hispaniã, quæ Sepharad olim dicta fuerit, illud argumento nobis est, quòd antiqui Græcorum auctores prouinciam hanc antiquo atq. illustri vocabulo *Sperida* nominarunt. Illud autem ex varijs linguis, quarum cognitio atque vsus nobis diuino beneficio contigit, obseruauimus, propriorum nominum variam pronuntiationem, non tam consonantium literarũ, quam vocalium corruptione aut mutatione in alia atque in alia, & persæpe in eadem lingua accidere: quam rem exactè considerantibus varia quæ videntur nomina componere inter se, atque ad antiquissimã & certam rationẽ reuocare, nõ magni negotij esset. Exemplis autem hác rem indicabimus, quoniam iusta disputatione explicare nunc non possumus. In huiusmodi igitur nominibus reductio semotis omnibus vocalibus atque consonantibus etiam ijs, quæ certùm in vnaquaque lingua pronuntiandi modum statuere solent, & cæteris consonantibus relictis fit. vt à nomine MITRIDATES, primum finitionem, ES, quæ Græcæ terminationis nota est, abscindimus; deinde verò vocalibus omnibus expũctis, reliquæ sunt nobis MTHRDTH, quæ eędẽ sunt in Hebraico & Chaldaico, atq. etiam Pontico siue Scythico eiusdẽ viri nomine, MATHREDATH, cui, ablatis vocalibus, eædẽ omnino literæ, quæ MITHRIDATH, relinquuntur. Sic nomen ARTAHAXTA, idẽ ARTAXAS. sic ATHASVEROS, idem ASSVERVS est. Eandem itaq. rationẽ secuti SPRIDA ad SPARAD, nobis hoc loco oblatum nomen facilè reducemus, cùm ijsdem vtrimq. consonantibus constet literis. atq. de omni hac nominũ ratione nos aliàs fortasse pluribus agemus & exactius, tantũ votis studiisq. erga Christianam rempub. nostris Deus annuat. Nunc iam historiam ipsam breuiter tractemus. Hispaniam Iudæorũ innumera multitudine fuisse habitatam, nostræ etiam ætatis testimonio cognouimus. namq. non multis ab hinc annis Catholicorum regum edicto primũ ex Bethica atq. ex Tarraconensi, postremò Emanuẽlis Portugalliæ regis iussu ex Lusitania decedere coacti sunt; quorũ omniũ non exigua religioni nostræ interim accessio facta est, sanctissimum Iesu Christi filij Dei Euangelium agnoscentium, atque vltro suscipientium. qui verò suam religionis vmbram sectari optauêre, solo tantum mutato, prouinciæ, vnde exulauerunt, cognomen, linguam, & viuendi etiam morem retinent, facileque à cæteris vel vno familiaris & domesticæ rei nitore & apparatu dignoscuntur. ex his multi nunc in Thracia, plurimi etiam in Africa exulant, in Italia nonnulli degunt. Omnem verò hanc multitudinem ex Iudæorum, qui Ierosolymam Iudæque tribum coluerant, familijs, non ex aliis tribubus fuisse, constans omnium eius gentis scriptorum opinio est. Narrãt enim quo tẽpore sacrũ Ierosolymorum fanum ad Assyriis primùm dirutum est, multos ex ea gente in Hispaniã, à Euo quodã duce, qui Assyriorũ imperiũ obseruabat, fuisse traductos, qui duobus primũ

Universidad de Deusto
Biblioteca

locis consedisse dicuntur: alteri quidem nomen Lucina, frequentissimo illis seculis in Bethica prouincia oppido, quod nos vel Lucenam nunc dictam; vel, quæ non longè ab hac in Illiberitana regione est, Lucentiam olim, nunc Sesam esse arbitramur: alteri verò Toleto regiæ Carpentanorum vrbi nomen fuit, quam quidam ex illis Hebraico nomine Tholedum dictam ex eo putant, quòd in ea vrbe Iudaicarum familiarum distinctio maximè fuerit obseruata. Id ipsum autem Tholedoth nomen significat generationes siue familias. Atque ab ijs qui ea loca incoluêre Iudæis nomina quibusdam vicinis oppidis, ex relictorum in Syria locorum desiderio, aut etiam similitudine indidisse, vt Ascalonię, & Maquedæ & aliis. Hæc ex illorum antiquis receptionibus, & ex commentariis in posteriorem regum librum habuimus. In libro etiam qui de ieiuniorum causis & rationibus apud illos inscribitur, legimus Titum Vespasiani filii, quo tempore triumphum ex Iudæa capta reportauit, persuasum à præfecto quodam, qui in Lusitania prouincia erat, vt si quos ex his, quos Ierosolymis abduxerat, aliò traducendos decerneret, ad se in Hispaniam transmitteret. esse enim oportunum illis & commodum in Lusitania locum Emeritam Augustam, Romanorum coloniam, tum primum restitutam operibusque maximis auctam, atque ab hac gente, quæ posteriore fano diruto abducta fuit, omnes illas, quæ Emeritæ primum; deinde in Lusitania omni, & finitima Bethicæ parte fuêre, familias fuisse proseminatas. Vtramque ergo gentem, & quæ prioris, & quæ posterioris fani tempore abducta fuit, Ierosolymitanam migrationem Vates nominat. Cui in diuinam gratiam restitutæ, eas, quæ septentrionem versus sitæ sunt, hoc est Hispaniæ, quæ & Ierosolymis & Gallia meridionalior est; & Africæ, Libiæ, Ægyptique vrbes habitandas asscribit; ita vt in vnum iam cum ijs terræ incolis, qui Christianam religionem susceperint, populum eiusdem religionis interuentu: imò in vnum corpus, cuius caput vnicum Christus sit, coniunncti, compacti, atque coaugmentati, quietam, tranquillam & beatam vitam sine vllo fugæ aut migrationis metu, sine insidiarum suspicione, communi diuina tutela vsi peragant. Tantam verò tamque illustrem rerum mutationem & totius Idumææ factionis interitum, publico & celeberrimo sanctissimorum & fortissimorum virorum, qui diuinas Christianæ religionis partes habeant, conuentu de communi omnium sententia & iudicio probatum firmatumque iri prædicit. Ita fiet vt Idumæorum causa seuerissimè iudicata atque damnata, Deus omnibus suffragiis, vna vniuersorum voce, communis, legitimus, atque æternus orbis totius rex declaretur; & ius regnumque suum, omnibus maiestatis & dignitatis, nominisq. sui hostibus deuictis & perditis, tam in terra, quàm in cælo obtineat: idque regnum & imperium plenq. constanti, atque perpetua totius terræ orbis fide obseruetur, perinde atque in cælis obseruatur. Neque enim frustra id assiduis præcibus exorâdum huius regni particeps & hæres Christus præceperat, imò certam eo præcepto spem fecit, fore vt id quod communibus votis publicè & priuatim instanter petendum præciperet, aliquando impetraretur. Sanctificetur nomen tuum, aduenìat regnum tuum, fiat voluntas tua sicut in cælo & in terra.

2. Regũ cap. vltimo.

Math. 15

Et ascendent saluatores in montem Sion, iudicare montem Esau.

VT olim Apostolis & Christi discipulis sacrorum ministeriorum & munerum, sic etiam nominum & appellationum communio & honor diuino beneficio, & præconio
» tributus est: Vos estis lux mundi; vos estis sal terræ. Vos qui secuti estis me in regene-
» ratione, cùm sederit filius hominis in maiestate sua, sedebitis & vos super duodecim
» sedes iudicantes tribus Israël. Huiusmodi dignitatis & potestatis communio, diuini
spiritus illis donati virtute ac iure contigit, atque in legitimos etiam Ecclesiæ mini-
» stros traducta permanauit. Sicut misit, inquit, me pater, ita & ego mitto vos, hoc di-
» cens insufflauit in eos dicens: Accipite spiritum sanctum, quorum remiseritis peccata,
» remissa erunt, & quorum retinueritis, retenta erunt, Ego autem vobiscum sum vsque
» ad consummationem seculi, & cæt. Quibus ex omnibus, atque aliis quamplurimis locis accepimus, antiquis Apostolis, atque eorum vice, vsque ad mundi finem, functis Ecclesiæ legitimis ministris, cum Euangelij munere diuinarum Christi dignitatum ministeria, potestatem, dignitatum etiam & honorum communicationem diuinitus contigisse. neque mirum videri alicui debet, si qui iudicium, amicorum, locis,

locis, salis, aliisque illustribus & dignissimis nominibus appellantur, ijdem ob Euangelici muneris dignitatem, potestatem, atque efficientiam, saluatores etiam salutentur, vt qui viam salutis nobis annuntiant, per quos bonus Christi notitiæ odor in mortem & in vitã manifestatur, quorũ fidei oratio ægrotos ab interitu seruat, quorũ etiã sermone at q. exẽplo reuocati ab errore peccatoris anima à morte per Christum liberatur. Si enim Assur, Nabuchodonosor & Cyrus, nõ ob sancti cõmunionẽ spiritus, sed ob diuinitus delatorũ munerum functionẽ, alius furoris virga, alius seruus, alius Christus Dei appellatur; quid obstat, quo minus, qui diuino spiritu ad eam rem vncti, & sacrosancta Euangelicæ veritatis, atque virtutis propagandæ potestate præditi sunt, Saluatores etiam possint appellari? Huiusmodi autem saluatorum collegio, & conuocato concilio, Idumęorum studia, conatus, causam denique omnem grauissimè & seuerissimè iudicãdam, atque sacrosanctum Dei Christique eius imperium publicè obseruandum esse confirmat. Neque verò mysterio illud vacat, quòd tantã rem his potius, quàm aliis verbis enuntiauerit. [*Saluatores in montem Sion, iudicare montẽ Esau.*] Nõ enim idem est dicere Sion & Esau, & montẽ Sion, & montẽ Esau, quod montis nomine vtriusq. partis cœtus, consilia, voluntates, & studia significat. nam ex pluribus Hebraicis nominibus, quibus montis natura significatur, vnũ est HAR, quod à verbo cõcipiendi & pariendi deducitur, atq. eo nomine montes aliquando dicuntur, quòd eiusmodi natura, variis humorũ, metallorum, aliorumq. mineraliũ, & seminum etiã generibus grauida refertaq. sit. Rectè itaq. ex montis verbo conceptum & partum Sionis, conceptum, atque partum Esau possumus interpretari. Cumque Christiana Ecclesia ex Sione illo antiquo profecta sit; impiorum autem & superstitiosorum cœtus atque concilia ad Esau, tanquam ad communem partium illarum principem & ducem referantur, diuinos illos saluatores alterius arcem obtentum ex eaque Esau partes, hoc est cœtum & consilia, acta, gesta, rationesque omnes & iustissimè & sapiẽtissimè, secundum Christi veritatem iudicatum ire denuntiat. neque tantùm de extremo illo omni orbi, postquam homines à mortuis extiterint, dicendo iudicio, hæc accipienda sunt in quo sedebunt super sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Israël, & cæt. sed etiam de causa impiorum, & totius superstitionis rebus diuino iudicio, & illorum seruatorum communi atque Euangelica sententia, exterminandis præcipitandisque sermo hic nobis est exponendus. Futurum enim esse Vates omnes, & ipse vatum omnium princeps atq. pontifex Iesus prædixêre, vt ante diem extremum vnus omnium orbis hominum & ordinum consensus, vna conspiratio de sacro Dei & Christi eius imperio sit. Et erit, inquit, vnum ouile, & vnus pastor. Et Ioannes etiã vidit sedes, & sederunt super eas, & iudicium datum est illis; & animas decollatorum propter testimonium Iesu, & propter uerbum Dei, & qui non adorauerunt bestiam, neque imaginem eius, neque acceperunt characterem eius in frontibus eorum, & vixerũt & regnauerunt cum Christo mille annis. Hęc omnia & plurima alia futurorum temporum mysteria Abdias Vates magna breuitate, sed maxima atque sanctissima cum veritate inuoluit, suo tempore, cùm Deus id effici voluerit, tandem aperienda atque explicanda. Porrò autem post illud tempus quid sit expectandum docet.

Iacob. 5.

Apocal.

Et erit Domino regnum.

AB vniuerso orbe, communi omnium voluntate, studio, atque consensu delatum, sicut & apud Zachariam scriptum est: Et erit Dominus rex super omnem terram, in die illa erit Dominus vnus, & erit nomen eius vnum. Cui sit laus, gloria, decus & imperium per infinita seculorum secula. Amen.

Madriti 13. Kalend. Iulias. 1567.

FINIS.

Universidad de Deusto
Biblioteca

CARMEN EX VOTO.

QVI nuper amplis nobilis & placens
Donis, seueri laudeq; iudicis,
Lauro & noua primaq; felix
Hesperiæ in populis nitebam:
Vnus quòd inter nomina plurium
Vatum, Fenarus quos recreat pater,
De more festos & dies, &
Sacra canens melius placerem.
Hinc iam virenti fronde superbiens
Ac mentem honesto nomine principem
Indutus, aut reges parabam
Ponere belligeros, ducesq;:
Aut nuper adiectum imperiis nouum
Orbem, vias & perdomito mari,
Leges, iugum latum & catenas
Cæsaris auspicio potentis.
Sed gestientem grandia maximis
Struxisse rerum versibus & modis
Tentata nullis ac poëtis
Intre noua vada permeare.
Christus sopitum luminis & noui
Visis pauentem corripuit vocans,
Iussitq; terrenis relictis
Quærere præmia sanctiora.
Et dexter alias sollicito dedit
Curas, decorum munus, & arduas
Virtutis atque angustiores
Mente vias cupida tenere.
Non Vatis artem, non mihi spiritum
Doctiq. frustra carminis additum
Nomen, calenti dum iuuenta
Susciperem superos canendos.
Sed vt Latino maxima discerem
Sermône nostris edere gentibus
Arcana quæ secretiore
Inuoluit Deus ipse libro.
Hîc mihi pulchrum munus & optimos
Rerum labores gentibus hîc meis
Dulcemq. fructum esse, hîc legenti
Commoda magna ait, & canenti.
Ergo morantem præceleri fuga
Atque incitato sustulit impetu,
Et nocte subductum silenti
Vrbibus & mediis remouit.
Longeq; turbis seposuit breui
Raptu, meorum, nec memorem mei
In rupis altæ nec profano
Culmine, nec populis patente;
Matris dicatum virginis ad nemus
Præruptum, vt alto sydera vertice
Ferire, sedes & propinquas
Crederer obtinuisse cælo.
Tum rore puro fontis & integri
Limphis lauat queis Helicrenia
Antro resurgens ex opaco
Supposita & rigat arua & hortos.
Huc me reductum lucis amabilis
Et noctis horis ardua numinis
Responsa, & humanæ salutis
Consilium docet vsque magnum:
Mortalium quæ cognita mentibus
Amoris ignes iniiciant sacri, &
Spreuisse cogant res caducas
Ac tenues posuisse curas.
Hîc linguam & aures (credite posteri)
Referre voces vt valeam sacras
Syrè Deus solus magister
Assyriè & mihi temperauit.
Te Christe dux, ô te sequor arduis
In rebus, & me muneribus tuis
Contestor auctum, vni tibi me,
Quidquid ero, referam benigno.
Ac iam perennes quid sine te mei
Possent labores? quid iuuet integros
Dies, quid annos inquietos
Ponere consiliis profundis?
Nam sic & amplis flaminis Abdias
Eductus olim muneribus tui
Fertur & è cæcis tenebris
Insano & patriæ stupore.
Hîc cum Seiri saltubus ac iugis
Mentita læui marmore numina,
Vel ære fallaces Deorum

Universidad de Deusto
Biblioteca

Stultior effigies timeret.
Vocatus almæ lucis ad aureos
Cognouit vsus, ac sapientiæ
Sacrariis primis receptus
Emicuit pius atq; doctus.
Regum deinde obscura negotia, &
Aulæ repellens vincula principis:
Quæ nectit ardens aut cupido, aut
Ambitio malè sana iungit.
Iam mente celsum transuolat & polum, &
Ignota rerum peruidet abditis
Admissus arcanis, tenetq;
Secula temporibus remota.
Sermone doctus dicere grandia
Angusto, apertis vocibus explicat
Causas, & euentus malorum, ac
Fata suis populis tremenda.
Et quantus instet mænibus ac viris
Horror, negato & subsidio labor,
Vt semper infestos tyrannos
Præcipites maneant ruinæ.
Non tantus altis montibus it fragor
Findente nubes fulmine turbidas
Ardens nec ignis tot fauillas,
Dum segetem populatur, edit.
Quantum impiarum crimina mentium
Momenta rerum plurima conterunt
Molesq; cælo minitantes
Concutit inuidiæ procella.
Liuor beatis insidias parat
Rebus, quietos nec patitur dies,
Fratrem petitum dolis vnà &
Artificem ruit ille suum.
Testis Cainus perfidus impio
Ausu & nefandi progenies Nodi
Cùm pœnæ tellus intabescit
Temporibus, viduata iustis.
Sed quid furenti barbite concitus
Culpas nocentum perueheris pede?
Quòcunq; præducit serenus
Spiritus, hinc potius sequamur.

BENEDICTI

BENEDICTI ARIÆ MONTANI
IN IONÆ VATICINIVM PRAEFATIO, DE MISERICORDIA.

QVICVNQVE *de diuina natura disserendi negotium ex sacris & veris oraculis piè & sapienter obiere, adorata imprimis tantæ maiestatis sanctitudine, & humanis in hoc mortali corpore mētibus inaccessibili luce procul salutata, quantum exacta, explorata & limata iisdem oraculis & validissimis naturæ rationibus veritas sese illis permisit tractanda, præter alia, quæ ad eandem diuinæ naturæ contemplationem pertinent, omnes in eam sententiam disputauêre, vt diuinam naturam vnam, simplicissimam, immensam, omniq. ex considerationis parte infinitam esse affirmarent, cui nihil aliūde accedere aut inhærere, nihil detrahi aut abesse possit, nihil inesse, quod aut nouum, aut à seipsa alienum, aut denique non ipsa eadem diuina natura sit. Cùm autem omnis naturæ rerum ratio in duo prima genera à philosophis sit distributa, quorū alterū substātia, alterū accidēs dicitur, prioris illius rationes optimas, posterioris verò nullam Deo asscripsere. Itaque Deum substantiam simplicissimam, cui nullum possit accidens inesse, dixêre, sicut scriptum est: Audi Israël, Dominus Deus tuus vnus est. Cùm verò Deus substantiæ & non accidentis nomen sit, vnam esse eam naturam ita vnam, vt Deus est, hoc est, tanta perfectione vnam esse, quanta Deus sit, cui quod personis distincta tribus est, nihil obstet, quo minus vna, purissima simplicissimaque natura & substātia sit. Neque verò vllum earum, quæ ei naturæ attribuuntur, virtutum accidens ipsi inesse, neque incrementa admitti, aut detrimenta accedere posse, neque aliam magis, quàm aliā adscribi virtutē. quando hæc res cum diuina atq. infinita natura, & cum excellentioris substantiæ, quæ proprie substantia est, rationibus pugnet. fieri autem posse, vt omnes aliarum rerum simplicium, & purissimarum etiam substantiarum naturæ, quales cæli & astra sunt, confusæ & dissipatæ immutentur & pereant, vt verò Deus aliqua ratione immutetur, fieri non posse, quoniam cæteris naturis omnibus aliquid accedere accidereque potuerit, & si nihil aliud, tamē quòd ortæ creatæque fuerint, quòd annos temporaque quandiu sint certa habuerint, quod vt sint, vtque maneāt non à seipsis, sed ab auctore opificeque suo habeant. Deo verò nihil horum conuenire, qui solus à se ipso cùm sit, principio fineque careat, & ætatem suam non ad tempora, sed ad immensam referat æternitatem. Initio tu Domine terram fundasti, & opera manuum tuarum sunt cæli, ipsi peribunt, tu autem permanes, & omnes sicut vestimentum veterascent, & sicut opertorium mutabis eos & mutabuntur. Tu autem idem ipse es, & anni tui non deficient. Verùm enimuerò, quanquam spectati in aliis rebus Deo auctore effectus varias in eo virtutes vt causas nobis indicauerint, quæ aliis atque aliis nominibus humano cogitandi & loquendi modo dictæ; varias de eo rationes sensu & cogitatione nobis comprehendendas incitare videntur; tamen eorum effectorum, quos virtus nobis vsus, & multiformis perceptio indicat, vna simplicissima causa & extiendi ratio ipsum numen diuinaque natura est, quatenus infinita, quatenus simplicissima, deniq. quatenus diuina est. Vt autem plurima alia, quæ ad diuinæ contemplationē naturæ spectant, non tam propriis, hoc est diuinis, quàm nostro ingenio accommodatis rationibus & nominibus cogitare & appellare contingit, sic etiam ea, quæ non nisi accidentium imaginibus & verbis percipi à nobis enuntiarique commodè potuêre, ad easdem imagines & formas dicendique figuras referri nefas non fuit. Ex qua re factum est, vt rationes de Deo omnes, quæ re ipsa vna natura, nēpe Deus ipse sunt, cogitatione*

verò

Universidad de Deusto
Biblioteca

verò si ad obseruandos effectus referatur numerus, infinitæ atq. incomprehensæ, tamen disciplinæ & comprehensionis causa ad tria velut generum capita sint reuocatæ, sapientiam & potentiam (siue eam virtutē siue efficaciā appellare magis placeat) & bonitatē, quorū singula, quemadmodum certis ex rationibus ad singulas trinitatis personas (in quibus diuinā simplicissimamque naturā salutantes adoramus) referantur, non huius modi, aut loci, aut cōsilij disserere est. Sed cùm æquales omnino & pares huiusmodi virtutes in Deo ipso sint, vt ipse sibi æqualis, par, simillimus, idemq. semper est, ex ea tamē ratione & parte, qua nobis vsui sunt, alias aliis maiores iudicari, argui prædicariq. voluit, eas nimirū, quarū cōmoda magis & oportuna nobis cognitio, frequētior & crebrior vsus, atq. ad percipiendū nostro in hac mortali vita ingenio maior facultas, & ad optimè de nobis merendū propior & certior exercitatio est. Ex qua re illud vsu euenit, vt diuinæ potētiæ (quam dicimus) iudicia atq. argumēta illustria nobis magis & nota, quā sapientiæ sint. Nulla enim vel maxima, vel minima est earū, quæ factæ sunt, rerū, quæ non auctorē suū ipsa testetur et prædicet, illiusq. ad efficiendū virtutē planè arguat: quemadmodū verò facta, aptata, editaq. vnaquæq. sit, in paucis admodū est exploratū, ipsa quidē rerū spectacula omniū artificem suū manifestè probant, neq. enim præter primā causam vlla res est, quæ causa caruisse affirmari possit; sed quo modo, quo consilio et ratione singula seorsum, atque omnia simul instituta à Deo profecta, cœpta perfectaque fuerint, cur his potius, quàm aliis partibus, modulis & ponderibus cōstiterint, cùm tamen, vt valde bona omnia essent, his constitisse oportuerit, quotusquisq. est, qui id planè perspectū exploratumq. habeat? nunquid scis, inquit, quādo præcipit Deus pluuias, vt ostenderēt lucē nubiū eius? nunquid semitas nubiū magnas & perfectas scientias? nonne vestimēta tua calida sunt, cùm perflata fuerit terra austro? Tu forsitan cū eo fabricatus es cælos, qui solidissimi quasi ære fusi sunt? Ostende nobis, quid dicamus illi; nos quippe inuoluimur in tenebris. ita adeo potētiæ, quā sapiētiæ suæ apertiores multo nobis rationes esse Deus voluit. rarissimi quippe in terrarum orbe homines sunt, quibus Deus ipse totius mundi opificem, vel rebus ipsis auditis nō arguat; ad eius verò sapientiæ sacrariū, nisi ab eodē admissus, qui penetrauerit, nullus omnino est. nāq. ad potentiā cognoscendā effectus ipsi spectati satis esse possunt, ad sapientiā verò perspiciendā non satis id fuerit, nisi causæ etiā & elemēta, momēta, initia & fines, rationesq. omnes explorentur, quæ omnia non sensu vt effectus, sed maxima ingenij animiq. intelligentia contineri possunt. Hoc autē ex eo euenire arbitramur, quòd sapientiæ, quàm potentiæ ratio ipsam diuinam naturā, qua ipsa sibi ipsi maxima est, spectare proprius videtur, cæteræ verò orationes ad ea, quæ extra sunt, effectu ipso magis referuntur, vt potentia, vt misericordia; neque enim vllus misericordiæ vsus erga seipsum esse ostenditur, & potētiæ etiā non ita perspicuus, si ad eum referatur, indicatur vsus. Misericordiæ enim exercitatio ad pietatis cultores pertinet, potētiæ autē in omniū aliarū rerū naturis edendis conseruandisq. spectatur. Et misericordia eius ab æterno vsq. in æternū super timētes eum. Potentiæ etiā accinctū Deū sacra carmina describūt. Præparans mōtes in virtute tua, accinctus potētia qui conturbas profundū maris, motū etiā fluctuū eius tu mitigas. At verò præter cætera genera omnia, præter sapientiā & virtutē siue potentiā, misericordiæ suæ rationes maximas & illustrissimas, longè pluribus, maioribus et apertioribus argumētis testatas Deus nobis esse voluit, quòd ea diuina virtus mortalibus omnibus, imò rebus, quæ creatæ sunt cunctis maximo & assiduo vsui sit, quaq. non solùm maximo & præstantissimo ingenio virtuteq. pollens, sed humillimus, infimus atq. miserrimus quisq. plurimū indigeat, oportuneq. vti atque frui possit. Etenim aliæ partes diuinā naturā in se ipsa admirandā: hæc verò nobis adorandā, colendā, assiduis continuisque laudibus suscipiendam

Iob 37.

Psalm. 64.

probat, illæ præstantiā excellentiamq. suā prædicāt, hæc inopiæ nostræ subleuandæ studium voluntatēmq. confirmat: deniq. hæc ea pars est, quam maximè nobis notā perspectamque esse expediat, cuius maximè multas expeditissimas esse rationes cōducat: atque vt ad certā cogitationē vniuersa reuocetur res, cùm Deus ex omni naturæ suæ contēplatione bonus esse intelligatur, præcipuo quodā tamen iure bonitatis ratio & appellatio huic parti attributa est, ita adeo cùm sæpe maximus et optimus appelletur, duobus illis generibus sapiētia et virtute siue potentia maximus, hoc verò tertio, quā bonitatem nominamus, optimus dicitur: duobus illis in altis habitare perhibetur, hoc tertio humillima quæq. in cælo & in terra respicere prædicatur. Quis sicut Dominus Deus noster, qui in altis habitat, & humilia respicit in cælo & in terra? Huius verò partis exēpla et momēta maxima hominū generi frequētibus, oportunis atq. illustrissimis consiliis, rebus, actionibus, sermonibus, et testimoniis probata confirmataq. esse Deus voluit, cui generi à se vehementer, præter cæteras, quæ conditæ sunt, rerum naturas, amato partem hanc maximè necessariam esse intellexit, atq. in cæteris quidem rebus suis omnem aliam naturam infinito interuallo superare; in hac sua verò de misericordia declaranda, atque præstanda voluntate seipsum vincere existimari & decantari gaudet, sicut scriptum est: Suauis Dominus in vniuersis, & misericordia eius super omnia opera eius. Quicquid autem de cæteris duabus partibus hominibus cognoscere contingat, siue id magnū, seu paruum sit, non adeo refert, dummodo vtilissima & expedientissima hæc pars, in qua bonitas & misericordia elucet, in qua naturæ omnis, maximè autem humanæ, vtilitas & salus posita parataque est, notissima omnibus, & præter alia egregiè explorata sit. Cæteris enim partibus vel adoratione vel admiratione excipiendis satisfieri à mortalibus posse; huic verò vni, nisi magnitudinis iudicio & præconio, non videtur posse satisfieri. Ex qua re euenit, vt cum sacris auctoribus hæc genera tractentur, prima illa duo honorifica & admirationis plena mentione, hoc verò tertium illustri aliqua commemoratione, & explicatiori magnitudinis aut multitudinis, aut diuitiarum præconio celebretur. Domine in cælo misericordia tua, & veritas tua vsque ad nubes. Iustitia tua sicut montes Dei, iudicia tua abyssus multa: homines & iumenta saluabis Domine, quemadmodum multiplicasti misericordiam tuam. Diuus etiam Paulus hoc genus benignitatem, longanimitatem, diuitiasque diuinas appellat. Denique de illis duobus aut pauca à mortalibus sciri, aut plurima ignorari, neque mirum, neque incommodum valde, imò fortasse etiam expediens aliquando est, de hoc verò non plurimas atque maximas rationes tenere longè fuerit incommodissimum. Atque huius generis non solùm frequentissima atque illustria exempla assiduè re ipsa & vsu edi, sed sanctorum etiam virorum, maximè autem vatum, quibus humanæ salutis prædicandæ & annuntiandæ legatio data fuit, plurima & grauissima testimonia constare diuino consilio decretum est. namque diuinorum huiusmodi ministrorum præcipuæ partes fuerunt, abundantem diuinæ misericordiæ rationem mortalibus explicare & pertendam proponere. cætera autem omnia, quæ ab illis tractata sunt, vel ad hanc commendandam & probandam partem, vel ad eandem defendendam & propugnandam, atque à peruicacissimorum hominum dubitatione, aut accusatione vindicandam pertinent: siquidem horum ferè omnium illud vnum commune argumentum & studium est, homines ab errore & tenebris ad fidei & pietatis obsequium & studium, misericordiæ obtinendæ causa, reuocare, in eaque diuinæ misericor-

Psalm.

Psalm. 144.

Psalm. 35.

Rom. 2.

Universidad de Deusto
Biblioteca

misericordiæ virtute & benignitate prædicanda plurimum operæ & diligētiæ præstare; tardiores verò & negligentiores grauibus minis, non tam ob ante obiectum errorem, quàm ob diuinæ misericordiæ neglectum beneficium terrere: superbos autem & contumaces iis suppliciis dignissimos declarare, quæcunque eos, qui oblatam vltro misericordiam repulerint, maneant; ita vt non Dei odio, maleuolentia, aut negligentia, sed sua ipsorum culpa damnati arguantur. nam qui maximum & certissimum salutis, quod ipse sibi molitus fuerit, periculum certissima proposita spe admonitus & reuocatus imre magis, quàm declinare et perrumpere optat, eum sibi ipsi exitium attulisse constat. atque huc illud pertinet, quod ab ipso humanæ salutis pontifice maximo prædictum est. Ego lux in mundum veni, vt omnis, qui credit in me in tenebris non maneat: & si quis audierit verba mea & nō custodierit, ego non iudico eum, non enim veni vt iudicem mundum, sed vt saluificem mundum. Qui spernit me & non accipit verba mea, habet qui iudicet eum, sermo quem locutus sum, ille iudicabit eum in nouissimo die, certissimus & grauissimus illius negligētiæ & contumaciæ testis futurus. Illud igitur ex diuinis oraculis compertum nobis exploratumq. est, diuinā misericordiam ad cogitādum, optandum, atque admittendū vltra omnem aliam rem mortalibus esse propositam. illudque etiam ex iisdem diuinis oraculis est obseruatum, iustitiæ & iudiciorum exercitationem secundum in diuinis consiliis & decretis post misericordiam locum obtinere, ita vt quo loco illius rationes aut non admissæ, aut fuerint reiectæ, eo huius grauissima auctoritas & potentia succedat. neq. eius voluntatis & consilij Deum esse, qui quenquā quāuis impiissimū hominē perditum iri velit, sed cōmunem omnibus salutis viam, fidem obsequiumque muniat & cōmonstret: quam salutē nulli se negaturū, (modò iis, quas ipse statuerit, legibus petitā), fuerit professus. atque ob eā rem iudicia sibi quàm sæpissimè differri, maturius quidē edenda, nisi hæc prior & antiquior apud se beneficij publicè conferendi, & misericordiæ tribuēdæ cogitatio intercederet, sicut scriptū est: Deus iudex iustus, fortis & patiēs, nūquid irascitur per singulos dies? & alio in loco. Propterea, inquit, expectat Dominus, vt misereatur vestri: neque verò hæc res sacris tantū responsis cōperta atque declarata est, sed sacrosancto etiā appellandæ diuinitatis iureiurando cōfirmata. Viuo ego dicit Dominus Deus, nolo mortē impij, sed vt cōuertatur impius à via sua mala, et viuat. Conuertimini à viis vestris peßimis, & quare moriemini domus Israel? Ita Deus ex sua volūtate misericordiā se omnibus tribuere velle declarauit; quòd vero seuera nonnunquam in quosdā iudicia exerceat, id posteriori loco consequi eos, videlicet, qui ex diuina liberalitate promissam et ostentatā misericordiā contempserint. Atq. hinc est, quòd sese prius misericordē, quā iudicem publicè præbuerit, quòd salutis prius pontificem, præconē & ministrū Iesum Christū filiū suū omni orbi præfecerit, eundē verò viuorū & mortuorū iudicē à se constitutū, non nisi extremo tandē tēpore publicè daturus sit, sicut scriptū est: & præcepit nobis prædicare populo ec testificari, quia ipse est, qui constitutus est à Deo iudex viuorū & mortuorū, huic omnes prophetæ testimoniū perhibent, remißionem peccatorū accipere per nomen eius, omnes qui credunt in eū. Eluimus autē à nobis disputatæ rationis argumenta & illustria admodū exēpla vel vnus Iona vatis libellus suppeditare potest, qui non in aliorū modò, sed in suo etiā periculo maxima & inexhausta diuinæ misericordiæ beneficia omnibus aliis diuinarū rerum cognitionibus præponenda esse docuit: quod huiusmodi diuinā benignitatem, & in tribuenda misericordia opes atq. fidem Niniuitarū reipub. omni, cui pronuntiata exitiosis sen-

Ioan.12.
Psalm.7.
Isai.30.
Act.10.

nis sententia certusq ad interitū præscriptus fuerat dies, ob pœnitētiæ & mutatæ vitæ studium experiri licuit. atq. etiam ipsimet Vati ad suppliciū ob violatam officij fidē productō, imò in mortis angustias, in horrendum etiam sepulchrum illato, tamen è medio periculo resipiscenti & supplicanti salus restituta est. Quibus profectò cognitis, & sapienter tota diuinorū librorum veritate perpensis rebus, omnis de præscientia & prædestinatione temere disputādi licentia & immoderata audacia cōprimitur. Quoniā in diuina philosophia non solùm nullo prædestinationis aut præscientiæ obiecto impedimēto, misericordia & salus omnibus eam in veritate implorantibus promissa & ostētata est, sed præter pronūtiatam à Deo per grauissimum magnæque auctoritatis vatē sententiā, prēter certam constitutæ diei expectationem, tamen populo ad bonam frugem sese recipiēti, & in diuinam fidem & misericordiam confugienti Dominus Deus noster misertus est, idemq. misericordiæ suæ iam olim omnibus sese inuocātibus promissæ potius, quàm Vatis fidei & auctoritatis rationē haberi se velle euentu ipso declarauit. nam quemadmodum & quatenus Vatis auctoritati & fidei consulendū esset, id ad ea genera spectabat, quorum abstrusæ & arcanæ rationes adorādæ hominibus & suspiciendæ, nō autem temere adeūdæ tractandæq. sunt. Misericordiæ verò sibi etiā post dictā pronuntiatamq. sententiā tribuēdæ ratio & modus, & quatenus id fieri præstariq. posset, & quæcunque huc pertinerent omnia ad id potissimum genus referebantur, cuius plurimas & maximas rationes publicè spectatas, cōpertas exploratasq. hominibus esse decreuerat, it. vt etiam de diuinis rebus nobis cogitandū esset, ex misericordiæ primū iucundissima & vtilissima tractatione, & immenso atq. amœnissimo cāpo in exiguū deinde cæterarum dispatationū gyrum religione cōpelleremur. etenim dum hæc pars, quæ vtilissima & facilima est, bene & diligēter (vt pars est) nobis exculta splendescat, cæteras, quæ recōditæ minis abstrusæq. sunt, maximè autem sapientiā & iustitiā Deo ipsi, à quo nihil non sapienter, non prudēter fit, permittere conueniet. Atq. illud semper in diuinis rebus inuestigandis tractandis, dicendis & canendis velut primum totius negotij fundamentū ponere, quod à sacro Vate eleganti carmine quondam est traditum. Iustitia & iudicium præparatio sedis tuæ: Misericordia & veritas præcedent faciem tuam. Beatus igitur populus, qui scit iubilationem.

Rupert. in Ioan. lib. 9. in principio.

Psal.77.

IVBILATIO ET VOTVM.

Immensa bonitate pater, te fulgida cælo
Testantur placidum sydera, te facilem.
Si tua dona pios pariter, si fraude nocentes
Sol, imberq; alto ex æthere sæpe iuuant.
Communem populisq; tuam certamq; salutem
Esse cupis, magna & sedulitate foues,
Mortales reuocare graui ex errore benignus
Diceris, & cæcis eruere è tenebris.
Da veniam, pacisq; piæ tua munera vati,
Dicentiq; tuas annue diuitias.

PRIORIS ARGVMENTVM VATICINII.

Duo Vaticinia hoc libello contenta suis argumentis distinguere placuit, quorū alterum eò vsq. pertinet, et factum est verbum Domini ad Ionam secundo. Ex eo verò loco ad finem vsq. libri alterum vaticinium est. Prioris igitur argumentū illud est, diuinū consilium certum fixumq. esse, neq. cuiusquam vel vi, vel tergiuersatione, quo minus efficiatur, frangi aut minui posse, atq. id propterea à sacris vatibus vehementissimè & fidentissimè prædicādum suscipi, qui de futuris longum post tempus rebus,

Universidad de Deusto
Biblioteca

Num.23. *non minus, quàm si præsentes essent, certissima & constantissima dicunt, illud verissimè intelligẽtes, quid*
„ *non est vir Deus, qui mentiri possit, neq. filius hominis, vt mutetur. Hæc enim recepta vatibus omnibus*
„ *& planè explorata sentẽtia, vt officij susceptũ munus maxima cũ fide, atq. animi constantia exequan-*
tur, efficit. Huius verò rei exẽplum tum alijs ex locis, tum ex Ionæ Amithaitæ historia, euẽtu ipso fuisse
editum. qui ad alienã à populo suo gentem legationem sibi à Deo datam accipere & obire vehemen-
ter recusauerat, quòd fore suspicaretur, vt diuino sermone resipiscentibus Niniuitis facilè venia & im-
punitas à Deo clementissimo daretur, quòd ille non saluos, sed perditos vehementer cuperet, ex eo animi
motu, qui iustos & integros viros seueriores tamẽ, qualis Helias fuit interdũ tenet, quo dicere solent, de-
„ *ficiant peccatores à terra, & iniqui, ita vt nõ sint, & ex priuato etiã odio, quo Assyriorũ gentem, cuius*
princeps ciuitas Niniue erat, Ionas prosequeretur, quã Israëlitis exitium aliquando allaturã, vel eorum be-
uatum, qui suo tẽpore fuere, prædictionibus, vel suo etiã functus officio cognouerat: quã ob rem & ho-
mano quodam affectu, & gentis suæ studio cõmotus, hostium principẽ & regiã vrbẽ suo in scelere pe-
rire, antequam malum suis inferretur, optauerat. His igitur atq. alijs de causis, diuinũ imperũ subuersu-
giens, procul à patria lõga nauigatione transmittere, atq. in exilio vitã agere cogitabat. Deus autẽ cum
cõsilio frustra humani incœptus & conatus obnituntur, excitata in mari tẽpestate Vatẽ altero atq. altero ti-
defunctũ periculo ad consilium mutandũ officiumq. faciendum impulit, quòd nihil Deo propositũ diffici-
Ezech. *le effectu sit, cuius ad nutum & arbitriũ vt figuli lutum fingi accommodarique omnia cognoscuntur.*

CAPVT I.

ET factum est verbum Domini ad Ionam filium Amithai dicens.

NON de leui aliquo aut humano negotio in hoc libro agi, sed de grauissima re & planè diuino consilio, quod nulla vi aut impetu, nulla fraude, nulla deniq. hominum tergiuersatione, aut minui, aut frangi, aut impediri possit, quo minus efficiatur, ipso statim initio docemur: cùm diuini verbi mentione Vates libellum suũ exordiatur: namq. verbum *Domini* rẽ iudicio diuino probatã & decretã ministrisq. & legatis suis mandatã significat. quæ res vt secundũ certã Dei sentẽtiam nõ succedat, fieri nõ potest, sicut scriptũ est:
„ Verbum autẽ Domini manet in æternũ. Itaq. grauẽ aliquã rem initio nobis Vates proponi, tdiuinũ nimirũ consiliũ, cuius progressus & exitus spectari vehemẽter expediat. Vatis autẽ nomen ad rei fidẽ faciendã & ad diuini cõsilij certitudinẽ firmitudinẽq. ostendendã appellatũ est. quippe non minorẽ fidem Deus rebus negotijsq. suis ex eorũ, qui auertũtur, quã ex eorum etiã, qui obsecuti fuerint, testimonijs & cõfessionibus adiungit. Neq. enim Pauli Christiani olim nominis acerrimi insectatoris minus graue, quã Iacobi fratris appellati, de Christi virtute & veritate testimoniũ est, imò illustri admodũ elogio ob eam rẽ illius fides probata cõmendataq. fuit. Vas electionis est mihi, vt portet nomẽ meũ coram regibus & gẽtibus, & principibus Israël. Illud igitur huiusmodi initium significat, diuini verbi functi ad Ionam vatem recusantẽ & imperium detrectantem, atq. exitus pro sua parte impedire molitum historiam hoc in loco cõtexi, qua ostendatur eiusdem verbi tanto illustrorem constare victoriã, quãto maioribus & callidioribus humani consilij cõmentis impediri posse putetur. quod verò à coniunctione oratio fuerit incœpta illud in causã esse arbitramur, quòd aliud etiã huius Vatis fuerit vaticiniũ nõ apud gẽtes, sed apud Israëlitas peroratum, cui exitus ipse fidẽ fecerit certissimã. Id autẽ vaticinij munus felix fausumq. gẽti suæ futurũ libenter ipse susceperat & obierat. hoc autẽ, quod exteris gẽtibus saluti fuit, tandẽ graui exẽplo fore intellexerat, omnino recusabat. Sed inter alia quæ in sacris libris extantur, antiquorũ temporũ monumẽta, hoc etiã Ionæ prius vaticiniũ desideratur. Cuius ad
„ vaticinij illustris in regũ libris mentio fit: Ipse restituit terminos Israël ab introitu Emat,
„ vsq. ad mare solitudinis, iuxta sermonẽ Domini Dei Israël, quẽ locutus est per seruũ suũ
„ Ioná filiũ Amithai prophetã, qui erat de Geth, quæ est in Opher. Cur autẽ quorundã vatum certi patres in vaticinijs, quorundã verò nulli appellẽtur, in prœmialibus disputationibus causam exposuimus. Sed ex qua tribu & quo tẽpore Vates hic fuerit facilè ex sacris libris docere est. Cũ enim apud Ieroboamũ filiũ Ioas vaticinij munere functus fuerit, circa annũ prioris tẽpli centesimũ octogesimũ septimum floruisse constat, paulo post Helias Vatis obitum, quo tẽpore Amasias duodecimus rex Ierosolymis præerat. Eodẽ tempore, quantum nobis exterorũ historiæ fidem faciunt, *Tonos Concoleros* trigesimus octauus rex imperiũ apud Assyrios gerebat, quẽ Græci Sardanapalum nominant. Hinc enim milleẽsimo trecentesimo trigesimo septimo Assyrij imperij anno rerum potiri cœpit. fortitan

verò eius principis vitio, libidine, socordia & negligentia Niniuitarũ ciuitas fuerat corrupta, cuius ad sanam mentẽ & ad bonam frugem recipiendæ causa Ionas à Deo legabatur. Ex Zabulonis verò tribu Ionam fuisse appellatum patrij loci nomẽ declarat. nam Geth quod latinè torcular sonat, plutibus vrbibus commune nomen fuit, adiunctis autem regionis aut conditorum aut aliarum rerum nominibus, singulis propriũ fit, vt Geth Philistijm, Geth Opher. Atq. ea vrbs, quã Ionæ patriã sacræ historiæ describũt, cuiusdã ex iis regibus, quos Iosue à se victos interfecit, regia fuerat, quæ in hæreditatũ partitione Zabulonitarũ familiæ Orientalis terminus fuit, sicut scriptum est: Et inde pertransit vsq. ad orientalem plagam ad Geth Opher, & Geth Cesin. Fuere tamen nonnulli ex nostris interpretibus, qui quorundã Hebrẽorum sententiã secuti Ionam viduæ Sareptanæ, cuius hospitio Helias famis tempore vsus est, filium esse traderent ex tribu Aser, ad quam Sarepta opidum pertinebat, eiusq. patrẽ Amithai ex Geth Zabulonitem, matrẽ verò ex Sarepta Asseritidem fuisse aiunt, qui ob locorũ vicinitatẽ matrimonio coniungi potuerunt. Ad id verò asserendũ, quædam nominis Amithai interpretatio ingeniosa magis quã certa affertur. Nos verò quibus sacras areanasque literas priuatè hoc est, præter ipsarum aperta alias simplicem q. sententiam interpretari religio est, cùm nullum certum vnde produci hęc possint, locum habeamus, ingeniosi esse aut videri nolumus: sed patrem Ionæ Amithai bis appellatum, & patriam vbi natus educatusq. fuerit Geth Hhopher asseribimus. Nam si natus & educatus in Sarepta fuisset, Sareptanum potius, quam ex Geth sacra scripta dixissent. Igitur qua matre fuerit, non laboramus, tantùm patris & patriæ certis nominibus contenti. quam verò rem diuinum hoc verbum adornarit, grauem videlicet Niniuitis accusationem subiuncta oratione exponit:

Surge & vade in Niniuem ciuitatem grandem, & prædica in ea quia ascendit
malitia eius coram me.

NINIVE quã Eusebius Nisibin, Herodotus verò & Græci, latiniq. auctores alij Ninum dicũt, antiquissima vrbs Assyriæ est, à Nino, qui idẽ Assur dictus est, cõdita Tygri fluuio ad solis occasum imposita. Eam autẽ maximã Assyriarũ & totius fortasse orbis terræ vrbium fuisse, & sacri & prophani auctores tradunt. náq. Moses huic magnæ cognomen asscribit. De terra, inquit, illa exiuit Assur, & ẽdificauit Niniuem & Rahoboth ciuitatem & Chale, Resen quoq. inter Niniuẽ & Chale, hæc est ciuitas magna. In ea ciuitate numẽ quoddã Nisroc nomine cultũ fuisse ex sacris regũ libris accepimus. Assur autẽ eundem, qui & Ninus dictus est, fuisse & nomen ipsum apud Mosen indicare videtur, & Plinius ex Zenophontis testimonio tradit. Atq. eam etiã à Sardanapalo cultam, magnisq. opibus locupletatam Herodotus indicat. Surgere autẽ iubetur Vates, vt eo tropo impositum sibi munus strenuè obeundum & mature incipiendũ esse intelligeret, neque quo minus imperia exequeretur diuina, aut negotiũ quodpiã, aut moram aliquã aliam, & cunctationẽ sibi esse interponenda putaret, cuiusmodi illud est: Surge & ascẽde Berhel & habita ibi &c. Prædicare autẽ iubetur *in ea*, siue vt Hebraice legimus, *in eam*. quæ verò fuerit impositæ legationis sententia, facilè nobis cognoscere est, nimirũ pœnitentiã & morũ atq. vitæ correctionẽ persuadere, graui alioqui excidio & certissimo quã maturrimè perituris, propterea quòd suscepta publicè scelera magnũ in modũ aucta auctores suos ad pœnã supplicium q. postulabant. Hanc autẽ fuisse prædicationis imperatæ sententiã re ipsa & diuini consilij rationibus intelligimus. nam misericordiæ prius & pacis cogitationes cogitare, quam pœnarum inferendarum decretum figere solet Deus. Cui rei Noë & Loth testimonium præclarissimũ & grauissimum tribuere possint, quorũ alter vniuerso orbi, alter regioni, in qua hospes fuit, grauissimus de diuina primum misericordia, deinde etiam contumacibus de seueritate fuerat concionator. Atque ex ipso etiam diuino iussu, quo Ionas, vbi periculum euasisset, iterum eandem omnino prouinciam suscipere iussus est, re ipsa & legationis datæ sententia aperitur. Surge, inquit, & vade in Niniuem vrbem magnam, & prædica ei prædicationem eam, quam ego loquor ad te. quo in loco idem atque eodem modo quo antea facere obiteq. iubetur. sed & Christus diuinorũ consiliorũ angelus & interpres certissimus, Ionam eodẽ ad Niniuitas, quo ipse ad Israëlitas, legationis genere & tenore, tametsi nõ pari dignitate auctoritateq. & negotio missum fuisse aiebat; se enim pœnitentiæ ad salutem, quã ipse adferebat, præconẽ apud suos esse grauissimo excidio, ni paruissent, perituros. Huius autẽ formæ legationẽ Ionæ fuisse regio-

Euseb. lib. 20 Diod. lib. 1. Iust. lib. 1. Oros. lib 2. cap. 2.
Iosue. 12.
Iosue. 15.
Herodot. lib. 1. & 2 Euseb. Plinius lib. 6. cap. 13.
Genes. 10.
2. Reg. 19.
Gen. 35.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Math. datam legimus. Viri, inquit, Niniuitæ surgent in iudicio cum generatione ista & condem
„ nabunt eam, quia pœnitentiá egerunt in prædicatione Ionæ. Ex quo fit vt eum pœniten-
tiam exigere, contumacibus verò excidiũ denuntiare iussum dicamus. nam verbum cla-
Isai. 57. mare seu prædicare, quod idẽ Hebraicè est, huiusmodi sententiã hoc in loco indicat, vt:
„ Clama in gutture, ne cesses &c. Locus ille docet planè quo consilio clamare vates iubea-
tur. quæ verò addita huic legationi oratio est, nõ tam prædicationis argumentum, quàm
legationis causam & orationẽ indicat. [*Quia ascendit malitia eius corã me.*] Quid cause fuerit
quamobrẽ vati legatio à Deo orbis & gentium omnium gubernatore summo ad Nini-
רעה uiem vrbem Assyriorũ principem atque maximã data sit, hac oratione explicatur, omniũ
autẽ generũ sceleribus & flagitiis Niniuitas coopertos fuisse, vno malitiæ nomine signifi-
catum est. Est enim malitia Hebraicè RAGHA, quo verbo quicquid humanæ mẽtes pri-
morum parentũ vitio corruptæ mali sceleris & doli concipere atq. admittere solent, de-
finitur. quæ res plurimis testimoniis doceri cũ possit vno & altero à nobis breuitatis cau
Gen. 7. „ sa indicabitur. Sensus enim & cogitatio humani cordis in RAGH prona sunt ab adolescen-
„ centia sua. atque oppositum omnino hoc nomen esse bono omni, illa diuina ad Laban
Genes. 31. oratio declarat: Caue, inquit, ne loquaris contra Iacob à bono ad malum. denique quic-
„ quid præter fas, præter diuinum timorem, præter sapientiæ præscripta ab impiis admit-
titur, ad hoc genus atque nomen refertur, sicut scriptum est: Timor Domini odit
Prouer. c. 7. 14. 14. RAGH. & Sapiẽs timet & declinat à RAGH. Abominatio domini cogitationes RAGH.
„ & mens iusti meditabitur obedientiam, os autem impiorum redundat malitijs.
„ Quod verò ascendisse malitiam ait, eam sententiam habet, adeo scelera aucta ab illis
esse, vt modum omnem & diuinæ etiam expectationis rationes superauerint, ita vt non
vltra expectandum patientissimo & iustissimo iudici fuerit, quo minus aut pœnitentiã
Psal. 7. & vitæ correctionem indiceret, aut seuerissimũ in pertinaciter impios exerceretur iudi-
„ cium, sicut scriptum est: Deus iustus iudex fortis & patiens, nunquid irascitur per sin-
„ gulos dies. Nisi conuersi fueritis gladium suum vibrabit, arcum suum tetendit & pa-
„ rauit illum, & in eo parauit vasa mortis &c. namq. ascẽdere verbum huius significationis
Isai. 14. 2. Reg. 19. in loco est, vt: Interfecti eorum proijcientur, & de cadaueribus eorum ascendet fœtor, &
„ illud: Insanisti in me & superbia tua ascendit in aures meas. itaque ascẽdere idem quod
„ apud latinos maximo exuperantiæ incremẽto auctum esse significat: qua significationis
translatione, & à Latinis scriptoribus, vt à Cicerone in Rhetoricis, vsurpatur, & oratio-
nem & sententiam, & inimicitias crescere legimus. sic adeo omniũ generum sceleribus
vltra omnem modum affluentes Niniuitæ notati sunt, ita vt malitia eorum ascende-
ret coram Deo. Quid autem hæc dicendi forma *coram me*, siue, vt Hebraicè legimus,
ad facies meas, significet, breuibus exponemus; quamquam sententiæ ipsius magnitudo
longius multo spatium desiderabat. Imprimis in magna eos offensa apud Deum esse,
qui tantis sceleribus & flagitijs ius, fas, honestatemque & pietatis rationes omnes per-
uertissent. namq. siue in bonum, siue in malum, siue in gratiam, siue in inuidiam hæc ora-
tio *ad facies Domini*, seu, *coram Domino* vsurpetur, rem ipsam vehementer auctam significat:
quicquid enim vsq. adeo creuerit, vt ad cælum ascẽderit, atq. ad diuinũ conspectũ vsq.
peruenerit, quò vlterius ascendat, non videtur habere. atque hac significatione Nimrot
venator robustus coram Domino & Noë iustus etiam coram Domino dicitur. deinde
Psal. 9. etiam Dei erga orbẽ vniuersum curam & prouidentiã hæc orario manifestè arguit, cuius
„ oculos nihil aut fugere, aut fallere, aut latere possit, sicut scriptum est: Iudicentur gentes
Psal. 33. „ in conspectu tuo, & vultus Domini super facientes mala, & huiusmodi sexcẽta. Illud au-
tem maximam præter cætera significationem habet, quod ex rerum vsũ & sacrorum
librorum lectione obseruauimus. quemadmodum à Deo hominum res actionesque
omnes suis libris & ponderibus examinentur & perpendantur, atque iusta æquitatis
sententia iudicentur, neque aut vsu, consuetudine, aut auctoritate, aut dignitate, aut
metu, odio, gratia, aut inuidia, stultaue aliqua opinione diuinum de rebus iudi-
cium corrumpatur. velut humanum persæpe corrumpitur. Etenim non raro accide-
re videmus, vt quæ in priuatis & publicis hominum moribus dubio procul mala, inho-
nesta, atq. iniuriosa sunt, vel quòd assiduo iam vsu peruulgata & cõmunia omnibus sint,
vel quòd à principibus & potẽtissimis hominibus admissa, tamẽ honestis aut leuibus nomi-
nibus dissimulẽtur, aut etiã legibus latis & pœnis propositis defendãtur, ita vt cõsuetudi-
nis nomine vitiũ decoris & vis atq. iniuria iuris appellatione dicãtur. contrà etiam sim-
plicitas

plicitas & virtus vera atque probitas humillimis, aut etiam turpibus nominibus notẽtur,
neque cuiquam qui de rebus sapienter iudicauerit, quicquam contra receptas vulgo opi-
niones, aut contra ea quæ edicto & legibus & consuetudinis cautione firmata fuerint,
mutare licẽat. nihil autem omnino huiusmodi peruersitatis diuino iudicio purissimo, na-
turaque sua rectissimo atque simplicissimo accidere potest, sicut scriptum est: Sedisti Psal. 9. Psal. 19.
„ super thronum, qui iudicas iustitiam & iudicia domini veritas iustificata in semetipsa.
Hoc modo cùm vniuersus orbis quondam hominum sceleribus & flagitijs opertus esset,
atque ea res potentia, tyrannide, atque cõsuetudine minus molestè publicè ferretur, aut
etiam iucundis, aut honestis, aut præclaris magnitudinis & dignitatis & gloriæ speciebus
commendaretur: Erant enim homines comedẽtes & bibentes, & nubentes, & nuptui tra-
dentes. quæ verò propter huiusmodi causas admitti soleant scelera quis ignorat? aut ad-
missa his nominibus quotusquisque est qui improbet, & seuerè coërcenda vindicandaq.
esse iudicet? sed tamen hæc & quæ ab huiusmodi initijs profecta sunt omnia à censore
& iusto iudice Deo grauissimo illo ignominiæ nomine hhamaz notata sunt, sicut scriptũ
est: Corrupta est autem terra coram Domino & repleta est iniquitate, ita autem suis no-
„ minibus & censuris singula vt notentur, non ad humanam opinionem aut gratiam, sed
ad diuinum potius iudicium reuocanda esse sacris sapientiæ institutis & exemplis doce-
mur. Quamobrem sapientissimus ille Dauid leuitatis & futilitatis summæ ab vxore no-
tatus causæ suæ cognitionem à mulierculis, quas illa iudices constituerat, ad Dei æquis-
„ simi rerum æstimatoris conspectũ & facie transtulit. Quàm gloriosus (inquit illa) hodie 2. Reg. 6.
fuit rex Israël discooperiens se ante ancillas seruorũ, &c. quam accusationẽ huiusmodi
„ grauissimo principio Rex debilitare exorsus est. Ad facies Domini, qui elegit me potius,
quã patrem tuum & quàm domum eius omnem &c. Itaq. illa oratio, *coram Deo*, siue *ad facies Dei*, rei magnitudinem & diuinam prouidentiam, æquamq. atque exactam rerum
æstimationem significat. quam ob rem Niniuitarum scelera & si minus fortasse ipsis, à
quibus admissa essent, grauia viderẽtur; diuino tamẽ iudicio grauissima erãt, & quæ vel
maturã pœnitentiã, vel celerẽ pœnã postularẽt. namq. à Zamci Ninia Semiramidis filio
triginta quatuor Assyriorum reges ad Ioriæ ætatẽ vsq. numerantur, quos Niniæ exemplo
molles, & præter regiã dignitatẽ multarũ deliciarum fuisse, historici scribunt, sed vltimũ
Sardanapalum virum muliere corruptiorẽ dicunt, cuius regiam Niniuẽ fuisse Herodo-
tus est auctor. facilè autẽ populus, maximè verò is in quo rex habitat regis & principum
luxuria, aut segnitie & socordia, aut studiorũ imitatione ad maxima flagitia corruptus dila Prouer. 30.
bitur. Terram enim cõmoueri & tremere regnante seruo in sacris & antiquis prouerbijs
est. neq. vllã esse certiorẽ aut magis propriã regij officij peruertendi causam, quàm si rex Prouerb. 21.
vino, & libidinibus luxurijsque diffluat. Igitur Ionas cùm Deum pœnitentibus placatu
facilẽ cognosceret, atq. se non perdendi sed reuocandi atq. corrigendi causa mitti intel-
ligeret, Israëliticarũ rerum studio impositũ munus subterfugere. atq. diuinum consilium
moriari cupiens, animo & cogitatione, atq. omni conatu & opera locũ ad exulandũ sibi
cõmodissimum & remotũ delegit, eamq. rẽ protinus adornabat, neq. quid retro fieret,
laborabat, & dũmodo se huic Niniuitarũ salutis negotio subtraheret, an alter præficiẽ-
dus esset, minimè curabat. Qua in re illud considerare operæpretiũ est, facilè à vatibus in-
telligi gẽtes ad resipiscendũ, atq. ad fidẽ diuinis legationibus habendã, multò esse quàm
Israëlitas animo prõptiores, facillimeq. illis de diuino iudicio persuadendũ esse, sicut &
re ipsa euenit; vna enim vix plenè obita legatione Niniuitæ scelerum pœnitẽtia ducti ad
bonã frugẽ sese recepẽre. quã rẽ & Christus Iudæis exprobat: Viri Niniuitæ surgẽt in iu- „ Matth. 12.
dicio cũ generatione ista, & cõdemnabũt eã: quia pœnitentiã egerũt in prædicatione Ionę,
&c. Hanc aũt rem animo à Vate cogitatã fuisse, ipse tandẽ suo loco manifestè declarabit. „

Et surrexit Ionas vt fugeret in Tharsis à facie Domini, & descendit in Ioppem, & inuenit nauem euntem in Tharsis, & dedit naulum eius, & descendit in eam, vt iret cum eis in Tharsis à facie Domini.

CELEBERRIMA quondã atq. omniũ aliarum nationũ frequẽtissima & felicissima Phœnicibus nauigatio fuit, quos & primos & antiquissimos eius artis inuẽtores fuisse, ab vniuersis ferè auctoribus traditur. hi enim maritima loca incolẽtes & cõmoditate & assi-duo vsu atq. studio trãsmarina negotia cõficere & mercaturã quæstuosissimã hoc modo facere potuẽre, atq. hac oportunitate & suarũ gẽtiũ colonias in Græciã, in Italiã, & Africã

Universidad de Deusto Biblioteca

deduxère, ſicut ſcriptum eſt: Filij Iauá Eliſſa & Tharſis & Chetim & Dodanim, de quibus coloniis alio in loco dicemus. Tharſis autem eam Africæ partē vbi Carthago olim fuit, portu & maximo emporio celeberrimam, atq. inde ad Oceanum vſque porrectam mediterranei maris oram dici, productis ex ſacra & peregrina lectione argumentis alias docebimus Deo votis noſtris annuente. Igitur in Africam commigrare dum cogitaret Ionas, Ioppem Hebraice I A P H O, noſtro tempore Iaffa dictam vrbem Syriæ antiquiſſimam & tutiſſimo portu celebrem adiuit, de quo ſæpe in ſacris & in prophanis ſcriptoribus mentio fit, ad quem portum quæ reſtituendo templo commoda ligna à Tyris cæſa aduehebantur, appellebant. Omnis autem hæc omnium ſigillatim rerum narratio quòd Vates ſurrexerit, quòd fugere in Tharſis conſtituent, quòd in Ioppen deſcendens oblatam ſibi oportune nauē cōſcenderit, quòd mercedē pro vectura atq. pro omni cōmeatu, ante etiā, quàm abſoluta eſſet nauigatio, perſoluerit, eò pertinet, vt certo deliberatoq. cōſilio & magno etiā ſtudio ea Vati fuga parata fuiſſe intelligatur, quē neq. in via, dū in Ioppem deſcenderet, neq. dum maris difficultatē cognoſceret, quæ nemini non formidoloſa eſt, aut temerè adiri ſolet, neq. dum ſumptū ſibi ad eā rem faceret, neq. dum naui cōſceſſa nauigare inciperet, propoſiti pœnituit, ſed neq. dū periculum etiā illi eſſet neceſſariò adeundum, vt ſtatim res ipſa declarabit. Operæpretiū autē erit locum hunc diligentius excutere, & Vatis in hac re conſilium atq. inſtituti rationē exquirere. nā neq. vir hic tam rudis tamq. ignarus rerū, tam expers conſilij aut ingenij erat, qui vllas in toto orbe latebras eſſe putaret, in quibus ſeſe diuino è conſpectu euolans occultare poſſet. ſiquidē prophetico ſpiritu auctus ignorare minimè id potuit, quod ex ſacris carminibus vel ſæpe in

Pſal 71.

templo decātatis vel imperitiſſimo cuiq. de media plebe peruulgatū fuerat. Benedictum nomen maieſtatis eius, & replebitur maieſtate eius omnis terra; & dicat omnis populus

Pſalm. 138.

Amen. & quod à Pſalte eſt elegātiſſimè dictum, cuinā Iſraëlitarum eſſe potuit ignotum. Quò ibo à ſpiritu tuo, & quò à facie tua fugiā? ſi aſcēdero in cælum tu illic es, & ſi deſcendero in infernū ades, ſi ſumpſero pēnas diluculo, & habitauero in extremis maris, etenim illuc manus tua deducet me, & tenebit me mirabiliter dextera tua. nedum celeberrima & hominibus frequentiſſima loca, qualis Tharſis fuerat, Vatē, neq. homines ipſos latentē occultare credatur. Igitur nō diuinū conſpectum, hoc eſt prouidentiā Ionas fugere cogi-

Pſal. 73.

taſſe dicēdus eſt. Quoniā verò interpretes quoſdā in hoc loco explicādo nimiū ingenioſos eſſe video, quoſdā verò difficultatis laqueos declinātes, nihil omnino de hac re dicere, neque horū ſilentiū neq. illorū cōpoſitam in ſpeciē orationē, ſed noſtrū planè propoſitū vrgere placuit. vt ex ipſis ſacris literis explicandarū rerū rationes petamus; id autē quo ſimplicius & breuius, eo cōmodius factum iri arbitramur. Igitur ex multis ſignificationibus, quas nō ſine certa quadā ſimilitudine hæc oratio ante conſpectū aut faciē Domini habet, vna eſt, quæ ad prophetas atq. huius generis diuini conſilij miniſtros refertur, qui quādiu officio funguntur ſuo, ſtare ante conſpectum domini dicuntur, quòd diuino numini & ſpiritu ſeſe illis inſinuanti fidem promptam expoſitamq. præbeant, faciliq. ac libenti obſequantur animo, ita in ſuſcipiendis & tranſigendis negotijs diuini conſilij & voluntatis egregiè fideles ſeſe miniſtros præbeāt. atque hanc ſententiam non ſolùm re ipſa, ſed ora-

4.Reg. 5.

tione etiam nobis Heliſæus expoſuit: Viuit Dominus ante cuius faciem ſto, quòd nō accipiam &c. Ad hanc etiam ſententiā illud pertinet quod de Cain ſcriptum eſt: Et egreſſus eſt Cain à facie Domini, quā ſuo loco Deo deducente explicabimus. atq. hæc res hūc Ionæ locum facilè apertum exploratumque reddit. quem locum Chaldaicè ſic legimus. [*vt fugeret ad mare potius, quàm prophetaret in nomine Domini.*] Namq. in hoc negotio atq. in Niniuitarū cauſa Vatem Dei voluntati & officio ſuo deeſſe voluiſſe oſtendit, atq. hoc conſilio non modò ſolum vertere, ſed ad aliud etiā ſtudiū vehementer à vaticinij rationibus & rerum conſuetudinem exercitationemq. capere, non cum prophetico ſolùm munere, ſed alienum ſeſe transferre cogitauit. Mercaturām enim facere, atq. eam negotiorum & recum omni ſapiētiæ ſtudio, cū omni liberali arte vehementer pugnat, cùm cupiditas, cui nihil ſatis eſt eorum qui huiuſmodi vitę genus ſequuntur, animos occupet totos, vt neq.

Ezech. 27.

bello etiā ad res ſuas defendēdas habiles eſſe ſinat, vt apud Ezechielē de Tyrijs eſt. Quod verò hoc ageret Ionas, argumēto eſt nomē Tharſis ſtatim principio cōſilij indicati appellatum, ad quē locum cōmigrare in animo ſtatuerat ſuo: nāq. Tharſis, vt diximus, mercatorum & negotiatorū celeberrimus cōuentus, & maximū totius Africæ emporium erat.

Ierem. 10.

quam ob rem naues Tarſis in ea ſignificatione antonomaticè appellantur, quòd pretioſiſſimarum rerum commercium eo in loco eſſet, ſicut ſcriptum eſt: Argentum inuolutum de Tharſis affertur, & apud Ezechielē: Carthaginēſes negotiatores tui à multitudine

Ezech 27.

cunctarum diuitiarum argento, ferro, ſtanno repleuerunt nundinas tuas. & ſicut noſtra ætate quicunque Ophiren ſiue Perienta naui aduehi dicitur, is aurum petere ſolo nauigationis & loci nomine audito arguitur, ita olim Tharſenſis nauigatio quam ob rem ſuſciperetur facile cognoſcebatur. Eius autem nauigationis & cauſæ frequens in ſacris

3.Reg. 10. 2.Paral. 9.

libris mētio eſt. namq. claſſem Salomonis regis vna cū Hyrā Tyrij claſſe tertio quoq. anno cum mercibus & oneribus eò commeantem aurum, argentum, ebur & ſimias & pauos aſportare ſolitam legimus. Neq. verò incredibile videri debet huiuſmodi conſilium Ionæ in mentem veniſſe, vt à facie Domini fugere apud ſe ſtatuens, hoc eſt iniūcto ſibi muneri & officio deeſſe, hæc omnia fuerit molitus. namq. diuinus vaticinij ſpiritus non ita humanos animos afficit, vt cogat etiam inuitos & repugnantes velut iumenta qua velit impellat & agat, ſed vel ſi maximè illis mentem aliquam inijciat, vel oratione aut monito imperet, liberas tamen homini cogitationes & conatus relinquit, ita vt ſi non perficere, tamen velle & cogitare, & conari aliquid contra diuinum conſilium poſſint: atque in ea re Vatis obſequium ſpectari & meritum conſtare poteſt, quamuis durum, quamuis viribus ſuis impar impoſitum onus, tamen neque inuitus, neque coactus, ſed obſequutus tandem ſumma religione & fide ſubeat, & cum diuino auxilio perferat. Itaque quam in ſeruitutem vates veniunt, non obedientia fracti animi & abiecti, & arbitrio carentis ſuo eſt, ſed qualis à pio, fideli, & conſtanti animo preſtari poſſit; cui tamen ſi collibitum fuerit, deeſſe poſſint. Libera igitur voluntate diuina imperia vel tueri & exequi, vel auerſari poſſunt. Cùm enim Baalam ſeſe ab ea ſententia non eſſe dimouendum, cuius rationes numen ſuggereret, profeſſus eſſet, tamen auaritia corruptus aliam tandem rem egit. Poſſunt igitur vates, quorum liberæ (vt diximus) cogitationes ſunt, Dei voluntati obedire & parēre, aut rurſus etiam deeſſe, ſi velint. neque enim ita afficiuntur, vt brutorum more impellantur, ſed vt libertatis retento iure iubeantur. qua in re & obſequium & religionem & fidem animique conſtantiam & fortitudinem, aut etiam inobedientiam, infidelitatem, timiditatem & pertinaciam experiri eſt: ita fit vt vaticinandi ſpiritus ſine libero & certo ipſius Vatis motu agere non conſueſcat, ſicut ſcriptum eſt: Dominus Deus aperuit mihi aurem, & ego

Iſai. 50.

non contradico; retrorſum non abij. cuius planè ſententiæ illud eſt: Et ſpiritus prophetarum prophetis ſubiecti ſunt. Poteſt quidem Deus infidelem miniſtrum, negligentē atq.

1. Corinth.

onus detractantem aut ab ordine recedētem officiumq. deſerentē ſuum vel oratione & monitis, vel minis, aut terroribus, vel pœnis etiā ad ſanitatem, atq. officij fidē reuocare, & ad ſententiā conditionesq. ſuas aliis modis perducere. cuius rei exēpla in Moſe, Helia, Ieremia & Paulo expoſita ſunt. Poteſt obſtinato animo aut ſtulta mente ab officij fide & dignitate deficientes punire atque etiam perdere: cuiuſmodi Balaamus, & ille alter quem à legatione ex Bethel redeūtem leo dilaniauit, exitus habuerunt. vt verò nolente & repugnāte animo à Vate res agatur, nullum huiuſmodi aut diuini conſilij aut facti no-

Acto. 9.

bis hactenus exemplum cōtigit. etenim vox illa diuina, Durum eſt tibi contra ſtimulum calcitrare, illam in electi & correpti etiam miniſtri orationem obedientiæ religionis officijq. teſtem deſiderat, Domine quid me vis facere. Atq. de Ionæ conſilio & ſententia, de vatum libera cogitatione, de diuina in eo onere imponendo voluntate, & agendi aut impellendi ratione & modo, & de toto hoc genere ſatis pro interpretandi anguſtiis dixiſſe videmur. Nunc verò deinceps quemadmodum Deus conſilia ſua ad deſtinatos exitus prouchere ſoleat, illuſtre admodum exēplum intueamur, vtq. nulla rerum natura præter hominum genus ſit, quæ Dei dicto & nutu parentē promptiſſimamq. ſeſe non præbeat, cùm tamen homines hoc genere cæteris omnibus rebus præſtare anteireq. oportuiſſet.

Dominus autem miſit ventum magnum in mare, & facta eſt tempeſtas magna in mari, & nauis periclitabatur conteri.

M A G N A & copioſa eſt de diuinis miraculis, de ſignis, portentis & prodigiis, de omni huius generis natura & ratione diſputatio, & quæ pars hunc locum attingit, integram profectò tractationē, iuſtumq. opus deſiderat, quam nos in aliud cōmodius tēpus conſultò differimus, illud ad hanc rem tantū dixiſſe contēti, ſolere ſępenumero Deum iiſdē illis rebus in mirabilium oſtentorū, & prodigiorum edenda ratione vti, quæ res ſecundū naturā alias ſine miraculo eſſe conſueuere, vt pluuijs, fulgetris, tonitruis, ſolis, luminariūq. obſcu-

Universidad de Deusto
Biblioteca

rationibus & affectionibus, alijsq. plurimis huiusmodi tẽpestatibus, quarũ tametsi genus
secundum naturam est, existendi tamen ratio, oportunitas, cõmoditas & modus præter
certam naturæ obseruationem mirabile aliquod ostẽtum prodigiũq. arguit. cuiusmodi
nobis exemplũ hoc in loco proponitur, quo diuina præsentia nõ solũ Ionæ fugiẽti, qui di-
uinas res probè edoctus erat, sed nautis etiã atq; alijs vectoribus declarata est, & Vates ipse
correptº à sentẽtia & proposito deterritus, atq. ad religionis obedientiã est reuocatus. Mul
tas esse secundũ naturã causas, quamobrem procellæ tempestatesq́ue in mari concitẽtur,
& qui de his rebus scribũt, docuêre, & nauigãdi peritissimi, quales olim Phœnices dicti
sunt, cognouêre: aut enim conceptus intra maris penetralia aër, dum exitum quærit,
liquidam & mobilem naturam, quoad eruperit, conturbat, atque etiam donec totus es-
flauerit, exagitat; aut à terra incumbens ventus, aut temporis importunitate immode-
ratè excitatus vi atque impetu mare agitat & turbat. huiusmodi aliæ causæ sæpe à pe-
ritis spectatæ sunt: quarum certæ etiam præsagitiones & præsensiones nautis sunt, qui-
busdam multo, quibusdam paulo antequam tempestas veniat. namque imbres, nimbos,
procellas, cæteras q́ue tempestates, vel temporum varietates, cæliq́ue mutationes, vel qua-
rundam animantium voces, aut obseruati motus, vel huiusmodi aliæ indicant res. quæ
omnia in nauticarum rerum scientia continẽtur, & præcaueri nonnunquam posse, & ef-
fugi, ratio ipsa, & assiduum experimentum docet. nemo enim ferè est, qui tutam hye-
me nauigationem non esse nesciat, certis etiam tẽporum & cæli mutationibus futuram
Acto.27. tempestatem quidam præsentiunt, sicut scriptum est: Multo autem tempore peracto, &
» cùm iam nõ esset tuta nauigatio, eo quòd ieiunium iam præterijsset &c. Quæ verò præ-
ter omnes eas causas, quas communes & exploratas dicimus, atque etiam præter omnem
signorum & iudiciorum obseruationem, præter temporum etiam & cæli rationes, repen-
tina aliqua vis & tempestas immoderata mare perculerit, eam diuinitus atque secretion
alia & mirabili causa venire facilis cõiectura est. Huiusmodi autem incuitabilem om-
nino pręsensione procellam, quæ Deum certum auctorem indicaret, in eam maris partẽ,
qua Ionas nauigabat, incubuisse, hæc oratio indicat. [*Dominus autem misit ventum magnum
in mari.*] Vel ipsa inexpectata & repentina venti vis, quanquam modica fuisset, tamẽ diui-
nam causam arguere potuit, nedum quę immoderato atque nimio impetu subitò inopi-
nátes oppressérit. quod autẽ ab irato numine illa procella esset, præterquam quòd nul-
la certa secundum naturam vel causa, vel præsagitione esset excepta, illud etiam confir-
mabat, quòd neque cæli mutatione, neque nubium aut imbrium, neque temporum vi-
cissitudine aliqua, sed vnius tantùm venti repentina & immoderata vi premerentur, qui
non solum mare agitaret & vehementissimè turbaret, sed multo etiam fortius & certius
nauẽ ipsam iactatã vexaret, vt eorum qui veherentur, noxam & culpã vlcisci velle ostẽ-
deret. [*Et facta est tempestas magna in mari, & nauis periclitabatur conteri.* Hebraicè est. *Et na-
uis putabat sese rumpendam.*] Eleganti metonymia maximum & certissimum naui pericu-
lum & metum iniectum fuisse ostẽditur. Etenim optimè instructa & ornata nauis, qualẽ
esse oportuit, quæ à Phœnicibus ad Pœnos, magnis & pretiosis mercibus onusta, nauiga-
ret, cùm nullis adhuc scopulis aut littori vicina esset, vnde periculum timeret, nondũ lon-
ga & diuturna tempestate fatigata, non solùm maris æstu absorberi & mergi, sed vel vna
tantũ instantis venti vi frangi metuebat: quę res præcipuam quãdam & in numine iram,
& in vectoribus culpam, quamobrem hæc paterentur, indicabat. Eam enim esse aliquã-
do sceleratorum & impiorũ diuinitus petitam pœnam, non solum diuinæ, sed humanæ
etiam sapientię documentis didicimus, vt horribili naufragio vnà cum ijs, qui simul nauti-
gant, pereant, atque à terra producti, seuerissimis Dei satellitibus, mari, procellæ, turbini,
ventis, tempestatiq́ue traditi, horrendo prius timore acti, rebus omnibus suis, atque terri-
bili mortis genere, nisi oportuna ratione numen placauerint, mulctẽtur, sicut scriptum
Psalm. 106. apud nostros est: Qui descendunt mare in nauibus, facientes operationem in aquis mul-
» tis, Ipsi viderũt opera Domini, & mirabilia eius in profundo. Dixit & surrexit spiritus pro-
» cellæ, & exaltati sunt fluctus eius, ascẽdunt vsque ad cęlos, & descẽdunt vsque ad abyssos,
» anima eorũ in malis tabescebat. Turbati sunt et moti sunt sicut ebrius, & omnis sapientia
eorum deuorata est, &c. & apud exteros: *Vetabo qui Cereris sacrũ Vulgarit arcana sub
ijsdem Sit trabibus, fragilemq́ue mecum Soluat phaselluni, Sæpe Diespiter Neglectus incesto
addidit integrũ, Raro antecedentem scelestum Deserit pede pœna claudo.* Igitur tẽpestatis repenti-
nus atque immodicus impetus, nullis ante notis atque indicijs factus, diuina causa facile
Hor. lib. 3. od. 2.

nautis arguere potuit, quæ graui supplicio ipsos ob commune omniũ, vel cuiuspiã priuatũ
scelus afficere pararet. quòd autẽ hanc cogitationẽ continuò consequitur, singuli vel ma-
leficiorũ conscientia vel proprio periculo stimulati numinis, cuius certa & præsens agnos-
cebatur vis, timore atque religione perterriti contremere cœperunt, atque ad eam vim &
naturã precibus & votis placandam, quæ vnica & maxima ad salutem via credita est,
omnẽ curã, solicitudinẽ, & studiũ contulêre. Hæc aũt res illa breui oratione significatur:

Et timuerunt nautæ.

NVLLA res impiorum & eorum qui diuinam naturam negant, & sceleratorũ ho-
minum animos vehementius mouet & terret, quàm repentinus ventorum, tempestatũ
& turbinum fragor, qui vel in terra, nedum in mari versatos, non solùm metu & pauore
exanimat, sed impias de Deo sententias mutare atq. consilia omnia vitæq. instituta, &
peruersas rationes improbare cogit, quòd qui toto hoc pulcherrimo mundi spectaculo
optimi Dei præsentiam & numen aut non cognoscunt, aut parum piè interpretantur, his
quæ in sublimi fiunt, rebus perterriti seueritatem & vim vel inuiti fateantur. Quamob-
rem super pennas ventorũ Deus ambulare à Vate dictus est atque huiusmodi multa ex- Psal. 104.
empla & in sacris & prophanis auctoribus obseruantur, multæ etiã & grauissimæ de hac
re sententiæ extant, quæ grauissimum de diuina natura & virtute testimonium tempe-
statibus asscribunt, vt, Vox Domini in virtute, Vox Domini in magnificentia. Vox Do- Psal. 28.
» mini super aquas, Deus maiestatis intonuit, Dominus super aquas multas. Vox Domini »
» confringentis cedros: & confringet Dominus cedros libani. Vox Domini concutientis »
» desertum, commouebit Dominus desertum Cades, & reuelabit cõdensa, & in tẽplo eius »
» omnes dicent gloriam. hæc à vate pijssimo de hac re decantata sunt; ab impiæ autem
quondã sectæ professore, sed consiliũ sententiãq. oportunè mutãte illud est celebratum.

Parcus Deorum cultor & infrequens,
Insanientis dum sapientiæ
Consultus erro, nunc retrorsum
Vela dare, atque iterare cursus
Cogor relictos. namque Diespiter
Igni corusco nubila diuidens,
Plerumque per purum tonantes,
Egit equos, volucremq́ue currum,
Quo bruta tellus, & vaga flumina
Quo stryx, & inusi horrida Tænari
Sedes, Athlanteusq. sinus
Concutitur, valet ima summis
Mutare, &c.

Hor. lib. 1. od. 34.

Huius autem generis timorem, hoc est, religionem quandam erga diuinam naturam sup-
plici mente susceptam illud verbum significat, *& timuerunt.* Namque verbum Hebraicũ,
quo latinum hoc respondet, id quod diximus frequẽtissimè indicat, vt: Timuerunt obste-
tricES Deum, &c. &: Qui timuit verbũ Domini de seruis Pharaonis fecit cõfugere seruos Exod. 1.
suos, &c. Nautas verò timuisse ait, quò magnam & certam timendi causam ostenderet.
namque vt vectores alij, aut qui tum primũ mare tentauissent, aut qui minus tẽpestatibus
essent assueti timerẽt, nõ perinde magnũ aut nouũ procellæ genus argueretur, ac si timor
& religio eorũ animos occuparet, qui nauigandi scientia & assiduo vsu, qualis ac quanta
illa tẽpestas esset, & ad quam causam pertineret probè intelligere potuerũt, cùm nullum
aliunde aut ab arte, aut à propria virtute & industria certũ iam subsidiũ sperari posset, ad
supplices preces atque ad vota ad placandum Deum cõfugere, certissimũ consilium fuit,
vt in huiusmodi maximis rerũ, tẽporumq́. angustijs semper fieri à mortalibus solet, sicut
scriptum est: Turbati sunt & moti sunt sicut ebrius, & omnis sapientia eorũ deuorata est. Psal. 106.
Et clamauerunt ad Dominum cùm tribularentur, &c. & apud exteros. *Non est meum si
mugiat Africis, Malus procellis, ad miseras preces Recurrere, & votis pacisci, &c.* Sed quanquã
sapientissimum consilium in desperatissimis rebus sit ad preces atq. religionis rationes
recurrere, & vltra humanam industriã, quantacunq. illa esse possit, diuino potissimum
præsidio & ope niti: tamen certa veri numinis, cuius auxilium imploretur, notitia carere,
maxima in eo genere frustratio est, & maxima fallacia pro vero Deo falsa & mendosa
Deorum nomina inuocanda & colenda suscipere, quæ quamuis cõtinuis horis & diebus
appellentur, tamen non magis exauditura sint, quàm Baalim illi à toto sacerdotum col-
legio à mane vsq. ad meridiem inuocati, de quibus scriptum est: Et non erat vox, nec qui 1. Reg. 17.
responderet. De huiusmodi inani suscepta religione illustris illa à diuino Vate celebratur
sententia: Dominum nõ inuocauerunt, illic trepidauerunt timore vbi non erat timor: » Psal. 13.
hoc est quod subiuncto ijs, quæ dicta sunt, versu narratur.

Et cla-

Universidad de Deusto
Biblioteca

Et clamauerunt viri ad Deum suum. Hebraicè est: *Et clamauerunt vir ad Deum suum.*

NOMEN *vir* Hebraicè aliquando pro latino distributiuō, singuli, aut vnusquisq. vsurpatur, vt in illo exēplo etiam docemur: Nunquid Sion dicet, vir & vir natus est in ea: & in
Prouerb.12. doctrina sua cognoscitur vir. Ex varijs autem gentium nationumque exterarum familiis fuisse eos, qui in naui erant, quibus sese Ionas solus ex Israēlitarum religione socium addidisset, hæc oratio arguit. Varia enim Deorum nomina publicè & priuatè ab alijs atque alijs nationibus culta olim fuisse, nemo est qui ignoret. Vnusquisque igitur aut patrij aut familiaris sibi, aut certi ad rem quampiam numine & tutela valere crediti Dei fidem & ad
1.Paralip.10. opem implorabat, vt Tyrij Herculem suum, Palæstini Dagonem marinum Deum, Pœni
Syll.Italicus, Herod.li.4. si qui in naui essent, Solem, Lunam, aut etiam Neptunum inuocarēt, aut quempiam aliū quē priuata religione vnusquisque coluisset. Hæc autem in tanta angustia miserorum & afflictorum nautarum primā cura fuit; deinde etiam illa altera, vt instanti procellæ, cum contendere non valerent, quanto possent minori incommodo cederent, hoc est, vt mercium & rerum suarum iactura facta animas saltem eriperent, & conseruarent. namque in miserrimis rebus id quod miserum minus fuerit, est eligendum.

Et miserunt vasa, quæ erant in naui, in mari, vt alleuiaretur ab eis.

VASORVM nomine omnis supellex, atq. omnia arma & instrumēta, ad quemcunq. pertineant vsum, Hebraicè dicuntur, vt vasa belli, vasa nauis, vasa domus, &c. Antiquum autem & vetus nauigantibus est, in maximis & turbulentissimis tempestatibus rerum, quæ vehuntur, iacturam facere. Cuius consilij duplicē fuisse causam intelligimus, altera quæ ad naturæ rerū, alteram verò quæ ad religionis rationē spectet. Namq. alleuata onere nauis ventorū vim diutius & cōmodius ferre, & vt maris fluctibus quominus absorbeatur, superare posse putatur. pondus enim si nimiū fuerit, & mole sua premit, & allidentes fluctus ventique impetum aut ad frangendum, aut ad mergendum adiuuat. quamobrem commodè alleuata nauis, & impellenti vento cedens procellam facilius decurrit, & efferuescentibus æstu vndis leuius innatat, ac velut suspensa rapitur, sicut scriptum est:
Act.27. Cumque arrepta esset nauis & non posset conari in ventum, data naui flatibus ferebamur. Valida autem tempestate iactati, sequenti die iactum fecerunt, & tertia die suis manibus armamenta nauis proiecerunt, &c. Illud etiam huic causæ accedit, quòd cum huiusmodi calamitates sibi diuinitus allatas mortales intelligant, quēadmodum minori incōmodo id periculum effugi possit, consulere solent, & qui plures esse deos putauēre, atque similes illis cum nostris animorum perturbationes, iram, cupiditatem, & huius generis alia ascripsēre: in huiusmodi temporū procellis & magnis periculis Deos muneribus placandos aut donis demulcendos, aut votis conciliandos, aut ad rerum communicationē inuitandos esse arbitrati sunt, quòd ab illis huiusmodi quippiam tantis periculis exigi & postulari interpretarentur. alij verò qui de diuina natura sapientius sentirent, maximum hominibus à Deo malum non sine ipsorum culpa infligi credidēre: eam verò culpā, qua possit commodiori ratione, expiādam esse statuēre nulla autē facilior & commodior, nulla minus misera ratio visa est, quàm si vltra preces & vota, res etiā & merces ad iactarentur, vt quamuis grauissimo damno grauissimum malum, hoc est acerrimū mortis genus cōmutare contingeret: deinde si quid in rebus ipsis male partum aut furto, aut sacrilegio, aut dolo ac fraude, aut alia denique mala ratione constaret, quod non solùm res alias, sed dominos & vectores ipsos, impsumque locum nefaria contagione contaminare posset, id totum de medio sublatum, & diuinæ iræ & cōmuni malo modū statueret. Sunt autem plurima huius vniuersi generis apud antiquos & exteros auctores exempla, multaq. sententiæ, ex quibus hanc rationē explicare liceat, vt illud:

Non est meum si mugiat Africis malus procellis,
Ad miseras preces decurrere & votis parcisci,
Ne Tyriæ Cypriæque merces Addant auaro diuitias mari;
Tum me biremis præsidio scaphæ,
Tutum per Ægeos tumultus Aura ferat geminusque pollux. & illud etiam:

Cùm plenus fluctu medius foret alueus, & iam
Alternum puppis latus euertentibus vndis
Arboris incertæ, nullam prudentia cani
Rectoris conferret opem, decidere iactu
Cœpit cum ventis.

Hæc eadem cogitatio, hoc consilium quicquid in se sapientiæ

habeat, ad nostrā vsque ætatē permanauit, vt in turbulēta tēpestate non solùm oneribus & grauissimis quibusq. mercibus iactis nauis alleuetur, sed iniecto etiam auro, aut annulis, aut gēmis, aut alijs exigui ponderis, magni tamē pretij rebus, procella sedada procuretur, vtramq. verò hanc cogitationem cùm eam quę ad naturæ, tum eam, quæ ad religionis rationem refertur, in nautarum animis versātam fuisse, hæc oratio indicat. [*Vt alleuiaretur ab eis*. Hebraicè sic: *ad alleuiandum desuper illis.*] non modò enim nauim onere, sed se etiam culpa & noxa, aut huiusmodi mala ratione pressos in periculum venisse credebant, quòd nisi rerū ipsarum deuotione & deprecatione vitarēt, subire necessum foret. At verò Ionas, cui periculis omnibus & morte etiam potius, quàm delato sibi legationis ad Assyrios munere fungi certum deliberatumq. erat, aliam omnino rem agebat: neq. enim aut suarum rerum, aut suæ sociorumque saluti vel industria, vel consilio, vel precibus & votis consulebat, sed quorsum ea tempestas euaderet securus

Descendit ad interiora nauis & dormiebat sopore graui.

ITER, quod non tam diuitiarum & mercaturæ cupiditate, quàm fugiendi studio cōstiterat, insistere & cōficere aut perire cupiens, ingenti animi mœrore oppressus ab omni aliorum hominū consortio & cōspectu sese subtraxerat, atque in penetralia nauis descendens eorū more, quibus graui aliqua cogitatione affectis languidi artus sopore obruūtur, *dormiebat*. neq. enim leui somno, sed grauissimo sopore vsum eum intelligimus, quali & Abrahamum somno oppressum legimus, cuius sopito corpore animus vigilabat. Huiusmodi à nobis descriptus & indicatus sopor, Hebraicè dicitur *Thardema*, quo in loco operatrētū cogitare est, quantū certus, deliberatus, aut potius obstinatus hominis animus progredi possit, vt neq. vlla suæ aut sociorū salutis cura ab instituto reuocetur, & qui sibi ipsi non cōsuāt, quam cæterorum habere soleat rationem: atq. etiam boni gubernatoris imaginem intueri licet, qui de se, atque de suis, quos vehendos susceperit, solicitus omnia tentat, omnia curat & peruidet, omnia experitur, ne qua aut negligentia, aut culpa in cōmuni periculo laboretur. Huius enim, qua Ionas vtebatur, nauis & nautarū magister, siue dum eius viri etiam operam inter alios requisitam desideraret, siue dum omnibus nauis partibus solicitus consuleret, cùm vnum ex omni vectorum numero stertētem offendisset, homini languorem & soporem exprobrans in commune consulere suadet.

Genes.15. רדם

Et accessit ad eum gubernator, & dixit ei, quid tu sopore deprimeris?

ADMIRANTIS hominis & importunam securitatem accusantis oratio est. Quid, inquit, vel tantæ præ aliis securitatis vel segnitiæ es, qui solus in tanta temporum rerumq. perturbatione, in communi omnium periculo, alijs & de se & de te etiam solicitis, tamē graiter dormias; siue enim securus istud agas, negligentiæ est, quæ virum bonū minimè deceat; siue mœrore & timore oppressus dormias, nihil tamen ex isto somno commodi expetiri poteris. etenim grauissimis & turbulentissimis temporibus vigiles obniti, non segnes & fracto animo cedere oportet, quin potius omnia experiri, nam industriam & diligentiam felicitas comes sequitur, maximè cùm nobis res non cum ventis & mari, sed cum numinibus ipsis est, quorum ira magis, quàm temporum tempestate vexamur. Oportet autem te omnem etiam operam in placando numine ponere: neq. enim aliam ad salutem viam nobis muniri posse existimamus. ergo

Psal.77.

Surge & inuoca Deum tuum, si fortè recogitet Deus de nobis, & non pereamus.

CREDIDERAT gubernator aut Dei, quem Ionas colebat, virtute & numine præ cæteris præstanti, aut ipsius hominis etiam gratia & magno merito fieri posse, vt cōmune omnium periculum deprecarentur, si verò illius precibus impetrari contingeret, tamen Vatis negotium & diuinum cōsilium non ita apertum expositumque cæteris esset: neq. enim hac in re Vatis, sed suam causam à Vate desertā Deus tueri voluerat. quanquam aut plures esse dij gentibus putabantur, non tamen pari oēs vbiq. virtute & facultate pollere credebantur: etenim ei plurimū deferri solebat, cuius præsentissimam & maximā iuuādis mortalibus vim experiri contigisset. Hanc autē gloriam sibi semper Deus cæli, & terræ in omni de diuinitatis rationibus certamine & periculo hanc laudem vendicauit, vt cæteris omnibus & si diuinum nomen falsò ascriberetur, nullum tamen certæ virtutis aut facultatis numen attribui ure posset. cuius sententiæ illud est: Quia ego cognoui quòd magnus est Dominus & Deus noster præ omnibus dijs, omnia quæcūq. voluit Dominus fecit

Universidad de Deusto
Biblioteca

fecit in cælo, & in terra, in mari & in omnibus abyssis. Præterea illa etiam omniũ gentium quæcunq. sapienter & cõsiderate de rerũ natura existimauêre, firma & constans assensio fuit, quosdã esse homines qui præ cæteris ob pietatẽ & virtutem apud Deum merito & gratia valerent, vt Noë omniũ gentiũ pater, qui gratiam apud Deum inuenisse dicitur; cuius merito omni familiæ in communi diluuione fuerit. Et Lot Moabitarum & Ammonitarũ parens patrui Abrahami gratia à Sodomorum incendio vna cum filiabus est liberatus. Eandẽ aut salutis conditionẽ virginum sponsis, nisi resipuissent, manere potuisse ex sacris oraculis accepimus. Paulo etiam nauiganti omnium vectorum & sociorũ animæ condonatæ sunt. Hanc etiã sententiã sibi ex antiquo receptã exteri etiã auctores retulere.

Hinc bellum lachrymosum, & miseram famem,
Vestemque à populo & principe Cesare in
Persas atq. Britannos Vestra motus aget prece.

Huiusmodi quiddã experiri gubernator cupiebat, videlicet egregiã quandã in Iona pietatẽ & innocentiã, quæ propitiũ sibi Deũ reddere posset, vel eximia atq. summa in Deo, quem ille coleret, virtutẽ, vt quæ alij vel præstare nollent vel nequirent, solus ipse præstaret, vel vtriusq. etiam rei simul & hominis innocentiæ, & Dei illius præstantiæ periculum in tanta calamitate facere, vbi cæterorum neque hominũ preces valebant, neq. deorum voluntatis aut virtutis, aut misericordiæ argumentum vllum apparebat. Deus tamen in hac re numen imprimis suum, prouidentiam, virtutẽ, & iustitiam nautis probare, & Ionæ etiam contumaciam publicè arguere & consilium frangere suumque efficere parabat. Igitur vbi nautæ nullum neque in precibus & nuncupatis votis, neque in arte & industria atque opera sua tempestati, quam diuinitus venisse intellexerant, remedium inuenissent, maius aliquid & gratius esse, quamobrem vexarentur, suspicati sunt, cùm neque precibus neque rerum suarum deuotione numen illis placaretur, sacrilegum quempiam aut scelestum in ea naui esse putauerunt, cuius non res, sed anima in statera postulata tanto omnium periculo effugitaretur. quod quemadmodum declinarent, prouidendum esse certissime alioqui perutitis, nisi vnius deuotione & supplicio nauis à sceleris vestigijs expiaretur. namque nocentis & scelesti hominis causam contubernalibus cæteris infestam & periculosam esse, & secretioris sapientiæ documentis, & doctrina institutisque atque opinionibus gentium est peruulgatum, sicut scriptum est: Et corruent fulcientes Ægyptum, & apud exteros:

Ezech. *Vetabo qui cereris sacrũ vulgarit arcanæ sub ijsdem Sit trabibus, fragilemq. mecũ soluat Phaselum,*
Sæpe Diespiter neglectus incesto addidit integrum,
Pallas ne exurere classem
Argiuûm, atque ipsos potuit submergere ponto
Vnius ob noxam & furias Aiacis Oilei?

Et illud:

Eius verò rei indicium & iudicium sortes iacta diuino consilio permittendum esse arbitrati sunt, quod illorum nemini magis certum aliud neq. de seipso, neq. de alio quopiã in ea causa testimoniũ habere aut sequi cõtingeret. fieri etiam posse putabant, vt exitij dies & modus cuipiam ex illis non tam culpa, quam fato quodam præfixus esset, siue quòd diuino consilio, siue cælorũ, syderuq. ratione accideret. cuiusmodi multa ex gentium disciplina vulgò credebantur: eius autem quicunque ille esset, causa aut culpa malum cæteris imminet, quod eiusdem quæsita fata postularent, solo periculo deuitandum esse statuerunt.

Et dixit vir ad collegam suũ, venite & mittamus sortes, & sciamus quare hoc malum sit nobis. Hebraicè est, *In cuiusnam hoc malum nobis.*

In *cuiusnam* subaudiendum fato aut culpa. namque turbinem miraculo potius, quã natura aut casu extitisse ex ijs quæ à nobis indicata sunt, argumentis intellexerant. siue enim naues aliæ simul nauigarent, eas summæ tranquillitatis cursum tenere videbãt, siue nullæ etiam aliæ essent, tamen tẽpestatis & ventorum vim in eam maris partẽ, atque in nauim ipsam, qua veherentur, potissimum incumbere sentiebant. Ex quo effectum est, vt cùm neque precibus, neque industria, neque prudentia & arte quicquam sibi prosecissent, cuiuspiã ex contubernalibus causa sese vexatos interpretarentur. At verò siue id culpa, siue fato accideret, neutrum sanè affirmare ausi, illud dixerunt, *& videamus in cuiusnam hoc malum nobis*. Quod verò ait, [*Et dixit vir ad collegam suum,*] communi omnium consilio & sententia rem constitutam esse significat. *Vir* idem quod vnusquisq. in loco significare, iam diximus. illud verò pronomen *nobis* certum illis, præter alios nauigantes, atque

atque naui eorum periculum arguit, id quod & Ionas ipse eadem oratione vsus docuit, cùm enim rogaretur, Quid faciemus tibi & cessabit mare à nobis? respõdit, Tollite me & mittite in mari, & cessabit mare à vobis: scio enim ego quòd propter me hęc tempestas grandis venit super vos. Ex quibus locis omnibus eam nauim vehemẽtissimo & certissimo quodã impetu iactatam & petitã fuisse intelligimus. neque verò ad eam rem semel tantũ sortiri contenti sunt, verùm vt non casu, sed certo iudicio & consilio diuino illis hoc negotium expediretur, sortes sæpius repetere decreuerunt, quòd si omnes vni cuipiam ex ipsis ductæ essent, ad diuinum consiliũ, non ad casum reuocanda sententia erat. fieri enim casu non potest vt repetita sæpius sors eidem semper vni edatur. hoc igitur certum sibi nautæ iudicium præscripsere, *Mittamus sortes*. Singulis autem sortitionibus Ionam assignatum appellatumque fuisse scriptura ait, atque ea re permotos nautas rem diuino consilio, non casu constare intellexisse.

Et miserunt sortes, & cecidit sors super Ionam.

Plvres sortes eductas, singulas autem Ionæ editas fuisse significat. sed neq. iudicio huiusmodi sibi satisfecisse videbantur nautæ, nisi diligẽti aliqua inquisitione & veri investigatione causa constans certaque redderetur. quanquam enim sortibus eductis certa illis persona esset, cuius causa tẽpestas & malum atque calamitas afferretur; tamẽ an illius culpa, an merito aliquo, an illata, an accepta ab eo iniuria, an aliqua alia re id cõtingeret, ignorabant; neq. hominem deuouere statim voluere, nisi rem ipsam & causam probè docti, quid potissimũ fieri oporteret, statuerint. neq. enim certum exploratumq. erat, an huius viri iniuriam acceptam, an illatam numinis sentẽtia & prouidentia persequeretur, an fatum aliquod, an genus aliud esset, quod quomodo expiato opus esset, nisi perspecta causa, diuinare aut cõiicere rectè nequierunt. Id verò non alio modo commodius, quàm hominis ipsius indicatione doceri posse intellexere.

Et dixerunt ad eum: Indica nobis cuius causa malum istud sit nobis. Hebraicè sic, *Indica nobis in quo, cuinam malum istud nobis.*

Dvplicem quæstionem latam hæc oratio significat, alteram de facto, alteram de persona. namq. facinoris cuiuspiam causa sibi malum afferri putabant, id facinus prius inquirere & cognoscere, deinde hominem, quisnam eius facinoris reus esset doceri studebant, vt re & causa, aut culpa, aut merito cognitis, quid fieri potissimũ oportuisset, deliberaretur. Itaque latina nostra versio vtramque partem complexa est, *cuius causa*, facti, aut hominis: vt autem aut facti, aut personæ notæ & argumẽta certiora reperiri possent, quæstio ipsa partitione explicatur.

Quod est opus tuum? quæ terra tua? quò vadis, vel ex quo populo es tu?

Ex ante actæ vitæ consuetudine, ex arte & exercitiis, ex patria & eorum, quibus cum vixeritmus, familiaritate argumẽta facilè ad coniecturã petuntur, ex quibus iudicium fit, qualisnam vnusquisq. esse potuerit. [*Quod est opus tuum?*] Quædã enim artes sunt, quæ vix sine magno flagitio tractari possint, vt fœneratorum, quorum quæstus plerumq. improbãtur; quædã natura ipsa nefaria, vt magorum, sagarum, prædonum, & quæ aut ad superstitionẽ, aut ad hominũ perniciem referuntur. huiusmodi aliquid de Iona inquirebatur, quidnã illi artis esset, quæ numina sibi infesta reddidisset. [*Quæ terra tua?*] Hebraicè omnis hæc quæstio hoc ordine constituta est: [*Quod est opus tuum, et vnde venis? quæ terra tua, & ex quo populo tu es?*] Ad priorem quæstionem de facto priora duo membra referuntur, [*Quod est opus tuum, & vnde venis?*] vt ex opere & societate aut eorum, quibus cum vixeris, consuetudine turpem culpam sustineas. duo autem posteriora membra ad personã referuntur, de qua etiam quæstio & inquisitio instituta est? [*Quæ terra tua?*] vt ex scelerata aliqua regione, cui dij marini, ventique, aut cælum ipsum, aut sydera pertinaciter infesta sint, atque ita tu diuino erga regionẽ odio labores, aut forsan patriã diis charam & gratam improbè deserueris, aut alioqui violaueris, aut si neque officij, neque consuetudinis aut generis tui, neque patriæ crimine teneris, num gẽtis & populi tui culpa, aut nefario scelere astringeris? aut honestũ alioqui populũ, quem summo amore & pietate, sanctitate religioneque omni prosequi oportuit, impiè & nefariè prodideris, cuius sceleris à te pœnas superi exigunt? vel populi tui fato vexaris, cui cælum aduersam nauigationem & difficillimas tempestates semper paret? [*Ex quo populo tu es?*] vt eius populi aut odio aut crimine, aut fortuna tu primum & nos tui causa premamur? Itaque omnis

Universidad de Deusto
Biblioteca

inquisitio eò spectat,vt maximo aliquo scelere aut priuato aut publico hominem obligatum esse suspicarentur,aut sibi aut à se illata iniuria notari, siue illa patriæ siue genti populoque suo accepta fuerit, quam ea tempestas vlciscatur. Ille verò rem ipsam, confessus est, & quonam iudicio, qua culpa teneretur apertè exposuit: non enim se vllius vel hominis, vel loci, vel gentis scelere angi, non alicui illatarum iniuriarum 5 alligari,sed pietatis officiique deserti crimine accersiri, idq. non à cælo, non à mari,neq. à terra,sed à Deo maximo & summo omnium rerum opifice & gubernatore,quem sibi iratum maximè formidet, quòd omnium aliarum rerum præstantissimum & potentissimum vltra omnem comparationem agnoscat. 10

Et dixit ad eos: Hebræus ego sum: & Dominum Deum cæli ego timeo, qui fecit mare & aridam.

QVOD nomen latinè est *Hebræus*, Hebraica origine prætereuntem prætergressorem sonat, hoc enim nomen Hebræis impositum est à Semo Noë filio, cuius familia Euphrate fluuio traiecto nouas sedes sibi quæsiuerat, ipse enim est pater omnium filiorum Heber. Ex qua etiá ratione Abraham, quòd à Chaldęa natione ad Chananęá transmisso flumine commigrasset, dictus est Hebræus. Igitur Ionas nó tam genus suum, quàm culpam hoc nomine indicare voluit, & diuinum mandatum à se studiosè præteritum esse ostendit. nam præterire verbum non semel ad diuinarum legum, iussionum & præceptionum cõtemptores & desertores in sacro sermone trãsfertur, vt: Nonne Achã filius Zaræ præteriit mandatum Domini, & super omnem populum Israël ira eius incubuit? & ille erat vnus homo, atque vtiná solus periisset in scelere suo, & apud Ieremia Deus: Incrassati, inquit, sunt & impinguati: præterierunt sermones meos pessimè. Huiusmodi mandatorum Hebræum, hoc est, prætereuntem sese confessus est Ionas, non qui hominem quenquam læsisset, aut læsus à quoquam fuisset, nõ qui patriæ malum aut tulisset, aut intulisset, sed qui mandatũ, (vt ita latinè dicamus) præterierit. atque hac responsione alteri de facto quæstioni satisfecit, interrogatus enim fuerat, [*Indica nobis in quo?*] Alteri verò de persona à se læsa, aut sibi infesta, de loci, de terræ gentisue cuiuspiam integritate aut sanctitate violata, cuius imprecationibus ageretur, aut fato premeretur, opportunissimè occurrit.

Genes. 10. Genes. 4. Iosue 22. Ierem. 5.

Dominum Deum cæli ego timeo, qui fecit mare & aridam.

NVLLA alia vi aut fato, nullius alterius personæ vel gẽtis merito, imprecatione aut deuotione se agi, neq. alterius criminis conscientia stimulari aut metu terreri, prętęrquã vnius Adonai veri Dei, cuius suo facto offensionem incurrerit, cuius virtute & efficientia cùm omnis orbis constet, nutu etiam atque arbitrio gubernatur: itaq. eum solum esse, quem ipse timeat, atque eius in se excitatæ tempestatis auctorem agnoscat. itaque sibi nihil à cælis, à mari, aut à terra mali metuendum esse, sed ab eo, cuius voluntati cælum, mare, & terra obediat & pareat. si quid autem à cælo importunum aut violentũ, si quid à mari turbulentum, si quid à terra impetuosum patiantur, totum id sua culpã & diuino imperio accidere. Qua oratione veri Dei à se culti nomen, virtutem, auctoritatem, iudicium, consilium, seueritatem, prouidentiæ denique rationes præstantissimas, simul & factum culpamque docuit suam. Deum igitur cæli & terræ ego timeo, cuius à me imperio neglecto vobis hæc calamitas cælo, mari & arida allata est. Deum autẽ cæli appellat, vt cælorum virtutẽ, quã omnis aliarum rerũ natura gubernari putabatur, diuino subesse & parere arbitrio doceret. Si quid verò præterea virium in aquarũ & terræ naturis, si quid mométi inesset, id omne Deo auctori asscriberetur. [*Deum cæli*, cuius pręcipua sedes cælum est, *qui fecit mare & aridam.*] Naturæ ordinem obseruauit. namque conditi orbis initio terra non prius extitisse dicitur, quàm in vnum locũ aquę congregarentur, atq. ita mari & terræ prescriptis sedibus ac legibus, sese continere, vt nihil, neq. tantillum quidẽ fuerit contra tentatũ, sicut scriptũ est: Terminum posuisti, quem non transgredientur, neque cõuertentur operire terram. Huiusmodi autem cõfessione cùm Vatis culpa patefieret, culpæque summa esset, quòd diuinum mandatum prętermisset, continuò omnes qui aderant, magno timore perculsi sunt, quòd sibi quisque non semel illi deliquisse, & diuinum imperium voluntatemque violasse conscius esset. Ere-

Psalm. 103.

Et timuerunt viri timore magno.

NECESSE enim fuit quemque delicto suo vehementer commoueri, cùm Ionam ob vnam violatæ diuinæ voluntatis culpam tanto timore affectum esse intellexissent.

Et dixerunt ad eum: Quid hoc fecisti? Cognouerunt enim viri, quòd à facie Domini fugeret, quia indicauerat eis Ionas.

EX EIVS confessione didicerant eum fugere à facie Domini, quòd se prætereuntẽ confessus esset, prætereuntẽ autẽ & violantẽ voluntatẽ Dei, quem cæli, terræ, marisque auctorẽ ipse crederet. quæ res vnà cũ timore admirationẽ viris mouit non paruã, quòd is, qui tãta de Dei virtute, prouidẽtia, maiestate & seueritate cognosceret, tamen cũ suo atq. aliorũ maximo & certissimo periculo eam fugã adornasset, atq. in eũ sese timorem vltro iniecisset. neq. satis mirari poterant quæ tãta res esset, quæ eum in eã mentẽ impulisset. neq. enim illis consiliũ suũ Ionas aperuerat, tantũ quam culpam sustineret, & cuiusmã iudicis iudiciũ experietur & perhorresceret, indicauerat. [*Quid hoc fecisti?*] Admirantis oratio magis, quàm interrogatio est. qui conuenit, inquiunt, vt tu ista notitia, illa de diuinis rebus cognitione præditus, tamen mari fugere eum Deũ, quẽ maris auctorẽ agnoscas & prædices, cogitaueris? Interea verò cùm causa ipsa apertior esset, & diuinũ iudiciũ manifestũ, vt omnis ea res cumulatis indiciis & notis, atque periculorum signis illustris magis & cõfirmata redderetur, mare ipsum, quod diuino arbitrio parẽre Ionas docuerat, vehemẽtius turbari atq. intumescere horribili fluctuum sonitu pergeret, perinde ac si causa examinata conuictum & damnatũ iam hominẽ ad pœnã postularet atq. efflagitaret, maximo omnibus aliis si recusarent, oblato periculo. Quanquam verò illis terribile & instans admodũ cõmune malũ immineret, tamen in ea re nihil temere statuere placuit, sed ab ipso Deo, qui rem indicauerat, aut ab eius interprete & totius causæ oratore Iona sententiã requirere, & quemadmodũ cõmune illud periculum auerti posset, doceri. etenim Dei cæli & terræ & maris, cuius consiliũ agnoscerẽt, numẽ placari oportere satis manifestè intelligebant. at verò quemadmodũ id purè sanctęque fieri posset, non sanè perspectũ illis erat. hominẽ igitur ipsum, qui culpæ suæ & religionis etiam rationes optimè nosset, & quibus potissimũ rebus & modis expiãda ea esset, melius, quàm ipsi, cognosceret, de ea re consulunt.

Et dixerunt ad eum: Quid faciemus tibi & cessabit mare à nobis? quia mare ibat & intumescebat super eos.

PRVDENTIS & pietatis ac religionis pleni consilij imaginẽ intueri licet: nõ enim nautæ & cæteri, qui cum Iona erant, hominem, cuius causa periculũ sibi creatũ intelligebant, inuidia prosecuti populari tumultu, vt fit, præcipitem dare cogitabant, sed religione potius interposita sapiẽtiori cõsilio opus sibi esse duxere, ne aut maius sibi crimẽ, si non expiassent aut maximũ, nisi purè, sanctè ac rectè expiãdũ curauissent, conflaretur. Consulitur igitur Ionas, quanã ratione commodius & certius ac melius ea res expediri possit, num reduci eum atq. ad terrã reuehi opus esset, num votis pro illius salute communiter nuncupatis & solutis, num precibus & sacrificiis numen placandũ sibi esse intelligeret. [*Et cessabit mare à nobis.*] quod in horas magis sæuire & vehementius fremere, atque sibi, nisi maturè consuluerint, minari instareq. sentirent. Quod autẽ dicit: [*A nobis, & super eos,*] ad id, quod antè significabamus, refertur, certiori impetu in eos tempestatem sæuire, vt res non casu, sed consilio agi intelligeretur. [*Quia mare ibat & intumesebat super eos.*] *Ibat*, continuum incrementũ hic dicendi modus indicat, vt aquæ ibant & decrescebant. neq. tamen Ionas ab instituto propositoq. suo deterritus est, sed perire potius, quàm legatione sua ad Niniuitas fungi cogitauit, ne inimicę nationi via ad salutẽ munireturquam gentis suæ studio perditam cupiebat: cõtubernales vt se in mare conicerent hortari & suadere cœpit. hac vna re & curis suis finem & hostium rebus exitiũ, & tempestati sociorumque calamitati modum offerri posse arbitratus. etenim sui vnius causa illam tempestatem cæteris, quibus cum erat, venisse iam inde ab initio intellexerat, cum sese mœstum curaq. confectũ sopori dediderat. Ita cùm præ suorũ studio nullã rem aut sibi optandam aut formidandam duxisset, deliberato ad mortem animo

Genes. 7.

Dixit ad eos: Tollite me & mittite in mare, & cessabit mare à vobis: scio enim ego, quoniam propter me tempestas hæc grandis venit super vos.

FACILE persuaderi potuerũt nautæ verum esse id quod à Iona diceretur, sui vnius

Universidad de Deusto
Biblioteca

causa eam tempestatem illis venisse, quam ad diuinum consilium & miraculum refe-
rendam esse & magnitudo ipsa, & certus in eam nauem impetus arguebat. namque
id iudicium, sortes non semel vni eidem homini editæ, & procellæ post sortes & post
confessionem incrementum & vehementior semper vis confirmauerant. accedit etiã
ad hoc deliberatæ ab homine mortis optio, quam vt terribilium omnium vltimum
nunquã ille nisi re planè perspecta & cognita depaciscereturquamobrẽ ait: [*Scio ego quod
propter me*, Hebraicè, *quod in eo quod mihi.*] hoc est, mea vnius culpa & causa. nullius quip-
pe vestrum tempestate hac aut officium requiritur, aut obstinatio accusatur aut vi-
ta appetitur. hac autem vna re & mihi & vobis consuli & Deo meo satisfieri à vobis
posse intelligo, si quamprimum sublatus in mare coniiciar, nihil amplius molestiæ
ex hac, quæ nunc maxima procella est, habituris. Neque verò aut mirum aut incredibi-
le videri alicui debet, tantam esse potuisse Vati sententiæ obstinationem, vt nec re-
ligione, nec etiam periculis deterrito, à proposito declinare potius quam mortem pa-
cifici optaretur. quandoquidem multi olim & maximi viri fuerint, qui populi gentisq.
suæ studio non modò se & caput suum, sed ad æternam felicitatem pertinentes sibi res
Exod 32. „ deuouere non recusauerint, vt Moses, Aut dimitte, inquit, eis hanc noxam, aut si non
Num.11. „ facis, dele me de libro tuo, quem scripsisti. & alio in loco: Sin aliter, inquit, tibi videtur
1.Sam.24. „ obsecro, vt interficias me. & Dauid dixit ad Dominum: Ego sum qui peccaui & ego
„ iniquè egi: isti, qui oues sunt, quid fecerunt? vertatur obsecro manus tua contra me &
contra domum patris mei. huiusmodi consilio & studio incensus Ionas mortem de-
pacisci potius, quàm eius, quam suæ genti exitio futuram cognouerat, nationis causã
diuinum mandatum agere cupiebat. Studiosissimè autem & diligentissimè à Ionæ con-
tubernalibus prouisum est, ne quid aut in procuranda religione prætermissum, aut in
expianda præter ius fasque commissum esse videretur. quamobrem vt omnia prius ex-
perirentur, quàm aut ipsi perirent, aut hominem temerario aliquo iudicio perderent,
cùm nullam præter hominis ipsius certissimam adhuc de ea re sententiam habuissent,
qua quid facto opus esset manifestè intelligerent, diuinam sibi voluntatem aliis tentans
rebus declarari cupiebant, ne fortasse vir ille aut animi obstinatione, aut vitæ tædio ne-
fariè sibi mortem ipsorum ministerio & opera consisceret potius, quàm diuinis manda-
tis parere vellet. Præter ea igitur, quæ curata ab illis & tẽtata hactenus fuerant, aliud etiã
ad numen placandum, & ad salutem sibi parandã elaboratum est, quod vbi frustra ten-
tatum fuit, ad preces & sceleris deprecationem est deuentum.

Et remigabant viri vt reuerterentur ad aridam, & non potuerunt, quia mare ibat & intumescebat super eos.

DEVM cæli marisque auctorem quemadmodum placare sibi possent, omni studio
curabant, quem ob Ionæ fugam iratum infensumq. esse cognouerãt: experiuntur igi-
tur conuersio cursu nauim ad terram appellere, vt exponentes hominem & diuina man-
data & salutem suam procurarent. contractis igitur velis remorũ impulsu terram con-
tentissimè repetere conati sunt, [*Vt reuerterentur ad aridam.*] Fieri enim forsitan posse pu-
tabant, vt quorũ fuga mari numẽ infensum experta esset, reditus rursus in aridã eorun-
dẽ Deo probãte succederet. Sed cum omni vi & impetu omniq. studio nauẽ remis pro-
pulsare contendissent, *non valebant*, quòd maioribus semper fluctibus iactati, minus etiã
obniti poterant, & grauiori maris impetu repellebantur, vt ea res contrariam Dei illo-
rum consiliis voluntatem facilè significare posset, quando nec antea velis altum, neque
nunc remis terram petere valerent. Olim naues omnes, ad quencunque nauigandi
vsum pararentur, & velis & remis instructæ fuere; pro temporum autem & opportunita-
tem rationibus nunc alterum, nunc vtrumque genus tractabatur. *Super eos*, certo
quodam maximoque impetu & fremitu, qui diuinam voluntatẽ illis planè indicabat.
Vbi autem rebus consiliis, atque omni contentione, omni diligẽtia & industria consum-
ptis, nihil tamen sibi profecisse intellexissent, vnius capitis periculo & diuinæ voluntati
parendum & communi saluti cauendum putauere. Id autem vt tutius & sapientius fie-
ret, à supplicatione & sceleris deprecatione auspicandum duxerunt.

Et clamauerunt ad Dominum & dixerunt.

VEHEMENTEM animorum impetum & motum, grauemq. cogitationẽ clamor

prodebat, nec leuem ipsis rem, nec facilem parari agique indicabat, sed quam non
oratione modò, verùm vocibus & clamoribus etiam declararent. Quod verò additur,
Et dixerunt, non leuis, sed grauissimæ sententiæ orationem illis institutam habitamque
fuisse significat, cuius hoc exemplum fuit:

Quæsumus Domine ne pereamus in anima viri istius, & ne des super nos sanguinem innocentem: quia tu Domine sicut voluisti, fecisti.

MAXIMÆ religionis & non vulgaris sapientiæ argumenta, de diuina virtute &
prouidentia reconditas exquisitasque sententias hæc oratio continet; cuius omnes par-
tes expendere & pro dignitate tractare, & ad suas in oratoria arte præceptiones reuoca-
re, alterius loci & temporis nobis erit, nunc sententiæ tantùm significatione contentis.
Eius igitur non simplex argumentũ ac genus est, namq. translatione primũ, deinde de-
precatione constat, & æquitatis ac misericordiæ definitionibus & rationibus nititur,
cuius artificiosa argumentatio ex dilemmate nascitur, hoc modo: Aut homo hic sup-
plicio morteque dignus est, aut non; si vnus ex omni contubernio capitali culpa tene-
tur, id vni ipsi exitio fraudique esto, cæterorum verò, qui sceleris expertes sunt, innocen-
tiæ parcatur: si verò & innocens atque integer hic est, vt nostra opera pereat, nefas ha-
bendum est, igitur quid potissimum fieri oporteat, quid maximè expediat diuino consi-
lio iudicio & virtuti potius permittere & credere, quàm temere aut nefariè statuere
& suscipere certum adhuc est, nisi alioqui diuinitus certa aliqua magis significatione
doceamur. Igitur orationis explicatio huiusmodi est: O Adonai, cuius nutu & arbitrio
cælum, mare & arida gubernatur, cui nihil aut ignotum, aut incertum, aut factu diffi-
cile est, si tibi inuisus vir hic præter cæteros fuit, facile ipse solus perdi à te vel peste, vel
morbo, vel alio mortis & supplicij genere potest; namque etiam si tempestate non pe-
reat, multæ reliquæ ad mortem viæ sunt. Vnius verò hominis morte digni causã tem-
pestatem & commune etiam innocentibus mortis periculum allatum, & nostrum de-
precati, & æquitatis ac clementiæ tuæ propulsare est. Igitur si nulla nostra culpa in tem-
pestate perire commeriti sumus, præterquam quòd huius viri, quem tu perdere decre-
uisti, anima nobiscum in eadem naui est, ne (quæso) pereamus & nos omnes cum
illo, quòd si integer is vitæ & sceleris purus est, ne nos tanto scelere astringi sinas, vt
perdendi in mari hominis auctores & ministri temerarij & nefarij dicamur. [*Et ne des
super nos sanguinem innocentem.*] Cuius vel innocentia sedata tempestate aut alio quo-
uis signo tibi indicatu, vel culpa & impietas quouis alio mortis genere præter commu-
ne omnium nostrum & nauis periculum punitu facillima est; nihil enim vel consilium
prouidentiamque tuam latere, vel virtutem potentiamque atque efficientiam fugere
potest. atque vt hactenus quicquid volueris cælo, mari, ac terra effectum est, ita etiam
quidquid quocunque modo expediri volueris, sine vlla mora explicabitur. [*Quia tu Do-
mine sicut voluisti, fecisti,*] sine hoc natura sua facillimum, siue difficillimum factu sit, tuo
tamen consilio ac nutum abiecta omni cunctatione fiet, sicut scriptum est: Omnia quæ- „
cunq. voluit Dominus fecit in cælo & in terra, in mari & in omnibus abyssis. Sed cùm „
rebus omnibus tentatis, & feruentissima oratione ac precibus maximo clamore fusis,
non minore tamen tẽpestatis impetu & violentia sese opprimi sentirent, postremi apud
se consilij remedium experiri decreuerunt.

Et tulerunt Ionam, & miserunt in mare, & stetit mare à feruore suo.

VERBVM, *tulerunt* id hoc in loco significat, quod sustulerunt. Est autem dispunctio
in oratione, *sustulerũt Ionã*, quæ sentẽtia integra clauditur, & certa quædã actio significa-
tur; quã ab antiquissimis Hebræorũ annotatã videmus, quibus linguæ suæ rationes ma-
ximè explotatæ fuerũt. namq. nõ modò singulas orationes, sed verba etiã ipsa & clausu-
las, & interpuncta verborũ in diuinis libris obseruanda & expendẽda esse, vt neque iota,
neque apex vnus prætermittatur, & à Christo præceptore, & ab omnibus aliis, qui hæc
studia sapienter tractauere, docemur. Igitur, *Tulerunt Ionam*, illud significat, Ionam rei
tentandæ causa sublimem fuisse sublatum; mare autem perinde ac si hominẽ expeteret

Universidad de Deusto
Biblioteca

aliquantulum conquieuisse,quod antehac semper vehementius intumuerat. Hac autē diuini cōsilij significatione,& sedandæ tēpestatis ostensa spe tandē in mare fuisse cōiectū. In Eleazari autē antiquissimi diuinorū librorū interpretis tractatu,qui circa Christi ætatem scripsisse dicitur,quintū hoc periculū à viris illis factum traditur,quo diuinū de ea re consiliū diligētius exquireretur. nam post priuatas Deorum inuocationes,post iacturam factam,post eductas sortes, post orationem & deprecationē communiter susceptam,illud postremum sæpius tentauerunt, vt sublatum hominem in mare vsq. ad collū demitterēt,rursusq. ad sese in nauim reciperent;euenisse verò ait, vt quoties demissus esset,mare conquiescere, cùm autem receptus, rursus fremere & intumescere sentiretur,quo signo diuinæ voluntatis certiores sæpius facti Ionā tandē in mare coniectum penitus demisere. [*Et stetit mare à feruore suo.*] Nouus etiam repente sedatæ tempestatis modus diuinū consiliū & prouidētiā manifestè probat, sicut & excitatæ primū improuisus impetus,& in ipsos potissimū furētis aucta vis probauerat.nam cæteræ quæ ventorum vi secūdùm naturā excitantur tēpestates, & paulatim crescere,& sensim pedetentimque mutationem facere solent. Quanquam enim venti posuerint, *Sed tamen si à vento,qui fuit,vnda furit*, ait poeta: Hanc autem tempestatem non modò subitò extitisse,sed repente etiam penitus sedatam fuisse satis argumenti fuit,rem omnem diuino consilio fuisse confectam. [*Stetit mare;*] non remisisse,sed stetisse siuumq. æstum repente continuisse ait: Hebraicè verbum est GHAMAD; quod latinè resistere Terentius dicit.Est autem sistere siue resistere, id quod in motu est firmum facere. Vnde Ghamud columnam & firmitudinē significat: mirabile autem fuit mare in ipso æstu in ipso fluctuum medio feruore fuisse firmatum. Sed & illud ad miraculum & prodigiū arguendum confirmandumq. plurimū contulit,quod verborū ratione ipsa significatur,id autē est,ventorū vim à Deo immissam, quæ mare primū excitauerat,statim euanuisse, neq. tamen fluctus semel cōmotos antè sedatos fuisse, quàm Ionas in mare coniectus esset. Itaque mare ipsum nouo impetu semper obnitentibus nautis institisse. Etenim vento semel commotio fluctuum ascribitur, cætera autem omnia mari attributa sunt. Quid faciemus,inquiunt,tibi & cessabit mare à nobis? quia mare ibat & intumescebat,& non valebant viri contra remigare,quia mare ibat & intumescebat super eos. Hactenus diuini consilij & pertinacis aduersum hoc humani propositi comparatio facta est, & non modò vlla re impediri,sed quo magis repugnatum sit,multo etiam magis diuina negotia prouehi & illustrari planè compertū est. cui rei certissimum & illustrissimum exemplum hoc in loco est adiunctum, quòd diuina gloria ex Ionæ fuga non solùm non imminuta,sed aucta etiam apud homines fuerit.

Ouidius.

Et timuerunt viri timore magno Dominum, & immolauerunt hostias Domino & vouerunt vota.

MAGNAM viris illis omnibus religionem hoc miraculo & diuinæ prouidentiæ manifesto testimonio fuisse susceptam,maximumque sibi Ionæ Deum habitū,illiq. diligentem cultum esse tributum hac oratione docemur: namque timor cùm ad diuinas res refertur,religionis & pietatis rationibus explicatur. Igitur vehementissimo & pientissimo erga eum Deum,cuius tantam,tam præsentem virtutem, tam certam in officij desertores seueritatem experti fuissent,timore affecti sunt, quem omni consilio atque studio sibi placatum propitiumque esse optauēre, id verò studium, eamq. voluntatem non verbis & oratione tantùm,sed rebus etiam & actionibus professi sunt. namque & ex legitima sacrificia sese Ierosolymis facturos recepēre,& alia præterea vota nūcupauēre, quæ commodè persoluta sunt: cuiusmodi multa fieri ab iis solēt, qui descendunt mare in nauibus facientes operationem in aquis multis. omnibus igitur Deus ille Ionæ maximus & optimus est habitus,& votis nuncupatis & solutis,sacrificiis factis, & donis ac muneribus delatis est prædicatus. Hæc autem res quanquam oratione non narretur,tamen ipsa arguitur,neque enim in naui sacrificia fieri Adonai, neque solui vota potuēre,qui neque alibi quam Ierosolymis sacrificia eo tempore sibi fieri,aut vota solui voluit. Quamobrem rectè locus hic à Chaldæo interprete est explicatus. [*Et dixerunt se sacrificia facturos Domino.*] Vota autem pro reditu & salute pro diuina in se gratia & misericordia nuncupauerunt. Oportuit autem hos omnes vbicunq. postea fuerint, sedulos atque diligentes huius diuini facti testes & prædicatores fuisse.

Psal.103.

ET præparauit Dominus piscem grandem vt deglutiret Ionam. & erat Ionas in ventre piscis tribus diebus & tribus noctibus.

NVLLVM esse adeò certum & extremum periculum, quod vel præsentissimo Dei auxilio,si res ipsa ferat, perrumpi subitò non possit, nullam præterea tantam esse posse aut rerum aut locorum difficultatem,in quam certa ad diuinum efficiendum consilium via nō facilè muniatur,hæc imprimis narratio docet. Quòd nulla ratione,nullo modo Ionas,neque mortis etiam pactione,quæ vltima rerum linea visa etiā sapientibus huius mundi est,impositū sibi onus abijcere aut deponere potuerit,quo minus tandem perferret. eodē enim auctore Deo,cui pertinax ad mortē vsq. Ionæ consiliū perspectum fuerat,& tēpestas excitata,& piscis quidā,cui coniectus in mare homo antequā ab aquis occuparetur, excipi posset,præparatus est; vt è naui in bestię viscera translatus, non conditionem, sed vehiculum mutasse dici potuerit. Præterea diuinæ patientiæ & clementiæ imaginem in huius viri negotio expressam intueri licet, quemadmodum contumaces homines, quos consilio suo studiosè deesse Deus intelligat; tamen omnibus commodis & incommodis ab insania reuocatos, ad sanitatem conuertere studeat. perinde atque facere sapientes medici solent,qui de mentis statu & loco dimotos homines primùm consiliis & suasionibus; deinde vinculis iniectis,& nouis semper difficultatibus excogitatis ad se tandem redire cogunt. Igitur diuinum consilium & certam erga se curam interpretari oportet; si quis ab officio & recta viuendi via vltra aberrans ex alia in aliam difficultatem delabatur. Quem autem piscem hic liber nominat, Christus ex cetorum genere fuisse dicit. Ea enim bestiarum natura nullam in mari aut corpore aut figura vastiorem esse, ex sacra philosophia didicimus, sicut scriptum est: Creauit Deus cete grandia. Iam verò rem ipsam intueamur, & quantis miraculis illustrata, quantis prouidentiæ rationibus ornata fuerit, animaduertamus. Primùm illud mirabile est, quemadmodum omnis quæcunque in mundo natura est, diuinum consilium & voluntatem omni diligentia & opera consequatur. Ventis repente extantibus mare agitatur & turbatur; neque tamen remittentibus sedatur, sed vehementius etiam vrget,nauigumque multis premit modis,atque obnitentes nautas obsidet & occupat, quos iacto & tradito Iona subitò obsidione & periculo liberat. Adest piscis diuinę potestatis satelles diligentissimus, qui eiectum hominem, quò Deus iusserit perferendum excipiat. deinde verò miracula ipsa & numero & magnitudine crescunt.nam cùm fieri secundum naturā non queat, vt conclusus in calidissimo piscis ventre homo quispiam, vel ad horam viuus duret, quòd animæ partem, quæ ducendo spiritu cordis ventriculo concipitur, frigidam esse oporteat, Ionam totum triduum in illis calidissimis & calidissimis ceti visceribus vixisse, præcipuo cuidam numinis eius muneri est ascribendum, qui cōclusum in materna aluo fœtum tot mensibus sine cibo aut potu, sine gestionis, sine frigidæ respirationis vsu continet. Quam rem, quamuis frequentissimam, tamen admirabili Dei prouidentiæ acceptam esse referendam Dauid asserebat: In te confirmatus sum ex vtero, & de ventre matris meæ susceptor meus es tu. Qui tres illos clarissimos & fortissimos viros Ananiam, Misaëlem & Azariam viuos & integros atque omnino incolumes in ardentissima fornace conseruauit. Sed id magis etiam admirabile est, non solùm animæ Ionam in angusto illo & incommodissimo carcere, sed mentis etiam suæ compotem adeò fuisse, vt grauissimam & cultissimam orationem carmine etiam conficere & habere agereque potuerit. Quæ verò de significantissima illa arcanaque imagine Christi Iesu in corde tribus diebus & noctibus conclusi, quam Ionas in signū Niniuitis datus expresserat, dici potuissent, maiora & grauiora sunt, quam aut hic locus capere, aut hoc ingenium sustinere valeat. Quamobrem vel in aliud tempus differenda, vt si non pro dignitate tractari, pro tenuitate saltem indicari nobis possint, vel sapientiori post nos interpreti relinquenda, vel ex sanctissimorum hominū, qui ante nos scripsēre, libris petenda duximus.

Matth. 12.

Genes. 1.

Daniel. 3.

Et orauit Ionas ad Dominum Deum suum de ventre piscis, & dixit:

VERBVM, *orauit*, in vltima Hebræorum coniugatione constitutam illius linguæ vsu & consuetudine reciprocationem habet, atq. ad eam personam de qua sermo est, certo quodā modo refertur, ita vt ITHPALEL, quod Latinè vno verbo dici non potest, plu-

Universidad de Deusto
Biblioteca

ribus vix explicari poteſt, hominem iam cõſilium & propoſitum mutãtem, & ab omni alia cogitatione ad ſupplices preces ſeſe conuertentẽ arguat, vt qui nullo alio modo, nullo periculo ante hac fuerit de ſententia deterritus, nunc iam tandẽ in tantas anguſtias adductus reſipiſcat, & mutato conſilio pœnitens nihil aliud potius ſequatur, quàm vt Domino Deo ſuo ſeſe proſternens fracto atque humiliato animo ſupplicet. atque huius ſententiæ eſt, quod Dominum Deum ſuum appellet. Prius nomen *Dominum* illud tetragrammaton eſt, quod miſericordiæ rationes præcipuas continet. Poſterius verò nomẽ *Deum ſuum* prouidentem & gubernatorem ſignificat. Itaque oraſſe Ionam ad Dominum Deum ſuum, Vatem ſeſe ſupplicem miſericordi & prouidenti atque totius orbis gubernatori, ſui autem præcipue curanti Deo, qui tot tantiſque rebus, actionibus & periculis eum ad ſanam mentem officiumque reuocare ſtuduerit, præbuiſſe. [*De ventre piſcis.*] Præpoſitio nõ locum, ſed afflictionem & miſeriam indicat. namque in hac ſignificatione frequẽter apud ſacros auctores vſurpatur, vt: de tribulatione inuocaui Dominum, &: De profundis clamaui ad te Domine. Itaque Ionam in hoc extremo periculo conſtitutũ, ad ſeſe atq. ad Dominum Deu ſuum reuerſum tandem fuiſſe ſignificat. Pſalm. 111. Pſal. 130.

orationem autem grauiſſimæ ſententiæ fuiſſe illud verbum arguit, *& dixit*: namque in certa ratione & ſapienti cogitatione verbi IAMAR, apud Hebræos, vt: *dicere*, apud Latinos, vſurpatio eſt, vt: Et reſpondit Iob & dixit, &: Reſpõdit Eliphaz Thenamites, & dixit. Quod autem quidam hanc orationem poſt euaſum periculum à Iona habita eſſe putauerunt: præterquam quòd implorandi numinis oportunitate redarguitur, quæ in ipſo ſemper difficultatis articulo eſſe debet (intẽpeſtiuè enim poſtquã periculo functus fueris inſtituitur oratio; namque eo tẽpore ſupplicationes potius, ſiue gratiarũ actiones dicere maluerimus, cõmodè decerni ſolent) id etiam ipſa narratione refellitur. Neque enim Ionas poſtquã eiectus ad terrã fuerit, ſed de ventre piſcis, hoc eſt, eas maximas anguſtias, in quibus erat, deprecatus oraui ſſe dicitur. Id verò quod in hác opinionẽ adducere huiuſmodi interpretes potuit; nẽpe omnia ferè orationis huius verba præterito tempore fuiſſe pronuntiata, nihil omnino apud eos ponderis habet: quibus prophetici ſermonis ratio perſpecta eſt, in quo ſermone præſentia & futura præterito tempore, vt certiſſima dicentibus enuntiari ſolent. atque hoc modo ſatisfeciſſe huic dubitationi non incommodè ſapientes quidam interpretes ſibi viſi ſunt, ſed & nos obſeruatis etiã temporum rationibus commodius fortaſſe ſatisfaciemus, illud præfati hæc non ſolùm prophetica oratione dicta, ſed poëtica etiam ſublimitate fuiſſe decantata: vtraq. autem de cauſa, vt à communi ſermone longè remota ſunt, paulò eſſe ad interpretandum difficiliora; accedit carminum & pedum lex, quæ orationem non vagari permittit, ſed compedibus aſtrictam, certis numeris moueri iubet. Eſt autem Lyricum carmen tricolon tetraſtrophon, non multum ab eo genere diſtans, quod à Græcis & Latinis poëtis huius exempli receptum eſt: Iob 6. Horat. lib. 1. Od. 36.

Et thure & fidibus iuuat
Placare, & vituli ſanguine debito
Cuſtodes Numidæ deos.

Niſi quòd quartus verſus breuior eſt, in hunc modum:

Anguſtis nimium mihi rebus Te Dominum carmine ſupplici
Imis de baratris voco, & Audieras vocem.

Iam verò orationis ſententiam explicemus.

Clamaui de tribulatione mea ad Dominum & exaudiuit me, de ventre inferi clamaui, & exaudiſti vocem meam.

HVIVSMODI autem orationis argumentum eſt. Ionas cùm ſeſe nec in mare coniectum periiſſe, nec à piſce deuoratum aut vitam aut ſenſum amiſiſſe viderit, intellexit diuino hæc ſibi beneficio contingere. quamobrem in maximam futuræ tandem ſalutis ſpem ingreſſus mutato iam conſilio Deum ſupplex adorat, & quibus cooperiatur miſeriis, quibuſque ad ſalutem nitatur miſericordiis, exponit; rem autẽ, ipſam omnẽ ſuo, vt geſta eſt, ordine narrat. Atque imprimis magna ſe preſſum neceſſitate, dum turbulenta tempeſtate in naui eſſet abreptus, Deum ſuum inuocaſſe ait, à quo etiã ne in naui aut in mari periret, ſe eſſe ſeruatum, tamen intra vaſtiſſimæ belluæ viſcera concluſum, nouiſque difficultatibus & anguſtiis affectum eandem clementiam imploraſſe, fuiſſeque etiam expertum incolumitate totum triduum habita. namque hanc orationem tertia iam die conditam Vati, & peroratam fuiſſe, res ipſa ratioque docere videtur. [*Clamaui de tribulatione mea,*] cum tempeſtatibus affligerer in mari, [*& exaudiuit me.*] Eſt autem in verbis certa quædam & cum rebus ipſis conueniens ſignificatio; alterum enim verbum, clamare, vociferatione vſum fuiſſe Ionam arguit, quali, qui magna & turbulenta tempeſtate in alto iactantur, vti ſolent, ſicut ſcriptum eſt: Et clamauerunt ad Dominum cùm tribularentur. Huius rei ſignificandæ cauſa verbum *Kara* vſurpauit. At verò quoniam eius vociferationis ratio à Deo habita etiam in naui fuerat, ne tempeſtatis vi, aut aquis periret Vates, clamandi verbo adiunctum eſt, *exaudiſti*, quod Hebraicè reſpondere ſiue rationem habere alicuius petitionis ſignificat; Hebraicè verbum eſt GHANAH. cuius illud exemplum eſt: Cùm inuocarem exaudiſti me Deus iuſtitiæ meæ. & dixiſti: quid reſpondit Dominus. alterum verò verbum, quod clamaui etiam latinè redditur; apud Hebræos eſt *Sauagh*, quod ad eos, qui afflicti atque in anguſtiis poſiti ſunt, aptè refertur. Cùm autem Ionas in ventre inferi eſſet, clamare commodè non potuit, gemitum & fremitum edere potuit obſcuriorem etiam, quàm illi, qui in iuuenco æneo concluſi igne ſuppoſito vituli mugitum gementes & eiulantes imitabantur. Huiuſmodi grauiſſimum quendam atque miſerrimum gemitum ſibi de ventre inferi, hoc eſt, certi viſceribus editum quamuis obſcurum, tamen diuinis auribus, quæ vbiq. adſunt, fuiſſe perceptum ait Propheta. Inferus autem hoc in loco idem quod ſepulchrum apud Latinos eſt, vt illud: Deducetis canos meos cum mœrore ad inferos. neque verò incommodè piſcis venter ſepulchrum à Vate dictum eſt, quod ſepulchralis fornicis non ſpeciẽ ſolùm, ſed vſum ſibi locus ille præbuiſſet: Neque enim alia re ab ijs, qui in ſepulchro conditi ſunt, differebat; niſi quòd cum cæteri mortui eo inferantur, ipſe viuens & ſentiens illatus conditusque eſſet. atque hæc profectò imago cum Chriſti in corde terræ concluſi myſterio reconditiſſimo aptè cohæret; cuius grauiſſima & interpretabilis ad dicendum ratio eſt: Pſal. 106. Pſalm. 4. Genes. 42.

Et proieciſti me in profundum in corde maris, & flumen circundedit me: omnes gurgites tui & fluctus tui ſuper me tranſierunt.

BIS ſibi Dominum inuocatum in hac oratione retulit, ſemel dum tempeſtate iactaretur, iterum autem cùm in piſcis ventre ſubito viuum ſe adhuc eſſe ſentiret. Vtroque autem in loco clamorem vocemque ſuam exauditam diuinitus affirmat. Sed quæ poſt vtramque inuocationem pericula obire experirique iuſſus fuerit, diſtinctè & ordinatè narrat. nam cùm Deum pro tempeſtate ſedanda auertendoque naufragio oraſſet, maximis tamen ſeſe fluctibus & ſæuis turbinibus iactatum, marisque æſtibus abreptum fuiſſe ait: [*In profundum in corde maris.*] *Cor* cuiuſcunque loci abſtruſa penetralia in ſacris libris ſignificat, vt: Conuertentur montes in cor maris; & Chriſtus ſe triduo in corde terræ, hoc eſt, in generis humani totius intimis penetralibus futurum prædixit. [*& flumen circundedit me.*] Turbati maris rapidiſſimum æſtum poëticè *flumen* vocauit, Hebraico verbo vſus NAHAR, quod æſtuare & inundare ſignificat. namque vt Latinè à fluo fluuius, & flumen fluctus deducitur; ſic Hebraicè à NAHAR, quod decurrere & confluere eſt, NAHAR pro torrenti & flumine & pro vndarum æſtu deriuatur. Igitur hæc huius orationis ſignificatio eſt. vel mare ipſum, quo fluuij omnes confluunt, metonymicè fluuius dicitur, vel quod in eo loco vbi tempeſtas excitata eſt, fluuij in mare ingredientis oſtium erat; quo loco vehementius aquæ feruent. [*Omnes gurgites tui & fluctus tui ſuper me tranſierunt.*] Hemiſtichium hoc de Dauidicis Pſalmis tranſlatum omnem ſæuientis maris æſtum deſcribit: namque tempeſtas maris turbinibus, voraginibus & gurgitibus, atque exaltato fluctuum cumulo, harumque turbarum vicißitudinibus fit, ſicut ſcriptum eſt: Aſcendunt vſque ad cælos, & deſcendunt vſque ad abyſſos, & cætera. Vbi verò poſt clamores, poſt inuocatum diuinum auxilium, tantam ſibi procellam allatam ſenſiſſet, ſeſe omnino neglectum à Deo, imò abiectum eſſe ſecum reputaſſe ait, atque in hac opinione ad hoc vſque tempus, cùm ſeſe triduo ferè iam peracto viuum videret, fuiſſe. Nunc verò tandem in eam Pſalm. 36. Pſal. 106.

קרא

ענה

שוע

נהר

Universidad de Deusto
Biblioteca

in eam ſpem eſſe adductum, vt qui tam diu incolumis ſeruatus fuerit, in gratiam reſti-
tutus ſacrum fanum pietatis & voti ſoluendi cauſa ſit aditurus.

Ego dixi, Abiectus ſum à conſpectu oculorum tuorum, veruntamen rurſus vide-
bo templum ſanctum tuum.

TEMPORVM diſtinguenda ratione orationis ſententia rectè explicatur: nam quòd
ſe dixiſſe, hoc eſt, ſecum tacitum reputaſſe ait, ab infenſo & irato numine ſe eſſe negle-
ctum, atque diuina prouidentia & cura deſtitutum, id ad tempeſtatis & periculi bellua
deuorante ſubiti tempora; quòd verò rurſus templum ſanctum ſibi viſendum eſſe dicit,
ad id tempus cùm hæc oratio compoſita illi fuit, eſt referendum. quibus autem ad id
credendum ſignis, quibus argumentis nitatur, ſtatim exponit, ſcilicet non fruſtra eſſe,
quòd tot tantasque euaſerit difficultates, tanta perruperit pericula, quæ exitium mi-
nata certum afferre cuiuis poterant, niſi de cælo, ſeruandus certeque ſaluti deſtina-
tus foret.

Circunderunt me aquæ vſque ad animam, abyſſus vallauit me pelagus operuit
caput meum.

HACTENVS quidem difficultates, quibus in tempeſtate affectus fuerit, comme-
morauerat; nunc verò quibus etiam periculis, & quanta mortis expectatione in ventre
piſcis fuerit implicatus, ſubiũgit. extremum enim periculum eſt cùm in vndis tantùm
quis altè demergitur, quoad os aquæ pertingãt, reſpirandique facultatem penè adimãt,
Pſalm. 64. ſicut ſcriptum eſt: Salua me Domine, quoniam venerunt aquæ vſque ad animam meã.
» Sed illud omniũ difficillimum & penè deſperatiſſimum eſt, vbi non ſolùm os, ſed caput
totum aquæ ſuperauerũt. cuiuſmodi periculo ſeſe functum Ionas ait: etenim in mari-
næ belluæ ventre incluſo, cùm nulla alia ad reſpirandum via pateret, quàm quã piſcis re-
ſpiraret, piſces autem aqua exorbenda & reſpuenda animalis reſpirationis vice fungun-
tur, eundem aut nullum ſibi vitalis actionis vſum eſſe ſenſit; namque aëris reſpirandi &
animæ ducendæ facultatẽ aquarũ immenſa altitudo adimebat. Hac itaque tanta diffi-
cultate ſeſe affectum dicit, vt non ſolùm vndis vſq. ad animam peteretur, ſed vltra etiã
caput inuolueretur. [*Circunderunt*, Hebraicè eſt, *inuoluerũt*, *vſque ad animam*.] NEPHES,
eam animæ vim ſignificat, quæ communis omnibus animantibus eſt, in qua reſpiratio-
nis & totius animalis motus facultas eſt, ſicut ſcriptum eſt: Et factus eſt homo in anima
Geneſ. 2. viuentem. [*Abyſſus vallauit me*.] Incremento calamitas exaggeratur: namque piſcis vbi
Ionam deuorauiſſet, non ſummis aquis innatauit, ſed profunda quæque loca vſque ad
maris etiam pauimentum petiit, ita vt hærentem humi algam capite ipſo euelleret, hoc
eſt quod ait: [*Pelagus operuit caput meum*, Hebraicè, *Alga* vel *calamus* eſt.] Creſcit enim
duplex hæc natura plerunque in marino ſolo; altera quæ calamus dicitur, ſolidior eſt, &
in littoribus plerunque creſcit, cuius immenſa copia Arabico mari nomen Hebraicum
fecit; altera verò quæ debilior multo & vilior eſt, *alga* vocatur, atque in intimo maris ſo-
lo nata natantium piſcium roſtris facilè diſcerpitur, capitibusque inuoluitur, quæ ob
leuitatem nimiam ſupernatans vndis ad littus abijcitur, nulli ferè vſui apta, niſi aut
ruderibus parandis, aut tomentis ad vitrea & fictilia vaſa aſportanda. adeo igitur altè
demerſum ſe fuiſſe Ionas dicit, vt non ſolùm animam aquis occupatam, ſed caput etiam
alga impeditum more piſcium ſenſerit; quidquid enim piſci, in cuius ventre ille erat, ac-
cideret; id ſibi etiam aſcribere potuit, qui profundius etiam, quàm piſcis, agebatur. dif-
ficultatum porrò magnitudine amplificata maiora ſuæ ſpei & fidei argumẽta ſe reperiſſe
ait, & diuini beneficij atque miraculorum incrementa allata docet.

Ad extrema montium deſcendi, terræ vectes concluſerunt me in æternum.

MVLTIS ſe difficultatibus affectum eſſe dicit, quas ſecundum naturam nullo mo-
do perrumpi poſſe exiſtimaret, niſi quòd vbi ſe tantis malis ſupereſſe adhuc conſpexerit,
diuinæ planè erga ſe prouidentiæ beneficium agnoſcens, magna futuræ tandem ſibi à
Deo ſalutis ſpe ductus fuerit. namq. à terra, quam mare ingreſſus fugerat, ita ſe pulſum
viderat, vt recipiendum nunquam exiſtimaret, ſed repagulis & vectibus abiectis peni-
nitus excluſum in vndis periturum. Hæc verò omnia poëtica ſermonis ſublimitate di-
cta ſunt, & rerum etiam veritate nituntur. Mare noſtrum plerunque montibus à terra
arcetur

arcetur, quales in maritima Italiæ ora & in Illyrico, atq. etiam in Palæſtina & in Africa
ſunt, promontoriis multis in pelagus excurrentibus, rurſusque curuatis ſinubus, qui
nonnunquam portus efficiunt. Huiuſmodi montes in imo maris fundo radices habẽt,
easque plerumque præruptas nudis & præcipitibus ſaxis exeſa iam ob continuam allu-
uionem terra, vt appulſos fortè excludat potius, quàm admittat. hoc eſt, quod ad mõti-
ũ extrema ſe delatũ, atque à terra vectibus & machinis oppoſitis prorſus dicit exclu-
ſum, ita vt amplius redeundi in aridam facultas negari videretur. Eas autem montium
præruptas difficultates & præcipitia ſaxa, quibus mare in illis locis arcetur, quibusq. ſe
in æternum excluſum putabat, vectes terræ nominat; nam vt vectibus & ferramentis
vrbium portæ, ne hoſtibus aditus ſit, firmantur (de quibus frequens in ſacro libro
mentio eſt) ſic montibus obiectis mare, ne certis locis terram inundet, impeditur. Ta-
men his omnibus incommodis cùm ſupereſſet Vates, Dei tandem beneficio, cuius in ea
re prouidentiam experiebatur, nixus, ſalutem ſibi promiſit futuram.

Subleuabis de corruptione vitam meam Domine Deus meus.

VITÆ ſuæ in tantis malis retentæ Deum tandem, conſulturum ſperat & cre-
dit. Afflictam quidem nimis ſibi eſſe poſſe vitam, tamen non deſerendam à Deo;
neque ſibi iam illo in diſcrimine dimittendam. Multis, inquit, modis preſſus, tamen, ne
omnino peream, tibi tandem ero ſubleuandus. hoc eſt, ſubleuare de corruptione, ſuble-
uare ne corrumpatur. [*Domine Deus meus*.] iam quid hoc ſignificet, docuimus. Igitur ex
conſeruata ſibi hactenus vita ſalutem ſperat, id autem non naturæ, non propriæ virtuti,
ſed Deo acceptum refert, quem ſibi in anguſtiſſimis rebus inuocatum præſentem agno-
uerit; neque enim in tantis aliam ad ſalutẽ viam ſibi ipſe muniendã ſtatuit, niſi vt Deũ,
cuius omnipotens virtus à cælo ad omnes mundi partes pertinet, inuocaret.

Cùm anguſtiaretur in me anima mea, Domini recordatus ſum.

IN miſerrimis & extremis temporum articulis, atque duriſſimis omnino rebus vbi
iam vita penè labefactata eſt, mente & animo cõſtare, & ad diuini auxilij opem & miſe-
ricordiam confugere, optimum omnium remedium eſt; ſed id tamen, niſi ijs, qui totã
vitam piè inſtituerint, atque aſſidua diuinarum rerum meditatione exercuerint, eſt diff-
icillimum, ferè enim in huiuſmodi articulis hominum mens præſenti & ſubito periculo
perturbata; aliò, quàm operæpretium erat, cogitationẽ intendit, & extremo impetu oc-
cupata aut ſeſe, aut ſuos, aut res ſuas cogitat potius, quàm diuinas, vel ſubita demẽtia af-
fecta, neque locum, neq. ſpatium ad quicquam commodè cogitandum habet. Huius
rei exempla aſſidua ab ijs, qui ſubito animi deliquio afficiuntur, aut qui repente in aquis
demerguntur, petere licet. quicunque enim ex ijs parum piè vixerint, & pietatis ſtudiis
paulò negligentius incubuerint, ſubito malo oppreſſi & perturbati, nullius neque con-
ſilij, neque rectæ rationis compotes ſunt. hoc autem idem ipſi aliquando reſtituti faten-
tur. Aiunt enim ſeſe aut nihil, aut minimum Dei, vix tandem ſui ipſorum in illo diſcri-
mine fuiſſe recordatos, ſed ſubita vi impulſos & penitus fuiſſe abſorptos. Contra verò
qui piè & ſapienter vitam inſtituere, atque omnes & ſecundas & aduerſas ſibi res cum
primatè, tum publicè ad diuini conſilij & auctoritatis, ac virtutis rationem referre con-
ſueuere, ſi quã fortè ſubitam difficultatem incurrerint, eo quò aſſiduo vſu & meditatio-
ne docti promptique fuerant, id eſt, ad diuinum auxilium cogitandum & petendum
opportunè confugiunt. Id enim adhibitum aſſiduè pietati ſtudium à negligentia differt,
quòd alterum certam in omni euentu ad bonum reperiendum exitum viam munit
& tradit; alterum verò conſilij oportunè capiendi, aut commodè quippiam firmum
ac certum apprehendendi facultatem adimit, ſicut ſcriptum eſt: Et erit tanquam » Pſalm. 1.
lignum, quod plantatum eſt ſecus decurſus aquarum, quod fructum ſuum dabit in »
tempore ſuo: & folium eius non defluet, & omnia quæcunque faciet, proſperabun- »
tur. non ſic impij, ſed tanquam puluis, quem proijcit ventus à facie terræ. Quam- »
obrem pietatis rationes, quas in omni re, in omni loco, in ſecundis & aduerſis re-
bus tenere doctus atque aſſuefactus fuerat Ionas, in hoc maximo & turbulentiſſi-
mo diſcrimine non deſeruit, ſed quamuis grauiſſima & periculoſiſſima calamita-
tum vi oppreſſus, omnem ferè ſalutem, imò animum omnem extingui ſibi ſenſiſſet,
Dei

Universidad de Deusto
Biblioteca

Dei tamen inuocandi memoriam nunquam extinctam sensit. [*Sed Domini*, inquit, *recordatus sum.*] *Domini*, maximum illud Dei nomen hoc in loco appellatur, cuius, quæ in sacris libris referuntur, rationes ad misericordiam plerunque spectant. [*Cùm angustiaretur in me anima mea*, Hebraicè est, *cùm cooperiretur in me anima mea.*] Hoc tropo animi defectio, quã
עטף deliquium medici vocãt, & mentis inopia Hebraicè significatur. cuiusmodi affectionẽ ij pati solent, qui diuturno labore tolerato grauissima fame & siti enecãtur, sicut scriptũ est: Errauerunt in solitudine, viã ciuitatis habitaculi nõ inuenerũt, Esurientes & sitiẽtes: anima eorũ in ipsis cooperta est. Latinus sermo vertit in illo loco, defecit. Hispanè simili tropo dicitur, *Cubrir se le el coraçon.* Igitur oportunè à Vate inuocatus Deus sese præsentẽ præbuit, sicut scriptum est: Propè est Dominus omnibus inuocãtibus eum in veritate. Voluntatem timentium se faciet, & deprecationẽ eorum exaudiet, vt saluos faciat eos. Sedem autem, ex qua sese benignum exhibuit, hoc est cælum, indicat, qui locus, vt omnium dignissimus, diuinæ naturæ omnia complenti præcipuè tribuitur. sed cùm de magnitudine, virtute, & beneficẽtia, de auxilio ferendo sermo instituitur, is locus præcipuè notatur, vnde omnem virtutem & efficientiam in hæc inferiora elementa experimur.

Psalm. 106.

Vt veniat ad te oratio mea, ad templum sanctum tuum.

Vt, non causam, sed affirmationem hoc in loco habet, Hebraicè enim sic, *Et veniet ad te, &c.* Templum autem sanctum Dei, cælum dicitur, sicut scriptum est: Dominus in templo sancto suo: Dominus in cælo sedes eius: Dominus in cælo parauit sedem suam. &: Peruenit oratio in habitaculum sanctum cæli.

Psalm. 11. Psalm. 103. 2. Paral. 30.

Qui custodiunt vanitates frustra, misericordiam suam delinquent.

POENITENTIS & consilium mutantis oratio & votum hoc est, id enim maximis illis periculis effectum fuit, vt à Iona mutata mente deserto iam officio & diuinæ dignitati & laudi cumulatius etiam consuleretur. hunc misericordiæ sibi à Deo tribuendæ euentum fore affirmat, seque eo erga officium suum animo, eo erga diuinam gloriã studio inncedendum pollicetur, vt plus ex fuga & temerario consilio, quod sibi antea inuũ fuerat diuinis rebus additum, quàm detractum esse existimetur. namque legationi magna sedulitate, summa fide & diligentia sibi obeundæ, tantũ ex ijs, in quas delapsus est, difficultatibus auctoritatis afferendum esse ait; vt facilè ijs, ad quos legatus fuerit, diuinam causam probet. etenim cùm his rem suam atque omne negotium exposuerit, & quantis ob recusatam legationem incommodis & difficultatibus fuerit affectus, narrauerit, vel miraculo ipso & prodigio stupentibus, facilè pœnitentiam & vitæ atq. vitiosæ consuetudinis emendationem persuadebit, & à vana superstitione reuocatis, ad veram pietatem commonstrabit viam. Niniuitas autem vanæ & cõtaminatæ superstitionis obseruatores, quos ipse officio suo ad sanam mentẽ reuocaturus esset, vanitatis custodientes appellat. [*Qui custodiunt funes vanitatis,*] sic Hebraicè. *Vanitatis funes*, idem quod vana religio significat: nam religio omnis certis præceptis & institutis hominum animos alligat (vnde etiam apud Latinos dicta religio est) quæ si impia sunt, si fallas de Deo deque pietate omni opiniones inferant, superstitio à Latinis, à Vate nostro eleganti translatione vanitatis funes dicuntur. Illud igitur votum Vates hoc in loco nuncupat futurum, vt officio diligentia, & sedulitate sua Niniuitæ, qui certa præcepta & instituta hactenus superstitiosè obseruantes, & vitiosè scelerateque viuentes, tanquam diis chari gratique essent, securè agebant, repente mutato consilio sese ex impietate ad sanam mentem & ad bonam frugem recipiant. [*Misericordiam suam derelinquent.*] Hebraicè futurum verbũ est, quod sententiam ipsam commodius explicat. Sed misericordiæ nomen Hebraicũ hoc in loco scriptum, & misericordiam & sacrilegium siue flagitium significat. Ad vtramque autem significationem sententię rationibus accommodandam re ipsa ducimur, sacrilegam quandam pietatem, qua simulachrorum cultores fungerentur, prædicatione sua tanto studio suis deferendam esse, quanto maiori apparatu & auctoritate legatio hæc ageretur. Etenim Niniuitarum mentes ijs, quibus agitatus Ionas fuerat, casibus cognitis, ut prodigio quodam & certissimo diuinæ voluntatis signo, permoueri potuerint magis, quàm si simplex legatio nullo huiusmodi admirãdo signo cõprobata apud eos ageretur, ita vt nihil hactenus legationis rationibus detractum, sed multum etiam auctoritatis & momenti ad persuadendũ additum fuisse videatur. Et profectò res ipsa sic habuit, vt Ionas,

vt Ionas, qui si primum mandatum sine vlla tergiuersatione accepisset, legatum tantum apud Niniuitas ageret, his, quas perpessus est, rebus ad legationẽ additis, expressum auctoritatis & voluntatis diuinæ signum etiam fuerit, sicut scriptum est: Nam sicut Ionas fuit signum Niniuitis, &c. Vtiliorem itaque suam operam deinceps & maioris ad diuinã apud homines gloriam ponderis ac momenti: sesecq. ipsum diuinæ prouidentiæ, iustitiq, & misericordiæ studiosissimum atq. fidelissimum prædicatorem ac testem futurũ pollicetur: non solũ enim officio suo diligenter & fideliter apud eos, ad quos legatur, functurum, sed vbi in patriam ex legatione redierit, sacrificiis faciẽdis, & votorum, quæ in tantis periculis sibi facta sunt, solutione perpetuò gratum memoremq. animum in beneficentissimum Deum præstiturum.

Ego autem in voce laudis immolabo tibi: & quæcunque voui reddam pro salute mea Domino.

EX plurimis & illustrissimis rationibus, quæ de diuinæ Rhetoricę arte nobis obseruata sunt, vna est, quã deprecationem Latini vocant; cuius frequentissimus apud Latinos auctores vsus est. Ea constat peccati confessione primum, & propria miseriæ atq. calamitatis expositione; deinde diuinæ misericordiæ commendatione, & ardentissima implorratione, fideiq. ac spei eius, qui orat, professione: demum maioris ex venia, quã ex pœna vtilitatis & maioris ad diuinam gloriam accessionis promissione. Ex huiusmodi locis argumenta ab ijs petita sunt, quicunque in hoc genere optimè dixerunt. Plurimũ quippe momenti ad impetrandũ oratio habet, si nos, qui antea inutiles aut infesti fuerimus officiosos atq. vtiles in posterũ futuros profiteamur, si ostendamus, plus ex venia & misericordia dignitatis, honoris & gloriæ Deo ipsi, apud quem sermo habetur, accessurũ, plus etiam ad illius de publica hominum salute consilium emolumenti futurum, quã in ipso deprecantis errore aut scelere detrimenti fuerit. Huius generis egregium exemplum ex Psalmo 51. ponemus: Redde mihi lætitiã salutaris tui, & spiritu principali confirma me. Docebo iniquos vias tuas, & impij ad te conuertentur. Libera me de sanguinibus Deus Deus salutis meæ, & exultauit lingua mea iustitiam tuam. Domine labia mea aperies, & os meum annuntiabit laudem tuam. Hanc adeo omnem rationem Ionas elegantissimè in oratione sua est persecutus. sese enim fidelem posthac diuini consilij ministrum in Assyria legatione futurum pollicetur & vouet, atque votum cũ summa Dei laude & beneficentiæ perpetua prædicatione persoluturum, ita vt ex ijs omnibus rebus Deus salutis auctor publicè probetur & prædicetur. neq. sese vlterius suæ gẽtis studio, quo minus imperata exequatur, retinendum esse; quandoquidem sua ex tot tantisq. periculis liberatione didicerit Deum salutarem omnibus esse, qui & sibi salutem & Ninuitis dederit, quiq. genti suæ ab Assyriis perdendæ dare tandẽ etiam possit. cuius propterea consilio parere, & sese omniaq. alia credere, quã deesse in posterum malit. qualẽ vero, quàm felicem huius viri pœnitentia & oratio fidei, spei, & pietatis, & professionis officij plena exitum habuerit, subiuncta narratione docemur. namq. vt ad sanioręm mentem receptum & spe constantem, misericordiamque implorantem atq. officium diligentiam, fidemq. suam pollicentem, Deus conspexit, statim triduo iam peracto, condonatis præteritis criminibus, incolumitate, saluteq. donata ad instaurandam legationem imperio auctoritate atq. omni commoda facultate instruxit.

Psal. 51.

Et dixit Dominus pisci, & euomuit Ionam in aridam.

PRÆSENS diuinum auxilium omnibus in rebus atque locis hæc oratio arguit, & promptam atque expositam omnium naturarum obediẽtiam & fidem, quæ ad Dei nutum & arbitrium totas se fingant & accommodent. [*Dixit Dominus pisci.*] Illius belluæ sensus Dei consilio ad euomendum Ionam excitatus est, quem oportuno terræ loco peritò incolumem exposuit, sicut scriptum est: Laudate Dominum de terra dracones & omnes abyssi: Ignis, grando, nix, glacies, spiritus procellarum, quæ faciunt verbum eius. [*In aridam.*] Ad commodum locum euasisse Ionam enatante vltro bellua ex euomente hoc nomine aridæ significatur. Omnia miraculis ornata & mysteriis grauissimis referta sunt. Hactenus prioris vaticinij argumentum persecuti sumus; nunc verò posterius alterum nobis proponendum nobis est, quod Deo duce deinceps explicabimus.

Psalm. 148.

PO-

Universidad de Deusto
Biblioteca

POSTERIORIS VATICINII

ARGVMENTVM.

DIVINI *consilij de hominum salute constantiam vaticinium hoc continet, & quemadmodum sancti viri vbi semel correpti fuerint, consilium in melius mutent, & quamuis duram pronunciam suscipere non amplius recusent, quantumque diuini verbi nuntius apud eos efficere possit, qui vitæ suæ rationem ad veritatis & virtutis normam, naturæque præscriptionem dirigere velint. Præterea quantum ponderis ac momenti vera hominum pœnitentia ad diuinam iram placandam habeat, & quanta cura ac sapientia Deus misericordiæ suæ rationes, & immensa beneficia non solùm certa stabilitaque, sed vt sibi gratissima, ita omnibus hominibus exploratissima probatissimaq. esse studeat.*

CAPVT TERTIVM.

ET factum est verbum Domini ad Ionam secundò, dicens,

CONIVNCTIO & res ipsas, quo ordine gestæ fuerint, docet. Cùm primum Ionas in terrâ expositus est, datâ sibi & recusatâ antea legatione denuo sumere iussus, summa fide, diligentia & sedulitate obit & agit. qua in re diuini consilij cõstantiâ & Vatis obedientiâ agnoscere licet, quòd imminens Niniuitis ob scelera exitium quam maturimè pœnitentia & vitę emendatione declinari Deus curaret, neque sese huic rei agendæ lonas negligentẽ, aut cunctatorem præberet, sed ab eo loco, in quem expositus est, Niniuitas rectà contenderit, officiumq. suum sedulo fecerit; quanquam ea re eorum, apud quos agebat, incolumitati consuli sciebat, quos tamen ille suæ gentis studio perditos potius, quàm saluos cupiisset. Quod autem, *Secundò*, legimus, id significat legationem, quanquam ijsdem verbis, ijsdem omnino, vt prius rationibus Vati datâ, tamen sine vlla cunctatione fuisse obitam. Quid autẽ legatio contineret, suo tempore explicatur; nimirum certũ & decretum illius vrbis intra quadraginta dies exitium; cuius non tam danda, quàm auertendi causa legaretur: & tamen quo maiores ad pœnitentiam stimuli durissimo nuntio perterritis incolis adderentur, sententiam diuinam pronuntiare potius & affirmare, quàm minari, legatus iubetur.

Surge, & vade in Niniuen ciuitatem magnam, & prædica in ea prædicationem, quam ego loquor ad te.

FIDEI & sedulitatis periculum hæc oratio continet. quòd surgere, hoc est studiosè sine vlla mora rem agere, quòd vnus idemque priuatus homo atque hospes ex inimica etiam gente ad vrbem regiam & maximam grauissimum & horrendum nimis nuntium perferre iubetur, eumque non priuatis aut publicis quibusdam personis, vt regi, aut senatui, aut sapientioribus quibusque nuntiare, sed publicè & tributim in medium populum proclamare, varia in se vulgi iudicia, varios etiam animos experturus, iubetur. [*Prædicationem quam ego loquor ad te.*] Præsens tempus constantem consilij confirmationem habet. idem enim illud, quod antea audierat, audire nunc & referre iubetur. namq. præsens in diuinis sermonibus præteritæ rei cõtinet affirmationẽ, vt: Quod
» præcipio tibi, hoc tantùm facito Domino Deo tuo, &: Ecce præcipio tibi, confortare &
» esto robustus: id ipsum autem antea præceperat. nõ solùm autem diuinam sententiam referre, sed totidem verbis referre, neque quemadmodum æstimationi suæ, & auditorum auribus consulere, atque iucunda & blanda seueris miscere, & artificiosè rem ipsam insinuare possit, prospicere iussus est; sed summa libertate & seueritate apertè rem ipsam, sibi mandatâ, referre: namque hæc ratio etsi minus fortasse populis & principibus gratum sermonem; persæpe tamen magis vtilem & semper Deo magis probatum reddit. neque enim quicquam diuini verbi oratoribus veritate & simplicitate, atque ipsa sacrorum eloquiorum inuiolata sanctitate antiquius & sanctius esse debet, si modò sese fideles ministros præstitisse velint. Sed, heu pudor, iam omnis hæc ratio nostris temporibus, nostris moribus & opinionibus penitus commutata, & à rei ipsius simplicitate & grauitate ad inanem ostentationem, ad vulgi libidinem, ad popularis ſ auræ arbitrium reuocata est.

Et surrexit Ionas, & abiit in Niniuem iuxta verbum Domini.

NEQVE maturam celeritatem, neque fidem sedulitatemque Vati in re gerenda defuisse significat. neque verò illi aut ipsius rei, quam aggrederetur, magnitudine cogitata & existimata; neque etiam visa & cognita, vllum, quo minus strenuè ageret, terrorem fuisse iniectum.

Et Niniue erat ciuitas magna Hebraicè est, *Ciuitas magna Deo.*

EXIMIAM quandam rei cuiuspiam in genere suo excellentiâ nomen Dei adiunctũ arguit ex Hebraici sermonis vsu. nam si qua res Deo opt. & max. ad vsum, vel ad cultum, vel ad laudem tribuenda est, eam optimam & maximâ in suo genere esse oportet, quemadmodum cælum illi vt præcipua sedes tribuitur, quo loco nullus alius in rerum natura dignior esse cognoscitur: cùm tamen omnis & superior & inferior locus immẽsa illius magnitudine non impleatur modò, sed infinito etiam interuallo superetur, sicut scriptum est: Cælum est sedes mea, & terra scabellum pedum meorum. Necesse Isai 65.
» ergo est totum in cælo sedentis corpus vltra cælum ipsum eminere: quantum verò id
» corpus esse oportet, quod in cælo sedens terrâ pedibus occupet! Igitur cùm nulla earum quæ finem habent rerum, Deo fine carẽti aut æquari, aut conuenire aptè possit, tamen in vno quoque genere quæ maximæ & præstantissimæ sunt, illi tribuuntur. cuius magnitudo cùm æquari hac ratione non possit, significari tamen arguique potest. Atque hoc modo dictum est, Iustitia tua sicut montes Dei, & cedri Dei, & flamma Dei. Eodem etiam tropo, si quid latino sermone verbis extollere vehementer velimus, diuinum appellamus: *Et diuina opici rodebant carmina mures.*

Sed Hispanum idioma hunc Hebraicum morem proprius refert possessiuo etiam casu: *Es vna cosa de Dios, vna tierra de Dios.* Quòd verò Niniue iam sæpius ciuitate magna appellata illud denuo commemoretur, [*Et Niniue erat ciuitas magna Deo, &c.*] Id nimirum significat maiorem etiam fama & opinione sua Iona vrbem fuisse inuentam; neque tamen eam prouinciam aliàs homini nouo, solo, & hospiti, atque omni humana ope & auctoritate destituto longè dutissimam & difficillimam fuisse depositam, sed ex diuino imperio atque auctoritate administratam. Hanc adeo in hoc loco sententiæ rationem ipsa orationis consequentia & verborum connexio indicat. [*Et surrexit Ionas & abiit in Niniuem iuxtà verbum Domini, & Niniue erat ciuitas magna itinere trium dierum.*] Omnium, quæ in toto terrarum orbe conditæ fuere, vrbium Niniuem longè maximam fuisse, & Architectorum obseruationibus & antiquorum scriptorum testimoniis didicimus, ex quibus vnum Diodori Siculi petere & referre placuit. Is vbi Nini Assyriorum regis res Diodor li. 3.
» gestas narrat, Ipse, inquit, coactis vndique viribus, & ijs, quæ ad totum opus spectarent,
» paratis, supra Euphratẽ vrbem condidit non æqua laterum dimensione: nam duæ muri
» partes longiores erant reliquis. horum latus quodlibet longitudine est stadiorum cen-
» tum quinquaginta, breuiores verò stadiis nonaginta, qua muri dimẽsione ambitus sta-
» dia complectitur quadringenta octoginta. Et sanè spe sua nequaquam frustratus est: nul-
» la enim postmodum vrbs tanto ambitu, tantaue mœnium magnificentia constructa est.
» altitudo murorum pedum est centum; latitudo, qua tres currus simul perambularent.
» turres mille & quingentæ: quarum altitudo pedum est ducentorum. habitare eam
» cogit maiori ex parte Assyrios, & quidem potentiores ex reliquis nationibus volunta-
» rios assumpsit, à nomine suo vrbem Ninam appellans. agros propinquos habitatoribus diuisit. hæc Diodorus. Redactis igitur in miliaria stadiis sexaginta geometricorum milliariorum summam conficimus. hæ viginti leucas gallicas reddunt, quod iter, si pedibus ingrediaris, tridui communiter est. Neq. verò breuius confici ab eo potest, qui præconium vt Ionas facturus vrbem vicatim ambire statuat. necesse enim est locum ob viarum & compitorum anfractus & difficultates tardiori lustratione peragrari. Ad hanc autem rationem huius loci sententia reuocanda est. [*Ciuitas magna itinere trium dierum.*] Intellexit enim Ionas non vnius tantùm diei, sed tridui iter sibi & laborem atque operâ sumendam esse, vt officio suo deique imperio satisfaceret, à quo illud in mandatis habuerat: [*Vade in Niniuem ciuitatem magnam, & prædica in ea* ciuitate magna, *prædicationem quam ego loquor ad te*; siue, vt Hebraicè est, *proclama*, præconis more, *proclamationem, quam ego loquor ad te.*] intellexerat quippe Vates diuinum consilium omni populo à se patefieri oportere. Neque verò aut laboris, aut vrbis magnitudine, aut populi frequentia,

Universidad de Deusto
Biblioteca

quo minus opus munusque suum sedulò exequeretur, retardatus est, sed forti & deliberato animo

Cœpit Jonas introire ciuitatem itinere diei vnius.

Ex hoc loco vrbem vicatim à diuino præcone ambitam fuisse docemur, quam ille, si recta via obiisset, ea etiã parte qua longior erat, vno die peruadere posset, non amplius, quàm stadiis sex supra decimum & octauum miliare, extensam. Prædicationis verò siue præconij formula huiusmodi fuit:

Hæc dicit Deus: Adhuc quadraginta dies & Niniue subuertetur.

DIVINVM nomen Vati imprimis appellatum fuisse, quòd præconio auctoritas & fides adiungeretur, ex antecedentibus & consequentibus arguitur. dixerat namq. illi Deus, [*Prædicationem quam ego loquor ad te.*] simul enim cum præconio ipso principis & auctoris nomen appellatum esse oportuit. & posthæc etiam subiungitur. Et crediderunt viri Niniuitæ Deo, & cæt. Iam verò præconium ipsum explicemus. [*Adhuc quadraginta dies & Niniue subuertetur*, Hebraicè sic est, *Adhuc quadraginta dies & Niniue versa.*] Sapientem præconij formulam spectare & considerare operæpretium est. Nam breuissima periodo diuinũ erga populi salutem consiliũ, si resipiscere populus velit, aperitur, atque etiam decreta in eundem sententia, nisi sibi prospexerit, denuntiatur, diuinæque misericordiæ & seueritatis etiam rationes certissimæ eadem opera explicantur. Solenne enim Deo iam inde à conditi orbis initio est, cum ijs hominibus, quos scelera & flagitia reos fecêre, pœnitentiæ proposita cõditione prius experiri, quàm seueritatis summo iure agatur. Sic enim & Caini & totius orbis in crimen vocati, & Sodomorum causa tractata est, vt certum ad pœnitentiam tempus sibi consulere volentibus, aut ad suppliciũ obstinatis fuerit constitutum, atque diuina de ea re voluntas certis legationibus & publicis actionibus ijs, quorum causa agebatur, fuerit declarata. namque illa ad Cainum vox, Vbi est Abel frater tuus? hominem reuocantis ad sanam mentem Dei oratio magis, quam seueri iudicis sententia est: & illa per centum viginti annos fabricandæ arcæ Noë sanctissimo & integerrimo viro suscepta cura, quid aliud, nisi perpetuum diuini erga orbis salutem consilij aut seueri iudicij præconiũ fuisse diuus Petrus interpretatur? Quòd etiam Lotus ab Abrahamo discedens in Sodomorum vrbes commigrauerit, quid nisi diuinam tot dierum legationem apud eam gentem actam definire possumus? Eandem omnino sententiæ rationem hoc Ionæ præconium ostendit. neque enim Niniuen sicut Sodomam quadragesimo post die euertendam definitè denuntiauit; sed fore vt post quadraginta dies Niniue versa sit, Hebraico verbo vsus HHAPHACH, quod rerum in alteram faciem mutationem significat. quo verbo vti à Deo iussus est, vt necessariã omnino eius ciuitatis rerum mutationẽ eo tẽpore fore significaret, vel vt ille corruptissimus morũ & consuetudinis Sodomorũ non dissimilis status in meliorẽ faciem pœnitẽtia & consiliorũ studiorumq. mutatione, vel diuini iudicij sententia in æternã ruinam mutandus esset. Id autẽ vel ad vitam in melius mutandam, vel ad certam communis excisionis pœnã subeundam deliberandi illis spatiũ dari; ita vt quadragesimo transacto die eã ciuitatem mutatã esse necesse foret, vt vel alia omnino moribus & studiis & toto ciuitatis statu vel nulla dici posset. Id autẽ dierũ quadraginta spatiũ satis ad vtrãuis rem idoneum diuinæ misericordiæ & iustitiæ decretis fuit iudicatũ, ne aut ij, qui saluti propriæ prospicere vellent, vel nimia tẽporis lõgitudine in securitatẽ & segnitiẽ, vel nimia etiã breuitate in perturbationes exanimationesq. inciderent. Grauissimis autẽ & breuissimis verbis pronuntiata oratio est: [*Adhuc quadraginta dies & Niniue versa.*] Significat enim ciuitatẽ illã, cuius magnitudinis, antiquitatis, & nominis ratio habita diuinitus sit, vt ad eũ potentiæ atq. opum gradũ, qui totius orbis supremus erat, peruenerit, tamẽ sceleribus & flagitiis publicè priuateq. susceptis nimiũ diu contaminatã, atq. diuina patiẽtia hactenus fuisse abusam, vt ferri iam amplius & tolerari tanta illa insolentia, superbia, & cõtumacia non possit. Quamobrẽ cùm satis superq. expectatũ fuerit, an regũ & principũ cõsilij, an cæterorũ hominũ vel publica vel priuata cura illa res ad rationẽ, ad naturę leges, & ad iustitię & honestatis calculos reuocata corrigetur, neq. tamẽ aliquid hactenus melioris specutatum aut cõsilij in illa tota ciuitate extitisset, causam omnẽ diuino iudicio actã damnatãq. iam fuisse, intercedente verò misericordia quadraginta dierũ spatium, vel ad morum vel ad rerum totiusque status mutationem & Sodomæ similem versionem fuisse datum.

Genes.4.

Genes.6.

Pet.

חפך

Interim autem auctoritatis legationi suæ conciliandæ causa, rem omnẽ quemadmodũ illi contigisset, & totius itineris sui rationem à Iona fuisse expositam, argumento nobis illud Iesu Christi veri diuinorũ librorũ interpretis testimonium est. sicut Ionas fuit signum Niniuitis, ita erit filius hominis generationi huic. Signũ autẽ Ionæ ipse idẽ, quod iam fuerit, patefecit. Sicut Ionas fuit in ventre ceti tribus diebus & tribus noctibus, ita erit filius hominis in corde terræ, & cæt. Libet autem de re ipsa, hoc est de Niniuitarum denuntiata à Vate euersione, an fato, an astrorum vi, an diuino consilio parata fuerit, breuibus hoc in loco disserere, id quod ad præsentem rationem cognoscendam, & ad plura huius generis exempla examinanda fortasse non fuerit incommodum. Non solis singulis nationibus & vrbibus modò, sed singulis etiam hominibus sua astra, suaque in cælorum dispositione momenta certa esse, quæ præsint, atque horum astrorum & constitutionum rationibus omnia, quæcunque aut secunda aut aduersa eueniant, gubernari ex Chaldæorum disciplina omnis ferè orbis accepit. Hæc autem ratio, veràne omnino atq. certissima sit, modò nõ examinabitur à nobis; illud verò statuetur, in bene ac sapiẽter gubernata republica, & veræ pietatis præceptis instituta huiusmodi quippiã nõ esse obseruandũ: nam si maximè omnibus aliis gẽtibus & populis singula astra & talia momẽta præfecta fuerint, tamẽ pio atque sanctè instituto populo Dei optimi maximi rerum opificis infinita, certa, ac præsens virtus, pro cultæ vel neglectæ pietatis ratione vel fouendo vel consulendo, vel rursus affligendo adest, sicut scriptum est: Quando diuidebat Altissimus gentes, quando separabat filios Adam, constituit terminos populorum iuxta numerum filiorum Israël. Pars autem Domini populus eius Israël funiculus hæredidatis eius. Quamobrem huiusmodi Chaldaicam disciplinam à pij ac sapientis populi ratione & vitæ totius institutis longè alienam esse oportere sacra imprimis oracula monuerunt. Audite verbum, quod locutus est Dominus super vos domus Israël. Hæc dicit Dominus: Iuxta vias gentium nolite discere, & à signis cæli nolite metuere, quæ timent gentes: Quia leges populorum vanæ sunt, & cæt. Neque verò in pia & veræ religionis præceptis instituta gente solùm, sed in aliis etiam nationibus diuinæ prouidentiæ argumenta maxima obseruata sunt, tametsi non ita frequentibus, neque leuioribus etiam, sed grauissimis & raris causis diuinæ virtutis momenta ad calamitatem afferendam lentiora quidem, sed grauissima tamen experiri licuerit, vt communis diluuij & Sodomorum euersionis temporibus, quæ ob publicum iniuriæ siue HHAMACZ scelus diuinitus allata sunt, sicut scriptũ est: Qui in sanguine comeditis, & oculos vestros leuatis ad immunditias vestras, & sanguinem funditis; nunquid terram hæreditate possidebitis? Cùm tamen ijsdem assidua eiusdem prouidentiæ beneficia, minus tamen agnita & intellecta, quæ auctorem suum satis commodè & apertè testari possent, nisi omnino astrorum efficientiæ & virtuti falsò attribuerentur, nunquam defuerint, sicut scriptum est: Annuntiantes vobis conuerti ab his vanis ad Deum viuum, qui fecit cælum & terram, mare & omnia quæ in eis sunt. Qui in præteritis generationibus dimisit omnes gentes ingredi vias suas. & quidem non sine testimonio semetipsum reliquit, benefaciens de cælo, dans pluuias & tẽpora fructifera, implens cibo & lætitia corda eorum. neque verò si ratione & disciplinæ ipsius institutis res expendatur, astrorum motibus, concursionibus, & efficientiæ poterit asscribi. quanquam enim omnia astra omnesque cælorum constitutiones de vrbis excidio & euersione consentirent; multos tamen priuatorum hominum, siue ciuium, siue hospitum felices horoscopos esse necesse erat, quorum vis vel salutem ipsis, vel communi exitio impedimentũ promittere & præstare potuissent. nam quæ aliis infelix ac fatalis hora est, eadẽ & aliis integra atq. fortunata ducitur, vt quæ parièti feminæ interitum, infanti verò ipsi maturo ac vegeto nascendi facultatem attulerit; ita adeo indocti & à disciplinę suæ rationibus longè aberrantis astronomi sententia illa fuisset, quæ euersionen nõ Niniuitis solùm, sed Niniue vrbi in vniuersum denuntiaret, quæ vox non ciuitatem modò, sed omnes etiã ciues & hospites, omnes deniq. cùm priuatas, tum publicas comprehenderet res, quibus communis ac certa tempestas intra quadragesimum diem exitium allatura impenderet. Quamobrem Niniuitæ ciues factum apud se à Iona hospite præconium de communi excidio, diuinum magis vaticinium, quàm astrologam prædictionẽ interpretati legitimis supplicationibus atque expiationibus purè ac sanctè susceptis depecandum esse decreuerunt. Vanum autem & superuacaneum id consilium videretur

Luc.11.

Deut.32.

Ierem.10.

Ezech.32.

Act.14.

Universidad de Deusto
Biblioteca

calamitatem illam astrorum vi afferri credentibus. quod enim naturæ cursu & cælorũ
syderumque efficientia euenturum est, an aliis modis caueri possit, modò non disputa-
mus; precibus tamen & supplicationibus auerti arceriq. posse, nullus Chaldęus docuisse
commemoratur. Igitur Niniuitæ acerbissimi sibi interitus & vrbi suæ exitij suis sceleri-
bus allati non aliunde nisi à Deo, quem & sententiæ & prædictionis auctorem agnosce-
rent & crederent, medicinam & remedium quęrendũ esse intellexêre. Ex qua re effectũ
est, vt neque salute omnino desperata aut vrbẽ deseruerint, aut animos deiecerint, neq.
ad suam quisq. genesim consulendam confugerint, sed quibus rebus commune id ma-
lum expiari auertiq. potissimum poterat, hoc est vitæ, morum, toriusq. veteris ac malę
consuetudinis & corruptissimorum consiliorũ mutatione eas res sibi procurandas com-
muni consilio & publico decreto statuerint.

Et crediderunt viri Niniuitæ in Domino.

In grauissimis & communibus ac repẽtinis periculis declinandis, & in cõsiliis de pu-
blica salute capiẽdis omnẽ cunctationẽ nimis incommodam esse res ipsa & Niniuitarũ
exemplum docet, multaq. interdum tempora existere, quibus celeritate magis, quàm
regia auctoritate & magno molimine cõsuli conueniat. In hoc autem genere ea maxi-
mè ponenda esse arbitramur, quæ diuini consilij auctoritate nituntur, quibus oportunè
„ ac maturè suscipiendis atq. studiosè exequendis nullam humanæ potẽtiæ obsetuationẽ,
„ aut regiæ dignitatis atque auctoritatis expectationẽ obstare, sed diuinã potius perspectã
voluntatẽ præesse atq. instare oporteat. Niniuitæ quã primũ præcone Iona certum atq.
maturrimum sibi rebusq. suis exitium palã prædicari audierunt, illam prædictionẽ di-
uinam interpretati, procurari & expiari potius, quàm ad regiã maiestatẽ referri oportere
intellexêre. neq. enim facti ipsis vicatim præconij rationem & curam minus ad se, quàm
ad regem spectare putauerant, & cùm causa communis omnium esset, ijs primũ suscipi
debere, ad quos primũ præconis voce fuisset delata. neque verò in communi omnium
periculo & causa vnius tantùm voluntatẽ expectandã esse, quę aut intercessione certissi-
mum. aut mora & cunctatione repentinum & ineuitabile periculum reddere posset. Sa-
tis igitur ad procurandam, gerendamq. rem auctoritatis & momenti in ipsa diuina sen-
tentia esse, quã ea causa populo primum denuntiatam esse intelligebant, quòd eius ma-
ximè expiare referret. Igitur per eorũ virorũ tribunos & minores magistratus, apud quos
prima die proclamatum præconiũ fuerat, res ipsa procurari cœpta est. satis enim in com-
muni causa, quæ cuique vel priuato curæ esse debuerat, horũ virorum auctoritas & im-
perium esse debuit. Hebraicus autẽ sermo primarios viros & populorũ magistratus, quos
Genes.27. certa mũnerũ cuiusq. notatione non appellat, virorũ nomine significat, vt: Et interroga-
„ uerunt illum viri loci illius de vxore sua. Sic etiam apud Romanos virorũ nomine multi
ex magistratibus dicebantur, vt duumuiri, triumuiri, centumuiri. Igitur viri Niniuitæ,
penes quos tribuum cura erat, [*crediderunt in Domino*, Hebraicè est, *in Elohim*,] quod no-
men diuinum propria ad hunc locũ significatione vsurpatum est. namq. ad eam rationẽ
spectat, qua Deus totius orbis iudex, rector, & gubernator est: quo nomine non Israëlitis
solùm, sed aliis etiã gentibus obseruatus cultusq. & mundi rebus omnibus hominumq.
actionibus prouidere, omnisq. fraudis & sceleris vindex esse creditus fuit. quamobrem
Genes.31. „ à Labano Iacobi socero in feriendo fœdere hoc nomẽ est appellatũ: Si afflixeris, inquit,
„ filias meas, & si introduxeris alias vxores super eas, nullus sermonis nostri testis est ablq.
„ Elohim, qui præsens respicit. Quòd si ego tumulum trãsiero pergens ad te, aut tu præ-
Iob 1. „ terieris malũ mihi cogitans, Deus Abraham & Deus Nachor iudicet inter nos. Iob etiã
„ hominis Armenij virtus & pietas hoc nomine cõmendatur, quod Elohim timuerit, & à
„ malo recesserit omnibus diebus vitæ suæ. Ab Ægyptiis etiã qui magna & monstrola nu-
Genes.42. minum superstitione imbuti erant, tamen Deũ mundi opificẽ & humanarũ rerũ iudicẽ
ac vindicem hoc nomine fuisse cultum, illa Iosephi Ægyptiũ sese apud fratres simulãtis
„ oratio arguit. Facite, inquit, quæ dico & viuetis, quia Elohim ego timeo. Sexcentis alis
testimoniis eadem res, nisi satis aperta esse videretur, doceri nobis potuisset, hoc est Dei
nomen Elohim gentibus omnibus fuisse olim communiter obseruatum & cultum,
qua ratione mundi opifex, rector, iudex, atque fraudum scelerumque vindex crede-
retur. Atque hoc nomine, si quid non apud Israëlitas modò, sed apud alias etiam na-
tiones indictum aut edictum esset, sine vlla de religione controuersia, aut de verbi

auctoritate dubitatione, aut exceptione audiebatur. Id nomen verò tetragramma-
ton Israëlitis tantummodo familiarissimum, non nihil repulsæ ab aliis gentibus, an-
tequam signis & prodidiis illustratum esset, ferebat. Sic enim Ægyptio regi eius nomi-
nis nouitas dubitationem iniecit, fidemque legationi minuit: Quis est Dominus vt au-
„ diam vocem eius, & Israël dimittam? nescio Dominum & Israël non dimittam. quip-
„ pe non nationibus aliis eius nominis auctoritas fuit, quæ Abrahami posteritati antiqua
& grauissima augustissimaq. fuerat: Notus enim in Iudæa Dominus, & in Israël magnũ
„ nomen eius, &c. Igitur nomen Elohim gẽtibus omnibus sanctissimum fuisse à Iona hac
in legatione appellatum, ipsa rei & orationis consequentia arguitur. [*Et crediderunt viri*
Niniuitæ in Elohim.] Idẽ porrò nomen omnibus deinceps in locis appellatur. quo autem
signo, quo ostento fides Ionæ legationi & præconio adiuncta fuerit, quæsitũ ab antiquis
est, & commenta potius, quàm certa historia respõsum: sed nobis præter simplicẽ rerũ,
quæ sibi contigissent, narrationẽ, nihil à Vate signi aut ostenti adhibitum fuisse legimus.
Itineris verò sui rationẽ omnem, & legationis à Deo datæ sibique recusatæ, ac tandẽ pe-
culis defuncto sumptæ atque obitæ redditam esse, iam illa veracissimi doctoris nostri
Christi auctoritate abundè satis docti sumus: Sicut Ionas fuit signum Niniuitis, &c. Sed
neque huiusmodi signi causam ipsam eguisse (quod tamen editum magnum momen-
tum, nõ tã ad fidẽ faciendã, quàm ad metum religionemq. audientiũ animis iniciendã
attulit) eõmodè ac breuiter docere operæpretiũ videtur. igitur nõ omnia vaticiniorum
generà miraculis & prodigiis indigẽt, vt fidẽ sibi vatibusq. cõcilient, sed ea tantũ, quorũ
ratio circa præcepti alicuius diuini aut veteris consuetudinis, aut ritus, aut ceremoniarũ
aut alterius cuiuspiã antiquæ, certæ, ac probatæ sanctæq. iudicatæ rei & rationis cõmu-
tationẽ versatur; vt si quis sabbathi celebritatẽ aut omittendã, aut in aliã diẽ transferen-
dã esse doceret, seq. ad eã referendã rem diuinitus legatũ esse prædicaret, eã legationem
signo edito contestatã esse oportteret. ita Moses q; leges viuendiq. instituta populo latu-
rus præscripturusque, quòd libertatem ex antiqua seruitute prædicaturus esset, certam
muneri suo fidẽ miraculorũ auctoritate adiunxit: vt credant, inquit, Deus, quod appa-
„ rerit tibi Deus patrũ suorũ, Deus Abrahã, & Deus Isaac, & Deus Iacob. Sic Christus Ie-
„ sus magni cõsilij nuntius veteris disciplinæ vmbras, quæ ad ritus ceremoniasq. pertine-
rẽt, nouæ legis luce & corpore succedente abolendas esse docuit, cõtestante Deo signis,
portentis & miraculis, & spiritus sancti distributionibus. Vna tamẽ in omni hoc genere
causa & ratio excepta est, ne cuiquã homini, qui impię superstitionis & vanorũ Deorum
colendi rationẽ nouã suscitaret, quãuis maximis & prodigiosissimis miraculis, quamuis
multis & certis signis datis vlla fides haberetur. nam quę in ea re miracula eduntur, non
tam adiungendæ rebus fidei, quàm periculi hominũ fidei & constantiæ faciendi causa à
Deo permitti. Atq. de hac quidẽ re huiusmodi præscripta est lex. Propheta qui arrogãtia Deut. 17.
deprauatus voluerit loqui in nomine meo, quæ ego nõ præcepi illi, vt diceret, aut ex no-
„ mine alienorũ Deorũ, interficietur. Quòd si tacita cogitatione responderis. quomodo
„ possum intelligere verbum, quòd Dominus non est locutus, hoc habebis signũ. quod in
„ nomine Domini propheta ille prædixerit, & nõ euenerit, hoc Dominus nõ est locutus,
„ sed per tumorẽ animi sui propheta cõfinxit, idcirco nõ timebis eũ. Exceptio autẽ illaest:
„ Si surrexit in medio tui prophetes, aut qui somniũ vidisse se dicat, & prædixerit signum Deut. 13.
„ atque portentum, & euenerit, quod locutus est, & dixerit tibi, Eamus & sequamur deos
„ alienos, quos ignoras & seruiamus eis. nõ audies verba prophetæ illius aut somniatoris,
„ quia tẽtat vos Dñs Deus vester, vt palam fiat, vtrũ diligatis eũ an non, in toto corde & in
„ tota anima vestra. Itaque in grauissimis causis & antiquis aut receptis honesto nomine
rebus commutandis signũ ab auctore exigitur, modò nihil vel impium, vel superstitio-
sum aut sonet aut oleat: in honestis verò & æquissimis rebus perorandis nullum exigitur
signum. Satis enim æquitas per se ipsa lucis auctoritatisque habet, cuius prædicandæ at-
que afferendæ non solùm prophetes, sed quicunque sapiens atque probus vir satis ido-
neus minister atque auctor esse potest. sicut in eodẽ, quẽ modò citauimus, loco scrip-
tum est: Dominum deum vestrum sequimini & ipsum timete, & mandata illis custo-
„ dite, & audite vocem eius. Ionæ niniuitarum scelera accusantis & vltionem præ-
„ dicentis honestissima ratio & probabilis re ipsa sine vllo alio signo causa fuerat. certis
enim veritatis rationibus nitebatur, quòd diuinum numen maximis & manifestissimis
illorum sceleribus offensum pœnas debitas propediem exacturum esse denũtiaret, hoc

Universidad de Deusto
Biblioteca

„ enim totum argumentum simul cum præconio à Vate esse tractatum,& res ipsa & ora-
אלהים tio etiam indicat. [*Et crediderunt viri Niniuitæ in Eloim,*] hoc est in Deo iudice & vindice:
namque hoc nomine denuntiata illis fuerat sententia. quoniam verò quicunque opti-
mas de diuina natura sententias secuti sunt,non solùm iudicij atque æquitatis, sed mi-
sericordiæ & bonitatis rationes optimas & maximas illi asseribunt,atque vt maximæ ad
vltionē auctoritatē,ita ad deprecationē maximā etiam facilitatē tribuūt, locumq. præ-
cibus & supplicationibus persæpe relinqui intelligunt. huiusmodi sententiis probe in-
structi Niniuitæ viri,vrbi ciuibusq. suis sapienter cōsuluerunt:nā quibus rebus, rationi-
bus,modis atque actionibus diuinam erga homines misericordiam cōmoueri maximè
posse intellexere, hoc est, prauorum studiorum mutatione & ieiuniis, supplicibusque
precibus & clamoribus,ea omnia ad scelus expiandum,Deumque sibi placandum ac
leniendum studiosissimè diligentissimeque curauere.

Et prædicauerunt ieiunium, & vestiti sunt saccis à maiori vsque ad minorem.

MAGNVM apud diuinā misericordiā momentū,ieiunia,asperiorq. habitus & om-
nia supplicū mentiū argumēta habere, non modò antiqui, sed noui etiā testamenti re-
stimoniis exemplisq. innumerabilibus ostēdere probareq. possemus,nisi perspicua esset
res,& inter omnes,qui sacros libros attentè legunt, constaret. nam cùm Deus natura
misericors & benignus vehementer humanis precibus & votis,si purè & sanctè fiant,vel
ad parcendum supplicibus,vel ad succurrendum miseris,vel ad consulendum piis mo-
Psalm.144. ueri adducique soleat (sicut scriptum est:Prope est Dominus omnibus inuocantibus
„ eum in veritate,voluntatem timentium se faciet,& deprecationem eorum exaudiet,vt
„ saluos faciat eos) iis omnibus rebus eundem duci etiam consequitur, quæ vouentus &
supplicantis mentis studium vel incendunt magis & adiuuant, vel non solùm significa-
cant, sed apertè etiam declarant. cuius generis ieiunia purè sanctéque suscepta sunt:
quorum legitimus vsus tum ad virtutes promouendas non paruo adiumento est, tum
ad cupiditatum licentiam & libidinem refrenandam magnum pondus habet,tum etiā
ad decretam certamque iam iudici castigationem clementiorem reddendam plurimū
valet. de quibus omnibus rebus ac de præstāti ieiuniorum vsu plenius ac commodius
in libro de sacris significationibus disserimus.Igitur Niniuitæ viri preces & publica vo-
ta curaturi ieiunium de more indixere. namque publicè indicta ieiunia vel grauem cul-
1.Reg.25. pam & commune scelus,vel loci aut temporis alicuius religionem, vel violatū numen,
Ierem.14. vel sacrum publicè expiari oportere significabant. quorū exempla in Iudicū & Regum
Ioel.3. libris & in Apostolorum historiis & apud Vates illustria satis sunt. Eius verò ratio non
solum Israēlitis propria,sed aliis etiam gentibus communis fuit. magni enim momenti
sobrietas ad orandum placandumque numen esse putabatur. Sic Ioui certo statoq. die
Horat. lib.2. ieiunia apud Romanos sacrabantur. *Illo Manè die quo tu indicis ieiunia, &c.*
serm. Sat.3. sic publicè suscipienda vota sobriis commodius & sanctius nuncupari credebantur.
Horat.lib.4. od.5.

Longas ò vtinam dux bone ferias
Præstes Hesperiæ,dicimus integro
Sicci manè die,&c.

Sed tamen legitimè instituta ieiunia vt purè sanctéque peragantur, malorum studio-
Isai.57. rum auersatione & melioris vitæ cura coniuncta esse oportet,sicut scriptum est: Nonne
„ hoc est magis ieiuniū,quod elegi? dissolue colligationes impietatis,solue fasciculos de-
„ primentes. ea autem res vt rectè intellecta,sic diligenter curata à Niniuitis est.namque ad
„ paulo pòst hoc dicitur,& vidit Dominus opera eorum,quòd conuersi sunt à via sua ma-
la. Itaque sanctum & Deo gratum, & iis à quibus initur, commodissimū ieiunium est,
quod certā mentiū ad meliorē frugem conuersionē cōsequitur & contestatur. *Prædica-
uerunt.* Publicè indicere hoc in loco prædicare est. [*Et vestiti sunt saccis à maiori vsque ad mi-
norem,* Hebraicè pluraliter est, *A magnis vsque ad paruos.*] Inter ea,quę non solùm Dei,qui
natura misericors,clemens & multæ patientiæ est,sed hominū etiam inimicorū,& in-
manium atque capitalium hostiū misericordiā cōmouere solent,habitus miserorū sup-
plices non exiguū pondus & momentū habent.namq. vt vestiū elegantia & nitidus ac
pretiosus cultus lætitiæ, superbiæ, & fastus significationē habet, & admirationem alis
atque aliis inuidiam mouet,sic neglectus,horridus,& sordidatus habitus humilitatis &
mœstitiæ spectaculum præbet, spectantiumque oculos & animos vehementer ad mise-
ricordiæ

ricordiæ cogitationem impellit. quamobrem in miserrimis & calamitosissimis bello-
rum temporibus,ea pars,quæ vel in deditionem hostium, vel in salutis desparationem
redacta est,ducem,quem sibi pugnando infensum reddiderit, innumerabili multitudi-
ne supplex ac sordida adit. Cuiusmodi multa exempla apud nostros et externos etiam
scriptores passim legentibus occurrūt: in qua re significāda frequēs habituū supplicum
mentio est. Quo autē maior & frequentior sordidatorū multitudo est, eo vehementius
spectatorum animi mouentur & impelluntur, grauius enim & plenius alienæ miseriæ
spectaculum humanarum rerum vicissitudinis admonet,magnitudineque ac mole sua
impensius vrget,atque eo maximè,quòd in tanta multitudine feminæ, pueri puellæ, se-
nesque sint,quorū vel innocentia,vel imbecillitas eiusmodi cōditioni impar & calami-
tati ferendæ inferior esse iudicetur. Ea autem communis omnium & spontanea, tam
eorum qui in culpa sunt,quàm qui culpa & noxa carēt, deditio ducis misericordiam ve-
hementer tentat,mentemque ab omni alia cogitatione ad clemētiam & leuitatem re-
uocat. Saccus autem ex omni vestium materia huic adornādæ rei idoneus maxime est,
quippe non sordes modò,sed horrorem etiam & durum ac miserū vitæ vsum sua asperi-
tate ostentat. Eadem verò homines erga Deū vindicem & scelerum vltorem potentissi-
mum placādum, quæ miseros diuturno & grauissimo bello oppressos ciues erga victo-
ris misericordiam commouendam cogitatio tāgit. vtrique enim humili & supplici de-
ditione & deprecatione veniam sibi petendā esse putāt. Sed quibus cum Deo res est, vt
maxima & bonitate & clementia eius,apud quem agitur,spe inductis,ita de integritate,
seueritate & sapientia infinita, quæ vel internos animorum affectus calleat, solicitis, ne
quid ficte aut simulatè,ne quid impurè aut indecorè, ne quid non studiosissimè agatur,
cura maxima est. Sapienter igitur à Niniuitis cōsultum est,ne cui vel ætati, vel sexui,vel
cōditioni parceretur,quo minus supplex habitus,sordidatio,ieiuniū,& deprecatio indi-
ceretur,vt si quid aliorū vel culpa,vel negligētia,vel indignitas fellisset,aliorū innocētia,
diligentia,pietate,studio,& labori impari imbecillitate suppleretur. [*A maioribus vsq. ad
minores.*] sexū,ætatē,conditionemq. omnē hæc oratio significat. Hæc igitur à viris & po-
pulo,antequā ad regē referretur res, studiosissimè & maturrimè curata sunt, quæ publi-
cæ calamitatis expiandæ causa,curari ab ijs etiam incōsulto rege & potuerunt & debue-
runt. Virorum autem illorum in consilio capiendo celeritatem & diligentiam maximā
admirari operæpretium est, qui cùm eadem in ciuitate essent, tamen prouideri magis
communi & instanti calamitati, quām regiam de ea re voluntatem magno molimine
expectari oportere intellexerunt.sed nō minori cura aut studio,neq. minus cōmodo ne-
gotio à rege ipso consultum, prouisum,attentumq. eidem rei, sed nouis etiā & maxi-
mis decretis, virorum & populi consiliis accessionem factā fuisse diuina historia narrat.

Et peruenit verbum ad regem Niniue.

TOTIVS rei ratio ad regem delata est,quemadmodū vir ille diuino nomine futurū
propediē vrbis exitium denūtiare cœpisset, eoq. præconio populum cōmotum,ieiunia,
supplicesq. preces ex tribunorum plebis decreto iniisse. quo quidem nuntio vehemēter
commotus rex,atque de publica salute,tum spe,tum etiam metu solicitus,coacto prin-
cipum concilio diligentius etiam & grauius de ea re statuit & decreuit,suoque imprimis
exēplo,quid agi maximè expediret,docuit. [*Peruenit verbū.*] Grauissimi negotij & mag-
ni momēti rei narratio & fama,quæ admirationem audientibus adferat, vno verbi vo-
cabulo in sacris sermonibus significatur,vt: Trāseamus in Berhleē,& videamus hoc ver-
bum,quod factum est,&c. Quanta verò sedulitate & celeritate publicę salutis curā om-
ni cunctatione, omni regiæ maiestatis cogitatione remota suscipere regem oporteat,
hoc exemplo declaratur. Regem enim Niniue notāter appellauit. qui quamuis omni-
um totius orbis regum maximis haberetur & esset,nulla tamen de splendore, magni-
tudine dignitateque sua cogitatione retardatus est, quo minus ipse supplex ad di-
uinam misericordiam confugeret,aliosque suo exemplo ad idem studium incitaret.

*Et surrexit de solio suo, & abiecit vestimentum suum à se, & indutus est sacco, &
sedit in cinere.*

SVRGERE,studium, diligentiam & festinationē significat,vt: Surge,vade in Niniuē.
Magnum barbaris regibus ad maiestatē dignitatēq. conseruandā in vestium splēdore &
cultu

Universidad de Deusto
Biblioteca

cultu & ſtudium ac ſumptum poni conſueuiſſe, omnibus cùm prophanis, tum etiã ſacris libris obſeruare licet, nobiſque etiam de veſtium ratione ſcribentibus annotare Deo aſpirante licebit. adeo enim ea res è regum ac principũ dignitate & magnitudine eſſe ducebatur, vt neque mortuis & vel tumulo condendis, aut pira extructa cremãdis negligenda eſſe putaretur. Sed Niniuitarum rex ſibi populoque ſuo ſapienter proſpiciens, non tam ſplendoris ſui, quàm publicæ ſalutis rationem habendam ſibi eſſe intellexit. neque verò de ea re diſputari oportere, decerétne tantum populum, tantum populi principem & regem, vnius hominis hoſpitis & ex hoſtili gente voce & præconio adeò commoueri & turbari, vt à iucundo & ſplendido vitæ vſu non probè perſpecta & examinata re, ad mœrorem, ſordes, luctum ſqualoremque traduci; ſed cauſæ ipſi, quæ probabilis eſſet, & diuino nomine peroraretur, ſine vlla cunctatione cedendum, & oportuno conſilio rebuſque commodiſſimis procuratis, quàm maturrimè eſſe ſuccurrendum. [*Et indutus eſt ſacco, & ſedit in cinere.*] Purpuram, aurum, & gemmas ſimplici & horrido ſordidoque ſacco, ſolium autem cinere abiectiſſimo & humillima re commutauit, inferioremque humilitatis gradum rex ipſe quàm populus, cõpleſſe narratur. quod verò de regali veſtimenti ornatu expoſuimus, vno Hebraico nomine ſignificatur, ADERETH, à potentia, decore, fortitudineq. ducto. Eiuſmodi autem veſtium genus hoc erat, quod materiæ atque artificij rationibus regiam maieſtatem, potentiam & ſplendorem prætenderet. Saccus autem & cinis humillimus pœnitentium habitus & ſitus eſſe in ſacris „ ſignificationibus oſtendimus. Quia ſi in Tyro & Sidone factæ fuiſſent virtutes, quæ „ factæ ſunt in te, olim in cilicio & cinere pœnitentiam egiſſent. In regio autem munere auctoritatem magis, quàm ſplendorem exigi oportet. Porrò auctoritas vtilibus & honeſtis decernendis & curandis exequendisque rebus magis, quàm pompa, aut cultu conſeruando ſpectatur.

Et clamauit, & dixit in Niniue ex ore regis & principum eius, dicens.

COACTO conſilio quid maximè facto opus eſſet, deliberatum & conſultatum à rege & principibus, & tandem decretum atque curatum eſſe intelligimus: id verò quod decretum fuerit non tam præconio, nedum potentia imperatum, ſed conſultò & ſponte ſuaſum ſuſceptum libentius, vt maiori cum vtilitatis ſpe ageretur, quem ſuaſionis cla-
pvt morem in vulgus omne delatum eſſe, verbum Hebraicum ZAGHAK declarauit, quod popularem clamorem, qualis in incendiis & publicis periculis excitari ſolet ſignificat. id verò vt non incerto, aut inſipienti, aut obſcuro auctore fieret, [*Ex ore regis*, aut vt Hebraicè eſt, *ex ſenſu*, vel *ſententia regis:*] ex ſenſu autem regis & principum, propterea quòd illud concilium communiter expedire intelligentes, & ſibi ipſis faciendum, & populo, vt fieret, ſuadendum eſſe cenſuerunt. Magnam autem principum & nobilium Aſſyriorum copiã in illa ciuitate fuiſſe, & hic locus indicat, & illud ex Diodoro nobis ſuperius allatum teſtimonium apertè docuit. Igitur publica per pœnitẽtiam ſcelerum expiatio, & calamitatis deprecatio ab omni illius ciuitatis ordine procurata eſt, & magno omnium ordinũ, ætatum conditionumq. conſenſu ac ſtudio cõmuniter ſuſcepta. qualis verò regia & principium de hac re ſententia clamoribus declarata fuerit, ſtatim exponitur.

Homines, & iumenta, & boues & pecora non guſtent quicquam, neque paſcantur, & aquam non bibant; & operientur ſaccis homines, & iumẽta, & clament ad Dominum in fortitudine.

COMMVNI nocentum & innocentium miſeriæ & doloris ſenſu & clamore, atque ſupplici miſerabilique ſpectaculo diuinam miſericordiam commodius implorari, & vehementius commoueri poſſe, indicatum eſt, idque vt purè ſanctéq. fieret, omnio ſtudio eſt curatum. Simul etiam eodem conſilio eademque opera Dei clementiam ad parcendum miſeris & ſupplicibus excitatum, & hominum animos auctó & communicato doloris ſenſu, & confuſo atque miſerabili animantium omnium clamore ad ſupplicem deprecationẽ auctũ iri publicè ſperabatur, neq. verò ea opinio regẽ principeſque fefellit, ſed euentus ipſe ex ſententia procedẽs ſtabiliuit. neque quòd hominibus ſupplicantibus animantium, ex quibus vſus homini percipitur, ieiunium accedere curatum ſit, ſi ſuis ſapientiæ rationibus caret: nam præterquam quòd Dei clementia & miſericordia tanto

tanto ac tam miſerabili ſpectaculo, & confuſis hominum clamoribus, iumẽtorum vocibus, pecudum atq. armentorũ balatibus & mugitibus commoueri ad ignoſcendũ poſſe credidère; eiuſdem etiam Dei curã, qua rebus omnibus à ſe conditis cõſultum eſſe vult, erga inſontes & ſceleris expertes animas abijciendã non eſſe, intellexère. Quòd ſi hominum clamoribus & precibus ob ipſorũ ſcelera nõ ſatis oportunus locus eſſet, tamen animantium & brutorum, quæ hominum cauſa genita ſunt, & quibus diuina prouidentia opportunè conſulit, deſiderio eum, cuius beneficentiam omnia expectant, petunt, atque experiuntur, ſatisfacturum eſſe ſperare licuit. Non enim futurum eſſe putauerunt, vt qui terræ plenitudinem ſemper incolumen auctamque eſſe velit, aliarum rerum cultores alias perire pateretur; ſed potius hominibus nocentibus cum innocentibus parceret, quàm vno omnes tam inſontes, quàm ſontes animas ſupplicio inuolueret; maximè autem ſi alterius partis ſupplici, alterius verò æqua deprecatione inuocaretur, ſicut ſcriptum eſt: Homines & iumenta ſaluabis Domine, quemadmodum multiplicaſti miſericordiam tuam. Igitur vt hominum animi vehementius ad pœnitentiam „ doloremque moueantur, ac Dei erga nocentes atque innocentes animas prouidentiã & miſericordia impenſius concitetur, homines ieiunio, cæteras verò manſuetas „ animantes inedia affici, rex principesque ſuadent, & omnia quæ ſplendidè veſtiri ſternique ſolent, vt homines, vt equi, muli, & cætera. quorum ad vecturã aut ad pompã vſus eſt, ſacco ſordidaq. veſte indui; idq. non decenter aut artificioſe, ſed temerè: [*Operiantur*, inquit, *ſaccis homines, & iumenta, & clament ad Dominum in fortitudine.*] Maximis igitur & contentiſſimis clamoribus diuinam miſericordiã tum ab hominibus rationis compotibus, tum etiam à brutis implorari cupiunt; quorum quanquam animę ſenſus & motus plerique, ac vocum ſignificatio & vſus obſcurus hominibus ſit, deſiderium tamẽ clamor & expectatio diuinam ſapientiam atque prouidentiam minimè fugit, ſicut ſcriptum eſt: Omnia à te expectant, vt des illis eſcam in tempore, dante te illis colligẽt, &c. „ Pſalm.103
Verùm enimuero quanquam brutis & ratione ſermoneq. carentibus animantibus deſiderium ipſum & clamor ad diuinam miſericordiam mouendam, ſatis ſit, in hominibus tamen, qui à brutorum natura longè abeſſe poſſent & debent, neque clamor, neque ſermo, neque oratio, neque veſtium ſordidus vſus, neque ieiunium, niſi hæc omnia animorum conſenſione, honeſto ſtudio & morum atque vitæ, correctione & emendatione nitantur, ſatis roboris & virium ad diuinam miſericordiam commouendam habere poſſunt. Conſtat namque homo & animi & corporis naturis; ſed vt princeps in eo pars animus eſt, ſic omnium agendarum rerum rationes, ad animi cogitationes appetitiones & conatus referri oportet: maximè verò in ijs conſiliis, ſtudiis, ac rebus omnibus, quæcunque aduerſus Deum ſuſcipiuntur; qui cùm ſpiritus ſit, eas primum & potiſſimum rationes expendit, quæ ex animorum vi & facultate proficiſcuntur, ſicut ſcriptum eſt: Scrutans corda & renes Deus. Quamobrẽ in ſacrificiis & victimis mactandis atq. incendendis viſcera & exta magis, quàm cætera membra expetuntur: Quòd ſi „ Pſalm.7.
ieiunio, preces, clamores, cæteraque huius generis omnia, quæcunque piè, ſanctéque inſtituta ſunt, purè ac ſanctè non ſuſcipiantur & curentur, ad placandum Deum atque ad veram accipiendam ſalutem inania prorſus inutiliaq. redduntur; quippe cum ijs virtutibus vacua & nuda ſint, quæ Dei à nobis culpa atq. offenſione noſtra alienatam voluntatem reconciliare & inclinare ſolent. eæ autem ſunt, viuens atque firma fides, & viorum fugiens virtutumq. appetens pœnitentia; quibus maxima pietatis ratio continetur. quæcunque verò pietatis formæ obijciuntur, ſi his neruis & artubus deſtituta ſint, ſpeciem quidem offerre poſſunt, re ipſa tamen aut nullæ, aut vanæ & inanes inutilesq. omnino ad ſalutem ſunt, atque ad hypocritarum & hiſtrionum rationem à diuina ſapientia referuntur, ſicut ſcriptum eſt: Me etenim in diem quærunt, & ſcire vias meas „ Iſa.57.
volunt; quaſi gens, quę iuſtitiã fecerit, & iudiciũ Dei ſui non dereliquerit. rogant me iudicia iuſtitiæ, & appropinquare Deo volũt. Quare ieiunauimus & non aſpexiſti? Ecce in „ die ieiunij veſtri inuenietur voluntas veſtra, &c. Huic ergo rationi vt quæ plurimum ad eam, quæ expetebatur, rem momenti ac ponderis habere iudicaretur, omni ſedulitate ſtudio & diligentia cautum conſultumque eſſe Niniuitarum rex voluit & curauit; nempe vt ieiunia, preces, cæterę que ſupplicis ciuitatis formæ ſuis venis, neruis & oſſibus, hoc eſt, veræ pœnitentiæ & pietatis rationibus certiſſimis & ſolidiſſimis continerentur.

Universidad de Deusto
Biblioteca

rentur. Vera autem & legitima pœnitentia vitiorum declinatione ac fuga, & ardenti virtutum amore studioque constat, sicut scriptum est: Declina à malo & fac bonũ, &c. Atque prior quidem pars omni tempore, occasione, & articulo curari præstariq́ue potest & debet; posterior verò suas, quibus commodè curetur, oportunitates habet: alterius tamen altera principium est. namque vitium fugere primum ad virtutis & officij exercitationem, gradum & quasi aditum facit, primamq́. ad sapientiam patefecerit iannam, quisquis stultitia caruerit. Hinc autem est, quod negatiuis diuinæ legis præceptis perpetua cura & obseruatio; affirmatiuis verò cura quidem perpetua, sed certa atque opportuna obseruatio à Theologis ascribitur, sicut scriptũ est: Quod fructum suum dabit in tempore suo. Iam verò hãc rem quemadmodum procurari & geri Niniuitarũ rex præceperit, audiamus:

Horat. Epist. 1.

Et conuertatur vir à via sua mala & ab iniquitate, quæ est in manibus eorum.

OMNIS in vniuersum omnium, quæ ab hominibus suscipiuntur, vitiorum & flagitiorum natura duobus maximè generibus cernitur: vnũ est, quo dedecoris ratio ad vnũquempiam refertur, quatenus de honesta virtutis deflectit via, & priuatis sese solũ vitiis corrumpit & contaminat, vt desidia, luxuria & libidine, quæ aliæ huius generis mulcte sunt formæ. alterum verò est, quo non solum priuatæ vitæ macula inuritur, sed alienis rebus & saluti aut inuidia suscipitur, aut insidiæ tenduntur, aut iniuria deniq. infertur, quæ si priuatè admittantur, quamuis seras aliquando, certissimas tamen & grauissimas auctori suo, nisi alias vera & legitima pœnitentia expiẽtur, pœnas cõparant; si verò publice suscipiãtur, maturrimũ atq. seueriſſimũ communeq́. omnibus qui in culpã sunt, & eorum etiam rebus atque fortunis supplicium atque exitium moliuntur, sicut scriptum est: Et ego disperdam eos cum terra. Prius illud genus via mala, hoc verò posterius HHAMAZZ Hebraicè dicitur, à latino interprete iniquitas sæpe vertitur, quod quoniam non animi tantum cogitatione admittitur, sed studio etiam & opera ad nocendũ suscipitur, in manibus esse dicitur. namque concepta animo in alterum inuidia, aut aliaquæcunque lædendi mediata ac suscepta cogitatio, tametsi sceleris & culpę effugiat notam, tamen quoad perpetrato opere explicata nondum fuerit HHAMAZZ vel iniquitas, siue iniuria non dicitur. manus autem explicandæ & efficiendæ rei significatione, in arcanis sermonibus vsurpatur. namque id membrum vni hominum generi præcipuè à natura tributum humani cordis proprium & commodissimum instrumentum est, vt à medicis sapienter est obseruatum, sicut scriptum est: Omne cor contabescet & omnis manus dissoluetur. Igitur ab vtroque scelerum & vitiorum genere hoc est à priuatis flagitiis & ab iniuria inferẽda populum ciuesque suos acriter reuocare, huiusmodi consilio & oratione Niniuitarum rex studuit. Omnibus autem eam curam iniici voluit, vt suam quisque vitam, suos mores & studia, omnia æstimaret, & si quid correctione dignum in se offenderet, omni diligentia & sedulitate corrigereturr. Hanc verò communem omnibus indictam legem, nomen vir, apud Hebræos in distributionibus vsurpatum significat, idem namque est, [*Et conuertatur vir,*] quod latino sermone, & conuertatur vnusquisque, vt illud: Dic ergo omni plebi vt postulet vir ab amico suo vasa argentea & aurea. Quoniam autem ad publicam calamitatem deprecandam, perfectam absolutáque per pœnitentiam expiationem esse oportebat, eam rem illa potissimum ratione procurari rex voluit, quæ in hoc genere omnium certissima & exactissima esse potest, vt vnicuique homini mores, studia, atque opera sua examinandi & iudicandi negotium daretur: quod nulla nec diligentior, nec certior, neque grauior, quàm propriæ cuiusque conscientiæ censura fit, cuius & testimoniorum fides & iudiciorum integritas est. aliorum enim humanorum iudiciorum omnium, de alterius factis, moribus & studiis ratio & diligentia falli & refelli potest, sui verò vniuscuiusque exploratio & cognitio nõ potest. Quis enim hominũ scit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui in ipso est? Ex quare illud persæpe obseruatum in sacris libris est, vt cum superbam aliquorum hominum insolentiam & fastidium diuina sapiẽtia retundere velit, ad propriam vniuscuiusque conscientiam prouocet, vt: Irascimini & nolite peccare, dicite in cordibus vestris, & in cubilibus vestris cõpungimini, & illud: Hypocrita primum eiice trabem de oculo tuo, &c. Igitur cum ad cõmune periculũ declinandum

Genes.

Galenus de vsu partium.

Isai. 13.

Exod. 11.

1. Cor. 2.

Psalm. 4.

Matth. 7.

nandum integram omnium diligentemque pœnitentiam desideraret rex, neque facilè esset in tanta hominum multitudine, & tam difficillima humanorum cordium cognitione aut exactam cuiusq. mores notandi rationem inuenire, aut certum singulis correctionis & emendationis modũ statuere æqua omnibus salutis conditione proposita, hoc est, pœnitentia vera suã cuiq. causam suscipiendã suisq. ponderibus examinandã & quid cuiq. debeatur, cognoscẽdum atque expediendum decreuit. quanquam enim iciunia, sordidi ac duri habitus, & supplicis deprecationis cura & studium omnibus tam integris, quàm nocẽtibus indiceretur, tamẽ pœnitentiæ & correctionis consiliũ eorũ tantum fuerat, qui sibi aut priuati vitij & flagitij, aut illatæ iniuriæ, aut aliàs culpæ alicuius conscij essent. Igitur hæc illorum verborum, quæ proximè subijciuntur, sententia est.

Quis scit si conuertatur & ignoscat Dominus: & reuertatur à furore iræ suæ, & non peribimus.

INNVMERÆ, grauissimæ, & satis aliàs exploratæ de humanæ pœnitentiæ vsu & fructu, de inexhausto diuinæ misericordię beneficio rationes ex Latina huius loci versione, quã nos interpretãdo sequimur, in disceptationẽ quæstionẽq. vocãtur, quas omnes indicata exẽplaris veritate magno cũ sententiæ cõpendio explicare & cõsolidare, quã persequi, & cũ temporis ac patiẽtię dispendio ad ipsam rei naturã quò tandẽ deueniẽdum erat, accommodare, vti facilius, ita cõsultius multo esse arbitrati sumus. igitur locus hic, qui Latinè ex Græcò versus sic, vt legimus, habet, Hebraicè sic est. *Qui scit, conuertatur*: & cõmate puncto interposito, alia sentẽtia inchoatur: *& placabitur Elohim, & reuertetur à furore iræ suæ & non peribimus.* Pœnitẽtiæ conditionẽ non omnibus, sed iis tantũ, quos certa suorum facinorum, delictorũ & maleficiorũ conscientia stimularet, impositã esse oratio declarauit. *Qui scit, conuertatur*, hoc est, qui sibi conscius culpæ est, ad bonam frugem sese recipiat, atque hoc pacto orbis rectorẽ & gubernatorẽ Deum natura benignum & misericordem placarum iri sibi sperandũ credendumq́. est, à quo quadraginta dierum spatium non fruitur, datum fuisse interpretari oportet; id enim tempus & ad sibi consulendum, & ad diuinam irã placandã satis fuit idoneũ. nemo enim est cui excitatus irę ardor nisi aliàs nouarum offensionũ accessione, aut veterũ contumacia & cõtentione auctus fuerit, intra quadragesimum diem non sedetur, nedũ Deo pœnitentia & offensionũ detestatione atq. supplici nocentium & innocentum deprecatione placato, iræ furorem nõ modò cõpressum, sed omnino depositum iri sperari possit, qui non vt homo est, vt irascatur, aut vt filius hominis, vt in æternum oderit, sed natura benignus, longanimis & misericors, dissimulans peccata hominũ propter pœnitentiã, & præstabilis super malitia. Nunquid in æternum proiiciet Deus? aut non apponet vt complacitior sit adhuc, aut in finem misericordiam suam abscindet à generatione, in generationẽ? aut obliuiscetur misereri Deus, aut continebit in ira sua misericordias suas? Itaq. omnis illa *Ignoscet Deus, & reuertetur à furore iræ suæ, & non peribimus*, non dubitãtis, sed spem facientis regis oratio est, qui diuinæ iræ indicationem & conuertendæ siue euertendæ ciuitatis denuntationẽ, & quadraginta dierum iudicias factas, cæteraq́. omnia, quorsum pertinere atque euadere possent si rectè aut minus rectè prouiderẽtur & curarentur, optimè intellexerat. Sanè hoc loco Chaldaica interpretatio huius explicationis nostræ sententiam dilucidè confirmat; cuius integra verba erit super eũ à facie Domini. Quã verò sapiẽter Ionæ præconiũ rex & Niniuitę viri intellexerint, operę pretiũ cognoscere est. non enim verbũ euertẽdi aut vertendi quadraginta dierũ spatio dato ad exitium vrbis tãtum retulêre, sed illud interpretati sunt tantũmodò futurum esse, vt vel tota ciuitatis facies quadragesimo post die ad meliora studia cõuertera. Illud etiam silentio non præterire visum est, à Niniuitis hoc tempore vanorum Deorum cultum & inueteratum iam apud se superstitionis errorem non fuisse depositorum. siquidem ea res maioribus & antiquioribus stultitiæ stirpibus, & paternarum tradiuinorum & sophisticarum disciplinarum radicibus altissimis defixa, sapientiæ rationibus & miraculorum ac portentorum virtute, & aliis spiritus sancti demonstrationibus euellenda potius ex hominum mentibus erat, quàm publica pœna & cultorum exitio extirpanda. Quanquam enim Idololatriæ nefarius error & omnibus stultitiæ ac turpitudinis notis insigne peccatum sit, non tamen ex eo maleficiorum genere est, quæ com-

Psal. 76.

Heb. 2.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Amos.1. muni pœna & accelerato supplicio vindicari publicè soleant, quemadmodum cõscriptis per nos in Amosum commentarijs explicatum est. Neq. verò ob eam rem Niniuitis periculum fuerat denuntiatum; neque vlla diuini nominis *Adonai*, quod vanorũ numinũ cultu comtaminatur, mentio facta est; sed tantum *Elohim*, hoc est, orbis rectoris & gubernatoris Dei, cuius imperium & dignitas corruptis hominum moribus vltro citroq. illata iniurijs violatur. Quam ob rem illud tantum, cuius causa periculum publicè vrbi & ciuibus crearetur pure ac sanctè per pœnitentiam expiari oportere & expedire ex regij cõsilij decreto proclamatũ est. *Et conuertatur vnusquisque à via sua mala & ab iniquitate, quæ est in manibus suis. Qui scit, conuertatur.* Horum enim flagitiorum culpa non tantum paterno & hereditario errore aut stulta persuasione, vt superstitione & idololatria, sed propria cuiusq. malitia & scelerato consilio prudentibus ac scientibus contracta erat. siquidem nemo homo humani sensus & rationis compos est, qui turpe & honestum in moribus, maximeq. autẽ in cõmunis vitæ societate colenda rectum & prauum, æquum & iniquum non discernat. qua de re illud verissimè dictum ab Apostolo est: Cùm enim gentes quæ legem
Rom.1. non habent, ea, quæ legis sunt, faciunt, huiusmodi legem non habentes ipsi sibi sunt lex, qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium reddente illis conscientia ipsorum, & cogitationibus inter se inuicem accusantibus, aut etiam defendentibus, atq. ob eam rem cõcilij Regij edicto declaratum fuerat. [*A via sua mala, & ab iniquitate, quæ est in manibus suis*, quòd sua singulorum vitia & scelera, vt nota & explorata esse cuiq. poterant, ita singulis expianda committerẽtur. Ea verò res rectè ac sanctè apteque ad diuinam iram placandam procurata fuisse narratur, & quale de ea Dei iudicium & consilium tandem fuerit, ostenditur.

Et vidit Deus opera eorum, quia conuersi sunt à via sua mala, & misertus est Deus super malitia, quam locutus erat, vt faceret eis, & non fecit.

NON de idololatriæ & superstitionis, cuius extinguẽdę ac delẽdę alia ratio futura erat, sed de peuersis ac deprauatissimis moribus, & de publicis atque priuatis iniurijs Niniuitas Ionæ præconio fuisse postulatos, euentus ipse declarauit, quibus ad meliorem frugem & officij studium sese recipientibus benignissimè Deus pepercit, illud autem diligenter obseruandum est, non tantam ieiuniorum & supplicis habitus & clamorũ atq. deprecationum, quantã mutatæ in melius vitæ studij rationẽ, sine qua cætera inania & inutilia ad verã salutem creduntur, à Deo fuisse habitã. Etenim vera atq. vtilis hominibus futura pœnitentia his ponderibus primũ expensa, atq. rationibus his æstimata, cæteris omnibus actionũ generibus, vt ieiunijs, supplici & sordidato habitui, vt clamoribꝰ & deprecationibus ad culpæ atq. delicti veniã maximã cum spe petendã, momentũ & auctoritatẽ afferens,
Isai.1. aliàs si tanta ac tã efficax virtus desit, inanibus ac cassis futuris, sicut scriptũ est: Et cũ extenderitis manus vestras auertã oculos meos à vobis, & cũ multiplicaueritis orationẽ nõ exaudiã: manus enim vestræ sanguine plenę sunt. Lauamini mundi estote, &c. Igitur misericordiæ erga supplices cõsilium inituros Deus veræ ac solidæ pœnitentię rationes impensis expendit, atq. de ea re certo iudicio probata, pro clementiæ suæ dignitate statuit. *Et vidit Deus.* videndi verbo diuinũ iudiciũ significatur, *opera eorũ.* Vt cordis cõtritio & peccati peccati detestatio mentisq. mutatio veræ ac legitimæ pœnitentiæ virtutis anima & spiritus est; sic studiorũ quoq. & actionum mutatã ac emẽdatã rationẽ corpus ipsum esse sacris vtriusq. testamenti librorũ institutis docemur. Neq. enim mentẽ voluntatẽq. mutare satis est, nisi probatis Deo & pijs actionibus, atque omni officio pro temporum & rerum cõmoditate eam vitæ mutationẽ testemur, sicut scriptũ est: Auferte malũ cogitationum vestrarũ ab oculis meis, quiescite peruerse agere, discite benefacere, &c. Ea verò humanorum operũ ratio, natura & dignitas est, vt fidei in Deũ nostræ & veræ pœnitentiæ, & omni deniq. pietati testimonio sint. Et hi omnes testimonio fidei probati & inuẽti sunt, inquit Paulus; mortuã quippe fidem & omnẽ aliam virtutem sine cõmodo operũ actionum atque officiorum fructu inanem esse euangelica & apostolica oratione docemur. Quam ob rem huiusmodi opera & à pœnitentibus præstanda officia dignos pœnitentiæ
Matth.3. fructus, D. Ioannes appellat. Huius itaq. generis testimonij Niniuitarum pœnitentiam Deo solidissimarum rerum ac rationum seuero æstimatori probata est. Is vidit opera eorum, quod conuersi essent à via sua mala. Magnam eius ciuitatis mutationem fuisse, Deo etiam iudice docemur: ab illa enim tantã infamia & nequitia diuini in se iudicij & sententiæ commemorationem illorum animos omni studio, fide & diligentia in

Ibidem.

Hebr.11.

aliam partẽ fuisse traductos. Conuerti, aut reuerti à mala via, veram legitimamque pœnitentiam in sacris libris significat; cuius ratio non mentis mutationẽ modò, sed operũ atq. studiorũ & directũ ad laudem morum actionũq. iter cõtinet: Latinètiã morum via dicitur, in qua plurimos errare ille nõ malus moralis disciplinæ pręceptor animaduertit. [*Et misertus est Deus*, Hebraice est, NIHHAM, quod verbum latinè non satis aptè reddere possumus, quanquã non lõgè aliena significatione vertamus, cõsolatus est. Id autem propriè נחם verbũ adaptari ijs solet, qui grauẽ aliquã animi affectionẽ, vt irã, desideriũ, odium, amorẽ, nouaatq. idonea re accedẽte in contrariũ motũ cõmutant. Sic Isaac Sarę matris desideriũ Rebeccæ cõsuetudine leniuit. Sic Deum hominũ genus, quos libenter creauerat, ob publicè corruptam & sceleratam totius orbis viuendi consuetudinem, fecisse pœnituit. sic Israẽlitarum tribus cæteras excisę ac penè deletæ à se Beniaminitarum tribus vehemẽter misertum est: quibus omnibus atque alijs locis verbum NIHHAM est. Simili his significatione verbum hic accipiendum esse ratio ipsa ostendit, vt accedente Niniuitarũ mutatione, Vatis præconio à se in illos enuntiatã sententiã commutaret. Neque verò dicit, quòd cogitauerat, *vt faceret*, sed quòd *loquutus erat*, vt *faceret*. Vt calamitatẽ & periculum illis, non tam ex diuino studio, quã ex iustitiæ rationibus denuntiatũ imminere, & facilè (si illi sibi prospexissent) diuina clemẽtia propulsari potuisse intelligatur, quòd verò diuinis verbis esset declaratum, prædictum magis vt sibi cauerent, quàm dictum, vt desperarent interpretari oportere. quamobrem loqui verbum potius, quàm dicere vsurpatũ est. *super malitia.* nomen malitia hoc in loco latinæ significationis nõ est, vt fallax nocedi ratio, ac certi cuiusdã vitij nota sit, sed scelerum vltionis siue punitionis rationibus cõmodè explicabitur, quod aliàs in sacris libris latinus interpres malũ vertit, vt: An est malũ in ciuitate, quod nõ faciat Dominus, &: Agam & ego pœnitentiam super malo, quod cogitaui, vt facerẽ eis, huiusmodi malũ pœnæ disertissimè Theologi dicunt, cùm aliud culpæ, aliud pœnæ malum esse docẽt. *& non fecit.* Quadragesimus dies diuinam clementiã illis testatus est, quo nihil mali aut damni (quæ nisi sibi cauissent, certissima erant) senserunt. Quã rem Dei supplicationibus ab illa ciuitate celebratã fuisse facilis coniectura est. Id verò ex hac sententia vtilissimè obseruatur, nõ omnes malorum & pœnarũ à Deo prædictiones & obnuntiationes necessarias omnino & quasi fatales hominibus esse, sed plurimarũ ex his euentũ ex eorum, aduersum quos factæ sint, arbitrio atq. studio accidere, neque tam quid prædictum à se, quã quid ab hominibus actum, gestũ, curatũq. fuerit, Deum in hac re spectare solere, qui cum benignissimus clementissimusq. natura sit, neminem vellet perire, sed oẽs ad pœnitentiã & salutis viã reuerti. Repente, inquit, loquar aduersus gentẽ Pet.
& aduersus regnum, vt eradicem & destruã & disperdã illud. Si pœnitentiam egerit gẽs „
illa a malo suo, quod locutus sum aduersus eam, agam & ego pœnitentiam à malo, quod Ierem.18.
cogitaui, vt facerẽ ei & apud Ezechielẽ idem Deus: Si impius, inquit, egerit pœnitentiã „ Ezech.8.
ab omnibus peccatis suis, quæ operatus est, & custodierit præcepta mea, vita viuet & nõ „
morietur, & omnium iniquitatum eius, quas operatus est, non recordabor, in iustitia sua, „
quam operatus est, viuet. Neq. verò subtilẽ illam de hac re inter signi & beneplaciti, siue „
antecedentiæ & consequentiæ voluntates distinctionẽ persequi, aut cõmodum, aut institutio nostro conueniens esse duximus, quòd simplicius sine huiusmodi acutissimis rationibus res ipsa commodè, ac non minus fortasse vtiliter teneri posse videatur.

CAPVT. IIII.

Et afflictus est Ionas afflictione magna, & iratus est.

OFFICIO ac munere suo iam functus Ionas, rei euentum expectabat, qui vbi cognita populi illius pœnitentia, diuinæ misericordiæ consilium prophetico spiritu intellexit, grauiter accepit, adeo vt præ mœrore doloreq. animi vitã morte cõmutare optauerit: quibus autẽ causis eam tristitiã subierit, facilè ex lectione, atq. ex ipsarum ratione rerum coniicere est. Non enim tantum ille fidei dignitatiq. suæ, quantum saluti suæ metuebat, nemo enim ex vatibus est, qui nisi aliàs rem suam ageret, legationis suæ exitum ijs, apud quos egerat, felicem potius, quàm exitialẽ esse nõ optet. maximè cùm eã diuini consilij sententiã esse intelligat, vt non tam salutis desperandæ, quàm pœnitentiæ ad misericordiã implorandã suscipiendæ in propheticis denũtiationibus ratio habeatur. namq. ita res legitimè procurata, atque euentu felici probata vaticiniorũ fidem potius confirmat,

 quàm

Universidad de Deusto
Biblioteca

quàm derogat. ſatis enim fidei prædicenti vati habere ij exiſtimantur, qui obnuntiationis rationem ſapienter interpretati expiare & deprecari procurant. Neq. verò auctoritatem fidemque vaticinio ſuo ab ijs abrogari Ionas dolere potuit, qui primis legationis ſuæ actionibus, ſine vllo aut petito aut addito miraculo, tantũ publicè & priuatè tribuiſſent, vt omni voluptatis & deliciarum vſu, omnibus omnium cõmoditatibus atq. vtilitatibus, & priuatis rerum ſuarum ſtudijs depoſitis, omni cogitatione, conſilio, cura & diligentia ad ſupplices deprecationes, ad durum vitæ vſum, denique ad nouos & minus fortaſſe iucundos publicè ac priuatè introducendos mores conuerſi ſunt. quam rem & lectio ipſa
„ teſtatur, & Ieſu Chriſti cõfirmat auctoritas: Et crediderunt, inquit, viri Niniuitæ Deo, &
Luc. 11. „ prædicauerunt ieiunium, &c. &: Viri Niniuitæ ſurgent in iudicio cum generatione iſta, &
„ condemnabunt eam, quia pœnitentiã egerũt in prædicatione Ionæ. Quo in loco magnã fidem magnamque auctoritatem vnius hoſpitis & nullis maximis miraculis ornati Ionæ, prædicationi tributam fuiſſe, Chriſtus idem confirmat, cùm ex perſonarum, officiorum & euentuum comparatione Iudæos pertinaciæ reos agit: Et ecce, inquit, pluſquã Ionas hic. Igitur non tantum fidei auctoritatiſque ſuæ, quantum Iſraëliticæ gentis, cuius ille ſtudioſiſſimus erat, cauſam animo & cogitatione tractans doleter & grauiter ſuſcipiebat Ionas, quòd multa illi in mentem venirent, quamobrẽ moleſtia & angore cruciaretur, tum quòd populo ſuperſtitionis & vani cultus fæditate turpificato dignam ſceleribus & corruptiſſimis moribus pœnã ſuſcepturo ob pœnitentiæ & morum correctionẽ, retento etiam ſuperſtitionis errore, impunitatis venia data eſſet, cum ijſdẽ Aſſyrijs miniſtris gẽti ſuæ, hoc eſt Iſraëlitis ob idẽ ſuperſtitionis flagitium grauiſſimũ periculũ creari cognouiſ- ſet, tũ etiã quòd ea res Iſraëlitarũ culpã vehementius coarguebat, & cauſam omnẽ manifeſtius dãnabat. quòd Niniuitæ vna à ſe nondũ plenè abſoluta legatione & obnũtiatione ſuſcepta, tamen cũ ſuorũ cõmodorũ iactura, morũ mutatione & vitæ emendatione, omni deniq. earũ rerũ, quarũ rei agebãtur, renuntiatione atq. deteſtatione, ſupplices cum Deo iudice & accuſatore decidentes veniã & impunitatẽ fuerint aſſecuti, & ſibi ipſis, vrbi, re- ſibuſq. ſuis ſalutẽ acceperint, cũ Iſraëlitæ tot quotidie legationibus, tot diuinis nũtijs, tot tiſq. miraculis, prodigijs & oſtentis, prædictionibuſq. aſſiduis, tot deniq. rebus inuitati, obiurgati, poſtulati, atq. tot dãnationis & pœnarũ minis & terroribus petiti, imò & interdum ipſo pœnarũ & malorũ ſenſu & vſu nõ leuiter tentati, tamẽ neq. ſceleribus abeſſe voluerunt, neq. ab inſano vani & ſuperſtitioſi cultus errore auerti, neq. à propoſito impietatis ſtudio, vel tãtillũ dimoueri, nedũ deterreri ſeſe paſſi ſunt. vnde nõ ſolũ maturo & grauiſſimo ſui rerũq. ſuarum exitio multari, ſed horũ etiam hominum miniſterio & opera perdi & diſſipari cõmeriti ſunt, quorũ exemplũ illorũ pertinaciæ cõparatum iure cõmendari potuerat. Hæc igitur rerum & rationũ acerrima & attentiſſima cogitatio magnum & acerbum Ionæ dolorẽ cõmouit, & præ gentis ſuæ ſtudio vitæ etiam tædiũ iniecit. Sperauerat namq. fortaſſe fore, vt vel Niniuitæ legationẽ ſuam minori fide, vel minus etiam integra pœnitentia exciperent, vel retento idolorũ cultu minus digni eſſent, quibus parceretur, ſed cognitum rei totius euentum ad inexhauſtas diuinæ miſericordiæ rationes, quæ plus etiam quàm optamus aut intelligimus, dare ſolet, retulit, hanc enim miſericordiã gentibus in antiquo etiam errore verſatis, morũ tantùm & ciuilis vitæ in melius mutatione ſpectata tribui ſolere, Iſraëlitis verò, quibus maior & illuſtrior diuinarũ rerũ notitia erat, maius ſuppliciũ atq. plura omni ex cauſa verbera eſſe ſubeunda intellexit namq. ſeruus,
„ qui ſcit voluntatem Domini ſui & non facit, vapulabit pluribus. *Afflictus eſt Ionas afflictione magna.* Ingentem animi dolorem & angorem Hebraica oratio exprimit hac ſententia. [*& male habuit Ionas malo magno,*] ita vt non triſtitia quædam leuis, ſed animi morbus & aflãguor ex mæſtitudine indicari poſſet, ſicut ſcriptũ eſt: Spiritus triſtis exſiccat oſſa. *& iratus eſt*, Hebraicè *Iratus eſt ſibi.* hoc eſt dolore & impatientia affectus vitæ ſuæ odium & tædium concepit, quòd tantùm gentibus ſuis ex ea re culpæ conflari, & grauioris ſupplicij comparari intellexiſſet. vſque adeo autem grauiter & moleſtè eam rem tulit, vt vitæ ſuæ finem breuiſſimum precibus à Deo petierit.

Et orauit ad Dominum & dixit.

Hoc in loco nomen illud ineffabile eſt, quod magnum in Iſraël erat, & familiaribus miſericordiæ beneficijs notiſſimum, *& dixit*, Irati & dolentis hominis, omniaque affectu ſuo definientis orationem obſeruare operæpretium eſt.

Obſecro

Obſecro Domine, nunquid non hoc verbum meum, cùm adhuc eſſem in terra mea? propter hoc præoccupaui vt fugerem in Tharſis.

Gentis & patriæ ſuæ ſtudio incenſus ex ira potius & impetu, quàm ex ratione orationẽ inſtituit, nõ qui diuinæ miſericordiæ erga Aſſyrios Iſraëli hoſtes immanes futuros beneficium laudibus, ſed magis inuidia proſequatur, & ſui illius cõſilij, quod de fuga ceperat, probabilẽ ſibi rationẽ reddere videatur. Vbi nos legimus *cùm eſſem in terra mea*, hebraicè eſt, *ſuper terram meam*, Quæ oratio illum de patria, in qua erat, cogitaſſe indicat, vt: Habba 3.
ſuper hoc lætabitur & exultabit, & immolabit ſagenæ ſuæ, *Propter hoc præoccupaui, vt fugerẽ* „
in Tharſis; quòd huius rei exitum, cuiuſmodi tandem acciderit, pertimuerim, futurum „
enim agnoſcebam, vt in gentis meæ ignominiam & excidium Aſſyrijs parceres, tametſi illos, niſi omne omnino ſcelus omnemq. errorem deponerent, indignos ego eſſe putabã, quibus ignoſceres. ſed tamen tuam naturam & benignitatem cogitanti mihi magna ſuſpicio erat, ſalutis magis horum, quàm exitij cauſa legationem dari, quòd natura ad ignoſcendum, quàm ad vlciſcendum te ſemper promptiorem præſtiteris.

Scio enim quòd tu Deus clemens & miſericors es, patiens & multæ miſerationis, & ignoſcens ſuper malitia.

Ideoque haud iniuria legationem ſalutis potius, quàm vltionis parandæ cauſa dari interpretabar. hic autem locus eius conſilij, quod de Ionæ fuga in ſuperioribus indicauimus, ſatis manifeſta, ſi diligenter cõſideretur, arguméta habet; ſed quòd illic explicata nõ fuerint, in cauſa eſt hebraicæ orationis breuitas, & ſummo iudicio collocandis rebus & narrationis partibus præuiſa oportunitas, quã qui rectè obſeruauerit, magnũ etiam ad explicandã ſacrorũ librorũ ſententiã cõpendiũ fecerit. *Scio enim* Hebraicè eſt in præterito *ſciui ſiue noui.* Cæterorũ verò omniũ, quæ ad diuinæ miſericordiæ rationes referũtur, verborũ ſignificationes nobis iam indicatas ex Ioëlis cõmentarijs petere operæpretium erit.

Et nunc Domine tolle animam meam à me, quia melior mihi eſt mors, quàm vita.

Irati & perturbati hominis ſermo affectibus magis, quàm verbis abundat. nam ſi orationis & ſententiarũ cohærentia ſpectetur, nulla ferè eſt; ſi verò dicentis animi motus cõſideretur, maxima & vehemẽtiſſima dicẽdi vis omnino deprehẽditur. non tam officij deferendi cõſilio, quã populi ſui ſtudio ſponteneũ exilium ſibi olim ſuſceptũ fuiſſe Ionas offenderat, nunc verò diuinum conſilium executo ſuæ gentis ſolicitudinem & curam eo grauiorem acceſſiſſe, quòd certius & maturius exitium, atque adeo maius crimen ſuo miniſterio conflatum illis eſſe intelligit. cuius rei cogitationem & ſenſum multo, quàm antea grauiorem non exilio ſolùm, ſed morte vitare optauerit. *& nunc*: Iam, inquit, ego tibi officio facto & legatione fideliter obita ſatisfeci, ſed tamẽ animo meo tanti mali expectatione perturbato nulla alia re, quàm breui vitæ fine ſatisfacere poſſum. igitur & tu tolle animã meam à me, atq. extremũ vitæ diẽ accelera; quod ego præmij loco ducam. Homini miſerrimo ac tædio vitę affecto matura mors potior, quàm vita iudicatur, vtpote quæ omnium præſentium miſeriarum ſenſum omnemq. dolorem adimere creditur. Is autem affectus communis eorum omnium eſſe ſolet, qui ſuis aut aliorum ærumnis & calamitatibus grauius premuntur, vt mortem potius, quàm vitam optem. Sufficit mihi 1. Reg. 19.
(inquit Helias) tolle animam meam, neque enim melior ſum, quàm patres mei.

Et dixit Dominus.

Nihil à Deo fieri, cuius recta ac valde probanda ratio reddi non poſſit, hæc prõpta reſponſio ſignificat: nam cùm irato & oranti homini ſtatim reſponderit, nihil per ſolam potentiam & vim fieri, ſed quæcunq. ab eo geruntur, omnia ex ſumma ſapientia, ratione & virtute ſemper proficiſci declarauit. Id autẽ intellexiſſe noſtra maximè referre, Pſal. 171.
ſicut ſcriptum eſt: Æquitas teſtimonia tua in æternum, intellectum da mihi & viuam. „
Quid autem reſponderit audiamus:

Putáſne bene iraſceris tu? Hebraicè, *num bene iraſceris tu?*

Significat ex ſuorũ ſtudio magis, ratione profectã irã nimiæ perturbatiõis nota nõ carere, vt ipſe forſan putabat: quòd piorũ hominũ aliquãdo iuſta & pbabilis ira eſſe poſſit: ea autẽ eſt, quã certa ratio cõmendat, qualis Moſem fœderis tabulas olim cõminuentem

 inceſſit.

incessit. Quòd ergo ingenti, quod minus probabili ira percitus Ionas fuerit, quòd vehementi perturbatione affectus minus recte sibi, officio, æstimationiq. ac dignitati suæ consuluerit, notatur. Illud aduerbium *benè* & qualitatem & quantitatem significat, vt vehemẽter nimiũ ac iustè iratus sibi esse videatur necne, rogetur. Nam hæc est huius aduerbij
Psal. 32. significatio, vt: Bene psallite ei in vociferatione, & apud latinos bene numatus, bene doctus
Hora. lib. 1. epist. 3. dicitur. Interrogatio aũt commoda ad redarguendũ figura est, vt: Si offers pollutũ, nonne
Malach. 1. malum? propria ad verbum huius interrogationis versio hispano sermone redditur *haze pesado bien?* Quoniam autem qui vehementer perturbati sunt, rebus magis, quã oratione ad aliam sententiã perduci possunt, huius redargutionis cõfirmationem illustris cuiusdã rei exemplo Deus adornauit. nam quamuis Ionas sola etiam interrogatione redargutus 10 adeo fuerit, vt nihil responderit, tamen vt re ipsa & manifestis etiam rationibus vrgeretur & teneretur, Deus effecit.

Et egressus est Ionas de ciuitate, & sedit contra orientem ciuitatis, & fecit sibimet vmbraculum ibi: & sedebat subter illud in vmbra, donec videret quid accideret ciuitati. 15

IONAS vbi præconio suo commotæ & turbatæ, atque adeò scelus publica & priuata pœnitentia expianti ciuitati veniam dari diuina inspiratione intellexisset, ob eas, quas cõmemorauimus, causas doluit vehementer, sed tamen nõ omnino impunitis ac liberis opinione sua futuris quid tandẽ fieret, expectare atq. obseruare in animo statuit suo, atque ab 20 impiorum & sibi inimicorũ hominum cõsuetudine recedens, futuri periculi spectator, quam socius esse malebat: intellexerat quippe Deum misertum fuisse super malitia, qui locutus fuerat, vt faceret eis, hoc est super plena & absoluta ciuitatis euersione, nõ tamen ex eo cõsequi, omni prorsus pœna & periculo liberos esse voluisse. namq. & in illius ne- 25 farij & famosissimi Israelitarũ, qui vituli simulachrum coluerant, flagitij historia, Mosis deprecatione Deus placatus fuisse, ijsdẽ omnino verbis, simili huic, quæ Vati aperta fuit
Exod. 32. sententia narratur. Placatusq. est Dominus ne faceret malum, quod locutus fuerat ad-
" uersus populũ suum. Et tamen post quadraginta dies, quibus Moses in monte secedens
Ibidem. magno studio & continuis deprecationibus populo castigato à se impetrata venia impu- 30
" nitatem etiam petebat, non tamen plena & absoluta data est, sed percussit Dominus po-
" pulũ pro reatu vituli, quẽ fecerat Aaron, inquit scriptura. Huius rei simile aliquod exemplum renouandũ fore arbitratus Ionas expectare constituit, atq. eo cõsilio ex vrbe in locũ euentui spectando idoneũ secedẽs, vmbraculũ sibi solis arcendi & frangẽdi caloris causã,
Isai. 1. herbis, vel calamis, vel aliqua alia opportunissima re cõstruxit *Vmbraculũ*, Hebraicè *Tugarium*; cuiusmodi à vinitoribus & cucumerũ custodibus ex oportuna materia fieri solent. 35 quòd verò ab ea parte, quæ ortũ spectabat, considẽre voluerit, illã causam subesse arbitramur, nimirum putauisse Vatẽ fore, vt si calamitas diuinitus afferẽda vrbi esset, ab occasu & meridie veniret, quòd ab ea mundi plaga Israelitica regio esset, cuius optimus atque maximus ille communis totius orbis Elohim esset.

Et præparauit Dominus hederam, & ascendit super caput Ionæ, vt esset vmbra super caput eius (laborauerat enim) & lætatus est Ionas super hedera lætitia magna. 40

ILLVSTRI atque mirabili beneficio à se affectum Ionã ad tempus foueri & consilij sui oportunè doceri Deus voluit. Namq. vbi caloris vi vmbraculi stramina exaruerãt æstu nimio laborantẽ hominẽ producto atq. ad vmbræ cõmoditatẽ repente aucto frutice le- 45 uauit, quo ille vehementer delectatus est, tum quòd præcipuam quandam in se Dei curã expertus esset, tum quòd resarciendi sæpius tugurij molestia liberaretur, ac præterea etiã quòd natiua ac viua arbusculæ viriditate, atque admittendæ auræ commoditate cõmodius iuuaretur. itaq. vmbram & salubriorem & cõmodiorem & iucundiorem viriditatis specie, atq. liberiorem temperati aëris vsum percipere potuit. Id verò eo gratũ sibi magis accidit, quòd diuino beneficio & prompto miraculo contigisset. [*Laborauerat enim.* 50 Hebraicè est, *Et ad protegendũ illũ à malo suo.*] Significat illũ nimio calore laborantẽ fermè iam morbo fuisse affectum. Quoniam verò certa mali causa erat remedio etiã certo vitis refrigeratione atque aura, & viriditatis aspectu, atque etiam ipso plantæ halitu & spiritu, 55 delectabatur. namq. arbores, herbæ ac cætera plantarum genera suos quasque spiritus,
Virg. lib. 2. quibus aërem inficiant, aut salutares aut noxios, pro singulorũ natura, remittunt, id quod odor

odor ipse sensibus etiam perceptus arguit. atque ob eam rem Chaldaicè locus hic sic explicatur, [*ad hortificandum ei à malo suo:*] Sed quodnam hoc futicis genus fuerit, quod alij hederam, alij cucurbitã, alij aliter vertũt, veri inueniẽdi studio actos, neq. nos breuitatem aliãs professos inquirere, neq. pium lectorẽ attẽdere pigebit. Nulla gentibus nominũ cer- 5 ta eadem lex fuit, sed quæ pariter à cunctis intelliguntur, alijs atq. aliis vocibus deinceps indicata sunt: neq. est vbi magis variemus, aut vbi tempora, regiones & vitæ nostræ non vna semper & vbique ratio plura, quàm in naturæ rerum, maxime verò plantarum nominibus mutauerit, quæ res ijs, qui cõscriptos de hac ratione in omnibus linguis libros euol- 10 uunt, manifesta est. Quædã tamen in his sunt, quæ præter communẽ figurę & vsus descriptionem antiqui Hebraici nominis vestigia etiã in alijs linguis reliquẽre, vt hæc quæ ad vatis delicias, vtilitatem, atq. demũ perfectam eruditionẽ ex prompto & mirabili Dei beneficio repente nata atq. aucta est. Cuius Hebraicũ & Chaldaicũ nomen est *kikaion*, eiusdẽ ex antiquis naturæ rerũ Hebraicis & Assyrijs scriptoribus huiusmodi descriptio est. *kikaion* Cambi in Ionam. frutex est latis foliis & vmbræ parandæ cõmodissimus. & alio in loco vbi de oleorũ natu- Mishnaioth. 15 ta & eorũ sacris aut prophanis vsibus agitur, nõ licet, inquiũt, in ea re, vti oleo *kiki* & in ex- Gamar. plicationũ libro quid, inquit, est *kik*. doctissimus Laris ait eandẽ esse Ionæ *kikaion*, & in descriptionibus filij Hhanæ legimus, *kikaion* maximus inter frutices est, quẽ pro tabernarum foribus seri solere videmus vmbræ causa, semẽ proferens oleo faciendo oportunum. eandẽ verò plantam Arabicè, *kerugha* dici auctores sunt, Samuel Hhophnites, & Gaones 20 celeberrimi quondã in Hispania scriptores. Eius verò magnã in Bethica copia esse, ex cuius semine oleum ad lucernas, & ad quosdã in medicina vsus oportunũ exprimatur, ijsdẽ Gaonibus est peruulgatum. hactenus ex Hebræis, Chaldæis & Syris quã breuissimè hæc à nobis prolata sunt: nunc verò deinceps Græca & Latina cum his collata rem ipsam, quę- 25 nam apud nos sit, commonstrabunt. Neq. enim alium esse huiusmodi fruticẽ opinamur ab eo qui latinis Ricinus dicitur. Cui nomen à notissimi canibusq. infestissimi insecti figura seminibus expressa inditũ fuisse omnes, qui de ea re scripsere, auctores tradunt. nãq. eam plantam antiquo ijsdemque consonantibus elemẽtis cum Hebraico & Chaldaico constanti nomine Græci *κικι* dixère, ex qua oleũ efficitur, quod Romanis pariterq. Græ- Dioscorid. 30 cis cicinum & ricinum etiam dictum esse Dioscorides, Apuleiusq. docẽt. Atq. Platanus lib. 1. cap. 30. & lib. 4. c. 107 quidem arbor cùm sterilis sit, vmbræ tamen & foliorum pulchritudiniscausa amabilis Apuleius de & expetita omnibus olim, atque in hortis magno etiam sumptu & cultu nutrita fuit. nul- Plantis. Plin. lib. 24. lam verò aliam plantam foliorum figura & magnitudine platano similiorem esse quàm c. 7. & lib. 23. ricinum, & antiqui auctores affirmauerẽ, & nos qui vtrãq. cognouimus, testari possumus. c. 5. At verò vt ex ricino, quæ platani speciem habeat, vmbræ etiam cõmoditas percipi possit, 35 magnitudo efficit, nã oleæ altitudine in Ægypto & Hispania prouenire Plinius ait, Qui- Plin. 15. c. 7. bus ex rebus intelligimus eam plantam, cuius platano proxima species gratissimã vmbrã haberet, natura verò celerrimum incremẽtum, atq. vermiculi dentibus magis peruiã infirmitudinẽ in Ionæ vsum & consilij sui exẽplum fuisse à Deo productã. Arbitramur autem illã diuina virtute vna nocte exortam ad iustã altitudinẽ creuisse, & euigilanti sum- 40 mo mane Vati repente visam, specie & cõmoditate sua eum vehemẽter exhilarasse. atq. hæc res verbis ipsis, quibus narratur, indicata est. *Et præparauit Dominus kikaion*. huiusmodi nãq. verbum in ijs rebus vsurpatur, quæ prõpta & parata celeritate in ipso temporis articulo, cùm maximè oportuna sunt, suppeditantur, vt illud: Et præparauit Dominus pis- Sup. c. 2. cem grandem. &c. hæc ex Hebraica verbi ratione ad creandi & producendi fruticis 45 celeritatem, & illud etiam: *Et lætatus est Ionas lætitia magna super kikaion*. Quam quidem lætitiam repentinus & gratus plantæ conspectus atque vsus attulit. neque verò simplici miraculo ascribendũ est, quòd is frutex vna nocte ad iustũ modũ sic excreuerit, vt esset vmbra super caput illius. Namq. ad crescendi celeritatem foliorum varia inter crescendum mutatio & transformatio accessit, quæ ricino præter alia plantarũ genera contingit, 50 in quo nihil æquè Theophrastus admiratus est: quã rem auctor ille ἀνομοιότητα καὶ μετα- Theophrast. χαράκτον nominat. Cuius de hac re verba latine versã subscribere placuit: Eius, inquit, qui ricinus nominatur, nascentia folia à principio rotunda & circinata sunt, tẽpore deinde angulosa fiunt, quasi dearticulentur. est autem mirè distincta ricino articulatio vltra vitis & ficus similitudinem, & magis etiam quã platano. quæ verò planta Hebræis *kik*, siue *ki-* 55 *kaion*, Arabicis *kerugh*, Græcis *kiki*, Latinis ricinus dicitur, ea est, quam officinæ catapotiam maiorẽ, Hetrusci phasiolum Romanũ, Hispani *higuera del infierno*, Galliob foliorum arti-

Universidad de Deusto
Biblioteca

culationem, *palme de Christ*; Germani verò tum ob ea, quæ à Theophrasto adnotata sunt, tum ob admirabilē plantæ altitudinē, quę in suo genere maxima est, *wonder boome*, hoc est mirabilem arborem vocant: hæc de *kikaion* prolixius fortasse tractata, tamen non ingrata futura speramus. De ipsius verò nominis Græci ad Hebraicum reducendi ratione, pluribus aliàs cùm de hoc genere agendū sit, differemus. Igitur quo beneficio & miraculo diuinitus affectus fotusque fuerit Ionas, iam explicatum est. quo verò exemplo diuinum consilium fuerit edoctus, deinceps explicabitur.

Et parauit Deus vermē in ascensu diluculi in crastinū, & percussit hederā, et exaruit.

VNO tantùm integro die fruticis commoditatē percepisse Ionam ex eo intelligimus, quòd postero, postquā produceretur, die vermis dente corrosus, repente exaruerit. Eum verò vermem ex eo genere fuisse, quòd cùm molle ad tactū sit, dentibus tamen pro naturæ suæ ratione durissimis & acutissimis valet, ita vt arborū etiam truncos perforare possit, Hebraicum nomen THOLAGHATH, docet. Huiusmodi genus rustici nostri Terebellam vocant. paulo verò ante solis exortum paratus à Deo vermis fuit, vt in ipso futuri statim caloris articulo plantæ commoditas grauius etiam Vati desideraretur, [*Percussit hederam & exaruit.*] Imbecillioris naturæ plantas si perceptus à terra humor deficiat, repente arescunt, id quod minori etiam labore à vermibus in eiusmodi genere efficitur, quòd caudice & ramis, arundinis modo, cōcauis est, qualem ricino naturam esse Dioscorides ait. nam & solis & intemperati aëris vis interius atq. exterius subeundo humorem omnem facilius exugit. satis igitur ad eam rem fruticē percussum esse fuit. Neq. verò solùm vmbræ commoditatē desiderare coactus est Ionas, sed vehementiori etiam æstu ad vitæ vsque tędium afflictus est. Nam

Et cùm ortus fuisset sol, præcepit Dominus vento calido & venti: & percussit sol super caput Ionæ, & æstuabat.

VEHEMENTI solis & venti vi & ricinus facilè perijt, & Ionas grauissimè afflictus est, Deo id ad hominis eruditionem prouidente & curante. quæ res & grauissima molestia, & maiori plantæ desiderio cū laborare coēgit. *AEstuabat* enim vehementissimē, & ad portas mortis præ nimio cordis incendio & membrorum debilitate penè delatus

Petiuit animæ suæ vt moretur.

OPTIONEM & cupiditatē hęc oratio significat. Allocutus enim est animā suam Vates more eorū, quos ob grauissimum miseriarū sensum, vitæ suæ pertædet, & quū ob rem tamdiu viuāt, secum dolētes queruntur, cū earū miseriarū finē in morte esse credāt: ideo

Dixit, melius est mihi mori, quàm viuere.

VT, homini grauissimis animi curis & vitæ molestiis affecto, cui breui morte perire, quàm lento malo diu excruciari & suæ gētis cura angi, potius multo ducitur. *Vento calido*, Hebraicè subsolanus ventus propriè notatur, qui in orientalioribus regionibus animatis omnibus rebus vehementer nocet, calidissimus enim & vrentissimus omnium est, quod vel ex Pharaonis somnio obseruatur.

Gen. *Et dixit Dominus ad Ionam. Putásne bene Irasceris tu super hederam?*

MORTEM vita meliorem sibi ac potiorem esse Ionas dixerat. Eam sentētiam Deus argumentis ex rerum natura atque indicato ipsius affectu redarguit. namq. Ionas fructū cuius iucundo cōspectu & commoditate delectabatur, amauerat; amissum autē vehementer & sui causa dolebat, & miseratione quadā prosequebatur, quòd tam pulchra, tam breui tempore nata & aucta arbuscula, tam cito perijsset, digna sibi longiori tempore iudicata, quando rebus omnibus florentibus ac pulchris vita & duratio potius, quàm interitus & mors optanda esse videatur. Hominis igitur oratio primum à Deo redarguitur, ac deinde omnis illa vnde eiusmodi affectiones ortæ fuerant, cogitatio vincitur. Nunquid æquū est, inquit Deus, hominem, cui mors potior, quā vita ducatur, tam grauiter & iniquo animo ricini vnius plantulæ interitum & desiderium ferre? nam si præ vita optanda mors omnino est, pereuntem arbusculam miseratione prosequi, ob eamq. rem irasci minimè oportet: si verò tibi vni interitus expetitur, quorsum attinet plantæ commoditatem amissam tam iniquo ferre, cùm homini vitæ suæ pertæso ad vitam & salutem conseruandam commoda res grata esse non possit. Igitur vel te viuere non (vt dicis) tædet.

Et dixit: Bene irascor ego vsque ad mortem.

SIGNIFICAT se non vitæ cupiditate aut mortis odio, sed miseriæ lōgitudine vehementer esse commotum, neq. iniuria plantæ desiderium tam iniquo animo ferre, quā nō mortem, quam nihilominus expetebat, sed ipsa morte grauiorem molestiæ diuturnitatē se vitare posse sperauerat. Iram itaq. sibi non ex mortis cogitatione esse, sed ex ea afflictione, quā esset vsq. ad mortē perpessurus: cuius molestiæ odio, & maximæ de gente sua curæ & dolōris deponendi causa mortē præoptauerit. Itaq. & plantæ ipsius miserationē & diutius capiendæ miseriæ odio, in eadem expetēdæ mortis sententia permanentē fore satis benē iratum fuisse affirmat, qui statim suis ipsius orationibus sapiētissimē redarguitur à Deo conuincitur, argumento ex contentione deprompto.

Et dixit Dominus, qui nihil vnquam non summo iudicio & maxima æquitate à se factum ostendit. *Tu* homo, cuius imperfectior & negligentior ac minus clemens natura est, *doles super hederam* siue *ricinum.*

VVLGAREM natura sua plantā ex earū genere, quarum iactura leuissima aliàs, ijs etiā hominibus, quorū industria & cultura natæ & auctæ fuerint, leuis esse solet, & tamē *tu doles*, Hebraicè est, HHAZZTHA, *clemens fuisti*, plantæ, cui colendæ nullū laborē impenderas.

Non laborasti, neque fecisti vt crescere.

SPONTE enim sua me auctore & nata & aucta fuerat.

Quæ sub vna nocte nata est, & sub vna nocte perijt:

VT neque diuturno vsu & consuetudine tibi gratior & carior esse potuerit, neque proptera magnæ miserationi esse, quòd citissimē perierit, quando repente etiam extiterit, nō magis quàm ramus aliquis ex arbore excisus, & ante domus limina per noctē affixus sequenti die vsum viriditatis præbet, at proxima nocte nullo sui desiderio relicto arescit. Hactenus altera contentionis pars, hoc est minor, nunc verò altera, maior videlicet subingitur. est autem contentio à personis & rebus facta.

Et ego non parcam Niniue ciuitati magnæ, in qua sunt plusquam centū viginti millia hominum, qui nesciunt, quid sit inter dextrā & sinistram suā, & iumēta multa?

IAM primum illa maxima personarū contentio est, *Et ego*. Non enim Deus vt homo est, neq. vt filius hominis ad iniquitatē & iracundiā magis, quàm ad clementiā & misericordiam proclius, sed miserator & misericors, patiens & multæ misericordiæ, & præstabilis super malitia. Quòd si Ionas ricinū sui causa amauerat, vt filij parentes amare solēt, Deus cōditas à se res parentū ergà liberos amore, qui multo ardentior & certior est, prosequitur. Deinde verò si res rebus cōferantur, iniqua cogitatio est hominis suā in herbæ vilis excitione dementiā probantis, eiusdēq. ob eam rē dolētis, quòd ciuitati illustrissimæ & antiquissimæ omniumq. maximæ Deus pepercerit: cuius vrbis frequentia suæ maiestati & glorię decori sit, sicut scriptū est: Pleni sunt cæli & terra maiestatis gloriæ eius, vt- Isai. 6.
pote quæ Deū sui auctorem cultoremq. testentur, quibus cōsulere potius, quā obesse vt editis à se operibus velit. Quòd si Niniuitæ ob peruersam religionis rationē & inueteratū superstitionis errorē minus digni essent, quibus parceretur, supererat tamē ingens quædā puerorū & infantū multitudo, qui ob ætatis innocentiā & imbecillitatē nullius criminis rei, neq. superstitionis sibi esse cōscij poterant: hos verò cū seruatos omnino oportuerit, parentū opera & cura, vt seruarētur egere, cōsequens fuit, quippe quos ętatis imbecillitas, neq. cōsilij, neq. auxilij sibi cōpotes esse, aut quisnā dextræ aut sinistrę vsus esset, nondum planè cognoscere sinebat. Adde etiā innumerā pecorū, iumentorū, armentorūq. copiam, quibus vt nulla boni & mali cognitio, sic nullū vitæ crimen, nulla superstitionis ratio, quo minus cōsulendū sit, obesse possit. id autē genus sine hominū cura & cultu nō magis, quā infantes seruari potest. Vt igitur nō solū innocentū puerorū, sed vtiliū animantiū genus, omne nō naturæ dignitate modò, sed vsu etiā plantis omnibus præstat, sic ricino parci cupientē hominē velle vt Niniue parceretur, etiam si qui in culpa essent pœnitentiam non egissent, multo magis decuit & oportuit. Quanq̄ verò vanorū deorū cultoribus suæ pœnę vel in præsenti vel in futura vita luendæ sint, tamen excisionis publicæ pœna iniquitatis suæ HHAMAZZ crimini cōstituta his, qui pœnitentia & correctione atq. deprecatione legitimè sibi prouiderint, ferenda non est, quæ tamen pœnitentiā negligentibus vnà cū parvulis & iumentis & gregibus ferenda esset. quandoquidē ea est ratio HHAMAZZ, vt & auctores suos, & auctorum res omnes secum in calamitatē & pœnam trahat, sicut scriptum est: Repleta est terra iniquitate à facie eorum, & ego disperdam eos cum terra. Gen. 6.
hinc adeo diuinæ misericordiæ hominum, ob pœnitentiam, peccata dissimulantis omnibus gentibus illustre exemplum propositum est.

IN IO-

Universidad de Deusto
Biblioteca

IN IONAM PROPHETAM
HYMNVS EX VOTO.

DVLCIVS si quid lyra sacra, si quid
Et potes magnum, & cecinisse gratum,
Excipe argutis socianda vati
Carmina neruis.
Quæ velim cunctis celebrata fastis,
Quà solet flexi peragrator orbis
Sol reuertentes variare puro
Lumine faces.
Non vt æternum decus aut canenti
Gratia accedat, populiq; blandis
Plausibus vatem celebrent, vel auctam
Versibus artem.
Ast vt ardenti studio perennes
Orbis immensus colat vsque magni
Nominis laudes, referatq; auenti
Pectore grates.
Nam licet vultu propior benigno
Is piæ gentis populum suisq;
Legibus doctum fouet, atque donis
Auget apertis.
Nullus est amplo tamen orbe quantum
Circuit cælum locus inquietis
Cursibus, quem non pater ille certo
Numine curet.
Testis est grato paritura nubes
Imbre fœcundis alimenta glebis;
Testis & nunquam reprobis, pijsue,
Deficiens lux.
Ille seu magni spatiosa cæli
Templa, seu terras iubeat iacentes;
Siue piscosi pelagi supinas
Voluier vndas.
Fit, & ad nutum superis tremendum
Cuncta recurrunt, proprium benignè
Singula & cursum, studiumq; ponunt,
Votaq; prima.

Ille

Ille mortales sobolemq; prisci,
Quem luto molli sapiens, Adami,
Finxerat, paulo superis minorem
Curat, amatque.
Hos in horrendas erebi tenebras
Fraude maiorum proprijsq; noxis
Semper addictos reuocare lucis
Tendit ad vsum.
Si quid his prauo studio malisq;
Artibus diri videat pericli
Sponte conceptum, dolet & salutem
Prouidus offert.
Et vocat magnis operis modisq;,
Et manum lapso bonus ac petenti
Porrigit, nunquam auxilio piè vocantibus absens.
Ille & errorum dubijs vagantem,
Casibus quærens miseratus, agnam
Excipit lætus humeris, refertq; ad
Pascua vitæ.
Quantus inuenta pecude ò beatis
Ciuibus plausus, celebrisq; toto
Is dies cælo, ac superûm parenti
Gaudia quanta?
Commodè nam si fuerit rogatus
Lenit vltrices patienter iras
Duraq; ardentum facilis minarum
Verba remittit.
Diceris fortis sapiensq; princeps
Nec tibi his quidq̃ simile aut secundũ:
Sed magis patris titulo ac benigni
Nomine gaudes.
Huius immensi monumenta honoris
Regna cum totis populis, & vrbes,
Multaq; infantum, pecorumq. multa
Secla tulêre.
Ergo iactatum medijs laborum
Fluctibus dudum, tenera & iuuenta
Iam tuo ereptum auxilio procellis
Respice vatem.

Vnda

Universidad de Deusto
Biblioteca

Unda quem nuper rapidè resorbens
Faucibus vulgi dedit auferendum:
Unde nil præter tenebras metumq;
Sentit inertem.
Da pater tuti tenuisse portus
Otia, & mentis placidum quietæ
Tempus; ac votis facilem benignus
Annue sedem.
Siue me excelsum ad scopulum referre:
Qui locus nobis sacer, ac beatæ
Conscius vitæ cupidis latendi
Contigerat iam:
Seu velis longè spatijs remotis
Abdere, vt semper tua sacra præsens
Usq; in extremæ celebrem sacerdos
Stamina telæ.

MICHAEAM PROPHETAM PRÆFATIO DE ECCLESIÆ RERVM TREPIDATIONE.

ECCLESIAM Dei iam inde à primis constituti mundi temporibus nimis sæpe & vehementer diuexatam & afflictam, ac non apertis modò bellis, sed grauissimis persæpe insidijs tentatam concussamque fuisse, omnis ferè sacrorum librorum docet historia. Etenim illa astutissimi serpentis hominum generi primum suscepta inuidia, miserabili illa prima ac cõmuni Adami ruina oppresso, nõ modò nõ extincta, sed etiam vehemẽtius accensa est, quanto dignitatis suæ amplitudo hostilibus insidijs & dolis præter opinionẽ auctior & illustrior tandẽ futura esse credebatur. nã qui scelerato illo perdendi hominis consilio appetitũ sibi mundi huius regnũ occupandum & constabiliendum, ac tyrannidẽ sine vllo vindice aut interturbatore in victos atq. deditos exercendam fore sperauerat, re tandem confecta comperit æternas sibi cum hominum genere inimicitias, perpetuũ negotium, & incertum vel omnino aduersum consiliorum exitũ, atq. regni cum summa ignominia amittendi periculum fuisse procreatum. eius autem auctoritatem & curam Deo optimo, fortissimo, ac sapientissimo receptam cõfirmatamq. fuisse. Supra pectus, inquit, tuũ gradieris omnibus diebus vitæ tuæ, & inimicitias ponam inter te & mulierẽ, & semen tuum & semen illius, & ipsum conteret caput tuũ, & tu insidiaberis calcaneo eius. Hæc verò fatalis sibi diuini oraculi sentẽtia eo maiori solicitudini ac timori fuit, quòd expediendæ atq. efficiẽdæ rei ratio cognosci apprehendiq. minimè poterat. namq. Dei potentiã tametsi planè infinitam, minus tamen sibi metuẽdam hostiũ ille putabat, quòd eam à iustitiæ & æquitatis rationibus nulla in re discessuram intelligeret. Quòd si non vi, sed iure fundato in homines imperio sese remouendum & expoliandum esse suspicaretur, quonam pacto ea res à diuina sapientia & iustitia confici posset, hoc verò dubitabat, hoc laborabat vehementissimè. Neq. verò fieri non omnino posse arbitrabatur, vt omnis sapienter à Deo hominis in terris restituendi & ornandi instituta ratio, sapientia sua, vel potius astu turbaretur, aut saltem impediretur, atque eam illi opinionem primus ille humanæ dignitatis & prosperitatis frangendæ successus aluerat. Quoniam verò ad eam rem, cuius ipse planè rationẽ ignorabat, efficiendam humanæ sobolis opera & ministerio vsurum esse Deum, tum ex oraculo illo, tum ex ipso personarum atque rerum apparatu cognouerat, cogitationem, studium, conatumque omnem suum in hominibus ijs, qui diuinas partes sequerentur turbandis, auertendis atque perdendis consumendum sibi esse duxit: atque id quidem cùm ex altera parte hominum vid licet, quorum ingenium, vires & facultates primo illo periculo expertus perspexerat, non magni sibi negotij fore existimaret, ex altera etiam parte, hoc est Dei, quanquam difficillimum indicaret, tamen vt omnibus neruis tentaret & conaretur, propria audacia & superbia, insolentissimaque diuinorum honorum contentione impellebatur, ac primo illo de homine euertendo consilij euentu alliciebatur. Hinc igitur acerbum illud atque diuturnum contra Dei Ecclesiam bellum susceptum fuit, quod ab innocentis Abelis cæde vehementer incensum, nunquam postea aut extinctum, aut saltem intermissum est. Hinc furibunda illa optimos quosque viros perdendi rabies magis, quàm libido extitit, hinc illa insomnis cura & contumax studium, hinc assidua illa variarum artium & operarum ad sanctam ciuitatem expugnandam & penitus delendam nouis quotidiè consilijs excitata ratio. Quis enim vel animo & cogitatione comprehendere, nedum oratione commemorare valeat, quot & quàm varia ab infestissimo hoste nocendi genera inuenta ad eam rem fuerint? qui visibilium non modò

Gen. 3.

Universidad de Deusto
Biblioteca

militum, hoc est, pessimorum hominum, sed inuisibilium etiam cateruarum, hoc est, suæ factionis spirituum innumerabilibus comparatis & productis copijs, diuinos homines multis vexatos modis vel ad deditionem & turpissimam seruitutem redigere, vel conditionem respuentes omnibus ignominijs appetitos, omni etiam carnificina & crudelitate lacerandos curauit, sicut scriptum est: Alij autem distenti sunt nõ suscipientes redemptionem, vt meliorem inuenirent resurrectionem. alij verò ludibria experti insuper & carceres, lapidati sunt, secti sunt, tentati sunt, in occisione gladij mortui sunt, circuierunt in melotis & in pellibus caprinis egentes, angustiati & afflicti, quibus dignus non erat mundus, in solitudinibus errantes, in montibus, in speluncis & in cauernis terræ. Verùm enimuero cùm his omnibus modis Dei gloriam, & Ecclesiæ vtilitatem atque decus magis conseruari & augeri, quàm rem suam, persæpe comperisset (namque apertis malis & externo bello sanctissimorum hominum vehementius incendi & illustrari, diuinamq. ad protegendum curã ardentius excitari, Ecclesiamq. ipsam virtutis constantia & perseuerantia grauius etiam confirmari cognouerat) maximam sibi ac durissimam huius generis prouinciam exiguo fructu susceptam intelligens, calidius aliquanto & certius minori negotio ac maiori successu inuit consilium. Cognouerat namq. sese frustra aduersus eam gentem neruos intendere omnes, quæ, quo magis affligeretur, eo magis fide, spe ac fortitudine, omnibus deniq. virtutum generibus instructa, firmiori indies Dei præsidio vsura esset, cuius tutelæ & præsidij virtute quamdiu ipse arceretur, non modò totius ciuitatis, sed vnius tantùm ciuis compotem se fieri
Iob.1. posse desperabat. nunquid, aiebat ille, Iob frustra timet Deum? nónne tu vallasti eum, ac domum eius? vniuersamq. substantiam eius per circuitum? Quam quidem ob rem altero illo pacis & tranquillitatis exterius turbandæ non repudiato interim consilio illud alterum æstu, opera atque studio exorsus agitauit, vt eorum ipsorum, qui intra ciuitatem continetentur, corruptis animis & rationibus commutatis ac turbatis, ad certiorem & facilorem illius ruinam vteretur. nulla enim re certius aut commodius, quàm intestinis bellis, dissidijs, dolis ac pestibus Ecclesiæ res labefactari posse iudicauit. cætera namq. omnia quæcunq. à se afferrentur externa mala, populo sancto molestiam quidem exhibere poterant, firmissimum tamen præsidij diuini fundamentum subducere non poterant. Hæc verò vna res cùm ab ipsius perturbatæ reipub. facie decus omne omnẽq. splendorẽ adimere, tum Deũ ipsum abalienare valebat, quod à turpi vitiorũ & scelerum consuetudine & cõsortio diuina longissimè ratio voluntasq. abhorreat, sicut scriptum est: „ Quoniã non Deus volãs inquitatẽ tu es, neq. habitabit iuxta te malignus, neq. permanebũt iniusti ante oculos tuos: odisti omnes, qui operantur iniquitatẽ, perdes omnes, qui „ loquuntur mendacium. Virum sanguinum & dolosum abominabitur Dominus, &c.

Illud itaq. omni studio atq. opera enixè hostis ille persæpe tentauit vt sacrosanctæ imprimis reipub. capitibus, & populi ducibus, regibus nimirum, sacerdotibus, magistris atq. cæteris principibus corruptis, reliqui eodem exẽplo, vel metu, vel inscitia vel negligentia quoq. cedentes corrumperentur. Quæ res nõ raro ex animi sentẽtia successit: sæpius namq. euenit, vt si non omnibus, tamen maxima ac potentissima parte, vel stultitia ob „ obcæcata, vel superstitione contaminata, vel alijs lethalibus contagionibus affecta publicam rem intestina grauius multo, quam externa bellorum vi pessundaret.

Et profectò nisi maxima illa diuina bonitas sui ipsius magis, quã hominũ ratione habita, tantis inferni hostis machinationibus & maximis conatibus oportunè occurrisset, actũ planè de tota generis humani renõ raris neq. leuibus occasionibus fuisset. Verũ propositi imprimis ac maximorũ à se promissorũ nunquã immemor Deus humanæ salutis tandẽ afferendæ & cõmunis hostis sapiẽtissimè euertendi causa, ecclesiã suã tametsi nõnunquam maximo illo munerũ beneficiorũq. suorũ atq. omnis prosperitatis cumulo nõ

fuerit prosequutus, nunquã tamen aut omnino dereliquit aut certa cura & prouidentia sic destituit, vt non aliquã virorum copiã exiguam aliquando fortasse, sed sua tamen tutela non indignam sibi conseruaret, quorum gratia cæteris vel parceret, vel clementius consuleret, atque eorundem etiam opera & exemplo in cæteris ab insania & scelere reuocandis ac soluendis vteretur: atq. hoc modo in perditissimis Israëliticarum rerum Achabo rege tẽporibus, vltra septẽ probatissimorũ virorum millia, qui suas partes habebant Heliæ vati vel vnũ desiderãti relicta & conseruata esse indicauerat. Hoc etiam cõsilio omnibus pessimorũ vel principum vel sacerdotũ turbulentissimis tempestatibus certi quidã sanctissimi ac fortissimi diuina auctoritate viri creati sunt; quibus cæteros admonendi, reprehendẽdi, ac liberius etiam accusandi, omnibusq. modis ad veræ pietatis rationes reuocandi curatio suscepta est. Mittebat enim Dominus Deus patrum suorum ad illos per manum nuntiorum suorum de nocte consurgens, & quotidie commonens, eo quod parceret populo suo & habitaculo suo, &c. ait scriptura. namq. huiusmodi ministrorum opera, studio ac diligentia susceptum sibi humanæ salutis expediendæ, & vi- gloriæ ex hoste reportandæ negotium, quoad tandem omnino per Christum conficeretur, moliri, vrgere, ac sapienter explicare statuerat: horum autem præcipuæ partes fuerunt, populum defectionis imprimis, & admissorum in se scelerũ arguere, & diuinæ iræ detrectaq. in ipsos pœnæ, nisi resipiscentes legitimis pœnitẽtiæ rationibus sibi oportunè consulerent, admonere; demum contumacibus & sani consilij negligentibus supplicium ex diuina sententia publicè vel priuatè subeũdum obnuntiare, sicut scriptum est: Noli subtrahere verbum si forte audiant, & conuertatur vnusquisque à via sua mala, & pœ- „ nitear me mali, quod cogito facere eis propter malitiam studiorum eorum, et dices ad eos. „ Hæc dicit Dominus, Si non audieritis me vt ambuletis in lege mea, quam dedi vobis, „ vt audiatis sermones seruorum meorum prophetarum, quos ego misi ad vos de nocte cõ- „ surgens & dirigens, & nõ audijstis. Dabo vobis, &c. Atq. Ecclesiæ quidẽ res ab Abelis iusti tẽporibus ad Christiani vsq. euãgelij prædicationem, his quibus diximus modis, habebat, vt nunc externis, nunc verò intestinis, interdum etiam vtrisq. malis laborãs, pariis etiam rationibus pro rerum oportunitate curaretur. Huiusmodi igitur causã turbulentis ac perditis Ioathan, Achaz & duris Ezechiæ temporibus Michęæ tradita est, vt contamminatum omni impietatis, vitiorum & superstitionum genere Israëliticum & Iudaicum populum admonendo, accusando & exhortando ad sanitatem quamdiligentissimè reuocaret, qui impositas sibi partes, quas fidelissimè transegerat, breui libello complexus diuino consilio ac maxima cum vtilitatis publicæ spe posteritatis memoriæ mandauit. Eum nobis, quantum ingenij tenuitate promittere ac præstare possimus, breuiter explicaturis Deus humili prece est imprimis optandus.

Gregor. lib. 3 Dialog. c. 27. Origen. in Ezech. homil. 4.

1. Reg. 19.

Psal. 36.

Ierem. 26.

Omnipotens sapiensq. Deus, qui numine dextro
Ipse tuum æterno tempore ducis opus:
Quem non vlla mali vis perturbare, nec æstus,
Nec valet vlla hominum sistere nequitia.
Sed bonus atque potens iustos, populumq. piorum
Ad tua non frustra maxima dona vocas:
Præsidio afflictis rebus, pereuntibus astas
Auxilio, atque graues detegis insidias.
Da pater ô nostros collustrans lumine sensus,
Aethereo arcanis dicere digna tuis.

Universidad de Deusto
Biblioteca

VATICINII PRIMI ARGVMENTVM.

OMNIS libelli huius ratio tribus vaticinijs distinguitur, quorum primi huiusmodi argumentũ est. Omni diligentia, studio atq. fide Israëlitarũ & Iudæorum rebus prospiciens Vates omnia in vtroque populo quæ possunt in perdita nefariaq. gente esse vitia, reprehẽdit & vituperat, docetq. diuini auxilij & maximè illius prouidẽtia, tutela, qua tam diu fuerint vsi, nisi legitima pœnitentia sibi cauerint, fore propediem deserendos. Eam verò desertionem communem regibus & populis summis & infimis futuram, ita tamẽ vt primo omniũ & grauissimo ictu Samaritanũ regnum ad casum detur: deinde verò & Ierosolymitanum, cuius excidium miserabili ipse elegia, quibusdam eiusdem tribus ac patriæ suæ vicinis vrbibus grauioris luctus causa appellatis, deplorat. Oratione verò deinde distincta sua vtrique regno crimina seorsum inferuntur, atque Israëlitis prius impietatis & scelerum consilia ac pertinacissima obijciuntur studia. nec non & dignissima flagitijs prædicuntur supplicia, similem hostium vim experturis, ei, quam ipsi miserrimis & ope carentibus ciuibus suis opprimendis & expoliandis fariè intulerint. ita, vt qui superiores semper hostibus fuissent, impares omnino deinceps turpissimè succumbentes & domibus patria & fortunis omnibus cedere cogantur. Eam verò miseriam licet diuturnam, & perpetuam non tamen (quæ diuina est benignitas) fore omnino æternam, sed collectis afflictissimæ gentis reliquijs esse tandem aliquando expuendam. Reges autem & principes non solum negligentiæ, sed culpæ etiam grauioris nomine eodem cum populo crimine inuoluuntur. Postremò autem sermo, ad Iudaicum populum transfertur, cuius temeritate & culpa nefandum illud, quod tantorum vtriusque partis flagitiorum prima radix fuerit, diſsidium factum fuisse aiunt, atque eiusdem etiam gentis innumera & grauissima deinde scelera, quibus subeundas tandem Sioni exosions & totius publici decoris amissionis pœnas fuerint commeriti, reprehenduntur.

CAPVT I.

VERBVM *Domini quod factum est ad Michæam Morasthitem.*

NON leuem neque exiguæ auctoritatis causam hoc in libro agi personarum & rerum commemoratione indicatur: namq. ineffabile illud Dei nomen initio ipso appellatũ rem grauem & ad pietatis rationes pertinẽtem apud eos tractandam esse ostendit, quibus vera religio sanctissima & cultissima esse potuit & debuit, nimirum apud Israëlitas, quos sacrosancta nominis illius interpretatione instructos maximam quandam
Psal.15. Dei notitiã habere oportuerit, sicut scriptum est: Notus in Iudæa Deus in Israël magnũ nomẽ eius. *Verbum* autem, præter ea, quæ aliâs vel tractata vel indicata à nobis sunt, cau-
Exod.17. sam etiam significat, qualis in iudicio aut in senatu agi solet. cuius exemplũ illud est: Venit ad me populus quærens sententiam Dei, cumq. acciderit eis verbum aliquod, veniũt
" ad me vt iudicem inter eos, & illud: Munera excæcant oculos sapientum, & subuertunt
Exod.23. " verba iustorum. Itaq. verbum Domini factum ad Michæam, causam Dei nomine, cuius rationes & argumẽta omnia diuinitus suppeditata sint, huic Vati esse agendã significat. Vatis autem nomen & patria, præterquam quòd ad fidem faciendam, vt aliàs diximus, spectat, ad orantis ipsius fidẽ studiumq. probandum plurimum facit. namq. non solum summa erga diuinum mandatum religione, sed omni etiam officio ac potius pietate erga patriam defunctum, si minus ad persuadendam diuinam causam satisfacere potuisse, tamen ad strenuè & fideliter agendã certè satis esse facturum, credi par fuerat. Erat enim & probus vir & ex illustri Iudæorum tribu, quod patriæ ipsius nomen facilè arguit. Morasthites enim patronymicum Hebraica ratione nomẽ à Maressa Iudaicæ sortis vrbe deductum est. Id enim, præterquã quod & ipsã eadẽ consonantium literarũ obseruatio doceet, Chaldaica etiam biblia apertè demonstrant, hoc modo: [*Verbum prophetæ à Domino, quod fuit cum Micha ex Maressa.*] Hanc autẽ vnã ex nouẽ vrbibus, quæ agrorũ vsu in Iudai-
Iosue.15. ca tribu cõmunicarent, fuisse, ex Iosue descriptionibus didicimus, Labna, Ether & Asan, Iephta, & Esua, & Nesib, Ceila, & Achzib, & Maressa ciuitates nouem & villę earũ. Ex ciuitatis verò nomine tribuum & familiarum vniuscuiusq. hominis certa coniectura est.

In diebus Ioathan, Achaz, Ezechiæ regum Iuda.

IPSA temporũ notatio totius agẽdæ causæ argumentũ explicari potest. namq. vel suæ ſi tẽpestatis turbulentũ statũ & pręsentes hominũ mores, vel paulo superioribus tẽporibus incli-

inclinatas atq. suis iam labẽtes & prope iacẽtes res oratione prosequi singuli vates solẽt; quarum rationẽ non aliũde cõmodius, quàm ex ipsã regũ historia peti oportuerit. neque enim à vatibus summa criminum & causarum capita indicantibus omnis omnium rerũ diffusã narratio exigenda, sed ex indicatorũ temporum historiis exponẽda est. Igitur Michæas noster susceptũ sibi propheticũ munus toro ferè trium illorum Iudæa regum Ioathan, Achaz & Ezechiæ tẽpore, hoc est annis ferè quinquaginta strenuè exsecutus expleuit. nam Ioathan quatuordecim, Achaz sedecim, Ezechias verò viginti nouẽ annis rerũ summa apud Iudęos est potitus intra ducentesimũ quadragesimũ tertiũ & trecentesimũ quartum ædificati prioris tẽpli annum, vndecim ante primã Olympiada annis, ad secundum vsq. decimæ quartæ annum: quo tẽpore Azarias, Vrias, Nerias continua successione pontificum sacerdotio præfuẽre. Primus autẽ Ioathan regni annus trigesimus sextus ferè ante vrbem conditã Romanis est, quo Amulius Numitore fratre vi expulso Latinis imperabat. Illud etiã & hæc regum appellatio indicat, magnã vatibus in dicẽdo libertatem fuisse, quos neq. tẽporum turbulẽtissimæ tẽpestates, neq. veritate offensa principum mafestas, neq. vlla summorum hominum frequẽtia de integritatis statu deterruerit. Id quod de Michæa etiã nostro publico concilij testimonio est indicatum. Surrexerũt enim viri de senioribus terræ, & dixerũt ad omnem cœtum populi loquẽtes: Michæas de Morasthi fuit propheta in diebus Ezechiæ regis Iuda, & ait ad omnem populum Iudæ dicẽs: Hæc dicit Dominus exercituũ, Sion quasi ager arabitur, &c. nunquid morte condemnauerunt eum Ezechias rex Iuda & omnis Iuda, &c. Quã verò ob rem Iudææ tãtum regum nomina, nõ Israëlis etiã, vt à vatibus alijs appellata sint, præter ea quæ in cõmunibus quæstionibus dicta sunt, illud etiã in causa esse arbitramur, quòd nemo ex vatibus ijs, qui ad Iudæ tribum pertinerẽt, vel regnũ vel regni potestatem & nomẽ alijs, quã Iudæ & Dauidis posteritati iure deferenda esse duxerit, quando & antiquis & recentioribus oraculis Iudaicæ familiæ ea dignitas propria esset, cuius maximã partẽ qui tyrannicè occuparant, nunquã reges aut salutati, aut appellati, aut vllo signo probati ab alterius partis vatibus fuẽre. Quanquã autem cæteri vates, quorum genus ad aliquã ex decẽ tribubus refertur, regum suorum atque Iudæorum simul meminerint, vt Hosseas & Amos, alter ex Rubenitide tribu, alter verò ex Asseritide, qui eos populorum suorũ reges si minus probarent, tamen vtcũq. sortiti ferẽdos & ad populi, apud quẽ præcipuè muneri suo prophetico præeant annales & tẽpora obseruanda, appellandos indicarunt, non prætermissa tamẽ Iudæ regum mẽtione, ad quos vt proprium regni ius, sic etiã omnium tẽporum ratio referenda fuit. Atq. ita Hosseas in diebus Vziæ Ioathã & Ahaz regum Iuda & in diebus Ieroboam filij Ioas regis Israël. Amos verò in diebus Osiæ regis Iuda, & in diebus Ieroboã filij Ioas vaticinatus dicitur. Verũ neq. Michæas, quẽ Iudæũ fuisse patriæ nomẽ arguit, neq. Isaias Ierosolymitanus ciuis ex regia etiam familia, quanquã ad vtrumq. populum amborum rationes pertineant, tamen præter Iudæ regum nomina, nulla alia Israëlitarum ad partes Ioas vocanda putauẽre, sicut scriptum est. Non congregabo cõuenticula eorum, nec memor erò nominum eorum per labia mea. Atq. ita Isaias in diebus Ioathan & Ezechiæ regum Iuda munere suo functus scribitur.

Plutarchus in vita Romulũ. Liuius lib. 1. ab vrbe cõdita. Halicarnas. de antiquit. Rom. lib. 1. Ierem. 26.

Hosseæ.1. Amos.1

Psal.15.

Quod vidit super Samariam & Ierusalem.

LOCORVM cõmemoratione rerum, & causæ grauitas docetur. nãq. hæ duæ vrbes cæterarum omniũ vtriusq. partis principes ac regiæ erãt, sicut scriptum est: Caput Ephraim Samaria, & mons Sion latera aquilonis, ciuitas regis magni. Causam igitur sibi diuinitus susceptam ad regna regesque ipsos & vtriusq. partis principes spectare, quo omnis cæterarum vrbium & populorũ ratio referretur, atq. non leuis argumenti, sed quibus totius reipub. vtriusq. summa cõtineretur, actiones futuræ significãtur. Auctoritas verò legationũ prophetiæ genere iudicato adiungitur. *Quod vidit.* Etenim visio vnus ex iis vaticinandi modis est, qui iam olim à Deo definiti & auctoritatis suæ rationibus probati fuerant, sicut scriptum est. Si quis fuerit propheta inter vos, in visione apparebo ei, vel per somniũ loquar ad illum, &c. Hactenus ergo totius operis inscriptio & rerum ac personarum morũq. expositio & causæ cõmendatio, nunc deinceps ipsa dicentis oratio est.

Isai.7. Psal.47.

Num.12.

Audite populi omnes, & attendat terra & plenitudo eius.

OMNES tam Iudaicæ, quã Israëliticæ factionis tribus in causam & crimen imprimis

Universidad de Deusto
Biblioteca

vocátur,reiq. à Vate diuino nomine constituũtur,& ne indicta causa iudiciũ suum factum esse excusare possint,audire atq. attẽdere iubẽtur: tãta diuina æquitas est, vt ipsos etiã reos causę suæ auditores & cognitores nõ admittere modò,verũ vltro vocare soleat. Atqui singulæ per se tribus populi in sacris libris dicũtur, quòd eiusmodi nomẽ & dignitatẽ faustis
Deut.33. auspicijs & oraculis fuerint olim cõsequuti,sicut scriptũ est: Lætare Zabulon in exitu tuo, & Issachar in tabernaculis tuis. Populos vocabunt ad montẽ &c. ita omnes populi tribus omnes nũcupantur. sic etiã & alter ille Michæas suæ orationis & causæ testes faciens decẽ
1.Reg.22. tribus olim appellauerat, Audite populi omnes. Itaq. singulæ tribus populorũ nomine dicuntur, quibus cũ cõmunis causa hæc sit: cõmunis etiam denũtiatio subiũcta est. [*& attendat terra & plenitudo eius.*] Terra omnis Israël, tã ea quæ duabus, quã quæ decẽ tribubus incoleretur. *Et plenitudo eius*, nõ singulæ tribus modò, sed singuli vniuscuiusq. tribus homines, adeò res ad omnes omniũ ætatũ & ordinũ personas pertinet, vt ab hac causa audienda nemo iure excipiatur. Plenitudinem hominum intelligere oportet, nõ cæterarum animãtium, quæ sceleris & impietatis crimini accersiri nõ possunt. sic illud:
Psal.23. Domini est terra & plenitudo eius, orbis terrarũ & vniuersi qui habitant in eo. Illud ad dialecticã rationem est obseruandũ, distributiuum nomen esse *omnes populi*, sed tamen incõpletè distribuens, illud verò cõpletè, *terra & plenitudo eius*. atque huiusmodi dialecticis & rhetoricis obseruandis rationibus assuescere operæpretium nonnunquam fuerit. Maximum autem orationi suæ, atq. omni à se agẽdæ causæ fidem diuino testimonio interposito facit. nam qui de grauissimis rebus verba apud populum Dei nomine facturus erat, certioris fidei causa futuro aliquo signo Dei voluntatẽ testabatur. Propheta, inquit lex, cùm venerit & dixerit signum aliquod futurum, & signum illud non venerit, verbum illud Dominus nõ
1.Samuel 12. est loquutus. Igitur Samuel prophanæ à Deo defectionis populum accusaturus orationi suæ signo lingua nuncupato, voluntatis diuinæ auctoritatem interposuit. Nunquid non messis tritici est hodie? inuocabo Dominum & dabit voces & pluuias, & scietis & videbitis, quòd grande malum feceritis in conspectu Domini petentes super vos regem. Ad eandem etiam rationem sua hæc à Michæa oratio dirigitur, qui se non suo, sed diuino consilio & voluntate causam aduersus populos agere professus, eius rei testimonium & auctoritatem grauissimi signi proposita obseruatione vendicat. fore enim ait, vt Deus iram & offensionem suam, quam suæ fidei denuntiandam mandauerat, re ipsa testatum, hoc est, quod dicit:

Et sit Dominus Deus vobis in testem.

PRIVS nomen *Dominus* auctoritatis rationibus definitur. namq. Hebraicè est proprie *Adonai*, quòd dominiũ imperiumq. significat. Posterius verò nomen illud ineffabile illi olim nationi, & nunc maximè Christiano populo sanctissimum est. Ille, inquit, omni ratione orationique meæ fidem, quam vos habere nolueritis, maxima nominis sui auctoritate faciet; non qui dominationem priuatamque erga vos prouidentiam beneficijs adiuuandis, sed subducendis magis ostendat, imò qui se ipsum offensus de medio vestri subducens vos omnes ærumnis & calamitatibus multis relinquat peruios.

Quia ecce Dominus egredietur de loco suo, & descendet, & calcabit super excelsa terræ.

VTRIVSQVE partis tribuum omnium cladem à se obnuntiatam Deum ex templo suo, quẽ locum ad priuatam in illos prouidentiam delegerat, testaturum esse aiunt, namque templũ in diuinæ illius maiestatis non capacem quidem, gratam tamen quandam sedem dicatum fuerat, sicut scriptum est: Vt sint oculi tui aperti super domũ hanc nocte ac die, super domũ de qua dixisti, & erit nomen meũ ibi, vt exaudias deprecationem
1.Reg.7. serui tui & populi tui Israël, quodcunq. orauerint in loco isto. Ex quo etiam illud à Dauide votum nuncupatum est. Donec inueniam locum Domino, tabernaculũ Deo Iacob.
Psal.131. Cùm autem diuina prophetarum lege satis esset cautum ea præstari, quæ essent lingua nuncupata, testimonij à Deo suæ orationi dandi rationem hoc modo Vates definiuit. *Egredietur de loco suo*. offensus, inquit, sceleribus vestris locum suum, in quo placidè vobiscum aderat, deseret, atq. obiter, (quòd à tanta maiestate & virtute offensa timeri & expectari par est [*Descendet & calcabit super excelsa terræ.*] Susceptæ translationis rationem apta oratione persequitur. namque Ierusalem, vbi templum erat, omnium totius terræ locorum sanctissimum esse, pluribus sacrorum librorum testimoniis constat, sicut scriptum est:

Illuc enim ascenderunt tribus tribus &c. Ob eã autẽ rem de loco suo excessurus, descensurus, atq. omnẽ terrę regum ac principum superbiam, fastũ, insolẽtiam fuerat obiter pessundaturus. *Excelsa terræ*. Reges & principes & humanæ superbiæ atque ambitionis ministros ac satellites omnes hæc verba allegoricωs sæpe significant. ex quo genere illa sunt:
Deserto facia montes & colles, & omne gramen eorum exsiccabo. & apud Poëtas:
Feriuntque summos Fulgura montes. Itaq. principes imprimis ipsos & superba omniũ scelerum atq. impietatũ capita, vehemens illa Deo descendente calamitas oppressura fuerat: deinde verò & populos tam Israëliticum quàm Iudaicum vehementer fuerat afflictura. Horat. lib.2. Od.10.

Et consumentur montes subtus eum, & valles scindentur sicut cera à facie ignis, sicut aquæ, quæ decurrunt in præceps,

REGVM & regnorum fines & defectiones montiũ cõsumptio significat, quibus neq. Dei irati vim sustinere, neq. vbi semel perierint, rursus sese instaurare integrũ futurũ est. *subtus eum*. hoc est, à facie iræ indignationis eius. Populorũ verò affligendorũ ratio vallium imagine describitur, qui recedẽtis Dei impetũ & vim nõ magis quã cera ignis vim sustinere poterũt: valles abũdabunt frumẽto, eadẽ populi & humilioris cõditionis hominũ transfatione dictũ est. Ignis verò hostẽ diuina ira immissum atq. omnia loca vastantẽ significat vt illud: Quia ignis egressus est de Hesebon & flãma de medio Siõ, & deuorabit partem Moab. Quo verò impetu, quãta celeritate, quibus modis populorũ res affligendæ ac profligandæ essent, elegãti similitudine exponit. Populos mobilitate, instabilitate & perpetua tum opinionum & iudiciorum, tum rerũ etiam agitatione & fluxu aquarũ instar habentes non semel eo nomine, vel angelo interprete, in sacris dici, nulli fere in sacris literis vertito dubium esse arbitramur, Aquæ quas vidisti populi sunt &c. Aquæ verò si quæ plano æquabiliq. alueo aut molliter decliui fluãt, cõiunctis partibus atq. vno veluti corpore decurrũt, quæ verò ex editiore loco demissæ in præceps ferũtur, præterquã quòd celerrimè defecedũt, multis etiã partibus deduci ac dissipari solent, & partim in alia atq. alia loca deruari, partĩ verò guttis exsiliẽtibus perire atq. cõsumi. Nulla igitur similitudine Israëliticorũ populorũ celerrima clades & calamitas cõmodius exprimi potuit, quã partĩ fame, pestilentia, ac bello perditũ, partĩ à victore hoste abductũ iri significarẽtur. Huiusmodi autẽ Dei irati ac prætereuntis impetũ experiri homines sceleſtos solere, nõ modò hoc Michęæ, sed illo etiã Psalmographi testimonio declaratur: Inclinauit cælos & descẽdit, & caligo sub pedibus eius &c. Cõmota est & cõtremuit terra, & fundamenta montiũ dissipata sunt, & contmota sunt quia Dominus iratus est eis. Hoc igitur diuinæ indignationis & iræ à se denuntiatæ testimoniũ futurũ Vates notauit: eius verò indignationis causam facile repetit, nimirum grauissimũ scelerũ & flagitiorũ culpam, quã Israëlitæ & Iudæi præstitissent. non quòd Deus ipse populum & locũ suum vltro oderit ac fastidiosè reliquerit, sed quòd populus ipse per summam impietatem & scelus à se ipso atq. à diuino defecerit imperio. Psal.17.

In scelere Iacob omne istud, & in peccatis domus Israël.

IACOB nomen cõmune est, & Iudæos simul Israëlitasq. cõplectitur. decẽ verò tribus non rarò Israëlis nomine cẽsentur. Igitur omnes in vniuersum tribus diuinæ defectionis crimine primũ accersit, ac deinde grauioris culpæ Israëlitas vt præcipuos omnis impię superstitionis auctores insimulat. *In scelere Iacob*, Hebraice, *in Pessag*, rebellióe siue defectióe; de quo genere iã aliàs diximus. Id verò omnibus Iacobi familijs cõmune crimẽ erat: multiplex verò scelus & peccatorũ varia genera Israëlitas imprimis premebãt. At verò res ita habuit, vt illa superstitionis ac scelerũ labes & pestis apud Israelitarũ regiam Samariã primũ orta radices ageret, deinde cõtage sua totã prouinciã vsq. ad Solymos corrũperet, à Solymis verò Iudæę omnis rebus integris inferretur. nãq. Samaritani reges primi omniũ vanitati & superstitiosi cultus morẽ legibus etiã atq. institutis factis induxẽre, quorum exẽplum quidã ex Iudæorũ regibus imitati Ierosolymæ vrbis sanctitatẽ adiecto vanorũ Deorum cultu polluerũt. regiæ autẽ ac principis omniũ ciuitatis æmulatione vel imitatione, aut gratia, vt fere in moribus hominũ fit, cæteris Iudææ omnis vrbibus & opidis eiusdem pestis flagitiũ admissum est. Quãobrem omnis imprimis horũ criminũ culpa in regias ipsas ciuitates conijcitur, tanquam in primos & certissimos fontes, vnde deriuata & cũ cæteris etiam comunicata est. Et irritauerunt filij Israël verbis non rectis Dominum &c. Iratusq. est Dominus vehementer in Israël, &c. sed neq. ipse Iudas custodiuit mandata Domini Dei sui, sed ambulauit in erroribus Israël, quos operatus fuerat &c. 1.Reg.17.

פשע

Universidad de Deusto
Biblioteca

Et quod scelus Iacob, nónne Samaria? & quæ excelsa Iudæ, nónne Ierusalem?

INTERROGATIO respõsione subiecta magnam asseuerationis atq. explicationis habet vim, de qua in Rhetoricis plenius disserimus. sed illud ad certã quandã significationẽ facit, quòd Hebraicè masculino genere hæc dicta sunt *& quis scelus, & quis excelsa. &c.* Itaq. verbum ob dicentis excãdescentiam & indignationẽ deficit, facile ex sententiæ ratione diuinãdum. *& quis primus inuenit scelus Iacob, nónne Samaria?* hoc est reges ipsi, quorũ voluntatẽ & morẽ vel gratia vel metu actus vulgus omni opera & diligẽtia facile consequitur: & quisnã tot fana in Iudæa nisi Ierusalem exẽplo suo cõstruxit: nescio enim quo pacto, aut quo cursu cõsuetudinis malæ corruptela à regijs ciuitatibus per omnes prouinciæ partes tanquam calamitosa tẽpestas pestisq. citissimè peruadat. Id vtinã in nostrorum temporũ moribus non ita certum exploratumq. esset. Quæ verò dicta à nobis de hac re sunt, omnia ex sacris regum & regnorum historiis patẽt, quæ referre longum magis esset, quàm in tanta claritate necessarium, regiarũ autẽ ciuitatũ nomina reges ipsos metonymicè significant. quæ res non semel tantũ apud vates obseruata est. Itaq. primo omniũ à Samaritanis regibus hæc tanta labes integris Iacob rebus allata est, atque hoc tantum crimen conflatum, ex qua re commeriti sunt, vt prima omnium Samaria diuini seueritatem iudicij experiretur.

Et ponam Samariam quasi aceruum lapidum in agro cum plantatur vinia.

SIGNIFICANTIVS hebraicè, *in aceruos lapidũ in agro ad plantationes vinearum.* Ex consequenti antecedens facilè arguitur, atq. ex vltimo rerum euentu mediæ actiones ostenduntur. Igitur quàm graues impietatis pœnas Israëlitæ atq. Samaritani imprimis, qui cũ pam primi sustinuissent, daturi essent, quantis calamitatibus, quantis bellorũ stragibus afligendi ac profligandi prædicto breuitatis causa extremo euentu denuntiat. nam quæ tunc Samaria erat, tanto principũ splendore, tanta cæterorum frequẽtia hominũ celebrata, tantis ædificiorum molibus munita, tantis signis & statuis aliisq. operibus ornata, ita mutanda ab hostibus erat, vt nulli prorsus alij rei, quã conserendarum vinearum vsui seruiret. Id verò vt cõmodius fieret pro rusticæ disciplinæ ratione ipsis etiam ædificiorũ lapidibus in aceruos passim congregandis denudanda erat. Neq. verò ad arationes aut segetum vsus illud solum idoneũ esse potuit, tum ob loci altitudinẽ & difficultatẽ, tum ob superficiei ex calcis & arenæ mistione sterilitatẽ, quæ neq. aratris rumpi, neq. cultura corrigi posset, sed vtraq. res ad vineas potius plantandas maiores multo commoditates habebat, quòd vineæ cõmodius in collibus proueniãt, sicut scriptũ est: Operuit mõtes vmbra eius, &. *Deniq; apertos Bacchus amat colles*, inquit ille, & quod solutiori solo gaudeant mixta arenæ crassioris terræ vi, id quod facilè præstari potuit apertis altius ad plantationem foueis, vt à sapientibus agricolis obseruatur. propterea subiungitur:

Deut 32. Geor. 1.

Et detraham in vallem lapides eius, & fundamenta eius reuelabo.

DVPLEX agricultoribus pro soli ac situs ratione vineas plantandi ratio & modus est. nãq. in plano & æquabili arbustisq. ac saxis vacuo solo foueis tantũ & scrobibus in singulas vites apertis, in lapidoso verò & mõtoso atq. arbustis vestito loco noualibus omninorũ ptis plãtatur. Priorẽ modum rustici nostri *a hoya*, posteriorẽ verò *a taio abierto* dicunt. Igitur Samariæ solum & natura asperũ & ædificiorum atq. ruinarũ accessione impeditũ detractis primũ lapidibus, apertisq. deinde altiusq. defossis noualibus excoli parariq. oportuit, vt commodè vineæ plantarentur. Lapides verò, qui aut maceriæ construendæ, aut aceruis ad vmbram relinquendis superfuissent, vt inutiles in subiectã vallem deuoluere pronum ac facilè plantatoribus fuit. Quæ res restituendæ vrbis spem multo etiam magis præcidebat. Quòd verò sibi omnia hæc Deus curanda ac facienda asseribat, prouidentiã & consiliũ suum probare & asserere velle intelligitur. Nam quæ per immissos à se ducẽs & exercitus gesta sunt, per se gesta esse interpretari cõueniet sicut scriptũ de eadẽ re exstat: Et suscitauit Dominus spiritum Phul regis Assyriorum, & spiritum Theglathphalnesser. &c. Quòd autem omnis Samariæ restituendæ spes Israëlitis adempta hoc inuaticinio sit, eò pertinet vt neque ab Israëlitis ipsis, neque ab ijs etiam, qui deductis regum edicto coloniis eam regionem tenuere, Samariam vrbem rursus ædificatam fuisse intelligamus, tantùm sibi illa ciuitas impietate & superstitione atque à cæteris admissis sce-

1. Par. 1.

sceleris auctoritate commeruerat. quam ob rem scriptum est: Adduxit autem rex Assyriorum viros de Babylone, & de Cutha, & de Ahaiath, & de Emath, & de Sepharuaim, & collocauit eos in ciuitatibus Samariæ pro filijs Israël: qui possederunt Samariam, & habitauerunt in vrbibus eius. Non ait, in Samaria, neq. rursus, in ea, sed in vrbibus, &c. Quoniam verò Israëlitæ, ac Samaritana ciuitas imprimis vanorum deorum, quorum cultum à vicinis gẽtibus acceperant, innumera ferè copia & numine vehementer fidebant; idque nõ solum præsidio, sed maximo etiam ciuitati suæ ornamento esse arbitrabantur ob ingentem auri & argenti vim, atq. donorum multitudinem, quæ tum simulachris faciendis, tum ornandis superstitiosè ædibus ac delubris impendebantur. Id quod, præterquam quòd Idololatriæ rationibus & cõsuetudinibus constat, ab omnibus ferè vatibus & historicis proditum memoriæ est. propterea igitur quem ea res exitum habitura esset Vates noster exposuit.

1. Reg. 17.

Et omnia sculptilia eius concidentur, & omnes mercedes eius comburentur igne, & omnia idola eius ponam in perditionem.

LONGÆ, hoc est, trium annorum obsidionis tædio & hostiũ pertinacia vehemẽter iratos Assyrios captã tandẽ vrbẽ nimio furore perdituros esse Vates docet, atq. ita euersurot, vt habitationi in posterũ omnino inhabilis relinqueretur: id verò cũ ligonibus & tormẽtis irato & cõcitato hosti nimis longũ efficere esset, igne etiam agendũ erat, neq. cuiq; aut tẽplo, aut arę, aut delubro, aut ciuitatis & templorũ ornamento parcendũ, quo minus omnia ferro, atq. igne vastata perirent, præter ea deorum simulachra, quæ auro argẽtoue constarent; illa namq. numinibus etiam ab hoste contẽptis in magnum colentiũ opprobriũ ad metalli vsum omnia concidentur: cætera verò minus asportatu facilia ornamẽta, vt vestes, aulæa, vasa, anathemata, tabulæ pictæ, ac votiua monumenta, omnia deniq. dona, quæ latinus interpres *mercedes* vertit, *comburentur igne*. omnia etiam simulachra, quibus tota vndiq. vrbs plena erat, vt vituli in Samaria ad illorum, qui in Bethel & Dan fuerant, instar facti, de quibus meminit Amos, & de quibus scriptum est: Et adolebant incenium super aras in morem gentium, quas trãstulerat Dominus à facie eorum, & secuti sunt gentes, quæ erant per circuitum eorum: & adorauerunt vniuersam militiã cæli, seruieruntq. Baal &c. Igitur *omnia* hæc *ponam in perditionem*, vt quorum nullum numen, nulla diuina vtilitas esse possit, nullum etiam vestigium sed maxima cultoribus erubescentia relinquatur. At verò neque ablati ex simulachris auri & argenti vllum sacrũ aut honestũ vsum fore subiũgit, quẽadmodũ neq. sacra aliqua æstimatio fuerat. namq. ea à militibus non religionis, sed cupiditatis causa auferenda atque asportanda fore, vsus ipse, in quo consumenda erant, indicabit, quòd nimirum in meretricum, quas milites amare solent, ornamenta ac luxus essent impendenda.

4. Reg. 21.

Quia de mercedibus meretricis congregata sunt, & vsque ad mercedem meretricis conuertentur.

QVÆCVNQVE sacra verè existimantur, etiã si ab hostibus inuenta ablataq. fuerint magna etiam obseruantia tractata & culta ad sanctiores vsus referri solent. Sic diuorum reliquiæ, ossa, cineres, monumentaq. cætera ab alijs in alia loca victorum cura translata nõ minori obseruantia coluntur. Sic domini Dei Israël arca à Palæstinis capta, quantũ præstari ab idololatris potuit, religiosè ac reuerenter, quia sacrosancta existimabatur, in tẽplo consecrata est. neq. tantũ cupiditas, quantũ diuini nominis apud victores ratio valuit. At verò quoniam auri & argenti, quibus Samaritana simulachra cõstiterant, nulla sacra æstimatio aut re ipsa, aut militum opinione fuit, ideo nulla etiã sanctioris vsus habita ratio est, sed quo nomine partũ id fuerat, eodem etiam erat cõsumendum. Atqui vanorum deorũ cultum siue Idololatriã cum meretricia re omnino cõponere vates oẽs cõsueuere, quòd flagitiosissima quædam & prophana cum illis vanis nominibus magis, quàm numinibus scortatio hæc sit. Atq. ipsam ciuitatem scortum, simulachra verò deorum ac vanos deos ipsos amatores dicere solent, vt hoc in loco Samaria meretricis personã sustinet, quę amatores suos magnis donis ac muneribus auro etiã & argento in cõsuetudinis mercedẽ & præmiũ fuerit prosequuta. Id quod nõ semel Israëliticæ synagogæ in vatũ sermonibus exprobratur, quę ob eã rẽ tributaria meretrix aliquãdo dicta est. Factũ est, inquit Ezechiel, in te

Samuel 4.

Ezech. 16.

Universidad de Deusto
Biblioteca

„ in te contra consuetudinem mulierum in fornicationibus tuis, in eo enim quod dedisti
„ mercedes, & mercedes non accepisti, factum est in te contrarium. Nullum igitur mere-
„ triciæ mercedis sanctiorem vsum, quàm meretricium expectari oportuit, namq. lex etiã
meretricium donum à sacris vsibus arcebat. [*Et vsque ad mercedem meretricis conuertetur.*]
Assidua cum meretricibus militum maximè autem gentilium consuetudo est, quam ob 5
rem veneri Martẽ poëtæ addixêre. At verò meretrices auarissimæ sunt, assiduisque essla-
Ezech 16.„ gitationibus quæstum faciunt, sicut scriptum est: Omnibus meretricibus dátur merce-
des. Huiusmodi ergo vsus, quã honesta fuerit eorum olim donorũ ratio, indicabit. Talis
turpissimarum diuitiarum esse exitus solet, qui sapiẽti viro semper ad suam vtilitatem est 10
obseruandus. Præuisum autem Samariæ & omniũ tribuum horribilem ac graue casum
lugubri lamentatione deplorans prosequitur, vt qui communis generis certissimam cala-
mitatem maximo animi dolore anxius confirmet.

Super hoc plangam & vlulabo, vadam spoliatus & nudus, faciam planctum
velut draconum & luctum quasi struthionum. 15

FVTVRÆ Israëlitis calamitatis & miseriæ grauissimæ imaginem in se ipso præsentiẽs
Vates expressit, qui relicta domo & rebus suis, vestibus depositis omniũ rerũ inopia & de-
siderium significauit, quòd nulla alia re, nisi grauissima lamẽtatione leuari posse ostẽdit:
atq. hic habitus & luctũ ipsum vehementer accendebat, & grauius signũ ac testimoniũ
asseueratæ obnuntiationis spectatoribus dabat. Sic & Isaias nudus per vrbẽ in signum iu-
dæis incessit. Est autẽ nuditas animi vehementer cõmoti index certissimus, si honestus 20
Amos.3. aliàs & probus vir nudus in publicũ processerit, vt illud: Et robustus corde nudus fugiet
Victruu. in die illa, & quod apud Victruuiũ & alios auctores de Archimede legimus. *Spoliatus re-*
Deut.14. bus & fortunis omnib°, *& nudus*, corpore vestibus exuto. Luctus verò ac lamẽti sui gratiã
Iob 3. tatẽ duorũanimalium imaginibus existimandã proposuit, quæ præter omne aliud genus 25
Esa.13.&19. siti & aquæ desiderio æstuare & grauissimè gemere solent. Ea sunt ex serpentum natura
Ierem.14. Thren.4.
תנים THANIM: ex auium verò IAGHANA, alterum draconem, alterum verò struthionẽ latina
יענה versio reddit, græca verò posterius hoc Syrenas interpretatur, sed aptius latina. de quibus
generibus nos in sacrorum verborũ libris cõmodius ac fusius (modo Deus incœptis ad-
sit) disseremus. Sed hic obseruationis de hac re nostræ loca in margine interim indicare 30
placuit. Doloris igitur sui & lamenti grauitate indicata, elegiam Vates inchoat:

Quia desperata est plaga eius, quia venit vsque ad Iudam. Tetigit portam
populi mei vsque ad Ierusalem.

DVPLICEM imprimis causam affert, quam ob rẽ in maximos & acerbissimos luctus 35
inciderit, alteram quidẽ, quòd præuisa Israëlitarum tempora adeo dura sese ostenderant,
vt nõ Vatem modò sanctissimum ac pientissimũ virum, sed quẽlibet humanitatis tantũ
non expertẽ hominẽ commouere possent: alterã verò, quòd illa clades ad Iudæam vsque
peruentura se patriæ ac gentis suæ studiosissimũ angeret ac cruciaret. Sunt quædã in im-
gulis linguis voces lamentis repente incipiendis idoneæ, quæ grauiorẽ de rebus suscepta 40
cogitationẽ produnt magis, quã explicant. vt apud Latinos ERGO Chaldæis ARE, Italis
DVNQVE, Hebræis etiam CHI, quam Latinè quia, vel quòd vertimus. [*Quia desperata est*
plaga eius, Hebraicè, *quia impotens plagæ eius.*] Multas plagas tribubus decem imponendas
כי significat, singulas verò impotentes, hoc est perniciosas & mortiferas ac penè insanabiles
fore docet, quales erunt fames, pestis, gladius & captiuitas, quæ nisi diuinitus prouide- 45
antur, humano studio & consilio sanari nõ poterunt. namq. omnia hæc in Israëlitas ve-
hementer inuasisse, maximè autẽ omnium captiuitatẽ, ex qua nunquam hactenus sunt
restituti, multis & maximis diuinorum librorũ testimonijs, de quibus iam sæpe aliàs dixi-
mus, confirmatur. [*Quia venit vsque ad Iudam, &c.*] Plagam illam desperatã siue impoten-
tem Samariæ inflictam, illam, inquã, extremæ captiuitatis plagam Israëlitarum terminis 50
non contentam ad Iudæam vsq. pertinuisse præuidens luget acerbissimè, quòd eodẽ cri-
mine cũ Israëlitis inuoluti Iudæi pari etiam tandẽ supplicio plectẽdi essent. At verò hæc,
quam Vates hic lamentatur, plaga non illa calamitas fuit, quam Sennacherib decimo
2.Reg.17. quarto Ezechiæ regis anno Iudæis attulit, qui ascendens ad omnes ciuitates Iuda muni- 55
tas, cepit eas. nam præterquam quòd hæc plaga neque impotens, neque Samaritanæ vlla
ex parte similis fuerat, quando argento & auro appensò curari malum potuit, illud etiam

nostram confirmat sententiã, quòd in elegiæ fine ad planctum & capillorũ euulsionem
Iudæa incitatur, ob maximum dolorem ex filiorũ abductione acceptum. Quam ob rem
ad illam captiuitatem, quam Iudæi Nabuchodonosore victore perferre coacti sunt, oratio
referenda est. [*Quæ venit vsque ad Iudam, tetigit portam populi mei vsque ad Ierusalem.*] Tran-
5 slatio à pestilentiæ peruagante populos morbo desumpta est, quòd plaga etiam pestẽ He-
braicè significet. Eam autem cladem tanquam tempestatem quandam à primis Iudææ
finibus per omnes prouinciæ partes permanãtem Maressam Vatis patriam contigisse, ac
tandem ad Ierusalẽ principẽ vrbẽ pertinuisse dicit, in quo obiter suã tribũ indicat: Teti-
10 git portã populi mei Maressam, quæ in Iudæ tribu censebatur, nõ ruptis & diruitis muris,
sed per portam ipsam nemine prohibẽte ingressa est, indeq. ad Ierosolymam vsq. perlata.

In Geth nolite annuntiare, lachrymis ne ploretis.

IMPOTENTEM Iudaicæ plagæ grauitatem pluribus elegiarum ornamentis ampli-
15 ficat, quòd illa neq. proprio, neq. aliunde petito cõsilio aut præsidio repelli possit. nam
quæ à Deo per hostes allata erat calamitas, ferenda potius, quàm tentatis frustra remedijs
augenda fuit: etenim in tam subito & graui malo auxilium à vicinis negandum fracto
animo & humili prece petere turpius omnino atq. ipsa captiuitate grauius esset, quãdo
ex ea re ignominiosam magis insultationem, quàm salutem vllam expectari conseque-
20 batur. Igitur qui grauissimis bellorum aut calamitatis alterius malis vrgentur, miserias
suas vicinis magno cum gemitu & multis lachrymis auxilij petendi causa narrare con-
sueuêre: atq. ea res inimicissimorum hominum animos ad insultandum magis & irri-
dendum, quàm ad succurrendum incitare solet. Id verò Iudæis, si à Palæstinis opem
implorarent, euenturum Vates præuidens, minimè esse faciendum aut tentandum
25 consulit. *Nolite*, inquit, necessitate & vi coacti atque inuiti calamitatis vestræ nuntium
sordido habitu, & mœsto vultu, ac lugubri sermone *in Geth* finitimã Palæstinorum vrbẽ
emittere, cuius hostiles animos magis, quàm vicinorum officia experturi estis; sed potius
vestras lachrymas & luctus intra priuatos parietes soli vobiscũ funditeac ferte potius, quã
hostibus & inimicissimis hominibus sordium atque luctus, & tanti vestri squaloris noti-
30 tiam præbeatis. hoc est quod dicit:

In domo pulueris puluere vos conspergite.

Mos lugentium & lamentis vacantium est lamentationes suas certis quibusdã ad mi-
seriam amplificandam idoneis figuris distinguere: Cuius generis sunt annominationes
35 præcipuè & oppositiones nominum, quæ vel mutatæ vel aduersæ fortunæ rationibus in-
dicatis commiserationẽ maximè moueãt, vt. Quomodo sedet sola ciuitas plena populo, Thren.1.
facta est quasi vidua maxima in gentibus, quæ Hebraicè magnam habent elegantiam.
Sic hoc in loco Michæas dum Iudææ omnis calamitatem deplorat, quædam vrbium no-
mina vsurpauit, quorum annominatione vel oppositione rei miseriam cõmodius expli-
40 carret, & quæ de ijs vrbibus dixerit, de cæteris etiam eiusdẽ calamitatis consortibus dicta
deploratq. esse voluit. Ex his autem nominibus Latinus interpres nõnulla, quæ cõmodè
ad eam rationem facerẽ etiam possent, Latinè est interpretatus; quædam etiã hebraicè
protulit, ea nos breuiter indicabimus. [*In domo pulueris.*] Dixerat non oportere plagas suas
cum lachrymis inimico populo ad irrisionem magis, quàm ad subsidium turpiter osten- Genes.6.
45 dere, sed consultius multo esse subiungit intra priuatos parietes dolorem, miseriam, lu- „ Esai.30.
ctum quoque perferre. *In domo.* quod latinus sermo dicit intra & extra, Hebraicus dicere so- „
let, in domo & foris, vt: Bituminabis eã in domo & foris, & illud: Dabo eis in domo mea „
& intra muros meos locum, &c. Igitur ne mœsti & lachrymabundi in hostium conspectũ
miserias frustra narrandi & auxilij petendi causa prodeatis, sed intra priuatos parietes in
50 regione vestra vestram calamitatẽ prosequimini. [*Pulueris puluere vos cõspergite.* GHOPRA עפרה
vnam ex Iudææ vrbibus fuisse leginus, quod nomen plumbosam siue puluerulentam
sonat. Commodè autem Latinus interpres eãdem ferè hebraicam paranomasiam nobis
reddidit, vrbis illius ciues atque alios etiam ad luctum & sordidationem vocans. namq.
puluis capiti inspersus ad sordidatorum habitum refertur, de quo aliàs. Est vobis, inquit,
55 in regione vestra Gaphra vrbs, vbi in luctu & sordibus iacere consultius fit, quam apud
hostes turpiter & muliebriter lugere.

Et tran-

Universidad de Deusto
Biblioteca

Et transite vobis habitatio pulchra, confusa ignominia.

IVDÆAM habitationem pulchram & ornatissimá vocat, quam captiuarum more & habitu transituram prædicit, atque etiá ignominia confusam nudatis turpiter membris & partibus, quas honestæ & ornatæ feminæ celare solent. sic apud Isaiam: Denuda turpitudinẽ tuam, discooperi humerum, reuela crura, transi flumina, &c. Isai.47.

Non est egressa, quæ habitat in exitu: planctum domus vicinæ accipiet ex vobis, quæ stetit sibimet.

LINGVARVM vsus obtinuit, vt ad locorum vel personarum nomina allusiones aliquando non incõmodè fierent, ex quibus orationi vis quædam & dignitas accederet, neq. in singulis tantùm vocabulis, sed in pluribus etiam coniunctis nonnunquam obseruare contigit: cuius vulgare exemplum huic loco non ineptum nobis ex tempore succurrit. In Bethicæ prouinciæ Hispalensi agro ad extrema ferè Marianorum montium ramenta, quinq. oppida sibi inuicem vicina his nominibus sunt, Aracena, Cortegana, Almonester, Suffre, Cala, quibus situs ordine appellatis, atque pronuntiatione nonnihil immutata hæc ab accolis prouerbij loco non sine sale vsurpatur oratio. [*Almenester Suffre y Calla y Ara y cena, y Corta de gana.*] Hęc si Latinè, aut alia lingua pronuntiẽtur, significatio quidẽ manet, gratia verò omnis perit, hoc modo: In inopia ferto & taceto, arato & cęnabis, secabisque libenter. non dissimilis hoc in loco à Vate ex locorum nominibus in Iudæ lamentationẽ contexta oratio est. nam tria vrbiũ sibi inuicem vicinarum nomina cum cæteris notata sunt, quæ ad hác rem non incõcinnè vsurparentur. SZEENAN, BETH-HAAS ZAEL, GHEMDATHO. Primum nomen exitum siue egressionem, secundum domum propinquitatis siue vicinitatis, tertium stationem seu stabilitatẽ suam significat. Horũ igitur vsurpatione & coniunctione nominum Iudaicæ olim tranquillitatis & suauis vitæ vsum mutatum fore indicat. nam quæ ita iucunde vitá degebat natio, ita perpetua & constanti nente voluptate fruebatur, vt neq. ad proximá sibi domũ, in qua mœror & luctus esset, trãsiret, sed minimè interruptas iucunditatis horas trãsigere studeret, illá perpetuæ tranquillitatis constantiam hoste abducente penitus amisit. Contexenda imprimis nobis ex ipsis nominibus oratio, ac deinde latinè vtcunque reddenda est: *Non egressa est* SEENAN *ad luctum* BEHTH-HASZAEL, *accepit à vobis* GHEMDATHO, *stabilitatẽ suam. Non exijt quæ habitat in exitu ad planctũ domus propinquæ: accipiet ex vobis* (hostis) In huiusmodi explicandis locis breuiores nos esse rei difficultas non patitur, ita adeo rerum comparationibus calamitatis grauitas manifestior fit, vt quod Iudæa summam quietem & tranquillitatem, cui tam diu assueuerat, instabilitate & mutatione victoris opera mutatura sit. Et quoniam elegiarum certa sententiæ ratio est, vt variato sensu dicentis dolorem maximum arguat, ex alia in aliam cogitationem Vates dolore impellente repente transfertur.

Quia infirmata est in bonum, quæ habitat in amaritudinibus, quia descendit malum à Domino in portam Ierusalem.

EX Iudææ vrbibus cuidam Maroth nomen fuisse accepimus. Id autem *amaritudines* significat, cui nomini conuenientem casum Vates deplorat, prouinciam scilicet omnemque duriori iam rerũ vsu ad secundarum rerum atq. omnis iucunditatis sensum ineptam futuram. Sumitur autem translatio ab ijs, quibus diuturno aliquo aut vehementi naturalium temperamentorum vitio gustandi sensus corruptus, atque in amaritudinẽ mutatus est, quibus nulla vel suauissimos cibos capiendi voluptas, aut etiam appetentia est. Siquidem peruacuá tamẽ in ea re diligentiam omnem esse experiaris. At verò cùm ea sensus corruptio maius ac grauius totius corporis, vnde oriatur, vitium arguat, cuiusmodi nam eius affectionis Iudææ regioni causa fuerit, facilè Vates reperit & profert. [*Quia descendit malum à Domino in portam Ierusalem.*] namq. ex ea vrbe, quæ totius prouinciæ caput & principes fuerat, diuinæ prouidentiæ ac pręcipuæ cuiusdam curæ virtus in cæteras regionis partes cõmode diffusa pertinebat, sicut scriptum est: Diligit Dominus portas Sion super omnia tabernacula Iacob. Hac virtute & gratia subducta, hoc est, Deo è loco suo, vt superius dixerat, egresso, omnia prouinciæ membra malorum sensu laborare necesse est. *Descendit malum à domino.* Bonorum à Deo subductionẽ malorum sensus natura consequitur. hæc igitur oratio morbũ nõ casu, sed Dei sese de Ierusalẽ subducentis cõsilio euenisse arguit. Psal. 86.

Tumultus

Tumultus quadrigæ stuporis habitandi Lachis, Principium peccati est filiæ Sion, quia in te inuenta sunt scelera Israel.

LACHIS Iudææ vrbs florentissima equorum atque curruum copia & exercitatione nobilis fuit, in quam ob vicinitatem & commercium atque exercitationis studiũ vani cultus imitatio primum ab Israëlitis delata totam deinceps Iudæam corruperat. Huic vbi vanum & inutile equorum studium à Vate lugente exprobatur. cui nihil ea res profuerit, quo minus sceleris, cuius auctor ipsa prima cæteris Iudææ vrbibus fuerat, pœnas daret grauissimas. Oratio autem irrisionis figuris constat. namque affirmando & concedendo vehemẽter negat & detrahit. illa, inquit, maxima & celeberrima equorum & quadrigarum frequentia, illa admiranda & stupenda exercitatio & in arte dexteritas, qua Lachisina ciuitas pollebat, illa eadẽ porrò etiã erit illi vtilis, imò nulla prorsus [*quæ principium peccati fuerit filiæ Sion,*] In eam vrbem spectandi causa sæpius venienti. Prima huius carminis pars Hebraicè sic habet: [*Iunge currus ad equos*] ac si diceret, sequere idem equorũ & quadrigarum studiũ si potes, ex quo eam gloriã adepta es, vt prima Israëlitarum impietatem imitata & edocta cæteris magistra fuisse dicaris. Huiusmodi figuræ exempla multa apud nostros & exteros auctores sunt, vt clamoris plena vrbs frequens, ciuitas exultans, &c. & illud: Isai.22.

Insere nunc Melibee pyros, pone ordine vites. Virgilius Eclog.1.

Quod verò à tertia persona in secundam repẽte mutetur, indignantis oratio magis expressa est, qua perinde ac pręsens sit, ciuitas ipsa flagitij accusatur: vt: Tu verò homo vnanimis, dux meus & notus meus, &c. & Psalm.

Tũne etiam, quem sextus & octogesimus annus Pulsat, &c. Iuue.Sat.6.

Propterea dabit emissarios super hæreditatem Geth.

IVDAICARVM rerum inclinationem ob scelera temporũ comparatione ostẽdit. quod ab inimicorũ populis, quibus olim imperatũ fuerit, muneribus porrò missis, frustra tamen imploranda fides auxiliumq. sit. namque *Geth*, siue *Gath* vnam ex nobilibus Palæstinæ vrbibus à Dauide captam & hæreditati adiunctam suæ, Iudæi olim possedẽrant, quam suo postea vitio vnà cum aliis amisere: hanc verò tẽporibus calamitosissimis cum munere & legationibus auxilij causa frustra petendam esse dicit. Vtitur autem in dicendo antitheto siue verborũ contentione vehementi: sic *Propterea* in eum locum Iudaica res deducta est, vt nũtij cum muneribus auxilij causa mittẽdi sint in Geth, quã non modò tributariam, sed hæreditariã olim sibi Iudæa fecerat. *super hereditatem.* ad hæreditatem, sicut & illud: & venit Elcana in Ramatha super domum suam. neque verò vllam vel in externis inimicorũ subsidiis, vel in propriis atque domesticis præsidiis aut salutem aut fidem experiri licebit, quãdo & ACZIB etiam operibus munitissima vrbe nõmine magis suo, quàm specie & promissis digna nuntianda sit spes.

Domos mendacij in deceptionem regibus Israel.

HEBRAICE, domos ACZIB: Fuit autem ACZIB ex Iudææ vrbibus vna munitissimis domorum ædificiis constructa, quas cùm Israëlitarum, hoc est Iudæorum reges præsidij causa peterent, vanas profectò & nomine suo dignas reperturi erant. namque ACZIB mentiri faciam significat, atque ita *domos mendacij in deceptionem regibus Israël* intentum iri credere conueniet. Quoniam nisi Dominus custodierit ciuitatem, frustra vigilat, &c. Appellat autem hoc in loco reges Israël, quibus omni ex parte auxilium negatum iri affirmat, non solùm Iudæ reges, sed & aliarum tribuum. namde omnibus instituta lamentatio est. Psalm. 126.

Adhuc hæredem adducam tibi, quæ habitas in Mareßa, vsque ad Odollam veniet gloria Israel.

MARESSA Vatis patria ex Iudæ sorte vrbs expulsionem & hæreditatẽ significans nomen sortita est. namque in alienam hæreditatem nisi priori Domino expulso venire nemo potest, sicut ille aiebat,

Nos expulit ille:
Illum aut nequitiæ, aut vafri inscitia iuris,
Postremum expellet certè viuacior hæres. Horat.lib.2. Satyr.2.

Atque ita scriptum est: Vineam de Ægypto transtulisti, eiecisti gentes, & plantasti eam. Pſal.
Ita nomini *Mareſſa* vtramque significanti rem nomen etiam Hebraicum *Iores* apposuit, quod expulsorem & hæredem quoque significat. Videtur autem ad antiquam historiã

y allusisse,

Universidad de Deusto
Biblioteca

allusisse; qua Iudæa tribus prima in præliũ progressa & hostibus etiam pulsis primia hæreditatis ordinẽ adepta narratur, cui metonymicè eadẽ etiã expulsionis & successionis sors futura denuntiatur. namq. antiqua & prima possessione atq. sorte hæreditatem sibi
ירש stabiliisse putabat. *Iores* expulsorem & hæredẽ alium nimirum Assyriũ hostẽ latura erat.
[*vsque ad Odollam veniet gloria Israël.*] Eandẽ rem quã initio deplorauerat, mutatis tantũ
nominibus, vt grauissimam repetit. huiusmodi enim commorationum in lamentationibus vsus esse solet. Sic Dauid in elegia de Saulis & Ionathæ nece bis illud repetiuit:
1.Reg.1. „ Quomodo ceciderunt fortes & perierunt, &c. Initio autẽ Vates hic in calamitate Israëlitica, cui Iudaica etiam coniungenda erat, causam & materiã grauissimã lamentationi
„ repererat: Quia desperata est plaga eius, quia venit vsq. ad Iudæam, &c. Eandẽ quoque
„ rem sub ipsum elegiæ finem refert. quòd grauissima Israëlitarum miseria totam Iudæ peruadens *ad Odollam vsque* peruenerit, quæ & ipsa Iudææ vrbs primo illo Iudæ patris coniugio illustris fuerat. Hæc huius hemistichij sententia est. quæ tamen, vt melius ex-
כבד plicetur, verbi cuiusdam excussionem à nobis requirit. Id apud Hebræos CABBOD est,
quod propriè grauitatẽ siue grauitudinẽ; deinde etiam analogicè gloriã significat. Id nomen cùm vno latino verbo simpliciter reddi non posset, alterutro reddendum fuit; reditum autem in nostra versione, illo, quod frequentissimũ in sacris libris est. vis verò ipsa verbi ad sententię rationẽ existimanda & referenda relinquitur. nãque hoc cõsilio commentaria admissa institutaq. sunt; vt sententiæ vim vndecũque siue ex ipsarũ, de quibus agitur, rerum natura, siue ex verborũ examinatione compleamus. Quanquã autẽ prior ratio, hoc est, theologicarum rerum exacta cognitio plurimum ad interpretationẽ momenti habeat, tamen originalium linguarum peritia magnum profecto ad eam rẽ adiumentum afferre, & plus in recessu habere, quàm in fronte promittat, à sapientissimis & pientissimis viris iudicata est. Igitur CABBOD si grauitatẽ interpretemur perpetuum sententiæ cursum tenebimus, quod ea calamitas, quam grauissimã Israël tulerit, Iudæis quoque vrbibus, & inter eas Odollamo etiam ferenda sit. Si verò gloriã, vt latinè est, retinere malimus, antiphrasi nobis vtendum necessariò est, & gloria pro dedecore & ignominia accipienda, vt apud latinos bellum pro non bella re, hoc est, pro duello sæpissimè vsurpatum est, ita & Israëlitica ignominia gloriæ illi antiquæ contraria ad Odollamum vsq. pertinẽs, grauissimũ vatis fletum vehemẽter auxerit, adeo vt vtrũque regnũ ad miseriam suam secũ grauissimè deplorandã, & mœstissimè plangendã excitare statuerit.

Decaluare & tondere super filios deliciarum tuarum: dilata caluitium tuum sicut aquila: quoniam captiui ducti sunt ex te.

VT vtrũque regnum initio lamentatio complexa fuerat, sic fine etiam ipso concludit. priorẽque ad planctum Israëlem vocat, cui prior calamitas accipienda fuit. eam verò reipublicæ omniũ matris imaginem exprimit, quæ cùm amissorũ filiorũ desiderio nullum modum possit statuere, capillis præ dolore animi auulsis grauissimum luctum suscipiat. [*Decaluare & tondere.*] Mulieribus prolixior capillus decori, breuior autẽ dedecori olim ducebatur. Igitur in summo dolore & mœrore, quòd se miseras & decori omni indignas ostenderent, tum euulsis capillis caluitium, tum detonsis deformitatem sibi pa-
Isaiæ 3. rabant. atq. vtraq. res ab Isaia vate breuiter indicatur: Et erit filiabus Sion pro crispanti
„ crine caluitium. [*Super filios deliciarum tuarum,*] quos in maximis deliciis alueras & voluptatis summæ vsu educaueras. quibus quo insolentior miseriarũ vsus accidet, eo acerbior est futurus. hæc ad Israëlem. ad Iudam etiam illud additum est: [*Dilata caluitiũ tuũ sicut aquila.*] Aquila certis ætatis suæ annis altissimè volare, & vehementi superni caloris vi tacta plumas amittere & nouas deinde reficere scribitur. huic similem quendam miseriarum sensu luctum Iudææ regioni Vates indicẽs, similẽ etiã restitutionis proponit spẽ.
Isaac Hispanus in Mich.
namq. Iudæos captiuos Babylonẽ abducendos rursus etiã restituendos fore subindicat. [*Quia captiui ducti sunt ex te.*] Israëlis filiis nullũ certum calamitatis genus prescribitur, nullum nõ experturis. Iudæis verò illud certissimũ Babylonicæ captiuitatis assignatur, vltra quod nihil temporibus illis durius, perpessi fuẽre. Vsus est autẽ zeugmate figura vatibus familiarissima, vt filiorum nomen semel appellatũ ad vtrumq. populũ referret. femineo autem genere vtramq. rempublicã dixit, quòd cõmunio & societas ipsa hominum maiores imaginem exprimere videatur. hoc enim omnium ferè linguarum vsus obtinuit, vt à Græcis πατρὶς, à Latinis patria, ab aliis vniuersitas femineis nominibus diceretur.

CAPVT

Væ qui cogitatis inutile, & operamini malum.

ILLVD in iis, quæ hactenus, conscripsimus præcedentium Vatum commentariis docuimus, meritas impietatis, superstitionis & multorum etiam flagitiorũ pœnas non antè publicè dari solere, quàm iniquitatis siue HAMASZ scelus fuerit publicè grassatũ. namque cætera flagitia omnia etiamsi aduersum diuinam maiestatẽ admissa fuerint, auctores quidem suos vitio captos, supplicio tandem carere non sinuit; siue id in hac vita, siue in futura dandum sit. Vna verò fraudum & iniuriarum publicè ac communiter contracta culpa, communiter etiam ac publicè constitutam pœnam quammaturrimè subeundam in sacris libris habet. Hactenus ergo superstitionis & impietatis erga Deum pollutæque religionis crimen Israëlitis pariter & Iudæis intulit, qui sibi adeo infensum & iratum Deum reddiderant, vt loco propediem cedentem non sine magno suo malo experturi essent. namque superstitio & vani cultus admissio peculiarem illam Dei prouidentiam & beneuolentiam abalienat ab iis, quibus vera pietas non est, quos tamen non antè publico supplicio & vastitati addicit, quàm HAMASZ sceleribus quasi cumulo quodam affluere sit deprehensum. sed quoniã præter Dei irati abalienationẽ, publica etiam famis, pestis, ac gladij calamitas vtrique genti fuerat obnuntiata, neque præter impietatis & superstitionis scelus vllũ aliud HAMASZ fuerat hactenus crimini datum, satisq. sibi, ob eã tantũ culpã, pœnarũ ex Dei abalienatione sustinere videri posset; alterã hanc partẽ, quamobrẽ grauissimis malis publicè ferendis addicerentur, vates persequitur, & non leuioribus iniuriarũ & HAMASZ, quã violatæ religionis sceleribus alligatos; atq. vbiã legitimo Dei obsequio & certa religionis fide desciuere, id quod in proclium statim fuit, ad iniurias publicè inferendas vehemẽti animi impulsu & omni studio deductos illos fuisse demõstrat. namq. iis duabus partibus flagitiũ vnumquodq. constat, consilio videlicet & conatu, atq. in cõsilio quidẽ peccatũ est, in conatu verò ipso flagitiũ; in opere deniq. capitale iã scelus spectatur, sicut scriptũ est: Vnusquisq. vero tẽtatur cõ- Iacob 1.
cupiscentia sua abstractus & illectus, deinde cõcupiscentia cũ conceperit, parit peccatũ, „
peccatũ verò cùm consummatũ fuerit, generat mortẽ. Igitur omnem iniuriarũ sceleris „
gradum ab Israëlitis & Iudæis completũ fuisse, animi cõsilij & conatus atq. exercitationis argumentis confirmat. orationẽ autem à grauissimo & fatali verbo incipit. [*Væ qui cogitatis inutile, & operamini malum.*] Non solùm mentis impulsum vehemẽtem, sed opus etiam ipsum exprobat. *Væ*, inquit, vobis qui conceptum animo scelus, omni consilio & conatu, tum opera omni conflatũ tandem admittitis. *Inutile*, actiuæ significationis verbũ hoc in loco est. Inutilia, inquit, & incõmoda, imò & perniciosa aliis cõsilia vobiscũ agitatis, quæ demum exequamini. Vt autẽ admittendi cum summa fraude sceleris deliberationem & studium argueret, illud subiunxit:

In cubilibus vestris.

COGITATIONIBVS liberè suscipiendis commodissimus locus cubile est, cùm omni externo impedimẽto amoto & quietiori corporis habitu, silenti nocte, sine arbitris, sine contentione libera cuique cogitatio est, vt: dicite in cordibus vestris, & in cubili- „ Psalm. 4.
bus vestris compungimini Selah; sceleris verò admittendi vehementer deliberata voluntas hac oratione ostenditur, conatus autem & studium illis etiam verbis arguitur.

In luce matutina faciunt illud.

ITAQVE admittendi sceleris consilium commodissimè & deliberatissimè capitur, vbi autem certum iam est, quammaturrimè efficitur. namque summo manè consurgentibus scelus initur, vt quantum ad nocendum illis & consilij & commoditatis superfuerit, tantum iis, quibus iniuria fit, ad propulsandũ aut cauẽdum desit. Alterum ergo orationis membrum alteri respondet hoc modo, [*Cogitatis inutile in cubilibus vestris, & operamini illud in luce matutina, faciunt illud.*] id quod dummodo exequi possint, an legibus liceat, an deceat, nihil omnino laborant.

Quoniam est contra Deum manus eorum.

POTENTIAM nimiã & facultatẽ ad nocendũ hæc oratio significat, Hebraicè tropus hic

Universidad de Deusto
Biblioteca

pus hic sic pronũtiatur: [*Quoniam est Deo manus eorum.*] Quo tropo Laban Iacobo genero
Genes.31. succensens Hebraicè vsus est, quẽ Latinus interpres sic vertit: Valet manus mea redde-
re tibi malum. Igitur alienas hæreditates vel fortunas vbi semel appetiuerint, & cõsilio,
calliditate atque iniuria adire posse sperauerint, neque legibus agere, neque moribus
decidere, sed vi inuadere & obtinere; facinus verò ipsum, vbi admissum fuerit calum-
nia tueri statuunt.

Et concupierunt agros, & violenter tulerunt, & rapuerunt domos.

Ex malorum omnium fonte, ex cupiditate, inquam, iniuriarum & fraudum inu-
mera genera promanant. hæc furia leges & iura omnia diuina humanaque violat. hæc
vbi semel in pectoribus hominum insedit, & sociam sibi vim addere potuit, alienis ma-
ximè fortunis & saluti insidiari solet; neque verò in alienam modò supellectilem fertur,
(namque id minoris facultatis & ignauioris cuiusdam animi est) sed in ipsos pauperio-
rum & imbecillorum agros atq. domos omni impetu inuadit, ita vt non expoliare, sed
fortunis omnibus & possessione miseros homines deturbare triumphi loco ducatur.
Agrorum igitur suorum terminos alieni fundi occupatione dilatant, & ædificandarum
ædium areas vicinarum domorum deiectione protendunt; vendere enim etiam inuitos
dominos vel vilissimo pretio cogunt: si quem verò pertinaciter suas res tueri velle in-
tellexerint, tamen damno, iniuria assidua, vt tandẽ cupiditatibus suis cedatur, efficiunt.

Iunen.14 *Quorum si pretio Dominus non vincitur vllo,*
Nocte boues macri, lassoque famelica collo,
Armenta ad virides huius mittuntur aristas.

Isai. Væ qui coniungitis domum ad domum, & agrum agro copulatis, an vos soli habitabili-
terram, ita adeo cupiisse iniquum est; quacunque vero ratione ab inuitis abstulisse, lõge
iniquissimum: auaritiæ autem & fraudi contumeliam addere, omnino detestabile est.
Sunt enim, qui cùm cupiditatibus & fraudibus suis pauperiorum conatu obsisti intel-
lexerint, lædi se putent, idque adeo indignè ferant, vt vel calumnia occulta, vel manifes-
ta vi oppressis hæreditatem pariter & vitam appetant.

Et calumniabantur virum & domum eius, virum & hæreditatem eius.

Hvivs immanissimi sceleris vtinam nullum aliud exemplum occurreret, quàm il-
lud Nabothi Israëlitæ ob Achabi cupiditatẽ Iezabelis reginæ consilio & auctoritate no-
modò appetita vinea defraudati, sed ignominiosissima morte & omnium proscriptione
bonorum pariter affecti, sed, vt ille ait, *Dicere vix posses, quàm multi talia plorent, Et quot*
עצק *venales iniuria fecerit agros.* [*Et calumniabantur,*] Hebraicè verbum est GHASSAC, quod si
vi vel calumnia opprimere significat. Ex hoc loco illud principibus viris obseruandum
cauendumque est, ne quid vnquam agatur, quod potentiæ magis, quàm iuris & æquita-
tis rationibus definiri possit; neque illud verbum vnquam vsurpetur, possum, licet, est ad
Deum manus mea, atque huius generis alia, quæ rarò iniuriæ suspicione carere possunt.
Cuiusmodi autem huius generis consilia & conatus ac scelera iudicium diuinum tra-
neat, statuto in Israëlitis exemplo subiungitur.

Ecce ego cogito super familiam istam malum, vnde non auferetis colla vestra.

Vt isti magna deliberatione & diligenti consilio cogitatas à se iniurias & grauissima
mala tenuioribus maturè & strenuè afferebant, sic cogitatum in se & deliberatũ à Deo at
supplicium grauissimè subibunt; neque sibi rem cum incautis & imbecillis hominibus,
sed cum sapientissimo & fortissimo Deo tandem fuisse comperient. grauitatem autem
& seueritatem pœnarum ex diuina cogitatione siue meditatione arguit. Inferendi verò
strenuitatem insuperabilem illis verbis indicat: [*Vnde non auferetis colla vestra.*] Sumpta
autem translatio ab æneo & ferreo iugo captiuitatẽ Israëlitarum durissimam & longissi-
mam futuram esse docet, atque mutatio personarum à tertia in secundam ob dicendi
vehementiam & sententiæ grauitatem in vatum orationibus frequentissima est.

Et non ambulabitis superbi, quia tempus malum est.

Insolentiam omnem potentiorum, quæ rerũ ex animi sententia successu ni-
mium processerat, malorũ & miseriarũ vsu reprimendã esse demõstrat, quando humana
superbia

superbia nulla magis re, quã incommodorũ temporũ interuentu dimittatur, sicut scri- Psal.9.
ptũ est: vt cognoscãt, quòd homines sunt. Ambulare superbè, est gestu, habitu & incessu,
animi insolenti am proferre: Hebraicè est, [*Et nõ ambulabitis elati.*] namque huiusmodi
superbientium habitus est, erecto collo, elatis oculis & despicientibus incedere, sicut
scriptum est: Generatio cuius excelsi sunt oculi, & palpebræ eius in altum erectæ. Prou.30.
[*Quia tempus malum est.*] Hebraicè tempus pro certa rerum oportunitate, quam Græci
καιρὸς, Hispani *Sazon*, dicunt, accipitur, vt: tempus messis, tẽpus sationis, &c. hoc est, quia
matura illis & certa incommodorum & pœnarũ hora accesserit, qua bellum primum,
deinde captiuitatis incommoda ferenda sunt.

In illa die sumetur super vos parabola, & cantabitur canticum cum suauitate dicentium.

Ipsa sermonis simplex ratio & sententia, quisnam huiusmodi elegiarum auctor fu-
turus sit, docet: neque enim eiusmodi parabolæ & lamentationis ratio vel falsis prophe-
tis, vel cuilibet pro arbitrio, sed illis tantùm, qui à diuitioribus & potentioribus agris &
domibus deturbati fuerant ascribenda est, quibus ex citissimo exitu diuinę iustitiæ edo
ctis lugubri quodam instituto & cantato carmine calamitatis suæ solamen quæretur.
Elegia autẽ ipsa parabolæ, hoc est, similitudinis & exemplorum nomine definitur, quòd
variis rerum contentionibus & similitudinibus exemplo aliis de eadem re futura sit. o-
mnia hæc parabolæ nomen indicat. *Super vos* spoliatores & calumniatores, quibus per
potentiam omnia licere videbantur, neque quisquam vel verbo vno sese opponere tutò
audebat. [*Et cantabitur canticum cum suauitate*, Hebraicè est, *lamentabitur lamentationem cum so-
lemne.*] non quòd miserias suas huiusmodi carmine sedari omnino, sed aliquãtulum le-
uari posse speret, Hebraicè est, NEHI, Hispanè *Aliuio.* Cuiusmodi verò sententiæ elegia
futura sit, statim exponitur.

Depopulatione vastati sumus: pars populi mei commutata est, Hebraicè, *de-
populari depopulati sumus nos.*

Cvivsmodi verborum repetitio grauitatem & vehementiam, asseuerationemq.
coniunctam habet. Calamitatẽ igitur suã primum commemorat, deinde à quibus alla-
ta fuerit, ostendit, quod à potentioribus & ditioribus hæreditate & fortunis omnibus de-
turbati fuerint, idq. non ab hostibus, sed à conciuibus suis, ita vt ipsimet sibi iniurij fuis-
se videantur. nam qui patriæ propriæ cõciuibus manus affert, suis ipsius membris & vi-
sceribus attulisse meritò dici possit. Igitur nosmet nobis damnum malumq. attulimus,
Hispanè *Hauemonos destruido.* Et nunc *pars populi mei commutata est.*] Quid pauperiorum
parti accidisset, iam dixit, quid verò ditiorum tandem parti euenerit, subiungit, quòd il-
la à potentioribus eiecti & vastati fuerint, hi verò ab hostibus etiã eiecti, malè partis pos-
sessionibus deturbati commutari & transmigrare cogantur. Sunt autem huiusmodi
lamentationes, si linguæ & sermonis ratio tantùm consideretur, explicatu difficiliores,
quòd perturbati animi orationibus & crebris figuris constent. Quamobrem dicentis
cogitatio & affectus potius, quàm orationis consequentia obseruanda est.

Quomodo recedet à me? cùm reuertatur, qui regiones nostras diuidat?

Hebraicè, *Quomodo abstulit à me.*

Cvm admiratione insultat illi, qui se expoliauerat, quòd ad paucorum dierum vsum
tantum scelus admisisset, cùm propediem venturus esset hostis, qui quam ille sibi ablatã
suæ adiunxisset hęreditatẽ militibus suis diuideret. Quid profuit, inquit, illi me à fundo
expulisse meo? cùm breui hostis accessurus esset, qui quæ ab illo cõiuncta prędia fuissent
diuideret, nonne satius suis limitibus contentũ permanere, quàm omnibus carere, fue-
ratẽ deinde oportunè commemorat diram imprecationem eorum, qui spoliati & op-
pressi fuerãt, in expoliatores ipsos: quam quidem imprecationem nulla victima expiatã
consequens euentus certissimè firmauerit.

Propter hoc non erit tibi mittens funiculum sortis in cœtum Domini Israel.

Aptissima in huiusmodi iniurios homines & familiarissima miserorum impre-
catio est vnica vltionis relicta ratio, quam exitu suo non carere innumera passim ac quo-
tidiana fere exempla arguunt, vt rebus iis, quæ in posteritatis gratiã vi, calumnia, & aliis
rationibus malis partæ fuerint, optatus hæres non potiatur, sed is potius, quem minimè

Universidad de Deusto Biblioteca

omnium ille voluisset, fruatur. Huius dirę imprecationis vulgatissima quotidie exempla
Psalm. 108. sunt, vt: Nutantes transferantur filij eius, & mendicent: & eiiciantur de habitationibus
» suis. Scrutetur fœnerator omnem substantiam eius: & deripiant alieni labores eius, &c.
Propter hoc igitur cùm tu legitima hæreditatis & totius rei possessione me deturbaueris, illud tibi imprecatus tandem euenisse gaudeo, vt nullus tibi legitimus hæres super-
sit, ad quem ex diuina lege & sacris Israëlitarum moribus hæreditas redeat, sed illud cũ
Thren. 5. summa ignominia tibi vsurpandum relinquatur. Hæreditas nostra versa est ad alienos,
domus nostra ad extraneos.

Ne loquamini loquentes, non stillabit super istos, non comprehendet confusio. 10

PROSOPOPEIA adhuc eadẽ ostendit nulla alia ratione potuisse violentorũ illorũ alienarum rerum appetentiũ consiliũ frangi, quàm ipso extremo supplicio atque exitio. namq. cætera omnia, nimirũ vatum reprehensiones, reuocationes, accusationes, dehortamenta superuacanea illis erat, qui neq. metu, neq. ratione, neq. pudore vllo moueri, aut à sententia deterreri sese sinerent. Est autẽ ipsorum oppressorum & iniuria affectorũ hominũ ad vates oratio monentium, ne duris & obstinatis atq. disciplinam omnẽ contemnentibus hominibus ab iniuria inferenda reuocandis frustra operã impendãt, quando neq. vllo Dei, neque hominum timore ad ius, æquitatem atque innocentiam adduci possint. Ne, inquit, assiduis sermonibus apud eos habendis laborẽ nimiũ cõsumitote. [*Quia non stillabit super istos.*] hoc est, nullus planè locus illis relictus, quo diuinum verbũ in eorum mentes penetrare possit, neq. vlla etiã erubescentia afficiuntur, adeo obstinata ac dura mens vitio & potentia reddita est, vt consultius esse putetur diuinum verbũ illis subducere, quàm contemptui atque irrisioni exponere sine vlla vtilitatis spe. Hæc adeo causa esse interdum solet, vt in perditissimis tẽporibus magna diuini verbi penuria sit: ex qua quidem re suspicio quædam imperito vulgo exoriri potest, Deum vel huiusmodi res latere, aut iam tandem delassatum, ne persequatur, impedire, vel adeo delectare, vt impunè abire sinat.

Dicit domus Jacob, nunquid abbreuiatus est spiritus Domini, aut tales sunt cogitationes eius?

PRIVATI & infimi ac vulgares homines Domus Iacob dicuntur, quòd Iacob, antequam nomen Israëlis obtineret, eius cõdicionis sese fuisse profiteretur. Cùm ergo huiusmodi rerum imperiti homines tantam potentiam & insolentiam non solùm impunè grassari, sed sine reprehensione, sine prophetica obiurgatione abire viderent, vtrãnam eius rei causa esset, dubitabant, an quòd spiritus Domini, quo vates excitãtur, abreuiatus esset; neque tantæ hominum potentiæ & insolentiæ sustinendæ par esset, an quòd Dei cogitationes & studia his similia essent, neque eas res reprehendendas duceret, quibus ipse afficeretur. Ad vtramq. autem dubitationis partem remouendam sapientissimè per Vatem satisfecit Deus.

Nónne verba mea bona sunt cum eo qui rectè graditur?

NEQVE abbreuiatus est spiritus meus, neque tales sunt cogitationes meæ, sed propterea subductum illis verbum est, quòd tantum apud eos vtile & commodum sit, qui rectè & honestè viuere statuerint: itaque feliciter illis succedit, vt quibus ad rectum vitę cursum tenendum gratissima diuinæ veritatis lux sit. cõtra verò ijs, qui impiè agere decreuerint, vehementer odiosum longeque est incommodissimum, vtpote quibus irrisioni & contemptui magis, quàm correctioni sit, sicut scriptum est: Spreuisti omnes
Psalm. 118. discedentes à iudiciis tuis, quia iniusta cogitatio eorum. præuaricantes reputaui
» omnes peccatores terræ: ideo dilexi testimonia tua, & longè à peccatoribus salus,
» quia iustificationes tuas non exquisierunt. Hæc erga vtramq. partẽ diuini verbi ratio est, vt non sit abbreuiatus spiritus Domini, sed diuinorum verborum ijs abundè effundatur, quibus vtilia & commoda fore creduntur; ijs verò maximè interdum desint, qui veritati, qui recto consilio, qui sibi denique ipsis defuturi esse putentur.

Et econtrario populus meus in aduersarium consurrexit, Hebraicè est: *& heri populus meus in hostem consurrexit.*

TEMPORVM & rerum cõparatione ostendit, quàm optimè cum ijs agatur, quibus diuinũ verbum cõmodè suppetat; rursus quàm pessimè cum ijs, quorum culpa diuinum verbum subtrahitur. & quemadmodũ publicę & priuatę res, ob publicũ ac priuatum iniuriæ inferendæ studium funditus pereant, quas innocentia & iustitia maxime tueri & augere soleãt. Hoc autẽ ipsorũ Israëlitarum exemplo docetur, qui non adeo pridẽ cùm populus Dei essent, hoc est, cùm pietatẽ veram colẽtes legibus institutisque diuinis vterentur, non solũ quietè & tranquillè agebant, sed omnibus & finitimis & remotis hostibus superiores erãt, sicut scriptũ est: In te inimicos nostros ventilabimus cornu, & in no-
» mine tuo spernemus insurgentes in nobis. Nunc verò ijdem postquã à Deo, à pietate, à
» iustitiæ & innocẽtiæ obseruatione & cultura ad auaritiã, ad iniuriã inferẽdam desciuere, diuini verbi auxilio & cõmoditate destituti ignauissimi & tumidissimi redditi sunt, adeo vt non solùm vero, sed vano etiam hostium metu exanimati terreantur, ac turpissimè etiam fugiant.

Desuper tunicam pallium sustulistis: & eos qui transibant simpliciter conuertistis in bellum, Hebraicè sic: *E regione vestis exuistis pallium: & prætereuntes securè redeuntes bello.*

EO ignauiæ & timiditatis eos rediisse ait, vt prospectam è regione vestem, quam viator quispiam baculo (vt fit) suspensam ferat, militare signum ac vexillum putantes, deposito etiam celerioris fugæ causa pallio, turpiter fugiant. namque pallij in pugna aut in pugnæ opinione denudatio impotentis fugæ studium significat, vt illud: Et robustus Amos.
corde nudus fugiet in die illa. non solùm vero, sed vano etiam hostium metu perterriti vitam nuditate paciscuntur, vestemque, quamuis elegantem, viatori auferendam relinquunt, quem illi iter securè & simpliciter conficientem inuentis in via spoliis, non secus ac si è prælio victor rediret, onustum & auctum reddunt. *Et prætereuntes simpliciter* putastis & reddidistis *redeuntes bello.* Huius verò tantæ trepidationis & tantæ etiam rerum mutationis causam iniuriæ studium fuisse ait, quòd miserabiles pauperiorum hominũ vxores domorum suarum commoditate, atque earum etiam liberos perpetua hæreditatum successione priuauerint.

Mulieres populi mei eiecistis de domo deliciarum suarum, & à paruulis earum tulistis laudem meam in perpetuum.

FEMINAE quietori & imbecilli magis natura cùm sint, domi diutius quàm viri manere consueuẽre; eius autem consuetudinis causa ædes ipsas præter cæteras omnes res amant, quas etiam ad inopiam redactæ non nisi omnium hęreditatum postremas distrahi patiuntur, distractas verò omnium rerum maximè & frequentissimè suspirãt; præsertim cum conductas deinde domos subinde mutare cogantur, tum se miserrimas, tum calamitosissimas vocant, tum eos, quorum causa proprias ædes amiserint, diris omnibus prosequuntur. Atque pauperiorum hominum turbam populum suum Deus appellat, id quod non semel in sacris sermonibus suis ore nuncupauit, vt: Tibi derelictus est pauper, Psalm.
» orphano tu eris adiutor. Has à potentioribus istis *de domo deliciarum suarum*, hoc est,
» de domibus, in quibus maximè delectabantur, eiectas fuisse criminatur. Earum verò filios fundorum & vinearum agrorumq. possessionibus perpetuò deturbatos, quæ à nullis familiis abalienari, sed in perpetuam laudis suæ materiam certis legibus & institutis ac moribus apud suos quæque dominos perpetua successione conseruari Deus voluerat, iamque ille Chanamitidis regionis perpetuum Dominum sibi cùm iure suo vẽdicasset, vsum tantum familiis ipsis Israëlitarum tanquam inquilinis perpetua posteritatis successione percipiendum concessit. Eam verò laudis suæ æternam materiam parabat, quòd vnumquemq. portionem suam Deo acceptam referre, atque omni pietate & obseruatione retinere oportuerat, sicut scriptum est: Et dedit illis regiones gentium, & labores Psal.
populorũ possiderunt, vt custodiant iustificationes eius, & legem eius exquirant. Igitur »
cõtra ius & fas est, laudem meã in perpetuũ deturbatis possessione hęredibus impedire, sicut scriptũ est: Terra quoq. nõ vẽdatur in perpetuũ, quia mea est, & vos aduenę & colo- Leuit. 25.
ni mei estis. Itaq. cùm populi sui iniuriis suũ etiã ius sibi nefaria fraude imminutũ Deus »
persequitur; dignũ autẽ tãtis sceleribus iudiciũ est, vt qui quietos, & tranquillè atq. innocenter agẽtes solicitauerint & domibus fundisq. priuauerint, eius terræ, quã immodicè

Universidad de Deusto Biblioteca

appetiuerint,& per summã iniuriã occupatã polluerint,vsu in perpetuum porrò abdicẽtur,cuius iudicij & seueræ sententiæ formula sequenti versu pronuntiatur:

Surgite & ite, quia non habebitis hic requiem : propter immunditiam eius corrumpetur putredine peßima.

Surgite, Imperatiuo vsus est,propterea quòd certa iam & destinata res esset, adeò vt se iam exorari non sineret; est enim is modus instando & exequendo idoneus, atque ab omni cunctatione longè alienus:adeo verò certam & maturam fore migrationem ostendit,vt considere vlterius non permittat, vt qui inimicum, à quo vehementer læsus sit, domi offensum iniquo animo ferens, grauissimeq.compellans,exire foras festinè iubeat. Quid tibi, inquiens, apud domum meam est? nonne pudet ? abi cito, festina,&c. ite, in captiuitatem videlicet; non enim hæc vobis apta sedes est , quam tantis flagitijs contaminastis: neque enim fieri potest,vt vitiis & turpitudinibus vestris polluta terra hæc non graui nausea,quoad vos euomat, vehementer laboret,sicut scriptum est. Cùm verò huiusmodi grauibus alioqui tamen vtilibus vaticiniis offensi principes & populi,ac vatibus ipsis infensi obsisterent, atque omni cura & diligentia cauerent, ne quid graue aut durũ audirent , dum tamen interea populares concionatores & ad assentationem magis apte dicentes probarent ; & illud temeritatis vel impudentiæ, vel improbitatis ac licẽtiæ hoc verò prudentiæ,sapientiæ,atque elegantię in dicendo nominibus definiretur (vt iudicia hominum de simplici veritate & de populari assentatione etiam hodie sunt) eam rem oportunè Michęas expressit, & quales hominum in se animos,cuiusmodi de officio suo iudicia & sententias expertus fuerit, alterius partis comparatione significauit.

Vtinam non essem vir habens spiritum, & mendacium potius loquerer: stillabo tibi in vinum & in ebrietatem, & erit super quem stillatur populus iste.

QVID hæc latina versio sibi velit, Hebraica simplicitate apposita declarabitur, [*si forsan vir ambulans post ventum & falsitatem mendacij.*] hoc est, si quis popularem auram sequutus mendacia sibi ad gratiam confingeret, atque ea quæ delicatis principum & vulgi auribus blanda ac iucunda sunt,diceret;cuiusmodi de certo voluptatis fructu,de vino & ebrietate,de deliciarum non vetãdo principibus & diuitibus vsu,de frugum & annonæ non frustra à Deo hominibus facta copia; si quis, inquã, huiusmodi argumẽta dicendã tractaret, is omniũ calculo probatus legitimus populi magister cõmunibus suffragiis salutaretur. Is facilè causam rationesque suas docili populo persuaderet,hoc est,stillaret in vinum & in ebrietatem.namque lasciua licentia à falsis ministris religionis prætexta & adulteratis sententiis facilè hominibus á labore ad libidinem procliuibus insinuatur, & quicũque hæc ad gratiam astutè & apparatè tractare nouit, [*erit super quem stillatur populus iste,*] hoc est maximo plausu à populo isto excipietur,& populi stillator,hoc est,efficax concionator appellabitur, isque populo isti,& populus iste illi aptissimus erit , similesque habebunt labra lactucas.

Congregatione congregabo Iacob totum te: in vnum reducam reliquias Israel.

ILLVD semper Deus Israëlitis obtestatus est,illorum culpa euenire, vt perirent, suo autem ipsius misericordiæ constanti proposito effici , vt non funditus perderentur , sed vt aliquando in gratiam reconciliati restituerentur,sicut scriptum est: Perditio tua ex te Israel, salus autem ex me. qua quidem in re diuina erga homines bonitas maximè lucet, & humana culpa apertè cognoscitur; hinc enim est quicquid mali, illinc verò quicquid boni eueniat.nos nobis atque Deo desumus,Deus nunquam sibi deest; nos officiũ omne peruertimus, ille semper officio suo satisfacit ; nos necessariam nostrimet curam abijcimus , ex nobis verò illum duplex afficit solicitudo,& quemadmodum non pereamus,& quemadmodum perditi recipi ac recuperari possimus. Atque hæc omnia incredibilem nostram peruersitatem & immensam illius arguunt misericordiam. Neque verò hic locus exiguam huius rei admirationem habet , quòd in ipso pronuntiandæ sententiæ furore tantis criminibus offensus Deus,tamen orationis stylum misericordiæ commemoratione interrumpat,sicut scriptum est: Cùm iratus fueris,misericordiæ recordaberis. Habbak. 3. Habet verò affectum oratio ipsa,[*Congregatione congregabo totum te:*] Vide,inquit,quanta meorum in te beneficiorum magnitudo , quanta tua in his cogitandis negligentia est. namque iam nunc cùm te tua culpa & tantis sceleribus obligatum , ijs captiuitatis & dispersionis pœnis,quibus dignus fueris,addico;tamẽ cogitationes pacis cogitãs quemadmodum restituendus tãdem mihi sis & mecum cogito,& tibi,ne desperes, enuntiari curo.atq. repetitio quidem verbi asseuerationẽ & certitudinẽ habet.Iacob verò nomen humilitatis & exilij atq.captiuitatis rationẽ indicat; neq.enim melioris condicionis populus ille dispersus futurus erat,quàm fuerit olim Iacob, cùm à patria domo fratris metu profugus ingratam Labano seruitutem nouis subinde mutatis cõdicionibus iniquisque impositis legibus seruiret , tamen vt ille diuina misericordia ex illo inquieto rerum statu,& quodam quasi seruitutis genere redemptus,congregata vxorum,liberorũ & seruorum familia ad patriam domum reductus Israëlis nomen obtinuit, maximè dicente sibi Domino,Reuertere in terrã patrum tuorum,& ad generationem tuam,eroq. tecũ. Sic etiam populum hunc filiorum Iacobi , cui dispersionis calamitas obnuntiata est, cui dura inter gentes & ignominiosa vitæ lex statuenda & ferenda prædicitur,tandẽ diuina misericordia sibi redimendum restituendumque,atq. in vnius Ecclesiæ Christianę communionem admittendum recipit; idq. non in totius iam Israëlis secundum carnem cerebri illa frequẽtia; sed in reliquiis tantùm,quæ ex tam longa & diuturna calamitate superfuerint,fore præstandum,sicut scriptum est: Si fuerit numerus filiorum Israël,quasi arena maris,reliquiæ saluabuntur. In vnum reducam reliquias Israël toto iam terrarum orbe dissipatas.

Genes. 7

Iob. 10.

Pariter ponam illum quasi gregem in ouili, Hebraicè, *quasi oues Bosra.*

VTRO modo vertatur,nihil sententiæ repugnat,sed posterioris versionis illustrior & certior nobis explicatio est: namq. ad vnum ouile vnamq. ecclesiæ communionem recipiendi Israëlitæ prædicuntur, idq. adeò diuino beneficio. Quódnã autẽ id ouile futurũ esset,nomine *Bosra* significauit ; nimirum ad idem ouile,in quo ex gentilitatis tenebris ad Euangelij lucem conuersæ gentes & diuinæ familiæ asscriptæ conuersarentur. Iam verò alias diximus nomen Bosra nulli in montibus Seir antiqua Idumæorum sede, vrbi esse, sed cuidã; quæ omnis gentilitatis caput olim fuerit, id quod significatio ipsa apertè doceret.Bosra etiam constantiam siue valentiam significare dicebamus. Valẽtiam verò Romam vrbem totius orbis quondam principem dictã prius fuisse antiqui auctores memoriæ prodiderunt. Idem namq. ῥῶμη græcè, quod valentia latinè est. Atq. in hac quidem parte antiquorum Hebræorum traditionem hactenus recipimus,qui Bosram eandem Romam esse dixêre. Habet autem Romana res maximam atque huic rationi accõmodatissimam narrationem. namque paruis initiis, hoc est, ab ouium pascuis & caulis, & pastorum casulis ad totius orbis imperium in gentilitate excreuit: deinde verò primis & firmissimis apud gentes fundamentis in ea vrbe iactis, Christiana pietas totum ferè orbem in Euangelij ditionem redegit,atq. exiguis initiis ad innumeram multitudinem propagata est. In ea autẽ primus gregis huius pastor Petrus Christi Domini vice functus est,succedentibusq. longa temporũ serie pastoribus Christianæ disciplinę ratio ita aucta & illustrata est, vt prima omniũ mater Ecclesia meritò appelletur, ad quam totius orbis & gentium omnium catholica cõmunio referenda sit; in cuius tandem collegiũ Israëlitas cooptandos esse Vates hìc prædicit: vnam enim omnium Ecclesiæ communionem & integram sanctitatem esse oportère,& vates omnes & ipse summus omnium atq. vniuersi diuinus pastor (vnde cæteris pastoribus legitimum ius est) testati sunt. Igitur Israëlis populum in gratiam tandem à se receptum , ad eundem modum, pari. ratione ac iure cum ijs,qui ex gentibus in ouile vnum admissi sunt,coniungendũ esse Deus pollicetur. *Ponam*,inquit,*cum sicut oues* (quæ illo tempore futuræ sunt)*in ouili*,siue,*Bosra.*] Idẽ enim esse dicere ouile & Bosra,res ipsa declarat, cùm ouile non nisi vnum legitimè esse possit, sicut vnus pastor,vna fides, vnum baptisma est;ita episcopatum vnum omnium episcorum esse D. Cyprianus confirmat. Hoc autem ouile,quo primum ex gentilitate congregatus est grex, ad quem Israëliticus populus tandẽ est agẽdus,Bosra hoc est, valentia siue Roma est, vbi superstitionis & idololatriæ totius maxima quondã sedes fuerat. Deinde verò Christianæ omnium gentium pietatis arx constructa est.

Cyprianus.

Quasi pecus in medio caularum tumultuabuntur à multitudine hominum.

MAXIMA venientiũ ad Christianã pietatẽ Israëlitarũ frequẽtia Ecclesiã ornandam celebrandãq. fore præcinit,quos frequẽtissima celebritatte & clarissima luce lętari oportuerit. Id adeo ouiũ in ouiliũ suorũ cãulis cõfertorũ similitudinẽ persecutus significauit, quas exultare, cõprimi, tumultuariq. præ multitudine videmus.quòd verò ad idẽ ouile vterque

Universidad de Deusto
Biblioteca

vterque populus reducendus sit, atque tam diuersum pecorum genus, quales Israëlitę & gentes fuerint in eandem studiorum & vitæ societatē sit coniungēdum, id Christi opera
Ephes.2. & virtute effectum iri docet; à quo, vt Paulus ait, ij qui gentes aliquando erant in carne,
„ qui dicebantur præputium ab ea, quæ dicitur circuncisio in carne manu facta, qui erant
„ in illo tempore sine Christo, abalienati à conuersatione Israël, & hospites testamentorū
„ promissionis spem non habentes, & sine Deo in hoc mundo, nunc autem in Christo
„ Iesu, qui aliquando erant longè, facti sunt propè in sanguine Christi. huius autem ope-
„ ra & efficientia in vnam sanctorum ciuitatem & Dei familiam asscribendus populus
vterque est.

Ascendet enim pandens iter ante eos: diuidet, & transibunt portam, & egredientur per eam.

HIC Iesus Christus publicè vtriusque populi pacis & concordiæ auctor, & diuinæ ci-
uitatis regendæ dux est, quem qui sequitur, non ambulat in tenebris, [*qui pandēs iter ante*
eos, qui se sequentur *diuidet*, siue vt in Hebraico est, *perrupto ante eos perrumpet*,] & latè pa-
tefacta porta in vnius ciuitatis communione & societate tam eos, qui vocati iam olim ex
gentibus fuerint, quàm eos, qui in diuinam gratiam restituendi sunt, Israëlitas contum-
Ephes.2. get. Ipse enim est pax nostra, qui fecit vtraque vnum, & medium parietem maceriæ sol-
„ uens inimicitias in carne sua legem mandatorum decretis euacuans, vt duos condat in
„ semetipso in vno nouo homine faciēs pacem, vt reconciliet ambos in vno corpore Deo
„ per crucem, interficiens inimicitias in semetipso, & veniens euangelizauit pacem ijs, qui
„ longè fuerant, & pacem ijs, qui propè, quoniam per ipsum habemus accessum ambo in
„ vno spiritu ad Patrem. hæc D. Paulus. Idem autem qui viæ & vitæ dux datus à Deo est,
Ioan.14. rex etiā vnctusq. Domini meritò salutatus est. Benedictus qui venit in nomine Domini,
„ rex Israël.

Et transibit rex eorum coram eis, & Dominus in capite eorum.

VT enim Ecclesiæ omnis, sic & recipiendorum in gratiam Israëlitarum, rex & Pon-
tifex maximus apud ipsum Deum Iesus est, ad vtriusque dignitatis rationes & res ge-
rendas vnctus, à quo regnum ex vtroque populo factum & Deo Patri conciliatum est.
Apoc. 5. namque is publico cantu & communis cælestis senatus acclamatione audit: Dignus es
„ Domine accipere librum & aperire signacula eius, quoniam occisus es, & redemisti nos
„ Deo in sanguine tuo ex omni tribu, lingua, populo & natione, & fecisti nos Deo nostro
„ regnum, &c. Quòd verò regem hunc coram eis transiturum pollicetur, eò pertinet, vt
1.Corint.12 diuino Christi spiritu in visceribus eorum habitante, quocunque intendetint, agendos
esse significet. Huius namque virtute spiritus corpus Christi, & membra de membro
facti, magna diuinarum virtutum facultate afficiūtur. Dominum verò in capite eorum
Ephes 1.Corint.11 proditurum esse ait, quòd caput Ecclesiæ Christus, Christi verò caput Deus sit, à quo
omnia & per quem omnia. Huic autē vaticinio illud omnino consonat, quod ab Hosea
„ decantatum est: Et post hæc reuertentur filij Israël, & quærēt Dominum Deum suum, &
Os.3. „ & Dauid regem suum, &c.

CAPVT TERTIVM.

ET dixi, audite principes Iacob, & duces domus Israel:

OMNIVM iniuriarum & publicè grassantis vis crimen & culpa prima ac maxima
in principes & iudices transfertur, vtpote qui ferendarum populo iniuriarum pe-
riculum non modò non propulsauerint, sed vltrò etiam studiosè creauerint & fouerint.
Atque hæc profecto Dei aduersus principes & magistratus causa seuerissima, sed certis-
sima tamen & perpetua est, quòd ipsorum negligentia atque etiam culpa vis & in-
iuria sæuissima populorum pestis ac pernicies publicè grassetur. Etenim sunt aliquando
principes ac magistratus, qui admissorum in populo scelerum ignorationem excusent,
vel quòd iniuria callide nimis & astutè fiat, adeo ut scriptarum legum verbis neque cō-
prehendi, neque notari posse videatur; cuiusmodi multa persæpe existunt iniuriarum ex-
cogitata aduersus legum formulas genera, quas magistratus propterea non vlciscuntur,

quòd contra nullam legem commissa esse à reo defendantur; cùm tamen manifestam
iuris & æquitatis violationem contineant, vel quòd paucorum de iniuria ac vi nomina
ad ipsos ab ijs, qui passi fuissent, delata sint, qui propterea impunita libertate vsi fuerint,
non alioqui vsuri si ipsi resciuissent. Hos duplici ratione redargutos sibi esse, & eodem
cum cæteris imò grauiori crimine inuolutos Michæas ait: tum quòd principum &
magistratuum negligentia ignorationis excusationem non habeat, cùm eorum maxi-
mè interest, ne qua in populo iniuria fiat, prouidere, an facta alicubi sit, diligentissima
animaduersione conquirere, sicut scriptum est: Gloria Dei abscondere verbum, gloria Prouerb.25.
autem regis inquirere verbum; tum etiam quòd non solùm negligentiæ in animad- „
uertendis, sed maximæ etiam diligentiæ in inferendis iniuriis damnatos ipsos statim
arguat & confirmet. [*Et dixi*] ad principes & magistratus, qui se nominatim à crimi-
ne exceptos ignorationis causa aut alia tergiuersatione volebāt. [*Principes Iacob.*] Populi
humilioris & totius reipub. magistratus, quorum alterum nomen humanitatem, alte-
rum verò officium in vobis requirendum arguit.

Nunquid non vestrum est nosse iudicium.

NAMQVE ob eam rem principes capita Iacob Hebraicè dicti sunt, quod hos ipsos
quomodo cum cæteris membris & toto reipub. corpore agatur, peruidere imprimis &
prospicere oporteat. omnium namq. sensuū vis in capite vt in præcipua mentis arce est.
Vestrū igitur erat, prospicere, audire, olfacere, gustare, omnibus deniq. modis intelligere,
vbinam ius, vbi iniuria vigeat, & res omnes à calumnia & dolo ab hominum & tempo-
rum perfidia & iniquitate ad iustitiæ atque æquitatis rationes reuocare, id quod negle-
xisse prius vobis atq. adeo grauissimum crimen est. namque vbi principes & magistratus
muneri officioque suo diligenter præsunt, iudicium & iustitia in terra, vt Isaias inquit, „ Isai.2.
pernoctant. *Iudicium*, Hebraicè *Mispat*, idem quod ius æquitatemq. significare in cōmen-
tariis Habbakuq abundè docemus. Igitur in exquirenda animaduertendaq. iniuria ne-
gligentem fuisse in nefario crimine & fraude capitali magistratibus ponēdum primum
est, deinde & illud grauioris etiam culpæ nomine sustinendum, quòd nō alienarum in-
iuriarum negligentes, sed grauissimos auctores etiam sese præbuerint.

Qui odio habetis bonum, & diligitis malum.

NVLLVM aut turpius aut perniciosum magis exemplum est, quàm si principes &
magistratus, quos summa integritate, continentia & innocentia præditos esse oporter,
morum imprimis turpitudine & auaritia laborēt. nam qualis in rempublicam & in mi-
seros à calumnia & iniuria defendēdos, quantus peccatorum, scelerum, publicæ liberta-
tis, & æris alieni vindex is esse potest, qui virtutis odio atq. vitiorū studio ipse flagrat, qui
luxuria, cupiditate & auaritia feruet ferturque? atqui illæ boni principis & magistratus Exod.18.
partes fuerant, sicut scriptum est: Prouide autem de omni plebe viros sapientes ac timē- „
tes Deum, in quibus sit veritas, & qui oderint auaritiam, &c. & tamen quemadmodum „
hæc ab istis obseruata ratio sit, audiamus.

Qui violenter tollitis pelles eorum desuper eis, & carnē eorum desuper ossibus eorū: qui comederūt carnē populi mei, & pellem eorū desuper excoriauerunt, & ossa eorum confregerunt, & conciderunt sicut in lebete, & quasi carnem in medio ollæ.

DVÆ rationes pecuniæ ex aliorum laboribus conficiendæ sunt, aut vsura, aut tribu-
tum; illa semper damnata; hęc cùm modū excesserit, perniciosissima est. Aliis igitur diui-
tibus & potentioribus in superiori capite vis & vsuræ crimen obiectum est: nunc verò
omnis oratio hæc ad intolerabilia tributa & vectigalia, ad acerbissimas, capitum, ostio-
rum, & aliis nominibus pecuniarum exactiones significandas translata est; quibus po-
puli & ciuitates à magistratibus & principibus nonnunquam expilantur & diripiun-
tur. cuiusmodi grauissimo scelere & culpa Israëlitas principes teneri Vates confirmat:
ad quod oportunissimis ouium & pecorum atque laniorum, neque aliis etiam linguis
ignotis translationibus pronuntiat, quòd oues non pastorum officium, sed laniorum cru-
delitatem expertæ sunt. miseros autem & iniuria affectos populum suum commisera-
tionis & indignitatis causa Deus appellat. Ipsam autem verborum translationem, cùm
longius explicare non vacet, nulla ratione aut breuius, aut cōmodius, quàm Chaldaicæ
paraphraseos vertione doceri posse arbitrati sumus. Sic autem Chaldaica habent.

[*Dni-*

Universidad de Deusto
Biblioteca

[*Diripientes substantias populi ab eis, & diuitias pretiosas eorum auferentes. Qui expoliant faculates populi mei, & pecuniam pretiosam eorum ab eis auferunt, & reliquias eorum consumentes & reddentes & comminuentes sicut comminuitur membra intra ollam, & particulæ* (carnium) *intra lebetem.*] hactenus Chaldaica. Harum autem rerum & acerbissimarum populo iniuriarum, vt inuestigatorem diligentissimum, sic vltorem sese profitetur Deus, & seueritissimo iudicio examinata re par pari relaturum fore vltro confirmat.

Tunc clamabunt ad Dominum & non exaudiet eos, & abscondet faciem suam ab eis in tempore illo, sicut nequiter egerunt in adiuuentionibus suis.

CLAMOR oppressorum atque vi affectorum plerumque est, maximè qui verbo Hebraico SZAGHAK, respondet, Qua de re iam aliàs diximus. In qua igitur mensura principes & magistratus mensi fuerint, in eadem ipsis remensum iri dicitur. Ipsi autem sese propulsandæ iniuriæ & resarciendi damni causa adeuntes, ac fidem officiumque ipsorum implorantes ciues non solùm neglectione, sed illata atque aucta iniuria damnoque maiori affectos contentione maxima malisque modis excipiebant, sicut scriptum est: Principes tui infideles, socij furum, omnes diligunt munera, sequuntur retributiones, pupillo non iudicant, causa viduæ non ingreditur ad illos. Propter hoc, ait Dominus Deus exercituum Deus Israël: Heu, ego consolabor de hostibus meis, & vindictam sumam de inimicis meis. Similia igitur his Israëlitis principibus & magistratui futura tempora minatus, omnem in magna calamitate salutis spem auxilio negata aufert, [*Sicut ipsi nequiter egerunt in adiuuentionibus suis.*] Cùm ipsi miseros & supplices ad se confugientes, aut non audirent, aut indignis modis exciperent, aut omnino auersati negligerent; sic etiam ipsi ab hostibus oppressi, & magna inter gẽtes vi & contumelia affecti nequaquam negligentem meritò Deum implorabũt. Verùm enimuero cum reprehensæ à bonis & sapientibus viris, atque à veris Dei ministris iniquitati principum & magistratuũ, mendaces contrà prophetæ, qui assententur, non desint, & cupiditati etiam indulgẽtes securitatem promittant: eaque res dubios aliàs principum animos maximè firmet, atq. etiam ad augendam iniuriam excitet; non minus perniciosum causæ huius, quàm exterorum etiam exemplum apud Israëlitas à se spectatum Vates noster oratione & diuini etiam indicij sententia persequitur.

Isaiæ 1.

Hæc dicit Dominus super prophetas, qui seducunt populum meum: qui mordent dentibus suis, & prædicant pacem: & si quis non dederit in ore eorum quippiam, sanctificant super eum prælium.

NVLLA magis idonea verum à falso ministro dignoscendi ratio est, quàm vtilitatis & commoditatis eorum obseruatio. nam qui nulla commoditatum suarum ratione habita, nullo personarum delectu, sed veritate tantùm & æquitate ad agẽdum constanter ducitur, is planè integro & proprio fungitur officio. eum verò qui commodis, vtilitatiq. suæ tantùm seruiat, aut prophetæ nomen fallò sibi vendicare, aut officium prodere constabit, sicut & hi, quos Vates noster arguit, faciebant, qui promerentibus tantùm omnia bona atque fausta, ijs verò, à quibus nihil accepissent, infausta & calamitosa omnia denuntiabant: cuiusmodi doctrina & ministerio nihil aut nocentius, aut perniciosum magis esse potest. Præterquam enim, quòd veritatis & simplicis pietatis, ac religionis proditio grauissimam reipub. fraudem perferre solet, illud etiam accedit, quòd eiusmodi ratio quæstus & commodi causa, & pietatis honesta specie ambitiosè inita, frequẽtes sui spectatores parere soleat. Hæc igitur huius orationis sententia est, in falsos fictosque prophetas, ac diuini verbi simulatos ministros, quorum falsam simulationem propriorum commodorum perpetuò obseruata ratio prodit, quando non ipsi cæterorum hominum & populi Dei vtilitati, sed contra populum omnem suis commodis inseruire & studiis obsequi velint. Iis enim, à quibus vel ad cœnam vocati, vel datis vltro cibariis, quæ dente mordeant, aucti fuerint, pacem prædicant; rursus, si quis non dederit in os corũ, quod satis ad ingluuiei & voluptatis vsum sit, ei impietatis nota inusto, atque in summã apud reliquum populum inuidiam rapto, nõ pericula modò & pœnas, sed tanquam Dei atq. hominum hosti legitimo iamiam sustinendum cęlo, mari & prelium indicunt. Huic persimile illud est, quod de Meuio quodam Satyricus memoriæ prodidit:

Scurra vagus non qui certum persæpe teneret, Impransus non qui ciuem dignosceret hostem. Sed

sed grauius multò, quod ille vrbanitatis, hi verò pietatis specie victum maledicentia aut adulatione quæritabant. Explicata iam sententia, verborum quorundam ratio breuiter explicanda est. *Seducũt populum meum,* non sui, non vllius principis, nõ ignobilem aliquem, sed meũ (Deus inquit) populum: *Qui mordent dentibus & prædicant pacem* apud quos hilarè & bene accepti conuiuæ fuerint, securitatẽ & felicitatem plenam prædicant: nũc mordere dentibus, non translatitiè, sed propriè ac simpliciter accipimus. *In ore eorum,* duo significat, & cibaria dare, & pro ipsorum arbitrio ac libidine assiduè ac multum dare: namque os pro appetitu & arbitrio vsurpatur, vt illud: Dilata os tuum, & implebo illud. Itaque horum vaticinia donorum tantùm rationibus, & modis, non veritate ipsa æstimare est: id quod paulò etiam inferius explicatur. [*Et prophetæ eius in pecunia diuinabant. Sanctificant prælium.*] Sanctificare Hebraicè, certam rem publicè ac legitimè exponere & significare est: vt sanctificare ieiunium, sanctificare prælium, iustum ac legitimum prælium idemque certissimum denuntiare. Qualem porrò exitum istorum diuinatio habitura esset, nimirum ipsa qua vterentur diuinandi arte, dignissimum Vates obnuntiat.

Propterea nox vobis pro visione erit, & tenebræ vobis pro diuinatione, & occumbet Sol super prophetas, & obtenebrabitur super eos dies.

GEMINM vlegitimorũ vatum officium fuit; alterum futura aut absentia prædicere, vel indicare; alterum quæ ad mores publicè & priuatè pertinerent, perorare. vtrumque autem à fictis falsisq. prophetis vsurpabatur, qui propterea, quòd ea, quæ faciebãt, quęque dicebant ad sua commoda referentes, multitudini iucunda esse volebãt, populares habebantur. atque ea quidem, quæ ad publicos mores referrentur, ipsi quidem sibi pro temporum ratione, plausibili oratione, ac fucata religionis specie confingebant: quæ verò ad prædictiones & obnũtiationes spectarent, cùm diuinæ prorsus rationis expertes essent, augurijs, & cæli atq. syderum obseruationibus, quibusdam etiam coniecturis componebant: quæ diuinandi forma, quòd in temporum tempestatumq. rationibus, & in nonnullis etiã secundum naturam rebus, vt in morbis & salubritate indicandis, nõnunquam congruere videatur, facilè imperitæ, & falsorum magis credulæ multitudini eximiam quandam & omnino constantem vaticinandi vim probat. De hac autem re aliàs commodius & plenius dicere nobis Deus aliquãdo conceder. nunc verò loci huius sententia aperienda est; qua non modò grauissimarum ac diuinarum rerum cognitionem, & prædicendi vim, quæ nulla istiusmodi præstigiatoribus fuerat, sed omnem etiam ex augurijs & coniecturis, leuiores res, & temporum rationes cognoscendi, & diuinandi commoditatem & facultatem turbato luminum ac syderum prospectu adimendam esse Vates obnuntiat. namq. vel isti ex astrorum ordinibus, & motu præsensiones comparatas, pro nocturnis visionibus venditabãt; vel ex Solis, & lucis atq. nubium calore & qualiate coniecturam facientes, vaticinium profitebantur, sicut scriptum est: Facto vespere dicitis, Serenum erit, rubicundum enim est cælum: & mane, hodie tempestas, rutilat enim triste cælum. &c. Has igitur omnes rationes in suam ipsorum atque populi perniciem, maximeq. etiam in proditæ simulationis æternum dedecus turbandas esse ait. namq. nox illis non vllo astrorum prospectu & ordine distincta, sed caliginoso & nubiloso cælo erit, & densissimis nubibus omnis diuinandi facultas adimetur, quæq. interdiu capi solerent coniecturæ, nebulis & tenebris soli obductis nullæ prorsus erunt. Iam verò verborum ipsorum vim breuiter examinemus: *Propterea,* sententiis iudicum pronuntiandis idoneum verbum est: [*Nox vobis pro visione erit:*] Hebraicè, [*Nox vobis visio erit.*] Id quod nocturni visi nomine populo venditabatis, quod tamẽ ex astris & cæli facie obseruare consueueritis, idipsum vobis nox mœstissima & erroribus atque timoribus opportunissima erit. [*Visio*] hic MAHHAZON est, quæ propriè ad nocturna visa, & sõnia refertur: sic apud Iob, visiones noctis dicuntur: [*& tenebræ pro diuinatione,* Hebraicè, [*& tenebræ diuinatio.*] Nomẽ *Miqzzom* diuinationem, non qualis verorum vatum, sed qualis Chaldæorum augurum, ariolorumq. est, significat, huiusmodi illorũ artem fuisse indicat. Ita adeò omnibus his rebus & rationibus perturbatis, neque sibi neque alijs in calamitosa tempestate consulere valebunt.

Matth. 16.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Et confundentur qui vident visiones, & confundentur diuini: & operient omnes vultus suos, quia non est responsum Dei.

DEPREHENSAM consiliorum & studiorum vanitatẽ erubescentia, quam confusionem sacra lingua vocat, consequitur, vt de ea re & voce iam aliàs docuimus. Vehementi igitur huiusmodi erubescentia diuinatores istos, & fictos religiosæ disciplinæ professores, vbi iam detecta fraus fuerit, affectum iri significat; adeo verò grauiter id passuros, vt præ erubescentia vultus suos manu & pallio oppositis obuelare studeant. namq. is magno & subito animi dolore atque ingenti malo oppressorum, & lugẽtium habitus
Ezech.24. est. nec amictu ora velabis, neq. cibos lugentiũ comedes, &c. Patefacta igitur re, cũ vanitatem exprobrantibus respondere nihil possint, manu & veste ori admota, defixisque in terram oculis, scelus suũ vel hoc gestu & habitu confiteri cogentur: nẽpe quicquid hactenus actũ, dictum, prædictumq. ab ipsis fuerit, fraude, fallaciis, mendaciisque constare, nõ autẽ diuinum oraculum fuisse. [*Quia non est responsum Dei*:] ita euenet, vt quod manifestę veritatis cognoscendæ iudicio, hoc est, commodi atq. incommodi rationibus, ad quas omnia ab istis referebãtur, populus minus perspexerit, ipsa calamitatis die, imò ipsi potius caliginosa durissimorum temporũ nocte edoctus, nõ sine suo magno malo tandẽ intelligat, & quisnam verus, quis fictus & simulatus minister fuerit, certissimo examine deprehendat & arguat. ex qua re legitimæ muneris sui auctoritati apud eos, quos veritas ipsa & integra simplicitas non mouerat, fidem faciendam esse Vates noster confirmat.

Veruntamen ego repletus sum fortitudine spiritus Domini, iudicio & virtute, vt annuntiem Iacob scelus suum, & Israel peccatum suum.

SI quispiam est, qui susceptũ diuina auctoritate munus strenuè & fortiter ac summa cum fide gerat, in his Propheta nomen profitetur suum; non qui commodorũ suorum rationem habens, aut spem, vel metum, aut odium, vel gratiam, sed qui in omni consilio & actione, æquitatem solùm atq. integritatem sequatur, id nimirum efficiente diuino spiritu, cuius virtute se plenum esse prædicat: nihil alioqui præter cæteros mortales, quos vel humana potentia terrere, vel sapientia turbare, vel gratia allicere solet, egregium præstiturus. namq. hoc præter alia etiam inter eos ministros, qui verè diuino ducũtur spiritu, eosq & quos sua tantũ ambitio & auaritia agit, distat, quòd hi quidem suarum inprimis rerum; illi verò alienarum potius & veritatis officiique sui in agendo rationem habeant: & dummodo susceptum sibi munus summa fide & integritate exequantur, dum populo & principibus nuda & simplici veritate prodesse cupiunt, placerene an displicere possint, id nõ laborant, sed vni ci student rei, *vt annuntient Iacob scelus suum, & Israel peccatum suum*: Quod ad verba attinet, *Veruntamen*, contentionem dignitatis, auctoritatis, & in officio faciendo integritatis comparationem molitur hæc vox, *Fortitudine spiritus*, Hebraicè, *vi spiritus*, cui nulla humana vis resistere valeat. *Iudicio*, æquitate, integritate ac veritate: quibus maximè rebus veri vates in agenda causa innitisolent. hæc enim omnia Hebraicum nomen, *Mispat*, pro quo Latinè iudicium legimus, significat: de quo in cõmentariis Habbakuq latius. *Iacob & Israel*, summos & infimos illius gentis homines significat, atq. omnes in vniuersum ordines vtrumq. nomen comprehendit: nam Iacob humilitatis antiquæ & datæ Deo de perpetuo cultu & obsequio fidei meminisse operæpretium est, cuius fidei violatio defectionis & sceleris nomen habet. quamobrem *scelus Iacob* dixit, Hebraicè, *defectionem Iacob & peccatum Israel*, cui cùm splendidum nomen ex fortitudine inditum foret quod cum Deo potens fuisset, idque
חטה nomen magnam virtutis constantiam promitteret, tamen non præstiterit, sed peccauerit. Est autem Hebraicè nomen *Hhata*, quod fortitudini contrarium est, cui non inepte Latinum nomen, nequitia respondet, Monstri enim simile est, vt qui potens cum Deo fuerit: tamen impotenti vitio declinatus nequiter egerit. Eadem autem omnino sententia, apud Iosue dictũ est: Peccauit Israël. *& virtute vt annuntiẽ, &c.* cõstantia, grauitate, &
גבורה perseuerãtia, Hebraicè, *Geburah*. Eũ verò vatẽ qui his virtutibus præditus, his artibus instructus fuerit, nõ ad promerẽtiũ gratiã, sed ad diuini spiritus imperiũ oratiões actionesq. suas

suas relaturum esse, consentaneum est: id cùm Vates noster hactenus re ipsa præstiterit, nunc deinceps summo cum studio vrget atque instat.

Audite hoc principes domus Iacob, & iudices domus Israël, qui abominamini iudicium, & omnia recta peruertitis.

ORATIONEM omnem ab Ephraitis traducit, & ad increpandum Iudæorum principum, sacerdotum & magistratuũ prodita officia cõuertit, quos nõ honoris, sed probri magis causa *principes domus Iacob & iudices domus Israel* nominat: neque enim ad generis originẽ Iacobũ, ex quo duodecim tribus ortæ & propagatæ fuerũt, sentẽtia hæc referẽda est, sed ad superiorẽ potius sermonẽ reuocanda, in quo Samariæ principes & iudices, quos principes domus Iacob, & iudices domus Israël appellauerat; impietatis & iniustiarũ, atque grauissimę fraudis accusatos, diuina sentẽtia dãnauit. Cùm verò Iudęi & Ierosolymitani omne nefas, ac vitium turpissimum ex Israëlis imitatione expressissent, vt iisdem etiam nominibus, probri & criminis causa, appellarentur, commeruerunt: sicut iidem Iudæorũ populi ac principes, & magistratus, ob turpissimi exempli imitationem, principes Sodomæ, & populus Gomorrhæ ab Isaia audiere. ita adeò in his liberè increpandis, & accusandis sese fortem virum & integerrimum ministrum, verumq. vatem præstat; vt non minori, quàm Israëlitæ, vitio vsis, idem nomen meritò imponat. Criminis verò istis inferendi huiusmodi initio summam faciat: *Qui abominamini Iudicium, & omnia recta peruertitis*, non minus quã Israëlitæ illi principes ac iudices, à quibus animorũ simultate & dissensione dissidetis, turpissimarum verò rerum, ambitionis & auaritiæ studio nihil omnino estis alieni: namq. illi odio habent bonum, & diligũt malum: vos autem non bonum ipsum modò odio habetis, sed iudicium, æquitatẽ, integritatem, & omnem iuris rationem abominamini neque vllum iuris atque iudicij nomen apud vos appellari passi, rerum omnium ad iudicandũ præstantissimã rationem inprimis exosi, manifestam etiam diuinarum legum sententiã, & legislatoris consiliũ, importunã quadam & callida iuris interpretatione peruertitis. Itaq. cùm duæ in vniuersum res sint, quibus omnis causa commodissimè iudicatur, ratio siue æquitas, & lex; alteram vos abominati, nec audire quidẽ vultis, alteram ad arbitrium, imò ad libidinem vestram impiè flectentes, verbo ac littera ius omne torquetis; cumq. vobis neq. lex, neque ratio ad auaritiam auxiliari possit, calumnia & fraus (maxima corruptissimorum hominũ ad summas diuitias compendia) admittuntur: atq. ita breui ex alienis laboribus magna pecunia publicè & priuatè per summam iniuriã confecta, vrbem vestram publicis & priuatis ædificiis atq. aliis ornamentis augetis.

Qui ædificatis Sion in sanguinibus, & Ierusalem in iniquitate.

ILLVD inter cætera principibus & iudicibus in administranda republica caueri oportet, ne quid vitij aut iniuriæ contra publicam aut priuatam rem, publicæ etiam rei, aut religionis siue pietatis nomine admittatur: namque bonorum spe mali quicquam fieri D. Paulus vetat. Perſæpe enim aduersarius iste noster Sathã, vel summos & prudentissimos viros falsa visione & specie virtutis atque splendoris fallit, & ad multa ac grauissima scelera, aut priuati aut publici commodi studio impellit. hinc euenit, vt excogitatis mulctarum generibus, & publicæ fisci & priuatę iudicũ, magistratuum, & delatorum pecuniæ per summam nonnunquam fraudem augeantur. neq. enim ea solùm, quæ verè commissa sunt, luuntur: sed delatorum malitia & iudicum auaritia fit, vt multorum innocentum res insidiis & fraude direptæ pereant, quando causæ non æquitatis rationibus, sed malitiosis legum interpretationibus & extensionibus definiuntur: ex qua pecuniã pars quædam delatori, quædam iudici, quædã etiã fisco; aut publicis operibus adiudicatur. Huiusmodi mulctas ac pœnas cũ iure interdũ certis nominibus statui posse nõ negetur: non rarò tamen iniuriosè irrogari atq. exigi deprehensum est. His autem modis confecta pecunia magnoperè in publicis & priuatis ædificiis Ierusalẽ per summũ nefas auctã atq. adornatam à principibus & magistratibus fuisse Vates arguit. [*In sanguinibus.*] Pauperibus & innocentibus illatas iniurias, & acerbissimas capitum, ostiorum, aliorumq. nominũ exactiones, quibus victus ac vitæ cõmodus cibus miseræ tributariorum plebi subducitur, sanguines nominat: nam victu & vitæ subsidio quempiam fraudasse, proximũ homicidio scelus est, quod diuina sententia confirmatur: Ipsi quoq. contra sanguinem eorum insidiantur, & moliuntur fraudes contra animas suas, sic sunt semitæ Rom.3. Prou.1.

Universidad de Deusto
Biblioteca

omnis auarè rapientis, animas possidentium rapiunt. *Iniquitate*, Hebraicè *Ghauah*, in per-
uersitate & deprauatione, quòd auaritiæ & pecuniæ conficiendæ causa, iura, legum in-
עורר terpretationes, consuetudinesq. deprauarentur. *Sion* celeberrimus in ipsa vrbe mõs fuit
regia arce & operibus magnificis munitus: *Ierusalem* verò tota vrbs publicis & priuatis
ædificiis constructa erat. Igitur vt regiæ & principum ædes, & publica etiam loca, nec- 5
non & muri ipsi magnificè ex direptis miserorum & innocentum fortunis, tum tribu-
torum, tum mulctarum nomine augebantur; si quid enim non solùm commissum, sed
falsò etiam delatum foret, vel publicis operibus, vel priuatis magistratuum ædibus &
commodis mulcta erat: eiusmodi verò pecuniæ communi studio singuli ordines pro 10
sua quisque parte instabant.

Principes eius in muneribus iudicabant, & sacerdotes eius in mercede docebant, & prophetæ eius in pecunia diuinabant.

O AVRI sacra fames, ô sacrarum & prophanarum rerum interturbatrix auaritia, 15
quam tu vitę & officij partem non tentas, & tentatam non violas, violatamque nõ pro-
dis? & quæ in ipsam sanctissimorum in repub. munerum arcem inuadens, prima ordi-
num omnium capita, principes, sacerdotesque expugnas, quid in inferioribus rebus &
ordinibus intactum nefasta linquis? Tria præstãtissima & summa in repub. munera sunt,
Iuris dicendi potestas, sacerdotium & vaticinium, quæ ad societatem hominum inter se 20
conseruandam, ad mores componendos, ad collocandas in tuto futuræ ac perpetuæ fe-
licitatis rationes pertinent: hæc eos, qui purè ac summa fide & integritate administrare
apud se cõstituerint, aliorũ omnibus cõmodis & publica vtilitate, nõ sua priuatè duci o-
Exod. 17. portuerit, sicut scriptum est: Eligẽs tibi viros, &c. in quibus sit veritas, & qui oderint a-
" uaritiam: Sed tamen principes eius non iure, non veritate, sed muneribus iudicabant. 25
" Hebraicè, *Szhohhad*, Hispanè, *cohecho*: apud Romanos repetũdarum iudicium de hac re
datur. Sacerdotes verò, quos diuinæ legis præceptis & sacris mysteriis docendis, idque
gratis, præesse voluerat Deus, sicut scriptum est: Hi custodierunt eloquiũ tuũ & pactum
Deut. 33. tuũ seruauerunt, docebunt iudicia tua Iacob, & legẽ tuã Israël; idque non mercede, sed 30
" gratis, vt acceperint: namque statutis à Deo cibariis cõtenti, mercedes disciplinæ secta-
ri non debuerunt; sed & hi mercede docentes doctrinæ rationes non ad veritatẽ & in-
tegritatem, sed ad priuatam vtilitatem referebant: deniq. cùm propheticum munus di-
uinum planè sit, neq. eius sanctitatem vllo pretio corrumpi aut pollui sit fas. Si dederit, 35
inquit Balac, domum suã plenam argenti & auri, non potero immutare verbum Domi-
ni Dei mei, vt vel plus vel minus loquar, nihilominus isti verum vaticinium professi, sed
mera somnia & fallacias confingentes in pecunia diuinabant. non ait vaticinabãtur, sed
diuinabant de quo genere iam diximus. Hæ principum, sacerdotũ & prophetarum specta-
tæ virtutes, hæc studia & artes, Vates inquit, sunt, qui tamen, si superis placet, vana & si- 40
mulata conseruatæ religionis iactatione tantùm sibi assentantur & indulgẽt, vt nihilma-
li metuendũ esse confirment, vtpote Dei principis maximi & potentissimi consecratam
in vrbe sua ædem colentis præsidio tutis: quam tanti ab eo fieri existimant, vt deseren-
dam nunquam fore metuant. eum verò templo assistentem suo, corũ vitam, res & for-
tunas omnes firmissimis certæ prouidẽtiæ propugnaculis esse defensurũ: ita adeò, quem 45
isti Deum opt. max. & fortissimum vltorem agnoscentes prædicant, nouis indies scele-
ribus ex ea cogitatione susceptis infensum sibi magisque iratum faciunt.

Et super Dominum requiescebant dicentes: nunquid non Dominus in medio nostri est? non venient super nos mala, Hebraicè, *super Dominũ nitebantur.*

NON modò factu, sed dictu etiam nefas est ad grauissima suscipienda scelera eius
opę gratia atq. auctoritate niti, qui vitia & scelera omnia acerbissimè odit & auersatur.
Nunquid non Dominus in medio nostri? Cõciuem & principem Dominum prædicant, quem
inter tot tantaq. nefaria flagitia, tamen loci & templi (quo ipsum maximè delectari pu-
tabant) fouendi & colendi gratia quiduis potius passurum, quàm abiturum stultissimè
iactant, quasi Dei cultum & religionem nusquam gentium, præterquam Ierosolymis
conseruari dicerent, quod à gentibus aliis atq. à vicinis Israëlitis ob idololatriam & su-
perstitionem semotus inter angustos Iudææ fines sese contineret, vnde discedenti nul-
lus, quò se reciperet, locus in omni terrarum orbe superesset. *In medio populi* alicuius esse,

idem

idem quod tranquillè & placidè quieteque habitare est, Hispanè, *Estar de assiento*. Sic
matrona illa Sunamitis Heliseo studij, gratiæ, auctoritatisque suæ opem omnem & di-
ligentiam, si quo in negotio experiri vellet, expectare iubenti respondit: In medio popu
li mei ego habito. Itaque isti principem & conciuem Deum, cuius auctoritatis & virtu-
4. Reg. 4. tis præsidia periculo opposito exponunt, tamen assiduis sceleribus à se abalienant.
Huiusmodi autem stultam & perniciosam confidentiam illis sæpe dissuadendam Deus
Ierem. 7. ipse per vates curauit. Nolite confidere in verbis mendacij dicentes: Templum Domi-
ni, templum Domini est. Quoniam si bene direxeritis vias vestras & studia vestra, si fe-
" ceritis iudicium inter virum & proximum eius, aduenæ, pupillo, & viduæ non feceritis
" calumniam, & sanguinem innocentem non effuderitis in loco hoc, & post deos alienos
" non abieritis, in malũ vobismetipsis: Habitabo vobiscum in loco isto, &c. Sed cùm loci
illius sanctitudo & maiestas innumeris omnium generum sceleribus contaminata, ad
latronum præsidium & asylum, (vt apud eundem vatem Deus dicebat) redacta sit, pa-
rem Silo ruinam magis quàm certam aliquam & perpetuam à Deo propugnationem,
sicut & idem vates obtestatus prædixit, expectari necesse est. Ite ad locum meum Silo,
vbi habitauit nomen meum à principio, & videte quæ fecerim ei propter malitiam po-
puli mei Israël. Quantæ verò fraudi huiusmodi stulta fiducia Israëlitis futura esset, sub-
iuncto versu Michæas prædicit:

*Propter hoc, causa vestri Sion quasi ager arabitur, & Ierusalem quasi acer-
uus lapidum erit, & mons templi in excelsa siluarum.*

MAGNA in iudicandis rebus peruersitas est, minora maioribus, deterioraque digno-
ribus anteferre; diuinum præterea iudicium eadem peruersitate definire, insipientissi-
mæ ac nefariæ prorsus cogitationis est: nam res ita distinctæ sunt, vt alia aliã naturæ ra-
tionibus longè excellat. Quamobrẽ suis eas ponderibus examinari æstimarique, æquũ,
consentaneũq. est. Ab hoc autem recto æstimãdi sensu & modo Deũ omniũ rerum au-
ctorem disiunctum esse velle, insipientissimum & stultissimum, atq; à diuinitate alie-
nissimum asserere est. Constat autem homines non materialis templi causa, sed tẽplum
hominum causa esse constructum: idque tam diu Deo gratum atque cultum auctumq.
fore, dum hominibus sacrum sanctumque ritè conseruetur: vbi verò omni flagitio &
scelere pollutum ab ipsdem fuerit, huius rei causa ingratissimum fore necesse est. Neque
enim diuina & sapientissima virtus vlla re in terris, præterquam hominum consuetudi-
ne delectatur, qua, si sua ipsorum culpa indigni reddantur; nihil præterea in terris est,
Prou. 8. quod magnopere foueat & diligat, sicut scriptũ est: Et deliciæ meæ esse cum filiis homi-
num. Igitur quæ causa hominũ amantur & curãtur, eadem eorundẽ rursus culpa negli-
guntur. Cuius rei exemplum in Ierosolymitanorum & Iudæorum euertendis rebus du-
plici periculo Deus statuit. namque illi dum templi atque externi cultus maiestate fi-
dentes, pietatis rationes peruertunt, & iura omnia diuina humanaque violant, fu-
nestos ignes vrbi temploque suo ex diuini consilij sententia à Babylonico hoste inferen-
dos incitant. Id autem quod rebus primùm integris experti fuerant, postea demum
non plenè restitutis, æterno exitio post Christi tempora pertulêre. [*Causa vestri Sion quasi
ager arabitur.*] namque is mons causa vestri à Deo quodam propugnatus & vehemen-
ter illustratus, nunc deinceps, postquam in sanguinibus ædificatus est, excidio addictus
destinatusque fuit: vt quæ debellatæ & dirutæ vrbes ab hostibus perferre solent, ipse e-
tiam perferat. Consuuêre autem duces dirutis à se vrbibus, aratro impresso & tracto,
perpetuam solitudinem ascribere, atque restitutione interdicere. Sic Poeta de æterno
Troiæ aliarumque excidio mentionem faciens, dixit: *Imprimeretque muris Hostile aratrum* Horat. lib. 1.
exercitus insolens. Et *Ierusalem* in iniquitate constructa, *quasi aceruus lapidum erit*, magni- od. 16.
ficis domibus, muris, atq. ædibus euersis & dirutis. *& mons templi in excelsa siluarum.* Tem-
plũ in monte Moria maximis lapidibus primũ à Salomone ædificatũ, deinde etiã à Zo-
robabelis sociis restitutum, ac denium ab Herode est instauratum. Eius autem di-
ruti ruinas tantis lapidibus temerè deiectis eminentium in siluis rupium instar habitu-
ras esse Vates præcinit, id quod rei ipsi consentaneũ est. Vtrumq. verò Ierosolymæ vr-
bis & templi excidiũ, & quod à Nabuchodonosore, & quod à Deo editũ, similẽ ob cul-
pam & confidentiã fuit, Michæas vno vaticinio significauit. namq. Caldæorũ primùm
exercitu vastatã, atq. incensam vrbẽ, templumq. ipsum dirutũ per integrũ fere seculum

mansisse,

Psal.77. mansisse in sacris annalibus legimus. Qua de re illa decantata elegia est: Deus venerunt
gentes in hęreditatē tuā, polluerunt templū sanctum tuū, posuerunt Ierusalē in pomo-
" rum custodiam, hoc est, in aceruum lapidum. namq. idē vtroq. in loco nomē Hebrai-
" cē est: deinde verò à Romanis ita destructam, vt nihil omnino antiquorum ædificiorum
" retētum, neq. in tanta tēpli illius mole lapis lapidi cōmodè impositus, vt Christus præ- 5
dixerat, cōseruatus fuerit. Nā quæ nunc Ierosolyma dicitur, ab Aelio Adriano Aelia no
Ioseph. de bello Iudaic. mine cōstructa, neq. antiquā facie, neq. situm etiam retinet. Quod & obscura quædā il-
lius quæ extant vestigia, & descriptio ipsa manifestè arguunt: quippe maxima nunc op-
Isaac Hisp. in Mich. pidi & frequentissima pars ad Caluarij montis, & Iesu Christi seruatoris sepulchrū per-
tinet, qui locus olim à muris nonnullo distabat interuallo. Atq. hanc vaticinij partē ad 10
Iudæos tantū principes, & populū spectasse apud Ieremiā accepimus: Michæas de Mo-
Ierem. 26. " rasthi fuit propheta in diebus Ezechiæ regis Iuda, & ait ad omnem populū Iudę dicens:
" Hæc dicit Dominus exercituum: Sion quasi ager arabitur, & Ierusalem in aceruum la-
" pidum erit, & mons domus Domini in excelsa siluarum, &c. 15

VATICINII SECVNDI ARGVMENTVM.

ISRAELITARVM & Iudæorū stragem, exilia, necnō Samariæ & Ierusalē excisiones atq. incēdia, nihil omnino impeditura esse affirmātur, quo minus Deus maximis rebus, quas iā olim promiserat, præstandis sibi ipsi cōstet. Nouū enim montē multis & illustrissimis ornamentis parandum augendumq. esse, in quo noua & pulcherrima gratissimaq. cōstructa æde Deus optimus Max. stabilem sibi sedem & certum domicilium collocet: cuius maiestatem & sanctitatem admirātæ gentes, nationesq. omnes vndique petentes & confluentes, magna celebrent frequentia. Neque verò odio vt olim montem illum Sion terrestrem vastabundi, sed summo diuinæ legis perdiscendæ studio impulsi, obseruabundi conscendent. Illo autem aureo seculo bella omnia & prælia, turbas, inimicitias & simultates toto orbe terrarum moderato & concordi communis religionis statu compositum iri, prædicit Vates. Ea verò felicitate non gentes & nationes modò sed Israelitas & Iudæos, qui hactenus toto orbe dispersi disiectique fuerint, vsuros, qui ab illa longæ captiuitatis miseria, ab illis ammorum simultatibus & inimicitiis de liberatoris misericordia in gratiam & concordiam secum, atque cum alijs gentibus, ita reducendi sint, vt vni Christo legitimo ex Dauidis posteritate regi protinus pareant. magnum tamen inprimis à gentibus omnibus conflictum, & magnam sanctissimæ ecclesiæ oppugnationem suscipiendam, quæ tamen propugnatore Deo extinguetur, Israelitis atq. alijs gentibus (à quibus Euangelium coletur) in vnum coniunctis; quibus omnibus Rex ille Christus præficiendus sit: cuius regnum & imperium ad fines orbis terræ propagatum iri dicit. Salutem autem illam prorum & impietatis totius expugnationem, non ferro, non armis, non equis aut curribus, sed diuini spiritus efficientia & virtute fore expediendam, quam summa spiritualis pacis & honestissimi otij nullo metu aut suspicione interturbata tranquillitas, & nullis armis, aut equis, aut muris indigens securitas consecutura sit. Atque hæc profectò omnis ratio, & à Vate nostro expressa rerum & seculorum imago amplissimum & felicissimum Christianæ ecclesiæ statum, in quo adeo per spiritum sanctum Christi virtute, & diuino atq. immortali merito collocanda fuerat, significat. Hactenus argumentum.

CAPVT QVARTVM.

ET in nouissimo dierum erit mons domus Domini præparatus in vertice montium, & sublimis super colles.

AD ROMANOS scribens D. Paulus diuinorum promissorum constantiam & fi-
dem perfubtili de ea re oratione habita manifestè probat, quòd tametsi homines
sibi ipsis salutique suæ sæpenumero desint, Deus tamen nunquam sibi promissisq. suis
præstandis defuerit, idque sapientissimè curauerit, atque egerit, vt proposita hominum
Greg. in Ezech. hom. 15. generi de publica salute spes, quo magis cōmunis aduersārij dolo & fraude debilitata
Hieron. in Isai. c. 1. esse aliquando videretur, eo firmioribus & amplioribus consiliorum fundamentis ad
Leo Papa de nat. serm. 10. euentum vsq. ipsum fuerit administrata. Effecerat quidem publicus ille humani generis
hostis, vt mons ille terrestris Sion & Ierusalē cū tēplo illo suo materiali incolentiū vitio
Rupert. in Mich. lib. 2. & culpa repudiaretur, vt autē consiliū illud de cęlesti regno stabiliēdo repudiaretur, efficere nō potuit: nāq. templi mons in excelsa siluarum redactus nunquam impediit, quo
minus ille ecclesiæ mons, in quo ciuitatem suam instituere Deus cogitauerat & magnis
Dei promissis & dignissimis tandem accertissimis fundamentis stabilitum, & maximis orna-

mentis auctum sit. hanc igitur rem vates grauissimo prædicit oraculo. Quāquam
mons ille terrenæ & lapideæ ac ligneæ domus Domini ob cultorū flagitia ruinis & ex-
cisionibus horridus incultæque ac saxosæ siluæ similis tandem euaserit, tamen statuto
à Deo tēpore futurū erat, vt mons sanctæ ac legitimæ domus Domini, in qua ille sibi æ-
5 ternam sedem collocaturus esset (ea autē Christiānæ ecclesię religio est) omnes alios
montes, omnem alium siue veræ siue falsę religionis cultum tanto excelleret interuallo,
quanto vanitatem veritas, luxque vmbram excellit. Neq; vero obscura nimis significa-
tione religionibus omnibus montium nomen à Vate est inditum, quòd non modò
superstitiosa gentium templa, sed sacella etiam, quibus Dij illi vanissimi colerentur, in
10 mōtibus editioribusq. locis sita esse, ad diuinitatis & maiestatis rationē pertinere puta-
batur, quæ ex ea re fana dicta fuisse nemo eruditus estqui nesciat. Igitur veritate & san-
ctitate Christianæ ecclesiæ religio cùm Iudaicā vmbram, tum aliarum superstitionum
tenebras adeo superatura esse dicitur, vt illa spreta aliisq; dānatis, hęc vna, velut vnicū sa-
lutis publicæ præsidiū, communi omnium gentium consilio & studio petenda esset. Do-
15 mum autem Domini homines ipsos ecclesiæq. membra appellat, sicut scriptum est: Tē-
plum Domini, sanctū est, quod estis vos. Hoc autem vaticinium eodem planè visu &
non dissimili oratione ab Isaia & Michæa vatibus exceptum decantatumque est, non
quòd hinc ab illo mutuata verba in suam orationem translata sint, sed quòd præuisam
candē rem, vt propriè diceret, iisdē ferè verbis dicere fuerit consentaneū. *In nouissimo die-* Isai. 2.
20 *rum*, acceptabili tempore & diebus salutis nostræ Christianorum aurea & felicissima æ-
tate, in quos fines seculorū deuenerunt. *Præparatus*, hebraicæ NACHON. non solùm
præparationem, sed erectionem & firmitudinem etiam significat, ita adeo firmum ac sta
bile in perpetuūq. sibi domiciliū in Christiana catholica ecclesia collocaturū Deū Va-
25 tes protnisere. Excellentiā autē illam non mole & magnitudine lapidū, & cacuminis al-
titudine inaccessibili præter montes cæteros, sed virtute atque spiritus diuini efficientia
vt spiritualis mons spirituali dignitate & amplitudine excellat; quam omnes vndique
gentes agnoscentes maximo studio petant.

Et fluent ad eum populi & properabunt gentes multæ & dicent, venite ascendamus ad montem Domini & ad montem Dei Iacob, & docebit nos de viis suis & ibimus in semitis eius.

MAGNA & assidua cultorum frequentia Christianam religionem celebrandam
esse canit, quos sacrosancti euangelij notitia ad communis religionis & vitæ societatem
ineundam vocatura esset. Frequentia verò & assiduitas atque studium duobus com-
modissimis verbis significata sunt, *& fluent & properabunt*. communitas verò studiorum,
& animorum de ea re consensio illa adhortatione ostenditur, *Venite & ascendamus*. Ad
terrestrem Ierusalem verbum, *Ascendamus*, referendum est, quòd ab illius imagine om-
nis hæc vera cælestis ciuitatis ratio in sacris libris translata sit. consonant enim altissimi
mōtis nomen, & ascendere o verbum. Quod autē ad domum Dei Iacob additur, eò per-
tinet, vt antiqui in Iacob collocati beneficij memoria ad eandem & maiorē dignitatis
spem sese mutuò aduocent. Nam ab eo, qui ex humili Iacob illustrem Israēlem reddi-
derat, se etiam ab illa infima seruitutis condicione ad diuinam libertatem, ab errorum
cæcis tenebris ad veram lucem reuocatos traductum iri credere & sperarare par erat.
Itaq. huius mōtis expetitio aliarū omnium religionum & superstitionū, à quibus gētes
imbutæ fuerāt, repudiationē arguit. Ob quod verò emolumentū id consilij cōmuniter
à gētibus capiendū esset, statim declaratur: *& docebit nos de viis suis, & ibimus in semitis eius.*
Vanæ & stultæ sapientiæ professionē omnibus gentibus fuisse Christianę doctrinæ virtū
tis & efficiētię cōparatione Vates docet. Gentes ambulāt in vanitate sensus sui tenebris Ephes. 4.
obscuratum habentes intellectum, alienati à vita Dei per ignorationē, quę est in illis &c.
Hunc autem errorem aguoscentes populos, Christū Dei virtutē & sapientiā petituros Ierem. 16.
vates oraculis prędixerūt. Ad te gētes veniēt ab extremis terrę, & dicent: Verē menda- »
cium possederunt patres nostri, & vanitatē, quę eis nō profuit &c. Quas verò doceri cu
pient vias, diuinæ sapientiæ rationes & honestissima viuendi instituta erunt; non
philosophicæ cogitationes aliquæ, quales multos olim variarum sectarum homines
adumbrata magis specie virtutis mouerunt, quàm vera & præstantissima ali-
qua virtute iuuerint. Verùm enimuero vniuersæ viæ Domini misericordia & Psal. 101.

veritas

veritas his qui seruant testamentum eius. huius verò maximæ rationis summa Christus est, Dei sapientia & Dei virtus, de quo nobis grandis & interpretabilis ad dicendũ sermo est. Neque verò sterilem & iciunam aliquam aut tepidam disciplinam fore vates prædicat, sed viuã atque efficacem, quæ cultores suos vehementi honestatis amore affectos ad assiduam veræ & diuinæ virtutis exercitationem vltro impellat, non vt antiquæ legis temporibus cũ accepta Deo in Sina monte lex cultores suos terrebat magis
Ieremi.31. quàm ad veram ac solidam pietatẽ alliceret, sicut scriptum est: Ecce dies venient dicit
» Dominus, & feriam domui Israel & domui Iuda fœdus nouum, non secundũ pactum
» quod pepigi cum patribus eorum in die, qua apprehendi manum eorum, vt educerem
» eos de terra Ægypti, pactum quod irritum fecerunt, & ego dominatus sum eorum di-
» cit Dominus. Sed hoc erit pactum, quod feriam cum eis, &c. dabo legem meam in vis-
» ceribus eorum, & in corde eorum scribam eã, &c. Huius nouæ & in corde scribendæ le-
gis participes populi etiam illi futuri erant qui ad montem Dei Iacob euangelica lega-
tione vocati concurrerent. *Et docebit nos de viis suis, & ibimus in semitis eius.* Omnem virtu-
Psalm. 12. tis rationem & minima etiam præcepta obseruaturos sese profitentur, non vt antiqui
illi Israëlitæ, quibus, ob viarum Domini ignorationem, diuina requies iureiurando etiã
negata est. Illam igitur legẽ, quæ in Arabiæ mõtibus lata est, vt quippe quę nihil ad per-
fectum adduxerit, antiquatam & nouam quandam efficacissimã non hebræis modò,
sed populis omnibus promulgandã diuinitus latum iri vates prædixerunt. cuius præ-
dicandæ initium Ierosolymis factum ministrorum officio & consequentibus signis per
Marc. vlt. omnem terrarum orbem propagaretur: namq. publicæ salutis præconiũ & lætissimũ
euangelium a Sion in cæteras orbis nationes perferendũ esse diuinis oraculis est prodi-
Hebr. 2. Isai. 49. b. tum. Dedi te in lucem gentium, vt sit salus mea vsque ad extremum terræ. Hanc diui-
» næ noui testamenti in cordibus scribendæ legis perfectionẽ longè antiqua illa præstan-
tiorem agnoscentes vates cum vera gloria prædicauerunt. cuiusmodi prædicatio à va-
te nostro asseueranter initur.

Quia de Sion egredietur lex & verbum Domini de Ierusalem: & iudicabit inter populos multos, & corripiet gentes fortes vsque in longinquum.

Quia Vox hæc præter alia multa, asseuerationis vim in sacris obtinet, vt: *Quia*
Psalm. 111. non repellet Dominus plebem suam. Huiusmodi autem hoc in loco significationem
» habet, vt antiquata repudiatæ iam prioris legis, vt parum efficacis, ratione, posterioris
vim & efficientiam anteponat. *Verbum Domini*, verbum abbreuiatum, Verbum consum-
mans in æquitate, quod Dominus facturum se pollicitus fuerat. Verbum fidei, quod ab
Rom. 9. Apostolis prædicatum est. cuius ea vis erit, vt *iudicet inter populos multos, & corripiet*
gentes fortes vsque in longinquum, spiritu sancto in discipulos immisso, à quo mundus de
peccato, de iustitia & iudicio arguẽdus fuerat, stultis de auaritia, de ambitione, de gloria,
de rerum summa, de vitæ huius felicitate opinionibus euolutis & sublatis: nouisq; de
modestia, de paupertate, de concordia, de mutua charitate & pace, iisdẽque verissimis
in eorum mentibus confixis sententiis.

Et concident gladios suos in vomeres, & hastas suas in ligones: non sumet gens aduersus gentem gladium, & non discent vltra belligerare.

ELEGANTISSIMA & poëtica periphrasi diuinam animorũ pacem & tranquil-
litatem Christianis omniũ gentium hominibus futuram describit, non pacem qualem
mundus falsò promittit & habet, sed piam quãdam & æternam pacem maximo animo-
rum consensu & vera charitate (quæ non quærit quæ sua sunt, neque æmulatur) conci-
liandam felicitatem præterea & rerum omnium copiam, communemque omnibus vi-
tilitatem consecuturam subiungit. Id verò argumento à destinatis producto cõfirmat.
namque belli metusque depositionem comparati ferri atque æris à bellicis ad rusticos
vsus translatio, & militaris disciplinæ dssuetudo, agriculturæque studium manifestè ar-
guent. namque arma in vomeres conflare quid aliud quàm belli cessationẽ & agricul-
Isa. 2. turæ ac pacis cõmodissima studia, & militarẽ disciplinam negligere, ac securitatẽ pe-
» petuam significat? sic apud Isaiã: Et conflabunt gladios suos in vomeres, & lanceas suas
» in falces; non leuabit gens contra gentem, neque exercebuntur vltra ad prælium. Atq;
hoc modo Christi imperium Ierosolymis in monte domus Domini initio fundatum non

non ferro & cæde, sed diuini spiritus vi, summaq. in pace toto orbe dilatandum erat, ac tanta etiã iustitia, æquitate & innocentia gerendum, vt nullius rapinę, nullius iniuriæ, nullius deniq. violentiæ metu cõmunis & publica pax interturbari posset.

Et sedebit vir subtus vineam suam & subtus ficum suam, & non erit qui deterreat, quia os Domini exercituum locutum est.

SECVRITATEM tranquillitatemq. publicam rusticę rei cura studiumque significat. Sedere autẽ in arborum vmbraculis, honesto otio & quiete abundantis, vitamq. si-
ne graui vllo labore, sine suspicione vel contentione traducentis est. Hinc illud spectat Isai. 36.
quod Rabsaces Ierosolymitanos allocutus dicebat: Egredimini ad me & comedite v-
nusquisque vineam suam, & vnusquisq. ficum suam, &c. & apud exteros eædem res iis- Horat. lib. 3. od. 5.
dem imaginibus significantur, vt: *Portasq. non clausas & aruà Marte coli populata nostro.*
& illud: *Recubãs sub tegmine fagi.* At verò diuino præsidio & tutela efficiẽdũ esse ait, vt nul- Virg. eclog. 1
li qui ad illud Christi regnum pertineant, vlla pœna aut metu, vlla periculi denuntia-
tione vel terreantur, vel tranquillo animo esse & consistere vetentur: *Quia os Domini ex-*
ercituum locutum est. Diuinorum promissorum cõstantia & certitudo illustri potentiæ mẽ-
tione confirmatur. Verba enim *Domini* veritatem, *exercituum* verò ad id quod promis-
sum fuerit, præstandum facultatem arguit: quam rem & aliàs annotauimus. Igitur secu-
ritatem, animorumq. tranquillitatem certissimam illis ex eo arguit, quòd à potẽtissimo
& fortissimo & constantissimæ fidei Deo in proprium gregem recipiẽdos esse sponsum Ioan. 10. Rom. 8.
confirmatumque sit. Oues autem Christi nemo tollere, nemo à charitate Dei separare
poterit. *Os Domini locutum est.* vehementem asseuerationem oratio habet; non enim con-
ficto ab homine aliquo, sed certo Dei ipsius sermone & viuæ vocis oraculo de ea re re-
ceptum esse. At verò ecclesiam tam ex omnium gentium populis, quàm ex Israëlitis
conflatam vna pietatis & diuini cultus conspiratione, vna iucundissima vitæ & officio-
rum omnium societate coniungendam esse, ita vt (quemadmodum Paulus ait) idem
omnes sapiant, idem sentiant. hoc etiam Vates noster gratulabundus canit:

Quia omnes populi ambulabunt vnusquisq. in nomine Dei sui, nos autem ambulabimus in nomine Domini nostri in æternum & vltra.

LOCVS hic vt Latinè redditur, difficilior aliquanto est, qui tamen sententia ipsa
commodè explicabitur, quorundam tantùm verborum rationibus annotatis. *Quia*, af-
firmationis magis, quàm causæ significationem hoc loco habet. Verbum futurũ, *ambu-*
labunt, non ad rationem futuri, sed ad consuetudinem referendum est. Absoluitur nam-
que à temporis notatione verbum hoc in loco, sicut & sæpe obseruandum docuimus.
Itaq. ambulabunt, ambulant vel ambulare solent: explicandum est, præterea incisum
punctum post coniunctionem, *autem*, figendũ est, atq. oratio ipsa hoc modo est legenda.
Quia omnes populi ambulantes vnusquisq. in nomine Dei sui, & nos ambulabimus in nomine Dei nostri in æternũ & vltra. Ita adeò ex omniũ nationũ ad veritatẽ & lucẽ reuocatis hominibus, &
ex Israëlitis etiam in gratiam restitutis vnã communem & catholicam ecclesiam, vnum
baptisma, vnum Dei vnius nomen colendum, vnum euangelij & fidei obsequium fu-
turum esse confirmat: neq. varias antè opinionum, superstitionum, religionumque con-
tentiones impedituras fore, quominus in eundem tantùm pietatis veræ ac sanctissimæ
religionis consensum conueniatur. Eam autẽ rem iã diuinitus præstitam, & cumulatissi- Galat. 4.
mè tandem præstandam apostoli omnes multis in locis prædicant: Tunc quidem igno- »
rantes Deum, iis, qui natura non sunt dij, seruiebatis; nunc autem cũ cognoueritis Deũ, »
imò cogniti sitis à Deo, &c. & ad Ephesios: Memores estote, quod aliquando vos, qui e- Ephes. 2.
ratis gentes in carne, qui dicebamini præputium ab ea quæ dicitur circuncisio in carne, »
manu facta, qui eratis illo tempore sine Christo, alienati à conuersatione Israël, & »
hospites testamentorum, promissionis spem non habentes, & sine Deo in hoc mundo: »
nunc autem in Christo Iesu vos qui aliquando eratis longè, facti estis propè in sanguine »
Christi: Ipse enim est pax nostra, vt reconciliet ambos in vno corpore Deo per crucẽ, in- »
terficiens inimicitias in semetipso, & veniẽs euangelizauit pacẽ vobis, qui lõgè fuistis, & »
& pacẽ iis, qui propè, quoniã per ipsũ habemus accessũ ambo in vno spiritu ad patrẽ, &c. »

Oportuno

Universidad de Deusto
Biblioteca

Oportuno autem Zeugmate Vates hic vsus fuit, vt communem gentium & Israëlitarũ ad perpetuum Dei vnius cultũ, conspirationem & concordiam significaret: *Omnes populi &c. & nos ambulauimus in nomine*; quanquam multitudinis numero vna tantùm persona eaq. prima (quæ consensum magis ostendit) pronuntiata est. sic Paulus: Habemus, Ephes. 2. inquit, accessum ambo in vno spiritu ad patrem. Quod ad verba attinet, vox *autem*, non aduersanter sed coniunctiuè sine adiunctiuè ponitur, vt: Abraham autem genuit Isaac, Isaac autem &c. namq. si ex hebraico ad verbum vertas, vertendum profectò est, *& nos*. Quoniam verò diuino consilio res ita decreta constitutaque fuerat, vt cùm pauci primũ ex Israëlitis, per quos initio gerenda esset, ad ecclesiæ sacræ ciuitatem receptis, ceterisque ob incredulitatẽ repulsis plenitudo gentium admissa esset, Israëlis tandem reliquiis gratia salusque afferretur, causæ ipsius ratio postulare videbatur, vt eodẽ, quo expediendum esset ordine negotium à vatibus prænũtiaretur; simul vt admiranda Dei sapientia & veritatis ratio cõstaret, & ex iis quæ transactæ primum fuissent, rebus, earum etiam, quas sperari oportuerat, certa daretur expectatio,

In die illa dicit Dominus: congregabo claudicantem, & eam quam eieceram colligam, & quam afflixeram, consolabor: & ponam claudicantem, in reliquias: & eam quæ laborauerat, in gentem robustam: & regnabit Dominus super eos in monte Sion, ex hoc nunc & vsque in æternum.

MISERATIONIS & misericordię diuinæ rationibus oportuna oblium & pecudum translatio est: quæ libenter ac sæpe à sacris auctoribus vsurpatur. Huic imagini, si qua miseriæ accessio adpingatur, misericordiæ rationes impensius excitat & commouet, vt si claudam vel infirmam, vel aberrantem, vel perditam ouem dicas, cuiusmodi frequens in sacris libris mentio est. Igitur de restituendis in gratiam Israëlitarum titis dissipatisque reliquiis receptum sponsumque à Deo esse Vates commemorat. appellat namque claudicantem Israëlitarum familiam tribubus duabus minorem allusione ad Iacobum olim claudicantem facta. Iudæorum verò gentem eiectam vocat, quòd ea postremum ex patriis finibus, atq. ex diuina maximè gratia procul eiecta fuerit. nam postrema & iustissima Iudæorum ob pulsum è propria vinea hæredem, id est, ob repudiatum Christum reprobatio fuit, sicut scriptum fuerat: Quia repulistis verbum hoc Esa. 50.
» idcirco erit vobis iniquitas hæc sicut interruptio cadens. eiusdem autem gentis causa ait, *& quam afflixeram, consolabor*, Hebraicè *& aspere tractaueram*. Vehementer enim ab eo tempore quo discedentibus apostolis derelicti desertique fuerant, vexati, obcęcati afflictique sunt, vt pœnas dederint sanguinis etiam õnis, qui effusus fuerat ab Abel iusto vsquè ad Zachariam filium Barachiæ &c. atque Israëlitarum quidem qui semel tantùm capti & abducti sunt, quòd variè fuerint dispersi, res omnes afflictæ magis debilitatęq. sunt. Iudæorum verò quanquam Babylonica prius & Romana posterius capti ciuitate fuerint profligatæ, tamen quòd commodiores migrationi suæ regiones nacti fuerint, minus imminutæ minusque attenuatæ fuêre. Quamobrem Israëlitarum futuram salutem reliquiarum nomine significat, *& ponam claudicantem in reliquias*. Nam diuina misericordia effectum est, vt Israëlitæ tot malis tot miseriis, tot rerum & temporũ casibus, incõmodis & difficultatibus affecti nõ funditus perierint, sicut scriptum est: Misericordia Domini, quòd nõ sumus cõsumpti, quia non defecerũt miserationes eius. He-
» braica autẽ lingua reliquiarũ nomine duo significat, id quod ex miseris & afflictis rebus Tren. 3.
relictum est, & quod ad futuræ restitutionis spem quoq. fuerit residuũ. Atq. vtramque ad rẽ promissionis huius referenda sententia est, vt tantarũ miseriarũ sitæ reliquiæ diuino demum beneficio collectæ in futuræ deinde sanctæ sobolis spem repositæ louentur, sicut quondã à Vate scriptum, & ab Apostolo cõmodè relatũ fuit: Si fuerit numerus filiorum Israël quasi arena maris, reliquiæ saluæ erunt. Iudæorum verò res, quæ minus
» imminutæ permanserint, celerius & validius restitutum iri promittit. *& eam quæ laborauerat in gentem robustam*. Æqualem autem vtrisq; & Iudæis & Israëlitis & communem gratiam, eandemq. cælestis regni communionẽ, & nulla, vt olim, dissensione, nullo dissidio interturbatã societatẽ, eundem vnius Dei cultum, eandẽ pietatis veræ muniendam viam fore ait. *Et regnabit Dominus super eos in monte Sion ex hoc nunc & vsque in sęculum*. Christi Iesu legitimi ex Dauidis familia regis opera & virtute regnum hoc æterno Deo & patri stabiliendum & conseruandum esse docet, spiritu sancto in suos immisso per quem

per quem in gratia illa stent & gloriẽtur in gloria filiorũ Dei. Id quod & diuinus ille legatus ad virginem verba faciẽs explicuit: Et dabit illi Dominus Deus sedem Dauid patris
» sui, & regnabit in domo Iacob in æternum, & regni eius non erit finis. Sion ecclesiam
» catholicam intelligimus montem, quem præ aliis omnibus dilexit Dominus, fundatũ Luc. 1.
» exultatione vniuersæ terræ in ciuitatem regis magni. Hæc vbi sigillatim de vtraque gẽte vaticinatus est, sermonem ad ecclesiam gratulabundus conuertit, quam ad magnæ felicitatis & celeberrimæ frequentiæ spem vocat.

Et tu turris gregis, nebulosa filia Sion vsque ad te veniet; veniet potestas prima
30 *regnum filiæ Ierusalem.*

ILLVSTRIA persæpe & notissima nomina ad diuinas res similitudine quadã transferũtur, vt paradisus, qui locus in terra amœnissimus & beatissimus fuit, cælum quãdoque & piis paratam sedem significat. Sic & *Turris gregis* celeberrimus & antiquissimus
31 iuxta Ierosolymam locus, & Iacobi olim ibidem cum familia habitantis monumento illustris, ad catholicam ecclesiam significandam cõmodissimè transfertur, quòd ab exigua eo loci primum orta & constituta familia amplissima soboles proseminata est. Vniuersum verò piorum populum ad principis & pastoris sui rationem relatum gregis nomine dici, clarius est, quàm vt expositione egeat, vt: Percutiam pastorem, & dispergẽtur
» oues gregis, &: Nolite timere pusillus grex. Ecclesiam igitur cõmunem piorum omniũ Marc. 14.
32 matrẽ appellat, quã numerosissimæ sobolis & æterni ac diuini regni spe cõsolatur. Huius
» initia parua quidẽ, illustria tamẽ apud terrestrẽ illã Ierosolymam facta in amplissimum tandẽ & maximis populi & dignitatis incrementis illustrissimũ statum perferenda esse canit. *Nebulosa filia Sion*. excelsa admodũ turris, vt nebulis cacumen abscõdas Hebraicè GHOPHEL, excelsum & munitissimũ præsidiũ arcẽq. significat, quã ob æternã & inex- עפל
33 pugnabilẽ futuræ felicitatis stabilitatẽ, hoc nomine appellauit, cui dignitas illa inchoati olim apud synagogã regni perfecta tandem & absoluta deferẽda erat. Affirmationẽ autẽ & gratulationẽ repetitio illa habet, *ad te veniet, veniet potestas*. ita adeo ecclesiã cõmunẽ quandã omnibus Israëlitarũ & gentiũ familiis ciuitatem & regni sedẽ, in quo suum singulis eodẽ iure, hoc est, diuinæ misericordię beneficio domiciliũ sit. Quã rẽ & Ezechiel Ezech. 47.
34 Vates à se præuisam eleganti imagine descripsit. Cõmunem enim gẽtibus omnibus ciuitatem fore dicit, in qua suæ vnicuiq. tribui portæ, quas maxima frequentia celebrẽt, futuræ sint. Hũc verò locũ nõnihil variatis personis eadẽ omnino sententia sic Paraphrastes Chaldæus vertit: *Et tu Messias, Israëlis: qui absconditus es à facie congregationis Sion, tibi futurum regnum est, vt aduenias, et veniet potestas pristina regno cõgregationis Ierusalẽ*, sic Chaldaice.

35 *Nunc quare mœrore contraheris? nunquid rex non est tibi, aut consiliarius tuus perijt, quia comprehendit te dolor sicut parturientem.*

ISRAELITAS velut instanti iam calamitate perturbatos atque metu doloreque dilatos ad aduersarum rerum tolerantiam afferendæq. per Deum salutis spem atq.
36 expectationem adhortatur primum, ne diuturni mali sensu debilitati & dolore fracti, se restituẽdos esse desperarent. Igitur salutis spem diuinæ cõmemoratione prouidentiæ redintegrauit, ac nõ oportere, inquit, animũ perpetuis lamentis addictũ despõdere eos, qui regem consulemq. suum nõ deficere, sed semper viuere manereq. intelligãt; quam
37 ob rem ferendas quidẽ interim esse iustè cõstitutas sibi pœnas, sed postremũ rerũ suarũ euentum, Deo opt. max. regi, cõsiliario auctoriq. suo permittendum; ex cuius misericordia certã salutem, vt ex sua ipsorũ noxia certã calamitatẽ, expectare cõsentaneũ est, maximè cum vtraq. res prædicta & prænuntiata sit ab eo, qui salutem quidem vltrò, calamitatem verò non nisi inuitus, id est, impietate & scelere irritatus adferre solet. Igitur denuntiati mali sensu & vsu promissi sibi boni certam spem ostendi oportuerit. *Nunc*, illationem non tempus hoc in loco significat. Igitur cùm hæc à me di-
38 cta & prænuntiata sint. *Quare mœrore contraheris?* Alloquitur enim Israëlitarum societatem velut præsente calamitate in futurarum semper miseriarum metu positam. *Nunquid rex non est tibi, aut consiliarius tuus periit?* neque enim tibi desperandum est, quandiu rex tuus, qui tibi semper optimè consultum esse voluit, vixerit, viuet autem in æternum. Quamobrem in ipso miseriarum vsu diuinũ cõsilium etiã agnoscendũ est, idemq.
39 futuro rerũ exitu expectandum. Neque enim præsenti dolore succumbere debes, cui modũ tandẽ & finẽ accedere posse intellexeris. Exigui nãq. consilij & abiectissimi animi

femina

Universidad de Deusto
Biblioteca

femina illa esset, quæ incidente partus tempore dolorum difficultatibus affecta, ita animo concideret, vt sibi & fœtui lucis & vitæ vsum adimeret. *Quia comprehendit te dolor sicut parturiens*, atque ob eam rem contraheris, cùm contrà potius forti & constanti animo, ad diuinam fidem & misericordiam, ad diuinam opem, auxiliumque petendum omni cogitatione, conatu ac studio conuerti debueris. Ita adeò longæ ac diuturnæ Israëlitarum miseriæ sensum & antiquæ felicitatis desiderium, diuinæ prouidentiæ & misericordiæ commemoratione, & futuræ tandem amplissimæ restitutionis spe consolatur. Contrà verò Iudæorum insolentiam breuioris quidem grauissimæ, tamẽ calamitatis obnuntiatione, & furentem peccandi impetum cohibere conatur, quos ad reddendæ etiam priuatè ipsis & pubicè omnibus salutis expectationẽ tandem excitat.

Dole, & satage filia Sion quasi parturiens, quia nunc egredieris de ciuitate, & habitabis in regione: & venies vsque ad Babylonem, ibi liberaberis: ibi redimet te Dominus de manu inimicorum tuorum

SAPIENTISSIMIS & commodissimis alteri atq; alteri populo rationibus & orationibus vates egit. Illius enim miserrimis rebus, proposita spe, succurrerat, hic insolentia elatis & perturbatis, magno adiuncto metu, occurrit, cũ subeundas propediẽ Iudæis pœnas grauitatis potius existimatione metuere, quàm breuitatis cogitatione contemnere oporteat. Pariendi enim tempus illis appropinquare, non ludendi: quod quamquà breue sit, non leue, non doloribus maximis & miserijs vacuum esse possit, quibus ea mala & scelera admissa fuerint, à quibus non nisi datis & solutis pœnis liberari posse putandũ sit: *Quia nunc egredieris de ciuitate*, Ierusalem capta & abducta migrabis, & forma illa ciuitatis extincta *habitabis in regione*. Hebraicè, *habitabis in agro*: tediosissima & durissima iis, qui vrbanæ vitę assueuerint, habitatione: qualis olim captis & abductis victoris lege contingebat, non intra vrbes ipsas, sed in suburbanis, & pagis, angusto & incomodo domicilio, super flumina Babylonis, vbi sedentes patriæ ciuitatis memoriã, luctu & gemitu assiduo, grauissimisq. suspiriis prosequerentur. Sic etiam Romæ habitabant, qui ad eam vrbem à victoribus fuerant deducti: *Nunc sacri fontis nemus & delubra locantur Iudæis, quorum cophinus, fœnumque supellex*. Igitur non in vrbe, sed in regione, atq. agris aliarum vrbiũ, non paucorũ dierum, neq. cõmoda sedes tibi collocanda est; neq. id propè patriam vrbẽ tibi cõtinget, vt vel facilè visendi spe, vel assiduis nuntiis recreari possis, *sed venies vsque ad Babylonem*. Quòd si redemptionẽ & liberationem tandẽ tibi à Deo impertandã esse speres: interim tamẽ dolẽdum tibi, & grauẽ miseriam ferendã esse memento: *ibi liberaberis* non prius, quàm tibi constituto tẽpore insolẽtiæ, flagitij, atq; impietatis pœnas dederis: *ibi redimet te Dominus de manu inimicorum tuorũ* Inter infestam tibi & inimicam gentem interim agentem: ita adeò supplicij grauitatem à re ipsa, à locorum & cõmodorum cõparatione, ab interuallo, & personis Vates arguit. Quamquã autem Iudæa gens à Babyloniis afflicta, & misere diu fuerit vexata: tamen vt diuina, pura, ac sancta religio extingueretur, ex ea re non euenit. Diuini enim consilij fuerat, vt, contaminata à gente sua religio pœnis illis expiaretur, non autem perderetur neq; enim ea vnius gentis consilijs, & conatibus extingui poterat, quam Deus illustrissimã, & omnibus totius orbis gentibus ad expugnandum congregatis, superiorẽ fore statuerat: Imò ex illius apud Babylonios afflictæ synagogæ reliquiis pulcherrimam, & frequentissimam, atque illustrissimam ecclesiam sibi proseminandam susceperat: aduersus quam neq; principes & potestates, neque altitudo, neque profundum, neq; omnes denique inferi prævalebunt.

Psal. 136.

Iuuen. Sat. 4.

Et nunc congregatæ sunt super te gentes multæ, quæ dicunt, lapidetur, & aspiciat in Sion oculus noster.

Et nunc: Parandam porrò ab omnibus gentibus Christianæ ecclesiæ, hoc est, Sionis filiæ impugnationem, & diuinam propugnationem, celeberrimamque de hostibus victoriam breuibus prædicit: quo sermone omnis antiquæ synagogæ, & præsentis ecclesiæ status præscribitur: mirum enim dictu est, quantæ ex gentibus, & populis omnibus cõpiæ sanctum Iesu Christi euangelium ad impugnationem sibi sumpserint, quantumq; in cælestem hanc disciplinam, tanquam in contaminatissimã aliquam superstitionem, tanquã in communem orbis pestem odium struxerint: hinc illa barbara & effera in sanctissimos & fortissimos martyres sæuitia. De qua illud verè à D. Paulo decantatum est: Quo-

Amobius. Lactantius. Plinius Iunior.

Quoniam propter te mortificamur tota die, existimati sumus tanquam oues occisionis. „ namque princeps ille mundi huius cùm diuinum & arcanum salutis publicæ negotiũ „ se frustra contendente expeditum transactumque cognouisset, illud omnibus consilijs, studijs & conatibus curabat, scilicet ne præclarus atque exoptandus de tanta felicitate nuntijs publicè in omnes gentes perlatus auditetur. Sed id consiliis & impugnationibus suis effecit, vt ipsa morientium & cæsorum propter Christianam pietatem cæde, diuina causa verior, clarior & illustrior euaderet, sicut scriptum est: Sed in his omnibus superamus propter eum, qui dilexit nos. Itaque non dubitandum synagogæ esse ait, vt nõ ex paucorum hostium, hoc est, Babyloniorum manibus tandem liberetur; siquidem futurum est, vt eius filia Ecclesia furentes & violentissimos gentium omnium exceptos in se impetus tandem cohibeat, atque illustri victoria superet. Quæ dicunt lapidetur, tanquam superstitiosa & nouorum dæmoniorum assertrix (sicut illi dicebant.) Hebraicè verbum est THEHHENAPH, Latinè superstitietur, expietur vt impia. [*Et aspiciat in Siõ oculus noster.*] Vltionis studium & cupiditatem maximam hæc significat oratio, vt illud: Et super inimicos meos aspexit oculus meus. &: Euge, euge viderunt oculi nostri, nempe id, quod cupieramus. illud autem ex istorum Ecclesiæ hostium cõsilio, conspiratione & studio euenturũ esse, ait vt quò frequentior impugnantium numerus fuerit, eò illustrior victoria, eò certior & manifestior Dei erga ecclesiã prouidẽtia consiliũque agnoscatur.

August. de ciuit. Dei.

Rom. 8.

רגנף

Ipsi autem non cognouerunt cogitationes Domini, & non cognouerũt consilium eius, quia congregauit eos, quasi fœnum areæ.

ADVERSARIORVM cõsiliis & conatibus ad suam ipsorũ perniciem sapientissimè Deum vti solere frequentibus diuinorum librorum testimoniis atq. exemplis docemur, sicut scriptũ est: Et cum peruerso peruerteris, quia tu populũ humilem saluum facies, & oculos superborum humiliabis, &c. Igitur illum aduersariorum omniũ vltro aduersus euangelium & ecclesiam concursum, illum maximũ consiliorum, moliminum, armorũ & rerum omnium apparatum illustrioris Iesu Christi & ecclesiæ victoriæ materiam fore prædicit, vt maxima manipulorum in aream coaceruatio maiorem trituram & cumulationes asseruandi frumenti aceruos promittit. Iam verò præuisa à se & certa victoria gestiens, ecclesiam ad magnam spem & rem strennuè gerendam, ac veluti negotio ipsi iam præsentem alloquitur:

Surge & tritura filia Sion, quia cornu tuum ponam ferreum, & vngulas tuas ponam æreas.

QVANTO virtutis & dignitatis diuinæ atq. gratiæ interuallo noui testamenti ecclesia veterem synagogam ex diuino beneficio excellat, insignis contentionis imagine significatur. namq. illa oui claudicãti & eiectæ, quæ ferarum incursionibus facile exposita esset: hanc verò robustissimo & ad trituram expediendam valentissimo tauro, qui vltra proprium robur ferreis cornibus & æreis vngulis præditus sit, persimilẽ esse dixit, id adeo cùm à natura esse non possit, diuino beneficio contingere Vates declarat. [*Ponam cornu tuum ferreum.*] Taurus in pugna validissimus est, quòd non dente modò, sed cornu magis & pedibus rem agat. Eã rationem sacri auctores à natura ad animũ trãsferentes, diuinæ virtuti oportunissimè accõmodant, vt: Cornu eius exaltabitur in gloria: In te inimicos „ nostros ventilabimus cornu. Sed ad maximas aduersariorũ pugnas, siue illę visibiles, siue inuisibiles fuerint, strenuè exercendas, hæc similitudo præcipuè transfertur. Hæc autẽ omnia diuini spiritus, quo Christiana religio gubernanda erat, virtutem significant; virtutem autem illustrissimam quondam, nunc autem quanquam non omnino desiderandam, temporum tamen atq. hominum vitio minus fortasse, quàm expediret, manifestã: de cuius rationibus vt aliquando commodius & fusius disseramus, propitium mihi Deũ esse velim. Huius ergo diuini spiritus virtute & magnitudine omnes ecclesiæ hostes superandos, omniaq. illorũ pretiosissima spolia, sapientiã, scientiã, nobilitatem, potentiam, opes, diuitias, quicquid deniq. pulchrum præclarumque huius mundi cultoribus existimatur, victoriæ iure detracta, Deo victori dedicanda esse præcinit.

Psalm. 111. Psalm. 43.

Et comminues populos multos & interficies Domino rapinas eorum.

QVÆNAM eorum, qui verbo Euãgelij victi fuerunt, res apostolorum voluntati permissæ non sunt; quæ diuitiæ non in cõmunes, tum ecclesiarũ, tum pauperum vsus vltrò

Universidad de Deusto
Biblioteca

oblatæ, qui libri curiosi non exusti? quæ arma tandem non deposita? quæ humanarum scientiarum contra diuinam sapientiam rationes non damnatæ fuerunt? demum nihil adeo magnum, adeo dignum, adeo probatum antea hominibus fuerat, quod in obsequium fidei non traderetur.

Et fortitudinem eorum Domino vniuersæ terræ.

SOLENNE olim magnis ducibus & imperatoribus fuit, parta ex hostibus victoria, ex eorum, qui victi essent, armis & spoliis, Deo quemq. suo clara exornataq. trophæa cũ huiusmodi inscriptione statuere: *Ioui seruatori. Marti vltori. Neptuno libero patri.* Igitur in hac diuina de euangelij hostibus victoria illud sacris pugnæ ministris & magistratibus solenne, sanctius tamen seruandum esse significat, vt detracta victis spolia non ficto alicui & vano numini, sed vero vniuersæ terræ Deo humanæ salutis auctori maximo, statuto trophæo, dedicentur. [*Domino vniuersæ terræ.*] Epigrammatis formula ex antiquarum inscriptionum imitatione descripta est.

CAPVT V.

NVNC vastaberis filia latronis: obsidionem posuerunt super nos in virga percutient in maxilla iudicem Israel.

HACTENVS caput quartum in Hebræo. Immanẽ, ferum & capitalem ecclesiæ & euangelij hostem gentilitatem fuisse omnibus antiquis historiis compertum exploratumque est, quòd illa plurimarum religionum, imò superstitionum immensa varietas de sacrosancto Christi euangelio impediendo cõiurata, magno impetu, communi studio, omnibus opibus & copiis in eius verbi præcones & ministros irruerit. eã adeo rẽ certioris sibi ruinæ & exitij causam futurã esse Vates præuidẽs obnũtiauit, sermone a victoribus ad victos ipsos conuerso, quibus eiusmodi dicendi figura nõ minore vastationis quàm alteris victoriæ fidem facit. [*Nunc vastaberis filia latronis.*] Elegans in Hebraico explari eiusdem verbi variæ significationis est vsus, qui latinè planè reddi non possit. *Nunc Thitgodedi, filia Gelud*; vbi nomen *Gelud* congregationem siue exercitum vel cœtum. *Gadad* verbum congregare & incidere, atque capillos vsq. ad caluitium euellere significat. Gentilitas autẽ quòd nõ vni certæ familiæ ascribi possit, filia cœtus dicitur. contrà verò ecclesia filia Sion & filia Israël appellatur. Vtriusque autem significationis sententiam continet, vt variæ superstitionis cultorum cœtum magnis copiis congregatum & sensim minuendum. tandem caluitij modo vastandum esse doceat. Eiusq. à Deo excitionis duplex causa & culpa profertur; altera quòd communi studio, conatu & imperio ad expugnandam vrbem sanctam, hoc est ecclesiam, eiusq. ministros; quorum numero sese Vates ascribit, coniũgere cogitauerint: altera quòd cõprehensos à se iudices & magistratus Israëlis nimis asperè & contumeliosè tractauerint, & ipsum præcipuè maximum Israëlis ducem Christum calamo in maxilla ad ignominiam percussum, probris omnibus affecerint. cuius infandi facinoris ministri milites imprimis ex gentilitate fuẽre; qui expuentes in eum accipiebant arundinem & illudentes percutiebant caput eius, & dabant ei alapas. Vnam autem Christi & Ecclesiæ ministrorumque eius causam esse totis sacrorum librorum foliis docemur, vt: Saule, Saule, quid me persequeris? Ego, inquit, sum Nazarenus, quem tu persequeris: cùm tamen ille sacros euangelij ministros & pios Christiani nominis professores esset insecutus. Igitur magnum rerum omniũ mutationẽ illustrem, & perpetuã pietatis de impietate & superstitione victoriam sua auctoritate & Christi virtute vbi futurã Deus promiserat, commodè ad tanti ducis celebrandã patriã & locum sermonem conuertit: quo in loco non minora prouidentię & auctoritatis suæ argumenta, quàm in ipsa gerendæ rei expeditione inuenienda esse dicit, cùm ex tam humili & exiguo oppidulo tantum ducem sibi, imò tantam omni orbi lucem & salutem producturus sit.

Matth. 27. Ioan. 19. Act. 9.

Et tu Bethlehem Ephrata, paruulus es in millibus Iuda, ex te mihi egredietur qui sit dominator in Israel, & egressus eius ab initio à diebus æternitatis.

MAGNVM Christi Iesu in publicã hominũ salutẽ mittendi, & diuini generis & humani ortus humilitatis sacramentũ hoc vaticinio cõtineri publici aduersariorũ nostrorũ concilij interpretatione docti sumus: quã sacri euangelistæ veram & certam agnoscẽtes, narratione

narratione tantùm retulerunt. Sed quoniam ex illorum gente excæcati quidã & tantis mysteriis indigni interpretes, maiorum suorũ sententiã cauillosa quadam argutia frãgere conati sunt: quanquam nobis interpretem professis disputationẽ agere cõsilium non fuerit, tamen quòd ad veritatẽ propugnandã cõmodè fieri possit, explicata primùm orationis sententia, cauillatorũ istorũ conatus leui oppugnatione infringere operæpretium visum est. Igitur tãtæ totius orbis salutis, & sacræ ecclesiæ constituendæ à se præcantatæ occasione futuræ seruatoris illius patriæ Bethlehẽ gratulatur, simul & magna ac certissima de illo obseruãda oracula pronũciat, cùm quòd illum ex Dauidis familia oriundũ eodẽ cum Dauide loco ortũ, tum quòd duabus eum naturis diuina pariter & humana cõstare subindicat. [*Et tu Bethlehem Ephrata.*] Ad vaticinij certitudinẽ loci etiam notatio pertinet, cùm Messiã suũ Bethlehemitẽ fore ex Iudæ tribu, atq. adeo ex Dauidis domo, quæ olim Bethlehẽ fuit, cuius præcipuus ciuis Iesse siue Isai Dauidis pater cõmemoratur ex antiqua Iudęorũ familia Booza patre ortus vir. Cũ verò duo opida Bethlehẽ nomine in terra Israëlis fuerint, alterũ in Zabulonitide sorte, vnum ex duodecim in illius tribus valle conscriptis opidis secundum Semerona & Iedabã, sicut scriptum est: Et Catheth, & Naom, & Semeron, & Iedaba, & Bethlehẽ: alterum vero frequẽti memoria celebratũ in Iudæ hæreditate, cui Ephrata prius nomẽ fuerat, Rachelis vicino sepulchro insignis. sic enim ex Mosis historia accepimus: Mortua est ergo Rachel & sepulta est in via, quæ ducit Ephrata, hęc est Bethlehẽ. certæ igitur notationis causa Bethlehẽ Ephrata hoc vaticinio est appellata. Cuius quidẽ opidi ratio si ad militum copiam & conscribendũ numerum referatur, perexigua profecto erit, quòd tam parũ opidum cũ cæteris Iudæ vrbibus, ex quibus multæ myriades hominũ cõscribi possunt, cõparandũ non sit. si verò ad ipsam cõficiendæ rei summã relata ratio sit, nequaquã minimũ opidum, sed omniũ maximum & dignissimũ censebitur, vtpote quod expectatissimi illius diuini ducis, qui totius populi gubernationi, saluti atq. cęlestis regni procurationi diuino cõsilio præficiẽdus erit, natalibus destinatũ sit. Ex hac adeo explicatione, quæ à nobis descripta est, locũ hũc nihil cum illo, quẽ apud D. Matthæũ legimus, pugnare cõstiterit, quãdo eadẽ argumenti vis, eadẽ excepta vtrobiq. sentẽtia est. nam Vates hic argumentationis propositionem pronuntiauit, sapientes verò illi deductam rationis ipsius conclusionẽ protulerũt; quæ ad præsentis causæ quæstionẽ cõmodissimè faciebat; hæc ad loci & patriæ prædicationẽ: ad personæ verò ipsius dignitatẽ & amplitudinẽ illud magno quodã diuini spiritus impetu raptus arcanũ planè & diuinũ Vates edidit nõ sine sublimi voce & vehemẽti oris manusque gestu & habitu, tanquã admirabile quiddã pronuntiandũ. [*Et egressus eius ab initio à diebus æternitatis.*] *Egressus*, Hebraicè *Mozzah* rei vel negotij cuiuspiã initiũ, vnde primum instituitur atq. oritur, significat; vt Solis primũ Arietis gradũ tenentis primus ab oriente motus hoc nomine hebraicè; latinè verò egressus siue egressio dicitur, vt: A summo cęlo egressio eius, &c. Qua quidẽ ex obseruatione Messiæ originẽ in hoc loco significari docemur. Nõ esse autẽ vnã tantũ in hoc Messia naturã nomẽ ipsum multitudinis numero hebraicè pronuntiatũ arguit, cùm in solis egressione singulari numero dictũ sit: hîc autẽ multitudinis numero egressus dicãtur. Igitur duas naturas in Christo fore præcinuit Vates, quarũ rationes & descriptiones ex varia tẽporum notatione arguẽdas docuit. nam quæ prior nobis & cognoscẽtibus natura sese offert, hoc est humana, ab initio rerũ cõditarum, hoc est, à prima hominũ origine initiũ dũcere dicta est. siquidẽ initium, quod Hebraicè KEDEM dicitur, temporis & mundi principium est; atq. ita locus ille, In principio creauit Deus cælum & terram, Chaldaicè, ad temporis initiũ relatus, sic versus est, BEKADMIN, voce à KEDEM deducta. Igitur alterũ egressum alteramque Christi naturam & originẽ ac negotij eius institutam rationẽ, ab illo, qui primus hominũ omnium extitit, Adamo fuisse ait, atq. ad illius res & rationes cõponendas promissum olim fuisse Christum, ex illoq. temporis initio iam mysterium hoc cœpisse, subindicatur. atque hæc quidẽ explicatio cum diuina illa sententia conuenit: Inimicitias ponam inter te & mulierem, semen illius & semẽ tuum, & ipsum conteret caput tuũ, & tu dominaberis illius. Alterum verò Messiæ & ducis magni in Bethlehẽ nascituri egressum *à diebus æternitatis* esse ait. Atq. hac oratione nulla alia, diuinam in Christo naturam, vt non planè diceret, sed prophetico dicendi genere significaret, aut certiùs aut melius probare & cõfirmare potuit. namque æternitatis dies vnius Dei, non aliarum item rerum sunt. Cæteræ namque omnes, præter vnum Deum, naturæ mundi initio aut posteriores, aut certè coæuæ

מוצא

קדם

Iosu. 19.

Genes. 33.

Genes. 3.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Psalm.89. ,, sunt,& seculorum originem nullæ excedũt. Deus autẽ noster ante secula & prius quam
,, montes fierent,aut formaretur terra & orbis, à seculo est. Quibus ex rebus omnibus &
rationibus illud consequitur: diuinum hunc ducẽ Messiam,qua homo est,ab initio atq.
à primo hominum parente Adamo, qua verò Deus est, à diebus æternitatis egressum
habere. Illud verò silentio prætereundum non est, quod humana in Christo natura 5
terreno & humano patre carere subindicatur. quandoquidem eius egressus ad mundi
initium relatus,illum secundum hominem non humano semine, sed diuinæ planè vir-
tutis opera productum declarat, quemadmodum primus homo nullo ab homine satus
solum sui auctorem & satorem Deum agnoscit. Vt igitur Adam primus diuina virtute
ex terra factus purus quidem & innocens primum extitit, atque ad imaginem & simi- 10
litudinem Dei prodiisse dictus est(cùm cæteri ab hoc iam corrupto homine orti nõ ad
Dei, sed ad parentis ipsorum imaginem geniti dicantur) sic posterior hic Adam ex san-
Lucæ. 1. ctissimæ virginis purissimo sanguine altissimi virtute & spiritus sancti obumbratione cõ-
ceptus sanctusque natus; huius etiam humanæ naturæ ratione Dei filius appellatus est.
Constat igitur illum vtroque egressu ad diuinam virtutem esse referendum, qui quòd 15
Deus sit,à diebus æternitatis habet,quòd verò homo est, quanquam in fine temporum
ex humana matre sit natus,tamen paternum initium non ab homine, aut humano gig-
nendi homines modo,sed à Deo atque diuina producendi hominem & ineffabili atque
adoranda magis,quàm inuestiganda virtute habet. Hæc adeo ratio Christum vtraq. ex
parte ad patrem relatum cælestem planè,& qua homo est,ad Dei imaginẽ magis etiam, 20
1.Cotint.15 quàm antiquum illũ factũ esse probat,sicut scriptum est: Primus Adã de terra terrenus,
,, secundus homo de cælo cælestis;verus quidẽ homo ex humana carne & anima rationali
constans,sed quo verior homo est, hoc propius ad diuinam imaginem & similitudinem
accedẽs,vt propius quidẽ Adã primus accedebat, antequã natura sua vitio & culpa de- 25
Genes. 4. formata filios ad imaginẽ suã genuisse dici posset. Atq. adeo ad hoc mysteriũ & ad hanc
vtriusq. Iesu Christi egressus rationẽ considerandã D. Lucas longam illam suam seriem
Lucæ 3. reuocabat,cùm sic scriberet: Vt putabatur filius Ioseph;vt putabatur,inquit,sed nõ erat
nam ex diuina natura patrem habebat Deum, ex humana verò neq. patris Ioseph filius
erat,sed matris virginis,cuius legalis pater Ioseph,virginis verò naturalis& legitimus pa- 30
rens Heli erat, qui fuit Mathath, qui fuit Leui,&c. qui fuit Enos, qui fuit Seth,qui fuit
Adam qui fuit Dei. Hactenus de principis ac ducis nostri Christi Iesu egressibus; nunc
verò deinceps aduersariorũ in veritatẽ coniecta tela quã celerrimè retundamus. Iesum,
inquiunt,Nazarenum,quãquam inBethlehẽ natum admittamus;tamẽ Christum fuisse
ex eo negamus,quòd scriptum sit: Qui potestatem habeat in populo meo Israël,quem 35
tamen Israëlitarum potestati paruisse magis, quam præfuisse constat. Præterea Messia
quicunque ille sit, Deus non fore ex eo arguitur, quòd ab initio progressum eius esse
Vates affirmet, sed Deum ab initio esse dicere nefas est, qui ante omne temporis initiũ
Psalm. 70. æternus fuerit,sicut scriptum est: Antequam montes fierent, &c. 40

RESPONSIO.

REGNVM Christi nõ esse de hoc mundo,vt ipse idẽ professus est,sic libẽter fatemur,
atque ita etiam cæleste & diuinum planè regnum omni diuina virtute & potestate au-
ctoritateq. præditum, ab omni vana pompa atq.ambitione omni auaritia & crudelitate
atque inhumanitate alienum illi tribuimus. hæc enim omnia hominum mundana & 45
vana, momẽtanea,fluxa, caduca, & perturbationibus plena sunt, cùm cęlestis regni au-
ctoritas non his rebus, sed diuini verbi virtute & sacrarũ viarũ cognitione nitatur,sicut
Michæ.4. scriptum est: Et docebit nos vias suas, & ambulabimus in semitis eius. quia de Sion
exibit lex, & verbum Domini de Ierusalem. Quòd verò Deus principio careat,summa
fide excipientes, Christi quidem egressum alterum quatenus homo est,ab initio esse af- 50
firmamus:alterũ verò quãtenus Deus est,à diebus æternitatis,(quæ pars cõsulto a vobis
prætermissa est) deduci asserimus.Quòd si Hebraicum nomen *Gholam*, nõ æternitatẽ,
sed seculũ vertere oportere Iudæi cõtendant,nihil de ea re laborandũ nobis est, quando
diuinã æternitatẽ nõ minus eodẽ seculi nomine atq. eodẽ dicẽdi tropo, quàm æternita-
Psalm.40. tis expresso vocabulo dici constet,sicut scriptum est: A seculo & vsque in seculum tu es.
Psalm.79. Deus, & iterũ: Priusquã formaretur terra & orbis,à seculo tu es.Iam verò Chaldaicam
antiquæ auctoritatis in hunc locum interpretationem latinè ad verbum reddamus:
[*Et tu*

[*Et tu Bethleem Ephrata, sicut paruula es ad numerandum in millibus domus Iuda,ex te à facie mea exibit Christus,vt sit faciens regnum super Israël, cuius nomen præparatum à principio à diebus seculi.*]
Versio hæc & antiquam synagogæ à Matthæo relatam, & nostram etiam interpretatio-
nem confirmat. Atque vt incœptum de Messia sermonem Vates absolueret,gerendę ab
ipso rei rationem notato temporum ordine sapientissimè & certissimè explicuit:quem-
admodum ex durioribus & angustioribus primum temporibus ad maximam & præcla-
rissimam felicitatem apostoli ac discipuli Christi euasuri essent.

10 *Propter hoc dabit eos vsque ad tempus, in quo parturiens pariet: & reli-*
quiæ fratrum eius conuertentur ad filios Israel, Hebraicè, *Super*
filios Israel.

Propter hoc] non efficientem,sed finalem causam aut rationem Hebraica vox habet.
Huius autem loci hæc sententia est,Christum Dei filium & humanæ salutis interpretẽ,
nuntium & auctorem,vt opus negotiumq. suum non humano apparatu,sed diuino con
silio & virtute confectum probet,plurima primum & durissima ab hominibus perpessu-
rum; adeo vt ea res discipulos apostolosq. suos in solicitudine ac metu, propter salutem
etiam suam,ponat,donec periculis & difficultatibus illis,quasi partu quodam laborum-
que functione euasis, & regnum suum sibi & perpetuam illis & stabilem felicitatem ac
securitatem spiritu sancto immisso cõfirmaret. [*Propter hoc dabit eos vsque ad tempus,in quo parturiens pariet.*] Graues quidem, sed breues tamen turbas, metus, dolores,atque curas
discipulorum fore, lætissimum autem tãdem exitum habitura hæc parturientis & par- Luc. 21. Matth. 24.
tus imagine significauit. nam qui læti prius sub custode & præceptore duceq. suo securi
nullius que rei egentes agebant, eiusdem in gentium & inimicorum manus traditi ab-
sentia & desiderio, sibi ipsis auxiè timere & solicitè cauere cœperunt, quibus ob eam
rem dictum fuit: Omnes vos scandalum patiemini in me in nocte ista, scriptũ est enim: ,,
percutiam pastorem & dispergẽtur oues gregis. Sed postquam spiritu sancto in discipu- ,,
los immisso dextera Dei exaltatus ac filius publicè declaratus est,ex virtute sanctificatio-
nis Christus Iesus appositis in dies & additis discipulis, [*reliquiæ fratrum eius conuersæ sunt super filios Israël.*] Multi enim ex fratribus Iudæis,qui secundum carnem ex genere Chri-
sti erant, apostolis veris Israëlis filiis, in quibus dolus non erat (qui in tentationibus per-
manentes cum Deo potentes audire meritò potuerunt) additi sunt, sicut scriptum est:
Vos qui permansistis mecũ in tentationibus meis,ego dispono vobis,sicut disposuit mihi ,, Luc. 22.
pater meus regnum, &c. Totum illum locum mente recolere operæpretium erit,nec- ,,
non & primum,secundum,tertiumque ex historiis apostolicis caput: Qui receperũt,in- Act. 1 2.3.
quit, sermonem eius baptizati sunt,& appositę sunt in illa die animæ circiter tria millia, ,,
&c. Quanta autẽ quàm firma & constans felicitas, quanta hominum & discipulorum
frequentia ac celeritas hæc turbata primum tempora secutura sit,statim subiungit:

Et stabit & pascet in fortitudine Domini in sublimitate nominis Dei sui &
conuertentur, quia nunc magnificabitur vsque ad terminos terræ.

Et stabit.] Firmam sibi sedem & domicilium in cælorum regno collocabit,cuius nul Luc. 1.
lus finis futurus erit. [*Et pascet in fortitudine Domini.*] Susceptum semel sibi gregẽ & parẽre
atque obsequi studentem omni cura studio tutelaque prosequutus securum tutum in- ,,
columemque seruabit.Oues,inquit, meæ, vocem meam audiunt, & ego cognosco eas, Ioan.10.
& sequuntur me,& ego vitam æternam do eis,& non peribunt in æternum,& nõ rapiet ,,
eas quisquam de manu mea: Pater meus quod dedit mihi,maius omnibus est,& nemo ,,
potest rapere de manu patris mei,& ego & pater vnum sumus. namq. suo & patris no-
mine ac virtute commissum & creditum sibi populum maximis diuini spiritus muneri-
bus reflorum esse iam olim diuinis oraculis apud sanctissimos vates verbum ipsum Dei
receperat. huius rei causa ait: [*In fortitudine Domini,in sublimitate nominis Dei sui.*] Ex qua re
illud euenit, vt qui antè summa contentione nomen illius oppugnauerant, illustre
& grauissimum cæteris statuentes exemplum,conuertantur,& tandem illius regnum &
nomen ad orbis vsque terrarum fines propagetur. Huius adeò loci integram sentẽtiam,

Universidad de Deusto
Biblioteca

vt res ipsa cum oraculo aptissimè cõueniret, sub ipsis iam diuinæ suæ expeditionis initiis
Ioan.16. Christus apostolos allocutus referebat: Amen dico vobis, quia plorabitis vos & flebitis,
„ mundus autem gaudebit: vos autẽ cõtristabimini, sed tristitia vestra vertetur in gaudiũ.
„ Mulier cùm parit, tristitiã habet, quia venit hora eius, cùm autẽ pepererit puerũ, iam nõ
„ meminit pressuræ, quia natus est homo in mundũ, & vos igitur nunc quidẽ tristitiã ha-
„ betis: iterũ autẽ videbo vos & gaudebit cor vestrũ, & gaudiũ vestrum nemo tollet à vo-
bis, &c. nam totus ille locus ad hunc cõmodissimè refertur. [*Quia nũc magnificabitur.*] Va-
ticinio rem præsentẽ facit. significat autẽ *nunc* idẽ, quod de cætero. [*Magnificabitur vsque*
Psalm. *ad terminos terræ.*] sicut scriptum est: Et dominabitur à mari vsque ad mare, à flumine vsq.
„ ad terminos orbis terræ. coram illo procident Æthiopes, & inimici eius terram lingent.
„ Reges Tharsis & insulæ munera offerent, reges Arabum & Sabba dona adducent, &c.
nullum enim euangelicæ rei hostẽ adeo ferum, adeo barbarum futurum esse, qui non
tandem victus se Christo dedat, id quod in certis generibus vates olim promittẽtes ele-
ganti synecdoche communiter intelligi voluère, maximè autem cùm alij alios nomi-
nantes vniuersos ferè comprehenderent.

Et erit pax.

Isa.7. HABITABIT enim lupus cum agno, & communi in vnũ Christi regnũ cõspiratione
Act.2.3. multitudinis credentium erit cor vnum & anima vna, & erũt quotidie vnanimiter per-
seuerãtes in oratione in tẽplis, quibus nihil omnes vel domestici vel externi vel visibiles
vel inuisibiles hostes sub tanti custodis tutela & præsidio latentibus nocebit. Hebraicè,
& erit hæc pax. Pax Christi vera & vehementer expetenda, nõ quam mundus infidã inu-
tilemq. pacem dat, sed certa & diuina pax omnẽ formidinẽ & turbas omnes à suorum
cordibus expulsura, quod in perpetua principis sui Iesu custodia & tutela se latere intel-
ligant. non turbetur cor vestrum neque formidet, &c. Cuiusm odi autem pax iustitiq &
iudicij rationibus munita futura sit, statim declarat.

Assyrius cùm venerit in terram nostrã, & quando calcauerit in domibus nostris:
& suscitabimus super eum septem pastores, & octo primates homines, & pas-
cent terram Assur in gladio, & terram Nimrod in lanceis.

ET erit, inquit, hoc modo certa & iudicio atq. equitate confirmata pax, vt Assyrij, qui
maximi olim antiquæ Ecclesiæ & infestissimi hostes, pertinaciq odio à vera religione
alieni fuerãt, tum demũ societate & religionis ac pietatis cõmunione nobiscũ iuncti diui-
nis legibus pareãt, & apostolis atq. ecclesiasticis magistratibus dicto obtẽperent, à quibus
validissimo Euãgelij verbo & diuina virtute gubernẽtur. Assyriũ autẽ certissimũ & ma-
ximum quondã hostẽ præcipuè appellatũ, cæterorũ omniũ personas gerere Deus voluit.
Hic, inquit, cùm cõposita iam pace terrã nostrã petierit, & domos etiã nostras familiaris
cõsuetudinis causa frequẽtauerit, præfectos sibi ex ritu moreq. nostro principes, iudices,
episcopos & presbyteros etiã multos suscipiet, qui quondã solus imperare neminiq. pa-
rere volebat. Ij autẽ pastores & primates homines regent *Assur in gladio*, qualẽ magistra-
Rom. 13. tus & vindices in irã ei, qui male agit, gestare solẽt. Hic autem spiritus gladius (quod est
Ephes.6. verbũ Dei) futurus fuit, neq. solũ Assyrij terrã in oẽs alias regiones tyrannidẽ exercentẽ,
sed Babylonẽ ipsam antiquũ & primũ eius tyrannidis caput, & bellorum ac cædis omni
orbi magistrã in lanceis & fascibus, aliisq. magistratuum & potestatis insignibus regent.
Eadem autem sententia est, siue, vt latina versio habet, *lanceis*, siue, vt Hebraica habet,
apertionibus, legamus. namque magnam pacem & securitatẽ, magnamq. iustitiæ & æqui-
tatis significationem portarum apertio habet, vt illud:

Horat.lib.3. od.5. *Portasque non clausas & arua Marte coli populata nostro.*

Huius loci interpretatio, qua pacis imago & argumentũ proponitur, tum ob eã rem belli
rationes nõ admittit, tum etiã quòd nõ duces, nõ præfecti militũ, sed pastores & prima-
tes hominũ, siue, vt latinè est, *primates homines*, nominentur. Nullũ autẽ maius & certius
pacis argumentũ est, quàm vt milites exarmati, iudices verò armati, & portæ vrbiũ pa-
tentes visantur. Atq. ob eam rem septẽ & octo tantùm futuros dixit gubernatores, qui
gladiũ gestarẽt, quibusq. cæteri omnes obtẽperarent, eumq. gladiũ non ad bellũ, sed ad
innocentiæ tutelã & priuatarũ iniuriarũ propulsationẽ fore, ita vt patentibus portis, nul-
lius aut publici & externi hostis metu, aut priuati inimici suspicione securis agereliceat.
[*Septẽ & octo*] certum numerum neq. eum magnum, satis tamẽ pro negotij rationibus

idoneum significat, à qua significatione illud alienũ non est: Da partes septẽ nec non & Eccl.11.
octo, &c. In nostris vulgaribus linguis septem & octo numerum in eadem significatione
vsurpamus. *Nimrod* primus post diluuium orbis tyrannus & belli gerendi auctor fuit, ro- Genes.10.
bustissimus venator ob eã rem appellatus. Fuit autem principium regni eius Babylon
& Arach & Chalanne in terra Sennaar. Magnã porrò ab inimicis & hostibus atque omni
suspicione carentẽ securitatẽ per Christũ fore cõfirmat, quòd ea diuini verbi vis, ea euan
gelij virtus sit, vt pacem veram & firmam nulla insidiarum opinione interturbatam, de-
nique non qualem mundus dare solet, sed ex vero animorum consensu, & communi in
vnam Christi fidem conspiratione profectam tribuat. namque spiritus ille diuinus pa-
to cis omnem sensum exsuperãtis auctor, securos agere iubebit. itaque quorum olim perfi-
diæ & insidiis nihil credebatur, eorum porrò deinceps cõsuetudini nihil diffident, Chri-
sto id efficiente, qui

Et liberabit ab Assur cùm venerit in terram nostram, & cùm calcauerit in
finibus nostris.

17 CALCARE verbum frequentationem & celebritatẽ, familiaremq. consuetudinem
significat, vt illud: Dùm veneritis ante conspectum meum, quis quæsiuit hæc de mani- Isai.1.
bus vestris, vt calcetis in atriis meis? Omni autem belli & insidiarum suspicione atque „
metu amisso, tranquillitatis, quietis, felicitatisque maximæ fidelibus futuræ imago am-
plificatis rationibus appingitur.

Et erunt reliquiæ Iacob in medio populorũ multorũ, quasi ros à Domino, & quasi
stilla super herbã, quæ non expectãt virũ, & non præstolãtur filios hominum.

NON eadem quidem gẽtium omniũ erga se iudicia, non paria studia ecclesiã Chri-
stianam primis suarũ rerum initiis habituram; nihilominus tamẽ eodem prospero sem-
per diuini spiritus flatu vsurã esse, sacris oraculis est decantatum. quanquã enim diuini
euangelij à simplicioribus omniũ gentiũ hominibus magno plausu suscepta causa est,
tamen ab huius mundi auctoribus magno conatu, ingenti studio & graui contentione
fuit oppugnata. Verùm enimuero & suscipientium & oppugnatorum partes eiusdem
diuinæ virtutis, dissimilem tamẽ in se effectũ experturas esse Deus & promissione olim
declarauit, & reatque euentu ipso demum præstitit: nam quibus euangelium susceptũ
fuit, diuina salus; quibus verò repulsum, horrẽda cæcitas, & iustissima pernicies allata est,
verumq. rege temperante cælitum. Quam rem non minori auctoritate quã veritate D.
Paulus cæteriq. Apostoli prędicauerũt. nõ erubesco, inquit, Euangeliũ: Virtus enim Dei Rom.1.
est in salutẽ omni credenti, &c. Reuelatur enim ira Dei de cælo super omnẽ impietatẽ „
& iniustitiã hominũ corũ, qui veritatẽ Dei iniustitia detinẽt. Atque de hoc duplici euã- „
gelij in credentibus & in repellẽtibus effectu grandis nobis & interptetabilis ad dicendũ
sermo est; quẽ cũ hoc in loco breuitatis causa explicare non possemus, sentẽtiæ tamẽ co-
gnoscẽdæ gratia annotare certè debemus. Igitur quòd maximæ ac diuinæ virtutis gratia
paucorũ hominũ ministerio, hoc est, euangelio ab apostolis & discipulis annuntiato, in
magnã gentiũ copiã effundenda esset, priori hoc versu Vates significauit, nimirũ pauco-
rum & humana opinione humillimorũ atq. imbecilliũ hominũ, (qualis Iacob habeba-
turque quã Israël dictº esset) cõsuetudinẽ & ministeriũ magno vsui multis gẽtibus, qui-
buscũ versarẽtur, futurũ, idq. adeo diuinæ tantũ virtuti & auctoritati, non autẽ humanis
negotiis aut opibus aut facultatibus ascribi oportere, quẽadmodum maturinus ros &
pluuiæ stillæ solo Dei beneficio, nõ hominis vllo studio aut opera è nubibus & cælo dif-
fusa herbarum generi gratissima vtilissimaq. sunt, sicut & à vatibus est decantatum: Et
descendet sicut pluuia in vellus, & sicut stillicidia stillantia super terram.

Et ros in tenera pecori gratissimus herba est, inquit ille. Bucol.

In medio populorum multorum. Tranquillũ, quietum, ac felix vitæ genus hoc tropo significa-
ri iam superius diximus. *Populorum* autem absolutè dictum est, vt populos iam suos ac
familiares significaret, quibuscum optimè ac felicissimè actum iri promisit; contra verò,
eum is, qui repulsam euangelio attulerunt, durè admodum ac seuerè esse agendum: il-
los enim summa gratia, maximis ac diuinis beneficiis, hos verò graui vltione & debi-
tis pœnis affici diuinum consilium fuerat; ita vt euangelij cursus beneficentia, gratia &
salute, alteros verò summa animaduersionis seueritate perseuerans conficiatur. hoc
est quòd subiungitur:

Universidad de Deusto
Biblioteca

Et erunt reliquiæ Jacob in gentibus, in medio populorum multorum, quasi leo in iumentis siluarum, & quasi catulus leonis in gregibus pecorum, qui cùm transierit & conculcauerit, & ceperit, non est, qui eruat; & exaltabitur manus tua super hostes tuos, & omnes inimici tui interibunt. 9

In gentibus, in medio populorum, &c.] Aliæ atque aliæ partes, alio atq. alio dicendi modo significantur Gentes namque in Hebraici sermonis de religione rationibus, ijdem
Rom.1. » qui apud nos infideles dicuntur. Gentes, inquit Paulus, quæ legem non habent, &c. Ita adeo, qui à vera religione alieni, superstitionis errorem tuentur, gentes nuncupãtur. Ho- 10 rum igitur Euangelio obnitentium conatum, & violentum in ministros & professores impetum summa constantia & virtute contemnendum comprimendumque esse con-
Rom.8. firmat. Quis enim eos separabit à charitate Christi, quæ in cordibus eorum diffusa est?
» tribulatio, an angustia? Leonis autem fortissimi animantium omnium principis imagi- ne sacrorum ministrorum constantiam, atque in re gerenda strenuitatem insuperabilé- 15 que virtutem describit, atque eadem imagine omne negotium Deo ipsi acceptum re- fert. diuina enim virtus leonis nomine & ratione non rarò in sacris enuntiatur, vt: Ne
1.Corint.1. quando rapiat, & non sit, qui eripiat, &c. Deo autem gratias, qui semper triumphat nos
» in semetipso, & odorem notitiæ suæ manifestat per nos in omni loco. maiores verò &
» minores oppugnãtium conatus, ita infringere potuerant, [*quasi leo in iumentis siluarum, &* 20 *quasi catulus leonis in gregibus pecorum.*] Huius verò maximæ victoriæ spem Ecclesiæ ipsi fa- cit, [*& exaltabitur, &c. & omnes inimici tui interibunt.*] Neque verò ad eam victoriam de hostibus reportandam, vel ad eandem porrò feliciter conseruandam armis, aut bellico apparatu aliquo (quibus homines fidere solent) opus fuerit; quinimo diuinam tantùm 25 virtutem diuinamque tutelam professis & expertis cætera arma omnia damnata despi-
1.Sam. 17. cientur. cuius rei illustre exemplum Dauid olim in seipso edidit, qui non in armis, sed in
» nomine Domini Dei Israël aduersariorum superbiam, & violentiæ impetum repressit.

Et erit in die illa, dicit Dominus: auferam equos tuos de medio tui, & disperdam quadrigas tuas: & perdam ciuitates terræ tuæ, & destruam omnes 30 *munitiones tuas.*

ARMORVM vsum crudelitas, munitionum verò rationem metus ac suspicio inuenére. hæc, que non sine magnis parantur sumptibus, non sine labore etiam & valetudinis detrimento, & salutis etiam periculo tractantur. namque armorum gestatio, equo- 35 rum & curruum quotidiana exercitatio, præterquam quòd belli meditationem habẽt, corporibus nocere & animis nimium obesse compertum est; quippe que ad cæteras paci & humanæ vitæ vtiles disciplinas capessendas inutiles homines ignauosque plerumque reddat. Igitur in illa die vbi Dominus pro nobis tacentibus pugnauerit ac vicerit, futu- ramque de cætero quietem ac pacem perpetuò constituerit, superuacaneus iam equorũ 40 quadrigarumque demendus est vsus, Domino id efficiente; cuius tantùm consilio, stu- dio gratiaque nitemur. Ciuitates verò, quæ metus & suspicionis causa, muris, operibus- que olim munitæ fuerant, metu iam deinceps amoto omnino ait esse perdendas; non quòd delendæ etiam domus ædesque, & solum vertendũ sit, sed quòd illis tantùm ope- ribus, quæ obsidionis ac belli vitandi vel sustentãdi causa constructa fuerãt, partim neg- 45 lectu, partim etiam dedita opera in salubriores vsus dirutis, loci ipsi non vrbium, sed opidorum nomine habitandi essent, ac maiori etiam incolarum numero ob pacem fre-
Abraham. in Zachar. Vi- ctrui. lib. 1. quentandi, ædificiorum etiam situ pro vitæ, rerum & personarum commoditatibus di- latato. namque salubriorem multo opidis, quàm vrbibus habitationem liberum aëris 50 meatum efficere ex architectorum & medicorum præceptis docemur. Vrbes namque metus causa constructas, munitas & custoditas, vel ille primus vrbium ædificator Cain
Genes. 4. Iuuenalis Saty. 15. neminem non timens testabitur, & ille:

Communi dare signa tuba, tutarier ijsdem
Mœnibus, atque vna portarum claue teneri.

Securitati verò & paci vrbes humiles magis conuenire, atq. eam rem felicis & tranquil- 55 læ vitæ testimonio esse Isaias ostendit: Et securitas vsque in sempiternum, & sedebit po- pulus meus in pulchritudine pacis, & in tabernaculis fiduciæ, & in requie opulenta, in humilitate

humilitate humiliabitur ciuitas, &c. Atque pacis, commoditatis & sanitatis causa muri Zach.2.
ac munitissima quæque opera peribunt, & vt Zacharias ait: Absque muro habitabi- » tur Ierusalem præ multitudine hominum & iumentorum in medio eius, &c. neque ve- » rò tantum armorum, turrium, munitionum ac bellici totius apparatus nullus vsus erit, sed omnis etiam superstitio, auguria omnia, omnis vanorum Deorum cultus, que aut ad belli, aut aliàs ad vitæ commoditates valere olim existimabantur, sublato iam diuini spi- ritus beneficio errore, composita perpetua pace, quiete & remissione ab vno solo vero Deo parta, extinguenda penitus delendaque sunt, vt neque iis, qui ex gentilitate euan- gelio credentes in societatem sanctorum venerint, neque iis etiã, qui ex imperfecta Iu- daeorum in perfectissimam vitæ & spiritus Christianã legem deuenerint, vlla iam prio- rum superstitionum & vanorum cultuum ratio habeatur.

Et auferam maleficia de manu tua, & diuinationes non erunt in te.

QVAE omnia ad belli ac pacis euentus valere Iudæi aliquando, & gentes sæpissimè arbitrati sunt. namque & Saul pythonissam feminam, quem exitum futuri prælij expe- dire posset, consuluit. & idem etiam aliquando complures alij impiè & stultè nimium 1.Samuel.28 fiditarunt, qui & belli causas aliis atque aliis rebus, euentus verò fortunæ atque aliis va- nis numinibus ascribentes, vota vanissima pro victoria, pro salute, pro felicitate, frustra tamen, nuncupabant. Nisi enim Dominus custodierit ciuitatem, frustra vigilat, qui » custodit eam.

Et perire faciam sculptilia tua, & statuas tuas de medio tui: & non adorabis vltra opera manuum tuarum, & euellam lucos tuos de medio tui: & conteram ciuitates tuas.

NEQVE enim adorabis Deos alienos præter me, cui vni perpetuo semper cultu, vt vero salutis tuæ auctori obedies, ac tandem stultitiã agnoscens tuam, & antiquo veterni morbo solutus eas res colere desines, quæ præter humani artificis ingenium, nihil præ- terea numinis, nihil vtilitatis aut efficientiæ in se habent; qua enim dij appellentur, nullã certa ratio est, cùm nullus olim Iupiter, nullus Bacchus deus fuerit, sed aut hi mortales, vt nulli extiterint. Igitur horum simulachra ficta planè & mentita sunt ita adeo inuti- les statuq illæ omnes luci, fana, delubra, & cętera superstitionis impedimenta magis, quã religionis monumenta vnius veri Dei cultu suscepto, peribunt. Si qui verò fuerint, qui- bus veritas hæc euangelica impugnanda repellandaque esse videatur, quibusque diuinæ virtuti repugnare consilium sit, iis ego grauissimæ vltionis diem adesse denuntio.

Et faciam in furore & indignatione vltionem, in omnibus gentibus, quæ non audierint?

GRAVITER in eos animaduertendum esse ait, qui antiquum gentilitatis errorem tuentes, sacrosancto Christi verbo, hoc est, salutis eorum euangelio audire noluerint, si tamen iustum est apud Deum retribuere retributionem iis, qui vos tribulant, & vobis, qui tribulamini, requiem nobiscũ in reuelatione Domini Iesu de cælo cum angelis vir- 2.Thess.1. tutis eius in flamma ignis dãtis vindictam iis, qui non nouerunt Deum, & qui non obe- diunt euangeliæ gloriæ Christi, &c. Audire pro obedire hoc in loco est, vt illud: Qui vos audit, me audit, & qui vos spernit, me spernit, &c. Illud autem obscurius aliquanto est, quod latinè legimus: *& conterã ciuitates tuas.* nam cũ superius dictũ semel sit, non videtur eadem sententia repetitum. Quamobrem ad inimicas & infensas hominum societates, quæ contra piorum populum de superstitione defendenda coniurauerint, referẽda sen- tentia est. hanc autem expositionem, præterquam quòd nomen ipsum Hebraicum & vrbes, & destructiones, & inimicos significans docet, subiectę statim sentẽtiæ ratio con- firmat. *Et faciam in furore, &c.* His etiam Chaldaica versio manifestè accedit: [*Et euellam plantationes populorum de medio tui, & perdam auctores inimicitiæ tuæ.*] *Inimicitiæ tuæ*, passiua sig- nificatione accipiendum est. Addit autem & paraphrastes: [*Et faciam in furore & in indig- natione vltiones iudicij de populis, qui non susceperint doctrinam legis diuinæ.*]

VATI-

Universidad de Deusto
Biblioteca

VATICINII TERTII ARGVMENTVM.

CVM IAM *primi & antiquissimi illius de humana salute promissi constantiam & fidem non ex receptione Deus firmasset, docuisseque Israëlitarum & Iudæorum corrupta ac depravata studia impedimento non fore, quo minus ex eorum gente totius orbis seruator ac diuinus præceptor ille nasceretur, cùm tamen interim multorum scelerum pœnæ ab eis essent repetendæ: grauissima nũc porrò deinceps oratione stultas vtriusq. generis de diuinis & humanis rebus cogitationes redarguit, quòd videlicet varium sibi nunc iucundissimorum, nunc verò durissimorum temporum vsum ad diuinam solum voluntatem & rerum omnium mutationem atque inconstantiã magis, quàm ad suam culpam aliquam, aut commeritam noxiam reuocarent. Principio igitur grauissimis & simplicissimis testibus verissimisq. ataui omniũ narratis historiis institutũ sibi ab initio de beneficentia & cura erga eos consiliũ cõstans fixumq. semper fuisse Deus ostendit, nihilq. aliud, quàm pacem, salutem, & felicitatẽ sibi vltro cogitatũ vnquã esse ait. Id quod maximis collocati assiduè in eos beneficij argumẽtis confirmat: quòd ex Aegyptiaca seruitute redemptos legatorũ suorum magnæ auctoritatis virorum, pacisque atque felicitatis interpretũ opera & diligentia deduxerit; quòd ex illa tanta primogenitorum & Aegyptiorum communi clade incolumes seruauerit; quòd non iniquis aut duris conditionibus, sed æquissimis legibus in suam tutelam familiamq. receperit, quòd pietatẽ veram officiumq. prodentes assiduis vatum legationibus obtestatus recordandos curauerit, atq. ad decimãda commeritarum pœnarũ pericula sæpissimè fuerit adhortatus: suamen ipsos illa singulari insolentia, superbia & contumacia in ea mala, quæ à se euertendi causa indicta, prædicta dilataque diu essent, præcipites fuisse delatos, cùm nullam nequitiæ, iniuriæ, impietatis ac sceleris genus sit, quo se illi non vehementissimè & pertinacissimè alligauerint. Quamobrem ne publicè tandem ac communiter punirentur, priuatis & velut censoris animaduersionibus hactenus vsecti fuerant, sed cùm nihilominus deprauatam illam suam consuetudinem, quam persequi decreuerant, vt mordiusmorerent, publicum illud, quod iam laturi erant, supplicium sibi vltro ipsos exquisiuisse. Itaq. non Dei odium, aut consilij mutationem, sed suam ipsorum superbiam, contumaciam & impietatem his omnibus verbis & rationibus argui posse confirmat Vates, maximè autem, quòd inter animaduersionis & repetendarum pœnarum iudicia ipsa de futura restitutione & reconciliatione in gratiam Deus etiam cogitet atque beneficij spem illis oraculorum responsis faciat, quæ omnia vehementem magis amorem & constantem atque constantem in eos ornandos voluntatem & studium, quàm odium aliquòd diuinum, aut humanarũ rerum vicissitudinem probant. Atque adeo omnis humani mali causam & culpam non Deo, qui bonus cùm sit, consilio suo nunquam defuit, sed hominibus ipsis, qui sibi deesse voluerunt, asscribendam esse ex hac diuina disputatione docemur.*

CAPVT SEXTVM.

AVdite quæ Dominus loquitur.

SVPERIORIBVS duobus vaticiniis Samariæ vastatio & Solymorum expugnatio, & vtriusque tandem populi restitutio prædicta est. Hæc autẽ res illam Israëlitis opinionem forsan attulerat, nimirum diuinum erga ipsos consilium & voluntatẽ interdũ mutari, & nunc ad gratiã, nunc verò ad inuidiam odiumq. vltro inclinãdo aliquando prosperara æquabiliaq. secundo vitæ fine vlla offensione cursu, aliquando rursus aduersissima disponia prouideri, siue q. humanarũ natura rerũ, vel Deo inuito, id necessariò ferat, siue (quod impiũ magis cogitatu est) diuina ex sese mutabilis natura sit, atq. vt principes homines diis simillimi vulgo habiti, ab iisdẽ, quas ante amauerat rebus & personis vel delicato vel vitioso fastidio & satietate aliquando soleant abalienari, atque ex ea re euenire, vt ex eorudẽ vatũ prædictionibus, quædã bonæ ac fausta, quædã verò malæ horribilesq. existant, quòd eę mutatũ Dei sæpius renouatumq. interdum, rursusq. repudiatũ consilium interpretatione consequãtur. Hæc adeo falsa ratio in Israëlitarũ & Iudæorũ cogitationẽ venire incidereq. potuit, vt iudicia hominũ sunt temere plerumq. ac perperã de diuinis humanisq. rebus existimantiũ, sicut scriptũ est: Veruntamẽ vani filij hominũ sunt, mendaces filij hominũ in stateris suis, vt decipiant ipsi in vanitate in idipsum. Huiusmodi iudicio tur falsa ratione deducendos sibi Israëlitas, atq. in veram certamq. de diuini ac salutaris consilij eõstantia sententiã adducendos Dei partes acturus Propheta suscipit, ostendit q. plurimũ semper boni, nihil vnquã mali vltro ipsis à Deo fuisse allatum: si quid verò interea odij, iniuriæ vel periculi aliunde immineret, magna cura & grauissimis propugnationis ac prouidentiæ argumentis diuinitus fuisse propulsatum. nihil præterea durũ, difficile, aut iniquũ, nihil damnosum aut sumptuosum fuisse illis imperatum, vt laqueum sibi ad offensionem, atque ad salutis fortunarumque appetentiam paratum sibi suspicari aut dicere possent; nihil denique ex occulto, nihil cum populo hoc ex insidiis actum, populo, inquam, iustum, propitium, prospicientem æquabilemque semper sibi ac beneficũ Deum experto. Quibus omnibus ex rebus, excidij, captiuitatis, cæterorumque periculorum atque calamitatũ causam, culpamq. omnem ab ipso populo sustineri conqueritur, vtpote qui à pertinaci inferendæ iniuriæ studio nullis neq. admonitionibus, neq. accusationibus, neque minis, sed neque animaduersionibus quidẽ fuerit vnquã deterritus. [*Audite quæso quæ Dominus loquitur.*] Vatis populum alloquentis, attentionemque ac docilitatem magno ipsorum vtilitatis studio captantis oratio est. Verbum autem, *quæso*, siue נא nunc, Hebraice, NA, vehementem Vatis erga eos affectum significat, magnamque ab eis attentionem & studium postulat ad eam causam cognoscendam quam vehementissimè perorandam Deus sibi crediderit. Vt autem ipsius, de qua acturus erat, rei grauitatẽ argueret, quanam voce, quo gestu, quo habitu, qua denique pronuntiatione & spiritu orare iubeatur, exponit. Audite, inquit, quo imperio, quanto studio me nunc repente Dominus, qui suam causam suscipere iubet, alloquitur.

Surge, contende iudicio aduersum montes, & audiant colles vocem tuam.

DILIGENTIAM, studium & fidelitatem, atque in agendis rebus vehementẽ operam verbum, *surge*, vt iam aliàs docuimus, requirit. Tantum autem in hac causa grauitatis, ponderis ac momenti est, vt non oscitantem, aut ignauum, aut sedentem aliquem, sed sedulum & fidelem operique instantem actorem postulet. Cur autem ex omni natura montes potissimum aduocati ad partes fuerint, cum aliàs pro rerum rationibus, nũc cælum & terra, nunc mare & aliæ mundi partes appellari soleant, illud in causa est, quòd de consiliorum & studiorum suorum constantia sermonẽ habere Deus parauerit. Quãobrem contentionis & comparationis causa eas potissimum naturas appellari voluit, quę exterarum omnium firmissimæ constantissimæq. sunt, vt montes & colles, qui non modò cælum natura mobilem, sed terram ipsam in medio orbis loco contentam & permanentem stabilitate firmitudineque vincunt, vtpote qui robore, vallo & situ suo terrã, ne vel ventorum impetu, vel caloris vi, vel aquarũ inundatione dissipentur contineant. Itaq. magnæ in rerum natura virtutis & constantiæ nomen obtinent, sicut scriptum est: Præparans montes in virtute tua, accinctus potentia, &c. Igitur vt suam maximam virtutem & consiliorũ actionumq. in beneficio faciẽdo constantiã Deus probaret, non cum mortalibus modò, qui ab ipso, nimirum eorum præparatore, virtutem & constantiam habere cognoscuntur, sed cum ipsis etiam terræ fundamentis, quibus montes cæteraq. innituntur, constantiã firmitudinemque suã in contentione poni iubet. [*Contende iudicio aduersum montes.*] Non quòd præcipua causæ disceptatio, non quòd reprehensio ipsa ad mõtes pertineat, qui cum rationis sermonisque, imò & sensus expertes sint, extra omnem culpam causamq. ponantur necesse est, sed quòd firmitudinis & constantiæ comparationẽ cùm habeant, ad eam contentionem appellari oportunè possint. Itaque *aduersus* idem hoc in loco, quod ad, vel cum, significat, vt apud Ciceronẽ, contendere aduersus aliquẽ, hoc est, in contentionem venire, legimus. [*Contende iudicio aduersus montes*, Hebraicè, *cum montibus.*] Contendere autem iudicio, Dei & montium constantiam diligenti iudicio examinare est, ita Hebraicè hæc vnico verbo RIB disceptandi & contendendi significantur. Eã verò ריב cansam vt grauissimam non segniter aut frigidè, non vulgari, non sedata aliqua, sed vehementi actione, & maxima contentissimaque voce orari iubet, ita vt montibus etiam ipsis ad partes vocatis tanto clamore permotis, diuina causa probetur, atque his ipsis testibus & arbitris Israëlitæ & Iudæi temerarij iudicij, corruptarumque omnino opinionum & impietatis etiam conuincantur, hoc est quod ait: [*Audiant colles vocem tuam,*] quod ad vocis & actionis vehementiam refertur, ad causæ autem argumentum illud:

Audiant montes vocem Domini, & fortia fundamenta terræ?

QVIBVSCVM de propositi constantia & perseuerantia contendendũ est. Id quod tandem ad populi huius audaciam & temeritatẽ confutandã, quo omnis hæc causa pertinet, plurimum valebit. namque lis ipsa & iudicium non cum montibus præcipuè est,

Sed

Psalm. 61.

Deut. 32. Iob. 1.

Psalm. 64.

Cicero ad Atticum 227.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Sed iudicium Domino cum populo suo, & cum Israel diiudicabitur.

HOC sermone totius causæ finis manifestè proponitur, & quisnam in ea reus futurus sit, quo etiam genere agendum sit, nempe iudiciali, & quo potissimum actionis modo, hoc est, culpæ reprehensione & incusatione vtẽdum fuerit, explicatur. Quòd autem iudiciũ Domino cum populo suo esse dicit, de vtriusque, videlicet, Domini erga populum, & populi erga Dominum officio, atque de officij constantia certamẽ Domino cum populo suo esse docet, atque adeo potẽtia, maiestate, auctoritateque omni prætermissa, rem æquitate agi atque diiudicari Deum velle illa oratione profitetur, [*& cum Israël diiudicabitur.*] Israeli potenti cum Deo appellato secum disputare & disceptare, atque liberius etiam, si quid querelæ habeat, incusare, integrum omnino esse vult, atque ob eam rem verbum diiudicare vsurpauit, quo ex Hebraico ITHVACHAHH æquo iure & legibus cum aliquo de aliqua re disceptando decertare significat, vt ex illo præcipue lococeri aperte possumus: Pone hic coram fratribus meis & fratribus tuis, & iudicent inter me & te; vbi idem verbum est. Igitur falsò asseriptæ sibi à populo inconstantiæ causam in iudicium Deus afferti vult, atque ipse prior causam dicit, quod grauissimũ etiam in eo genere est, vt is de cuius nomine & præclarissima fama nefarie detractum fuerit, tamen causam prior dicat, cùm eum potius, qui notam indicare velit, priorem dicere & legibus sit & moribus constitutum. sed hæc nouata agendi ratio diuinæ causæ integritatem arguit, quæ quocunque modo agatur, semper tamen obtinenda est. Atque status quidem causæ coniecturalis primum, in definitiuum tandem desinit. Principio enim illud in controuersiam disceptationemque vocatur, an diuinum de beneficentia consilium & studium semper apud Israëlitas constiterit, necne. Affirmat autem Deus constitisse & propositionem ipsam temporũ omniũ, quibus perpetuo illis æquissimi regis, propugnatoris ac patris officiũ beneuolentiamq. præstiterit, narratis historiis cõfirmat, hoc modo:

יתוכח
Genes. 31.

Popule meus, quid feci tibi, aut quid molestus fui tibi? responde mihi.

INTERROGATIONIS vsus ad veritatem ex aduersarij responsione confirmandam accõmodissimus est, atque adeo familiarissimus iis, qui causæ suæ integritate nituntur. Atque hæc totius actionis propositio duabus partibus constat, alteram quidem is, qui agit, sibi suscipit; alteram aduersario disputandam permittit. Est autem huiusmodi propositionis sententia: Ego te maximis & innumeris beneficiis à me acceptis nullo vnquam damno aut incommodo affectũ fuisse aio. atque beneficia quidem, quòd à me data tibi affirmem, referens percurram; incommoda autem & damna, quòd data negem, vt ostendas tuæ libere partes sunto. *Popule meus.* Iure summo se cum illis experiri populo suo appellando profitetur. namque suum peculiarem populum multis & maximis rebus gestis redemptum, atque seruitutis etiam nomine comparatum sibi fuisse, iam sæpe alias probatum & nemini vnquam dubium est. Apud hunc tamen populum non modò iustę & clementis semper seruituris rationes, sed omnia summa æquissimi regis, beneuolentissimique patris officia constitisse ait. *Quid feci tibi?* Hebraicè, *Quid?* admirationem simul cum interrogatione habet. Quid, quantumque boni atque beneficiorum feci tibi, vt illud: Attendite & videte quid vobis Dominus facturus hodie est, & illud: Quàm magna multitudo dulcedinis tuæ. quibus eadem Hebraicè lectionis & pronuntiationis forma est. Hæc ego referam, inquit, tu verò, quid molestus fuerim tibi, responde mihi. Hebraicum verbum molestiam, defatigationem lassitudinemque significat, vt non modò grauiori aliqua molestia, sed fatigatione aut lassitudine illos à se affectos neget, quin potius æquissimis legibus salutaribusque præceptis instructos summa lenitate & clementia deuinctos fuisse confirmet, qui tamen ingrato ac beneficiorum immemori ingenio semper fuerint. Iam verò prior propositionis pars narratione probatur, argumentis non à suspicione aut coniectura, aut probabili alia ratione, sed à manifesto facto ductis.

Exod. 14.
Psal. 31.

Quia eduxi te de terra Aegypti, & de domo seruientium liberaui te.

MAXIMORVM Dei beneficiorum capita quædam exponuntur, quæ tamen breuitatis causa non explicantur, quòd illustriora sint, quàm vt explicatione indigeant: sed quæ rerum tamen ipsarum notatione intelligantur: nam de terra Aegypti cum dicit, illud significat, neminem seruum illinc liberum euasisse, neque vllam tantam seruorum copiam

copiam & vim apud Ægyptios extitisse, quæ sese in libertatem vindicare posset; id quod suo ipsorum periculo arguitur: quibus quo maior numerus accedebat, eo grauior & desperatior seruitutis molestia indies augebatur perpetuo opprimendis, nisi diuina virtute & misericordia consultum subuentumque esset. *et de domo seruientium*, Latinè ergastulũ, Hispanè & Arabicè *Mazmorra* hęc dicitur, quę ipsa durissimę seruitutis & incommodissimæ vitæ angustissimæque habitationis significationem habet. Atque huius capitis mentione facta, cætera, quæ in ea re contenta longum esset commemorare, cogitanda reliquit: cuiusmodi sunt signa illa in Ægyptiorum rebus & filiis edita, dum verò addit, [*de domo seruientium liberaui te.*] exitialem illam Ægyptiis in mari acceptam cladem, qua tandem redempti liberatique omnino fuerant, subindicauit. Neque enim ante illam diuinam victoriam vrgentium se, atque in seruitutis deditionem redigere gestientium dominorum metu liberati Israëlitæ sunt, sicut scriptum est: Immutatumque est cor Pharaonis & seruorum eius super populum, & dixerunt: Quid voluimus facere, vt dimitteremus Israël ne seruiret nobis? &c. liberauitque Dominus Israël in die illa (magnæ cladis) de manu Ægyptiorum; & viderunt Ægyptios mortuos super littus maris, & manum magnam, quam exercuerat Dominus contra eos, timuitq. populus Dominum & crediderunt Domino & Mosi seruo eius, &c. Magnum mysterium nobis hoc est. Appellat autem Ægyptiorum regionem domum seruientium, vel seruorum, quòd in ea sub iniquissimis & vilissimis dominis duram Israëlitæ seruitutem seruierint. Constat enim Ægyptios infimæ præ cæteris hominibus, hoc est seruilis conditionis hæreditario Chami progenitoris fato fuisse, in quem illud decretum fuerat fixum: Seruus seruorum erit fratribus suis. Itaque non solum à seruitutis domo, sed à seruorum vilissimorum ac proinde crudelissimorum hominum superba dominatione sibi liberatos Israëlitas fuisse asserit. ex domo autem seruientium, vbi seruorum serui fuerant. Totum autem hunc locum Chaldæus interpres hoc modo verterat: *Popule meus, quid boni dixi faciendum tibi et non feci, aut qua in re diuius me tecum gessi, cõtestare aduersum me.* Iam verò redemptos & à dutissimis dominis vindicatos, quanto honore ac dignitate augendos, quàm liberalibus modis instruendos, quanta custodiendos diligentia, quàm denique admirabili commoditate per solitudinem deducendos curauerit, eius negotij ministris & illustribus procuratoribus appellatis ostendit.

Genes.

Et misi ante faciem tuam Mosen, & Aaron, & Mariam.

A QVINVS ministris quicquid vel ad animorum institutionem, atque ad diuinam gratiam conciliandam, ad prosperam æquabilemque publicæ atque priuatæ etiam rei felicitatem commodissimum esset, prouisum procuratumque fuit. Etenim Mose legato & diuinæ benignitatis internuntio suauissimus ille cibus illis suppeditatus fuit, eodem etiam interprete, lex lata, & maxima atque illustrissima veræ sapientiæ & purissimæ pietatis ac sanctissimæ fidei fundamenta iacta sunt. Aarone verò antistite erratorum & religionis expiatio procurabatur, & diuinę legis disciplina eodem assiduo atque peritissimo doctore percipiebatur. ne quid verò ex plena atque integra totius rei publicæ felicitate desiderari posset, & nulla non ex parte optimè cum populo ageretur, eorundem virorum dignissima soror Maria diuino vaticinandi spiritu aucta, feminarum ad pietatem dux & exemplar proposita est. Ita adeo horum ministrorum nominibus appellatis plurimas & maximas commoditates populo illi in solitudine perceptas contineri videmus, quas, vtpote certas atque notas explicare necessarium non fuit. Chaldaice hæc sic habent: [*Et misi coram te tres prophetas Mosen, & Aaron, & Mariam: Mosen ad docendum traditionem iudicij: Aaron ad propitiandum super populum: Mariam ad illuminationem feminarum.*] Satis autem fuerat earum rerum & beneficiorum memoriam populo refricasse, quarũ commemoratione historiam omnem contentam recoli necesse erat. Quamobrem narratione prætermissa, recordationis tantùm rationibus & verbis est vsus hoc modo:

Popule meus memento quæso quid cogitauerit contra te Balac rex Moab, & quid responderit ei Balaam filius Beor.

NEQVE verò bonorum atque felicitatis modò auctorem, sed malorum ac periculorum omnium propulsatorem & interruptorem sese illis præbuisse Deus affirmat,

Universidad de Deusto
Biblioteca

quando nihil adeo ſiniſtri & aduerſi, nihil periculi vel hoſtium conſilio & conatu oblatum, vel ſua ipſorum culpa illis in itinere procreatum initumque eſt, quod diuina cura & miſericordia vel omnino pro pulſatum, vel auerſum perruptumque non fuerit. [*Popule meus memento, et cæt.*] Manifeſtum erga eos ſtudium, & ſingularem curam non ſolùm aperte in eos videntes & ſentientes, ſed in abſentes etiam collocatis beneficiis arguit: idque adeo non ſua commemoratione, ſed hoſtium ipſorum & maleuolorum teſtimonio confirmat, vt non oſtentationis præſentibus, ſed amoris & ſtudij cauſa abſentibus ac ignorantibus & prouidiſſe & conſuluiſſe probetur. nam cùm Balac rex Moab Balaami magi incantationibus & diris paratam populo huic felicitatem perturbare & contaminare ſtuduiſſet, ad eamque expediendam rem nulli aut ſumptui aut operæ parcere in animum induxiſſet; non modò tamen conatus ſuos Dei omnipotentis conſilio & virtute comprimi & refutari, ſed præſentium futurorumque ſeculorum vtilitates & commoditates proſperitatesque vitæ prædictas confirmatum in, renouatis atque explicatis ab eodẽ Balaamo reſponſis, intellexit. Quid autẽ cogitauerit Balac, & quid reſponderit illi Balaam, breuiter recitare commodiſſimum duximus. Primum Balac mandatum ad Balaamum allatum huiuſmodi eſt: Ecce egreſſus eſt populus ex Ægypto, qui

Num. 22.

„ operuit faciem terræ ſedens contra me. Veni igitur & maledic populo huic, quia fortior
„ me eſt, ſi quo modo poſſum percutere & eiicere eum de terra mea: noui enim quod be-
„ nedictus ſit, cui benedixeris, & maledictus, in quem maledicta congeſſeris. Reſponſum
„ verò à Balaamo relatum illud eſt: Ite in terram veſtrã, quia prohibuit me Dominus ve-
„ nire vobiſcum. illud etiam alterum denuo miſſis & magna omnia promittentibus no-
„ uis legatis dictum eſt: Si dederit mihi Balaac plenam domum ſuam argenti & auri, non
„ potero immutare verba Domini Dei mei, vt vel plus, vel minus loquar, &c. Cùm verò
vrgente atque inſtante rege, & magno apparatu ac ſumptu negotium ipſum cõficiente, Iſraëlitarum res nefaſtæ & vitioſæ ab augure definiẽdæ expectarentur, illud eſt datum re-
„ ſponſum: Quomodo maledicam, cui non maledixit Deus? qua ratione deteſter, quem
„ Dominus non deteſtatur? & illud: Moriatur anima mea in morte iuſtorum, &c. & illud:
„ Num aliud poſſum loqui, niſi quod iuſſerit Dominus, &c. Multa præterea reſponſa breuitatis cauſa prætermittimus, quibus Iſraëliticæ gentis defendendæ tutelam, amplificandæ & ornandæ ſtudium curamq. Deo ſuſceptã fuiſſe diuinator ille teſtatus eſt, & tamẽ hæc omnia ignaris nec opinantibus inſciisque Iſraëlitis geſta commemorari operæpretium fuit, vt Deus non ſolùm felicitatis auctor ſtudioſiſſimus, ſed alexicacos etiam, hoc eſt, malorum expulſor vigilantiſſimus probaretur. Verùm enimuero ex maximis & plurimis periculis, quæ propulſatore monitoreque Deo declinata populo huic fuerant, vnũ tantùm commemoratur; cætera verò totius itineris facta ſumma indicantur.

De ſetim.

CALLIDVM & periculoſum illud Balaami conſiliũ & inceptũ, deproſtituendis populo Moabitis mulieribus, huius mentione nominis indicauit, quòd, niſi iam latius ſerpens maturrimè reſciſum eſſet, actum profecto de omni Iſraëlitarum re atque gente fuiſſet. Memento igitur quid reſponderit toties Balaam regi, & quid demum eidem impenſius & pertinacius etiam ſolicitanti de exitiali illo apud *Setim* conſilio reſpondit. Hæc inquit, te meminiſſe, & cætera, quæcunque ab Ægypto, vnde liber eductus fueras, quoad Galgalam vſque perueneris, tibi vel optata vel non optata contigerint, in memoriam reuocare oportuerit, vt in hac controuerſia à mendacio contra verum ſtare deſineres, &

Vt cognoſceres iuſtitias Domini,

ET IVSTAM Dei omni ex parte victoriam hac in cauſa agnoſceres. *Iuſtitias* ob eam rem pronuntiauit, quòd & in beneficio faciendo & in malo ac periculo propulſando diuinas rationes omnes inter ſe conſentire confirmaret: Quod ad orationem attinet, verbum *Reſponderit*, Zeugmate figura ad omnia reſponſa primum, atque ad illud *De ſetim* relatum à nobis eſt; quod quanquam cõiunctione careat, tamen coniungẽdum ſuperioribus duximus. neque verò hoc in ſacris ſermonibus raro euenit, vt ſol, luna, pro ſol & luna. Ruben, Gad. Atque hæc loci huius lectio & explicatio præ cæteris, quas Latine, Hebraicè & Græcè legimus, magis placuit, quòd cum geſtarum rerum ratione conſentire viſa eſt.

Cambi. 1. Reg. 5. Iudic. 10. 1. Sam. 7.

Vſque

Vſque ad Galgalam.

TOTIVS longi itineris illius finis Galgala fuit, ex quo loco promiſſa regio capi & debellari cœpta eſt. Cur autem Canaanitidis terræ, hoſte diuina virtute pulſo, ab illis occupatæ nõ etiam meminerit, illud in cauſa eſſe arbitramur, quod ab illa poſſeſſione propediem deturbandis, atque ob eam rem diuinum ſtudium & conſtantiam in dubium vocantibus ea potiſſimum beneficia commemorari commodum fuerat, quæ nulla mutatione interrupta, ſed certa rataque in eos conſtitiſſent. ex quibus illud infertur: Iuſtitias Domini manifeſtas eſſe, atque ex eo fieri, vt futurum exilium non ad diuinæ voluntatis mutationem, ſed ad eorum ipſorum culpam & perfidiam referri deberet, qui diuinis & commodiſſimis conditionibus, quibus cum Deo de retinenda poſſeſſione tranſegiſſent, minùs ſteterant: quos enim tot tantisque beneficiis obſtrictos, tantis honoribus auctos, tot modis ornatos, tanta denique cura & ſtudio defenſos, quaſcunque etiam graciores & ſumptuoſiores conditiones & leges impoſitas perferre oportuiſſet, tamẽ æquiſſimas, mitiſſimas, vtiliſſimasque negligere & perrumpere non puduit. Quarum legum & conditionum liberam, æquabilem honeſtamque rationem & ſententiam, inducta aduerſarij ipſius ad recitandum & diſſerẽdum perſona, arguit, vt cauſæ æquitas aduerſarij eiuſdem confeſſione conuincatur.

Quid dignum offeram Domino? Curuabo genu Deo excelſo? nunquid offeram ei holocauſtomata & vitulos anniculos?

NON difficilem, neq. faſtidioſam, neque etiam ſumptuoſam Dei dominationem, ſed æquam, diuinam iuſtiſſimamque poteſtatem & gubernationem Iſraëlitas expertos fuiſſe, argumentis à remotione & ſubiuncta expoſitione ductis probat. Inducit autem ipſum tot nominibus deuinctum Deo populum de iuſto atque æquo cultu obſequioq. præſtando deliberãtem, cui cum diuinis meritis & rerum ratione ac iure nulla ſeruitus, nulla tributa, nulla munera ſatis magna eſſe, videri poſſet, tamen clementiſſima & iuſtiſſima, imò ſibi ipſis potiùs vtiliſſima conditio propoſita eſt. [*Quid dignum offeram Domino?* Hebraicè, *in quo occurram Domino? ineffabilis nominis principi.* Cùm enim adueniente principes, præter vectigalium penſionem muneribus etiam allatis à populis genu minoribus excipi ſoleant, quidnam potiſſimum tanto tamque excelſo Deo gubernatoriſque meo pergratum aut iucundum adferri poſſit? Eſt autem prima deliberatio, an exquiſito nimis munerũ genere & elegantia, an multitudine magis delectetur. [*Nunquid offeram ei holocauſtomata?*] Cùm nullum munus diuinę natura à mortalibus commodius, quàm ſacrificium cõcinnari poſſe videatur, quòd hoc obſequij genus nulli, præterquam Deo, conueniat; illa interim conſultatio atque deliberatio accidit, num integris magis atque omnino incendendis adolendisque victimis, quæ holocauſtomata dicũtur, iiſdemque ſelecta hoſtia, hoc eſt anniculis iuuencis cornua producẽtibus & vngulas, qui maxime omnium idonei putantur; an maxima potius frequentia & feriendarum victimarum aſſiduitate delectetur. an etiam pretioſiores hominibus res, nempe chariſſima filiorum capita deuoueri ſibi expetat? nulli enim rei, quæ grata modò illi fore exiſtimetur, parcendum eſſe, maximorum debitorum ratio docet. Neque enim Abraham filio ſuo vnigenito ſacrificare iuſſus, pepercerat, hoc eſt, quod dicit:

Nunquid placari poteſt Dominus in millibus arietum, aut in multis millibus hircorum pinguium? nunquid dabo primogenitum meum pro ſcelere meo? fructum ventris mei pro peccato animæ meæ?

MAGNA conſultatio inducta eſt, quibus maximè rebus expiato ſcelere, Dei mortalibus placati gratia initi poſſit: quæ ſi difficillimæ & chariſſimæ eſſent, tantæ tamẽ maieſtatis, tantæ poteſtatis, tantæ denique gratiæ conciliandæ cauſa eſſent nihilominus ſerendæ. Verùm enimuero grauiſſimam huiuſmodi deliberationem æquiſſima atque ſapientiſſima interpoſiti à Deo decreti ſententia Deus abſoluit.

Indicabo tibi (ô homo) quid ſit bonum, & quid Dominus requirat à te.

BENIGNITATEM, lenitatem, ſuamq. erga mortales ineffabilẽ miſericordiã, rerũ, quæ arduæ ſtupiloſæq. iudicantur, & difficillimos ipſis explicatu habere cognoſcũtur, diuitie mollitã, & difficultate omni à ſe cõpoſita vehemẽter cõmẽdat. Vt autẽ eiuſmodi

Universidad de Deusto
Biblioteca

ratio omnis commodius ac melius accipiatur, personarum, & deliberantis & statuentis inductione oratio ipsa distingui solet. Cuiusmodi illustre illud non satis hactenus pro dignitate explicatum exemplum apud D. Paulum extat: Quid ergo dicemus? lex peccatum est? absit, & tandem subiungitur: Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? atque eam dubitationem sapientissimo responso Apostolus ipse tollit: Gratia, inquit, Dei per Iesum Christum, quid sit bonum, quid optimum probatissimumque Deo sit; diuinum & certissimum de re tanta responsum, & clementissimæ seruitutis, atque suauis iugi argumentum audiamus:

Rom. 7.

Vtique facere iudicium & diligere misericordiam, & solicitum ambulare cum Deo tuo. 10

SI EX rerum quidem ratione, si ex diuinorũ beneficiorũ magnitudine, atq. ex principis Dei dignitate existimandũ esset negotium, nihil vnquã harum, quæ cõmemoratæ sunt, rerum, neq. omniũ simul cumulata & iuncta ratio satis ad diuinum cultum facere posse videatur. sed tanta tamen diuina benignitas, tanta æquitas & clementia est, vt eam potissimum sui piè sanctéque ab hominibus colendi rationem optauerit, & iam inde ab initio instituerit, quæ ex hominum ipsorum re atque vtilitate maximè esset, quæque homini ipsi, qua homo est, longè omnium facillima cõmodissimaque iudicaretur. ob eam verò rem dixit: [*Indicabo tibi ô homo*, siue, vt Hebraicè est, *indicauit tibi.*] quòd iam pridem certa de hac re voluntas in sacrarum legum libris à Deo ipso indicata expositaq. fuerit, sicut scriptũ est: Et nũc Israël audi iudicia, quę ego doceo te, vt facias ea & viuas. & Melior est obedientia, quàm victima. Omnis verò hæc à Vate cõmemorata ratio pietatis terminis definitur. Est autẽ pietas vniuscuiusq. erga Deũ & homines officiũ. id tribus maximè partibus distribuitur, æquitate, beneficentia, & sanctitudine. prima & secunda in hominum inter se fide, societate, vitæq. cõmunitate legitimè honesteq. cõseruanda; tertia in Dei veneratione, inuocatione, ac supplicatione spectatur. quæ autem nominibus hisce iudicio, misericordia & solicitudine, siue submissione erga Deũ appellantur, atque æquitatis quidẽ & misericordiæ certæ iam nobis atq. aliàs explicatæ descriptiones sunt: Quæ vero solicitudinis ratio sit, paucis aperire operepretium fuerit. Hebraicè verbum est הַצְנֵעַ HASZNEACH, quod solicitũ & submissum esse significat. Is verò animi habitus fidelium seruorũ proprius est, qui tametsi liberaliter seruiant, nihil sibi tamẽ magnũ ob eam rem arrogantes, dominorũ gratiã reuerentia & modestia, perpetuaq. obseruãtia promereri student: nam si maximè ad impositæ seruitutis onera ferenda satisfecisse videantur, tamen ad referendã pro debito & officio, pro Domini dignitate, & beneficiorũ atq. clementiæ erga se magnitudine, gratiã, nunquã se satisfacturos esse arbitrentur. Huiusmodi se colentis modestũ animũ & nihil altũ sapientẽ, atque salutem suã cum timore & tremore, vt Paulus præcipit, operantẽ Deus requirit, sicut scriptũ est: Cùm hæc omnia feceritis, dicite, serui inutiles sumus: quod debuimus facere fecimus, &c. & illud: Captiuantes intellectum in obsequiũ Christi. Iam verò quàm apte verba ipsa cum rebus contueniunt? namq. iudicio, quòd ea pietatis pars ad debitionẽ magis, quàm ad liberalitatẽ referatur, verbum, facere, hoc est præstare & soluere: misericordiæ autem, quòd hæc studio magis, quàm debito constet, verbum, diligere, hoc est, vltro animũ ad eam capessendã inducere, coniunctũ est. Igitur populi tot tantisque beneficiis à tanto principe rege, & patre affecti, hoc, quod pietatis terminis definitum est, officium honestissimum, æquissimum ac præstitu commodissimum fuerat. quanta verò negligentia, imò quanta impietate & quantis flagitiis proditum id fuerit, subiuncta expositione arguitur:

Deuter. 4. 1. Sam. 15.

Luc. 17.

Vox Domini ad ciuitatem clamat: & salus timentibus nomen eius.

QVICVNQVE non audacia aut confidentia, non suspiciombus, non alienis, sed propriis rationibus, vel facti potius demonstrationibus causam suã confirmauerint, seq. officio abundasse ostenderint, vbi ad docendas ingrati atq. etiã scelerati aduersarij fraudes oratione fuerit peruentũ, causæ victoria & fiducia, atque aduersarij factorum & rerũ demonstrandarũ indignitate concitati, & ad suũ explendũ, & ad audientiũ animos excitandos & permouendos contentissima voce clamare atq. huiusmodi clamoribus & insultatione manifestè sceleratorũ hominũ nomina, facta, resq. prosequi solent, sicut scriptũ est: Fuit ergo tibi in derisum & clamorẽ Israël, quasi inter fures reperisses eũ. & illud: Clamane cessas, & annuntia populo meo peccata eorum, & domui Iacob scelera eorum: & apud exteros etiam illud:

Ierem. 17.

Quis cælum terræ non misceat, & mare cælo?
Si fur displiceat Verri, &c.

Ierem. 47. Isai. 1. Iuuenal. Satyr. 1.

Huiusmodi autem indignationis & victricis causæ, atque deprehensi aduersariorum sceleris ac fraudis iudicem Dei ad ciuitatẽ clamantis vocẽ Vates indicat, non consuetam aliã aut officiosam admonitionẽ & hortationẽ, qualis in quotidianis sermonibus assiduè à vatibus ageretur. Sed vox indignantis Domini maxima & contentissima ad ciuitatẽ clamabit, vt omnẽ iudicij misericordiæ & solicitudinis rationẽ, omne ius officiumq. proditum & pollutũ esse demõstret, id quod paucorũ piorũ sanctorumq. virorũ pace dictum aestimq. fuerit, quos intentata publicè in omnem ciuitatem crimina neque honore suo neque præmio fraudandos semper excipiũt, [*Et salus timentibus nomen eius*, siue, *nomen tuũ.*] *Nomen* Hebraicum THOSSIAGH, quod latinè *salus* redditũ est, intelligentiã significat, hoc est, exceptionem; sed vtro modo vertas, constans sibi sententia est. Atque exceptiones quidem pius & nominis diuini cultoribus data ciuitates omnes tributim impietatis, iniuriæ & sceleris manifesta factorum & signorum expositione notantur. הושיע

Audite tribus & quis approbabit illud.

NOMEN Hebraicum MATEH & virgã propriè & tribũ metaphoricè significat, q. ex duodecim tribubus, tanquã virgis fasciculus ille domus Iacob cõpactus & colligatus fuerit, vnde singulæ olim tribus cum sacerdotij pontificatusq. dignitatẽ ambiẽtes sese in sortẽ cõiecissent, singulas virgas contulisse traduntur: actandem sors illa leuiticæ tribui Aaroniq. edita est. Igitur cùm iã sortẽ suã in causa eduxerit Deus, tribuũ ipsarũ virgam hoc est sortẽ coniicere educereq. parat, quam adeo durã, adeo grauẽ fore ostendit, vt nõ vulgari aliquo & cõmuni præcone, sed vocalissimo integerrimoq. ad proclamandũ denuntiatore egere confirmet. Hebraico verbo Latini nostri significatio percipitur. *Quis*, inquit, IAGIDAH, *denuntiabit illud*; Interrogatio ipsa difficultatem magnitudinemq. rei ostendit, non triuiali alicui denuntiatori, sed fortissimo & integerrimo, atque in agendis diuinis partibus & causis strenuo Vati ad annuntiandum & approbandũ credendã. quis igitur grauissimã & nefandã istorũ impietatẽ & totius officij proditionẽ effari possit? quũ non solũ antiquis & præteritis, sed nouis etiã & præsentibus cupiditatibus & manifestis auaritiæ, iniuriæ & rapinæ flagitiis vniuersæ istorũ domus tanquã incẽdio aliquo flagrẽt. מטה

Adhuc ignis in domo impij thesauri iniquitatis, & mensura minor iræ plena.

PRIMAM illam officij partem, hoc est, iudiciũ flagitio oculis magis, quàm opinione, manibus, quàm suspicione deprehensõ, proditam arguit, quòd impiorum hominum domus ipsæ iniuriarum, & fraudum igne adhuc flagrent, & diuitiis mala ratione partis referæ conspiciantur, & mẽsuræ dolosæ in commerciorũ fraudẽ comparatæ passim offendantur. quæ res diuino iudicio cumprimis abominanda damnatissimaque est, & apud Amosum etiã notatissima, vt: Minuamus, inquit, mensuram, & augeamus siclum: hoc est, quòd mensurã minorem iræ plenam dicit, quòd ad maximas diuitias breuissimè augendas nulla commodior visa via sit, quàm vt compendium fraude cõmutetur. Id verò quo commodius fiat, adhibita etiã vi & contumelia promouetur, cùm in eos, qui mensuræ dolum notauerint, irasci & debacchari venditores soleant, & vel ad emendum vel ad agendum coactos, direptiones demum & vexationes exercere. huiusmodi verò iræ plenæ mensuræ diuinam etiam iram in venditores ipsos cumulatius concire valent.

Amos 8.

Nunquid iustificabo stateram impiam, & saccelli pondera dolosa?

NEFARIVM capitalis fraudis crimen contentione & incremẽto amplificatur: quandam enim rerũ ea natura est, vt non exerceri modò, sed neq. possideri sine crimine possint. Atque eæ nimirũ sunt, quæ nullius probati, sed aut noxij, aut damnosi vsus esse possint, vt venena, quę tantũ ad inferendã mortem parantur. huius generis dolosi nũmi, mensuræ & stateræ sunt, quæ quicunque parauerit sceleris suspicione, vel potius criminẽ sese liberare iure non possit, hoc est, quod latinè legimus: [*Nunquid iustificabo stateram dolosam & saccelli pondera dolosa?*] cùm scriptum legeq. cautum sit, Non habebis in sacculo diuersa pondera maius & minus, neque erit in domo tua modius maior & minor. Hebraicè hæc passiuè eadem omnino sententia leguntur: Num immunis ero cum bilance iniqua,

Deut. 25.

Universidad de Deusto
Biblioteca

iniqua,cum saccello,&c. *Saccelli*,sacculi,nam diminutum à sacco nomen est.ita adeo certissima quædam iniuriæ & flagitij argumenta sunt, quæ nunquam interpretari ipsa possis,nedum si ad signa ipsa & instrumenta factum etiã & facinus vsusq. accedat. Omnis autem commercij & cõsuetudinis hominum inter se ratio rebus & verbis, dictis conuentisque constat. Vtriusque autem partis inconstantia & falsitas in manifesto fraudis crimine ponitur. Quantum autem populus iste & ciuitatum illarũ ciues vtraq. æquitatis & iudicij parte prodita fraudis suscepissent,docet.

In quibus diuites eius repleti sunt iniquitate, & habitantes in ea loquebantur mendacium, & lingua eorum fraudulenta in ore eorum.

CVIVS iudicij violatione misericordiæ etiam proditionẽ imò & odiũ quoq. arguit, quod nõ solùm latrones & fures,prędones & id genus maligni homines,qui iniuria,cõtumelia,vel fraude & mendacio viuere instituunt,sed diuites illius ciuitates, quos cum nulla premeret inopia, tamen iniquitate repleti, & simulationis, mendacij, fictionis, atque omni denique faciendæ fraudis arte & vitio contaminatissimi essent, neq. præter mendacium & fallaciam quicquam loqui ex diuturna iam nocendi & fallendi cõsuetudine possent.Cùm autẽ ex abundãtia cordis os loquatur,eiusmodi perpetuo mẽdax oratio misericordiæ non amorẽ,sed odium manifestẽ arguit. [*Repleti sunt iniquitate*,] iniuriæ contumeliæ,fraudis,doliq. scelere,namque Hebraice HHAMAZZ est, de quo genere iam aliàs disseruimus. [*Fraudulenta in ore eorum.*] Dolosæ & fraudulentæ orationis cõsuetudinẽ,& natiuum iam ferè vitiũ hic tropus significat,quòd nulla,nisi fraudulenta & dolosa verba aut pronuntiare,aut in ore etiã concipere didicissent, ita vt verum & simplicẽ sermonẽ proferre conatis,prę desuetudine verba nõ succurrerẽt. Tertiũ illud pietatis officiũ requirẽdũ restabat,quod optimas de Deo,deDei beneficiis & virtutibus,deq. omni humana ad diuinã relata ratione sententias continet. sed quonã modo præstari hoc aliis potuit,qui nihil verè cogitare aut loqui consueuerunt? quin potius diuinas res perperam interpretati aiebant humana sese vicissitudine atq. mutatione,& diuino odio vel saltem tędio agitari & vrgeri,& homines(vt Comicus inquit)à Diis pro ludibrio vt pilas haberi,& quo velint verti solere.& huiusmodi stultas de Deo sentẽtias,quę à veritatis ignaro ac negligenti passim vsurpantur, de quibus scriptum est: Væ eis, quoniam recesserunt à me;vastabuntur,quia præuaricati sunt in me,& ego redemi eos,& ipsi locuti sunt contra me mendacia. Ita adeo neque vlla ex parte officium præstiterunt, neque pietatis & cultus veri rationibus atque admonitionibus vllum planè locum reliquẽre,neque vllis sermonibus,neque minis,neque castigationibus animum,vt sibi ipsis melius consulerent,aduertere voluerunt.hoc est,quod subiungit:

חסס

Plautus.

Hos.7.

Et ego ergo cœpi percutere te perditione pro peccatis tuis.

TOTIVS peroratæ causæ propositio,siue vt rhetores vocant,intẽtio,oportuna expositione confirmatur,quòd videlicet allatæ illis hactenus calamitates non mali ex odio illati,sed pœnarũ,ob culpã, ad correptionẽ repetẽdarũ rationibus definiri debeãt. Id verò multis argumẽtis confirmat,cùm quòd nõ plena & absoluta animaduersione, sed certo animaduersionis modo,& quasi principio quodã aduersum illos vsus fuerit. [*Et ego cœpi te percutere perditione*,] Tum etiã q̃ certũ multarũgenus ad peccatorũ & scelerũ rationem relatũ iudicij ęquitatẽ simul indicare,& peccandi modũ iã dissuadere,nisi planè vitiosis, cæcis & obstinatis,facilè posset. [*super peccatis tuis.*] ita vt fraudis & auaritię atq.insatiabilis cupiditatis,malè partarũ rerũ defectio,subductio,incõmoditas,desideriũq. mulcta esset.

Tu comedes, & non saturaberis: & humiliaberis in medio tui: apprehendes, & non saluabis: & quos saluaueris,in gladium dabo.tu seminabis & non metes:tu calcabis oliuam, & non vngeris oleo: & mustũ, & non bibes vinum.

SENTENTIAE & contextus ratio facilis iudicatu est. Quòd Israëlitas iis potissimũ multis & pœnis mulctatos ostẽdat,quę auaritię criminũ iudices pariter & vindices sint, vt non casu,nõ odio, sed certo iudicio ad suã vtilitatẽ tandẽ resipiscẽtibus,cõtumacibus verò in magnũ malũ extremamq. pernicię euasuræ irrogatæ esse iudicari possunt. [*Tu comedes,et non saturaberis.*] Extremam rerum & diuitiarũ malis rationibus comparatam copiam extrema inopia & incommoditas comes sequitur. atque hoc qui nostris moribus & temporibus non videt,is planè cæcus est. nulla enim ætate tantum auri argentique,& tantum

tantum incommoditatis indigentiæq.extitisse,vnquã legimus,vt verissimũ illud Christi Iesu dictum in nos præcipuè conscriptum esse videatur: Videte,quòd non in abundãtia cuiusquã est sufficientia illius ex iis,quę possidet.Huius autem incommoditatis causam non ad rerum defectum,quando innumerabiles & immensæ sint, sed ad infelicem earum vsum,quæ cùm Deo inuisæ fuerint,aut nullo,aut exiguo imminutoq.emolumento consumuntur.hoc est quòd dicit: [*Humiliaberis in medio tui.*] Magnas,vt ille inquit,inter opes inos eris. namque humiliari hoc in loco,idẽ quod apud Latinos extrema miseria premi significat,vt: Quia humiliata est in puluere anima nostra, conglutinatus est in terrã venter noster. *In medio tui*,inter opes diuitiasq.tuas,quibus tute tibi beatus videris, tamen miserrimus eris.Huiusmodi significationẽ habet tropus hic,*in medio*, vt aliàs docuimus.Et quoniã ob filiorũ & hæredũ curã pecuniis quærẽdis inhiare,ijsdẽque expendendis nimiũ parcere homines plerũq. solẽt,sicut scriptũ est:Saturati sunt filiis,& dimiserunt reliquias suas paruulis suis.hac etiã infelicitatis parte mulctãdos esse dicit, vt aut desiderata filiorũ sobole nõ augeantur, aut procreata misẽrè orbentur. [*Apprehẽdes et nõ saluabis.*] Apprehẽdere idẽ quod concipere est, eadẽq. apud Hebræos & Græcos significatione verba vsurpãtur.Immaturos igitur partus,qui superesse nõ valeant, vel abortus potius horũ vxoribus edendos esse,si quos tamẽ edi cõtigerit,ex his angustiis in ista eua ferint deteriora,vt ad hostilẽ gladiũ & crudelitatẽ explendã, magno labore & cura, magnoq. sumptu eductos nutriãt.Itaq. falsa sobolis propagandæ atq.diuitiis & fortunis locupletãdę spe frustrãdos esse denũtiat.malè partarũ autẽ rerũ curã & laborẽ suũ;vsum verò fructus aliorũ, atq. adeo inimicorum hostiũq. suorũ diuina sentẽtia fore confirmat: [*Tu seminabis & non metes:tu calcabis oliuam, & non vngeris oleo:mustum, & non bibes vinum.*]

Psalm.16.

Luc.12.

NON modò res, quæ malis rationibus auctæ fuerint, sed earum etiam labore cura, atque industria consumpta infelices exitus habere diuina sapientia docet. idque adeo tribus ex agricultura exemplis ostendit:cuius ratio laboris plurimũ, fraudis minimum,vtilitatis verò non parũ habere, plerũq. iudicatur. hæc autem si minus prosperè cesserint, cætera in quibus apertior iniuriæ & fraudis suspicio est, infelicissime cessura esse putandũ est.In his autẽ tribus generibus tantispervana fructus percipiendi spe duciãtur homines significat, dum cura omni cõsumpta, oportunis ad eã rem exantlatis laboribus,vsum voluptatemue capiẽdi proxima iam cõmoditate priuati, vehementiori desiderio,grauioriq.dolore cõtabescant. [*Tu seminabis & non metes.*] In ipsa messis abundantia & copia voluptatẽ quandam esse,antiqui obseruarunt, sicut scriptũ est: Lætabũtur & exultabũt in te,sicut qui lætãtur in messe multa. [*Calcabis oliuã.*] Hactenus improbus tantũ labor,& sordida quædã curatio est arãdi,putandi,legendi,decerpendiq.intẽta cura,tum fumosa,olida,infectaq. præli & vasorũ tractatio. *Et nõ vngeris oleo.*] Hic ex antiquorum sententia optimus est olei vsus, vt cutẽ,ossa,neruosque exterius inunctũ curet, deputq atq. facię in vnguẽta compositũ exhilaret,sicut scriptũ est: Vt exhilaret facię in oleo.*Mustum*. verbum *calcabis*, per zeugma subauditur. Poeticè autem & metonymicè, mustũ pro vua ei, sicut Isaias,molẽtes farinã dixit. [*Et non bibes vinũ.*] qui vnus & iucundissimus eius naturæ est.nã vinũ lætificat cor hominis. Quã verò hæc pœnarũ genera & formæ cũ notatis antea vitiis cõueniant,vt par pari referri videatur,diuinũq. consiliũ eo ipso agnoscatur,breuiter doceamus.Pietatis partes violatæ fuerant,iudiciũ,misericordia & solicitudo ambulãdi cũm Deo,atq. hac postrema fides & religio,diuinæq.naturæ obseruãtia cõtinetur,quã isti mendaciis & falsis opinionibus atq. assertionibus polluerant, dicentes terrã desertã esse à Deo,&c.Huic illa pœna respõdet,Cœpi percutere vos perditione,vt terrã deseratis. Quòd verò non fecerint iudiciũ,sed cõmercia imminutis mẽsuris,& omni fraudis genere violauerint,illud subiẽre: [*tu comedes, & nõ saturaberis,*] quòd imminuto victu & inopi copia vsuri essent. quod autẽ misericordiã nõ amauerint, illorum filios aut abortu,aut cæde, illos verò miserrima cõparatorũ iã fructuũ subductione afficiendos esse. Illud autẽ postremo Deus in hac causa ostendit,tanta hunc populũ dementia deprauatũ fuisse,vt his tam manifestis diuini de beneficẽtia, de iustitia & æquitate, de correptione consilij, atq. ipsorũ vitij & culpæ argumentis, his admonitionibus, his deniq. ictibus pulsi non resipuerint,aut euigilauerint, sed cũ sceleris & vitij consuetudine in superstitionis studium impijssimorum principum exemplo excitati, impensiusque incumbentes,extremi exitij periculum fuerint sibijpsis moliti.

Isai.9.

Psalm.113.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Et custodisti præcepta Amri, & omne opus domus Achab, & ambulasti in voluntatibus eorum, vt darem te in perditionem, & habitatores eius in sibilum, & opprobrium populi mei portabitis.

Amri Israëlitarũ v. rex quadragesimo sexto dissensionis anno regnum obiit, impiæ su-
5 „ perstitionis instaurator atque studiosissimus assertor & vindex. Iam fecit Amri malũ in
3.Reg.16. „ cõspectu Domini, & operatus est nequiter super omnes, qui fuerunt ante eũ: Ambula-
„ uitq. in omni via Ieroboam filij Nabat, & in peccatis eius, quibus peccare fecerat Israel,
„ vt irritaret Dominum Deum Israël in vanitatibus suis. huic filius Achab maximus po-
ternæ impietatis imitator successit. Horum autẽ præcepta & instituta cæteri non solum
10 Israëlitæ, sed Iudæi etiam reges & populi studiosissimè seruauerunt, sicut in vtrorumque
regum historiis traditum est: quæ res exitio vtriusq; regibus & populis tandẽ fuit. Vtrũ-
que autẽ populũ hac oratione cõplexus est Deus; alterũ quidẽ exẽpli; alterũ imitationis
nomine detestatus: At verò sermo ipse cum Iudæa gente & Ierosolymorũ vrbe atq. re-
gibus habetur, qui eos, à quibus animo & voluntate diffidebãt, superstitionis studio imi-
15 tati sunt. Quamobrẽ extremũ sibi ipsis vrbiq. suæ exitiũ, ciuibus verò tui pẽ captiuitatis
seruitutẽ attulerũt, quibus pro gloria ac fama æterna ignominia, vt tanti mali auctoribus
reportandã denuntiat. Verba iam expendamus. [*Custodisti.*] Hebraicè verbũ hoc præter
propriã significationẽ diligentiã studiumq; indicat. [*In voluntatibus eorũ.* Sic habet emẽda-
ta latina lectio, *non voluptatibus.*] namq. Hebraicũ nomen cõsilia studiosè initã significat.
20 [*vt darem te in perditionẽ.*] Ad regiam domum, senatũ, magistratũq. pronomẽ masculinũ
Hebraicè refertur, quòd domus, masculino genere in illa lingua dicuntur. [*Et habi-
tatores eius in sibilum.*] *Habitatores* Ierusalẽ. namq. Hebraicè, *Eius*, femininum ad vrbẽ per-
tinet. *In sibilum.* Imperatoribus in victoria & triumpho datum plausum victorum & ca-
ptiuorum irrisio cõsequitur. Sibilus verò populare irrisionẽ atq. insultationẽ in miseros
25 indicare solet, vt illud: Omnis qui transit per eam sibilabit & mouebit manum suam.
[*Et opprobrium populi mei portabitis.*] quod tantis calamitatibus, tantis miseriis coopertus
populus, regũ & principũ suorũ, qui & sceleris & mali auctores fuerint, nomina assidua
recordatione, & consequenti imprecatione, probro, atque ignominia vsurpaturus sit.
30

CAPVT VII.

VÆ mihi quia factus sum sicut qui colligit in autumno racemos vindemiæ: non est botrus ad comedendum, præcoquas ficus desiderauit anima mea.

CVM Vates Dei nomine Israëliticum & Iudaicum populos & reges in crimen vo-
35 caret, optimũ quemq. & pientissimum excipiendum curauerat, atq. in suas partes
eandemq. causam susceptũ & cooptatũ voluerat; arbitratus fieri nõ posse, vt in tanto po
pulo nõ multi superessent, qui sinceræ religionis & pietatis fidem tuerentur. ob eã autẽ
„ rem dixerat: Et salus timẽtibus nomẽ eius, & rursus: Quis, inquit, approbabit illud? atq.
adeo hac ratione & opinione officium munusq. suum libentius administrabat, aduoca-
40 tos sibi ad eã rem optimos viros nõ deesse ratus. nũc verò diuino ac prophetico spiritu
rarissimos aut nullos ferè harum partiũ extare edoctus, desiderium hoc suũ mœsto car-
mine & lugubri admodũ elegia prosecutus, vicem suã imprimis dolet, cui antiquis po-
tius ætatibus natum fuisse cupienti, turbulenta ac grauis formidolosissimi tẽporis tem-
pestas oblata sit, vt in tanta sceleratorum hominum consuetudine probos & pios viros, ab
45 quorum societate animum suum alere reficereq. possit, desiderare cogatur. Eam autem
lamentationẽ aptissima cũprimis similitudine exorsus, expositione deinde persequitur.
Væ mihi, Hebraice mœstissima iniectio est, quam latinè satis exprimere non possumus.
[*Quia factus sum sicut qui colligit.*] hoc in loco punctus figendus est, & ætatis nomen latinè
subaudiendũ. Illud autẽ *qui colligit*, datiuo casu est explicandũ. Accidit, inquit, mihi sicut
colligenti in æstate relictas à messoribus spicas, quarũ, quòd nimio æstu hiantium grana
omnia deciderint, nullus omnino vsus est. nõ minus autẽ laboris bonis viris in hac ætate
conquirendis frustra mihi animo ac mente susceptũ est, cũm aliquos ex anteactis ætati-
bus pietatis cultores superesse arbitratus, nullos tandẽ inuenerim. Ætatis autẽ nomen,
quod latinè subaudiendum dicimus, & Hebraicè expressum est, & ex verbo *colligere*,
propriè ad spicas refertur. [*In autũno racemos vindemiæ.* Hebraicè, *sicut racemos in vindemia.*]

verbum

verbum quærens, ex sententiæ ratione addendum est. Significat autẽ rarissimos ex anti-
quæ disciplina viros inueniri posse, quibus pietatis ille incorruptus succus adhuc maneat,
teq. numium serò natum esse cõqueritur, quãdo & ex maturæ ætatis viris, & ex senibus vel
studij, vel partium suarũ hominẽ vix quẽquam integrum & incorruptum inuenire possit;
5 hos enim vt racemos seruis iam quẽsitos & raros, & vino aut cibo ineptos reperiri. [*Nõ est
botrus ad comedendum.*] Autumno iam cedente si qua forsan racemuli viti inhærent, aut ob
tardum ortum acerbissimi, aut ob nimiã maturitatẽ & imbriũ superuentũ eluti corrupti-
que offenduntur. Ita etiã hos tẽporum suorũ homines, etiã eos, qui pietatẽ aliquo modo
profitẽtur, aut tẽpestatis grauissimæ impetu languidos & tumidos, aut nimia superstitione
10 imbutos, nihil præterea maturæ aut cõmodæ virtutis expertum sese fuisse dicit. Quibus
rebus adductũ se Vates ait, vt simplicẽ illã & antiquã primorũ suæ gentis parentum pieta-
tem, & integrã maturamq. virtutẽ desideraret. hoc est quod inquit: *Præcoces ficus desiderã-
uit anima mea.*] Antiquos enim illius gentis patres eximia in Deũ pietate, & in homines fi-
de & virtute præditos fuisse legimus, quales post Abrahamum, Isaacum & Iacobũ, primi
15 etiã illi regionis possessores, qui sub Iosue vixere, extitisse dicuntur, sicut scriptũ est: Serui- Iosue.24.
uitque Israël Domino cunctis diebus Iosue & seniorum, qui longo vixerunt tẽpore post „
Iosue, & qui nouerant omnia opera Domini, quæ fecerat in Israël. Hos præcoces ficus
translationẽ suã persecutus appellat, quòd vt prima æstate maturescẽtes ficus, gratissimi
& suauissimi fuerint. Inter quos natum se fuisse optare ait. nam cũm succedẽtia sibi tem
20 pora hominũ vitio semper deteriora sint, quicũque mẽtis cõpotes ab intelligẽtia sensu-
que vulgi longissimè disiuncti sunt, auream antiquorũ hominũ ætatẽ desiderare solent,
sic ille aiebat: *Hos vtinam inter Heroas natum tellus me prima tulisset.* Horat. lib.2. serm. Sat.2.
Sic Isaias ætatis suæ proborũ hominũ penuriã lamentatur: Iustus periit & non est, qui re-
cogitet, &c. Sic etiã Poëta: *Damnosa quid non minuit dies. Aetas parentum peior auis tulit Nos ne-
quiores, mox daturos Progeniem vitiosiorem.* Iam verò trãllationem suam explicaturus Vates,
25 eũm antiquam illã in vita simplicitatẽ & solidã virtutẽ nõ sine graui suspirio requisierit,
in quales hominũ mores, in quam vel occultã hypocrisim, vel apertã impietatem, in quæ
demum turbulentissima tẽpora inciderit, expositione vsus docet; ostenditq. nullũ tem-
poribus suis ius, nullum officium, nullũ deniq. naturæ, necessitudinis aut pietatis nomẽ
tam sanctum esse, quod non aut occulta fraude, aut aperto flagitio maxima cum impu-
30 dentia violetur.

Periit sanctus de terra, & rectus in hominibus non est: omnes in sanguine insidiantur, vir fratrem suum ad mortem venatur.

ÆTATIS aureæ desiderio affectus ferream suã (cuius metalli nostra hæc, in qua vi-
35 uimus, aut etiã deterioris est) partitione describit. [*Periit sanctus de terra*, Hebraicè, *sanctus* Iuuenalis. Sat.13.
misericors.] Nullam hominibus humanitatem esse conqueritur. nam qui humanitate ali-
quã præditi fuerant, iam pridem de vita migrantes in terris esse desiere. neque verò hu-
manitatem solũ, sed æquitatẽ etiam desiderari ait, quòd humanitas benignitate & equi-
tate iure & debito definiatur. denique [*rectus in hominibus non est.*] Sunt enim qui mise-
40 ricordia ducantur: atq. hi optimi omniũ censentur. sunt qui seueriorem viam secuti, sese
iustitiæ tantum, fidei & æquitatis vindices & sectatores profiteantur. sed vtriusque vir-
tutis rationes omnes abolitas iam esse ait.

In quorum sabiere locum fraudesque doliques, Insidiæque, et vis, et amor sceleratus habendi. Ouid. Meta. lib.1.
[*Omnes in sanguine insidiantur.*] Vltionis & iniuriæ inferendæ, atq. violentię studium, & ex-
45 cogitatas ad eam rem truculentas & impias leges, conflatas perditissimorum hominum
societates, exitiosasq; coniurationes, atq. id genus alia oratio hæc significat. Omnis autẽ
hæc misericordiæ, Illa verò æquitati opposita ratio est. [*Vir fratrem suum ad mortem venatur.*]
Hyperbolicus quidem, sed verissimus sermo, quo nullus humanæ societatis locus tam sit
sanctum aut naturæ aut alterius necessitudinis præsidium habere dicitur, vt cõtra auaritiæ
50 insidias tutus sit. *Viuitur ex rapto, non hospes ab hospite tutus,* Ouid Meta. lib.1.
Non socer à genero: fratrũ quoq. gratia rara est. Quid enim tutum esse
possit, quãdo fratris germani res frater sibi in prædã ponẽs, tanquã venator ferarũ carnes
omni arte, dolo, circumuẽtione, machinis, tęlis, & si aliter haberi non possint, tamẽ vel vi
vel calũnia oppresso morteq. affecto fratre, auferẽdas proponit. Rem, quocũq. modo,
55 tam, inquit ille. [*venatur ad mortem.*] Eadẽ, sed grauiori etiã significatione & translatione,

qua

Universidad de Deusto
Biblioteca

qua circũuenire & opprimere à Latinis dicitur, Hebraicè hoc in loco *Rete* est. [*Venatur ad mortem.*] *rete*, omnesque insidias & dolos significat. Atque hoc commune totius populi & summorum & infimorum studium, hæc cura est, alienas fortunas & vitã etiam per summum nefas appetere. Illud autem principum & potentiorum proprium flagitium est, extrema scelera & vim iniuriamque inferẽdam legum auctoritate & iuris ac maiestatis nomine tueri atque honestare velle.

Malum manuum suarum dicunt bonũ: princeps postulat, & iudex in reddendo est: & magnus locutus est desiderium animæ suæ, & conturbauerunt eam.

PRINCIPVM, iudicum, iurisconsultorũ, vt priuatis cõmodis vtilitatique, omni etiã iniuria seruiãt, & iuris nominibus aut malitiosa potius iuris interpretatione prospiciant, consilia, rationes, atque mores plurimum conuenire ait. namq. vbi semel alienæ res appetitæ fuerint, quo iure, quáue iniuria inuadi possint, causa protinus inuenitur, atq. adeo negotiũ ipsum tanto artificio, tantaq. auctoritate conditur & trãsigitur, tanta maiestate cõfirmatur, vt à nemine vel sanctissimo homine, iniuriæ, iniquitatis, vel aliquo alio fraudis nomine notari, nedũ impediri tutò possit. Res autẽ hoc modo adornatur & expeditur. Imprimis princeps ipse magnas res, & bello & pace gerẽdi causas prętexens postulat, de quibus ad magistratũ & cõsiliũ refertur, q. verò deliberãt, id maximè sequũtur, quod principẽ maximè cupere intellexerint. [*Iudex in reddendo est.*] In ea totus sententia est, vt principis cupiditatibus morem gerat, sed vt honestiori etiã nomine adornata, nullus ijs, qui opprimũtur, vel qui indignitate rei offendũtur, locus relinquatur, religionis etiã & pietatis professor sacerdos quispiam summæ & venerãdæ auctoritatis ad causam adhibitus responsa non ex diuinæ ratione legis, vel publicæ rei, sed ex cupiditatis & ambitionis suæ commodis & rationibus dat. quibus nullo pacto melius, quàm regis ingenio & libidini obsequendo, consuli posse arbitratur. hoc est, quod dicit: [*Et magnus locutus est desiderium animæ suæ*, Hebraicè & Chaldaicè, *desiderium corruptum animæ suæ ipse.*] Animã autẽ נפש appellatione sacerdotẽ aliquem summũ, vel eius vice fungentẽ quempiã, qui religionis rebus interpretandis, administrandis docendisq. præsit, antonomatice indicari, & ratio ipsa rei & vox etiam confirmat. namq. magnus summi sacerdotis cognomẽ est, & in magistrorum atq. pharisæorũ salutationibus eiusdẽ auctoritatis nomẽ vsurpatur, sicut scriptum est: Et amant primas cathedras, &c. & salutari ab hominibus, & appellari Rabbi, quæ vox magnũ siue magnũ meum significat. atque in Iudæa quidẽ summi sacerdotes erant à Deo olim instituti: apud Israelitas verò alij etiã à regibus infimæ sortis homines creati sunt, qui in religionis consiliis & rebus gerẽdis magnorũ sacerdotũ officio fungerentur, quorum sententia ad principũ gratiã venalis erat, sicut scriptũ est: Constituũtq. sacerdotes de extremis populi, qui non erant de filiis Leui, &c. Igitur horũ trium ordinum, videlicet principum, iudicum & sacerdotum potẽtia, sententia, approbatione tractata res, insolubili nodo colligatur. hoc est, quod Vates cõcludendo subiungit: [*& conturbauerunt eam.*] Fraudulentas istorum & implicatas ad diripiendũ rationes, atq. iniquas, calumniosa, & iuris nominibus intertexta decreta breui aptissimæ similitudinis descriptione expressit. namque verbũ Hebraicum, pro quo Latinus (quã cõmodissime potuit) conturbare reddidit, CHABATH est, quod in impeditissimis ramorum, funiculorum, vel aliarum huiusmodi rerum tricis vsurpatur. Hispanè proprie, *enmarañar*, Italicè, *inuiluppare* dicitur. Igitur nodos quosdã, tricas, & legum, rationum, decretorum, scriptorũq. gryppos ab istis auaritiæ satellitibus & iniuriæ consultis communi consilio parari solere ait, vt si minus diuino & humano iuri satisfieri possit, tamen sibijpsis suisq. commodis, cum maxima obtrectantium pernicie, seruãtur. Femineũ autẽ pronomẽ *eam*, pro neutro latino aut græco, hispano & italico articulis ex hebraico idiomatè accipiendum est, vel si nomen addere placeat, *rem* addendum arbitramur: *Conturbauerunt eam (rem.)* namque omnia duo ad cõhærendũ tertiũ aliquid requirunt, & quasi nodum vinculumque desiderant. Vbi igitur ad principum cupiditatẽ & iudicis decreta magni cuiusqiam approbatio accedit, æqui atq. iniqui rationes omnes tantæ auctoritatis fiducia sine vlla difficultate soluendi spe conturbantur. Hispanè hoc sic pronuntiatur, *y enmarañan la.* Italicè, *& fanno inuiluppano dunque.* Ita adeo triplex hic funiculus ruptu difficillimus cõtorquetur. Quantum autẽ huiusmodi principes, magistratus & religionis ministri dignitate, officio, atq. opera sua abusi publicis & priuatis rebus detrimẽti afferunt, ostẽdit Vates: quos, quoniã vtiles

vtiles interdum & reipub. commodi esse dicuntur, comparatione facta examinat: & cũ aliquid boni & commodi agere curauerint, plus in ea re detrimenti, quàm emolumenti esse affirmat. nam cùm nullam præcipuè diuinę legis & veræ pietatis atq. communis societatis rationẽ habeant, ne omnino nihil in communẽ rem conferre iudicati, totius populi in se odium & dissensionem concitent, iure dicundo & gubernando & docendo, nonnulla publica & priuata negotia tractant, ita tamẽ, vt eos, quorum interfit, nõ potius inter se transegisse, quàm horum operã expectasse, vehementer pœniteat. adeo omnia crastinationibus, dilationibus, tædiis, transactionibus, intolerabili sumptu actionũ & iudiciorum implicamentis, innumerisq. aliis incõmodis corrũpuntur. Præterea quãta istorum in gubernãdo superbia & insolẽtia, in iudicãdo morositas, in docendo peruersitas & vanitas fuerit, antiquos legentibus libros perspicuũ est. hoc est quod Vates noster dicit:

Qui optimus in eis est, quasi paliurus: & qui rectus, quasi spina de sepe, Hebraicè, *optimum eorum, &c. & rectum præsepimento.*

VTRO modo legamus, eadẽ sententiæ vis, sed explicatior tamen hebraicè est. nimirũ illud significat oratio. Istorum principum, iudicum, & magnorum (vbi semel diuinus timor sit depositus) probatissimam etiam operã plus aloës, quàm mellis habere: eiq. qui experiri voluerit, quemadmodũ si quis spinas tractauerit, obesse magis, quàm prodesse cõfirmat. Si quid verò recti atq. æqui nomine ab istis expediendũ suscipere tentaret, & maioribus difficultatibus, quàm spinis intexta septa ijs, quorũ agebatur res, constitisse aut, neque verò quenquam horum esse, qui officij partem aliquam pollicitus gratis præstiterit, sed eo duntaxat tempore curauerit, cùm præsenti allato munere fuerit solicitatus: statim verò cum nihil pretij abs te acceperit, causam tuam neglecturus.

In die speculationis tuæ visitatio tua venit: nunc erit vastitas eorum.

COMMVNI ferè linguarum omnium more ad propositæ rei exemplũ explicandũ secundam aliquam personam tanquam pręsentem alloquitur, vt: Nõ accedet ad te malum, &c. & Horatius: *dixeris experiar*, &c. Quo die iniqui principes, iudices, & magni illi te munere onustũ contemplati fuerint, eo die tantùm negotij tui meminerunt, quũ verò munere vacuum conspexerint, nihil minus agunt, omnem alienarum rerũ memoriam abijciunt, conturbantq. res omnes, quos vtinam debita sors viresq. superbæ cõturbare & confundere parui pẽdant. [*Nunc erit vastitas eorum.*] Imprecatio vaticinio conuincta est futuro tempore ex more pronuntiata, vt: Fiat habitatio eorum deserta. cæterę illius psalmi imprecationes, quæ futuro tempore hebraicè dicuntur, & latinè etiã Hyestæ preces eodẽ tempore mittuntur, vt:

Et inquietis assidens præcordiis, Pauore somnos auferam, &c.

Coniunctionis autẽ defectus, & *nunc*, particula futuri propediem mali imprecationẽ argumentum. nam si absolutè vaticiniũ esset, cõiunctio *&*, vel autẽ, adderetur, vt: Et erit tanquã eductum nomen est, pro quo latinus interpres reddidit, *coacti sunt in terra.* Conclusit autem in summas angustias illorũ res adducẽdas, quẽadmodũ alienæ sunt ab ipsis adductę. Quòd ad verba attinet, visitationẽ pro alieni negotij memoria & recordatione accipimus, vt: Visitauit Dominus Saram, &c: Visitãs visitabit vos Dominus, &c. Cùm verò magnum ab istis nocumentum allatum cum exiguo emolumento comparauerit, deducta argumentatione docet, nihil in vniuersum præcipui aut egregij officij à malis & pietate distentibus principibus, iudicibus, & magnis esse exspectandum: neq. verò propterea de illis aut palam, aut obscurius detrahendum, quòd ea res insidiis omnium etiam necessariorum & coniunctissimorum hominum exposita, certissimum periculum, si quis imprudenter egerit, creare soleat.

Nolite credere amico: & nolite confidere in duce.

DVO illa posteriora officia iudicis, & magni, nomine amici, siue, vt Hebraicè est, socij conclusit, quòd ad humanam societatem conseruandam, & ad communes & priuatas res summa cum æquitate & facilitate componendas instituta sint. Vnde in sacris sermonibus huiusmodi ministri cæterorum fratres appellantur. his igitur antiqui, qui diuino timore deposito, commoditatibus suis seruire deprehensi fuerint, vel omnia bona promittentibus sanctęque iurantibus non est credendum. nam si quid

Psalm. 90.
Horat. serm. lib. 2. Sat. 5.
Psalm. 107.
Horat. Epod. Od. 5.
Psalm. 7.
Exod. 14.
Gene. 11.
Exod. 3.

Universidad de Deusto
Biblioteca

quid præstetur, quale illud euadat, iam superius est explicatum. Principē autem qui potentia & maiestate præ cæteris valet, ducem appellauit. Atq. horum quidem omnium, si mali sint, amicitiam & consuetudinē commodi paululum, offensionem verò incommodi & mali plurimū honestis & simplicibus viris afferre posse ait. Ita adeo fit, vt neq. huiusmodi amicis neq. inimicis vti expediat. namq. horū cum facta & mores probare turpissimū sit, contra etiam improbare, vehementer periculosum est; ijs maxime temporibus, cùm rara hominū fides, nulla misericordia, nulla aut necessitudinis aut officij sanctitas, nulla arcani relligio est; sed ab iis maximè simplicitas proditur, quibus tutò se credere præcipuè oportuerit. Igitur de huiusmodi potentiorum hominum peruersis rebus & rationibus tacere magis, quàm detrahere commodum tutumq. est. Quod ita vel natura, vel moribus, vel fato quodam comparatum sit, vt nihil aduersum hos agas, nihil assequaris, nihil moliaris, nihil denique dicas, quod latere eos valeat in tẽpore, sicut
Eccles. 10. scriptum est: In cogitatione tua regi ne detrahas, & in secreto cubiculi tui ne maledi-
» xeris diuiti, quia & aues cæli portabunt vocem tuam, & qui habent pennas, annuntia-
» bunt sententiam.

Ab ea quæ dormit in sinu tuo custodi claustra oris tui.

VT nullorum amicitia quàm coniugum coniunctior est, ita nullā cōmunis salutis & commodi curam attentiorē esse oportuerat. Primū enim & antiquissimū atq. ob id
Genes. 2. sanctissimū amicitiæ & mutuæ fidei vinculū, thorus immaculatus est; Erunt enim duo
» in carne vna; & tamen rara etiā vxoris fides in huiusmodi, quæ ad potēriores pertinet, causa est, vel Vate nostro docēte, vel Christo etiam veritatis doctore maximo referēte, qui hunc Michææ locum ad eandem explicandam sententiam in suum transtulit euangelium. Illud autem maximam significationem habet, quòd vxor hoc modo indicata sit. [*Quæ dormit in sinu tuo.*] vt neq. dulcis amoris, neq. honestarum deliciarum consuetudo familiaritas proditionis & perfidiæ suspicionem fugere & vetare valeat. neque verò de his rebus aut miseris temporibus sermonem apud quenquam etiam familiarissimū habere necessarium habere, sed neque hiscere quidē tutum est, quādo oris atq. vultus, gestibus & nutibus malignus interpres & arbiter nō desit. Quamobrē ait, [*Custodi claustra oris tui.*]

Quia filius contumeliam facit patri, & filia consurgit aduersum matrem suam, nurus aduersum socrum suam: & inimici hominis domestici eius.

NVLLVM æqualiū amorem, nullā minorū erga maiores, aut bene merētes tum obseruantiā, tum fidem, nullū deniq. familiaritatis aut necessitudinis officiū sanctū constare, sed omnia proditionibus, insidiis, suspicionibus & dolis referta corruptaque esse, omni honestæ cōiunctionis genere exposito & notato arguit. [*Quia filius contumeliam facit patri.*] Nō modò vxor viro æquali infida est, sed & filius patri, cuius obseruātissimus esse debuit, ignominiā gratiarū loco refert. *Contumeliā facit patri*, Hebraicè, cōtumeliā & ignominiā idē vocabulū significat, illi nimirū præcepto oppositā vocem, Honora patrē tuū, &c. [*Filia consurgit.*] quā nō modò matri suæ obseruantē, sed obsequiis omnibus addictā
Eccli. 7. penitusq. subiectā metuentēq. esse oportuit, sicut scriptū est: Et hilarē faciē tuā ad illos,
» [*Et nurus aduersum socrum suam.*] Nurū nouā nuptam vox Hebraica significat, quo tēpore nurus à socru & benignissimè excipi, & gratissimè in filiarū gregē recipi plerumq. solet. namq. antiquioris cōsuetudinis nuruū mores socrubus nō conuenire mirū admodū nō fuisset. Quid autem à cæteris vel amicis, vel necessariis, vel familiaribus exspectare oporteat, ex horū sanctorū nominū cōparatione cōsequitur; nimirū nō fidē aut benevolen-
» tiam, sed apertas etiā inimicitias & odia. Quādoquidē sanctus de terra periit, & rectus
» in hominibus nō est. Quibus omnibus ex rebus illud cōsequitur & cōfirmatur, Israeliticam synagogā non ex diuinæ in se beneficētiæ cōsilij mutatione, sed ex intestino suorum cuiusq. ordinis & cōdicionis hominū morbo & vitio laborare. è quibus nullā vquam salutis proponere sibi possit spem, vtpote grauioris impietatis, flagitij & vitij morbo implicatis, tum infimis, tum summis in ea hominibus, vt à planta pedis vsq. ad caput sanitas in ea non sit, sed à principe vsq. ad sacerdotē oēs auaritię studeant. Ita adeo si illorum ratio & virtus spectāda esset, à quibus semper malum synagoga accepert, desperāda profectò salus foret. sed tamen sapientiori iam cogitatione suscepta, maximā salutis & vitæ spem ex sanctissimis Dei promissis, quem semper beneficentissimum ac malorum prædictorem & propulsatorem fuerit experta, spem sibi proponendam intelligit.

Cuius

cuius personam suscipiens Vates orationem etiam de hac re maxima ex diuinis promissis, redintegrata spe, renouat.

Ego autem ad dominum aspiciam: exspectabo Deum saluatorem meum, audiet me Deus meus.

NEQVE ad principes, neq. ad iudices, neq. ad magnos etiā, à quibus miserrimis semper modis afflicta, vexata & profligata sit, sicut scriptū est: nō est qui consoletur eā ex omnibus charis eius, omnes inimici eius spreuerunt eam, & facti sunt ei inimici; sed ad vnicum salutis auctorem Deum, & ad ipsam salutem Iesum Christum Dei filium sese animo & cogitatione omnique spe & multa prece cōuersam tandem exaudiendam esse
Psal. ait. *Ad Dominum aspiciam.* Hebraicum verbum attentissimam exspectationem significat, » cuiusmodi illud est: Attenuati sunt oculi mei suspicientes in cælum, & mane astabo tibi » & videbo, siue aspiciam. & illud: Leuabo oculos meos in montes vnde venit auxilium » mihi. Omnia hæc ad eundem sperantium & exspectantium habitum referuntur. *Exspectabo Deum saluatorem meum.* nomē Hebraicum saluatoris eandē, quā Iesus seruatoris nostri nomen, originem habet. *Audiet me Deus meus.* Nomen Dei Hebraicū gubernatorem significat, cuius in se prouidentiam & prospicientiam semper fuerit experta, eiusdem tandem in gratiam redire sperat. Hanc verò tantæ gratiæ sibi propositam spem gētilitati in suas miserias insultanti denuntiare studet, cui & arcanam diuinorum iudiciorū, & apertam misericordiarū rationem probans religione iniecta superbiā & insolentiā dissuadeat.

Ne lateris inimica mea, quia cecidi, consurgam cùm sedero in tenebris: Dominus lux mea est.

FVTVRIS grauibus sibi miserijs per Enthusiasmon iam præsens synagoga modum tandem ex diuina misericordia statuendum esse sperat; atque iustitiæ interim rationibus
» probatis fortem sibi ad tolerationem animum comparare studet, *Ne lateris inimica mea.* Sy- Psal. 73.
» nagogam gentibus omnibus inuisam semper fuisse clarius est, quàm vt expositione indi-
» geat, sicut scriptum est: Leua manus tuas in superbias eorum in finē, quanta malignatus
» est inimicus in sancto, &c. Huius inimici populi superbā in suas miserias insultationem diuini iudicij & misericordiæ futuræque sibi gratiæ commemoratione, atque ipsius rei indignitate proposita cohibere studet. *Quia cecidi.* Indigna fortibus & honestis animis vltionis ratio est, inimici casu sine vlla sua victoria exultare, maximè cùm nō ad æternū exitium & ruinā, sed ad felicioris conditionis restitutionem sperādam, præsentiūq. temporū animaduersionem & correctionem tolerandam id accidisse intelligatur. *Consurgam cùm sedero in tenebris.* non inquit, *Iacuero, sed sedero*: neque enim mortua sine vitæ spe, sed sedens miserarum viduarum more situ tamen viuentis & resurrectionem exspectantis mansura sum. *In tenebris*, obscuro loco, sedentibus, quanquam ij viuant; nullæ tamen commodæ actiones, nulla officia sunt, quoad lucis gratissimo beneficio auctis oportunus rum membrorum, tum aliarum rerum vsus concedatur, sicut scriptum est: Nemo vidit fra- Exod. 10.
» trem suum; nec mouit se de loco, in quo erat. At verò non vulgarem aliquam aut corru-
» pibilem lucem, non solem aut lunam mundi hæc luminaria, quæ vt aliquando non fue-
» runt, ita vt aliquando non sint, acidere possit, sed æternam lucem indeficientem sibi & pissimè promissam, tum promissionis, tum sempiternæ & indeficientis in exhaustæ naturæ rationibus sperandam sibi exspectandamque fore ait. *Dominus lux mea est.* sicut Isaias dixit: Super te autem orietur Dominus. Hanc autem ruinam atque inertem Isai. 60.
» in tenebris vitam, otiosaque & ingrata tempora ab Israelitarum & Iudæorum gente tra-
» ducenda, præsentem illorum conditionem omnibus miserijs & perturbationibus animorum præsertim maximis populo illi ob ipsorum culpam oblatam interpretari conuenit, quæ nunc induratio, nunc excæcatio, interdum etiam casus ab apostolis appellatur, quæ miserrimis hominibus eousque perferenda est, quoad tantis exantlatis laboribus & suam culpam plenè fateri, & Dei in se misericordiam cumulatè contingat experiri.

Iram Domini portabo, quoniam peccaui ei: donec causam meam iudicet & faciat iudicium meum: educet me in lucem, & videbo iustitiam eius.

NON diuino odio, sed ira & paterna, seueriore tamen, indignatione sese agi affirmat. » quamobrem eam miseriam non ad æternū gentis suæ exitium fore interpretatur, sicut Psal.
» scriptum est: Nūquid in perpetuum comminabitur. Quam ob rem hunc laboris iugum

Universidad de Deusto
Biblioteca

sibi constanti animo ferre certum est, quod & futuræ gratiæ spe leuius quidem, quã pro culpæ suæ magnitudine, & errorum atq. scelerum suorum ratione iustissimũ intellexerit. *Quoniam peccaui ei.* Atq. hæc ferendæ pœnæ vnica & certissima causa est, sicut scriptũ est: In sceleribus vestris dimisi matrẽ vestram, &c. Hanc autem misericordiam consij. sibi ferendã fore ait, quoad placatum sibi Deum & tantorum malorum atque iniuriæ vehementius
" etiam vrgentis indignitate cõmotum, libertatis tandem suæ vindicem experiri cõtingat,
Hab.3. sicut scriptum est. Cum iratus fueris, misericordiæ recordaberis. [*Donec causam meam iudicet, & faciat iudicium meum.*] Verbum iudicare, Hebraicum non solũm iudiciũ, sed vin-
Cicer.in dicationem etiam significat. Est autem vindicatio, per quam vim & contumelia defendendo aut vlciscendo propulsamus à nobis, & à nostris, qui nobis chari sunt, & per quam to peccata puniuntur. Huius verbi significatio & ratio abũde illo psalmo explicatur: Iudica
PSal.34. Domine nocentes me, expugna impugnantes me, &c. Vtramque autẽ rem, sua ipsorum
" peccata, & hostiũ sæuitiam, Deo iudicandam esse ait. grauius autem larutum & seuerius etiam vindicaturum esse Deum nimium malorum & molestiarum, ac contumeliẽ onus, quo Israëliticus populus à diabolo, qui his cæcitatis & indurationis atque tenebrarũ tem- 15 poribus istos in sua potestate tenuerit, atque ab eius ministris vexatus fuerit, hoc diuinæ libertatis vaticinio explicatur. At verò quod huiusmodi non volentis neq. currentis, sed Dei miserentis opus & beneficium futurũ est, à quo è tantis culparum cæcitatis & indu-
1.Ioh.2. rationis tenebris in veniæ lucem atque in diuinæ iustitiæ cõmunionem sese vocãdos credere & sperare iubeantur, additum illud est: [*Educet me in lucem, & videbo iustitiam eius.*] 20
1.Pet.2. Lucem euangelij significat, de qua scriptum est: Quia tenebræ transierunt, & verũ lumẽ iam lucet. & iterum alia scriptura dicit: Vt virtutes eius annuntietis, qui eduxit vos de tenebris in admirabile lumen suum. Iustitiam verò Dei eam indicat, quæ eiusdem Euan-
Rom.1. gelij virtute hominibus cõtingit. Namq. euangeliũ virtus Dei est ad salutẽ omni credẽti, Iudæo primum & Græco. Iustitia enim Dei in eo reuelatur ex fide in fidem, hoc est, per 25 illud communicatur ijs, qui credunt & obediunt verbo filij Dei. Quoniam autem ob religionis causam, & ob diuinæ prouidentiæ priuatè in Israëlitas constantis beneficiũ, inuidia illa & cõtentio gentilitatis aduersus Israëlitas orta est, quæ dum Israëliticæ res afflictæ & vexatæ essent, vicisse sibi videbatur, & inanẽ olim diuinæ erga se prouidentiæ prædicationem arguere & confirmare studebat. Ex hac tandem salute & tanta nouæ felicitatis longè etiam antiquæ illi præstantis spectatione gentilitatem redargutum & pudefactum iri docet. ipsos autem Israëlitas ob extinctas illo tempore gentilitatis rationes omnes incredibili voluptate & iucunditate perfundendos esse vaticinatur. 35

Et aspiciet inimica mea & operietur confusione, quæ dicit ad me, vbi est Dominus Deus tuus.

VVLGARI enim hominũ errore & deprauato iudicio accidit, vt ex præsenti aduersitate præteritorum studiorum & felicitatis cursus vanus, & pietatis professio & prouidentiæ prædicatio falsa fuisse arguantur. Huiusmodi stultis sententijs corruptissimum 40 vulgus hominum est, quibus vnaquæq. res nõ existimatione & ratione, sed corruptis opinionibus definitur. Hoc asserendæ prouidentiæ studio incensi sapientes ac sancti viri in-
PSal.21. " stantem à sese calamitatem sunt soliti deprecari, vt: Non nobis Domine non nobis: sed
" nomini tuo da gloriam: super misericordia tua & veritate tua, ne quando dicant gentes, vbi est Deus eorum. Quicunque autẽ hac rerum existimatione & certa ratione ducãtur, 45 vt secundas res diuino beneficio, aduersas verò iudicio & animaduersioni asscribat, is dubio procul causam suam tandem obtinebit, & aduersarij impietatem seuerissimo diuinæ vltionis exemplo spectato conuincet. hoc est quod Synagoga diuinam tandem per Christum gratiam impetratura gentilitati penitus extinguendæ denuntiat. 50

Oculi mei videbunt in eam: nunc erit in conculcationem vt lutum platearum.

NVLLVS plenius & commodius exoptatæ rei desiderium, quàm oculorum sensus cõsolatur. Ex quo fit, vt in eiusmodi desideratis rationibus hic præcipuè sensus restis citari soleat, vt: Oculi mei cõspecturi sunt. Sed quod ad phrasim facit Videre in aliquẽ est, suppli cij illius & calamitatis, cõtra quàm ille crediderit, spectatorẽ sese præbere, vt: Quoniã ex
" omni tribulatione eripuisti me, & super inimicos meos despexit oculus meus, Hebraicè 55 e adem

eadem vtrobique oratio est. Omnem verò hanc pro Israëlitis aduersus gentes & eos, qui ex gentibus euangelio crediderunt, caulam sapientissimè diuus Paulus ad Romanos scribens perorat, & superbiam omnem insolentemque insultationem dissuadens, modestiã, pietatem & religionem persuadere studet. Si quis autem Chaldaicè legere & intelligere didicerit, hunc in Chaldaicis biblijs locum vehementer ad Apostoli cognoscendã sententiã pertinentẽ legat, quẽ, quòd diffusior aliquãto est, latinè hic interpretari nõ libuit.

Dies vt ædificentur maceriæ tuæ: in die illa longè fiet lex.

CONVERSO ad Synagogam sermone certam & perpetuam Deo auctore salutem, & " tectum, prosperum ac perpetuũ vitæ cursum vaticinatur, securumque rerum statũ ædificatis macerijs & rupturis ac ruinis omnibus resarciendis, domiciliũq. diuino numini cõsecratum, sartum tectum ab omni periculo conseruandum prædicit. Eam verò diem vt certã, decretã, ac diuinitus promissam ter in versuum initijs & medio repetitã celebrat. Sed hæc omnia spirituali populi illius ædificatione, & in sanctã Ecclesiæ ciuitatem recep-
" tione definire imprimis oportuerit, sicut scriptum est: In die illa suscitabo tabernaculũ Amos.9.
Dauid, quod cecidit, & reædificabo aperturas murorum eius, &c. Omnis autẽ humana animorum miseria & seruitus peccati debitione, quasi iure quodam nitebatur. Illa enim ex causa antiquo hosti homo omnis debitor addictus plurimis & grauissimis nominibus tenebatur, quæ nisi Dei filius Deus & homo sanguine suo exoluens expunxisset, nemo profectò, nõ mortalium modò hominũ, sed neq. immortaliũ angelorum propriæ virtutis rationibus fuisset soluendo. Hoc igitur præstantissimum beneficiũ hominũ genus à Deo per Christum obtinet. cuius beneficij quicunq. cõpotes fiunt (fiunt autem fide & obedientia) perfecta libertate gaudentibus, tum culpæ, tum miseriarum omnium spiritua-
" lium datur immunitas. Quam rem elegantissimo carmine Isaias vates celebrauerat: Isa.9.
" Quia iugum oneris eius, & virgam humeri eius, & sceptrum exactoris eius confregisti, sicut in die Madian. Eandem etiam Vates hic noster Israëlitis in eandẽ diuinorũ beneficiorum cõmunionẽ & societatem cõuocandis gratulabundus concinit: [*In die illa longè* חוק
fiet lex, Hebraicè HOK, debitorum legẽ significat, quam interpres noster aliàs ius vertit, 1.Samuel.
" apud Samuelem de regijs exactionibus cum populo agentem, alias circumlocutione Genes.47.
Rom.7.
" vsus explicat, vt in Ægyptiorum sacerdotum constitutis cibarijs. de hac autẽ lege Paulus sic: Lex spiritus vitæ liberauit me à lege peccati & mortis. Magnam autem quietem & securitatem synagogæ ecclesiæ ius & societatem acceptura promittit. quòd Ecclesiæ in vnum spiritum ex vtroq. populo cõiungendæ pia quadã & perpetua trãquillitate & pace
" parta, ex omnibus visibilibus & inuisibilibus hostibus vndiq. victoria vtendum sit.

In die illa: & vsque ad te veniet Assur: & vsque ad ciuitates munitas: & à ciuitatibus munitis vsque ad flumen, & ad mare de mari, & ad montem de monte.

IN *die illa.* Acclamationi & gratulationi oportuna repetitio est, non enim cum subiecta sententia cõiungitur, sed præcedentibus appenditur, Hebraicè *dies illa* absolutè dicitur quod certam, lætam & diuino consilio cõstitutam diem significat. Cæterum pace iam cõpotita & ecclesia in amplissimo statu collocata, cõmunem omnium tũ Israëlitarum ex omni loco, vbi dispersi sunt, tum aliarum etiam vndiq. gentium conuentum summa læ-
" titiã celebrandum esse præcinit. [*Et vsque ad te veniet Assur*, Hebraicè, *vsque ad te veniet ab* " *vsque assur, &c.*] Primum enim vicina Israëlitis regionum loca certis limitibus notantur: deinde orbis omnis reliquus iudicatis in genere terminis describitur. [*Ab assur vsque ad ciuitates munitas.*] Armeniam hoc nomine indicari Chaldæus paraphrastes exponit, quæ in Rabblabl, *Habur* & fluuium *Gozenum* diuiditur. quo migrasse quondam Israëlitas accepimus. (fiunt autem, qui Ægyptum hoc loco interpretentur, sed migrationis ratio à Chaldæo interprete stat.) Inde verò quicunq. vsque ad flumen totis illis regionibus con- PSal.71.
sedere. flumen autem in sacris antonomaticõs Euphrates nominatur, vt: Et dominabitur 1.Reg.4.
à mari vsque ad mare, à flumine vsq. ad terminos. & Salomon omnẽ regionẽ quæ citra flumen erat, obtinuisse dictus est. Deinde verò omnia terrarum tum maritima, tum etiã mediterranea loca duobus repetitis nominibus cõplexus est Vates, [*Et à mari ad mare:*] ab eo ad ab oceano ad orientalem, à septentrionali etiam ad australem, si terræ terminos per ambitum spectes: si verò interiora terrarum metiri velis, [*ad montem de monte*]. namque

Universidad de Deusto
Biblioteca

Geographiæ periti ex editissimis montibus adiacentes terras contemplati, metiri edisseuere. Omnium igitur fidelium in vnam ecclesiæ societatem concursus; vanarum verò sectarum & superstitionis professorum magna vastitas futura, prædicitur.

Et terra erit in desolationem propter habitatores suos, propter fructum cogitationum eorum. 5

HEBRAICE *à fructu cogitationum*, &c. Illud significat vanorum studiorum, in quæ hactenus ecclesiæ infensæ & inimicæ gentes incubuerint, nullum tandem fructum esse percipiendum. quamobrem studia ipsa suis cultoribus desertum iri obnuntiat. Diuini autem honoris & publicæ vtilitatis studio incensus præuisam à se Ecclesiæ felicitatem futuram pro sua parte etiam certam, ratam, constantemque esse exoptat, & tanquam voto nuncupato orat. Grauissima verò & spei atque desiderij argumentis refertissima oratione Deum suum allocutus inquit: 10

Pasce populum tuum in virga tua, gregem hæreditatis tuæ. 15

SIC Isaias, sic alij vates præuisam sibi futuri Iesu Christi regni felicitatem votis omnibus & precibus prosecuti sunt: Vtinam dirumperes cęlos & venires. Salua domine populum tuum, & benedic hæreditati tuæ. Cuiusmodi autem regni æquitatem, clementiam & lenitatem, cuiusmodi regis curam, virtutem & prouidentiâ experturus populus Christi esset, pascendi similitudine proposita satis commodè significatum est. quòd non vanis & superstitiosis doctrinarum erroribus, non fallacibus figmentis, non comparatis ad priuata institutorum & doctorum auctorumque commoda, aut ad humanæ gloriæ monumenta rationibus, tanquam bruta pecora, prout ducebantur, euntes, vt Paulus dixit, perdendi essent; sed Deo ipso optimo, maximo & benignissimo, necnon & sapientissimo ac prouidentissimo pastore vsuris, nullus metus, nulla suspicio, nullius commodæ rei desiderium esset futurum, sicut scriptum est: Dominus regit me, & nihil mihi deerit, in loco pascuæ me collocauit, &c. [*In virga tua.*] Diuinum spiritum consolatorem appellatum significat, quo filij Dei ducti, non plecti, non terreri aut consternari, sed commodissimè, suauissimè tutissimeque agi solent. Virga, inquit, tua & baculus tuus ipsa me consolata sunt. Eius autem vitæ & conuersationis honestissimum, tutissimum & integrum, atque sanctissimum vsum & prosperum felicitatis ac perpetuũ cursum antiquis temporalium commoditatum imaginibus & nominibus propositis describit.

Isai. 64.
Psal. 77.
Psal. 22.

Habitantes solos in saltu: In medio Carmeli pascentur Basan & Galaad iuxta dies antiquos. 25

HABITANTES *solos in saltu.* Vt rei ipsius nomina, hoc est, pastionem, pastorem & gregem, sic partium etiam & circunstantiarum vocabula non simpliciter, sed ex translationis rationibus interpretari, sententiæ consequentia nos mouet: Igitur *solos in saltu*, vel silua cõmoraturos eos, qui à Deo pascantur, docet; vtpote nullis in hac vita alieni pecoris contagijs lædendos, nullis corruptelis contaminandos, nullo ferarum impetu à grege & societatis communione abalienandos. *Basan* autem & *Galaad* quæ regiones pastionis magnitudine fertilissimæ sunt, Israëlitis olim vltra promissæ terræ rationes & pacta concessæ, & prius occupatæ, quàm in desideratam tot seculis patriam venirent. Huiusmodi autem loca vitæ huius instar habuêre, in qua eos, qui Christi essent, maximis & diuinis donis, commoditatibus & iucunditatibus à spiritu sancto Christi, ante etiã, quàm ad cælestem patriam peruenirent, afficiendos esse, & sacri vates præcinuêre, & sancti etiam Apostoli re ipsa præstitum esse, diuina gratulatione sæpe confirmarunt. Benedictus Deus qui benedixit nos in omni benedictione spirituali in cælestibus. Quoniam verò omnis ratio hæc non carnalis, sed spiritualis est, atque ex illis antiquis figuris imaginum tantum & signorum rationibus reuocanda, non autem pari rerum pondere examinanda fuit, antiquis etiam testimonijs & expositionibus id indicari notariqué Deus voluit. Quamobrem sæpe similitudinis particula aliqua à sacris scriptoribus addita misterium ipsum indicatur, vt à Vate nostro, [*Iuxta dies antiquos.*] vt ad illam antiquam figurã atq. vmbrã res ipsa referatur, non vt res cum re comparetur. non enim dicit paria vel æqualia, vel eadem quæ diebus antiquis, sed *iuxta*, vel vt Hebraice CHE. nõ comparationis, sed assimilitionis vulgatissima nota est: eademque in subiecti versus initio legitur.

Ephes. 1.

Secundum

Secundum diem egressionis tuæ de terra Ægypti ostendam ei mirabilia.

STVDIOSAS vatis & diuino consilio consonas preces gratissimas & efficaces fuisse, ipsius Dei respondentis, & summa atque felicissima omnia promittentis oratio arguit. Tantum piorum virorum humiles & honestæ obsecrationes, atque vota valent, sicut scriptum est: Clamabit ad me, & ego exaudiam eum. Igitur petenti vati, vt pius ille Christianorum futurus grex perpetua Dei prouidentiæ & spiritus sancti gratia ac ductu gubernetur, & optata ipsa, & maxima alia dona promittuntur ab eo, qui potest dare vltra etiam, quam petimus aut intelligimus, vt Paulus inquit. Sed res mysterio & imagine, prout illius temporis ferebat ratio, non aperta descriptione recipitur. Omnia vero quæcunque admiranda in illa expeditione diuina, cùm populus Israëliticus ab Ægyptiaca seruitute non sua, sed Dei redemptoris virtute liberatus est, multo etiam illustriora, multo præstantiora ostendenda illis esse, idem Deus auctor pollicetur. Sed quæ salutem illam magnam maxima & stupenda beneficia adornarunt, præter ea, quæ præcesserant, prodigia illa sunt: Primogenitorum Ægypti cædes, Israëlitarum libera & lata migratio, Erythræi siue rubri maris lucidæ & obscuræ nubis interiectu vtrorumque ingressus, & tandem Israëlitarum maxima cum incolumitate & triumpho traiectio, hostium verò grauissima clades atque absoluta extinctio, & quæ hanc victoriam consequuta sunt: illud quadraginta annorum per solitudinem tantis diuinæ prouidentiæ argumentis directum, beneficijs munitum, consilijs gubernatum, ac miraculis denique illustratum iter, quoad in optatam patriam deuentum est, illaque tum vicinarum, tum longinquarum gentium admiratione, stupore & metu plena exspectatio, quæ tandem rei ipsius magnitudine & felicissimo euentu victa est. Omnia igitur hæc & quæcunque ad hæc referuntur, ad beatum illud Israëliticæ reipublicæ tempus siue diem in sacris sermonibus dictum pertinent. vt illud: In die, qua apprehendi manum eorum, vt educerem eos de terra Ægypti. Igitur non eadem hæc iterum repetenda, sed ad horum tamen instar alia longè magis stupenda & admiratione digna, quibus hominum salus adornaretur pariter & illustraretur, edenda esse diuinis vatum oraculis est proditum. Quemadmodum verò omnia hæc diuini verbi promissa & pacta, à Christo Iesu tantæ expeditionis iam tunc designato, ac tandem postea constituto & præfecto duce verè & constanter præstita fuerint, dabitur nobis tempore suo longius etiam & copiosius explicandi locus, cùm ad tot tantorumque mysteriorum sacrosanctam lucem, hoc est, noui testamenti volumina euoluenda Deo propitio & ductore peruenire contigerit, quæ siue nostra, siue alcejus dignioris ministri opera in publicam catholicæ ecclesiæ vtilitatem & lætitiam, vt aliquando indicentur, aut ipsius diuini spiritus dono & inenarrabili beneficio publicè hominibus patefiant, commune mecum pijs omnibus votum fieri percupio. Sed iam ad institutum opus redeamus. Catholicam Christi Ecclesiam duobus ex populis, Israëlitis videlicet, atque gentibus coniungendam fore decretum erat: in qua ea omnia, quæ ab Israëlitis accepta fuerant, beneficia augustioribus & diuinioribus modis collocanda esse, hac oratione Deus vati significauit, quem vt populi sui partes agentem allocutus promissionis non ipsi solùm populo, sed ecclesiæ communi factæ spe confirmat. [*Secundum diem egressionis tuæ* ô vates *de terra Ægypti.*] cùm non ille ipse egressus esset, sed illius, quorum ipse personam sustinebat, populus, & maiores. *Ostendam ei mirabilia*, non inquit, tibi vni aut populo tuo, sed ei populo à me in vnam Ecclesiæ societatem coniungendo. Huius verò tantæ salutis non obscurum, sed illustre & gentibus omnibus notissimum, atque omni ex parte admirandum stupendumque exemplum fore ait, & cui non vlla humana vel vis, vel potentia, vel sapientia, non vllæ portæ inferi resistere possint.

Ezech.

Videbunt gentes & confundentur super omni fortitudine sua, ponent manum super os, aures eorum surdæ erunt: lingent puluerem sicut serpentes, velut reptilia terræ proturbabuntur de ædibus suis.

VIDEBVNT *gentes*,] quod incredibile humana & animali sapientia iudicatum est, tamen re ipsa factum & præstitum, grauissimisque exemplis illustratum sensu ipso oculorum & admirabili stupendoque spectaculo cognoscetur, sicut scriptum est: omnes qui

Universidad de Deusto
Biblioteca

viderint illos, cognoscent eos, quia isti sunt semen, cui benedixit Dominus, &c. Diuinas enim eorum, quibus spiritus sanctus Christi datus fuerit, virtutes, gentibus illis, inter quas lucerent sicut luminaria in mundo, palam spectandas esse, & vates prodidere, & grauissimi testes editas spectatasque satis probauere. Deo autem gratias, qui semper tri-
1.Cor.2. » umphat nos in Christo Iesu, & odorem notitiæ suæ manifestat per nos in omni loco. 5
» Quæ verò de multiplici otis atque corporis habitu & gestu congeruntur, eò omnia pertinent, vt inimicarum ecclesiæ gentium & infidelium perturbatio & metus, exspectatio, stupor & deditio significetur. Quicunque enim ecclesiæ spiritualem felicitatem oculis contemplati fuerint, omni vel honesta, verisimili, vel etiam ficta & callida obiectione & oratione destituti, neque obsistere, neque hiscere contrà valentes, [*Confundentur super* 10
» *fortitudine sua; ponent manum suam super os.* Hic enim ob certi responsi penuriam silentis habitus est, vt illud: Si est tibi intellectus, responde proximo: sin autem pone manum
Eccle.5. » tuam super os tuum, ne capiaris in verbo indisciplinato. Qui verò longius sepositi fuerint, tantam ecclesiæ felicitatem & dignitatem, tantam eorum, qui contrà contendant, calamitate vbi certis nũtijs & grauibus auctoribus acceperint, magnitudine rei attoniti, 15 atque gratissimo sermone perterrefacti, tanquam futuri fulminis prænuntia tonitrua
Psal.57. » obturatis auribus vitare conabũtur. [*Aures eorũ surdæ erunt:*] Sicut aspides surdę obturates aures suas, vt non exaudiant vocem incantatoris, &c. Quod autem addit: [*Lingent puluerem sicut serpentes, velut reptilia terræ,*] Veritati & virtuti diuinæ cedentium deditionem abiectissimo omnium habitu & situ describere voluit: nullius namque animantis, quàm 20 serpentium & reptilium generis, abiectior aut depressior corporis constitutio atq. motio est, quòd ea corporis trahendi sors serpentibus iam inde à primis humanæ miseriæ initijs
Gen.2. » diuina sententia edita est: Super pectus tuum ambulabis, & terram comedes omnibus diebus vitæ tuæ. Quantæ verò consternationis fuerit, hominem bipedem erecta statura, atque spectante cælum ore conditum, non modò quadrupedum more pronum, sed ad 25 serpentium instar procumbentem, terram pauidum & trementem menteque perturba-
Psal.71. » tum lingere, quiuis facilè existimare poterit. huiusmodi illud est: Coram illo procident Æthiopes & inimici eius terram lingent. Hispanè hæc sententia sic dicitur: *cofer la boca con la tierra*, sed vt res incremento amplificaretur, illud etiam additum est, *Velut reptilia terræ*: Hebraicum nomen vermium genera, quæ terræ aut vi aut morbo & corruptione 30 procreantur, significat: hæc enim non modò corpus mouendo trahunt, sed ore etiam terræ innituntur. Tanto autem pauore, tanto diuinæ vltionis metu agendos huiusmodi veræ religionis hostes dicit, vt conscientia simul stimulati, neque in proprijs sedibus consistere valeant. 35

Proturbabuntur de ædibus suis: Dominum Deum nostrum desiderabunt & timebunt te.

PROTVRBATIONIS causam subiicit, vltionis videlicet diuinæ exspectationem & timorem. Pauor enim non solùm dubios & solicitos homines reddit, sed omnem sapientiam ex animo expectorat, sicut scriptum est: Arescentibus hominibus præ timore, &c. 40
Luc.21. » [*Dominum Deum nostrum desiderabunt.*] Exspectabunt vltorem & pauebũt, vt Hebraicè est, » *& timebunt te*. Ad Dei populum sermo conuertitur, quem admirabilem formidabilęq; hostibus fore dicit. atque ad illam imaginem ratio hæc reuocanda est, quòd Israëlitarũ
Iosue 2. » exploratoribus à Rahab fuerat indicatum: Noui quòd Dominus tradiderit vobis terram: etenim irruit in nos timor vester, & elanguerunt omnes habitatores terræ. Verum 45 » enimuero hæc tanta salus & Israëliticarum rerum restitutio, vel maxima potius ex paruis reliquijs amplificatio non ipsorũ, qui seruarentur, virtuti aut dignitati, sed diuinæ misericordiæ omnino accepta referenda erat, qui abalienatos à se ipsorum culpa & malo merito rursus in gratiam recipiendos decreuerat. qua in re maximum & admirandum 50 prouidentiæ, voluntatis, curæ, studijque in eum populum sui exemplum statuere parabat; quamobrẽ pientissimam simul & sapientissimam supplicationem suo nomine Vates decernit & peragit, quam ipse Deo immortali & benigno gratam fore intelligens ad totius operis calcem addidit.

Quis Deus similis tui, qui auferis iniquitatem, & transis peccatum reliquiarum hæreditatis tuæ?

QVIS *Deus.*] Ex pluribus diuinis variarum rationum nominibus, id quod hoc in loco appellatur fortitudinẽ significat. Atque adeo antithetis exornata oratio est. admirator enim Dei misericordiam & lenitatem, qui cùm fortis sit, & vlcisci atque in æternum punire & extinguere inuisos sibi ob scelus Israëlitas posset, tamen iniquitatem patienter & leniter ferat & auferat, & peccatum, ne in æternum animadueratur, tandem penitus & omnino tollat. [*reliquiarum*] Israël eorum, qui ex diuturna punitione & castigatione fuerant felici illa ætate reliqui fuerint, [*hæreditatis tuæ*] quam tantis miraculis, tantis virtutibus eripiam ab initio possedisti, quam non fastidio, sed pertinacis culpæ, & repulsæ illius à verbo tuo acceptæ offensione reliqueras, sicut scriptum est: Reliqui domum meam, dimisi hæreditatem meam, dedi dilectam animæ meæ in manus inimicorum eius: Facta est mihi hæreditas mea, quasi leo in silua, dedit contra me vocem suam (dicens, tolle, vt tolle, crucifige eum,) ideò odiui eam. Huius igitur tibi vehementer dilectæ hæreditatis, ne omnino, vt digna erat, petiret, reliquias tibi superesse bonus & benignus voluisti, & ne pœnas vlterius daret, modum ipse statuens pro misericordiæ tuæ magnitudine & studio indignari vlterius pepercisti. Ierem.7.

Et non immittet vltra furorem suum, quoniam volens misericordiam est.

NON *immittet*, Hebraicè *non obfirmabit.* tandem, inquit, remittet furoris impetum. Est autem futurum verbum, quod in loco consuetudinem, morem, aut ingenij alicui iniquiue rei perpetuam & constantem rationem significat: non, inquit, pertinaciter infensus esse solet in æternum, imò ab hac mente quamlongissimè alienus esse arguitur. [*Quoniam* (natura sua) *volens misericordiam est.*] atq. adeo hæc virtus perpetuò de ipso prædicatur. Huius tum naturæ exspectatio, tum promissionum & clarissimi iurisiurandi ad patres quondam iurati obseruatio futuræ tandem venię & gratiæ certissimam nobis faciunt spem.

Reuertetur & miserebitur nostri.

DEI ab hominibus, atque adeo à rebus omnibus auersionem calamitas & miseria extrema consequitur, sicut scriptum est: Auertente te faciẽ tuam omnia turbabuntur. Psal.103. contra verò lucis & placidi vultus redditionem recreatio & felicitas omnis comitatur, & » in lumine, inquit, vultus tui ambulabunt, & in iustitia tua exaltabuntur, quia gloria virtutis eorum tu es. Quoniam verò salutem hanc non suis, sed futuris temporibus Vates » afferendam præuiderat, quænam eius afferendæ ratio, ne peccatis & culpis impediretur, ineunda esset, exponit, quòd & præteritorum hominum offensionis immemor præsentium peccata immersurus erat. atq. ob eam rem personarum à prima in tertiam mutatione dicendo vsus est Vates.

Deponet iniquitates nostras, & proijciet in profundum maris omnia peccata eorum.

SIC Hebraicè. [*Iniquitates nostras,*] eorum, qui nunc sumus, & ad illud vsque tempus » enimus. *peccata eorum*, qui felicissimos illos attingent dies. [*In profundum maris.*] Rebus Psal.45. » in æternum occultandis locus hic idoneus maxime est, omnium linguarum sermonibus ad eam rationem vsurpatus, vt: Non timebimus dum turbabitur terra, & transferentur » montes in cor maris. & illud apud exteros: *Sine flamma, seu mari libet Adriano.* Mos autẽ Hora.li.1.ca. & ritus olim Israëlitis fuit, quæcunque abominanda, dira nefastaque dicta essent, in mare fatum, quod proximum esset, proiicere. Sed hęc peccatorum & scelerũ demersio ad rubrũ mortis Christi mare pertinet, de quo scriptũ est: Aquę inundabũt & delebitur fœdus Mishnioth de Phasc.c.e. vestrũ cũ morte, & pactum vestrũ cũ inferno nõ stabit. de quo suo loco, si Deus votis annuent, dicemus. Omniũ autẽ debitorũ remissionẽ tribus nominatis generibus, iniquitate 10.18.

Universidad de Deusto
Biblioteca

peſſagh & peccato complexus eſt. At verò tantorum bonorum & ſpiritualium donationum promiſſiones & receptiones, quibus fideles omnes niti ad ſalutem poſſint, conſtantes & certas fore confirmat.

Dabis veritatem Iacob: miſericordiam Abraham: quæ iuraſti patribus noſtris à diebus antiquis.

QVID cauſæ fuerit, quòd ſententiam hanc diuerſa à Moſis orationis formula pronuntiauerit, breuibus inueſtigare placuit. Moſes enim tribus ordine ſuo nominatis pa-
„ tribus dixerat: Memento ſeruorũ tuorũ Abrahã, Iſaac & Iacob, quibus iuraſti per temet-
„ ipſum &c. hic verò dixit: *Dabis veritatem Iacob, miſericordiam Abraham*, & cæt. Præpo-
„ ſuit Iacob, cui & veritatis rationem aſcripſit, & Iſaaco prætermiſſo Abrahamum miſeri-
„ cordiæ mentione facta ſubiecit. Huius autem rationis, quanquã breuiter, tamen paulo
„ altius repetendum caput eſt. Igitur omnium Iſraëliticarum rerum & temporum natio-
nem ſeriem & euentus omnes Iacobo dormienti apud illam ſacram & arcanam ſcalam
oſtenſa eſſe aliàs latius exponendum, & hic breuiter referendum eſt. Iſraëlitarum natio
ex Ægypto primum deducta Cananitidem regionẽ diuino etiam beneficio occupauit,
indeque ob nefaria ſcelera & ſuperſtitionem pulſa, toto orbe diſperſa eſt, cuius pars
quædam, quæ Chriſtum venientem ſuſcepit, feliciſſimo naſcentis Eccleſiæ tempore fuit
maximis & diuinis muneribus ornata; reliqua verò omnis multitudo ad certam & de-
ſtinatam miſericordiæ diem in gratiam recipienda, atque maximis & ſpiritualibus donis
augenda: interim, ne omnino periret, diuinitus eſt conſeruata. Atque hæc omnia ora-
Geneſ.17. culo illo diuino pronuntiata ſunt: Terram, in qua dormis, tibi dabo & ſemini tuo. Ad
„ poſſeſſionem hoc ſpectat, ad migrationem verò & diſperſionem miſeramque atque hu-
„ milem ſeruitutis conditionem illud: Eritque ſemen tuum quaſi puluis terræ: dilata-
„ beris ad orientem & occidentem, ſeptentrionem & meridiem. ſed aſſerendam interim
„ per Chriſtum hominum generi ſalutem tertia hæc pars ſignificauit: Benedicentur in te
„ & in ſemine tuo cunctæ tribus terræ. Demum perpetuam in captiuitatis miſeria cuſto-
diam, conſeruationem atque futuram reſtitutionem, & totius hiſtoriæ certitudinem
„ illa vltima pars continet: Et ero cuſtos tuus, quocunque perrexeris, & reducam te in
„ terram hanc; nec dimittam te, niſi compleuero vniuerſa, quæ dixi. Ita adeò non modò
felicitatis promiſſionibus, ſed pœnarum, animaduerſionum & calamitatum obnuntia-
tionibus hoc reſponſum veritatis, hoc eſt, conſtantiæ atque euentus certitudinis no-
mine à vate exceptum eſt. Dare autem veritatem idem eſt, quod latinè dicitur, id quod
Cic. de offic. lingua nuncupatum eſt, præſtare & reddere, & quod de Iſraëlitarum primum ſalute &
reſtitutione omnique temporum ratione ſermo præcipuè inſtitutus vati eſſet. Ab oraculo
& promiſſis Iacobo factis orationem hanc inchoauit, ac ſi diceret, omnia, quæ Iacobo fi-
gienti & diuinæ fidei ac prouidentiæ ſeſe credenti de poſteris ſuis prædicta proditaque
oraculo fuerant, tandem certiſſima euentibus ipſis euaſura eſſe. At verò quòd præter eà,
quæ Iacobi genus contigere, quædam etiam Abrahamo promiſſa ſunt de diuina pluri-
Geneſ.5. bus gentibus (quarum pater ipſe futurus erat) miſericordia tribuenda, hoc eſt, de cæ-
„ leſti ciuitate illis communicanda, quanquam nullis meritis chari, nulla ſcriptæ legis
antea diſciplina imbuti, nullis promiſſis ducti, ſine Chriſto, alienati à cõuerſatione Iſrael,
Epheſ.2. hoſpites teſtamentorum, promiſſionis ſpem non habentes, & ſine Deo in hoc mundo
„ eſſent, vt illud: In ſemine tuo benedicentur omnes familiæ terræ, & patrem multarum
„ gentium dedi te ante Deum, cui credidiſti. Quoniam Deus ea, quæ non ſunt, tanquã
„ ea, quę ſunt, vocat. Ob eã rem, hoc eſt, ob gentium vocationem ſolis diuinæ miſericordiæ
rationibus ſuo tempore futuram ait, vt veritatem Iacobo, ſic etiam Abrahamo eo no-
mine, quòd pater multarum gentium appellatus eſſet, miſericordiam eſſe à Deo tribu-
Rom.15. endã. In hanc autem huius loci ſententiam Apoſtolus ad Romanos planè ſcripſit: Dico
„ enim Chriſtum Ieſum miniſtrum fuiſſe circunciſionis propter veritatem Dei ad confir-
„ mandas promiſſiones patrũ: Gentes autẽ ſuper miſericordia honorare Deum, &c. In his
autẽ nominibus Iſaac propterea prætermiſſus eſt, quòd Iſaac Iacobi, cuius rationes cõſi-

deratæ

deratæ iam nobis ſunt, & Eſau pater fuit. Eſau autem earum gentium perſonam ſuſtinet,
quibus Euangelij promiſſio adeo vilis ducta eſt, vt ſuam impietatem, ſuperſtitionem, Hebr.12.
ſuaque humanarum & caducarum rerum ſtudia ob eam rem deponere noluerint, for-
„ nicatores & prophani vt Eſau, qui propter vnam eſcam panis & lentis primogenita ſua
„ vilipendens vendidit. His igitur qui pertinaci ſtudio errorem ſuum tueri & vitium fo-
uere voluere, nulla imprimis promiſſio, imò nullus miſericordiæ locus in diuinis ratio-
nibus & ſcriptis eſt definitus; ſed extremum omnibus exitium eſt denuntiatum. Et non Abdiæ.
„ eruntreliquiæ domus Eſau, quia Dominus locutus eſt. Cæteræ autem gentes, quibus di-
uinæ miſericordiæ beneficia ſuſtinenda fuerunt, ad Abrahamum gentium multarum
patrem referuntur, à quo, præter Iſaacum promiſſionis filium, multæ ex Cethura Aſſy-
riorum, & plurimæ ex Agar Ægyptiorum & Iſmaëlitarum familiæ varijs orbis terræ re-
gionibus proſeminatæ ſunt. Hos igitur Abrahæ filios ſecundum carnem, & alios etiam
ſecundum fidem in eandem familiam receptos, diuinam miſericordiam conſecuturos
fore Michæas prodidit. Ad id autem, quodcunq. boni ac fauſti Deo auctore Iſraëlitis
futurum erat, promiſſiones patribus factas, nondum eo tempore ſatis ob ſuam magnitu-
dinem intellectas, ſed nimis tamen magno deſiderio expectatas, pertinere concludit.

Quæ iuraſti patribus noſtris à diebus antiquis.

QVÆ quanquam nondum ſatis explorata, tamen certiſſima & maxima iam olim
nobis, inquit, habentur.

IN MI-

Universidad de Deusto
Biblioteca

IN MICHÆAM PROPHETAM
CARMEN EX VOTO.

O QVI doctiloquis versibus ardua
Vates gesta ducum ponere fortium
Assueti, imperiumq; orbis in vltimos
Fines intrepido milite proditum;
Et qui consilijs prædita prouidis
Magnorum canitis pectora principum,
Per quæ vel populis pacis & aureæ, &
Juris certus honor, vel decus & rei
Vsus cuique sua contigit innocens,
Huc omnes numeros vertite carminum,
Quidquid mens valeat dicere vel pium,
Vel vox eximium, vel citharæ sequi,
Contentis fidibus cantus & aurea
Alternis iugiter templa sonent choris.
Et quæ nos humilis munere barbiti
Conamur tenues magna nouis modis,
Vos dignis melius tollite laudibus.
Vos mecum æterni principis, & Dei
Numen carminibus dicite; qui genus
Nostrum, & res hominum qui imperio tenens
Præstanti sapiens frena regit manu,
Qui fert non dubijs lancibus omnia
Summorum ac populi iura, nec arduos
Suspectans apices infima despicit:
Sed qua sidereum prouidus æthera,
Qua terras placidus temperat & mare,
Cura res hominum prospicit ac fouet
Rector muneribus omnia commodis
Producens fluidi tempora seculi.
Hic regum indocili colla domat iugo,
Obscuroq; premit carcere principes:
Quandoq; & medio de grege pauperum
Tollit, cui imperij sceptra micantia,
Et tractanda potens iura hominum ferat,
Sic visum grauibus consilijs Dei.
Nam sæpe & stygijs eruta fluctibus
Reges Ambitio perdidit insolens,
Et nunquam saturis pallida faucibus

Auri

Auri sacra fames pestiferum genus
Eius, qui proprium nomen ab aurea
Luce olim positum vertit in nuidum,
Serpentis docilis terrea lingere.
Hæ pestes animum, & corda regentium
Quantis infictant seminibus mali,
Sensere & populi, sensit & vrbium
Magnarum numerus innumerabilis:
Quæ quondam validis ardua turribus
Certauêre poli vincere culmina;
Nunc tantum tumulis saxa perennibus,
Et spelunca malis sentibus horrida,
Qua secura cubet cum catulis fera,
Vltricem scelerum iustitiam indicat:
Dum per fasq; nefasq; irruit arbiter,
Et regum indomitam sæpe licentiam
In maiora fouet pellere crimina.
Jam quæ claustra decus Iuraq; muniunt,
Perrumpit genetrix callida fraus doli,
Et vis simplicius fraude nocens ruit,
Exemplo vt populus doctus, & indigam
Oppressus fugiens pauperiem pati
Nec leges timeat, nec metuat graueis
Pœnas tartarei sulfura fluminis:
Sed quæuis subeat crimina, maximas
Sudore exiguo vt diuitias paret.
Ast nos cuncta leui pondere ducimus,
Quæ vel gemmifero Phiseon alueo,
Vel rubris Erythre marginibus lauat,
Si nec Sithinea texta domus trabe,
Nec curas adimit lectus eburneus,
Nec fucis Tyrijs ebria vellera:
Quod si me cupidum spiritus in suam
Tutelam placidus excipiat, neque
Cognouisse vetet munera duplici
Consecrata libro, nec neget indere
Numen visceribus, dum meditor, suum,
Vel Cyrum superem sorte beatior.

FINIS.

Universidad de Deusto
Biblioteca

BENEDICTI ARIÆ MONTANI HISPALENSIS, IN NAHHVM PROPHETÆ VATICINIVM PRÆFATIO.

DE POTENTIA.

REVM omnium, quæ maximæ ab hominibus habentur, vnam humanam potentiam & opulentiam mortalis vitæ huius prosperitatem esse, quæ pulchritudinis quidem & felicitatis magnæ speciem offerat, reapse verò occultis malis plena, dolis obnoxia frequentibus, & apertis etiam periculis peruia sit, & omnia fere temporum secula notabili atque exitiali principum, imperiorumq. exitu sæpius indicarunt: sed diuini imprimis arcanique libri grauissimis sententijs & testimonijs persæpe docuerunt. Nam præterquam quòd externæ hominum inuidiæ, suspicionibus assiduis, & cùm hostium, tum verò ciuium insidijs frequentibus potentia omnis humana pateat, & districtum gladium capiti semper impendentem timeat: illud longè grauissimum & periculosissimum est, quod cum ipsis opum, fortunarum, splendoris & gloriæ alimentis corruptissimi quidam opinionum, audaciæ, superbiæ, & temeritatis atque arrogantiæ succi trahùtur, qui in lethalia venena sensim conuersi, grauissimos & exitiales morbos, acerbissimosque ac repentinos maximarum huiusmodi rerum affermot interitus.

Principiò namque prosperitate ipsa, secundo ac iucundo præsentium rerum vsu, sensu atque splendore ita humanæ mentis acies vincitur & hebescit, vt præteritorum temporum oblita, in futurorum rationem peruidendam cura & cogitatione intendere non valeat; & in eam opinionem adductos homines, vt summam rerum & dignitatis suis maximis meritis & virtutibus, vel natalibus generisque splendori, vel alijs huiusmodi rebus necessario immutabilique fato debitam contigisse, foreque propriam ac perpetuã credãt. quibus crassissimis errorũ offusis tenebris, nõ ad cæterorũ modò hominum contemptionẽ & despicietiam, sed ad maximam tandem erga Deum impietatem
2.Reg.19. deducit, sicut scriptum est: Cui exprobrasti, & quem blasphemasti? contra quem exal-
" tasti vocem tuam, & eleuasti in excelsum oculos tuos? Contra sanctum Israel, &
" dixisti: In multitudine curruum meorum ascẽdi excelsa montium, &c. Insamisti in me,
" & superbia tua ascendit in aures meas, &c. Ex quo erroris fonte superbia quædam, & importunissima insolentia nascitur, quæ mendaci persuasione immixa, vel Deum prosperitatis illius auctorem non agnoscit, vel iudicem futurum non reueretur, vel negligentem quæsitorem, neque æquo examine summos pariter atque infimos iudicaturum credit, sed personarum atque honorum maximè terræ principum rationem esse habiturum putat, contra quàm diuinitus consultum decretumque est. Iudicans & quæ-
Isai.16. " rens iudicium, & velociter reddens quod iustum est. Audiuimus superbiam Moab,
" superbus est valde, superbia eius, & arrogantia eius, & indignatio eius, plus quàm fortitudo eius, &c. Illud etiam ex eodem morum fonte natum, quotidianum & pernicioſum deprauati iudicij spectatur exemplum, quod communis humanæ conditionis potentiores persæpe obliti, cæteros homines perinde, ac si ex alia viliore atque deteriore materia extiterint, vel alterius auctoris, custodis & patroni Dei in tutelam traditi, vel in imperij legem ascripti fuerint; adeo se minores & inferiores arbitrantur, vt verbis, muneribus, omniq. obseruantia sese ab illis coli, exigui & imminuti officij loco ducant, ac parum abest, quin diuinos honores, mactatis etiam hostijs verbo exigant, re tamen ipsa appetere atque velle videantur, id quod aliquando etiam humanæ

superbiam & insolentiam apertè sibi arrogare & petere ausam esse, ille à Nabuchodo- Dan.3.
nosore positus colossus arguit, nec non & aliorum historiæ testantur, qui dicentes in
" corde suo: Deus ego sum, diuinos populis erga sese cultus imperauere. Cum tamen reges Deute.17.
" ipsos & summos in populis magistratus, atque imperij clauum tenentes, & reipub. gu-
" bernacula tractantes, cæterorum fratres diuina lex appellet, & aliam agendi inter se,
" qua pro fratrum iure & more rationem sacra oracula notant & dissuadeant. Nun- Malach.2.
" quid non pater vnus omnium nostrum? nunquid non Deus vnus creauit nos? quare
" ergo despicit vnusquisque vestrum fratrem suum &c. Neque verò clementis, & ad
" grendam publicam rem oportuni tributi nomine exactis, vel spontè à populo datis
" rebus contenti sunt, sed prædæ vsque inhiantes priuatas imbecilliorum ciuium fortunas
" diripere appetunt, quamque ad eam rem viam commodissimam, maximique compendij
" fore arbitrati fuerint, eam potissimum, quocunque modo iniri possit, muniunt, siue
" fraude atque dolo, siue calumnia, siue tandem aperta vi agendum sit, quo iure, quaue
" iniuria, id minimù laborant, sed apertis semel augendæ pecuniæ sulcis tamdiu insistunt,
" quoad nihil omnino miseris & oppressis, quo vitam, familiamque commodè alere
" possint, reliquum sit, sicut scriptum est: Exaltatio oculorum, & dilatatio cordis sulcus Prouer.21.
" impiorum in peccatum: cogitationes robusti semper in abundantia, &c. His autem
" illud accedit grauissimum, quod datum istis forsan iusto Dei iudicio imperium non pro-
" uidentiæ diuinæ, sed suæ ipsorum felicitati & genio acceptum referentes, propriæque
" arrogantes virtuti, propagare etiam ac dilatare ambitiosissimè student: neque verò
" præter opes, potentiam & vim vllo alio, vel diuino, vel humano, sed statuto tantùm
" armis iure sibi agendum esse arbitrantur. quamobrem externis etiam atque lon-
" quis nationibus, à quibus nulla vnquam iniuria, sed neque leuissima quidem offen-
" sione affecti fuerant, affectatæ tantùm Monarchiæ causa, grauissimum bellum denun-
" tiant, atque adeo ad muniendam in alios maxima feritate viam, terribileque cru-
" delitatis exemplum cæteris edendum in eos, qui non vltrò sese dediderint, vel hoc ipsum
" legitimam causam esse statuentes, extrema atque inexorabili sæuitia vtuntur, atq. alios
" horrendi exempli metu impulsos, in imperij deditionem redigunt; eamque rem omni, in-
" uriæ, & conscientiæ suspicione abiecta, omni etiam sublata religione, felicitati, virtuti,
" fatisque suis asscribunt, sicut scriptum est: Propterea immolabit sagenæ suæ, & sa-
" crificabit reti suo, quia in ipsis incrassata est pars eius, & cibus eius electus. propter Habbak.1.
" hoc ergo expandit sagenam suam, & semper interficere gentes non cessat.

Igitur quæ ex ambitione, & Luciferi imitatione humana potentia orta est, vbi diuinæ legis præcepta & instituta (quibus ad publicam potius vtilitatem, & ad societatis humanæ seruandæ commodiorem vsum, quàm ad priuatas commoditates à Deo directa atque instructa fuerat) vbi denique iuris & æquitatis fines prætergressa fuerit, in consequentia vitia, superbiam, ambitionem & cupiditatem protinus delapsa, humanam omnem tranquillitatem & pacem excludat, summa imis misceat, omnem denique cum priuatam, tum publicam rem perturbet & peruertat, & grauissimam proinde mortalium in se inuidiam immortalisque Dei offensionem & iram concitet Habba.1.
necesse est: Væ qui congregat auaritiam malam domui suæ, vt sit in excelso nidus eius,
" & liberari se putat de manu mali. Cogitasti confusionem, concidisti populos multos, &
" peccauit anima tua: Quia lapis de pariete clamabit, & lignum quod inter iuncturas
" est, respondebit, &c. & sicut scriptum est Abominatio Domino omnis superbus: manu Prouer.16.
" ad manum non absoluetur. Illud verò nõnunquam existere videmus, vt cum potentiorũ prosperitas, diuitiæ & opes, atque ipsa demum imperia, per summum scelus, & grauissimas iniurias crescere augeriqué magis videantur, non sine magno & sapienti permittentis Dei consilio accidat, vt de summo rerum & prosperitatis gradu, quem omni

Universidad de Deusto
Biblioteca

tam orbi spectabiles tenuerant, præcipites deturbati, notando tantæ ruinæ omnibus gentibus exemplo, atque grauissimo exitu stultam hominum opinionem vehementius redarguant. qui humanam prosperitatem, dignitatem atque potentiam mole magnitudinemque sua, & maximo rerum omnium apparatu, magis quàm innocentia, pietate & iustitia consistere conseruariq. posse putant, sicut scriptum est: Auferentur iudicia tua à facie
Psal. 10. *eius: omnium inimicorũ suorum dominabitur. Dixit enim in corde suo: non mouebor à generatione in generationem sine malo. &: Quoniam laudatur peccator in desideriis animæ suæ, & iniquus benedicitur, &c. Verũ enimuero fieri omnino non posse, vt quæ per summum nefas parta, & non sine scelere aucta potentia gloriaque sit, quanquam altas humanis opibus, & facultatibus radices egerit, ad longissimum tempus perduret, ac non potius ad spectabilioris exitus oportunitatem exspectata, repentino & stupendo casu ruat, diuina nos responsa persæpe docuerunt: Vidi impium exaltatum & elevatum super cedros Libani. Et transiui, & ecce non erat: quæsiui eum, & non est inuentus locus eius.*
Psal. 36.

Grauissimum autem rei argumentique huius documentum & exemplum Assyrij olim imperij principio progressione atque exitu omni mortalium posteritati editũ est: illud enim à superbissima & immanissima Nimrodi tyrannide initiũ ducens, progressus vt longissimos, ita etiam insolẽtissimos habuit: quippe ditionis, dominationisq. suæ rationes Dei consilijs minimè asseribens, quòd omnium post diluuium primæ & antiquissimæ essent, fatales quoque neq. vnquam adeo interituras fore iudicauerat. Ipse autem, inquit Isaias, non sic arbitrabitur, & cor eius non ita existimabit; sed ad contrendum erit cor eius, & ad internecionem gentium non paucarum. & Sophonias de Niniue Assyriorum regia vrbe: Hæc est, inquit, ciuitas gloriosa habitans in confidentia, quæ dicebat in corde suo: ego sum & extra me non est alia amplius, &c. Sed ea tamen monarchia maximis impietatis & iniuriæ sese sceleribus alligans, exitio tandem suo futuris porrò imperijs omnem perpetuitatis eiusmodi artibus & rationibus parandæ atque statuendæ opinionem, si modò animum aduertere intelligereque velint, ommino sustulit, sicut scriptum est: Quomodo facta est in desertum cubile bestiæ? omnis qui transit per eam sibilabit, & mouebit manum suam.
Isai. 10. Soph. 2. Ibidem.

Huius igitur tanti imperij exitium, & grauissimum hactenus etiam iacentis casum Nahhum Vates diuino spiritu edoctus & præditus ante præuisum, maximæ adhuc prosperitatis & diuturnitatis opinione florentibus rebus obnuntiauit. cuius vaticinij argumentum diuino imprimis ad vota implorato numine aperiendum nobis explicandumque est.

VOTVM

VOTVM.

Me neque consilijs, propria aut virtute valentem
Da Pater ô, totum numinis esse tui.
Qui fastúmque, aususq́, hominum, mentésque superbas
In chaos & stygias ire iubes tenebras:
Ex humilique pios deuectos puluere in astra
Tollis, dans mensis accubuisse tuis.
Te sine nil summum, æternum nil esse fatemur,
Te sine prodesse aut posse placere nihil.
Vt placeam, prosimque pijs, tua munera sunto:
Laudibus ergo tuis prouidus annuito.

ARGVMENTVM VATICINII.

NINIVEN *antiquissimã vrbem, atq. Assyrij imperij firmissimum caput, ob regum, principum, populique eius scelera, atque ob illatam omni ferè orbi iniuriam, insolentiusque gestum imperium, maximè autem ob iniquum & nefarium animum aduersus Israëlitas, & Ierosolymitanos, atque adeo aduersus Dei optimi maximi honorem, nominisque dignitatem & splendorem, fixo diuinæ sententiæ decreto penitus exscindendam funestandamque esse Nahhum Vates obnuntiat, omnem etiam regij generis sobolem radicitus euellendam. Huiusmodi autem consilium suum breui exsequendum, nisi pœnitentia & obsecrationibus sibi cauissent, per Ionam Vatem Niniuitis aperiri Deus curauerat. Nunc verò illos, quòd ad antiqua & scelerata studia conuersi, omni orbi, atque maximè dedicato Deo Israëlitarum populo, nulla religionis ratione habita, infestissimi fuerint, Nabuchodonosoris vim & seuitiam, atque diuini imprimis iudicij seueritatem experturos tandem esse prædicit. Cùm autem Vates Nabuchodonosoris potentiæ ad hanc rem meminerit, commoda digressione vsus, Ierosolymam ab eodem, bello & incendio vastandam, ignemque sacro templo inferendum indicat, eo quòd Deus populi & principum impietate vehementer offensus, ciuitatis illius curam studiumque esset remissurus. deinde ad propositum reuersus Nahhum, Niniuis excidium oratione, atque decantata elegia persequitur, antiquæque supplicij causam, & culpam palam cognoscendam profert, atque omnem propugnandæ & defendendæ vrbis spem Niniuitis contentione inducta adimit, quod Nabuchodonosoris potentia & virtus, & in bello gerendo felicitas No-Amonis maximæ apud Ægyptios vrbis proximæ & recens excidio perspecta exploratáque fuerit, pari autem exemplo futurum, vt Niniue capta exscindatur, eius muri tantæ potentiæ impetu vel sustinendo, vel tardando impares omnino sint; ciues autem ac viri mulieribus imbelliores: mercatores verò ac principes vitio, otio atque luxu nimio affluentes, quibus turpis fuga, quàm dimicatio, aut honesta in prælio mors potior iudicanda atque studiosè magis, quàm propugnatio, paranda sit.*

Universidad de Deusto
Biblioteca

CAPVT I.

QNvs *Niniue liber visionis Nahhum Elcesei.*

NIniuen à Græcis & Latinis auctoribus Ninam dictam Assyriorum imperij celeberrimam & principem vrbem fuisse, ex prophanis & sacris rerum ac temporum monumentis accepimus. Hæc autem ab Assuro Nino Senaareo ex posteris Semi ad Euphratis fluuij ripas condita olim fuerat, sicut scriptum est: De terra illa egressus est Assur, & ædificauit Niniuen, &c. & inferius: Filij Sem, Elam & Assur, &c. Post illa autem secula Abraham ex Chetura vxore præter alios liberos Lecsam suscepit, ex quo Dedan genitus; à Dedano verò populi illi progeniti sunt, qui cum Niniuitis & Assyrijs regni & ciuitatum communione coniuncti Assirum in sacra historia dicti sunt, non quòd alterum Assur generis sui parentem habuerint, sed quòd ex Dedano procreati, cognatis ex eadem Semi familia oriundis Assyrijs sese immiscuerint: atque hæc communius Assyriorum omnium origo fuit: cuius ratio ad historiarum specie alias dissentientium concordiam plurimum valet. Ad inscriptionis autem huius sententiam aperiendam quiddam ex Iona iam diffusius à nobis obseruatum repetere operæpretium visum est. Ionam aduersum Niniuen sic vaticinatum, Adhuc quadraginta dies, & Niniue subuertetur, non simpliciter exponendum esse docebamus, ita vt quadraginta dierum simplicium elapso tempore Niniue Sodomę instar euertēda esset: sed sapientissimo Dei consilio concinnatam orationem illud significasse, fore procul dubio primum vt intra quadragesimum à Vatis præconio diem, vel Niniue ex sceleratis & nefarijs studijs conuersa, vel omnino euersa esset. deinde etiam fore vt quadragesimo post anno, ob iniuriam gentibus omnibus & Israëlitis maximè illatam, penitus esset excindenda, ita adeo diuinum consilium sibi omni ex parte constans certumque probatur. namque quadragesimo ferè anno, à facto per Ionam præconio, Israëlitæ ab Assyrijs hostili animo, & crudelitate infestati, vexati ac debilitati sunt. Anno enim vltimo Ieroboam duodecimi Israëlitarum regis, quo rege Israëlitica res ex Ionæ oraculo feliciter gesserunt, vsque ad sextum Hosseæ filij Ela, qui ab Assyrijs tributarius factus est, anni fluxēre quadraginta: atque ab eo anno diuina in Assyrios de iniuria & impietate sententia lata & pronuntiata, oneris nomen sortita est. hoc autem modo ratio subducitur: Zacharias & Salum anno vno regnarunt, Manahen annis decem tyrannidem occupauit, Phacea annis duobus, Phacea alter annis viginti regnauit, post hunc Hosseas filius Ela, cuius regni sexto anno Samaria obsessa, & in tributi seruitutem redacta est quo facinore Assyrij præter alias grauissimas orbis fere totius offensiones, illatarum etiam per crudelitatem Israëlitis iniuriarum, & contemptæ religionis etiam sese alligarunt, regnique sui excisionem commeruerunt: atq. cladem per Nabuchodonosorem Babyloniorum regem anno regni illius primo fuisse allatam, antiqui Hebræorum chronographi tradunt, atque hoc fuit onus Niniue iam tum ex Ionæ vaticinio significatum, nunc verò à Nahhum ex professo etiam explicatum. Dierū autem plurali nomine Hebraico in sermone annos etiam significare, multa scripturarum loca declarant, vt ille: Habebit licentiam redimendi, dónec vnus impleatur annus. quo loco Hebraicè dies est, quem latinus interpres optimè annum vertit. Neque verò eandem temporum rationem ex Hebraicis literis, numeris & mysterijs in eodem Ionæ vaticinio subtilius etiam considerare pigebit, modò id breuiter expedire possimus. namque non aliena nobis à re ipsa interpretatio visa est, vt certum tempus in illa Ionæ oratione notaretur, quoad Niniuitarum res duraturæ essent, centum videlicet, ac viginti annis. siquidem Ionas quadraginta annis ante subactam Samariam præconiū Niniuitis fecit. Samariæ autem expugnatio Ierosolymorum cladem centum triginta septem annis præcessit: quam decimo nono Nabuchodonosoris anno allatam esse constantior traditio est. anno autem primo eiusdem regis Niniuen excisam Hebræi auctores ferè omnes prodidere. igitur à quadragesimo anno vaticinij Ionæ, hoc est, à primo subactæ Samariæ ad primum Nabuchodonosoris, centum viginti anni intercedunt. Id autem illius vaticinij numeralibus literis, & significantibus

Gen. 10.
Gen. 25.
2.Re. 17.
Iosephus lib. 9. c. 14.
Iosephus lib. 9. c. 10.
4.Reg. 15.
Iosephus lib. 9. c. 11.
4.Reg. 17.
Lib. de Serie mundi.
Leuit. 25.
Serie mundi.

ficantibus nominibus sic indicatur: Adhuc quadraginta dies. Quadraginta dies, quadraginta anni sunt. porrò vox, Adhuc, quæ additionem significat, Hebraicè est *Ghod*, quæ suis hebraicis literis cōscripta Ghaim, Vau, Daleth, numerum octogenarium omnibus hebraicè scientibus conficit; octoginta verò quadraginta additis, centum & viginti numerus efficitur: quo tempore Niniue à Babylonis rege excisa est. Igitur quæ significanter dicta à Iona fuerant, Nahhum explicanda confirmandaque suscepit. illud etiam compertum exploratumque nobis est, Senacheribum Assyriorum imperatorem, Samaria sub iugum iam missa, Ierosolymam vsque sacrilego animo atque expugnandi causa progressum ingentem vna nocte cladem diuinitus accepisse, & cum extincti penè exercitus reliquijs domum redire coactum, ibique paulò post in cuiusdam ex dijs suis templo sacrificantem, à proprijs filijs, qui post eum regnauēre, fuisse occisum. Eodem autem tempore Babylonij reges sub Niniuitico imperio erant, quos ob eam rem exteri scriptores Babylonis præfectos vocant. id autem in sacris historijs manifestè explicatur, vt: In tempore illo misit Merodach Baladam rex Babylonis literas & munera Ezechiæ, &c. cui Nabuchodonosor in regno successisse dicitur, à quo ascitis in auxilium Medis, primo regni sui anno Niniue capta & excisa est, atque Assyrium imperij solium Babylonem translatum, & ad Persarum vsque occupationem stabilitum. Huius verò rei rationes apud græcos & latinos auctores, & temporum, & gestarum rerum, & nominū notationibus variæ, inconstantesque sibijpsis videntur, certissimæ verò & constantissimæ, ex sacris libris, & hebraicis narrationibus petuntur. Quoniam verò postrema Niniuitarum regum culpa, quæ diuinam vltionem maturauerit, Israëliticis tribubus vltra omnem humanitatis modum allata calamitas fuit, eodem tempore vaticinium hoc à Nahhum editū fuisse, ex hebraicis chronicis accepimus, eum alias nullam certam, neq. temporis, neque patriæ, neque tribus rationem quæ ad hunc Vatem pertineat, ex sacris libris notari hactenus contigerit. Sed in eo libro, qui Mundi series hebraicè inscribitur: Iohel, Nahhum & Habbakuq ad Manassei tēpora referuntur; quē, quòd impius & iniquissimus fuerit, indignū, quē suis libris appellarent existimauerint: sed nos aliā causam fuisse putamus, nimirum, quòd horū vaticinia, nō tam rerū à populo Israëlitico gestarū rationes, vel vitiorū & scelerū criminationes (quibus cognoscendis & explicandis regū & principū tempora cōmodè adnotantur,) quàm suppliciorum & pœnarū obnuntiationes, & ratas definitasq. sententias continent, siue ea Israëlitis, siue alijs nationibus subeūda ferendaq. sint. Quæ res ad quæ tempora pertinerent, euentus ipsi magis, quàm regum, sub quibus vates scriberent, nomina indicare & declarare potuerūt. Illud autem quod Chaldæus paraphrastes in vocabulo ELCESEI exponit, patronymicum nomē esse ab Eleus Galilęæ (vt D. Hieronymus interpretatur) vico, illius tantū auctoritate nititur, cū nullū hoc nomine locū in omni veteris & noui testamenti geographia, neq. apud aliū quempiā diligentē regionis illius descriptorē nobis obseruasse cōtigerit. nam quæ Salomō Gallus tradit, nō alia, quàm Chaldæi paraphrastis fide probātur. Neq. verò alienū esset nomen Elcesei ad significationem relatum, officij magis, quàm patriæ rationibus definite. siquidē *Lacas* hebraicum verbū, ex quo nomē hoc deducitur, tardare siue serotinare, vel posteriorē esse significat: vnde illud celebrē Serotinæ pluuiæ, quā segetes perficerētur nomen Malkus factū fuit; atque adeo huiusmodi cognomine illud significari potuit, quæ superiori tempore obscurè & implicitè velut temporanea pluuia à Iona obnuntiata, instillataque fuerit, cùm nondum herbescentem viriditatem oportunitas eliceret, nunc iam & idoneo tempore à Nahhumo explicari, & ad maturitatem fere produci. quam rem & Chaldæus interpres non obscure indicauit ita exponens.

Onus calicis præparati ad exhibendum Niniue, à principio ex quo vaticinatus est aduersus eam Ionas filius Amithai de Migath-Hhaphar: conuersa est à debito suo, & cùm addidit ad peccandum, rursus vaticinatus est super eam Nahhū de domo Cusi, &c. Quid verò onus propriè significet, in cōmentarijs Habbakuq abundè docebimus & in cōmuni præfatione: cætera verò inscriptionis verba hic exponimus, vt eū, ad quē sermo habeatur, & cuiusnā modi sermo sit, primū, deinde eū qui habuerit, & quo vaticinandi genere vsus fuerit, & quanam ratione munus suū fuerit executus, explicemus. grauem igitur & certā Dei sententiā in Niniuitas pronunciatam illa verba indicant: *Onus Niniue*. huius verò sententiæ interpretem certum, & diuino spiritu auctum, atque grauissimo futurorum præsciendi modo affectū posteriora illa docent, *Visionis Nahhum Elcesei*, qui quod certi constantisq.

עוד

לכש

מלקוש

Universidad de Deusto
Biblioteca

vaticinij fide & auctoritate niteretur, nomen suum profiteri veritus non sit: sed quòd librum appellat, eò pertinet vt non ipse Niniuen Assyriosque legationis & vaticinij sui orator petijsse, sed literis eò missis diuinum consilium aperuisse intelligatur. namque liber multas communis atque cognatæ inter se rationis significat res, ex quibus vna epistola est, vt apud Isaiam: In tempore illo misit Merodac Baladam filius Baladam rex Babylonis libros & munera ad Ezechiam, &c. quod ipsum idem interpres in regum annalibus literas verterat. Atque de libri inscriptione hactenus: nunc verò deinceps vaticinium ipsum exponamus.

Isai.39. 4.Reg.20.

Deus æmulator & vleiscens Dominus, vleiscens Dominus, & habens furorem: vleiscens Dominus in hostes suos, & irascens ipse inimicis suis.

SVBLIMI orationis exordio vaticiniũ aduersus Niniuitas suum Vates inchoauit, qui Dei virtutẽ, consilium & prouidentiã simul, & illorum facinora & nefaria scelera illustri & grauissimo præconio indicaret, atque hominum proinde animis metum, religionemque inijceret. namq. grauissimis imprimis verbis diuinæ res, rationesq. proponũtur: deinde etiam hominum ipsorum crimina ea esse inferuntur, in quibus grauissima diuinarum rationum exempla iure edi debeant. igitur futuram Niniuitarum cladem, nequis nullis eorum flagitijs, sed cæli astrorumq. cursibus vel casui, vel priuatæ fortitan Dei cuiuspiam, ex ijs, qui temporibus illis vanè colebãtur, volũtati ascriberet, Dei Opt. Max. illius Adonai virtuti, consilio & iudicio, vt prædictam ante, sic eandem editam, ascribendam esse confirmat. Atq. causa ipsa primum facultatis & voluntatis, deinde etiam iuris rationibus & põderibus examinanda proponitur. Quoniã verò varias facultatũ rationes aliis atque alijs numinibus delusa olim antiquitas tribuebat, hosq. illis potentia & ira, rursus illos his lenitate & benignitate, aliosq. aliis consilio, agendarumq. rerum dexteritate anteponebat; ex qua re fieri posset, vt Israëlitarum Deum Adonai, ex illo quatuor literis constanti nomine, ad misericordiam promptum, non item ad iudicium sententiam vltionemque idoneum esse putarent, aut aliorum Deorum viribus & numinibus impediri posse crederent. hanc omnem rationem ipso tandem euentu confirmandam Vates exponit, eamque esse Dei sui naturam docet, in qua summa & maxima virtus, facultas, summum consilium, summa ars, agendarum rerum scientia, summa denique felicitas, & quicquid demum numinibus omnibus attribui magnum debeat & possit, in huius Adonai natura summum & maximum ac proprium sit. ab ea verò parte potissimum exorditur, quæ quòd rarius ostensa, minus hominibus cogitata, minusque formidata est, quam institutæ sibi orationi apprimè oportunam esse intellexit, id est, à summa vleiscendi facultate, & iustissima voluntate quam edita tandem Niniuitarum strages, horribilisque cædes, cùm prædictionibus & obnuntiationibus comparata, confirmatura sit. *Deus æmulator*. Ex multis diuinis nominibus id hoc in loco appellatur, quod ad infinitam virtutis & fortitudinis rationem pertinet. Atque ita agendarum rerum facultas prima proponitur, deinde etiam & voluntas subiungitur, quæ exemplorum indicijs confirmatur: *æmulator* siue *zelotes*, qui de rebus, dignitate, honoreque suo quicquam detrahi non patiatur, detractum autem grauissimè vleisci soleat, sicut scriptum est: Zelatus est Dominus terram suam, &c. Illud autem hoc nomine significatur, Niniuitarum excidium non casu, non iniusto odio, non temerario aliquo fastidio, sed iustissimo offensi Dei iudicio futurum esse. quanquam verò nomen illud suum tetragrammaton, misericordiæ rationes plurimas in se contineat, tamen de vleiscendi facultate ac iure nihil omnino detrahit: cuius rei argumẽto varia exempla, in Ægyptios & in alios nominis numinisque sui violatores & contemptores edita sunt. *& vleiscens Dominus*. Illud hoc in loco obseruandum est, nomen Dominus quod ad misericordiam refertur, futuri rationem obtinere, quod illud tempus perpetuitatẽ assiduitatẽq. apud Hebræos, vt apud Latinos & Græcos præsens indicat. qua de re nos multa & vtilissima in cõmentarijs Habbakuq. & alijs docemus: sed *vleiscens* participiũ præsenti tẽpore dici, quod apud Hebræos non ad assiduitatẽ, sed ad certã oportunitatem pertinet: ita adeo huiusmodi oratione Deus perpetuò quidẽ misericors, oportuno tamen tẽpore vltor esse prædicatur. Est autem grauissimum, & terribile audientium animis epitheto vleiscens, siue vltor. namq. vltio ipsa cuicunque ascribatur, horrendam vim imperiumq. non facilè retardabilem indicat, nedum si Deo fortissimo & potentissimo atq. patientissimo

Ioel.2.

simo alias, noxę tamen & scelerũ magnitudine irritato ascribẽda sit, vnde grauissima & terribilis illa ob acceptas iniurias Romanis olim Martis vltoris effigies & inscriptio, quam in nummis etiamnũ videmus, excogitata est. Quid autem vlturus in Assyriorum & Niniues excidio Deus esset, facilè coniectu est; nimirum animorum sæuitiam & nimiam per summum nefas dominandi libidinem, exercitamq. vltra omnem humanitatis modum in victos omnes, cùm ex gentibus cæteris, tum maximè ex Israëlitis crudelitatem: neque enim illi diuinum in ea re consilium secuti oportuna & clementi, vel belli gerendi, vel dominandi ratione vsi sunt, sed sua magis ambitione & cupiditatibus elati immani tyrannide omnia occupare studuerunt. Qui quanquam irati Dei virga in sacris appellentur, non eò interpretanda appellatio est, vt quicquid impiè inhumaneq. gesserint, diuino iussu & consilio gestum esse asseratur: sed ita istorum animis, consiliis & facinoribus Deum ad populos castigandos vsum esse, vt inuadentes libertati & facultatibus permittens suis, inuasos ipsos neque consilio, neq. auxilio ad propugnandum, sesèque defendendum iuuerit: quicquid autem victores peccarent & delirarent, sibijpsis fraudi foret. itaque vt nonnũquam dęmonis mali non quidem probata voluntate & nocendi cupiditate, ad impios tamen & sceleratos homines puniendos Deus vtitur: sic Assyriorum ambitione & sæuitia permissa ad repetendas de gentibus quibusdã, & de Israëlitis etiã pœnas est vsus. ex qua re id Assyrij cõmiserunt, vt non diuinam sibi gratiam, sed offensionem maximã, ac proinde vltionem cõmeruerint, tum quòd non ex diuino consilio, sed ex sua libidine rem gesserint, tum verò quòd omnem humanitatis, imò omnem sæuitiæ & crudelitatis modum excedentes, aliorum res vehementius etiam, quàm pro diuini cõsilij rationibus afflixerint & vexauerint, sicut scriptũ est: Væ Assur virga furoris mei & baculus ipse est, in manu eius indignatio mea. Ad gentem fallacem mittam eum, & contra populũ furoris mei mandabo illi, vt auferat spolia, & diripiat prædã, & ponat illum in conculcationẽ quasi lutum platearum. Ipse autẽ non sic arbitrabitur, & cor eius non ita existimabit, sed ad conterendum erit cor eius, & ad internecionẽ gentium non paucarum, & illud: Ira magna ego irascor super gentes opulentas, quia ego iratus sum parũ. ipsi verò adiuuerunt in malum. Quòd autem vltionis nomen repetitum ter fuerit, eò pertinet, vt lenta plerumque numinis ira, grauissima tamen esse ostendatur; vtpote quæ non punitionis modò, sed vltionis rationibus definiatur: habet enim apud Hebræos ternarius numerus magnam asseuerationem, & superlatiuum gradum in diuinis maximè nominibus atque appellationibus indicat. nam vt trinitatis ratio diuinæ naturæ, si personas consideremus, maximè conuenit, sic omnibus in rebus & virtutum ac facultatum appellationibus numero Deus impare gaudet, vt: Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus, &c. Quanquã autem diuina lege cautum sit, ne quis inimicum accepta iniuria vleiscatur; tamen hostes & rerum suarum publicos afflictores publicè etiam vleisci fas iusque est. legis enim verba sociorum & populi proprij nominibus rem ipsam definiunt: Non quæres vltionem, nec memor eris iniuriæ ciuium tuorum: ciues tantũ lex antiqua vel filios populi tui, quemadmodũ in Hebræo est, vltione liberat, hostes non item: maximè autem affligentes, quos legitimè indicto bello petere & vleisci licuit, vt in ijsdem sacris legibus præscribitur. quamobrem non reprehendendam animi perturbationem, sed iustissimã iram & indignationẽ, atq. vleiscẽdi rationẽ sibi Deus Opt. Max. ascribit, cùm hostium suorum vltorem se prædicat; satis enim iusta, imò iustissima vltionis causa est, hostẽ Deo quempiã esse declaratũ, maximè autẽ Deo Adonai, hoc est, & re & nomine misericordissimo, quem tam lenem tamque clementem ad iras irritasse maxima ac grauissima vltione expiandum nefas fuerit. *Vleiscens Dominus, & habens furorem, vleiscens Dominus in hostes suos, & irascens ipse inimicis suis*. Vt nunquã iniusta ira, & illegitima vltio Domino Adonai ascribi possit, qui sese non nisi hostium & afflictorũ suorum, vt in Hebræo est, vltorem profiteatur. satis autem iustam & necessariam diuinitus vleiscendi esse, si suis sese Deo hostẽ præbeat, non solùm diuinis oraculis planum est, vt: Heu vindicabor de hostibus meis, &c. Sed gentium etiam sapientia de dijs suis est proditum. vt:

Isai.10. Zach.1. Leuit.18. Isai.1. Aeneid.1.

Gens inimica mihi Tyrrhenum nauigat æquor.

At verò ostensa iam Dei ad vltionem iusta & legitima voluntate, eadem repetitis verbis asseueranter confirmata omnis obliuionis diuinæ stulta opinio, ex hominum animis longè patientiæ prædicatione à Vate tollitur. Fieri enim persæpe solet, vt hominum cupiditatis, non statim pœna comes premat, ex quo periculosa quædam securitas quorundam

Universidad de Deusto
Biblioteca

dam animis præstatur, Deum vel omnia, vel plurima scelera omnino dissimulare, atque negligere falsò opinantibus; cùm tamen id non diuinæ negligentiæ, sed patientiæ & lenitati asseribi, atque proinde aut expiari scelus, aut grauius suppliciũ timeri oportuisset. Ne quem igitur huiusmodi stulta opinio fallat, Vates hac antipophora præcaueri voluit, qua nullum, vel læsæ, vel imminutæ maiestatis suæ crimen, nisi aliàs, ob legitimam pœnitentiam & expiationem condonatum fuerit, impunitum tãdem effugi posse affirmet.

Dominus patiens, & magnus fortitudine, & mundans non faciet innocentem.

IN superiori versu, quo loco Latinè posterius illud legimus, *irascens ipse inimicis suis*; Hebraicè verbum est, quod cum iræ rationibus obseruare etiam, & tempus aucupare significat. Hispanè proprie dicimus, *tenerla guardada*. quæ oratio ad commodum & opportunum pœnas cum dignitate repetendi tempus significandum vsurpatur. hoc autem tropo vsus Vates noster diuinæ ad vltionẽ tarditatis causam exposuit. Obseruat, inquit, quidem Dominus inimicos suos, veterumq. offensionũ nunquam oblitus, vel legitimè sibi satisfieri per pœnitentiã expiationemq. exspectat, vel ipse tandẽ grauibus de aduersantis pœnis sumptis oportunè satisfactum curat, sicut scriptum est: Non tardat Deus promissionem suam; sed patienter agit, nolens aliquos perire, sed omnes ad pœnitentiã reuertí. 1.Pet.2. Et finem itaque, & efficientem tardæ vltionis causam Vates profert: quòd scelera & offensiones hominum in se vel pœnitentiæ legitimum, vel vltionis oportunissimum tempus Deus aucupatus obseruet, eo quòd natura lenis patientissimusq. sit, aliàs nullã malarum rerum ac facinorum impunitam alicui libertatem donaturus. hoc est quod dicit: *Et mundans non faciet innocentem*, hoc est, neminem scelere alligatum temerè soluet. verba ipsa, quòd significationem habeant arcanam, nobis explicanda sunt. *Dominus patiens*, Hebraicè, *latus naribus*. quo tropo lenis & patiens cuiuspiam natura significatur, vt apud Ioẽlem docuimus: nam qui angustis naribus sunt, inflammati ex offensione cordis fumos ob meatuum angustias, & citius concipiunt, & tardius efflant. *Magnus fortitudine*. Vera fortitudo, fortitudinisq. comites, magnitudo animi, grauitas, patientia, & opportuna rerum despicientia his verbis apud Hebræos definiuntur, ad eumq. referuntur, cuius animus, neque offensionibus, neq. repulsis frangitur, sed constans semper sibipsi perseuerat. Latini virtutem hanc animi constantiam dicunt, cui contraria affectio impo-
Nume.14. tentia est: hoc orationis genere, ijsdemque verbis Moses in illa celeberrima deprecatio-
„ ne vsus est: Magnificetur ergo fortitudo Domini, sicut iurasti, dicens: Dominus patiens, & multæ misericordiæ, ferens inquitatem, & scelera, nullumque innoxium relinquens. Itaq. longa exspectatio, diuturnaque dissimulatio diuinam magnitudinem, fortitudinem, constantiam, sapientiamque, atq. ad oportunitatis vsum prudentiam, non autem, negligentiam, aut ignauiam, imbecillitatemve vllam, non scelerum impunitatem, arguit. nam quod ad hanc rem pertinet, *mundans non faciet innocentem*, id hæc oratio significat; quod à Mose relatum est, nullum innoxium relinquens. namque eadem vtroque in loco verborum formula, eadem orationis compositio est. Innoxium relinquere, est impunitatem scelerum alicui per negligẽtiam dare, id quod à diuini iudicij grauitate & seueritate prorsus est alienum, sicut scriptum est: Qui peccauerit mihi, delebo eum de libro vitæ. at verò orationem Hebraicam Latinus interpres, quæ circumlocutione explicare noluit, simplicibus verbis, quæ commodiora visa fuere, reddidit, non qui sententiam omnem exponeret, sed qui rationem ipsam rerum indicãs, ex fontibus suis petendam exponendamque studiosis relinqueret. quod Latinus hoc loco ad verbũ redderet: Et liberare nõ liberabit, vel dimittere non dimittet, nõ satis plenè sententiã explicare potest. NAKI, Hebraicè eũ significat, qui impunitatẽ affectus est. huiusmodi verò quippiam à Deo non nisi legitimis rationibus præstari iam diximus. Nemo igitur sibi liberam scelerũ impunitatem, & dimissionem ex Dei dissimulatione promittat. namque ille proculdubio dimittens non dimittet. Chaldęus paraphrastes hunc locum sic reddidit: *Et dimittet pœnitentibus; non pœnitentibus verò non dimittet*. Hic rem ipsam magis, quã orationem explicuit: quod sæpius etiam facere cõsuetus est. Probato autem consilio & voluntate Dei, seueræq. aduersus hostes suos vltionis studio, tẽporis autem cupãdi sciẽtia, facultas proximè ostendẽda probandaq. fuit; quæ & ipsa ad maximas res gerẽdas expetitur. Hanc adeo cæteris nihilo virtutibus minorẽ Deo esse cõfirmat, vt nõ solum in consulẽdo sapientiam & prudentiam, sed in agẽdo etiam dexteritatẽ & celeritatem

Ibidem.

נקה

tatem, omni aduersariorum consilio, prudentia atque virtute incomparabilem in modum, superiorem, cuius aduentũ nulla hostium diligentia præcauere, cuiusque impetum Psal.7.
„ nulla humanarum rerum fumitudo sustinere possit: ita adeò supplicium, vbi consuluerit, maturare solet, vt longè exspectationis moram, & negligentiæ opinionem conficiendæ
„ reiceleritate vincat. Hęc autem res ductabus rationibus, & agentis virtute, & ministrorum, quibus ad agendas res interdum vtitur, maximis viribus, & prompta ac parata in conficiendo celeritate confirmatur.

Dominus in tempestate & turbine viæ eius, & nebulæ puluis pedum eius.

EXPEDITIONIS faciendæ rationẽ, atque repentinum ineuitabilemque hostibus impetum turbinis, & tempestatis nominibus indicauit. namque eiusmodi naturæ celeritima hominibus, animantibus, arboribus, atque montibus etiam interdum insuperabi- Psal.28.
„ lis vis est. Vox Domini concutientis desertum; Vox Domini confringentis cedros; &
„ comminuet Dominus cedros Libani, &c. Vox Domini diluuium in habitare facit, &c.
Igitur viæ Domini agendique rationes & momenta, maxima, vehementissima & celerrima sunt, cui, qua se expediat in tempestate & turbine, via est, quæ loco, situ, & celeritate mortales omnes, mortalia facta, machinas, munitionem ac præsidium omne longè superet; eademque hostes ipsos turbet, neque cauere sibiipsis, neque oppugnare posse sinat. *Nebulæ puluis pedum eius*. Ita ipse ex superiori loco, tanta vi & celeritate præditus, tantis ministris circumseptus, in hostibus suis densa nebularum & tenebrarum caligine præoccupatis, neque sibi cauêre, aut salutem fuga quærere, nedum obsistere, ac repugnare valentibus, quas strages edere possit, facile intelligitur: atque hoc ipsum signa illa, & calamitates Ægyptijs quondam allatæ declarant. Neque verò vno tantum ad agendam rem ministrorum genere, sed pluribus, ijsdemque validissimis vti potest, & solet. namque & montibus, & ventis, & mari, & fluminibus fortissimis, & horrendis naturæ rerum partibus imperat; quibus, quamuis difficillima imperatu, promptissimè conficiuntur.

Increpans mare & exsiccans illud, & omnia flumina ad desertum deducens.

DVOBVS illis ministris tẽpestate & turbine, non solũ terras, sed aquas etiam turbari atque commisceri posse, antiquis diuinarum rerum monumentis proditum, & frequentibus ætatum omnium exemplis confirmatum est. namque omnia Deo viuunt, omnia dicto parent, & tanquam serui obediunt. præponitur verò in oratione mare fluminibus, quòd in eo naturæ genere maximè excellat, à quo cum sola increpatione exsiccari, exhauriri, atque aduersum naturam ingeniumque suum contrahi & coarctari soleat, quid exspectare oporteat, si dilatari, & terras inundare iubeatur? Abyssus vt vestimentum amictus eius, super montes stabant aquæ. Ab increpatione tua fugient, à facie tonitrui formidabunt. Increpatio autem dominorum in seruos est, quiduis expediri satis pro imperio iubentium. cuiusmodi increpatio illa apud Comicum est: Psal.103. Terent. in And.act.1. Scen.1.
Vos istæc intro auferte, abite. Hoc modo per turbinem, aut tempestatem, vel venti vim aliam, per vocem tonitrui, aut alias increpãs Deus, & mare & fluminibus auditur. Et increpuit mare rubrum, & exsiccatum est & posuit flumina in desertum, exitus aquarum in sitim, &c. atque hoc modo alijs alijsque voluntatis suæ ministris ad gerendas pro consilij sui decreto res aliò atque aliò missis Dominus Deus exercituum vti consueuit. Namque ad perdendos Ægyptios, suosque liberandos Israëlitas cùm extendisset Moses manum super mare, abstulit illud Dominus flante vento vehementi, & vrente tota nocte, & vertit in siccum, diuisaque est aqua. Atque illud etiam aduersus Tyrios decantatum est: In aquis multis adduxerunt te remiges tui: ventus contriuit te in corde maris. Nonnunquam etiam & per turbinem res agitur, ac per nubem, & imbrem, caligine, nimbis & grandine mixtam, ita vt aduersarius omnis agendarum rerum, imò sibi prospiciendi facultas adimatur, sicut scriptum est: Et respiciens Dominus super castra Ægyptiorum per columnam nubis & ignis, interfecit exercitus eorum. Vtroque autem modo, vel ventorum vi, vel nubis obiectu mare à Deo increpatum excitari posse & solere, Ionæ historia nos docet, cùm immisit Dominus spiritum tempestatis in mare, & facta est tempestas magna in mari. Idem etiam & influminibus fieri posse,

Pcnt.107. Psal.106. Exod.14. Ezech.27.

res

Universidad de Deusto
Biblioteca

res ipsa arguit. nam quod in mari rubro antea factum erat, in Iordane etiam effectum
Psal. est, vnde illud admirantis Vatis carmen extat: Quid est tibi mare quod fugisti, aut tu
„ Iordanus, quia conuersus es retrorsum? à facie Domini mota est terra? &c. Neque
„ verò segnius in montibus etiam hæc diuina virtus ventorum, & turbinis, ac nubium
vi ostendi probariq́ue potest, sicut scriptum est. Montes exultastis sicut arietes, & colles 5
sicut agni ouium. Ita omnia ima summis verti & misceri tanti principis imperio & vo-
luntate facile possunt. hoc est quod Vates noster addit:

Infirmatus est Basan & Carmelus, & flos Libani elanguit. Montes commoti sunt
ab eo, & colles desolati sunt. 10

HÆC omnia, montes, colles, lapidum, plantarum, mineraliumq́ue naturas, quæ
in montibus plerunque gignuntur à Deo, tum propria virtute, & sola voluntate, tum
etiam ventorum vi turbari, affligi & perdi, quotidiano ferè spectaculo agnouimus.
namque venti, præterquam quòd arbores frangant & comminuant, exsiccare etiam, & 15
Psal. vrere virentia & humentia quæq́ue solent, vbi vehementius æquo, flando incubuerint,
„ sicut scriptum est: Et reuelabit condensa, &c. Idem etiam & nubium, ac tempestatū
„ impetu fieri potest & solet, cùm aquæ vel niuiæ, & intra terræ viscera conceptæ, terræ
concussiones, tremores atque eruptiones persæpe efficiant, atque si nimis multæ sunt,
ipsis etiam plantis vehementer nocent. Tria autem nobilissimorum magnitudine, & 20
pulchritudine montium nomina exempli causa vsurpata sunt, ex quibus argumentum
ad omnem eiusdē generis naturam aptè deducitur: nam quæ montibus omnibus, vel si-
mitudinis, vel pulchritudinis, vel vsus vtilitatisq́. rationes, vel cōmunes, aut propriè quo-
rundam sunt, eas ad Basanum, Carmelum, & Libanum à sacris auctoribus præstantia,
quadam accommodari alias docebimus. ob eam rem igitur ex specie genus ipsum in ar- 25
gumentationis conclusione comprehensum est. [*Montes commoti sunt ab eo, & colles de-*
solati sunt.] Ex quo fit, vt neque cæteræ terrarum orbis partes securæ esse possint, quan-
doquidem neque montes ipsi Dei venientis, & turbinem, tempestatem nubemq́ue in-
gentem agentis impetum sustinere possint, cùm montes firmissima terræ pars sint. 30

Et contremuit terra à facie eius, & omnes habitantes in ea.

GRAVISSIMO augmentandi genere, hoc est, contentione diuinam ad res agen-
das virtutem, & humanam ad propugnandum imbecillitatem Vates confirmauit, mag-
ra quæq́ue minoribus rebus præponens, atque ex alijs alia inducens, ita vt de virtute, & 35
ministrorum eius efficientia, maria, flumina, Basan, Carmelus, Libanus, montes, col-
les exsiccari, arescere, findi, rumpi, dissipari probaret, quæ omnia naturæ opera maxima &
fortissima iudicantur, necdum terras hominumq́ue habitationes & molimina, vt vrbes,
turres, propugnacula, munitiones, & cætera quæ ad declinanda pericula, à mortalibus pa-
rantur, quæ cum auctoribus ipsa suis mortalia sunt, multo alijs minora perire posse putan-
Horat. arte. Poet. dum est. *& contremuit*, Hebraicè est, *Et sublata est*, ac si ventorum, vel inundationum 40
vi terram omnem vastari posse dicat, vt in diluuij, & in Sodomorum temporibus acci-
dit. Hæc autem omnia eò pertinere videntur, vt euertendæ Niniuis ratio significare-
tur quæ si antiquis Græcorum, & Latinorum historiis fides habenda est, non multum ab
huius vaticinij obnūtiatione discrepat; quanquā temporum & personarū notationibus,
nō omnino secum, neq. cum veritate ipsa consentiat, sed maximarum & illustrium nota- 45
tionum nomina, & tempora, quam res & facta ipsorum memoriam nonnihil immutare
procliuius & facilius est. ex quo fit, vt facta ipsa plerunque apud auctores constent, per-
sonæ, & tempora certa non constent: factum enim ipsis relictis monumentis & signis
indicari potest, personæ verò & tēpora ob fluxam seculorum & gentium naturam, ob mi-
nus attentam diligentiam, ob variam linguarum & sermonum atque dominationis mu- 50
tationem inuerti ac turbari facilè possunt: ex diuinis autem scripturis temporū vera ratio
petenda est. Hæc obiter ad historiarum cognitionem non incommodè annotare libuit,
quæ nobis in ea facultate magno semper vsui fuēre. ad institutum igitur redeamus.
Niniuen siue Ninam ab alijs gentibus appellatam vrbem, quæ murorum ambitu, si-
mitudine, & turrium propugnaculorumq́ue numero, & robore bellicis nondum in- 55
uen-

uentis tormentis, inexpugnabilis esse crederetur, post multa & aduersa prælia non si-
ne calamitate primum inita & sustentata, tandem Babylonij Persis in societatem con- Diodo. Sicul. lib. 1.
uocatis, obsederunt. Quam obsidionem traducendi spe ferre paratus Assyriorum rex Iust. lib. 1.
rebus omnibus, quæ ad eam tolerandam sibi & ciuibus necessariæ erant, ante paratis, in- Oros. lib. 2. & lib. 1. c. 19.
tra vrbem summo otio biennium totum sese continuit, tertio autem anno continuis Euseb.
imbribus excrescens fluuius cùm partē vrbis inundasset, muros deiecit ad stadia viginti. Herodot. li. 1.
Erat autem responsum progenitoribus datum, nūquam Ninam capi posse, nisi cùm ui-
fluuius vrbi hostis fieret. igitur rex existimans oraculi tēpus aduenisse, desperata salute
pyram in regia ingentē exstruxit, in quam vxoribus & Eunuchis conclusis auro, argen-
to, vestēq́. omni regia impositis sese vnà cremandum in ignem iniecit. Hostes audita re-
gis morte, vrbem per eam, quæ ab oraculo prædicta erat, muri partē ingressi, imperio po-
siti sunt: atq. ita Assyriorum imperium, quod ad trigesimam prolem à Nino peruene-
rat, annis mille & quadringentis à Nina Babylonem translatū est, pauloq́. post ad Per-
sas tandem deductum. Hæc expugnatæ & euersæ Niniues historię summa est, quam di-
uino consilio, & ventorum imbriumq́. vi ac impetu magis, quàm humana potētia, aut
bellica virtute expugnandā cùm Vates hic noster, tum alij etiā obnuntiarant, quorum
oraculis nixus Babylonorum ille rex, quem auctores Belesum nomināt, diuturnū bel-
lum, prælia & pugnas, quamuis damnosis atq. aduersis euentibus, summa tamen con-
tentione, deinde & obsidionem pertinaciter solus vrgens cæteris longæ vsque ad vi-
tam dum perseuerantiæ auctor fuit. quanquam Græci, Latiniq́ue historici vaticinio-
rum sacrorum ignari, aut ab ipsis gentium auctoribus (qui omnia sibi suisq́. dijs &
disciplinis ambitiosè tribuebant) decepti, oracula ipsa ad Chaldæas prædictiones retu-
lerunt. Illud autem certum exploratumq́. est, huiusmodi vaticinia ab Israelitis ad eos
fuisse delata; quod initio ipso libri vel epistolæ nomine operi inscripto Nahhum decla-
rat, ex quo libro, atque ex alijs vatum responsis fata sua illi cognouere, atque posteris
etiam cognoscenda tradidere: quæ tamen (vt hominum in suam perniciem affectata
stultitia est) decantata illis magis quàm certa essent, quoad euentu ipso firmata sera ni-
mis fide exciperentur, id quod illi ipsi Latini, & Græci auctores indicant. nam de oracu-
lorum fide agens Diodorus, inquit: Quod nunquam futurū ratus Ninæ rex, spē cepe-
rat obsidionis traducendæ simul, & futura auxilia exspectabat. Ad eiusmodi ergo euen
tum omnis hæc à Vate de diuinis ministris vento, turbine, tēpestate, nubibus, &c. deq.
horum efficientia cōmemorata ratio non incommodè relata est. nam qui horum mi-
nistrorum vi maria & flumina exhaurire, exsiccare & sistere contra ipsorū ingeniū & na-
turalem appetitū ac motum potest, & augere nimiū, atq. inundationibus producere ea-
dem poterit: atq. hoc pacto montes & colles, & quod multo facilius & proptius est, ho-
minū habitationes cū habitatoribus ipsis tollere, atq. excidere: ita adeo præter ipsam
turbinē & tempestatē, &c. ex naturæ ipsius atq. translationis rationibus interpretari non
alienū erit. nam fluminū, nimborum & vētorum vim quibus Euphrates exundās vrbis
muros deiecit, magna populorū & exercituum multitudo, magna Babylonij ducis con-
stantia, & pertinax animi ad victoriā cōtentio eadē oratione significatur: populos enim
aquarum nomine dici & Ioannes in Apocalypsi nos docuit; & nos aliàs explicuimus. Apoc. 17.
Namq. ad Niniuis expugnationem ex quatuor primum gētibus, Babylonijs, Persis, Me-
dis & Arabibus hominū quadringenta millia numero, armis instructi, muniti castris, ac
de rebus cōmunibus consultātes conuenēre; quibus postea præter alios quàm plurimos
trāsfugas Bactrianorū exercitus à rege deficiēs accessit. auctor Diodorus. Vltimus autē
Niniuitarum Imperator *Tonos concoleros* fuit, qui Romanis pariter ac Græcis Sardanapa-
lus ille luxuria & corruptione infamis dictus est. Ex ijs autē, quæ cōmemorata sunt, illud
conficitur, nullā esse priuatā vim, nullam tātam cuiusquā potentiam, nullam roboris ma-
gnitudinē, quæ irati Dei impetū sustinere possit, quando nulla earū, quæ fortissimæ exi-
stimantur, rerū natura, tēpestatis, turbinis, vel nubis ab eo immissæ vim constanter perfer-
re valeat: idq. adeo nō pleni furoris opus esse, nedum hominū mortalium vila vis tantā
sit, quæ vehementissimè ignis instar habentem Dei iram exspectet incolumisq. perferat.

Ante faciem indignationis eius quis stabit? & quis resistet in ira furoris eius? in-
dignatio eius effusa est vt ignis, & petræ dissolutæ sunt ab eo.

FIRMISSIMA argumentationis totius conclusio hæc est, contentionis rationi-
bus

Universidad de Deusto
Biblioteca

bus, & vtriusque partis amplificationibus confirmata. namque superius venientis Dei impetum tempestatis & nubium imaginibus declarauit, cui oppositas rerum formas, & præstantes naturas: vt maria, flumina, montes, vrbes, &c. impares omnino ostendit, nunc verò maiorem multo, atq. efficiẽtiorem vim cum infirmissima natura comparat, altera ex parte ignem vehementissimum, qui lapides etiam durissimos dissoluere possit; altera verò homines componens: quos, si fortitudinem & robur spectes, vanitati, atque vmbræ simillimos inuenias. *Quis stabit.* Relatiuum *quis*, vbi Deus excipitur, hominẽ quærit, vt: Ante faciem frigoris eius quis sustinebit? Operæpretium autem est huiusmodi argumentationum formas sæpe obseruare, quæ quoniam ex diuinæ sapientiæ rationibus petuntur, grauiores multo sunt, quàm quæ vllis vel Græcis, vel latinis dialecticorũ præceptis hactenus fuerint traditæ: cùm plurium simul argumentationum vim & efficientiã habeant. atque hoc modo significationis propriæ & translationis obseruatæ rationibus hæc nobis argumentatio explicata est. Ignis autem natura postremo loco producta à Vate & appellata est, vt omnem aduersarijs defensionis cogitationem excinderet: à quibus nonnullæ obijci res possent, quas vel ob loci & situs altitudinem, vt quæ proxima cælestibus orbibus sunt, vel ob natiuam firmitudinem, vt saxa neq. aquarum neq. tempestatis vis vel tentare vel erumpere possit. igitur quandam aliam diuinæ iræ vim adhuc esse omnium, quæ componi cũ ea possint, longè præstantissimam, nempe ignem, qui non solùm, suprema loca conscendere sed in durissimorum lapidum, viscera insuperabili impetu penetrare valeat: quamobrem παγκρατὲς à vatibus antiquis est cognominatus. Ex lapidum verò generibus SZVRIM omnium fortissimum & firmissimum notatum est, quòd neque metallorum venis interiectis, neque terræ aut aquæ mixtionibus infirmatur qualia facilius igni dissoluuntur, sed cautes potius, aut si quid durius à latino nomine significari potest, quod densiori atque aridiori materia constet, cuius nulla liquoris concreti pars sit, quod tamen sustinendo igni, quin diffindatur, par esse non potest. atque ob eam rem verbum aptissimum additum est, *dissoluti sunt*, siue vt Hebraicè cõmodius reddamus *disrupti*: Hispanè adhuc commodius, *stallando saltan.* Verùm enimuerò admirandam Dei, & præsentissimam pro rerum & personarum rationibus prouidentiam illustri exceptione Vates asserit, ne quispiam videlicet ex allatis tempestatum, turbinum & ignis naturæ similitudinibus rerum aliquam aut temporum communem omnibus atq. indiscretam confusionem interpretaretur. ignis namq. & tempestates atque inundationes in naturæ suæ relinquantur, cùm sensu menteq. careant, obuia quæque pari modo afficiant necesse est, contrà vero Deus, cuius natura mens magis, quàm aliud est: atque adeo (si attributas illi virtutes spectemus) mens sapiens, benigna, clemens, misericors, iusta atque potens nihil temere, nihil indiscretè aut confuse agere potest, sed prudentissimè, sapientissimè atque æquissimè omnia moderatur. ex quo fit, vt siue ipsi sua efficientia tantam rem gerat, siue alterius naturæ vi atque commoditate vtatur, nihil omnino efficiat quod à sapientiæ, prouidentiæ, benignitatis, atque æquitatis rationibus alienum sit. siue ergo igni, siue tempestate, siue inundatione res agenda sit, ita potenter clauum tenet, ita gubernacula sapienter tractat, vt in maximo iræ & indignationis in aduersarios impetu, piorum saluti & liberationi miris modis prospiciat & cõsulat. cuius rei varia exempla cùm afferri possent, Noe tamen & filiorum eius, in antiquo diluuio, Loti in Sodomorum euersione & incendio, Israëlitarum in Aegyptiacis calamitatibus liberationes argumento grauissimo fuerint. qua de re multæ & celeberrimæ sacrorum auctorum acclamationes atque sententiæ existant, vt: Dedisti metuentibus te significationem, vt fugiant à facie arcus, vt liberentur dilecti tui, &c. Igitur hanc pios homines à periculis excipiendi curam Vates subiecto carmine significauit, ne quis omnium piorum & impiorum res durissimis temporibus, eodem casu promiscuè conuolutas vti putaret. hoc est quod dicit:

Pindar. Nemeo. Od 4.

Psal. 59.

Bonus Dominus, & confortans in die tribulationis, & sciens sperantes in se.

POTENTIAM & virtutem hactenus prædicauerat, cui nunc prouidentiam, sapientiã & bonitatẽ diuinæ naturæ proprias, & re ipsa à se inuicem nunquã separabiles in Deo virtutes adiungit. *Bonus, cõfortans, & sciens. Bonus* æquitatẽ, iustitiã, curamq. Dei erga pios præstandã hoc nomẽ significat, & ad promissorũ euentum animos attendentũ excitat; qualis significatio & in illo carmine est: Bonitatem fecisti cum seruo tuo Domine secundũ verbum tuum. *& confortans in die tribulationis*, Hebraicè est, *ad confortandum siue auxiliandum*, cum superiori verbo bonus coniungitur, vt mens voluntas, studiumq. diuinũ erga pios in angu-

Psal. 118.

angustis temporibus præstantissimum significetur id autem: nulli vnquam deesse, qui pietate erga Deum, simplicitate & innocentia vitæ sese dignum diuina cura præstiterit, quanquam omnia turbentur, quanquam mundus ipse ruinam minetur. Nouit tamen Deus suos à tentatione eripere ait Apostolus; & Isaias Dicite, inquit, iusto quia bonum, quia fructum manuum suarum comedet, eius autem rei indicium certissimum Dei ipsius est, qui cùm corda & renes scrutetur, quinam digni hoc beneficio sint, solus optimè nouit, *sciens sperantes in se*, Hebraicè: *cognoscens*, vt illud: Quoniam nouit Dominus viam iustorum, & iter impiorum peribit. ita adeò in publica tum gentis cuiuspiam, tum Assyriorũ calamitate, si quispiam diuino iudicio probatus, qui in diuina prouidentia spẽ collocauerit, inueniatur, is profectò magnum pietatis, virtutis, atq. spei suæ fructum Dei beneficio percipiet. Exceptione autem piorum facta ad institutam orationem redit, Niniuitisque extremum & plenum excidiũ, atq. integrum vna tantùm expeditione dandum exitium denuntiat, ne vt aliæ gentes paulatim labefactandos & tollendos se esse existimarent, atque hoc modo aliquam sibi diuturnitatis spem promitterẽt. Nõnullis enim regnis imperiis, & publicis rebus hoc aliquãdo contigit, vt paulatim detritæ, & labefactatæ, tanquã morbo quodam longo laborantes, tandem extinguerentur: nonnullo interim vitæ & rerum, si non ita secundo, tamen optabili relicto vsu, vt Israëlitis olim, vt Romanis etiam. Id verò Niniuitis omninò negatum esse Vates ait: quibus vna tantùm hostium pertinaci expeditione & fluminis tandem irruptione perendum fuit. Neq. enim Belesus ille Babyloniorum Rex multis etiam aduersis præliis superatus, & castris exutus, atque ad montana sese recipere coactus, contentionem prius remisit, quã rẽ confectã vidit: eamq. pertinaciã, & perseuerantiã à sociis de discessu cogitãtibus cõmemorata sæpius ac renouata oraculorũ fide persuasit. Quã rẽ diuino cõsilio euenisse huius Vatis prædictionibus docemur, à quo & cõficiendæ rei ratio, nimirũ fluminis inundatio, & absoluta tandẽ vno bello excisio apertissimè obnuntiatæ sunt.

2. Pet. 2.

Isa. 3.

Psal. 7.

Psal. 1.

Diod. lib. 5.

Et in diluuio prætereunte consummationem faciet loci eius, & inimicos eius persequentur tenebræ.

Et in diluuio, Hebraicum verbum, *Seteph*, inundationem fluminis propriè significat: nam diluuium, quẽ Græci cataclismum dicunt, *Mabul* Hebraicè nominatur. Inundatio autem (quanquam id nomen à Latinis pro illuuione etiam vsurpatur) fluminum tamen proprium esse, ille apud Isaiam locus docet: Spiritus eius velut torrens inundans vsque ad medium colli, ad perdendas gentes, &c. Quid autem clarius à vate nostro de extrema & exitiali Euphratis in Niniuen irruptione, atque hanc consequenti clade dici potuit, quam loci, in quo ciuitas ipsa fidebat, firmitudinẽ inundationis impetu demoliendam, ipsosque, qui resistere possent, milites trucidandos, vt nulla neque in loco, neque in armis salutis reliqua spes esset. namq. Assyriorum Imperator, cùm exercitui ducem præfecisset Salamenum vxoris fratrem, custodiendæ vrbis curam ipse sumpsit: igitur hostes in locis patentibus, iuxta vrbem duobus præliis copias regias fundunt, interfectoq. Salameno, reliquos persequentes, partim in fuga cædunt, partim in flumen Euphratem præcipites agunt; paucis qui cædi superfuerant in vrbem compulsis: adeò ingens occisorum numerus fuit, vt fluuius redundãte hominũ sanguine colorem mutarit; reliqua quibus nunc supersedemus ex ipsis scriptoribus petere operæ pretium fuerit. hoc autẽ est quòd Nahhum prædixerat: *& inimicos eius persequentur tenebræ.* Assyrios ob illatam omni orbi, & Israëlitis præcipuè in religionis contemptum iniuriam, Dei inimicos siue hostes Vates appellat; quoniam, vt statim exponemus, Dei hostes vltrò se ipsi professi fuerant: quantæ verò tenebræ istos & militiæ, & domi persecutæ fuerint, modò ostendimus, quum maxima pars occisa, reliqua verò in vrbem coacta, tãdem omnes extremam cladẽm acceperint, Deo honoris, dignitatis, populi, rerumq. suarum vltore, cujus sese illi hostes iampridem declarauerant, atque superiores fore stultissimis cogitationibus decepti cogitauerant, sicut scriptum est: Non vobis tribuit Ezechias fiduciam super Dominum, dicens: Eruens liberabit nos Dominus, non dabitur ciuitas ista in manu regis Assyriorum. Quis est ex omnibus diis terrarum, qui eripuerit terram suam de manu mea? vt eruat Dominus Hierusalem de manu mea? ita superque Dominum irritantibus, non solùm gentium suarum oportunum defensorem & propugnatorem, sed extremæ illius vno tantùm bello aquis & milite illato

שטף

מבול

Isai. 30.

Isai. 36.

Universidad de Deusto
Biblioteca

to cladis auctorem præstiturum profitetur.

Quid cogitatis contra Dominum? consummationem ipse faciet: non consurget duplex tribulatio.

VANVM fore illis consilium omne, & irritos conatus, quibus eam calamitatem eua 5
dere, vel saltem interrumpere cogitabũt, qua semel tanùm illata vastandi tandem, perdendiq. sunt, *Non consurget duplex tribulatio*, sed vna tantùm obsidione oppressos hostis tãdem occupabit. Iam verò quemadmodum opprimendi obruendique, ac tandẽ capiendi Niniuitæ fuerint, Vates exponit: vt omnis adeò illa res diuino cõsilio constare arguatur. Non futurum esse inquit, vt omnis illa multitudo, multis & variis prælijs fusa & su- 10
perata, paulatim excindatur, atque grauissima pugna victa, vel abducatur, vel fortiter & honeste pereat: sed fortissimis quibusque primùm cum Salameno duce trucidatis, vt in superioribus carminibus significatum est; reliqua multitudo cum rege suo in vnum locum congregata, & quasi in fascem coacta, simul vna aduersariorum opera, & allata 15
clade pereat, vt in spinis per agros dispersis accidere solet, quas agricolæ, vt agris atq. animantibus nocentes, palis, furcis & rastris vndique in vnum conuolutas aceruum subiecto igni consumunt; magno aliàs tædio si singulæ incenderentur, futuras. Igitur Niniuitas celeberrimis conuiuiis, & frequentibus epulis indulgentes, Dei consilio inexpectantes atque imparatos opprimens hostis non antè obsidione liberaturus 20
erat, quàm conficeret. id verò quemadmodum expeditum fuerit, lecto primum versu, exponemus.

Quia sicut spinæ se inuicem complectuntur: sic conuiuium eorum pariter potantium, consumentur quasi stipula aridítate plena. 25

QVANQVAM ter aut amplius etiam à Niniuitarum Imperatore Babylonitis Rex victus, fugatus, ac tandem castris exutus fuerit, infestissimisque pugnis ad Babylonios vsque montes fugatus: tamen oraculorum fide nixus, nunquam à proposito incœptoque deterritus fuit, ac tandiu in spei negotiique suscepti constantia perseuera- 30
uit, quoad missum ad Imperatorem Bactrianorum exercitum libertatis nomine suis copiis addidit. hæc verò Assyriorum Imperator ignorans, & superiorum victoriarum memor, ad hilaritatem profusus, epulum militibus ex sacris vinumque abundè præbuit, ac hiaque epulo accommodata: his intentos Assyrios, vbi per transfugas hostis cognouisset vino atque cibo grauatos, somno quietique indulgentes, atque omnino imparatos adortus, noctu castra expugnauit, & multis interfectis, reliquos in vrbẽ compulit, spinarum 35
instar congregatos & obsessos tandem perditurus. Hanc autem rem sic euentu ipso expeditam & confectam adeò planè Vates noster prædixit, vt nihil planius describi potuisse videatur: extremam verò consummationem illa similitudine significauit, *Quasi stipula aridítate plena*, quæ aridissima & leuissima cùm sit, facillimè incensa, breuissimè consumitur, atque fauillis etiam raris ac dilectis omnino perit: ita quascunque Niniuitarum 40
sitas reliquias dissipatum iri prædicit. Atque adeò huiusmodi repentinus, grauissimus, exitialisque, & perpetuo diuinę vltionis monumento notabilis, tantæ potentiæ, tyrannidis, superbiæ & impietatis exitus fuit, hic eius antiquissimæ & maximæ atque incomparabilis vrbis, quæ cum Deo gigantum more contendere ausa est. 45

Diod. lib. 3.

Ex te enim exibit cogitans contra Deum malitiam, mente pertractans præuaricationem.

PRINCIPVM impietatem populo, & populi principibus exitium afferre sæpissimè ex sacris libris obseruauimus: deinde & homines felicitate atque secundis rebus insolentes adeò fieri, vt nefario ausu, non solùm Dei maiestatem & contemnere & lædere, atq. imminuere conentur. cuiusmodi nefarium exemplum Senacherib ille Assyrius Ninæ rex, & superbissima atque crudeli in Israëlitas expeditione, & sacrilego aduersum Ierosolymam consilio, diuinæ maiestãtis & religionis contemptione edidit: quæ res cum publica iuiuria coniuncta, & ignominiosam eidem ipsi fugam, atque probrosam à propriis filijs necem, & vrbi, imperioq., omniq. illius posteritati merium exitium

maturauit. id verò Ninæ vrbi à Vate nostro exprobratur, quæ reges, principesq. superbos tanquam sacrilegos produxerit, vt non hominibus modò cæteris, sed Deo ipsi optimo, maximo, ac benignissimo impiè obsistere cogitauerit, diuinoque illius honori detraxerit; minorem fore affirmans, quàm vt suos conatus frangere impedire posset, seq. illi comparans magnum regem appellare non dubitarit, & illud deinde addiderit: Non conturbet vos Ezechias dicens: Dominus liberabit nos. & quòd hoc tantum nefas, non temerè sed consultò susceptum à rege illo fuit. ob eam rem Vates inquit: *Cogitans & mente pertractans*, siue vt Hebraicè est, *consulens*. quod verò Latinus interpres præuaricationem vertit, Hebraico verbo facile explicatur, *Beliaghal*: cuius verbi significatio ad sacrilegos nefariosq. ausus, conatus & incœptus propriè aptatur: ita vbicunque *Beliaghal* est, Latinè, nefarium, nefandum, sacrilegum aptè interpretabimur. At verò rẽ ipsam auditu indignam suis verbis definire & notare Vates noluit, sed grauissima oratione, & execrandis nominibus indicauit. nam quæ nefaria & sacrilega sunt, ea suis verbis commemorare & pronuntiare sancti & pij, atq. prudentes viri vt vehementer detestentur, plerumque recusant. Sic Ezechias in supplici illa ad Deum deprecatione: Inclina, inquit, Domine aurem tuã, & audi: aperi oculos tuos, & vide, & audi omnia verba Senacherib, quæ misit ad blasphemandum Deum viuentem. quæ atroci blasphemiæ vocabulo notata, tamen non recitantur.

Isai. 36.

Isaiæ. 27.

Hæc dicit Dominus, si perfecti fuerint, & ita plures, sic quoque attondentur & pertransibit: afflixi te, & non affligam te vltra.

MEMINISSE oportet huius Vatis rationes cum Ionæ vaticinio pluribus in rebus conseratire, quod & initio annotandum esse docuimus: atque hoc pacto quorundã locorum explicatio, ad illius vatis librum reuocanda est, ex quibus vnus hic esse indicatur, alio qui sentẽtiæ cũ rebus ipsis non aptè conueniet. Igitur Ionas prædixerat Niniuitis: Adhuc quadraginta dies, & Niniue subuertetur. quibus tamen venia illa tẽpestate ob pœnitentiã, & studiorũ actionũq. correctionẽ data est: Vidit enim Dominus opera eorum, quia conuersi sunt à via sua mala, & misertus est Dominus super malo, quod locutus fuerat vt faceret eis: hoc autẽ misericordiæ diuinę beneficio, tum ob vitæ & morum perfectã emendationem, tum etiã ob maximã populi ipsius multitudinẽ, cui natura sua clementissimus Deus pepercit, affecti sunt, sicut scriptũ est: Et ego non parcam ciuitati magnæ, in qua sunt plus quàm centum viginti millia hominũ, qui nesciunt quid sit inter dexterã & sinistrã suam, & iumẽta multa. Itaq. oportuna pœnitẽtia, vitæq. emendatione, & perdendorũ magna & miserabili copia benignissimus Deus tunc exorari se siuerat: nũc verò rebus rursum scelere, iniuria, nefariaq. impietate corruptissimis, eò culpæ & indignationis in se diuinæ prolapsos esse Niniuitas ait, vt dum repetuntur publica calamitate pœnæ nulla neq. emendationis vitæ, neq. populi multitudinis ratio habenda sit. Namq. ob eam rem vaticiniũ hoc onus appellatum est, quod iudicij sententiam firmam, pœnamq. sine prouocatione, animaduersionem sine auxilio contineat: cuiusmodi horrendum & formidandum iudicium in eos aliquãdo exerceri solet, qui, si diutius expectarentur, vel pœnæ metu deterriti, vel miraculorum magnitudine permoti, in sacco & cinere pœnitentiã, vt præceptor noster affirmat, egissent: sed huiusmodi tardam & seram nimis pœnitentiam inutilem persæpe fore, ex diuina disciplina, & communi theologorum placito accepimus, sicut scriptum est: Date Deo nostro gloriam, antequã cõtenebrescere faciat: & offendant pedes vestri ad mõtes caliginosos, &c. Et Esau non inuenit pœnitentiæ locum, quanquam cum lachrymis quęsisset eam. Israëlitis quoque cùm illi in exploratorum causa infidelitatis & timiditatis suæ vitium magno etiam studio ac conatu corrigere, diuinamque iram deriuare niterentur, impetus ardorq. repressus, & diuinæ in illos sententiæ cõstantia identidem ostẽsa, atque euentu ipso confirmata est. Huius igitur argumenti sententia in Niniuitas, diuini nominis auctoritate à Vate nostro fertur, vt neque iam posthac tanto scelere & crimine, tanta iniuriarum illatarũ magnitudine, ac turpissimarũ rerum studio nobilitatis, non modò ob resipiscẽtiam, sed neque ob vitæ integritatem, si tamen seipsos integros perfectosque fore dicant, neq. etiã ob multitudinẽ, si plurimi sint, parcendũ fuerit, sed extremũ ab omnibus exitiũ dandũ esse cõfirmat. *Sic quoq. attondentur.* Ipsa tõsio excisionẽ cõmunẽ, nulla neque maiorũ neq. minorũ ratione habita, significat, neq. verò semel sentẽtia diuina ad pœnã alligan-

Ion. 2.

Ion. 3.

Heb. 13.
Num. 13.
S. Clemens lib. 10.
Chrysost. 11. hom. 2. & hom. 12.
Aug. hom. 4. & 41. ad Heren. & ser. 48. & 66. & 71.
Hilar. in Psal. 118.
Hug. de S. Vict. lib. 2. de Sacram. c. 5.
Cyp. pag. 109
Bern. fol. 84. & ser. 38.
Gerson. 2. pag. tract. 47. serm. 1. in septuag.

Universidad de Deusto Biblioteca

alligantis vllá reclamationē,aut virtutem ad resistendum magis,quàm agnis aduersum
Isai.55. tondentes futuram. quam excisionis calamitatē vnam eandemq. plenè extremam ab-
solutamq. adeo fore ait, vt repetere amplius non sit; id quod conuerso ad vrbē ipsam
sermone asseueranter obnūtiatur. *Afflixi te, & non affligam te vltra. Afflixi* Hebraicū ver-
bū,humiliare, opprimere atq. obtuere significat pronomen *Te*, quod ad Niniuen ciu- 5
tatem referatur, femininum est. præteritum verò tempus certitudinem asseuratio-
nemque ex familiari vatum sermone habet. Id verò quod dicitur, *& pertransibit*, extre-
mum Niniuiticarū rerum dignitatisq. nunquam amplius restituēdarum finem docet.
Ninæ verò vrbis prędicto iam exitu,totius etiam regiæ familiæ gloriam,dignitatē,splen
dorē, & nomē quoq. vnà extinctum iri denūtiat: vt nullus omnino ex ea familia super- 10
sit,qui ciuitati illi, atq. aliis Assyriis imperare possit. ea verò res Ninæ ipsi obnuntiatur.

Et nunc conteram virgam eius de dorso tuo, & vincula tua disrumpam.

VIRGÆ vinculorum,iugorumque nominibus imperiū, ditionem, potestatemque
significari multis exēplis obseruauimus,vt: Virgam humeri eius,& iugum oneris eius, 15
Isai. & sceptrum exactoris eius superasti,&c. Et: disrumpamus vincula eorum.& : reges eos in
Psal.2. virga ferrea. Potestatem igitur eius familiæ,quæ à Nino ad trigesimam prolem vsq. per-
Diod.lib.3. uenerat,Niniue capta præscissurum sese fore Deus affirmat: *& nunc* conclusiuę vim ob-
tinet,vt: Et nunc conuertimini ad me,&c. idem est quod igitur. *virgam eius de dorso tuo*,
Ioel. pronomen, *eius*,masculinum,Hebraicè ad regem; *tuo*, femininū ad vrbem referendum 20
est. [*Vincula tua*,] iura quibus populi regi imperatorique suo tenentur, quæ priuato cui-
quam violari nefas est: ea tamen diuino consilio & manifesto indicio nonnunquā per-
rumpuntur, atque ab aliis ad alios imperio translato impietatis, & male gestarum
Luc.1. rerum pœnæ luuntur, sicut scriptum est: Deposuit potentes de sede, & exaltauit humi-
» les,&c. [*Virgam eius.*] Regis Assyriorum qui tibi imperat. *& vincula tua disrumpam.* Nini- 25
uis principis & antiquissimæ vrbis dominatum & potestatem in qua cæteræ omnes
orbis ciuitates tenebantur,euersum iri cōfirmat: namq. pronomina & nomina sceptro,
iugo & vinculis adiuncta, actiuam,non passiuam significationem habent, vt: Disrum-
pamus vincula eorum,& proiiciamus à nobis iugum ipsorum,vincula,inquit,quibus nos
» alligant, & iugum quo premunt. Nunc verò regiæ ac generis stirpes omnes ex publico 30
& priuato potestatis obtinendæ loco eiiciendos esse, idque ex diuini decreti sententia
euenturum ait. atq. vt Niniuen ipsam hactenus allocutus est,sic regē, qui ea tempestate
imperaret,quem etiam ignominioso sepulchri titulo afficiendum esse prædicit.

Et præcipiet super te Dominus, non seminabitur ex nomine tuo amplius: de
domo Dei tui, interficiam sculptile, & conflatile ponam sepulchrum tuum, 35
quia inhonoratus es.

HÆC ad eum regem qui vltimis Ninæ temporibus Assyriis imperabat,magis,quàm
ad Senacheribū pertinēt. namq. Senacheribo à duobus filiis Adramelech & Saratar,dū
sacra faceret,occiso, Assarhaddo filius successit: quē quatuor annis tantū imperasse Me-
tasthenes Persa scripsit, vltimumque fuisse ex ea familia. Porrò haud diu rerum poti- 40
Meras.10. tum res ipsa arguit, quando Merodach Babylonius Rex,qui huius regnum occupauit,
4.Reg.10. nūtios ad Ezechiā miserit. Hunc autē Merodacū Baladad cognomento dictū fuisse Io-
Isai.39. sephus tradit, quā cæteri Latini & Græci auctores ex literarū vicino stridore Belesum
Ioseph.lib.3. c.3. vocāt. de qua literarū mutatione nos aliàs plura & exactius Deo annuente docebimus. 45
Ad hunc verò vltimū Ninæ regē omnia quæ de illis tēporibus à sacris & prophanis au-
ctoribus scribūtur, pertinere arbitror. *Non seminabitur ex semine tuo amplius*, neminem vlte-
rius ex illius regis familia hominē regni hæredē aut compotē fore ait. namq. obsessa Ni-
na, atq. Assyriorū exercitu superato & trucidato, rex magno in discrimine regnum ver-
sari videns, filios tres, duasq. filias cū magna auri, argentiq. copia in Paphlagoniā ad Cor- 50
tā præsidē misit, ducū omniū sibi acceptissimū. Horum autē nullū porrò monumētū ex-
tare credimus. *Et de domo Dei tui interficiā sculptile & cōflatile*. In ipsa vrbis excisione,quid-
quid vtile & ad prædā cōmodū fuit, vt aurum, argentū, & vestes pretiosę, asportatū est:
Diod.lib.3. cætera verò diruta, excisa & incensa periere; sic enim Diodorus scripsit: Arbaces suis 55
bonis ciuibus cōcessis, vrbē à solo euertit, aurū argētūq. omne (nā ad multa taleta ex in-
cēdio cōfluxerāt) detulit in Ecbatanā Medię vrbē. Illud verò quod postremo loco dicitur,
Ponā sepulchrū tuū quia inhonoratus es, probrosā atq. ignominiosā regis ipsius vitā, ad æternā
nominis in-

infamiam sepulchro inscribendam esse ostendit, cùm in aliis regum & principum se-
pulchris res præclaræ, & bello,& pace gestæ certis magnorū verborum formulis incidi
soleant: in illius autem regis sepulchro insigne ignominiæ testimonium Futurum esse
illa breui formula significatur, *Quia inhonoratus es*, Hebraicè ad verbum, *quòd igno-*
5 *miniosè contemptibilis fuisti*. namque probrosæ vitæ vsu cognito Babylonios, & Persas
ad contēptionem primùm, deinde ad defectionem, ac demum ad inferendum bellū
incitatos fuisse Trogus Pōpeius & Diodorus docuēre. Cupiens autem Arbaces Medus
regis vitam inspicere, data vni ex eunuchis aurea phiala ad Sardanapalum introductus Iustin.lib.1. Diod.lib.3.
est: conspecta regis mollitie,& muliebri apparatu, illum vt nullius rei hominem despe-
10 xit, magisque in spem incubuit à Chaldæo datam Porrò quod regis illius nomine Epi-
taphium proditum celebratumque olim fuit, cum hac probrosæ inscriptionis formula,
re & sentētia plurimum conuenit, de quo Diodorus hæc memorię prodidit. Adeò verò
deliciæ, turpis voluptas, incontinentiaque in eo viguēre, vt successoribus post obitum
suum in sepulchro inscribi barbarica lingua mandauerit, quod postmodum Græcus in-
15 terpretatus est: *Hæc habeo quæ comedi, & quæ cum amore & voluptate percepi, ea plurima &*
præcipua relicta sunt. Quo siue ab ipso mandatum, siue ab alio quopiam non sine diuino
consilio excogitatū fuerit, nihil infame, aut probrosum magis inscribi potuit. hæc igitur
horū verborū sentētia est, *Quia inhonoratus es.* Adeò verò certam, adeò maturè hanc Assy-
rij imperij excisionem futuram esse confirmat, vt Iudææ regioni Vates tantam pacem
20 & securitatem gratulabundus, futuros propediem huius rei nūtios polliceatur, qui pro
deposito metu, & pace, tum omni orbi, tum sibiipsis & pro securitate ab iis immanissi-
mis hostibus & nefariis tyrānis diuiuitus præstita, lætum diem agere, & cæsis hostiis vota
Deo persoluere suadeant. Magno igitur & lætissimo Enthusiasmo excitatus Vates, ac
rem velut præsentē contēplatus, Ierosolymitanos ad spem certā hac oratione vsus rapit.
25

Ecce super montes pedes euangelizantis, & annuntiantis pacem: celebra Iuda festiuitates tuas, & redde vota tua: quia non aduciet vltra vt pertranseat in te Belial, vniuersus interiit.

MAGNA & assidua Iudæis Assyriorum principum metu trepidatio fuit, quamdiu
30 illud imperiū stetit, postquā ipsi violatæ pietatis sese alligauerant: nam præter vicinum
& proximum Israēliticę calamitatis exemplum, suis etiam periculis assiduè perterrefacti,
nullum quietum aut tranquillum tempus traducebant. Maximè enim omnium Assy-
riorum potentia metuebatur, quæ vel sola, vel finitimis hostibus sese sociam coniungēs,
malum illis persæpe afferret, sicut scriptum est: Tabernacula Idumæorum & Ismaēlitæ, Psal.82.
35 Moab,& Agareni, Gebal & Amon, Amalec, alienigenæ cum habitantibus Tyrum. Ete-
nim Assur venit cum illis, facti sunt in adiutorium filiis Loth, &c. At verò Ninę rege &
regia sobole omni extincta, exoptatum nuntium Iudæis afferendum esse prædicit: *Ecce*
super montes pedes euangelizantis & annuntiantis pacem. rē certam & breui futuram vox. *Ecce*,
indicat; quod verò super montes scribitur, id ex antiquo more est. Consueuēre enim o-
40 lim veteres, quæcunque populis omnibus nota publicè esse vellent, quæq. omnium sci-
re referret, præconis voce ex montibus proclamanda curare. ea verò res per magistratus
curabatur, atq. hoc modo fasta dies, nouilunia, ieiunia, & quęcunq. in bello, aut pace pu-
blicè cognosci & obseruari oporteret, publicè indicebantur: ea verò res prēmissis præco-
nibus expediebatur, qui ex certis in regione montibus proclamantes annuntiarent; ita
45 vt signo dato adiacentes populi parati, attentè rem audirent, quā alij ab aliis acceptam,
& in proximos mōtes procurrētes vlterioribus etiā populis tradebāt; atq. hoc pacto, quæ
publicè cognosci oportuisset, breuissimo tempore ad omnes regionis populos expone-
batur, quòd regio ipsa ita montibus & campis distincta esset, vt præconum voces com-
mode ex editioribus locis per omnia pertinerent. Hūc morem ex antiquo Misnaioth li- Misnaioth tract.de fest. & de ieiun.
50 bro, præter alia plurima, & ad sacrarum scripturarum interpretationem commodissima
obseruauimus, quem frequenter vatum orationibus indicatum, semel annotasse ope- Isa.40.
repretiū visum est. Sic enim Isaias: Super mōtē excelsum ascēde tu, qui euāgelizas Sion,
exalta in fortitudine vocē tuā. &c. *Celebra Iuda festiuitates tuas*, quas hactenus hostiū me-
tu perterritis, per pagos, & per oppida liberè celebrare non licuerat, nunc publicos læti-
55 tiæ dies cum summa hilaritate celebrare, & cæteris deinde festis de more peragendis
opetā dare integrum erit. Quoniā verò hæc ex hostibus Assyriis & Niniuitarū regibus,

Universidad de Deusto
Biblioteca

securitas Dei terratũ orbi & Iudææ genti prospiciẽtis cõsilio & beneficio contigit. *Redde vota tua*, quæcũq. pro optata ex horũ hostiũ metu liberatione tibi fuerant nuncupata. Illud autem indicendorum festorum, & totius lætitiæ annũtiatæ elogium eodem præconio exponendum erat. *Quia non adiiciet vltra, vt pertranseat in te Belial, vniuersus interijt.* Senacheribi impium & sacrilegum genus prorsus extinguẽdum, nunquam amplius sa- 5
cræ Dei religioni insultaturum esse affirmat; id autẽ genus ex nefariis consiliis & sacrilegis aduersus omnem religionem studiis Belial appellat eodem verbo repetito, quod nuper vsurpauerat, vbi interpres vertit: Mente pertractans præuaricationẽ. est enim Beliaghal ne fastũ quoddã vitiosum apud Hebræos nomẽ, de quo nos aliàs: Igitur quæ ipsis regibus de familiæ suæ excidio obnuntiata sunt, hoc ad Iudæã nuntio, quasi corollario 10
quodam repetita confirmantur: Verùm enimuerò illud cognitione dignum ducimus, Nahhum Vatem eadem ferè cum Isaia oratione vsum, quædam lætissima verba consultò prætermisisse; cuius prætermissionis rationem statim exponemus. Apud Isaiam
Isai.52. sic legimus: Quàm pulchri super montes pedes annuntiantis & prædicantis pacem, annuntiantis bonum, prædicãtis salutẽ, &c. Hanc orationem Nahhumus cùm re- 15
ferret, tamen neq. boni, neq. salutis meminit; propterea quòd Isaiæ vaticinium de publica, vera, certa, & absoluta hominũ salute, per Christũ omni populo Iudæo primùm & Græco afferẽda declarãdũ fuit. hoc verò Nahhumi vatis de Ninæ vrbis excidio, & principũ eius interitu, ex quibus parta pax, nõ tamẽ perpetua, non integra illis salus cõstitit: nam post Ninã excisam, breui pace & quiete vsos, Nabuchodonosor infestis armis ex- 20
pugnauit, atq. Babylonẽ captos abduxit. Igitur hæc pax fuit, non tamen bonum, sine vlla malorũ fece absolutum, neq. integra salus futura fuit: quemadmodum illa altera per
Rom.10. Christum afferenda fuerat, quã reipsa & felicissimo hominibus euentu allatam Diuus Paulus intelligens, eandẽ Isaiæ orationem gratulabundus vsurpauit. 25

CAPVT SECVNDVM.

Ascendit qui dispergat coram te, qui custodiat obsidionem.

POSTQVAM Vates Babylonij regis de Niniue reportandã victoriã, vaticinatus pacẽ Iudæis promisisset, eadẽ etiã Babylonicarũ rerũ præuidẽtia cognita sibi Nabucho- 30
donosoris de Ierosolymis trophæa, & triumphũ iisdẽ Iudæis denũtiat, quibus pacẽ à Senacheribi genere, & securitatẽ à Niniuitarũ regno nũtiauerat. nã futurũ esse viderat, vt Iudæi ter à Nabuchodonosore victi, tandẽ vrbe & libertate amissa captiui abducerẽtur. Igitur ne prædicto, aut etiã cognito iã Ninæ casu, securi in deteriora etiã vitia prolapsi, grauius aliquid sibi cõmereantur, futuræ propediẽ ipsos ab eodẽ Assyriorũ victore cala- 35
mitatis admonẽs, quẽ nõ ob Ninæ excidiũ salutis auctorẽ suæ, sed insidiatorẽ tandẽ interpretari oportet. Quãquã enim ab illo antiquo Assyriorũ sese metu respirasse sentiãt, huius tamẽ potẽtiæ nouo timore propediẽ obsidendos intelligãt. eundẽ itaq. Niniuis vastatorẽ sibi etiã ipsis infestum fore prædicit. *Ascendit qui dispergat coramte*, Hebraicè, *Ascendit dispergens in faciem tuam.* Nabuchodonosoris epitheton in sacris, & fortasse etiã in cõmu- 40
nibus illorũ temporũ sermonibus vsurpatũ, *dispergens*: namq. hoc moris olim fuit, vt maximi principes, certis siue ingenij, siue gestarũ rerũ appellationibus, vel ad gloriã, vel ad ignominiã celebrarẽtur, vt Hercules ille à Græcis Alexicacos dictus est. Hoc igitur Epithero *Maphitz*, Nabuchodonosorem celebratum fuisse, hoc atque aliis vatum testimoniis didicimus. quod verbũ dispersorem: siue vastatorẽ significat, quòd is ad multorum 45
regnorum, & populorum retundendam superbiam, impietatemq̃ puniendam, atque
Ierem.5. animaduertenda facinora, dux & vindex à Deo creatus esset: quemadmodum id aper-
„ tè à Ieremia vate explicatur: *Maphetz* tu mihi vasa belli, ego collidam in te gentes, &
„ disperdam in te regna. Collidere, dispergere, & quod huic significationi finitimum est, 50
vastare, ex eodem Hebraico verbo rectè vertuntur. Hunc itaque vastatorem in Iudæam, Hierosolymam vsque populabundum ascensurum Vates à se præuisum, præterito tempore, ob certitudinem denũtiat. *Ascẽdit* Israëliticam & Iudæã regionẽ Assyria terra ædiptiorem esse, ex geographiæ rationibus constat. ex quo fit, vt venientibus ab eo tractu verbum ascendere, frequentissimè vsurpetur, vt: Ascendit Senacherib rex Assyrio- 55
rum ad vniuersas ciuitates Iuda, &c. Hunc igitur magno impetu ascensurum, remque aperto bello strenuè aduersus Iudæam gessurum esse ait. *In faciem tuam*, faciem Iu-

dæ Hierosolymam, vt præstãtissimam & principẽ totius regionis vrbem appellat: est autem dicẽdi figura significantissima, qua intrepidus, & nihil cunctans aduersarij animus indicatur. Hispanè dicimus: *Venirse alos ojos, o alas barbas. Qui custodiat obsidionem.* qui te, quãquã munitissimis loco & arte vrbibus septũ, tãdiu obsideat, quoad obsidione belloq. victũ in deditionẽ redigat, redactũq. abducat. Expeditigitur tibi vias & itinera, atq. ommẽ miserę seruitutis laborem iamnũ meditari, ad eamq. conditionẽ ferẽdam exerceri.

Contemplare viam, conforta lumbos, robora virtutem valde.

CONSVEVERE sacri vates huiusmodi exhortationibus ferendas populis, quibus Isai.30.
obnuntiant, miserias, tanquam præsentes describere, vt: Virgo filia Sidonis in Cithin surgens transfreta: ibi non erit requies tibi. *Contemplare viam*, iamnũ prospice qua via tibi eundum sit, atque ad parendum seruitutis necessitati, qua tua tandem culpa (quæ vitare potueris) premeris, animum & vires offirmato. *Conforta lumbos, robora virtutem valde.* Magnam toboris in animantium corpore partem in lumbis esse, & diuinæ, & humanæ 2.Per.2.
philosophiæ rationibus docemur. Minimus digitus meus grossior est lũbis patris mei, & imbecilli atque debiles à latinis elumbes dicuntur. *Valde*, ad longũ, magnũq. laborem perferendum. Huius autẽ rei rationẽ eam reddit quòd Iudęorum respub. perinde atque Israëlitæ, ob vitia & scelera affligenda, euertendaq. breui esset, atque illius tantæ ciuitatis maiestas, amplitudo & dignitas ex diuini iudicij decreti deformanda.

Quia reddidit Dominus superbiam Iacob, sicut superbiam Israël.

ISRAELIS & Iacobi nomina, alterum Israëliticas res florentes ac prosperas; alterũ verò diminutas attenuatasq. significat, quẽadmmodum sæpius aliàs docuimus. Igitur cum omnes illius gentis res statũ suum integrum tenerent, magna quadam & sublimi excellentia Israël præditus erat, quam excellẽtiam hebraicè GAON dictam, Latinus interpres nunc superbiam, nunc specię nominat. sed cum iã decem tribubus victis, abductis & dissipatis, Iudęa sola superesset, Israëlis sublimitas ad Iacobi humilitatem redacta est. cui tamen Ierusalem pulcherrima & maxima vrbs atq. antiqua regia, tẽpli religione, & ciuium frequentia celeberrima relicta erat. quæ dum dignitatem, & statum suum retineret, si non Israëliticam, tamen Iacobęã excellentiam conseruare potuit. hanc verò à Nabuchodonosore nõ leniori ruina, quã Israëlis illa felicitas ab Assyriis Senacheribi operta afficiẽdam esse Vates præuidens obnũtiauit, quia reddidit Dominus superbiam Iacob, vel excellentiam Iacob, sicut excellentiam Israël: similem enim fore Ierosolymitanorum excellentiæ exitum, Deo id ex iudicij sententia permittente, præuiderat Vates, vt & vrbe excisa ciues capti abducerentur, Ierusalem verò superbiam, siue GAON. Iacob appellari ex illo etiam psalmi carmine didicimus: Elegit nobis hereditatem suam, Psal.22.
speciem Iacob, quem dilexit: GAON *Iacob*. Quemadmodum verò similem casum Iacobæa superbia, & Israëlitica habuerint, subiuncto carmine vates declarat.

Quia vastatores dissipauerunt eos, & propagines eorum corruperunt.

VT huius initio capitis Nabuchodonosorem dispergentem cognominauerat: sic cũdem & Senacheribum, duos Israëlitarum, & Iudæorum expugnatores futuros, vastatores appellat vates: vastauerunt eos Israëlitas & Iudæ regnũ. Est autẽ translatio ab ex- Hos.10.
cisis vitibus, vt illud apud Hosseam: Vitis euacuata Israël. namq. idem verbum ab illo vate vsurpatur, quam translationem persecutus subiungit: *& propagines eorum corruperunt*, abscissas inquit, propagines abstulerunt: quòd tam vrbes regias, quàm cætera oppida expugnata, direpta vastataq. fuerint: ita adeo omnis hæc vaticinij pars, tristis, & calamitosa Iudæis, non læta est, quæ & culpam indicet, & dandas ob culpam pœnas declaret. Quantam verò stragem in Niniue, & in Ierusalem, atque aliis in locis Nabuchodonosor editurus esset, signis ipsis, & indiciis expositis ostendit.

Clypeus fortium eius ignitus, viri exercitus in coccineis, igneæ habenæ currus in die præparationis eius.

ARMIS, & vestibus cædis maximæ indicia ostẽdẽdã esse dicit, & ipsam instructionẽ aspectumq. signorum, & militum tantam vim habitura esse, vt perterrefacere & pellere aduersariorum copias possit. namque duces ipsos non quouis nomine, sed fortium appellatione celebrat, quorum clypei aliàs tersissimi & splendentes adiecto occisorũ cruore, ignis instar habituros esse confirmat. namque Hebraicè adiectiuum est, MEODAM,

quod

Universidad de Deusto
Biblioteca

quod sanguineum ruborem, & rubini lapidis splendorem significat. militum verò vestes ob hostilis sanguinis effusi copiam cocco tinctæ existimari facilè poterant. *Viri exercitus in coccineis.* Armorum & vestium rubor & fulgor, ingentem cædem, & occisionem fa-
Isaiæ. 56. ctam arguit, vt apud Isaiam: Quare ergo rubrum est indumentum tuum, & vestimenta tua sicut calcantium in torculari? Torcular calcaui solus, &c. & occidi eos, &c. Neque minorem verò terrorem instructarum acierum, & curruũ impetu atque vi, quàm ignis hostibus incussuros ostendit. *Igneæ habenæ currus.* Siue ob scintillantes ferreas rotas, siue ob falces curruum cursu & sole, ac sanguine vibrantes, ignisque speciem intuentiũ oculis obiicientes, siue ob vtramq. rem hæc dicta sunt, illud certum exploratumque est, magnam vim, atque in re gerenda celeritatem hac oratione significari. *In die præparationis eius*, quo tempore ad bellum sese parauerint & instruxerint. quòd verò addidit,

Et agitatores consopiti sunt,

AD pauorem tremoremque spectat, quo magni etiam duces, & principes horum etiam venientium conspectu afficiendi erant. *Agitatores*, populorũ duces, & principes interpretamur, non ex iis qui bellum inferant, sed ex iis, quibus inferendum erat. porrò hæc res Hebraicè per similitudinem dicta est, *& buxi contremuerunt.* buxus enim ex firmissimarum arborum genere est. Assyriorum autem, Nabuco duce, ad bella gerenda alacritatem, & promptum animum, præstantesque viros, atque etiam ad conficiendam rem celeritatem, grauissimis verbis expressit Vates.

In itineribus conturbati sunt quadrigæ, collisi sunt in plateis aspectus eorum quasi lampades, quasi fulgura discurrentia.

HVIVS versus sententia cum superioris fine coniungenda est. In die præparationis eorum. Tantam enim tum promptitudinem, tum animi alacritatem militibus illa expeditionis die futuram, vt præ studio belli & pugnæ cupiditate, præ magna properandi & procedendi festinatione sese inuicem in viis impellant & turbent, tantam etiam, illorum copiam, & apparatum bellicum, vt neq. latis etiam plateis quadrigæ capi possint, quin collidantur: ex qua turba, ingentem, & horribilem clamorem audiri necesse fuerit. auditu igitur terribilis exercitus ille erit, visu verò terribilior. namq. armorum fulgore, & animorum furore, vultusque alacritate vehementis ignis vim quandam, speciemq; præbebunt. *Aspectus eorum quasi lampades.* Expectatu autem longè terribilissimi futuri sunt, quippe qui tanta celeritate, tantoque impetu rem agunt, vt antequam præuideri, aut vitari possint, conficiãt. *Quasi fulgura discurrentia.* Fulguris vis ea est, vt antè feriat exturbetque oculos, quàm plenè cerni, & coëuntibus palpebris vitari possit, *in itineribus.* Itinera pro viis legimus, namque Hebraicum nomen vias propriè significat. At verò tantæ hostium procellæ deuitandæ Iudæos, quanquam fortissimos aliàs, impares futuros esse prædicit, quòd ob sua scelera à Deo deserti, nihil humanis viribus conari aut moliri valeant, quod benè, & ex animi sententia succedat; vtpote qui præ animi timore & trepidatione, neque muros etiam defendere, neque portas, quo minus rumpantur, propugnare, neque templi illius, cuius cùm munitione, tum maiestate nitebantur & magnopere confidebant, molem tueri & defendere valeant.

Recordabitur fortium suorum, ruent in itineribus suis: velociter ascendent muros eius, & præparabitur vmbraculum.

IVDAM rerum olim à maioribus suis gestarum memorem, pro aris, & focis pugna constituta, tamen degenerem nimis virtutem suam minores omnino vires minus propitium sibi Deum expertũ esse dicit: ita, & antiquæ fortitudinis memoria & desideriũ probro magis, quã honori ac laudi sibi sit. *Ruẽt in itineribus suis.* Vrbẽ suã defẽdere conati, & properãtes, tamẽ ex timore & trepidatione cõpulsi impingẽt. At verò cùm sese ad cõmittendã pugnam minus armis & viribus valere cognoscãt, muros defendere conabũtur, quibus sese, suasq. res intra vrbem obsessi tueantur, atq. ad eã rem ex scutis, & clypeis vmbracula sibi parabunt, quibus & solis calorem arcere & missilium ictus excipere possint: sed cùm præter diuinam opem, cui maximè nitendum est, vera propugnatio & defensio, non tam murorum, & operum munitione, quàm commissa cum excepto in cãpis hoste pugna constet, alioqui enim imbellibus & segnibus ciuibus, vel ænei muri inutiles tandem sunt, ex ea re illud fiet.

Porta

Portæ fluuiorum apertæ sunt, & templum ad solum dirutum.

HIEROSOLYMA duobus torrẽtibus Cedron & Gihhon alluebatur, ad quos celebres quædam portæ spectabant, quas armorũ vi ruptas & patefactas Chaldæorũ exercitus irruens, celeberrimũ illud totius orbis templũ diruit, incendit & vastauit, quod obciuium, & cultorum scelera, & nefaria flagitia, diuini numinis maiestate desertum est. inde adeò euenit, vt omnis illius ciuitatis & regnum omne de pristino statu cõuulsum ad miserrimam seruitutis condicionem descenderit.

Miles captiuus ductus est: & ancillæ eius minabantur, gementes vt columbæ, murmurabant in cordibus suis.

CONVVLSVM & conuersum rerum statum, & vltimum euentum describit. nã quæ olim diuina ope tuta & defensa ciuitas, felices & lætos dies agebat, ac puellarum choris, & cantibus, omniq. lætitiæ & celebritati vacabat, nunc contrà, deserta à Deo, ciuibus suis expoliata, in seruitũtem redacta, in squalore, luctu & lamẽtis viuat necesse est, atq. ciuium, & feminarum suarum desiderio mœstissima iaceat. quas vt olim assiduis cantibus, & festis, ita nunc deinceps acerbissimis gemitibus & suspiriis continuam operam daturas videt. *Miles captiuus ductus est*, Hebraicè est, *munitio eius abducta, sublata est*, quod ad Dei maiestatem sese ab illis subducentem referri potest, nisi magis placeat locũ de humana ope, & virtute interpretari. *Et ancillæ eius minabantur, gementes vt columbæ.* Huius loci simpliciter ex verbis explicati, sententia exposita est, quem tamen, si ex translatione explicare libeat, sacerdotum, & leuitarũ cõmemoratione aperiemus, qui cantus, & choros, quibus in templo indulgebant, in luctum, & mœrorem apud Babylonem conuertẽrũt, sicut scriptum est: Illic sedimus, & fleuimus, dum recordaremur tui Sion. Psal. 137. *Murmurantes in cordibus suis*, plangentes pectora sua, atque hoc modo gemitu & lamentis ille tympanorum & cantionum vsus commutatur. Atque hactenus Nahhum noster, Isa. 3. dum Ninæ, & Assyrij imperij casum ex professo vaticinaretur, ad prædicendam Iudaici regni calamitatem & vastationem commodè digressus est: nunc verò ad propositum reuersus orationem in Assyriorum rebus tractandis consumit, cuius cum digressione ipsa sententiam commodè cõnectens, inquit: Ninam vrbem, non vt Hierosolymam portis à milite fractis, sed Euphratis fluminis irruptione expugnandam & capiendam esse: cuius fluminis redundantis vi & impetu muri deiecti, locum militibus ad irrumpendum patefacerẽt. illarum verò aquarum inundatione omnis hominum, & rerum copia, quæ ab antiquis temporibus eo loci tanquam in piscinam confluxerat, sublata penitus & eiecta fuit.

Et Niniue quasi piscina aquarum aquæ eius.

SIC ex Græca versione noster interpres vertit; ex Hebraico verò ad verbum, & ex Chaldaica interpretatione sic: *Et Nimue vt piscina aquarum à diebus est.* Vtriusque lectionis eandem sententiam exponemus, namq. huius loci argumẽtum illud est: Niniuen fluminis irruptione facta, captu expugnatuq. multò, quàm Hierosolymã, fore faciliorẽ, quòd eos ciues sortita sit, qui ob loci, soliq. mollitudinem imbelles, ignauiq. redditi, dimicare non valeant. Ex qua re illud profectò efficietur, vt minimo periculo, parta tandem victoria, ingens victoribus præda paretur. Ex duobus oppidis natura & situ dissimilibus, ac diuinæ tutelæ beneficio desertis, suoq. ingenio relictis, id magis conari, atque diutius hostium impetũ sustinere tamen poterit, quòd fortiores, robustiores, durioriq̃ue vitæ vsu exercitatos incolas habuerit, vt Hierosolyma, & Iudææ vrbes, quæ quod aspetioribus, & siccioribus locis sitæ essent, robustiores viros nactæ sunt, quàm Niniue, quæ campestribus, palustribus, & irriguo solo condita fuerat. namque hæc ad Euphraten fluuium, in Assyriæ campo ædificata, solum humens, crassumq. sortita est, vbi non altè defossa terra, aquæ quacunque erumpunt. adde quod flumen ipsum canalibus deriuatum, regionem irrigat, & in ipsos vsque vrbanos hortos admittitur. ex quo euenit, vt ternis, & quaternis contignationibus ædes construerentur, quod in ipso terræ infimo solo inutilis habitatio esset. hãc illius loci naturã & situ ex antiqua lectione, atq. ex hominũ, qui nostra ætate ibidem commorati sunt, relatu accepimus: Igitur cũ Niniue diuini iudicij sententia hostibus tradenda esset perinde ac Hierosolyma, tamen

Hippocrates de locis aere & aqua ad finem. Herod. Diod. Sycu. lib. 3. Isaac Hispanus in Nahhũ

minus

Universidad de Deusto
Biblioteca

minus negotij victoribus exhibitura fuit, quòd imbecilles omnino & ignauos viros, tum ob vitæ ipsorũ delicias & luxum, tum ob soli, ac cæli naturã aleret. Nãq. Hierosolymitani fortium suorum memores nonnihil conati, quanquam in ipsis viis ob timorem impingentes, tamen muros defendendi causã celerius occupaturi. & vmbraculis muniturierant. *At verò Ninive vrbs vt piscina aquarum aquæ eius*, mollibus palustribusque ciuibus habitata, & culta, qui non maiori robore, in ipso calamitatis articulo constabunt, quàm si aquei toti essent, & molli luto ficti, omnique siccitatis consistentia carentes; quos si oratione, voce atque clamore, vel eorum duces, vel quispiam alius à fuga reuocare, & ad dimicationem laudemq. hortari studeat, nihilo plus efficiet quàm si piscinæ aquas aperto semel, qua defluant, exitu, hortatione & clamore compescere, & retinere paret, hoc est quod subiungitur.

Ipsi verò fugerunt: state, state: & non est qui reuertatur.

IGNAVAM & turpem fugam inductione expressit, non enim rarò euenit, vt ducum oratione & clamoribus, ad pudorẽ & honestatem, ad honestam etiam pro aris, & focis mortem, qui iam terga vertere cœperant, reuocentur. hi verò, quantumuis magno clamore studioque reuocati, nec faciem quidem conuertent, tanto fugæ impetu, impotentique timore perculsi agentur, adeo vt hostibus sine vllo negotio in vacuam piscinam descẽdentibus, immensas prædas ex istorum rebus parare & capere liceat, ad quam rem iam sibi præuisam Vates ipse noster vel sua, vel alterius inducta oratione Babylonios milites adhortatur.

Diripite argentum, diripite aurum: & non est finis diuitiarum ex omnibus vasis desiderabilibus.

ARGENTVM, quòd maiori copia contingat, vt obuium magis inquirentibus, in oratione præpositum est; *aurum*, vt dignius & rarius, postpositum: cuius tamen magnã vim direptam ex Nina vrbe à Chaldeis fuisse antiqui scriptores tradiderunt. Aurum argentũq. omne (nam ad multa talenta ex incendio effluxerat) detulit Arbaces Ecbatanam Mediæ vrbem. hæc Diodorus. Cæterarum autem, quæ in pretio habeantur rerũ, vt vestis, statuarum, vasorum, & mensarum, & quæcunque ad delicias voluptatemq. comparari solent, infinitam in illa terrarum omnium principe & expoliatrice vrbe copiam inuẽtum iri asserit, ita vt à victoribus omnino diripi & asportari non possit: quamobrẽ maximis quibusq. ablatis, cætera victis ad vsum permissa relictaq; sunt. sic Diodotus, Suis inquit, bonis ciuibus concessis. eo quòd cæterarũ, præter aurum, argentum & gemmas, ratio haberi nõ posset, subiunxit: *Non est finis diuitiarum ex omnibus vasis desiderabilibus.* Supellectilis, & vtensilium omnium rerum genus, Hebraico sermone vasa dicuntur, vt vasa bellica, vasa domus, &c. Ita Israëlitæ omniũ vasorum genera ex Ægyptiis diripienda commodato petere à Deo iussi sunt: Desiderabile autẽ illa lingua idem quod nostra, pretiosum est. *Non est finis diuitiarum*, Hebraicè, *non est finis constructioni & cumulo magnitudinis*. qua oratione infinita rerum omnium strues vndique Ninam comportata fuisse indicatur. libet autem locum hũc expositionis causã ex Chaldeo vertere *Et Ninive vt domus congregationis aquarum à diebus antiquis est. & ipsi fugient: State, state, & non est qui respiciat ad standum.* Huiusmodi autem Niniuiticarum rerũ exitũ fore ostẽdit, vt direptioni expositæ, nulla dominorũ suorum virtute defendi possint, quos pauor, metus, atq. salutis potius propriæ, quã vlla rerũ vel fortunarũ, aut dignitatis cura afficiet.

Diod. lib. 3.

Exod. 11.

Dissipata est & scissa, dilacerata, & cor tabescens, & dissolutio geniculorum, & defectio in cunctis renibus: & facies omnium eorum sicut nigredo ollæ.

COR *tabescens* timoris nimij descriptio est, qui tentato primum corde omnis animali fortitudinis principe membro, cæteras deinde corporis partes, quibus animi virtus exercetur aut indicatur, perturbat, *dissolutio geniculorum*. Genua firmitudinis efficientiam præcipuè experiuntur, eiusque defectum maximè indicant, sicut scriptum est: Omnes manus dissoluentur, omnia genua fluent aquis. *Defectio in cunctis renibus*, vires, atq. laboris ferendi, firmiq. & recti corporis habitus in lumbis renibusq. sunt. Propterea, inquit, repleti sunt lumbi mei dolore, angustia apprehendit me vt parturientis. lumborum autem extremam regionem, & quasi initia ipsa renes, qua parte corpus flectitur, occupant. vehementem autem timorem, & exanimationem facies ipsa cinereo ac fusco colore indicat. *Et facies omnium eorum sicut nigredo ollæ.* sic Ioël: A facie eius cruciabuntur populi, omnes vultus redigentur in ollam. Igitur vrbe excisa, rebus omnibus partim diripiendis, partim dissectis, hominibus verò vehementi metu examinatis, magnum & memorabile humanæ insolentiæ, superbię, & gloriæ diuinitus infringendæ exemplum edẽdum esse ait: adeò vt non sine admiratione pristini status recordatio & memoria cum præsentium rerum comparatione repetatur. Quando illam totius orbis principem vrbem summi Imperatoris regiam sedem, cęterarum prouinciarum principibus frequentissimã, tum soli fertilitate, tum comportatis vndique rebus opulentissimam, fastũ, deliciisq. affluentem repentino ictu in tantum casum datam esse constiterit.

Ecclesi. 7.

Ioel. 2.

Vbi est habitaculum leonum, & pascua catulorum leonum, ad quam iuit leo, vt ingrederetur illuc: catulus leonis, & non est qui exterreat? Leo cepit sufficienter catulis suis, & necauit leænis suis: & impleuit præda speluncas suas, & cubile suum rapina.

ELEGIACO carmine hęc à Vate decantata sunt, quod ad celebrandam huius ruinæ memoriam maximè idoneum est: oratio verò magnis verbis, & similitudinibus translatis cõstat, quæ rei ipsius magnitudinem satis explicant. initium autem ab interrogatione admirationi coniuncta fit; atque ab insperato, & incredibili argumentum ducitur. Reges olim & Principes, maximè autem qui cæteras gentes bello infestarent & diriperẽt, leonum nomine dicti ferè in linguis omnibus fuêre, quòd id animantium genus, præter cætera, vi, cæde, prædaq. gaudeat, & viuat: sic etiam catuli leonum minores principes qui iisdem studiis tenerẽtur, appellati sunt. Ascendit leo de cubili suo, & prædo gentiũ se leuauit, &c. de principibus autem: Super illum rugierũt leunculi, &c. Vt autẽ leones principes dicũtur, sic regia ipsa vrbs leonũ spelunca non inepte appellatur, cuiusmodi Niniuen fuisse sacræ & prophanæ historiæ tradunt, eo consilio à Nino conditam, eosq. murorum, turrium, ædium, atque commoditatum omnium opere constructam & comparatam, vt conseruando orbis imperio idonea, & cõportandis ex omni natione ditatus, rebusque omnibus coaceruandis capax, deinde, & coactis ex omni Assyriæ vrbe principibus commoda sedes foret, de qua sic apud exteros legimus: Ipse coactis vndique viribus, & his quæ ad tantum opus spectarent paratis, supra Euphratem vrbẽ condidit, &c. & paulò post subiungitur: *Et sanè spe sua nequaquam frustratus est.* nulla enim postmodum vrbs tanto ambitu, tantaue mœnium magnificentia constructa est. Altitudo murorum pedum est centum, latitudo, qua tres currus simul perambularent, turres mille, & quingentæ, quarum altitudo pedũ est ducentorum. Habitare eã coẽgit maiori ex parte Assyrios; & quidem potentiores ex reliquis nationibus assumpsit: hæc Diodorus. Hanc igitur vrbem, hanc imperatoris Assyrij arcem, & omnium Assyrij principum commune domicilium, hunc omnium summorum ducum conuentum, & direptę ex toto orbe prædę receptaculum, Vates noster habitaculum leonum, & pascua catulorum nominauit, Illud autem assiduum diripiendi orbis, & comportandæ in hanc vrbem prædæ studium illis verbis descripsit. Ad quam iuit leo, vt ingrederetur illuc. Ducum verò, & principum cæteras prouincias expoliantium tutum receptaculum esse significatuit, dicens: *Catulus leonis, & non est qui exterreat.* Non modò autem ad necessarios & oportunos vitæ vsus, sed ad fastum, luxum, & delicias quoque, quibus nihil satis esse posse videtur, ex detractis per vim, iniuriam & rapinam vndique spoliis comportatam fuisse ait: *Leo cepit sufficienter catulis suis, & necauit leænis suis.* Leænas imperatorum vxores, pellices, concubinas, quibus cùm feminæ essent, vt abũdè ad luxum, & fastum ad mollitiem ornatumq. suppeditaretur, maximum sumptũ, imò maxima præda, & rapina opus fuit: illud verò longè maximum & infinitum penè est, post tot sumptus in se, suisque feminis effusissimè impensos, tamen ex præda & rapina magnam diuitiarum, quæ in thesauros reponerentur, superfuisse vim. *Et impleuit præda speluncas suas, & cubile suum rapina.* Magnam verò, & perpetuam securitatem sibi, posterisque suis Niniuitæ reges tantæ vrbis magnitudine, firmitudine, ac minutione promisisse illa oratio indicat. *Catulus leonis, & non est qui exterreat.* Ita adeo

Diod. lib. 3.

Ninæ

Universidad de Deusto Biblioteca

Ninæ totius orbis principis & maximæ vrbis, cuius reges omnium gentium tyrannidē occupauerant, extremum excidium præuidens Vates cecinit; atq; omnis deniq. illius potentiæ repentinam æternamq. ruinam prædicit. Eius verò potentiæ fundamentum quadruplex, quo illa natio ad propagandum imperium nitebatur, diuinitus euertendū esse ipsius omnipotentis Dei sermone inducto denuntiat: 5

Ecce ego ad te dicit Dominus exercituum, & succendam vsque ad fumum quadrigas tuas, & leunculos tuos comedet gladius, & exterminabo de terra prædam tuam, & non audietur vltra vox nuntiorum tuorum.

HVMANAM potentiam, quamuis maximam, quamuis magno præsidio munitam, splendore ornatam, opibus tutam, sapientia gubernatam, quamuis insuperabilem omnino creditam, tamen diuina vis repentino interitu perdere & dissipare potest, sicut scri- 1.Reg.2. » ptum est: Quia Deus scientiarum Dominus est, & ipsi præparantur cogitationes. Arcus » fortium superatus est, &c. Quamobrem Ninæ vrbi, quæ maxima ad æternitatem momenta habere sibi videbatur, excidium diuino consilio, & virtute futurum denūtiatur, & quæ nullum hominum genus non contemnebat, Deum vltorem expectare iubetur, qui quanta ad rem gerendam facultate valeat, ipsa appellatione declaratur, *Dominus exercituum.* namque huiusmodi exercituum mentionem in magnis vltionibus & grauissimis calamitatibus populo aut regno afferendis fieri plerumque solere, iam sæpe aliàs docuimus. Illa igitur huius loci sententia est: Quanquam tu ô leonum spelũca omnem humanum aduersum te conatum contemnas, neque vllam tantam potentiam esse existimes, quæ turbãdis rebus tuis par esse possit, tamen ecce ego, cui superi iuferiq. exercitus omnes parent; ego inquam, vultum indignabundus ad te conuertam, omnē dignitatem, splendorem, amplitudinem, omnem potentiam, denique res omnes tuas funditus euertam & perdam. Omnis verò maximi imperij, & potiundæ rerum summæ spes quatuor præcipuè fundamentis (ex humanæ sapientiæ præceptis & institutis) nititur, ea sunt rei militaris copia & disciplina, ducum & principum auctoritas, & opum, ac potentiæ opinio, amplissimæ pecuniæ suppeditatio, magna prudentiæ, consiliorum, atque oportunæ orationis facultas: multa enim, quæ vi & armis confici difficilè possunt, legationum, actionumq. prudentia, & commoda eloquentia expediuntur. his omnibus rebus atq. artibus instructam fuisse Assyriorum potentissimam & regiam ciuitatem, præterquam quod sacri libri testãtur, extetis etiam historiis declaratur. Ea verò omnia fundamenta cum tota imperij & potentiæ mole euersurum se Deus denuntiat. *Et succendam vsque ad fumum quadrigas tuas*, Hebraicè, *in fumo.* Maximã & præstantissimã bellici apparatus partem pro omni apparatu nominauit. *Quadrigas*, quas igni absumendas, & in fumum ad cælum vsque sublatum redigendas esse dicit. principum deinde & ducum cædem significat. *& leunculos tuos comedet gladius.* Pecuniæ verò faciendæ vias potentioribus notissimas, prædæ, tributorum vectigaliumque exactiones, & quæ ad hæc genera referri possunt, illa oratione indicauit: *Et exterminabo de terra prædã tuã.* Cæterũ omnē consiliorum, actionum & sermonum idoneam facultatem nuntiorum nomine expressit: quòd eos qui de magnis rebus legantur, ad agendam strenuè rem, eiusmodi artibus instructos esse oporteat, qualem Rabsacen illum ducem & regium nuntium fuisse illa ad Hierosolymitanos pro deditione suadenda habita oratio arguit: quæ non minorem auditorum animis metum ac terrorem, quàm grauissima quædam pugnæ expectatio, iniicere potuit. namque & facundia & eloquentia Assyrij, vt aliis etiam artibus, valuerunt. Ad hanc autem rationem illud pertinet: *Et non audietur vox nuntiorum tuorum.*

CAPVT TERTIVM.

VAe ciuitas sanguinum, vniuersa mendacij dilaceratione plena, non recedet à te rapina.

PRONVNTIATÆ in Niniuen & Niniuitas sententiæ, ac decretarum pœnarum causam & crimen Vates de more agit, vt nulla neque graui, neque leui re diuina iustitia & æquitas non probetur. Est autem hæc in sacris libris pluriũm obsetuata formula, vt diuina primùm ad vlciscendum virtute ac potentia ostensa, seueraque deinde in homines pronuntiata sententia, vltimo demum loco crimen peroretur, vt culpa semper, quàm pœna grauior esse existimari possit; quæ si primo loco diceretur, minus attente fortasse reis ipsis & cæteris, qui eodem scelere sese alligauerint, (quæ hominum insolentia est) quàm pœnarum decreto compulsis audiretur. Illud præterea obseruandum est, vt si quando pœnas ab aliquo diuinitus repetitas esse cognoscamus, cuius crimen publicè non constiterit, causam tamen subesse intelligamus; quæ quanquam dicta apud nos non sit, tamen id præter rationem minimè fuerit, cùm Deus causam primò sibi cognitam, non semper ante, sed post pronuntiatam sententiam publicè tractare & informare consueuerit. Igitur publicæ animaduersionis, & repetundarum de aliqua gente, natione, ciuitate, vel populo pœnarum crimen, publicam iniuriam, siue *Hhamasz* esse, iam sæpius docuimus. Huiusmodi autem crimen Niniuitis illatum hoc capite perorat: eam verò orationem commodo ad accusationes verbo Vates inchoauit. *Væ*, quod certam culpam, & exspectandam pœnam indicat. Omnis autem iniuriæ ratio duobus potissimum generibus, vi, & fraude spectatur, quibus Ninã sese alligasse, ipsa statim propositione declaratur. *Ciuitas sanguinum.* Omne violentiæ susceptum scelus & culpa *sanguinum* plurali nomine significatur. namq. de singulis seorsum sic definiri solent: Sanguis eius super caput eius. Niniue autem affectatum totius orbis imperium non sine maximis & persæpe iniustis cædibus constituit. namque ad plenam dominationem summum ius in armis esse ambitiosissimi homines arbitrantur: multas autem nationes & vrbes bello crudelissimo subactas, plures etiam dolo, fraudeque circumuentas societate, immunitateque promissa, non tamen præstita, fuisse significat: cùm neque societatis conflandæ, neque tutelæ suscipiendæ, sed auferendæ prædæ, diripiendæque pecuniæ cõsilium appetitusque esset. hoc est quod dicit: *Vniuersa mendacij dilaceratione plena*, quòd præter vim, fraude etiam & direptione omnis constaret, neque vnquam (quocunque modo assequi id posset) à præda, rapina, spoliis atque vectigalibus, tributis, aliisque pecuniæ faciendæ viis iniustè muniẽdis desisteret, quæ omnia genera graui & criminoso rapinæ nomine cõplexus est. *non recedet a te rapina.* futuram, perpetuam & assiduam consuetudinem indicat. Propositum autem crimen circunstantiarum & facultatum expositione confirmatur: ostendit enim Vates quibus rebus, quibus artibus, qua potẽtia Assyrij occupatam vi & fraude tyrannidem tueri studuerint; nimirum non innocentia, æquitate, & humanitate, sed terrore & formidine, atque potentiæ ostentatione.

Vox flagelli, & vox impetus rotæ, & equi frementis, & quadrigæ feruentis, & equitis ascendentis: & micantis gladij, & fulgurantis hastæ, & multitudinis interfectæ, & grauis ruinæ: neque est finis cadauerum & corruent in corporibus suis.

DIXIMVS hanc orationem ad crimen magis, quàm ad pœnam pertinere: quamobrem ad criminis rationes explicatio reuocanda est. Igitur fundandi & propagandi imperij rationem, & facultatem partitione atq. expolitione indicauit, quòd perterrefaciendos homines armorum strepitu, quadrigarum graui sonitu, equorum & equitum tumultu, gladiorum & hastarum horrendo splendore edita, sine vlla misericordia in alios ad aliorum horribile exemplum spectanda cæde. atq. huiusmodi multis crudelitatis argumentis, quæ hominum sensus, animumq. tentare & permouere valeant, Assyrij vsi fuerint. *Neque est finis cadauerum, & corruent in corporibus suis.* Infinitam hominũ cædem ab ipsis factam significat, adeò vt liberum sibi ipsis iter cadauerũ multitudine impedierint. *& corruent*, ita vt corruant, *in corporibus suis. Suis* non reciprocum est, sed ad tertiam personam pertinet, *in corporibus* illorum cadauerum passim stratis & iacentibus. ob huiusmodi autem vim omnibus gentibus illatam, futuram esse Niniues Assyrij imperij principis ciuitatis, & regum ac principum stragem atq. euersionem (quam iã prædixerit) Vates docet. Illa etiã quæ fraude & dolo commissa scelera sunt, ad hanc violentiæ culpã accedunt, vt quòd blandis persuasionibus atq. astuta oratione & astronomica disciplinæ ostentatione, cæteris gentibus deditionem persuadere studuerit, persuasisque graues seruitutis conditionē statuerit; perinde atq. meretrices facere consueuerũt, quę miseros adolescẽtes blanditiis & veneficiis in suam cõsuetudinem immersos misere decipiunt, sicut scriptum est: Fauus enim distillans labia meretricis, & nitidius oleo gutur eius. nouissima autem illius amara quasi absynthium. Igitur Ninæ ciuitatis falla- Prou.5.

Universidad de Deusto
Biblioteca

cias fraudesque cum meretricis artibus aptissimè comparatæ sunt.

Propter multitudinē fornicationum meretricis speciosæ & gratæ, et habētis maleficia, quæ vendidit gentes in fornicationibus suis, & familias in maleficiis suis.

ASSYRII præter vim & arma, quibus magnam orbis partem debellarunt, vt antiquissimos in regione sua hominum humanis disciplinis instructos, oratione, legationibus & sapientia; maximè autem Chaldæarum, quas vocant disciplinarū opinione multis nationibus imposuēre, atque splendore etiam & imperij magnitudine illusere, tantę amplitudinis claritate perstrictis, & societatem amicitiamque ambientibus: quorum tamen non amicitiam sed dominationem & tyrannidem contigit experiri. has autē verè meretricias & ad perdendum idoneas artes, atque hanc fucum faciendi calliditatem Vates noster notat, & fraudis nominibus damnat, *multitudinemque fornicationum* appellat. *Meretricis speciosæ.* imperij magnitudinem splendoremque significat, quo aliarum nationum principum oculos perstrinxere, quos tādem amore captos perdidere: quemadmodum Israēlitis accidit, qui auxilij & societatis causa, cum Assyriis coniuncti victoribus parēre, & in miseram seruitutem venire coacti sunt. *& gratæ* ad eloquentiam & facundiam, ac decipiendi facultatem, qua Assyrij legati imperitioribus gentibus & regibus deditionem persuadebant. qua de re superius legimus: & non audietur vltra vox nuntiorum tuorum. *& habentis maleficia.* maximè astrorum peritiæ opinionem, & fucatis hac de re orationibus totius orbis imperium fato quodam & cælorum benignitate sibi deberi Assyrij prædicabant, sicut scriptum est: Hæc est fortitudo eius Dei sui. Huiusmodi itaq. artibus, dolis & beneficiis allectas cæteras nationes libertate spoliauit. *Quæ vendidit gentes in fornicationibus suis,* &c. Vendere apud Hebræos, idem quod libertatem præcidere est, vt. Gratis venundati estis. itaque tum vi & armis, tum fraudibus dolis, & technis multæ & maximæ nationes ab Assyriis victæ, subactæ, delusæ & captæ fuerunt: quarum artium vanitatem & præstigias, dolos & fraudes omni orbi tandem patefactum, & ludibrio atque insultatione expositum iri Deus iudex & vltor denuntiat: sermo verò ad meretricis translationem semel institutam adaptatur.

Isaiæ. 32.

Ecce ego ad te dicit Dominus exercituum, & reuelabo pudenda tua in facie tua, & ostendam in gentibus nuditatem tuam, & regnis ignominiam tuam.

FVTVRVM Niniuitis dedecus & probrum duobus impudicæ feminæ ignominia notandæ modis expressum est, quorum alter est muliebrium vestium oras, soli puluere & luto sordidas in feminæ ipsius faciem ita reiicere, vt pudenda turpissimè detegantur. quo spectaculo nullum magis ignominiosum mulieribus esse potest. *Reuelabo pudenda tua in facie tua. Pudenda,* sordidas vestium fimbrias, quæ terrā lambentes, lutum, cœnum, sordesq. omnes cōtrahunt, ex Hebraico nomine, *Solim* interpretamur. subductis autem vestibus, & in faciem reiectis, turpe & deridendum editur spectaculū. *Et ostendam in gentibus nuditatem tuam, & regnis ignominiam tuam.* Alter verò ignominiæ in mulieribus modus est formæ, qua feminæ maximè valere, virosq. allicere & capere studēt, turpitudo & fœditas, quæ magnum amantium feruorē in derisum mutare valet, sicut à Poeta insultante decantatum est: *Possent vt iuuenes visere feruidi, Multo non sine risu dilapsam in cineres facem.* Huiusmodi deformitate hanc, de qua vates noster loquitur, meretricem eadem opera afficiendam ludibrioque omnium exponendam esse ostendit. namq. obiectæ ex fœdo vestium limbo sordes faciem, quæ fuco olim illinebatur: nunc demum fœdantes ridiculam speciem præbebunt. hoc est quod dicit:

Hor. lib. 4. od. 13.

Et proiiciā super te abominationes, & cōtumeliis te afficiam, & ponā te in exemplū.

VT olim omnibus admirationi fueras, nunc iam deinceps contemptioni, despectioni & ridiculo spectaculo futura es, *in exemplum* ad verbum ex Hebraico *in spectaculum*, spectaculum autē immiserabile, imò præter contemptionem & irrisionem, cūctis, quos olim tuis artibus perdideris, gratissimum & optatissimū. namq. hic maximę & inuidiosæ potentiæ exitus est, vt oppressa tandem omnium, quibus antea vel admirabilis vel formidabilis fuerat, contemptione, ludibrio, insultationeque excipiatur.

Et erit omnis qui viderit te, resiliet à te, & dicet: vastata est Ninive.

COEPTAM scorti rationem & translationem adhuc Vates persequitur. namque gratam diu faciem & fucatam speciem vbi quis fœdissimam sordibusque

conspexerit, abominatus continuò declinabit. Atque hactenus translationem explicuimus: nunc verò deinceps rem ipsam breuibus exponemus. ex omnibus qui Assyrio Niniuitarum imperio parebant principibus, despectissimum & contemptissimū Babylonis regem, siue vt alij appellant, præfectum, quem postremum in regis gratia gradum compleret, eius humilitatis tædio & offensione alienatum contra Ninamvrbem illusq. regni, quæ speciosissima totius imperij facies erat, nouas res moliturum esse Vates noster significat: cuius opera Deus ad multarum iniuriarum vltionē vsurus esset. ex qua re illud effectum est, vt Assyrij imperij turpitudo & fœditas, hoc est, fraudes, fallaciæ, imposturæ, mendacia, doli, cæteræq. ad decipiendū idoneæ & consuetæ artes, quæ ob principum omnium concordem obedientiam celatæ olim dissimulatæque fuerant, nunc demum patefactæ, & in ridiculum atq. ignominiosum spectaculum expositæ, omnium nationum, quibus admirabile aut formidabile illud imperium fuerit, abalienatos animos ad subitam defectionem commouerent. *Et omnis qui viderit te, resiliet à te.* Et (quod omnium ferè hominū ingeniū est, vt sese facilē & libenter ab admiratione & suspectione rerum ad contemptionem odiumq. traducant) euenient etiam, vt quæ multorū amatorum animos fide beneuolentiaque sibi deuinxisse videbatur, nullius demum non modò studium, sed misericordiam expertura sit: *sequitur enim vulgus fortunam, vt semper, et odit Damnatos,* vt Poeta aiebat. illa igitur omnium communis oratio, *Vastata est Ninive,* animorum alienationem indicabit.

Iuuen. Satyr. 10.

Quis commouebit super te caput? vnde quæram consolatorem tibi?

AFFIRMATIVA interrogatio hoc loco negationis obtinet vim, neminemq. hominem fore ait, qui tantæ ruinæ misericordia commoueatur, aut adesse consolando velit, nedum auxilio ferendo, aut instaurandis Ninæ rebus studeat. *Quis commouebit super te caput?* Verbum Hebraicum *Nod,* solicitum cōsolantis motum ex alienę miseriæ dolore concitatum significat: atque idem verbum Latinus interpres in libro Iob visitare ad consolandum; in aliis verò quàmplurimis locis apud Isaiam & Ieremiam cōsolarivertit: bis verò capitis nomine adiuncto, in hoc libro semel, & iterum etiam in Iobi historia rem ipsam indicauit. Et mouerunt super eum caput, & consolati sunt eum super omni malo quod intulerat Dominus super eum. itaq. moueri siue mouere caput alienā vicē dolentis & consolantis habitus est. igitur longè alios erga se aliarum gentium animos, quam putauerat Niniue, expertura esse docetur. *Vnde quæram consolatorem tibi?* cum nullibi inueniendū esse certò sciā. Iā verò Nabuchodonosoris potētiā, & in re gerenda felicitatē, atq. ad Ninā diruendā incredibilē virtutem cōparatione Vates arguit: fieriq. posse affirmat, atque euentū ipso comprobat, vt ab eo quem minorem & inferiorem credideris, maximæ conficiantur res. atq. hæc parum fortasse perspecta & explorata & nonnunquā contempta ratio multis & magnis regnis exitium sæpe attulit.

Nunquid melior es ab Alexandria populorum, quæ habitat in fluminibus? aquæ, in circuitu eius: cuius diuitiæ, mare: aquæ muri eius.

NVLLAM hominum quāuis situ & opere firmissimam, diuitiis opulentissimā, auxiliis & opibus florentissimam, habitationē inexpugnabilē esse, multa nos olim exempla docuerunt. nihil enim à filiis hominum adeò firmum aut inaccessibile statui potest, quod ab aliis hominū filiis (modò Deus non tueatur) adiri labefactariq. non valeat. Igitur præcedentium rerum exempla nullis huiusmodi rebus niti & fidere monēt quemadmodum Niniue alterius vrbis nihilo se inferioris comparatione maximam aliquā firmitudinem & stabilitatem sibi promittere vetatur. Sed quænam illa vrbs, quā interpres *Alexādriam* vertit, fuerit, ratione altius deducta docebimus. Nahhumi ætate Alexandria vrbs nondum erat, quippe quæ ab Alexādro Macedone Dinocratis architecti opera vsq condita fuerit, anno regni illius quarto; post libertatem Babyloniensem ducentesimo decimo quarto: ab orbe autem condito fere ter millesimo sexcentesimo trigesimo primo: ter centum & duobus annis à Ninæ euersione. namque hęc, quantum ex Hebraicis annalibus coniicimus, à Nabuchodonosore expugnata fuit, quem anno ab orbis initio ter millesimo tricentesimo vigesimo nono rerum potitum accepimus. Igitur non de ipsā Alexandria vrbe sermo Vati nostro ad cōparationem cum Nina instituitur, sed de altera eodem loco olim sita maxima vrbe, cui Aegyptum nomen fuerat, *No amon.* Amonis

Universidad de Deusto Biblioteca

nis Dei apud Ægyptios & Cyrenæios celebratissimi templo fortasse & nomine clarissima: quam in Aegyptij maris littore ad Mareotim lacum, & Nili amnis ostia sitá fuisse, ex huius Vatis & aliorum auctorum descriptione cognouimus. Eam autem vrbem sicu ædificiisque maximam & munitissimam, auxiliaribusq. copiis florentissimam à Nabuchodonosore excisam fuisse, testes præter hunc Vatem sunt Ieremias & Ezechiel. Ecce, inquit, ego Dominus visitabo super AMON de NO, & super Pharaonem, & super omnes qui confidunt in eo: & dabo eos in manus quærentium animas eorum, & in manus Nabuchodonosor regis Babyloniæ, & manus seruorum eius, &c. eadem etiam apud Ezechielé diuina sententia in NO vrbé pronuntiata est. In huius verò Vrbis situ & ruinis Alexandriam postea conditam fuisse D. Hieronymus memoriæ prodidit, quod ex antiquis historiis atq. ex Chaldaica bibliorũ interpretatione cóstat: nãq. Chaldæus paraphrastes in locorum situ notando, non prisca, sed ea quæ ætate sua celebrabantur, nomina vsurpat, vt Hispaniam, Italiam, &c. Quam rationem perpetuò secutus, NO vrbem quoties apud Vates offendit, Alexandriam nominat, quam Latina versio semper imitata est; quanquam Græca editio varia & discrepans in huius nominis notatione est. Huius autem vrbis incomparabilem potentiam, loco, & situ, & cõmeatuum opportunitatibus, & multarum & magnarum gentium studiis arguit. *quæ habitat in fluminibus*, inter Nili amnium in nostrum mare permeantium maxima ostia maximis excipiendis nauibus idonea, quibus ab ortu & occasu vallatur: ab Austro verò Mareoti lacu celeberrimo & commodissimo, à Septentrione Lybico, siue Aegyptico pelago: ita vt commeatuum & necessariarum rerum oportunitatibus multis abundet, & situ atque aquarum ambitu munitissima sit. *Aqua in circuitu eius: cuius diuitiæ, mare*. Portuosum & firmissimum præsidium, nec non & conuehendis ex omni orbis parte rebus & mercibus maximè idoneum. *Muri eius aquæ*. Si verò de sociorum studiis & auxiliaribus copiis quæramus, innumerabiles & fortissimos nationum populos recensebimus, quæ antiqua generis necessitudine coniunctæ, salutis & periculorum societatem religiosè pactæ fuerant, quotquot ex Chamo siue Chameseno Noachi filio oriundæ essent.

Ezech. 30. Iere. 46.

D. Hieron. in epitaph. Paulæ.

Melad. lib. 1.

Aethiopia fortitudo eius & Aegyptus, & non est finis.

FREQVENTISSIMAM vrbibus & oppidis cultissimamque Aegyptum fuisse, omnes tum prophanæ, tum sacræ testantur historiæ.

Africa & Libyes fuerunt in auxilio tuo.

MVTATIONE personæ subitaq. apostrophe ad NO, ex vatũ more vsus hic noster est. Hos autem omnes nõ metu vel potentia coactos, sed generis communione & vicinitatis necessitudine impulsos, auxiliũ NO vrbi intulisse res ipsa declarat. nã teste Mose, Chus Misraim & Phut filij Chã fuêre, quos Latini & Græci Aethiopes, Aegyptios, Afrosq. vocant. Africæ autem partem Libyam dici Ezechiel auctor est: & tamen tanta situs & oportunitatum felicitas, tanta auxiliorum magnitudo & copia NO vrbem ab Assyriorum exercitu defendere non valuit.

Gen. 10.

Ezech. 30.

Sed & ipsa in transmigrationem ducta est in captiuitatem: paruuli eius elisi sunt in capite omnium viarum, & super inclytos eius miserunt sortem, & omnes optimates eius confixi sunt in compedibus.

HAEC omnia ad NO vrbẽ referũtur, quã ante Ninæ casum extrema belli pericula & exitiales calamitates ab Assyriorũ exercitu accepturã esse obiter Nahhũ vaticinatus est. præterito tẽpore ob eã rẽ vsus quòd certissima prædictio sit. Igitur accepta NO ciuitati clades, & principũ atq. grauissimorũ virorũ eius vincula, ac reliquæ turbæ captiuitas, argumẽto ex cõtẽtione sunt, Ninã vrbẽ ex diuino consilio hostibus traditã, excidi facilius posse: quippe quæ quanquã maxima & firmissima videatur, cũ NO Amon naturali præsidio & auxiliorũ virtute atque studio comparanda non sit.

Et tu ergo inebriaberis: & eris despecta, & tu quæres auxilium ab inimico.

NON minorem aut leuiorem amaritudinis calicẽ ad fundũ vsq. exhaustura Niniuen dicit, ita vt omnẽ illã antiquã superbiã & insolentiã, imò omne etiã consilij, facultatis, vt ebria indigens facilè ab hostibus euersa & dissipata pereat. *& eris despecta*, Hebraicè *& eris abscondita*, perinde ab oculis hominũ sublata ac si nunquam fuisses, ita inebriatio cerũ perturbationẽ & trepidationẽ, quam mox absconsio & dissipatio secuturasit, significat, vt illud:

vt illud apud Abdiã: Bibent & absorbentur, & erunt quasi nõ fuerint. neq. verò vel fideliora, vel vtiliora quæsita & rogata aduersus hostes Niniuen expertutam esse confirmat, quã voluntaria regum & sociorũ, fortissimorumq. ac necessariorum Alexandria experta sit: plurimũ enim volũtariæ operæ rogatis & coactis præstant, & tamen cũ meliora nihil profuerint *No Amon*, nihil omnino Ninæ deteriora profuturaesse consequitur. *Et tu quæres auxilium ab inimico*, quando tuis viribus & facultatibus minor futura es, quàm vt obsistere & hostis impetum sustinere valeas. Verum enimuerò *No Amon* & si non meliori successu, meliori tamen fide auxiliarios habebit socios, qui quòd amici & necessarij fuerint, si nihil aliud præstiterint, tamẽ dimicaturi sunt. At verò Niniue eorum quibus maximè fidebat, voluntates & studia erga se extincta, atque ad hostes ipsos in suam perniciem translata deprehendet. quæ res pulchra similitudine describitur:

Omnes munitiones tuæ sicut ficus cum grossis suis: si concussæ fuerint, cadent in os comedentis.

NIHIL aliud quàm belli exitum, cùm ab hostibus, tum ab auxiliaribus etiã spectãdum, atq. exspectati euentus ratione omnem rem gerendã esse dicit. namq. Ninæ rebus labantibus & ruentibus, ad prædæ potius & direptionis spem, quàm ad officium, vel misericordiam socij & auxiliares impellentur: itaq. asciti atq. aduocati ad auxiliũ sese hostibus facilè coniungent, cùm certę & maturæ ruinæ opinione ad libertatẽ primum, deinde ad spolia animum appulerint: vt in arboribus, maximè autem in ficubus accidere solet, quæ cùm maturas, præcoces fructus & paruo momento decidentes habeant, omnes quotquot adsunt, ad impellendũ deciduasq. ficus excipiendum inuitant, quando nemo sit, qui in tanta nouorum fructuum comedendi oportunitate sese ab impulsũ & ficubus excipiendis temperare velit. *Sicut ficus cum grossis suis*. grossos præcoces Ficus maturas interpretamur ex Hebraico nomine *Becborim*; id quod sequenti oratione declarat: *Cadent in os comedentis*. Hac autẽ similitudine certam victoriæ & prædę spem hostibus Vates promittit: quando neq. obsistentium & propugnãtium Niniuitarum virtute, neque murorum ac propugnaculorũ firmitudine arcendi sunt. namq. ciues ipsi imbelles atq. ignauissimi erant: muri verò nullo expugnantium negotio, aquarum impetu vero dituti, portæq. adapertæ fuêre, & admisso hoste si quid munitionis, aut præsidij reliquum fuerat, illato igni expugnatum est.

Ecce populus tuus mulieres in medio tui: inimicis tuis ad apertionem pandentur portæ terræ tuæ, deuorabit ignis vectes tuos.

HAEC iam ex superioribus clara explicataque sunt. Niniuen autẽ aduersa sociorum studia & defectiones expertam fuisse, externi etiam auctores memoriæ prodiderunt. Nuntiatũ est Bactrianorũ exercitum ad regem mitti, propinquumq. esse magnis itineribus proficiscentem. Visum est igitur Arbaci reliquisq. cum expeditis militibus obuiam proficisci, vt aut defectionem persuaderent Bactrianis, aut ad id armis cogerẽt. primùm duces, tum reliqui libertatem asserentes, copiis cæterorum sese addiderũt. Hæc Diodorus, qui biẽniali primũ obsidione pressos Niniuitas, ac deinde in vrbe ipsa simul omnes oppressos, variisq. modis perditos fuisse affirmat, id quod Vates noster futurũ prædixerat ad ea, quæ ad tolerandã obsidionem necessaria sunt, parare; atque muros & præsidia reficere hortatus.

Diod. lib. 3.

Aquam propter obsidionem hauri tibi, extrue munitiones tuas: intra in lutum & calca, subigens tene laterem.

NOVE ACVNOVE Deus custodita & seruata non vult, grauẽ laborem difficilemq. curam quidem, nullam tamẽ certã salutẽ præstare obnitentibus possunt. Vanũ est vobis, inquit Vates, ante lucem surgere: surgite postquam sederitis qui manducatis panem doloris. Igitur curam, studium, diligentiam, metum, trepidationem, prouidentiamque, frustra tamen omnia hæc Niniuitis fore significat. duarum verò præcipuè rerum, quæ maximè ad tolerandam obsidionem necessariæ sunt, commemoratione cæteræ comprehenduntur: aqua enim ad victus vitæq. vsus oportunissima est, & murorum propugnaculorumq. curatio. lateritios autem Ninæ muros fuisse, quòd illa regio campestris lapidum copia carcat, omnes antiqui & sacri & prophani scriptores tradiderunt. *Intra lutũ & calca,*

Universidad de Deusto
Biblioteca

calca, subigens tene laterem. Verba hæc omnia eius artis propria sunt. de lateribus autem Victruuium consulere operæpretium est. quidam incocti, alij cocti antiquis fuerunt, vtriq. firmi, sed cocti magis. hac autem cura, hac tanta prospiciētia, hoc labore nihil aliud sibi illi præstiterunt, nisi vt maiorem funditus perdendi commoditatem hostibus pararent: coactos enim & in vnū quasi aceruum congregatos, igni, ferro, captiuitateque adoriri, afficere & perdere facillimum fuit, non secus quàm bruchi & locustarum genera, quæ cùm sparsa volant, neque comprehendi, neque perdi possunt, in vnum verò locum propter frigus congregata & constipata, & capi oportune atque occidi, & admoto sepibus quibus hæserint, igni cremari possunt, hoc est quod dicit:

Ibi comedet te ignis: peribis gladio, deuorabit te vt bruchus: congregare ergo vt bruchus, multiplicare vt locusta.

QVÆ res magno molimine, studio, celeritate, maxima frequentia adornatæ comparantur, eædem vbi repentè afflictæ fuerint, maximo tumultu cortuunt, maximaq. turba & victorum insultatione labefactantur, & maximum demum & memorabile humanorum consiliorum vanitatis exemplum ad posteriora etiam secula statuunt: quod vel Ninæ vrbis ratio apertè docet, cui tanta hominum frequentia, tot tantaq. mercatorum atque publicanorum negotia, tanta vndique conflata pecunia, tot opes, tāta principum celebritas, tantusque dignitatis splendor, illud solum parauère, vt grauiori casu & maiori cum molimine funditus periret. quæ res vt inutilis omnino, imò vt ad necessitatem etiam vrgens, à Vate obiicitur.

Plures fecisti negotiationes tuas, quàm stellæ sunt cæli: bruchus expansus est, & auolauit.

MERCATVRÆ, & conficiendæ pecuniæ vias & genera, artesq. exquisitas, quibus maxima & frequentissima totiusque orbis princeps Nina vrbs celebrata fuit, ad stellarum instar innumera fuisse docet: ipsorum verò mercatorum copiam, industriam & solicitudinem cum brucho locustarū velocissimo, & strenuissimo genere cōparauit, principū autē & primatū virorū, neq. multitudine, neq frequentia locustis minorē fuisse ait.

Custodes tui quasi locustæ, & paruuli tui quasi locustæ locustarum, quæ considunt in sepibus in die frigoris: sol ortus est & auolauerunt, & non est cognitus locus earum vbi fuerint.

Ex tanta tamque superba principum, & summorum virorum multitudine & frequentia, nullum ne vestigiū quidē relinquēdū esse ait, vt conuenientiū, & sepes occupare solentium locustarum neque locus quidem, vnde sole exorto auolauerint, neque pars ea quam occupauerint, facilè dignoscitur: quòd huiusmodi naturæ illæ sint, vt omnes simul auolent. tanta in vrbe solitudo, & in agris vastitas. tam deserta, inculta & relicta omnia futura esse Vates denuntiauit. *Custodes tui.* summos duces & principes significat, id quod Hebraicū nomen declarat *Menezar*, quod comatū & coronatū principem aptè verteris. *& paruuli tui* summis principibus minores, nobiles tamen & genere & splendore insignes. namq. hoc in loco Vates Assyrium nomen *Taphzzar* vsurpauit, quod regulum, optimatem atque præfectum in illa lingua significare, testis est Ieremias: Perficite, inquit, & numerate contra eam Taphzzar. Iam verò postremo loco Assyriorū, & Ninę regi ipsi tantorum antea malorum, tantæ tyrannidis maximo auctori, consiliorum, vanitatum, & omnis potentiæ, splendoris, amplitudinisq. finem extremū denūtiat: quem (vt malo & damno ignominia etiam accedat) omnium nationū quas iniuria contumeliaque affecerat, lætitia & plausu excipiendum esse confirmat.

Ieremi. 51.

Dormitauerunt pastores tui Rex Assur, sepelientur principes tui: latitauit populus in montibus, & non est qui congreget.

GRAVISSIMAS & vigilantissimas consulum & sapientum, qui de regni atq. imperij rebus & summa consultare cogitareq. solerent, cōsidentes laxatum iti demōstrat, adeo vt pastores & patres qui consilus antea capiendis, & prouidendis rebus intenti essent, quiescere demū & dormire videantur: ita nullus consilio, nullus prouidentiæ illorum locus futurus est. Ii verò qui consulta & decreta strenuè exequebātur, cùm iudices & magistratus, tum etiam duces, quorum dexteritate & diligentia res expedirentur, perinde ac si sepulti essent, immobiles, ignaui atque inutiles redderētur. Quibus ex rebus

bus eueniet, vt innumera illa Assyrij populi multitudo, rectorum consilio & principum diligentia & cura destituta, tanquam dispersus sine pastore grex, per montes & deuia, atque solitudines errabūdus victorum direptioni, abductioni atque voluntati omni exponatur: ita fiet vt ad Babylonici regis partes atque studia facillimè traducatur. *Pastores tui.* consiliorum & principes, quibus regni status curæ est, nomen significat ex verbo Hebraico *Ragha*, quod pascere, cogitare, & consulere est; appellat autem pastores regis, & non populi, quòd consilia, actiones & studia omnia regis magis, quàm populi causa suscipi soleant. neque enim illud præcipuè quemadmodum rex populo plurimum prodesse, sed quemadmodum populus Regi maximo vsui esse possit, deliberatur. Igitur futurum esse ait, vt omni primum consilio, deinde præsidio omni destitutus, & vitam pariter, & dignitatem cum summa & æterna ignominia (quæ magnis principibus grauissima calamitas est) amittat.

Non est obscura contritio tua, pessima est plaga tua.

NAMQVE optatissimus eius casus nuntius ad omnes terræ orbis partes, quæcunq. illius tyrannide vel oppressæ, vel læsæ fuissent, perlatus, maximo plausu & publica lætitia acceptus est. *Pessima est plaga tua*, quam dissimulare tacendo, vel ferendo non possis; adeò enim grauis est, vt eius sonitus longè lateq. audiatur. sic enim in maximarum rerum casu accidit, vt illud: *Auditumque Medis Hesperiæ sonitum ruinæ.*

Omnes qui audierunt auditionem tuam, compresserunt manum super te. Horat.

SENTENTIA explicata, verborum ratio habenda est. *audire auditionem*, grauissimæ rei, & magni cuiusdam casus nuntium significat, vt: Vox auditionis ecce venit, & cōmotio magna de terra Aquilonis, &c. Ierem. 10. *Compresserunt manum.* plausum qui manibus datur, o tatio hæc significat, gratulationis, aut comprobationis manifestum signum, vt: Omnes gentes plaudite manibus. & illud: Et plaudentes manu dixerunt: Viuat Rex. Psal. 46. 4. Reg. 11. Hanc autem optatissimam diem & publica lætitia celebrandam, incredibili clamore, & maximo plausu comprobandam omnibus iis, qui ab Assyriorum rege damno, vel malo affecti fuissent. Communem igitur toti orbi fore ait, quòd nulla orbis natio sit quæ illius tantæ, ac tam diuturnæ tyrannidis incommodis immunis omnino & libera perseuerauerit. hoc est quod Vates in totius orationis epilogo subiecit.

Quia super quem non transijt malitia tua semper?

INTERROGATIONEM negatiuā asseueratione affirmatio excipere solet. Assiduis autē iniuriis, exactionibus, aliisque malorum generibus cunctas orbis nationes, imò cunctos etiam homines vexatos fuisse confirmat: ita adeò publicam iniuriam, publica calamitate, ex diuinæ sententiæ decreto vlcisci solere huius imperij & vrbis excisione docemur.

Universidad de Deusto
Biblioteca

HYMNVS EX VOTO IN NAHHVM· ODE DICOLOS TETRASTROPHOS.

O Me quid latebras quærere &, auium
Vulgo nunc mediis rupibus abditum
Obscurè miseros & sine gloria
Percurrisse iuuat dies?
Atque ævum studijs heu nimium breue
Instantem grauibus ducere, quid pati
Duram pauperiem? spernere dulcium
Vitæ commoda partium?
Et cur non potius magna potentium
Præsens facta sequar, iamq; animosior
Contendam gradibus scandere prospera
Clari munera nominis.
Illic diuitiæ, & præmia maxima
Audendi, & celso gloria vertice
Attollens solio collocat intimis
Productum è tenebris virum.
Fasces vt pauidum, & sceptra minantia
Magnorumq; frequens turba clientium
Perstringat populum, cogat & annuo
Regem munere prosequi.
Atqui nec rigida durior æsculo
Sensus, deliciis vt valeam frui
Contingit, stupidum & consilij impotens
Aut est ingenium mihi.
Vt spes aggrediar, coner vt optimas
Artes, intrepidas atque vias, quibus
Hærentem celebri culmine lauream,
Summumq; eripiam decus.
At nec præcipuis artibus, aut opus
Extremo ingenio est: sæpius imperant
Vulgares animæ, & ridiculum caput
Sublimes apices tenet.
Sed quò te rapit hic præcipitem furor
O mens, quas tenebras concipis impij
Erroris? dubio puppis in æquore
Amisisse viam pudet.
Heu quid perpetuis cursibus attinet

Indul-

Indulsisse bonis artibus, & modos
Et causas penitus nosse, quis exitus,
Quærerum maneant vices?
Si frustra sapimus, nullaq; protinus
Viuendi eueniunt commoda rectius,
Seu quis desidiæ tempora conterat,
Doctrinæue colat vias.
Quòd si nostra minus pectora roborant
Sermones hominum, percipe certius
Diuinum eloquium, sacraq; carminum
Non fallentia dogmata.
Vt magni quondam consilijs Dei
Splendorem, & solij nomina regij
Sublatum ex humili puluere, nec sibi
Credens tanta, ferat caput.
Hæc nullis hominum parta laboribus,
Sed (quod sic placuit) numinis edita
Nutu, non opibus, non gladiis, neque
Seruantur strepitu graui.
Ast præsens pietas, iuraq; & innocens,
Et recti impauidus propositi tenax,
Et vindex animus fraudis & integræ
Virtutis studio calens:
Et solers publici certáque commodi,
Priuateq; rei tempora negligens,
Cura & assiduus pro populo labor
Supremum statuunt decus.
In quæ sæpe viri munera maximi
Delecti, potius pascere in asperis
Dumetis pecudum bruta bidentium
Orant agmina, vel boum.
Ast duris alius maxima cladibus
Et fuso temerè sanguine ciuium
Destructis aliis culmina, & arduas,
Construxisse parat domos.
Quem tetra ambitio iuncta cupidine
Sternentem populos, fluminis in modum
Quod rupto penitus proruit alueo,
Per fas atque nefas rapit.
Sic visum Domino, qui mare temperat

Qui

Qui cælum imperio, quique homines regit,
Voluens consilio secula prouido
Et iudex, bonus & pater.
Namq. ille & sceleris crimina publici
Et fraudes populi principe & improbo
Permissa & nimia sæpe licentia
Vlcisci grauiter solet.
Sed vi, ac innumera cæde potentiam
Constructam, et liquido sanguine, non sine
Rapina atque dolo, & spoliis putat
Confirmare ferum genus.
Ergo vel laqueis omnia callidis,
Aut legum innumeris flexibus ac dolo
Constant, innocuumq; capit sagax
Fraus, & despoliat pecus.
Aut dura aggreditur frangere cuspide,
Conatum positas rumpere vel plagas,
Vel casum gemitu ferre miserrimum,
Vel fugisse malum graue.
Non longum sceleris tempus & impia
Fraudis, posse tamen perpetuum sinit
Esse æuum, subito sed ruit impios
Frementi Deus impetu.
Et iam perpetuis subdita molibus
Fundamenta tremunt, cunctaq; gloriæ
Vertuntur pariter pondera cum suis
In magnum dominis malum.
Et quam vt flammiuomis perderet ignibus
Infensos populos egerat excitans
Fustem persimilem conijcit in rogum,
Atque ardere iubet Deus.
Diuinis igitur muneribus nimis
Impar, quæ iam vltrò poscere sit nefas,
Horrescens pelagi solliciti minas
Hic nauem ad scopulum ligo.
Hic me perpetuis carminibus dabo,
Sermonesq; Dei lætior audiam,
Et stratus mediter gramine florido
Fontis margine vel sacri.

FINIS.

BENEDICTI ARIÆ MONTANI HISPALEN. ENARRATIONES IN HABBAKVQ PROPHETAM, PRÆFATIO DE PROVIDENTIA.

ANTIQVA olim ac vetus de prouidentia quæstio est, quæ multorum maximorumque virorum ingenia exercuit ac diu multumq. vexauit. Neque vllum aliud argumẽtum homines non modò literarum & philosophiæ rudes, sed etiam doctos vehementius vnquam solicitauit, quàm hoc de diuina erga homines prouidentia. Quoniam Deum esse diuinamq. naturam immortalem, felicissimã, omnibusq. modis beatam, quæ humani ingenij captum infinito superaret excessu, etsi quæsitum aliquando fuerit, à nemine tamen mortalium est negatum, qui vel hominis solum nomen tueretur. Fuêre quidem athei quos tanquam prodigiosa monstra rarissimos per longissimam mundi ætatem terra edidit, quorumq; linguas potius, quàm mentes monstra dixerimus: quippe qui vocem tantùm mentiri ausi sint, idque negare quod mente fateri cogebantur. Ambitioni autem & nouitati studere voluerunt, vt nec quid cum cæteris hominibus cõmune sentire viderentur, sibi ipsis suisq. mentibus dissentanea protulerint, Deũ diuinãq. naturam esse negantes. Quæ quidẽ illorum assertio tanquam monstrosa iam pridem suis ipsorum auctorũ actionibus, orationibus, testimoniis, & viuendi ratione ac fine explosa est, nedum à cæteris hominibus ab ipsaq. natura reiecta. At verò præter istos alij oẽs, quicunq. cõmunis sensui participes extiterunt ab ipsa prima infantia ad extremũ usq. vitæ tempus non modò Deũ esse sentire visi sunt, sed & nutibus, vocibus, et oratione, tũ rationis atq. veritatis vi cogẽte, tũ natura dictãte, sunt cõfessi. Illa tamẽ quæstio multorũ animos in varias sentẽtias distraxit: nũ hæc quæ ab omnibus esse cõcedere tur, diuina immortalisq. natura mortales homines mortaliaq. cuncta gubernaret, & rebus consuleret humanis, humanasq. actiones & dicta, atq. facta curaret? Atq. omnes hi quidẽ dum cælum omni ex parte patẽs atq. apertum intuerentur, dum totam mundi fabricam, singulasque eius partes contẽplantur, dum solis, lunæ, atq. stellarum lucem, pulchritudinẽ, errores, cursus, progressionesque conspiciunt, dum terræ situm, dum montiũ, dum fluuiorum fontiũmq. naturas, dum temporũ mutationes ac momenta varia, atque diuersarum quæ gignuntur & intereunt rerum vires ratione obseruant: non potuerunt cogitare admirabilem vniuersi molem, totq. eius partes, tãto tãq. perpetuo ordine, tanta tum effectuũ tũ tẽporum cõcordia, tam diu sine vllo rectore constare duraréq. posse, atq. quamobrem consilio iudicióq. diuino mundũ regi credidere. Hæc igitur vniuersi constitutio atq. cõstantia efficax ratio fuit ad confirmandũ non solùm Deũ esse, sed et mundũ omnesq. eius partes ab ipso gubernari. Atq. hoc quidem argumentum omnibus commune fuit, & iis videlicet qui naturam rationemque sunt secuti ducem, & iis etiam quibus natura informatis, diuini spiritus necessit. institutio atque doctrina. Hi namque de hac re frequentissimè in hanc sententiam scripserunt, quam diuinis Vates eleganter his deducit carminibus. Cæli enarrant gloriã Dei, & opera manuum eius annuntiat firmamentum. Dies diei eructat verbum, & nox nocti indicat scientiam. Non sunt loquelæ, neque sermones, quorum non audiantur voces eorum. In omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ

Plato fateur negat multis argumentis apud Plutarchum Euripides, Balbus apud Ciceronẽ Cottę Epicuro respondit, quẽ Diogenes ita refellit, vt meritò ab Augustin. lib. de Ciuitate Dei Cicero reprehendatur, qui vt actionẽ liberam seruaret, ignaros Deos fecerit. Cicero de Natura Deorum ex Aristotelis sententia

Socrat. apud Xenophõtem cõmeut. tert.

Eadẽ ferè Socrates apud Xenophontẽ.

Vnde Pythagoras necessitate circunda tũ mundũ dicebat. Et Parmenides & Democritus omnia necessitatis præsecti pto fieri.

Psal. 17.

verba

Universidad de Deusto
Biblioteca

„ verba eorum. In sole posuit tabernaculum suum, & ipse tanquam sponsus procedens
„ de thalamo suo. Exultauit vt gigas ad currendam viam: à summo cælo egressio eius.
„ Et occursus eius vsque ad summum eius, nec est qui se abscondat à calore eius. sic Da-
uid, sic alij complures diuinarum rerum scriptores. nec dissimili verborum figura, sed
eadem omnino sententia idem argumentum illi tractauêre, qui secundum naturæ insti-
Claudianus in Rufinum. tutionem de rebus philosophati sunt.

Sæpe mihi dubiam traxit sententia mentem,
Curarent superi terras, an nullus inesset
Rector, & incerto fluerent mortalia casu.
Nam cùm dispositi quæsissem fœdera mundi,
Præscriptosque maris fines, annique meatus,
Et lucis noctisque vices, tunc omnia rebar
Consilio firmata Dei, qui lege moueri
Sidera, qui fruges diuerso tempore nasci,
Qui variam Pheben alieno iusserit igne
Compleri, solemque suo, porrexerit vndis
Littora, tellurem medio librauerit axe.

Diogenes, Milesius. Theodorus Cyrenæus. Summa igitur totius argumentationis est, mundum mente prouidentiaq; gubernari,
qui in tanta motuum, temporum atque naturarum diuersitate tanta concordia con-
stantiaque permaneat. Fuêre tamen permulti, quibus contraria omnino recepta
sententia est; qui tametsi Deum esse non negarent, tametsi mundi ordinem & concor-
diam, & agnoscerent, & faterentur: tamen hominum res à numine vel non prouide-
ri, vel omnino negligi putabant. Cur autem ita iudicauerint, in causa illud est, quod in
humanis rebus confusa omnia perturbataque, & quadam quasi fortunæ volubilitate
Argumentũ est Diogenis apud Ciceronẽ, cui respondet Augustinus. lib. de Ciuitate Dei, & Gregorius multo luculentius. iactata spectarentur. Nam cùm hominem omnium, quæ à natura fictæ sunt, rerũ pra-
stantissimum esse viderent, animal videlicet imprimis prouidum, sagax, acutum, mul-
tiplex, memor rationis & consilij plenum. cumque in eodem ipso hominũ genere eos
maximè excellere natura, & dignitate conspicerent, qui mentis animique virtutibus
cæteros superare studerẽt; sæpe autem fieri, vt qui inter homines optimi essent, infimũ
inter ipsos locum tenerent, & omni miseriarum & calamitatum pondere premeren-
tur, ita videlicet, vt ab iniustis paterentur iusti, & indoctis docti contemptui essent;
& omnino quicunque sanctitate, iustitia, innocẽtia, integritate, atque omni doctrina,
& virtute ornatissimi essent, eosdẽ infima & conditione, & fortuna esse: cõtra verò
qui stultitia amentiaque laborarent, iniustitia, rapina, cæde, atque omni scelerum &
flagitiorum genere flagrarent. hos in summa florentique esse fortuna, & ad summum
honoris gradum perduci. hos itaque beatos esse, illos miseros. Quæ quidem rerum ac
rationum perturbatio quosdam adducere potuit, vt diuinam naturam sine prouiden-
tia, ac cura esse putarent. Nam cùm Deus iustissimus natura sit, si rebus humanis
prouideret, consequens esset cum iis pulcherrimè actum iri, qui optimè atque sapien-
tissimè vitam instituissent: quod longè secus plerumque fieri videbant. Vnde idem il-
le Poeta, quem priora argumenta, atque rationes Deum esse docebant, his posteriori-
bus impulsum se de hac re in dubium venisse fatetur.

Sed cùm res hominum tanta caligine volui
Aspicerem, lætosque diu florere nocentes
vexarique pios: rursus labefacta cadebat,

Relligio

Relligio, causæque viam non sponte sequebar
Alterius, vacuo quæ currere semina motu
Affirmat, magnumque nouas per inane figuras,
Fortuna non arte regi, quæ numina censet
Ambiguæ, vel nulla putat, vel nescia veri.

Hæc igitur vna ratio humanarum rerum, quas quidem peruerso ordine geri plerumq;
videbant, hanc de diuina natura, diuinaque prouidentia quæstionem attulit, quæ
mundi fabricam tantùm intuentibus nulla credebatur futura. Atque hæc quidem
res causam Epicuro dedit, quo insanas illas suas de mundo, de Deo, de rerum ge-
neratione & corruptione opiniones, atque de humani animi sereret interitu. Si-
quidem mundum eiusq. partes casu constare, & temeraria minutissimorũ corporũ
per inane coniunctione & separatione omnia concrescere dissoluique affirmauit.

Vnde hominum genus, & pecudes, pictæque volucres. Dei verò naturam
beatissimã ac perfectissimam perpetua quiete & tranquillitate vti, neque nostrarum
rerum indigere, neque humanis negotiis actionibúsue sua omnino miscere, & pio-
rum atque impiorum rationibus planè neglectis, extra omnem mundi locum sepos-
tam, secarum, vt inquit Satyricus, agere æuum. Quod autem ijdem interdum Deũ
esse affirment, humanarum verò rerum negligentem statuant; ijdemq. ipsi contrà non-
nunquam Deum esse negent, nihil diuersum sibique dissentiens dicunt. siquidem ad
humanæ contemplationis rationem idem est Deum nullum esse affirmare, aut nostris
rebus consulentem non esse. Vtraque enim assertio eandem inter mortales impieta-
tem seminat, easdem de religione opiniones, ac pari falsitate ac malitia imbutas inserit.
Horat. lib. 1. serm. Saty. 9.

Igitur summa huius argumentationis hæc est: Si Deus est, iustus est, si rebus humanis
prouidet Deus, iustè prouideat necesse est, id est, si iustè prouidet, cũ optimis optimè, cũ
impijs autem pessimè, vt agatur æquum bonúmque est: sed deterrimè cum optimis in
vita agitur; contrà optimè cum improbis; non ergo iustè cum hominibus agitur. Conse-
quens est igitur hominum res à Deo non curari, quæ si curarentur, iustè curari diui-
næ iustitiæ atque æquitatis esset. Igitur vel Deus non est, vel (quod proximum est) hu-
manarum rerum est negligens. Atque vniuersam hanc sententiam vno disticho com-
plexus mihi videtur Epigrammatõn poëta, cùm dixit:

Marmoreo tumulo Licinus iacet, at Cato paruo, &
Pompeius: nullos credimus esse Deos. Martialis.

Ergo vt ad nostri Prophetæ enarrationem proprius accedamus, non parum lucis ad
sermonum eius sensum intelligentiamque proposita quæstio attulerit; siquidem eandem
illam hic propheta per occasionem ponit quæstionem, ab eaque dicendi capit exordium.
nam cùm ille diuino afflatus spiritu venturam Judææ gentis calamitatem præuideret,
quam Nabuchodonosor secundus attulit, dum bellum Judæis infert, & cruenta vi-
ctoria vsus vniuersam fere turbam captiuam in triumpho duxit; tantam barbari
principis carnificiniam & crudelitatem animo cernens, ingentem adeo dolorem acci-
pit, vt suæ gentis misericordia motus, à communi de prouidentia quæstione exordia-
tur. Quo quidem in argumento plurimus est. nam multis illud grauissimisque ratio-
nibus dilatat, & ad finem vsque perducit, neque prius desistit, quàm reddito à Deo
responso animo satisfactum esse suo cognoscit. Eandem igitur illam quæstionem nos
ita referemus, vt prophetæ sermonem secuti, responsionem ad suum differamus lo-
cum. Oportunum autem aliquando erit, vt non sententiarum modò, sed & ver-

 borum

Universidad de Deusto
Biblioteca

borum artificijq; e rationem reddamus. quæ quidem res in optimis quibusque scriptoribus spectata; in sacrorum verò librorum enarrationibus spectatissima esse debet. non solùm enim diuinorum verborum quærenda inuestigandaque ratio est, sed quo quidque ordine, qua figura, quo tropo, quóue schemate dicatur, arte iudicióque est expendendum, vt diuina scripta nulla perfectionis parte vacare manifestò comperiantur. Igitur locorũ communiũ apud rhetores non vulgaris est cõmendatio. Plurimum enim & claritatis & lucis ad propositas causas afferre probãtur, & ad iudicandũ de rebus accommodati sunt. si suo tempore adhibeantur; & ad docendos, iuuandos inclinandosque animos magnam, vt ait Quintilianus, vim afferunt: cuiusmodi sunt illi, quibus rem quamque vel factum laudamus; aut contra iustum vel iniustum docemus; aut tale quippiam aliud rebus vel factis subesse putamus. Solemne autem grauissimè & ornatissimè dicentibus esse videmus, vt, cùm res postulat, singulare argumentum, hoc est, hypothesin, ad communem quæstionem, hoc est, thesin referant: atque hæc ad dialecticam rationem spectant. ad elocutionem verò illud, quod propheta ab exclamatione initium facit: quod plerumque vsu venit ijs, qui rem aliquam grauem diutius animo cogitantes, neque illius indignitatem vlterius ferre valentes, dolore, vel indignatione, vel misericordia, vel alia quadam affectione commoti in huiusmodi vehementes erumpunt voces. quod plerũque euenit, vbi de rebus ac moribus hominum agitur. Simili dicendi artificio, & non absimili figura Iuuenalis vsus est, qui hypocritarum offensus moribus eorum reprehensionem ab indignatione sic exorditur:

Saty. 1. *Vltra Sauromatas fugere hinc libet, & glacialem*
Oceanum, quoties aliquid de moribus audent
Qui curios simulant, & bacchanalia viuunt, &c.

Horat. lib. 1. Saty. 1. *Sic etiam Horatius ab admiratione votorum varietatem & inconstantiam accusturus inchoat:*

Quis sit Mecœnas, vt nemo, quam sibi sortem
Seu ratio dederit, seu fors obiecerit, illa
Contentus viuat, laudet diuersa sequentes.

Sic noster Propheta exordium ab exclamatione ducit. quæ dicendi figura & attentionis plurimum parare solet in auditoribus, & ad considerãdam rerum, de quibus agitur, grauitatem plurimum confert.

CAPVT PRIMVM.

ONVS *quod vidit Habbakuq Propheta*

TOTIVS prophetiæ argumentum est, qualis sit prophetiæ ratio, & quis vaticinandi modus, & quis sit Vates, explicans, [*Onus*] pro graui & luctuoso pleno vaticinio à diuo Hieronymo exponi nemo, qui illius scriptis operam dederit, ignorat. Sed nos illud ad explicandam huius vocis vim addemus, quotiescunque calamitatem aliquam ex firma Dei sententia certoque consilio venturam sacri vates prænuntiant, hac voce, *onus*, vti solitos esse. siquidem quibus in locis Latini legunt, *onus*, Hebræi in sua lingua legunt MASSA, vocem scilicet à verbo Nassa deductam, quæ apud illos præter alia multa ad quæ transfertur, ferre & baiulare significat. Vnde Massa, hoc est onus ferendi. Cùm enim homines vitiis irretiti, sceleribus operam dant, quæ diuina lege, & recta mentis ratione prohibentur; solet Deus illos per Vates suos deterrere, & ad

& ad sanam mentem melioremque vitam reuocare: minaturque illis mala plurima, & iustam animaduersionem, nisi à flagitiis desistant, & nisi offensionum illos pœniteat. Quæ quidem supplicia & pœnas, tamdiu à se parari, & quasi in fascem colligari ostendit, quamdiu mutandæ vitæ spatium concedit. Atque huiusmodi suum consilium sæpissimè hominibus Deus aperit: plenæque sunt sacrorum librorum paginæ huiusmodi admonitionibus: Nisi conuersi fueritis, gladium suum vibrauit, arcum suum tetendit, & parauit illum: & in eo parauit vasa mortis, sagittas suas ardentibus effecit. Quid aliud hæc gladij, arcus, vasorum mortis, & sagittarum coacermatio significat? nisi fascem quendam pœnarum ac supplicionum à Deo in improbos homines colligari atque parari, nisi peccare desistant, & ad meliorem redeant vitam. Quod si illi diuinis præceptis obedire ac parere voluerint, non est dubium quin ipse aptatos pœnarum fasces dissoluat; vtpote qui ad clementiam, quàm ad vindicationem multo sit promptior, quemadmodum ipse de sese pollicetur: Ecce ego, inquit, fingo contra vos malum, & cogito contra vos cogitationem: reuertatur vnusquisque ab via sua mala, & dirigite vias vestras, & studia vestra: nam repente loquar aduersus regnum, & aduersus gentem, vt eradicem & destruam, & disperdam illud: Si pœnitentiam egerit gens illa à malo suo, quod locutus sum aduersus eam, agam & ego pœnitentiam super malo quod cogitaui, vt facerem ei. hæc Deus. At cum hominum insolentia & improbitas ad contumaciam vsque progressa fuerit, neque à vitiis & sceleribus, quibus semel adhæserunt, diuelli se vlla admonitione, vllis minis, vllaue alia suasione patiuntur, tum verò propositas minas intentaque pericula non vana esse demonstrat Deus, deque improbis & contumacibus supplicium sumit; latamen prius æquo iudicij ordine sententia. Cuius quidem sententiæ præconem prophetam aliquem constituit, per quem iudiciorum suorum rationem exhibet, vt & illi, in quos sententia pronuntiatur, cùm supplicium acciderit, non fortuna aut casu accidisse interpretentur, verùm diuini iudicij certam infallibilemque sententiam approbent & agnoscant; alij verò, ad quos de hac re peruenerit fama, eius diuinæ seueritatis exemplo, & Deum colere & honestè discant viuere. Huiusmodi ergo sententias vaticinari ad pronuntiandum mandatas, diuinus sermo onera appellare solet, vel, vt diuus Hieronymus vertit, assumptiones: nos verò explicationis causa onera ferenda dicimus. Nam quæ Deus ante parauerat, atque colligauerat, iam in iustam oneris grauitatem aptata illi sustineant oportet; qui parantem Deum & prædicentem, & ad meliora inuitantem reuereri & colere noluerunt. Ferendum igitur, & inuitis sustinendum onus est, nec vlla tergiuersatione abijciendum. Itaque cùm onus legerimus, pœnam sine prouocatione, & animaduersionem sine auxilio dari intelligamus. Vt enim diuina misericordia nullum habet finem erga eos, qui illam, dum ad ipsam inuitantur, exposcunt: ita diuina exspectatio certos fines, certosq; modos à iustitia constitutos habet: ad quos cùm peruentum sit, iustè in eos animaduerti oportet, qui Dei lenitate & clementia sunt abusi. Sic enim hominum generi ante diluuium centum atque viginti annorum spatium Deus ad resipiscendum dedit. Quo peracto, ingredere (inquit ad Noë) in arcam tu & omnis domus tua; adhuc enim, & post dies septem ego pluam super terram quadraginta diebus & quadraginta noctibus: & delebo omnem substantiam, quam feci de super facie terræ. Atque hæc de onere, [*Quod vidit Habbakuq.*] inter vaticinationum genera, de quibus alio in loco à nobis tractatum est, planissimum atque manifestissimum, visio est: cùm diuinus scilicet spiritus vatum oculos aperit, & ea quæ ventura sunt, velut in theatro quodam spectanda proponit, quemadmodum factum legimus in libro regum: Cùm Heliseus propheta Deum oraret, vt discipuli oculos aperiret, manifestatione prophetica visuri exercitum magnum à Deo in auxilium ipsorum, & eius vrbis, in qua tunc Vates agebat, missum. Historiæ autem verba hæc sunt: Heu, inquit discipulus Vati, heu Domine mi, quid faciemus? at ille respondit: Noli timere, plures enim nobiscum sunt, quàm cum illis. Cumque orasset Heliseus, ait: Domine aperi oculos pueri huius vt videat. & aperuit Dominus oculos pueri, & vidit; quia ecce montis plenus æquorum & curruum igneorum in circuitu Helisei. Apparet ergo videlicet aut visionis voce, manifestam rerum futurarum representationem velut spectaculo quodam explicatam significari. Sed de toto hoc vaticinationũ genere plura à nobis

Psalm. 7.

Ieremiæ 17.

Genes. 7.

De onere videlicet operæpretium fuerit quæ in quæstionibus proximis ab hac differimus.

Universidad de Deusto
Biblioteca

& exactius alias repetuntur. [*Quod vidit Habbakuq propheta.*] Ex nominis & officij auctoritate fidem orationi facit. Patria ac genus prophetæ illis temporibus nota fuere: nobis autem nihil horum præter nomen ex sacrorum librorum auctoritate ac testimonio compertum hactenus est. neque diuus Hieronymus certi quicquam de hac re statuit, nisi quantum ex Danielis historia Danielis tempore Habbakuq fuisse coniectura coarguit: neque certus est an liber hic ante calamitatem Iudææ gentis, quæ libri argumentum est, an post ipsam cladem iam populo allatam sit editus. nos tamen ex ipsa prophetiæ ratione, & ex interpretatione illarum vocum, visio atque onus, ante cladem acceptam vaticinationem hanc editam fuisse arbitramur. namque visionis & videndi vocabula in diuinis libris, cùm de prophetis agitur, ad alias res, præterquam ad futurarum rerum prædictiones, accōmodari nusquam cōperimus. Igitur Habbakuq de futura captiuitate vaticinatum fuisse dicimus: hoc enim præter videndi verbum propriè etiam significat illud nomen onus, quod de certa atque lata in scelestos sententiæ vaticinatione dici modò docuimus. Atque adeo sic exponit Chaldæus interpres, scribit enim, *mataàl nebuatha*, id est, onus prophetiæ: non de re quæ iam præcesserit, sed quæ ventura sit, sermonem haberi significans. Idem enim ex ipsis prophetæ verbis manifestum fit, cùm ex Dei persona dicat: Opus ego operor in diebus vestris, quod non credetis si quis vobis narret. Quòd si de præterita calamitate diceret, qui fieri posset, vt qui iam ipsius testes suo magno malo facti essent, non crederent? De futuris igitur sermo est, siue illa paulò post, siue post annorum aliquot spatium ventura sint. Quo autem tempore fuerit hic propheta, coniecandum nobis est. Chaldæus interpres summæ apud Hebræos auctoritatis scriptor, in ipso enarrationis initio Habbakuq Sunamitidis feminæ filium fuisse dicit, illum quem in vitam restituerat Heliseus propheta. Probatissima autem apud Hebræos temporum ratio (quem librum illi mundi seriem vocant) Habbakuq prophetiam in Manassei regis ætatem refert, ipsumque cum Iohele atque Nahhum vatibus coniungit. His consentiunt Græci atque Latini historici ferè omnes qui de Hebræorum rebus scripsêre. Porrò Heliseum prophetam centum ac viginti octo annis ante Manasset regnum inter viuos numerari desijsse, testes sunt diuinæ imprimis literæ, & Iosephus, & Iudæorum annales. Is enim anno à mundi ortu centesimo nono supra termille-simum mortuus est. Ab eo anno ad Manasseum regem centum & viginti octo anni introierunt. Huius enim regni initium anno post mundi ortum termillesimo centesimo trigesimo septimo fuit. Ab initio regni huius ad Solymorum expugnationem, duos supra centum inuenimus annos, expugnata enim fuit ea vrbs vndecimo Eliachimi regis anno, qui fuit mundi termillesimus, tricentesimus, trigesimus sextus. Igitur ab Helisei vatis obitu ad eam vsque cladem duodetriginta ac ducentorum spatium metimur annorum. Vnde fit, vt si Danielis tempore adhuc inter viuos numeraretur Habbakuq, trecentorum ferè annorum superaret ætatem. quam vitæ longitudinem illis temporibus rarissimam, neque ab historiis prætermittendam esse certum est. Quare omissa Ionathæ auctoritate ipsa re & ratione veritatem exquirere oportet. nos igitur Danielis historiam omnino recipientes (quanquam ea ab Hebræis non recipiatur; neque Hieronymi temporibus recepta prorsus erat) illum in vltima Manassei tempora reijcimus: ita vt in eo seculo fuerit, tametsi non in ipsis Manassei regis annis. nihilque inde incommodi aut absurdi fuerit. quandoquidem commune scriptoribus omnibus est, vt eos, qui se annorum vicinitate coniunxerint, ad eandem referant ætatem. Itaque cùm Nahhum, Iohelem, Habbakuq in diebus Manassei vaticinatos fuisse, Hebræorum annales & Eusebius, atque alij referunt, illos in eadem tempestate fuisse, hoc est, de ijsdem negotiis egisse, & in eodem vixisse seculo intelligamus. in quibus certum quoddam tempus in diuinis libris non assignatur: solenne enim id plerumque est in diuinis literis, vt in ipso prophetarum initio, sub quibus regibus vixerint, aut vaticinati fuerint, dicatur. Sed de his omnibus alias à nobis proprio argumento est actum in opere, quod de temporū & regnorū ratione composuimus, atque in communibus de prophetarum ratione disputationibus. Fuit igitur Habbakuq circa mundi annū III. M. CC. XCI. qui fuit CCC. LVII. ab edificato priori tēplo, quod tēpus ad Græcorū tēpora relatū secundū Olympiada vigesimā

septimam, & vt Romanorum annalium rationem etiam habeamus, circa annū ab vrbe condita octogesimum secundum vaticinatum fuisse dicimus. Sed ne temerè hunc vatē in hæc tempora referre videamur, locus ex libris regum, ex quo non leuem facimus de hac re coniecturam, excutiendus nobis est. Scriptum igitur est in vltimo regum libro, eo in capite in quo de Manassei regis criminibus agitur: Locutusque est Dominus in manu seruorum suorum prophetarum, dicens: Quia fecit Manasses rex Iuda abominationes istas pessimas super omnia quæ fecerant Amorrhæi ante eum, & peccare fecit etiam Iudam in immunditijs suis: propterea hæc dicit Dominus Deus Israël: Ecce ego inducam mala super Ierusalem & Iudam, vt quicunque audierit, tinniant ambæ aures eius. Quo in loco omnia ferè verba quæ prophetarum nomine recitantur, Ieremiæ Vatis esse deprehendimus, præter paucа illa, quæ de auditione, & audientium stupore inseruntur: quorum nullum apud Ieremiam est, sed eadem omnino sententia exigua figuræ varietate apud hunc Vatē legitur. nam primo statim capite scribit: Aspicite in gentibus, & admiramini & obstupescite, quia opus factum est in diebus vestris quod nemo credet, cùm narrabitur. Cùm ergo per Dei vates hanc calamitatem prædictam afferat scriptura, propter Manassei temeritatem atque scelera à Iudæorum gente mutata, cumque in eadem recitatione horum duorum vatum permissa verba in eandem sententiam coniungantur, consequens est eos eadem tempestate fuisse, & ad idem vnumque seculum pertinere, eandemque agitasse causam. atque hactenus de prophetia, de vaticinandi modo, de onere, & tandem de totius operis argumento atque inscriptione.

4. Reg 2.

Vsquequo Domine clamabo, & non exaudies? vociferabor ad te vim patiens, & non saluabis? Quare ostendisti mihi iniquitatem & laborem, videre prædam & iniustitiam contra me? Quare respicis contemptores, & taces, conculcante impio iustiorem se?

CONQVERITVR in ipso exordio Vates exclamatione ad Deum facta, atque conquestionis causam assignat, quòd ipse miserrimo spectaculo noctes diesque torqueatur acriter, eo quòd iniustitiā, vim atque furorē in humanis rebus impunè grassari videat, & quòd tam diu de hac re cogitatione atq. oratione cum Deo egerit, neque tamē tantis malis modū reperiat, neque quem exitum habitura hęc sint, ab ipso numine sit edoctus. [*Vsquequo ergo, inquit, Domine clamabo, & non exaudies?*] Exaudire Deus dicitur, cū respondet oraculoue, aut quouis alio signo respondere solet rogātibus, & se non surdum esse testari. Semper enim Deus audit homines, vel antequam quicquam loquantur. namq. nō modò, sed neque cogitata latere ipsum possunt. sed quemadmodū inter homines non audire dicitur, qui sæpe compellatus non respondet. idque fit vel audiendi sensu turbato, vel somno aut profundis curis oppresso, vel ob spatij magnitudinem voces non percipiente, vel vehementi aliquo strepitu, vel quouis alio modo impedito. Sic scripturā eosdem dicendi & sentiendi tropos ad diuinas res accommodans, solet eiusmodi oratione vti: Vsquequo Domine obliuisceris me in finem? vsquequo auertis faciem tuā à me? &: Exurge, quare obdormis Dominē? exurge, ne repellas in finem. Neque tamen dedignatur Deus huiusmodi orationes animorum affectibus plenas: imò maximè moueri solet (quæ sua benignitas est) & duci ad exaudiendum, cùm piorum hominum voces suaues, & dulcem querimoniam aut exclamationem, aut indignationem, aut similē aliquem exprimentes animi affectum, audit: gaudetq. se ad nos verborum sermonisq. figura accommodari, vt benignitatis & bonitatis suæ immensas diuitias explicet: nimirum qui, vt hæc ostēderet, filium suum æternum nobis comparauit, nostræ naturæ omnino participem fieri volens, vt suæ nos diuinitatis participes efficeret. Antiquum est ergo apud Deum, vt cum hominibus sermones conferat, seque ad eorum loquendi, disserendi, disceptandique rationes vltro demittat: & quæ ingrata importunaq. tantæ malestati videri alioqui possent, gratissimè ille excipiat, & libenter patiatur quauis se ratione, quouis sermone à piis hominibus compellari. Cui rei vel illud argumento esse possit, quod Genesis 18. cap. legimus. quo in loco Deus tam diu cum Abrahamo disceptare, arguere, rationē ponere, & de sua iustitia & misericordia disceptare patitur, dum Abraham quid iam proferat, non inuenit: & quæ ipsi Abrahamo longa, atque audax disputatio

Psalm. 12.

1. Pet. 1.

Genes. 18.

Universidad de Deusto
Biblioteca

tatio videbatur (quamobrem veniam identidem petebat, dicens: Loquar ad Domi-
num meum, cùm ipse puluis & cinis sim) hanc sibi gratam atque modestam esse, vel
ipsa audiendi patientia, & respondendi facilitate declarauit: Nam quis sicut Domi-
Psalm.112. nus Deus noster qui in altis habitat, & humilia respicit in cælo & in terra? Non igitur
" nouum est Habbakuq Vatem cum Deo de hac re expostulantem audire, quod eum
tam diu vehementer clamantem non exaudiat. [*Vociferabor ad te vim patiens, & non sal-*
uabis?] Expolitio rhetorica est, quæ apud poetas heterosis, vel heterotis dicitur, vt illud:
Virgil. Geo. *Sic omnia fatis In peius ruere, & retro sublapsa referri.*
org.1. [*Vim patiens.*] Induit Vates piorum omnium personam & eorum qui de humanis rebus
humaniter sentiunt. namque eadem hæc omnium causa est, eadem querimonia: neque 10
quisquam pius homo est, qui iniuriam alteri illatam à se alienam putet, & idem diui-
nam fidem atque auxilium non imploret. Vim ergo patitur Vates, vel aliis iniustè illa-
tam sentit, & offensionem ipse alienis excipit incommodis, & vim patitur dum hac de
prouidentia disputatione secum ipse torquetur: neque aliis de hac re rogantibus satis-
facere ipse potest; neque qua ratione sibi aliisque satisfaciat, à Deo edocetur, quem sic- 15
pius hoc ipsum orauit. Hanc vim maximè se pati conqueritur, quòd cùm Dei cultor
sit, & piis de diuina natura sententiis imbutus, multos diuinam prouidentiam accu-
santes, qua ratione peruincat, non habet: optatque sibi ab ipso numine suggeri, quod
ad hanc dissoluendam quæstionem conueniat. Multis igitur nominibus se vim pati
proclamat, quorum omnium origo atque principium, ex hac impiorum in bonos viros 20
inulta licentia ducitur. [*Clamabo & vociferabor.*] multis ac supplicibus verbis, &
acutissimis vocibus omnique affectu feruentibus te orabo, sic Chaldæus: *Vsque quo*
חס *Domine ego orans ero?* [*Vim patiens*, Hebraicè HHAMAZZ.] omne iniuriæ & contu-
meliæ, mali atque damni genus significat hæc vox; & breuiter quicquid in hominum
& rerum publicarum perniciem committitur, & quod Deum ad orbis exitium lacef- 25
Genes.9. sere, atque irritare natum est. nam cùm Moses flagitia omnia quibus hominum genus
scatebat, quo tempore aquarum inundatione consumptus orbis est, exprimere vellet,
" hac vsus est voce, dicens: Implera enim erat terra Hhamazz iniquitate. quod manifes-
festam cumprimis iniuriam, atque publicam in omni flagitiorum genere peccandi li- 30
centiam cum contumacia coniunctam significat. transfertur enim per metaphoram à
verbo manifestationem & nuditatem signante. [*Quare ostendisti iniquitatem & laborem,*
videre prædam, & iniustitiam.] Amplificatio est per expolitionem ad exaggerandam rem
enumeratione criminum iniquitatis & laboris, prædę & iniustitiæ. Quare, inquit, pa-
teris me tam diu hoc indigno atque miserrimo rerum humanarum spectaculo cruciari 35
atque consumi? cùm nullus dies sit, in quo noua iniuriarum atque violentiæ exempla
non videam: quæ tu mihi velut spectanda proponere videris, quando tu mihi vitá pro-
ducis, & tamen his rebus quæ me acriter torquent, modum statuere non videris. Qui-
bus in verbis propheta Deum omnia cognoscere asserit, & cuncta hæc ab eo permitti;
sed qua ratione quóue consilio Deus hæc permittat, hoc verò ipsum agere optaréque, 40
vt sibi aperiatur: cùm ipse rationem non inueniat, quamobrem tot tantæque permit-
tantur iniuriæ. Hoc igitur est quod dicit: [*Ostendis, & videre.*] subaudiendum, vt ex He-
bræo intelligimus, *Thabit*, id est videre facis me. neq. enim horum quicquá te latet. [*Iniu-*
quitatem.] Vitium quo quisque à recta ratione diuersus agitur, iniquitas vocatur. *Aun*
און prauitas Hebraicè quicquid scilicet à recto deuiat, siue illud sit in priuatis tantùm mo- 45
ribus, & nihil incommodi aliis afferat præter offensionem, siue iniuriosum in alios sit.
estque velut genus quoddam ad ea quæ sequuntur relatum. [*Laborem.*] molestiam sig-
nificat, & earum miseriarum genera omnia, quibus mortalis hæc humanę naturæ con-
dicio afficitur, quorumque maxima pars iustos homines & simplices ac minimè fal-
laces inuadit, iuxta illud: In labore hominum non sunt, & cum hominibus non fla- 50
Psalm.73. gellabũtur. [*Prædam.*] Omne rapinæ genus, omnemq. rerum alienarum iniustum vsum
complectitur hæc vox, siue vi, siue fraude atque dolo malo res agatur. [*Iniustitiam,*] vio-
lentiam, vt superius, exposuimus vocabulum (vim) eadem enim est dictio Hebræa. Po-
rò omnia scelerum & iniuriarum genera, in quibus filij hominum qui nihil nisi terre-
num sapiunt, versantur, quatuor his nominibus notat Vates. [*Contra me.*] Coram me
palam ante meos oculos, vt nõ de antiquis tẽporibus solùm conqueri videatur, sed de 55
suo etiã tẽpore, cuius ipse testis esset, & tantarũ calamitatũ spectator tristissimus. hoc est,
quod

quod Hebraicè significatur hoc in loco. sic etiã Græca interpretatur cõdicio ἐξουθενωμὸς, pa-
ssim in diuinis libris: Et peccatum meũ contra me est semper, Diiexerunt oculos Psalm.51.
tuos contra Sodomam. neque inauditus latinis hic loquendi modus, vt: *Stat contra stantes;* Genes.17.
habet. [*Quare respicis contemptores & taces.*] Quod de rebus dixerat, nunc ad personas ac- Iuuenal
commodat: nam scelera illa per se non existunt separata, sed ab hominibus suscipiuntur, satyr.4.
& in ipsis qui suscipiunt, existunt. Est igitur in dialecticis locus ex abstracto ad cõcretum,
vt vulgo dicitur. Quare, inquit, tu Deus respicis contemptores iuris, legum, & totius
æquitatis, qui religione nulla tanguntur, sed diuina humanaq. omnia contemnunt, atq;
dum sibi suisque ambitionibus, voluptatibus & libidinibus indulgent, omni incommo-
dorum genere quemuis afficere pro nihilo ducunt. Quare ergo Domine contemptores
respicis, & pateris eos rerum secundarum insolentia vsque adeo efferri, vt pios atque pro-
bos homines præ se contemnant, & indignissimis tractent modis? & tamen in his omni-
bus tu cœli & mundi rector ac iudex, cur conniues, cur taces conculcame impio iustiorẽ
se? nonne te hoc spectaculum offendit? atqui ipsa res clamat ad te: cur ergo taces? cur nõ
respondes clamanti? nonne cùm Abel à fratre est interemptus, extincti iuuenis sanguis
ad te de terra clamabat, tuamque iustitiam acutis ac vehementibus appellabat vocibus?
Inde autem manifestum planumque factum est nobis, ipsa scelera te quotidie irritare, &
iustorum sanguinem effusum ad te semper clamitare. quare ergo tu nõ exaudis? & si non
animaduersione aliqua aut pœna, vel vocibus è cælo missis improbos nocentesque ab in-
iuria inferenda deterres? [*Iustiorem se.*] Scitè additum est *iustiorem se*: quãdoquidem si acta
hominum exactissima diuinarum legum regula iudicentur à Deo, tarissimi quidẽ erunt, Ad hanc in-
quibus illę integritatis ac iustitiæ testimonium dabit; si qui tamen fuerint, omnia ipsi stitiæ rationẽ
Deo accepta referant oportet. Nam præter vnum Christum omnes in Adam peccaue- accessit Plato
rint, inquit Apostolus, & omnes egent gratia Dei, id est, & si maximè quispiam per totam in Protagora.
vitam integris semper virtutibus vsus sit (quod etiam sine diuina ope fieri nequit) sed Roman.3.
tamen si maximè sit vsus, ab illo tamen Adæ peccato, ab illa labe & macula nemo præ- Exponitur lo
ter vnum Christum natura integer extitit. quicunque verò præter eum extiterit, is non cus Diui
naturæ suæ, sed Dei gratiæ ac dono integritatem suam acceptam referat. Talem tamen Pauli.
hominem neminem hactenus fuisse legimus, sanctissimam Dei genitricem semper exci-
tamus, cuius integritati summæ, cuius puritati, cuiusque admirandæ sanctitati tantum
tribuimus, vt ipsam extra omnem humanæ condicionis aleam constituamus: & cum de
sanctitate, de integritate, deque omnibus virtutum ornamentis agitur, nihil quod ad
hanc virginem pertineat, in dubium aut quæstionem venire patiamur. Igitur cùm scri-
ptura dicat, omnes in Adam peccauerunt, manifestum fit, neminem communi atque
naturali ordine productum hominem ab illius primi parentis labe & macula tam va-
cuum, atque purum extitisse vnquam, vt sese Dei gratia non egere iactare possit. Quam
ob rem si hominum puritas, sanctitas & iustitia acri & seuero Dei iudicio exa-
minentur, quidnam sperandum putemus? nunquid, inquit Iob, iustificari potest homo Iob 25.
coram Deo, aut apparere mundus natus de muliere? Ecce luna etiam non splendet, & "
stellæ non sunt mundæ in conspectu eius: Quanto magis homo putredo & filius homi- "
nis vermis? Verùm enimuero cùm de iustitia agimus, & de iustis hominibus fit mentio, "
non semper vsque adeo angustis vtimur regulis, sed plerumque iustitiæ vocabulum in Ita Iãblicus.
ea significatione vsurpamus, vt virtutum omnium vsum quendam esse dicamus, quan-
tum humana condicio Deo opem ferente consequi contingereque possit: quæ iusti-
tia moralis appellatur. sic veteres philosophi iustitiam definierunt, sic Christiani theo-
logi: sic etiam eam ipsam iustitiam definiri concedent, quicunque in sacris literis fue-
rint versati. Neque nobis hic sermo est de altera iustitiæ, siue iustificationis ratio-
ne, qua impij à Deo iustificantur, namque suo illa loco sese nobis tractandam explican-
dam que offeret, sed de iustitia loquimur humana: hoc est de quadam morum secun-
dum virtutem compositione & societate, per quam iusti quidam dicuntur: quam
eandem vel bonitatem vel probitatem appellare libet. Gradus autem huius iustitiæ
sunt, & quidam quasi ascensus, vnde & qui ea præditi sunt, comparationem inter se ad-
mittunt. neque enim quicunque iustus est, continuo æquè atque alius quispiam iustus
est. Iusti quidem dicuntur qui virtutum studio tenentur, etiamsi nulla veræ religionis
veritatis ad eos peruenerit; sed hi tamen iustitia quadam philosophica (vt ita dixerim)

Universidad de Deusto
Biblioteca

iusti sunt: quorum iustitia & si ad æternam felicitatem ob fidei defectum vtilis non sit, est tamen vtilis, vt viros bonos efficiat eos qui possidet, bonitate, quæ à recti ratione & ab honestis moribus sic appellatur. vtilis etiam est, vt qui ea præditi omnino fuerint, æternas in morte pœnas non subeant; neque hoc iustitiæ huius honore fraudandi sunt ex philosophis & gentibus, quicunque iustam operam assiduumque studium virtutibus nauarunt. atque inter hos ipsos alij alios hac iustitiæ laude præcurrunt. Sunt etiam his toto genere iustiores, quicunque hanc virtutum morumque iustitiam cum veræ sanctæque religionis notitia coniungunt: id est, quorum animi certa informati fide erga verum Deum omnibus virtutum ornamentis instruuntur. ad quem quidem modum & Abel iustus, & Simeon, & viri multi in antiquis & nouis libris iusti dicuntur. Igitur de iustitia & de iustis hæc à nobis hactenus dicta sint: quæ si ad summam redigamus, iustum natura neminem hominem præter vnum Iesum ortum esse dicimus (atque de ea iustitia loquimur, quæ omnem diuini iudicij reprehensionem fugere possit) & quicunque verè inculpateque iusti sunt, hos non natura, sed diuinæ benignitatis ope sic iustos esse: iustos præterea esse quosdam philosophica quidem iustitia, quosdam verò religiosa iustitia iustos dici. atque hæc genera inter se comparationem admittere, & in ipsis generibus gradus quosdam esse. Cùm ergo de iustorum oppressione Vates queritur, non hoc agit, vt iustitiam exactissimis diuini iudicij regulis metiatur, sed ad huius iustitiæ, quæ in humanis moribus spectari potest, normam & moderationem rem totam præstitibit: secundum quam Iudæorum gens Assyriorũ rege ac populo multo iustior erat, vtpote quem etsi non alio nomine, vel hoc ipso quòd verum Deum coleret, cuius se familiarem populum profitebatur, longo superabat interuallo. Et quamuis Deum sibi vitiis, superstitionibus & sceleribus multis infensum reddiderat Iudæorum gens, ob eamque causam iustitiæ nomen plerique exuissent; multi tamen ex illis in iustorum numero erant, quos communi cum cæteris seruitutis condicione Assyriorũ rex affecturus erat. Quod vel in Hieremia Vate fit manifestum, qui, tametsi & bonus & iustus esset, tamen in eodem illo bello captiuus ductus est. Hoc igitur est quod Habbakuq clamat, hoc est quod dolet, quòd iusti ab iniustioribus patiantur. non ille nunc simpliciter & sua vi iustitiam considerat, sed ex collatione argumentum ducit, eosque iustos appellat, qui à communi hominum iniustitia sunt alieni, aut saltem minus quàm ij à quibus patiuntur, iniusti sunt. Eandem hanc sententiam Hesiodus in operibus simili fere verborum congerie protulit, quam nos ex tempore sic vertimus:

Hesiodus in opere.

Iustitiæ nulla est ratio. quicunque Deorum
Religione calet, qui sanctè numina iurat,
Hunc homines soliti veluti contemnere inertem:
Sed qui sacra Deùm neglexit, fasque nefasque
Permiscet, falsæ & nouit periuria linguæ,
Hic multum ante alios solet admirabilis esse,
Fortior hic vexat meliorem sæpe nocendo
Artibus iniustis, iniusta & fraude doloque.

Et facies homines quasi pisces maris, & quasi reptilia non habentia ducem.

PVLCHERRIMA similitudine res hæc amplificatur. Nam & Æliani auctoritate & vulgari experimento, inter omnia animantium genera pisces iniustissimos esse constat: solent enim alij alios deuorare. neque solum in diuersam speciem, sed in suam omnino naturam vnumquodque eorum genus sæuire solet. quod vel in publicis & priuatis piscinis deprehendimus, in quibus annua paruulorum soboles à grandioribus deuoratur. Proxima in hac ratione reptilia sunt, quæ se mutuo incessunt, lacerát & interimũt, atque à potentioribus imbecilliora perduntur. Et reptilis nomine non omnia eius generis, hoc loco significari intelligimus, sed quædam notissimæ sæuitiæ, quale est Hippopotamus, animal & in aqua, & in terra degens: quod vsque adeo sæuum est, & in suum etiam genus crudele, vt apud antiquos injustitiæ atque violentiæ symbolum extiterit. quam quidem rem in regum sceptris signabant, supernè Ciconiam, infernè verò Hippopotamum figurantes, hoc significato vt vis iustitiæ pareret. Appellatione autem reptilium hoc animal & multa alia continentur, quæ neque pisces verè sunt, neque ad terrestriũ animantium

Aelianus de histo. animal.

tium rationem referuntur, sed mediam quandam naturam tuentur: nunc in aquis, nũc in terra degunt; vnde amphybia sunt appellata. talia sunt crocodyli, angues, & marini lacerti, compluraque alia ad hanc formam à natura efficta, sed & lacerti terrestres sæuissimi sunt, & atrocissimam inter sese crudelitatem exercent. Vniuersa porrò hæc viuentium genera, de quibus diximus, vindice carent & rectore. neque enim in sua natura ducem sequuntur, neque in aliena agnoscunt. nam pecudes & armenta homini parent, ipsumque sequuntur, & metuunt. In ferarum genere, vt in leonibus atque aliis, sua quædam conseruatur societas, neque se mutuo lacerant, & si quãdo ob pastum, aut venerem irritantur, non tamen vsque ad necem sæuiunt, & vt in quibusdam eorum experimento observatum est, & pugnas dirimere, & pericula à se inuicem depellere nouerunt. In auiũ natura quædam quasi iustitia atque societas per singulas species conseruata conspicitur. nam & quibusdam parere, quosdam duces sequi reperiuntur; gregatim vagantur, vociferantur, & his inter se agunt, seque ad pastus inuitant, atq. à periculis deterrent. At verò pisces ducem nullum neque publicè, neque priuatè recipiunt: nam etsi cete grãdia in mari à Deo creata & legimus & conspicimus, non tamen ad cæteros pisces, aut moderandos, aut regendos efficta esse intelligimus: sed vt suæ naturæ numerum compleant, & per mare sibi ire vagentur, quemadmodum in diuinis legimus carminibus: Hoc mare magnum & spatiosum manibus, illic reptilia quorum non est numerus. Animalia pusilla cum magnis, illic naues pertransibunt. Draco iste, quem formasti ad illudendum ei (scilicet mari) non ad gubernãdum agendumue cæteros pisces. Est igitur argumẽtum ab inexspectata similitudine. nam cùm homo ad vitæ communitatem societatemque seruandam à natura effictus esse videatur, consequens est, vt iustitiam colat, in qua vna cõiunctio atque societas omnis continetur; alioquin similis omnino erit hominum multitudo multitudini piscium & reptilium, quibus nullus iudex datus est, nullus vindex: apud quos nulla est æquitatis forma aut clementiæ, sed violentia atque potentia res omnis agitur: & minores maioribus in vsum & escam cedunt. Est igitur hæc maxima indignitatis amplificatio, quando à quibus iustitia coli debuerat, ab his æquè colitur, atque ab illis, quæ ad hanc ipsam colendam minimè nata sunt. Neque verò interim ignoramus, quid hoc in loco nobis ab Hebraicè scientibus obiici posset. Sed nos latinis hominibus operam damus, & latina biblia potius, quàm Hebraica suscipimus enarranda, eamque maximè versionem sequimur, quæ ab vniuersa ferè latinorum ecclesia recepta est, quam vulgatam appellãt. Romanis igitur, & Romanam societatem colentibus Christianis satisfacere cupimus, & quæ illis in communi lectionum vsu sunt, interpretari; vt & sacrorum librorum sensum percipiant, atque ad suam accommodent vtilitatem: interdum etiam cum Latinis Hebraica, Chaldaica, aut Græca coniungimus, quando scilicet ad interpretationis perspicuitatem opus esse iudicauerimus. Iis verò iusto separatim opere satisfaciemus, qui altiora eruditionis fundamenta iecerint, quales ij sunt qui ad Theologiæ disciplinam, linguarum cognitionem, & variæ eruditionis adhibent ornamenta: namque his (si Deus concesserit) magnum nos adiumẽtum allaturos speramus, si, quas iam diu observationes colligimus, aliquando edi contingat.

Psalm. 103.

Et factum est iudicium, & contradictio potentior.

AMPLIFICATIO est per enumerationem specierum: nam cùm semel proposuerit diuinus Vates iustos ab iniustis conculcari atque opprimi, id quod in genere dixerat, per specierum enumerationem confirmat. qui locus à bonis auctoribus frequentissimè occupatur, vt à Flacco:

Nemo, quam sibi sortem
Seu ratio dederit, seu sors obiecerit, illa
Contentus viuat: laudet diuersa sequentes?
O fortunati mercatores, grauis annis
Miles ait, multo iam fractus membra labore.
Contrà mercator, nauim iactantibus austris,
Militia est potior, &c.

Horat. ser. lib. 1. sat. 1.

Hanc confirmandi formam multum & momenti & ornamenti probandis rebus addentem noster vsurpat Vates. Porrò iniuriarum multa & varia genera esse, vtinam nõ tam experimento, quàm legum & historiarũ lectione cognosceremus. multas namque, vel

Universidad de Deusto
Biblioteca

vel potius innumeras iniuriarum formas in hominum vita reperias, & humanarũ etiã legum (quarum immensitas penè est infinita) numerum superantes. Sed quanquam iniuriæ nullis nominibus præ multitudine possent efferri, ad quædam tamen quasi capita redigi facilè possunt, iuxta rationem affectuum & perturbationum humani animi, ex quibus fontibus illæ emanant. Aut igitur per superbiam res agitur, ac feritatem quandam animos efferantem, vt dicitur, quæ superbis & insolentibus frequens est, vnde & tyrannis exoritur; aut agitur arte & calliditate: vt cùm quis vi alterum opprimere vel non potest, vel ob potentiæ inopiam non audet; occasiones ansasque litigandi captat, atque alienas res acutis rationibus inuadit, & in hæreditate aut fortunis diu commoratum deturbat, aut fraudem aliquam cogitat, quo iure, quáue iniuria alterum lædat. Quòd si nihil horum sit, furto occultaque nocetur rapina. Ad hæc capita omnes iniurias referri posse planum est: quæ quidem capita hic à Vate exposita, à nobis autem partim iam explicata sunt. namque de iniquitate, labore, præda & iniustitia, id est, violentia, superius diximus: de iudicio & contradictione nunc paucis dicemus. Iudicium apud sacros auctores diuersam variis in locis significationem habet, secundum varias Hebraicæ linguæ voces, pro quibus in latinis ponitur libris. nam cùm Hebraica dictionis Rib, vim atque notationem reddit, non simpliciter iudicium significat, sed occasionem iniustæ litis ab aliquo aduersus quempiã alium captatã, vt hac ratione illi nocere possit, vel eius res, vel honorem, vel dignitatem inuadere, id quod latini propriè rixam nominant. cuiusmodi contentionem & rixam eiusque exitum pulchrè Iuuenalis describit ad finem tertiæ satyræ:

רוב

Iuuenalis. sat. 3.

Miseræ cognosce prooemia rixæ,
Si rixa est, vbi tu pulsas, ego vapulo tantum.

Vbi cum pulcherrima conformatione totam rixandi seriem depinxit, tandem inquit:

Dicere si tentes aliquid, tacituste recedas,
Tantundem est: ferunt pariter: vadimonia deinde
Irati faciunt: libertas pauperis hæc est.
Pulsatus rogat, & pugnis concisus adorat,
Vt liceat paucis cum dentibus inde reuerti.

Hoc ipsum hoc loco iudicij nomine significatur, rixa videlicet, & iniustæ ad litigandũ occasionis captatio: vt tandem aliquid inueniatur, quo iure quáue iniuria noceri alteri possit. Atque vt commodius rem intelligas scito hoc nomine significari accuratam illã, & inimicitiis incensam contentionem, quæ Abrahæ pastoribus, cum illis, qui Loti greges ducebant, de pastionibus fuerat. Eo namque loco dictionem illam Rib, tum rixam, tum iurgium latinus interpres vertit. Vnde inquit facta est rixa inter pastores gregum Abraham & Lot; & subdit: non sit quæso, inquit Abraham, iurgium inter me & te, & inter pastores meos, & pastores tuos. Alteri autem alteros de communibus pascuis depellere certabant. hæc eadem significationis vis & notatio illarum dictionum est: Iudica Domine nocentes me, id est, Domine suscipe pro me rixam, quam maleuoli aduersum me parãt. & illud: Surge Domine & iudica causam tuam, id est, occasiones quas aduersus te captant ij, qui gloriæ & dignitati tuæ detrahere conantur: & complura alia quæ in hac significatione passim inueniuntur. hæc de iudicio. Contradictio autem iniuriæ genus est, cùm quis temere & superbè alterum tractat, & tyrannidem in eos, qui sibi subiecti sunt, exercet; quosque vexare potest, quocunque modo vexare paratus est. Sunt enim multi ingenio contentioso, & nunquam quieto, quibus illud molestissimum videtur, si cæteris molestiam exhibere desinant, aliorum bonis inuident, sermonibus obstrepunt, dignitati detrahunt, quieti & tranquillitati insidiantur; neque aliorũ rem, neque causam, neque sententiã potiorẽ esse patiuntur: & (vt summatim dicamus) contradictio illa in libris sacris dicitur, qua quis, ne quid alteri bene cedat, contendit. Huiusmodi ingenio præditum hominem nobis sacri libri proponunt principem quendã Araphæ filiũ ciuitatis Geth tyrannum, illum scilicet, quem senos in manibus & pedibus digitos habuisse commemorant: virumque excelsum fuisse dicunt, hoc est superbum & contradictioni studentem, qui Israëlem cõuitiis est cõsectatus. Vbi latinus interpres vertit vir excelsus, Hebraicum exemplar habet vir Madon: quæ vox eadem hoc in loco est, vbi contradictionem interpretatur. Idem planius atque expeditius huius propositione carminis explicabitur: Posuisti nos in contradictionem vicinis nostris, & inimici nostri subsannauerunt

Vide nostros in Hosseam cõmẽtarios.

Genes. 13.

Psal. 7.
Psal. 35.

מדון

Psal. 79.

nauerunt nos. & in Prouerbiis: Homo peruersus suscitat lites. vbique hæc dictio Madon inuenitur, & ex eorum locorum collatione planè intelligitur res. Queritur ergo propheta apud Deum hac scelerum impunitate factum esse; vt omnia iniuriarum genera indies augeantur & crescant. Nisi enim mali coërceantur, non solùm illi nocere solent licentius, sed ad illorum exemplum multi ad iniuriam inferendã animos erigunt: atque inde fit vt iudicium & contradictio potentior indies fiat, & ad summum nocendi gradum, nisi coërceatur, ascendat.

Prou. 16.

Propter hoc lacerata est lex, & non peruenit vsque ad finem iudicium.

NON rarò in sacris libris diuinæ legis obseruantiam commendari videmus. nam cùm humanarum actionium clarissimam lucem illam esse constet, cuicunque ad beatitudinem æternam animus aspirat, eidem à diuina lege, tanquam à luce totam viam illustrante vel tantillum discedere non licet. vnde fit vt ad hoc homines assiduis suasionibus aduocentur, ne diuinam legem vlla ratione deserant, neque ab ea ad dexteram aut ad sinistram declinent, aut ab illius assidua meditatione animium auocent vnquam, iuxta illud: Et in lege eius meditabitur die ac nocte. Itaque intentos esse oportet iustos homines diuinæ legi, eiusque assiduo tenere studio, eique adhærere. Quamobrem cùm de diuinæ legis obseruantia in sacris præcipitur libris, huiusmodi verba sæpissimè vsurpantur, tenere, contendere, alligare, non recedere, adhærere, &c. vt diuinus inquit Vates: Adhæsi testimoniis tuis Domine, noli me confundere. His verbis contrariam omnino significationem illud habet, quod in nostro Vate Habbakuq legimus, siue vt Latinè lacerare legatur, siue vt Hebraicè remittere. [*Propter hoc lacerata est*, siue, *propter hoc remissa est lex.*] Nam qui diuinæ legi intentissimè adhærere, ipsamque nunquam dimittere, sed manibus alligatam, & fronti appensam tenere iubentur, ij cùm malorum hominum atque bonorum tam diuersas tamque iniquas sortes considerant, ita vt malorum viam felicem ac florentem; contrà verò bonorum miseram & insuauem plerumque conspiciant, & animos demittere, & virtutis viam deserere quodammodo cogi videntur, & inutilem legis obseruantiam existimare, vt ille horum ipsorum hominum personam sustinens inquit: Et dixi, Ergo sine causa iustificaui cor meum, & laui inter innocentes manus meas, & fui flagellatus tota die, & castigatio mea in matutinis. hoc igitur est quod Propheta noster indignatur, argumento ducto à consequentibus. Cùm, inquit, tantum iniuriis, tanquam sceleribus licere intelligatur, fit vt homines ij, qui diuinæ legi adhærere, eidemque diligentissimè studere iubentur, eandem ipsam tanquam inutilem diuitant, lacerent atque disrumpant, & quod in promptu est, ad alteram licenter & scelerate viuendi viam traducantur. nam cùm semel huiusmodi opinionibus humani animi imbuuntur, vt hominum actiones à Deo non curari credant, nullum scelus non suscipiunt, nullam legem non perrumpunt & negligunt, & ab inferendis omnium generum iniuriis, humanorũ suppliciorum, ac pœnarum metu tantum prohibentur: quòd si humanos iudices latere se sperauerint, sacra prophanis miscebunt. Quam quidem ob rem rectè præcipiunt ij, qui à ciuitatibus, quas legibus atque institutis tuentur, harum opinionum auctores sophistas arceri iubent. non mediocrem enim, sed maximam (vt Hippodamus Pythagoræus inquit) infelicitatem hominum animis sophistarum dissertationes ingenerant, si quid ausi fuerint innocuæ, præter commune iudicium in diuinis humanisque rebus. quo admisso neque veritas maior, neque vita tutior honestiorúe futura sit, sed maiori potius caligine atque perturbatione inuoluenda: ita vt animus religione ac metu omni vacuus ingenio petulanter exultet, & variis malignus sit modis. Tales autem opiniones huius generis omnes sunt, aut nullum esse numen, aut quamuis sit, non hoc tamen peditum esse affectu in genus humanum, vt ipsum inspiciat & curet; sed relinqui id & negligi ab ipso. præterea nihil post mortem hominis superesse, Illæ etiam opiniones huius notæ sunt, neque minus aut erroris mentibus, aut infelicitatis vitæ hominum, aut calamitatis rebus publicis afferentes, quæ aduersus diuinam Christianamque veritatem à quibusdam quasi tempestates quædam excitatæ sunt, quibus omnes eorum discipuli

Psalm. 1.

Iosue 22.
Psalm. 117.

Psalm. 72.

August. lib. de prædestinatione.

Diogenes Laërtius.

In lib. de republica.

Euripides apud Plutarchum de Placitis.

Universidad de Deusto
Biblioteca

discipuli (qui vtinam non tam multi essent) ab officio & vitæ sanctitate, ad licentiam libertatemque viuendi sunt auocati. Qui quidem huiusmodi neptas atque impias sententias afferunt: Sola fide homines iustificari: Nullam neq. operum, neque humani officij ad æternam salutem vtilitatem esse: Non esse in nobis situm non peccare, sed omnino in nobis, vel inuitis, fato quodam peccatu erumpere: Nullum esse in homine arbitrium præterquam ad male agendum faciendumque. Et quæcunque illi, prò Deus immortalis, cõtra commune hominum iudicium, aduersus leges, aduersus philosophiã, aduersus diuinorum oraculorum fidem & veritatem, in maximam morum labem, & Christianæ religionis dedecus proferre ausi sunt. nam quid per Deum immortalem refert, dicat ne quis Deum humana opera non curare, vt Epicurei olim dixere, an operam humana nihil ad æternam felicitatem omnino conferre? quemadmodum isti dicunt. nónne hoc est Epicuri sectam excitare? nonne deteriores reddere Christianos, quàm Epicuri vllus vnquam discipulus extiterit? nam qui Christianam pietatem sic definit, vt nihil humani neque officij, neque arbitrij ad illam admittat, ac potius omnem, quamuis officiosam, humanam actionem damnabilem detestabilemque Deo esse contendat, is mihi videtur, non Epicuri modò esse discipulus; sed cuius se præceptorem vocari omnino Epicurum pudeat. nunquam enim ille eò insaniæ processit, vt honestas actiones damnaret, easque menstruatis pannis similes assereret. Sed vt ad explicandi officium redeamus, de his nunc satis. [*Propter hoc*, inquit Vates, *laceratur est lex.*] Dolent vehementer sancti viri, quòd diuina lex ab hominibus contemnatur, vt scriptum est: Vidi præuaricantes, & tabescebam, quia non custodierunt legem tuam. Sed eo grauius dolent quòd legis contemnendæ causam à Deo sibi dari impij homines prædicent, asserentes non illorum culpam esse, si minus diuinæ legi intenti sint, sed numinis, cùm nullum inter bonos & malos fieri iudicium videant. Arguit igitur hoc in loco Vates à consequentibus incommodis: nimium diuinæ legis studio flagrantis & incensi animi hæc verba sunt. [*Et non peruenit vsque ad finem iudicium.*] Ex eorum persona loquitur, qui diuinam legem hac occasione perrumpunt. Est enim illorum ratio qua se ad id faciendum adductos asserunt, quia non peruenit vsque ad finem iudicium, id est, quoniam satis superque à nobis iam exspectatum est, num aliquando Deus officio iudicis in humanis rebus satisfacturus sit, & suum cuique ius redditurus. sed cùm hæc tam diuturni desiderij exspectatio non expleatur, se, inquiunt, aliquando hoc iudicium fore, iam desperare. [*Quia non peruenit vsque ad finem iudicium.*] Porrò hoc loco iudicij nomine eam virtutem significari dicimus, quam in omnium hominum animis, maximè autem iudicum, perpetuò sitam esse oportet: boni, scilicet, & mali cognitionem, cum constanti voluntate ius suum vnicuique tribuendi: est enim apud Hebræos nomen Mispat, deductum à verbo quod iudicare significat. itaque iudicium iusti & æqui efficax studium esse definimus, quod Hispanicè dicimus *La razon.* quod vt exemplo adducto melius intelligatur, Abrahamum hanc in diuino colloquio vocem audiamus vsurpantem: Absit à te Domine vt rem hanc facias, & occidas iustum cum impio. non est hoc tuum, qui iudicas omnem terram, nequaquam facies iudicium? Hebraicè interrogatione legitur, id est, qui fieri potest vt communis totius orbis iudex, & qui omnibus terræ iudicibus exemplar ad imitandum sit, tamen hac in re iudicium non faciat? hoc est, iusti atque æqui rationem non habeat? Hispanè *elque ha de iuzgar à todos nosotros la razon?* Itaque iudicium Latinè cum pro nomine *Mispat* Hebraico redditur, hac significatione declaratur, quæ frequentissima in sacris libris est, vt: Cognoui quia faciet Dominus iudicium inopis, & vindictam pauperum. *vsque ad finem*, id est, nunquam, vel in æternum, vt illud: Vsquequo obliuiseris mei Domine in finem? Exurge Domine, & ne repellas in finem. &: Patientia pauperum non peribit in finem. Igitur indignum est quod hoc in multorum ore versetur, inquit Habbakuq, iudicium dignum peruenturum esse nunquam.

Psal. 118.

משפט

Genes. 19.

Psalm. 139.

Quia impius præualet aduersus iustum, propterea egreditur iudicium peruersum.

Hoc est totius argumentationis pondus, hæc probatio, hæc confirmatio. Sunt autem

autem verba non ex prophetæ opinione prolata, sed eorum, qui diuinum negant iudicium, diuinamque de rebus humanis cognitionem. atque iuxta sacrorum sermonum rationem ac modum enthymena est, duas tantùm argumentationis partes continens, assumptionem videlicet & conclusionem. Hoc modò autem tota argumentatio concludit: Si impij iustos impunè circumueniunt, iudicium peruersum est: sed iustos circumueniunt impij, ergo iudicium non est aduersus eos, vel si est, peruersum ac prauum est. Huius autem argumentationis tantum duas partes protulit, minorem videlicet antecedentis partem, & intentionem. optaríque ego eos qui sacrarum literarum studio tenentur, huiusmodi argumentationibus tractandis assuescere. plurimum enim eã exercitatio, & ad intelligendum & ad docendum confert. qua de re nos alias præcipiemus. Propterea concludendi officio fungitur, vt ergo, igitur, cuius frequens in hac significatione est vsus, præcedente particula, quia, vel quouis alio antecedentis occupante locum. vt: Propterea confitebor tibi in æternum & in seculum seculi. Estque argumentatio hæc à posteriori: non enim iniustorum impunitas in causa est, vt iudicium diuinum non sit, sed signum & argumentum est ad probandum iudicium non esse, vt fumum non esse, signum est quòd ignis non subsit: non autem causa est, vt non subsit ignis. Quare argumentum est ab euentis ad antecedentia productum, vt diximus, à Vate eorum personam sustinente, qui prouidentiam negant. Porrò iudicium peruersum aut prauum fortuna, & non ratione res gubernari significat: nam quæ ratione reguntur, recte semper reguntur: neque enim vllam prauitatis partem ad se admittere ratio potest. sed iudicium hoc in loco, idem cum ratione esse dicimus. si ergo iudicium peruersum est, iudicij vim & naturam non habet, atque ex consequenti non recte iudicium, sed iudicij prauitas quædam est, quale iudicium fortunæ vulgus hominum tribuit, non autem quale Dei esse oporteat iudicium, si Deus hominum facta iudicaret. Hactenus exordiũ libri est, in quo disputatio de prouidentia, partim ex piorum hominum querela, partim ex eorum argumento, qui eandem ipsam negant in alteram cõtradictionis partem producta est. Præterea & quibus argumentis à Vate exornetur oratio, diximus, qui rei iudicandæ gratiam à sua ipsius indignatione, à consequenti diuini cultus iactura, & legis contemptu amplificat. Iam verò locum communem ad priuatam refert causam, & hypothesim ad thesim reducit; & quam agendi hoc habuerit occasionem, iam explicat, proque vatis fungitur officio: nam omnis prænuntiat, quod diuina visione præcognouerat, bellum videlicet calamitosum à Chaldæis cum Iudæa gente suscipiendum.

Aspicite in gentibus & videte, & admiramini, & obstupescite: quia opus factum est in diebus vestris, quod nemo credet cùm narrabitur.

ATTENTIONEM captat Vates futuræ calamitatis magnitudine & mole proposita, vt metum & religionem hoc pacto auditoribus suadeat, ipsosque, quorum res agitur, à corrupta & vitiosa consuetudine, ad vitæ emendationem & correctionem hortetur. Nam quanquam pœna hæc & temporale supplicium illis ob anteactam vitam sint subeunda, minus tamen iratum sibi numen sentietur, leuioresque multo pœnæ dabuntur, si ad vitæ correctionem supplicationes assiduæ, & calamitatum deprecationes adiunctæ sint. namque scriptum est: Et vidit cùm tribularentur, & audiuit orationem eorum. Et memor fuit testamenti sui, & pœnituit eum secundùm multitudinem misericordiæ suæ, & dedit eos in misericordias in conspectu omnium, qui tenebant eos. Igitur calamitatis imaginem, quam ipse diuina visione perceperat, ante oculos auditorum proponit: illiusque magnitudinem multis modis amplificat, hostium genus, animos, mores, copias, artes promptitudinem, dexteritatem, velocitatem, continúque ipsorum apparatus, & arma, & cætera explicat, quibus maior in bello crudelitas, & calamitas maior exspectatur. [*Aspicite in gentibus & considerate.*] Totus verbum ad sensum; posterius verò ad animum cogitationemque pertinet. Aspicite rem, quam Deus per me vobis in imagine spectandam exhibet, & videte, considerate, atque animo & cogitatione tantarum tamque atrocissimarum rerum, quos effectus, quisque futurus sit euentus, percipite. *In gentibus.* Quandoquidem magnitudo quod Iudæis impendebat, ex gentibus profectum erat, quas Deus ad puniendum bello populum suum excitabat, hortatur Vates gentem suam, vt ad eam calamitatem

Psalm. 105.

Universidad de Deusto
Biblioteca

tem, quam ipse à gentibus venturam videbat, oculos atque animum intendant. Atque etiam mortalibus omnibus hanc rem manifestam fieri cupit, vt totus terrarum orbis intelligat, quantum noceat Deum contemnere, & honestati turpitudinem anteferre. nam quas opes, quas diuitias, quasque potentias, homines ad luxum, ad voluptates, ad omnem vitiorum & iniuriarum commoditatem comparant, eisdem Deus ad eosdem ipsos vindicatione & supplicio afficiendos, vtitur. Sed illud hoc in loco breuibus annotare libuit, quòd vbi cum Hebræis Latini legunt, *In gentibus*, Græci in Bibliis suis legunt, *Contemptores*. atque adeo in actibus Apostolicis eadem vox legitur, vbi Paulus in oratione illa grauissima, quam apud Hebræos de Christiana religione habuit, hunc Habbakuq locum totidem ferè verbis vsurpat, vbi etiam pro vocibus illis, in gentibus, illam substinuit contemptores: Sed huius varietatis rationem, vel in illius libri interpretatione, vel commodiore in loco reddemus: nunc illud annotasse satis fuerit, eandem esse nobis cum Hebræis in hoc loco lectionem, & Græcum interpretem, non Hebraicum exemplar, sed illam D. Pauli varietatem fuisse secutum, quæ suo quidem loco oportuna est, & pulchrè hæret. sed quid significet illud in gentibus, explicatum à nobis est. [*Et obstupescite, & admiramini.*] Raritatem & magnitudinem rerum sensu perceptarum sequitur admiratio: admirationē in ipsis sensibus stupor cōsequitur. Cùm enim quis subitam aliquam rem, præsertim noxium aliquid videt, quod communem modum consuetudinemque excedat, statim primo congressu in admirationem rapitur incogniti & inopinati euentus. porrò si admiratio vires incrementumque sumat, stupor efficitur. Est autem stupor, aut totius corporis, aut quorundam in ipso membrorum imperfecta quædam resolutio, vt Galenus & Hippocrates docent. Cuius cùm multæ causæ commemorentur, vna est, cùm ex tristi aliqua & acerba cogitatione sensus opprimitur: calor enim ad interiorem animi sedem penetrans, exteriora membra deserit: vnde fit, vt vel totum corpus, vel aliqua eius pars, suo munere officioque priuetur. Quamobrem qui huiusmodi patiuntur, aut surdi fiunt, aut repentè obmutescunt, aut immobiles reddūtur, donec ea affectio commutetur, quam affectionem ex repentino admirandoque occursu proficiscentem pulcherrimè poëta describit:

Aphorismorum lib. 5. De causis symptomat.

Extemplò Æneæ soluuntur frigore membra,
Obriguit, steteruntque comæ, & vox faucibus hæsit.

Vt igitur Vates noster impendentis calamitatis magnitudinem significaret, vel ex ipsa cogitatione, admiratione, atque stupore quemuis attendentem opprimendum esse minatur. porrò quod admirari, & stupescere iubet, atque imperatiuo vtitur, tropus est, & dicendi quædam figura. neq. enim eiusmodi affectiones imperari alicui possunt, quæ non volentes, sed inuitos opprimere solent: quippe cùm ad sensum corporis, & ad sentiendi membra pertinent: sed tamen quicunq. earum affectionū antecedentē actionē imperat, ipsas eadē naturæ lege cōsequētes imperare videtur. Neq. enim fieri potest, vt qui tam immane & ferox spectaculum videat, nō admiretur & stupefiat. Quamobrem eodem modo omnia verba coniunxit: [*Videte, stupescite, admiramini.*] Figura autem hæc in rhetoricis incrementum appellatur, satis ad amplificandum accommodata: vt:

Peopert. elegiarum li. 1.

Tunc mihi constantiùs deiecit lumina fastus,
Et caput impositis præsbit amor pedibus.

[*Quia opus operor in diebus vestris.*] Propositio est, & totius narrationis caput: in qua rei magnitudo & grauitas explicatur. namq. cùm in sacris libris operari legimus, gratius quid intelligere solemus, quā si simpliciter, facere, legamus: illud enim verbū facere, cōmunē significationē habet. operari autē certæ significationis est, quo aliquid nō solùm fieri, sed etiā magna diligētia & molimine parari intelligimus. idq. in multis obseruatum est exēplis, vt in illo: In operibus manuum suarū cōprehensus est peccator. & in illo: Da illis secundū opera eorū, & secundū adinuentionē ipsorū retribue illis. Cùm ergo hoc in loco opus & operari audiamus, magnā quandā rem, & suo in genere grauē adornari intelligimus. Est autem hoc verè artis oratoriæ proprium, vt suis verbis singula proferantur, magna magnis, exigua exiguis. Quare cum rei magnitudine, quæ hoc in loco proponitur, rectè verborum magnitudo & grauitas coniungitur: quod etiam in Hebraica lingua aptius notatur. namque in duabus vocibus, opus, operor, duobus iambis vtitur Vates: qui pes ad graues & acerbas res maximè est accōmodatus. [*Opus operor.*] Verbis Dei loquitur Vates, cuius personam induit, vt grauiorem orationē reddat: grauius enim quid

auditur, cùm ipsum Deum verba facientem inducunt, ipsumque quasi ante oculos statuunt, quàm cùm ab eo tanquam absente accepta verba nobis reddunt. vnde in grauibus & magni momenti negotiis huius figuræ frequens est vsus; quam conformationem rhetores vocant. Sic Malachias: Ecce ego mitto angelum meum. Isaias: In sceleribus vestris dimisi matrem vestram, quia veni, & non erat vir; vocaui, & non erat qui audiret. graue quiddam atque vehemens huiusmodi figuræ semper sonant. Quòd autem dicit, [*Opus ego operor,*] id significat, videlicet eam calamitatem non casu aut fortuna, sed diuino consilio venturam: quandoquidem ea hominum peruersitas est, vt plerumque, ne sua agnoscant malefacta, animaduersiones atque pœnas non diuinæ iustitiæ, sed fortunæ, & temporum varietati ascribant; cùm tamen horum nihil, neque in casus, neque in fortunæ potestate, sed in Dei voluntate & consilio sit positum: qui vrbes, regiones, & regna ob incolentium malitiam euertere solet, quemadmodum scriptum est: An est malum in ciuitate, quod non faciat Dominus? Ego (inquit Deus) ego sum, qui suppliciū vobis tam graue & seuerum mole multa paro: vtpote qui non semper religionis meæ cōtemptum inultū patior. [*Quod nemo credet cum narrabitur.*] Epiphonema est, id est magnitudinis rei cum acclamatione æstimatio, frequens & magni ponderis dicendi figura, vt illud: *Horresco referens*. Atque totus hic verborum sententiarumque ornatus ad maximum negotium maxima cum expositione amplificandū pertinet, vt & scelerū & cladis, quæ huius pœnæ causa extiterint, grauitas diligentius æstimetur, & iustitiæ diuinæ sententiæ agnoscatur. Quamobrem & eandem hanc sentētiam aliis enuntiatam verbis in libris regum legimus, vt intelligamus hæc ad auditorum admirationem & stuporē, & ad rei magnitudinem explicandam prædici. sic enim in loco illo, & apud Ieremiam legimus: Ecce ego inducam mala super Ierusalem & Iudam, vt quicunq. audierit tinniant ambæ aures eius. Porrò illud verissimè à Deo enuntiatur, non credituros eos, qui audierint, tum propter eorū ipsorū contumaciam, tum etiam propter ingentem rei grauitatē: quæ cùm non sit ex earū genere, quæ à confidentibus hominibus timeri solent, eorū fidem excessura huiusmodi rerū prædictio videbatur. nam ex Ieremiæ Vatis historia intelligimus, quanta fuerit hominum de hac re incredulitas: cùm suis iidem ipsi sceleribus blandientes, quæ diuinus Vates verbis exagitabat miris, tamen pœnarū terrores & minas illi omnes contemnebant, ipsumque Vatem, tanquam molestè nimis, & satyricè mordentem, multis affectum contumeliis explodebant. calamitatem autē eandem cum hoc Vates ille prædicebat.

Malac. 3. Isai. 50. Amos 3. 4. Reg. 21. Ierem. 19.

Quia ecce ego suscitabo Chaldæos gentem amaram & velocem, ambulantem super latitudinem terræ, vt possideat tabernacula non sua.

CHALDÆA regio est in Babylonis ditione, inter ipsam Babylonem & Arabiā deserta, & inter Tygrim & Euphratē sita; aut secundum Ptolomęū inter Euphratem & regiū fluuiū. iacet autem ad orientē Iudææ terræ. In ea celebriores vrbes à Ptolomæo commemorantur, Idicara, Cesa, Sorthida, Biranda, & Mardocææ regioni contermina Iellura. De qua regione copiosè Plinius, Strabo, & in libris Geographicis Volateranus scribere: sed & multa apud Ieremiam leguntur. Frequens autē mentio Chaldæorum est apud Græcos & Latinos scriptores: atque adeo apud poëtas maximè. Sed hæc vox aliud illis plerumque significat, nempe homines magicæ artis, sacerdotes, atque astrologiæ & matheseos peritos, & qui ex astris futura diuinant, siue illi ex hac regione, vbi primum hæc disciplina tradita memoratur, siue aliunde sint, harum tamen artium peritiā teneant, de quibus Iuuenalis:

Chaldæos prius vocatos Cephenos scribit Stephanus.

Chaldæis sed maior erit fiducia. quicquid
Dixerit Astrologus, credent à fonte petitum
Hammonis.

Satyr. 6.

Sed nos hoc in loco Chaldæos intelligimus eius, quam descripsimus, regionis incolas. Qui eùm in Babylonis regno atque ditione essent, à Nabuchodonosore in multarum gentium, atq. regnorum excisionē conducendi erant. *Suscito*, in perniciem vestram & vastationem: verbum enim translatiuum est suscitare, ab his, qui vacantem aliquem atque otio somnoque indulgentem ad munus aliquod obeundum excitāt, & solicitant. Atque in hac significatione frequenter à sacris scriptoribus vsurpatur. vt: Suscitauit Dominus

Universidad de Deusto
Biblioteca

2.Par.21. Pſalm.3. Pſalm.7. „ minus contra Ioram ſpiritum Philiſthinorum, & Arabum, qui confines ſunt Æthiopi-
„ bus. Atq. illud ex hac ſignificatione eſt: Multi inſurgunt aduerſum me. & illud: Exur-
„ ge Domine in ira tua: eadem namque dictio eſt in Hebraico exemplari. Omnia autem
hæc excitationem & ſolicitationem ad aliquid vehementius agendum ſignificant, ſiue
in malum, ſiue in bonum ſit. Quòd autem Chaldæos nominat certa & propria nota il-
los deſcribens, id ad auctoritatem & certitudinem vaticinij facit. Hoc enim intereſt in-
ter veriſſima Dei reſponſa, & inter illa quæ à dæmonibus, & ab aruſpicibus, cæterisque
vanarum & fallacium præſtigiarum profeſſoribus & diuinatoribus eduntur, quòd ab
his incerta atque ambigua communibus verbis atque obſcuris, & ad vtrumque euen-
tum paratis oracula edebantur. quale illud fuit: 10

Aio te Æacida Romanos vincere poſſe.

At verò quæ à diuino ſpiritu, & vero Dei conſilio reſponſa reddebantur, ea certiſſimis
ſignata notis, & propriis verbis enuntiata fuerunt, additisque gentium, regionum, atque
perſonarum etiam, per quas res gerendæ erant, nominibus, diuinam naturam vnam,
veram & ſapientiſſimam, atque humanis rebus proſpicientem arguebant, & varibus
auctoritatē fidemq. conciliabāt: nam ſi diceret, ego ſuſcitabo gentē quandā, &c. id for-
tunæ & tēporis poteſtati aſſcribi poterat, quæ (vt nōnulli putāt) nihil æternū manere per-
mittit, omnia permutat, omnia transfert. Sed cum Chaldæos gentē velocem, copioſam,
&c. deſcribat, id non ad fortunam, ſed ad certum ſtatutumque conſilium referri debet.
[*Gentem amaram.*] Demonſtrationis & propoſitionis narratio eſt & expolitio quædam. 20
Auget autem vehementer calamitatis deſcriptionem genere hoſtium, animis, prompti-
tudine; & in vniuerſum facultatibus illorum expoſitis. ſolet namque in negotiis ſiue
belli, ſiue pacis gerendis & voluntas & facultas ſpectari. hæc omnia partitione propoſita
Vates explicat, imprimisque voluntatem expoſuit, dicens: [*Amaram gentem.*] *Amarum*
vox eſt actiua interdum, interdum autem paſſiua, & à guſtandi ſenſu ad animum com- 25
modè transfertur. nam quicquid acerbitate quadam moleſta vel palatum, vel animum
alicuius afficit, amarum illi eſſe dicimus: ac rurſus cuius aut ſenſus, aut animus huiuſmo-
di affectione laborat, cum amarum eſſe dicimus; atque ita amarum os, palatum, linguā,
atque animum appellamus. Priori autem ſignificatione hoc in loco amaritudinis ratio
vſurpatur, vt Chaldæos indignabundos iracundosque eſſe ſignificet Deus, & ad nocen- 30
dum attentos, & quibus nihil iucundius contingere poſſit, quām ſi triſtitia & amaritu-
dine quamplurimos afficiant. Atque adeo hęc ſignificatio frequens in ſacris libris eſt, vt:
Pſalm.63. Coloſſ.3. Intenderunt arcum rem amaram. & apud D. Paulum: Viri diligite vxores veſtras, & no-
lite amari eſſe ad illas. Eadem etiam tranſlatione latini vtuntur ſcriptores, vt: 35

Iuuenal. ſatyr.2. *Qui tunc leges reuocarat amaras*
Omnibus, atque ipſis Veneri Martique timendas.

Horrendum igitur hominum genus & inuiſum Chaldæi: quorum animi ad amaritu-
dinem inferendam attenti ſunt. [*Et velocem.*] Veloces nonnunquam ſcriptura appellat,
quos Latini temerarios & petulantes, homines videlicet animi ſæuiſſimi, ac præcipitis
conſilij, quibus ante confectum negotium eſt, quàm conſultum aut perpenſum: apiſſi- 40
mum genus ad commiſcendas & perturbandas res omnes, qui dummodo libidinem
expleant ſuam, nihil ſibi non licere putant. hos ſcriptura veloces vocat, idque vitium
quo laborant, velocitatem appellat; Quæ quidem res à corpore ad animum ita trans-
fertur, vt ſuo ſe in loco tranſlatio ipſa exponat. Eſt autem vox Hebraica *Nimhar*, quæ
in Latinis Bibliis nunc feſtinatio, nunc celeritas, interdum velocitas, nonnunquam verò 45
Iſai.59. ſtultitia redditur, vt apud Iſaiam: Feſtinant, vt effundant ſanguinem innocentem. & in
Prouer.1. Prouerbiis: Pedes eorum ad malum currunt, & feſtinant, vt effundant ſanguinem: vbi
Iſai.32. autem nos apud Iſaiam legimus, Et cor ſtultorum intelliget ſcientiam, Hebræi legunt,
Et veloces corde intelligent ſcientiam. itaque temeritas & inconſulta actionum pro-
peratio in his omnibus ſignificatur, Quod quidem hominum genus Hiſpani *Tre-* 50
uieſſos appellant: quæ vox petulantiam atque temeritatem ſonat. Huiuſmodi igitur
ingenia à ſe contra Iudæos excitata teſtatur Deus, gentem amaram & velocem. ate-
que hæc ad voluntatem pertinent in rhetoricis præceptis: nunc autem facultā-
tem explicabimus. [*Ambulantem in latitudinem terræ vt poſſideat tabernacula non ſua.*]
Oſtendit facultatem eorum à copia & multitudine: vſqueadeo enim magnum 55
exercitum

exercitum ex Chaldæa regione collecturus erat Babyloniorum rex, vt non poſſet angu-
ſtis capi locis, ſed planitiem omnem occuparet. Eſtque argumentum à relatiuis: nam ſi
locum ampliſſimum eſſe oportebat, qui illos taperet, copioſiſſimum eorum exercī-
tum eſſe neceſſe erat. [*Ambulantem ſuper latitudinem terræ,*] aut, vt in Hebræo eſt *ſuper*
latitudines. Numerum innumerabilem eorum fore ſignificat: atque eo magis horribi-
lem & formidoloſum, quòd veluti feræ ſuis ſiluis eiectæ, in alienas migrarent obuia
quæque vaſtabundæ: nam cùm Chaldæa regio anguſtior eſſet, quàm vt indigenarum
multitudinem capere & alere poſſet, nouas illi ſedes quærere, & ferro atque igni pa-
rare cogitarunt. Quod in cauſa erat, vt promptiores animos, ac vires firmiores eo-
rum dux in eis experiretur, quos non ſolum belli cupiditas, ſed neceſſitas ad nocen-
dum adigeret. atque id eſt quod dicit: [*vt poſſideat tabernacula non ſua.*] non ſolum, inquit,
alienas regiones, agros ac ſiluas, ſed vrbes atque domos, incolis aut pulſis, aut occiſis
occupabit, alienisq. fruetur laboribus & fortunis. nam tabernaculi nomen totā domū
cum ſuis ornamentis, & vniuerſa ſupellectile ſignificat. namque olim primos homi-
num in tabernaculis habitaſſe, ex ſacris & prophanis hiſtoriis accepimus, & à Victruuio
in primo de architectura libro edocti ſumus. Sed poſtea quam in vrbes conuenerunt, ta-
bernaculorum vſus minus frequens eſſe cœpit, præterquam in campeſtribus Scythis, & Iuſtinus hiſtoriog.
in Arabum gente. hi enim cum pecuariam rem exerceant, paſcua ſequuntur, neque ſi-
xas ſedes vſquam habent. ſed & qui militarem degunt vitam, tabernaculis caſtrenſibus
vtuntur, cæteri verò hominum plerumque domicilia colunt. Cùm ergo prima habita-
tio in tabernaculis fuerit, effectum eſt, vt pro vrbibus, pro oppidis, pro domibus, & pro
quacunque habitatione tabernaculi nomen vſurparetur. quemadmodum & rates à
poſtis pro quocunque nauigio vſurpatur, cùm id genus materiæ rude atque impolitum
primis nauigationis inuentoribus in vſu fuerit. Hoc eſt ergo quod Chaldæus exercitus
curat, ruſticas & vrbanas aliorum poſſeſſiones, propriis Dominis bello ac cæde deturba-
tis, vſurpare. *Non ſua*, aliena. habet autem vim & amplificationem illa negatio, *non ſua*, ve-
hementiorem, quàm ſi diceret aliena, quaſi dicat indigna, quæ à tam iniuſtis poſſeſſori-
bus teneantur.

Horribilis & terribilis eſt, ex ſe ipſa iudicium & onus eius egredietur.

AMPLIFICAT calamitatis terrorem, animum & vires deſcribens eorum, per
quos ventura erat, primumque ſæuitiæ indicia & notas reperit: deinde vires, & in
egendo celeritatem deſcribit. *Horribilis*, inquit, eſt, id eſt, ipſo etiam aſpectu & veniendi
impetu horrorem atque terrorem iniiciet, vt apud Hoſſeam dies Domini magna & hor- Hoſſe.2.
ribilis dicitur: eſt enim vtrobique actiua ſignificatio. Sed illud altius ſæuitiam illorū ex-
aggerat, quod ſequitur, [*Ex ſe ipſa iudicium & onus eius egredietur.*] Significat enim Chal-
dæam gentem ſuperbam nimium & inſolentem fore; quippe quæ nullis, neque naturæ,
neque gentium legibus vtatur, nullis hominum conſiliis acquieſcat, neque ius aut æqui-
tatem ſequatur, ſed ſuo tantùm conſilio, vel potius ſua libidine & temeritate pro legi-
bus, proque rationibus ſit vſura: non alieno, inquit, iudicio, ſed ſuo tantum ſtabit, neque
ex naturæ ratione, neque ex æquo & bono iudicabit res, ſed ex ſe, id eſt ex ſuo impe-
tu ſiuaque temeritate: quemadmodum autem iudicauerit, ſic ſtatuet atque decernet,
ex ſe ipſa iudicabit, ex ſe etiam ipſa decernet, ſententiamque pronuntiabit. Hoc enim
onus ſignificat, quod Chaldæus interpres explicat ſcribens *Gezirathеh*, id eſt, ſententia
ſua. Indicat ergo his verbis propheta Chaldęos in omni conſilio, in omnibus actionibus
voluntatem tantùm pro ratione ſecuturos eſſe. qua re nihil neque audacius, neque fe-
rocius eſſe poteſt, in mētibus præcipuè temerariis, & ingeniis velocibus, vt paulo ſuperius
dixerat. namque impotentiſſimę, & ad vindictam incenſæ feminæ hæc vox eſt:

Sic volo, ſic iubeo, ſit pro ratione voluntas. Iuuenal. Satyr.6.

Conſideranda autem hoc in loco eſt barbarorum militum feritas & immanitas, atque
effrenatus ad res gerendas furor: quibus quidem morbis vtinam Chriſtiani milites non
laborarent.

Leuiores pardis equi eius, & velociores lupis veſpertinis.

ARGVMENTVM eſt à deſtinatis ſumptum: namque multum deſtinata atque in-
ſtrumenta ad res gerendas conferre ſolent. Deſcribit autem inter præcipua inſtrumēta

Universidad de Deusto
Biblioteca

bellica equos ſuperbum animal, & ad bella præcipuè aptum, quodque non modicam
Prou.21. victoriæ partem ſibi vendicare ſolet, iuxta illud: Equus paratur ad diem belli. Porrò optimi in hoc genere ſunt & nobiliſſimi, qui curſu præſtant: nam pulchritudine excellere, ad luxum potius, quàm ad vtilitatem ſpectat. 5

Iuuenal. ſaty. 8. *Optimus hic quocunque venit de gramine, cuius*
Clara fuga ante alios, & primus in æquore puluis.

Et, vt Fabius inquit, equi ad curſum gignuntur, quod ſi ad hunc vſum geniti ſunt, conſequens eſt eos optimos eſſe, qui maximè hoc præſtiterint. Quamobrem in ſacris literis
Pſalm.19. equi ob velocitatem; currus verò ob fortitudinem frequentiſſimè nominantur. vt: Hi in „ curribus, & hi in equis; nos autem in nomine Domini noſtri ſperauimus. Prædicat igi- 10
„ tur Vates hoſtilium equorum velocitatem; inter quos probatiſſimi ſunt Ægyptij: ſecùdò verò ob parem regionis fertilitatem, Babylonici & Parthici, quorum frequens apud veteres auctores mentio eſt, in ſacris autem literis non rara. [*Leuiores pardis equi eius, & velociores lupis veſpertinis.*] Amplificat equorum velocitatē ex comparatione. atque hæc quidem omnia ad calamitatis augmentum exponūtur, & ad hoſtium militarem virtutem. 15
Porrò in ferarum genere pardi velociſſimi ſunt, quibus maculoſa pellis, & notis diſtincta eſt; & inter leonem & tygridem media quædā natura eſſe videtur, eadem ſæuitia, eademque rapacitate pollens: ſed cur potius in equorum pernicitate pardorū, quàm leporum, quamq. aliorum animantiū, quæ curſu præſtant meminerit, in cauſa illud eſt, quod pardis, leonibus tygridi, atque aliis feris, non tam ad fugiendū, quā ad perſequendū velo- 20
citas à natura cōceſſa videtur. Quam rem & Vates noſter notat, & Chaldæorū equis tribuit, qui ſic ad curſum apti ac veloces ſunt, vt ad nocendum etiā ſint parati: plurimum enim in prēliis & equi nocere ſolent, atquē ij præſertim, qui ad bellicam diſciplinam inſtructi, & frequenti pugnandi vſu exercitati ſunt. Tales namque natura feroces vincendi conſuetudine ferociores euadunt, & ſanguine gaudent effuſo, & lituis atque tubis audi- 25
tis exultant libenter. Acerrimæ igitur pugnæ equorum commoditate committuntur, ipſaq. animantium ferocitas nō exiguum terrorem hoſtium animis iniicit. cuius rei coleberrimum exemplum noſtro tempore editum eſt, cùm primum Oceani inſulæ ab Hiſpanis viris & inuentæ, & ſubactæ fuerunt; vt exigua equitum turma ingētes barbarorū copias proſterneret: qui ignotæ belluæ immanitate perterriti, velocitate atque impetu 30
ſtupefacti, vel in acie repente viſa cedebāt: cumq. fuga ſalutē ſibi quærere nequiuiſſent, miſerè atq. acerbiſſimè vel ab ipſis equis protriti & conculcati, vel ab equitibus proſtrati periebant. Vt ergo Chaldęorum hoſtium ferocitatē oſtendat Vates, rem ipſam ab equorū velocitatę exaggerat, qui non veloces modò, ſed ad nocendū pardis multo ſint prōptiores: namq. & ſęuitiā & curſum in eadē animalis natura cōiunxit, cū illud ſęuiſſimę ferę 35
& perniciſſimæ cōparauit. Sic & Hieremias eadē ſimilitudine vſus truculentā hoſtiū ra-
Ierem.5. biem deſcribit, dicēs: Pardus vigilās ſuper ciuitates eorum. [*Et velociores lupis veſpertinis.*] Chaldæorū, inquit, equi lupis acutiores ſunt: eſt enim lupus truculentiſſimū animal, & ad ſæuitiā imprimis genitū, quo nullū aliud magis à paſtoribus timetur: propterea quod non ſolū vētris & famis gratia prædas parat; ſed ad ſæuitiā & crudelitatē explendā totos 40
ſæpe greges, niſi prohibetur, necat, & trucidat, vt & auctores ſcripſerunt, & armentorū ac pecudum cuſtodes ſuo magno dāno didicerūt. Propterea igitur veloces eos appellat, nō tam ad currēdi celeritatē, quā ad nocēdi reſpiciēs dexteritatē: hoc enim velocitatis no-
Pſalm.13. men in loco ſignificat, quod Hebraicè ſciētibus perſpicuum eſt. quemadmodū & illud: „ Veloces pedes eorū ad effundēdū ſanguinē. Porrò lupus acutiſſimus, audaciſſimuſq; eſt; 45
vtpote qui multa miliaria vna nocte conficere ſoleat, vt rapinas faciat: cumq. ad prædam peruentum fuerit, omnia loca circumire, omnes aditus tentare, vndiq. procurrere, omnia circumſpicere, vt & ſibi ab inſidiis caueat, & rapiendi commoditatem percipiat. hāc igitur luporum dexteritatem Chaldæorū equis cum excellentia atque prēſtantia tribuit Vates. nocturnos autem appellat lupos, quoniam hæc ferarum genera quæ cæde atque 50
rapina viuunt, noctu ſuas prædas facere plerumque ſolent; minus enim eo tempore hominum occurſus & impedimēta timēt, & commodiorē ad rapinā occaſionē in cæterorū animantiū quiete fore cognoſcunt. quam rem quodq. ingeniū à natura illis tributa eſſe
Pſalm.101. conſtat, vnde & vidēdi & perſpiciēdi vſu nocturnis, & obſcuriſſimis etiā horis pollent, in „ eoq. genere lupi maximè excellūt, vnde & à Græcis νυκτίβιοι & νυκτίονες appellātur. Quā 55
„ quidē rē elegātiſſimè diuinus Vates in pſalmo deſcribit: Poſuiſti, inquit tenebras & facta eſt nox,

eſt nox: in ipſa pertranſibūt omnes beſtiæ ſiluæ. Beſtias ſiluæ feras ſuo more appellat, & „ ſubdit: Catuli leonū rugites vt rapiant, & quærant à Deo eſcā ſibi. Ortus eſt ſol, & congregabuntur, & in cubilibus veſtris collocabuntur. nocturnos igitur lupos ob id vocat, quod eo potiſſimum tempore eſcas ſibi paraturi vagentur & errent. ſic etiam Ieremias:
5 Lupus ad veſperam vaſtauit eos. Omnibus autem his præponit hoſtium equos; vtpo- Ierem.5.
te qui natura, diſciplina, belligerandi vſu longè velociores atque ferociores his omnibus „ euaſerint. Quantum verò ad dicendi rationem pertinet, amplificatio ex repetita comparatione eſt, vt:

10 *Aſt ego ſardois videar tibi amarior herbis,*
Horridior ruſco, proiecta vilior alga.

Et diffundentur equites eius: equites namq. eius de longe venient, volabunt quaſi aquila feſtinans ad comedendum.

MAXIMAM multitudinem equitum ſignificat in Iudæorum deſolationem
15 venturam. Quam rem innuit, dicens: [*diffundentur,*] eo quod nullus locus eos capere nulla regio alere poſſit. quamobrem neceſſe eſt eos diffundi, vt prædas ſibi capiant. ſic vertit Chaldæus interpres: [*Equites eius multiplicabuntur.*] Deinde autem rei confiſic cundæ celeritatem dexteritatemque explicat, dicens: [*Equites namque eius de longe ve-*
20 *nient, volabunt quaſi aquila, feſtinans ad comedendum.*] Aquilarum genus rapaciſſimum eſt, & vehementer famelicum, atque adeo perniciſoſum, vt ſæpenumero vna regio non ſufficiat ad duos nutriendos aquilarum pullos. Quare alterum abijcere ſolent tædio nutriendi. Et alioqui vnum par aquilarum magno ad populandum tractu vt ſacietur, indiget. Porrò in tota auium (quas nouimus) natura nulli maior honos, neque vis ma-
25 ior, quàm aquilæ eſt. Volatus autem & viſus tanta præſtantia, vt in ipſam ſolis lucem intendat oculos, & nubes volando tranſcendat. Quare Dauid Saulem & Ionathan velociores aquilis fuiſſe dicit, cùm illos velociſſimos prædicare vellet. Vnde fit vt prædam procul proſpiciat, & ad eam quamcelerrimè aduoſet. Hanc autem totam rem per ſimilitudinem ad Chaldæos hoſtes transfert Vates, ſignificans gentem illam, quæ Plin. lib. 10.
30 ſuis non contenta finibus aliena inuaderet loca, famis ac vētris neceſſitate coactā, omnia cap. 3.
quæcunque peteret loca eſſe vaſtaturam: neque verò fore vt voto aut conatu falleretur; quippe quæ non niſi in certas & exploratas regiones eſſet ventura, quas poſtquam occupauerit exinaniri & diripi neceſſe eſt, diffuſo per ſingula milite, & crebris decurſionibus omnia vaſtante. propterea, inquit, [*diffundentur.*] quia quemadmodum aquilæ
35 ſpatia determinant, vt prædentur; ita iſti præ multitudine diffuſi, regiones, vrbes, atque oppida ad prædam determinabunt, nullique ſuis quas ſortiti fuerint, partibus parcent; quippe qui non tam mercede conducti, quàm viuendi neceſſitate bellum ſuſcipiant.

Omnes ad prædam venient, & facies eorum ventus vrens.

HACTENVS ſimilitudinem: nūc verò aſſimilationē ſubiungit. Quemadmodum
40 inquit, aquilæ prædam procul proſpectant, & ad eam celerrimè volant, ſic omnes hi ingenti prædandi ſtudio agentur. Præterea communem & perniciosam illorum vaſtationem ſubſolano vento comparat, qui in illis maximè regionibus vſque adeo vehemens eſt, vt ſegetes, agros, vineta, ſiluasque exurat: quod ex multis ſcripturarum locis, & ex-
45 perimento ipſo, intelligimus. hic enim ventus eſt quem Pharaoſpicas exurentē ſomniauit, & quo Deus ad exſiccandum rubri maris cœnum eſt vſus. Quemadmodum igitur quacunque perflat ſubſolanus omnia exurit: ſic etiam hi obuia quæque populabuntur. [*Facies eorum.*] non quod viſu & facie exurant, ſed quæcunque in cōſpectu venientium poſita fuerint, ab ipſis vaſtabuntur. [*Ventus vrens.*] Periphraſis ſubſolani venti,
50 quem Hebraica veritas nomine ſuo ſignat KADIM: ſed Latinus interpres vim & effectū קדים potius, quàm vocem tranſtulit, vt planior eſſet ſenſus.

Et congregabit quaſi arenam captiuitatem: & ipſe de regibus triumphabit, &
55 *tyranni ridiculi eius erunt. Ipſe ſuper omnem munitionem ridebit, & comportabit aggerem, & capiet eam.*

CVM Propheta hactenus Chaldæorum copias, illorumque animos dexteritatem,

Universidad de Deusto
Biblioteca

& bellicum apparatum descripserit;nunc id,quod cõsequens ad hæc erit,describit, quæ scilicet horum gesta, quæ victoriæ, quæ prædæ atque vastationes futuræ sint. quandoquidem neque magni reges, neque potentissimi principes pares futuri illis sunt, neque ad resistendum illis vllum consilium, aut vis vlla sufficiet. nullusque adeo tutus erit locus natura, aut arte munitus; in quo ab istorum impetu & fortitudine cuiquam tutò esse liceat. Amplificat autem Vates rem partitione & enumeratione eorum, quæ regna, prouincias, & vrbes, fortissima & expugnatu difficilia efficere solent. Ea autem sunt, reges ipsi imprimis & duces, quorum consilio ac virtutè respublicæ reguntur & defenduntur. Deinde ipsa locorum munitio & commoditas, quæ interdum natura, interdum arte constat. [*Congregabit*, inquit, *sicut arenam captiuitatem.*] Nam cùm populus innumerus sit, & singuli prædas faciant, in immensum excrescet cumulum captiuorum multitudo, quàm sibi bello, gladioque parabit: perinde ac si arenam maris accumulare studeat, quæ facilè effodientibus cedere solet, & maior in congerendo, quàm in eruendo labor suscipitur. Quòd si quis congreganti resistere aut repugnare mosiatur, siue sit rex, siue princeps quispiam potentissimus, frustra conabitur; quandoquidem gens illa reges omnes, omnesque principes contemnit & deridet; tantùm suis viribus & multitudini fidit. [*De regibus triumphabit.*] illos despiciet & irridebit triumphantium more, qui principes hostium in triumpho ducere solebant, vt suam potentiam ostenderent, eosque risui & ludibrio exponebant. [*& tyranni ridiculi eius erunt.*] Principes omnes tyranni olim dicebantur, donec ob dominadi insolentiam, tyrannidis nomen in odium venit. sic Virgilius: *Dextram tetigisse tyranni.* Hac significatione hoc in loco ab interprete nomen positum est. sic etiam id Chaldæus interpres explicat, scribens: *Siltonaia*, Soldanos, potentes. est autem figura expolitio, reges, tyranni. Porrò ridendi verbum ad contemptum referri in scripturis solet, cùm quis viribus omnino impar aduersus potẽtiorem aliquid conatur. nihil enim amplius efficere solet, quàm suas vires suosque conatus in ludibrium & contemptionem adducere; quemadmodum contigit illis, qui aduersus Dominum & aduersus Christum eius, gigantæos quosdam furores concepérant; quos, qui habitat in cælis, irridebat, & Dominus subsannabat eos. sic gens illa Chaldæa reges, & potentissimos prouinciarum principes irridebit & contemnet. Quòd si quis, vt illorum effugiat manus, ad munitissimas confugiat vrbes; neque ibi tutus esse poterit: quandoquidem omnem munitam vrbem contemnet etiam, atque irridebit. nam si maximè in præcipiti editoque loco sita sit vrbs, vt illa gens innumera, & ad omnem occursum in sua virtute & fortuna confidens est, ingentem ex puluere cumulum admouebit, qui præaltum quemuis montem excellat. atque hoc modo facile sibi ad expugnandum locum parabit viam; ex puluere, inquam, minutissimo cumulabit; aggerem, nedum saxis, lignis, aliaque materia: tantus est illorum numerus. In hebraicis puluerís mentio fit, vt facilitas cuiuscunque vrbis oppugnandæ significetur. Porrò munitionis nomen vrbes & oppida significat, non tam ædificiorum & murorum fortitudine, quàm situ, & natura loci munita. qualem Tyrum fuisse apud Iosue legimus, quã hoc munitiones vocabulo insignit, dicens: Et ad ciuitatem munitissimam Tyrum. cuius situm & fortitudinem si quis cognoscere cupit, Quintũ Curtium consulat. Antiqui enim vrbes, quas munitissimas esse volebant, in editissimis & præruptis montibus ædificabãt, vt loci naturæ fidentes tutius viuerent, & hostes minus timerent. qualem situm primà Græciæ vrbem Athenas habuisse legimus, & qualem in Ierosolymæ descriptione celebrari videmus. Quòd si Chaldæorum exercitum nulla munitio, nulla vrbs, quamuis opere & natura firmissima, à direptione prohibere poterit, quid fiet in ijs locis, quę minus munita sunt, & murorum tantùm atque portarum propugnaculis vallata? Hoc argumento Vates rem in desperationem adducit, cùm ostendat nulla humana ratione Chaldæorum incursionem & impetum infringi posse.

De Cræso. histor.

שלטוניא

Tunc mutabitur spiritus, & pertransibit & corruet: Hæc est fortitudo eius Dei sui.

COMMVNE id quamplurimorum hominum vitium est, vt secundarum rerum prosperitate inflati atq. elati, sese homines esse obliuiscantur, sicut scriptum est: Homo cùm in honore esset, non intellexit, comparatus est iumentis insipientibus, & similis factus

Psalm. 48.

factus est illis. Atque hæc quidem hominum superbia & insolentia in causa est, vt de summo prosperitatis gradu à diuina iustitia deturbentur. Quæ quidem res si nobis omnium seculorum exemplis demonstranda esset, non video quem commentaria nostra finem essent habitura: cùm nulla olim ætas, nulla hodie dies huius argumenti innumeris vacet exemplis. magna enim est humanæ mentis perfidia, malitia atque mobilitas; ex quo fit, vt varios habitus pro vario rerum euentu induat. Hoc vitio Vates Nabuchodonosorem laboraturum prædicit. nam cùm in tantam rerum gestarum gloriam elatus esset, tantum terrarum & regnorum sibi subijci conspiceret, vt iam pro loco duceret regum & tyrannorum fortitudinem, exercitusque, quamuis numerosos, atque vrbes omnes non solùm arte, sed natura munitas contemneret: in eam insolentiam & insaniam incidit, vt se non existimaret diuinæ voluntatis ministrum, quem verus & totius mundi gubernator Deus ad vindicanda in quibusdam populis scelera statuisset. Qua in re si quid victoriæ, potentiæ, magnitudinis & gloriæ fuisset adeptus, id omne summo Dei viuentis consilio & voluntati acceptum referre oportebat. quæ tamen ille omnia Deo suo, hoc est, genio suo (qui illum ad tanta tamque præclara facinora, summumque gloriæ gradum extulerat) tribuit. hanc superbiam illius ruinæ causam Vates futuram esse prænuntiat. Tunc, inquit, mutabitur spiritus Nabuchodonosoris in arrogantiam & insolentiam, vt qui de se humanè sentire debuisset, & suam felicitatem Deo viuenti tribuere; tamen rationis modum finesque pertranseat, & fortitudinem suam Deum suum esse prædicet; neque verum Deum agnoscat, cuius nutu atque consilio omnia reguntur & gubernantur. [*Hæc est fortitudo eius Dei sui,*] id est, suo genio fortitudinem & magnitudinem suam acceptam refert. In illa namque falsa gentium religione suos deos, suum genium, suamque Iunonem vnusquisque habere putabatur, qui sibi priuata tutela & re consulerent. Vt Plinius his verbis docet: Cùm singuli quoque ex semetipsis totidem Deos faciant, Iunones geniosque adoptandi sibi. Quam quidem ad rem diuus Augustinus respiciens, ex veterum sententia, genium vnuscuiusque animam rationalem esse dixit; ideoque singulorum singulos esse, & agerendo quidam appellatos affirmant, quòd multa gerere possent: atque primum genios, deinde genios vocitarunt. Ideo etiam de eadem re Horatius:

Scit Genius, natale comes qui temperat astrum
Naturæ Deus humanæ, mortalis in vnum
Quodque caput, vultu mutabilis, albus, & ater.

Horatius. 2. Epist.

Sic etiam ille Socratis dæmon fuisse à multis perhibetur. [*Spiritus*] autem hoc in loco animi motu & impulsu, quo homo ad aliquid intelligendum agendumue excitatur, accipitur: qualia multa frequentissimè in sacris libris leguntur, vt: Spiritus amaritudinis, spiritus dolorisatque iræ. iuxta quam rationem scriptum est: Excitauit Dominus spiritum Phul. &: Excitauit Dominus contra Ioram spiritum Palæstinorum, & Arabum. Sic etiam Nabuchodonosoris spiritum Dominus in Iudæos, aliasque gentes excitauerat. sed ille mutabit spiritum suum, ita vt non à Deo viuente, sed à se ipso suo genio, suaque fortitudine excitatum esse prædicaret. [*Pertransibit.*] rationis & sapientiæ modum atque mensuram excedet. [*Et corruet,*] in arrogantiæ & elationis crimen. nam verbũ est Hebræis ASSAM, quod peccare, ruere & euertere significat. Chaldaicè autẽ sic exponitur HAB, id est, peccabit, Dei viuentis gloriam, & laudem falsò sibi genioq. suo attribuens.

Xenophon.

1. Paralip.
2. Paralip.

Nunquid tu à principio Domine Deus meus, sancte meus: & non moriemur?
Domine in iudicium posuisti eum, & fortem, vt corriperes, fundasti eum.

ACCVSAT Propheta impietatis Chaldæorum regem, & hac occasione ad Deũ prouocat omnis iniquitatis vindicem & iudicẽ seuerum. Interim autẽ ipsius misericordiam capeat supplexque implorat. Quare, inquit, barbarus hic hostis tantum Deo suo, virtutum & potentiæ suæ tribuit, cùm tibi omnia accepta referre deberet Deo vero & omnium rerum conditori, qui à principio semper fuisti Deus, totius mundi fabricator, qui vniuersa gubernas, cui nullum est principium, nullusque finis, qui rebus omnibus princi-

Universidad de Deusto
Biblioteca

principia ponis, ipsiq. Nabuchodonosori, vt in rerum natura esset, principium posuisti; deinde vt rex esset, & per eum populos rebelles punires, per te constitutum est. Sed & tu es etiam ille Deus verus, qui nos in populum tuum ab antiquis diebus sanctificasti, cuius nomen apud nos sanctissimum est. Populus tuus omnes nos sumus, tu Deus noster, sanctus noster, cui nos peculiari quodam religionis iure dedicati sumus. quæ res multis nationibus, & vniuerso iam orbi nota est, ob antiquam & veterem beneficiorum & miraculorum gloriam, quibus te nobis eximio quodam fauore consulere testatus es. neque ego, inquit Vates, tantùm laboro istius metu tyranni; quandoquidem scio te, qui patres nostros electos olim ex hostibus fortissimis liberaueris, effecturum etiam, vt si maximè castigemur, tamen non pereamus. Cur enim nos moriemur, antiqua gens tua, qui te verum Deum à principio, & ante principium fatemur, cui omnium rerum imperium religiosè & verè tribuimus; & si sceleribus contaminati & polluti multis, tamen ab hac confessione nũquam alieni sumus, quòd tu Deus noster es rerum omnium fabricator, atque moderator: atque nos hac saltem in re iustiores sumus, quàm impius iste princeps, qui te non agnoscit, gloriamque suam & magnitudinem sibiipsi suæque virtuti ascribit, atque hoc solum pro Deo colit. Huius tantæ insolentiæ offensione & indignitate vehementer moueor. hæc est huius versus sententia. [*Deus meus sancte meus.*] Personã totius populi sustinet hoc in loco Vates, id est, quem nos sanctissimum colimus & adoramus, qui nos in peculiarem tutelam suscepisti; atque id variis & admirandis rationibus testatus est, atque ita in nobis sanctificatus, quemadmodũ scriptum est: Dominus redemptor vester sanctus Israël, & rursus. Ego Dominus vester creans Israël, rex vester. Isaiæ 43.

„ Si ergo nos populi sumus & gens tua, hic autem princeps tantùm à te in punitionis ministrum institutus; si nos in eadem confessione permanemus, ille verò desipit; neque tuũ se ministrum prædicat, sed potentiam virtutemque suam iactat, iustiores quidem illo sumus; quare ergo moriemur? vt ille cogitat omnes nos non solùm in exilium pellere, & Babyloniam captiuos ducere, sed acerbissimè necare & trucidare, ità vt nomen nostrum prorsus extinguat, qui tibi dicati sumus, suum autem nomen, qui te felicitatis suæ auctorem non agnoscit, quàm celeberrimum reddat. quod quidem non fiet, cùm tu iudex sis integerrimus. Quod autem ad dicendi rationem pertinet, locus est ex comparatione, quam rhetores contentionem vocant, hoc modo: Si tu nobis sanctus es, & hæc sanctitas ad tui gloriam nominis pertinet: contrà verò si iste ad hoc negotium abs te constitutus erat; neque tamen te sanctum iste fatetur, non decet tuam iustitiã, tuãq. misericordiam, vt nos moriamur, iste verò fortuna omni prosperè fungatur. [*In iudicium posuisti eum, & fortem, vt corriperes, fundasti eum.*] id est, vt iudicij tui minister esset, quod in populos quosdam exercere parabas, atque ad hoc fortitudinem impartitus illi fuerat, non autem in populorum perniciem, & orbis exitium, vt ipse apud se cogitat, quasi nulla ratio commissi officij esset reddenda. Verùm enimuerò

Mundi sunt oculi tui, ne videas malum.
Et maleficos impunè peccare permittas:
Et respicere ad iniquitatem non poteris,

Psalm. 5. „ Inoffensis oculis, & semper conniuentibus: Quoniam nõ Deus volens iniquitatem tu es; neque habitabit iuxta te malignus, neque permanebunt iniusti ante oculos tuos. [*Iniquitatem.*] Idem hæc dictio significat, quod iniuria & tyrannis.

Quare non respicis super iniquè agentes, & taces deuorante impio iustiorem se?
Et facies homines quasi pisces maris, & quasi reptile non habens principem.

Indignatione & misericordiæ prouocatione querelam suam apud Deum deplorat; querelam, iniquam, quotidianã iustorum hominum, & eorum, quibus iniquitas & iniustitia displicet; quales si multi in rebuspub. essent, non tam frequens esset inferendæ iniuriæ consuetudo atque vsus: sed hic locus iam superius à nobis est explicatus. Quod autem ad artem pertinet, figura est, quæ apud rhetores commoratio dicitur, à nobis in rhetoricis nostris firmamentum est appellata. Ea est, vt describit Cicero, cùm in loco firmissimo, quo tota causa continetur, manetur diutius, & eodem sæpius redditur. Tota autem causa, quam Vates in hoc libro agit, præcipuè circa diuinam prouidẽtiam versatur, quam disputationem ab initio suscepit, occasionem ex Iudaica, quam varicinatur, calamitate nactus. Illud autem hoc loco animaduersione dignum arbitramur, ex duobus argumentis, quibus aduersus diuinam prouidentiam homines disputant, alterum grauius multo esse, quàm alterum: nempe prosperitatem improborum, quàm proborum calamitatẽ. namq. & improbitas adeo certa & aperta est, vt negari aut dissimulari non possit; imò ipsa suis partibus omnibus prodatur & indicetur. Probitas verò non adeo certa in hominibus est, vt omnem vitij suspicionẽ excludat: facilius enim est, quisnam turpiter atque improbè, quàm quis purè & innocenter viuat, iudicare & testari. Latent enim occulta in hominibus aliquando vitia, quæ Deo tamẽ manifesta & aperta sunt; ex quo fit, vt improbos prosperitate aliquando vsos affirmare facilius multo sit, quã eos, qui in miseria sunt, probos apertè testari, cùm in promptu sit illa sententia: Delicta quis intelligit, occulta, &c. Fortasse enim hi qui iusti iudicantur ab hominibus, occultæ alicuius, vel præsentis, vel præteritæ culpæ pœnas luunt. Atque hæc est causa, quamobrem Vates gentis suæ, hoc est, Iudæorum probitatem, vel non allegaret, vel ex comparatione tantum leuiter indicaret, quòd hac in parte locum, quo niteretur, non haberet, illo autem altero argumento insisteret, quòd apertissimum & grauissimum esset, hoc est improborum prosperitate obijcienda. „ Psal. 18.

Totum in hamo suo subleuauit, traxit illud in sagenam suam, & congregauit in rete suum. Super hoc lætabitur & exultabit, propterea immolabit sagenæ suæ, & sacrificabit reti suo: quia in ipsis incrassata est pars eius, & cibus eius electus. Propter hoc ergo expandit sagenam suam, & semper interficere gentes non cessat.

Ex siraulitudine orationẽ in allegoriam commutauit. Est enim, vt Quintilianus ait, gratia in eloquẽdo nouitas & commutatio. Porrò allegoria metaphora perpetua est, quæ, aliud verbis, aliud sensu ostendit, cuius frequentissimus in sacris libris vsus est, de qua nos alias plura & exactius, quandoquidẽ necessariam admodum huius figuræ cognitionem theologis esse constat. Igitur cùm bonorum & malorum hominum negotium piscibus & reptilibus assimilauerit, quæ sine vindice à fortioribus deuorantur, eandem hanc similitudinem persequitur, cuius hæc sententia est: Nihil humanius Nabuchodonosor de hominum genere iudicat, quàm piscator de piscibus iudicare solet, quos omnibus artibus expiscari & captare nulla ratione sibi vetitum putat; omnesque in cibum aut lucrũ expositos esse credit. Quapropter omnibus piscatoriis instrumentis mare peragit, idq. tam diu sibi licere arbitratur, quàm diu pisces non deficiant; omnes enim in suum vsum creatos esse dicit, & cùm proxima exhauserit loca, longinqua petit. Vide Aristo. ad Theodect. Titelmãnus in Præfatione in Isaiam

Dum gula sæuit
Retibus assiduis penitus scrutante macello
Proxima, nec patitur Tyrrhenum crescere piscem.

Iuuenalis Satyr. 5.

vt inquit Satyricus. Hoc apud se piscator statuit: quippe qui nullum vindicem metuit, qui se à captura arceat, nec vlla diuina aut humana lege, ab huiusmodi officio interdictum sibi esse nouit, sed naturæ lege vniuersa hæc animantia in ferarum genere numerata, & ex consequenti communia esse censet. quod autem de piscium & reptilium genere piscator statuit, idem apud se de hominibus Nabuchodonosorem statuisse Propheta ostendit; videlicet, nullo se numine, nullo iure, nulla lege prohiberi, quo minus hominum vita, salute, fortunisque omnibus pro sua libidine fruatur, omniaque humana in suum vsum & vtilitatem esse exposita, & tantum sibi in ea re licere, quantum ipse bello & armis sibi parauerit. neque se Dei ministrum, sed virtutis suæ satellitem iudicat. Vnde fit, vt nullum bellandi finem faciat, nullumque in bello modum habeat; sed propriæ tantùm gloriæ & vtilitatis studio ardens, insolenti & superba victoria in omnes vtatur: nec tamen vno regno neque altero, neque vna aut altera naue imperium, nullam prouinciam, nullamque gentem à suis armis tutam esse patiatur. [*sed totum in hamo subleuauit.*] Hamum per translationem arma vocat, quibus homines in bello tanquam pisces hamo capiuntur. [*Et in sagenam suam traxit illud.*] id maximo & fortissimo exercitu expugnauit. [*Et congregauit in rete suum.*] Expolitio rhetorica est, idem significans, sed rem magis exaggerans. Sagena enim & rete figura tantùm & positura differunt, cùm vtrumque lino in casses fenestrato constet. Institut. li. 1. de iustitia & virtute. Sagena.

Vtrumque

Universidad de Deusto
Biblioteca

Vtrumque autem pro exercitu & copiis ponitur, quibus omnia capiebat, & vastabat barbarus imperator ille. [*Super hoc lætabitur & exultabit, propterea immolabit sagenæ suæ, & sacrificabit retiſuo.*] Cùm Nabuchodonosor victorias omnes & felicitatem suam à diuino consilio ad suam fortitudinem & fortunam transferret, nullum belli finem faciens, fortunam suam, sequi cogitabat, & quo pluribus prosperabatur successibus, eo sibi placebat magis, suamque virtutem & exercitum impensius laudabat; atque id solùm pro numine Deoque colebat, quia victorias triumphosque omnes per suam virtutem & exercitus fortitudinem indies crescere & augeri sibi persuaserat. Sacrificabat ergo sagenæ & reti suo trophæa atque titulos statuendo, quæ belli laudis, victoriarumque insignia & monumenta sibi apud posteros essent. [*Quia in ipsis incrassata est pars eius, & cibus eius electus.*] Perstat in allegoria. Dignum putat, inquit, suam virtutem & fortitudinem splendidissimis gloriæ monumentis illustrare; vtpote qui tantum terrarũ & regnorum imperio suo adiecerit. [*Propter hoc expandit sagenam suam, & semper interficere gentes non cessat.*] Hic versus apud Hebræos cum interrogatione legitur: quæ figura elegantiorem orationem reddit, & affectum explicat vehementiorem. Est autem totius orationis conclusio & intentio, qua Nabuchodonosor tanta felicitate indignus esse arguitur, ac si pluribus diceret: Tantine Domine Deus impietas & inhumanitas abs te fit, vt ab impiissimo tyranno & sceleratissimo ambitionis ministro totum orbem turbari permittas, neq. à perdendis populis prohibeas? Itane sua ille fruetur insania? qui te prosperitatis suæ auctore non agnoscit? atq. eo magis consultũ sibi esse putabit, quo magis erga te impius, & erga mortale genus crudelis fuerit? Est autem argumentũ ex absurdis & repugnantibus: interroga-

Genes. 25. „ tio verò latentẽ habet negationẽ, sicut & illa: Si fuerint quinquaginta iusti in ciuitate,
„ peribunt simul? [*Et semper interficere gentes non cessat.*] Hoc vaticinium ad historiam pertinet. nam victoriarum magnitudine elatus Nabuchodonosor, & dilatandi imperij cupidus, non vicinis solùm & finitimis, sed lõginquioribus etiã bellum intulit, & totũ orbẽ inuadere cogitauit. Constat autẽ illius victorias plures & maximas fuisse. nam Nechum Ægypti Pharaonẽ iuxta Circenim vrbẽ vicit, & totã Syriam Pelusium vsq. (Iudæa dempta) vna belli expeditione confecit, Iehoiachim regẽ Hierusalẽ tributarium fecit, eundẽ post hæc vrbe capta occidit: postremo templũ incendit, & Iudæos captiuos Babyloniam duxit. quæ omnia & in sacris libris, & Iosephi, & aliorũ Hebræorũ historiis legũtur. [*Expandit sagenam suã.*] Hebraicũ verbũ significat euaginauit vel excussit. Idem enim est cũ eo, quo vtitur scriptura; cùm filios Iacob ex Ægypto redeuntes, saccos suos excussisse, & argentũ in eis inuenisse narrat. Significat autẽ lectio hæc Nabuchodonosorẽ frequenter domum prædæ onera depositũ redijsse, quemadmodum piscator facit, qui vasa piscibus captis plena frequenter domi exonerat. Chaldaica autẽ lectio non euaginare sagenam, sed mittere interpretatur. sed vtraque sententia eandem rem ostendit: siue enim sæpe rete exoneretur, siue explicetur sæpe, piscandi frequentationem vtrumque indicat, tametsi præda certior retis exoneratione significatur.

CAPVT SECVNDVM.

SVPER *custodiam meam stabo, & figam gradum super munitionem: & contemplabor, vt videam quid dicatur mihi, & quid respondeam ad arguentem me.*

Vbi semper sperandum.

DOCET nos hoc in loco diuinus spiritus, nulla in re desperandum esse ijs, qui veraepietate & religione Deum colunt. nam & si quis nullum calamitatũ modum, nullam consolationem in miseris rebus inueniat, tamen spem abijcere atque animum deijcere, exigui & pusilli ingenij indicium est. Imò etiam in maxime dubijs rebus maximè sperandum est. Commouet enim hæc spes diuinæ naturæ bonitatem & misericordiam, vt non patiatur Deus eos, qui sic affecti sunt, diu vexari; sed illos ex omni solicitudine & labore tempestiue liberet. Tali quidem erga Deum pietate erat Habakuq, qui tametsi de diuina prouidentia anxio & soliçito animo esset, tuisque & aliorum de hac re argumentis premeretur, neque vllum quæstionis finem inuenire aut excogitare posset, cumq. Deum de hac re consuluisset, idq. omni argumentorum & querelarũ genere dilatasset, non tamẽ dilata satisfactione desperauit, sed tam diu perstitit,

stitit, donec certum de maxima & difficillima quæstione à numine responsum referret. Tantum pia fides, tantum perpetua in proposito susceptoq. consilio cõstantia valet. Atque id est quod huius capitis initio indicatur: *Super custodiam meam stabo.* Ipsius prophetę oratio est, suum consilium suumque officium se non deserturum professi. Vtitur autem translatione sumpta ab hominibus, qui in speculis collocantur, ex quibus hostium res obseruant, & sociis suis signo aliquo sublato indicant. Ad hunc autem modũ Deus prophetam suum statuerat, vt venturam à Chaldæis calamitatem prophetico spiritu prænideret, & Iudæorum genti prædiceret. Prophetarum autem munus ad hominũ potius vtilitatem, quàm ad incommodum institutum est. sed quæ ipse hactenus viderat ad malum & perniciem suæ gentis & aliarum, atq. adeo ad piorum hominum anxietatem & solicitudinem pertinebant: quandoquidem non solũ de bello Iudæis à Chaldæo principe inferẽdo in illo vaticinio agebatur, sed diuina prouidentia in dubium & quæstionem veniebat. Hinc est quod vates dicit, se neque sibi neq. officio suo satisfacere posse, nisi ab eodẽ prophetico spiritu aliquid respõsi referat, quo solicitudinẽ anxietatemque istam suo piorumque hominum animis excutiat. *Super custodiam meam:* Chaldaicum exemplar habet, *vigiliam meam*, vocabulo eandem rem quam nos exposuimus, apertius significante, quasi significet vates non se relicturum propheticam stationem, & officij cõtentionem, donec habeat quid de hac re piis hominibus respondeat. *Stabo*, non sedebo, sed exspectantis & vigilis munus susceptum exequar. *& figam gradum super munitionem.* Idem aliis verbis dicit, quæ repetitio rem aliquam vel negotium vrgentibus propria est. vt apud Satyricum: *Noctẽ boues macri lassoque famelica collo Armenta*: alterum enim alterius expolitio est. Stare & figere gradum idem vtrumque significat & à proposito non declinandi firmitudinem indicat; sed prior à posteriori corroboratur. *Super munitionem*, Ad eandem translationem pertinet: nam vigiles & custodes in munita alicqua specula collocantur, vnde & hostium res prospectas suis indicent. Munitionem autem pro muro aut turri vel arce in diuinis scripturis multis ostenditur locis, vt apud Zachariam: Ædificauit Tyrus munitionem suam. Pulcherrimè autem vatum officiũ hac translatione depingitur, nam & mali & boni & commodi & incommodi interpretes, futura mala prænuntiant, & quibus caueri possunt, monent; atq. futurorum etiam bonorum indices nuntiique sunt. *Et contemplabor, vt videam quid dicatur mihi, & quid respõdeam ad arguentem me.* Accommodato ad speculatores verbo vsus est; *Aszappe*, Hebraicè est aliquid intentis oculis acerrimè contemplari: qui considerandi modus proprius philosophãtium est, qui rerum naturas & causas quàm maximè contemplantur, perspectasque alijs exponunt. Sic Tullius cælestia contemplari in philosophicis libris sæpe vsurpat. Intentis itaq. oculis se perspecturum dicit Vates, donec à Deo doceatur, quem sit eventum habitura proposita quæstio, indeque responsum colligat, quo arguenti respondeat, nã prophetæ & doctores in religione huiusmodi questionibus sæpe à multis consuluntur, & quandoq grauissimis tanguntur argumentis. Quamobrẽ eos in sacris litteris apprime versatos, & in omni quæ ad veram pietatẽ pertinet quæstione, quã maximè ad respõdendum prõptos esse: hoc enim & ad diuinũ cultum & religionẽ & ad hominum „ vtilitatem plurimum præstat, quare & scriptum est: Labia sacerdotis custodient scientiam, & legem ex ore eius requirent. Quã etiam de re egregiũ illud D. Pauli præceptum „ 2. Timoth. 3. erat. Et quia ab infantia sacras litteras nosti, quæ te possunt instruere ad salutem per fidem, quæ est in Christo Iesu: Omnis enim scriptura diuinitus inspirata, vtilis est ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in iustitia, vt perfectus sit homo Dei ad omne opus bonũ instructus. In hoc consilio noster Vates perstabat, cũ hæc dicere: in quo perstare decet eos omnes, qui pium populum erudiendum munere & officio susceperunt. quibus ad omnem propositam quæstionem quid respõdeant, in sacris scripturis paratum est. Quòd si difficilis adeò aliqua quæstio occurrat, cuius ratio & responsio eorum mentem, & in legendo diligentiam fugiat, protinus ad Dei sapientiam & liberalitatẽ est recurrendum, qui omnibus dat abundanter, plusquam petimus aut optamus. neque vnquam aliquis ad eum pia & supplice oratione recurrit, quin multo quàm antea de diuinis mysteriis doctior redeat. Quam quidem ad rem huius vatis exemplo monemur. *Quid respondeat mihi*, Hebraicè legitur *in me*, quæ lectio propheticũ responsum indicat. Illustrat namque diuinus spiritus vatum mentes, & intra ipsorum animos diuinæ sapientiæ documenta infert, quæ docendi forma potẽtior multo est, quàm

Custodiæ.

Prophetas hominum vtilitatis causa creatos

Mon.

Universidad de Deusto
Biblioteca

ea quæ per aurium aut oculorum officium inducitur.

Et respondebit mihi Dominus & dixit.

IN nonnullis codicibus legimus *respondebit*, in aliis verò *respondit*, idem tamen in omnibus sensus est: nam sententia præteritum tempus dicit, etiam si vox futurum sonet, ferè enim illud in Hebraicis perpetuum est, vt futurum tempus cum cõiunctione vau (quæ idem cum nostra, &, significat) ad præteritum referatur, & rursus præteritum cum eadem coniunctione iunctum, futuri habeat significationem. ex quo fit, vt coniunctio illa vau, ab illius linguæ grammaticis conuersiua siue permutatrix appelletur. Hoc autem præceptum cùm alij multi, tum D. Hieronymus frequenter obseruauit. Latinus verò interpres, non semper eundem retinet modum: plerumque enim latinam secutus grãmaticã tempus non tempori, sed significationi reddit: & vbi in sensu præteritum esse debet, præteritum reponit: pari rursus ratione futurum. Interdũ verò eodem, quo apud Hebræos est, tempore interpretatur, nullo tamen sententiæ dispendio, modò hoc, quod ostendimus, de hac coniunctione præceptum diligenter teneatur. sed de grammatica ratione satis. Quod autem ad theologicum spectat sensum, considerandũ diligenter est, quàm præsto Deus sit consilio & auxilio iis, qui eius misericordiam implorant. Iacta, inquit, diuinus Vates super Dominum curam tuam, & ipse te enutriet: non dabit diu fluctuationem iusto. & iterum, Accedite, inquit, ad eum & illuminamini, & facies vestræ non confundentur. Non passus est hoc in loco Deus Vatẽ suũ Habbakuq diuturna animi cogitatione vexari, neq. illius vultum apud eos, qui ipsum de hac re interrogaret, hesitatione rubere. Sed apertissimo atq. certissimo responso, & vatem suum solicitudine liberauit, & cæteros quos hæc vexat quæstio, manifestam docuit veritatem.

Psal. 54. Psal. 33.

Scribe visum & explana eum super tabulas: vt percurrat qui legerit eum. quia adhuc visus procul, & apparebit in finem & non mentietur. Si moram fecerit exspecta illum, quia veniens veniet, & non tardabit.

IVBET Deus prophetã suum solicitudinẽ hanc deponere, atq. docere homines quid in hac quæstione de impiorũ prosperitate sit exspectandũ, iubetq. vt responsum de hac re scriptura persequatur, & in publicas tabulas inferat; quo diuinũ de hac re cõsilium & iudiciũ notissimũ omnibus, & quàm testatissimũ sit, nec cuiquã amplius de diuina erga homines prouidentia, scrupulũ aut dubitationẽ hæc scelestissimorũ hominũ prosperitas iniciat. *Scribe visum.* maximã certudinem significat, cũ non solùm auditu, sed propheticõ visu id Vates cognouerit, quod mox cæteris hominibus indicaturus sit. Scribere autem iubetur, vt maximè testatũ sit consiliũ, atq. à pluribus percipiatur, & monumentis in omniũ seculorum posteritatẽ conseruetur. namq. ea est scripturæ commoditas & vsus, vt apud absentes & futuros homines rerum gestarum narrationem, eadẽ qua acceperit fide, iisdem omnino verbis exponat. quod autẽ tabulis & non libro aut volumine scriptum esse vult, id facit, vt suum de hac re consilũ in medio positum, & manifestum omnibus sit. nam libri & volumina volui & signari solent, & nõ omnibus edi, & intra scrinia contineri, quippe cũ ad hanc rem facilè accommodentur: tabulæ in publico propositæ loco, & qui legentium oculos non fugiat, ad hoc maximè proponuntur, vt cognoscendi potestas populo sit, atq. semper exposita repetendaq. lectione omnium (quorum id cognoscere interierit, quod in ipsis scriptum est) negligentiam & ignorationem accusent. Tabulas verò multitudinis numero propterea nominat, quòd pluribus hoc consilium iudiciumq. suũ Deus notum atq. manifestũ fieri velit, cũ plures tabulæ idẽ argumentum omnino continentes non ad hoc scribantur, vt in vno loco omnes, sed singulæ singulis suspendantur locis. *Et explana eum.* Quamuis soli Vati visum hoc datũ à Deo sit, neq. omnes ad propheticam visionem sint apti, nullum tamẽ expositionis illius nõ participem fieri vult Deus: ideoq. iubet explanari visum, eo potissimum modo, quo maximè legentibus possit esse notum & manifestum. nullis igitur ænigmatibus, nullis allegoriis, nullis dicendi figuris; sed noto, quotidiano vulgariq. sermone (quemadmodum & Vates facit) id tractari iubet; neq. solã dictionis rationẽ perspicuã manifestãq. esse vult Deus, sed ipsas characterũ atq. literarũ figuras pregrandes lectuq. facillimas depingi. atq. id est, quod dicit: *Vt percurrat qui legerit eũ*, id est, vt sine vlla cũctatione à quouis & legatur & intelligatur, vt diuinũ de hac rẽ cõsiliũ apud hominũ animos, quã maximè testatum sit, & ab omnibus iustũ Dei iudiciũ futurũ expectetur. nã fieri nõ potest vt tẽpore idoneo & oportuno loco nõ veniat, quicquid Deus vẽturũ prædixerit. nõ enim Deus mẽtiri aut fallere

fallere vnquã potest, nec est quisquam quod illius impediat cõsiliũ & voluntatẽ: Quare & quod ille vẽturum dixerit, siue in hominũ vtilitatẽ, siue in eorundẽ incõmoditatem & supplicium prædicatur, id suo tempore veniat necesse est: dum tamen eadem vel beneficij vel supplicij inferendi ratio maneat. Solet quidem ille sæpe malum aliquod minari, quod tamen aliqua differtur mora, dum resipiscẽdi tempus iis conceditur, quibus minæ illæ & pericula intenduntur, sicut scriptum est: Non tardat Deus promissionem suam (sicut quidam existimant) sed patienter agit nolens aliquos perire, sed omnes ad pœnitentiam reuerti. Solet idem beneficiorum suorum promissiones differre, vt diuturna piorum exspectatione magis desideratæ, tandem non sine fœnore & temporis vsura cumulatiores accedant. Verùm enimuerò tametsi diuina supplicia non in ipsa peccandi occasione de impiis sceleratisque hominibus sumantur, tametsi inducias nonnũquam faciant, tamẽ diuina beneficia commodã iuuandi occasionem nunquã amittunt, scriptũ enim est: Et factus est Dominus refugiũ pauperi, adiutor in oportunitatibus, in tribulatione. Quòd autem in ipsa semper benefaciendi oportunitate præsto sit, malorũ verò pœnis repetendis sæpe sit cunctatus, illud in causa est, quoniã Deus noster multus est ad ignoscendũ, longanimus & misericors, & præstabilis super malitia. At verò cũ vel breuissima temporis mora ab hominibus longissima, ob animæ naturæ imbecillitatem iudicetur, fit vt de futuris rebus interdum stultè desperetur, non attẽdentibus videlicet neq. intelligẽtibus, vt inquit Petrus, quòd vnus dies apud Deum sicut mille anni, & mille anni sicut dies vnus. Quam quidem ob rem de hoc nos negotio ipsius Dei verbis per Vatem admonemur, inquit enim: *Quia adhuc visus procul, & apparebit in finem & non mẽtietur.* id est, tametsi aliquantũ visionis differatur euẽtus, idoneo tamẽ tẽpore apparebit & demõstrabitur, siue vt chaldaica habẽt, *constabit in finem.* id est, tandẽ. Nam vt inferius ostendemus, post septuaginta annos ab excidio Ierosolymitano hoc vaticinium impletũ est, & non erit vanum quodcunq. per vatem suum Deus prædixit. *Si morã fecerit exspecta illum, quia veniens veniet & non tardabit.* Hæc ex his, quæ superius diximus, explicata sunt. Est autem expolitio elegantissimè repetita, quæ piorũ hominũ tolerantiã exigit & impatientiæ imbecillitatem redarguit. *Veniens veniet & non tardabit.* Repetitio est in sacris libris ad asseuerationem frequẽtissima: idem namq. significat, ac si dicatur, certissimè veniet. Castigãs castigauit me Dominus & morti nõ tradidit me. id est, castigauit me quidẽ, neque inaudita figura est apud alios auctores, vt apud Lucianum: videns equidem vidi, sed tamen res ipsa monstro similis est. *& non tardabit.* Neque enim paucorum annorum longa esse potest mora. namq. quod futurum est, citò venire solet: quandoquidem velocissimè tempus currit, & res omnes, quæ futuræ sunt, secum affert. & mille anni ante oculos Dei tanquam dies hesterna quæ præteriit, & custodia in nocte, quæ pro nihilo habentur. Igitur quodcunque ille promiserit, quodcunque prædixerit, factum puta.

1. Pet. 1. Psal. 9. Ioel. 2. Lucianus in dial. mari.

Ecce qui incredulus est, non erit recta anima eius in semetipso: Iustus autem in fide sua viuet.

OSTENDIT quam vtilitatem afferat hoc oraculum, si clarissima scriptura exponatur. Duo, inquit, sunt hominum genera; vnum piorum; alterum verò impiorum: Qui impij sunt non facilè diuinis verbis credunt, sed ad id quod præsens est tantùm respicientes, de futuris rebus omnino desperant; neq. vllam rerum mutationem timẽt: tantùm ad ea, quæ instant, sibi prouidere student, non credentes futurum vt Deus aliquando sui iudicij, suæque de rebus humanis curæ præbeat argumentum. Quòd si per vatum respõsa futurum Dei iudicium, & rerum mutationem vẽturam esse admoneantur, neque responsis credere, neque vllis admonitionibus obedire volunt, sed ob præsentem fortunam animum demittunt, atque negant futurum esse, vt Deus futuro in tempore iudicet, quod in præsenti iudicare nolit. Hi igitur animo ad hunc modum fracto atque demisso, cùm de futuris desperent rebus, ad id, quod instat, quodque præsens est, se accommodãt, & si quam adhuc pietatis portionem conseruabant, abiiciunt omnino, & dũmodo præsenti felicitate fruantur, vel minus saltẽ miserè vita vtantur, omnem pietatis iacturã contẽnunt. namq. hæc cõmunis & vulgata sententia est tyrannis omnibus, atq. iis, qui rapina, cæde, iniuria, atq. omni flagitiorũ genere flagrant: qui dũ à malefaciẽdo diuini iudicij proposita mentione deterrẽtur, respõdere solent, se talibus creditoribus multũ delectari, qui quod illis ereptum est, tã longo tempore retineri patiantur,

Universidad de Deusto
Biblioteca

& ad diem vſq. iudicij repetendũ differãt. At verò qui verè pij ſunt, toti à diuinis libris, cõſiliis & reſpõſis pendent, cumq. Deũ de humanis rebus iudicaturũ ſe, & diẽ tandem impiis dicturũ audierint, fidem diuinis verbis adhibent, animũ reuocãt, atq. erigunt, & futurorũ bonorũ ſpe præſentia mala ſolantur & perferunt, tantũ illis firmitatis, tantum roboris pietas, & diuinis verbis tributa fides addit, vt qui deficere & deſperare poſſent ſi ad præſentes tantũ atq. inſtantes res animũ attenderent, ad diuina reſpicientes oracula, eximiã futurorum bonorum ſpẽ concipiant, & ſumma virtute contra omnem miſeriam atq. omnem aduerſum euentum firmentur. Hæc igitur proximorũ veriuum ſententia eſt: *Ecce qui incredulus eſt, non erit recta anima eius in ſemetipſo.* id eſt, cũ fides fundamentũ ſit omniũ virtutũ, quicunq. fide non nititur, procliue eſt, vt labatur, & quouis fortunę momẽto huc illuc impellatur. Quã ob rẽ infeliciſſimus eiuſmodi hominũ finis eſt, quorũ vita nullo fidei fundamẽto nititur. Nõ igitur erit recta anima ipſius, hoc eſt, rectã vitę viã nunquã ſequetur, ſed incertã atq. eſtuoſam. Animã pro vita hic accipimus Hebraicã proprietatẽ ſecuti. eſt enim in ea lingua *Nephes*, quod verbũ eã animę vim ſignificat, qua viuimus, ſentimus & mouemur; qua etiã ſignificatione illud dicitur. Et factus eſt Adã in animã viuẽtẽ. & illud: Qui amat animã ſuã, perdet illã; & qui perdit animã ſuã, inueniet eã. Hæc igitur incredulorũ conditio eſt. Contrà verò iuſtorũ diuerſa omnino eſt conditio, non humilis, non abiecta, ſed diua atq. excelſa; quippe qui cum diuinis verbis fidem habeant, huicq. fidei firmiſſimẽ nitantur, honeſtiſſimũ vitæ curſum conſtantiſſimẽ tenent, illud ſciẽtes, quòd diuinũ verbũ in æternũ permanet: quare futurum eſſe, vt quod Deus prædixerit, ſine vlla mutatione eueniat. Igitur ad diuini verbi rationẽ vitam inſtituũt, moreſq; cõponunt, & quicquid miſeriarũ, quicquid ærumnarũ ipſorũ vitã inuaſerit, fide perferunt, & promiſſæ in melius mutationis ſpe ſuperant. Atq. hoc eſt quod dicit: *Iuſtus autẽ in ſua fide viuet.* Quemadmodũ, inquit, ob fidei defectum incredulorũ vita miſera & incõſtans eſt, ita rurſus iuſtorũ vita ob firmiſſimum fidei fundamentum conſtans & inexpugnabilis efficitur, quam nulla violentia, nullus fortunæ impetus deprimat. *In fide ſua viuet*, conſtans erit. Porrò totus hic locus ad hunc modũ in Chaldaicis biblis legitur. *Ecce impij dicunt in corde ſuo, non erunt hæc omnia (quæ Deus prædici iubet.) Sed iuſti in veritate eius, videlicet Dei firmabuntur.* Atque hic eſt huius lectionis genuinus, & ad verba accommodatus ſenſus. Quam ob rem Chriſtianum ego ac verè pium lectorem admoneo, atq. etiam obſecro, vt attendat quàm miſerè quidam in hoc loco labantur, qui hac prophetæ auctoritate errorem aliquem defendere cogitant, illum, inquam, errorẽ, quo hominẽ ſola fide iuſtificari affirmant. nam ſi iuſtus, inquiunt, ex fide viuit, fides vita iuſti eſt: ſed vita iuſti eſt iuſtitia, fides ergo iuſtitia eſt, atque ex conſequenti fides iuſtificat. Sed ineptã hanc & ſophiſticam argumentandi rationẽ oſtendemus: quæ non ſolum eos in forma & ratiocinationis figura, ſed in ſingulis partibus fallit. Quid huic propheticæ ſententiæ cum iuſtificatione hominũ? Vates loquitur de virtute ac tolerãtia, quam fides diuinis verbis habita piorũ hominũ animis addit ad ærũnas omnes, omneſq. calamitates perferendas, ad omnẽ miſeriarũ imperũ infringendum ſicut ſcriptũ eſt: Sanc-
» ti per fidẽ vicerunt regna, operati ſunt iuſtitiã, obturauerunt ora leonum, extinxerunt
» impetum ignis, &c. De hac re hoc in loco Vates agit, non de iuſtificatione impij. Facillimum videre eſt, quàm parũ ſequax ſit ſenſus, ſi ſuperiora, quæ ad verbũ explicata ſunt, cum iſta quorundam interpretatione cohærere cogantur. Nõne ipſa clamat fides vt nulla fides iſti interpretationi habeatur? Igitur locus hic de iuſtificatione nunc non eſt. Vates dicit iuſtum fide niti, vt vitæ honeſtæ conſtantiam non deſerat: illi dicunt, fide ſola viuitur, neq. alia vitæ honeſtare opus eſt. num hæc cohærent? num non omnino diſſident? Deinde verò quàm mendoſe illud colligatur aduertendum eſt, iuſtus in fide ſua viuet, ergo vita iuſti eſt fides. arguitur namq. à deſtinatis ad cauſam formalem, quæ nunquam ſe mutuo ſequuntur: neque refert vtrum interpretemur ex fide, an in fide, quando idẽ vtrinq. ſenſus eruitur. In Hebraico exemplari inſtrumẽtalis orationis pars inuenitur *Be emunatho*, id eſt, in fide ſua, atq. idem eſt ex fide ſua, vt apud Naſonẽ: *viuitur ex rapto*. Igitur nulla eſt reciproca conſequentia à deſtinatis ad ipſam formam: neq. enim recte ſic colligitur, viuitur ex rapto, ergo, rapina eſt vita hominum. Illud rectẽ ſequitur, Viuitur ex rapto, ergo (iuxta corruptam hominum opinionem) rapina ad viuendum neceſſaria exiſtimatur: ita & pariter ſequitur, Iuſtus ex fide, ſiue in fide, viuit ergo fides eſt neceſſaria ad vitam iuſti. Hoc verò nos concedimus & & recipimus, nam ſine

Gen. 1. Math 10. נפש

Heb. 11.

Ariſt. 2. Top.

Ariſt. 2. Poſt.

fide impoſſibile eſt placere. Duo & adeò huic conſequentiæ aſſentimur, vt neceſſarium eſſe dicamus fidem ad iuſtè viuendum: fundamentum enim veræ religiõnis eſt fides.

Quoniam accedentem ad Deum primum credere oportet quod eſt, & quod requirentibus ſe remunerator eſt: nam cũ quiſpiã Deũ eſſe remuneratorem credit, libenter pietatis & iuſtitiæ operibus vacat, atq. in illis conſtantiſſimẽ verſatur; credens fidelem eſſe eum qui promiſit. Itaq. fidem neceſſarium eſſe ad iuſtè ſanctèq. viuendum cõcedimus: ipſam verò fidem eſſe vitã iuſti, hoc negamus. Iuſtitia enim diuina ſpiritus ſancti gratia eſt, quam Deus iis qui credunt, quique legi eius obtemperant, & mandata eius omnis cuſtodiunt, largitur. Duas itaque partes neceſſarias ad iuſtè ſanctèq. viuendum, fidem & pietatis culturam (quæ in Chriſtianis præſtandis officiis verſatur) ſtatuimus. ipſam autem iuſti vitam negamus cum alterutra harum partium in conſequentiam cõtineri. quòd iſti qui diuinæ ſcripturæ & bonarũ artium ignorãtione decepti, eiuſmodi cõſequentias admittunt, in promptu eſt, vt illas etiam admittant, quas ex Horatianis verbis coniungere libet.

Si forte in medio poſitorum abſtemius herbis
Vinus & vrtica: ſic vines, protinus vt te
Confeſtim diues fortunã viuus inauret.

Hor. epiſt. lib. 1.

Sic argumentor: Si Lecius Horatianus herbis & vrtica viuebat, ergo vrtica & herbæ erant Lecij vita: quod quàm doctè concedatur, iidem ipſi viderint. Itaque primum in argumẽtatione iſtorũ illud aſſerimus, hanc auctoritatem ab illis incommodè adduci & in alium ſenſum atq. eam vates protulit, & D. Paulus citauit. deinde conſequentiæ rationem infirmam eſſe affirmamus, negamuſque enthymematis conſequentiam. Iuſtus ex fide viuit, ergo fides eſt vita iuſti: non enim ablatiuus caſus cum recto conuertitur, & fallacia in conſtructione conſtat. vnde iſtis totum illud Epicherema corruit, quo aſſerunt fidẽ eſſe iuſtitiã, & ex conſequenti fidem eſſe, quæ ſola formaliter (vt diſputationũ verbis vtar) iuſtificet. Præterea aliam in ratiocinatione iſtorũ fallaciã latere deprehẽdimus. nam cũ hoc loco vita nõ ſimpliciter, & ex ipſius verbi vi accipiatur, ſed pro conſtantia & firmitudine ex quadã proportione ſiue analogia vſurpetur, iſti in argumẽtatione ſimpliciter accipiunt: quæ quidẽ in redargutionũ ratione prima deceptio eſt. hæc nunc breuiter aduerſus iſtos, vt diſcant, qua ratione, quo ſtudio, qua diligentia in ſacris verbis interpretandis vtendum ſit. Dabit autẽ Deus vt diffuſiùs & exactiùs de his omnibus cum illis agamus. Si quo modo ad æmulandũ prouocẽ fratres meos, qui à cæleſtis patris luce & doctrina in miſerrimas tenebras à nõ bonis ducibus decepti prolapſi ſunt. Dolẽda enim eſt tanta Chriſtianorum hominum iactura. Iam verò Vatem noſtrum audiamus.

Et quomodo vinum potantem decipit, ſic erit ſuperbus, & non decorabitur.

VT planior & expeditior huius loci ratio nobis fiat, ad hiſtorias recurrendum eſt, ad quas locus hic refertur. Legimus igitur in Danielis hiſtoria Nabuchodonoſorem Babylonorũ tyrannum qui cum Deo opt. Max. de virtute, fortitudine & ſapientia contenderat, qui omnium rerum à ſe geſtarum vni ſibi ſuoque genio decus & laudem tribuebat, hunc, inquam, multis modis à Deo redargutum fuiſſe legimus: atque ſtultitiæ ſuæ conuictum coactumque vero atque immortali Deo laudem concedere. namque primum accidit, vt cũ ſomniũ ſomniaſſet, quo vehementer exterritus fuerat, cuius tamen poſtquam euigilauit omnino oblitus eſt, Chaldæos omnes, & vniuerſos imperij ſui ſapientes ad ſe conuocatos, & ſomnium & ſomnij interpretationẽ interrogaret, neque tamen illi quicquam de ea re à quoquam reſponderetur, ita vt tyrannica ira percitus de perdendis cunctis per Aſſyriam ſapientibus cogitaret: denique inuentus eſt vnus Daniel, ex Hebræorum gente, qui diuino edoctus ſpiritu regi ea in re cumulatè ſatisfecit, omneque mutandarum rerum & regnorum ſeriem expoſuit, qua recognita atq. perſpecta, Hebræorum Deum ſolum ſapientiſſimum & Deorum maximum eſt confeſſus. Iterum verò eadem confeſſione eſt vſus, poſtquam tres pueros, hoc eſt, tres præſtantiſſimos viros & ſui adminiſtratores regni, quos comburi iuſſerat, viuentes illæſoſque in medijs flammis conſpexit. Idem autem tertiò confiteri eſt coactus, cùm ſecundi ſomnij interpretationem, & ex Daniele audiuit, & ſuo ipſius periculo quàm veriſſimam eſſe cognouit. nam & regno exutus humanum ingenium in ferinũ mutauit, & cũ belluis per duodecim menſes eodem cum illis victu vſus, errauit. Poſtquam autem ſibi regnoq. ſuo reditus eſt, ſeipſum impietatis & ſtultitiæ accuſauit, & maximo Hebræorũ Deo virtu-

Universidad de Deusto
Biblioteca

rem omnē, sapientiā, potestatem, omnē denique laudem concessit. hæc omnia in seipso Nabubuchodonosor expertus est: atq. ita stulticię suæ pœnas dedit. Sed & tandem successione in regno priuatus est, vt cœpium in se tyrānidis supplicium persolueret. nam quanquam neq. ipse, neq. filius eius regno expoliati fuerint, in Balthasar tamen impio nepote ipsius, & Babylonico regno, & Nabuchodonosoris familiæ finis est factus. namq. is Balthasar ob imitatā aui tyrannidem & ob sacrorum vasorum profanationem, quæ ex Hierosolymitano templo à Nabuchodonosoro ipsius auo ablata fuerant, & vita & regno priuatus eadem illa nocte fuit, qua mysticæ scripturæ in muro exaratæ expositione Daniele interprete est edoctus. In hoc autē Balthasare, & Nabuchodonosoris familia, & Assyrij imperij gloria defecēre. Occisus enim est à quodā ex regiis custodibus, eiusq. caput Dario (qui regnū occupauit) est ablatū, vt Saadias Hebræus scriptor affirmat. quo tēpore Iudęi liberē in patriā redire publico edicto permissi sunt. fuit verò Balthasar nepos Nabuchodonosoris ex Amilino Euilmerodacho eius filio. Ecce igitur quem finē habuerit huius tyranni superbia, arrogātia & crudelitas. Ecce diuini iudicij manifestationē. ecce impiorū hominū exitum, & rerū à Deo factā mutationem. nam quas Deus aduersus impios atq. iniustos homines iras concipit, non statim ostendit (non enim irascitur per singulos dies) sed exspectatione & patientia homines ad meliora aduocat: quā diuinā patientiā impiissimus quisq. negligentiā interpretatur. Quare & cumulatiores scelerū atq. iniustitiæ thesauros reponit in diem iræ & reuelationis iusti iudicij Dei, qui tandē vnicuiq. pro factorum suorū ratione, vel præmia, vel supplicia tribuit. Illi autē rerū prosperitate & successu obcæcati, imminentē Dei vltionē non vident, nec, si maximè per vates & diuini verbi ministros moneantur, credere volunt, sed vt noster Vates docet, *Et quomodo vinum potantem decipit, sic erit vir superbus, & non decorabitur.*

Psal. 5. Rom. 2.

Qui dilatauit quasi infernus animā suam, & ipse quasi mors, & nō adimpletur.

PVLCHERRIMA similitudine, humanæ felicitatis initia, progressus & euentum describit. nā quemadmodū in ciborū & potuum generibus nihil est quod æquè hominē fallat & lædat ac vinum; sic etiā in humanis rebus & negotiis nihil est, quod homines ipsos maiori dementia afficiat, quā secundarum rerum successus. Etenim vinum ea laborat infamia, quòd quanto suauius fuerit, tanto magis inutile ac nocens sit. Quam ob rem maximè à Lacedæmoniis illud Gorgonis Cleomenis regis filię dictū celebratur, quā cū pater aliquando iussisset, vt cuidam mercedis nomine frumentum daret, & eloquū addidisset dicens: Docuit enim me vinū suauius reddere. Ergo, inquit, ô pater & vini plus bibetur, & qui biberint molliores deterioresq. reddētur. Porrò quantū vini vis iis præcipuè noceat, qui intēperantius ipso vtuntur, testis est nobis qui primus eius rei secit periculū Noe, & omnis antiqua scriptorū memoria & quotidiani spectaculi experimentum idē testantur. nam quemadmodum si modestè & temperatè bibatur, neq. indecens, neq. insalubre est: iuuat enim inprimis cor, & frigidioribus ventriculis confert: ita nihil neq. indecorum magis, neq. sanitati magis contrarium, quā illius intēperantior haustus esse potest. Quare in diuinis scripturis regibus & sacerdotibus in phano agētibus, atq. iis hominibus qui vitā suā sanctius instituere parāt, vini vsus prohibetur, vtpote q̄ & animū perturbet & corpus imbecillū reddat. Ideo nō iniuria à vetustissimo poëta & philosopho pro vino virus sæpe appellatur. Inquit enim. *Deniq. cū viri vis penetrauit*

Plut. in apoph.

Psal. 103. 1. Timot. 5.

Acris, & in venas discessit diditus ardor, Consequitur grauitas membrorum, præpediuntur
Crura, vacillanti tardescit lingua, madet mens, Nant oculi, clamor, singultus, iurgia gliscunt,
Et iam cætera de genere hoc quæcunque sequuntur, Cur ea sunt, nisi quod vehemens violentia viri
Conturbare animum consueuit corpore in ipso.

Lucretius.

Ea porrò vini fallacia est isdolus, vt lupitate suauitate paulatim bibentes capiatq, ita vt futuri nocumēti securos præsenti voluptate intemperantius abuti faciat, donec ipsius vis cordis regnum occupet: deinde totum hominnem primo prosternat, ac denique peruincat. Quare illud citissimè atque falsissimè simul apud Plautum legitur: Malus luctator est vinum, primùm pedes occupat. Ipsa porrò bibēdi vt Plinius inquit, cōsuetudo auiditatē auget, atq. ex consequēti pernicię molitur. Est igitur ad hūc modū humanæ prosperitatis efficta ratio. namq. secūdarū rerū prospero successu decepti homines, vsq. adeo fortunæ dolis capiūtur, vt nihil aliud nisi ipsam fortunā sequi cogitēt. Itaq. sui obliti pennas sibi aptare studēt, quibus & cælū

Plin. lib. 14.

petere, & inde numen deturbare, sese denię in regio Dei solio collocare. Lutifuri moliantur. quæ cogitatio, fraus & dementia illos in editissima superbiæ præcipita effert, vnde tandē præcipites grauissimè deturbantur. *Ergo decorabitur*, destruetur tandem, omnique successu priuabitur, ita vt sub per ambitionem omnia pellundabat, totius gōtis fabula fiat, illiusq. nomen non nisi in opprobrium proferatur. *Qui dilatauit quasi infernus animam suam, & ipse quasi mors, & non adimpletur.*

Et congregauit ad se omnes gentes, & coaceruauit ad se omnes populos.

AMBITIONIS naturam describit, & inexplebilem affectatæ tyrannidis cupiditatem; nam cum semel hac hydropisi laborare cœperit homo, pro Deum immortalem, quot tumultus, quantas rerum turbas & cōfusiones excitat; nullius vitæ, nullius sanguini parcit: dummodo rerum potiatur, omnium mortalium fortunas vitasq. perdere pro nihilo ducit, imò eo magis sibi ipsi placet, quo maiorem stragem ediderit: quandoquidem eam vnā viā ad maximam gloriam, & maximum imperium sibi proposuit. Extant plurima tyrannorum exempla, quæ hanc rem clarissimè testantur. Hoc autem ambitiosorum & tyrannorum ingenium pulcherrimè Vates describit, ipsius Nabuchodonosoris mores & ingenium exprimēs, *Qui dilatauit quasi infernus animam suam.* Inferni & mortis imagine inexplebilem & insaturabilem hominem atque cædis auidissimum diuina scripta significant: Mortis enim natura inexplebilis est, nunquam finem occidendi faciens. Neq. vlla orbi dies illucescit, quæ funus ducere cesset. neq. vlla etiam tanta vnquam cadauerum copia fuit, quàm terræ sinus commune omnium sepulchrum non caperet. vnde fit vt ab antiquis terra omnium mater fit appellata, non tam quod omnes gigneret & produceret, quàm quòd omnes in se reciperet & conderet, quemadmodum scriptū est: Dilatauit infernus animam suam. & à Salomone etiam eleganter est expressum; inquit enim: Tria sunt insaturabilia, & quartum nunquam dicit sufficit. Infernus &c. Infernus autem hoc loco non pro horrenda illa pœnarum & vindicationis diuinæ sede, vbi impii ac sontes homines post hāc vitam cruciantur, sed pro cadauerū sepulchro vsurpatur: quod ipsa Hebraica vox maximè indicat. nam illud propriè שאול *Seol* significat, quod pluribus scripturarum locis indicatur. Id enim Iacob significauit, cum consolantibus liberis suis in Iosephi filij desiderio respōdit: Descendā ad filiū meū lugens in infernum. id est, nullā de rapto filio cōsolationē admittā, sed dabo operā, vt sōl dibus luctuq. viuendi finem faciā, ad sepulchrūq. efferar, neq. amplius apud superos sim, cum filius meus apud superos esse desierit. et iterū idem Iacob: Deducetis (inquit) canos meos cum mœrore ad inferos. id est, me senē mœrore confectum, sepulturæ dabitis. Nō solum autē in hebraica lingua inferni & inferorū vocabulum pro sepultura vsurpatur, sed latini plerumq. eandem rem his vocabulis indicant. ex qua significatione illud in cōmunt sermone apud antiquos versabatur, cùm cuiuspiā obitum significare volebant: desiit esse apud superos. nam superos vocabant eos, qui supra terram essent, inferos verò qui subter terram conduntur. Quā rem nos aliàs fusius tractabimus, cùm de gentium theologia disseremus. Igitur nunquam sepulchrū cadaueribus satiatur. sed quo plura in se recipit, eo magis animā suā dilatat. Animā autē pro appetētia hic accipimus, ita vt non ipsam animæ naturā significet, sed eā illius partē, quæ appetitionis origo est: quā vim & significationē nō raro in sacris libris obseruamus, vt: Anima nostra arida est, nihil aliud respiciūt oculi nostri nisi man. Item: Nō grandis est culpa cùm quis furatus fuerit, vt esurientē impleat animā. *Et ipse quasi mors & non adimpletur*, Idem aliis verbis ad amplificandā rem dicitur. namq. mors sepulturā antecedit. Quòd si sepulchrum nunquā saturatur, neq. mors ex consequenti saturatur vnquā: est enim sepultura mortis ministra. *Et nō adimpletur.* Cōiunctio, *&*, pro relatiuo posita est, id est, quæ nō adimpletur. Igitur vt neq. mors hominū strage, neque sepulchrum cadauerum pastu expletur, ita & tyrannus homo, qualis Nabuchodonosor fuit, nullum expugnandis capiendisq. gentibus finem & modū facere cogitat. *Sed cōgregauit ad se omnes gētes & coaceruauit ad se omnes populos.* Cōgeries verborū cōgregauit & coaceruauit, effrenatam dominandi appetētiam significat. At verò non diuturna fuit hæc huius tyranni felicitas. namque ille multis (vt iam expositimus) deturbatus modis, & se hominem esse agnouit, & hominum omniū infimū se gessit, quippe qui ex humano ingenio in ferinum commutatus est, & tandem easpe, quam de regni & imperij æternitate sibi fecerat, frustratus. Hunc autem

Vide Ciceronem 2. de officiis

Isai. 53. Prouerb. 30.

Genes. 34.

Genes. 44.

Num. 16. Prouerb. 6.

tantæ

Universidad de Deusto
Biblioteca

tantæ superbiæ existim vaticinatus propheta. Vtitur verò dicendi figura quæ à Græcis Sarcismos dicitur, à nostris subsannatio vel insultatio dici potest. Ea autē est cùm alicui in miserrimo calamitatis gradu posito præteritum studium & negotium, quæ cum illo exitu non conuenniunt, exprobramus, vt ille apud Maronē: *En agros, & quam bello Troiane peressi. Hesperiam metire iacens.* Ita etiam futurum Vates prædicit, vt gentes illæ, quas Nabuchodonosor bellis & tyrannico imperio turbauerat, vbi vltionem diuinam, infelicemq. illius exitum conspexerint, omnes multis illum maledictis figant, multis illi suā arrogantiam modis exprobrent.

Nunquid non omnes isti super eum parabolam sument, & loquelam ænigmatum eius? & dicetur, Væ ei qui multiplicat non sua? Vsquequo aggrauat contra se densum lutum? Nunquid non repentè consurgent, qui mordeāt te: & suscitabuntur lacerantes te; & eris in rapinam eis? Quia tu spoliasti gentes multas, spoliabūt te omnes qui reliqui fuerint de populis: propter sanguinem hominis, & iniquitatem terræ ciuitatis, & omnium habitantium in ea.

SVPER eam parabolam sument. Hāc inter cæteras virtutes hominū mentibus natura tribuit, vt in alienis negotiis & causis periculū faciat, indeq. exēpla petant ad sua gerenda negotia, ex quo fit, vt multi alienarū rerū obseruatione res & rationes suas sapienter curent. vnde natū illud prouerbiū est: Sapientissimum esse aliena insania frui. Huiusmodi autem sententias & exempla, quæ ex aliorum euentibus petuntur, sacræ literæ parabolas vocant, quæ in dialectica proprie exempla vocantur. Igitur exitialis Nabuchodonosoris exitus, cùm multis gentibus ob ipsius claritatē notabilis esset, effecit, vt qui aliquāto ante ex illius felicitate argumenta petebant, ad asserendum humanas res à numine non curari, atque ex consequenti iniustè viuere, quam iustè, optabilius esse, iidem paulo post sententias colligant, & vitæ præcepta & instituta sibi capiant, aliisque capienda proponant, quibus iustitia iniustitiæ præferatur, quibus innocentia laudetur, quibus denique diuina erga homines prouidentia esse conprobetur. Sumere itaque parabolam est, ex alicuius rei, personæ vel negotij serie & exitu sententiam aliquam vitæ vtilem colligere, & quod cuipiam re contigit, id sequendum fugiendúmue proponere. Huius autem verbi frequens in hac significatione vsus est apud euangelistas. Sunt & aliæ huius nominis, parabola, significationes; sed hæc ad hunc locum pertinet. Quod verò additur, *Et loquelam ænigmatum eius*, ad illud alludit, quòd huiusmodi homines, qui tyrannidem & orbis imperium expetunt, quasdam sententias & ænigmata sibi proponunt, quibus abusi suis libidinibus colorem, honestatem, auctoritatemq. conciliare student. atque hæc frequenter vsurpant, & pro emblematis habent. Sic Iulium Cæsarem cùm patriæ vim pararet, dictitare solitum ferunt: Si ius violandum est, propter imperium est violandum. Sic Marcum Crassum, cuius auaritia nullum nisi feruenti auro epoto finem inuenit, illud frequenter iactasse accepimus: Nullas opes satis esse, quæ suis redditibus exercitum alere non possent. Denique Romanorum ambitio cùm totum orbem debellaret, illud de se prædicabat:

Parcere subiectis, & debellare superbos.

Nostro autem tempore Valentinus Rom. ecclesiæ Cardinalis cùm ob speratam rerum summam & tyrannidem sacrum galerum deposuisset, seque ecclesiastica dignitate abdicasset, illam diuini Vatis sententiam ad suam libidinem torquebat: Cælum cæli domino, terram autem dedit filiis hominum. Talia igitur ænigmata talesq. sententias sibi vsurpabat Nabuchodonosor, cùm de toto orbe debellando cogitaret: quibus & studium suum fouebat. suisq. negotiis auctoritatem adiungere conabatur. Quale illud fuit quod ipse Nabuchodonosor Danieli respondit, cùm is miserum superbiæ suę exitum illi prædiceret. Nónne, inquit, hæc est Babylō ciuitas magna quam ego ædificaui in domum regni in robore fortitudinis meæ, & in gloria decoris mei: Hæc autem ænigmata illa deridentes sæpissimè referebant, quos ille sub acerbissimum iugum miserat, & dicebant vt Vates antea prædixerat. En quo deueniunt illi, qui suis non contenti, alienа appetunt & inuadunt, & per iniuriam opes sibi cumulant. En quanta ruina illi opprimuntur, qui ingentia ædificia sibi ex luto construunt, hoc est, qui nullo iustitiæ iacto

iacto fundamento nimiam potentiam violenter consequuntur? quę cùm per violentiam stare non possit, pronum est vt corruat. Porrò harum parabolarum stylus obscurior est, tum quòd ipsa parabolarum dictio talis esse solet, quando pleraque in illis per allegorias & translationes dicuntur, quarum figurarum ratio obscurior cæteris est: tū etiam quòd hæc omnia à Vate carminibus pronuntiata sunt. Carmina autem vel ob ipsam pedum & numerorum structuram altiorem difficilioremque dicendi formam seruant. Carminis verò genus, quo hæc apud Hebræos leguntur, dactilicorum rationem sequitur, quale est illud:

Vides, vt alta stet niue candidum. Horat. lib. 1. od. 9.
Soracte, nec iam sustineant onus.

[*Aggrauat contra se densum lutum.*] Hæc allegoria sæpissimè vana & inutilia negotia in sacris libris significātur & in quibus multū laboris sine vllo fructu insumatur, vt apud Ezechielem: Ipse ædificabat parietem, illi autem liniebant luto absque paleis. Latini etiam eadem translatione vtuntur. nam Cicero lutea negotia, id est, laboriosa & infrugifera appellat. Chaldaica biblia hūc locū sic vertunt: *Qui munit sibi arcem peccatorū, cuius per quam certissima ruina est. Nunquid non repentè consurgent, qui mordeant te, & suscitabuntur lacerantes te, & eris in rapinam eis* Alia parabola, qua etiam tyrannorum & iniustorum hominum exitus significatur. Transfertur autem dicendi modus à feris, quę sua natura hominis conspectum fugiunt, neque nisi lacessitæ nocere solent: Nam dum illæ salutem fuga sibi quærere possunt, neminem aggrediūtur, cum maximè hominē formidēt, sicut scriptum est: Et tremor vester ac terror sit super cuncta animalia terræ. Ille tamen interdum à venatoribus agitatæ sibi consulunt, & se, quibus armis à natura instructæ sunt, tuentur, siue dentibus, siue cornibus, siue vnguibus pugnas committant. Hac translatione vsuros eos Propheta vaticinatur, qui in Nabuchodonosoris calamitatem insultarent. namque dicturi sunt: Nunquāmne timebas rerum mutationem futurā esse? Sed tamen ecce illi, quos tu sæuissimis bellis agitabas, quique te maxime timebant & formidabant, nunc rursus te mordent atque lacerant, & de tua superbia & arrogantia triumphant, quasque diuitias iniustissimis modis parauerat atq. auxeras, easdem hi diripiunt. Mordere igitur hoc in loco idem significet, quod illatas iniurias vlcisci, vt apud Paulum: Quòd si inuicem mordetis & comeditis, videte ne ab inuicem consumamini. Eadem res eodem verbo apud Latinos notatur, vt: Ezechiel. 13. Genes. 8. Galat. 5.

Nonne igitur iure ac merito vitia vltima fictos
Contemnunt scauros, & castigata remordent? Iuuenal. Satyr. 2.

Porrò hæc similitudo in sequentibus explicatur, dum dicitur: *Quia spoliasti gentes multas, spoliabunt te omnes qui reliqui fuerint de populis, propter sanguinem hominis, & iniquitatem terræ ciuitatis, & omnium habitantium in ea.* Hoc enim diuina lex & ratio postulat, vt maleficus & sceleratus quod fecerit, exspectet. Vnde fit, vt omnis tyrannidis infelicissimus sit exitus; quam quidem rem omnes omnium gentium & seculorum historiæ testantur. Quapropter quoniam idem illud Nabuchodonosori eiusque posteritati euenit, quod tyrannis omnibus euenire solet: hæc etiam referunt, qui in illius superbiam insultant. dicunt autem: Tua illa libido, tuus ille inexplebilis rapinæ & prædarum appetitus in causa fuit, vt tu aliquando prædæ fores iis, quos Deus in plurimarum gentium vltionem parauerat, qui fuerunt Medi ac Persæ. nam hos solos ex vicinis gentibus Babylonius rex non debellauerat. hi igitur, qui reliqui fuerant, cæteras nationes victas & spoliatas vlciscentur. Hæc autem omnia illi euenient, ob immenſam humani sanguinis effusionem, qua ille cruentus tyrannus contaminatissimus erat, & ob maximam terrarum atque vrbium vastationem & direptionem, *iniquitatem terræ ciuitatis*, id est, violentiam & rapinam in vrbes earumque agros, & habitatores exercitam. Nam ciuitatem pro pluribus ciuitatibus hoc in loco legimus. hæc enim numerorum collectio frequens in sacra lingua est, vt quercum Mambre pro querceto & loco quercubus frequenti positum est, & à latinis scriptoribus conducere militem dicitur. Chaldæus paraphrastes hæc vltima verba ad Israëlitarum regionem refert. inquit enim: *Propter sanguinem hominum & rapinam terræ Israel ciuitatem & omnium habitantium in ea.* Ciuitatis nomen simpliciter positum solam Hierosolymam Chaldęo significat. quæ res sua ratione non caret: nam vt apud latinos vrbis nomen nullo adiuncto prolatum Romam significat; sic apud orientales gentes ciuitatis vo- Curtius lib. 3

Universidad de Deusto
Biblioteca

tis vocabulum Hierosolymam illis temporibus indicabat: quam omnium orientis vi-
Plinius lib. 5. c. 14. bium longè clarissimam fuisse Plinius & Tacitus testantur.
Tacit. lib 20.

Væ qui congregat auaritiam malam domui suæ, vt sit in excelso nidus eius: & liberari se putat de manu mali. Cogitasti confusionem domui tuæ, concidisti populos multos, & peccauit anima tua. Quia lapis de pariete clamabit: & lignũ quod inter iuncturas ædificiorum est, respondebit.

EANDEM sententiam alia parabola exornat Vates, dum insultantium Nabuchodonosori personam sustinet. Describit autem pulcherrimè eiusmodi tyrannorum auaritiam, & iniustam opum & diuitiarũ cupiditatem. namq. perinde ac si totus mundus sibi solis conditus esset, ita in suas tantùm delicias, & in suam vtilitatem omnes omniũ hominum opes, omnes diuitias transferunt, nulla de alienis, neq. incõmodis, neq. damnis cura tacti. atq. hæc quidem augendarum opum via, hæc inexplebilis domorũ, prædiorum & hæreditatum cupiditas, hoc propriæ vtilitatis studium, quàm in frequenti vsu sit, innumeræ hominum populorum, ac gentium querelæ, & multæ tam in diuinis
Isaiæ. 5. literis, quàm in humanis huiusmodi reprehẽsiones testãtur. Væ, inquit Deus per Isaiã, qui coniungitis domum ad domũ, & agrum agro copulatis, vsque ad terminum loci,
" Nunquid habitabitis vos soli in medio terræ? Hoc igitur est auaritiam malam congre-
" gare domui suæ, velle omnes omniũ gentium diuitias, opes, cõmoditates, omnia insuper omniũ ciuitatũ ornamẽta in priuatum dominiũ vsumq. trãsferre, atque ad expellendã libidinem hanc omnia diuina & humana iura violare. Hac insania laborant multi reges atque tyranni. hac Roma laborauit, his iniuriis totius orbis opes ad se transtulit.
Iuuc. sat. 8.

Plena domus tunc omnis, & ingens stabit aceruus
Nummorum, spartana chlamys, conchylia coa.
Et cum Parrhasii tabulis, signisque Myronis
Phidiacum viuebat ebur, nec non Polycleti
Multus vbique labor, raræ sine Mentore mensæ.

HAC etiam cupiditate insolentissimus ille Nabuchodonosor flagrauit. nam quemadmodum volucres dum nidificant, vndique quęsitam materiam, in eum locum, quem ponendis nidis optauerint, congerunt, eosque quàm possunt aptissimè fingunt, & sub-sternunt, ita vt locus inaccessus ac tutus sit, & ipsæ commodè cubent: sic & Babylonicus ille tyrannus in Babylonem suam, quam præcipuè sibi sedem delegerat, omnes omnium gentium & ciuitatum diuitias & opes, ac materiam omnem comportauerat, vt tutissimum nidum sibi construeret, hoc est, munitissimam arcem & omni apparatu deliciarum refertissimam: in qua nomen genusque suum æternum facere cogitabat, putabatque sibi hoc pacto omnium hostium & temporum iniuriam à regno gentesque sua propulsatum iri. Hoc enim significat vates cùm dicit: *Et liberari se putat de manu mali.* Quòd autem ille sibi hoc stultè persuasisset vltra id quòd hoc in loco diuinus spiritus de illo asserit, ipse etiam idem apud Danielem sese sumptuosè insolenterq. iactat. Nõ-
Daniel. 4. " ne, inquit, hæc est Babylon ciuitas magna, quam ego ædificaui in domum regni, in ro-
" bore fortitudinis meæ, & in gloria decoris mei? Ecce vt vaticinium cum ipso euentu conuenit: nam quod vates translatione à nido sumpta prędixerat, ille manifestè exponit dicens: quam ego ædificaui in domum regni, in robore fortitudinis, & in gloria decoris, hoc est, instruxi ego mihi & posteris meis nidum tutissimum, & quàm mollissimum. *Cogitasti confusionem domui tuæ, concidisti populos multos, & peccauit anima tua.* Insultat adhuc Nabuchodonosori atque illius exemplo tyrannis omnibus, qui dum optimè sibi suisque rebus consulere putant, pessime id agunt. Nihil enim violentum durare perpetuò potest, aut permanere; illi autem furore & effrenata violentia diuina omnia humanaq. peruertũt. Consequẽs ergo est ea, quæ ipsi maximè stabilia esse voluerunt, stabilia posse esse minimè. Porrò in quibus negotiis gerendis magnũ consilium homines ineunt, si is exitus contingat, qui non optabatur, maximè solent e-
" rubescere, vt scriptum est: Et confundantur in consiliis, in quibus cogitant. Cùm ergo tanta tamque callida Nabuchodonosoris de regno, domo, nomine & fortunis suis stabiliendis consultatio fuerit, idque tum maximè se effecturum is putauerit, si omnium nationum, populorum & hominum opes euertisset, in suamque retulisset vrbem, cumque

hoc durare ac permanere non posset, sed eo certiorem illi ruinam promitteret atque ederet, quo violentitis ille omnia prædatus esset & spoliasset, necesse erat illum in exitu tam votis suis & consiliis contrario dolere atque erubescere (ad quem quidẽ exitum & erubescentiam omnes tandem peruenient, quicunq. iniustè & violenter suã rem conficere parant) quantoque callidius & potentius suis rebus consuluerint, tanto maturius & certius exitium eos exspectare oportuerit; quòd si minus exspectauerint, tamen imparatos opprimet, & erubescere coget. Quod autem dicit Propheta: *Cogitasti confusionem domui tuæ, concidisti populos multos, & peccauit anima tua*, tropus loquendi est, in quo consequens pro antecedente ponitur. namque Nabuchodonosor non inierat cõsilium de perdenda domo, sed stabilienda potius & amplificanda. Verùm quoniam ex ea ratione, qua hæc ab ipso gerenda erant, ex populorum videlicet concisione, illius domui ruina maxima & certissima impendebat, diuina iustitia id semper exigente, ideo ipsum confusionem domui suæ cogitasse dicit. nam qui homicidium cogitat, & fugam, & bonorum proscriptionem, & proprium tandem exitium cogitat, quamuis ille odio & vindictæ cupiditate perturbatus, hæc posteriora non animaduertat. Itaque cogitauit negotium ex quo domus suæ confusio sequuta est. [*Peccauit anima tua.*] Appetitus tuus & nimia dominandi libido te decepit, transuersumque egit. Itaque cõsilij rationem voto ineptissimam tuo iiisti. Talis exitus omnes habet ambitiosos, talis: te habeat exitus oportet. Animam pro appetitu hoc in loco dixit: Hebraicè enim est NEPHES, vt Dilatauit infernus animam suam. Confusionis autem vocabulo non idem in diuinis libris, quod in latinis significatur. nam confundo verbum & confusio rerum permixtionem & perturbationem significat, id scilicet, quod distinctioni opponitur: vt Ciceroni vis diuina, & toti mundo confusa dicitur, hoc est, permixta. In latina autem & recepta bibliorum interpretatione idem ferè est confundi & confusio, quod erubescere & erubescentia. quæ res (vt Philosophus ait & D. Thomas disputat) vitium sonat namque in turpibus actionibus, aut in iis, quæ à ratione deuiant, erubescimus vt: cùm in vitæ instituto, aut in disciplinis fœdè labimur, vel erramus. Itaq. confusio in diuinis libris hanc naturæ animaduersionem significat, qua conscientia ipsa quemcunque in scelere, aut ignoratione eorum, quæ ignorari non decebat, deprehensum afficit, vt in psalmo Confundantur omnes qui adorant sculptilia, & qui gloriantur in simulachris
" suis, &c. Confudisti hodie vultus seruorum tuorum, qui saluam fecerunt animam tuam,
" & animas seruorum tuorum &c. *Quia lapis de pariete clamabit, & lignum, quod inter iuncturas ædificiorum est, respondebit.* Solenne scribentibus omnibus est, & in communi sermone receptum, vt cùm magnam & manifestam aliquam rem indicare velint, rebus sensu ac voce carentibus sensum & vocem tribuant, ad rei magnitudinem amplificandam. Igitur cùm maximi alicuius beneficij mentionem facimus, cùm scelus aliquod indignum verbis exagitamus, cùm iniuriam illatam exponimus, cùm denique triste aliquid, aut lætum maximè explicare contendimus, cælum, terram, elementa omnia, omnesque res, etiam ratione & sensu carentes, solicitamus. Huiusmodi illud in sacris carminibus est. Omnia ossa mea dicunt, Domine quis similis tui? &c. & illud apud
" Isaiam: Audite cæli, & auribus percipe terra. Et innumera huius generis exempla, Isaiæ 1.
quæ passim legentibus occurrunt. Itaque vt collatas vndique ex diuersis populis per iniuriam opes hoc in loco Vates significaret, atque harum rapinarum vltionem à gentibus venturam prædiceret, non solùm gentes ipsas, quæ spoliatæ fortunis à Nabuchodonosore fuerant, suam calamitatem dolituras deploraturasque pronuntiat; sed ipsa etiam spolia, quæ variis è locis corrasa, & in Babylonem deportata fuerant, ipsa inquam eadem clamore & vocibus immanissimi tyranni vim & potentiam accusatura esse vaticinatur, & ad veteres Dominos clamatura, quasi se violenter hac in domo detineri doleant, & ad proprium locum, vnde delata sunt, referri postulent. Quicquid enim violentia afficitur, contra naturæ Arbes 2. Physicorum.
suæ rationem id patitur, atque vel manifesto, vel saltem naturali appetitu cupit in suum locum sedemque reduci. Quod si maximè hæc naturalis mutarum rerum vox ab hominibus non audiatur, auditur tamen à Deo, cui omnia viuunt, cui omnia loquuntur, qui omnium rerum naturas nouit qui quid rectè, quid male collocatum sit, peruidet. Itaque ad eum Abelis iusti sanguis clamat, & recen-

Universidad de Deusto
Biblioteca

recentis adhuc mundi sceleribus terra oppressa, & Sodomorum regio flagitiis fœdata ad eum vociferatur, & ab hominibus se male pati queritur & vindicari se postulat: sic etiam populorum omnium diuitiæ, opes, supellex & ornamenta omnia, quæ in Nabuchodonosoris regia iniustè detinentur, clamabunt: & non solùm quæ soluta atq. mobilia sunt, qualia aurum argentum, vestes & eiusmodi alia, sed quæ arte & structura colligata, & quasi perpetuò mansura essent, collocata sunt, vt lapides & trabes, ex quibus ipse domum suam ædificauerat, omnia conquerentur, & clamabunt se violèter detineri, & iniustè rapta, & propriis è locis mota fuisse. Cùm autem lapides & ligna tantũ nominet, cætera omnia spolia complectitur. nam totum hoc negotium perdendarum vrbium & proprij regni stabiliendi, sub construendi nidi & ædificandæ domus translatione prius enuntiauerat. Nunc ergo cùm lignum & lapides clamatum ire demonstret, totam domum innuit, quę iis duabus materiis constare solet: nam intritum & cæmentũ non propriè ad ædificiorũ materiã, sed ad materię ministeriũ referuntur, sunt enim materiæ colligatio quædam. Domus autem ipsa ex duabus constat rebus, muris & tecto: lapides muros conficiunt: ligna autem tectũ consartiunt. deniq. tota domus conclamabit, tota iniuriam & rapinam accusabit, tota diruetur, & ex consequenti tota tyranni familia, regnum vniuersum, consilia, vota omnia iusto Dei iudicio, peribunt. Clamabit lapis: Ego à veteri sede mea raptus, & male hic collocatus sum. Respondebit trabs: Pari ego iniuria afficior. & quoniam in structuræ opere paries tectum præcedit, consentaneum est, vt prior lapis clamet, & tignũ respondeat. Eodem hoc tropo S. Iacobus iniustè retentæ operariorũ mercedis diuites accusat: Ecce inquit, merces operariorum vestrorũ, qui messuerunt regiones vestras, quæ fraudata est à vobis, clamat: & clamor eorum in aures Domini Sabaoth introiuit. Eodem etiam tropo Tullius Verrem cõpilatæ prouinciæ arguit, dum illum repetundarum accusat, vt secundam eius legentibus orationem patebit. Multum enim, vt Fabius docet, vehementiæ, multum acerbitatis huiusmodi tropi atque figuræ in accusationibus habent. Porro tota illa circuitio, lignum quod inter iuncturas ædificiorum est, illa trabium capita significat, quæ à latinis propriè proceres appellantur, ab Hebrĕis verò CAPHIM, id est manus, ita ab illis dicitur, quòd quasi manus quædam transuersos asseres sustentent.

Iacob. 5.

כפים

Væ qui ædificat ciuitatem in sanguinibus, & præparat vrbem in iniquitate.

EPIPHONEMA est, & superiorum argumentationum cum acclamatione conclusio: habent enim eiusmodi sententiæ maximam in docendo gratiam, & in persuadendo efficaciam. Ostendit autẽ sententia hæc infelicem & dignum tyrannorum & auarorum hominum exitum; qui talis omnibus futurus tandem est, qualis Nabuchodonosori futurus hic prædicitur, miserrimus videlicet & infelicissimus, cum summo opprobrio & nominis infamia: ita vt qui se cunctis admirabiles reddere cogitabant, cunctis tandem fabula & detestatio fiant. Ædificare autem ciuitatem in sanguinibus, & præparare vrbem in iniquitate, siue, vt Chaldaica habent, in dolis, est per vim, iniuriam, fraudes, atq. dolos facultates rerum, copias, & opes, ac potentiam consequi, & regni regnandique rationem propriis cõmoditatibus definire.

Hæc proceres, hæc magnos formula reges,
Atque duces, populosque tenet, populique magistros.

Quos vtinam aliquando hanc iniustè dominandi libidinem cohibere videamus, & ad temperatam viuendi rationem pro suo cuiusque officio reduci.

Nunquid non hæc sunt à Domino exercituum? Laborabunt enim populi in multo igne & gentes in vacuum & deficient: quia replebitur terra, vt cognoscant gloriam domini, quasi aquæ operientes mare.

HÆC totius quæstionis, quam hactenus sequuti sumus, responsio atque cõclusio est, in qua Vates nihil diuinam prouidẽtiam latere aut fugere posse demonstrat. nam in superioribus, ex Nabuchodonosoris regis tyrannide, & ex nimia illã & non tolerandã potentia, qua ipsum in gentibus dominaturum præuidebat, occasione data in hanc de prouidentia disputationem incidit, quam omnibus argumentis dilatauit, omnibus verborum copia ardentissimisq̃ animi affectibus est persequutus: ita vt vniuersa omnium qui

qui de hac re disputauerunt, argumenta, ad hæc, quæ à nostro Vate deprompta sunt, referantur: quibus si aptè respondeatur, cæteris omnibus responsum iri manifestum est. Igitur cùm totius disputationis summa hæc sit, felicitatẽ impiorũ hominũ & piorum in hoc mundo miseriã argumento esse, quòd hominũ res à Deo negligantur: quandoquidem si humana Deus curaret, ipsum humanorum scelerum vindicem esse decebat: & cùm singularem dubitationem, hoc est, thesin iam sustulerit, dum videlicet venturum in Nabuchodonosorẽ eiusq. posteritatem malum instinctu inflatuq. diuino præuidet & prædicit, cõmunem etiam dubitationẽ, quæ ex illa singulari allata erat, sublatã esse constat: atque hoc est quod his verbis continetur. Prædicit enim Vates fore, vt conatus cuiusq. ch, opera, laboresq. omnes quæ in vrbibus, domibusq. ædificandis & ornandis, in diuitiis & operibus cõparandis, in toto deniq. regno stabiliendo Chaldæorũ gens cum suo rege consumpserint, omnia aut hostili igni incensa pereãt, aut in prædatorum vsum potestatemq. veniant, ita vt qui laborauerãt igni, se laborasse in augẽdis opibus, quæ ignis & direptionis materia forent, tandem cognoscant. nam in linguarum vsu est, vt perituræ res igni consumendæ esse dicantur: est enim elementum vastans omnia, & ad extremam consumptionem velocissimè perducens. Vnde illud Amosi: Et mittam ignem in domũ Azaël: Et mittam ignem in murum Tyri, id est, extremam vastationem. & illud Catulli:

Amos 1.

At vos interea venite, in ignem Pleni thuris & infacetiarum
Annales Volusi, &c.

Catullus.

Ex vulgari sermone summè exinanitam & vastatã domum aliquam significare volentes, dicere solemus: *Entro fuego por la casa.* In multo autẽ igne laborãt, qui ingentes & excelsas domos & turres cõstruunt, in incendij materiam venturas. quemadmodũ de visceribus & proceri corporis hominibus dicimus, eos magnã terræ molem & copiosum vermibus pastum gestare. [*Et laborabunt gentes in vacuum & deficient.*] Eiusdem sententiæ repetitio est, & Hebræis familiarissima expolitio: nam gentes & populi idem significant vtrumque: quandoquidẽ populus gentium coniunctio & societas quædam est. In vanũ autem vsq. ad lassitudinẽ laboraturos esse dicit Chaldæos; quoniã omnia, quæ ipsi magnis laboribus & assiduis sudoribus sibi parauerant, Medorũ direptioni & incendiis erãt relinquenda. quod perinde erat, ac si ipsi in vacuum insudauissent, & sine vllo operæ pretio dies & noctes vsq. ad defectionẽ & virium lassitudinẽ sese exercuissent. [*Et deficiẽt.*] Exemplaria coniunctione carent, & sensus aptius coheret. Igitur ex hac argumentatione aptè infertur, Deum mortalia curare omnia. nam cùm ille per Vatem suum hunc rerũ euentum prædixerit, & quemadmodum prædicta hæc sunt, ita suo tempore euenerint, manifestum fit non casu, sed consilio diuino hæc curari. Hæc est ergo totius argumentationis cõclusio: [*Nunquid non hæc sunt à Domino exercituum?*] Interrogatione infertur, *hæc*, de quibus antea disseruimus, certo Dei consilio non casu euenire. nam cùm omnem hanc Nabuchodonosoris tyrannidem, cunctaq. illius cõsilia, actionesq. omnes per vates suos prædixerit Deus, consequens est, ipsum esse sapientissimũ, & qui res omnes præuideat, & quem non solũ facta, sed neque cogitata quidem humana latere possint. Deinde verò cùm idem ipse Deus vniuersos harum rerũ, actionũ; item & consiliorũ euẽtus per eosdẽ ipsos vates suos prænuntiet, & suppliciũ se de tyrannis principibus, deq. violentis ipsorũ populis sumpturum minetur; cumq. exitus ipsi rerũ vaticiniis respondeant, consequens est, ipsum humanis rebus prouidere, & iudicium nõ in æternum differri, sed suo tẽpore a iustissimo & sanctissimo iudice exerceri. non enim fieri potest, vt cùm rerum euentus & prædictionibus respondeant, res casu & incerto motu volui dicantur: sed à Domino exercituum hæc omnia euenire. Quoniã autem hanc de Babylonica calamitate sententiã testatissimã esse volebat Deus; quippe quæ diuinæ erga homines prouidentiæ argumentum futura erat, eisdẽ ferè verbis & ampliori oratione eandẽ rem per Ieremiã Deus prædixit, eo capite, quod apud latinos primum à quinquagesimo numeratur, vbi hic versus etiam totus Hebraice continetur, qui latinè immutatis nonnihil verbis ita redditus est: Hæc dicit Dominus exercituũ: Murus Babylonis ille altissimus suffossione suffodietur, & portæ eius excelsæ igne cõburentur, & labores populorũ ad nihilũ, & gentium in igne euanescent, & disperibunt. Porrò illud notatione & animaduersione dignum est, quod ferè in vatum sermonibus exercituum possessio cõiuncta Dei nomini potentiã illius significat & facultates, per quas quamcũque rem gerere voluerit, facillimè geret, vt auditoribus

Ieremiæ 51.

Universidad de Deusto
Biblioteca

notum omnibus sit, diuinam potentiam fugere minimè quéquam posse, cùm ipse exercitus habeat multos atque fortissimos, qui ad nutum parati semper sunt. atque adeo huius dictionis figura tunc vates vtuntur, cùm de diuino iudicio, de supplicio sumendo, de sceleribus vindicandis agitur: & quod ad certam rationem propriùs accedit, hæc exercituum adiunctione sese Deus appellat, vbi cum principibus, cum tyrannis, cum dituitibus, & potentia elatis hominibus, cum superbis denique & scelere obduratis hominibus
Isai. illi sermo est, vt apud Isaiam: Hæc dicit Dominus Deus exercituum fortis Israel: Heu
" ego consolabor super hostibus meis, & vindicabor de inimicis meis. Itaque huius coniunctionis, *Deus exercituum*, figura, diuina fortitudo, & summa ad res gerendas facultas significatur: neque id in varum libris solùm, sed in euangelicis & apostolicis etiam scripturis. Erit igitur hæc notatio obseruatioque non pœnitenda, vt in multis modis, quibus diuinum nomẽ in scripturis pronuntiatur, quid in singulis significetur, distinguere & intelligere huiusmodi obseruationibus assuescamus. [*Quia replebitur terra vt cognoscat gloriam Domini, quasi aqua operiens mare.*] Absoluerat Vates priorem explendi in Babylonis regem iudicij quæstionem, ex qua illa communis de malorum & bonorum discrimine, disputatio oriebatur: cuius causa diuina prouidentia à multis in dubiũ vocabatur, & religio etiam ac pietas in multorum animis (vt in superioribus Vates conquestus est) frigebat, videbaturque hac parte diuinus honor minui, si nulla hominum cura superũ mentes tangeret. Absoluit igitur hanc etiam communem de prouidentia quæstionem, asserens post sumptum de Babylonis rege eiusque regno & gentibus supplicium futurum, vt vniuersi orbis terræ habitatores huius rei fama & veritate conuicti, diuinam curam, diuinamque erga homines prouidentiam agnoscant, & Dominum Deum mundi principem & rectorem sancte religioseque colant, laudibusque & diuinis honoribus prosequantur. namque hæc ratio atque consideratio humanos animos religione tangit, omnesque ad diuinos honores incitantur facto de impius hominibus iudicio, sicut scriptum
Psalm. 51. est: Lætabitur iustus cùm viderit vindictam, manus suas lauabit in sanguine peccatoris,
" & dicet homo: Vtique si est fructus iusto, vtiq. est Deus iudicans eos in terra. & alibi: Et
Psalm. 9. " cognoscetur Dominus iudicia faciens, quando in operibus manuum suarũ comprehen-
" sus est peccator. Igitur cùm ij, qui de diuina prouidentia in dubium venerant, iudicij in impios exerciti spectatores tandem fiunt; tum denique diuturnam illam ipsorum felicitatem gradus quosdam fuisse cognoscunt, quibus ad excelsum ascendebãt locum; vnde illis grauior pararetur casus, & insigne ruinæ vestigium fieret. Itaque totus hic dicendi processus, tota impiorum felicitatis amplificatio, hæc ipsorum infelicis exitus demonstratio eo pertinet, vt quo magis prosperè beateque viuere impij homines videantur, eo minus illorum laudi, gloriæ, & commodis inuideamus, sicut scriptum est: Noli æmulari in malignantibus, neque zelaueris facientes iniquitatem: Quoniam tanquam fœnum velociter arescent, & quemadmodum olera herbarum citò decident. Hic ergo impiorum hominum exitus omnem de prouidentia dubitationem tollit; sicut ille idem poëta, quem in huius libri initio de hac re hæsitantem recitauimus, fatetur, inquit enim:

Claudianus. *Abstulit hunc tandem Ruffini pœna tumultum.*

Quare, quoniam Nabuchodonosoris eiusque regni negotium, ratioque omnis, vnitersis hominibus nota eo tempore erant, multique de diuina prouidentia dubitabant, eò quod tyrannum illum communem hominum pestem, impunè omnia perdentem videbant; neque ipsi etiam Israelitico populo parcentem; neque sanctissimo illi fano, vbi vnus verusque Deus colebatur, consequens est, hanc de diuina vindicatione famam totius orbis fines peragraturam, vt ita diuinus honor apud omnes percrebescat, & illustri laude celebretur, nullusque sit locus, in quo Domini gloria non splendeat, perinde atque aquæ operientes mare, quæ sua liquida continuaque natura, quemlibet quantumuis exiguum & reductum locum subeunt & complent, & in quoscunque recessus se insinuant. Est autem hæc aptissima similitudo, & diuini spiritus elocutione digna. namque aquæ maris non solùm multitudine, sed occupatione omnem mensuram excedunt. [*Gloria Domini,*] Magnitudine, laude & splendore: vt qui latere hac ex parte videbatur, dum de ipsius erga homines cura ambigitur, idem hac etiam ratione nomen decusque suum infinitè dilatet

tet & illustret. Hoc autem ita euenisse, vt Vates prædixerit, omnes scilicet, qui hoc audierunt, Deum laudasse, & honoribus diuinis celebrasse, præclaro atque graui testimonio diuina scriptura comprobat, ipsius videlicet Cyri Medi regis confessione, qui, postquam Babylonem ceperat, se Dei ministrum in regno Chaldæorum expugnando fuisse declarauit. Omnia, inquit, regna terræ tradidit mihi Dominus Deus cæli. Porrò Esdr. 1.
particula illa (*quia*) quæ initium in hoc versu facit, non rationalis est, sed illatiua aut demonstratiua, vt nempe, scilicet, & huiusmodi. Colligit namque ex priore conclusione posteriorem, ac si diceret dialectico modo: Si Nabuchodonosor merita caret pœna, Deus illius scelera negligit, & ex consequenti humanis rebus nõ prospicit. At Nabuchodonosor pœnas dabit certas, & à Deo prænuntiatas: ergo Deus illius scelera peruidet. itaque humanis rebus prospicit. quare in diuinis scripturis non solùm nominum & verborum significationem, sed particularum etiam officia notare oportet. namque eadem particula varia officia aliis atque aliis in locis exercet. In Chaldaicis bibliis loco, *Quia*, scribitur, *Ecce*.

Væ qui potum dat amico suo, mittens fel suum, & inebrians: vt aspiciat nuditatem eius. Repletus es ignominia pro gloria: bibe tu quoque & consopire. Circundabit te calix dextræ Domini, & vomitus ignominiæ super gloriã tuam. Quia iniquitas Libani operiet te, & vastitas animalium deterrebit eos de sanguinibus hominis, & iniquitate terræ, & ciuitatis, & omnium habitantium in ea.

Væ *qui potum dat amico suo*] Solent victores insolentia & rerum euentis elati in eos, qui victi ab ipsis sunt, variè illudere & insultare, ac maximos & præstantissimos quosque reges, duces, atque viros ad ludibrium ponere, atque ijs variè ad suã voluntatem vti: quos priot fors veneratione; posterior verò miseratione dignos effecerat. Hoc autem grauissimum contumeliæ genus est, & ipso mortis discrimine durius, quod nonnulli magni elatique animi viri spontanea nece commutauerunt. Hinc Cato ne insultantis Cęsaris triumphum sequeretur, æternum seueritatis suæ monumentum Vticæ reliquit. Nam quod durius magisque detestandum inhumanitatis exemplum edere quis possit, quàm illud quod Adonibezec apud victores Iudæos de se confessus est? septuaginta videlicet reges à se captos, præcisis manuum & pedum summitatibus, sub eius mensæ, veluti canes, reliquias lambere & colligere fuisse coactos. Hæc summæ immanitatis exẽpla sunt, & quæ ferinam omnem crudelitatem longè superent. namque feris vltima crudelitatis Iudic. 1.
linea occisio est, homini verò crudeli leuissima res iniusta etiam nex videtur, nisi in viuentes & sentientes durioribus ipsa morte ferocitatis exemplis insultatum sit. Vt igitur Nabuchodonosor omnium sui temporis tyrannorum potentissimus fuit, ita omnium longè insolentissimus, qui vsque adeo omnem humanæ societatis sanctitatem & religionem contempsit, vt nullius hominis dignitatem curaret: sed, vt in superioribus de ipso ipsiusque exercitu Vates dixit, reges & potentissimos quosque duces in ludum sibi proponeret. Huius autem tyranni mos (vt ex Vatis verbis notatur) fuit in cœnis & cõuiuiis, quæ ipse splendidè celebrabat, reges illos, quibus victis pro seruis vtebatur, ad immoderatas potationes cogere, seque eorum ludorum quos conficere ebrietas solet, otiosum spectatorem præbere. Itaque hominum ignominia & turpitudine magis, quàm honestate & decore delectabatur: cùm illud regiam maiestatem maximè deceret, vt quo illustriorem clientum & seruorum familiam haberet, eo honestius atque liberalius eos tractaret. At vero huius generis iniurias & contumelias nunquam inultas diuina iustitia prætermittit; sed eisdẽ Deus ipse suppliciis vti solet in eos, qui huiusmodi afficiũtur voluptatibus. nam & Adonibezec hoc idẽ in se agnoscit, dicẽs: Sicut feci, ita reddidit mihi Deus. Hoc igitur est quod Nabuchodonosori Vates objicit. quare & iniuriarum eum accusat, quod videlicet amicis suis, siue (vt Hebraica habent) sociis, qui fortuna & dignitate illi pares fuerant; vtpote, qui reges, duces, & populorum rectores extiterant, quòd si belli iure vel victoriæ necessitate in suam deditionem venerant, homines tamen erant, & naturæ communione socij, & pristinæ dignitatis recordatione venerabiles, quibusque

Universidad de Deusto Biblioteca

non ad ludos & irrisionem, sed ad honestissima regni ministeria vti decebat: tamen tyrannus hic intemperantius propinans, turpe ex eorum ignominia & dedecore spectaculum sibi parabat. Itaque tota hæc oratio illuc spectat, vt ludibria & contumelias, quibus à potentioribus ij, qui inferiores sunt, afficiuntur, accuset & damnet, Deumque ipsum huius sceleris vindicem ostendat, qui ijs, qui talia committunt, eum, quem meruerit, fructum retribuet, vt ipsi etiam Nabuchodonosori retribuit: quem belluinam vitam ab hominum societate remotum viuere coëgit: vt quemadmodum ille alios per ebrietatem humanæ mentis vsu priuabat, ita ille de communi sensu, sanitate ac mente deturbatus, meritas pœnas lueret. Quare dictum est illi: [*Bibe tu quoque & consopire.*] nam est qui tibi plenissimo calice propinet, est, inquam, Deus, à quo capacissimum poculum exhaurire cogaris insipientiæ & stuporis, ita vt humanam in te imaginem non agnoscas, sed belluinam existimes. [*Circundabit te*, Hebraicè passiuè legitur eadem sententia, sed significantius, *circundabitur in te*, vel, *super te.*] quod ad imum vsque fundum exhaurienduⁿ illi esse calicem indicat, ita vt calix dum exhauritur, semicirculum describat. Hispanè dicimus, *Empinar el vaso.* Hoc autem vel inuitus feres. nam dextera Dei, qua nihil potentius esse potest, tibi propinabit, quam tu tyranne prohibere non poteris. [*Et vomitus ignominiæ super gloriam tuam.*] Ebrietatem maximam significat, cuius manifestum signum in sanis alias corporibus est vomitus. Hoc enim argumento turpissimam ebrietatem arguit Isaias, dicens: Omnes enim mensæ repletæ sunt vomitu sordium. Hoc etiam argumento Tullius Verris ebrietatem probat: Tu, inquit, istis lateribus, isto robore, ista totius corporis firmitate, in medio senatu vomuisti. Appellatur autem à Vate vomitus ignominiæ, id est, turpissimus. nam est vomitus, qui non ex ebrietate, sed ex ægritudine euenit; qualis ille est, quem in accessionum initijs aliquando contingere Hippocrates ait. & hunc leuando morbo vtilissimum esse docet. Hic autem vomitus ex eo turpis non est, quòd non personę vitio, sed naturæ morbum superantis, aut præ imbecillitate cedentis opera euenat: at verò qui ex crapula & ebrietate accidit vomitus, hunc turpitudinis & ignominiæ nota liberare possit nemo. Quare vomitum ignominiæ super gloriam Nabuchodonosoris venturum Vates prædicit, qui totam illam ipsius gloriam, totum regium splendorem turpissima ignominia fœdè inuoluat, vt qui se gloriæ splendore & dignitate cæteris hominibus præstare putabat, tantumque sibi indulgebat, vt suum genium felicitatis suæ auctorem solum agnosceret: idem nunc cæteris hominibus inferior reddatur, vt communem cum belluis vitam humanæ mentis impos, complures dies, imò menses degat. Acerbissimus igitur hic potus est, quem Deus propinat, & formidandus maximè: vtpote qui tantum obstupefacere homines possit, vt è summa gloria in ignominiam deturbentur, sicut scriptũ est: Hunc humiliat, & hunc exaltat: quia calix in manu Domini vini meri plenus mixto: Et inclinauit ex hoc in hoc: veruntamen fex eius non est exinanita: bibent omnes peccatores terræ. Quod ad dicendi rationem attinet, in iudiciali genere hæc oratio versatur. namque & primò inhumanitatis & iniuriarum tyrannus accusatur, & narratio affectibus & stomacho plena multis expolitionibus amplificatur. hypothesin præterea pulcherrimam continet, qua criminis indignitas exaggeratur, cùm dicitur: [*Væ qui potum dat amico mittens fel suum, & inebrians.*] namque hæc descriptio studiosam criminis suscipiendi voluntatem arguit; ita vt non factum modò, sed voluntatem accuset: qui locus in accusationibus maximus est. deinde iudicij sententiam pronuntiat ipsi reo subeundam. [*Bibe quoque tu, &c.* Nunc verò circa verborum rationem illa notare libet, vbi Latini habent, *mittens fel suum*, non intelligendum de felle simpliciter, sed vt Chaldaica & Hebraica biblia habent, *inclinans cadum acerbum suum.*] Quibus verbis conuiuas ab illo cados vsque ad fecem siccare fuisse coactos significatur. nam quod quidam hoc in loco de potu laxatiuo Zedechiæ à Nabuchodonosore potrecto tradunt, id nobis fide & testimonio caret, etiam si Hebræos auctores citent. Præterea possessiuus casus ignominiæ, adiectiui nominis locum occupat. nam & rarus adiectiuorum vsus Hebræis est, & frequens pro adiectiuo genitiui vsurpatio, vt locus sanctitatis, id est, sanctus, filius iniquitatis & senectutis, hoc est iniquus & senex. ita vomitus ignominiæ, id est, turpis vomitus, & indecorus. [*Quia iniquitas Libani operiet te, & vastitas animalium deterrebit eos de sanguinibus hominis, & iniquitate terræ, & ciuitatis, & omnium habitantium in ea.*] Hæc est diuinæ sententiæ causa, & damnationis ratio, quam eleganter Vates explicat: prædixerat enim Nabuchodonosoris punitionem, ipsumque imprimis viuentem & regno & mente euertendum; deinde ipsius potentatem familiamque omnem, omnemque gloriam extirpandam funditusque tollendam: nunc causam elogiumque huius rei subijcit, effrenatam videlicet violentiam, qua in omnes homines, maximè autem in Iudæorum ciuitates & gentem est vsus. Vtitur autem allegorica elocutione, quam paulò post idem Vates explicat. nam cùm proximè illi venturam mentis insaniam denuntiasset, ipsumque belluis similem aliquando futurum prædixisset, eundem nunc tanquam belluam quandam alloquitur, & totam orationem verbis ad illam vitæ formam accommodatis conficit, perinde ac si dicat: O bellua quæ nunc in agris & siluis agis, occursusque hominum formidas, hic pauor, hic metus, hæc te calamitas propterea nunc opprimit, quòd tu olim sanctissimum illum montem Siona maximo numini sacrum, veluti siluam quandam profanum vastumque reddidisti, omnesque Ierosolymitanos ciues sæuissimè trucidasti. En crimen tuum, en scelus, en iustum criminis & sceleris supplicium. Meminerís te Deum immortalem, cui ille lucus sacer erat, irritasse, neque illius te iram effugere potuisse. Hactenus allegoria vsus est; cuius explicationem continuo addit, dicens: Ob sanguines interfectorum hominum, ob totius terræ vastationem, atque ob ciuitatis Ierusalem direptionem, & ob ciuium eius internetionem, quàm crudelissime exercuisti. ob hæc omnia hoc tibi à Deo viuente periculum, imò hoc supplicium instat. Porrò illud quod dicit, [*Quia vastitas animalium deterrebit eos,*] Catholica sententia est ad hunc locum in argumentatione aptissimè accommodata. Cuius hic primum est sensus: Omnis fera, quæ insidijs & rapto viuit, tandem insidijs & venatu perit, nanque solent homines assiduis ferarum damnis offensi congregari, saltusque & siluas circundare, ipsasque feras excitatas & agitatas capere, atque perdere. Itaque quo magis rapax atque nocens bellua est, eo grauiorem ab hominibus internetionem metuit, eoque vehementius humanos occursus, damnorum, quæ ipsa dederit, conscia, formidat, sicut scriptum est: Posuisti tenebras & facta est nox: in ipsa pertransibunt omnes bestiæ siluæ, Catuli leonum rugientes vt rapiant, & quærant à Deo escam sibi. Ortus est sol, & congregabuntur, & in cubilibus suis collocabuntur. Igitur hoc est sententiæ argumentũ, feras eodem modo perire quo viuunt; præda viuũt; præda tandem venatoribus fiunt. Ex hac sententia argumentationem suam ita disponit Vates, vt propositionis locum ipsa obtineat; siue, vt dialectici vocant, maioris præmissæ assumptionem, siue minorem ipsam thesim constituat, hoc est, causam & negotium quod ad regem attinet; pro complexione autem siue conclusione diuinam sententiam collocet hoc modo: Feras sæuitia ad suam perniciem excitare atque agitare solet. Tu Libanum sæuissimè vastasti; ergo à Libani Domino excitaberis atque agitaberis. Hæc est syllogismi forma. Verum vates non dialectica dispositione, sed oratoria vtitur. nam conclusionem primo ponit, cùm dicit: [*Bibe quoque tu, &c.*] Deinde assumptionem in allegoria, & in eius explicatione sic collocat: [*Quia iniquitas Libani, & de sanguinibus hominis, & de iniquitate terræ.*] medio autem loco propositionem siue maiorem statuit, [*Vastitas animalium deterrebit eos.*] Quam catholicam sententiam esse diximus ad hanc causam aptissimè relatam. Vocamus autem catholicam sententiam experimento & rerum obseruatione atque vsu collectam rationem, & ad vitæ atque morum institutionem vtilem. quarum itaque sententiarum maxima vis in docendo ac suadendo, & in orationibus exorandis esse solet. nunc de ratione huius allegoriæ pauca. Libani nomine Siona montem & incolas atque habitatores eius intelligimus: nam præterquam quòd paulo pòst ipse idem sese Vates explicat, sic appellati solitum esse montem Siona, argumentum nobis facit Moses, qui Deum orabat vt se permitteret terram illam patribus promissam lustrare, & montem, & Libanum. Vbi Siona montem appellat, & eundem Libanum, vel quod Libani pars esset, vel Libano adeo vicinus, vt pro eodem censeretur. Nam de Libano Phæniciæ monte videndo nulla illi cura erat; vtpote qui terræ promissæ finis & terminus esset, non autem pars. Itaque per metonymiam montem Libani pro Sione monte, in quo

Isai. 27.

1. Aphor.

Galenus lib. 3. de causis Symptom.

Psalm. 74.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Ierusalem sita erat, accipit: aut ex parte totum, aut ex vicino vicinum. quo loquendi tropo sæpe auctores vtuntur, vt Virgilius: *Postquam res Asiæ Priamiq; euertere gentem Immeritam placuit superis.* Quo in loco pro Troiæ rebus totius Asiæ res ponit. Aeneid.3. Chaldæus paraphrastes vice Libani domum sanctuarij scribit, quem interlinearis glosa, & Hieronymus, atque Nicolaus Lyranus secuti sunt. [*Et vastitas animalium deterrebit eos.*] Pronomen hoc neutrum esse oportuit, quia ad animalium nomen refertur in allegoria; in explicatione autem ad raptores omnes: sed hic nondum allegoriam deseruerat scriptura. nam & in exemplari idem genus vtrobique conseruatur in nomine animalis, & in pronomine. Et quia hæc diuersorum generum coniunctio dura videbatur auctori glosæ, quam interlinearem appellant; ideo [*eos*] substituit, ad significatum potius, quàm ad verba alludens. Ego nullum vitium in interprete arguo, si quid est, quod suspicer, ad scriptorum audaciam refero, qui in multis aliis locis malè ingeniosi esse voluerunt.

Quid prodest sculptile, quia sculpsit illud fictor suus: conflatile & imaginem falsam? quia sperauit in figmento fictor eius, vt faceret simulachra muta.

HACTENVS causæ intentionem Vates protraxit; nunc verò alteram orationis partem, in qua depulsio est, suscipit. nam quicunque artis non expers animum ad totam hanc orationem aduerterit, ipsam in iudiciali genere versari intelliget. Cuius quidem artificij rationem & modos omnes in capitis huius fine indicabimus: nunc sententiam ipsam interpretemur. Igitur in superiori orationis parte, dum Vates Babylonium regem accusat, rationem ipsius regis exposuit, qua ipse videlicet suam caulam defendere tueriqúe studebat. cuius quidem rationis hæc erat sententia, se suis numinibus charum esse, à suo foueri genio, in cuius fide & tutela erat; neque vnquà fortunam suam deserturum, sed fortiter res omnes se gestuum: nulla se formidine deterreri, nullis viribus à summa consequenda potentia retrahi posse: quandoquidem hæc est fortitudo eius Deus suus. Itaque nullius hominis aut Dei minas, aut vim timebat, dum suum ille Deum astantem sibi præsentemque haberet. Huius Dei sui bonis auspiciis se ad magnam & præclaram laudem aspirare; neque vllum bellis gerendis, nisi cum summo imperio, modum sibi esse statuendum. Itaque tota suorum negotiorum spes, tota ratio & fiducia in Deo suo tantum erat. Hanc tyranni rationem acutissimè ac disertissimè noster Vates euertit, probatque falsam atque vanam omnino esse: quandoquidem Chaldæorum & gentium dij, quibus fidebant, quorumque tutelæ sese crediderant, nihil diuinum præter inane nomen haberent, cui nulla in ipsis res, nulla ratio respondeat. Est autem totius argumentationis hæc summa. Quod non est, prodesse potest nihil; dij gentiũ nulli sunt, prodesse ergo nequeunt. Huius syllogismi maiorem propositionem prætermittet, quippe quæ in ipsa assumptione comprehendatur: assumptionem verò siue minorem propositionem pluribus argumentis probat. vtitur namque enthymemate, cuius in liberiore oratione frequens vsus est. Primum ergo arguit ab efficiente, dicens: [*Quid prodest sculptile, quia sculpsit illud fictor suus.*] Huius argumentationis hæc est sententia. Dei natura talis est, vt quæ humana non eget opera, sed sibi ipsa sufficit vt sit, & vt beatè viuat; sed dij, quos gentes colunt, opera artificum egent, vt sint; ergo prodesse non possunt hominibus: quia id quod sunt, totum arti, nihil naturæ suæ debent. Ergo quæ maior esse potest dementia, quàm ab eo opem auxilium que efflagitare, cui non solùm posse, sed neque esse subest vllum; & totum quod est secundum hoc nomen quo appellatur, id ab homine est, & ab homine non naturali, sed artificiali causa productum: sed quæ ex arte producuntur, secundum quod ex arte sunt, omni prorsus motu carent, & ex consequenti omni actione, vtilitate atque auxilio. nam ars formam quidem, hoc est, figuram, quæ secundum artem est, præstare potest. motum verò præstare nullo modo potest. Vnde est quòd florem quis imitari arte queat, floris odorem addere nequit. Igitur cùm dij, quibus gentes fidunt, id quod est, Deum esse ex se non habeant, sed fabris acceptum referant, consequens est eos diuina virtute carere, quàm fabrilis ars addere figmento non potest: nam

nam si posset, cõsequens esset, naturam homine præstantiorẽ ab homine produci posse: quod impossibile falsum deprehenditur. nam homo naturali generatione similem sibi ipsi producit hominem; artificiali verò opera inferiorem se rem homo profert. atque ita nihil est idolum, nisi quòd artifex esse voluit, siue Belum, siue Nabonem, siue Dagonẽ, siue quoquo id nomine appellare libuit. Quam rem & ipsi etiam, qui inter gentes sapientes habiti sunt, & intelligunt, & fatentur: Horat. 1. ser. Satyr. 8.

Olim, inquit, truncus eram ficulnus inutile lignum:
Cùm faber incertus scamnum faceretne Priapum:
Maluit esse Deum: Deus inde ego furum, auiumque
Maxima formido.

Hoc est, Inde ex fabri arbitrio Priapus ego sum; nam ex me nihil sum, nisi truncus ficulnus, inutile lignum. Igitur cùm à sculptore lignum fit id quod est, neque numẽ aliud illi nomini subsit, præter accommodatam ad id nomen ab artifice formam, sculptile inutile esse: consequens est, & stultos esse qui sculptilibus fidunt. Deinde argumentum est à contentione siue comparatione hac forma: Omne efficiens quo tale est, suo effectu præstantius est: sed dij gentium hominum effecta sunt; effecta autem non secundum naturam, sed secundum artem. porrò ea quæ per artem fiunt, ijs, quæ naturæ ordine efficiuntur, minora sunt: multo deteriore igitur cõdicione sculptile suo artifice est: sed artifex nihil amplius, quàm homo prodesse potest. Stultum est ergo spem summam ab homine in ea re collocari, quæ ipso sperante multo est inferior. Hoc igitur est, quod dicit: [*Et imaginem falsam.*] cui nulla subest secundum nomẽ, quod habet, veritas. nam etsi Dei nomen habeat, falsò tamen impositum illi nomen est. [*Quia sperauit in figmento fictor eius.*] Cùm figmentum nihil sit omnino, si fingendi artificium cessaret, ac fictor sibi ipsi auxiliari non potest; multo ergo minus figmentum, quod vt sit, fictoris opera indiget. Quod autem addit: [*vt faceret simulachra muta,*] aliud argumentum innuit; ducitur autem argumentum ex loco qui ab effectis dicitur. Inter effecta verò rerum omnem, quæ secundum naturam est, actionem connumeramus. Et profecto Deus ille princeps, parens rerum, fabricatorque mundi, nullo magis hominem separauit à cæteris (quæ etiam mortalia sunt) animalibus, quàm dicendi facultate. nam rationem nobis præcipuam dedit, eiusque nos cum immortalibus spiritibus participes esse voluit. Sed ipsa ratio neque tam nos iuuaret, neque tam esset in nobis manifesta, nisi quæ concepissemus mente, edere etiam loquendo possemus. Cætera autem animalia & si intellectus cuiusdam scintillam & cogitationem aliquam sortita sint, quia tamen certissimo rationis interprete sermone carent, muta atque irrationalia vocantur: denique homines quibus negata vox est, quantulum, vt Fabius inquit, adiuuat animus ille cælestis? Quare si nihil in homine orationis facultate melius est, per quam & cogitare atque intelligere, & cogitata inuicem proferre possunt, quid deterius esse sculptilibus diis posset, qui cùm humanam speciem & formam referant; humano tamen officio fungi nequeunt; ita vt non diuinæ modò, sed humanæ omnino virtutis expertes sint; non enim loqui, non inuocantibus respondere; sed neque vllam omnino vocem etiam brutorum more edere valent. nam qui eos finxit atque cælauit, speciem quidem fingere potuit, at vocem præstare non potuit: sed fecit simulachra muta, & quæ ne auxilio quidem vel falsò pollicenda est, vt ijs, in quos dicitur, ruborem excitet; quippe qui tales colant deos, quos cùm maximè in humanis casibus implorauerint, appellauerint, inuocauerint, inutiles omnino, & quod desperatissimum est, mutos esse sentiant. Ad hunc modum & illud in psalmo profertur: Et mutauerunt gloriam suam in similitudinem vitulæ comedentis fœnum. quo in loco verba illa, Comedentis fœnum, cum vultu & indignatione legenda sunt. quæ prolatio in his rebus necessaria est, quæ secundum opinionem maximæ existimantur; secundum rationem verò minimi momenti sunt, vt illud apud Satyricum: Vide Mercurium in Aesculapio. Arist. 2. post. Psalm. 105. Iuuenalis Satyr. 10

Laudis titulique cupido
Hæsuri saxis cinerum custodibus, ad quæ
Discutienda valent sterilis mala robora ficus.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Væ qui dicit ligno, expergiscere: surge, lapidi iacenti. Nunquid ipse docere poterit? Ecce iste coopertus est auro & argento. & omnis spiritus non est in visceribus eius.

Væ qui dicit.] Præcedenti argumento, quod ex loco ab effectis ducebatur, aliud Vates subijcit à relatiuis depromptum, quo idolorum cultum inutilem & vanissimum esse demonstrat, atque ex consequenti vanorum deorum cultores damnat. Est autem huiusmodi argumentationis figura & modus. Simulachra cùm muta sint, appellantibus respondere non possunt; consequēs ergo est, stultum esse ea appellare: atque eo amplius homines insanire, quo crebrius ea appellent. Igitur constat simulachrorum cultores insanos esse. Hæc argumentationis summa est, quæ quidem in ea figura constituitur, quæ ad absurdum atque atopon ducit. Sed hanc dialecticam argumentandi rationem oratoriè Vates prosequitur, & duobus argumentis simul componit, & expolitè ac amplificat. *Væ*, conclusionis vim obtinet in argumentatione. significat autem hoc in loco vanum irritumque laborem in Deorum inuocatione exhaustū, & eos colenti maximè erubescendum esse colligit: vtpote qui in dolore vel miseriis suis ad rem mutam & mutilem opem sibi imploraturus confugerit. nam simulachra quatenus ex arte sunt, muta sunt, vt præcedenti argumento probatum est. at verò quatenus ad aliquam rerum, quæ secundum naturam sunt, partem pertinent, eatenus omnino muta sunt, & omnis sensus atque vitę expertia. Sunt enim aut marmor, aut ebur, aut lignū aliquod, aut si quid his simile artifex ad fingenda simulachra elegerit. At vero hæc corpora muta sunt omni diuina virtute, imò omni spiritu & vita carentia, nedum auxilium aliquod appellantibus ulatura. namque inter illa corpora, quæ à natura composita sunt, infimum ista gradū obtinent, nempe lapis & lignum ab radice & trunco excissum, metalla, & cætera, quæcunq; eius generis sunt. Stultissimum est ergo huiusmodi mutas & vitæ expertes res supplicationibus & clamoribus pulsare, & variis atque vehementibus verborum repetitionibus vexare, *surge, expergiscere*, fer opem, & quemadmodum ille Martem suum appellabat:

Iuuenal. satyr. 2.

O pater vrbis
Nec galeam quassas? nec terram cuspide pulsas?
Nec queueris patri? Vade ergo & cede seueri
Iugeribus campi, quem negligis.

Ertamen hæc omnia frustra, cùm lapidem ille, aut æs, aut lignum aliquod his clamoribus compellaret. [*Nunquid ipse docere poterit.*] Confirmat argumentum experimento ipso, atque vsu omnem demonstrationem superāte. Hactenus enim philosophica protulerat argumenta ex rei ipsius natura obseruationeq. deprompta: nunc verò manifesto & vulgari experimento, quod etiam artis & philosophiæ rudes peruincat, probat inutilem esse vanumq; omnium gentilium simulachrorū cultum, frustraq. spem collocari in re, quæ se vllam opem latura ipsa neget. namque perpetua ipsorum simulachrorum taciturnitas & silentium, quo se appellantes excipiunt, confessionē quandam imitatur, qua se inutilia esse, nulliusq. momenti fatentur. Quamobrē stultissimos esse eorum cultores manifestū est; & omni lapide & ligno stupidiores, qui simulachra frustra inuocari, vel eorum ipsorū perpetuo silentio nunquā tandem doceri possunt. hoc autē est quod dicit. [*Nunquid ipse lapis aut truncus docere poterit?*] quod cum exclamatione potius, quàm simplici interrogatione pronuntiandū est, id est, minus profectò stupidus lapis aut truncus est, qui se inutilē esse silentio docet, quàm cultor eius, qui hoc nunquā tandem intelligit. [*Ecce iste coopertus est auro & argento.*] Duo hæc metalla ad simplicem & faciliorē commerciorum vsum ab antiquissimis recepta supra suā ipsorū naturæ conditionē hominū stultitia atq; dementia extulit. namque non contenti in nummos ea ferire, ad corporum ornamenta transtulêre, torquibus, monilibus, annulis, & innumeris luxuriæ cōmentis ex ea materia ductis: inde & metallis pretiū, & ipsorū potiundi ardentior cupido accreuit; secuta est maxima possidētium retinēdo auantia. Inde autē maxima de ijs, qui quā plurimū possiderēt, felicitatis opinio irrepsit. deniq. hęc duo metalla supremū in his rebus, quę in vita vulgo expetuntur, gradū occupauêre, & quieti, & vitæ, & honestati prelata tandem sunt; & tantū non diuinos honores rudia adhuc & inculta in hominum opinione meruêre; quibus tamen cælata & in imagines efficta perfuncta sunt. Ita vulgus quæ angustiora

sacratioraque numina esse volebat, ea aurea vel argentea faciebat:

Nunc te marmoreum pro tempore fecimus, inquit ille, at tu
Si fœtura gregem suppleuerit, aureus esto. — Virgilius Eclog. 7.

Igitur magna superstitionis & stultitiæ antiquæ occasio fuit, quòd quæ simulachra sanctissima esse volebant, ea aurea vel saltem inaurata illius superstitionis antistites fingenda esse curauerunt. nam vulgus & falsa religionis traditione deceptum, & pretiosæ materiæ fulgore, quasi præstigiis quibusdam elusum, inania simulachra pro numinibus colebat, illis supplicationes decernebat, illis vota nuncupabat. Cuius deceptionis auctores pontifices ipsos & sacrorum antistites fuisse, Stoicus satyrarum scriptor hos ipsos seuerissimè arguens testatur.

Dicite Pontifices: in sacro quid facit aurum?
Nempe id quod Veneri donatæ à virgine puppæ. — Persius sat. 2.

Igitur stultitiam hanc noster Vates arguit & irridet, & vulgarem æstimationem eleuat: primum quòd ex sua cupiditate & corrupta opinione res omnino abiectas, & vltimum in naturæ ordine locum sortitas, argentum & aurum Deos esse putent. nam si maximè totum aureum esset opus, à quocunque vel mutorum etiam animalium, imò à quacunque vel abiectissima planta; naturæ & virtutis præstantia longè superaretur. at neque tota aurea esse, sed inaurata, hoc est, auro vel argento obducta, quæ nullum in visceribus spiritum, nullam vitæ partem contineant. Viuunt quidem suo viuendi modo herbæ, viuunt flores, viuunt frutices, crescunt & nitent arbores; cunctæ præterea feræ, pecudes, belluæque omnes, & quicquid in aquis, aut in sicca mouetur, vitam, motum, sensumque omnia participant, aliquem omnia vtilitatis fructum præbent: nemo autem hominum hæc Deos esse putat, nisi forsan Ægyptij, qui hæc sibi colenda portenta ambitiosè suscepêre: quos tamen reliquæ nationes omnibus cachinnis irrident.

Quis nescit volusi Bithynice, qualia demens
Ægyptus portenta colat? crocodilon adorat — Iuuenalis satyr. 15.
Pars hæc: illa pauet saturam serpentibus Ibin.
Effigies sacri nitet aurea cercopitheci,
Dimidio magicæ resonant vbi Memnone chordæ.
Porrum ac cepe nefas violare, & frangere morsu.
O sanctas gentes, quibus hæc nascuntur in hortis
Numina. lanatis animalibus abstinet omnis
Mensa. nefas illic fœtum iugulare capellæ.

Ergo cùm meritò qui huiusmodi naturas rerum pro diis colunt, à simulachrorum cultoribus irrideantur, quanto maiore cachinno se dignos esse putent, qui marmor, æs, aut lignum aliquod auro vel argento obductum suscipiunt & timent? quandoquidem hæ res nullam formam aut figuram sortiantur, nullumque vsum aut fructum præbeant, nisi quę fictorum & sculptorum ars, aut corrupta hominum opinio illis tribuerit. [*Et omnis spiritus non est in visceribus eius.*] Huius nominis, *spiritus*, significatio, multiplex in diuinis libris est. Vna autē eius significationis forma, secundum quam hoc in loco vsurpatur, prima illa vitæ ratio est, qua omne animal perpetuò exercetur: quæ maximè propria vitæ est: atque ijs quidem animantibus, quæ pulmonem & arterias habent, spiritus animæ vis illa dicitur, qua aspirant atque respirant. nam in pulmonibus inest raritas quædam, & assimilis spongiæ mollitudo; ad hauriendum aërem aptissima, qui tum se contrahunt aspirantes, tum spiritu dilatant, vt frequenter ducatur cibus animalis, quo maximè aluntur animantes. Aspera autem arteria ad pulmones vsque perueniens excipit animam eam, quæ ducta est spiritu, eademque à pulmone respirat: ita spiritus hoc in loco viuam respirandi vim & facultatem significat, vt etiam apud Ciceronem, apud quem in philosophicis libris sic legitur: Aër, inquit, ille, quem spiritum dicimus. At verò in ijs animantibus quæ pulmone carent, alia quædam perpetuæ actionis vis est, quæ hic, quam expleuimus, proportione confertur, vt in alijs qui sub aquis viuunt, vt in ijs etiam, quæ insecta à philosophantibus appellantur. Omnem igitur huiusmodi spiritum gentilium deorum simulachris Vates inesse negat, atque ex consequenti, ea omni vita & virtute carere asseuerat. nam vel illa solida intus sunt vel

concaua

Universidad de Deusto
Biblioteca

concaua, ſolidis lapidibus. aut metallis, cùm nullæ arteriæ nullus pulmo; neque his ſimile inſit quicquam, conſtat nullum ſpiritum ſubeſſe poſſe, ſed neque concauis; quandoquidem artifex nulla huiuſmodi animæ ac ſpiritus inſtrumenta præſtiterit: quòd ſi maximè præſtitiſſet, vim tamen & vitam talibus inſtrumentis aptam minimè præſtare poſſet. Illud hoc in loco in diſceptatione quæſtione que à theologis vocari ſolet: Num deorum ſimulachra gentilium aliquem ſpiritum habere poſſint, ita vt viuere, moueri, aut loqui videantur? Quam quidem nonnulli diſtinctione vſi abſoluunt: duplex, inquiunt, eſt ſpiritus, alter bonus, malus alter: bonus quidem & ſanctus ſpiritus, neque ſimulachra intus agit, neque ea occupat aut obſidet, ſicut ſcriptum eſt: Et ſpiritus non eſt in viſceribus eius. At verò malus ſpiritus anima quidem imbuere non poteſt, occupare verò poteſt atque obſidere. nos autem cùm nihil à malo ſpiritu, ſine aut diuino conſilio, aut ſaltem permiſſione fieri poſſe credamus, ipſam dæmonum naturam & vim prætermittimus (ſecundum quam multa & agere & facere poſſent, quæ tamen repreſſi & cohibiti vel tentare non audent) de ijs verò, quæ ab ipſis exercita actaque ſunt, inquirimus, num ſimulachra & effigies, quæ pro diis à gentibus colebantur, ſpiritum aliquem ſiue bonum, ſiue malum, non continere intra ſe, ſed præferre, vel imitari etiam viſa ſint? Atqui nos in ea ſententia ſumus, vt hoc fieri non poſſe putemus: nam tametſi multa à Deo in gentium pœnam & ſuppliciũ, vel turpiſſima etiã permiſſa ſint, nuſquam tamen legimus permiſſum, vt gentes in colendis ſimulachris, aliqua veritatis imagine deciperentur: Atque totius quidem ſubſecuti erroris origo & caput hoc vnum fuit, quod à vero & omnium parente Deo deſciſcentes, ad id, quod Deus non erat, transfugerunt. Cuius quidem ratio nunquam illos fallere potuit, ſed illi omnem in ſe aditum rationi præcluſerunt, & libenter à mendacio contra verum ſtetêre; quos tamen non rarò Deus per ſacros Vates: imò etiam per ſuos ipſorum ſapientes vocatos aliquando huius ſtultitiæ atque dementiæ admonuit; nedum eos falſis imaginibus & ſpectaculis hac in re eludi permitteret. Atque quod ipſe quidem in antiquorum libris legerim, nullum fide dignum extare exemplum memini, cuius auctoritate ab hac ſententia dimouear: ſi quod autem alicubi inuenitur, tantum abeſt vt fidem faciat, vt ab ijſdem etiam à quibus edita ſunt, tanquam ſacerdotum & antiſtitum præſtigiæ irridentur. Quale eſt illud:

Rom. 1.

Liuius Orpheus. Socrates.

Iuuen. Sat. 6.

Et mouiſſe caput viſa eſt argentea ſerpens
Illius lachrymis.

Nam ea, quæ de oraculis traduntur, cùm illa per viuos homines fuſa eſſe ferantur, alterius tractationis ſunt. Simulachra autem vllam vitæ partem imitari, & prophanæ literæ non probant, & diuinæ præciſè negant: Os habent, & non loquentur: oculos habẽt, & nõ videbunt: aures habẽt, & nõ audient: nares habent, & nõ odorabunt: manus habẽt, & nõ palpabũt: pedes habẽt, & non ambulabunt: non clamabũt in gutture ſuo. Quoniã omnis ſpiritus non eſt in viſceribus eorũ. nullus omnino ſpiritus. Nam quod ad ſermonis rationẽ pertinet, hoc notatione dignum videtur, non eodem modo vniuerſalẽ propoſitionem negatiuam in diuinis libris ſemper enũtiari, quo in latina & græca lingua enũtiari ſolet. In his enim duabus linguis duæ cõtrariæ propoſitiones ſic enũtiantur: omnis homo eſt doctus, nullus homo eſt doctus. At ſacrorum librorum germanus ſermo, & latinus etiam, qui in vulgata editione illi reſpondet, non perpetuò ad hanc regulam normamque dirigitur; quippe qui in pluribus locis verba, omnis nõ, idem, quod nullus, ſignificare inueniantur. namque vbi in ſacrorum inſtitutione Iudæis adipis eſu interdicitur, ſic legimus: Omnem adipem non comedetis. & in legibus de dierum obſeruatione, pluſquam vigeſies repetitur: Omne opus non facietis. quibus & ſimile illud eſt: Et poſuit Deus ſignum Cain, vt non interficeret eum omnis qui inueniſſet eum. Atque hoc in loco diuini ſpiritus conſilium & ſapientia legentium admirationem poſtulat, quòd cùm Vates cum gentibus de illorum religione diſceptaret, non aliunde, quàm ex philoſophia & rerum natura argumenta duxerit, vt ſcilicet diuinus ſpiritus ad illam ſapientiæ imaginem, quam gentes intuentur, ſeſe accommodaret, ijſdemque artibus eos ſuperaret, quibus illi plurimum præſtant. Tota namque probatio & cõfirmatio topica eſt, & ab his locis deprompta, quæ in re, aut circa rem verſari dicuntur: à materia videlicet ſimulachrorum; ab ipſorum, quæ ſecundum artem eſt, forma; ab effectis; à relatiuis. Qua ex re

Pſalm. 113.

Leuit. 3. Leuit. 23. Geneſ. 3.

ex reiſtud didiciſſe retulerit, optimam ſelectiſſimamq. viam conuincendi eos, qui à veritate deſciuerunt, eam eſſe, videlicet vt eorum ipſorum argumentis, fundamentis, & illis, quibus maximè fidunt, artibus ſuperẽtur. Quapropter nos libenter cum ijs, qui notas errorum vias ſecuti ſunt, non alio, quàm diuinæ ſcripturæ teſtimonio, cuius ipſe ſacerdotes falſò prædicant, contendimus. Iudæorum etiam duritatem & perfidiam veteris teſtamenti telis & fulminibus inuademus. Arabum verò tenebras ſui ipſorum Alcorani ſcintillis quibuſdam diſcutere licebit: nam in illo cinere quædam lucis ſcintillæ latent, quæ ſi foueantur, noſtræ, hoc eſt, Chriſtianæ atq. Catholicæ veritatis, & ſuæ ipſorum deceptionis & falſitatis iudices profecto ſunt. Sed gentes, & quæ nulla, & quæ vana ſimulachra colunt, quales noſtro tempore ſunt orientales Indi, & Æthiopes aliqui, & qui nouum Oceani orbem habitant, ex ipſa natura ductis argumentis aduocare primũ, & erudire; deinde ſacrorum librorum myſteriis imbuere conueniet. quanquam autem gentiũ ſimulachra, & quos illi Deos appellabant, nullius frugis, nulliusq. momenti eſſe diuino oraculo, & ipſa rei veritate & notatione demonſtratum ſit: non alienum tamen aut ingratum hoc loco erit, ſi Luciani de hac re iudicium & teſtimonium ſubijciamus, vt illorum ipſorum, qui philoſophiam profeſſi, & rerum naturam ducem tantùm ſecuti ſunt, vniuerſa ratio hæc manifeſtior fiat. Ille enim in dialogo, qui inſcribitur Gallus, cum de perpetua ſolicitudine, qua tyranni vrgentur, diſputaret, rem totam hac ſimilitudine explicat. Ego vero, inquit Gallus, cùm me tot miſeriis premi ſentirem, & eos, qui me felicem prædicabant, decipi cognoſcerem, me ipſum miſerabar; qui maximis illis coloſſis quàm ſimillimus eſſem, quos aut Phydias, aut Myron, aut Praxiteles fecerit. quorum alius quidem ſecundum exteriorem figuram Neptunus eſt; alius verò Iuppiter ex auro vel ebore pulcherrimè elaboratus, ac fulmen, vel fulgur, vel tridentem dextra tenet. At verò ſi paululum inclinatus ea, quæ intus ſunt, conſpexeris, vectes me Hercule quoſdam, & cuneos, & clauos vndique connexos videbis adde ſtipites: & ſudes, picem etiam bitumine mixtam, & huiuſmodi plurimam quandam deformitatem interius occultam. Omitto dicere muſculorum ingentem copiam, & araneorum, qui ſuas ibi ſedes poſuerunt, atque interdum rixas turbaſque agitant. atque tale quiddam regnum eſt.

Luciani in Somnio.

Dominus autem in templo ſancto ſuo: ſileat à facie eius omnis terra.

COMPARATIONE ſententiam ſuam Vates confirmat nam Deum immortalem de Nabuchodonoſore pœnas ſumpturum eſſe prædixerat, quas ab illo effugi non poſſe aſſeuerauerat: quandoquidem id quod tyrannus auxilio ſibi fore putabat, vanum tandem experturus erat: cùm nulli eorum eſſent, quibus fidebat, dij, nullamque omnino virtutem ſortiti, neque in vlla mũdi parte locati. nam propria deorum ſedes cælum eſt (vtpote ſupremus locus ſupremæ naturæ conueniens.) At verò cælum Deus ille vnicus immortalis, quem Hebræi colebant, vt maieſtatis eius propriam ſedem, & quandam veluti regni aream ſolus obtinet, ille cæli opifex, ille gubernator, ille proprio iure poſſeſſor eſt; neque regni parem ſocium, neque æmulum patitur. Gentium autem dij, cùm in cælo non ſint, nullibi eſſe poſſunt. In terra autem eſſe quis dicat deos, & nullum in cælo ius habere? Sed eos etiam non eſſe in terra, ipſa experientia oſtendit: nam in ſimulachris, vbi maximè illorum aliqua vis reſidere putatur, nullam omnino eſſe oſtenſum eſt. At verò, neque in domibus aut vrbibus habitant: namque ea hominum habitatio propria eſt, ſicut ſcriptum eſt: Cælum cæli Domino, terram autem dedit filiis hominum. Nullibi igitur ſunt gentium dij. Deus ergo ſolus totius mundi ædificator & gubernator eſt. nam terra cælo ſubiacet, illiuſque vim in ſe perpetuò experitur, & ſecundum cæli ordinem variè pro temporum ratione gubernatur: & ex conſequenti, omnia quæ in terra ſunt, cælo ſubſtant. Cælum autem Domini Dei immortalis templum ac ſedes eſt. Nihil igitur eſt, quod ſub illius imperium & ditionem non cadat, cùm poſſit cælum concutere, & totam terram euertere. Ergo quicquid ille decreuerit, citra omnem repugnantiam fiet. Taceat ergo omnis terra à facie eius, neque quiſquam ſit, qui ſe illi opponere audeat, aut contra vel mutire, cùm illius imperium detractare nemo poſſit, nedum tu

Ariſtot. 1. de cęlo & mundo.

Pſalm. 113.

Universidad de Deusto Biblioteca

tu possis ô Babylonice rex ea, quæ tibi illius nomine enuntiantur, effugere. [*Omnis terra.*] metonymia est, qua omnes orbis habitatores significantur. Verbi suppositum ei rei accommodare oportet, cui ipsa verbi actio competere potest. Tacere autem cùm ex his verbis fit, quæ priuationem, vt dialectici loquuntur, significant, nulli rei conuenire potest, nisi eidẽ & vocis & sermonis vsus vicissim conueniat. Quare cùm terra omnis tacere à facie Dei iubeatur, omnibus mortalibus silentium indicitur, vt illud: Omnis terra adoret te, & psallat tibi: psalmum dicat nomini tuo. Idem etiam tropus aliis auctoribus in vsu est, vt apud Poëtam:

Psalm. 56.

Horat. carm. lib. 2. od. 1.

Et cuncta terrarum subacta, Præter atrocem animum Catonis.

Huius ergo orationis hæc sententia est. Deum ex editissima cæli arce, quam suæ maiestati regiam esse voluit, cælum, maria ac terras, & quæ in his locis sunt, vniuersa gubernare, & quicquid ille esse voluerit, id fore vt sit: neque quemquam Deorum esse posse, (qui tamen nulli sunt) qui illius consiliis occurrere obsistereque valeat. Quamobrẽ cùm primum Deus de Babyloniis iudicium fecerit, ipse imprimis Deos, quos illi vane colebant, de suis puluinaribus & delubris deijciendos & confringendos esse, per Isaiam prædicit: Confractus est Bel, contritus est Nabo, facta sunt simulachra eorum bestiis & iumentis: onera vestra graui pondere vsque ad lassitudinem cõtabuerunt, & contrita sunt simul: non potuerunt saluare portantem. Vt autem id exequamur, quod sacrorum librorum interpretationem suscipientes professi sumus, pauca de dicendi artificio hic indicare visum est; & quædam quasi capita notare, quæ aditum lectori ad omnes locos inuestigandos, omnemque orationis ornatum spectandum patefaciant. Quam profecto curam quisquis suscipere voluerit, plurimum & ad iudicandum, & ad eloquendum vtilitatis fructusque percipiet. Igitur tota causa in iudiciali genere versatur, in qua Deus iudex constituitur, accusator Vates est; is Nabuchodonosorem reum facit. Status autẽ causæ legitimus est; continet enim quæstionem de iusto & iniusto. An videlicet Babylonius rex iure cõtra omnes nationes, ac maximè contra Dei populum bellum faciat? An iure in eos qui à se victi fuerint truculentissimè sæuiat? Hoc autem genus officiis constat duobus, intentionis, ac depulsionis. Cuius quinque partes sunt: Procœmium, narratio, probatio, refutatio, peroratio. Procœmium in hoc Vate ad eum vsque versum pertinet, [*Aspicite in gentibus.*] Narrationem & probationem primi capitis finis claudit: atque probatio illa quæ narrata sunt, iniustè fieri arguit. Confutatio autem ab illo versu incipit: [*Quid prodest sculptile,*] & cum ipso capite terminatur. Inter hæc autem iudicis sententia inseritur, cuius ratio atque æquitas multis argumentis indicatur. Est autem sententiæ initium: [*Et respondit mihi.*

Isaiæ 46.

CAPVT TERTIVM.

ORATIO *Habbakuq Prophetæ pro ignorantiis.*

QVANQVAM omnia quidem, quæ in Vatum libris scripta sunt, humani intellectus captum longè superare videantur, propter summam & argumenti magnitudinem, & orationis sublimitatem, tamen in ijs ipsis scriptis illa longe difficillima sunt, quæ cantici & orationis titulo sunt insignita: in his enim & dicentis impetus feruentior, & magnum argumenti pondus angustis orationis spatiis continetur, & ipse dictionis atque orationis habitus & color, vt est quidem elegantissimus, ita explicatu difficillimus: quippe qui tum numerorum & pedum natura, quibus carmina constant, id exigente, tum etiam ipso poëtico eloquio, quod à communi sermone maximè distat, non vulgarem rationis & sententiæ suæ iudicem admittat. Constat autem, vt nihil eorum, quæ in diuinis libris continentur; neque rectè, neque commodè enarrari potest, nisi illius eiusdem spiritus, à quo hæc dictata sunt, nomine & auxilio inuocato, ita in locis his quæ grauiora sunt, vota repetere, & quasi noua precatione vti oportere. cuius ego religionis legem sanctissimam secutus, ipsum mihi in auxilium diuinum spiritum inuoco, qui vatum mentes, vt hæc sublimiora canerent, excellentius auxit, vt præsens mihi & propitius adsit, animumque meum ad communem ecclesiæ suæ vtilitatem suo numine illustret, quantũq. opus ad hæc enarranda esse nouit, tantum mihi ingenij aspiret, & me qualẽ esse voluit, faciat, amẽ. [*Oratio Habbakuq prophetæ pro ignorãtijs.*] Titulus ipse & inscriptio argumenti partem & dicendi genus indicat. nam in diuinis libris, orationis nomine, verba apud Deum facta de re aliqua graui significantur, cùm de leuibus & exigui momenti negotijs, ijsdemque ad veram hominum vtilitatem non pertinentibus verba fundere nefas sit: in ijs autem negotijs oratione vti plerumque oporteat, quæ magna omnino sunt, & diuinum auxilium, vt benè rectèque perficiantur, exposcunt: qualia sunt, vel malorum deprecationes, vel bonorum, quæ verè talia sunt, petitiones. Ipsa igitur inscriptio argumento nobis est, rem grauem magnique momenti subesse, quam & attendere, & intelligere operæpretium sit. Quod autem additur, *pro ignorantijs*, id Chaldæus paraphrastes, longo verborum tractu vsus, ad populi Iudaici peccata refert, quæ ab eo ignorantiæ vocantur, ob quæ Iudæorum gens in Babylonem captiua ducta fuerit. Ipse autem in disputatione & dialogo totum hoc negotium commentatur: atque paraphrastes ille hebraæ dictionis etymologiam secutus est, quæ illud propria notatione significat, quod à Latinis hoc nomine, *ignorantiæ*, significatur. Quare & latinus interpres eandem Etymologiæ vim obseruans ita transtulit, *pro ignorantijs*. At verò nobis varia de hac re legentibus, & nominis vsum rationemque notantibus, simplicior quidem alia, sed aptior fortasse inscriptionis ratio reddenda est, idq. quàm fieri potest breuissimè. Principio igitur orationem hanc à Vate appellatam meminisse oportuerit, quo nomine grandius quiddam & sublimius auditoribus promittitur. Deinde carmine hanc orationem conscriptam esse, non modò ipsa hebræa vocum structura, sed ipsa etiam latina versio indicat, quamuis soluto sermone reddita sit. nam & verborum sublimitas, & clausularum certa quædam concisio ac breuitas, quiddam prosa oratione numerosius produnt, vt illud de his rectè dicatur:

Inuenies etiam disiecti membra poëtæ.

Carminis autem cùm multa genera sint, nec tamen omnia omnibus argumentis conueniant, commune in poëtis omnibus est, & quasi quoddam solenne seruatum, vt poëmatum principijs carminis genus annotetur, vt ex ipsa inscriptione qualis res, quoq. dicendi habitu tractetur, & ad quales numeros illa canenda sint, cognoscatur. Non vna autẽ est nominũ carminibus imponendorũ ratio, cùm quædam ab ipso argumẽto, quod adeo fortasse necessarium sit. Quòd si nobis psalmorum librum dextro numine interpretari contigerit, longiorem de hac re disputationem (vt illius loci propriam) polliceamur. Interim satis fuerit indicare hebræam dictionem *Sighmoth*, pro qua latinè *ignorantias*, legimus, nomen esse, & genus carminis, quo hæc oratio decantari solita est, significare: quod vel legere hebraicè scientibus facilè persuadebitur, qui non in vno Dauidis psalmo eandem dictionem titulo præfixam reperient, vt in psalmo septimo, *Sighaiõ le Dauid*, hoc est, psalmus Dauid, ex eo carminum genere, quod *Sighaion* vocant, cuius pluralis numerus est *Sighmoth*, vt hoc in loco legimus: vt cùm nos dicimus Phaleucium Catulli, Sapphicum Horatij. Particula autem, *pro*, accommodationem carminis ad suum genus, non causam aut finem significat, vt psalmus Dauid *pro* torcularibus, quod instrumenti musici nomen erat. Nec me verò ignorantiæ etymologia mouet, cùm varia & multiplicem esse rationem, cur nomina alia atque alia carminibus imponantur, indicatum à nobis modò sit. Quandoquidem hæc artium & scientiarum vocabula (quæ loci secundæ intentionis terminos nuncupant) pleraque translata sint, & à remotis similitudinibus petantur, quorum lex & ratio non semper religiosè seruatur: sed quòd initio ad vnum finem repertum est, cuius rei gratia id nomen est sortitum, ad alios fines atque vsus postea trasfertur. Vt Græcis & Latinis vsu venit, cùm Elegiacum carmen à lugubri & tristi argumento ad hominũ heroũq. laudes, & ad epigrammatũ iocos nõ raro transfugiat. Igitur ignorantiarum nomen in hoc loco carminis nomen esse censemus, quamque sibi eius nominis etymologia significationẽ vindicet. Adde quòd ipse possessiuus casus cum psalmorũ inscriptionibus omnino cõuenit. Psalmus Dauid pro torcularibus.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Psalmus Dauid super vincentem. Canticum canticorum Salomonis: sic oratio Habbakuq pro ignorantijs. Minor autem omnino labor esset, hæc hebraicè scientes docere, in qua lingua ipse verborum habitus & ordo rẽ manifestè indicat. Sed de inscriptione satis iam multa dicta à nobis sunt. Iam verò de ipso orationis argumento, quæ restat dicamus. qua in re illud notatione dignum est ijs, qui vatum lectionibus operam & studium naturare parant, nullum sacrum vatem fuisse, qui de noui testamenti ætate aliquid non prædixerit: nam cùm Hebræorum populus ad hoc à Deo electus fuisse legatur, vt ex eorum gente ille totius orbis redemptor aliquando nasceretur, atque vt idem populus veræ religionis disciplinam interim conseruaret, hoc omnium vatum munus, hoc officiũ fuit, vt populum malâ disciplina deprauatũ corigerent, & ad quas res à Deo electi essent, admonerent: vt suæ illi electionis memores officijs satisfaccerent, quantum illius electionis dignitas & amplitudo postulabat. Itaque omnes de venturo Messia aliquid, nõnulli
Act. 3. „ plurima prædixerunt. Omnes prophetæ, inquit Petrus, à Samuele & deinceps annuntia-
„ uerunt dies istos, huius aureæ noui testamenti ætatis. At verò locus, in quo diuini vates hæc misteria tractent, non potest certus aliquis & communis omnibus adnotari, cùm pro alijs atque alijs occasionibus hæc ab illis mysteria aliter atque aliter tractentur. sed tamẽ illorum plerisque hoc quasi solenne & sanctum est, vt circa suarum vaticinationum fines
Hebr. adnotatio. aliquam de hac re mentionem faciant. Quam rem & Hebræi vatum interpretes his fere verbis indicauerunt. Omnes, inquiunt, vates, qui ad hoc missi sunt, vt aberrantem populum reprehenderent, illiq́ue ventura ob impietatem supplicia prædicerent, in ipsis scriptorum principijs reprehensiones & accusationes, in fine verò consolationes adhibere consueuerunt. consolationes autem illi venturi redemptoris promissiones appellãt. Quam quidẽ rationẽ Vates noster secutus videtur, atq. in tota illa, quæ hactenus præcessit, oratione multa de Iudæorum calamitate prædixit: nunc verò de Christi aduentu iam operi suo finem facturus disserit. Tota autem decertatio cum Deo est, quem Vates solicitè admodum consulit, quis exspectandus Israëlitico populo sit exitus. Neque enim frustra tot tamq́ue diuinis beneficijs eam gentem olim affecerat, tantisque miraculis illustrauerat, quibus ille vniuerso orbi testatum esse voluit, hanc gentem in magnum aliquod negotium vnam ex cũctis à se fuisse selectam. In eloquẽdo autem interrogatione ex more suo vtitur: cuius figuræ rationem & elegantiam in huius libri principio pluribus verbis indicauimus.

Domine audiui auditionem tuam, & timui: Domine opus tuum in medio annorum, viuifica illud: In medio annorum notum facies: cùm iratus fueris, misericordiæ recordaberis.

ADMIRATIONIS & solicitudinis materiam diuinum oraculum Vati dederat, cũ in eo tam diuturnæ migrationis Iudaicæ gentis admonitus fuerit. namque durissimum videbatur populum illum tanto tempore infensum Deo fore, quem populum ipse Deus peculiaribus & diuinis beneficijs antea fouisset, atque ad tantam dignitatem extulisset, hunc rursus ita à Deo sperni & repudiari, vt feris hostibus cedere ac parẽre, & in eorum potestate procul à patria miserrimam vitam degere cogatur, vt magnopere timendum fuerit, ne in tantis miserijs & calamitatibus populus ille deficeret, & de summo illo gradu, in quo à Deo collocatus fuerat, deijceretur. Quam ob rem Deum ipsum allo-quitur, cui præteritorum beneficiorum summam explicat, oratq́ue vt incœptum in ipsis opus perficiat, illumq́ue totius orbis redemptorem, quem ex ea gente vniuerso mundo dare decreuerat, quamuis illius gentis criminibus & impietate offensus fuerit, tandem dare non abnuat aut differat: sed oportuno tempore immensum misericordiæ suæ thesaurum aperiat; quodq́ue non semel pollicitus fuerit omnibus gentibus beneficium, cuius manifestam promissionem tanto miraculorum apparatu ornauerit, eadem benignitate adductus concedat. Eodem hoc orandi exemplo vsus est Moses, cùm constitu-
„ tum ob impietatem in Israëlitas suppliciũ deprecatur, inquit enim: Vt audiant Ægyptij,
„ de quorum medio eduxisti populum istum, & habitatores terræ huius, qui audierunt,
Numer. 14. „ quòd tu Domine in populo isto sis, & facie videaris ad faciem, & nubes tua protegat illos,
„ & in columna nubis præcedas eos per diem, & in columna ignis per noctem: quòd
„ occideris tantam multitudinem quasi vnum hominem, & dicant: non poterat in-
troducere populum in terram, pro qua iurauerat: ideo occidit eos in solitudine.

Magni-

Magnificetur ergo fortitudo Domini, sicut iurasti dicẽs: Dominus patiens & multæ mi-„
sericordiæ, auferens iniquitatem & scelerã, nullumq́ue innoxium derelinquens: qui vi-„
sitas peccata patrum in filios in tertiam & quartam generationem. Dimitte obsecro „
peccatum populi huius, secundum misericordiæ tuæ magnitudinem, sicut propitius fu-„
isti egredientibus de Ægypto vsque ad locum istum. Atque hæc quidẽ Mosis oratio mul-„
tum lucis nobis ad eorum, quæ sequuntur, intelligentiam adferet: quando eadem vtro-
bique differendi forma, ijsdem penè argumentis, illic breuior & contractior, hic longior & diffusior est. *Domine audiui auditionem tuam, & timui.*] Quod latinè hoc in loco nomine *domine*, significatur, in hebraico exemplari nomen illud ineffabile est, quatuor literis constans, quod diuinam naturã maximè præ cæteris nominibus significat: cuius significationis absolutam rationem nemo mortalium (nisi familiari quodam priuilegio à Deo edoctus quispiam fuerit, est assecutus. quo nomine diuina scriptura ferè vtitur, vbi negotium agitur, quod ad Iudæorum gentem, vel ad venturi Messiæ partes pertineat. Est autem nomen in orationibus huiusmodi ad impetrãdum accommodatissimũ. O Deus (inquit) eo te nomine appello, quo tu te apud famulum tuum Mosen appellaueras, cùm de redimendo ab Ægyptiaco populo cum illo conuenisti, vt vel hoc nomine audito tuæ benignitatis memineris, & populum tuum tanta calamitate, & me hac, qua vehementer angor, cura liberes. [*Audiui auditionem tuam, & timui.*] Auditio idem quod nuntius vel fama significat. In vatum autem sermonibus nuntium à Deo in futuræ rei prædictione immissum accipimus, siue id nuntium per ministros dei spiritus, siue certo per quietem viso, siue quouis alio modo à vatibus acciperetur. Sic apud Ieremiam: Et Iere. 51.
in anno veniet auditio, & post hunc annum auditio, & iniquitas terræ, & dominator su-„
perdominatorem. & apud Isaiam: Quis credidit auditui nostro? siue auditioni nostræ? „
nam idem verbum in his omnibus locis legitur. cuius quidem verbi quoniam frequens Isai. 53.
vsus est, hanc certam significationem statuimus, vt auditionem vel auditum nuntium esse dicamus, quem vates, vt ad populum perferretur, accipiebant. hanc rem Latini veteres in religionis suæ mysteriis nuntiationem appellabant. nam quæ augures vel aruspices obseruauerant, ea nuntiabunt. Cicero in libro de diuinatione: Nos, inquit, nuntiationem solam habemus, Consules etiam inspectionem. Quam quidem dictionẽ ab illorum vanitate & superstitione ad nostram veritatem, rei certius explicãdæ gratia, transferre licebit. Itaq. Domine, inquit Vates, cũ audierim quæ mihi nuntianda crediderís, rei exspectatione & metu vehementer solicitus factus sum. nam & diuina etiam nuntiatione acceperam te sanctum esse, fortem & zelotem. quandoquidem Iosue dux noster ita scriptum te dictante nobis reliquit: Deus enim sanctus & fortis & æmulator est, Iosue 24.
nec ignoscet peccatis & sceleribus vestris, si dimiseritis Dominum, & seruieritis dijs alienis, conuertet se, & affliget vos atque subuertet, postquam præstiterit vobis bona. *Domine opus tuum in medio annorum, viuifica illud: in medio annorum notum facies: cùm iratus fueris, misericordiæ recordaberis.* Hoc est totius orationis thema & argumentum. quærit enim Vates, num Deus Iudæorum impietati infensus, consilium suum de Christo ex illorum genere mittendo abiecturus sit. Opus autem Dei vocat Israëlem, in qua gente præ cæteris ornanda atque illustranda multum operæ, vt ita dicamus, Deus posuerat: neque enim communibus tantùm omnium nationum beneficijs eam prosecutus fuerat, sed singulari illos studio semper fouerat & auxerat; significat autem *opus*, hoc in loco, negotium proprium summo studio, summaq́ue diligentia curatum. At hac appellatione Deus ipse in eadem significatione apud Isaiam vtitur: Hæc dicit Dominus sanctus Israël plastes Isai. 45.
eius, Ventura interrogate me super filios meos, & super opus manuum mearum. Igitur „
Domine, inquit, ex quo ego ex te nuntiationem hanc acceperim, qua venturam in Iudæos calamitatem per me prædici voluisti, ex eo solicito & anxio animo sum, an opus tuum istud, quod tanta cura, tantoq́ue consilio hactenus produxisti, perficere tandem statueris? an perpetuò spernere & repudiare destinaueris? nam si impietatem respicies, nihil est, quod illos in tuam gratiam suamq́ue antiquam dignitatem redituros sperem, qui te toties vitijs & sceleribus suis offenderunt: sed cùm ad tuam gratiam aditum huius gentis merita inuenire nequeant, hunc, precor, tua immensa illa misericordia patefaciat. [*In medio annorum viuifica illud.*] Anne opus istud tuum in æternum abiectum iacere patieris? nonne aliquando illud restitues. sed exorari te sine,

Universidad de Deusto
Biblioteca

& pro tua illa misericordia viuifica,& restitue populum istum, & cùm tempus illud aduenerit, quò Christum tuum ex hac gente missurus es, id, quæso, perfice, quod diuino consilio isto decreueras: quod spero facies. nam tempus erit in quo totius orbis fines tanti tui beneficij fama peragrabit, neque in æternum id celabis, sed in medio annorũ notum facies. Medium autem annorum id Vates vocat, quod nos certum & constitutum tempus dicimus. namque totius temporis summa præsens Deo est: qui quamuis nullis temporum legibus astrictus sit, vtpote æternus, & ab omni motu & tempore seiũctus, tamen multa alijs atque alijs temporibus agit, scilicet illius consilio & prouidẽtia id exigẽte. Duo igitur tempora diuerso annorum numero obseruanda proponuntur: alterum ab humani generis ruina vsq. ad eius reparationem: alterum verò ab ipso reparationis principio vsque ad totius mundi finem. At illud tempus, quod prioris finis fuit, & posterioris initium, medium annorum à Vate vocatur. neque enim hoc in loco medium geometrica aut arithmetica partitione statuitur, sed vtriusque temporis intercisio quædam significatur: lingua enim sancta id quod nos medium interpretamur, varijs dictionibus appellat. nam quæ in illa *thoch*, vel *Metziagh*, vel *quereb* proferuntur, nos omnia vno vocabulo medij reddimus. Singulorũ tamẽ diuersa in se notatio est. nam *Metziagh*, geometricum vel arithmeticum medium significat. At vero *thoch* & *quereb* sic medium Hebræis significant, vt Latinis inter & intra: Hoc autẽ loco *quereb* legimus, ita vt in medio annorum intra annos, certo in tempore interpretemur, atque ab eo quod æternum est separemus. Precatur igitur ne huius gentis gloriam & dignitatẽ perpetuò iacere permittat, sed suo in tempore viuificet atq. restituat, misso videlicet ex ea gente orbis totius assertore Christo. Atq. adeo multa sunt in sacris libris loca, in quibus mediũ hac significatione vsurpatur, vt: Quia sanctus in medio tui Deus Israël. &: Mittam pestilentiam in medio vestri. & illud: Afferamus ad nos arcam Domini, & veniat in medio nostri. quæ omnia intra te, & intra nos, & inter nos certissimè explicaueris. [*Cum iratus fueris, misericordiæ recordaberis.*] Innumeris diuinorum librorum testimonijs probatum est, antiquiorem esse apud Deum misericordiam, quàm iram. nam misericordia sua illi natura constat, iram autem nostra peccata incitauẽre. Misericordia bonitatis diuinæ comes & socia est; ira verò iustitiæ ministra: at iustitia meritum respicit; bonitas autem & misericordia ante omne meritum. Denique nisi peccatum extitisset, nullam Dei iram legeremus: at verò misericordiam & bonitatem, etiam si peccatum nullum fuisset, legeremus. Nam quod mundum hunc condiderit bonitatis & benignitatis fuit: quòd hominem illũ primum, atque in illo totum hominum genus tot maximis beneficijs ornauerit, benignitatis hoc diuinæ fuit: quod autem hominis malè imperio parentis ingratitudini intentus fuerit, id posteritas fuit, atque à nobis ortum habuit, non ab ipso Deo. Porrò quòd hominum generi ignoscere decreuerit, id ab ipso Deo, non à nobis natum est. Sed & Abrahæ euocatio Isaaci & Iacobi electio nõ humanam virtutem, sed Deum auctorem habuit. Denique Israëlitico populo toties imperium detrectanti iratum Deum agnouimus: cuius tamen iræ incitatores ipsi suis sceleribus fuerunt. quoties autem illis Deus ignouerit, id ex sua misericordia fecit. At verò diuinus animus nullius perturbationis, qualis est ira, capax est: sed tamen illum iratum nobis sacræ literæ sæpissimè describunt, vt graue supplicium ab illius iustitia de sceleratis sumendum indicent: quandoquidem irati non leuiter iniurias vlciscuntur. idem autẽ Deus sine vlla animi perturbatione efficere solet. Describitur autẽ iratus Deus vt homines magis peccare formidẽt, quãdo Deũ eorum scelera grauissimè vindicaturum esse sciant. Itaque huiusmodi verba, ira, furor, tristitia, pœnitudo, & quæcunque talia sunt, ita Deo tribuuntur, vt omne id, quod naturæ impotentiam, aut vitium aliquod in his verbis significat, in Deo negetur: quatenus verò actionem, vim, virtutemque significant, id omne in Deo affirmetur. Et vt scholarũ verbis interdum vtamur, hæc verba de Deo non secundum affectus, sed secundum effectus dicũtur. De misericordia autẽ aliàs pluribus à nobis disputabitur: sed illud ad huius interpretationem satis sit dixisse, antiquiorem apud Deum esse misericordiam, quã irã; sicut scriptum est: Reminiscere miserationum tuarum Domine, & misericordiarũ tuarum quæ à seculo sunt. Et quoties Deus iratus nobis ostenditur, id contra ingenium suum quodammodo esse; neque enim vltro, sed, vt ita dicam, inuitus irascitur, id humanis sceleribus postulantibus, iuxta illud: Peccata vestra prohibuerunt à vobis bonum.

Leuit. 26. 2. Reg. 4.

Psal. 24.

Ierem. 5.

Quoties

quoties autem sese nobis misericordem præbet, id sponte & ex suo ingenio facit. Vtrãq. autem hanc rem idem ipse docet dicens: Perditio tua ex te Israël: salus autem ex me. Quam quidem rem qui subtilius disputatã cognoscere volet, is D. Thomam Aquinatẽ in quartum sententiarum, qui vocatur, librum legat. Igitur Vates Deum orat, vt naturalis misericordiæ rationem habeat, iramque deponat, quam ipse non libenter habet. [*Recordaberis*, inquit, *misericordiæ*] tanquam præcipui apud te affectus, & quo tu iam inde à principio vsus fueris, ipsa profectò natura tua te misericordiæ tuæ admonebit.

D. Thomas 4. senten. dist. 46.

Deus ab austro veniet, & sanctus de monte Pharan.

ENVMERAT Vates beneficia, miracula & signa; item apparatum omnem diuinum, quibus Dominus in Israëlitarum gente tuenda, ornanda atque amplificanda vsus est. Nam cùm illos ab Ægyptiaca seruitute liberaret educeretque, ipse Deus illorũ ducẽ sese præbuit, & mirabili nube illos obtexit, & ad Arabicum vsq. suum deduxit; deinde siccis pedibus per mare traduxit: deinde verò in Arabiæ montibus signis, portentis & miraculis suam præsentiam testatus, sanctissimas illis leges promulgauit; post hæc per quadraginta annos varijs peragrationibus circunductos cælestibus illis & decãtatissimis pauit cibis, demum promissionum & misericordiarum suarum memor expulsis gentibus illis desideratam terram possidendam tradidit. Igitur *Deus ab austro veniet*. Lex Hebræis in Sina Arabiæ monte data est. Sina autem mons Themam & Pharam montibus vicinus est: nam Themam alio nomine Seir vocatur. Igitur in Sinai sese illis multis signis ostenderat, ita vt eum præsentem omnes cognoscerent, maxima religione tacti, quòd nunc humana voce alloquutum audierant (siue ille idem ipse Deus fuerit, siue illius vicem gerens angelus quispiam) in exemplari autem huius orationis pro latino nomine *Austro* legimus *Theman*. nam interpres ad mundi plagam tantùm respexit, quæ nonnunquam nomine Theman in scripturis significatur, quoniam Themanus mons Iudææ Australis est. nos, vt res certior apertiorque sit, montem hoc in loco signari dicimus, quem ad austrum situm etiam dicimus. Igitur Dominus à Themano australi monte veniet, & sanctus de monte Pharam, qui etiam Sinæ monti vicinus est. Est autem metonymia figura in poëtico eloquio satis frequens, cùm vicinus pro vicino vsurpatur loco. Qua etiam figura Moses in benedictione illa eadem omnino cum hoc carmine sententia vsus est. Inquit enim, Dominus de Sinai venit, & de Seir ortus est nobis, apparuit de monte Pharan. atque hæc carmina se vicissim interpretantur. Quòd autem dicit Deus de Themam vel Austro, [*& sanctus de monte Pharan,*] eiusdem sententiæ repetitio est diuersa oratione expolita, tropus in diuinis scripturis frequentissimus, & in alijs auctoribus non rarus. *Deus*, autem rectorem gubernatoremque in hoc loco significat, quod vnum ex multis Dei nominibus est. At verò *sanctus* eundem Deum significat, quatenus se Hebræorum genti certis quibusdam beneficijs, ijsque maximis, tutorem & vindicem præbuit; idque multis signis testatus est de quibus nominibus nos aliàs plura & exactius. Porrò vt ijs etiam, qui hebraicè sciunt, consulamus, aduertendum est hoc in carmine in exemplari scriptum esse *Celah*, quod verbum interiectionis vim habet, & in illa lingua lætantium, vel triumphantium, interdum etiam & spiritu ouantium vox, Dauidicos psalmos cantantibus passim obuia, & à D. Hieronymo satis notata, quam doctissimus ille sanctus linguæ suæ vsu profert *Sela*.

Deut. 33.

סלה

Operuit cælos gloria eius, & laudis eius plena est terra.

CVM Deus in Sina monte populum alloquutus est, ita maiestatem suam & præsentiam est testatus, vt nullus fuerit, qui ipsum adesse negare posset, quando totum cælum coruscationibus, & igneis lampadibus emicuit, fulgurum crebra vis, & tonitrua ingentia addita sunt, & vox articulata humana maior humanis auribus audita est. Itaque Deum venisse, nemo fuit, qui inficias iret, imò omnes timore perterriti Mosen rogauere, vt diuina mandata ab ipso eodem ad eos perferenda curentur: se enim tantæ maiestati sustinendæ impares omnino esse. Hoc igitur Vates innuit, *gloriam Dei*, hoc est, adventus eius manifestissima signa cælos operuisse, ita vt cæli species à mortalibus præ fulgore & fumo conspici non posset, & tota terra laude illius impleretur. vndique enim magnus admirantis populi clamor personabat. Gloria Dei in scripturis diuinæ naturæ, aut sapientiæ, aut virtutis præconium & testimonium sæpe significat. Laudis autem

Universidad de Deusto
Biblioteca

nomine testimonium ipsum ab hominibus receptum & approbatum significatur, vt in
Psal.17. Psal.7. psalmo legimus: Cæli enarrant gloriam Dei, & opera manuum eius annuntiat firmamentum. & in alio psalmo: Ex ore infantium, inquit, & lactentium perfecisti laudem.

Et splendor eius vt lux erit, cornua in manibus eius: & ibi abscondita est fortitudo eius. 5

DEVM nemo vidit vnquam sicuti est. namque mortalibus oculis diuina natura videri non potest. solet autem Deus species quasdam, vel immensæ lucis, vel densissimæ noctis humanis oculis obijcere, quorum vtrumque humanum sensum superando diuinam maiestatem adesse testatur. sic olim in Madian Mosi apparuerat, sic aliquando Dauidi, sic Isaiæ, sic etiam in Thabor monte tribus testibus sese ostendit: maximo autem splendoris apparatu sese apud Sinam montem in numerosissimo hominum conuentu ac turba spectandum præbuit, eo modo, quo maximè ab hominibus mortalibusque oculis spectari fas erat. qui tantam lucem admirati illius præsentiam omnes fatebantur. Erat enim splendor ille vt excellentissima quædam lux, & totius luminis quasi quidam fons, quod dictio hebræa notat, Or, illi luci, quam Deus primam creauit, voce & notatione אור respondens. In manibus autem Dei duo cornua erant, hoc est tabulæ legis duæ splendentes quasi solis radij, quos cornua hoc in loco Vates vocat, ob flammarum & radiorum pyramidalem & tortuosam figuram: vnde & Vulcanum poëtæ claudũ finxêre. Cornua igitur legem igneam intelleximus, sicut de eodem argumento scriptũ est: Et in dextera
Deut.33. eius ignea lex. namque illa interpretatio, quæ à nonnullis affertur de splendore vultus
» Mosis, durior quidem est, quàm vt huic loco aptari possit. In hoc autem lucis & splendoris apparatu, quasi in quodam tentorio diuina natura, vis & fortitudo latebat, ita vt eam homines adorare possent, videre non possent. 25

Ante faciem eius ibit mors, egredietur diabolus ante pedes eius.

CÆDEM & stragem horribilem describit, quam Deus illo tempore edidit, cùm populum suum in terram Chananæorum deduxit. nam communis & popularis strages illa fuit, & velut pestis quædam omnia vastans, nullum hominum delectum habens, sed regibus cum plebe permixtis summos & infimos pariter confundens, terram sceleratis habitatoribus purgabat, vt populo suo sanctiores sedes pararet: hoc autem per mortem suæ 30 iustitiæ ministram Deus effecit; cui hoc munus idem Deus iniunxerat, quemadmodum
Exod.23. sese facturum antè promiserat, dicens: Terrorem meum mittam in præcursum tuum,
» & occidam omnem populum ad quem ingredieris. Quod autem addit, [*Egredietur diabolus ante pedes eius*,] eiusdem sententiæ repetitio est & expolitio verbis immutatis. Sed diaboli nomen non hic malum spiritum hominum animis insidias parantem significat, sed vim quandam humanæ cædis effectricem, quæ eadem cum morte est, siue hominum, siue angelorum, siue dæmonum ministerio afferatur. Mortis autẽ multa in singulis linguarum sermonibus nomina sunt, ex varijs eius causarum & effectuum notationibus imposita: inter hæc quædam communia & vulgi sermone trita; quædam verò poëtica. Atque in priore oratione simpliciter mors profertur in hebraica lingua; in posteriore verò splendidiore vocabulo, & tragicam significationem habente Vates vsus est. quod רשף hebræis est, *Resseph*, non mortem simpliciter innuit, sed pestilentem & vndique grassantem stragem, atque obuia quæque ignea vi inflammantem & funestantem. hunc quidẽ versum ita Hispanè aptissimè interpretari possumus, *De lante del señor la muerte andaua. Por sui lacayo el Huerco caminaua.* 45

Stetit, & mensus est terram: aspexit & dissoluit gentes, & contriti sunt montes seculi: incuruati sunt colles mundi, ab itineribus æternitatis eius.

TOTIVS itineris Dei rationem ordine describit. hactenus enim quid in Sina monte & deserta illa solitudine gestum sit, & quid sub ipsum in optatam terram introitum acciderit: nunc autem, quæ circa ipsius terræ occupationẽ Deo auctore euenerint, narrat; atque primas vrbes, Hiericunta & Hai, aliasque plurimas nullo negotio captas legimus, donec regium Dei tentorium in Galgalis fixum, & diuini fœderis arca ibidem collocata est. nam antea per omnes quas expugnari opus erat, vrbes arca Dei circũferebatur. Vt autem Galgala ventum est, oraculo reddito tabernaculum erexêre: neque amplius arcam loco illo mouerunt, donec cunctæ vicinæ nationes debellatæ sunt. totum 55 autem

autem hoc negotiũ quatuordecim annis expeditum fuit: deinde verò totius terræ partes distributæ sunt, agri certis terminis diuisi, & quo quemq. loco habitare fas esset, statutum fuit. His igitur omnibus rebus & negotiis Deus ipse Galgalis præerat, indeque quid faciendum esset, quid non faciendum, imperabat; & quasi in editiori loco aliquo stãs cunctis gerendis consulebat rebus. ideo vates dicit: *stetit, & mensus est terrã*. Terræ distributionem illius expugnatio præcesserat; sed in narrandis negotiis priores res ex posterioribus, vt Fabius inquit, commodè arguuntur. *Aspexit & dissoluit gentes*. Cùm Deus in Galgalis commoraretur, nullo Israëliticæ gentis negotio nationes cunctæ peribant, & venienti hosti cedebant, ita vt magna populorum multitudo à paucissimis ex Hebræorum gente superaretur. Quæ res non humano consilio, non viribus, neque armis, non bellico apparatu, sed diuino nutu & voluntate gestæ sunt. nam Deus è Galgalis locum prospiciebat, quo acies dirigere opus esset, illiusq. iussu exercitus in expeditionem deducebatur, ad cuius aduentum hostium pars sese in fugam coniiciebat; pars victoribus cedebant, multi autem gladio, plurimi verò terrore & ipsa belli turba peribant: neque solum populus & innumera vulgi multitudo hunc vitæ & fortunarum exitum habuere, sed & reges ipsi, principes, ducesque quorum consilio & viribus cæteri nitebantur, quiq. gloria ex antiquo gigantum genere & opibus celeberrimi erant, cæterosque mortales excellebant: hi omnes solo diuino nutu victi & subacti pariter regno & vita expulsi sunt.

Aspexit igitur de Galgalis; non enim in arcu suo possederunt Israëlitæ terram, & gla- Psal.43.
» dius eorum non saluauit eos: sed dextera tua Domine, inquit Vates, illuminatio vultus tui, quoniam solo vultu & aspectu omnes gentes à facie eorum deiecit, *dissoluit gentes*, » extirpauit & funditus sustulit. Est enim apud Hebræos translatum verbum ex agricul- » tura, quod euellere significat. quæ quidem cura rusticis esse solet, vt inutiles plantas inde extirpent, vbi fertiliores conserendæ sint. Idem autem Dei opus fuit, sicut scriptum est: Vineam de Ægypto transtulisti, eiecisti gentes, & plãtasti eam, *& contriti sunt montes seculi*. Psal.79.
» Montium & collium nominibus principes & duces allegoricè significantur. nam cùm » totam hominum turbam atque adeo ipsum genus humanum diuina scriptura terræ no » mine appellare soleat, fit, vt montium & collium nomina principibus & summis viris imponat, quia montes in terra altiores editioresque conspiciuntur, Atque illud ex hac significatione dictum est: Constituit Dominus humiliare omnem montem excelsum. *Montes seculi, & colles mundi*. repetitio eiusdem sententiæ est: gradus tamen quosdam honoris Baruch.5.
& imperij innuit. nam colles montibus humiliores sunt. *Seculi* autem, *& mundi* addit, vt significet antiquas eorum fuisse dignitates, & quadam quasi hæreditaria stabilitate firmatas. E quibus tamen deus illos deiecit, sedesq. illorum euertit & comminuit. *Ab itineribus æternitatis eius*. Æternitatis siue seculi itinera diuina scriptura totius mundi ordinem, עלם
quo cuncta geruntur, appellat. Dicimus autem seculi, quoniam in Hebræo verbum *Gholam* est, quod mundum hunc, cælumq. & temporis rationem; in quo cuncta mouentur, oriuntur & intereunt, significat. Porrò huic mundi naturæ & cælestibus orbibus, & motibus tantum antiqui tribuerunt, vt cuncta hæc inferiora, atque adeo humanos animos & mentes illis subijcerent. quæ illorum dementia eò vsque processit vt cuncta fato con- 2.Metheor. 4.Aristotel.
stare etiam ab Stoicis (qui omnium philosophantiũ prudentissimi habiti sunt) dicerentur. Hinc verò regum principum & summorum virorum fastidiosa insolentia ortum habuit, cùm se cæterorum dominos natura & fato esse crederent: & tanquam montes quidam & colles, cæteris mortalibus dominos se & imperatores, certo quodã cęlesti iure cõstituros (quo dementiæ morbo vtinam Christiani principes non teneãtur) cùm tamen id falsò, & ex diuinarum rerum ignoratione iudicatum sit. namq. cæli & mundi nulla vis est, nulla natura, nullus motus, nulla denique actio, quæ diuina lege, diuinoque consilio non regatur: neque vllum imperium aut dominatio ex sideribus, stellis, aut ex eorum progressionibus & institutionibus pendet; sed ex solo Dei consilio & voluntate, qui pro suo arbitrio hunc humiliat & hunc exaltat, & regnum ab indignis ad digniores transfert, hisque abdicatis alios rursum in horum locum vel iustos substituit vel saltem impietatis & scelerum eorum, quibus succedunt, vindices. Quoniam totius terræ Deus iudex est, cuius sunt cardines orbis terrarũ, & posuit super eos orbem, ipse pe- 1.Reg.2.
» des sanctorum suorũ seruabit, & impij in tenebris conticescent, neq. quisquã, est qui for- »
» titudine sua roboretur. Igitur cũ mundi itinera, & voluendorũ temporũ ratio illi soli con »
» stent, factũ est vt montes illi seculi & colles mundi loco mouerẽtur, ipso ita consulente & »

Universidad de Deusto
Biblioteca

iubente. hunc locum Chaldaica biblia sic reddunt: [*Potestas seculi illius est*, hoc est, imperium, vis & auctoritas omnium seculorum illius sunt solius. Seculum igitur, tẽporis æternitatem hoc loco interpretamur: temporum autẽ & seculorũ vicissitudines & ordines, quibus cuncta geruntur, æternitatis itinera vocamus. nam & Cicero in rhetoricis æternitatis partem tempus appellat, æternitatis vocabulo pro mundi natura vsurpato. Igitur ſ quod Chananæi reges superati & regno spoliati sint, Deus effecit, cui soli æternitatis itinera substant. Eandem omnino sentẽtiam eodem argumento Anna illa prophetes con-
1.Samuel.2. firmat: Dominus, inquit, pauperem facit, & ditat, humiliat & subleuat. causæ autẽ ratio-
,, nem statim subiũgit: Quia Domini sunt cardines orbis terræ, & posuit super eos orbem. 10

Pro iniquitate vidi tentoria Æthiopiæ: turbabuntur pelles terræ Madian.

Qvo in loco nostra versio habet Æthiopiam, hebraica lectio habet *Chusan*. At verò Chus, nomen est viri cuiusdam ex posteris Noë, cui in prima illa terrarum apertione post diluuium ea regio, quæ nunc Æthiopia dicitur, habitanda cessit, vnde & nomẽ accepit. Chusan verò alius quidam fuit, qui eam Syriæ partem, quæ Mesopotamia dicitur, regno 15 obtinuit. Contigit autẽ vocabulorum similitudine hunc locum ita obscurũ effici, vt, nisi hebraica exemplaria succurrerent, nõ explicãda, sed diuinanda nobis interpretatio foret. Chusan igitur Mesopotamiæ rex Israëlitas à Deo ob impietatem relictos sub iugũ misit, & per octo annos acerbissimè oppressit; quibus pœnitẽtibus & numinis clementiam im-
Iudic.13. plorantibus Othoniel dux & iudex datus est: cuius consilio & opera acerbissimum illud 20 seruitutis iugum est reiectum. fuit autem is annus, quo à Chusano Israëlitæ victi sunt,
Iose.li.5.c.4. octogesimus tertius post exitum ab Ægypto. Hunc autem regem Iosephus historicus Chusartum appellat. Porrò cùm idolorum superstitione Israëlitæ idẽtidem contaminarentur, in Medorum ditionem à Deo traditi sunt, durissimamque seruitutem perpessi anno ab exitu ducentesimo & secundo supra quadragesimum. Sed cùm filij Israël Do- 25 minum Deum suum in calamitate appellassent, liberatorem ab eo habuẽre Gedeonem
Iudic.6.7. Hierobaghalum filium Ioas ex familia Ezri, qui hostes suos fortissimè oppressit, Oreb & Zeb & Salmana principibus interfectis. qua in expeditione cẽtum viginti millia ex Ma-
Iose.li.5.c.7. dianitarum & Arabum gente perierunt. Igitur vtramque historiã noster Vates hoc carmine refert, multiplex videlicet diuinæ in Israëlitas misericordiæ argumẽtum cõmemo- 30 rans. Vtitur autem antipophora in dicendo. nam si quispiam obiiceret: Etsi Deus beneficijs maximis gentem istam affecerit, id tamen tunc fuit, cùm innocẽtiores illi essent, neque idolorum cultu polluti omnes, vt fuit tempore Iosue ducis, quorum temporum historiæ abs te citatæ & expositæ sunt. At verò cùm omni scelerum & impietatis genere Deum offensum & alienatum natio ista reddiderit, apparet non futurum esse, vt ijdem 35 diuinis beneficijs afficiatur. quam quidem obiectionẽ disertissime Vates depellit dicẽs: In ijs etiam temporibus, quibus Deus Hebræis maximè offensus erat, misericordiæ suæ fuisse recordatum: cuius rei duæ illæ insignes liberationes Othoniele & Gedeone ministris editæ argumento, inquit Vates, mihi sunt. *Pro iniquitate*. Cùm omni facinorũ & impietatis genere populus flagraret, vidi ego, dum antiqua Dei beneficia veteresq; historias 40 tacitus mecum recolo, vidi, inquam, tentoria Chusan Rasatain euersa, omnemque eius exercitum à paucissimis nostræ gentis, Deo opem ferente, fusum, fugatum & cæsum, & cortinas ac vela, quibus Medorum plaustra & tabernacula obregũtur, turbata omnia, & confusa nimio terrore conspexi & obuoluta. Atq. hæc omnia poëtica elocutione à Vate prolata sunt: est enim concisum & figuratum totum fere dicendi genus, quo in hac ora- 45 tione vtitur. Vidi tentoria Chusan, turbata. nam zeugma est, cuius verbum est in posteriori clausula, *turbabuntur*. *Pelles*, vela, siue cortinæ tabernaculorum, sỹnecdoche pro totis tentorijs. nam extrema tabernaculorum vela, quæ solùm pluuias & ventos accipiebant, ex pellibus ad hanc rem arte paratis olim fuerant, vnde pro totis tabernaculis vsurpãtur, vt in psalmo: Extẽdens cælum sicut pellem, & in cãticis, Sicut pelles Salomonis, legimus. 50 Porrò quod inquit, *turbabuntur*, ad somnium illud alludit, quod quidam Gedeone audiente cõmilitoni noctu exterritus narrabat. Vidi, inquit, somnium, & videbatur mihi quasi subcineritius panis ex hordeo volui, & in castra Madian descendere: cumq. peruenisset ad tabernaculum, percussit illud, atq. subuertit, & terræ penitus coæquauit. Est oratio in genere deliberatiuo, nititur in honesto & facili: argumenta ducuntur à diuersione temporum, initio, & incremento, de quibus Fabius lib. 5. fol. 92. 55

Nunquid

Nunquid in fluminibus iratus es domine? aut in fluminibus furor tuus? vel in mari indignatio tua? qui ascendis super equos tuos, & quadrigæ tuæ saluatio? Suscitans suscitabis arcum tuum, iuramenta tribubus, quæ locutus es.

Commodissimvm argumentũ hoc est & disertissimum, quo Vates diuinũ consilium de Israëlitico populo ornando & amplificando probat. vnde futurum esse arguit, vt idẽ Deus suum opus aliquando perficiat. Vtitur autem coniecturali argumentatione ex obseruatione miraculorum, quæ à Deo edita sunt, quæ non frustra edita esse contendit; quandoquidẽ neq. exigua quæq. opera à Deo frustra aut temerè edi possunt, nedum maxima quæq. & admiratione excipiẽda temerè aut frustra ab eo fieri putentur: imò eo maiores operũ fines & causas esse oportet, quo ipsa quæ efficiũtur opera maiora fuerint. At verò illa signa & portenta non exiguam admirabilitatẽ faciunt, quibus Deus Israëlites Ægypto egressos & Palæstinã statim ingressuros prosecutus est. namq. & Arabici fluuij vndæ & fluctus & Iordanis fluuij cursus illis cessẽre: alteris aquis diductis & muri speciem hinc inde constituentibus; alteris verò superiori quidem parte refluentibus, inferiore autẽ parte impetu defluentibus citato. atque geminum hoc in eodẽ genere miraculum non Hebræis modo gentibus, sed aliis etiam nationibus notissimũ & celebrassimum fuisse sacræ testantur historiæ. nam de altero, Audiuimus, inquit Rahab, quòd Ios.2. siccauerit Dominus aquas maris rubri ad vestrũ introitũ, quando egressi estis ex Ægypto. & de altero scriptum est: Postquam audierunt omnes reges Amorrhæorum, qui habi- Ios.5. tabant trans Iordanẽ ad occidentalẽ plagam, & cuncti reges Chanaã, qui propinqua possidebant maris loca, quòd siccasset Dominus fluenta Iordanis coram filijs Israël donec transirent, dissolutum est cor eorũ, & non remansit in eis spiritus, timentiũ introitum filiorum Israël. Hoc igitur argumento Vates vtitur, vt à Deo Israëlitarum gentem fouendam, exornandam, & maximis beneficiis amplificandã, iam inde à principio susceptam fuisse probet. quare futurũ esse, vt incœptũ in illis opus maximi illius diuini ac promissi beneficij cumulatione perficiat, misso videlicet seruatore illo, qui tyrannidẽ grauissimã antiqui hostis penitus deleat. náq. aliàs tot miracula, tot diuina vi edita portẽta propria significatione vacarẽt, si omnino felicissimũ aliquẽ exitum habitura nõ essent; quòd qui diuinam benignitatẽ cognouit, nunquã metuere potuit. Quare, inquit Vates, rubrũ mare olim siccaueras optimè Deus? Quare Iordanẽ flumẽ toto impetu, & pleno tũc aluo coërentẽ sistere atq. recurrere coëgisti? nõne ob filios Israël miraculis istis illustrãdos? nõne eos cõdẽ summo honore euehẽdos? quibus cælũ, terram, saxa, ignem, aërẽ, aquam, omnẽq. elementorũ naturã parẽre, & in vsum cedere voluisti? Anne alia quæpiam horum portentorũ ratio fuerat? Anne ideo id effecisti, quòd te mare & flumina aliquãdo lacessiuerint, quibus tu offensus suppliciũ istud parabas? Atqui Deo nulla rerum natura præter eam, quæ rationis & mentis capax est, aut repugnare, aut offensioni esse potest: quare neque diuinam iram experiri. Igitur nullum tibi negotium cum aquis fuerat, sed cum tua hac gente, pro quibus tu in mari ipso aduersus Ægyptium Pharaonem & vniuersum eius exercitum validissimè dimicasti. *Qui ascendis super equos tuos*. Eandem rem alio argumento confirmat è loco, qui dicitur à relatiuis, siue ad aliquid; cuius hæc forma est: Ægyptij rubrum mare hostili in Hebræos animo tẽtauerunt; tu Ægyptios omnes in mari perdidisti: consequens ergo est, te non maris odio, sed Hebræorum studio tenerri: ideoq. equos tuos ascendisse te, & quadrigis tuis vectũ, illorum equos & currus superasse & perdidisse. Quadrigas autẽ currus allegoricè nominauit, simul & rẽ poëtica iucunditate exornãs, & diuinæ virtutis magnitudinẽ cõparatione demonstrans. nã in bellico hominũ apparatu, equi & currus inter fortissima pugnæ instrumẽta primũ locũ apud antiquos omnes tenent, quæ tamen inania & leuissima ad salutẽ sunt, cùm alios equos, alios Deus currus habeat, quibus hæc omnia hominum fortissima munimenta superentur & comminuatur, sicut scriptum est: Equus paratur ad diem pugnæ, sed Domini est Prouerb.21. saluatio. & alibi: fallax equus ad salutem. Quare? quia non est salus in carne constantibus equis, sed in quadrigis diuinis salus & liberatio est, quibus ille solet equum & ascensorem deiicere in mare, & currus Pharaonis & exercitum eius; ipse autem suis equis & quadrigis & mare transilire, & suum populum incolumem ac saluum præteuehere, quoniam solæ quadrigæ saluare possunt. *Nunquid in fluminibus & in mari?* Ordine mutato

Universidad de Deusto
Biblioteca

mutato protulit, quia ad artem respexit. amplificationis autem ars à minoribus maiora petit. *Quia ascendis.* causalis est siue rationalis ex parte antecedentis, idem significans quod ideo, hoc sensu: Tu hunc populum maximè fouebas, ideo super equos tuos ascendisti. *Suscitans suscitabis arcum tuum, iuramenta tribubus, quæ locutus es.* 5

Fluuios scindes terræ.

COMPLEXIONIS vim versus hic obtinet, qua Vates ex antecedẽtibus colligit Dei verbum & promissa suo successu non esse caritura. rem verò ipsam perpetua translatione persequitur, & à communi sermonis vsu ad sublime dicendi genus vaticinantium more transcendit. namq. simul ac diuinus ille spiritus vatum afflauit mentes, cogitationibus simul atque orationibus eorum diuinas quasdam addit pẽnas, ita vt non humi repere, sed per medium cælum volare, atq. ea peruagari loca videatur, quô humana mens difficillimos ad interpretandum habere possit accessus. ergo cùm hactenus, sumpta ex militia & bello translatione, amplissimos illos apparatus exposuisset, quibus in Israëlitico populo ornando atque fouendo Deus est vsus, eandem deinceps orationis figuram persecutus, futurum esse prædicit, vt promissus ille tot seculis orbis redemptor, & malorum expultor Christus ab ipso Deo tandem mittatur. nam vt nemo fortis ac belli vsu peritus homo arma, equos, quadrigas, atq. alia ad belligerandum necessaria instrumenta & impedimenta aut comparat, aut in hostiles agros temerè profert, vtq. idem nunquã armatus equos conscẽdit & quadrigis citato vehitur cursu, vanæ cuiusdã meditationis causa, sed arcu armisque suis vsus, quantum præstare ille potest, se exercet, & veras pugnas committit, hostesq. suos aut ferro vulnerat, aut quadrigarum rotis proterit, aut equorum impetu conculcat, donec eam, quam destinauit, victoriam pariat. sic etiam consentaneum, inquit Vates, nõ est, vt tanto apparatu bellum mundo propter populum tuum indixeris & inchoaueris, & tamen arcum tuum neque proferas, neq. teneas, quo tibi maximam ex hostibus tuis victoriam reportes, & veram populo parias, partamq. serues libertatem, maximè cùm eam rem non semel, neq. coram paucis aut obscuris hominibus, neq. ioco fueris pollicitus; imò verò frequentibus promissionibus, & diuinis iurisiurandi sacramentis, duodecim tribus Israël nobilissimam totius orbis gentem, atq. familiam omnium frequentissimã in hac olim spe collocaueris, atq. hactenus tenueris. Quas autẽ res huic populo sperãdas proposueras, easdem cæteris totius orbis nationibus per hos & propositas, & nuntiatas esse voluisti, vt scriptum est: Posui te in lucem gentium, vt sit salus mea vsq. ad extremũ terræ. Christum autem arcum Dei vocat Vates, eo quòd verbum sit diuinum, quo sua aduersus infernos hostes bella gesturus sit Deus; atque victurus, qui spiritu oris sui fortissima quæque mundi regna conficiet, & populum suum à seruitute in diuinam reconciliabit libertatem. Hunc Paulus Christum Dei sapientiam, & Dei virtutem appellat. Igitur ex apparatu & iureiurando complexionem suam colligit Vates, hoc modo: Si quis & fortis & sapiens vir magnũ quid apparare visus fuerit, aliquid ab eo destinatum esse oportet, quam ob rem apparatũ illum moliatur: quòd si ipse animi cogitata ac destinata amicis indicauerit, maximo est argumento eam ab eo rem adornari atq. comparari, quam se optare prædixerat. Igitur cùm Deus summè sapiens atque omnipotens tantis olim iuramentis apud probatos testes suum consilium aperuerit, ac deinceps tantum ad eam rem instruxerit apparatum, consequens est eum cõsilio suo sibiq. ipsi non defuturũ; cùm præsertim ea res sit, quam se ipse præstiturum est pollicitus, quæ magnũ misericordiæ & virtutis diuinæ argumentum esse possit: cùm vero ipse misericordiæ suæ consilium mutare minimè soleat, ex his omnibus rebus colligitur spes nostras à Deo non esse fallendas. certum quippe atq. constans de misericordia consilium suũ esse vult Deus. Miserebor, » inquit, cui miserebor; & misericordiã præstabo cui misericors ero. *Quæ locutus es*, in exemplari sic legimus, *dictum Selah.* hoc est dictum certissimum & asseueratione cõfirmatum. nam vocabuli *Celah*, siue *Selah*, significatione non vnum tantum animi motum indicari posse iam antea doculmus: eãq. interiectionis huius vim esse, vt vehementiã ei, cui accõmodatur, orationi adiungat. Orationum autẽ non simplex est genus: vnum enim animi cogitationes aut iudicando significat, aut asseuerando manifestat, aut iureiurãdo confirmat: alterum verò affectus animorumque motus alio modo aperit & exponit.

Habb. 3.

Horat. in arte Poetica.

Format enim natura prius nos intus ad omnem
Fortunarum habitum, iuuat, aut impellit ad iram,
Aut ad humum mœrore graui deducit & angit

Post

Post effert animi motus interprete lingua. Igitur quamlibet orationis formam hæc adornẽt interiectio *Selah*, grauiorem atque augustiorem efficientia reddit sua. Dei autem dicta quædam atq. verba eiusmodi sunt, quæ euentu carere suo ipse Deus cupiat, cuiusmodi sunt eæ, quæ minarum plenæ sunt, reprehensiones & prædictiones. quæ enim huius generis sunt, ficta esse cupit Deus & prædicata, euentu autem suo comprobata esse non cupit, imò vitæ hominum correctione percupit esse impedita. Repente, inquit, loquar » aduersus gentem, & aduersus regnum, vt eradicem & destruam illud, si pœnitentiã egerit gens illa à peccato suo, agam & ego pœnitentiam super malo, quod cogitaui vt faceremi ei. quæ huius generis sunt orationes & verba, non vocantur in diuinis scripturis » verba siue dicta, *Selah*. At vero diuinæ misericordiæ pacta & conuenta, & quod ad hæc pertinet iusiurandum, id profecto dictum *Selah*, hoc est certum & constans, atque ingenti asseueratione confirmatum, quod exitu atque successu non frustrabitur suo. *Fluuios scindes terræ.* In complexione confirmanda ijsdem vtitur argumentis, quibus in eadem conficienda fuerat vsus. nam cùm coniecturalem statum imitetur hæc oratio, & coniectura ab iis capiatur circunstantiis, quæ maximè aut voluntatem arguunt aut facultatem, vtraq. parte absolutissimè Vates vsus est. nam & diuina voluntas & facultas vtrisque iis rebus cognoscitur, quæ ad argumentationem à Vate sunt productæ. Citauerat autẽ admirãda illa & innumera spectacula, quæ Deus, vt populum ornaret suum cõtulerat: quibus quasi preludiis attentos hominum animos reddidit ad spectandum eum, quẽ iusiurus esset, Christum, nunc deinceps alia citat nõ minori profecto admiratione excipienda, quibus eandem probet rem: ea autem sunt, petræ diruptio, quam Deus per Mosen in solitudine percussit, ex qua vberrimis venis eruperunt aquæ, quibus frequentissimus ille populus sitim extingueret. At vero cùm alia longè grauiori siti laborarent homines, futurum esse Vates ait, vt Deus è terra fontem & fluuium viuentis atque perennis aquæ proferat, qua sitis illa expleri æternum possit. quòd idem ipse viuus fons apud Ioannem non semel est testatus. Si scires, inquit, donum Dei, & quis est, qui dicit tibi, da mihi » bibere, tu forsan petijsses ab eo; Omnis, qui bibit ex hac aqua, sitiet iterũ, qui autẽ biberit » aquam quã ego dabo ei non sitiet in æternũ. *fluuios terræ.* Ad significatum potius quàm ad » significationẽ alludit. nam antiqui illi fluuij ex petra eruperant percussa. noui autẽ fluuij, quos Christus iis aperturus erat quos spiritu sancto replendos curaret, ex ipsa terra nostra erant erupturi. Qui credit in me, sicut dicit scriptura, flumina de ventre eius fluent aquæ » viuæ. hoc autem dicebat de spiritu sancto, quem erant accepturi credentes in eum. At » verò terræ nomine humanam significari naturam, ex multis cognouimus sacrarũ literarũ » locis, & ex illo apertissimè. Benedixisti Domine terrã tuam, auertisti captiuitatẽ Iacob. Etenim subiungit Vates: Dominus dabit benignitatẽ, & terra nostra dabit fructum suũ.

Iterem. 18.

Ioan. 7.

Psal. 74.

Viderunt te, & doluerunt montes.

PERGIT adhuc Vates confirmare complexionem, quam: confecerat & argumenta producit fortissima, quibus asserit futurum esse, vt Deus negotium suum, quod susceperat, perfectum tandem explicet. Est autem primum hoc argumentum à diuino honore & dignitate sumptum: qui locus frequentissimè ab iis, qui Deum orant, consideratur. Decet namq. Deum suũ illud maximum prouidentiæ atq. misericordiæ nomẽ non negligere, cùm diuinę prouidentiæ eiusmodi sint res, quæ religione humanos animos, quos vtriusq. rei fides imbuerit, & obstringere, & in eadem continere possunt. Quam ob rem Moses sententia illa apud Deum interpellando atque orando sæpe vtitur, & quid facies, inquit, nomini illi tuo magno? Sic etiam hoc in loco Habbakuq. diuinam misericordiam atq. prouidentiam decere comprobat, vt tanta res semel inchoata, & tantis argumẽtis & testis indicata in lucem tandem perfectissimè edatur; alioqui quid faciat Deus nomini illi suo, quod magnum, imò maximũ & tremendum adeo gentibus voluit esse notum? nonne dicent omnes qui audierint, quia non potuit Deus præstare illis id, quod se præstiturum antiquis olim tribubus iurauerat; ideo gentem illam Babylonica perdidit seruitute: nimirum hoc dicere poterunt reges terræ & principes illi, qui viderant te cùm ex Ægypto in Chananæorũ regionem populum tuũ, tuasq. illas colonias deduceres, qui certiores de aduẽtu tuo facti grauissimo metu & dolore sunt affecti. Postquã enim audierãt » omnes reges Amorrhæorũ, qui habitabant trans Iordanẽ ad occidentalem plagã, & cuncti reges Chananæorum, qui propinqua possidebãt magni maris loca, quòd siccasset Do- » minus fluenta Iordanis coram filiis Israël, donec transirẽt, dissolutum est cor eorũ, & non » remansit

Habb. 3.

Iosu. 5.

remansit in eis spiritus timentium introitum filiorum Israël. Cùm ergo apud omnes reges nomen tuũ tantis ostentis miraculis & signis fueris professus, & cũctis te huius populi ducẽ aduenire fuerit manifestũ, fierine potest, vt tu hæc loca, quæ ad maximę tuæ illius misericordiæ theatrũ tibi comparasti, deserta atq. neglecta relinqui permittas, & nõpotius illud maximum vniuerso orbi spectaculum edas, quod æternam hominibus est allaturum salutẽ? *Montes.* Montium nomine reges & populorum principes atq. duces intelligimus, vt apud Isaiam: Dies Domini exercituũ super omnes mõtes excelsos, & super omnes colles eleuatos. *Viderunt te.* Inter omnes sensus visus maximè excellit, atque is est, quo nullus ad intellectionem inuandam est accommodatior. quare & ad eum cæteri referuntur. neque quicquam ad cuiusque rei cognitionem ab eo desiderari putatur, qui se eam rem vidisse fuerit testatus. Commune igitur omnibus linguis est, cùm rei cuiusquam certitudo probanda sit, hoc verbum potius, quã cætera, quæ ad alios pertinent sensus, vsurpare, vt illud: Et vidit Iacob, quòd esset frumentum in Ægypto. Illi ergo Chananæi reges, etiam si Deum illorum regionem cum populo suo inuadentem non vidissent, certissimis tamen argumentis eum adesse cognouerunt.

Iõi.2.

Gen.

Gurges aquarum transiit, dedit abyssus vocem suam.

NVLLA natura ad diuinorum signorum admirationem & testimonium magis quã aqua apposita est. nam cæterarum quidem rerũ, vel quæ in sublimi fiunt, vel quæ in terris videntur, si permutẽtur naturæ, aut earum cursus & fluxiones, aut cæteræ impediantur, vel innouentur vires, admiratione quidẽ excipi id solet. Sed quoniam idem aliquando secundum naturam accidere potest, oculos tamẽ animosq. spectantium non adeo perstringit, vt vehementes æstus, vt densissimi imbres, terræ tremores, fulgura, fulmina & tonitrua, ignitæ præterea species, & similia his quæcunq. sunt, quorum ea vis esse solet, vt metu magis terreant, quã admiratione obstupefaciat. Quæ verò in aquarum natura aut alienæ aut repentinæ sentiuntur mutationes, eæ maximas admirationes excitare, & diuinam virtutem & prouidentiam arguere sunt apta. namque hæc cęlestium corporum tationem & simplicitatem quodãmodo imitatur, ita vt nunquam cursus suos & motus atque virtutes mutari, aut sisti, aut impediri, nisi maximis & diuinis de causis pati soleat. Quã ob rem quanquã multa & maxima Iesu Christi admiranda opera curationes, impurissimorum spirituum expulsiones apostoli vidissent, diuinam tamen eius virtutem compositis ab eodem maris fluctibus & tempestate sedata maximè sunt admirati: Quis est, inquiunt iste, quia etiam venti & mare obediunt ei? Argumenta igitur, quæ à Vate nostro in complexionis confirmationem afferuntur, ex eo genere sunt, quod ad probandam diuinitatem maximè est accommodatum. nam Iordanis aquæ populo Israëlitico transmittenti, in duas partes diductæ cessere, atque inferior quidem pars in Asphaltiten lacum, quo is amnis excipi solet, citissimè defluxit. Superior verò aquarum portio præter motus atq. impetus sui rationem subsistit, & perinde ac si obiecto muro impedita esset, redundantem cursum versus caput reflexit. Atque ea loca inundatione occupauit, quo nunquam antea aut post illud tẽpus pertingere est visus. Hanc etiam aquarum nouam & inauditã concussionem, & proprij cursus mutationẽ regius Vates diuini aduentus testẽ non sine admiratione citat. Quid est tibi mare quòd fugisti, & tu Iordanis quia cõuersus es retrorsum? Gurgitẽ ergo aquarum transiisse dicit Habbakuq. eamq. fluminis partem significat, quæ adeo citato, imò adeo præcipiti cursu in Sodomiticum lacũ defluxit, vt ingenti vndarũ fragore fuerit excepta. cuius rei causa dixit: *dedit abyssus vocem suam.*

Mat.4.

Psal.113.

Altitudo manus suas leuauit.

EA aquarum in Iordane pars, quæ in superiori cõstitit loco, finibus non contenta suis, quos, dum inundatione augetur, cõplere solet, vlteriora peruasit loca, & riparũ terminos dilatauit. namq. eo tẽpore Iordanis fluuius liquatis Libani mõtis niuibus auctissimus tumidissimusque ruebat. atque hoc aquarum incrementum altitudinem vocat Vates, quæ quoniam fines suos, intra quos aliàs etiam auctæ cõtineri tamen solent, eo tempore sunt prætergressæ, propterea manus suas leuauisse à Vate dicuntur. namq. tota oratio poëticis exornationibus, & propriis linguæ Hebraicæ translationibus constat, in qua lingua aquarum termini, siue littora, seu ripæ, siue margines sint, manus vocantur, vt: Hoc mare magnum, & spatiosum manibus. neq. dissimili translatione vsus est Naso, cùm maris describeret ambitum: *Nec brachia longo Margine terrarum porrexerat Amphitrite.*

Psal.105.

Metamorph. lib. 1.

Sol & luna steterunt in habitaculo tuo, in luce sagittarum tuarum ibunt, in splendore fulgurantis hastæ tuæ.

MIRACVLVM aliud recenset Vates, quod non minorẽ contemplantibus admirationem, quàm cætera mouere debeat: quod diuina virtute occupãtibus iam Chananæorum regionem Israëlitis editum fuisse legimus. Amorrhæum victum & in fugã versum dum Israëlitæ persequerẽtur, Iosue dux Deum precatus est, ne prius solis & lunæ in cælo præsentia cæterent, quã hostes dissiparentur. orationẽ autem euentus est consequutus, ità vt orantis fidei cæli obtẽperarent. Solem propterea & lunã in tabernaculo suo ad Dei imperium stetisse Vates dicit, & cursus suos ad sacri exercitus commoditatẽ temperasse, ac si mũdi luminaria nõ lumen hominibus adferrẽt, quo actionibus vacare possent: sed ipsã potius ad suum perficiendũ iter lucẽ & splendorẽ armorũ & iaculorum Dei spectarent. Argutissimè profecto à Vate miraculum hoc est consideratum. Cùm solem & lunam hoc in negotio suum munus mutasse dicat, vtpote quæ lumine & virtute sua alia omnia ducere & gubernare soleãt, iuxta id quod scriptũ est: Solem in potestatẽ diei, lunam in potestatẽ noctis. Et cùm agẽdarum rerum tempora ab his exspectare & metiri soleamus, tamen eo die factum est, vt cursus & tẽporis sui rationẽ ab humano negotio ipsa luminaria caperẽt. atq. eam rem admiranda obseruatione diuina significat historia his verbis: Nec fuit tantus dies ante illum, nec post illum, vt exaudiret Dominus vocem hominis. Quoniã Dominus pugnauit pro Israële. eam autem historiã non tam humanis, quàm diuinis copijs à Domino Israëlitis partã fuisse diuina narrat historia: cuius rei causa Vates hastæ & telorũ Dei meminit, quorum acies adeo splendida est, vt maximis luminaribus soli & lunæ lumen afferre possint.

Psal.135.

In fremitu conculcabis terram, & in furore tuo obstupefacies gentes.

DIVINÆ iustitiæ vltionisq. vim atq. impetum describit, & manifesta præsentis Dei argumenta congerit, quibus olim, probatũ fuit, Deum adesse qui Israëlitarum populum dilexerit: quo tẽpore primum Palęstinã inuaserunt. nam septẽ quibus regio illa incolebatur, gentes tanta celeritate victæ & penitus sublatæ sunt, vt rem non nisi diuina virtute actam putare quis possit. Voluit namq. Deus & illarũ gẽtium scelera celerrimè vlcisci, & populo suo perquammaturè sedes parare, agros cultissimos, domos atq. vrbes optimè cõstructas omnibusq. affluentes rebus, & multa ornatas supellectili tradere. Porrò considerandæ rei rationes admirabiles victoriam ipsam non hominum aut viribus, aut consiliis, sed diuinę asscribunt virtuti. nam prima omnium vrbs Iericho non telis, non tormentis, non bellicis machinis, sed populi clamore, hoc est, Dei idipsum imperantis voce corruit: & huic proxima Hai nõ sine miraculis & ipsa fuit expugnata. denique vt tota regio tam celeriter in Israëlitarum ditionem veniret, nihil aliud, quàm Dei virtus effecit, qui terrã ipsam fremitu conculcabat atque premebat, & venienti populo cedere cogebat: neque quisquam ex eius regionis incolis adeo fortis fuit, vt diuinum furorẽ & indignationem impauidus exspectare posset: tantus est vltoris Dei terror, tantaque formido. Hanc eandem rem diuinis carminibus decantatam ita legimus: Manus tua gentes disperdidit: afflixisti populos & expulisti eos. neque enim in gladio suo possederunt terram: & arcus eorum non saluauit eos. Sed dextera tua & bracium tuum, & illuminatio vultus tui, quoniam complacuisti in eis. Quod verò ad dictionis & exornationis rationẽ attinet, heterosin figuram hoc in loco agnoscimus, familiarissimam vatibus exornationem: cuius vsus est eandem rem expolire, & illustriorem ampliorem q. sententiæ repetitione verborum varietate reddere: in fremitu conculcare terram & in furore obstupefacere gentes. fremitus autem & furor, quorum hic mentio fit, sonitus magis, quàm voces sunt, eiusdem animi motus index vterque, sed instrumento alter ab altero diuersus. nam fremitus gutture spiritus pleno & per os compressis ferme labris erumpentis buccis nonnihil tumentibus fit. Furor verò propriè est naribus expressus sonitus, ignito atque ardenti spiritu concitatus. Atque hoc modo de his rebus philosophari ipsa Hebraicorum verborum germana significatione cogimur.

Deut.33.

Iosue.10.

Psal.42.

Egressus es in salutem populi tui, in salutem cum Christo tuo.

HACTENVS Vates iis argumentis est vsus, quæ diuinũ de maximo negotio consiliũ

Universidad de Deusto
Biblioteca

probare valeant. nam & Dei iuramentum citauit, & antecedentes apparatus exposuit, quibus diuina prouidentia populum Israëliticum ornauit, & peculiarem sibi populum comparauit, atq. à cæterarum gentium societate consortioque segregauit, & multis maximisque miraculis editis totius orbis animos atq. oculos in eam gentem eamq. regionē conuertēdos curauit, nimirum spectaturos quid maximarū rerum in illa regione efficere moliretur Deus. Maximū autem Dei negotium, quam ob rem hæc omnia, quæ commemorata à Vate sunt, parabantur, diuini Christi exhibitio fuit, quia ad eā rem efficiendam & promissus fuerat, & vngendus, vt amissam gentibus salutē restitueret, atq. maximum orbis hostē diabolū vinceret, perderet, & à tyranico remoueret imperio. Igitur propositis hactenus argumētis, complexionē iterum manifestiorem Vates conficit, qua Deū tandem maxima illam contra infernorum tyrannidem expeditionem effecturum esse vaticinatur. eamq. rem Christo suo duce confecturum prædicit: quam rem adeo certam fore credit, vt perinde ac si gesta iam esset ex antecedentibus eius rei imaginibus & figuris colligat, præteritiq. tēporis verbo vsus pronuntiet. Cùm enim Deus certo & præfinito tempore ad populi sui, hoc est, ad omnium hominum piorum salutem ex hostium tyrannide expediendam egressurus sit, rem ipsam futuram Vates à se quasi iam gesta sit, mentis agitatione præuisam, vt fere omnibus solenne est vatibus, velut actam prædicit. *egressus es*, pro egressurus es.

Percussisti caput de domo impij, denudasti fundamentum eius vsque ad collum.

IMPIETATIS omnis regnū apud inferos est, vbi dęmoniorum princeps Baalzebub primas tenet, illa prima impiorum familia, ille malorum omnium caput, & cunctorum origo scelerum ex illa familia scaturit. Totius autem eius tyrannidis arx, & id cui fidit, firmamentum, peccatum est: namque illud à diuino spiritu decreti chirographum nominatur, quo iure, quáue iniuria hominum genus eam tyrannide ferre coacti sunt. Hunc autem hostem Christus victor regno pepulit, & omni iure (quidquid illi iuris in homines fuerat) deleto, suos in libertatem reconciliauit. nam qui facit peccatum seruus est peccati. Quòd si filius vos liberauerit, verè liberi eritis, idem filius aiebat. Atqui curatum ab eo & molitum maximè atque etiam effectum est, vt omnes liberarentur, nisi quos propria ipsorum culpa in seruitutem adiudicatos detineat. Ipse namque triumphans nos palam in semetipso eduxit, expolians omnem principatum & potestatem delens quod aduersum nos erat chirographum decreti, hoc est, peccatum quod erat contrarium nobis, affigens illud cruci. Hac autem Christi victoriam & populi sui libertatem exornata atque figurarum splendoribus illustri oratione cantat Vates, duplici vsus translatione perpetua (siue allegoriam Græcè vocare maluerimus). nam ipsam totam inferorum imperij rationem domum nominat, rursus domus fundamētis quasi illa animal quoddam sit, collum affingit. Laudat igitur Deum, quòd caput impietatis omnis, & totius familiæ principem & patrem contuderit Christo suo duce atq. auctore, iuxta id quod diuini verbi commi-
nantis prædictione idē tartareus princeps audierat: Inimicitiā ponam inter te & mulierē, & semen tuū & semen illius: & ipsa conteret caput tuū. fundamentorū autē denudationē vsque ad collum omnem hostis potentiam, omnem potestatem præcisam adēptamq. significat. nam vt arborum radices, quibus terræ hærent, ad capitis in animantibus vicē accedunt, & quæ his radicibus continua est, trūci pars collum refert. vtraque autem hæc si præcidantur, & circunducta terra nudentur, arborē perire necesse est. Ita si quis maximarum ædium fundamenta à primis firmitudinis initiis ad collum vsque, hoc est, ad eā partem, quæ ad pauimentum vsq. pertinet, diruat, totius ædificij ruinam sequi pronum atque promptum est. Igitur Christus fundamentum percussit, & ad collum vsque denudauit, expolians principatus & potestates, quæ capiti, velut collum, proxima esse solent. Nudarionis autē transfatione diuina carmina vtuntur, cùm de diruēdis muris cæterisq. ædificijs verba fiunt. quod idē verbū latinus interpres alibi exinanire vertit, vt in psalmo: Qui dicunt exinanite vsq. ad fundamentū in ea. Poterat codē verbo hoc in loco vti, quo pores eadē aptè etiam significaretur, exinanisti fundamentū eius vsq. ad collum. Poterat & hoc nudādi verbo commodissimè in Psalmo illo vti. Denudate vsq. ad fundamentum in ea. Illud autem non inauditum apud aliarum linguarum auctores est, cùm rem aliquam certissimam quanquam futuram significare volunt, tamen præterito verbo velut iam gestam enuntiāt, vt apud Liuiū, Annibal: Si tales animos inquit, in prælio habebitis milites, quales

Ioan. 7.

Colos. 2.

Genes. 3.

Psal. 136.

quales hic ostenditis, vicimus. Illud autem non prætermittendum esse arbitrati sumus in carminis huius fine additum esse verbum *Cela* siue *Selach*, de cuius vi & multiplici ad significationum rationem augendam vehementia alio in loco nobis est dictum. Ea enim vox est, quæ nullo in loco non magnum aliquid molitur, & quæ eam sententiam, quam sequitur, asseueratione atque acclamatione & certiorem reddat & augustiorem. סלה

Maledixisti sceptris eius, capiti bellatorum eius, venientibus vt turbo ad dispergendum me: exultatio eorum, sicut eius, qui deuorat pauperem in abscondito.

LOCVS est aliquantulum obscurus, propterea, quòd nomen *sceptris* non in acquisitionis casu positum est, sed instrumenti casum obtinet. Perstat igitur in allegoria Vates, & Christi de hoste antiquo victoriam persequitur: eiusque hostis & totius exercitus inferorum ferociam, atque impetum apta similitudine describit. nam vt olim Israëlem rubrum mare transmittentem Ægyptius Pharao vt perderet maximo cum impetu persequutus, in ipso mari & se & vniuersum exercitum perdidit: sic etiam antiquus ille humani generis hostis vniuersam hominum ecclesiam, quam Christus inundantes sanguine mortis suæ fluctus subiturus susceperat, truculenter est insectatus. sed in illis fluctibus hostis ipse cum exercitu perijt. Christus autem susceptam ecclesiam saluam atque incolumem in libertatem reconciliauit. Vna ergo oratione & antiquam imaginem, & reconditum in imagine arcanum consequitur Vates. namque hoc illius antiquæ historiæ fuerat mysterium. At verò caput ipsum hostium, hoc est, diabolum Christus cōfecit, & inane atq. maledictum reddidit suo ipsius sceptro, quo omnia ille conterere atq. pessundare fuerat solitus, hoc est morte ipsa, qua ille tyrannidem in orbe exercebat. Hanc mortem dum morte sua Christus extinguit, hostem sceptro suo conficit, sicut & Isaias futurum esse præterito verbo vsus fuerat vaticinatus: Iugum, inquit, oneris eius, & virgam humeri eius, & sceptrum exactoris eius superasti, sicut in die Madian. [*Venientibus vt turbo ad dispergendum me.*] Magno quippe impetu peccatorum multitudo in orbem confluxerat, ingens malorum spirituum turba humanum vexabat genus, sed vbi abundauit peccatum, abundauit & gratia. [*Exultatio eorum sicut eius, qui deuorat pauperem in abscondito.*] Quicunque nulla religione, nullo diuino metu à maleficio terrentur, tantum humanos conspectus fallere student: id si contingat, nihil obstiterit, quo minus sacra prophanis misceant. Simili ergo animo atq. impetu pari infernorū hostium turbā, hominum genus funditus perdendi cupiditate exultasse Vates asserit. suum autē ipsius nomē profert, dum omnium hominū personā sustinet. [*Ad dispergendum me,*] id est, nos omnes, quicunque humanæ naturæ participes sumus. nam ea est spiritus mali mens, id ingenium, vt quidquid mali vni semel obtulit, id cunctis oblatum esse velit. Quam ob rem à theologis, qui de eiusdem spiritus natura philosophantur, illud frequenter vsurpatur: angelos quicquid apprehendant, immobiliter ac pertinaciter apprehendere. Pauperem autem in abscondito qui maleficij studio deuorant, exultare dicuntur. nam qui tali ingenio sunt, non nisi mentis impulsu & vehementi studio ad huiusmodi maleficia accedunt, de quibus scriptum est: Insidiatur vt rapiat pauperem, rapere pauperem dum attrahit eum, & alio in loco idem studium apertius significatur: Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem. Quantum autem, qui huiusmodi sunt, admittendo exultent scelere, ex dolore, quo, cùm id minus contigerit, afficiuntur, argui facilè poterit.

Isai. 9.

Iuuen. Saty. 4

Ebrius ac petulans, qui nullum forte cecidit,
Dat pœnas, noctem patitur lugentis amicum
Pelidæ, cubat in faciem, mox deinde supinus
Ergo non aliter poterit dormire: quibusdam
Somnum rixa facit.

Viam fecisti in mari equis tuis, in luto aquarum multarum.

QVEMADMODVM Israëlitæ Mose duce Arabicum sinum illæsi atque incolumes transierunt, neque quisquam ex illis incommodi quicquam accepit, propterea quòd maximi imperatoris Dei, cuius imperium obseruabant, equis vndæ cesserant, seseque

Universidad de Deusto
Biblioteca

in muri speciem vndique diduxerant, donec populus ille Dei pertransiret. Atque non solum ab aquis læsi nihil fuerunt, sed neque luto, neque cœno impediti, quo minus liberi & puri alterius littoris oram tenerent. Contrà verò Ægyptij hostes, dum Dei populum in mare ipsum sequuntur, extincti omnes atque aquis obruti sunt. ita etiam Dei populus, qui cum Christo acerbissimæ mortis fluctus penetrauit, saluus atque incolumis 5
eodem Christo resurgente euasit, extincto interim veteri homine, & omni exercitu hostium deleto. quam rem diuina virtute effectam fuisse, sacræ veterum & nouorũ librorum literæ probant. namque id non humana vi aut consilio, sed diuina solũ effici potuit virtute, vt inundantibus aquis mortis & inferorum delerentur iura, sicut scriptum est:
Isai.10. „ Aquæ inundabunt, & delebitur fœdus vestrum cum morte, & pactum vestrum cum in- 10
ferno non stabit. Omnia autem hæc humanæ redemptionis mysteria arcanis verborum & rerum imaginibus vates olim perorarunt. Ea namque hoc dicendi genere diuino dictante spiritu excipiebant, & literarum monumentis ad piorum hominum spem commendabant, neque eius negotij arcanum apertum illis temporibus fuerat, donec is accessit, cui Deus clauem Dauid tradidit. is ergo negotio rite peracto, & re perfecta, di- 15
uini consilij arcanum, spiritu sancto in multos hominum misso, aperuit, quod absconditum fuit à seculis & generationibus: nunc autem reuelauit Deus sanctis suis, quibus
Coloss.1. „ voluit notas facere diuitias gloriæ sacramenti huius in gentibus, quibus apertus est sen-
„ sus, vt diuinorum librorum scripta intelligerent. ijs ergo omnis illa antiquarum imagi- 20
num & ceremoniarum & sacrarum rerum ratio aperta fuit, atque patefacta omnia, quæ priscis hominibus non nisi obscuris & implicitis symbolis tradita constiterant.

Audiui & conturbatus est venter meus, à voce contremuerunt labia mea.

DICENDI finem facere iam parat Vates noster, quamobrẽ argumenta omnia breuiter colligit, & totam libri huius rationem paucis reuocat, & sacratissimæ expeditio- 25
nis, quam Christus facturus erat in Hierusalem narrationẽ perstringit. nam dum Vates hactenus de Israelitici populi calamitatibus verba fecisset, & eius rei occasione Deũ appellasset, quæsissetq. num in misericordiæ pactionibus mansurus esset Deus, & grauissima argumentatione cõfirmauisset futurũ, vt quæ tanto molimini incœpta essent, feliciter perficerentur, dum his rebus Vates intentus esset, diuinũ responsum accepit, quo certam 30
fore & firmam sanctamq. Dei promissionẽ, certior est factus, vnde illud protulit: Egres-
„ sus in salutẽ populi tui, in salutem cum Christo tuo. & quæ deinceps sequuntur. Verũm enimuerò victoriam illam non nisi grauissimo prælio, & multo sanguine reportandã esse diuinus Vates præuidit. namq. ad eam sibi pariendam aggressum Christum Deus omnium nostrũ debita, omnium culpas sustinere iussit, vt pro omnibus gustaret mortem, 35
& vniuersum pretium ipse solus expedẽret: atque adeo dum omnium peccatorum per-
Isai.53. sonas sustineret, solus tamen durissimi certaminis torcular calcaret. nam de eo multa in
„ hanc sentẽtiam prædicta legimus: Despectum & nouissimum virorum, virum dolorũ &
„ scientẽ infirmitatem, & quasi absconditus vultus eius & despectus: vnde nec reputaui- 40
„ mus eum. Vere languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit, & nos puta-
„ uimus eum quasi leprosum & percussum à Deo & humiliatum. Ipse autẽ vulneratus est
„ propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra: disciplina pacis nostrę super
„ eum, & liuore eius sanati sumus. Omnes nos quasi oues erraui mus, vnusquisque in viam
„ suã declinauit, & posuit Dominus in eo iniquitatem omnium nostrum. Oblatus est quia
„ ipse voluit, & non aperuit os suum. Sicut ouis ad occisionem ducetur, & quasi agnus coram 45
„ tondente se obmutescet, & non aperiet os suum. De angustia & de iudicio sublatus est:
„ generationem eius quis enarrabit? quia abscissus est de terra viuentium: propter scelus
„ populi mei percussi eum. Et dabit impios pro sepultura, & diuitẽ pro morte sua: eo quòd
„ iniquitatem non fecerit, neque dolus fuerit in ore eius. Et Dominus voluit contere eum
„ in infirmitate, si posuerit pro peccato animam suam, videbit semen longæuũ, & voluntas 50
„ Domini in manu eius dirigetur. Pro eo quòd laborauit anima eius, videbit & saturabi-
„ tur. In scientia sua iustificabit ipse iustus seruos meos multos, & iniquitates eorum ipse
„ portabit. Ideo dispertiam ei plurimos, & fortium diuidet spolia, pro eo quòd tradidit in
„ mortem animam suam, & cum sceleratis reputatus est, & ipse peccata multorum tulit,
„ & pro transgressoribus rogauit. Hunc totum ex Isaia locum proferre placuit, qui, si rectè 55
consideretur, ad hanc Vatis nostri sententiã aperiẽdam iudicari possit aptissimus. namq.

dum huius maximi reparationis nostræ negotij rationem mente Vates agitaret, & datũ sibi de hac re oraculum contẽplaretur, animo cõturbatus est, nimirũ cognoscens quãtis malis premeretur humanum genus, cuius libertatem tanti constare oportebat. Atq. hæc res fuit, quamobrẽ dixerit: *Audiui*, ex diuino responso, quanto in discrimine hominum genus sit, cui cum Christo mortem oppetere necesse sit, vt suarum miseriarum finis fiat. Eam autem Christi mortem crudelissimam atq. durissimã fore intellexi, vt in eius tribulatione nos, quicunq. illius passionibus cõmunicare velimus, salui atq. liberi quiescamus. hæc igitur cũ ego audijssem animoq. versassem, non potui nõ mẽte atq. omnibus artubus cõtremiscere. Ventrem autem Hebraico tropo pro corde dixit: timoris enim & tremoris principiũ à corde est. Totã verò eã, quæ in corpore cauitas est, membrorũ vitaliũ locum esse cõstat, in quibus principatũ cor obtinet: corde autẽ tremoribus affecto, omnia viscera contremiscere consentaneum est. Sed ventris nomine in sacris libris tam ventriculum, quam inferiorẽ aluum; & quidquid ijs locis cõtinetur, significari intelligimus. vt: Conturbatus est in ira oculus meus, anima mea & venter meus. Ergo ingens atque irrequieta animi affectio, siue metus, siue doloris, interiorũ partium concussione indicatur, vt apud Iob: Interiora mea efferbuerunt absq. vlla requie. ea res fit natiuo calore ad interiora regresso, quo membrorũ principi cordi succurratur, externis interim artubus à natura neglectis: quam rem oris pallor & labiorum tremor cõsequitur. huiusmodi affectionibus se destitutũ ostẽdit Vates, cùm arduam illam humanæ salutis rationẽ diuino respõso accepit, [*Tremuerunt labia mea*,] à voce mihi mente animoq. audita. huius orationis hæc certa sententia est. Psal.30. „ Iob.30.

Ingrediatur putredo in ossibus meis, & subter me scateat.

VERBA hæc futuri tẽporis sunt, nõ imperatiui, & pro præteritis hebraico more vsurpantur, cõiunctionis vi id efficiente, vt superius: Audiui & conturbatus est venter meus, Hebraicẽ *conturbabitur* legimus. Tota autem hæc oratio in amplificanda Vatis affectione cõsumitur, qua se ex maximi arcani considerationẽ ita cõmotum esse ostendit, vt consistere pedibus non valeat, neque sibi à tremore tẽperare, & perinde se viribus destitutũ affirmat, ac si eius ossa quæ firmissima totius corporis pars esse solẽt, putredine fuerint cõsumpta, & ipse pedibus consistere nõ valens totus tremore corripiatur. hoc est subter me scateat, vel subter me tremam: nam primæ personæ verbum in exemplari est.

Vt requiescam in die tribulationis, vt ascendam ad populum accinctum nostrum.

VIDEO aliter verti potuisse hunc locum, quò apertior esset atq. planior sententia: sed quoad fieri possit, dabimus operam, vt in instituto maneamus, id est, vt sentẽtia eius, qua vtimur, interpretationis aut ex eius ipsius verbis, aut ex ipsis, in quibus primum scripta sunt, linguis, aut ex re & argumento ipso aperiamus; neque quicquam nisi maxima difficultate coacti de vulgata versione variemus. Ergo quisquis nostras has commentationes ad hanc versionem nobis accommodatas, quantum ad Hebraicam veritatem proximẽ accedant, cognoscere voluerit, aliorum interpretum versiones, quæ multæ sunt, consulere poterit: & quãtum ab alijs hæc dissentiat, quantum consentiat, & collatione, & commentariorum lectione perspicere. Iam verò ad propositum reuertamur. Maximam vati mouit admirationem, ita vt tremorem etiam attulerit, quòd in tantę pressuræ & tam ardui discriminis die, ipse, qui vnus erat ex ijs, qui humanam, hoc est, suam sperabant salutem, cum Christus pro omnibus mortem oppeteret, atque omnium personam in dutissimo illo mortis conflictu sustineret, morte quidem simul cum suscepta à Christo gente afficeretur, nullo tamen tentaretur dolore. Omnis enim dolor Iesum Christum inuasit: cuius quidem mortis fructum atque vtilitatem, non autem acerbitatem cæteri homines perceperunt. Fuere illi quidem in tribulatione, in supplicio cum Christo, Christus tamẽ pro omnibus dolebat, cæteri quiescebant, nimirum quia hæc spiritu nobis gerebantur, & arcano explicabantur negotio. id vates noster significat, *vt requiescam*. Coniunctio, *vt*, explicantis atque exponentis, siue rationem reddentis officio fungitur: namque pro Hebraica voce *asser* reddita est; cuius hoc munus est. Vehementer admiratus sum, inquit, Vates, quod in die tribulationis Christi, cùm ille acerbissimum supplicium pro omnibus daturus sit, tamen ego sum requieturus, ita vt quæ ego commiserim scelera,

Universidad de Deusto
Biblioteca

ille luat;ego verò cum eodem moriar,& tamen eius mortis dolore non afficiar: quæ res, & mihi,& populo nostro,hoc est,vniuersæ ecclesiæ ab ipso ad hãc rem susceptæ (cui ego annumerabor) continget. Populum autem accinctum, populum coniunctum & colligatum,atque in vnum corpus diuina virtute concinnatum significat, cuius Christus futurus erat caput: cuius liuore vt D. Petrus ait, sanati sumus. 5

Ficus enim non florebit, & non erit germen in vineis.

ELEGANTISSIMA & diuino responso dignissima conclusione argumentum suum Vates absoluit, cuius exemplo quicunque religionem atque pietatem colunt, ad maxima quæque incommoda perferenda animari possunt, vbi semel diuinæ voluntatis certiores ex sacris libris,aut alia ratione fuerint facti: Est autem huiusmodi horum trium carminum sententia. Vates præuisam populi sui calamitatem cum Deo fuerat questus: cuius rei occasione de maximis Dei misericordijs atque promissis inciderat in disputationem,num hæc inter se conuenire possent,vt Deus suis promissis & pactionibus staret, & populum tantis afficeret calamitatibus,quem earundem promissionum absoluendarum & testem & prædicatorem delegerat dum hæc Vates mente agitat, atque oratione apud Deum tractat,diuinorum verborum atq. conuentorum constantiam intelligit,neque impediri posse Deum, quo minus ea,quæ in illo populo edenda promiserat,tandem edat, quamuis maximas populus ille calamitates accipiat. namque diuina prouidentia & populo scelerato per calamitatem corrigendo, & suis pollicitationibus exoluendis fuerat consultura. Huius igitur veritatis admonitus Habbakuq, ad eam spem,quam ipse maximam est ingressus, cæteros vocat, iubetq. pios omnes nullis aduersis rebus terreri, nullis doloribus frangi,nullo futurorum malorum metu exanimari; sed diuinæ misericordiæ pactionum memores esse,qua recordatione id efficiatur vt propositi tenacissimi sint, neque salutis à Deo accipiendæ spem abijciant: ita fiet vt earum rerum,quæ tam diu ab eis speratæ atque exspectatæ sunt, compotes tandem efficiantur.sibi autem huc animum iam esse, vt si maximè omnia perire atque ruinam minari videantur, tamen salutem à Deo promissam desperetur nunquam, *& si fractus*, vt inquit ille, *labatur orbis Impauidum nihil nocituræ attingant ruinæ*. Hæc eorum quæ asseribuntur carminum sententia est. Hanc ille partitionibus exornat, & elegantissima earum calamitatũ enumeratione,quibus maxime frangi homines solent & sibi suæque vitæ metuere: cuiusmodi sunt agrorum sterilitates, pecorum atque armentorum strages & pestes,quarum rerum copia vt ad hanc mortalem vitam est necessaria, sic earundem penuria ad eandem vitam incommodissima est. *ficus enim non florebit.* Ficus arborum omnium feracissima est ob natiui succus abundantiam,& quæ minima inter cæteras plantas cultura indigeat. nam sponte prouenire solet,& inculto solo, imò verò & in saxis & muris fructus annuos interdum binos ferre,neque intermissa requie vt plurima ex arborum generibus sibi consulere, atq. ea prima est, quæ pro flore fructum ipsum proferat: ex quo fit vt certissimum præter cæteras,in quibus flos fructũ antecedit suæ vtilitatis argumentum promat. quòd si ficus aliquando suos flores neget,reliquarũ arborum fructus frustra speres. His autẽ proxima est vitis natura,quæ si non fructus,tamen ramorum & pampinorum est fœcundissima: raro autem euenit vt hoc genus vuas omnino neget. Quòd si vuarum & germinum careat prouentu,actum est de anni illius spe: maximam enim anni sterilitatem esse oportet,quæ germinis proferendi facultatem adimat. Iam verò olearum ea natura est,vt si non singulis annis,certis tamen vberi baccarum prouentu pretium operæ colentium absoluat,atq. futurã sui vtilitatẽ in præcedentis anni mensibus promittat, lætior namq. viret,& multis quasi gemmulis tumescit. atq. huiusmodi indicationes obseruantẽ raro fallunt quam ob rem oliuetorum, qui in Bethica sunt domini huiusmodi notationibus admoniti, à præcedenti autumno in eum qui sequitur muliercularum idoneum ad oliuas colligendas numerum mercede interdum præmissa conducere solent. Hoc autẽ à Vate oliuæ opus vocatur. namq. ex sacrorum librorũ idiomate est, vt arbores fructũ facere dicãtur, vt: Et fecerunt fructum natiuitatis. fructus verò ipse opus arboris nominatur. igitur grauem esse causam oportet, quàm ob rẽ oliuæ quem fructum ante fecerant & ostenderant, tamẽ cultoribus negent. mentiri autẽ siue negare plantæ fructus dicuntur, quando sunt cultoribus ingratæ, vt apud Satyricum: *Spem mentita seges.*

Pſal.106.

Horat. epist. lib.1.

Et arua non afferent cibum.

Quan-

QVANQVAM aliorum fructuum penuriã vteumq. pati homines possint, frumenti tamen defectum ferre non possunt. Caput namq. ad humanam vitam alendam panis est, scriptũ est enim: Et panis cor hominis cõfirmet. & alio in loco: Qui producit frumentũ & herbã vsui hominum. Quòd si frumenta omnino desiderentur,atq. aliorũ fructuum defectibus hoc accedat,maximum esse annonæ conflictũ necesse est. fieri autem interdũ solet, vt cùm dies complures frumento homines caruerint, pecore ex longinquioribus locis adacto extremam famem sustentent. quòd si pecorum etiam copia deficiat, nihil nisi aut diuinã prouidentiam, & admirabilem aliquem cibum, aut mortem expectare dabitur. Porrò Israëlitica regio his rebus, quas hactenus commemorauimus,adeo abundabat,vt vicinas etiam aleret regiones. Nam & Tyri rex Hiram tritici hordæi,vini, & olei permutatione ad maximi illius templi fabricationem ligna ex libano monte cæsa suppeditauit, & Hebronis agros plurima & generosissima pecora aluisse Samuelis historia docemur. huius autem rei penuria laborare, extremæ (vt diximus) sterilitatis est malum. Eam igitur rem cæteris addit Vates & subdit.

Pſal.107. Pſal.146.

2.Paral.2.

2.Samuel.19.

Abscindetur de ouili pecus, & non erit armentum in præsepibus.

VTRVMQVE genus propterea nominauit, vt omni ex parte sterilitatis exequeretur rationem. namque armentorum & pecorum diuersa est natura, & fieri plerumq. solet, vt quibus annis & tempestatibus alterum genus male habeat, alterum gaudeat. Oues glacie constrictos campos amant, boues verò frequentes desiderãt imbres. Ex qua re vtriusq. generis optata hispano prouerbio eleganter sunt indicata: *Siquiera llouiesse hasta, que mi cuerno se remolleciesse: Si quiera elasse hasta que mi lana feme enhetrasse.* Quòd si vtraque & pecora & armenta deficiant, non tam anni vitio, quàm diuina ira id euenire putandũ est. Hæc autem omnia simul accidere posse Vates concedit; se tamen de ea spe, quam diuinæ sibi subministrant promissiones, deiici posse negat. Sed cùm maximè omnia ruinã & mortem minitari videantur, tum maxime se promissæ sibi à Deo salutis, & exspectati Christi seruatoris cogitatione exultaturum.

Ego autem in Domino gaudebo, & exultabo in Deo Iesu meo.

HOC EST, in Deo seruatore meo. Planum namque atque apertum iam omnibus fere est nomine *Iesuagh* salutis & saluationis rationem significari. Cuius quidem rei interpres nobis diuinus nuntius fuit, qui cùm imponendum diuino puero nomen Iosepho ederet, hoc sermone nominis rationem reddidit: Ipse enim saluum faciet populũ suum à peccatis eorum.

Matth.1.

Deus Dominus fortitudo mea, & ponet pedes meos quasi ceruorum: & super excelsa mea deducet me victor in psalmis canentem.

INTER omnes oratorias exornationes commoratio, quam vocant, sacris scriptoribus familiarissima est: quum in ea re, in qua causæ nostræ firmitatem collocauimus, diutius commoramur. Hoc genus nos in Christianis rhetoricis, quas carmine cõscripsimus, firmamentũ vocauimus.nulla autem re sacri scriptores magis, quàm diuinæ misericordiæ fide atque spe nituntur. Ex qua illa in omnium ore frequentissima sententia est. propter misericordiam tuam & veritatem tuam, & misericordia tua vsque ad cælos, & veritas tua vsque ad nubes. Antiqua igitur disciplina,& acceptis à se responsis edoctus Vates, totam spem suam in diuinis pollicitationibus, atq. in misericordia ponit. Audierat enim ille id quod nobis refertet: Iustus autem ex fide viuit. Hac igitur fide sibi se constare dixit, eamque spem nunquam esse fallendam,sed voti tandem compotẽ Deo auctore euasurum, vt nulla sit calamitas, quam non huius spei atque fidei ope perferat,& tandẽ illius maximi atque diuini beneficij acceptione peruincat. Dominum igitur Deum fortitudinem suã vocat,quoniam ea victoria nõ humana virtute, sed diuinæ misericordiæ auxilio atque opera illi constabit. nam cùm Cristus suam diuinam atque humanam naturam cum suis communicaturus fuerit, ob eam causam,quicunque eius communicationis & beneficij participes verè fuerint, ex eo,quem ante descripsimus, conflictu victores,& præstantissimæ libertatis compotes euadent. Si enim filius vos liberauerit, verè liberi eritis, aiebat idem Deus atq. homo Christus, ita vt illud ab illis quàm verissimè cantari possit: In te inimicos nostros ventilabimus cornu: & in nomine tuo spernemus insurgẽtes in nobis. [*Et ponet pedes meos quasi ceruorum.* Summam conficiendæ rei celeritatem hac similitudine significat. nam quamuis ex quadrupedibus nonnullæ citatissimo valeant cursu,

Pſal. 59. Pſal.55.

Ioan.8.

Pſal.43.

Universidad de Deusto
Biblioteca

nulla tamen magis victoriam currendo repræsentat, quàm cerua, quæ saltu arbusta superat, & saxa, & flumina aliquando transmittit; adde quòd decor membroum & totius corporis habitudo, venatorũ contemptum magis imitatur, quàm fugam: eadem semper altiora loca cursu petit, vnde despicere magis, quàm metuere insequentes se possit. hoc autem magis in femina ceruà, quàm in maribus, ex eo quòd illæ cornibus careant, perspicitur: quamobrem & Hebraicè *quasi ceruarum* legimus. Ob eandem etiam considerationem in canticis sponsus ceruorum hinnulo similis esse prædicatur. neq. dissimilé ob causam hoc carmen à Dauide præcantatum Vates noster hoc in loco vsurpauit, Qui æquauit, inquit, pedes meos ceruis, & super excelsa statuens me. Excelsa etiam loca, aut victoriã, aut certe hostium contemptum suà natura atq. situ parant. Eam rem hoc loco sibi Vates ex fide, quam diuinis verbis habet, promittit, nimirum victoriæ viam sibi à Deo esse aperiendam. ex qua re illud confici oporteat, vt ipse carminibus condendis, & Deo gratiarum actionibus, ob tanta beneficia, celebrando vacet. Atque ex ea re materiam elegantissimorũ versuum atque heroicorum sibi fore suppeditandam. Talia enim carmina non nisi à lætissimis, atq. omni anxietate carentibus ingenijs cãtari solent. quorũ inscriptio est, *lemnasceah Bineghinoth*. Huius autem verbi *lemnaszeah*, pro quo latinus interpres frequenter *victori* vertit, sententiam, hoc in loco exponere non incommodum fore visum est. namq. ea ad Vatis nostri orationem illustrandam, atq. ad multorum psalmorum inscriptiones intelligendas conducet. Igitur verbum נצח *nassahh* vincere, studiosè aliquid & solicitè, ac non negligenter agere significat. Eius autẽ verbi vsus familiaris atq. frequens est publicis sacrarum rerum ministris, quorum interest munus suum diligenter atque strenuè exequi. maximè autẽ ijs accommodari solet, qui alijs tanquam duces in administranda re præficiuntur; nimirum vt cæteros hortentur, instruant, atque in negotio præcurrant. huius rei atque verbi exempla multa sacros legentibus libros occurrent, ex quibus vnũ & alterum apud Esdram vno in capite indicabimus, quæ latinè sic in vulgata editione legimus: Anno autem secundo aduentus eorum ad templum Dei in Ierusalem, mense secundo, cœperunt Zorobabel filius Salathiel, & Iosue filius Iosedec, & reliqui de fratribus eorum sacerdotes, & Leuitæ, & omnes qui venerant de captiuitate in Ierusalem & constituerunt leuitas à viginti annis & supra, vt vrgerent opus Domini. Steterũque Iosue & filij eius & fratres eius, Cedmiel & filij eius, filij Iuda quasi vir vnus, vt instarent super eos, qui faciebant opus Domini. Hæc igitur Latina verba vrgere, & instare, quid Hebraicum verbum significet, & ad quas personas accõmodetur, nos docent. hæc negotia curandi verbo Romani significabant: nam & regia munera & ludos dijs sacros, & funus curare dicebant, & curare vt sacrorũ templorũ sarta essent tecta. Ergo inter cætera sacrarum rerum genera carminum & hymnorũ, atq. totius sacræ musicæ curatores erant, ad quos quid quo modulationum genere, & à quibus, & quando canendum esset, consulere pertinebat. Vnum aũt carminũ genus erat, quod *Neghinoth* vocabant, quò lætę atque gratissimæ res & affectuum plenæ dicebantur, quæq. hostium atque periculorum propulsationem vel narrarent, vel sibi promitterent. Cuius generis est psalmus, Cum inuocarem, & illud: Exaudi Deus orationem meam. huic ergo carminum generi se vacaturum vouet Habbakuq, quo præterita rerum discrimina, & præsentem redemptionis lætitiam celebret.

נצח

Esdræ 3.

» gata editione legimus: Anno autem secundo aduentus eorum ad templum Dei in Ierusalem, mense secundo, cœperunt Zorobabel filius Salathiel, & Iosue filius Iosedec, & reliqui de fratribus eorum sacerdotes, & Leuitæ, & omnes qui venerant de captiuitate in Ierusalem & constituerunt leuitas à viginti annis & supra, vt vrgerent opus Domini. Steterũque Iosue & filij eius & fratres eius, Cedmiel & filij eius, filij Iuda quasi vir vnus, vt instarent super eos, qui faciebant opus Domini.

ORATIO INTERPRETIS.

O qui orbem regis pater, & mortalia curas,
Ausaq. funesti nulla probas sceleris,
Nec pateris fluitare tuo feruentia cultu
Pectora, nec miseros deseris esse pios:
Illud opus renouare tuum ne desine nostris
Mentibus, illud opus, quo facis esse Deos.
Et nos perpetuas laudes, nos grata canemus
Carmina pro tantis commoda muneribus.

IN HABBAKVQ PROPHETÆ COMMENTARIA CARMEN EX VOTO.

NON cœpta lætis vota parentibus,
Cum pulcher infans ludit amabilem,
Cui sceptra mater, cui coronas
Poscit auens prece blandiente.
Non quæ per artes innumeras genus
Mortale duris vsque laboribus
Exercet auri vel cupido,
Spés ve leuis male sana honoris:
Non quidquid errans denique suspicit
Vulgus, beatos efficit, aut iuuat
Curas, vel auertit sequaces,
Otia vel meditata præstat.
Nam quæ caducis condita partibus
Auctore constant munera debili,
Nil illa magnum, nil perenne
Efficere, aut tolerare possunt.
Quidquid corusci continet atheris
Transmissus axis, scilicet aëra,
Telluris oras, & liquentem
Vis penetrat superatq; pontum.
Disiuncta quòd si corpora sedibus,
Unde & decoris artibus efficax
Natura fingit res, teneri
Perpetuos nequeunt in annos:
Quid comparatis fraudibus, ac dolo
Mortalis audens ingenij manus
Componet atris eximendum
Temporibus vicibusq; lethi?
Cum gente gentem iungito sedulam,
Commune cœptis & studium para:
Vox vna cunctis, arsq; constet,
Nulla manus properare cesset.
Sed videt vltor principium Deus
Non auspicata molis, & ardua
Spectator attendit propinquus
Stultitiæ assiduos labores.

Mox

Universidad de Deusto
Biblioteca

Mox & micanti fulmine, & horrido
Turbata cæli murmure dissonat
Sermone turba, & inquietas
Cura subit variata mentes.
Tunc quam potentis nominis ambitus
Turrim propinquam sideribus poli
Vergebat, humani furoris
Esse iubet monumenta iudex.
Famq; appetita munera gloriæ,
Confœderatas & studijs opes
Deforme conuoluens ruinæ
Nomen habet Babylon pudendum.
Sed tu quid altas imperij domos
Nunc & decorum perpetuum tibi
Proponis amens per scelestos
Viq; doloq; vagatus ausus?
Tentata prauis bella tumultibus,
Atq. inuidẽtum prælia gentium,
Et fraude prognatas rapinas,
Anne bonum paritura credas?
Constructus amplis principijs domus
Murus, labore & consilio graui
Per damna, per cædes iniquas
Artificem stimulante cura,
Tantisper hæret molibus ac breui
Suffultus arctæ munere machinæ
Auctoris orbi dum malignum
Testis opúsque, animumq; prodat.
Sed iam peracto iudicio Dei,
Qui cuncta vindex crimina discutit,
Gaudere quærente, & laborum
Jam domino meditante fructus,
Inclinat aucto pondere funditus
Congesta lapsis vndiq; partibus
Moles, & incautum patronum
Cum famulis premit, atque natis.
Optata seris regna nepotibus,
Et cogitati præmia nominis,
Obliuiones vel silentes
Jncelebri subeunt sepulchro,

Velfu-

Vel fumiganti turbine pulueris,
Quem lapsa moles excitet altius,
Differtur exemplis in suum
Historia improperanda diris.
Tunc, quæ imperitis ancipiti gradu
Constare visa est cura vigil Dei,
Dum flos nocentum præniteret,
Certa manet, superatq; vindex.
Tum clara signis perpetuis patent
Exempla summi iudicis, & graui
Sanctamq; funestamq; gentem
Indicio memorata monstrant.
Vt nulla casus Sortis & inuidæ
Vis voluat orbis munia consona
Nec terra, mortalésve turmæ
Iudicijs careant supernis.
Et sæpe summi numinis abditam
Mentem tyrannos præcipites pati,
Pœnas vt indictas prophanis
Dent populi malè pertinaces.
Post vindicato verberibus malo,
Corrupta turpi flagra superbia,
Neruósque marcentésq; virgas
Jn tenebras reijci perennes.

FINIS.

Universidad de Deusto
Biblioteca

BENEDICTI ARIÆ MONTANI HISPALENSIS IN SOPHONIAM PROPHETAM PRÆFATIO,

DE DIVINO IVDICIO.

DIVINORVM iudiciorum rationes perperam ab hominibus percipi ac definiri, præterquam quòd in sacris libris persæpe notatum est, ipsa etiam mortalium corrupta studia actionesque declarant. Etenim nihil aut seuius aut rarius, quam diuinam iustitiam & seueritatem cogitari ab illis arbitror: quam in omni vitæ parte oculis proponendam sacer Vates docebat: In corde meo abscondi eloquia tua,
Psal.117. „ vt non peccem tibi: Non enim qui operantur iniquitatem in viis eius ambulauerunt. Namque diuinorum iudiciorum perpetuò considerata atque obseruata ratio temeritatē, stultitiam, licentiamque omnem in consilijs actionibusque hominum reprehendit, audaciam comprimit, ambitionem cupiditatemque frenat: vt ex ijsdem ipsis diuinis oraculis
Ibidem. accepimus. In quo corrigit adolescentior viam suam? in custodiendo sermones tuos. A „ mandatis tuis intellexi, propterea odiui omnem viam iniquitatis. Equidem nemo tam malo, tamque audaci animo est, qui dum præsentem iudicē videat, eumq. magna sapientia in cognoscendis, magna iniudicādis crimmibus seueritate & constantia præditum, manus à scelere & maleficio admittendo non abstineat: cumque nulla in re, nullo in loco se illius oculos & mentem fallere posse speret, aliam vitæ viam sibi, quàm per scelus, muniendam suscipiat, atque ea paulatim studia remittens deponat, quæ iudicem vehementer improbaturum, nunquam verò ignoraturum esse intellexerit. Quòd si hæc in homine concepta seueritatis & sapientiæ opinione studiosè & rectè curarentur, quanto diligentius curata esse oportuerat ab ijs, qui Deum omni semper loco præsentem, & humana non solùm facta, sed cogitata omnia obseruantem, sanctissimum, æquissimum, seuerissimumque, atque vitij omnis & sceleris vltorem grauissimum iudicē ante
Psal.5. „ oculos sibi proponerent, de quo scriptum est: Quoniam non Deus volēs iniquitatem tu „ es: neque habitabit iuxta te malignus, neque permanebunt inuisti ante oculos tuos. „ Odisti omnes qui operantur iniquitatem, perdes omnes qui loquuntur mēdacium. Virum „ sanguinum & dolosum abominabitur Dominus. Qui plantauit aurem, non audiet,
Psal.93. „ qui finxit oculum, non considerat, qui docet hominem scientiam? Dominus idem scit „ cogitationes hominum: igitur qui exasperant, non exaltentur in semetipsis. Et profectò vel nullam, vel admodum exiguam de diuinis iudicijs cogitationem hominibus esse non concepta modò, sed & assiduè suscepta scelera, quibus totus terrarum orbis publicè ac priuatè contaminatissimus affluit, manifestè indicant: vbi gens contra gentem & regnum aduersus regnum, vel leuissimis, vel nullis causis insurgit, vbi tanta ambitio, tāta cupiditas, tot iniuriarum genera grassantur, vt totus mundus in maligno positus esse meritò dicatur.

Sed id dolendum maximè est, quòd nullæ nationes minus de diuinis iudicijs cogitare videntur, quàm eæ quæ Christianæ disciplinæ legibus tenentur, præceptis & institutis abundant. Vbi incredibile est, quàm secus, atque huius cogitationis lex & ratio postulet, publicè ac priuatè agatur. Atque vtinam hæc nobis in eam partem disputata esse videri possent, vt comparatio non cum alijs gentibus, non cum falsis, mendacibus ac barbaris eorum qui Christum non receperint, sectis atque doctrinis, sed cum ipsa Christianæ disciplinæ perfectione fieri existimaretur: ita vt in nostris moribus ad externarū nationum rationem reuocatis, aliqua laudis pars mueniri posset: ad ipsam verò euangelicæ disciplinæ normam & regulam iudicatis, exacta quædam perfectio desideraretur.

Sed

Sed prò dolor & pudor, iam non nobis hæc ratio illis Christianorum præceptorum & euangelica statera, sed communi omnibus diuinæ iustitiæ ac seueritatis cognitione, velut rudi quadam & populari trutina examinanda est. neque enim modò de inimicorum dilectione, de beneficio vltro in immeritis collocando, de tolerandis patienter eorum, qui leserint, amore & solutis studio, iniurijs, de eroganda omnino in egenos atque in alios pios vsus pecunia, & de honestissima benignitatis, liberalitatis, comitatis, humanitatisque omnis contentione, de maxima alienorū, de minima verò propriorum commodorum cura, non denique de illustri Christi exemplo omni vitæ nostræ parte exprimendo agitur, & de suauissimo illo iugo, quod ab eius perfectis discipulis fieri oportuit. Quibus de rebus omnibus illud scriptum est: Discite à me quia mitis sum, & humilis Matth.11.
„ corde: & inuenietis requiem animabus vestris, &c. Quòd iam istius perfectæ Chri-
„ stianorum vitæ splendor fere omnis his moribus obsoleuerit, & prodigij loco ducatur,
„ si quæ harum præstantissimarum virtutum scintilla appareat, adeo extinctū egregium
id vitæ studiū, & studiosorum genus est, de quibus illud fuerat decantatum: Et scietur Isai.6.
„ in gentibus semen eorum, & germen eorum in medio populorum. Omnes qui viderint
„ illos, cognoscent illos, & dicent: quia isti sunt semen cui benedixit Dominus. Nunc
„ verò alia nobis rerum ratio reposcitur, quæ ab iis reddi possit, qui cum Dei notitia diuini iudicij, atque in sceleratos constituendi supplicij metum habeant, siue is ex philosophica quadam sapientia atque obseruatione, vt apud gentes, siue ex sacra institutione & disciplina allatus sit: in quo generè Israëlitæ olim fuerunt, & nunc maximè Christiani sunt. A quibus maius atque abundantius officium exspectandum propterea fuerit, quòd diuinarum rerum cognitio, certissimis ipsius Dei oraculis accepta sit, Qui non fecit taliter omni nationi, & iudicia sua non manifestauit eis. Sed quæ per Deum Psalm.
„ immortalē tam barbara, non modò lingua et natione, sed natura, & moribus gens no-
„ tari hodie posset, in qua vel rariora cogniti, explorati & certi diuini iudicij; vel frequentiora rursus diuini timoris repulsi argumēta reperiantur? Vbi nam terrarū publica ac priuata honestas, ac decus minus conseruatur? vbi copiosum magis, et multiplex iniuriarum genus inuenitur? vbi ambitio, ac insatiabilis habendi dominandique cupiditas proiecta atque effrænata magis est? vbi fornicatio immunditia, impudicitia, luxus, veneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, iræ, rixæ, dissensiones, hæreses, in- Galat.5.
„ uidiæ, homicidia, ebrietates, comessationes, & his similia innumera vitiorum genera
„ frequentius & grauius obueniunt? Tandem vt plura & maxima breui sermone concludamus, quodnam hominum infidum genus iusto militiæ sacramento prodito, nefariè magis, atque impudenter egit? nonne illud celeberrimum honestissimumq. votum, Christianæ militiæ Tironibus, clarissimo iureiurando, coram sanctissima trini atque vnius Dei maiestate, legitimo ecclesiæ sacerdoti, grauibus aduocatorum testimonijs, repetita assueratione, nuncupatur? Satanæ & omnibus operibus eius, et omnibus pompis eius, abrenuntio, abrenuntio, abrenuntio. Cuiusmodi nam ista abrenuntiatio est? Ecqua sanctissimi ac iustissimi iurisiurandi huius, ad sacrosanctum baptismi fontem, illustribus verbis comprehensi, religio fidesque seruatur? Pudet profecto, pudet nostrorum morū, ac corruptæ & contaminatæ vitæ, quæ ad iustissimi sacramenti obligationem collata, perfidiæ ac sacrilegij manifesto teneatur. Neque verò consilii est sanctissimos & integerrimos Christianæ disciplinæ milites hoc nomine notare, neq. vllam eorum hoc pacto offensionem excipere, quos hæc perditissima tēpora pariter nobiscum luctu prosequi intelleximus. nam communis hæc piorum & bonorum omnium querela est. sed ad

Augusti.epistol.111. Gregor. libr. 32.moral.2.

Universidad de Deusto
Biblioteca

propositum redeamus. Igitur vel nullam, vel leuissimam diuinorum iudiciorum in omnium ferè hominum animis versari cogitationem, ipsa eorum studia, cogitationesq. arguunt. Hanc verò maximam negligentiam ex eo natam esse arbitramur, quòd non vt misericordiæ, sic diuinæ etiam iustitiæ assidua publicè ac priuatè exempla edi spectariq. soleant. namque ille communis omnium hostis antiquus serpens astutissimus, diuinarum rerum rationes, abductis à recta sacrarum scripturarum cognitione, atque à sapientiorum temporumque obseruatione hominibus, perperam semper interpretatus, iudiciorum tarditatem & dilationem negligentiæ nomine definire; si quid verè interim repetitæ pœnæ alicubi obseruatũ fuerit, casibus id, vel incertis cælorum & siderum cursibus, non autem diuinæ prouidentiæ, ascribere consueuit. Quamobrem huiusmodi prauitatis erroribus imbutæ mentes incredibili ad omne facinus audacia armãtur, & accumulatis sceleribus maiorem in dies culpam sustinentes, in grauiorem semper Dei offensionem incurrunt, plusque sibi indies pœnarum comparant, sicut scriptum est: An diuitias benignitatis Dei & longanimitatis cõtemnis? Ignoras quòd benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit? Tu autem secundum duritiam tuam & impœnitens cor tuum thesaurizas tibi iram in diem iræ & reuelationis iusti iudicij Dei: qui reddet vnicuique secũdum opera sua. Itaque iudicij vel priuatè, vel publicè exercendi cunctatio, & tarditas humanarum rerum Dei negligentiæ, vel scelerum contemptioni, vel ignorationi à stultissimis hominibus ascribitur: cùm tamen ex ipsa rerum ratione, & præteritorum temporum prudenti obseruatione, clementiæ potius, misericordiæque, & benignæ Dei erga hominum salutem voluntati, ascribi oportere, sanctissimi Apostoli confirmauerint. Longanimitatem Dei salutem arbitramini, sicut charissimus noster Paulus secundum datam sibi à Deo sapientiã in suis scribit epistolis, inquit Petrus. Verum enimuero vt hunc ex hominum mentibus errorem penitus tolleret Deus, non modò ipsa, & grauissimis iudiciis edendis, ac repetitis seuerè pœnis, publica & priuata scelera sæpe vltus est: sed illud etiam curauit, vt hæc ratio à sanctissimis & grauissimis vatibus, ac diuinarum rerum sapiẽtissimis magistris, & futura prædiceretur, & indicaretur præterita, neque quis videlicet sumpta de aliis supplicia ad se nihil pertinere arbitratus, in pœnitentiæ studium sese tradere, ac salutem sibi legitimis rationibus petere negligeret. Inter alios verò sanctissimos vates vnus etiam Sophonias est, cui diuinæ iustitiæ & seueritatis prædicandæ munus est delatum. Cuius grauissima oratione illud apertè docemur, nullum contumacium hominum flagitium, nullum scelus aut vitium esse, quod (nisi legitimæ pœnitentiæ rationibus oportunè curatum expiatumque fuerit) seuerissimi tandem iudicij pœnas effugiat. Id quod multorum hominum, populorum & regnorum, quibus publici ac priuati sceleris pœnæ futuris temporibus dandæ erant, certissimis exemplis confirmatur: ex quibus cæteras etiam nationes, atque posteritatem omnem erudiri, & sui de ea re consilij, quod constantissimum semper est, doceri Deus voluit. Illius enim responsis ostensum est, nullius eorum, qui diuinum ius fasque violauerint, nomen de tabulis eximẽdum esse, quo minus vnusquisque eam, qua sese alligauerit, culpam (nisi veniam præscriptis rationibus & modis impetret) vel in se vnum priuatè, vel in suos etiam publicè, in hac vita, vel cõmuniter in omnes tandem homines statuto puri iudicij die seuerissimo supplicio luat. Cuius grauissimæ orationis explicandæ argumentum, inuocato prius in nostra vota Deo, componemus.

Rom. 2.

VOTVM.

VOTVM.

Ætherei quem sede poli sanctissima cunctis
Dicere iura viris credimus & populis:
Et quem facta latent mortalia nulla, nec ausus,
Humanum quicquid concipit ingenium.
Da facilis tua iudicij mysteria magni
Quã fas est, populis explicuisse piis.
Si quæcunque sacri dicunt oracula vates,
Ad nostros quoque vis pertinuisse dies.

ARGVMENTVM VATICINII.

PRÆVISAM sibi Hierosolymæ vrbis priorem illam excisionẽ, & ad omnes etiam tam probos, quàm improbos Iudæos, vel cæde, vel captiuitate pertinentem calamitatem Sophonias cumprimis prædicit, quamobrem ætatis suæ pios omnes ad placandum Deum exhortatur. deinde post Iudaicam cladem, Palæstinorum, Moabitarum atque Ammonitarum res ex diuino consilio, Nabuchodonosoris ictu grauis, ad casum sceleribus illorum dignum dandas esse docet. Horum autem perpetuam fore ruinam ostendit, adeo vt restitutis ex Babylonica captiuitate Iudæis, latior ad habitandũ relinquatur locus. cæteras etiam nationes, quæ vel iniusto bello, vel graui tyrannide alios, ac præsertim Israëlitas plus æquo vexauerint, vt Assirios & Aethiopes, pœnas quoq. daturas affirmat. deinde verò restitutorum ex Babylone Iudæorum alteram cladem, & vrbis etiam excisionem sibi diuinitus ostensam significat, ob legis diuinæ violationem, & repulsum à republica ciuitateque sua Christum Dei Iesum Nazarenum. Quos posteriores calamitatis huius ærumnis & miseriis tam diu premendos esse ait, quoad constitutum diuino consilio tempus aduentauerit, cùm impietatis omnibus toto orbe dissipatis & penitus destructis reliquiis, diuinæ notitiæ lumen nationibus cunctis, Christiani euangelij prædicatione porrigatur. Quo felicissimo tempore Israëlitæ etiam & Iudæi suum tandem maximum errorem agnoscentes & confessi, in veniam, misericordiam gratiamque recipientur: qui quamuis tenuis & afflictus, variisque vexatus modis populus sacri tamen diuino dono in magnum vitæ & virtutis splendorem reddendi sunt: atque omni tyrannidis, maximè autem spiritualis, immunitate & libertate accepta & confirmata, in vnam nobiscum ecclesiam ex omni exilij sui loco collecti, æternam quamdam & piam, communemque cum Christianis omnibus tranquillitatem & pacem sanctissimi spiritus beneficio trahent.

Universidad de Deusto
Biblioteca

CAPVT I.

Verbum Domini quòd factum est ad Sophoniam filium Cussi, filij Godoliæ, filij Amariæ, filij Ezechiæ, in diebus Iosiæ filij Amon regis Iudæ. 5

TOTIVS operis inscriptio est, qua fides dicendis rebus, diuini cõsilij auctoritate, & Vatis ipsius orantis dignitate atque integritate affertur: iisdem verò cognoscendis & interpretandis, ex temporum notatione, regisque appellatione, lux opportuna porrigitur. Quatuor autem patrum suorum ad attauum vsque Ezechiam clara illa ætate nomina, legationis suæ confirmandæ causa interponere, expresseque appellare Vates non 10 dubitauit, quæ profecto (nisi fidem suam diuina auctoritate liberaturum sese intelligeret) denigranda & contaminanda proferre veritus fuisset. Quanquã autem quatuor suis ætatibus illustres viros nominauerit, ex manifesto tamen sacrorum librorum testimonio, neque huius Vatis patria, neque certa generis & familiæ tribus, quænam fuerit, inter homines peritos constare video, id quod illo seculo constitisse, ipsa nomi- 15 num illustrium professio arguit. Præterea & apud Iudæos Vatem hunc cum maioribus suis claruisse ex eo coniicimus, quòd de Iuda & Ierusalem vaticinatus fuerit, apud quos patrum suorum memoriam consulto tenouauit. Eius autem patres, Cussi, Gedolias, Amarias & Ezechias an in Vatum numero ponendi sint (quemadmodum antiqui Hebraici scriptores de appellatis Vatum omnium parentibus in vniuersum tradunt) nobis 20 sanè exploratum satis non est; illud certè est compertum, maxima illa suis ætatibus nomina, & posterioribus etiam apud eam gentem, cui fidei causa interponebantur, fuisse. Illud verò obscuriori coniectura iudicatum, opinione magis, quàm certa sententia, quidam augurantur, Ezechiam Vatis huius attauum eundem & regem illum Iudæ illustrem fuisse; neque enim eam rem inscriptio ipsa prætermisisset, cum Amonem, 25 qui duobus tantum annis, iisque infeliciter rerum potitus fuerit, regem appellet. Quòd si regis nomen ad Iosiam tantùm pium atque optimum principem quis referendum putet, nihil est quòd Ezechiæ regis dignitatem commemorari prohibuisset, qui inter optimos principes, patriæque patres pientissimos non mediocrem locum obtinet. Porrò Hebræi auctores, qui de Vatum omnium ætatibus scripsere Sophoniam, 30 Ieremiã & Oldam, eodem tempore floruisse tradunt; Ieremiam in publicis concionibus & foris, frequentique hominum conuentu vaticinia sua peroraſſe; Sophoniam in Synagogis & literarum gymnasiis; Oldam autem apud ætatis ciuitatisque suæ feminas fuisse vaticinatam commemorant: à quibus tamen nihil de regio Vatis huius genere memoriæ proditum est, cùm ea res in Isaiæ historia non sit prætermissa, quem 35 Amasiæ ex fratre nepotem fuisse, ab iisdem accepimus. Illa autem celebertima publicæ rei, & totius religionis expiandæ à Iosia rege suscepta procuratio plurimum cum Vatis huius consilio atque exhortatione concordans, argumento non leui nobis est, vaticinium hoc primis eius regni annis fuisse editum. nam quo tempore Iudæi impietate, scelere & flagitiis contaminatissimi fuerint, futuræ sibi calamitatis, & grauissimæ 40 animaduersionis sententiam, diuino oraculo pronuntiatam audisse, verisimile & probabile est; ei autem calamitoso malo, ne maturius etiam afferretur, boni principis cura & procurationibus fuisse intercessum: cuius pientissimi regis de ea re cura & diligentia in regum historiis copiosè narratur. Hactenus operis inscriptio & procemium est: nunc deinceps orationis propositio amplificationibus, atque expolitionibus à Vate tractata nobis etiam explicanda est. 45

Hebræor. traditio in pesicta a Rabbathi Ieronym. in Sophoniã Camhi. Ioseph. Hispa. Abraham Esdrę.

Tractatu de pesicta Rabbathi, & in libro de annalibus mundi.

Congregans congregabo omnia à facie terræ, dicit Dominus: congregans hominem & pecus, congregans volatilia cæli, & pisces maris: & ruinæ impiorum erunt: & disperdam homines à facie terræ, dicit Dominus. 50

CLADEM omni Iudææ regioni diuinitus afferendam communi oratione proposita confirmat: quam subiuncta statim partitione exponit. namq. vniuersalis propositionis explicandæ rationem ad ea tantum genera, quæ subiecta explicatione definita fuerint, non ad naturam vniuersam reuocari oportuerit. Quamobrem propositio: 55 [*Congregans*

[*Congregans congregabo omnia.*] Præter hominum, pecudum, auium, piscium, hominumq; terrestrium definita genera, nullum aliud hoc loco complectitur, non stirpes, non minerali, non denique quicquid in partitionem ipsam productũ non fuerit. Itaq. vniuersale hoc verbum, *Omnia*, certis mediis, non summo rerum omniũ genere est cernẽdum, sicut 5 neque terræ nomen, quod non de omni terrarum orbe, sed de Iudæa tantum regione interpretari, nos ratio ipsa, & consequens oratio cogit: neque enim à facie vniuersæ terræ, vt in diluuij rationibus, sed [*A facie terræ,*] dixit, vt certam regionem, hoc est, quam ipse Vates incoleret, notari facilis coniectura esset. Excisionem autem siue cladem illam, omnibus terrę incolis communiter afferendam, congregandi verbo explicuit, quod 10 ad extremam & absolutam calamitatem significandam aptissimè apud Hebræos transfertur. ex quo genere illa sunt: Ego congregor ad populum meum, &: Congregabis animam tuam, & animas domus tuę. Latinus sermo propinqua huic significationi verba habet, conficere & corradere, sed Hispana lingua proximum *Arrebañar*: est enim res, quas tollere quis paret, penitus conuellere, & vndique in vnum locum rastris ligonibusque 15 corrasas prorsus adimere. [*Congregans hominem & pecus. &c.*] Quanquam hæc simpliciter exponi & posse & solere non ignoremus, vt deficientibus è terra hominibus cæteræ etiam animantes, quæ commodius viuendi causa hominum culturam sequuntur, deficiant; tamen piscium, quibus hoc non accidit, natura appellata, & ipsa rerum ratio, & consequens in oratione explicatio, omnia ad homines per translationem referenda esse 20 docet. Illa igitur huius loci sententia est, omnium ordinum, generum & conditionum homines, vel cæde, vel captiuitate, ab illa regione tollendos esse. Eam verò sententiam sublimi verborum & orationis genere Vates Dei partes dicendo agens expressit. Namq. variarum animantium nominibus, plura hominum vitæ genera notari, in libro de sacro aro. noque sermone docemus. Sunt autem quidam homines ob rusticiorem vitæ 25 vsum & exercitationem, & ingenio, & cultu duriores, quos aptissima similitudine homines & pecus Vates dicit, Hebraicè, *Adam & Behema*. Atque *Behema*, non omne animal dicitur, sed quod ad hominum terræque cultum idoneum est. Quare omnem terræ populum Hebraicè appellatum, Latine verò rusticum hominum genus cum primis excindendum esse ait. Deinde alterum genus principum & summorum virorum nominat, quos ob vitæ & glorię dignitatem, ob sublimium rerum studium *Volatilia cæli* nominat. Tertium autem hominum genus exlex, atque scelestum, iniuriæ, sceleti, voluptatibusq. deditum cum piscibus stupido, rapaci & impolitico prorsus animantium genere aptissimè componitur, vt apud Habbakuq: Et facies homines velut pisces maris. Sed & huiusmodi vitæ hominum genera piscium nomine notari, subiuncta oratione Vates ipse ostendit: [*Et ruinæ impiorum erunt,* siue, vt ex Hebraico clarius legimus, *& offendicula cum impiis,*] hoc est: Perdam impios cum studiis, conatibus, & nocendi artibus ac dolis, quibus ad aliorum perniciem vti solent. Quartum porrò genus, in hominum societate, vitæque communitate, eorum est, qui variis, cuim humilibus tum ingenius arribus sese exercentes vitam degunt, hos etiam, quibuscunque nominibus fuerint, corradendos abducendosque è terra esse ait. [*Et disperdam homines à facie terræ.*] Homines, inquit, reptilibus perfimiles, qui vario manuum suarum labore, industria & conatu, vitam per terram trahunt magis, quàm agant, omnes in vniuersum congregabo. Quæ verò translationibus hactenus hominum genera notata sunt, eadem subiunctis expolitionibus aperte explicantur. imprimis autem quam terram significauerit, exponit: deinde etiam, quinam homines pecus, qui volatilia, & quæ ruinæ siue offendicula piscium, hoc est, impiorum dicantur, exponit.

Genes. 19. Iudic. 17.

בהמה

Habbak. 1.

Et extendam manum meam super Iudam, & super omnes habitatores Ierusalem: & disperdam de loco hoc reliquias Baal, & nomina æditurorũ cum sacerdotibus: & eos qui adorant super tecta militiam cæli, & adorant, & iurant in Domino, & iurant in Melchom.

TERRAM quam omni incolentium genere expoliandam sibi esse dixerat, Iudam esse ait: Extendere manum, vltionem magna diligentia & seueritate studioq. paratam significat, vt illud: Ideo iratus est furor Domini, super populum suum: & extendit manum suam super eum, & percussit eum. Habitatores verò Ierusalem, & filij Iudæ, cùm ciuitas illa omnium vitæ generum hominibus constaret, homines, pecus, volatilia &

Universidad de Deusto
Biblioteca

pisces,quos commemorauerat,sunt. At verò ruinæ impiorum, & offendicula cum impiis,illa fuerunt. [*Et disperdam de loco hoc reliquias Baal.*] Reliquias Baal,omnem, qui post decem tribuum abductionem apud Iudæos conseruatus est, superstitiosum cultum interpretamur.namque superstitio & idololatria, vanorumque numinũ consecratio,apud decem tribus cœpta,procurata & aucta,ad Iudæos,vt sæpe aliàs docuimus,deuecta est: apud quos,ad Babylonicam vsque transmigrationem,ignominiosa hęc labes,neque diuturnitate euanescere, neque bonorum principum diligentia prorsus elui potuit, quoad abductis omnino hominibus deleta est. De nomine *Baal* satis apud Hosæá disseruimus. Hosse.2. Vlterius autem ruinæ impiorum exponuntur. [*Et nomina ædituorum cum sacerdotibus.*] Falsorum numinum,superstitiosarumq. sectarum ministros, quorum innumerabilem copiam illa tempora, ventris & otij atque inertiæ causa,genuerunt, ædituos nostra versio nominat,Græca verò ἱερέας: quos nõ tam sacerdotes,quàm augures Plutarchus interpretatur. Heliæ Methurghemim. Hebraicus verò sermo,& Chaldaica etiam expositio *Chemarim* vocat: quo nomine Chaldęus interpres vanorum Deorum sacrificulos perpetuò vertit. Significat autẽ verbũ atros & conuolutos,siue quod atris vestibus vterentur, siue (quod magis placet) in certa collegia familiasque distincti essent,suasque singulæ sectæ domos haberent: in quibus concluſi habitarent: quales Idææ Matris famulos, atq. Isidis & Anubis sacerdotes,qualiaque augurum collegia in gentium libris legimus. Horum autem nomina appellationesque varias,atq. sectarũ collegiorumque distinctiones penitus extinctum iri Deus ait: non solum autẽ hos; sed omnes in vniuersum pios & impios, omnes etiã superstitiosos, & quicunq. vanos Deos publicè priuatéue coluerint,ex illa vrbe regioneque tollendos esse ait,quoniã eam cladem & calamitatem communem omnibus Deus esse voluerat, quicunq. impietatis ac sceleris,publicæq. iniuriæ cõsuetudine contaminatæ regionis incolæ essent,quoniã illa labes ac macula,vel societate & cõmunione, vel dissimulationis, vel tolerantiæ & negligentiæ nomine ad omnes pertineret. oportebat enim eos,qui diuinarum rerum studio arderẽt,à contaminata,& tot vaticiniis frustra ad officiũ reuocata ciuitate migrasse. 2.Reg.23. Quoscunque igitur illa clades omniũ ordinũ & generũ homines offen
„ deret,ex diuini decreti sententia oppressura fuerat,sicut scriptũ est: Veruntamen non est
„ auersus Dominus ab ira furoris sui magni, quo iratus est furor eius supra Iudã, propter
„ irritationes,quibus prouocauerat eum Manasses. Quamobrem vt eam calamitatẽ communem omnibus sine vlla exceptione fore ostenderet,ipsa,quę cultum & religionẽ spectant,genera omnia complexus est; nam religio & superstitio in sacerdotibus primũ, deinde in populis cernitur. Sacerdotes autem vel vanis diis sacrificãt: & hi dicuntur ædituus, siue CHOMARIM, vel veræ religionis atq. vnius Dei sacras ceremonias, puramq. religionẽ susceptã tuẽtur: atq. hi Hebraicè COHANIM, Latinè ministri & sacerdotes nominantur. Vtrorumq. officiũ & partes sunt sacra ceremoniasq. curare,& populũ religionis,siue illa vera sit,siue falsa quam profiteãtur, rationes,& pietatis cultũ docere. Populi verò officium cultu diuino & adoratione, quæ latria à theologis dicitur, exhibenda,atque vita etiam ad eam,quam edocti fuerint,pietatis rationem & normam dirigẽda spectatur. hæc autem ratio vel ex cultu,vel ex iurisiurandi formulis manifestè deprehendi-
Hebr.6. „ tur. nam quod vnusquisque religiose colit & veneratur,id in rationum suarum firmãda fide iurat,sicut scriptum est: Homines per maiorẽ se iurant. Triplex autẽ in populo illo ratio spectatur. nam pars quædam superstitioni dedita, sidera & solem atque lunam, quibus mortalis vitæ potestatem maximam deluſa antiquitas tribuebat, publicè colebat: pars autẽ Deum verum venerabatur. rursus alij qui nulla religione obstricti essent, neque Deum verum, neque cælum sanctitate & pietate placandũ sibi esse crederẽt, officium ac diligentem cultum omnem regi suo,à quo vno dignitatis fortunarumq. suarũ commoda accipi & augeri posse sperarẽt,tribuebant. Omnia verò studiorũ genera hæc, vel cultu,vel iurisiurandi formulis facilè deprehẽdere & agnoscere est: quę omnia Vates noster certis notis ostendit. nam postquam vtriusque partis,hoc est,superstitionis sacrificulos,& veræ religionis ministros;hos proprio vocabulo sacerdotes;illos ædituos appellauit,populũ partim in superstitiosos,partim in veros Dei cultores, partim vero in impios atque atheos,nihil prẽter terrena aut sapientes,aut sperantes,diuisit: ac primos quidem, [*Qui adorant super tecta militiam cęli,*] hoc est,qui superstitionem,qua imbuti sunt, non obscurè profitentur,sed palam,aperto cælo,noctu,atque interdiu,astrorum,quibus numen esse credunt,cultui adorationique supplices vacant. Supra tecta aliquid fieri, Hebraica dicendi

dicendi formula,publicam & manifestam rem arguit, vt: Super tecta eius,& in plateis „ Isai.15.
eius omnis vlulãs & illud. Quod audistis in cubiculo, prædicate super tecta. est enim is „ Matth.7.
locus editissimus,& omniũ,nõ solùm qui propius,sed qui longius etiam sunt,conspectui „
expositus. Id verò commodè fieri potuisse, vt in tectis & supplicari, & prædicari posset,ex antiqua ædificiorum illius regionis ratione perspicuum est. de qua nos aliàs proprio instituto sermone, modò Deus votis annuat, disseremus. secundum verò hominum religionis verę sanctitatem colentium genus,sic Vates descripsit: [*Et qui adorant,& iurant in Domino.*] tertium porro sic: [*Et iurantes in Melchom.*] Nomen Hebraicum cum pronomine coniuncto est MALCHAM, regem suum, siue regem eorum significans. ita, qui nullum neque vanum, neque verum Deum colendum sibi proposuerant, & ineundæ regionis gratiæ & assentationis causa per regis caput,Græco more,iurabant,& viuit rex,viuit anima tua ô rex. cuiusmodi frequens iusiurandum in sacris passim obseruare est. Itaque omnia hæc tum sacerdotum,tum populi ipsius hominum genera distincta interpretari oportere arbitramur,non,vt quibusdam fortasse videatur, cõfusè & permixtim. [*Qui adorant,& qui iurãt,&c.*] Ex Hebraico Chaldaico,Græcoq. sermone [*Adorantes,iurantes,&c.*] exponimus: namq. in participio maior orationis, & rerum distinctio est. Omnibus verò his tribus hominum generibus,& qui plures,& qui vnum,& qui nullum Deum colerẽt,communem calamitatem fore confirmat: quibus & demũ quartum adiecit,eorum,qui pietatem,quam sanctè coluerant, falsa tandem opinione abducta deseruissent,quòd humanas res à Deo negligi,& temporum casibus,vel siderum cursibus permitti putarent. Quibus ex erroribus duæ hominum sectæ proficisci solent: altera eorum qui à religione deducuntur: altera verò atheorum, apud quos nulla vnquam Dei religio suscipitur. Vtramque autem sectam duobus carminis vnius hemistichiis complexus est:

Et qui auerterunt de post tergum Domini, & qui non quæsiuerunt Dominum, nec inuestigauerunt eum.

Illi quæsitum & inuentum prodidêre: hi verò omnino nunquam quæsiêre, neque in animum induxêre, vt, an sit Deus, an humana curet, studiose ac diligenter inuestigarent. Vtramque tamen sectam eodem genere comprehensam, non verbis, non oratione, sed re ipsa & suo magno malo tantæ impietatis redarguendam conuincendamque propediem esse Vates affirmat: ita vt comparato cum vaticiniis & prædictionibus euentu, humanas res curæ Deo esse, suo grauissimo periculo intelligant, quum se impietatis & sceleris pœnas, ab hostibus, quibus victoria promissa fuerit, repetitas, dare senserint. Igitur tanta, tam impiam ac nefariam opinionẽ nulla oratione, vel disputatione, sed re ipsa & periculo tolli oportere Vates ait:

Silete à facie Domini Dei: quia iuxta est dies Domini, quia præparauit Dominus hostiam, sanctificauit vocatos suos.

Silete à facie Domini. Aptissima figura futurę vltionis exspectationẽ ad diuinã prouidentiã probandã suadet: nec verbis opus esse ait, sed rebus & factis. itaq. à verbis ad facta probationem omnem Vates prouocat. Latinus sermo hanc orationis & sententiæ figuram sic reddit: *Sed quid verbis opus est?* Hispanus verò: *Callad dexad hazer à dios.* Appellat autem Dominum Deum, quia commodus locus appellationi dominationis & potestatis est, vbi de prouidentia agitur. Ea autem causa, quemadmodum grauissimo exemplo probandã Deo sit, statim exponit: [*Quia iuxta est dies Domini.*] Quanquam aliàs misericordiæ, quàm iustitiæ rationibus probandis prouidentiam suam frequẽtius testari Deus consueuerit: tamen vbi causa ipsa postulat, animaduersionis publicæ ac priuatæ tempus idoneum constituit, quo se hominum scelera minimè probare ostendat. Id autem tandem aduenien imparatos nec opinantes impios sæpe opprimit, & maturius, quam creditum fuerat, appropinquat, sicut scriptum est: Non tardat Deus promis- 1.Pet.2.
sionem suam, sed patienter agit, nolens aliquos perire, sed omnes ad pœnitentiam „
reuerti. hoc est quod Vates noster ait: prope, imò proximè adest, cùm sua prouidẽtia, nõ „
sine magno impiorum & apostatarum malo, probanda Deo maxima cùm dignitate est. namque is ad certam diem, eamque proximam, mactandas victimas parauit:

Universidad de Deusto
Biblioteca

quam diem celebrem, atque frequenti conuocatorum ad eam rem turba illustrem, perpetuoque memorabilem esse vult: qui tanquam eius victimæ ministri & pœnas de impiis & sceleratis sumptas testari possint. Igitur ille hostium conuentus cõuiuij cuiusdam speciem præbuit, quo constituta ad prouidentiam suam afferendum die, Nabuchodonosor eiusque exercitus excepti à Deo sunt. Huiusmodi autem celebritatem commodissima epularis victimæ mactandæ translatione breuiter Vates significauit: [*Præparauit Dominus hostiam,*] Qui noluit hactenus temporales pœnas de quibusdam ex impiis istis priuatè sumere; sed ad certam diem omnes seruatos, solenne quoddam spectaculũ editurus, innumeræ hostium multitudini, qui & ministri, & spectatores, & testes essent, trucidandos, spoliandos, abducendosque obiicere. Quam rem tam diu distulit, quoad ij, quibus expedienda erat, suas copias cæteraque ad eam rem necessaria, atque opportuna instruerent & pararent. Hoc est quod subiungit: [*Sanctificauit vocatos suos.*] Vocare & sanctificare verba in conuiuiis, ludis, conuentibusque publicis, atque in copiis cogẽdis, exercitibusque, conducendis, frequenter vsurpata sunt, vt: Sanctificate ieiunium, cõuocate cœtum. &: Ego mandaui sanctificatis meis, & vocaui fortes meos in ira mea. Ad hunc itaq. modum Nabuchodonosorem eiusque exercitum, vocatos suos dicit Deus, quos à se ad Iudaicam cladem certa die afferendam destinatos esse ait. Est autem sanctificare hoc loco, destinare, præparare, adornare ad munus aliquod obeundũ, vt: Priusquã exires ab vtero, sanctificaui te. Verùm enimuero calamitatem illa ita exponit, vt iis imprimis afferendam denuntiet, qui publicæ fraudis & iniuriarum maxime sese alligauerint: cuiusmodi sunt reges, principes, horumque familiares & ministri, quos facile in bello ipso hostibus cognoscere fuerit, vtpote peregrino & diuerso à cætera turba vestitu cultuque notabiles. Hos igitur maxime ferro trucidandos, cæteros verò capiendos magis, abducendosque fore ostendit.

Ioel.3. „ Ibid.13. „ Ierem.1. „

Et erit in die hostiæ Domini, visitabo super principes, & super filios regis, & super omnes qui induti sunt veste peregrina.

OB INIVRIÆ publicæ, siue HHAMAZZ culpam publicè populos puniti, atque vltionem maturari solere, iam sæpius alij vates nobis demonstrauere: quod ipsum & hic Vates noster confirmat. gratiorem autem vltionis animaduersionem in eos futurã, qui iniuriæ faciendæ auctores magni, ministrique fuerunt: cuius notæ principes imprimis, & deinde regum ac principum familiares erant, qui cum pauperiorum laboribus, sudoribus, & fortunis, per fraudem, iniuriam & scelus fruerentur, certius & grauius sibi in cõmuni calamitate malum commerita noxia pepererunt. Diem verò illam, qua tot publica scelera vlcisci decreuerat Deus, diem hostiæ, siue victimæ Domini Vates appellat. Omnem autem regiam familiam in tria genera partitus est, in principes, filios regis, & cæteros aulæ & curiæ familiares, ac variis muneribus præfectos ministros, quos, vt breuiter comprehenderet, vestium, quibus à reliquo populo discernantur, notatione significauit. namque aulicos maiori vestium apparatu & splendore vti, manifestum est. deinde in regiis familis, quæ spectabili ordinum, officiorum ac munerum varietate distinctæ & constitutæ sunt, solenne illud seruari solet, vt singula officia suis vestium generibus, vario modo forma materiaque confectis, insignita sint, idque tum in pace, tum in bello etiam obseruaretur. Quemadmodum in Iudæorum regum domibus à Salomone institutum, ac magna cum admiratione ab hospitibus visum spectatumq. fuisse legimus: Videns autem regina Saba omnem sapientiam Salomonis, & domum quam ædificauerat, & cibos mensæ eius, & habitacula seruorum & ordines ministrantium, vestesq. eorum, &c. non habebat vltrà spiritum. Hos autem veste peregrina indutos consultò Vates dixit, quod alieno à cætera turba genere vestium, atque ex aliis nationibus etiam imitato plerumque vti conspiciamus, atque libentius aliena & peregrina officiorum quam proprij sermonis nomina vsurpare. Vt *Turia*, *galdres ferreruelo li gagamba*, *sumiller*, *contralor*, &c. De quibus alio in loco quæ ad sacrorum librorum explicationem faciant, plura nos Deo propitio dicturi obseruauimus. Igitur principum familiares, & publicæ iniuriæ ministros ac reos huiusmodi omnes, vel vestium ipsarum notatione facile hostibus ad cædem prodendos esse significauit. [*Visitabo super*] animaduertere in aliquem Latinè hoc dicitur. [*Super principes & filios regis.*] Quam verè hoc præstitum fuerit, Ieremias docuit: Et iugulauit rex Babylonis filios Sedechiæ in oculis eius, sed & omnes principes

3.Reg.10. „ „ „ „ Ierem.52. „ „

Iuda occidit in Rablatha. Omnes autem ministros & familiares regios illa die puniendos esse ostendit, in quibus suam etiam pœnam iis constituit, qui ob comparandæ & faciendæ omnibus modis regiæ pecuniæ munus & curam plurimum gratia & familiaritate apud dominos suos valerent, ad quos facilem semper ac liberum accessum habebant; vtpote qui dominorum rebus, commodis & dignitati atq. amplitudini tum consilio, tum opera inseruire dicerentur.

Et visitabo super omnem qui arroganter ingreditur super limen in die illa, qui complent domum Domini sui iniquitate & dolo.

[Et visitabo in die illa super, &c.] Hoc modo carminis huius sententiæ cõiunguntur; id autem quod dicitur, arroganter ingredi super limen, domesticam consuetudinem & magnam familiaritatem significat eorum, qui gratiæ aut vtilitatis nominibus facillimos ad principes aditus, neque vllis, aut custodibus, aut ianuis, aut ianitoribus, aut cubicularijs interclusos, vt cætera turba, habent; neque ipso etiam limine, quo minus in ædes, in conclaue sese citò proripiant, retardantur; sed celerrimè transmisso in locum penetrant: nimirum qui domum ipsam domini sui iniuria, rapina, & fraude partis rebus complent. hæc huius carminis explicatio est: quam commentis aliàs multis satis difficilem interpretes reddidère. [*Arroganter ingrediuntur limen*, Hebraicè est, *transiliunt limen.*] Magnam fiduciam nullo impetu retardatam oratio significat, vt illa: Et in nomine tuo transgrediar murum. idem namque verbum vtrobique est. Ad familiaritatis rationem ædes, vestibulum, limen, tectumque diuidebantur. Clientes autẽ ad vestibulum admissi Dominum quoad prodeat, exspectant, familiarissimi transiliunt limen, tectumque nemine prohibente subeunt. itaque magnam familiaritatem & frequentationem oratio hæc significauit. hæc igitur principum & summorum virorum, quos volatilium nomine significatos diximus, calamitas & clades, cui & illa subiungitur, cæteris hominibus, quos pisces appellauerat Vates, afferenda.

Psalm. „ Cicero in orationibus.

Et erit in die illa, dicit Dominus, vox clamoris à porta piscium, & vlulatus à secunda, & contritio magna à collibus.

COMMVNEM totius populi calamitatem & miseriam ex communi dolore & luctu, confusoque per vrbem clamore futuram arguit. portam in vrbe Ierusalem piscium cognomẽto fuisse ex Nehemiæ historia accepimus, Et ad portam piscium, & turrim Hananeel. apud hanc portam forum piscium fuisse scriptores opinantur. *Secundam* verò hoc loco appellatam Hebraicè MISNE, etiam ex regum libris vrbis celebrem locum fuisse cognouimus, in qua Olda prophetis à regiis ministris est consulta: Et ipsa, inquit, habitabat in Ierusalem in secunda. quem locum Chaldæus interpres scholam, siue doctrinæ domum exponit. Porrò vrbem illam in collibus vario nomine distinctis positam, psalmus ille describit: Fundamenta eius in montibus sanctis, &c. ex quibus vnus collis Gareb à Ieremia est notatus. Omnem autem in vniuersum vrbem Ierosolymam, cui miserrima hæc tempora indicerentur, his nominibus à Vate comprehensam, fidem nobis facit Iosephi Hispani vrbis descriptio, quam auctor ille in regum commentariis fecit, ait enim triplici muro, & vrbem, & ordinum omnium regiones fuisse distinctas. Intra primum murum plebem omnem, & variarum artium officinas tabernasque fuisse dicit. intra secundum verò nobilitatem, magistratus, & liberalium disciplinarum studiosos, & doctores ac professores, apud quos & Olda prophetis habitabat. intra tertium verò mons domus Domini erat. Has autem omnes vrbis partes Vates noster hoc loco significasse videtur. namque à porta piscium, piscatorum, venatorum, & cæterorum qui victum similibus artibus quærunt, regio erat. In secunda nobilitas. in tertio autem, hoc est, in monte domus Domini, [*Contritio magna in collibus.*] Quandoquidem in illa vrbis parte templo diruto atque incenso, contritio ac ruina magna præcipuè edita est. atque hæc vrbis sors diuino iudicio coniecta fuit. Populo verò ipsi plena atque absoluta excisio, partim cæde, partim abductione parabatur.

Nehem. 11. „ 2.Reg.12. „ Ierem.31. „ Iosephus Hispanus in 2. Reg. cap. 12.

Vlulate

Universidad de Deusto
Biblioteca

Vlulate habitatores Pilæ: conticuit omnis populus Chanaan, disperierunt omnes inuoluti argento.

LOCVM in vibe Ierusalem fuisse Pilam, siue Mortarium dictum communis interpretum omniũ sentẽtia est. Sed Chaldæus paraphrastes *Vallem Kedron* reddidit, cui mortarij nomen, vel ob situs profunditatem, vel ob frequẽtem mortariorum & pilarum sonitum & strepitum inditum videtur, quòd condimẽtorum forum ibidem fortasse fuerit. Huius autem loci habitatoribus excidium populi totius deplorandum denuntiat, vtpote magno eorum, quibus cum viuebant, victumque sibi ptis parabant, desiderio propediem afficiendis. namque pistores, cetarij, lanij, coqui, tartores, piscatores, & hoc genus omne in frequentissimo populo commodissime viuunt, egestate alias maxima afficiendi, si desint, quibus ipsi cibos parent & conficiant, cùm nulla alia arte valeant. Ciuitates autem maximæ & opulentæ, quatenus ad huiusmodi hominum quæstum spectat, in duo genera diuiduntur; in pauperiorum turbam & diuitum: cum vtrisque autẽ hoc hominum genus illiberales suos & sordidos quæstus facit, cui pauperiorum turba non minus, quàm ditiorum facultas vtilis esse solet. apud alios enim ciborum vilitas, frequentia, apud alios raritas, pretij magnitudine compensatur. Hoc igitur hominũ genus cum solicitum mœstumque esse, ac luctui indulgere iubeat, magnam vtriusque ciuitatis partis vastitatem futuram esse docet. Duas autem illas partes, quas plebeios siue pauperiorum turbã, & diuites diximus, duplici circuitione populi Chanaan, & inuolutorũ argento Vates significauit. atque vulgus ipsum duabus de causis populũ Chanaan dictũ arbitramur: quod Chanaan nomen, præter eius gentis, quæ à Iosue pulsa ex illa regione olim fuerat, notationem, negotiatores etiam & emptores, venditoresque significat, vt ilud: Chanaan in manu eius statera dolosa, &c. Ex vtraque autẽ significatione Iudæa regionis plebem & turbam, ex variis negotiis & artibus lucrum facientem, populum Chanaan appellauit: quem non secus, atque Chananæi olim ex eadẽ regione pulsi, vacuum & vastum locum relicturum esse affirmat. neque verò ditissimorum hominum sortẽ minus afflictam fore ait: [*Disperierunt omnes inuoluti argento.*] Qui pecuniis adeo abundabat, vt argento onusti esse dicerentur. Hebraicè, *Onusti argento* legimus. Verbum autem conticere, idem quod deficere significat. surda enim & muta habitatio redditur, vnde habitatores pulsi ac penitus sublati sunt, vt: Cõticuit Ascalon & reliquiæ vallis earũ. Quanta autem calamitate, quanto dolore ac labore populus ipse & diuites conficiendi essent, ex aliorum, quibus illi ad quæstum vtiles fuerant, dolore ac mœstitia arguit. Vlulatus enim præter dolorem & gemitum, solicitũdinem etiam curamque sui maximam, & vtilis rei desiderium arguit, vt: Vlulate naues maris. Vlulate pastores & clamate, quia defecit, &c. Huic rationi persimilis illa apud Satyricum est:

Hosse. 12.
Ierem. 47.
Ierem. 25.
Isaiæ 23.

Ambubaiarum collegia, pharmacopolæ,
Mendici, mimi, balatrones, hoc genus omne
Mœstum ac sollicitum est cantoris morte Tigelli:
Quippe benignus erat. &c.

Horat. sermon. lib. 1. satyr. 2.

Hunc locum Chaldæus interpres ita vertit: [*Perit omnis populus cuius opera Chananæorum populi operibus similia fuere, sublati sunt opulenti pecuniis.*] Quos, vt idem hic Vates ait, argentum eorum liberare non poterit.

Et erit in tempore illo: & scrutabor Ierusalem in lucernis, & visitabo super viros defixos in fecibus suis, qui dicunt in cordibus suis, non faciet benè Dominus, & non faciet malè.

PROVIDENTIAM suam, & negatam ab impiis humanarum rerum curam non modò publicis, sed priuatis etiam exemplis in ipsos impietatis tacitos etiam reos edẽdis probaturum se esse Deus profitetur. neque enim eos solùm, qui manifestè prouidẽtiam impugnant, sed etiam eos qui oratione pietatem profitentur, cogitatione autem occulta apud seipsos, deinde etiam vitæ instituto & studiis negant, calamitatem accepturos esse ait ita vt iidem ipsi qui prudentia quadam mundana, astutiaque religionis cuiusdam simulatione cæteros homines fallebant, vbi sese impietatis & sceleris pœna affici sensérint, diuinam prouidentiam, & iustissimum iudicium suo magno malo agnoscere & cõfiteri cogantur. Huiusmodi verò exactum publicè & priuate exercendum, atque dilgentem

gentem etiam occultæ impietatis inquisitionẽ certissimè futuram, aptissimo argumento à destinatis dicto, Deus docuit. [*Et erit in tempore illo.*] Tempus hoc loco certam & maturam agendæ rei oportunitatem significat. namque Hebraicum nomen GHET, eandẽ ferè cum Græco καιρος, quod tempestiuam oportunitatem significat, definitionẽ habet, vt illud: Quod fructum suum dabit in tẽpore suo. Ex his autem aliisque quamplurimis sacrorum librorum locis certas quasdam ad diuina iudicia edenda oportunitates, certos cognitionis studiosissimè ostẽdẽdę & probãdæ dies esse docemur. neq. enim Deus, qui misericordiæ suæ rationes ab æterno, & in æternũ timẽtibus se probat, iram indignationemq. suam in impios & sceleratos ita frequenter ostendit. est quidem ille iustus iudex, fortis & patiens, sed non irascitur per singulos dies. nisi verò conuersi fuerint impij, gladium suum vibrauit, &c. Itaque oportunam quandam iudiciorum Ierosolymitanis, & omnibus Iudææ regionis, cùm manifestæ, tum occultæ impietatis reis cõstitutam diem sibi Deus confirmat. diligentissimam autem & exactissimam reorum omnium impietatis, occultorum etiam criminum inquisitionẽ, lucernæ sibi ad eam rem adhibendę imagine, expressit. nam qui domos inquirendæ cuiuspiam rei causa scrutari parant, accensam lucernam adhibere solent, quam ad omnia loca, ad omnes angulos, quò solis lumen penetrare non possit, perferunt: sic accensa lucerna amissam drachmam quærere mulieres in euangelio dicuntur. Sic illius etiam elegantissimi prouerbij sentẽtia commodè aperitur: Lucerna Domini spiraculum hominis, qui inuestigat omnia secreta ventris. Sic igitur nullum in Ierosolyma impietatis reum fore ait, qui Dei inquirentis iudicium & diligentiam effugere valeat. In eos verò præcipuè animaduertendum esse ait, qui ob perpetuum antea secundarum rerum vsum, prouidentiam animo & cogitatione negantes, religione omni amota, tranquillam, & voluptatibus ac deliciis affluentem vitam agerent, nullo hactenus aduerso impetu agitati atque turbati, sed vt vinum in dolio sine perfeces suas residens, purum, perspicuum atque integrum manet, quoad immisso in fundum ligno, aut impetu alias facto mixtum turbatumque redditur. [*Super viros defixos in fecibus suis.*] Diuitiarum, deliciarum & voluptatum perpetuum vsum, & tranquillam istorum hominum vitam hac similitudine significauit. ex qua illud docemur, eaque maximè vulgo appetuntur, feces à Deo appellari. Quàm verò periculosus ac præceps huiusmodi perpetuus secundarum rerum vsus sit, operæpretium est animaduertere: quippe qui humanos animos ad impietatem vel manifestam, vel, si cui maior astutia callidtasque sit, occultam, & ad peruersum de bonorum & malorum finibus iudiciũ impellat. [*Qui dicunt in cordibus suis, non faciet benè Dominus, & non faciet malè.*] Non faciet Dominus bene piis, & non faciet malè impiis: ita adeo nulla rectè factis præmia, nulla peccatis supplicia deberi putant. Quibus tamen, vbi grauissima illa, feces omnes, cum omni splendore & dignitate, & vitam ipsam turbatura calamitas aduenerit, diuinum de rebus factis hominum iudicium, vel inuitis probandum erit. Hoc est quod dicit:

Psalm. 1.
Psalm.
Prou. 10.

Et erit fortitudo eorum in direptionem, & domus eorum in desertum: & ædificabunt domos, & non habitabunt: & plantabunt vineas, & non bibent vinum earum.

TRANSLATAM similitudinem eleganter explicat. namque feces, quarum vis & natura, si commodè resideat, vinum cõseruat, si verò misceatur & turbetur, aut tollatur, vt corrumpit turbatum & direptum; dolium verò ipsum pertusum ac confractum iri confirmat, frustraque remedia ad eam rem querenda, nihil tandem, quo minus perturbetur ac perdatur vinum, profutura. [*Fortitudo eorum.*] Diuitias intelligit, quarum magnitudine, copia atque vsu istorum hominum beata vita nititur: hæ feces ab hostibus diripiendæ fuerunt. dolia verò domus eorum in desolationem futuræ, quos nihil vel nouas ac plures domos ædificare, vel agros colere vineasque plantare, ad stabiliendam rem iuuabit, omnibus domibus, agrorum vinearumque possessionibus funditus deturbandos. Eam verò diuini iudicij publicè priuateque probandi diem non longè nimium abesse Vates ait, ne videlicet, diuturni temporis opinione securis, iucundo interim vitæ rerumq. vsu frui liceret; sed vel prædictioni credentibus perpetuus timor obsisteret, vel fidem non habentibus subita calamitatis, & oppressionis insperata vis grauior multo inparatis afferretur.

Universidad de Deusto Biblioteca

Iuxta est dies Domini magnus, iuxta & velox nimis.

NON solùm prope adesse diem, sed nimis maturè venturam esse ait. quanquam enim certa ac præfixa quædam dies illa sit, tempusque ipsum certis suis mōnetis semper agatur: tamen vbi calamitas accedit, præter opinionem festinasse semper videtur. Adde quòd continuus cursus & motus tempora nihil cunctando accelerat, & *Hoc, quod loquimur, inde est,* ait Satyricus. Qua de re illud scriptum est: Non tardat Deus
Persius. 1.Petr. promissionem suam, &c. Magnus verò dies appellatur, & quòd tantæ rei expeditione insignis, notabilisque semper futurus sit, & ipsis, qui pœnas luerit, longior solito videndus. eius autem adeo matura die quàm grauis & misera calamitas exspectanda sit, à consequentibus arguitur. Quod nullius vel fortissimi, vel strenuissimi viri vox, nisi lugubris & misera, timorisque ac doloris index audiri posset.

Vox diei Domini amara, tribulabitur ibi fortis.

ILLVD significat, maximum ac lugubrem, & muliebrem gemitū atque eiulatum tota vrbe audiendum illa die esse, non qui à fœminis, aut imbellibus, sed qui à fortissimo quoque edatur. Oratio autem ex carmine Hebraico, ad verbum ab interprete latino reddita, soluta oratione sic excipitur: [*Fortis tribulabitur ibi voce diei Domini amara.*] Verbum verò *tribulabitur*, idem quod vociferari, eiulareque significat. In exemplari est TZARÉAHH, quod non tribulationem angustiamque modō, sed immanem clamorem, grauissimamque vociferationem indicat: namque ab exaltatione & altitudine de-
Isai.42. ductum est, vt apud Isaiam: Dominus sicut fortis egredietur, sicut vir prælator suscitabit zelum: vociferabitur & clamabit, super inimicos suos confortabitur. Longè tamen diuersus ab hoc ille fortium clamor in die illa futurus à Sophonia prædicitur, maximus ille quidē, sed qui amaritudinem miseriamq. sonet magis, quàm exhortationem socis, aut terrorem hostibus significet. Itaque fletum, gemitum, eiulationē etiam fortissimis hominibus & strenuissimis illa Domini dies allatura est, eo quòd maximarum miseriarum vsu sensum omnem animumque occupatura sit.

Dies illa, dies iræ, calamitatis & miseriæ, dies tenebrarum & turbinis, dies nebulæ, & caliginis.

SVBITO maximo & improuiso malo oppressis non agendi aut effugiendi modò, sed cogitandi etiam facultas adimitur, sensibus, animoque imprimis perturbatis. Huiusmodi diem Vates Iudæis denuntiat, diuinæ in eos indignationis, & maximæ ac miserimæ calamitatis, vt neque consilij locus, [*Tenebrarum* verò, *turbinis & caliginis,*] vt neque defensionis copia detur. neque verò id porrò prodesse quicquam poterit, quod in extremis angustiis postremum petitur, vt qui ineundo prælio pugnaq. sustinendæ pares non fuerint, murorum, munitionumque præsidiis tegantur. nam præter immissum diuinitus terrorem, præter consiliorum auxiliique inopiam, grauissimum hostium impetum, omni munitione superiorem experiri cogentur.

Dies tubæ & clangoris super ciuitates munitas, & super angulos excelsos.

CHALDÆORVM vis & impetus maior fore, quàm vt vlla locorum munitione & præsidio reprimi retardariq. possit, ex eo ostenditur, quod illorum tubę & lituri, caterique bellici cantus in ipsis vrbibus natura & opere munitissimis, in turribus etiam, quæ firmissima munitionis pars esse solent, cum subito & maximo ciuium terrore & pauore audiendi sint, ita vt ad conceptum metum, animorumque perturbationem hoc etiam accedat, [*Super angulos excelsos.*] In murorum angulis turres reliquo ædificio sublimiores collocari solent, vnde ciues pro mœnium defensione propugnent: nostro tēpore post inuenta ignea tormenta humiliores turres ad propugnationem parantur, quos Balloartos vocant. Adeo verò magnum, adeo instructum, atque extremè promptum Chaldæorū exercitum fore Vates noster ait, vt nullo negotio editissimas turres conscendere, indeque populum tubarum & lituorū clangoribus, & sonitu perterrefacere possit, nimirum qui, vt Habbakuq dixerat, Super omnem munitionē ridebit, & comportabit aggerem, & capiet eam. hanc verò tam celerem ac facilem hostium in vrbes irruptionem, quanta ciuium strages, quanta clades consequutura sit, statim docet.

Et tribulabo homines, & ambulabunt vt cæci, quia Domino peccauerunt. & effundam sanguinem eorum vt humus, & corpora eorum sicut stercora.

Chaldæorum obsidione atq. irruptione Iudęos homines in eas temporum, animi, atq. spiritus angustias adductum ait, vt turbati consilijq. inopes magno in errore vagētur, atq. alij in alios impingentes tacitam hostiū lætitiæ materiā præbeant: quorum sanguini non magis pareatur, quàm inerti puluері, cuius nullum apud homines pretiū est. Neq. verò occisorū cadauteribus sepeliendis, atq. cū humanitate aliqua tractandis vlla maior adhibebitur cura, quàm ruderibus corradendis, verrendis, & in cōmune aliquod sterquilinium comportādis adhiberi solet. Puluis enim & rudera vilitatis significationem habent, vt in libro de facto & arcano sermone docebimus. Hæc autē calamitas quāto suo merito, quā iusto Dei iudicio illis adueniat, interim Vates docuit, quando cæcitatē illam & conālij inopiā ex eo euenire inquit, quia Domino misericordi, ipsorumque protectori & defensori maximo, cuius solo consilio iuuari, auxilio niti solerent, peccauerunt. huiusmodi namque ex peccato fructus percipiuntur. id quod ex manifestis eorū ipsorum, de quibus agimus, confessionibus patefit. A diebus Patrum nostrorum, sed & nos ipsi peccauimus grauiter vsq. ad diē hanc: & in iniquitatibus nostris traditi sumus ipsi, & reges nostri, & sacerdotes nostri, in manū regum terrarum, & in gladiū & in captiuitatē, & in rapinam, & in confusionem vultus, sicut & die hac. Omnia autem ad Deum, cuius consilio & decreto gerenda fuerant, referuntur. *Tribulabo, & effundam &c. corpora eorum.* Carnem sine (vt Chaldaice exponitur) cadauera significat. Neque verò vllam, vel diuitiarum, vel dignitatis, vel ordinis rationem hac in re habendam hostibus esse Deus ait, quò minus eodem omnes modo, nullo discrimine, & pereant, & sepulturæ honore careant. namque hac parte, vel victores ipsi misericordia, prece, vel pretio adducti, vel occisorum familiares & necessarij fide ac pietate defuncti personas in bello distinguere consueuerūt. Omnibus itaq. ignobilis quidā & promiscuus exitus denuntiatur, eo quòd idem diuinū iudicium in eos qui eodem crimine inuoluti fuerint, seuerè edendum exercendumq. sit. hoc est quod subiungitur:

Sed & argentum eorum, & aurum eorum non poterit liberare eos in die iræ Domini: in igne zeli eius deuorabitur omnis terra: quia consummationem cum festinatione faciet cunctis habitantibus super terram.

Intactis opulentior Thesauris Arabum, & diuitis Indiæ,
Caementis licet occupes Tyrrhenum omne tuis, & mare Poenicum: Horat. lib.4. car.Od.14.
Si figit adamantinos Summis verticibus dira necessitas Clauos: non animum metu,
Non mortis laqueis expedies caput.

Hæc poëtæ carmina hanc Vatis nostri sententiam, ad nostros vsus relatam, exponūt. Quid ergo tam anxiè percupitæ, tanta cura, studio, solicitudine, & persæpe scelere cōparatæ diuitiæ opesq. pulchrum præstant? Verūm enimuero illud diligenter obseruandū est, diuitiū iudicij integritatē, vim & seueritatem ignis to imagine à Vate depingi. Ignis autē ea natura est, vt nulli neq. maximæ rei parcat, sed vbi illatus agris fuerit, maiori vi & strepitu proceras arbores, quā gramina stipulasq. cōsumat. atq. adeo maxima & expeditissima ciuitate cōficiat. Hanc autē similitudinē ad Iudaicarū rerum casum Vates noster illo hemistichio trāstulit: *In igne Zeli eius deuorabitur omnis terra.* Eam verò consequētibus carminis verbis ipse idē exposuit, vt se metonymia & translatio vsum indicaret. *Consummationē cū festinatione.* ignis vim expressit. *Cunctis habitantibus super terram,* Metonymiā aperuit, & terram à se pro Iudæę regionis incolis vsurpatā esse docuit.

CAPVT II.

CONVENITE & *congregamini gens non amabilis. Priusquam pariat iussio quasi puluerem transeuntem diem, antequam veniat super vos ira furoris domini, antequam veniat super vos dies iræ indignationis Domini.*

HACTENVS decretum & certum Dei in Iudæos iudicium Vates exposuerat, & afferendam omni illi regioni docuerat calamitatem, & commune periculum, quod non omnino declinari perfūpiq. possit, tamen si diligenter & studiose procuretur, minui certè

Universidad de Deusto
Biblioteca

certè posse nunc deinceps confirmat, & ad id negotium capessendum grauissima & sapientissima oratione suos hortatur: certum prætera modum, & diuinitus constituta, qua procurari res ea possit, formulam, hoc est, pœnitentiã docet. namq. hæc vna ratio si sanctè, pure & legitimè, atq. oportunè explicetur, ad culparũ pœnas, diuinamq. animaduersionem effugiendã, vel supplicium certè minuendum plurimum valet. Sed tamen quẽ- 5 admodum ea ratio rectè iniri possit, imprimis Vates præcipit, [*Conuenite & congregamini.*] Quid hæc præceptio significet, Hebraica verba nobis exponũt, *Colligimini & colligite*. Est enim Hebraicum verbum eorum propriè, qui res aliquas collecturi, minutim & diligentissimè disquirunt & scrutantur, vt decussas ex arbore oliuas, nuces, & eiusmodi alia, quæ

Exod. 5. & 15. nullam omnino legentium patiũtur negligentiam. Atq. hoc verbum in illa Israelitarum 10

" apud Ægyptios paleas & quisquilias colligẽdi cura frequẽter ac propriè vsurpatur: à quib-

Isai. 29. " bus rebus ad alia argumenta, similitudine sententiæ, cõmodè ab Isaia & Sophonia transfertur. Igitur iis, qui iratum Deum placare, sibiq. propitium, vel clementem reddere expetunt, diligentissimã, & religiosissimam pœnitentiã tum priuatè, tum publicè suscipi debere, vel huius verbi vsurpatione Vates confirmat. Neq. verò solum futuræ vitæ emenda- 15 tione, sed & præteritarum culparum agnitione & detestatione, veræ pœnitetiæ ratio consolidatur. namq. vitæ morumque emendatio fructus pœnitentiæ propriè dicuntur: ipsa verò, vnde fructus illi proueniunt, pœnitentia, impiè & scelerate factorum, & totius corruptæ consuetudinis damnatio atque detestatio est: quam meliora studia, & studiorum deinde indices optimi conatus, & rectè facta consequuntur, sicut scriptum est: 20

" Derelinquat impius viam suam, & vir iniquas cogitationes suas: & reuertatur ad Dominum, &c. Hanc autem omnem rationẽ Vates noster huius capitis initio præscripsit. [*Colligimini,*] verbũ reciprocum Hebraicè est, qua voce Latini catẽt: ad singulos autem sententia refertur, vt vnũquemq. in sese descendere, seq. ipsum executere, scrutari, expẽdere, & quæcunq. vitio culpaq. non careant, notare ac damnare, atque vehementi animi dolore 25 prosequi iubeat. Sed quoniam non modò sibi vnumquẽque, sed alios alijs etiã studio, exẽplo & opera prodesse oportet, ad priuatã & communẽ de huiusmodi pœnitentia curam ciues suos Vates hortatur. [*Et congregamini*], Hebraicè idem verbum quod priori loco reciprocè pronunciatum est, actiuè rursus repetitur. *Colligimini & colligite*, Vos, inquit, in vos descendentes, vestra primum, deinde cõmunia studia notãtes corrigite, hæc illius verbi 30 sententia est: *Congregamini*, officio, inquit, mutuo vos hac in re iuuate. [*Gens non amabilis.*] Argumento à iudicatis ducto miserrimũ suarum rerum statum illis, quò sibi diligẽtius & studiosius prospiciãt, demonstrat. Appellat autẽ gentem non amabilem, siue vt Hebraicè est, non concupitam, tum quòd aliarum nationum omnes, tum Dei protectoris voluntates à se abalienauerit. Quantũ enim inuisa nationibus cæteris Iudæa gens olim fuerit, 35 & sacræ, & prophanæ historię frequenter ostendunt: quas tamẽ diuinæ gratiæ & prouidentiæ innixa, contemnere facilè potuit. Illo autem vnico, & maximo, & firmissimo propugnatore ob suam culpam destituta, nihil præter extremam miseriam exspectare potuit,

" quemadmodum toto illo Psalmo obseruare est: Saluasti enim nos de affligẽtibus nos: & 40

" omnes odientes nos confudisti. In Deo laudabimur tota die, & in nomine tuo confitebimur in seecula. nunc autem repulisti & cõfudisti nos, & nõ egredieris Deus in virtutibus nostris &c. Igitur gentium omnium inuidia flagrantibus, & Deo etiam ob scelera inuisis, vnicum perfugium & præsidiũ salutis, sancta & legitima pœnitentia est. [*Priusquam pariat iussio quasi puluerem transeuntem diem.*] Iussionem Vates hoc loco diuini iudicij decretum appellat, quo certa pœnis exigendis dies dicta est, nullisq. hominum nota, præter- 45 quam iis quibus indicata à Deo sit, qui tempora & momẽta in sua potestate posuit: quæ, quoniam ex diuini consilij arcano subito eduntur, aptissima translatione pari dicuntur: ante verò quàm eiusmodi calamitosæ tempestates edantur, oportuna deprecatione

Psal. 23. " effici potest, vt vel auertãtur omnino, vel cõmutentur, vel etiam clementiores multo ex- 50

" tent. Quæ si non sapienter prouideantur, imparatis, atque imprudentibus aduenien-

" tes, omnia in turbinis modum vastata atque deserta, *quasi puluerem transeuntem*, relin-

" quent. Vt enim à fluui turbines, sublati dissipatiq. puluerís neq. vestigium quidem relinquunt: sic rerum, inquit, vestrarum, vbi dies illa transierit, neque nomẽ quidem relinquetur. fieri autem posse, vt vel irati & infensi Dei vltorisacerba seueritas pœnitentia mitigetur, vel omnino calamitosæ illius diei periculum vitetur, geminata oratione Vates 55 confirmauit. [*Antequam veniat super vos ira furoris Domini.*] Quid sit iussio pariens quasi puluerem transeuntem diem, exposuit. namque ira furoris seuerior & vehementior multo, quàm indignatio est. Ob eam rem in posteriori membro ait: [*Antequam veniat super vos dies indignationis Domini.* Hebraicè est, *Antequam non veniat dies.*] fieri enim posse intelligit, vt quamdiu decretum illius Dei pronuntiatum atque fixum non fuerit, intercedatur, vt nõ figatur, aut vt protrahatur: id quod vbi iam dies ipse aduenerit, frustra tentabitur. Ex hoc autem huius Vatis, aliisque plurimis sacrorum librorum locis, pœnitentiam hominum legitimè & oportunè susceptam, nunquàm superuacaneam esse, docemur: neque ad æterna tantum supplicia condonanda, sed ad temporales etiã pœnas, vel effugiendas, vel minuendas esse commodissimam. Cùm autem seriò & legitimè pœnitenti, post prauorum studiorũ & malè factorũ, cęterarumq. animi tempestatũ, cum summo dolore & pudore detestationẽ & declinationẽ optimus portus vitæ & consilij in melius mutatio sit, sicut scriptum est: Declina à malo & fac bonum, &c. proximũ vati nostro fuit, vt posteriorem pœnitentiæ partem priori adiungeret.

Quærite Dominum omnes mansueti terræ, qui iudicium eius estis operati: quærite iustum, quærite mansuetum: si quomodo abscondamini in die furoris Domini.

POENITENTIAM ad pœnarum & periculorum deprecationem populo suaserat; cuius alteram partem in superiori versu indicauit, quę delictorum inquisitione, detestatione & confessione definitur alteram verò quæ vitæ & consiliorum mutatione: spectatur, nunc deinceps subiuncturus, eos oportunè excipit, qui modestia & virtute præditi pietatis officia præstabant. quos interim non otiosos esse vult, sed orationibus & deprecationibus propriæ & communi saluti procurandæ deditos esse iubet [*Quærite Dominum omnes mansueti terræ, qui iudiciũ eius estis operati.*] Ex hoc hominũ genere, qui pieatem veram, & fide & officio faciendo profiterentur, quanquam raros, nonnullos tamen fuisse ex sacris libris accepimus. Septẽ enim millia virorum in Israël, qui genu ante 1. Reg. 19. Baal non curuauerant, sibi relicta esse Deus affirmauit. Atque etiam in Ierusalem & Iu- "

dæa quosdam, qui communi calamitate inuoluti hostiũ sæuitiam experti essent, Psaltes deplorauit. Posuerunt, inquit, morticinia seruorum tuorum escas volatilibus cæli, & Psal. 79. carnes sanctorum tuorum bestiis terræ. Huiusmodi autem sanctos & pios homines ad "

quærendum placandumque Deum Vates hortatur. cæteros verò, qui vitiorum & scelerum sibi conscij essent, post priores pœnitentiæ partes ritè & legitimè transactas, ad posteriores purè ac sanctè suscipiendas aduocat, vt vel futuras pœnas omnino effugiant, vel minores multo subeant. [*Quærite iustum, quærite mansuetum.*] Substantiuam potius quam adiectiuam significationem *iustum* & *mansuetum* habent. Iustitiæ nomine, omnem eius, quæ in communi vitæ societate spectatur, virtutis partem: mansuetudinis verò siue modestiæ verbo, priuatorum morum compositionem complexus est. [*Quærite.*] Magnum studium diligentemque operam postulare Hebræi solent, cùm verbum illud *Bacas* vsurpant; maximæ autem cuiusdam & arcanæ significationis id est, בקש quod huiusmodi exhortationibus Vates adiunxit. Vtramq; enim tum proborum, tum improborum partem, ad suum cuiusque officium faciendum studiosè hortatus subiunxit. [*Si quomodo abscondamini in die furoris Domini.* Hebraicè est, *fortassis abscondamini.* Chaldaicè verò, *forsan proteget super vos in die indignationis Domini:* Græcè autem, *vt protegamini in die iræ Domini.*] Qua quidem oratione Babylonicam captiuitatem significatam fuisse, eamque ad diuinæ potius misericordiæ, quam ad punitionis rationes à Vate reuocatam arbitramur. Maximæ enim clementiæ opus fuit, magnam eorum partem, ob supplices preces & pœnitentiam, in die iræ Domini, & ignis cuncta vastantis, exceptam seruatamque in Chaldæam, ad restitutionis futuræ spem transmitti, ibidemq. ne omnino perirent, protegi ac foueri: nec multis etiam aliorum Israëlitarum instar detineri (id quod Ieremias agnoscens gratè & piè prædicabat: Misericordia Domini quia non sumus consumpti, quia non defecerunt miserationes eius) aliàs " Thren. 3. funditus perituris, nisi diuina misericordia prouisum consultumque esset, vt interim dum dies iræ pertransirent, in diuina tutela, quanquam angustius & laboriosius gen- "

tibus afferendæ propediem salutis certa proponeretur spes, cùm tamen aliis gentibus diuinæ indignationis, & exercendi iudicij dies, excisionem calamitatemque

Universidad de Deusto
Biblioteca

que extremam allatura esset, vt Palæstinis, Tyrijs, & cæteris, quos vel sine restitutionis vel vestigij saltem relinquendi spe funditus euertendos esse, & Vates hic, & alij etiam obnuntiarunt. Itaque Iudæis pœnitentia ad certæ alias animaduersionis & venturæ ob pertinaces diuturnas culpas calamitatis vel auersionem, vel clementiam saltem impetrandam indicitur. quòd singularis cuiusdam in se diuinæ prouidentiæ beneficium, aliis eriam vicinis nationibus merito negatum, interpretari oporteat. Ob eamque rem pœnitentiæ suscipiendæ, ad salutem & restitutionem sperandam, suasioni dissimile in aliis gentibus edendum exemplum Vates proposuit. Quia Gaza, &c. Illud interim ad linguæ & sententiæ rationem notare operæpretium est, verbi illius, *si quomodo*, siue, vt ex Hebraico, & Chaldaico vertimus, *forsan*, latentem dubitationem non ex consequenti, sed ex antecedenti negotio definiendam esse. namque antecedentis exacta certitudo, consequentis asseuerationem infert. neque enim diuina misericordia Vatis oraculo commemorata & promissa, sed humana ad misericordiam impetrandam legitima diligentia in dubium vocatur. Plura autem de hac ratione & dicta aliàs, docente atque aspirante Deo, à nobis dicenda sunt.

Aristoteles 2. Topicor.

Quia Gaza destructa erit, & Ascalon in desertum, Azotum in Meridie eijcient, & Accaron eradicabitur.

VICINÆ Palęstinorum gentis integram & perpetuam cladem, diuino iudicio futuram, obiter prædicit. ex qua misericordiæ in Iudæos beneficium confirmat. namque vt eodem fere terræ situ, eadem cæli parte & astris subiacentes gentes dispares omnino rerum suarum exitus habeant, præter certum Dei consilium & voluntatem accidere non potest, ita vt aliis post cladem breuis restitutio, alijs nulla omnino, vel exigua, atque longissimum post tempus contingat. Hæc vero sententia eleganti & vehementi oratione à Vate Hebraice pronuntiata est, verbis videlicet ex ipsa nominum vicinitate deflexis, quam figuram Hebræi *Zzabuth*, Græci paronomasiá, nostri adnominationem vocant, vt:

Terentius Heautont. act. 2. Scen. 3.

Huic dari verbera, tibi verba. Quam quidem rationis orationisque venustatem, vel sententiæ vim, nullus profecto interpres, ex aliis in alias linguas, maximè autem ex Hebraica, transferre commode potest; quemadmodum nos aliàs iusto de hac re sermone habendo, si Deus annuerit, disputabimus. ad quem locum huius carminis verba expendenda consulto reseruamus. Igitur postquam certam Iudæis apud Babylonios, diuinam protectionem & futuram ex illa captiuitate liberationem, atque dissimilem omnino nationibus aliis exitum Vates noster significauit & prædixit, ad eam explicandam latiusque exponendam rem commodè digreditur.

Væ qui habitatis funiculum maris, gens perditorum: verbum Domini super vos Chanaan terra Philisthinorum, & disperdam te, ita vt non sit inhabitator.

PALÆSTINITIS, Ammonitis, Moabitis, ob maxima publicè & priuatè suscepta scelera, atque ob illatas aliis gentibus, maximè autem Israëlitis, ex religionis contetione, iniurias, diuinæ vltionis pericula subituros, Isaias, Ieremias, Amos, aliique Vates prædixere. Id autem ipsum Sophonias prædicens, similemque cum Iudæorum calamitate afferendam à Chaldæis cladem confirmans, dissimiles tamen illis futuros exitus docet. quòd Palæstini partim occisi, partim è sua regione pulsi, nunquam amplius restituendi sint. Iudæi verò Babylonem abducti, in patriam non post multos annos diuino beneficio remigraturi; atque non suam modò regionem rursus, sed & Palæstinorum terram ad proprios vsus occupaturi sint. Omnem autem Palæstinorum regionem vicini maris nomine Vates significauit, cùm Gazan, Ascalonem &c. prius appellasset, atque ex altera orationis parte alteram intelligi voluisset. Cui regioni extremam vastitatem obnuntiaturus, funestam vocem, *Væ*, pronuntiauit. [*Qui habitatis funiculum maris.*] Terræ & hæreditatis sors & pars, quæ cuique obtingit, funis siue funiculus in sacro sermone dicitur, vt: Funes ceciderunt mihi in præclaris: etenim hæreditas mea præclara est mihi. nam vt apud latinos ductu pedis, sic apud Hebræos & Chananæos funibus metatos agros & oppidorum situs fuisse legimus. Palæstinos autem ad maris littus longè exportectos, hæc descriptio, vt aliæ plurimæ ostendunt. Ex quorum nomine mare illud omne, quod

Psal. 15. Cicero orationū tom. 5. fol. 233.

quod occidentalem Chananææ regionem alluit, Palæstinorum dictum est. Ponam, inquit Deus, terminos tuos à mari rubro, vsq. ad mare Palæstinorum. Ex Hebraico nomine proprio ad nominis significationem Latinus interpres Chaldæum imitatus allusit, tamq. Hebraice est: *Gens Cheretæorum*. Sunt autem Cheretæi ex Palæstinorū familiis celeberrimi. vnde ad Australē plagā Cheretæi irrupisse in Palæstinos ille seruus Ægyptius Dauidi referebat. Consulto autem Vates ex nomine ipso futuram genti excisionem denuntiauit (quippe Cheretæus, excisum, siue excindendū significat) vt cū nomine exitum conuenire confirmaret: gens, inquit, excisorum, siue quod idem est, perditorum. Quamobrem Chaldæus paraphrastes hūc locum sic vertit: [*Populus qui damnatus est excisione.*] hos verò Palæstinorum populos, ex omnibus antiquis Chananæorum, diuino iudicio, olim pulsis familijs, simili cum cæteris suæ gentis clade affectum iri Vates obnuntiat: atque ob eam rem Chanaā nominis meminit. [*Verbum Domini super vos Chanaan terra Palæstinorum.*] Quanquam enim Palęstini dicti fuerint, tamen ex eorum gente, quibus Deus ob sua nefaria scelera infensus fuerit; hoc est, ex Chananæis esse confirmat, sicut scriptum aliàs est: Chananæis ascribes quinque regulos Philistijm, Gazeos, Asotios, Ascalonitas, Chetæos, & Accaronitas. quos demum, vt alios olim, funditus euertendos perdendosque esse ait. [*Et disperdam te ita, vt non sit inhabitator.*] Eius verò excisionis magnitudinem, consequentis vastitatis descriptione, arguit.

Exod. 22.

1. Sam. 30.

Iosu. 13.

Et erit funiculus maris requies pastorum, & caulæ pecorum.

MARITIMAM illam regionem, Palæstinorum vrbibus dirutis, incolisque eiectis, vastatam in pastorum pecorumque vsus futuram esse docet. quæ extremæ excisionis descriptio est, vt illa: Derelictæ ciuitates Aroër gregibus erunt, & requiescent ibi, & non erit qui exterreat. sic apud exteros:

Isai. 17.

Dum Priami, Paridisque busto
Insultet armentum, & catulos feræ
Celent inultæ.

Horat. lib. 3. Od. 5.

Eum autem tractum omnem Iudæ tribui, non ad habitationis, sed ad pastionis commoditatem ascribendum esse dicit: siue illi ex antiqua terræ distributione obtinerit, siue cæteris Israëlitis deficientibus Iudaica tribus in hæreditatem vocetur. Eadem igitur opera & perpetuam Palæstinis excisionem, & futuram Iudæis ex Babylone restitutionem prædicit.

Et erit funiculus eius qui remanserit de domo Iuda, ibi pascentur: in domibus Ascalonis ad vesperam requiescent.

MAXIMÆ vastitatis & solitudinis asseueratione habet antitheton illud *ibi, in domibus Ascalonis ad vesperam requiescent*. In Ascaloniticis ruinis commodus magalibus construendi locus erit, quò se greges pasti vesperi recipiant. Quemadmodum autem id fieri tandem possit, restitutione Iudæorum promissa, exponit.

Quia visitabit eos Dominus Deus eorum, & auertet captiuitatem eorum.

ID quod Palęstinis minimè continget. A Palæstinis autem ad Moabitas & Ammonitarum gentem sermonem transferens Vates, horum regionem perpetua vastatione afficiendam diuini oraculi auctoritate confirmat: ac tantæ diuinæ vltionis causam, publicam iniuriā, & iuris gentium violationē esse definit. Ad eam autem tractandam causam Dei iudicis personam Vates induit, qui ex cognitione culpæ legitimam pœnā decernat.

Audiui opprobrium Moab, & blasphemias filiorum Ammon: quæ exprobrauerunt populo meo, & magnificati sunt super terminos eorum.

Audiui verbum ad iudices, reges, & magistratuum causam serio cognoscentiū rationē modo in loco vsurpatur, vt: Audiui enim murmur vestrū. Quomodo audiet me Pharaō? Itaque iuridicum verbum est, & latinam iudicialem cognitionem propriè exprimit. Duplex autem Moabitis & Ammonitis iniuriarū crimen infertur, & contumeliæ videlicet, & possessionis iniustè vsurpatæ. nam Iudæis dum Babylonem migrarent, & per ipsam regionem transeuntibus, iniuriis contumelijsque impositis insolenter insultasse,

Exod. 16.

Exod. 6.

 & in

Universidad de Deusto
Biblioteca

& in Israëlitarum possessionem violatis terminis irruisse conuicti sunt. Qua de re sic
Amos 1. „ Amos pronuntiauerat: Super tribus sceleribus filiorum Ammon, & super quartum non
parcam, eo quòd dissecuerint prægnantes ad dilatandum terminum suum. Hactenus
crimen: nunc supplicij sumendi sententia deinceps pronuntiatur, & grauissima Dei vl-
toris, & sacrilegiorum vindicis appellatione atque iureiurando confirmatur. 5

Propterea viuo dicit Deus exercituum, Deus Israël.

PROPTEREA causam significat, iustissimúque Dei iudiciũ ob perorata crimina arguit [*viuo ego.*] Sententiæ certę confirmatio est, nullo reuocationis relicto loco. [*Dominus exercituũ,*] Deus iniuriarũ vltor, vt sæpe aliàs exposuimus. [*Deus Israël.*] religionis veræ vindice 10
atq. pietatis causis & rationibus prouidentè sese Deus hoc loco profitetur. namq. nomen *Elohim*, quod ad orbis, gubernationem spectat, vsurpatum est, & Israëlis appellatio, ad religionis verę rationem refertur. Ob religionis autem simultatem, non ob aliam priuatam iniuriam, Israëlitas à vicinis gentibus vexatos fuisse sæpe legimus. Etenim cùm Israëlis nomen in probris & contumeliis vsurpatur, diuinæ magis dignitati, quàm ipsorum 15
hominum causæ derogatur. Atque ex hac nostra annotatione plurima sacrorum li-
1.Sam.17. brorum loca explicari commodè possunt, vt illud apud Samuelem: Ego exprobraui
„ hodie agminibus Israël. Quem locum sic Dauid ipse à Deo vnctus exposuit. Quis
„ enim est hic incircuncisus, qui exprobrauit agminibus Dei viuentis? Tanta igitur di-
gnitate atque auctoritate, tanta humanarum rerum cura, tanto religionis veræ prædi- 20
tus studio iudex sic pronuntiat:

Quia Moab, vt Sodoma erit, & filij Ammon quasi Gomorrha, siccitas spinarum, & aceruus salis, desertumque vsque in æternum: reliquiæ populi mei diripient eos, & residui gentis meæ possidebunt illos. hoc enim euenet eis pro superbia sua, qua blasphemauerunt, & magnificati sunt super populum Domini exercituum. 25

OMNIVM carminum horum sentẽtia, ex iis quæ dicta iam sunt nobis, explicata est. Nonnulla verba breuiter examinare libet. [*Siccitas spinarum*, Hebraicè, *rugitus vrticarum.*] 30
Vrticas in ruinatũ ruderibus & in domibus desertis nasci videmus. Has apud Moabitarum & Ammonitarum excisas vrbes, ob religionis infrequentiam & solitudinem, adeo altè crescentes fore Vates ait, vt vento flante collisæ, rugitum qualem messes magnæ solent, edant. [*Et aceruus salis*, siue, vt Hebraicè est, *fossio salis,*] Sterilitatem terræ futuram, habitationi atque humanis vsibus importunam, salis natura etiam inspersa efficit, nedum 35
si natiua ingenitaque sit. Quamobrem Sodomorum agrum æterna sterilitate damnatũ, in mare salis fuisse redactum legimus. non minor neq. minus perpetua vastatio Ammonitis obnuntiatur: quorum ager, quacunque effossus fuerit, salina sit. [*Et residui meæ gentis possidebunt illos*, Hebraicè, *diripient illos.*] Si quid, inquit, genti reliquum fuerit quod vsibus hominum idoneum sit, id ab iis qui restituti fuerint ex gente mea, diripietur, cùm terra 40
omnino vastata vicinorum tantùm voluntati & direptioni exponenda sit. Hæc verò tantæ perpetuæ vastationis non obscuram, non leuem, sed grauissimam & manifestam culpam coarguit. [*Pro superbia sua qua blasphemauerunt, & magnificati sunt super populum Domini exercituum.*] Iniuriæ quidem, probra & contumeliæ, excisionem illis attulerunt, sed vt instar Gomorrhæ æterna vastitas accideret, in causa fuit singularis illa arro- 45
gantia, superbia & impietas, qua in populi Domini exercituũ calamitates & miserias, inhumanè insultauerãt. [*magnificati sunt.*] Idem hæc oratio significat, quod latinis dicitur superbe atq. insolenter sese erga aliquem gerere. Fuerat autẽ (vt ex verborum ratione cõijcitur) eiusmodi insultantium sacrilega & nefaria oratio, quæ sacrosanctæ Domini Dei exercituum dignitati, virtuti & gloriæ detraheret, cæteraque falsò dicta numina, qualia 50
ab ipsis & ab aliis nationibus colebantur, tutelæ ac prouidentiæ vi. atque potestate anteponeret. Huius etenim significationis, blasphemiæ nomen est. de quo nos plura aliàs ad communem vtilitatem, Deo docente, referemus. Eam igitur rem ita seuerè acturum se Deus ostendit, vt amplissimæ dignitatis & splendoris sui causam, non modò adueršus harum gentium numina, sed contra omnium nationum falsò appellatos Deos, 55
veræ

veræ ac solidæ gloriæ rationibus tandem obtineat. qua in re magnum illud de tollenda funditus per euangelium superstitione sacramentum & diuinum arcanum obiter indicatur.

Horribilis Dominus super eos, & attenuabit omnes deos terræ: & adorabunt eum viri de loco suo, omnes insulæ gentium.

VIM potestatemque suam diuinam maximis & seuerissimis exemplis apud eos, qui aliter existimauerint, Deum probaturum esse confirmat: neque solùm hos horumque numina, sed omnes tandem deos appellatos, vbicunque terrarum culti fuerint, vanos ac futiles cultoribus suis redditurum, atque in contemptionem adducturum esse; vt sibi soli omnis veræ pietatis cultus, communi omnium tam cultiorum, quàm barbararum nationum consensu & conspiratione tribuatur. nam cùm sua quisque numina tutelaresque Deos patrios, indigenas, aduenas & hospites quorum infinita fere nomina erant, huius vnici ac veri Dei prædicatione attenuatas inaniaque expertus fuerit. [*Adorabunt eum viri de loco suo.*] vbicunq. terrarum fuerint, siue continentem terram, siue insulas incolant, omnes veri & potentissimi Dei nomen religionemque suscipient: hoc enim, verbum *Adorabunt*, significat, quod ex argumenti ratione ad latriam à theologis dictam est Isai.
referendum. [*Viri de loco suo.*] Latinus sermo hoc sic pronuntiat: Vbicunque locorum, siue, vbicunque terrarum. namque nomen vir apud Hebræos distributionem, apud Latinos vnusquisq. vel singuli, habet, vt illud: Et non docebit vir fratrẽ suum, & vir amicum „
suum. eadem apud Italos nominis, *huomo*, vsurpatio est, *vt sei scudi per huomo.* [*Omnes insulæ* Genes.
gentium.] Europæ partes ac præcipuè Græciam omnem, Italiam, Galliam, Hispaniamque significat, quas proprie gentiũ insulas Moses cognominauit, vt nos exactius in sacra, quam molimur, geographia (modò Deus adsit) docebimus. Commodè autem cùm de diuinæ virtutis contentione ageretur, dignitatis suæ non apud eos modò, quibus cùm priuata sibi res esset, sed apud omnes etiam quibus communis illa causa erat, probandæ tandem, tuendæ ac retinendæ mentionem fecit. Quæ tamen ratio ad optatum speratumque Zach.14.
Christi, & euangelij tempus, vt ad hypothesin thesis reuocanda est, quando, vt Vates alius prædixit, erit, Dominus rex super omnem terram. quod de nostra aurea noui testamenti ætate accipiendum est. Atq. hãc de idololatriæ superstitione victoriam sibi reportandam, ad omnes habitabiles terræ partes pertinere confirmat. nam cùm deos terræ commemorasset, aliam in qua Ammonitis & Moabitis vaticinabatur, significare visus est; insularum verò nomine Europam: reliqua erat tertia illa pars quæ ad Austrum vita est; quam Africam dicimus: cuius remotissimam prouinciam Vates in partes vocans, propinquiores etiam sibi sub iugum mittendas iudicauit.

Sed & vos Æthiopes interfecti gladio meo eritis.

AFRICÆ extremos habitatores Æthiopes *Mizraimi* filios fuisse ex sacræ terræ descriptione accepimus. Hos autem diuini verbi gladio superatos euangelicis legibus obtemperatum ire confirmat. Habet verò arcanam significationem verbum illud *gladio meo*, quod nos diuinum verbum, viuum & efficax, & penetrantius omni gladio ancipiti, & pertingens vsque ad diuisionem animæ cùm D. Paulo definimus. Et gladius, inquit, Heb.4.
spiritus quod est verbum Dei. Gladium spiritus idem quod gladium suum Deus dicit, de quo gladio scriptum est: Accingere gladium tuum super femur tuum potentissime. Atque illud etiam de hac eadem victoria à diuino vate decantatum est: In die illa „ Psal.44.
visitabit Dominus in gladio suo duro, & grandi, & forti super Leuiathan serpentem tortuosum, &c. Ab hypothesi autem ad thesin suam reuersus, non modò Ammonitis & „
Moabitis, qui victo & abducto Israëli cùm religionis opprobrio insultauerint, sed ipse etiam victoribus Assyrijs dignitatem potentiamque suam, atque maximam contra omnes eorum deos virtutem propediem probandam esse Deus confirmat: quibus impetij defectionem, & splendoris illius, quo sese insolentissimè iactauerant, exstinctionem denuntiat. qua in oratione Niniuitarum casum apertè prædicit.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Et extendet manum suam super Aquilonem, & perdet Assur: & ponet speciosam in solitudinem, & in inuium, & quasi desertum.

ASSYRIORVM regio, maximè autem Babylon ad Orientem Iudæis exposita, ad Boream propius spectat; vnde linguæ vsus obtinuit, vt plagæ nomine regio ipsa significa- 5
retur: quemadmodum nauigatores nostri Italiam petentes ortum petere dicuntur, vulgo *cammar a leuante*. sic frequentissimè Aquilo pro Assyriorum regione vsurpatur, vt: Quia
„ malum ego adduco ab Aquilone, contritionem magnam, &c. Sed posterior versus pars priorem hoc in loco exposuit [*& perdet Assur.*] Hæc verò ad Niniue, & Babylonis vrbis excisionem, eiusque imperij, quod propediem ad Persas transferendum erat, incli- 10
nationem pertinent. qua de re nos plura & exactius apud Nahhum, ex diuino beneficio, commentati sumus. Vrbis verò illius vastationem & ruinam ex consequenti vastatione arguit. [*& ponam speciosam.*] Niniuen significat, cuius nomen interpres noster non ad verbum, sed ad significationem reddidit, vt sententiæ antitheton indicaret, videlicet, [*speciosam in solitudinem,*] sed vt proprium nomen esse deprehenderetur, capitali litera 15
in emendatis codicibus scriptum est: sed Hebraicè, Chaldaicè, & Græcè, Niniue, legitur. Ita Aquilonis nomine Babylonem; speciosæ verò Niniuen interpretamur. Illius enim reges in Iudæam regionem & Ierosolymam vrbem, atque adeo in sacrum Dei templum superbè, insolenter atque impiè sacrilego animo; huius verò in decem Israeliticas tribus, atque in omnem ferè orbem maximè insignes extitere iniuriæ. Cuius 20
magnam ac perpetuam vastitatem ex ferarum & auium commodis habitationibus describit. Quòd habitatoribus vacua, his animantium generibus in latibulorum & nidorum vsum cessura sit.

Et accubabunt in medio eius greges, & omnes bestiæ gentium. 25

PECVDVM pecorumque gregibus, atque boum equorumque armentis, asinarum, camelorum, & omnibus denique brutis, quæ ad hominum vsus ali conseruariq. solent, commoda & spatiosa magalia in Niniue ruinis fore ostendit. Omnia autem animantium, quæ homini in vsus cedunt, genera hac periphrasi complexus est. [*Omnes Bestiæ gentium.*] siue vt Hebraicè ad verbum, [*greges omnis bruterum gentis.*] Cæteris etiam tum animantibus siluestribus, tum auiculis tutas & tranquillas fore sedes ait: tantam loci solitudinem & vastitatem futuram esse confirmat. 30

Et onocrotalus & ericius in liminibus eius morabuntur. 35

DVO animantium genera in vastitatis & solitudinis descriptione frequentia in sacra lingua *Kaath*, & *Kipod* sunt, quæ à Latinis interpretibus variè redduntur. nam *Kaath* in-
„ terdum pellicanus, vt in psalmo: Similis factus sum pellicano solitudinis. nonnunquam verò onocrotalus in nostra versione dicitur, vt in hoc loco, & apud Isaiam. *Kipod* verò
Psal. 101. apud Isaiam & hunc Vatem ericius, vertit interpres. At verò ex Hebræis nonnulli sunt 40
Isai. 14. qui auis genus esse dicant. Quidam verò testudinem tardum animal interpretantur,
Isai. 14. „ quòd Arabicè *Kempod* vocetur. nomen autem à verbo *Kaphad*, quòd præcidere significat, deductum est. Quænam verò animantium genera sint, hactenus nobis exploratum non est. Illud certe statuere possumus ex auium natura vtrumque esse, quod in superliminaribus portarum habitare possit, quò testudo ascendere minimè valet. atque *Kaath*, quidem in carniuorarum & impuro cibo vescentium auium genere censeri, 45
quam *Kaath*, dictam arbitramur, quòd deuoratum cibum rursus euomat, à verbo *Kaah* Hebraico, quod Latinè vomere dicimus. Sed de his omnibus aliàs cómodius disserere nobis diuina benignitate continget. [*In liminibus eius morabuntur.*] Nomen Hebraicum superius limen hyperthyron Græcis dictum significat, quod duabus antis siue pataſtatis 50
impositum, portam domus constituit. Id quoniam florum & pomorum sculpturis Assyrij architecti ornare consueuerunt, caphtor, id est, florarium vocant. Huius suprema pars vmbellæ instar extra muri rectum ductum prominens, quam artifices cornicem dicunt, commodam auibus sedem præbere potest. Deinde etiam alias aues, quæ celeriores, minores, ac vagæ instabilesq. magis natura sunt, vt monedulas, ficedulas, galerites, 55
philo-

philomelas, & id genus alias ob loci solitudinem securè atque impunè garriturae esse ait.

Vox cantantis in fenestra, Chaldaicè, *Vox auis garrientis in fenestra.*

IN Hebraico, *cantantis* futurum est, vt perpetuitatem illam, de qua sæpe aliàs diximus, explicet: nullam domorum frequentiam fore ait, vt in fenestris auiculæ garriant, ne dum in tectis; nec tamen sit qui exterreat.

Coruus in superliminari, quoniam attenuabo robur eius.

MAGNAM in ostiis solitudinem ex liminis & valuarum desertione arguit. [*Coruus in superliminari*, Hebraicè, *solitudo in limine.*] per Metonymiam ostij solitudo significata est. Græcus interpres, quem latinus sequitur, nomen Hebraicum *Hhoreb*, *Ghoreb*, legit, & coruos reddidit, vocis vicinitate tractus. Chaldæus verò sententiam simplicem, explicata, vt solet, figura exposuit. *Solitudo in porta.* Magnæ verò solitudinis signum, valuarum vetustas & cósumptio est: quæ aliàs ad domorum custodiam diligenter aptatis, & ornatius etiam muniti, ad eamque rem ex optima & durabili materia parari solent, vt cæli aëris ac frequentiæ iniurias tolerare possint. præstantissima autem in hoc genere cedrina materia est, quam tamen vetustate & neglectione attenuandam consumendamque esse ait. [*Quoniam attenuabo robur eius.*] Roboris nomen cedri genus firmissimum & diuturnum intelligimus quod Hebraicè *Erez* dicitur. Hæc verò tam exquisita vastitatis descriptio eò pertinet, vt humanæ superbiæ, maximæ ac perpetuæ creditæ felicitatis, quæ iniuriæ & insolentiæ rationibus nixa fuerit, qualis exitus futurus fuerit, intelligatur. quæ res priorum & posteriorum temporum comparatione ostenditur.

Hæc est ciuitas gloriosa habitans in confidentia: quæ dicebat in corde suo, ego sum, & extra me non est alia amplius.

NINIVE primi & antiquissimi imperij caput, incredibili secundarum rerum prospe-
ritate vsa, æternam inoffensamque felicitatem, & summa omnia sibi ipsi promiserat, quæ isdem, quibus cœperat, rationibus, vi, iniuria, tyrannide, opibus & diuitiis per su- Psal. 10.
perbam dominationem amplificandis, præstari atque stabiliri posse crediderat, propriaq. legitima fore sibi persuaserat, [*Extra me non est alia amplius.*] Solam se dominari & rerũ potiri perpetuis temporum & seculorum cursibus sibi persuaserat. *Dicere in corde*, est seriò & constanter cogitare & affirmare, atque ad eam rationem consilia, studia actionesque
„ dirigere, vt: Dixit enim in corde suo, non mouebor à generatione in generationem
„ Isai. 47.
sine malo. Huiusmodi stultissimas erroris opiniones, ob humanæ prosperitatis cursum, dementia deprauati homines imbibere & tenere solent: quas non nisi aduersis penitus & incommodissimis euentibus amittunt. namque & Babylon quæ Niniue destructæ in imperium successit, eadem de sese insolentius etiam prædicabat, sicut scriptum est: Qui dixisti in corde tuo ego sum, & præter me non est altera. cùm tamen satis superque posteriorum temporum exempla sint, quibus posteriora hominum secula admoneri docerique possint.

Quomodo facta est in desertum cubile bestiæ? omnis qui transit per eam, sibilabit, & mouebit manum suam.

OBSERVATI euentus admiratio diligentem humanæ superbiæ exitus contemplationem suadet. Est autem locus ex comparatione temporum & statuum. namque frequentissima & potentissima vrbs in eam vastitatem redacta, vt ferarum cubilibus commodissimè deseruiat, non sine magna prætereuntium admiratione, & tristi oratione, visitur. [*Sibilabit, & mouebit manum suam.*] Variarum rerum & gloriæ casum considerantis, & secum animo atque oratione tractantis gestus habitusque describitur. manique mouere manum, aliud quàm plaudere est. nam hæc manus alterius mota- commiserationem admirationemque magis, quàm insultationem significat.

Aliam

Universidad de Deusto
Biblioteca

Aliam autem aliorum de Niuiuæ rebus agitationem atque orationem esse necesse fuerat, quemadmodum varia hominum, variéque affecta erga eandem rem ingenia sunt.

CAPVT III.

Væ prouocatrix & redempta ciuitas, columba. &c.

HACTENVS cam calamitatem, quæ Hierosolymis & omni Iudææ regno à Chaldæis ex diuino consilio allata est, Vates prædixerat, & vicinarum etiam gentium cladem, perpetuumque casum indicauerat, cùm tamen futuræ Dei miserentis beneficio liberationis ex Babylonica seruitute, spem Ierosolymitanis faceret certissimam, nunc verò deinceps noui & grauissimi, maximeque diuturni periculi posterioribus tẽporibus adeundi terrores Iudæis iniicit & denuntiat, si quomodo illorũ mens, vt caueant & prospiciant, incitari reflectiq; possit, iustissimas aliàs & grauissimas, post tantam antea oraculorum, consiliorũ, admonitionum & prædictionum frustra sumptam & consumptá operam & curá, pœnas demum daturis. Igitur huius capitis sententia nõ ad priorem Solymorũ calamitatem repetendã & confirmandã, sed ad posteriorem totius Iudææ gentis cladem, quæ ob publica populi & principum scelera atque ob nefariam illam Christi legitimi & sanctissimi regis repulsam, à Romanis diuino iudicio allata est. Quam, quòd grauissimam fore Vates præuiderat (qualis non fuit vlla alia ab initio creaturæ, quam condidit Deus vsque nunc, nec similis futura est) horribili & infausto verbo exorsus denuntiauit. [*Væ prouocatrix & redempta ciuitas, columba.*] Publicum Iudæorum crimen duplici ex causa conflatum est: altera, quòd tot beneficiis antea affecti, tamen per summa & nefaria scelera sese semper ingratos indignosque præstiterint: altera quòd ad diuinam demum æternamque salutem, atque ad regni cælestis felicitatem præsente & oblato vltro rege, & magni consilij angelo, tantique negotij duce & auspice diuina auctoritate vocati, tamen suæ visitationis tempus, & ea quæ ad pacem sibi essent, neglexerint & repudiarint. [*Prouocatricem*] vocat Ierosolymam vrbem, quæ post, acceptam ex Babylone libertatem, multis tamen ac grauissimis modis, diuinam in se iram, & vicinarum, atque longinquarum etiam gentium inuidiam commouerit; adeo vt variis Græcorum & Romanorum bellis concussa, Herodum tandem tyrannide sub Romano imperio oppressa fuerit. Quam demum spirituali libertate donandam, & regni cælestis communione atque dignitate illustrandam Christus redemptor susceperat, vereque morte ac resurrectione sua redemptam, in admirabilem filiorum Dei gloriam & lucem transtulisset, nisi ipsi sibi, quo minus id præstaretur, impedimento essent, non recipientes cælestis regni hæredem: cuius prodita fide regnum etiam abiurarunt. Non habemus, inquiunt, regem, nisi Cæsarem &c. Nolumus hunc regnare super nos [*Redemptam* [autem non ab re appellat. nam quod ad diuini officij & beneficij rationem pertinet, verè redempta fuerat, nisi ipsa sibi deesse in ea re quàm adesse maluisset. Quam tot diuinis beneficiis, tot maxmis munneribus ornatam, tanta Dei cura conseruatam, neque solùm à Babylonica seruitute, sed ab infernali etiam captiuitate liberam, in regnum diuinæ gloriæ, quantum omni beneficio, studio atque opera diuinitus agi commodissime potuit, translatam, & sponsæ modo ornatam ac dilectam, singularem columbæ amorem & fidem sponso præstare oportuit, vocantique omni officio ac potius pietate adesse, & incomparabilis in se amoris diuini magnitudinem mutuo & feruentissimo amore comprehensam diligenti obsequio contueri: cuius tamen illa fidei & officij rationes omnes nefariè peruerterit. [*Columba.*] Vnicè, dilectam fuisse Iudæam & propriam Deo, in qua maxima & singularia amoris officia constiterint, nomen hoc indicat. namque columba ob naturæ inuiolabilem cum compare suo societatem, mutui amoris atque singularis fidei significationem

Mat. 13.

habet, vt in arcano cantico: Columba mea, perfecta mea. Solent tamen interdum feminæ columbæ comparem matem voce & amoris significationibus magnis sibi indulgentem, non mutuo officio, sed fastidio atque insolentia excipere, rostroque petentes arcere, ambientemque atque vltro rogantem repellere. Quam rem nos persæpe obseruauimus, quòd fœmina natura impudentior, atq; impotentis magis animi sit. Quamobrem columba seducta & stulta nonnunquam dicitur, vt illud: Et facta est Ephraim quasi columba seducta, & non habens cor. Huius verò erroris & mali dissuadendi causa sponsus columbam suam perfectam appellabat, quòd perfectum ab ea fidei & mutui amoris officiũ exigeret. Quam verò sese stultã, & fastidiosam, & ingratã columbã, tot maximis & diuinis beneficiis acceptis, tantis amoris in se argumentis perspectis, Hierosolyma Iudææ regionis princeps ciuitas præbuerit, subiuncto carmine notatũ copiosè exponitur.

Non audiuit Dominum, & non suscepit disciplinam: in Domino non est confisa, ad Deum suum non appropinquauit.

HIERVSALEM per Christum eius ad pœnitẽtiæ studium vocata, atq; ad cælestis regni dignitatem, neque diuinæ vocationi fidem, neque pœnitẽtiæ studium adhibere voluit, namque duabus ijs potissimum rationibus fide & pœnitentia, quibus omnium virtutum summa continetur, eos qui cælestis regni hæreditatem adire capesseréque vellẽt, ornatos & instructos esse debere, diuini consilij sententia decretum, & multis grauissimisq. præconiis pronuntiatum est. Quia appropinquabit regnum cælorum, pœnitentiam agite & illud: Pœnitemini & credite euangelio. Eam tamẽ sponsi vocantis vocem Ierosolyma non audiuit. *non audiuit Dominum.* Qui quanquam quondam in patribus per prophetas multifariam multisq. modis locutus fuerat, tamen nouissimè in filio ipsos allocutus est: quem constituit hæredem vniuersorum, per quem fecit & secula. Huius etiã sententiæ illud diuinum apud Isaiam oraculum est: In sceleribus vestris dimisi matrem vestram: quia veni, & non erat vir; vocaui, & non erat qui audiret. Itaq. non audire, non credere interpretamur: sunt enim præcepta auditionis, hoc est fidei, & præcepta actionis, hoc est, operum & pœnitẽtiæ studij: de quibus aliàs plura & exactius. quarum rerum cũ neutra præterinitẽda sit, Iudæi vtráq. nefariè contempserunt. [*Et non suscepit disciplinam.*] Ad operum & pœnitentiæ rationes oratio hæc pertinet. neque enim peruersa & scelerata ambitionis, auaritiæ & libidinis, omniumq. flagitiorum studia, quamuis frequentibus admonitionibus, hortationibus, & liberioribus etiam accusationibus prouocati deponere, aut remittere, neque munitam & commonstratam sibi iustitiæ viã sequi voluerunt. Venit enim ad vos Ioannes in via iustitiæ, & non credidistis ei. publicani autem & meretrices crediderunt ei. vos autem videntes nec pœnitentiam habuistis postea, & crederetis. Iustitiæ Dominus Iesus Christus ijsdem obijciens improbabat. Deinde etiam illud his flagitijs accessit, vt Mosaicæ legis, quam ipsi perperam interpretati fuerãt, ceremoniali tantùm & vmbratili vsu & consuetudine, atque externo solùm cultu nixi, nullam aliam salutis & vitæ rationem quærendam & tenendam, nullum firmius in Deo ipso & Christo eius felicitatis veræ fundamentũ ponendum sibi esse duxerint. [*In Domino non est confisa.*] præter quem nulla vera aut solida iustitia est: sed sine vlla in Deum & in mediatorem, & æternæ propitiationis atque salutis pontificem fide, ceremonialis tantùm cultus obseruatione, non ex fide & pœnitentia, sed ex operibus legis, quæ tamẽ imperfectissimè & frigidissimè ab ipsis præstarentur, omnem iustitiæ suæ summã præfiniuit. Israël verò sectando legem iustitiæ non peruenit quare? quia non ex fide, sed quasi ex operibus legis: Offenderunt enim in lapidem offensionis, &c. Qua de re, hoc est, de operibus legis, quæ sine fide ab Apostolo contemnuntur, deque operibus fidei, quæ ab eodem, ad cælestis regni hæreditatem capiendam vehementer probantur, quæq. plusquam necessaria ad eam rem sunt; nos aliàs longius, & maxima cum cognoscentium vtilitate, & magna etiam totius causæ huius perspicuitate, tantùm Deus studiis, conatibus & inceptis benignè adsit, differemus. [*Et ad Deum suum non appropinquauit.*] quẽ tamen certis notis & signis agnoscẽdum antiquissimorũ oraculorũ iudicio & exhortationibus acceperat. Exulta filia Sion, iubila filia Ierusalem: quia ecce rex tuus venit tibi iustus & saluator ipse pauper & ascendens super asinam, & super pullum filium asinæ. Hunc verò regem iustum & saluatorem in propria venientem sui non receperunt, sed eiectum è vinea, ignominijsque affectum regem abiurarunt: Nolumus, inquiunt, hunc regnare super nos, tãtum abest vt

Matth. 3. Marc. 1. Heb. 1. Isai. 50. Matth. 21. Rom. Zac. 9. Ioan. 1.

venien-

Universidad de Deusto
Biblioteca

venientem gratè & libenter in suam ciuitatem receperint. Illud ad sententiæ rationem explicandam obseruare operæpretium, nomen Dei hoc in loco vsurpatum Hebraico אלהים ELOHIM esse: quod quanquam diuinam naturam non significet, officium tamen diuinum significat: quod nomen nos illius, iudices, à gubernatoris, ducis, magistratuum q. rationibus definiuimus, vt illud: Ego dixi dij estis, & filij excelsi omnes. Huius autem nominis appellatio insolubilem temeritatis & affectatæ ignorationis notā Iudæis inuit. Quibus quanquam Christus Adonai, hoc est, diuinæ naturæ nomine agnitus initio non fuerit (nam si eam sapientiā assequi fuissent, nunquam Dominum gloriæ, vt Paulus affirmat, crucifixissent) tamen Elohim, hoc est, legislatoris, gubernatoris, regis, prophetæ, diuini denique legati ac ducis nomine cognosci oportuit eū in quo nihil, quod ad tantā dignitatem pertineret, desiderari potuit, nisi ipsi sibi sincerum ac prudens de illius virtute iudicium adeimissent. Si non venissem, inquit, & locutus eis non fuissem, & signa
Iohan. „ non fecissem quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent, nunc autem excusationē non habent de peccato suo. Cùm tamen à Mose certis notis spectandum, & probandū Christum accepissent; sui per omnia similimum vatem, longè tamen auctoritate omniū post homines natos præstantissimum. Propheta, inquit, suscitabit tibi Dominus de me-
Deut. 17. dio tui, de gente tua, & de fratribus tuis sicut me ipsum. Qui autem verba eius, quæ lo-
„ quetur in nomine meo, audire noluerit, ego vltor existam. Igitur Iudæi ignorātes iustitiā
„ Dei, & suam quærentes statuere, iustitiæ Dei non sunt subiecti. Finis enim legis Christus
Rom. 10. ad iustitiā omni credenti. Hos autē modò verū legis finē Christū summa culpa sui ignorasse, sed & veras diuinæ legis rationes omnino peruertisse, vates omnes, & Christus ipse
„ Apostolique notauere, illud vitio dantes, quòd exterior & superstitioso nimiū ceremoniarū & rituum cultu contenti, præcipua pietatis officia, innocentiā, iustitiam, charitatē, & honestatem omnē nō solum neglexissent, sed maximis flagitijs publicè ac priuatè mutauissent. Ex quibus omnibus rebus diuinum odium, & vrbis suæ excidiū, & eas, quibus adhuc operiūtur, miseriias, ipsi sibi peperere: id quod Vates noster deinceps persequitur.

Principes eius in medio eius, quasi leones rugientes, iudices eius lupi vespere, non relinquebant in mane. Prophetæ eius vesani, viri infideles: sacerdotes eius polluerunt sanctum, iniustè egerunt contra regem.

QVATVOR publicorum ministrorum ordinibus omnis publicæ rei summa administratur, Principum quorum auctoritate respub. ne quid vel à suis incommodi, vel extrinsecus detrimenti accipiat, defenditur: Iudicum iudicio & opera singulorum causę ad cōmunem vtilitatem cōficiuntur: Prophetarum qui in magnis & nouis negotijs de diuina voluntate consuluntur: & Sacerdotum qui diuinæ legis & pietatis rationes, & populum vltro doceant, & consulti purè & integrè explicent. Atque in horum sanctissimè præstitis
Psal. 81. „ officijs summam reipublicæ salutem, proditis autem summam perniciem esse, Deus tum aliàs frequenter, tum in illo psalmo declarauit: Deus stetit in synagoga deorum, &c. Verum enimuero rationes officiorum suorum omnes à Iudaicæ gentis ministris perturbatas, corruptas, & ad priuata sui ipsorum commoda reuocatas fuisse Vates criminatur. [*Principes eius in medio eius, quasi leones rugientes.*] Quantam in populo stragē Herodum regum familia, & qui his successere, nouarum rerum seditiosi auctores ediderint,
Iose. de bello Iudai. Græcè & Hebraicè. Ægesip: lib. tertiori. lib. recpuonis. cū hic cōmemorare nimis longum sit, à Iosepho, Ægesippo, cæterisq. Hebræis scriptoribus petere operæpretiū fuerit, vbi manifeste deprehendi potest, principes ex pastorum officio in leoninā rabiem fuisse traductos. [*in medio eius,*] vt vbi cōmodius custodiri oportuit, cōmodius contrà lacerare & diripere valeant. Horum sceleratum exemplū, sed maiori auaritia iudices imitati sunt, namq. iuris & iudiciorum callida interpretatione in omnium fortunas & bona impetum faciebant, neq. vllum diripiendi modum statuētes, quasi lupi vespertini, omnia miserorum ciuium bona funditus deuorabant. Occulta autem & fraudulenta istorum perditissima auaritia luporum vespertinorum nomine significata est: de quo genere nos in cōmentarijs Habbakuq disseruimus. Illud verò, [*non relinquebant in mane,* Hebraicè est, *non ossabant.*] ne ossa quidē in crastinum sibi rursus petēda corrodendaque relinquebant: tanta celeritate & ingluuie miserorum res tota ab istis cōficiebatur, vt neque vilissima quæq. ex ciuium bonis & supellectili, non modò in vsum Dominis, sed in alteram direptionem sibi ipsis reseruarent. Neque dissimiles his illa seculi vates sortita sunt, sed *vesanos & infideles*, leuissimum & vanissimum hominum genus,

genus, quod nullo diuino spiritu, sed sua tantùm temeritate excitatum & ductum imperitæ multitudini faceret fucum. Quales plures pseudoprophetas illis tēporibus extitisse legimus. de quo genere Christus verus Dei nuntius & filius illud Iudęis prędicēs exprobrabat: Ego veni in nomine patris mei, & non accepistis me: Si alius venerit in no- Ioan. 5.
mine suo, illum accipietis. *Infideles*, Hebraicè est, *viri præuaricationum*, qui debitam Deo & populo fidem pariter violauerint. Iam verò quales sacerdotes tempora illa sortita fuerint, videamus. [*Sacerdotes polluerunt sanctum, iniustè egerunt contra legem.*] Duplex sacerdotale munus & officium, sacrificia & doctrinā, ab istis violata, atque suis ipsorum commodis & vtilitati seruire coacta indicat. Quæ magna labes & pernicies Iudæorum reipublicæ illis maximè Christi seculis allata est: cùm venalibus sacerdotijs Annas & Caiphas, atque his persimilia capita præessent. [*Iniustè egerunt contra legem*, Hebraicè *iniuriam fecerunt legi.*] Hispanicè, *Aggrauiaron la ley.* Ad nouas, falsas & violentas legis interpretationes, ad illam traditionum superstitiosam obseruantiam, atque ad Pharisæorum, Sadducæorum, Baisæorum & Epicureorum inductas factiones & sectas oratio hæc pertinet. Horum verò flagitiorum integerrimum iudicē & tantæ impietatis vindicem Deum sese præbiturum esse confirmat.

Dominus iustus in medio eius non faciet iniquitatē: mane mane iudiciū suum dabit in lucem, & non abscondetur. nesciuit autē iniquus confusionem.

CVM Dominus vniuersæ terræ Deus sit, & sanctissimus iudex, fieri nullo pacto potest, vt eius gentis & ciuitatis, cuius se regem & iudicem manifestis testimonijs professus fuerit, sacrilega & scelerata crimina dissimulet. [*In medio eius non faciet iniquitatem.*] quinimo ille grauissima seueritatis suæ exempla singulis diebus non obscurè editurus est. [*Mane* Matth. 24.
mane iudicium suum dabit in lucem, & non abscondetur.] namque ante illam extremam Ie-
rosolymorum per Titum allatam cladem multæ publicæ ac priuatę calamitates diuinam „
indignationem & iudicij seueritatem probauēre. Consurrexit enim gens in gentem, & „
regnum aduersus regnum, & fuerunt pestilentiæ & fames, & terræmotus per loca. hęc autem initia dolorum fuerunt. Quibus rebus, & sanctissimorum apostolorum prædicationibus assiduis cæteri commouerentur, proteruitatis tamen & pertinaciæ contentionē remittere noluerunt: sed illud magis facinus obstinatè & sacrilegè in se admiserunt, quod ab ipso salutis æternæ pontifice Christo fuerat prædictum. Tradent enim vos in tribula- „
tionem, & occident vos, & eritis odio omnibus gentibus propter nomen meum. Et tunc „
scandalizabuntur multi, & inuicem tradent, & odio habebunt inuicem. Et multi pseu- „
doprophetæ surgent, & seducent multos, & quoniā abūdauit iniquitas, refrigescet cha- „
ritas multorum. hanc omnem sententiam illa Vatis nostri oratio indicat. [*Nesciuit autem iniquus confusionem.*] hoc est: Quanquam hæc omnia singulis diebus indicia edantur, tamen ij, quibus mala mens, malusq. animus erit, neque his indicijs perterrefacti, neque apostolicis indicationibus pudefacti, à proposito declinaturi sunt, vt veniat ira Domini supereos, & sit tribulatio, qualis nulla antea fuerit ab initio creaturæ, quam condidit Deus, nec in posterum vlla vnquam futura sit. Illa verò oratio, [*Mane mane iudicium suum dabit in lucem,*] eiusdem cum illa significationis est: In matutinus interficiebā omnes pec- Psal. 100.
catores terræ, vt disperderem de ciuitate Domini omnes operantes iniquitatē. Quæ verò de initijs dolorum in genere dicta fuerant, in specie nunc explicantur.

Disperdidi gentes, & dissipati sunt anguli earum: desertas feci vias eorum, adeo non est, qui transeat: desolatæ sunt ciuitates eorum, non remanente viro, neque vllo habitatore.

HÆC ex illo loco aperta sunt, Surget gens contra gentem, &c. Quanto autem studio solicitudine & opera, per Apostolos suos & Euangelij verbum, Iudæos ab errore atq. impietatis proposito reuocare curaturus erat Christus, si quomodo carnem suā ad imitandum prouocaret; si quomodo futura pericula declinantes, ad maximorum & diuinorum beneficiorum, & cælestis regni largitionem & communicationem alliceret, subiuncto carmine Vates demonstrat.

Et dixi, attamen timebis me, suscipies disciplinam: & non peribit habitaculum eius propter omnia, in quibus visitaui eam.

DIXI ad pœnitentiam & misericordiæ rationes ineundas Iudaicum populum exspe-

 ctantis

Universidad de Deusto Biblioteca

ctantis oratio est, non raro à Christi Apostolis vsurpata. *Timebis me.* Religionem veram ti-
„ mor Domini sanctus arguit, sicut scriptum est: Timor Domini est sciétiæ religiositas, &c.
Eccle.1. [*Suscipies disciplinam.*] Pœnitentiam vitæ, ac morum ad diuinam normam exactionem,
„ nomen disciplinæ significat: nam vox castigationem propriè sonat. [*Et non peribit habita-*
culum eius.] mutatio personæ, quæ tamen Hebraicè nulla hoc in loco est: namque minus 5
perspicuam orationem reddit. Significat autem fide & pœnitentia caueri ab eis posse,
quo minus Ierusalem sancta vrbs funditus euerteretur. cuius vicem vsq. adeo Christus
Luc.19. dolebat, vt sine luctu & lachrymis commemorare non potuerit. Patienter igitur agebat
„ Deus nolens aliquos ex eis perire, sed omnes ad pœnitentiam, atque ad salutis viam re-
uerti. Neque verò conseruandæ tantùm vrbis & gentis cura, sed magno etiam felicitatis 10
æternæ illis communicandæ desiderio teneri se Deus confirmat. [*Propter omnia in quibus*
visitaui eam.] Namque huius rei causa conseruatam gentem volebat, vt Christi iustitiæ
sanctitatis, diuinitatis, & omnis ineffabilis regni & dignitatis participem faceret. hæc
omnia visitationis nomine definiuntur, atque etiam omnes illæ felicitatis diuinitus ob-
latæ rationes, in quibus visitauit nos oriens ex alto. In tanta verò Dei erga istorum salu- 15
tem diligentia, quanta rursus eorum ipsorum negligentia, vel sententiæ potius, & prauæ
consuetudinis obstinatio fuerit, statim Vates opponit.

Veruntamen diluculo surgentes corruperunt omnes cogitationes suas.

MAGNA sedulitate & diligentia, communique opera in peruersa studia, & corru-
ptæ vitæ cõsuetudinem Iudæorum mores incubuisse hæc oratio significat, quemadmo- 20
dum de his ipsis temporibus indicatum à Christo est. Quoniam, inquit, abundauit ini-
quitas, refrigescet charitas multorum. Si quis autem illius tempestatis res cognoscere
„ cupiat, præter ea, quæ in Apostolorum actis & epistolis sparsa sunt: Iosephi Iudæi historiã
Græcè atque Hebraicè etiam legat, nos verò orationis verba breuiter interpretemur.
[*Veruntamen.*] Hebraicũ verbum contrarium omnino præcedenti sententiæ euẽtum ar- 25
guit. [*Diluculo surgentes.*] Vno simplici verbo SACHAM, res duæ significãtur, mane con-
surgere, & humerum humero cõiungere: quibus maxima & communis diligentia, &
opera alicui negotio adhibenda explicatur, vt in libro de arcano sermone docebimus.
In quam verò rem inclinatè omnes incubuerint, videamus. [*Corruperunt omnes cogitationes*
suas.] Nulla oratione neque grauius, neque breuius Iudæorum obdurata obstinatio ex- 30
primi potuit. nam consultò dataque opera & communicato studio non solùm actioni-
bus, sed cogitationibus, & consilijs omnibus corrumpendis totum se penitus illum po-
pulum tradidisse ait: Vbi vero animi nerui omnes, ingeniumque communi multorum
studio intendantur, valeant necesse est. Pœnitet profecto nos in tanta huiusmodi oratio
num magnitudine & significatione, breuitati consulentes, adeo pauca explicando di- 35
cere. Quæ igitur & quanta Iudæorum calamitas Christi temporibus futura esset, quæ
istorum culpa, quanta Dei misericordiæ, exspectationis & studij apud eosdem contẽptio,
ac proinde quàm iusta damnatio ac punitio futura esset, grauissimè & luculentissimè
est à Vate hactenus explicatum. Quem verò tandem hæc res exitum habitura sit, nimi-
rum non qualem eius gentis studia ac facta promereantur, sed qualem diuinæ miseri- 40
cordiæ & veritatis immensitatem deceat, nunc deinceps exponitur.

Quapropter exspecta me, dicit Dominus, in die resurrectionis meæ in futurum. 45

IVDÆORVM & Israëlitarum dissipatas, & toto orbe dispersas reliquias, non suo ipso-
rum merito, sed diuinæ misericordiæ & veritatis certo proposito tandem liberatum iri,
& à multis sanctis viris diuino oraculo proditum est, & à nostro Vate hoc in loco præclarè
explicatur. *Quapropter, &c.* Satis, inquit, Deus benignè hactenus vobiscum actum est, 50
satis magnum & spectatum bonitatis & clementiæ meæ priuatæque erga vos prouidẽtiæ
exemplum fuerit, sceleris & superstitionis damnatos, Babylonemque abductos breui
post tempore in patriam fuisse restitutos, ibidemq. varijs & maximis beneficijs interim
affectos, quoad publicus orbis redemptor vesterq. propheta & dux adueniens recipere-
tur: quem etiam rogantem vltro & inuitantem pacem & felicitatem equissimis legibus 55
offeren-

offerentem repulisse parum vobis visum est, nisi euangelio ab ipsius discipulis per spiri-
tum sanctum, tot signis & prodigijs atq. eiusdem spiritus distributionibus, denuntiato
obnixè esset repugnatum. Satis nimium satis patientia mea, satis demum priuata proui-
dentia abusi estis: quòd verò non funditus de cætero pereatis, misericordiam summam
interpretari oportuerit. Cæterum antiqua illa & priuata beneficiorum meorum assidui-
tas, illa rerum vestrarũ propria quædam, atque ab aliarum gentium rationibus longè di-
stincta cura, vobis exspectanda non est, quos iam deinceps ad communem, cum alijs
etiã infidelibus nationibus, prouidentiæ vsum reiectos interim esse volo, quo ad tempus
illud aduentauerit, cùm ad nominis religionisque meæ & euangelij cultum suscipien-
dum, gentes nationesque omnes pariter adducendæ sunt. Interim verò vobis, qui certa
quadam custodia & tutela antea fouebamini, omnium mortalium miserrimè ætas de
genda est. Quia enim reprobastis verbum hoc, idcirco erit vobis iniquitas hæc quasi in- „
terruptio cadens, vt Isaias iniquit. Omnem hanc à nobis explicatam sententiam verbo „
illo, *quapropter*, significari atque inferri arbitrati sumus: nam vox hebræa LACHEN
sententiæ posterioris rationem longè repetitæ priorum rerũ cogitationi annectit. cuius
officij apud græcos est ἄρα, & apud latinos *igitur*. Illã verò felicissimã ætatẽ diuino cõsilio
ad gentes omnes quæ in tenebris & in vmbra mortis sedent, illuminãdas præfinitã, resq.
in illa ætate gerẽdas illustri oratione significauit. [*Exspecta me dicit dominus.*] Huiusmodi
vaticinium & apud Hoseã explicuimus. *Dicit dominus* certam stabilemq. sententiã, quam
ne neque ob temporis diuturnitatem desperari aut negligi oporteat, significat. [*In die resur-*
rectionis meæ. Hebraicè ad verbum, *ad diem cum surrexero.*] Magni negotij vel bello vel
pace gerendi inceptionem verbum surgere, Hebraicè significat, quod aliquando etiam
stare, noster interpres vertit, vt: Surrexit Moses, & defensis puellis &c. Surge Domine ac Exo.2. Nume.1.
dissipentur inimici tui. Latinus sermo proxima huic significatione verbum extare „
vsurpat. *In futurum*, Hebraicè ad verbum, *ad vsque*. Plenam, integram, perpetuamq. euan- „
gelij, & diuinæ legis de omni impietate & errore victoriam futuram indicat. Hunc lo-
cum sic Chaldaicè legimus: [*Quapropter sustinete verbum meum, dicit Dominus, vsque ad diem*
reuelationis meæ ad iudicandum.] Iudicij absoluti nomine & ratione futuram rerum in me-
lius mutationem definit: quam definitionem luculenter persequutus explicat.

Quia iudicium meum vt congregem gentes, & colligam regna: & effundam super eos indignationem meam, & omnem iram furoris mei: in igne enim zeli mei deuorabitur omnis terra.

IVDICIVM *meũ*, certi & sapientissimi cõsilij decretũ. Omnẽ impietatis & superstiti-
onis, errorum sectarumque, varium, vastum, lateque patentem statum, gentium & re-
gnorum nominibus expressit: quibus vt variæ familiæ, variæque linguæ, sic varia etiam
religionum vel superstitionum potius & impietatis genera sub tyrannico Satanæ impe-
rio sunt, quæ ad certum tempus diuina patientia tolerare decreuit, tandẽ omnino euer-
tenda, & in ditionem suam euangelij virtute redigenda, atque sub vno pastore Christo,
vna custodiæ & religionis ratione, communique lege atque diuini spiritus ductu guber-
nanda. Euangelij autem efficiẽtia altera iræ, indignationis & zeli nominibus; altera verò
labij puri restituendi rationibus explicatur. Perfecta namque & probata diuina victoria, Rom.9.
qua victorum animi pariter & corpora sub diuini obsequij iugum mittantur, spiritualis „
est, atque spiritualibus armis constat, potenti virtutis Dei euangelio, & verbo illo abbre- „
uiato & consummanti in æquitate: quod à Domino faciendum esse vates prædixerant.
de quo verbo plura aliàs, & exactius. Huiusmodi verò bellum, & victoriam diuini verbi
virtute ad impietatis extinctionem exspectari oportẽre, ipse belli & victoriæ consequens
exitus declarat.

Quia tunc reddam populis labium electum, vt inuocent omnes nomen Domini, & seruiant ei humero vno.

IVDEORVM exspectationem ad illam vsq. ætatem differre Deus decreuit, cũ gen-
tes omnes veræ & sanctissimæ religionis communione iungendæ sint. quam societatem
labij electi siue puri imagine descripsit, relata nimirum ratione ad illa tempora, quibus

 ob lin-

Universidad de Deusto
Biblioteca

ob linguarum diuisionem ingens animorum dissidium & dissensio facta est. Nulla enim maior hominum disiunctio esse potest, quàm que ex varia religionis ratione atque oratione accidit, cùm totis animis & verbis dissidetur, aliusque aliam vitæ instituendæ viam, ex veræ religionis, vel ex erroris rationibus muniendam sibi ducit. *Labium* verò *electum*, siue vt Hebraicè est, *purum*, ex illa linguarum diuisione per similitudinem translatum est, cùm Hebraici sermonis puritas (quæ prima omnium lingua fuit) ad paucas familias redacta est, cæteris omnibus magna verborum & orationum varietate disiunctis. Neque id verò futurum esse affirmat, vt omnibus eadem Hebraica lingua restituatur, sed vt idem Deus, cuius ineffabile nomen illa tantùm lingua rectè pronuntiatur, communi omnium consensu, atque eodem omnino cultus, doctrinæ & sapientiæ genere, & eadem velut formula publicè colatur, spiritu sancto id efficiente, qui veritatis rationes omnibus nationibus aperiens docebit. neque enim alia virtute, quàm diuina, id effici præstariue potest. Huius igitur tantæ rei auctoritatem sibi vni Deus ipse tribuit dicens, *Reddam*, idemque promissionis sententiam explicat, [*vt invocent omnes nomen Domini.*] Idipsum omnes sapiant, eandem charitatem habentes, vnanimes idipsum sentientes. hic locus Chaldaicè sic habet: [*Quia tunc mutabo super omnibus populis sermonem vnum clarum, vt orent illi omnes in nomine Domini, & colant eum humero vno.*] *humerum vnum*, idem plurimorum studium significare aliàs docuimus. Transfertur autem similitudo à bobus iugo coniunctis, quibus idem onus trahitur, de iugo & onere Christianæ legis intelligendum. De hac verò eadem re sic Zacharias vaticinatus est: In die illa erit Deus vnus, & nomen eius vnum. hanc verò Christianæ ac veræ religionis communionem ad longinquas etiam gentium regiones, quæ ab vnius veri Dei cognitione alienissimæ fuerant, pertinere ait.

Philip. 2.

Zach. 14.

Vltra flumina Æthiopiæ, inde supplices mei filij dispersorum meorum deferent munus mihi.

NON modò Æthiopas, qui Africam incoluêre, sed omnes orientalis Indiæ vltra Indum & Gangem nationes hac oratione complexus est. [*Vltra flumina Chus.*] pro quo noster interpres [*flumina Æthiopiæ*] vertit. nam Æthiopes Abyssinos sub iugum diuinæ legis mittendos esse, iam aliàs fuerat prædictum. Omnem verò orientalem oram, & longissimum tractum, vsque ad eas terras, quæ à nostris nauigatoribus inuentæ, noui orbis nomen obtinuerunt, significatas à Vate nostro esse, duo imprimis argumenta fidem nobis faciunt. alterum verbum, *vltra*, alterum nomen fluuiorum, & Chus est: namque *vltra* Hebraicè est GHEBER, quod à transmittendi verbo deductum, trans propriè vertimus. Atqui à Palæstina Abyssinos Æthiopes petentibus, nulli insignes fluuij transmittuntur: qui enim in toto illo tractu maximi sunt, partim septentrionem versus in Lybicum mare procurrunt, vt Nilus, Bragada & Ciniphus; partim in meridionalem oceanum descendunt, sed hi vt exigui, sic etiam obscuri ignobilesque sunt. At verò orientem versus tendentibus, præter Tygrim, qui Persidem regionem interluit, maxima flumina Indus & Ganges, & si quæ vltra in Synarum regione sunt, transmitti necesse est. Indiam & quicquid vltrà est (quod totum Asiam esse grauissimi scriptores tradiderunt) illa oratione, vltra flumina Chus, definimus. omnem namque illum vastum lateque patentem Asiæ tractum, qui ad solis auroræque ortum protenditur, à filijs Chus occupatum fuisse Moses tradidit. qua de re nos aliàs præsenti tractatione Deo donante dicemus. Rectè itaque Chaldæus interpres hunc locum tenens reddidit: *Abusque trans flumina Hodu*. quod nos Indiam, Hebræi, Chaldæi, Arabes, Syri, vel Hodu, vel Hondu, vel Hundu dicunt. [*Inde supplices mei filij dispersorum meorum deferent munus mihi.*] Non Israëlitas tantùm, sed gentes etiam diuino olim consilio, toto orbe diductas & dispersas, eorum inquam, filios, à quibus dissemi-

Pomp. Mela, lib. 1. cap. 1.

Genes. 10.

Ibid.

disseminata est tota terra munus acceptum & gratum veræ & sanctissimæ religionis cõmuni studio & professione, vni Deo optimo & maximo esse allaturas dicit. Non ignoramus nomina illa, [*Supplices mei filij dispersorum meorum,*] Hebraicè gentilia nomina magis, quàm appellatiua videri, sed nos vulgatam versionem, quàm fieri possit religiosissimè, sequi instituimus. hæc verò Chaldaicam paraphrasin hoc in loco expressit. Iudæarum verò & Israëliticarum rerum status, quem ad illud vsque tempus deterrimum fore prædixerat, quemadmodum in summam felicitatem conuertendus sit, deinceps exponit.

In illa die non confunderis super cunctis adinuentionibus tuis, quibus præuaricata es in me: quia tunc auferam de medio tui magniloquos superbiæ tuæ, & non adijcies exaltari amplius in monte sancto meo.

HÆC, quæ à Vate nostro dicta descriptaque sunt omnia, non ad posterioris templi, sed ad futuræ per Christum Iudæorum restitutionis ætatem pertinere res ipsa indicat. tamque posterioris templi temporibus, post recuperatam ex Babylonica seruitute libertatem, adusque excisam per Titum & Iulianum Ierosymam, non modò gentes varios deorum nomina coluisse, sed Iudæos ipsos in plures Pharisæorum, Sadduceorum, Baisetorum & Epicuræorum sectas, quas adhuc etiam prosequuntur, diuisos fuisse accepimus. tantum abest, vt eadem omnium lingua, idem ad diuinum suscipiendum cultum humerus fuerit. Quamobrem ad communem omnibus auteam euangelij ætatem referenda hęc sunt: cuius mysterium iam Christo ad dexteram æterni patris sedente operatur. olim quidem omnibus orbis nationibus auditum primo nascentis ecclesiæ tempore, sed clarè tamen de cætero enuntiandum, & diuini spiritus virtute explicandum. Cui rei ianuam nostro æuo aperiri ac propemodum patefieri videmus, cùm ad ignotissimas antè regiones nostrorum hominum nauigatio pertineat. in quibus tametsi non tanta diuini spiritus efficientia, quantam futuram demum speramus, non sine magno tamen fructu Christi nomen auditur & suscipitur. Cùm verò plenitudo gentium vnius veri Dei & Christi eius plenam notitiam habuerit, tunc veniet ex Sion qui eripiat & auertat impietatem à Iacob: & hoc à me illis testamentum, cùm abstulero peccata eorum. Eam porrò peccatorum ablationem nouæ & laudatissimæ vitæ vsus, & diuina quædam consuetudo, diuini spiritus virtute atque efficientia, consequutura est. [*In illa die non confunderis.*] Confusio, quam pudefactionem alias exposuimus, peccatorum pœnæ comes indiuidua est, aut vitium ipsa, aut non sine vitio est. Huius verò rei nullum apud Iudæorum gentem turpe exemplum de cætero edendum esse ait, atque ex consequenti argumento puram & sanctam probatamque vitam sine vlla reprehensionis materia publicè colẽdam illis esse docet, longè ab ea, quam hactenus vixerint, alienam; adeo vt confundi iam amplius necesse non sit. quippe magna rerum, studiorum actionumq; mutatio & felicissima quædam doctrinæ, & totius vitæ instituendæ, atque mundi penè renouatio futura sit. [*In cunctis adinuentionibus tuis, quibus præuaricata es in me.*] Adinuentiones quæ dicantur, in sacris libris longius differere, & exactè definire ad finem properanti non vacat: satis illud indicasse fuerit, nomen GHALILA, à verbo GHALAL, עלל deductum, quod pueriliter agere significat, ad eas res vsurpari, quæ cùm viles atque obscuræ nulliusque momenti natura sua sint, serio tamen & magno cum molimine & studio, contra ius atque fas tractantur & stabiliuntur. id quod non sine magno religionis & publicæ rei detrimento admittitur. Hispanè, *rapazerias*, non inconcinno vocabulo dicimus. [*Præuaricari,*] verò quid sit, iam aliàs exposuimus. Huiusmodi verò adinuentiones religionis nomine, eorum potissimum, qui sese aliorum duces magistrosque profiterentur, temeritate & insolentia arroganter inductas fuisse ostendit. [*Quia tunc auferam de medio tui magniloquos superbiæ tuæ*] Superbum & arrogans Pharisæorum & scribarum supercilium describit, quorum puerilibus adinuentionibus, ad suam ipsorum ambitionem cupiditatemque excogitatis & compositis, veræ ac diuinæ pietatis virtus obscurata & penè obruta iacebat. Quam rem Magister ipse vitæ diuinus illis vitio dedit. Væ vobis Scribæ & Pharisæi, quia tulistis clauem regni cælorum, & neque vos intratis, nec sinitis alios intrare. [*Et non adijcies exaltari amplius in monte sancto meo.*] nam anteà religionis prætextu, & longæ orationis obtentu, atque magisterij ambitio-

Isa. 59.

Rom. 10.

Arist. in Ethic.

Universidad de Deusto
Biblioteca

ambitioso supercilio, & domos viduarum deuorare, & plebis loculos exhaurire, & animos superstitione implere consueuerant, primas cathedras & salutationes in foro, & publicum plausum magistrorumque appellationem amantes, atque tandem tyrannidem quandam in populum exercentes. quo vitio omnes ferè gentium sacerdotes, & religionum illarum professores etiam notare est. Montem sanctum suum, siue, montem sanctitatis suæ religionem diuinam Deus persæpe appellat, vt: Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum eius. quales autem religionis, ministros, & pietatis veræ professores ætas illa aurea sortitura sit, horum nimirum moribus, studio & habitu longè dissimiles, deinceps explicatur. 10

Et derelinquam in medio tui populum pauperem & egenum: & sperabunt in nomine Domini.

O FELICISSIMAM hominum ætatem, in qua me natum esse horum temporum vehementiæ pertæsum sæpius optare profiteor! magnum hominum delectum euangelij virtute & efficacia futurum esse docet, magnamque rerum mutationem indicat, quando cælorum regnum & Ierusalem sancta ciuitas non superbis atque ambitiosis, sed modestissimis & spiritu pauperibus ciuibus frequentanda est: Ipsorum enim est regnum cælorum, in cuius communionem neminem admittendum esse, qui non sese paruuli instar humiliauerit, Christus declarauit. Illa enim maxima & pretiosissima cælestis regni sacramenta, à sapientibus & prudentibus huius mundi abscondita, paruulis verò reuelata esse, sapientissimus ille & summus omnium pater voluit. [*Et relinquam.*] diuinum opus hoc fore ostendit, à Christo Iesu maxima euangelij virtute efficiendum, qui permundaturus erat aream suam, & triticum congregaturus in horreum suum, paleas verò inextinguibili igne combusturus. permundari autem ab ipso oportuit populum acceptabilem, sectatorem bonorum operum, sicut scriptum est: Et vram eos sicut vritur argentum: & probabo eos sicut probatur aurum. [*Et sperabunt in nomine Domini.*] Nulla sua ipsorum sapientia, prudentia, virtute, nullis opibus aut diuitiis humanis, nullo deniq. rerum humanarũ genere, sed tantùm diuinæ gratiæ & charitatis spe nixi, omnem humilitatis paupertatisque suæ magnitudinem non patienter modò, sed libenter etiam sustinebunt, Exspectantes beatam spem & aduentum gloriæ magni Dei, &c. cuius viuæ & diuinæ spei maxima & illustrissima in nouo testamento præconia sunt. Omnis autem oratio hæc sententiæ superioris antithetis constat: nam magniloquis superbiæ, populus pauper & egenus; exaltationi verò in monte sancto, spes in nomine Domini, opponitur. Nomen Domini, virtutem & efficientiam interpretamur, aliàs etiam definitum. quod nos latinè legimus, *egenum*, Chaldaicus interpres vertit, tolerantem violentiam & contumeliam. cuiusmodi ciues regno suo Deus ascripsit, nimirũ spiritu sancto & igni baptizatos, pauperes quidem spiritu, sed cælestibus tamen muneribus ditissimos; vtpote reges, Quoniam ipsorum est regnum cælorum. Diuinæ etiam sapientiæ rationibus abundaturos eos illa oratione interpretamur. [*Et sperabit in nomine Domini*:] nominis enim notitiam spes ipsa arguit. nam HAZZA verbum in alicuius præsidio tutelaque latere sperareque significat, vt: Filij autem hominum sub tegmine alarum tuarum sperabunt, &c. At verò præter diuinarum rerum cognitionem, præter viuam illam fidem & spem, omni vitio alienos, magnis & illustribus virtutibus præditos fore, Vates docet.

Matth. 11. Matth. 18. Matth. 11. Matth. 3. Zach. 13. Titi 2. Matth. 13. Psalm. 36.

Reliquiæ Israel non facient iniquitatem, nec loquentur mendacium, & non inuenietur in ore eorum lingua dolosa.

NVLLA neq. operum actionúmue prauitate, neq. dictorũ vanitate, neq. fraude aut dolo, sed neq. arte constantis orationis parte notandos illos esse dicit, qui puram, sanctãque omni ex parte probatam vitam, vt spirituales viros, & simplici ac diuino spiritu actos decet, transacturi sunt. quorum non solùm probata studia & opera, sed sermo atq. consuetudo omnis innocentissima & sanctissima, nullis iuramẽtis indigens fides, quã solùm modò, est & non, confirmatura sit. neque enim alio consuetudinis genere, alia omnino astutia & calliditate opus erit ijs, qui velut oues diuini spiritus virtute, & Christi Iesu tutela pascantur.

Quoniam ipsi pascentur & accubabunt, & non erit qui exterreat.

DIVINI spiritus gratia & charitate gubernandos illos esse ait, cùm in Christi Iesu grege numerentur. cuius tutela & præsidio muniti, nullá vi, nullo metu, nullo externo impetu perturbari possint; tum quòd pastorem nacti fuerint optimum & vigilantissimum, cuius oues nemo rapere valeat; tum quod ipsi in eo diuinæ notitiæ & delectionis gradu collocati sint, de quo nulla vel infernæ vel humanæ potentiæ vi deijci possint. Quis enim accusabit aduersus electos Dei: aut quis separabit illos à charitate Dei, quæ est in Christo Iesu Domino nostro. [*Lingua dolosa.* Hebraicè, *linguæ* THARMITH.] Significat autem *tharmith*, quicquid à sincera & simplici veritatis ratione & oratione alienum est. quod Christus in præceptis institutisque suis fugiendum omnino docens, descripsit. Quod autem his abundantius est, à malo est. cætera omnia verba describere festinantibus non licet, satis fuerit indicasse.

Ioan. 10. Rom. 7. תרמית Matth. 5.

Lauda filia Sion, iubila filia Israel: lætare & exulta in omni corde filia Ierusalem.

RESTITVTI in gratiam Israëlis felicitatem summa cum gratulatione & lætitia præuidens Vates, attentè exspectandam, & gratissimè tandem excipiendam & publica atque perpetua lætitia colendam proponit. namque futuram quasi præsentem intuitus, adeo magnam & perfectam fore contemplatur, vt iam nunc exspectatam, nedum præsentem, celebrandam iudicet. eam verò, quibus potest, maximis verbis describit; quam tamen propriis & æqualibus describere pro rei magnitudine & dignitate continere hominibus non possit. Neque enim oculus vidit, neque auris audiuit, neque in cor hominis ascendit, quanta præparauit Deus diligentibus se. Omnes autem Israëlitarum tribus in vnam Christianæ pietatis societatem, & vitæ communitatem cum exteris nationibus conuocandas, ad laudem & lætitiam, atque ad perpetuam gratiarum actionem hortatur. eius laudationis illustrissima exempla noui testamenti tempore celebrantur; quale illud est: Benedictus Deus & pater Domini nostri Iesu Christi, qui secundum misericordiam suam magnam regenerauit nos in spem viuam, per resurrectionem Iesu Christi ex mortuis, in hæreditatem incorruptibilem, incontaminatam & immarcessibilem, conseruatam in cælis in vobis, qui in virtute Dei custodimini per fidẽ in salutem, reuelari in tempore nouissimo, in quo exultabitis, modicum nunc, si oportet contristari in varijs tentationibus, vt probatio vestræ fidei multo pretiosior auro, quod per ignẽ probatur, inueniatur, in laudẽ & gloriam, & honorẽ in reuelationẽ Iesu Christi, quem cùm videritis, diligitis: in quem nunc quoq. non videntes, creditis: credentes autem, exultatis lætitia inenarrabili & glorificata, reportantes finem fidei vestræ salutem animarum. [*Lauda, Iubila, lætare.*] Lætitiæ publicæ amplificatio est, quæ per incrementum rhetoricis dicitur; sed verbum *lauda*, Hebraicè cantum celebrationẽque significat, vt ad gratulationem faciendam hortetur. [*Filia Sion.*] Iudæos nunc ob scelera & impietatem à Deo abalienatos, sed in maiorem tamen quàm vnquam anteà restituendos, enthusiasmo vsus alloquitur: quæ figura sacris vatibus familiarissima est, atque aliarum etiam nationum poëtis, in magni momenti rebus annuntiandis non ignota, vt illud:

Cor. 2. 1. Pet. 1. Horat. lib. 4. ode. 10.

Iam iam residunt cruribus asperæ
Pelles: & album mutor in alitem
Supernè.

[*Filia Israël.*] Decem tribus nunc toto ferè orbe dispersas significat, quas in vnam ciuitatem Ierusalem, hoc est, in vnam veræ religionis communionem, simul cum Iudæis recipiendas fore Ezechiel prædixit. eam verò duodecim tribuum ciuitatem, *filiam Ierusalem* appellat; hisque publicam lætitiam gratulationemque tribus potissimum nominibus decernit. [*Exulta*, inquit, *in omni corde.*] Plenam summamque lætitiam esse vult, cui nihil doloris, metus, aut suspicionis permixtum sit. quòd summa pax, & æterna pace, non quomodo mundus dat, sed diuina quadam & perpetua animorum tranquillitate, quæ exuperat omnem sensum, frui contigerit.

Ezech. 36.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Abstulit Dominus iudicium tuum, auertit inimicos tuos: rex Israel Dominus in medio tui, non timebis malum vltrà.

TRIPLICI de causa gratulationem indictam docuimus. prima est, Iudicium eorum à Domino esse ablatum: id inquam, diuinum iudicium, quod grauibus excæcationis & exilij, abalienationisque pœnis luendis hactenus experti essent, fuisse tandem de cætero sublatum, ita vt non amplius iudicij, sed misericordiæ rationibus agendum cum illis fuerit. altera verò causa est, [*auertit inimicos tuos.*] Peccatorum & scelerum abolitionem significat, qui ferissimi & immanissimi hominum hostes communes sunt, à quibus primùm proditi, in diuinam offensionem, deinde in plurima mala incidimus. id quod his ipsis Israëlitis Deus aliàs declaratit: Quis, inquit, est hic liber repudij matris vestræ, quo dimisi eam? aut quis est hic creditor meus, cui vendidi vos? ecce enim in iniquitatibus vestris venditi estis, & in sceleribus vestris dimisi matrem vestram, & cæt. Huiusmodi hostibus extinctis, nihil damnationis reliquum est ijs, qui sunt in Christo Iesu, qui non secundùm carnem ambulant, quosque lex spiritus vitæ à lege peccati & mortis liberauit. Hanc diuinam liberationem gratulatus videre iam Zacharias gestiebat, vehementerque prædicabat: Vt sine timore de manu omnium inimicorum nostrorum liberati, seruiamus illi, in sanctitate & iustitia coram ipso omnibus diebus nostris. Hæc nobis maxima & diuina mysteria, dum vatum promissa antiqua exponimus, breuiter indicasse sat fuerit, latius & altius presenti loco, hoc est, nouo testamento enarrando, si Deus id concesserit, explicaturis, donec diuini spiritus dono, quod fore aliquando speramus, eadem in ipsis hominum animis reperiantur. Vbi versio latina habet [*inimicos tuos,*] Hebraicè nomen est quod singulari & plurali numero non sine magna significatione interpretari debeamus. namque scelera omnia, infestaque hominum generi vitia, interdum peccata, interdum verò peccatum, vel peccati corpus multis illis membris constans dicitur. peccata autem quædam sacrificiorum mysticorum interuentu & diuina virtute, antiquis hominibus purè & sanctè deprecantibus dimittebantur. peccatum verò ipsum, hoc est, corpus peccati, non antè ablatum est, quàm perfectissimo Christi Iesu sacrificio penitus aboleretur: cuius maximi sacrificij virtute, antiquæ hostiæ, quicquid illud erat, præstabant. Huius igitur agni immolati, & in consummationem omnium seculorum semel occisi sanguine omnia mundi peccata penitus sublata sunt, sed quod non ad omnes homines illud beneficium pertinuerit, ipsorum culpa, non sacrificij defectu aut imbecillitate euenit. qua de re maxima & grauissima in nouo testamento disputatio est. Igitur, [*inimicos,*] inimicum, eodem verbo conclusa, non peccata modò, sed ipsum corpus peccati, & chirographum decreti significat, quod erat contrarium nobis, quodque à Christo de medio sublatum cruciqúe affixum est. cuius maximi beneficij communione aliquando tandem afficiendis Israëlitis iam nunc Vates noster gratulatur. Tertia demum lætitiæ causa illa est, [*Rex Israël Dominus in medio tui, non timebis malum vltrà.*] Omnia ferè noui testamenti & diuinæ Iesu Christi virtutis mysteria his vltimis vaticinij carminibus traduntur, quæ nobis percurrere magis, quàm explicare licet: neque alius commodior ad explicandum locus dari potest, quàm vt de diuina illa & arcana corporis & sanguinis Christi communicatione aliquando disserere contingat. Perpetuam itaque & æternam piamque pacem hanc illis fore ex eo arguit, quòd regem Israëlis Dominum Deum misericordem intra se perpetuò sibi prouidentem, atque omni spirituali benedictione & gratia in cælestibus consulentem habituri sint: id quod nullis eorum operibus iustitiæ necessariò, sed vltro diuinæ misericordiæ beneficio præstandum fuerit, Per lauacrum regenerationis & renouationis spiritus sancti, quem effudit super eos abundè per Iesum Christũ saluatorẽ nostrũ: vt iustificati gratia ipsius, hæredes sint secundum spem vitæ æternæ. [*In medio tui.*] Præter gratam, tutam tranquillamque habitationem, quam tropicè significari iam aliàs docuimus, id etiam arcanè significatur, quod Christus ipse aliquando explicuit: Regnum, inquiens, Dei intra vos est. & quod Ioannes euangelij sui initio tradidit, Et verbum caro factum est, & habitauit in nobis, & vidimus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti à patre, plenum gratiæ & veritatis. de qua habitatione gratiæ, & veritatis plenitudine, obscurè admodum & leuiter, pro rei dignitate, hactenus ab interpretibus tractatum est. Magnam autem

Isai.50.

Rom.6.

Lucæ 1.

Tit 3.

autem rerum Israëliticarum mutationem, magnam totius ecclesiæ, & perpetuam felicitatem præsentis Dei beneficio de cætero fore Vates prædicit, cùm sine timore de manu omnium inimicorum suorum liberati Christiani seruiant illi, in sanctitate & iustitia coram ipso omnibus diebus suis. Luc.1.

In die illa dicetur Ierusalem, Noli timere Sion: non dissoluantur manus tuæ. Dominus Deus tuus in medio tui fortis, ipse saluabit: gaudebit super te in lætitia: silebit in dilectione tua, & exultabit super te in laude.

VERBVM dicere, passiua siue impersonali voce pronuntiatum, certam, exploratam atque constantem rem significat, quæ tanquam communi prouerbio prædicanda sit, vt apud Isaiam: Ministri Dei nostri, dicetur vobis, Ierusalem cælestem ciuitatem, quæ in terris cœpta & instituta ad cælum vsque pertinet, intelligere oportet, liberam quidem illam, & à terrenæ Ierosolymæ condicione longè alienam: cuius situm & rationes gratissimè diuus Paulus descripsit. huic autem perpetua ex diuino beneficio atq. præsidio securitas promittitur, per spiritum sanctum Christi, cuius amplissimis muneribus ornanda fouendaque perpetuo est. Ecce ego, inquit ille, vobiscum sum vsque ad cõsummationem seculi, [*Noli timere.*] Diuina exhortatio vatum oraculis confirmata est. Sion vrbis Ierusalem arx fuit, quæ in libera illa Ierusalem sanctissimam & firmissimam spiritualium hominũ partem significat. [*non dissoluantur manus.*] timore exanimatorum hominum habitus manuum remissio est, vt illud: Confortate manus dissolutas. Perpetua verò Dei præsentia, prouidentia & tutela, atque spiritualis gratia illa oratione significatur. [*Dominus Deus tuus in medio tui.*] nam quid ille tropus in medio esse, significet, iam aliàs exposuimus. Libet autem verborum ipsorum significationes Latine indicare, plenam verò rationem sapientibus existimandam relinquere. *Dominus*, nomen admirabile est quatuor literis constans, cuius ineffabiles rationes ad misericordiã plurimum pertinere iam docuimus. *Deus tuus* Elohim, prouidentiæ & gubernationis definitionibus explicatur. *fortis*, Hebraicè GIBOR. propugnatorem tutoremque maximum significat, qualem hispana lingua BARRAGAN vocat. Diuinæ itaq. misericordiæ, prouidentiæ, tutelæ atque gratiæ, & præsidij præsens perpetuaque, ac penè familiaris consuetudo annuntiatur, ijs nimirum, quibus voluit Deus notas facere diuitias sacramenti huius in Christo Iesu Domino nostro, cuius efficacissimum ac sanctissimum nomen IESV, Hebraicè refert, atque illius munus apertè indicat. quemadmodum verò in illam salutem diuinamque gratiam plenam & integram reconciliandi sint, expositit. [*Gaudebit super te in lætitia:*] tantum abest vt ira & indignatione tecum, vt antea offensus nimium egerat, iam deinceps agat. quinimo præteritorum temporum offensione omni deposita, atque in summam gratiam amicitiamque conuersa, [*silebit in dilectione tua,*] nullũ de cætero de præteritis offensionibus verbum faciet: propter remissionem præcedentium delictorum, vt Paulus inquit, ad sustentationẽ Dei: quæ quicunque in huiusmodi gratiam reconciliati fuerint, sustentandi sunt. [*& exultabit super te in laude,*] Hebraicè *in cantico*. quod summæ lætitiæ & exultationis argumentum est. Quantò enim gaudio, quanta lætitia in horum reconciliatione afficiendum patrem oportet, qui super vno peccatore ad pœnitentiam conuerso, festum diem lætissimaque conuiuia celebrat? Nam si delictum eorum diuitiæ sunt mundi, & diminutio eorum diuitiæ gentium, quanto magis plenitudo eorum? hic locus Chaldaicè sic habet: [*Dominus Deus tuus dixit, vt poneret habitationem tuam intra te: fortis propinquus, gaudebit super te in gaudio, abscondet delicta tua, in misericordia sua, gaudebit super te gaudio.*] Verùm enimuero totius ecclesiæ Christianæ, tam ex gentibus, quàm ex Iudæis coniungendæ, societatem, felicitatem & amplissimum statum, iam dicendi finem facturus Vates describit.

Isai.6.

Galat.4.

Matth.27.

Isai.40.

Rom.3.

Rom.11.

Nugas

Universidad de Deusto
Biblioteca

Nugas qui à lege recesserant, congregabo, quia ex te erunt: vt non vltrà habeas super eis opprobrium. Ecce ego interficiam omnes qui afflixerunt te in tempore illo: & saluabo claudicantem, & eam quæ eiecta fuerat, congregabo.

DVPLICI gentis genere constat ecclesia, Israëlitis & gẽtibus: gentes ex magna veræ religionis ignoratione, ex dẽsis errorum tenebris ad lucem; Israëlitæ verò ex inimicitia ad gratiam reuocantur. Veruntamen hunc gerendæ, atque expediendæ rei modum, & hãc rationem Deo inire placuit, vt interim dum Israëlitarum tribus suorũ scelerum; Iudæorum verò gens impietatis & repulsæ Christo allatæ pœnas certo tempore constitutas penderent, gentiũ nationes euangelij verbo vocatæ adoptarentur, & sic plenitudo gentium, vt Paulus inquit, intraret, ac tandem omnis Israël saluus fieret. Hanc autẽ rationẽ omnem, consequentemque deinde pacem, tranquillitatem & felicitatem Vates noster significat. cuius oratio, quòd obscurius Latinè versa sit, explicanda est. [*Nugas qui à lege recesserant, congregabo.*] *Nugas* non est Latinæ significationis hoc in loco, sed Latinus interpres Hebraicum verbum NVGE, plura etiam, quàm vno latino simplici nomine reddi possent, comprehendens, mutato tantum fine, vt Hebraicè pronuntiatur, reliquit; id quod idem relatiuo masculino adiuncto indicauit. *Qui à lege, &c.* facile enim arguitur ad personam, non ad rem nomen *nuge* referri. significat autem *nuge*, afflictos, miseros & remotos, remotos, inquam, à lege siue, vt Hebraicè est, *à conditio*, præscripto, constitutoque tempore. quòd si vno verbo à lege non longè alieno vertere velimus, sanctione dicendum arbitror. ex quibus rationibus illud efficitur, vt de gentium vocatione hic locus exponendus fuerit. Qui cùm fuerint olim sine Christo, alienati à conuersatione Israël, & hospites testamentorum, promissionis spem non habentes, & sine Deo in hoc mundo: postea in Christo Iesu, qui aliquando longè erant, facti sunt prope in sanguine Christi. hos ad eandem cum Israëlitis ecclesiæ communionem primum congregãdos sibi Deus recipit. [*Quia ex te erunt*, Hebraicè *à te erunt.*] quod præ & prius aliquãdo significat, vt Iusti ficata est sapientia à filijs suis, id est, præ filijs suis. Gentes itaque oẽs primũ vocandas admittendasque esse dicit. [*vt non vltrà habeas super eis opprobrium.*] Magno opprobrio gentibus Israëlitæ olim insultabant. nihil enim detestandum magis aut infame, quàm gentium & incircuncisorum nomen habebant. Effunde, inquiunt, iram tuam in gẽtes quæ te non nouerunt, & in regna quæ nomen tuum non inuocauerunt. & huiusmodi passim exprobrationum contemptionumque exempla apud Israëlitas multa inuenire est. Nullum verò huiusmodi probrum gentibus, ad euangelij lumen, veriqué dei notitiam, & gratiæ communionem vocatis per Israëlitas, sed neque per ecclesiam obiectandum esse ait. cui nulla ab his suspicio, nulla fraus, nullum malum metuendum sit, in pacem, concordiam, atque adeo in eandem societatis communionem coniunctis. Id autem peccatis & sceleribus, atque spiritualibus hostibus, qui ecclesiam infestarunt, extinctis, amotis & profligatis præstandum esse Deus declarat. [*Ecce ego interficiam omnes qui afflixerunt te in tempore illo.*] Spirituales hostes, per quos bellum ecclesiæ allatum est, omnes interficiendos, vel, vt ex Hebraico clarius vertimus, conficiendos esse dicit, ita vt peccatorum mole deposita, & diaboli iure omni, vel tyrannide potius extincta, gentes in ecclesiæ & fidei obsequium captæ vltro addantur. id verò cùm expeditum fuerit, [*Saluabo claudicantem, & eam quæ eiecta fuerat, congregabo.*] Israëlitarum gentem duabus tribubus minorem, variis orbis partibus dispersam, claudicantis nomine significat. Iudæorum verò, & Beniaminitarum tribum, quæ vna Iudææ appellatione continetur, eiectam dixit, quòd hæc maximè gens ob nefariam Christi & euangelij repulsam, repudiata abdicataque, & in reprobum sensum à Deo iustissimè tradita fuerit, sicut scriptum est: Quia repulistis verbum hoc, idcirco erit vobis iniquitas hæc quasi interruptio cadẽs. Alterum igitur populum vbicumque terrarum fuerit, diuinæ misericordiæ & Christiani euangelij virtute seruandum; alterum verò, qui eiectus & abalienatus fuerat, in suam gratiam restituendum, maximisque beneficiis benignissimisq. modis accipiendum sibi Deus promittit. ex qua re illud eueniet, vt perlata antea apud omnes nationes cum maximo dolore & dedecore ignominia, magna laude & gratulatione mutetur.

Rom. 11.

Ephes. 2.

Psal.

Et ponam

Et ponam eos in laudem & in nomen, in omni terra confusionis eorum.

ISRAELITÆ, & in his maximè Iudæi vbicunque locorum versantur, omnium hominum miserrimi, obscurissimi, contemptissimique sunt, adeo, vt præ nationibus alijs neglecti maximè, desertique, imò & exagitati à Deo esse existimentur: id quod illi in depecationibus suis assiduè queruntur. Horum tamen ex diuina misericordia, conuerso statu, maxima infamia in maximam gloriam conuertenda est. Vt enim ex illo quondam infido, atque diuinis vocationibus pertinaciter renuente populo, quidam Apostoli & discipuli extitêre, qui ardentissimo Christianæ pietatis studio & exemplo magnam gloriam adepti sunt; sic futurum est, vt restitutus in diuinam gratiam populus omnis, cum summa Christiani nominis gloria apud omnes gentes commendetur, sicut scriptum est: Quòd si delibatio sancta est & massa, & radix sancta & rami. *Nomen*, famam & gloriã, tũ Hebraicè tum Latinè significat, vt: Vocauerunt nomina sua in terris suis. & illud:

Horrenda latè nomen in vltimas Extendat oras, &c.

Celebrem igitur atque illustrem Israëlitarum in diuinam gratiam conciliationem fore Vates docet, eaque spe præsentem miseriam consolatus, atque ad extremum perferre hortatus, certam ratamque diuinam promissionem fore confirmat.

Rom. 1.

Psal. 47.

Horat. lib. 3. Od. 3.

In tempore illo, quo adducam vos, & in tempore quo congregabo vos: dabo enim vos in laudem & in nomen omnibus populis terræ, cùm conuertero captiuitatem vestram coram oculis vestris, dicit Dominus.

VTROSQVE, & Israëlitas, & Iudæos, distinctis verbis indicauit. [*quo adducam vos.*] Israëlitarum dispersionem in vnam fidei, ecclesiæ, & baptismatis communionem adducẽdam. [*Congregabo vos.*] Iudæos in gratiam conciliãdos interpretamur, quos à miserrima peccatorum seruitute in spiritualem libertatem vindicatos, pro illa, in qua iacebant, humilitate illustri nomine ornandos esse dicit. [*Cùm conuertero captiuitatem vestrã.*] Hebraicè eodem nomine captiuitatem, & captiuitates vestras, dicitur, vt varium & multiplex seruitutis genus ostendatur. namq. præter externã miseriam, quam alij ex vtroque populo aliter ferunt, duriores esse Iudæis partes, ob indurationem & abalienationẽ, docuimus. Quod verò additum est, [*Coram oculis vestris,*] magnum illius libertatis, & rerum mutationis mysterium indicat, quod ijs duntaxat apertum exploratumq. esse potest, qui sensu proprio & periculo in seipsis facto, quid sit veterem hominem cum actibus & concupiscentijs suis deponere, nouerunt. Cæteris verò omnibus cognitu difficillimum fore arbitramur. maximi enim operis fuerit ostendere, quemadmodũ durissimæ seruitutis onere deposito, viuentes & sentientes homines, mortui tamẽ peccato, viui verò iustitiæ & Deo, diuinam illam libertatem agnoscant. quod vt sine diuina virtute experiri, sic etiam sine diuino auxilio, & magna quadam diuini spiritus indicatione nemini vel intelligere omnino, vel apertè explicare contingit. Hæc ex illis summæ sapientiæ rationibus vna est, quam inter perfectos loqui & tractare sese apostoli profitebantur, quæ abscondita est: quam prædestinauit Deus ante secula in gloriam nostram. Eam autẽ rem quòd maximi momenti, & singularis cuiusdam excellentiæ esset, maiorisque cognitionis, quàm vt humani animi sensu, & cogitatione percipi posset, suo tempore tamen explicandam, atque re ipsa docẽdam confirmandamq. Deus ipse promittit, & in sese recipit. [*Dicit Dominus:*] Nomen *Dominus*, tetragrammaton est, quod ad misericordiæ rationes, atque ad dictorũ conuentorumque constantiam & veritatem confirmandam frequentissimè appellari docuimus, atque in maximis promissionibus præstandis commodissimè adhiberi. Huc autem pertinet, quod apud Mosem Deus ipse de sese professus declarauit: Ego, inquit, Dominus qui apparui Abraham, Isaac, & Iacob, in Deo omnipotenti: & nomen meum ADONAI, non indicaui eis. cui sit honor, & gloria, & laus per infinita seculorum secula, Amen.

1. Cor. 2.

Exod. 6.

Madriti in Hispania mense Ianuario, Anni Christi, 1568.

IN SO-

Universidad de Deusto
Biblioteca

IN SOPHONIAM VATEM
CARMEN EX VOTO.

Ode tricolos tetraſtrophos.

ET *feruens pietas, & populi mei*
Antiquum ſtudium, ſanctaq; veritas
Vatem dicere cantu
Rerum mira iubet nouo:
Quæ vel nota valent addere maximos
Virtutis cumulos, & ſapientiæ,
Vel neglecta beatæ
Vitæ perdere præmium.
O qui ſidereum prouidus æthera,
Qui terras, pelagus, qui vaga flumina
Æquis legibus ornas,
Et certa reficis vice.
Qui mundo ſapiens principium nouo
Inducens tenebras lumine fulgido
Mutas, ordinibuſq; ue
Res exſtare iubes bonis.
Atque anni vario tempora pondere
Libras, & proprijs lumina curſibus,
Cuncta & ſecula miris
Conſentire facis modis.
Quod nox pura refert aſtra nitentia,
Et forma, & ſpatijs diſſona commodis,
Certo nomine dicis,
Munúſq; & numerum tenes.
Sic diſcors vario conſtitit ordine
Rerum compoſitus terminus & decor,
Et ius omnia ſanctum
Auctoris retinent ſui.
Quòd ſi tranſpoſitis legibus vndique
Diſpenſata parent munera vertere,
Terris protinus altis
Subſtratus iaceat polus.
Idem condiderat ſimplicius genus
Cæleſtes animas arbitrio ſui
Firmanda ingenia amplo
Cæli munere milites.

Et quos

Et quos de tenui puluere finxerat
Mirandis opifex artibus omnium,
Terrarum dominos &
Monſtroſi maris arbitros.
Hos (namque æthereæ participes dedit
Mentis eſſe) magis perpetuò pios
Conſeruaſſe decebat
Commiſſas fidei vices.
Sed ventoſa malæ cura potentiæ
Sublimes animos vincere fortior
Duro perdidit altum
Caſu Luciferi gregem:
Auſi præcipiti conſilio polum,
Attentare ſuper lucida ſidera,
Æqualémque Tonanti
Affectaſſe locum patri.
Aſt vltrix ſceleris pœna gigantici
Deiectum è ſuperùm ſedibus aureis
Nigras præcipitem dat
Inferni in tenebras lacus.
Iam nec priſca minus noxa parentibus
Primis perniciem protinus attulit,
Et fatale nepotum
Pomum viſceribus nocens.
Poſt primam generi peſtiferam luem,
Fœcunda, heu, ſcelerum ſecula turpium,
Iuſtas numinis iras
Pœna vindice ſentiunt.
Effuſisq; diu nubibus & mari
Viuentum penitus deſierat genus,
Vnus ni Pater inſons
Cauiſſet monitus malum.
Poſt hæc aſſiduo mundus & arduo
Exemplo didicit iuſta nocentium,
Pœnæ pondera certo
Cæli conſilio dari.
Si quemquam excipiat ſupplicium graue,
Concepti ſceleris dum furit, & breuem
Ætatem volat: hunc ſed
Carcer perpetuus manet.

 Obſcuris

Obſcuris vbi mors ignibus horrida
Commiſcens picibus ſulphura pinguibus
Exercet face nunquam
Exſtincta meritum gregem.
Ille idem proprio numine proſperis
Aptus conſiliis perpetuò bonas
Pacis cogitat arteis,
Et grato ſtudio fouet.
Et clemens placidum nomen ab vltimis
Ducens principiis orbis in vltima
Nullo ſecula fine
Parcit ſupplicibus ſuis.
Idem & magnifici propoſiti tenax,
Dictorúmque memor prouidet & cauet,
Cui ſe cunque benignum
Dixit, cui facilem fore.
Sed quo me æquoribus cymba patentibus,
Et nullis penitus littoribus mari
Concluſo rapere audax
Remis inualidum paras?
Quin magnis potius muneribus Dei
Augeri, atque animo perpetuis frui
Poſcam ſupplice voto,
Quàm tantum temerem ſacrum.

BENE-

BENEDICTI ARIÆ MONTANI
HISPALENSIS IN HAGGÆVM PROPHETAM
DE RECTA EXPETENDARVM RERVM RATIONE PRÆFATIO.

NIHIL profectò magis ad humana negotia ſtrenuè gerenda feliciterq. explicanda conducere poſſe arbitror, quàm illud ſapienter prouidere, quid agentibus primum ante oculos proponendum, & vnde potiſſimum agendarum rerum initia ducenda; quis in iis ipſis ordo ac modus ſit commodiſſimè ſtatuendus. namque bona prudentiæ virtutis pars, in ſtatuendis bonorum finibus & terminis, atque in earum, quæ ad hos fines deducere poſſunt, rerum actionumque delectu habendo ſpectatur: neque enim omnia, quæ hominibus bona iudicantur, æqualia inter ſeſe ſunt, ſed in vario bonorũ genere, alia aliis, & natura ſua, & ad hominum vtilitatẽ relata, longè & multum ad vſum dignitatemq. præſtant & antecellunt: id quod vel de vna ſapientia humanorum in hac vita bonorum facilè principe merito prædicatum eſt. Et lætatus ſum in omnibus, quoniam antecedebat me ſapientia: & ignorabam quòd omnium bonorum mater eſt. Ergo cùm non eadem bonorum dignitas, neque vis eadem ſit, conſultiſſimum profectò fuerit, quodnam genus maximè vnicuique naturæ commodum ſit, diligenter imprimis perſpicere, & quis etiam optimus finis ad quem agendarum rerum rationibus accommodatis ex animi ſententia negotium ſuccedat. In omni autem bonorum genere nullum eſt, quod vel natura ſua, vel ad hominum vtilitatem relatum cum diuina natura comparari vlla ex parte poſſit. nam cùm illa ſummum bonum, atque omnium aliorum fons & origo ſit, tum rationis participi naturæ, qualis homo corpore & animo conſtans eſt, maximè proprium bonum eſſe iudicatur. ſiquidem id vnicuique naturæ præſtantiſſimum, & maximè proprium bonum eſt, à quo natura ipſa maximè augeri & perfici poteſt. Humanam verò naturam vnius Dei virtute & efficientia perfectiſſimum dignitatis, felicitatis, & ornamenti ſui gradum obtinere poſſe ex eo oſtenditur, quòd ad illius imaginem ſimilitudinemque ab initio condita cùm fuerit, aut cum exemplari ipſo maximè conformari, aut quàm proximè ipſi accedere hæreréque deſiderat. Atque hæc vnica & maxima res eſt, ad quam omnes, qui veræ ſapientiæ rationes tenuerunt, contento ſtudio curſuque venire cupiebant. Quid enim mihi eſt in cælo, & à te quid volui ſuper terram? defecit caro mea & cor meum, Deus cordis mei & pars mea Deus in æternum. Neque verò contingere non poſſe putandum eſt, vt humana natura quæ (ſi cum Deo comparetur) abiectæ omnino & infimæ ſortis iudicatur, eò dignitatis peruenire poſſit, vt vel perſimilis Deo ſit, vel intimè adhæreat. Quanquam enim id longè abeſſe ab hominum humilitate videatur; tamen diuina virtute & gratia effici poſſe cognouimus, vt infima noſtra hæc ab illa præſtantiſſima Dei natura, mirabili quodam modo ſuſcepta atque immutata in ſuæ virtutis conformationem perficiatur. Vt enim ignis efficientia & vis aliarum rerum omnium, quas proximè contingit, naturam arreptam & ſuperatam incendens in ſeſe transformat, à nulla eadem tamen transformatur; ſic Deus hominum mentes ad ſe rapere, atque inenarrabilis excellentiæ communicatione ſecum coniungere, neque vlla virtutis infirmitate prohibetur, neque humanæ naturæ ineptitudine impedietur. ſiquidem ad exemplaris ſimilitudinem quàm proximè accedere exempli naturæ non repugnat, cùm præcipuè infinita exemplaris virtus, magnáque erga exemplum ſuum dilectio & cura interceſſerit. Neque verò hoc Deum ipſum nolle putandum eſt, qui ſuam de hac re erga homines voluntatem benigniſſimè declarauit. Et delicæ meæ eſſe cum filiis hominum: nũc

Sap. 7.

Plato in Patmenide.

Plotinus Anſt lib. 2. de ortu & interitu.

Pſalm. 72.

Prouerb. 8.

Universidad de Deusto
Biblioteca

ergo filij audite me, &c. Atque adeo hoc suum consilium, hoc propositum semper fuisse,
» idem ipse apud Patrem profitetur. Ego dixi dii estis, & filij excelsi omnes. Cuius quidem
rei manifestum exemplum, idem Deus orbi spectandum, hominibusque ipsis in sese spe-
randum edidit, cùm verbum suum vnigenitum carnem factum nobis exhibuerit, habi-
tareque in nobis curauerit. Qua ex re humana natura eam dignitatem consequuta est, 5
vt idem Deus atque homo verissimè dici prædicarique possit. Eius verò dignitatis cõmu-
nionem & societatem cæteris hominibus modò sanctè & legitimè quæsitam, propositam
esse, accipiendamque fore, sanctissimorum virorum testimonio cõfirmatum est, vt si non
natura certè gratia & veritate dij & filij excelsi habeantur & sint, atque ad diuinam
quandam humano sermone inenarrabilè spiritus sui communicationẽ et largitionẽ coop- 10
1.Iohan.3. tentur. Videte, inquit Ioannes, qualẽ charitatẽ dederit nobis pater, vt filij Dei nomine-
Iohan.1. » mur & simus. Quotquot enim filiũ eius vnigenitum ritè & legitimè receperunt, dedit
» eis potestatẽ filios Dei fieri, de cuius plenitudine omnes accepimus, & gratiã pro gratia.
» Cùm itaq. Deus maximũ & præstantissimũ hominibus bonũ sit, id imprimis optandum
» quærendumq. est, quod vbi nactus adeptusq. fueris, nihil omnino desiderare vlterius 15
» possis, vt scriptũ est: Mihi autẽ adhærere Deo bonũ est, ponere in Domino Deo spem meã.
Psalm.72. & illud: A fructu frumẽti, vini & olei sui multiplicati sunt: in pace in id ipsum dormiã
& requiescã: quoniam tu Domine solummodo in spe constituisti me. Neque verò finem
ipsum et bonũ summũ agnosci, optariq. satis hominibus fuerit, nisi illud etiã studiosè pro-
uideatur, quibus potissimũ rebus & modis quærendũ sit. vehemẽter enim in ea re falli 20
atq. errare posse homines, vt pro certis incerta consilia ineuntes à proposito constitutoq.
Isai.47. fine longè nimiũ abducãtur, eodẽ ipso admonente, atq. indicante Deo docentur. Vtinam
» attẽdisses mandata mea, facta fuisses quasi flumẽ: pax tua & iustitia tua sicut gurgites
maris. Nulla autẽ alia re vel melius, vel cõmodius certa hominib. ad felicitatẽ via, quam
1.Timot.9. sanctæ & castæ religionis procuratione, & pietatis exercitatione munitur. Religionem 25
» autẽ & pietatẽ, rectis erga Deum & homines præstandis officiis definimus, vt scriptũ
est: Religio munda & immaculata apud Deum & patrem hæc est: Visitare pupillos &
Iacob 1. viduas in tribulatione eorũ, & immaculatũ se custodire ab hoc seculo. &: Diliges Do-
» minum Deũ tuũ ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mẽte tua, & pro- 30
» ximum tuũ sicut teipsum, &c. Atq. incertas & obscuras priuatorũ hominũ opiniones
(quas perditionis sectas Apostolus nominauit) à religionis nomine & ratione prorsus ex-
cludimus: purã verò & simplicẽ pietatis culturã, à sacra & catholica ecclesia ex diuinis
libris acceptã atq. explicatã agnoscimus: ne quis videlicet nouis commentis aut priuatis
cogitationibus insoleter exultet, sibiq. religionis nomine plaudat, cũ à vera pietate & ca- 35
tholicæ fidei cõmunione lõgè sit alienus. Verũ enimuero magna hominũ pars, etiã eorũ qui
Dei atq. diuinarũ rerũ, sacrorumq. librorũ notitiã habent, hoc stultitiæ vitio laborat, vt
neq. rectã de bonorũ finibus existimationẽ recipiat, neq. si maximè intellexerit, quæ qui-
bus præstẽt, rectã tamẽ veri inueniẽdi boni viã muniat & insistat. namq. vt summum
bonũ maximè expeti, sic quæcunq. eodẽ conducũt, imprimis cognosci, parari atq. expe- 40
diri oportuerit, sicut scriptũ est: Primũ quærite regnũ Dei, & iustitiã eius. Contrà eue-
nit, vt humanæ, caducæ & infimæ res primæ omnium maximo & contentissimo studio,
diuinæ verò postremo loco minima cura atq. opera à plerisq. hominibus quærantur.
Etenim cùm optima vitæ omnis & temporis pars, maxima etiã consilia, cogitatio, actio-
nes, operaq. omnis fere in iis exquirendis rebus consumatur, quæ ad mortalis vitæ huius 45
cõmoditates falsò plerunq. expetuntur, ex eo manifestè consequi videtur, homines vel
prima & maxima bona in eiusmodi cõmoditatibus, diuitiis, opibus, potentiaq. collocare,
vel si æterna istis præstare putent, sibi tamen ipsis reipsa atq. omni vitæ vsu dissentire,
qui iis bonis, quæ verè prima sunt, minimum, istis verò quæ vel nulla, vel postrema
habeantur,

habeantur, plurimum consilij, studij atque operæ impendant. de quibus illud merito de-
cantetur: Nec fideles habiti sunt in testamẽto eius. Cæterum quicunq. de diuinis & hu 33
manis rebus rectè & sapienter iudicauere, illud sibi proposuerunt, vt quæ ad religionem
pietatemq. pertinere intelligerent, imprimis curarent. Humana verò, & maximè quæ
5 ad priuata sui ipsorũ cõmoda spectarent, vel omnino negligerent, vel postremo loco agẽda
tractandaque reseruarent. Atque hoc modo & ordine gerendis rebus constituto omnia
rectè fieri posse, feliciterq. ex animi sententia succedere putauere. itaque vltra rectam ac
legitimam officiorum ac munerum suorũ administrationẽ, vltra pietatis & publicæ vti-
litatis curam templis & aris construendis, aliusq. ad diuinũ cultum spectantibus vaca-
10 bant, intelligentes nimirum fore, vt Deum, cuius rem atque honorem sibi primũ propo-
suissent, propitium ad cætera omnia cùm priuata, tum publica feliciter obeunda haberẽt:
id quod aliter vel cogitari, vel agi, summæ peruersitatis esse iudicauerũt. Atque huius cõ-
silij & studij frequentia ac illustria in omnibus diuinæ sapientiæ libris exempla sunt,
vt illud: Sicut iurauit Domino, votum vouit Deo Iacob: si introiero in tabernaculũ do- Psalm.131.
15 mus meæ, si ascendero super lectũ stratì mei, si dedero somnũ oculis meis, et palpebris meis »
dormitationem: donec inueniam locum Domino, tabernaculum Deo Iacob, &c. Verũm »
vt ad nostra tempora sermo reuocetur, si de hac etiam causã dicendũ hic sit, profectò rectè
perspecta & examinata re, omnis ratio hæc deprauata esse facile deprehenditur. Quotus
enim quisq. est, à quo priuatis publica, sacra prophanis anteponantur? à quo diuina non
20 modo non diligentius, sed pari diligentia suscipiantur & curentur. Videre est passim tem-
pla viuentis Dei inopia & Christianorũ hominũ, qui sarta tectaque & tueri possent,
& deberent, negligentia ruere, & excidi penitus, cùm tantis incõmodis, cùm tot hostis
Christianã religionẽ oppugnãtis artibus, technis & dolis, vel nõ occurratur omnino, vel
ea ratione occurratur, non vt animorum saluti præcipuè, sed vt priuatis mũdi commo-
25 ditatibus imprimis consuli intelligatur, vt vera ac propria nostrorũ temporũ illa querela
sit: Quomodo obscuratum est aurum, mutatus est color optimus: dispersi sunt lapides »
sanctuarij in capite omniũ platearum! Videre est tantum inopum & pauperiorum ho- »
minum numerum, qui præter magnã verbi Dei, et rectæ animorũ institutionis penuriã, Thren.4.
ingenti etiã victus parandi sibi necessitate laborant, vt de vtroq. genere illud verissimè
30 Ieremias questus fuerit: Paruuli petierũt panem, & non erat qui frangeret eis. Neque »
minus graue illud exemplum est, externum religionis cultum negligi, & maiori ex parte
labefactari, adeo vt templa, aræ, sacerdotia, & quæ ad hæc referuntur multa non modò
noua rarius multo statuantur, sed, quod maximè dolendum est, plurima ex his, magno
cum maiorũ nostrorũ pietatis exemplo instituta atq. erecta olim, nunc vel omnino negle-
35 cta pereant, diripiantur diruanturque, & ad propria commoda alenda, augendamque
potentiam traducantur. huius autem rei rarissima & paucis cura est: illarum autẽ plu-
rimis & frequentissima, edendi, bibendi, ædificandarum domorum, nubendi, & nuptui
tradendi studiis semper vacare. Et querimur interim temporum tempestates & procel-
las, miramur populorum dissensiones, & ciuium discordias, hostiũ in nos impetus time-
40 mus, illatas nobis priuatim iniurias lamentamur, cùm propulsatorem omnis mali, bono-
rumq. omniũ auctorem & principem Deum corruptissimis cogitationibus & studiis,
atque multiplici impietatis genere à nobis abalienauerimus, sicut scriptum est: Peccata »
vestra prohibuerunt à vobis bonum. Huiusmodi autem de bonorum finibus constituẽdis,
& de recta studiorum ratione à nobis institutum sermonem Haggæus propheta in suo-
45 rum temporum homines peroratum, ad nostram vtilitatem scriptum reliquit. Cuius gra-
uissimas verborum & sententiarum rationes exposituri, argumentum exponemus, in-
uocato imprimis eodem, à quo dictata hæc fuêre, diuino spiritu, vt eius benignitate auxi-
lioque freti, sacrosancta mysteria hæc vtiliter explicemus.

Universidad de Deusto
Biblioteca

VOTVM.

Summe Deus, rerúmque caput, postremáque finis,
Et certis hominum dux bone consiliis:
A te principium sumat, tibi desinat omne,
Quicquid nunc Vatis ménsque manúsque parat:
Jngratum infelíxque olim studiúmque laborque est,
Alma vbi non adsit numinis aura tui.

ARGVMENTVM VATICINII.

IVDAICVM *populum ex Babylonica captiuitate liberatum negligentiæ nomine Vates accusat & reprehendit, quòd ab ædificando ad religionis cultum tẽplo superfederent; quippe qui à Persarum regibus ædificationem intermittere iussi, tempus ædificandi diuinitus constitutũ nondum aduentasse falsò arbitrarentur, cùm eadem illis omnino copia & publicarum, & suarum domorum ædificandarum facta esset, & tamen priuatæ ac prophanæ ædificationi intentis, sacræ ædes negligerentur. Id verò non, nisi irato & offenso numine committi, ex consequenti periculo arguit, quòd eorum opera, vt infausté cœpta, sic infelices exitus haberent. Huiusmodi autem oratione persuasos Zorobabelis, & Iehosuæ sacerdotis animos ad templi ædificationem vnà cum reliquo populo fuisse appulsos. Cùm verò quibusdam hominibus ex prioris templi recordatione & comparatione posterius hoc magnitudine & operis elegantia eleuandum, despiciendum, tantaque maiestate omnino indignum iudicaretur, horum cogitationibus & sententiis, ne videlicet opus intermitteretur Vates occurrit, docetque obsequio magis ædificantium, quàm operis magnitudine & mole, diuinam naturam delectari atque affici: ostenditq; non minorem, quàm prioris illius, huius secundi templi gloriam futuram; quippe quod Iesu Christi patribus olim desiderati præsentia ornandum esset. Neque tamen tantum lapideis ædificiis tribuẽdum esse, vt non magis religionis ipsius ratio præcipuè curetur. Namque & hoc materiale templum, etiam diutum aliquando, exeisumque iri prædicit; nouum verò quoddam instituendum, in quo certa, perpetua sanctaque omnino sedes ac domicilium Deo collocetur: id autem spirituale templum fore significat. Cuius tempore diuina & tranquilla pax omni orbi afferenda sit, id quod huius secundi temporibus non contigerat. Admonet deinde quo studio, quanta cura, quanta etiam sinceritate in huius templi ædificationẽ communiter incumbendum sit. neque eum dum templum ædificare liceret, simplici tantùm altari consecrato officio & debito suo, atque iussioni diuinæ satis fieri posse ait, nisi incœptum opus perficiatur: quod gratum Deo fore consequens statim publicarũ & priuatarum rerum felicitas demonstratura sit. Conuerso demum ad Zorobabelem sermone maximã familiæ suæ dignitatem fore vaticinatur. quæ quanquam illis temporibus regij honoris & muneris diadema non obtineret, tamen sub ipsum templi illius finem ac post tertij initia, perpetuo Christi regis æternoque splendore illustranda esset: cuius maxima virtute & efficientia, diuina misericordia & gratia ad omnes nationes pertineat.*

CAPVT

CAPVT I.

IN anno secundo Darij regis, in mense sexto, in die vna mensis, factum est verbum Domini in manu Aggæi prophetæ, ad Zorobabelem filium Salathiel dux Iuda, & ad Iesum filium Iosedec sacerdotem magnum dicens.

AD HAGGÆI explicanda vaticinia quædam de Babylonica transmigratione, & de Ierosolymorum restitutione paulo altius repetire placuit, quæ sui ipsorũ contemplatione, & explicandarum rerum illustratione pretium operæ intendentium absoluant. Igitur Iudæi, vt ex sacris historiarũ & vaticiniorũ libris accepimus, à Chaldæis victi, & in Babyloniam ex diuini iudicij sententia migrare coacti sunt; vt qui religionem pietatisque officia omnia peruertissent, atque superstitionis, incestus homicidiorum, & aliorum, quæ ad hæc referuntur, generum sceleribus sese contaminassent. Præterea etiam quòd prophanandis festorum rationibus, contaminandis iudiciis, iniuriis rapinisq; assiduis per nefas nobilitari legitimas terræ aruorumque vacationes auare simul & impiè corripissent, omnem denique veteris disciplinæ formam, & rempublicam omnem peruertissent. Captiuitatis autem tempus, pro Iudæorum, & vacationis interturbatæ ratione, ad septuagesimum vsque annum prorogandum esse Vates prædixerat. Etenim antiquum illud de hominum salute per Christum afferenda cõsilium nunquam Deus mutauit; sed illud semper maximè prouidit, quemadmodum cum iusta & æqua in sceleratos homines animaduersione propositum suum illud diuinumque consilium commodissimè tandem exequeretur. Igitur post septuaginta annos Iudæi in patriam diuino beneficio reducti sunt, vbi anteactis laboribus & periculis resipiscentes, atq. ad bonam frugem recepti, in perpetuæ deinceps gratulationis, supplicationis officio persisterent, & futuram vniuerso orbi salutem, saluatoremque illum patribus olim promissum, votis ac precibus assiduis peterent: atque hoc modo, & sibi propitium Deum, & communi saluti promptius consulentem reddere oportuit. Neque enim illa ex Babylone libertas certam, perfectam atque exactam salutem illis attulit, quibus tot fratres, tot filij toto orbe dispersi dissipatique superessent: sed tamen ad communem salutem optandam, sanctiusque petendam maximas commoditates illa Iudæorum in patriam restitutio continebat, namque & virtutibus officiisque exercendis, precibus & votis faciendis, religionis legitimæ studiis liberius vacare licebat populo à prophano aliarum gẽtium commercio & societate subducto, cui & templi ad sacrificia & supplicationes commoditas esset & copia. Atque hoc suum de Iudæis ex Babylone liberãdis & reducendis consiliũ Deus apud Ieremiam Vatem apertè exposuit. Hæc dicit Dominus, Cum cœperint impleri in Babylone septuaginta anni, visitabo vos & suscitabo super vos verbum meum bonum, vt reducam vos ad locum istum. Ego enim scio cogitationes, quas cogito super vos ait Dominus; cogitationes pacis & non afflictionis, vt dem vobis finem & patientiam: & inuocabitis me, & cætera, quæ his subiunguntur omnia. quibus quamobrem Iudæi in patriã restituendi essent, ante oculos exponitur, vt videlicet pietatis & pœnitentiæ studiis, votis ac precibus, humiliqúe supplicationi, & communis perfectæque salutis petitionibus commodius vacare possent. Atque huiusmodi cõsilium suum cogitationes pacis, & non afflictionis appellat Deus, quas eò præcipuè pertinere dicit, vt det illis finem & patientiam, siue vt ex Hebraico exponimus, posteritatem & exspectationem. Posteritatem verò & exspectationem redemptionem atque salutem perfectam interpretamur, qua ipse illi, cuius nos omnes filij eramus, finis atque modus imponendus fuerat. Quamobrem subiunxit: Et inuocabitis me, & venietis, & orabitis me, & ego exaudiam vos. Huius namque rei gratia in patriam restituendi, & libertatis, doctrinæ, templi, ac sacrificiorum commoditatibus augendi erant. Neque enim illa verba, inuocabitis me, & venietis, & orabitis, admonitionis & exhortationis, sed magis imperij, atque præcepti sunt, quæ si sanctè illis procurarentur, quid Deus ipse præstiturus esset deinceps exponit. Cum quæsieritis me in toto corde vestro, inueniar à vobis, dicit Dominus, & reducam captiuitatem vestram, & congregabo vos de cunctis locis, ad quæ expuli vos, &c. Namque de libertate ex Babylone hæc interpretari non debere res ipsa docet, quòd eius libertatis compotibus supplicationes precesque, ad sui cæterorumque fratrum certam diuinamque salutem impetrandam denuntientur. Atque hæc de illa ex Babylone libertate diuini consilij ratio nobis ex sacrorum librorum lectione reddita est.

Ieremi. 29.

Vt autem in eam,quam diximus,orandi,ſupplicandi petendiq̃ue curam & ſtudiũ commodius publicè & communiter incumberetur, templum illis rurſus ædificari ac reſtitui Deus voluit: in quo frequẽs hominum conuentus communi ſtudio ad pietatis cultum, atque ſupplicationum feruorem nielius atque commodius incendi poſſet. namq̃ hæc publicè ſacrandarũ ædium ratio eſt,ſicut ſcriptum eſt: Domus mea domus orationis 5
Iſai. „ vocabitur omnibus gentibus. Quid verò in cauſa fuerit,quamobrem Iudæi in templo ædificando ſeſe negligentius geſſerint, paucis exponemus. Duriſſimam atque integram apud Babylonios captiuitatem,quinquaginta tribus ferè annis & non amplius duraſſe, Hebræi auctores hac ratione colligunt. Ieruſalem capta fuit anno decimonono Nabuchodonoſoris, qui quadraginta quatuor annis rerum potitus fuiſſe à Ioſepho traditur, 10
ab aliis verò,quadraginta & quinque. Huic ſucceſſit Amilinus Euilmerodacus, qui ſecundum Hebræos annis tribus & viginti regnauit: quem Cyrus primus, vt antiqui Hebræi volunt,ſecutus,neque vltra tertium annum regnum obtinuit. Huius verò ſpiritum à Deo excitatum,vt Iudæis in patriam remigrandi copiam faceret, in ſacris hiſtoriis legimus.hactenus quinquaginta duo anni ferè ſunt: quibus ſi decem & nouem ab initio 15
regni Nabuchodonoſoris adiũgas,fient ſeptuaginta integri & vno amplius,quo redeun-
Ieremi.29. di copia per Cyrum facta eſt,atq̃ hic numerus Ieremiæ vaticinio conuenit. Cùm tum-
„ pleri cœperint ſeptuaginta anni Babyloni: namq̃ in datiuo caſu Hebraicè eſt. Numerabat autem Vates ab initio regni Nabuchodonoſoris. at verò poſt Cyrum Aſſuerus regnauit,cuius regni initio ſacrum opus,ob finitimarum gentium calumniã,interturbatũ 20
interminiſumq̃ eſt,vſq̃ ad ſecundum Darij filij eius annũ: quem Eſther filium fuiſſe
Midras Leuitici magni. Hebræi tradunt. Cùm autem Iudæi intermiſſum diu ſacri templi ædificãdi opus,ob regium edictum,& vicinorum interturbationes,iam ferme deſperantes deſeruiſſent,Haggæum ſanctò ſpiritu ductum de ea re Vatem à Deo legatũ adhortatoremq̃. acceperunt: quẽ, cuiuſnam tribus & familiæ fuerit,non plane nobis ſacra ſcripta indicãt. Fuiſſe autẽ 25
ex Iudæis,vel qui ex Babylone redierant,vel qui Ieroſolymis manſerant,ex eo ipſo quòd inter Iudæos verſatus vaticinatusq. fuerit,coniecturam facimus, cùm præſertim cæteris tribubus toto orbe diſperſis rariſſimi in illis regionibus extarent, qui Iſraëlis religionẽ & nomen integrum tuerentur. atq. ad hanc rem,hoc eſt templi ædificationẽ perſuadendã, mitti hunc Vatem oportuit. huius verò quinq. vaticinia, quorum argumentũ ad vnam 30
eandemq. rem,hoc eſt ad tẽpli ædificandi procurationẽ pertinet, vno tantùm anno acta tractataq. fuẽre,à quarto videlicet ad nonum mẽſem: vltra quod tẽpus nunquã amplius prophetico munere functus publicè fuiſſe dicitur.huius autẽ legationis ratio ad duos po-
Zorob. puli principes Zorobabelem & Ieſum filiũ Ioſedec præcipuè ſpectat,penes quos omnis,& ciuilis,& ſacra populi gubernandi, reipublicæque gerendæ poteſtas illa tempeſtate fuit, 35
cùm alter ducis & principis,alter verò ſummi & maximi pontificis munere fungeretur: ad quos tamen referenda res hæc Haggæo Vati data eſt,vt diuinæ voluntatis conſilium, quod apud eos exequẽdum erat,legationis auctoritate conſtaret. Illud verò animaduerſione dignum videtur,in referendo virorum genere non ſemper conſequẽtiæ rationem conſolidari, ſed quoſdam filios iis nonnunquam aſſcribi, qui illuſtriores in ſua familia 40
fuerint,vel iis à quibus domi educti atque educati ſunt,tametſi aui, vel patrui,vel auun-
Zachar.1. culi fuerint, vel adoptionis iure patres dicantur.Sic Zacharias filius Ghido dicitur,cùm verè nepos Ghido ex Barachia filio fuerit. Et Michol filiæ Saulis, cùm per totam vitam
1.Reg.21. ſterilis permanſerit, quinq. tamen filij, adoptionis nimirum atq. apud ſe educati aſſcribuntur.Itaq̃ Zorobabel Salathieli,vel ob nominis ſplendorem,vel,quod certius arbi- 45
tramur,domeſticæ ac familiaris educationis cauſa,filius aſſignatur,quòd is potiſſimũ ſibi & nominis & muneris hæres fuerit delectus. Appellatur autẽ Zorobabel dux, nã quanquam ex regia Dauidis familia eſſet,tamen neque regiũ diadema,neq. munus obtinuit, ſed à Perſarum rege cui Iudæa regio parebat,ob generis nobilitatem & ſuam ipſius virtutem,reducendo populo dux præfectuſq̃ue creatus eſt. Quanquam verò latine dux di- 50
catur,nomenq̃ue ipſum bellici magiſtratus proprium ſit, tamen tam pacis,quàm belli rebus gerendis idoneo munere atque officio functum fuiſſe virum hunc conſtat: rempublicã enim pro Perſarũ rege adminiſtrauit. Quamobrẽ Hebraicis literis PAHHATH ſcribitur,quod non Hebraicum,ſed Perſicum, vel Chaldæum nomen eſſe, atque certam quandam præfecturam ſignificare,aliàs,Deo inſpirante,docebimus. Ieſum autem 55
ſacerdotem ſummum patri ſuo Ioſedec in ſacerdotio ſucceſſiſſe res ipſa arguit.namq̃ diruti

diruti à Chaldęis & incenſi tẽpli temporibus Ioſedec pontificali munere auctoritateq. fungebatur, qui & Babylonem cum cæteris ſuæ gentis hominibus abductus eſt, vt in 1.Paral.6.
annalibus regum legimus. Igitur Ioſedec dignitas & munus Ieſu filio hæreditario iure delatum eſt, a quo etiam in Ghido nepotem permanauit,quem ſacerdotio ſua tempe- 5
ſtate præfuiſſe Eſdras tradit. Atq̃ue hoc primum vaticinium, priuſquam à Dario ædificandi templi copia Iudæis facta eſſet,editum fuiſſe,res ipſa planè arguit, cùm populi de ea re deſperantis oratio redarguenda à Vate referatur.

Hæc ait Dominus exercituũ dicens, populus iſte dicit, nondum venit tempus
10 *domus Domini ædificandæ.*

VICTORIS & vindicis cognomen nomini diuino additum eſt,vt vel negligenti populo timor iniiceretur, vel hoſtium opus impedientium metus omnis tanto appellato vindice demeretur. [*Dicens.*] Improbationẽ referendæ orationis hoc verbum habet,cuius illa ſententia eſt.Huius populi orationem illam Dominus exercituum non probat, ſed re ipſa redarguendam tantùm refert. [*Nondum venit tempus domus Domini ædificandæ.*]
15 Tẽpus hoc in loco Hebraicè eſt CHETH: quo nomine oportunũ & maturũ rei cuiuſq. tempus dici iam alias docuimus,vt illud: Quod fructũ ſuũ dabit in tẽpore ſuo. Igitur ex Pſalm.1.
Babylone reſtitutus Ieroſolymitanus populus,cùm primis reſtitutionis annis à tẽpli ædi- „
ficatione impeditus eſſet,certam perficiendi operis oportunitatẽ exſpectans, ſeſe negli-
20 gentius gerebat,cumq̃. de ea re aliquando ageretur, huiuſmodi oratione cunctationem ſuam defendebat. [*Nondum venit tempus,&c.*] Atque hoc modo templi procuratio vltra conſtitutum tempus etiam proferebatur, namque eadem populi oratio anno etiam ſecundo Darij regis fuit:id quod per Vatem noſtrum Deus reprehendit, cunctationiq̃ue atque inertiæ populi,magis quàm temporis rationi attribuit. Quanquam enim primo
25 remigrationis tempore, cum per Cyrum redire permiſſi ſunt, quinquaginta duo anni completi ſunt, quibus integra apud Babylonios captiuitas futura fuit, quam vſque ad ſeptuageſimum regni Babylonici annum,duraturam Ieremias declarauerat. tamen reficiendis Ieroſolymorum muris, & reædificandis ruinis tempus ad ſeptuageſimum ab exciſione annum fuerat prorogatum. id verò ſpatium ſecundo Darij anno terminatũ
30 eſt. namq̃ue vrbs anno decimonono Nabuchodonoſoris deſtructa eſt. Penes illum autẽ illiusq̃ue poſteros non vltra ſeptuageſimum annum Babylonicum regnum futurũ eſſe vates dixerãt. Igitur dimiſſio prima ſub Cyro anno quinquageſimo ſecũdo à Nabuchodonoſoris regno contigit. à quo tẽpore ad ruinarũ refectionẽ decem & octo anni exſpe-
35 ciandi fuẽre,quos hoc modo Hebræi numerãt.Cyrus regnauit tres annos, Aſſuerus quatuordecim: his adde duos Darij,fiunt decem & nouem. Atq̃ue hac ratione vnus iam annus à vaticiniorum termino ſupererat, qui tunc agebatur cùm Vates noſter de ea re ad præfectum & ſacerdotẽ referens,populũ ceſſationis & negligẽtiæ nomine merito accuſaret,quod nulla iam tẽporis ſpectatio,ſed prima ipſorũ deſidia in cauſa eſſet,quãobrem
40 templũ non ædificaretur.Huc ergo omnis illa annorũ, menſium & dierũ ratio pertinet. [*Anno ſecundo Darij regis,in menſe ſexto,die vna mẽſis.*] cùm iam ſecũdus annus Darij,atque vltra præſcriptũ deſtructionis Ieroſolymitanæ tempus ſextus etiam menſis ageretur.Ipſa ergo annorum ſubducta ratio populi orationẽ redarguebat. Hactenus primũ vaticiniũ, quo populus apud vtrumq. magiſtratum negligẽtiæ & ceſſationis arguitur: atque cauſa
45 ipſa vel annis tantum numeratis obtinetur.nunc verò deinceps ſecundũ vaticinium eſt.

Et factum eſt verbũ Domini in manu Haggæi prophetæ, dicens, Nunquid tem-
pus vobis eſt, vt habitetis in domibus laqueatis, & domus iſta deſerta?

SECVNDO vaticinio populus ipſe compellatus, mendacij, & negligentiæ erga res ſacras & religionis cultum redarguitur, quòd temporũ rationem perperam fuerit interpretatus.namq. iam diu erat,quod nullo à vicinis impedimento retardati,priuatas ædes
50 ſumptuoſè & magnificè ſibi ædificabant,quas trãquillè & placidè inhabitabãt. atq. adeo huius rei comparatione diuinam cauſam Vates probat,& confirmat argumẽto à cõtentione ducto: dicendi autem figura admiratione vſus,quæ ad vehementiorem probationem maximè idonea eſt. Qui conuenit,inquit,vt plurimas & maximas,magnoque artificio conſtructas ædes vobis parare & habitare per tempus liceat, & tamen vnam hanc
55 Dei exercituum ædem deſertam exciſamq̃ue reſtituere non liceat. num cæteris priuatis ruinis reſarciendis opportunitas conſtituta hanc vnam publicam Dei domum excepit?

Num

Universidad de Deusto
Biblioteca

Num vitæ necessitas vobis ipsis prius consulendum suasit. cùm tamen diuina primùm, deinde humana curare oportuerit. num facilius est plures vel singulas domos singulis, easque materia & opere sumptuosas, quam vnam omnibus ædificandam curari? atqui neque vitæ necessitatem, neque paupertatem & inopiam excusare integrum est iis, qui ad luxum laqueatas cedro ædes sibi ædificant, quas & inhabitant. neque vlla sibi ædificandi necessitate vrgentur, sed habitádi iam commoditate summo cum otio fruuntur. Oportuit autem priuatarum rerum cura liberatos in publicam atque diuinam rem studiosè incumbere, sibique principem suum Deum propitium & placidum, religionis & pietatis procuratione reddere. Quòd si minus vos ipsam rerum & temporum sapienter cogitatam rationem sequutos orationis & consilij vestri pœnituerit, tamẽ periculis ipsis & damnis diuini de ista negligentia iudicij admonitos esse oportuit.

Ponite corda vestra super vias vestras. Seminastis multum, & intulistis parum: comedistis, & non estis satiati: bibistis, & non estis inebriati: operuistis vos, & non estis calefacti, & qui mercedes congregauit, misit eas in sacculum pertusum.

HACTENVS ab antecedentibus & coniunctis, atque similibus; nunc verò deinceps à consequenti euentu, cui cum antecedentibus maximè conueniat, arguit: ex quibus certissimam de diuino iudicio & voluntate coniecturam illis factam fuisse oportere confirmat. namque violatæ & neglectæ diuinæ voluntatis culpam, communi quadã familiaris rei infelicitate & damnis, laborumque frustrationibus mulctandam esse, præter aliarum pœnarum genera, diuina lex denuntiauerat. Quòd si non audieris vocem Domini, vt custodias omnia mandata eius, & ceremonias, quas ego præcipio tibi, venient super te omnes maledictiones istæ. maledictus eris in ciuitate, maledictus in agro, &c. Ad huiusmodi igitur cogitationem istorum animos reuocat Vates, vt ex euentorũ cum antecedentibus comparatione consilij studiique sui peruersitatem facilè existiment. [*Ponite corda.*] idem, quod apud latinos, attende animum, significat. [*vias vestras,*] rerum agendarum rationes, antecedentia consequentiaque omnia, atque euentus. [*Seminastis multum, & intulistis parum.*] cùm tamẽ rerum natura ita comparatum sit, vt agri plus multo quàm acceperint, cultoribus reddant. Quid ergo causę est quominus agrorum ingratitudinem ex culpæ vestræ & diuinæ offensionis rationibus interpretemini? [*Intulistis.*] linguæ vsus obtinuit, vt ex vno verbo integra accipiatur sententia. maximè autem hoc in artium sermonibus obseruatur, vt in agricultura, architectura, medicina & pictura: eaque omnibus ferè linguis communis ratio est, vt facere, cùm de arboribus sermo fit, fructum proferre significat; cùm de religione, sacrificare, &c. sic inferre, fructus domum afferre, vel in horrea congregare. neque verò solùm in fructuum perceptione, sed in vsu etiam infelicitatem illis deprehendi & sentiri Vates ait. [*Comedistis, & non estis satiati,*] quòd omnia quæ ad vsum sibi parata essent, sua vi & naturali facultate, ex diuini consilij sententia, destituerentur: id quod ex vini etiam ratione arguitur, cuius magis, quàm ciborum præsens vis & efficientia est. namque vinum largius haustum ebrietatẽ continuò efficit: quæ res ipsum parcius ebibitum valere etiam arguit. quòd verò inutile omnino atque inefficax sit, signum est, etiam plena amphora ingurgitatos, nunquam tamen inebriari atque obrui. Omnis autem alendæ vitæ facultas cibo & potu, atque vestitu constat; illis vires reficiuntur, hoc mẽbra fouentur, calorque natiuus temperatè conseruatur: sed tamen hac etiam vestimentorum vtilitate priuari illos ait. [*Operuistis vos, & non estis calefacti.*] Quanquam non cultiori solùm, sed multiplici vestium genere fueritis induti, tamen perinde iuuamini, ac si nudi ageretis. atque hæc nimij & onerosi vestitus cura verbo infinito Hebraicè indicatur, [*vestire,* inquit, *& non ad calefaciendum,*] cùm laneæ vestis natura ad fouendum calorem idonea maximè sit, nec feliciore hoc in genere condicione pauperiores vtuntur: quibus victus ratio solo labore constat. ij enim acceptæ ex labore mercedis infelicitate æquè premuntur, atque ij, quibus fundi & agri annuam suppeditant, vt non casum, sed offensi & irati numinis consiliũ interpretari oporteat. [*Et qui mercedes congregauit, misit eas in sacculum pertusum.*] Magno labore inutiles questus à pauperiorib. fieri, prouerbiali oratione significat: perinde enim, ac si in sacculũ pertusum missæ fuerint, ex quo, mox vt concluduntur, imprudentibus decidunt,

Deuter. 28.

decidunt, & non sine magno Domini ipsius dolore pereunt: cui tãtus labor frustra fuerit consumptus. Ita adeo communem omni populo, atque in omni rerum genere infelicitatem, non casum, sed offensi atque irati numinis iudicium & animaduersionẽ interpretari oporteat, quòd ob communis omnibus rei violationem vel negligentiam accidérit. nulla autem res æquè pauperibus & diuitibus communis, atque religio est. Igitur vel hoc vno argumento templi ad pietatis cultum ædificandi, & pietatis neglectæ culpa sese premi intelligere potuerant & debuerant. Atque oportuit corda atque animũ ad hanc rem cognoscendam attendere. Verùm enimuero studiorum & laborum infelices euentus, in magnam felicitatem conuerti posse hoc vno pacto docet, vt religionis res & templi ædificatio diligenter & sanctè curentur. namque diuinarum rerum certa & legitima obseruatio humanas omnes res commodissime producit & perficit: id quod cõtra euenit si secus agatur. has enim sequi, illas præire semper oportet. Igitur ad suam ipsorum rem rectè & ritè putandam illorum animos Vates reuocat & exhortatur.

Hæc dicit Dominus exercituum, ponite corda vestra super vias vestras.

HOC est, consulite sapientius, & prouidete rebus vestris, quas hactenus ob religionis negligentiam vltore Deo detritissimas experti estis. his autem commodissime consuletis, diuini prius honoris & dignitatis, quàm humani commodi rationes procurando: id quod euentu ipso probabitur.

Ascendite in montem, portate ligna, & ædificate domum: & acceptabilis mihi erit, & glorificabor dicit Dominus.

NON tam rerum magnitudine & sumptu, quàm colentiũ obsequio & studio delectari se Deus declarat, qui facili materia & cõmodo magis atq. breui, quã diuturno opere domũ sibi parari ædificariq. iubet, quã sibi illisq. faustã fore in sese recipit. Neq. verò de lapidibus excindendis artificioseq. expoliendis vlla mentio fit; sed quod factu ac paratu facillimũ est, ligna in montẽ ipsum Moriam cõportari, quibus muri & tectũ præcipuè contignẽtur: eamq. domũ vbi sarta tectaq. fuerit, sibi gratissimã fore, maximoq. felicitatis publicè edito exẽplo, magis quã opere ipso amplificandam pollicetur. namque in eam venturũ Messiam suum subindicat, cuius aduẽtus salutem publicam omni orbi allaturus, ad diuini nominis gloriam & sanctificationem pertineret. [*Acceptabilis mihi erit.*] quanquam materia & opere longè quàm prior illa, minor sit. *Et glorificabor, dicit Dominus.*] Promissionẽ gloriæ tẽplo ipsi ex sua ipsius gloria redundãtis futuræ hæc oratio habet. Est autem magnũ in Hebraicis literis hoc loco mysteriũ: nam verbũ *& glorificabor* ea ratione scriptũ est, vt Latinè, *Et glorificabor, & glorificabo eam:*] sic tamen scriptum est, vt glorificabor integrum sit; glorificabo eã, non item integrũ. atq. illud huiusmodi mysterio significatur, diuinã gloriã ex Iesu Christi aduentu, rebus gerendis, obeunda morte, resurrectione, ex mortuis, paracleti spiritus missione, ex omni denique promissi beneficij genere plenè atq. integrè constantẽ fore. Huius autem tẽpli in quo hæc omnia edenda fuerint, magnã quidẽ esse, non tamen integrã, planeq. absolutã. quandoquidẽ tanta Dei beneficia ab iis, qui templũ illud frequentarẽt, minus diligẽter, quã oportuerat, perpensa, & minus gratè accepta, imò, quod nefariũ omnino fuit, à plerisq. illorum repudiata sunt, sicut scriptũ est: In propria venit & sui eũ non receperunt. Quæ quidem res in causã fuit, vt & tẽpli & gẽtis ipsius dignitas atq. amplitudo omnis euerteretur. Id quod quãuis Deus cognouerit, præuiderit, atque oratione ipsa significauerit, nihil tamẽ obstitit, quo minus rectè ritèq. agendã curandamq. pietatis rem, templumq. ædificandũ cõmendarit, vt si non ipsi quod ipsorũ fuerat, hoc est, fidem & pietatem integrè & legitimè, at ipse tamen quod suum erat, hoc est promissa sua diuina plenissimè præstaret: quæ ad eos saltẽ pertinerent, à quibus libenter & gratè susciperentur, sicut scriptũ est: Quotquot autẽ receperunt eũ, dedit eis potestatẽ filios Dei fieri, &c. Igitur magnã non solùm animorũ (quæ præstantissima est) sed familiaris rei felicitatem Ierosolymitanis religionis cultũ & tẽpli ædificationem sedulò procurantibus Deus pollicetur: magnam rursus infelicitatem negligẽtibus, atque priuata & prophana cõmoda publicis & sacris rebus anteponẽti populo minatur.

Joan. 1.

Joan. 1.

Respexistis ad amplius, & ecce factum est minus: intulistis in domum, & exsufflaui illud: quam ob causam dicit Dominus exercituum? quia domus mea deserta est, & vos festinatis vnusquisque in domum suam.

EARVM

Universidad de Deusto
Biblioteca

EARVM quæ ante hæc fuerant illis rerum imaginem ante oculos proposuit: nunc verò earum quæ sequentur, nisi diuinæ religioni pure & legitimè consulatur, multo deteriorem futurá esse denuntiat. namq. omnē peruincendæ miseriæ spem, quà in miserrimis rebus homines ali solent, irritá fore confirmat. [*Respexistis ad amplius, & ecce minus.* Hebraicè & Chaldaicè infinitè profertur verbū, sic: *Respicere ad amplius, & ecce ad minus.*] Ipsa sermonis ratio illorū res magis indies deterendas fore significat. namque articulus ille, siue prepositio, *Ad*, vlteriorē motū indicat, Hispanè, *Mirar à de lante y caminar paratus.* [*Et intulistis in domum, & exufflaui illud.*] Præteritum coniunctione *Vau*, apposita, diuus Ieronymus, cęteriqúe omnes qui Hebraicè dedicére, pro futuro accipiūt, [*Inferetis in domū, & exufflabo illud.*] Ipsum verò verbū aspicere, siue vt in Hebraico proprie est, faciem intendere, futurarū rerū prospicientiam atque vlterius tendēdi consiliū conatumq. significat. namq. iter agentibus familiare est, vt: Intenderunt facię inde, & abierunt Sodomā. &: Vos autē intēdite, & abite in solitudinē, &c. [*Et exufflabo.*] Cum Deus iratus ignē cōsumentem se esse dixerit, quicquid in agro studio & labore vix conquisitum comportatumq. domū fuerit, halitu suo exurendū & debilitandū ita esse ait, vt inane prorsus atq. inutile reddatur. est autē verbū hoc in loco ex illa ratione: Ecce ego creaui fabrū sufflantem in igne prunas. Porrò Chaldæus paraphrastes orationem hanc à translatione ad simplicitatem more suo apertè reduxit. Et ego, inquit, mittam in illud maledictionē. Atque tantæ calamitatis causam, ædificandi templi cessationem, & priuatarum rerum curam esse Deus ipse definit. quandoquidē naturę cursum certo modo & loco constanter impeditum non nisi ex diuino consilio & iudicio interpretari sapiens & prudens vir possit, maximè si cum prædicta & explicata causa euentus ipsi, vt denūtiati fuerint, cōueniant. [*Quam ob causam? nisi quia domus mea deserta est, & vos festinatis vnusquisque in domum suam.*] [*Festinatis.*] Magnam priuatarum rerum curam, solicitudinem atque assiduitatem hoc verbo significauit, cùm diuina & publica imprimis, postremò autē priuata curari oportuerit. Hanc verò studiorum peruersitatem quanta rerum calamitas consequutura sit, statim Vates denuntiat.

Gen. 17. Deut. 1. Isai. 54.

Propter hoc super vos prohibiti sunt cæli, ne darent rorem, & terra prohibita est ne daret germen suū: & vocaui siccitatem super terrā, et super montes, & super triticum, & super vinū, & super oleū, et quæcunque profert humus, & super homines, et super iumēta, et super omnem laborem manuum.

OMNE hoc, cui mundi cęlique nomen inditum est, in hominum cōmoditates atque vsus conditum esse diuina philosophia docet. Cælum cæli Domino, terram autem dedit filiis hominum. namque fingendo ad imaginē & similitudinē suā ex terræ limo homini commodissima domū, atq. omnibus rebus quæ ad vitā victumq. necessarię sunt, affluentem parare & cōstituere Deus voluit de qua nobis eodē propitio alias differendum erit. Merito autem cōmunis hominū cura & prouidentia à Deo remittitur: vbi exigua quædam diuino cultui sacranda ædes, propter priuatæ rei curam negligitur. Hoc autē malū non omnibus nationibus aut locis, sed iis tantùm qui neglectæ religionis culpa tenentur, euenturum esse ait. Quod priuatē allatum certam diuini iudicij sententiam arguere testariqúe possit. [*Prohibiti sunt cæli,* ex diuinæ sententiæ decreto, *ne darent rorem;*] ne rorem quidem; qui neque in grauissimis & sterilissimis annis, ipsa etiam æstate, deficere solet, cælum regionibus dabit, nedum oportunas pluuias & imbres fuerit suppeditaturum; & terræ etiam natiua vis ad plurimas generandas, ex seseque producendas res, maximè verò plantarum herbarumque genera omnia, sicut scriptū est: Germinet terra, &c. Vobis ne quicquam commodum aut vtile proferat, prohibebitur: id autē quomodo effici possit statim declaratur. [*Et vocaui siccitatem.*] Præteritū pro futuro coniunctione addita. [*Super terram,*] Super Israeliticam religionem, quæ quanquam cæli soliqúe naturā, & diuino præcipuē beneficio beatissima olim fuerit; nunc tamen ob cultorum culpam effœta & sui dissimilis euadet. Idem enim Deus qui priuatis beneficiis regioni illi cōsueuerat, sterilitatem sese deinceps vocaturum dicit. quæ cùm præter naturam & consuetudinem accidat, diuinam vltionem & vatum prędictionibus consentaneā testatura sit. [*Siccitatem,*] Hebraicum verbū HHOREB ariditatē, consumptionē, sterilitatemq. significat. atque adeo natiuæ rerum virtutis defectionē & abscisionē dicere possumus, si rem ipsam describamus, cuius illud apud diuinum Vatem exemplū est: Posuit flumina in desertum

Psalm. 113.

Genes. 1.

Psal. 106.

sertum, exitus aquarum in sitim. terram fructiferam in salsuginem à malitia inhabitantium in ea. Illud verò annotare libuit, magnam in ipsis Hebraicis verbis vim esse, quam latinè reddere minimè plenè possimus. namque culpæ annominatione pœnæ ratio pronūtiata est. Vbi nos legimus, quia domus mea deserta est, Hebraicè dicitur, quia domus mea Hhareb. nō ergo immerito Hhoreb sibi vocandā esse dixit. Eam verò communē omnibus & summis & infimis locis fore confirmat, vt neque sponte sua, neque ex humana industria & labore vtile quicquā proferant. [*terram.*] campos iacentes, qui ob situs humilitatem influentium de cælo imbrium & niuium rorisque vim commodius percipere atque retinere solent. [*Super montes.*] quorum natura frigidior & humidior cùm sit, atiditatem & sterilitatem minus metuit. Ipsa quoque plantarum genera natiua illa germinandi proferendique fructus vi, qua pollent, destituenda fore ait. neque verò magis eam agriculturæ partem, quæ humana industria, iumentorumque labore constat, valituram ostendit. [*Et super homines, & super iumenta.*] Boues, camelos, asellosque exponimus, quibus rusticæ rei ratio administratur. sed & non minus inutilem fore laborem dicit, quicunque in mercatura & quæstuariis artibus consumatur. [*Et super omnem laborem manuum.*] Ita fiet vt omni ex parte cumulata infelicitas diuinæ religionis neglectionem vlciscatur. Hac autem Vatis oratione Iudæorum animis, de ædificando templo cogitatio iniecta fuisse narratur. magna enim diuini verbi, maximè si pios nacta fuerit magistratuum animos, in permouendo populo vis atque efficientia spectatur.

Psal. 106.

Et audiuit Zorobabel filius Salathiel, & Iesus filius Iosedec sacerdos magnus, & omnes reliquiæ populi vocem Domini Dei sui, & verba Haggæi Prophetæ, sicut misit eum Dominus Deus eorum ad eos: & timuit populus à facie Domini.

IPSARVM primum contemplatione rerum admonitos diuinæ legis & præceptorū rationem agnouisse narrat, quòd ea, quam hactenus experti essent, infelicitas cum propositis ob religionis neglectionem pœnis vehementer conueniret, atque ipsos violata pietatis reos teneret. hæc illius orationis sententia est: [*Vocem Domini Dei sui.*] Porrò autem præteritis periculis, atque orationis grauitate, & dicentis etiam auctoritate addnctos esse ait, vt fidem diuinæ legationi haberent, atque propositis futuræ infelicitatis minis ac periculis territi, & diuinæ voluntati obedire, & sibi ipsis cōsulere cogitarent. Hoc est quod dicitur: [*Et verba Haggæi prophetæ, sicut misit eum Dominus Deus, &c.*] Hæc oratio certam illis legati legationisque fidem fuisse significat. [*Et timuit omnis populus à facie Domini.*] Religionem imprimis, deinde verò agendæ rei cogitationem simul ob infelicitatis metu iniectam illis fuisse narrat. cæterum quia tum regia auctoritate, tum vicinorum metu ab opere reuocari poterant, oportuna oratione & exhortatione, atque securitatis promissione à Vate incitantur.

Et dixit Haggæus nuntius Domini, de nuntijs Domini, populo dicens: Ego vobiscum sum, dicit Dominus.

QVOS tempus ipsum & diuina iussio ad ædificādum templum hortaretur, nulla regiæ facultatis exspectatione retardari, nullo hostium aduersariorumq; metu deterreri oportere docet, quippe quos Dei, cuius voluntas obseruatur, resq; agitur, inuiolabili tutela & præsidio protectum iri certissimè esset credendum: id quod Vates ipse de Deo maximā fide promittit. Hæc autem oratio ad populum præcipuē pertinet, quippe qui metu & negligentia maximè teneretur, vt superius iniitio dixerat Vates, populus iste dicit, &c. [*Nuntius Domini de nuntijs Domini.*] Non priuatim, hoc est, suam, sed diuinam fidem legationis auctoritate promissioni adiunctam esse ait, quando Haggæus non suo nomine, sed vt nuntius Domini, hanc etiam inter cæteras sibi mandatas res nuntiauerit. [*Ego vobiscum sum.*] nihil vobis iussa diuina curantibus à Perdidi, neque ab vllo alio homine, aut mali, aut damni metuere aut præcauere, sed securo animo esse Dominus iubet, qui suam vobis sanctè ac purè iussa & impera agentibus, certam præsentemque tuitionem & gratiam pollicetur. [*De nuntijs Domini.*] quos diuino nomine & summa auctoritate certissimos asserebat.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Nuntios enim hoc loco mandata interpretamur. Ex hoc autem loco diuina iussa atque præcepta impauidè teneri, curari atque agi oportere docemur; quippe quorum diligens atque flagrans studium certum Dei protectoris auxilium cultoribus promittat, sicut scriptum est: Tunc non confundar, cùm prospexero in omnibus man- Psalm.118.
" datis tuis. His autem rebus omnibus releuatos ducis & sacerdotis ac populi animos, 5 atque ad sacrę legationis susceptionē iam permotos, diuina gratia & numine magis incitatos, atque ad agendam rem firmatos fuisse Vates narrat.

Et suscitauit Dominus spiritum Zorobabel filij Salathiel ducis Juda, & spiritum Jesu filij Josedec sacerdotis magni, & spiritum reliquorum de omni populo: & ingressi sunt, & faciebant opus in domo Domini exercituum Dei sui. 10

DIVINAM gratiam quam consequentem theologi appellant, ijs præsto esse, 15 quibus ea quæ antecedens dicitur, non frustra fuerit oblata, locus hic planè admonet: atque illud præterea docet summos rerum publicarum gubernatores, qui rectè munus suum gesserint, ad ea, quæ publicam rem attingunt, cognoscenda & curanda primos omnium diuina virtute auctos incitari informariqúe solere, maximamque ad permouendum populum efficientiæ partem in horum exemplo esse positam. Deinde illud porrò admonemur in religionis & pietatis rebus curandis, communem 20 vtriusque magistratus & partis, & sacrorum videlicet & laicorum sententiam & conspirationem, commune consilium & studium, communem denique operam esse oportere. ex eo enim fit, vt res melius procedat, & populus imperata libentius atque studiosius exequatur, si in ijs, quæ pietatis & publicæ rei sunt, nulla honesta re sibi dis- 25 sentire vtrosque magistratus intellexerit [*Et ingressi sunt.*] Ingredi hoc loco venire significat, quo verbo commune studium & cura atque sedulitas indicatur. [*In domo Domini exercituum Dei sui.*] Id enim opus iustè ac legitimè susceptum, nomen Dei, cui magna cultura & pietas debetur, declarat: tutò autem & magna cum fiducia initi Dei exercituum tutoris & propugnatoris appellatum nomen confirmat. Quo 30 autem tempore primum opus ipsum publicè cœptum initumq. fuerit, primo consequentis capitis versu indicatur. namque Hebraicè hoc vaticinium, vt alia multa perpetua oratione scriptum est: Latinè autem ob legendi commoditatem intersectis capitibus distinguitur. quam rem ad sententiarum consequentiam tenendam obseruare plurimum persæpe retulerit. Maturatum autem opus fuisse constat, quod vicesi- 35 ma tertia die à prima Vatis actione incœptum est. Certum enim Dei consilium & voluntatem omni diligentia consequi semper oportuerit, sicut scriptum est: Maledictus Ieiem 48.
" qui facit opus Domini negligenter. 40

CAPVT II.

IN die vicesima & quarta mensis, in sexto mense, in anno secundo Darij regis. 45

NONDVM peracto à prima Vatis legatione mense, materiem operi faciendo idoneam comportari cœptam fuisse narrat. namque ædificatio ipsa non ante vicesimam quartam noni mensis, vt inferius explicatur, incœpta est: quo tempore ædificandi templi copia, ex Persarum regis consilio & decreto facta illis fuit, Deo incensis pietatis studiis consulente. Paucis autem diebus post, hoc est, post mensem fere, Haggæo 50 vaticinium aliud creditum est, quod ad ædificandi templi commendationem spectabat. Quamobrem temporum rationes coniunctæ simul eodem capite fuêre. Tertium autem vaticinium, cuius initium est; In septimo vicesima prima die mensis, his etiam additum est. Deinde etiam quartum eodem capite est positum. Atque ita ad vnam lectionem omnis dierum simul relata ratio est. *In septi-*

In septimo mense vicesima & prima die mensis factum est verbum Domini in manu Haggæi Prophetæ, dicens: Loquere ad Zorobabel filium Salathiel ducem Juda, & ad Jesum filium Josedec sacerdotem magnum, & ad reliquos populi, dicens: 5

TERTIVM vaticinium hoc ad illum vsque versum pertinet. [*In vicesima & quarta noni mensis.*] Cuius argumentum ad ædificandi templi dignitatē, non ex materiæ & operis magnitudine, sed ex diuini beneficij ratione commendandā spectat. nàque cùm hoc posterius templū tum ædificeij modo à Persarū regibus præscripto, tum structuræ & materiæ ratione, quod ab ijs, qui ex captiuitate remigrassent, construeretur; antiquo illi à Salomone posito comparari non posset, magna ea res maestitiam quorundam ex populo, maximè verò seniorum animis afferebat, atque ex eorum etiam studia nonnihil restinguebat. igitur diuino consilio & vaticinio his hominum cogitationibus, & consequenti ex illis mœrore atque impedimento prouisum est. namque & principes & populum & principes allocutus Vates templi decus & dignitatē nō tam rerū & operū quibus constet, quam diuinæ auctoritatis nomine atque auspicio desiderandam esse docet. huiusmodi de ea re Vatis oratio fuit.

Quis in vobis est derelictus qui vidit domum istam in gloria sua prima? & quid vos videtis hanc nunc? nunquid non ita est, quasi non sit in oculis vestris?

QVANQVAM altera ædes hæc ab illa fuerit; tamen quòd eodem sita loco esset, vnius eiusdemq. domus nomine appellatur. sermo autem ad eos præcipue fit, qui prioris templi recordarentur, quòd ij præteriti splendoris recordatione ac dolore, tristitiæ & mœræ auctores cæteris essent. Arguit autem Vates ex duplici comparatione, altera diuinarum rerum, humanarum altera; quibus templorum sacrarumque ædium ratio omnis constat. namque in huiusmodi rectè curatis atque institutis generibus humanum studium & opera primo & infimo, secundo verò & supremo loco Dei iudicium spectatur. Dignitatem operi non tam ex humana, quàm ex diuina auctoritate accedere necesse est. Seniorum ergo orationem alterarum, hoc est, inferiorum rerum comparatione permissa; alterarum verò, diuini, inquam, iudicij & auctoritatis excellentia proposita redarguit, quod ex inferioris generis ratione & modo tantæ rei dignitas falsò æstimanda esse putaretur. [*In gloria sua.*] in summo illo antiquo splendore. sic Salomonis gloriam Dominus noster dixit: [*Et quid videtis hanc nunc?*] neque spatio, neque altitudine, neque materia ei, quæ antea fuerat, comparandam: cùm illa in florentissimis Israëlitarum rebus à Salomone opulentissimo & sapientissimo rege, maxima mole, incredibili artificio exædificata, auro obductis muris, vario & multiplici gemmarum genere distincta; cuius memoriæ hæc si comparetur, nulla profecto esse videatur. [*Nunquid non ita est quasi non sit in oculis vestris?*] idem quod Latinus dicit, nihil esse videri. Hac autem priore comparatione illis concessa, alteram, quæ diuini iudicij rationibus constat, defendit Vates, magis acceptam gratamque Deo fore hanc confirmans; quippe quam ille totius orbis seruator præsentia sua illustraturus, atque doctrinæ muneribus ornaturus fuerit. Quamobrem maximo studio & diligētia, maxima etiam spe huius ædificationem suscipiendam suadet.

Et nunc confortare Zorobabel dicit Dominus, & confortare Jesu filij Josedec sacerdos magne, & confortare omnis populus terræ, dicit Dominus exercituum.

ET *nunc.*] Exhortationis verbis omnis hæc oratio constat, in qua principes viri imprimis appellantur, maxime autem Iesus pontifex Iosedec filius, qui non tantum honoris, sed cognoscendi mysterij causa, & generis & muneris mentione facta, nominatur: quòd quæ de diuino Messia traderētur mysteria, ad sacerdotes primū cognoscenda, & populo aperiēda spectarēt. [*Et nunc.*] Huius verbi vsus in exhortationibus frequens est, vt: Nunc ergo timete Dominum Deum vestrum. Ita etiam verbum confortare ad difficiliores res maxima cum spe felicis euentus gerendas, vt: Confortare ergo & esto robustus, tu enim Iosue.24. Iosue 1.

Universidad de Deusto
Biblioteca

diuides populo huic terram. Non solùm autem euentus proposita spe, sed præsentis Dei auxilio & præsidio promisso, ad opus agendum animantur atque firmatur. namque hactenus nondum hæc res ad Darium relata, neque ab illo ædificandi templi copia fuerat facta, vt ex tertio Esdræ libro obseruauimus.

Et facite quoniam ego vobiscum sum dicit Dominus exercituum: verbum quod pepigi vobiscum, cùm egrederemini de terra Aegypti, & spiritus meus erit in medio vestri, nolite timere.

Et *facite.*] Pium opus magno studio suscipere iubet, nulla vel difficultatis, vel importunitatis tergiuersatione vel mora interposita, cùm præsentis & protegentis Dei numen & virtutem experiri facile possint. [*Quoniam ego vobiscum sum dicit Dominus exercituũ.*] cuius præsentia & faciendo operi felicitatem, & perfecto ornamentum maximè afferat. Eius verò orationis: [*Verbum quod pepigi vobiscum.*] Huiusmodi sententia est. Maximum ædis illius operæpretium, non operis magnitudine & sumptu atque magnifica specie, sed diuini numinis gratia & præsentia, prouidentia atque cura esse definiendum. Vbi enim hæc commoda maxime adfuerint, is locus maximus augustissimusque existimandus erat. Atque hanc vnam rem sibi imprimis promissam, desiderandam, omni studio procurandam, eodem ipso Deo admonente edocti iam olim fuerant. [*Verbum quod pepigi vobiscum, & spiritus meus erit in medio vestri.*] Iungitur verbum cum verbo illo, *Facite*, facite, inquit, & præstate vos id quod vobiscum olim constitueram. [*Et spiritus meus erit in medio vestri.*] Atque hoc pacto domum hanc posteriorem priori illa multo illustriorem reddendam Deus ipse separatim promittit, in seque recipit, eosque ad officium pro sua parte faciendum exhortatur. [*Nolite timere.*] Vobis, inquit, in condicione atque pacto sancte manentibus timendum non est, vt ob minorem ædis huius magnificentiã & molem spiritus mei cura & prouidentia, minusque illustri præsentia vti contingat, quibus maximum & præstantissimum beneficium, hoc est, Christum filium meum tantis desideratum seculis donaturum me polliceor, in quo omnis plenitudo diuinitatis corporaliter inhabitat. Ex eo autem fiet, vt huius templi gloria & splendor, multo quàm prioris illius maior præstantiorque sit.

Quia hæc dicit Dominus exercituum, Adhuc vnum modicum est, & ego commouebo cælum & terram, & mare & aridam, & mouebo omnes gentes.

Christi totius orbis redemptoris tempus & rationes hoc loco potentissimus exercituum Deus indicauit. Quo tempore magnam rerum mutationem futuram esse, apud omnes ferè vates testatus est, atque apud hunc manifestè exposuit. Etenim antiquæ legis vmbras, in quibus Israelitarum natio delitescebat, magna & communi gentibus omnibus luce mutandas esse confirmat, & nouam quandam diem omni orbi affulsuram: Illuminare ijs qui in tenebris & in vmbra mortis sedent. Hanc autem in humanis rebus mutationẽ mundi omnis hominum causa conditi cõmotione significauit. [*Adhuc vnum modicum est.*] Ostendit exiguam & angustis terminis contentam fuisse verę religionis gloriam, quamdiu prioris templi rationes constarent. Eam verò longe dignitate præstantissimam, & propagatione maximam fore, postquam Messiæ in hoc posteriori templo sibi in publicam salutem dandi, initio apud Ierosolymam facto, toto orbe propagari cœperit. [*Adhuc vnum modicum est*, Hebraicè, *adhuc vnum idque parum.*] hoc est, superest adhuc aliquis harum præsentiũ rerum status, isque & re ipsa, & duratione etiã non nimis magnus, sed paruus. namque à secundi templi ædificatione ad Christiani nominis illustrati initia, quadringenti & viginti anni ferè fluxêre, quòd tẽpus cum Christianæ pietatis ætate comparatum modicum profecto est. [*Commouebo cælum & terram, mare & aridam.* Hebraicè est, *mare & desertam.*] ita vt omnem habitabilem & inhabitabilem, continentem & marinam regionem, ad Christi nomen audiendum & suscipiendum, commoturum se esse dicat, & priorem illam rerum faciem in aliam multo illustriorem commutaturum. Hanc huius loci expositionẽ spiritus sancti interpretatione apud Paulum docemur. Cuius illa oratio est: Quod adhuc semel dicit, declarat mobilium translationem tanquam factorum, vt maneant ea quæ sunt immobilia, & cæt. [*Et mouebo omnes gentes.*] Ad earum, quæ subijciũtur, rerum notitiam & exspectationem. Atque

Lucæ 1.

Hebr. 12.

Atque hoc modo huius carminis sententia componitur. huius templi noua ratio, non modò cum primis & florentissimis temporibus comparata, exigua esse deprehenditur; sed adhuc si cum futura ætate cõferatur, parua admodum iudicabitur. namque adhuc vna magnitudinis & dignitatis comparatio superest, ad ea felicissima tempora quę tunc consequentur, quando mouebo cælum & terram, &c. Qualis autem ille futurus rerum status, quantusque exspectari posset, deinceps exponit.

Et mouebo omnes gentes, & veniet desideratus cunctis gentibus: & implebo domum istam gloria, dicit Dominus exercituum.

Hvnc locum de sancto ac diuino spiritu omnibus gentibus ad felicitatem necessario interpretamur, quem spiritum sanctificationis apostoli nominant, donatum à Deo per Christum redemptorem, & procuratorem omnibus obedientibus sibi. Huius verò spiritus sancti desiderio maximo gentes omnes etiam quæ Christum non exspectassent, iam inde à principio teneri, dummodo infirmitatem sentiãt suam, nos alio in loco, eiusdem spiritus auxilio, docebimus. Atque huius spiritus efficientia & virtute præsenti, ac perpetua inhabitatione domum aliam tertiã sibi ædificatum iri significat Deus; quæ maximis gratiæ & diuinarum virtutum muneribus ornata, tantum primæ & secundæ splendore & dignitate excellat, quantum humana diuinis, ruitura & mutabilia perpetuis & constantissimis exuperantur. Hanc autem domum viuis lapidibus cõstantem, incomparabili argenti & auri vi obductam, multo & vario gemmarum, & pretiosissimo lapidum genere distinctam & ornatam, variis in locis apostoli describunt, & templũ sanctum Domini appellant, atque exemplar illud esse dicunt, quod Moysi in monte diuinitus monstratum fuerat: cuius instar & tabernaculum in solitudine, & templum deinde Ierosolymis habuit. Illud autem quod ostensum fuerat, longe fuisse præstantissimum, vel ex vno exemplaris nomine ab apostolis arguitur. Igitur triplicem domus ædificationem agnoscimus; primam illam Salomonis studio & cura confectam; secundam quam Vates hic procurari persuadet; tertiam quam Ierosolymam inchoandam, sed toto orbe producendã esse Haggæus vaticinatur: cuius comparatione nõ modò secunda hæc, sed & prima illa à Salomone perfecta, exigua admodum erit. Itaque post veterum & mobilium mutationem, ad huius postremi templi ædificationem omnes gentes monendas fore sibi Deus pollicetur, atque misso diuino spiritu domum tertiam æternam, piorum omnium societate constantem, ecclesiam parandam. [*Et implebo domum istam gloria.*] Istam quam postremo loco significauerit exponimus. Est autem apud Hebraicos artifices vna ex sententiarum figuris, quam ipsi Agab gerara, hoc est, post definitionem dicunt: ea à nostris rhetoribus Significatio appellatur, cùm ex alio dicto aliud intelligitur, vt cùm ex rubri maris historia Christi mortem & resurrectionem, magis etiam ex literæ sententia, quàm ex allegoria docemur. Huius autem figuræ multa genera atque exempla sunt, ex quibus vnum hoc quod interpretamur, est. siquidem à primo & secundo ad tertium templum Vates orationem deduxit. cuius sanctam arcanamque fabricationem ornatumque omnem sibi acceptum tribuendum Deus ipse confirmat.

Hebr. 8.

Ad Hieronimum lib. Isaæ Hispanus in Haggæum cap. 2

Meum est argentum, meum est aurum, dicit Dominus exercituum. Magna erit gloria domus istius nouissimæ plusquam primæ, dicit Dominus exercituum: & in loco isto dabo pacem, dicit Dominus exercituum.

Illvd iam sæpius admonuimus, nomen *Dei exercituum*, facultatis ad rem gerendam probandæ causa, in sacris orationibus appellari. Horum autem versuum huiusmodi sententia est. Vera & illustria sacrarum rerũ ornamenta nõ tam ex auro & argento quod terra gignat, spectanda esse, quàm ex alio auro atque argento, quod diuinis thesauris conseruatur, quod ex fluminibus de paradiso voluptatis promanantibus, colligitur. De quo illud per significationem scriptum est: Vbi nascitur aurum optimum, & Bdelius lapis. Neque verò si auro atque argento terreno agendum esse, id posset in hoc secundo templo desiderari, quando nihil Salomoni comparatum fuerit, quod Deo ipsi comparatu facillimum non sit, sed auro suo & argento suo opus esse; cuius maximam vim ad ornamentum tertij huius templi, de quo sermo fit, expendendam sibi fore pollicetur: ita porrò fiet, vt sit gloria domus istius nouissimæ magna plusquam primæ. Verba ipsa, *nouissimum & primum*, quæ de pluribus, quàm duabus, dicuntur rebus, tertię domus à nobis de-

Genes. 2.

Universidad de Deusto
Biblioteca

bis definitæ significationem manifestè indicant. namque nec Hebraicus sermo vocem *Abharon*, neque Latinus *nouissimum* ad duo vnquam refert. Piam denuum quandà ac perpetuam pacē huiusmodi temporibus consequuturā fore cōfirmat, nō quomodo mundus dat, sed qualē ipse hominū natura desiderare à deoq. efflagitare debeat. [*Et in loco isto dabo pacē.*] Iqui tertis à Christo seruatore allata angeli testes genethliaco carmine cecinerunt: Gloria in excelsis Deo, & in terra pax, &c. [*loco isto.*] Templum hoc sanctum quod describebat, domū, inquā, tertiam Deus indicauit, quòd si ad ipsam Ierosolymam terrestrem vrbem referre velis, perinde est. namque salutis publicæ procuratio illo in loco facta fuit, & prima etiam huius tertij templi fundamenta per spiritum sanctum Christi eodem loco iacta sunt.

In vicesima & quarta noni mensis in anno secundo Darij regis, factum est verbum Domini ad Haggæum prophetam dicens: Hæc dicit dominus Deus exercituum: Interroga sacerdotes legem dicens, Si tulerit homo carnē sanctificatam in ora vestimenti sui, & tetigerit de summitate eius panem, aut pulmentum, aut vinum, aut oleum, aut omnem cibum: nunquid sanctificabitur? &c.

VARIA & multiplex apud Hebræos, Græcos, & Latinos interpretes, loci huius expositio est, neque nobis breuitati consulentibus, vel religiosè, vel cōtentiosè referēda, vna tantū explicatione cōtentis, eaq. quàm cōmodè cōtingere potest, ad lectionis ipsius simplicitatem relata. Igitur totius sententiæ argumentū illud est. Iudæi cùm primū ex Babylone in patriam remigrarūt, aram Deo ex sacerdotū cōsilio dedicādam consecrandāq. curauerāt. quam quòd assiduis, & quotidianis hostiis ex more, atque etiā priuatis multorum sacrificiis frequētarent, satis superq. sibi esse putabāt ad religionis & ceremoniarum procurationē, atque ad supplicationes & preces, cęteraq. diuini cultus officia. quamobrem neglecta & deposita tēpli ædificandi cura, priuatis domibus cōstruendis, rebusq. agēdis studiū operamq. omnē nauabāt. Quæ ex animi sentētia processura populus credidit, quasi sola aræ cōsecratione, & sacrificiorū assiduitate, religionis ac pietatis officijs abūdè esset satisfactū. Hanc populi opinionē apud sacerdotes ex diuino mandato Vates redarguit, atque cadē opera sacerdotum, negligentiā improbat. qui, quòd assiduò aræ & sacrificiorum vsu vnde sibi victū quærerēt, habebant, nihil de templi ædificatione cum populo hactenus egerāt. Quamobrē paratis iam, quæ ad ædificandum opus essent, cum nondum opus inchoaretur, nono mense vicesima & quarta die mensis quarti à Deo mandatum Vates sacerdotibus exponendū accepit. quos per similitudinē allocutus manifestum populi errorē arguēs docet. nāque populus putabat omnē familiarē rem tum rusticā, tūm vrbanā ex eo auctū iri, quòd in constructa ara hostię quotidie immolarētur. Hanc adeo opinionē apud sacerdotes populi magistros Deus argumēto à similib° ducto, sic tollit. [*Interroga sacerdotes legē dicens:*] Legis interpretādæ studiū munus, & auctoritatē penes sacerdotes esse Deus voluit, sicut scriptū est: Labia sacerdotis custodiēt scientiam, & legē requirēt ex ore eius, quia angelus Domini exercituū est. Igitur illorū sententiā nō ex priuata singulorum opinione, sed ex cōmuni recepta, ac simplici legis interpretatione rogari iubet. Duplicē autē quæstionē illis proponendā mandat; alteram, quæ ad puritatis & sanctitatis; alterā verò quæ ad impuritatis & contaminationis rationem spectat. Ad faciliorem autem vtriusque explicationem, quædam breuiter ex lege ipsa repetere operæpretium fuerit. Igitur quædam propriè, quædam verò ex contactu & cohærentia; quædam ex interiectu adhibitoque medio sancta dicuntur. Altare per se sanctum est, & hostia super altare immolata, sancta est per se. si quod verò vas immolatæ hostiæ admouetur, id sanctum efficitur ex contactu. In illo sancto vase si quid seruetur, quæstio est an illud sanctum etiam sit? an in prophanis vsibus id permittere sit fas? Hæc dubitatio distinctione tollitur. namque & vasorum & rerum quæ vasis adhærent, habēda ratio est. Vasa enim quæ capere & cōtinere rem possunt, vt lebetes, phialæ, crateres, eas quas excepernt res, magis sanctificant quàm alia vasa, vel instrumēta; vt baculus, virga, funis, clauus, &c. quæ omnia hebraico sermone vasa dicuntur. Rursus ex rebus contactis quædā vt sanctificentur magis idonea alijs sunt, vt liquida aridis, tenuia & minuta crassis & densis. Sed quæ hoc modo ex medio sanctificantur leuiora sancta dicuntur, aut leuissima. Ex huiusmodi autem diserta obseruatione multa ad hanc rem indicandam colliguntur, quæ recenserenimis longum esset. Vnum verò illud est, vas ad sanctificationem minus idoneum

Leuitic. Misnaoth in tractat. de Pessahim.

neum, quanquam sanctorum contactu fieri possit; tamen alias res, quas leuiter, atque extrema, vt aiunt, linea cōtigerit, non sacrare. cuius sententiæ idipsum exemplum à Vate positum, nobis satis fuerit. [*Si tulerit homo carnem sanctificatam in ora vestimenti sui, & tetigerit de summitate eius panem, &c.*] Caro, quòd densioris & crassioris naturæ sit, minus sanctificat, quàm libamina, & aliæ, vel liquidæ, vel minutiores res. Vestis etiam quòd aridior & siccior, leuiorque sit, minus sanctificatur, quàm alia vasa. Adde quòd non tota sancta carō contacta fuerit. Igitur hæc vestis tertiam aliam rem, vt *panem, pulmentum, vinum, aut oleum, aut omnem cibum non sanctificabit*, maximè si leuissimis intercedat contactus: qualis esse potest, si non omni ora vestimenti, sed de summitate eius cibus tangatur. Quamobrem recte & legitimè à sacerdotibus responsum fuit:

Et responderunt sacerdotes, & dixerunt, Non.

DOCTA & perspicua sacerdotum responsio fuisse ex Vatis consensione probatur, qui ab hac quæstione tanquam explicata, ad alteram subitò progressus est: in qua de impuritate & labe disputatur.

Et dixit Haggæus, Si tetigerit pollutus in anima ex omnibus his, nunquid contaminabitur? Et responderunt sacerdotes, & dixerunt, Contaminabitur.

PRIOR quæstio fuit, an sanctarum carnium sanctificatio & vis ad rem aliam non sanctam intercedente medio pertineat? negatum autem est pertinere. Posterior quæstio est, an homo maxima contaminatione pollutus, rebus à se contactis, maculam labemq. afferre possit. Maximam autem ex ceremoniali lege impuritatem eam esse definimus, quæ ex mortui contactu adhæserit. & qui hoc modo affectus fuerit, pollutus in anima dicitur. isque propriè pollutus habetur magis, quàm aut vestis, aut aliud quicquam. Is quippe homo ipse contaminationi & pollutioni præcipuè obnoxius est. Vocatur autem apud Hebræos filius: à quibus hoc modo ratio hæc differitur, vt cadauer ipsum contaminationis pater appelletur; homo cadauer contingens filius; res verò ab homine contrectata nepos: pertinere autem patris impuritatem ad nepotem, ex ceremonialibus obseruationibus affirmatur. ex quibus hæc nobis ad hunc locum tantummodo indicata; aliàs arcanæ significationis rationibus Deo docente explicanda sunt. sanctificationis verò & contaminationis verba simplicibus omnino significationibus interpretamur; vt, sanctificari, consecrari, & sanctum, atque à prophano alienum effici sit. quod Hispanicè, & Gallicè, & Italicè benedictionis verbo pronuntiatur. Contaminari autem impurum execrabile & legitimis vsibus ineptum reddi sit. Quæstio igitur est, tum homo impuritate ex cadaueris contactu contracta pollutus, rem quampiam ex his omnibus, quas antea commemorauerit, panem, pulmentum, vinum & oleum, omnem denique cibum, contrectata contaminet? [*Et dixerunt, Contaminabitur.*] cum quòd humanis rebus labes & macula facilius, quàm puritas afferatur; tum verò quòd homo pollutus vehementius & certius contaminare alias res possit; vt, filius nepotem patri gignat. Iam verò ex sacerdotum responsione consilij sui rationem aperiens Vates populi errorem culpamque redarguit, argumentatione ipsa à similitudine ad manifestam orationem translata.

Et respondit Haggæus, & dixit: Sic populus iste, & sic gens ista ante faciem meam, dicit Dominus; & sic omne opus manuum eorum, & omnia quæ obtulerunt ibi, contaminata erunt.

EX duplici quæstione & sacerdotum responsione duplex à Vate conclusio colligitur; altera est, [*Sic populus iste ante faciem meam*; altera verò, *Sic gens ista ante faciem meam.*] Significat autē & populi opinionē stultā, & studium actionēque omnē corruptā diuino iudicio censeri. nāque illi existimabant rem omnem sanctam, faustamq. ex eo fore, quòd eam quotidianis atq. priuatis victimis frequentē haberent; atque ob eam rem panem vinum, oleum, omnemque cibum sanctificatum iri: quod perinde est, ac si vinum, oleum, &c. extrema ora vestis, quæ carnes sanctas contigerit, sanctificari quis asserat. Id enim cum minimè contingat, neque illud profecto continget, istorum res vnius aræ ratione sanctificari, quando ara ad totum templum collata extremæ in vestimento simbriæ rationem vix habeat. Oportuit enim eos qui propitium atque beneficentissimum Deum, domibus agrisque priuatè consulentem, sibi parare voluerunt, commoda

Universidad de Deusto
Biblioteca

atque augustâ æde suscipiendum curare, quæ quanquam principis ipsius maiestatem aliqua ex parte æquare non posset; ciuium tamen ipsorum animos, studia & pietatē testari posset. Igitur hæc illius conclusionis sententia est: [*Sic populus iste ante faciem meam.*] Sic, inquit, populi istius opinio manifesti erroris arguitur, qui res omnes suas vnius aræ victimis mactandis instructæ ratione sacratum auctumque iri putant, cùm magis deteriminuique indies necesse sit, tanquam infaustas & pollutas, atque dominorum ipsorum impuritate infectas & contaminatas, neque enim melioris conditionis [*Gens ista ante faciem meam* est, quam iudicio meo pollutam in anima duxi, & *sic omne opus manuū eorum.*] Hæc ad secundam quæstionem responsionemq. referuntur, neque enim eo solùm malo laborat, quòd minus prosperis cædendarum hostiarum successibus vtatur, sed etiā quòd pollutis & impuris victimis mactandis operam studiumque adhibeat: quas abominandas fore necesse est. nam cùm ipsi culpæ, & neglectæ religionis rei tenentur, supplicio dignissimi habentur, atque diuino iudicio pro mortuis censentur. Quidquid igitur contigerint, vel tractauerint, impurum infaustumque, neque victimis præbendis idoneum est. [*Et omnia quæ obtulerint ibi, contaminata erunt.* Hebraicè, *Quicquid obtulerit ibi, contaminatum ipsum.*] ita vt ara etiam istorū contactu polluta, pollutas & impuras hostias excipiat, quæ obesse magis, quàm prodesse præbentibus valeant, sicut scriptum est: Victimę impiorum „ abominabiles Domino. Quicunque enim flagitij atque alterius generis vitio graui con „ flictatur, diuini iudicij sententia mortuus esse iudicatur, sicut scriptum est: In quacun- „ que die comederis, morte morieris. Quibus ex rebus vtrisque illud manifeste conle- quitur, omnia quæ ab huiusmodi ingrato populo appeterentur, minus successura fuisse. secus autem deinceps fore, cùm ædificato templo religionis ratio ex diuino præscripto procuraretur. ex eo enim efficiendum esse ait, vt omnium rerum etiam externarū commoditate fruantur, id quod de cætero obseruandum & intelligendum, & cum anteactis temporibus comparandum Vates proponit.

Prouerb. 15.

Genes. 2.

Et nunc ponite corda vestra, à die hac & suprà, antequam poneretur lapis super lapidem in templo Domini: cùm accederetis ad aceruum viginti modiorum, & fierent decem, & intraretis ad torcular vt exprimeretis quinquaginta lagenas, & fiebant viginti.

HÆC priorum temporum publica & communis, certa assiduaque calamitas, ab ea die primùm accepta, cùm ædificādi templi oportunitas neglecta fuit, ad hanc vsque, qua opus produci cœptum est, quam vicesimam quartā noni mensis fuisse Vates ipse docuit, perduratuit. [*Antequam poneretur lapis super lapidem in templo Domini.*] Antequam ædificiū Darij regis tempore incœptum, & intermissum, studio oportunè integrato prosequeremini, quam miseris rebus vsi fueritis, animo & cogitatione recolite. [*cùm accederetis ad aceruum viginti modiorum, & fierent decem.*] Non solùm spem mentita seges fuit, sed aceruus ipse iam cōpositus præsentem opinionem fallebat, ita vt oculis & sensibus deceptis, grauius multo calamitatis damnum acciperetur. [*Et intraretis ad torcular*, vuis plenum, ex quibus communi æstimatione, *quinquaginta* musti *lagenas* exprimi posse putaretis, tamen ob immissam diuinitus fructibus etiam ipsis infelicitatem, *fiebant viginti.*] atque horum duorum generum ratione cætera existimare licet, quæcunque ad hominum victum vitamque pertinent. eodem enim modo corrupta omnia, attenuataque sunt: idque adeo non vna aut simplici calamitate allata. Quandoquidem

Percussi vos vento vrente, & aurugine & grandine omnia opera manuum vestrarum: & non fuit in vobis qui reuerteretur ad me, dicit Dominus.

ALLATAM externis commoditatibus calamitatem, miserentis potius, & ad resipiscentiam atque officium reuocantis Dei consilium, quam vel casum, vel extremū exitium interpretari oportere locus hic admonet. Quæ res si minus sapienter hominibus intellecta, negligatur, grauius multo damnum afferat, sicut de simili exemplo scriptum est: In omnibus his peccauerunt adhuc, & non crediderunt in mirabilibus eius. Et „ defecerunt in vanitate dies eorum, & anni eorum cum festinatione, & cæt. Porrò „ ventus vrens, aurugo & grando, grauissimarum frugibus calamitatum genera sunt. nam

Psalm. 77.

ventus vrens segetum culmis & spicis nocet, vt: Aliæ quoq. septem spicæ tenues, & percussæ vredine oriebantur. Aurigo verò siue rubigo semina ipsa inania effectaq. reddit. Grando verò satis herbis, oleribus, arboribus, pecoribus, omni denique rusticæ rei vehementer infestus est, vt: Et occidit in grandine vineas eorum, & tradidit grandini iumenta eorum, &c. [*Et tamen non fuit in vobis qui reuerteretur ad me.*] Cùm tot tamque assiduis certis ærumnis pressos resipiscere, sibique religionis procurandis rebus consulere omnes oportuisset; atque adeo ante templi ædificationem res illorum hoc modo sese habentes diuinam indignationem indicare atque arguere potuerunt. Nunc verò quæ deinceps ab ipsa prima ædificationis die consequentur, diuinam rursus voluntatem gratiamque restari facilè posse ait, si diligenter obseruentur.

Genes. 41.

Psalm. 77.

Ponite corda vestra ex die ista, & in futurum à die vicesima & quarta noni mensis, à die qua fundamenta iacta sunt templi Domini, ponite super cor vestrum. Nunquid iam semen in germine est, & adhuc vinea, & ficus & malogranatum & lignum oliuæ non floruit? Ex die ista benedicam.

INCHOATÆ ædificationis templi diem vicesimam quartam noni mēsis notari iubet. Ex qua, ob religionis procurandæ studium, res omnes feliciter restitutum, atque auctum iri pollicetur, ita vt quanquam præsentis anni frugum omnium copia destitutis; tamē nulla deinceps penuria laborandum sit. [*Nunquid iam semen in germine est.*] Triticum & hordeum nullum ferè illis superesse ait, quoniam cùm parum admodum superiori anno congregatum esset, in sequentis anni spem seminatum fuerat; quamobrem nihil ferè illis reliquum fuerat, quo toto ad messem vsque tempore vitam alere possent. Hanc expositionem & nomen seminis, postulat, quod de tritico & hordeo, non nisi sementis faciendę, vel factæ considerata ratione dicitur: & illud etiam nomen, *in germine*, confirmat, quod sementem iam germinasse & pullulasse significare videtur. Erat enim mensis hic nonus, quem Nouembris nostri nouilunium inchoat. Hebraicè autem locus hic facilior est. [*Nunquid iam semen in horreo est?*] vt nullum illis fere semen iam reliquum esse affirmaret, quod Nouembri ferme peracto seminatum non esset. Sed neque ex cæteris plantis, ex quibus fructus in posterum seruandi percipi solent, vllam illis ad sumptus aut ad victum facultatem relictam fuisse ait. [*Et adhuc.* & præterea, *vinea & ficus & malogranatum, & lignum oliuæ non floruit.* Hebraicè, *non tulit.*] Est autem verbum agricolarum proprium, quod absolutè dictū fructus ferre siue reddere significat. sic Hispanè, *Nollenaria, la viña.* Meminit autem horum præcipuè generum, quorum præter cæteras arbores maximè ad victum idonei fructus, & cum recentes tum siccati vel conditi vtiles in vsum sint. Quibus generibus Chananæa illa regio maximè cōmendata olim fuit, sicut scriptum est: Terram frumenti & vinearum, in qua ficus & malogranata & oliueta nascuntur. & tamen in maxima hac annonæ inopia nulla victus difficultate, nullo desideno afficiendos esse confirmat; sed præsentis anni tempore leuissimè traducto, futurorum felicitatem & vbertatem maximam experturos. hoc est quod dicit: [*Ex die ista benedicam.*] Benedictionis nomine vbertatem & abundantiam magnam hoc in loco significatiam docuimus, vt: Viduam eius benedicens benedicam, & pauperes eius saturabo panibus. Tanti adeo est pietatis culturæ purè & castè operam dare, vt nulla egestas, nulla omnino rerum difficultas, aut inopia metuēda sit ijs, qui diuinis præceptis studiosè pareant. Non enim in solo pane viuit homo, sed in omni verbo quod egreditur de ore Dei. Huius verò vaticinij & diuinæ promissionis certum & præsentem manifestumq. euentum fuisse, sacra Esdræ scripta testatur historia, sicut scriptum est: Seniores autem Iudęorum ædificabant, & prosperabantur iuxta prophetiam Haggæi prophetæ. Atque hactenus quartum vaticinium est. nunc deinceps quintum aggrediamur.

Deut. 7.

Psalm. 131.

Deut. 7.

Esdræ 6.

Et factum est verbum Domini secundo ad Haggæum in vicesima & quarta mensis, dicens: Loquere ad Zorobabel ducem Juda, dicens:

FVTVRORVM tēporum euentus mutationesq. maximas, atq. gentium omniū conflictus & calamitates Zorobabeli hoc quinto vaticinio significatas voluit Deus, cui etiā ob procuratam purè religionem, atque ob templi ædificationem institutam perpetuam nominis & gloriæ suæ memoriā nulla rerū aut temporum vicissitudine delendā promittit, vtpote cuius genus & nomen in sacra atque æterna Iesu Christi euangelij historia, diuini spiritus auctoritate consecrandum erat. Eodem autem die duplex vaticinium

Universidad de Deusto
Biblioteca

ab Haggæo diuinitus fuisse acceptum, hic locus manifestè docet; alterum, ad populum apud sacerdotes arguendum; alterum verò ad Zorobabelis gratiam & dignitatem confirmandam. [*Ad Zorobabel ducem Iuda.*] Quoniam omnis hæc oratio ad Christum, ex Iudæorum tribu, Dauidisque familia nasciturum pertinet, Zorobabelis dignitas, & Iudæ nomen appellatum est. ipsa autem vtriusque rei mentio loci huius sententiam eodem spectare indicat: cùm nullum verbum in diuinis sermonibus extra causam pronuntiari vsurpariqué constet. Summa verò habiti apud Zorobabelem sermonis huiusmodi fuit

Ego mouebo cælum pariter & terram: & subuertam solium regnorum, & conteram fortitudinem regni gentium: & subuertam quadrigam, & ascensores eius: & descendent equi, & ascensores eorum, vir in gladio fratris sui. 10

PRIOR orationis pars regum, regnorum, imperiorumque omnium casus & cõuersiones continet, quas ab eo tempore, quo templum ædificatum est, ad Romani vsque imperij defectionem orbis terrarum vidit. Eas autem non temporibus, non cæli curibus, non terrarum ingenio, non denique casibus & fortunæ, sed diuino consilio asscribi oportere ait: quando nihil omnino vel esse in orbe, vel accidere possit, quod diuinæ prouidẽtiæ rationes aut fallat aut fugiat. Huius sentẽtiæ illud est: [*Ego mouebo cælum, pariter & terram.* Futurum verbum absolute accipimus. namque Hebraicè sic legimus: *Ego mouere faciens cælum & terram.*] Ex quo illud consequitur: nihil omnino neque in cælo, neque in terra præter consilium meum, vel factum fuisse, vel fore vnquam faciẽdum. Igitur quicquid posthac mutationis in humanis rebus futurum est, id omne mihi asscribi oportuerit, cuius consilio & decreto, vel permissu omnia constant. [*Et subuertam solium regnorum.*] Alexandri & Græcorum imperũ significat, quod cùm repente extitisset, citissimè euersum est. Duodecim namque annis rerum potitus Alexãder scribitur: quo mortuo solium regnorum, hoc est monarchiæ status conuersus, in quatuorque regna diuisus est. Deinde verò Romanum imperium est consecutum, quod Vates noster fortitudinem regni gentium nominat; non solo Romæ nomine exposito, sed personis etiam ipsis indicatis, quippe Roma robur siue fortitudinem significat, atque inter omnes orbis terræ nationes, Græci & Itali gentes in sacra geographia præcipue dicuntur, sicut scriptum est: Filij autem Iauam, Elisa & Tharsis, Chetin & Dodanim: ab his diuisæ sunt insulæ gentium in regionibus suis, &c. Huius autem imperij robur quemadmodum ciuilibus discordiis & bellis infringendum imminuendumque esset, grauissima oratione Vates prænuntiauit. [*Et subuertam quadrigam & ascensorem eius: & descendent equi, & ascensores eorũ.*] Bellicus casus his verbis describitur: [*Vir in gladio fratris sui.*] Mutua ciuium odia, diffidia & bella, *Aduersisque obuia signis, Signa pares aquilas, & pila minantia pilis.* quibus Romana dominatio & gloria mole sua fatiscens corruit & perijt, describit. hoc autem Christi Iesu publici hominum seruatoris ætate accidit. quo tempore primum euangelica lux omni orbi afferri cœpit perpetuis omnium seculorum ætatibus duratura, nullisque rerum vicissitudinibus euertenda, sicut scriptum est: Semẽ eius in æternum manebit, & thronus eius sicut sol in conspectu meo, & sicut luna perfecta in æternum, & testis in cælo fidelis. Ex hoc autem tempore Zorobabelis nomen tum euangelicæ historiæ conscriptũ, tum ob nepotis Iesu Christi dignitatem & magnitudinem illustratum, perpetuæ posteritatis memoriæ consecrandum esse, ait:

Machab. Plutarchus in vita Alexãdri & Arriani histor.

Genes. 10.

Lucan. lib. 1.

Psalm. 77.

In die illa, dicit Dominus exercituum, assumam te Zorobabel filij Salathiel seruus meus, dicit Dominus: & ponam te quasi signaculum quia te elegi, dicit Dominus exercituum.

ANNVLORVM sigilla, vt apud gentes, vel hominum imagines, vel animantium, aliarúmue rerum effigies quasdam arcanas; sic apud Hebræos (quibus huiusmodi incidere figuras religio fuit) certa personarum nomina, aut explicanda etiam verba continebant. Nomen igitur Zorobabelis nobili Iesu Christi genetis catalogo insertum, ab obliuione hominum, atque silentio vindicandum sibi esse Deus pollicetur; idque adeo certo & illustri loco esse collocandum, vt sigillum quoddam non nisi certa annuli parte constitui solet. [*Assumam te.*] Priuatã sibi Zorobabelis rationem in sua sacrosancta historia habendam esse ait: qua oratione venturi Iesu Christi promissio significanter confirmatur.

[*Et ponam te quasi signaculum.*] Hæc non de illo Zorobabelis munere exponenda esse, quo tantisper functus est, quoad templum perficeretur, & lectio ipsa, & rei ratio veritasque declarat. namque huius promissionis euentum ad futura tempora referre oratio illa docet. [*In die illa.*] Deinde etiam illud constat, neque Zorobabelem, neque alium quempiam ex illius posteris, ab eo tempore quo ipse ædificato iam templo Babylonem rediit, vbi etiam extremum diem Iosepho auctore obiit, aut regnum, aut principatum apud Iudæos obtinuisse. Quamobrem ratio ipsa ad Zorobabelis nepotem Iesum Christum, in cuius gloriæ communionem Zorobabelis filij Salathielis nomen collocatũ est, idque adeo illustri loco positum & repetitum, est referenda. quod in sacra Iesu Christi genealogia apud Lucam diligenter; apud Matthæum autem diligẽtissimè obseruatur, vbi & Zorobabelis paternum additum nomẽ non semel repetitum, certo atque insigni loco pronuntiatur. ex quo quatuordecim vltimis hominũ ætatibus initium factum est. Post transmigrationem Babylonis Iechonias genuit Salathiel; Salathiel autem genuit Zorobabel, &c. Et paulo pòst subiungitur: Et à transmigratione Babylonis vsq. ad Christum generationes quatuordecim. Illius verò genus & familiam sibi ad proferendum dandumque orbi Christum suum fuisse præter cæteras adoptatã Deus confirmat. [*Quia te elegi, dicit Dominus exercituum.*] Sic apud Dauidem: Iurauit Dominus Dauid veritatem, & non frustrabitur eum: de fructu ventris tui ponam super sedem tuam. Electum autẽ sibi esse Zorobabelem metonymicôs dixit, cùm Christum ipsum significaret, vt illud: Et suscitabo super eas pastorem meum Dauid. eorum enim nomen non immerito suum Christus efficit, quorum genus certa stirpe retulerit, officiumque ac munus optimè ac diuinè gesserit. Huius verò vaticinij admonitione edoctum Zorobabelem post perfectã templi ædificationem Babylonem redijsse, ibidemque, quod reliquum erat ætatis, peregisse conijcere licet; quippe qui nullam sibi posterisque suis, quoad templum illud cõstaret, apud Iudæos principatus tenendi rationem constare, sed quandam aliam nomini suo promissam gloriam integram reseruari intellexisset.

Iosephi Hebr. lib. 2.

Matth. 1.

Psalm. 131.

Ezech. 34.

FINIS.

Madriti in Hispania mense Octobri, 1567.

Universidad de Deusto
Biblioteca

IN HAGGÆVM PROPHETAM CARMEN EX VOTO.

NON quantum aut Ophyre parit
Auri perpetuis montibus, aut Phyſon
Fuluo concoquit alueo,
Non gemmas Erythræ, quas Arabum rubris
Fluctus marginibus terunt,
Non quidquid ſinubus promitur Indicis,
Diuinas hominum decet
Mentes atque animos tangere ſordida
Cura, nec ſtudio graui:
Nec cæca ambitio, vanaq́, mobilis
Vulgi gratia, maximas
Quæ turbat miſeris temporibus vices.
Æterni potius Dei
Nouiſſe expediat conſilia, & nimis
Noſtris commoda mentibus
Arcana, ac leuium pondere turbido
Rerum depoſito, bonis
Curis aſsiduos protrahere dies,
Terris dum face lucida
Fundit perſpicuum Sol iubar aureus,
Et dum ſidera lucido
Cælo ſigna ſuæ militiæ mouent.
Nam fruſtra nimius labor
Rebus in minimis tunditur, & frequens
Curarum cumulus citam
Aut mortem, aut miſeram canitiem trahit:
Ne quicquam tamen, vt neque
Speratam requiem, aut gaudia credita
Expertus, doleas bonos
Defluxiſſe dies munere inutili.
Contrà, quos pietas agit,
Felices animi, qui nimium breuis
Vitæ tempora grandibus
Exercent ſtudijs, certaq́, præmia
Celſo conſtituunt loco,
Quò nec mors penetrat, nec mala proſperis
Rerum

Rerum, aut triſtia dulcibus
Miſcentur: liquido ſed fluit agmine
Expletura genus pium
Expers inuidiæ diua beatitas.
Non hos pauperies metu,
Non deſideriis ſollicitat malis.
Securos pietas facit,
Et ſpes ire viam commonet arduam.
Scimus quis Iebuſum genus,
Quis Gergaſenuos exitus impios
Diri progeniem Cham
Excepit facilis queis patrio ſinu
Tellus fertilibus iugis
Et mellis, fluidi lactis & vberem
Riuum ſufficeret: ſed hos
Abræ poſteritas præcipiti fuga
Magnis vrbibus expulit,
Quamuis multiplici mœnia circulo
Tutos vectibus æreis
Clauſiſſent, alios arma minantia
Tentantes ageret furor
In bellum: hos celeri Ioſua dextera
Et vita expulit, & domo,
Remq́, omnẽ dominos detulit ad nouos.
Non qui vel Tyrias opes,
Vel qui ſceptra tenet ſorte beatior
Rectè dicitur: omnibus
Felix ille ſed eſt nominibus, ſacram
Sortis qui ſequitur viam,
Præponenſq́ue Dei magna negotia
Vrget perpetuis modis.
Ergo & nos auidis mentibus optima
Rerum quin petimus piij?
Cur non diuitias ſpernimus, omnium
Et fomenta cupidinum
Calcamus? deceat me pater optime
Contentum exiguo foco,
Et rupis placidis muneribus meæ
Ss Diuinis

Universidad de Deusto
Biblioteca

Diuinis operam libris,
Et totos ſuperùm conſilijs dies
Impendiſſe ſub arbuto,
Siue antro viridi, ſeu poſitum ſacra
Matris virginis in domo,
Et monſtraſſe meis diuite ſpiritu
Laudis materiam tua,
Fingentem facili carmina numine.

FINIS.

BENEDICTI ARIÆ MONTANI HISPALENSIS IN ZACHARIÆ VATICINIVM COMMENTARIA

PRÆFATIO DE DIVINI CONSILII CONSTANTIA.

1 DIVINVM *de publica hominum ſalute conſilium, conſtans, fixũ perpetuumq. ſemper fuiſſe, & ſacra omnium librorum lectione, & ipſo rerum euentu atq. exitu docemur. nam cùm Deus hominem initio* Gen. 1.
mundi ad ſuam imaginem atq. ſimilitudinẽ factum, & multis maximiſq. tum virtutis, tum honoris muneribus auctum ornatumque,
1 *callidiſſimi tamen ſerpentis fraude & inſidijs de ſummo dignitatis gradu deiectum, ſapientia benignitateq. ſua illa diuina in altiorem atque dignioré locum reſtituere decreuiſſet, omnibus ad id efficiendum idoneis oportuniſq. rebus ſapientiſſimè atq. attentiſſimè prouidere apud ſeſe conſtituit. Igitur cùm duplex huic agendæ atque cõficiendæ rei caput eſſe conſtaret, alterumq. ſumma promittentis Dei miſericordia, ve-*
10 *ritate atque efficientia, alterũ verò ipſius beneficiũ accepturi hominis diligenti & idonea ad eam rem præparatione definiretur, diligentiſſimè atq. attẽtiſſimè vtrumq. à Deo procuratum eſt. nam quatenus quidem ad ſe voluntatem diligentiamq. ſuã ſpectaret, nunquã Deus aut beneficentiæ rationes publicè priuatéve hominibus probare & cõfirmare deſtitit, aut initam ſemel humanæ ſalutis afferendæ viam munire, concinnare &*
15 *inſiſtere ceſſauit, ſicut ſcriptum eſt: Quoniam dixiſti, miſericordia in æternum ædificabitur in cælis, præparabitur veritas tua in eis.* Pſal. 88.
Quatenus verò ad hominem ipſum ſalutis accipiendæ ratio pertinere iudicata eſt, quoniam liberum & conſilij ſui compotem, atque ad integram vel vitæ, vel mortis optionem conformatum antea effinxerat, vt ad optandum bonum declinandumque malum hortaretur & perſuaderet,
20 *nihil Deus vnquam, quod oportunum eſſet, prætermiſit, ſicut ſcriptum eſt: Conſidera quòd propoſuerim hodie in conſpectu tuo vitam & bonum, & è contrario mortem* Pſal.
& malum. Teſtes inuoco hodie cælum & terrã, quòd propoſuerim vobis hodie vitã & Deut. 30.
bonum, benedictionẽ & maledictionẽ. Elige ergo vitã, vt & tu viuas, &c. Etenim
inuitum hominem ad oblatã ſalutem accipiendã cogere, præterquam quod cum humanæ
25 *naturæ rationibus pugnabat, cum diuini etiam iudicij & iuſtitiæ inſtitutis nõ conueniret. Verùm enimuero vna vi atq. neceſſitate excepta, nihil omnino, quod ad demonſtrãdam & perſuadendã ſalutis accipiẽdæ rationẽ facere & cõducere poſſet, à Deo eſt prætermiſſum. Atq. adeo in ea apparãda inſtruendaq. re quàm multiplex ac perpetua cura, quàm certum maximæq. prudentiæ plenum cõſilium, quàm aſſidua & inſtans ſemper*
30 *opera extiterit, omnibus modis & partibus exponere longè fuerit difficillimum, ipſa autem duntaxat ſumma genera indicare ad diuinam miſericordiam benignitatemque commendandam commodiſſimum profectò erit.* Rom. 1.

Principio non ſolũ grauibus & rectis cogitationibus intimè iniectis & honeſti atq. turpis cognitione omnibus cõmuniter data & cõfirmata primis hominũ ætatibus pro-
35 *uiſum eſt, ſed etiam multis & illuſtribus beneficijs in eos, qui virtutem & pietatem præſtarent, collatis diuinum de humana ſalute conſilium & voluntas declarata ſunt: Ad hæc etiam & illud acceſſit, quòd in eos, qui honeſtatis viam deſerentes turpiter & inuiſtè præter fas ac præter humanitatis rationem vixiſſent, ſeueriſſimè identidem fuit animaduerſum. Atq. huiuſmodi grauiſſima exempla primis & antiquiſſimis illis ad*
40 *diluuium vſque ſeculis edita fuère, neq. tamen ſuccedentibus poſt hæc patriarcharum ætatibus eiuſmodi multa defuerunt, quod & Sodomorum tectis atq. agris diuinitus illata euerſio, & Loti incolumitas, atq. Abrahamo, Iſaac & Iacob tunc cum ſummo* Gen. 15.
dignitatis ornamento collata beneficia declararunt. Deinde verò medijs iam mundi

Universidad de Deusto
Biblioteca

temporibus diuina illa tantum rerum molitione adornata, tanta sapientia condita & lata, tanta prodigiorum & miraculorũ & portentorum auctoritate illustrata & cõfirmata lex, quid aliud, quàm diuini de humana salute consilij & voluntatis expositionẽ clarissimã, atq. earum rerũ, quæ impedimento huic negotio esse possent, notationem animaduersionemq. certissimam continet? rationum præterea ad eiusmodi impedimenta tollenda descriptionem cõmodissimam ac certissimã ostẽdit: atque etiam gratiæ auxiliique diuini ad omnes hominis difficultates vincẽdas præsentẽ oportunamq. promissionem adiunctã habet. Verũ enimuero quoniam illa in lapidibus atq. tabulis conscripta lex, quanquam diuina, sancta spiritualisq. esset, tamẽ lectione solùm sui carnales homines & venundatos sub peccato minus efficienter mouere, atq. ad virtutem officiumq. præstandũ impellere poterat. Ob eam rem Deus Vates legatosq. suos sanctissimos, grauissimos, ac summa auctoritate viros oportunè semper mittendos curauit, quorum viuæ vocis oraculo (quod magnam in hominum vita & cõsuetudine vim efficientiamq. habet) tũ illustri proprio ipsorum vitæ & morum exemplo Dei voluntatis assertores cõsilij interpretes, legis doctores virtutis veræ cõmendatores cæteris hominibus essent. Atq. horum sanctissimorum virorũ studio & opera multa & præclara hominũ generi cõmoda allata sunt. nam præterquam quòd hi omni vitæ parte & omni etiã officij & muneris fide, atq. grauissimorum interdũ periculorum tolerantia certissimos & integerrimos diuinæ voluntatis testes assertoresq. sese præbuerint, illud etiã præstitẽre, vt omnia humanæ sapientiæ argumẽta, orationesq. omnes, quæcunq. aduersus diuinas res & rationes afferri admoueriq. possent, grauissimè redarguerent & refellerent, dubitationes remouerent, suspiciones diluerent, duriores difficultates mollirent, ac demum diuinam causam contra omnẽ vel hominum stultitiam & errorem, vel dæmonum astutiam & calliditatem grauissimis & sapientissimis sermonibus obtinerent. Quam quidẽ ad rem cognoscendam magno semper momento & adiumento prophetica lectio ijs fuit, qui ex diuinorũ librorum auctoritate & doctrina cõsideratas veræ sapiẽtiæ rationes tam diu persequebantur, quoad ex spectati Christi virtute & efficientia diuinum lumẽ in seipsis experti, perfecta quadam & exacta maximorum Dei mysteriorum cognitione & doctrina abundarent, sicut scriptum est. Et habemus propheticum firmiorem sermonẽ, cui benefacitis attendentes quasi lucernæ ardentes in caliginoso loco: donec dies eluceſcat & lucifer oriatur in cordibus vestris, hoc primum intelligentes, quòd omnis prophetia propria interpretatione non fit. Non enim voluntate humana allata est aliquãdo prophetia: sed spiritu sancto inspirati locuti sunt sancti Dei homines, &c. In ijs autẽ, qui sacro spiritu edocti atq. acti multa & maxima de reconditis diuinarum rerum mysterijs grauissima oratione differentes persequuti sunt, vnus ætate quidem inter postremos, sed virtute & auctoritate inter primos Zacharias numeratur, qui de omni vatibus ad explicandum commisso genere grauissimè & sapientissimè egit: atq. ita impositas sibi partes pro dignitate transegit, ita fortiter & strenuè diuinam causam ad Dei gloriam atque hominum vtilitatem aduersus malitiã, temeritatem, insolentiã etiam cum crudelissimæ necis tolerantia cõfirmauit, vt dignus Christo iudicatus fuerit, cuius & virtutem ipse laudaret, & iniustam necem cum aliorum vatum, & cum ea etiam, quæ sibi per summum nefas afferenda erat, morte & iniuria diuina vindicatio vleisceretur. Huius autẽ Vatis quoniam plura vaticinia sunt, plura etiam suis locis argumenta oportunè componere operæpretium fuerit. Id autem quò commodius atque auspicatius aggrediamur, Deum ipsum supplici prece nobis ad vota vocare expediet.

Rom. 9.

2. Pet. 1.

Votum.

VOTVM.

Consilij pater æterni, qui cuncta benignus
Perficis arcano constituisq. modo,
Incœptus cursusq. tuos non vlla retardat
Extera vis, nulla aut corripit inuidia.
Virtutem imperiumq. Dei non irrita mundi
Cursibus ostendunt sidera perpetuis.
Ergo pys populis vatem tua sacra ferentem
Duc pater atque tuis annue principijs.

VATICINII PRIMI ARGVMENTVM.

ISRAELITARVM *ac præcipuè Iudæorum dignitati benignè & diligenter à se consultum esse docet Deus, idque adeo ex eo confirmat, quod cùm illorum patres ob multorum scelerum & flagitiorum noxam bello & captiuitate mulctauerit, tamẽ ipsos liberaliter à seruitute Babylonica abstractos in antiquũ locũ possessionemque ea causa restituerit, vt per libertatis, loci, rerumque omnium commoditatem, diligentius atque attentius in pœnitentiæ atque pietatis colendæ studia incumbentes, in pristinã gratiam multoque etiam ampliorem de cætero receptos, suam ipsius inter ipsos familiarius agentis diuinam tutelam & virtutem priuatè experiri faceret. Atque hoc consilio illos à se ex Babylone reductos esse declarat, quemadmodũ à nobis in Haggæi Vatis initio est explicatum. Quam ob rem illos peruersa atque corrupta parentum suorum exempla detestabundos ad virtutis atque honestatis decus excitat & adhortatur, dissuadetq. ne peruersum maiorum suorum iudicium moresve imitentur, siquinfuria quadam malitia & dementia depranati missos ad se grauissimis cum legationibus vates diligentissimis exceptos modis contempsere. Quam ob rem, vt parentum periculo sibi cauere discant, monet, illud sapienter perpetuò cogitantes, in parentes suos ob nefaria & sacrilega scelera exilio & captiuitate fuisse animadversum; id quod ipsismet compertissimum exploratissimumque est, qui tot malis & ærumnis propterea se affici intelligant & fateantur, quòd præsenti Dei secum olim habitare soliti gratia essent destituti. Illud etiam consilij causi prædicit Vates, non semper illis vatum commoditate vtendum esse: fore enim propediem confirmat, vt vaticinium desideretur. Illud igitur, dum contingit, diligenter suscipi, observari atque coli, consultissimum fore ait.*

CAPVT I.

IN MENSE *octauo in anno secundo Darij factum est verbum Domini ad Zachariam filium Barachiæ, filij Addo prophetam.*

ANTEQVAM ipsam vaticinij commentationem aggrediamur, trium vatum Haggæi, Zachariæ & Malachiæ, qui eadem tempestate vaticinati sunt, rationes cognoscere, atque breuibus explicare, operæ pretium fuerit, atque an eadẽ communis illorum legatio, an alijs atque alijs de rebus singuli legati fuerint, differere. Igitur Iudæos ex Babylonica captiuitate liberatos eo consilio in patriam à Deo restitutos fuisse apud Haggeum docuimus, vt promissum ex gente sua totius orbis seruatorem Christum in patria & certius exspectarent, & commodius excipere possent. Cuius vt virtutem diuinamq. in se efficientiam experiri contingeret, religionis & pietatis veræ studia sanctè ac pure profiteri adhiberique expediebat; atque ad eam rem & commodius adornandam & diligentius agendam, templi commoditate opus fuerat: cuius ædificationem multis annis ob externa impedimenta intermissam, atque oportuno etiam tempore ob ciuium

Universidad de Deusto
Biblioteca

negligentiam penè desperatam, vt tandem suscipi & curari persuaderet Haggæus vates, imprimis grauissimam obijt legationem: cuius vniuersum fere argumentum in hac perorãda oratione consumitur. At verò Zachariam ijs de rebus legatũ à Deo fuisse cognouimus, quibus veturæ, quamdiu templum illud duraret, à regnis & imperijs calamitates, aliaque publica pericula & incommoda, non sola etiam commoda continerentur, præter exhortationem ad opus templi perficiendum, quæ & huic cum Haggæo communis fuit. his etiam quædam vaticinia adiuncta sunt à duci suis eos, qui libertatem illam ex Babylone negligentes Ierosolymam redire noluerant. Porrò autem Malachias vates diuinam causam imprimis cuncta eos, qui ex Babylone remigrauerant, suscepit, in qua de nefaria exterorum connubiorum consuetudine agitur, ac præterea futuri temporis rationes notantur, & publici hominum redemptoris Christi mysteria quædam grauissima prædicuntur. Itaque tres hi vates, Haggæus, Malachias & Zacharias eadem tempestate legati fuere, qui reductum ex captiuitate populum Dei voluntatem consiliumque docerent, atque ad templi ædificationem cohortati, ad virtutis ac pietatis perpetuum studium excitarent. Etenim nisi horum vatum auctoritas, consilium atque opera accederet, Iudæos templi ædificationem desidiose neglecturos fuisse arbitramur, eamque adeo maxime superuacaneam existimaturos, quòd antiqua illa, diuina & maxima ornamenta Prophetia, arca sacra, vrim & thumin, cæteraque sancta atque veneratione digna monimenta in eo templo desideranda esse intelligerentur. Quam obrem horum trium vatum officia tam diu extitere, quoad templi opus perfectum absolutumque fuit: postea verò vaticinium defecisse omnes Hebræi auctores memoriæ prodiderunt. Atque adeo hanc fuisse causam, quam ob rem vates hi legati fuerint, præterquam quòd ipsa eorum scripta docẽt, Esdras etiam scriba confirmat. Prophetauerunt autem Haggæus propheta & Zacharias filius Addo prophetantes ad Iudæos, qui erant in Iuda & Ierusalem. Tunc surrexerunt Zorobabel filius Salathiel, & Iosue filius Iosedec, & cœperunt ædificare templum in Ierusalem, & cum eis prophetæ Domini adiuuantes eos. & alio in loco: Seniores, inquit, Iudæorum ædificabant, & prosperabantur iuxta prophetiã Haggæi prophetæ & Zachariæ filij Addo, &c. In quarto etiam Esdræ libro Malachias, Haggæo & Zachariæ annumeratus est. Atque ab alijs etiam Hebræis auctoribus traditum accepimus, prophetiam quadraginta annis à libertate Babylonica apud Iudæos durasse, quoad restituẽdi templi opus absolutum fuerit. Id quod maximè cum illo Iudæorum testimonio conuenit. Quadraginta & sex annis ædificatum est templum hoc, &c. Quidquid autem Haggæus, Zacharias & Malachias vaticinati sunt, id omne ea causa actum est, vt absoluti templi commoditate vti Iudæi religionem purè sanctéque colerent, & diuinam gratiam & tutelam assiduo pietatis studio sibi promeriti cæteris Israëlitis restitutionem impetrarent: quæ tamen illis ratio omnino immutata est. nam per summa & nefaria scelera occiso primum Zacharia inter templum & altare; deinde multis & insignibus flagitijs vsque ad Christi mortem nobilitati, non solum vaticiniorum commoditate, diuini spiritus virtute, atque alijs cælestibus beneficiis carere, sed magnis perlatis bellorum ac fãmis & pestis miserijs, patria etiam regione tandem pelli commeruerunt. Atque hactenus horum trium vatum negotij & muneris ratio explicata est. nunc verò deinceps Zachariæ explicationem inchoabimus.

1. Esd. 5.
2. Esd. 6.

4. Esd. 1.
Auctor lib. Hacozer. Salomo Iarchi super Mulaca Ioma.
Ioan. 2.

[*In mense octauo, &c.* Non ab re profectò fuerit hoc in loco rationem inquirere, quam ob rem in quibusdam vatum libris frequentibus vaticiniis conscriptis rara admodum, eaque obscura plerumque temporum notatio obseruetur, vt in Isaiæ, Hosseæ, Ioëlis, Amosi, Abdiæ, Ionæ, Michææ, Nahhum, Sophoniæ & Malachiæ etiam vaticiniis, quibus nulla certa anni, mensis ac diei, quo mandata singula accepta fuerint, adnotantur tẽpora: rursus verò in quorundã aliorum scriptis, non solum totius in vniuersum muneris obiti ratio, sed singulorum vaticiniorum initia certa quadã ac diligenti admodum temporis, anni, mensis ac diei obseruatione notantur, vt in Haggæi & Zachariæ libris, & in pluribus apud Ieremiam & Ezechielem locis videre est. namque ea ratio, quam plerique ex vatibus tenere consueuerunt, vt in librorum principijs, regum, quorum tempestate vaticinati fuerint, nomina exponant; longe diuersa à præsenti disputatione est: quandoquidem illis in locis ætas ipsa, ad quam Vates pertineat, communi quadam notatione significatur. in alijs vero horum, quos indicauimus, vatum vaticinijs magis exacta quædam temporum, anni, mensis, diei habetur definitio. quæ verò huius tantæ varietatis causa reddi possit, ea nobis quærenda est. Igitur vt in proœmialibus horum commentariorum disputationibus longius latiusque disseruimus, non omnium vaticiniorum necessaria & propria ratio certam & exactam temporum exanni, mensis & diei notatione descriptionem exigit. namque vaticiniorum legationes aut tribus de causis aut aliqua ex illis aguntur. prima est, vt diuinæ sapientiæ & scientiæ veritas ac certitudo hominibus probetur, cui vni futurarum rerum cognitio ex prædictionis certa & constanti fide vere asscribitur. secunda verò causa est, vt omnium consilium & voluntatem edocti homines, sibi, actionibus moribusque suis, atque omni cùm priuatæ, tum communis vitæ consuetudini sapienter consulant. tertia autem est, vt duæ maximæ atque commodissimæ virtutes hominum animis diuinitus infitæ oportuna ac necessaria constantia & stabilitate firmentur. Hæ sunt, fides, in qua maximorum mysteriorum & sacrarum promissionum ratio continetur, & huic coniunctissima promissarum diuinitus rerum & præmiorum spes: quæ fortitudinis atque tolerantiæ genitrix altrixque est. At verò multa in huiusmodi causis argumẽta extare posse, quorum ratio nullam neque ad cognoscendum, neque ad agendum temporis exactam notationem exigat, res ipsa planè ac manifestè docet. Ex qua re effectum est, vt primi illi vates, Isaias, Hosseas, Ioël, Amos, Abdias, Ionas, Michæas, Nahhum, Habbakuq, Sophonias, atque vltimus omnium Malachias nullam certam atque exactam nimis temporum mentionem in vaticinijs suis fecerint, quibus futurarum rerum prædictiones, & visorum sibi mysteriorum expositiones continerentur. Ieremias etiam & Ezechiel, præter pauca quædam loca, reliqua omnia responsa absque certa temporum obseruatione, ediderẽt. In quibus verò temporis ratio adnotata est, necessariam commodissimamque esse, ex ipsius argumenti sententia indicatur: quemadmodum in singulis locis eo vsque propitio numine deducti oportune docebimus. Interim verò quæ de huiusmodi temporum notationibus apud hos duos Haggæum & Zachariã ratio nobis reddi potest, eam breuibus reddamus. Dicimus autem Haggæum primam muneris sui legationem anno secundo Darij sibi diuinitus ad Iudæos datam exposuisse, vt ostenderet eo tempore, cùm ædificandi templi oportunitas accessisset, & Darium regem mente & voluntate in templi ædificationem coniectum, & sibi eandem rem ad populum referendã fuisse susceptam. Vtrumque autem à Deo esse, à quo & regis animus, vt vellet & cuperet, incitatus, & sua ipsius mens, vt voluntatem etiam diuinam consiliumque populo aperiret, diuino spiritu, vt idem vaticinaretur, inflammata est. namque vtrumque eodem anno accidisse ex Esdræ libris cognouimus. Dies verò sexti mensis prima, quæ prima Elul dicitur, propterea à Vate obseruata est, quòd eadem nouandis in hominum vtilitatem religionis rebus sancta atque insignis iam inde à principio haberetur. namque eadem die Moses post priores diuinæ legis tabulas ruptas instaurata rursus lege & impetrata populo diuina gratia ex monte ad castra re composita redijt. cuiusmodi imaginem quandam sibi diuinitus referri Vates docebat, cùm de diruto iam templo instaurando, atque de populo ad gratiam felicitatemque reuocando legaretur. De die verò Pentecostes, quæ nobis Christianis celeberrima sanctissimaque habetur, qua spiritu sancto per Christum in discipulos misso, & noua spiritus vitæ lex mentibus hominum inscripta est, & nouum Deo templum in illorum animis est dedicatum, multa & maxima mysteria nobis alias eodem spiritu annuente aperienda sunt. Cùm verò secundi vaticinij apud Haggæum argumentum ad primi rationem omnino referatur, vt mensis & diei ratio explicaretur, nihil opus fuit. in tertij autem vaticinij explicatione, anni mentione prætermissa, mensis & diei obseruatio oportunè ad argumenti rationem addita propterea fuit, quòd ea dies solenni & maxima lætitia publicè olim celebratur: quæ vltima festi tabernaculorum erat, expiationisque maximæ dicta fuit. Ea verò vicesima dies mensis Tisri erat, quæ ab Israëlitis ex legis ritu Hossiagna magnum dicebatur. cùm autem eadem die antiquo & solenni instituto magna hominum frequentia templum celebrari consueuisset, atque ea occasione multi ex senibus in eum locum cõuenissent, quos prioris templi splendoris, nitoris & similis olim celebritatis ac lætitiæ recordatio dolore ac mœstitudine afficeret, atque in noui operis concinnandi humilitate & tenuitate segniores redderet, cõmodè eadem die vaticinij munus Vati de ea re ad populum, maximè verò ad senes delatum fuit, quibus inchoatum nu-

Universidad de Deusto
Biblioteca

pertimè ædificium perinde, quasi nullum omnino futurũ esset, indicabatur. Atq. quartũ
Haggæi vaticinium tẽporis etiam certam notationem postulabat, quòd præteritorum ad
eam vsq. diẽ annorum & mensium sterilitatem cõmemoraret, & futuram deinde vber-
tatem ac rerum omnium copiam ab eadem die, quæ prima vrgendo operi fuit, gignendã
sibi polliceretur. Erat autem ea dies vicesima quarta mensis noni anno secundo Darij re- 5
gis, tempore videlicet, quo sementis fieri solet. Is mensis Chaldæis est Chisleu, quẽ no-
uembris nostri luna efficit. atq. eo tẽpore nõ modò ex diuina auctoritate & populi stu-
dio, sed regia etiã facultate tẽpli ædificationi incumbebatur. Vltimum porrò vaticiniũ
eadẽ die omnino cum quarto editum fuisse ea causa adnotatur, vt Zorobabelis rationes
ab eius promissi, quod populo factũ fuerat, definitione exceptæ separatim explicarentur. 10
Namq. populo ob instituta tẽpli ædificationẽ earum rerum, quæ ad victũ vitamq. perti-
nent, copia & facultas in eadẽ regione ex eo tẽpore futura promissa est. Verum Zoroba-
beli ob procuratas religionis res, amplissimũ aliud præmium fuit expositũ, quod nõ præ-
senti, sed futuro tẽpore tribuendũ esset, nominis videlicet celebritas & gloria in Christi
Iesu historia æternitati cõsecranda, cum sibi interim Iudæa regione cedendũ, atque in 15
Babylone quod reliquũ vitæ fuit, peragendũ foret. Oportuit autem eodẽ die & populo
cõmunem sortẽ, & Zorobabeli à cæterorũ ratione excepto suã propriã priuatẽ denũtiari.
Quãobrem eadẽ die duplex sibi & ad populũ & ad Zorobabelẽ à Deo mandatũ acceptũ
fuisse Vates exposuit: atq. hoc pacto certã temporis diligenter adnotãdi causam Haggæo
fuisse demõstrauimus. Idẽ autẽ & apud Zachariã cõmonstrare operæ pretiũ fuerit. Huius 20
igitur primo vaticinio anni secundi Darij regis & octaui mensis, prætermissa tamen die
mentio facta est, vt diuini consilij ratio ex anni etiam & mensis obseruatione Iudæis con-
staret. namq. eo anno & mense Darij regis spiritus ad decernendã templi ædificationẽ,
Iudæosq. ad eam rẽ oportunis rebus auctoritateq. iuuandos fuit excitatus: id verò vt nõ
casu, sed suo ipsius consilio, voluntate & impulsu factum Deus ostẽderet, tempus à Vate 25
annotari, omnẽq. rei rationẽ diligenter exponi voluit. Quòd quanquã hactenus multis
& nefarijs sceleribus publicè priuatẽq. offensus & irritatus in illorũ patres bello, calami-
tate atque captiuitate animaduerterit, tamẽ nunc suã ipsius misericordia placatus mitius
& benignius illis consulere statuisset, atq. ex seruitute liberatis in patriamq. restitutis ad
bene, pie, beatẽq. viuendũ cõmoditates oẽs creare cœpisse. Cuius quidẽ à se obtinendi 30
boni cũ pura & sancta religionis obseruatio primũ illis caput sit, effecisse imprimis ipsum,
vt neq. per regẽ, neq. per aliam temporũ aut rerũ importunitatẽ staret, quo minus com-
modus ad religionis res procurandas & agendas locus restitueretur. Quam ob rẽ Darij
spiritũ vt ad ædificandum templũ facultatẽ & sumptus etiam illis suppeditaret, sibi esse
excitatũ, vt si rectè, innocenter ac sanctè viuere de integro studuerint, suã ipsius præsentẽ 35
gratiã, prouidentiã & virtutẽ diuinã experiri liceat. namq. hoc suũ de illorũ restitutione,
deq. regis dirigẽda & cõfirmanda voluntate cõsiliũ fuisse cõfirmat. At verò quod mense
octauo secundo regni sui anno Darius ædificandi tẽpli copiã ex decreto fecisset, cũ annũ
atq. mensem Zacharias annotauit, diẽ verò mensis prętermisit, cũ nihil vel ad ædificatio-
nem, vel ad Iudæorũ res nouũ aut cõmemorandũ ex diei notatione obseruari contin- 40
geret. Per idẽ autẽ tempus quo materie parata tẽplum ædificari inciperet, rem fuisse ad
Dariũ relatã, & facultatẽ operis perficiendi ab eodẽ liberè datam, atq. ad eandẽ populo
persuadendã rẽ Haggæũ & Zachariã diuinitus fuisse legatos, facilè ex historijs Esdræ co-
gnosci potest. Illud igitur huius vaticinij argumentũ est, Diuinæ prouidentiæ cõsilio Iu-
dæis cõtigisse, vt oportuno loco & tẽpore piè atq. sanctè viuendi, sibiq. diuinã tutelam & 45
gratiã cõciliandi cõmoditates maximæ crearentur. Atq. cum Zachariæ Vatis nomine
Barachias pater & Addo auus, tum honoris, tum auctoritatis causã nominati sunt, siue
quòd vterq. illustris apud gentẽ suam fuerit, siue quòd Addo etiam prophetico munere
fuerit aliquãdo functus, vnde Zachariæ ipsi fides etiam cõciliaretur, quòd domestico ex-
emplo officium integrè susceptum sanctè ac purè præstandum esset. namq. prophetæ 50
agnomen ita Hebraicè scriptum est, vt vtriuis, vel vtrique etiam, & auo, & nepoti attri-
bui commode possit. Præterea & Barachiam patrem distinctionis etiam gratia nomina-
tum putamus, quòd multi eiusdem nominis in sacris historijs inueniuntur: qui tamen
certis aut generis, aut familiarum vel locorum notis inter se distinguantur. Atque ob eã
rem hic idem vnã cũ patris nomine à Christo est allegatus. qua de re nos in proœmia- 55
libus disputationibus plura diximus. Hactenus ergo operis inscriptio est, quã prophetæ

4 Reg. 14. 15. 17.

nomen

nomen atque genus, vaticinij auctoritas & modus exponuntur, dicendisque rebus vltra
fidem docilitas etiam conciliatur, quòd diuinum verbũ sit prophetica inspiratione factũ,
quòd certo tempore cùm res ipsæ cum dicentis oratione omnino consentirent, id man-
datũ ad populũ referendũ, non tantùm scribendum fuisset datum. namq. in ipso inscri-
1 ptionis fine illud additum est: *dicens* siue vt Hebraicè est, *ad dicendum*. hoc est, factum est
illi verbo Domini, quod populo exponeret. Id autem verbum huiusmodi fuit:

Iratus est Dominus super patres vestros iracundia.

EARVM, quibus affecti hactenus Israëlitæ fuerint, ærumnarum causam publicæ pri-
uataq. ipsorũ culpæ & pertinaciæ; restitutionis verò & paratũ ipsis meliorum rerũ vsum
10 & cõmoditatem sibi Deus per Vatẽ ascribendam curat; quippe qui grauiores iniurias &
cõtumelias eorũ patribus ab Assyrijs & Persis insolẽter perlatas vltus fuerit, tantũ abest,
vt ipsis vltrò nocere voluerit; idq. adeo ex eo cõfirmat, quòd, nisi ipsi sibi impedimẽto
in ea re fuerint, meliora omnia illis de cætero cõsulat & paret. Ipsa sermonis & Hebraicę
dictionis ratio Deũ nõ tam aduersus Iudæorũ patres, quàm pro illis aduersus alias gentes
15 iratum fuisse, indicare videtur. namq. verba illa, [*Super patres vestros,*] interdum causam
iræ magis, quàm eos, in quos concepta fuerit, significat, vt: Irritauerunt eum super aquas Psal. 105.
contradictionis. quo in loco eadem orationis figura & tropus idem est. Docet igitur,
Deum non solùm illis vltrò infensum esse nolle, sed magnam etiam ob eorum patres, à
quibus tamen grauissimè offensus fuerit, aduersus Assyrios & Persas iram effudisse:
20 quod & Babylonis excidium, & Nabuchodonosoris familiæ allata clades, & Persarum
etiam, qui templi ædificationẽ impedierint, calamitates ostendere facilè possent, Deum
iratum iracundia ob eorum patres, cum quibus insolentius & durius, quàm æquitas ra-
tioque postulabat, actum fuerit: id quod & secundo vaticinio declaratur. Zelo zelatus,
sum super Sion & Ierusalem: & ira magna ego irascor super gentes opulentas. Huius,
25 igitur versus hæc non inconcinna sententia esse videtur: quanquam illa etiam aliena nõ
est, quam Chaldæus paraphrastes ad patrum culpam referens indicauit hoc modo:
*Fuit indignatio à facie Domini super patres vestros, quoniam ad indignationem prouocauerunt coram
illo.* Id verò quod his subiungitur,

30 *Et dices ad eos, hæc dicit Dominus exercituum,*

AD præcedentis orationis asseuerationem est referendum: namq. Iudæis fidẽ Vatis
legationi habentibus id, quod propositum fuerat, verbi sui auctoritate confirmatum vo-
luit Deus. Itaque oratio ipsa hoc modo concinnatur, vt iubeat Deus Vatem, [*Et dices ad
eos, hæc dicit Dominus exercituum,*] videlicet, se iratum iracundia super patres vestros fuisse.
35 præteritarum autem rerum expositioni, quemadmodum in posterum prospici oporteat,
consilium diuina auctoritate confirmatum instituitur.

*Conuertimini ad me, dicit Dominus exercituum, & conuertar ad vos dicit
Dominus exercituum.*

VOLVNTATEM consiliumq. diuinum, humanam voluntatem & conatus anteire,
40 cùm multis alijs, tum ex hoc loco planè docemur, atque hæc ad præcedentem gratiam,
vt theologi vocant, cõmodè referuntur: exigi tamen ab hominibus ea, quæ in ipsis esse
possunt, voluntatem, conatus & studium, manifestè etiam hac lectione discimus. [*Con-
uertimini ad me.*] hoc enim gratiam illam, quam subsequentem dicunt, præcedat, necesse
est, quæ diuinæ benignitatis & tutelæ conciliationem confirmationemque habet; quam
45 illa oratione significauit Deus, [*Et conuertar ad vos.*] Promittit autem se auxilio, gratia,
tutela, benignitate atque illustri quadam prouidentia eos ad pietatis officium animo &
cogitatione, studioque conuersos prosecuturum esse, vt quem hactenus auersum absen-
temque sibi minimque benigne prospicientẽ intellexerint, nunc deinceps præsentissimũ
& placidum propitiumque vehementer experiantur. Id verò, quod semel atque iterũ &
50 sæpius in eadẽ oratione nomẽ appellatũ est, eò pertinet, vt suã diuinã atq. præstantissimã
virtutẽ ad gerendas agẽdasq. ex animi sentẽtia res cõstare sibi semper Deus ostendat &
cõfirmet; quanquã enim exercitibus suis ad illorũ patres puniẽdos & bello captiuitateq.
mulctandos vlus fuerit, eãdem tamen exercituum vim & copiam sibi ad eosdem vindi-
candos, reducendos, tentandos, atq. omni præsidio tegẽdos superesse: adhuc enim nomẽ
55 illud *domini exercituũ*, ad omnẽ agendã rẽ integrũ sibi permanere ait. Sunt autẽ illi cælestes
& terrestres exercitus plurimi, quorũ virtute, copijs & opera pro oblatæ rei ratione & cõ-

moditate

Universidad de Deusto
Biblioteca

moditate, nunc hoc, nunc illo modo vtatur. Itaq. vt ille aliarum gentiũ exercitibus missis Israëliticos exercitus, qui iam pridem à se defecerant, fudit & dissipauit, ita etiam nunc demum eosdẽ Israëliticos exercitus, si modò defectionis benè pœniteat, meliorque sui ipsorũ cura tangat, in gratiã receptos facilè restituet: qui eadem semper ad agendũ sapientia, prouidentia & virtute præditus, ijsdem exercituũ copijs instructus est. Atq. adeo si diuino suo cõsilio regi iuuariq. velint, optimè secum actũ iri sperare poterunt, quando per ipsum Deum non stet, quo minus omni ad felicitatem cõmoditate & facultate fruantur, qui illius erga se voluntatẽ ex hoc ipso, quòd in patriã restituti fuerint, intelligere possint, & consiliũ etiam vltro oblatum, nisi peruerso maiorum suorũ exẽplo repudiare velint, commodissimè capere atque exequi valeant: ita cùm neque agendi commoditate, neque consilij copia destituantur, maxima profectò sua ipsorum culpa, si posthac pereant, peribunt, maximè cùm domestico ac recenti maiorum suorum exemplo commoueantur: quibus oblatæ commoditatis & cõsiliorum diuinorum neglectio eas, quas perpessi hactenus fuère, incommoditates miseriasq. attulit.

Ne sitis sicut patres vestri, ad quos clamabant prophetæ priores, dicentes, Hæc dicit Dominus exercituum, Conuertimini de vijs vestris malis, & de cogitationibus vestris pessimis: & nõ audierũt, neq. attẽderũt ad me, dicit Dominus.

IVDÆOS in patriam restitutos à pernicioso maiorum suorum exemplo deterret, qui cùm loco & diuinis beneficijs abusi reuocãtium ad officium vatum cõsilia repudiassent, in maximas calamitates culpa meritoq. suo inciderunt, atq. vel bello occisi, vel captiui abducti ijs rebus, quibus ad inhonestã voluptatem & turpis ac sceleratæ vitæ consuetudinem abusi fuerant, hoc est, patria, fortunis & possessionibus deturbati sunt. id quod ex ipsorum coacta confessione conuincit atque vrget.

Patres vestri vbi sunt? & prophetæ, nunquid in sempiternum viuent? veruntamen verba mea & legitima mea, quæ mandaui seruis meis prophetis, nunquid non comprehenderunt patres vestros?

EXITIALI & grauissimo patrum exitu relatæ vatibus repulsę culpam sceleusq. indicat. namq. & Iudęorũ & cæterarũ tribuum captiuitatẽ & dispersionẽ obijcit, & vtilissima vaticinij oportunitatẽ, semel oblatam, non negligendã esse docet. [*Patres vestri vbi sunt?*] non tam eos, qui fame, peste, belloq. perierunt, quàm qui partim ab hostibus captiui abducti redire in patriã prohibiti sunt, partim verò bellorũ metu & angustijs pressi relicta patria toto orbe dispersi sunt, significat; eos enim in sua antiqua regione desiderari dicit, *vbi sunt?* Anne, vbinam sint, nostis? profectò illi apud Iudæam regionem non sunt. quòd si, vbi sint, indicare velitis, vestra confessione diuinam causam confirmabitis. Igitur diuino beneficio restitutis vobis patriæ huius, in qua patrum vestrorum, neq. vestigia quidẽ extant, fructu, atq. diuini consilij & vatum cõmoditate, quoad contingat, sapientet vtisuadeo. Neq. enim perpetua patribus vestris vatum copia fuit, neq. vobis etiam semper suppeditãda est. namq. eos, qui olim fuerunt prophetæ, & qui nũc sunt, perpetuæ vitæ longitudine in vestrã gratiam donatos non esse, res ipsa planè indicat; an verò alij in posterũ sufficiendi sint, incertum id vobis obscurumq. est, præteritis exemplis & præsenti opportunitate vti, cõsultissimum omnino vobis fuerit. [*Nunquid prophetæ in æternum viuent?*] futurum propediẽ vaticiniorum desideriũ hac oratione Zacharias populo significat: diuina autẽ iudicia & decreta firma, perpetua cõstantiaq. semper fore confirmat; docetq. pœnas semel constitutas in eos, qui diuinæ legis præcepta institutaq. violauerint, certissimas omnino esse, siue prophetæ, à quibus prædictæ illæ fuerint, viuant, siue non viuant. Itaq. vatũ mors & desiderium consilij oportunitatem & vtilitatem adimit; prædictarum verò pœnarum & suppliciorum, atq. calamitatum euentum non adimit. Magna ergo vatum iactura est, qua maximæ cõmoditates auferuntur, incõmoditates verò vel ab illis prædictæ, vel ob illorum repulsam cõparatæ, nihilominus euentu ipso firmantur. quam rem ipsorũ, qui in captiuitate fuerint, maiorum sensu, periculo, & confessione confirmat. Nunquid verba mea quæ ego præcepi vobis non viuunt & constant semper? eaq. cõprehenderunt re ipsa patres vestros, qui ob violata legitima mea, quæ ego seruis meis prophetis procurranda & cõmendanda crediderat, maximis ærumnis, & dignis supplicijs affecti suo periculo ea, quæ à me vates in impios ac sceleratos decreta esse prædixerant, quanquã primũ contẽpserint, tamen sentientes tandẽ postremũ etiã post prophetarũ obitũ confessi sunt.

Et con-

Et conuersi sunt, & dixerunt, Sicut cogitauit Dominus exercituum facere nobis secundum vias nostras, & secundum adinuentiones nostras fecit nobis.

HORVM patres ab ea insania & errore reuocatos esse ait, qua olim acti vatibus durissimas pœnas denuntiantibus fidem non habebant. atq. hæc res illo verbo significatur, *Et conuersi sunt*, & ad sese tandem, inquit, sera nimium pœnitentia redeuntes diuinarum comminationum & vaticiniorum fidem atque constantiam experti ac testati fuère; [*Et dixerunt sicut cogitauit Dominus exercituum.*] Apud Hebræos verbum ZAMAM, sententiam de aliqua agenda re, consiliumque priuatè cuipiam agitatũ significat: quòd vni soli sine aliorũ arbitrio aut intercessione imtũ fuerit. Id verbũ Latinus interpres nõ ineptè cogitare vertit, quòd cogitatio agitationẽ mẽtis, corde animoq. versatã rẽ significet, Hispana lingua interpretamur *comedir*. Igitur patres illi Iudæa regione pulsi, re ipsa tandẽ edocti illud testati sunt, Deum ipsorum sceleribus offensum & vehementer irritatum plenè ex animi sententia in eos animaduertisse, idq. meritissimè [*secundum vias nostras.*] Iustæ pũnitionis testimoniũ hoc est: *adinuentiones* autem Latinè excogitata studia reddere vteũq. possumus. Plures autem in diuinis libris orationes in hanc sententiã sunt, vt: Cogitauit Dominus & fecit, quæcunq. locutus est cõtra habitatores Babyloniæ. & illud: Fecit Dominus quæ cogitauit, cõpleuit sermonẽ suum, quẽ fecerat à diebus antiquis. Huiusmodi namq. seueritate vatũ suorũ legationes cõfirmauit apud eos, qui re ipsa & ratione atque orationis fide ac ministerij dignitate cõmoueri & duci noluerũt, sicut scriptũ est: Si enim qui per angelos dictus est, sermo factus est firmus, & omnis præuaricatio atq. inobedientia iustã accepit mercedis retributionem, &c. Hactenus primũ vaticiniũ est, quo Iudæi maiorũ suorũ exẽplo cõmoueri, sibiq. canere iubentur, ne exercendę pietatis cõmoditate neglecta, atq. oportuno vatũ cõsilio repudiato, simili cum patribus excisionis atque exilij pœna tandẽ plectãtur. quo in sermone & diuinũ de Babylonica libertate cõsiliũ, & vaticiniorũ propediẽ futura cessatio, & extrema illa clades Ierosolymis ob repudiatũ Christũm allata exponuntur. Secundũ autẽ vaticiniũ, & oratione magnum, & explicandæ sentẽtiæ ratione grauissimũ est. constat enim fere ex visionum spectris: quæ vaticinandi ratio difficillimos explicatus habet. Sunt autem huiusmodi spectra numero decẽ ita sibi coherentia, vt ad vnius vaticinij rationẽ omnia referantur, in quibus plurimus & perdifficiles ad rerum cognitionẽ inuestigandã quęstiones tractari necesse est. Hæc autem vt commodius præstari à nobis possint, implorato ad vota diuino spiritu, argumento imprimis proposito, summatim cognoscenda exponemus.

Hier. 1.

Thren. 2.

Hebr. 2.

SECVNDI VATICINII ARGVMENTVM.

FARVM *rerum atque euentuum, quæ in Ierosolymitanos ciues & Iudæos omnes in posterũ manerent, imagines & species certis rationibus spectandas Vati Deus oblicit, & quemadmodũ cũ populo illo futurorũ orbis imperiorũ Græci ac Romani tẽpestatibus agendũ sit, ostendit. Ea autẽ ratio sic explicatur, videlicet, diuina misericordia & benignitate efficiendũ esse, vt sacrũ illud tẽplum & vrbis etiã muri restituantur. Veruntamen Iudæis & Israëlitis omnibus restitutionẽ integrã atq. reconciliationẽ illã omnibus numeris absolutã, quã Vates cæteri prædixerint, secundi illius templi tempore nõ contingere, imò aliam & vrbis excisionem, & calamitosam totius gentis captiuitatem & dispersionẽ exspectandã fore, eamq. miseriã tam diu ferendã, quoad exantlatis laboribus, Dei iudicium imprimis ac deinde clementiã experiantur, & illa Ierusalẽ sancta atq. cælestis his etiam ciuibus cooptatis frequentetur. Huius verò rei occasione quatuor orbis imperiorũ ratio Vati ad cognoscendũ proposita est, quorũ dominationem Israëlitæ etiã & Iudæi tulerũt, hoc est, Babylonei, quòd iã defecerat, Persici, quòd tum vigebat, & futurorũ postea Græci atq. Romani. his autẽ ipsis imperiis quatuor extremæ clades, ob publicæ iniuriæ noxiã, diuino iudicio afferendæ subiuguntur. Post horũ autẽ imperiorũ finẽ, Israëlitarũ, qui verè Israëlitæ sunt, assciptionẽ in cæleste regnũ futurã esse, atq. cælestẽ illam Ierusalẽ (quæ in terris fundata in cœlis dęscribitur) lõgè latęq. dilatandã & propagandã, adeo, vt murorũ ambitu nõ contenta, vicatim diuisa atq. extensa colatur & habitetur frequentissimè. Tum demum autẽ Israëlis filios, qui Assyriorum vi quondã abducti atq. dispersi perierant, & eos etiam, qui ex Ierosolymitano excidio superfuerint, in eam, quam significauimus, ciuitatẽ recipiendos fore, Deo vicem illorum vlciscente: ita vt ea res magnã cæteris gentibus omnibus admirationem moueat. Interea verò singulare quoddam ac priuatum beneficium Vates prospicit, quo Iesu pontificis maximi posteritas ob patris virtutem & pietatem afficienda fuit interim, dum templum secundum maneret vsque ad Machabæorum ætatem. Præterea & Græcorum*

aduersus

Universidad de Deusto
Biblioteca

aduersus Ierosolymitanos insidias, odia & simultates maximè Antiocho regnante futuras præuidet: atque horum etiam hostium cladem ab Ægyptijs afferendam prædicit. Sacerdotè verò ipsum diuino iussu sacris vestibus ad pontificij dignitatem declarandã ornatũ fuisse, atq. huius posteritati retinendæ in posterum dignitatis legem propositam esse ostendit; nimirum si officium suum purè sanctéq. semper (vt legitimos ac pientissimos ministros decet) ab illis præstetur: idq. adeo propterea prædicatur, quòd certissimo Dei consilio constitutum iam decretumque illud fuerit, vt non multo post illa tempora maximus ille diuinæ voluntatis & consilij minister, nuntius & procurator SZEMAHH *nomine, hoc est, Christus, aduenret. Tunc vero fore ait, vt lapidis illius, qui coram Iesu sacerdote erat, hoc est, templi, quod tum lapidibus ædificabatur, maiestas & dignitas mirum in modum augeretur; vtpote cui septem Dei oculi assidua tutela prospecturi essent: idque templum à Deo ipso ædificandum maximusque & cælestibus ornamentis illustrandum fore, per quem & terra antiquorum scelerum vestigijs expiata, æternæ cuiusdam ac diuinæ pacis domicilium erit. Ob eam verò rem candelabrum aureum Vati ostenditur, quod humanum genus in diuinam gratiam receptum significat: cui maximum & perpetuum decus & ornamentum Dei prospicientis consilio & beneficio accesserit. duas præterea oliuas, hoc est, regni & sacerdotij perpetuam dignitatem, quæ vnctionibus huiusmodi significantur, Vates contemplatur. quo in loco Christum ex Zorobabelis præfecti familia & stirpe orituru Deus declarat. Fore autem ait, vt quemadmodum Zorobabelis manu secundi templi fundamenta iacta sunt, sic etiam sacrosancti illius tertij templi fabricatio Christi Iesu virtute atque opera efficiatur.*

In die vicesima & quarta vndecimi mẽsis Sabbat: in anno secundo Darij regis factũ est verbum Domini ad Zachariam filium Barachiæ filij Addo prophetã, dicens.

TRIA in huius vaticinij initio obseruanda cumprimis occurrunt, quæ indicata attentionem & diligentem interpretum ad explicandum sedulitatem requirunt: explicata autem pretium operæ legentium absoluent. atque primum ipsa exacta temporis notatio est, qua vicesima quarta vndecimi mensis indicatur dies. secundum verò nomen mensis expressum. cuiusmodi rationem Vates hic solus inter cæteros nouam suscitat; neque tamen alibi, quàm in secundo hoc & proximo tertio vaticinio persequitur. Tertiũ porrò paterni & auiti nominum repetita deintegro appellatio est; qua, præterquam in primo & secundo vaticinijs, nusquã aliàs in toto opere Vates vtitur, sui tantum nominis commemoratione & persona propria contentus. namque in omnibus alijs locis legimus, [*Fuit verbum Domini ad Zachariam*, &c.] Hæc autem omnia quam ob rem diligenter notarentur, perspecta Vati ipsi vaticinij magnitudo & grauitas in causa (vt videtur) fuit, cui tantarum rerum tam frequens visio, tamque perpetuum & sublime argumentum, mirum tota suæ gentis rerum futura species & ratio digna iudicata fuerit, quam auctoritatis & dignitatis ostendendæ gratia, & suo, & patris, & aui etiam prophetæ nominibus appellatis confirmaret, ostenderetq. eam rem sibi Vati in vatis aui familia & domo atq. paterna disciplina diu versato; tamen, præter alia omnia vaticiniorum & visionum exempla, maximam admirationem excitauisse, adeo vt nisi ab interprete diuino doceretur, quamuis sapiens & pius, quamuis in vaticiniorum cognitione atque vsu & suo munere & aui memoria Dei versatus: tamẽ quid tot tamque arcanarum rerum apparatum spectaculum portenderet, significationis incertus miraretur. Quamobrem & visionis, & interrogationis verba in singulis exemplis vsurpat, vt sibi ostensas quidem, nõ tamen sine indice intellectas res fuisse fateatur. Atq. illud, quod in postremo ferè versus loco agnomen prophetæ positum est, ad auum potius, quàm ad Zachariam referendum esse & sententiæ Hebrææ & linguæ ratio docet. nam quæ nomina in libri initio ad certam Vatis & familiæ notationem & veritatis professionem ex aliorum vatum cõsuetudine inducta sunt, ad certam quandam earum, quæ dicendæ sunt, rerum magnitudinem & admirabilitatem ostendendam secundo vaticinio denuò repetita pertinent. Atque hactenus de nominum repetitione. Nunc verò de dierum & mensis notatione illud ex historia coniicimus, Persicum imperium ad quantulumnam tempus duraturum esset, certa quadam significatione definiri, nimirum quinquaginta & nouem annos, quibus Persæ & Medi post Assyrios deuictos rerum potiti sunt. in antiquis enim Hebræorum monumentis legimus, Persis Israëlitas decem & nouem annis ante secundum templum ædificatum paruisse, atque ab anno quadragesimo post conditam denuo ædem Græci imperij annorum in publicis actis rationem apud Iudæos haberi cœptam: de qua ratione alias suo loco oportune dicemus. Atque vterque numerus vnde sexagenarium simul

Incap. de Idololatria.

simul iunctus efficit. quo tempore Alexandro Macedoni victori succumbentes Persę orbis imperium amiserunt. Igitur Persici imperij rationes, quas visu & arcano spectro doctus Vates relaturus in hac prima imagine erat, vt certo temporis etiam spatio definiret, dierum numerum obseruãdum exposuit, qui ad annos traductus totidem indicat, quot imperiũ illud durasse cognouimus. namq. ex Haggæi lectione tẽpli fundamenta vicesimo quarto noni mensis die iacta fuisse accepimus: duobus autẽ præcisis dierũ mensibus, hoc est, quinquagesimo nono die Vati nostro hæc, quã modo narrat, ostẽsa est res. Quòd verò id sibi indicatũ esse hac dierũ obseruatione voluerit, argumento est Assyrium mensis nomen ad significationis notandam rationem consultò præter consuetudinem vsurpatum, & demonstratiuo pronomine sic Hebraicè indicatum. *Vndecimi mensis, ipse est mensis Sebat*, muta litera, T, non aspirata in fine scribendũ nomen. At verò *Sebat*, Chaldaicè, Hebraice *Seber* pronuntiatur: significatq. sceptrũ & imperatorẽ siue dominãtem principem: quo verbo Alexandri imperium, cui Persæ qninquaginta nouem annis rerum potiti concessuri erant, arcanè indicatum est. Deinde illud etiam ad eandem rem obseruandum est, ex duobus nominibus quibus mensis apud Hebræos vocatur, alterum certa ad hanc sententiam ratione consulto à Vate hoc in loco fuisse vsurpatum, idque esse *Hhadaß*, quod innouationem, siue nouitatem significat. Atque huius loco Hebraicam orationem ad verbum Latinè redditam habita etiam mysterij aperiendi ratione sic sonare, [*In die vicesima quarta vndecimi mensis.*] quod nomẽ nouitatẽ sonat. ipsa est nouitas sceptri. nullo neque commodiori, neque certiori modo ea, quam Vates intendebat, temporis ratio aut celari, aut explicari potuit. namque apertè rem illa tempestate dici noluit Deus, cùm Persarum res florebant, ne quod Israëlitæ ob eam causam detrimentum acciperent. Quam ob rem & vniuersa ipsa, quæ de hisce rebus Vati decantata est, ratio non apertis, vt futura erat, imaginibus, sed arcanis quibusdam speciebus ac notis ostensa est. Possemus etiam & eandem rem numeri quoque vndecimi contemplatione ex Hebraico suscepta amplificare, nisi breuitatis cupiditate ad vlteriora explicanda raperemur. Ex quo fit, vt multa quæ nobis inter commẽtandum suggeruntur, vel inuiti prætermittamus, nõ ingrata profecto non properantibus futura, qualia quæ de mensium prisco Israëlitarum populo ignotis & à remigrante è babylone Iudæorũ gente adiectis nominibus narrari percõmodè possent. Porrò omnẽ tum ostensorum, tũ interpretationum rationẽ non priuatę cuiusdã cogitationis, sed planè diuinam esse his verbis Vates cõfirmat, [*Fuit verbũ Domini ad, &c. dicens, vidi &c.*] vt visa & explicationes visorũ diuini verbi auctoritatem & fidẽ auditoribus probent, quæ neq. sua ipsius neq. aliqua humana aut incerta, sed diuina prorsus explicatione à Vate commendentur. Is enim quamuis Vatem patre sapiente, & auo propheta prognatũ, doctum ac ductũ sese profiteatur, tamen difficiliora quædam vidisse ait, quæ nisi à Deo doctus esset, certa ratione exponere & literis mãdare minus ausus fortasse fuisset. Quod verò in tertia persona sui primum mentionem facit, ad rei exponendæ grauitatem & difficultatẽ ostendendã, vt superius annotauimus, pertinet. Grauius enim & significantius de se quispiam interdum in tertia, quàm in prima persona loquitur, cuiusmodi illud est: Dereliquerunt Dominum, blasphemauerunt sanctum Israël, &c. quo in loco de se ipso Deus agebat. Isai. 1.

Vidi per noctem.

HVIVS arcani vaticinij consultò obscuratam & abditam rationem ab aliis cõpluribus rebus & cogitationibus, quas expositores variè explicant, ad vnam argumenti ipsius, de quo agitur, grauitatem & magnitudinem reuocamus. Voluit enim Deus ea, quæ à vatibus suis populo Israëlitico priuatè prænuntiabantur, vel apertiora & planiora, vel certè minoribus & rarioribus nebulis inuoluta ostendere: maximè quæ ad futurum ipsis rerum certam notitiam prædicenda essent (qualia calamitates, bella, pestes, abductiones, dispersiones & dissipationes fuêre) vel quæ ad humanæ salutis promissionem spectarent: cuius mysterium etsi commune omnibus gentibus esset, vni tamen Israëlitarum genti illis temporibus tractandum, atque (prout illa ætas ferebat) cognoscendum traditum fuerat. Neque enim illius tantæ rei certa & aperta communicatio dem cum gẽtibus erat, si quæ tamen per Sibyllarum carmina (vt aliqui auctores tradũt) fuerit, certè eam minima cura, minimaque animaduersione tractatam peranguste apud illos patuisse, vel nulla, vel rarissima atque obscurissima, vehementerque incerta apud illorum auctores mentio arguit, namque certi & aperti salutis huius nuntij ab

Israëli-

Universidad de Deusto
Biblioteca

Isai.49. Israëlitico populo ad omnes gentes primum ex diuini consilij decreto perferendi
,, erant, sicut scriptum est: Parum est vt sis mihi seruus ad suscitandas tribus Iacob & fe-
,, ces Israël conuertendas. Ecce dedi te in lucem gentium, vt sit salus mea vsque ad ex-
tremum terræ. Igitur in eas, quæ cognitione explicationeque sui, aut denique officio ali-
quo Israëlitici populi nomen attingerent, quæque à cæteris gentibus vel ignorarentur, 5
vel negligenter curarentur, apertius & planius per Vates præcini Deus voluit. Eas verò
quæ cum Israëlitarum causa gentium etiam aliarum rationes in se maximas & publicas
continebant, multis obscurorum simulachrorũ inuolucris tectas, & quasi velis quibusdã
obtentas Israëlitici tantùm populi sapientissimis magna cura perspiciendas tradi; neq.
ab aliis nationibus antè capi posse & intelligi, quàm vel ab Israëlitis ostensa, vel ex- 10
tu ipso declarata essent. Atque hanc causam esse arbitramur, quam ob rem quæcun-
que in sacris libris, de quatuor orbis imperiorum successione constantissimè & certissi-
mè scripta sunt, obscurissimè tamen & per quædam inuolucra & integumenta ostensa
prenuntiataque fuerint; cuiusmodi sunt, quæ ab Ezechiele in Vaticiniorum suorum ini-
tio scribuntur, & Nabuchodonosori per quietem visus multiplici materia conflatus co- 15
lossus: Danielis etiam spectra illa decantatissima. quæ omnia cæteris nationibus aliquã-
dò celata, Israëlitarum verò sapientibus ad cognoscendum obseruandũq. exposita sunt,
Psal.102. sicut scriptum est: Notas fecit Dominus vias suas, filijs Israël voluntates suas. Igitur hanc
,, de quatuor orbis imperiis certam atque cum re ipsa conuenientem rationem, ne quid
vnquã sapientiam & prouidẽtiam suam fugere putari posset, consolidatã omnino habẽs 20
Deus vatibus atq. aliis ostendit: ita tamen vmbris & nubibus obuelatam, vt non cuiuis,
nisi sapienti & diuina interpretatione edocto subductam habere contingeret. neq. ve-
rò hæc Vatis huius in hac re obscuritas illis post dirutum & incensum primum fanum
temporibus tribuenda est, in quibus propheticus spiritus rarius & obscurius homini-
bus communicatus fuisse à nonnullis dicitur: namq. vt de frequentia nihil modò aga- 25
mus, aliàs commodius etiam fortassis acturi, certè obscuritatem vel perspicuitatem, nõ
tam certis temporibus, quàm rerum & argumentorum generibus asseribimus. quippe
non modò Ezechiel & Haggæus atque Malachias, qui ijsdem tẽporibus vaticinati sunt,
multa aperta, & omni etiam populo exposita dixerunt, sed & hic idem Zacharias de
magnis quoque rebus ita apertè sæpe aliàs est locutus, vt nemo (modò eadem qua ipse, 30
lingua vteretur) apertiùs de ijsdẽ agere potuisset: vt ex iis, qui ad populum habiti sunt,
sermonibus & ex templi restituendi, & religionis instaurandæ atq. diuinorum de Chri-
sto promissorum plenis orationibus dilucidẽ probatur. Quam ob rem horum spectro-
rum obscuritas ad res ipsas, quæ significantur, hoc est, imperiorum orbis grauissimam ra-
tionem à nobis refertur. 35

Vidi per noctem, & ecce vir ascendens super equum rufum, & ipse stabat inter mirtheta, quæ erant in profundo: & post eum equi rufi varij & albi: & dixi, Quid sunt isti, Domine mi? & dixit ad me angelus qui loquebatur in me, Ego ostendam tibi quid sint hæc. 40

CVM descripta anni, mensis & diei certa notatio satis esse videri posset, tamen tem-
poris etiam horas atq. partes animaduersione dignas Vates nõ sine causa indicauit *vidi per noctem*, siue vt Hebraicè est, *vidi noctem*, addito articulo demonstratiuo *Ha*. Solent
aliquando homines magnis in quiete somniis adeo stimulari, vt in ipso etiam somniãdi
articulo, veræne an secus illæ sibi offerantur species, incerti ambigant, quas postea exci- 45
tati, quamuis mirabiles, somniorum tamen nomine narrant: quibus non secus stimula-
tos atque affectos sese fuisse affirment ac si veræ essent. cuius exẽpli illud est: Vidit Pha-
Gen.41. ,, raõ somnium, putabat se stare super fluuium &c. & cùm ipse etiam narraret, aiebat, vidi
,, somnia &c. In iis autẽ, quibus humana mens ad futuras absentésve & occultas res cog-
noscendas (quæ diuinatio dicitur) agitatur modis, postremũ & infimum gradũ som- 50
nia tenent; quòd in eo ordine sunt, in quo multa sæpè visa incerta, multa vana & nihili
habenda dormientibus ostendantur; vtpote ab alijs, quã diuinis causis obiecta: quan-
quam ea, quæ Deus prouidẽdi causa nonnunquã dat, certis quibusdam notationibus,
vt agnoscantur, confirmare solet. de quibus nos alias, modò ille votis adsit, dicemus. ne
quis verò ex tẽporis ratione, quòdnam specierum genus hoc fuisset, quærere posset, du- 55
bitationem expositione præueniens Vates tollit, se nocte quidem, tamẽ non somniantem

tem sed vigilantẽ species eas, quas narrare pãtet, fuisse intuitum: atq. ob eam rem hoc verbo vtitur, *vidi nocte illa*: namq. alijs fortasse noctibus aliquid somniauerit; illa tamen nocte non somniãs, sed vigilans viderit, quæ nobis narraturus est. [*Ecce vir ascendens super equum rufum.*] Orbis imperiũ Alexãdri Macedonis virtute à Persis adimendũ ad Græcosq. transferendum hoc spectrum significabat: in quo viri species vati obiecta est, quę vox hominem præstantem & rebus gerendis idoneum indicare in sacro sermone solet, vt illud: Nunquid non vir tu es? & quis alius similis tui in Israël? &c. Qualis etiam Alexander Macedo fuit, vir ommũ, quos Prisca ætas inter gẽtes tulerit, vere maximus, qui duodecim annorũ exiguo spatio tot tantasq. res bello gessit, vt nemini alij ex mortalibus fuerit cõparandus: Huic præter alia plurima adiumenta, quæ terrarũ orbis imperiũ portendere indicata sunt, mirabilis ille equus vni domino ad vsus parens contigit; quem ob formæ & coloris speciem Bucephalon sui nominarunt, de cuius monstrosa erga cæteros ferocitate, & incredibili atq. studiosa etiam erga Dominum mansuetudine & facilitate plura etiam apud Iosephũ Gorionis filium Hebraicè leguntur, quã ab vllo vel Latinorum, vel Græcorum scriptorum tradita sunt. Huius autem equi rufo, hoc est, bouinam pellem referentis colore (nam rufi plerunque boues sunt, maxime autem in calidioribus regionibus) imaginem Vati Deus spectandam proposuit cũ equite ipso, qui inter profundi myrtheta cõstitutus erat: quæ omnium antiquorũ tum Esdr.1. tum sententia, Babylonis regionis & vrbis ipsius situm significant. quippe Babylon in Senaaris regione sita Euphratis tum alueo, tum deductis per fossas aquis omnis ambitur: in qua maximam myrtetorum copiã gigni, & loci calidi atque fertilis commoditas, & eorum, qui eò venerint, obseruatio docet, vt Abrahami Esdræ filij etiam testimonio confirmatur. Illa autem tota regio ad Israëlitidem collata humilis omnino & depressa iacere videtur, sicut scriptum est: Hi sunt autem prouinciæ filij, qui ascenderunt de captiuitate, quam transtulerat Nabuchodonosor rex Babyloniæ &c. Quòd verò in eo loco visus fuisse vir dicatur, id nimirum significat, eius regionis Alexandrum potitum extremam Dario eiusque imperio cladem attulisse: in qua etiam regione ipse quoque vltimum obierit diem, vt præter alios auctores Iosephus etiam Hebræus memoriæ prodidit. Eius verò vita iam functi imperium in quatuor præcipuè partes diuisum, quatuor regibus gerendum cessit, atque in cõplures præterea principatus distributum est, in duodecim videlicet, vt quidam ex auctoribus enumerant, sed qui præcipui & maximi, post eius mortem, rerum potiti sunt, quatuor dicuntur, vxor videlicet Alexandri ipsius cum posthumo, vt aiunt, filio, cui Macedonia & reliqua ferè Græcia cessit, & Ptolomæus, cui Ægyptus atque Alexandria; Seleucus, cui Assyria ac Babylon; atque Antigonus, cui Persis regio & reliquæ Asiæ partes obtigẽre. Hos & cæteros, qui primatis prouinciis & regionibus post Alexandri obitum præfuerint, non tanta auctoritate atque potentia illustres, rebus tamen gerendis & bello idoneos, variorum equorum imagine Zacharias vidit, nempe coloris rufi, varij & albi, quòd neque ex ijsdem generibus & familijs omnes, neq. ijsdem vitæ & agendi moribus & consuetudine vterentur, siue quòd certis varijs ornamentorum atque insignium, delectarentur generibus, quæ alios ab aliis singulariter distinguerẽt: quorum exacta descriptio, quòd res ipsa animis minuta esset, à scriptoribus prætermissa, nobis etiã ignota est. Vbi Latinè legimus varij, Hebraicè est, *Serukim*: cuius nominis nullam certã notationem Hebræi grãmatici describunt, vox tamẽ ipsa, sericũ aut sericeum significat, & in sacris libris vestes aliquãdo elegantissimæ, quales sericeæ sunt, hoc nomine dicuntur: idemque verbum Arabicè sericũ, ex quo vestes cõficiuntur, indicat, vt fuluus ille inter flauum color, quo sericum, antequã alio fuco infectum sit, conspicitur, nobis significari videatur. Quis verò proprie rufus color, hoc est, bouinus sit, Chaldæus paraphrastes docet, reddens *Szumak*, est autẽ *Szumak* planta ex arbustorũ generibus, qua exsiccata coriarij ad pelles cõdiẽdas parãdasq. vtuntur, cuius etiã fructum cõmolitum antiqui Græci pro sale mẽsis adhibebant. Appellant autẽ medici plantã *Rhus*, Hispani pariter cum Chaldæis & Arabibus *Szumak*, quę huiusmodi colore non modò pelles, sed manus etiã vnguesq. cerdonũ tractata inficit. Siue igitur Alexandri regnũ quatuor hæredibus distributum, filio primum, qui eiusdem generis cùm sit, eodem patre rufo cum patre significatus est, & aliis tribus, quos diximus, qui equorum rufo, sericeo & albo coloribus distinctorum speciẽs ostẽsi fuẽre, siue in duodecim in vniuersum partes, vt iam indicauimus, diuisum, & varij ingenij hominibus delatum intelligere placeat, integra vtrinq. & sibi constans visio-

1.Samuel.26.

visionis interpretatio & sentẽtia est: quã Danielis expositio vehemẽter cõfirmat. Porrò Daniel 7. inquit, hircus caprarũ rex Græcorũ est, & cornu grãde, quod erat inter oculos eius, ipse est rex primus. Quòd autẽ fracto illo surrexerũt quatuor pro eo, quatuor reges post eũ consurgẽt, sed nõ in fortitudine eius. hæc Daniel, qui & alibi etiã de Alexandro præ- Daniel. 11. dicẽs ait: Surget verò rex fortis, & dominabitur potestate multa: & faciet, quod placuerit ei, & cũ steterit, cõteretur regnũ eius, & diuidetur in quatuor vẽtos cœli: sed nõ in posteros eius, neq. secundũ potentiã illius, qua dominatus est: lacerabitur enim regnũ eius etiã in externos exceptis his, &c. Igitur maximè Alexãder cæteris præstare eo signo iudicatus est, quòd ipse equestris viri, alij verò equorũ tantũ simulachris Vati ostẽsi fuerint; neq. viri appellari, vt ille, quòd viri nomẽ magna cũ excellentia præstantiaq. reliquorũ appellari soleat. At verò visi magnitudinẽ admiratus Vates, interpretationẽ doceri ab eo angelo, qui sibi dux & vaticinij à Deo minister cõtigerat, cupit & rogat. [*Et dixi, quid sunt isti domine mi?*] Angelũ Dei sibi ad propheticũ munus destinatũ, interrogatũ esse & tertię personæ pronomẽ, & respondẽtis indicatio arguũt. neq. enim virũ equestrem rogãs, *quid sunt isti?* sed, quinã estis dixisset. Ipse autẽ qui respõderit, interrogatum se esse ostẽdit. [*Et respondit angelus qui loquebatur in me.*] Angelorũ opera & ministerio à spiritu diuino ad prophetas vaticinandi munus delatũ olim fuisse, prætérquã quod D. Paulus apertè confirmet, ipsorũ etiam vatũ testimoniis docemur. Multifariã multisq. modis olim Deus per angelos locutus est in prophetis &c. Hebr. 1. Zacharias angelum in se locutum ait. est autem illa huius orationis sentẽtia, angelus, qui diuinas res & rationes orationesq. instillans mihi suggerebat, is ita respõdit, [*Ego ostendam tibi, quid sint hæc*] Hebraicè & Chaldaicè sic: *Ego videre te faciam quid ipsa hæc.*] non respondit sese Vati spectri illius rationẽ explicaturum, neq. docturũ, quid illis imaginibus portenderetur (neq. id etiã ab angelo factũ narratur, nẽpe vt visio oratione explicaretur) sed magis videre facturũm, quid ipsa res esset, promittit. Neq. verò videre per excellentiã eius sensus, pro audire vel intelligere, vt aliquando cõtingit, interpretamur, sed simplicem potius verbi significationem obseruantes, promissam Vati rerum ipsarum veram speciem non longo adeo tẽpore post viuẽti atq. sentiẽti spectandã promitti arbitramur, vt Persici imperij ætas nõ diuturna fore hoc etiã argumento probaretur: nimirũ intra quadraginta annos omnino exigenda: cuius rei vidẽdæ & noui Græcorũ imperij faciẽ spectãdi vsq. post ad Alexandri obitũ, & eorum, qui succederẽt, diuisionẽ, quod quinquennio ferè post transigendũ esset, copia Vati adhuc superstiti daretur: cui per ætatẽ, quo minus id contingeret, nihil obstabat, vtpote tunc iuueni adhuc cũ hæc ostẽderentur, id quod inferius indicatur, Dic puero huic &c. Itaq. nõ quid hęc spectra significarẽt, auditurũ modò, sed quid verè & re ipsa essent, visurũ tandẽ Zachariam, angelus illa oratione promisit. [*Ego ostendam tibi quid ipsamet hæc.*] hoc Hebraicè scientibus verba *Hema elle*, significant.

Et respondit vir qui stabat inter myrtheta, & dixit, Isti sunt, quos misit Dominus, vt perambulent terram.

RESPONDERE hoc in loco nõ tã Latina, quã Hebraica significatione accipimus, vt verba faciẽti vel sermonẽ habenti etiã non rogato, sed vltro inchoanti cuipiã verbum aptè cõueniat, vt: Iob 3. Et respõdit Iob, & dixit: & respondẽs Iesus dixit. Cõfiteor tibi pater &c. neq. enim hic rogatus aut à Vate, aut ab angelo fuerat, vt responderet: sed quod Alexãder ipse iã fermè moriẽs de imperio in quatuor illos præcipuos hæredes diuidẽdo respõsum decretumq. fecerit, id nõ casu, sed diuino consilio factũ esse ostẽdere volens Vates à se auditũ prædicit, atq. ita omniũ rerũ, vt gestæ tandẽ sunt, ordinẽ ante oculos positũ, ad diuinam magis prouidentiã, quàm ad humanã virtutẽ aut sapientiam referendũ docemur. [*Vir qui stabat inter myrtheta.*] Alexander vir ille, qui apud Babylo- Daniel 11. niam & regno & vita persunctus hæredes regni quatuor præcipuè non inuitus, sed sciens prudensq. ac volens reliquit. id quod & Daniel indicat dicens: Exceptis his, quibus ex diuini consilij decreto terræ quatuor partes ad subigendum tribui cõfirmaret, deinde verò quemadmodũ ea res agenda conficiendaq. tandem esset, ipsorummet regum & principũ reddita ratione confirmatur, qui grandiori voce sublata suas vnumquemq. partes diligenter ac strenuè egisse significarunt.

Et responderunt angelo Domini, qui stabat inter myrtheta, & dixerunt, Perambulauimus terram, & ecce omnis terra habitatur & quiescit.

MVNVS, quod sibi ex diuino consilio delatum esset, diligenter & sedulo expletum

tum ex euentus indicatione singuli ex ijs, qui stabãt inter myrtheta, corã angelo professi sunt. nãq. orationem illam, *Qui stabat inter myrtheta*, verbis, *responderunt & dixerunt*, potius, quàm *angelo Domini* coniungendã arbitramur. quippe hæc Hebraici sermonis non infrequens figura est, vt cũ de pluribus aliquid dicatur, quod singulos attingat, verbum pluraliter, nomina verò singulariter proferãtur vt: Audite populi vnusquisque. quæ figura syllepsis Græcis dicta est. neq. enim angelũ aliquẽ inter myrtheta fuisse antea audieramus, quẽ relatiuũ illud, *qui stabat*, nunc indicaret; imò angelum apud Zachariã docendi & alloquẽdi causa proximè fuisse cognouimus; qui autem responderint & dixerint, nisi illi, qui stabãt inter myrtheta, quos & vir muneri obeundo à Deo præpositos dixerat, nulli planè alij hactenus ostẽsi sunt. eosdẽ verò illos fuisse subiuncta singulorũ oratio declarat, *Perambulauimus terrã.* Oẽs regiones sibi iam subiectas imperioq. parentes atq. omnino pacatas narrant: ita vt libera sibi & integra vndiq. perambulatio fuerit, nulla iã aut bellorũ aut nouarũ rerũ vel suspicione minima retardata, quod omnis terra inhabitetur, & omnibus omnino bellorũ motibus cõpressis quiescat. hoc enim in hoc atq. alijs locis verba hæc significant, [*habitatur & quiescit*, siue, vt Hebraicè est, *Sedet & quiescit.*] ita apud Iosue verbũ *Sakat*, id est, quiescere, bellorũ finẽ & regionẽ planè subactã ostendit. Iosue 11. Cepit ergo Iosue omnẽ terram sicut locutus est Dominus; & tradidit eam in possessionem filijs Israël. quieuitque terra à prælijs &c. eiusdẽ sentẽtiæ & illud apud latinos est:

Te cæde gaudentes Sicambri, Compositis venerantur armis. Horat lib. 4. od. 14.

adde quod perambulare Hebraicè, est liberè & sine vllo impedimento, vt Domini solent, loca peragrare, cũ quintæ coniugationis verbũ sit. atq. hactenus hæc prima visio est.

Et respondit angelus Domini, & dixit, Domine Deus exercituum, vsq. quo tu non misereberis Ierusalẽ & vrbiu Iuda, quibus iratus es, iste iã septuagesimus annus est?

IN regnorum & terrarum omnium tranquillitate, quã futuram prædixerant illi, qui inter myrtheta erant, Ierosolymorũ tamẽ & Iudææ gentis miseriam & ærumnas non alleuari angelus Dei, cui Israëliticarũ rerum cura erat, vidit, atq. de ea re studiosè cũ Deo agit, tantarũ calamitatũ modum ac finẽ, quisnam foret, cognoscere desiderans: ac tandẽ felicis exitus respõsum à Deo oblatũ Vati ad publicã populi spem edendum reddit. *Respondit* orationis habitæ index verbum est. Constat autem oratio exordio, propositione & confirmatione, atq. omnis oportunis argumentis vsa commodissimis affectibus omnino abundat, & in summa breuitate maxima rerũ & verborũ ad impetrandũ momenta habet, vt planè angelicũ opus probet. [*Domine Deus exercituũ.*] Prius nomẽ absolutũ diuinæ clementiæ ac misericordiæ immensas rationes cõtinet, cuius & pia appellatio multum ad impetrandum ponderis habeat, sicut scriptum est: Prope est Dominus omnibus inuocãtibus eum. porrò syntacticum nomẽ exercituũ, Dei virtutẽ & ad quascunq. vel maximas res agendas facultatẽ summã significat; vtpote cui non vnus, sed plurimi exercitus maximi & instructissimi ac dicto parẽtes proprij sint. neq. enim alius pręter ipsum. variorum, hoc est, superiorum & inferiorũ exercituum Dominus dici iure potest: ita ex ostensa facultate propositionẽ suã angelus cõfirmat, vna tãtùm diuina, nulla alia prætea humana vi effici, vt Iudaicæ res tã diu in summa miseria, in metu & calamitate versentur. [*Vsquequo tu nõ misereberis Ierusalẽ?*] *vsquequo* modi atq. finis incerta ratio in miseris rebus animũ suspensum grauius etiã premit. [*tu non misereberis.*] Argumentũ ex comparatione est. quanquã, inquit, terra omnis, quæ istis tributa est, aliquando bellis perturbata sit, quiete tamẽ & trãquillitate breui fruetur; atq. vnaquæq. regio principi suo subiecta, studiosè nihilominus fouebitur & coletur: cui tamẽ neq. propria est, neq. hæreditatis sed permissi à te belli iure obuenerit; neq. propterea deterius & grauius affecta, quòd nouo principi & Domino suscipiẽdo sumptis etiam armis repugnauerit, tamen in victos & captos nõ hostili sæuitia, sed regia clementiã actũ est, neq. iræ tẽpus bellũ ipsum superauit. *Tu* verò, cuius propriũ misereri semper & parcere est, *vsquequo nõ misereberis Ierusalẽ*, ciuitatis tibi vni cõsecratæ, atq. in regiã propriã delectæ, & *vrbiũ Iudæ*, cuius te principẽ ac regem egregiis atq. illustribus rationibus prębueras. Notus enim in Iudæa Deus: in Israël magnũ nomen eius. et factus est in Salẽ locus eius, & habitacio eius in Siõ. ibi con- Psal. 75. fregit potẽtias arcuũ, scutũ & gladiũ & bellũ. illuminans tu mirabiliter à mõtibus æternis &c. [*quibus iratus es, iã iste septuagesimus annus est.*] Atqui si cæterarũ regionũ & regnorũ, quę te nõ nouerũt, quę nomẽ tuũ nõ inuocauerũt, ærũnæ & calamitates, vt abs te iustissimè decretæ, cũ Iudæorũ diuturna miseria conferãtur, tua in illos ira breuior multo arguetur, quã copiosius effundi in eos qui nomẽ illud sanctissimũ tuũ negligunt, Psaltes

Universidad de Deusto
Biblioteca

orauerat, si verò adhibita in subiectis misericordia consideretur, celerior ac maior hominum inimicorum, atque ad potentiã & opes ambitione magis, quàm publicæ rei studio contendentiũ, erga eos, quos repugnãtes coëgerint, quã tua erga hos, quos peccantes corrigis, videbitur, quippe cùm hic pace terra mariq. parta, omnẽ regionem ad quietẽ sibi reuocatam prædicet, idq. adeo breuissimo tempore: tu verò tuis vrbibus & populis septuagesimo iam anno iratus & intensus, nullũ hactenus miserarum modum statuisse promisisseq. videris, cũ nomẽ istud misericordiæ, & benignissima natura humanæ clemẽtię rationes & vsum omnẽ infinito superet intervallo. Huiusmodi angelicæ orationis breuiter explicatæ sententia est: cuius exemplũ atq. exitus suscepta à beatis spiritibus humanarum rerũ patrocinia nõ solùm probat, sed optanda etiã expetendaq. nobis cõmendat. Vt verò Iudaicarũ rerũ curã & solicitudine angelus adhuc etiã restitutis iã in patriã Iudæis ageretur, illud in causa fuit, quòd regnorum & regum aliorum etiam in occupato regno quiete præmisa, Iudæorũ tamen res in ancipiti & incerto esse viderẽtur loco, vtpote quæ ex Babylonica seruitute vix nuper ereptæ, Persis eo tempore suberant: quorũ fidei & voluntati nihil credendum esset, nimirum incõstanti, & cui inceptũ tẽpli opus rursum impedire, si liberet, facilè esset. id quod prohibita mœnium restitutio arguebat. Porrò subeunda illis Græcorũ quoq. potentia diuinã iram quodãmodo perpetuã minari videbatur. cuius finẽ admirabili oratione procurans angelus tandẽ impetrata re intellexit, atq. pro summo suo in gentem illã studio ad perpetuã hominũ memoriam & communẽ spem subministrandam Vati decantandã tradidit. Quod verò ad temporum rationem, quam angelus indicauit, pertinet, secundus Darii annus, cùm Vates hæc vidit, septuagesimus à Solymorum excisione erat.

Et respondit Dominus angelo, qui loquebatur in me verba bona, verba cõsolatoria.

TANTVM piæ sanctorum & Deo dilectorum spirituum, quales angeli, quales beati etiam, qui in cælesti curia versantur, sunt, in miserorum atq. afflictorum hominũ causã orationes valent, vt responsa non modò argumento ipso & sentẽtia bona, sed verbis etiã lenibus & placidis, ac pronuntiationis modo suauissimis cõsolatoria à Deo, quẽ summo
Psal. 33. „ iure iratum deprecantur, auferant: Quia suauis Dominus vniuersis, & misericordia eius
„ super omnia opera eius. Neq. verò leuiter animaduertenda nobis hæc adiuncta Vates proposuit, [*verba bona, verba cõsolatoria:*] quæ si diligenter perpendantur, plus de diuina natura, de iustitia, de misericordia, de lenitate atque paterna cura, de sanctorum patrocinio, de miserorum spe atq. afflictarum rerum remedio ponderis habere probentur, quàm in tanta breuitate existimari à quoquam possit. Eorum verò verborum, quæ angelus audierit, si non modos & suauitatem, sententiam tamen consolationis & spei plenã, maximorumq. mysteriorum abundantem Zachariæ in hominum salutẽ peruulgãdam reddidit: atque prius verba bona, quæ ad iustitiam æquitatemq. pertinent, referuntur.

Et dixit ad me angelus, qui loquebatur in me, Clama, dicens: Hæc dicit Dominus exercituum, Zelatus sum Ierusalem, & Sion zelo magno. & ira magna irascor ego super gentes opulẽtas: quia ego iratus sum parum, ipsi verò adiuuerunt in malum.

DIVINAS rationes quamuis hominibus ob imperitiam aliquando obscuras, certas tamen atq. sibi ipsis consentaneas esse, hoc ab angelo ad sapientum & piorum vtilitatem edi iussum præconium declarat, *Clama dicens*; & angeli sedulitatem ac studium, & rei ipsius magnitudinem atque vtilitatem publica notitia dignissimã, hæc peruulgandi cura probat, quòd misericordiæ & clemẽtiæ diuinæ ratio integra semper esse, ac perpetuo vsu sibi constans docetur, sed hominum malitia persæpe fieri, vt hæc res minus fortassis appareat, quàm tamen Deus ipse oportunè in lucem editam ab omni falsã & mendaci impiorũ aut imperitorũ opinione vel sententia vindicet: vt quod de suæ & hominũ iræ, de vtrorũq. misericordiæ cõparatione superius dictũ fuerat, ita explicet, vt nunquã vel suã irã tantã, vel misericordiã adeo angustã fuisse asserat, atq. hominũ ipsorũ peruersitate, vt viderentur, cõmissum fuerit. nam quæ ille in alijs hominibus ad aliorum correctionẽ & paternã animaduersionẽ permittit, nonnunquã eorũ, qui superiores sunt, culpa & crudelitate, contra ius contraq. fas, modum omnẽ excedunt, atq. ijs, qui de diuinis rebus malè aut indoctè sentiunt, ad prauas interpretationes ansam dant: quas tamẽ magno eorum, qui commeriti fuerint, malo redarguere & diluere Deus ipse soleat, vt in Ierosolymorum & Iudæorũ causa ostẽditur, in qua dicit dominus exercituũ, cui & in cõ filijs misericordia, & in agẽdis ijs, quæ decreuerit, facultas summa est. Ipse igitur & misericors & potẽs, hæc de suis & de hominũ rationibus profitetur. [*Zelatus sum Ierusalẽ & Sion zelo magno.*] Religionis res magna cura se suscipere, neq. inultũ pati, vt cũ nominis & laudũ suarũ ostẽtione populus aliquis, quẽ ille corrigendũ curarit, vehemẽtius etiã, quàm æquitatis ratio fert, lædatur, magnis editis iudicijs, & grauissimo de impijs & nocẽtibus sumpto supplicio, fese iã ostẽdisse, & porro ostensurũ cõfirmat. [*Zelatus sum Ierusalẽ & Sion zelo magno.*] Grauissimas de Babylonijs pœnas, ob vexatã cũ nominis honorũq. suorũ detractione plus æquo Ierosolymã ciuitatẽ, sibi vltori sumptas significat. illi namq. nõ focis modò, sed in numinis contẽptũ sui, neq. aris etiã Ierosolymitanis pepercerãt, omnia loca ac maximè fanũ ipsum celeberrimũ vnii deo vero in ea vrbe cõsecratũ studiosè ac nefariè illato igni vastarũt. Hic est Zelus ille magnus, quòd grauissima se vltiõe in Assyrios ob immanitatẽ & impietatẽ vsum ostẽdat, tantũ abest, vt misericors erga Ierosolymitanas res nõ fuerit, vt etiã suũ de ea causa iudiciũ, istorũ populorũ maxima calamitate & regũ extinctione pronũtiauerit. Zelus & zelari, idẽ hoc in loco, quod Latinis vlcisci est, KANAH Hebraicè. Hęc ad Assyrios nuper supplicio affectos sentẽtia spectat, ad Persas verò & Grę קנה
corũ regna in magna tranquillitate cõstitutas gentes, perpetuæ felicitatis opinione atq. spe cõcepta, erga sacram Dei religionem nefariè, inhumanè ac impiè sese gerentes, illa etiã dicũtur, [*Et ira magna ergo irascor super gẽtes opulẽtas.*] Vt verba tẽporibus, sic res ipsæ sentẽtijs diuisæ explicatur: illa prima præteritũ, hæc præsentia futurũ respiciũt, tã Persarũ quã Græcorũ imperij cũ maxima clade mutationes, quæ ira magna diuina iã tũc parabãtur, cũ Vates hæc audierit, *super gẽtes opulẽtas*. Hebraice SAANANIM, quiete & tranquillitate plenas significat, nihilq. sibi aduersũ metuentes: cuiusmodi spes occupatũ ac fundatũ imperiũ hominibus facere solent, qualẽ tamẽ rerũ statũ nihil in toto orbe, præter veræ sapietiæ cũ summa pietate & innocẽtia studiũ, cõfirmare potest, sicut scriptũ est. Quia autẽ „
me audierit, absq. terrore requiescet, & abũdantia rerũ perfruetur, terrore malorũ sublato. „
vbi idẽ verbũ SAANAN est. Itaq. primũ idẽ diuinũ iudiciũ alijs editũ, alijs intẽtũ vidimus, deinde cõmune omnibus crimẽ ascribitur, quod Ierosolymorũ imminutas res, nõ diuini cõsilij, sed suę ipsorũ virtutis & felicitatis rationibus interpretati, immaniter & nefariè etiã cum numinis & religionis contẽptione protriuerint. [*Quia ego iratus sum parum, ipsi verò adiuuerũt in malũ.*] Deus parẽtis modo ad correctionẽ, ad religionis & pietatis vindicationẽ exiguã, sed vtilẽ iram gesserat: illi vero diuinæ iræ ministros non eodẽ studio, sed in malũ, in contrariã omnino & peruersam rationẽ sese præbuerũt. Nãq. Assyrij primũ omnẽ pietatis & humanitatis finẽ prætergressi, in omnẽ ætatẽ & sexũ sæuiẽtes, funestosignes etiã tẽplo per summum nefas intulerunt, sicut scriptum est: Iratus sum super „
populũ meũ, contaminaui hæreditatẽ meã, & dedi eos in manu tua: non posuisti eis mi- „
sericordias, super summum aggrauasti iugũ tuum valde. & dixisti, In sempiternũ ero do- „ Isai. 47.
mina, &c. Idẽ iudiciũ à Deo iustissimo & incorruptissimo iudice Persas & Græcos eandẽ culpã sustinẽtes exspectare cõsequens fuit. etenim apud Persas Assuerus falsis criminibus & calũnijs attendens, animũ, vt omnes Iudæos occideret, induxerat, præter alia etiã quę perferre gẽs illa, quoad rerũ potiretur, indignè coëgit. At vero à Græcis post Alexandrum ad impiũ Antiochũ vsq. & vltrà etiã, quot, quã impij & vehemẽtes in Iudæã & Ierusalẽ impetus facti fuerint, qui cognoscere cupit, præter Danielis vaticinia, Machabæorũ etiã historiã legat. Ex his verò quæ descriptæ hoc in loco sunt, sentẽtijs illud docemur, regnorũ & imperiorũ omniũ rationes nõ humana felicitate, virtute, facultate & opera, sed diuino cõsilio & voluntate cõstare, mutationes verò hominũ ipsorũm culpa & diuina sententia prouidentiaque fieri, sicut scriptum est: Hunc humiliat & hunc exaltat: quia calix in „
manu Domini, &c. Hactenus verba bona, nunc de inceps consolatoria verba sunt. Psal. 74.

Propterea hæc dicit Dominus, Reuertar ad Ierusalẽ in misericordys: domus mea ædificabitur in ea, ait Dominus exercituũ: & perpendiculũ extẽdetur super Ierusalẽ.

CONSILIVM illud antiquum suum, quod de cõmuni hominũ salute Ierosolymis tandẽ per Christũ Iesum Nazarenum expleturus erat Deus, adhuc se exequi apud hunc Vatem etiã, vt apud cęteros profitetur, atq. ad eam expediendã rem quæ cõmoda & idonea sunt, regnis etiã & imperijs, omnibusque, qui contrà conentur, cũ terrenis tũ infernis hostibus contẽptis, apparare fouereq. se dicit, vt Ierosolymorũ murorũ refectionẽ, ciuiũ restitutionẽ, & tẽpli illius materialis (quod tertiũ longe præstãtissimũ significabat) reædificationẽ, sacrorũ & religionis instaurationẽ, hæc omnia suo illo benignissimo vultu, quo

Universidad de Deusto
Biblioteca

cęlũ tẽpestatesq. serenat, promouẽda iã suscipiebat. [*reuertar,*] qui per irã auersus videbar, vnde res oẽs interire consequebatur, sicut scriptũ est: Auertente te facié tuã turbabũtur &c. Idẽ reuersus omnia promouens recreabo & fouebo. [*In misericordijs.*] Hebraicũ nomẽ
" viscera misericordiæ, qualia matris aduersum filios sunt, significat, atq. vt ex frequenti
" lectione obseruauimus, Deo in ijs rationibus, quę ad peccatorũ condonationẽ spectant, 5
sæpissime ascribitur. estq. ea maxima diuinæ misericordiæ in Hebræa, Chaldęa, Arabicaq. lingua appellatio, quæ ad magnitudinẽ & immensitatẽ indicandã plurali numero
Luc.1. " vsurpatur. Hæc sunt viscera illa misericordiæ Dei nostri, in quibus visitauit nos oriens ex
" alto &c. hæc verò sese facturũ potẽtissimus Deus, vtpote Dominus exercituũ recipit. [*Et domus mea ædificabitur in ea.*] securo animo ædificationis opus vrgere iubentur Ierosolymi- 10
tani, illud sibi ex diuino verbo persuasi, nullis iam hominũ inimicorũ conatibus impedi-
" tum iri: neq. verò hoc solũ, sed sublatos etiã demolitione muros, additis ac dispositis tur-
" ribus, reficiẽdos esse ait. [*Et perpẽdiculũ extendetur supra Ierusalẽ.*] Hebraicè CHAV lineã potius quã perpendiculũ significat, id quod adiunctũ verbum *extendetur*, arguit. namque 15
ædificatores perpendiculũ demittunt, lineã extendunt, altero murorum rectitudinẽ examinantes, altera verò longitudinẽ metaturi. atq. de mœnibus ipsis, quibus vrbes cinguntur, agit nunc Deus, quã ob rẽ vrbis nomen absolutè appellat. Vt vero diuinũ etiam promissum, hoc Nehemia procurãte, prestitũ fuerit, ex illius narratione aperte cognoscitur. causam porrò quã ob rem hæc decernat paretq. Deus, publicè proclamatione & 20
decantatione indicare Vates iubetur, videlicet id, quod superius diximus, de humana salute susceptum consilium, quod adhuc exequebatur.

Adhuc clama dicens, Hæc dicit Dominus exercituum, Adhuc affluent ciuitates meæ bonis: & consolabitur adhuc Dominus Sion, & eliget adhuc Ierusalem.

ADHVC *clama.* Chaldęus bene explicuit, *adhuc vaticinare.*] Maximã rẽ & alterius etiã generis à superiori arguit hęc vaticinij ab angelo repetita procuratio, nimirũ ex earũ rerũ ge- 25
Heb.1. nere esse oportere, propter quas angeli erga homines libẽtissimè sese ministros præstãt, in ministeriũ missi propter eos, qui hæreditatẽ capiunt salutis. atqui de alia re, quã de Ierosolymorũ illa restitutione, quæ Zachariæ ętate cõtigit, hoc in loco agi, præterquã quod repetita de integro vaticinatio, & verba illa, *adhuc, adhuc, & consolabitur, & eliget*, arguũt, ipsa verbi *affluent* Hebraica vis manifestè probat. est enim Hebraicè verbũ NAPASZ, quod 30
propriè dispersionẽ siue effusionẽ significat: qualis fuit illa filiorũ Noë per vniuersum orbem, propriis sedibus, vbi nati & educati fuerant, relictis. Itaq. affluent, idẽ esse dicimus, quod effluent. quo verbo secũdam illam Iudæorum calamitatem, in qua ob repudiatũ Christũ hactenus etiã sunt, & futurũ in Dei gratiã reditum præcini existimamus. vnũ, inquit angelus, quod adhuc Ierosolymis & cæteris Iudææ regionis vrbibus, ob incolarũ 35
scelera, periculũ procreatur, adhuc denũtia, vnũq. postremũ salutis optandum exitũ, qui diuinæ gratiæ dono cõtinget, vaticinare. [*Adhuc affluent ciuitates meæ bonis*, Hebraicè, *adhuc dispergẽtur* siue *effluẽt ciuitates meæ à bono,*] ita vt sibi ipsis causæ sint, quã ob rẽ à bono rerũ statu, in quo erãt deiectę, dissipẽtur: hactenus dimidiũ carminis est: sequitur alterũ cũ particula rerũ conuersionẽ & exitũ in loco indicãte. [*Et cõsolabitur adhuc Dominus Siõ.*] Nõ illa 40
cõsolatione magis terrena, quã spirituali, in qua iã tunc erant, ex Babylone videlicet reuersi & tẽplum ædificãtes, domos atq. agros colẽtes, sed alia adhuc planè diuina consolatione eius generis, de qua dictũ est: Consolamini, cõsolamini populum meũ, &c. huius verò cõsolationis Deus ipse auctor erit, *Dominus.* Igitur diuinam esse oportet per spiritũ
Isai.40. " sanctũ illis datũ ex veri Messiæ Iesu Nazareni cognitione: quã quidẽ felicitatem ex his 45
" in quibus nũc iacẽt tenebris, nõ suo cõsilio & opera, sed Dei miserentis volũtate & benignitate erepti visuri sunt. Quòd verò Dei donũ hoc verè sit, explicat, addẽs illud: *Et eliget adhuc Ierusalem.* Electio nõ volentis nec currẽtis, sed miserentis Dei opus est, qui vt gentes ex istorum casu ad vitã vocauit, sic istos rursus ex gẽtium plenitudine Sion & Ierusa- 50
Rom.9. lem cælestis ciues verè facturus vocabit. Atq. hoc ipsum mysteriũ vox illa *adhuc*, indicat,
" quę Hębreis est *Ghod*, nõ tantũ tẽporis, sed rerum magis argumentũ significans, vix omnibus illis latinis explicabilis, adhuc, præterea, vlterius, amplius etiã: quæ vox quater in hoc versu repetita non pleonasmum, sed cuiusmodi mysterium indicauimus, arguit.

Et leuaui oculos meos, & vidi: & ecce quatuor cornua. & dixi ad angelum, qui loquebatur in me, Quid sunt hæc? & dixit ad me, Hæc sunt cornua, quæ ventilauerunt Iudam, & Israël, & Ierusalem. 55

QVARTAM

QVARTAM Ierosolymorũ calamitatẽ doctus, à quo tamen hoste afferendã esse putaret incertus vates, hoc secũdo spectro docetur, non à Persis neq. à Gręcis, sed ab vltimo Romano imperio importandã fore. quippe ita diuino consilio decretum erat, vt Israëlitæ & Iudæi scelerũ suorũ aduersus Deũ suũ impiæ offensionis quatuor orbis imperiorũ tẽporibus pœnas darent, in gratiam tandẽ ex diuina benignitate reuocandi, postquam illis, per quos puniti essent, sua etiã ob publicam iniuriã cõstituta supplicia afferentur. ita enim Deus sese erga sceleratos & nocẽtes seuerũ iudicem, erga miserrimos tandẽ clementissimum præbet. [*Et leuaui oculos meos & vidi.*] Vigilanti & sui sensus mentisque compoti ostensum visumq. spectrum esse significat, vtpote cui vltro leuanti oculos & conspicienti obiectum fuerit. [*Et ecce quatuor cornua.*] Non tam regnum, Ier.47.
quàm regni potentiam & ad impugnandã propugnandamq. facultatem significat, iuxta illud: Abscissum est cornu Moab, & brachium eius cõtritum est, ait Dominus &c. Quam significationem & apud alias etiam nationes obseruantes, Græcorum & Romanorum regum atque Cæsarum numismata quædam visimus, quorum coronæ cornibus rectis non indecorè muniebantur. ex qua ratione illa apud poëtas leguntur:

Caue, caue, namq. in malos asperrimus parata tollo cornua. & Viresque, & addis cornua pauperi. Horat.lib.3. carm.Od.21.

Vt igitur omnis Israëliticarum & Iudaicarum calamitatum integra Vati constaret ratio, atque diuinæ iustitiæ ac prouidentiæ simul in vniuersum orbem exempla grauissima probarentur, quatuor imperiorũ, Babylonici, quod iã nuper excisum erat, Persici, quod tunc florebat, & Græci atque vltimi Romani potẽtiæ simulachrum obiectũ ab interprete angelo explicatur. [*Hæc sunt cornua, quæ ventilauerunt Iudam & Israël & Ierusalem.*] Cornu nomen satis clarè Vati Hebraicè scienti potentiam depinxit. quam ob rem alio verbo cælestis interpres nõ explicuit, Iuda & Israël cũm regna essent, & regio nomine ac dignitate florerent, Assyriorũ cornibus ventilata sunt. Ierusalem verò non ad regiã maiestatem, sed ad quandam reipub. faciem, postquam ex Assyria remigrauit, redactam Persæ & Græci primum vexarunt, ac Romani tãdem maximis cladibus affectam & protritam omnino dissiparũt. à quibus tamen omnibus, quoniam sæuitia magis & odio, quàm diuini consilij aut mandati exequendi animo actum est, debitas pœnas sumendas esse Vates ipse etiam videt.

Et ostendit mihi Dominus quatuor fabros. & dixi, Quid isti veniunt facere? Qui ait, dicens, Hæc sunt cornua, quæ ventilauerunt Iudam per singulos viros, & nemo eorum leuauit caput suum: & veniunt isti deterrere ea, vt deijciant cornua gentium, quæ leuauerunt cornu super terram Iuda, vt dispergerent eam.

ET *ostendit mihi Dominus.* Hebraicè, Et *fecit me videre Dominus.* Ipse Deus iustitiam suam Vati probaturus, quatuor orbis imperiorũ exitus ostendit, nõ fortuitos, sed planè ex diuini iudicij certa sententia futuros. etenim quæ per fabros fiunt opera, certam rationem, quam referant, habent. namque ars non casu constat, sed rebus in vnum exitũ Cice.Tuscul.
respectantibus & nunquã fallentibus continetur. faber autẽ Hebraicè *Hharaß* dicitur. quod verbum cogitationẽ & consilium, vt putatur, apud Latinos significat. fabros igitur lignarios, aut ex iis potius, qui cornuũ materiam torquere, dirigere & ad cõmodos vsus formare norunt, Vates viderat, per quos imperia illa quatuor flectenda atq. tandẽ abscindenda fore intellexit, ob illatas publicè tum Israëlitis, tum aliis à se victis gentibus grauissimas iniurias. ijdem autẽ fabri qui & cornua fuêre, maximè in tribus primis imperiis euertẽdis, Persæ Assyriis, Persis Græci, his Romani. quibus demum septentrionales gentes cladem attulerunt. Quamobrem in explicatione vtriusq. rei ratio ab angelo simul coniunẽta cõmonstratur, tametsi altera tantùm res fuerat quæsita. [*Hæc sunt cornua, quæ ventilauerunt Iudam per singulos viros*, Hebraicè, *Quæ ventilauerunt Iudam, vt vir non leuaret caput suum.* Translatione à monocerotibus perpetuò obseruata Iudaicas res ita ab istis regnis protritas esse ait, vt nullo nisi tantũ diuino auxilio restitui posse putãdum sit. est enim eius animãtis magna ad impellendũ, ventilandũ atq. illidendũ in cornu vis; ita, vt qui eius illidẽtis impetũ experiatur, grauissimo casu iactatus resurgere amplius nequeat. Cuius rei exẽpla olim in Romanis ludis spectata legimus. *Nãq. binos geminos cornu sic extulit vrsos, Iactat vt impositas taurus in astra pilas.* & vt scriptũ est. Cornua rhi- Martial.
nocerotis cornua illius, in ipsis vẽtilabit gẽtes vsq. ad terminos terræ, &c. *Et venient isti de- Deut.33.*
terrere*, turbare, siue, vt Chaldęus exponit, cõcutere, coagitare ea, donec cõuulsa aut excisa deijciãtur. At verò regna orbis hęc esse, angelus ipse explicuit, cornua gentiũ appellãs.

CA-

Universidad de Deusto
Biblioteca

CAPVT II.

ET leuauí oculos meos, & vidi: & ecce vir, & in manu eius funiculus mensorum & dixi: quo tu vadis? & dixit ad me, vt metiar Ierusalem, & videam, quanta sit latitudo eius, & quanta longitudo eius.

FVTVRAM cælestis atq. propriè vereq. dictæ Ierusalem celebritatē & frequentiā ex eius terrenæ, quę Vatis tēporibus reficiebatur, cōparatione indicari Deus voluit, quādo huic loci atq. situs, in quo reficiēda erat, certus modus præscriberetur: illi verò nullo aut locorū aut regionū aut situū fine, nullo magnitudinis certo indicato termino, integra habitationē, & sedes vbiq. dilatandi relinqueretur facultas & copia. Quæ res, ne à quopiam dubitari possit, palā à diuinis interpretibus aperitur. Hactenus enim antiquæ Ierusalem & Iudæorū res, quo in statu primū fuissent & quemadmodū per hostes labefactatæ & perfractæ repenēdæ aliqua ex parte essent, visæ fuerāt, atq. eædē tandē ad quē dignitatis & diuinitatis potius locū per Christum restitutæ deducendæ essent, indicatæ sunt. nūc verò quā latè huiusmodi ciuitatis ius atq. omnis felicitatis ratio patere possit, magno rerum & verborū apparatu Vates docetur, nimirū cælestem illam Ierusalem nō angustis illis spatiis Solymi siue Iebus definiti oportere, quæ muris lapideis & ductilibus cōmodè cingi possent, sed liberè per omnē partē & ad omnes etiā terræ cæliq. regiones extendi dilatariq. necesse esse, vtpote quæ non Iudæis modò secundum carnem, sed Israëlitis cæteris in gratiam quoq. diuinam recipiendis, atque adeo gentibus omnibus & nationibus communis patria & ciuitas futura esset. hæc ratio omnis huiusmodi mysteriis adornata est. [*Ecce vir, & in manibus eius funiculus mensorum.*] Ex architectorum vsu & disciplina (quam nemo olim sapiens ignorauit, pauci nunc tenent) quid facere vir ille instituisset, satis Vates noster intellexit. nimirum certum alicui propositæ ædificationi situm & locum metiri & definire non immensis spatiis terminatum. id quod funiculus, ipse arguebat, qui cùm mensuræ genus fuerit, siue longioris siue breuioris, præscribendos locorum fines arguebat, alioqui, nisi ad eam rem pararetur, superuacaneus. Quamob rem Vates virum illum funiculum ferentem non quid ageret rogabat, sed [*quò tu vadis?*] dimensurum aliquid intellexerat: locum verò dimetiendum ignorans rogabat. doctus est igitur locum ipsum, atque ex dimensionum ratione rem ipsam, quæ ostendebatur, cognouit. nempe Ierosolymam vrbem ita restituendam fore, vt populum, qui tunc primum transmigrauerat, cum omnibus ex eadem gente familiis capere posset. *Vt metiar Ierusalem & videam, quanta sit latitudo eius, & quanta longitudo eius.* Continentis loci mensura & modus maximè si à sapienti metatore censeatur, contentarum rerum rationi respondeat, necesse est, ne quid latius angustiúsve, quàm rei ipsius commoditas ratioque postulet, definiatur. atque hoc cùm in omni re, tum maximè in vrbibus locandis ædificandisque obseruari plurimum interest. nam minor & angustior situs multa ad habitationis publicos & priuatos vsus incommoda fert: Is verò qui plus æquo laxus est, præter indecoros locorum hiatus non mediocres ad defensionem & propugnationem difficultates habens, pluribus & crassioribus cingi mœniis postulat: ac neque sic etiam satis est tutus, vt & antiquorum & nostrorum temporum periculis compertum est. Igitur terrenæ eius, quæ tunc reficiebatur, Ierusalem spatia satis commoda essent & ad habitandum & ad ciues locumque tuendum necne, censere velle vir ille Zachariæ declarauit, qui cùm nuper de duplici Ierosolymorum restitutione audisset, eodem fortasse modo vtriusque spatium animo & cogitatione apud se definiuit, vtpote iunior adhuc, quòd id ætatis homines non tam in rerum distinctione & compositione, in consentaneorum & dissimilium comparatione existimanda, quàm in maturioris commorari soleant, neque extremos fines cognoscere vsque adeo curent, sed ex obiecta primum specie plerúque rerum exitus & euenta iudicent. Id quod in illis duobus, qui in Iesu Christi sepulchrum visebant obseruatum est, quorum iunior visis tantum linteaminibus redibat aliter, quā oporteret, de præceptoris resurrectione arbitratus. Senior verò ingressus ac singula contemplatus, rem ipsam, vt erat, cognouit, alteriq. cognoscēdam indicauit. Huiusmodi itaque festinante Zachariæ iuuenis cogitationem angelus quidā diuinus interpres, atq. hominis naturæ conscius auertēdam sēdulo curauit, res ipsas suis tēporibus & rationibus distinctas quēadmodū futuræ essent exponēs.

Ioan. 21.

Et ecce angelus, qui loquebatur in me, egrediebatur, & angelus alius egrediebatur in occursum eius: & dixit ad eum, Curre, loquere ad puerum istum.

VT munerum & officiorum, sic & intelligendi agendique certum apud angelos

ordinem obseruari: ita vt ex aliis alij suarum actionum atque gerendarum rerum rationes apta quadam & connexa vsque ad Deum ipsum primum agendi caput & fontem accipiant, atque sua quisque munera rectè explicent, præter alia multa sacrorum liberorum loca, ex hoc vaticinio apertè docemur. Quid Zacharias audita à mensore viro Ierosolymorum censura cogitare potuisset, ac de vtriusque simul ciuitatis ratione arbitrati, interpres angelus probè cognouit. quid verò de ea re doceri oportuisset, diligenter curans alium quendam angelum, à quo acciperet, petebat. is demum angelus rem ipsam vt cognosci expediuerat, diligenter aperiri procurauit. Vidit igitur in ea re Vates magnum cælestis hierarchiæ in ministeriis suis obeundis consensum, magnam singulorum ordinum in officio præstando sedulitatem & fidem, magnam & planè diuinam omnium inuicem sine vlla ambitione mutuam charitatem, cum posterior priorem diligenter petat, prior posteriori vltro occurrat, rem ipsam, ob quam petitur, communicet, atque ad homines tandem sine vlla inuidia perferendam commendet, quòd nulla illis cura maior, nulla antiquior sit, quam Dei consilijs omnino parēre atque obsequi. Porrò egressionem hanc, quam angelis Vates asscribit, non locali motu, sed attentionis & diligentiæ atque sedulitatis rationibus definiri conuenit. Quòd verò currere interpres iubeatur, rem magni momenti esse, quam explicari expediríque Deus velit, indicat. nam quas res tales cognouimus omni diligentia curandas, currendi aut festinandi verbo commendare solemus: quanquam non corporis tantùm motum, sed animi magis attentionem studiumque postulent. Quid verò ab his angelis procuratum fuerit, subiuncto carmine exponitur; nimirum cogitationem illam, quam de futura Ierusalem Zacharias vtpote iuuenis festinè susceperat, maturè, antequàm omnino infigatur, auertere, ne quid videlicet altera Ierusalem alteri frequentiæ & celebritatis rationibus comparetur, vt neq. dignitate comparanda est. Quantum autem referat aliquas & minus dignas de rebus magnis opiniones irrepsisse, nisi cito in meliores adducantur, satis ex hoc loco arguitur, vbi angelus eiusmodi periculum, quàm maturrimè propulsandum censet.

Dionys. de cæles. hierarchia.

Absque muro habitabitur Ierusalem præ multitudine hominum & iumentorum in medio eius.

VT apud Latinos vrbs, oppidum, pagus, vicus & alia nomina coniunctiones & conuentus significant; sed ædificiorum & frequentiæ rationibus inter se distinguūtur: sic apud Hebræos multa huiusmodi significationis verba cùm sint, certam tamen singula frequentiæ aut infrequentiæ, splendoris ciuilis aut obscuritatis notationem habent. ex quibus vnum est PARAZ, quod oppidum nullis mœnibus cinctum, sed latè & libero ad ædificandum situ patens significat. quod verbum tametsi Hebraicè simplex sit, tamen simplici Latinè planè redditur, sed circuitione quadam describitur, vt illud: Absque oppidis innumeris, quæ non habebant muros. Hebraicè tantum est PARAZIM. Hoc itaque nomen pluraliter hoc in loco ab angelo vsurpatum magnam & multiplicem futuræ illius, quam Vates præcognouerat, Ierusalem frequentiam & celebritatem ex omnibus gentibus & linguis ad ciuitatis societatem vocatis fore declarauit. Deut. 3.

Itaque pluralis numerus non vnum tātùm vrbis, sed plura loca, nomen verò ipsum incincta mœnibus fore ostendat, quòd eius ciuitatis ius & communio longè lateque pateret: ne verò murorum defectum ob infrequentiam populi interpretari quis possit, quòd rara & exigua vicinia mœnia sibi ædificare præ pecuniarum tenuitate non valeret, id aliter omnino se habere explicatur. non ob raritatem id accidet, inquam, imò potius *præ multitudine hominum & iumentorum in medio eius*. In medio populi alicuius esse, est notum celebremque agere ciuem, atque legum, iuris totiusque publici communione cum cæteris coniungi, vt illud: Peribit anima illius de medio populi sui. &: Illud in medio populi mei ego sedeo. Quòd verò homines & iumenta habitationis, & vrbium communione ac societate in illa altera Ierusalem, quam diximus, coniungantur, mysterio non caret suo, nempe Ecclesiam hanc militantem, quoad in illam cælestem patriam commigrauerit, non tantùm perfectis hominibus, qui secundum Deum creati sint in sanctitate & veritate, sed imperfectioribus etiam quibusdam, atque animalibus, vt Paulus vocat, constare. quorum alteri Adam non illius antiqui, sed noui, cuius spiritum & virtutem referunt; alteri verò BEHEMA, hoc est, iumen- Exod. 34. 1. Reg. 44.

Universidad de Deusto
Biblioteca

iumentorum non ferarum nominibus occultè significantur. alteri omnino spiritua-
les & perfecti diuina benignitate redditi; alteri animales, sed qui ad illum tamen virtu-
tis & dignitatis gradum aspirare, ac certis rationibus à Deo præscriptis contendere ex
ipsius auxilio possunt. neque enim tanta Deo de bobus aut iumentis cura est, vt eo-
rum causa spiritualem Ierusalem dilatandam etiam suscipiat, quin neque ea natura 5
commodè in vrbibus contenta hæret, quæ magis agris & siluis gaudet. Hoc homi-
num & animaliũ discrimen diligenter obseruatum, plurimum profecto lucis & vtilita-
tis; neglectum verò, tenebrarum & difficultatis ad noui testamenti libros intelligẽdos
afferre potest. Qua de re plura suo in loco, si Deus eò deducat, sumus dicturi. nunc
verò ad propositum redeamus. Habitationem illam, quæ oppidatim (vt sic loquamur) 10
diuisa longè lateque patet, quanquam ad liberiores vitæ vsus aliàs oportunam, vnum ta-
men incommodum consequitur, loci & ciuium ab hostium impetu defendendorum
difficultas, cùm latius patens situs neque muris cinctus copiam inuadendi, ad nocen-
dum facere existimetur. Quam ob rem quæcunque hoc modo coluntur loca in pace
multis commodis, belli verò tempore prima omnium incommodis multis afficiuntur, 15
ac periculis (nisi in munitiora oppida receptus habeantur) funguntur maximis, sicut seri
ptum est: Cessauerunt *Parazim* in Israël, & quieuerunt donec surgeret Debora, surgeret
Iudic. 5. mater in Israël. & illud: Ascendam ad terram absque muro. veniam ad quiescentes
Ezech. 38. „ habitantesque securè. Hi omnes habitant sine muro, vectes & portæ non sunt eis. vt
„ diripias spolia, & diuidas prædam, vt inferas manum tuam super eos &c. Huiusmodi 20
„ enim cùm muros, quibus sese aliquandiu tueantur, non habeant, fortissimo aliquo prin
cipe & strenuissimo duce opus est, in cuius virtutis, auctoritatis atque curæ præsidio
lateant, sicut scriptum est: Ibi narrentur iustitiæ Domini & clementia in *Parazonoth*, Is-
Iudic. 5. raël. miram igitur ciuitati suæ longè lateq. patenti securitatem & diligentiam præstitu-
rum sese promittit, qui nõ lapideo aut aliàs humanis operibus ædificato, sed planè igneo 25
& hostibus inaccessibili muro futurum profitetur.

Et ego ero ei, ait Dominus, murus ignis in circuitu: & in gloria ero in medio eius.

Psal. 26. NVLLA maior humanis rebus, nulla certior, nulla optabilior securitas, quàm diui-
„ na esse potest, sicut scriptum est. Dominus illuminatio mea & salus mea, quem time- 30
„ bo? Dominus protector vitæ meæ, à quo trepidabo? Nullius autem earum, quæ viden-
tur, rerum naturæ vis & efficiendi celeritas, aut maior, aut acrior, aut vehementior est,
aut magis formidata, quàm ignis, qui vel durissima saxa findere ac dissoluere potest, sicut
Nahum 1. scriptum est: Indignatio eius effusa est sicut ignis, & petræ dissolutæ sunt ab eo: sed 35
cùm ignis natura, quas res tẽperato calore fouet, reficere & recreare soleat, atque hu-
manæ cumprimis vitæ vtilissima multas & maximas commoditates afferat, vt scriptum
Isai. 47. „ est: Prunæ, quibus calefiant, & focus, vt sedeant ad eum. Huiusmodi vsum sui præ-
biturum sese populo suo Deus pollicetur, vt dum aduersum hostiles impetus pro muro
igneo ad ciuium securitatem sit, rursus aduersus ciues ignem quendam temperatissi- 40
mum, fouentem ac recreantem, atque ipsorum vitæ multis modis vtilem se præstet.
Etenim hoc modo geminam ac diuersam diuinæ virtutis in suos atq. in alienos efficien-
Nahum 1. tiam esse, sacra oracula canunt: Ante faciem eius quis stabit? & quis resistet in ira furo-
ris eius? Bonus Dominus & cofortans in die tribulationis, & sciens sperantes in se, &c.
„ [*Et in gloria ero in medio eius.*] Quod verbum Latinè vertimus *gloriam*, Hebraicè est. *Cha-* 45
כבוד *bod*, adeo magnæ atque diffusæ in vna eademque sententia significationis, vt non dicam
„ vnũ, sed neq. plura hactenus inuenire potuerimus Latina aut Græca verba, quibus ple-
nè reddi huius vnius verbi pondus possit. Interim tamen vnũ reperimus, quod vmbram
quãdam in loco imitetur. id est, *Amplitudo*, de quo aliàs dicemus. Vt verò res ipsa aliqua
ex parte cognoscatur, illud modò indicemus, partem illam ex animalis corpore, ex qua 50
concoctum commodè alimẽtum in reliquas partes omnes transfunditur, Latinis lecur
כבד vocatam, hoc verbo Hebraicè dici: cuius calor in sanis corporibus ita temperatus est,
ita oportunus, vt commodissimum cæterisque membris & partibus alendis idoneum
sanguinem paret & transmittat. ea verò princeps ad vitam fouendam pars in corporis
ipsius medio atque adeo in dextro latere sita est: cuius, si valeat & bene habeat vir- 55
Thren. 2. „ tus & vtilitas quanta sit, ex contrario habitus vsu arguitur sicut: scriptum est, Effusum est in

in terra iecur meum, super contritionẽ filiæ populi mei. qua oratione omnibus se pror- „ Thren. 2.
sus viribus destitutum Vates lamẽtabatur. Hanc adeo similitudinẽ à natura ad se trans- „
ferens Deus hoc verbo vsus est, quo suam diuinam vitam & virtutem cum populo, hoc
est, ecclesia sua (cuius caput Christus, Christi verò ipse est) cõmunicaturum se pollicetur.
5 Iam verò quis expressam felicissimæ noui testamenti ac planè aureæ ætatis imaginem in
hoc vaticinio non videt, qui modò diuinam Christi Iesu in eos, qui spiritu sancto agun-
tur, efficientiã vel ex sacrorũ lectione, quanta futura esset, cognouerit? illis enim maximũ
aduersus inuisibiles & visibiles etiã hostes præsidium in spiritus sancti tutela maxima in
ciusdem virtute & gratia ad bene beateque viuendum commoditas & facultas est. Vti-
10 nam ipse nobis præstet, vt hæc omnia mysteria re ipsa & proprio experimento intelligere,
aliisque optanda & repetenda monstrare possimus. Sanè omnia hæc diuina sunt, & di
uino spiritu auctum interpretem, vt pro dignitate explicentur, requirũt. Huiusmodi au-
tem de eadem re vaticinium apud Ezechielem etiam est. Hanc verò rem omnem atque
adeo hanc sanctæ ciuitatis latissimè patẽtem societatem Deo auctore, Christi opera, spi-
15 ritus sancti virtute futuram Isaias etiam olim canebat: Adhuc dicent in auribus tuis filij
sterilitatis tuæ. Angustus est mihi locus, fac spatium mihi, vt habitem: & dices in corde Isai. 49.
tuo. Quis genuit mihi istos? ego sterilis & non pariens, &c.

O, ô, fugite de terra Aquilonis, dicit Dominus: quoniã in quatuor ventos cæli
20 *dispersi vos, dicit Dominus.*

CARMEN hoc non tam ad Iudæorum reliquias, quæ in Babylone mãserunt, Iero-
solymam illam, quæ tunc reficiebatur, aduocandas, quàm ad cæteras Israëlitarum tribus
per orbem dispersas & dissipatas, vt alteram Ierusalem petant, exhortandas pertinet. si-
quidem non tanta illius restitutæ Ierusalem in transmigratione Babylonica dignitas &
25 felicitas fuit, vt ea causa omnes Iudæi ad colendũ habitandumq. tanta cura & sedulitate
à Deo per Vatem vocarentur: quinimo illius, quæ tunc reficiebatur, vrbis tanta calamitas
futura aliquando esse à vatibus prædicta, atque à sapientibus ex oraculo cognita erat, vt
multi, ne ipsi aut eorum posteri eius miseriæ spectatores participesque aliquãdo essent,
ædificato iam secũdo tẽplo & aliis publicis & priuatis operibus refectis Babylonẽ denuo
30 sponte exules redierint: in quibus Zorobabel etiã fuit. Quin & oratio illa: [*Quoniã in qua-
tuor ventos cæli dispersi vos;*] non Iudæos Babylone exulantes, sed Israëlitas cæteros indi-
cat, qui ab Assyriorum exercitu abducti per totum fere orbẽ perinde, ac si quatuor prin-
cipibus ventis impellerentur, dispersi sunt. Inceepit autem dispersio ab Aquilonis terra,
quæ Israëlitis Assyria est, vnde per enthusiasmon ad futuræ felicitatis & ecclesiæ (in qua
35 vna salutis publicæ vsus est) communionem excitantur. *ô, ô,* vocãdi verba ad studij signi-
ficationem repetita sunt. *Fugite* plura apud Hebræos verba fugam significãt, sed NVZS
eam fugam, quæ salutis petendæ causa, aut ad asylum aut ad perfugiũ aliquod tutumq.
& firmum præsidium fit, atque in hac significatione fere semper vsurpatur, vt illud: Sex Num. 35.
oppida erunt ad fugitiuorum perfugium separata, vt fugiat ad ea, qui effuderit sanguinẽ. „
40 Quod verò bis reperitur, [*dicit Dominus,*] id nimirum significat, eiusdem Dei misericor-
dia, reuocandos & in sanctam ciuitatem recipiendos esse, cuius puro atque insigni iudi-
cio, non casu aliquo in exilium pulsi & toto orbe dispersi fuerant. Commiseratione au-
tem erga hos illud auget, quòd in Septentrionali terræ parte, ad quam primùm abducti
fuerant, quæsiti & vocati non inueniantur, sed longè latèque diffusi ac dispersi esse de-
45 prehendantur, longoque à Iudæis, qui Babylone sint, ante nullo distent. Sed pollicitam
is, qui priores exulauerant, in gratiam atque in ecclesiam redeundi spes, reuocatioq. per
enthusiasmon facta est, Iudæis etiam eodem modo cum diuinæ clementiæ & prouiden-
tiæ maxima commendatione etiam eadem spes certo signo confirmata proponitur.

O Sion fuge, quæ habitas apud filiam Babylonis.

HAVIC VERSVS integer est, cuius sententia & oratio ad Iudæos pertinet, qui quã-
nis ex patria pulsi, nonnamen in vrbibus, dispersi fuerant, sed omnes simul in Chal-
daeorum regione Babylonis agro consederant. Itaque diuinam hac in re clementiam ma-
gis etiam, quàm Israëlitæ fuerant experti, quibus nunc cum futuræ salutis certa spe di-
uinæ in se curæ ratio exponitur. [*Fuge*, inquit, *& tu ô Sion,*] & recipe te in sanctam istam
ciuitatem commune omnium piorum perfugiũ ac portũ, atque vnicum salutis præsidiũ.

Universidad de Deusto
Biblioteca

[*quæ habitas apud filiam Babilonis.*] non quòd tunc habitaret, quæ iam remigrauerat, sed quòd captiuitatis atq. exilij cõdicione minus, quàm Israëlitæ cæteri, misera hactenus vsa fuisset; vtpote non in quatuor ventos dispersa, sed [*habitans apud filiam Babylonis.*] Sic Hebraicè in participio vox est, atque ad distinctionẽ potius Israëlitarum, quàm ad præsentem statum refertur. Porrò filia Babylonis, Babylonici agri vrbes & oppida, ac velut coloniæ & municipia vocantur, in quibus Iudæi agebant. ex quibus vna præcipua Nearda siue Nehardagha fuisse dicitur, sic appellata, quòd in illa maximè diuinæ legis & sacrorum librorum studia florerent. his verò Iudæis futuræ salutis propositam spem dandi propediem signi exspectatione confirmat. 5 10

Quia hæc dicit Dominus exercituum, Post gloriam misit me ad gentes, quæ spoliauerunt vos: qui enim tetigerit vos, tanget pupillam oculi mei. Quia ecce ego leuo manum meam super eos, & erunt prædæ ijs, qui seruiebant sibi: & cognoscetis, quia Dominus exercituum misit me. 15

IN IIS, quæ ad examinandam vatum auctoritatem & fidem notata sunt, ponderibus vnum genus est, cùm futura propediem res aliqua prædicitur, quæ cõsentaneo prædictionibus exitu munus probat, secus verò omnino improbat, sicut scriptũ est: Hoc habebis signũ, quod in nomine meo propheta ille prædixerit, & non euenerit, hoc Dominus non est locutus, &c. qua de re nos aliàs plura (modò Deus adsit) disserere cupimus. 20 Igitur Zacharias muneris sui auctoritatem Persici imperij fine propediem futuro examinandam probandamq. præbet, quòd eo signo eius amplitudinis, ad quam per Christum deducendi erant, certam spem illis esse Deus voluit, cui, quicquid decreuerit, facere integrum omnino est; vtpote exercituum Domino. [*Post gloriam.*] Vbi inquit, gloriã illam, quæ vobis promissa est, ego ipso eodem docente cognoscens prædicere iussus fui, 25 atque illius nomine enuntiaui. Et in gloria ero in medio eius. missus etiam sum ad gentes, quæ spoliauerunt vos, vt futuram in illos ex diuino consilio vltionem prædicerem; à quibus quamuis reficiendi templi & incolendæ de integro vrbis facultatem adepti, tamen graui imperio & intolerabilibus tributis expoliamini. [*Expoliauerunt vos.*] Hebraicè præsentis temporis verbum est: namque hæc expoliatio nominis mei offensionem in se 30 continet, adq. hanc rem, quã ego in ista ciuitate efficiendam paro, importunior est; vtpote quæ vos oppressos & expoliatos vrbem istam restituere, & templum non ita ex animi vestri sententia refectum sacro atque legitimo ritu frequentare sinat. denique satis est minus commodè vobiscum agi, vt ego illis irascar. [*Nam qui tetigerit vos, tanget pupillam oculi mei.*] Hebraicè vtrobique est in præsenti *tangit*. Oculus Dei prouidentia diuina di- 35
Psalm. 33. citur, vt, Oculi Domini super iustos. Hęc prouidentia quamuis res humanas omnes, nec solùm vniuersas, sed etiam singulas curet, tamẽ eius populi; apud quem vera religio est, rationibus præcipuo quodam atque familiari magis modo consulit, sicut in illo psalmo
Psalm. 86. elegantissimè traditur: Fundamenta eius in montibus sanctis, &c. Huius verò priuati & dilecti populi ratio & ius, vt nunc penes Christianos, penes Iudęos quondam fuit, quoad 40 ille totius orbis redemptor, & diuinorum consiliorum procurator ac particeps Christus ex illa gente natus, munus officiumque impleret suum. Hanc adeo peculiarem ac præcipuam erga eam gentem, ob eas, quas diximus causas, curam Deus oculi sui pupillam nominat, quæ medium in rebus & consiliis suis locum ac præcipuam sedem obtineret, quæque magnum illud de publica salute consilium exspectaret: cui qui ob- 45 stare conaretur, pupillam, qua nihil charius tota facie est, tangere atq. lædere existimaretur. Quoniam verò diuina in Persas animaduersio per Græcos Græcorumque socios iugi etiam & imperij intolerabiliumq. tributorum pertęsos iam tum imminebat, ob eam rem dicit: [*Quia ecce ego leuo manum, &c.*] Hanc nostram prioris carminis expositionem Chaldæus paraphrastes confirmat hoc modo: [*Quia hæc dicit Dominus exercituum, post glo- 50 riam, quæ dicta est, ventura super vos, &c. Et cognoscetis quia Dominus misit me.*] Vatis ipsius oratio est, nomen suum inter eos, qui verissima & certissima prædixerint, professi, atque fidẽ suam de proposita futuræ olim Iudæis gratiæ spe illa, quæ venturi propediem Persis fuerat, calamitate exspectanda liberantis.

Laudа & lætare filia Sion, quia ecce ego venio, & habitabo in medio tui, ait Dominus.

FELICES illius & admirandi status, in quo piorum hominũ res noui testamẽti tempore collocandæ erant, amplitudinẽ & dignitatẽ maximã commendaturus, omni plausu & summis laudibus excipiendam Deus ipse docet, vtpote quæ tum auctoris nomine & præstantia, tum ipsa sua natura & virtute omnem præteritorum seculorũ vsum tam superet & vincat, quam diuina humanis, æterna caducis & mobilibus præstare possunt. nãq. illa omnis, quæ olim patribus veteris testamenti felicitas data est, quanquam quidem ex Dei consilio & beneficio angelorũ tamen & hominũ ministerio contigit, eademq. terrenis fere rebus est definita: quę præterquà quòd admodũ de huius alterius felicitatis imagine quadam & vmbra spem proponebant, nihil præterea quòd mortalẽ gradũ excederet, nihil, quod planè diuinũ diceretur, in se continuere. Hæc verò etsi Deum ipsum auctorẽ & parentem sui proprie habet, diuinã, immortalẽ, æternam omnibusque numeris absolutam virtutẽ perennique præbet: quamobrem digna existimata semper est, quæ magno desiderio exspectaretur, ingenti applausu & studio aduentiens exciperetur, maximoq. præconio & summis laudibus ab iis, quibus ea cõtigisset, celebraretur. Igitur vox Dei ad ecclesiam optimum & iucundissimũ nuntiũ mox audituram illa est. [*Laudа & lætare.*] Prius verbum canticum & præconium significat. Cuiusmodi habitu & gestu vsi olim Israëlitæ dicuntur, cùm consecrato tabernaculo Deum per ignem cælestem adesse cognouissent, sicut scriptum est. Quod cùm vidissent turbæ, laudauerũt ruẽtes in facies Leuit. 9.
suas [*Filia Sion,*] Ierusalem dicitur, sed clarius & planius Christiana ecclesia synagogę antiquæ filia est. Atqui huius publicæ lætitię illam præcipuam & amplissimã ciuitatẽ Deus ipse explicat, quòd futuræ illis libertatis & salutis auctorem, parentem & effectorem non Cyrum quemquam, non etiam Mosen, sed ipsummet sese præbituros est. [*Quia ecce ego venio, & habitabo in medio tui.*] Verbum illud quod erat in principio apud Deũ, idemque Deus ipse Dei filius, patri natura, virtute & dignitate æqualis, rerum omnium, quæ extra diuinam naturam sunt, efficientia par, idemque paterni consilij sapientissimus explicator ac minister, in quo vita erat, & vita erat lux hominũ, idem ipse huius maximæ homi- Iohan. 1.
num salutis effectorem sese certissimè pollicetur. Quoniam ad tantam explicandã efficiendamq. rem nullus alius, præter Deũ, sapiẽtia, consilio & virtute idoneus esse potuit, qui & vaferrimi astutissimique hostis antiqui machinationibus artibusq. turbatis & ruptis, calliditatem prudentiæ, conatus virtute superaret. Eius verò rei, quemadmodum explicanda esset, rationem in incerto occultoque latere omnibus & seculis & generationibus, antequam conficeretur, Deus volens, illud tantùm interim, quo fieri posse crederetur, atque exspectatione desiderioque sui animos piorum incenderet, indicauit. [*Et habitabo in medio tui.*] Vt non modò certum & felicem, sed perpetuo constantem exitum res habitura esse crederetur: quam Deus ipse promiserat in seque receperat. Porrò autẽ eodem modo præstitam fuisse, atque cum summa dignitate & amplitudine absolutam, summa etiam cum admiratione ab hominibus exceptam & cognitam grauissimis testium ipsorum, qui participes fuêre, testimoniis docemur. Et verbum carò factum est, & Iohan. 1.
habitauit in nobis. de qua tota ratione idoneo tempore, oportunoque loco dicere vt contingat, adeni Deus nobis exorandus est. [*Ait Dominus.*] Hebraicum nomen tetragrammaton & misericordiæ & constantiæ rationes continens rei ipsius dignitatem, causas & certitudinem durationemque significat: maximè autem cùm verbum *ait*, certum pondus auctoritatemque atque decretam consilioque firmatam sententiam offendat, quod נאם
Hebraicè NEVM, est, nunquam nisi in huiusmodi rationibus indicandis vsurpatum, vt: 1. Samu. 22.
Hæc autem sunt verba nouissima, quæ dixit Dauid filius Isai, dixit vir, cui constitutum est de Christo Dei Iacob. vtrobique idem verbum repetitur. Hic autem rerum status, quem Deus ipse veniens sua præsentia conuersurus erat, quam longè multumque antiqua illa tempora superet, quis non videat? maximè cùm secundi templi ætate vsque ad Christi aduentum, & illa etiam peculiaris prouidentiæ & familiaritatis antiqua indicia (quantula illa his collata fuerint) desiderarentur, vt ignis iugis cælitus immissus, vrim & thumim, & vaticinij oraculorumque vsus rarissimus & obscurissimus esset. At verò eam, quæ denuntiata est, felicitatem, non intra priuatos Iudæorum secundum carnem parietes continendam, sed ad omnium gentium nationes per omnes orbis partes dilatandam esse, vt apud alios etiam, sic & apud hunc Vatem Deus prædictum esse voluit.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Et applicabuntur gentes multæ ad Dominum in die illa, & erunt mihi in populum.

Rom.1. EVANGELII Christi, (quæ virtus Dei est ad salutem omni credenti Iudæo primũ
„ & Græco) prædicatione & annuntiatione omnium gentium homines inuitandos in cæ-
lestis regni societatem & ciuitatem receptum iri, diuino consilio decretum est. qua de
Sophon.3. „ re multa & amplissima oracula olim fusa ab antiquis vatibus fuere. Cuius generis illud
„ est: Quia tunc reddam populis labium electum, vt inuocent omnes nomen Domini, &
„ seruiant ei humero vno. Hanc adeo omnem orationem Dei verbi esse, hoc est filij Dei,
qui maximum hoc consilium explicaturus, atque grauissimam huiusmodi expeditionem,
Luc.26. vt Lucas inquit, Ierosolymis completurus erat, ipsa sententiæ ratio, manifestaque conse-
quentia arguit. cuius orationis illa etiam pars est:

Et habitabo in medio tui, & scies: quia Dominus exercituum misit me ad te.

SVPERIORI sermone Vates legationis sui auctoritatem certo quodam ac propediem exspectando argumento probaturus illa oratione vsus est, & cognoscetis quia Dominus misit me. nunc verò Dei verbum sui causa ac muneris proprij confirmandi obseruationem certis notis, doctturus eadem oratione, verbo tamen, *ad te*, addito, vsus est. etenim non Vatis hæc, vt superior, sed Dei filij oratio est, eiusdem qui dixerat, [*Et erunt mihi in populum.*] quiq. addidit. [*Et habitabo in medio tui.*] namque hoc signum certissimum ille haberi vult, quod à Domino exercituum sit missus. Id verò ad quinque illa illustrissima & præclarissima signa, quibus verus Dei Christus hominibus in terra probatus fuerat, cumprimis pertinet: de quibus alias plura & exactius, eodem inspirante, dicturi, nũc ea tantum, quæ ad loci huius indicationem facient, breuiter perstringemus. Israëlitico populo certam ac perpetuam felicitatem esse cupiens olim Moses supplex, non angeli cuiuspiam, sed ipsius potius Dei præsentiam adesse efflagitabat. Intellexerat enim bene beateque viuendi, atque pericula omnia declinandi perrumpendique rationes omnes nulla alia re æquè, atque Dei ipsius potenti, placido benignoque spiritu contineri posse; cuius si quis præsentem virtutem experiatur, huic ad cæteras summas vtilitates, ad humana vitia effugienda, ad studiosam & piam vitæ rationem ineundam opportunitas adiungatur necesse est, sicut scriptum est: Faciem tuam illumina super seruum tuum: &
Psalm.117. „ doce me iustificationes tuas. Huiusmodi autem de hac re Mosis actio oratioque habita
Exod.39. refertur. Festinusque Moses curuatus est pronus in terram, & adorans ait: Si inueni gra-
„ tiam in conspectu tuo Domine, obsecro, vt gradiaris nobiscum: populus enim duræ cer-
„ uicis est: & auferas iniquitates nostras atque peccata, nosque possideas. qua oratione il-
lud tantum impetrare potuit, vt Dei præcedentis tutelam experiri, faciem verò videre
populus ille non posset, quam aliquando hominibus aliis, hoc est noui testamenti & ec-
Exod.33. „ clesiæ ciuibus cum summa vtilitate, cum maxima dignitate ostendere constituerat. Di-
„ xitque Dominus, facies mea præcedet te: & requiem dabo tibi, &c. & paulo inferius ad
„ Mosen ipsum: Videbis, inquit, posteriora mea, faciem verò meam videre non poteris.
Illo præterea antiquus Israëlitarum populus diuino beneficio affectus est, vt ad promissam optatamque regionem deducendus angelo præcursore vteretur: cuius opera pulsis indigenis locum liberum & vacuum ad occupandum inueniret. Et mittam, inquit
Exod.33. „ Deus, præcursorem tui angelum, vt eiiciam Chananæum, &c. & intres in terram fluen-
„ tem lacte & melle. non enim ascendam tecum, quia populus duræ ceruicis es, ne forte
disperdam te in via. Igitur diuinam faciem antiquus populus videre non potuit. horum autem posteri videndam aliquando fore sperantes, atque eam vnam absolutam salutis
Psalm.79. & felicitatis publicæ rationem definientes, temporibus suis experiri cupierunt. Excita
„ potentiam tuam & veni, vt saluos facias nos: Deus conuerte nos: ostende faciem tuam,
& salui erimus. neque enim illius, quæ per omnia antiqua secula exspectata est, salutis
ratio alio euidentiore argumento, quàm verbi ipsius præsentia & familiari quadã cõsue-
tudine piis hominibus cognosci probarique potuit, si sacrorum librorum arcanis nota-
Isai.51. „ tionibus vtendũ esset, sicut scriptũ est: Propter hoc sciet populus meus nomẽ meũ in die
„ illa, quia ego ipse sum, qui loquebar: Ecce adsum. Atqui expressam Dei facie & certã præsentia iis aperte declarari, quibus filius Dei cõspectus fuerit, idẽ ipse docet. Philippe, in-
„ quit, q̃ videt me, videt & patrẽ meũ. Porrò declaratã re ipsa fuisse Ioannes, & suo, & alio-
Ioan.1. „ rũ nomine testatur: Et verbũ caro factũ est, & habitauit in nobis, & vidimus gloriã eius,

gloriam quasi vnigeniti à patre, plenũ gratiæ & veritatis. Plenum veritatis propterea inquit, quòd quæ apud hunc & alios vates de ea re promissa exspectabãtur, reipsa præstita, hominibusque piis obseruata fuerint. [*Et scies, quia Dominus exercituum misit me ad te,*] vt in medio tui habitarem, quasi vnigenitus a patre missus plenus gratiæ. At verò cuiusmodi hęc visio & habitatio fuerit, alias ab eodẽ Deo nobis, vt spero, explicãdi dabitur locus. Hactenus huius, quam audiuimus, felicitatis amplitudo ex auctoris nomine & dignitate cõmẽdata est; nũc verò ex admirãda rerũ ipsarũ mutatione & nouo splẽdore celebratur.

Et possidebit Dominus Iudam partem suam in terra sanctificata: & eliget adhuc Ierusalem.

VNAM imprimis ecclesiã vnam cõmunem omniũ piorũ ciuitatẽ constituendã esse, quæ vno nomine, isdẽ legibus, eodemq. iure omnibus totius orbis nationibus, quæ legitime admitti studerent, daretur, vt à cæteris vatibus prędictũ, sic ab hoc expressum expositumq. est. namque olim dum Israëlitarũ terrestres res florerent, vna omnibus regia ac princeps ciuitas constabat, Ierusalẽ, in qua & de religione & de cõmuni iure conuentus publici & celeberrimi vndiq. fierent; in eaque fanum illud amplissimũ erat, vbi verus & vnicus Deus sanctè & pure cultus peculiarem tutelæ & prouidentiæ suæ præsentiã cultoribus declarabat; tam diuque illa omnis respublica viguit, quamdiu Ierosolymorũ ratio integra illæsaq. manset, ita vt gens illa omnis vnus Dei populus diceretur, cuius sedes in regia vrbe esset. Notus in Iudæa Deus, in Israël magnum nomen eius. & factus est in Salem locus eius, & habitatio eius in Sion, &c. At verò Ierusalẽ quanquã cõmunis omnium aliarum tribuum patria dici potuit; tamen Iudææ nomini præcipuè asscribebatur, quòd & Beniaminitarum tribui locus ille sorte obuenisset. Ex quibus rebus illud etiam effectum est, vt Israëlitæ omnes vno nomine Iudæi non raro appellarentur. Huiusmodi namque præcipuis dotibus & beneficiis auctum Iudã filium Iacob volens testamẽto iam ferme moriens prædixerat. Iuda te laudabunt fratres tui, &c. Adorabunt te filij fratris „ tui, &c. Hæc verò omnia cùm non tantũ terrenarũ rationes rerum, sed multo etiã magis cælestium mysteriorũ obseruationes haberẽt, omnino ad veritatẽ Christianã, vt ad certũ exẽplar reuocare oportuerit. nã quæ in figura illis contigerunt, eruditionis atq. vtilitatis nostræ causa, vt D. Paulus affirmat, scripta sunt. Igitur vnũ ex omnib. gẽtibus Iudæis primũ & Græcis populũ in cælestis regni societatẽ conuocatũ sibi deligere Deus cõstituerat; cui ob perpetuas ex accepto beneficio laudes, Iudæ, hoc est laudatoris nomẽ esset [~~Is verò~~ deleat
~~populus Ierusalẽ cælestis muneris iura, atque cætera ciuilia commoda adeptus regem ac~~
~~peraqẽ Deũ in sacrosancto tẽplo suo, hoc est in illorum animis inhabitantẽ perpetua ac~~
~~maxima sanctitate coleret, quę res certũ atq. stabilẽ virtutis, pietatis, & optimarũ omniũ~~
~~rerũ vsum populo ipsi viuenti adhuc, atq. in hoc seculo agenti allatura fuerat: ita vt neq.~~
~~curæ & sollicitudines, neq. ab illis antiquis hostibus iam vlterius perturbato in summa tran-~~
~~quillitate & pace, quod reliquũ vitæ esset, peragere cõtingeret: nimirũ quibus Deus ipse~~
~~quem spiritum suo perpetuo adesset, atq. ab hostibus & metu vindicatis vires & animũ~~
~~ad præclaras gerẽdas agendasq. res adderet~~] hæc breuis quædã illius uersus sententia est. Eucuque
nunc verba ipsa breuius etiã explicemus. [*Et possidebit Dominus.*] Misericors Deus Iudam illũ spiritualẽ hæreditatis nomine & iure tenebit. sic in Hebręo, [*Et hæreditabit*] vt ita reddamus verbi vim [*Iudam partem suam.*] quam Christi filij sui morte & resurrectione ab hostiũ potestate vindicatam iuris omnino sui fecerit, neq. minus suã appellare possit, quã Exod.38.
illã terrenã olim, de qua scriptum est: Pars autem Domini populus eius, Israël funiculus „
hæreditatis eius, &c. [*In terra sanctificata.*] namq. illa prior terrestris Iudæa cùm in terra Genes.3.
sterili spinarumq. arq. carduorũ feraci, hoc est in veteris Adami carne sita esset, neq. officio satisfaciens suo, neq. Deo probata variis & multis calamitatibus atq. miseriis premi sæpe cõmerita est. Ea verò, quã nũc hæreditatẽ Deus initurus dicitur, in terra sanctificata erit, quã ipse spiritu benignitateq. sua augens maximarũ virtutũ feracẽ redder, sicut scriptũ est: Etenim Dominus dabit benignitatẽ, & terra nostra dabit fructũ suũ. Huius verò Psalm.84.
tantæ felicitatis laus Deo auctori tribuẽda est, cui ex propria misericordia sua adducto Ierusalem sanctã sibi in sedẽ ac regnũ suisque cultoribus in communẽ ciuitatẽ admirandis & nouis modis optare placuerit. [*Et eliget adhuc Ierusalem.*] Vox illa *adhuc*, nouum & augustissimũ electionis genus indicat, quæ multis olim huiusmodi præconiis celebrata est. Quoniã elegit Dominus Sion, elegit eam in habitationẽ sibi. hęc requies mea in seculũ Psalm.40.

deleat.

ſeculi, hic habitabo, quoniá elegi eam. [illegible] donati, & maximis [illegible] ſtatus, qualis [illegible] turus eſſet, non ſine magna audientium admiratione Vates ſignificauit, [illegible] quandá ſubindicans mutationé & regenerationé, cuius qui participes eſſent animi, nihil paruum aut ſaperent, aut curarent, ſed ſublimibus cogitationibus rectiſſima ſtudia conſentaneaſq. actiones coniungerét, ita vt, quemadmodú Iſaias cecinit, omnes qui viderint

Iſai. 61. eos, cognoſcát illos, & dicát, Iſti ſunt ſemen cui benedixit Dominus. [illegible] ſpiritu acti, & ducti nulla [illegible] carnis vi abſtrahi [illegible] poſſent, [illegible] [illegible] patriá ſuá cæleſté peterét. Tanta illis virtute, tantis [illegible] [illegible] familiaritas dabatur, & [illegible] carnis & [illegible] hominis impetus repreſſuri erat.

Sileat omnis caro à facie Domini: quia conſurrexit de habitaculo ſancto ſuo.

EVSEBIVS [illegible] carnis impetus conatusque perditos omnino cohibere ſemper & ab omni labe [illegible] cupiditaté tantú opus eſt, vt Dei gratiá, virtute & efficacitate deſideret, aliàs non bene [illegible] contendentis animi ſententia ſucceſſurá. Quam maximè difficultatem & infinité pene laborem [illegible] ille bonus, quia Paulo inducitur, expertus atq. [illegible]

Rom. 7. [illegible] ratione peruincendú ſperare docetur. Infelix ego homo, inquit, quis me liberabit de corpore mortis huius? Reſpódit Paulus, Gratia Dei per Ieſum Chriſtum [illegible] Chriſti [illegible] Vates [illegible] carné ipſam tacere & quieſcere per Enthuſiaſmon iubet, quæ Deú [illegible] diligenté, atque [illegible] Vates [illegible] repete ad [illegible] inſolentiá & contuma- [illegible] propoſitamq. eſſe, [illegible] docet. [*Taceat.*] Hebraicum verbú tacere & quieſcere ſimul ſignificat, atq. in [illegible]

Num. 13. [illegible] quod Latinus interpres alias cópeſcere, [illegible] Caleb compeſcens murmur populi, quod oriebatur cótra Moſen, &c. [illegible] hominibus [illegible] lus & felicitas enunciatur, ſed carni ipſi mina intenduntur, & ſilentij atq. quietis lex indicitur, inquit Vates, cognituræ tandé, quæná diuina in ſe vis & efficientia ſit. [*Omnis caro.*] Malorú omnium nó actionú modò, ſed cupiditatú etiá ſummá his verbis cóplexus eſt, quorum facultaté ſi maximè humana virtus, diuina gratia adiuuante, minuere ante Chriſti [illegible] & reſurrectioné potuit, non tamen exhaurire omnino potuit. namq. hoc abſolutú opus planè diuinú & à Deo petendú exſpectandumq. eſt. Qua de re huiuſmodi oratio-

Pſalm. 18. nes antiqui patres habebát. Ab occultis meis munda me Domine, & ab alienis parce ſeruo tuo. Si mei non fuerint dominati, tunc immaculatus ero, & emundabor à delicto maximo, &c. Hoc genus dati optimi & doni perfecti de ſurſum eſſe, atque à patre luminum

Iacob. 1. deſcédere, Diuus Iacobus docet. Communis etiá theologorú ſententia, [illegible] trio & gratia vinci & poſſe & ſolere, vniuerſum verò vitiorú fonté exhauriri, [illegible] cari, auctoris cuiuſdá gratiæ & præſentiæ Dei efficacitatis eſſe, ſentiunt. [*Quia conſurrexit.*] Hebraicus ſermo humaná cogitádi & dicendi figurá, vt ſæpe alias, imitatus hoc modo habet. [*Quia excitatus ſiue experrectus eſt.*] quod etiá & illud eſt. Et excitatus tanquam

Deut. 30. dormiés Dominus, tanquá potés crapulatus à vino, &c. Quod verò addidit, [*De habitaculo ſancto ſuo,*] vno eodemq. dicendi modo, & virtuté & conſiliú ad gerendá rem, (vt cum vulgaris artiú verbis loquamur) efficienté & finalé cauſam ſignificat, hoc eſt, qua virtute, qua facultate inſtructus prodeat, & cuius rei cauſa ad agendú excitetur. In Ioelis &

Ioel. 3. Amos. 1. Amoſi vatú cómentarijs docuimus, de, præpoſitioné in ſacro ſermone, & locum è quo, & ſiné etiá ſiue cauſam indicare. Dominus de Sió rugiet, & Ieruſalé dabit vocé ſuá, hoc eſt, Sionis & Ieroſolymorú cauſa, ex ipſis etiá Ieruſalé & Sione terribilé vocé editurus eſt. Igitur hoc in loco Dei virtus ſignificatur, atq. propoſitę etiá rei gerédæ cura maximè, quæ ex loco ſancto ſuo, cælo, vbi potentiſſimus & quietiſſimus habitat, habitaculi ſancti ſui, hoc eſt, eccleſiæ (quæ templú ſanctú Domini eſt) [illegible] oés curaturus excitetur. neque diſſimilé vim apud Latinos, de, præpoſitio obtinet, vt apud Ciceronem: Ie, de quo

Cicer. ad Attic. angor & crucior. &c. [*Miſimus magnis de rebus vterque Legati.*] Atq. hic vnus locus ad dominicam

Horat. ſerm. 1. ſat. 5. Chriſti precationé, Pater noſter, explicandá plurimú adiumenti, ſi cui noſtra interpretatio ſatis percipiatur, attulerit: ſed multa nos interim, qui in ſingulis verbis explicandis aperiri poterant, myſteria, quamuis inuiti, tamen ob breuitatis ſtudium prætermittimus.

tota pag.a

CAPVT

ET oſtendit mihi Dominus Jeſum ſacerdotem magnum ſtantem coram angelo Domini, & Satan ſtabat à dextris eius, vt aduerſaretur ei.

OMNEM ferè eam, quæ in Machabæorum libris narratur, hiſtoriam hac viſione Vates à Deo edoctus præcinit, adeo obſcure, vt variæ & multiplici expoſitorum commentationi campum aperuiſſe videatur. namq. cetera, quæ antea viderat, ſpectra vel ipſe cognoſcens aliquando indicabat, vel ab interprete edoctus referebat. Huius verò rationem, quemadmodum contemplatus ſpectauerit, narrans, explicationem prorſus pretermiſit, lectoribusque vel cogitatione comprehendendam, vel (quod commodiſſimú fuerit) à Deo impetrandam, vel ex ſacris libris petendá reliquit. Qua quidem in re quid alij agant, nos non multú laboramus, neq. ſingulorú explicationes refellere, noſtraſq. cótentione & æmulatione defendere ſtudemus, quippe ea neq. nobis, neq. eccleſię ſanctę Dei, (cuius diſciplinā profitemur) conſuetudo eſt: ſed quam viá ſemel muniuimus perpetuo ſecuti, quæ de inexhauſto ſacrorú librorum theſauro à Deo (quem ſupplices aſſiduè exorare ſtudemus) ſuppeditata fuerint, ad noſtram vtilitatem & ſanctiſſimæ eccleſiæ vſum promemus, minime fucatis & ſplédidis, ſed iis tátum coloribus vſi, quibus deſcriptarum imaginum ſimplicitas, ſine vllo linearú detrimento, vmbra etiam oportunis locis addita ſignificatas & obſcuras partium eminentias indicemus. Atqui ne in huius loci cómentatione breuitatis inſtitutæ obſeruatio obſcuritatem parere poſſit, lectori conſultú voluimus, vt eá quæ Machabæorú nomine in ſacris libris & in Ioſephi cómentariis ſcribitur, hiſtoriá diligenter accurateq. legat. Igitur futurarú calamitatú, turbarum & bellorú, victoriarumq. inſigniú, omnium deniq. rerum viciſſitudines, quibus Iudęorum reſpublica Antiochi impij & Machabæorum Ieſu ſacerdote prognantium temporibus agenda fuerat, in vna ipſius Ieſu perſona Vati oſtenſę ſunt. namque ad illius iam vita defuncti nomé omnis eius ſeculi, quod ad ſecúdum templú ſpectabat, ratio relata eſt; vtpote cuius ętate & auſpicio reficiendi tépli & religionis cultusque ſacri reſtituendi fundamenta iacta eſſent: idque ex diuinis reſponſis ab Haggęo Vate ſacerdotis huius nomen appellante non ſemel redditis. At verò Ieſum ſacerdoté, quo tépore Zacharias oſtéſum ſibi narrat, vita iam functú fuiſſe, vt nonnulli Hebræi ſcriptores tradunt, non leuia argumēta nobis confirmant: atq. imprimis conſultatio quæſtioq. illa, quam Haggæus apud ſacerdotú collegium de victimarú ratione & ſanctitate habuit. Qua de re nó ſacerdotú ſenatus, ſed ipſe potius maximus pontifex (ſi viueret) ſententiá ex more rogandus fuerat, ſicut ſcriptú eſt: Labia ſacerdotis cuſtodient ſcientiá, & legem requirét ex ore eius: quia angelus Domini eſt. pręcipue autem cum cæteris in actionibus omnibus Ieſu ſacerdotis maxima ab Haggęo Vate ratio habita fuerit, ex quo vaticinij munus obiri cœptú eſt, à prima ſexti menſis die ſecundo Darij regis anno vſque ad viceſimam primá ſeptimi menſis, cùm ſecundę domus amplitudo Meſſiæ venturi indicatione enuntiata fuit. Itaque à primo remigrationis tépore quamdiu incœptú tépli opus intermiſſum eſt, videlicet temporibus Cyri & filij eius, atq. Aſſueri, vſq. ad ſeptimú ſecundi anni Darij menſem, Ieſum religionis rebus omnibus non modò interfuiſſe, ſed præfuiſſe etiá cóperimus. ab eius verò menſis die viceſimo primo & deinceps nullubi aliàs appellatum audimus, pręterquá apud hanc Vatem, qui ſibi in ſpectro viſum narrat. atq. viſione opus non erat, ſi viuenté cóſpicere quotidie contingeret: ſed illius tunc nuper mortui & ſuperſtitú deſiderantiú deſiderio crebriſq. ſermonibus (vt fieri ſolet) celebrati rationes & res vt habituræ eſſent, Vates edoctus eſt. namq. viceſima quarta noni méſis eiuſdemq. anni Haggęus legationé ſuá de ſacrorú ritu & ſignificatione obiit, eademq. die Zorobabelé ſolú alloqui iuſſus eſt, cú antea vtrúq. ſimul alloqueretur. hic verò Vates viceſima quarta die vndecimi méſis oſtenſam narrat, vt nó ſolùm futuræ lógú poſt tépus Iudęorú viciſſitudines, ſed quę paulo poſt ſina tépora exſpectádæ erát, cognoſcerétur. Igitur Ieſum iá vita functú, atq. alterius ſeculi gentibus annumeratú ſibi viſum fuiſſe narrat. ait vero corá angelo Domini ſtanté. quo argumēto piorú & ſanctorú ſocietatis ciuem aſſcriptú docet; vtpote qué angelo Domini aſtanté viderit, cui angelo ſacerdotis ipſius poſteritaté, res & nomé curę eſſe cognoſceret. namq. is vir omni ſtudio, ſedulitate, exéplo atq. doctrina egerat, vt ſacra religio diuinusque cultus, & oés, quæ ad hæc pertinét res, magna diligétia & ſanctitate, & ſuis, & futuris temporibus procurarentur. ſed huic conſilio atque ſtudio grauiſſimus & acerrimus, qui ſeſe intendens obtrectaret, aduerſarius non defuit, videlicet Antiochus ille cognomēto

Abben. Eſdræ. Iſaac, Hiſpa. Salom. Iarch.

Malach. 2.

Hagg. 1.

Universidad de Deusto Biblioteca

Universidad de Deusto Biblioteca

Machab.1. Epiphanes,quem ob violandæ religionis & diuini nominis obscurandi studiũ radicem peccati sacri scriptores nominant.Eundẽ Satanã,hoc est, aduersariũ & detractorẽ Vates dicit. quo nomine omnes,qui vel diuinis,vel aliis magnis rebus obsistunt,vocari in sacris audimus.quo etiã Petrus humani generis grauissimũ & durissimum redimendi modum Matth.16. Christo dissuadens audiuit: Vade post me Satana,scandalum es mihi:quia non sapis ea, ſ „ quæ Dei sunt.Hic autẽ Satan à dextris Iesu stare visus est,nimirũ eo cõsilio,vt publicam religionis rẽ,quã sacerdos auctã florẽtemq. esse curabat,oppugnaret. namq. dexterę alicuius opponere sese,hoc in arcano sermone significat: in quo magna ad res agẽdas vis & Psalm. constãtia dexteræ nomine describitur,vt: Dextera Domini fecit virtutẽ:dextera Domi- Isai.63. ni exaltauit me.At verò cum à dextera esse ambiguæ sentẽtię oratio sit,namq. vel auxilij 10 ferẽdi causa id fieri etiã potest, vt illud: Quoniã à dextris est mihi,ne cõmoueat,vel ob- Psalm.15. trectãdi,vt: A resistẽtibus dexteræ tuæ custodi me,&c.Satanę hoc in loco cõsiliũ,tametsi nomen ipsum arguere poterat, Vates tamẽ declarauit, [*vt aduersaretur ei.*] Fuit autẽ Iesus sacerdotis dextera illustris illa & fortissima Mathathię & filiorũ familia,q Iudaicis rebus oppressis ac penè obrutis auxiliũ magnũ tulerũt,ad præclarũ etiã splendorẽ & dignitatis 15 locũ peruẽturis,nisi potẽtissimus atq. acerrimus hostis & prædo sacrilegus ille Antiochus obfuisset.q ob eã rẽ dexterę, hoc est,potẽtię, & dexteritati sacerdotalis familiæ illius oppositus rectè pingitur. [*vt aduersaretur ei.*] Hebraicũ eiusdẽ cũ nomine ipso significationis Num.22. verbũ est,*Le Satano*,vt à proposito institutoque deterritũ abduceret,vt illud: Ego veni,vt aduersarer tibi,quia peruersa est via tua mihique cõtraria.Vt igitur de honestatis & verę 20 pietatis via deflectere coactũ populũ in cõtaminatæ superstitionis errorẽ fraudemq. impelleret,vrbemq. ipsam Ierosolymã Deo sacrã sibi prophanatã ad regni & potẽtiæ præsidiũ muniret, maximo conatu studioq. contendit Antiochus, cui,vt diximus,populi animos corrumpere,& vrbẽ ipsam occupare in animo fuit, sicut scriptum est: Et facti sunt Machab.1. in insidias sanctificationis, & in diabolum malum in Israël. Quod Vates dixerat He- 25 „ braicè *Satan*, Græcus Machabæorũ interpres ad significationem alludẽs,vertit diabolũ; nimirum ex eodem verbo *Satan*, quod apud Hebræos, si libri illi Hebraicè extarẽt, vtiq. legeremus.Atque illud etiam sibi visum narrat Vates, quemadmodum tyranni illius atque etiam eius exercitus consilium studiumque vehemẽter inuisum improbatumque, 30 & impetus tandem cum magna ipsorum calamitate cohibitus fuerit.

Et dixit Dominus ad Satan,increpet Dominus in te Satan,& increpet Dominus in te:qui elegit Ierusalem:nunquid non iste torris est erutus de igne?

ANGELVS ille,qui sacerdotis rebus curandis præfectus aderat, Domini eius,à quo Iudic.6. legatus erat,nomẽ hoc in loco sustinet. [*Dixit Dominus.*] vt idẽ cęlitus ad Gedeonẽ missus 35 nuntius, Angelus Domini interdũ etiã Dominus vocatur. Atq. hic angelus auctoritatis & confirmationis causa Dominus dictus diuini aduersus Antiochũ & Macedones iudicij sententiã execrantis modo pronũtiat, *Increpet, increpet*, Hebraicè *increpabit* in futuro: quod ad confirmationẽ magis,quã imperatiuus, facit.Huius verò verbi ea vis est,vt non solũ redarguere atq. accusare, vt Latinè solet,sed etiã perrũpere & cõminuere significet, 40 Psalm.79. præcipuè,cũ in diuina indignatione vsurpatur, vt: Incensa igni & suffossa ab increpatio- „ ne vultus tui peribunt. Quòd verò verbũ repetit,non ad vehementiam aut ad heterosim figuram (namque heterosis diuersis magis,quàm iisdẽ verbis fit,sed ad geminum Satanę consiliũ conatumq. frangendũ pertinet, alterũ quòd sanctã & Deo dicatam vrbẽ occu- Psal.131. pare & nefaria superstitione contaminare constituerat.ob eamq. rem additum est: [*Qui* 45 Psalm.67. *elegit Ierusalem*] in habitationẽ sibi, vt Psaltes ait, Mons in quo beneplacitũ est Domino „ habitare in eo. Alter verò conatus consiliumq.inimicum fuit,Iudęam & Ierosolymitanã „ gentẽ,quæ ex omnibus tribubus antiquis tãtùm in ea regione superfuerat,cum Mathathiæ eius ætatis ac reipublicæ principis familia funditus delere, sicut scriptum de vtroq. Machab.1. consilio est: Et ędificauerũt ciuitatẽ Dauid muro magno & turribus firmis:& facta est il- 50 „ lis in arcem,& posuerunt illic gentẽ peccatricem viros iniquos: & effuderunt sanguinẽ „ innocentem per circuitum sanctificationis,& contaminauerunt sanctificationem, &c. Huius alterius cõsilij causa repetitum est,*Increpet*, & ratio etiam addita, quòd tanquam igne agens omnia vastauerit,parumque abfuerit, quin vniuersam illam piorum gentem perderet,nisi Mathathias eiusq. filij ex eo incẽdio erepti & seruati Dei nomine auxilioq. 55 inuocato arma sumentes afflictæ & prostratæ religioni dextrã porrigerent. Hunc itaque torrim

torrim de igne eturum angelus appellat, qui cum filiis & familia in montẽ Mogdhith confugerat,vnde coactus piorum hominum copiis exiguis maximas memorabilesque pro aris & focis gessit res. Appellantur autem [*Torris ereptus ab igne,*] quòd & cladẽ illam, piorumque virorum cædem, & regis de violãda religione imperium ad restituendã rem 5 effugerint,sicut scriptũ est: Et venerunt illuc,qui missi fuerant à rege Antiocho,vt coge- Machab.1. „ rent eos,qui missi fuerant in ciuitatẽ Modin,immolare & accendere thura,& à lege Dei „ discedere. & multi de populo Israël consentientes accesserunt ad eos.Sed Mathathias & „ filij eius constanter steterunt,&c. Grauissimam verò & vehementer oportunam significationem Hebraicè habet nomen AVD, pro quo Latinè ex simplicium verborũ inopia, 10 torrim vertimus. Significat enim Iesu familiam eosque, qui illarum partium fuerint, quanquam afflictos & vexatos magno tamen vsui ad ignem ipsum dissipandum & minuendum,atque ad alios eripiendum seruandumq. fuisse. namque AVD per diphthongũ fustis illa est, quam focis carbones mouentur,disperguntur aut congregantur, & ligna,si quæ non vri placeat,separantur, ac totus interdum dispersus ignis debilitatur & 15 minuitur.Hispanicè *Tizonero* dicitur.Hæc autem fustis ne forte cum aliis lignis per negligentiam confuse coniecta ardeat, caueri & curari solet: quod ad vsum magis oportuna, quàm cętera ligna,habeatur. Hanc explicationem nos docuit Amos: Subuerti vos sicut Amos4. „ subuerti Sodomam & Gomorrham:& facti estis quasi torris raptus ab incendio,&c. „

Et Iesus erat indutus vestibus sordidis, & stabat ante faciem angeli: qui respondit & ait ad eos,qui stabant coram se,dicens:

NON de ipsius Iesu nuper vita functi,& iam coram angelis stantis atque in concilium cœtumque piorum adducti persona hęc dicuntur,sed de sacerdotum progenie,quæ posteriori ętate munus,nomen famamque illius conseruatura fuit:quam sordidis vestibus indutam fuisse dicens, illud significat, regium munus & bellicæ rei administrationem pro temporis ratione illis susceptam perpetuo occupati non decere; vtpote quos legitimum potius sacerdotium atque hæreditario iure proprium purè sanctęque tueri & curare oporteret,quàm vsurpatum à regia Dauidis familia apicem sibique impositũ cruento,& à sacerdotis puritate longè alieno bellorum vsu conseruare velle: hic enim habitus regum proprius est,non sacerdotum:quos magis diuinarum rerum,sacrificiorũ,supplicationum,expiationum cura exercitatioque decet; maximè cum sua vtrique officio & muneri sustinendo familia fuerit à Deo præposita, quæ vt purè, legitimè atque ex præscripti iuris rationibus conseruata,plurimum decori honestatisque habent,sic contra confusa & permixta, pręter illatam ei,qui de professione pulsus fuerit,iniuriam,omnem publicæ rei illustrem distinctionem ordinemque perturbat. Namque bellorũ,ac sacratũ rerum exercitationem & curam,quamdiu hæc popularis hominum ratio constiterit, distinctam esse Deus voluerat,sancitisque legibus decreuerat. secus in hominum regeneratione erit.Hęc itaque sunt sordidæ vestes,quibus indutũ sacerdotem Vates conspexit: quæquamuis iis,qui ex ambitione non ex ratione res definiunt,elegantes videri fortasse possent,vt idem rex pontifexque sit,tamen ad publicæ rei vtilitatem atque ad diuinum iudicium relatæ sordidæ habentur. Ea igitur ex parte, qua vsurpatum ad tempus oportunum munus regium sustinebat Iesus,indecoro habitu vsus videbatur; qua verò amplissimo illi,quo præditus erat,sacerdotio diligenter præerat,placebat maximè. [*Et stabat ante faciem angeli.*] Stare ante faciem alicuius,vt iam sæpè alias docuimus, idem est,quod negotium sibi ab illo datum sedulo atque fideliter administrare.Igitur vt seruato rerum ordine munus proprium sanctè à sacerdotum familia administraretur,regij vestitus purpurei & cruenti,hoc est,crudelitatem referentis depositione angelus curauit,nempe Iudæos, [*qui stabant coram se,*] coram ipso Iesu ministrantes vt rege & sacerdote, allocutus,ac sic *dicens:*

Auferte vestimenta sordida ab eo.

VESTIMENTA regia tantùm exuere eum iubẽtur,non autem mũdiora aliqua vestire,quòd sacerdotij ius integrum illi maneret, in quo nihil per eos noui agi aut parari oporteret,sed tantùm in regni administratione regiæ potius, quam sacerdotali familiæ restituenda. Sed ne forte suam voluntatem aliter,quàm haberet,ex hac re Iesus sacerdotis familia interpretaretur,Deus ipse præsenti oratione declarauit.

Et dixit

Et dixit ad eum, Ecce abstuli à te iniquitatem tuam, & induite mutatoriis.

HÆC ex Hebraico ad verbum reddita hoc modo ad explicationis commoditatem, & si minus Latinè, vertuntur. [*Vide transtuli de super te distortionem tuam: et vestire te mutatoriis.*] Consilium sententiamq. suã sacerdoti ipsi examinandã probandamq. Deus proponit, qui dicat, *Vide*. atq. rem ipsam, vt recte indicata cultataq. fit, deinde docet: nimirũ quod quæ alienã illiq. minimè cõcinna essent, remouenda, luoq. in loco ponenda. Tum ne pigritiæque suũ ius integrũ purumq. cõseruatum voluerit; nẽpe sacerdotalibus ornamentis sacerdotij vestitu oportunè riteq. vti. hoc enim verbũ infinitũ *vestire te*, atque in textu Hebræorũ cõiugatione pronuntiatũ significat, quod illi antiquũ propriumq. fuerat, id vt hementer probatũ confirmatumq. fore statuere. neq. enim alios iusserat, vt vestirent; neque ipse nunc primũ vestiebat, sed ipsum admonebat officij sui, quod esset, non purpureo pallio (vt reges cõsuenere) perpetuo vti, sed mutatorias vestes induere, quæ proprie sacerdotũ sunt: quos alio ad rem diuinã, alio ad cõmunes vsus vestimentorũ genere ornari, ex lege & more oporteat, sicut scriptũ est: Depositisque vestibus, quibus prius indutus erat, etiam intraret in sanctuariũ relictisq. ibi, lauabit carnẽ suã in loco sancto; induetur q. vestibus suis, &c. [*Iniquitatẽ,*] distortionẽ vertimus, vt à vulgari & receptã illius nominis, iniquitas, significatione, quę peccatũ ex translatione definitur, ad eam, quę propria est, cogitationẽ conuertamus, videlicet deflectionem à recto, quam & prauitatẽ dicimus; non solum in moribus, sed in cuiuscunq. rei ratione & vsu deprauato: vt quòd sacerdos belli muneribus perpetuo fungatur, quòd testis iudex, quòd pluribus vnus, qui singulis vix sufficiat. Hoc enim in bene institũta republica rectum nõ est, nisi forte tẽpestatis vis & necessitas ad rẽpus cogat. sed hæc vbi sedata fuerit, singula suis locis restitui collocariq. postulant. Itaque pondus potius & indecoram confusionem, quam peccatum, nomen iniquitatis hoc in loco explicabimus, id videlicet, quod recto decentique aduersatur, ex præsentis argumenti ratione definiendum, vt hoc in loco vsurpatum sacerdotibus regni diadema & munus, atque ob eam causam retentum, quod aliquando arma capere necessitas cogerit, erroris & legis inscientiæ vitio magis, quàm sceleri vertendum esse videatur: quod tamen recta rerum cognitione & officiorum distincta obseruatione facile corrigi in illis poterat. id quod Vates ipse intelligens curarique cupiens ait:

Leuit. 16.

Et dixit, Ponite cidarim mundam super caput eius.

ET *dixit*. Vates ipse Zacharias dixit. namque hæc oratio Vatis est, vt Hebraicum verbũ aperte indicat, quòd verò dixerit, illud est, nẽpe cognitionẽ & certã scientiã sibi in sacerdotũ familia illã desiderari & requiri, multũ ad alienũ officiũ magistratumq. deponendũ suumq. rectè administrandũ valiturã: atq. ob eam causam ouiatũ fuisse, vt ea, quæ indigere videbatur, sapientia & scientia familia illa augeretur ornaretur q. Hoc enim munda cidaris pontificis capiti imposita significabat: nimirum putam & ab omni erroris & ignorationis vitio carentem scientiã, ex qua perfectum virtutis opus sanctitatis diuinæ studiũ cæteris imitabile ostẽderetur, sicut scriptũ est: Et coronauit eum in vasis virtutis. & paulo inferius: Coronã aureã super mitrã eius expressam signo sanctitatis & gloria honoris & opus virtutis, desideria oculorũ ornata, &c. Neq. enim de ornamẽto ipso tantũ, sed de ornamẽti significatione agitur hoc in loco. Quam rem Vates in sacerdotali illa familia desiderasse ait, quòd ex illius defectu regni & sacerdotij rationes permixtæ essent. cõmodissimũ autẽ fore intellexit, vt suũ munus officiũq. ab aliis inductus tueretur, quãdo ipse ex sese nõ cognouisset. Fuit autẽ hæc non angeli, sed Vatis ipsius sapiens cogitatio & sententia, quæ euentu ipso & angeli auctoritate & præsentia cõprobata est.

Eccles. 45.

Et posuerunt cidarim mundam super caput eius, & induerunt eum vestibus: & Angelus Domini stabat.

HIC locus planè docet orationem illam superiorem, [*vestire te mutatoriis,*] ad officij admonitionem pertinuisse, vt illud: Pascere Iacob seruum suum, Israël hæreditatẽ suã. quo in loco res ipsa præstita exhibitaque mox fuisse declaratur. Et pauit, inquit, eos in innocentia cordis sui, &c. Sic etiam hic & diuinæ admonitioni, & Vatis desiderio satisfactum tãdem fuisse narratur, vt sacerdotalis familia regni & principatus magistratu omnino abdicata muneris atque sacerdotij sui fidem tueretur. Id quod Herodis tyranni tempestate effectum est: qui quanquam nefariè & crudeliter, tamen non sine Dei permissu ac sanctione fortassis, hanc familiam principatu spoliatam sacerdotij tantùm muneribus

Psalm. 77.

neribus fungi curauit, iis, qui regni administrationem aut tenebant aut sperabant, occisis: vt in Iosephi historia & in tẽpli secundi hebraicis annabilus legimus. Omnibus verò rebus his Angelũ Domini astitisse docet Vates, vt qui ex diuino consilio illam familiam hoc modo purgatam, & ad pristinum nitorem restitutam, officij conseruãdi admonens, fausta tum & felicium futuris seculis rerum promissionibus confirmaret.

Et contestabatur Angelus Domini Iesum, dicens.

CONTESTARI hoc in loco idem quod latinis prædicendo præcipere, officijque admonere, commendareq. significat. tanta vnius verbi, IAGHED, vis est.

Hæc dicit Dominus exercituum, Si in viis meis ambulaueris, & custodiam meam custodieris: tu quoque iudicabis domum meam, & custodies atria mea, & dabo tibi ambulantes de his, qui nunc hic assistunt.

SACERDOTALIS muneris legem & fidem maximis præmijs propositis prædicitatq. commendat, promittentis Dei virtute & potentia ad pactorum cõfirmationem cumprimis proposita. Duabus autem præcipuè partibus omne id, quod vocatur sacerdotis officium, conflatur, propria ipsius, qui officio præfuerit, innocentia & pietate, & summa erga sacrũ cultum & populi eruditionem animi attentione & diligentia. Atqui pro huiusmodi officio præstando duplex præmium persoluendum sacerdoti Iesu proponitur; alterum quòd illa dignitas ad plurimos ex illius posteritate futuris ætatibus ad Christum vsq. diuinitus concessa pertingeret: cuius dignitatis illa munera sunt, suprema religionis & morum censura, ac de obscuro ambiguoq. iure responsio, & sacrorum legitima procuratio. [*Iudicabis domum meam, & custodies atria mea.*] Alterum verò, quod omniam bonorum finis extremumque est, æternæ & cælestis felicitatis communicatio & societas vnà cum angelis ministrisq. dei illius etiam posteritati futura, ita vt, tametsi non omnes eius posteri in amplissimum sacerdotium venire possint, tamen in aliud multo felicius multoque augustius ministerium cooptari omnes possint: nempe in angelorum collegium atque consortium: idq. virtute cuiusdam a se mittendi maximi pontificis futurum esse ait, qui arcanis diuinisq. modis non modò eos, qui ex priuata sacerdotum antiqua familia fuerint, sed omnes quotquot sibi credẽtes dicto obtemperauerint, reges & sacerdotes, gentem sanctam populumque acquisitionis deo & patri suo efficiat. quam rem vt omnibus optãdam expetendamque à se enuntiatam sapientibus viris obseruari deus iubet & suadet. [*Dabo tibi ambulãtes de his, qui hic assistunt.*] Hebraicè apertissima sententia est, *Inter stantes hos.*] Atque stantes angelos Dei & cælestes illos spiritus esse, & locus ipse apud Deum, & situs standique habitus arguit, & ipse Vates sæpe etiam docuit. Appellantur autem regio more astantes, ob ministerij assiduitatem: quomodo apud reges continuos quosdam nuncupari videmus. Quòd verò dicit, *Ambulantes*, familiaritatem consuetudinemque significat, maximè Hebraice coniugationis perspecta vi, quòd in aulis regiisque domibus nulli inter astantes versari & ambulare vltro citroque soleat, nisi qui ex eadem familia oportunisque officiis functi fuerint. Quòd verò omnes hæ, quæ ad posteritatẽ Iesu spectabat, tũ aduersæ tũ secũdę res ipsi familiæ parẽti iã vita fundo prædicentur & indicentur, id ex prophetarum more fit, qui futuras toti alicui generi rationes ad caput vnum, vnde nomen genus habeat, referre consueuere. Etenim hæc prædicta non soli Iesu fuisse illud arguit, quòd viro satis spectata officij fide, & probato integritatis exemplo iam vita defuncto, neque illa iã gesta prædici, neque hæc ipsi præstita denuntiari commendarique opus erat, sed ad illas orationis & actionis figuras, quę in vatum libris frequentissimæ sunt, hæc referi omnia consentaneum fuerit, vt quod de tota Iacob gente dicitur. Hæc dicit Dominus formãs & faciens te ab vtero, noli timere seruè meus Iacob, & rectissime quem elegi &c. & illud: Et reuertetur Iacob, & quiescet, &c. et quæ de Christo Dauidici regni hęrede Dauid ipse audit & sustinet. Et Dauid seruus meus princeps in medio eorum. Quod nos de angelorum societate exposuimus, Chaldæus paraphrastes eadem ferme sententia ad piorum post resurrectionem, premia referet. Cùm verò præsens de futurę vitę premijs sermo in oportunam Christi, qui omnis vaticinij scopus est, mentionem incideret, per quem huiusmodi maxima præmia deferenda erant, admirandum illius mysterij Iesu alijsque, quos id cognoscere oportebat, commodè angelus enuntiauit.

Isai. 44.
Ieremia. 30
Ezech. 34.

Audi

Universidad de Deusto
Biblioteca

Audi Iesu sacerdos magne, tu & amici tui, qui habitant coram te, quia viri portendentes sunt.

MAGNAM & planè diuinam rem, de qua dicturus est, attentisque animis obseruandam esse indicat, cùm tantos tamque grauibus nominibus & titulis illustres auditores postulet; nempe sacerdotem magnum & viros eos etiam, qui in felici illa piorum societate coram sacerdote ipso sedebant, magnis mysteriis cognoscendis idoneos; vtpote *viros portendentes*, siue, vt Hebraice est, *viros portenti*, hoc est, præcipuæ, & diuinæ cuiusdam auctoritatis viros, quorum ob sanctissimam & præter vulgarem vsum admirandam ac planè portentosam vitæ rationem, cùm dignitas, tum testimonij grauitas summa est. Itaque hoc arcanum ipsi Iesu atque iis, qui secum in illis piorum sedibus collocati erant, vt maximum & beatis animis magis dignum aperitur.

Ecce enim ego adducam seruum meum orientem.

CHRISTI Iesu hominum seruatoris rationes oratio hæc diuinaq. enuntiatio indicat, quem ob perpetuam obedientiam diligentissimumque erga paternam mandata studium, seruum suũ Deus appellat, eundemq. cùm ob admirandum nascendi modũ, tum ob diuinã planè instituendarũ gerendarumq. rerũ rationẽ, notæ apud Vates & arcanæ significationis nomine [*Orientẽ*] vocat, ea significatione, qua plantę oriri dicuntur. namq. verbũ est SZAMAHH, quod proprie ad sponte atq. feliciter nascentia crescentiaq. virgulta pertinet. est aũt ab illo Isaiæ vaticinio trãslatũ verbũ, Et egredietur virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet. namque stirps illa ex Iesse radice non humana opera consita, sed sponte sua, hoc est, diuina virtute virgine matre prouenienis, exiguis & humilibus, pro humanę superbiæ gloriæque ratione, initiis pulcherrimis ramis latissimè sese per orbem diffudit, de quo illud etiam Ieremias eodẽ verbo vsus cecinit: In tempore illo germinare faciam Dauid germẽ iustitiæ. Est autem vnum ex arcanis Christi nominibus oriens siue germen vel stirps: de quibus loco suo ex eiusdem benignitate disseremus. huius autem stirpis virtus quanta futura sit, Iesu sacerdoti magno cæterisque viris portenti indicatur, videlicet quòd illius dudum refecti templi dignitatẽ ad diuinæ sanctitatis gloriam & inenarrabilem quandam amplitudinem auctura esset, quæ tantum huius templi magnitudini præstaret, quantum eæ, quæ diuinitus parantur res, humana opera & industria factis antecellunt. idque ex vtriusque templi, hoc est, præsentis atque eius, quod per stirpem illam amplificandum erat, comparatione ostendit.

Isai.11. Luc.1. Ierem.33.

Quia ecce lapis, quem dedi coram Iesu: super lapidem vnum septem oculi sunt. Ecce ego cælabo sculpturam eius, ait Dominus exercituum, & auferã iniquitatem terræ illius in die vna.

FANVM illud, quod Iesu sacerdote procurante ædificatum fuerat, quanquàm diuino consilio & beneficio, humana tamen opera constans lapidem coram Iesu dari vocat. namque in antiquis arcanisque sermonibus lapidem Deo sacrã ædem significare vel ex illã Iacob oratione cognouimus: Et lapis iste, quẽ erexi in titulum, erit domus Dei. Igitur huius lapidis dignitatem, maiestatem durationemque cum illo tertio, quem Deus erecturus erat, comparandam non esse docet, quòd hic homines artifices, & Iesum illũ, ad quem sermo fit, procuratorem sortitus fuerit, ille vero alius Deum ipsum architectũ, artificem curatoremq. sit habituris. [*Super lapidem vnum septem oculi sunt.*] Distinctio ipsa punctorum & magis etiam sententiæ, ac sermonis ratio de duobus lapidibus orationem instituram esse docet: namque alia ostensa re ad aliam sermo comparado couerti solet, vt: Vides hanc mulierẽ: intraui in domum tuam, &c. Maximam verò & assiduam vigilantemque curam, studium, sapientiam & diligentiam Dei ipsius in illo lapide tum celando & aprando, tum etiam aptissimè collocando, atque, ne quid detrimenti accipiatur, conseruando, septẽ oculi significant, numero certo pro indefinito ex sacri sermonis vsu accepto, vt: Septies in die cadit iustus. Atque huius arcanæ orationis sententiam Deus ipse explicat. [*Ecce ego cælabo sculpturam eius.*] Diuinum planè opus omnibusque numeris absolutum, & iis quæ ad pulchritudinẽ, vtilitatem firmitudinemque faciunt, partibus cunctis constans esse oportet, quod à sapientissimo architecto septem oculos adiecturo suscipiatur, tabernaculum profecto non manu factum, id est, non huius creationis, imò templum sanctum Domini omnibus gemmarum vnionumque virtutibus

Genes.27. Luc.7. Prouer.24. Hebr.9. Apoc.21.

exornatum.

exornatum: cuius templi felicissima & aurea ætate terra ipsa omnino expiata, pura, sancta, Deo ipsi gratissima erit, quæ expiationis atque puritatis suæ summam Deo optimo maximoque opifici & architecto acceptã referat, Qui dilexit ecclesiam, & se ipsum tradidit pro ea, vt eam sanctificaret, mundans eam lauacro aquæ in verbo vitæ, vt exhiberet ipse sibi gloriosam ecclesiam, non habentem maculam, aut rugam, aut aliquid huiusmodi, sed vt sit sancta & immaculata, &c. [*Auferam iniquitatem terræ illius.*] Demonstratiuum pronomen non terram quamuis communi significatione, sed certam quandã propria nota insignem indicat, humanam videlicet societatem, & orbis vniuersi, quã habitabilis est, coniunctionem, quam tertij huius templi ætate, vna die terram nostra expiatam sibi consecrauit, vna victima occisa, vno cruento sacrificio eius, qui semel in consummatione seculorum ad destructionem peccati per hostiam suam apparuit, semelque oblatus est ad multorum exhauriendã peccata: qui tamẽ ex propria culpa & fidei atque pœnitentiæ defectu tanto sese beneficio indignos non reddiderint. Iam verò quantum huius templi aurea ætas primi illius & secundi temporibus præstet, ex hoc etiã demonstratur, quòd primi & secundi ætatibus frequẽtissima scelerum & vitiorum labes, & religionis atque virtutis ruina fuerit: at verò ijs, quos in vnum templum sibi sacrauerit, nulla huiusmodi probra sint inferenda, sed omnes, qui viderint illos, agnoscent eos: Quia isti sunt semen, cui benedixit Dominus. Quantus verò summæ felicitatis, tranquillitatis ac pacis vsus, quanta communicatio futura sit ijs, qui ad hunc locum ex diuino beneficio deuenerint, vna tantùm, sed multiplici imagine Vates docuit.

Ephes.5. Hebr.9. Isa.61.

In illa die dicit Dominus exercituum, vocabit vir amicum suum subter vineam & subter ficum.

MAXIMAM fertilitatem rerumque copiam (quas tamen spirituales & cælestes magis, quàm terrenas definire oporteat) illud significat, quòd vitis & vmbra & fructus non solùm dominis ipsis, sed amicis etiam aliis abunde sufficere possit: namque huiusmodi argumento Chananæ terræ fertilitatem Israelitico populo exploratores probauerunt: summam verò quietem & pacem illud arguit, quòd subter ficum & vitẽ tutò considere & otiari liceat; non modò Domino, sed sociis etiam ad conuiuium vocatis. qualem statum Salomonis tempore Israeliticas res tenuisse legimus: Habitabatque Iuda & Israel absque timore vllo, vnusquisque sub vite sua, & sub ficu sua, à Dan vsque ad Bersaba cunctis diebus Salomonis. Egregiæ demum cuiusdam charitatis & familiaritatis virtutem illa amicorum ad prædia inuitatio, illaque rerum largitio, societas & communicatio vtilitatum arguit: quam eo benignius futuram ostendit, quòd communem fructuũ vsum sine certa alicuius possessionis adscriptione indicat. Non enim ait *subter vitem suam & ficum suam*, sed, *subter vitem & ficum*. Id autem verè & re ipsa ab ijs, quos in illam felicitatis amplitudinem Deus deduxerit, præstitum esse præstarique solere, sacra scripta manifestè confirmant: Nec quisquam eorum, quæ possidebat, dicebat aliquid esse suum, sed erant illis omnia cõmunia. [*subter vineam.*] Subter vitem exponimus ex Hebraico nomine & ex sententia ipsa. nàque subter vineam nunquã agitur aut sedetur. Itaque sententia ipsa, quid verba latina significare velint, sæpe indicat. Huiusmodi pacis & tranquillitatis descriptiones in externis etiam libris legimus, vt:

3. Reg.4. Actor 1.

Condit quisque diem collibus in suis,
Et vitem viduas ducit ad arbores, &c.

Horat. lib.4. Od.5.

CAPVT QVARTVM.

ET reuersus est angelus, qui loquebatur in me, & suscitauit me quasi virum, qui suscitatur de somno suo.

IN acerrima & attentissima de Iesu sacerdotis rebus, quas edoctus fuerat, cogitatione sese defixum fuisse Vates indicat, à qua ad aliam rem grauissimam etiam cognoscendam angeli interpretis opera & cura traduci opus fuerit, aliàs non animaduersurum; vtpote illorum spectrorum magnitudine vt arctissimo quodam somno occupatum. Hęc terminis huius sententia est, qua narratæ iam rei summa grauitas, narrandarum denuo

molè superari arguitur. [*Quasi virum qui suscitatur de somno suo.*] Non quòd dormiret, sed quòd se eo modo affectum sensisse fateatur, vt cùm ejus ex somno suo, hoc est, ex vero somno & quiete experrefactus fuerit. hoc significant illa verba, *Quasi, &c. somno suo.* Atque seipsum, quemadmodum affectus fuerit, indicare hac oratione Vates voluit; nimirum quod ab angelo excitatus visus fuerit sibi ex somno quodam, in quo alte somnians demersus esset, euocati, Particula, *quasi*, Hebraicè CHA, tempus etiam cum similitudine adsignificat, quod Latinus dicit, vt cùm, vt illa: quasi post tres mēses, quasi media nocte, & alia innumera in sacro sermone exēpla. eadē oratione tēpus indicare videtur, quo hęc sibi res acciderit; nempe matutinum tempus, cùm homines è somno spōte excitari solent, animæ vi & efficientia ad superiores corporis partes sese reuocante, cùm mens valet, & somnia purgatissima esse putantur, quorum experrefacti homines imaginē recordari retinēt; ita etiā sibi accidisse ait, cui cogitatio, quā grauissimā primum habuerat; tamen nouæ contemplationis accessu conuulsa non fuerit, verùm dignitate & magnitudine longè victa, quātum ea, quæ purgatissimè etiā somniamus, ab ijs, quæ vigilātes cernimus, vincuntur. Quòd verò Zacharias, qui aliorū ante spectrorum significationē rogare solebat, nunc ab angelo rogatus fuerit, illud in causa esse arbitramur, quod ex antecedētibus rebus, quas diuinitus edocta fuerit humana mens, & ex cōmunicata sibi aspiratu virtute, consequentes; quæ ad idem argumentum referuntur, etiam rationes connectens atque cōponens cognoscere soleat, & secum cogitans interpretari; atque aliquando similitudinibus, allegorijs, & translationibus à se excogitatis pronuntiare. Igitur cùm multa, quæ Iudæorum publicā & priuatam rem attingebāt, in sacerdotali illo spectaculo Vates conspexisset, quæ in præsenti spectro sexto & in septimo plenius etiam intuetur, ab angelo, quatenus nam in earum rerum cognitione progressus fuerit, periculū faciēte rogatur: id quod antea factū nō videmus, dum rudis adhuc Vatis mens primarū imaginum spectris conspiciendis imbuta significationem doceri postularet.

Moses Aegyptius de prophetia.

Et dixit ad me, quid tu vides?

QVID est, inquit, quod ex aliarum rerum, quas ante edoctus es, rationibus in præsenti spectaculo oblatum cognoscis? cuiusmodinam imagine & figura describendum dicēdumque id esse censes? Huic interrogationi Vates præsenti tempore rogatus, præterito verbo respondet.

Et dixi, vidi.

RESPONSIONIS verbum interrogationis explicat sententiam. neque enim angelus de spectro ipso, & non de significatione quærens dixisset: [*Quid tu vidisti?*] Videlicet enim iam Vates imaginem ipsam cùm primum ab angelo excitatus, hoc est, ad eam intuendam ab altera cogitatione traductus est. atque ob eam rem dicit: [*Vidi.*] & non ait, video, vt aliàs ipse & Ieremias in loco respondent. Itaque videre in angeli interrogatione, pro considerare & cogitare vsurpatum est, vt sæpe in Hebraico, Græco, Latinoque sermone vsurpatur. *Vidi.* Quantum, inquit, ego cognoui, atque ex virtute spiritus interpretationeque tua intellexi. Id quod ego viderim huiusmodi imagine describendum arbitror.

Ecce candelabrum aureum totum.

NON omnia, quæ à vatibus per translationem, similitudines, allegorias, atq. exempla dicuntur, iisdem omnino rationibus & imaginibus visa illis fuēre: sed quædā etiā apertè demonstrata figurato dicēdi genere, atq. ad eum modum, quo etiā aliàs ipsi edocti sunt, relato proferūtur. ita fit, vt aliquādo quæ visa obscurius fuerint, eodē prorsus modo, nōnunquā verò explicatius, interdum autē quæ apertius ostēsa fuerint, obscurius referantur. quorū generū exēpla in singulis vatibus frequētissima sunt. Hactenus Vates noster quæ imagine & similitudine difficiliori spectauerat, edoceri cupiēs, interpretē suum rogabat; nunc quæ ipse simplicius & clarius fortè viderat, obscuriori & interpretis egente oratione refert: quæ, quòd ipse probè cognosceret, explicari sibi nō rogat, sed aliis magis explicanda relinquit. Huiusmodi autē imaginis siue symboli explicatio nobis illa cōmodissima est, vt Iudæorū, qui euangelio crederēt, futurā per spiritū Christi virtutē & dignitatem, felicitatē & gloriā gratiāq. cùm apud homines, tum apud Deū in eadē aurei candelabri clarissima luce splēdentis imagine describeret. cuiusmodi felicitatis, virtutis, gratiæ, auro & lumine significatæ exemplum apostoli & discipuli illi antiqui præbuēre: de quibus

quibus illud prēcantatum fuerat: Quia ecce tenebræ operient terram, & caligo populos; super te autem orietur Dominus, & gloria eius in te videbitur, & ambulabunt gentes in lumine tuo, & reges in splendore ortus tui, &c. Id quod sibi visum atq. explicatum Zacharias ipse aliàs etiam concinebat; Lauda & lætare filia Sion, quia ecce ego venio & habitabo in medio tui, &c. [*Aureum totum,*] Hebraicè, *adiunctum.* Totum, perfectionē & consummationem significat, vt ecclesiæ integritatem & pulchritudinem auream omnino, omnique vitij expertem hac imagine describat. Huius autem candelabri mirum artificium Mosi in mōte demonstratum, & per Bezalaēlem summū architectum fusum olim fuerat: nunquam tamen ita plenè, vt à Vate nostro nunc describitur, absolutum est.

Isa. 60 „ „ „ super. 2.

Et lampas eius super caput ipsius: & septem lucernæ eius super illud: & septem infusoria lucernis, quæ erant super caput eius.

ET *lampas.*] Quid hoc nomen significet, quidūe res ipsa sit, Hebraica lingua & Chaldaicā paraphrasis declarant, coronamq. quandā auream circularem Vati visam explicāt, quæ totum candelabrum ornando superius ambiret, regium diadema significans, Christum videlicet, à quo ex antiqua seruitute ad ingenuā libertatē traducta ecclesia, tanquā sponsa dulcissima multis diuinis muneribus aucta, regij honoris causa coronato in thalamo sedet, sicut scriptū de ecclesia verè est: Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, qui sanat oēs infirmitates tuas: qui redemit de interitu vitam tuā: qui coronat te in misericordia & miserationibus: qui replet in bonis desideriū tuum, renouabitur vt aquilæ iuuentus tua. [~~Id quod antiquis tēporibus synagogæ desideratū & conspectū ecclesiæ tandē ad diuino per Christū beneficio cōtigit, qui se in ipsum tradidit, vt eximeret eam de [illegible] &c.~~ quam coronatā diadematisq. gloriā Christo acceptā, referentem vidit: Fecisti, inquit, nos regnū Dei patri tuo. & D. Petrus: Vos, inquit, genus electum, regale sacerdotiū, &c. quo in loco, quid cādelabra, quid lucernæ, quid corona significet, apertè docemur. nam candelabrū ecclesiā vnicā multis lucernis splendentē, stellas angelos ecclesiæ ad custodiā, tutelā ministeriūq. præfectos; coronā verò seipsum α & ω, summum ecclesiæ suæ ornamentū indicat Christus. [*Et septem infusoria lucernis, quæ erāt super caput eius,* Hebraicè, *septē & septē:*] ita vt singulis lucernis septē infusoria ad olei ministerium destinata essent. quæ res nihil aliud nobis significat, quàm stellæ illæ in dextera Christi cōstitutæ Ioanni significarunt, cælestes videlicet spiritus certis ordinibus distinctos, atq. ad diuina beneficia ecclesiæ ministrāda deputatos: nónne oēs sunt administratorij spiritus in ministeriū missi propter eos, qui hæreditatē capiunt salutis? Animaduertendum tamen est nomen latinum *infusoria*, ex hebraico *Muszak*, versum esse; quod nō vasa, in quibus oleum aut liquor aliquis continetur, sed propriè canaliculos vasis additos, per quos liquor cōmodè ad vsus effunditur, significat. atq. ita Salomon mari illi æneo infuorum siue effusorū potius aptasse dicitur. Quæ res gratię & aliorū diuinorū beneficiorum vsum per angelos tanquā ministros; copiā verò & facultatē à Deo per Christum eius (de cuius plenitudine oēs accepimus) ecclesiæ gigni suppeditatiq. significat. Quamobrem & stellæ in dextera Christi à Ioanne cōspectæ sunt, & ab hoc Vate *effusoria*, non candelabri coronæ, *lucernis, quæ erant super caput eius*, admota notantur.

Apocal. Deleat? 1. Petr. 1. Hebr. 1. 2. Paral. 4.

Et duæ oliuæ super illud, vna à dextris lampadis, & vna à sinistris eius.

AD omne candelabri ornamentum duæ oliuæ vario dignitatis loco constitutæ accesserunt: quarū ratio & significatio Vatem latuisse, ex interrogatione & cognoscendi desiderio intelligimus; cui nihil antea de candelabro eiusq. partibus, vtpote perspectis atq. exploratis, quæsitū esse videmus. [*à dextris & à sinistris.*] Imparē dignitatis locū, quāquā vtriq. honestissimū dextra & sinistra maximorum principum aut dignissimarum rerum significat, vt: Longitudo dierum in dextera eius; in sinistra illius diuitiæ & gloria. &: Dic vt hi duo filij mei sedeant, vnus ad dexteram, & alter ad sinistram tuam.

Prouerb. 3. Matth. 20.

Et respondi & aio ad angelum, qui loquebatur in me, dicens, Quid sunt hæc Domine mi? & respōdit angelus qui loquebatur in me, dicens, Nunquid nescis quid sunt hæc? & dixi, Non domine mi.

DVARVM vtrimque candelabro astantium oliuarum pulchritudinem & situm miratus Vates, rationem ignorans, doceri cupit, admirationemq. angelo interpreti ex eo, quòd non cognouerit, mouere videtur: à quo nunquam aliàs huiusmodi sermone exceptus fuerat. [*Nunquid nescis quid sunt hæc?*] Qua oratione Vates si diligentius attenderet,

Universidad de Deusto
Biblioteca

oliuarum rationem,ex ijs,quæ antea edoctus erat, quæque ipse intellexerat,percipere etiam potuisse arguitur. quam cum ipse sibi consideratam neget,non quidem plena tractatione, sed breui quadam,verum notata obscurioris partis significatione abunde docetur: nimirum duas oliuas duo esse maxima ac præcipua munera,alterum regium, sacerdotale alterum, quibus publica res omnis amplificatur,stabiliturque. quarum ra- 5
tionem Vati ex antecedentibus rebus non adeo obscuram esse oportuerat; maxime sacerdotij seriem omnem & exitum,futurosque euentus in Iesu sacerdotis tractata paulo ante,& sibi attentissimè cogitata causa edocto,quam prætermittens alteram regni videlicet,indicat magis, quam aperiat, Zorobabele tantum appellato: ex cuius posteritate maximus ille princeps exspectandus erat, qui vt sacerdotij res ad se translatas ad publicam 10
vtilitatem omnium optimè & dignissimè administraturus: sic etiam regni munus & officium maxima & planè diuina virtute præstiturus erat.

Et respondit, & ait ad me, dicens, Hoc est verbũ Domini ad Zorobabel, dicẽs, Non in exercitu, neque in robore: sed in spiritu meo, dicit Dominus exercituum.

NON respondet angelus rem omnem vt habitura erat, videlicet,hoc est sacerdotium 15
& hoc est regnũ,&c. sed alterius tantũ partis euentuum certam causam indicat: ex qua omnis vtriusque ratio vati statim subducitur. nàque vt sacerdotiũ firmandũ perpetuoque stabiliendum per Christũ altera oliua cãdelabro muniendo apposita,atq. perpetuo vitore & certissimo fructu vmbram oleumq. suppeditans significabant: sic regnũ maxima virtute & felicitate ad æternitatẽ propagandũ,Zorobabelis progenies altera portendebat.quod mysterium vt Vates sibi cognitum Zorobabeli ipsi (qui futuri Christi personam,principatũ inter Ierosolymitanos gerens,tunc sustinebat) indicare [illam] oraculo editam recolit, atque cõmendat breuem definitionẽ, qua dictũ sibi fuerat, [Non in exercitu,] neq. humanæ bellicæ virtutis apparatu atq. potẽtia,sed tantùm diuini spiritus efficientia & vi,illã æterni regni felicitatẽ certam,stabilem constantemque fore. Quo in responso,quãuis breuissimo,maxima diuinorũ patris Dei & Christi eius,atq.spiritus sancti mysteriorũ argumenta quæ nõ breues explicatus habeant,continẽtur. Itaque publicam hominũ salutẽ,& æternã illã felicitatẽ,qua ecclesia per Christũ vsura fuit,oliuę,hoc est, diuini spiritus virtuti acceptam referri omnino oportere, sacris oraculis est definitũ. [*Dicit Dominus exercituum.*] cui ad omnẽ maximã conficiendã perficiendamq. rem vis & facultas infinita est. Idem enim ipse de eodẽ regno eiusdẽ spiritus virtute per oriturum illam oliuã, iãque nobis ortã,stabiliendo huiusmodi olim oracula fundebat: Egredietur virga de radice Iesse,& flos de radice eius ascendet,& requiescet super eum spiritus Domini,&c.& iterum: Ecce seruus meus,suscipiã eum,electus meus: complacuit sibi in illo anima mea,dedi spiritum meũ super eũ, &c. addit & illud: Calamũ quassatũ nõ cõfringet. Verum enimuero Christi potentiã, auctoritatẽ & maiestatẽ, ne minor fortasse existimari ob eãrem posset,quòd ea nõ armis aut bellica virtute (quibus rerũ summã constare humana sapientia censet) sed diuini spiritus efficientia cõstituenda conseruandaq. esse diceretur,maximã, grauissimã & efficientissimã fore cõfirmat: idq. ex præsentis rei cõparatione admirabundus Vates arguit,docetq. nõ minores, sed maiores longeq. præstantiores diuini spiritus virtute & efficientia,quàm armis,bello,omnibusq. alijs humanis facultatibus geri res.atque hoc præsenti Zorobabelis ipsius periculo facto demõstrat: qui non humana potentia aut armorum,sed diuini spiritus virtute eductum ex Babylonica seruitute Iudaicũ populũ rectè,prudenter feliciterq. moderatus ad absolutũ vsque templi opus nullo omnino deinceps accepto incommodo gubernaturus adhuc sit.

Isai.11. Isai.42. Matth.12.

Quis tu mons magne coram Zorobabel in planum: & educet lapidem primariũ, & æquabit gratiam gratiæ eius.

ARGVMENTVM ex cõtentione nactus,maximã futuri Christi virtutẽ & efficientiã in simili,sed lõgè dispari re exspectandã docet Vates, tum personarũ, tũ rerũ & actionũ, tũ euentuũ cõparatione facta. quòd Christus Zorobabeli naturæ, virtutis ac dignitatis magnitudine,quantũ editissimus mõs depresso, atq. humili loco adiacẽti excellat.quòd etiã tẽpli illi° sanctissimi fundamẽta cũ summa Dei & hominũ approbatione iaciẽs opus ipsum perfectur° omnino sit. Montẽ autẽ magnũ appellat Christũ Vates,eodẽ tropo,quo principes mõtiũ noĩe dici in sacris nõ raro solẽt, vt: Triturabis mõtes & cõminues,&c.sic seipsum suãq. virtutẽ Christi° etiã significabat: Nõ potest ciuitas abscõdi supra montẽ posita. Atque

Isai.41. Matth.5.

Atque ex pluribus,quibus terræ tumores Hebraicè dici solent, nominibus vnum potissimum hoc in loco vsurpatum *Har*,prægnantẽ atq. multarũ rerum vim in se continentẽ הר locum significat:quod ijs tantùm tribuitur montibus,qui præter mineralia aquarumq. scaturientiũ origines,magnã atque multiplicem herbis,arboribus gignendis & conseruandis idoneã vim in se habent,qua de re latius suo loco philosophari,si Deus annuerit, meditamur. Quis verò Christi diuinã naturã & maximã illã multiplicemq, virtutẽ arcanis his verbis indicatã non videat: cuius cõparatione Zorobabel, quãuis princeps & dux à Deo electus, quãuis ad munus suum obeundũ diuino spiritu auctus,quãuis gerẽdis in rebus felix & strenuus;tamen in planũ monti adiacens iudicandus, habendusque sit,cui perexigua virtus ex se esset. ex vicino autẽ monte multa & eximia cõmunicaretur. nãque planum hoc in loco *Missor*,monti adiacẽs notatur. Huius igitur montis virtute atq. opera primum sacrosancti templi & probatissimum,firmissimumq.lapidẽ optimis auspiciis locandũ esse Vates asseuerat;cuius ratio, situs & locatio,& Deo ipsi imprimis & hominibus gratissima sit. [*Et æquabit gratiam gratiæ eius.*] hoc est, vtramq. simul gratiã lapis ille inibit. sed huius loci sententia apertior Hebraice,quàm in nostra latina versione est: [*Et clamores gratia, gratia illi.*] Sic nomen plurale THESSVAOTH apud Ioh, Sophoniam aliosq. auctores, vel tumultum, vel rugitum,vel clamorẽ etiam noster vertit interpres, & sententiæ ratio verti postulat.Significat autem hoc in loco plausum & clamorẽ illum, quo vel gratissimæ,vel vtilissimæ res publicè excipiuntur,qualis in theatris,in triũphis,in tẽplis,& sacris instituẽdis à populo edi audiriq. solet. Cõmunem autẽ & publicam omnium vocem illam fore ait,*gratia gratia illi*,hoc est,feliciter,feliciter,&c. At verò lapis hic, quem Vates primarium; siue, vt Hebraicè est, principem fundamentalemq. articulum etiam antonomaticum addens appellat, quidnã sit,ab alijs magis discere cupimus,;quibus tanti arcani significatio explorata fuerit, vel à nobis ex diuino beneficio exspectari, quoad mirabile templi huius artificium cognoscere & referre concedatur,& huius lapidis virtutem indagare, cuius causa diuus Petrus à Christo audierit: Beatus es Simon Bariona, quia caro & sanguis non reuelauit tibi, sed pater meus qui in cælis est, & ego tibi dico, quòd tu es Petrus,&c. Huic autẽ tantæ,tam admirandæ rei à Deo promissæ, atque à Vate propositæ,vt fides haberetur summa, præsentis argumenti,signiq. pondus additum est, videlicet templi, quo à Zorobabele iactis fundamentis est inceptũ, perficienda propediem absolutio.

Ioh.19. Isai.22. Sophon.1. Matth.16. 1. Pet.1. Coloss.1.

Et factum est verbum Domini ad me, dicens, Manus Zorobabel fundauerunt domum istam, & manus eius perficient eam: & scietis, quia Dominus exercituum misit me ad vos.

VATEM ipsum primum,deinde cæteros omnes venturi Christi fide & spe præsentis argumenti periculo confirmari Deus voluit: atque ob eã rem Vati magnitudinẽ mysterij huius cogitanti oraculũ fusum, [*Et factum est verbum Domini ad me:*] cæteris deinde suæ gentis hominibus, ad quos res etiam pertinebat,editurum, [*Tunc scietis, quòd Dominus misit me ad vos.*] Signum igitur & argumentum est, quod in illis miseris & turbulentis temporibus inter vicinos finitimosque hostes coidemq. acerrimos templi efficiendi obtrectatores;tamẽ nõ incipiendi modò,sed absoluẽdi omnino potestas & facultas summa Zorobabeli cõcedenda esset,duci optimo & sanctissimo verum spiritu & virtute cum Messiæ dignitate nõ cõparando. [*Et scies quòd Dominus.*] Sic Hebraice Vati ipsi arcani magnitudine & difficultate implicito cũprimis,deinde & cæteris omnibus testimoniũ illud & diuinæ virtutis argumentũ obseruandum proponitur. [*Quòd Dominus misit me ad vos.*] Angeli oratio hæc est. Minimè verò mirum videri debet, Vatẽ tam alti mysterij cogitatione & verborũ illorũ,mõs magnus, lapis primarius,&c. notatione implicatũ & constrictum ita fuisse,vt noue & proximæ rei exspectatione cõfirmari oporteret,quando ratione integrã nulli antiquorũ patrum; sed neq. angelorũ,quoad euentu ipso aperire Deus voluit,subducta habuere, sicut scriptũ est: De qua salute exquisierunt atq. scrutati sunt prophetæ, qui de futura in vobis gratia prophetauerunt,&c. Idẽ etiam apertissimè D. Paulus confirmat; Mysteriũ seculis & generationibus ante se celatũ, suo verò tẽpore reuelatũ prædicando. Neque verò eam secundi templi ædificationẽ propterea negligendã contemnendamq. esse angelus ait, quòd prioris templi magnitudini, atq. operi cõparata exigua prorsus & humilis, vt apud Haggæũ legimus, censeatur; imò summa lætitia, magnisq. populi

Universidad de Deusto
Biblioteca

puli plausibus excipiẽdam, quòd illa humilitate & breuitate, maxima dignitatis momẽta habere cõstaret. nam præter certã & breuẽ Christi venturi exspectationẽ, quam illud tẽplum afferebat, illustrem etiam eiusdẽ illa humilitate illaq. latente virtute significationẽ habebat, quam eleganti, sed obscuriore sermone angelus per Zachariam innuit.

Quis enim despexit dies paruos? & lætabũtur, & videbunt lapidẽ stanneũ in manu Zorobabel: Septẽ isti oculi sunt Domini, qui discurrũt in vniuersam terrã. 5

QVIS *enim despexit dies paruos?* Hebraicè sic: *Nam quis despexit diem paruitatis?*] Paruitatis diem vocat primã & vicesimã septimi mensis anni 11. Darij regis, quæ cũ Iudaicæ genti ob restitutũ populũ celebris esse debuisset, tamen ex prioris ædis magnificẽtię desiderio despecta ac penè lugubris fuit, sicut scriptũ est: Quis in vobis est derelictus, qui vidit 10
Hagg. 2. » domum istã in gloria sua prima, & quid vos videtis hanc nunc? Nũquid nõ est ita, quasi » nõ sit in oculis vestris? Hanc verò nõ despiciendã esse Vates noster ait, sed magna lætitia » celebrandã; tunc maximè cũ finito absolutoq. opere postremus lapis, hoc est, ille, qui ex opere ipso reliquus fuerit atq. reiectus, in manu Zorobabelis & populi & operis principio conspicietur. Solent enim qui operibus & ædificiis magnificis præsunt, & primo in 15 fundamẽtis iaciendis lapidi locando bene precaturi interesse, & absoluendo etiã operi gratulabundi adesse. neque alienum ducunt lapides ipsos primum & postremum manu sua tractare. Postremum autem voco eum, qui absoluto iam operi suppeditatus satis superque esse dicitur: quo reiecto absoluti operis gratulatio iucunda fit. Atque ad 20
Iosue 6. » hanc rationem illud pertinet, quod olim Iosue dux Iericho vrbis restitutionem execra» tus dixerat: In primogenito suo fundamenta illius iaciat: & in nouissimo liberorum ponat portas eius. quo in loco Hebraicum nomẽ vsurpatum est, *Ben*, quod lapidẽ & filium significat. [*Et videbunt lapidẽ stanneũ in manu Zorobabel.*] Maximam populi & communem lætitiam esse oportere ait, cùm extremus lapis in manu Zorobabelis cõspectus fuerit, vt 25 primus etiã fuerat cõspectus, vt superius dixerat: Manus Zorobabel fundauerunt domũ istam, & manus eius perficient eam. Sed quod Latini interpretes vertunt, *stanneum lapidẽ*, nos non ex materiæ, sed ex verbi & sententiæ ratione exponimus lapidẽ separatum, siue sepositũ. quãquam enim *Bedil* metallũ illud, quod ab argenti puritate secerni solet, significet; propriè tamẽ separationẽ, siue secretionẽ, separataq. rem significat: neq. ad ædificatorium perpendiculũ rectè hæc referuntur, cuius vsus magis ad fabros ipsos, quàm ad 30 operis principẽ spectat, & in absoluto opere superuacaneus est; sed vltimũ lapidẽ, qui extremo operi nõ tam collocãdus, quàm reijciẽdus addi solet, definimus: cui nullus in ædificio locus relictus esse cũ ædificantiũ plausu indicari solet. Atq. hunc etiã nos morem nõ semel apud ædificatores nostros obseruauimus. Quandã autẽ eximiã huius publicæ lætitiæ causam nobis hebraica lectio, & ipsa tam diligens apud Vatem notatio quærẽdam 35 inueniẽdamq. indicat. namq. vtrumq. nomẽ lapidis & separationis notationis articulũ adiunctũ habet, vt certũ quendã lapidẽ insigniter separandũ ostẽdat; idq. in manu Zorobabelis futurũ esse dicat: nẽpe hic est lapis ille qui ab ædificãtibus reprobat° à Deo in caput anguli, cùm magna omniũ spectantiũ admiratione, cõstitutus est. Idẽq. Messias Iesus Nazarenus Zorobabelis filius, qui à Iudæis reiectus principẽ tamẽ in ecclesiæ fundamentis locũ obtinet. [*Quis igitur despexit diẽ paruitatis?*] quo hæc maxima mysteria significata
Ioël. 1. » sunt: Imò cõfortare Zorobabel dicit Dominus, & cõfortare Iesu sacerdos magne, & con» fortare omnis populus terræ, dicit Dominus exercituũ, & facite, quòniã ego vobiscũ sum, » dicit Dominus exercituũ. verbũ quod pepigi vobiscũ cùm egrederemini de terra Ægy» pti: & spiritus meus erit in medio vestri, & cætera, quæ de hac eadẽ re à Ioële decantata sunt. Interim verò Vates quoniã candelabri partiũ quarundã significationẽ cogitabũdus animaduertebat, ab angelo interprete docetur magno spei exẽplo eorũ, qui sese diuinis mysterijs cognoscẽdis totos tradiderint. Eos namq. abstrusas & difficillimas rerũ rationes diuino beneficio & cælesti præceptore vsos oportunè cõsecuturos credendũ est, dũmo-
Iaco. 1. » do id studiũ purè, sanctè, sedulò acriterq. susceptũ sit. Si quis vestrũ indiget sapientia, po» stulet à Deo, qui dat omnibus affluenter, & nõ improperat, & dabitur ei, adeò affluẽter, » vt multa rogatus respondeat, multa itẽ, antequã rogetur, vltrò doceat. [*Septem isti oculi Domini sunt.*] naturam omnẽ Dei immortalis ratione, potestate, mente, numine; siue, vt planius significemus, prouidentia diuinitus regi, aliàs copiosius docuimus, & communi sapientissimorum sententia comprobatum est. Hanc multis nominibus diuina appellant oracula, ex quibus vnum est oculus, quòd is sensus & plures rerum differẽtias, & melius, plenius

plenius, lõgius etiam percipiat. Dei autem oculos cõsiderationem definimus, qui qualis quisq. sit, quid agat, quid admittat, qua mente, qua pietate religionem colat, piorum & impiorum rationem habet, sicut scriptum est: Qui finxit oculum, nõ considerat, qui docet hominem scientiam. Huius prouidentiæ multiplicem vim, & maximam infinitamq. virtutem septẽ oculis significatam Vates ab angelo est edoctus: oculos verò ardentes & illuminantes, non qui luce exterius petita ad videndum egeant, sed qui lumen potius omni aliæ naturæ & vniuerso mundo porrigant & tendant, vtpote lucernę ipsæ vndique lucentes, & perfectissimũ numerum septenariũ continentes: quo præter quatuor mundi cardines cælum etiã supremum & infima terra, & quod medium est, firmamentũ prospiciuntur atq. gubernantur. Sed quãquam diuini oculi tanquã speculatores omnia longè lateq. orbis loca circũspicientes illustrent & moderentur, tamen singulari quodam benignitatis beneficio pium & verè religiosum populum vt altissimum & magis proprium locum obtinere dicuntur, eosq. propius aspicere, fouere & moderari, quorum virtute & pietate, sanctitate pura ac simplici, charitateq. mutua & sincera aurei huius cãdelabri admirandum opus conflatur, sicut scriptum est: Intellectum tibi dabo, & instruam te in via hac, qua gradieris: Firmabo super te oculos meos. &: Ecce oculi Domini super iustos, atq. hanc rationem Vates ab angelo apertè edoctus est. [*Septem isti.*] non dixit, septem » lucernæ, aut infusoria septena, sed in vniuersum omnẽ septenarium numerũ, videlicet, vasa, quibus infusoria coniuncta erant, & lucernas indicabat: id quod hebraica punctorũ diiunctio docet. [*Oculi Domini sunt, qui discurrunt in vniuersam terrã.*] Copiosas vehemẽterq. exquisitas prouidentiæ rationes verbum *discurrunt*, Hebraicè significat: quas oportuno alias loco eiusdem prouidentiæ beneficio commodius explicabimus. Quæ verò de candelabri integra ratione dici possent, cùm plenè exponi commentarij nostri breuitas non sinat; non minus tamen latenter indicata pio atque sapienti lectori sunt. Cæterũ Vatem ipsum rursum etiam interrogantem audiamus.

Ariſt. Meta. 1. cap. 1.
Pſal. 93.
Pſal. 32.
Pſal. 31.

Et respondi, & dixi ad eum: Quid sunt duæ oliuæ istæ ad dexteram candelabri, & ad sinistram eius?

DOCENTIS vltro angeli benignitate vehementer animatus rem omnem, quam ignorabat, doceri rogat. igitur oliuarum numeri & situs rationem scire cupit. [*Quid sunt duæ oliuæ istæ.*] nam quæ de Zorobabele ex angelo interprete audierat, alterius tantũ oliuæ rationibus accommodari posse videbantur; sed an altera etiam oliua eundem ipsum referret, incertus erat; præterea quæ situs ratio esset, cognoscere cupiebat, cur candelabrũ vtrimq. ambæ oliuæ, à dextera altera, altera verò à sinistra munirent. deinde etiam & illud inquirit, quod antea in spectro intuitus, neque narrauerat, neque quid esset, cognouerat. namque illa ea præcipue narrauit, quæ probè sese cognoscere putabat. sed quæ hactenus narrando prætermissa fuerant, illa sunt:

Et respondi secundo, & dixi ad eum: Quid sunt duæ spicæ oliuarum, quæ sunt iuxta duo rostra aurea, in quibus sunt suffusoria ex auro?

HIC versus, quòd obscurior sit, ex Hebraico ad verbum vertendus nobis est.

Quid duæ spicæ oliuarum, quæ in manu duorum cantharorum aurei euacuantes, desuper se aurum.

SINGVLOS ex vtraque oliua ramos oleis multis in triticeæ spicę modum cõfertos, vtraque duo vasa, quæ paulùm diuerso à latina pronuntiatione nomine *Cantharos* vocat, constitutos vidit: quæ res oleum ex oliuis expressum, in cantharis excipiendum esse docere videbatur. namque oliuas non aridas viderat, sed virentes potius atque fructu edito, vt nunc exponit, cõmendabiles: tamen ex singulis oliuis, singuli tantùm rami, ijdẽque oleis referrtissimi erant. Eas autem spicas vidit aurum ex sese effundentes atque euacuantes; ità vt pro oleo puro aurum purum putumque remitterent: id quod articulus necationis auro additus indicat. sed has adeo abstrusas, difficilesque Vati quæstiones difficiliori sanè definitione diuinus interpres tarditatem hominis imprimis notans absoluere videtur: vnoque sermone vtramque interrogationem concludens, rogantem sic excipit.

Et ait ad me, dicens: Nunquid nescis quid sunt hæc?

DICENTIS vehementiam & admirationem notationemq. verbum *dicere*, bis repe-titum

Universidad de Deusto
Biblioteca

titum arguit. quòd vtramq. rem ex superioribus cognosci à Vate oporteret. quá tamen ipse obscuram sibi ignotamque esse ingenuè fatetur.

Et dixi, non Domine mi.

MODESTIAM summam & ingenuitatem Vatis oratio indicat, qui se nescire fa- 5
teatur, & doceri cupidus officiosusq. postulet magna sermonis & studij atque obseruantiæ ostensione, quam vox illa, *Domine mi*, Hebraice notat. Atque ex auditis cognitisque antea Iesu sacerdotis & Zorobabelis rationibus oliuarũ numerum & situm cognoscere Vatem potuisse Angelus innuit, & cum spicarum simul expositione nunc indicat tantũ eandem esse duarum oliuarum & spicarum interpretationem docens. 10

Et dixit, isti sunt duo filij olei splendoris, qui assistunt dominatori vniuersæ terræ.

EX duobus verbis *Filij olei*, &, *assistere dominatori, &c.* desideratam obseruatarum rerũ significationem satis intellexit Vates. namque filius olei idem, quod filius oleatus, vt sic latinè loquamur, virum oleo ritè inunctum, & proprie, qui eius vnctionis ius optimum summumq. habeat, significat. Astare autem apud aliquem, ministerij certum officium, 15 vt iam sæpe aliàs obseruauimus, arguit. Igitur duos iure optimo rite legitimeq. inunctos, penes quos omnium, quæ ad diuinum cultum atque ministerium spectant, rerum summa esset, Vates ex angeli responso cognouit. Hi autem duo nulli alij præter regem sacerdotemque sunt, quorum dignitate atque auctoritate, publica hominum res administratur. Hos autem non plures, sed singulos tantùm eiusdemque omnino sententiæ, 20 consilij & studij in publicis & priuatis gerendis rebus Deus esse voluit, atque in populo statuit suo; alterum verò à dextris, à sinistris alterum: quòd regia dignitas, quàm sacerdotalis, antiquior sit, & diuinam illam, quæ cuncta moderatur, maiestatem auctoritatemq. proprius referat. namque Deus propriè, frequentissimè atq. rectissimè rex dicitur; sacerdos autem vel nunquam, vel minus proprie appellatur. Homo etiam prius constitutus 25 fuit rex, vt præesset animantibus terræ, & volatilibus cæli, & piscibus maris, quàm aut sacerdotio fungeretur, aut egeret; siquidẽ eius muneris vsus ad placandũ conciliandũq.
Hebr. 5. hominibus Deum est constitutus. Ad hæc pontifex omnis ex hominibus assumptus, pro
" hoijbus cõstituitur in ijs, quæ sunt ad Deũ, vt offerat dona & sacrificia pro peccatis. Qui- 30
" bus ex rebus omnibus regia dignitas prior & antiquior esse arguitur, priorẽq. in locorũ sermonumque ordine locum obtinet, sicut scriptum est: Regnum & sacerdotium & sanctificationem, &c. Iam verò quis non magni regis & pontificis nostri Christi Iesu imaginem, officium & virtutem ex oliuarum descriptione expressam intuetur? Qui duabus naturis constans, altera diuina, qua ante omnia secula rex regum, dominantiũq. 35 dominus, atque paternæ maiestatis, dignitatis, imperijq. legitimus æqualisq. particeps dicitur; altera verò humana, qua in regem etiã sacerdotẽq. vnctus vniuersæ terræ dominatori ad publicam hominũ vtilitatẽ commodissimè, sanctissimè, gratissimeq. ministras regni & sacerdotij dignitatẽ sibi cuprimis propriã & certã suis etiã omnibus concilauit,
Apocal. 1. sicut scriptũ est: A Iesu Christo, qui est testis fidelis, primogenitus mortuorũ, & princeps
" regum terræ: qui dilexit nos, & lauit nos à peccatis nostris in sanguine suo: & fecit nos re- 40
" gnũ & sacerdotes Deo & patri suo, &c. Huius Christi duplici natura & vtriusq. dignitatis regij & põtificij munere & virtute omnis humani cãdelabri fabricatio nõ modò vndiq. munitur, sed cõmunicato aureo vnctionis oleo perficitur & illustratur. Huius vnius virtute tantùm in vtroq. munere fungendo præstitũ esse, & diuinorũ scriptorum, & sacrosanctæ ecclesiæ testimonio cognouimus, quantum ab omnibus antea regibus & pontifici- 45
Hebr. 10. bus desideratum, à nullis verò fuerat præstitum. Omnis enim sacerdos (antiquus) pro-
" cesit quotidie ministralis, & easdem quotidie offerens hostias, quæ nunquã potuerũt au-
" ferre peccata. hic autẽ vnam pro peccatis offerẽs hostiã in sempiternum, sedet in dexte-
" ra Dei, de cætero exspectas, donec ponatur inimici eius scabellũ pedum eius; vna enim 50
" oblatione cõsummabit in sempiternũ sanctificatos, &c. Duas verò Christi naturas, quibus tamẽ vnum tantũ cõstat suppositum, ob insignẽ etiã vtriusq. dignitatis distinctionẽ, ad dexteram & sinistram collocatas Vates vidit: quòd altera prior & excellentior diuinitatẽ propriã ex natura habeat; altera verò & loco & tẽpore impar ex alterius cõmunicatione diuinitatẽ quoq. obtineat, cæterũ vtraq. suo in genere omnino illustris, atq. efficacissimaq. sit; quippe qua Deus est, purissimus atq. simplicissimus; quæ verò homo est, 55 patre Deo, matre Virgine sanctissima natus, omnis expertes labis, & ad omne hominum

expiandum genus idoneo corpore, & gratissima atque præstantissima constat anima: cuius arcana & infinita, neminiq̃ vnquam mortalium satis explorata vtriusq. naturæ coniunctionis virtute euenit, vt quæ de altera dicuntur, alteri etiã rectè quadrent. quæ ratio omnem humanæ philosophiæ artem modumq. superat. Huius verò maximi regis 5 & pontificis vtramque legitimam & propriam dignitatem cogitatã esse volumus, quoties in diuinis libris, aut in nostris commentariis Christi siue Messiæ cognomen appellatum fuerit: vtrumque enim vnctum significat, & duplicem olei splendoris filium, hoc est, dupliqi vnctionẽ præstantem, qui vtriusque muneris dignitate officioq. functus assistit dominatori vniuersæ terræ. Cuius ratio ob id obscura Vati visa est, quòd ad vnam 10 eandemque personam accommodanda esset; vt verò ab angelo est indicata, cognita statim fuisse ipso Vatis silentio declaratur.

CAPVT QVINTVM.

15 *ET conuersus sum, & leuaui oculos meos, & vidi: & ecce volumen volans.*

HACTENVS felicissimam illam humanæ salutis rationem in superioribus spectris Vates eloctus fuerat, ad quam futura Iudaici populi restitutio referenda fuit: nunc 20 verò publicis & ærumnosas statim, post euangelij denuntiationem, subeundas Iudæis calamitates oportunè docetur, vt omnem temporum & rerum consequẽtiam seriemq. agnoscat simul, & diuinæ clementiæ atq. misericordiæ ad mirandas diuitias, patientiæq. ratiõnes consideret, quòd genti illi iam tum grauissimis sceleribus obligatæ tam diu pœniæ propter pœnitentiæ exspectationem dilatę fuerint, quoad auctis flagitiis & euangelij 25 repudiatione cumulatis criminibus grauiores multo fuerint inferendæ. namque ex huiusmodi misericordiæ collecta ratione effectum est, vt Vates illam temporum varietatẽ & distinctionem minus miraretur. rerum enim ipsarum consequentia postulare videbatur, vt omnes genti clades ærumnæq. simul afferrẽtur, simulq. Vati ostẽderẽtur; quas futura post cõmunis felicitas consecutura esset: sed tamen diuina misericordia effectum 30 est, vt calamitas alia longa respiratione & diuturna exspectatione aliã antecederet, atq. eo etiam modo Vati proponeretur. [*Et conuersus sum, & leuaui oculos meos, & vidi.*] Gestus ipse habitusque Vatis rem, de qua dicturus est, non eo ordine quo gerenda esset, antecedentibus adnecti arguit; sed priorem futuram, tamen posterius visam, narratamq. sibi esse ostendit. nam si postea tempora, quæ antehac notata descriptaq. sunt, venturam 35 docendus esset, ante se etiam vlterius ostensam prospiceret; nõ autem relictam cõuersus atq. respiciens contẽplaretur. neq. verò se solũ conuersum, sed sublatis oculis cõspexisse dicit, vt rem cælitus & diuino consilio auctoritateq. allatam ostenderet. [*Et ecce volumen volans.*] Codicem, in quem accepti & expensi, aliarumue rationũ summę nominaq. referuntur, volumen Vates nominat, quòd antiquo more non libris & foliis, vt nunc, sed plu- 40 ribus commissis simul membranis huiusmodi res conscriberentur: quæ, quòd ob cõmoditatem in breue cogi possent, à voluendo volumina; siue, vt Hebraicè est idem significationis nomen, *Megiloth* dicta sunt. Latinus interpres apud Ezechielem inuolutum librum nominat. Quod verò volans visum fuerit volumẽ, oportunam nominum exactionem maturamque atque diligenter curatam significat: ne quis existimet Deũ, qui con- 45 sectari semper debita non soleat; quod debeatur, nisi aliàs legitimè debitoribus prospectum fuerit, per negligẽtiam remissurum. Et quoniam huius Iudaicæ calamitatis euentum certum ex superioribus visionibus arguere potuit, ab angelo, an cognouerit, rogatur.

Et dixit ad me, Quid tu vides?

NAMQVE ex futuræ salutis restitutionisque præcognitis rationibus antecedentis salutem illam miseriæ tempora Vatem cogitare consentaneum fuerat.

Et dixi, Ecce, ego video volumen volans: longitudo eius viginti cubitorum, & latitudo eius decem cubitorum.

ANGELVS non visam imaginem, sed rem ipsam, quæ futura esset, hoc est, diuinam de repetendis pœnis sententiam an Vates cognosceret, rogabat. Ille autem ait,

Universidad de Deusto
Biblioteca

volumen ipsum siue codicem nominum conspectum sibi, magnitudinemq. fuisse oculis exactè cognitam; quid verò illis nominibus asseribendum foret, nó satis esse exploratum. latitudinem verò & longitudinem tantùm obseruauit, quòd voluminis superficiei vicem tantùm referentis altitudo nulla censeatur. Erat autem viginti cubitis longum: decem verò, hoc est, dupla mensura latum volumen: quæ ratio eius porticus icnographiam omnino æquabat, quam ante sacram ædem Salomon quondam fecerat, adhærentis Deo populi significationem habentem. Ex illius igitur porticus sæpissime notam obseruataque mensura volantis voluminis æqualis omnino ratio facile Vati argui cognoscique potuit. Sed quòd latitudinem & longitudinem tantùm viderit, templum illud iterum etiam euertendum complanandumq. fore portendebat: atque ex eiusdem sententiæ decreto, quo semel antea dirutum fuerat. namque eam sententiam volumen illud significabat, quod in facie & in tergo conscriptum, Ezechieli templi excisionē significans, visum etiam fuit. Id quod angelus ipse Vati subijciens explicat, eiusq. sententiæ ferendæ causam grauissimis gentis illius sceleribus asscribit.

Ezech. 2.

Et dixit ad me, Hæc est maledictio, quæ egreditur super faciem omnis terræ: quia omnis fur, sicut ibi scriptum est, iudicabitur: & omnis iurans, ex hoc similiter iudicabitur.

CONSTITVTÆ ob scelera pœnę repetitiones, maledictionē egredientē, angelus nominat, eandēque quòd publica & cōmunis esset, super faciē omnis terræ extendēdā dilatandāq. esse ait. atq. ob eā rem volās volumē Vati esse visum. [*Hæc est maledictio.*] Hebraicūnomē, *Alah*, quod Latini *maledictionē* vertunt, dictā & propositā ad scelus cauendū pœnarū Deo auctore & vindice repetēdarū legē significat, quā latino sermone legē simul & omen dicimus, vt ille apud Comicū inquit: *Ea lege atque omine, vt si te inde exemerim, ego pro te molam.* Huiusmodi legibus omnibusq. multis omnis illa oratio constat, quā in rogandis cōstituendis, sanciendisq. diuinis legibus Moses olim habuit: cuius illa in nefanos & sceleratos peroratio est: Dominus nō ignoscat ei, sed tunc quā maxime furor eius fu-
» met, & zelus contra hominē illū, & sedeant super eū omnia maledicta, quæ scripta sunt
» in hoc volumine, & deleat Dominus nomē eius sub cælo, & cōsumat eū in perditionem
» ex oibus Israël, iuxta maledictiones, quæ in libro legis huius ac fœderis cōtinentur, &c.
Igitur huiusmodi maledictionē singulis sceleratis & nefarijs hominibus propositam vniuersæ Israëlitarū terræ ob publicā impietatē & scelera imminere Vates vidit. Id quod tēpli icnographia nuda atq. à sciographiæ descriptione separata significabat; cum enim cōmuni omnium & publico loco excidiū prædicitur, eos, qui ad illum locū pertineāt, eadē calamitate premendos esse consequitur: maximē autē cū sacro etiā loco non parcatur. ob eamq. rem ait. [*Quæ egreditur super faciem vniuersæ terræ.*] confessura videlicet super omnes terræ habitatores, iuxta omen illud: Et sedeant super eum omnia maledicta, &c. Itaque lata ad publicam pœnam sententia hac oratione ab angelo indicata est. Criminū verò summa duobus furandi & iurandi verbis fit. [*Quia omnis fur, sicut ibi scriptum est, iudicabitur: & omnis iurans ex hoc, similiter iudicabitur.*] Pietatem officiumque omne ab illis, in quos pœnæ decretæ sunt, violatum esse ostēdit angelus. Vtrūque genus duobis verbis cōprehendit, *furari & iurare.* namque furari omnē in vniuersum fraudē & debiti hominibus officij violationē significat, ex verbo *Ganab* hebraico, nō solùm rerum direptionē, sed fallaciam dolumq. omnē, & quicquid iuri æquitatiq. opponitur, significāte; vt cùm Iacob à Labano fraudis doliq. incusabatur, hoc modo cōpellatus est. Cur ignorante me fugere voluisti? vbi Hebraicè est: Cur furatus es cor meū? & Israëlitarū tribus quædā accusatæ ab aliis
» sunt, quòd regē sibi tantùm optatū vsurpassent, quē omnibus cōmunem esse oporteret:
Quare, inquiūt, te furati sunt fratres nostri, & traduxerunt regē & domū eius Iordanē?
At verò *iurare*, verbum religionis rationes summas continet; maximè autem passiuè, vt in hoc loco pronuntiatum. [*omnis iuratus,*] sic Hebraicè est. Iuratus autem iurisiurandi religione astrictum; neque seruata & præstita fide solutum significat: quæ extrema violatę & contemptæ religionis linea est. namque vt ritè, legitimè sanctēq. iuratum cōseruatumq. iusiurandū, pietatē, deiqūe immortalis metum religionemq. arguit, ita neglectum atq. violatum, impietatē cōremptionēque, vel quod grauissimū & flagitiosissimum est, negationem prodit. nam qui Deū immortalē tum iudicē, tum testē firmando dicto suo interpositum negligit, vel cōtempsisse, vel nullū esse putasse deprehēditur, cùm scriptū sit:

Genes. 31.

1. Reg. 13.

Tetont. Andria. act. 1. scen. 3.

Deut. 26.

Neque

Neque enim habebit insontem Dominus eum, qui assumpserit nomē Domini Dei sui
» frustra. Qui autem hoc modo erga diuinam naturam affectus est, eum omnem pietatis
» & religionis rationem peruertisse consequitur. Atque officij causam pietatis & religionis violatæ culpam in his criminibus indicandis priorem Vates ob eam rem vidit, quòd iurisiurandi officij violatio in religionis neglectionē homines plerumque deducat. Etenim studiosè conceptum admissumque scelus impietate etiam adhibita facilè conflatur atque perficitur. Incitata enim semel ab antiquo humanique ingenij non ignaro hoste exiguis initijs mala in procliue ad profundissimum vsque nefas sæpissimè labuntur, sicut scriptum est: Linguis suis dolosè agebant, venenum aspidum sub labiis eorum:
» quorum os maledictione & amaritudine plenum est. veloces pedes eorum ad effun-
» dendum sanguinem, contritio & infelicitas in viis eorum; viam pacis nō cognouerunt:
» denique non est timor Dei ante oculos eorum. Vt igitur officij violatio religionis negligendæ causa esse solet; ita contra officij conseruatio magnum ad pietatem conseruādam atque probandam momentum argumentumque habet. Quamobrem officium sacrificio anteponendum esse præceptor docebat: Nam qui fratrem suum, quem videt, non diligit, Deum quē non videt, quomodo potest diligere? Porrò porticus illa tēpli cō-
» munis omni populo singulorū vestigia eōtinens, personas etiā, vt publica loca solent, refe-
rebat: sic enī theatrū, senatus, forū pro ijs, à quibus frequētantur, accipimus. Atq. eadē omnino ratio in voluminis vtraq. facie porticus areā referente obseruabatur; hinc furū, illinc verò iuratorum nominibus cōscriptis. atque hæc illius orationis sentētia est. [*Omnis fur, sicut ibi scriptū est, iudicabitur. & omnis iurans ex hoc, similiter iudicabitur.*] Sermonis Hebraici ratio omnes officii & iurisiurandi communi scelere, & priuatis etiam singulorū nominibus reos constituit destinataque sententia pœnis repetendis addicit. Hebraicè hic locus sic habet: [*Quia omnis fur ex hoc, sicut ipsum succidetur: & omnis iurās ex hoc, sicut ipsum succidetur.*] *ex hoc & ex hoc*, vtramque membranæ faciē significat. nam in facie & in tergo volumen scriptum erat, sua vtrimq. lege & maledictione in scriptionis modo addita; ex altera enim parte fraudis, ex altera impietatis pœna maledictioque subiectis reorū nominibus præfixa erat, vt in nominum codicibus hinc dati, hinc accepti inscriptiones leguntur. [*Sicut ipsum.*] Vt in ipso volumine vnumquodque nomen est; sic etiam *succidetur & damnabitur*, tam in altero, quàm in altero contentus voluminis latere. Magnum verò & satis exspectatum misericordiæ suæ exemplum iudicij & pœnarum serius repetendarum obseruatione probat Deus, quòd Iudaicum populum multiplici & nefario scelere obligatum tam diu ad pœnitentiam exspectauerit, quoad Christi vltro salutem afferentis repulsæ etiam reum factum impietatis damnare & perdere necessum fuerit. Id quod vt cauēretur & oportunè oblata venia euitaretur, per illum prophetarum omnium maximum procuratum diligenter fuit; illud etiam identidem inculcantem: Ge-
» nimina viperarum quis docuit vos fugere à ventura ira? Facite ergo fructus dignos pœ-
» nitentiæ: iam enim securis ad radicem arboris posita est, &c. Igitur tanta Dei miseri-
» cordia & salute neglecta sceleribus auctis cumulatiores pœnas luere commeruerunt. qui diuinam expectationem negligentiam interpretati nullas metuebāt. Quamobrem

Exod. 20.

Psalm. 13.

Math. 5.

1. Ioan. 4.

Math. 5.

Educam illud, dicit Dominus exercituum: & veniet ad domum furis: & ad domum iurantis in nomine meo mendaciter: & commorabitur in medio domus eius, & consumet eum, & ligna eius & lapides eius.

EDVCAM *illud, dicit Dominus.*] Asseuerantis & futuram præter opinionē exspectationemque calamitatem obnuntiantis Dei oratio, hæc est, qui tardiores pœnas ob cumulatam culpæ noxiam auctione & grauitate compensābit; ita vt volumen illud contentæ maledictionis vi singulorum domus à fundamento euertat.

Et egressus est angelus, qui loquebatur in me: & dixit ad me, Leua oculos tuos & vide quid hoc est, quod egreditur. & dixi, quid nam est? & ait: Hæc est amphora egrediens. & dixit, hic est oculus eorum in vniuersa terra!

MALEDICTIONIS & iudicij sententia criminumque summis generibus contentis, species etiam cognoscere ab angelo Vates iubetur: ne quis astuta translatione verborum nimis breui atque subtili definitione crimen effugere, iudiciumque declinare

Universidad de Deusto
Biblioteca

nare posset, quòd se neque furem, neque periurũ esse defendere, vtpotequi neque res
alienas rapuisset, neque iuratus aliquid præter ius atque fas esset mentitus, cùm tamen
nemo esset, qui si non furto & raptu, tamen fraude alienas appeteret, inuadereq. conaretur res; & si non iureiurando, tamen contemnendo numen violaret. Abundabat
procul dubio scelus, iniuria atque impietas apud Iudæos, multisque nominibus & partibus exuberabat, quo tẽpore secundo fano dirutonatio illa meritas pœnas luit. Eam igitur rem docendus Vates leuare oculos iubetur & videre, quidnam illud esset, quod de integro prodiret; quod tamen ipse non planè agnoscẽs rogat, & audit. [*Hæc est amphora egrediens.*] Iubebat angelus rem ipsam, quidnam significaret, cognoscere & definire; sed ille oculos animumque intendens nondum viderat mensuram, quam statim angelo indice videt. [*Hæc est amphora egrediens.*] Non docet quid sit, sed indicat, vt videat: Quidnam videre me iubes? Vates ait. respondet angelus: Hanc amphoram prodeuntem. *Amphora.* Mensuræ genus interpretamur, cuius apud Israëlitas vsus erat, quę eos impia fraude obligatos arguebat, vtpote quæ summa iniquitate deprauata erat. Hebraice & Chaldaicè satis aperta verbi huius significatio est. EPHA enim mensuræ genus certum est: cuius nomen pro omni mẽsura vsurpatur, vt: Statera iusta, & Ephi iustum, & batus iustus erit vobis. Quod verò Ephi iniquum & fraudulentum egrediens Vates viderit, illud significabat, fraudes nõ priuatè à quibusdam conceptas, sed publicè vagantes aperteque ac libere grassantes à Deo deprehensas ad iudicium produci eodem exemplo, quo iudices solent adulterinas & fraudulentas mensuras publicè productas in medio foro præconio etiam addito suspendere. Quam rem ipse ab angelo interprete statim docetur; videlicet commune omnium studium & cogitationem in fraude faciẽda esse positam, idque quàm diligentissimè curari. [*Hic est oculus eorum in vniuersa terra.*] Præconij vox est. Omnium, inquit, huius terræ hominum mens & oculi ad admittendam fraudẽ attentissimi sunt: tumque sibi quisque maximè placet, maximeq. perspicere putat, cum callidissimè socium fraudauerit & deceperit. neque verò id flagitium occultũ aut latens est, sed ante omnium oculos palam ac publicè admissum versatur. Hæc huius visionis interpretatio vehementer & temporum illorum rationi & verbis ipsis conuenit; quam ex Chaldaico etiam vertere placuit, sic: *Et dixi hi sunt populus, qui accipiunt & dant in mensura falsa, & dixit, Ecce id manifestum coram omnibus habitatoribus terræ.* Sic Paraphrastes Ionathan. Porrò iudicium hoc vniuersum plenè absoluteque edendum Vates præuidit, vt ex diuinæ sententiæ decreto Iudæa gens meritas pœnas luitura ad supplicium producenda esset.

Ezech. 45.

Et ecce talentum plumbi portabatur: & ecce mulier vna sedens in medio amphoræ. Et dixit: Hæc est impietas: & proiecit eam in medio amphoræ, & misit massam plumbeam in os eius.

DAMNATA persona, pœna & damnationis causa hac oratione referuntur. Vidit enim Vates plumbi talentum præferri, quod ad supplicium sumendum parabatur: deinde vidit feminam quandam, hoc est, Iudæorum synagogam scelerum impietatisque conuictam & damnatam in ipsa mensura, qua ad fraudes faciendas vsa fuerat, conclusam produci. Causam præterea præconis voce prædicatam audiuit. [*Hæc est impietas.*] Antiquo more causa breui oratione, & quæ facilè percipi ab oĩbus possit, pronuntiatur, vt illud. Posuerunt super eum causam eius inscriptã, HIC EST REX IVDÆOR. Sic præco ille Amphorã siue Ephi ostendens, cuius fraudatæ mulier illa damnata erat, prædicabat. [*Hæc est impietas.*] Tandẽ supplicium dantem feminã spectauit: supplicij autem genus illud fuit, vt in Ephi ipsum coactæ tota illa plumbi massa in os obtruderetur. quo spectaculo illud Vates edoctus est, eadem mensura supplicium illi persoluendum esse, qua in admittenda fraude fuisset vsa. quòd verò plumbum omne deuorare coacta mulier illa fuerit, illud significabat, synagogam graui & diuturna miseria opprimendã fore, quam exspuere minimè ipsa posset; neque ante lenire, quàm Dei misericordia tandem liberaretur. nulla enim mulier tam valido capite est, vt in capsam quandam arctissimã summa vi coacta, & coniecto in os plumbi magno pondere extare & resurgere iam amplius queat. Genus supplicij quoddam grauissimum apud Israëlitas olim fuit, liquidum & feruens plumbum damnato in os ingerere, quod ad ventriculum & intestina penetrans animam agere efflareque citissimè cogeret. huiusmodique supplicio ij præcipuè afficiebãtur, qui impietatis & violatæ religionis essent conuicti. Atque hoc supplicij genus

genus combustio vocabatur excogitata ratione ex eo exemplo inuentum, quod Nadab & Abiu Aaronis filiis & sacrorum ministris igni de cælo tactis est editum: quos quanquã igni deuoratos diuina historia narret, exterius tamẽ integros illęsosq. mansisse ex illo arguitur: Cõfestimq. pergẽtes tulerũt eos, sicut iacebãt, vestitos lineis tunicis, & eiecerunt foras. Atq. supplicij huius integrã rationẽ ex Deuteroseon libro Hebraico petere licet in eo loco, qui de *Sanhedrin*, siue de magistratibus inscribitur. Siue igitur hoc modo aliquantum plumbum in mulieris illius os fusum fuerit, vt ratio ipsa & antiqua consuetudo indicat; siue totum frigidum & concretum intrusum, grauissimum suppliciũ vtrouis modo cognoscimus, quod tanta copia & vi tantoque pondere paratum fuerit.

Leuit. 10.

Misnaioth. de Sanhedrin.

Et leuaui oculos meos & vidi: & ecce duæ mulieres egredientes, & spiritus in alis earum, & habebant alas quasi alas milui: & leuauerunt amphoram inter terram & cælum.

IVDÆORVM ex patrio solo migrationem & miseram illam, qua inter alias nationes vtuntur, vitæ condicionem diuturnam fore Vates hac visione edoctus est: cuius miseriæ modum & finem anxiè cognoscere cupiens, certis notis ab interprete suo didicit. Mensuram siue Amphoram siue Ephi Latinè vertamus, in quam femina illa pœnas datura coniecta coactaq. fuerat, Dei iudicium purissimum & sincerissimum esse diximus, qui reddit vnicuique iuxta opera sua, æqualique fraudulentis mensura refert. Qua inquit, mensura mensi fueritis, remetietur vobis. Igitur suas pœnas iustissimè Iudæorum Synagoge ferendas mensura illa significauit, quæ quamdiu sustinendæ essent, nondum ex visionibus fuerat satis Vati nostro compertum. sed ne ex earum, quas hactenus Iudei in Babylonico exilio exoluerant, rationibus harum etiam duratione definita breues fortasse, atque illis, quas Israëlitarum cæteræ tribus decem pendebãt, inæquales fore putarentur, nona hac visione Vatem monere Deus curauit, ostenditq. parem de cætero vtrique populo in exilij dispersionisque sustinendis pœnis cõdicionem futuram esse, quamuis hactenus imparem ex diuina clementia Iudæi fuissent experti, quod non tantum fortasse, quantum Israëlitæ sceleribus obligati fuissent, sed tandem omnem maiorum suorum mensuram implentes, pœnarum quoque consimilem æqualemque exitum exspectare oporteret. Igitur duæ feminæ visæ sunt, hoc est, Israëlitarum & Iudæorum factiones duæ, quas ex eadem matre ortas *Ahalam & Ahalibam* Ezechiel Vates appellauit, iidemq. aptatæ pennæ celerrimã aliquam profectionem migrationemque portendebant. alæ enim non ad cursum, aut alias terrestrem & commodam deambulationem, sed ad volatum comparantur, sicut scriptum est: Quis dabit mihi pennas sicut columbæ, & volabo? Veruntamen illas non sua sponte, sed impulsas euolatum ire ventus in alas incumbens significat, quòd earum volatum non tam aëi sustineat, quàm vehemẽs ventus agat, atque ad peregrinas longeque distantes regiones impellat: neque ad altius, sed magis ad longius volandum idoneis alis visæ sunt. [*Et habebant alas quasi alas milui.*] Latinus interpres in auium cæterarumque animantium nominibus reddendis parum perspicuus est, namque id negotium expositoribus fortasse dare cogitauerit: quod qui fugerit magna cũ sentẽtiæ iactura sæpe inuertat. Igitur Hebraicũ auis nomẽ est HHASZIDA, quod ex etymologia atque ex descriptione pariter ciconiam significat. hæc namq. auiis vltra cæterarum ingenium in prolem parentesque suos gratissima benignissimaque esse dicitur, vnde misericordis nomen Hebraicè sortita est: deinde etiam ab antiquis Hebræis candido colore describitur. ea verò peregrina est aduentanteque vere in nostras regiones propagandæ sobolis causa migrat. quamobrem hospitis, cui nullibi certa sit sedes, imaginem refert. Sic apud Iob fere describitur: atque à poëta etiam Latino peregrina depingitur.

Ezech. 13.

Psalm.

Iob 39.

Cùm vere rubenti Candida venit auis.

Georgicon lib. 2.

Huius auis pennas in mulieribus illis agnouit Vates, satisque ex ea re intellexit Israëlitas & Iudæos ex diuini iudicij sententia instabiles vagosque fore, atque pœnas illas, quibus lucendis addictos viderat, vario & longis interuallis diffuso errore sustentaturos, incertosque animo dubia semper euentuum exspectatione pendere cogendos; vtpote quibus neque diuini illius auxilij, quo olim vsi fuerant, neque hominum etiam atque nationum, inter quas agent, gratiæ & præsidij, neque consilij copia, neque certus, quò se recipiant

Universidad de Deusto
Biblioteca

piant ac tueantur, locus erit: sed pœnæ illæ suspensis atque solicitis rependendæ sustinendæque sint. id quod amphora inter cælum & terram leuata significatum est; pari ciconiis modo, quibus nullus in terra nidus, nullus in cauernis aut domibus, aut murorum vel rupium fenestris, quò se recipiant, locus est, sed inter cælum & terram vita subdio & trepidis in rebus, aëri, ventis, solibus & imbribus exposita agitur, tantumq. quantum ad alendos pullos vix sufficiat, lignorum, plumarum, tomenti cęterarumque mobilium rerum comparatur. Videmus enim hanc auem vel in summis turrium culminibus, vel quod frequętissimum est, in altissimis arboribus nidum ponere, quod facile migraturæ relinquitur, sicut scriptum est: Ciconiæ domus in abietes. sic Hebraice. vbi nostra versio habet, Herodij domus, &c. Eam verò instabilitatem & perpetuam peregrinationem atque animi solicitudinem, qua Israëlitas atque Iudęos agendos indicabat visio, Vates finem & modum rogans ex interprete clare agnoscit.

Psalm. 104.

Et dixi ad angelum, qui loquebatur in me, Quò istæ ferunt amphoram?

IN PROXIMA visione, cùm proferri videret Ephi, nihil interpretem Vates rogauit, quod ad supplicium de muliere sumendum prolatum agnosceret: id quod euentus ipse statim docuit. nunc verò quò proferatur, interrogat, quòd eam prolationem ad exilium quoddam longinquum & celerrimum mari terraque peritum spectare intelligeret; sed quorsum tandem euasura esset, non satis constitutum haberet. docetur autem nullo certo loco exilium peregrinationemque esse definiendam: nam quòd inter cælum & terram Ephi illud sublatum esset, spem aliquam reditus & restitutionis facere videbatur: sed quo tamen interim in loco esset collocandum, incertum erat.

Et dixit ad me, vt ædificetur ei domus in terra Sennaar, & stabiliatur, & ponatur ibi super basim suam.

ROGABAT Vates quonam in loco tandem consistentes feminæ pœnas illas luituræ essent ex certo locorum consuetudinisq. vsu, & quadam, quanquam nō vera, minus tamen solicita requie leuiores fortasse futuras. illud quoq. quærebat, an locorum etiam mutatio miserias mutatura, minuitura leniturāue esset. Vtrumque verò in responsione negatur, scilicet, neque certam vllam ac perpetuam sedem illis, qua pœnas sustineāt definiri, neque in maxima locorum mutatione & stabilitate labores, pericula, miseriasque aut tolli aut mutarum leuatumue iri saltem, sed quocunque migrandū diuertendumq. sit, condicionem illam miseram circumferendam esse, huiusque magnam constantiam in maxima vitæ inconstantia futuram. id verò certis verbis vatique optimè cognitis indicatum est. [*Vt ædificetur ei domus in terra Sennaar.*] Feminis nullam, amphoræ verò certam domum, delubrum basimque præscribit. *Sennaar* autem incertam magis, quàm certam sedem hoc in loco proprie significat. namque compositum nomen est ex *Se*, particula idem significante cum latino, *quod*, & ex NAGHAR verbo, quod excutere excludereque significat; vnde nomen illi olim regioni factum est: ex qua Noë posteritas cum turrim nominis causa ædificare moliretur, vel inuita excussa fuit. secundum huius interpretationis verbum est, *domus*, qua locus certus atque constitutus definitusque significatur. tertium, *stabilire*, siue, vt Hebraicè est, *quiescere*, *facere*, siue *constituere*. quartum verò est BASIS à verbo Hebraico deductum, quod firmare significat. Atque figuratæ huius orationis huiusmodi sententia est, Iudæos & Israëlitas incertos atque suspensos nimium, toto ferè orbe exules diu vagaturos, eandem à gentibus & nationibus, inter quas versabuntur, vitæ & libertatis oppressionem experturos, qua ipsi alios ac præcipuè Christiani euangelij ac nominis cultores oppresserint: eamque in tanto vagationis errore tantaque incertitudine certissimam & perpetuò perferendam ante finitum ex diuina misericordia exilium minime deposituros, ita vt cælum, non animum animique miserias & ærumnas mutari sibi sentiant, cùm trans mare excussi fuerint. qua vitæ condicione nulla inferior aut incommoda magis inueniri potest. Huius autem orationis verba ex antiquo templorū more trāslata sunt; quorū dedicatio huiusmodi est, vt cōstructa primū æde, deinde basis cōmodè collocetur: in qua vel statua aliqua, vel aliud

שנער
Genes. 9.

religiosum

religiosum monumentum ad cōmunem cultum ponatur. Vt igitur Israëlitæ olim, dum in deserto agerent, sacram illam diuinæque gratiæ indicem arcam quocunque migrarēt circumferentes, vbi castra ponerent, primum omnium tabernaculo fixo & mēsa posita, collocabant: sic nunc errabundi multorum scelerum & innocentis ab Abel ad Christum vsque sanguinis vltricem lagenam siue mensuram, & diuino iudicio, & Vatum oraculo circumferunt. interea autem *in terra Sennaar* exules errabundique vagantur. Harum verò, quas angelus apud Vatem denuntiabat, quasque nostro etiam tempore Israëlitæ sustinent, pœnarum sententia, omen & lex, quam maledictionem dicimus, iam inde à principio prædicta pronuntiataque fuerat. Disperget te Dominus in omnes populos à summitate terræ vsque ad terminos eius, &c. In gentibus quoque illis non quiescès, neque erit requies vestigio pedis tui: dabit enim tibi Dominus ibi cor pauidum, & deficientes oculos, & animam consumptum mœrore: & erit vita tua quasi pendēs ante te. Quis sapiens, & obseruet hæc? & ponat super cor suum, intelligatque prouidentiam Domini, atque diuinorum librorum certitudinem, fidem, veritatemque fateatur?

Deut. 37.

CAPVT VI.

ET conuersus sum, & leuaui oculos meos, & vidi: Et ecce quatuor quadrigæ egredientes de medio duorum montium: & montes, montes ærei.

QVANTA quamque perpetua Israëliticarum rerum calamitatis exspectatio, quàm multiplex futurus esset labor, hactenus Vates edoctus narrauerat: quis verò finis, quisue exspectandus fuerat modus, nunc iam certior factus referre parat. tam diu enim sustinendas Israëlitis & Iudæis pœnas esse denuntiat, quoad earum, quæ ad quatuor orbis imperia spectarent, nationum summa quadrans confecta fuerit. namque horum satellitum ministerio ad repetēdas ab illa gente pœnas Deus vti decreuerat. Quanquam verò in superioribus visionibus quatuor cornuum spectaculo imperiorum orbis imago Vati conspecta fuerat, integra tamen atq. plena ratio rerum ad imperia ipsa pertinentiū cognoscere cupienti desiderata, ac nunc demum in decima hac visione edita est. Atque huius quidem cognoscendæ rei studium suum Vates ipse indicat. [*Et conuersus sum, & leuaui oculos meos.*] quòd visam sibi iam semel atque iterum rem nondum tamen satis exploratam diligentius iam intueri perspicereq. curaret. quanquam enim quatuor imperia cognouisset, an multis, an paucis principibus, an populi tantùm & reipublicæ nomine singula gerenda essent, nondum intellexerat; eorum etiam imperiorum loca & situs, quibus dominatio stabilienda esset, singulorum præterea nōtas, quibus cognosci possent, minus clarè obseruarat. Quas omnes res hac in visione aperte discretēque intuetur. namque quatuor quadrigas non eiusdem omnino cum equis illis, quos ante cōspexerat, significationis videt. Illi namque Alexandri & hæredum regum priuatam historiam retulere. hæ verò quadrigæ integras imperiorum imagines propriis singulorum notis distinctas referunt. [*Et ecce quatuor quadrigæ.*] Imperia non populari & publica dominatione, sed multorum principum auctoritate constituta videt. quadrigæ namque ad bellum paratæ quatuor equis trahuntur, bellatoremque principem aut etiam victorem triumphantemq. vehunt. Ex antiqua autem historiarum ratione singulis imperiis, quanquam singuli maximi imperatores fuerint, plures tamen vel belli iure, vel societatis fœdere & fide deuinctos principes ac reges fuisse cognouimus. Quatuor verò sibi visa ait, videlicet Assyrium, Persicum, Græcum & Romanum imperia. Quòd ex duobus tantùm montibus iisque æneis prodeuntes quadrigas viderit, illam significationem habet, maxima imperia sine duobus maximis & firmissimis fundamentis, consilio & vi constitui non posse: quæ tamen fundamenta ex diuinæ prouidentiæ auctoritate & auspiciis firmitatem nanciscantur, aliàs leui impetu & fundamenta euertantur & opera corruant vniuersa. Nisi enim Dominus ædificauerit domum, in vanum laborauerunt, qui ædificant eam. Eam rem vt ita interpretemur, verborum consulto à Vate obseruatorum, atque certis notis pronuntiatorum notatione adducimur. namque vnamquamque quadrigarum ex duobus certis & notationis particula indicatis mon-

Universidad de Deusto
Biblioteca

tibus prodeuntem describit: deinde montes illos ita notatos non quoiis Hebraico montium nomine appellat, sed HARIM, quod concipientes, prægnantes parientesque significat: de quo nomine iam aliàs diximus. Igitur alter mons ad conceptum & grauiditatem; alter ad parturitionem siue procreationem referendus est atque concipiendi verbo consilium cogitationéque susceptam significari iis, qui in sacro sermone versati sunt, est compertissimum, vt: Cōcepit dolorem, & peperit iniquitatem, & ex & apud Iob 15. Isai. 59. Isaiam: Concepimus & locuti sumus de corde verba mendacij, in quibus aliisque locis idem verbum, à quo montis nomen deducitur, est HARA. Fatum autem, quæ ab hominibus publicè priuateque geruntur, rerum duplex origo est, cogitatio & facultas, quam alterius montis, hoc est, generationis, nomine definimus. nam neque consilium sine facultate, neque vis consilij expers, valet, vtraque verò res vt in maximis & grauissimis negotiis secundos euentus habeat, diuina auctoritate atq. efficientia indiget. id quod à Vate studiosè notatum indicatumq. est. [*Et montes, montes ærei*, Hebraicè, *& montes illi montes Nehhosseth.*] Atque *Nehhosseth* propriè id metallij est, quod à nostris chalybs vocatur, cuius accessione gladiorum acies cęterorumque armorū mucrones parum alias, sine huius vi atque robore, valitura firmantur. At verò nomen ipsum *Nehhosseth*, à verbo *Nahhas* deducitur, quod alij verbo *Hhus* affine est; quorum alterum augurari atque auspicari; alterum verò festinare significat. Exponimus autem verba iis vocibus, quæ latinis in vsu Cicer. de diuinat. sunt, quibus magis res ipsa indicatur, quàm declaratur. namque augurij superstitioso nonnihil nomine honesta tamen ratio, hoc est, rerum bene gerendarum diuina auctoritas continetur. Igitur maxima illa imperia duabus potissimum rebus consilio & virtute, isdemque diuinæ prouidentiæ auctoritate & ad celeriter conficiendum facultate firmatis, profecta docere volens Vates verborum huiusmodi cogitandas expendendasq. rationes certis notulis indicatas consulto protulit. Ex qua re in eam nos sententiā facile adducimur, vt præter quatuor orbis imperia suis temporibus ætatibusque discreta nullam fore de cętero monarchiam arbitremur, frustraq. cuiquam homini vel populo tentandam, quam nulla vnquam vatum oracula prædixerint, nulla diuinæ auctoritatis auspicia fundent. Iam verò singulorum imperiorum notas obseruemus.

Et in quadriga prima equi rufi, & in quadriga secunda equi nigri: & in quadriga tertia equi albi, & in quadriga quarta equi varij & fortes.

NON eodem, sed alio atque alio tempore quatuor imperiorum rationes, certa tamē successionis serie, explicandas esse ille ordinalis numerus, *prima, secunda, tertia, quartaque*, significat. Color autem equorum & nationum mores rerumque gerendarum modos & & moribus conuenientem habitum indicat. namque primi equi Assyriorum reges & principes fuerunt, à quibus imperium bello sanguine atque vi fundatum propagatumq. Genes. fuit, Nimrothi primi ipsorū parentis mores imitatis, qui cœpit esse potēs in terra, & erat „ robustus venator coram Domino. Hos purpura & coccino auroque in vestibus vti solitos multa antiquorum scriptorum testimonia docent: atque is color rufus est ex purpura auroque refulgens, quem à *Rhus* plantæ natura expressum iam aliàs explicuimus. Dan. 5. „ qua de re sic scriptum est: Quicunque legerit scripturam hanc & interpretationem „ eius manifestam mihi fecerit, purpura vestietur, & torquem auream habebit in collo, „ & tertius in regno meo erit. item illud: Aspectus eorum quasi lampades, quasi fulgura Nahhū 2. „ discurrentia de Babyloniorum vestibus in bello decantatum. Secundæ quadrigæ equi nigri, siue, vt Hebraicè est, crepusculini pinguntur: cuiusmodi color calliditate magis quæsitam, quàm virtute comparatam Persis & Medis dominationem arguebat. cuius rei historiam nos & apud hunc Vatem, & apud alios etiam latius exposuimus. Hos etiā coloris genere suffusco in vestibus vsos Persicum nomen ad Latinos vsque deductum declarat. Græcos præterea consilio, prudentia sapientiaque præcipuè magis, quàm armis imperij summam tenuisse, ipsorum historiæ Alexandri felicitatem virtuti simul & consilio prudentiæque asscribentes declarant, qui doctissimis hominibus tum præceptoribus, tum familiaribus vsus maximas & instructissimas hostiū copias, ordine, disciplina, arte & consequenti virtute superauit, fudit & cecidit. Atque Græcos sapientiæ rationibus (cuius in coloribus albus imaginē refert) res inire tractareq. solitos esse, D. Pau- 1. Corinth. 1. lus testis est: eosdem etiam candidis vestibus declarari conseruatus ad nostrā vsque ętatē vsus

vsus docet. demum quarta quadriga variatis, siue, vt in Hebraico est, grandinatis equis trahebatur, hoc est, certis punctis & notis grandinis modo respersis: in qua imagine prēter propriam illam Romanorū prætextā auro interdum distinctam, præter chlamydem, togam aliaq. variarum vestium genera, gerendarū rerum ratio, quàm varia multiplexq. ad imperium obtinendum fuerit, indicatur. namque illi partim armis, consilio partim, nunc vi, interdum facilitate & clementia vsi rerum potiti superioresque facti sunt, sicut scriptum est: Et audiuit Iudas nomen Romanorum, quia sunt potentes viribus, & ac- „ 1. Mac. 7. quiescunt ad omnia quæ postulantur ab eis: & quicunque accesserunt ad eos, statuerunt „ cum eis amicitias. & quia sunt potentes viribus, hoc est, [*equi varij & fortes.*] Neque verò hæc varietas Romanorum tantùm imperatores variis originibus discretos, hos Italos, Græcos illos, Hispanos alios significare videtur; sed futuram etiam Romanæ ditionis diuisionem apertè indicare videtur, quam, cùm vna olim fuerit, Machometus Arabs noua superstitione excogitata & inducta partiri cœpit, atque bellum imprimis inferendum percipiens sectæ suæ studiosis principibus deterendam diuidendamque reliquit: à quibus nostra iam ætate maxima Romanæ olim dominationis pars Asia atque Africa, & Europæ non ignobilis portio occupata est. Eam autem rem, vt hactenus euentu ipso explicata est, non Zacharias modò, sed Nabuchodonosor etiam futuram il- Daniel. 2. la per quietem visa statua prospexit, cuius pedum pars quædam ferrea, quædam verò fictilis erat. Spectata igitur ad hanc rationem imago duplices equos ostendit, *varios*, hoc est, eos, qui Romano imperio iis, quos indicauimus, modis propriè prefuerunt, *& fortes*, hoc est Ismaëlitas quorum omne ius & agendi ratio in vi armisque est, pseudoprophetæ sui præceptis frequentissimis per totum Alcoranum tradita. Mirum enim dictu est, quàm sæpissimè Barbarus ille sanguinarius bellorum & prælij perpetuum vsum religiosa vel superstitiosa potius commendatione inculcet: idque vnum maximum & grauissimum probandæ pietatis argumentum & periculum suis sectatoribus constituat. qua de re nos aliàs fortasse honestum otium nacti pluribus agemus. Quod Latinus interpres vertit, *Fortes* & benè, Chaldaicus paraphrastes non malè reddit *Cinereos*. est enim verbum Hebraicum AMVTZ, quod robustum imprimis, & duplicis aspirationis additione HHAMVTZ, cinereum, qualis illa natio est, significat.

Et dixi ad angelum qui loquebatur in me, quid sunt hæc, Domine mi? Et respondit angelus, & ait ad me, isti sunt quatuor venti cæli, qui egrediuntur, vt stent coram dominatore vniuersæ terræ.

NON quænam quadrigarum significatio, sed quidnam illa ipsa significata essent, quonam modo sese vnaquæque haberent, Vates rogat. nam quatuor imperia orbis esse iam probè cognoscens, quanta vi, quanta auctoritate singula valerent, quoadque pertinerent, nondum satis perspexerat. Eas igitur, quas cognoscere cupiebat, res ab interprete discit; nempe quatuor potentissimas dominationes illas esse, quæ terrarum imperium diuersis temporibus, ex diuinæ prouidentiæ decreto auctoritateque, obtinerent: ob eamque rem cæli venti siue spiritus appellarentur, quòd ex prouidentiæ diuinæ consilio excitati, tanquam venti aliqui in terras incumbentes, omnem populorum & regnorum statum pro arbitrio turbatum sibi subigerent. ita hoc in loco interpretamur ventos cæli, spiritus cælitus excitatos, vt illud: Excitauit Dominus spiritum „ Ieremi. 51. Cyri, &c. Et suscitauit Dominus spiritum regum Medorum, & contra Babylonē mens „ eius est, vt perdat eam. Neque hic nunc de quatuor cæli partibus, quas aliàs ventos dicimus, sed quatuor imperiorum vi atque potentia & auguratione, vt ita loquamur, agi „ videtur. nam quatuor quadrigæ celeres & fortes, quatuor spiritus, duo montes cālybei, vt antea explicuimus, cælorum vim auctoritatemque significant. Duali autem numero cælorum nomen pronuntiatur, ita numerus numero, res rei, locus loco aptè congruit. Horum igitur spirituum, hoc est, potentiarum facultas non casu, non propria virtute, sed Dei potius cuncta moderantis arbitrio & auctoritate cōstare ostenditur. [*Qui egrediuntur, vt stent coram dominatore vniuersæ terræ.*] Hebraicè ad verbum vtcunque Latinè explicandi causa vertere possumus: [*Quæ egrediuntur à statuendo sese per dominatorem vniuersæ terræ.*] Adeo omnem gentium atque orbis dominatum vni tantùm Deo conditori

Universidad de Deusto
Biblioteca

& moderatori sacra sapientia tribuit, vt illius auctoritate tantùm omnem aliam potentiam niti confirmet, repente aliàs hoc fundamento submoto ruituram. Itaq., *vt stent*, siue *de stando*, passiuè vel reciproce interpretamur. Porrò imperiorum ipsorum rationes planius adhuc vati angelus exponens, vno tantùm Assyrio, quòd iam tum esse desierat, prætermisso, à Persico, quod ætate illa florebat, explicationis summam repetit. 5

In qua erant equi nigri, egrediebantur in terram Aquilonis: & albi egressi sunt post eos: & varij egressi sunt ad terram Austri.

IMPETVM à Persis & Medis in Assyrios Babyloniosq. dominandi causa factum, locorũ situs apertè indicat. namq. Mediæ ac Persidi Assyria regio Aquilonaris est, quoniã 10
Genes.10. Assyriorum imperium à Nimroth Babylone primum fundatum legimus. Fuit autem
» principiũ regni eius Babylõ, & Arach, & Achad, & Chalãne in terra Sennaar. &: De ter-
» ra illa egressus est Assur, & ædificauit Niniuen &c. Persæ verò meridionalẽ huic regioni plagam incoluisse, Æthiopibusq. & Libijs cõterminos siue mari, siue terra fines habuisse,
Ezech.37. ab Ezechiele dicuntur. Persæ, Æthiopes & Libij cum eis &c. Hos autẽ ad meridiem po- 15
sitos, septentrionalium regionum adiuncta ab eodem notatione demõstratur. Ghomer, & vniuersa agmina eius domus Togarma latera Aquilonis &c. Itaq. Persæ apud Babylonem superatis Assyrijs rerum potiti sunt, quos etiam Græci eodem loco victos imperio expoliarunt: quamobrem tertij equi albi secundos insequuti fuisse referuntur. [*Et albi egressi sunt post eos.*] Alexander, vt alias diximus, Persas in Babylonica regione vicit. Itaq. 20
egredi, bellum mouere, exercitumq. in expeditionem educere interpretamur. Verum ex ijs, qui in quartis quadrigis cõspecti fuerãt, equis, varij, hoc est, ad australẽ plagã excurrere visi illud significabant, Romani imperij affectatores primos, quales Iulius, Augustusq. fuerunt, ciuilia bella, quibus tyrannidem tandẽ occuparunt, in Italia inceptà atq. per Philippos gesta in Ægypto, quæ Italiæ Australis est, Pompeis, Anthonijs Cleopatri- 25
que occisis, confecturos. At verò equis illis vltimis robustis, quibus vltimarum quadrigarum pars altera trahebatur, nulla certa orbis plaga, quam peterent, definita; sed omnis fere terra, quam bello, armis, atq. effrenata occupandi libidine turbarent, permissa Dei iudicio est, publica hominũ scelera & peccata satellitũ horum licentia animaduertentis. 30

Qui autem erant robustissimi, exierunt, & quærebant ire & discurrere per omnem terram.

LVTEOS quosdam & terrestres fictilesq. planè homines vltimi imperij partem alteram tandem habituros ex sacris libris cognouimus interprete Daniele, sicut scriptum
Daniel.7. est: Porro quia vidisti pedum & digitorum partem testeam figuli & partem ferream, 35
regnum diuisum erit &c. Hos autem nullis certis limitibus contẽtos, in omnes regiones inusitata quadam temeritate & occupandi libidine inuasuros Zacharias vidit, atq. omnia sua consilia conatusq. omnes in ea re posituros, repetitis ambulandi excurrendiq. verbis, ostẽdit. [*Exierunt, & quærebant, vt versarentur in terra.*] sic hebraicè est. qua oratione totius à Machometo conscripti Alcorani summã rationẽ expressam videre nobis vide- 40
Alcoran. mur: cuius illud fere frequentissimum argumentum est. Nonne terra Dei spatiosa satis
Azoar.x. & immensa, qua profectum versatumq. eatis, existit &c. & paulo inferius: Terratum, inquit, propter Deum expugnatores, & è domibus proprijs propter Deum atq. propheta, ad quærendum euntes, in terris abundantiam adipiscentur: ibique morientes Dei misericordiam plenè consequentur. Hæc barbarus Pseudopropheta ac sanguinolentus 45
legislator, qui & aliàs terram suæ libidini explendæ nimium angustam atq. cæteris electis genti tantùm suę occupandam tradit. Cauendum vehementer, inquit, est, ne vobis
Azoar.viij. in terra, cùm illa sit angustissima, participes vel vestrorum negotiorum executores efficiantur. Idem etiam alio in loco bellorum finem aut modum nullum esse præcipit, quoad nulla de religione dissensio sit: suosque vno maximo bellorum suscipendorum, 50
Azoar.xviij. periculo probari vult. Hæc ad verbum non incommodè referre visum est, quibus illorum verborum sententiam exponeremus. [*Exierunt, & quærebant ire, vt versarentur in terra.*] namque his illa respondent, Qua profectum, versatumque eatis; & terratum expugnatores & è domibus proprijs ad quærendum euntes. Ad quærendum, hoc est, 55
ad expugnandũ occupandumq. Atq. istorum hominum furorẽ & perulantiã in omnes ferè terræ partes incursare & inuadere grauissimo Dei iudicio permissũ in Vates audiuit.

Et dixit,

Et dixit, Ite, perambulate terram.

CHRISTIANORVM aliorumque principum discordia & intestina bella, cæteraq. Deo inuisa flagitia huic importunissimę pesti ad liberius vagandũ viam substruxe- 5
runt: quæ ab anno salutis DC. XX. & Heraclij principis XII. quo primum orta dicitur, per totum fere orbem allata est, atq. vt hic Vates noster ait, [*perambulauerunt terram:*] vsque adeo, vt totam ferè Asiam, Africam, Europæ bonam partem sua secta infectam occuparint, Hispaniam diu obtinuerint, neque Galliam Italiamue intactam reliquerint, namq. & Siciliam insulã, & Neopolitanam regionẽ captas possederunt. Sed quis huius 10
gentis exitus exspectãdus sit, in Danielis oraculis exponendis, Deo nobis propitio, indicabimus. Sed quanquam regnorum, imperiorumque omnium auctoritatẽ veram Deo vni regum omnium principi maximo & terrarum Domino acceptam referre debeant, nullam tamen tyrannidem, nullum crudelem aut superbum dominatum probari, imò vehementer displicere, præter sacrorum oraculorum testimonia, exitus etiam ipsi aper- 15
tè indicant, quales illa tria imperia, vbi iam dominandi fines & termini, & ambitione, & cupiditate transierint, habuerunt. Cuius rei recens ac penè tunc præsens exemplum Zachariæ omnibus alijs etiam hominibus & ætatibus referendum per angelum proponi atq. indicari Deus curauit.

Et vocauit me, & locutus est ad me, dicens, Ecce qui ingrediuntur in terram Aquilonis, requiescere fecerunt spiritum meum in terra Aquilonis.

IRAM indignationemq. in Babylonios & Assyrios ob publicam iniuriam, ob religionis veræ contemptum, Deo conceptã Persas vltos fuisse, ad aliorum postea imperiorũ regnorumq. exemplum magno etiam clamore Vates docetur. [*Et vocauit me.* Hebraice, *Et vehementer clamauit*, est. *Et dixit ad me, vide.*] rem magno studio ostensam, magna etiam attentione cognoscendam duo verba significant, [*Dixit & vide, requieszere fecerunt spiritum meum.*] Commodissimè ab iratis translatio sumitur, quorum spiritus, non nisi vltione expletaq. ira, conquiescit: ad eamque rem excitati fuisse Persæ dicuntur, vt diuinas de Assyriis regibus, deque illorum populis iras, extincta etiam principum posteritate, vlciscerentur, sicut iisdem ferè verbis apud alios vates etiam scriptum est, vt apud Isaiam Isai.48.
de Cyro: Congregamini omnes vos, & audite, quis de iis annuntiauit hæc: Dominus di- »
lexit eum, faciet voluntatem suam in Babylone, & brachium suum in Chaldæis, &c. »
Hanc de prouidentia sua certissimam sententiam omnibus hominum mentibus infixam Deus voluit, qua perpetuum in futuris ætatibus de eadem re iudicium, vel metuendum, vel sine dubio subeundum probaretur. Postquam verò quatuor imperiorum series omnis exposita Vati est, Iudaicarum etiam rerum ratio oportunè subiũgitur: idq. Iosue sacerdotis, qui futurorum ad Christum vsq. temporum partes sustinere iam visus fuerat, recordatione repetita fit. Atq. hic locus ex iis, qui apud hunc Vatem obscurissimi censentur, vnus est, in quo explicando interpretes multum insudarunt: neq. nimium tamen difficilis nostra legentibus commentaria censendus.

Et factum est verbum Domini ad me, dicens, Sume à transmigratione ab Holdai, & à Tobia, & ab Idaia: & venies tu in die illa, & intrabis domum Iosiæ filij Saphoniæ, qui venerunt de Babylone. & sumes aurum & argentum, & facies coronas: & pones in capite Iesu filij Iosedec sacerdotis magni.

EAM, de qua oratio instituitur, rem arcano & ad futura tempora spectanti argumento cõstare illud cumprimis indicat, quod negotium ipsum, & ad gerendum, & ad dicendum, Vati omnino mandatum sit; vtpote muneri officioq. suo omnino conueniens. namq. ex offerendo propediem & præuiso iam sibi munere coronas cõficere, & in prædicẽdi exspectãdiq. diuini beneficij signũ monumentũq. statuere Vates iubetur. Atq. ex hoc aliusq. sacrarũ historiarum locis facile argui potest, eos, qui ad reficiendum templum præfecti fuerant, à sociis comitibusq. suis, atq. adeo à remigrationis consortibus dona liberiter accepisse, ab iis verò, qui secum venire neglexerint, recusasse, cùm ex regia auctoritate Iudæis omnibus libera in patriam remeandi facta copia; aliis verò Assyriæ regionis hominibus munere opus adiuuandi concessa fuisset facultas: sic enim ex

Universidad de Deusto
Biblioteca

Iecem.1. ,, decreto pronuntiatum est. Quis est in vobis de vniuerso populo eius, sit Deus cum ipso:
,, ascendat in Ierusalem, quæ est in Iudæa, & ædificet domum Domini Dei Israël, &c. Et
,, omnes reliqui in cunctis locis, vbicunque habitent, adiuuent eum viri de loco suo ar-
,, gento & auro, &c. Atque Iudæorum dona illa censentur, quæ à transmigrantibus data
1. Esdr.2. ,, sunt, qui secundum vires suas dederunt impensas operis auri solidos quadraginta 5
,, millia & mille, argenti minas quinque millia, & vestes sacerdotales centum. Itaque in-
,, ter eos pro cuiusque censu impendenda in opus pecunia exacta est. Iam verò bonorum
quorundam virorum Ierosolymam Babylone cum muneribus religionis ergo aduentan
tium animum imprimis & pietatē ostensam Vates commendare atque donum etiam
gratè suscipi & in illustrissimi cuiusdam monumenti opus impendi à Deo iubetur, quo- 10
rum nomina quoque tum honoris, tum vaticinij certitudinis causa appellantur: hospitis
etiam, à quo recipiendi erant viri honestissimi & cumprimis noti, cuius officium etiam
probatur, mentio fit. hoc itaque horum versuum argumentum est: orationem tamen
ipsam paraphrasticè explicabimus. Quanquam, inquit, ab iis, qui vobiscum remigraue-
runt & vrbes suas nūc incolūt, pecunia in opus collata cogatur: tamen quorundā piorū 15
virorum ex iis, qui Babylone manserant, aduentum propediem exspectato, muneraque
gratè accipito. Hi autem sunt Holdai, Tobias & Idaia, quorum mores cum nominibus,
Tempestiuus, Bonus & Cognitor, planè conueniunt; eorumque virtutem & pietatem
ex hospitis, apud quem versabuntur, nomine & probitate exspectare licet Iosiæ filij So-
phoniæ (siue vatis illius nobilissimi, siue alterius spectatissimęvirtutis viri, qui celebris il- 20
la ætate esset) cuius tu eadem die, qua illi aduenerint, domum petes, aurumque & ar-
gentum, quod afferunt, accipies, &c. [*Et venies tu in die illa, & intrabis domum Iosiæ fi-
lij Sophoniæ, qui venerunt de Babylone*, Hebraicè, *in die illa, & intrabis, &c. qua venerint.*]
Sic relatiuum ad diem simul & personas commodè in Hebræo refertur, hoc est, eadem
die, qua illi venerint. *Transmigrationem* verò eos, qui in Babylone agebant, metony- 25
micè dixit: cuius dicendi figuræ frequens in sacris sermonibus vsus est. Itaque Vati
omnia hæc, antequam edederentur, ostensa mandataque fuēre, quæ tandem edita
eorum, quæ statim enuntiaturus est, mysteriorum argumento signoque perpetuo esse
vult. Igitur ex auro argentoque coronas parare imprimis iubetur; nimirum ex auro
alteram, alteram verò ex argento, quod ipsa metallorum discretio & coronarum no- 30
men in Hebraici sermonis breuitate satis indicat. Coronas autem regium diadema
hoc loco definimus CHATEROTH Hebraicè. namque sacerdotali illa Cydari cum
aurea lamina nihil opus nunc erat, cùm illa in sacerdotalibus vestibus, quarum
magna copia illis parata iam erat, connumeretur. sed coronas regium gestamen
auream alteram, argenteam vero alteram, quam in capite Iesu sacerdotis magni, cuius 35
rationem antea præuisam nunc denuo refert, ponendam elogio addito curat Deus.
ob eamque rem non ait pones eas, sed pones. Ex duabus verò regiis coronis aurea
& argentea, auream verò ac legitimo regi tribui oportere ius ratioque docet, sacer-
doti verò si regia corona simul tribuenda sit, argentea conueniat; vtpote cui regnum
non proprium neque perpetuum, sed ad tempus fortasse gubernandum sit commen- 40
datum. quin & ipsa muneris proprij appellatione hoc etiam declaratur. [*Sacerdotis
magni.*] & quoniam præsentis atque futuri etiam temporis mysteria vna atque eadem
oratione enuntiare parat Vates, rem ipsam, vt ostensa est, paulo altius repetitam in-
tueamur. Diximus in præcedentibus tertij capitis commentariis Iesum sacerdotem vi-
ta iam functum, posteritatis tantum suæ partes; Zorobabelem verò adhuc superlti- 45
tem suam posteritatisque personam sustinere: illi de posteritatis rebus; huic de pro-
priis & posteritatis rationibus oracula esse fusa. Nunc verò Vatem ex duabus paran-
dis coronis alteram argenteam Iesu sacerdoti magno imponere iussum audimus; de
altera verò, quam Zorobabeli paratam ratio ipsa docere videtur, nihil dixisse, ni-
mirum illud hæc res significat, Zorobabelem, cuius generi atque familiæ legitimū 50
Dauidicæ domus regnum esset & regni dignitate & munere templi illius à se refecti
temporibus cariturum esse, quibus interim tamen sacerdotum familiæ, quanquam
illegitimè fungeretur, quoad per exspectatissimum illum Christum ex Zorobabelis
genere domoque oriturum publica atque priuata res omnis eum, quem deceret, lo-
cum cum summa Zorobabelis familiæ gloria tandem obtineret. Itaque permissum 55
fuisse sacerdoti interim corona vti, sed argentea tamen, quæ dignitatis atque mune-
ris mi-

nis minus proprium ius vsumq. argueret: idque vt futurum atque sibi visum à Deoque
ostensum doceret Vates, hoc curando atque adornando argumento significare, poste-
ritatisque memoriæ commendare imprimis; deinde verò & sermone de eadem re cum
Iesu sacerdote habito explicare iussus est.
5

Et loqueris ad eum, dicens: Hæc dicit Dominus exercituum, dicens. Hebraicè,
Et dices ad eum, dicens.

VT ORATIONEM grauem sententiæ rationum consiliorumque plenam verbum
10 *dicere*, repetitum probet, ac deinde etiam maximi ponderis atque momenti rem
esse doceat, quam Deus facultatis ad agendum suæ titulis & cognominibus appellatis
enuntiari mandauerit.

15 *Ecce vir, oriens nomen eius: & subter eum orietur, & ædificabit templum
Domino.* Hactenus versus vnus est.

ZOROBABELIS dignitatis, quamuis eo tempore minoris, magna exspectatione
sacerdotes, populumque teneri Deus vult, quæ per ipsum quidē ducē tēplo reficiendo
concitata per Christum ex illius genere oriturum explenda erat, qui sanctissimum illud
20 atque gratissimū Deo templum ædificaturus, consecraturus dedicaturusq. esse statim
dicitur. Itaq. prior hic versus Zorobabelis ipsius rationes continet, qui propterea quòd
Iudaicas res, quæ ad ciuilem vitam atq. ad illius ætatis religionem spectabant, populo
reducendo, templo ædificādo restituere cœperat, oriens appellatur, translato à plantis &
arbusculis verbo, quæ primum nascentes oriri dicūtur. Hebraicè significatio aperta est:
25 SZAMAHH enim ad rusticam pertinet rem, indeq. per translationem in alijs generi-
bus vsurpatur. Igitur Zorobabelem, cui corona imposita non fuerit, tum primum oriri,
neq. ea dignitate florentē esse ait, vt regio diademate ornatum spectari contingat; rebus
tamē gestis illustrem & posteritatis exspectatione illustrissimum fore cōfirmat; quippe
quem nunc orientem appellare liceat, & templum Domini ędificaturum absoluturūq.
30 sperandum sit, ac maximum præterea illustrissimumque ex posteritate soboleque sua
germen sortiturum, cui ob ædificatum Deo templum, ob publicam hominum salutem
partam, ob res omnes diuinē gestas, æterni regni diadema, decus & honor merito fera-
tur. Itaq. duæ personæ hoc versu indicātur. [*vir oriens nomen eius*, Zorobabel, *Et subter
eum orietur*] Christus: deinde sua vtrique gerendarum rerum laus eodem ordine tribui-
35 tur, Zorobabeli illa, [*Et ædificabit templum Domino,*] id templum, quod iam refici adifica-
riq. cœptum erat, absoluet. Qua re expedienda certam templi illius desideratissimi &
præstantissimi per eum, qui sub se, hoc est, ex radicibus suis oriturus est, ædificandi ex-
spectationem dabit, vt ille illud sibi susceptum ædificabit, sic etiam ille alter, qui subter
eum orietur.
40

*Et ipse extruet templum Domino: & ipse portabit gloriam, & sedebit, et domi-
nabitur super solio suo: & erit sacerdos super solio suo, & consilium pacis
erit inter illos duos.*

Et ipse, & ipse.] Obseruationem magnam indicatio hæc repetita habet: eumque verò
45 demonstrat, cuius illa ædificandi tēpli & regiæ dignitatis obeundæ confirmandeq. laus
propria fuerit, nempe orituru subter orientē. Hic, inquit, templū illud sanctissimū, spi-
rituale, ex viuis lapidibus constructum arcana & diuina virtutis & cognitionis sui patris-
que cōmunicatione vt firmissimo saxo fundatum ædificabit, idē hostibus victis & spo-
liatis palam triumphans, suosq. in semet ipso traducens, gloriam portabit, atq. rex à Deo
50 appellatus, *sedebit* [*& dominabitur in solio suo,*] super sedem Dauid patris sui: quam maxi-
ma virtute tuebitur, omniumque & diuinorum spirituum, & sanctissimorum virorum
plausu obtinebit. Dignus est enim agnus, qui occisus est, accipere virtutem, & diuini-
tatem, & sapientiam, & fortitudinem, & honorem, & gloriam, & benedictionem, &c. Apocal. 5.
Congesta horum verborum omniū, videlicet virtutis, diuinitatis, sapientiæ & fortitudi-
55 nis, honoris & gloriæ significationem vnū nomen KABBOD, quod ab interprete nostro כבוד
reddi-

Universidad de Deusto
Biblioteca

redditum est, *gloriam*, continet, de quo nomine aliàs. Neque verò regni tantùm, sed sacerdotij partes officiaque omnia vnius Christi virtute & opera præstanda esse ait, vt nihil omnino in vno vtriusque muneris ministro, quod ad omnem virtutis & integritatis laudem pertineat, desiderari amplius possit: id quod antea non in vno tantùm, sed in pluribus etiam, imò in omnibus desideratum semper fuit. nemo enim 5 vel vtrisque simul, vel alteri tantùm regio aut sacerdotali muneri ante Christum ita dignè præfuit, vt diuino iudicio desiderioque satisfecerit. Hic verò vtrumque sibi susceptum munus adeò dignè sustinuit, adeò plenè præstitit & expleuit, vt perpetuò obtinere meritus, ad dexteram virtutis Dei sedeat rex & sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedech, vnus persona, duplex natura Deus & homo: qua Deus 10 est, rex æternus, mundum sibi & patri suo reconcilians; qua homo est, sacerdos in æternum, reconciliator & pacificator. Idem etiam, qua homo est, ob partum sibi aliisque propria obedientia & virtute regnum, rex omnium suffragio patrisque iudicio appellatus: vt qui non solùm regem sacerdotemque strenuè egerit, sed eos, qui suæ partis fuerint, vtriusque muneris dignitate communicata auxerit & ornauerit, sicut scriptum 15
„ est: Dignus es Domine accipere librum, & aperire signacula eius: quoniam occisus es,
„ & redemisti nos Deo in sanguine tuo: ex omni tribu, & lingua, & populo, & natione, fe-
Apocal. 5. cisti nos Deo nostro regnum & sacerdotes, & regnabimus super terram. Hanc adeo arcanam sententiam nostra aurea ætate iam certam atque exploratam Hebraici sermonis obseruatio apud hunc Vatem indicat, qui sacerdotis nomen ita pronuntiauit, vt 20 officium magis, quàm personam ab altera distinctam interpretari conueniat, maximè cùm indicatæ per articulos & pronomina demonstratiua regis Christi personæ officij, nomen, nullo alterius personæ indice verbo addito, appositum sit. nam si de altera persona à rege iam appellato discreta sermo esset, ex linguæ vsu addito articu-
ה lo demonstratiuo dicendum fuit. [*Et erit ha sacerdos.*] *Ha* certam rem Hebraicè vt ὁ 25 Græce indicat: cuiusmodi vsu latini carent. Placuit autem hemistichium hoc barbarè quidè, tamè ad verbũ quò res ipsa planior fiat, reddere. [*Et erit sacerdotans super solium suũ, & consilium pacis erit inter vtrumque.*] ille idem, inquit, qui regiæ coronæ gloriam adeptus [*sedebit & dominabitur super solio suo.*] In eodè etiã solio regio *erit sacerdotans.*] Sacerdotis offi-
Hebr. 7. cio in æternũ fungetur. Talis autè decebat, vt nobis esset pontifex sanctus, innocens, im- 30
„ pollutus, segregatus à peccatoribus, & excelsior cælis factus. Talè verò habemus pontifi-
„ cem, qui cõsedit in dextera sedis magnitudinis in cælis sanctorũ minister & tabernaculi
„ veri quod fixit Dominus & non homo. qua oratione apertius explicari versus hic po-
„ tuit? quod verò additur, [*Et consiliũ pacis erit inter duos illos,*] cõmuni publicè salutis pacisq. consilio, studio atque vsu vtrumque munus in vno Christo constare significat, qui vt 35 duas naturas, diuinam & humanam, tantis rationum & definitionum interuallis distinctas, tamen vna in persona plenè planeque coniunctas, atque in vnius suppositi fœdus amicitiamque conflatas habet: sic vtriusque muneris partes & officia perfectissimè sine vlla nota in perpetuum sustinens præstat: ita vt ad publicam hominum pacem cum Deo conciliandam ad publicam etiam gerendam rem nihil in hoc rege, 40 nihil in hoc eodem sacerdote requiri desideratiùe possit. Id quod nemini vnquã mortalium vel regum vel sacerdotum contigit, vt vel altero vel vtroque munere præstando sufficere, diuinamq. pacẽ & perfectionẽ gẽtibus, quibus præesset, integrã reconciliaret, propterea quòd nemo ante hunc, maximum illud & salutare pacis consilium, cuius hic angelus, interpres & minister fuit, instituere aut suscipere potuerit. Consilium 45 autem pacis in rege & sacerdote, siue vt eodem Hebraico verbo significatur, pacis & perfectionis procurandæ & afferendæ hominibus apud Deum reconciliationis, gratiæ, salutis atque felicitatis certam rationem, studium atque facultatem definimus, ex illo
Prou. 12. Sapientiæ à repugnãtibus explicato argumento: Dolus in corde cogitantium mala, qui 50
„ autem pacis ineunt consilia, sequitur eos gaudium. Huiusmodi consilium nemini
„ hominum, qui caro & sanguis essent, constitit, quòd id planè diuinum, diuinũ etiã mi-
Ioan. 1. nistrum exspectaret. De cuius gratiæ plenitudine cæteri omnes acciperent. de quo Pau-
2. Cor. 5. lus: Quoniam quidẽ, ait, Deus erat in Christo mundum recõcilians sibi. Summum verò & perfectissimum pacis consilium inter eos ministros esse oportet, qui ipsi vnum etiam omnino sint. id quod alij ministri, qui modò legitimè vtrique muneri præfuerint, nun- 55
„ quam antea fuerunt. Atque maximam & diuini cõsilij plenam rem maximis & arcanis verbis

verbis Vati nostro Deus suggessit: cuius tametsi cognitio non omnibus illo tẽpore constare posset, admiratio tamen, desiderium & exspectatio excitata dataque est, atque præsenti signo argumentoque confirmata.

5 *Et coronæ erunt Helem, & Tobiæ, & Idaiæ, & Hen filio Sophoniæ, memoriale in templo Domini.*

EORVM, à quibus aurũ argentumq. accipiendũ erat, & hospitis etiã illorũ ad probandam liberandamq. vaticinij sui fidẽ testimonio vti iubetur Vates: quòd in ore duorum vel trium stet omne verbum. tribus itaque hospitibus & vno ciue nobilissimo appel-
10 latis, & adductis testibus nominibusque inscriptis coronas ex auro argentoque factas in templo suspensurus Zacharias esset: quæ cùm se ita, vt prædictum de ipsis fuerat, exspectatas, allatas, factas suspensasque spectantibus exhiberent, enuntiatæ quoque & exspectandæ in posterum, maximę rei memoriam sui spectatione, & nominum eorum, à quibus datę fuerant, inscriptione renouare conseruareque possent. *Helem* verò & *Hen* idem
15 qui Holdai & Iosias sunt, qui duplici nomine (vt de iis aliisq. dicere Deus dabit) appellarentur: ex quorum nominibus illa potissimum describenda sumuntur, quæ pauciori-bus literis constarent, quæq. in coronis incidi commodius, legiq. possent. breuior namq. illa inscriptio fuerat,

20 לחלם : לטוביה : לידעיה : לחן
quàm illa
לחולדי : לטוביהו : לידעיה : ליאשיה

Posterior enim priore sex literis, iisque ferè procul attendentium sensum magis
25 salientibus longior est, videlicet יהויה quæ tenuiori aut obscuriori figura constant. Quòd verò vtramque coronã in tẽplo à Vate suspendendam legimus, sententiã confir-
30 mat nostram, qui institutam de Iesu sacerdotis rebus orationem vaticinij munere, hoc est, prædictionibus & sermone habendam ad posteritatem Iesu potius, quàm ad ipsum iam vita functum propriè pertinere interpretamur. nam si alicui personæ imponenda esset aurea corona, cur ante obitum detraheretur, non videmus. vtramque autẽ suspendendam simul ad significatæ rei recordationem audimus; positam verò atque suspẽsam,
35 diuque in secundo templo spectatam in antiquo Deuteroseon libro, vbi de templi illius mensuris atque structuris agitur, legimus. Quam lectionem huic loco oportunam interpretari placuit. & catenæ aureæ fixæ fuerunt in contignatione porticus, per quas sacerdotij flosculi ascendere, coronasque in fenestris locatas videre consueuerant, de quibus scriptum est: [*Et coronæ erunt Helem, & Tobiæ, & Idaiæ, & Hen filio Sophoniæ, in memoriam in*
40 *templo Domini.*] hæc in illo libro. Sacerdotij autem flosculi sacerdotum filij sacris rebus addiscendis operam in templo dantes dicuntur. Atque memoria illa, quam dicatæ in templo coronæ renouaturæ erant, illam in spectantium animos rem reuocare potuit, regni dignitatem plenam atque veram, & sacerdotij absolutum munus ad quendam, cui coronæ illæ simul repositæ, nemini antea impositę essent, spectare. Habẽt etiam nomina
45 hæc propriam, & rei ipsi, de qua sermo est, accommodatam significationem. quamobrem ea incidi in descriptione à Deo iussa interpretari etiã possumus: HHALAN impinguationem & viuificationẽ, TOBIAS bonũ & perfectionẽ diuinam, IEDAGHIA diuinam cognitionem, HEN gratiã significat: quas virtutes illi proprias fore inscriptio portendebat, ad quem legitimum coronarum illarum ius spectaret. neque verò eam fe-
50 licitatem per oriturum illum vni solùm Iudæorum genti priuatè afferendam esse Vates ait, sed aliis etiam nationibus, quæ procul ab illa luce & notitia abesse viderentur, communicandam confirmat: quę communis vatum prędicendi & significandi cura est, cùm de humana salute, de Christo, de euangelij virtute sermo instituitur.

Et qui procul sunt, venient, & ædificabunt in templo Domini.

OPORTVNE de gentium vocatione dixit, quæ cùm lege diuinaque promissione & apertis vaticiniis carerẽt, longissimè à salute abesse, atque ad Dei templũ, ad religionẽ minimè pertinere putabãtur: quos tamen in illius tertij diuini tẽpli aurea ætate ad vitã, salutẽ, diuinamq. felicitatẽ atq. ad cælestis ciuitatis communicationẽ vocandos admittendosque esse dicit, cuius rei argumentum atque exemplũ in illis ipsis statuit, quorum, quanquam extra numerum & censum serius Ierosolymam aduenientium, tamen dona accepta

Mishnaioth de mensuris.

Universidad de Deusto
Biblioteca

accepta,& coronarum operi ad templi ornamentum, tantæque salutis recordatione dedicata sunt. Itaque gẽtes, quanquam à salutis cognitione & vsu remotas, euangelij nuntio è tenebris in lucem vocandas libenter venturas, suasq. diuitias, aurum, gemmas, margaritas, hoc est, fidem, charitatem cæterasque animorum à Deo donatas, auctas, illustratas virtutes ad sanctissimi illius templi opus collaturas esse docet. Quam rem vt ab hoc aliisque Vatibus enuntiatam ac coronarum monumento perpetuo repetitam, sic demum per Christum regem & sacerdotem optimum & præstantissimum præstitam, ab
Ephes.7. ipsis euangelij, & nuntiis, & pręconibus accepimus. Et veniens euangelizauit pacem vo-
» bis, qui longè fuistis, & pacem iis, qui prope: quoniam per ipsum habemus accessum am-
» bo in vno spiritu ad patrem. Ergo iam non estis hospites & aduenæ, sed estis cives san-
» ctorum & domestici Dei, superædificati super fundamentum Apostolorum & Prophe-
» tarum, ipso summo angulari lapide Iesu Christo: in quo omnis ędificatio constructa cre-
» scit in templum sanctum in Domino, in quo & vos coædificamini in habitaculum Dei
» in spiritu sancto. Quoniam verò Hebraica verba, vt sunt, mysterium interpretatione dignum habent, vertere ad verbum placuit. [*Et remoti venient, & ædificabunt in tẽplo Domini.*]
Ephes.2. Remoti à lege, à promissionum notitia, à peculiari gratia olim longo interuallo separati,
» qui erant illo tempore sine Christo alienati à conuersatione Israël, & hospites testamen-
» torum promissionis spem non habentes, & sine Deo in hoc mundo. Quod verò articulũ
» demonstratiuum non remoti, additum sit, illud significat, non omnes etiam omnium nationum homines in templi ædificatione communicaturos. neque enim omnes euangelio credunt, sed tamen neminem tam remotum esse, quin si credere velit, communicare possit. itaque remotio ipsa definita est omnis, remoti verò omnes non item. [*venient.*] Fidem & obedientiam euangelio præstandam verbum *venire* in sacris significat. duplici enim lege euangelica salus promissa, duplici officio hominibus, qui cupiunt, cõstat, fide & pœnitentia vera, in qua malorum & vitiorum fuga virtutumque exercitatio
Hebr.11. » est, aliàs frustra ab iis, qui præstare valeant, petenda. Sine fide enim Deo placere impos-
Luc.13. » sibile est &: Nisi pœnitentiã egeritis, omnes simul peribitis. hoc verbo in hac significa-
Math.11. » tione non semel Christus ipse est vsus. Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis,
» & ego reficiam vos, &c. Huius igitur tanti promissi constantiam & fidem futurę mox rei exspectatione, hoc est, eorum, de quibus dixit, aduentu, dono, coronarũ dedicatione confirmare Vates curat, quam suo tempore liberãdam asseuerat, dummodo per eos, quibus data est, quo minus liberetur, non stet.

Et scietis, quia Dominus exercituum misit me ad vos.

CVM eius, quam proximè futuram prædico, rei spectatores fueritis, maximi illius alterius promissi rationem constantissimam, vtpote Deo potentissimo auctore prędictam, cognoscetis, certissimamque fore statuetis, atq. omni fide, omni pietatis officio præstando exspectabitis, alias minimè consecuturi aut adepturi.

Erit autem hoc, si auditu audieritis vocem Domini Dei vestri.

NON de signo & argumento hic loquitur, sed de ea re, quæ ad omnem populi vtilitatem pertinebat, hoc est, de Christi regis & sacerdotis virtute & dignitate, de templo illo ædificando, &c. cuius illud, quod breui futurum enuntiauerat, signũ argumentumq. statuit. Sic Deus per virum illum suum Heli sacerdotis posteritatem de dignitatis illius gradu in perpetuum dimouendam fore proxima duorum filiorum eodem die edenda
1.Sam.2. cæde confirmat. Ecce dies veniẽt, &c. Cui orationi deinde illud subiungitur: Hoc autem
» erit tibi signum quod venturum est duobus filiis tuis Ophni & Phinees, in die vno morientur ambo. Et suscitabo mihi virum fidelem, &c.

VATI-

EX ijs, qui Babylone detenti fuerant, Iudæorum principibus viris plurimi expetitam diu in patriam redeundi facultatem, quamuis à Persarum regibus concessam atque vltro oblatam; tamen ob eam rem prætermisere, quòd neq. certam, neq. perpetuã, neq. ex animi sententia fore arbitrati sunt: quos, vt sic cogitarent, multa cùm primis mouere potuerunt, nempe quod illã antiquam diuini nummis priuatam in illes prouidentiã, quæ sese præsentẽ ac tantùm nõ corporis oculis conspiciendã olim exhibebat, desiderandã porrò sibi esse intelligerent, minusq. quàm antea, prospicientẽ fore metuerent. deinde quo minus perpetuã sibi in terra mansionem putarent, Persarum inconstantia suspicioni locum dare potuit, quorum edicto vix incœptum reficiendi templi opus intermissum, imò interturbatum repente fuerit, callidissima & maleuolentissima Sanbalet, atque aliorum delatione: quorum inuidiam inueteratumque odium falsorum criminum plenis epistolis assiduè mittendis conflari adhuc, imò magis ali augerique indies videbatur. Præterea quòd illa gentis & verum suarum restitutio exigua admodum obscuraque, atque ideo minus expetenda censeretur: in qua non modò decem illæ tribus iam olim abductæ desiderantur, sed magna etiam Iudæorum pars, quæ Ierosolymorum temporibus per Ægyptum, Moab & Ammon, per Græciam, Italiam, Gallias, atque ad Hispaniam vsque dispersa fuerat. His accedit, quòd illam antiquam & tam diu spectatam regionis agrorumque suorum fertilitatem & fœcunditatem in sterilitatem atque inopiam quandam perpetuam & naturalem mutatam viderent. quæ res diuinam illis erga locum illum neglectionem & improbationem coarguebat. Illud etiam istorum opinionem de intempestiua atq. immatura restitutione confirmabat, quòd sua natio omnibus, apud quas versarentur, gentibus ludibrio despectuique omnino esset. Quid quòd maximam atque optimam regionum suarum partem à Cuthæis, alijsq. hostilibus & inimicis nationibus occupatam sciebant? quorum neque inuidiam declinare, neque multitudinem superare; neque aduersa molientium impetum sustinere tam exigua atque impar in patriam remigrantium, ac penè hospitum, videlicet XLII.CID. CCCLX. copia posse crederetur: maximè verò cum nullus rex, nullus ex regia familia summus ac potentissimus princeps, cuius consilio & virtute niteuentur, superesset; præter vnum Zorobabelem remigrantium ducem, templique ædificandi procuratorem, qui fortasse etiam absoluto opere Babylonem rediturus, vt certe erat, credebatur & dicebatur. Cur verò omnia hæc illis Iudæorum principibus in hac restitutione & remigratione, quam secuti ipsi non essent, requirerentur, in causa fuit illa ab antiquis vatibus de Israëlis libertate ac salute omnibus numeris absoluta & sæpissime repetita atque decantata descriptio: in qua diuinæ tutelæ præsentia illustrissimusque prouidentiæ vsus quidam auditur: securitas etiam atque perpetua quies, plena quoq. tribuum cunctarum in patriam reuocatio, admiranda terræ fertilitas & felicitas, obseruatio & honor à cæteris nationibus adferendus; maxima præterea & frequentissima populi celebritas, atq. demũ rex quidã prestantissimus & potentissimus, idemq. æternus ex Dauidis genere oriundus promittitur. quæ quidem in præsenti illorum temporũ restitutione illis requisita, neque tamen reperta, ne illam quamuis inuisam; tamen consuetam captiuitatis & exilij miseriam incerta, vt videbatur, & solicita suspectaque libertate & patriæ repetitione commutarent, persuadere cogitantibus potuerunt; maximè verò principibus & ditissimis quibusque, qui ex terrenis commoditatibus, quibus assueuere, magis, quàm diuinis & arcanis rationibus, de quacunque graui gerenda re consulti, consulentesque deliberare, ac tandem statuere solent. Communi igitur huiusmodi principum hominum mandato legatus Ierosolymam missus est; qui prophetas atque sacerdotes de huius libertatis definitione consuleret. Mandati autem exponẽdi illa summa quæstio ac deliberatio fuit: Num ieiuniũ, quod quinto mense Ab, dicto, ob Ierosolymam captam, templumque incensum publicè indictum institutumque fuerat; obseruandum deinceps etiam an prorsus remittendũ esset. Huius enim consultationis dubitatio non nisi restitutione, certàne esset, an secus, desinenda tolli posse videretur. Fuit autem captiosum admodum interrogationis genus; quo eorum, qui reficiendo templo & operæ & pecunia sua incumbebant, animos contentionemque remittere atque minuere potuerunt, nisi vt per Vatem sapientissimè respondentem rem ipsam omnibus suis definitionibus declaratam expon curaret Deus. cuius oraculi illud argumentum est: Ieiunium illud recens institutum, in quo nihil aliud præter publicum luctum & planctum ob acceptum calamitatem contingeretur, non esse illis necessarium, neque adeò oportunum, vt summo & contento eius studio ex miseriis illis eripi omnino possent. quin aliam esse certissimam depellendi mali rationem & modum, quem sibi statuere, seruare diligenterque exequi vtilissimum consultissimumque foret; nempe pietatis veræ solidæque virtutis curam studiumque assiduum, quod si ab ijs, qui ex captiuitate remigrauerant, fieret, sanctè atque legitimè susciperetur, desideratum illum felicitatis omnibus numeris absolutæ vsum, certum atque perpetuum ex diuinis olim & nunc confirmatis promissis sine vlla dubitatione esset redditurum, eòque non nisi ob suam ipsorum culpam carendum illis fore, aliàs magna & perpetua quadam

 felicitate

Universidad de Deusto
Biblioteca

felicitate vsuris, omni mœrore, tristitia, omni luctu, ipso ieiunio in hilaritatem lætitiamque publicam conuerso. Atque ita consultissimum ijs, qui templum reficerent, esse; vt opus non intermitterent, sed magis etiam aucto pietatis studio ac maxima concepta spe promouere atque absoluere. Postquam verò suam Deus Vati de populi illius perfecta virtute & consequenti felicitate voluntatē, aut contra de certis ob culpam & noxiam miserijs & erumnis iudicium declarauit, deprauatam hominum illorum secundi templi temporibus morum & vitæ consuetudinem, eamque genere & malignitate triplicem deinceps ostendit: eamque causam futuram esse significat, quamobrem Iudæi à gratia atque ab eorum bonorum, quæ vltro sibi à Deo oblata fuerant, vsu, denique ab hominum omnium beneuolentia abalienati illo etiam templo diruto ab hostibus debellandi, capiendi abducendique essent. Hactenus argumentum est, quod deinceps Vatis lectione explicanda exponere diuini ac veridici spiritus præsidio munti aggrediemur.

Qui mentem bonus vsque pijs, ô spiritus, addis
Vatibus, ipse tuas me sinito ire vias.

CAPVT VII.

ET *factum est in anno quarto Darij regis, factum est verbum Domini ad Zachariam, in quarta mensis noni, qui est Casleu.*

IVDÆORVM, qui Ierosolymitanæ restitutionis tempore Babylone manere voluerunt, consilium non tam contemptionis aut negligentiæ nomine reprehendi, quam humanæ cuiusdam prouidentiæ & prospicientiæ ratione probari fortasse quibusdā potuit: quod eam libertatem neque absolutam, neq. certam fore putantibus consueta miseriarum & exilij condicione vti, quàm noua & grauiori onerari consultius visum fuerit. multa autem illos, vt ita statuendum esse in animum inducerent, commouebant: primum, quòd sacra illa antiqua templi ac religionis ornamenta, quibus magnum ad diuinam tutelam & beneuolentiam erga se retinendam, momentum inesse crederetur, deficere iam desiderariq́ue omnino cognoscerent, ea fuerant, arca, propitiatorium, Cherubin, &c. deinde quod vaticinij apud eos vsum rarum atque breuissimum fore multis argumentis intelligerent. his itaq. atque alijs, quas in argumēto exposuimus, rationibus adducti remigrare illi in patriam noluerunt: id quod neque soli, neq. sine magnis etiam exemplis statuerunt. quippe neq. Daniel sanctissimus vir diuinusq. Vates etiā remigrauerat; neq́ue ij etiam, qui remigrationis auctores ducesq. fuerant, Ierosolymis permaserunt. Nāque Mardochæum pientissimum & sapientissimum, aliosq. cōplures principes viros, statim, vbi populū deduxissent, Susam, Habira, atque in alias Persidis & Assyriæ vrbes domum sese recepisse audierant, & Zorobabelem etiam ipsum, templo, cuius operi præfectus erat, refecto recipiendū etiā exspectabāt. Neq. verò hæc cessatio Babylonientibus tuitiū exulibus obijci debuerat, cum cōmunis oībus aliis Iudæis esset, quicunq; vel Ægyptū, vel Græciā, vel occidentales regiones, aut orientales etiā (quacūque dispersi fuerunt) incolerent, quibus non minus, quàm his integra redeundi condicio cōstabat: ratio autē & cupiditas maior inesse debere videbatur; nimirum sua regione & patria longiori interuallo absentibus, communis tamen omnibus his ob certas & publicè circumlatas Danielis de futura captiuitate &c. prædictiones, hac in re cessatio erat. Quod verò huius legationis & vaticinij sui tempus certum anno menseq. indicato notauerit Vates, illud significare voluit, legationis huius orationē si maturius habita esset, multorum animos & operas à reficiendi templi spe & conatu vehementer remittere potuisse, quando nunc etiam cum bona iam operis pars absoluta esset, tamen nōnullorum incensa studia
Infra. 7. remitterentur, vt ex illa Vatis exhortatione arguitur: Et nunc roborētur manus vestræ, &c. At verò ædificationē satis multū processisse oportuit, cùm huiusmodi mandatū Babylone allatū esset, namque ea secūdo Darij anno incœpta quatuor annis absoluta fuisse narratur. Igitur à sexto secundi anni mense vsq. ad nonum quarti viginti septem mēses, hoc est, tres vltra biennium sunt, quibus parietes ductos & contignationes additas fuisse, rationi consentaneū est. Consulto autē Vates mensem nomine suo appellauit *Casleu*, siue *Cisleu*, vt mensis perpetua appellatione digham legationi notam inureret. Est enim *Casleu*, siue

siue *Cisleu*, à verbo *Cassal* deductum, quod stultè agere significat. atq. nomen ipsum *Casleu* כשלו
ita, vt scriptum est, alijs punctis pronuntiatum, stultitiam eius latinè sonat, siue temeritatem & importunitatem eius (quod ad eandem sententiā spectat) interpretari placeat; importunitatē, inquā, eius mandati, quod eo mense Babylone Ierosolymā delatum fuit. Atq. in hac tēporis notatione, & vaticinij oportunitatē, & occasionem Vates indicauit: prior enim anni obseruatio ad vaticiniū pertinet; videlicet se à Deo respōsum accepisse, quod populo referret anno quarto Darij; posterior verò mēsis atq. diei ad vaticinij oportunitatem & argumentū, quod ea die de ieiunio, &c. Babylonienſium nomine ad Ierosolymitanum collegiū relatū fuerit. At verò vt restitutio hæc Babylonienſibus Iudæis neq. propria neq. certa, sic nec tēpli etiam refectio, quam tantis ornamentorū splendoribus carere compertum erat, vera aut legitima esse videbatur; sed tantùm synagogæ cuiusdam & orationis domus nomine censenda: qualis ipsis etiam Babylone erat satis illustris & oratione ac sacrarum literarum studiis longè omnium aliarum, quæ in singulis ciuitatibus, vbi Iudæi essent, colebantur, celeberrima; vtpote quæ præter alia multa librorum volumina Thargum Babylonicum & Thalamud Assyriū pepererat. erat præterea illa ex insigni disciplinarum exercitatione fluuij scientiæ nomen sortita *Nahardagha*, quam nostri *Neardam* dicunt. Huius autem Babylonienſis communitatis societatisque collegium, quòd omnis hic supplicationis & lectionis causa fiebat, domus Dei dicebatur, Hebraicè, *Bethel*, ex illius loci imitatione, quem Iacob olim sacrum pronuntiauerat; ita, vt quæcūque huiusmodi sacris exercitationibus dedicata ædes, domus Dei dicitur. namque hoc in loco Vates Ierosolymitanum templū non videtur iudicare, quod ipse vnà cum aliis vatibus nunquam *Bethel*, sed *Beth-Adonai* perpetuò nominat. Atq. Babylonienſem conuentum illum suos patronos ex ijs, qui apud regem gratia, & Babylonicum Persicumq. populum auctoritate, plurimum valerent, adoptasse res ipsa, & perpetuum inter illos exemplum docet, vt Mardochæum, Daniclem, Sidrac, Misac, & alios. horum autem patronorum auctoritate, diligentia & officio publica priuataq́ue omnia curabantur. Igitur de communi illius Babylonienſis conuentus consilio, principibus autem viris & patronis certis auctoribus legationem hanc ad Ierosolymitanos datā fuisse Vates docet, atque hoc modo explicandam narrationem exponit.

Et miserunt ad domum Dei Sarassar & Rogom-melech, & viri qui erant cum eo ad deprecandam faciem Domini: vt dicerent sacerdotibus domus Domini exercituum & prophetis, loquentes.

ET *miserunt*, inquit, omnes, qui ad domum Dei pertinebant, videlicet, *Sarassar*, &c. *& Rogom-melech, & viri eius ad deprecandam faciem Domini, &c.*] Itaque omnis ille conuentus principibus appellatis nominibus & cæteris in vniuersum coniunctis, [*viri eius,*] domus Dei dicitur, quod omnium communi sententia & principum illorum decreto legatio illa gesta sit. Quòd si domum Dei Ierosolymitanū templum interpretari magis placeat, nomen ex Babylonienſium definitione & sententia magis, quàm ex Vatis mente expendendum est: cui Ierosolymitana ædes, *domus Domini*, hoc eodem versu & aliàs perpetuò appellatur. Atque nomina hæc ipsa *Sarassar & Rogom-melech*, dignitatem atque auctoritatem, qua viri illi præditi essent magis, quàm personas ipsas significant, *Sarassar* repositionis siue conseruationis princeps, *Rogom-melech*, regium ducem vertimus: quos, quanquam aliis nominibus propriè dicerentur, his tamen, quibus dignitas notabatur, cooptatos, atque in legationibus aliisq́ue publicis actionibus appellatos intelligimus, vt Ananias Azarias, & Misaël, qui ex munerū, quibus præfecti fuerant, ratione Sidrach, Misach & Abdenago dicuntur. [*& viri qui erant cum eo*, siue, *viri eius.*] Ad principū nomina pronomen, *cum eo*, vel, *eius*, referri potest, sed rectius ad domum Dei refertur. namque nomen, *domus*, Hebraicè masculinum est. Communi autem populi voluntate, sed tamen senatus, cuius consilium & auctoritatē reliquus populus iure sequitur, consulto & decreto legationem relatam esse, nomen, *viri*, indicat. Hi igitur duo viri cum aliis vel ipsi Ierosolymam venerunt, vel alios honestos nobilesq́ue viros miserunt. namque vtraque significatio sine vllo sententiæ detrimento ex Hebraica oratione haberi potest. Legationis autem dandæ ratio imprimis à Vate significatur: causa verò & argumentum apertè exponitur. atque ratio quidem illa fuit, quòd præter sacerdotum collegium etiam vates, qui responsa referrent, Ierosolymis celebres illa ætate essent, Haggæus, Zacharias, &

Universidad de Deusto
Biblioteca

tias,& Malachias, apud quos,si quis in quæstionibus consultationibusq. sacerdotũ aut
nouum,aut difficillimum incidisset,quod neque ex sacris libris, neque cõsuetudine de-
cidi,planeque statui posse videretur,responsis a Deo petendis agi commodè posset. hæc
legationis ratio est. causa vero illa: [*Ad deprecandam faciem Domini.*] Non precum & sup-
plicationum significationem verbum,*ad deprecandam*,habet(ita vt idem quod orare siue
Exod. 32. adorare in sacris, dicat,vt: Ascenderunt in templũ ad orãdum,&c. Moses autem orabat
Dominum,dicens, Cur Domine irascitur furor tuus,&c. Et dixi,nunc descendent Phi-
1.Sam.13. 3.Reg.13. listhiim ad me in Galgala,& faciẽ Domini non placaui: deprecare faciẽ Domini Dei tui,
» & ora pro me vt restituatur manus mea mihi) sed magis exorandi atq. impetrãdi aliquã
certã rem. nãque ea huius tropi,*faciẽ deprecari*,obseruatio est, quod latino sermone gratiã
alicuius ad beneficiũ petendum aucupari dicimus. Id quod exemplis planius fiet,vt ex
1.Sam.13. illa oratione Saulis: Et dixi, Nũc descendẽt Philisthiim ad me in Galgala,& Dominũ nõ
» placaui,&c.& Ieroboã ad propheta ait: Et nunc deprecare faciẽ Domini Dei tui, & ora
3.Reg.13. Iob 12. pro me,vt restituatur manus mea mihi.orauitq.vir Dei faciẽ Domini.&: Iob etiã amicus
ille cõsulens denuntiabat: Requiesces & nõ erit qui te exterreat, & deprecabuntur faciẽ
tuã plurimi. In his atq.aliis eiusdẽ argumenti locis verbũ *Hhala*,hebraicũ,nõ tam oratio-
nem,quàm orationis euentũ,hoc est,gratiæ cõciliationem certæ cuiusdã impetrandę rei
causã significat. Eandẽ sententiã Tullius apud Latinos propitios deos sibi velle dicendo
expressit. hanc etiã orationis huius sententiã apud hunc Vatẽ subiuncta causæ expositio
explicat. Inquit enim faciei Domini deprecandæ illã Babylonensibus fuisse causam, au-
ferre videlicet à Deo responsum sacerdotibus & prophetis,à quibus redditũ ipsi etiã co-
gnosceret. hoc est quod dicitur: [*Vt diceret sacerdotibus domus Dominì exercituum & prophetis loquẽtes.* Hebraicũ exẽplar,apertã huius loci interpretationẽ docet, *ad deprecandã faciẽ Domini ad dicendũ sacerdotibus domus Domini exercituũ & prophetis ad dicendũ.*] Repetitio illa ver-
bi *ad dicendũ*,eodẽ versu hoc obseruata aliàs rarissima illud indicat,illos Deũ sibi propitiũ
voluisse,qui spiritu suo & virtute auctis sacerdotibus & vatibus responderet, quod ipsis à
vatibus,deinde à sacerdotibus etiam responderetur. hactenus ratio & causa.nunc dein-
ceps legationis argumentum.

Nunquid flendum est mihi in quinto mense, vel sanctificare me debeo: sicut feci multis annis?

Ieiunii publicè indicendi plures causæ esse solent.vnũ tamen legitimũ consilium
diuinæ iræ placatio, vel misericordiæ cõciliatio est. Atq. ex causis illa prima & præcipua
censetur,peccatorũ videlicet & scelerum detestatio & pœnitentis animi argumentum.
qua de re in lege sancitũ,atq. inter cæteros ritus solenne quoddam ieiunium certo anni
tẽpore ac die est indictũ; atq. ille etiã nõ vulgaris ieiuniorũ vsus est, qui ad temperantiæ
siue continẽtię virtutis exercitationẽ spectat: cuius magna & frequẽs in vtriusque testa-
menti libris laus commendatioq. est. His proximum illud est genus, quod vel priuatæ
aut publicæ calamitatis, vel futuræ, vel præsentis, vel præteritæ etiã deplorandæ causã
vel occasione indicitur, vel solenni ritu repetendum instituitur, cui præter ciborum &
voluptatum interdictionem communis fletus publicaque lętitia additur,qua vel futurę
instantes formidatæque miseriæ excipiantur, vel præsentes communi dolore defleantur, vel præteritæ commemorentur. cuius generis illa sunt. Et ieiunauit Dauid ieiunio,
2.Reg.12. 2.Paral.20. & ingressus seorsum, iacuit super terram, &c. & illud: Iosaphat autem timore perterri-
» tus,totum se contulit ad rogandum Dominum: & prædicauit ieiunium vniuersæ Iudæ.
2.Reg.1. illud etiam: Apprehendens autem Dauid vestimenta sua, scidit; omnesq. viri, qui erãt
» cum eo, & planxerunt & fleuerunt & ieiunauerunt vsque ad vesperam super Saul, &
» super Ionathan filium eius, & super populum Domini,& super domum Israël,eo quòd
» corruissent gladio. Huius ieiuniorum generis ratio aut modus nullis certis diuinis præce-
ptis traditur, sed hominum ipsorum,quorum interest, consilio permittitur, vt pro peri-
culorũ occasione aut miseriarũ sensu,pro acceptio ex calamitate dolore,vel priuate,vel
publicè, vel ad tempus, vel anniuersaria commemoratione luctus publico concursu ha-
beatur. Atque de ieiuniorum ratione,studio & vsu nos aliàs Deo dante differemus. Igi-
tur ex eo genere & causã, quam ad communem mœrorem publicumq. desiderium
spectare diximus, multa Iudæis à primi templi dirути temporibus anniuersaria ieiu-
nia squalore & luctu peragenda instituta, susceptaque sunt, vt ferè nullus fuerit
in anno mensis, cuius certi dies ieiuniis & luctibus non sint ascripti, inter quos illi
præcipuè

præcipuè commemorantur. Ieiunium quarti mensis, quo vrbs expugnata atque ex-
cisa fuit; Ieiunium quinti, quo templum Domini incensum est; Ieiunium septimi,
quo Gadalia Ahikami filio occiso Ierosolymitanus populus abductus fuit. Ieiuniũ men-
sis nõni, quo Assyriorum imperator manũ Ierosolymæ vrbi subiugationis causã impo-
suisse dicitur. Atq. omnia hæc, vt diximus,ieiunia præter voluptatũ imò & oportunorũ
ac necessariorũ ciborum interdictionẽ, lamenta, sordes luctusq. habẽt. Atq. de reliquis
tribus ieiunijs nihil omnino cõsultum à Babylonensibus propterea fuit,quòd restituta
ciuibus suis vrbe lamentationes ob eius expugnationẽ & occupationẽ fieri solitas luctus-
que ex desiderio perceptos deponi debere certũ fuerat. Verùm enimuero templi refe-
ctionẽ illã minus integrã,absolutamq. minus, imò nullã prorsus existimantibus ille non
minimus adhuc scrupulus residebat,qui non nisi religionis atq.oraculi auctoritate auelli
posse putaretur. An videlicet in quinto mense, quo templi illa maiestas omnes adhuc
etiam desideranda soluta,ille tam frequens & multiplex cultus prohibitus fuerat,in for-
dibus,lamentis luctuq. iacendum illis esset: nãque de cæteris voluptatum & deliciarum
interdictionibus non dubium esse,quin eo modo,quo hactenus fuerat statutũ, deinceps
etiam conseretur atq. ageretur: quoad Iudaicæ res omnes eum,quẽ antea tenu. sent,vel
etiam (vt ex vatum responsis expectadum fuerit) meliorẽ locum statumq. recuperarẽt.
Itaq. de luctu tollẽdo, vel retinẽdo dubitatio hæc & cõsultatio fuit: de deuotione autẽ
voluptatũ & deliciarum certè omnino eadẽ, quæ antea,sentẽtia stabat. Atq. hæc huius
loci expositio est, quam Hebraici sermonis ratio apertè docet. [*Nunquid lugebo in mense quinto? sanctificari sicut feci his quamplurimis annis.*] Duplici parte oratio constat, quarũ altera
in consultationem venit,altera verò omnino statuitur & confirmatur. sed quod verbum
hic *sanctificari* latine reddimus,hebraicè est *Hinazer*. quod explicationis causã *Nazareari*
interpretari nobis permissum cupimus,quando *Nazarei* nomen in ecclesiastici etiam ser-
monis vsu & Latinis & Græcis etiam sit. Erit autem Nazareari idem quod Latinis vo-
uere simul & interdici, vt si quis sibijpsi, quoad amissã & desiderata res aliqua recupe-
retur, vino & mundo atque eleganti habitu interdicendum sponte voueat: vt leuitæ &
sacerdotes illi,dum Babylone detinerentur, desideratæ Ierosolymæ gratia & citharæ & Psalm.136.
cantus atq. omni lætitiæ & iucũditatis vsu se spõtanea deuotione priuarunt: Si oblitus »
fuero tui Ierusalẽ,obliuioni tradatur dextera mea. Adhæreat lingua faucibus meis,si nõ »
meminero tui, si non proposuero Ierusalem in principio lætitiæ meæ. Iam igitur ratio à »
nobis explicata est,quamobrem cùm de luctu ab istis quæreretur,de ieiunio ciborumq.
interdictione,quæ altera in eo genere pars est,non solùm nõ quæsitum, sed constãter etiã
asseueranterq. pronuntiatũ fuit; ita vt illa totius orationis explicatio sit. Nunquid quinti
mensis dies illos, quos lugubri incensi templi memoriæ desiderioq. destinaui,luctu, pu-
blicisq. lamentis consumam? quando neq. illa templi dignitas, neq. cultus & sacrorum
celebritas,neq. diuini numinis præsentia illa antiqua; neq. vrbis & ciuium ab hostibus
& regibus securitas atq. permanẽdi certa spes;neq. deniq. gentis omnis plena restitutio;
sed maximũ etiam desiderium, maximaq. miseriarum atq. calamitatum & ludibriorũ
apud oẽs alias nationes non solùm persuasio, sed noua indies exspectatio sit. nec tamen
illis paucissimis, qui Ierosolymã redière,vllus ex Dauidis familia rex aut potentissimus
princeps in cuius præsidio lateant,sit. nam quod ad interdictionis votum pertinet, per-
inde atq. tot his anteactis annis agere certum est, quos omnes (non quosdã tantũ dies)
à voluptate,lætitia atq. iucundis aliis rebus me vltro abstinui. singulari verò numero de
se tantũ interrogauit Babylonensis synagoga. neque dixit, nunquid flebimus omnes:
namq.intellexerat illis,qui Ierosolymis agerent non constitutũ esse lugere,quod templi
tametsi non illa maiestas. tamen maxima dignitas refectione restitui & Haggæi cætero-
rumq. vãtum exhortationibus promitti & confirmari existimaretur. Igitur nihil illos
de Ierosolymitanis ciuibus rogare,quibus restitutionem certam ac propriam fore cupie-
bant,tantùm abest,vt inuiderent,sed de se ipsis,qui adhuc Babylone agerẽt,quid in hac
re certi statuendum esset,doceri diuinitus cupere, neque euellendi ex animo scrupuli
vllam aliam rationem probare. huic verò legationi,quæ restitutionis illius existimationẽ
imminuere, & templi dignitatem plurimum frangere atq. eleuare, infirmiorum homi-
num voluntates abalienare,perficiendique operis studia restinguere,vt dicebamus, ve-
hementer posset, vt consolationis, veritatis atque sapientiæ plena, aperta, distinctaque
oratione per Vatem satisfieret,diuinitus consultum curatumque fuit.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Et factum est verbum Domini exercituum ad me, dicens, Loquere ad populum terræ, & ad sacerdotes, dicens.

IAM ex superioribus aperta esse ratio videtur, quamobrem Zacharias mandatū hoc ad populū terræ & sacerdotes acceperit, Babyloniosq. legatos responso referendo ex Dei sententia indignos censuerit; nempe quòd istorū legatio nihil aliud egerat, quam vt imbecillam de restitutione illa opinionem, & in sacro opere perficiendo negligentiam, ac denique eandem qua legationis auctores essent, populo terræ mentem inijceret; præterquam quòd ipsa etiam legatio causæ, quam tractabat, rationibus perpera putatis & collatis vitiosa & stulta iudicaretur; neq. satis digna, cui respondendo satisfieret, maxime cū eo consilio data à Babyloniēsibus esse videretur, vt ex incerta Ierosolymitanæ restitutionis definitione, suam ipsorum redeundi neglectionem atq. cessationē probaret. Igitur nō ad istos, sed ad populum terræ istorū oratione exanimatum, & ad sacerdotes non parum etiā ijsdē vocibus commotos responsum Dei exercituum, hoc est, potētissimi atque efficacissimi nomine cælitus redditū est. [*Loquere ad populū terræ.*] Eos, inquit, qui Babylone legationē aut dederunt aut tulerunt, omnino negligito; vtpote qui malē de restitutione hac existimantes, perperam etiā de reditu suo statuerūt: sic quoq; pacto de ieiunio atq. luctu in sua illa, qua vltro manere optauēre, captiuitatis condicione statuere agereq. velint, nihil sibi laborandū est. Iis itaq. neglectis populū tu hunc, qui beneficiū consiliumq. meū secutus huc redijt, de reditu, de restitutione, de ieiuniis & luctibus mensiū omniū, deq. cæteris, quos Babylonienses male intelligētes, perperā omnino separauēre, quēadmodum existimare iudicareq. cōueniat, quatenusq. sperare oporteat, meo nomine doceto. neq. enim in huiusmodi ieiuniorū genere luctus ab interdictione, vt isti putauēre, separari debet. neque quinti mensis ratio à certorū mensiū, qui huiusmodi votis adscripti fuerint, ratione seiungitur, imò quamdiu illa captiuitatis atq. seruitutis, vel cōmunis miseriæ, cuius causa hi luctus haberi cœperunt, manere credatur; tam diu hanc durioris vitæ atq. luctus sordidationisq. deuotionē cōiunctam & cōmissam esse putari oportuerit. Quòd si pars altera tollēda esse censeatur, consentaneū est, alterā sublatū etiam iri, cùm alterum alteri consequēs esse, institutionis ratio ipsa doceat. Igitur hunc primū errorem vtriusq. simul partis enuntiatione depellere Vates iubetur. Cum ieiunaretis & plangeretis, &c. Deinde ille etiā in iudicando Babyloniensis iudicij error, atq. legationis referēdæ vitium fuit, ieiunium quinti mēsis à septimi mensis ieiunij causa diuidere, cùm & eadē vtriusq. ratio & idē argumentū fuerit, Solymorum excisionē ciuiumq. cladem & abductionem spectans. cuius tametsi nonnulla in occisorū dispari numero differentia fuerit; nulla tamen in rebus ipsis, vt superius annotauimus, dissimilitudo est. Constat igitur Babylonienses in vtroq. hoc ieiunij & luctus quinti & septimi mensis genere iudicando & referēdo valde errasse: quāquā in duob' alijs ieiuniis quarti & noni mensis interpretādis nō ita longē falsos esse dicamus. nāque illorū mensium cōmemoratio nullam ciuiū cladem, sed vrbis expugnationem, dirutionem atque occupationem repræsentabat, quam restituta iam legitimis possessoribus regio & refecta vrbs rectē tollere & antiquare videbatur: sed de quinto & septimo mense eadem omnino, vel instituendi, vel antiquandi, vel instaurandi ieiunij ratio erat. quamobrem Vates Dei nomine respondens dixit:

Cùm ieiunaretis & plangeretis in quinto & septimo, & per hos septuaginta annos: nunquid ieiunium ieiunastis mihi, &c.

VT planior nobis redargutionis huius diuinæ sententia reddatur, præter ea, quæ superius de ieiuniorum generibus & causis indicata sunt; quædam etiam sunt adnotanda. ex quibus illud primum est, huiusmodi ex calamitatis euentu suscepta ieiunia suis auctoribus, hoc est, hominibus ipsis qui indixerint, asseribi solere; quamdiu nullum Dei de ea re priuatē statuentis præceptum traditum constet: quemadmodum nullum Iudeis constabat, quo illorum septuaginta annorum ieiunia certis mensium diebus præscripta definirentur. deinde illud etiam est cogitandum istius generis ieiuniorum rationes, quę tantùm acceptæ calamitatis dolorem desideratarumq. rerum memoriam renouare videntur, postremum in religionis & pietatis exercitationibus habere locum, magisq. calamitatis acceptæ causam, hoc est, scelera propria hominibus repræsentare, quam miseriam repetitione & natura sua leuare posse. deinde hæc ieiunia & lamenta quamuis diuinam indignationem atque iram sedare, clementiamq. conciliare quodāmodo valeant, non

non tamen ad plenam atque integram misericordiam capiendam, ad reconciliandam omnino vel tenendam gratiam, ad publicam rerum salutem, vel restituendam, vel conseruandam momentum habere omne putāda statuendaq. sunt. namq. hæc diuina beneficia, hæ diuinæ in homines virtutes his præcipuē rebus & artibus eōcilliantur, quibus Deus ipse vt sibi propriis atq. perpetuis maximē delectatur; seque ab ijs, qui suam familiaritatem exoptant, imitatione, quoad id fieri rectè possit, exprimi gauder, innocētia, gratia, misericordia, officio deniq. præstandō. neque verò salus & integris rebus, dū hæc adsunt, vllum istius generis ieiuniorum vsum esse, neq. afflictis & profligatis, vt salus & nitor restituatur, tāquam singulariter oportunum aut necessarium requiri & postulari. Babyloniensis autem Iudæi calamitatem illam, ieiunio tantum cum cæteris Iudæis ad deplorandum instituto, detrahendā sibi esse putantes de nulla alia religionis atq. pietatis parte consulere voluerunt: cùm tamen neq. ex aliarum rerum cōparatione, neq. ex institutionis auctoritate illa ieiunij & fletus ratio ad diuina oracula pertinere existimanda esset. His adnotatis, locum ipsum, vt latinē versus est, legemus; deinde ex hebræo ad verbum redditum subijciemus. *Quòd ieiunastis, &c.* [*Nunquid ieiunium ieiunastis mihi? & cùm comedistis & bibistis, nunquid non vobis comedistis, & vobismetipsis bibistis?* Hebraicē ad verbū sic: *Nunquid ieiunare ieiunastis mihi ego? & quòd comedetis & bibetis, nonne vos comedētes & bibētes?*] Huius orationis illud breuiter argumentum est. neque ob ieiunia & luctus, neque ob illas diuiniores interdictiones rem publicam Iudæis à Deo restitutam esse, neque rursus ob liberaliorem ciborum vsum illis esse conseruādam; sed ob illorum scelera atque impietatem his septuaginta annis oppressam atque vastatam, nunc misericordis Dei beneficio tantū excitatam exurgere, tam diu conseruandam, quoad ille diuinorū promissorū procurator maximus hominum generi salutem allaturus aduenerit. Inquit itaq. Deus: Nūquid me his septuaginta annis, vel totis, vel aliquot saltem grauioris luctus diebus ieiunium luctumque vestrum secutum obseruastis, vt simul vobiscum aut ieiunando aut plangendo, vel consilij vel facti pœnitētem sententiam mutasse affirmare possitis? Atqui vt neque comedere, neque ieiunare & abstinere naturæ meæ harum rerum experti; sic neque lagere etiam à culpa omni abhorrenti conuenit. ita adeo quamquam vos ex dolore amisleq. rei desiderio ieiunastis, plāxistis abstinuistisque, ego tamē nec simili vel dolore, vel desiderio vobiscū affectus, vt sententiā, quo minus totos septuaginta hos annos terra vasta atq. inculta esset, mutarē, adductus sum: vos vestro dolore magno ieiunastis & plāxistis, ego nullo meo vel ieiunare, vel plāgere potui: vobisipsis molestia attulistis atq. desideriū auxistis; mihi verò nullū huiusmodi affectū cōmouistis: id quod tē pora ipsa testantur, cùm neq. tot annis, neq. certis grauioris luctus diebus vestrā miseriā aut mutari, aut minui senseritis: ita neq. abstinētia, neq. interdictione, neq. luctu vestro affect' sum, vt pariter dolēs ipse etiā ijsdē diebus ieiunarē, quēadmodum neq. vestris epulis aut conuiuiis afficior, vt simul accumbēs delecter aut fruar. nam quòd vos deinceps terræ huius ciborū & potuū suauitate soli sine me fruemini, neq. enim ego vobiscū aut comedo, aut bibo, id etiā vos tantū non me ītē his annis ieiunasse, caruisse atq. desiderasse arguit: earū rerum, quibus nunc fruemini, inopia & desiderio vos tantū laborasse vsus ipse confirmat; quòd vos tantū comeditis & bibitis, ego nō comedo neq. bibo. igitur neq. ob ieiuniorū istorum & lamentationū in vobis defectionē (quia rebus integris nō requirebātur huiusmodi) vos hinc pulsos, vsus iste rerum, quē vos habetis habiturīq. estis, manifestē docet. neq. enim vobis allatus nunc de integro esset, si mihi fuisset ingratus. neque verò ob eorundem ieiuniorum frequentiam restitutos existimare cōuenit, vt constat ex vsū, quem percipitis, non percepturi, nisi ipse afferrme; neque etiam istis ieiuniis me ad vestri restitutionem commouisse putare debetis, quasi aut ego vobiscum dolerē & ieiunarē, desiderioq. earū rerum, quibus non ego, sed vos nunc deinceps fruemini, tenerer. Id quod prisco rum vatum eo tempore cùm respublica ista maximē floreret, decātatis prædictionibus testatissimum vobis esse potuit & debuit: in quibus nulla ieiuniorum & luctus exactio, quæ tum si peruacanea esset, nullum fructuum aut ciborum & potuū suauitatis, quæ tum maximē abundabat, desiderium, nulla istarum rerum, tanquam mihi gratissimarum, aut exspectatio aut postulatio vel audita olim est, vel nunc legitur; sed certa ob veram pietatis officijq. culturam salutis securitatisq. promissio, vel rursus ob neglectionē & proditionem septuaginta annorum terræ vastitatis & exilij seruitutisq. vestræ prædicto euentu tandem ipso confirmata obseruatur.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Nunquid non sunt verba quæ locutus est Dominus in manu prophetarum priorum, cùm adhuc Ierusalem habitaretur, & esset opulenta, ipsa, & vrbes in circuitu eius & ad Austrum & in campestribus habitaretur.

VOLVNTATEM, consilium iudiciumque de omni huiusmodi causa suũ è scripto & sententia cum euentu ipso comparata confirmat Deus. Orationem verò interrogatione informat, quæ plurimum in controuersis causis ad sua confirmanda aduersariaque euertenda ponderis ac momenti habet. Extant, inquit, diuini sermones prophetarũ illius ætatis diligenti & summo officio palam habiti, cùm hæc regio omnis feliciter ac tranquille non in montaiis modò locis, sed in planis etiam vndique habitata & culta ageret: quibus in sermonibus diuina verba in manu prophetarũ dicta, siue, vt in Hebraico est, prædicta & proclamata continentur, quæ omnem diuinæ voluntatis & sententiæ rationem manifeste exponũt, tũm eã quæ ad conseruandã vobis, vel rursus labefactandã, tũm etiã quæ ad restituendã denuo rem spectat, quibus cum omnis etiã euentus conueniat & constet, aliã ratione nouè suscitatam, vel denuo petitam & rogatam aut opponere aut addere minimè consentaneũ fuerit, itaq. hæc res neque causa neque euentu, neque etiam alia ex parte ad vestrum, sed ad meum iudicium pronũtiatione iam patefactum, vel ad cognoscendum referenda, vel ad procurandum deinceps est reuocanda, quando Dei simplicissimi, veracissimi constantissimique sententia & oraculis aperta iam exploratáque esse omnibus potuerit: quæ si repetatur, non alia profectò nunc demũ futura est ab illa eadem, quæ quondam fuerat. Etenim cõmendatarum per Vates artium, quibus eos, qui suã tutelam & prouidentiã certã sibi cupientes precari impetrariq. vellẽt, instructos esse oportuit, illa à Ieremia subducta summa est, cui postquã ea ratio quæ ad planctus atque lamentationẽ spectat, repudiata fuit, illud tandẽ ad pronuntiandum diuinũ mandatum est delatum. Hæc dicit Dominus: Non oret sapiens in sapientia sua, & non oret
Ieremi. 8. » fortis in fortitudine sua, & non oret diues in diuitiis suis, sed in hoc oret, qui orat, scire &
» nosse me, quia ego sum Dominus, qui facio misericordiã & iudiciũ & iustitiã in terra:
» Hęc enim placẽt mihi ait Dominus. Igitur harum rerum studio, exercitatione & cõmunicatione Dei erga terræ culturã, quietem & tranquillitatem voluntas atque cura impetranda fuerit, non ieiuniorum istorum lugubrium vel conuiuiorum communione, quæ nulla Deo cum hominibus est. Huius diuini oraculi sententia longius fortasse, quàm expectaretur, explicata propterea est, quòd grauitate breuitateq. sua, negotiũ non parũ nobis dederit, & quòd non nisi attenta cogitatione, diligenti studio, atq. magno imprimis desiderio & integra diei vnius precibus & suspiriis apud Deũ actione & cõtentione expedire potuerimus: cuius nos benignitati quidquid boni & recti præstabimus acceptũ referimus. Porrò suam Deus sententiam atq. omnem cum illis hominibus tractatã olim causam vt iustissimam & constantissimam vati suo cognoscendam imprimis, deinde etiã populo referendam denuo recitat, quo se plane semper & apertè egisse confirmet, illorũ verò culpam fuisse quòd perierint. idque nouo responso dato tractatur.

Et factum est verbũ Domini ad Zachariã, dicẽs, Hæc ait Dominus exercituum, dicens, Iudiciũ verũ iudicate: & misericordiã & miserationes facite vnusquisq. cum fratre suo. & viduã, & pupillum, & aduenam, & pauperẽ nolite calumniari: & malum vir fratri suo non cogitet in corde suo.

PROMISSÆ à se per antiquos vates populo securitatis & felicitatis conditiones legesq. vt apertissimas, ita etiã æquissimas recitat Deus, quibus vltra sui ipsius imitationẽ gratissimã omnis honestatis & officij ratio absoluitur. [*Et factum*, inquit, *est verbũ Domini ad Zachariam*,] non inquit, ad me, sed ad Zachariam: quòd hæc actio cõmodè illi ex nomine cõueniret. nãque Zacharias cõmemoratorẽ, siue, recordatorẽ Dei significat, ita vt meritò hæc Zachariæ, quæ genti suæ cõmemoret, atq. ex diuina auctoritate referat, narrentur. Hanc verò appellati nominis causam Vates ipse indicat. [*Et factũ*, inquit, *est verbũ Domini ad Zachariã, dicens.* Hebraicè est, *ad dicendum.*] vt recitatam sibi orationẽ ipse etiam apud populũ qui sibi prædictã sæpissimè inficias ire nõ poterit, narraret. Orationũ autem & prædictionum à vatibus omnibus repetitarũ summa illa est, vt de publicis & priuatis rebus quãrectissimè æquissimeque, sine cuiusquã mortaliũ iniuria, iudicaretur, vt beneficentia, bonitas & humanitas, quibus nihil ad communem societatem conseruandam

melius aut præstantius est, nõ re solum, sed animo magis atq. studio mutuo tribueretur. hoc est, [*misericordias & miserationes facite vnusquisq. cum fratre suo.*] vt ne quis quemquam per tutelam, vel fiduciæ, vel calliditatis, vel potentiæ rationem fraudaret, deniq. ne quis cuipiam malè omnino cuperet. hæc sunt ieiunia, hæc conuiuia, quibus Deum delectari, affici, quorum communione imitationeq. sese exprimi, facilem, benignum, presentemq. semper haberi posse Vates olim docuerant: Scire & nosse me, quia ego sum Dominus, Ieremi. 9.
» qui facio misericordiam & iudicium & iustitiam in terra: hæc enim placent mihi, dicit
» Dominus. Sed quãquam hæc apud istos grauissimo Domini exercituũ potentissimi vindicis atq. vltoris nomine acta sæpius proclamataq. fuerint, tamen

Et noluerunt attendere, & auerterunt scapulam recedentes, & aures suas aggrauauerunt, ne audirent: & cor suũ posuerunt vt adamantem, ne audirent legem & verba quæ misit Deus exercituum in spiritu suo per manum prophetarum priorum.

MISERIAM calamitatemq. omnem, quam hactenus Iudęi accipissent, suo tantum ploro studio, opera & culpa accidisse Deus ipse confirmat, qua in re grauissimũ diuinæ lenitatis imprimis & æquitatis deinde, atq. humanæ demũ vitiositatis & perfidiæ exemplum proponitur. quod quę summa & maxima bona diuinitus parata promissa oblataq. vltro atq. etiam frequentissimè commendata nobis fuerint; tamen nostrorum morũ culpa tantum auertantur atq. arceantur, vt scriptum est: Peccata vestra prohibuerunt à vo- Isai.
» bis bonum. & aliàs etiam: Perditio tua ex te Israel, salus autẽ ex me. Atq. humanæ culpæ
» grauitatem iudicij q. diuini æquitatem maximam traditæ diuinitus disciplinæ contem-
» nendæ atque penitus repellendæ studiũ, conatus contentioq. coarguit, quod id maximè homines curare deprehendantur, vt pietatis veræ honestatisq. curã quãm longissimè abiiciant. Id quod sensus mentis, animi, voluntatis, affectus, conatusq. omnis indicatione à Deo explicatur: quæ omnia in eo solũ poni arguuntur; vt legi consiliis, admonitionibus, prædictionibusq. suis reijciendis diligentissimè studeatur, atq. singula verba, [*attendere, scapulam auertere, aures aggrauare, cor vt adamantẽ ponere ne audirẽt,*] magnos & graues admodum explicatus habent, quos nos indicantes in aliũ commodiorem locũ, si Deus deduxerit, reseruamus in librũ de sermonibus. Illud verò animaduersione dignum est; quod post legem dicitur, [*& verba, quæ misit Dominus exercituũ in spiritu suo. &c.*] Quippe oratio hæc ad vaticiniorũ auctoritatẽ confirmandam diuinamq. esse definiendã spectat. neque enim habitos aliquando apud Israelitas à vatibus sermones atq. actiones sententiarum, sed diuinorum responsorũ nomine definire oportet. Nõ enim voluntate humana allata 2. Pet. 1.
est aliquado prophetia, sed spiritu sancto inspirati locuti sunt sancti Dei homines, D. Petrus ait. Igitur vatibus relatam repulsam (ne leuius peccatũ defendere quis posset) maiestatis auctoritatisq. suæ violatæ crimẽ Deus interpretatur. Id quod etiã ex Dei exercituũ nomine interposito confirmatur. namque huius nominis appellatione Vates causarum actionumq. suarum auctoritatem comprobauêre. quippe non legislatorum, sed recitatorum hortatorumq. negotium pro sua fide & diligentia ex voluntate potentissimi Dei, qui rem sibi magnam arduamq. commiserat, gerebant. Atque legislatori quidem olim, vt fides haberetur, miracula, signa atq. prodigia addi oportuit. recitantibus autẽ legem & officium repetẽtibus vatibus satis superq. ad fidem faciendam momenti ponderisq. præter orationis ipsius honestatem & veritatem ex Domini exercituum nomine interposito accedere potuit, quo illo verbo maximam ad præstãda fidem habentibus & obedientibus promissa virtutem, & contrà maximã negligentium & cõtumacium ad vlciscenda scelera potentiam significari, compertum esset. Quamobrem huiusmodi nomen *Dei exercituum*, ab Hanna Samuẽlis matre primum appellatum (antea enim nunquã pro- 1. Sam. 1.
nuntiatum legimus) ab omnibus deinde vatibus (qui priores dicuntur) oportune interpositum, tandem certis vel secundarum rerum, vel prędictarum pœnarũ euentibus confirmatum fuit, sicut scriptum est: Qui per angelos dictus est sermo, certus factus est: & Hebr. 2.
omnis præuaricatio atq. inobedientia iustam accepit mercedis retributionem, &c. sicut etiam hic apud Vatem nostrum Deus exponit.

Et facta est indignatio magna à Domino exercituum.

NAMQVE tot repulsis, tanta contumacia irritatus Deus prohibitã diu & cõpressam pœnitentiæ

Universidad de Deusto
Biblioteca

pœnitentiæ exſpectatione irã tandẽ crebris & impudentiſſimis offenſionibus intenſam & concitatã pœnis repetendis euomit, ſerò iam tum ab ijs exorandus, qui non tam culpæ odio, quàm pœnarum ſenſu affecti dolent & lamentantur.

Et factum eſt ſicut locutus eſt, & ſicut non audierunt: ſic clamabunt, & non exaudiam, dicit Dominus exercituum. 5

INDIGNVS, qui audiatur, clamor eſt, cùm non tam ob ſceleris deteſtationem, quàm ob pœnarum deprecationem editur; magisque plagarum dolorem atque quietis incolumitatisque deſiderium, quàm antiquorum vitiorum tædium indicat. quamobrẽ ſera nimium pœnitentia, aut pœnitentia verè non appellanda, aut plerũque inutilis eſſe putanda eſt. Animaduertendum autem eſt, quàm ſapienter hæc ratio diuina oratione diſtinguatur atque indicetur: non enim ait Deus, clamabũt ad me, ſed, [*clamabunt.*] Vt enim illi ſe loquentem ſæpiſſimè clamantemq. cõtentiſſimè, ac ſi nihil ad eos pertineret, omnino neglexerunt, atque perinde quaſi ſuas, non illorum, res agentem nihil curarunt; cùm tamen illorum omnino res atque ſalus ageretur: ſic Deus, inquit, cùm illi ob pœnarum ſenſum amiſſarumque rerum deſideria clamauerint, quòd verè ſuorum tantum commodorum, non mei cauſa aut ſtudio teneantur, doleant & clament, non exaudiendi ſunt, quo minus certas iam decretasque pœnas ſuſtineãt. Id quod euentu ipſo confirmatum eſt, vt per totos ſeptuaginta annos, quemadmodum Vates nomine Dei exercituum prædixerant, captiuitatis, exilij, atque oppreſſionis incommoditatibus & miſeriis cooperti fuerint, cæterisque omnibus ærumnis preſſi, quas neque quintis ac ſeptimis ieiunijs, neque ſeptuagenarijs interdictionibus alleuare ſibi potuẽre.

Et diſperſi eos per omnia regna, quæ neſciunt: & terra deſolata eſt ab eis, eo quòd non eſset tranſiens neque reuertens: & poſuerunt terram deſiderabilem in deſertum.

POENAS oraculorum prædictionibus obnuntiatas à ſcelerata & cõtumaci gente repetitas, cauſam ipſam, quamobrem relatæ fuerint, apertè indicare atq. arguere poſſe docet Deus. nam cõmunem illã ſcelerũ, impietatis & iniuriarũ contentionẽ, quæ publico ſtudio ac mutuo exẽplo adhibebatur, diſperſio quædã Babylonicorũ ædificatorũ perſimilis, grauior tamen ſecuta eſt. namq. Synagharæi illi ad nouas, certas, & expoſitas regiones occupandas, ſingulis tamẽ familiis integris, deducti, vt primi incolæ ſumma cũpace vitã degerũt, & nominis perpetuã gloriã apud poſteritatẽ vt benemerẽtes adepti ſunt, horũ verò diſperſio, ſiue potius diſſipatio nõ obſcura modò, ſed vt cæteris gẽtibus inuiſa; ſic ipſis grauiſſima calamitoſiſſimaq. fuit. neq. enim vt coloni in certa loca deducti, ſed tanquã turbines acti atq. impulſi, in mortaliũ omniũ, quocũq. deuenerint, inuidiã, odiũ, offenſionẽq. incurrẽre. Hæc illi hemiſtichij ſentẽtia eſt. [*Et diſperſi eos per omnia regna, quæ neſciũt.* Ex Hebræo ad verbũ ſignificationis cauſa ſic vertere, quãquam minus latinè, liceat: *Et turbinaui eos ſuper gẽtes, quæ nõ nouerũt eos.*] Quã moleſtũ, quàm miſerũ & turbulentũ illis exiliũ, quã ignobile & inuidioſum apud cæteras gentes hoſpitiũ fuerit, ſatis verba declarant. náque nõ vt hoſpitũ aut amicorũ vel ſociorũ cæteris gẽtibus aduentũ fuiſſe gratũ, nõ vt exulũ & miſerorũ dolendũ, ſed vt turbinis offenſione plenũ & inuidioſum foreait, maximè gẽtibus, quibus nulla aut amicitiæ aut ſocietatis neceſſitudine, aut rerũ geſtarũ gloria, aut vtilitatis ſpe fuerãt cõmendabiles, [*ſed ſuper gentes, quæ nõ nouerant eos.*] quarum in ſe, neq. magis propenſæ voluntates, neq. ſuauiora officia conſtabũt, quã earũ quondã

Exod. 1. „ in maiores ſuos cõſtitẽre, de quibus ſcriptũ eſt: Et ſurrexit interea rex nouus ſuper Ægy-
„ ptum, qui ignorabat Ioſeph, & ait ad populũ ſuum: Ecce populus Iſraël multus & fortior
„ nobis eſt, venite, ſapienter opprimam eũ, &c. [*Et terra deſolata eſt ab eis.* Hebraicè, *Poſt eos à tranſeunte & reuertente.*] Quę olim in montanis & cãpeſtribus locis frequẽti populo colebatur, eò vaſtitatis redacta eſt, vt neq. itineris alio faciendi cauſa à quoquam vel eundo vel redeundo peteretur, nedum habitationis gratia frequentata eſſet. Cauſam portò, quamobrem adeo neglecta atque inuiſa regio illa omnibus etiam alienis hominibus fuerit, Deus ipſe ad ſterilitatem & horriditatem loci antiquæ & natiuæ quondam amœnitatis, culturæ & fertilitatis vſu, longè alienam refert. Hæc verò maxima mutatio hominũ ipſorũ, quorũ diſceſſionẽ conſecuta eſt, nefaria ſcelera Deoq. inuiſam cauſam arguebat, eam ſterilitatem ad præcludendam reditus commoditatẽ, & ſpẽ inducentem. [*Et po-*

[*Et poſuerunt terram deſiderabilem in deſertum.* Hebraicè eſt, *Et ponere fecerunt terram appetitionis in ibi quid?*] Hæc verborum vis eſt: ſententia verò illa breuiter explicanda mutationem tantam tamque repentinam, cultorum ipſorum culpa accidiſſe facie atque habitu, in quem locus illis abſcedentibus mutatus eſt, facile declarari. ob eam rem ait. [*Et terra deſolata eſt poſt eos.*] Vix dum, inquit, abſceſſerant, cùm terra adeo mutata fuit, vt neque iter agentibus eſſet commoda. nam quæ nulli antea mortalium nõ exoptanda patriæq. loco deſiderãda viſebatur, redacta fuit in deſertum. Ex multis nominibus Hebraicis, pro quibus Latinus deſertum aut ſolitudinẽ reddit, vnum eſt SAMMA, quod ex admirãtium & ſtupentium habitu, geſtu & voce confictum & compoſitum videtur, ſignificat autem *ibi quid*: quæ vox magnæ mutationis admirationem indicat. Vnde & verbũ Hebraicum *Sammam*, deductum aliquãdo deſolare & vaſtare; aliquãdo verò ob eiuſmodi ſpectaculũ obſtupeſcere eſt. Ita adeo Iudæorũ vitia & culpas tantã regioni illi vaſtitatẽ effeciſſe ait Deus, vt ex ſumma omni appetitione, qua digna olim terra fuerat, ſummo omniũ ſtupore & deteſtatione indigna, quam vel viator pertranſiens obiter peteret, reddita eſt. שמם

CAPVT VIII.

ET factum eſt verbum Domini exercituum, dicens, Sic dicit Dominus exercituum: Zelatus ſum Sion zelo magno, & indignatione magna zelatus ſum eam.

CAVSAM, quamobrẽ Ieroſolymę omniſq. Iudæę regionis res eò vaſtitatis & ſolitudinis redacta eſſet, ciuiũ & cultorũ ſuorum vitio & culpæ aſſcripſerat Deus. quòd verò nunc reſtituta deinceps etiã cõſeruanda eſſet, non lugubribus ieiunijs illis, nõ illorũ interdictionibus, quorũ culpa perierat; ſed voluntati, benignitati, conſilioq. ſuo aſſcribendam eſſe manifeſte docet. náque vaſtationis cauſam cognoſcentibus reſtitutionis etiã tum cauſam, tum modũ & formã, quatenus exſpectari cõueniret, cognoſcendi cupiditas accedebat. maximã enim eſſe & digniſſimã rem oportebat, cuius cauſa hæc etiã tantã, tãq. repẽtina renouatio fieret, vt terra ex vaſtitate in culturã & fertilitatẽ, homines verò ex odio & offenſione in gratiã diuinã redirẽt. Sed cùm ab hac ratione & meriti definitione illorũ ieiunia lugubria interdictionesq. exceptæ iam eſſent, aut alia quædã illorũ maxima merita & officia cõſtare, aut arcanũ aliud Dei cõſilium exquiri neceſſe erat, quòd tanta res tamq. repentina, tamq. maturè vt videbatur ferè iã abſoluta, non caſu, nõ rerũ humanarũ volubilitate definienda eſſet, maximè quibus religionis & diuinæ prouidentiæ notitia fuerit. Igitur cùm nullo iſtorũ magno merito rem excitatã atq. redintegratã dicere poſſemus; quippe quorũ neq. voces, neq. clamores triſtes exauditu digni per oẽs hos anteactos annos fuiſſent, ſua tantũ ſentẽtia cõſtantiq. de hominũ ſalute cõſilio hanc renouationẽ effectam, atq. omni cõmoditate augendam perficiendamq. eſſe Deus ait: eamque perpetuam illis fore confirmat, qui vitiorum deteſtatione & fuga, ac virtutum pietatisq. cultura, certam ſibi reddi curauerint. [*Et fuit verbum Domini exercituum, dicens.*] Reſponſum à potentiſſimi efficaciſſimique Dei conſilio & ſententia non ſolùm ſibi cognoſcendum, ſed aliis etiam exponendum redditum fuiſſe Vates ait. [*dicens.* Hebraicè eſt, *ad dicendum.*] vt illud verbum cuicunque cognoſcere liberet, enuntiaretur, cuius fides ex miſericordia diuina atque virtute firmata eſſet. [*Sic dicit Dominus exercituum.*] Prius nomen ex miſericordiæ rationibus; poſtenus verò adiunctum ex virtutis atq. potentiæ immenſitate diuinæ conuenit naturæ. Oraculi verò ſumma propoſitio illa eſt: [*Zelatus ſum Sion zelo magno.*] KANA verbum, proquo latinus interpres græca voce, *zelare & zelus*, vel *æmulari, emulari & æmulatio*, plerũq. reddit, cũ datiuo conſtructũ ardentiſſimũ ſtudiũ erga eius, ad quem refertur, dignitatẽ atq. auctõritatẽ vindicandã ruendãq. ſignificare MoſesIoſue miniſtrũ ſuum eiuſmodi oratione excipiens docet: Quid, inquit, æmularis mihi? „ Quis tribuat, vt omnis populus prophetet, &c. & apud Moſen Phineæ Aaronis filij pietas vehemẽter illo nomine cõmendata a Deo eſt. Quia zelatus eſt zelo ſuo, & expiauit ſceleſtus filiorum Iſraël. Igitur conſilij illius magni, quod à Deo de publica hominum ſalute initum fuerat, ratio & pars aliqua, eaque non exigua, ad Ieroſolymam vrbem ſpectabat, quam illius arcani ſpectaculi tandem edendi theatrum fore præſcriptum, certumq. fuerat, id quod non niſi conſeruata ibidem religione diuinarumq. rerum & promiſſionum notitia & ſpe, tũ lectionibus & prædicationibus, tum ſignificationibus & arcanis hoſtiis aſſiduè

Numer. 11.

Numer. 25.

Universidad de Deusto
Biblioteca

assiduè sacrificatis redintegrata expediti commodè poterat, ita effectum est, vt nõ ex Iudæorum merito, sed ex consilio voluntateque Dei & dictorum promissorumq. cõstantia & veritate Ierosolymitana restituta res atque illa religionis arcana & nostrorum temporum index ratio atque forma instaurata fuerit. Atque ex duobus vrbis illius nominibus; alterum, nempe Sion in ijs orationibus plerũq. vsurpabatur, quæ ad regni Dauidici & religionis pariter atque pietatis indicationem pertinerent, futuræq. ecclesiæ Christianæ omnibus nominibus illustrissimæ imaginem exprimerent, vt in toto illo elegan-
Psalm. 86. „ tissimo hymno obseruatur: Fundamẽta eius in montibus sanctis, diligit Dominus por-
„ tas Sion super omnia tabernacula Iacob: Gloriosa dicta sunt de te ciuitas Dei, &c. Ait autẽ Deus magno sese erga locũ ad publicã salutẽ delectum restituendũ studio teneri; itaq. ob habitatorum culpam ab hostibus vastatum nunc demum non sine vastatorum magna clade denuo restitutum confirmat. [*Zelo magno & indignatione magna zelatus sum eam.*] *Zelus magnus, indignatio magna*, & quidquid de Deo adiunctis magnitudinis cognomentis dicitur, ad illam illustrissimam & præstantissimam laudem referimus, quam ex renouandi mundi consideratione, fide atque spe, aut ex renouati tandẽ notitia, Deo
Psalm. 51. „ sacra scripta tribuunt. Ex hoc genere illa sunt: Magnus Dominus & laudabilis nimis, in
„ ciuitate Dei nostri, in monte sancto eius, &c. & innumera ferè alia, quorũ admiranda & adoranda explicatio in noui testamenti libris cõtinetur, à nobis vel ab aliis, quibus Deus id præstiterit, aliquando exponenda. Atque in hoc Vatis huius carmine duplicẽ Siona nos descriptam intueri videmur, & duplicem indignationis zeliq̃ diuini rationẽ comprehensam agnoscimus, sed quoniam nondum solidum cibum suppeditare oportunum fuerit, lactescentem tantũ adhibere consilium est, vt eorum, qui diuina lectione alicupiunt, reficiantur vires, non opprimantur. Igitur hanc Ierosolymorum veram quidem restitutionem, non tamen absolutam & plenam Iudæorum omnium salutem & libertatem definiri Deus vult. verum enimuero initiũ illius esse confirmat, propriãque atque perpetuam iis futuram, qui fide, pietate vitæque sanctitate conseruare studuerint. id quod frequentibus responsis declaratur.

Hæc dicit Dominus exercituum, reuersus sum ad Sion: & habitabo in medio Ierusalem: & vocabitur Ierusalem ciuitas veritatis, & mons Domini exercituum, mons sanctificationis.

DVO tempora nobis ad vaticinij huius explicationem cogitanda sunt, & illud quo Babyloniensium Iudæorum pars Zorobabele duce in patriam reducta vrbẽ templumq. refecit, & hoc noui testamenti, in quo diuinis promissis omnibus ac receptis abundè satis est factum: cuius & significandæ imago illo altero ferebatur & euenturæ etiam ponebatur initium. Diximus autem restitutionem illam templiq. refectionem Babyloniensium synagogæ atq. aliis etiã nec veram prorsus, nec certam fuisse existimata ob septẽ illustrium rerum, quæ in ea requirebantur, desiderium; quarum prima erat diuina illa assiduitas & præsentia multis & grauissimis argumentis olim probata & cognita. Eam igitur certam deinceps fore multoque, quàm antea, illustriorem Deus in se recipit; atq. eius maximi beneficij ferendi gratia se denuo Siona redijsse reficiendamque curasse ait, vt videlicet Ierusalem illam, quam denuo ædificare pararit, præsentiæ, prouidentiæ atque sanctitatis maiestatisque suæ communicatione priore illa altera multo commendabiliorem, cognominibusq. magnis & gratiosis illustriorem reddat. Itaque temporibus verborum ad res ipsas accommodatis locus hic rectè explicatur; non vt incertã aut obscuram restitutionem hanc, Deus inquit, censere conuenit, sed certissimam atque manifestam. namque verè reuersus sum ad Sion, & propediem habitabo in medio Ierusalem: diuitias meas maximaque munera & virtutes, cùm illius sacrosanctæ vrbis ciuibus communicaturus; ita vt ciuitas ipsa & vere & iure Ierusalem appelletur, cuius nomen, pacem perfectionemque euidentem significat. id quod huic priori ciuitati nondũ
Isai. 1. contigerat: quæ tametsi aliquando ciuitas fidelis, nunquam verò veritatis ciuitas dicta;
„ postea tamen meretrix cognominata est. Rationem verò, quamobrem ciuitas ipsa veritatis ciuitas appellanda sit, Deus ipse continuo affert, quòd mons, qui antea Domini exercituum diceretur, sanctificationis mons deinceps futurus: dicendusque sit, Christi diuini montis atque sacrosancti templi fundamenti verissimi dignitatem, virtutem & efficientiam hæc oratio nobis, si qua alia, maximè significauit; de quo illud editum etiam oraculum præter cætera plurima extat: Et erit in nouissimis diebus præ- „
„ paratus mons domus Domini in vertice montium, & eleuabitur super colles, &c. Magnam autem arcanamque explicationem illud etiam habet, quòd mons hactenus Domini exercituum vocatus, sanctificationis cognomentum deinceps porrò habiturus dicatur. quòd diuinæ naturæ virtus, præstantia & efficientia antiquis temporibus potentiæ & sapientiæ argumentis multis & maximis (quæ ratio ad exercituum cognomen spectat) sese hominibus probauerit. Cæterùm felicissima noui testamenti ætate, præter miracula & prodigia, quibus Christi dignitas proposita primum fuit, illa maxima ad hominum sanctificationem virtus, illa singularis atque inenarrabilis efficientia addita est, quam olim auditam desideratamque, non antea tamen præstitam fuisse euange-
Ioan. 7. listæ docent, quàm Christo significaretur: Qui declaratus est filius Dei in virtute secun-
Rom. 1. dum spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum, &c. Quanquam noui testamenti & Christianæ causæ auctoritas & grauitas miraculorum & signorum pondus maximum habeat; plurimum tamen hoc sanctificationis spiritu nititur, sicut scriptum de hac salute est: Quæ cùm initium accepisset enarrari per dominum ab ijs, qui audie-
Hebr. 2. runt, in nos confirmata est, contestãte Deo signis, portentis & variis virtutibus, & spiritus „
„ sancti distributionibus secundum suam voluntatem. Quamobrem montem Domini „
„ exercituũ antea dictũ sanctificationis montẽ singulari quadam laude etiam appellandũ esse Deus confirmat. Aduertẽdum autem non incommodè est adiunctũ illud *exercituũ*, Hebraicè in huius versus initio propterea non legi, quòd omnis ratio hæc, quãquam ad virtutes omnes diuinas referatur, misericordiam præcipuo quodam iure spectaret. Est autem illa Hebraica lectio, [*Hæc dicit Dominus, Reuersus sum ad Sion, &c.*] Atque hæc ad huius oraculi explicationem satis pro breuitatis ratione fuerint.

Hæc dicit Dominus exercituum, Adhuc habitabunt senes, & anus in medio Ierusalem: & viri baculus in manu eius præ multitudine dierum.

EA QVÆ ad humani generis salutem publicam in illa terrestri Ierusalem expediendam oportuna visa fuerint, paratum statutumque iri Deus in se recipit. ex quo genere erat Ierosolymitanorum ciuium restitutorum quies, certaque diu manendi in loco spes; quam, quòd Babyloniensis Iudæi sua illa dubitatione & consultatione debilitauerant, hoc responso cõfirmandam Deus curauit; id videlicet fore pollicitus, vt vrbis illius ciues ad summam senectam viuant, adeo vt præ ingrauescente ætate bacillis vtantur, idque & viris & feminis commune sit. Quod verò dicit, [*in medio Ierusalem,*] otium bellissimum senectuti subsidium significat, cum dignitate coniunctum; quale senibus contingere, gratissimum est. Eius verò otij fructum non contentionem animi, sed relaxationem potius fore baculorum, qui deambulandi causa parantur, gestatio indicat. [*viri baculus in manu eius.*] Viris & feminis hoc proprium fore sperandum erat. namque *vir*, distributiuum nomen, vt aliàs docuimus, est. diu igitur in vrbe regioneq. sua futuros affirmat, quos Babyloniensium synagoga à Persis, vt nuper solicitatos cito pellendos fortasse fore suspicabantur. Quod verò de paucitate illi arguebant, adiuncta promissione refellit Deus; maximam copiam & frequentiam vrbi fore, multa ex illis paucis propagandà sobole, fore prædicens.

Et plateæ ciuitatis complebuntur puellis & infantibus ludentibus in plateis eius.

PRÆTERQVAM quòd ætatis cuiusque mores & naturam aptissimè describens Vates senibus bacilla & otium, paruulis ludos & puerile delectationes tribuit, vt illud:

Reddere qui voces iam scit puer, & pede certo Hor. poëtic.
Signatum, gestit paribus colludere, &c.

Loci etiam salubritatis & corporum sanitatis, necnon & annonæ copiæ plateis omnibus ludentes pueri signum manifestum sunt; vt contrà, & plateæ, & fora pueris vacua loci vastationem, vel ob pestem, vel ob bellum arguunt, sicut scriptum est: Attendit mors Ierem. 9.
per fenestras, ingressa est domos nostras; disperdere parvulos de foris, iuuenes de pla- „
teis, &c. Igitur hæc quæ de senum otio, deque puerorum frequentia & ludis prædicta „
sunt, certam diuturnamque vrbis habitationem fore cõfirmant. Illud præterea mirum in modum Babyloniensium de hac restitutione iudicium disturbabat, quòd tam exiguis

Universidad de Deusto
Biblioteca

& tentibus Iudaicæ tribus reliquijs tantum Ierosolymis collectis innumerabilium penè Israëlitarum copiarum toto orbe dispersarum desiderium refricaretur, nunquam, nisi integra omnium reductione, deponendum, quod citra miraculum fieri posse non videbatur, cùm ob longæ toto ferè orbe patentis dispersionis rationem, tum ob loci, quo reducendæ essent, angustias tantæ hominum multitudini capiendæ atque alendæ longè dispares. Huiusmodi autem argumentum ita colligit Vates, vt confirmando Babyloniensium etiam sententiam frangat. nam & hoc nomine verè etiam restitutionem illa existimandam esse confirmat, ex qua variè dispersis Israëlitis commoditas magna ad reditum atque ad salutem creanda fit. id tamẽ miraculis diuinis, atque ideo maiori & illustriori beneficio asscribendum censet.

Hæc dicit Dominus exercituum, Si videbitur difficile in oculis reliquiarum populi huius in diebus illis, nunquid in oculis meis difficile erit, dicit Dominus exercituum.

HÆC versio nihil, quod hominibus difficile videatur, Deo difficile esse indicat, iuxta illud: Quia non erit impossibile apud Deum omne verbum. sed cùm reliquiarum populi illud opus futurum non esset, sed magis Dei ipsius, qui in se præstandum receperat, non erat, cur sibi difficile factu iudicaret, cui non pertinebat. vt autem Deo difficile putaret, absurdum omnino erat: sed & lectio ipsa, & lectionis aperta sententia ex Hebraica versione ad verbum constat. [*Sic dicit Dominus exercituum, quod mirificetur in oculis reliquiarum populi huius in diebus illis, etiam in oculis meis mirificabitur, dicit Dominus exercituum.*] Non modò hominum, sed suo etiam iudicio rem illam non naturæ, sed miraculorum terminis definiendam esse, sibique soli vt maximam admirandamque, atque singularis cuiusdam erga homines beneficij & gratiæ argumentum ad efficiendum susceptam demum præstandam fore, magnaque omnium admiratione probandam, quicunque prescriptis legibus & condicionibus habiti fuerint digni, quibus tanta gratia conciliatur. Itaque „ mirificari hoc in loco illius est sententiæ: A Domino factum est istud, & est mirabile in „ oculis nostris. Quod verò hæc res magna mirabilisque, neque ex vulgato iam & consueto, sed ex singulari quodam & nouo miraculorum genere futura esset, ideo nomen Dei exercituum bis in eodem versu appellatur, & in principio, dum prædicitur, & in fine, dum confirmatur, atque in adiuncto etiam carmine tertio repetitur. Eius autem propositæ rei ratio illa est.

Ecce ego saluabo populum meum de terra Orientis, & de terra Occasus solis. & adducam eos, & habitabunt in medio Ierusalem: & erunt mihi in populum, & ego ero eis in Deum in veritate & in iustitia.

HVIVS etiam carminis initium ex nomine *Dei exercituum*, vt indicauimus, Hebraicè ducitur. [*Sic dicit Dominus exercituum, ecce ego, &c.*] rem maximam quidem & vehementer admirandam, tamen sibi ipsi, qui susceperit, præstandam; idque nomine Dei exercituum potentissimi, qui ad difficillima quęque expedienda celerrimis & promptissimis exercitibus, cælo, terra, matiq; vti possit: quibus nihil tam arduum sit, quin minimo negotio conficiatur, maximè cùm sese ipse ducem auctoremq. exhibuerit. qualem hac in re fore profitetur, in qua de publica hominum salute agitur: ad quam omnes ij, qui in populo suo conscriberẽtur, vocandi sunt, non solùm ex Israëlitis, sed ex gentibus etiam ab illa vitiorum & diaboli seruitute miserrima seruandi, & in communem sanctam ciuitatem Ierusalem recipiendi, vbi perpetuis veritatis & iustitię muneribus donati atque aucti prosperè fungantur; vtpote qui verus & sanctus iustusque populus Dei audiant: cuius singulari prospicientia, tutela, gratia, atque sancto denique spiritu gubernetur, hoc est, in veritate & iustitia. vtrumque enim verbum ad Deum & populum referendũ est. veritas Dei est promissorũ fides & constantia. Iustitia Dei admiranda illa iustificatio: de qua multa quidẽ sæpe, nunquã verò satis diximus. Veritas populi est illa promissorũ diuinorum in se agnitio, quorũ virtute maxima etiam promissis diuinis fides habetur. Iustitia autem populi, est acceptæ in se iustitiæ diuinæ omnibus in periculis faciendis argumentum exemplumq. certum, de qua sic scriptum extat: Filioli, nemo vos seducat: „ qui facit iustitiam, iustus est, sicut & ille iustus est, &c. Atque hęc res triplici miraculo efficienda fuerat, populo primum omni, vbicũque dispersus esset, qua omnis orbis patet, vna

1.Ioan. 3.

vna expeditionis opera Ierosolymis sumpta seruando. Cuius expeditionis arcana ratio in sacrosancta illa Christi cœna & corporis ac sanguinis communione cœpta in morte & resurrectione consolidata fuit, deinde etiam populo adducendo, quod euangelij prædicatione præstitum fuit, tandemque in medio Ierusalem collocando. quæ res & ciuitatis dilatationem, & omnibus aliis tribubus & gentibus communicationem, & maximam ciuium frequentiam futuram indicat; multiplicia videlicet mysteria, & quæ longam ad cognoscendum explicationem postulent. Horum itaque triplicium miraculorum causa nomen Dei exercituum ter in hac oratione appellatum est. omnisq. terrarum orbis ex hac longitudinis ratione illis verbis definitur. [*Terra Orientis & Occasus solis.*] Atq. earum argumentationum, quæ Babyloniensium consultatione continebantur, dilutioni infirmationique peroratio oportuna commodissimè à Vate adiungitur; eademque vltra rationes atque expositiones rerum, quibus confirmata fuerat, vaticiniorum etiam auctoritate corroboratur: atque ita vna opera & Babyloniensium ratio oratioq. redarguta est, & Ierosolymitanorum animi, quos illa oratio demiserat, redintegrati firmatiq. fuere.

Hæc dicit Dominus exercituum, confortentur manus vestræ, qui auditis in his diebus sermones istos per os prophetarum in die quæ fundata est domus Domini exercituum, vt templum Domini ædificaretur.

NON modò nunc, vbi tam expressè atque apertè dubitationum ratio exposita fuerit, atque hoc tempore, quo maxima operis pars in templi refectione absoluta est, sed à primis etiam iaciendi fundamenti diebus omni studio atque opera in opus incumbere oportuisse ait eos, qui similes ex aliis vatibus sermones audierint & legerint. quales multi in Ieremiæ, Ezechielis atque Danielis vaticiniis de futura secundi templi ætatibus felicitate habiti fuerũt. nam præter Haggai etiam vaticinia, quæ plus apud illos ad ædificandum, quàm Babyloniensium legatio ad remittendum, ponderis ac momẽti habere debuerunt, vel vnica tantorum promissorum spes animos illis, quò sese ad tanta diuina beneficia oportunè pararent, erigere & renouare debuisset. grauiorem namque etiam non incœpto opere vatum auctoritatem, quàm omnem aliam orationem vel sentẽtiam esse oportuit. Hanc autem argumentationem ex contentionis loco repetitam nomine Dei exercituum tractat: cuius appellatio in maximis operibus suscipiẽdis auspicatissima est. [*Confortentur manus vestræ.* Hebraicè in futuro est, *confortabuntur.*] quod tamẽ non temporis, sed dignitatis & decori significationẽ habet, vt iam alias de futuri verbi ratione diseruimus, quando non ad venturas, sed ad præsentes vel præteritas res efferendas conferri videtur, vt hoc in loco, quem totum ex Hebraico ad verbũ explicationis causa vertere placuit. [*Confortabuntur manus vestræ audientes in diebus ijs verba ea ex ore prophetarum, quæ in die (quæ) fundata est domus Domini exercituum, templum ad ædificandum.*] Non modò nunc cùm iam ferè absolutum opus est, sed in die, qua primùm fundamenta iacta sunt, templum totum ædificandum suscipi ab ijs oportuit, quibus verba illa à veracissimis vatibus facta constabant. Cæterùm quod ad sterilitatem terræ & illius antiquæ fertilitatis desideriũ attinebat, quod Babyloniensibus aliisque ad eleuandam restitutionis auctoritatem & fidem quartum fuerat argumentum, id etiam perperam cùm primis ductum docet Vates: deinde verò recto modo expositum sapienter colligit. Etenim illud in hac argumentatione vitium inerat, quod colendæ atque habitandæ regionis oportunitas vel importunum tempus ex fertilitatis vel sterilitatis notatione statueretur, quando agrorum felicitas, vel inopia & sterilitas non tam ex cultorum defectu & desiderio, quàm ex vitio vel officio penderet. id quod ex legis prædictionibus, & ominibus cùm primis, atque ex ipso etiam temporum & seculorum exemplo obseruare conueniret. namque lex magnam ipsis etiam dum terra incoleretur, ob scelera & vitia minatur sterilitatem: quam etiam allatã Amos alijque vates suis temporibus indicant. Vt autem regionis sterilitas incolentium vitia, sic virtutem & pietatem magna vbertas & copia ex diuinis denuntiationibus vel promissis consequitur, sicut scriptum est: Sit cælum, quod super te est, æneum, „ & terra, quam calcas, ferrea: det Dominus imbrem terræ tuæ puluerem, &c. Maledictus „ eris in ciuitate, & maledictus in agro: maledictum horreum tuum, maledictæ reliquiæ „ tuæ: maledictus fructus ventris tui, & fructus terræ tuæ, armenta boum tuorum, & greges ouium tuarũ: maledictus eris ingrediens, & maledictus egrediens. mittet Dominus „ super

Deut. 28.

Universidad de Deusto
Biblioteca

super te famem & esuriem, & increpationem in omnia opera tua, quæ facies, & cæt. Atqui Amos alijque vates huiusmodi calamitates terræ atque populo nequissimorum principum temporibus allatas apertè indicant, vt merito nunc Babylonienſium & Ierosolymitanorum Iudæorum inſcitia redarguatur, qui temporum cauſarumque diſtinctionis ignari, varias euentuum rationes permiſcentes confundebant. Ex quo vitio in ſacrorum & diuinorum oraculorum interpretatione multa & grauiſſima ad eos, quorum intereſt, incommoda peruenium. Hæc itaque eorum, qui ſubiunguntur, verſuum ſententia eſt.

Siquidem ante dies illos merces hominum non erat, nec merces iumentorum erat, neque introeunti neque exeunti erat pax præ tribulatione: & dimiſi omnes homines vnumquemque contra proximum ſuum.

NON nouam neque deſolationis templi tempora conſecutam terræ ſterilitatem, & finitimorum atque vicinorum hominum importunitatem, ſed hæc omnia incolentium vitijs magis, quàm terræ vaſtitati adiunctam eſſe, periculo ipſo atq. exemplo præteritorũ temporum Vates declarat; [*ſiquidem ante dies illos,*] cùm deſolata vrbs, regioq. vaſtata atq. cultoribus viduata eſſet ſuis, etiã extante templo, neq. agricolę neq. pecuarij pro laboris & aſſiduitatis ratione mercedem diurnam ex artibus ſuis accipiebãt, nedum vberiores fructus perciperent. neq. in aliis negotiis & artibus, quæ vitæ alendæ cauſa exercentur, qualis mercatura, nauigatio, aliæque multæ ſunt, aut fidem, aut vtilitatem, aut felicitatis virtutem aliquam experiri licebat. hoc eſt *neque introeunti neque exeunti pax erat præ tribulatione* & miſeria, adeò anguſtè res eorum vrgebantur. deinde ad ſummam etiã miſeriam ſumma malitia & ſumma iniuria accedente effrenata quædã fraudis inuicem faciendæ & diripiendi libido ſingulos ferme inuaſerat; adeo, vt nõ ſolùm à finitimis hoſtibus, ſed à vicinis conciuibuſq. ſuis confractas & debilitatas nimium res defendere & conſeruare nemo poſſet. [*Et dimiſi omnes homines vnumquẽque contra proximum ſuum.*] Grauiſſimorum ſceleratorum pœnæ pars nonnunquam effrenatæ iam libidinis laxamentum, & optata ad nocendum diuinitus permiſſa licentia eſt, ſicut ſcriptũ eſt: Percutiat te Dominus
,, amentia & cæcitate ac furore mẽtis: & palpes in meridie ſicut palpare ſolet cæcus in te-
,, nebris, & non dirigas vias tuas: omniq. tempore calumniam ſuſtineas, & opprimaris vio-
lentia, neque habeas qui liberet te. Ea res, quòd non Dei ſtudio, ſed permiſſu fiat, dimittendi verbo in Vatis noſtri oratione ſignificatur: qua etiam prona ac præceps hominum ad malũ propenſio, & Dei, ne in deterius procedatur, retinentis & coercentis cura aperticſſimè ſignificatur. Eam igitur & miſerarum & anguſtarum experientiam rerum, quã ex agrorum ſterilitate & hominum fraudatione iſti arguebant, non his temporibus propriam, ſed diſſolutis hominum & perditis moribus ex diuino iudicio conſequentem eſſe Vates hoc loco confirmat: cuius in melius mutationem idem etiam cum aliis promiſſis coniungit, vt ne hac etiam parte vel felicitatis minui ſpes, vel ſacrũ impediri poſſit opus.

Nunc autem non iuxta dies priores ego faciam reliquiis populi huius, dicit Dominus exercituum, ſed ſemen pacis erit: vinea dabit fructum ſuum, & terra dabit germen ſuum: & cæli dabunt rorem ſuum: & poſſidere faciam reliquias populi huius vniuerſa hæc.

FVTVRÆ noui teſtamenti ætate, cuius iam ſecula illa initia quædam & præludia erunt hominum felicitatis imago, terrenæ fertilitatis & vbertatis coloribus (vt res ipſa ferre poteſt) expreſſa, ex priorum miſerrimorum temporum comparatione proponitur & promittitur: cuius præclaræ dignitatis obtinendæ propoſita ſpe Ieroſolymitani illi ciues cæterique ex illa gente ad virtutis ſtudium, laborem, veramque laudem excitantur. Deus namque, qui neminem quidem à ſe abſterret, ſingulos homines in hæreditaris huius partem ita vocauit, vt nullum tamen, niſi dignis artibus legitime inſtructum & probatum admittat. Quas verò artes ipſe exigat, apertè exponit. Ait igitur ſeſe eo potentiæ nomine, quo Dominus exercituum appellatur, magnam cultoribus ſuis veris felicitatem, omnibus partibus abſolutam, eamque perpetuam, daturum: id tamen omnibus promiſcuè non parari, ſed iis, qui in electione vocationeque ſua permanere voluerint, quas reliquias populi vocat, hoc eſt, ſic ijs, qui ex omni illa turba, quæ euangelij præconio ad conuiuium vocata, ritè & legitimè

legitimè accedere voluerit, de quibus ſcriptum eſt: Si fuerit numerus filiorum Iſrael ,,
quaſi arena maris, reliquæ tantum ſaluabuntur. Has autem ita ſitas reliquias tanta vir- ,,
tute diuinitus augendas fore, ſacri vates cognouerunt, quantam vix quiſquã mortalium, niſi particeps iam factus, cognoſcere expreſſam valeat; imaginibus tamen quibuſdam adumbratam intueri omnes poſſunt. Neque enim oculus vidit, neque auris audiuit, neque in 1. Cor. 2.
cor hominis aſcendit, quanta præparauit Dominus diligentibus ſe. quod vt aliquo mo- ,,
do, quantum ad cupiendum ſatis fuerit cognoſcatur, earum rerum, quæ beatas regiones habitationesque hominum in terris efficere ſolent, ſpecie deſcribitur, agrorum vineaturnque vbertate, in qua non ſolùm frugum omnium copia, ſed cæli ſoliique temperata ſalubritas eſt. Diximus autem iam ſæpe aliàs terram humanæ naturæ; cælum verò diuinæ prouidentiæ atque tutelæ; fructus verò humanarum actionum, artium, ſtudiorum opetumque vicem in ſacris & arcanis verbis reddere, iuxta illud: Benedixiſti Domine Pſalm. 84.
terram tuam, auertiſti captiuitatem Iacob, &c. Iam verò vineæ nomine piorum ſocie- ,,
tatem, quam eccleſiam vocamus, dici, apertius eſt, quàm vt noſtra expoſitione egeat. Igitur in illa maxima & rerum humanarum planè diuina renouatione ſummam eiuſmodi felicitatem ſpectandam fore Deus enuntiabat, vt ſparſo imprimis atque conceptorum comprehenſoq. diuinæ virtutis in hominum animis ſemine, & eccleſia ipſa, vt ſanctificata, & humana natura, vt renouata, ſuos, quos oporteat ac deceat, reddat fructus: ad quorum perfectionem & maturitatem cæli diuinæ prouidẽtiæ aſſidua virtute foueatur augeaturque, vt illud merito prædicare & fateri ipſa hominum pietas poſſit: Non ſu- 2. Cor. 3.
mus ſufficientes cogitare aliquid ex nobis, ſed ſufficientia omnis noſtra ex Deo eſt. & il- ,,
lud: Deus eſt, qui operatur in vobis velle & perficere pro bona voluntate, videlicet Dei. ,,
Hoc autem proprium certumque ex diuino beneficio ijs, quibus contigerit, fore, oraculis etiam confirmatum eſt. [*Et poſſidere faciam, &c.*] Vt verò myſterij huius ratio ex Hebraicæ orationis contextu apertior aliquanto fiat, locus hic ad verbum nobis reddatur. [*Et nunc non ſicut diebus primis ego (ero) reliquiis populi huius dictum Domini exercituum: nam ſemen pacis (ero) vinea dabit fructum ſuum, & terra dabit deductionem ſuam, & cæli dabunt rorem ſuum: & poſſidere faciam reliquias populi huius vniuerſa hæc.*] Illa tamen, quòd magnam vim notationemque etiam habet, latinè reddi non poteſt, Græce commodius redditur, articulorum videlicet ſignificatio nominibus, *pacis*, *vineæ*, *terræ*, *cælorumque* Hebraicè adiuncta; quæ certam quandam obſeruandamque pacem, certam vineam & terram, certaque ratione definiendum cælum indicant. *Pacis* autem, verbo quietem, tranquillitatem, & perfectionem etiam ſignificari aliàs docuimus, quod illo latino exemplo apertè cognoſcitur: Eſtne pax puero Abſalom? Atque vltimam po- 2. Reg. 17.
ſterioris verſus partem optime Chaldæus paraphraſtes expoſuit: [*Et poſſidere faciam reli-* ,,
quias populi huius vniuerſas benedictiones has.] Huius autem ſtatus dignitas & præſtantia ex ,,
antiquorum temporum comparatione & diuerſis hominum de vtroq. genere iudicantium ſententijs apertè oſtenditur.

Et erit: ſicut eratis maledictio in gentibus, domus Iuda & domus Iſrael: ſic ſaluabo vos, & eritis benedictio: nolite timere, confortentur manus veſtræ.

AD futura euangelij ſecula hanc omnem felicitatis promiſſæ rationem ſpectare Iudæ & Iſraëlis domus, quibus certa ſalus enuntiatur, appellatæ ſimul indicant. namque in ſecundi templi temporibus Iſraëlitas non reſtitutos fuiſſe conſtat, ſed inter varias gentium nationes diſperſos, ludibrioque, & opprobrio ſummo habitos: atque execrationibus tanquam auſpicium malum ad deteſtandum expoſitos: quorum reliquias tandem in diuinam gratiam reconciliatas, omnium rurſus gẽtium ſummo ſtudio & amore proſequendos, & ſanctitatis veræ nomine atque exemplo probandos laudandosque eſſe ait. [*ſicut eratis maledictio in gentibus.*] Inuidioſos, deteſtabiles atque execrandos Iudæos Iſraëlitaſque aliis gentibus fuiſſe, ſuis ipſorum aſſiduis lamentationibus, & aliorum auctorum teſtimoniis compertum eſt:

Hodie triceſima ſabbatha, vin'tu
Curtis Iudæis, &c. Hor. ſer. lib. 1. ſat. 9.

adeo, vt nullus hominum fuerit, qui minus aliquid, quàm Iudæum ſe natum eſſe optaret, ſed

Universidad de Deusto
Biblioteca

ret, sed diuino beneficio efficiendum effectumque esse intelleximus, vt paucorum Iudæorum & Israëlitarum opera & sedulitate magnum in omnibus gentibus operepretium ad veram pietatem atque ad euangelij propagationem factum sit. Quæ res apostolorum & discipulorum rebus gestis apertè satis ostenditur, qui ob nuntiatam gentibus à Deoque confirmatam salutem publicam æternis honoribus decorati sunt. Id autem hoc in loco benedictio ex agricolarum sermone verbum traslatum significat, quod semen aut virgultum, ex quo multa & felix plantarum propagatio exspectetur, vt in hac eandem cum Zacharia nostro sententiam Isaias olim præcinuit: Hæc dicit Dominus, Quomodo si inueniatur granum in botro & dicatur, ne dissipes illud, quoniam benedictio est: sic faciam propter seruos meos, & non disperdam totum, & educam de Iacob semen, & de Iuda possidentem montes meos, &c. Ad hanc igitur gloriæ atque magnitudinis spem excitatos fui temporis homines, pietatis, templi religionisq. res euare diligenterq. parare adhortatus est Vates, [*nolite timere, confortetur manus vestræ.*] Id quod præsentis beneficij vltro collati exemplo confirmando atque in futuræ salutis spem atque signum statuendo comprobat.

Isa. 65.

Quia hæc dicit Dominus exercituum, Sicut cogitaui vt affligerem vos, cùm ad iracundiam prouocassent patres vestri me, & non sum misertus: sic conuersus cogitaui in diebus istis, vt benefaciam domui Iuda & Ierusalem: nolite timere.

PRÆSENTIS restitutionis veritatem ex temporum comparatione demonstratam confirmat Deus; causam verò consilium, clementiam benignitatemq. suam indicando explicat: atq. ad opus perficiendum beneq. de cætero sperandum hortatur. dixerat enim superioribus annis parentum ipsorum, quos alloquitur, sceleribus ad pœnas repetendas prouocatum, ieiunijs & clamoribus, quo minus repeteret, non fuisse aut retaidatũ aut reuocatum, quoniam certa de ea re sententia fuerat, quam luendo ipsi experti fuerunt. Nunc verò benignum & misericordiæ plenum ex certa voluntate profectum consilium suum, vel ex hac ipsa temporum in melius mutatione iam patere posse ait. Israëlitarum autem non meminit, quòd hæc restitutio, quæ illius publicæ præludium, vt diximus, fuerat, ad Iudæos tantùm Ierosolymitanosque pertinebat: quam ipsis certam perpetuamque reddi, & cum illa alia ad sperandum proposita coniungi posse ait, modò certis ijsdemque æquissimis condicionibus ac legibus stabilienda confirmandaque curetur. Incussum igitur illis ex Babyloniensium legatione metum, definienda præsentis restitutionis ratione, & certitudinis atq. perpetuitatis cõdicionibus proponendis adimit.

Hæc sunt ergo verba quæ facietis, Loquimini veritatem vnusquisque cum proximo suo: veritatem & iudicium pacis iudicate in portis vestris. Et vnusquisque malum contra amicum suum ne cogitetis in cordibus vestris: & iuramentum mendax ne diligatis. omnia enim hæc sunt, quæ odi, dicit Dominus.

AD virtutis pietatisque studium (quæ ad diuina accipienda & figenda in hominibus beneficia certissima via est) populum illa modò oratione excitatum, confortentur manus vestræ. nunc quid sequi, quid fugere debeat, definiendo apertè docet; adeo manifestam Iudiciorum suorum, consilij atque voluntatis rationem hominibus esse Deus vult, adeo inexcusabilem eorum, qui perierint, culpam fore testatur. vtinam nobis nunc aduersus omnem humanam sapientiam, ne dicam insolentiam & philosophicam stultitiam, de hac re copiosius & accuratius differendi locus daretur. Omne autem honestæ vitæ studium in duplex genus partitur Deus, alterum fugiendarum, alterum expetendarum rerum formas continet. alterius autem ratio omnis in innocentia, alterius verò in officio sita est. Etenim duabus his partibus rectè cultis hominum inter se coniunctionem atque societatem seruari, rempublicamque florere, stabiliri atque amplificari; contra verò neglectis labefactari conuellique Deus voluit. atque officium vel priuatum vel publicum est: priuati illæ summæ rationes sunt,

sunt, Quod tibi fieri non vis, alteri ne facito: quæcunque vis tibi ab hominibus præstari, eadem præstato. In his generibus omnis doli mali, fraudisq. detestatio, omneque bene alterum rebus consulendi studium est. Publici verò officij finis & causa, publica pax & tranquillitas, exercitatio verò æquitatis seruandæ, perpetuum studium est. Vtrumque verò, nisi ab æquo omnique dolo, fraude, odio maleuolentiaque carente animo proficiscatur; quamuis alijs vtile fortasse videretur; tamen neque Deo, qui consilia imprimis probat, gratum; neque ei ipsi, qui suscipit, ad veram felicitatem vtile est. Quamobrem ne qua parte sibi homines desint, quibus ipse sese non defuturum polliceatur, consilijs, monitis, exhortationibus, paternisque præceptis curat. [*Loquimini veritatem vnusquisque cum proximo suo.*] Non modò rebus ipsis & opera præstanda, sed verbis & oratione omnem integritatem simplicitatemque pietas à cultoribus exigit suis. hæc primati officij summa est: publici verò illa, [*Et iudicium pacis iudicate in portis vestris.*] Publicus iudicum consessus in portis erat, atque ex loco res indicatur per metonymiam, sicut scriptum est: Iudices & magistros constitues in omnibus portis tuis. quid autem iudicium sit, in Habbakuq commentariis abundè docuimus. Appellatur autem iudicium pacis, quòd nulla ad publicam pacem ciuilemque charitatem & tranquillitatem conseruandam, vel certior, vel præstantior ars, quàm si directum veri & iusti, & vt dicitur, æqui & boni studium patrociniumque sit. Hæc ratio non regibus modò, sed regnis certam perpetuamque felicitatem reddit: Deus iudicium tuum regi da, iustitiam tuam filio regis: iudicare populum tuum in iustitia, & pauperes tuos in iudicio: suscipiant montes pacem populo, & colles iustitiam. Iudicabit pauperes populi, & saluos faciet filios pauperum, & humiliabit calumniatorem, & permanebit cum sole & ante lunam in generatione & generationem, &cæt. Hæc autem non modò re, sed studio atque sedulitate omni præstari oportère docemur, vt ab omni simulatione, odio, inuidia, contentione alieni vitam innocentem imò officiosam omnino traducamus. At quoniam in iudicijs exercendis non satis est iudicis æquitas, nisi & actorum atque testium etiam certa fides & integritas accedat. His enim personis causarum & iudiciorum ratio absoluitur; actionum etiam & testimoniorum sanctitatem commendat Deus, horumque falsitatem aut leuitatem vehementer sibi inuisam detestandam esse ait. [*Et vnusquisque malum contra proximum suum non cogitetis in cordibus vestris.*] Litium calumniam & calliditatem in petendo atque in defendendo improbat: quam non modò re atque actione, sed neque priuata quidem cogitatione tractandam esse ait. Testimoniorum verò fidem sanctissimam esse vult: iusiurandi autem quo fides illa arctissimè vincitur, contemptionem, violationem, vt sibi inuisam, sic suis prorsus detestabilem. [*Et iuramentum mendax ne diligatis.*] Grauissima scelera nemini inuito coactóue, sed volenti atque optanti admitti solere locus hic docet: neque enim quisquam vel inferioris animi imbecillitate, vel alterius etiam potentissimi hominis impulsione ad violandam testimoniorum fidem actum se dicere verè possit. Sunt enim quædam flagitiorum genera, quæ magis ex deliberatione atque electione, quàm ex naturæ imbecillitate vel inscitia (quod errorem vel ignorationem sacro sermone dicimus) suscipiuntur, vt dolus malus, proditio, fraus, antiqua odia, testimonia falsa. omnia hæc non improuisum animi impetum, non temerarium appetitum, sed deliberatam malitiam, certumque consilium indicant. atque ideo & grauioris pœnæ, & difficilioris expiationis legibus cauentur. Quamobrem alia omnia etiam cogitando admitti, hoc postremum amari vetat Deus, rationem subiungens, quòd hæc omnia sibi vehementer inuisa detestandaque sint. Impium autem est ea aut agere, aut diligere, quæ summo odio Deus prosequatur. [*Omnia enim hæc sunt, quæ odi, dicit Dominus.*] Magnam sententiæ grauitatem vehementemque pronuntiationis actionem oratio hæc Hebraicè indicat, videturque ex comparatione argumentari. His rebus cum superiori luctus & interdictionum ratione collatis, ex quibus nihil ad se, aut odij, aut studij nomine pertinere ostenderat. nunc verò quid sibi summè placeat, quid vehementer displiceat, apertè ostendit; nimirum officiorum studium probari, scelerum autem admittendorum, vel voluntatem ipsam maximè improbari. Non potest nobis latinè huius loci grauitas suis, vt Hebraicè est, ponderibus

Deut. 16.

Psalm. 72.

Universidad de Deusto
Biblioteca

& momentis reddi, ob verborum latinorum simplicitatem & indeclinabilium vocum inopiam: quibus partibus felicissima omnium illa lingua est. Igitur restitutionem illam, quam in dubium Babyloniensium oratio vocauerat, non modò certam esse, sed his, quæ expositæ iam sunt, artibus & modis procuratam, perpetuam, plenam absolutamque, omnis præteritorum malorum, doloris omnisque luctus expertem, imò omnis lætitiæ & iucunditatis plenam fore Deus confirmat, potentiæ & facultatis suæ ad omnem rem præstandam, insigni titulo auctoritatis causa orationi præfixo.

Et factum est verbum Domini exercituum ad me, dicens. Hebraicè, *ad dicendum.* 10

Hoc responsò plura se de omni illa ieiuniorum tertij generis ratione diuinitus edoctum Vates, eaque ad Babyloniensium orationem redarguendam, atque Ierosolymitanorum animos confirmandos referre iussum fuisse indicat: quorum illud argumentum est: 15

Hæc dicit Dominus exercituum, Ieiunium quarti & ieiunium quinti, & ieiunium septimi, & ieiunium decimi erit domui Iudæ in gaudium & lætitiam & in solennitates præclaras: veritatem tantùm & pacem diligite. 20

OMNEM ieiuniorum olim, ob rempublicam vrbemque excisam, susceptorum indictionem & interdictionum perpetuam illam curam rebus iam restitutis in publicam lætitiam & iucundæ vitæ vsum communisque charitatis fructum cõuersam illis de cætero certa ac propria Deoque probante ac prospiciente fausta felicitaque fore vaticinio confirmantur, modò diligẽte propositarum condicionum obseruatione procurata sint: atque hoc modo & quid legatis respondeatur, & plura etiam ad suam vtilitatem spectanda Iudæi docentur. Duplex autem in legatorum oratione argumentum fuerat, alterum de publico luctu, antiquandus nec ne ille esset, quærebat; alterũ de interdictione, quæ non illo die tantùm, sed omnibus aliis stabilienda sibi esse affirmabatur. de vtroque autem argumento contrarium Babyloniensium sententiæ iudicium interponit Deus, nempe quod ad luctum pertinet, non modò quinti mensis, sed quarti, quinti, septimi, & decimi dies lugubres in gaudium & lætitiam conuertendos: quod verò de interdictionibus asseueratum est, non modò non admittitur, sed hilaritatis & suauitatis accessione excluditur. [*Et in solennitates præclaras.* Hebraicè est, *Et in conuentus bonos.*] quod Latini epulatia sacrificia, vel epulares dies dicunt, hoc Hebræi dies bonos appellant. sed *conuentus* præter diei lætitiam, iucunditatem & suauitatem inter multos communicatam, & idcirco auctiorem significat: cuiusmodi aliqui in sacra lege ad publicam exhilarationem cum diuinorum beneficiorum recordatione præscripti dies obseruantur. Iam igitur illum ieiuniorum & interdictionum vsum non modò aliis diebus, sed iisdem ipsis, quibus ob acceptam calamitatem aliquam indicta fuerant, deinceps exoletum, imò suauiori ratione mutatum iri priuatè publicèque Iudæis ait. illud verò, quod magis ad tenendam, stabiliendam, conseruandamq. rem facit, perpetuo studio colendum. [*Veritatem tantùm & pacem diligite.*] veritas ad priuatorum; pax ad publicorum officiorum rationem pertinet. [*Erit domui Iudæ in gaudium.*] Quatuor illa ieiunia, quæ ob excisam & ab hostibus occupatam Ierosolymam indicta fuerant, Iudæis tantùm curabantur: cæteris tribubus non item. Iisdem itaque in publicam lætitiam mutanda iam deinceps esse dicuntur. nam de ieiuniorum, quæ à tribubus aliis ob proprias calamitates instituta sunt, mutatione nihil interim hic agitur, quando hæc restitutio & salus Ierosolymitanorum tantum sit. 25 30 35 40 45 50

Sic dicit Dominus exercituum, Vsquequo venient populi, & habitent in ciuitatibus multis, & vadant habitatores vnus ad alterum, dicentes, Eamus, & deprecemur faciem Domini, & quæramus Dominum exercituum, vadam etiam ego. 55

QVINTO Babyloniensium argumento quo restitutionis fides eleuabatur, quemadmodum

respondeatur, ex oraculo Vates retulit, atque hoc in loco exponit. Fuerat autem argumentum inuidia illa, quam Iudeorum tum religio, tum natio ipsa apud omnes gentes alias maximam sustinebat: ea enim, quoad extincta esset, satis expressum nondũ persolutarum illis pœnarum signum esse putabatur. Iudæorum namque imprimis institutum, quod vnius Dei cultu definiretur, superstitiosum esse olim & stultis gentibus atque etiam humanæ sapientiæ professoribus putabatur.

Quidam sortiti metuentem sabbatha patrem,
Nil præter nubes & cæli numen adorant,
Nec distare putant humana carne suillam,
Qua pater abstinuit: mox & præputia ponunt.
Romanas autem soliti contemnere leges
Iudaicum edisunt, & seruant, ac metuunt ius,
Tradidit arcano quodcunque volumine Moses.

Iuuenal. sat. 14.

Huiusmodi de Iudæorum religione iudicia apud gentium scriptores alia extant. in ipsos autem Iudæos quanta fuerit inuidia, iam iudicauimus. Huius autem vtriusque rei exitũ felicissimum secundi etiam templi ætate, hoc est, euangelij enuntiandi initio fore Vates præcinit; vt gentes, quæ Dei vnius Iudæis noti cultum improbauerant, mutata sententia vehementer probent, studiosèque suscipiant, atque veræ pietatis religionisque purissimã rationem docti ineant, eiusque rei consequendæ causa Iudæis ipsis adiungantur; atque hoc ita, vt prædictum fuerit, euenturum esse, nomine Dei exercituum in se recipientis confirmatur. [*Vsquequo venient populi.* Hebraicè, *Vsque eo venient etiam populi & habitatores vrbium multarum.*] Eatenus, inquit Deus, hæc felicitas atque restitutio pertinebit, vt non solùm Ierosolymitanorum religionis inuidia extinguatur, sed communi multorũ consilio & studio probata & inita ratio vniusque veri Dei notitia, cultus atque obseruatio & sapientiæ & salutis veræ petendæ causa publicè suscipiatur. Communis autem multorum sententia, propensa voluntas studiumque incensum mutuæ exhortationis atque incitationis inductione ostenditur. [*vnus ad alterum.*] Bonum manifestum exploratumque esse oportet, quod tanto studio & consiliorum cõmunicatione expetatur. [*dicentes, Eamus, & deprecemur faciem Domini.*] Idem hac oratione quod latinis gratiam quærere atque inire significari iam docuimus: idque ad aliam impetrandam rem vt viam quandam muniri ostendimus. Ea autem alia causa hic statim subiungitur. [*Et quæramus Dominum exercituum.*] Religionis veræ tum ratio plena, tum finis ipse hac oratione continetur. Finis est veri Dei misericordissimi & potentissimi propriæ salutis causa inuentio; cuius petendi initium fides (Accedentẽ enim ad Deũ credere oportet, quòd sit, & quòd inquirentibus se remunerator sit) via autem est pœnitentia, in qua turpitudinis vitatio & honesti expetitio studiumque est. hanc viam quisquis munierit, faciem Domini deprecari sibi, idemque Dominum exercituum quærere dicetur, quem tandem inueniet. Atqui apostolorum historię huiusmodi exemplis plenæ sunt. [*Vadam etiam ego.*] Inductio est colloquij eorum, qui communicatione consiliorum ad veram pietatem atq. ad Christianam religionem suscipiendam sese mutuo hortantur. namque is qui verba alijs de ea te facit, suum etiam consilium studiumq. profitetur. oportet namq. primum ad virtutẽ excitantis viri exemplum esse. Igitur sacra religio & pietas cuiusmodi tandem gentium iudicia habitura esset, hoc versu pronuntiatur. Actor.

Et venient populi multi & gentes robustæ ad quærendum Dominum exercituum in Ierusalem, & deprecandam faciem Domini.

CHRISTIANÆ pietatis propagandæ series & continuatio vtroque versu indicata est. namque quorundam se mutuo excitantium iudicium & studium ciuitates ipsę, ciuitates populi frequentes; populos verò gentes fortes & regna ipsa secuta sunt. Atque illud ad hunc aliaque ex diuinis libris loca explicanda mente comprehensum cogitatione percurrere operæpretium est, Iudaicę religionis rationem à Christiana non dissentire, sed tantùm distare modo, quantum à perfecta absoluta que natura eadem res nondum perfecta distat. namque gentilium superstitionum genera omnia, & quæ pòst excitatæ sunt hæreticorum vel sectariorum sententiæ, cuiusmodi Ismaëlitarum institutum est, ea vel quòd obscurissimas & vanas atque stultas de Deo opiniones habeant, vel quòd de hominum salute, illiusque

pontifice

Universidad de Deusto
Biblioteca

pontifice & procuratore auctoreque Christo vel falsa vel minus digna pronuntiet, omnino cum veritate ipsa pugnando, non minus, quàm à luce tenebræ absunt, sicut scriptũ
Rom. 14. est: Omne quod non est ex fide, peccatum est. At verò Iudæorum vera & sincera antiquaque doctrina sacris veteris instrumenti contenta libris nostræ veritati tam proxima,
quàm umbra corpori, est; tamque consentiens, quàm figura & imago rei illius, ad cuius
1. Cor. 10. exemplar ab optimo artifice est depicta. Omnia enim in figura contingebant illis, scripta sunt autem propter nos, in quos fines seculorum peruenerunt. Christianus verus &
simplex, Iudæus verus perfectusque, hoc est, Dei laudator & cultor integer est, & qui
diuinorum promissorum virtutis compos est, is verè Israelita, in quo dolus non sit, appellatur. Huius tamẽ rei copiosam disputationem alias, Deo annuente, suscepturi argumẽ-
tum breuè nunc pro cõmentarij ratione proposuimus. Religio igitur & pietas, cuiusmodi tandem gentium iudicium & studium habitura esset, his verbis pronuntiatum & confirmatum est: quales verò gentium animos & voluntates in se Iudæi ipsi, qui verè Deum cognoscentes, purè sancteque colerent, experturi essent, illo etiam declaratur.

Hæc dicit Dominus exercituum, In diebus illis, in quibus apprehendent decem homines ex omnibus linguis gentium, & apprehendent fimbriam viri Judæi, dicentes, Ibimus vobiscum: audiuimus enim quoniam Deus vobiscum est.

RESTITVTIONEM illã futuræ salutis præludiũ atq. apparatũ Vates semper interpretatus est: quam salutẽ tum demum absoluendã exspectari docet, cũ paucorũ hominum Iudæorũ generis secundũ carnẽ, Christianorũ verò disciplinæ secundũ operã & doctrinã magna gentiũ ex omnibus linguis copia veram religionem studiosè suscipiet. Singulis autem Iudæis deni viri, qui vestem apprehendant, ascripti, magnam stipatorum manum arguunt; siquidem non plures quàm decem vnius hominis ductoris vestẽ apprehendere possunt: possunt tamen apprehensores illi ab aliis etiam sibi adiunctis apprehendi. itaque hic certus numerus magni & incerti index est. [*Ibimus vobiscum: audiuimus enim Deum vobiscum esse.*] Antiquam & consuetam viam, patrumque institutã, quanquam erroribus omnia plena; nunquam tamen homines deserunt, nisi magnam illi, ad quam vocantur, disciplinæ excellentiam præstantiamque rationum reliquarum inesse intellexerint: qualem in Christiana disciplina olim gentes cognouerunt, non modò Dei notitiam, sed virtutem etiam & efficientiam ijs, qui susciperent, communicantem. Quid verò illud sit, [*Deus vobiscum,*] vel ex aliis nostrorum commentariorum locis indicatum petere, vel longiore tractatione exponendum exspectare licet. Huius autem sententiæ illa D. Pauli prædicatio est: Non erubesco euangelium: virtus enim Dei
Roman. 1. est in salutẽ omni credenti Iudæo primum & Græco. Huius porrò vaticinii cũ multa exempla producere possemus, illud satis esse explicãdi causa duximus, quod D. Petrus,
Act. 10. quamobrem à Cornelio vocatus esset, editum agnouit. A nudiusquarta die vsque ad hanc horam, Cornelius inquit, orans eram hora nona in domo mea, & ecce vir stetit ante me in veste candida, & ait, Corneli, exaudita est oratio tua, & eleemosynæ tuæ commemoratæ sunt in conspectu Dei. mitte ergo in Ioppẽ & accerse Simonem, qui cognominatur Petrus. hic hospitatur in domo Simonis Coriarij iuxta mare. Confestim ergo misi ad te, & tu bene fecisti veniendo. nunc ergo omnes nos in conspectu tuo adsumus, audire omnia quæcunque tibi præcepta sunt à Domino, &c.

CAPVT NONVM.

ONVS verbi Domini in terra Hadrach, & Damasci requiei eius: quia Domini est oculus hominis, & omnium tribuum Israel.

ONVS *verbi Domini in terra Hadrach, & Damasci, requiei, &c.*] Ex ijs etiam rebus, quibus Babylonienses in restitutionis huius dubitationem adducti fuerant, illa non parum momenti habebat, hominum videlicet restitutorum exiguus admodum numerus

numerus cum regionis magnitudine, vel cum antiqua Israelitarum frequentia, vel cũ vatum de restitutione prædictionibus comparatus, quando angustissima fore vrbs illa, tot ciuibus capiendis, dicta fuerit. atque ideo ruptis muris longissimè dilatanda esse à vatibus prædicetur. nunc verò cũ tantùm vel antiquæ multitudinis reliquiæ quædam, vel speratæ frequentiæ vix initia restituti illi videri possent, nisi per Vatem etiam eximeretur, hic non exiguus scrupulus residebat: quem tamẽ Zacharias diuino responso prorsus euellit, eam Ierosolymitanorum ciuium, eam Israelitarum hominum frequentiam fore confirmans, vt antiquis regionis finibus non contentam ad vicinas & finitimas vrbes dilatari, atque inde colonijs eductis longè lateque diffundi ac propagari necesse sit. ex quo illud consequitur, vt diuini imperij sacræque religionis leges & iura non in illis, quibus quondam versabantur, regionis angustiis; sed in omnibus terrarum gentiumque locis promulgata religiosè colantur: id quod diuina virtute tantùm per paucos eosque humillimos viros omni hominum tum potentia, tum sapientia etiam repugnante & obsistente atque inuita, imò victa efficiendum esse declaratur. namque ea diuini verbi vis & efficientia est, vt debilioribus ad sui administrationem delectis fortissima quæque demoliatur & euertat. Atque vaticinij huius argumentum & sententiam hactenus exposuimus. nunc deinceps orationem ipsam exponamus. [*Onus verbi Domini.*] In Habbakuq commentariis, quam vim hoc verbum *onus* habeat, satis expressisse videmur, cuius summa definitio illa fuit; vt onus sententiam latam in aliquem pronuntiatam tandemque impositam nullo conatu frangendam, nulloque pacto, quin perferatur, declinandam. Igitur sacrosancti Christi euangelij gentibus enuntiandi legem in omni Syria primum promulgandam iubendamque, atque deinde in alias orbis terræ regiones proferendam esse Vates huiusmodi oratione significat. [*Onus verbi Domini in terra Hadrac, & Damasci requies eius.*] Translato oneris nomini aptum verbum adiunctum est, [*requies eius.*] Onus enim vel iumentorum dorso, vel hominum humeris impositum, qua ratione onus est, requiescere; siue, vt Hebraica proprietas habet, sini & componi videtur. Atque ita verbi diuini onus discipulos Ierosolymitanæ afflictionis occasione Damascum delatum à Damascenis acceptum est, quod neque oppugnantium ciuium impetu, neque Sauli Tarsensis conatibus, quo minus maiori cum celebritate impositum acceptumque sustineretur, abijci potuit. Quòd verò latinè, *sustinere onus*, dicimus, verbo ad eum, qui accipit, translato, hoc Hebraicè ad onus ipsum relato verbo; *quiescere onus*, dicitur. Cuius verò loci nomen *Hadrac* fuerit, cùm semel in sacris libris legatur, compertum satis non est. nam quod auctores quidam Syriam Damasci nomine significari putent, inde effectum esse videtur, quòd in antiquis Hebræorum disputationibus Ioseus quidam Damascenus Romaf-Kithi filius locum Damasci hoc nomine dictum cælo & terra testibus iuratus affirmat. Verùm cùm ex sacris libris nihil de nomine ipso aperte aliàs dicatur, loci situm vel ratione conijcere, vel antiqua aliqua auctoritate indicare licebit. Atqui non vnum eundemque locum *Hadrac & Damascum*, à Vate appellari, & orationis ipsa series, & subiuncta explicatio Docet: namque oratio illa, [*in terra Hadrac, & Damasci requies eius.*] propositionem comparatione continere videtur, aliamque esse Hadrac, aliam Damasci terram indicat. Eius verò partitionis membra confirmatione ipsa deinceps exponuntur, amplificanda Damasci ratione primum, & deinde ad Syriam, Palæstinam, Phœniciam sermone translato. Ex quibus rebus illud colligi posse videtur, Hadrac terram Palæstinam & Phœniciæ partem esse; Damascum verò Syriæ, vt aliàs docuimus, caput: cuius posterior in partitione, prior in expositione ratio explicata à Vate est, non inuenusta ordinis figura, vt:

Penè occupatam seditionibus
Deleuit orbem Dacus & Æthiops,
Hic classe formidatus, ille
Missilibus melior sagittis.

Atque huic expositioni Ionathas antiquus paraphrastes consentire valde videtur, dum sic vertit: *Verbum Domini in terra Australi, & Damascus conuertetur, vt sit pauimentum domus diuinitatis eius.* Atque Damascena Syria Ierosolymis borealis est. Palæstina verò omnis australis occidentalisque est, maximè ea parte, quæ ad Gazam antiquissimam Palæstinæ vrbem pertinet. namque has regiones omnes quæ Palæstinæ Phæniciæque olim nomine

Lege disputationes nostras prooemiales in hos cõmẽt. de onere.
Act. 7. & 9.
D. Ieron. de locis Hebr.
Ex commẽt. Deuter. com. Cambi, Iarhi, Isaac Hispanus.
Hor. carm. lib. 3.

Universidad de Deusto
Biblioteca

nomine nuncupatæ fuerunt, ad Israëlis filios promissionis diuinæ iure pertinere constat: quas cùm Israëlitæ illi prisci nunquam possederint, nouis Israëlitis ex promissionú fide atque constantia habitandas fore consentaneum fuit. ex ijs autem, quæ promissæ, sed nondum priscis seculis obtentæ fuerant, terris, Kinęorum, Kenesæorum, Kadmonęorumque regiones fuêre, quæ terræ Hadrac, quam hic Vates appellat, ascribi videntur. Præterhas autem regiones Christi imperium à mari vsque ad mare, à flumine vsque ad terminos orbis terrarum dilatandum esse accepimus. neque enim Israëlitæ modò, sed omnes omnium gentium nationes Deum conditorem patremque communem salutis auctorem tandem agnoscentes pietate & religione colendum suscepturæ prædicuntur. [*Quia Dominus est oculus hominis, & omnium tribuum Israël.* Hebraicè, *Quia Dommo oculus Adæ*, &c.] Israëlitæ ab aliis nationibus nomine Adæ interdum distinguũtur. quanquam enim omnes homines Adam filij, vt sunt, sic etiam Adam nominentur, maximè cùm ratio ad deteriorem naturæ statum refertur, in quem de pristino illo conuulsæ res hominum primorum parentum vitio & culpa peruenerant. quam rem Latini hominum plurali nomine explicant: tamen cùm certorum Dei promissorum & pietatis veræ, atque purioris cuiusdam diuinarum rerum notitiæ ratio habetur, Israëlis nomen proprie appellatur, ad quem huiusmodi mysteria tenendi atque enuntiandi singu-
» lari beneficio primæ delatæ sunt, sicut scriptum est: Notas fecit vias suas Moysi, filiis
» Israël voluntates suas, &c. Cæteri verò mortales Adam dicuntur, ad quos tamen salutis rationem, quanquam scelerum vitio obscuratam & perturbatam, pertinere nomen ipsum Adam, cui restitutionis promissum factum fuerat, docet. Igitur non Israëlitarũ modò tribus, quibus retentiora promissa apertioraque sunt, sed aliorum hominum nationes, euangelij nuntio audito, suaue illud ac leue veræ pietatis iugum subituras esse Vates præcinit: his enim quãuis minus aperta explorataq. salutis tunc esset; non tamẽ minus propria spes esse debuit: quæ olim Adæ horum parenti primo non minus certa,
Genes. 35. quàm postea Israëli Israëlisque tribubus & familiis facta est. nam si Iacob dictum fuit,
» Non vocaberis vltrà Iacob, sed Israël erit nomẽ tuũ: & appellauit eum Dominus Israel,
» dixitq. ei: Ego Dominus omnipotẽs, cresce & multiplicare: gentes & populi nationũ
» ex te erunt: reges de lumbis tuis egredientur, &c. Adam quoque similiter illud in
Genes. 3. sua posteritatisque suæ causa audiuit: Inimicitias ponam inter te & mulierem, & semẽ tuum, & semen illius: ipsum conteret caput tuum, &c. Ex quo factum est, vt Adam
» propriam filiorum salutem à Deo promissam exspectari sibi non vno loco profitere-
» tur: Posuit, inquit, mihi Deus semen aliud pro Abel, quem occidit Cain. Hanc itaque
Genes. 4. spem atque adeo attentam Adæ & Israëlitarum communis à Deoque promissæ salutis
» exspectationem illa oratione significauit Vates, [*Quia Dominus est oculus hominis, &c.*] Sunt enim *oculi* præter aliorum sensuum instrumenta, desiderij, spei, exspectationisque indices non obscuri, vt illud apud nostros: Oculi mei semper ad Dominum: quoniam ipse
Psalm. euellet de laqueo pedes meos. & apud exteros:

Horat. lib. 4. Od. 5. *Curuo nec faciem littore dimouet.*

Atque huius desiderij exspectationisque euentum certum fore, propositione diuisioneque iam constituta, prædixerat. deinde & generis in varias formas partitione confirmat.

Emath quoque in terminis eius, & Tyrus, & Sidon: assumpserunt quippe sibi sapientiam valde. Hebraicè, *Etiam Emath terminabitur in illa: Tyrus & Sidon, quòd sapientiam valde.*

ILLVD significat oratio, nullam humanam potentiam, sapientiam, calliditatem, nullam denique opum vim tantam fore, quæ euangelij virtuti & auctoritati obsistere valeat. Meminit autem *Emath*, quod in Syria regione potentissima celeberrimaque
Amos. 6. fuerat. quamobrem Emath magna ab Amos est cognominata. deinde Tyri & Sidonis
» antiquissimarum & munitissimarum Phœnicię vrbium, communisq. totius orbis terrę emporij, ad se conseruandum prospicientiæ atque opum comparatarum magnitudine nulla alia in orbe vrbs comparari potuit, cùm & situs natura & operum structura ad defensionem & propugnationem, tum congesti auri & argenti maxima vis fuisse dicitur. atque hæc humanæ ad stabiliendas res prouidentiæ ratio summæ sapientiæ vulgo prædicari; Deo autem stultitiæ nomine notari solet: etiam, inquit, Ierosolymitanæ illius

futuræ

futuræ ciuitatis terminus Emath cognomẽto magnam, attinget, imò continebit: neque propterea Tyrus & Sidon imperium effugiẽt, quòd sibi in situ orbis deligendo & opere ædificando opibus ac diuitiis ad quamcunque grauem rem agendam ferendamq. comparatis singularem sibi præ aliis ciuitatibus sapientiam arrogent. [*Quòd sapientiam valde.*] In agendarum & stabiliendarum rerum prospicientia, sapientia & sapere verbum eleganter vsurpatur. cuius illud commodissimum exemplum est: Ecce populus Israël mul- Exod. 1.
» tus & fortior nobis est, venite sapienter opprimamus eum, &c. Hebraice est, venite & sa-
» pientes fiamus aduersus eum. Huiusmodi autem sapientiæ laudem pro sua vendicare cogitabat Tyri Sidonisque ciuitas locorum natura opereque munitissimorum, maximarum etiam pecuniarum publicè priuateque comparata facultate.

Et ædificauit Tyrus munitionem suam, & coaceruauit argentum quasi humum, & aurum vt lutum platearum.

QVANTÆ olim Tyri & Sidonis diuitiæ, quantæq. opes fuerint, Ieremias, Ezechiel aliique Vates apertè indicant. à quibus loci situs, munitio, molesque describitur, quibus gens illa religionis vel superstitionis reipublicæque suæ statum retinere tuerique cogitabat: quem tamen antequam euangelium orbi denũtiaretur, amisit, semel à Nabuchodonosore ante Zachariæ Vatis tempora, iterumque ab Alexandro certis pòst annis capta & diruta, ita vt non modò euangelio annuntiando, verbique Dei atque Christiani nominis gloriæ amplificandę obsistere non potuit, sed suo casu cæteris etiam vicinis vrbibus, quamuis magnis, ad diuinorum dictorum exspectandos exitus exemplo fuit grauissimo. [*Et coaceruauit argẽtum vt pulverem.*] Variis & multiplicibus atque frequẽtibus mercatorum omniũ negotiationibus aurum argentumq. sibi comparauerat Tyrus, quò omnes vndiq. cum mercibus atque oneribus commeare solere auctor est Ieremias. Asportabatur autem ex Hispania maxima argenti copia Carthaginẽ in Africam, inde verò ad Tyrum Carthaginensium matrem mercium causa vehebatur; aurũ verò abvsque orientali India & terra omni Hauila, atque ab aliis pluribus, vbicunque effoderetur locis, eò conferri solitum apud vates legimus. At verò tantam consiliorum, rerum atque opum molem Tyrum ab euangelici imperij virtute defendere non posse ait, quàm ante euangelij tempus expugnatam & dirutam diuinæ potentiæ & sapientiæ magnitudinem agnoscere & confiteri necesse sit.

Ecce Dominus possidebit eam, & percutiet in mari fortitudinem eius, & hæc igni deuorabitur.

DVOS diuerso tempore exspectandos Tyri exitus vaticinium hoc continet, prior ad euangelij ętatem, posterior ad futura paulo pòst sub Alexandro tempora spectat: atq. prioris posterius signum futurum esse dicitur. namque gẽtem ipsam Tyriam sub Christiani nominis ditionem subiugandam tandem esse prædicit Vates: ante tamen, quàm hoc eueniat, vrbem incendio dirutioneque vastãdam esse ait. Quæ res ab Ezechiele etiã prædicta, per Alexãdrũ Macedonẽ gesta, à Iosepho Hebręo, Q. Curtio, Plutarcho, aliisq. scriptoribus narratur. [*Et Dominus possidebit eam.*] Ciuitatẽ ipsam tandẽ sibi vendicaturus est Dominus, de vrbe verò, quæ muros & ædificia cõtinet, subiũgit, [*Percutiet in mari fortitudinem eius.*] Ad situs indicationẽ alludit oratio. namque Tyrus maritimũ oppidum Isai. 23.
nunc, insula quondam fuit septingentis passibus à continenti diuisa, mari prealto, vt ex Plin. lib. 9. c. 9.
Iosue, Ieremiæ & Ezechielis obseruauimus lectione: sed Alexandri oppugnãtis operibus Iosue 19.
continenti coniuncta est, olim portu clarissi. vrbibus genitis Lepti, Vtica & Carthagine, Gell. lib. 9.
Gadibusq. in Oceano conditis olim Sarram nuncupatã Gellius testatur: quod nomen Hebræo plane conuenit, SZOR: eius autem vrbis excisæ populum, Carthaginem, Vticam & Leptin, atque adeo Gades in colonias migrasse vero simillimũ est. Sunt qui Venetos originem hinc habere tradant: quos omnes tandem Christianæ pietatis cultores extitisse, manifestum est. Atque vrbem ipsam expugnatam excisamq. iuxta Vatum oracula fuisse; illius verò populum Christi miraculis cognitis doctrinã non difficulter susceptum fore Christus apud Matthæum docebat. huius autẽ vrbis prædicti excidij euẽ- Matth. 22.
tum, magno vicinis vrbibus diuinarum de ipsis prædictionum veritatis & exspectationis exemplo fore Vates ait.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Et videbit Ascalon & timebit: & Gaza, & dolebit nimis: & Accaron, quoniam confusa est spes eius: & peribit rex de Gaza, & Ascalon non habitabitur.

5

OMNES hæ ciuitates, quæ quondam Israëlitis religionis æmulatione & inuidia infensissimæ fuerant, victæ tandem & excisæ diuino cõsilio perituræ esse dicuntur; eædem verò atque Tyri Sidonisq. casu sibi vt prædictæ etiam calamitates accidãt, magno metu exspectare cogentur, tandemq. suarum rerum occasum expertæ lugebunt. Ascalon autẽ vt antiquissima, ita prima in Palæstinæ vrbibus censetur à Ierosolymis septingentis & viginti stadiis distans, quæ Israëlitis olim à Samsonis ætate non leue negotium faciebat. Hanc superiori Idumææ Hebræi scriptores cum Iosepho ascribunt. regiam etiam vrbem fuisse Ascalonitarum regum cognomentum indicat. Gaza etiam regia & opulentissima Palæstinæ vrbs atque regionis à meridie terminus auctore Mose: de qua plura in Amosi commentariis diximus. Tertia verò Accaron insignis regionis illius ciuitas fuit: quam ingenti tum dolore, tum metu & Tyri casu afficiendam quoque Vates ait, quòd harum omnium vrbium res in Tyri præsidio latere putarentur, quæ prima in illis prouinciis & celeberrima fuerat, cæterisque vrbibus, & ob magnitudinis opumq. præstantiam, & ob generis affinitatem, vt princeps obseruata, sicut scriptũ est: Chanaan autẽ genuit Sidõnem primogenitum suum, & Hethæum, &c. Factique sunt termini Chanaan venientibus à Sidõne Geraram vsque ad Gazam, &c. Hanc vrbem tunc regiam fuisse Vates indicat, cuius regem periturum esse ait; Ascalonem prorsus desertam inculta-mq. fore; reliquas verò vrbes aduenis & peregrinis tenẽdas esse, ita vt illa antiquitatis & conseruati generis gloria, quam Palæstini sibi alere tenereq. visi sunt, abiicere tandẽ cogãtur.

10 Iosue 15. Ierem. 25. Amos 1. Iudic. 14. Hebræi auctores in tractatu de volumine. Ioseph. lib. 5. c. 3. Genes. 10. 15 Genes. 10. 20 25

Et sedebit separator in Azoto: & disperdam superbiam Palæstinorum.

Separator, Hebraicum nomen MAMZER, idem, quod Latinum, *spurius*, significat: cuius quamuis certa mater, nullus certus ex lege pater indicari queat. Ex verborum autem, vnde deducitur, vi separatum confusum alienatumque significat. cuiusmodi confuso ac promiscuo populo *Azotum* habitandam fore Vates ait, ita vt illa tandem Palæstinorum generis & splendoris arrogantia (quo morbo plurimi homines laborant) fundamento, quo innitebatur, euerso corruat. deinde verò vanũ illum & superstitiosum Deorum cultum, omnem sacrificiorum & epularum ritum, qui in falsorum numinum gratiam seruabatur, euangelij virtute abolendum prorsus esse Vates canit.

30 35

Et auferam sanguinem eius de ore eius, & abominationes eius de medio dentium eius: & relinquetur etiam ipse Deo nostro.

INTER fœdos ritus & mores, sanguinis esus numeratur, gentibus olim ex præceptis filiorum Noë prohibitus; qui tamen ad suæ superstitionis cultum cum aliis turpibus rebus additus fuit: quem superstitionis magis tollẽdæ, quàm rei ipsius damnandæ causa in Ierosolymitano concilio vetuerũt apostoli. Bibebant autẽ sanguinẽ cum lactè aut vino aliisue rebus in sacrificiis; qui ritus libatio dicebatur: carnes verò ipsas hostiarum comedentes Deorum epulas appellabãt. Atque huius loci explicationem satis illustrem Chaldaica paraphrasi vertenda afferre nobis videmur. [*Et consummabo comedentes sanguinem, & abominationem ex (iis, qui sunt) inter illos, & addetur exercitus illorum & aduenæ eorum, qui reliqui erunt in eis: addentur etiam ipsi ad populũ Dei nostri.*] Hæc Chaldaicè. [*Relinquetur etiam ipse Deo nostro.*] Palæstinorum reliquiæ, vt aliarum etiam gentium, ad Dei nostri cultum sese conuertent; neque suam factionem de cætero fouere & retinere defendereque studentes regem sibi, rempublicam, religionisque separatæ formam habebunt; sed ad vnam eandemq. ecclesiã, vt membrum aliquod ad corpus referentur. Hoc est, quod subiungitur.

40 45 50

Et erit quasi dux in Iuda, & Accaron quasi Iebusæus. Chaldaicè sic:

Et erunt vt principes domus Iuda, & Accaron implebitur domus recta in Ierusalem. Non regis cuiuspiam aut regni partes aget Palæstinus populus, maximè Gazensis, qui hactenus regis dignitatem obtinuerat, sed ducis cuiusdam, hoc est, vniuersalis ecclesiæ

55

ecclesiæ partis, communi cum aliis consilio, studio, simili more; atque in Iudaica republica princeps quidam & dux millenarius, qui rex non sit, censeri solet: Accaronis autem populus in ciuitatis societate communioneque manens, magno sese beneficio affectum agnoscet; perinde vt Iebusæus olim Ierosolymis cum Iuda & Beniamin conseruatus; quæ res olim futurorum seculorum imaginem quandã expresserat. Summa verò atque perpetua pax pio populo diuinitus gignenda confirmandaque nuntiatur, ab omni non modò belli metu, sed exactionis tributorum condicione aliena, quæ diuinæ tutelæ præsidio confirmanda sit.

Et circumdabo domum meam ex his, qui militant mihi euntes & reuertentes, & non transibit super eos vltrà exactor: quia nunc vidi in oculis meis.

OPTIMI principis prouidentissimique patriæ patris nomen ac munus præstituru sese profitetur Deus: cuius illa perpetua atque constãs cura sit, ne quid detrimenti foris datumue respublica accipiat. Eam verò felicitatem non modò bellorum depulsione, sed vectigalium & tributorum conferendorum fine allato constat. satis bene reipublicæ princeps consulit, qui necessarij belli molestias & miserias tributi condicionibus non multum iniquis lenit, sed optimè atque saluberrimè prospicit: qui populum non à bellis modò, sed à tributis omnibus vindicat. Talem sese principem patriemque præbituru Deus pollicitus est, qui deuictis & pacatis hostibus omnibus, pace vbique parta, tranquillitatem & securitatem omnis metus omnisque damni expertem populo suo præstaret: quem maioris familiaritatis causã domum suam vocat, patrem sese ex relatiuorum ratione professus. Illud autem arcanæ huius loci sententiæ argumentum est. Hominum vita perpetuis bellis tum à diabolo acerrimo hoste, tum à propriis vitiis infestatur; deinde & acerbissimis tributorũ exactionibus à propria concupiscentia, quæ peccati regnum ac potius tyrannis est, vexatur ac perturbatur adeo, vt, nisi diuinam imploret exposcatque misericordiam, infelix profecto lamentari debeat, sicut scriptum est: Infelix ego homo, quis me liberabit à corpore mortis huius? Huiusmodi pestiferum calamitosumque bellum studio, diligentia, cura ac labore multo attenuatum fortasse atque imminutum antiqua hominum ætas experiri potuit; prorsus verò extinctum desiderauit quidem atque poposcit, nunquam tamen experta est, donec Christi virtute atque opera, victis hostibus, propulsatum tandem, summa pace & tranquillitate mutatum est, spiritu sancto in apostolos & discipulos misso: qui ex antiqua illa seruitute per filium liberati verè liberi euadentes in domo non vt serui, sed vt filij in æternum manserunt, hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi. Atque huiusmodi in ecclesia, ecclesiæque sanctissimis membris (quales apostoli discipulique illi fuerunt) veræ & absolutæ libertatis exemplum, antiquorum temporum sancti vates, reges & patriarchæ, longo interuallo præscientes, & sibi optabant, & ætati nostræ aureæ noui testamenti edendum summa cum gratulatione prædicebãt. Lætabuntur & exultabunt coram te, sicut qui lætantur in messe multa: sicut exultant victores capta præda, quando diuidunt spolia. Iugum enim oneris eius, & virgam humeri eius, & sceptrum exactoris eius superasti, sicut in die Madian. Huius exempli exspectationem verè piis atque probatis discipulis cultoribusque suis Christus ipse dabat. Venite, inquit, ad me omnes, qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos: tollite iugum meum super vos, & discite à me, qua mitis sum & humilis corde: & inuenietis requiem animabus vestris. Hanc verò salutis, pacis, & tranquillitatis rationem non imputatione aut cogitatione adscriptioneque, sed re ipsa, atque certa diuinaque virtute definiendam esse, innumerabilibus diuinorum librorum testimoniis accepimus: cuius quòd tempestate nostra rarius exemplum constet, obscura & difficilis explicatio habetur, atque ab aliis, qui meliores in religione partes tuentur, nondum pro dignitate rei exposita, ab aliis ad imputationis antiquæ similitudinẽ reuocata tractatur: sed hi tamẽ posteriores tam longe à veritate & virtute Christi absunt, quantũ à noui testamenti & legis perfectione veteris legis, quæ nihil ad perfectum adduxit, infirmitas aberat. Christus enim non reputat homines iustos, sed verè iustificat in sanctitate, iustitia & veritate: ita vt nihil damnationis sit iis, qui vere in Christo sunt, qui non secun-

Rom. 8. Ioan. 7. Isai. 9. Matth. 11. Rom. 7.

Universidad de Deusto Biblioteca

Rom.8. „ secundum carnem ambulant. Lex enim spiritus vitæ in Christo liberauit me, ait Pau-
„ lus, à lege peccati & mortis. nam quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per car
„ nem: Deus filium suum mittẽs in similitudinem carnis peccati, & de peccato damnauit
„ peccatum in carne, vt iustificatio legis impleretur in nobis, qui non secundum carnem
„ ambulamus, &c. Verùm enimuero longior & plenior de hoc summo & constanti Dei 5
erga ecclesiam suam beneficio exspectanda nobis disputatio est, in qua veritas hæc subtilius etiam limata magnum piis hominibus ad salutem propriam studiosius etiam petendam momentum asserat, nullumque vel dubitationi, vel errori relinquat locum. Quod vt fiat, contento studio assiduisque precationibus, ex Deo omnis sapientiæ & copiosissimo, & purissimo fonte peti impetratiq. oportuerit: qui se suæ domus propugna- 10
torem atque defensorem fore apud hunc Vatem pollicetur. Sed quoniam promissionis Latinè lectæ sententia obscurior paulo, ob linguæ inopiam, est, ad verbum ex Hebræo reddita & explicatis verbis dilucidior fiet. [*Et castrametabor domui meæ à militia, à transeunte, & à redeunte: & non transibit super eos vltrà exactor.*] Sese populo suo propugnaturum & præsidium tutissimum fore ait, ita vt militiæ & belli molestiis liberato in summa pace 15
& tranquillitate agere liceat, nullis denique nouarum rerum nuntiis, nullis belli denuntiatoribus perturbando, nulla exactoris importunitate vexando. omnis autem huius efficiẽdæ rei ratio diuina plane fore primò verbo indicatur. [*Castrametabor.*] Hebraica VOX HHANITHI, ad *suos* fontes reuocata stationem, castrametationem, mansionẽ, misericordiam, domum gratiamque significat. Quibus obseruationibus illud efficitur, 20
vt hanc propugnationem ac defensionem Dei in ecclesia manentis misericordiæ dono & gratia definire oporteat. nam neque tanta res præstari humanis viribus potuit, neque vt à Deo præstita fuerit, vlla hominũ virtute, sed diuina misericordia & gratia effectũ est: Deum enim familiarem tutorem, defensorem, atque adeo patrem sibi promereri quis
„ mortalium potuit, nisi sese vltro ipse pollicitus præbuisset, sicut scriptum est. Apparuit 25
„ benignitas & humanitas saluatoris nostri Dei: non ex operibus iustitiæ, quę fecimus nos,
„ sed secũdũ misericordiam suã saluos nos fecit per lauacrũ regenerationis & renouatio-
„ nis spiritus sancti: quem effudit super nos per Iesum Christũ Dominũ nostrum, vt iu-
„ stificati gratia ipsius, hæredes sumus secundum spem vitæ æternæ. Huius verò tanti
tamque admirandi beneficij hominibus conferendi auctorem & ministrum futurum 30
Ierosolymæ ciuitati certis cognoscendum notis indicaturus Vates, sibi ipsi spectandum in visione illa ostensum affirmat. id quod exclamatione pronuntiat primum, deinde præconio gratulationeque magna exspectationis mouendæ causa prosequitur. [*Quia nunc vidi in oculis meis.*] Hemistichium hoc admirantis Vatis orationem continet, in qua eius, quæ subiungitur, adhortationis atque indicationis certum testimonium 35
est: ait enim sese oculis propriis mentis eam exspectandi seruatoris pompam maximis notis illustrem, quam describendo indicare parat, vidisse atque obseruasse: seque eius rei præconem præbet studiosissimum.

Exulta satis filia Sion, iubila filia Ierusalem: ecce rex tuus veniet tibi iustus, & saluator: ipse pauper & ascendens super asinum, & super pullum filium asinæ. 40

OPTATISSIMVM atque iucundissimum nuntium afferre se docet Vates iis, quos vel audiendo solùm lætari & exultare iubet, ob maximæ & felicissimæ rei exspectationẽ: 45
quæ sperandæ salutis vltimum atque certissimum argumentum fuerat. hactenus enim cæteris Babyloniensium aliorumque exulum Iudæorum argumentis abundè satisfaciẽs Vates, illam Ierosolymitanã restitutionem certam esse confirmauerat, quæque consecutura esset felicitas, ostenderat. Huius verò tanti diuini beneficij ministrum & auctorem ab aliis vatibus prædictum, atque genti ipsi desiderandum nondum indicauerat, quem 50
regem ex Dauidis familia optimum & fortissimum fore, publicè decantatum fuerat. Huius igitur magni regis certam exspectationem illi, templi secundi seculis propriam esse, aduentum etiam certis insignibus & notis obseruandum commonstrat: virtutem autem atque efficientiam illustribus adiunctis indicat, [*Iustus, & Saluator.*] Constat autem oratio omnis descriptionibus & notis: namque ad definitiuum statũ pertinet, atque 55
iudicandi partem eam spectat, quæ rerum naturam, quæ qualis quæque sit, tractandam sibi

sibi vendicat. cuius multa in sacris libris, maximè autem in prouerbiis exempla sunt: sed ad rei magnitudinem tum indicandam, tum confirmandã atque commendandã sermo exhortationibus, expolitionibus, amplificationibus, exclamationibus, aliisque opportunis figurarum generibus exornatur, in quibus illa vox, *Ecce*, certam imprimis admirandam- 5
que rem, & præter cõmunem modũ consuetudinemque exspectandam indicat, vt: Ecce „ Isai.6.18.
virgo concipiet & pariet filium. „ Ecce pono in Sion lapidem, &c. Appellantur autem „
Sionis & Ierusalem nomina, quòd sermo fiat de rege exspectando ex familia Dauid, cuius propria domus regio cognomento illustris Sion, regni autem ciuitas Ierusalem fuerat. Vtriusque verò rei instar rex hic, quem indicare parat, habiturus erat, vt genus à Sio- 10
nis Dauidisque familia duceret, & regni sedem in Ierusalem non tam terrestri illa & angusta, quàm illius filia atque omnis felicitatis & dignitatis hærede collocaret. neque enim mysterio caret, quòd non Sion & Ierusalem, sed Sionis Ierusalemque filia appellata sit; neque aliam Sion & Ierusalem filiam, quàm catholicam Christi ecclesiam cognoscimus, quæ Synagogæ matris iam olim sepultæ pietatis & diuinorum beneficio- 15
rum accipiendi facultatis hæres vnica est. Huic autem rex suus venturus nuntiatur, non alienigena, non hostis, cui vi vel dolo, sed proprius & legitimus atque vnicus, cui diuino iure regnum deferendum sit: is denique rex, quem suum agnoscere illa solùm debeat. neque verò sua ipsius filiæ Ierusalem opera & suffragio constitutus, neque euocatus aut restitutus, neque suarum opum & facultatum impensis instructus, neque magnis sum- 20
ptibus inductis excipiendus, sed à Deo vnctus & constitutus vltro ipse, omnibus, quę diuinum regem deceant, virtutibus instructissimus, populoque suo imprimis felicissimus & vtilissimus venturus esse dicitur. [*veniet tibi.*] Tantum namque regem, nisi vltro venientem experireris, optare quidem tibi desiderareque poteras, constituere verò atq. adducere nullis humanis artibus aut opibus valebas. atque adeo hac orationis figura diuinitus mittendũ esse regem illum significauit. quibus verò ad rem gerendam, quantisque virtutibus instructum experiri liceat, ex efficientiæ notationibus docemur. [*Iustus & saluator.*] Duas cõprimis optimi principis artes proprias duplexque studium constare oportet; alterum in iis, quibus præest, regẽdis, gubernandis; alterum verò iisdem ab omni externa iniuria atque incommoditate defendendis declaratur. nam publicarum rerum salus vtraque hac parte petitur: pernicies verò & interitus vtriusuis defectu affertur. Prior autem & antiquior gubernandi & regẽdi populi ratio principi bono est. namque & huius proprius perpetuusque esse debet vsus; illius verò alterius, hoc est defendendi & seruandi tantùm in afflictis rebus oportunus est; cum videlicet populus malum ex hoste vel sustinet, vel metuit. maxima autem ad vtramque rem virtute prædi- 35
tum regem hunc describit Vates; Iustum, qui diuina illa sua iustitia cultores suos iustificare atque sanctissimis moribus & legibus in cordibus inscriptis gubernare & regere possit; Saluatorem verò, qui de infernæ seruitutis iugo & potestate tenebrarum liberatos defendat & tueatur. sed iustitiæ cognomentum seruatori præpositum est ob eam, quam annotauimus, rem, & quod ipse rex iustitiæ suæ exemplum perpetuum prius quam fortitudinis etiam editurus erat. namque se iustum omni vitæ actione, omni gerenda re præbuit; victorem verò fortissimum & potentissimum in illo cum morte atque diabolo conflictu, & in illo clarissimo resurrectionis triumpho exhibuit. Hoc autẽ fuerat eius colloquij argumentum, quod cum illo à Mose & Helia factum grauissimi te- „
stes obseruarunt. De excessu, inquit, quem completurus erat in Ierusalem. quem excessum D. Lucas ἔξοδον, hoc est, expeditionem vocat. Antea enim quis scire posset aut regis huius fortitudinem noscere; cum primum spectandus excipiendusque hominibus oblatus est: tanta humilitatis & lenitatis, mansuetudinis paupertatisque specie, vt quanquã talem à vatibus descriptum & indicatum, non tamen discipuli sui vaticinio planè conferre agnoscereque valuerint? Quis enim humanæ potentiæ & facultatis atque amplitudinis rationibus assuetus, quibus maximæ res obiri, geri atque conseruari creduntur, tanta de homine paupere, humillimo & lenissimo cogitare potuisset, nisi diuino oraculo fuisset admonitus? [*Et ipse pauper & ascendens super asinum, & super pullum filium asinæ. Et ipse.*] notationem & asseuerationem habet hæc indicatio, quod cum promissis & descriptis virtutibus hæc etiam consentiant, quæ dissentire humana sapiẽtia putat. Illud enim vehementer pugnare videtur, Iustum & saluatorem esse, & pauperem & humillimum, ab omni fastu & ambitione alienum. At verò ipse idem, qui iustus & seruator à Vate

Luc.6.

Universidad de Deusto
Biblioteca

dictus est, pauper Hebraicè, GHANI pauperem humilemque significat. Propositam verò rem ex hoc loco, qui à destinatis dicitur, confirmat Vates, hoc est, ex apparatu & pompa, qua sese suis excipiédum exhibiturus erat. [*Super asinum.*] quod animal vt semper bello & pugnis ineptum, sic etiam illis tēporibus principibus & summis viris ad vehendum etiam ignobile & humillimum haberetur, tantoque magis, quanto viribus & robore minus valeret: nam insidere asino, ignobile & humile putatur, pullo autem asinę infirmiori etiam, multo humilius & ignauius ducitur. [*Pullum filium asinæ,*] qui propter ætatis infirmitatem nondum matrem sequi desierit: sic vitulus filius vaccæ Hebraice eadem significatione dicitur. atque hoc fastu, hac pompa Christum regem Ierosolymam ingressum euangelistæ testantur, non qui equo vectus ferocem metuendumque, sed qui asello siue pullo insidens cæteræ turbæ eminentior conspicuum agnoscendumque sese exhiberet: suamque agendæ gerendæque rei rationem non humanis modis, sed diuinis arcanisque virtutibus definiendam esse, vel ipso spectaculo doceret, magna pauperiem, magnam humanarum opum cōtemptionem & despicientiam professus, suisq. vtilem, nulla verò re grauem difficilemque ostendens. neque verò mirandū Iudæis illo seculo corruptis moribus & regni regisque rationem humanæ amplitudinis modo definientibus hoc spectaculo atque certo vaticinij signo Christum regem suum prorsus agnitū, acceptum non fuisse, quando neque à discipulis propriis ante illius glorificationē huius
Iozn.12. signi certa ratio perspecta fuerit, sicut scriptum est: Hæc non cognouerunt discipuli eius
„ primum, sed quando glorificatus est Iesus, tunc recordati sunt, quia hæc erant scripta de
„ eo: & hæc fecerunt ei, tunc, inquit, cùm pugnæ, victoriæ, prædæ, triumphi, regni denique administrandi ratio omnis, cum illa humilitate & paupertate maxime conueniēs, aperta illis fuit: quæ tamen propter seculi & morum vitium, & diuinæ virtutis ignorationem Christianis etiam principibus non minus fortasse ad imitandum obscuro exemplo est, quàm Iudæis olim ad credendum fuerat. In causa est, quòd nullam magnam & præclaram, aut cum hostibus, aut cum ciuibus sine magnis pecuniis, opibus, & sine maximo hominum, equorum curruumque strepitu geri posse communis hominum sentētia sit: cùm tamen contra maximas, maximeque admirādas res non his humanis impedimentis, sed diuino consilio, virtute atque efficientia constare, & maximorum olim virorum exempla docuerint, & rex hic, de quo sermo est, inuisibilibus & visibilibus hostibus deuictis, & pace vbique parta confirmaturus esse prædictus fuerit, tandemque re præclarissimè gesta confirmauerit.

Et disperdam quadrigam ex Ephraim, & equum de Ierusalem, & dissipabitur arcus belli.

VTRIVSQVE populi Israēlitarum & Iudæorum olim dissidentium animi ad pacem per Christum conuertendi esse prædicuntur: cuius rei argumentū à destinatis colligitur. namque apparatus bellici omnis armorumque sublatio bellorum finem pacisq.
„ vsum indicat, vt illud: Et cōflabunt gladios suos in vomeres, & lances suas in falces, &c. Res autē ipsa, ex qua translatio sumitur, aptissimè descripta est. namque Ephraim, quòd spatiosa & campestria magis loca teneret, curribus vti commodius poterat. Ierosolyma
4.Reg.9. verò, quòd montoso & asperiori solo sita esset, equis tantùm vtebatur. atque ita in Israē-
„ litarum regum historiis frequēs curruum mētio est, vt: Tolle currum, & mitte in occur-
„ sum eorum, &c. Sunt autem vtręque res, & currus & equi, ad gerenda bella iudicio ho-
„ minum commendatissimę. Hi in curribus & hi in equis, nos autem in nomine Domini sperabimus. Arcus etiam, qui illis temporibus in missili armorum genere præstabat, pro omnibus telis armisque ponitur. arcus belli à venationis arcu non re fortasse, sed vsu distinguitur. venari feras non belli, sed pacis exercitatio est: qua & corporis valetudini, si quis oportune fuerit vsus, cōsulitur. Causam autem, quamobrem arma huius regis virtute atque præcepto abiicienda sint, Vates exponit, quòd publicæ pacis auctor & conciliator non solùm illis duobus olim dissidentibus regnis, sed omnibus etiam aliis, quàuis inimicis, gentibus & nationibus futurus ille sit.

Et loquetur pacem gentibus, & potestas eius erit à mari vsque ad mare, & à fluminibus vsque ad fines terræ.

NON bello indicendo, sed vera, pia, æternaque animorum pace nuntianda, hoc est, euangelio

euangelio (quod diuinæ salutis nuntium est) prædicādo omnes orbis nationes sub Christiani nominis imperiū ditionemque subiugandas Vates hic cum sacro psalmorū auctore Psalm.71.
concinuit. Et dominabitur a mari vsque ad mare, & à flumine vsque ad terminos orbis terrarum. Cuiusmodi verò Christi futura dominatio esset, nimirum iustissima, innocentissima atque æquissima, lenis & ad ferendum suauissima, ad publicam vtilitatem omnino confirmata, ipso etiam verbo manifestè declaratur. Est enim verbū *Massal*, quod præesse, comparare, exemplis & parabolis docere, gubernare foueréque significat. cuius ratio plane duobus exemplis solis & lunæ perspicitur, quæ à Deo in firmamento constituta esse hoc verbo dicuntur, alter vt diei, alter vt nocti præesset. Terrarum verò omnium Genes.1.
quatuor partibus distinctus orbis duorum marium & fluminis atque termini nominibus est descriptus, atque descriptionis initium à proximo & notissimo termino sumptū est, videlicet à meridionali Oceano, quod in orbis situ dextrum latus obtinet, indicantiq. primum sese offert. nam si ortum spectes, quæ prima lucis & motus diurni regio est, indicemque vtriusque manus extendas, meridianum mare dextra, læua verò septētrionale indicabis. deinde verò si extentis brachiis à dextra in læuam, quæ naturalis motus ratio est, moueāris, dexteræ orientalis plaga, sinistræ verò occidua occurrit. atque adeo hæc ratio perpetua in sacra geographia est, vt dextræ & sinistrę nominibus meridiē & septentrionem definire conueniat, vt Hoba, quę est ad dexteram Damasci, quam septentrionalem Chaldæus paraphrastes interpretatur. Constat autem ex hoc aliisque sacrorum li- Genes.14.
brorum locis terram, vt à meridie, sic à septentrione mari cingi, & orbem vtrinque secundum longitudinem nauigatione lustrari posse, quod & nostro seculo nostrisque hominibus ab altera parte iam est exploratum; altera verò tentatum, incerto tamen (vt ex Anglis accepimus) euentu, propter nimiam frigoris importunitatem. Atque ab oriēte terminus certus à Vate in flumine constitutus est; ab occasu verò nullus certus est finis præscriptus, quòd multa magnaque terrarum pars occidui oceani nauigatione petenda atq. exploranda superesse significaretur. Quod verò flumen hoc loco indicet Vates, facile cognitu est, esse ex quatuor illis illustrissimi fluuij capitibus, quæ sacra geographia indicat: vnum, quod ad orientalem plagam præter vnum pentrissime peruineat. id autem Phison ex aquarum copia cursusque longitudine dictum, idemque omnium primum & celeberrimum, quod circuit omnem terram Hauilath, vbi nascitur aurum, &c. Chri- Genes.2.
stianæ itaque religionis ditio orbis terrarum terminis a vatibus est definita. Atque gētes „
quidem, quibus nulla antea lex, nulla salutis promissa aperta erant, pace enuntiata ab illo caliginoso ignorationis errore deductas ad sacræ ciuitatis communicationem admittendas diuini consilij oraculis decretum est. Iudæos verò Israēlitasq. ex pacti & conuentus antiqui renouatione mirabili, ab illa veteris legis durissima seruitute, vel ab illo potius carcere in veram piamque libertatem esse vindicandos.

Tu quoque in sanguine testamenti tui emisisti vinctos tuos de lacu in quo non est aqua.

HEBRAICA lectio verbum in prima persona *emisi* habet, & Chaldaica etiam paraphrasis *liberaui* interpretatur, ita vt redemptor siue liberator Deus ipse, diuinumq. verbum sit; Israēlitarum verò synagoga ea sit, quę secunda persona feminina appellatur. [*Tu quoque,*] cui quòd promissa, aperta atque testamenti sanguine confirmata olim fuerant, nunc etiam præstanda nouique testamenti sanguine renouanda prædicuntur. mysteriū magnum in hoc carmine significatum, breui commentatione indicabimus. Antiqui testamenti minister Moses, vbi diuinam legem iure rogatam atque per populum sanciri- Exod.14.
tam sacrosanctam promulgans huiusmodi ritu verbisque sacrauit, Tulit Moses dimidiā „
partem, & misit in crateras; partem autem residuam fudit super altare, assumensque vo- „
lumen fœderis legit audiente populo, qui dixerunt, Omnia, quæ locutus est Dominus, „
faciemus, & erimus obedientes. Hactenus rogatio sanctioque: nunc deinceps sacratio „
est: Ille verò sumptum sanguinem respersit in populum & ait, Hic est sanguis fœderis, quod pepigit Dominus vobiscum super cunctis sermonibus his. Hæc olim acta fuerant, quæ, quoniam propter suam infirmitatem perfectos cultores præstare non potuerunt, nouo exemplo diuinaque virtute atque efficientia pleno instaurari ac renouari oportuit, non vituli ad hominum virtutem stabiliendam inutilis,

Universidad de Deusto
Biblioteca

„ sed Christi agni immaculati efficacissimo ad eam rem præstandam sanguine, cuius ille
„ antiquus sanguis non vim habens, sed imaginem exprimens exspectationem fecerat,
Heb.9. „ sicut scriptum est: Vnde nec primum quidem testamentum sine sanguine dedicatum
„ est, &c. & paulo inferius. Et omnia pene in sanguine secundum legem mundantur, &
„ sine sanguinis effusione non fit remissio. necesse est ergo exemplaria quidem cælestium 5
„ his mundari, ipsa autem cælestia melioribus hostiis, quàm istis, &c. hic verò sanguis testamenti est, quem hoc loco Vates indicat, Israëlitisque magis proprie propterea ascribit, quòd illius ratio ad Israëliticum populum primum ex pacti antiqui promissorumq. conuentu pertineret, vtpote quem sanguis ille vituli aspersus & legis cognitio atq. sanctitas iam inde à priscis temporibus in huius noui testamenti exspectationem adduxisset, sicut scriptum est: Qui sunt Israëlitæ, quorum adoptio est filiorum, & gloria, & testa- 10
Rom.9. „ mentum, & legislatio, & obsequium, &c. Quam etiam rem ipse immaculatus agnus in sacrosancta illa sui sanguinis communicatione apertis verbis exponés obseruauit. namq. apostolos allocutus, qui Israëlitæ omnes erant, Israëlitarumque personam sustinebant,
„ ait: Qui pro vobis & pro multis effundetur in remissionem peccatorum. pro vobis Is- 15
raëlitis & pro multis gentibus, qui non ex Israëlis genere secundum carnem sunt. Hoc
1.Ioan.2. „ modo etiam Ioannes Israëlitas & gentes alias distinxit: Christus mortuus est pro peccatis
„ nostris, & non pro nostris tantum, sed etiá pro totius mundi. In huius itaque testamenti sanguine Israëlitas à seruitutis durissimæ & inutilis vinculis relaxãdos liberandosq. esse Deus pollicetur, ergastulis illis, in quibus olim omnes fuerant: nunc verò maximè illorũ 20 reliquiæ sunt. namque ad plenam Israëlitarum liberationẽ hoc vaticinium spectat. Appellatur autem illa Israëlitarum condicio lacus, in quo non est aqua: quæ descriptio cum omnibus illis temporibus aptè, sed cum his aptissimè collata conuenit, quando illa olim Israëlitarum seruitus parum vtilis existimata sit; quippe quæ nihil ad perfectum adduxerit: nunc verò non inutilis modò, sed perniciosa etiam sit: accedente namq. arq. 25 extante Christi luce, omnis illa rituum, ceremoniarum atque traditionum Iudaica vmbra parum olim salubris obsolescens tandem pestilens esse cœpit, sicut scriptum est:
Galat.5. „ Neque circuncisio, neque præputium aliquid valet. & alio loco: Si circuncidimi-
„ ni, à gratia excidistis. atque hæc res aptissima translatione à Vate explicata est. namque subterraneus lacus, in quo aqua vel non fuerit, vel esse desierit, tum humido, caliginoso 30 crassoque aëre propter corruptas terræ exhalationes offunditur, tum maleficis & nocentibus serpentũ bestiarumq. generibus abundat. omnis autẽ hęc descriptio ad antiquam Ægyptiacæ seruitutis imaginem refertur. neque enim hæc, in qua nunc Israëlitæ sunt, aut leuior, aut clementior, quàm illa est, de qua olim fuit scriptum: Ego Dominus
„ Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti, de domo seruorum, &c. adeo sibi sacra om- 35
nis scriptura vbique constans consonaque est. Atque hoc in loco Israëlitæ secundum carnem olim fuêre, in quo, sed deteriore multo, vt diximus, ij etiá, qui illud nomen adhuc tuentur, sunt: quibus diuinæ libertatis & salutis desiderium & exspectationem Vates ipse ex diuino responso commouere studet. 40

Conuertimini ad munitionem vincti spei, hodie quoque annuntians duplicia reddam tibi.

ISRAELITÆ in tantis miseriis hactenus nulla propria, sed promissorum diuinorũ virtute & efficientia conseruati [*vincti spei*] à Vate nominantur, quòd vna ea, qua iussi 45 sunt, spe nixi, quamuis innumeris incommodis affecti sustententur. nam quanquam illis promissæ salutis obscura admodum cognitio maneat, certa tamen spes ex diuinorum oraculorum lectione & tractatione superest: quibus multo plura atq. præstãtiora, quàm dici possint, beneficia accipienda esse illa oratione Vates declarauit, [*Hodie quoque annuntians duplicia reddam tibi.* Hebraicè, *Etiam hodie annuntians duplex, &c.*] Quanquam enim 50 plura hodie in hoc responso iis, quæ superius dicta sunt, promissa beneficia accesserint, re ipsa tamen, cùm præstanda fuerint, exspectationem tuam longè multum superatura
„ sunt. Neque enim oculus vidit, neq. auris audiuit, neq. in cor hominis ascendit, quanta
„ præparauit Deus diligentibus se. ea verò, quæ hodie annuntiata sunt, quanquã magna hactenus fuerint, expositione tamen adhuc amplificantur. neque vero ita etiam dicendo 55 amplificata, rem ipsam, cùm exhibebitur, æquare possunt.

Quoniam

Quoniam extendi mihi Iudam, quasi arcum, impleui Ephraim: & suscitabo filios tuos Sion super filios tuos Græcia, & ponam te, quasi gladium fortium.

MAXIMARVM rerum, quæ à Deo per apostolos atque discipulos ad euangelium propagandum gerendæ erant, definitio quædam hæc est à iaculatorũ ritu & more commodissimè translata. cõstat enim oratio omnis Hebraicè allegoria, quã perpetuã translationem Latini dicunt. Est autem huiusmodi verborum vsus, Arcus imprimis, deinde extensio, siue, vt Latini dicunt, intensio, tum sagittarum prompta copia, atque tandẽ exercitatio ac iaculatio. igitur magnæ sibi curæ Israëlitarum saluté esse ostendit Deus, quòd eorũ opera ad gentes in Christianã ditionẽ redigendas vti cogitauerit. Rem autem illis modis gerendam esse docet, vt ex filiis Iuda & Israëlis quidã deligãtur, quibus prouinciæ ex diuina auctoritate susceptæ magno studio obitæ optimo euentu administrentur, alij autem in ipsã Israëlitarum regione, hoc est, Ierosolymis maneãt, qui veræ pietatis Christianęque veritatis causam constantissimè defendant. Quisnam apostolorum gesta hic manifestè legendo non agnoscit? atq. ex apostolis & discipulis quosdam ad Græcos, gentesq. alias euangelij causa missos, quosdã verò cum Iacobo aliisque fratribus Ierosolymis & rem Christianã strenuè agentes, & consiliis atq. cõsultationibus de iis rationibus, quæ ad alias gentes, atq. ad veritatẽ Christianã aduersus improbos & oppugnates defendendam spectant, decernentes, quis, inquã, hæc non planè in hoc versu descripta cernit? hoc est, [*Extendi Iudam quasi arcum, impleui Ephraim.*] Impleri enim in sacris sermonibus cum ad iaculationẽ referitur, idem est, quod manum vel pharetrã sagittis oportune promendis instruere, vt in psalmo: Beatus vir, qui impleuit pharetram suam ex ipsis. & apud „ Psal.126.
Ieremiam: Acuite sagistas, implete pharetras. suscitare autem, commouere & iaculari „ Habba.3.
est, vt: Suscitans suscitabis arcum tuum. [*Filios tuos Sion super filios tuos Græcia.*] Apostrophe figuratè res absentes sub aspectum subiicitur. Sionã autem & Græciam vtrarumque partium Israëlitarum & gentium personas sustinere iam alias docuimus. [*Et ponam te quasi gladium.*] Gladio cominus pugnatur; arcu eminus: vtriusque magna in conficiendo celeritas; maius tamen in gladio robur, atque ad sustinẽdum impetum plus virium est: ita maius negotium cum Iudæis euangelij iugo iungendis, quàm cum gentibus fore significatur. Sunt & aliæ eleganti ssimæ rationes, quamobrem his translationibus vsus Vates fuerit, hic consulto nobis prætermissæ, atque aliàs, Deo annuente, explicandæ. Hæc igitur omnia non ad Iudæorum historias, sed ad Christi res gestas retulimus, cui illud propriè conuenit, Et dominabitur à mari vsque ad mare, &c. Id quod nulli alij ex Iudæorum re- „
gibus aut ducibus conuenit, sed vni Christo Iesu, cuius admiranda virtus diuinaque natura euangelij enuntiandi efficientia perspicietur, cùm paucorum hominum inermium atque humillimorum opera tantùm Christiana religio in gentibus propagabitur, omni humana sapientia, fortitudine contentioneque deuicta. huius autem rei causam illam esse facilè intelligetur, quòd

Et Dominus Deus super eos videbitur, & exibit, vt fulgur iaculum eius: & Dominus Deus in tuba canet, & vadet in turbine austri.

MANIFESTAM Dei virtutẽ in discipulis apostolisq. Christi non solũ miraculorũ, sed vitæ & morũ sanctitatis exẽplo omni perspectã exploratamque gentibus fore, inter quas lucerent, vt luminaria in cælo, in medio nationis prauæ & peruersæ, hoc versu Vates docuit. neque enim tanta tamque solida virtus sine præcipua quadam Dei ipsius præsentia consistare posset. Itaque Deus ipse illis hominibus adesse, planè ei, qui rem recte existimauerit, perspectum erit: quorum præter summã in se virtutem, maximam etiã in agendo vim & efficacitatem, atque in conficiendo celeritatẽ experiri licebit, non secus atque iaculi vim & velocitatem experimur; imò vehementius multo. namque exibunt iacula vt fulgur, quæ attendentium oculos splendore, cogitationem claritate, fugam vt sua rapiant: quale iaculum, vt alios breuitatis causa omittam, Paulus fuit, vas à Deo electũ Act.9.
dictus, vt portaret nomen suum coram gentibus & regibus & filiis Israël. Hæc autem de gentibus gentiumq. potentia reportanda victoria diuinæ virtuti atque euangelij efficacitati asscribetur, quòd euãgelium non priuata alicuius ministrorum ope, sed Dei, cuius omnes apostoli ministri sunt, consilio, præsidio atque voluntate nitatur. [*Dominus Deus tuba canet.*] Est autem tuba bellicum instrumentum ad pugnam ciendam comparatum: cuiusmodi & euangelij vsus est, quod non ad pacem hominum componendam,

sed

sed magis ad separationem,disiunctionem atque ad bellum concitandum missum est,
vt videlicet piis & bonis cum impiis & improbis nunquã cõueniat. Putaris,inquit Chri-
Luc.12. „ stus,quod veni pacem mittere in terram? non, sed separationem. quantum verò sonitũ,
quãtúque efficaciam esse oporteat,quem tuba nõ ex humana, sed diuino spiritu reddat?
atqui Deus ipse in tuba canet. Celeritatem verò atque vim in conficiendo maximam, 5
eamque plane diuinam illa oratio significat,vt Latinè legitur, [*Et vadet in turbine austri.*]
Turbo namque siue tempestas,quæ Hebraïs ZZAGHARAH dicitur,vehementem &
Psal.49. „ insuperabilem impetum demõstrat,vt: Ignis in conspectu eius exardescet, & in circuitu
„ eius tempestas magna. Est autem austro vento in tẽpestatibus præcipua vis,vtpote Orio-
Iob 9. „ ni,& Hyadis humidis astris affinis,vt scriptũ est: Qui facit Arcturum,& Orionã, & Hia- 10
„ das,& interiora austri. quod si verbum ex verbo reddere placeat,sic Hebraica verterentur,
[*Et ipse in tempestatibus Theman.*] est autem Thêman & meridionalis. ventũ & ciuitatis
in terra Edom principis nomen. Edom verò gentium omnium ab Israele alienarũ personam sustinere etiã, vt Græciã, sæpe iã docuimus. atq. hoc pacto locus hic præter superio-
rem expositionẽ istam etiã habet, vt gentiũ illã potentiam, amplitudinẽ, florentiã & ce- 15
lebritatẽ diuini euãgelij vi vt turbinibus & tempestatibus quibusdã celerrimè iactandã,
conuellendam ac dissipandam fore accipiamus. atque ita Theman duplex significatio
constabit venti & vrbis etiã,oratioq. ipsa omnis duplici modo,actiuo ad Deũ, & passiuo
ad Edom referendo explicabitur,idq. sine vlla sententiæ aut iactura aut perturbatione:
cuiusmodi multas orationes apud vates esse, nõnullas indicãdo alias animaduertimus. 20
Quis verò in hac euangelica pugna vtriusque partis, hoc est,proborum & diuinam virtutem agnoscentium disciplinamque accipientium,& improborum repugnantiumque futurus exitus esset,apertè satis subiunctis carminibus ostenditur.

Dominus exercituum proteget eos: & deuorabunt, & subiicient lapidibus fundæ: & bibentes inebriabũtur quasi à vino, & replebũtur vt phiale, & quasi cornua altaris. 25

MAXIMAM illam salutem & illustrem victoriã, quæ paucis & inermibus atq. humillimis,de multiplici fortissimoq. hominũ exercitu asserenda erat,nõ humanis viribus aut consilijs,sed Dei præsidio atq. virtuti acceptã referri docet. neq. enim tam exiguus 30
& humilis populus tantũ impugnantium impetum sustinere vlla humana vel vi,vel arte posset Ast [*Dominus exercituum*, potẽtissimus & fortissimus,*proteget eos*. Hebraicè est verbum *Scutabitur super eos.*] erit,inquit,illis clypeus ad defendẽdum,atque etiã virtus fortitudoq. magna ad vincendũ,tanto robore augendis, vt hostes suos non secus atq. lapides in calcem coctos redigere detur. [*Et deuorabunt,& subiicient lapidibus fundæ.*] Ignea & effi- 35
cacissima euangelij vis hac trãslatione indicatur,quæ tanta futura erat, vt piis & obedientibus præsidiũ; repugnantibus verò & cõtendentibus exitiũ foret, sicut scriptũ de vtraq.
Rom.9. „ euangelij efficientia est: Verbũ enim consummans & abbreuians in æquitate: quia verbũ
„ abbreuiatum faciet Dominus super terram. Hæc autẽ sententia oportuna atque integra
translatione à Vate pronuntiatur. Hebraicè enim sunt verba, [*Deuorabunt,& subiicient la-* 40
pides fundæ.] Itaque lapidibus in nostra visione non septimo, sed tertio casu legimus. Est
enim huiusmodi orationis sensus, Duros & euãgelio Christianæq. disciplinę obsistentes
perinde esse cõminuẽdos, atq. lapides durissimi; vilissimi tamẽ & ad fundã tantũ idonei
in ardente fornace in calcem rediguntur. in lapidum genere quidam pretiosissimi, viles
quidã sunt. ex his rursus,qui ad ædificia murosq. fabricandos,vel figura,vel colore facere 45
possunt,ad eam rem seliguntur;qui verò rotundiores durioresq. sunt,omniũ vilissimi habiti vel iaculatoribus ad fundas reponuntur,vel ad coquendã calcem in fornaces conferuntur. Ex his namq. optimũ & candidissimũ calcis genus fit; nempe ex lapidibus duris
& rotundioribus atque læuioribus: quales in fluuiis torrentibusq. esse solent. Atque hi
„ proprie lapides fundæ,in sacro sermone dicuntur, vt apud Iob: In stipulam ei versi sunt 50
Iob 41. lapides fundæ. reliqua sunt duo verba, [*Deuorabunt, & subiicient,*] quorum alterum ignis
Iob 20. nomini adiungi solet, vt: Deuorabit eos ignis; alterum verò coctarum in fornace rerum,
Psalm.20. maximè autem lapidum, fragilitatẽ ostendit. namque Hebraicè CHABASS est, ex quo
verbo nomen CHIBSAN fornaci est factum. Igitur euangelij hostes diuina virtute vt 55
vilissimos durissimosq. lapides fornacis igne comburendos atque cõminuendos ab apostolis fore Vates prædixit,eorumq. deuictorum sanguinẽ bibendũ, hostili more, non vt

crudelitatem,sed victoriæ magnitudinẽ hoc in loco interpretemur. neque enim armis, equis,curribusque,sed diuini verbi vi bellũ faciendũ esse superius audieramus,sed incœpta semel in sacris sermonibus translatio perpetua verborum œconomia perduci solet, vt: Exultabunt sancti in gloria,lætabuntur in cubilibus suis. exultationes Dei in gutture Psalm.149.
„ eorum,& gladij ancipites in manibus eorum. Ad faciendã vindictã in nationibus & in-
„ crepationes in populis. ad alligandos reges eorũ in cõpedibus,& nobiles eorũ in manicis
„ ferreis,&c. Ad hunc modum hic victoria describitur,vt qui potiti fuerint, victorum à se
sanguine epoto vt vino inebrientur, atque præ effusionis largitate omnes rubeant vestibus manibusque intinctis, non secus atque mactatarum hostiarũ cruore phialæ impletæ
10 altarisque anguli intincti sacrificiorum ritu conspiciuntur. Magnum itaque ex horum victoria sacrificium Deo victori factitandum statuendumq. fore Vates præcinit: illustrẽ rursus,plurimam,dulcissimamque salutem piis allatam feliciter retentum iri docet.

Et saluabit eos Dominus Deus eorum in die illa, vt gregem populi sui: quia lapides sancti eleuabuntur super terram eius.

SALVTEM piorum populo spiritualẽ videlicet, qualem euangeliũ promittit, Deo auctore restituendam: eamq. summa cura diuina retinendã præcinit, certis ministris ad eam curandã rem in terra constitutis. Diuina verò cura, prouidentia atque voluntas in summa hominũ suorum infirmitate maximè prospicitur, vt pastoris optimi cura & dili-
15 gentia non in taurorum equorumúe armẽtis, sed in ouium gregibus custodiẽdis defen- „
dendisq. cognoscitur. Bonus enim pastor animam suam pro ouibus ponit suis. sic igitur diuina, vt ita dicamus, humanitas (quam D. Paulus φιλανθρωπίαν appellat, Latinus interpres humanitatẽ reddit) cultores suos etsi pauciores & infirmiores, ex omni periculo, maximè verò spirituali eripiendos custodiendosque suscipit, vt gregem, quẽ vt olim Israëlitas in manu Mosis & Aaronis per solitudinem deduxerat: sic nunc in terra sua custodiet, certis ad eam præstandam rem ministris vsus, hoc est, apostolis, & qui horum vice fungũtur, ecclesiasticis patribus & doctoribus, qui doctrinę verbo populum pascant, atq. sub diuina tutela custodiaque teneant. Hos autem Vates ex antitheto *lapides sanctos*, siue, vt Hebraicè est, *lapides separationis* cognominat, hoc est, lapides delectos, & ad vsum vtilitatemque certam sepositos, omnino contraria voce & sententia ab illis, quos fundæ lapides superius dixerat. In quem verò vsum secernẽdi sunt, ipse idem declarat; nimirum in signum & documẽtum certum, ne pecus errare aut vagari temere possit. [*Eleuabuntur,*] Hebraicum verbum à signo longè conspicuo translatum est, quod nos sententiæ causa, *assignabuntur*, dicamus, hoc est, in signa statuẽtur: vt solẽt in agris certi lapides, vel ad vias vel ad certas stationes indicandum locari. Atque publici in ecclesia ministri huiusmodi etiam instar habent, qui quo sunt excelsiores, eo clariora pietatis indicia dare, & periculorum signa patefacere cæteris hominibus, vt ouibus infirmis debẽt. Magnum verò humani rei ita procuratæ atque constitutæ fructum fore Vates pollicetur translatione terræ & lapidum ad sententiæ finem perducta.

Quid enim bonum eius est, & quid pulchrum eius, nisi frumentum electorum, & vinum germinans virgines.

HEBRAICE vox *nisi* non est, neq. Chaldaicè; sed interrogationi responsio affirmãdo subiicitur: eadẽ tamen, vtrõuis modo vertamus, loci sentẽtia constat. vt ex agro optimo & optimè culto magni atque vberes fructus percipiuntur. sic ex rectè instituta republica sua magnum pietatis vsum habendum esse Vates confirmat. ager enim, quamuis fertilis, sine cultura fructuosus esse non potest. est autem optimo & probatissimo solo illa cultura præcipuè adhibenda, vt inutilibus saxis purgato commodissimi quique lapides ad vsum seligantur oportunum, sicut scriptum est: Vinea facta est dilecto meo in cornu „ Isai.5.
filio olei, & sepiuit eam, & lapides elegit ex ea, &c. Ex huiusmodi autem culto atque diligẽto agro frumenta & vina saluberrima, & magnam ad alendum vim habentia exspectari oportet; atque adeo, vt à translatione ad rem ipsam reducamur, suauissimos pietatis fructus, quibus iuuentus alatur & firmetur. namque vt ager natura per se bonus & diligenti cultura melior factus fructuum copia & præstantia pueros iuuenesque validos ac puellas elegantes alit: sic terra hæc sancta, quam humanam naturam sæpius interpretati sumus, diuinæ Christi virtutis sancti spiritus efficientia compos facta, atque assidua etiam optimorum ministrorum opera indies culta vberrimos ad

propagan-

Universidad de Deusto Biblioteca

Psalm. „ propagandam piorum sobolem fructus,& præstantissimos gignit,sicut scriptum est: Ete-
„ nim Dominus dabit benignitatem,& terra nostra dabit fructum suum. quòd verò terræ
„ nomine humana natura significetur,eodem psalmo apertè declaratũ est: Veritas de ter-
ra orta est. namque Christus veritas illa summa secundum carnem ex humana natura
ortus fuit. hæc huius versus sententia est, [*Et quid bonum eius est, & quid pulchrum eius.*] 5
Quis,inquit,fructus,quæúe suauitas atque iucunditas exspectanda Deo fuerit ex terra
hoc modo culta; nempe frumẽtum iuuenum siue adolescentium & vinum,quod puel-
las florentes reddat.Hebraicè, [*Et vinum lætificans puellas.*] Hunc versum sic Chaldęus pa-
raphrastes exponit eleganter: [*Nam quod bonũ & quæ pulchritudo: doctrina legis & iudicium
rectitudinis stabilitum in ecclesiis.*] Quinam fructus,quiúe pueri,queq. puellę sint hæ,apertè 10
atque egregiè hac paraphrasi exponitur.

Caput x.

*Petite à Domino pluuiam in tempore serotino, & Dominus faciet niues, & 15
pluuiam imbris dabit eis, singulis herbam in agro.*

Horum versuum explicatio & sententia cum superioribus connexa est, vt multa
etiam huiusmodi in sacris libris obseruantur: quæ, nisi ad antecedentis capitis finẽ
relata fuerint,turbare lectorem possint,eum maximè, qui Hebraica, Chaldaica, Græca 20
antiqua non consuluerit, in quibus huiusmodi capitum partitio facta non est, vt alias
animaduertimus. Horum autem carminum sententia illa est, Deum noui testamenti
cultoribus vere piis egregieque sui cultoribus pure sancteque exoratum iustificationem
gratiamque suam maxima illa beneficia,quæ promissa olim fuerant,oportunè aperteq.
collaturum.Hæc verò res à Vate nostro ea,quam semel instituerat, translatione perducta 25
dicitur. vt enim supetius terræ,agri,ouium,erigẽdorum lapidum nomina verbaq. vsur-
pata fuerant: sic nunc pluuiæ,fulgurum, herbarum commoda appellatio adiuncta est.
Atque adeo allegoriarum ratio sic in sacris obseruanda est: in quibus cùm non omnia
per translationem dicantur,quidnam allegoricωs,quid simpliciter exponendum fuerit,
facilè iis indicatur,qui non omnia vno eodemque tenore ac modo explicãda esse cen- 30
sent. Igitur vt olim veteris testamenti hominibus,quibus terrena promissa facta seruata-
que fuere,illud etiam inter cætera Dei beneficia deferri solebat, vt siue aliis in regioni-
bus oportunè plueret,siue non,in illorum tamen agris singulis annis bini certè imbres,
iiq ue ad terræ soliq. naturam commodissimi gignendisque fructibus maximè idonei ef-
fluerent; quorum alter temporaneus in nostra versione; alter serotinus dicitur: sic ad 35
hunc, de quo nunc agimus, humanæ terræ agrum beandum, atque omni maximorum
& probatissimorum fructuum fœcunditate augendum,binas item gratiæ suæ oportunas
pluuias immissurũ sese Deus in sacris libris pollicetur: ex quibus altera alterius efficien-
tiam præcedat & adornet. Est enim duplex hominũ ad diuinam felicitatem rectè ac le-
gitimè contendentium status; alter fidei atque honestarum actionum studio definitur, 40
quem diuina gratia præueniri,iuuari conseruarique oportet; alter verò sancti spiritus a
Deo dati effusione certo quodam atque efficacissimo gratiæ modo iis tantùm, qui acce-
perint,cognito,cæteris verò optabili quidem, nunquam tamen satis explicato constat.
quo modo qui affecti sunt,sancti,irreprehensibiles immaculatique dicuntur: qualis san-
ctissima illa virginumque prima; quales apostoli discipulique plurimi fuerunt; quales 45
quo minus multi etiam sint, nisi propria culpa defectuque prohibeantur,per diuinam
virtutem atque voluntatem non stat,maximè in nouo testamẽto: cuius ætati hoc à Deo
„ beneficium & promissum fuerat,& tributum tandem est.Ego,inquit,sto ad hostium, &
„ pulso,si quis aperuerit mihi,intrabo ad eum, & cænabo cum eo, & ostendã ei meipsum, 50
Apocal. &c.Priori illi condicioni diuinitus allatæ gratiæ ratio ad temporaneam,quam vocamus,
quæ verò huic posteriori conuenit,ad serotinam in imagine ipsa siue figura refertur, si-
cut scriptum de re ipsa magis,quàm de imagine est: Pluuiam voluntariam segregabis
Domine hæreditati tuæ,&c. Sed quanquã vtraque gratia Dei simplicissimi & efficacis-
simi donum sit, posterioris tamẽ in hominum animis effectus multo,quàm prioris præ- 55
„ stantiores illustrioresque sunt,sicut scriptum est: Vos genus electum, regale sacerdotiũ,
„ gens sancta, populus acquisitionis, offerentes spirituales hostias acceptabiles Deo per
Iesum

Iesum Christum. Atque hoc est, quòd admirabili sua translatione perpetuò vsus Va-
tes pronuntiat, mutatis prophetico more personis. [*Petite à Domino pluuiam in tempore
serotino.*] Felicitatem hanc neminem de se ipso præstare, sed à Deo petitam accipere
posse docet Vates. [*Et Dominus faciet niues.*] Hebraicum verbum HHAZIZIM, quod a
themate HHAZA deductum spectationem siue visionem significat, estque propriè
id, quod latini cæli fulgura dicunt ante tonitruum sonitum prospecta. vetus interpres
noster apud Iob viam sonantis tonitrui reddidit: Plinius fulgetram siue fulgetrum no- Iob 37.
minauit. hæc autem res & tonitrum & pluuiam præcedens significat, atque ad nostrũ
argumentum relatam manifestam gratiæ illius, quæ spiritu sancto misso hominibus af-
fertur,demonstrationem indicat, ita vt non solùm ab ijs, qui accipiunt, sed ab ijs, qui
spectant, diuina virtus cognoscatur & probetur. vt in illo Ierosolymitano spectaculo in
Pentecoste festo, atque in Cęsarea apud Cornelium Centurionem ostensum est: Cùm
Petro adhuc loquente cecidit Spiritus sanctus super eos, qui audiebant verbum, & ob-
stupuerunt ex circuncisione fideles, qui venerant cum Petro: quòd & in nationes gra- Act.10. & 11.
tia Spiritus sancti effusa est. Hanc autem gratiam quòd largissima efficacissimaq. esset,
& oportunas vnicuique ad honestè, sanctè feliciterque agendum commoditates affer-
ret, [*pluuiam imbris,*] hoc est, largam abundantemque Vates vocat: idque efficientem,
quod cuique commodissimum fuerit. [*Singulis herbam in agro.*] Id quod priuatam quan-
dam atque peculiarem Dei erga suos prouidentiam probabit. neque enim omnia om-
nibus sanctis communiter,ac promiscuè donata sunt, sed præter iustitiam & sanctitatẽ,
qua omnes ex diuino dono præditi fuerint, diuisiones etiam gratiarum sunt, idem autẽ 1.Cor.12.
spiritus: & diuisiones ministrationum sunt, idem autẽ Dominus: & diuisiones operatio-
num sunt,idẽ verò Deus. Maximum enim diuinæ prouidentiæ signum argumentumq.
esset,si in singulorũ agris nõ omnia promiscuè,sed oportunissima cuiq. herbarum genera
nascerentur: sic etiam in humanæ animorũ felicitatis ratione certam Dei prouidentiam,
voluntatem atque gratiam cognoscere oportuerit; non autem vel ad communem &
consuetum naturæ cursum,vel ad astrorum vim, vel ad propriam cuiusque vel personæ,
vel nationis fortunam, vel ad aliud cæli excogitatum,fictumque nomen referre.

*Quia simulachra locuta sunt inutile, & diuini viderunt mendacium, & som-
niatores locuti sunt frustra, & vanè consolabantur: idcirco abducti sunt quasi
grex, affligentur, quia non est eis pastor.*

Pyræ religionis veritatem Deique virtutis constantiam atq. prouidentiæ erga ho-
mines, maximè verò erga pios, præcipuam rationem hoc argumento probatũ demon-
stratumq. iri aduersus vanas & stultas gentium de deorũ multitudine, numinibus & vi,
deque cælorũ astrorumq. efficiẽtia opiniones Vates confirmat. cæteræ namq. rationes
vel rerum vtilium atq. secundarum, quæ hominibus vel prædictæ,vel exspectatæ,vel in-
uentæ sunt, vanas omnino esse; hic certus felix atque constans erga pios homines euen-
tus vaticiniis & responsis omnino consentiens arguit. Alij namque ex sortibus & augu-
rijs, alij ex somniis & diuinationibus aliisque auspiciorum modis, atque ex falso dictis
numinibus oracula petentes vel falsa omnino, vel incerta atque ambigua responsa retu-
lerunt: quod in huiusmodi rebus vel hominum ipsorum qui præessent, fallacia, vel te-
meritas & casus, non ratio & consilium valeret. [*Quia simulachra locuta sunt inutile.*] Quæ
hic simulachra ob verborum latinorum penuriam vertimus, non erant deorum effigies
propriè, sed quædam alia excogitata, atque ad certas horarũ obseruationes conformata
instrumenta, quæ ad futurarum atque absentium rerum consultationem deluſi homi-
nes, adhibebant ex illarum inter se comparatione situ, atque aliis rationibus coniecto-
rum opera ac potius fallacia responsa illa ambigua, quæ noster interpres inutilia appel-
lat, Hebraicè verò obliqua dicuntur, referentes. Hæc Hebraicè *Theraphim* nominantur. תרפים
de quibus aliàs plura, Deo annuente,explicabimus. [*Et diuini viderunt mendacium.*] Ex he-
braici nominis ratione & locorum collatione *diuini* hic notantur, qui per mortuorum
manes atque huiusmodi mali dæmonis præstigias futura præuidere putabantur. [*Et
somniatores locuti sunt frustra.* Hebraicè, *locuti sunt vanum.*] Erat & hoc diuinationis genus
gentibus obseruatum: de quo & præcepta tradita librique conscripti sunt.ex eo tamen
nihil magis,quàm ex aliis certi atq. oportuni relatum gentibus fuisse Vates confirmat.

Universidad de Deusto
Biblioteca

somniorum namque narratores & cõiectores obiectis formis delusi cæteros etiam eludebant, atque ita vana de futura suarum rerum felicitate, de secundis actionum euentibus, cæterisque huiusmodi publicis cõsultationibus responsa referentes, earcam omnino exspectationem cõmouebant. neque enim vlla aut bona exspectatio, aut timoris consolatio grata esse potuit ijs, qui deos ex aruspicum responsis propitios sibi esse audissent; nullos tamen haberent. Ita igitur cùm sibi suisq. rebus placata numina felicitatem tranquillitatemque afferendam promitterent arioli, vanè, inquit Vates, consolabantur. Ex qua re factum est, vt consilio certo desiluerentur, & de omni totius vitæ statu sese ipsos frustrarentur. hoc est quod Vates ait, [*Idcirco abducti sunt quasi grex,*] vt muta, inquit, pecora, quæ cùm ratione carent, si vel nullum vel malum pastorem nacta fuerint, in periculum, quod declinare non valeant, sese imittunt. [*Abducti sunt à suis diuinatoribus, affligentur, quia non est eis pastor,*] Deum, quem sequantur, nullum certum habent, verum Deum non secuti, necesse est, vt affligantur. Atqui verè pio populo longè aliter euenit, cui & futurarum rerum prædictiones consolationesque veræ apertæque constat, & secundo euentu confirmandæ sunt; vtpote cui veri vates ministrique constituti sint, optimusque pastor sapientissimus & potentissimus Deus præsit: atque oratio hæc illi
,, alteri ex antitheto est opposita: Et saluabit eos Dominus Deus eorum in die illa, vt
Suprà 9. gregem populi sui, &c.

Super pastores iratus est furor meus, & super hircos visitabo: quia visitabit Dominus exercituum gregem suum domum Iuda, & posuit eos quasi equum gloriæ suæ in bello.

INSTAVRATIONEM vel potius conuersionem status rerumque renouationem futuram synagoga ad ecclesiam translata & regno à principibus magistratibusque auferendo, deinde genti facienti fructus eius committendo hoc in loco prædicens Vates describit: neque enim in tanta perturbatione, in tanta ambitione atque auaritia inclinata res teneri iam vlterius, quo minus corrueret, poterat. Id quod principum summorumque magistratuum atque populi patrum vitio & culpa acciderat; à quibus, nisi publicæ rei clauus & gubernacula eriperentur, omnis profecto reliquus populus euanuisset penitus exturbatus. Hanc autem rem eadem gregis pastorumque translatione, qua hactenus vsus est, eloquitur per Vatem Deus; aitq. se, cùm populo suo pie clementerque consuluerit, in principes ipsos populique primarios, qui errandi cæteris auctores fuerint, seuerè esse animaduersurum, quòd videlicet clauem regni tulerint, ipsi autem non introierint, neque cæteros intrare permiserint. Hos verò pastores atque hircos nominat, videlicet, principes ipsos sacerdotum & magistratuum, quibus populi cura commissa est, pastores; reliquos verò seniores populi, doctores, scribas, qui doctrina atque exemplo cæteris anteire deberent, *hircos*. est enim Hebraicum nomen *Ghathudim*, quod non quemlibet caprum, sed eos tantùm, quos velut doctores præcedentes grex omnis sequitur, significat. Atque ex horum temeritate pastorumque negligentia omne gregibus periculum esse solet, sicut scriptũ est: Estote quasi hœdi ante gregem.
Ierem. 50. Isa. 14. & quos interpres noster apud Isaiam, principes terræ vertit, ipse Vates Hebraicè terræ hircos nominauerat. Hos igitur vtrosque, qui negligentia sua Deum in se offensum reddiderint, iratum experturos esse ait, quo tempore Iudaicæ res corrigantur ac renouentur stabilianturque. Id quod noui testamenti tempore fore, vates omnes prædixère, cùm ex illa synagoga antiqua populus simplex atque fidelis deligendus erat, quem sibi gratum Deus emendaret sectatorem bonorum operum, vt Paulus ait. Hoc est, quod Vates noster dicit, [*Quia visitauit Dominus exercituum domum Iuda.*] *Quia* non modò rationis, sed affirmationis atque indicationis particula est. affirmat namque rem, & agendi tem-
Luc. 1. pus indicat, vt: Quia fecit mihi magna qui potens, &c. Visitare verbum varie constructum variam significationem sortitur. Visitare super pastores, in illos animaduertere est. Visitare verò domum Iuda, eiusdẽ domus res animaduertere, cõsiderare atq. gubernare est. Vtriusque significationis exempla sunt: Et visitabo super orbis mala, & cõtra im-
Isa. 13. Psalm. 7. pios iniquitatem eorum, &c. Quid est homo quòd memor es eius, aut filius hominis,
,, quoniam visitas eum? Igitur iis magistris principibusque reiectis, alios sibi ministros, per

per quos euangelica res rectè ac strenuè gereretur, ex eodem populo delecturum Deus pollicetur. [*Et posuit eos quasi equum gloriæ suæ in bello.* Hebraice, *quasi equum gloriæ eius in bello*. idem est quod latinè, *cuius gloria in bello est.*] Vsurum se esse Iudæorum familia, hoc est, apostolis, discipulis, leuitis, aliisque ministris ad pugnas euangelicas aduersus veritatis hostes: vt equo, cuius virtus & contentio in præliorum periculis explorata laudataq. est. huiusmodi namq. equi expeti & quæri à maximis imperatoribus solent. quod autem in genere dictum est, partitione in species expolitur.

10 *Ex ipso angulus, & ex ipso paxillus, ex ipso arcus prælij, ex ipso egredietur omnis exactor simul.*

FIGVRATA sacrorum librorum oratio expositorem etiam properantem persæpe moratur, alias neque rebus ipsis, neque legentibus, neque officio suo satisfacturum. In superiori versu populum suum, hoc est, ecclesiam sibi constituendam stabiliendamque
15 fore Deus prædixerat. Eam rem ex Iudæ familia reiecto à gubernaculis magistratu illo indigno inchoandam esse, domus & bellici equi translatione elocutus est. *Visitauit Dominus domum Iuda, &c.* Visitare autem domum, vt in translatione maneamus, est sartam tectam integramque esse curare. Ædium autem ædificia duabus rebus rectè comparatis maximè nituntur, & ab omni detrimento conseruantur, angulorum videlicet & lig-
20 norum firmitudine. anguli lapide firmissimo constare debent: ligna paxillis contineri commodissimis oportet. namque his deficientibus omnẽ domum corruere necesse est, in quibus vt firmissimis, ita postremis detrimentum accipit, sicut scriptum est: Repente Iob 1.
,, ventus vehemens irruit à regione deserti, & concussit quatuor angulos domus. de paxil-
,, lis autem sic: Quanto magis hi, qui habitant domos luteas, qui terrenum habent fun- Iob. 4.
25 damentum, consumentur velut à tinea, nonne euellentur paxilli eorum cum eis? Omnem igitur cùm ad ædificandam domum, tum ad hostes feriendos & debellandos vim, ,, auctoritatem, omneq. ad gerendam rem pondus & momentum ex grege suo, ex domo ,, Iuda, ex ipsa, inquiam, familia afferendum esse dicit. namque Christus, qui angulus paxillusq. totius ædificij est, ex tribu Iuda fuit secundum carnem. Idem autẽ arcus belli,
30 cuius virtute & efficientia sagittæ, quas apostolos diximus, iaciuntur. Est autem paxilli nomen Hebraicum *Iether* excellentiæ atque præstantiæ, qualis Christo fuit, significatio- יתר
nem habens. atque cætera ecclesiæ membra ad domus translationem relata, lapides, lingua aliamque materiam vocare possumus. Christum autẽ angulum parietes continentem, paxillumq. firmum vocemus oportet: arcum etiam in bello, ex quo sagittæ mittã-
35 tur. sagittæ autem missilium armorum sunt genus, quo nomine & hebraice dicuntur. eodem verò nomine & Græcè & Hebraicè apostoli appellantur. Apostolus enim missus Græcè, Hebraicè & Syriacè SSELVAHH, vel, SSELVHHA dicitur. [*Ab ipso egredietur omnis exactor simul.*] Hebraicum nomen appropinquatorem, arctatorẽ, exactoremque significat. Est autem sagittarum periphrasis, quæ directè iactæ, eum, in quẽ intendunt, velocissimè attingentes, neque effugere sinentes petunt & feriunt. Huiusmodi
40 euangelij vis apostolorum administrationi credita commissaque fuit. Quanquam autem plures deinde discipuli Christianique nominis propagatores ex omnibus gentibus futuri essent, qui alio atque alio tempore constituti rem strenuè gererent, qui tamẽ primi omnium constituti simul legatiq. sunt, ex Israëlitarum siue Iudæorũ familia fuere,
45 sicut scriptum est: Vocauit discipulos suos, & elegit duodecim ex ipsis: quos & apostolos nominauit, &c. & misit illos, &c. atque ita exactores omnes, qui simul missi sunt, ,, Lucæ 8.
ex eo fuerunt. Animaduertendum hoc in loco est, in nonnullis latinis vulgatæ editionis libris, vbi nos legimus *angulus*, esse angelus, non ex interpretis consilio, sed ex librariorum inscitia & affine veritati errore, sed qui nullam planè etiam ijs, qui Hebraicè
50 nesciunt, sententiam reddat. Huiusmodi multa in latinis libris perperam scripta loca sunt, quæ vel librariorum negligentiæ, vel audaciæ ascribi oportuerit, qui quæ minus intelligerent, leui coniectura mutabant nonnunquam, vt mutatio sensum aliquem exprimeret, vt in illo psalmi versu secundo: Sitiuit anima mea ad Deum fontem viuum. Psalm. 41.
Nonnunquam verò nulla mutationi sententia subest, vt hic angelus pro angulus, & apud Iob etiam in quibusdam exemplaribus: Et concussit quatuor angelos domus, pro
55 quatuor angulos. Hæc obiter admonere placuit, ne huiusmodi vitia veteris interpretis auctoritati obesse, aut lectori possint imponere. Iam verò quàm strenuè, quáq. feliciter ab

Universidad de Deusto
Biblioteca

apostolis aliisque discipulis, qui primi ex Iudea in expeditionem proficiscerentur, quamuis paucis numero gerenda foret res, expositione Vates docet.

Et erunt quasi fortes conculcantes lutum viarum in prælio, & bellabunt: quia Dominus cum eis: & confundentur ascensores equorum. 5

OMNEM potentiam, sapientiam, auctoritatemque humanam paucorum inermium atque mundi iudicio imperitorum & humillimorum hominũ virtute fractum, imminutum victumque iri & Vates præcinere, & apostoli etiam factum attestantur: Videte vocationem vestram fratres: quia non multi sapientes secundũ carnẽ, non multi potentes, non multi nobiles: sed quæ stulta sunt mũdi elegit Deus, vt confundat sapientes: & infirma mundi elegit Deus, vt confundat fortia: & ignobilia mundi & contemptibilia elegit Deus, & ea, quæ non sunt, vt ea quæ sunt, destrueret. Huiusmodi belli & præliorum similitudinibus hæc res à vatibus aliisq. sacris auctoribus pronuntiatur, quòd & agendi ratione & exitu ipso, hoc est, victoria reportanda nõ minus, quam bellum ardentissimum paucorum aduersus plurimos oppugnantes fuerit: atque his nominibus, & verbis bellum certamen, prælium, pugna & cæteris aptissimè enuntietur, vt: Non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principes & potestates & rectores tenebrarum harum, & cæt. Hos itaque maximos & fortissimos non specie ipsa, sed virtute & rebus gerendis sese præbituros ait Vates, non qui fortitudinem sibi arrogantes iactent, sed qui verè & re ipsa præstent. [*Quasi fortes.*] Nomen *fortes* non adiectiuum, sed substantiuum hoc loco est propter latinorum verborum penuriam. namque Hebraicè GIBOR fortissimum aliquem & celeberrimum rebus à se gestis virum significat: quem Græci ἡρῶα dicunt: quales Hercules, Theseos, Castoras Pollucesque suos antiquitas prædicabat. Hispani *Barragan* vocant. quo nomine Gedeon ab angelo salutatus, & lepre Gilghadites, & Boos, & David celebrantur. Atque vox *quasi*, non quantitatis, sed similitudinis est, quæ aut collationem habet aut imaginem. Itaque fortiter adeo acturos ait ministros illos, vt vel nominatissimis & celeberrimis heroibus (si ita loqui licet) comparari oporteat, tanto etiam excellentiores, quanto gratius honestiusque bellum spirituale videlicet, nulla humana potentia aut facultate freti aduersus potentiorem hostem susceptum maiori virtute, dexteritate contentioneque confectum victores triumphantesque spectare continget. Est autem in hoc versu transpositus orationis ordo, vt sæpe in carminibus fit, Et erunt in prælio vt fortes conculcantes in luto platearum. tam facile & expeditum erit illis, inquit, hostes proterere, quàm fortissimis viris est facile, lutum platearum conculcare. estque locus à comparatione duplici cum amplificatione coniuncta. tantæ autem fortitudinis causam, quæ sola esse potest, certissimam indicat. [*Quia Dominus cum eis.*] Id quod ipsi fortissimi etiam atque instructissimi ex hostibus pudefacti agnoscent, cùm se à paucissimis atque in speciem humillimis superari sentiant. [*Et confundentur ascensores equorum.*] Infirma enim mundi elegit Deus, vt confundat fortia: vt non glorificetur omnis caro in conspectu eius, quemadmodum scriptum est: Qui gloriatur, in Domino glorietur. Atque hæc anteacta iam secula aliud tempus tandem secuturum esse indicatur, cùm omni Israëlitarum familiæ integra restitutio atque salus ex diuina misericordia afferatur,

1. Cor. 1.
Ephes. 6.
Iudic. 6.
Iudic. 11.
Ruth 2.
1. Sam. 17
1. Cor. 1.

Et confortabo domum Iuda, & domum Ioseph saluabo: & conuertam eos, quia miserebor eorum: & erunt sicut fuerunt, quando non proieceram eos: ego enim Dominus Deus eorum, & exaudiam eos.

IVDÆORVM primum, quòd hi Latinæ ecclesiæ propinquiores fuerint, ex ijs, in quibus versantur miserijs, animos tandem ereptos diuini spiritus gratia renouatum formatumque, deinde reliquas decem tribus, quæ longius latiusque dissipatæ patent, seruatum iri confirmat Deus. [*Et confortabo domum Iuda* (Hebraicè est, *& vrificabo*, vel, *fortificabo*) *& domum Ioseph.*] Israëlem significat, qui Iosephi nomine ex antiquo patris testamento appellari solet. Qui regis Israël intende, qui deducis velut ouem Ioseph. [*Et conuertam eos.*] Sunt enim nunc à Deo omnino auersi, & in reprobum sensum, iusto

Psalm.

iusto ac seuero iudicio traditi, vnde vt liberentur optare quidẽ & desiderare atq. orare ipsi possunt; suis verò aut conatibus aut studiis efficere non possunt, neque alia, quàm Dei miserentis virtute atque benignitate obtinere, sicut scriptum est: Conuerte nos Domine, & conuertemur; innoua dies nostros sicut à principio. Etenim, vt de hac re alias commodius, Deo præstante, demonstrabitur, Israëlitis dum præsens repudiationis condicio manet, non ita facilis atque oportuna ad suam salutem reditio est, vt olim ante Christianam repulsam fuerat, vel aliis gentibus à Deo abalienatis nunc etiam est. Atque hæc causa est, quamobrem ab ecclesia perfidorum & obstinatorum cognomine impositogentis istius res alia orandi & commendandi formula commendentur, vt in sacris precibus, quibus cùm alias, tum in sacra hebdomadis sexta die de hac re cum Deo agitur, obseruare est. Itaque omnis huius promissæ salutis causa & ratio ad diuinam voluntatem misericordiamque reuocanda est. [*Quia miserebor eorum.*] Id quod ex plena atque integra salute, quæ vsuri sunt, manifestè arguetur: neque enim repudiatis & abalienatis ob suam culpam tanta salus vllo merito vel actione propria constare potuit, nec nisi sola diuina misericordia afferri. [*Et erunt sicut fuerunt, quando non proieceram eos.* Hebraicè, *Et erunt, vt si non proiecissem eos.*] Maiorem gloriam, dignitatem ac rerum felicitatem, quam antiquam hæc illis oratio promittit; eamque ex sola Dei miserentis & præteritæ crimina benignè cõdonantis voluntate pendere docet. [*Ego Dominus Deus eorũ, & exaudiam eos.*] Rationem ostendit, quamobrem seruaturus sit, quòd se misericordem his primum omnium mortalium nomine illo suo tetragrammato indicando exhibuerit, eoque nomine Deum gubernatoremque futurum fuerit pollicitus: quo nomine erga illos, quanquam ipsi sese indignos reddiderint; tamen ipse tandem, cui perpetuum constansque consilium est, vtetur. [*Dominus Deus eorum:*] hoc nomine patribus eorum olim oblatus atque exhibitus, quod semper ipse tueatur, tametsi illi populi sui nomen abiecerint. neque enim hic subiunctum est, Et ipsi populus meus: nam antequam restituantur, abalienatus repudiatusque populus dicuntur: quibus vt salus adferatur, nulla alia via certa munire potest, quàm assiduæ preces, clamores & lamentationes, quæ illius condicionis hominibus integra ratio manet. cuiusmodi illa sunt: Tu autem Domine in æternum permanebis, solium tuum in generatione & generationem. Quare in perpetuum obliuisceris nostri, derelinques nos in longitudinem dierum, &c. Hic vatis Ieremiæ locus eiusdem plane argumenti cum præsenti est. [*Et exaudiam eos.*] Significationem certam habet verbum *exaudire*, est enim oranti, imploranti exposcentique benignè respondere. Hebraicè, GHANAN, vt: Cum inuocarem, exaudiuit me Deus iustitiæ meæ.

Thren. 5.
Thren. 5.
Psalm. 4.

Et erunt quasi fortes Ephraim, & lætabitur cor eorum quasi à vino: & filij eorum videbunt, & lætabuntur, & exultabit cor eorum in Domino.

IVDÆORVM salutem & restitutionem Israëlitarum felicitas consecutura prædicitur, quibus diuini euangelij virtutem expertis magna & publica lætitia, verumque eximiorum gaudium cumulandum est, non ex leui & momentanea aliqua externaque causa, sed ex animi quodam intimo sensu eruptuum: perinde atque ijs accidere solet, qui optimi vini liberalius exhausti efficientia hilares lætique sunt, quibus ipsum vinum lætitiæ argumenta orationisque atque exultationis oportunitatem facultatemque præbet etiam solis, nulla externa ad gaudendum specie visa exhilaratis: Vinum enim lætificat cor hominis. adeo vt filijs etiam paruulis, quos consueta patrum tristitia & mœstitia ad rogandam causam, condolendumque mouebat, tanta nouitas spectata & cognita lætitiam, gratulationem, diuinarumque laudum studium incitet. paruuli enim ob ætatis seruorem & exiguam incommodorum experientiam, lætitiæ magis, quàm mœstitiæ alienæ sensu commouentur atque excitantur. Ita patrum lætitiam filij planè cognituri gaudiumq. proprio sensu gratulationeq. Deo facta cumulaturi esse dicũtur. Quãta verò, quamque certa in his restituendis atque seruandis Dei cura atque prouidentia perspicienda sit, aperta expositione declaratur.

Psalm. 103.

Sibilabo eis, & congregabo illos, quia redemi eos: & multiplicabo eos sicut antè fuerant multiplicati.

LÆTISSIMVM euangelij nuntium per omnes orbis regiones, quacunq. Israëlitæ

Universidad de Deusto
Biblioteca

dispersi fuerint, perferendum diuinus sibilus hoc loco appellatur. cuius vocis illa sententiæ summa est. [*Quia redemi eos.*] Hoc nuntio audito congregandos atque vnius ecclesiæ communione societateque coniungendos, omnique tum felicitatis, tum multitudinis ac frequentiæ copia augendos fore ait: ita vt neque dignitate, neque numero illi antiquo populo, qui olim celeberrimus fuerat, impares; sed longè etiam superiores reddantur. [*Et multiplicabo eos sicut antea fuerant multiplicati.* Hebraice, *Et multiplicabuntur, sicut multiplicati sunt.*] *Multiplicari* verbum, non ad numerum modò, sed ad omnem dignitatis & felicitatis amplitudinem refertur, ob eamq. rem ex multis, quæ Hebræis sunt, similitudinis vocibus hoc in loco vna est KRMO, quæ quantitatem, qualitatem admirationemque significat. eam pluribus latinis vix aptè interpretari possumus: [*Multiplicabuntur quàm maximè, si quando vnquam maximè.*] idque admirando pronuntiandum est, vt nulla vel maxima ante multiplicatio huic æquanda esse dicatur: quantaque illa sit quam ex paruo numero auctam, cùm illorum rebus Deus benigne prouideret Moses miratus indicauerat: Dominus Deus vester multiplicauit vos, & estis hodie, sicut stellæ cæli, plurimi: Dominus Deus patrum vestrorum addat ad hunc numerum multa
Deut. 1. „ millia, & benedicat vobis, sicut locutus est. Illud ad sermonis arcani rationem obser-
„ uandum est, sibilationem in sacris vocationis excitationisque signum aliquando esse, vt:
Iudic. 5. Quare habitas inter terminos vt audias sibilum gregum. & illud: Leuabit signum in
Isa. 5. „ nationibus, & sibilabit ad eum de finibus terræ: & ecce festinus velociter veniet, &c.
quanquam alia huius verbi significatio etiã sit, de qua suo loco dicemus, quæ huic planè non conuenit. Prædictis autem promissis illud etiam additur, quod à vatibus omnibus non rarò enuntiatum est. Israëlitarum restitutionem neque terrenæ felicitatis nominibus interpretari, neque terminis definiri oportere, quamuis illius antiquæ, qua olim in Chananæa regione vsi Israëlitæ fuerint, verbis aliquando describatur. Hoc enim propterea fieri, quòd rem ipsam ad imaginem suam referri, figurataque oratione enuntiari conueniat: vt tamen ijsdem omnino modis hæc futura felicitas atque illa antiqua, exspectanda sit, neque ex diuinorum beneficiorum magnitudine, neque ex gentis ipsius celeberrima frequentia esse, quam tam angustis finibus contineri non fuerit par.

Et seminabo eos in populis, & de longè recordabuntur mei. Hebraicè,
Et seminabo eos in populis: & in longinquis recordabuntur mei.

ISRAELITAS per omnes ferè orbis regiones cum summa ignominia dispersos & dissipatos, vbi salutis diuinarumque virtutum ex Dei dono cõpotes facti fuerunt, magno cæteris nationibus ad diuinarum laudum studium exemplo fore ait. namq. & vitæ sanctitate, & tantorum à Deo beneficiorum vsu admirandum hominibus alijs spectaculum edent, quod narratione etiam celebrando explicabunt: atque ita fiet, vt ipsi etiam alijs, qui Deum vel non nouerant, vel non rectè nouerant, ad eiusdem salutis communionẽ vocandis administri sint.

Et viuent cum filijs suis, & reuertentur.

SIVE filios simpliciter secundum carnem, siue discipulos & à se euangelio enuntiando genitos cum Paulo interpretemur, siue vtrosque, sententia planè constans apertaque est. Ait verò illos victuros, quod humana ante iustificationem & sanctitatem obtentam non vita, sed mors planè appellanda sit; imò ipsum mortis corpus, à quo se liberari ille
Rom. 7. apud D. Paulum expetebat; vita verò ea verè dicatur, quæ diuini spiritus efficientia datur: quam spiritus vitam Apostolus nominat. de qua sic vnus ex consortibus scripsit:
1. Ioan. 3. Nos scimus, quòd translati sumus de morte ad vitam: quoniam diligimus fratres, &c.
Hos autem, qui sic vixerint, reuertẽdos esse Vates ait, eò quòd in maximam gratiam reducti nouis & planè eximijs atque liberalissimis studiis deditos fore præuideat, sicut
Galat. 5. scriptum est: Qui sunt Christi, carnem suam crucifixerunt cum vitiis & cõcupiscentijs:
„ Si viuimus spiritu, & spiritu ambulemus, & cæt. Hæc itaque conuersio, de qua hic agitur, est ab illa misera seruitute & morte ad sanctitatem filiorum atque veram san-
Ephes. 2. ctorum ciuitatem & Dei familiaritatem traductio: Id quod subiunctis versibus ex-
„ ponitur.

Et redu-

Et reducam eos de terra Aegypti, & de Assyrijs congregabo eos: & ad terram Galaad, & Libani adducam eos: & non inuenietur eis locus.

STVDIORVM & vitæ in melius mutationem, felicitatis vsum, frequentiam celebritatemque magnam Israëlitarum in gratiam restitutorum, atque in Dei ciuitatem receptorum ostendit. reductio namque ex terra Ægypti & Assur libertatem totis ferè sacris libris decantatam indicat: quam illa antiqua apud Ægyptios misera angustaque detentio significabat. Assyriaca autem abductio & dispertio, quæ Israëlitis contigit, grauissimam Dei offensionem arguebat. quamobrem à gratia excidentes abducti dissipatique illi fuere. Hæc omnia optimum tandem exitum ex suo beneficio habitatura esse Deus docet: quæ cùm figuratè dicantur, verbis tantùm indicatis facilè intelliguntur. [*Ad terram Galaad, & Libani adducam eos.*] Nota est omnibus historia duarum tribuum cum dimidia, quibus vltra antiquorum promissorum præscriptum, Galaaditis etiam regio occupanda colendaq. concessa est: sed quod ad nostram interpretationẽ facit, mysterium in verbis ipsis latet. Ex duobus namq. regionis illius hominibus Moab & Galaad, posterius vsurpatũ ea causa fuit, quòd Galaad cumulum testimonij significans eius amicitiæ & gratiæ monumentum præbebat, quam Iacob apud Laban renouatam perpetuò firmandam inijt. Ad huiusmodi igitur perpetuæ gratiæ & familiaritatis suæ regionem Israëlitas reducendos, cumulatiusq. etiam ornandos amplificandosque Deus in se recipit, atque ad Libanum, quòd præter montem illum, quo Damascena Syria à Palæstina distinguitur, terram etiam ipsam sanctam appellatã significat. Ita enim à Mose vocatur: Deuter. 3.
„ Transibo & videbo terram hanc optimam trans Iordanem, & montem illum egregium
„ & Libanum. significat autem nomen ipsum candorem & pulchritudinem: quo nomine vitæ illius vsus & fructus, quo filij Dei sanctorumq. ciues fruuntur, indicatur. quod verò ad celebritatem frequentiamq. attinet, illos nõ solùm illis angustis terminis Chananææ regionis, videlicet Gilghad & Libano continendos (namq. ille locus non sufficeret) sed propagandos etiam per omnes regiones ita, vt terra, quæ nunc habitabilis dicitur, tanto numero capiendo angustior visa mari etiam arctato augenda dilatandaque sit.

Et transibit in maris freto, & percutiet in mari fluctus, & confundentur omnia profunda fluminis: & humiliabitur superbia Assur, & sceptrum Aegypti recedet.

NVLLAM orbis terrarum partem, quamuis incognitam vel remotam esse, neque viarum & fluminum difficultate, vel interiecti maris vastitate sepositam, quò sacrosancti euangelij lux, virtus & salutifera gentibus victoria perueniura non sit, hoc vaticinio docemur. Quanquam enim antiquis Græcis atque Latinis terræ habitabilis imperium Oceano tantum finiri & claudi putatum sit, neque vltra freta angustiasque maris aut facile aut vtiliter nauigari posse fuerit traditum; Christiano tamen nomini propagando ampliorẽ campum longiusq. iter omni maris fluminumq. difficultate contempta & superata apertum iri vates prædixerunt. namque illis terrarum & gentium, quàm late pateret, habitatio cognita fuit, vt alias, Deo conatibus nostris præsente, docebimus. Iam verò nostro seculo, quanquam huius prædictionis plena ratio nondum constet, vt tamen plenè tandem constare possit, via apertissimè munitur, peragrato nuper non semel secundum longitudinem orbe cum magna Christiani nominis notitia & fama, cum maxima porrò Christi virtutis & efficacitatis experientia, ad publicam hominum salutem posthac ex vatum responsis, qua longè lateque is patet, peragrando. [*Et transibit in maris freto.* Hebraicè sic: *Et transibit in mare angustiæ.*] Angustia maris idem, quod apud interpretem nostrum significat, videlicet fretum, quo maria aliàs interiectis terris diuisa coniunguntur & separantur. vt Eymerium, Thracium, & Gaditanum; & quod à nostris iam ter aut quater secundo exitu tentatum est, Mægallanicum. Huiusmodi ob continuos maris æstus difficillimas naugationes habent, quas tamen Christiani nominis virtus, si antea bonas, optimas tandem veris atque piis euangelij nuntijs datura est. [*Et percutiet in mari fluctus.*] Oceani feruorem constantissimum & tempestatis fluctus à Deo ad euangelij propagationem frangendos esse ait;

Universidad de Deusto
Biblioteca

neque vllo præterea lacu, palude, aut flumine eorum, qui euangelium propagaturi sunt, iter, quo minus felicissimè conficiatur, impediendum esse. [*Et confundentur omnia profunda flumina.* Hebraicè, *Et siccabuntur omnia profunda* IAOR.] Significat autem IAOR
Exod. 2. Dan. 12. Amos 7. fluuium, non omnem tamen, sed eum, cuius decursu vel inundatione paludes, lacus stagnaque crescunt. qualis in Africa Nilus, & in Asia Tigris est, qui hoc nomine in sa- 5
cris libris dicuntur. solent autem eæ regiones, quæ huiusmodi lacubus & fluminibus defenduntur, ab hostium aduenariumque incursione tutissimæ, atque ad eam prædam, quæ aliunde allata eò fuerit, conseruandam munitissimæ existimari. Hac opinione quondam Ægyptij & Assyrij decepti perpetuá sibi felicitatem, vt apud Amosum aliosque vates cognouimus, promittebant: quam tamen suo periculo finiri labefactarique 10
posse intellexère. Cùm verò de huiusmodi fluminibus mentionem Vates fecerit, commode duas illas regiones, quæ hoc nomine celebres fuerant, subiúgit: quarum exemplo ad cæterarum eiusdem generis arrogantiam deprimendam vsus est. [*Et humiliabitur superbia Assur, & sceptrum Ægypti recedet.*] Huius loci sententia ex similitudine & significatione magis, quàm ex verborum pronuntiatione explicanda est. namque de Assyriorum 15
imperio, deque Ægypti in Israëlitas dominatione, sui etiam ipsius ætate planum fuit, cùm iam Assyriorum tyrannis nulla, Ægyptiorumque potentia exigua admodum esset. Sed ad similitudinem relata ratio illud significat, omnem humanam vim, superbiam, & potentiam, quæ huiusmodi vel naturæ, vel operis præsidiis niteretur, vanam inanemque aduersus Dei virtutem fore. Ad significationem verò illud. Peccati iugum atque 20
diuinæ offensionis magnitudinem, quibus hominum animi vt Ægyptiaca seruitute atq. Assyria dispersione, ab inferorum tyranno Lucifero oppressi dilectiq. essent, Dei misericordia, & Christi eius efficientia obliterandá esse: quæ res subiuncto carmine exponitur.

Confortabo eos in Domino: & in nomine eius ambulabunt, dicit Dominus. 25

EORVM qui à diabolica tyrannide & Ægyptiaca seruitute liberati per diuinum spiritum fuerint, sancta, pia, illustris atq. honestissima vita est, mores præterea pristinis dissimiles omni integritate & virtute præditi, omnique malo metu, terrore atque consternatione immunes animi, quippe qui Dei in sese manentis virtute roborentur & confir- 30
1. Pet. 4. „ mentur, sicut scriptum est: Vt iam non desideriis hominum, sed voluntati Dei, quod „ reliquum est, in carne viuant temporis, &c. quæ D. Petrus cæterique apostoli de hac re dixère. quam rem Israëlitis in gratiam receptis, cæterisq. ad eandem ciuitatem ex diuino beneficio pertinentibus hominibus præstiturum sese Deus pollicitus est. [*Et confortabo eos.*] *Confortare*, corroborare, siue, vt illo verbo vtamur, heroificare est. de quo superius 35
diximus. [*in Domino.*] nomen illud arcanum hoc in loco appellatur, quod ad misericordiæ rationem præcipuè significandam plerumq. interponi ostendimus. [*Et in nomine eius ambulabunt.*] *Nomen* in sacris sermonibus idem, quod vim, virtutem efficientiamq. significat, vt: „ Qui numerat multitudinem stellarum, & omnibus eis nomina vocat. &c. In nomine tuo laxabo rete. *Ambulare* verò, reciprocum verbum Hebraicè est, certaque 40
coniugatione pronuntiatum: in qua omnem vitæ vsum consuetudinemq. significat. cuius multa exempla sunt, vt illud: Ambula coram me, & esto perfectus. Ambulauitq. cum
Gen. 17. Deo Noë. Hęc verò omnia rata & certa fore Deus in se recipit. [*Dicit Dominus.* Hebraicè,
נאם NEVM *Domini.*] Est autem NEVM dictum firmissimum, siue affirmationem interpretari placeat. 45

CAPVT XI.

APERI *Libane portas tuas, & comedat ignis cedros tuas. Vlula abies, quia excidit cedrus, quoniam magnifici vastati sunt: Vlulate quercus Basan, quoniam succisus est saltus munitus.* 50

VARIA ac multiplex huius capitis vaticiniorum expositio apud interpretes 55
tum Hebræos & Chaldæos, tum Græcos & Latinos est: neq. tamẽ alicubi satis per-

spicua & dilucida difficultatem quidem loci magnam arguit & indicat; explicationis verò laborem magis auget, quàm leuat: tanta in inueniendo argumento dissensio atque in explicando obscuritas & rerum temporumque repugnantia est. nobis verò cùm institutum non fuerit, aliorum sententias recitando vel superstitiosè sequi, vel ambitiosè aut inuidiosè magis, quàm vtiliter frangere, operæpretium visum est ex anteactarum rerum, historiarum temporumque ratione & obseruatione vaticinium exponere; neque ab aliorum legendis scriptis quemquam auocare, in quibus plurima doctè pieque cogitata atque dicta sunt. Igitur huius vaticinij argumentum illud nobis est, Deum, postquam Vati futuram secundi templi ætatibus felicitatem, atque Iudæis fidem pietateque præstantibus asserendam ostendisset, suamque omnino de publica tam Iudæorum, quàm aliarum gentium salute voluntatem manifestè declarasset, nunc rursus quantum malorum & calamitatum gens illa sua culpa, vitio atque nefariis vitijs commeritura sibique ipsi machinatura esset, non tam verbis, quàm rerum ipsarũ actione repræsentationeque veluti spectandum ante oculos proponere, vt vel ipso repræsentationis spectaculo magis, quàm oratione populus ille permotus sibi suisque rebus vtilius atq. sapientius prospiciendo consuleret. Ante verò quàm res ipsa Vati agenda repræsentandaque suscipiatur, oportuna præparatione adornatur; loco videlicet, in quo edendum tandem erat huiusmodi spectaculum, indicando atque repræsentationis actionisque suę narrando argumento. Atque hæc oratio omnis, quòd ad futuras res spectaret, translationibus & allegoriis componitur: cuius illa summa est, Israëliticam regionem maximè verò Iudæam, quæ templo & regia vrbe cùm primis celebris illustrisque esset, principibus viris, pontificibusque occisis, reliquoque populo partim cæso, partim capto ob sua ipsorum scelera & culpas vastatum, exinanitumque iri. Ea verò res, quod Vati pastorum, gregis, pecorumque imagini repræsentanda esset, rusticis etiam locorum, plantarum arborumque nominibus & verbis aptè inchoatur. [*Aperi Libane portas tuas.*] Ierosolymitana ciuitas totius regionis caput & præsidium Libani portæ appellantur, quòd ijs saluis & integris cætera tuta fore; contra verò illis ipsis ruptis atq. apertis omnia vastatum perditumque iri putandum esset. Est autem ea, quam Vates actu- rus deinceps est, quædam veluti tragœdia grauissima: cuius argumenta & prologos cantari magis, quam recitari mos fuerat. namque id actionis genus rei magnitudo molesque exigit, quò spectatorum auditorumque animi vehementius moueantur. Maximam verò & grauissimam rem eandemque certissimam exspectari oportet, quam tanto verborum apparatu, sublimi carminis genere, atque pronuntiandi modis imperatiuo & permissiuo præcini iubet Deus, vt: Attollite portas principes vestras, & eleuamini portæ æternales: & introibit rex gloriæ. Atque omnis hæc ratio per parasceuen, vt diximus, agitur. [*Et comedat ignis cedros tuas.* Hebraicè, *Et comedet.*] Non imperantis, sed permittentis modus est. Certa, inquit, iam res est, fore videlicet, vt ignis comedat atque absumat cedros tuas: quamobrem aperi tandem portas tuas, qua iubeat incendium. appellatur autem Libanus ex gloriæ atque amœnitatis comparatione Iudæa regio, vt iam superius docuimus. Est verò Libanus ipse mons omnium, qui in terris cogniti sunt, amœnissimus, & arborum plantarumque vario elegantissimoque genere longè celeberrimus. Quod verò ad arcanam significationem spectat, vt Libanus Iudæam regionem, portæ Ierosolymam, sic cedri (quæ probatissimæ in illo monte arbores sunt: proceres primoresque regionis viros significant: ijs verò (cùm natura robustiores atque minus corruptibiles esse ferantur) absumptis atque vastatis nullam sibi cæteræ arbores securitatem promittere, sed eundem exitum exspectare possunt. [*Vlula Abies, quia excidit cedrus.*] Non modò cedri vicem dolere, sed suam ipsius timere atque magno gemitu vlulatúque exspectare iubetur. *Abies*, Hebraicum nomen BEROS. buxum latinè interpretamur. constat ea planta firmiori quidem materia, sed minus etiam quàm cedri ad contendendum igni atque ferro valida. In populo autem qui sint abietes à cedris secundi, facilè cognosci possunt. ne verò translationis interpretatio auditoris cogitationi omnino permitteretur, eaque ratione certa minus esse posset, à Vate ipso obiter indicata est. [*Quoniam magnifici vastati sunt.*] Hac oratione nostræ expositionis sententia satis aperitur. [*Magnifici.*] Hebraicum nomen ADIRIM, potentissimos robustissimosque significat; nimirum

Universidad de Deusto
Biblioteca

nimirum populi ordinumque ductores & primarios viros. nihilo verò mitius cum cæteris regionis partibus ac locis caue loca incolentibus viris, principibus & patribus agendum esse putandum fuit, vbi tam durè atque acriter cum capite ipso principeque omnium ciuitate ageretur. [*Vlulate quercus Basan, quoniam succisus est saltus munitus.*] Proxima in Syria Libano monti honore *Bassan* regio olim fuit nemoribus & siluis frequentissima pastionumque magnitudine nobilissima; quòd non herbis modò, sed arborum frondibus greges armentaque alere abundè satis posset. Quamobrem cum Libano in eiusmodi rationibus coniungitur, vt apud Isaiam: Et super omnes cedros Libani sublimes & erectas, & super omnes quercus Basan. Atque adeo hac arcana oratione populo etiam periculum denuntiatum est, qui in pascuorum pastionumque similitudinibus gregis locum obtinet; populi verò magistratus reliqui minores familiarumque patres quercuum nomen imaginemque referunt: quarum vmbra greges protegi frondibusque deciduis pasci interdum consueuêre. [*Quoniam succisus est saltus munitus.*] Libanum atque in arcana significatione Ierosolymam ciuitatem Iudææ caput intelligimus, quòd tota regio Libanus dicatur; sed munitionis adiunctio regiam ipsam indicet. Atqui destructum vastatumq. locum nō modò pastorum & gregum desiderium, sed ferarum etiam defectus, ac denique desertissima quædam solitudo consequitur.

Isa. 2. „ Libano in eiusmodi rationibus coniungitur, vt apud Isaiam: Et super omnes cedros Li-
„ bani sublimes & erectas, & super omnes quercus Basan.

Vox vlulatus pastorum, quia vastata est magnificentia eorum: vox rugitus leonum, quoniam vastata est superbia Iordanis.

BASSAN regio vltra Iordanem sita describitur; præruptis autem atque nemorosis Iordanis locis leonum copia erat, qui in proximos greges vi illata viuebant: quales Sanir & Hermon montes prope Iordanem esse ex Psalmo didicimus: Memor ero tui de terra Iordanis & Hermonij, à monte modico. Atque hæc leonum cubilia in Canticis dicuntur: De vertice Sanir & Hermon, de cubilibus leonum, & de montibus pardorum. Necesse verò est vbi gregum & mansuetiorum animantium penuria sit, feras; quæ raptu viuunt, deficere; maximè verò cùm non modò cibi subtracti, sed saltus ipsi & cubilia, & omnis latendi commoditas adempta fuerit. nam catuli leonum rugiunt, vt rapiant & quærant à Deo escam sibi. Atque ad significationem imagine relata, non modò pastores ipsos, hoc est, sacerdotes, qui ambitiosè magis, quàm officiosè munus administrarent, honore priuandos; sed & magistratus & principes, quibus prædæ commoditas potior, quàm publica causa fuerat, non modò omni diripiendi spe, sed ipsorum etiam dignitate atque superbo dominatu deturbandos esse. Alterius ordinis vitium admissum magnificentia pastorū; alterius verò superbia Iordanis appellatur. sed hæc Hebraicè significantius etiam dicuntur. Hactenus igitur spectandarum rerum theatrum indicatum & quædam veluti caua præparata, atque argumentū ipsum propositum à Vate est: nunc verò deinceps futurarum populo illi perturbationum, calamitatum atque miseriarum à Vate ipso acta describitur tragœdia.

Psalm. 41. Sanir & Hermon montes prope Iordanem esse ex Psalmo didicimus: Memor ero tui
Cant. 4. de cubilibus leonum, & de montibus pardorum.

Hæc dicit Dominus Deus meus, Pasce pecora occisionis.

QVANTA Iudæorum genti felicitas, quanta dignitas Deo auctore obtinenda esset, modò ille pietate, honestate, atque legitimis officiis quæreretur, multis antea vaticiniis à Zacharia fuerat expositum: hic verò quanta contrà clades miseria atque infelicitas ob proditum omnium ordinum hominibus officium Deo iudice atque vindice imminere, ab eodem exponitur; sed vt diximus actione magis, quàm oratione res explicatur. Ad huiusmodi verò actionum rationes exponendas illa nobis breuiter repetere operæpretium fuerit; quæ in primum Hosseæ caput commentatis longius tractata sunt. Plures esse Deo cum vatibus agendi modos ac formas, quæ ad triagenera à nobis referri possint. Vnum genus est, cùm res vel præterita, vel præsens, vel futura etiam oratione tantùm transigitur. quam orationem vates, vt ipsi, exceperint, sic etiam narrare consueuêre. cuiusmodi illud exemplum est: Væ genti peccatrici, po-
Isa. 1. „ pulo graui iniquitate, semini malorum, filiis corrumpentibus. dereliquerunt Dominum, blasphe-

„ blasphemauerunt sanctum Israël, abalienati sunt retrorsum, &c. Alterum genus est, „ cum rerum futurarum ratio non tam oratione, quàm specie aliqua vatum mentibus „ obiecta, siue oculis etiam subiecta exponitur, quæ vel ab ipsis planè cognoscatur, vel „ præsentis interpretis opera declaretur, vt illud: Vidi per noctem, & ecce vir ascendens Zach. 1.
„ super equum, &c. Et dixi, Qui sunt isti Domine mi? & cæt. Tertium verò genus „ est, cùm neque oratione, neque visione quid fiat, factum futurumque sit, Vates doce- „ tur & refert. Sed ipse potius aut solus, aut adhibitis etiam sociis agere & repræsenta- „ re, spectantiúq. oculis subijcere iubetur, quo vaticinandi genere ad hominum permo- „ uendos animos, atque adeo ad memoriam vel diutius conseruandam, vel recordatio- „ nem vehementius excitandam, nullum neque præsentius, neque efficacius esse demon- „ strauimus. quamobrem genus hoc signum proprie appellatum in sacro sermone est, „ vt: Ecce ego & pueri mei, quos dedit mihi Dominus in signum & portentum in Is- Isa. 7.
„ raël à Domino exercituum, &c. Atque adeo tertium & postremum genus hoc alte- „ ro ex duobus modis à vatibus excipitur. nam persæpe accidit, vt actio ipsa ratione „ etiam atque oratione subiuncta explicetur, quæ alias obscurior difficiliorque futura „ esset. nonnunquam vero, vt Vati clara apertaque vsqueadeo sit, contingit, vt neque „ iudice, neque oratione ad cognoscendum egeat. Prioris formæ exemplum illud „ apud Isaiam est: Vade & solue saccum de lumbis tuis, & calciamenta de pedibus Is. 20.
„ tuis, & fecit sic, vadens nudus & discalceatus: & dixit Dominus, Sic ambulauit ser- „ uus meus Isaias nudus & discalciatus tribus annis: signum & portentum erit super „ Ægyptium & super Æthiopiam, & cæt. & quod apud Ieremiam de lineo lumbare Ierem. 13.
„ abscondito & putrescente longius narratur expositioneque etiam adiuncta declara- „ tur: Hæc dicit Dominus, Sic putrescere faciam superbiam Iuda & superbiam Ie- „ rusalem multam, & cæt. Multa etiam huiusmodi apud Ezechielem exempla sunt. „ Posterioris verò formæ illud cumprimis Isaias nobis præbet: Sume tibi librum gran- Isa. 7.
„ dem, & scribe in eo stylo hominis: velociter spolia detrahe, cito prædare. Cuius „ iussionis sententiam, quòd Vates intellexerit, non rogauit, sed vt certam fore osten- „ deret, adhibuit sibi testes fideles, Vriam sacerdotem, & Zachariam filium Bara- „ chiæ, &cæt. Et Ezechiel etiam laterem sumere, vrbisque icnographiam describe- „ re nulla alia rei sibi cognitæ interpretatione addita iubetur. In hoc autem rerum „ genere nonnullæ aliquando vatibus imperari solent, quæ vel ad agendum duriores, „ vel ad spectandum mirabiles magis esse videantur: quarum quòd perspecta sit ra- „ tio aut causa, quamobrem imperentur, non quæritur. Sic Ezechiel quòd nouacu- „ la sibi barbam capillumque radere iubeatur, neque causam ipse rogat, neque etiam „ non interrogans docetur, sed simul cum mandato cognitam, ipse idem vbi egerit, ex- „ ponit. Hanc prorsus rationem noster Vates hoc in loco persecutus, mandata atque iussa „ diligenter egit; neque, quamobrem ita agere iuberetur, causam sibi, vtpote planè „ perspectam, exponi postulauit, qui alias monstratorum spectrorum, visionumque „ significationes doceri cupiens curare rogareque maxima cura solebat. actionis au- „ tem genere cognito actio ipsa spectanda, quamque breuiter dilucideque maximè „ præstari à nobis possit, diuini spiritus auxilio explicanda restat. Igitur Dei erga Iu- „ dæam gentem & gentis ipsius erga Deum rationes, cuiusmodi deinceps futuræ sint, „ non tam præmonitratæ aut verbis expositæ, quàm sua ipsius actione repræsentatæ „ atque ostensæ Vati nostro hoc in loco describuntur. Neque enim Deus pastorem „ sese populi esse nunc apud Vatem professus est, sed ipsum pastorem esse, suisque „ ipsius actionibus, quid populo futurum esset, intelligere iussit. [*Hæc dicit Dominus Deus meus.* Hebraice, *Hæc dixit Dominus Deus meus.*] Eam, quam narraturus est, rem sibi „ à Deo iudice, gubernatore, imperatoreq. suo iniunctam fuisse profitetur: atque hac ora- „ tione certam, attentioneq. & cognitione dignissimam docet. [*Pasce pecora occisionis.*] Ipsa „ primum obiectarum rerum natura, deinde verò significatio cognoscenda explicandaq. „ nobis est. Atque, vt quænam occisionis pecora sint, & quamobrem sic dicta, scia- „ mus, illud obseruare oportuerit, duplex in pastionum cura atque arte pecorum genus „ esse, alterum ad sobolem sufficiendam propagandamque idoneum, atque idem ob eam „ rem vtilissimum, quod fœtu ac lacte vellereque interdum dominos alit, & indies lo- „ cupletat. Id autem magna cura & diligentia tum pasci, tum foueri, atque

ne qua

Universidad de Deusto
Biblioteca

ne qua ex parte aut morbo, aut ferarum impetu lædatur, custodiri solet. quod qui quã
copiosissimum habuerit, ditissimus esse credatur. neque is vendere ad macellum, neque
ad familiæ pastum occidi ex iis vel vnum patiatur, quod maiori sobolis vsui & lactis fru-
ctui esse credat. Cuiusmodi greges apud Labanum socerum Iacob magna cura sibi susc-
Gen.21. ceptos, pastos atqsque commemorat: Viginti annis fui tecum, oues tuæ & capræsteri-
„ les non fuerunt, arietes gregis tui non comedi, neque captum à bestia ostendi tibi: ego
„ damnum omne reddebam: quod furtim perierat, à me exigebas, &c. Alterum verò pe-
coris genus esse, quod cùm ad sobolem inutile fore cognoscatur, macello destinatum,
interim pascitur & curatur; quoad emptor aliquis oportunus accedat, cui diuenditum
tum mactandum tradatur. Cuius generis caprorum arietumque maxima pars est: & 10
ex femellis eæ, quæ vel naturali sterilitate, vel ætate inutiles ad sobolem censentur; hu-
iusmodi quæcũque sunt, & pastores quamcitissimè à se diuenditas abduci, & emptores
quam maturrimè mactatas cupiunt. vt quas sibi occisas emolumenti nonnihil, diu autẽ
conseruatas detrimenti plurimum facturas putant. Quamobrem singulis diebus partẽ
Psalm.43. aliquam saltem ex his mactari curant, sicut scriptum est: Quia propter te mortificamur 15
„ tota die, existimati sumus sicut oues occisionis. Huiusmodi gregem, quem pasceret, sibi
parare Vates iubetur, omnibus, quas iam exposuimus, notis descriptum hoc modo:

Quæ qui possederant, occidebant, & non dolebant: & vendebant ea dicentes, Benedictus Dominus, diuites facti sumus: & pastores eorum non parce- 20
bant eis. Hebraicè ad verbum sic: *Quæ ementes ea occident, & nõ culpabuntur: & vendentes ea dicẽt, Benedictus Dominus, & ditabor: pastores eorum non indulgent super ea.*

EIVS rei, quæ pecus occisionis dicta fuerat, expositio per definitionem siue descri- 25
ptionem explicata hæc est. Educitur autem definitio ex sententiæ & consilij locis. ete-
nim quodnam pecus curari, quod rursus occisioni addici dignum sit, ex eorum qui
possident, iudicio & sententia cognoscitur. nam quæ Dominus à se abducta cupiat, neq;
pastor ipse abduci doleat, neque emptor retinere velit, ea mactationi tantũ idonea esse
consequitur. quæ verò fructu aliquo prodesse possunt, tum Dominus si vendat, damno 30
magis, quàm lucro apponit, tum pastor ex pascendi consuetudine & vtilitatis vsu pecus
amans vendita dolet ac desiderat; tum etiam emptor non occidit, sed ad augendam rem
conseruat: quòd si occiderit, à vicinis culpatur, vt qui vtilem fœcundamque sibi futurã
rem temere perdat. Itaque occisionis pecus ex horum trium animo & consilio cogno-
scitur, quod qui emerit, occidet, & non culpabitur; & qui vendit, putat se diuitem 35
factum, quòd inutilis pecoris pascendi & custodiendi molestia liberatus fuerit: at-
que etiam ea pecunia auctus, quæ indies minor fieret, si diutius exspectandus esset em-
ptor. Quamobrem Deo gratulatur, cuius beneficio sibi in pecore vendendo consultũ
esse credit. [*Benedictus Dominus, & ditabor.*] Iam videor, inquit, mihi fore diues, qui inu-
tilem rem à me non sine emolumento abijcerim, quòd felix faustumque sit. [*Et pastores* 40
eorum non indulgebant.] Hebraicum verbum *indulgere*, parcere, clementerque agere signi-
Gen.29. cat. Est autem clementia eius rei, quæ alioqui vtilis fore credatur, conseruatio. vt illud:
„ Et apprehenderunt manus eius, & manum vxoris eius, ac duarum filiarum eius, eo quod
parceret Dominus illi, &c. [*Ementes ea occident, & non culpabuntur.*] Non enim alia cau-
sa emũt, nisi vt occidant. Igitur huiusmodi gregem macello destinatum dum Vates pa- 45
rat & pascit, exspectatque quoad emptores qui occisuri sunt, accesserint, illud poten-
debat, Deum Iudæam gentem tot annis magna cura gubernatam & omni beneficio au-
ctam; neque tamen vel vllo fructu commendabilem, vel vtilitatis veræ spe iam vlterius
ferendam; interim ita pasturum & ducturum, quoad cumulatis sceleribus indignitate-
que aucta emptoribus ad mactandum tradat. Atque Romanorum exercitus emptores 50
futuri erant; quibus quanquam non nimium magno pretio, non gratis tamen addictam
fuisse constat, vt ex Iosephi, aliorumque auctorũ historia accepimus. atque in ipsis tran-
slationis verbis magna rei significatio subest. Appellantur enim emptores, qui res antea
non suas persoluto pretio sui iuris reddunt: pretium verò Hebraice sanguines dicuntur.
atque ita populus ille Romanis non incruẽto bello vendicatus est, à quibus ob eam rem 55
præter omne antiquum exemplum vexatus, direptus atque omni crudelitate laceratus quam
Marc.13 est. Fuerunt enim dies illi tribulationis tales, quales non fuerãt ab initio creaturæ, quam
condidit

condidit Deus vsque nũc, neque fient. &c: Nisi breuiasset Dominus dies, non fuisset sal-
ua omnis caro, &c. hoc est, quod ait, [*Quòd ementes ea occident, & non culpabuntur.*] neque
enim à quoquam mortalium culpæ datum Romanis fuisse, imò contrà laudi ascriptum
legimus, quòd Iudæos, quos tanto sanguine & belli obsidionisque tædio tandem victos
5 sibi addixissent, nullis neque religionis, neque publicæ, neque priuatæ rei vsibus idoneos
iudicatos sine clementia occiderent. hæc omnia ex iis, quæ apud nos extãt, historiis
nota sunt. namque Iudæi ex quo Deum sibi infensum reddidere, nullius erga se mor-
talium æqua aut clementia habuêre iudicia, neque societatem vel amicitiam satis aut
ipsis tutam, aut aliis vtilem gerere potuerunt. Etenim Pharao, qui quosdam ex illis pro-
10 fugos susceperat, in Assyriorum offensionem acerbissimo incommodo suo cecidit, ita vt
cum illos à se depulsos tradidisset, illud non inepte dicere posset: [*Benedictus Deus, &*
ditabor.] Sed neque pastor ipsorum Deus indulsit eis, quos ob nefaria antiqua & diu-
turna scelera iam diu ad pœnitentiam exspectatos emptoribus tradere tandem decre- Luc.13.
„ uit, sicut scriptum est: Ecce anni tres sunt, quærens fructum in ficulnea hac, & non inue-
15 „ nio. succide ergo illam, vt quid enim terram occupat? hunc itaque Iudææ gentis futu-
„ rum exitum pecoribus ad macellum sibi pascendis Zacharias indicabat. interim autem
dum emptores accederent, gregem pasci, hoc est, populum illum à Deo regi, deduci,
tolerari curarique oportebat: sed quibusnam modis id agendum foret, varia tempesta-
tum futurarum repræsentatione Vates docet, eius, quam ipse susceperit atque adhibue-
20 rit, actionis imagine ex diuino oraculo prius declarata.

Et ego non parcam vltrà super habitantes terram, dicit Dominus.

GREGEM populi, seque pastorem Dei pastoris Israëlis & Iudæ personam sustinere
satis intellexerat Vates, tum quod scriptum esset, Qui regis Israël, intende, qui deducis „ Psalm.79.
15 velut ouem Ioseph. rei verò exitum tum ex iis, quę à se antea in sacerdotum, voluminis
volantis, duarumque feminarum spectris viderat, probè cognoscebat. ex qua re effectũ
est, vt non rogaret ipse, sed diuinam de hac re sententiã, quam aliis referret, vltro pro-
latam audiret. Ita, inquit Deus, eueniet, vt sicut tu non parces vendendis pecudibus, ego
etiam non parcam super habitantes terram. itaque hæc oratio asseuerationem magis,
30 quàm interpretationem habet, vt illa etiam, quæ ad hoc vaticinandi genus adfertur.
Sume tibi vxorem fornicationum, & fac filios: Quia fornicans fornicabitur terra à Do- Hoseæ 1.
„ mino. fuerit autem magnum operæpretium, singulis vaticiniorum generibus suas etiam
„ sermonum orationumque formas ac modos obseruando conferre, quibus & sententiæ
ratio, & actionum ipsarum proprietas illustrari maximè potest. consilij itaque diuini sen-
35 tentia atque asseueratio hæc est, quæ oportuna expositione continuò amplificatur.

Ecce ego tradam homines, vnumquemque in manu proximi sui, & in manu regis sui: & concident terram, & non eruam de manu eorum.

MAXIMAM illam crudelitatem tum eorum regum & principum, qui post Christi
in cælos ascensionem, Neronis & Vespasiani tempestatibus Iudæis præfuerunt, tum etiã
quorundam Iudæorum, qui seditione intra vrbem Ierosolymam facta, cæteris conciui-
bus direptis aut trucidatis grauissimè nocuerunt, Deus hoc in loco significat. namque
Ierosolymitana illa acerbissima clades & pernicies ab vtrisque his illata est, Deo id in sce-
45 leratorum hominum pœnam permittẽte. [*Ecce ego tradam.* Hebraicè, *Ecce ego inuenire fa-*
ciam.] humanam nocendi cupiditatem & diuinam permissionem hoc verbum significi-
cat. namque inuentio inquisitionem præcedentem arguit. Quòd si quid Deus inuenire
faciat, profectò consequitur quosdã esse, qui inquisierint. atque plurima quotidie mor-
talibus procreari pericula, plurimos vndiq. proponi laqueos, manifestis exemplis assiduè
50 deprehendimus, vt scriptum est: A sagitta volante in die, à negotio perambulante in te- Psal.90.
„ nebris, ab incursu & dæmonio meridiano. Ea verò vt declinentur, Dei protegentis cura
„ prouidentiaque efficitur. Domini namque salus est, in cuius præsidio quęcunque latẽt,
tutissima sunt. Cadent à latere tuo mille, & decem millia à dextris tuis: ad te autem non
„ appropinquabunt. hac itaque tutela si quis ob propriam culpam vacuus relinquitur, dum
55 „ inimicorum insidiis, nequissimorum & auarissimorum hominum prædæ, aliisq. quam-
plurimis periculis, à quibus non longè abest, peruium esse consequitur. [*Vnumquemque in*

Universidad de Deusto
Biblioteca

manu proximi sui.] Ea, quæ à Iosepho atque Ægesippo de sceleratissimis illis *Peruszim*, id est, irruptoribus vocatis narrata sunt, hoc loco aperte significantur. [*Et in manu regis sui.*] Herodes Agrippas, atque alios Solymorum cladis primos, Vespasianos item & Titos postremos Ierosolymitanæ cladis auctores indicat. [*Et concident terram.*] Iudaicam vastationem vibisque excisionem prædicit, quæ Deo spectatore tatum, non item vindice eden- 5
Psal.107. » da fuerat, sicut scriptum est: Nōne tu Deus, qui repulisti nos? & non exibis, Deus in vir-
» tutibus nostris? ob eam rem ait, [*Et non eruam de manu eorum.*] namque in illius tantum voluntate & defensione certam salutem esse cognouimus. Da nobis auxilium de san-
» cto, quia vana salus hominum: in Deo faciemus virtutem, & ipse ad nihilum deducet insurgentes in nos. 10

Et pascam pecus occisionis, propter hoc ô pauperes gregis: & assumpsi mihi duas virgas, vnam vocaui Decorem, & alteram vocaui Funiculum: & paui gregem. 15

IMPERATAM ac datam actionem summa fide & diligentia susceptam sibi, atque ex futuratum rerum ratione administratam fuisse Vates docet. ipsius namque oratio hæc est, asserentis se pecus occisionis pauisse, non quòd eo studio teneretur, sed quòd eam rem agere iussus à Deo esset: qua quid populo futurum esset, aptissimè significaretur. mirum enim & absurdum videri poterat, virum sapientem, prophetico spiritu au- 20 ctum, & qui ad publicam constituendam rem plurimum & consilio & opera conferre posset, ad humile pastoralis curæ genus studio translato pecus pascendum, neque verò id vtilitatis, sed mactationis causa suscepisse, sed eam hominum cogitationem & repehensionem ipse anteuertit, infirmissimas & mansuetissimas quasq. ex grege allocutus: quarum misericordia commotus pecoris mactationi destinati pascendi curam susceperit. 25 [*Propter hoc ô pauperes gregis.*] Paui, inquit, ego pecus occisionis, propterea quòd iussus & quod vestri, ô pauperes gregis, fuerim miserctus. Verbum Hebraicum, *Propter hoc*, ex sententiæ & Massoreth ratione simul, & propter vos, & propter hoc, significat. [*Et pascam.*] Futurum pro præterito vel pro diuturno tempore, vt diximus ponitur; cuius nota est coniunctio præposita. illa verò huius loci arcana interpretatio est, Iudaicum populum 30 ob multa & nefaria scelera supplicio addictum, paucorum tamen bonorum & piorum, qui inter eos essent, causa fuisse à Deo interea gubernatum, quoad mactationis tempus cumulatis iam criminibus & culpis maturum prorsus accideret: quo tempore & noxiis atque sceleratis supplicium, & piis atque probis liberatio ac salus afferenda es-
Marc.13. » set, sicut scriptum est: Sed propter electos, quos elegit, breuiauit dies hos. Electos, 35
» quos elegit, hoc in loco pauperum gregis nomine significat Vates: quos pusillum gre-
Luc.12. gem eadem dicendi figura Christus nominauit. Nolite, inquit timere, pusillus grex,
» quia complacuit patri vestro dare vobis regnum. at verò in hoc diuino consilio defe-
rendo gubernandoque Iudaico populo, quemadmodum res habitura esset, muneris personæque suæ partibus adornandis peragendisque docuit. nam virgas ad eam rem 40 sibi comparatas fuisse ait, quòd id genus pastoricij instrumenti ad ducendum guber-
Leuit.27. » nandumque pecus idoneum sit: pedum latini vocant, sicut scriptum est: Bouis & ouis, & capræ: quæ sub pastoris virga transeunt. huiusmodi autem binas pro varia temporum & rerum ratione, vt vsibus, ita & nominibus distinctas aptasse sibi Vates ait, alteri nomen *Decor*, alteri *Funiculus*, siue, vt Hebraicè est, [*Funiculi tenuantes.*] factum. Atque hanc rem ad 45 arcanum sensum referendam esse impositorum nominum ratio indicat. vtque actionē ipsam exponamus, Vatem ex eodem ligno duo peda confecisse intelligimus: quorum alterum forma & firmitudine alteri præstiterit, cuiusmodi à pastoribus parari solēt elegantia operariis etiam ipsis spectabilia, vt illud: 50

Virgil. ecl. 3. *At tu sume pedum, quod me cùm sæpe rogaret,*
Non tulit Antigenes.

Huic ex operis & roboris præstantia nomē Decor inditum est: alterum verò & forma & firmitate longè impar, quod funiculorū magis quam baculi imaginē referret, [*Funiculi tenuet appellatum est.*] Huius verò rei quæ sit interpretatio, breuiter videamus. Baculi siue
» peda hæc sacerdotes apud me significant, quorū auctoritate, consilio & opera præcipue 55

Iudæorum

Iudæorum res secundi templi temporibus procuratæ ac gestæ fuerūt. Ex quibus tres celeberrimi habiti sunt, per quos respublica illa à Græcis propè conuulsa & obruta excitari, erigi, atque aliquamdiu contineri visa est. Hi fuēre ex Hasmonæorum familia, Iudas cognomento Machabæus, Simeon & Ionathas fratres, virtute, pietate & fortitudine 5 præstantes viri, quibus *decori* cognomen meritò conueniret. ex his autem nemo rex electus vel salutatus fuit, sed vel ductores populi vel vncti belli vocati sunt. huiusmodi namque agnominibus in literis à Romanis ad eam gentem datis appellatos fuisse, Iosephus Hebræus auctor scribit. quarum etiam literarum argumentum in nostris Machabæorum libris est. hos autem tres summos viros alij ex eadem familia felicitate quidem 10 & rerum gestarum gloria longè impares, temeritate verò & audacia atque arrogantia præcipuè notabiles, qui regium nomen præter ius atque fas, præter vllum in rempublicam magnum meritum sibi vsurpauerunt, quos debilitantes funiculos vocari par est: vtpote qui ad trahendam magis, quàm ducendam & gubernandam rem effecti esse viderentur. non ab re autem sacerdotes virgarum imagine à Vate nostro significatur. nam- 15 que ab ipsis instituti sacerdotij initiis pontificia auctoritas virga Aaronis frondente ac florente fructumque gignente indicata confirmataque fuit. Cùm autem varia regum, iudicum sacerdotumque huiusmodi instrumenta sint, ita & variis nominibus Hebraicè dicuntur, atque pastorum & sacerdotum proprium est pedum, quod Hebraica lingua MAKAL vocatur, quo & Iacob pecorum pastor, & Aaron populi sacerdos vsi sunt. 20 Igitur Iudæorum res à tribus illis magnis sacerdotibus administratas rectè atque decenter habituras; contrà verò sub cæteris pontificibus contractiores deterioresque indies fore Vates hac baculorum distinctione portendebat: atque hoc modo sibi gregē pastum esse ait, vt significaret populum pium & Deo gratum cliarumque fore, quamdiu optimis & pientissimis sacerdotibus regi contingeret; contra verò negligentioribus & insolentioribus pontificibus vsum deteriorem Deoque ingratiorem euasurum. 25

Et succidi mihi tres pastores in mense vno, & contracta est anima mea in eis: siquidem & anima eorum variauit in me.

OPTIME profectò Latinus interpres noster vertit, [*Siquidem & anima eorum variauit in me.*] neque enim diuina erga homines tutela & cura antè remittitur, quàm ab ipsis, quamobrem remittantur, commissum fuerit, sicut scriptum est: Et dimisit eos secundū Psalm.80. desideria cordis eorum, &c. Atque explicationis gratia quædam huius carminis verba » ex Hebræo, vtcumque poterimus, vertemus. [*Et abscondi feci [certos] tres [illos] pastores in lunatione vna, & contracta est anima mea in eis: siquidem & anima eorum veloxfuit in me.*] Quid significet velocem esse animam eorum, interpres noster apertè exposuit. [*Variauit in me.*] hoc est, temere & inconstanter erga me sese gessit. Ait verò Zacharias se ipsum gregis à se gubernati tædere cœpisse, quòd post desideratos tres pastores à se insolenter abalienatum cognosceret. Atque illud verè à Vate actum accipimus, videlicet tres à se pecori præfectos pastores intra mensis tempus dimissos atque discedere iussos fuisse: statim verò temeritate quadam pecudum erga se cognita tædio fuisse affectum. [*Et abscondi feci*, Latinè dicitur, *desiderari feci.*] neque vllum verbum aptius ad eam significationem Latine succurrit: illud verò Hispane ad Hebraicam elegantiam proximè accedit, *hize desparecer.* [*certos*] *tres* [*illos.*] Hebraicè articuli notationis sunt, qui cùm in latina lingua desiderantur, huiusmodi pronominibus & relatiuis indicari solent. sententia porrò ipsa nobiles & illustres pastores fuisse docet, quos Vates intra mensem dimiserit ex arcana futurarum rerum significatione: quæ iuxta expositionis nostræ rationem ad candē rem, quæ virga decora superius nominata est, referri commodissimum fuerit, hoc est, ad tres Mathathiæ sacerdotis maximi filios cognomento Hasmonæos, qui quòd munere suo optimè perfuncti fuerint, pastores verè appellantur. hos autem intra lunationem vnam desideratos fuisse dicit. namque vt Vates tres illos intra mensem sustulit; ita hi triginta annorum spatio, alius alij succedens, mortem obiere. Iudas enim Machabæus sexennium, & exercitui, & sacris præfuit; Simeon decem & octo annis: Ionathas verò sex: qui omnes anni simul triginta sunt. Atque mensis lunaris triginta ferè dierū cùm sit, diesque pro annis in sacro sermone sæpe vsurpentur (vt maneat puella nobiscum dies aut decem menses) lunationis nomine trigenarium numerum notamus. Quamob-

Universidad de Deusto
Biblioteca

rem nomen medium à Vate pronuntiatum videtur IEAHH; quod consonantibus literis lunam siue mensem; vocalibus verò lunationem siue lunarem numerum significat. namque luna siue mensis IAREAHH dicitur: Marhathiæ verò tẽpus non annumeratum est, quod is præ senecta exercitum ducere non potuerit, neq. in bellicis rebus fuerit vltra annum versatus. fieri etiam potuit, vt tres illi sacerdotes eodem mense, alio tamen alius anno, desiderati fuerint: quod tamen nobis neque ex nostra, neque ex aliena historia compertum est. his igitur pastoribus desideratis Deũ populo illi à pietatis cultu ad vitia malæque consuetudinis corruptelam translato abalienandum Vates suscepti videlicet pecoris tædium apertè declarans retulit. [*Et contracta est anima mea in eis: siquidẽ & animæ eorum variauit in me.*] Animæ contractio tædium Latinè dicitur: Est autem hoc loco *anima* non qua sapimus, sed qua appetimus aut aspernamur; in qua tædia fastidiaque sunt: hoc enim *Nephes* Hebraicum nomen hominibus & brutis commune significat. Adeo autem offensum sese exhibet, adeoque Deum offendendum docet, vt priori iam illa cura laxata pecus ipsum temeritati propriæ permissum periculis consequenter cinctum fungi permittat.

Et dixi, non pascam vos: quod moritur, moriatur: & quod succiditur succidatur, & reliqui deuorent vnusquisque carnem proximi sui.

NEGLECTIONEM atque tædium hæc oratio manifestè indicat, vt pastor, quid pecori fiat, quid mali accidat, securus iam vel pertæsus potius minimè sibi laborandum ducat: neque quid, quoúe modo pereat, morbone, an furto, an rapina, curet. Hæc verò ad arcanam significationem translata, quid significent, apertum esse arbitramur; videlicet multiplex miseriarum calamitatumque genus, quo Iudæa res tum ciuili tumultu ac dissentione, tum hostili impetu premendæ erant.

Et tuli virgam meam, quæ vocabatur Decus, & abscidi eam: vt irritum facerem fœdus meum, quod percussi cum omnibus populis.

QVOAD pecus suum à Vate pedo illo illustri gubernatum fuit, nihil periculi neque à feris, neque à furibus atque inimicis hominibus allatum est: vbi verò pastoribus illis sublatis grex ille temere agere cœpit, illa gubernandi forma, quæ prius expressa fuerat, extincta tandem est, atque illa etiam cura laxata, locus & rapinis & furtis aliisq. incommodis est relictus. Quæ res illud nimirum portendebat, Iudæorum publicæ rei, post triũ illorum sacerdotum mortem, dignitatem, decus & splẽdorem omnem turpissimis moribus obsolescentem, in deteriorem & contemptibilem gẽtibus omnibus obscuritatem fore mutandum, ita vt alio, quàm antè, modo gubernatis illis exterarum finitimarumque nationum, neque parem gratiam, neque iudicium, neq. fidem in sese experiri contingat. [*Vt irritum facerem fœdus meum, quod percussi cum omnibus populis.*] Illorum trium fratrum consilio & virtute magnam tandem Iudæis Deo auctore securitatem præstitam fuisse, inita cum Romanis societatis atque communis iuris fœdera confirmant, præter Græcorum Ægyptiorumque, vel inducias, vel amicitias conciliatas, sicut scriptum est:

Mach.7. 10.17. „ Bene sit Romanis & Genti Iudæorum in mari & in terra in æternum, gladiusque & hostis procul sit ab eis, &c. Hæc verò omnia viris illis vita functis irrita infectaq. fore, atque in summam apud Gentes omnes inuidiam conuertenda, Vates illa oratione docuerat, [*Vt irritum facerem fœdus meum, quod percussi cum omnibus populis.*] Fœdus à Iuda cum Romanis iunctum atque à Ionatha renouatum, & cum Sparthiatis initum, amicitiasque ab eodem cum Alexandro Antiochi filio, alteroque Antiocho Alexandri hærede initas, literas etiam fœderis & immunitatis à Demetrio rege per Simeonem impetratas, confirmatumque per eundem cum Romanis & Sparthiatis fœdus, præterea Antiochi Demetrij filij cum Simeone amicitiam, & commendatam ac defensam per Romanos apud cæteras nationes Iudæorum tranquillitatem & dignitatem, cæteraq. omnia quæcunque ad hanc referuntur rationem, vsque ad Simeonis mortem, hac oratione Vates complexus, deterrima & calamitosa, quę post ætatem illam deinde extiterint, tempora apertissime significauit, adeo vt res hæc omnis pientissimo & sapientissimo cuique ætatis illius constitisse dicatur.

Machab.11. Machab.12. Machab.13.

Et in irritum deductum est in die illa: & cognouerunt sic pauperes gregis, qui custodiunt mihi, quia verbum Domini est.

POST Simeonis mortem Iudæorum moribus vehementius indies perditis Iudaicam rem tum à finitimis & vicinis, atque etiam à longinquis nationibus, fœdere omni rupto, tum ab ipsismet, domi pace turbata, debilitari ac labefactari incipiendam esse, & Vates ostendit, & qui pij boniqúe illo tempore erant, exspectata Vatis actione intellexerunt: neque verò sese aut odio, aut maleuolentia à pecoris custodia abalienatum fuisse Vates ait, quin potius renouato consilio curam suscipere & repetere voluisse, modò sibi gratia aliqua ab iis, qui maximam deberent, referenda esset.

Et dixi ad eos, Si bonum est in oculis vestris, afferte mihi mercedem meam: & si non, quiescite. & appenderunt mercedem meam triginta argenteos. Et dixit Dominus ad me, proiice illud ad statuariũ decorum pretium, quo appretiatus sum ab eis. & tuli triginta argenteos, & proieci illos in domum Domini ad statuarium.

QVÆ verè tandem re ipsa inter Deum & populum transigenda erant, eadem ad significandum verè etiam & re ipsa à Vate nostro acta commemorãtur, qui sese restituendi & confertiandi gregis illius studio adhuc detentum, eos, quorum intererat, adiisse, deque certa mercede referentem allocutum fuisse dicit, atque mercedis loco triginta argenteos accepisse: quos demum Dei iussu in templum ad figulum quendam ipse proiecerit. [*Et dixit ad eos.*] Ex multorum pastorum ac dominorũ gregibus inutilissima quæq. & occisioni destinata deligendo pecus illud sibi Vates comparauerat, cuius importunitatis studio affectum se fuisse ait, sed misericordia rursus commotum curamque renouare eandem paratum, atque officij erga gregum pastores faciendi cupidum sermonem de pretio laborisque sui mercede instituisse. Si vobis, inquit, cura, diligẽtia atque opera mea placet, laboris & industrię mercedem æquam mihi tribuite; sin minus vel placuerim, vel placere vobis iudicor, vt mercedem exoluatis, non postulabo: vestrum de meo labore atque officio iudiciũ, de mercede tribuenda consilium esto. [*Si non, quiescite.*] Si non placeo, inquit, vobis, desinite mihi vel mercedẽ proponere, vel dare, igitur appensi sunt triginta argentei Vati. tanti enim illis viri & sapientissimi & officiosissimi cura, solicitudo & industria æstimata est, tanti redẽpta in suos vsus seruitus & opera eá mercedẽ, q. iniuriosa & contumeliosa magis, quàm honoraria videretur. Proiicere in templo Vates, atque figulo cuidam, qui templi ministeriis idonea fictilia parabat, tradere iubetur, vt ex actione ipsa actionisque personis & nominibus gestæ rei memoria populo relicta futuræ arcanæque rei cuiusdam signum atque exspectationem daret. [*Decorum pretium*, Hebraicè est, *Fortitudo pretij.*] Estque figura ironia, ac si dicat: Importunum spectare iudicium hominum, quanti me esse putauerũt, quem tam paruo pretio redemptum suo iuri, auctoritati atque seruituti addicerent. Quamobrem iussus sum id pretium in domum Domini allatũ figulo ad ea, quæ ex terra in aliquos sacros vsus finguntur, exponere. [*Et tuli triginta argenteos, & proieci illos in domo Domini ad statuarium.*] Ita actum à Zacharia esse intelligimus, vt scriptum est. quidnam verò statuarij nomine significetur, & Hebraicum verbum IOSZER, apertè declarat, & D. Matthęus clarè interpretatur figulum. neque enim statuas, hoc est, simulachra aliqua in templo esse, neque eorum artificem aliquem templo addictum lex permittebat: figulos autem ad multarum rerum vsum nihil prohibuit esse. atque ita nomen ipsum cum notationis particula pronuntiatũ, Hebraicè scientibus certum quendam & notum figulum, & inter cæteros templi opifices cõnumeratum significare videtur. hæc actionis historia fuit. Rei verò huius agendæ ratio & certa narratio quæ fuerit, breuiter nobis est aperienda. Post desideratos tres illos illustrissimos ex Hasmonæorum familia sacerdotes, cœca nimium & turbulenta tempora consecuta sunt sacerdotibus nonnunquam imperitissimis & improbissimis, nunquam minus legitimis succedẽtibus, principibus præterea nunc nequissimis, interdum etiam tyrannis manifestis rem gerentibus: neque vllis pręterea vatibus aut certis oraculis extantibus, quorũ auctoritate & consilio gubernari aut procurari posset res, ita vt neglecta Deo & dimissa iam illa respublica videretur: atq. illud manifesto omniũ periculo constaret,

Universidad de Deusto
Biblioteca

ſtaret,quod per hunc Vatem ſcriptum fuerat, Non paſcam vos, &c. quos tantis antea tamq̃ illuſtribus miniſtris,vatibus,ſacerdotibus paueram. Tandem verò Deus populi illius miſertus ſeſe vltro paſtoré prębuit,ſuſceptamq̃. antea curã ſingulariter,etiamnum renouans ſe ipſum,hoc eſt,verbum ſuũ ſibi æquale,idemq̃. omnino natura,virtute atq. efficientia ſecũ ſumma miraculorũ efficacitate,ſapientiæ & orationis veritate ac vitæ integritate,atque omnibus iis rebus inſtructum,quibus diuina auctoritas cõſtituta agnoſci poſſet.ad eam rem miſit,vt populi illius imprimis aliarumq̃ue etiam gentium ſaluti conſuleret,atq. rebus omnibus,quæcunque ad verã felicitatẽ pertinerent, præeſſet, qui cum plurimis & maximis tum naturæ dignitatisq̃. ſuæ,tum diuinæ legationis ac muneris ad publicam ſalutem ſuſcepti atque obiti tandemq̃. explendi ſibi argumentis & exẽplis præbitis illorum erga ſe officium poſtularet. eiuſmodi tamen ſuorum de ſe iudicia & ſtudia habuit,vt ab omni non ſolùm dignitate, ſed ciuitatis etiã ſuæ cõmunione alienus exiſtimatus cum offenſiones plurimas acciperet,tum demum repudiatus repulſam tulerit grauiſſimã,neque pluris,quàm triginta argẽteis nummis æſtimatus,ad mactandũ emptus fuerit:neque vel ipſe,vel ipſius pretium ad alium pietatis vſum valere poſſe iudicatum eſt,niſi tantum vt figuli agro in peregrinorum ſepulturam emendo impenderetur,vt ex eo homine,qui omnium primorum ſententiis damnatus facerq̃ue iudicatus eſſet,aliquis tamen pietatis fructus non ſublimis ille quidem & templi aliis ritibus, aut rebus cõparandus,verũtamen aliquis minoris notæ Deo gratus haberetur , ſicut ſcriptũ
„ eſt: Non mittamus eos in corbana,quia pretiũ ſanguinis eſt.conſilio autem inito emerũt
„ ex illis agrum figuli in ſepulturam peregrinorum. Conſilium initum fuiſſe ait euangeliſta,cuiuſmodi in rerum Deo grato genere exigua illa pecunia inſumi poſſet,quę hominis a Synagoga ſua repudiati, ſacri atque infamis ſupplicioque digni iudicati pretiũ fuiſſet: neque enim dignioris notæ in iis,quæ ad pietatem pertinent,rebus vſui idonea iudicata illis fuit.huius autem loci ſimplicem ac dilucidam expoſitionẽ ab euangeliſta edo-
Ibidem. „ cti ſumus,ita referente: Propter hoc vocatus eſt ager ille Haceldama , hoc eſt , ager ſan-
„ guinis,vſque in hodiernum diem.Tunc impletum eſt , quod dictum eſt per Ieremiam
„ prophetam: Et acceperunt triginta argenteos pretium appretiati,quem appretiauerunt
„ a filiis Iſrael,& dederunt eos in agrum figuli, ſicut conſtituit mihi Dominus. Zachariæ conſtitutum eſt,vt triginta æſtimationis ſuæ argenteos figulo pro terreis vaſculis daret, pontifices,ſacerdotes & cæteri triginta etiam illos nummos,quos ſanguinis pretium dixerant, figulo pro terræ portione in ſepulturam hoſpitum exoluere.

Et præſecidi virgam meam ſecundam,quæ appellabatur Funiculus,vt diſſoluerem germanitatem inter Iudam & Iſrael.

IVDAICARVM rerum deferendarum cauſa prædicta oportunitas à Vate indicatur. ea autem fuit acerrima quædam inter Hircanum & Ariſtobulum fratres de regno contentio:quæ & ciuilem diſcordiam induxit,& Romanorum potentiæ dirimendæ litis occaſione aditum ad dominatum occupandum patefecit. fuere autem hi duo , quorum vehementi æmulatione & diſſidio reſpublica illa iam à trium illorum paſtorũ tempore paulatim indies inclinata demum præcipitata eſt , Alexandri cognomẽto Lannei, ſiue Ioannis filij,quorum vterque appetiti ſibi regni cauſa obtentum & continuatũ diu in ſua familia principatum magis alienis proditum detulit , quam ſibi confirmauit. Hæc res præter ciuilia bella externas etiam calamitates, prædas , direptiones vexationesq̃ue plures à Pompeio atque ab aliis inferendas machinata eſt. Quam rem Vates ſecundam illam virgam debilem admodum ac lentam ; vtcunque tamen pecori trahendo , ſi non ducendo , idoneam conſcindens portendebat:cuius conciſione non minorem populo diſſenſionem commouendam ſignificauit, quàm ea fuerat, quæ quondam Iudæis & Iſraëlitis de regno contendentibus, hisq̃ue Roboam, illis verò Ieroboam partes ſecutis facta eſt, cùm Iſraëliticæ gentis ſtatus conuelli ac labefactari inciperet,fraterna neceſſitudine atque concordia dirempta. [*Vt diſſoluerem germanitatẽ inter Iudã & Iſrael.*] Iudæorum inter ſe diſcordiam, variaq̃ue erga Ariſtobulum & Hircanum fratres ſtudia & diſſidia,ad exempli ſimilitudinem,Iudaicæ & Iſraëliticæ defenſionis antiquæ nominibus notat. eſt autem hoc auctoribus non inuſitatum ſynecdoches genus, cùm res alterа

tera ex alterius nominatur exemplo. quod omnino eadẽ vtriuſque ratio ſpectanda fuerit,vt: In domibus habitabit Kedar.& apud exteros:

Captatorque dabit riſus Naſica Corano. Iſai.42. Horat. lib.2. ſerm.ſatyr.3.

Verẽ etiam inter Iudam & Iſraëlem diſſenſio futura erat, ſi multos etiam ex Iſraëlitis, in Iudæa reliquos fuiſſe intelligamus, vt leuitas & ſacerdotes,atque ex cæteris tribubus nonnullos quoque. cuiuſmodi verò poſt Haſmonęorum ſacerdotia & principatum tempora Iudæis inſtarent,cuiuſmodiq̃ue pericula ſtruerentur,apertè ſatis nobis Vates ſignificare ſubiunctis verſibus videtur.

Et dixit Dominus ad me, Adhuc ſume tibi vaſa paſtoris ſtulti : quia ecce ego ſuſcitabo paſtorem in terra,qui derelicta non viſitabit , & diſperſum non quæret , & contritum non ſanabit, & id quod ſtat non enutriet : & carnes pinguium comedet : & vngulas eorum diſſoluet.

ALIVM omnino habitũ induere aliaq̃ue inſtrumenta geſtare Zacharias iuſſus , atq. paſtoris temerarij perſonam agens, impendens Iudæis domeſticum malum externæq̃. allatæ cladis initia indicauit.neque enim baculis iam, vt antea,ſed armis,gladio & haſta aliisq̃ue feriendi inſtrumentis vſus eſt: quæ ad ouium magis cædem , quàm cuſtodiam parantur.Sunt autem hæc ſtulti paſtoris & ſuis magis, quàm pecorum commodis cõfulentis arma & ſupellex, vt illa rurſus boni & ſtudioſi paſtoris inſtrumenta atque apparatio ſunt virga,funes,vites,oleum, & quæcunque ad ducendas, reuocandas, defendendas curandasq̃ue pecudes idonea ſunt. atque ex vtrouis inſtrumentorum genere & vſu paſtoris animus & ingenium arguitur.bonus autem miſericordia, ſolicitudine ac ſedulitate; improbus verò negligentia contemptione atque crudelitate erga pecus vtitur. Vtriuſque notæ ſatis expreſſæ apud Vates ſunt. Nonne greges à paſtoribus paſcuntur? lac comedebatis,& lanis operiebamini:gregem autem meum nõ paſcebatis,quod „ infirmum erat,non conſolidaſtis,& quod ægrotum, non ſanaſtis, & quod abiectum eſt, „ non reduxiſtis,& quod perierat,non quæſiſtis: ſed cum auſteritate imperabatis eis, & „ cum potentia:& diſperſæ ſunt oues meæ,eo quòd non eſſet paſtor : & factæ ſunt in deuorationẽ omnium beſtiarum , &c. huiuſmodi paſtoris inſtrumenta geſtare Vates eſt iuſſus,vt Herodianæ dominationis vel potius tyrannidis tempora apertè ſignificaret: cuius quiſquis hiſtoriam apud Ioſephum aliosq̃ue Hebræos auctores legit,temerarij & ſtultiſſimi,imò & crudeliſſimi paſtoris intuetur imaginem. illi enim occuparam tyrannidem ad ſua tantùm commoda conuertentes magna in populum & primores viros, atque in proprios etiam liberos & familiares crudelitate adhibita exercitaq̃ue ſtabilire ſtudueré, nulla publicæ rei cura,nullo ſtudio affecti , niſi quantum vtilitatis proprię aut ambitionis cauſa popularia quædam ornamenta magno ciuium ſumptu procurauere. Variam autem pro condicionum varietate pecoris cuſtodiendi curam eſſe oportet:nam quæ furto aut rapina ablata fuerint, recenſenda, veſtiganda redimendaq̃. ſunt. quæ verò vel terrore,vel metu,vel inſcitia erraueriut , vel ob ætatis imbecillitatem relicta fuerint,quærenda ac reducenda:quæ autem caſu,vel impetu,vel alia offenſione lædantur, curanda, fouenda & alliganda; quæ præ valetudine & macilentia mouere ſeſe nequeũt, ſuppeditatis herbis & cibis alenda ;ea demum,quæ valida robuſtaq̃ue conſtiterint,conſeruanda amplificandaq̃ue ſunt.Intueantur reges, principes cæteriq̃ue tum eccleſiaſtici,tum laici magiſtratus,qui nomen ſuum inter paſtores profitentur , cuiuſmodi nam ſuſceptum munus qua ratione,qua cura,qua diligẽtia & fide obeat . Pinguium & vngularum earum,quæ à paſtore comedendæ diſſoluendæq̃. erant,nominibus Dauidicæ domus & omnium principum virorum ſtrages & debilitatio ab illis tyrannis facta ſignificatur. Quem autem horum paſtorum,hoc eſt,Herodum regum & regni res exitum habituræ, quiſq̃ue tandem illorum, quæ à ſe deſcripta erant , temporum finis futurus eſſet, cantilena actionem ſuam concludens ex tragœdiarum more Vates declarauit. „Ezech.34.

O Paſtor & Idolum,derelinquens gregem:gladius ſuper brachium eius & ſuper oculum dexterum eius:brachium eius ariditate ſiccabitur , & oculus dexter eius tenebreſcens obſcurabitur.

HERODVM familiã ob negligentiam, impietatem & crudelitatem,regno & digni-

Universidad de Deusto Biblioteca

tate omni amissa, prorsus extinctum iri Vates præcinit: id quod euẽtus ipse declarauit. vltimus namque ex herodum posteritate Agrippa rex magis adeo nomine, quàm re ipsa à Romanis dictus & cóstitutus, Ierosolyma per Titum capta Romam capriuus ductus, cum vnico filio occisus tandem est. cuius vicem non lamentabundus, sed minitabundus Vates noster canebat. [*O pastor,*] ô minantis & acerbum fatum dicentis vox est, vt: O mucro Domini, vsquequo non quiescés. & apud exteros: *O virgo infelix, &c.* [*Pastor & Idolum.* Hebraice, *Pastor idolum.*] Pastorem significat, qui præter nomen nihil præterea pastoricium obtineret, neque pecoris cura teneretur, neque vllo commodo ad eam rem fungeretur officio, sed velut simulachrum quoddam pastoris inter pecus esset. qualem Agrippam regem ergà Iudaicum populum fuisse legimus, qui à Romanis rex dictus, non maiorem tamen, quàm præfectus quispiam auctoritatem tenebat: quippe qui neq. Paulum post datam ad Cæsarem prouocationem, quanquam innocentem iudicatum, liberum tamen pronuntiare ac dimittere potuit. quidnam illud regiæ dignitatis, maiestatis & auctoritatis fuit! & tamen illud nihil, quodcunque fuit, bello gladioque est ademptum. Et vrbs ipsa Ierosolyma, quæ principium regni & lumen erat, extincta omnino abscissaque est. Appellatur autem regia potestas & auctoritas brachium, vt: Tuum brachium cum potentia, &: Saluauit sibi dextera eius, & brachium sanctum eius. Vrbs verò Ierosolyma, quæ excindenda vastandaq. erat, oculus dexter dicitur, siue quòd omnis consilij capiendi atque ineundi ratio Ierosolymis vt regia atque metropoli ciuitate sita fuerit, quæ ob eam rem sancta ciuitas, hoc est, præcipua & separata dicebatur; siue ad nomen ipsum, allusio fiat. quòd Ierusalem visio perfecta, siue, vt alij volunt, visio pacis ex etymo exponatur.

Ierem. 47. Virgil. Eclogs.

VATICINII QVARTI ARGVMENTVM.

QVÆ tempora, quæ statuum & conditionum mutationes ac varietates Iudæorum gentem publicamque rem manerent, in proximo vaticinio apertè satis explicata sunt. Illa verò omnia eius vel felicitatis, vel miseriæ rationibus, quæ in humanis & ad huius vitæ vsum pertinentibus rebus spectatur, definienda fuêre. at cùm vera & summa, vel beatitudo, vel miseria ex animorum tranquillitate, aut perturbatione agnoscitur, eorum maximam ac præcipiam rationem haberi oportet. huic etiam parti postremo loco, vt grauissimo & oportunissimo argumento, cuius causa cætera suscipiuntur, à Deo per Vatẽ est satisfactum, ostensumque quisnam Iudæorum & aliarum gentium in ea, quæ ad animorum salutem vel perniciem pertineat, causa futurus esset exitus: Docet autem fore, vt gentium omnium atque adeo Iudæorum ipsorum maxima acerrimaque aduersus Ierusalem, hoc est, ciuitatem sanctam, quã Deus constituere moliretur, contentio quidem, inimicitia atque æmulatio infestissima sit; quæ tamen non sine summa in eos, qui infensi esse perrexerint, animaduersione & vltione tandem remittatur. qua in re diuina virtus atque ergà veræ pietatis cultores prouidentia apertis argumentis declaranda fuerit. quamquã enim plurimorum & potentissimorum aduersus paucos & infirmiores bello concitato & magnis conatibus & viribus gesto, ipse minoris & humilioris partis dux captus occisusque sit, victoriæ tamen laus, vsus & possessio paucioribus atque imbecillioribus existimatis propria perpetuaque fiet. Fore autẽ porrò, vt post desideratum atque publico luctu & lamentatione deploratum ducem illum, limpidissimus & dulcissimus vberrimeque fluens aquæ fons in Ierusalem Deo auctore atque demonstrante aperiatur, cuius virtute omnes hominum sordes expientur & eluantur. omnis deinde vani cultus superstitionisque error ex terrarum orbe hominumque mentibus ademptus tollatur, plurimis tamen in ea contentione tum ex aliis nationibus, tum ex Iudæorum gente perditis & occisis; iis verò, qui superfuerint, magno præmio honore & dignitate affectis & auctis. atque eo tempore diuina virtus maximorum miraculorum spectaculo illustris orbi probanda fuerit, plurima & dulcissima salute, pia atque perpetua pace, piis allata & confirmata. Ex qua re illud effectum iri dicitur, vt Ierosolymitana ciuitas maxima nõ solùm Iudæorum, sed omnium vndique confluentium nationum frequentia communique studio celebretur, atque veræ tandem & simplicissimæ religionis cultus communiter suscipiatur: quòd si qui negligentia vel contemptione, vel alio quouis animi vitio corrupti imitari ac sequi recusauerint, suo tãdem magno malo ac publica priuataque pernicie, quantam salutem neglexerint ac repudiauerint, omnino sentient.

CAPVT

ONus verbi Domini super Israel.

CVM indicato per Vatem exitiali & calamitoso Iudæorum gentis, regionis & regni, totiusque publicæ rei, propter ipsorum scelera, exitu atque vrbis excidio, multa tamen tum in lege, tum in cæteris diuinis oraculis à Deo facta promissa superessent: quæ quonam tempore præstanda forent, in dubium vocari possent iis, qui diuinorum dictorum & pactorum constantiam cum tanta illius gentis clade atque abalienatione conferrent. dubitationem hanc postremo tandem responso apud Zachariam tollere Deus voluit, ostenditque fore vt promissa à se in hominum salutem maxima & pretiosissima dona, atque misericordiæ præstandæ rationes cum iudiciorum seueritate pœnisque de improbissimo quoque sumendis constarent. eamque rem ad sapientiæ prouidentiæque suæ summa & præstantissima quæq. consilia esse referendam: quæ quónam modo transigenda sit, dilucida expositione declaratur. Quòd autem diuinum consilium, quod hoc vaticinio repetitum exponitur, consideratum, certum constansq. definiri oporteret, ipso statim initio & oraculi inscriptione indicatur. [*Onus verbi Domini super Israël.*] In iis, quæ in Habbakuq aliosque Vates conscripsimus, commẽtariis, verbi huius, *onus*, vim & significationem apertè satis exposuisse nobis videmur: cuius præcipuam rationem ad dictorum sententiarumq. constantiam & veritatem pertinere docuimus. atque ita huius inscriptionis illa sententia est, Vaticinationem hanc, in qua promissa multa diuina Israeli facta referuntur; certam constantemque esse, & rato tempore ac re ipsa exponendã. Et quanquam ex humani ingenij tenuitate difficile hoc atque repugnans videatur, ex Dei tamen auctoris virtute & efficacitate, & ex eius, in quo agenda præstandaque sunt, natura & distinctione factu explicatuque facilè, & exspectatu non incredibile nec absonum esse; quippe cuius Deus auctor sit, qui cùm cælum & terram tam dissimiles disparesq. natura res, eodem tamen mundi opificio à se coniunctas contineat, facillimè ac nullo negotio, ea quæ pugnare vehementer secum ac temporibus rationibusque distinctissima esse existimantur, componere atque aptare ita potest, vt alterum sine alterius detrimento constet; maximè autem cùm hæc, quæ ad diuina erga Israëlem promissa præstantissima referuntur, humanum spiritum spectent: cui multa, quæ præter naturam esse videntur, contingere tamen ex diuina virtute possunt, sicut ex eadem virtute accidit, vt ipse cùm simplex, leuis, agilis atque incorruptibilis, & vt ita dicam, cælestis, imò cælesti natura purior planè & simplicior sit, in humano corpore crasso, graui, variis elementis corruptibilibusque constante & terreno, atque magis etiam, quàm terra ipsa, concreto & impuro, membris tamen omnibus & partibus accommodatus conformatusque insit & contineatur. erit itaque hęc illius hemistichij sentẽtia. [*Onus verbi Domini super Israël.*] Quæcunque Dominus super Israël olim promissa atque nunc referenda demandauit, *onus*, hoc est, certi consilij decretum est, quod semel dictum, decretum ac fixum, nullis difficultatum aut pugnantiæ argumentis in dubium vocandum est.

Dicit Dominus extendens cælum, & fundans terram, & fingens spiritum hominis in eo.

DICENDARVM promittendarumque rerum constantiam & fidem earumq. exspectationẽ ex facultate & efficientia Dei atq. ex eiusdem consilio confirmat. facultas inconditarum rerum admiranda naturę consonantia & stabilitate spectatur. Consiliũ verò in earundem rerum causis & vsibus perspicitur. ad facultatem rursus duo pertinent, sapientia & virtus. vtrumq. in rerum creatione & conseruatione probatur, maximæ namque sapientiæ, virtutis item maximæ opus fuit, cæli ambitum ita æquabiliter partes omnes mũdi cæteras amplecti, vt animantis cuiuspiã corpus pelle sua contectũ munitumq. est, sicut scriptũ est: Extendens cælũ sicut pellem, qui tegis aquis superiora eius. neq. minoris etiã vel efficientiæ vel artis fuerat, terrę globum à mari eminentem in medio mundi vniuersi loco, fixũ suis ponderibus librandũ, suis nutibus tenendũ figere, vt neq. illud ambitus sui formã variet, neque hic locum situmq. suũ in tanta leuiorũ & tenuiorũ elementorum vicinia mutet, sicut scriptum est: Posuisti terram super stabilitatem suã, non inclinabitur in seculum seculi. illud etiam admirandæ sapientiæ & virtutis maximum argumen-

Psal. 103.

Universidad de Deusto
Biblioteca

argumentum est, spiritum hominis natura sua simplicissimum, nullis partibus aut membris distinctum, leuissimum & tenuissimum, in humano tamen corpore inclusum contineri, & membris omnibus sic adaptari, sic particulis cunctis insinuari, vt vbique præsentem atque efficientem cognoscere notareque possimus. nulla enim humani corporis viuens integraque pars spiritus præsentia destituta est, alioqui, vbicunq. ille desit, inter- 5
Prou. 20. moritura inutilisque omnino futura, sicut scriptũ est: Lucerna Domini, spiraculum ho-
„ minis, quæ inuestigat omnia secreta ventris. Quamobrem miraculi notatione alienum à spiritus natura verbum vsurpatum à Vate est. [*Fingens spiritum hominis in interiori eius.*] namque fingere figulorum proprium est; iisque rebus conuenit, quæ proprios terminos, quibus contineantur, sequi nata sunt, vt argilla, cera, & cætera, quæ ad plasticen dictam 10
Plin. lib. 37. c. 7. artem referri possunt. mirum igitur & maximæ virtutis atque eximiæ artis argumentũ est, spiritum in interioribus hominis membris fingi. Verùmenimuero horum etiam omnium certum, quamobrem facta sunt, quoque tendant, consilium & finem intelligere, idque neque pœnitentia abiiciendum, neque frustratione impediendum esse credere oportuerat: cuius illa summa ratio est, cælum & terram, quibus Deus non indiget, ho- 15
minum causa facta conditaque fuisse, duplicemque in homine partem esse; alterã corpus, cui terræ locus conueniat; alteram verò animam, cuius propria & commodissima sedes cælum sit. ex diuino autem consilio & virtute effici, vt spiritus hominis natura sua cælo idoneus, propter eam tamen quam cum corpore coniunctionem & cõsuetudinem fortitus est, terris aliquando contentus commoretur. Ex eodem autem consilio ac virtu- 20
te; atque ex rerum ipsarum dignitate etiam esse, vt corpus rursum propter eandem consensionem & societatem habilius etiam agiliusque redditum, in propria & oportunissima spiritus ipsius patria, hoc est, in cælo degat & conuersetur. ex ipsa autem appellatarũ rerum, cæli, terræ, spiritus corporisque natura, & Dei ad efficiendum virtutem & facultatem, & ad perficiendum etiam consilium considerari atque cognosci, dicendis rebus 25
fidem haberi Vates voluit. Cum verò de iis, qui ad terrenæ habitationis, atque ad corporis vsum spectarent, euentibus abundè satis Vates dixisset, de iis etiam, qui ad alterum rerum partem, hoc est, ad cælum & spiritum referẽdi essent, dicere hoc in loco instituit.

Ecce ego ponam Ierusalem super luminare crapulæ omnibus populis in circuitu: sed & Iuda erit in obsidione contra Ierusalem. 30

QVID verba propriè significent, cognoscere primum, deinde sententiam interpretari commodissimum fuerit. [*Super luminare crapulæ.*] Hebraicum nomen SZAPH, vas propriè significat, sed ad portarum postes in architecturæ vocabulis transfertur. Qua de re nos aliàs, Deo annuente, agemus. nunc locus ipse planè docet, [*super luminare,*] siue 35
סף SZAPH, vas potorium significare, idemq. esse, quod Græci ac Latini pariter scyphum nominãt: constat namque iisdem consonantibus primis. quod verò crapulam Latinè legimus, venenatam potionem exponendum est: cuius ad perceleremeinteritum afferendum mira vis sit. deductum namque verbum est à verbo RAGHAL, quod vehemen-
Nahhum 1. Psalm. 59. ter tremere, concuti absorberique significat, vt apud Nahhum: Et cogitatores conso- 40
„ piti sunt, siue quod idem est, quamuis per metaphoram dictum, & buxi contremuerũt.
„ atque ex hac natura & vinum compunctionis, & calix soporis, quæ apud psaltem & Va-
Isai. 51. „ tes legimus, Latinè explicanda sunt. huiusmodi poculum à se Ierosolymis aduersus gentes multas, atque adeo aduersus Iudæos ipsos paratum iri Deus ait, cuius potione illius ciuitatis hostes celerrimè tollantur: idque ex translatione ductum illud significat, fore 45
vt multi cùm ex gentibus tum ex Iudæis, dum Christi veritatem oppugnant, euangelij virtute & efficientia excitati & obruti pereant. duplicem enim euangelij vim esse, & sacris literis apertè demonstratum, & periculis multis comprobatum cognouimus, alterã, vt piis, modestis diuinoque dicto audientibus & credentibus admissum & acceptum vitam & salutem; alteram verò, vt impiis & repugnantibus ac renuentibus, perfidis & 50
Rom. 1. „ inofficiosis repulsum cæcitatem interitumq. afferret, sicut scriptum est: Non erubesco
„ euangelium: virtus enim Dei est in salutem omni credenti Iudæo primum & Græco.
„ Iustitia enim Dei in eo reuelatur ex fide in fidem, sicut scriptum est: Iustus autem ex fi-
„ de viuit. Reuelatur autem ira Dei de cælo super omnem impietatem & iniustitiam ho- 55
„ minum eorum, qui veritatem Dei in iniustitia detinent, &c. plurima quæ nos aliquando, si Deo gratum fuerit, de vtraque euãgelij efficacitate plenius apertiusq. disseremus.

Igitur

igitur Christum atque Christi euangelium & veritatem multis tum gentibus, tum Iudæis expugnãtibus exitio fore, & hic Vates docet, & Dauid futurum prædixerat, & Petrus aliique apostoli testantur. qui cum acerrimam illam aduersus Christianum nomen à sacerdotibus & senioribus contentionem susceptam cognouissent, vnanimiter leua- 5
Act. 4. „ uerunt vocem, & dixerunt: Domine tu, qui fecisti cælũ, & terrã, & mare, & omnia, quæ
„ in eis sunt: qui spiritu sancto per os patris nostri Dauid pueri tui dixisti. Quare fremue-
„ runt gentes, & populi meditati sunt inania. astiterunt reges terræ & principes conuene-
„ runt in vnum, aduersus Dominum, & aduersus Christum eius. conuenerunt enim verè
„ in ciuitate ista Herodes & Pontius Pilatus cum gẽtibus & populis Israël facere quę ma- 10
„ nus tua & consilium tuum decreuerunt fieri. & nunc Domine respice in minas eorum,
„ & da seruis tuis cum omni fiducia loqui verbum, &c. Huiusmodi itaque scyphum cra-
„ pulæ sibi ad euangelij sanctæque ciuitatis oppugnatores interimendos parandum esse
„ Psalm. 2. Deus dicebat, de quo scriptum est: Qui habitat in cælis, irridebit eos, & Dominus sub-
„ sannabit illos: Tunc loquetur ad eos in ira sua, & in furore suo conturbabit eos. [*Sed & Iuda erit in obsidione contra Ierusalem.*] Ita, vt hic locus latinè redditus est, illud significat, non modò exteras nationes, quibus euangelij promissio ignota ante fuerat, sed Iudæos etiam ipsos regni promissionis non ignaros, imò, nisi sese sua culpa abdicassent, filios vnà cum aliis euangelij dignitatem Christianumq. nomen & sanctam illam Ierusalem ci- 15
uitatem expugnaturos, sicut scriptum est: In propria venit, & sui eum non receperunt,
„ &c. Porrò autem quantum deinceps ciuitati huic soliditatis, firmitudinis, roboris ad hostiles impetus frangendos futurum Deo auctore sit, elegantissima similitudine significatur.

Et erit in die illa, ponam Ierusalem lapidem oneris cunctis populis: omnes qui leuabunt eum, concisione lacerabuntur: & colligentur aduersus eam omnia regna terræ.

EX temporum comparatione ecclesiæ magnitudo, amplitudo & firmitas futura Vati ostendebatur. siquidẽ Ierusalem nostra cum illa antiqua, atque vtriusque hostibus inter se collatis, quantum hæc illam dignitate, felicitate, gratia & diuini præsidij munetibus vincat, facile perspicitur. Illa enim antiqua Ierusalem, in qua summa religionis & diuini cultus fuerat, à vicinis & finitimis gentibus sæpius exagitata, perturbata atq. non semel oppressa fuerat, cum magna sacrorum faciẽdorum, & totius ad diuinum cultum pertinentis rationis detrimento, cum bonorum & piorum virorum iactura, calamitate,
„ cum regionis & veræ pietatis contemptione, sicut scriptũ est: Deus venerunt gentes in
„ hæreditatem tuam, polluerunt templum sanctum tuum: posuerunt Ierusalẽ in pomorũ
„ custodiam. posuerunt morticina seruorũ tuorũ escas volatilibus cæli, carnes sanctorum
„ tuorum bestiis terræ. facti sumus opprobrium vicinis nostris, subsannatio & illusio iis, „ Psalm. 78.
qui in circuitu nostro sunt, &c. ita vt Ierusalem illa omnibus finitimis & vicinis nationibus exercendi belli, & prædarum, gloriæ & triumphi deportandi velut materia quædam subiecta fuisse conseretur. Verum enimuero in renouata hac & instaurata ciuitate longè secus euenturum fore Deus prædicit, quam tanto tamque firmo præsidio muniendam ipse suscipiat, vt non vicinarum modò gentium, sed regnorum omnium potẽtia, arte, industria, impetu, conatu, contentione superiorẽ semper tueatur, cum summa ciuiũ & vtilitate & gloria, sicut scriptũ est: Fidelis Deus, qui non patietur vos tentari vltra id, quod „
potestis, sed faciet etiam cum tentatione prouentũ. atque ex hoc loco quantæ, quamq. multæ aduersus Christi ecclesiam à Dei humanique generis acerrimo ac sempiterno hoste, cum per gentium errores & Iudæorum perfidiã, tum etiam per hæreticorũ insaniã, atq. adeo per nequissimorũ hominum insolentiam excitadæ essent tempestates ac procellæ, manifeste agnoscitur. Qua in re illud tandem ab istorũ conatibus parandum efficiendumq. fuerat, vt cum maxima sui ipsorũ pernicie, & diuini præsidij virtus, & ecclesiæ ipsius dignitas & sanctitas illustrior indies euaderet, sicut scriptum est: Et portæ in- „
feri non prævalebunt aduersus eam. hæc autem res commodissima similitudine enuntiata est. consueuere nonnunquam ij, qui corporis firmitudine ac robore valere ac præstare se putant, variis in periculis vires exercere suas. ex quibus vnum est, grauissimi ponderis lapidem ad certamen expositum arte atque virtute sublatũ humerisq. impositum

ad cer-

Universidad de Deusto
Biblioteca

ad certum ſpatium perferre:qua exercitatione nulla magis membrorum robur firmitudinemque arguit,vt ex naturæ & philoſophiæ rationibus docere poſſemus. Huiuſmodi lapidem eccleſiam fore Deus ait. quem ſingula orbis terræ regna nationesque ſingulæ, nocendi ac vincendi cupiditate aggreſſæ ac tentantes, ſolidiſſimum grauiſſimumque ſuo magno periculo atq. damno offenſioneq. ſui experiãtur. atque hæc virtus euãgelij ſemper fuit,quòd iis,quibus auditum,cognitũ,plauſuq. atque approbatione exceptum fuerit,ſalutem; iis verò,quibus contentione eſt exploſum, perniciem maximã & publicè & priuatè cum ſumma etiã ignominia attulerit. nullum enim regnũ euãgelio olim infenſum hodie extat,nullum etiã eorũ,quibus hodie impugnatur,permanſurũ eſt. ipſa tamẽ eccleſiæ Chriſtianæ ſolidiſſima atq. grauiſſima virtus,dignitas & gloria omnibus pericu lis examinata & ſuperior victrix ſemper eſt duratura,ſicut ſcriptũ eſt: Sicut audiuimus, ſic vidimus in ciuitate Dei noſtri: Deus fundauit eam in æternũ. [*lapidem oneris.*] Hebraicum verbum onerare & portare pariter ſignificat. huiuſmodi autẽ lapides illi dicuntur, qui ad periclitandas vires corporis cõparati atq. expoſiti publicè ſunt, eodẽ dicendi modo,quo lapides fundæ ſuperius definiuimus. [*Et omnes,qui leuabunt eum, conciſione lacerabuntur.*] Soliditate aſperitate & põdere preſſi, manibus primum,deinde toto corpore fracti ruptique tandem oneri ſuccumbent. *Conciſionem* vocat Vates verbo carnis rupturis & lacerationibus proprie accommodato Hebraice: cuius illud exemplũ eſt, Et ſuper mortuo non incidetis carnes veſtras. Hæc autem,quæ Deus erga eccleſiæ ſuæ defenſionem, propugnationem atque incolumitatem in ſe recipit,ad omne quidem ſacroſanẽti euangelij tempus in vniuerſum pertinent,ſed ſingulas tamen partes ſuis interuallis atque articulis exponendo diſtinguere operæpretium eſt. namque dies illa, quæ à Vate appellatur,non certam, vnam ſingularemque diem,ſed totum tempus,quo res aliqua geritur, ſignificat, vt apud Habbakuq annotauimus. atque eandem tranſlationem ſiue allegoriam perſecutus Vates, omnem artem,potentiam,ſapientiam, induſtriam, quibus gentes aduerſum Dei veritatem & euangelij virtutem inſtructæ valere poſſe exiſtimentur, inanem caſſamque fore confirmat.

Pſalm.47.
Leuit.19.

In die illa,dicit Dominus,percutiam omnem equum in ſtuporem,& aſcenſorem eius in amentiam: & ſuper domum Iuda aperiam oculos meos,& omnem equum populorum percutiam cæcitate.

MAXIMIS & admirandis argumentis & notis veræ pietatis & euangelij rationes ab impietate omni,potẽtia,ſapiẽtia,calliditate,aſtu,copiis,aliisq.rebus,quibus homines aduerſum euangelicam ſimplicitatem niti poſſe ſibi videbuntur,diſtinctũ iri docet: idque exitu ipſo & euentu demonſtrandum fore prædicit. ſolent enim belli duces & principes equorum tum multitudine,tum robore;hominũ præterea exercitatorũ frequenti copia plurimum ad res gerendas fidere & exultare,ſicut ſcriptũ eſt: In equis ſperãtes & habentes fiduciã,& ſuper quadrigis,quia multæ ſunt: & ſuper equitibus,quia præualidi nimis. Hæc autem vana inutiliaq. omnino atq.adeo perniciosa ijs, qui aduerſus diuinum conſilium vtantur, iis verò, qui diuinas partes ſequuntur, ſuperuacanea oneroſaque magis,quàm vtilia eſſe,iam ſæpius legimus, & multorũ etiã noſtro tẽpore periculis cognoſcimus. Non in fortitudine equi voluntatem habebit, neque in tibiis viri beneplacitum eſt ei. beneplacitum eſt Domino ſuper timentes eum,& in iis,qui ſperant ſuper miſericordia eius. hac tranſlatione omnes res,quibus homines inſtructi aduerſus diuinã veritatem valere ſeſe arbitrantur,ſignificatæ ſunt. Eſt enim eadem huius cum illius vaticinij ſententia,Perdam ſapientiam ſapientum,& prudentiam prudentum reprobabo[*Equum in ſtuporem.*] Perturbationem mentis atque animi eneruationem & deſponſionem Hebraicum verbum ſignificat,quod furorem mentis aliàs interpres noſter vertit. [*Et aſcenſorem eius in amentiam.*] Huius in mente vitij ratio ex conſequenti effectu arguitur. effectus verò in diris deteſtationibus apertè deſcribitur. Percutiat te Dominus amentia & cæcitate, ac furore mentis, & palpes in meridie, ſicut palpare ſolet cæcus in tenebris, & non dirigas vias tuas. & paulo inferius: Et ſtupens ad terrorem eorum, quæ videbunt oculi tui. Idem verbum nunc ſtupere, nunc amentia agi, reddit interpres. eſt autem verbum SAGAGH. [*Et ſuper domum Iuda aperiam oculos meos.*] Prouidentiam, propugnationem defenſionemque ſuam domui Iuda, hoc eſt, Chriſtianorum familiæ (cuius caput eſt Chriſtus legitimus Iudæ & Dauid hæres) promittit

Iſai.31.
1.Cor.1.
Iſai.9.
Deut.27.

promittit Deus: namque aperire oculos, tum ex eorum, quæ dicta ſunt, antitheſi; tum ex ſacri ſermonis vſu hæc omnia ſignificat. Eſt autem contentio illa præclariſſima populos,equos ſtupentibus & viris amentibus aduerſus Iudæ domum; hanc verò Dei apertis oculis proſpicientis conſilio,virtute atque ope vſuram, illique perpetuò ſacram atque gratam fore,non minus,imo multo etiam magis, quàm antiquum illud templũ à Salomone dicatum: cuius piam & ſacram frequentiam commendatam ſibi fore Deus ipſe in ſe receperat. Oculi quoque mei erunt aperti, & aures meæ erectæ ad orationem eius,qui in loco iſto orauerit. elegi enim & ſanctificaui locum iſtum,vt ſit nomen meum ibi in ſempiternum, & permaneant oculi mei & cor meum ibi cunctis diebus. Hanc autem ſuam tutelam à templo illo terreno & lapideo ad Iudæ domum tranſlatum iri, hoc in loco Deus eſt pollicitus,& aliàs etiam ſæpe: Hæc requies mea in ſeculum ſeculi, hic habitabo: quoniam elegi eam,& cæt. [*Et omnem equum populorum percutiam cæcitate.*] Oculorum ſenſus priuatio propriè cæcitas eſt,quæ ſtupori addita eum,cui acciderit,inutilem prorſus reddit. Atque ita nihil omnino à populis aduerſus euangelium neque conſuli, neque proſpici,neque in rem præſentem inueniri poſſe, quod vllius momenti futurum ſit, Vates prænuntiabat. contrà verò magnam apoſtolorum atque cæterorum ad expugnandos, vincendos & capiendos euangelij hoſtes virtutem & fortitudinem, magnãque in re gerenda dexteritatem & felicitatem aiebat futuram.

2.Paral.7.
Act.
Coloſſ.4.

Et dicent duces Iuda in corde ſuo, Confortentur mihi habitatores Ieruſalem in Domino exercituum Deo eorum.

NEGOTIVM per paucos apoſtolos aduerſus plurimos euangelij hoſtes ſuſceptum, quanquam difficillimum exiſtimetur; multorum tamẽ piorum precibus & ſupplicationibus,Deo tutori & imperatori maximo commendatum obeundum ſtrenueq.adminiſtrandum,atq. feliciſſimo euentu ex Dei auxilio conficiendum,& hoc,& ſequenti verſu declaratur: [*Et dicent duces Iuda in corde ſuo.*] Dum rei à ſe ſuſceptæ magnitudinem cogitabunt,diuino nihilominus auxilio multorum piorum precibus ſupplicationibuſq. impetrato,vincendam expediendamq. ſibi promittẽt. itaque omni ſtudio & toto corde hoc agent, vt pios ad aſſiduas preces excitent. [*Confortentur mihi habitatores Ieruſalem.*] Omnes, inquient,qui huius ciuitatis ſanctæ communicatione & iure vtuntur,vt ſuſceptam à nobis rem ſua etiam opera adiuuent,hortari atq. admonere oportuerit. idque non armis, aut humanis viribus definiendum eſt, ſed in potentiſſimo Domino exercituum eorum ipſorum gubernatore: cui ad ciuitatis huius defenſionem & tutelam,& voluntas conſiliumque certum,& ſumma virtus ac potẽtia eſt: vtpote cui tria illuſtriſſima nomina atque cognomina,& natura,& proprio iure,& admirandis rerum bello paceq. geſtarũ exẽplis propria perpetuaq. ſint. [*Dominus exercituum gubernator. confortẽtur mihi.*] Hebraice eſt, *Confortabo mihi*. vt ſingulorum apoſtolorum cogitatio orationeq. ſit,quam de fratribus ad preces & ſupplicationes exhortandis ſecum habet. Atque illius populorum & equorum amentiæ & cæcitatis,diuinæq. erga domum Iuda prouidentiæ & defenſionis exempla multa in actis apoſtolorum geſtis leguntur,vt illud: Non poterant reſiſtere ſapientiæ & ſpiritui, qui loquebatur. Huius verò exhortationis plurima etiã ſunt exempla. Orationi inſtate vigilantes in ea in gratiarum actione, orantes ſimul & pro nobis, vt Deus aperiat nobis oſtium ſermonis ad loquendum myſterium Chriſti (propter quod etiam vinctus ſum) vt manifeſtem illud ita vt oportet me loqui,&c. Quàm verò certum illis omnibus Dei hoc ipſum volentis auxilium & ſubſidium futurum eſſet, continuò Vates expoſuit.

In die illa,ponam duces Iuda ſicut caminum ignis in lignis, & ſicut facem ignis in fœno: & deuorabunt ad dexteram & ad ſiniſtram omnes populos in circuitu: & habitabitur Ieruſalem rurſus in loco ſuo in Ieruſalem.

CELERRIMAM & vehementiſſimam euangelij Chriſti ab apoſtolis enuntiatis efficacitatem ignis naturæ rerũ omniũ,quæ conſpici poſſunt,efficaciſſimæ & præſentiſſimę Vates aſſimilauit. cuius vim apud Nahhum diſſuſius deſcriptam Chriſtus ipſe ad euangelium referens expoſuit: Ignem veni mittere in terrã,& quid volo; niſi vt accendatur? Putatis quia pacem veni dare in terram? non,dico vobis, ſed ſeparationem. Erunt enim ex hoc quinque in domo vna diuiſi, tres in duos, & duo in tres, & cæt. ita vt alijs idem

Luc.12.

Universidad de Deusto
Biblioteca

idem ignis probationi, aliis consumptioni exitioque sit. Verùm ignis celeritas in leuioribus fragilioribusque rebus, quales paleæ stipulæque sunt; vehementia verò & vis in durioribus, qualia sunt ligna, spectatur. Nihil igitur adeo durum adeoque firmũ fore, quod non euangelij virtute, idque quamcelerrimè, vincatur, duplici ignis in dissimili materia efficacitatis comparatione declaratum est. [*Sicut caminum ignis.* Hebraicè, *conchã ignis in lignis.*] vehementem, densum coactumque ignem, cuius vis durissima quæque ligna penetrare possit, interpretamur: cuiusmodi in fornacibus & caminis esse solet, atque hoc ad vehementiam; illud verò ad celeritatem spectat. [*Et sicut facem ignis in fœno.* Hebraicè, *in manipulo.*] Aridos culmos & spicas simul coniunctas intelligit, quales à messoribus componi solent: hæ quòd simul aliæ aliis coniunctæ sunt, ad motum ignem facilius concipientes incendio vehemẽtius & celerius conflagrant. [*Ad dexteram & ad sinistram.* (Chaldaicè optimè hæc exponuntur, *A meridie & septentrione.*) *omnes populi in circuitu vndique.*] Totius terræ orbis descriptio est. à meridie namque ad septentrionem in circuitu tendentibus oriens & occasus etiam peragratur. Qui ab interprete nostro dicti sunt *duces Iuda*, in Hebræo *milliati Iuda dicũtur.* quo verbo perpaucos illos fore intelligimus, quales apostoli fuêre, Iudæi pauci & humiles, vt e millibus multis vix vnus delectus esset, eosdem tamen in re gerenda præstantissimos. [*Et habitabitur Ierusalem rursus in loco suo in Ierusalem.*] Arcanam expositionem locus hic habet, quam ex nominis explicatione petere oporteat. *Ierusalem* conspicuam Salem significat, cui nomen ex eo factum videtur, quòd altera Salem in Sichimis Samariæ agro fuerit; huic, quæ in Iebusensi regione erat, situ & magnitudine longè inpar; siquidem hęc & regia vrbs habita semper est, & in editiori loco illustribus montibus sita fuit, sicut scriptum est: Fundamenta eius in mõtibus sanctis, &c. Euenit autem, vt præter vrbis notationem arcana etiam nomini ratio significatioque esset, quod ad veram etymologiæ rationem relatum, conspicuam pacem & conspicuam perfectionem significat. Conspicua autem & illustris ciuitatis Ierusalẽ pax & perfectio desiderata quidem olim diu fuit; spectata verò non fuit vsquè ad Christi tempus, qui tradidit seipsum pro ea, vt eam sanctificaret, mundans eam lauacro aquæ viuæ in verbo. vt exhiberet ipse sibi gloriosam ecclesiam non habentem maculam aut rugam, aut aliquid huiusmodi, sed vt sit sancta & immaculata, cui & Christi pax, quę exuperat omnem sensum, conciliata etiam fuit. Hæc itaque sancta atque beata ciuitas proprium & commodissimum locum nacta, quę perpetuo Dei beneficio teneat, propinè ac verè Ierusalem appellanda est. Fuerat quidem olim altera hoc nomine dicta Ierusalẽ illa antiquis celebrata historiis, & multorum & maximorum virorum genitrix, quæ tamen nunquam proprium locum ita obtinuit, vt in Ierusalem, hoc est, in conspicua perfectione & pace diuina, vt hæc altera sita esset, sicut scriptum est: Sina mons est in Arabia, qui coniunctus est ei, quæ nunc est Ierusalem, & seruit cum filiis suis. illa autem, quæ sursum est Ierusalem, libera est, quæ est mater nostra, &c. Conspicuam verò esse oportet Ierusalem illam, quæ ab Apostolo sursum esse dicta est. Illud etiam à Vate declaratum est, salutem hanc & felicitatem non solùm ijs Iudæis, qui Ierosolymis habitarẽt, sed aliis etiam cùm humilioribus, tum exulibus & vagis communem futuram, atque in exteras etiam & hospites nationes fore propagandam.

Genes. 33.

Psalm.

Ephes. 5.

Galat. 4.

Et saluabit Dominus tabernacula Iuda, sicut in principio: vt non magnificè glorietur domus Dauid, & gloria habitantium Ierusalem contra Iudam.

GERENDARVM atque conficiendarum rerum series sapienter artificioseque à Vate, vt præuisa erat, canendo obseruatur. certum olim atque exploratum fuerat, illam publicam salutem Iudæis & gentibus auctore quodam principe ex Dauidis familia esse afferendam, quòd de ea re multa diuina huiusmodi relata fuissent respõsa: Iurauit Dominus Dauid veritatem, & non frustrabitur eum: de fructu ventris tui ponam super sedem tuam, &c. Atque adeo ex ea spe (vt hominum arrogantia est) Dauidis secundum carnem illustris posteritas & Ierosolymitani ciues, qui Dauidis nomen iactabant, agendæ rei laudem, auctoritatemque sibi promittere & tribuere potuerũt, seque primos fore affirmare, quibus illa salus allata cum cæteris Iudęæ vrbibus, & populis communicanda esset, atque hoc nomine etiam aliis omnibus præstituros, vt & familiæ splendore, & ciuitatis nobilitate & claritate præstabant: sed contrà euentuum fore Vates hoc loco prædicit

Psal. 131.

dicit: fore enim ait, vt Iudæis omnium gentium primis salus hæc afferatur, ea tamen serie, vt ab humilioribus & ignobilioribus ad illustriores tandem deueniatur. Primum namque publicæ salutis exemplum in Apostolis & discipulis editum est, Iudæis quidem genere, humilibus tamen & ignobilibus fere, si cum Dauidis domo & regiæ vrbis ciuibus humana gloria conferantur; vtpote Galilæis & Ierosolymæ non ciuibus, sed hospitibus, atque adeo non propria domo, sed alieno hospitio, eoque satis angusto vsis: nimirum centum viginti in eadem domo, vt in tentorio quodam congregatis, & salutem illam ibidem exspectantibus, vt scriptum est: Et præcepit eis ab Ierosolymis ne discederent, sed exspectarent promissionẽ patris, & cæt. Ab his igitur primum accepta salus Ierosolymitanis ciuibus primum oblata ex diuino decreto est, à quibus cùm principio repulsa esset, ad vicinas Iudæorum hospitum vrbes, Antiochiam, Damascum, Samariam, &c. perlata; deinde Ierosolymam reuecta & renuntiata à quibusdam ciuibus est admissa. Ab humilibus enim hæc ratio primum accepta est, Deo suum morem seruante, qui excelsus cùm sit, humilia respicit, & alta à longe cognoscit: vt non glorietur omnis caro, vt D. Paulus de eadem hac re disserens, docuit. [*Tabernacula Iuda.*] Apostolos cæterosque discipulos, qui primi omnium spiritu sancto aucti salutis illius diuinæ compotes extitere. ij autem omnes hospites erant: quod tabernaculi nomine significatur. est enim tabernaculum non ciuium, sed hospitum, vel vagantium, quo sese à cæli iniuriis tueantur, receptaculum, domus verò ciuium sunt, sicut scriptum est: Et domos non ædificabitis, &c. sed in tabernaculis habitabitis cunctis diebus vestris, vt viuatis diebus multis super faciem terræ, in qua vos peregrinamini, &c. [*Sicut in principio.* Hebraicè & Chaldaicè, *in principio*, vt *sicut* ex literarum Hebraicarum affinitate à latino interprete additum non similitudinis, verùm confirmationis & asseuerationis vox sit. [*Domus Dauid.*] Ierosolymitanos ciues etiam Hebræi hoc in loco interpretantur. [*Habitantium Ierusalem.*] cæterarum ex aliis tribubus familiarum, quæ in Ierusalem Christi ætate fuerunt, vt illud: In die illa erit fons apertus domui Dauid, & habitatoribus Ierusalem. diuina itaque salus Iudæis hospitibus primum afferenda promittitur, deinde etiam eodem tempore & Ierosolymitanis exspectanda enuntiatur: cuius quanta magnitudo & amplitudo ac dignitas futura sit, comparationis gradibus certis indicandis declaratur.

Act. 1. Act. 2.

Psalm. 137.

Ierem. 35.

Isaac Hispanus in eundẽ Vatem.

In die illa proteget Dominus habitatores Ierusalem, & erit qui offenderit ex eis in die illa, quasi Dauid: & domus Dauid quasi Dei, sicut angelus Domini in conspectu eorum.

VIRTVTIS, pietatis, fortitudinis, iustitiæ, atque aliorum animi ornamentorum, quibus Christi cultores ex diuino beneficio redundaturi essent, magnitudinem & præstantiam in eadem bellorum & gerendarum rerum translatione commoratus Vates indicauit, simul & quàm multum longeque noui testamenti sanctorum virtus & amplitudo cum veteribus collata præstet, ostendit. siquidem Dauid inter antiquos vt fortitudinis, ita virtutis exemplum summum fuit; vtpote qui secundum Dei cor optatus electusque fuisse prædicetur: ille tamen neque animi fortitudine tantum valuit, vt non aliquando carnis oneribus humano more succubuerit. namque de antiquis iustis illud scriptum est: Septies in die cadit iustus. At verò in nouo testamento spiritus sanctificationis in hominum piorum animos illabente virtute maxima, longè diguiores atque altiores gratiæ, sanctitatis & perfectionis gradus, vt à pijs complerentur, ædificati sunt: quorum exemplar iam tantùm Zacharias prospiciebat. nam qui summi quondam habebantur, eos infimos fere iudicandos fore prædixit. Quis enim Dauidem non modò diuæ Virgini Iesu matri, sed apostolis aliis post Spiritus sancti illapsus comparatum, non longè inferiorem inueniat? quis sanctos viros alios quosdam, quanquam apostolis impares, cum Dauidis virtute & probitate conferre non audeat? namque & Ioannes Baptista antiquorum sanctorum ferè vltimus, idemque vatum omnium, qui ante se fuerant, auctoritate & virtute maximus appellatus, ab eo tamen, qui in regno cælorum minimus censeretur, superari dictus est. Igitur vtriusque testamenti sanctorum comparatione ex diuinorum librorum iudicio facta

Psalm. 88.

Proueth. 24.

Universidad de Deusto
Biblioteca

illud obseruatur, eos, qui inter huius testamenti sanctos infirmi viderentur, summis illius viris pares esse. [*Qui offenderit ex eis in die illa quasi Dauid.*] summos verò & perfectos, qui propter præstantiam in Dauidis familia connumerentur, omnem humani exempli exspectationem antiquam longè vincere, moribus, vita, integritate, fortitudine, magnanimitate, omnibus denique maximis virtutibus, dijs, hoc est, angelis persimiles. Ad huiusmodi gradum præter diuam Mariam ex Dauidis familia, Iacobus ac cæteri discipuli, qui ad eandem familiam secundum carnem pertinebant; imò & omnes, qui in eam familiam secundum spiritum adoptati sunt, ex Dei gratia peruenerunt. [*Et domus Dauid quasi Dei.*] Hanc comparationem Vates ipse exposuit. [*Sicut angelus Domini in conspectu eorum.*] Præstantissimos & selectissimos hos cum aliis, quos Dauidi similes futuros dixerat, comparatos, angelo Domini simillimos censendos. [*In conspectu eorum.*] Si contentio quædam & comparatio fiat, vtri vtris præstent. Quòd verò appellatum in vaticinij huius inscriptione Israëlis nomen non fuerit iterum præterea vsurpatum, sed omnis de Iuda & Dauidis familia sit habitus sermo, eò pertinere videtur, vt Israëlis nomen non ad vnã illius gentis, quæ ex Iacob orta fuerat, partẽ, sed omnẽ ecclesiam ad omnes in vniuersum tribus pertinens tandem Christo rege constituto ab omni factione & dissensione ad communionem & concordiam traductum in pristinam dignitatem antiquumque statum multo autem ampliorem restituendum esse. Vt enim olim dum Dauid reipublicæ clauum teneret, atque rei gerendę summa penes Iudæ familiam esset, Israëlis tamen regnum ipsum appellabatur, neque ante dissessionem regnũ Iuda seorsum ab Israëlis regno nominatum est: sic per Christum legitimum ex Iudæ tribu & Dauidis posteritate regem instauratis rebus nomen etiam Israëlis integrum atque sanctum ab omni animorum & studiorum dissensione alienum, eodem, vt anteà, modò appellatum iri Vates significauit. Vt autem ex ipsis rerum euentibus eius temporis, ad quod hæc spectarent, ratio obseruaretur, notas omnes & signa sibi præuisa Vates ostendit, subinde illud repetens, [*In die illa, &c.*]

Et erit in die illa, quæram conterere omnes gentes, quæ veniunt contra Ierusalem.

VBI, quænam ea sit, quam hoc in loco appellat Ierusalem, cognouerimus, cætera faciles habent explicatus. eodem namque tempore, quo Christus captus, traditus occisusque est, cùm maximè euangelij cælorumque regni res labefactari quibusdam videbantur, eodem tempore eademque opera, maxima euãgelio victoria, maxima gloria, maxima item euangelij & ecclesiæ hostibus demolitio & vastatio parabatur: id quod tandẽ Dei atque hominum antiquus & vafer hostis agnoscens impedire atque auertere sero nimium conatus frustra est, Pilati vxoris à se exterritæ intercessione ad eam rem vsus. Magnam itaque gentium & sectarum aliorumque errorum, quæ gentium nomine continentur, depopulationem illo tempore Deus moliebatur. cùm maximè illæ firmatum stabilitumque iri putarentur. huiusmodi namque diuinæ sapientiæ mos est, vt aduersarios in suis ipsorum negotiis & probatissimis, ipsorum iudicio, consiliis capiat, sicut
Psalm. 17. scriptũ est: Cùm peruerso peruerteris, quoniã tu populũ humilẽ saluum facies, & oculos
» superborum humiliabis, &c. [*Quæram conterere.* Hebraicè, *curabo delendas.*] Quænam hostilium rerum & omnis infernæ potentiæ inclinatio & conuersio status per Christi mortem & resurrectionis victoriam futura esset, audiuimus: quæ rursus pij atque diuino timore ac religione imbuti populi in melius mutatio efficienda foret, audiamus.

Et effundam super domum Dauid, & super habitatores Ierusalem spiritum gratiæ & precum: & aspicient ad me, quem confixerunt: & plangent eum planctu quasi super vnigenitum, & dolebunt super eum, vt doleri solet in morte primogeniti.

HVIVS loci expositio antiquis non parum difficilis & obscura, aperta nobis ex sacri euangelij interpretatione est. Antiqui Hebræi Messiam quendam Iosephi filium futurum exspectabant fortissimum Deoque gratissimum virum, qui Ierosolymis in prælio pro patriæ salute inito, validissimè pugnãs, occumberet. id autem vnde illi acceperint, quærere longum est. illud certè non fuerit prætermittendum, apud antiquos Hebræos constitisse, tum Messiam mortem pro populi salute oppetiturum, tum etiã in æternum mansurum,

mansurum, sicut scriptum est: Nos audiuimus ex lege, quòd Christus manet in æternũ. Ioan. 12.
Ex quo factum est, vt cùm Christum moriturum, & rursus Christum in æternum man-
» surum accepissent, illud intelligerẽt & traderent, Messiam duplicem fore, alterum filiũ Ioseph, qui pro suis mortem obiret; alterum filiũ Dauid, qui in æternum maneret. Hãc rem, quod obscurius in Hebræis & Chaldæis auctoribus significatam negotium facere nonnullis ex nostris intellexerimus, indicare breuiter placuit, eandemq. ad verum sensum relatam explicare. Igitur Messiam nostrum, qui vnus tantũ est; vtrisque tamẽ rebus abundè satisfecisse confirmamus, ita vt idem filius Ioseph legitima existimatione fuerit, sicut scriptum est: Vt putabatur filius Ioseph, &c. atque etiã ex Dauidis familia certissima regia stirpe ortus, idemq. mortem vltro ob publicam salutem ex diuini consilij decreto obierit, atq. etiã ex mortuis extans, in æternũ viuat; ita cùm illis cæteris in rebus conuenimus, præterquã quòd illi duos Messias cõstituunt, nos verò vnum tantũ recipimus: in quo tamen duas naturas diuinã atq. humanã confitemur. quem à Iudæorum pontificibus & populi principibus viris traditum, falsisq. criminibus & varia neque sibi constãte delatione accusatum Pontius Pilatus magis adeo illorum importunitate & populi temeritate impulsus, quã vlla, vel causa, vel lege inductus in crucem sustulerit. Cuius mortem tanta miraculorum prodigiorumq. magnitudo & frequentia comitata & consecuta fuit, vt eos qui spectarẽt, tum pauore & timore, tum religione vehementer tactos lugere ac lamentari necesse fuerit, vt adimpleretur id, quod scriptum est per Prophetam dicentem: [*Et effundam super domum Dauid, & super habitatores Ierusalem, spiritum gratiæ & precum.*] Duo nomina Hebraica sunt ex eodem verbo deducta, HHEN, & THAHHANVNIM, alterum misericordiam, quam aliqui compassionem dicunt, alterum deprecationem significat: quæ ex misericordiæ cogitatione & sensu plerumq. proficiscitur, vt cum quis cuiuspiam iniuria affecti, innocentia perspecta, & factum doleat, & vltionem deprecetur. Estque deprecatio miserantis animi voce, fletu atque lamentatione indicatio; ita vt miseratio siue misericordia in mente, deprecatio in gestu, ore, habitu & pronuntiatione sit. cuius illa exempla: Exaudi Domine vocem deprecationis meæ, dum Psalm. 27.
» oro ad te, dum extendo manus meas ad templum sanctum tuum. Ne simul tradas me cum peccatoribus, & cum operantibus iniquitatem ne perdas me, &c. & Benedictus Deus, quoniam exaudiuit vocem deprecationis meæ. &c. Huiusmodi ergo & miserationis & doloris atque lamentationis repletum animum, spiritum gratiæ & precum interpres vertit, vt gratiam hoc loco animi motum definiamus, quo optimum quemque virum indignaque passum prosequimur. Id quod hoc in loco effundere spiritum Hebræus sermo dicit, Latinè immittere vel inijcere mentem dicimus. [*Et aspicient in me, quem compunxerunt, & plangent, &c.*] Apertissimè diuinum verbum seipsum ab illis, hoc est, à suis Ierosolymitanis ciuibus confixum iri declarauit: qui cùm Dei filium tantis indicijs, argumentis atque miraculis indicatum agnoscere noluissent, traditum tamen & occisum consequentibus signis admirandisq. notis obseruatum multi filium Dei cõfessi Matth. 27. Lucæ 23.
» sunt, sicut scriptũ est: Centurio autem, & qui cum eo erant custodientes Iesum, viso terræmotu, & his, quæ fiebant, timuerunt valdè, dicentes, Verè filius Dei erat iste. & omnis
» turba eorum, qui simul aderant ad spectaculum istud, & videbant, quæ fiebant, percutientes capita sua reuertebantur. [*Quem compunxerunt.* Hebraicè, *transfixerunt.*] Ita sibi ab illis cruci affixo non manus & pedes modò, sed latus etiam lancea aperiendum fore Ioan. 19.
» significauit. sic hunc locum & D. Ioannes interpretatus exposuit, & iterum alia scriptura dicit, Videbunt in quem transfixerunt.

In die illa magnus erit planctus Ierusalem, sicut planctus Adadremmon in campo Magedon: & planget terra, familiæ & familiæ seorsum: familiæ domus Dauid seorsum, & mulieres eorum seorsum: familiæ domus Nathan seorsum, & mulieres eorum seorsum: familiæ domus Leui seorsum, & mulieres eorum seorsum: familiæ Semei seorsum, & mulieres eorum seorsum. omnes familiæ reliquæ, familiæ & familiæ seorsum, & mulieres eorum seorsum.

IESV Christi secundum carnem genus ex Dauidis nobilitate & semine fore apertè

Universidad de Deusto
Biblioteca

Vates hoc in loco exponens indicauit, eorum hominum familiis appellatis, quibus propter occisi desiderium acerbi luctus atque lamenta futura erant. dixerat enim eius mortem perinde atque primogeniti & vnici alicuius honestissimæ familiæ filij lugendam fore Ierosolymis; ad quos verò potissimum is luctus pertineret, deinceps ostendit. interim autem indicauit eius luctum & desiderium non obscurum fore, sed grauissimum & apertissimum, omnibusque terræ habitatoribus non minus notum, quàm fuerit olim luctus Adadremmon & lamentatio in campo Magedon, ob charos, salutares beneficosque viros quosdam facta; quorum historia illa ætate vulgatissima; nostra verò obscura incertaque est, nisi quantum Iosiam Iudæ regem pium & patriæ optimè consulentem à Pharaone Necho secundum Magedo occisum, indeque cum maximo gentis suæ desiderio Ierosolymam delatum esse legimus. fuit autem Magedo vrbs in tribu Iuda à Iosue asscripta, atque à Salomone ædificijs operibusque instaurata & aucta: quam eandem esse cum Magedon affirmare ex sacris libris non possimus, cùm hoc & Adadremmon nomen semel tantùm, idque in hoc Zachariæ loco scriptum inuenerimus, certè Chaldæus paraphrastes, qui non longè post Vatis huius ætatem floruit, duas in huius loci explicatione historias indicat, hoc modo: *In tempore illo multiplicabitur luctus in Ierusalem, vt luctus Ahhab filij Ghamri, quem occidit Hadarrimon filius Tabrimon, & sicut luctus Iosiæ filij Ammon, quem occidit Pharao Claudus in valle Megidon.* Cætera verò, quæ ad huius luctus rationem explicandam appellata sunt nomina, eò pertinere videntur, vt Christi Ierosolymis occisi genus ad Dauidis domum referendum esse cognoscatur: cuius mortem eæ quæ tempestate illa ex regio genere exstarent familiæ, vt sibi notissimi, & propter perspectam virtutem atque maximam tum vitæ sanctitatem, tum doctrinæ miraculis probatæ auctoritatem charissimi & acceptissimi magno desiderio, luctu atque lachrymis prosecuturæ erant: id quod factum esse euangelistæ satis clarè significauerè, cùm plures tum viros, tum feminas, easque alias Galilæas, alias Mariæ sorores dictas tristi spectaculo affuisse eodem loco scribant, vbi de spectatorum luctu & planctu mentionem faciunt. Erant autè ibi mulieres multæ de longè, quæ secutæ erant Iesum à Galilæa, ministrantes ei, &c. & cùm essent in Galilæa, sequebantur eum, & ministrabant ei; & aliæ multæ, inquit Marcus, quæ simul cum eo ascenderant Ierosolymam. Has autem & à viris etiam, qui spectauerint & luxerint, separatas fuisse euangelistæ ipsi declarant, & grauius etiam atque lugubrius fuisse lamentatas, ipsa feminei animi longè viris tenerioris ratio arguit. Quòd verò tres illas Dauidis familias nominatim Vates appellat *Nathan, Leui, Semei*, eò pertinet, quòd horum nomina illustria magis & nota illa ætate futura Vates præuidisset, eorundemq. cognationē Christi genus attingere foret omnibus manifestū. Sunt autē nomina Nathan, Leui, Semei, quæ in Christi genealogia à D. Lucā recensentur, Vt putabatur filius Ioseph, qui fuit Heli, qui fuit Mathath, qui fuit Leui, &c. qui fuit Mathathiæ, qui fuit Semei, &c. qui fuit Mahath, qui fuit Nathan, qui fuit Dauid, &c. Hæc namque nomina omnia ad Dauidis familiam referenda esse, nomen Leui ostendit, quòd si ad sacerdotalem prosapiam referantur, vel nihil, vel minimum ad Christum pertinent: quem non ex Leui, sed ex Iudæ per Dauid genere orituram antiqua oracula prodidêre, & noui etiam testamenti scriptores ortum testantur. Porrò huius mortem magna & communi omnium ordinum, & tribuum partim notatione, partim lamentatione & mœstitia fuisse notam & publicè permulgatam, illa duorum discipulorum oratio arguit, qui vel vni tantùm illis diebus Ierosolymis hospiti ignotam esse admirati sunt: Tu solus peregrinus in Ierusalem, & non cognouisti quæ facta sunt in illa his diebus, de Iesu Nazareno, qui fuit vir propheta, potens in opere, & sermone coram Deo & omni populo, & quomodo eum tradiderunt summi sacerdotes & principes nostri in damnationem mortis, & crucifixerunt eum, &c. [*Et omnes familiæ reliquæ.*] ex Dauidis prosapia, quas Matthæus & Lucas recensent, minus fortasse, quàm tres illæ nominatim prolatæ Christi temporibus illustres.

4.Reg.23.
Iosue. 17.
3.Reg.9.
1.Paral.7.
Matth.27.
Marc.15.
Lucæ 3.
Lucæ 24.

CAPVT

CAPVT XIII.

IN die illa erit Fons patens Domui Dauid & habitantibus Ierusalem, in ablutionem peccatoris & menstruatæ.

MAXIMAM & illustrissimā humanarum rerum status conuersionem & commutationem Christi crucifixi virtute faciendam, & antiquis oraculis proditum, & factam fuisse nostrorum auctorum testimoniis atque grauissimis exemplis est comprobatum: siquidem eorum vitiorum, quibus hominum natura à primis ætatis suæ temporibus corrupta inquinataque fuerat, non sordes modò eluendas, sed fontem ipsum, vnde turpes actiones oriuntur, clausum iri pronuntiatum fuit: Circuncidet Dominus cor tuum & cor seminis tui, vt diligas Dominum Deum tuum in toto corde tuo, & in tota anima tua, vt possis viuere, &c. namque imperfecta illa externæ carnis circuncisio perfectam hanc expetendam exspectandamq. significabat cordis circuncisionem in spiritu, non in litera, cuius laus non ex hominibus, sed ex Deo est. Cùm hæc Christianæ virtutis & sanctitatis puritatisq. ratio ac significatio omnis illo antiquæ legis rituum & ceremoniarum crassiori cortice obducta fuerit, illud communi omnium ferè vatum consuetudine est obseruatum, vt cùm quippiam de ijsdem rebus iudicandum esset, per illa velut inuolucra & integumenta quædam perspiciendum exponeretur, quoad tempus accederet, cùm explicatè, distinctè atq. apertè res ipsa, non rei imago spectanda atq. probanda hominibus concederetur. Igitur vt corporis turpitudinū & sordium nominibus interioris hominis vitia animorumq. labes & morbi indicabātur, sic rursus eluendi, abstergendi & purgandi verbis, & ijs, quæ ad hæc faciunt, rebus appellandis, vt aqua, sanguine, hyssopo & cæteris, vitiorum animi sanitas & puritas, & interioris hominis significatur integritas. In istorum verò vitiorū genere duæ partes siue species notissimæ in antiquo expiationū ritu sunt, quæ aquis viuis elui abstergiq. oportebat: altera HHATAH, altera NIDA dicta; pro quibus latinus interpres, *Peccatum & menstruatam* reddit; ipsa verò verbi vis separationem significat. Peccatum autem ex rituali sermone adhærētem ex mortuorum cōtagione vmbraue labem appellamus, de cuius expiatione scriptū sic fuit: Tollentq. de cineribus combustionis atq. peccati, & mittēt aquas viuas super eos in vas, in quibus cùm homo mundus tinxerit hyssopum, absterget ex eo omne tentoriū & cunctam supellectilē, & homines huiuscemodi contagione pollutos. atque hoc modo mundum lustrabit immundum tertio & septimo die, expiatusq. die septimo lauabit & se & vestimenta sua: & immundus erit vsq. ad vesperam. si quis hoc modo non fuerit expiatus, peribit anima illius de medio ecclesiæ, quia sanctuarium Domini polluit, & non est aqua lustrationis aspersus. At verò NIDA siue menstruatam non externa cōtagione, sed interiori vitio impurum & inquinatum corpus est, quod à sanctorum communione interim, quoad expietur, est separandum atq. ad vtriusq. vitij eluendas sordes aquam viuam olim certis ritibus & ceremonijs consecrandam instituit Deus, quæ iuuencæ rufæ mactatæ atq. exustæ cedrini quoque ligni hyssopi & purpuræ dibaphæ cineribus commixta esset, sicut scriptum est: Vt sint multitudini filiorum Israēl in constodiam & in aquam aspersionis, &c. Huiusmodi aspersionis Latinè dictā aquā, NIDA frequentissimè lex vocat: quam eandem lustrationis interdū Latinus interpres dicit, quæ duabus potissimum partibus, aqua viuenti, & exustæ vitulæ cineribus constabat. Accidit autem, vt in illa antiqua Ierusalem nullę essent viuentes aquæ, neque enim fontem aliquem aut fluuium perpetuò manantem in tota vrbe fuisse legimus. namque & ille Chedron appellatus torrens magis, quàm fluuius fuit: neque tamen ipse interius, sed exterius vrbē præterfluebat. ex qua re effectū est, vt asportatis aliunde aquis in sacrorū ritibus vti ne cesse fuerit, quēadmodū in antiquis Deuteroseōn libris legimus. In tanta autem aquarū viuē tium penuria Ierusalem illā antiquā adeo impurā & sordida effectā fuisse vates lamentati sunt, vt ob eā rem repulsam atq. à diuina humanaq. gratia separatā fateātur, sicut scriptū est: Peccatū peccauit Ierusalē: propter hoc instabilis facta est. Hebraice, Propter hoc NIDAH facta est. omnes qui glorificabant eam, spreuerunt illam: quia viderunt ignominiam eius, &c. & ibidem: Facta est Ierusalem quasi polluta menstruis inter eos.

Deuter. 30.
Rom. 2.
Num. 19.
Ibidem.
Mishnaioth tractatu de mensuris.
Thren. 1.

 At verò

Universidad de Deusto
Biblioteca

At verò huic nouæ Ierusalem & instaurandę per Christum familiæ Dauid longè meliorem commodioremque conditionem fore Vates noster affirmauit; nempe fontem in medio & oportunissimo loco diuino beneficio aperiendum: cuius aquis occisæ & sacrificatæ Christi carnis virtute commixtis vniuersæ peccatorum & separationum labes atque sordes eluantur. Id verò beneficium Dauidis domui, hoc est, discipulis ipsis & familiaribus Christi & vniuersæ ciuitati Ierusalem, veris, inquam, Dei cultoribus aquam ex eodem fonte petentibus adeo commune fore, vt vnicuique aquæ suæ commodissimè scaturiant, atque ita omnibus communis, vt singulis proprius fons ille fore prædictus fuerat. domum autem Dauid & Ierusalem ciues illos definire oportet, qui & fide, & pietatis exercitatione, honestisque actionibus diuina promissa certa sibi reddere studeant, sicut idem ipse, de quo nunc nobis est sermo, hunc eundem locum exponēs prædicabat: Qui credit in me, sicut dicit scriptura, flumina de ventre eius fluent aquæ viuę. hoc autem dixit de spiritu quem erant accepturi credentes in eum. id quod olim promissum, re ipsa tandem præstitum constitisse D. Petrus publicè testatus est. Deus patrū nostrorum suscitauit Iesum, quem vos interemistis, suspendentes in ligno: Hunc principem & saluatorē Deus exaltauit dextera sua, ad dandā pœnitentiā Israëli, & remissionē peccatorum. Et nos sumus testes horum verborum, & Spiritus sanctus, quē dedit Deus omnibus obedientibus sibi. [*Et erit fons patēs.* Hebraicè, *scaturigo aperta.*] quam præceptor noster flumina fluentia propriè dixit: est namq. verbum hebraicum *Makor.* Magnā verò ex hoc fonte in vniuersum terrarum orbem atque in omnem hominū vitā, vtilitatem & virtutem permanaturā fore Vates ait, qua illud videlicet efficiatur, vt omnibus de Deo diuinaq. natura falsis atq. obscuris opinionibus conuulsis, religionis veræ ratio ac virtus constare publicè possit, atque humanæ sapiētiæ insana ac temeraria assentio Christianæ simplicitatis & euangelicæ efficientiæ vi cohibeatur.

Act. 5.

Et erit in die illa, dicit Dominus exercituum, Disperdam nomina idolorum de terra, & non memorabuntur vltra: & pseudoprophetas & spiritum immundum auferam de terra.

NVLLI doctrinæ, nulli disputationi atque orationi illa de diis Deorumque natura opinionū vanitas vel certius, vel celerius, quàm Christi efficientiæ & veritati cessit: siquidem omnis alia de diuina natura pro veritate aduersus falsitatem excitata contentio oppugnatores offendere potuit, si non ratione & causa; fictione tamen, excogitatione & mendacio, popularique oratione valentes, qui imperitæ multitudini imponere, ac tuendum errorem persuadere possent. Ex qua re effectum est, vt illa superstitiosi cultus consuetudo toto ferè terratum orbe dilatata & propagata tot secula manserit, dum non deessent, qui vel ex verisimili & ementita oratione, vel ex commentis fabulis, vel fictis auguriis & oraculis, aliisque miraculorum & prodigiorum interpretationibus orationem inuenire potuerunt, qua propter propriam vel commoditatem, vel gloriam, deorum multitudinem & reliquam omnem falsam rationem gentibus ad errorem, quàm ad veritatem amplectendam procliuioribus persuaderent. At verò vbi homines ad euangelij audiendum nuntium tanquam ad aspiciendam lucem reuocati sunt, illamque spiritus Christi in eos, qui credentes obedirent, efficientiam spectauēre, illam, inquam, salutem, quam & apostoli prædicabant, & verè ex diuina virtute afferebant, continuò illa errorum caligine discussa, omnes de dijs stultæ opiniones & sententiæ euanuerunt, quacunque Christianæ doctrinæ veræ & simplicissimæ notitia aperta, & illustrissimo illo sancti spiritus in credentium animos illabentis testimonio confirmata fuit, sicut scriptum est: De spiritualibus autem nolo vos ignorare fratres. Scitis quòd cùm gentes essetis, ad simulachra muta prout ducebamini euntes. ideo notum vobis facio, quòd nemo in spiritu Dei loquens, dicit anathema Iesu; & nemo potest dicere Dominus Iesus, nisi in Spiritu sancto, & cæt. Hæc indicasse hoc loco ad Vatis sententiam aperiendam satis fuerit, quæ aliàs nobis, ipsius diuini spiritus fauente gratia, latius explicanda erunt. Atqui Chaldæus paraphrastes hunc locum omnem non multum aliena a nobis sententia exposuit. [*In tempore illo erit doctrina legis reuelata, vt scaturigo aquarum domui Dauid & habitantibus Ierusalē, & parcam debitis eorum, vt expiare solent aquis*

1. Cor. 12.

aquis aspersionis & cineribus legis de peccato. Et erit in tempore illo dicit Dominus exercituum, præcidam nomen abominationis populorum de terra, & non erit mentio nominis eorum vlterius, & cet. Hæc ex Chaldæo ad verbum. Verùmenimuero cùm non in deorum modò multitudine colenda summus ac maximus error, sed etiam in vnius veri Dei cultu prophanando & variis perditionum sectis contaminando summa peruersitas & hominum generi vehementer perniciosa sit; id etiam malum euangelij Christi veritate & virtute depellendum esse Vates noster, atque alij etiam prædixerunt. [*Et pseudoprophetas & spiritum immundum auferam de terra.*] Latinus interpres & sententiam & Chaldæum paraphrastē, (quem sæpe consuluit) secutus, *Pseudoprophetas* optimè vertit: ne quis in Hebraico verbo NEBIIM ex linguæ ignoratione fallatur. namque nomen NEBIIM non vates modò, sed stultè loquaces garrulosq. significat; eos nimirum, qui vanæ orationis, cui nulla virtutis ratio re ipsa subest, artifices sunt, atque sermonis & verborum præstigiis populum capiunt, à verbo NIB, quod fructum siue productionem vel germinationē significat. vnde NIB SEPHATAIM, id est, fructum labiorum, Isaias dixit. Ab huiusmodi multis propheris veram & puram religionem olim violatam fuisse, & post se etiam violandam fore Christus & apostoli aperte indicauēre, & frequentibus ac perniciosis nimiū exemplis à Christianæ ecclesiæ florentis ætate ad nostra vsque tempora compertum est. Fuerunt, inquit Petrus, pseudoprophetæ in populo, sicut & in vobis erunt magistri mendaces, qui introducent sectas perditionis: & eū, qui emit eos, Dominū negant: superinducentes sibi celerem perditionē, &c. Quòd verò istorū hominum res ex fraude, fallaciis & mendaciis, aut ad quæstū, aut ad errorē constet, ac vltra accuratam orationē excogitataq. luxuriantiū verborū comméta, quas fabulas Paulus vocat, nihil præterea virtutis aut vtilitatis habeat, manifestè ab Apostolo notata est, hoc verbū Zachariæ *Nebijm* ad verum & germanum huius loci sensum exponente. Et multi, inquit, sequentur eorū luxurias, per quos via veritatis blasphemabitur: & in auaritia fictis verbis de vobis negotiabuntur. atq. hi, vt apertissimis sacræ doctrinæ testimoniis & sententijs à doctis & pijs viris palàm redarguti, vbi omni reliquo præsidio, quo mendacium tuentur, defecti sunt, illud postremum, vt imperitæ multitudini imponāt, insolentissimè iactare consueuerūt, sibi spiritu sancto auctis magis, quàm aut rationi, aut apertæ & nudæ veritati, aut productis ex diuino libro testimoniis, vel argumentis vllis credi oportēre. pleni sunt istorū libri, disputationes, quotidiani sermones, atque eæ, quæ ad populū fiunt, orationes, istiusmodi spiritus iactatione assidua: nemoq. illorum est, quin scelestum illum hæreticorū principem Machometū hac in re imitetur. ille enim cùm rerum, quas perperam docet, veritati niti non possit, subinde ad dati sibi spiritus auctoritatem appellandam se recipit. Piget profecto atque etiam pudet ætatem nostram in eiusmodi tempora incidisse, quibus nulla vnquam hac in parte corruptiora & misera magis extitisse credimus: optandumq. est aut illa mutari, aut nos ex tā turpi & indigno spectaculo maturius discedere. fatemur quidem & coràm etiam fassi aliquando sumus, istiusmodi homines spiritum habere: neque enim tales, ad nouādas perturbandasq. ecclesiæ & religionis res, animi ijs, qui spiritu præter cæteros mortales magno aucti non fuerint, concipi possunt. quamobrem & spiritū illis tribuamus necesse est: sed spiritū tamen erroris definire consentaneū fuerit, quo vehemēter aucti sunt, vt credant mendacio, vt iudicentur omnes qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati. de cuius spiritus natura, moribus & efficientia multa exempla prodita sunt, ex quibus illud est vnum: Processit spiritus, & stetit coram Domino, & ait, Ego decipiā Achab: cui Dominus, In quo, inquit, decipies? & dixit spiritus, Egrediar & ero spiritus mendax in ore omnium prophetarum eius. dixitq. Dominus, Decipies & præualebis, egredere, & fac ita, &c. Huiusmodi quicunq spiritus fuerint, qui à mendacio contra veritatem, à discordia aduersus concordiam, à licentia aduersus Christianam religionem & honestatem pugnaturos ministros obsident & occupant, in sacro sermone spiritus immundi vocantur: contrario omnino cognomine spiritus sancti, vel spiritus recti. Latina verò lingua contaminatum spiritum vocat eum, qui ei, cui insit, aliisque perniciem affert. Huiusmodi spiritum non minus, quàm vanorum deorum cultus, nocentem & pestiferum Christi virtute redarguendum, reprimendum & tandem auferendum esse Vates noster prædixit, atq. eius efficiendæ rei auctoritas & potestas apostolis & legitimis diuini verbi legatis atque ministris à Christō communi-

Ise. 57.

נביא

1. Pet. 2.

2. Paral. 17.

Universidad de Deusto Biblioteca

Matth. 10. communicata est: Et conuocatis duodecim discipulis, dedit eis potestatem spirituum
» immundorum, vt eijcerent eos, &c. Tres autem ex eo spirituum genere ijsdem agendi
» & nocendi notis descriptos à se visos Ioannes testatus est: Et vidi de ore draconis, & de
Apoc. 16. » ore bestiæ, & de ore pseudoprophetæ, spiritus tres immundos in modum ranarum: sunt
» enim spiritus dæmoniorum facientes signa, &c. At omnes huiusmodi ad quæstum, aut 5
ad populare gratiam & gloriolam ficta & commentitia fabula in tenebrisque summo
otio composita, euangelij sapientissimis rationibus & validissima virtute redarguta tan-
dem detegitur, & vanitatis leuitatisque summæ plena esse demonstratur, sicut scriptu:
Ephes. 5. est; Omnia autem quæ arguuntur à lumine, manifestantur: omne enim quod manife-
» statur, lumen est. Neque verò aliam vel certiorem, vel commodiorem ad huiusmodi 10
» sectariorum orationes redarguendas atque conuincendas muniri viam, neque ad istas
Babylonicas verberandas turres & deijciendas tormentum aliquod efficacius ab ijs, qui
veritatem & simplicitatem colunt, viris, quàm sacrorum librorum auctoritatem inue-
niri posse arbitramur, maximè verò si ad assiduum studium diligentemque exercitatio-
nem illius, quæ in euangelio reuelatur, virtutis notitia accedat. Hæc namque & Chri- 15
stianæ pietatis veritatem illustrat, & sectarum omnium, quæcunque ex humana co-
gitatione profectæ sunt, vanitatem ex fraude & mendacio constantem arguit, eadem-
que studiosos sui animos istiusmodi perniciosas, atque dissensionum altrices nugas de-
testatos ad veritatem, simplicitatem, modestiam, pacem, charitatemque colendam,
atque omnem denique verè ecclesiasticam & Christianam perfectionem sequendam 20
2. Timoth. 3 informat, sicut scriptum est: Tu verò permane in ijs, quæ didicisti & credita sunt tibi,
» sciens à quo didiceris: & quia ab infantia sacras literas nosti, quæ te possint instruere ad
» salutem per fidem, quæ est in Christo Iesu. Omnis scriptura diuinitus inspirata, vtilis est
» ad docendum, ad arguendum, ad corrigendum, ad erudiendum in iustitia, vt perfectus
» sit homo Dei ad omne opus bonum instructus, &c. quæ de hac re multa ab apostolis 25
docentur. Hanc igitur diuini euangelij sancti Christi spiritus virtute instructi, ad homi-
num ex cogitata mendacia redarguenda & referenda efficacitatem hoc in loco Vates
indicabat.

Et erit cùm prophetauerit vltrà quispiam, dicent ei pater eius & mater eius qui genuerunt eum, Non viues: quia mendacium locutus es in nomine Domini. & configent eum pater eius & mater eius genitores eius cùm prophetauerit. 30

Quanta sit ijs, qui verè pij dicũtur, integritas ac fides, ex eo declaratur, quòd stu-
dium omne ad veritatis defensionem conferatur, omnibus etiam vel propriis, vel suorũ 35
sibique necessitudine coniunctissimorum rebus posthabitis. neque enim vlla in homi-
num vita, vel coniunctior necessitudo, vel charitas maior, quàm parentum erga proprios
liberos est: quæ vsque adeo animos occupare solet, vt quæ in ijs vitia esse constent non-
nunquam virtutis nominibus defendantur vel occultentur, vel leuius etiam corrigan-
tur. quæ verò manifesta scelera sunt, ea reprehendi & dissuaderi aliquando contingit; 40
publicè verò à parentibus in filios animaduerti, rari admodum admirandique exempli
fuerit. Vbi verò verus Dei cultus puraque religio suscepta est, diuinarum rerum veri-
tatisque tuendæ causa omnibus aliis priuatis maximis commodis antefertur; ita vt ne-
que pater, neque mater, quæ vehementius amare solet, filio, quẽ à recta pietatis via aber- 45
rare deprehenderit, parcendum esse existimet. In maximorum autem atque Deo ve-
hementer detestabilium sceleru genere vanæ vaticinationis studium notatur, quod
Deut. 13 capitis pœna ex diuina lege vindicandum fuit, sicut scriptum est: Propheta autem ille
» aut fictor somniorum interficietur: quia locutus est, vt vos auerteret à Deo vestro. si tibi
» voluerit persuadere frater tuus filius matris tuæ, aut filius tuus, vel filia, siue vxor, quæ est 50
» in sinu tuo, aut amicus, quẽ diligis vt animã tuã, clàm dicẽs, Eamus, & seruiamꝰ dijs alie-
» nis, non acquiescas ei, nec audias, neque parcat ei oculus tuus, vt miserearis & occultes
» eum: sit primum manus tua super eum, & post te omnis populus mittat manum, lapi-
» dibus obrutus necabitur: quia voluit te abstrahere à Deo tuo, &c. Ex his omni-
bus necessitudinis & charitatis gradibus, supremus à Vate nostro indicatus est, 55
quem

quem cum veritati postponendum prædixerit, cæterorum exemplum manifestum sta-
tuit. neque verò ob hoc solùm patres in filios animaduersuros esse dicit, quòd vani
cultus vanorumque deorum prædicatores esse deprehenderint, sed etiam, quòd nouo-
rum dogmatum & alienorum à Christiana simplicitate præceptorum auctores, menda-
5 cium suum diuini nominis auctoritate tuentes cognouerint. [*Quia mendacium locutus es in nomine Domini.*] Satis apertè expositum est, quid in hoc loco verbum *prophetare* significet, *loqui mendacium in nomine Domini.* Neque verò eorum, qui veram euangelij ra-
tionem tenent, integritas tantùm, sed iudicium etiam & verum à falso discernendi fa-
10 cultas commendatur. facilè enim à patre & matre in filij dogmatibus & orationibus
vanitatem & mendacium deprehendendum esse indicat, dum pronuntiandam senten-
tiam atque animaduersionem narrat. [*Et configent eum cùm prophetauerit.*] Tantùm abest
vt sibi filium prophetantem populo admirabilem gratulentur, vt ipsi agentem & verba
facientem sibi redargutum magno pietatis & integritatis exemplo vltro petentes feriãt,
15 iuxta illud: Si oculus tuus scandalizat te, erue illum & proijce abs te. Quam verò ma- »
nifestè omnis huiusmodi excogitatæ doctrinæ falsitas admoto euangelij lumine prodi-
ta argui refellique possit, ex euentu ipso Vates docuit, quòd veritate perspecta vanitatẽ
ipsam cum eorum, qui professi fuerint, perturbatione, & pudenda confessione, patefa-
ctum iri confirmet.

20 *Et erit in die illa, confundentur prophetæ vnusquisque ex visione sua cum prophetauerint, neque operientur pallio saccino, vt mentiantur.*

Multa fuisse olim ab ijs, qui sanctioris vitæ nomine popularem plausum admira-
tionemque sui captarent, ad eã rem parata intelleximus, quæ vel austeritate & duritie,
25 vel nouitate imperitioribus & virtutem non tam moribus & officijs, quàm externo ha-
bitu & cultu definientibus imponerent. Plurimi ex philosophis qui humanam feli-
citatem in doctrinæ institutique sui studio sitam asserentes discipulis promittebãt suis
spectatæ virtutis opinionem & auctoritatem atque orationi fidem prolixa barba, rugosa
fronte remissoque supercilio, horrido etiam vestitu cultuque facere, atque obtinere ar-
30 bitrati, in eam rem studiosè incumbebant, quæ in veræ virtutis rationibus aut nullũ aut
postremum locum habet, in vulgi verò opinione fortasse primum. neque hæc gentilium
modo philosophorum exempla fuêre, sed eorum etiam, quibus diuini verbi notitia erat,
qui non minus huiusmodi rebus vsi imperitæ multitudinis studia & gratiam inire, atq.
hoc modo dogmata placitaque sua pro diuinis præceptis venditare solebant. Huius notę
35 Pharisæos fuisse Christus tristes appellans indicauit: Cùm ieiunatis, nolite fieri sicut hy- Matth. 6.
pocritæ tristes. exterminant enim faciesſuas, vt appareant hominibus ieiunãtes, & om- »
nia opera sua faciunt, vt videantur ab hominibus. dilatant enim phylacteria sua, & ma- »
gnificant fimbrias, &c. Ex hoc genere sunt vestimentorum asperitas, & à vulgari cõsue- Matth. 23.
tudine remoti colores; qualibus eos, qui Hebraicè *Commarim*, à latino interprete aruspi- »
40 ces, alias verò æditui dicuntur, vti solitos legimus: de quo genere omni, & quatenus hęc
laudari, quatenus rursus improbari possint, alias, Deo annuente, ex diuinorum dogma-
tum ratione differemus. namque stultitiæ & ignorationis turpissimæ est, de huiusmodi
rebus citra distinctionem ad summam laudem, aut ad summam inuidiam definire
& statuere. Illud certè hoc in loco satis erit dixisse, nonnunquam hæc rerum ge-
45 nerà non virtutis veræ, sed ambitiosæ cuiusdam opinionis causa ad falsum populo per-
suadendum peti, vt à Vate nostro distinctè est adnotatum. [*Nec operientur*, inquit, *pallio saccino, vt mentiantur.*] Neque enim saccum indui, aut malum, aut euangelica sententia
improbatum est, sed ea causa indui, vt mentiantur, id euangelij luce deprehendendum
arguendumque esse Vates denuntiauerat. namque vbi quid istorum pseudopropheta-
50 rum mendacium, quid rursus euangelica veritas promittat, diligenter perspectum fue-
rit, & quemadmodum id, quod ab vtraq. parte promissum est, præstari possit & soleat,
fuerit obseruatum: tunc verò omnes illæ philosophiæ præstigiæ, quæ sub honestatis
ostentatione mendacium turpitudinemque celabant, manifestè euanescunt, & euange-
licæ virtutis illustrissima ratio veritasque in illa summa simplicitate cõstat, sicut de vtro-
55 que hoc genere scriptum est: Qui desperantes semetipsos tradiderunt impudicitiæ in Ephes. 4.
operationem immunditiæ omnis in auaritiam, vos autem non ita didicistis Christum,
si tamen »

Universidad de Deusto
Biblioteca

» si tamen illum audistis, & in ipso edocti estis (sicut est veritas Iesu) deponere vos secun-
» dum pristinam conuersationem veterem hominem, qui corrumpitur secũdum deside-
» ria erroris, &c. Verbum Hebraicum *Chehhoss*, macrescere, attenuari, denegare, mentiri-
que significat: ita vno verbo omnem tristem hypocrisim interius exteriusque depictam
expressit Vates. namque & ad macerationem, quam dicunt carnis, saccus parabatur, & 5
maceratio fallendi causa à simulatoribus istis procurabatur. Atq. in eiusmodi commen-
torum generibus, quæ ad sanctitatis opinionem & plausum captandum simulatione &
inani ostentatione magis, quàm veritate, gloriæ illa ambitiosa cupiditas excogitauit.
sunt etiam quædam in corporis membris insignitæ notæ, siue plagis & vulneribus vltro
factis, siue igne, ferro, alióue instrumento inustæ atque impressæ, quæ pro diuini collo- 10
quij & consuetudinis vestigiis iactantur. quem morem antiquum fuisse diuina lex ve-
Leuit. 21. tando ostendit. neque figuras aliquas aut stigmata facietis vobis, &c. Hodieque etiam
» apud Ismaelitas nonnulli barbaris notis compuncta membra aut impressa sigilla, aut fa-
cti vltro vulneris cicatrices certa figura in familiaris cum Deo colloquij, vel singularis
amicitiæ argumentum vulgo harum rerum admiratori ostendunt. Hæc tamen om- 15
nia vt adumbrata, ficta atque simulata sunt, euangelij lumine apposito tandem de-
tecta euanescunt. ita futurum esse Vates dixerat, vt quicunque sese his rebus vendi-
tatum sacri sermonis interpretem, nuntium, alióue nomine professus appellaret, vbi
Christianæ virtutis trutina exanimatus, quidnam esset, rogaretur, se quod antea iactaue-
rat, esse, negaret, idque quod verè esset, confiteretur. 20

*Sed dicet, Non sum propheta, homo agricola ego sum: quoniam Adam exem-
plum meum ab adolescentia mea.*

PRIVS illud auaritiæ atque ambitionis plenum consilium modestiori & tu-
tiori vitæ condicione mutandum esse ijs, qui euangelici luminis veritate conuicti 25
fuerint, Vates ostendit, ijsque rem omnem, quemadmodum sese habuerit, manifesta
confessione esse aperiendam. rogatus enim quispiam ex ijs, quamobrem non, vt anteà
prophetæ munere fungatur, sese prophetam fuisse aut esse, apertè negabit; sed illud
tantùm profiteri nomen, quod proprium sibi sit, hominem agricolam priuatum, inquá,
quendam hominem, quem communi industria & labore sibi victum parare magis, 30
quàm illa otiosa vaticinij professione decear, cùm ipse non à Deo creatus & legatus pro-
pheta repente extiterit, instar eorum, qui vere vates sunt, sed ex hominũ disciplina, in-
stitutione & exemplo vel æmulatione, ad illam propheticam personam, quam antea
sustinuerat, agendam fuerit ab adolescentia sua præceptis, exercitatione atque medi-
tatione fictus & informatus. [*Adam exemplum meum ab adolescentia mea.*] Non fuit 35
Deus, inquit, euius consilium & voluntatem in eo munere secutus ego repente pro-
pheta prodirem, sed homo fuit exemplum mihi ad eam rem, quam non sine studio,
labore & diuturna meditatione assecutus sui. Quod nos legimus, [*Exemplum meum,*]
קנה Hebraico verbo respondet HIKNANI, cuius primũ thema significat emere, possi- 40
dere, negotiari, in ea vero coniugatione, quàm hic obtinet, quæ tertia Hebræis, signifi-
cat alium ad emendum possidendumque inducere. Est igitur huius loci sententia,
se non diuino consilio & iussu, sed humano præcepto & exemplo adductum eiusmo-
di quæstum occepisse. Hispanè ad verbum sic vertitur hic locus, *Hombre me puso en
grangeria.* Non ineleganter igitur interpres noster, quòd aliud simplex verbum ad eas
omnes res significandas latinum non haberet, exemplum reddidit. atque illud in hac re
consultissimum statuimus, latinis hominibus vulgatam editionem esse commodam:
eius tamen interpretationem ex Hebraica veritate & proprietate esse petendam, quòd
si minus eius linguæ facultas contingat, varias translationes, quæ tamen probatæ sint, vt
Augustinus censet, consulendas conferendasq. esse. Sed vt ad propositum reuertamur, 50
non modò futurum esse Vates ait, vt euangelij virtute & sapientia vera à falsa doctrina
dignoscatur, sed vt earum rerum, quæ refelli atque conuinci difficilius posse videntur,
vanitas, ars & commentum apertè prodatur, vt signorum & miraculorum etiam, quæ
vel humano ingenio: vel malorum dæmoniorum præstigiis ostendi magis, quàm
2. Thess. 2. edi possunt. de quo genere sic est scriptum: Cuius est aduentus secundum opera- 55
tionem

tionem Satanæ in omni virtute, & signis, & prodigiis mendacibus, & in omni seductione »
iniquitatis, &c. huiusmodi Antichristi ministros nobis subindicasse Zacharias videtur, »
quem spiritu oris Domini Iesu, hoc est, euangelij virtute interficiendum tandem fore
Paulus confirmat.

*Et dicent ei, Quæ sunt istæ plagæ in medio manuum tuarum? & dicet, Hij
plagatus sum in domo eorum, qui diligebant me.*

QVONIAM cicatrices, notæ ac signa illa, quibus istiusmodi & sanctitatis si-
mulatores imponere populo solerent, adhuc in iis, qui fraudem antiquam con-
fessi damnent, hærentia, magnum nescio quid & diuinum indicare videbantur,
eo vsque Vates rem hanc persecutus est, vt huiusmodi signa non diuina auctorita-
te, sed humano ingenio studio, & arte parari posse doceat; idque ex indicatione
eiusdem, quem præteritæ ostentationis vanitatem confessum induxerat, ostendit.
namque interrogatum illum, qui fieri possit, cùm propheta non sit, vt plagas & signa
illa impressa gerat, quæ non nisi diuinitus imprimi credita fuerint, responsurum ait se
non à Deo, aut ab angelo quopiam tactum plagas illas retulisse, sed humana arte acce-
pisse, non ab hostibus aut inimicis, verùm in ea familia, cuius disciplinæ se addixerat:
atque adeo inter eos versatus, à quibus diligebatur, vt inter collegas magistrosque suos,
hanc sibi munitam fuisse viam; qua populo admirabilis repente extaret. [*In domo eorum,
qui diligebant me.*] siue ipse sibi plagas imposuerit, siue ab aliis eiusdem consilij & fraudis
consciis acceperit: vtrumque enim modum Vates hac oratione indicauit, illud omnino
certum esse, eas neque cælitus à Deo in familiaritatis signum, neque ab hominibus foris
ob religionis defensionem sibi esse inflictas, sed in domo eorum, qui ipsum diligebant.
consequens ergo est, consultò illas venisse. [*In medio manuum tuarum.* Hebraicè ad verbum
inter manus tuas.] quo dicendi modo non solùm manus, sed totum corpus ab anteriori
parte significatur; quacunque manuum ministerium liberè pertingere potest. solent
autem huiusmodi consultò impressa signa in pectore vel femoribus, vel brachiis, atque
adeo in manibus ipsis, plerumque verò in posteriore corporis parte ab istis ostẽtari, quod
& iis etiam, qua sine euangelij lumine sapiẽter de rebus existimant, fraudis suspicionem
augere potest, qui eiusmodi signa & plagas scientibus & videntibus certoque loco &
modo sine vllo periculo acceptas fuisse facilè intelligunt. atqui dum hæc commentare-
mur in media Africa, vel in sancto sabba secundum Iordanem esse, & plures ex istis
KADOSSIN, id est, sanctis & separatis Ismaëlis videre nobis videbamur, cuiusmodi ho-
minum dolos Iesus spiritu oris sui, & euangelio veritatis aperturus esse à vatibus & apo-
stolis dictus est. Verùm enimuero hanc diuini euangelij victoriam spiritualem fore, can-
demque non armis, non humanis viribus, aut potentia, sed diuina virtute & sapientia
parandam interpretari oportere, Deus ipse proximis carminibus declarat: in quibus to-
ta euangelij ratio rerumque gerendarum series, vt futura fuerat, manifeste exponitur.
Hoc nimirum pacto, vt si externæ humanæ vires & opes, atque adeo præsentes & primi
euentus spectentur, euangelij pars inferior videri possit; si verò æterna veraque virtus
& efficientia atque ipse tandem rerũ exitus obseruetur, superior atque præstantior om-
nino & diuinis plane muneribus auctissima & illustrissima euangelica pars euadere intel
ligatur: namque id non casu aut infirmitatis, verùm diuini consilij, prouidentiæ ac vir-
tutis fuit, vt maior, potentior ac sublimior, superior & victrix secundum carnem pars à
minori, humillima & exagitata atque lacerata iuxta carnem etiam spiritu tandem &
virtute vinceretur, & per triumphum captiua duceretur. Hoc enim pacto, & gloriæ cau-
sæque, & suorum probationi, vtilitati & amplitudini consultum esse Deus voluit, cùm is
debilia & infirma ad eam rem, vt fortia confunderet, elegerit. igitur vaticiniis de hac re
editis, & prouidentiæ suæ rationibus, & piorum hominum animis, spe & promissione
atque exemplo confirmandis consultum voluit Deus: qui non casu hanc rem, aut me-
lioris partis imbecillitate, sed consilio & prouidentia promissioneque constare ait: quam
tandem exitus ipse felicissimus admirabilem planeq. diuinam esse declaraturus fuerat,
imprimis illam, quæ humano iudicio calamitas & ærumna putanda existimandaque
erat, ipsi maximo piorum omnium duci Christo esse propositam, quam is summa vir-
tute & constantia perpessus, summa cum nominis sui gloria, ac suorum vtilitate & ex-

Universidad de Deusto Biblioteca

emplo superaret: atque eandem etiam, leniorem tamen & magis tolerabilem condicio-
Act.14. nem ducis huius discipulis veris & fidis statuendam esse, vt multarum tribulationum
tolerantia periculorumque ac mortis contemptione regni Dei & sacrosanctæ ciuitatis
vsus & dignitas quæreretur. maximum autem iis, qui fortitudine, patientia, atque animi
virtute & spe ad finem vsque perstitissent, & auxilium à Deo promissum & præmium
tandem esse propositum: huius verò rei ordinem seriemque omnẽ breui oratione Deus
per Vatem persequitur; & tanquam præsentem iam indicat: quam vt consilio suo consti-
turam confirmet, ipse vltro appellat, & vt sese explicet, hortatur.

Phramea suscitare super pastorem meum, & super virum cohærentem mihi, dicit Dominus exercituum: percute pastorem, & dispergentur oues.

OMNIVM nostrum iniquitates, hoc est, culpas & scelerum crimina Christo Iesu ad
expiandum suaque morte luendum diuino decreto imponendas esse sacra oracula pro-
diderunt, atque diuinam aduersus homines iram illam antiquam supplicio illo pro no-
bis vltro perferendo expeditum iri, quantum videlicet ex sacrificij illius ratione diuina
postulasset iustitia. nam si qui reipsa & effectu tantæ reconciliationis expertes existant,
sibi suoque vitio & culpæ asscribant, qui tantæ salutis sufficienter cunctis allatæ & pro-
positæ condicionibus æquissimis fide & pœnitentia vti noluerunt. igitur tempus illud
turbulentum, quo Deus in Christum suum peccata hominum animaduertendo tene-
brarum potestati locum datum erat, iam nunc Vates noster diuina oratione velut præ-
sens constituit, permissaque tenebrarum rectoribus sæuiendi in Christum potestate re-
rum consequentiam omnem indicat. iubet gladium, hoc est, mortem, vt super pastorẽ
verum suum suscitatus & districtus sæuiat, suum autem pastorem virum sibi coniunctũ
appellans, non solùm diuinæ auctoritatis, sed naturæ participem confirmat. [*Virum cohæ-
rentem mihi,*] Manifeste hominem fortissimum & præstantissimum eundemq. secum na-
tura communicantẽ indicat, maximè verbo Hebraico GHAMITHI, quod sociũ meum
vnà mecum significat: socius autem Dei vnà secum nullus dici possit, qui idem Deus
eiusdem naturæ non sit, alioqui quanam vna cum Deo societas esse possit, non plane in-
telligere quis queat. adeo autem aperte hoc significatur, vt neque Iudæi negare aut re-
fellere queant, modò orationem à Vate Dei personam sustinẽte haberi fateantur, quod
plerique omnes interpretes ex illis cum Chaldæo paraphraste confitentur. hoc autem
idem ipse Vates aperte docet, [*Dicit Dominus exercituum.*] Qui hominũ peccata in Chri-
stum animaduersurus angelorum legiones, quas ad tenebrarum potestatem & petulan-
tiam frangẽdam mittere posset, interim retinet, quoad expiatio illa absoluatur, omnem
posteà consulto in innocentem allatam iniuriam tandem vlturus. neque verò ipsum so-
lum Christum & piorũ ducem, summũ ignominia, probris, plagis, verberibus ac morte
affectum, sed illius etiam discipulos tanto præceptore tantoque duce priuatos, tamque
tristi & inopinato spectaculo attonitos, & sibi ipsis metuentes perturbatum iri, sicut
Matt.26. „ scriptum est: Omnes vos scandalum patiemini in me in nocte ista. quos quan-
„ quam perturbandos prædixerit, sibi tamen non deserendos esse promittit, sicut scri-
Ioan.17. „ ptum est. Pater sancte serua eos in nomine tuo, quos dedisti mihi, vt sint vnum, sicut &
„ nos. cùm essem cum eis, ego seruabam eos in nomine tuo, quos dedisti mihi custodi-
„ ui eos, & nemo ex iis periit, nisi filius perditionis, vt scriptura impleretur. nunc au-
„ tem ad te venio. & hæc loquor, vt in mundo habeant gaudium meum impletum in se-
„ metipsis, &c. Hanc autem à Christo discipulorum suorum commẽdatam curam susci-
piendam Deus in se tecipit.

Et conuertam manum meam ad paruulos.

NON modò discipulos illos, qui tunc Christum pastorem sequebantur, verùm
omnes etiam alios ex Iudæorum aliarumque gentium nationibus suscepturũ sese Deus
pollicetur, quos, quòd iuxta existimationem & iudicium humanum humillimæ & ab-
iectissimæ condicionis præ cæteris mũdi sapiẽtibus potentibusq. viderẽtur, paruulos ap-
Matth.11. pellat, iuxta illud: Cõfiteor tibi pater, quoniã abscõdisti hæc à sapiẽtibus & prudẽtibus,
„ & reuelasti ea paruulis. ita pater, quoniam sic placitum fuit ante te, &c. Atque hacte-
„ nus breuiter quidem, sed aperte tamen illud significatum est, quemadmodum ecclesiæ
res Christi capitis illius proditi, capti & occisi atque resurgentis temporibus habituræ
essent,

essent: vtque dies illi quanquam breues, varia tamen rerum mutatione, atque animorũ
motu, dolore, dubitatione, suspicione, timore ac rursus consolatione, lætitia, confirma-
tione & desiderio transigendi essent. iam verò quid post missum spiritum sanctum (quæ
agendarum per Christum publicè rerum vltima in hac vita expectatio futura erat)
consecuturum in Iudæorum populo esset, ostenditur.

*Et erunt in omni terra, dicit Dominus: partes duæ in ea disperdentur, & defi-
cient, & tertia pars relinquetur in ea.*

DELECTVM illum piorum & simplicissimorum hominum, qui Christo illiusque
euangelio credentes in gregem annumerandi erant, hoc in loco Vates significauit: quos
multis periculorum & difficultatum modis exercitandos, atque in omni militiæ Chri-
stianæ disciplina ad victoriã probandos maximæ & præstantissimæ dignitatis compotes
factos, pulcherrimo & honestissimo nomine, cælestis ciuitatis ciues à Deo appellandos
fore confirmat. hic autem post spiritum sanctum missum factus delectus fuit, cùm apo-
stolis euangelium annuntiantibus noua quotidie discipulorum ad ecclesiam fieret ac-
cessio: ita & tertia illius gentis parte delecta, cæteri ob euangelium repulsum reiicien-
di, atque euangelij virtute & efficientia ab illius spiritualis vitæ communicatione depel-
lendi, sicut scriptum est: Cuius ventilabrum in manu eius, & emundabit aream suam, „ Matth.3.
& congregabit triticum in horreum, paleas autem comburet igni inextinguibili. [*In
omni terra.*] Quanquam rectè ad omnem terrarum orbem hæc ratio referri possit, in quo
satis magna hominum pars euangelium recepit, minor tamen, quàm ea fuerit, quæ re-
pulit, terram nihilominus Iudæa & Israëlitidem regionem hic proprie interpretabi-
mur, in qua primus ille delectus factus est eorum, qui aliis orbis partibus salutis nuntij
fuerant, sicut scriptum erat: Dedi te in lucem gentum, vt sit salus mea vsque ad extre- „ Isai.49.
mum terræ. Atque *in omni terra*, ex adiuncta notationis particula & ex sententia ipsã
atque orationis à Vate institutæ ratione Israëliticam terram exponimus, vt illud apud
euangelistas: Et tenebræ factę sunt super vniuersam terram, &c. [*Dicit Dominus.*] Certam „ Matt.27.
prædictarum rerum expectationem oratio hæc parat. etenim ea, quæ à Deo dicta sunt,
sancta effataque haberi oportet, vtpote qui, quid ab aliis faciendum sit, optimè nouerit,
quidque à se sit etiam præstandum, sapientissimè & certissimè decreuerit & constitue-
rit. Decreuit igitur in hac re duabus partibus, tis videlicet, qui neque sibi credere, neque
obedire vellent, euangelij efficientia reiectis & repudiatis, reliquam tertiam partem, quę
per angustam portam intrare non recusauerit, sibi deligere, in populumq. charissimum
adoptare. [*Disperdentur & deficient.*] Duo in legis sermonibus familiaria verba hoc loco
vsurpata sunt, alterum CHARATH, quod in huiusmodi sententiis frequentissimũ est: Genes.15.
Et excindetur anima illa de populo suo; alterum GAVAGH, quod deficere, solui atque כרת
paulatim ac sensim perire significat: cuius in seniorum morte describenda frequens est גוע
vsus. vt: Et deficiens mortuus est in senectute bona. & illud: Consumptusq. ætate mor- „ Gen.25.
tuus est, &c. Vtrumque autem verbum in diluuij antiqui rationibus vsurpatum, indeq. „ Ibidem.
ad hoc vaticinium translatum obseruatur. alterius exemplum illud est: Et non interfi- „ Genes.9.
cietur vltrà omnis caro aquis diluuij, &c. alterius verò illud: Et vniuersa, quæ sunt in ter- „ Genes.8.
ra, consumentur. atque verbum prius ad naturæ proprietatem versum scindere abscin-
dereue significat, ita duplicem ex euangelio, vel recepto, vel repulso euentum nobis hæc
oratio indicat; alterum impiorum & incredulorum excæcationem & reiectionem, al-
terum piorum delectum & conseruationem, sicut de vtroque etiam ex eadem diluuij
ratione scriptum fuerat. Aquæ inundabunt, & delebitur fœdus vestrum cum morte, & „ Isai.28.
pactum vestrum cum inferno non stabit, &c. atque ad prius verbum alludens Ioannes „
dicebat: Ecce securis ad radicem arborum posita est: omnis arbor, quæ non fecerit fru- „ Matth.4.
ctum bonum, excidetur, & in ignem mittetur, &c. posterioris verò plurima in testamen- „
ti noui libris orationum & sententiarum indicatio est, vt: Deus autem huius seculi ex- „ 2.Cor.4.
cæcauit mentes incredulorum: si quis autem templum Dei violauerit, disperdet illum „
Dominus: & Christi bonus odor sumus in iis, qui pereunt, & in iis, qui salui fiunt, &c. „
Quod verò tertiam partem, quæ in cælorum regni ciuitatem recipiatur, relictum iri ait,
eum illo planè D. Pauli testimonio conuenit. Reliqui mihi septem millia virorum, qui „ Rom.11.
non curuauerunt genua sua ante Baal: sic ergo & in hoc tempore reliquiæ secundum „
electionem gratiæ saluæ factę sunt, &c. Quantis verò periculis, quantis rerum difficulta- „

Universidad de Deusto
Biblioteca

tibus & laboribus illi, qui reliqui futuri erant, diuini nominis atque communis orbis totius vtilitatis causa perfuncturi essent, deinceps exponitur.

Et deducam tertiam partem per ignem, & vram eos sicut vritur argentum: & probabo eos sicut probatur aurum. 5

EXCITANDAS aduersum discipulos Christi, atque eos, qui iustissimè & pientissimè viuentes Christianam causam susciperent, inuidiæ hominum & maximorum pericu-
2.Corint.11. lorum tempestates, contumelias, necessitates, persecutiones, angustias cęteraque omnia, quæcunque ab Apostolo infirmitatis nomine dicta sunt, hoc vaticinio significat Vates. duplex namque baptisma eos, qui Christum seruatorem sibi recepissent, exspectare 10 Ioannes docuerat, alterum spiritus sancti, ignis alterum: atque spiritus sancti baptisma illorum regenerationem; ignis verò probationem & gloriã fuerãt effecturum: ignis enim præter illam, quam sæpe commemorauimus, agendi celeritatem, duplex est efficientia: altera vt impura à putis secernat; altera, vt puta omnino perficiat. Quamobrem argen- 15
Prou.25. „ tum ab omni inferioris notæ corporis admistione liberatum, purum atque integrum te-
Psal.11. „ dit, sicut scriptum est: Aufer rubiginem de argento, & egredietur vas purissimum. & il-
„ lud: Argentum igne examinatum, probatum terræ, purgatum septuplum. aurum verò,
„ quod natura purum, atque omnis alterius generis expers plerumque inuenitur, ignis
Prou.27. „ tantum probat & perficit, sicut scriptũ est: Quomodo probatur in fornace aurum, &c. 20 Vtramque autem naturam atque efficientiam duobus propriis verbis Hebraicus sermo indicat. namque argento SZARAPH, quod fundere ac purificare significat, iungitur: auro verò BAHHAN, quod latinis probare est. igitur in primitiua, quam appellamus, ecclesia, hoc est, primis Christianæ pietatis temporibus duplex piorum hominum condicio fuit; altera eorum, qui spiritu sancto diuinitus accepto regenerationis illius admi- 25 randæ beneficio & vsu puri, iusti, immaculati & irreprehensibiles corã Deo effecti erant, cuiusmodi apostoli atque alij multi, quos perfectos, spirituales, sanctos atque Dei viuentis filios diuina scripta appellant; altera verò eorum, qui ad eum perfectionis gradũ nondum peruenerant, ad quem tamen omni cura, studio atque pietatis exercitatione contendebant. hos infirmos, infantes, pusillos & aliis in hanc sententiam nominibus apostoli 30 vocant. Vtrisque autem ignis illud periculum paratũ fore Vates ait felici omnino euentu, vt alteris videlicet puritas & sanctitas; alteris autem summæ perfectionis & cõstantiæ dignitas & gloria comparetur, præter summam illam cæteris hominibus illo exemplo afferendam vtilitatem & Dei nominis celebrationem, qui sese etiam in illis suorum periculis & exercitationibus tutorem defensoremque præsentissimum fore profitetur. 35

Ipse vocabit nomen meum, & ego exaudiam eum, & dicam, populus meus est: & ipse dicet, Dominus Deus meus.

HONESTISSIMVM profectò atque omni ex parte celeberrimum certamen piorum est, quibus tanti principis, hoc est, Dei certissimum auxilium & numẽ ostendendũ 40 promittitur: atque præmium deinde, quo nullum maius esse possit, cum præclara nominis celebritate deferendum proponitur. in mediis namque illis afflictationibus & rerum tempestatibus inuocatum sese præsentem tutoremq. fore Deus pollicetur. quæ res eorum ipsorum, qui experti fuêre, testimonio confirmatur. Propter quod, inquit Paulus,
2.Corint.12. „ ter Dominum rogaui, vt discederet, & dixit mihi, Sufficit tibi gratia mea. nam virtus 45
„ in infirmitate perficitur. libenter igitur gloriabor in infirmitatibus meis, vt inhabitet in me virtus Christi: propter quod placeo mihi in infirmitatibus, in contumeliis, in necessitatibus, in persecutionibus, in angustiis pro Christo. cùm enim infirmor, tunc potens
Rom.7. sum. & quis ergo nos separabit à charitate Christi? tribulatio? an angustia? an fames? an nuditas? an periculum? an persecutio? an gladius? sicut scriptũ est: Quia propter te mortificamur tota die, existimati sumus tanquam oues occisionis: sed in his omnibus superamus propter eum, qui dilexit nos. 50

CAPVT 55

Ecce dies Domini venient, dicit Dominus: & diuidentur spolia tua in medio tui.

RERVM omnium, quæcunque à seculo suo ad Christi vsque & apostolorum tempora exspectandæ essent, ordinem, consequentiam exitumq. omnem hactenus Vates est persecutus: nunc verò deinceps eam rerum partem describit, quæ ad nouissima tempora, hoc est, ad integram & plenam totius terrarum orbis mutationem pertinent. de quibus ab aliis etiam vatibus multa, à Christo verò & apostolis plurima prędicta scriptaque fuerunt, fore videlicet, vt Christiana ecclesia, quæ vera Ierusalẽ est, hostibus omnibus deuictis & dissipatis, pace vbique parta, expetitam diu sibi tranquillitatem, diuina gratia donisque aucta maximis, perpetuo sequatur: quibus verò rationibus, qua serie id efficiendum sit, quibusque signis obseruandum, certo atque consequenti ordine docet. imprimis autem rei ipsius euentum proponit, deinde acta, ex quibus euentus processurus fuerit, exponit. [*Ecce dies Domini veniet*, Hebraicè; *Ecce dies Domino veniet.*] cuiusmodi oratione non solum certũ tempus indicatur, sed illustrissimũ & præclarissimum atque adeo ad virtutis, dignitatis, sapientiæ & misericordiæ suæ exempla edenda singulariter constitutum: cuius tamen prima ratio misericordiam spectatura sit. ob eam namque rem arcanum nomen *Domini*, est appellatum. [*Et diuidentur spolia tua in medio tui.*] Quidquid ab hostibus cùm apertis, tum maximè occultis Ierusalem ciuitati sanctæ per vim, dolum atque iniuriam detractum fuerit, restituendum tandem fore Vates confirmat; nempe virtutes, sapientiam, gratiam, spiritum, animorumque diuitias & facultates omnes, cæteraque ornamenta maxima omnia hæc ex diuina virtute & vindicatione ad legitimos possessores postliminio reditura esse prædicuntur. Omnis verò hæc ratio translata à bello & bellicis euentibus oratione describitur. quam, si ad simplicem verborum significationem interpretari placeret, facilis & aperta satis expositio sequeretur, ex antiquis temporum & rerum historiis nobis petita, quam aliàs fortasse indicabimus: nunc verò præcipuum Vatis & vaticinij argumentum persequi, explicataq. prius translatione exponere statuimus. Omnis igitur ratio arcana nobis hic erit, arcaniq. sermonis explicationibus tractanda, in quo Ierusalem ecclesiã Christi, hostes, infernam præcipuè potestatem & vim, atque huius satellites & administros improbos homines, propugnantem verò & defendentem diuinam naturam, virtutem & efficientiam interpretamur. Vt igitur vrbis alicuius expugnatoribus, per summum aliquem & strenuissimum ducem deuictis, pręda omnis, quæ ab illis acta fuerat, rursus recepta antiquis dominis diuidenda restituitur, sicut ab Abrahamo cum Sodomorum & Gomorrhæorum populis liberalissimè actum est: ita etiã spolia omnia à Deo victore & vindice Christianæ ecclesiæ hominibus restituenda ac singulis sua diuidenda esse dicuntur. atque hæc totius agendæ rei propositio est, cuius expediendæ ratio deinceps subiungitur.

Et congregabo omnes gentes ad Ierusalem in prælium, & capietur ciuitas, & vastabuntur domus, & mulieres violabuntur: & egredietur media pars ciuitatis in captiuitatem, & reliquum populi non auferetur ex vrbe.

QVIDQVID detrimenti, damni ac mali Christiano populo, tum à gentibus & Iudæis, tum verò ab Ismaëlitis Machometo seductore illatum hactenus est, diuino permissu ad bonorum probationem, improborum verò patefactionem & animaduersionẽ accidisse, ex hoc vaticinio intelligimus. Primùm namque idololatræ gentes vario in ecclesiam imperii facto vehementer sæuierunt, à qua iniuria neque Iudæorum natio abstinuit, deindè hæretici plurimi ad nostram vsque tempestatem extitêre, qui grauissimum detrimentum Christianæ reipublicæ importarent. inter quos nefaria illa Ismaëlitarum secta fuit, quæ tum vi & armis, tum legibus & institutis nocentissimis, magnam etiam Christianorum partem abduxit, non modò imbecillis & timidis animis fraude & dolo callidaque doctrinæ ratione delusis, sed prophana connubiorum ratione excogitata, quæ libera ducendarum vxorum licentia & prolem multiplicem augeret, & libidini, ad quam hominum ingenium procliue est, laxas habenas remitteret. Quibus ex rebus omnibus effectum est, vt dimidia Christiani populi parte relicta, hoc est, probata atque in fide officioque manente, dimidia altera, vel vi, vel metu, vel dolo & fraude in er-

Universidad de Deusto
Biblioteca

torem captiua raperetur. Quo in ſtatu Chriſtanæ res hactenus etiam ſunt, quarum tamen reſtitutio, quemadmodum exſpectanda ſit, deinceps indicatur.

Et egredietur Dominus, & præliabitur contra Gentes illas: ſicut præliatus eſt in die certaminis. 5

NEQVE enim tantam infernorum hoſtium & peſſimorum hominum potentiam & vim vlla alia, quàm diuina virtute ſuperari & repelli poſſe putandum erat. quamobrem in perturbatiſſimis & difficillimis rebus ſuum vnicum præſidium ſpectandum præbere ſolet Deus, qui huius tantæ ruinæ reſtituendæ curam in ſeſe recipit, eodem exemplo, quo deſperata propemodum olim ſalute perturbatis Iſraëlitis ſolus ipſe ſua virtute, 10 nullis hominum, vel conſiliis, vel opibus vſus, ingentem & validiſſimum Ægyptiorum exercitum prorſus deleuit & perdidit: quo die ſeſe cultorum ſuorum propugnatorem maximum & fortiſſimum, & ante prælij conflictum profeſſus eſt, & poſt victoriam
Exod. 14. & 15. „ partam declarauit, ſicut ſcriptum eſt: Dominus pugnauit pro vobis, & vos tacebitis. &
„ Dominus quaſi vir pugnator omnipotens nomen eius, &c. Fortitudo mea & laus mea 15
„ Dominus, & factus eſt mihi in ſalutem. hic eſt certaminis dies, quem Vates noſter indicat, Hebraicè ſic deſcriptus: [*Sicut die præliari ipſummet in die commiſti prælij.* Chaldaicè verò ſic expoſitus: *Sicut die pugnare ipſum ſuper mare rubrum.*] Hanc autem diuinæ virtutis efficientiam maximam atque ſpectabilem omnibusque manifeſtam fore figurato admirabilique ſermone Vates renuntiat. 20

Et ſtabunt pedes eius in die illa ſuper Montem oliuarum, qui eſt contra Ieruſalem ad Orientem: & ſcindetur Mons oliuarum ex media parte ſui ad Orientem & ad Occidentem præruptu grandi valde, & ſeparabitur medium montis ad Aquilonem, & medium eius ad Meridiem. Et fugietis ad vallem montium eorum, quoniam contingetur vallis montium vſque ad proximum: & fugietis ſicut fugiſtis à facie terræ motus in diebus Oſiæ regis Iuda: & veniet Dominus Deus meus, omnesque ſancti eius cum eo. 25 30

VT SACRI ſermonis ratio, pedes cætera deſcripta Deoque attributa membra efficientia magis, quàm re ipſa interpretari: ſic & hunc locum non ex verborum ſono, ſed ex ſignificatione exponere docet. diuinæ virtutis robur pedes, quibus corpus firmari ſolet, ſignificant. Mons verò oliuarum, qui eſt contra Ieruſalem ad Orientem, eum ſtatum, 35 in quo res hominum futuræ ſunt ante hanc, de qua loquimur, eccleſiæ inſtaurationem. namque oliuarum mons Ieroſolymis terrenis ab Oriente adiacet, ſed verborum ipſorum arcana interpretatio hoc modo ſonat, [*Super prægnantem oliuarum, qui ſuper faciem Ieruſalem ab ante.*] Cauſam aliàs docuimus, quamobrem montibus nomen prægnantium impoſitum fuerit. ad faciem eſſe, idem eſt, quod præſentem atque conſpicuum eſſe. *ante* & 40 tempus ſignificat, & eam mundi partem, vnde ſol nobis oriri conſpicitur: ita quæ verborum cortice velatur, ſententia illa eſt, illum humanarum rerum ſtatum, qui aduerſus eccleſiam illo tempore futurus erat, virtutis diuinæ firmitudine & robore ita diſcutiendum eſſe, vt veri hoſtes à veris & ſtudioſis pietatis cultoribus longo interuallo ſeiuncti 45 dignoſcantur; atque hi etiam omnibus veræ felicitatis rationibus, omnis dignitatis veræ nominibus affecti & donis illuſtrati; illi verò longè inferiores relinquantur; vtpote cùm hi ad Orientem & florentem ſemper ſtatum, illi verò ad Occaſum pertinere dicantur. quo præruptu longè alij ab aliis diſterminandi ſunt, atque deinde alij ad Aquilonem, qui Hebraicè abſconſionem & protectionem ſignificat; alij verò ad meridiem, qui æſtus 50 & ariditatis inſtar habet, ſpectabunt. namq. MIZRAHH ortui & viriditati, IAMMA morti, SZAPHON abſconſioni & protectioni, NEGEB ariditati proxima nomina ſunt: quibus quatuor orbis partes appellantur. atque in hac rerum & ſtatus diuiſione maximam vtriusque partis ſtudioſorum trepidationem fore Vates enuntiat. ij namque, qui infirmiores erunt, & minus apertè vel probi vel improbi, ad mediam vallem, quę vtrumque montem ita diuidit, vt tangat etiam, confugient, vtriuſuis partis exitum exſpectan- 55 tes. huius autem fugæ exemplum ex notiſſima illis ſeculis hiſtoria petitur, terræmotus in die-

in diebus Oſię regis Iuda facti biennio poſt Amoſi vaticinium, eodemque anno, quo Iſa- Amos 1.
ias propheticum munus obiuit. alloquitur autem hoc loco Vates ſuæ tempeſtatis homines, vt præteritorum, ſic futurorum etiam temporum & ſeculorum perſonam ſuſtinentes. idem namque humanum genus vnumque & ſpecie, & ratione, & definitione omni
5 cenſetur, vt illud: Serui eramus Pharaonis in Ægypto, & eduxit nos Dominus, &c. Ex Deut. 6.
illo autem oliuarum monte, qui Ieroſolymis proximus fuerat, Deum in ciuitatem illam „
ſanctam peruenturum eſſe dicit, quem omnes ſancti & perfecti viri ab illaque vulgari &
prophana conſuetudine ſeparati ſequantur: ita vt tanta Dei maieſtate, tam illuſtri & celebri ſanctorum frequentia ciuitas ipſa dignitatem amplitudinemque ſuam obtineat.
10 atque hanc ſentētiam Hebraica oratio indicat, [*Et omnes ſancti tecum;*] eſtque pronomen *tecum* femininum. Verùm enimuero, vt diuinorum beneficiorum ratio apertior & illuſtrior conſtet, piorum hominum res in ſummas anguſtias primum adductas, in latiſſimū felicitatis campum reuocandas fore, allegoricè Vates docet.

15 *Et erit in die illa: non erit lux, ſed frigus & gelu.*

IN IPSA naturæ rerum contemplatione dies abſolutè, non tempore, ſed claritate & luce; nox verò contrà, tenebris & obſcuritate definitur, ſicut ſcriptum eſt: Et lucem Geneſ. 1.
appellauit diem, & tenebras noctem. ita vt quæ dies nubiloſa & obſcura ſolisque calore „
priuata ſit, non propriè dies, neque nox propriè dici poſſit: quales dies brumæ ſunt, in
20 quibus pruinæ ac niues proferuntur. dies autem & lux arcano ſermone pacem & lætitiam tranquillitatemque; nox verò contrà, mettum, triſtitiam & perturbationem ſignificat, vt: Nox præceſſit, dies autem appropinquauit. illo igitur tempore, quo Deus ec- 1. Theſſ. 5.
cleſiam ſuam inſtauraturus eſt, ob magnum vtriusque partis conflictum, duriores & anguſtiores etiam bonis & piis videri potuerint res: quæ tamen illis optimum & illuſtriſſi-
25 mum exitum habituræ ſint. id quod ſubiuncto etiam carmine explicatur.

Et erit dies vna (quæ nota eſt Domino,) non dies neque nox, & in tempore veſperi erit lux.

PRIMVM, inquit, tribulatio & preſſura præcedet, quæ tamen impios tantùm, non
30 item pios perdat: quos veſpertina tandem lux exſpectans lætiſſimos excipiet. Hanc verò diem Domino notam & certam eſſe ait, qua ſuperatis & reiectis atque diſſipatis omnium errorum, ſectarum & peccatorum tenebris, perpetua quædam lux tandem, nulla amplius obſcuritate occupanda, ſuccedat, ita vt quo tempore aliàs veſper eſſe ſolebat, tamen lux iam de cætero futura perpetuò ſit. de qua luce ſpirituali multa à vatibus omni-
35 bus & ab apoſtolis plurima prædicantur, vt: Abiiciamus opera tenebrarū, & induamur „ Rom. 13.
arma lucis, & quaſi in die honeſtè ambulemus. Beatum verò atque omnibus veris bonis & copiis affluentem perpetua diuini ſpiritus gratia auctum eccleſiæ ſtatum fore deinceps Vates prædicit.

40 *Et erit in die illa: exibunt aquæ viuæ de Ieruſalem: medium earum ad mare Orientale, & medium earum ad mare nouiſſimum: in æſtate, & in hyeme erunt.*

PERPETVAM & copioſam ſancti ſpiritus affluentiam & gratiam, quam diuino beneficio ex Chriſti ſeruatoris morte & reſurrectione ſacroſancta atque catholica eccle-
45 ſia conſecutura erat, multi ex vatibus prouidentes, aquarum, fontium fluuiorumque nominibus ſignificarunt. ſic Ioël: Et fons de domo Domini egredietur, & irrigabit torren- „ Ioel. 3.
tem ſpinarum. ſic Ezechiel: Et ecce aquæ redundantes à latere dextro, &c. Et hic idem „ Ezech. 47
Vates ſuperius: In die illa erit fons patens domui Dauid, &c. huius verò diuinæ aquę be- „ Suprà. 13.
50 neficium omni eccleſiæ commune, ad extremas vſque orbis partes deferendum eſſe, tum ipſa affluentia, tum locorum apud vates deſcriptio ſignificat. [*Medium earū ad mare Orientale.*] Oceanum orientalem, quo terra ab ortu ambitur, vt nouiſſimum mare, extremum Oceanum, quod tādem ab oceaſu ſoluentibus nauigari poteſt, exponimus. perennes verò & inexhauſtas ſemperque abundantes aquas fore ex eo, quod ſubiunctum eſt,
55 oſtenditur. [*In æſtate, & in hyeme erunt.*] namque verbum, *erunt*, affirmatiuè additum, omnem mutationem atque defectum excludit. duobus namque anni tēporibus aquarum defluxus vel minui, vel ſiſti ſolet, æſtate propter nimium ſolis abſumentis feruorem;

hyeme propter immodicum frigus, quo aquæ in glaciem coguntur. ita igitur nullis vel immodicis afflictionum æstibus, vel rerum pressuris & angustiis aquam illam atque diuini spiritus gratiam & manifestam prouidentiam ecclesiæ vniuersæ defuturam Vates ait. Hæc verò omnia ad perpetuam & veram sapientiæ diuinæ disciplinam Chaldęus paraphrastes non aliena à nostris definitionibus sententia retulit, sicut scriptũ est: De Sion exibit lex, & verbum Domini de Ierusalem. magnum verò omnium gentium de religione consensum, & commune pietatis & veri cultus studium porrò fore cõfirmat Vates: quòd ij, qui infirmiores fuerint, & minus anteà veræ pietatis rationes tenuerint, sanctissimæ partis exemplo & admiratione ad eandem omnino de Deo diuinisque rebus sententiam traducantur.

Isai.2.

Et erit Deus rex super omnem terram: in die illa erit Deus vnus, & erit nomen eius vnum.

CERTAM carminis huius sententiam Chaldæus paraphrastes breuiter exponit. [*Et reuelabitur regnum Dei super omnes habitatores terræ: in tempore illo seruient coram Domino humero vno, quoniam nomen eius firmabitur in seculo, & non præter ipsum.*] Itaque vnum verum Deum, vnamque diuinam naturam publicè ab omnibus cognoscendam, diligendã, atque communi animorum & sententiarum consensu ac pietatis studio colendam tunc fore, cum gentes omnes in vnum ouile redactæ vnicum pastorem Christũ secutæ supremum Dei nomen in iustitia, sanctitate & veritate sanctificent, regnique cælestis participes omnes fiant. Quanta verò quamque expetenda res hæc sit, Christus apertè docuit, qui nostrarũ ad Deum supplicationum argumentum primum atque maximum hoc esse voluit. Sic, inquit, orabitis, Pater noster qui es in cælis, sanctificetur nomen tuum: adueniat regnum tuum, &c. atque hoc maximum & præstantissimum mysterium iam inde à prima nascentis ecclesię ętate cœptum, quanquam temporibus nostris inter tot tantasque errorũ & sectarum nebulas minus perspicuum sit, futurum tamẽ est, vt plenè absoluatur, aperteque omnibus pateat, vt adimpleatur quod per hunc alosque prophetas scriptum est: Quia tunc reddam populis labium electum, vt inuocent omnes in nomine Domini, & seruiant ei humero vno, &c. quod verò de vnico Dei nomine hic indicatur, ad veritatẽ Christi cognoscendam pertinet, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ Dei: quem qui videt, videt & patrem, atque virtutem nominis illius arcani experitur, quod nemini mortalium sine diuina reuelatione satis vnquam, aut notum, aut explicatum fuit. At verò Ierosolymam vrbem illam, de qua sermo institutus nobis est, tum locorum dilatatione, tum etiam populi celebritate & frequentia longè lateque propugnandam atque situs elegantia conspicuam omnino fore hic Vates cum aliis præcinit.

Matth.6.

Sopho.3.

Et reuertetur omnis terra vsque ad desertum, de colle Remmon ad Austrum Ierusalem: & exaltabitur, & habitabit in loco suo, à porta Beniamin vsque ad locum portæ prioris, vsque ad portam angulorum: & à turre Hananeel vsque ad torcularia regis.

IEROSOLYMAM antiquam vrbem in edito loco sitam fuisse ex sacra typographia didicimus. Fundamenta eius in montibus sanctis, &c. eius verò, quanquam altioris, prospectum circumiacentes montes non parum impediebant, sicut scriptum est: Montes in circuitu eius. ex qua re illud eueniebat, vt neque ita latè extensa, neque cõspicua esse posset. at verò rebus ecclesiæ ad summum gradum adductis, illud etiam ex diuinæ virtutis efficientia accessurum vates cecinerunt, vt omni obice remoto, omni difficultate emollita, huius sacræ ciuitatis prospectus longè lateque pateat, & situs etiam ab illis antiquis veteris Ierosolymæ angustiis productus & dilatatus, nullis aliis, quàm orbis terminis definiatur. [*Et reuertetur omnis terra vsque ad desertum.*] Hebraicè est, *Reuertetur omnis terra in Gharaba*. Est autem GHARABA multiplex nomen: significat enim mixtionem, dulcedinem, planitiem & desertum. atque ita nullum alium montem, nullum doctrinæ alienæ, aut vanæ sapientiæ, vel inutilis religionis cultum fore Vates ait, cuius obiectu Christianæ & Catholicæ ecclesiæ prospectui atque amplitudini quicquam detrahatur, sicut aliàs etiam eadem translationis ratione scriptum extat: Et erit in nouissimis diebus præparatus mons

Psal.86.

Psal.124.

ערבה

Isai.2.

nuons domus Domini in vertice montium, & eleuabitur super colles, & fluent ad eum omnes gentes. id quod Isaias montis eleuandi imagine descripserat, Zacharias totius terræ deprimendæ & complanandæ similitudine significauit. vtrumque verò Ioannes Baptista complexus dicit: Omnis mõs & collis humiliabitur, & omnis collis implebitur, & videbit omnis caro pariter salutare Dei. hoc itaque est mitescere, dulcescere, complanari, desertumque fieri, atque campestre, vt sic dicamus, reddi. [*De colle Remmon ad Austrũ Ierusalem.*] Septentrionalem & meridionalem plagam hoc loco Vates indicat, si Hebraeorum verborum vis & notatio apte obseruetur. ad verbum namque sic oratio redditur. [*Ab altitudine Remmon ad Austrum Ierusalem.*] namque in terræ vniuersali situ borealis pars altior describitur, quòd montes frequẽtiores atque editiores habeat. eam autem partem collem siue altitudinem Vates dixit: quam vt apertius indicaret, loci ad septentrionem siti nomine adiuncto annotauit. est enim *Remmon* scopulosus & saxosus in Beniamin tribu mons antiquo Beniaminitarum præsidio celebris, vt scriptum est: Quod cùm vidissent, qui remanserant de Beniamin, fugerunt in solitudinem, & pergebant ad petram, cuius vocabulum est Remmon, &c. Beniamini verò tribum ad septentrionem Ierosolymis adiacere ex sacra geographia cognouimus. ipsum præterea nomen Remmon, & malum granatum, & altitudinem etiam significat. atque ita factum est, vt dum Vates de libera illa Ierusalem sermonem instituit, verba, nomina resque inueniret, quæ cùm terrenæ Ierosolymæ conuenirent, arcana etiam significatione ad illam alteram referri apte possent. [*Et exaltabitur.*] iis quibus antea ambiebatur, collibus depressis, eam solam exaltatam & conspicuam relictũ iri consequitur. [*Et habitabit in loco suo.*] Hebraica hæc phrasis quietam, liberam atque omnibus commoditatibus auctam habitationem, eandemque perpetuam, significat. Hebraicè ad verbum dicitur. [*Et habitabit subtus se.*] hoc est locum omnẽ suum commodissimè tenebit. huius dicendi modi frequens in sacris sermonibus vsus est, vt: Stemus in loco nostro. & illud: Maneat quisq. apud semetipsum, & nullus egrediatur de loco suo die sabbathi. [*A porta Beniamin.*] Beniamin, filius dextræ arcane significat, atque dexteram orbis terræ partem nobis indicat, vt porta prior siue prima orientem. namque portæ nomen Hebraicum, cogitationem & mensuram latine significat. duobus autem modis orbem terræ geometræ metiuntur, longitudine & latitudine. [*vsque ad portam angulorum.*] Mensuram angulorum arcticum, antarcticum polos, in quibus circuli omnes, quibus orbem secundum longitudinem metimur, concurrentes angulos constituunt innumerabiles. deinde verò [*A turre Hananeel vsque ad torcularia regis.*] Terram omnem, quacunque patet, ad ambientem oceanum vsque interpretamur. Hebraicè sic locus habet, [*& turris Hananal vsque, &c.*] ita vt turrim Hananeel omnem habitandam esse indicet vsque ad torcularia regis. quę tametsi certa apud Ierosolymam olim loca fuerint, significatione tamen arcana ad nostrã rationem transferuntur. Est autem nomen turri Hebraicum MIGDAL, quod magnitudinem siue magnificationem significat. *Hananeel* verò Dei condonationem atque misericordiã ad verbum sonat. Est igitur huiusmodi loci interpretatio, Dei misericordiæ & cõdonationis magnitudinem omni terræ, quacunque orbis patet, ad torcularia regia vsque fore impertiendam. atque hoc pacto Ierosolymæ huius, de qua loquimur, situm longè lateque dilatandum, & hic Vates, & alij prædixerunt, eandemque Ieremias iisdem ferè verbis est persecutus, quàm non tam ex vulgata, quàm ex arcana vocũ significatione interpretari oportere, antiqui etiam Hebræi docuerunt: quibus noua quædam Ierusalem, quæ totum orbem occuparet, futura credita exspectataque fuit. Cæterum perpetuam deinceps ecclesiæ & securitatem & tranquillitatem extremis iam periculis & difficultatibus superatis, piam etiam & æternam pacem sacra omnia oracula promittunt.

Matth.3.

Iudic.20.

1. Sam.14.

Exod.16.

Hebræi expositores in Midras Agada.

Et habitabunt in ea, & anathema non erit amplius: sed sedebit Ierusalem secura.

OMNI non solùm externo & alienæ factionis & superstitiosæ ac vanæ religionis metu, sed domesticæ etiam seditionis, sectarum & improbi ac nefarij dogmatis suspicione alienam & liberam ecclesiam fore apertè significat his verbis: [*Et habitabunt in ea, & anathema non erit amplius.*] Quoniam verò salus, securitas atque libertas summa hactenus ecclesiæ promissa apertè erat, sed quisnam tantorum, tamque immanium hostium

Universidad de Deusto
Biblioteca

hostium exitus futurus esset, nondum fuerat satis explicatum, vt quoq. parti prædicendo satisfacit Vates, ostenditque magnam illis paratam esse vltionem, quam qui euaserint, planè diuinam agnoscentes sacræ & puræ religionis, & veræ Christianæ pietati se totos dedant, magnam & salutarem in se Dei virtutem, si id fecerint, sin minus, magnam iram & vim experturi. 5

Et hæc erit plaga, qua percutiet Dominus omnes gentes, quæ pugnauerunt aduersus Ierusalem, Tabescet caro vniuscuiusq. stantis super pedes suos, & oculi eius contabescent in foraminibus suis, & lingua eorum contabescet in ore suo. 10

OMNIA hæc per translationem dicta primum ad verbum, deinde ad sentẽtiam explicanda sunt. Igitur Ierusalem infestos anteà hostes, qui ingenti robore, potentia viique valere visi fuerant, summa infirmitate debilitareque fore subito afficiendos ait, ita vt videntes sentientesque ante se petire cognoscant, quàm prospicere & cauere exitium possint. planè enim hæc omnia signa, quæ à Vate indicata sunt, certam mortis prænotionẽ ac prædictionem medicis faciunt, maximè cùm subito in aliquo homine, & non ex manifesta vel nimiæ purgationis vel vigiliarum causa accidisse visa fuerint. est enim hoc primum ab Hippocrate indicatum mortis iudicium. [*Tabescet caro vniuscuiusque stantis super pedes suos.*] Subito, inquit, nullius antea morbi debilitatione aut vi, neque longa valetudine in lecto decumbentis, sed valentis & stantis caro contabescet, oculique caui & ad videndum imbecilli reddentur, neque linguæ suus vsus erit neruis & musculis omnibus debilitatis. atque hac figura debilitationisque imagine expressa humanam potentiã, sapientiam, dolum, calliditatem & eloquentiam, quibus ecclesiæ hostes aduersus Christianam simplicitatem valere se plurimum putauerãt, fractum, comminutum, debilitatum ac tandem perditum iri Vates ostendit. Magnam verò in ipsis confusionem perturbationemque edendam fore docet, vt dum quis alterius auxilium petere studuerit, abalienatam voluntatem & apertas experiatur inimicitias.

Hippocrat. de præsagiis, lib. 1. c. 1.

In die illa erit tumultus Domini magnus in eis: & apprehendet vir manum proximi sui, & conseretur manus eius super manum proximi sui. 30

PRO mutuo auxilio mutuum periculum ecclesiæ hostibus denuntiatur, tantaq. animorũ perturbatio futura dicitur, vt cùm quis propriæ debilitatis & infirmitatis sulciendæ causa alterius manum apprehenderit, infestam sibi ex nimia suspicionis perturbatione sentiat. id autem solenne semper Christianæ veritatis aduersariis & detractoribus fuit, vt cùm separati minus ad repugnandum se posse intelligerent, quanquam aliàs opinione & studio dissidentes, tamen aduersus Dominum & aduersus Christum eius mutuo auxilio copias cõiungerent. sic Pharisei & Sadducæi apud Iudæos: sic apud gẽtes Epicurei & stoici agebant. sic omnes denique gentes, sectæ & factiones, quæcunq. Christianam veritatem & simplicitatem oppugnare contenderint: quorum tamen non solùm potentiam, sed consilia artesque omnes irritas & inutiles, imò sibi ipsis mutuo infestas tunc fore, Vates ait, cùm absolutam plenamque gratiam & salutem ecclesiæ suæ Deus est allaturus. neque verò illa tempestate gentes & sectas vanorumque cultuum studiosos modò, sed Iudæorum etiam non modicam partem hostilem aduersus ecclesiã animum & conatum paratutos esse dicit: quos tamen omnes Deus spiritu oris sui, & euangelica virtute superatos partim delebit, partim reprimet, & ad deditionem coget. 45

Sed & Iuda pugnabit aduersus Ierusalem, & congregabuntur diuitiæ omnium gentium in circuitu, aurum & argentum, & vestes multæ satis.

CÆTERÆ gentes errore, superstitione obscuris & falsis de diuina natura opinionibus armatæ aduersus ecclesiam contendere solent: Iudæi verò domestici magis hostes & periculosi habentur, qui paribus, vt videtur, & simillimis armis, hoc est, sacrarum scripturarum auctoritate, Christianam veritatem oppugnare conantur: quorum tamen vanos & irritos conatus fuisse exitus ipse arguet. nam quidquid in illorũ libris boni verique atque certi fuerit, id non illis, sed Christianæ ecclesiæ in vsum cedet: propter quam, quæcunque scripta à spiritu sancto sunt, scripta fuisse manifestè probabitur, siquid præterea apud aliàs gentes erit, quod ad veram sapientiam atque probatam virtutem referri possit, id liberali causa manu assertum ad ecclesiam Christianam postliminio rediturum esse

confirmat. sunt autem aurum, argentum & vestes verorum bonorum, vt sapiẽtiæ & scientiæ atque virtutũ cæterorumq. diuinorum donorum, quæ à patre luminũ descendunt symbola, vt: Suadebo tibi emere à me aurum ignitum probatum, vt locuples sias, „ Apocal. 3.
& vestimentis albis induaris, &c. Id verò, quod superius dictum fuerat de restituendis „
Ierusalem spoliis, [*Et diuidentur spolia tua in medio tui, &c.* nunc expositione explicatur, *Aurum argentum, & vestes mulieræ satis*, siue vt Hebraice est, *ad multum valde*,] vt copia hæc ad aurum, argentum vestemque referatur. Quidquid igitur veri & perfecti boni apud hostes fuerit, vt proprium ecclesiæ restituendum esse ait: cætera verò, quæ hostium ipsorũ esse deprehendentur, quibusque illi maximè niterentur & fiderent, vt ecclesiæ superuacanea, imò inutilia prorsus damnatum excisumque iri dicuntur: cuiusmodi potentia vis, fraus, dolus, temeritas & stultitia, cæteraque hominum aduersus veritatem & simplicitatem præsidia sunt.

Et sic erit ruina equi, & muli, & cameli, & asini, & omnium iumentorum, quæ fuerint in castris illis, sicut ruina hæc.

EQVORVM, mulorum cæterorumq. iumentorum, quæ ad belli vsum valere putantur, mentio in hoc loco propterea facta est, quòd ad spoliorũ & prædarum rationem hæc genera etiã referri soleãt: quæ tamẽ vt inutilia cum suis Dominis excisum perditumq. iri Vates ait. [*Sicut ruina hæc.*] Illam dominorũ ruinam subitam, quam paulo antè descripserat, indicat à Deo ipso mirabiliter edendam, qua omnis hominum aduersariorum potentia & ars, omnisque inferni hostis excogitatio irrita fiat. neque verò horum iumentorum interitus cum dominorũ plaga commemoratus est, quòd is locus oportunus non esset; quippe cùm hæc genera non ad victoriæ, sed ad spoliorum & prædæ rationem pertinent. porrò equum, mulum, camelum & asinum ac cætera, quæ in hominum castris expetuntur, iumenta vitij magis, quàm virtutis rationem arcano sermone obtinere, in nostris de ea re præceptis abunde, si Deus concesserit, docebimus, vbi equo superbia & vis, mulo dolus & fraus, camelo temeritas, asino stultitia & conatus tribuitur. Hanc verò diuinam de vniuersis ecclesię, euangelijque hostibus, aduersariis & obtrectatoribus, deque eorum potentia & sapientia, artibusque cæteris partã victoriã, certa & perpetua eorũ, qui reliqui fuerint, deditio & fides consecutura à vatibus hoc modo enuntiatur.

Et omnes, qui reliqui fuerint de vniuersis gentibus, quæ venerunt contra Ierusalem, ascendent ab anno in annum, vt adorent regem Dominum exercituum, & celebrent festiuitatem tabernaculorum.

FESTORVM dierum celebratio legitima publicam accepti diuinitus beneficij professionem & commemorationem continet, sicut scriptum est: Habebitis autem hunc Exod. 12.
diem in monumentum, & celebrabitis, &c. Omnium igitur gentium quæ illa tempestate reliquæ fuerint, animos tantarum Dei virtutum magnitudine & euangelicę veritatis certa & manifesta obseruatione permotos veræ vnicæque Christianæ religioni sponte iam & summo studio addictum atq. in suam ipsorum salutem asscriptum iri Vates cõfirmat, ita vt tanti beneficij memoria instituti annui festi celebratione publicè ab omnibus communi consilio replicanda sit. Causam verò, quamobrem tabernaculorum potius, quàm aliud festum ex antiquis ab hujusmodi deditis & Deo addictis gentibus colendum indicatum fuerit, illam esse arbitramur, quòd tabernaculorum festum variæ olim & incertæ ac peregrinæ prorsus vitæ quàm Israëlitæ, antequam in promissas patriæ sedes deducti essent, degerunt, solennem recordationem repetebat, sicut scriptum est: Vt discant posteri vestri quòd in tabernaculis habitare feci filios Israël, cùm educerem eos de terra Ægypti. Simili verò omnino anteactæ variis opinionũ, „ Leuit. 23.
superstitionum, sectarum aliorumque errorum generibus vitę monumento gentibus ad „
veritatem reuocatis diuinum erga se beneficium celebrandum communi & solenni in ecclesiam conuentu facto. [*Ascendent de anno in annum, vt adorẽt regem Dominum exercituũ.*] Nulla oratione ex iis, quibus Vates arcanè alias loquentes vtuntur, regnum Dei apertius indicari potuit. cuius rex Christus est sedens ad dexteram patris caput ecclesiæ constitutus caputque ipse suum Deum patrem habens, à quo omnium rerum hominũ, tum amicorum, tum inimicorũ dominatum accepturus esse omnium vatum oraculis,

aut

Universidad de Deusto
Biblioteca

aut apertè, aut arcanè dictus est. nomen verò *Domini* misericordiam, vt aliàs diximus, indicat; *Exercituum* autem cognomen virtutem, qua subiicere sibi omnia possit, interpretati sæpe sumus: illa enim virtute maxima sese ac cæteros similium errorum quondam tutores, superatas, victas, atque in deditionem euangelij redactas gentes, illæ omnes vltro fatendo, quòd ad tantam salutem atque dignitatem peruenerint, diuinæ mise- 5
ricordiæ acceptum ferentes profitebuntur. [*Regem Dominum exercituum*,] si ita, vt Latine est, legamus, patrem ipsum Deum regni cælestis regẽ summũ interpretabimur; si verò, vt Hebraici sermonis diligens obseruatio indicat, [*Regem Domini*,] dicamus, aperta etiam sententia est: quę Christum Domini significat, regem regum & dominantium Dominũ
Psalm. 2. „ à Deo patre constitutum, sicut scriptum est: Ego autem constitutus sum rex ab eo super 10
„ Sion mõtem sanctum eius, prædicans præceptũ eius. Dominus dixit ad me, Filius meus
„ es tu, ego hodie genui te, &c. Hebraicè sic locus habet: Ego autem constitui regẽ meum
super Sion, &c. Verùm enimuero adeo certam, simplicem atque omni ex parte solidam hanc religionis veræ communionem omnibus gentibus fore Vates declarat, vt præter eam nulla alia ad Dei gratiam consequendam atque retinendam ratio constet. quicun- 15
que enim huius ecclesiæ communicationis expertes permanserint, præter omnium commodissimarum rerum defectum, magnam etiam Dei in se vltionem, & vim experiri cogentur.

Et erit qui non ascenderit de familiis terræ ad Ierusalem, vt adorent regem 20
Dominum exercituum, non erit super eos imber.

INTER præcipua & frequentissima diuinæ prouidentiæ argumenta pluuiarum imbriumque natura & commoditas in sacris libris enumeratur; vtpote quæ tum opportunitate, tum vtilitate sua vel rusticissimum quemque diuinorum beneficiorũ admoneat,
Psal. 146. „ sicut scriptum est: Præcinite Domino in cõfessione, psallite Deo nostro in Cithara: Qui 25
„ operit cælum nubibus, & parat terræ pluuiam. namque & cæteris, quæ ex cælo in terrã deferuntur, commoditatibus, vt lumine, calore & aliis, quæcunque huiusmodi assiduæ perpetuæque sunt, quanquam omni ex parte admirandis, tardiora tamẽ ingenia & obscuriores hominum quorundam sensus minus ad contemplationem excitantur; vtpote quæ iam inde à principio, ex quo semel incœpêre, cùm nunquam defecerint, naturæ suę 30
vim perpetuam tueri & conseruare magis, quàm rectoris & principis cuiuspiam consilio atque imperio parere nonnullis videntur, neque, vt deficiant, fieri posse, quæ nunquam defecisse visa fuerint, creduntur. quæ res quosdam stultè magis, quàm verè aut acutè philosophantes, in eam sententiam adduxit, vt mundi æternitatem asserentes omnia naturæ & necessitati, non autem diuino consilio & voluntati arbitrioque tribuerẽt: 35
cùm tamen illud verissimum sit, perpetuam hanc motuum, actionum, officiorum atque vtilitatum constantiam & concordiam non rerũ ipsarũ necessaria ratione, sed condito-
Psal. 148. „ ris iussu atque institutione seruari, sicut scriptũ est: Ipse dixit, & facta sunt, ipse mãdauit
„ & creata sunt: statuit ea in æternum & in seculum seculi: præceptum posuit, & non præteribit. at verò ex eorum, quæ in sublimi fiunt, maximè autem in pluuiarum & imbriũ 40
ratione consideranda, nouum quotidie prouidentię & diuini consilij ac præsentis voluntatis nascitur argumentum, cùm earum rerum vsus neque perpetuitate, neque temeritate, sed oportunitate atque vtilitate euidenti omnibusq. aperta hominibus definiatur.
Psal. 148. „ quamobrem scriptum de hoc genere est: Ignis, grando, nix, glacies, spiritus procellarũ, 45
„ quæ faciunt verbum eius. vt hæc non tam pręceptum aliquod antiquum seruare, quàm nouum semper & oportunum mandatum exequi videantur. atque pluuiæ (quas in hoc genere omni vtilissimas esse constat) diuinæ prouidentiæ numen singularibus apertisq. argumentis magis etiam declarant. in his enim discrimen quoddam esse obseruarique Deus voluit, videlicet, vt singulis terræ partibus ad loci & situs naturam & vsũ quam commodissimè pluat; maximè autem Israëlitidi regioni certos & oportunissimos 50
temporaneus & serotinus dictos imbres effluere olim curabat, sicut scriptum est: Qui
Iob 5. „ dat pluuiam super faciem terræ: & irrigat aquis vniuersa. quo in loco commodam &
„ oportunam pluuiarum copiam à Deo terræ fieri, verbum dare significat, & singularem atque priuatam pro cuiusque regionis natura prouidentiam altera orationis pars docet, irrigat, inquit, aquis, vniuersa, siue ex Hebraico ad verbum, mittens aquas super facies 55
externorum siue exceptorum [locorum] vbi verbum mittens & externorum nomen ea, quæ

quæ à nobis annotata sunt, indicant. Eis igitur, qui Ierosolymam ciuitatem sanctam, supplicandi causa, petere neglexerint, vt diuina prospicientia & tutela indignis, præter imminentem & communem impiis omnibus vltionem, aquarum penuriam Vates, vt pœnarum etiam partem, denuntiat, hoc est, neglectionem erga se Dei: qua ad certã & ce- 5
lerem perditionem exspectandam, nihil hominibus accidere potest infelicius, atque vt ad eam, quam habet, germanam sententiam oratio explicetur, iis omnibus, qui ab ecclesiæ huius, de qua sermo est, catholicæ ratione & communione sese abalienauerint, diuinæ gratiæ vsum auferendum esse significat; sine quo humana natura nullos veræ ac sincerę pietatis Deo gratos fructus gignere potest, sicut scriptum est: Etenim Dominus da- Psalm. 84.
10 bit benignitatem, & terra nostra dabit fructum suum. atque hæc ratio eos cõcernit, qui „
post agnitam veritatem acceptumque sanctum mandatum, post gustatum bonum Dei verbum virtutemque seculi venturi prolapsi rursus sunt, quos per pœnitẽtiam renouari impossibile esse, & Pauli, & Petri apostolorum sententia definitum est. de quo horrendo Dei iudicio nobis aliàs commodior differẽdi dabitur, vt spero, locus. Vt verò Vates eam,
15 quam denuntiauerat, aquarum penuriam & pluuiarum defectum non simplici, sed arcana ratione explicandam atque definiẽdam esse doceret, Ægyptios etiam, si idem peccauerint, eidem pœnæ obnoxios fore confirmat: cùm tamen illorum regioni pluuiarum vsus non modò superuacaneus, sed inutilis etiam sit; vtpote quæ Nili inundationibus oportunè irrigata, nullas vnquam è cælo pluuias desideret.
20

Quod si familia Aegypti non ascenderit, & non venerit: nec super eos erit, sed erit ruina, qua percutiet Dominus omnes gentes, quæ non ascenderint ad celebrandam festiuitatem tabernaculorum.

25 ÆGYPTI terræ fœcunditatem & fertilitatem Nilus efficit; amnium in nostrum mare permeantium maximus & celeberrimus: cuius commodus inundationes summa annonæ vilitas, incommodas verò ac deficientes summa rei frumentariæ inopia & ca- Genes. 41.
ritas consequitur, sicut scriptum est: Putabat se stare super fluuium; de quo ascende- „
bant septem boues pulchræ & crassæ nimis, & pascebantur in locis palustribus, aliæ „
30 quoque septem emergebant de flumine fœdæ confectæque macie & pascebantur „
in ipsa amnis ripa in locis virentibus, &c. Quo in loco fertiles & steriles annos e flumi- „
ne extare Iosepho iusto interprete cognouimus. verùm enimuero Ægyptios, quanquam soli cælique ratione & vsu præ cæteris orbis nationibus singulari pluuiis non indigentes; simul tamen cùm aliis negligentiæ & contemptionis reos factos à pœnæ etiam
35 communione excipiendos non esse Vates confirmat, quòd plaga hæc pluuiarum subtractio, non terram, sed homines afflictura atque oppressura sit. Vt autem eadem omnium hominum genera natura est, neque solo loco, sed moribus magis & vitio atque virtute alij ab aliis distinguntur: sic euenturum esse dicitur, vt communis pœna ad eiusdem criminis participes, vbicunque terrarum fuerint, perueniant. hæc itaque huius
40 loci sententia est. quanquam enim, inquit Ægypti familia pluuiis ad annonæ spem non indigeat, attamen, si non ascenderit, & non venerit ad solennem & legitimum Dei seruatoris cultum, super eos neutiquam erit pluuia illa cælestis, quam spiritu non litera definire oportuerit, vtpote cùm plagã hæc non terris & agris, verùm hominibus ipsis inficienda est. [*Sed erit, inquit, ruina omnium gentium.*]
45

Hoc erit peccatum Aegypti, & hoc peccatum omnium gentium, quæ non ascenderint ad celebrandam festiuitatem tabernaculorum.

COMMVNE omnium gentium negligentiæ & ingrati animi crimen communi supplicio vindicandum fore ait, ita vt peccatum hoc loco & vitium ipsum, & pœnam
50 vitio propositam interpretemur. atque ita Chaldæus paraphrastes reddit: [*Hæc erit ver-*
bitio Aegypti.] Est autem proprie HHATA, quod interpres noster peccatum vertit, li-
tiue culpam & culpæ obligationem dicimus. atque hoc nominis obseruata significatio
eorum hominum, qui ab ecclesia deciuerint, grauissima culpam & pœnam fore docet,
ita vt culpa ipsa pœnæ pars etiam sit. qua de re in execrationis argumento explicando
55 opportuna disputatio est.

Universidad de Deusto
Biblioteca

In die illa erit, quod super frenum equi est sanctum Domino: & erunt lebetes in domo Domini quasi phialæ coram altari. & erit omnis lebes in Ierusalem & in Iuda sanctificatus Domino exercituum: & venient omnes immolantes, & sument ex eis, & coquent in eis: & non erit mercator vltrà in domo Domini exercituum in die illo.

PLENVM atque integrum sacri & legitimi cultus ac diuinarum laudum studium omnibus illius ætatis hominibus, qui in ecclesiæ cælorumque regnum & societatem ascripti fuerint, arcana hæc oratio prædicendo significat; quippe non verbis & actionibus modò, sed omni etiam externo cultu & habitu sese Deo dicatos & consecratos homines illi pij professuri esse dicũtur, ita vt res suas omnes & iumenta etiam, quibus vtentur, ab omni alio consilio ad pietatis vsum exercitationemque translaturi sint. huius sententiæ ratio vt ex verborum expositione constet, explicanda nobis primum translatio est, verbis ipsis ad Hebraici sermonis normam expositis. [*In die illa erit quod super frenum equi est sanctum Domino.* Hebraicè, *Erit super* MESILOTH *sanctum Domino.*] Equorum frenis phaleras aliaque ornamenta, tum ad splendorem, tum ad voluptatem, interdum etiam ad belli aut itineris vsum addi, antiquum & vetus omnibusque ferè gentibus, quæ equis vtuntur, solenne est. in hoc autem genere tintinabula quædam sunt ab aliis atque aliis aliter confecta, quæ equorum fronti aut collo appensa crepitum & sonum non ingratum fundunt: quo tum equis ipsis, tum sessoribus viæ labor leuatur, & animi ad agendum alacriores redduntur. sed quoniam equi ad bellum atque ad itinera parari solent, huiusmodi ornamenta ad eas etiam res aptantur. Omnem igitur equorum apparatum non ad alium, quàm ad pietatis vsum petendum esse Vates ait. namque vt gentes illas quotannis Ierosolymam ad tabernaculorum festum celebrandum venturas dixerat, sic ad illud iter omnia paranda fore subiungit, vt pij studij & consilij argumento esse possint: atque in ipsis frenorum ornamentis & tintinabulis eius rei professio inscripta sit; nempe huiusmodi inscriptione olim rituali & solenni, [*Sanctum Domino;*] adeo vt non hominum solùm voces & cantus diuinas laudes inter eundum celebrent, sed & equorum tintinabula & phaleræ his etiam assonent. atque hoc modo omne harum gentiũ consiliũ, studium, otium & negotium in pietate exercenda & colenda ponendũ esse dicitur. præterea eum cultum non vnius Ierosolymitani templi angustiis definiri oportere docemur, sed omnibus in locis & partibus, quacunque Ierosolyma & Iuda, hoc est, fidei & pietatis veræ confessio & professio pertinuerit, propagandum esse, maximamque omnibus spiritualium beneficiorum & lætitiæ, gratissimamque rerum suarum inter se communionem fore. [*Et erunt lebetes in domo Domini quasi phialæ coram altari.*] Multa & frequentia sacrificia ab illis gentibus assiduè celebranda, maximè quæ ad gratias, laudes ac supplicationes pro accepto beneficio pertineant: hæc lebetum copia, quam describit Vates, significat: namque in tabernaculorum festo hoc genere epularum sacrarum publica omnium lætitia & carminibus sacris cantitandis celebrabatur. ad quam imaginem hæc omnia relata spiritualiter intelligenda explicandaque sunt: id quod locus ipse docet, dum non priuatam aliquam tribum, non familiam quandam, aut certam vrbis partem huiusmodi sacris faciendis addictam fore, sed omnibus hominibus atque in omni ciuitatis & totius regionis parte eandem iuris, facultatis, dignitatis communicationem fore ostendit. [*Et erit omnis lebes in Ierusalem & Iuda sanctificatus Domino exercituum*, victori, seruatori & triumphatori: [*Et venient omnes immolantes, & sument ex eis, & coquent in eis.*] sicut scriptum est: Veniet
Ioan.4. „ hora, quando neque in monte hoc, neque in Ierosolymis adorabitis patrem, &c. sed
1.Pet. veri adoratores adorabunt patrem in spiritu & veritate. & illud: Vos genus electum,
„ regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis, offerentes spirituales hostias ac-
„ ceptabiles Deo per Iesum Christum, &c. Itaque omnem locum, omne caput sacrum Deo in illa sancta ciuitate fore dicit, in qua maximam commoditatum & vtilitatum publice priuateque communicationem ciuibus ipsis futuram ostendit, vt citra omnem quæstus aut lucri cupiditatem alij aliorum rebus pro cuiusque oportuno vsu
Act.4. fruantur, sicut scriptum est: Multitudinis credentium erat cor vnum & anima vna: nec quisquam

quisquam eorum, quæ possidebat, dicebat aliquid suum esse, sed distribuebatur singulis, prout cuique opus erat. neque verò externorum bonorum modò, sed multo magis internorum & spiritualium societas ab omni negotiatione & auaritia aliena illis gentibus in ecclesiam receptis atque vniuersis ciuibus promittitur, ita vt nihil in templo, vt olim in Ierosolymis prospiciebatur mercatura boum, columbarum vel nummorum permutatione opus sit, quando ingens cuique sacrarum & spiritualium rerum ad diuinas laudes celebrandas copia affluet. hoc est, quod subiungit: [*Et non erit mercator vltrà in domo Domini exercituum in die illo.*] Summam gratiam, iucundissimam rerum omnium societatem, publici & communis boni studium, magnam & felicissimam maximorum bonorum abundantiam hoc vaticinium significat: denique rem ipsam, quemadmodũ interpretari oporteat, aperit; nempe talem fore, quæ mercari aut vendi non possit, cùm spiritualis omnino & diuina, gratis atque liberaliter iis, quibus expetetur, donanda sit, de qua scriptum est: Pecunia tua tecum sit in perditione: quoniam existimasti donum Dei pecunia possideri. His itaque decem rationibus maximam illam ecclesiæ felicitatem omnibus vatibus decantatam, omnibus hominum votis expetendam, à Deoque eandẽ auctum cumulatumque iri Zacharias annotauit, qui quanquam antiquorum vatum postremus ferè fuerit, futurorum tamen post se temporum consequentiam & seriem plenissimè cernens persecutus est.

Antuerpiæ mense Septembri anno Christi 1568.
commentabatur Arias Montanus.

Universidad de Deusto
Biblioteca

IN ZACHARIÆ PROPHETÆ COMMENTARIA HYMNVS EX VOTO.

IAM *densa ac tenebris horrida tristibus,*
Quæ rerum nitidum polluerat decus,
Nox vmbras picei carceris infimas
Auroram fugiens subit.
Iam clarus roseo progrediens loco
Sol orbi faciem protulit auream,
Qui cursu celeri conficit æthera
Immensam repetens viam;
Quo vultu superùm sidereas domos
Illustrat placidus, quo liquidum aëra,
Præscripta atque auibus regna vagantibus,
Telluris'que fouet sinus.
Vndarum rapidos continet impetus,
Et sistens tumido flumina margine,
Constratum pelagus ferre iubet virùm
Gressus insolitis modis.
Effundit celebrem lætitiam polus,
Et montes niuium frigore turgidi
Depulso, variam suauibus implicant
Vestem floribus & comam.
Nunc & spem variis copia fructibus
Confirmans veterem, munera parturit
Nunquam visa aliàs temporibus noui
Mundi, nec patribus piis.
Mirandus fluidis mittitur imbribus
Æterni patris è perpetuo sinu
Panis, qui superùm ciuibus efficit
Experteis epulas mali.
Pacem cuncta sonant, pacis & integra
Signum purpureo candida fert auis
Rostro raptam oleæ particulam sacræ,
Placatumque canit Deum.
Quin & lethiferis anguibus ardua
Cristæ felle graui deposito iacent,
Vel quos vis Libyci feruida littoris,
Vel tellus Arabum parit.

Et qui Bassanëis sæuior in iugis,
Et siluis Ephrates in pecudes grauis
Duro dente leo sæua cubilia,
Quiqúe vrsus posuit ferus.
Atque audax lupus, & pestis agrestium
Vulpes, immemores sanguinis ac doli,
Nunc prato in viridi gramina mollia
Carpunt cum socio boue.
Antiquusque draco, qui superùm prius
Partem perculerat pestifer inuido
Fundens ore malum, & terrigenùm genus
Lingua perdidit improba.
Iam vix pressa trahens pectora languidus
Duram reptat humum, colláque sibilans
Torquet læsa, capútque edomitum cupit
Vmbris abdere tristibus.
Extinctásque faces iurgia deserunt,
Occultusque dolus, fraúsque nocentior,
Has & quod Furias progenuit, Scelus
Languet multifidum caput:
Neq; iam sic nimiis imperiis premit
Humanos animos, multáque condolet
Effugisse iugum colla, miserrimis
Quæ quondam tenuit modis.
Sed quæ tanta nouis temporibus diem
Lux quæ vis celebrem lætitiam parit?
Quid morbos hominum debilitat graueis,
Et fert commoda dulcia?
Nam qui nec veteres peruoliit libros,
Nec doctos coluit discipulus patres;
Sed lino insidias piscibus abdere
Assuerat, sapit, ac docet.
Diuina & pueri virginibus pares
Responsa inualidis cum senibus canunt;
Atque hi certa ferunt somnia prouidis
Edocti monitis Dei.
Queis non vsque nimis docta superbius,
Quæ nomen sapiens arrogat & decus,
Contendisse queat Græcia, sed magis
Doctrinam stupeat nouam.

Universidad de Deusto Biblioteca

Iam mens eximij dicere gaudij
Causas gestit auens, raptáque curribus
Flammatis placido prospicit, & cupit
Admitti superùm choro.
Nam me (vera canam) rupibus arduis
Semotum populo, cùm fugerem leueis
Curas, assiduis ac studiis vigil
Arcanos peterem libros:
Aurem nocte premens admonuit Deus,
Quo lucem è tenebris numine separat,
Ex vmbrísque bonus promit & in diem
Formas conspicuas refert.
Tum miranda sacri munera consilì
Antiquis foliis condita cernere,
Et laudare iubet; quæ nimis & iuuent,
Et mortale beent genus.
Vt cùm Dothainis collibus excito
Ostendit iuueni multiplices virûm,
Ac turmas equitum, præsidium celer
Missum fatidico seni.
Vel celso Thaboris culmine lucidum
Nati cùm pauidis discipulis decus,
Et regni species auspicio breui
Mirandas tamen obtulit.
Et tunc ille quidem creditus aut prior,
Aut vatum veterum præcipuis minor;
Nec quisquam comitum præter Jonadæ
Maius quicquam homine indicat.
Namque ille & sobolem numinis vnicam,
Et nostro generi præsidium datum
Testatus, Solidum nomen, & audiit
Summi discipulus patris.
Sed, quæ tunc modicis credita testibus,
Virtus magna fuit, numen & integrum
Nati magnificis laudibus, atque honor
Et patri similis decor.
Hæc orbi, ac populis nota stupentibus
Sunt postquam stygiæ mortis & inferi
Perruptis micuit postibus, & polum
Scandit cum grege libero.

Non illa aut Libyæ sole calentibus
Virtus aut populis Æthiopum fuit
Celata; aut fluuiis quos Hauilæ bibit
Cultor diuite margine.
Audiuêre Arabes, audiit & celer
Ac Mœdo propior Persa volantibus
Pugnator calamis, & Babylonicus
Euphrates pater Assuris.
Et Nilus tumidus, Cretáque nobilis,
Cum Parthis Galatæ, Pontus & algidus,
Et rerum dominus qui tenet arbiter
Romanæ imperium togæ.
Ast heu culpa hominum, & fraudibus inuidi
Hostis tanta boni munera maximi
Obscurata diu, & pæne miserrimis
Subducta è populis latent.
Sed spes, atque animum certa fides leuat,
Et firmare iubet numine dextero
Instauranda citò veridicos Deus,
Vates scribere quæ dabat.
Namque inter nebulas temporis, & graues
Errorum cumulos, turbine stridulo,
Cùm simplex pietas, nudáque veritas
Audaci premitur dolo:
Antiquum retinet consilium tamen,
Et præstare Deus tendit, & instruit
Cælesteis acies agmina flammea
Dictum certa sequi Ducis.
Humanis oculis sint licet hæc minus
Nunc perspecta, tamen protinus & piis
Grata & fausta ferent indicium sui,
Et sentire malis dabunt.
Extructam Solymum montibus in sacris
Vrbem, quam superùm quámque hominum genus
Risere altisonis crescere plausibus,
Instaurare parat pater.
Qui cæli imbriferis nubibus insidet,
Et rector celeri quadriiugos regens
Ventos arte, bonus visitat vltimos
Terrarum ac pelagi sinus.

Universidad de Deusto Biblioteca

Hanc ille eximio consilio fouens
Et donis colere, & constituit sibi
Sedem perpetuo tempore principem
Et cura celebrem sua:
Nunc cœptam grauibus principiis potens
Perduxisse bonos tendit ad exitus,
Et complere piis ciuibus vndique
Exemptam vitio ac metu.
Sed ne tanta operis prosperitas noui
Jam iam contiguo sidera vertice
Tangat, compositis impediit dolis
Hostili & Zabulus manu:
Interrupta aliis mœnia partibus
Et vexata graui cætera turbine
(Prô mores hominum, prô pudor & dolor!)
Sæuo tempore vidimus.
Hinc atrox Babylon, hinc Susanes ferus,
Et cum Terphaleo Reumus & acrior
Ercnæus, Teneus, Sampsáque perfidis
Oppugnant studiis opus.
Quin & dissidiis sæua domesticis
Tradebat facilem perdere ad hostium
Crudele arbitrium seditio domum,
Dilectam penitus Deo:
Ni dexter tacitis consiliis trucis
Præcidi iubeat materiam mali,
Qui fluctus, tumidas æquoris & minas
Molli debilitat luto.
Iámque auctis operum molibus ac solo
Extendet penitus larga frequentibus
Fundamenta locis, qua liquor ambiens
Tellurem subit, aut premit.
Hæc cunctis requies vnica gentibus,
Quas quondam Babylon barbara vocibus
Turbatis varias fuderat in vias,
Pacem restituet bonam.
Gemmas & lapides, quódque Physon parit
Fuluum aurum atque Erythres munera fulgida,
Mirandum numerum congerit artifex
Ornatura micans opus.

Quin

Quin templum in medio conspicitur loco
Moles turrigeris ardua mœnibus,
Quæ celso superet sidera culmine,
Supremas feriátque aquas.
Hanc sedem Deus & propositi tenax,
Et culpæ veteris protinus immemor,
Præsentíque fauens numine diliget,
Dum nec sit mare, nec polus.
Hic leges placidas, sanctáque ciuibus
Felix iura piis perpetuò dabit,
Componétque animos, & facili iugo
Parentem populum reget.
Jam mixtos penitus, iam celeres iuuat
Hic spectare probis ciuibus angelos,
Et conferre bonis commoda mentibus,
Ac vitæ auxilium dare.
Iámque incensa virûm pectora viuidis
Virtutum studiis dia negotia
Euentu facili percolere, & decus
Laudare emeritum libet.
Sed quid tot gradibus structa micantibus
Terram scala premens tangit olympicum
Culmen, qua celerum spissa recurrere
Visa est spirituum cohors.
Atqui sacra via est, quà patet intimos
In cælos iter, & quæ geminam simul
Coniungit Solymam (sic placuit Patri)
Quæ terris sita, quæ polo est.
Audebo, & cupido pectore nuntiis
Addam me comitem, scilicet vt statum
Perdoctus, faciémque alterius meis
Narrando rediens canam.
O me, me stupidum, qui penetralia
Hæc lustranda meis sensibus arbitrer:
Splendore insoliti fulguris, heu, propè
Primo limine decidi.

BENEDI-

Universidad de Deusto
Biblioteca

BENEDICTI ARIÆ MONTANI HISPALENSIS IN MALACHIAM PROPHETAM COMMENTARIVS, DE RELIGIONIS CVLTV AC STVDIO PRÆFATIO.

CVM nihil in humanis studiis sanctius antiquiusque pietate esse debeat, vt quæ & Dei responsis & sapientissimorum hominum iudicio, virtutum omnium fundamentum, & totius vitæ præsidium certissimum sit, primam & præcipuam hominis curam in pietatis veræ rationibus apertè cognoscendis, deinde verò purè sanctéque colendis versari & consumi oportere consequitur. Homo namque non vt cætera animalia, quæ naturæ motu & impulsu aguntur, quocunque impetus tulerit, rapi, sed certo consilio atque iudicio gubernari ducique iubet, sicut scriptum est: Nolite fieri sicut equus & mulus, quibus non est intellectus. Etenim cæteræ animantes omnes ad generis vnaquæque sui nomen tuendum, tum ad hominum vsum natæ & comparatæ cùm sint, certas & perpetuas, quatenus ad sese spectat, agendi rationes & formulas, quas sequantur, à natura præscriptas constitutasque sortitæ sunt, sicut scriptum est: Producat terra animam viuentem in genere suo, iumenta & reptilia & bestias terræ secundum species suas, &c. quatenus verò ad hominum vsum vtilitatemque pertinent, vt doceantur agantúrque necesse est, vt scriptum est: Et dominamini piscibus maris & volatilibus cæli & vniuersis animantibus, quæ mouentur super terram, &c. & illud: Flagellum equo & camus asino, &c. Homo autem quanquam animantium omnium natura, dignitate & præstantia longè princeps sit; officij tamen exercitationum actionúmque condicione ac lege pluribus partibus & nominibus est astrictissimus. neque enim is ea solùm, quæ ad se, vitam corpúsque suum tuendum & fouendum faciunt, sed multo etiam magis ea, quorum causa natus effictúsque est, prospicere atque curare debet. id verò, quod humano generi ad curandum agendumque semper propositum est, diuinæ imprimis naturæ cognitio & contemplatio est: cuius exemplar in omni vitæ actione imitando intueri, ad id'que se exercere homo debet, si modò is esse velit, quem Deus fingendo & efficiendo, illum esse voluerit. ad imaginem namque & similitudinem Dei, huiusmodi præ cæteris animantibus præstantissimam naturam effictam conformatam'que fuisse, cum ipsa facultatis & ingenij illius obseruatio docet, tum verò sacræ sapientiæ doctrina apertè confirmat. Et ait Deus, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram, &c. Igitur hominem, illius exemplaris, quænam ratio sit, cognoscere imprimis oportuerit; deinde ita sese omni studio & conatu cõparare & gerere, ne qua parte ad propositum exemplar imaginis similitudo deficiat. Huiusmodi rectam diuinæ naturæ sui'que ipsius in homine notitiam cæterarum rerum naturæ cognitio & vera optimi vsus ratio consequitur: qua qui præditus est, is vitam (si modò sibi constare velit) & sapienter instituere & feliciter agere potest, Deo ad eam rem auxilij sui fundamẽtum nunquam subtrahente, sicut scriptum est: Appellauit'que Adã nominibus suis cuncta animantia & vniuersa volatilia cæli, & omnes bestias terræ: Adæ verò non inueniebatur adiutor similis eius. & paulo post: Et ædificauit Deus costam, quam tulerat de Adam in mulierem & adduxit eam ad Adam: dixit'que Adam,

Psalm. 5 10 15 20 25 30 35 40

Genes. 1. Prou. 23. Genes. 2.

Hoc nunc os ex ossibus meis, & caro de carne mea, &c. ac tandem: Erat autem, inquit, vterque nudus, Adam scilicet & vxor eius, & non erubescebant. est & aliud præterea hominis huic superiori proximum officium, videlicet consiliorum, studiorum, atque rerum vtilitatumque aliarum, quæ ad se pertinere putentur, cum aliis eiusdem generis hominibus communicatio. neque enim ex hominibus (qui tantùm hominis nomen tueantur) quisquam aut tanta dignitate præditus est, vt solus omnia habere, aut tanta virtute, vt solus gerere & tractare omnia possit. Quamobrem & ad communem rerum administrationem, communemque, pro singulorum ratione & munere vsum societas quædam hominibus inter se perpetuo iure colenda à Deo instituta & præscripta est: quorum animis ad eam rem & propriæ imbecillitatis cognitio, & ardens quædam charitatis est indita vis, sicut scriptum est: Non est bonum hominem esse solum: faciamus ei adiutorium simile sibi. atque ita homini muliere adiuncta humanum omne genus iisdem omnino & viuendi & agendi condicionibus ac legibus est propagatum, ne videlicet sibi vnusquisque aut viueret, aut desereretur: sed perinde atq. eorum parentes, cùm vnus antea esset, duo ob eam rem facti sunt, vt sese mutuis iuuarent officiis: sic & posteri etiam ex illa vna naturæ & carnis eiusdem coniunctione & necessitudine procreati, quo plures, hoc minus soli, hocque magis inter se sibi mutuo forent adiumento. nam si vt solus homo sit, bonum non esse diuina pronuntiauit sententia, eaque causa adiutorium vt solitudinis incommoda propulsaturum laudatum est, quo maior & frequentior societas adiutoriúque copia sit, hoc meliorem humanæ vitæ agendæ condicionem & societatis colendæ studium diligentius esse oportuerit. Pluribus itaque, quàm vllum aliud animal, officiorum legibus homo rationis particeps astrictus tenetur erga Deum, erga homines alios, necnon & erga cæteras animantes, quibus, vt præsit, non vt abutatur, præfectus fuisse dicitur. est enim & his prospiciendum etiam, & quemadmodum ad suam aliorumque vtilitatem, atque etiam ad Dei conditoris cultum & laudem vt legitimè deceat, fuerit diligenter considerandum. Nouit eum iustus iumentorum suorum animas: viscera autem impiorum crudelia. Verùm enimuero quoniam homo, vt non à seipso factus conditusque est, sic neque dignitatem facultatemque suam à seipso, sed planè à conditore Deo habet. ex eo fit, vt rerum omnium & vitæ totius rationem, quemadmodum gerenda hæc tractandaque sunt, non ex arbitrio suo aut libidine, sed ex auctorum consilio, præceptis institutisque petere oporteat, modò sibi ipsi naturæque suæ constare officioque satisfacere velit: nam aliàs vbi de hac via deflexerit, atque à Dei timore, obseruatione & institutione desciuerit, protinus in varias turbulenti erroris opiniones discedens, neque cogitare sapienter, neque rectè consulere, neque commodè quicquam aut agere, aut efficere potest, sicut scriptum est: Dominus de cælo prospexit super filios hominum, vt videat, si est intelligens aut requirens deum. Omnes declinauerunt, simul inutiles facti, non est qui faciat bonum, non est vsque ad vnum, &c. Quamobrem illud in omni actione, denique in tota vita diligenter curandum obseruandumque est, ne quid præter diuinæ voluntatis præscriptum normamque fiat, si modò propositum exemplar naturæ suæ dignitatem obtinere & conseruare homines velint, sicut scriptum est: Pax multa diligentibus legem tuam: & non est illis scandalum. Igitur hæc illius virtutis ratio & vis est, quam pietatem religionemq. dicimus, vt vitæ

Genes. 2. Prouer. 12. Genes. 1. Psalm. 13. Psal. 118.

Universidad de Deusto
Biblioteca

vt vitæ institutum ac modum ex Dei præscripto homines teneant, quo erga Deum atque generis sui participes ac socios homines alios officio, tum cognoscendo, tum faciendo, studentes, & diuinam in se gratiam concilient ac retineant, & felicitati propriæ consulant, veramque cùm cæterorum hominum, tum beatorum spirituum laudem promereantur. quanquam verò homines cùm naturæ ipsius impulsu ac ductu, tum boni 5
etiam ac mali cognitionis accessione, diuinæ voluntatis rationem non ignorare, atque
Rom. 2. „ officij erga Deum & homines modum tenere posse credantur: vt qui etiam legem
„ non habentes, legis opus in cordibus suis scriptum ostendant. ob mala tamen communis hostis dolo & studio sparsa semina accidit, vt in hac ipsa diuinæ naturæ cognoscendæ colendæque ratione, & in eius, quod ex hac oritur, officij constitu- 10
tione magna & multa perturbatio & confusio incesserit: quæ veritatis egregiam formam in multorum animis vel omnino extingueret, vel turpiter obfuscaret. Ex quo malorum atque errorum fonte variæ de diuina natura opiniones, varia etiam ac penè innumera peruersarum religionum commenta fluxerunt, sicut scri-
Roman. 1. „ ptum est: Quia cùm cognouissent Deum, non sicut Deum glorificauerunt, aut gra- 15
„ tias egerunt: sed euanuerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor
„ eorum: dicentes enim se esse sapientes stulti facti sunt, & mutauerunt gloriam
„ incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedum, & serpentium, &c. Ex qua re effectum est, vt homines Deum à seipsis, quem rectè cognoscendo & colendo retinere sibi & promereri poterant, 20
superstitionis errore capti, vehementer abalienauerint, quemque sibi propitium
Ierem. 2. ducem & magistrum optatum habere licuisset, infensum vltoremque reddiderint,
„ sicut scriptum est: Nunquid non istud factum est tibi, quia dereliquisti Dominum
„ Deum tuum eo tempore, quo ducebat te per viam? &c. Istiusmodi verò erroris 25
hominibus non natiuum, sed delectum, infinitu, ac in omni iam orbe serpens malum nulla ratione commodius curari, nulla medicina sanari certius potuit, quàm si Deus ipse, qui veritatis, lucis atque salutis princeps & pater est, veritatis, voluntatisque suæ ac sancti officij doctorem & præceptorem sese hominibus præberet. Id quod cùm nullo mortalium egregio merito exspectari posset, sola benignitate, mise- 30
„ ricordia & gratia erat præstandum, sicut scriptum est: Quid est homo, quod
Psalm. 8. „ memor es eius, aut filius hominis, quoniam visitas eum? &c. & tandem sub-
„ iungitur: Domine Dominus noster, quàm admirabile est nomen tuum in vniuer-
„ sa terra. Igitur cùm hoc diuinum & maximum beneficium ad vtilitatem homi- 35
num in terrarum orbe ferendum, nulli nationi præcipuo aliquo meritorum iure deberetur, in quanam potissimum gente primo ponendum, indeque ac ceteras orbis nationes conferendum esset, cogitare, optare & efficere, diuini consilij arbitrique fuit. Placuit autem præ ceteris hominibus Abrahami & Isaaci genus
„ ad eam rem atque ad salutis tandem publicæ arcanam rationem expediendam
„ deligere. in eo autem genere Esau Isaaci filio, qui prior natus fuerat, reiecto, Ia- 40
cob posterioris natu familia delecta est, cui Deus & consilij sui mysteria enuntia-
„ ret, & voluntatis suæ sanctissimique iuris, & officij rationes ac modos
„ apertè ostenderet. Quanto autem, quamque singulari amore eos, in quos primos
„ beneficium hoc collocauit, prosequutus fuerit Deus, existimari, quàm aut scribi,
„ aut dici facilius est. etenim nationibus alis, quanquam ex naturæ impulsu

commu-

communique omnibus mentis ac rationis vsu, atque earum, quæ factæ sunt, rerum, quæque videntur, contemplatione multa contingere potuerunt, quæ ad Dei cognitionem atq. officij definitionem conducerēt: non tamen illa aut in tantis tenebris ita clarè illustrare, aut in tanta iam peruersitate morum ita efficienter hominum animos cōmouere atque afficere potuerunt, vt diuina ipsa oratio distinctis rerum & sententiarū lumimibus ad illustrandum aptissima, atque admiranda verborum auctoritate & virtute ad mouendū suadendumq́ efficacissima, sicut in illo elegātissimo carmine de vtrisq. his generibus fuit à sacro Vate prædicatum. Cæli enarrant gloriam Dei, & opera ma- Psalm. 17.
nuum eius annuntiat firmamentum. Dies diei eructat verbum, & nox nocti indicat „
scientiam. non sunt loquelæ, neque sermones, quorum non audiantur voces eorum. In „
omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum, &c. tandem de altero doctrinæ genere subiungitur: Lex Domini immaculata conuertens animas, testimonium Domini fidele, sapientiam præstans paruulis: iustitiæ Domini rectæ lætificantes corda: præceptum Domini lucidum illuminans oculos, &c. Quibus omnibus rebus illud etiam accedit, quod ad permouendum omne hominum genus, tum eorum, à quibus officium virtutis honestatisque amore & studio suscipitur, tum eorum verò, qui pœnæ metu à vitio & iniuria abstinent, certa atque aperta & præmiorum & pœnarum ratio constare optimè hoc modo potuit, quæ altero naturæ & humanæ cogitationis modo obscura nimium atque certa minus fuisset, sicut scriptū est: Etenim seruus tuus custodit ea, in custodiendis illis retributio multa, &c. Quam- „
obrem cùm illam aliam & veri Dei cognoscendi & officij perspiciendi atque ad certam pietatis formulam præstandi rationem paucissimis aliarum nationum hominibus, idque raris in locis, constare sacri vates concederent, hanc tamen alteram illustrissimam atque diuinam planè omni Israelitico populo (si tamen is esse vellet, quem Deus illum familiariter & singularibus beneficiis prosequutus esse voluerat) communē constantemque esse confirmarunt, sicut scriptum est: Memor ero Raab & Babylonis scientium „ Psalm. 87.
me. ecce alienigenæ, & Tyrus, & populus Aethiopum, hi fuerunt illic. nunquid Sion „
dicet, Homo & homo natus est in ea: & ipse fundauit eam altissimus? sicut lætantium „
omnium habitatio est in te, &c. Vt autem religionis veræ ac diuinæ fides, auctoritas atque vtilitas cultoribus certissima, & melius cognosceretur, & vsu, exemplo, ac celebritate longius etiā propagata dilataretur, nō solùm miraculis (quæ primū apud infideles suscipiēdæ religioni fundamentū iaciunt) illustrata fuit, sed beneficiis maximis in eos, qui susceperant, collocatis, est comprobata. Qua quidem in re præter ipsam legis æquitatem præceptorūque honestatem nullis aliarum gentium doctrinis comparandam, consilium sententiamque suam firmari, amorem præterea erga eos, qui susceperāt, declarari Deus voluit. atque hæc causa est, quamobrem Israeliticum populum miraculorum, prodigiorum, maximè autem beneficiorum præteritorū recordari sæpe iubeat, vt non solùm accepti beneficij memoria deuinctos contineat, sed futurorū spe atq. ex- Deuter. 6.
spectatione ad officium conseruandū excitaret, sicut scriptū est: Cùm interrogauerit te „
filius tuus crai, dicēs, Quid sibi volunt testimonia hæc & ceremoniæ atq. iudicia, quæ „
præcepit Dominus Deus noster nobis, dices ei, Serui eramus Pharaonis in Aegypto, „
& eduxit nos Dominus de Aegypto in manu forti, fecitq. signa atq. prodigia magna „
& pessima in Aegypto, contra Pharaonē & omnem domum illius in conspectu nostro, „
& eduxit nos inde, vt introductis daret terram, super qua iurauit patribus nostris. „
Præcepitq. nobis Dominus, vt faciamus omnia legitima hæc, & timeamus Dominum „

Universidad de Deusto
Biblioteca

„ Deum nostrum, vt bene sit nobis cunctis diebus vitæ nostræ, sicut est hodie, eritq. no-
„ stri misericors, si custodierimus, &c. Verùm enimuero cũ hominũ vitio & perfidia
accidit, vt non solũ illa omnibus communis Dei cognoscendi, & honestatis expetendæ
officijq. præstãdi ratio perturbata sit, sed hæc etiã diuinæ disciplinæ sanctissima & illu
strissima institutio cõtempta deseratur, omnẽ profectò naturæ morumq. splẽdorem ex-
tinctum, humanæq vitæ statũ omnẽ labefactatũ atq. conuulsum in summã infelicitatẽ,
Deo iudice atq. vltore, mutatũ iri consequitur. nam quo maiore impudẽtia & cõtem-
Ierem. 7. „ ptione peccatũ fuerit, eo grauiorẽ vltionẽ exspectare necesse est. Nũquid me adiracun-
„ diam prouocant, dicit Dominus, nonne semetipsos in confusionẽ vultus sui? Ideo hæc,
„ dicit dominus Deus, Ecce furor meus & indignatio mea conflatur super locum istum,
„ super viros, & super iumenta, & super lignũ regionis, & super fruges terræ, & suc-
„ cendetur, & non extinguetur, &c. Etenim quicunq. huiusmodi nefaria improbitate
fuerint homines, vt perceptã diuino munere disciplinam, certã, apertã, satisq. per se
illustrem, negligendo tamẽ deserant, eos non perfidiæ solũ, sed cõtentionis etiã erga Deũ
Isa. 1. „ diuina sententia notat: Væ genti peccatrici, populo graui iniquitate, semini nequam,
„ filijs sceleratis, dereliquerũt Dominũ, blasphemauerunt sanctũ Israel, &c. Eos autẽ,
qui à sese Deũ abalienauerint, miseriarũ omniũ malis opprimi necesse est. maximè verò
ab ijs abalienatur Deus, à quibus semel agnitus susceptusq. contẽnitur, sicut scriptum
Ierem. 7. „ est: Quia ecce ego mittam vobis serpentes igneos, quibus non est incantatio: mordebũt
„ vos, ait Dominus. Ecce vox clamantis filiæ populi mei de terra longinqua, nunquid
„ Dominus non est in Sion, aut rex eius non est in ea? Quare ergo me ad iracundiã con-
„ citauerunt in sculptilibus suis, & in vanitatibus alienis? &c. Sed illa tamẽ summa
Dei benignitas, illa inexhausta est misericordia, vt ea, quæ semel ad hominum vtilitatẽ
instituta sibi cœptaq. sint, quãquam nequissimorũ improbitate & perfidia intermitti
aut interturbari videat; vlterius tamen foueat & persequatur, ac tandem perficiat:
interim verò, quæ peruersè ab hominibus deprauata sunt, aut admonendo, hortando
& obiurgãdo corrigi, aut puniẽdo vlcisci atq. asseri & restitui curet. neque verò ille
iudicij, vltionis ac pœnæ auctoritate antè vti solet, quàm omnibus alijs modis & ra-
tionibus, quæ ad clementiam veniamq. pertinent, experiatur; ita vt officio repetẽdo
amantissimum & clementissimum patrem prius, quã scelere animaduertendo seuerum
iudicem sese præbeat; vtpote qui nollet aliquem perire, sed omnes ad pœnitẽtiam con-
1. Pet. uerti. At neque adeo grauiter, adeoq. seuerè de violata religione, deque officij rationi-
bus turbatis agere cum ijs solet, qui cõmuni cogitatione ac iudicio, natura liumq. rerũ
cognitione verum & falsum, turpe & obliquum, honestum rectumq. dijudicant, vt
ciũ illis, quibus præter hæc diuinorum mysteriorum & consiliorum ratio exposita est,
quòd illi vt maioribus beneficijs deuinẽti, illustrioribusque modis edocti & instructi,
arctioris etiam pietatis atque virtutis præstandæ legibus priores teneantur. ex qua re
fit, vt hoc genus hominum, & prius in crimen vocetur, & grauius etiam accusatum
seuerioris iudicij puniatur sententia: atque vt in præmijs ob officium factum ferendis
priori & meliori, sic in pœnis etiam ob culpam sustinendis duriori sit conditioni ob-
Lucæ 12. „ noxium, sicut scriptũ est: Ille autẽ seruus, qui cognouerit voluntatẽ Domini sui, & se
„ non præparauit, nec fecit secundũ voluntatẽ eius, vapulabit multis; qui autẽ non cog-
„ nouit, & fecit digna plagis, vapulabit paucis. Huiusmodi autẽ deserti ac proditi offi-
cij, & violatæ pietatis crimen aduersus Iudæos veræ quondã religionis compotes per-
orandum Malachiæ Vati Deus commiserat, idémque literarum monumentis & me-

moriæ mandatum esse in posterum voluit, vt perpetuum futuris temporibus atque
Christianis præsertim hominibus esset exemplum: quos vt maioribus colligatos bene-
ficijs illustrioribusq. auctos donis, creditarum sibi diuinitus rerum rationem aut pro-
babiliorem & constantiorem tenere, aut grauiorem exquisitiorémque reddere necesse
est. Nobis autem huius Vatis oracula exponere cupientibus diuinum imprimis nu-
men ex more inuocandum est.

VOTVM.

Da purè sanctéque, Deus, tua sacra referri,
Téque animis casta relligione coli:
Nec patere arcanis mysteria condita chartis
Culpa hominum in cæca nocte latere diu.
Vt tibi grata piis feliciter ardeat aris
Victima, quà terras alluit oceanus.
Te regem dominúmque omnes agnoscere gentes
Possunt: da pater, & posse salutiferum.

ARGVMENTVM VATICINII.

DIVINA legatione functus Vates Iudæorum gentem neglectæ religionis ac pietatis officiique omnis proditi accusat, quo in crimine sacerdotes cùmprimis inuoluit, à quibus supina quadam neglegentia ob auaritiam laberantibus non modò exemplo, sed malo etiam sermone diuini cultus ratio, maiestas & dignitas in populi animis elenata locum dissolutis moribus & impudenti licentiæ dederat. Quæ quidem ex re populum hunc, qui Deo maximis & singularibus beneficijs obligatissimus fuerat, gentium omnium aliarum ingratissimum esse constabat, cùm aliæ omnes terrarum orbis nationes communis mundi rectoris & gubernatoris nomine & numine cultũ debitum tribuentes, victimarum & sacrificiorum rationem diligentius ac melius procurarent. Sacerdotes autem grauius in hoc crimine vrgentur, quòd eos & muneris proprij dignitate, & officij debito atque maiorum suorum exemplo, præmij etiam illustrioris spe, religionis res diligentissimè curare, & reliquum populum docere oportuerat. Id quod seeus omnino facientes populo, & proprio scelere, & indignis exemplis vehementer nocebant: quibus ad cætera illud nefarium scelus accesserat, vt legitimis matrimonijs incestas ex alienigenis adductas vxores contra ius contraque fas addidissent. Quoniam verò improbissimorum quorundam illius tempestatis hominum sermo percrebuerat, quo diuina erga populum illum prouidentia in dubium vocabatur, quæ res aditum ad religionis contemtionem facile munuerat, huius etiam erroris auctores confutat & frangit Vates, diuinamque in eos prouidentiam, quam ex beneficijs non agnouerint, pœnis scelerum repetendis probatum iri confirmat, idque si vnquam aliàs, illis maximè posterioris tẽpli temporibus apud Iudæos cõstans certissimumque forè docet. nam Messiam illum, cuius causa maximè Israeliticus populus delectus fuerat, paulo post ex diuini consilij decreto aduenturum esse ait: cuius virtus & efficientia pijs hominibus Deique cultoribus deligendis, ornandis ac sanctificandis; impijs verò & perfidis reijciendis, puniendis, & grauissima diuinæ prouidentiæ & apertissima argumenta publicè priuateque dabit.

Universidad de Deusto
Biblioteca

CAPVT PRIMVM.

ONVS *verbi Domini ad Israël in manu Malachiæ prophetæ.*

TOTIVS libri argumentum actionis genus, dignitatē & auctoritatē, modūm etiam & fidem hæc prima operis inscriptio indicat. namq. legationem quandam à Deo datam apud Israëlitas habendā, eandemque à Malachia Vate obitā & gestam ex verbis ipsis cognoscimus. Legati verò ipsius nomē appellatū, *Malachias*, ostēdit rem nō obscurè aut negligenter, sed palàm diligentissimeq. gestam fuisse, Vatemque officio suo summa fide & sedulitate functum, nomē suum liberè & constanter fuisse professum; vtpote qui neque quicquam sibi prætermissum ex munere cognosceret, neque prædictionibus suis dubitationem vllam accidere posse intelligeret: quas vt diuina auctoritate grauissimas, sic euentu ipso exspectando certissimas confirmaret. Atque res quidem ipsa, legationis fides, sententiarum & verborum dignitas, satis iam omnibus, qui sacra scripta legerint, constare potest: cùm ex hoc vaticinio nō modò testimonia grauissima in noui testamēti rationibus a Christo atq. apostolis dantur, sed integræ etiam sententiæ, & versus verbaq. commodè referuntur, vt suis locis ostendemus. De nomine verò auctoris magna dubitatio & sententiarum varietas apud interpretes est. quidam enim nomen hoc non proprium, sed cognomē esse volunt, verborum significationem magis, quàm rem ipsam spectantes. quam quidem rationem sapienter D. Hieronymus euertit. docet enim personæ appellatæ naturā non esse perpetuò ex nominis interpretatione definiendā. Quamobrem huius libri auctorem non ob eam rem angelum & spiritum quendam fuisse arbitrari oportēre, quòd nomen ipsum angelus suus, vt græcam versionē habere dicit, siue, vt ille interpretatur, angelus meus sonet. Ita cùm angelum, hoc est, vnum ex administris spiritibus fuisse hunc neget, hominem fuisse asserit: ad quod re vera auctor fuit. Quisnā verò homo ille fuerit, & num hoc nomen ab infantia sortitus, an ex muneris & officij ratione fuerit adeptus, nihil planè certi atq. explorati apud antiquos inuenimus scriptū. quidam enim hunc Mardochæum fuisse aiunt; alij verò & frequentiores Esdrā eundē esse propterea affirmāt, quòd de ijsdem rebus in hoc & in Esdræ libro agatur, hoc est, de prophanis Israëlitarū coniugijs grauissimè reprehendendis. Nos autē, quibus illud in sacrorum librorum expositione suscipienda perpetuum consilium est, vt ne quid de re vlla vel temerè, vel minus firmiter statuamus, oeue obscuris argumentis adducti parū certa pro certis habeamus, officio nostro eo modo satisfactū iri arbitramur, si nihil affirmauerimus, quod ex sanctorū voluminū testimoniis cōfirmari non possit. Igitur Malachiam nō eundē ideo cum Esdra esse cōsequitur, quòd idē vtriusq. libri argumentū sit. nemini namque aut obscurū aut dubiū esse potest, idē argumentū eandē etiā causam, imò idem in eadē causa orationis, genus ijsdemq. penè verbis à duobus pluribusq. interdum vatibus tractari solère: id quod à nobis in ijs, quæ antea scripsimus, cæterorum vatum commentariis non semel indicatū est. Quin & illud est etiam obseruatum, grauissimas quasque causas pluribus vatibus agēdas propter eā rem committi, vt diuinū de ea re consilium certissimū testatissimūque, & iudiciū tandē omnibus probatissimū sit, sicut scriptū est: „ In ore duorū vel trium stabit omne verbum. nisi quis quatuor euangelia vnius tantùm scriptoris opus propterea esse contendat, quòd eadē planè omnium sententia, imò eadem ferè verbis pronūtiata obseruetur. Itaq. nihil hæc sententiæ aut argumenti similitudo impedit, quo minus res, causa & actio varijs auctoribus ascribatur. Præterea tametsi Malachiæ & Esdræ vnum tantū argumentū de prophanatis nuptiis commune sit, plura tamen alia sunt, quæ alter solùm tractasse videtur: quorū partem nullā in altero indicare reperiréue possis. nam Malachias sacerdotes & prophanatæ religionis, & diuini nominis neglecti, & polluti sacrificij reos facit: populum ipsum etiam de decimis & primitijs nō legitimè solutis postulat. Quarū rerū nulla in Esdræ libris mētio est, neq. tunc, cùm ille scriberet, hoc vitio vel sacerdotes vel populū publicè vsos fuisse apud vllū aliū scriptorē extat. Præterea hic auctor nihil de tēplo instaurando perficiēdoq. agit: quod argumentū Esdræ perpetuū ferè est, in quo etiā cū Haggæo & Zacharia plurimū illi cōuenit, qui de tēpli ædificatione nō solùm admonēdo & exhortando, sed postulādo, & etiā grauius accusando dixerūt. his accedit, quòd in nullo suorū, vel alterius scriptoris sacri librorū loco

Esdræ

Esdræ aut aliud proprium nomen, quā Esdræ scribæ cognomine adiuncto auditur, neq. inter prophetas vsquā recensitus extat. quin & nouū nimis illud esset, vt cum cæteri vates auctoritatis & asseuerationis causa nomina sua apertè profiteri semper cōsueuerint, hic tantū nomen celasse, & excogitato agnomine cōsultò obscurasse diceretur: quod vt ad fidem faciendā nihil, sic ad periculum declinandum minimū valere poterat. neque enim auctor hic obscurè in vmbra aliquid ex diuino mandato scripsit, quod celato aut dissimulato nomine in vulgus ederet, sed ipse idem causam palàm summa cum grauitate egit, vt manifestè illa verba arguunt. [*Ad Israël in manu Malachiæ.*] Neque nomē Malachiæ, si nuntium meū interpretari placet, ita Esdræ propriū esse potuit, vt nō alijs etiā vatibus conueniret, sicut & Ioanni Baptistæ iure ex officio tribui idem hic Vates prædicat, Ecce ego mitto angelum meum. quo in loco idē verbum *Malachi* vsurpatur. Quibus ex rebus omnibus illud fit, Malachiæ nomen, tametsi ex interpretatione officium significet, tamen certi cuiusdam boni & sapientis viri proprium fuisse, cui idoneum nomini munus fuerit à Deo mandatum. quamobrem in duodecim vatum catalogo, cum vndecim cæterorum nominibus proprijs duodecimū Malachiæ appellatur: cui si aliud proprium fuisset, cur obscurandum esset, nihil causæ subesse arbitramur, siue Esdræ ille, siue alterius auctoris fuerit, non laboro: certè sanctum & magnæ apud me auctoritatis volumen est. Et nunc, inquit, frater aspice, quæ gloria, & vide populum venientem ab oriente, quibus dabo ducatum Abrahā, Isaac, & Iacob, & Hoseæ, & Amos, & Michææ, & Ioël, & Abdiæ, & Ionæ, & Nahhum, & Habbakuq, Sophoniæ, Haggæi, Zachariæ & Malachiæ, qui & angelus Domini vocatus est. Quo in loco illud, quod anteà adnotauimus, adnotatur, proprium huius Vatis nomen ita cum officio quadrasse, vt exigua mutatione, hoc est, vna litera addita, qui Malachi anteà diceretur, cœperit Malachia appellari, Malachi nuntium meum; Malachia verò Dei nuntium significante. Ex rerum verò notatione & obseruatione conijcere licet, Malachiam horum omnium postremū fuisse vaticinatū. namq. à templi restituti initio sacerdotio atq. operi præfuit, resq. à se sociisque suis gestas cōscripsit. Eadē ferè tēpestate Haggæus & Zacharias prophetico munere perfuncti de templi restitutione alter longiores, alter breuiores actiones suscepit, vt idē scripsit Esdras: Et prophetauerunt Haggæus vates & Zacharias filius Addo prophetæ. & alio loco: Seniores autē Iudæorū ædificabāt & prosperabantur iuxta prophetia Haggæi prophetæ & Zachariæ filij Addo, &c. Malachias verò nihil de templi ædificatione egit: neq. de ea re in hac causa Esdras meminit. quamobrē Vates hic post alios duos, atq. post ædificatū iam tēplum vaticinatus fuisse videtur. Haggæus enim ante ædificationem primus de ea re egit, cuius cōsilio opus inceptum, deinde verò eiusdem & Zachariæ exhortationibus absolutum est. nam Zacharias sub operis finē munus suum obire cœpit, vt in vtriusque commentarijs docuimus. Malachias autem post hos atque opetis fini proximus omnium illius seculi & veteris testamenti prophetarum vsque ad Ioannem postremus fuit. Qui, quasi illam prophetici muneris commoditatem post sua tempora desiderandam fore intelligeret, religionis ac pietatis veræ rationem duobus capitibus maximis comprehensam persecutus (hoc est, de cultu erga Deum & de officio erga homines locutus) hanc summam habuit orationis: Mementote legis Moisi serui mei, quòd in prophetarum desiderio illa solùm certa eis ac perpetuà ad bene beateque viuendum oracula, constantemque normam esse significaret, vt diuinæ legis studium nunquam intermitteretur. Iam verò cætera inscriptionis verba explicemus. [*Onus verbi Domini ad Israël in manu Malachiæ.*] Et res ipsa, & Vatis nomen ad translationē accommodata sunt elegantissimè. eiusmodi namque munus Vati demandatum est, quod cum ipsius nomine conueniret: cuius breuiter nobis expendenda ratio est. Ex vatibus alij eo cōsilio creati sunt, vt in populo perpetuò officio functi certa, pro temporum rerumque ratione, rogati responsa redderent; sic Samuel, sic Osea, sic Heliseus, alijque multi fuisse dicuntur: rursus alij etiam ad certa tempora constituti fuerunt; non tam vt rogati sententiam dicerent, quàm vt iussi de certis causis ex Dei persona agerent: quibus peroratis vaticinati amplius desierunt, vt Amos, qui per duos ante terræmotum annos, vt vidimus, est vaticinatus. alij etiam fuēre, quibus semel tantùm vaticinij & munus demandatum & officium factum sit, vt Ionas apud Niniuitas, & Abdias apud Edom. Huius tertiæ classis Malachias est, qui vno tantùm vaticinio, hoc est, vna actione munus confecit suum, idq. nuntij siue legati nomine magis, quàm perpetui ministri aut prophetæ, cui semper

Esd. 1.
Esdr. 5.
Esdr. 6.

Universidad de Deusto
Biblioteca

officij ratio constare putaretur. Hæc rerũ ratio breuiter suppósita cum verbis ipsis commodè quadrat. non enim perpetuum aliquod vaticinandi munus, sed mandatum quoddam ad tempus Vati datum oratio significat, quod Dei nomine ad Israëlitas perferretur. etenim Deum illo tẽpore propter grauem & neglecti cultus ac deserti officij
„ offensionem à populo illo abalienatum fuisse vaticinio indicatur ipso. Non, inquit, est 5
„ mihi voluntas in vobis, & munus non accipiam de manibus vestris, &c. & illud. Dilexi vos, &c. Quamobrem eo nomine Vates mittitur quo Deum ab illis discessisse maximè argui possit: quale nomen nuntij est, quod inter absentes interpretem significat. Igitur quod latinus interpres vertit *onus*, de quo nomine plura aliàs diximus, cùm à verbo ferre siue portare deductum sit, hic non tam prophetiam grauem & sententiam latam in po- 10
pulum ipsum; quàm legationis munus & onus Vati ipsi impositum interpretamur. Id quod & orationis verborumque obseruatio indicat. aliud namque est onus ad Israël, aliud onus super Israël. & Hebraicè, aliud est EL, aliud CHAL. posterior modus susceptionem, prior acceptionem significat, vt, suscepi mandatum tuum, aliud est, quàm, accepi mandatum tuum; alterum sibi iniunctũ & ferendum, alterum verò ab alio suscep- 15
tum ad se perlatum docet. [*Itaque onus verbi Domini ad Israël*, ad verbum illud significat, *Portatio verbi Domini ad Israël.*] cuius latina expositio, mandatum, quo Malachias oneratus à Deo fuit, vt ad Israëlitas perlatum totidem verbis exponeret. Gallicè sic propriè vertas: *Portee de la parolle de Dieu à Israël en la main de Malachie*. Hispanè, *Recado de la palabra de Dios, &c.* Quod verò explicatur, [*verbi Domini*,] præter actionis & muneris auctorita- 20
tem & fidem, quam facit, illud etiam significat, hoc vaticinium tantùm mandatum simplex esse, iisdem verbis exponendum, quibus acceptum à Deo fuerit. neque enim Vates liberam legationem, sed certis tantùm mãdatis & verbis præscriptam profitetur, vt causæ fides & grauitas etiam augeatur: atque vaticinandi munus non ita, vt anteà, frequens iam esse, cùm plures vates variis etiam vaticinandi modis instructi, vel perpetuò in po- 25
pulo essent, vel crebrius etiam extarent, quibus cum multifariam multisque modis vaticinandi officio fungi contingeret, nunc obiectis per quietem visis, nunc orationibus & monitis dormienti factis, nunc vigilanti oculis & sensu, nunc verò animo solùm spectris ferit, interdum verbis auditis: quæ alio etiam dicendi genere exponi liceret, nonnunquam autem eodem omnino modo & formula referendis, se tantùm vno genere eoque 30
simplicissimo vsum Malachias ait, vt nuntij more mandatum sibi creditum & præscriptum, totidem verbis omnino exponeret, nullaque in orationis parte suam ipsius, sed
Cap. 1. Dei semper ageret personam. omnis enim sermo Dei nomine & persona habetur, vt:
2. 3 4. Dilexi vos. & illud: Et nunc ad vos mandatum hoc ô sacerdotes. &: Ecce ego mitto angelum meum. illud denique: Et orietur vobis timentibus nomen meum. ita vt eum 35
nuntium & legatum egisse Vates hic videatur, qui epistolam ab absente principe sibi ad populum commissum & diligenter attulerit, & summa fide recitauerit. ob eamq. rem ait: [*In manu Malachiæ.*] Idem namque est in manu dare, vel afferre, quod apud Latinos
1. Sam. 11. credere, committere & perferre. hæc etenim verba in nuntiorum & epistolarum ratio-
„ nibus vsurpantur, vt: Misitque in omnes terminos Israël per manus nuntiorum, dicens, 40
„ &c. & illud: Faciet enim tibi Dominus sicut locutus est in manu mea: & scindet regnum
„ tuum de domo tua. hoc est, id faciet, quod ex ipsius mãdato prædixeram tibi. Exposue-
„ rat autem Samuel Sauli diuinum mandatum ijsdem, quibus acceperat, verbis, sicut ipse
„ idem præfatus ait: Sine me & indicabo tibi, quæ locutus sit Dominus ad me nocte, &c. Itaque verba in manu perferre, idem quod simpliciter & sine vlla variatione exponere 45
significat, cùm manus verba sibi commissa mutare non possit, lingua & mens possit, eadem sententia obseruata etiam aut omnia, aut quædam verbo aliter, atque acceperit, reddere. Vltimum verò inscriptionis verbum, [*ad Israël*,] argumentum ipsum & actionis genus, ad quod sermo omnis referatur, apertè indicat. esse enim quandam de officio postulationem, quam à Deo dictatam Vates referat aduersus Israëlem: quod nomen ob- 50
tentam dignitatem & amplitudinem Deo auctori acceptam referendam arguit. cuius gratia populus ille ex propria antiqua humilitate & obscuritate nominis Iacob, in eum nominis, familiæ, vitæque splendorem fuerit traductus, quem Israëlis appellatione obtinebat. omne autem officium, studium, pietatem, denique summa omnia deberi ei, per quem ad illum, quem complebat gradum, peruenisset. Hactenus inscriptionis ratio: nunc 55
verò deinceps causam ipsam, quemadmodum Vates egerit, audiamus.

Dilexi

Dilexi vos, dicit Dominus: & dixistis, in quo dilexisti nos?

ISRAELITAS Deus ingrati animi & violati officij insimulat, studia & beneficia in illos sua commemorando, quę omni in genere summa omnino constarent. magnũ enim est à Deo, optimo maximo hominum omnium auctore, principe & gubernatore, egre-
5 giis præter cæteros beneficiis fuisse affectum. longè verò maximum est, singulari eiusdẽ amore fuisse familiariter semper exceptum & tractatum. sed generosissimus quisq. animus non tam dolere solet, quòd beneficia in ingratis & inofficiosis hominibus collocata perierint, quàm quòd amoris studiiq̃ sui fuerit neglecta ratio. ideoq. Deus de amore
10 dilectioneq̃ sua (quod summum bonum ducere oportuerat) principio postulat, beneficia verò, non vt optimã partem, sed vt amoris sui erga illos argumentum cõmemorat, qui neque amoris magnitudine cognita adduci, neque beneficiorum pondere ac vi cogi „
voluerunt, vt debitum tanto atque de se optimè merito principi Deo officium vel pietatem potius præstarent. Est itaque totius actionis & postulationis propositio illa, [*Dilexi*
15 *vos*,] cum affectu & animi quodam præcipuo sensu pronuntianda oratio, quæ amorem sũũ maximi æstimet, & negligi ab iis, quibus impenderit, indigne ferat. ex rei verò ipsius dignitate & personarum comparatione illorum improbitatem arguit. Est enim Dominus Deus misericors, beneficientissimus (quod illo nomine Dominus Hebraicè indica-
tur) actor: rei verò homines, quos nulla ex parte posse cum Deo conferri manifestũ est; „
20 maxime verò si ingratos immemoresq. beneficij esse constet. Postulatũ autẽ de amore „
dilectioneq. est, re omnium, quæ cuiuis optimo animo ab alio animo expeti posset, optima & præstantissima, nedum si à Deo expetatur, aut vltro etiã oblata præstetur. Igitur [*dilexi vos*,] eiusmodi sententiã habet. in quibus hominibus tantũ amoris & studij ego Dominus misericors & beneficentissimus impenderim? nempe Israëlitis nullo suo me-
25 rito antè amari dignis, & deinde, ob ingrati animi vitium, tanto amore indignissimis. Quòd vero, *dilexi*, in præterito tempore dicit, antiquum & perpetuum hactenus amorẽ omnibus argumentis constantem & probatum fuisse significat; quem neque tot offensionibus irritatus, hactenus tamen deposuerit. nam si quando in eos animaduerterit, id paterno amore, nõ autem hostili odio effectũ est: quia sicut homo erudit filium sũũ, sic
30 Dominus Deus tuus erudiuit te. castigatio autẽ amorẽ non minus, quàm indulgentia probat. Suum autẽ in eam gentẽ amorẽ singularẽ fuisse, cõparatione docet, eademq̃ opera illorũ improbitatẽ maximã arguit. [*Et dixistis, In quo dilexisti nos?*] Certi ac singularis amoris demõstratione, illos, præter cæteros mortales ingratissimos cõfirmat. neq. enim cõmuni quadã beneuolẽtia se illos prosecutũ, neq. debito fortasse patribus eorũ amore
35 dilexisse ait, quẽadmodũ ipsi aut putare aut objicere poterant, quo intentũ in se crimen aut eleuarẽt, aut certè cũ aliis cõmunicarẽt. [*& dixistis.*] Præteritũ cum adiuncta cõiunctione futuri vim obtinet. [*dicetis autẽ*,] respondit antipophoræ, quã ex humani ingenij cognitione in promptu reis fore intellexerat. [*in quo dilexisti nos.*] Antipophoræ huius sententia nõ ea est, in qua amor negatur, qui summus esse omnibus rationibus constabat,
40 sed quòd se præ cæteris hominibus maximè dilectos fuisse Abrahami patris merito accidisset, quẽ sibi vnicè charũ Deus ipse propter fidẽ & pietatẽ erga se præstitam fuisset professus, sicut scriptũ est: Semen Abrahã amici mei. Quoniã verò Abraham à Deo ob Isa. 41. „
amorẽ rẽdamatus videretur sibi, qui ex Abrahamo orti essent, deberi etiã illũ amorẽ an- „
tiquum, nõ haberi singularẽ aut nouũ defendere poterant, vel illo testimonio producto,
Quia dilexit patres tuos, & elegit semẽ eorũ post eos. ita homines ingrati atq. improbi, Deut. 4.
45 quæ in se misericordia & benignitate singulari diuini amoris cõstabant beneficia, ea non „
vt in ipsis singulariter fata, sed vt pietatis fructũ, quẽ patres meruerint, retributa inter- „
pretari auderẽt. hæc illius obiectionis sententia est, *in quo dilexisti nos?* Præpositio, *in*, causam Psalm. 7.
hoc loco significat, vt: Exurge Domine in præceptõ, quod mandasti, &c. Quomobrẽ, in-
50 quiunt, dilexisti nos? scimus iam quamobrẽ, nimirũ propter patrẽ nostrũ Abrahã; vnde non nouum, neq. singularẽ in nos Israëlitas amorẽ, neq. in nobis collocatũ priuatẽ, sed antiquũ illũ vt cœptũ ita cõseruatum fuisse intelligimus, magisq. cõmunẽ patribus nobiscum, quàm nobis propriũ putamus. Hactenus humana improbitas ingeniosa esse potuit, & singularis in se dei amoris magnitudinẽ, vt priuati debiti obligationẽ faciliorem Cicero de
55 ostẽderet, interpretari. Est autẽ hæc in dicẽdi facultate causæ infirmatio dicta: quã tamẽ Inuentione.
Deus sapiẽtissimè re ipsa & manifestis argumẽtis exẽplisq. refellẽs demolitur; atq. propositam à se singularis amoris magnitudinẽ miris modis illustrat & confirmat.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Nonne frater erat Esau Iacob? dicit Dominus, & Iacob dilexi?

AMOREM erga Israëlitas suum singularem & præcipuum ex sola voluntate ac misericordia profectum, non ex patrum merito debitum fuisse, illustribus exemplis commemorandis confirmat Deus. producit enim varia multumque diuersa voluntatis suæ erga geminos fratres Iacob & Esau argumenta, quæ disparibus omnino vtriusque familiæ euentibus illustria publicè constarent, Quod, inquit, vos non parentum vestrorum merito, sed præcipuo quodam meo studio dilexerim; ex ea re perspici potest, quòd cum Esau Iacobi frater natuque prior ex eodem patre Isaac Abrahami filio, ex eademque matre Rebecca fuerit; Iacob tamen maximis atque illustrissimis beneficiis affectũ à me præcipuè diligi, perpetuò fuerim testatus: id quòd si propter parentum merita faciendum esset, fieri hoc modo non oportuit. aut enim priori filio maior, aut certè par vtrisq. amor parentũ merito esset impendendus. [*Sed Iacob dilexi.*] Iacob generis & nominis vestri parentẽ & principẽ perpetuis in tota vita & assiduis affectũ & ornatum beneficiis complexum me fuisse constat, ita vt illius cõparatione dicere illud verè possim:

Esau autem odio habui.

LIBET aliquantulũ hoc in loco indicãdo cõmorari, qui & propter ipsius rei, de qua agitur, grauitatẽ, & propter totius veteris & noui testamenti rationes explicatu difficillimas, plus etiã diligẽtiæ & operę, quàm quæ in breuibus cõmentariis poni possit, desiderat. Nos tamẽ rem ipsam ex Dei, quẽ semper inuocamus, auxilio breuiter expediemus, longiori oratione & præsenti sermone aliàs oportunius persecuturi. Igitur cùm Deo arcanũ illud de publica humani generis salute consiliũ executuro familia aliqua inter homines optanda esset, ex qua ille summus rei gerẽdæ põtifex & minister nasceretur, quẽ ex mulieris semine orituru diuinis oraculis fuerat decretũ, Abrahami sobolẽ non omnẽ, Genes. 21. „ sed Isaacum filium optare placuit, sicut scriptum est: In semine tuo benedicentur om- Genes. 22. „ nes gentes terræ. & alio in loco: In Isaac, inquit, vocabitur tibi semen. Ex Isaaco autem cùm gemini futuri essent filij, à quibus duo populi propagarentur, alterum posteriorem natu ad eam, quam parabat, rem deligere Deus voluit, cuius vitam, res, familiã, nomen, dignitatem atque amplitudinem præcipua ac singulari quadam omnique orbi conspicienda cura foueret, & ad propositi negotij finem perduceret. Hunc autem virum eiusque familiam & genus multis commodis & ornamentis, ex ijs, quæ ad huius vitæ vsum, suauitatem & splendorem pertinent, afficiendum, promissis ad patres factis Genes. 12. „ in se receperat. Semini tuo dabo terram hanc, &c. & alio loco: Peregrinum erit nomen Genes. 15. „ tuum, &c. & paulopost: Veruntamen gentem, cui seruituri sunt, ego iudicabo, & post „ hæc egredientur cum magna substantia, &c. quæ ad hanc rem pertinent, promissa quãplurima. Huius autem Iacobi eiusque familiæ felicitatis & amplitudinis, atque tanti beneficij aduersarium & obtrectatorem Esau fratrem fore præuiderat Deus, qui quantum humana felicitas inuidiæ subiecta sit, optimè nouit: quo vitio fraternæ etiam necessitudinis iura contaminari, violari & peruerti manifestum est, maximè cùm maior frater à minori se gloria aut dignitate superari egerrimè ferat. id quod vel vno & altero Genes. 13. „ Caini & fratrum Iosephi exemplo manifestum est: à quibus propter fraternæ felicitatis „ non iam spectationem, sed opinionem & cogitationem tantùm, grauissima scelera per summum nefas admissa sunt. Deum igitur, qui Iacobi sibi ad eam rem delecti & temporalibus commodis atque ornamentis beneficio suo redundaturi partes facturus defensurusque fuerat, Esau inuidi atque inimici obtrectationem studiaque, conatus atque impetus omnes, quibus illo fratris felicitatem oppugnare contenderet, fracturum esse, consequens erat: atque ita sibi hac in causa, & sustinenda, & defendenda, & confirmanda, Iacobum sibi singulariter diligi charumque haberi, Esau inimici atque obtrectatores rebus, quæ contrà moliendæ essent, euertendis aduersarium esse ostensurus erat. neque verò hic de animorum felicitate, sed de terrenis illis promissionibus atque huius vitæ splendore & gloria, quam Esau Iacobo fratri vehementer inuidit, agebatur. namque illam cælestis beatitudinis consequendæ facultatem, nulli eorum, qui in hunc mundum venerint, hominum Deus adimit aut eripit, nisi iis tantùm, qui sua culpa & Ioan. 1. „ vitio, quo minus assequerentur, commiserint, sicut scriptum est: Erat lux vera, quæ illu- „ minat omnem hominem venientem in hunc mundum. & qui peccauerit mihi, delebo „ eum de libro vitæ. & patienter agit Deus nolens aliquem perire. nemo enim neque angelus neque homo causam primam, quamobrem damnatus fuerit, diuinæ voluntati, aut

aut præscientiæ, quam vocant, verè asscribet; sed suæ potius impietati & peccatis atque sceleribus, quibus sese ipse volens ac sciens alligando, pœnitentia vera suscipienda, diuinaque misericordia imploranda, solui tandem recusauerit, sicut scriptum est: Nunquid „ iniquus est Deus, qui inferat iram? absit: alioqui quomodò iudicabit Deus hunc mun- „ dum? Quòd si quis Esau ipsum damnatum pœnisque æternis addictum esse confirmet, „ eius iudicij causam fuisse contendemus, non hunc Iacobi fratris delectum illiusq. repudiationem, antequam nati essent, aut quicquam boni vel mali, vt diuus Paulus, inquit, egissent: sed propriam hominis impietatem & nefariam culpam, cælestium virtutum atque diuinorum consiliorum maximarumque spiritualium rerum contemptionem, quibus ipse sceleribus sese non solùm vltro alligauit, sed additis etiã nouis nodis, arctissimè astrinxit. Etenim primogenituræ ius, in quo cælestiũ donorum diuina atque arcana ratio latebat, non modò negligere, sed vilissimo pretio vendere, deinde irridere, denique nihili facere est ausus, imò & nomen ob eam rem, notamque perpetuam subire libenter Genes. 25. passus fuit. Quam ob causam vocatus est Edom. cui dixit Iacob, Vende mihi primoge- „ nita tua. ille respõdit: En morior, quid mihi proderunt primogenita. ait Iacob, Iura ergo „ mihi. Iurauitq. Esau & vẽdidit primogenita. & sic accepto pane & lentis edulio, come- „ dit, & abiit, paruipendens, quòd primogenita vendidisset. Hanc itaque veram causam fuisse, quamobrem Esau à cælesti hæreditate suo merito, imò sua nefaria culpa exclusus fuerit, nos cũ Apostolo defendemus. Ne quis, inquit, fornicator aut prophanus, vt Esau, „ Hebr. 12. qui propter vnam escam, eamq. vilissimam, panis & lentis vẽdidit primogenita sua, &c. „ Aliam igitur longeque diuersam esse vtriusque de Esau facti iudicij rationem constat, hancque, de qua proximè disseruimus, quæ ad æternæ felicitatis amissionem pertinet, improbationem siue reprobationẽ, ob proprium hominis crimen dici debere, illam verò alteram priorem, quæ delectum ad rem aliquam parandam factum consecuta sit, reiectionem propriè appellari. namque vbi res aliqua per omnes gerenda non est, quisnam potissimum ad eam expediendam sit deligendus, auctoris ipsius consilium arbitriumq. fuerit, qui quem maluerit, deligere, ornare, atq. ad expediendam rem instituere & cõformare, sine alterius cuiuspiam iniuria, potest. Atque de huiusmodi priuatorum ad munia publica ad aliaque negotia delectuum genere, & de illa communi omnium hominum ad vitam æternam electione, à qua nemo, nisi ob culpam, reijcitur, nos plura dicere & cupimus & speramus, quæ ad nostrorum temporum controuersias, atque ad multorum piorum hominum tollendas dubitationes, sacrorumque librorum de his rebus aperiendam sententiam plurimum profutura esse cognouimus. Interim autem commentariis nostris legendis multum ad huiusmodi argumenta lucis accedet ijs, qui non contentione aut vlla alia animi perturbatione, sed simplici & Christiana veri cognoscendi cupiditate adducti curam studiumque adhibentes, quemadmodum res ipsæ à nobis expositæ cum diuinarum lectionum sententia quadrent, perspexerint. Igitur hoc modo Iacob ad eam, quam diximus, rem delectum sibi fuisse Deus profitetur, vt illius ornandi amplificandique causa suscepta, fratrẽ inuidum & maleuolentissimum ita oderit & oppresserit, vt ne quid contra Israëlis dignitatem & gloriam moliri posset; si verò contenderet, aut nullos omnino, aut consilijs contrarios haberet exitus. neque verò de ipso tantùm Esau Isaaci filio sermo est, sed de illo illiusque genere omni Idumæorum, quorum res Deus sæpe diminuit & dissipauit, vt Israëlis, hoc est, Iacobi cum familiis suis res augeret, amplificaret & conseruaret. id quod apertè cùm ex tota confirmatione ad hanc sententiam allata, tum etiam ex propositione ipsa explicatur. inquit enim, dilexi vos. quæ commemoratio ad omne Israëliticum genus spectat, vt & ipsa etiam inscriptio apertè docet. Onus verbi Domini ad Israël. Ait autem se dilexisse gẽtem ipsam iam inde ab initio, idque confirmat earum rerum commemoratione, quæ sibi ipsorum causa etiam aduersus inimicorum & detractorum inuidiam & conatus susceptæ atq. præstitæ fuerint: id quod neque patrum merito factum dici iure possit, cùm vtriusque generis auctores fratres fuerint, & is cui se aduersarium Deus declarauerit, prior natu extiterit. neque etiam id aliqua culpa aut scelere Esau, neque contrà aliquo merito Iacobi cœptum sibi fuisse ostendit. nam antequam nati essent, antequam quicquam vel boni vel mali egissent, non ex currẽte neq. volente, sed ex vocante dictum est ei, Ma- Rom. 9. ior seruiet minori. Quibus ex rebus omnibus illud fit, vt hæc Israëlitarum felicitas, „ & il-

Universidad de Deusto
Biblioteca

& illustris electio atque gloria nulli parentum bono, nulli Esau olim malo merito asscribenda, sed vni Dei benignitati, gratiæ, singularique in illos amori accepta referenda sit. Iam diximus id, quod perpetuò meminisse oportuerit, de temporali, non de æterna vtriusque populi felicitate hoc in loco agi. Qua in re liberum semper & consilium & iudicium Dei fuit, cui res eas, quæ ad omnes non pertineant, ad eos, quos velit, deferre, integrum omni ex parte est. plura verò de hac re in nouo testamento dicenda sunt. hac autem ratione cognita, quemadmodum res ipsa sese habuerit, obseruandum est, hoc est, quemadmodum Deus electum ad eam rem, quam diximus, Israël ab initio generis ad extremum vsque negotij expediendi finem, comparauerit, fouerit, ornauerit, amplificauerit, denique charum vnicè quòd dilectum sibi declarauerit. Esau contrà vt hac in parte reiectum, sic pro Israëlis dignitate defendenda impugnatum & oppressum sibi inuisum & repulsum esse multis argumentis ostentarit. Ait enim Deus se ita Esau inuisum habuisse, vt montes eius in solitudinem, & hæreditatem eius in dracones deserti posuerit. Ex sacrarum autem historiarum lectione Israëlis & Edom non diuersas modò, sed aduersas omnino rationes fuisse deprehendimus, ita vt Israël à Deo optatus & dilectus, Esau verò reiectus, atque ob æmulationis & obtrectationis aduersus fratrem studium & contentionē impugnatus fuisse intelligatur: etenim statim, ab ipso initio infantibus in matris vtero conceptis, vbi alter delectus esset, grauissima & contentiosa luctatio fuit, ita vt iá alter alterius dignitati inuidere & æmulari, alter verò alteri cedere nolle intelligeretur: quod ita esse, ex diuinis responsis est declaratum: Duæ gentes sunt in vtero tuo, & duo populi ex ventre tuo diuidentur, populusque populum superabit, & maior seruiet minori. Ita autem euenit, vt non modò studiis, sed exitu rerum diuisi dissidentesque forent. alterius enim populi florentibus rebus alterius res debilitatæ sunt. id etiam in ipso vtriusque ortu significatum est, Esau pede in Iacobi manu tenacissimè comprehenso: quæ res magno ad illius conatus impedimento hunc fore portendebat, qui ex eo nomen Iacobi accepit. Iam verò ipsorum, quanquam non nimis diuersis temporibus genitorum, certè eodem ferè horæ momento nascentium, diuersa tamen ingenia esse, diuersaque omnino studia voluntatesque fore, & ipsa corporum specie, & morum etiam atque exercitationum ratione facilè cognosci potuit. Erat enim Esau rufus totus in moremque pellis hispidus, quod sanguinarij & robusti bellicosique hominis indicium est. vehementer namque calidæ fumosæque naturæ huiusmodi sunt; contrà verò Iacob lenis, molli cute & corpore bene constituto, sicut scriptum est: Nosti quòd Esau frater meus homo pilosus sit, & ego lenis, & cæt. quod moderatos, temperatos, religiososque mores indicabat. Id quod vtriusque à puero diuersa studia & meditationes exercitationesque demonstrarunt: Factus, inquit, est Esau vir gnarus venandi & homo agricola, Iacob autem vir simplex habitans in tabernaculis. quæ res ijs illum studijs delectatum & deditum significat: quæ cùm simplicitate perfectioneque vitæ atque pace & tranquillitate animorum conuenirent, ita cùm geminorum natura, forma, mores & studia simillima ferè esse soleant, horum distinctissima & dissimilia omnia esse voluit Deus, quo suum in Israëlem amorem singularem, atque delectum à se factum, idque voluntate sua præter communem naturæ voluntatem euenisse testaretur. Qua de re nos alias plura ex diuinæ & humanæ philosophiæ rationibus, Deo duce, disseremus. Ita etiam eos, vt ingenio & moribus, consuetudine quoq. & loco separatos Deus voluit, Esau in montes Seir prius relegato, vt Israëlis posteritati felicem illam atque celebrem sibi singulariter curatam regionem vacuam & integrā reseruaret, sicut scriptum est: Elegit nobis hæreditatem suam, speciem Iacob, quem dilexit, SELAH. In promptu autem erat, vt Esau huiusmodi ingenio & moribus elato & sublimi animo, robusto corpore, & ad magnas res appetendas idoneus natus, fratris, quo se maiorem & præstantiorem, aut certè non inferiorē putabat, crescenti florentiq. dignitati, atq. secundis rebus inuideret: quādo hoc inuidiæ obtrectationisq. morbo nō nisi ij ferè iactantur, qui vel superiores, vel certè pares ijs, quibus inuident, sese esse putant, sicut scriptum est: Et displicuit in oculis regis sermo iste, dixitque, Dederūt Dauid decē millia, & mihi mille dederunt. Quamobrē Esau sese fraternę dignitatis æmulatorē atq. apertū inimicū declarauit, sicut scriptū est: Oderat ergo semper Esau Iacob pro benedictione, qua benedixerat ei

Genes. 25.

1. Reg. 18.

pater, dixitque in corde suo, Venient dies luctus patris mei, & occidam Iacob fratrem meum, & cæt. Ex hoc autem tempore & deinceps Deus amorem, quem erga Iacobum susceperat, perpetuis argumentis est prosecutus, tum rebus illius augendis & amplificandis, tum fratris Edom frangendis conatibus; tum etiam publicæ priuatæque rei statu labefactando & conuellendo: ita qui alteri auxilio & præsidio esse decreuerat, alteri, qui ex inuidia atque æmulatione cōtra contenderet, aduersarium se præbere opus fuit, radicesque omnes conuellere, quibus ille nixus fratrem superare & premere conaretur, opes, facultates, potentiam & gloriam. Quod quidem Dei in Israëlem beneficium multis & assiduis olim constitit argumentis: quamdiu enim Iacob pietate officioque colendo testis cum Deo & cum sanctis fidelis fuit, amplissimis & florentissimis, contrà verò Edom tenuissimis rebus est vsus. quam rem facta historia apertè indicauit, sicut scriptum est: Reges autem, qui regnauerunt in terra Edom, antequam haberent regem filij Israël, fuerunt hi, &c. Quo in loco illud nimirum significatur, Idumæos tam diu regibus atque regni splendore vsos esse, quoad Israëlitis regnum rexque contigit. statim enim ab ipsis Israëlitici regni initijs Iduinæis regno à Dauide adempto, præfecti, qui ius dicerent, missi sunt, sicut scriptum est: Et posuit in Idumæa custodes, statuitq. præsidium. & facta est vniuersa Idumæa seruiens Dauid, &c. Atque hic vtriusque populi rerum status vsque ad Ioram regis tempora fuit, qui paternorum scelerum imitatione, cùm alia multa, tum illam etiam apud Idumæos auctoritatem dignitatemque amisit, sicut scriptum est: In diebus eius recessit Edom ne esset sub Iuda, & constituit sibi regem, &c. Secundi autem templi temporibus Iudæorum rebus per Machabæos restitutis, Idumæos etiam debellatos fuisse, atque in circuncisionis etiam fœdus, ab Hircano coactos, transijsse, Iosepho Hebræo auctore legimus. Et debellabat Iudas filios Esau in Idumæa, &c. quæ in Secundo Machabæorum libro longius de hac re scripta sunt. quo in loco huius varicinij & nostræ interpretationis argumentum in Iudæorum precibus & votis indicatur, vt sibi propitius, inimicis autem eorum esset inimicus, & aduersarijs aduersator, sicut lex dicit, &c. denique obseruatis diligenter historiis, illud constabit, Idumæos Israëlitarum rebus, vel florentibus languisse, vel emergētibus depressos fuisse. Atque hæc omnia singularem Dei erga Israëlem amorem nō patrum meritis debitum, sed vltro ac sponte ex mera voluntate profectum confirmant. id quod diuus Paulus aperte docet. Igitur, inquit, non volentis, neq. currentis, sed Dei miserentis est. Quòd si quis sublata iam de æternæ felicitatis (ad quas locus hic non pertinet) obscuritate & dubitatione, illud tamen curiosè, seu potius morosè inquirere pergat, quænam ratio fuit, quamobrem Deus, Esau priore natu reiecto, Iacobum dilexerit, quemadmodum huiusmodi curiositatibus satisfaciam, me planè non habere fatebor: quemadmodum verò mihi hac in re, ne quid vltra quæram, abunde satisfactum sit, à Ieremia & diuo Paulo accepisse. O homo tu quis es, vt respondeas Deo: nunquid non habet potestatem figulus ex eadem massa? &cæt. quem locum nos, si Deus eò deduxerit, magno, vt spēramus, cum piorum hominum fructu, exponemus. Quicunque de hac re ambitiosè, siue, vt diximus, morosè disputare porrò contendat, eò demum euadet, vt abundantem Dei erga Israëlitas singularemque amorem mera & libera voluntate susceptum adhibitis, Israëlitis tantò beneficio deuinctissimis, Deum perpetuò redamatum, cultum, diligentissimeque obseruatum fuisse oportere credat. Atque hoc ipsum est, quod Deus agit, quòd videlicet vel à morosissimo quoque disputatore negari non possit, se videlicet Iacobum dilexisse, Esau autem illius causa odio habuisse. ita vt interim dum alterius res prosperæ essent, alterius se auctore & oppugnatore debilitarentur, regnique & florentis populi nomen, facultatem & personam, quicquid moliti contrà essent, deponere cogerentur. hoc enim argumento singularem suum in Israëlitas amorem Esau rerum comparatione probat Deus.

2. Sam. 9.

2. Reg. 7.

1. Mach. 4.

2. Mach. 10.

Ioseph. Heb.

Rom. 9.

Et posui montes eius in solitudinem, & hæreditatem eius in dracones deserti.

AMPLISSIMVM Idumæorū statū secundasq. res fuisse, antequā Israëlitis vel Chananæis regio obtēta, vel rex constitutus esset, Mose etiā auctore, cognouimus, qui Seir mōtes ab Esau, fortissima etiā & frequentissima inde pulsa gente, occupatos, sedes eim tum filijs,

tum

Universidad de Deusto
Biblioteca

tum nepotibus abūdè fuisse, vt singuli ducatum obtinerent. deinde verò regionē ipsam omnē in regni formam redactam, perpetuis secūdis rebus ad octauum vsq. regem fuisse vsam. eodem autem tempore, quo sub regibus esset, vndecim principes, quos *Aluphim* Hebræi vocāt, habuisse dicit, qui vt statum illum summum, firmum, ac florentem illis temporibus fuisse doceret, tandem subiunxit: Hi duces Edom habitantes in terra imperij sui, ipse est Esau pater Idumæorum. Huius itaque montes ex tanta frequentia & celebritate ad eam solitudinem & vastitatem redacti, vt pro ducibus filiorum Israël in cognationibus, locis & vocabulis suis, vt Moses ait, serpentes & dracones deserti alerēt, Dei vltoris iudicium & consilium auctoritatemque apertè indicabant. Maximè verò cùm non semel vastati fuissent, sed quoties ab incolis omni consilio, studio & conatu maximo restitui iam viderentur, toties etiā vasti ac deserti redditi essent: quæ res nō casui aut rerū vicissitudini, sed manifesto Dei consilio asscribenda fuerat. neq. enim sicut consiliū, ita casus perpetuas & consimiles rerum rationes atque exitus habet, præsertim cùm humano consilio, prudentia & contentione omni, declinandis aduersis rebus secundisque procurandis prospicitur. hoc est quod à Vate confirmationis causa subiunctum est.

Quòd si dixerit Idumæa, Destructi sumus, sed reuertentes ædificabimus quæ destructa sunt: Hæc dicit Dominus Deus exercituum, Isti ædificabunt, & ego destruam.

QVOD si Idumæi, inquit, infimam suam condicionem temporum varietatibus, fortunæque vicissitudinibus asscribentes, rebus, quæ fortunam vincere posse putantur, consilio, industria, diligentia, arte atque assiduitate corrigere conati fuerint, infestus quidam, constans & quasi fatalis euentus cùm eosdē ipsos redarguet, tum nationes & gentes cæteras non casu, sed infenso numine id fieri docebit. [*Quòd si dixerit Idumæa, destructi sumus.* Hebraicè, *depauperati sumus.*] Quæ oratio varium humanarum rerum euēctum indicat, cùm assiduo in vita exemplo eosdem homines ex summa copia ad summam inopiam redactos, rursus consilio, ingenio & industria restitui videamus. Verbum autem, *sed reuertentes*, vicissitudinem rerum; illud verò, *ædificabimus*, cōsilium, ingenium, studiumque publicum significat, vt: Nisi Dominus ædificauerit domum, in vanum laborāt qui ædificant eam, &c. [*Dominum exercituum,*] vltorem, oppugnatorem atque fortissimū appellat. Horum igitur diligens studium, certa & constans calamitas consecuta, diuinum numen illis infensum apud omnes gentes probatura fuit.

Psalm. 126.

Et vocabuntur termini impietatis, & populus cui iratus est Dominus vsque in æternum.

ET *vocabuntur*. Hebraicè, *Et vocabunt eos.*] Nationes aliæ, inquit, tantam calamitatis constantiam non ex casibus aut humanis vicissitudinibus, sed ex gentis culpa & sceleribus atque ex Dei infensi cōsiliis interpretatæ terram ipsam agrumque omnem Idumæū nefastum, vitiosum, dirumque populum vero numini perpetuò inuisum esse dicent. Hunc locum Chaldaicus paraphrastes ita exponit: [*Et vocabunt illos viciniam, cuius populus impij, & populum super quos venit maledictio vsque in seculum.*] Manifestum igitur argumentum diuini in illos odij hoc fuerit: Israëlitis verò præter hæc manifestissimum diuini in se amoris signum inimicorum perpetua calamitas, & suarum rerum felix restitutio esse debuit.

Et oculi vestri videbunt: & vos dicetis, Magnificetur Dominus super terminum Israel.

NECESSARIAM diuini in se amoris confessionem ab Israëlitis tanto vtriusque populi rerum discrimine extorquendam esse Vates ait. namque illi destructæ & vastatæ toties Idumeæ, suis rebus restitutis, spectatores facti. id quod oculis prospicient, diffiteri minimè poterant, sed cum summa diuini atque singularis in se amoris laude prædicare cogentur. Est autem zeugmatis genus in hac oratione, qua illud: [*Super terminū Israël,*] vtrique verbo respondet, hoc modo: [*Et oculi vestri videbunt super terminum Israël, & vos dicetis super terminum Israël, magnificetur Dominus.*] Idumæorū vastationis restitutionisq. suæ testes & cōpotes factos Domino misericordissimo suiq. amantissimo laudem & gratulationē omnemq. summū cultū deberi à vobis cognoscetis & prædicabitis. quibus terminus Israël cōseruatus & redditus, colendus atq. frequentandus cōcessus fuerit. id quod non ab aliis aut factū aut futurum acceperitis, sed vos ipsi præsentes experiamini. Hoc autem dictum est, quòd non solùm antiqui, sed secundi etiam templi temporibus, Iudæorum restitutis rebus, Idumæorum res vehementer depressæ afflicteq. (vt iam ostendimus) essent. Quibus ex rebus omnibus illud consequitur, maximum Deo, vt patri amantissimo, cultum, maximam, vt Domino beneficentissimo, obseruantiam reuerentiamque ab illis deberi. id quod ipsorum confessione est manifestum. [*Magnificetur Dominus.*] Magnum, inquit, & sublime atque omnibus modis admirandum vniuerso orbi Domini misericordis nomen reddatur, qui Israëlitico termino præcipuè ornando & amplificando magnum sese semper exhibuerit. Hactenus autem totius orationis exordiū est, quo Vates Dei partes agens Israëlitas omni obseruationis officijque debito, ex diuini amoris beneficiorumque singularium magnitudine manifestò teneri ostendit. Constat autem ratio omnis integra argumentatione, qua ex propositione aiente eaque generali, & singulari assumptione negante, negans etiam conclusio colligitur hoc modo: Omnis, qui amatus non redamat, iure repudiatur, Israël amatus non redamat: igitur iure Israël repudiatur. In exordio autem propositio dicta atque confirmata est. namque in singulari, [*dilexi vos,*] generalis continetur. omnis qui à Deo diligitur, redamare debet, quæ vt manifesta, est prætermissa, singularis expressa est. Israëlitæ à Deo dilecti sunt, eaque est satis apertè ostensa. ex quo etiam illud rationis vi colligitur, summum amorem summamque reuerentiam Deo ab Israëlitis deberi. qua conclusione in secunda actionis parte repetenda criminis propositio subiungitur, Israëlitas videlicet deserti officij & amoris neglecti culpa grauissimè teneri.

Filius honorat patrem, & seruus Dominum suum: si ergo pater ego sum, vbi est honor meus? & si Dominus ego sum, vbi est timor meus?

DVPLEX officij faciendi ratio est, alteri, quòd liberali & ingenua virtute atque gratia referenda constet pietas nomen est, quæ & Deo imprimis, & patriæ, ac parētibus, & amicissimis benemerentibusque præstatur; altera verò quòd debito soluendo minus liberam propensionem, ac fracti magis animi obedientiam adhibet, seruitus nominatur. Vtraque verò in diuinis libris timor, non tamen sine distinctione & notatione appellatur: de quo aliàs longius, annuente Deo, differemus. Habet verò vtrumque genus suas, quibus distribuitur, partes, vt pietatis pars est honor, qui Hebreis KABOD vocatur, Latinè vix pluribus verbis explicari possit. Seruitutis illa fracti animi obedientiā, quæ communi nomine latinis, *timor*, Hebræis MORAH, dicitur. de altera parte scriptum est: Honora patrem tuum & matrem tuam; de altera verò: Serui obedite dominis carnalibus cum timore & tremore & simplicitate cordis vestri, &c. Sunt & aliæ horum generum partes, quas nunc persequi longius fuerit, hæ verò, quas indicauimus affectus impulsionesque animi filij erga patrem, seruique erga dominum, ex quibus cætera officia proficiscuntur, continent. ex ipso autem orationis exordia illud consequebatur, non modò timorem & obedientiam, seruitutemque, sed amorem, honorem atque pietatem omnem Deo ab Israëlitis deberi: quem illi non modò, vt cæteræ gentes, dominum & gubernatorem, sed amantissimum patrem experti semper fuissent. nunc verò contra in populo hoc euenisse, Deus criminatur, à quo se non amari modò & coli vt patrem, sed timeri etiam vt dominum negat: atque id rebus cum rebus ipsis definiendis ponderat, tum comparationibus aliarum gentium, quibus ipse sese gubernatorem magis, quàm patrem hactenus exhibitum, religiosè magis timeri & obseruari affirmat. Est autem vtriusque officij definitionis summa illa, [*Filius honorat patrem, & seruus dominum timet.*] Quanquam verò in definitione verbum, *timet*, desideratur, ex nominum tamen ipsorum mutua relatione consequitur, vt filij erga patrem officium, honor, siue cultus, serui verò erga dominum, timor & reuerentia sit. id quod in assumptione explicatū est. [*Et si Dominus ego, vbi est timor meus?*] Diximus autem filij officiū hebraico verbo KABAD, כבד significari, cui nullum latinum pari sententia pondere quod respondeat, inuenitur, præter colere, quod propè accedere videtur. complectitur enim verbum KABAD omnes dignitatis

Exod. 20.
Coloss. 3.

Universidad de Deusto
Biblioteca

dignitatis, amplitudinis, magnitudinis, ornamenti & suspicientiæ, amoris deniq. rationes, & summa omnia, quæ ex homine quopiam in alterum charissimum, benemerentissimum & dignissimum exspectari possunt officia. quæ si exẽplis nobis ex sacra lectione essent declaranda, vix commentarij nostri modò capi possent. huiusmodi officium parentibus à filijs debetur. [*Filius honorat patrem.*] dominis verò à seruis reuerẽtia & timor. 5 [*Et seruus dominum timet.*] Negat autem Deus cùm primis sibi aut patri aut domino debitum officium ab Israëlitis tribui. qua ex re illud consequitur, se nullo ab illis dignitatis nomine cultum negligi & contemni. [*Nam si pater ego, vbi est honor meus? & si dominus ego, vbi est timor meus?* Interrogatione negat id, quod aduersarius, vt exponat, petitur. estq́ firmissima & vehementissima ad confirmandum exornatio. Iam verò illud crimen est, tantùm patrem dignissimum & beneuolentissimum negligi, illud verò longè maximum 10 scelus, eundem ab ijs, quibus omni officio ac potius pietate coli semper oportuit, per summum tamẽ nefas contemni ac despici: cuius sceleris tametsi omni populo communis, culpa tamen maxima in sacerdotes, vt in auctores, confertur. illi namque nõ solùm neglectione, sed improba etiam & impia oratione atque doctrina diuinas res in contemptionem adduxerant. Quamobrem cùm omnes tum sacerdotes, tum populum 15 vt Israëlis nominis participis, sic eodem negligentiæ & deserti officij crimine Deus inuoluisset, grauiorem tamen sceleris notam sacerdotibus inurit, diuinæ nimirum dignitatis prudenter & consultò violatæ ac deformatæ. quæ accusatio sanctissimo Dei nomine aduersus sacerdotes facta multis & grauissimis argumentis amplificatur. 20

Dicit Dominus exercituum ad vos ô sacerdotes, qui despicitis nomen meum, & dixistis, In quo despicimus nomen tuum? offertis super altare meum panem pollutum: & dicitis, In quo polluimus te? In eo quòd dicitis, Mensa Domini despecta est. 25

Ex omni illo prisco & veteri sacrarum rerum apparatu, quibus diuinorum beneficiorum monumenta conseruabantur, totiusque religionis arcana ratio vel significari, vel exerceri & procurari solebat, sola sacrificiorum & hostiarum, earumque, quæ ad hæc referri deberent, ceremoniarum ritus & vsus Iudæis post Babylonica tempora reliquus 30 fuerat. namque testamenti arca cum cæteris, quæ inerant, sanctis rebus, thurim & vrim, aliaque iam à nobis enumerata, reductis ex illa captiuitate omnino desiderata sunt. oportuerat autem eam partem, quæ reliqua fuisset, in qua diuinarum & humanarum apud Deum rationum, & familiaritatis momenta arcana essent, sanctissimè & religiosissimè purissimeque curari & coli. neque, cùm aliud nihil in eo genere extaret, illud, quod vnum superaret, cultorum negligentia & culpa infirmari, pati fas fuerat. Id verò cùm totius populi, tum sacerdotum maximè curare intererat, quorum summa cura & diligentia ad hanc rem collata vix officio plenè satisfacere, nedum negligentia, prætermissio & contemptus admitri sine scelere potuisset. Quanquam verò sacerdotes illati sibi criminis culpam negando effugere aut deriuare studerent, admisisse tamen maximam atque habere suis ipsorum tum actionibus, tum orationibus redarguuntur. [*Qui despicitis nomen meum.*] Diuinum atque omni studio colendum, aut alioqui vehementer metuendum nomen suum, [*Dominii exercituum,*] à sacerdotibus despectum esse criminatur. quibus ob eam rem grauius etiam scelus, quàm populo admissum ostendit. etenim populus omnis & grati & debiti officij neglecti accusatus est. sacerdotes verò manifestè iniuriæ sceleristque obiti, imò & proditionis insimulantur, quòd debitam ab hominibus aduersus diuinam maiestatem, reuerentiam & obseruantiam, exemplo, actionibus sermonibusque suis excluserint. Ita populus vel ignoratione, inscitia & errore prætexendo, crimẽ sibi illatum eleuare; sacerdotũ verò exemplo, aut etiã iudicio proposito deriuare quoquo modo potest: sacerdotibus verò, qui vel quid agendum sibi ac populo sit, non ignorant, vel ignorare sine magno scelere & officij proditione non possunt, nulla parari potest excusatio. Quamobrem grauissimis exemplis in hunc ordinem olim exli-
Leuit. 10. tus animaduersum fuisse accepimus, sicut scriptum est: Hoc est, quod locutus est Do-
» minus, Sanctificabor in ijs, qui appropinquant mihi: & in conspectu omnis populi glorificabor,

glorificabor, &c. Quoniam tamen hominum improbitas culpæ crimen negatione deriuare magis, quàm confessione deprecari aliquando solet, ne quid à Deo non verissimè & grauissimè dici vnquam putetur, non coniecturis, sed manifestis ipsorum verbis & factis conuincitur. [*In quo despeximus nomen tuum?*] quasi verò religionis & pietatis violatio 5 verbis solùm, & non multo etiam magis factis constet. Iurarent fortasse sacerdotes Dei illud nomen arcanum sanctum sibi semper religiosèque pronuntiatum fuisse, semper sè de Deo cum summa obseruantia fuisse locutos. Itaque si vera virtus verbis tantùm, non item actionibus & studijs definiretur, maximam à se præstitam contendere isti possent, qui diuinum nomen sibi summa cum reuerentia pronuntiatum semperque prædicatũ 10 affirmantes dicunt, [*In quo despeximus nomen tuum?*] Obseruata hoc in loco humanæ sapientiæ calliditas est, quæ in manifesta & simplicissima re, verborum tamen sonum impugnare audet, syllabas etiam interdum, quibus sese defendere conetur, arripit. Verùm enimuero diuina sapientia, quæ virtutem actionum potius & rerum ponderibus, quã verborum copia examinat, debitum sibi à populo cultum, istorum studio & iudicio ne- 15 glectum & violatum arguit. atque ex consequenti nomen suum, quod ore pronuntiatum rectè illi defendendum animo & iudicio prophanatum & violatum confirmat, sicut scriptum est: Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longè est à » me, & cæt. [*Offertis super altare meum panem pollutum: & dicitis, In quo polluimus te?*] Sanctarum atque à Deo institutarum rerum despicientia & contemptio populum 20 paulatim ad omnem pietatis rationem peruertendam & violandam perducit. quamobrem magnam sacrificiis faciendis diligentiam & curam adhiberi Deus interim voluit, quoad illius immaculatæ & integerrimæ victimæ feriendæ tempus accederet. cuius arcanam rationem & diuinam efficientiam omnis ille antiqui cultus ac ceremoniarum apparatus & ritus significabat, nullumque in omni sacrorum illorum ra- 25 tione verbum fuit, quod non ad sacrificij Christiani dignitatem virtutemque spectaret: cuius auctoritate & exspectatione efficiebatur, quicquid illorum assiduitate & procuratione præstari potuit. Oportuit ergo diligenti opera, studio atque obseruatione illa à suis ministris curari, quibus præter religionis obseruantiam & populi disciplinam magna etiam futurarum rerum & diuinorum consiliorum arcana ratio continebatur. 30 id quod multis antiquorum librorum, vbi de hac re agitur, locis indicatur, cauetur ac præcipitur. Quibus ex rebus illud consequitur, hanc religionis partem, quæ sola ex antiquo sacrarum rerum apparatu supererat, non potuisse à sacerdotibus, sine magno scelere atque pernicioso populi exemplo veraque disciplinæ detrimento, negligi aut prætermitti. Id quod sui temporis sacerdotibus Vates noster obijcit, affirmans il- 35 los non solùm re ipsa & actione sacrificiorum sanctitatem violasse, sed, quod grauissimum etiam fuerit, iudicio & sententia apertoque sermone populo contemnendam prodidisse. in quotidianis namque sacrificiis faciitandis illas pecudes mactasse dicuntur, quæ in omni ad eam rem comparato grege deterrimæ essent, quæque ipsis ad vsum suum ineptæ putarentur; cæteras verò, quæ meliores forent, sibi delectas ser- 40 uasse, cùm tamen non modò præcepti & instituti significationisque, sed dignitatis etiam iure optimo, integerrima & præstantissima quæque ex omni genere, Deo dignissimo & præstantissimo rerum omnium auctori & Domino debeantur: quæ qui vel temerè, vel imprudenter subtraxerit, sine culpa esse non potest; nedum si consultò prudenterque id admittat, atque scelus etiam ratione & disputatione defen- 45 dere confirmareque studeat. [*Offertis super mensam meam.*] Aræ rite & sanctè consecratæ mensarum rationem nomenque subeunt, quibus Deus, familiaritatis, benignitatis & placationis causa, sese hominibus conuiuam præbet, interdumque ille solus cum sacerdotibus & ministris, nonnunquam & cum populo ipso epulatur. qua de re nos aliàs ex illius benignitate agemus. Sic Ezechiel altare mensam appellauit, Ezech. 41. 50 Altaris lignei trium cubitorum altitudo, &c cæt. Et locutus est ad me, Hæc est men- » sa coram Domino, &c cæt. Maxima ergo reuerentia obseruari, magna diligentia, pu- » ritate integritateque curari & instrui mensam eam oportuit, in qua tanti principis » ac Domini maiestas ad ipsorum qui inuitarent, vtilitatem atque ornamentum excipienda erat. Id verò sacerdotum ipsorum non modò negligentia contemptum, sed 55 scelerata etiam iudicij sententia pollutum fuisse ostendit. [*In eo quòd dicitis, Mensa*

Universidad de Deusto
Biblioteca

Domini despecta est.] Antiquus & vetus auarorum hominum mos est, vt quas res à melioribus vsibus ad suam vtilitatem transferri cupiant, excogitata aliqua oratione sibi vendicare studeant; cuius sententia similitudinem quandam, speciemque sapientiæ gerat, re ipsa verò illorum cupiditatem arguat. sic discipuli illi vel potius discipulus ille furum omnium auarissimus & improbissimus vnguenti in sanctissimos præceptoris sui pedes laudatissimo mulieris officio impensi profusionem (vt is vocauit) liberalitatis in pauperes comparatione accusabat, Vt quid perditio hæc? &c. Sic etiam sacerdotes hi, apud quos Malachias agebat, pecudum deterrimas & abiectissimas quasque ad sacrificia destinantes, probatiores omnes sibi ipsis in vsus reseruabant, illam scilicet prætexentes orationem, Dei nullarum ex nobis rerum indigentis mensam, quacumque re etiam despectissima, commodè apparari & instrui, modò integer sacrificantium fuerit animus: id verò illa ratione probare populo studebant, quod infimas, vilissimas atque despectissimas ex victimis partes Deus sibi ad aras deposceret, nimirum, omenta, adipes & sanguinem, quæ nulli ferè vsui hominibus ad esum esse possunt, vt vel minimis & vilissimis rebus sibi sacrificandis contentus cætera sacerdotibus & leuitis ad fruendum relinquere videretur. atque hoc modo de rebus ex naturæ æstimatione non significatione disputantes, auaritiæ cupiditatibusque suis cum religionis detrimento & pietatis contemptu consulebant. [*Quia dicitis, mensa Domini despecta est, & cibus eius despectus, &c.*] vt inferius subiungetur. Primùm igitur illorum oratione prophana & impia redarguta, sceleris causa, hoc est, auaritia illorum patefacta, studio & voluntate accusata, & in iudicio manifestè declarata, opus etiam ipsum malum atque improbandum arguitur, ne quid ab istis malum non esse defendi aut excusari ratione, vt putabatur, aliqua posset.

Si offeratis cæcum ad immolandum, nonne malum est?

TAMETSI Deus ad religionis suæ cultum non omnes hominum facultates expetierit, sed quasdam tantùm res, easque modico sumptu parabiles, attamen, quæcúque illæ fuerint, suo in genere, selectas purasq. esse oportere docet. dedecet namq. in quodcunque munus ac donum cuiuis homini vltro etiam mittendum infima quæque & abiectissima seponere, nedum si principibus & dignissimis viris ex debito etiam officio aut honoris causa inhonestum mittatur munus, maximè dedecebit. Est autem hic causę status legitimus, quòd istorum factum ex diuinæ legis præscripto & interdicto accusatur. Leuit. 22. » in lege enim sic scriptum est: Si cæcum fuerit, si fractum, si cicatricem habens, si pa- » pulas, aut scabiem, aut impetiginem, non offeretis ea Domino. Id quod cùm illi præceptum negligerent, & ex rerum ratione & natura disputantes, non malefactum esse defenderent, eodem etiam disputandi genere & modo redarguuntur. Aut enim, inquit, res ad præcepti normam (quod tutissimum & certissimum semper fuerit) dirigendæ, aut ad sapientiæ rationem reuocandæ sunt. si lege agendum sit, violatam esse à vobis legem constat; sin verò (vt est hominum improbitas) à certo & manifesto præcepto, ad ingeniosam disputationem trásfugitur, nullus in eo etiam genere locus erit, quo sese homines tueri atque defendere posse putent, vnde vera & sapienti atque manifesta ratione non statim deijciantur: vt in hoc genere sacerdotes ex honesto & decoro, atque ex contentione redarguti manifesti sceleris conuincantur.

Offer illud duci tuo, si placuerit ei, aut si susceperit faciem tuam, dicit Dominus exercituum.

ARGVMENTATIO hoc modo concluditur: Munus quod à minore ad maiorem mittatur, ex eius, ad quem mittitur, dignitate æstimari oportet: idq. in quocunq. rerũ genere sit, elegantissimum magis qualitate, quàm magnitudine & copia esse decuerit: vos Deo opt. & max. pessima quęq. destinatis & offertis: cõsequẽs ergo est, nõ modò præceptũ à vobis violari, sed rationẽ omnẽ honesti & decori peruerti. propositio ex sese nota & certa est; assumptio à vobis negata, hoc est, pessima & deterrima esse, quæ offeratis, ex comparationę probatur. Nemo principum hominum dignitate, puritate & magnitudine cum Deo vlla ex parte comparandus est. vos autem ea Deo offertis, quæ non modò regi, sed neque duci aut præfecto vestro, sine manifesta gratiæ iactura, mittere auderetis: multo igitur magis Deo huiusmodi abiectissima vel non offerri oportuerat, vel non minorem tantæ dignitatis offensionem vereri, quàm si homini cuipiam summo hæc darentur. Huius enthymematis propositio prætermissa est vt notissima: assumptio verò permissione huiusmodi fit, [*Offer illud duci tuo.*] Fac, inquit, periculum iudicij & voluntatis erga te ducis tui, qui tibi familiaris magis & æqualis ferè esse videatur, cùm tu sacerdos sis, ille dux, homo vt tu, rege inferior. Experire hoc modo illius erga te voluntatem & gratiam inire parato, profecto offensionem certissimam atque abalienationem animi concitaueris. quòd si hoc tibi tanta ista audacia & contemptione apud ducem tuum mali & odij merito conciliaueris, quid timeri oporteat ex me Domino exercituum, qui digniratis & auctoritatis meæ magnitudinem contemni ægrè & grauiter feram, despici non patiar, tueri & vindicare possum? vtpote qui plurimos & instructissimos ad eam rem exercitus habeam. profectò summæ non modò temeritatis, sed impudentiæ fuerit, vos me tanta à vobis contemptione affectum, aut gratum vobis, aut populo, pro quo sacrum facitis, placatum promittere. hæc totius argumentationis conclusio est, quæ statim subiungitur. Ducem verò propterea appellat, quòd illa restituti templi ætate, Iudæorum respublica, non, vt anteà, per reges, sed per duces ex Iudæ tribu gubernaretur. Sic Zorobabel Iudæ dux ab Haggæo est appellatus. Quòd si huiusmodi munera duci ingratissima, ijs, qui adferrentur, inutilissima essent, quid si eadem regi cuipiam præexcellenti eodem studio & iudicio codẽque modo concinnata mitterentur, quonam modo, quo sensu & ore spectanda essent, quo animo accipienda? Hagg. 1.

Et nunc deprecamini vultum Dei, vt misereatur nostri (de manu enim vestra factum est hoc) si quomodo suscipiat facies vestras, dicit Dominus exercituum.

TOTIVS institutæ argumentationis conclusio atque intentio hæc est, qua colligitur, improborum sacerdotum culpa & offensione committi, vt Deus populo iratus nõ placetur. sacerdos etenim populi & Dei legatus internuntiusque est: cuius illud officium & munus est, vt oratione precibusque & oblatis muneribus Deum populo placatum reddat, & doctrina vitaque instituto exemploque suo populum Deo gratum exhibeat & retineat. Oportet eum, qui conciliandæ gratiæ internuntium se præbeat, nõ ingratum neque inuisum Deo esse. nam si quis culpæ, cuius auctor ipse maximus aliis & antea fuerat, & tunc etiam cùm deprecatur, sit, veniam impetrare studeat, sua ipse improbitate & impudentia Deum magis offendat, quàm placet, sicut scriptum est: Peccatori autem dixit Deus, Quare tu enarras iustitias meas, & assumis testimonium meum per os tuum? Tu verò odisti disciplinam, & abiecisti sermones meos retrorsum. Psalm. 49. Magnam ergo curam pietatis, magnumque diuini cultus studium illis esse oportet, quibus populo etiam negligenti & perdito Deum placãdi munus est legitimè mandatum: quales ministros sacerdotes esse in sacris libris docemur, sicut scriptum est: Inter vestibulum & altare plorabunt sacerdotes ministri Domini, & dicent, Parce Domine populo tuo, &c. tandem subiungitur: Zelatus est Dominus terram suam, & pepercit populo suo. Atque hoc loco non de sacrificiorum virtute, sed de sacrificantium probitate & gratia agitur. nam sacrificium antiquum nullius virtutis natura sua compos erat, sed futuri Christi sacrificij arcana vi & significatione id, quod prodesse poterant, valebant. nostrum verò sacrificium natura sua maximum atque efficacissimum est, à quocunq. ministro, modò legitimo, id fiat, permagni non refert. neque enim ministri improbitas sacrificij dignitati detrahere potest. Agitur autem hic de ipsa sacerdotum causa, quatenus internuntij atque interpretes inter Deum & populum sunt. quo in genere eũ qui optimus fuerit, gratissimum & ad impetrandum etiam magis idoneum; eum verò ingratissimum & minus ad placandum numen efficacem, qui improbissimus aliisque suo exemplo peccandi auctor atque dux extiterit. atque de hac re omni satis doctè à theologis disseritur, facili & expedita distinctione operis operantis & operis operati. Vt vero eò redeamus, vnde digressi sumus, Negat Deus improbos & religionis contemptoris sacerdotes veniam eius culpæ populo impetraturos, cuius ijdem ipsi auctores Joel. 2.

ctores, principes, atque præcipuè rei facti sunt: neque tamẽ tam vitium corrigere, quàm defendere & fouere studeant; quippe qui deterrima quæque cum diuinæ dignitatis contemptione pro populo pietatis contemptore sacrificare non modò non erubescant, sed etiam rectè id fieri defendant. Hæc verò totius argumentationis conclusio ironia dicta à rhetoribus figura pronuntiatur. [*Et nunc*, inquit, *deprecamini vultũ Dei, vt misereatur vestri.*]
Psalm.2. *Nunc*, illatiua particula est, vt igitur, apud Latinos, & sic apud Psaltem: Et nunc reges intelligite, &c. & apud exterum Poëtam: *Nunc agite ô socij, &c.*
Quòd verò addit, *deprecamini, &c.* non iubendo aut permittendo, sed irridendo magis atque detestando dicit: est enim imperatiuus modus, & apud nostros & alienos auctores ad ironiam explicandam aptissimus, vt ille: Et vos domus Israël, Hæc dicit Dominus,
Ezech.2. Singuli post idola vestra ambulate, & seruite eis. & illud:
Iuuenalis Saty.12 *I nunc & ventis animam committe, &c.*
Pergite, inquit, si placet, pergite hoc modo deprecari faciem Dei, [*vt misereatur vestri*, Hebraicè est, *& miserebitur vestri.*] Perstat in ironia, sacerdotumq. orationem per mimosim refert Vates; alluditque ad solennem illam precationem, qua pro populo sacerdo-
Num.6. tes in sacrificio vtebantur: Benedicat tibi Dominus & custodiat te. ostendat Dominus
» faciem suam tibi, & misereatur tui: conuertat vultum suum ad te, & det tibi pacẽ, &c.
Hæc omnia vt rectè, legitimè sanctéque honestis sacerdotibus curata vtilissima populo
» erant, sicut scriptum est: Inuocabuntque nomen meum super filios Israël, & ego benedicam eis, ita rursus ab improbis ministris non purè neque ritè acta diuinam offensionẽ
Isai. concitabant magis, quàm lenirent, sicut scriptum est: Et cùm extenderitis manus ve-
» stras, auertam oculos meos à vobis, & cùm multiplicaueritis orationem, non exaudiam:
» manus enim vestræ sanguine plenæ sunt, &c. Puras namque & culpa vacantes manus eorũ esse oportet, qui pro aliis deprecaturi eas tendunt. culpã autẽ quomodo redimere aliis possit, quam idem auctor & princeps imprimis sustineat? [*De manu vestra factum est hoc.*] Iam, inquit, non tam populi vitium, quàm vestrum scelus & crimen agitur: Vos auctores impietatis populo estis, manusque, quas pro populo tenditis, vos primi pollutas scelere & contaminatas habetis. Igitur videmini vobis satis digni, quibus Deus annuat, & quæ poposceritis, facilè concedat? [*Si quomodo suscipiat facies vestras, dicit Dominus exercituum.* Hebraicè est, *Num suscipiet à vobis facies, dicit Dominus exercituum.*] Ex contentione argumentatus ingratos & inuisos Deo illos esse concludit. negauerat enim prius huiusmodi munera eodem studio & animo duci offerentem gratum fore, Si placuerit, inquit, ei, aut si susceperit faciẽ tuam. nunc verò eundem exitum orationum, precationum & munerum à Deo exspectari oportere ait, qui non homo, sed Deus natura purissimus & omnibus rebus præstantissimus; imperio verò, dignitate atque auctoritate suprema, imperatorum regumque omnium citra omnem comparationem longè maximus sit; vtpote [*Dominus exercituum.*] *Suscipere facies*, est gratum benignumque alicui & propitium se exhibere, quod Hebraicè *tollere facies*, latinè, *frontem exhilarare*, dicitur. contrarium est huic sententiæ, concidere, dimittere, vel confundere facies, vt:
Genes.4. Quare concidit facies tua: nonne si bene egeris, recipies? hoc est, restituram habe-
» bis faciei hilaritatem? Hebraicè est, *Tollere faciem.* quæ verò ironicos dicta superius erant, permissionemq. siue iussionem præferre videbantur, ea aperta oratione, semotis figuris, continuò exponuntur, atque sacrificia illa cum sacrificantibus ipsis ab offenso iratoque Deo repudiata indicantur.

Quis est in vobis, qui claudat ostia, & incendat altare meũ gratuito? non est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus exercituũ, & munus nõ suscipiã de manu vestra.

SACRIFICIA illa ab istiusmodi sacerdotibus facta, atque ab errante & vitioso populo hostias præbẽte oblata, adeo sibi ingrata esse Deus ait, adeo à vero & legitimo cultu aliena, vt consultius esse dicat, omnino prætermitti & deseri, quàm hoc modo inutiliter frequentari. neque enim hæ sacræ res eius generis sunt, vt consuetudinis tantùm retinendæ, sed magis veræ animorum pietatis ostendendæ & exercendæ causa & factitari, atque ideo purissimè & sanctissimè, quatenus id præstari ab hominibus potest, curari debeant. Quòd si hac ratione neglecta, tamen in specie tantùm & pietatis simulatione, non virtute frequententur, relinqui omnino minus inutile fuerit: quandoquidẽ operã solùm, quàm oleũ simul perdere, sit satius. Quamobrem id sibi ingratũ minus ac potius admitten-

dum fore Deus ait, si quis extaret, qui tẽpli foribus clausis hoc sacrificãdi modo & consuetudine sacerdotibus interdiceret. ex verò cum stomachi fastidio quodã ex rei indignitate cõmoti pronuntiatæ sunt. Hebraicè sic ad verbum legimus. [*Quis etiam in vobis, & claudet fores, & non incendetis altare meum frustra?* &c. Chaldaicè verò sic: *Quis etiam in vobis, & claudet fores domus sanctuarij mei, & non offeretis super altare meum munus abominationis.*] Ita vt quemadmodum omnes eiusdem sententiæ, ad res diuinas prophanandas & contemnẽdas, fuere, velit Deus quempiam illo consilio extare, vt clausis templi foribus illum sacrificãdi vsum superuacaneum diceret & prohiberet: cuius sentẽtiam potiorẽ, & factum minus improbandũ sibi iudicari Deus ait, vt omnino nulla sacrificia fierẽt po-
Psalm.56. Psalm.119. tius, quàm & polluta & perperam factitarentur. [*Et non incendatis altare meũ gratuitò.*] frustra & sine vlla probabili ratione, aut vtilitate aliqua. sic apud Psaltem: Odio habuerunt me gratis, &c: Cùm loquebar illis, impugnabant me gratis. Iam verò quæ restant, apertè loquitur Deus, ingratumq. sibi & hunc cultũ & cultores ipsos esse declarat. [*Non est voluntas mihi in vobis, dicit Dominus, & munus non suscipiam de manu vestra.*] huiusmodi etenim munera tũ ex natura rerũ ipsarũ, sed magis ex colẽtis animo æstimari solet. pietas itaq. & sanctitas placatũ hominibus propitiumq. Deũ efficit: quarum virtutũ qui expertẽm se præbuerit, eundẽ incensis etiã hostiis ingratũ esse, sacræ rationes arguunt. Respexit
Genes.4. Deus ad Abel, & ad munera eius; ad Cain autẽ, & ad munera eius non respexit. Sic hoc »
loco, [*Quoniã, inquit, non est mihi voluntas in vobis*: ob eam rem, *neque munus accipiam de manu vestra.*] *Munus* autẽ hebraicè hoc in loco *minhha* vocatur. quod quanquã natura sua neq. cæcum neq. claudum esse possit, vt in sacrificiorum generibus indicatur, non tamẽ illud sibi gratũ fore ab illis oblatũ ait. Ob eam rem, inquit, [*de manu vestra.*] nam aliàs *minhha* gratissimum sibi esse Deus declarauit, si purè sanctéq. curetur, & vt ille canebat: *Immunis aram si tetigit manus, Non sumptuosa blandior hostia, Mollibit auersos penates Farre pio & saliente*
Horat. *mica.* ex hoc enim genere *minhha* fuit. Duplex autẽ violati officij crimen Iudæorũ populo & sacerdotibus, vt auctoribus, illatũ fuisse superius vidimus: alterum quod ab ijs neque Deus vt pater coleretur, neq. vt Dominus obseruaretur. Id quod facto ipso probatum & cõfirmatum est. nãque huiusmodi cultũ summa cum contẽptione filiorũ erga patrẽ nõ esse, atque ex cõsequenti singularibus & constãtissimis Dei in Israëlẽ beneficijs minimè respondere manifestum est. illud verò alterum comparatione etiam arguitur, videlicet neq. seruorũ erga dominum cultum officiũmue istiusmodi dici posse, quando nulla orbis terrarum natio sit, quæ Deum, tametsi non singularibus beneficiorum exemplis & manifestis rebus atq. verbis, familiaritateq. magna, cõmuni tamen mundi gubernatoris & factoris nomine à se cognitum non sanctius & purius, quàm Israëlitæ, colat, hostiisque selectioribus & elegantioribus placandum assidue curet.

Ab ortu enim solis vsque ad occasum magnum est nomen meum in gentibus, & in omni loco sacrificatur & offertur nomini meo oblatio munda.

HVIVS loci quanquam aperta ex verbis ipsis sententia est, arcana tamen significationis ratio ex verborum constructione obseruanda subest, quam antiqui interpretes diligenter à se consideratam, certè non satis explicatam reliquerunt. Reprehẽderat acriter Deus sacerdotes, quod nomen suum ita contempsissent & imminuissent, vt quocunque modo, quacunque hostia coleretur, nihil referre arbitrarentur & docerent. quaque in re neque seruorum, neque filiorum officium ab illis præstitum arguebat & repudiabat. Quam longè autem à filiorum cultu illi abessent, facile ostensu fuit. illud verò ostenditur, eosdem à seruorum reuerentia nimium etiam distare, qua aduersus se nunc exhibenda omnes alias orbis nationes, quibus sese Dominũ, non autem ita manifestis argumentis, vt Israëli patrem hactenus ostendisset, longè Israëlitis antecellere confirmat. Lebat?
~~ceteras verò gentes non legis & diuinorum sacrorum operum notitia, sed tantùm ex naturæ contemplatione addiscere, vt Deũ, quem Dominum & factorem crederẽt, diligenter atque attentè colerent, selectisq. victimis placatũ propitiumq. fieri & vellent & curarent. Quo nomine autem id ab illis susciperetur, Deus ipse exponit. [Magnum est nomen meum in gentibus.] Magnitudinis ratione & definitione id ab illis coli testatur, neque iure etiam vehementer Iudæos vinci, quibus nomen suũ contemptui esset. itaque quàm quam proprium Dei nomen gentibus esset ignotum (vt d'Apuleio religionum suæ superstitionum omniũ magistri & auctoribus ignotum fuisse Pharao testatur est) huic~~

Universidad de Deusto Biblioteca

Exod.5. est יהוה, inquit, vt audiam vocem eius, & dimittam Israel? nescio יהוה, & Israel non dimittam. dixeruntque, Deus Hebræorum, &c. tamen certè magni cognomen, quod natura sua Deus habuerat, sibi apud omnes etiam gentes, ipsis tantum diurnis nocturnisque vicissitudinibus & commutationibus temporum quadripartitis & constantibus, pepererat, sicut scriptum est: Domine Dominus noster, quàm admirabile est nomen (Psalm.7) tuum in vniuersa terra, &c. Quoniam videbo cælos tuos, & opera digitorum tuorum, lunam & stellas, quæ tu fundasti. Satis autem momenti & ponderis hæc tanta rerum concordia, atque variorum motuum cæli constantia & efficientia habuit, ad supremum aliquem gubernatorem & Dominum gentibus probandum, sicut scriptum est: Cæli enarrant gloriam Dei, &c. ad quod illorum ipsorum de ea re dissentientium sententiis frequenter confirmatum legimus.

Horat. lib. 1. Epist. 12.

Et adhuc, inquit ille, *sublimia curas,*
Quæ mare compescant causæ: quid temperet annum:
Stellæ sponte sua, iussæne vagentur & errent:
Quid velit & possit rerum concordia discors, &c.

Sublimia curare dixit eum, qui rerum harum rectorem & gubernatorem, sublimem & maximum ex actionum & motuum discordi concordia confiteri cogeretur. huius enim argumenti efficacia quanta esset, rectè existimans addebat, *Quid velit & possit, & cæt.* Igitur quisnam ille Deus esset, qui cætera omnia sub se haberet, temperaret atq. regeret, quanquam id gentes olim fugerit; quendã tamen summum, optimum maximumq. esse non latuit. (Horat. epod.) *Par ô deorum quisquis in cælo regis, terras & humanum genus.* Ignotum quidem hunc deum Athenienses appellarunt, cui aram consecratam Paulus vidit & probauit. Quoniam verò horum omnium motuum, temporum & vicissitudinum index, atq. præcipuus administer sol est, cuius præsentia atq. absentia, cætera metiri & obseruare homines possunt, ob eam rem Deus sibi magnum cognomen apud omnes gentes ex solis ortu & occasu partum esse docet. namque primus, supremus, æternus & velocissimus cælorum motus is est, quem sol singulis diebus ab ortu ad occasum conficiens indicat; ita vt propositio illa [*A solis ortu, &c.*] duplici officio functa, & orbis terminum atque extremum locum, vt solet, simpliciter significet, & causam etiam rationemque explicet, quamobrem Deus mundi rector magnus apud omnes gentes cognominetur. solet enim hic (Amos.1.) eius præpositionis vsus eleganter in sacris obseruari, vt: Dominus de Sion rugiet, & de Ierusalem dabit vocem suam. quo in loco huius Hebraicæ vocis מ pro quo latinè reddimus, *a, de, è, ex,* à nobis est indicata vis. Propterea autem arcanam orationem hanc esse initio diximus; vtpote quæ eadem verborum simplici pronuntiatione duplicem simul complectitur sententiam, magnum esse nomen Dei ab ortu solis ad occasum, atque ortu ipso occasuque solis eam diuini nominis magnitudinem prodere. consentaneum autem fuerat eodem magnitudinis nomine Deum gentibus vt cognitum, sic etiam cultum esse? neque enim quem maximum crederent & faterentur, abiectissimis victimis placari & coli par fuerat. ob eam itaque rem addidit, [*Et in omni loco sacrificatur & offertur nomini meo oblatio munda.* Hebraicè ad verbum, *Et in omni loco incensum & offertur nomini meo, & oblatio munda.*] Sacrificia, quæ mactatis hostiis fiunt, incensum, cætera verò, quæ sale, vino, farre, oleo aliisque simplicibus rebus offeruntur, oblationem vocat. atque ita in vsu sibi esse Iudæorum impura sacrificia ostenderat, quæ à gentium etiam sacrificiis delectu & dignitate vincerentur. neque etiam placere illorum oblationem affirmauerat, quæ quanquam ex mundi rebus pararetur, ab impuris tamen & nominis sui contemptoribus oblata forent; cum etiam hac in parte gentium iudicium & officium probatius multo sit, à quibus non minus munda oblatio offeratur, si rerum spectetur: si verò animi sententia & studium, multo dignior & sanctior horum ratio, quàm Iudæorum esse cognoscetur. in illis enim magnitudinis appellatio & reuerentia: in his verò contemptio & despicientia arguitur. hoc est, quod subiungitur,

Quia magnum est nomen meum in gentibus, dicit Dominus exercituum. Et vos polluistis illud, in eo quod dicitis, Mensa Domini contaminata est: & quod superponitur, contemptibile est cum igne, qui illud deuorat.

TAMETSI Dei optimi maximi sanctissimum arcanumq. nomen gentibus ignotum fuerit, agnomẽ tamẽ summa cum reuerentia & obseruatione ac magnitudinis præconio

ab ijs

ab ijs pronunciari ait, qui aliquẽ esse maximum omnium rerum & causarum principem Deum, cuius nutu cætera gubernarentur, ex primo illo & maximo motu cognouerant, qui eius prima in motuũ ratione efficientia obseruabatur: cum deniq. in motoribus atq. in motibus ordinẽ esse oportere intellexerant, quamobrẽ tametsi deos alienos esse putarent, vnũ tamen supremum agnoscere necesse fuit, vel qui solus omnia, vel qui cæteros primus ipse gubernaret. quo verò nomine is diceretur, aut quisnã eorum, qui à gentibus pro dijs colerentur, potissimũ esset, ignotum ijs fuit, qui eius, quem Israëlitæ adorarent, virtutem, efficientiã resq. gestas nondum cognouerant. nam quibus hæc plane cognita & perspecta fuerunt, ijs idẽ summus & magnus Deus, qui & Israëlitarũ Deus est appellatus. quod ex Iethro Madianitæ principis viri confessione animaduertimus. Nunc, inquit, cognoui, quòd magnus יהוה super oẽs deos, hoc est, nũc cognoui יהוה quẽ vos colitis, esse magnũ illũ, quẽ super omnes deos necessariò esse intelligebã: quisnam verò ille esset, ignorabã. neq. verò tam gẽtium sacrificia sibi grata esse, quã eorum mentẽ & studiũ multo magis, quàm Iudæorũ probari Deus ait. gentes nãque post promulgatam legem, cùm non ex diuino præscripto & instituto, sed suo ipsorũ arbitrio facerẽt, neque rerum naturã modũ & significationẽ certã, quẽ in sacrificiis obseruari oportebat, obseruare, atq. ideo neq. sua sacrificia, quatenus talia essent, probare Deo poterãt: Israëlitæ verò, quibus & rerum natura, & cultus formula, & sacrificiorũ significatio certa & omniũ denique rituum ratio præscripta fuerat, non gratè modò, sed vtiliter valde facere poterãt, si modò legitimè & sanctè procurarẽt. permagni enim refert, an quod fit, ex diuini consilij sententia esse cognoscatur, an ex proprio arbitrio & opinione, aut alio antiquo vsu, sine certa rerum & diuinæ voluntatis notitia, fiat, sicut scriptũ est: Vos adoratis quod nescitis, nos (Ioan.4.) adoramus, quod scimus: quia salus ex Iudæis. Sed quod in gentibus ad Iudæorũ opprobrium & grauissimã reprehensionẽ cõmendatur, illud est, Gẽtes, quibus diuina de sacrificijs & cultu sui voluntas & sentẽtia ex certo legis præscripto aut ex vaticiniorũ oraculis manifestis nota nõ esset, eo tamen nomine quo Deũ cognouissent, reuererẽtur & obseruarẽt, & quantũ opinione & cogitatione assequi poterant, religiosè colerent. hoc est, supremi motoris & primæ causarũ causæ nomine à solis ortu vsque ad occasum magni Dei cognomẽto augustè sanctèq venerarẽtur, sicut in eandẽ sententiã Vates testatus est: (Psalm.112.) A solis ortu vsque ad occasum, laudabile nomen Domini, & nam quẽ omniũ rerũ maxima virtute pollere intelligerẽt, summa laude dignissimũ fateri & prosequi debuerũt. [*Et omni loco.*] in terris suis, in gẽtibus suis incensum offertur nomini meo. nõ sibi, sed nomini suo offerri dixit, hoc est, ei nomini, quo cognitus à gentibus appellatusq. fuerit, colendo & adorãdo victimas studiosè mactatas: nã quæ à populo docto ex diuinæ sententiæ decreto & præscripto legitimè & purè fiebãt, ea Deo ipsi grata & accepta lex attribuit, sicut scriptũ est: Homo, qui obtulerit ex vobis hostiã Domino, &c. & alio loco: Si aũt de (Leuit.1.) quibus holocausti oblatio fuerit Domino, &c. Itaque gentium sacrificia ea parte probat Deus, quatenus nominis sui magni celebrãdi & colẽdi studiũ declarat: idq. ex eo confirmat, quod illi nomini ita cognito & electo, & quatenus rerũ natura & ipsorũ opinio ferebat, purè munus offerretur. [*Et offertur nomini meo oblatio munda.*] ex quo maximũ Iudæorũ sacerdotũ scelus arguitur, qui non solùm illud nomẽ, quod in gẽtibus magnũ & cultissimũ erat, sed illud aliud præstãtissimũ & arcanũ nomẽ illis creditũ, nunquã temere vsurpãdũ, sicut scriptũ est: Nõ assumes nomẽ Domini Dei tui in vanũ. illud, inquã, [*Dominus exercituũ,*] quod maximis misericordię, & seueris vltionis atq. iudicij rationibus cognitũ illis fuerat, nõ modò tamẽ cõtẽpsissent, sed pronũtiata sentẽtia & prophanis sermonibus polluissent, affirmãtes populo mẽsam Domini cõtaminatã esse, atq. ita esse oportere, neq. quicquã referre, qualis nã hostia ad eã mẽsam offerretur, quã Deus ipse sanguine & adipe vilissimis & sordidissimis animalis corporis partibus imbui & instrui voluerit, & demum eas res igni absumẽdas tradi iusserit. Sic humani ingenij stulta sapientia diserta esse solet, vt à certo præcepto & instituto, atq. à vera rerũ significatione desciscens; diuinarum rationes rerum nõ ad propositũ certumq. cõsilium, sed ad propria commoda excogitata philosophandi specie interpretetur & definiat, sicut scriptũ est: Væ filij desertores, dicit (Isai.30.) Dominus, vt faceretis consilia, & non ex me: & ordiremini telam, & non per spiritum meum. [*Et quod superponitur, contemptibile est.*] Hebraicè est, *Nibo.* quæ vox duo significat, videlicet primo dictũ eius, deinde eius cibus: ita vt nostræ versionis periphrasis, *quod superponitur,* illã sententiã referat, & quod Deus ipse præcepit imponendũ, contẽptibile est.

atque

atque hoc modo diuini verbi falsò excogitata sentẽtia & auctoritate suum illi iudicium firmare nitebantur. ignis tamen nomen neque in hebraico exemplari, neque in Chaldaica paraphrasi expressum est, sed quòd obscuriori locus esset, ab interprete ex argumentatione est expositus. namque Hebraicè est OCHLO, pro quo ad verbum comedere illud, vel comedens illud, redditur. Ignis autem ea, quæ in ara incendebantur, absumebat. Atque hoc loco non obscurè significabat Deus, quanto studio & cõsilio, quantaque pietate nomen suum Domini exercituum gentibus celebrandum, quamque puris & gratis hostiis colendum esset, vbi illis Christi euangelio annuntiato fuisset cognitum, quantoque interuallo noui testamenti hominum pietas & religio erga Deum Iudæorum illius temporis maximè rationibus esset anteponenda. sed de his aliàs. Hactenus autem aduersus sacerdotes: nunc deinceps aduersus populum ipsum causa oratur, qui non minus malitiosè & scelestè, quàm sacerdotes religionis rem agebãt. illi namque abiectissima & indignissima quæque ad sacrificia afferentes, tamen & verbis ornare, & fraudibus etiam dissimulare studebãt: id quod illorum artem & malitiam potius, quàm imprudentiam arguebat.

Et dixistis, Ecce de labore: & exufflastis illud, dicit Dominus exercituum.

CALLIDITATE & dissimulatione concepta scelera, generosissimum & fortissimũ quemque virum vehementius etiam, quàm ea, quæ aperte admissa sunt, offendere solent. in his erãm eius, qui concipit, audacia aut animi impotentia, in illis verò summa aduersus eum, qui lacessitus fuerit, contẽptio & irrisio arguitur, sicut scriptum est: Abominatio iustorum vir tortuosus, &c. Qua ex re illud consequitur, maximam Deo simplicissimo & rectissimo offensionem ab eo concitari, qui pietatis officio malitiosa dissimulatione prodit. Virum sanguinum & dolosum abominabitur Dominus. Iudæi cùm optima & integerrima quæque ex pecoribus & pietatis & significationis lege ad sacrificium afferenda sibi esse satis cognoscerẽt, vilissima tamẽ afferenda dissimulata & arroganti oratione iactabant, asserentes se ponderosi pecoris humeris allati molestia & labore vehementer fatigatos esse: idq. vt gestu etiam confingerent, vehementer ex imis pulmonibus anhelantes, simulata spiritus angustia, ostentabãt. Hebraicè est, [*Et dixistis, Ecce labor,*] id est, en quantum defessus sum, [*& exufflastis illum.*] Laborem anhelitu frequẽter commoto testati estis. [*Dicit Dominus exercituum,*] qui & simplicissimus atq. optimus, idemque scelerum fortissimus vindex est. Atque orationem quidem & gestum eiusmodi illorum esse, quæ allatam rem, quanquã integram & idoneã, ex fastu tamẽ & iactatione fastidio dignam ingratamque redderet, nedum si rem ipsam, quæ afferretur, deterrimam & abiectissimam ineptamque omnino deprehendi contingeret, vt profecto deprehendebatur.

Prouerb. 29. Psalm.

Et intulistis de rapinis claudum & languidum, & intulistis munus. nunquid suscipiã illud de manu vestra, dicit Dominus. Hebraicè, *& intulistis raptũ,*

ADEO, inquit, falsò afferendi pecoris labor à vobis iactatus est, vt nõ modò in afferendo, sed neque nutriendo illo laborẽ vllũ consumpseritis; quippe quòd non vestro vobis, sed alieno magis pauperiorũ & oppressorũ labore cõstiterit, à quibus furto, rapina, vel vi, aut calũnia vos abstuleritis, quæ vnica ratio inuisum atq. ingratũ nimis munus efficeret: sed illud longè ingratissimum est, quòd ex rapina nõ optimum, sed inutile vobis prorsus claudum & languidum inferatis, atq. iniuriæ à vobis admissæ pœnã rebus ex iniuria partis, ijsdemq. omnino inutilibus, deprecari & redimere studeatis. Quòd si huic sacrificio munus etiam *minha* dictum addideritis, quanquam id & naturæ simplicitate & vilitate facilitateque sua idoneum ad offerendum sit, [*tamen de manu vestra suscipiã illud? dicit Dominus.*] nihil equidem minus: quandoquidem non solùm debitum munus, sed id etiã, quod vltro promissum est, si minus honestum legitimumq. sit, ingratissimum esse, & ei, qui concinnauerit, infaustissimum esse oportet.

Maledictus dolosus, qui habet in grege suo masculũ, & votũ faciẽs, immolat debile Domino: quia rex magnus ego, dicit Dominus, & nomẽ meũ horribile in gẽtibus.

EODEM comparationis argumento populus impietatis & contemptionis arguitur, quo sacerdotes paulo antè redarguti fuerant, nullam, inquam, inter mortales omnes nationem ita barbaram, ita à communi sensu alienam esse, quæ Deum eo nomine, quo sibi notus est, non maiori sanctitate & reuerentia, quàm populus iste, colat, à quo illum ex maiori & clariori Dei diuinarumque rerum notitia maximè, sanctissimè, & religiosissimè cultum esse oportuit. namque his & Dei nomen illud præstantissimum creditum, & vitæ lex lata, & sacrificiorum cultusque omnis ratio præscripta constat: illis verò cùm illud tantùm ex naturæ contemplatione, atque ex sapientum placitis & doctrina constet, Deum optimum maximum regem esse, qui cæteros omnes, quos illi deos putant, gubernet, neque ex ipsius præscripto & decreto habeatur, quibus ritibus & sacris coli ab ipsis velit; vtpote, qui diuina lege ad eam rem careant, ad ea tamen sacrificia, quæ non iussi, sed sponte sua & conceptis votis factitant, non selectissimas quasq. & studiosissimè conquisitas hostias præbere, magnũ nefas ducunt, ita vt sinistra, dira & vitiosa omnia illi euentura putentur. cui cùm vt susceptum sponte votum soluat, integra & decora victima in grege contigerit, tamen vitiosa mactetur. quippe cùm Domino regique magno non optima quæque afferre, impium nefariumque esse credatur. etenim in illa etiam, quam falsò putabant, deorum multitudine & turba, quibus hostiis immolandum cuique Deo, cui maioribus, cui lactantibus, cui maribus, cui feminis, studiosè & diligenter ab illis curatum & prouisum fuisse constat, eiusmodique horum vouentium orationes passim referuntur,

Ciceto contra Rullum.

De Diuinat.

Te decem tauri, totidemque vaccæ,
Me tener soluet vitulus relicta
Matre, qui largis iuuenescit herbis
In mea vota,
Fronte curuatos imitatus ignes
Tertium lunæ referentis ortum,
Quã notam duxit, niueus videri,
Cætera fulvus.

Horat. lib. 4. ode 1.

Igitur iudiciorum, consiliorum & factorum etiam contentione proposita, nefariè atque impie agere populus ille Iudæorum arguitur, qui cùm Dei maximi & arcani illius nominis notitiam, cùm legem, vitæ instituta, cùm sacrorum & rituum certam disciplinam habeat, nulla tamen magnitudinis, diuinitatis, beneficiorum atque miraculorum, nulla denique vltionum ratione deterritus numen illud scelerata contemptione, vel, quod grauius est, irrisione prosecutus, in dira & vitiosa incurrere sit commeritus: quòd si nulla alia lex, qua hi damnarentur, esset, abundè satis esset gentium de ea re iudicium, qui Deum, quem Domini supremi & regis magni nomine tantùm cognouerint, non tamen optimis & ex singulorũ generum maribus hostijs, etiam ex voto sponte suscepto, colere, impium nefariumque esse statuunt. [*Maledictus dolosus.*] detestandus & sacer atq. vitandus omnibus iudicatur, qui diuinas res dolosè & malitiosè agat. eiusmodi enim illorum de hac re sententia fuit.

Sæpe Diespiter
Neglectus, incesto addidit integrum.
Rarò antecedentem scelestum
Deseruit pede pœna claudo.

Horat. lib. 3. carm. od. 2.

[*Qui habet in grege suo masculum.*] *Masculum* pro integro, absoluto atque perfecto in sacris sermonibus & in exteris etiam, vnde hæc oratio affertur, vsurpari solet, vt apud Isaiam: „ Antequam veniret partus eius, peperit masculum: cùm tamen de voce Domini illo in loco agatur. & Satyricus masculam bilem dixit. Erat autem masculum genus religioni præcipuè tributum: ex quo factum est, vt ad sacros suffitus thura etiam seligerentur, quæ ob præstantem virtutem mascula dicebantur. Religione, inquit Plinius, tributum ne sexus alter vsurparetur. [*Et votum faciens.*] quanquam nullis legibus teneatur, sed tantùm voti sponte suscepti causa impius fraudulentusque iudicatur, [*si immolet debile Domino.*] Hoc loco nomen, *Domino*, non est redditum pro illo arcano Dei Israelitis noto cæterisq. gẽtibus ignoto nomine, sed simpliciter pro cognomine ADONAI, quod proprie dominia siue dominos significat: ea enim ratione Deus ille supremus gẽtibus notus colebatur. [*debile,*] Hebraicè est, *Mashhath*, quod corruptũ vitiatũq. significat. est autẽ verbũ religiosum & in pontificum sermonibus vsurpatũ etiã apud gẽtes: latinè vitiosum dicebãt, vt illud: Vitiosa quæ defixerit Augur, irrita infectaq. sunto. verbũ est integro oppositũ. [*Quia rex magnus ego, dicit Dominus exercituũ.*] Magni regis nomẽ sibi apud gẽtes cõstare, atque

Ifa. 66.

Persius sat. 5

Plin. lib. 12. cap. 14.

Cicero de leg. 2.

Universidad de Deusto
Biblioteca

atque id nomen auguste sancteque colendum, omnique reuerentia dignissimum haberi & prædicari, [*ait Dominus exercituum.*] à Iudæis tanti nominis notitiam habentibus tamen contemptus. [*Et nomen meum horribile in gentibus.*] Verbum *horribile*, non ad odium & detestationem, vt latinè significare videtur, sed ad reuerentiam, religionem & sanctitatem, atque augustam & diuinam rationem est referendum. namque Hebraicè est NORAH: quod verbum ad Dei timorem & cultum religionemque pertinet: propriè enim interpretari possumus, cognoscendum & timendũ. His autem rationibus timor Dei definitur, hoc est, cognitionis & religionis erga Deum, sicut scriptum est: Timor Domini est scientiæ religiositas. atque ita proposita ratio perorata est, seruorum etiam in Deum officium sanctius, studiosius & augustius apud omnes gentes, quàm apud Iudæos constare, quos non tam seruos, quàm filios pientissimos præbere sese oportuerat.

CAPVT II.

ET nunc ad vos mandatum hoc ô sacerdotes.

ARGVMENTO à contentione producto, sacerdotes qui violatæ & contemptæ religionis rei præcipuè facti fuerant, conuicti correctione & officio requirẽdo ad bonam frugem munerisque sui probandam curam sese vt conferant, iubentur. alioqui cõstitutas negligentiæ & vitij pœnas certissimas daturi. Cõuertitur autem sermo à populo ad sacerdotes, qui vel negligendæ vel suscipiendæ & colendæ religionis reliquo vulgo, cùm officij sui auctoritate, tum sermone & exemplo auctores esse possent. atque eos maximè huius, quo populus hactenus premebatur, argumenti stimulis pungi consequitur. gentium etenim erga diuini nominis auctoritatem, dignitatem, amplitudinem & cultum non solùm officium, sed iudicium etiam & sanctum quoddam quasi legis decretũ præceptumque relatum fuerat, quod non modò sermonibus, sed actionibus ipsis publicè per totum orbem obseruaretur: cuius illa sententia fuit, *Maledictus dolosus, qui habet in grege suo masculum, & votum faciens immolat debile Domino, &c.* Quo quidem præcepto recitato atque officio demonstrato, cùm populum ipsum Iudæorum, tum sacerdotum ordinem maximè reprehensum conuictum & fractum iri consequebatur. Quamobrem relicto populo sacerdotes iudicij causa appellantur, vt sese, qui tantum gentibus omnibus sanctitate & dignitate præcellere iactarent, vel gẽtium ipsarum decreto & sententia damnatos intelligerẽt. [*Et nunc ad vos mandatum hoc ô sacerdotes.*] *Et nunc*, emphasim habet, & victoriæ atque constantis rationis & conclusionis vim obtinet, vt alias docuimus. [*vos ô sacerdotes.*] *Vos*, inquam, appellatos atque gentium præcepto & instituto conuictos volo: quod cùm ex naturali tantùm vi & cogitatione traditum sit, vos, quibus tanta sapientiæ & diuinarum rerum & rationum copia diuinitus facta, tanta muneris auctoritas adiuncta, tanta officij cura credita & iniecta fuerit, vos, inquam, maximè omnium premit. Hispanè in hanc sentẽtiam elegantissimè dici solet, *Essa carta os escriue.* Itaque non tam legibus illis iam olim præscriptis, quàm gentium præcepto & more cũ sacerdotibus nunc agitur, vt illos iam vel gentium legibus appellatos & conuictos pigeat & pudeat.

Si nolueritis audire, & si nolueritis ponere super cor, vt detis gloriam nomini meo, ait Dominus exercituum: mittam in vos egestatem, & maledicam benedictionibus vestris: & maledicam illis: quoniã non posuistis super cor.

GRAVISSIMA tum pœna, tum ignominia populum omnem Iudæorum ac maximè sacerdotes vt auctores afficiendos esse Deus ait, nisi vel proposito gentium exemplo resipiscere tandem & renouanda instaurandaque religionis ratione sapientius sibi de cætero consulant: nisi, inquit, vel hoc gentium præcepto, compuncti, eam nominis mei *Domini exercituum*, colendi & celebrandi rationẽ habueritis. quam vel gentes regij nominis mihi tributi & habent, & omni studio ac diligentia curant. [*mittam in vos egestatem*, Hebraicè, *maledictionem*] illam videlicet, qua à gentibus dignus esse iudicatur, is, qui non

non purè, sanctè augusteque nomen meum colit. Itaque vel nomini meo, quod vobis, vt clarius & illustrius, sic sanctius etiã esse debuit, quanquam nulla alia beneficia singulariter in vos constarẽt, cùm tamẽ plurima & illustrissima constent, nomini, inquã, meo omnis magnus honor decernẽdus habendusque est. sin minus id præstiteritis, [*mittam in vos maledictionem.*] omniũ rerum vestrarum infelicem exitum esse sinam, ait Deus, & quę ea nuper vobis restituta & renouata rursus per me fuerãt, ciuitatis & terrę possessæ, & fructus, templi maiestas & ornamentum, sacrificiorum & rituum vsus, & multa, quibus pristina dignitas vobis iam per me reddebatur, & facta in Babylonica trãsmigratione damna resarciebantur, ea omnia à me deserta abiectaque fore denuntio. [*Quoniam non posuistis super cor.*] *Quoniam*, inquit, non modò præceptis meis, sed neque ratione & sapiente cogitatione, quidnam oporteret, quid maximè deceret, percipere voluistis. Quod latinus sermo rationem habere, cogitare, atque in animum inducere, idem Hebræus, ponere super cor, dicit, vt apud Isaiam: Et dixisti, In sempiternum ero domina. non posuisti hæc super cor tuum, neque recordata es nouissimi tui. Animaduertenda verò hoc loco diuini iudicij ratio est, quòd maledictionis pœna in eos constituatur, qui non posuerint super cor, hoc est, qui Deum, vel recta animi cogitatione cognoscere & colere negligunt. in eos verò, à quibus pietatis officium ex præscripto & pacto solui oportuerit, aliud etiã pœnæ genus est comparatum, nimirum ignominia & contumelia, atque earum detractio rerum, quæ ex recte administrati muneris lege, præmij loco promissæ erant. atque ita duplicis animaduersionis metu sacerdotes ad sanitatem reuocantur; & quòd iuxta gentium iustissimum decretum infelicissimi futuri sint, nisi Dei nomen studiosè colere cogitent & curent & quòd ijs, quibus ex singulari promisso augendi ornandique erant; beneficiis cũ summa ignominia sint carituri, nisi proprio ac summo officio respõderint. Isai. 47.

Ecce ego proijciam vobis brachium, & dispergam super vultum vestrum stercus solennitatum vestrarum: & assumet vos secum.

REPVDIATIONEM & aspernationem cùm malè oblatorum munerum, tum sui ipsorũ qui ea concinnarẽt, sacerdotum cum maxima ignominia futuram minatur Deus, nisi diligentior & accuratior officij ratio ab illis de cætero ineatur. Ea verò res commodissima similitudine denuntiata est, fore videlicet, vt cùm ad Deum, vt Dominum colendum, eiusmodi munera attulerint, eam erga se illius indignationem & iracundiam experiantur, quam improbus seruus importunum & sordidum ministerium fastidientis domini experire solet, cibo, potiue, qui indignè allatus fuerit, in ipsius faciẽ reiecto. quæ res & ministerij & ministri ipsius prauitate dominũ infensum atque fastidio abalienatum aperte indicat. [*Ecce ego proijcã vobis brachiũ.*] Hebraicè nomẽ est ZERACH, quod semen & brachiũ significat: atque vtramq; significationẽ hic locus habet. duplex namq; earum quæ à sacerdotibus ad aram fierent, rerum genus esse diximus, alterũ simplicius & natura sua purius, *minhha* Hebræis, latinè *munus* dictum. alterũ quod communi vocabulo *korban*, à nobis sacrificium appellaretur. id verò victimis mactandis cõstabat. priori quidem immolabatur, posteriori sacrificabatur. Vtrumque genus si ab huiusmodi improbis sacerdotibus aræ admoueatur, sibi, vt istorum prauitate offenso fastiditũ atque reiectum iri Deus ait, ita vt eorum extentã manum cum patera, in qua munus esset, brachio & cubitu suo repellens reijceret: atq; hoc modò munus ipsum in eos ipsos respergeret. Munus autem ex semine frumenti puro adipũ, oleo, sale, aliquando etiam & thure concinnari solebat, vt in Leuitico legimus. Itaq; brachio suo muneris ab illis allati fere concinnari solebat, vt in Leuitico legimus. Itaq; brachio suo muneris ab illis allati semen sibi offenso & increpati reijciendũ, in eosdemq; respergẽdum esse Deus ait, vsus etiã ad eã rem significandã verbo duplici, *Gaghar*, quod increpare & proijcere pariter significat. Increpando reijciam vobis brachium meum, & semen istud muneris vestri, denique verò cætera sacrificia vitiosa, impura & abiectissima ad facies vestras à me illisa adhærescent. [*stercus.*] vitiosas illas & contaminatas victimas cõtemptionis & fastidij causa stercus nominat, ipsumq; nomen subiuncta expositione declarat. [*Stercus solennitatum vestrarum.*] Est autem genus antitheti facis ad rem significandam idoneum, vt non solùm in quotidianis, sed solennibus etiam sacris deterrimas victimas ab illis mactari declararet, quibus solennitet etiam & publicè sepiditi grauiorem multo adferrent ignominiam. Locus autẽ hic hebraicè sic legitur: [*Ecce ego proijciens vobis brachium, & dispergam stercus*

Universidad de Deusto
Biblioteca

super facies vestras, stercus solennitatum vestrarum assumet vos ad se.] Adhærebit, inquit, vobis magna vi iniectum: adeo macilentas & tenues atque impuras victimarum carnes fuisse significat, vt allisæ illorum faciebus adhærescerent. Hispano sermone cùm huiusmodi carnes significantur, dici solet: *Dio me vn estiercol de carne, que era para arrojarlo alas paredes.* atque stercus nomen ad abiectissimam & impurissimam rem significãdam figurato sermone vsurpatur. Sic Cicero stercus Curiæ Glauciam dixit. Magnam verò ignominiã & contumeliam sacerdotes his rationibus, tum cõpellatos, tum excepros passuros fore intelligi ex ea re potest, quòd non iam cum illis, vt cum sacerdotibus officij negligentibus, sed veluti cum remotissimis & alienissimis gentiũ aliarũ hominibus agatur. nam si cum illis pristino iure ageretur, non gentium decretis & sententiis, sed suo ipsorum iure & pacto esset agendum, hoc est pacto Leui & sacerdotij legibus: quo nomine & titulo sese indignos iam illi reddiderunt. itaque vel ea ratione pudere illos oportuerat, quòd prẽter sacerdotalis ordinis sui morem ob suã ipsorũ culpam cõmunissima lege compellarentur.

Cicer. de Orat.

Et scietis, quia misi ad vos mandatum istud.

His modis, inquit, excepti vos ô sacerdotes tandem scietis præceptum istud ex gentium placitis & sententia datum ad vos contumeliæ causa iure fuisse demandatum: quæ res quantum vos à pristina illa muneris vestri consuetudine, disciplina & grauitate degeneraueritis, ostendit, quibus cum dignissimum illud & amplissimum leuitarum fœdus summa religione fuisset sanctum. hoc est, quod subiungit.

Vt esset pactum meum cum Leui, dicit Dominus exercituum.

Argvmentvm ex comparatione est, quo sacerdotum degeneratio ex consequenti iudicio arguitur, quod turpissimum ipsis fuerit commisisse, vt illo gentium præcepto, tamquã alienissimi quique hominũ, compellarentur, quibus pactum cum ipsorũ maioribus amplissima & celebertima dignitatis condicione factum constare oportuerit. itaque illos maioribus dedecori esse, nefas vitiumq. putandum est primum: deinde illud grauius est, eosdem sibi ipsis dignitatem suam magno probo & ignominia deformasse. denique illud grauissimum non cogitasse, quanto cum principe sanctum fœdus neglectum ab ipsis violatumque esset. [*Pactum meum cum Leui, dicit Dominus exercituum.*] Quod ad linguæ rationem attinet, prior orationis huius pars, vt esset, comparationem potius, quàm causam indicat. Hebraice ad verbum sic est: [*Ad esse pactum meum, &c.*] Latine rectè ad vocem verti non potest in eadem significatione, sed hoc modo vtcunque sententia reddi possit: [*Cùm tamen esset pactum meum, &c.*] Hispane commodissime vertitur eodem modo, quo Hebraice est: *Para ser mi pleytesia cum Leui, &c.* Sed apud Isaiã aliquando, si Deus eõ nos deduxerit, de hac orationis formula agemus. igitur quæ sacerdotum amplitudo cùm ex maiorum suorum splendore, tum ex diuina dignitate fuisset, significatum in propositione est. quanta verò etiam rerum & vtilitatis magnitudo, pacti ipsius expositione declaratur.

Pactum meum fuit cum eo vitæ & pacis: & dedi ei timorem: & timuit me, & à facie nominis mei pauebat.

Pacti condiciones fuisse dicit, vt Deus, qui primus bonorum omniũ auctor est, Leui, hoc est, Aaroni & Phinees illius nepoti totius posteritatis nomine vltro ex cæteris tribubus delectis, pax & vita promissa, & tandem præstita fuerit. pacem autem, omnem vitæ prosperitatis & tranquillitatis ex diuina gratia & liberalitate perceptum fructum dentimus. vitam verò æternam illam felicitatẽ & immortalitatem quæ iis, quibus cum misericordiæ suæ diuitias maximas communicat, contingit, interpretantur, quas res & Leuiticæ tribui promissas & præstitas fuisse in Aarone & Phinea aperte satis demonstratum est. namque Aaron summa cum inuidorum & obtrectatorum ignominia ac pernicie, amplissimis & honorificentissimis rebus gloriæque insignibus adornatus, magna hominum celebritate & frequentia, illustri florentis virgæ miraculo est decoratus. quo quidem ille vitæ vsu & splendore ad summam vsq. senectutem fuit, sicut scriptum est:
» Excelsum fecit Aaron fratrẽ eius de tribu Leui: statuit ei testamentum æternũ, & dedit
» illi sacerdotium gentis: & beatificauit illum gloria, &c. quæ de illo prædicantur plurima.

Eccl. 45.

tandemque

tandemque subiungitur. Cæterorum in terra gentes non hæreditabit, & pars non est illi
» in gente. ipse est enim pars eius, & hæreditas eius, &c. Phinees verò Aaronis nepoti, quia
» auitæ virtutis & dignitatis hæres fuit, idem Dei iudicium, & posteritatis omnis præco-
» nium tributum, & præclarum à sacris scriptoribus testimonium impertitum est. Phi- » Num 25.
» nees filius Eleazari filij Aaron sacerdotis auertit iram meam a filiis Israël: quia zelo meo
» commotus est contra eos, vt non ipse perderem filios Israël in zelo meo. idcirco loquere
» ad eum. ecce ego do ei pacem fœderis mei, &c. & erit tam ipsi, quàm semini eius, pactũ
» sacerdotij sempiternum, &c. huic autem sacerdoti, ob vehemens & incensum religio-
» nis & diuini nominis studium, huius etiam vitæ ætas vltra trecentesimum annum pro-
» ducta fuit. eum namque concilio ab Israëlitis de Beniaminitarum causa conuocato in- Iudic. 20.
» terfuisse, vel potius præfuisse legimus. Eo, inquit, tempore ibi erat arca fœderis Domini,
» & Phinees filius Eleazari filij Aaron præpositus domus, &c. quamobrem scriptũ etiam
» de illo fuit: Phinees filius Eleazari tertius in gloria est, imitando eum in timore Domini,
» & stare in reuerentia gentis: in bonitate & alacritate animæ suæ placuit Deo Israël. ideo
» statuit illi testamentum pacis, &c. Fœderis igitur sui quæ nam aduersus illos ratio fue-
» rit, satis clarè Deus indicauit, quæ rursus pacti condiciones, quanquã honestæ illis &
propositæ ac latæ fuerint, continuò subiunxit. [*Et dedi ei timorem, & timuit me, & à facie nominis mei pauebat.*] Religionis colendæ condicionem à Deo datam Aaroni & Phinees diligenter acceptam fuisse ait. timor enim (vt aliàs docuimus) religionem in sacris plerumque significat, quem scientiæ religiositatem Sapiens definiuit. quamobrem hic locus pulchrè à Chaldæo paraphraste est explicatus. [*Et dedi ei disciplinam legis meæ: compleuit & timuit à facie mea, & à facie nominis mei timuit ipse.*] Condicionem sibi propositam honestissimam & æquissimam esse, sacerdotes illos perspexisse, ex eorum perpetuo vsu ostenditur. [*Timuit me, & à facie nominis mei pauebat.*] Ex qua re facilè arguitur, quantum sacerdotes hi, aduersum quos agitur, à paterna illa virtute degenerauerint; vtpote quibus fœdus violatum condicionesque per summum nefas repudiatæ fuerint. tantum enim abfuit, vt ab illis diuinum nomen timeretur, vt etiam contemptum sit. Iam verò horum negligentia & improbitas, cum illorum sacerdotum virtute & integritate comparata, hos illorum loco indignissimos arguit. etenim hi non solùm summa rerum diuinarum ignoratione, & negligentia diuinum nomen contempsisse, sed aliis eiusdem flagitij auctores fuisse dicuntur: cùm tamen olim Aaron non sibi soli sapere contentus fuerit, sed diuinarum rerum studio flagrans populum etiam in religione officioque continuerit.

Lex veritatis fuit in ore eius, & iniquitas non est inuenta in labiis eius: in pace & in æquitate ambulauit mecum, & multos auertit ab iniquitate.

Non solùm ipse sese pium atq. bonum virũ præbuit, sed populo doctorem sapientẽ & integrũ, tum diuina lege præceptisq. docendis, tum æquissimis & sanctissimis cõsiliis dandis exhibuit. [*Lex veritatis.*] Diuini iuris studiosissimum consultum fuisse hæc oratio ostendit, vt alios pietatis rationes doceret. idque quod ipse ex lege docebat, actionibus etiam suis præstitisse dicitur. [*Et iniquitas non est inuenta in ore eius.*] Verbum *iniquitas* propriè hoc loco vsurpatur. est enim iniquitas cogniti iuris peruersio & deprauatio, Hebraicè GHAVLA dicta, vt illud: Nolite facere iniquitatem in iudicio, in regula, in » Leuit. 19.
» pondere & mensura, &c. Certat autem iniquitas hæc cum æquitate & veritate, vt ex
» illo loco obseruatur: Deus fidelis & absque vlla iniquitate, iustus & rectus. huius ve- » Deut. 32.
rò diuinæ æquitatis imaginem moribus & actionibus consiliisque suis expressam Deo probasse Aaron prædicatur. [*In pace & in æquitate ambulauit mecum.*] Hebraica verba significantissima sunt: quorum sententia est, Summum illum sacerdotem Aaron, vita, actionibus, munereque suo, sine vlla, vel negligentia, vel perfidia, Deo hominibusque approbantibus fuisse perfunctum. Verbum pax, perfectionem, simplicitatem, gratiam & beneuolentiam significat. [*In æquitate*, Hebraicè, in *planitie & rectitudine.*] nam cùm translatio sumpta fuerit à verbo, *ambulauit*, cætera verba ad eandem sententiam accommodata sunt, vt planum, simplicem & rectum vitæ cursum regia, aperta, & certissima via Aaron confecisse, in eoque conficiendo à Dei, quem sibi

Universidad de Deusto
Biblioteca

ad imitandum proposuit, vestigiis nunquam flexisse dicatur, [*Ambulauit mecum,*]
Genes.6. Vitæ suæ rationem Deo probasse, hoc tropo significatur, vt de Noë etiam legimus. Noë
» vir iustus atque perfectus fuit in generationibus suis, cum Deo ambulauit. quantũ verò
simplicitas & æquitas Deo simplicissimo atque æquissimo placeat, quantum fraus,
dolus, calliditas & astus, atque cætera, quæ humano ingenio edi solent, monstra displi- 5
ceant, ex eo perspicitur, quòd cum illis ambulare, ab iis abhorrere dicatur. neque verò
tantùm huius vitæ suæ fructum Aaron solum percepisse, sed magnum etiam & vberem
aliis tulisse narratur. [*Et multos auertit ab iniquitate.*] Cùm doctrina, sapientia, studio,
opera, labore & cura, tum etiam vi & exemplo multos in officio retinuisset, plurimos
etiam ab erroris insania ad sanitatem reuocatos in Deigratiam reduxit, vt in vituli apud 10
solitudinẽ colendi detestatione & dissuasione, atque in re à Phinees fortissimè & gra-
uissimè ad cæterorum exemplum contra Zambri & Cozbi gesta manifestè ostenditur.
[*ab iniquitate.*] hoc loco verbum GHAVON est, quod prauitatem latinè significat, per-
tinet ad ea, quæ tam in priuatis moribus, quàm in publica consuetudine atque in mu-
neribus obeundis concipi possunt, vitia. itaque vocabulum latius etiam patet, quàm 15
GHAVLA: atque adeo his rebus omnibus non sibi solùm, sed omni posteritati, statuto
à se officij exemplo, consultum iri voluisse Aaron perhibetur; quippe qui non modò quę
priuati hominis, sed quæ sacerdotis partes essent, probè intellexerat. itaque non minus
quid posteris agendum, quàm quid ipse egisset, testatum reliquit. cognouerat enim non
modò, quanta muneris illius dignitas esset, sed quanta etiã cura, quanta grauitas, quanta 20
studij, officiiq́ue solicitudo esse deberet.

Labia enim sacerdotis custodient scientiam, & legem requirent ex ore eius: quia angelus Domini exercituum est. 25

DVPLEX eius, quæ ad pietatem spectat, sapientiæ pars est, altera in diuinarum hu-
manarumq́ue rerum cognitione, altera in morum actionumq́ue componenda ratione
versatur. illam scientiam, hanc legem Vates nominat. Vtraque verò ex diuinis petitur
libris, quæ iis, qui rectè, legitimè & summo cum studio curauerint, diuina benignitate
Iacob.1. » profectò maximè continget, sicut scriptum est. Si quis ex vobis indiget sapientia, postu- 30
Psalm.1. » let à Deo, qui dat omnibus affluenter, & non improperat, & dabitur ei, & illud: Sed in
lege Domini voluntas eius: & in lege eius meditabitur die ac nocte. & erit, &c. maxi-
mè autem hoc eueniet sacerdotibus, quorum illæ cumprimis partes sunt, vt diuinæ sa-
pientiæ, cuius reliquo populo doctores sese præbere debent, studiis assidue vacent, sicut
de Leuitica tribu, quam à sacerdotibus nostris, & imitatione referri, & perfectione supe- 35
Deut.33. » rari oportet, scriptum est: Perfectio tua & doctrina tua viro sancto tuo, quem probasti
» in tentatione. hi custodierunt eloquium tuum, & pactum tuum seruauerunt: docebũt
» iudicia tua Iacob, & legem tuam Israël, &c. Huiusmodi etenim voluntatis suæ inter-
pretes & ministros esse voluit Deus, quorum officio præcipuè cæteri homines ad pie-
tatem & virtutem instituti, precibus etiam & supplicationibus adiuuarentur. [*Quia* 40
angelus Domini exercituum est.] qui vel Domini misericordiæ commemoratione populi
animos ad pietatem incendat, vel potentiæ & seueritatis ostensione ab errore & vi-
tio deterreat. Iam verò quanta sacerdotum sapientia, quanta grauitas, quanta actio-
num & sermonum dignitas esse debeat, ex eo perspicitur, quod summo cum iudicio
dictum est, [*Labia sacerdotis custodient scientiam:*] ita vt nullum verbum illis labiis pro- 45
nuntietur, quod à scientiæ aut legis rationibus alienum sit, id quod cùm eorum, qui-
bus vtiles esse debent, causa curandum est, populi videlicet, qui [*legem requirent ex ore
eius,*] tum ex eius, cuius ministri nuntiiq́ue sunt, auctoritate & dignitate est præstãdum.
[*Quia angelus Domini exercituum est.*] nuntius eius, qui summa sapientia, summa mi-
sericordia, summa etiam efficientia, seueritate auctoritateq́ue summa præditus est. 50
Psalm. » Verbum *custodire* idem hoc in loco significat, quod apud latinos, officio satisfacere, sicut
Habba.2. » illud: Vt custodiant iustificationes eius. & illud: Super custodiam meam stabo, &
figam gradum super stationem meam. estq́ue verbum correlatiuum verbo PAKAD,
quod committere, preficere, mandare deponereq́. significat, vt qui munus alicui defert,
PAKAD Hebraicè, latinè commẽdare vel præcipere: qui verò suscipit & præstat, custo- 55
dire dicatur. quantum verò ab hac perenni contestataq́ue maiorum suorum virtute &
grauitate

grauitate sacerdotes ij, ad quos sermo est, degenerauerint, & antea indicatum fuerat, &
nunc deinceps exponitur.

Vos autem recessistis de via, & scandalizastis plurimos in lege: irritum fecistis
5 *pactum Leui, dicit Dominus exercituum.*

ANTITHETO & comparatione sacerdotum istorum mores & studia, atque officij
neglectio & violatio arguitur. Leuitæ illi antiqui in pace & æquitate ambulauerant co-
tam me, dicit Dominus. vos autem recessistis de via mea. illi diligentia, cura & integri-
tate maxima populum diuinam legem docentes multos ab iniquitate auerterunt: vos
10 verò contrà, [*Scandalizastis plurimos in lege.*] etiam iis, qui vitæ suæ cursum legitimè con-
ficere studebant, exemplo iudicioq́ue isto offensioni grauissimæ fuistis. tantum abest, vt
officio vestro satisfecerintis, adeo vt sancitum olim cum Leuitis fœdus, quod in condicione
manentibus perpetuum futurum erat, vestra culpa vestroq́ue scelere violatum, à me sit
etiam rumpendũ, dicit Dominus exercituum, scelerum seuerissimus & potentissimus
15 vindex. [*Irritũ fecistis pactum Leui,* Hebraicè, *violastis & corrupistis.*] Quamobrem à me etiã
ita frangetur, vt quod legitimè obseruatum vitæ & pacì atque splendori futurum erat,
nunc violatum dedecori, ignominiæ & contemptioni vobis sit.

Propter quod & ego dedi vos contemptibiles, & humiles omnibus populis,
20 *sicut non seruastis vias meas, & accepistis faciem in lege.*

PRIVATORVM morum corruptio & officij etiam violatio atque negligentia sa-
cerdotes in populi odium inuidiam & cõtemptionem præsentem etiam in hac vita pœ-
nam ex diuini iudicij sententia adducit. vtq́ue hunc ordinem vitæ ac muneris integri-
25 tas & sanctitas ex Dei pacto gratuito auctoritateq́ue grauem conseruat: sic contrà, popu-
laris & minus honestus consuetudinis & officij vsus contemnendos leuesq́ue sacerdo-
tes populo reddit. quæ res & antiquis & nostri etiam seculi præsentibus exemplis aper-
tior est, quàm vt expositione indigeat. atque vtinam per sacerdotum quorundam im-
probitatem, & per vulgi etiam atque eorum, qui vulgus decipiunt, peruersum iudicium
30 nunquam committeretur, vt priuatorum vitiorum nota ordinibus ipsis iniquè inusta
esset. quæ quanquam & vulgi, & fraudulentorum vulgi ducum & magistrorum summa
peruersitas dicenda sit, eius tamen culpæ magna pars ab iis sustinetur, qui manifestis
vitiis ac peccatis officiiq́ue proditionibus ansam ad se ordinemq́ue suum reprehen-
dendum dederint, sicut scriptum est: Væ mundo à scandalis, necesse est enim vt ve- Matth.18.
35 niant scandala: veruntamen væ homini illi, per quem scandalum venit. namque vt ij »
tantùm, qui in vitio & culpa fuerint (citra muneris tamen & ordinis contumeliam)
contemnantur, diuino iudicio atque iure optimo euenit. Æquissimum enim est eos, qui
primi dignitatem auctoritatemq́ue suam abiecerint, vehementer apud cæteros immi-
nutam sentire. hoc est quod à Deo hoc loco decretum indicatur. [*Et ego dedi vos contem-*
40 *ptibiles.* Hebraicè, *Et etiam ego dedi vos contemptos.*] Qua oratione illi priores fœdus vio-
lasse indicantur, quod consequenti iudicio à Deo ruptum etiam sit. id quod ex illo
quoque confirmatur. [*Sicut non seruastis vias meas,* Hebraicè ad verbum, *Sicut quod non custo-*
disti vias meas.] Quid viæ, quid custodire, significet, iam exposuimus. pertinent autem
viæ ad omne cùm priuatum, tum publicum officium. illud verò propriè ad muneris
45 publici integritatem spectat. [*Et accepistis faciem in lege.*] Deus bone, quàm minimo la-
bore, quanta cum dignitate, quamq́ue aperto, exposito & prompto modo sacerdotes
cæteriq́ue publici ministri grauitatem auctoritatemq́ue suam apud populum obtine-
re, atque Deo & hominibus approbantibus tueri amplificareq́ue possunt: nimirum, si
in obeundo munere legis, iuris atque æquitatis maximam, personarum verò nullam ra-
50 tionem habeant. etenim qui sese Dei ministrum profitetur, cæteratum omnium perso-
natum supremam & grauissimam personam in ea re agenda sustinere, cogitare de-
bet, Dei videlicet officio faciendo, integritate & grauitate summa non se, sed munus Deuter.1.
ipsum ornando incitari oportuerit, sicut scriptum est: Non accipietis vniuscuiusque per- »
sonam: quia Dei iudicium est. cuius præcepti summa est, vt nullo priuato commodo »
55 iuctis æquitatis tantùm & iuris ratio habeatur. quanquam enim summa ministri ipsius
lenitas in communi vitæ consuetudine maximè & requiratur & commendetur, in

Universidad de Deusto
Biblioteca

muneris tamen rationibus consolidandis integritas & grauitas exigitur summa, ita vt nihil sibi, sed plurimum causæ ipsi consulere oporteat. contrà verò euenit, vt dum ministris in rebus gerendis priuata magis commoda, quàm rerum ipsarum æquitas proponuntur, & res ipsæ prodantur, & illa nefariè expetita & comparata commoda labefactentur; dumque vel populi, vel summorum quorundam hominum gratia quæritur, maxima populi totius contemptio & inuidia paretur: [*Et humiles omnibus populis.*] Populis ipsis, apud quos officio prodendo splendidos & gratiosos vos fore cogitaueritis, vestræ, inquam, genti, nedum alienæ contemptui & ludibrio eritis. Hebraicè, *omni populo.* Iam verò illud æquitatis atque iuris sacerdotum vitio & culpa violati, & rerum ex personarum magis, quàm ex veritatis & legis ratione æstimatarum crimen populo illatum, certissimo exemplo & argumento, ex grauissima causa producto, peroratur.

Nunquid non pater vnus omnium nostrum, nunquid non Deus vnus creauit nos? quare ergo despicit vnusquisque nostrum fratrem suũ, violans pactum patrum vestrorum.

DETESTABILE cumprimis scelus à Iudæis per sacerdotum negligentiam & dissimulationem admissum hoc loco Vates accusat, quod nõ solum ea parte, quæ diuinum cultum & reuerentiam spectat, sed ea etiam, quæ ad communem hominum inter se societatem pertinet, pietas omnino violata sit. cuius demonstrandæ rei argumentum ex casti & legitimi matrimonij, (cuius coniunctionis societate nullum aliud inter mortales aut sanctius aut antiquius fœdus est) sublatione & contemptione colligitur. etenim quibus matrimoniorum & coniugij fides leuissima est, iisdem nullam aliam fidei rationem grauem & constantem fore consequitur. Vt autem huius flagitij magnitudo & grauitas agnoscatur, totius rei ratio paulo altius à Vate repetita est. [*Nunquid non pater vnus omnium nostrum, &c.*] Diligendi sensum & beneuolentiæ charitatem in hominibus à natura genitum esse, diuina sententia cumprimis docet: cui humana etiam experientia subscribit, sicut scriptum est: Non est bonum hominem esse solum: faciamus ei adiutorium simile sibi. &: Hoc nũc os ex ossibus meis, & caro de carne mea, &c. Primum verò & antiquissimum hominum inter se fœdus coniugij est, in paradiso integris humanis rebus Dei auspiciis atq. auctoritate sancitum, sicut scriptum est: Quos Deus coniunxit, &c. Huius autem fœderis fidem, aliàs per se grauissimam & maximã, eo firmiorem & præstantiorem esse oportet, quo maiores & grauiores necessitudinis causæ inter eos, qui paciscuntur, intercesserint. duæ verò præcipuæ & maximæ coniunctæ hominum inter se dilectionis & charitatis causæ sunt; altera est generis communio, quam (vt hoc verbo nobis vti liceat, quod ad pietatis rationes significandas cõducit) fraternitatem vocamus: altera verò religionis eiusdem societas est. natura enim ipsa hominem impellit primùm, vt eos, quos eadem secum familia, iisdem parẽtibus natos nouerit, vehementer diligat: quæ charitas aut dirimi, aut violari, nisi detestabili scelere, nõ potest. deinde verò vbi rationis iam & cõsilij compos homo est, eos, quos eiusdem religionis & cultus socios habet, præcipue sibi diligendos putat. quanquam verò hæc posterior ratio natura sua dignissima sit, illa tamen prior, quòd ab ipsa natura genita, atque à primis infantiæ sensibus exercita sit, hominibus ipsis prior esse videtur, vt multa alia etiam in rerum vniuersitate sunt, quæ cum secundum in natura locum obtineant, nobis tamẽ prima sese offerunt. Duos igitur necessitudinis & beneuolentiæ supremos gradus esse, alterum eiusdẽ generis, alterum eiusdẽ numinis atque religionis eiusdẽ communione niti ostendimus. atque vtramque dilectionis causam filij Israel habita apud Ioseph oratione significarunt, quò beneuolentiam & charitatem necessitudinis ipsorum morte patris adimi non decere confirmantes, iniuriæ atque offensionis antiquæ veniam impetrarent. namque priorem causam illa orationis pars continet, Obsecro vt obliuiscaris scelerис fratrum tuorum, & peccati ac malitiæ, quam exercuerunt in te: posteriorem verò illa, Nos quoq. oramus, vt seruis Dei patris tui dimittas iniquitatem hanc. Ita fraternitatis & erga eundem Deum seruitutis siue cultus cõmemoratione omnem summæ charitatis rationem in illa oratione complexi sunt. vtraque hæc res ad Christianæ religionis fraternam necessitudinem explicandam plurimum & mysterij & dignitatis habet. quà de re nos aliàs, Deo annuente, dicemus. nunc enim huius loci tantum explicationi breuiter consulere cogitamus. Igitur Deus eum populum, cui religionis mysteria tenenda, & cæteris

Genes. 3.

Aristot. Physic. lib. 1.

Genes. 50.

& cæteris gentibus enuntianda credere decreuerat, arctissima gratia & charitatis necessitudine coniunctum voluit, quòd veræ pietatis rationes inter eos maximè conseruẽtur, qui concordia & dilectione coniunctissimi sint. quamobrem eos non tantùm vnius Dei notitia & cultu, sed vnius generis & sanguinis (quæ multũ valet) cõmunione iũxit. omnes itaque ex vno primũ parente Abrahamo propagauit, ex cuius familia omni Isaac vnus, in quo semen vocaretur, delectus est. ex huius autẽ geminis natis alter tantũ Iacob singulariter ad eã rem est appellatus: cui quanquã plures fuerint filij, omnes tamẽ vnius domus eiusdemq. familiæ fuerũt, eodemq. Israëlis nomine sunt appellati. nã tametsi Isaac duobus, Abrahã verò pluribus filiis aucti fuerint, tameũ q̃ magni mysterij res hæc esset, Isai. 51. Genes. 21. vnius tantũ in singulis his patribus habita ratio est. de Abrahã etenim scriptũ est: Vnum vocaui eũ, &c. de Isaac verò: In Isaac vocabitur tibi semen, &c. de Iacob verò, cui plures filij, vnius verò familiæ & nomen & ius futurũ esset, Non vocaberis, inquit, vltrà Iacob, sed Israël erit nomen tuum. Appellauitque eum Israël, dixitque ei: Ego Deus omnipotens, crescе & multiplicare: Gentes & populi nationum ex te erunt, & reges de lumbis tuis egredientur: terramque, quam dedi Abraham & Isaac, dabo tibi & semini tuo post te, &c. Hæc verò omnia mysteria illo Balaami vaticinio significata sunt, à quo Israëliticus populus, & ex antiquis patribus ortus, & in vnius Israëlis familia & gente omnis censeri decantatus est. De summis silicibus videbo eum, hoc de patribus dictum est: & de collibus considerabo illum, hoc de matribus quatuor Iacobi vxoribus dicitur. deinde verò illud additum est, quo populus vnus fore cognosceretur. Populus solus habitabit, & inter gentes non computabitur. Diuini itaque consilij efficiendi, & maximi illius ad futura euangelij tempora pertinentis arcani causa, vt Israël vnus populus vnaque familia esset, ex diuino decreto fuerat constitutum cautumque, ne exterarum nuptiarum confusione, & sacra perturbarentur, & gens ipsa contaminaretur. hunc enim & vnionis & charitatis, & eiusdem religionis conseruatum statum summa quædam familiæ & gentis illius propagatio & felicitas (quam benedictionem scriptura nominat) consecutura fore eodem vaticinio indicatur. Quis numerare possit puluerem Iacob, & numerum stirpis Israël? Neque verò genti ipsi in vniuersum hanc stirpis & familiæ suæ necessitudinem simplicem incorruptamque coli, sed ministris etiam ipsis sacrorum sanctè obseruari voluit, vt illa generis coniunctio amorem magis conciliaret, & studiorum atque voluntatum concordia virtutum etiam consensum, & conspirationẽ magnas vtilitates allaturam conflaret, sicut scriptum est; Ecce quàm bonum & quàm iucundum habitare fratres in vnum, &c. Quoniam illic mandauit Dominus benedictonem & vitam, &c. Quamobrem ad sacrarum rerum administrationem vna tantùm Leuitica tribus optata est, quæ pro cæterarum tribuum primogenitis officio fungeretur. ex eadem verò tribu vna Aaronis posteritas, quæ sacerdotijs præesset, est electa. adeo namque vnus idemq. simplicissimus Deus simplicitate & vnitate delectatur, vt ijs sese libentissimè insinuet, qui charitatis & dilectionis necessitudine honesta fuerant coniunctissimi. Illud itaque semper omni studio ijs curandum fuerit, qui diuinæ felicitatis participes esse expetiuerint, vt sicut vnus Deus, vnus etiam populus ac potius vnum omnes corpus, vna anima sint. Hanc legem perpetuam populo esse, hanc à sacerdotibus & diuinarum rerum doctoribus assiduè promulgari atq. recitari oportuerit, quæ fere in omniũ tum prophetarum, tum apostolorum orationibus & sermonibus perpetua est. Ex his autẽ, quæ à nobis de amicitiæ, charitatis & necessitudinis ratione disserta sunt, criminis à Vate nostro perorati argumentum satis apertè explicatur: cuius illa sententia est, Sacerdotes illos ius & fas omne deleuisse, qui legitimi matrimonij sanctitatem incestis & prophanis connubiis & ipsi violarent, & à cæteris violari paterentur. namque id iam publicè admissum fuerat, vt præter legitimas vxores atque ex sua gẽte ductas, honestasq. feminas, aliæ etiã eæque exteræ ex gentibus appeterentur. qua in re non modò diuina lex, qua, vt ne id fieret, cautum erat, sed maximarum etiam necessitudinum charitatisque iura, & omnis iurisiurandi & religionis fides violabatur. [*Nunquid non pater vnus omnium nostrum?*] Iacobum significat, cuius posteritas omnis Israëlis filij est appellata. hæc altera necessitudinis & charitatis ratio ex fraternitate, illa verò ex religionis communione petitur. [*Nunquid non Deus vnus creauit nos?*] vt non modò vnius Dei, sed creatoris & gubernatoris cõmunis notitiã ab illis acceptam requireret, qui cùm se & ex vno patre ortos, & ab vno Deo delectos constitutosq. agnoscerẽt, charitatem erga vxores maximè colere debebãt,

Num. 23.

Num. 19.

Universidad de Deusto
Biblioteca

quas eiusdẽ, tum familiæ, tum religionis, ideoque sibi cõiunctissimas esse scirent. atque verbũ *creauit*, hoc loco propria magis & latinę simili significatione vsurpatur, quàm communi illa, qua Deus rerum omniũ à principio creator dicitur. est enim elegãtissimus etiã huius vocis vsus in sacris, cùm de noua aliqua & arcana rerum institutione agitur, vt illud: Quia creauit Dominus nouum super terram: femina circundabit virum, &c. Hac
Iercm. 31. 5 significatione is, qui antea Iacob dicebatur, vbi ad arcanam sacrorum mysteriorũ fidem, atque ad religionis dignitatem & singularem illam amplitudinem ex diuini consilij gratia deductus Israëlisque nomine appellatus fuit, creatus à Deo esse dicitur, sicut scriptũ
Iesaiæ 45. est: Et nunc hæc dicit Dominus creans te Iacob & formans te Israël, &c. Non aliena ab
Cicer. ad Atticum. Cæsar in cõment. Cicer. pro Cor. Isai. 65. hoc genere sententia latini, creare imperium, prætorem & magistratum dicunt. & Ro- 10
mulum vrbis creatorem appellant. vt etiam apud nostros de Ierosolymis scriptum extat: Quia ecce ego creo Ierusalem, &c. nam si de communi illa rerum & hominũ creatione omnium exponatur verbum, nulla culpæ reprehensio, nulla violati iuris & charitatis vituperatio esse videretur: neque crimini Iudæo homini dandum, quod vxorem ex aliena gente duceret, quam ex eo etiam amandam putaret, quòd ad communem crea- 15
torem Deum referendam esse certò sciret. Itaque de singulari creatione & adoptione hic agitur: cuius necessitudo & charitatis ratio atq. officium illis pręcipuè deberetur, qui in eadem & familia & religione censerentur, iisdemque creatoris & institutoris legibus & præceptis imbuti essent. quæ ratio, quoniam neglecta fuerat, grauissimo crimini huiusmodi argumentatione à Vate datur. [*Quare ergo despicit vnusquisque fratrem suum vio-* 20
lans pactum patrum vestrorum, Hebraicè *nostrorum*.] Oratio hæc officij omnis à Iudæis cum religionis violatione proditi expostulationem habet: quę rerum deinde & personarum locorumque circunstantiis amplificatur. primùm enim prius illud necessitudinis & charitatis ius violatum ostenditur, quòd vnusquisque fratrem suum despiciat, hoc est, quòd vir vxorem suam sibi generis necessitudine coniunctissimam indignis modis 25
tractatam vexet. in sacrorum sermonum vsu & consuetudine positum est, vt omnes tam viri, quàm feminæ, perinde atque homines dicuntur, ita etiam fratres appellẽtur. Hebraicum idem vtrique sexui ac tantùm generis nota distinctum nomen est. Græci ac Latini varia in vtroque genere nomina vsurpant, quę tamen apud nostros vna fratris ap-
Iacob. 1. „ pellatione significantur, vt apud Iacobum: Omne gaudium existimate fratres mei, cùm 30
„ in tentationes varias incideritis, &c. Deinde verò altera illa religionis coniunctio, quam sanctissimam & maximè obseruatam, omnique charitatis officio cultam esse oportuit, labefactata & perfracta significatur. [*Violans pactum patrum nostrorum*.] fuerat autem pactum patrum, vt omnibus illis illorumque posteritati vnus tantùm Deus & cognosce-
retur & coleretur, vnusque populus vni Deo consecratus addictusque esset. Dominum, 35
Matth. inquit, Deum tuum adorabis, & illi soli seruies. Est autem postulatio fidei violatæ:
„ quod crimen latinus interpres illis verbis indicauit, *despicere & violare*. despicere He-
Thren. 1. braicè est B A G A D, Latine præuaricari & deficere significat, vt apud Ieremiam: Omnes amici spreuerunt eam, & facti sunt inimici. Atque ita interpretatur Chaldæus pa-
„ raphrastes, *Mentitus est vir in fratre suo, &c.* illatum verò crimen subiuncta expositio- 40
ne à Vate agitur.

Transgressus est Juda, & abominatio facta est in Israel, & in Ierusalem: quia contaminauit Judas sanctificationem Domini, quam dilexit, & habuit filiam Dei alieni. 45

F A C T I indignitas & turpitudo verborum & personarum collationibus augetur: quòd Iudas, qui confitentis & fidelis nomen habet, transgressus & præuaricatus, & à Deo & ab officio & charitate defecerit: nam verbum *Trangressus*, idem est, quod in proximo versu, *despicit*, eodemque modo Chaldaicè redditur, *mentitus est*. Fuit autem Iu- 50
dæ defectio, quòd alieni sanguinis, connubiorum & affinitatum participes illi esse voluerint. [*Abominatio facta est in Israel.*] qui cùm potentem cum Deo sese cognominet, generis sui sanctitatem alienorum deorum filiabus ductis polluerunt. Est enim abominatio idem, quod nefas atque probrum, cùm videlicet ea admittuntur, quæ per ius atque fas, per antiquum institutum, per legum atque morum consuetudinem minimè 55
Genes. 46. „ decent, vt illud: Quia abominatio Ægyptiis omnis pastor, &c. atque in hac ratione commiscen-

miscendi feminis frequentissimè verba hæc, abominatio & abominari, vsurpantur, vbi, „
ne quid præter ius aut fas fiat, cauetur, vt in Leuitico aliisq. in locis: Omnis anima, quæ Leuit. 18.
fecerit de abominationibus his quippiam, peribit de medio populi sui: quia abominatio „
est. loci autem dignitas & sanctitudo, pernicioso cæteris exemplo, violata culpam au- „
5 get, [*Et in Ierusalem*,] vrbe regia & principe, vnde vel honestatis imitatio, vel vitij & malorum contagiones profectę latius manare possunt. [*Quia contaminauit Iudas sanctificationem Domini.*] Vtramque charitatis rationem & integritatem à Iuda corruptam esse dicit, vbi coniugij lex, quæ cum generis sui feminis instituta, atque à Deo sancita firmataque, & ab ipso libenter & studiose olim accepta, tamen nunc iam adiunctis alienis vxoribus
10 & alieni Dei filiabus conculcata fuerit. atque hoc modo non solùm coniugij fœdus, sed Dei vnius colendi pactum violatum est, adductis domum vxoribus iis, quæ alienos Deos patres sibi creditos, & a se, & à viris suis, maximè autem à filiis colendos putent & curent. Habent omnia verba pondus & significationem grauissimam. [*Sanctitas Domini, quam amauit filia Dei alieni.*] quæ omnia à nobis indicantur magis, quàm explicantur.
15 quàm demum grauis huiusmodi culpam consequens pœna exspectanda esset, subiuncta sententia exponitur.

Disperdet Dominus virum, qui fecerit hoc, magistrum & discipulum de tabernaculo Jacob, & offerentem munus Domino exercituum.
20

M E R I T O is à societate repulsus seiungitur, qui societatem labefactat. Deus domũ Israël ita simplicem integramque esse voluerat, ita vnum illius populum fore curauerat, vt tabernaculi nomine sæpe appellauerit. est enim tabernaculum omnium, quę ad cohabitandum construi solent, domiciliorum simplicissimum, & quod non perinde atque
25 ædes pluribus partibus, cubiculis, conclauibus, vestibulis, atriis areisque diuisum, sed vno tantùm velo contentum, vno etiam plerumque malo fultum. cuiusmodi tabernacula qui habitent, eos mutua charitate, iisdem studiis, iisdem religionis legibus coniunctissimè teneri oportuerit; vtpote qui ab eadem consuetudine atque omni vitæ communione ob loci simplicis vsum separari non possunt. hæc verò omnis populi
30 vnius domus, atque adeo vnius tabernaculi ratio, cum vnius Domini exercituum notitia, religione & cultu simplici mirificè conueniebat. quicunque verò vtriusuis rei integritatem violauerit, indignũ profectò sese illius fructu & vsu reddet, nedum si vtriusque fœderis iura corruperit; siue is sacerdos, siue alius quispiam ex cæteris populi ordinibus fuerit. [*Disperdet Dominus*, Hebraicè *excindet*,] vt illud sæpe in lege repetitum:
35 Et excindetur anima illa de populo suo, & peribit anima illa de cœtu, &c. [*Virum*, Genes. 17. Exod. 12.
qui fecerit hoc,] Absoluta & sine vlla exceptione sententia est. [*Magistrum & discipulum.*] „
Hæc interpretatio ab interprete nostro ex Hebræis expositionibus assumpta videtur, magis ad significationem, quàm ad vocem ipsam redditis verbis. Hebraicum enim exemplar ad verbum sic habet, [*Excitantem & respondentem*:] quod nobis illud significat, nullum videlicet hominem ex iis, qui sese prophanis huiusmodi coniugiis contaminauerit, pœnam effugiturum: neque vllum etiam ex illorum familia superstitem futurum. excitare enim & respondere, viuentiũ est. nam qui dormiunt, excitati respondere possunt; qui verò mortui sunt, neque excitare, neque excitantibus valent respondere. Vacuas igitur & inanes hominum istorum domos relictum iri significat, quarum
45 fores nemo foris veniens pulset, neq. intus prodiẽs pulsanti aperiat. Hispanè sic: *Niquede quien llame ni quien responda.* Vulgatæ autem versionis sententia aperta est, vt eadem pœna & populo & sacerdotibus ac legis interpretibus, quos populus auctores habuerit, decernatur. sed quæ sacerdotes propriè spectat, illa sentẽtiæ pars est. [*Offerentem munus Domino exercituum.*] Nam neque sacerdotes etiam ipsos hac culpa abstinuisse, testis est Es-
50 dras, cuius grauissimæ hac de re actiones supplicationesq. extant. Hunc locum sic Chaldæus paraphrastes exponit. [*Exterminabit Dominus virum, qui facit eam filium & filium filij de verbibus Iacob, & si sacerdos ipse, non erit illi offerens oblationes in domo sanctuarij Dei Szebaoth.*] Quoniam autem admisso prophanorum coniugiorum sceleri illud etiam flagitium accesserat, vt exteræ & à proprio genere & cultu alienæ mulieres vehementissimè
55 & studiosissimè etiam cum summa religionis & legitimarum vxorum contumelia amarentur, huiusmodi etiam improbitatem & iniuriam maximam acerbè Vates insectatur.

Et hoc

Universidad de Deusto
Biblioteca

Et hoc rursum fecistis, Operiebatis lachrymis altare Domini fletu & mugitu, ita vt non respiciam vltrà ad sacrificium, neque accipiam placabile quid de manu vestra.

NEFARIO violatæ tum charitatis, tum religionis & fidei flagitio iniuriâ publicè priuatéque additam accusat. iam enim illud primum scelus maximum fuerat, generis integritatem & necessitudinem, deinde religionis propriæ sanctitatẽ prophanis connubiis violando, superstitionem aliarum gentium vna cùm vxoribus admisisse: at verò & præter hoc etiam, honestas & pias legitimasque vxores Israëlitas summa iniuria afficere. id profecto indignissimum facinus & seuerissimè vindicandum fuerit, quodque Deum ab hominibus adeo abalienet, vt neque cultui, neque sacrificiis adesse placatum sinat. [*Et hoc rursum fecistis.* Hebraicè, *Et hoc secundo fecistis.*] Contentum sceleris suscipiendi studium, consilium & voluntatem illud maximè arguit & confirmat, quòd non simpliciter, sed multipliciter peccatum sit. Dei à nobis abalienandi duplex causa esse potest, altera fœderis de religione sanciti violatio; altera officij erga homines neglectio. Vtrauis autem seorsum id efficere potest, nedum vtraque simul efficiat. quòd si ad earum rerum cumulum iniuriarum etiam in fratres studium accesserit, ea res profectò fraudis, improbitatis, malitiæque pondus maximum ad Dei voluntatem alienandam habet, sicut scri-
„ ptum est: Et cùm extenderitis manus vestras, auertam oculos meos à vobis: & cùm mul-
„ tiplicaueritis orationem, non exaudiam. manus enim vestræ sanguine plenæ sunt, &c. [*Operiebatis lachrymis altare Domini.*] Muliebris luctus miserabiliter satis describitur, qui virorum ipsorum culpa & iniuria grauissimus & assiduus accidisse significatur. vehemẽtem enim eum dolorem esse oportuit, qui tantum lachrymarum effundere cogeret, vt illis altare, ad quod miseris subsidij causa cõfugeretur, esset omnino opertũ; deinde etiã lamenta, singultus atque eiulatus, imò & mugitus consequerentur, quibus grauissimus animi mœror, atque maxima ex accepta iniuria anxietas declararetur. Cùm verò mundam omni macula omnique iniuria vacantẽ, deniq. omnino puram sibi aram & sacrari & conseruari Deus voluerit, ita vt neque lapides ipsos ferro incidi passus sit, ingratissimã illam sibi fore consequitur, quæ lachrymis, singultibus, lamentisque miserorum oppleta sit. his accedunt voces illæ miserabiles vlulantium & gementium, quibus sacrificantium cantus & preces interturbatæ, quo minus à Deo exaudiantur, impediti solẽt. atqui oppressorum & calamitosorum lachrymis & lamentis commoueri se & dolere testatur Deus, offendi autem non ipsis, sed eorum, qui in causa fuerint, culpa. ob eamq. rem ait, [*Operiebatis lachrymis.*] non ij qui flent, sed ij, qui flere coëgerint, arguuntur. [*Altare Domini.*] Omnem humani officij & pietatis atque præsidij spem illis negatam significat, quibus vnica diuinæ fidei implorandæ ratio relicta esset. est enim summæ oppressionis signum, cùm miseri & iniuria affecti ad aras plorabundi & lamentabundi confugiunt, vt quæ nullum iam in hominum consiliis, auxiliis, nullum in magistratibus atque iudicibus principibusque suis contra iniuriam præsidium, nullũ propugnaculum habeant,
Isai. 5. sicut scriptum est: Exspectaui vt faceret iudicium, & ecce iniquitas, & iustitia, & ecce cla-
„ mor. [*Neque accipiam placabile quid de manu vestra.* Hebraicè, *non etiam respicere ad munus, & accipere voluntarium de manu vestra.*] Hæc verborum figurata negatio illorum sacrificia & munera Deo ingrata esse significat: namque accipere voluntarium, idem est, quod gratum ratumque habere. At verò cùm eam illi culpam improbitate & impudẽtia magis, quàm causa aliqua à se deriuare niterentur, manifesta & grauissima redargutione sustinere conuincuntur.

Et dixistis, Quam ob causam?

MVLIERVM fletum, lachrymas & lamenta naturæ ipsarum importunitati & infirmitati potius, quàm illatis à se iniuriis asscribere hominum improbitas contendebat, quòd feminæ ad fletus & lamenta, vel nulla, vel exigua, vel ficta & falsa causa promptissimæ sint. *Vberibus semper lachrymis, semperq. paratis In statione sua, atque exspectantibus illam,*
Iuuena. sat. 6. *Quo iubeat manare modo, &c.* Sic humana calliditas priuatas causas communibus argumentis inuersas in alios transferre solet. Verùm enimuero has feminarũ lachrymas non inanes, sed grauissimis iniuriis expressas esse, Deus ipse testatur, cuius sola iudicij fides incorrupta & sancta semper est. namque vt iam nullum, neque in causæ honestate, neque in hominum officiis, neque in iudicibus, neque in sacerdotibus, neque.

neque in aliis magistratibus præsidium reliquum fuerit, illa tamen diuinæ auctoritatis integritas & sanctitas perpetua superest, cuius vnius vel iudicium, vel testimonium in omni informanda atque tractanda causa omnino valet.

Quia Dominus testificatus est inter te & vxorem pubertatis tuæ, quam tu despexisti: & hæc particeps tua & vxor fœderis tui.

MVLIERES cæteris auxiliis omnibus expoliatas ad vnicam Dei fidem, quam sanctissimam & integerrimam semperque constantem esse manifestum est, confugisse, eamque certâ vt omnes alij, miseri & afflicti expertas esse, locus hic indicat. quanquam enim mulierum causa cæteris omnibus leuis aut falsa existimetur, à Domino tamen sapientissimo & misericordissimo integerrimoque teste iustissima & grauissima esse confirmatur. ille enim multorum inter virum & vxorem fœderum se auspice sancitorum grauissimorumque à viris erga vxores debitorum testis citatus iniuriarum testimonium contra viros dicit. atque primum quidem cõiugij fœdus inter te & vxorem se præsente atque inuocato actum, ictum & sancitum, nominisque sui inscriptione conscriptum, & obsignatum testatur; deinde illam tibi delectam, gratam, iucundam atque suauem cùm forma, tum cæteris iuuentæ & coniugij fructibus fuisse ait, quãdo tu iuuenis illam puellam duxeris. neque enim nouum aut recens debitu vestri nomen est, neque ita obscurũ, vt negari aut leue videri possit; quinimo antiquum vetusque est, ab adolescentia vestra factum. [*Vxorem pubertatis tuæ.*] Hoc tu nomen nulla causa, nullo iure corruptum expunxisti. nihil etenim ab vxore, [*quam tu despexisti.*] commissum est, quamobrem fidei & fœderis mutui ius violari aliqua, vel iniqua causa posset. siquidem illa semper in officio & tuis obsequiis, & fœderis me præsente sanciti legibus astricta permásit. hoc est, quod dicitur. [*Et hæc particeps tua, & vxor fœderis tui*, quam tamen, *tu* vir *despexisti*. Hebraicè est, *fraudasti.* Chaldaicè *mentitus fuisti.* [*particeps tua*, generis necessitudine vitaeq. societate coniuncta, *& vxor fœderis tui*,] quæ fœderis legitimè, me teste, initi religionem obseruat: ita vt domi tuæ etiam aspernimè tractata, fidelis tamẽ perseueret. Hoc autem scelus cùm ab vno susceptũ, omnibus nominibus improbandum detestandumque fuerit, tum verò maximè exagitandum & vindicandum esse Deus ait, quòd publicè & nulla vel iniqua rationis specie, sed sola impietate & libidine sit à pluribus admissum.

Nonne vnus fecit, & residuum spiritus eius est? & quid vnus quærit, nisi semen Dei.

AD HVIVS loci explicationem à quibusdam Adam primus, ab aliis verò Abraham est appellatus; quorum cùm neutrum nomen, neque vestigium quidẽ in ipsa lectione extet, nos mentionẽ etiam hoc loco venerati, ad sententiæ tamen argumentum, vt non necessariam intermittemus, locumque ipsum facilius obtinebimus. Hebraicorum tantũ verborum simplicitatem secuti. Sic igitur ad verbum Hebraicè, [*Et non vnus fecit, & residuum spiritus illi: & quid vnus ille quærens semen Dei.*] Commune vitium, imò commune omnium flagitium illud esse ait, quodque nullo alio, quàm libidinis nomine interpretandum sit. neque enim, inquit, dici potest vnum quempiam priuato vitio & errore, vel singulari audacia hoc fecisse, non inquam vnum tantum hoc conscluisse facimus, reliquos verò à libidine & iniuria continentes meliori & sapientiori mente fuisse. hoc est, [*Et residuum spiritus illi.*] Spiritum pro mente, consilio, iudicioque hoc loco, vt Iosue 2. Esther 15.
sæpe alias, vsurpatur. vt: Neque remansit in eis spiritus. & illud: Et conuertit spiritum regis hoc est, consilium & propositum. neque verò si vni tantum admissum facinus fuisset, ab aliis vlla ratione ferendum, nedum exprimendum imitatione foret, quod nulla neque simulata rationis specie excusationem habere posset. nam quo consilio, qua ratione, qua oratione vel vnus quispiam è populo alienas feminas à se expertas probare posset? profectò nihil excogitare valeat, quo peccatum excuset suum, nisi illud fortasse non modò inepte, sed impudenter & nefariè prætendat consilium, se ex vxoribus illis ductis sobolem propagare sanctam & religiosam cupiisse, quæ alias prophana & impia futura esset, si gentilibus etiam patribus propagaretur. Huiusmodi autem summæ stultitiæ excusatione, quicunque vti studeret, summæ improbitatis odium sibi potius, quàm veniã conciliaret, nam præterquam quòd

Universidad de Deusto
Biblioteca

quòd ſpem maleficij præſentis in honeſto euentu collocare nefas fuerit, cùm id & diuina omnia iura, & humanæ neceſſitudinis ratio vetarent, euentus etiam ipſe huiuſmodi conſilij rationem redarguere & refellere ſatis poteſt: quippe cùm ab eiuſcemodi variæ religionis parentibus improbiſſimi euadant impiæ aut ſuperſtitioſæ matris diſciplina educati. cuius rei non vnum, ſed innumera cùm ex communi vitæ exem- 5
plo, tum in ſacris libris & hiſtoriis teſtimonia dari poſſunt. fere enim regum omnium
3.Reg.22. improborum & impiorũ vitia maternæ educationi aſſcribi ſolent, vt de Ochoſia Acha-
„ bi filio ſcriptum eſt. Et fecit malum in conſpectu Domini, & ambulauit in via patris ſui
„ & matris ſuæ, &c. cuius etiam argumenti illa apud Ieremiam ſententia eſt: Et mittam
Ierem.22. „ te & matrem tuam, quæ genuit te, in terram alienam, &c. Itaque huiuſmodi ineptæ 10
„ nuptiæ non matrimonij dignitatis, non prolis, ſed libidinis cauſa coniunctæ arguun-
tur. eaque in vno etiam, nedum in pluribus damnandæ ſunt. hæc illius orationis ſimplex ſententia eſt. [*Et quid vnus ille quærens? ſemen Dei.*] hoc eſt, quærit num ille fortaſſe religionem hoc modo dilatare, prolemque Deo gratam propagare & pro filiis homi- 15
num ſufficere filios Dei poſſit? nihil minus profecto aut efficitur, aut quæritur hoc modo, niſi fortè ad religioſos & pios liberos ſuſcipiendos alienæ mulieres propriis & neceſſariis, atque genere & diſciplinæ ſocietate coniunctiſſimis, item prophanæ nuptiæ legitimis & ſacris anteponantur: quod quanquam ſine vllius iniuria fieret, iniquum tamen & indignum vehementer, atque ab omni ſpiritu & recta cogitatione alieniſſimum eſſe, 20
ipſa rerum inter ſe comparatione declaratur.

Cuſtodite ergo ſpiritum veſtrum, & vxorem adoleſcentiæ tuæ nolì deſpicere.

HEBRAICE, [*Et cuſtodietis in ſpiritu veſtro.*] Significat hæc oratio eam, quæ tractatur, 25
cauſam grauiſſimam eſſe: quamque non negligentia, ſed certo conſilio rectéque putata ratione in ſuam propriam dignitatem vindicare oporteat. *Cuſtodite ſpiritum veſtrum*, vel, *cuſtodietis in ſpiritu veſtro*, idem eſt, atque rem ipſam animo & cogitatione ſuis ponderibus examinatam obſeruabitis, neque committetis, vt vel ab vno ex vobis huiuſmodi gra- 30
uiſſimum facinus cum ſumma in vxorem optimè de ſe merentem iniuria admittatur. ſummo autem artificio vterque numerus, pluralis & ſingularis, in hac oratione vſurpatus eſt. quod ad conſilium ineundum capiendumque pertinet, [*Cuſtodite ſpiritum veſtri*, quod verò ad ſcelus admittendũ, *vxorem adoleſcentiæ tuæ noli deſpicere.*] namque ſi maximè quiſpiam in facinore faciẽdo aliquo ſtultitiam conſilij excuſet, eam tamen plures excu- 35
ſare minimè poſſunt: plus enim collatis conſiliis & cogitationibus communicatis & examinatis à multis, quàm ab vno tantum in rerũ ratione expendenda perſpicitur: neque in conſilio capiendo tantùm vnius, quantum multorum grauis & turpis eſt error. Igitur communi conſilio prouidendum ſtatuendumque eſt, quid fieri, quidue caueri deceat: neque præter eius communis conſilij rationem & ſententiam quicquam priuato homi- 40
ni, aut agere, aut admittere licet. vtraque verò facinoris indignitas breuiter ſignificata eſt, & rei ipſius, inquam turpitudo, quamuis etiam ſine alterius iniuria admittatur, & eiuſdem etiam cum iniuria coniunctæ grauitas, alterum illa pars indicat, [*Cuſtodite ſpiritum veſtrum*] alterũ verò illa, *Vxorem adoleſcentiæ tuæ noli deſpicere*, ſiue *fraudare.*] Hæc enim res apertum odium & manifeſtam iniuriam arguit. quæ quidem peccata Iſraëlitico no- 45
mine indigniſſima à Deo vltore vindicanda ſunt.

Cum odio habueris, dimitte, dicit Dominus Deus Iſrael. operiet autem iniquitas veſtimentum eius, dicit Dominus Deus exercituum.

VTILITATIS publicæ cauſa (quam nobis moderatricem conſiliorum noſtrorum conſtituimus) eò imur hoc loco præter inſtitutum noſtrum, aliorum qui rectius viden- 50
tur ſcripſiſſe, recitare ſententias, maximè autem antiquorum Hebræorum, quorũ veſtigia cæteri expoſitores ſunt perſecuti. atque hunc locum difficile iudicatũ fuiſſe, varia illorũ & elaborata interpretatio declarat. primus enim omnium & eorũ, qui nunc extant, antiquiſſimus paraphraſtes, magnoque ingenio vir Ionathas Onkeli F. de repudio & dimiſſione vxoris hic agi opinatus, Hebraicam orationem ſic expoſuit: [*Nam ſi odiſti eam, dimitte eam, dicit Dominus Deus Iſrael, & non operias peccatum in veſtimento tuo, dicit Dominus*

Dominus exercituũ, & cuſtodiemini in animabus veſtris, & nõ mentiemini.] Hac explicationẽ vulgatæ verſionis interpres ſecutus videtur, quã ad latini ſermonis phraſim accedere magis, quã Hebraicã orationẽ putaret. In eandẽ etiã ſententiã Hebræi cõmentatores frequẽtes ierũt, vt de repudio agi arbitrarẽtur: cuius tamen argumẽti rationẽ alius aliam, tenuẽre. 5 nã cũ hęc de repudio diſputatio grauiſſima ſemper & difficillima cũ in Synagoga, tũ etiã in Eccleſia Chriſtiana ad hæc vſq. tẽpora fuerit, vt quiſq. de ea re ſentiret, ita loca, quæ huc pertinere viderẽtur, expoſuit. vt verò omni ex parte officio noſtro ſatisfaciẽtes viã ad huius loci interpretationẽ muniamus; orationẽ ipſam ex Hebraico ad verbũ imprimis vertendã eſſe duximus. [*Nam odiſſe mittere dicit Dominus Deus Iſraël, & operuit iniquitas ſu*
10 *per veſtimentũ eius, dicit Dominus exercituũ.*] Recentiorũ igitur expoſitorũ ſentẽtiis præter- Miſnaioth.
miſſis, quòd omnes hi antiquorũ veſtigia perſequuti ſunt, eos, qui ante mille annos ſcripſerunt, referemus. In Ieroſolymitano diſputationũ libro, eo capite, quod de ſpõſalibus & ſanctis inſcribitur, ſic de hac re legimus: nã odiſſe mittere dicit Dominus Deus Iſraël: in Iſraël dedi repudiationes, & nõ in nationibus ſeculi, dixit. Hhananus ex ſentẽtia Pinh
15 has. In omni Paraſſa ſcriptũ eſt, Dominus exercituũ. & hic ſcriptum eſt, Dominus Deus Iſraël, quòd nõ profiteatur ſanctus ille & benedictus nomẽ ſuũ, niſi apud Iſraëlẽ tantũmodo. eodẽ loco alij ſic exponũt, [*nã odiſſe mittere,*] id eſt, ſanctus ille & benedictus odit „ eũ, qui dimittit vxorẽ ſuã. Haggęus etiã in capite de dimiſſiõe ait: In omni libro Malachię „ ſcriptũ eſt, Dominus exercituũ, & hic ſcribitur, Deus Iſraël, quaſi auertẽs dicat, ne pro-
20 phanetur nomẽ meũ ſuper repudia, ſed Deus Iſraël. Pręterea & Iudas & Ioãnes doctores inquiũt, nam odiſſe miſit, odiſſe dimittentẽ. & non explicatũ eſt, an in priori cõlugio, an in poſteriori. Eleazarus autẽ ſcripſit: Quicũq. eiecerit vxorem ſuã, lachrymas ſuper altare defluere facit. has ita varias expoſitionũ formas cæteri interpretes pro ſua quiſq. ſententia referentes, nihil præterea ad loci veritatem patefaciendã & illuſtrandã contule-
25 runt. Verum in iis, quæ recitata iam ſunt, nihil ita planè illuſtre eſt, vt eius rei, quã quærimus aditũ patefacere poſſit, niſi quãtum ex his varias de repudio antiquorũ Hebræorum ſentẽtias fuiſſe obſeruamus. id quod nos Tridenti ſententiã rogati publicè in Concilio diximus, anno 1561. ad D. XIIII. kalend. Martias. qui dies honeſtiſſimus nobis in illo ſacro ſenatu fuit, cũ de grauiſſima illa repudij cauſa ageretur. Verũ enimuero cũ nullum
30 nos in hoc Malachię loco verbũ de dimittẽda vxore, neq. Hebraicè in exẽplari ipſo, neq. Latinè in verſione noſtra adnotauerimus, in eã ſententiã adducti ſumus, vt nihil hic de repudio agi exiſtimaremus, præſertim cũ omnis hæc repudij ratio nõ tã à Deo inſtituta, quã à Moſe propter hominũ duriticm permiſſa fuiſſe, & à Chriſto indicatur, & ab ipſis etiã Phariſæis recipitur: qui, vt D. Marcus ſcripſit, dixerũt: Moſes permiſit ſcribere libel
35 lum repudij, & dimittere &c. neq. enim toto illo capite de repudio Deus, vt eius rei auctor appellatur, ſed Moſes tantũ, qui latã à Deo legẽ nũc exponẽdo, nũc verò permittẽdo in omni illo Deuterono. libro interpretatus eſt, qua de re nos aliàs Deo volẽte, plenius Deut.24
diſſeremus. atqui hoc loco Vates noſter nõ Moſen, ſed Deũ eius, quã ipſe pronũtiat, ſen- „
tentiæ appellat auctorẽ, [*dicit Dominus Deus Iſraël.*] quẽ tamẽ repudij inſtituẽdi auctorẽ „
40 neq. Moſes quondã prædicauerat, neq. Chriſtus, neq. Phariſæi & Scribæ protulerũt. neq. verò hoc Vatis reſpõſum prætermittendũ illis putaretur, quin ad eã rẽ ſi faceret, quocũq. nomine, ſiue præcepti, ſiue cõſilij aut permiſſionis, cũ primis eſſet relatũ, vtpote quod diuina auctoritate apertioribus etiã verbis, quã illud Moſaicũ niteretur. Quibus argumẽtis efficitur, huius loci expoſitionẽ antiquiſſimos doctores ſimplicius multo, magisq. ex
45 verborũ ratione & vſu, atq. ex ipſius, de quo agitur, argumẽti cauſa, quã ex repudij annotatione habuiſſe: quã nos eidẽ inſiſtentes viæ, perſpicuã & dilucidã, vt ſpero, afferemus. Meminiſſe igitur oportet in primis duorũ illorũ locorũ, ex quibus ad omnẽ hãc cauſam perorandã producta ſunt à Vate noſtro argumẽta, charitatis videlicet vtriuſq. arctiſſimi vinculi, quod naturali neceſſitudine & religionis cõmunione cõſtare docuimus: quorũ
50 vel vtrumq. vel alterũ negligentia laxari flagitioſum valde, iniuria verò & odio rumpi, longè eſſet ſceleratiſſimũ. Vtrumq. autem crimẽ & negligẽtiæ & iniuriæ in his, qui accuſantur, Iudæis hærere, ipſa cauſæ narratione Deus oſtẽderat. Sed ne illi alterius leuioris cõceſſione alterã grauiſſimam elabi poſſe, viderẽtur, id agit Deus, vt cõfirmet, nõ ſolũ officij neglectionem illis vitio dari, iniuriæ verò illationem obſcuram eſſe. ſed hanc
55 apertiſſimè, publicè atq. manifeſtè ſeſe ipſam prodidiſſe, nullumq. vel deriuãdi, vel negandi, vel aliqua ex parte occultãdi reliquiſſe locũ; quippe quæ ita longè lateq. creſcẽs

 emineat

Universidad de Deusto
Biblioteca

emineat & appareat, vt nullis vestibus opprimi abscondiue possit. hæc loci huius sententia nobis est, quæ iá facilè ex orationis & verborũ ratione ostẽdetur. [*Nã odisse mittere dicit Dominus Deus Israël.*] Primũ illud ad cõfirmationem pertinet, quòd Dominus Deus Israël id testatur & dicit, qui sese testem inter virũ & vxorẽ antea fuerat professus. deinde eam rẽ sibi diligenter notatã esse confirmat, vtpote, cui Israëlis gubernãdi, regẽdi, fo- 5
uẽdi, atq. ab iniuria defendẽdi iam olim fuerit suscepta cura: cuius vt dignitas & felicitas cõseruaretur, magnũ in ipsius familia animorũ & consiliorũ in omni re cõsensum, præsertim in religionis cõmunione & societate, postulabat, sicut scriptũ est: Interea locutus est Deus ad Iacob, Surge & ascẽde Bethel, & habita ibi, facq. altare Deo, qui appa- Genes. 35.
" ruit tibi quãdo fugiebas Esau fratrẽ tuũ. Iacob verò cõuocata omni domo sua ait, Abiicite 10
" Deos alienos, qui in medio vestri sunt, & mũdamini ac mutate vestimẽta vestra. surgite
" & ascẽdamus in Bethel, & faciamus ibi altare Deo, qui exaudiuit me in tribulatione mea,
" & socius fuit itineris mei, &c. & eodẽ loco paulo inferius scribitur: Apparuit autẽ Do-
" minus Iacob postquã reuersus est ex Mesopotamia Syriæ, benedixitq. ei dicẽs: Nõ vocabe
" ris vltrà Iacob, sed Israël erit nomẽ tuũ. & appellauit eum Israël, & dixit, Ego Deus omni- 15
" potens, crescе & multiplicare, &c. huc pertinet nomẽ, [*Dominus Deus Israël,*] hoc tãtum loco à Vate appellatũ, cuius appellationis prima pars Dominus, misericordiæ & cõstantiæ significationẽ, Deus gubernatorẽ, iudicẽ & præfectũ præcipuè significat. qualẽ cùm sese singulariter in omni causa Israëli Deus præbuerit, sicut scriptũ est: Qui regis Israël, &c. tũ etiã in hac ratione dilectionis vel cõseruatæ benignissimũ & prouidentissimũ gu- 20
bernatorẽ, vel violatæ vltorẽ & vindicẽ esse confirmat. atq. ob eam rem vbi iniuriã manifestã in huiusmodi causa esse demonstrauit, alterũ illud, quod vltionem spectat, nomẽ appellat. [*dicit Dominus exercituum.*] Iam verò illa nobis exponẽda verba reliqua sunt, [*Nã odisse mittere, & operuit iniquitas super vestimentũ eius.*] *nam* nõ modò causæ, sed affirmationis etiam vim obtinet, *Chi*, Hebraicũ, cui Latina, nã & quippe, respõdent. de qua voce iam sę 25
pè aliàs docuimus. *Odisse*, infinitiuus Græcè & Latinè sæpe, Hebraicè autẽ sæpissimè, pro nomine vsurpatur, vt mori morieris, visitare visitabit, & innumera alia: sic hoc loco odisse idẽ quod odium, sed elegantius etiã & vehemẽtius dicit mittere. verbũ *Selahh*, quod
" nullum apud Latinos cõmodius repræsentat, quã mittere, variæ & elegantis est apud
" Hebræos significationis, quæ tamẽ in sentẽtia conueniat secũ magis, quàm pugnet; vtpo 30
te quæ elegãtibus analogiis ad alias atq. alias res trãsferatur. ex quibus vnum genus est, Psal. 79.
" quod ad extensionẽ, dilatationẽ, propagationẽq. pertinet, atq. in agriculturę rationibus
" cõmodissimè vsurpatur. Ex hoc genere orationes illæ sunt: Extẽdit palmites suos vsque
" ad mare, & vsq. ad flumẽ propagines eius, & emissiones tuæ paradisus granatorũ. & illud Cant. 4. Isai. 16.
" etiam quod Isaias de vinea canit: Et flagella eius vsque ad Iazer peruenerũt, propagines 35
" eius relictæ sunt. quibus in orationibus vbi Latinè legimus, extẽdit, emissiones, propagines, idem verbũ *Salahh*, aut ex eo deducta vox aliqua est. In aquarũ autẽ effluxione & Ezech. 31.
redundantia idẽ verbũ vsurpatur elegãter, vt apud Ezechielẽ: Et eleuati sunt rami eius
" prę aquis multis. ex quo verbo nomen Natatorię illi in Ierosolymis factum esse *Siloahh*, 40
apud Nehemiã annotauimus. Eiusmodi itaq. nobis orationis huius est sensus, vt Iudæorum in vxores odium non leue, neq. occultum, sed grauissimũ & maximum esse arguatur, quod ita omni ex parte erũpat, vt occultari nullo modo possit; quippe quod penitus in animis insitum ramos & propagines suas adeo emiserit, vt vestis etiam hominum, quibus occultari multa solent, omnino eminens manifestis factis iniuriis, operuerit, & 45
supra vestimenta ipsa iam longè appareat. hoc est, quod dicit, [*operiet autem iniquitas super vestimentum eius.* Hebraicè, *& operuit iniquitas.*] Quo in sermone illud est propriè ad hanc rem obseruandum, aliud esse operire vestimentum, aliud operire super vestimentum. operire vestimẽtum, est vestimentũ studio occultãdi tegere; operire verò super vestimẽtum, est ita redundare atq. eminere, vt nullo vestimento occultari aut dissimulari possit Deut. 15.
res. Hususmodi verborũ constructiones in illis locis annotantur. Neq. parcat ei oculus 50
" tuus, vt miserearis & occultes eum, Hebraicè, & occultes super eum. & illud multo cla- Iosue. 24.
rius: Et adduxit super eos mare, & operuit super eos, & operiebant Cherubin super ar- 1. Par. 5.
" cam. & apud Nehemiam: Ne operias super iniquitatem eorum. his omnibus atque aliis
in locis verbum *Chizzah* cum præpositione *Ghal* constructum, redundare, eminere at- Nehe. 4.
" que dissimulare, & obtegere significat. iniquitas Hebraicè *Hhamazz*, Latinè iniuria, 55
" Hispanè significãtius, *agrauio.* [*Super vestimentum eius.*] Pronomen *eius* masculinum est Hebraicè

braicè, atque ita cùm oratio, tum ratio omnis, sententiæ huius expositionem adiuuat; tum illud etiam cõfirmat, quod his subiungitur, [*Custodite spiritum vestrum, & nolite despicere.* Hebraicè, *& custodiemini in spiritu vestro, & non despicietis.* Chaldaicè, *& custodiemini in spiritu vestro, & non præuaricabimini.*] Quanquam oratio ipsa diuini iussi formulam ex- 5
primere videatur, ex Hebraici tamen sermonis ratione, atque ex sententiæ etiam & actionis ipsius modo & impetu ad contentionem mihi magis & antitheton referenda putatur. est enim ironicωs pronuntiatum, vt rei indignitas vehementius augeatur. Id autem grauius & certius efficitur, cùm indicato sceleri officium debitum contrà opponitur & requiritur, atque id quod constare oportuerat, sublatum omnino esse oratio- 10
ne vehemẽti subiuncta ostenditur, vt apud Ieremiam: Confusi sunt, quia abominatio- Ierem. 6.
nem fecerunt: quin potius, inquit, non sunt confusi, & erubescere nescierunt. Sic hoc loco nimirum, inquit Deus, qui huiusmodi iniuriæ faciendæ manifesta insania flagrant, sapienter sibi consulere, & officium sanctè colere dicendi sunt, nihil minus omnino; imò hæc tanta flagitia aliis nefarijs cumulata atque aucta ab illis fuisse, nouo illato cri- 15
mine ostenduntur, laborare fecistis, &c. Quod ad sermonis notationem facit, futurum verbum hoc loco non ad tempus ipsum, sed ad consuetudinem & officium est referendum, vt sæpe aliàs docuimus. sic custodiemini & non despicietis, custoditi soletis, non soletis despicere. quæ omnia ironicωs dici, & ratio ipsa, & illud etiam crimen declarat.

20 *Laborare fecistis Dominum in sermonibus vestris, & dixistis, In quo eum fecimus laborare? in eo quòd dicitis, Omnis, qui facit malum, bonus est in conspectu Domini, & tales ei placent: aut certè vbi est Deus iudicij?*

HACTENVS grauissimum violatæ pietatis crimen peroratum est in illos, qui om- 25
nia officiorum iura peruertisse conuincerẽtur: nunc verò maiestatis etiam non modò offensæ, sed grauissimè etiam læsæ causa agitur, aduersus eos, qui non modò factis erga homines iniurioſi, sed impietate, sentẽtiis & sermonibus ipsis erga Deum contumeliosi essent. quod scelus, & natura sua grauissimum, & nocendi consequentia atque contagione maximum est. vbi enim Dei in homines prouidentia negatur, ibi facinoribus, 30
flagitijs iniurijsq. omnibus admittẽdis locus datur amplissimus. In eum autẽ locum homines deducuntur, admissis vitijs, & neglectis paulatim religionis rebus, vt hi, qui à sacrorũ neglectione ad officiorũ violationẽ, inde demum ad religionẽ penitus ex suis atq. cæterorum animis delendam deuenerant. namque improbissimi & sceleratissimi homines reprehensionem & criminationem tum pietatis violatæ, tum officij proditi sibi 35
à Vate, vt vidimus, oblatam illa improbissima & pestifera nefariorum & perditissimorũ sententia depellebant, quæ pietatis colendæ fructum aliquem esse negat. id verò non apud Vatem ipsum, qui redarguere posset, sed apud imperitum populum frequentibus sermonibus argumentationibusq. inuentis, cum maxima audientium pernicie diuulgabatur. namque illi abrogatam Vatis actioni & reprehensioni fidem cùm licentiæ, 40
tum suæ apud populũ existimationi conducere arbitrabãtur. Quòd verò inquit, [*Laborare fecistis Dominum in sermonibus vestris,*] non ea ratione exponendum nobis videtur, vt Deo ab istis labor impositus fuerit, si tamen illius natura capere laborem posset. neque enim quisquam alteri sermone & oratione laborem aut fatigationem efficere possit, quanquã huiusmodi verba sæpius inculcet: ille nihil agit, nihil prouidet, nihil curat. &c. 45
namq. huiusmodi sermones offensionem fortasse ei, de quo habẽtur, afferre possint, fatigationem & lassitudinem, quemadmodum propriè afferant, non video. Atqui verbũ [*laborare fecistis*, Hebraicè *Hoghihem*,] ad lassitudinem & fatigationem, quæ ex nimia laborandi contentione accidit, significandam propriè vsurpatur. ex qua fatigatione contentionem remitti omnino, aut curam atque operam ad aliud studium relaxationis 50
causa transferri, necesse sit. cuius verbi exempla plurima passim in sacris libris obseruantur, vt: Afflictionem meam & laborẽ manuum mearum respexit Deus. & illud: Quippe Genes. 31.
" qui lassus est, & solutis manibus, &c. et illud etiam in eandem sententiã elegantissimum: " 2. Samuel 17.
Ipse stetit & percussit Philisthæos donec deficeret manus eius & obrigesceret cum gla- " 2. Samuel. 23
dio. &c. Atqui huiusmodi labor & defatigatio Deo istorum hominum sermonibus " 55
non afferebatur quidẽ, sed ascribebatur tamen, cui iam illa antiqua pios & probos viros
fouendi defendẽdiq̃ue cura, vt fesso atque defatigato, deposita, & alterum improbita-

Universidad de Deusto
Biblioteca

tis & audaciæ adiuuandæ ſtudium paratum & ſuſceptum eſſe diceretur: ita vt hæc illius orationis expoſitio ſit. Vos Dominum natura ſua miſericordem, & in miſericordia atque virtute conſtantiſſimum, ſermonibus veſtris laborantem iamque laſſum, ſtatuiſtis, ita vt iam illo nomine arcano, quod ad bonitatem, benignitatem & conſtantiam oſtendendam pertinet, tuendo atque obtinendo laſſum ac defatigatum aliam rem cogitare atque agere prædicetis: idque non cogitatione & ſententia modò, ſed improbiſſimis ſermonibus & argumentationibus imperitæ multitudini inculcetis. Atque hoc modo non laborem ab illis Deo impoſitum, ſed attributum fuiſſe interpretamur. Itaque ſententia & ſermone hominum non re ipſa hoc ſtatuebatur, vt & apud gentes etiam cùm de hoc eodem argumento ageretur, Dei prouidentia neque firmari, neque infirmari, neque adiuuari, neque impediri reipſa, ſed ſententia tantùm & oratione aut tolli aut ſtabiliri & affirmari ſolere dicenda fuit, vt apud Poëtam:

Claudian. in Rufinum. *Sed cùm res hominum tanta caligine volui Aſpicerem, lætosque diu florere nocentes,*
Vexarique pios, rurſus labefacta cadebat Relligio.

Cadere religionē non re, ſed ſententia ſua aiebat ille, vt ipſe idē ſuperius expoſuerat,

Tunc omma rebar

Conſilio firmata Dei. &c. Hæc itaque ex cogitatione & ſententia hominum, non ex re definienda ſunt; vt illud etiam, quod tandem eſt ab eodem ſubiunctum:

Abſtulit hunc tandem Rufini pœna tumultum,

Abſoluitque Deos. Huiuſmodi autem impias de Deo opiniones atque ſententias cū magna nominis illius violatione Vates noſter illis exprobrat, quòd Domino illi miſericordiſſimo, æquiſſimo atq. cōſtantiſſimo labor & defatigatio in ea re, quæ maximè nomen illius deceret, ſermonibus illorū eſſet attributa: id verò cū ab illis apertè vnquam factum negaretur, Vates argumētatione & conſequētia apertiſſima factū inſtat. [*In eo quod dicitis, Omnis qui facit malū, bonus eſt in conſpectu Domini.* Hebraicè, *Omnis faciēs malū, bonus eſt in oculis Domini.*] nō modò iudiciū, ſed conſilium, cura atq. ſtudium Domini relaxatum & immutatū omnino eſſe, illorum ſermonibus affirmabatur. fieri namq. poteſt, vt quis nō tam ex ſua ſententia, quā ex tēporum aut rerum ratione deteriorem partē opera & ſtudio atque cura iuuet, cùm aliud ſibi conſilium aut capere aut ſequi integrum forè minus ſperaret. non ſolùm autem conſilium Deo, ſed voluntatem etiam immutatam ſententiamq. de bonorū & piorum hominū dignitate & præſtantia planè eſſe depoſitam iſti aſſeueraſſe dicūtur. prioris partis illud eſt: [*Omnis qui facit malum, bonus in oculis Domini.*]

Deut. 6. Bonū in oculis alicuius eſſe, idem, quod illius iudicio probari, eſt vt: Fac quod placitū eſt, „ & bonum in conſpectu Domini. &: Quod bonum eſt in oculis tuis, feci. Itaque pro-

Iſai. 38. „ bari primum à Deo ſcelera atq. ſceleratos, deinde etiam & foueri atque adiuuari dice-

„ bant, [*& tales ei placent.* Hebraicè, *& in eis ille volens.*] Eſt autem verbum *Hhapheſz*, pro

Pſal. 135. „ quo Latinè nunc velle, nunc placere & propitium eſſe, vertimus, quod ſtudioſam volun-

„ tatem & efficacem ſignificat, vt in Pſalmo: Omnia quæcunque voluit, fecit. &: Si propi-

„ tius fuerit Dominus: inducet nos in terram, & tradet, &c. & illud apertiſſimè: Et non

Numer. 14. audierūt vocē patris ſui, quia voluit Dominus occidere eos. nulla verò ad pietatem tol-

„ lendam, & ad hominum perturbandas res, perniciosa magis peſtiferaque eſſe poteſt opi-

1. Samuel. 2. nio, quàm quæ hominum res à Deo vel curari, vel acta atque facta iudicari neget, ſed

„ ab iſtis grauius etiam & ſceleratius pronuntiabatur, priſtinum de virtute & pietate ſen-

„ ſum à Deo, vt iam laſſo & vnius contentionis pertæſo, depoſitum, & omnem cogitationem, voluntatem & ſtudium ad nocentes maleficosq. fouendos atq. adiuuandos fuiſſe

Pſal. 5. conuerſa, contra quàm ſcriptum ſit: Quoniam nō Deus volens iniquitatē tu es: neq.

„ permanebunt iniuſti ante oculos tuos. Odiſti omnes, qui operantur iniquitatem, perdes

„ omnes, qui loquuntur mendacium. virum ſanguinū & doloſum abominabitur Domi-

„ nus &c. magno verò ſtudio & excogitato conſilio huiuſmodi impios nefariosq. ſermones ab iſtis diſpergi & diſſeminari ſolere, ex ipſorum ſubtili argumentatione à Vate relata arguitur, quæ non modò vulgo & imperitis, ſed multis etiā, qui ſeſe philoſophos iactabant, imponere potuerit. [*Aut certè vbi eſt Deus iudicij.*] Omnium rerum dominum ac moderatorem Deum eſſe, eaque, quæ gerātur, eius geri ditione ac numine, eundemque optimè de hominum genere mereri, & qualis quiſque ſit, quid agat, quid in ſe admittat, qua mēte, qua pietate religionem colat, piorum & impiorum habere rationem, non modò ſacris libris & literis proditum, ſed ſapientiſſimorum etiam hominum ſententia

tentia & oratione fuit omnibus gentibus perſuaſum. Extitēre autem interdum nonnulli, tari quidem illi, ſed improbiſſimi & perditiſſimi, atque adeo peſtiferi, qui hāc Dei ad iudicandum voluntatem & vim, ex improborū proſperitatibus à ſe ſpectatis, redarguerent. Qua de re nos apud Habbakuq rationibus conquiſitis accurate diſſerebamus,
5 & aliàs, etiam, ſi noſtra Deo probentur conſilia, longius diſſerere cogitamus: nunc fortaſſe breuius, quàm cauſa deſiderat; ſed pro commentationis breuitate, quantum ſatis eſſe poſſit. Igitur argumentum, ſiue, vt dialectici loquuntur, dilemma ſic ab iſtis inſtituebatur. Ex humanarum rerum ſpectatione alterum manifeſtè arguitur, aut nocentes & maleficos Deo gratos charosq. eſſe, aut hominum facta ab eo non iudicari.
10 nam ſi ille humana cognoſcit & curat, ea maximè curare dicendus eſt, quæ maximè proſperantur & fouentur. at verò maleficia & malefici maximè proſperantur, maleficia igitur à Deo curantur maximè. hæc hactenus altera dilemmatis ſiue complexionis pars eſt: illa deinceps altera. Si verò inquiunt, Deus maleficiorum partes tueri negetur, igitur vel iudicat homines, vel non; ſi non iudicat, rectè igitur cùm malefi-
15 cis & ſceleratis agitur, quos tametſi Deus non adiuuet, neque impedit aut deterret tamen: ſin verò iudicat, ſceleratorum res malè ſe habeat oportet. ſed illis nihilominus proſperè omnia cedunt. ergo vel Deus ſuperbos, maleficos, crudeles & ingratos non aſpernatur, vel ſaltem non iudicat: vtrumuis ſtatuatur, pro impijs facit. ſed prius tamē diuinam dignitatem & hominum erga Deum ſtudia conſeruare & retinere magis
20 iſtis videbatur: ob eamque rem prior complexionis pars aſſeuerantius etiam pronuntiata & confirmata ab illis videbatur. [*Omnis qui facit malum, bonus eſt in conſpectu Domini, & tales ei placent.*] Poſterior verò per interrogationem ex conſequentia. Atqui inter- Iob. 14. „
„ rogatio illa negationis obtinet vim, vt: Homo verò cùm mortuus fuerit, & nudatus
atq. conſumptus, vbi quæſo eſt? quomodo ſi recedat aquæ de mari, & fluuius vacuefa-
25 ctus arefcat. &c. Verum enimuero Deus ab iſtis, non quod ſit, ſed quod hominū ſit iudex, negabatur, [*vbi eſt Deus Iudicij?*] neque enim nullam vim numenue Dei eſſe arbitrari is poſſet, quem ſol ille, quem cæli & ſignorum motus, quem viciſſitudines rerum atque ordines admonerent, quem (id quod maximum eſt) maiorum ſapientia excitaret, qui Deum confeſſi, ſacra ceremoniasque ſanctiſſimè coluerunt, & plurimorum ac ma-
30 ximorum Dei erga ſe gentemque ſuam beneficiorum memoriam ſcriptis libris, & grauiſſimis monumentis poſteritati ſuæ teſtati ſunt. Neque etiam diuina ab iſtis prouidentia in dubium omnino vocata eſt, ſed quadam excogitata ratione, quæ cùm præſentium rerum exſpectatione conſtare poſſe videretur, eſt aſſerta, nimirum Deum eſſe, & eius prouidentia mundum imprimis ipſum adminiſtrari, eundēq. cōſulere rebus huma-
35 nis, non tamen ſingulis, ſed vniuerſis hoc pacto, vt nunc virtutis & innocentiæ ſtudioſos cultoresq. defenderet vt olim patres maioresq. ſuos, nunc verò hac contentione remiſſa aliarū partium homines, hoc eſt, audaces, inſolentes, facinoroſos & potētes, atq. magnarū appetētes rerū foueret iuuaretque: id quod præſenti improborū proſperitate ab iſtis cōfirmabatur, atq. hoc modo nūc hos nunc illos Dei voluntati, pro rerū ſtatu ſuarū, vel ob-
40 ſecūdare vel cedere oportēre. Itaq. vno excepto de hominum factis iudicio cæterarū omnium rerum vis & numen, magnitudo, ſapientia, potentia, prouidentia & gubernatio ex iſtorum hominum opinione & ſententia Deo tribuebatur, qui non vbi Deus, ſed, vbi nam Deus iudicij eſſet, requirebant. [*Deus iudicij*, Hebraicè *Elohe hamiſpat.*] atque no- אלהים
men Elohim, omnium publicorum munerum & adminiſtrationū rationes continere,
45 cùm ſæpè alias, tum in noſtris de arcano ſermone libris docuimus. ex quibus omnibus rationibus vna tantū ab iſtis requirebatur. *hamiſpat*, hoc eſt, iudicij certi & ſpectati, cætera omnia ſatis ſpectata ſibi concedentibus & confeſſis. articulus *ha*, nomini additus, certam, & quæ iudicari facilè poſſit, rem ſignificat. ita adeo hæc de diuina prouidentia opinio acutior quidē & ſubtilior, quàm vulgaris illa epicuræorum, atq. etiam quàm
50 illa ingenioſa ſtoicorum diſputatio, & ad religionem etiam retinendam & colendam commodior ſpecie ipſa videtur: re ipſa verò omnium perniciosſima & maximè peſtiferа eſt, vt quæ malorum auctorem Deum ſtatuat, atque hominum animos ad maxima facinora admittēda diuini auxilij ſpe propoſita incendat. Verum enimuero cùm Non ex præſenti neque præterito ſed ex futuro etiam.
cætera diuinæ erga vniuerſos & ſingulos homines prouidentiæ & miſericordiæ argu-
55 menta perpetua omnibus temporibus obſeruanda atque ſpectanda, & Deus ipſe propoſuerit, & maiorum noſtrorum ſapientia docuerit, iudicij tamen exempla non ſemper

Universidad de Deusto Biblioteca

ſpectari, ſed oportunè exſpectari oportere, certum iis ſemper ſinit, qui vel ex diuinis libris, vel ex diuinarum contemplatione rerum, humanarumque vſu aliquam ſapientiæ partem aſſecuti ſunt. nam ſi quis non vniuerſorum modò, ſed ſingulorum hominum res contemplatus ad diuinæ prouidentiæ rationes referat, nullam ſanè partem vel virtute, vel ſapientia, vel miſericordia Dei vacuam deprehendet, qui bo-
Matth. 5. „ norum & piorum non vitia, ſed res omnes alias fouet. Qui ſolem ſuum oriri facit ſuper bonos & malos, & pluit ſuper iuſtos & iniuſtos. Itaq. cæteta omnia diuinæ prouidentiæ & miſericordiæ arguméta quocunque tempore, quocunque loco, quacunque humanarum rerum parte quærantur & obſeruentur, plurima profecto atque certiſſima conſtabunt; iudicij verò cum in ſingulos homines, tum in populos gentesq. exercendi non ex præterito neque ex præſenti illorum ſtatu, ſed futuro euentu exſpectandum tandem
Pſal. manifeſtum, integerrimum atque ſeueriſſimũ apparet. Etenim Deus iuſtus iudex, for-
Exod. 33. tis & patiens, diſſimulans peccata hominum propter pœnitentiam: qui aufert iniquita-
„ tes & ſcelera atque peccata; apud quem tamen nullus per ſe innocens eſt &c. Dei igitur
„ in vniuerſos atque in ſingulos homines prouidentia ſemper oportuna eſt; iudicia verò certiſſima quidem in omnes, maturo tamen tempore in vnumquemque ſunt. Qua quidem in re à multis, propter ſtultitiam & ſapientiæ defectum, grauiſſimè eſt offenſum, qui harum in Deo virtutum exempla requirẽtes, non ſatis bene temporibus, quibus edi ſoleant, diſtribuerunt, atque ex præſenti aut etiam præterito arguentes futurarum exſpectationem rerum, magno ſuo errore & magno multorum incommodo, præ-
Pſal. 72. termiſere, ſicut ſcriptum eſt: Mei autem penè moti ſunt pedes: penè effuſi ſunt greſſus
„ mei. quia zelaui ſuper iniquos, pacem peccatorũ videns &c. At verò qui ſapientius ha-
„ rum rerum rationes putauẽre, diuini iudicij exemplum & argumentum non ex ipſis re-
rum atque factorum initijs, non ex incremento aut ſtatu, ſed ex euentu atque exitu pe-
Pſal. 36. tendum eſſe arbitrati ſunt, ſicut ſcriptum eſt: Noli æmulari in eo, qui proſperatur in via
„ ſua, in homine faciente iniuſtitias. &c: Vidi impium ſuperexaltatum & eleuatum ſicut
„ cedros Libani, & tranſiuit, & ecce non erat: & quæſiui eum, & ecce non eſt inuentus lo-
„ cus eius. Ex qua ſententia illud quoque conſilium cum maximo ſapiẽtiæ fructu cœptũ
„ inſtitutumque ſibi fuiſſe Rex ille Vates q. canebat: Donec intrem in ſanctuarium Dei,
„ & intelligam in nouiſſimis eorum. Veruntamen propter dolos poſuiſti eis: deieciſti eos, dum alleuiarentur, &c. Igitur problematis, quod hactenus & populo & ſibi propoſitum ab impiis & perditis hominibus fuerat, explicandi oratio certiſſima ex eodem, quem nos iam indicauimus, loco petita, atque cum magno diuinorum myſteriorum & promiſſorum molimine & apparatu à Vate noſtro eadem actione grauiſſimè oſtenſa eſt: eaque ratio omnis ſequenti capite exponitur.

CAPVT III.

ECCE *ego mitto angelum meum, & præparabit viam ante faciem tuam, &c.*

QVANQVAM huius Vatis tempeſtate, & libertas Iudæis ex Babylone reſtitutis, & reædificati templi commoditas, & ſacrorum vſus contigiſſet, nonnullis tamen ipſorum ob Perſarum regum imperium, cui parerent, & ob multarum ſacrarum rerum deſiderium, vt ignis cæleſtis, vrim & thumim, & cæterarum diuina tutela à ſe abalienata, atque ad imperiorum partes fouendas tranſlata eſſe & putabatur, & frequentibus etiam ſermonibus dictitabatur, à quibus cùm populo & Vati ipſi illud problema obie-
„ ctum eſſet, Omnis faciens malum, bonus in oculis Domini, & tales ei placent, aut certè vbi eſt Deus Iudicij: idque problema improborum hominum proſperitatibus confirmaretur, explicandum Vati ex diuini conſilij ſententia ſuſceptum eſt. qua in explicatione præterquam, quòd omnes aduerſus diuinum iudicium tractatę argumentationes tentantur & labefactantur, maxima etiam & planè abſtruſa noui teſtamenti atque ſacroſancti euangelij ratio & ſeries tota breuiſſimè quidem, ſed commodiſſimè continetur: quam nos cùm propter commentationis anguſtias, maximè autem propter ingenij tenuitatem reiſque ipſius magnitudinem exponere non valeamus, quoad id præſtare liceat, breuiter & dilucidè indicabimus. Principio igitur communis illa ſapientium omnium ſententia à Vate noſtro cogitanda præponitur, diuinum in ſingulos homines atque vniuerſam etiam gentem aliquam iudicium non ſemper præſentiſſimum ſpectandum, ſed ſuo tempore maturo atque oportuno exſpectandum eſſe. Quæ res cùm præteritorum temporum & hominum commemorandis hiſtoriis certa iam explora-
5 taque eſſe omnibus debeat, ad eundem etiam modum fuerit in poſterum exſpectanda. hactenus enim ita ſeſe Deus æquiſſimum & integerrimum iudicem præbuit, vt miſericordem prius patrem exhibuerit, nullumque populum, nullam gentem prius exitio, exilio aut alio ſupplicio damnauit, quin per prophetas prius, aut aliis modis ad pœnitentiam atque ad officium ab inſania & vitio reuocandam curauerit: ex eaq. re illud
10 euenit, vt aut verè reſipiſcentes & miſericordiam implorantes, venia, aut contrà contumaces & obſtinati, iuſtiſſima afficerentur pœna. Huiuſmodi itaq. iudicij publicè ac priuatè exercendi antiquam rationem rerum tamen & euentuum magnitudine longè illuſtriſſimam à ſe propediem exſpectari iubet hoc loco Deus. iam enim ſeſe maximum quoddam opus moliri ait, quo piis & ſanæ mentis hominibus miſericordiæ ſuæ,
15 magnitudinem probaret, impiis verò & contumacibus atque vitij tenacibus iudicij ſui ſeueritatem experiri faceret. Eius verò explicandæ rei rationem eiuſmodi fore ait, vt per nuntium à ſe miſſum prius de pœnitentia cum hominibus agendum ſit, diuinumq. de vtraque & proborum & improborum parte conſilium publicè omnibus exponatur: idque ſtatim rebus atque euentibus certiſſimis præſtetur, adueniente illo omnium ho-
20 minum ſeruatore eodemque viuorum & mortuorum conſtituto iudice, cuius admirabilis in vtraque partem vis oſtendẽda fuit. maxima videlicet in piis & fidelibus hominibus ſeruandis efficacitas, maxima etiam in impiis & repugnantibus iudicandis vleiſcendisque ſeueritas & potentia. Atque hoc in loco duæ perſonæ recognoſcendæ indicantur, & vtriuſque etiam muneris ratio obſeruanda exponitur, altera angeli, quã Ioan-
25 nes Baptiſta Zachariæ filius magnæ à puero exſpectationis, egregiæq. & probatiſſimæ ſanctitatis vir expreſſit, qui muneris ſui auctoritatem diuinam, tum ſignis ipſius oſtenſis præcedentibus & ſequentibus, tum fungendi integritate & grauitate populo principibusque probauit: altera verò dominatoris & angeli teſtamenti, cui datas vtraſque partes maxima cum dignitate actas fuiſſe, maximis illuſtriſſimisq. miraculorũ, actionum,
30 ſermonum, rerum atque euentuum teſtimoniis eſt confirmatum. Atque ſanctiſſimum Chriſti euangelium duabus præcipuè rebus definiendum eſſe, antiquis oraculis fuerat proditum, hominum ad pœnitentiam & fidem exhortatione, eorundemque pro cuiuſque obedientia & fide, vel repudiatione & neglectione, ſalute aut pernicie. Prioris autem muneris duos miniſtros fore diuino conſilio fuerat conſtitutum: alterum, qui ſalu-
35 tem aduenientem indicaret, & quemadmodum peti oportuiſſet, doceret: alterum verò, qui & idipſum ageret, & præterea etiam ipſe id, quod annuntiatum eſſet, re ipſa præſtaret. prioris miniſterij partes Ioanni Baptiſtæ datæ ſunt, qui idem propter animi, morum atque ſtudiorũ totiusq. vitæ ſimilitudinem, alter Helias eſt dictus. Hoc igitur eſt, quod hoc loco Deus ipſe ſignificat. [*Ecce ego mitto.*] Non humano conſilio aut ambitione,
40 ſed diuina auctoritate Ioannis illius munus partesq. iti his verbis docemur. atque vox *Ecce*, certam cum primis & exſpectandam, eamque illuſtrem & publicam rem indicat. quòd vero verbum præſenti tempore pronuntiatum ſit, illud videlicet ſignificat, decretum atque propediem exſpectandum opus eſſe, quod non minus certum, non magis euitabile ſit, atq. ſi iam omnino præſens coram ſpectaretur. quæ præſentis tẽporis ela-
45 gãs vis in loco eſt, vt: Ecce eijcio dæmonia, & perficio ſanitates hodie & cras, & tertia die Luc. 13. consumor. & apud exteros: *Tuum tibi reddo.* [*Et præparabit viam ante faciem meam.*] Elegantiſſimum verbum Hebraicum *Pine*, hoc in loco, & apud Eſaiam in eodem argumento vſurpatum, omnem eam curã & operam, quæ in locis ad certas actiones, res, vel perſonas pro dignitate aptandis conſumitur, ſignificat: ita vt per loci commoditatem ni-
50 hil obſtet, quo minus id, quod agendum fuerit, perficiatur. Sic ille olim dum Abrahæ procuratori occurrens hoſpitij officium, quò inuitabat, probauerat: Ingredere benedicte Domini, cur foris ſtas! præparaui domum & locum camelis, &c. huius verbi in viis muniendis vſus propriè etiam obſeruatur: cuius in Latina verſione noſtra eiuſmodi expoſitio eſt, Viam facite, præbete iter, declinate de ſemita: auferte offendicula de
55 via populi mei. Hoc igitur nomine Ioannes legatus fuerat, vt poſita fidei & pœnitentiæ lege, aduentãti ſaluti viam munire, atq. boni & exoptati nuntij, hoc eſt, euangelij

Terent. Heautontimor. act. 4. Scen. 4.

Genes. 24.

Iſai. 57.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Marc.1. primus apud homines auctor esset: id quod etiam effectum sacer historiographus testa-
" tur. Initium euangelij Iesu Christi filij Dei, sicut scriptũ est in Isaia prophetà: Ecce ego
Isai.40. " mitto angelum meum ante faciẽ tuam, qui præparabit viam tuã ante te. Vox claman-
" tis in deserto, parate vias Domini, rectas facite semitas eius. fuit Ioannes in deserto ba-
" ptizans & prædicans baptismum pœnitentiæ, in remissionem peccatorum, & cætera, 5
quæ de Ioannis persona, munere ac functione scripta apud euangelistas leguntur.
Illud autem maximæ dignitatis hoc in loco obseruandum pronomen fuerit, quo Deus
ipse qui loquitur, sese euangelij salutisque auctorẽ profitetur & declarat: quod profecto
certissimum & grauissimum diuinæ in Christo naturæ testimonium est. [*Ante faciem meam.*] Deum enim ipsum venturum & seruaturum esse nos, Isaias etiam prædixerat. 10
Huic verò nuntio munere iam suo perfuncto, statim illum totius orbis seruatorem, atque euangelij etiam apud Israëlitas legatum successurum fore, ex ijsdem vatum respon sis fuerat acceptum.

Et statim veniet ad templum suum dominator, quem vos quæritis, & angelus testamenti, quem vos vultis. 15

CHRISTVS filius Dei ex diuini arcaniq. consilij decreto & orbis omnis seruator ac Dominus, & circuncisionis minister fuerat constitutus. vtrumq. autem illius munus est à Vate hoc loco indicatum. [*dominator quem vos quæritis.*] namq. ab illis ille totius orbis Dominus iudexque (vt in superiori capite intelleximus) requirebatur, atque adeo à 20
piis etiam desiderabatur. alij enim illius in homines iudicium negantes requirebant, alij verò qui saniore mente essent, desiderantes exspectabant. Vtrique parti aptum verbum, *quæritis* vsurpatum est, Hebraicè *Bakaß*, quod & requirere & desiderare significat. [*angelus* verò *testamenti*,] idem propterea appellatur, quod, quanquam toti orbi salutis, 25
auctor & iudex constitutus fuerit, eius tamen legationis minister Israëlitis tantùm pro-
Deut.17. missus, & in antiquis pactionibus & fœderibus declaratus fuit, sicut scriptum est: Pro-
" phetam suscitabo eis de medio fratrum suorum similem tui, & ponã verba mea in ore
" eius: loqueturque ad eos omnia, quæ præcepero illi. Qui autẽ verba eius, quæ loquitur
Rom.15. " in nomine meo, audire noluerit, ego vltor existã. Qua de re D. Paulus, ait: Dico enim 30
" Christum ministrum fuisse circuncisionis propter veritatem Dei ad confirmandas pro-
" missiones patrum. Promissiones patrum dicit Apostolus idem, quod testamentum, siue
" fœdus Vates hic nominat, angelumque testamenti circuncisionis ministrum eiusdem
significationis titulo inscribit. [*quem vos vultis.*] quem singulari beneficio vobis promis-
sum exspectatis quidem, alij verò iam requiritis, qui videlicet Deum huius templi & po 35
puli curam abiecisse arbitramini. [*Veniet ad templum suum.*] Ierosolymitanum illud tem-
plum indicatur, in quo extare, docere, agere, munusque & legationem suam publicè
obire Christum ex diuino decreto oportuit, atque ibidem templum illud aliud pro-
priè suum ædificandum parare & curare, quod viuis ex lapidibus in sedem Deo grati-
simam constructum est. habet autem interdum præpositio *El*, Hebraica, causæ vim 40
elegantem, [*Veniet ad templum suum.*] *Ad* igitur non solùm loci, sed causæ & finis signi-
ficatione est exponendum ad templũ suum, & propter tẽplum suum. Ecclesiam Chri-
stianam oratio hæc subindicauit. [*& statim veniet*, Hebraicè, *subito.*] Vbi namque Ioan-
nes suo legationis munere defunctus esset, Christum eidem pœnitentiæ prædicationi,
deinde Euangelij negotio præfuturum sacra oracula indicauerant. idque Iesum Naza- 45
Marc.1. renum præstitisse, sacri auctores testantur. Postquam autem traditus est Iohannes, ve-
" nit Iesus in Galilæam prædicans euangelium regni Dei, & dicens: Quoniam impletum
" est tempus, & appropinquauit regnum Dei, pœnitemini & credite euangelio. huius
autem aduentus non solùm certa, sed admiranda exspectatio subiuncta oratione mo-
uetur, ipsiusque euangelij dignitas, atque maxima in vtramq. hominum partem effica- 50
citas indicatur.

Ecce venit, dicit Dominus exercituum, & quis poterit cogitare diem aduentus eius? & quis stabit ad videndum eum?

FVTVRVS aduentus certissimæ exspectationis causa præterito tempore prædici- 55
tur: vt sæpe aliàs apud sacros Vates obseruauimus. neque verò hoc, tantùm consilio præ-

præteritum tempus vsurpatum hic est: sed vt illius aduentus tum grauitas, tum auctoritas atque efficientia, quanta præsens futura esset, existimaretur, quæ antequam appropinquaret, tam grauem tamque tremendam exspectationem sui moueret. maxima namque efficacitate & vi non solùm ad misericordiam & beneficentiam in eos, qui 5 susciperent, sed ad vltionem etiam atque animaduersionem in eos, qui oppugnarent, euangelium futurum esse, vel ex illo titulo *Domini exercituum*, intelligi facile poterat, qui grauissimis rebus, & quæ ad diuinam potentiam, & animaduersionem, siue vltionem ostendendam pertinent, asscribi solet. sed eadem res apertius etiam omni ferè reliqua actione exponitur. [*Quis poterit cogitare diem aduentus eius.*] Quis, inquit, vel cogitatio- 10 ne solùm, nedum reipsa, diei illius vim perferre queat! qui non minus improbis formidabilis, quàm pijs atque bonis desiderabilis esse debet. itaque Latinum *cogitare*, cogitatione saltem sustinere interpretamur, ex Hebraico verbo, *Mechalchel*, quod sustinere perferreque significat. Duplicem autem euangelij effectum in hominibus, & videndum esse antiqua oracula prodiderunt, & vtrumque etiam fuisse visum, posterioris te- 15 stamenti scriptores testati sunt; alterum iudicij & reprobationis eorum, qui vel promissis credere, vel condicionibus parere noluissent; alterum verò salutis & sanctificationis atque iustificationis eorum, qui credere & obedire vellent. Vtrumque autem genus plane magnum & admirandum futurum, quoque diuina euangelij virtus esse probaretur, variis nominibus ex euentu fuit appellatum; alterum namque reprobatio, execratio, iu- 20 dicium, mors, anathema, &c. alterum verò sanctificatio, iustificatio, deificatio, adoptio, salus, vitaque dicitur. atque hoc posterius ipsius euãgelij effectio propriè est: illud verò prius non ita propriè effectio, sed euentus tamen ex repulso euangelio dici potest. vt enim eos, quibus sol admissus accipitur, calore atque luce propriè ipsius astri vi & efficientia affici; eos verò, quibus idem fugitur & vitatur, frigore obrigere, tenebrisque ob- 25 scurari videmus, idque non ex solis ipsius efficientia, sed absentia potius accidere: sic & eos, qui euangelio credentes obedirent, vitam lucemque illam admittere, qui verò renuntiantes resisterent, mortem & tenebras vltro subire interpretamur. tantam ex illius amissione virtutem experiri, tantum rursus ex eiusdem repudiatione & exclusione defectum atque detrimentum sentire contigit. Vtrumque autem euangelij effectum 30 Simeon iustus virgini matri de puero ipso euangelij auctore vaticinatus indicauit: Ec- Luc.3.
" ce positus est hic in ruinam & resurrectionem multorum in Israël, & in signum, cui
" contradicetur, &c. Vtriusque igitur effectus causa à Vate nostro dictum est, [*Et quis po-*
" *terit cogitare diem aduentus eius, & quis stabit ad videndum eum?* Quisnam, inquit, tanta vi tantoque robore esse possit, vt diem illum resistẽtibus grauissimum perferre queat? quis 35 rursus tam idoneus, vt lucem illam videre possit clarissimam? profecto vtrumque humanam omnem facultatem vincit: neque quisquam est, qui vel sustinere alterum, vel sibi alterum vendicare possit, nisi Dei gratia accesserit, qua pij & fideles euangelioque parentes, ad tantam lucem videndam idonei reddantur. ita adeo vtramque rem maximam, atqui omni præstantia excellentem fore significauit: cuius etiam efficiendæ ra- 40 tionem eleganti similitudine exposuit.

Ipse enim quasi ignis conflans, & quasi herba fullonum. & sedebit conflans & emundans argentum, & purgabit filios Leui, & colabit eos quasi aurum & quasi argentum: & erunt Domino offerentes sacrificia in iustitia. 45

EVANGELIO describendo varia & illustria ex effectu nomina in sacris libris imposita sunt, quorum numerum atque interpretationem nos aliàs iusto sermone, si Deus annuerit, persequemur. ex iis autem vnum est ignis, alterum, herba fullonum. vtraq. autem res natura sua impuritati aduersatur atque elegantiæ, & re- 50 tum nitori puritatique conducit. vtriusque eadem efficiendi ratio est: ignis namque aliena & dissimilia imprimis secernit, similiaque coniungit, quæque ex eis melioremque & puriorem naturam sortita sunt, comprobat & perficit, cætera verò impurem & humida consumit & dissipat, eadem etiam ad maculas atque sordes eluendas fullonum herbæ (quam saponariam Latini dicunt) secernendi & illustrandi vis 55 est, atq. vtriq. rei summa in genere suo efficientia secundum naturam tribuitur, sicut de igne scriptum est: Probasti me Domine & visitasti cor meũ, igne me examinasti, &c. de fullonum

Universidad de Deusto
Biblioteca

fullonum herba & arte. Et veſtimenta eius facta ſunt ſplendentia, & candida nimis velut nix, qualia fullo non poteſt ſuper terram candida facere. Chriſtiani igitur euangelij vim atque efficientiã huiuſmodi cognoſcendam ſacri vates prodiderunt, & cognitam tandem atque perſpectam noui teſtamenti ſcriptores ſuo & aliorum experimento teſtati ſunt. Incredulos namque & repugnatores à diuina gratia ſeparatos, atque graui- 5
ſſima mentis cæcitate, ob repulſum Euangelium, affectos D. Paulus, de Iudæis verba faciens, ait: Deus huius ſeculi excæcauit mentes incredulorum, vt non fulgeat illis illuminatio euangelij Chriſti: vt iudicentur omnes, qui non crediderunt veritati, ſed conſenſerunt iniquitati. &c. Eos verò rurſus, qui euangelio credentes tam ex gentibus, quàm ex Iudæis obedierũt, ſordibus elutis omnibus, & ſpiritu ſancto & igni baptizatos, 10
adeo auctos, perfectos & illuſtratos accepimus, vt ex filiis Adã Dei filios effectos eſſe con-
Ioan. 1. ſtet. Quotquot autẽ receperunt eum, dedit eis poteſtatem filios Dei fieri, ijs qui credũt in nomine eius, qui non ex ſanguinibus, neq. ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri (nã quis ſtabit ad videndũ eum.) ſed ex Deo nati ſunt. Eandem omnino rem, eãdem ferè rationem non multum abſimili imagine Ioannes baptiſta, qui Dei nuntius ab 15
hoc Vate eſt appellatus, indicabat. Cuius ventilabrum in manu eius, & permundabit
Matth. & Luc. 3. aream ſuam: & triticum congregabit in horreũ, paleas autem comburet igni inextinguibili. & quod ad credentium & obedientium delectum faciendum pertinet, nihil exponi potuit apertius, quàm, Iam ſecuris ad radicem arboris poſita eſt: Omnis ar- 20
bor. &c. Hoc verò Chriſti munus & efficientiam, eamq. Euangelij virtutem certam, conſtantem, perpetuam atque magno iudicio & ſummo conſilio firmatam fore, ex ipſa habitus & ſitus deſcriptione ſignificauit. ſedentem namque illum operiq́ue intentum depingit, vt: Et ſedens docebat eos. Quòd verò argentum inter metalla ad hanc rationem fuerit præcipuè vſurpatum, eò pertinet, vt magna hominum mutatio per euã- 25
gelium efficienda ſignificetur. argenti etenim natura hoc præ cæteris habet, quòd multorum mineralium, non modò metallorum, ſed aliorum ſuccorum mixtionem, quam maximè omnium ſub terris contraxerit artis induſtria, atque ignis virtute penitus exurens, pura nitensq́. redditur. Quam rem ſacroſancta Chriſti mortis & reſurrectionis virtus in ijs, qui euangelio crediderint, ſanctęq́. obedierint, maximè refert, ſicut ſcriptũ
Coloſſ. 2. eſt: Et vos cùm mortui eſſetis in delictis & præputio carnis veſtræ, conuiuificauit cũ illo 30
donans vobis omnia delicta, delens, quod aduerſus nos erat, chirographũ decreti, &c.
1. Pet. 1. Hanc eandem purgationem veterum delictorum D. Petrus appellauit, atque hoc modo nouum templum argenteis baſibus & columnis fultum, nouos ſacerdotes nouum & egregium gratiſſimumq́. ſacrificiorum genus paratũ conſtitutumq́. iri prædictum eſt: ita vt non iam amplius negligentibus illis ſacerdotibus, neq. illo natura ſua infirmo & 35
procurantiũ vitio & culpa prophanato cultu de cętero vtendũ ſit. [*Sed purgabit filios Leui, & colabit eos quaſi aurũ & quaſi argẽtum: & erunt Domino offerentes ſacrificia in iuſtitia.*] Non de iis, qui ſecundum carnem, ſed de ijs qui ſecundum ſpiritum filij Leui, hoc eſt, ſacerdotes veri & legitimi, atque in perpetuum & ſanctum gratumq́ue Deo cultum dicati
1. Pet. 2. ſunt, tanto illis antiquis præſtantiores, quanto melioris teſtamenti miniſtri diuiniori- 40
busq́ue rationibus conſecrati ſunt. de quibus ſcriptum eſt: Vos genus electum, regale ſacerdotium, gens ſancta, populus acquiſitionis, offerentes ſpirituales hoſtias acceptabiles Deo per Ieſum Chriſtum: vt virtutes annuntietis eius, qui de tenebris vocauit vos in admirabile lumen ſuum. quam profecto incomparabilem dignitatem ijdem ipſi ſpirituales leuitæ Chriſto Domino acceptam referentes prædicant. Qui lauit nos à pec- 45
catis in ſanguine ſuo, & fecit nos regnum & ſacerdotes Deo & patri ſuo, &c. atque hu-
Apocalyp. 1. iuſmodi ſacerdotibus inſtitutis, tam grato ac dilecto populo, tanta pietate, ſanctitate atque iuſtitia facta ſacrificia grata & probata Deo, vt ſi quando vnquam maximè, fore oportuerit. 50

Et placebit Domino ſacrificium Iuda & Ieruſalem, ſicut Dies ſeculi, & ſicut anni antiqui.

Iuda & Ieruſalem ad noui teſtamenti myſterium relata nomina, quam gentem, quamúe ciuitatem ſignificent, iam ſæpe aliàs indicauimus. huius ſacrificia ſancta & pura, gratiſſima Deo fore Vates pollicetur: ſi quando vlla antiqua ſacrificia & oblationes placuerint, hæc profecto, quorum illa priſca figura & vmbra fuerant, 55
ſint

ſint præcipuè placitura. *ſicut*, non comparationis, ſed notationis & indicationis vim hoc in loco obtinet, recte enim ad ſuperiorem partem ex inferiori annotandam vſurpatur, vt: Dimitte nobis debita noſtra: ſicut & nos dimittimus debitoribus noſtris. Ita igitur noua hæc ſacrificia certa quidem fore, vt quæ certiſſima fuiſſe ſcriptum fue- 5
rit, longè tamen, quàm vlla antiqua fuerint, gratiora. *ſicut*, itaque non ſimilitudinis, ſed certitudinis, vt ita dicamus, nota eſt. Indicantur autem hoc in loco ſacrificia, quæ ſancta, pura Deoq́ue grata fuiſſe commemorantur, imprimiſq́ue illud Abel, de quo ſcriptum eſt: Et reſpexit Dominus ad Abel, & ad munera eius. illud etiam de Noë, de quo ſcriptum eſt: Et odoratus eſt Dominus odorem ſuauitatis, &c. hæc fuêre ſa- 10
crificia dierum ſeculi, ſeculi inquam primum conditi & reſtituti, cùm nondum per annos, ſed per ætates & generationes temporum ratio ſubduceretur. Fuerunt & alia illuſtria Deoq́ue apprimè grata ſacrificia poſt tertiam temporum conſtitutionem, vbi annorum rationes magis, quàm ſeculorum haberi cœptæ ſunt, ſicut ſcriptum eſt: Hic menſis erit vobis primus in menſibus anni, & anno primo egreſſionis filiorum Iſraël ex
Exod. 15 Ægypto, & anno ſecundo, &c. Vnum autem grati ſacrificij exemplum in annis antiquis illud fuit, quo conſtitutum in ſolitudine tabernaculum, alterum verò, quo conſe-
Leuit. 9. cratum à Salomone templum dedicatum eſt, de quo ſcriptum eſt: Apparuitq́ue gloria Domini omni multitudini. Et ecce egreſſus ignis à Domino deuorauit holocauſtum,
2. Paral. 7. &c. de altero verò: Sed & omnes filij Iſraël videbant deſcendentem ignem & gloriam 20
Domini ſuper domum, &c. Expoſito autem altero euangelij effectu, Deiq́ue munere & conſilio, quod miſericordiam ſpectaret; alterum, quod ad Iudicium pertinet, ſubiungitur; oſtenditurq́ue in delecto illo piorum & fidelium faciendo, impios & ſceleratos omnes, qui neque euangelio credere, neque pœnitere voluerint, iuſtiſſimè iudicatos reiectum iri, eiusq́ue iudicij nullum non modò effugium, ſed neq. declinationem 25
vllam reis fore; vtpote quibus Deus ipſe teſtis futurus, cuius integritate, conſtantia & cognitione nulla exceptione poſſunt excludi.

Et accedam ad vos in iudicio, & ero teſtis velox maleficis, adulteris & periuris, & qui calumniantur mercedem mercenarij, & humiliant viduas & pupillos, & opprimunt peregrinum, nec timuerunt me, dicit Dominus exercituum. 30

Diuinum illud à quibuſdam requiſitum iudicium, quod in malos & ſceleratos homines exercendum eſſe vates omnes dicerent, non modò publicis & manifeſtis ſceleribus, ſed occultis etiam flagitiis iudicandis euangelij tempore à ſe editum iri Deus confirmat. in quo flagitioſi homines notati & conuicti, à Dei regno & ciui- 35
tate in tenebras exteriores reiecti, contemptas aliquando pœnas tandem ſubeuntes luant. [*Et accedam ad vos in iudicio*, Hebraicè *ad iudicium*.] Præſens, apertum manifeſtumq́ue iudicium fore ait, ita vt qui Deum iudicij vel nuſquam eſſe, vel longè abeſſe dicebant, præſentem tamen & proximum ſentiant. [*Et ero teſtis velox.*] Certiſſimum & præſentiſſimum teſtem ſeſe hominibus eſſe declarat Deus, non 40
modò earum iniuriarum, quæ per vim & audaciam apertè fiant, ſed eorum etiam ſcelerum, quæ occulta fraude & dolo admittuntur, & fallendi ſpem proponere auctoribus ſolent ſuis: cuius generis incantatores, venefici, adulteri & periuri ſunt; & qui calumniantur mercedem mercenarij, & viduas & pupillos opprimunt, cæterosq́ue miſeros & humana ope auctoritateq́ue deſtitutos, vt peregrinos fraudant; 45
me verò horum tutorem & præſidium non timuerunt, putantes me non adeſſe aut non proſpicere in miſeros fraudulenter factis iniurijs cognoſcendis aut propulſandis, cùm tamen vlciſcendis affuturum me profeſſus fuerim: quod & illo grauiſſimo nomine, [*Domini exercituum*,] toties appellato, atque nunc repetito conſtare oportuerit. atque hi profectò, qui me ſuis fraudibus longè abeſſe putantes 50
fallere cogitabant, mirabuntur ſingularum rerum teſtandi præſentem & certam rationem, & cognoſcendi atque perſpiciendi celeritatem agnoſcent. Illud hoc loco obſeruari operæpretium fuerit, pauperum & viduarum cæterorumq́ue, qui humana ope deſtituti ſunt, hominum res in tutela & præſidio diuini timoris latere: cuius auctoritatem ſolam maximam, gratiſſimam & ſanctiſſimam, vel potentiſſi- 55
mo cuiq́ue eſſe oporteat, alioqui diuinæ vltionis vim experturo, ſicut ſcriptum eſt:

Non

Universidad de Deusto Biblioteca

Deut.25. Non negabis mercedem indigentis & pauperis fratris tui, siue aduenæ, qui tecũ mora-
" tur in terra, & intra portas tuas est, &c. ne clamet contra te ad Dominũ, & reputetur tibi
" in pecatũ. & alio loco: Si læseris eos, vociferabuntur ad me, & ego audiam clamorẽ eorũ:
Exod.22. & indignabitur furor meus, percutiamq́. vos gladio: & erunt vxores vestræ viduæ, & fi-
" lij vestri pupilli, &c. & tandẽ subiungitur, Si clamauerint ad me, exaudiam eos: quia mi-
" sericors sum. Igitur non modò publica scelera iudicaturum, sed occulta etiam flagi-
tia atque illatas miseris per fraudem iniurias, quorum causam & fidem ipse receperat, vlturum se esse declarat, omnibusque huiusmodi flagitiosis, neque tamen legitimè pœnitentibus, ab euangelij conuiuio reijciendis testem celerrimum futurum, sicut
Corinth.6. factum esse ipsi euangelij regni ministri testantur. Nolite errare, neque fornicarij, neq.
" idolis seruientes, neque adulteri, neque molles, neq. masculorum concubitores, ne-
" que fures, neque auari, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces regnum Dei possidebunt, &c. atque ita magnam dictorum, promissorum, consiliorumque suorum constantiam omni ex parte probat Deus. Quòd si cui minus id propterea certum exploratumque sit, quod publicæ animaduersiones rarius spectentur, interimque dum eduntur, multi ex flagitiosis & sceleratis inulti, rebus integris & vita fruantur & defungantur: non ideo tamen negandum fuerit; quandoquidem vel ex vno diuini iudicij exemplo cætera omnia probari exspectarique oporteat. neque verò si quispiam hinc inultus discesserit, is impunitus ac liber euasisse dicendus fuerit, quando & idem Deus scelerum iudex atque vltor semper constet, & is qui è vita discesserit, non omnis consumptus fuerit. Superest enim illi altera etiam vita, cui etiam Deus pietatis renumerator sanctissimus & benignissimus, & impietatis atque scelerum iudex æquissimus vltorque potentissimus præest.

Ego enim Dominus, & non mutor: & vos filij Iacob non estis consumpti.

HIC locus multa & maxima de diuina natura & efficientia, de humanæ animæ immortalitate, de bonorum & malorum finibus mysteria continet. docemur imprimis Dei consilia, actiones, vel ex paucis exemplis perpetuas & constantes probari. neque enim diuina natura mutationis capax est. id quod ex nomine illo sanctissimo & maximè arcano cognosci potest, quod præter misericordiæ rationes constantiam æternitatemque significat. vt autem nomen illud, ita & non mutari proprium Deo perpetuumque est. [*& non mutor.*] & relatiui atque affirmantis pronominis vim obtinet, qui nõ mutor. [*& vos filij Iacob.*] Iam sæpius alias annotauimus, filios Iacob antiquæ humilitatis commemorandæ causa appellari: idque nomen tum propriè vsurpari cùm significetur, aut illos ex magna humilitate ad magnam dignitatem fuisse traductos, aut diuinorum beneficiorum immemores officijq. desertores, atque adeo Israëlis nomine indignos sese præbuisse. Atque hæc profectò ratio ad hunc explicandum locum aptè accommodatur, cùm illa fides illaque de Deo notitia in istis requiritur, quæ in Israële magna ac illustris fuerat; quibus cum tantùm, vt cum humillimis & vulgaribus hominibus, nihil planè dignum Israële sapientibus agitur.

[*non estis consumpti.*] Hebraicum verbum *Cala*, omnimodam penitus consumptio-
" nem significat, ita, vt nihil ex ea supersit, vt: Defecerunt, sicut fumus dies mei. & illud:
" & conteret scelestos & peccatores simul. & qui dereliquerint Dominum, consumentur. Igitur materiam sibi iudicij in illos exercendi superesse Deus ait. quanquam enim multi ex eis ante illud publicum iudicium, quod euangelij tempore edendum fuerat, discessissent, eos tamen non protinus liberos atque impunitos euasisse affirmandum erat, cùm non omnia letho finirentur, superessentque animæ in quas seuerissimum iudicium exercendum esset, quæ pœnas etiam cum corpore post resurrectionem daturæ essent. quandoquidem corporis mors ex sacræ sapientię rationibus non consumptio, sed separatio dicenda est. Quibus ex rebus illud consequitur, diuinum iudicium à nemine vel publicè vel priuatè effugi posse, posse tamen (idque consultissimum esse) ab iis, quos legitimè, sanctè purèque scelerum & vitiorum pœniteret, præuerti & declinari. Quam ob rem aut hoc illi consilium studiose capere, aut seuerum in se iudicium tum publicè, tum priuatè exspectare monetur. vtrumque enim, & misericordiæ, & iudicij rationem satis testatam esse opor-

oportère, plurimis atque frequentibus obseruatis exemplis arguitur: quæ tamen ab ipsis, officio suo peruertendo, neglecta sunt.

A diebus enim patrum vestrorum recessistis a legitimis meis, & non custodistis:
5 *Reuertimini ad me & reuertar ad vos, dicit Dominus exercituum.*

ANTIQVVM & vetus illis esse officium suum violare, proprium autem & solenne sibi Deus ait officium ab illis requirere, suamque misericordiam & gratiam pœnitentiæ lege proposita polliceri: qua tamen vt minus aliquando vtantur, eorum ipsorum culpa accidere, qui non modò peccatum & vitium corrigere, sed agnoscere etiam fateriq.
10 negligant. [*A legitimis meis.*] Quæ *legitima* hic latinè, Hebraicè HHVKIM dicuntur: suntque proprie ea, quæ cuique muneris alicuius, quo fungitur, nomine reddenda ex lege vel pacto sunt, vt quæ regibus, sacerdotibus, magistratibus stipendia, tributa vel munera debentur: quæ omnia HHVKIM, latinè, *legitima*, hispanè *fueros* siue *derechos* dicuntur. huius nominis ratio multis in sacrorum librorum locis aperta, in illo verò
15 apertissima est, vbi de Ægyptiorum sacerdotum iure & libertate fundorumq. immunitate agitur. quibus statuta cibaria ex horreis publicis præbebátur. Hebraicè, QVIBOS, Genes.47.
HHOK, &c. Filij autem Iacob admissæ in hoc genere aduersus Deum fraudis accusantur. atque ad officium faciendum veniæ & misericordiæ pollicitationibus, vel rursus vltionis minis reuocantur. sed quoniam illis ex diuturna consuetudine fraus & peccatum
20 non agnoscebatur, atque impudenti sermone negabatur, & iure & crimine exponendo à Vate indicatur.

Et dixistis, In quo reuertemur?

IVRA atque legitima sua ab illis repetens requirebat Deus; atque ita verbum *reuertimini*, & *reuertar*, actiuè & passiuè exponendum est. vtrumque enim vox ipsa indicat, vt
25 latinè ad verbum dicendum sit, *redducte & reddimini mihi, & reddam reddarque vobis*. atque hoc modo non solùm illorum voluntatem, sed officium debitum desiderari ab ipsis est cognitum: qui cùm debitum suum ex diuturna exsoluendi negligentia non agnoscerent, respondebant, [*In quo reddemus reddemurque?* Quidnam est, quod a nobis debeatur, quodque reddendum Deo sit, quod tamen non fuerit redditum? tantum est frau-
30 di faciendæ assueuisse, vt quæ verè debeantur, ex diuturnitate & vsu fraudandi non deberi putentur.

Si affliget homo Deum? quia vos configitis me? & dixistis, In quo configimus te? In decimis & primitiis.

35 IVRA & legitima sua sibi per summam & nefariam fraudem direpta ab his criminabatur Deus: a quo crimine cùm illi sese alienos ignorationis nomine defendere vellent, arctissimè tamen teneri arguuntur; quod Deo ipsorum principi & gubernatori debita, iusta & legitima tributa essent negata. ex qua etiam re eneniret, vt minus illis annonæ copia suppetereet: Argumentatur autem primum à iure & debito, deinde à fa-
40 cto: tandem ab euentu. Ius est, ne quis quem fraudet, ex quo consequitur iniuriæ genus grauissimum fraudem esse; deinde maiorem & grauiorem esse fraudem, vbi quis quẽquam maiori audacia & contemptione fraudauerit, vt si eum, cui plurimum debeat, cuius auctoritatem reuereri atque suscipere, quem plurimum colere oporteat, defraudet, vt regem, principem, aut iudicem sacerdotemque suum. Huius argumentationis vim
45 omnem illa interrogatio complectitur, [*Si affliget homo Deum?*] estque locus à comparatione personarum, vt maior audacia & contemptio arguatur. [*Homo Deum.*] Alterum nomen hebraice est *Adam*, alterum verò *Elohim*. Adam hominem significat, qui nihil illustre egregiumque præter cæteros habeat, tantùm nomen hominis tueatur. is si principibus & illustribus in republica magistratibus fraudẽ aut iniuriam prudens volensq.
50 faciat, sceleris audacissimi reus fit, maximè si ea subducat, quæ iure optimo debeantur. longe autem grauius & impudentius id facinus fuerit, si aduersus non quemlibet principem & magistratu fungentem hominem, sed aduersus principem & gubernatorem Deum ab homine Adam commissum sit. Quamobrem *Elohim* nomen quod Deũ, principem, iudicem gubernatoremque significat, appellatum est. indignum enim est, homi-
55 nem homini, etiam humillimo fraudem facere; principi verò indignissimũ, Deo autem opt. & max. principi & gubernatori, omnino nefariũ flagitium est. Hactenus propositio

Universidad de Deusto
Biblioteca

insignitimo statu nunc deinceps crimen ipsum in assumptione ostenditur. [*Quia vos configitis me*] *Vos me*, quos vt maioribus & illustrioribus, quàm cæteros mortales, beneficiis affectos obseruantiores & colentiores mei esse oportuerat. Confirmatur autem assumptio, in qua omnis criminis vis inest, indicatione rerum, in quibus fraus Deo facta est. *& dixistis, In quo configimus te?*] Nulla dubitatio de propositione fuit, in qua de æquitate & iure in vitiuetestum quærebatur: quæ ratio cùm per se ipsa luceat, neq. ab improbissimis negari potuit, maximè cum pertinere ad sese non putaretur. Atque verbum illud affligere & cõgere, idem enim vtrq. voci respondet hebraicum verbum, ad alterius retentionem diceptionem, maximè quæ per fraudem fiat, significandum proprie vsurpatur, cuius illud sat, ſ apertum exemplum etiam in nostra versione est: [*Non facies violentam pauperi, cuius pauper est, neque conteras egenum in porta, quia indicabit Dominus causam eius: & configet eos, qui confixerunt animam eius.* Igitur decimas & primitias, quæ ad sacerdotes alendos sanctaq. omnia curanda, sibi ex atiitis fructibus persoluendas constituerat Deus, per fraudem à populo subductas criminatur: atq; ita non solùm sacerdotes, sed omnem hominum ordinem accusat, quod vnusquisq. propter auaritiã & cupiditatẽ officiũ suũ prodiderit & violarit, dum sacerdotes debitũ Deo cultũ neglignt, populus ea tributa subripit, quæ nõ modò propter muneris dignitatẽ & ministerium, sed ipsius etiam annonæ augendæ causa persoluenda fuerant; neq. tamen cõsequentem inopiã & frugum defectum suæ culpæ, sed temporũ & diuinæ voluntatis mutationi asscribebant.

Proverb. 22.

Et in penuria vos maledicti estis, & me vos configitis gens tota.

OMNIS humanæ mentis error in diuinis rationibus nõ recte & sapienter interpretandis versatur: idque fit ex diuini verbi ignoratione. Imperauerat populo Deus annuorum fructuum decimas & primitias, præmiumq. eius rei sanctè obseruatæ summa fertilitatem & copiam posuerat. Omnes, inquit, decimæ terræ, siue de frugibus, siue de pomis arborum, Domini sunt, & illi sanctificatur. & in Deuteronomio: Decimas & primitias manuum vestrarum, & vota atque donaria, primogenita bouum & ouium. Et comedetis ibi in conspectu Domini Dei vestri, & lętabimini in cũctis, ad quæ miseritis manum vos & domus vestræ, in quibus benedixerit vobis Dominus Deus vester. Atque hoc modo vel rerum augendarum causa decimas & primitias soluere, fuerat consultissimum; qui tamen id, quod per fraudem surriperetur, suis rebus accessurum putantes, magnæ sibi ipsis fraudi fuerant, dum ob eam causam inopia & caritate summa laborarent. cùm verò in dies maiori premerentur penuria, cogitare oportuerat & prouidere, num illa miseriæ constantia & incrementa ipsorum culpa aut defectu aliquo magis, quã casu accideret: idque quemadmodũ corrigi posset, prouidere. secus verò ab ipsis & putabatur & curabatur, publica namque & priuata omnium voluntas & mens ad fraudem intenta erat: interim verò annorum sterilitas quotidie maior & miserior vel casui, vel Deo ab ipsis alienato; non sua culpa, sed illius voluntate & mutationis studio ascribebatur. hoc est quod Deus ait. [*Et penuria maledicti estis, & me vos configitis gens tota.*] Omnium enim communis error atque commune nefariæ fraudis studium erat: quod tamẽ vt deponerent, adhortatus magnã rerum in melius conuersionẽ pollicetur; adeò, vt apertè cognoscere possint, ipsum sibi semper consilio & sententia, atque beneficẽtiæ studio constare, illos autem sua culpa sese ab ipso atque ab omni felicitate abalienare.

Leuit. 27.
Deut. 12.

Inferte omnem decimam in horreum, & sit cibus in domo mea, & probate me super hoc, dicit Dominus: si non aperuero vobis cataractas cæli, & effudero vobis benedictionem vsque ad abundantiam.

ADEO constantem atque præsentem sese ad beneficentiam præbet Deus, vt polliceatur nunquã per se standum, quo minus homines maximis atque à se promissis bonis & commoditatibus afficiantur, si modò ipsi pactis condicionibus etiam intermissis stare velint. atq, in ea re fidẽ & constantiã suã probari nõ patiatur modò, sed etiã cupiat, vltroque iubeat. Iubet igitur hoc loco populũ decimarum & primitiarum exoluendarum rationem diligenter & religiosè procurare, atque in ea re vel ipsius constantiæ & benignitatis periculum fieri illis permittit: idque vno anno eoque proximo obseruari. quod si ex animi eorum sententia euenerit, imò abundantius & felicius etiam, quàm vel optari ab ipsis possit, successerit, diuinum consilium cum vaticinio consentiens interpretati, id porrò deinceps sequantur: sin minus, liberam relinqui illis de cætero sententiam.

tentiam. adeo certam, adeo testatam suam benignitatem Deus hominibus esse vult, vt vel eos, qui propter deprauatas & veteres opiniones secus existiment, experiri patiatur, vltroq. roget. neque verò hoc illi præcepto aduersatur, Non tentabis Dominum Deum tuum. vbi, ne quid præter præscriptum cum Deo agatur, cautum est. hic verò infirmioribus iam & sua culpa errantibns, vt ex præscripto agatur, suasum est. [*Si non aperuero vobis cataractas cæli.*] Iurandi & confirmãdi forma sacræ linguę familiarissima est: altera enim orationis parte expressa, altera, de qua quæritur, ad consequentiã vel tollenda vel statuenda reseruatur, vt: Si non humiliter sentiebam, magnam verò & certam non modò abundantiam & fertilitatem, sed fertilitatis exspectationem atque exspectationi respondentẽ euentum, & vota etiã superantẽ successum fore, ita vt res nõ casu, sed certo consilio, atq. ex condicto adducta & effecta apertè cognoscatur, illa rerum consequentia indicatum est: vt cũmprimum decimæ & primitiæ, quæ eo anno per fraudẽ subductæ erant, in horreum sacrum ad sacerdotum & leuitarum cibos restitutæ essent, proximo statim anno cataractæ cęli oportunis pluuijs aperiendæ essent, quibus terra adeo fœcũda redderetur, vt benedictio, hoc est, copia vsque ad abũdantiam effluueret. Hebraicè, *vsque ad non sufficiens*: hoc est, non modò sufficiens, sed vlterius etiã, quàm sufficiens: raro enim satis superq. agricolis esse solet. Deus verò hoc loco promittit non modò satis, sed etiam superfuturum. Hanc sententiam interpres noster abundantiæ nomine significauit. nam quod abundat, satis superq. est. atque fertilitatem vt certissimam atque constanti cõsilio probet, pluribus partibus amplificandam ornandamq. esse confirmat.

Deut. 6.
Psal. 130.

Et increpabo pro vobis deuorantem, & non corrumpet fructũ terræ vestræ: neq. erit sterilis vinea in agro, dicit Dominus exercituũ. & beatos vos dicẽt omnes gentes: eritis enim vos terra desiderabilis, dicit Dominus exercituum.

LOCVSTARVM & bestiolarum noxiarum genus omne, quod irati in eos Dei, quasi satellites quidam & ministri, agros vineasq. hactenus vltra illã cæli intemperiẽ deuastaret, auertendũ ita ab illis esse dicit, vt cæteris omnibus gentibus probaretur, eius regionis præteritam sterilitatem, & præsentẽ vbertatẽ non casu & rerum vicissitudine, non soli natura, sed Dei consilio & voluntate constare. neq. enim tanta, tam cõstans & certa mutatio casu, neq. vlla alia ratione, nisi Dei tãtùm volũtate definiri poterat. certã enim & præsentem tutelam esse oportuit, quæ vno anno & deinceps maximam terræ fœcunditatem omni cæli soliq. oportuna constitutione efficeret: neq. quicquam tamẽ noxium superesse sineret, sed locustam cæteraq. infesta animalia fugaret, cùm tamen cæteris regionibus neque tanta, neque cunctis partibus constans ac temporibus perpetua felicitas accideret. Solet namque qui frumentariæ rei commodus annus est, plerũque arboribus & vitibus esse incommodus. neque idem semper & pecoribus & cæteræ rusticæ rei augendæ idoneum atq. æquum tempus est. vbi verò omnia ex sententia eueniunt, singularis & præsentissima quædam diuinæ prouidentiæ atque voluntatis ratio probatur. id autem illis cum summa gloria vtilitateq. ipsorum, cum magno & illustri admirandoque cæteris gentibus exemplo euenturum Deus pollicetur. [*Eritis enim vos terra desiderabilis.* Hebraice, *terra voluntatis.*] Terra, quã Dominus exercituum vult, omnibusq. modis tuetur & fouet, sicut scriptum est: Deus autem noster in cælo, omnia, quæcunque voluit, fecit. hoc autem nõ ipsius terrę studio, sed hominum ipsorum, quos Deus amarit, causa, & futurum & à gentibus agnoscendum esse ait.

Psalm. 113.

Inualuerunt super me verba vestra, dicit Dominus, &c.

ARGVMENTVM de prouidentia ac religionis vsu vt grauissimum & maximi ad humanæ vitæ institutionem ponderis atque momenti Vates hoc loco persequitur: idque diuini consilij publicè exspectandi expositione absoluit. ea etenim, quæ hactenus reprehenderat, in populo scelera, vt prophanarum nuptiarum appetentiã, religionis etiã & diuini cultus violationẽ, in qua decimarũ & primitiarũ negatio & subductio publica fuit, ex hoc errorũ fonte irrigata crescere indies videbantur: quòd diuina erga homines pios prouidentia & cura, non modò in dubium vocata, sed etiam improbissimorum hominum sermonibus oppugnata, atque eximperitorũ animis pene sublata esset. cumque de rebus ipsis anteà actum sit, hoc est, de fide, officioq. cùm erga homines, tum erga Deũ violato, de voluntate nunc etiam agitur, ex qua præcipuè humana facta probari improbariq. solent, ostenditurq. grauissimis iam notatis sceleribus grauiorẽ nequiorẽq. multo

Universidad de Deusto
Biblioteca

animi impulsum voluntatemq. fuisse. Atq. adeo ob eam rem Deũ illis magis infensum cogitare, quemadmodũ vel illi ad mentẽ officiumq. redeant, vel, quã pertinaciter negauerint, prouidentiam magno suo incommodo fateri & agnoscere cogantur. Quoniam verò Deus, qui spiritus simplicissimus atq. optimus est, animorũ impulsum prius, quàm res ipsas & facta examinat, & quæ ad offensionẽ cultúmue suum pertineãt, ex sententiæ & consilij rationibus magis, quàm ex rebus ipsis æstimat, quãquã facta ipsa, quæ vel malitia, vel fraude notantur, vehementer improbaret; vehemẽtissimè tamẽ consilia sententiasque impiorum & turpissimorum reprehendit: eaq. ob eam rem sibi grauiora & molestiora esse dicit, quod cùm spiritualia magis natura sua sint, diuinã dignitatẽ (si capere id res possit) proprius & certius lædere & offendere videantur. Hæc illius propositionis sententia est. [*Inualuerũt super me verba vestra.* Hebraicè, *fortificauerũt.*] Durissimis & contentissimis aduersum me sermonib' egistis. quod cùm illi ex more negãtes, prius quàm tentare; an Deo notum esset, viderentur, obiectum tamen sibi & expositum audiunt. atque hoc modo nõ solùm humana facta, sed neq. effata, neq. cogitata Deũ latere intelligũt.

Et dixistis, Quid locuti sumus contra te?

NEGARI profectò non poterat id, quod ab ipsis dictum fuisset: sed tamen fugere atq. latere Deum putabant; vtpote quem res hominum negligere crebris inter se sermonibus asserebant. Itaq. huiusmodi interrogatio non ad negationẽ, sed ad tentationem spectat. qua sententiã suam, si minus clarè à Deo responsum esset, confirmarent, hoc est, hominum dicta aut facta Deo vel ignorari, vel negligi. [*Quid locuti sumus cõtra te?*] Hebraicum verbũ passiuũ est, quo latina lingua caret; cùm loquor, ex deponentium genere sit. quãquam verò expositores actiuè interpretentur, magnã tamen significationem passiua vox hoc loco habet, quæ cũ eorum, qui reprehenduntur, sententia conueniat. nam cùm isti hominum res à Deo non curari affirmarent, sermones etiam, qui minus, quàm facta, aperti & expositi sunt, non intelligi asserebant. si quid autem à vatibus Dei nomine diceretur, vel id esse ab ipsis confictum, vel aliàs ex aliis auditum, non autem vt planè vaticinij virtute cognitum, aut à Deo illis expositum & creditum: quod an ex aliis acceptum fuerit, facilè deprehendi posset, si recitare & referre iuberentur. nam quæ narrata ex aliorum sermonibus referuntur, ferè nunquam totidem verbis ijsdemque modis repeti solent: sed tametsi eadem sententia, aliis tamen atque aliis verbis narrantur, vt nõ eadem omnibus sermonis ratio & elocutionis forma est. Hęc igitur illius interrogationis expositio est. [*Quid locuti sumus contra te? quidnã dicti sumus super te?*] Quid, inquiunt, delatũ aduersum te de nobis est? neq. enim te diuinasse, sed audisse arbitramur. Eam verò improbam & astutam interrogationẽ Vates redarguit, ijsdem qui ab istis proferrentur, sermonibus ad verbum recitandis.

Dixistis, Vanus est qui seruit Deo: & quod emolumẽtum, quia custodiuimus præcepta eius, & quia ambulauimus tristes coram Domino exercituum.

NON impudentissimi modò, sed superbissimi sermones à Vate Dei nomine referuntur, quibus impij illi homines diuinã prouidentiã, & humanarũ rerũ curã, misericordiã & iustitiã nõ solùm negare, sed apertè oppugnare atq. euertere cõtenderent: ob eamq. rem inualuisse aduersum se istorũ sermones dicebat Deus, quòd multo quàm antè insolẽtiores & improbiores iactarentur. anteà enim omnẽ prouidẽtiæ vim & efficientiã vna iudiciorum ratione excepta Deo tribuebãt: nunc verò omnia negant, omnia detrahũt, diuinosq. honores aperte dissuadẽt: idq. cũ maxima bonorũ & piorũ hominũ offensione & commotione faciunt. Continet autẽ oratio hæc omnia ferè religionis capita, quæ petere atq. euertere molitur. Religionis autẽ prima & summa capita duo sunt, fides & obedientia. Accedentẽ enim ad Deum, primũ oportet credere, quòd est, & quòd diligẽtibus se remunerator est. hac fide imbutũ animũ diuinũ cultum & pietatis officia omnia suscipere etiã oportet, sicut scriptũ est: Ambula corã me & esto perfectus, &c. Posteriora verò religionis capita duo etiam sunt, præmiorum pro rectè factis firma spes, aut pœnarũ pro vitijs & peccatis certissima exspectatio, sicut scriptum est: Nonne'si bene egeris, recipies? si autẽ malum, statim in foribus peccatum est? Omnia autẽ capita hæc firmissimæ religionis arces istorũ oratione oppugnabãtur. primum enim illud iactatũ est, [*Vanus est, qui seruit Deo!*] Frustra operam oleumq. impẽdit, qui Deum colit, inquiunt; quo sermone & fides omnis de Deo, & de hominum erga Deum ratione & obseruantia impugnatur. asseritur enim diuinam

Genes. 4.

diuinam naturã longè à rebus hominũ sepositã, nihil cum hominibus cõmune habere, nihil humanarũ rerũ aut indigere, aut expetere, nihil mortaliũ cultu affici aut iuuari, superuacaneumq. hominibus & ineptum esse, ijs rebus studium operamq. impẽdere, quæ ad illum, cui impendãtur, minimè pertineãt, sicut & ille de eadẽ re dicebat: Porrò si iuste egeris, quid donabis ei? aut quid de manu tua accipiet? homini, qui tui similis est, nocebit impietas tua, & filiũ hominis adiuuabit iustitia tua, &c. Hoc itaq. sermone asserebant diuinum cultum vanũ & superuacaneum ex parte ipsius culti Dei esse; vtpote ad eũ non pertinentem. deinde etiãdem ex parte colentis astruebant, cui nihil commodi ex ea re accidere cõtenderent. [*Et quod emolumentũ, quia custodiuimus præcepta eius?*] Primũ honestas, deinde & vtilitas omnis negatur: aut enim ipsius Dei causa, quia bonus est, quia omni cultu ac pietate dignissimus colendus est; sed tamẽ ad eum non pertinet humanũ quicquam, imò vana sunt, quæ ipsi à mortalibus tribuũtur. quæ verò vana sunt, honesta esse nõ possunt. Igitur si non propter Deum colendus Deus sit, quęritur, an propter homines ipsos fuerit colendus: quod quãquam ille nulla nostra re indiget, nobis tamen exorari, vt prosit, colendo, vel saltem, vt ne auersis à se noceat, abstinendo & continendo possit. [*Sed quod emolumentum, quia custodiuimus præcepta eius? & quia ambulauimus tristes corã Domino exercituum.*] Agendarum rerum vtilitas altera ex duabus rationibus, vel vtraq. simul definitur, vt bene & feliciter, vel vt non malè & infeliciter eueniat. Pietatis autem studium post fidem duplici cura consumitur; altera beneficentiæ & agendarum rerum; cauendarum verò & continentiæ altera. priori quidem præmia magna & diuina; posteriori verò securitas proposita est. Vtrãque autem isti labefactare atq. euertere nitebãtur, tum nullũ benefactis præmium, tum nullam etiam maleficiis apud Deum pœnam constare asserentes. [*Et quia ambulauimus tristes coram Domino exercituum.*] Ambulare tristem, siue, vt hebraicè est, obscurum & humilẽ, idem significat, quod apud Latinos humiliter, patienter modesteq. agere. estq. propria illorũ descriptio, qui vel propter inopiã & imbecillitatẽ, vel magis propter pietatem diuinumq. timorem, neque quẽquam lædunt, neq. læsi etiã sese violẽter vlciscuntur, sed omnia potius pati, quàm superbè quicquam agere malunt, iniuriarumq. suarũ priuatam causam Deo potius vltori vindicandã committunt, quàm ipsi suscipiant, illud certissimè credentes quod scriptũ est: Mihi vindictã, & ego retribuã eis in tẽpore, &c. huius sententiæ illud apud Iob est: Mœrens incedebam sine furore, consurgens in tuba clamabam, & apud Psaltem: Quare contristatus incedo, dum affligit me inimicus. [*coram Domino exercituum,*] Deo vltore, vt aliàs exposuimus. Itaque religionis & pietatis obseruantiã neq. Deo gratam, neque hominibus vtilem esse dicebant, vt quæ neq. cultores bearet suos, neque etiam iniuriis accipiendis defenderet, neq. acceptis consolaretur aut vlciscereturvtriusque autem requisitæ rei exemplum in seipsis illi statuebant, seq. proprio periculo obseruasse aiebant, nihil videlicet sibi in vtroque genere religionis obseruantiam profuisse, quasi seipsos iustos, innocentes & pios prædicantes: atque hoc modo & existimationi gloriæque suæ consulebant, & diuinæ prouidentiæ ac religioni vehementius detrahebant. neque enim alios iustos & pios proferunt, quibus pietas nihil profuerit, quoniam id refelli facilè posse videbant ab ijs, qui audirẽt, dicentibus, nec sibi, nec ipsis exploratum esse, an illi, quos appellarent, pietatem & innocentiam purè sanctęq. coluerint. nemo enim homo alterius cõscientiæ certus testis esse potest; suæ verò vnusquisq. certissimus est. hi de alijs in pietatis & religionis cultæ rationibus nihil affirmãt; se verò ipsos sui testes, quãquã mentiti, probabilius tamẽ statuere, quã alios appellare posse arbitrantur. [*quia custodiuimus & ambulauimus.*] O stultissimã hominum improbitatẽ, ô humanã argutiam pestiferã! ô impijssimã audaciã: quæ eò vsq. procedat, vt nõ solùm proprijs exẽplis, falsò productis, diuinas rationes neget, sed alienis etiã tentare atq. euertere moliatur. hoc est, inualere sermones hominum contra Deum religionis fidem & pietatis obseruantiã à se primũ, deinde & à cæteris hominibus negligi & violari, imò labefactari & euerti conari. hoc est, bellum cælo inferre, Deũque è sede maiestatis suæ deturbare, tentare: id autẽ quia cæteris hominibus audacissimũ & terribilissimũ iudicatur, sibi, ij qui ausi fuerint, cùm vtilissimũ, tum gloriosissimũ facinus fore ducunt. vt ille impius de quodam huiusmodi impietatis audacissimo duce prædicabat.

Humana ante oculos fœdè cùm vita iaceret
In terris depressa graui sub relligione,
Quæ caput è cæli regionibus ostendebat,
Horribili super aspectu mortalibus instans.
Primum Graius homo mortaleis tollere contrà
Est oculos ausus, primusq. obsistere contrà.

Rom. 12. Caut. Iob. 30.

Iob 35.

Lucret. lib. 1.

Universidad de Deusto
Biblioteca

quanquam non ille primus huius temeritatis & improbitatis dux fuerit. namque ante Epicurum plurimi etiam apud Israëlitas, nedum apud gẽtes eius impietatis professores extiterunt. Itaque & misericordia & iustitia diuina, atque omnis Dei erga homines ratio ab istis suorumipsorum, falso quidem, sed tamẽ afluto testimonio & exemplo negata & oppugnata est: eádem autem res alterius contrariæ partis comparatione ab istis affirmatur. asseritur enim non modo pietatem inutilem, sed impietatem contra atque scelus vtilissima hominibus esse.

Ergo nunc beatos dicimus arrogantes: siquidẽ ædificati sunt facientes impietatem.

IMPROBORVM hominum prosperitatibus Dei prouidentiam apud homines redargui idque esse perpetuum impiorum argumẽtum, iam aliàs ostendimus. Igitur idem nunc ab istis vsurpatum est, quo non modò pietatis ratio eleuetur, sed impietas etiã anteponatur. dixerant autem pietatis exercitationem superuacaneam inutilemq. esse, nũc impietatis vsum & studium honestum atq. vtile esse addunt, quòd illis neq. gloriã, neq. commoda hominibus comparari suo exemplo statuerent: his verò vtrumq. præstari affirment: idque aliorum exemplo, quorum scelera & insolenter superbeq. gestæ res, quòd publice constiterint, negari non possent. nam de factis aliorum apertum testimonium esse potest, præsertim de facinoribus, quæ ex superbia, ambitione atq. audacia proficiscũtur, quæ vt notentur, ipsi etiam, qui admiserunt, volunt, sicut ille dixit:

Iuuenal. sat. 1. *Aude aliquid breuibus gyaris & carcere dignum,*
Si vis esse aliquis. Probitas laudatur & alget.

Ita isti se pietatis & officij cultura sibi tantum peperisse aiunt commodi, vt intelligerent pietatis partes ad vitæ vsum, commoda & splendorem potiores esse, quando illius cultores miseros suo periculo; huius verò felices aliorum exemplo probarent: ita, vt suæ sortis pœnitentia, aliorum verò inuidia duci cogerentur. [*Ergo nunc beatos dicimus.* Hebraicè, *Et nunc nos, &c.*] Nunc tandem, inquiũt, nos qui officium, modestiam, temperantiam innocentiamque coluimus, id solùm nobis præstitisse affirmamus, vt alterius partis sectatores sapientes felicesq. esse, non sine inuidia, dicamus. nobis namque humilitas & tristitia illa nihil, præter miseriam & ignobilitatem, obscuritatem & cõtemptionem attulit: superbis verò & arrogantibus sua illa vitæ ratio gloriam imprimis, splendorem, amplitudinem dignitatemque afferre conspicitur; vtpote qui iniuriam omnem à se propulsantes, alijs facere cùm impunè, tum gloriosè possunt: quando illustres homines ij dicũtur, qui potentia, viribus, audacia atque insolentia aliis formidabiles admirabilesque sunt. hos mundus laudat, hos celebrat, hos frequenter commemorat; innocentes verò, modestos, pios & mansuetos ignauiæ atque inertiæ nomine reprehendit: atque ijs ipsis, quamuis exiguis rebus, quas possidere cognouit, indignos ob id ipsum arbitratur, quod contentos esse intelligat. Hos itaque solùm sapere & optime viuere dicimus, qui superbissimè insolentissimeq. agunt, quantum ad nominis celebritatem, vitæ securitatem, splendorẽ atq. vsum, quantum ad commoda spectat, cùm ijs cõmodissimè agi videmus, qui impijssimè & iniustissimè viuunt. [*Et ædificati sunt facientes impietatẽ.*] non modò, inquiunt, rẽ familiarem iniuria, dolo & fraude cõseruari & tueri, sed comparari etiam atq. amplificari videmus: ita vt qui nihil omnino aut habuerant, aut bonis artibus sibi pepercerãt, postquam malis rationibus agere cœperint, & pecuniam innumerabilem corraserint, & ex nihili hominibus tanti euaserint, vt omnium aliorum dignitatem exequent. hoc est ædificare hebraicè in loco, quod apud latinos familiam, & familiarem atque domesticam rem patrimoniumque constituere, vt: Nisi Dominus ædificauerit domum, in vanum laborauerunt, qui ædificant eam. [*Facientes impietatem.*] Impietas & impius, solennia in iure & in foro verba sunt apud Hebræos. nam qui causam tuetur iniustam, siue reus, siue actor fuerit, RESSAGH; ipsa verò iniqua & iniusta causa RISGHAH vocatur. vbi enim nos legimus, Et dixit Moses ei, qui faciebat iniuriam, Quare percutis fratrẽ tuum? Hebraicè est, Et dixit le RESSAGH. & in iudicialibus institutis: Insontem & iustum non occides: subiũgitur autem, quia auersor impium. deniq. in hoc genere nomen impius, iusto opponitur, vt: Absit à te, vt rem hanc facias, & occidas iustum cum impio, fiatque iustus sicut impius. non est hoc tuum, qui iudicas omnem terram, &c. Itaq. iniuria, fraude, dolo, furto, rapina, alea non modò patrimonia cõseruata, sed comparata amplissimeq. constituta fuisse asseuerant. [*Et ædificati sunt facientes impietatem.*]

Psalm. 126.
Exod. 2.
Exod. 23.
Genes. 18.

Criminibus debent hortos, prætoria, mensas, Argentum vetus, &c.

&, vt

&, vt Psaltes aiebat: Ecce ipsi peccatores & abundantes in sæculo obtinuerunt diuitias. Psalm.
Atque huiusmodi quidem scelera non solùm hominum iniuria, sed numinis etiam contemptione studiosè ab hominibus suscepta & impunè perpetrata, commodo potius, quam fraudi suis auctoribus fuisse, impij isti addunt: ita vt commodius & melius cum audacibus & sceleratis atque impijs, quàm cum piis & innocentibus agi contendant. alij namque obscuri & ignauia sepulti iacẽt; alij verò ab hominibus fortunati, à nemine minimè repressi, opulenti, potentes, clari summique euadunt. huiusmodi eius quæ subiungitur, orationis sententia est: [*Et tentauerunt Deum, & salui facti sunt.*] Non modò vexationem direptionemque hominum, sed numinis etiam contemptionem, atque consulto & summo impietatis studio suscepta scelera inulta ac libera multis fuisse aiunt, ita vt ex tanta importunitate & audacia peccandi securitas, & cupiditatum licentia magis obtenta & aucta, quàm pœna vlla suscepta videatur. Fuère enim nonnulli, qui grauissima & nefaria scelera diuini iudicij tentandi causa admiserint, cùm apud Hebræos, tum apud gentes etiam: qui quoniam Dei patientia impræsentiarum abusi, appetitis rebus frui aliquandiu spectati sunt, causam omnem aduersus Dei prouidentiam & iudicium obtinuisse, stultis & impiis audacibusque hominibus visi sunt. nam & Nabuchodonosor supellectilem omnem sacram è templo cum numinis contemptione diripuisse dicitur. & Pompeius magnus secundi etiam templi temporibus idem etiam ausus est. præterea & Roboam religionem Dei veram omnem apud Israëlitas euertit & perturbauit: idque ea tempestate qua moliretur, impunè visus est tulisse. Rapsace etiam neq. sibi, Isa. 36.
neque principi suo vllum tantùm deorum numen existimatum fuisse iactabat, quod nõ fuissent cum felici euentu periclitati. Phalarim præterea aiunt deorum simulachra cum summa non tam deorum ipsorum (qui re ipsa nulli erant) quã religionum omnium contemptione & cõtumelia (quod nefario sceleri etiam Gentibus asscribebatur) expoliasse. Huiusmodi verò exempla ab istis hoc loco indicantur, eorum, quorum audacia & furor Dei etiã iudicium periclitatus impunitate ali magis, quàm vltione reprimi putaretur. Quoniam verò non ex sua tantùm gente, sed ex aliis etiam nationibus exempla ab istis indicabantur, consulto nomen Dei commune ELOHIM, quod gubernatores, præsides atque iudices significat, appellabatur: quo nomine Deum gentibus omnibus notum & cultum esse, iam aliàs edocti sumus. Hunc igitur Deum, quisquis in cælo terras & humanum genus regere putaretur, impunè tentatum fuisse isti dicebant. [*Et salui facti sunt.* Hebraicè, *Et euaserunt.*] liberi & impuniti, cùm summa scelera diuini iudicij tentandi animo atque studio perpetrarint: quæ tamen Deum se vel hominum rerum, vel suæ etiam dignitatis vindicem oportunè probaturum prætermittere non oportuisset. Hæ istorum importunissimæ pariter & acutissimæ sententiæ argumentaque sunt, quæ humanæ tantum sapientiæ artificio & præsenti sensu expensa nonnihil firmitudinis & roboris habere videantur ad imperitorum hominum animos de prouidentiæ sententia deducẽdos, adeo vt hæc res his tantùm modis tractata piis etiam viris negotiũ molestiamq. exhibeat cogitandi, quemadmodum vel hæc argumenta labefactari, vel imperitis & infirmioribus hominibus consuli atq. satisfieri in hac causa possit, sicut scriptũ Psalm. 72.
est: Si dicebã, Narrabo sic: ecce nationem filiorum tuorum reprobaui. rursus verò: Existimabam, vt cognoscerem hoc: labor est ante me. atq. hoc est, quod ex huiusmodi impiorum disputatione euenire Vates noster ait.

Tunc locuti sunt timentes Dominum, vnusquisque cum proximo suo.

SI ex cõmuni verbi latini loquor, significatione locus hic fit explicandus, facilis cognitu totius orationis fuerit sententia: cuius argumentum eiusmodi est. Pios homines hanc impiorum de prouidentia disputationem audientes inter se egisse & deliberasse, quemadmodũ his argumentis respondẽntes satisfacere vulgo imperitorũ aut infirmiorũ hominũ possent: vel sese mutuò exhortatos fuisse, ne videlicet ob huiusmodi argumenta & sermones animum desponderent, atque à pietate ad scelera desciscerent, quando vnus Dei timor in animis conceptus, abundè satis sibi esse posset ad virtutis studium colendum religionemque retinendam, etiam si nihil ad respondendum atque aliorum argumenta euertendum suppeteret, vnam diuinam legem & traditam à maioribus disciplinam sibi ad religionis custodiã sufficere, quibus Deum humanarũ rerum gubernatorẽ & iudicem edocti crederent. neque ab hac fidei statione vllis rationibus, vllis argumentationibus, quamuis præsentibus exemplis, petiti & oppugnati decedere deberent.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Hæc quidem huius loci ſatis idonea, atque ad argumentum ipſum accommodata expoſitio videretur, ſi nobis ex coniectura diuinantibus, quid ipſi ſentiremus, ac non magis quid verba indicarẽt, exponere cõſilium fuiſſet. Sed quoniã illud ſemper interpretãdo cauimus, ne quid viuẽtis & ſapientis Dei ſermonibus ingenioſe adderemus, quod verborum ipſorũ notatione minus cõtineretur, aliã non minus commodã, ac magis fortaſſe ex verborũ ſimplici ratione petitã expoſitionẽ afferemus, probandæ tamẽ vtriuſuis arbitrium integrũ lectori relinquentes: quandoquidẽ nihil ex alterutra, neq, de pietatis, neq. de rerum & ſapientiæ rationibus derogatur. [*Tunc locuti ſunt.*] Omnis omnino ſententiæ ratio in verbo DABAR hebraico poſita eſt: quod vt latinè loqui, frequentiſſimè reddi-
דבר tur, ſic etiã excidere, perdere, vaſtare, non infrequẽter ab interprete noſtro vertitur. vtrãque enim ſignificationẽ ſortitum eſt: vtram verò ſequi cõueniat, locus ipſe, & ſententiæ
2. Paral. 22. „ ratio indicare apertè ſolet. In hac ſignificatione vſurpatur verbũ, vbi noſtra verſio latina
Pſalm. 17. Pſalm 46. legit, Neq. erat vltrà ſpes aliqua de ſtirpe, quis regnaret, Ezechiæ. & apud Pſalté: Deus, „ qui das vindictã mihi, & ſubdis populos ſub me. Et ſubiecit populos nobis. & in illo aper„ tiſſimè vbi latina verſio habet, Tunc loquetur ad eos in ira ſua. quid enim ſignificet ver„ bum, *loqui ad eos*, poſteriori hemiſtichio exponitur. Et in furore ſuo conturbabit eos. Ex hac autẽ ſignificatione DEBER, nomen eſt, quod peſtilentiam & internetionẽ, & MIDBAR, quod ſolitudinem deſertumq. vertimus. Atq. hoc loco verbum paſſiuè vſurpatũ eſt. [*Tunc locuti ſunt timentes Dominum vnuſquiſque cũ proximo ſuo. Tunc vaſtati ſunt timentes Dominum.*] Eſt autem illa loci huius ſententia cũ præcedẽtibus connectenda. quod poſtquã eòuſq. quorundã hominum audacia proceſſerit, vt Deus etiam ipſe tentatus impunè ſit, plurimũ detrimẽti pietas acceperit, pijs hominibus multis partim à ſuis vicinis & ſocijs oppreſſis & vexatis, partim perturbatis, ita vt timentes Dominum exciſi ſint. [*vnuſquiſque cum proximo ſuo*, ſiue, vt Hebraicè eſt, *ad proximum ſuum.*] vt pijs hominibus aliorũ hominũ ſocietas, cùm ob ſuam ipſorum perniciem, tum ob impium exemplum non tuta fuiſſe, oſtenderetur. atque hoc modo aperta & ſimplex loci huius ſententia ſine vlla adiectione conſtiterit. Hanc verò cauſam natura ſua grauiſſimam, plurimum ad humanæ vitæ inſtitutionem momenti ac ponderis habentẽ, nõ ſolùm ſibi ſuſceptã & iudicandã, ſed ſuum etiã de ea re conſilium vt ſibi certiſſimum, ita & pijs hominibus apertiſſimum & teſtatiſſimum eſſe Deus voluit. quamobrẽ per Vates exponendũ & docendum curauit; non modò piorum & impiorum hominum facta, ſed dicta omnia ſibi nota obſeruataq. eſſe: atq. huiuſmodi impios aduerſus prouidentiã iudiciumq. ſuum ſermones, cùm ingenti auctorũ ſuorũ pernicie, & piorũ & conſtantiũ hominũ fructu fore demũ redarguendos.

Et attendit Dominus, & audiuit: & ſcriptus eſt liber monumenti coram eo timentibus Dominum, & cogitantibus nomen eius.

SERMONES illos, quibus diuina prouidentia oppugnabatur, non negligenter, ſed attentiſſimè auditos à Deo, atq. de ea re ſtatim commodiſſimè in gratiam atq. vtilitatẽ piorum prouiſum fuiſſe Vates docet: ita vt quid reſpondendum de cætero, quid ſperandum exſpectandumq. pijs fuerit, apertum iam atque teſtatum. omnibusq. deinceps manifeſtum ſit. [*Et attendit Dominus, & exaudiuit.*] quod illi nõ curari & neſciri à Deo arbitrabantur, attentè tamen obſeruatum auditumquè eſt. habet verbum *attendit*, adiunctam curam, & diligentiam ex hebraico verbo KASSAB, vt: Intende voci orationis meæ,
Pſalm. 5. 2. Paral. 6. rex meus & Deus meus, &c. Aperiantur quæſo oculi tui, & aures tuæ intentæ ſint ad „ orationem, quæ fit in loco iſto. eſt autem propriè auribus accommodatum verbum. Nõ ergo leuiter curari res hominum à Deo putandũ fuerit, à quo vel ſermones ipſi tam attentè & diligenter audiuntur, atque prouidetur ſtatim, quemadmodum pijs & bonis viris conſultum eſſe, & omnibus etiam aliis fieri ſatis poſſit. [*Et ſcriptus eſt liber monumenti coram eo.*] Hæc oratio non pertinet tantùm ad rerum & perſonarũ rationes omnes, quæ „ præſentes, apertæ atq. exploratæ à Deo ſunt, ſicut ſcriptũ eſt: Et in libro tuo omnes ſcribentur, &c. quantũ ad curam & conſilium diuinum, quo prouiſum eſt, quẽadmodum piis diuina de hac re ſententia & ratio certa atq. nota & animũ adderet, & fidẽ ſpemque firmaret. Quãobrem librũ coram ipſo Deo eodemq. dictante, propriamq. ſententiã ſuis verbis certiſſimis aperiente ſcriptum, eundemque à ſe recitatum Vates ait. namque libri nomine in ſacris, epiſtola etiam & tabula publicè figenda, & deniq. quicquid ſcribitur, ſignificatur. *monumenti*, Hebraicè, *recordationis*. non tam vt Deus ipſe recordetur, qui

qui neq. obliuione capi poteſt, neq. admonitione opus habet, quàm homines ipſi, quibus voluntatẽ ſententiamq. ſuã certã, teſtatam, conſtantemq. eſſe vult. id autem cõmodius fit libro ſcripto, quod diutius durat, quàm ſermone ſolũ ſemel pronũtiato, quod excidere ex auditorum mentibus plerũq. ſolet: deinde & ſcripto ſemper eadẽ cum verbis ſenten
5 tia cõſtat, ex pronũtiato non eadẽ ſemper ab auditoribus reddi ſolet. Quamobrẽ quod certiſſimũ & cõſtantiſſimum, atq. ab aſtuta aut maligna interpretatione tutum & vindicatum fore Deus voluit, id ſcribendũ curauit, vt de eodẽ hoc argumento, eodẽ planè cõſilio, eadẽ ſentẽtia, atq. ijſdẽ ferè verbis, apertius tamẽ, Habbakuq agere iuſſus eſt. Et re- Habbak. 2.
ſpondit mihi Domin", & dixit, Scribe viſum, & explana eũ ſuper tabulas, vt percurrat qui „
10 legerit eũ. quia adhuc viſus procul, & apparebit in finẽ, & non mentietur. ſi morã fecerit, „ exſpecta illum: quia veniẽs veniet, & non tardabit. Ecce qui incredulus eſt, non erit recta „ anima eius in ſemetipſo. iuſtus autẽ in fide ſua viuet. Iuſtis igitur & pijs, quibus diuinũ „ verbum graue, ſanctum, maximæq. auctoritatis eſt, hoc monumentũ, quod legant, quod intueantur, quod exſpectent, ſcribi atque proponi curatum eſt. [*Timentibus Dominũ & co-*
15 *gitantibus nomen eius*,] ijs, inquam, qui ſanctiſſimũ illius nomen, quod miſericordiam, conſtantiam omnemq. perfectionem ſignificat & promittit, in omni cauſa, conſilio, cõſultatione, in omni deniq. vita cogitant. neq. ab eo cogitando vllis, quamuis difficillimis, rebus & argumentis petiti, deſiſtunt. ijs enim Deus ipſe præſens animũ tandẽ & ſpẽ conſilio ſuo aperiendo atq. ſtatuendo cõfirmat, ſicut de eodẽ argumento ſcriptum eſt: Quàm bonus „
20 Iſraël Deus ijs, qui recto ſunt corde. Iam igitur certum de hac re conſilium diuinamque ſententiã, quam Vates noſter ſibi dictatam atq. exceptam ſcribere eſt iuſſus, legamus.

Et erunt mihi, ait Dominus exercituum, in die, qua ego facio, in peculium: & parcam eis, ſicut parcit vir filio ſuo ſeruienti ſibi.

25 PVBLICVM proborum & improborũ hominũ delectum euangelij tẽpore apud Iudæos aliasq. etiam gentes habendũ hoc loco Deus ſignificauit. quo in iudicio quantum altera pars alteri præſtiterit, ipſo euentu manifeſtè erat oſtendendum. ita, vt ij, qui in fide & officio permãſiſſent, in diuinã familiam adoptati, & maximis cõmodis, & illuſtri digni- Ioan. 1.
tate fruerentur, ſicut ſcriptum eſt: Quotquot autẽ receperunt eum, dedit eis poteſtatem
30 filios Dei fieri, ijs, qui credunt in nomine eius, &c. cæteri verò, qui vel diuinis verbis cre- „ dere, vel præceptis parẽre noluiſſent, iuſtiſſimo Dei iudicio reiecti grauiſſimas impietatis atq. improbitatis pœnas, tum in hac vita ignominioſe expulſi, tum in futura vehementer cruciandi darẽt. atque de piis & timentibus Dominum & cogitantibus nomẽ eius illud decretum eſt à potente Domino exercituum, vltore & vindice. [*Et erunt mihi.*] Et, coniun-
35 ctio illationis vim obtinet hoc in loco, atque initium orationi ſententiæq. dat, vt apud latinos, *ergo*, aut, *igitur*, apud græcos, ἄρα, apud Arabes, PHE, Sunt autem plurima in ſacris libris huius officij exempla, vt: Et factum eſt poſt mortem Moyſi, &c. Quàm verò Ioſue. 1.
chari, quàm dilecti, quãq. omni tutela, omnibus dignitatis ornamentis præcipuè affecti futuri eſſent ij, qui per euangelium Deo erant deligendi, peculij nomine ſignificatum
40 eſt: quod vt proprium atque propria induſtria paratum, & amari vehementius, & cuſtodiri diligentius ab ijs, qui poſſident, ſolet. Eſt autẽ hebraicũ nomen ZZEGVLA, dignius etiam & liberalius, quàm latinorum peculium. hoc enim proprium ſeruorum lucrum plerũque eſt: illud verò liberorũ, chariſſima & ſelectiſſima diuitiarum pars, quæ vel natura ſua, vel opere præſtantiſſima ſit, vt aurum, gemmæ, vaſa, &c. quare & nomen in
45 regiis etiam rationibus vſurpatur, vt: Coaceruaui mihi argentũ & aurum, & ZZEGV- Eccl. 2.
LA, regum & prouinciarum. Huiuſmodi autem rerum cariſſimarum & pretioſiſſimarum loco ſibi habendos eos, qui nomen ſuum cogitauerint, Deus pollicetur. Habet autem Hebraica oratio certam quandam ſignificationem, ſi ad verbum reddatur: [*Et erunt mihi, ait Dominus exercituum, in die, qua ego faciens peculium.*] Euangelij tempus diem
50 peculij ſibi faciendi, & delectus habendi Deus vocat, ſicut ſcriptum eſt: Separatio- Luc. 12.
nem veni facere, &cæt. Ex hoc enim erunt tres in domo vna diuiſi, pater in filium, & „ filius in patrem ſuum, & cæt. &: Nolite timere puſillus grex: quia complacuit patri veſtro dare vobis regnum, In illa igitur die hos ſibi aſſcribendos recipit, vt impleatur in eis id, quod in figura olim ſcriptum fuerat: Si ergo audieritis vocem meam, Exod. 19.
55 & cuſtodieritis pactum meum, eritis mihi in peculium de cunctis populis: mea eſt „ enim omnis terra. Et vos eritis mihi in regnum ſacerdotale & gens ſancta. „

[*Et parcam*

Universidad de Deusto
Biblioteca

[*Et parcam eis.*] Cura cõsilioq. prospecturũ se illis fore ait, vt quãoptimè & quàm honestissimè sit. est enim eiusmodi significatio verbi *hhamat*, pro quo latinè reddidimus, *parcere*, vt: Pepercit rex Miphiboseth filio Ionathæ filij Saul, propter iusiurandũ, quod fuerat
2.Sam.11. inter Dauid & inter Ionathã filium Saul. quanta verò cura, benignitate atq. commoditate prospecturus esset pijs, Deus ipse declarauit, [*Sicut parcit vir filio suo seruienti sibi.*] quẽ tum vt filium amat, tum verò ob præstitam erga se pietatem plurimum diligit. Illud autem ex ea re euenturum esse ostenditur, vt vtriusque partis hominum delectus atq. discrimen non solùm sit, sed apertè etiam cognoscatur.

Et conuertemini, & videbitis, quid sit inter iustum & impium: & inter seruientem Deo, & non seruientem ei.

Ex euentuum notatione cognoscendum esse ait, magnũ inter pietatem atq. impietatem, magnum etiam inter virtutem & negligentiam atque ignauiã discrimen non modò re ipsa esse, sed Dei iudicio constitui: idque adeo apertum fore, vt vel aliud agentes
Philipp.2. commoueat atque moneat, ad cognoscendumq. excitet, sicut scriptum est: In medio
,, nationis prauæ & peruersæ, inter quos lucetis sicut luminaria in cælo. est autem iusti & impij ea, quam superius annotauimus, differentia hoc loco obseruanda; seruientis verò & non seruientis Deo in religionis cura discrimen est, alterius quidem partis erga homines, erga Deum alterius officium definitur. At verò eam, quam exposuerit, rem vt certã decretamq. diuinitus, atq. iam iam certo cõstituto ad explicandum die paratã ab hoibus exspectare oportẽre, indicãdo atq. asseuerãdo Vates docet: idq. sequẽti capite exponitur.

CAPVT IIII.

ECCE *enim dies veniet succensa quasi caminus: & erunt omnes superbi, & omnes facientes impietatem stipula: & inflammabit eos dies veniẽs, dicit Dominus exercituum: quæ non derelinquet eis radicẽ & germen.*

ADMIRANDAM atque maximam Christiani euangelij virtutem & efficientiam hoc loco à se indicatam exspectandam Deus proponebat: cuius varia pro pietatis ac fidei, vel pro impietatis ac incredulitatis diuersa ratione in hominibus euenta spectãda essent. Christi etenim virtus per euangelium annuntiata, credentes atque pios dictoq. obedientes homines à peccatis vitiisq. purgatos, diuino spiritu immisso sanat, atq. in nouam vitam & sanctitatem recreat; rursus verò incredulos & inobedientes ob suam ipsorum culpam non tam præsentia, quàm subtractione abalienationeq. sui in suo ipsorum
Ioan.12. peccato relictos & improbatos damnat & perdit, sicut scriptum est: Ego lux in mundum
,, veni, vt omnis qui credit in me, in tenebris non maneat. & si quis audierit verba mea, &
Ioan.7. non custodierit ea, ego non iudico eum, &c. & iterum: Ego vado, & quærietis me, & in
,, peccato vestro moriemini, &c. Hæc igitur euangelij aliis felicissima, aliis verò, hoc est, incredulis & inobedientibus durissima tempora diem succensam quasi caminum vocat Vates, quæ superbos & impietatem facientes omnes vt stipulam inflammet, ita vt nõ reinquatur eis aut radix aut germen. est enim vltima & extrema impietatis linea euangelium aut contẽpsisse aut abiecisse: quo crimine quicũque tenentur, ipsi sibi iudicium,
Ioan.12. damnationẽ atq. exitium moliti sunt, sicut scriptũ est: Non veni iudicare mundum, sed
,, vt saluificem mundum. Qui spernit me & nõ accipit verba mea, habet qui iudicet eum:
,, sermo quẽ locutus sum, ille iudicabit eum in nouissimo die. Atque de vtraq. hac euangelij efficiẽtia multa à nobis in hoc opere indicata, & plurima in sacris libris scripta sunt,
Rom.1. vt illud: Non erubesco euangelium: virtus enim Dei est in salutẽ omni credenti, Iudæo
,, primum & Græco. Iustitia enim Dei in eo reuelatur ex fide in fidem, sicut scriptum est:
,, Iustus autem ex fide viuit. Reuelatur enim ira Dei de cælo super omnem impietatẽ &
,, iniustitiam hominum eorum, qui veritatem Dei in iniustitia detinẽt, &c. Appellatur autem omne hoc noui testamenti tempus dies; id verò, quod vlterius fuerat, nox dicitur, tum ob nouam, & sapientiæ, & diuinæ virtutis illatã orbi lucem, tum ob manifestatã rationem multarum rerum, quæ antè obscuræ fuerant. atque ita sæpissimè in sacris libris
,, legimus: Nox præcessit, dies autẽ appropinquauit: & sicut in die honestè ambulemus.
Quoniam verò diem eum, qui secundum naturam est, sol efficit, astrorum omnium nobilissimum

bilissimum, & efficacissimum. cuius ea virtus cernitur, vt quæ crassiora asperioraq. in his quid, dum mutarentur sunt, exurat, & tutiora etiam magisq. concreta reddat, vt salquæ verò molliores & tenuiores fortitæ sõt partes, emollitat & purget, nõ omnino perficiat, vocabulum. sic & hunc nouum euãgelij diema Christo institutæ sole illustrissimo efficiendum esse Vates canebant: cuius maxima & ignea vis eum ad incrediulos & improbosq. homines in peccato suo relictos exurendos & vertendos, nunc verò ad pios & credentes atque dicto audientes, emolliendos, sanandos, purissimosq. candidissimosq. reddendos efficientissima virtus esset.

Et orietur vobis timẽtibus nomẽ meũ sol iustitiæ, & sanitas in pennis eius: & egrediemini, & salietis sicut vituli de armento, & calcabitis impios, cũ fuerint cinis sub planta pedum vestrorum in die, qua ego facio, dicit Dominus exercituum.

DISPAREM piorum & impiorum condicionẽ euangelij efficacitate & re ipsa fore & publice spectandam esse vaticinio primum & apostolicis etiã testimonijs ita euenisse edocti sumus; horum quidem durissimam, illorum verò optimã & illustrissimam. ij enim ob incredulitatem & improbitatem, improbati atq. in tenebras exteriores reiecti sunt: illi verò ob præstitam euangelio fidem & obedientiam ab antiqua labe & propriis sordibus atque infirmitatibus & morbis vitijsq. expurgati & sanati, iusti, sancti & immaculati, denique Dei viuentis filij effecti sunt. Videte qualem charitatẽ dederit nobis, Deus; 1.Ioan.3.
vt filij Dei nominemur, & simus: idque nõ per imputationem, sed re ipsa atque effectu ,,
certo & manifesto per lauacrum regenerationis & renouationis spiritus sancti, quem effudit super nos abundè, vt iustificati gratia ipsius hæredes simus secundum spem vitæ ,,
æternæ. sic Ioannes, sic Paulus, sic omnes alij Apostoli de hac re testantur. Hæc ergo vis, Tit.3.
hæc efficientia solis iustitiæ est, de quo sic etiam Zacharias canebat: Per viscera miseri- ,,
cordiæ Dei nostri, in quibus visitauit nos oriens ex alto. Illuminare ijs, qui in tenebris & Luc.1.
in vmbra mortis sedent, ad dirigendos pedes nostros in viam pacis. Sol igitur iustitiæ iu- ,,
stificans eos, qui illum credendo obediendoque admitterent. [*Et sanitas in pennis suis.* Hebr.1.
Hebraicè, *Et sanans in alis suis.*] qui cùm sit splendor gloriæ, & figura substantiæ eius, portans- ,,
que omnia verbo virtutis suæ, purgationem peccatorum facit, &c. Vt autem soli ob celeritatẽ cursus alæ & pennæ eleganter affinguntur: sic huius iustitiæ solis Christi in conficiendo vis & celeritas maxime alarum nomine describitur. de vtroque enim sole, altero quidem in figura, altero verò re & efficientia scriptum est: Exultauit vt gigas ad cur- Psalm.
rendam viam. a summo cælo egressio eius. Et occursus eius vsque ad summum eius: nec ,,
est, qui se abscõdat à calore eius. At verò vt in volucri alæ nõ accidentis, sed naturæ partes ,,
sunt, nam quatenus volucris est, alas habet, & si nõ habet, volucris proprie dici nõ potest, quanquã animal dici possit, neque volucrũ naturam ab aliarum animantium generibus distinguere cõmodius nobis datur: quàm alarum indicio (veræ namque huiusmodi rerũ differentiæ hominibus incognitæ ferè sunt) ob eã rem Deus huic à se descripto soli alas addidit, partes ipsi naturæ ita proprias, vt separari ab ea ne cogitando quidem sine totius rei solutione possent. Qua descriptione duplex natura & diuina & humana, quibus Christus constans mundo apparuit, accõmodata ad humanum captum imagine significatur. Vtriusq. naturæ coniunctio, quã vnionem theologi dicunt, similitudinibus magis inuestigari, quã re ipsa percipi & cognosci à mortalibus potest. Atque ob eã causam non tam ex philosophiæ rationibus tenuissimis, quã ex facilibus rerũ similitudinibus hęc mysteria dicenda à sacris auctoribus peti solent, vt rerum ipsarum magnitudo augustior esse cognoscatur, quã vt vlla humana cogitatione percipi possit. Itaq. nobis consiliũ semper erit, huiusmodi maximarũ imagines rerum orationis & verborum significatione indicare potius, quàm ex audaci aliqua ingenij ostentatione explicare. Igitur Christi vtrãque simul naturã, tum diuinã sua virtute, tum humanã ex diuinæ sibi cõiunctæ vi, quæ cõmunicatio à theologis dicitur, sanitatis cũ corporũ, tum verò animorũ præcipue effectricem fore Malachias promittebat. quo carmine mirandũ illud & planè diuinũ sacramentũ significatũ est, cõmunicationis corporis & sanguinis Christi, quod in sacrosancta illa & mysteriis refertissima cœna est institutũ, vbi arcanis & mirificis rationibus vtrãq. suã naturã suis largitẽ cõmunicauit. cuius cõmunicationis rationes admirari semper, explicare autẽ modò, nec integrũ, nec oportunũ nobis est, donec ab ipso ecdẽ ad tãtarũ expositionẽ rerũ spiritus sancti nobis addatur & afferatur cõmoditas. Christus igitur vtraque natura largienda

Universidad de Deusto
Biblioteca

gienda & communicanda, ita suis sanitatem effecturus esse dictus est, vt ex priori imbecillitate atq. infirmitate liberatis & cõfirmatis vitã felicem ac beatã lætissimamq. degere, necnon ex omni externarũ difficultatũ timore & suspicione liberis victoribus triũphare contingeret. [*Et salietis sicut vituli de armento.* Hebraicè, *sicut vituli saginarij:*] Solent enim saginati vituli præ nimia sanitate & optimo membrorum & totius corporis habitu magis etiã, quã cætera armenta exultare & gestire, atq. hac similitudine, sanitas iustorũ & vera ac propria animorũ lætitiæ causa indicatur. cæterarum verõ rerum, quę ante hunc felicẽ statum terribiles hominibus videntur, contemptionẽ consequuturã illis etiam significauit: cuiusmodi res sunt humana potentia, sapientia, fraus, dolus, minæ, crudelitas, & cæteræ, quibus mundus aduersus pios, probos, modestos, innocentes, vel humiles & imbecilles valere putãtur: quæ tamẽ omnes ab ijs, quos sol ille iustitiæ sanauerit, despiciendæ, cõculcandæ ac proterẽdæ fore dicuntur. [*Et calcabitis impios cùm fuerint cinis,*] euangelij virtute & efficiẽtia deiecti exusti, atque in nihilũ redacti, sicut scriptum est: Ecce dedi vobis potestatẽ calcandi super serpentes & scorpiones, & super omnẽ virtutẽ inimici, & nihil vobis nocebit. & alibi: Ego dabo vobis os & sapientiã, cui nõ poterunt resistere & cõtradicere omnes aduersarij vestri, &c. [*In die qua ego facio, dicit Dominus exercituum.* Hebraicè, *in die quam ego facio.*] Nouum tempus atque admirandũ nouandis rebus oportunũ significat, quod ad cõmunem naturæ consuetudinẽ referri non possit; sed magno miraculo à Deo excitatũ. itaq. proprium Dei opus dicendum. illa etenim admirabilis iustificatio & sanctificatio, quanquã nõ sine fide & obedientia hominibus cõtingat, Deo tamẽ ipsi auctori, nõ autẽ humanæ alicui secundũ naturã virtuti accepta est referenda, sicut scriptũ est: Gratia saluati estis per fidẽ: & hoc non ex vobis. donum enim Dei est. Igitur vt omnis illa salutis & sanctitatis atq. regenerandorũ hominũ ratio auctore Deo cõstare intelligeretur, dictũ est, [*In die quam ego facio,*] die Domini exercituũ, maximi & potentissimi, quã credentes salui, qui verò non crederẽt, damnati euaderẽt: cuius diei felicẽ sibi aduentũ antiqui patres cogitantes, atq. ijs, qui cõpotes futuri essent, gratulabundi canebant: Hæc est dies, quam fecit Dominus, exultemus & lætemur in ea. Quoniã verò ab huius Vatis tempestate vsque ad Christi tẽpus hoc loco indicatum, & vatibus & vaticinijs nouis carendum Iudæis fuerat, quidnam illis porrò agendum sit, vt tum veræ disciplinæ, tum pietatis & officij ratio integra constet, Deus admonet.

Luc.10. Luc.11.

Mementote legis Mosi serui mei, quam mandaui ei in Horeb ad omnem Israël præcepta & iudicia.

VNVM diuinæ legis assiduũ studiũ pijs hominibus interim satis fore ostẽditur, dum illud omni orbi annuntiandũ euangeliũ aduentaret: quippe in lege illa, quidquid ab hominibus de Deo, de sua ipsorũ natura, de pietate, de officio, de bonorũ & malorũ finibus cognosci percipiq́ue, quidquid agi etiã rectẽ potest, continetur, ita vt ad hominũ eruditionem nihil in illo libro desideretur, quanquã à perfectione illa vitæ, & humanæ naturæ dignitate, quæ per euangelũ conciliatur, longè legis absit ratio. Nihil enim ad perfectum adduxit lex: erudire illa quidẽ, primaq́ue sapientiæ rudimenta, eaq. maxima, & quæ animalis homo capere posset, docere potuit, perficere autẽ hominẽ, & ex homine filiũ Dei reddere, nõ potuit hoc enim euangelij Christi propriũ est. Prius enim, quã veniret fides, sub lege custodiebamur cõclusi in eã fidẽ, quæ reueláda erat. itaq. lex pædagogus noster fuit in Christo, &c. Quamobrẽ lex nõ iustificatio, sed iustificationũ via appellata est. Legẽ pone mihi Domine viã iustificationũ tuarum, & exquirã eam semper. eius enim diligens studium multas atq. egregias ad iustitiam Dei commoditates habet; vtpote quo fidei ac spei officio, & honestarum actionum disciplina custodiatur: sine quibus rebus & exercitationibus haberi illud summum Dei donum non potest, sicut scriptum est: Inclinaui cor meũ ad faciendas iustificationes tuas propter retributionem. Huius igitur legis studium & ad omnem vitæ partem vtilis cura Iudæis commendabatur à Deo, interim suscipienda & sustinenda, quoad euangelij omnia perfecturi tempus extaret, cuius initio Helias index atque nuntius venturus prædicebatur. Appellat autem legem Mosis serui sui, non quo humanam humanoq́ue consilio inuentam significaret (est enim lex sancta & spiritualis, atque Deo auctore planè edita: id quod ab ipso statim declaratur, *quam mandaui ei in Horeb ad omnem Israël*) sed vt ab illa altera lege distingueret, quæ gratiæ tempore per Christum in credentium cordibus erat inscribenda. Itaque

Galat.3. Psal.118. Ibidem.

ex ministrorum itaque comparatione vtriusque legis ratio ostenditur. illa enim Mosi non in corde scripta, neque eã virtute auctoritateq. tradita est, vt inscribere ipse in aliorum cordibus posset, sed mandata ipsi accipienda & ad omnem Israël referenda; hæc verò altera Christò vt proprio filio, per quem omnia facta essent, vt auctori atque legislatori integra constituta erat, quam is non modò ferret, sed spiritus sancti virtute in suorũ mentibus constabiliret. itaque quanquã vtraque diuina & sancta, altera tamen tum ministri dignitate, tum virtute atque efficientia multo, quàm altera, præstantior, atque etiam communicatione sui dignior futura esse canebatur, vt illa ad omnẽ Israël, hæc ad omnes fines terræ pertineret. quę verò in illa continerentur, hęc fuere: [*Præcepta & iudicia.*] Præceptorũ nomine, quidquid ad singulorũ mores cõponendos, atq. etiã quidquid ad priuatas cuiusque ordinis rationes instituendas pertinet, definitur, ex Hebraica voce HHVKIM, statutum latinè, Hispanè *fuero* dicitur. Iudicia eadem, quæ latinis iura sunt, quæ vel à priuatis inter se religiosè coli, vel à iudicibus & magistratibus dici ac defendi oporteat: atque in vtroque genere non solùm vitæ priuatæ ac publicè instituendæ rationes, sed magna etiam sapientiæ & diuinarum atque humanarum rerum cognitionis argumenta, vel apertè tractata, vel arcanè significata sunt. quamobrẽ vtriusque partis studium interim à Deo commendatur, dum lucifer ille ori̇retur, qui omnia esset illustraturus. ad hunc etiam modum Christus diuinorum librorum testimonia de se causaq́ue sua cognoscere Iudæis suadebat. Scrutamini scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam æternam habere: & illæ sunt, quæ testimonium perhibent de me. si enim crederetis Mosi, crederetis forsitan & mihi, de me enim ille scripsit, &c. Huic itaque studio intentos Iudæos tempus illud iam propediem aduentaturum exspectare iubebat Deus, atque eius signa certis à se nominatis indiciis diligẽter obseruare. neq. enim tanta res tacitè aut obscure peragenda erat, sed legato prius misso, qui præsentem orbis salutem annuntiaret, ad eamq́ue accipiendam hominum animos præparandos curaret.

Prl. Ioan.5.

Ecce ego mittam vobis Heliam prophetam, antequam veniat dies Domini magnus & horribilis: & conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres eorum: ne fortè veniam, & percutiam terram anathemate.

EVANGELII, hoc est, boni & salutaris nuntij initia, vt illustria omnibus apertaq́ue essent, ab Heliæ legatione faciẽda esse, Deus apud hunc Vatem manifestè, & apud alios etiã certa significatione prædixit. cuius legati quanta auctoritas, quales partes, quæ munera, quod officij genus, quanta etiam in agendo dignitas futura esset, vel vno Heliæ nomine & exemplo significatum est. etenim vt Helias turbulentissimis Israëliticarum rerum temporibus, maxima & diuina planè auctoritate præditus, religionis violatæ & pietatis proditæ causam aduersus populos & reges grauissimè & constantissimè egit, diuinasq́ue partes per omnem vitam defendit: sic eodem exemplo prophetam quendam extiturum esse Deus per vates prædixerat, qui abalienatum à vera & integra pietate populum, ad fidem officiumq́ue reuocaret, atque diuinis accipiendis beneficiis aptum habilemq́ue redderet. Hunc autem propter auctoritatis, officij & actionum similitudinem Heliam alterum appellauit Deus. atque his rebus nominibusq́ue cunctis Ioannis Zachariæ filij cognomento Baptistæ ratio omnis descripta & significata, atque à cælesti demum interprete explicata est. Et ipse præcedet ante illum in spiritu & virtute Heliæ, vt conuertat corda patrum in filios. Spiritum & virtutem Helię repręsentaturum, atque ex ea re nomen etiam Heliæ sibi comparaturum esse Ioannem Dei nuntius Gabriel docebat. nomina enim à Deo ex officij rationibus indi solent, vt: Qui numerat multitudinẽ stellarum, & omnibus eis nomina vocat, &c. eundem verò prophetam atque prophetarum omnium maximum fore vates dixerant, atque ita esse Christus contestatus est. Et tu puer propheta altissimi vocaberis: præibis enim ante faciem Domini parare vias eius. Prophetam altissimi appellauit pater, quem Deus ipse angelum suum aliàs appellauerat, quemq́ue plusquam prophetam existimandum esse Christus confirmauit, addito elogio, neminem inter natos mulierum maiorẽ illo prophetam esse. nullus enim prẽter vnum Ioannem propheta fuit, quem venturum alij vates nominatim prædicerent. nullus præter hunc vnum, qui quod futurum vaticinatus esset, præsens adesse testaretur

Psal.146. Luc.1.

Universidad de Deusto
Biblioteca

„ atque indicaret. Appropinquauit, inquit, regnum cælorũ. Et altera die stabat Ioannes,
„ & discipuli eius duo, & respiciens Iesum ambulantem, dicit, Ecce agnus Dei, &c. huius
autem prophetæ munus officiumque illud fore decretum fuerat, [*Et conuertet corda patrũ
ad filios, & corda filiorum ad patres eorum.*] Pœnitentiæ hominibus prædicandæ ac persua-
dendæ munus publicum & illustre Ioanni committendum hæc oratio significat. id verò 5
ex Hebraicis verbis apertum est. etenim HESSIB, latinè ad verbum redditur, *cõuertere
fecit*, atq. ex eodẽ verbo THESSVBAH nomẽ oritur, quod latinè pœnitentiã vertimus.
Id itaque ab illo prophetã curandum erat, vt omnium ætatum atque ordinum homines
ad veram pœnitentiam, atque ad optimam salutis cogitationẽ cõuerterentur. ob eamq;
rem significanter dictum est *corda*. pœnitentiæ namque veræ & probatæ ratio ex corde 10
præcipue proficiscitur, cuius argumenta & signa certissima vitæ in melius mutatione
spectantur. eos autem pœnitentiæ fructus Ioannes in suis illis celeberrimis ad populũ
Matth.3. & principes concionibus exigebat. Facite ergo fructus dignos pœnitentiæ, &c. [*Corda
„ patrum in filios*, Hebraicè, *super filios, & filiorum super patres.*] Qua sermonis forma om-
nis ætas, omnis gradus ordoque hominum significatur, ita vt eadem auctoritate & 15
grauitate, eodemque muneris officio, & apud maiores, & apud minores functurus
Deut.22. esse Ioannes diceretur. Huiusmodi loquendi figura in illo præcepto est, Non tenebis
Psalm.49. „ matrem super filios, sed abire patieris captos tenens filios, &c. & illud: Congregate
„ illi sanctos eius, qui ordinant testamẽtum eius super sacrificia, &c. hanc autem huius lo-
„ ci interpretationem Gabriel etiam angelus me docuit. Et conuertet corda patrum in 20
„ filios, & incredulos ad prudentiam iustorum, parare Domino plebem perfectam.
[*Antequam veniat dies Domini magnus & horribilis.*] Domini diem piis & legitimè præpara-
tis magnum, impiis verò & incredulis horribilem dicit, de quo ipse Ioannes aiebat:
Matth.3. Cuius ventilabrum in manu eius, & permundabit aream suam, & congregabit triti-
„ cum suum in horreum: paleas autem comburet igni inextinguibili. atque diem hunc 25
„ magnum & horribilem non iudicij extremi, sed Messiæ aduenientis tempus antiqui
scribæ sapienter interpretabantur: idque à Christo & probatum & confirmatum est.
Matth.17. Quid ergo dicunt scribæ, quòd Heliam oportet primum venire? at ille respondens
„ ait eis, Helias quidem venturus est, & restituet omnia: dico autem vobis, quia Helias
„ iam venit, & non cognouerunt eum, sed fecerunt in eum quæcunque voluerunt: sic 30
„ & filius hominis passurus est. tunc intellexerunt discipuli, quod de Ioanne Baptista di-
xisset eis. Atque hæc quidem orationis huius pars ad Dei iudicium, per euangelium in
singulos homines, pro cuiusque vel fide atque obsequio, vel rursus incredulitate ac
vitio exercendum pertinuit; illa verò ad publicum iudicium in gentem regionemque
ipsam Iudæorum edendum spectat, [*Ne forte veniam & percutiam terram anathemate.*] 35
Seuerissimam illam & iustissimam animaduersionem & pœnam, quæ in Iudæorum gen
tem cùm ob quamplurima alia scelera, tum ob Christum Christique euangelium re-
pulsum constituta est, per hunc vatem prædicens Deus, vitare & cauere monebat,
qui nolit quenquam perire, sed omnes ad pœnitentiam reuerti magis optarit. Quam-
obrem ipse misericordiam suam semper propositam æquissimis condicionibus vltro 40
polliceri consueuit, vel aliàs se iudicem integerrimum profiteri, vt bonorum & malo-
rum propositis finibus, vtrum sibi expetendum fugiendumue sit, homines ipsi proui-
deant optentque; semper tamen Deus ipse suam illis voluntatem exponit, quodque
consultissimum optimumque sit, & se illis vltro cupere, & vt frui liceat, proponere,
Deut.30. atque, vt petatur, suadere. Testes, inquit, inuoco hodie cælum & terram, quòd propo- 45
„ suerim vobis vitam & bonum, benedictionem & maledictionem. elige ergo vitam, vt
„ tu viuas & semen tuum, & diligas Dominum Deum tuum, atque obedias voci eius,
„ & illi adhæreas: ipse enim est vita tua, & longitudo dierum tuorum, &c. Hunc igitur
suum planè diuinum paternumque morem, Deus tum sæpe aliàs, tum etiam hoc in
loco seruat antiquumque obtinet; cumque iam ostenderit, quantum bonum, quanta 50
felicitas exspectanda sit iis, qui pietatem atque officium obseruare ac sanctè colere stu-
duerint, cæteros etiam ab impietate & vitio propositis cùm priuatè, tum publicis luen-
dis pœnis deterret: docetque non solùm fore, vt singuli, qui euangelio credere & obe-
dire noluerint, reprobentur & puniantur, sed vt omnis etiam Iudæa gens illa, fame, pe-
stilentia & bello affecta, tandem disiecta atque dissipata, patrio solo cedere & perpe- 55
tuò

tuò exulare cogeretur. atque hoc modo diuini iudicij, quod multis nominibus affirma-
tum, multis argumentis frustra impiis ostensum, publice tamen sentire & confiteri ne-
cessarium fuerat: id quod hodie etiam ab illa gente grauissimis miseriis pressa agnosci-
tur & ploratur. Ferire terram anathemate, est, desertam, incultam vastamque reddere.
5 qualis Iudæa regio à Titi Vespasiani filij temporibus ad hæc vsque tempora perseuerat,
adeo horrida atque vasta, vt cum illo antiquæ felicitatis splendore collata, deserta & in-
hospita tescua dici profectò possit, vt & Gregorius Nazianzenus, & complures alij do-
cti & pij viri, qui visentes obseruauêre, testati sunt, & hodie omnes, qui viderint, testan-
tur. hunc miserrimum Ierosolymæ principis vrbis, & totius regionis Iudęę statum Chri-
10 stus præuidens deplorabat. Qui videns ciuitatem, fleuit super eam dicens: quia si cog- „ Luc.19.
„ nouisses & tu, & quidem in hac die tua ea, quæ ad pacem tibi, nunc autem abscondita „
„ sunt ab oculis tuis: quia venient dies in te, &c. Hanc etiam rem Ioannes Baptista signi- „
ficans Pharisæis aliisque ex Iudæis vitare suadebat. Genimina viperarum, quis docuit „ Matth.3.
vos fugere à ventura ira? Omnem itaque Christiani euangelij rationem, atque eos, qui „
15 vel excipientibus, vel reiicientibus, cùm priuatè, tum publicè exspectãdi essent euentus
breui quidem & arcano, sed certissimo sermone Vates indicauit. quæ nos diuino bene-
ficio, ex vtriusque testamenti sacris arcanisque lectionibus, in Christianorum vsum,
& sanctæ matris nostræ ecclesiæ gratiam, ad Dei immortalis gloriam, hactenus inter-
pretati sumus.

Antuerpiæ Brabantinorum 3. Non. Januar. cIↃ IↃ. LXIX.

Universidad de Deusto
Biblioteca

IN MALACHIÆ VATIS FINEM HYMNVS EX VOTO.

ODE SAPPHICA.

NOstra si magno superùm parenti &
Mentibus puris procul vsque inani
Fabula Vatis meditantis olim
Grata fuit vox:
Ore nunc culto magis & canoro
Dicere, & blanda fide personare
Poscimus, qualem Jesides solebat
Tendere flauus.
Ille seu molli pecori minantem
Vrsum & audaces lacerans leones,
Signa virtutis puer & futuri
Roboris edit:
Impij vel si & populis tremendi
Goliæ sternens onerosa terræ
Membra pertuso capite & cruentis
Exuit armis:
Aut per abrupti nemorosa montis
Saxa periurum socerum, trucésque
Dum minas vltor potuit domare,
Flectere mauult:
Quidquid aut duro metuit perido,
Aut graui perfert iuuenis labore,
Vnicum cæli canit vsque numen
Præsidiúmque.
Vel fide extremos superante casus
Gratus auctorem memorat salutis,
Et noua & priscæ monumenta ludis
Personat ore.
Quo feræ durum posuêre cantu
Robur, & tutas sociis latébras,
Cedit Hermonus leo, & ipse cultos
Excubat antris.
Quin & vndanti fluuio quieta
Peruehit lymphas, lacubúsque magnis
Nomen æterni recinens tonanti
Narrat Jarden.

Aníne mirandum? rabiosa quando,
Quæ solet sæuos furiare reges,
Vmbra Satánæ fugit imperante
Carmine victa.
Ergo nos tanti studium secuti
Vatis, æterno meditamur vsque
Numini castis numeris probandas
Dicere laudes.
Non vt immensum decus & nitentem
Boghzidis laurum tenues putemur
Persequi: at fas sit petiisse amandas
Arboris vmbras.
Fas sit exemplis Iesidis perenni
Carmine excelsi coluisse regis
Nomen, & clara memorare voce
Dona superna.
Fas & attentos populos docere,
Vt Deus nostrum studium benignè
Fouerit: mentémque animúmque auentem
Profore multis:
Quamlibet duris maris & viarum
Casibus rerúmque agitatus vndis
Curiæ densæ mediísque ferrer
Æstubus ardens.
Vt tamen norint genus & piorum,
Orbis & cunctus, quibus ille possit
Viribus magnas tenui ministro
Vertere moles:
Qui mei partem speciémque voti in
Exitum duxit bonus, & precanti
Annuit præsens duodena vatum exponere dicta.
Magna queis quondam dederat suarum
Signa virtutum & cecinisse laudum,
Quæque mens mundum regat, atque certis
Temperet horis.
Quid sit humanum genus, & quis olim
Finxerit fœdis vitiis remotum;
Vnde conceptus labor & vagantis
Semina mortis.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Rursus vt casus miserata nostros
Mens patris rebus penitus recisis,
Pignus æternæ melius salutis
Annuit vltro.
Aurea & secli meminere quando
Tempora hi nostri, quibus ô precati
Vocibus tantam propius petebant
Cernere lucem.
Vt per occultos veniens recessus
Spiritus mentes hominum beatas
Formet, & magni sobolem vocari
Numinis addat.
Quæ patres, & quæ cupiere clari
Principes, nostræ vt meliora duci
Inuidi, at læti tamen audiêre
Munera sortis.
Atque ne tanti, monumenta doni
Negligens culpa, aut scelus auocaret,
Hostis aut nobis studio maligno &
Fraude perirent:
Multa præsenti monuêre Vates
Voce, quæ sensus hominum profundos
Excitent, pulso & releuent veterno
Languida corda.
Nunc quod iis magnæ cecinisse linguæ
Flumine, & verbis solidè disertis
Est datum, nobis leuiore reddi
Contigit arte.
Possit vt simplex populus piusque
Limen insueti penetrare dicti;
Quæ tamen nostros superent labores
Poscere Christum.
Ergo nos grato soluisse cantu
Debitas laudes decuit benigno
Numini certa & bene nuncupati
Munera voti.
Nam potens imo solet is iacentem
Pauperem fundo retulisse in auras,
Regio & lætas decorare frontes
Prouidus auro.

Exuli ac tardo pecorum magistro
Cum sene & posse, & metuenda præbet
Dicere, vt cedant malè pertinacis
Sceptra tyranni.
Credit arcani veneranda præsens
Consili paruis gregibus proborum
Dona, quæ celet tumidis potentum
Mentibus idem.
Principem cæli liquidi tenentem
Regna, te auctorem memoramus vnum,
Quidquid in magnis sapienter olim
Possumus ausis.
Quidquid aut plausus meruit probandos,
Tu bonus præstas, tibique auctor esto:
Esto sed nostrum posuisse gratæ
Munera mentis.
Tu modò addictum facilis poëtam
Audiens præstes meliore semper
Debitum tantis meritis honorem
Dicere versu.
Otium quòd si maneat quietum,
Sæpe quod votis cupidus rogabam,
Méque si vulgo procul insolenti ex-
spectat agellus.
Qualis in celsis nebulis propinqua
Rupe (vbi sanctas tibi lætus aras,
Virgini & summæ posui sacellum)
Contigit olim.
Qui locus te (nam fateor) docente
Multa in arcanis penetrare libris,
Et dabat puro sonuisse primam
Gutture linguam.
Tum meæ si quid superest agendum
Temporis vitæ, statuo perennem
Et tibi laudem, & populis tuorum im-
pendere curam.

FINIS.

Universidad de Deusto
Biblioteca

CHRISTOPHORVS PLANTINVS

CHRISTIANO LECTORI. S.

VARIVS ac multiplex vſus, qui ex ſacrorum librorum lectione capitur, tribus præcipuis generibus, velut capitibus ſummis, definiri commodè poteſt: Quorum primum eſt diuinarum rerum cognitio, quo in genere ea inſunt, quæ ad diuinæ naturæ contemplationem, & diuinorum, de humana creatione, perfectione, reſtitutione & ſanctificatione, ac demum felicitate omni conſiliorum rationem explicandam faciunt. Secundum genus varias continet naturarum, rerum, atque adeo mundi ipſius vniuerſi, omniumque partium ac temporum notiones, & in his veri inuentio & confirmatio vtiliſsima pariter & iucundiſsima. Tertia autem pars in hominum moribus atq. in expetendarum & fugiendarum ratione rerum componenda verſatur, vt perfectus ſit homo Dei ad omne opus bonũ inſtructus, ſicut D. Paulus docet. Hoc autem genus multas, tum religionis rectè inſtituendæ & purè adminiſtrandæ, tum etiam in formandorum ad virtutem animorum partes complectitur: Atque nullum verbum vel minimũ in ſacris libris eſt, cuius exacta cognitio magna in vno aliquo ex his generibus, aut etiã in omnibus argumenta, magnaq. myſteria nõ habeat, quæ à nemine vnquam mortalium vel dicendo vel ſcribendo æquata hactenus fuiſſe exiſtimamus, cùm infinitus ſit ille ſapiẽtiæ theſaurus, qui tam breuibus librorum voluminibus conſeruatur. In his autem duodecim prophetarum commentarijs adeo magna rerum & verborum, ad hæc, quæ obſeruauimus genera pertinens copia, partim indicata, partim etiam explicata eſt; vt ſi nobis in indicem eſſet ſingulatim redigenda, exereſcere opus ad ingentem molem, neceſſarium foret: neque tamen exactam differendarum rationem rerum explicari contingeret. Quam ob rem cõſultiſsimum arbitrati ſumus indicem, obſeruata litterarum ſerie, per communes locos exponere; vt hoc modo lectores, pro oblati argumenti vſu & oportunitate, rerum & verborum tractationem, non ex indice (vt fieri ſolet) adnotatam; ſed ex ipſis commentariis diligẽtius tractatã peterent: maximè, cùm ſciremus nullius laboris aut temporis in hoc libro collocati curam ſuſcipi poſſe pœnitendam: omnem autem diligentiam, induſtriam & operam, quam in iuuandis & promouendis bonarum, maximè autem ſacrarum litterarum ſtudiis ponimus, Chriſtianis & Catholicæ Eccleſiæ, piisque omnibus, ſingulatim, non tantùm ex facultate ipſa, quãtum ex propenſa in Chriſtianam Rempubl. voluntate æſtimari cupimus. Vale in Chriſto Ieſu Domino noſtro, quem ſemper oro, vt inexhauſtos ſapientiæ & ſcientiæ ſuæ theſauros nobis communicare dignetur: detque omnibus idem ſapere, idemq. velle, vt omnes, in veritate ipſius, vnum ſimus. AMEN.

Universidad de Deusto
Biblioteca

INDEX RERVM ET VERBORVM, QVÆ IN HIS COMMENTARIIS EXPLICANTVR.

Prior numerus folium, posterior lineam indicat.

ABBVCTIONIS dolor grauissimus. 331.35.
Abraham appellatus 589.10.
Accaron 846.14.
Acclamatio 451.38.
Accusationis & defensionis ratio 108.3.
Actionum Prophetarũ forma 866.48.
Adama & Seboim 185.25.
Adestinatis argumentum 552.48.
Ad cor loqui 64.33.
Adhuc 789.54.
Admiratio 745.52.
Adiectus Christi 265.43.
Aduersus 567.41.
AEdes principum 524.45.
Aegrotantium stultorum mores 141.7.
Aedificiorum imitationes 802.15.
AEgyptus 905.25.
AEgypti plurali numero 321.35.
AEgyptij seruiles 567.18.
AEgyptio affines 293.45.
AEs 812.14.
AEstus 396.13.
AEtatis noui testamẽti felicitas 268.36
AEternitas 559.52.& 684.2.
AEthiopum filij serui 418.15.
Affectus orationis vatum 276.38.
Agilitas 316.3.
Agricultura. 357.54.
Agriculturæ partes 233.35.
Agrippa Herodum vltimus 876.2.
Alchorani doctrina cruenta 813.22.
Ala 809.35.
Alga 494.39.
Alexander 229.8.
Alexandri successores 775.29.
Allegoria 227.44.651.25.& 853.4.
Allegoriæ ratio 856.27.
Amaritudo 376.10.
Amarum 644.28.
Ambitio 659.10.
Amphora 808.12.
Amplitudo 784.43.
Amphybia animalia 637.2.
Angeli astantes 795.35.
Angelorum ministeria 799.35.
An idola moueãtur aut loquãtur 674.5.
Anima 494.31.& 663.16.
Animalia principem agnoscunt præter pisces 637.5.
Animalia hominum vsus 90.15.
Animalia pro hominibus vsurpata 705.24.
Animantes solitudinis amantes 720.36.
Animantium motus 57.30.
Animantes infestæ 70.30.
Animus liber 244.10.
Animi obstinati facultas 483.21.
Antacaxlaone 157.16.
Ante faciem 478.27.
Anticipatio 272.32.
Antipophora 684.31.
Antiochus illustris. 702.1.
Antiqua medicina 138.25.
Antiqua & noua ætas 847.30.
Antiquæ doctrinæ mutandæ difficultas 842.30.
Antiqui & noui testamenti comparatio 788.35.
Antithesis 149.30.
Aposiopesis 130.15
Apostoli 855.27.859.36.& 882.15.
Apostrophe 853.25.
Aqua profusa 114.35
Aqua ignis edendis apta 688.18.
Aquarum fluxus biu sistitur 899.55.
Aquæ Ierusalem 887.45.
Aquæ maris 666.48.
Aquila 447.32.& 647.19.
Aquilæ significatio 143.29.
Aquilo 710.7.
Aratio 172.19.
Arbeel 176.28.
Arbele vastatio 176.24
Arbores 134.16.
Arcana oratio 897.29
Architectura 432.6.& 782.20
Arena maris 648.10
Argentum 82.10.& 200.52
Argumenta actionum sacrarum conseruatio 604.10
Argumenta duo aduersus prouidentiam 651.1
Argumentum quorundam refellitur de fide & iustitia. 656.30.
Argumentum ab inexspectato 637.20
Argumentum à contentione 507.10.
Argumentum à repugnantibus 99.17.
Argumentum à coniugatis 128.17.
Argumentum duplex comparatione 167.1.
Argumentum orationum prophetarum 818.30.
Argumentatio ab vsu 672.33.
Argumentatio ab abstracto 635.5.
Argumentatio de necessitate, fide, & de operum bonorum iustitia diuina 657.2.
Aristobulus 874.38.
Armorũ & munitionum inuẽtio 564.4.
Articulorũ notationum, defectus 837.30
Artis efficientia 670.94
Arx 131.35.
Ascalon 846.8.
Asiaticus sermo 267.2.
Asinus. 850.3.
Aspicere in aliquem 537.13.
Assyrium imperium 814.10.
Assyriorum & Chaldæorum artes 616.45. & 618.5.
Assyriorum origo 196.6.
Assyrius hostis 562.14.
Assyrij reges 477.28.
Astutus Ieroboam 199.27
Athei 707.23.
Attributa diuina 184.35.
Audire 565.43
Auditio 676.18.
Auersio diuina 183.16.
Auersio humana 183.7.
Aues quædam 710.40
Auium nomina 809.40
Auium genus velocissimum 189.5
Augurium 811.18
Auri & argenti vsus & abusus 672.45
Auriferi & argentiferi 845.20
Aurora 177.13

B

BABYLON 775.19.
Babylonensis captiuitas alijquo modo vtilis 823.7.
Babylonis situs 710.5.
Babylonium regnum 359.38
Baculus 871.22
Baladad 668.42
Baptisma, Spiritus sanctus & ignis 212.10.
Baptisma duplex 896.8.
Basilica 151.40.
Bassan 328.16.& 866.6.
Belesus 608.43
Benedictio 757.40.& 818.6.
Bersabe 344.29
Bethel 533.17.& 544.12.
Bethlehem duo 559.16.
Bitumen 421.22.
Bonarum sententiarum abusus 922.2.
Bona temporalia & spiritualia 59.3.
Bonorum officium 49.22
Bonorum definitiones peruertit diabolus 385.30.
Bonum summum 727.23.
Bosra 303.6.453.5.& 541.23.

Bouum natura 328.21.
Brachium 876.17
Bruta & homo quibus modis mouent misericordiam 507.17.

C

CADERE 342.27.
Cælum 496.12.837.9.& 877.50.
Calamitates à Deo permittuntur. 897.43.
Calamitatum distinctio 336.27
Calamitatum publicarum genera tria 377.55
Calcare 563.15
Calumnia 386.40.
Calumniarum mos 387.34.
Calx 854.44
Camini antiqui 202.45
Candelabrum 804.42
Candelabrum Ecclesia 799.42
Capillus mulierum 534.39
Capitum distinctio in lectione 189.30
Captiuorum habitus 405.20
Carmen lugubre 342.22
Carminum nomina varia 677.30
Carnalis prudentia callida 385.35
Carnis impetus 790.12
Caro 261.40
Castigatio 383.45
Casus 105.39.& 485.5
Casus & fortuna fulsire cœpta 643.10
Causa pœnæ culpa 831.21
Causa quærendæ pecuniæ 98.10
Causa salutis misericordia Dei 831.24
Cepit 115.14
Ceremoniarum integra ratio & vtilis 360.20.
Certa via ad salutem 217.2
Chalanne 365.30
Chaldæa 643.38
Chaldaicus paraphrastes locorum temporaobseruat. 620.11
Charitas ecclesiastica 356.30
Christus 785.2. 796.14.& 859.28. 894.12.
Christus aurea corona 799.11
Christus rex & sacerdos 804.30.& 818.5.
Christus in corde terræ 493.25
Christi duplex natura 559.8
Christi lux 852.25
Christi nomen 805.5
Christi patria 559.7
Christi victus 258.40.& 790.18
Christi victoria de impijs 442.30
Christiana pax 237.40
Christianorum de bonis vtriusque ratio 259.10
Christianorum principum vera prouidentia cuiusmodi optatur 338.57
Christo corona parata 819.43
Chus 684.12
Chusan ibidem
Cidaris Pontificalis 794.36
Ciuitas Dei 459.45
Ciuitas Ierusalem 661.53
Ciuitatis optimè cõstitutæ ratio 303.10
Clamor 544.10
Clamor in causa certa 572.50
Clementia Dei 491.13.& 868.40
Clementia exspectatio 115.23
Cæli duali numero 813.50
Cogitatio & facultas rerum humanarum 812.10.
Cognatio 317.3
Collatio scelerum 311.2
Colles 683.25
Colores 812.34
Coluber 559.30
Columba 88.53
Columbæ simplicitas
Commemoratio figura 650.50
Commoratio 695.33
Commentariorum ratio 534.20
Commune studium quid possit 116.35
Commune vtriusque brachij studium in Ecclesia. 751.24.
Concionum diuersitas 540.24
Concipere 812.6
Conditio Israëlis in solitudine & in terra 180.24
Confirmatio per amplificationẽ 637.43
Conformatio figura 643.50
Confortari 752.56
Confusio 453.54.& 663.20
Congregare populum 250.6
Congregare verbum 90.40
Connubia illicita 154.51
Conscientiæ indicium & iudicium 508.50
Consilium 105.40.& 811.54
Consilium diuinum 244.51.& 928.20
Consilium magnum 773.50
Cõsilij & verbi diuini firmitudo 475.35
Consolationes quæ 678.22
Constantia in diuinis iussis. 751.1
Consuetudo 103.14
Consuetudo hominum 574.4
Consuetudo & societas 456.8
Comõptio grauis magnus animus 198.41
Contestari 795.6
Contiscere 710.30
Contra vox 625.2
Contradictio 638.42
Conuentus in porta 351.27
Conuersio 247.9
Conuerti à via mala 511.1
Conniuiorum luxus 368.3
Copias expendere 339.48
Copia & inopia vsus 59.44
Cor quid significet 493.38
Cornua 376.35.& 537.43
Cornu sonitus 249.55
Correptio diuina 383.40
Corrigendi rationes 50.2
Corrus 695.54
Cubile cogitationum locus 535.40
Culpa diuturna, diuturna pœna 145.45
Cunctatio nocet 502.14
Cupiditas malorum fons 536.8
Cupiditatis incrementa 367.3
Curatio malorum animi 141.51
Currus & equi 850.42
Cursus 243.25.& 646.3
Custodia 653.3
Custos sanctorum prouidentia 387.24

D

DAVID 883.40
Dauid tabernaculum 343.50
Damascus 295.33
Damascus Gravbari 323.38
Damascus Syria caput 843.42
Damnatio impietatis ante diem iudicij etiam 465.32
Debitorum exactio 805.45
Decimatio 113.56
De elocutione 798.42
Defectio 294.38
Defluuium 403.50
Dei benignitas 632.44
Dei consilium 877.45
Dei consuetudo in vatum legationibus 417.50
Dei cura erga pios 654.16
Dei custodia tantum certa 621.39
Dei electio 914.10
De idololatria disputatio, 670.35
Dei exercitus 348.42
Dei facultas 877.45
Dei iræ placari piorum precibus 383.54
Dei iudicij æquitas 384.21
Dei iuramentum 371.17
Dei iustitia, lenitas & seueritas 600.26.
Dei lenitas, clementia, iudicium & seueritas 829.15
Dei misericordia & iudicij seueritas 415.10
Dei natura & vires 604.33
Dei nomen. 357.28.& 499.8
Dei opus 677.37
Dei potestas 414.30
Dei salus 211.8
Dei spectra ignea 682.10
Dei tutela 284.29.
Delectus ad munera 925.29
Deliberationum genus 684.54
Delicia duplices 366.54
De mendis in latinis codicibus 859.47
Dementia ex proprietate 649.10
Denarius numerus 373.4
Deo magis quam hominibus obediendum 393.25
Deo omnia viuunt 663.53
Deorum tutela falsò credita 61.50
Deprecari quid significet 824.5
Deprecationis loci 111.45.& 112.19.
De prædestinatione 347.15
De præpositio 492.14.& 790.42
De prouidentia cognitione 349.10
Desciscentes à religione 707.22

Universidad de Deusto
Biblioteca

Desiderabile 614.38
Desiderata in secundo templo 822.25
Destinata 645.55
De vatum miraculis 503.17
Deus bonorum auctor 857.2
Deus cæli dominus 675.40
Deus corda scrutatur 203.51
Deus exercituum
Deus fide se vinci patitur & gaudet 339.52
Deus gentium cultus 939.55
Deus optimus & veracissimus 72.43.
Deus pastor 869.23
Deus pater Israël filius 177.43
Deus recedit ab hominibus, ipsorum culpa sectus 161.20
Dextra 851.15
Dextra Dei 792.9
Dicendi libertas 498.47
Dicere 322.54.& 511.18
Dicta factis firmat Deus 372.33
Dictum nio 987.12
Dies 425.2.& 889.16
Dies boni 840.34
Dies & tempus quid significent 195.31
Dies malus 366.20
Dies optatissimus hominibus 121.7
Difficultas expositionis lib. prophetica-rum 132.6
Dij nulli sunt 675.44
Diluvium 403.50
Dimitto 836.51
Disciplina 726.3
Disciplinarum & artiũ vocabula transla-ta 677.40
Discordiæ potendæ ratio 383.25
Dispersio gentium 830.32
Dispersio Israelitarum 830.34
Diuina beneficia 313.4
Diuina cura erga improbissimorum am bitionem 50.40
Diuina cura in infirmitate 855.17
Diuina exspectatio certa 631.36
Diuina humanitas 855.22
Diuina misericordia infinita 631.35
Diuina misericordia fides 695.40
Diuina prouidentia constans 857.34
Diuina seuerissimus gentium quarundam vastatio 422.45
Diuina virtus eiusq; ministri 843.16
Diuina virtus in vniuerso 413.15
Diuinæ salutis consilium 458.39
Diuinandi ratio ex coniecturis 545.25
Diuinarum rerum cura humanas tuetur 744.7
Diuinationum formæ & ceremoniæ au-gurum 100.10
Diuinationũ genera 774.43.& 857.45
Diuini auxilij facultas 491.4
Diuini consilij argumenta ex natura obseruatione 748.18
Diuini consilij firmitudo 148.40
Diuini ministerij cognitio ex visu ipso 727.25
Diuini spiritus possessio 261.2
Diuini iudicij æquitas 476.48
Diuinorum librorum res & verba ad-miranda 422.30
Diuinorum oraculorum argumenta 398.12
Diuinorũ iudiciorum formulæ 114.12
Dolus 190.7
Dominus 251.6.& 679.1
Dominus Deus 707.42
Dominus exercituum 414.45. 524.17 616.17.777.32.& 834.38
Domini Dei nomina 379.31
Domus Dei 823.18
Domus firmitudo 859.22
Domus maior 374.20
Domus minor 374.21
Dona misericordiæ Dei erga ecclesiã 72.7
Duæ tribus vno nomine 113.56
Duplex effectus spiritus 262.7
Duplex piorum status 856.40
Duplex peruersitas Israëlitarũ 211.15
Duplicis sententiæ orationes multæ 854.18
Duplex vineæ plantandæ ratio. 528.40

E

Ecclesia 267.44. 787.24. 849.15 882.27.& 884.15
Ecclesia excellit veterem synagogam 557.35
Ecclesia militãs & triumphans. 268.25
Ecclesia populus accinctus 694.5
Ecclesia vna 789.11
Ecclesiæ causa sunt sacra omnia scripta 902.48
Ecclesiæ coactio ex duobus populis 385.38
Ecclesiæ corpus 426.10
Ecclesiæ excitatæ tempestates 879.47
Ecclesiæ hostes 461.44
Ecclesiæ membra varia 783.35
Ecclesiasticus 250.11
Eclipsis 323.3
Edumæi 905.43
Effecta 671.26
Effusio spiritus 261.52
Egressus 559.34
Eiusdem sceleris eadem pœna 318.25
Elchus an fuerit oppidum 547.55
Elchus vnde dictus 597.40
Electio 836.54
Electio spiritualis 904.46
Electio temporalis 904.40
Elegia 531.32
Elegiarum ratio 185.43.& 532.35
Elementorum natura 344.18.
Enthusiasmos 276.50.& 322.15
Epilogus 164.3
Epiphonema 643.17.& 664.32
Ephraim 199.47
Ephraim pro Israël 138.14
Equi 646.21.& 850.42
Equi Dei 685.48
Equi Ægyptij 211.23
Ergo Italicè denique 530.40
Error 838.42.& 889.4
Erubescentia 546.4
Erubescentia vitium 663.14
Eruca 336.53
Esau Edumæi 905.43
Esau scelera 905.5
Esi replendum 536.21
Et 125.30
Et non 335.31
Euangelium 861.55
Euangelij bellum 457.27
Euangelij communicatio 863.35
Euangelij duplex effectio 563.33
Euangelij pax 899.40
Euangelij victoria 895.44
Euangelij virtus 880.2
Exercitationes 879.55
Ex euentis Dei iudicij cognosci 746.25
Expolitio 651.55

F

Facere verbum 152.10
Facies Dei 178.25
Fama 322.2
Fames 407.9
Fames multis modis accidit 378.11
Familia 435.40
Familiares Deo & remotiores populo con sideationes 317.45
Felicitas antiquorum 429.30
Feminæ ad superstitionem pro-pensæ 352.21
Feminæ tenero animo 886.31
Fœminarum frenæ 49.55
Fœminium genus pronentro 578.27
Ferrum 552.50
Fertiliores regionis homines corruptiores 128.35
Festi dies & sacra lætitiæ afferũt 134.7
Festi regum dies 136.23
Festorum dierũ causa 61.21.& 803.36
Ficus 234.15. 257.28. & 694.53
Fides 119.48.& 841.33
Fides cum pœnitentia cõiuncta 119.18
Fides & opera simul 130.3
Fides fundamentum pietatis & virtu-tum 856.30
Fidei duplex ratio 72.37
Fidei & pietatis officia necessaria ad con sequendã Dei misericordiã 174.15
Fidei ratio altera 73.27
Figulus 874.44
Figurarum vsus in oratione 664.30
Filia cœtus gentilitas 558.30
Filia Sion 558.31.& 787.21
Filij Dei 477.13
Filij hominum ibidem
Filij Israëlitæ 788.43
Fingere 878.8
Finis religionis via 841.32
Firmitudo 859.22
Firmitudo regnorum & ciuitatum 157.40
Forma denuntiandæ vltionis 616.54
Fortis 315.46

Forti-

Fortitudo 450.32
Fortitudo nostra Deus 695.46
Fraus 638.10
Fraudis studium 808.21
Fructus 837.10
Fructus diuturniores 233.46
Fructus fugaces 233.50.& 345.54
Fructus opinionibus congruunt 175.13
Fructus regeneratorum 120.27
Fructuum consideratio 395.50
Fulgur 612.34
Funiculi Dei clementes 180.45
Furari 806.42
Furnus 137.2
Futurum 455.37
Futurum absolutum 180.32
Futurum pro imperatiuo 150.2
Futurum verbum 129.30

G

Galaad, 863.12
Galgala 344.17
Gaza 846.12
Generis arrogantia 846.26
Genius 649.15
Gentes in plurali numero 49.1
Gentes sapientiam ad differendum quæ-runt 674.48
Gentilitas 889.1.
Gentilitas ecclesiæ hostis 558.20
Gentilitas filia cœtus 558.30
Gentium cultus 939.29
Gentium euocandarum & repudianda-rum discrimen 589.1
Gentium sacrificia 937.35.& 939.8
Gentium vocatio 428.28
Geographia antiqua 863.38
Geographia noua 863.40
Geographiæ ratio 103.40
Geth 365.43
Genus virorum quomodo reforatur 744.37
Ghomer 82.36
Gladius 413.45.& 562.39
Glorificatio Dei 747.30
Glorificatio Iudæorum 747.31
Græcia 267.5
Græci 814.18
Græcorum regnum 359.43
Græcorum imperia 775.2
Græcorum ratio antiqua 812.50
Grandiuis nocumenta 757.3
Gratia 206.42
Gratia diuina 769.40
Gratia præuenitẽs & subsequẽs 258.30
Gratia subsequens & præueniens 751.15
Gratiarum diuisiones 261.26
Gratis 935.10
Gubernator 483.23

H

Habbakuc 632.25
Hadrac locus 843.32
Hæreses 889.5
Hæsiuuei 871.3
Hebraica cognitionis commoditas 678.2.
Hebraica lingua 251.50.& 396.19
Hemath 377.12.
Herodes 875.31
Hircanus 874.38
Historia 227.1
Historia Indicarum occiduarũ 646.28
Historiarum notitia 226.28
Homines 705.40.& 783.52
Homines maledici prouidentiã sentien-tes 420.23
Homines odio habent malorum muta-tiones 390.25
Homines rebus secũdis desipiũt 648.55
Homines sibi malum maturant & soli-citant 566.12
Homines sua culpa peccant 905.5
Homo aut simile, aut inferius sibi facit 671.2
Hominis præstantia 671.28
Hominum ad vitia propensio 135.31
Hominum auxilia 211.6
Hominum bellum & malitia 847.25
hominum insolentia 351.9
Hominum res 844.13
Homonyma 51.10
Hordeum 82.46
Horti 336.50
Hostes Sanctorum 386.10
Humana prædictio incerta 857.25
Humana prudentia 387.29
Humana sapientia 937.46
Humana simulatio 368.52
Humana socordia 338.23
Humana vita 862.44
Humana vitiositas 829.19
Humanæ potentiæ imbecillitas 614.10
Humani ingenij instituendi ratio 172.2
Humani spiritus capacitas 877.30
Humani iudicij ratio perturbata & su-perba 849.54
Humanum genus idem 899.3
Humanus apparatus illuditur 850.25
Humiliari 575.5
Hypothetica 419.17

I

Iacob 325.19.370.29.& 507.28
Iacob Israël 86.16.& 546.45
Iacobi & Esau figura 460.20
Iacobi visum quid portenderit 588.15
Iambus pes 642.55
Idololatria quomodo extirpatur 509.50
Idololatriæ ruina 565.26
Idololatriæ studium 164.53
Idumæorum calamitates duæ 452.8
Idumæorum natio 442.48
Idumæorum res 729.55
Iecur 784.50
Ieiunia antiqua 504.31
Ieiunia quædam priuata 825.1
Ieiunij publici causa & consilium 824.32
Ieiunium 247.10
Ieroboam ex tribu Ephraim 106.32
Ierosolyma Iudæ facies 611.1
Ierusalem 247.10
Ierusalem gemina 268.18.& 267.50
Ierusalem noua 785.24
Ierusalem sancta ciuitas 876.20
Ierusalem vetus 785.21
Iesnagh 695.28
Iesus sacerdos quando mortuus 791.35
Ignis 137.17.152.5. 507.14.& 808.18
Ignis efficientia 784.33
Ignis Euangelij virtus 461.26
Ignis genus pestis 381.16
Ignis natura 713.40.& 882.1
Ignorantia 839.42
Imperiorum orbis exitus 782.38
Imperiorum rationes 812.35
Impia cogitatio de diuina prouidentia 558.24
Impietatis causa 676.28
Implere 855.18
Improborum mors 266.20
Improborum sententia 655.50
Incensum accendere 63.28
Incertitudo 777.38
Incestus 310.33
Incrementum Figura 642.39
Incurabilis morbi signum 134.35
Indeclinabiles voces 90.33
In domo 531.40
Inductio personarum 795.43
Infernus 659.32
In finem 640.47
Infirmitas 896.45
Iniquitas 794.16.310.12.133.1
Iniquitas rerum publicarum ruina 366.25
Initium 559.49
Iniuria publica 617.8
Iniuriæ publicæ nocumenta 402.40
Iniuria pœnas accelerat 309.20
Iniuriarum capita ex affectionibus ani-mi 658.4
Iniuriarum genera duo 617.13
Iniuriarum genera sex 306.48
In medio populi esse 783.36
Instrumenta 99.40
Intelligens quis 217.20
Intercessiones & preces vtiles 318.23
Interrogatio 418.50.528.1. 573.27
Interrogatio ad insultationem 205.20
Interrogatio negans 930.6
Inter vestibulum & altare 250.39
Ioannes Baptista 883.52
Ioannes Bonius 252.35
Ionæ figura de Christo 491.46
Ioppe 478.6
Ioseph 370.37
Ire verbum 487.44

Ironia

Universidad de Deusto
Biblioteca

Ironia 734.4
Irridetur, qui spõte improbi sunt 152.30
Isaac 589.1
Isaia pater 704.38
Israël 325.24. 339.53. & 507.42.
Israël & Edom nomina 428.2
Israelis & Edom comparatio 426.20
Israelis res 844.14
Israelis terra fœcunditas 695.9
Israelis terminus 461.37
Israelitarum condicio 857.18
Israelitarum cõdicio post casum 143.15
Israelitarum dispersio 188.15
Israelitarum ignorantia 406.47
Israelitarum miseria 359.14. & 431.12
Israeliticarũ rerum inclinationes 115.40
Israelitarum reuocatio 861.24
Israelitarum secundum carnem condicio præsens 861.8
Israelitarum status 161.30
Israelitarum vmbra 852.25
Israelitica regio 62.45
Iter 612.35
Itinera seculi 683.34
Itineris impediendi ratio 57.32
Iubilans 239.21
Iucunda vita publica 405.30
Iuda 884.15
Iudaica religio & Christiana 841.53
Iudaicæ captiuitatis tempus 744.8
Iudæa moribus frequens 151.52
Iudæi Israelitæ 789.24
Iudæorum argumenta aduersus Christum 560.34
Iudæorum calamitates 359.22
Iudæorum & Christianorum differentia 885.11
Iudæorum exercitatio 581.48
Iudæorum importuna condicio 869.4
Iudæorum transmigratio ad Babylonem 365.21
Iudæus verus 842.7
Iudicij diuini æquitas 307.18.106.20. 142.50. & 143.1
Iudicij diuini formulæ 97.57
Iudicij diuini ratio 266.22
Iudiciorum Dei æquitas 199.5.324.6. & 383.50
Iudiciorum gradus 327.15
Iudicium 175. 14. 543. 24. 546. 40. 638.14. & 640.33
Iudicium Dei 170.44. & 194.5
Iudicium edi 325.3
Iudicium pacis 839.17
Iumenta 783.23
Iumentorum symbola 903.53
Iuramenta 408.38
Iuramenta religionem arguunt 706.40
Iuramentorum materia 167.13
Iuramentorum negligentia 807.3
Iurandi forma 408.49
Iurare 866. 42
Iurare in anima 371.25
Iurgium 381.1
Iustificatio 635.47
Iustificatus 72.32
Iustitia 175.54.381.1. & 778.35
Iustitia diuina 111.28. 174.45. & 824.50
Iustitia æternorum 636.1
Iustitia, & iudicium res publicas conseruant 378.43
Iustitia fidelium 636.8
Iustitia humana 635.20
Iustitia partes duæ 398.45
Iustitiæ rationes duæ 173.41
Iustitiæ rationes iustus iustificatus 72.32
Iustus 72.32. & 173.40
Iuuenca 104.45

I.

LABOR 634.46
Laboro 339.52
Lacus 852.22
Lamentationum interpretatio 537.35
Lapides 423.10. & 855.38
Lapides fundæ 854.51
Lapis Christus 801.12
Lapis primus & postremus 802.25
Lapis reprobatus 802.38
Lectionis & partitionis capita 751.33
Lectionum continuatio 856.19
Leæna & pardus 203.31
Legis auctoritas & fides 829.40
Leo 204.15.318.40. 359.28. & 564.14
Leones 724.48
Leonis natura 323.24
Leonum nomina & naturæ 117.12
Lætitia, exultatio 152.50
Lætitiæ popularis tempora 152.15
Letheco mensura 82.43
Lex antiqua & noua 551.15
Libanus 669. 47. & 863. 19. & 864.44
Libanus Ierosolyma 866.14
Libanus mons 214.12
Liberatio ex Ægypto, eiusque significatio 585.15
Libertas dicendi hominibus odiosa 351.45
Licentia pietatis nomine inducta
Limen 710.49
Limen arroganter transire 709.12
Linguarum varietas in sententia reddenda 90.2
Linguarum vsus 61.39
Loca gentibus cur sacra 101.1
Locorum & vrbium memoratio 525.42
Locorum notatio & nomina 559.12. & 783.13
Locorum oportunitas 129.20
Locusta 228.6.254.10. & 336.33
Loqui 511.15
Lucena 464.2
Lugentium habitus 405.15
Lugere 233.14
Lugubres dies mortuorum 154.25
Lumbi 611.12
Lumen Christi 582.20
Lunatio 871.50
Lupus 646.35. & 724.49
Lutum 423.28. & 661.11
Luxuries vitæ 366.46
Luxus fœminarum 328.7

M

MACHOMETVS 813. 12. & 889.33.
Magedo vrbs 886.10
Magistratus 866.12
Magistratuũ culpa nocẽs populi 858.27
Magistratuũ ignoratia nõ excusat 543.1
Magna mala ex paruis initijs 135.39
Magnarũ rerũ grauissimus casus 622.3
Magnæ potentiæ exitus ignominiosus 618.50
Magna sacrorum librorum eloquentia & grauitas 201.20
Malachiæ nomen 920.20
Magnus 578.25
Maledictio 806.22
Maleficiorum exitus 661.35
Male parturum exitus 322.41
Malitia 476.10.511 23. & 839.32
Malitiosa calliditas hominum 388.34
Malorum concordia 902.35
Malum culpæ & pœnæ 320.16
Malum grauissimum insuetis 342.45
Malum hominibus ex culpa 451.41
Manum extendere 703.53
Manus significatio 508.31. & 688.54
Maressa vrbs 524.47
Maris profundum 587.45
Maroth 531.41
Masculus 939.42
Mathathiæ familia 792.14
Matthiæ locus 559.27
Medica prognostica 902.15
Medicorum officium 57.10
Medium 680.14
Medium amorum 680.4
Mensis 772.23. & 871.54
Mensis Ab 112.52
Mensis certus index diuini iudicij aduersus Israelitas 113.1
Mensis sexti dies prima 767.35
Menstruatio 887.27
Mentis perturbatio ex metu vel dolore 404.33
Mercator 194.29
Mercatura 478.52
Messias verus 884.55
Messiæ ab antiquis definitio 884.55
Metonymia 681.28
Milites meretricibus assueficit 530.4
Militum & exercituum ratio. 243.7
Mimosis 158.18.205.26 & 375.2
Minarum Dei catastrophe 63.44
Minas Dei euentu carere Deus cupit 687.3
Minatio 531.32
Minhha 935.20
Ministri Dei 601.25. & 778.51
Ministri Ecclesiæ 855.27

Ministrorum animi & studia 351.34
Ministrorum publicorum ordines quatuor 724.30
Miracula 491.33
Misericordia 57. 14. 194.5. 347. 10. 680. 28. & 928. 51.
Misericordia Dei 50. 44. & 87. 44 & 170.37
Misericordia & lenitas Dei 587.7
Misericordia & iustitia 130.32
Misericordia perpetua est 125.8
Misericordia semper in oportunitate 655.10
Misericordiæ definitio 123.19
Misericordiæ & iustitiæ rationes 117.52
Misericordiæ magnitudo 174.23
Mispæ mons Moab 305.25
Modestia 804.5
Mosis vaticiniorum laudatio 443.22
Monarchia nulla futura 812.25
Mons Oliuarum 898.35
Mons religionem significat 551.5
Mons Sion 465.16
Mons sanctus 239.43
Mons vna 328.20
Montes 101.9. 688.5. & 812.1
Montes appellati 567.24
Montes colles 683.25
Montes venatione abundant 109.6
Montis Dei altitudo 551.23
Montium natura 801.1
Mores 199.35
Mors 862.45
Mors Dei ministra 682.30
Mors inexpugnabilis 659.18
Morbi ex prosperitate 57.12
Mortis nomina 682.40
Mortui cum Christo 693.45
Mos expugnatorum Mulieres 327.41
Mũdi æternitas falso existimata 904.37
Munia publica ad publicam vtilitatem 579.51
Muri 712.43
Musicæ genera 369.20
Musicæ ratio 368.27
Musicæ vsus 369.15
Mutatio & innouatio naturæ 884.50
Mutationes rerum Deo curæ 448.5
Mysteriorum indicatio & interpretatio 584.50

N

NABVCHODONOSORIS epitheton 610.44
Naturalium rerum vsus 349.39
Naturæ obedientia 335.33
Naues antiquæ 488.45
Nazareari 815.26
Negatiua vniuersalis 674.35
Nibhz 415.6
Nimrod tyrannus 563.3
Ninias 477.28
Ninue 499. 31 & 720.13
Niniuæ vrbis conditores 596.6
Nomen 727.10. & 864.37
Nomen arcanum Dei 193.40
Nomen Dei ineffabile apud gẽtes 503.1
Nomen Prophetæ de Iduma̅is 443.14
Nomina 772.24
Nomina diuina 184.44
Nomina ex muneribus imposita 823.43
Nominis proprij appellatio causa humilitatis 389.3
Nominum partium mundi significatio 898.45
Nominum reducendorum ratio 463.12
Nominum varietas 505.2
Nouæ testamenti ætas aurea 836.44
Nouæ testamenti felicitas 212.51
Nouum testamentum 785.5
Nox 899.17
Nubes matutina 202.19
Nuditas 530.9
Nullum verbum otiosum in sacris libris 320.36
Numen 59.15
Numerorum collectio 661.45
Numinum religiones quibus modis auctæ 151.45
Numismata 143.31
Nunc 934.6. & 112.39
Nunc exhortantis 752.54
Nunc illatio 551.49
Nuntiatio 679.25
Nuntius 934.6

O

OBSERVATIO studium 804.5
Oculi 844.36
Oculi Dei 413.50
Oculus Dei prouidentia 786.35
Oculus Domini 802.55
Odiosa imprecatio 358.21
Odor 214.11
Odor grauis 337.46
Odium in posteros Iudæorum Christianos non probandum 456.46
Officij ratio duplex 929.29
Officiorum genera tria in pietate 87.34
Olei vsus 575.34
Oleum 234.16
Offactus 537.40
Oliua 214.2
Omnes 103.33
Omne vt sit vniuersale 705.3
Omnia à Deo gubernari 802.54
Omnia diuino consilio regi 683.44
Onager 148.26
Onus 330. 39. 631. 30. 843. 20. & 877.17
Operari 642.49
Opibus & diuitijs puniuntur homines 642.4
Opiniones alienæ euellendæ 783.25
Oppida vrbibus salubriora 564.48
Optimorum victus 154.7
Oracula prophetarum certissima 644.12
Oratio 677.2
Orationes 778.24
Orationis fructus 251.38
Orationum piarum exitus 585.3
Orationum vis 632.44
Orbis partes 719.30
Orbis terræ 852.23
Ordo distinctus in religionis ordine 706.32
Ordo in acie 243.49
Oriens 796.18
Os oris 545.4
Ones 105.43

P

PALÆSTINA 843.56.
Palæstini 321.58
Parabolam sumere 660.29
Paradisus 128.1. & 535.10
Paranomasiæ & allusiones 532.10
Parcere 251.46
Pardi 646.13
Parentum amor 890.37
Pallio 233.41
Pastor prudens 875.16
Pastor stultus ibidem
Pastores 293.17. & 379.10
Pastorum officium 392. 37
Paterna doctrina 226.45
Patriæ notatio 204.40
Pauoris effectus 586.40
Pax 840.42
Pax Christi 562.21
Pax & securitas filiorum Dei 69.50
Pax vera 552.45
Peccata peccati corpus 790.35
Peccatum 887.27
Peccatum à Deo auertit homines 94.6
Peccatum peccati pœna 101.36
Peccatum pro hostia 95.44
Peccatum voluntarium est 454.44
Peculiaris res 808.1
Peculiaris Dei populus 786.40
Pecuniæ conficiendæ modi 543.44
Pedes Dei 898.34
Pedum 870.24
Penuria verbi Dei 466.14
Permutatio figuræ 75.12
Perpendiculum 383.16
Perpetua lectio 751.30
Persarum imperium 359.40
Persarum mutatio 536.46
Persæ 814.15
Persecutiones Ecclesiæ 896.9
Personarum mutatio 536.46
Pertinacia 115.17
Pestis causa 381.43
Petrus Villegas pictor insignis 277.58
Phalera 906.17
Phanum 101.12
Pharam 681.19
Philosophorum viæ 551.55
Pictura 227.30
Pietas præponenda 890.44
Pietatis consuetudo 495.42

Universidad de Deusto
Biblioteca

Pietatis definitio & partes 572.23
Pietatis officia omnia 574.21
Pietatis partes duæ 87.15
Pietatis studium 838.44
Pietatis vsus ex rectè constituta republica 855.4
Pij populi dispersio 272.48
Pij populi fortitudo Deus 880.32
Piorum cura Dei 604.40
Piorum delectus 895.9
Piorum & incredulorum discrimen 655.40
Piorum hominum precationes efficaces 382.30
Pisces 90.41.& 705.32
Pisces brutosissimi 657.45
Piscium respiratio 494.25
Platanus 505.29
Plantarum nomina 505.5
Pletboria 57.7
Plumbi pœna 808.48
Pluuiarum commoditas 856.33
Pluuiarum opportunitas 378.33
Pœna fastidientium verbum Dei 407.43
Pœna malum publicum 320.17
Pœna nunquam sine culpa 647.2
Pœna peccati peccatum 836.25
Pœna temporalis 103.15
Pœnæ ad correctionem exactæ, earumq; argumenta 574.37
Pœnæ ferendæ Israelitis tempus 63.18
Pœnitentia 141.50.508.1.& 841.35
Pœnitentia virtus 119.43
Pœnitentiæ auersio 182.49
Pœnitentiæ exspectatio 655.7
Pollutus in anima 755.10
Pons principis partes 849.30
Populi 526.4
Populi auaritia, prodigalitas & superstitio 145.23
Populi auctoritas ad intercedendum in legibus ferendis 109.40
Populi ingenium sacerdotum officium 92.41
Populi officium erga religionis sanctimoniam 145.3
Populus Dei 251.11
Populus magistratus 866.12
Populus regum studia imitatur 134.47
Porta piscium 709.34
Portarum membra 411.12
Portæ 839.14
Posteritas & exspectatio in sacris quid 743.44
Præceptorum quorundã ratio 153.35
Præcipua ratio Deo conciliandi 827.2
Præconia in montibus 609.40
Præconij ionæ argumentum 500.16
Præconium 808.42
Præda 634.50
Prædestinatio non sapienter intelligitur à quibusdam 143.20
Prædictiones natura sua veræ & certa causa manente 655.1
Prædictiones non omnes necessarias 511.28
Præscientia 905.1
Præsens Dei virtus & facultas 601.13.
Præsens tempus 498.41
Præsidium verum Deus 376.43
Præterium 251.47
Preces 778.25
Primogenibus 905.14
Principes consulentissimi 847.14
Principibus adest gratia 751.20
Principi æquitas seruanda 536.35
Principum sententia quantum valeat in populo 129.7
Priuatum & publicum populi officium 92.16
Priuatum officium 839.2
Proditio 180.4
Promissæ regiones non optentæ 844.2
Prophetarum illustratio 653.35
Prophetarum officia duo 543.20
Prophetarum patres 10.13
Prophetarũ patria 5.1.7.36.& 704.14
Prophetarum tempora 11.26
Prophetæ hominũ vtilitatis causa creatæ 653.8
Prophetæ 889.8
Prophetia 262.2
Prophetica auctoritas 82.28
Prophetici gradus 264.2
Prophetici modi 195.54
Propitiari 379.59
Propterea 322.53
Propugnatio fortissima 612.53
Prosperitas vera cum pietate 152.38
Prouidentia 21. 59.413. 55.476.56. 802.54.815.33.& 904.41
Prouidentiæ argumentum 105.36.& 373.10
Prouidentiæ Dei assertio 334.49
Prudens 354.23
Prudentiæ definitio 450.25
Pseudoprophetæ 889.8
Publica iniuria publice calamitatis causa 451.30
Publicarum pœnarum tempus 535.3
Publicæ salutis consilium 459.1
Publicum officium 839.14
Pudet homines mali exitus 662.50
Puluis 551.30
Pueri 250.19
Punitio principum & populi 527.1

Q

QVADRIGAE 812.45
Quædam res sine crimine non haberi 575.48
Quasi dictio 798.6
Quatuor imperia 228.29
Quatuor imperiorum absoluta imago 811.29
Quatuor insectorum genera 228.4
Quæso nunc 567.11
Querendus Deus quomodo 355.17
Quia illatiua 667.7
Quinque Christi signa 788.20
Quinque viua signa Christi 261.5
Quintilianus 682.25
Quis 604.8
Quisquilia 302.28
Quomodo vox 185.18

R

RADIX peccati satan 792.2
Reconciliatio Iudæorum 212.15
Recordari, visitare 158.40
Reges 379.10.& 804.37
Regna diuino iudicio euerti 815.25
Regnum Dei 963.53
Regia & pontificalis dignitas 792.43
Regnorum rationes 779.44
Regum arces 542.1
Regum Israëlis exitus 177.8
Regum notatio in vatibus 525.1
Regum Iudæorum dignitas ibidem
Reiectio 905.25
Relatiua 659.43
Religio 896.18
Religio erga diuina verba 396.58
Religio societatis conseruatrix 105.44
Religionis & superstitionis discrimen 172.9
Religionis prophanatio malorum initium & causa 147.34
Religionis pura simplicitas & facilitas 175.20
Religionis ratio 124.53
Reliquiæ 836.54
Repetitio 239.51
Repetitio verbi 75.18
Reprehenduntur vitia 551.13
Reprobatio 905.23
Rerum agrorũq; legitimus vsus 232.1
Rerum natura 604.28
Respublica 554.35
Restitutionis humanæ ratio 173.20
Rete sagena 651.55
Resurrectio mortuorum Christi 120.27
Retributio diuina 156.34
Rex Christus 848.45.& 904.8
Ricinus 505.25
Rixa 638.30
Rogata oblatis minora 621.2
Roma vrbs 113.38
Roma 322.10
Romani 229.14.& 814.20
Romæ pietatis christianæ in gentibus propugnandæ exemplum 541.33
Ros mane transiens 202.20
Rubigo 336.33
Rustica res vtilitas 336.45

S

SAADIAS 658.11
Saccus 505.14

Sacerdos 804.34
Sacerdotes 866.31.& 870.52
Sacerdotes ministri 234.41
Sacerdotes ob populi scelus reprehenduntur 92.35
Sacerdotis officium 795.14
Sacerdotum auctoritas 129.11
Sacerdotum officium & populi erga sacerdotes obseruantia 95.20
Sacerdotum peccata 94.8
Sacrificia antiqua 124.47
Sacrificia antiqua desierunt 125.7
Sacrificia non perpetua 363.18
Sacrificia noui testamenti 124.47
Sacrificiorum ratio 933.50
Sacrificiorum ratio atque vsus 150.24
Sacrificium & libatio 232.50
Sacri libri aliorum auctorum rationes componuntur 597.12
Sacrorum genera duo 101.14
Sacrorum studiorũ cõmendatio 260.41
Sacrorũ verborũ ratio cognoscẽda 294.23
Sagena, rete 651.55
Salem altera 268.2
Salnator, Deus 581.12
Salus & felicitas animorum, Dei donum 258.10
Samaria 322.5
Samaria impietatis caput 208.15
Sanctificare 707.12
Sanctificare populum 250.6
Sanctificatio 459.34.& 755.31
Sanctorum distinctio 734.43
Sanctorum virorum pietas & cura erga populos 379.25
Sanctus quid significet 185.2
Sanguinis esus 846.37.
Sapiens quis 217.20
Sapientia 845.4
Sapientia Dei 877.55
Sapientiæ ratio 727.36
Sarcasmos 142.30.152.21.& 660.2
Sarcasmi amplificatio. 156.5
Sardanapalus ac Tonosconcoleros 475.& 477.50
Sardanapalus Assyriorũ vltimus 603.47
Sarphath 462.29
Scelera alia aliis diutius dissimulari à Deo propter pœnitentiam 324.25
Scelera sponte admiti 839.41
Scelerum gradus 535.24
Scelerum partes primæ 508.15
Scelerum pœnæ 453.45
Scelus 400.50
Scientia Dei 87.48
Scientia quid 132.12
Scribere 654.33
Scriptura nostra causa dictata 339.16
Scripturarum finis 424.38
Sibylla 773.53
Sichem vrbs 129.55
Sicut 883.22
Sidon 844.50
Sigilla 758.49
Signa secundi aduentus 266.30
Signorum genus duplex 265.7
Similitudo 196.4
Similitudines in arte 138.30
Simulachra capta 305.1
Simulachrorum deorum vtilitas nulla 672.16
Singularis pro plurali 200.48
Singularis prouidentia Dei in populum suum 803.10
Singulæ sectæ expugnantur ipsorum armis 675.3
Sinistra 851.15
Sion 459.40.& 555.3
Sion christiana ecclesia 465.21
Sion filia 849.7
Sion Ierusalem ibidem
Sitis importuna 407.25
Sol 936.23
Solis & Lunæ vis 52.20
Sollicitudo erga Deum 572.30
Somnium 262.45
Sors noui testamenti 429.33
Spes Israëlitarum 852.45
Spina 57.27
Spiritualia commoda 797.25
Spiritus 157.20.& 639.34
Spiritus communicatio 261.19
Spiritus cum genitiuo 100.32
Spiritus diuini misericordia 238.25
Spiritus diuini virtus 557.45
Spiritus hominis 878.1
Spiritus mimistratiuus 264.37
Spiritus sancti eloquentia 686.8
Spiritus sanctificatio 262.18
Spiritus sanctificationis 264.35
Spiritus sanctus 268.30
Spiritio sanctus fidem amplificat 72.19
Spiritus varij 889.40
Sponsalium rationes 72.21
Sponsæ luctus 232.15
Sponsi 250.20
Status 99.32
Stillare 393.35
Stimulus quintus 337.52
Stirps 796.18
Studium 227.2
Studij proprij cupiditas 110.32
Studiorum præcipua præcepta 132.33
Stultorum sera sapientia 156.29
Sua culpa homines male habẽt 871.30
Subsolanus 191.36.& 647.42
Super 708.54
Superstitionis vulgus appetens 110.10
Supra 659.38
Suscitari 853.23
Syllepsis 777.4

T

Tabernaculum 645.11.& 883.15
Tabernaculi pelles 684.47
Tacere 645.11.790.24
Tadium 872.10
Tempestas 601.10
Tempestates mouent impios 481.9
Tempestatum causa 480.5
Templi descriptio 250.35
Templi ædificatio 766.26
Templi euentus 71.28
Templi excisi dies ibidem
Tempora à Ieremia prædicta 745.28
Tempora discipulorum 561.15
Temporis beatis descriptio 69.1
Temporum notatio 766.45
Temporum ratio 176.26.& 524.54
Tempus 745.15
Tempus, dies 159.51
Tempus Ionæ 475.50
Tempus prophetæ posterioris 766.24
Tenebræ 359.2
Termini Israël 344.42
Ternarius 71.18
Terra 837.9.& 877.55
Terra Domini 153.49
Terra consideratio 344.27
Terra sanctæ ratio 127.15
Terræ translationes in sermonem 90.9
Testamenti confirmatio. 851.45
Testimonia veritatis ab hostibus etiam 475.28
Thaber mons 109.3
Tharsis 478.1
Themam 303.6. 451. 18.& 681.19
Theologicæ rationes & linguarum cognitio 534.20
Timere 481.33
Timor 490.40
Timor Dei robur addit 586.25
Timor Domini 726.1
Tonosconcoleros 603.46
Tonsio tributa 379.15
Torris 792.15
Tortum argumentum 265.1
Transmigratio 816.25
Trepidare. 188.43
Tributorum & bellorum comparatio 149.15
Triplex lex ad ciuitatem diuinam optinendam 267.26
Triticum 214.30.& 234.15
Tritura 172.10
Triumphatores 648.19
Trophæa & tituli 558.7
Tuba canere 239.18
Tullius 664.23
Turbatorum temporum licẽtia 166.6
Turbo 601.10
Turris gregis 555.12.& 712.44
Tyrannis nulla perpetua 662.58
Tyrannorum casus plausibilis 623.7
Tyrãnus 638.10.& 648.20.
Tyrus vrbs 648.40.844.50.& 845.36
Vacca 327.16.328.13.& 41
Variati coloris significatio 813.1
Varius prophetarum vsus 773.47
Vas 208.2.& 482.18
Vasa 370.10.& 614.35
Vates cur aliquid interrogati 383.30

Universidad de Deusto
Biblioteca

Vates quindecim de restitutione Iudæorum prædixêre 82.14
Vaticiniorum causa 767.6
Vaticiniorum certitudo 177.4
Vaticiniorum obscuritas 774.22.
Vaticinium 313.33
Vatum diligentia & exitus 123.33
Vatum exordia quædam ad magnam salutem cauendam 260.50
Vatum prædictiones diuinæ prouidentiæ argumenta 116.54
Va 617.12
Velox 315.45
Venatio pro bello 377.5
Venatores 376.53
Venter 695.9
Vera & falsa doctrina distincta 891.7
Verba bona 903.1
Verba inania 158.23
Verba lugubria 373.40
Verba artiũ propria & simplicia 740.34
Verbum 505.43
Verbum causa 524.35
Verbum Domini 475.22
Verbum Domini eiusque efficientia 552.35
Veritas Dei 87.4. 834. 50. & 840. 42.
Veritas populi 834.53
Veritatem dare 588.35
Veritatis euangelij lux & commoditas 890.12
Veritatis & sapientiæ victoria 158.42
Verorum & populariũ prophetarum differentiæ 157.45
Versio vulgata 693.35
Veruntamen 194.42
Vestes regiæ 505.54
Vestium notatio 708.58
Vestium scissio 247.16
Vetatio figura 455.52.
Veteru & noui testamenti sancti 883 44.
Via Gallicana 409.45
Victoria euangelij 557.55
Victoria spiritualis 574.21
Victoris & victi condicio 273.8
Victorum superborum insultatio in victos grauissima est 667.24
Videre in aliquem 582.53
Via Domini 551.53
Vindicatio 582.8
Vinea 234.15. & 837.15
Vini in sacrificijs vsus 154.18
Vini mixtiones 99.8
Vini vis 658.28
Violentum contra naturam 663.56
Vir 243.54. 482. 4. 502. 32. & 833. 38.
Vir relatiuum 61.12
Virgo 342.42
Virgo Christi mater. 635.28
Virtutem omnem in Deo eminenter esse 170.27
Virtutis cultus 176.50
Virtus perpetua 363.15
Virtutum & vitiorum bellum 385.50
Vis 194.46. 634.24. 811.55.
Visio 262.45. 525.48. & 631.45.
Visitare 97.40. 151.2. 158.32. 708.34. 858.51. & 859.26.
Visus certissimus 585.53
Visus sensus 582.51. & 688.9
Vita humana prudenter & feliciter instituenda ratio 727.5
Vites collibus gaudent 214.43
Vitis 257.28
Vitiosum debile 939.52
Vmbrarum & plantarum natura 514.52
Vnguenta 370.14
Vngeniti luctus 405.28
Vocare 788.12
Vocatio 836.55
Voces lamentis aptæ 530.38
vocula conuersiua 654.5
Volatilia 705.30
Volumen 805.38
Volumen sine altitudine 806.3
Voluntas signi & beneplaciti 511.38
Voluntariæ oblationes 333.51
Votum 939.48
Vrbes apertæ 784.16
Vrbes sacræ 128.49
Vrbis situs 709.39
Vredo 336.53
Vrsa 203.36
Vrsus 359.28
Vsura tributum 343.47
Vsus noster ex antiquis rebus 789.30
Vt, affirmat 496.8
Vtæ sicus 62.23
Vulgus 455.48
Vulgi ingenium 94.58. & 111.2
Vultus fingendi artifex

Z

Zacharias 828.48
Zelus 779.14
Zeugma 684.46
Zorobabel oriens dicitur 817.17
Zorobabelis electio quid 759.14

ANTVVERPIÆ EXCVDEBAT CHRISTOPHORVS PLANTINVS REGIVS PROTOTYPOGRAPHVS, ANNO cIↃ. IↃ. LXX. MENSE DECEMB.

Biblioteca
Universidad de Deusto

Universidad de Deusto
Biblioteca

Universidad de Deusto
Biblioteca

Universidad de Deusto
Biblioteca

Universidad de Deusto
Biblioteca

Universidad de Deusto
Biblioteca

Universidad de Deusto
Biblioteca